

103

103-11-4

39

CONTENTORVM INDEX.

q Index rerū omnium, vel scitu oportet
tunarum, vel lectu dignarum, quę in hoc
volumine continentur. Et primo de litera

A

A Aron qualiter sit in sacerdotē su-
blimatus. fo. cccxv. col. iij.
Aaron ex hominibus assumptus.
fo. cccxv. col. iij.
Abundare in suo sensu qualiter quis de-
beat. fo. xlv. col. ij.
Abba hebraice quomodo interpretatur.
fo. xxvj. col. ij.
Abra filij an sint dicendi hi qui secun-
dum carnem nascuntur ex Abraam.
fo. xlij. col. iij.
Abraam quomodo dictus sit heres mūdi
fo. l. ibidem. col. iij.
Abel exemplū iustitię ac fidei nobis factū
fo. cccxliij. col. ij.
Abraam fide augmētū nominis sui acci-
pit. fo. cccxlv. col. i.
Abraam & Loth hospites pro studio sus-
cipientes qui meruerunt. fo. clj.
columna. iij.
Abba quid interpretatur. fo. cccxij.
columna. iij.
Abraam Isaac ducens ad immolādū deū
patrē refert. fo. cccxvi. col. ij.
Accedimus ad Christū per fidē cum vero
corde. fo. cccxli. col. iij.
Achaia vicina est Macedonię. fo.
xlj. colūna. ij.
Accusatio alicuius electis dei non poterit
nocere. fo. xxx. colūna. i.
Adūctus domini vnicuique dies est mor-
tis. fo. l. colūna. iij.
Adulator quis dicatur. fo. l. col. iij.
Adulter si legē seruet quid ei proffit. fo.
xxi. male signato. xxij. col. iij.
Adam quomodo dictus sit forma futuri.
fo. xvij. colūna. ij.
Adam & castus quomodo dicuntur esse
similes. Ibidem. col. iij.
Aduerſus quid sint. fo. cxlvj.
columna. iij.
Adolescentia pro iuuetute aliquando su-
mitur. fo. cccxij. col. ij.
Adam quemadmodum fuit forma mo-
rientium, ita & Christus resurgentium
fo. ccc. colūna. ij.
Adulter non prolem sed voluptatē que-
rit. fo. c. colūna. i.
Adulterare verbum dei quid sit. Ibidem.
Agar aduena interpretatur. fo. cccxv.
colūna. iij.
Agi plus est quam regi. fo. xxvj.
columna prima.
Adulterium & fornicatio quomodo per-
petretur. fo. cclj. colūna. iij.
Altitudo & profundū quomodo a Paulo
sumantur. fo. xxx. col. iij.
Altare in quo crematus est Christus quid
designat. fo. cclj. col. ij.
Ambulare secundum carnem & secundū
spiritum quid sit. fo. xxv. col. ij.
Amen quid signat. fo. xcv. col. ij.
Ambigua in meliorem partem sunt ver-
tenda. fo. xlv. colūna. i.
Amore dei omnes aduersitates facile to-
lerat. fo. cvij. col. ij.
Ammon in sorore sua thamā obrigit.
fo. cccvj. col. iij.
Amelia quid sit. fo. cxl. col. iij.
Amen quid interpretatur. fo. li.
columna. ij.
Angelorum religio pro cultura sumitur.
fo. clxxij. col. ij.

Antichristus quomodo illustratione ad-
uētus dñi destruetur. fo. clxxvi. col. iij.
Anima viuens & spiritus viuificās quo-
modo differūt. fo. xcij. col. i.
Anathema quid interpretatur. fo.
ccxvi. colūna. iij.
Angelorum ordines qualiter distinguun-
tur. fo. cccxi. col. iij.
Anathema alienatio interpretatur. fo.
lxxxij. col. ij.
Animositas quid sit. fo. cccxliij. col. i.
Amictui comparantur cceli. fo.
ccxvi. colūna. ij.
Angeli quomodo filij dei vocantur.
fo. cccv. col. iij.
Angelus est nomen officii. fo. cccxvi.
columna prima.
Animę domus quid sit. fo. clv. col. iij.
Anima quomodo sumatur pro homine.
fo. xlv. col. iij.
Antiquitas enim & senectus preſentant
mortem. fo. cccxxii. col. ii.
Anathema quomodo a Paulo sumatur.
fo. xxxi. col. ii.
Angustia esse non potest ubi fuerit cha-
ritas. fo. xv. col. iij.
Antichristus dei Christo contrarius.
fo. clxxxii. colūna. iij.
Angeli propter huc mittantur. fo.
ccxvi. col. iij.
Apollo vñ originē traxit. fo. cccxi. col. i.
Appia vxor Philemonis & mater Ar-
chippi. fo. cccxi. col. iij.
Apollo qd dicebatur esse. fo. xcv. col. i.
Aporior quid significet. fo. cccxi. col. iij.
Apostolorum electio sit quatuor modis.
fo. cccxv. col. iij.
Apostolus vero totius ecclesię precibus
conceditur. fo. cccxi. col. iij.
Apostolus nomen dignitatis. fo.
ccxi. col. ii.
Apostolorum dona digniora, quę fuerit.
fo. xxviii. col. iij.
Ad quid Christus Iesus cælum intrauit.
fo. cccxxix. col. i.
Argumētū quid sit. fo. cccxliij. col. i.
Arrius qualiter in spiritu diaboli loque-
batur. fo. lxxx. col. iij.
Arrianorū calūnia. fo. lxxx. col. i.
Artes hominū perditorū. fo. xi. col. iij.
Archam de linguis Cethim compingite.
fo. cccxxv. col. iij.
Auaritia quid sit. fo. vi. col. ii.
Auaritia quid sit. fo. cccxi. col. iij.
Auaritiam enim vel cupiditatem esse vi-
tandam. fo. cccxi. col. iij.
Auaritia idolorum seruitus. fo. cccxvii.
columna secunda.
Audacia dicitur voluntas deponēdi for-
pus. fo. cv. col. iij.

B

B Apteris trina imersio quid signet.
fo. clxii. col. iij.
Baal est de moniam. fo. xxxvi.
columna quarta.
Baptisma a lacryma, aliud in lacry-
mis penitentię, aliud in sanguine ma-
tyrii. fo. cccxvii. col. i.
Baptismus ad quid christiano proffit. fo.
viii. colūna. iij.
Balaam dicitur prolapsus in peccatum.
fo. cccxvii. col. iij.
Baptismus Christi quid sit. fo. xix.
columna prima.
Baptismus iterans Christi mortem ite-
rat. fo. ccc. colūna. iij.
Benedictio aliquando sumitur pro bap-
tismi consecratione. fo. cccx. col. iij.

Belial quid interpretatur. fo. cix. col. ii.
Benignitas quid sit. fo. clxxiii.
col. iij. & fo. clxiii. col. ii. & fo. cccxxix.
columna quarta.
Beatus quando quis dicatur esse vniuer-
saliter. fo. xlii. col. ii.
Blasphemia quid sit. fo. clxiii. col. ii. & fo.
clxxiii. col. ii.
Bonitas quid sit. fo. cccxxix. col. ii. i.
Boni & mali qualiter predestinantur.
fo. clxiii. col. iij.
Bonum elicitur ex malo. fo. clx. col. iij.
Bonum nihil dici potest nisi voluntarium
fo. cccxi. col. i.
Bonum nostrum quādo dicatur blasphe-
mari. fo. xlv. col. iij.
Bonum perficere quid sit. fo. xxiii.
columna. ii.
Bonum imperfectum quod sit. Ibidem.

C

C Antica carnalia ad quos pertinent.
fo. clxxv. col. ii.
Cantans in gratia domino quis dicatur.
fo. clxxv. col. ii. & col. i.
Caro aduersus spiritum quomodo dica-
tur concupiscere. fo. cccxxix. col. i.
Calcamenta quid signant. fo. clviii.
columna quarta.
Carbones ignis congerere quid sit. fo.
xlii. columna prima.
Carnem manducare aut vinum bibere
quando sit licitum. fo. xlvii. col. i.
Calami sunt sancti qui in humido fontē
sapientię diuine nutriti sunt. fo.
ccxxv. col. i.
Carnis vicium in re bona non est bonū.
fo. xxiii. col. ii.
Caro quādiu mortalis est non potest a cō-
cupiscentiis esse libera. fo. xxiii.
columna quarta.
Caput libri predicatio diuinitatis. fo.
ccxl. colūna. iij.
Celsio Pauli & file apud Philippenſes.
fo. clxxviii. columna. i.
Ceneris quid sit. fo. l. col. i.
Celsitudo pertinet quid dicatur. fo.
vi. columna tertia.
Ceci monte qui dicantur. fo. viii.
columna secunda.
Christus qualiter nec mori nec resurgere
gratis potuit. fo. lxxxix. col. i.
columna tertia.
Christus cur dictus sit homo secundus &
Adam nouissimus. fo. xciii. col. i.
Christus cur factus sit terrenus. Ibidem.
columna secunda.
Charitas sup oēs virtutes supereminētissi-
mum obtinet locū. fo. lxxxiii. col. iij.
Christus qualiter apparuit Iacobo.
fo. lxxxix. col. i.
Christus est deus pacis & dilectionis.
fo. cccxv. col. ii.
Christus primitię dormientiū. fo. xc. col. i.
Christus qualiter inſuetus & modestus
fuit. fo. cccxvi. col. i.
Christus cur pater misericordiarum vo-
cetur. fo. cccvi. col. ii.
Christus fuit legatus patris. fo. cvii. col. i.
Christus pro peccato oblatuſ est. fo.
cvii. col. ii.
Christus intus diues foris pauper. fo.
cxii. col. iij.
Christus qualiter sit mediator inter deū
& homines. fo. ccc. col. iij.
Christus qualiter est vnigenitus & pri-
mogenitus. fo. clxxviii. col. iij.
Christus grece vnctus latine dicitur.
fo. cccxi. col. ii.

A j

Christus quō expoliavit principatus & potates demonum, fo. clxxij. col. i.	Cōfanguineis potius est subueniendū quē ceteris, fo. xxxi. columna prima	David loquebatur, sed spiritus sanctus fra eo, fo. cccxiii. columna. iiii.
Christū indui quis dicat, fo. xliij. col. ij.	Cōparatio malorū ad mulierē pregnātem, fo. clxxxii. columna. ii.	David enim tres requies memorat, fo. cccxiii. columna. ii.
Christi doctrina iudeis fuit molesta, fo. xxxvi. xxxvij. male signato. xli. col. i.	Cōcupiscentia carnalis est omnis delictorum origo, fo. xxiii. col. iiii.	Damascus quid interpretatur, fo. cxxi. columna. i.
Christus quō dictus sit diuinus, fo. liij. columna prima	Cōfundi enim accipitur p̄ erubescere, fo. cxxix. columna. ii.	Deus nō per seipsum sed p̄ angelos Moysi loquebatur, fo. cxxxi. col. iiii.
Christi nomē est sacramētū, fo. liij. col. ij.	Cōscientia ppria est sufficiens vnicuique ad testimonium, fo. viii. col. i.	Deus quō nouit p̄ctm, fo. cvii. col. ii.
Christus per figuram vitulus, fo. cccxxviii. columna tertia	Cōtra temerarios hereticos, fo. clxxxvij. columna quarta	Dextra iustorum quid sit, fo. cviii. columna tertia
Christus nō sepe sed semel in ara crucis oblati est, fo. cccxxix. col. ij.	Corpus sine spiritu & etiam sine charitate cōparantur, fo. lxxxiii. col. iiii.	Deus qualiter dicatur inambulare in nobis, fo. cix. columna. iiii.
Christus pastor in sanguine testamenti eterni dicitur, fo. cclij. col. ij.	Cōscientia impiorum magna poena est piorum vero est quādā magnum, fo. xcvi. columna prima	Deus suorum nunquam est immemor, fo. cx. columna quarta
Christus nouē legis mediator, fo. ccli. columna quarta	Corpora celestia & terrestria vnde dicantur, fo. xcii. columna. ii.	Deus vult homines subdi suis vicariis, fo. cxii. columna. ii.
Christus cur a Paulo homo appelletur, fo. xviij. columna. ij.	Cōtentio quid sit, fo. cxxiii. col. i.	Dei domum inenarrabile quid sit, fo. cxvi. columna prima
Christus quos primo ad fidem adduxit, fo. lix. columna tertia	Collecte in ecclesiis p̄ pauperibus fustē tandis sunt fiende, fo. xciii. columna quarta	Deus solus pprie dicitur pater, fo. cxlix. columna tertia
Christus cur sit mortuus p̄ nobis, fo. xv. columna quarta	Cōsiliū quid sit, fo. cxvi. col. iiii.	Delictum dicitur desertio boni, fo. cxl. columna tertia
Christus verus sacerdos, f. cccxx. col. ij.	Cōtemplatio est merces fidei, fo. cv. columna tertia	Demas interpretatur silens, fo. ciii. columna tertia
Christus medius stipis q̄ portat tria brachia, fo. cccxxv. columna prima	Cōscientia bona coram deo sufficit, fo. cxlii. columna prima	Deuterosin scripturę apud hebreos quę fuit, fo. clxxxviii. columna. iiii.
Christus in nostra carne tentatus fuit, fo. cccxv. columna. ij.	Cōtinentia quid sit, fo. cxl. columna. i.	Deū quis dicatur inuocare, fo. lii. col. i.
Christus vero sicut filius in domo patris fo. cccxi. columna prima	Corripit deus quem diligit, fo. clxxvii. columna tertia	Deus qualiter nihil cōtra naturam faciat fo. xxxviii. columna tertia
Christus qualiter sine patre & matre, fo. cccxix. columna quarta	Cōsiliū p̄ prelati erga subditos, fo. cxxxiii. columna. ii.	Deus qualiter dicitur exficcare & indurare cor hominis, fo. v. col. ii.
Christus quō fuit minor angelis, fo. cccxviii. columna quarta	Colosis est ciuitas Asie, fo. clxvii. col. ii.	Deus qualiter nos diligebat & oderat, fo. xvi. columna. ii.
Christi p̄ficiū quare cōparatur ordini Melchisedech, fo. cccxxix. col. ij.	Comessatio quid sit, fo. cccxxix. col. iiii.	De secundo tabernaculo Moysi, fo. cccxxv. columna. ii.
Christi mors & resurrectio quid significat, fo. xliij. columna quarta	Cōfirmatio epistolę ad colossenses, fo. clxxvi. columna quarta	Deus spiritale testamentum fecerat, fo. cccxxiii. columna tertia
Christus in cruce pendens qualiter dicitur maledictus, fo. xxxi. col. ii.	Comessationes qd̄ sint, fo. xliiii. col. ii.	Deus quare in p̄missione iurauit, fo. cccxxviii. columna tertia
Christus quō mortuus sit p̄ctō, fo. xix. columna quarta	Cōquisitores seculi qui dicantur, fo. xliiii. columna. ii.	Deus quō iustificatur in sermōibus suis, fo. ix. columna. iiii.
Christus quō similitudo p̄cti fuit, fo. xxv. columna tertia	Cōbustio signum est resurrectionis, fo. cccxxvii. columna tertia	Deus cur voluit filium suum p̄ nobis mori cum aliter nos potuisset redimere, fo. xvi. columna prima
Christus quicquid in carne egit preces & supplicationes fuerūt, fo. cccxvi. col. ij.	Crudelitas antichristi, fo. clxxxvi. col. ii.	Deus quid in iacob diligebat & in Esau oderat, f. xxxii. columna prima
Charitas fugat angustia, fo. xv. col. iiii.	Crimen est ciuitas Asie, fo. clxvii. col. ii.	Deus cui vult miseretur & quem vult indurat quō intelligatur, Ibidem columna tertia
Corinthus caput Achaie & Gręcie decē, fo. li. columna. ii.	Cruce christi qualiter crimina mortificet, fo. clxv. columna tertia	Dei cōsiliū si quis nosse velit quid agēdum sit, fo. xxxiii. columna. ii.
Corinthus est Achaie metropolis, fo. xvi. columna quarta	Cretenses quare dicantur semper mendaces, fo. ccvii. columna prima	Deus p̄ malos purgat bonos Ibidem
Charitas est vinculum perfectiōis, fo. clxxv. columna prima	Cruce christi, lata, lingua, alta & pfunda, fo. cl. columna prima	Deus si illud qd̄ malus est dedit nobis illud etiam qd̄ est minus dabit, fo. xxx. columna prima
Cherubin quid interpretatur, fo. cccxxvi. columna. ij.	Credere ex auditu quid sit, fo. xxxv. columna. ii.	Deus quō nos vocat iustificat & magnificat, fo. xxix. columna quarta
Charitas qualiter dicatur non angustari, fo. cix. columna prima	Creatura ois nō tota gemit ī hoīem qualiter intelligatur, fo. xxviii. col. ii.	Deus quō naturaliter cognoscetur, fo. iiii. columna quarta
Circūentio quid sit, fo. clxxx. col. iiii.	Credere eū, credere ei, & credere in eum quō differunt, fo. xlii. columna prima	Dei vestigia quā sint, Ibidem
Circūcisiōis minister Christi fuit & quō fo. xlviii. columna prima	Cōsummatio oblatiōis sit per nouū testamentum, fo. cxxli. columna. iiii.	Deus quō gētilēs nouerunt, Ibidem
Circūcisio quid p̄dest & circūcisio vera quid intelligatur esse, fo. viij. col. iij.	Cur Moyses pp̄fo loquebatur super terram, fo. cclii. columna prima	Deitatis nomen creaturis est cōmunicabile, f. v. columna quarta
Cibi cōmunes qui dicebantur, fo. xli. columna. ii.	Culpat apostolus fundantes vnitatē charitatis, fo. cclii. columna prima	Detractores quid sint & de diffini. detractionis, fo. vi. columna. ii.
Circūcisio cordis quę sit, fo. ix. col. i.	Cur pp̄s a mōte arcetur cum lex accipitur, fo. ccli. columna tertia	Deus qualiter cooperatur, f. xxxix. columna. ii.
Contentio quid sit, fo. vi. col. ii. & fo. cxix. columna tertia	Cuius diuisionem sermo dei cōsiderat, fo. cccxxiii. columna tertia	Deus quare dicitur ignis cōsumens, f. cclii. columna. ii.
Corpora mortalia quō viuificabuntur, fo. xxvi. columna quarta	Culus vincula mittitur Abraam soluere, fo. cccxxix. columna. ii.	Deus quare dicitur deus Abraam, deus Isaac & Isaac, f. cccxlv. col. iiii.
Cōcupiscentiis carnalibus nō cōsentire ac eas nō habere magna laus est & perfectio, fo. xxvii. columna prima	Cultus idolorum qn̄ apud Romanos fuerit introductus, fo. v. col. ii.	Deus quare reseruat cōresurrectionem, f. ccclix. columna prima
Cōtumelia est quę ingeritur alicui cōtra dignitatē p̄sonę suę, fo. v. col. iiii.	Cuculla qn̄ p̄sit monacho, f. viii. col. iiii.	Digitus dei est spiritus sanctus fo. c. columna tertia
Cōtinentia quid sit, fo. vi. col. iiii.		Diuitię maioresque sint, fo. cxix. columna quarta
Cōtra aucupatores & venatores dignitatem ecclesiasticā, fo. cccxv. col. iiii.		
Cōpages & medule quō hic sumantur, fo. cccxxiii. columna quarta		

David duxit carnis originem, fo. cc. columna tertia
David adulteriū & homicidiū p̄petratōe nō intelligitur p̄lapsus, fo. cccxxvii. columna. iiii.

INDEX.

- Dissentio quid sit, fo.cxxiii.col.iii.
 Diabolus interpretatur criminator, fo. lio.ccviii.col.iii.
 Dives Lazaro micam dare noluit, fo. lio.cxcviii.col.iii.
 Dilectio sanctorum sola fide diligit, fo. lio.ccx.col.ii.
 Dilectus & diligibilis quomodo differunt, fo.ccx.col.iii.
 Diabolus non potest sed iustitia a Christo est virtus, fo.xvi.col.iii.
 Diabolus quomodo interpretatur, fo. lio.ccxix.col.iii.
 Diabolus incessanter pios persequitur, fo.cccii.col.ii.
 Diuitie bonitatis in quo manifestantur, fo.vii.col.i.
 Diabolus qualiter sit proprie aduersarius noster, fo.cclii.col.iii.
 Dies peregrinationis Iacob.cxxx. annorum, fo.ccxlv.col.iii.
 Donationes spirituales que sint, fo. lio.xl.col.i.
 Dominus dicit quia dies veniunt, fo. lio.cxxxiii.col.iii.
 Doctorum & predicatorum ecclesie reprehensio, fo.viii.col.ii.
 Domus eterna que sit, fo.cv.col.i.
 Doctrina christiana sanat a languore viciorum, fo.ccvii.col.iii.
 Dominatōes quid sint, fo.cxl.col.iii.
 Doctrina sana que dicatur, fo. lio.ccv.col.iii.
 Doctor ecclesie qualiter sit honestus lucrator, fo.ccv.col.iii.
 Dolus quid sit, fo.vi.col.ii.
 Dorsum curuum habentes cui sunt similes fo.xxxvii.male signato.xl.col.ii.
 Duobus modis laudat apostolus hebreos quod passionem & verbera exterius sustinuerunt, fo.ccxliii.col.ii.
 Dubitare dicitur dicens puto vel estimo, fo.xxxvii.col.iii.
 Dubium questionale, fo.cxxxiii.col.iii.
- E**
- Ebreitas quid sit, fo. lio.cxxxix.col.iii.
 Ecclesia qualiter semper habeat inimicos fo.cx.col.iii.
 Ecclesia qualiter dicatur virgo & sponsa fo.cxviii.col.i.
 Edificat ad gehennam qui facit contra conscientiam, fo.xlvii.col.i.
 Elemosina mundi quomodo intelligatur, fo.cxxxiii.col.ii.
 Elementa quasi eleuamēta dicunt, Ibidem.
 Elemosina quomodo fiat a murmurantibus, fo.cxv.col.i.
 Elati qui dicuntur, fo.vi.col.iii.
 Elemosina debet fieri ex eo quod est bonum, fo.cliii.col.iii.
 Elementa que dicantur, fo. lio.cxxxvi.col.iii.
 Emulatio quid sit, fo.cxxxix.col.iii.
 Emortui non ad omnia intelligere debemus, fo.ccxlv.col.ii.
 Enigma & allegoria in quo differant, fo.lxxxiii.col.iii.
 Enoch.ccc.annis per viam iustitie coram deo ambulauit, fo.ccxliii.col.iii.
 Epistola quid significet, fo.i.col.i.
 Epistolę ad quid fidelibus misse, Ibidem.
 Epistolę Pauli sunt quatuordecim que leguntur, Ibidem.
 Epistolas quindecim scripsit Paulus, Ibidem.
 Epistolas decem scripsit ad ecclesias, Ibidem.
 Epistolas quatuor discipulos, Ibidem.
 Epistolę Pauli quare sint sic scriptę sicut compositę, fo.i.col.ii.
 Epistolarum ordo, Ibidem.
 Epistola ad Romanos ceteris profundiorem, Ibidem.
 Ephesum ciuitas metropolis Asię, fo. lio.cxlii.Columna secunda.
 Ephesum quomodo interpretatur, Ibidem.Columna tertia.
 Episcopus aliquando pro presbytero ponitur & dicitur superintendens, fo. lio.clix.Columna prima.
 Epaphratis commendatio, fo. lio.clxvii.Columna quarta.
 Epimenides poeta Cretensis, fo. lio.ccvii.Columna prima.
 Epistola est salutis iudiciū, fo.c.Col.i.
 Episcopus & presbyter qualiter idē sunt fo.ccv.Columna quarta.
 Erastus ciuitatis curator, fo.ii.Col.ii.
 Esau fornicarius & prophanus extitit, fo.ccyi.Columna.ii.
 Esau & Samuel propter filios suos indigni sacerdotes putarentur, fo. lio.ccyi.Columna.ii.
 Esse in carne quid sit, fo.xxii.Col.i.
 Etates septem & earum singularis descriptio, fo.cxxxiii.Col.iii.
 Eucharistia a ieiuniis est sumenda, fo. lio.lxxxix.Columna prima.
 Euangelium quare eternum appellatur, fo.cxxvi.Columna tertia.
 Euangelii veritas que dicatur, fo. lio.cxxix.Columna.ii.
 Euangelium Christi in Iudeis venit propter merita operum legis, fo.i.Col.iii.
 Euangelium quid interpretatur, fo. lio.ii.Columna.ii.
 Euangelium qualiter dicitur virtus dei, fo.iii.Columna.ii.
 Euum & tempus quomodo differunt, fo.ccv.Columna tertia.
 Euangelica doctrina cur sit dicta forma, fo.xx.Columna.iii.
 Exhortatio ad quos pertineat, fo. lio.ccxlii.Columna prima.
 Exire extra castra ad Christum quare iubemur, fo.ccliii.Col.iii.
 Exemplar & exemplū quomodo differunt, fo.cxxxii.Columna.iii.
 Extranei ad bene agendū blandimentis sunt alliciendi, fo.cxxxvii.Col.iii.
 Exacerbare est peius quam tentare, fo.cxxxii.Columna tertia.
 Ex reprehensione nascitur confusio, fo.cci.Columna prima.
- F**
- Facies dei quid sit, fo. lio.lxxxv.Columna prima.
 Fama bona corā hominibus est necessaria, fo.cxliii.Col.i.
 Famam suam negligens crudelis est, fo.clxv.Columna tertia.
 Factores legis que dicantur, fo.vii.Col.iii.
 Festus iudex Pauli fuit, fo.cxviii.Columna tertia.
 Finis omnium bonorum quis sit, fo. lio.xc.Columna tertia.
 Fides est res voluntatis non necessitatis, fo.xcviii.Columna.ii.
 Fides vnde vocatur, fo.cxl.Col.i.
 Fidei domesticus quis dicatur, fo. lio.cxli.Columna.ii.
 Filii dissidentie qui dicantur, fo. lio.cxlii.Columna.ii.
 Finis hic pro consummatione ponitur, fo.cxxxviii.Columna tertia.
 Fides dicitur salutifera que per charitatem operatur, fo.ccl.col.i.
 Filii noctis & tenebrarum qui sunt, fo. lio.cxxxii.col.iii.
 Fidei christianorum laus est credere Christum resurrexisse, fo. lio.xxxv.Columna prima.
 Fidem nemo potest habere suis meritis precedentibus, fo.xii.col.quarta.
 Fides qualiter ab exordio iustificat, Ibidem.
 Filiorū officii quod sit, fo.xxvii.col.ii.
 Filii pmissionis que dicunt, f.cxxxi.col.iii.
 Fiducia hic pro spe sumitur fo. lio.ccxvi.Columna.ii.
 Fides diuinitatis cōfessio & religionis solidū fundamentū, fo.iii.col.iii.
 Fides est substantię initium, fo. lio.cxxxii.col.ii.
 Figura consecrationis corporis & sanguinis Christi, fo.cxxxvi.col.i.
 Fidei dona sunt diuersa, fo.xl.col.iii.
 Fides Abraam causa fuit augmentationis vocabuli eius, fo.ccxlv.Col.i.
 Fides Noe debet nobis esse exemplū ad salutem, fo.ccxliii.Col.iii.
 Fideles in aduersis mente deficere non debent, fo.ccxlix.Columna tertia.
 Fluere & effluere & perfluere quod sit, fo. lio.ccxviii.Columna prima.
 Fornicatio vnde sumatur fo. lio.cliii.Columna quarta.
 Fornicatio vnde proneniat, fo.cxxxix.Col.ii. & quomodo committitur, fo. lio.cclii.Columna quarta.
 Formina virgines an possint post baptismū inter virgines dei consecrari, fo. ccyi.Columna prima.
 Fructus vnde dicatur, fo. lio.cxxxix.Columna quarta.
- G**
- Audia contraria que sint, fo. lio.clxvi.col.i.
 Galathia que regia sit, fo.cxxxv.Columna secunda.
 Germen in malis operibus & sermonibus accipitur, fo.ccl.col.iii.
 Genealogie fugiende, fo.ccx.Col.ii.
 Glorie veteris & noui testamenti probatio, fo.ci.col.tertia.
 Grispus & Gayus a Paulo baptizati sunt fo.iii.Columna.ii.
 Gratia & pax non sunt semper a deo, fo.iii.Columna.ii.
 Gratia sine meritis precedentibus datur gratis, fo.cxxxvii.col.ii.
 Gratia dei est remissio peccatorum, fo. lio.cvii.Columna tertia.
 Gratiarum & operationū diuisiones que dicantur & quibus sint deputate, fo. lio.lxxxvi.Columna prima.
 Gręca locutio, fo.ccliii.col.ii.
 Gratia est origo omnium bonorum, fo. lio.cxlvi.Columna quarta.
- H**
- Hæresis vñ dicat, fo.ccx.col.iii.
 Hereticus que dicatur, Ibidem.
 Hebrei quid interpretantur, fo. lio.ccxliii.Columna.iii.
 Heretici non recte sed peruerse tractant, fo.ci.Columna prima.
 Hermas scriptor fuit libelli qui pastoris appellatur, fo.i.col.iiia tertia.
 Hereticorum officii, fo.i.col.iii.
 Herbe & arbores quomodo dicuntur vñ uere, fo.xcii.col.i.
 A iñ

Herodes ex alienigenis fuit primus rex iudeorum fo. ix. col. i.
Hircus quid designat fo. cliij. col. ij.
Hieronymi reprehensio fo. xxxvj.
male signato. xli. col. i.
Hierusalem visio pacis interpretatur. fo. lio. cxxxv. col. iij.
Homo interior & exterior quid sit. fo. lio. cliij. col. ij.
Hostia quid sit. fo. cliij. col. ij.
Homo ex tribus constat quid sit fo. lio. clxxxij. col. iij.
Homidium quid sit. fo. cxxxix. col. i.
na. ij. & fo. vi. col. ij.
Honor hic pro elemosina sumitur, fo. lio. cxclij. col. ij.
Hora dici breue spaciū fo. xliij. col. iij.
Homine facto qualiter deus requieuit ab omni opere fo. cxxxij. col. ij.
Homo vitā pſentē sine minoribus pēis an ducere possit fo. xx. col. iij.
Homo quare reparare debuit & nō angelus fo. cxxx. col. i.
Homo qualiter. vi. etate natus fuit mūdo ad laborem, fo. cxxxiii. col. iij.
Homo malus cum incipit tribulari quid faciat, fo. xv. col. iij.
Hominū perditorū depictio, fo. x. col. iij.
Hostia viuens quid sit fo. xl. col. i.
Homo vetus quid esse intelligatur. fo. lio. xix. col. iij.
Hospitalitas patrum multum placuit deo fo. cclij. col. ij.
Hostia veteris legis nullo tpe potuerunt offerre peccata, fo. cxxl. col. iij.
Hospes quis dicatur fo. cxlv. col. ij.
Humilitas fidelium vera quē sit, fo. lio. clxxxiii. col. ij.
Humilis & mansuetus vnde dicatur. fo. lio. cl. col. ij.
Humilitas aliquando in malam partem sumitur, fo. clxxxij. col. iij.

Iacobus fuit primus hierosolymitanus episcopus, fo. cxxvii. col. iij.
Iacobus quare ponitur ante Petrum & Ioannem, fo. cxxviii. col. iij.
Iannes & membra fuerūt magi pharaonis, fo. ccl. col. iij.
Iacob. xv. annorum, erat quādo mortuus est Abraam, fo. cxlv. col. i.
Ictus oculi quid sit, fo. xciii. col. iij.
Idonia grēce proprietatē dicitur latine, fo. lio. lxxxv. col. tertia.
Ite an temerarie vouerit, fo. lio. cxxlvii. col. iij.
Iesus est proprium nomen, fo. ii. col. ii.
Ieiunium magnū quid sit, fo. cxx. col. i.
Immundicia quid sit, fo. cliii. col. iij.
Ignominia quid sit & vnde dicatur, fo. lio. v. columna quarta.
Ignorantia docta in nōis quomodo existat, fo. xxviii. col. iij.
Ignorantia quodlibet peccatū vocari potest, fo. cxxxvi. columna tertia.
Ignis quatuor officia habet, fo. lio. cclii. columna secunda.
Infidelē esse & infidē infirmari qualiter sunt diuersa, fo. xliiii. col. iij.
Insipientia erroris per Ioannem in Asia detegitur, fo. cclii. col. iij.
In ocio viuens res aliorum concupiscit, fo. lio. clxxxi. columna prima.
Inimicitie quid sint, fo. cxxxix. col. iij.
Inuidia quid sit, fo. cxxxix. col. iij.
Inflatio quid sit, fo. cxxxiii. col. i.
Insipientia plena quē dicatur, fo.

lio. cxix. columna tertia.
Impietas quid significet, fo. iiii. col. iij.
Inobedientia quid sit, fo. cxxviii. col. i.
In eternum perfectus manet, fo. lio. cxxxii. columna prima.
Iniquitas quid sit, fo. xlii. col. i.
Incredulitatis exemplū quid dicatur, fo. lio. cxxxiii. columna secunda.
Insipientes qui dicantur, fo. vi. col. iij.
Infantia qualiter legem naturalem ignoret, fo. xliii. columna prima.
Ioseph christum prefigurabat, fo. lio. cxlvi. columna tertia.
Ira dei quid sit, fo. clxxviii. col. i.
Ira dei in iudeos quid sit, fo. lio. clxxix. columna prima.
Iracundus quis dicatur, fo. ccvi. col. ij.
Ire vasa quē dicantur, fo. xxxiii. col. ij.
Ira dei quomodo reuelatur, fo. lio. iiii. columna tertia.
Ira dei qualiter extitit, fo. lio. cxxxi. columna quarta.
Ire in locum quando quis dicatur, fo. lio. xli. columna quarta.
Isaac ligatus & altari superpositus christū refert, fo. cxlvi. col. ij.
Isaac & Iacob coheredes eiusdem reprobationis, fo. cxxlv. columna prima.
Itepus herba expellens pulmonis tumorem, fo. cxxxviii. col. iij.
Isidori testes quomodo considerentur, fo. lio. cxv. columna quarta.
Isaac risus interpretatur, fo. lio. cxxxvi. columna secunda.
Iustitia qualiter sit obseruatio mandatorum dei, fo. cxv. columna tertia.
Iusti qualiter suas debent predicare virtutes, fo. cxx. columna prima.
Iustitia quid sit, fo. cliii. col. iij.
Iustus ex vitis filiorū non polluitur, fo. lio. ccvi. columna secunda.
Iustitia episcopi & laici in quo distent, fo. lio. ccvi. columna tertia.
Iustitia & veritas in quo teneantur, fo. lio. clv. columna secunda.
Iudei orū fidelitas quomodo proficit, fo. lio. xxxvii. male signato. xli. col. ij.
Iudicare semetipsum quis dicatur, fo. lio. xlvii. columna secunda.
Iudicium temerarium est in duobus cauendum, fo. xlvi. col. iij.
Iustitia pax & gaudiū spiritale quomodo sunt regnū dei, fo. xlv. col. iij.
Iudicare de alterius conscientia qd nō potest, fo. xliii. columna quarta.
Iudicare inter diē & diē & iudicare oēm diem quid sit, fo. xlv. col. ii.
Iustitia dei quomodo sumitur, fo. lio. xxxv. columna prima.
Iustitia est duplex vna per legem & altera per christum, fo. ibidem.
Iustificari minime apud deum & nō iustificari quomodo differunt, fo. lio. xxxv. columna secunda.
Iustitia dei quid sit, fo. iiii. col. ij.
Iustus qualiter dicatur ex fide viuere, fo. lio. iiii. columna secunda.
Iustitię pulchritudo hac delectatiōe qualis sit, fo. xx. columna quarta.
Iustitia pro omni virtute sumitur, fo. lio. ibidem.
Iudeus cur gentili in culpa prefertur, fo. lio. vii. columna secunda.
Iudeus & gentilis equiparentur in pœna fo. vii. columna tertia.
Iudei pauci in apostolicis viris tempore passionis domini fuerunt saluati, fo. lio. xxxiii. columna prima.

Iustificati sequuntur opera sed nō precedunt iustificandū, fo. xii. col. prima.
Iustificatio mentis & carnis est duplex, fo. xi. columna prima.
Iustificatio quē est ex fide facit pacē cum deo, fo. xv. columna prima.
Iudicare debet quis aliquem de eo quod ipse sit, fo. vi. columna quarta.
Iudei cum gentilibus fuerunt digniores, fo. ix. columna secunda.
Iudeus debet esse equus in vltione peccatorum, fo. ix. columna quarta.
Iudicia celestia discutere nullus homo est dignus, fo. xxxiii. col. iij.
Iustificatio qua christus iustificat impiū, fo. xviii. columna secunda.
Iudei veri ignorauerunt quē sibi iniuncta fuerant, fo. cxxxiii. col. iij.
Iudeus verus quis dicatur, fo. viii. col. iij.
Iudei Romani quomodo murmurauerunt contra Paulum, fo. i. col. iij.

L Argutio qualiter dicatur flos. fo. lio. clxvi. col. iij.
Latitudo, longitudo, sublimitas & profunditas celestis curię declaratur, fo. lio. cl. columna prima.
Lex a gratia distinguitur, fo. cl. col. ij.
Lex qualiter sit obseruanda, fo. xi. col. i.
Lex fidei & factorum in quo differunt, fo. xi. columna quarta.
Lex vbi non est nec & preuaricatio, fo. lio. xliii. columna prima.
Leo hic pro Nerone sumitur, fo. lio. ccv. columna prima.
Lex infirmata per carnem quid sit, fo. lio. xxv. columna secunda.
Lex subintravit qualiter intelligatur, fo. lio. xviii. columna tertia.
Lex ad quid sit data, fo. lio. xii. col. ii.
Lex qualiter dicitur per fidem statui & non destrui, fo. lio. xii. col. ii.
Legislatio qualiter exponitur, fo. lio. xxxi. columna secunda.
Liber vite est memoria dei, fo. lio. clxv. columna quarta.
Lingue ad quid fuerunt datę, fo. lio. lxxxvii. col. ii.
Libertas qualiter dicatur actio iudicium, fo. lio. xxxii. columna prima.
Libertas quare sit culpabilis & seruitus laudabilis, fo. xxi. male signato. xxii.
Liberari de corpore mortis huius & exire de corpore quomodo diuersa sint, fo. lio. xxv. columna prima.
Licet tributum dare Cæsari an non, fo. lio. clx. columna tertia.
Libertas est vbi spiritus domini est, fo. lio. cxxxvi. columna prima.
Liberum arbitrium qualiter dedit dominus, fo. cci. columna tertia.
Longanimitas quid sit, fo. lio. cxxxix. col. iij.
Locus mortis antichristi, fo. lio. clxxxvi. columna prima.
Ludus aliquando pro persecutione ponitur, fo. xxxvi. col. ii.
Luce euangelistę laus, fo. cxxiii. col. iij.
Luce euangelistę commendatio fo. lio. cxlii. col. iij.
Lucas medicus primo fuit, fo. lio. clxxvi. col. iij.
Luxuria idolorū seruus, f. cxxxix. col. ii.

M Anus pro potentia ponitur, fo. lio. cxxliii. col. iij.
Manus expansę quid signat, fo.

INDEX.

- lio. xxxvi. col. iii.
Maledictum aliud est quod approbat &
aliud quod damnat, fo. xvi. col. iii.
Malorum inuentiones quid sint, fo.
lio. vi. columna tertia,
Manichæorum error, fo. xix. col. iii.
Malignitas qd sit & unde differat a ma-
licia, fo. vi. col. ii.
Magna Abrahæ fides, fo. cclvi. col. i.
Manus remissas & genua soluta erigere
quid est, fo. ccl. col. iii.
Martyres testes dicuntur quia fidem tes-
tati sunt ore & passione, fo.
lio. cclix. col. ii.
Maledictum est omne peccatum, fo.
lio. cxxxi. col. i.
Malorum societas qualiter sit vitanda,
fo. xci. col. iii.
Maria creditur mortua cum Paulus hie-
rusalem venit, fo. cxxvii. col. iii.
Macedoniorum heresis, fo.
lio. lxxxix. col. ii.
Maceries quid sit, fo. cxlvi. col. ii.
Malum pro malo quomodo redditur,
fo. clxxxiii. col. ii.
Malicia quid sit, fo. cliv. col. ii.
Malicia & miseria dicæ faciunt malos,
fo. clvi. col. i.
Marcus consiliarius Barnabæ, fo.
lio. ccliii. col. iii.
Melchisedech Abrahæ panem & vinum
sacrum dedit, fo.
lio. cxxxix. col. iii.
Membræ quare arma vocantur, fo.
lio. xx. col. i.
Mensa de lignis sethi facta, fo.
lio. cxxxv. col. ii.
Mendax non est iudicandus cum falsum
dicit quod putat esse verum, fo.
lio. xcvi. col. ii.
Membra genitalia cur dicantur inhone-
sta, fo. lxxxiii. col. i.
Membrum corporis & membri quomo-
do differunt, fo. xxxiii. col. ii.
Mens & voluntas sanctorum qualiter di-
catur quiescere, fo. cxxii. col. ii.
Mendax omnis homo qualiter expona-
tur, fo. ix. col. iii.
Ministerium græce quid sit, fo.
lio. xciii. col. iii.
Miles dei non implicatur negotiis, fo.
lio. cc. col. ii.
Ministerium suum quando quis dicatur
reddere honorabile & quando vitupe-
rabile, fo. xxxvii. male signa-
to. xli. col. iii.
Ministerium incarnationis qualiter latet
sanctos, fo. li. col. ii.
Ministrare & assistere quomodo disse-
runt, fo. cxxvi. col. iii.
Militare secundum carnem qui dicun-
tur, fo. cxvi. col. ii.
Mortui quomodo ad nouissimam tubæ
sunt resurrecturi, fo.
lio. xciii. col. iii.
Mortuorum nomine quid intelligatur,
fo. ibidem
Moyse cur faciem velabat cum loque-
batur filiis israel, fo.
lio. xii. col. ii.
Moyse apud Ioseph terminum vocabat-
tur, fo. cclvi. col. iii.
Mortui in anima quomodo dicantur re-
surgere, fo. iii. col. iii.
Mortis regnum quod sit, fo.
lio. xvii. col. ii.
Moyse enim reputatur est dei famulus,
fo. cxxx. col. iii.
Mortui se esse peccato existimans apud
semetipsum an possit quandoque pec-
care, fo. xx. col. i.
Moyse veteris testamenti mediator,
fo. cxxxix. col. i.
Modestia unde dicatur, fo.
lio. clxxxiii. col. iii.
Moyse duo fecit tabernacula fo.
lio. cxxxix. col. iii.
Mors per vnum regnavit quomodo in-
telligitur, fo. xviii. col. i.
Moyse super terram populo loquitur,
fo. cclii. col. i.
Mulieres in ministerio ecclesiastico con-
stituantur, fo. li. col. ii.
Mundi rectores qui sint, fo.
lio. clviii. col. ii.
Mulier est caro fragilis, fo.
lio. clii. col. i.
Mulier viro subiicitur duabus de causis
fo. lxxxviii. col. iii.
Mulieris insolentia viro est opprobrium
ibidem,
N
Natura in cõabeius vitio nullus
est immunis, fo. xvii. col. iii.
Natura dicitur mortem horrere,
fo. clxxx. col. ii.
Negare deum dicimur quando de pec-
catis vicinur, fo.
lio. ccvii. col. iii.
Nemo sine sanctimonia deum videbit,
fo. ccl. col. iii.
Nemo venit ad patrem nisi per me, fo.
lio. cxxxix. col. iii.
Nemo igitur desperet dum vivit, fo.
lio. cxxxix. col. ii.
Neomenia unde dicatur, fo.
lio. cxxii. col. ii.
Nicomedia victorum ciuitas fo.
lio. ccx. col. iii.
Nouatiani & montanorum heresis, fo.
lio. cxxxvii. col. iii.
Nominibus diuersis hebrei utebantur,
fo. i. & ii. col. i.
Nox quando dicatur in lucem verti, fo.
lio. xlii. col. iii.
Notio & agnitio quomodo differunt,
fo. clxxxiii. col. iii.
Nullus sine peccato in hac vita, fo.
lio. ccvi. col. i.
Numerus septenarius vniuersitatem ex-
primit, fo. xxx. col. ii.
Nummus est deus avarorum, fo.
lio. clx. col. i. & fo. clxxxiii. col. i.
Nunquid poterit deus parere mensam in
deserto, fo. cxxxix. col. iii.
O
Obsecratio quid sit, fo.
lio. clx. col. i.
Oblatio quid dicatur, fo. cliv. col. iii.
Obedientia est sola virtus quæ hominē
conseruat, fo. ccl. col. ii.
Occasione legis opinionum contrarietas
orta est, fo. ccx. col. iii.
Odiabiles deo qui dicantur, fo. vi. col. ii.
Odor christi bonus est veritatis prædica-
tio, fo. xcix. col. iii.
Ovis comedere quid spiritualiter esse in-
telligitur, fo. xlv. col. i.
Omnis arbor quæ non facit fructum bo-
num excidetur, fo. cxxi. col. i.
Omnis dictio non semper vniuersitatem
plenariam denotat, fo.
lio. clxxxviii. col. i.
Onesimus quis erat, fo.
lio. clxxvi. col. ii.
Onesimus quomodo fuerit baptizatus, fo.
lio. cxxii. col. iii.
Onesimus fuit pontifex & martyr, fo.
lio. cxxiii. col. ii.
On interpretatur existens, fo. cc. col. i.
Onesii fori beneficia quid sint, fo.
lio. cc. col. iii.
Operarius subdolanus quis dicatur, fo.
lio. cxix. col. ii.
Opinio. lxx. interpretum, fo.
lio. cxxv. col. iii.
Opus euangelistæ quod sit, fo.
lio. ccliii. col. ii.
Opera tenebrarum quæ sint, fo.
lio. xliiii. col. i.
Orandi modus quis sit, fo.
lio. lxxxvi. col. ii.
Orandum est tacite, fo. lxxxvii. col. iii.
Oratio quid sit, fo. clx. col. i.
Ora sine intermissione qualiter intelligen-
tur, fo. clxxxiii. col. iii.
Oratio & obsecratio quomodo disse-
runt, fo. clxvi. col. i.
Oratori semper vacare qualiter nequē
humana fragilitas, fo. iii. col. iii.
Oculum est signum pacis, fo.
lio. xc. col. iii.
Oculandi mos in ecclesia unde sumptus
sit, fo. i. col. iii.
P
Paulus secundum latinos modicus
dicitur secundum græcos quietus,
fo. ii. col. i.
Paulus cur maluit vocari quem Saulus,
fo. ii. col. i.
Paulus est missus ut mercedem lucrifice-
ret, fo. i. col. iii.
Paulus cur primo sit vocatus Saulus, fo.
lio. i. col. iii.
Paulus quare non est sequutus veritatem
hebraicam sed interpretationē septua-
ginta, fo. iii. col. iii.
Paulus ex humilitate se omnium sancto-
rum humillimum appellat, fo.
lio. clxix. col. i.
Paulus quomodo habuit hanc pœnulam,
fo. ccliii. col. iii.
Paulus ex ciuitate Romana fuit natus, fo.
lio. ccliii. col. iii.
Pauli exemplo possunt vivere labore
manuum suarum prædicatores, fo.
lio. lxxxix. col. ii.
Errore calographi prædicatores vel sa-
cerdotes
Paulus cur a Corinthiis nullos sūptus vo-
luerit accipere, fo. xcvi. col. i.
Paulus precibus Stephani fuit conuer-
sus, fo. cxc. col. iii.
Paulus quomodo dicatur parturire, fo.
lio. cxxxv. col. ii.
Paulus qualiter minimus apostolorum est
dictus, fo. lxxxix. col. i.
Paulus quomodo habundans ceteris apo-
stolis dicitur laborasse, fo. i. col. ii.
Pauli paupertas, fo. cxx. col. iii.
Pax inter angelos & homines, fo.
lio. clxix. col. iii.
Paulus qualiter intelligitur raptus vsque
ad tertium celum, fo. cxxi. col. iii.
Paulus gratis euangelium prædicauit,
fo. cxxiii. col. ii.
Paulus teste Hieronymo & Beda Ner-
bone. præteriens Hispaniam peruenit,
fo. xlix. col. ii.
Paulus multo plura finit quem scripserit,
fo. xlviii. col. iii.
Paulus quare Christum vocat apostolum,
fo. cxxx. col. iii.
Paruuli quæ reddat rationē, fo. cv. col. iii.
A iij

CONTENTORVM

Patientia seruare quid sit, fo. lxxxiii. columna ii.	Columna prima	lio. lxxxv. col. ii.
Passio desiderii quid sit, fo. clxxxix.	Perfectus vir quis dicatur, fo. cliij.	Princeps habeat eloquentiam cum vite integritate, fo. ccvi. col. iiii.
Columna tertia	Columna prima	Priscilla vxor fuit aquille, fo. l.
Patientia quid sit, fo. cxxxix. Columna quarta	Poenitentia vera que sit, fo. xcviij.	Columna prima
Pater sine sua sapientia nunquam esse potuit, fo. ccxv. Columna prima.	Columna quarta	Primus hic p. peiore ponit, fo. clxxxix. columna tertia
Paries quid sit, fo. cxlvij. Col. ij.	Pctā quando ante oculos dei dicatur esse tecta, fo. xliij. Columna. ij.	Primitie hominis que dicatur esse, fo. xxviii. columna tertia
Paupertas Iesu quid nobis attulerit, fo. cxv. Columna. ij.	Pctōrum passiones que dicantur, fo. xxij. Columna prima	Principes ad corrigendos malos instituti sunt, fo. xliij. columna quarta
Patientia habetur in aduersis, fo. xv. Columna. ij.	Pietas ad quid prosit, fo. cxciij.	Principes huius seculi sunt dei ministri, fo. xliij. columna prima
Patientia sive est motus incipientiū ferre, fo. iij. Columna prima	Picina phatica quid signat, fo. cxxxij. Columna. ij.	Principi nō est resiliendum etiā si bona nostra auferat, fo. xliij. col. i.
Pauperes qualiter equabunt diuites in regno dei, fo. cxliij. Columna. iij.	Post mortem antichristi quadraginta quinque dies considerantur ad penitentiam, fo. clxxxij. Columna. iij.	Principium quid sit, fo. clxxxix. col. ii.
Pauperes qui dicantur, fo. cxv. Columna secunda	Potestates quid sint, fo. cxlv.	Proximus nō potest vere diligere sine deo, fo. xliij. columna tertia
Patientia regnum dei repromittit, fo. ccxliij. Columna tertia	Potestates quid dicantur, fo. clviij.	Proximus quid intelligatur esse, Ibidem.
Peccatum quod poenitentiae lamento nō deluitur pctm, & sumus causa pcti, fo. v. Columna tertia	Potestati diuinā primo est obediendum, fo. xliij. Columna tertia	Proximus dicitur omnis homo, fo. cluij. columna tertia
Pctōes qualiter nō debent desperare, fo. cxxxv. Columna. ij.	Phedriam greci disciplinam vocant, fo. ccli. Columna tertia	Probe est verbum fidei, fo. xxxv. columna tertia
Pctā qualiter sunt opera mortui, fo. cxxxvij. Columna prima	Philemō Paulum sciū habere cupiebat, fo. ccxliij. Columna tertia	Prophetie tria sunt tempora, fo. lxxxvij. columna tertia
Pctā solius Christi sanguine delentur, fo. cxli. Columna. ij.	Philippis est ciuitas que os lampadis interpretatur, fo. clx.	Primo regnum iustitiæ nunc in nobis assequitur, fo. cxxxix. col. iij.
Poenula erat vestis cōsularis, fo. ccliij. Columna tertia	Columna tertia & quarta	Psalmodum liber lex vocatur, fo. x. columna quarta
Petrus ubi nō fuit imitandus, f. cxxxv. Columna prima	Plenitudo quid sit, fo. cxv. columna tertia	Pugnatores nō damnantur sed vici, fo. xxv. columna. ii.
Petrus quare circumcisionem pmittebat, fo. cxxvij. Columna quarta	Populus a mōte phibetur cum lex accipitur, fo. ccli. columna tertia	
Petri humilitas & Pauli libertas cōmendatur, fo. cxxxix. Columna. i.	Potestas dominorum morte finitur, fo. ccxliij. columna. ii.	
Pctm ex maledictione pcessit, fo. cxxxi. Columna prima	Predestinatus filius dei qualiter intelligitur, fo. ii. columna tertia	
Pctm qualiter per legem cognoscitur, fo. xxiij. Columna tertia	Preparator est nomen auctoritatis, fo. cxci. columna. ii.	
Pcti nomine quid intelligitur, Ibidem	Prelati qualiter exemplo Pauli debent rogare subditos vt in melius piteant, fo. cclxxx. columna quarta	
Pctm qualiter adueniente mandato reuixerit, Ibidem. Columna. iij.	Preparatio quid sit, fo. ccxviii. col. i.	
Pctm est stimulus mortis, fo. xxiij. Columna prima	Preteritum p futuro posuit ppheta fo. ccxix. columna prima	
Pctm quando differat a delicto, fo. cxliij. Columna. ij.	Prelati obediendū esse amonet apostolus, fo. cclliij. colūna. ii.	
Pctm vt appareat quid significet, fo. xxiij. Columna tertia	Predestinare & eligere quō differant, fo. cxliij. columna quarta	
Pctō qualiter sumus venundati, Ibidem.	Preputium aliquando p pctō carnis ponitur, fo. clxxi. columna quarta	
Perfecti qualiter indigent misericordia fo. clxv. Columna prima	Presbyter qualiter dicatur episcopus, fo. cxciij. columna quarta	
Pctō venundatus qualiter intelligatur, Ibidem. Columna quarta	Predestinatio quid sit, fo. xxix. columna tertia	
Peccare est malorum potestate, fo. cxxxviii. Columna quarta	Preiorum discretio, fo. vii. colūna. ii.	
Poenitentia quandoque p mutatiōe ponitur, fo. xxxix. Columna prima	Prelati sine testimonio duorum vel triū nō possunt cōdemnare, fo. cxxliij. columna secunda	
Petra scandali & apīs offensionis qualiter & Christus dicatur esse, fo. cxxliij. Columna tertia	Preceptū legis circa verbera delinquentium, fo. cxx. columna. ii.	
Pedagogus quomodo interpretatur, fo. xxx. Columna prima	Primogenitus quis dicatur esse, fo. xxix. columna tertia	
Per vñtionem sancti spiritus sanctificamur, fo. ccxvi. Columna prima	Prudentie & sapientie differentia, fo. cxliij. columna prima	
Columna quarta	Principatus quid sint, fo. cxlv. col. iij.	
Per pedes stabilitas eterna designatur, fo. ccxvi. Columna tertia	Principes qui dicantur, fo. clviij. columna prima	
Pctm regnare in mortem quid sit, fo. xviij. Columna quarta	Prudentia carnis & prudentia spiritus quid sit, fo. xxv. columna quarta	
Pctō viuere, Ibidem	Prudentia est iustorum sapientia Ibidem.	
Pensandum nobis est qualiter loquamur, fo. ccliij. Columna quarta	Prodigium dignum & virtus quō differunt, fo. cxxxliij. columna. ii.	
Peccatum fuit vñtariū, fo. xxviij.	Proscripti qui dicantur, fo. cxxx. columna prima	
	Prophetizantis fructus seu vñtatis, fo.	
		od dicitur infra sunt in greco, fo. ccxliij. col. iij.
		Qui psumit deo quē rogaturus est, fo. ccxliij. col. quarta
		Quare hęc epistola solita superscriptio nem non habeat, fo. ccxliij. columna tertia
		Qui dicunt videntibus nolite videre & aspicientibus nolite aspicere, fo. ccliij. columna prima
		Quare quandoque bonum sit a cibis abstinere, fo. ccxliij. columna. iij.
		Quare deus iurauit per semetipsum, fo. ccxviiij. columna tertia
		Quatuor in omni sacrificio cōsiderari debent, fo. ccxxxi. columna. iij.
		Qualis edificatio erit discipuli si intelligat magistro se esse maiorem, fo. ccix. columna. ij.
		Qui episcopatum desiderat bene facit, fo. ccxcij. columna prima
		Quos mulieres docere debeant, fo. ccviii. columna prima
		Quo flore Aaron recte sacerdos esse cognoscitur, fo. ccxxxv. col. iij.
		Questiones stultę que sint, fo. ccx. columna secunda
		Quis dicatur esse i tenebris, fo. clxxxii. columna tertia
		Qui enim fidem abiecit omnino a deo recedit, fo. ccxxij. columna prima
		Qui Paulo resistit imperio dei resistit, fo. clxxxij. columna. ij.
		Quid per Ioseph & virgam eius designatur, fo. ccxlv. columna tertia
		Quis dicatur filium dei conculare, fo. ccxliij. columna quarta
		Quis dicatur sanguinem Christi pollutum duxere, fo. ccxliij. columna quarta
		Quid per velamen legis intelligitur, fo. ccxli. columna tertia
		Quid emundare ab operibus mortuis & que sint opera mortua, fo. lxxxv. columna. iij.

INDEX.

- Quid turbo caligo pcella vox verborū
aspera mōs & bestia, fo. ccli. col. ii.
Quare Ioseph i Agypto elegit esse pau-
per, f. cclvi. columna. iiii.
Quare lex Moysi nō potuit facere perfe-
ctos i lege pōtiffices, f. cccxxix. col. iiii.
Quomodo per imaginem cognoscimus
qualitatem & quantitatem illius cuius
est imago, f. cclxi. columna prima
Quō rebus futuris possumus fidem adhi-
bere, f. cclxliii. columna. ii.
Quō aīa ex fide uiuat, f. cclxi. col. iiii.
Quō accedim⁹ ad christū, f. ccli. col. iiii.
Quō senes fidem cōsequuti sunt, fo.
cclxiii. columna. ii.
Quid per mare & per horam maris de-
signatur, f. cclxv. columna. iiii.
Quid scōrum patrum peregrinatio, fo.
cclxv. columna quarta
Quis dicatur incidere in manus dei, fo.
cclxliii. columna prima
Qualem hostiam debemus offerre deo,
fo. ccliii. columna quarta
Qui sunt pastores maiores, f. ccliii. col. ii.
Quid operat⁹ Sarē fides f. cclxv. col. ii.
R
Apina quid sit, fo. clxii. col. ii.
Raab meretrix fide iustificatur, fo.
cclxvii. columna prima
Radix in malis cogitatōibus reperitur,
fo. ccl. columna quarta
Resurgētū ordo quid sit, f. xc. col. ii.
Resurgere pproe quid sit, f. xciii. col. iiii.
Redemptio & remissio quō differunt,
f. cclxliii. columna prima
Regnum celorum sanctasctōrum dicitur,
f. cccxxii. columna. ii.
Recōsiliatio sit ex iimicitis, f. xvi. col. ii.
Redēptōis humanę inuētio, f. xi. col. ii.
Reprobis quis dicatur, f. cclxliii. col. iiii.
Res sperādę quid sint, f. cclxliii. col. i.
Rixa quid sit, fo. cccxxix. col. iiii.
S
Sancti fide deuicerunt regna, fo.
cclxliii. columna. iiii.
Sancti patriarchę quō iuxta fidem defun-
cti sint, f. cclxv. columna. iiii.
Sancti apud deum quō dicatur esse mul-
tarum facierum, f. xcvi. col. iiii.
Sancton lepte barach fide vicerūt regna,
f. cclxlii. columna tertia
Sacerdos leg. is ministrabat: sed sacer-
dos euāgelicus sedet, f. cclxi. col. ii.
Sapere plusquam oportet est superbire,
f. xl. columna tertia
Sacrilegium quid sit, f. viii. col. iiii.
Sapiētę superne opera publica ac secreta
quę sint, f. cccxxix. columna. iiii.
Sanguis hic p aīa sumitur, f. cxix.
columna tertia
Salem qualiter nō sit Hierusalem, fo.
cclxxix. columna. ii.
Sathanas quō interpretatur, f. cxix.
col. ii. & fo. clxxxix. columna. ii.
Sancti qualiter sint orādī cōtra spūcū
mam lutheranorū festā, f. xxxi. col. i.
Sacerdotes christi sine & principio carēt
fo. cccxxix. columna. iiii.
Sabbatismus quid dicatur, fo. cclxxliii.
columna prima
Sapientia in cōtēplatiōe eternorū consi-
sit, Scientia vero in actiōe tēporalium,
fo. lxxxii. columna tertia
Sapientia carnis quō deo sit inimica, fo.
xxvi. columna prima
Sathanas interpretatur aduersarius, fo.
li. columna prima
Saulus petrus interpretatur, f. i. col. iiii.
Sacrificium est deo offerendum per ma-
nus sacerdotis, fo. iiii. col. iiii.
Saul rex superb⁹ & infrenis, f. i. col. iiii.
Sancti & nō alii cum christo surrexerūt,
fo. ii. columna tertia
Sapientes qui se dicere volunt, insipien-
tes appellari debent, fo. v. col. i.
Sara ecclesię formam pferēs quare ste-
rilis erat, fo. cccxvi. col. i.
Sancti qualiter dicantur maledictionibus
vti, fo. cccxxviii. columna. ii.
Sanctitas quid sit, fo. cliii. col. iiii.
Sanctorum cōuersatio cauta esse debet,
fo. clxvi. columna. ii.
Sabbatū perpetuū obseruare qui dicatur
& quid interpretatur, f. cclxxii. col. ii.
Sacerdotibus qualiter honor ex charita-
te sit exhibendus, f. clxxxiii. col. i.
Sacramentum qualiter sit res occulta,
f. cclxliii. columna prima
Sanctus Linus fuit primus Romę sedis
episcopus, f. ccv. columna. ii.
Sancti an in futuro seculo loquentur ad
inuicem, f. lxxxiii. col. iiii.
Sacramētū altaris diuobus modis mādu-
care & bibere debem⁹, f. clxxx. col. i.
Sapientia & scientia quō differunt, fo.
clxx. columna quarta
Scribe quid sit, f. xliiii. columna prima
Scisma & hēresis quō differunt, fo.
ccxx. columna quarta
Scripturā intelligētia consistit in histo-
riali mītico & morali sensu, fo.
lii. columna tertia
Scandalū vnde dicatur, f. xxxiii. col. iiii.
Scurritas quid sit, fo. cliii. col. iiii.
Scripturę sanctę quę sint, f. ii. ol. iiii.
Scisma secularis falso nomine sciētia vo-
catur, f. cclxxviii. columna quarta
Scīte sunt barbaris ferociiores, fo.
clxxiii. columna tertia
Seducti qui dicuntur, f. cclxi. col. iiii.
& qui sunt, fo. ccliii. columna tertia
Seniores presbyteri qui dicuntur, fo.
cclxlii. columna. ii.
Senes & iuuenes morum qui sint, fo.
cclxlii. columna tertia
Semper dicunt & nunquam ad sciētiam
veritatis perueniunt, f. cclii. col. iiii.
Senes nō sūt ipso cogēdi, f. cclxi. col. iiii.
Seraphin ardentes interpretantur, fo.
cclxvi. columna prima
Seruire liberaliter quando quis dicatur,
fo. xxi. col. i. male signato. xxii.
Sermo inchoationis Christi quid sit, fo.
cclxxvii. columna prima
Seculū presens quare dicatur nequam,
cclxvi. columna prima
Secretū quid dicatur, fo. cclxvii. col. iiii.
Secta quid sit, fo. cccxxix. col. iiii.
Seculū vnde dicatur, fo. cclxv. col. i.
Sermo doctrinę est gladius anceps, fo.
cclxxiii. col. ii.
Seditio quid sit, fo. cclxxiii. col. i.
Sitis est famis medicamenta, fo.
xxviii. columna quarta
Simplicitas quasi sine plicatione dicitur,
fo. li. columna prima
Simplicitas excludit hipocrisin, f. xl. col. i
Signa & p̄digia quō appellantur esse,
fo. xlvi. columna quarta
Si enim mundi sumus munda est nobis
creatura, fo. cclii. columna. ii.
Sine p̄cto esse & sine querela quō disse-
runt, fo. clxxxiii. Colūna. iiii.
Simplicitas & hilaritas differunt, fo.
xli. columna. ii.
Sinagoga & euen esia quō differunt,
fo. clxxvii. columna. ii.
Similitudo xpī demonstratur per Isaac.
fo. cclxvi. columna. ii.
Signum quid sit, fo. xlii. col. iiii.
Signaculum quid dicatur, ibidem
Simulata innocentia non est innocentia
fo. clxxvii. columna tertia.
Sodomiam cur Paulus ita euidenter ex-
prestit, fo. vi. columna prima
Sors hēreditas vocatur, cclxviii. col. ii.
Sortis nomine gratia designatur, ibidē
Solo xpī fides cōseruantia bonorum ope-
rum iustificat, cclxi. col. i.
Solut pontifex in anno semel intrabat in
secūdum tabernaculum quod Moyses
extruxerat, cclxxvii. col. i.
Sola fides quę per charitatem operatur
iustificat, cclxliii. columna. iiii.
Spectaculum facti sunt sancti in oppro-
briis, fo. cclxliii. Columna. ii.
Spiritus sanctus qualiter dicatur cōtrita-
ri, fo. cliii. Columna prima.
Sperare cōtra aliquod insperatum maius
est quā simpliciter sperare, xliii. col. iiii
Spei descriptio, fo. xv. Col. ii.
Spiritus sancti donū quādo quis dicatur
habere, fo. xcvi. Col. i.
Spiritus Christi vbi inhabitat, fo.
xxvi. Columna tertia.
Spes & spiritus sanctus quō dicantur nos
adiuare, fo. xxviii. Col. iiii.
Spiritus sancti appellatione charitas desi-
gnatur, fo. xxix. Columna. ii.
Spes enim celestium mentem solidat.
fo. cclxxviii. Columna. iiii.
Stipendium vnde dicatur, fo. xxi.
male signato. xxii. Columna. ii.
Stultiloquiū quid sit, fo. cliii. Col. iiii.
Stelle qualiter multę sumantur, fo.
xliii. Columna tertia.
Stultę quęstiones quę sint, fo. cc. Col. i.
Surrexerunt cum Christo sancti & non
alii, fo. ii. Columna. iiii.
Supbia initū oīs p̄cti, fo. cclxvii. Col. ii.
Superbia in diuitis est timenda, quia est
morbus earū, fo. cclxviii. Col. ii.
Superbi qui dicantur, fo. vi. Col. iiii.
Sufurratio quid sit, fo. cclxxiii. Col. i.
Superbia ex bene gestis plerūque nasci-
tur, fo. cclxxiii. Col. ii.
Superbus cēsetur qui bonū vult agere si-
ne timore dñi, fo. cx. Col. ii.
Sufurrones qui sint, fo. vi. Colūna. ii.
Superbia est mater contentionis & emu-
lationis, fo. xliiii. Columna. ii.
T
Testamentum nouum quare dica-
tur eternū, fo. cclxliii. col. iiii.
Thessalonica ciuitas nobilis, fo.
clxxvii. Columna prima.
Tēpus redimere qd sit, fo. clvi. Col. i.
Testamentum Christi morte cōfirmatū
est, fo. cclxxviii. columna. ii.
Testamētū quid sit, fo. cclxxviii. col. i.
Tentatio cui non est sentitur nō est pecc-
catum, fo. cclxxii. columna tertia.
Testamentum vetus fuit calix Moysi.
fo. lxxxix. columna tertia.
Testis falsus non erit impunitus, fo.
lxxxix. columna quarta.
Testamentum quid dicatur, fo.
cclxxxi. columna. ii.
Timotheus qualiter consors apostoli fuit
fo. li. columna prima.
Timotheus cuius fuerit filius, fo.
clxxxviii. columna prima.
Timotheus beneficiis interpretatur,
fo. cxc. columna. iiii.

CONTENTORVM INDEX,

T hroni qui dicantur.	fo. clxviij.	V asa cuprea fictilia & lignea quid signat.	fo. cci. colūna. iiii.	nibus.	fo. exciii. col. iiii.
Titus Christi ecclesias instruebat.	fo. ccv. colūna. ii.	Vanitates aut vanitas possunt di ci quæ mutantur & transeunt.	fo. xxviii. colūna. i.	Vinum modicum consilio Pauli est su stinendum.	fo. cxevi. col. ii.
Titum apud Cretenses episcopum.	fo. ccv. colūna. ii.	Verecundę mentes qualiter sint arguen dę leuiter si forsitan culpas admiserint.	fo. lii. colūna. iiii.	Vita animæ quæ sit.	fo. cxxx. col. iiii.
Tributum quid sit & vnde dicatur.	fo. xliii. colūna. ii.	Veritas dei quid sit.	fo. iiii. col. iiii.	Virtutes proprias iactare insipientis est.	fo. cxxxii. colūna. iiii.
Tristitia pia est vitii alicuius tribulari.	fo. cciii. colūna. ii.	Veneficia quid sint.	fo. cxxxix. col. iiii.	Vitæ nonitas quæ sit.	fo. xix. col. ii.
Tristitia quæ secundum deum est quali ter operatur poenitentiam in salutem.	fo. cxi. colūna. ii.	Vernis diuitiarum est superbia.	fo. cxviii. colūna. ii.	Victoria Gedeonis.	fo. cxlvii. col. ii.
Tristitia huius sæculi quæ sit.	fo. cxi. colūna. ii.	Verbum dei quando blasphematur.	fo. ccviii. col. ii.	Virga Ioseph potestatem Christi pre figurabat.	fo. cxlvi. col. iiii.
Trinitas diuinarum personarum osten dit.	fo. v. colūna prima	Vestigal quid & vnde dicatur.	fo. xliii. colūna. ii.	Vsque, dictio quomodo quandoque sus matur.	fo. xvii. col. i.
Tres vires dicuntur esse in anima.	fo. ccxviii. colūna. iiii.	Velamen quid dicatur.	fo. ccxli.	Vsque est dictio comprehensua termina tia.	fo. xviii. col. iiii.
Triumphus dei quid sit.	fo. xcix. colūna. tertia.	Virtutes quid sint.	fo. cxlv. col. iiii.	Vt rationalis esset hostia homo fuit ofe ferendus sine peccato.	fo. cxxxix. colūna. i.
Trophimus Arelatensium episcopus.	fo. ccv. colūna. ii.	Viscera pro dilectione in scripturis ponū tur.	fo. clx. col. ii.	Vxor qualiter viro viuente qualiter sit ligata.	fo. xxi. male signato xxii. colūna. iiii.
Turpitudinis quid sit.	fo. liiii. colūna. iiii.	Vinum quando dicatur malum.	fo. clvi. colūna. ii.	Vxores antiquorum patrum plures quid nobis significarunt.	fo. ccvi. co lūna prima.
		Viduę præ ceteris vacare debent oratio			

¶ Finis Tabule.

VITA DIUI ANSELMI.

ANSELMVS archiepiscopus Canthuariensis in Anglia ex abbate monasterij Bec
censis in Normania, ordinis sancti Benedicti Lanfranci quondam auditor atque dis
cipulus vir in diuinis scripturis eruditissimus, & secularium literarum peritia nuls
li suo tempore secundus, vita & conuersatione integer atque sanctissimus, mēte deuotus,
ore facundus, Operatione strenuus, vultu angelicus, incessu maturus, progressu exem
plar, studio scripturarū continuus, & omni virtute ornatus & insignis fuit. Scripsit pene
infinita opuscula, de quorum numero feruntur subiecta. Contra gentes cur deus homo.
Lib. ij. De incarnatione verbi contra Iudeos. Lib. i. De conceptu virginali. Lib. i. Prologo
gium. Lib. i. Monologium. Lib. i. De spiritu sancto contra Græcos. Lib. i. De casu diaboli.
Lib. i. De diuersitate sacramentorum. Lib. i. De fermento & azimo. Lib. i. De voluntate
dei. Lib. i. De sancta trinitate. Lib. i. De pace & concordia. Lib. i. De libero arbitrio. Lib. i.
De gratia & libero arbitrio. Lib. i. Dialogus de veritate. Lib. i. De similitudinibus. Lib. i.
De mēsuratiōe crucis. Lib. i. Meditatiōes. Lib. i. Meditatiōes de passiōe dñi. Lib. i. De beata
vita. Lib. i. De bona occupatiōe. Lib. i. Stimulus amoris. Lib. i. Pro insipiēte. Lib. i. Contra
insipientem. Lib. i. De miseria hominis. Lib. i. De antichristo. Lib. i. De octo beatitudinis
bus. Lib. i. De membris deo attributis. Lib. i. De sacramentis & officijs. Lib. ij. Prouerbia. i.
de domo conscientie. Lib. i. In hexamerō. De grāmatico. Lib. i. In assumptione beatę Ma
rię. Home. i. Ad Guillelmum hirsangien. Epistolę. i. Epistolarum ad diuersos. Lib. i. In om
nes diui Pauli epistolas commentaria. Lib. i. De peccato originali. Lib. i. In cantica cantico
rum. Lib. i. De beata sufficientia. Lib. i. De laudibus sanctę Marię. Lib. i. Dialogus chris
tiani & gentilis. Lib. i. Ad Lanfrancum archiepiscopum. Lib. i. De sancto Iohanne baptista.
Lib. i. Super psalterium liber vnus. Sed & alia complura scripsisse. Dicitur, quę ad notitiā
meam non viderunt. Claruit sub Henrico Imperatore Anno domini. M. LXXX.

Reuerendissimū in Christo patri præcellentique Domino,
D. Gabrieli de acromonte diuina miseratione pictauēsi epi-
scopo, ac sacro sanctę sedis apostolicę Cardinali dignissimo
renatus Castaneus dei beneficio commendatarius, ac mode-
rator cenobiū misericordię dei Sal. ac felicitatem.

RÆCLARISSIMA res est, atq; in primis memorabilis, antistes Reuerendissime, omniūq; votis mor-
talium ex petenda: quam deo opt. max. adiutore sum nunc aggressurus, de natalis videlicet originis tue claria-
tate, ac virtutis excellētia, quibus sane duobus fama perpetua, eximīūq; decus hominibus parari solet, ac velut
ti quędam immortalitas eorū mortalitati accedere. Illa virtutis imaginem præbet. hac autē proprio labore
parta, viuentes in terris suspici atq; honorari iubet: vita vero functos: in cælis summo bono præmīsq; frui fa-
cit æternis. Quæ sane res maximā de te spem nemini non inducit: ac omniū pene oculos, ac vota conuertit, &
ita cunctorū in te vnū præfulem pellicit animos, vt genere illustriorē: ita & virtutibus & literis (quod haud
dubie raro accidit) ornatiū cuncti prædicent, suspiciant admirentur, Quo res nimirū hęsitantem me facit,
& cunctabūdū, cū maximo rerū vsu, incredibili felicitate, amplissima gloria, solertissimo ingenio, eruditōe
polleas non a deo triuiali, vt clarissimas tuas virtutes admirari, magis q̄ recensere equū sit, ac veneratione po-
tius q̄ cōmendatione cōplecti. Itaq; vereor tantā explicandarū ad amūssim virtutū tuarū assumere prouincia, veluti viribus meis im-
parem: ac longē nimis arduam, cui succumbere magis possim q̄ sufficere. Tametsi vero longē satius esset tacere q̄ pauca de hincō re
memorare, temperare tamen mihi nequeo, quin pro viribus quidpiā de illis meminerim ad easq; describendas ingenium meū, quīs
tenue, atq; exile, summo studio accōmodem, nequaq; veritus delicatissimas aures tuas rustica inculti sermonis garrulitate obtundere.
Et ne illotis (vt aūt pedibus) in rē ipsā p̄grediar, optare mihi suppetere tulliane fluuiū eloquētię, auri finis imitar exuberantē, torrētē
q̄ demosthenis, p̄luētē faciūdiā Grædes quippe materias parua nō sufferūt īgenia. Hęc vero quāq; īgēs, ac p̄gradis eān fidēs ac nō in
uitus aggrediar ī magnis siquidem voluisse pulchrū, ac oppido egregiū: canēte, p̄pertio. Quod si deficiat vires audacia certe. Laus erit,
ī magnis, & voluisse sat est, & illud Nasonis, vt desint vires, tñ est laudanda volūtas. Hac ego cōtētos auguror esse deos. Quod igitur,
vel ingenio, vel doctrina minime potero, labore atq; diligentia aspirante numinis fauore præstare conabor. Ceterū ad rē ipsam oratio
nis stilū dirigamus. Cui si & aures attētas & beneuolū animū p̄bueris, breui ac dilucida oratione spero me dictū, quę nec te, p̄culdus
bio legisse, nec me in mediū p̄niteat protulisse. Cōstat itaq; (vt hinc exordiamur) nihil aliud esse cardinales (qui sacratissimi, et cū des-
bita veneratione semper nominandi) q̄ terrena quādā sydera, q̄ humana (vt sic dixerim) numina, q̄ sacrosancta religiōis fastigia, quos
sæpenumero dubitauī fortuito ne casu ipsi terris darentur an ab ipso rerū omniū conditore fatali quādā benignitate donarentur: quorū
plane consilio non secus vniuersalis ecclesiā: q̄ ostium cardine, regitur, ac sustentatur. Verū hęc iādudum ex animo me hercule sublatā est
dubitatio Perspicuū nāq; est te cardinale: qui omnia virtute potius q̄ fortuna metiris diuinitus ad nos transfusum adhūc celebrē in car-
dinaliū senatū moderandū: in quorū ordine antistes vigilantissime iā pridē es constitutus: et magnifice collatus: qui quantū apud pontifia-
cem maximum: sacrumq; cardineū conuentū gratia autoritate consilio prudentia polleas: ceterisq; (vt omnes fatentur) supereminēas/
de industria prætereo. nec plane mirādū quādoquidē tuę dñationis celsitudo præclari semper alicuius facinoris, aut artis bonę famā quę-
rit: moribus cōpositissimis præcellit vsq; adeo: vt non solum inter ipsos militantis ecclesię cardinales splendidissima totius orbis lumē
naria sed etiā inter cæteros quoscūq; optimates huiusmodi vultu refulgeat, q̄ inter minores stellas luna ipsa replēdet. Porro in planisq; alijs
si quę virtutes amineant, ænomibus subinde vicijs obruuntur ac frequenter decolorantur. Tua vero dominatio, quē admodum est vir-
tutū fecunda: ita viciorū omniū non tam expultrix q̄ expugnatrix. Quid ergo plura eloquar an fileam: vtpote cū de tuis tanta per-
spiciā enarrāda virtutibus quas si nominatim, ac sigillatim enumerare itatuerem: dies me citius deficeret: citius mihi verba deessent, q̄
scribendi occasio: citius digitorū articuli scribendo lacerarent, q̄ tua merita perscribere possē. Et vt Ouidio succinā desinet ante dies, &
in alto phæbus anheles. Æquore tinget equos q̄ cōsequar omnia dictis. Nam qui tuarū virtutum immensam amplitudinem oratione
complexi uoluerit, non minus ineptire delirareq; videbitur: q̄ qui exiguo vasculo vastissimum oceanū haurire conabatur. At sit ita sa-
ne nihilominus tamen viriū nostrarū periculū faciemus: ventisq; adhibita prius diligenti præparatione (quę in omnibus authore Cice-
rone) est adhibenda negotijs vela pandemus: & licet ab exiguis profectus, initis totis tamen conaminibus: totaq; industria cōitemur
debitum proposito negotio finem imponere. Nec vero tuas laudes prope infinitas a cunabulis auspicabimur. sed quę in homine præcis-
pua sunt bona cōmemorabimus. Cū generositatē, vires, formositatē, honores diuitias (q̄ sunt corporis & fortunę bona) magis circa nos
q̄ in nobis esse idonei tradiderint scriptores: externaq; & aliena bona nūcupentur: solas ipsas animi virtutes (quę nec ætate mutabiles
nec villo sunt obnoxie aut caduci infortunio) nostra & vera bona appellare solemus: eo ceteres splendidiore, ac digniore: quo animi sūt
corporibus ipsi excellētiore. Quę quidē animi, dotes mihi presul omniū cōsummatissime/dicturi ētiā sese agminatum ingerunt: & ita
festinabunda quęlibet occurrit, vt eam putes efflagitare de reliquis præferri eis de ea ipsa prius quam de comitibus dici. Vnde igitur pri-
us exordiar, quandoquidē si de tua singulari prudētia (quā in te norūt hoies q̄ ī Nestore & Catone maiore) dicere incepero, sine quā vir-
tutem esse nullam. Socrates asserit, obuia est iusticia, quę postponi (quia teste Aristotele in sese virtutes cōtinet oēs) gemebunda do-
lebit. Si dixerō de fortitudine (cuius peculiare, minus est huius mundi calamitates perpeti, nec aduersis succūbere rebus) indignabitur
temperātia, quę (ex omniū philosophātū consensu) voluptatibus imperat, & ad sanū modū nos oēs dirigit. Si rursus clementia exten-
dero, q̄ (vt venuste docet flauius vopiscus) priā est virtus iperatorū, & nullos ex hoibus magis, q̄ p̄thomytas, clarosue decet hoies, fru-
galitas se cōtēni existimabit, quā insignibus viris nil p̄clarius, nil cōducibilis, nil ad fama cadidē, nā cilecēdā, efficacius quā demū, vt
canit epigrammaticus. Nulla dūcis virtus dulcior esse pōt. Hęc autē adiectio Nec suppressa ingēs illa tua liberalitas ac potius magnifis-
cētia, q̄ nimirū ī te est cōspicua. Quā plurimos pene ab īsimis cōditionibus ad subimes honores subuexisti, cōsdēq; benignissimis illis
tuis cōsolidasti fauoribus autoritate munuisti, auxisti dignitate, honestati opibus, potētia corroborasti quibuscūq; etiā ac varijs modis
oēs tueri, p̄tegereq; curasti. Nec faciliore via scito, presulē maiore famę ac nominis claritatē posse nancisci, q̄ dū multis suffragatur, nū-
q̄ vberiore quęstū facere vel plura lucrari, q̄ cū de omnibus bene meretur eisq; gratificari ac prodesse itudet. Nec sane est religio, quā
homines deū & colere & timere norunt) silētio inuoluenda. Quis enim sacrarū ediū ornandarū maiore curā q̄ tu suscipit, quis cultū
diuinū vel reuerētius exercet, vel auidius amplectitur? Nec ab re tantopere religionē deiq; opt. max. cultum procurare videris. Quē
admodum oculorum acies sine pupilla & he bect sine rectore naui periclitatur: sine auriga currus frequēter subuertitur ac recurrit. Ita
sint religio (quā nil apud te antiquius) cuncta vacillāt atq; corrunt. Et vt semel finia ac dicā nouissime. Solus habes laudū quicquid
possedimus omnes. Superest vt de splendore originis quidpiā memoremus: cuius re vera p̄stanti atq; sublimitati parū decoris acnito-
ris asserre videtur dignitas cardinica. In ipsa vtiq; generosissima tua splendidissimaq; familiā cōplūculi heroes floruerunt fortissime
quidē ac bellicosissimi plurimū viribus armisq; potentes ad regendū exercitū, instruendūq; aciem admodū idonei, quę tanta animi
magnitudine, quanta rei militaris peritia quanto ingenij acumen quātā strenuitate antecelluerint non modū idonei: sed ne cogitatio-
ne quidem amplecti possumus. Itaq; primis in re militari partes, q̄ plurimis olim cōsanguineis tuis tribuit antiquitas, qui non solum
belli sed & pacis artibus assatim p̄diti fuerē eundemq; vultū atq; animū in vtrāq; fortuna semper tenuerunt, ita vt nec prosperis rē

bus intumescerēt nec aduersis frangerentur. Cum igitur fuerint in praelio supra quā narrari possit ferocissimi: in conturbatio mites alii profusi sibi ipsis parci, aggregis suis ac splendidis facinoribus perennem laudem promeruerunt. praeclarumque nomē ac fumam agrestie & splendide gestorum ad posterum transmiserunt: ut qui semper labores varios militares ac stratagemata obire parati, nunquam sese voluntatibus ut plerique aulici eneruandos effeminasque praeberint, sed itrepto constantique animo, per tuendis patriis legibus: non pauci mortem appetierint. Possem & quod plurimos illustres gentis tuae viros memorare, quorum alii cardinales alii archiepiscopi fuere, nonnulli etiam summos in republica magistratus magna cum laude & gloria gesserunt. in aulis principum ac regum & consilio & armis ceteris omnibus contemporaneis supereminuere: feliciterque praestiterunt. A quorum profecto splendore ac virtutum eminentia nequaquam de generas quin potius cum optimi quoque maiorum tuorum a quadam generositate ac virtutum cumulo merito contendis. In istis itaque virtutibus quae vel dignitatem augere possunt vel familiam illustrare maiorum tuorum egdis nemini parum esse iudicis praeclaris nasci parentibus, nisi partem ab eis generositate tuis ipsae virtutibus cumulares quae nimirum te ad huiusmodi excellentiae ac dignitatis fastigium sustulere & hominibus venerandum imprimis reddiderunt, & me tandem non tam tui amore propulere quam in admirationem rapuerunt succederuntque ad quidpiam molendum quo mihi desideratissimam perspectissimamque reuerendissimae sublimitatis tuae beneuolentiam conciliare. Id vero non possessum cilius effici mihi quam primum quod persuasum munusculum aliquod sublimitati tuae dedicare, quod & dignissimum tuae celsitudini esset gratissimum & obseruantiae erga te meae, aptissimum habenda quippe ratio est non modo rei quam donaturi sumus, sed & eius cui dare quidpiam statuimus. Primo cum mihi satis superque sit compertum. Nihil doctrina bonisque literis tibi semper fuisse iucundius. Hoste beati Anselmi in epistolas Pauli apostoli commentarios dedicare statui, & sub praeclari nominis tui tutela in vulgus emittere, quos superioribus annis pedore vetustatis, & puluere: squalore obfuso ex bibliotheca cenobii nostri eduxi, & veluti in carcere diu victos exire iussi, existimans illorum lectionem sublimitati tuae & gratissimam fore & iucundissimam, quod propter gratiam nouitatis, & eruditione non vulgari, & sanctissimam vndique doctrinam referti. Proinde, obtestor atque obsecro reuerendissimam donationem tuam hoc nostrum munusculum ea mentis hilaritate ac serenitate vultus accipias, quod intelligam id perpetuum esse amoris, ac beneuolentiae tuae in nos monumentum. Vale generosum eximiumque & virtutis & doctrinarum columen. Ex nostro monasterio de misericordia dei, xii. K. decembris, anno salutis christiane seculi millesimo trigesimo secundo.

Sequuntur aliqua asserta ab auctore quae piū lectorē offendere possent. Ideo caute legenda & interpretanda vel omnino requirenda.

Primum assertum fol. 3. co. 2.

Omnia bona diuine gratiae non humanis meritis ascribenda sunt.

Secunda assertio. fo. 13. col. 1.

Magna enim beatitudo est hominis sine labore legis vel penitentiae, fidem per solam gratiam promereri secundum propositum dei.

Tertia assertio. fo. 15. co. 4.

Presumptio humana reprimatur ne suis meritis aliquid tribuat.

Quarta assertio fo. 33. co. 4. in fine

Nec requirit diuina gratia in baptismo gemitum vel planctum vel aliquod opus eorum nisi sola fides

Quinta assertio. fo. 52. co. 2.

Constitutum est a deo ut qui credit in christo saluus sit sine opere sola fide & gratis accipiat remissionem peccatorum

Sexta assertio fo. 148. co. 3.

Si intellexistis gratuita eius. scilicet dei dona quae vobis dispensant. scilicet remissionem peccatorum innocentiam virtutes carismata sanctam fidem doctrinam & his similia vobis a deo gratis esse collata non aliquo merito

Huiusmodi asserta & alia similia non ita sunt intelligenda ut author asserere velit hominem non posse mereri quoniam fo. 2. co. 2. dicit paulum recte dicere potuisse stipendium autem instituit vitam aeternam. Et expressius fo. 43. co. 4. dicit hominem habere salutem ex gratia & meritorum suorum actione dicit etiam. fo. 39. col. quarta. quod nullus deum meritis antecessit ut tenere eum quasi debitorem possit sed ipse omnes sua gratia preuenit. Et nihil nostri meriti praecedat quasi priores dederimus ut tribuatur nobis ab illo. Et rursum fo. 60. co. 1. Nihil tam contrarium huic diuinae sententiae sed quid habes quod non accepisti quam de suis meritis sic quaequam gloriari tanquam ipse sibi ea fecerit non gratia dei. Certum est quia sic praecipue est author meritorum deus & sic illa in nobis operatur & nos cum eo cooperemur. Quantum vero ad id quod dicit sola fide sine opere vniuersaliter intellectum non est recipiendum.

Alia assertio fo. 5. co. 2.

Manifestum est deum operari in cordibus hominum ad inclinandas eorum voluntates quorum voluerit siue ad bona pro sua misericordia, siue ad mala pro meritis eorum. Quod dicit deum inclinare homines ad mala pro eorum meritis intelligendum est per amissionem solum.

Fo. 11. co. 3.

Non emit nos christus. ibi questio est tamen de nomine redemptionis hoc est vere nos redemit Ille non emit proprie

Fo. 59. co. 2.

Subiicitur christus deo non tanquam dissimilis alterius naturae sed ut dictum est tanquam patri filius.

Cum scriptum sit equalis patri secundum diuinitatem iam non recipitur huiusmodi locutio.

Fo. 159. co. 4.

Constat apostolica institutione omnes presbiteros esse episcopos. fo. 206. co. 1.

Episcopi nouerint magis consuetudine quam dispositionis dominice veritate presbiteris se esse maiores. Haec duo intelligenda sunt quantum ad nomen non quantum ad rem & officium certum est enim iure diuino episcopos esse superiores presbiteris & eos instituere siue ordinare.

fo. 65. co. 3.

Vnde patet quia malum est mulierem tangere. Nihil enim bono contrarium nisi malum si autem malum est & ignoscitur ideo conceditur ne malum quid deterius fiat. Hoc assertum est per quemadmodum excessum ad detestationem peccatorum carnalium certum est enim actus coniugales ex se licere.

Fo. 239. co. 2.

Ut appareat vultui dei pro nobis id est interpellat solus pro salute omnium nostrum sicut olim pontifex in sanctis sanctorum solus orabat pro omnibus. Hoc intelligendum solus precipue interpellant enim sancti pro nobis.

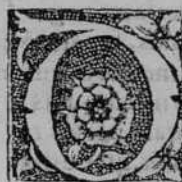
Fo. 15. co. 2.

In sola virtute dei est ut homo in filiorum dei numerum possit ascendere.

Non tamen per hoc debet intelligi seclusum esse liberum arbitrium

Diui Anselmi canthuariensis archiepi
scopi ecclesie doctoris clarissimi in om
niū diui Pauli apostoli epistolas com
mentaria.

Epistola
quid si
gnificet

O Epiſtolis pauli apoſtoli adiun
te dño loquuturi primo videamus
quid ipſū nomē epiſtolarū ſignifi
cet. Epiſtola græce ſupermiſſa lati
ne dicitur, ſicut epygramma ſupli
tera, & epitaphium ſupſepulchrū

Epi enim græce, latine ſuper, ſtola vero miſſa dici
tur. Et hinc epiſtole dicuntur ſupermiſſe, eo quod
ſup id q̄ fideles acceperant ſint eis miſſæ. Accepe
rant enim euangelium, & adhuc ſuperaddite ſunt
illis epiſtole. & ob varias cauſas directe Nam ſi
cur prophetæ poſt editā legem moysi, in qua om
nia dei mandata legebātur, ſemper doctrina ſua
compreſſerūt rediuiua populi peccata, & propter
exemplum libris ad noſtram etiā memoriā
traſmiſerunt, ſic & apoſtolus poſt euangelium qđ
eſt legis ſupplementum & in quo nobis exempla
& precepta viuēdi pleniffime digeſta ſunt. Haſ
epiſtolas voluit ad ſingulas eccleſias deſtinare,
ſcilicet vt in initio naſcentis eccleſie nouis cauſis
exiſtentibus, & præſentia atque orientia reſeca
ret vitia, & poſt futuras excluderet quæſtiones,
ſicut ergo neceſſariæ fuerunt poſt legem prophe
tiæ, ſic neceſſariæ ſunt poſt euangelium epiſtolæ,
quoniam ſicut ea, quæ in lege fuerant obſcuriſſi
me dicta, per prophetas aliquantulum maniſeſta
bantur, & tranſgreſſores eiudē legis per eos cor
rigebantur, ſic quod in euangelio obſcure & ge
neraliter dictum fuerat, apoſtolica iſtutione
p partes elucidatum eſt, & tranſgreſſores euan
gelicorum præceptorum ſunt correcti, & ad ob
ſeruantiam eorum incitati. Huius autem apoſto
li, id eſt Pauli, epiſtole ſunt quatuordecim, quas
legit eccleſia. Qui tamen & quintamdecimam ad
Laodicenſes ſine dubio ſcripſit. Et cum in prima
quam habem⁹ ad Corinthios dicit, Scripſi vobis
in epiſtola ne cōmiſceamini fornicarijs. videtur
ſignificare aliam epiſtolam ſe iam eis ſcripſiſſe.
Cum ergo plurimas epiſtolas ſcripſit, nō ſine cer
ti ratione miſterijs voluerūt patres, vt quatuorde
cim tātum legerentur in eccleſia, decem videlicet
ad eccleſias miſſe. quatuor autem ad diſcipulos,
ſed & ex ipſo epiſtolarum numero, oſtendere vo
luerūt, quod doctor egregius, legis & euāgelij ſe
creta rimatus eſſet, denarius enim numerus legē
ſignificat propter decalogum eius, quaternarius
autem euangelium, popter quatuor eius libros.
Decem itaque tenentur, quas ſcripſit ad eccleſias
vt demonſtretur nouum teſtamentum a veteri
non diſcrepare, nec apoſtolum in aliquo contra
legē moysi feciſſe, cuius epiſtole ordinātur ad nu
merū primorū decalogi mādatorū eiudem legis
& quot præceptis Moyses filios Iſrael iſtituit,
a pharaonis iugo liberatos, totidē hic epiſtolis a
diaboli & idololatriæ ſeruitute ereptos edocet Per
quatuor autē ad diſcipulos ſcriptas nouū deſignat
teſtamētū, Vñ & iidē diſcipuli maioris pfectiois
fuerūt quā eccleſie ad quas decē ſunt miſſe, vt ſi
gnificaret iperfectio eorū qui ſub lege fuerunt,

& perfectio eorum qui euangelium custodiunt.
Quod autem quatuor ad diſcipulos, poſt nouem
ad eccleſias poluere patres, & illam quæ eſt ad he
breos, ad vltimum locauerunt, certiffime dat intel
ligi, quod nouum in veteri teſtamento cōtinetur,
& quod vnum ſine altero nō prodeſt. Sicut enim
quaternarius denario iunctus explet hāc ſūmam.
id eſt quatuordecim, ita nouū & vetus teſtamentū
vnum quid operantur, & intendunt fidei verita
tem ac morum honeſtatem, intimare cordibus au
ditorum ſuorum. Itaq; quatuordecim epiſtolis cō
tinetur doctrina pauli, quā tam maiores quam mi
nores quomodoviuāt & credāt iſtutur: quoniā
ſancta eccleſia iuxta eius iſtutionē vtrumq; te
ſtamentum cuſtodians, & tam ſecundum legis de
calogum, quam ſecundum quatuor euangelij li
bros viuēs, ad perfectionis culmen proficit. His
ita præmiſſis, videndum eſt qua ratione alio ordi
ne a ſanctis patribus ſpūſſacti cōſilio iſtę epiſto
le in vno volumine ſunt collectę, quam ab apoſto
lo factę, quæ & nobis derelictę ſunt ad correctio
nem & exhortationem noſtram, vt omnes quot
quot vulnerati cadimus, ibi inueniamus quomo
do reſurgere queamus & inde recuperare quod a
miſimus. Ideo quendam gradationis aſcenſum in
his notare poſſum⁹, qm eccleſie, quę magis in fide
& morū honeſtate quā declaratiōe iſtarū, epiſtolę
ſūt præpoſite, vt ſecūdū quod min⁹ perfectis eccle
ſijs miſſe præcedunt epiſtole, & ſubſequuntur ad
perfectiores deſtinatę, grad⁹ quidam aſcenſionis
a minoribus ad maiora inueniantur, Nemo enim
repente fit ſummus, ſed a minimis quiſq; incho
at vt ad maiora perueniat. Epiſtola ergo ad roma
nos prima eſt quia cum fides prima virtus ſit,
& fundamentum aliarum virtutum, & ſine qua in
poſſibile eſt placere deo, dignum fuit vt illa epi
ſtola in capite aliarum locaretur, in qua de prima
virtute agitur, & in qua corriguntur, atq; ad fidei
perfectionem reuocantur: quicūque romanis ſecū
dum fidei imperfectionem ſunt ſimiles, illa vero
quę eſt ad corinthios iure huic ſupponitur: quoniā
eos qui fidem iam acceperant, in bono opere ina
ſtruit. Primo enim iaciendum eſt fundamentum,
ideſt fides, & inde bona opera ſunt ſuperædificā
da. Propter quod in illa ad romanos, facta eſt oib⁹
fidelibus iſtuctio ſecūdum fidem: in hac autem
ad chorinthios ſecūdū operationem, Sic & ceterę
deinceps congruo ordine ſunt poſitę. Fuerunt
nonnulli tamen qui dixerunt epiſtolam ad roma
nos ideo primam eſſe poſitam, quia romani tam
rudes erant, vt non dei gratia, ſed ſuis meritis cre
derent ſe eſſe ſaluatos, Sed hoc non ita declarat
in omnib⁹ textus ipſius epiſtolę, quæ omnibus
ſenſu profundior eſt. Ideoque magis credendum
eſt, quod illi qui membra epiſtolarum in vno cor
pore collegerūt, illam iudicauerūt ſedere in capite
quę ad vrbem directa eſt, quę in illo tempore ca
pur totius exitit orbis, & quia vſque hodie ro
mana eccleſia omnium eccleſiarum obtinet princi
patum. Materia vero omnium epiſtolarum eſt fi
des & boni mores. Intētio autem eſt, ipſam fidem
ac mores cōmendare, & ad illos prouocare, vide
licet ſuadendo bona, diſſuadendo mala: prauē agē
tibus mala cōminando, bene agentibus bona pro
mittēdo, Et propter quam finalem cauſam. Nulli
dubium

Pauli
epiſtole
quę non
ſunt ſic
ſcriptę
ſicut cō
poſitę.

Epistola
tū ordo

Hebreo
xi. b.

Epistola
ad ro. cō
teris ſen
ſu profū
dior.

Epistole
ad quid
fidelibz
miſſe ſi
nt.

Epistole
pauli.
xiii. q
legūt
Episto
las. xv.
ſcripſit
paulus
1. corin.
v. capi.

x. Epi
ſtolas
ſcripſit
paulus
ad eccle
ſias.

liii. Epi
ſtolas
ſcripſit
paulus
ad diſci
pulos.

Epi. Pauli.

dubium, quin propter veram beatitudinem promerendam. Ad hanc igitur vnam & generalem intentionem aliae speciales reducentur intentiones nec quicquam per omnes diuersos tractatus iterferetur, quod non ad instructionem fidei & morum vel principaliter, vel secundario operetur. Et ideo ad ethicam pertinet tractus eandem epistola. Illa vero quae est ad Romanos quantum ex eius textu intelligi potest questionem habet talem. Vtrum iudeis euangelium christi venerit propter merita operum legis, an vero nullis operum meritis praecedentibus omnibus gentibus venerit iustificatio fidei quae est in christo Iesu, ut non quia iusti erant homines crederent, sed credendo iustificati, deinceps iuste vivere inciperent. In hac igitur epistola docere intendit apostolus, omnibus venisse gratiam euangelij christi. Quam & ideo gratiam vocari ostendit, quia non quasi debitum iustitiae redditum est, sed gratuito datum. Coeperat enim nonnulli qui ex iudeis crediderant tumultuari, aduersus gentes & maxime aduersus ipsum Paulum quod incircumcisos & a legis vetustate vinculis, liberos admitteret ad euangelij gratiam praedicandis eis ut in christum crederent nullo impolito carnalis circumcisionis iugo. Sed apostolus tanta moderatione inuicem utrosque conciliat, ut nec iudeos superbire permittat, tanquam de meritis operum legis, nec gentes merito fidei, aduersus iudeos inflari, quod ipsi receperint christum quem illi crucifixerunt. Pro christo enim sicut alibi dicit legatione fungens, id est pro lapide angulari vtrumque populum tam iudeis quam ex gentibus connectit in christo per vinculum gratiae vtriusque auferens omnem superbiam meritum, & iustificandos utrosque per disciplinam humilitatis associans. Quod si quis quiescerit quomodo iudei qui Romae erant conuersi murmurarent contra paulum quem necdum viderant, sciat quia ipse non erat eis ignotus, quia fama praedicationis eius ubique audiebatur, & quidam ex discipulis eius atque ex discipulis Petri iam venerant romam, & multos ibi tam ex iudeis quam ex gentibus ad fidem conuerterant. Sed inter eos nuper conuersos, erat ut diximus scisma & altercatio. Iudei enim gloriabantur de suis meritis, & nobilitate generis non intelligentes se ad fidem per gratiam dei venisse, sed aestimantes hoc suis, & patrum meritis accepisse. Gentiles autem licet non praecessissent merita eorum, de quibus gloriari possent, ut se iudeis anteferreret tamen iudeos, quasi interfectores christi, ac peruersatores legis despiciebant, & se sola ignorantia prepeccatos fuisse, quod non antea crediderant asseriebant, scilicet viribus rationis, & arbitrij sui non estimantes necessarium esse opus diuinae gratiae, utrosque ita sic contentiose viuentes, corrigit apostolus. Iudeis enim ostendit fidem, & cetera spiritualia bona nullis praecedentibus meritis euenisse, sed ex sola gratia quoniam lex neminem iustificauit, solummodo dans peccati noticiam. Sic etiam probat gentes non ex ignorantia sed scienter ex studio multumque grauiter deum offendisse, quia licet scriptam legem non habuerint, naturalem tamen habuerunt, & cum cognitu de creatura creatoris, ut deum venerari debuissent gloriam eius in manu facta simulachra mutauerunt. Utrosque etiam similiter veniam

consecutos equales esse, verissima ratione demonstrat praesertim cum in lege praedictum & iudeos, & gentes ad christi fidem vocandos ostendit. Quam obrem vicissim eos humilias ad pacem & concordiam cohortatur. Occasio itaque huius epistolae fuit eorum altercatio, circa quam totum vertatur negotium. In quo tractatu intendit apostolus, superbiam & elationem vtriusque partis reprimere, per quam ad inuicem dissentiebant, ut de nullis meritis suis, vel iuribus gloriarentur, sed ad humilitatem potius reuocentur, totumque quicquid boni habent, gratiae dei deputer, & ita per humilitatem in concordiam & pacem redeant. Materia vero huius epistolae est ecclesia iudeorum, & gentiliu, ob supra dictas causas discordantium. Sed his iam explicitis ad librum accedamus. Apostolus enim priusquam exponere incipiat quod intendit, prologum facit, in quo auditores attentos reddit, & amabiles atque beneuolos, & salutem dicens,

Caput primum.

Paulus seruus christi iesu vocatus apostolus, segregatus in euangelium dei, quod ante promiserat per prophetas suos in scripturis sanctis de filio suo, qui factus est ei ex semine Dauid secundum carnem. Qui praedestinatus est filius dei in virtute, secundum spiritum sanctificationis, ex resurrectione mortuorum Iesu Christi domini nostri. Per quem accepimus gratiam, & apostolatui ad obediendum fidei in omnibus gentibus, pro nomine eius. In quibus estis & vos vocati iesu christi, omnibus qui sunt romae dilectis dei vocatis sanctis. Gratia vobis & pax a deo patre, & domino nostro Iesu christo.

Sed primo videamus cur is qui antea dictus est Saulus, nunc dicitur (Paulus) Saul rex superbus, & infrenis fuit & persecutor sancti Dauid, atque de tribu Benjamin natus. De quatribus & iste Saul fuit atque nomen & sequitiam velut hereditatem a Saule per cepit. Saulus ergo nomen est superbi persecutoris. Sed & Saul atque Saulus, idem nomen est. Quod enim Saulus a nobis dicitur, idioma hoc graeco & latino fecit, ut haebrae noia ad suorum casuum similitudinem declinaret, & sicut pro Ioseph Iosephus, pro Iacob, Iacobus, ita Saul quoque Saulus in nostra lingua dicitur. Qui cum Paulum proconsule christi subiugasset, ipse quoque ex Saule Paulus appellari voluit, ob tam magnam insignem victoriam. Plus enim hostis vicitur in eo quem plus tenet, & de quo plures tenet. Prius autem superbos tenet nomine nobilitatis, & de his plures nomine auctoritatis. Sicut ergo ille qui Africam subegit Scipio dictus est, Africanus, sic & apostolus iste post Pauli subiugationem, semper vocatus est Paulus, qui antea solebat appellari Saulus. Nec immerito. Nam saulus siue saul interpretatur petitus, eo quod ad debellandam ecclesiam, a diabolo fuerat postulatus. Paulus vero dicitur mirabilis. Et digne ad praedicationem gentium missus: nominatur Paulus, id est, mirabilis; ut mirabiliter lucrificaret mercedem fidei,

Paulus i
hac epistola
quod
intendat.

Epistola
huius
materia

Paulus
cur prius
mo saul
lus voca
tus.

Saulus
seu Saul
petitus
ter preat.

fidei,

fidei. Est enim dux valde mirabilis, qui non in sapientia verbi, non in diuitiis, non in eloquentia, non in vana seculi gloria, sed in christi passionibus gloriatur. Potest & alia ratio super hac re proferri, quia forsitan binomius fuit, scilicet vt & saulus, vocaretur & Paulus. Nam & hoc probabilius dici videtur, quia quod eum a paulo proconsule quem christo subiecit, Paulum vocari diximus, nulla talis consuetudo in diuinis scripturis deprehenditur. Sed in eisdem scripturis inuenimus nonnullos binis, alios etiam ternis, vos esse nominibus, sicut fedechiam, eundem iochim, sicut oziam eundem azariam, sicut Salomonem eundem ididam siue ecclesiastem, aliosque plurimos. Sed nec apostolis christi mos iste defuit. Nam vnus ex eis vocatur est matheus, & leui, alius autem lebbeus & ludas atque thadeus. Quia ergo moris erat binis vel ternis nominibus vti hebreos, videtur & hic apostolus duplici vsu esse, vocabulo, & donec quidam genti proprie ministrabat saulus esse vocatus, quia hoc magis appellationi patrie vernaculum videbatur, Paulum autem cum grecis & gentibus, leges ac precepta daret. Nam & hoc ipsum quod scriptura dicit, saulus autem qui & paulus, manifeste videtur ostendere non ei tunc primum pauli nomen impositum esse, sed veteris appellationis id fuisse. Siue ego ista, siue prior ratio sit verior, vnum pro certo est, quia iste apostolus ex quo ad predicandum gentibus cum barnaba missus est, maluit paulus vocari, quam saulus. Et hoc nomen suum celeberrimum, & omnibus cognitum preponit in hac epistola, vt romani audito tanti viri nomine, attendat quid eis velit persuadere, quid dignetur precipere, scilicet vt ad audiendum solliciti, & ad obediendum existant parati. Paulus inquit. Ac si diceret, vos romani pacem debetis inter vos habere, quia ille qui vobis scribit est paulus, id est, non persecutor christianorum sed doctor, non dissipator ecclesie, sed constructor, neque dissensionis, sed vnitatis & concordie promotor. Nec debetis in elatione tolli, quia ille qui vos docet est seruus, id est, humilis, & non absque iugo domini. Seruus enim, nomen humilitatis est, vt ad eam puocet. Sed cum dominus electis discipulis dicat, iam non dicam vos seruos, quomodo iste est seruus. Sed sunt duo genera seruitutis, vnum timoris, aliud dilectionis, vnum timentium seruorum, aliud diligendum, & placentium filiorum. Electi ergo discipuli non sunt serui secundum seruitutem timoris quae perfecta dilectio foras mittit, sed secundum seruitutem casti timoris quae perfecta charitas gignit (Paulus itaque seruus est) non ex seruilis timore, sed ex casto amore, seruans deo. Qui personam suam, & officium primo commendat, vt sermonibus suis & correctionibus romani facilius adquiescant, & exemplum ab eo humilitatis, & concordie sumant. Paulus enim sicut diximus interpretatur mirabilis. Et ipse reuera mirabilis erat, quae deus tanta meritorum prerogatiua mirificauerat. Et tamen se in omnibus humiliabat, & se seruum humiliter fatebatur, vt exemplum omnibus daret humilitatis, ne quisquam de suis meritis, aut viribus gloriaretur, sed omnes gratiae domini reputarent, quicquid boni haberet, & se non superbe liberos, sed humiliter seruos cognosceret. Quod autem alij dicunt paulum dici latine modicum, & grece quietum nos multum non approbamus, quia hoc nomen non est grecum, aut latinum, sed hebraicum, ideoque iuxta hebraicum sensum intelligendum (Paulus seruus christi iesu). Ac si dica-

tur. Non me facio liberum, nec me domino meo equiparor, sed eius seruum me reputo & subiectum, & quicquid boni habeo, eius gratiae totum ascribo. Vos autem non seruos eius sed liberos vos constituitis, & donum gratiae eius quod in vobis est derogantes, meritis vestris & ingenij viribus ascripistis. Seruus inquit, sum iesu christi. Et hoc ad commendationem personae suae valet: quia & seruus est honestus, & dominus incomparabiliter honestior. Ideoque tanti domini tam honestus seruus, libenter debet suscipi. Nondum se dicit apostolum, sed tantummodo seruum, cum in alijs epistolis mox preferat nomen autoritatis, quia nondum romanis predicauerat, nec adhuc apostolus esse videbatur. Et ideo eis preponit nomen humilitatis cum illos ad humilitatem inuitaret, quod si per autoritatis nomen ad obediendum constringeret. (Seruus iesu christi.) Aliam significationem habet (Iesus) aliam (christus) cum sit vnus Iesus christus, saluator noster. Iesus enim proprium nomen est illi, quomodo Moyses proprio nomine appellatus est, quomodo aaron, quomodo Helyas. Christus autem sacramenti nomen est quomodo si dicatur legislator, quomodo si dicatur sacerdos quomodo si dicatur propheta. Sic enim & christus commendatur vnus in quo esset redemptio totius populi israel. Quae Iudei venturum expectabant, sed quia venit humilis non cognouerunt eum. (Paulus seruus christi iesu, vel iesu christi vocatus apostolus in euangelium dei.) Vocatus est ab infidelitate ad fidem, quando pergeret damascum christus illi de caelo est loquutus. Et institutus est apostolus quod latine dicitur missus, quando post orationem in templo apparuit illi dominus dicens. Festina & ex velociter ex hierusalē, quoniam non recipies testimonium tuum de me. Vade, quoniam ego ad nationes longe mitto te. Qui & (segregatus est in euangelium dei), dicente post apud antiochiam spiritu sancto. Segregate mihi barnabam & paulum, in opus ad quod assumpsi eos. In his omnibus gloriari paulus posset, quoniam haec omnia domino apparere, & loquente consequutus est. Magnus enim ostenditur, quae sic deus per se ipsum promouere dignatur. Sed cum maximas glorificandi occasiones habeat, in omnibus tamen se humiliat, vt omnes exemplo sui ad humilitatem trahat. Et ideo (seruum) se in prima fronte nominat. Vocatio autem qua vocatus est non illa est de qua dicitur, multi sunt vocati, pauci vero electi, sed illa potius de qua ipse loquitur. Quos autem predestinauit, hos & vocauit, & quos vocauit, hos & iustificauit. Qui & apostolus, id est, missus a christo est, vt legatione pro eo fungens, omnes ad vitam vocaret. Et non sicut ceteri apostoli missus est, sed segregatus in euangelium dei. Cum enim vnicuique apostolorum destinata esset ad predicandum sua prouincia, Paulo & Barnabe commissum est officium predicandi in omnibus gentibus. Et ita segregati sunt isti duo, id est, seorsum a grege ceterorum predicatorum euangelizare missi. Vel segregati in euangelium, quia de grege ceterorum predicatorum, qui antiochie morabantur electi sunt a spiritu sancto in opus predicationis. Euangelium interpretatur bonum nuntium, quia ibi nuntiatur humana salus, per incarnationem, & mortem, & resurrectionem christi. Quod euangelium non est hominum, sed (dei), id est, non ab hominibus institutum vel inuentum, sed a deo. (Quod ante promiserat). Ad commendationem, pra-

Iesus proprium nomen est.

Christus nomen est sacramenti.

Act. xxi. d.

Act. xiii. a.

Mat. xx. b. & xxii. b.

Ro. viii. f.

Euangelium quid interpretatur.

a ij dicatoris.

Hebrei diuersis nominibus utebantur.

Act. xiii. b.

Paulus cur maluit ita vocari, quia saulus & cur in hac epistola nomen suum praeponat.

Io. xv. b.

Seruitutis duo sunt genera.

i. Io. iiii.

Epistola Pauli.

dicatoris, ponit cōmendationem euangelij. Vnde etiā ipse p̄dicator satis posset gloriari, quasi dicat, Segregat⁹ sum in euangeliū. Qd nō est subitū nec improuisum, quia ante cōpletionē promiserat illud de⁹, vt cū desiderio expectaretur, & veniēs deuote & absq; vllō scrupulo suscipere⁹. Nō est frivolu neq; recens quod deus pater p̄miserat gratis, & nō nouiter, sed ante, id est, per multa pri⁹ secula, Promiserat illud ante per p̄phetas, neq; p̄ alienos p̄phetas, sed (suos). Nā & p̄phete qui nō fuerūt sui, nōnulla de xp̄o p̄dixerūt, sicut sibilla, & Vergili⁹. Sed apostol⁹ de illis p̄phetis loquitur qui fuerūt ei⁹, sicut ysaias & Ieremias. Promiserat inquā p̄ prophetas, & hoc nō verbis tātū, sed (in scripturis) nō secularib⁹, sed (sanctis) id est, diuinis. Nā in libris gētiū, inueniūtur testimonia veritatis, sicut idē apostol⁹ atheniēsis loquēs ostendit. Sed quia in eisde libris etiā errores p̄dicātur, ideo nō sunt sancti, quāuis aliquid in eis ad christū p̄tinēs inueniatur. Sed scripturę illę sunt sc̄te quę fuerūt hebreorū populo diuinitus credite, & i eis legūtur p̄missiōes euāgelij dādi quas p̄ veros p̄phetas suos ab antiquis temporib⁹ fecit. In eis scripturis relicte sunt p̄missiōes scriptę, ne obliuioni darētur, & ad notitiā posterorū nō peruenirēt. Scripturis dico (de filio suo), quia oēs illę de vni genito dei sunt factę, & oēs eius diuinitatē (p̄ quā omnia facta sunt) p̄dicāt eiusque humanitate omnia restaurāda prænūciāt. (Qui fact⁹ est) id est, mānēs assumpsit quod nō erat. Dico fact⁹ est, & hoc nō secūdū diuinitatē, sed (secūdū carnē) quia secūdū diuinitatē genit⁹ est a patre, nō fact⁹, secūdum carnē vero fact⁹ est (ei) id est, ad honorē ei⁹, vt pater glorificaretur per humilitatē incarnationis & obediētię illius. Factus est, & hoc nō ex qualibet stirpe, sed (ex semine dauid) quia incorrupta mater eius ex cuius sanctificato virginali vtero, ipse carnē assumpsit, orta est ex p̄genie dauid, cui de⁹ promiserat, quod ex femine eius rex eternus esset suscitandus. Sic enim dixisse legitur. Cumque cōpleti fuerūt dies tui & dormieris cū patrib⁹ tuis, suscitabo semē tuū post te quod egredietur de vtero tuo, & firmabo regnū ei⁹. Ipse edificabit domū nomini meo, & stabiliā thronū regni ei⁹ vsque in sempiternū. Ego ero ei in patrē, & ipse erit mihi in filiū. Secūdū istā promissionē filius dei ex femine dauid factus est homo, vt edificaret domū, quę est ecclesia, & regnaret in sempiternū. (Qui p̄destinatus est filius dei in virtute.) P̄destinatus, id est, p̄ordinatus a deo patre secūdū humanitatē, hoc est sola gratia p̄electus, vt qui futur⁹ erat secūdū carnē fili⁹ dauid, esset tamē in virtute diuinitatis fili⁹ dei, id est, ita susciperetur humanitas a verbo dei in vnitate p̄sonę, vt idē homo fili⁹ dei esset, p̄pter vnionē verbi. Filius dei esset (secūdū spiritū sanctificationis) id est, secūdū quod spiritus sanctus vterū virginis ex quo illę nasceretur, sanctificauit, sicut & angel⁹ dixit. Spirit⁹ sanct⁹ superueniet in te, & virtus altissimi obūbrabit tibi, ideoque & quod nascetur ex te sanctū vocabitur filius dei. P̄destinatus est, & hoc (ex resurrectione mortuorum, id est, vt p̄cederet resurrectionem mortuorum.) Quorum mortuorum (ei⁹dē domini nostri Iesu christi.) Ac si diceretur suorum mortuorum, qui ad eum pertinent &

mēbra ei⁹ sunt. Hos enim p̄cessit qui eum ad celeste regnum quo eos p̄cessit sequuturi sunt, & ad beatā icorruptionē. Ex resurrectione autē ceterorum mortuorum nō est p̄destinatus, quos nō erat p̄cessurus sed dampnaturus, quia non p̄cessit illos, qui eum sequuturi non erant ad gloriā vitę eternę, id est, reprobos qui ad p̄nas resurrecturi sunt. Vel ita, (Qui p̄destinatus est secundum carnem) quoniam deus ab eterno p̄destinavit, vt verbum eius caro fieret, quam & resuscitans glorificaret. P̄destinatus est vt sit fili⁹ dei in virtute immortalitatis, & potentię, de qua post resurrectionē ait. Data est mihi omnis potestas in celo et in terra. Nā cū de electis ipse dicat, quia filii sunt dei, cū sint resurrectionis, cur nō ipse magis qui sc̄dm diuinitatē naturaliter est, semp filius dei, in resurrectione sc̄dm humanitatē fact⁹ esse dicatur dei filius? Hoc enim docet idē Paulus, vbi de patre dicit in actibus apostolorū. Resuscitans iesū christum, sicut in psalmo secūdo scriptū est, filius me⁹ es tu, ego hodie genui te. Pater ergo resuscitans xp̄m, dixit ei, fili⁹ me⁹ es tu, ego hodie genui te, vt illa resuscitatio sc̄dm pauli sēsū itelligatur quę dā gñatio, quia et nostra resurrectio vocatur generatio, dicente domio. In regeneratione cum sederit filius hominis in sede maiestatis sue. Christ⁹ itaq; sc̄dm humanitatē qui dum esset mortalis, erat filius hominis, in resurrectione vestiens immortalitē factus est dei, nec tamē desinit esse fili⁹ hominis, quia ver⁹ hō p̄māsit, sed gloriā quā humanit⁹ nō habebat, accepit. Et hoc ē quod nunc dicitur, quia p̄destinatus est esse fili⁹ dei i virtute ex resurrectione, nec dicitur ex resurrectione sua, sed qd maioris virtutis est, (ex resurrectione mortuorū) quia multos mortuos fecit secū resurgere. Et ne generalē honorū atq; malorū, resurrectionē intelligen⁹ que futura est, i die nouissimo. Mortuorū inquit (iesu xp̄i) id est, solūmodo electorum, ad xp̄m p̄tinentiū, quia tunc nō nisi sc̄ti cū eo surrexerunt. Vnde & dominū nostrū vocat eū, quia qui in morte sua mortē nostrā, & hostē antiquum destruxit, in resurrectione debitum sup nos dominatum accepit, sicut p̄misimus cum tunc dixisset data est mihi omnis potestas i celo, et in terra. P̄destinatus est inquit, esse filius dei, in virtute ex resurrectione, et hoc sc̄dm spiritū sanctificationis, id est, sc̄dm quod spūs s̄ctus eum s̄ctificauit ab ipso exordio cōceptiōis eius. Nam p̄ spm̄ quo sic s̄ctificatus fuerat suscitatus est a morte vt esset, eo modo quo diximus filius dei, quia & nobis dicitur, qui suscitauit iesum a mortuis viuificabit & mortalia corpora vestra propter inhabitantem spiritū ei⁹ in vobis. Vel (p̄destinatus est) vt diximus secundum humanitatem vt esset, filius dei (in virtute) id est, in eadem potentia cū patre, per vnionem verbi cui personaliter homo illę vnitus (secūdū spiritum sanctificationis) id est, secundum quod operatus est spiritus sanctus conceptionem eius in vtero virginis. Qui spiritus est sanctificationis, quia sanctificat omnes qui sanctificantur. Et hęc sanctificatio est a remissione mortuorum, id est, incipit a resurrectione peccatorū. Qui enim mortui sunt in anima, pri⁹ resurgūt a morte peccati, & tūc sanctificātur p̄ spm̄ sanctū. Et tales mortui qui sic ad vitā redeunt, sunt iesu xp̄i dñi nostri P̄ordinati

scripturę
sanctę quę
sint.

ii. re. vii. b

P̄destinatus est
fili⁹ dei quā
liter expos
nitur.

Luce. i.

Mathæi.
xxviii. d

Actu. xii.

Mathæi.
xix. d.

Surrexerūt cū xp̄o
nō alii quā
sancti.
Mathæi.
xviii.

Ro. viii. b

Mortui in
anima quō
resurgunt.

Preordinati enim sunt ad vitā vt sint mēbra christi, ideo non pseuerant in morte peccati, sed poenitendo resurgunt. Itaq; cum audimus filius dei in virtute iesu christi, vel filius dei secundū spiritum sanctificationis iesu christi, vel fili⁹ dei ex resurrectione mortuorū iesu christi cū dici potuisset vltate in virtute sua, vel spiritū sanctificationis sue, vel ex resurrectione mortuorū eius, vel mortuorū suorū, nō cogimur intelligere aliā personam sed vnā eandēq; scilicet filij dei dñi nostri iesu christi (per quā accepimus gratiā.) Ad cōmēdationē suę personę cōmendauerat euangeliū quod ipse prędicat, & ad cōmēdationē euangelij cōmendauit christ⁹ qui auctor ei⁹ est. Et nūc quid ipse per eū sit adeptus indicat, Quasi dicat. Talis ac tātus est christus. Per quem mediatorē accepimus a patre, ego & barnabas, vel ceteri apostoli gratiā & apostolatū (gratiā) cū omnib⁹ fidelibus, (apostolatū) vero non cum omnib⁹. Si tantūmodo apostolatū se diceret accepisse ingratus esset gratiæ qua illi peccata dimissa sunt, & tanquam meritis priorum operum accepisse videretur apostolatū. Optime ergo tenet ordinem causę, vt nemo audeat dicere meritis vitę prioris ad euāgelium se esse perductū, cū nec ipsi apostoli accipere apostolatū proprie potuissent, nisi prius cōmuniter cum ceteris gratiā quę peccatores sanat & iustificat, accepissent. Prius itaq; (gratiā) qua purgarētur a peccatis, & sanctificarētur acceperūt, & post apostolatū id est, legationē vt excurrerēt vbiq; prędicare ipsam euāgelij gratiā (ad obediēdū fidei) id est, vt obediatur fidei pro nomine christi, id est, vt omnes credāt in christū, & signentur in eius nomine qui saluari cupiūt. Et hoc fiat non in iudeis tantum, sed in omnibus gētibus vbiq; per totius orbis amplitudinem, diffusę sunt gentes. Vel obediatur fidei, vt faciant fideles quęcunq; fides expetit, non solum credendo sed etiam operando, & hoc pro nomine christi, id est, pro gloria eius nō pro sua, scilicet vt in bonis quę fecerint, nō suam, sed christi gloriam querāt, nec suum sed christi nomē magnificare cupiāt. Accepi (inquit) apostolatū (in omnib⁹ gētibus) vt in eis obedire faciā plurimos fidei (p nomine christi) glorificādo. (In qui gentibus super quas scilicet mihi datus est apostolatus: (estis etiam vos.) Hoc dicit vt familiaris admoneat. In quibus fidei obedientibus estis & vos o romani, qui per gratiā prędicationis estis ad fidem (vocati,) & estis nō eorum qui vos vocauerunt: (sed christi) ad quem vocauerunt. (Vocati enim Iesu christi estis) id est ad hoc vocati ad fidē vt sitis iesu christi, non petri, vel alterius. Hucusque dictum est quis esset qui scribit epistolam. Est enim qui scribit (paulus seruus christi iesu vocatus apostol⁹, segregatus in euangeliū dei.) Sed quia occorrebat quod euangeliū, respondit. (Quod autē promiserat per prophetas suos in scripturis sanctis de filio suo. Item quia occorrebat de quo filio suo, respondit, Qui factus est ei ex semine Dauid secundū carnem, qui prędestinat⁹ est filius dei in virtute, secundū spiritū sanctificationis, ex resurrectione mortuorū iesu christi dñi nostri.) Et quasi diceretur quomodo tu ad eū pertines, Respondit (Per quę accepim⁹ gratiā & apostolatū ad obediēdū fidei, in omnibus gētibus pro nomine ei⁹.) Item

gratiam
prius apo-
stoli acce-
perunt,
postea apo-
stolatū.

Cōpillatio
eorū quę
iam dicta
sunt.

quasi diceret, quę igit causa est vt scribas ad nos, respōdit. In quibus estis & vos vocati iesu christi. Deinde adiungit, ex more epistolę, quibus scribat (Omnib⁹ inquit) qui sunt romę dilectis deivocatis sanctis. Nō ait diligētibus deū, sed dilectis dicitur vt bonitatem dei, potius quam meritum illorum significaret. Prior enī dilexit nos ante omnia i. iōā. xxi. merita: vt nos dilecti eū diligetemus. Quos & gratuito munere suo prędicatores vocauit: atque per baptismum sanctificauit. Omnia ergo bona diuinę gratiæ nō humanis meritis, sunt a scribenda. Eos enim qui odibiles & procul & turpes erāt, dilexit, & vocauit, & sanctificauit: vel vt breuitus concludā dilexit, vt vocaret ad sanctitatē. Post hęc vt cōpleatur vltimū epistolę principiū: salutat illos dicēs. (Gratia vobis) & cetera. (Gratia & pax sit vobis a deo: quia non omnis gratia, neq; omnis pax est dei vel a deo. Nam & iudices mali prębēt gratiam in accipiendis personis aliqua cupiditate illecti, vt timore perterriti: atq; mala pax est, quia viciis, aut diabolo cōcordatur. Sed illa gratia est a patre & christo qua nobis remittuntur peccata, quibus aduersabamur deo: & pax qua recōciliamur ei. Cū enim per gratiā remissis peccatis, assumptę fuerint inimicitie, restat vt pace adhareamus ei: a quo nos sola peccata dirimebāt. (Gratia vocatur, quia nō ex merito retributa: sed ex donante cōcessa est. Talis inquit (gratia & pax sit vobis a deo patre nostro) qui nos in filios adoptauit, & amari atque honorari, vult a nobis vt pater, (& a domino iesu christo,) id est, a filio qui nos de manu inimici redemit, & suo dominio mācipauit: & est saluator atq; rex noster. Gratiā & pacē optat a patre & filio, nec adiungit spiritū sanctū, quia ipse spiritus sanctus donū dei est: & donum dei, gratia & pax est. Ideoque tota trinitas in hac salutatione ponitur, dū pater & christus a patre nominantur: & spūs sanct⁹ gratia & pacē significatur. Nullomodo enim dari hominib⁹ gratia potest, qua liberamur a peccatis & pax qua recōciliamur deo: nisi in spiritu sancto. Primū quidē gratias ago deo meo per Iesum christū pro omnibus vobis, quia fides vestra annūciatur in vnīuerso mūdo. Commendata multis modis sua persona, & facta salutatione, sicut mos est in epistolis, iterū reddit eos beneuolos: nimiam erga eos ostēdendo se habere charitatē. Nam quia illos asperrime erat remorsur⁹, primo leniter inchoat: & illorum beneuolentiam captat, ne si statim eos acriter reprehendere recepisset: illorū impatientia reprehensiones illas grauiter ferret. Quasi dicat. Multa sum vobis dicturus. (Et primum quidē) antequā illa dicam, hoc vobis intimo: quia ago gratias deo pro omnibus vobis, congaudens bono incepto vestro. Ago in quā gratias deo meo, qui cum sit natura & potestate deus omnīū, merito & voluntate paucorum est. Ideo dixit (deo meo,) Nō enim potest vox ista esse nisi sanctorum, quorū deus dicitur, sicut deus Abraham & deus ysaac, & deus iacob. Non potest vox ista eorum esse, quorū deus venter est: vel qui vitium aliud quodlibet fecere sibi deum (Ago gratias deo,) id est sacrificium laudis illi offero, non per me, sed per magnum pontificem, id est Iesum Christum. Qui enim vult deo sacrificium offerre,

Non omnis
gratia nec
q; ois pax
est semper
dei vel a
deo.

Quare nō
dixit a: spi-
ritu sancto.

Epi. Pauli.

Sacrificiū
deo est offe-
rendū per
manus pō-
tificis seu
sacerdotis.

per manus pontificis debet offerre. Et ego tale sacrificium per hunc sacerdotē offero pro omnibus vobis, vt & vos similiter faciat is, agentes semper deo gratias pro beneficiis quæ vobis cōtulit. Age re enī deo gratias est, sentire omīa bona ab eo esse data, & pro his laudare, corde, voce, opere. Agatis & vos gratias deo (per Iesum) mediatorem per quem vobis deus dedit quicquid boni habetis, & per quē accipit is quicquid boni offertis. Vel ita. (Ago gratias pro omnibus fidelibus. Et primum quidem pro omnibus vobis, scilicet quia vos primi estis: qm̄ romana ecclesia primatū habet inter omnes ecclesias. Et hic quoq; patet quod hęc epistola debuit prima poni. Ago gratias deo quē digne colendo meū facio, nō per legem, sed per christum. Ago inquā gratias, primū quidem pro vobis, deinde pro ceteris. Primū (pro vobis) de quibus magna omnibus vtilitas venit, quia fides vestra & si nondum perfecta, iam tamē (annuntiatur in vniuerso mundo.) Roma tunc erat caput mundi, & de toto orbe illuc conueniebant, atq; romanos suscepisse fidem, christianę religionis, vbiq; diuulgabant, sicque iā securius ceterę per orbē nationes eandem fidem suscipiebāt. Et hęc est laus fidelium romanorum: quia tale de eis exemplum vbiq; spargebatur. Ideoque cauere debebant, ne sicut fama fidei ipforum procul audita fuerat, ita rumor dissensionis audiretur: & multis noceret. Incitātur enim ad profectum, per hoc quod fides eorum vbiq; renuntiatur. Fides est diuinitatis confessio, & religionis solidum fundamētum, quia veraciter credimus, id quod videre non possumus. Proprie vero nomen fidei inde vocatur, quia fiat quod dictum est, aut promissum. Fides enim est dicta ab eo quod fit illud quod inter vtrosque placitum est, id est, inter deū, & hominē, scilicet, vt homo faciat opere, quod dicit ore, & deus reddat ei beatitudinē quā promissit. Sequitur.

Fidei des-
criptio.

Testis enim mihi est deus cui seruiō in spiritu meo. in euangelio filii eius, quod sine intermissiōe memoriam vestri facio, semper in orationibus meis, obsecrans si quo modo tandem aliquando prosperum iter habeam in voluntate dei veniendi ad vos. Desidero enim videre vos vt aliquid impartiar, gratię vobis spiritalis ad confirmandos vos, id est, simul consolari in vobis, per eam quę inuicem est fidem vestram atq; meam.

Dixi quia gratias ago pro vobis, & hoc non fallaciter dixi: nā deus est mihi testis quod semper sum vestri memor in orationibus meis. (Deus) cuius scientia non fallitur, ipse (mihi testis est,) qui nouit archana, qui veritatem considerat, ipse mihi testis est, quod vera sunt quę dico. (Cui seruiō in spiritu meo) id est, in affectu mentis meę, quia nō per simulationem illi famulatum exhibeo: sed quicquid foris bene erga seruitutem eius operor, hoc intus in voluntate cordis similiter facio. Seruiō illi & hoc, (in euangelio,) filii eius, id est, in predicatione vnigeniti eius, per cuius incarnationem & mortē ac resurrectionē annuncio datam esse mundo salu-

tē. Et ipse pater mihi testis (quod in orationibus meis semper facio memoriam vestri,) id est, quotienscunque oro pro me, oro & pro vobis, nec vos obliuiscor in precibus meis, sed iugiter memoro, & hoc (sine intermissione.) Ecce prior facit apostolus, quod aliis precipit, sine intermissione orate. Et tamen quod ait (sine intermissione memoriam facio vestri,) non sic accipiendum est quasi semper hoc ageret, cum fragilitas humana hoc implere non possit, sed ita potius intelligendum est, quod nullus dies pertransiret, in quo pro eis non oraret. Hoc etiam dicit vt eum diligant, & audire desiderent, quem tanto studio pro ipsis orantem cognoscit. Memor vestri sum in precibus meis (obsecrans) id est ob sacra quę percepisti s deum orās, (si quo modo) id est, vt aliquo modo prospero vel aduerso, tandem, id est, post multa desideria, (aliquando) id est, saltem semel, si sepius non poterō, sed (aliquādo) id est, aliquo tēpore, siue estatis, siue hyemis, habeā iter prosperum, id est, efficax desideriorum meorum, iter dico veniendi ad vos, & hoc (in voluntate dei,) quia tunc erit vtilis aduentus meus. (Prosperū iter habeā, in voluntate dei) quoniam aliter prosperum iter nō habeo, nisi volūtas dei, quę omnia nouit & in bonis omnibus nos prauenit, ac fouet, illuc me direxerit, vbi fructum aliquē habeam. Vel (prosperum iter habeam in voluntate dei) quia nō semper prosperitas itineris in dei volūtatē perficitur: sicut eorum qui prosperis successibus ad malū currūt, Ideo venire ad vos obsecro, quia (desidero videre vos) & hoc scilicet (vt impartiar vobis aliquid) id est, vt faciam vos in aliquo participes spiritalis gratię, qui nūc carnali sensu adinuicem contēditis. (Impartiar vobis aliquid gratię spiritalis) quæ est in me, id est, gratuiti beneficij dei, videlicet predicationis, vel miraculorum (ad confirmandos vos,) id est, vt vos confirmē quia iam aliquid habetis, sed adhuc infirmi & vacillātes estis, ideoq; spiritali gratia ad confirmationē indigetis, per quam firmi esse possitis. (Volo inquam vobis impartiri aliquid gratię spiritalis ad cōfirmandos vos in fide,) id est, volo simul cōsolari in vobis (per eam quę inuicem est fides) vt per communē fidem, inuicem cōsolemur, & de gratia sancti spiritus inuicem gratulemur. Modo enim sum ego desolatus, & vos similiter, licet nō sentiat is. Sed sic consolationē accipiemus ego & vos, si ego opus meū in vobis firmum, & stabile video, & si vos apostolicę gratię fueritis participes. Et ita (simul) id est, vicario modo & ego in vobis, & vos in me,) consolationem habebimus (per eā fidem quę est inuicem) id est, cōmunis, quod est grece catholica, (fidem) dico (vestrā atq; meam,) id est si vestram fidē video meā, & meam esse vestrā, vt vna eadēq; sit, & vestra, & mea, fides, tūc simul cōsolabimur.

Oratiōi se-
per & sine
intermis-
sione vacare
nequit
fragilitas
humana.

Nolo enim vos ignorare fratres, quia sepe proposui venire ad vos, & prohibitus sum vsque adhuc, vt aliquē fructū habeā in vobis, sicut & in ceteris gētibus. Grecis ac barbaris, sapientibus, & insipientibus, debitor sum. Ita quod in me promptū est, & vobis qui romę estis euāgelizare.

Credendū

Credendū est quod dixi, me desiderii habere veniendi ad vos, quia o fratres mei, id est, eiusdē matris ecclesiæ filij (nolo vos ignorare) quod nō solū (volui) sed (proposui venire ad vos) & hoc (sepe proposui) sed efficere nondum potui, quia (prohibitus sum vsq; adhuc) id est, vsq; ad hoc tempus, vel a spiritu sancto, vel a membris diaboli, multa impedimenta mihi dispensante deo, ingerentibus. Ideo totiens proposui ad vos venire (vt habeam in vobis aliquam fructū) eternę mercedis; (sicut & in ceteris gentibus,) id est, vt pro labore prædicationis, quam vobis impendo, habeam fructum supernę retributionis, sicut habiturū sum pro ceteris gentibus, quibus hucusque prædicaui ab hierusalē, in circuitu per vniuersam asiā, vsque in illiricū, vbi europa incipit. Exēplo gentiū istarum, prouocat romanos. (Vel habeam fructum in vobis, id est, vt vos accepto semine prædicationis, fructificetis, virtutes, & opera bona, quia, fructum illum reputo meū, volo inquam (fructum in vobis, taliter acquirere, sicut & in ceteris, quia omnibus (sum debitor) omnibus debitorem fecit me deus (græcis, ac barbaris, sapientibus, & insipientibus.)

Hoc quoq; obseruant iudæi oēs enim a se gentes appellant & extraneos hac ratione quæ hic ab authore de scripta vt vbiq; in sacris literis videre est.

Quare græci dicuntur sapientes.

Patientiæ summē est insipientiū motus ferre.

Græci duabus appellationibus omne hominū genus distinxerunt, dicentes vnumquēque vel græcū esse vel barbarum. Nam quia ipsi græci legib; vtēbantur oīs reliquos tāquā sine legib; viuētes, barbaros appellauerunt. Et apostolus nō solum græcis, sed & barbaris, nec solum sapientib; sed & insipientibus debitor est, quia omnibus prædicare missus est. Græcos dicit sapientes apud quos omnis philosophia erat, barbaros autē vocat insipientes velut imperitos. Sed quomodo his omnib; est debitor, qui nihil ab eis accepit, nisi quia per gratiam sancti spiritus ei datum est, vt omnium istorum linguis loqui posset. Nam quia linguarū notitiam nō pro se quis, sed pro his quib; prædicandū est, accipit, debitor omnibus illis efficitur, quorum accipit a deo linguæ notitiam. (Sapientib; autē debitor est) per hoc quod accepit sapientiam in misterio absconditam, quam perfectis & sapientibus loqueretur. (Insipientibus quoque factus est debitor) in eo quod patientiæ gratiā, & longanimitatis accepit. Summe etenim patientiæ est, ferre insipientium motus. Itaque debitore apostolus (sapientibus) vt eos ad maiora sapientiæ archana promoueat, & (insipientibus,) vt illos erudiat, & tam diu patienter ferat, donec ab illis insipientiam remoueat. Possunt etiam iusti, nomine sapientium, atque peccatores appellatione insipientium designari. Et apostolus debitor est (sapientibus & insipientibus) quia prædicatoris est debitum iustis inuigilare ne cadant, & peccatoribus vt resurgant, iustos ammonere, vt viam iustitiæ teneant, peccatores corripere, vt viam iniquitatis deserant. Debitor sum græcis, & barbaris, atque sapientibus & insipientib;. (Ita & vobis qui romę estis) sum debitor euāgelizare, quia sicut alijs, sic & vobis debeo prædicare, quoniam ad omnes sum missus. De iudeis tacet, quia magister gentium est. Quod scilicet euāgelizare promptum est in me, quia ad hoc agendum sum paratus & velox.

¶ Non enim erubescō euāgelium, virtus enim dei in salutem omni credenti, iudeo primū, & græco. Iustitia enim dei re

uelatur in eo ex fide in fidē, sicut scriptū est. Iustus autem ex fide viuūt.

Ideo sum promptus ad euāgelizandū (quia nō erubescō euāgelium,) id est nulla est mihi erubescētia ex prædicatione euāgelij, sicut nōnullis qui erubescēbant prædicare xpm crucifixum, nō intelligētes nihil dignū deo, quā quod ad humanā salutē proficit. Nam insigne virtutis & pietatis est: quod dñs propter salutē imaginis suę, dignatus est vsque ad passionē crucis humiliari. Quod nunc apostolus inuēns (nō erubescō, inquit euāgelium.) Et quare non erubescis. Quia ipsum euāgelium (est virtus dei,) id est, quod in euāgelio prædicat, videlicet crux, & mors, & resurrectio saluatoris, est virtus dei, quā uis stultitia videatur in incredulis. Nulla enim maior virtus est, quā deuicta morte, homini vitā perditā reddere. Talis (virtus est) euāgelium, videlicet quia virtutē victorię xpi annunciat. Vt (virtus est,) quia gratiā præstat, per cuius auxiliū valeamus facere quæ præcipit. Quod quia lex nō fecit, infirma fuit. Virtus est valēs (in salutē omni credenti, iudeo primū, ac deinde græco,) id est, gētili. Hoc est omni credenti, tā de circūfione, quā de præputio, valet euāgelium ad eternā salutē, iudeus causa patrū, & prior quia cognouit deū, proponitur gētili, quā uis nō sit iā dignior propter hoc quod dñs dixerat, fili; meus primogenitus israel. Vere euāgelium est virtus dei, (nā iustitia dei reuelat in eo) quæ velata fuerat in veteri testamēto. Vel ita. Vere euāgelium valet in salutē omni credenti, (nā iustitia dei reuelat in eos,) idē iustitia fidei quæ tegebatur in lege. (Iustitia em̄ dei ē,) quā gratis iustificat impiū p fidē, sine operib; legis. Quā reuelat euāgelium, dum dat fidē homini (per quā iustificat qui credit deum iustū (& veracē in promissis, vt inquirentes se, remuneret) & econtra negligentes se, damnet. Iustitia dico tendēs (ex fide in fidē,) id est) ex fide veteris testamenti, in fidem nouit. Populus em̄ israel in fide erat, quia crediderat deo, & moysi famulo ei;. Ex qua fide, nūc ad fidē euāgelicā trāsit, Ei; quippe est iustitia, qui trāsit de fide i fide, vt libet trāseat iudeus, & quicūq; ali; ex fide veteris, in fidē noui testamēti. (Iustitia em̄ reuelatur ex fide legis) vbi prædicat vn; de; in fidē euāgelij vbi manifesta pater & fili; & spū sanctus. Ex fide primi aduentus dñi, in fidē secūdi. Ex fide resurrectionis primę, in fidē secūde. Ex fide prædicatorū, i fidē populorū. Ex fide humanitatis xpi, in fidē eius diuinitatis. Ita reuelat in euāgelio ex fide, iustitia p quā saluamur, sicut scriptū est i Abacuth. (Iustus autē ex fide) id est, qui iustificatus est ex fide (viuūt) id est, eternā vitā cōsequit. Et ita ex fide iustitia, & ex iustitia vitā. Vel iustus viuūt interim (ex fide) dū est in hac peregrinatione, donec ad patriā pueniēs viuāt ex spē. Per fidē viuere incipit aīa, q̄ per infidelitātē erat mortua. Fides autē quā viuif, ipa est q̄ p dilectionē opatur, qm̄ fides si nō habeat opa, mortua est i semetipsa. Quod tamen de illis qui tempus operandi habent, intelligitur. Nā si quis mox vt per fidē in baptismo iustificatus est, ex hac luce migrauerit, hic sola fide sine vllis operibus vitā consequetur. Qui vero tēpus bene operandi habet & operari negligit, frustra de fide presumit. Quod apostolus dixit, quia iustus ex fide viuūt, in ppheta sic legim;. Iustus autē in fide sua viuēt,

Abā. ii.
Heb. x.

Euāgelium
qualiter dicitur
virtus dei.

Iustitia dei
quæ est.
Heb. x. g.
Iustus quā
liter ex fide
de dicatur
viuere.

Epi. Pauli.

Quare apostolus magis translatione septuaginta interpretum usus est, quia scribebat romanis, qui scripturas hebraicas nesciebant, nec erat ei cura de verbis, cum sensus esset in tuto & damnus ex eo praesens disputatio non haberet, quia & hebraei qui graecas literas didicerant, editione septuaginta interpretum legebant. Ob hoc ergo, & istud & alia plura testimonia quae ponit ab hebraica veritatis translatione, qua nunc utimur discordare videntur, quia aliquando sumit a septuaginta interpretibus, aliquando sicut loquens eodem spiritu quo prophetiae sensum sumit tantummodo, utens suis verbis, suae dispositione.

gala. iiii.

Reuelatur enim ira dei de caelo super omnem impietatem & iniustitiam hominum, eorum qui veritatem dei in iniustitia detinent, quia quod notum est dei, manifestum est in illis. Deus enim illis manifestauit. Inuisibilia enim ipsius a creatura mundi per ea quae facta sunt intellecta conspiciuntur sempiterna quoque virtus eius & diuinitas, ut sint inexcusabiles.

Nunc aggreditur gentiles secundum priorem statum, qui iactabant bonam naturam, & excusabant suas turpitudines per ignorantiam, ostendens eos, & prius notitiam habuisse, & post per culpam perdidisse, atque bonam naturam sibi ipsis a deo relictam, in omnia mala precipitatum. Quasi dicat. In euangelio (reuelatur iustitia dei) non solum qua iustificat per fidem poenitentes, sed & qua d sanat in malitia perseverantes. Nam ira dei quam iuste peccantibus inferet, id est vindicta qua eos percutiet, reuelatur in eodem euangelio super eos ventura de caelo. Vel ita. Ex fide est iustitia, & inde salus, quia ex impietate est iniustitia, & inde ira id est poena. (Nam ira dei reuelatur) & cetera. Non dixit inferitur, sed reuelatur. Vbi enim reuelatur, non inferitur, non percutit, sed reuelatur ut terreat, & territis non inferatur. Reuelatur per euangelium, quae ante erat occulta hominibus. Reuelatur ira dei, id est animaduersio districti iudicis, reuelatur (de caelo,) ut nouerint homines, non solum beneficia, sed & plagas expectare de caelo. Vel (de caelo) id est de ecclesia reuelatur ira futuri iudicii, quoniam ab ecclesia manifestatur peccantibus ira iudicis venturi de caelis in fine saeculi (super omnem impietatem & iniustitiam hominum,) id est ad conculcandam in suppliciis eorum peruersitatem qui debitum cultum deo denegant, & qui in luxuria ceterisque vitiis male viuunt. (Impietas) enim infidelitatem significat (iniustitia) vero, criminofam conuersationem. Impietatem hominum. Eorum hominum dico, (qui veritatem dei detinent in iniustitia) Omne quod mutari potest, veritas non est. Veritas dei est inuisibilis & incommutabilis eius substantia. Quam detinent in iniustitia, quicumque per visibiles & mutabiles creaturas, hominibus demonstrauerunt colendam idolorum culturam. (Veritatem dei) id est quod ipse est verus deus, detinet in iniustitia, quia cum vere sciant vni creatori deo debere cultum summe venerationis exhibere, eum iniuste exhibent creaturam. Ut (veritatem dei) id est veram de deo cognitionem detinent in iniustitia, id

est in malo opere, malentes iniuste morari in votatibus suis, nec pro dei veritate quae se illis sponte offert, volentes a nequitia sua recedere, sed ipsam veritatem in nequitia si fieri possit detineri secum. Dixi quia detinet veritatem dei, nec sinunt ut ad aliorum notitiam perueniat, dum simulachra pro deo docent adorari. Nam illi nouerunt ipsam veritatem quam ceteris abscondunt, quia (quod notum est dei) id est quod naturali ingenio sciri potest de deo, manifestum est illis. Multa enim sunt quae de deo per naturam sciri non possunt, sicut est mysterium incarnationis, & passionis quod latuit sapientes mundi. Sed hoc de deo naturaliter sciri potest, quod ipse sit deus, quia omnis creatura ostendit se non esse deum, sed esse alium qui eam fecerit, cuius seruitio parere necesse sit (Ita quod notum est de deo, manifestum est illis.) Vel manifestum est in illis, id est in cordibus eorum, quamuis exterius in opere ipso non appareat. Habent enim in se unde noscant eum, scilicet naturalem rationem. Vere (manifestum est in illis,) siue illis, quia deus per opus suum manifestauit illis, quoniam virtus eius occulta ex his quae palam sunt manifestatur. Dominus manifestauit, id est, non solum naturalis ratio profuit, sed deus quotidie adiuvit, ne sola natura sufficere videretur. De illis manifestauit ostensione creaturarum, quoniam naturali ingenio intellexerunt quia hoc non est creator, quod creatura. (Nam inuisibilia ipsius,) id est eternitas, virtus, diuinitas & omnipotentia conspiciuntur (a creatura mundi) id est, ab homine, in quo per quandam affinitatem omnes creature sunt, quia commune habet esse, cum lapidibus, viuere cum arboribus sentire cum animalibus, intelligere cum angelis. Ab hac creatura mundi, id est, ab homine conspiciuntur inuisibilia dei, intellecta per ea quae facta sunt, id est per creaturas. Nam si vigilanter exteriora conspiciamus, per ipsa eadem ad interiora reuocamur, vestigia quippe creatoris sunt mira opera visibilis creaturae, quoniam per haec quae ab ipso sunt, imus ad ipsum, menti enim nostrae peccato suo exterius sparsae, nec dum deus sic interior innotescit, sed dum facturae suae decus foras proponit, quasi quibusdam nutibus innuit, & quae intus sequamur ostendit, ac miro modo ipsis formis exterioribus nos ad interiora perducit. Vi quippe ad creatorem sunt opera considerata creature, quae dum facta cernimus, potentiam factoris miramur. Nam quocumque se verterit anima si vigilanter intendit, in hisdem ipsis dominum inuenit, per quae reliquit eiusque potentiam eorum rursus consideratione cognoscit, quorum amore deseruit, & per quae auersa cecidit, per haec conuersa reuocatur. Vbi enim lapsi sumus, ibi incumbimus ut surgamus. Et quasi ibi surgendo manum considerationis figimus, vbi pede amoris lubrici corruentes, negligendo iacebamus. Quia enim ab inuisibilibus per visibilia cecidimus, dignum est ut ad inuisibilia ipsis rursus visibilibus imitamur. Et quo casu anima venit ad infima: eo gradu reuertatur ad summa. Bene itaque dicitur: quod (inuisibilia dei conspiciuntur a creatura mundi) id est ab homine intellecta per ea quae facta sunt: quoniam per visibiles facturas intelligitur inuisibilis factor. Sic enim & gentiles quauis legem aut prophetas non haberent, cognouerunt deum: per visibile scilicet creaturam, perue-

Quomodo Deus naturaliter cognoscitur.

Vestigia creatoris quae sint.

Via ad creatorem quae sint.

gentiles quomodo deum noscunt.

Quare apostolus non sequitur veritatem hebraicam sed interpretationem septuaginta.

Ira dei quomodo reuelatur.

Impietas quid significet.

Veritas dei quid sit.

Hic ostēdi
tur perfor-
narū diuini-
tas.

peruenientes ad intelligētiā inuisibilis creatoris. (Inuisibilia ipsius a creatura mundi,) id est, ab homine qui omni creaturæ mundi præminet, vel (a creatura,) id est, a constitutione mundi, conspiciuntur intellecta per ea quæ facta sunt ab eo, (sempiterna, quoque virtus eius, & diuinitas) quæ nihilominus sempiterna ex coniecturis agnoscit creaturæ similiter. Virtus est quæ regit omnia, diuinitas quæ replet vniuersa. Potest etiam (sempiterna virtus eius) intelligi filius eius, per quæ facta sunt omnia, & qui nunquam cepit esse, sed sempiternus, id est, semper æternus est cum eo, diuinitas autem spiritus sanctus. Intelligitur itaque per visibiles creaturas, inuisibilis pater, & sempiterna virtus eius, quæ est filius, ac diuinitas, id est, spiritus sanctus ad quem maxime sanctificatio pertinet. Ita ut & gentiles qui scripturas diuinas non habebant, sint inexcusabiles, quoniam non fuerunt veritatis ignari, sed ipsi veritati quæ se illis reuelauerat extiterunt ingrati.

Ephe. iij.

¶ Quia cum cognouissent deum non sicut deum glorificauerunt, aut gratias egerunt, sed euauerunt in cogitationibus suis, & obscuratum est insipiens cor eorum. Dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt. Et mutauerunt gloriam incorruptibilis dei, in similitudinem imaginis corruptibilis hominis & volucrum, & quadrupedum, & serpentium. Propter quod tradidit illos deus in desideria cordis eorum in immundiciā, ut cōtumeliis afficiant corpora sua in semetipsis, qui commutauerunt veritatē dei in mendaciū, & coluerunt, & seruierunt creaturæ potius quā creatori, qui est benedictus in secula amē.

gratias
agere quid
sit.

His ratio-
nibus aper-
te mōstrat
Paulus nō
sapientes
sed insipie-
tes debere
appellari.

Non possunt excusari de ignorantia, sicut volebāt asserere. Quia reuera per naturalem rationem cognouerunt deum. (Et cum cognouissent eum) non glorificauerunt eum sicut deum, bene viuendo, & colendo, aut etiam (gratias illi non egerunt) de cognitione eius, quam ipso donāte perceperāt. Debuissent enim illum glorificare digne colendo, & prædicando, atque voluntatē eius faciēdo, & gratias illi semper agere, quod eorum cordibus notitiam sui dignatus esset infundere. Gratias agere, id est, pia deuotione grati existere, ut recognoscerent se sapiētiā, & omnia bona ab illo habere. Sed non glorificauerunt eum, nec gratias ei reddiderunt, sed sibi tribuentes sapientiam, quam a se nō habebāt, & se putātes aliquid esse, cū nihil essent, euauerunt in cogitationibus suis, quas a se non a deo cōceperant, (& obscuratum est paulatim cor eorum) donec omnino fieret insipiens. (Euauerunt, quoniam vani, & falsi fuerunt (in cogitationibus suis,) & ratio mentis eorum fumo superbiæ

obscurata est, dum in se ipsis gloriarentur. Et vere euauerunt. (Nā dicentes se esse sapientes,) id est, iactantes se quasi proprio sensu sapientiam inuenisse. Stulti facti sunt, id est, obscuratum est insipiens cor eorum. Cum enim quidam eorum non solum ad instituta vtilissimarum artium, & doctrinam liberalium disciplinarum, sed etiam ad inquisitionem summi boni aciem mentis intenderint, & inuisibilia dei per ea quæ facta sunt, intellecta conspexerint, non agentes tamen gratias deo, nec confitentes illum sibi esse huius facultatis auctorem, sed dicentes se esse sapientes, id est, non in deo, sed in semetipsis gloriantes, quasi ad veritatis inspectionē suis studiis, atque rationibus propinquassent (euauerunt in cogitationibus suis) & quod illuminante dei gratia inuenerant, obsecante superbia perdiderunt relapsi a superna luce in tenebras suas, id est, (ab incommutabili, atque æterno bono, ad mutabilem corruptibilēque naturam) (Et mutauerunt) nō solum sensu, sed & opere, quantum ad se mutauerunt (gloriā incorruptibilis dei) talem scilicet fingentes deum, qualis nō est, & nō sicut eum cognouerunt tradentes hominibus, sed simulachra pro deo colentes. Qui dum per cogitationum suarum vanitatem formas, & imagines, in deo requirerent, dei imaginem perdiderunt, & in tantas stultitię tenebras deuoluti sunt, ut gloriam dei ad corporalem & corruptibilem humanę formę effigiem verteret, & diuinę maiestatis eminentiam, ad brutorum animalium formas inclinarent. (Mutauerunt gloriam dei) qui est incorruptibilis, & æternus, (in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, quasi similem faciētes gloriam dei, id est, gloriosum deum imaginem hominis, & ipsam imaginem velut deum colentes. Nec solum in similitudinem hominis mutauerunt gloriam dei, sed etiam in similitudinem (volucrum, & quadrupedum, & serpentium.) A dignioribus creaturis ad minus dignas gradatim descendit, ut ostendat illos in profundiores stultitię tenebras corruisse. Mos fuit ab antiquo romanis adorare simulachra hominum, ut Romuli, Iouis, & aliorum, maxime ab aduentu æneę in Italiam, (volucrum autem & quadrupedum, atque serpentium) ex quo alexandria ab augusto victa est & romę subiugata. Consueuerant enim colere deos omnium gentium, quas superassent. In tam viles formas mutauerunt ut dictum est, gloriam dei. (Propter quod deus tradidit, id est, dimisit) illos in desideria cordis eorum. Tradere enim dicitur deus, dum non retinet delinquentes propter arbitrii libertatē ad malum promptissimam. Manifestum quoque est deum operari in cordibus hominum, ad inclinandas eorum voluntates quocunque voluerit, siue ad bona pro sua misericordia, siue ad mala, pro meritis eorum iudicio utique suo, nonnunquam aperto, nonnunquam occulto, semper autē iusto. Nam propter præcedentia peccata, multiplicantur sequentia. Et deus qui peccatorem diu expectat ut redeat, non redeunti atque cōtemnenti ponit adhuc ubi grauius impingat. Peccatum quippe quod per pœnitentiam citius non deletur, aut peccatum est, & causa peccati, aut peccatum & pœnis

Cultus ido-
lorū quan-
do intro-
ductus a
pad roma-
nos.

Deus quas
liter dici-
tur tradi-
re & exco-
care & cor
hominis in
durare ut
legitur de
Pharaone
& c.

Epi. Pauli.

& pœna peccati, aut peccatū simul & causa, & pœna peccati. Omne enim quod prius male committitur, peccatum est. Sed si citius pœnitendo non tergitur, iusto iudicio omnipotens deus obligatam peccantis mentem, etiam in culpam alteram permittit cadere. Peccatum ergo quod pœnitentię lamento non eluitur, peccatum est, simul & causa peccati, quia ex illo orit̃ unde adhuc peccatoris animus altius obligetur. Peccatum vero quod ex peccato, id est, ex secundo sequitur, peccatum simul est & pœna peccati, quia ex crescete cecitate ex retributione prioris culpæ generatur, ut quasi iā quadam sint in peccatore supplicia, i ipsa incrementa vitiorum. Fit vero nōnunquā ut vnū idēque peccatū, & peccatū sit, & pœna peccati, simul & causa peccati. Quod bene apostolus hoc loco demonstrat, dicens de infidelib⁹ ac lubricis. (Cū cognouissent deum non sicut deū glorificauerunt aut gratias egerunt, sed euauerunt in cogitationibus suis. Ecce est peccatū & causa peccati. Ex qua causa quid sequitur adiungit. (Et obscuratum est insipiens cor eorū. Dicentes enim se esse sapiētes, stulti facti sunt. Et mutauerunt gloriā incorruptibilis dei, in similitudinē imaginis corruptibilis hominis, & volucrū, & quadrupedū, & serpētū.) Ecce est peccatū solummodo. Et pœna peccati esset, si non adhuc ex hoc peccato, & aliud sequeretur. Nam post infidelitatem eorū, subditur. Propter quod tradidit illos deus, &c. Qui igitur cognoscentes deū, non sicut deū glorificauerunt, ex eo peccato, & causa peccati ad hoc quoque perducti sunt, ut ad cultum serpentium, & volucrum laborerent. Sed quia per hanc etiam cecitatem vsq; ad immundiciā carnis, & contumelias ce ciderunt ipsa infidelitatis eorum cecitas precedenti intellectui, & peccatum est, & pœna peccati, subsequenter vero immundicię peccatum facta est, & causa peccati. Prioris itaque peccati merito, peccatorū subsequentium fouea tegitur, ut qui malū sciens perpetrat, deinceps iuste in aliis etiā nesciens cadat. Hoc quippe agitur, ut culpis culpæ feriatur, quatinus supplicia fiant peccantium, ipsa incrementa vitiorum. Merito itaque post idololatrię culpam subditur (propter quod tradidit illos deus, &c. qm̃ deus illos iuste deseruit, & propriis voluntatibus qui sibi prætulerant idola & sicut scriptura loquitur, initium fornicationis est exquisitio idolorum, & adinuentio illorum corruptio vitæ est. Tradidit igitur illos ob idololatriā, id est subtrahendo gratiā suam, permisit illos (in desideria eorum cordis, id est, ut inciderent in ea, quę cor eorum desiderabat secundum carnis ardorē, desideria dico tendentia in immundiciā, id est, in carnis maculationem (vsque adeo) ut afficiāt corpora sua contumeliis, id est, ut scilicet ipsi applicent corpora sua (in contumeliis) in cōtumeliosis operib⁹. Contumelia est quę ingeritur alicui contra dignitatē personę. Et isti corporibus suis, ac naturę, grādem fecere contumeliā, subdendo se tam pudendis turpitudinib⁹. (Cōtumeliis affecerūt corpora sua) & hoc in semetipsis, id est, se soli sine aliis maculantes. Illi sic afficiunt corpora sua, qui commutauerunt veritatem dei, in mendaciū, id est, quod dedeo verum est, dederunt idolo, quando sicut scriptura

dicat. Incōmunicabile nomen imposuerūt lignis, & lapidibus. Nomen quippe deitatis est incōmunicabile creaturis, quoniam solus creator proprie, & vere deus nominatur. Sed gentiles hoc nomen imposuerunt lignis, & lapidibus, quando idolali gnea, & lapidea instituerūt appellari deos. Et hoc est quod nunc dicuntur in mendacium mutasse veritatem dei. Veritas enim dei, quod ipse veraciter deus sit. Quam veritatem vertit in mendacium, qui idolum dicit, vel putat esse deū. Falsum est em̃ hoc. Nec solum ita veritatē mutauerunt in falsitatem, estimātes idola deos esse, quod falsum est, sed etiam coluerunt ipsa idola, ne dicerēt non colo simulachra, sed res eorū, ut solē, & cetera huiusmodi. Coluerunt nō creatorem, sed creaturam, id est, non deum, sed idola, diligenter ornando coronis aureis ipsas imagines demonum, & eas flexis genibus adorando, (& seruierunt) thura & sacrificia offerendo (creaturę potius quā creatori,) quasi esset melius seruire creaturę, id est, idolis, & demonibus, quā deo (qui est benedictus in secula) id est, in eternum, (amen) id est, vere. Cum qui adheserunt, & ipsi cum eo benedicti erunt in secula veraciter. Sed gentiles effecti sunt maledicti, & temporales, qui benedictum in secula reliquerunt.

¶ Propterea tradidit illos deus in passionēs ignominię. Nam fœminę eorum immutauerūt naturālē vsum, in eum vsum qui est cōtra naturam. Similiter autem & masculi, relicto naturali vsu fœminę, exarserunt in desideriis suis in inuicem, masculi in masculos turpitudinē operantes. Et mercedem quam oportuit erroris sui in semetipsis recipientes.

Dixi quia seruierunt creaturę. (Propterea tradidit illos deus,) id est, ire permisit (in passionēs,) id est, in voluptates, quę & si delectēt, sunt passionēs, naturę. Ecce iterum vindicta. Præcedens em̃ culpa qua seruierunt creaturę, vindicta est, subsequentibus turpitudinū passionibus. Superius dicti sunt mutasse gloriā dei in similitudinem imaginis volucrum, & serpentium, nec tamen coluisse dixit eos illa. Et propterea ceciderunt in immundiciā carnis vindice deo, cuius gloriam in idola mutauerunt. Deinde crescente errore coluerūt pro deo ipsa idola, quę fecerant, & seruierūt eis, sicut apostolus loquitur, ac propterea detestabiliorib⁹ adhuc immūdiciis puniuntur. (Tradidit illos de⁹ in passionēs ignominię,) id est, in ardores voluptatum, nec nominandarum. Ignominia enim dicitur, quasi sine nomine. Appellatur enim ignominia, eo quod desinat habere dignitatis nomen, ille qui in aliquo crimine deprehēdit. Et vere in ignominiosas passionēs traditi sunt. (Nā fœminę eorum immutauerunt naturalem vsum.) Non dixit cōiugalē vsum, sed naturālē, eū volēs intelligi qui fit in mēbris ad hoc creatis, ut per ea possit ad generandū vterq; sexus commisceri. Ac per hoc cū eisdem membris etiam meretrici quisq; miscetur, natura-

Ignominia
quid sit &
vnde dicitur.

ohi talis
amoy
apote ob
an exchub
monit lug
non

Sap. ̃ xiii
b

Deus dicit
licet dicit
tur modo
se & cetera
canon
prouisio
dumque v
idolatrie
prouisio

Corpora
sua afficere
quid sit.

naturalis est usus, nec tamen laudabilis, sed culpabilis. Ab ea vero parte corporis quæ non ad generandum est instituta, sed & coniuge quis utatur, contra naturam est & flagitiosum. Ita immutauerunt foemine eorum naturalem usum in eum qui est contra naturam, ut quia ipse foeminae in foeminas turpia exercuerunt. Næc solum foemine contra naturam fornicare sunt, sed etiam masculini similiter relictis foeminis, quibus naturaliter possent misceri: exarserunt per iniquam voluntatem (in deideriis suis) id est, a se genitis. Exarserunt (ipsum fornicationis inuicem & nequissima desideria compleuerunt turpissimis operibus,) & mercedem quam oportuit erroris sui id est, vindictam dignam, & congruam peccato erroris sui receperunt, in semet ipsis, id est, deum vindicauerunt in natura sua. Ideo enim apostolus ipsa crimina euidenter exprestit ut cognoscamus eos rationem perdidisse naturæ qui tam amentes effecti sunt ut omnia puerteret indeum peruersi. Neque enim ordinem nature seruare poterant, qui auctorem naturæ dereliquerant. Idcirco foemine in foeminas, & viri in viros turpia egerunt, in quibus par culpa fuit tam foeminarum quam etiam virorum.

Et sicut non probauerunt deum habere in noticia tradidit illos deus in reprobum sensum, ut faciant ea quæ non conueniunt, repletos omni iniquitate, malicia, fornicatione, auaricia, nequitia, plenos Inuidia, homicidio, contentione, dolo, malignitate, susurrones, detractores, deo odibiles, contumeliosos, superbos, elatos, inuentores malorum, parentibus, non obediētes, insipientes, impositos, sine affectione, absque fœdere, sine misericordia. Qui cum iustitiam dei cognouissent, non intellexerunt, quoniam qui talia agunt digni sunt morte, non solum qui faciunt ea, sed & qui consentiunt facientibus.

Prædicta mala fecerunt gentiles. Et quia necdum respicere voluerunt, adhuc in alia ceciderunt. Commiserunt enim abhominanda quæ diximus, & non probauerunt deum hæc habere in noticia. Id est cum multis rationibus possent probare deum habere in noticia hæc crimina, tamen putauerunt deum ignorare & negligere ea. Et sicut ex sua culpa hoc putauerunt sic ex eadem culpa factum est, quod tradidit illos deus in reprobum sensum, ut putaretur omnia reprobanda esse facienda, & cum tam turpia operarentur, nescirent se malum operari, vel ita. Non solum supra dictas abhominaciones fecerunt sed etiam (non probauerunt id est, non elegerunt deum habere in noticia,) id est, ut cognoscerent eum, ille probat, id est, probum & laudabile esse iudicat, habere deum in noticia, qui pia deuotione studet eum in animo semper habere, & tanquam presentem timet eum ac reueretur & peccare non audet. Sed hoc gentiles non fecerunt. (Et sicut non probauerunt deum habere in noticia,) id est, ut haberent eum in noticia sua, vel eum scirent nosse ma-

la quæ faciebant tradidit id est dimisit (illos deus in reprobum sensum), ut iam nihil intelligat nisi quod a probitate remotum est: (ut faciant ea quæ non conueniunt) rationi vel nature. Vel ea non conueniunt facere, est illa agere, quæ diuine leges detestantur, illos dico non parum habentes iniquitatis, sed repletos omni iniquitate. Cum partes enumerantur, cum subditur, Malicia, fornicatio & cetera. Genus enim permittitur & species subiunguntur, ut gentiles euidentius accutentur & terreatur. Malicia pertinet ad mentem, fornicatio ad carnem. Malicia enim est, qua quis machinatur ledere alium quocumque modo. Fornicatio autem dicitur a fornicibus, id est, ab arcuatis, in quibus meretrices prosternebantur. Sed hoc in loco intelligitur fornicatio nominari: quicquid extra legalem coniubium committitur. Auaritia vero est, insatiabilis amor habendi. Nequitia est temeritas vel presumptio: quando quis audet quod nequit efficere. Vel nequitia dicitur a nequitio: & est defectio boni, quando quis ab amore celestium deficit, & in amore terrenorum exardeat. Sic enim tendit ad nequitiam, id est, ad vanitatem, & ad non esse, recedens a vero dei esse. Inuidia vero est, quæ aliena felicitate torquetur, & in duplicem inciditur passionem, cum quis aut quod ipse est, alium esse non vult, aut alium videns esse meliorem, dolet se non esse eum similem. Homicidium autem, ex homine, quod eadem compositum est. Et pulchre homicidium inuidie sociatur apostolus: quoniam ipsa est prima huius criminis materia. Nam primum homicidium & diaboli, & Cain de inuidia ortum est, & adhuc non nunquam fiunt homicidia per inuidiam. Contentio autem est ubi non ratione aliquid, sed animi pertinacia defenditur, & ubi non veritas queritur, sed animositas fatigatur. Dolus vero est mentis calliditas, ab eo quod eludat. Aliud enim agit & aliud simulat. Dolus inquam est occulta malitia blandis sermonibus adornata, cum aliud sonat in ore, & aliud latet in corde. Malignitas autem est mala voluntas, quæ malo igne accensa, neminem vult amare, nec operari unde debeat amari. Inter malitiam & malignitatem hæc distinctio est, quod cogitatio praua mentis malitia dicitur, malitiae autem verum vel opus malignitas appellatur. Susurrones vero sunt, qui in auribus alicuius loquuntur malum de alio. Detractores autem, qui virtutes ab aliquo suis verbis detrahunt, vel minuunt. Susurro quispe a sono loquutionis dicitur, quia non in facie alicuius, sed in aure loquitur secrete derogando. Detractio autem est aliorum bene gesta opera vel in malum vitiose mutare, vel in videndo fallaci fraude diminuire, cum aut mala dicuntur quæ bona sunt aut parua bona quæ magna sunt. Detrahente enim est, bona alicui deorsum trahere, id est, inclinare & premere, vel de ipsis bonis aliqua trahere, ut pauciora seu minora quam sunt ostendantur esse. Ne autem viderentur susurrones, & detractores parum peccare, mox addidit, deo odibiles. Odibiles enim sunt deo qui male susurrant de proximis suis vel detrahunt eis. Vel deo odibiles dicuntur, quia minant inter amicos discordias. Vnde Salomo testatur, quia sex sunt quæ odit deus, & septimum quod detestatur anima eius, ipsumque septimum est ille qui seminatur inter fratres discordiam. Contumeliosi vero

Criminum non nullorum deferiptiones.

auaritia Nequitia.

Inuidia affligit & torquet post hoc re suum Homicidium quid sit.

Contentio quid sit. Dolus quid sit.

Malitia & gnitas vna malitia differat.

Susurrones & detractores quid sit.

Detrahitio.

Odibiles deo quid dicuntur. Frouetur.

vocant

Paulus cur crimina contra naturam ita euidenter exprestit.

Paulus cur crimina contra naturam ita euidenter exprestit.

vocantur, qui veloces sunt in verborum vel factorum iniurijs. Cōtumelia enim dicitur, factum vel dictum quod indignum & inconueniens est illi cui iniuste & cōtumaciter infertur. Superbi sunt qui iudicant de se supra quā debeant esse. Superbia enim est, peruersa celsitudinis appetitio. Peruersa aut celsitudo est, deserto eo cui debet animus inherere principio, sibi quodā modo fieri se principium. Hoc fit cū sibi nimis placet, id est cū ab illo incommutabili bono deficit, quod magis ei placere debuit, quā ipse sibi. Elati quoque sunt qui efferuntur supra mensurā suā, vel qui maiorum institutis nō acquiescunt, dū nolūt pati priorē vel parē. Inuentores malorum sunt, qui noua genera peccandi reperiunt, vel noua tormenta quibus alios cruciēt siue nouas leges iniustas, aut alia quelibet mala primi inueniunt. Hec enim malis studijs illi solēt agēda inuenire, quibus nō sufficit vt faciāt mala que priores sui fecerunt, aut quæ cōtemporaneos suos adhuc facere cōspiciūt. Qui vero sunt parentibus nō obediētes feris sunt indomabiliōres, quoniā fere suis parentibus sunt subditi, & acquiescētes. Inspiciētes autē sunt, qui ab ipso fonte sapientiē quē deus est recesserunt. Et ideo incompōsiti quia omnis inspiciēs inordinatus est. Incompōsiti sūt habitus, incessus, & motus, Incompōsitiō enim corporis, indicat qualitātē mentis. Sine affectiōe sunt, qui viscera dilectiōis, quibus erga alterū moueātur nō habent se durū & insensibile cor erga proximi dilectiōe gerūt, Absq; fœdere sunt qui societate oīm fugiunt: qui fœdus cōcordiæ & societatis habere cū nullo volūt. Sine misericordia sunt qui nō compatiuntur miserijs aliorū. Et oīa hæc mala fuerunt in gentilibus. Qui cū iustitiam dei cognouissent, nō intellexerūt, quoniam qui talia agūt digni sunt morte. Per hoc quod eis naturaliter displicet malū cognouerūt iustitiā dei. Et licet hāc ita cognouisset, nō intellexerūt eos qui talia faciūt dignos esse perpetua morte, Quoniā si intellexissent, timuissent. Si timuissent nūquā talia cōmississent. Amiserūt em̄ lumē intelligētię: ex quo deseruerūt fontem celestis sapiētię. Et ideo quāuis nō intellexissent nō possunt excusari quia præcedētibus culpis meruerāt sic excecari. Qui ne putarētur histiā poenīs affligi quib; delectabatur. i. supradictis criminū turpitudinibus additā ultimā mortem eternam apostolus. Digni sunt. (inquit) morte, qui talia faciūt. Vbi cū magno timore notādū est, quia nōnulla quę putātur leuia posuit inter ista pro quibus eterna mors acquiritur, sicut sunt ea que faciūt susurrōnes & detractōes, & incompōsiti, & cōtentiōsi. Digni (inquit) sunt morte, (nō solū qui faciunt ea sed & qui cōsentiant facientibus) vt nullus excusetur. Sunt enim quidam qui se reos nō putāt, si nō operātur quę mala sunt, cōsentiant autē facientibus. Cōsentire autē est, si quis cum possit reprehendere taceat, vel aduletur. Sed facientes & cōsentientes, eternā mortē merētur. Hucusq; vitia gētilium apostolus detestādo innotuit, ne iā de pristinis actib; se excusaret sed quales antea fuerāt humiliter recognoscerent, ne se iudæis superbe præferret, sed tanto magis deū diligenter, ac gratiæ eius obnoxij fierent, quanto plura & maiora peccata ab eo sibi esse dimissa considerarent.

Sequitur,

Propter quod inexcusabilis es o homo omnis qui iudicas. In quo enim iudicas alterum, te ipsum condemnas. Eadem enim agis, quę iudicas. Scimus enim quoniam iudicium dei est secundum veritatē, in eos quia talia agunt.

Quod (inquit) & facientes, & assentientes digni sunt morte. Propter quod id est, propter quā causam, (inexcusabilis es o homo qui iudicas alios) homo dico, non gentilis tantum: sed & omnis siue gētilis, siue iudeus, siue maior, siue minor. Cū em̄ dicit omnis, subintrat iam monstrare, non solum gētilem, sed etiam iudæū, qui secundum legē volebat iudicare de gentilibus. Communiter ergo nunc de iudæis, & gētilibus agit. Iudæus enim iudicabat gētilē secundū pristinā conuersationem, & gētilis iudæum. Vterque autē homo. Si iudæus gētilē iudicat de idololatriā, & multi iudæorum coluerunt idola. Si gētilis iudæum, de legis præuocatione, & ipse præuicator est legis naturalis. (Inexcusabilis inquit es o homo omnis qui iudicas.) Hic ostendit, quia vnusquisque hō naturaliter scit quāuis se hoc scire nō aduertat, scilicet se a deo secundū actus proprios iudicandum. Quod enim ipse aliū peccantē iudicio suo damnet, si deū ita facturū naturali sensu nō videret. Omnes enim per naturālē legē atque rationē norunt, & innocētiā, præmiū, & malitiā, mereri supplicij. Inexcusabilis es, quia tu ipse testis es dānationis tuę. Nā (in quo iudicio iudicas alterū) ad dānationē (in eo cōdēnas te ipsum) quā eadem agis tu ipse, quę iudicas in altero esse dānabilia. Et sicut iudicas de alio, sic potes scire quod deus iudicabit de te ipso. Et vere iudicaberis a deo, sicut iudicas alios qui faciunt ea quę & tu facis, quia scimus quod iudicium dei est secundū veritatē in eos qui talia faciunt. Non enim accipiet personam in iudicio, sed siue maior siue minor, siue iudæus, siue gētilis sit quisque de illū vero iudicio put dignū fuerit iudicabit. Notandum quoque quod hæc sententiā similiter dānādū manifestet: etiam nostri temporis quēlibet iudicē vel ecclesiasticum, vel secularem, qui facit ea quę in alijs iudicat.

Existimas autem hoc, o homo qui iudicas eos qui talia agunt, & facis ea, quoniam tu effugies iudicium dei. An diuitias bonitatis eius & patiētię & longuanimitatis contemnīs ignorans quoniam benignitas dei, ad poenitentiam te adducit. Secundum duritiā autem tuam & cor impenitēs thesaurifas tibi iram in die ire, & reuelationis iusti iudicii dei, qui reddet vniciquę secundum opera eius. His quidem qui secundum patientiam boni operis, gloriam, & honorem & incorruptionem querentibus vitam eternam, his autem qui sunt ex contentione & qui non acquiescunt veritati, credunt

mat. vii

Iudicare nō debet quis aliquid de eo quod & ipse facit.

ma. xvi

credunt autem iniquitati, ira & indignatio, tribulatio, & angustia, in omnem animam hominis, operantis malum iudei primum & greci. Gloria autem, & honor, & pax, omni operanti bonum, iudeo primum & greco.

Nos scimus iudicium dei esse, in eos qui talia faciunt. Sed tu cum eadem facias, putas te euaturum illud iudiciū? Et hoc est quod increpatue dicitur. (Existimas autem hoc o homo qui iudicas) id est, iudicio tuo damnas eos, qui talia agunt, & facis ea, (quonia tu effugies iudicium dei? Quāvis enim potestatem nunc super ceteros habeas, & non sit qui te in hoc mundo iudicet, nō tamen existimare deū tibi parciturum debes, si male egeris. Putare enim posset aliquis imperitus quod tanto liberius sibi peccare liceret, quanto diligentius alios a peccato cōpelceret. (Existimas quonia iudiciū ei? effugies) id est, nūquid tibi de impunitate blādiris, quia deus in presenti non reddit. (An contēnis diuitias huius bonitatis) id est, diuitem, & copiosam eius bonitatem, quia nūc misericordie tēpus est, (& diuitias patientie eius) qua peccantes patienter tolerat (& longanimitatis) qua diutius illos ad pœnitentiā expectat? Seuerē loquitur apostolus, quia mala & dura mēs nō reuocatur nisi terrore. (Diuitie autē bonitatis dei in hoc manifestantur, quod tanta quotidie in terris mala faciūt homines, & tamē eis deus solē suum producit, & pluias ministrat, aliaque multa bona largitur, blandiens ut ad pœnitentiā per beneficia prouocet. Diues esse monstratur & patientia eius, qui tot, & tāta mala facientes patiēter sustinet. Diues est & longanimitas ei?, quonia nō statim punit eos, sed expectat ad pœnitentiā per multa tēpora. Sed has diuitias bonitatis, & patientiæ & lōganimitatis, cōtemnit, qui nō sic utitur eis ad pœnitentiam, ut deus intēdit, sed ad vanam securitatem vertit) est mans deum, aut nō curare humanas res, aut donare quod differt. An cōtemnis inquit, has diuitias, ignorans, id est, non cogitans quonia benignitas, id est, pia misericordia dei adducit te quantum in se est ad pœnitentiā, dum tibi spatiū adhuc temporis indulget? Ipsa te prouocat ad pœnitendum. Sic tu (secundum duriciā tuam, & cor impœnitēs thesaurizas tibi iram) quia durus es, & in malitia tua pertinax de qua nec corde pœnites. Sūt enim quibus mala quæ agunt, displicent. Sed tu nec in corde pœnitentiam agis, quia nimis induratum est in malitia cor tuum. Et (secundum hāc duritiā tuam thesaurizas tibi iram) id est, accumulas & reponis tibi vindictam exercendam in die ire, id est, in die ultionis extreme. (Iram thesaurizas) id est, in occulto multiplicas tibi, deterius peccando per indultum temporis spatiū. Nam quia conuer-ti non vis etiā spatio tēporis accepto, per hoc mala tua ad reatū auges, per quod ea diluere poteras, si cōuer-ti velles. De benignitate enim dei irā sibi reprob? thesaurizat, quia dum ad pœnitentiā tempus accipit, & ad peccandū expendit, ipsum remedium gratie vertit in augmentum culpæ. Vnde &

omnipotēs deus, quia collata remedia cōspicit ad culpæ argumētum trahi, ipsam benignitatē quam contulit in iudicij distributionē vertit, ut inde pl? Alias dī feriat, vnde modo amplius expectat, & quia hō? strictio? mo deferere malum non vult, ut viuat, augeat vñ nem, de moriatur. (Thesaurizas) inquit (tibi irā venturam in die ire) id est in die iudicij, qua de? videbitur irat? esse reprobis, licet nulla mētis perturbatio ne moueatur (& in die reuelationis iusti iudicij) id est, in qua reuelabitur, quod nunc occultū est, iustū iudiciū dei, qui tam iuste iudicabit (ut reddat vñ cuiq; secundū opera eius) Et vere ita vñ cuiq; reddet, nā bonis bona, & malis mala. Et hoc est. (His quidē reddet gloriā qui sunt boni opis secundū patientiā) id est, qui bona opantur bene vtētes patientia dei vel qui secundū patientiā bene opantur, id est mercedē boni operis sui p patientiā expectant, pdurantes vñq; in finem in bono, & patientia, ut bona faciāt, & mala tolerant. His reddet (gloriā) ut fulgeant sicut sol in regno patris eorū, i. Io. iij, a. (honorem) ut sint ei similes sicut Ioannes dicit, quia cum apparuerit, similes ei erimus (& incorruptionē) id est, immortalitatē. Hęc reddet deus illis qui sunt secundū patientiā boni operis (& hoc querentib? vitā eternam) id est, illis solummodo qui ex patientia, & bona actione sua nil aliud quā vitā eternam querūt. Et si enim patientiā boni operis ostendūt, gloriā tamen, & incorruptionē nō recipient, si intentione cordis vitam, eternam nō querūt. Istis quidem gloria dabit? (Sed his qui sūt ex contentione) sicut vos qui nūc contenditis ad inuicem (qui sunt ex contentione) id est, ex veritate impugnatione vbi quod asseritur, non ratione sed animi pertinacia defenditur (& qui nō acquiescunt euangelicę veritati) cum eis annūciatur, ut faciant quod veritas pręcipit (sed credunt iniquitati) quam diligunt, promittentes sibi impunitatē malorū quæ faciunt. His reddetur (ira) id est, iusta ultio dei, (& indignatio) id est, sæueritatis eius, (tribulatio) de reatu consciētię (& angustia) de vana pœnitentia, quando erunt inter se pœnitētiā agentes, & pręangustia spiritus gementes. Vel (ira) id est, pœna, (& indignatio) quia sibi ipsis indignabuntur, quod male agentes iram dei meruerunt. Huiusmodi (ira & indignatio) dabitur corporibus, & animab? eorum, in futuro. Et antequam anime eorum refocientur corporibus, interim veniet (tribulatio) quantum ad exteriorem cruciatū, & angustia, quantum ad conscientiam, quę torquebit intrinsecus ipsas animas. Vel post resurrectionem (tribulatio) in corporibus (& angustia) in animabus. Hęc pœna veniet (in omnem animam operantis malum) quia anima prima peccat? & id circo penam principaliter sentit. Superius etiā dictum erat reprobū thesaurizare sibi iram, in die iudicij. Et nunc ne quis putaret quod reprobi vsque ad diem illam sine pœna essent, additur, pœnam esse dandam (in omnem animam hominis operantis malum.) Ac si dicatur. Non solum in illa die, & deinceps sentiet iram malus, sed & ante. (In omnem animam operantis malum, iudæi primū) ac deinde greci, id est, gentilis. Iudæus gentili in culpa pręferet, quia pręter naturalem legē, & moysi legē scriptā habuit, ac puaricat? est.

b Iudæus

Qua se-
ueritate
nūc vti
in Roma
nos ut e-
latos de
primat.
Diuitiæ
bonita-
tis dei in
quo ma-
nifestat.

Ro. ii.

Discre-
tio prę-
miorū.

Iudæus
cur gēti-
li in cul-
pa pferet.

Epi. Pauli.

Iudeus semper ante ponitur, quia primus deus cognouit & credens, propter abraham honorificentior est, diffidens autem peius tractandus, quoniam promissa patribus refutauit. Ostēso autē quod male operātes ex utroque populo sint puniendi, Ostēdit econtra quod bene agentes ex circūcisione, & præputio sint glorificādi, ideoque sententiā pmissam repetit. Poena erit male operāti. Sed (gloria) id est splendor clarificati corporis, (& honor) id est locus ad dexteram iudicis (& pax) id est omni-modi, quies in regno, erit (omni operāti bonum,) non dico omni qui videtur operari bonū, sed qui veraciter operatur quod deus bonū iudicat. (Iudeo primū.) Primum credulitatis tēpore, non dignitate. Iudei enim primo crediderūt, ac bonum operati sunt, & postea greci, per quos signatur gentiles sed nec utriusque parē in regno locum beatitudinis habent.

Deute, x
ij. para.
xix. ¶ Non est enim personarū acceptio apud deum. Quicūque enī sine lege peccauerūt sine lege peribunt. Et quicūque in lege peccauerunt per legē iudicabuntur. Non enim auditores legis iusti sunt apud deum, sed factores legis iustificabuntur.

Iure equiparo iudaeum & gentilem in poena, & gloria, quia deus iudicat non secundū personas, sed secundū merita. (Non enim est apud deū acceptio personarū, sed acceptio bonorū operū.) Siue enim iudeus, siue gentilis, vnusquisque secundum opera sua iudicatur a deo. Et vere deus personā nō accipit. (Nam quicūque peccauerunt sine lege) sicut gentiles qui legē scriptā nō acceperunt, peribūt sine lege, id est, non fiet de eis legale iudiciū, quia in gehennam sine iudicio præcipitabuntur. (Et quicūque in lege peccauerunt) sicut iudei qui legem Moyse non seruauerūt (per legem iudicabuntur) id est, dānabuntur, quia ipsi audient verba iudicis ut pereant propter legem eius quā acceperūt, ac violauerunt. Vel hoc potest hęc sentētia intelligi demonstrare, quod quicūque minus peccat, minus punietur. Et qui magis peccat durius dānabitur. (Nam quicūque peccauerunt sine lege) id est, sine legis transgressionē sicut gentes, scilicet qui minus peccauerunt (sine lege peribunt) id est, minus punientur, quia tantum propter peccata sua dānabuntur, nō propter transgressionē legis moysacæ, quia non habuerunt illam. Et ediuerso (quicūque peccauerūt in lege) id est, grauius peccauerūt legem transgrediendo (per legem iudicabuntur) id est, atrocius dānabuntur, quia & propter legis præuaricationem, & propter peccata sua punientur. Et (vere per legē iudicabuntur) ut pereāt, quia propter solā legis notitiā nō saluabuntur, quā solo legis auditu nō iustificantur, & sine iustitia nemo saluatur. Nō enim illi qui tantū auditores sunt legis, iusti sunt apud deū, quāuis apud homines estimenī iusti. (Sed factores legis iustificabuntur) id est, iusti iustificabuntur. Factores enim legis, utique iusti sunt. Ac per hoc tantū dē est ac si dicere. Factores legis creabuntur. Nō quia erāt, sed ut sint, vel sic intelligerent etiam iudei legis auditores, indigere se gratia iustificatoris, ut possent esse, factores. Vel (iustifica-

buntur) id est, iusti deputabuntur. Factores enim legis illi sunt, qui credunt in christum, quē lex promisit, & de quo Moyses ait, ipsum audietis tāquā me. Sed credere in eum & audire eum, id est, obedire ei, nemo potest nisi donante ipsius gratia.

Deuter, xxiii.

¶ Cum enim gentes quę legem non habent, naturaliter ea quę legis sunt faciūt, eiusmodi legē non habētes, ipsi sibi sunt lex, qui ostēdūt opus legis scriptū in cordibus suis, testimoniū reddente illis, conscientia ipsorum, & inter se inuicem cogitationum accusantium aut etiam defendētium, in die qua iudicabit deus occulta hominum, secundum euāgelium meum, per Iesum christum,

Factores legis iustificantur, quia etiam gentes, Et hoc est quod adiūgit, cū enim gentes &c. Vel ita, dixerat gentile damnari si male operaretur, & saluari si bene. Sed cū legem non habeat, & quasi nesciat quid sit bonum & quid sit malum, videtur neutrum sibi debere imputari. Contra, apostolus. Et si non habet legem scriptam, habet naturalem qua itelligit & sibi cōsciū est, quid sit bonū vel malū, & ideo credendus est bene vel male operari, & merito saluari vel damnari. Quod non est nisi per gratiā & fidē, quę renouat naturā imaginē dei in homine scriptā. Sine qua renouatione male opatur & dānatur (accusante eū cōsciētia) Et hoc est quod ait (gentes quę legē mosaicā, nō habēt, naturaliter) id est naturali ratione suadēte (faciunt ea quę legis sūt) id est quę lex fieri iubet (nō habētes legē eiusmodi) id est, scriptā (ipsi sūt sibi lex) id est naturalis ratio est eis lex, qui bona laudantes, & mala damnautes ostendūt opus legis esse scriptū in cordibus suis, id est firmiter impressū rationi eorū. Nullus enim est, qui facit alteri iniuriā, nisi qui fieri nolit sibi. Et in hoc transgreditur naturę legē, quā nō sinit ignorare. dū id quod facit nō vult pari. Opus enim legis est, nō occidere, non mechari, nō furari, nō cōcupiscere, nō falsū testimoniū dicere, patrē, & matrē honorare, & his similia facere, vnūque deū creatorē oīm credere. Et hęc oīa naturalis ratio scripsit, in corde gentiliū. Et ita nouerūt quid agendū esset, & quid vitādū, testimoniū reddente illis in die iudicij cōsciētia ipsorū, de his quę fecerūt, quia ipsi sibi testes erūt bonorū, & malorū quę gesserūt, sciētes inde se merito saluari vel damnari. Nec solū (cōsciētia opum, sed & cogitationū malarū) vel bonarū, cogitationum dico (accusatiū inter se inuicē, aut etiā defendētium) quia vicissim se accusabunt vel defendēt ipse cogitationes in cōspectu iudicis, ut cogitationes nostrę omnes vno tempore congregatę iustum iudicem probent, dum aut accusat nos nostra cōsciētia, aut excusat, vtrum plura sint peccata an bona opera, & vtrum vetera, an noua, vtrum deleta pœnitētia, an nouis sceleribus instaurata. Ita vel accusabunt vel defendent nos cogitationes nostrę non utique illę quę tunc erunt, sed iſte quę

Exodi, xx, c.

Factores legis.

nunc sunt in nobis. Cum enim siue bona siue mala cogitamus, velut incerta sic in corde nostro, tam bonarum quam malorum cogitationum notæ quædam, & signacula reliquuntur. Quæ in occulto nunc pectoris posita in die illa reuelabuntur, ab eo qui solus potest occulta hominum scire. Quorum notarum causas non latere deum, etiam conscientia nostra contestabitur. Et quia non solum opera, etiam cogitationes in illo iudicio tam subtiliter exquiruntur, ideo fidelis quisque semetipsum debet introrsus discutere nunc, & vehementer ante iudicium examinare, ut districtus iudex eo iam tranquillus veniat, quo reum suum discutere appetit, iam pro culpa punitum cernit. [Testimonium, inquit, reddete illis conscientia] quoniam conscientia propria sufficit, unicuique ad testimonium. Conscientia subauditur operum, & cogitationum, inter se inuicem accusantium, vel etiam defendentium. Non dicit quod eedem cogitationes accusant & defendunt, sed quod vicissim quædam accusant & quædam defendant, contra malignorum spirituum accusationem. Conscientia reddete testimonium in die qua iudicabit deus, vel in die, id est, in luce, cum iudicabit deus occulta hominum, id est, secreta cordis vel peccata latetia, per confessionem non manifestata. Iudicabit deus & hoc secundum euangelium meum id est secundum euangelium quod ego prædico, & iudicabit non per seipsum, sed Iesum Christum, quia pater non iudicat quæquam per seipsum sed per filium, quoniam omne iudicium dedit filio.

Conscientia propria sufficiens est unicuique ad testimonium.

Ioã. v. 2.

Si autem tu iudeus cognominaris, & requiescis in lege, & gloriaris in deo, & nosti voluntatem eius, & probas utiliora, instructus per legem, confidis teipsum ducere cæcorum esse, lumen eorum qui in tenebris sunt, eruditorem insipientium, magistrum infantium, habentem formam scientiæ & veritatis in lege.

Postquam alloquutus est gentium partes, vel communiter de iudeis & gentibus est loquutus, nunc ad solos iudeos sermonem dirigit, cupiens eos humiliare, quoniam ex accepta lege superbiebant, & gentes quasi peccatrices despiciebant. Grauius enim accusat illos peccasse, præuaricando legem. Quasi dicat. Gentilis habet tantum naturalem legem, sed tu si iudeus vocaris, & legem scriptam habes, maiora dona diuinitus accepisti, & maiora bona debes operari. [Si tu cognominaris iudeus] id est, si a tua cognatione trahis hoc nomen quod est iudeus, non habes nomen significatum, hoc est non rei veritate iudeus, sed solo nomine, quod tibi propter dignitatem vendicas a Iuda, qui dignior fuit inter filios Iacob. [et requiescis in lege] id est, delectaris in scriptura legis, quia non est tibi laborandum ad perquirendam veritatem sicut gentilibus qui legem non habent. [et gloriaris in deo] non eo modo quod postulat gratia, quæ non operum meritis, sed gratuita datur, sed velut qui solus merueris legem eius accipere. [et nosti voluntatem eius] id est, quid ipse velit ab hominibus fieri, vel voluntatem eius de redemptione humani generis. [et probas utiliora] id est, de utilibus utiliora scis eligere. instructus

per legem quia per naturam multa utilia probantur, per legem vero utiliora & per gratiam perfectiora, si talis es. confidis teipsum esse ducere cæcorum id est, te posse ducere per viam iustitiæ eos qui non intelligunt quid debeant agere, & te esse lumen eorum qui in tenebris sunt, quod scilicet possis eos illuminare. Cecos in tenebris positos intelligamur gentes, qui & lumine rationis priuati sunt, & si quid sciunt, tamen in tenebris sunt. Vel quoslibet mæte cæcos & in tenebris ignorantie constitutos, accipiamus, quorum iudeus non solum manu ductor, sed & illuminator esse gloriatur, propter legis notitiam. Et eruditorem insipientium, id est, quod imperitos iudeos ponere possit, extra ruditer, quia legem aliquo modo sciunt, sed quomodo eam debeant intelligere dubij sunt, & inde inter se loquuntur, & magistrum infantium, eorum iudeorum qui neque fari sciunt, de legis dubietatibus. [Habentem formam scientiæ & veritatis in lege] ut aliis exemplar scientiæ legis sit, & veritatis. Quidam enim habent scientiam, & intellectum alicuius libri, & ita sentiunt sicut auctor ipse sensit, non tamen habent inde veritatem, quia nesciunt quomodo sit verum, nec etiam verum esse sciunt. Sed iudeus habere se iactat, & sensum legis, & scire verum esse illum sensum legis, ita ut aliis habere volentibus sit exemplar, tanquam qui ex legis litera formam scientiæ & veritatis acceperit. Et quia hæc omnia profiteatur quidem, nec tamen vere tenet, ideo subiungitur.

Cæci me te, & in tenebris ignorantie constituti qui dicebantur.

Qui ergo alium doces, teipsum non doces? Qui prædicas non furandum, furaris? Qui dicis non mechandum, mecharis? Qui abhominaris idola, sacrilegium facis. Qui in lege gloriaris, per præuaricationem legis deum inhonoras. Nomen enim dei per vos blasphematur inter gentes, sicut scriptum est.

Esa. liij. Ezech. xxxvj.

Quandoquidem ita gloriaris de lege, & alios te docere iactas, ergo tu qui alium doces, cur non doces te ipsum, id est, tu dux cæcorum, quomodo viam rectam non vides? Si enim videres, per ipsam utique ambulares. Tu lumen eorum qui in tenebris sunt, quomodo non abicis opera tenebrarum? Eruditorem insipientium, cur etiam timorem domini, qui est initium sapientiæ reliquisti? Magister infantium, cur puer es sensu? Qui habes formam scientiæ & veritatis in lege, cur nec ipse sequeris, nec alios sequi malo tuo exemplo permittis. Quare non conuenit vita tua doctrinæ tuæ, & opus tuum destruit fidem tuam. (Qui prædicas non furandum, furaris). Qui dicis non mechandum, id est non adulterandum, mecharis. (Qui abhominaris idola, sacrilegium facis.) Id est, tu ipsa facis quod prædicas fieri non debere, dum fidem christi a lege per malam interpretationem surripis, & legem adulteras, cum ablata veritate mendacium ponis, ac sacrilegus es, dum Christum, quem propheticus sermo significat negas. Et cur hæc facis? Cur sensum de Christo furaris ex lege. Et cur mecharis, id est, adulteras, hoc est mentem tuam, falsitate corrumpi facis, contemnendo veritatem christianæ fidei, quasi legitimum virum, & eligendo mendacium, velut adulterum. Non enim est vna

Eccle. i. b.

Doctores res ecclesie si se seu prædicatores hic reprehendunt qui quod prædicant moribus impugnant.

b ij mechatio.

Epi. Pauli.

mechatio, sed omne quod totum deo debes, si alij quam deo reddideris, siue amorem, siue timorē, siue seruitium, siue obedientiam, siue sp̄. (Et ideo grauius ab illo delinquitur, a quo perfectio pr̄dicatur. Et tu qui idola detestaris, cur sacrilegium facis (id est, cur auferis christum de sacro hoc est) a lege, negando eum ibi sonari (Sacrilegiū enim vocat sacri furtū, quia legere, vel sublegere furari dicitur. Sacrilegium quippe est, vel sacrum de sacro auferre, sicut reliquias de ecclesia, vel sacrum de sacro, sicut crucem de domo laici, vel non sacrum de sacro, sicut capā laici de ecclesia. Et sacrilegium facit, qui sacrum christi intellectum a sacra lege tollit. Sacrilegiū em̄ est in hoc loco proprie quod in deū cōmittitur quasi sacri violatio, vel mandatorum pr̄uaricatio. Vnde & additur. (Qui in lege gloriaris) id est, qui de lege quam solus ex omnibus populis qui sub cēlo sunt, accepisse te iactas, (cur deum per pr̄uaricationem eiusdem legis inhonoras) faciēdo furta, & adulteria, & sacrilegia. Nam secūdam literam multi iudeorum hoc fecisse reperiuntur, furta videlicet, & adulteria, & sacrilegia. Figuratur autem per hunc, quē ita nunc increpat apostolus quilibet doctor ecclesię, qui bona pr̄dicat & mala facit, destruēs moribus, quod astringit vocibus. Cui recte dicitur. (Qui alium doces, teip̄m nō doces) Et cetera. Deinde pbat qđ iudei pr̄uaricando legē, inhonorauerint deum. Vere deū inhonoras, tu & similes tui (nam nomen dei) id est, gloria, & fama nominis dei (blasphematur) id est, vituperatur (inter gentes, p̄vos) id est, per malā conuersationem vestram. Sicut enim bona vita fidelium causa est, vt deus glorificetur a videntibus, sic quando illi qui legem dei acceperunt male viuunt, illorū praua conuersatio, causa est, vt deus blasphemetur. (Sicut scriptum est.) Ideo nō apposuit vbi vel quibus verbis hoc scriptum sit, quia iudeis loquebatur, qui legē & prophetas habebāt, & vbi hoc scriptū esset, satis nouerāt videlicet in Ezechiele, per quem deus de illis qui in chaldaea tenebātur captiui, cōquestus est dicens. Ingressi sunt ad gentes, & polluerūt nomē sanctum meū, cū diceretur de eis, populus domini iste est, & de terra egressi sunt. Sic tunc per illos (blasphematur nomen domini) quod ipsi malis operibus suis polluerant, in oculis gentium. Putabant enim gentes quod ea quę iudei faciebant, placerēt deo iporum, & ideo vituperabāt eū. Similiter & per eorum nequitia qui tempore quo paulus hac scribebat, dispersi inter gentes erant, blasphematur deus a gentibus. Sic & nunc per nonnullos, religionis professores, dum prauitatis exempla de se ostendunt, blasphematur plerunque deus ab imperitis & secularibus.

Circūcisio quidem prodest, si legē obserues. Si autem pr̄uaricator legis sis, circūcisio tua pr̄putium facta est. Si igitur pr̄putium iustitias legis custodiat, nōne pr̄putiū illius in circūcisionem reputabitur, & iudicabit id quod ex natura est pr̄putium, legē cōsummans te qui per litteram, & circūcisionem, legis pr̄uaricator es? Non enim qui in manifesto iu-

deus est, neque quē in manifesto in carne est circūcisio, sed qui in abscondito iudeus, & circūcisio cordis in spū, nō litera, cuius laus nō ex hoībus, sed ex deo est. Ostenderat legē nō valere iudeis, & nūc ostendit ne circūcisionē illis pdesse. Probauerat eos non posse gloriari de lege, quia transgressi sūt eā, id est, moralia p̄cepta ei⁹, possent ipsi respondere dicentes. Quāuis ipsa lex nō proficiat nobis, quia transgressi sum⁹ illā, sicut tu dicis, tamē de circūcisione possum⁹ gloriari, quia p̄ eā pcellim⁹ gētes incircūcisas. Et apostolus. (Circūcisio quidē prodest si legē obserues, id est) cū obseruatiā moralium p̄ceptorū in fide factorū. Sed si sis pr̄uaricator legis, sicut es, vt p̄bāim⁹, id est, si quod circūcisio exigit, nō impleas, tunc circūcisio tua carnalis, de qua multū gloriaris, facta est pr̄putiū, id est, pl⁹ nō, valet tibi quā si circūcisus nō es. (Prodest) inquit, tuo tempore (circūcisio, quia iudeum facit viuere, & nō exterminari. (Prodest circūcisio, quia facit in lege esse. (Prodest) quia obediēdo deo facit signū futurę veritatis, dū popul⁹ rudis sub timore custoditur. (Carnis em̄ circūcisio, verā cordis circūcisionē pr̄signat. Et ideo ante saluatoris aduentū prodest carnalis circūcisio (si legē obserues) id est si & moribus circūcidaris. Non enim alia intelligitur esse vera circūcisio, quā anime purgatio & vitiorū abiectio. Et idcirco prodest carnis circūcisio, si & mens per obseruantiā moralium p̄ceptorū legis circūcisa sit. Signū prodest, si res adsit. Ceterum signum sine re superfluum erit. Hoc est enim quod subditur, quia (si pr̄uaricator legis sis, circūcisio tua pr̄putium facta est) quoniam cum sis carne circūcisus, opere es incircūcisus. Similiter dici potest christiano. Baptismus prodest, si euangelium obserues. Si autem pr̄uaricator legis sis, id est euāgelii, baptism⁹ tu⁹ nihil tibi valebit. Sic & monacho Cuculla prodest, si regulā obserues. Si autem pr̄uaricator regulę sis, cuculla tua inutilis facta est. Deinde infertur a contrariis sic. Quandoquidem si pr̄uaricator legis fueris, circūcisio tibi non plus prodest, quam pr̄putiū, igit si pr̄putiū obseruet legē, tantū dē pdest ad salutem quantū circūcisio cum obseruatione legis. Et hoc est. (Si pr̄putiū) id est gētilis qui in pr̄putio carnis ad fidem christi venit, custodiat iustitias legis, id est p̄cepta moralia per quę iustificatur homo (sicut non mechaberis) non concupisces, honora patrem, & matrē, & diliges p̄ximum tuum sicut teip̄m, nonne (pr̄putium illi⁹ reputabitur in circūcisionem) id est, nonne ipse habens pr̄putium equiparabitur iudæo habenti circūcisionem, cum legis obseruatione? id est, non oberit ei pr̄putium habere, si legem spiritaliter obseruet, sed in filiis Abrahę reputabitur, & quod circūcisio facit iudæo legem obseruanti, idem faciet ei pr̄putiū postquā cū fide p̄cepta legis obseruabit. Et nō solū equalis erit iudæo, sed cōparatione facti melioris (pr̄putium) id est, pr̄putiat⁹. cōsummās (id est, cōplēs (legē) te, o iudæe qui p̄ literā, & circūcisionē es pr̄uaricator legis. Pr̄putium inquam quod est ex natura, id est quod ita permanet, vt natura dictauit, nec circūcidendo resecauit, quod sibi natura dedit, illud

Sacrilegiū quid sit.

Ezechiel. xxxvj, c

Nota contra nonnullos religionis professores.

Circūcisio quid pdest & circūcisio vera quid intelligi esse.

Baptismus ad quid christiana no p̄fit. Cuculla quā prodest monacho. Exo. xx iudæ⁹ verus est qui legē spiritalē obseruat

illud pręputium custodiendo naturalem legē, quā tu pręuaricaris in litera iudicabit te, id est, comparatione sui iudicabilē te ostendet. Ita sęcularis vir, si religiose vixerit, condemnabit respectu sui, eum qui religionis habitū, & professionē habet, nec tamē religiose viuit, Dixi quod (circūcisio tua pręputiū facta est) & pputiū gętilis in circūcisio nē reputabitur. Nec immerito. (Nō em̄ est verus iudęus ille qui in manifesto iudęus est) id est, in vocabulo, & natione, & legis obseruantia carnali, neque est vera circūcisio illa quę (in manifesto) id est, quę corporeis oculis videri potest (in carne, id est in cutis ablatione, sed ille est verus iudęus (qui in abscondito iudęus est) id est, in secreto cordis confitēs, & laudans deum, & illa est vera circū-

Hoc probat capite tertio. de Abraham Ioan. viij. si filij estis Abraham opera abrahe facite.

Gene. xlix. b. Herodes ex alienigenis prius rex iudeorū

Ioā. xix. c.

Iudei vere qui sint.

Circūcisio cordis quę sit.

In psal.

cisio q̄ est cordis. Antiqui patres & circūcisionem carnis habebāt, ppter signaculū fidei, & circūcisionē cordis, ppter ipsam fidē. Sunt ergo iudei in circūcisione carnis, & sunt iudei in circūcisione cordis. Ab his patribus degenerantes, isti qui in nomine gloriantur, & facta perdidērunt, remanserunt in carne iudei, & in corde pagani. Qui idcirco maxime iudei sunt appellati, quia Iudas vnus erat ex duodecim filiis Iacob, & de tribu ei⁹ regnū veniebat iudeis, sicut & ipse Iacob prophetauerat dicens. Non auferetur sceptrū de Iuda & dux de femoribus eius, donec veniat qui mittendus est. Nūquā ergo post David habuerūt regē iudei, nisi de tribu Iuda, donec christ⁹ veniret, qui & ipse de tribu Iuda nasci dignatus est, vt pote verus rex. Herodes enim sub quo domin⁹ natus est, primus ex alienigenis regnauit in Iudęa. Itaque ipso iam veniente domino euersum est regnum iudeorū & sublatū ab eis. Modo nō habēt regnū, quia noluerūt cognoscere regē verū. Qui ergo a Iuda de cui⁹ stirpe regē habebāt vocabantur iudei, videamus si iam hoc nomine sunt appellandi. Ipsi enim voce sua abdicauerunt se ab isto nomine, vt iudei non sint digni appellari, nisi tantum carne. Cū em̄ sequierint in christū, quide Iuda, & de David, rex eis datus fuerat, ait illis Pilatus. Regē vestrū crucifigam? At illi. Non habemus regē nisi Cęsarem. Si nō habebant regē nisi cęsarē, ablatū erat sceptrū ex Iuda. Et si ablatū erat sceptrū ex Iuda, iam venerat qui mittendus erat, & illi virtutem iudaicā non minis perdidērāt. Illi autē vere sunt iudei, qui christiani facti sunt ex iudeis. Ceteri vero iudei qui in christū non crediderunt, etiā nomē ipsum perdere digni fuerunt. Iudęa ergo vera christi ecclesia est, credens in illū regem qui venit ex tribu Iuda per virginem mariam. Recte itaq; dicit apostolus non vere iudęū esse (qui in manifesto iudęus est) neque veram quę in manifesto in carne circūcisio est (sed eum qui in abscondito iudęus est, & eam circūcisionē quę est (cordis in spiritu nō in litera) id est, vt secūdū spiritū non secūdū literā lex intelligatur. Circūcisio cordis est voluntas pura, ab omni illicita cōcupiscentia. Quę circūcisio nō fit litera docēte, & minante, sed spiritu adiuvante & sanante. (Cuius) circūcisionis, vel iudei (laus) non ex hominibus sed est ex deo, quia non ex inani vocabulo laudatur ab omnibus sed ex intima veritate a deo qui per suam gratiā pręstitit ei, vnde laudari possit, & dicere, in domino laudabitur anima mea. Nam etiam si homines talem

iudęum, vel talem circūcisionem laudent, laus illa non ex hominibus est, sed ex deo, id est, non ex humanis meritis, sed ex dei gratia. Non enim iure quisquam laudari potest solis suis meritis, si ei gratia superna defuerit, sed cuiusq; gratia illa affuerit, hunc vere laudabilem facit. Sic & nonnulli gloriantur apud homines de exteriori habitu religionis, qui tamen intus non habēt quod foris ostendant, alij vero moribus sunt religiosi, qui vestē nō gerūt religionis, nec ab hominibus laudantur, quasi religiosi, sed a deo, qui nouit quod sūt.

Caput tertium.

Vid ergo amplius est iudeo, aut quę utilitas circūcisionis? Multum per omnem modū. Primum quidē quia credita sunt illis eloquia dei. Quid enim si quidā illorū non crediderunt, nunquid incredulitas illorum fidem dei euacuauit? Absit. Est autem deus verax, omnis autē homo mendax, sicut scriptum est. Vt iustificeris in sermonibus tuis, & vincas cum iudicaris.

Ioā. iij.

ps. i.

Dixerat apostolus quod circūcisio si legem seruet utilis est, si vero pręuaricetur in pręputiū vertit, & ecōtra si pputiū impleat legē, reputat in circūcisionem. Nunc autem quia videt, quod sibi possent obicere iudęi, ergo nihil est amplius nobis quam gętilibus, & sic deus superflue fecit nos circūcidī, ipsemet ponit illam obiectionem, ostendendo quid illis sit maius quā gentilib⁹. Quando quidem circūcisio pręuaricans legem fit pręputium & pręputium consummans legem reputatur in circūcisionem, id est iudęus fit gętilis, & gętilis iudęus (ergo quid ampli⁹ est iudęo qui dicitur peculiaris populus dei) quam gętilis qui dicitur canis immundus, aut (quę utilitas est circūcisionis) id est quid consequutus est de circūcisione? Huic interrogationi, vel obiectioni, respondetur, quia (multum) amplius iudęo secundum priora tempora, & hoc (per omnē modum) id est per corporale, & spiritalem modū. In utroq; enim modo fecit deus multa iudęis, quę gentilib⁹ non fecit, & ita secūdū priorē statum, sunt digniores, sed nunc in fide, non excellentiores. Corporali modo pluit illis māna in deserto, & introduxit eos in terrā promissionis, ac magnis opibus ditauit, spiritali quęq; modo benefecit eis dās illis noticiā sui, & aperiens voluntatē suā, & iustificans eos p fidē vēturi redēptoris. (Primum quidē) Quasi dicit, vt alia minora de tēporalib⁹ pretermittā hoc primū & pręcipuū pono (quod eloquia dei) id est lex, & pphetę eis, vt amicis (sunt credita) per quę intelligerēt de futura incarnatione sapientię dei, & redēptione hominū. Vel (credita sunt ab illis) quia nos credimus veras esse scripturas quas illi tradiderūt nobis, & a nulla alia gęte libros diuine auctoritatis recepim⁹. Siue (credita sunt ab illis) id est ipsi ea crediderūt, quę pphetę, & lex, de xpō pdixerant, & ita facilius receperūt xpm, quē in ipsis eloquijs intelligebant pmissum. Et vere (credita sunt illis) hoc est illi ea crediderūt. (Quid enim ob est si quidam illorum non crediderunt)

Iudei quā gętilib⁹ fuerūt digniores.

Epi. Pauli.

Christus
quos pri-
mo ad fidē
adduxit.

ps. cxv. a.
Expositio
Omnis ho-
mo mēdax
ps. l. a.

Vel ita. Vere plus habuerunt in eo quod deus cre-
didit illis eloquia sua, quoniam propter hæc, chris-
tus ad eos venit, & ad fidē primos adduxit. Quid
enim obfuit, (si quidam illorū non crediderunt?)
(Nūquid incredulitas illorum fidē euacuauit, id
est, inanem fecit fidem dei, qua credunt homines
in deū? (Absit) vt euacuaret eam. Non enim ideo
minus factum est credētibz, si alij credere nolue-
runt, nec fides propter eos vacua remansit, sed re-
pleta est credentibus. Vell fides dei est fides pro-
missionis quam fecit abrahā de christo, & multi-
tudine spiritalium filiorum, Et si quidam iudeo-
rum non crediderunt nunquid incredulitas illorū
euacuauit fidem dei? id est, vacuam, & in expletā
fecit promissionem dei. [Absit] hoc ab humanis
cordibus, vt diuinam promissionē putent euacua-
tam. Licet enī aliqui fuerunt increduli, tamen alij
crediderunt, in quibus cōpleta est veritas promif-
sionis. Non est euacuata fides promissionum dei,
sed [deus est in promissionibz suis verax, quoniā
veraciter illas adimplet. [Deus quidē verax est]
in omnibz quę loquitur, sed [omnis homo est mē-
dax. Hoc addit vt appareat promissionē dei fa-
ctam esse, & completam, non propter aliquam ho-
minū dignitatē, sed propter miserā, vt gratia de-
tur indignis, & commendatior sit gratia. Deus di-
citur verax, id est, inuariabilis tam in essentia quā
in promissis. Homo autem mēdax, nec verū esse,
habens propter peccata desluēs. Omnis nāque ho-
mo mēdax est, id est, humanā natura sic est, ex pri-
mitiuo casu corrupta, veneno serpentis infecta, vt
sine mendacio peccatorum nō existat in hoc seculo.
Non enim solummodo verbis, sed & factis est
mendax. Omnis homo inquātū homo est, est mē-
dax. Sed nonnulli qui per gratiā dei supra homi-
nes fiunt, etiam veraces per eādē gratiā efficiuntur.
Quibus de causis fidem suam deus non permi-
sit euacuari, tum propter suam immutabilem veri-
tatē, tum propter venialem statū humanę fragili-
tatis, quæ postquā a veritate decidit, sine peccato-
rum mendacio non potest existere. Ita est deus ve-
rax, & homo mendax, sicut scriptum est in psalmo
[vt iustificeris &c.] Quasi diceret psalmista. O do-
mine, pronunciaſti quidē sine personarū acceptio-
ne, te in peccatores vindicaturum. Et dū nunc mi-
hi remittis, propitiationem tuam endacium iudi-
cāt. Sed vincis dū iudicaris iniust⁹ esse, remittēdo
peccata mea, quia dū homo ipse culpā in se lamē-
tādo persequitur, indulgētia pietatis tuę, nō ini-
usta esse probatur. Dū in me reatū arguis per pro-
phetam, probas te habere de nostris operibus cu-
ram, & vincis eos qui te incuriosum humanorum
actuum iudicabant. Sicque tu verax esse probaris,
homines autem mendaces. Peccaui & malum co-
ram te feci, vt tu mittēdo filium tuū de stirpe mea
sicut promissiſti, iustificeris sermonibus tuę pro-
missionis, id est, iustus, & verax esse cōproberis.
non dimittēdo propter iniquitatē meā quin filiū
tuū sicut loquutus es, ex semine meo carnē susci-
pere facias vt mūdum redimat, [& vincas] imple-
do promissa [cum iudicaris] non debere implere,
propter peccata mea. Iustificeris in sermonibus
tuis, implendo illos. Iustitia enim sermonū est ve-
ritas, & vincas reprehensores tuos mendaces, cum
iudicaris ab illis iniustus, dū mihi parcis, & dignū

me tua promissione facis. Hanc lineam apostolus
sequitur nunc, quasi dicēs, vel transgressi quidem
iudei fecerunt nomen domini blasphemari, vt di-
ceretur. Hæcerat illa gens sancta, & populus ele-
ctus, qui se nunc transgressionē, & inexplabili sa-
crilegio, & crimine impietatis inuoluit, ecce per
scelus eorū vacuata sunt promissa dei, sed non ita
est. Nam si transgressores a gratia exciderunt, ve-
ridicam domini promissionem obediētia fidelū
consequitur. Ac sic confusis illis, qui eloquia diui-
na in irritum adducta iactabant, iustificatur deus
in sermonibz suis, & vincit cū iudicatur, dū gratiā
ab incredulis repudiatam credentibus confert.

¶ Si autē iniquitas nostra, iustitiam dei
commendat, quid dicemus? Nūquid ini-
quus est deus, qui infert irā? Secundū ho-
minē dico. Absit. Alioquin quomodo iu-
dicabit deus hūc mūdū? Si enim veritas
dei in meo mēdacio abūdauit in gloriā ip-
sius, quid adhuc & egotāquā peccator iu-
dico? Et nō sicut blasphemamur, & sicut
quidam aiunt nos dicere / faciamus mala
vt veniant bona, quorum dānatio iusta est.

Dixit quod dñs est verax & omnis homo mēdax,
quod indignis dat bona, in quo apparet cōmēda-
biliores eius iustitia, & gratia. Vnde peruer⁹ aliquis
dicēs deū vt malis, quasi istrumēto ad gloriā suā,
ex eo deducit, vt dicat iniquū deū qui peccata pu-
nit, quę sibi plūnt. Quod apostol⁹ remouet. Verti-
tur enī hoc loco, duarū ratio psonarū, id est, cuius-
libet impiti male interpretantis, & apostoli refellē-
tis. Nā ppter sētentiā, qua dictū fuerat vt iustifice-
ris in sermonibz tuis, & vincas cū iudicaris, vide-
bat ei pars diuersa respōdere. O apostole, magnū
peccatis nostris solatiū cōtulisti, dicendo quod iu-
stificetur de⁹ innumerorū indulgentia delictorum,
quia iniuste peccata nostra puniūtur, quę ad mani-
festādam dei patientiam beniuolentiāqz pficiunt.
Et apostol⁹. Deus quidē iustificatur in sermonibz
suis. Sed [si iniquitas nostra] sicut tibi videt [cō-
mēdat iusticiā] id est maiore declarat, dum remit-
tit, aut iudicat [quid dicem⁹] subaudi de hoc icōue-
nienti quod inde orit⁹. Scilicet [nunquid iniquus
est de⁹ qui infert iram] id est penā ppter peccata,
id est tūc est iniqu⁹ si nos punit ppter pētā nostra
quę illius gloriā augent [Scdm hominē dico] id ē
scdm carnalē sēsū, qui de supiori sētentiā tam im-
perite sentis. Quā enī iustitia damnabit iniustitiā,
si iuxta opinionē tuam humana iniquitate sit iusti-
or. [Sed absit] vt putetur iniquus, dñs peccatores
punit. Non ergo iniquitas nostra iustitiam ei⁹ cō-
mendat, nec eum peccata, sed bonorum operū ge-
sta glorificant. Et ideo peccata iuste vlciscitur, qui
sanctis operibus pie delectatur. Vere non est ini-
quus feriendo peccatores. Nam alioquin, id est, si
alio modo est, si hoc non est quod non sit iniquus
(quomodo iudicabit ipse de⁹ hunc mūdum) Re-
pugnat enī vt sit iniquus & iudex fiat, cum omnis
iudex sit equus. Nō potest ergo iudex esse, si ini-
quus est, inferēdo peccātibus iram. Restat igitur
esse eū iustum, & equum in vltione peccatorum, ac
per hoc

Deus quos-
modo iustif-
ficatur in
sermonibz
suis.

Iudex om-
nis debet
esse equus.

p hoc iuste iudicaturū, cum bona bonis, & mala malis reddiderit, quia nō ptoferunt ad commendā iustitiam eius iniquitates nostrę, sicut dicebas, nec glorificatus est p eas. Adhuc autē responderet apostolus p̄dictę obiectiōni, p̄bās quod iniquitas nostra iustitiā dei nō glorificat, nec ipse est iniustus. si punit vere ita est. [Nā si veritas] id est iustitia dei (in meo mendacio) id est, p meū peccatū (abūdauit) id est, creuit (i gloriā ipsi) hoc est si mē datū peccati mei fecit crescere veritatē iusticię dei vt gloria ei⁹ p hoc magis dilatare scdm opinio- nem tuā, quid adhuc postquā ita peccando secūdū te, glorificauit deū, etiam ego iudicor nunc ab eo, nō solū in futuro. Iudicor tanquā peccator, quod non sum si peccata mea glorificauerūt deum. Iniquitas ē genus siue totum, mendacium vero species siue pars iniquitatis. Similiter iustitia gen⁹ est vt totū, veritas autē species siue pars iustitię. Et ideo veritas p iustitiā est posita, quoniā omnis veritas, est iustitia, mēdaciū autē p iūitate, vel p peccato, quia oē mēdaciū est iniquitas vel peccatum. Qu id adhuc, inquit, iudicor, si mendacium iniquitatis mee, secundum quod tu putas glorificauit deum? Et quid, id est (cur non facimus mala vt veniant bona) id est, cur non assidue peccam⁹, vt deus assidue dimittat, & laudabilior fiat (sicut blasphemamur) id est, sicut a peruersis hominibus imponitur nobis hoc sentire, & sicut qui dam aiunt prauī, nos dicere, id est p̄dicare, (faciamus mala vt veniant bona.) Hoc non dicebant apostoli, sed dicebant, quia vbi abundauerat peccatum, superabūdauit gratia. Sed peruersi homines occasione verborum huiusmodi, asserēbāt eos dicere, faciamus mala, vt veniant bona, vt auctoritate p̄dicationis apostolicę, peccata sua fouerent, & deffenderent. (Quorū damnatio est iusta) quia iuste dānabuntur, qui sibi in peccatis suis inimica securitate blandiuntur, & ex verbis apostolorum in malis suis confirmantur. Potest & aliter intelligi, discussa sententia. [Vere de⁹ si infert iram malis, non est iniquus.] Nā si aliter est quid adhuc etiam post conuersionem ego, qui nunc tātus apostolus sum, iudicor a vobis tanquam peccator, id est, tanquam qui peccaui in persecutiōne fidelium. Hoc est si deus malis iuste iram non infert, cur magnitudinem iniquitatis meę iudicatis ad p̄nam. Dico quia iudicor, & merito, si veritas dei abundauit [in meo mendacio] id est, si mēdaciū in fidelitatis, & negationis meę a deo magnum fuit, vt veritas diuine promissionis, & fidei, commendabilior inde fieret in gloriam ipsius. Hoc est dicere. Merito iudicor, vt pote peccator, quia veritatē christiane fidei negabam, & veritatem superne promissionis exiānre laborabā, persequendo fideles, & tamen veritas ipsa fidei, vel promissionis per sēquitiam meam clarior facta est in his quos martirizauī, sicut in stephano. Et cum ego de his merito iudicē, constat quia deus non est iniustus dum peccatores in iudicio dānat. Et nō est ita de nobis [sicut blasphemamur,] id est, iniuste & falso vituperamur (& sicut quidā) non nominandi (aiunt nos dicere) id est, aliis p̄dicare (faciamus mala) id est, peccemus (vt veniāt nobis) a deo (bona) id est, vt deus remediā suę misericordię nobis tribuat condonando peccata.

(Quorum) id est, eorum qui talia de nobis garriunt (iusta est damnatio, id est, iusto dei iudicio tales dampnantur, nec est deus iniquus dum infert eis iram. Sequitur.

Quid ergo. P̄cellimus eos? Nequaquā. Causati enim sumus Iudęos, & gręcos omnes sub peccato esse sicut scriptum est. Quia non est iustus quisquam, non est intelligens, non est requirēns deum. Omnes declinauerunt, simul, inutiles facti sūt non est qui faciat bonum, non est vsq; ad vnum. Sepulchrum patens est guttur eorum, linguis suis dolose agebant, venenum aspidum sub labiis eorum. Quorum os maledictione, & amaritudine plenum est, veloces pedes eorum ad effundendū sanguinē. Contritio & infelicitas in viis eorum, & viam pacis non cognouerūt, nō est timor dei ante oculos eorum.

Quia multum per omnem modū iudęo fuisse amplius, quam gręco dixerat, ideo nunc Iudęi volebant se p̄ferre gentilibus, quasi qui per p̄cedētia iustitię opera meruissent ad gratiā vocari. Sed ipse arrogantiā eorū deprimēs, ostēdit eos fuisse peccatores, sicut & gētiles. Quandoquidem in priori statu multū fecit deus per omnem modum amplius Iudęo, quā gręco, igitur quid ex hac re videtur esse consequēs. Est inde consequens (quia p̄cellimus eos) id est, gręcos in gratia noua, quā nūc percepimus. (Nequaquā) est inde cōsequens, quod nos iudęi p̄cellam⁹ eos, & digniores eis simus, quia & nos, sicut & illi peccauius. Nam (causati sumus) id est, multis causis & rationibus iam mōstrauim⁹, (iudęos, & gręcos oēs) ante gratiā istā (sub peccato esse. Et ideo nullus p̄cedit aliū, Superius ostēdit gētiles sub peccato esse, cū diceret. Tradidit illos deus in desideria cordis eorū, etc. Iudęos autē vbi dixit. Qui p̄dicas nō furandū furaris, qui dicis non mechandum mechacaris, &c. Ita dixim⁹ eos sub peccato esse) sicut scriptum est) de Iudęis, de quibus minus videbatur, quia (non est iustus, quisquā eorum) quoniā ex operib⁹ legis sine gratia nemo iustificatur [nō est itelligēs] quia nullus eorum scripturas factas intelligit, vel christū, nec per verba, nec p miracula deū esse intelligit (Non est requirēns deum) quamuis xps de⁹ venisset eos querere vt ad eternā eos patriā reduceret, tamē nullus eorū requirit eum, cum iam sit quęst⁹ ab eo. Hoc enim de illis dictum est, qui nondū venerūt ad christū. (Non est requirēs deum) vel iudę⁹, vel gentilis quisquam, vt scilicet quęrat, ac requirat quōmodo voluntatem eius impleat, quatinus ad inuētionem visionis eius pertingere mereatur, sed (omnes declinauerunt) id est deorsum ab eius requisitione se retraxerūt, ponentes cor in infimis, & occupantes sollicitudinibus corporis. Et (simul omnes facti sunt iutiles) id est, nihil utilitatis sibi conquirentes, quia non solum gentiles, sed & iudęi, qui per legē sine xpo voluerant saluari, frustra laborauerunt (Non est qui faciat

gala. iiii.

psal. xlii.

Esa. lxi.
Psal. xlii.

Ro. v. d

Probat p̄g
lus christū
ex vtroq;
populo pec
catore, ius
daico scilicet
& gēte
tū vnū
bi fecisse
lectum.

Ro. iiii. b

Actu. viii

Epi. Pauli.

qui faciat bonum) cum iudeos preuaricatio mandatorum, gentes vero naturæ lex violata condemnet. Et ideo etiam non est inter eos qui faciat bonum, quia quicquid fit sine fide christi, nequaquam est bonum, quamuis bonum videatur esse. (Nō est vsq; ad vnū) id est, nec vn⁹ ex eis qui faciat bonū, quia si quis p singulos eorū numerādo, & inquirendo vsq; ad vnum transeat, nō inueniet, qui operetur bonum. (Vel non est in omnib⁹ qui faciat bonum vsq; ad vnum) id est donec veniatur ad eum qui vnus, & singularis est, id est ad christum, cui nemo comparari potest. Christus enim tantummodo facit bonum, & in se, & in suis. Non est ex eis qui faciat bonū, sed oēs ipsi multa mala faciūt. (Nam guttur eorum, est sepulchrum patēs) quia sicut ex patēti sepulchro exit nimius fetor putrefacti cadaueris, sic ex aperto guttore eorum exit per mala colloquia fetor putentis conscientie ipsorum, vt inficiat, & corrumpat mores audientū. Clausum enim sepulchrum esset guttur eorum, si pudor eos adhuc cohiberet, ne internum foetore mortuæ suæ animæ foras in publicū loquēdo pferrent. Sed (patens sepulchrum est, guttur eorum) quia, quod in malis vltimum est, verecundiā pdiderunt, vt iam publice crimina sua loqui non erubescant, sed guttur suum impudenter aperiāt, & ex eo foetorem mortuæ animæ circumstantibus proferant. Et etiam (linguis suis) suauia, & blāda verba humiliter depromentes (agebāt dolose) quoniam alia proferebant ore, & alia meditabantur in corde iuxta illud. Loquuntur pacem cum proximo suo, mala autem in cordibus eorum. In verbis habebant bona (sed venenū aspidum erat sub labiis eorum) id est insanabile odium. latebat sub dictis eorum. (Aspidum quippe venenum) perniciosius est quā ceterorum serpentium, ideoq; per illud pessima designatur malicia. Et venenum aspidum tegitur sub labiis eorū, qui blanda loquuntur, sed morfu venenati verbi, fraudulēter animā audientis necāt, sicut detractores sicut poetę, sicut quilibet seductores, Hostes enī sunt animarū, licet se fingant amicos, & iccirco per malitiam fraudis, eas veneno suo inficiunt, vt interficiant. (Quorū os etiam maledictione plenum est, & amaritudine) quia non solum fictis verbis blandiuntur, sed etiam aliis pleno ore maledicunt, & amara loquuntur. Hæ sunt enim artes pessimorum hominum vt aliis, adulātur, alijs maledicāt, & alijs blādiātur, alijs amara loquantur. Nec dicuntur habere maledictionem, & amaritudinem in ore sed os eorum plenum esse fertur maledictione, & amaritudine, vt abundantia maledictionis, & amaritudinis in ore ipsorum monstretur esse. (Pedes quoque eorum sunt veloces ad effundendum sanguinem) quia cito currunt, ad perpetrādum homicidium. Vel (pedes) id est affectus eorum sunt veloces, id est, parati, & festini ad effundendum sanguinem, quia ex deliberatione faciunt homicidia. Contritio, & infelicitas est in viis eorum, quia tam ipsi, quam omnes qui in viis actionum ipsarū ambulant, contrerēt gehēnalibus suppliciis, & felicitate carebūt superne beatitudinis. Et hoc ideo, quia (nō cognouerunt viam pacis) id est viam iustę actionis, qua peruenirent ad quietē perpetuę pacis. Nec mirum si nescierunt viam qua

tenderent ad eternam pacem, quia (timor dei) qui est initium sapiētię (non est ante oculos cordis eorū) Nā quia initium sapiētię abiecerūt, ad prouēdum sapiētię nequaquam puenerūt. Sicq; superbia qua timorē dei ab intuitu suę mentis remouerūt, fecit vt viam pacis ignorarent, & viam mortis ambularent. Hęc de prauitatib⁹ infidelium iudeorū atq; gentiliū auctoritate pphetica loquit⁹ est apostol⁹, vt maxime iudeos, qui de legis operibus gloriabantur conuinceret, multis peccatis irritatos fuisse. Non autem putandum est eum ex solo tertiodécimo psalmo ita posuisse, neq; enim habentur in hebræo simul ita p ordinē, sed poti⁹ ex diuersis psalmis, & ex libro ysaię coniunxisse. Nā quod ait quia non est iustus quisquā non est intel ligens, non est requirēs deum, omnes declinauerunt simul inutiles facti sunt non est qui faciat bonum, non est vsq; ad vnum, ex tertiodécimo psalmo sumpsit. Quod autem subiecit, sepulchrum patens guttur eorum, linguis suis dolose agebant, in quinto psalmo legitur. Quodq; mox addidit, venenū aspidum sub labijs eorū, centesimi tricesimi noni psalmi est. Rursūq; quod ait quorum os maledictione & amaritudine plenum est de nono psalmo sūptū est, vbi singulariter dicitur, cui⁹ maledictione os plenum est & amaritudine. Quod autem sequit⁹ veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem, cōtritio & infelicitas in vijs eorum, & viam pacis nō cognouerunt, in ysaię reperitur. Et iterum quod in fine dicitur, non est timor dei ante oculos eorum, in tricesimo quinto psalmi principio sic est. Dixit iniustus vt deliquat in semetipso non est timor dei ante oculos eius. Nec in hoc cuiquam videatur esse diuersum, si quod in suis locis numero dicitur singulari, ab apostolo pluraliter ponitur, qui scribebat ad plurimos, & in vnū sensum multa colligebat exempla. Patet itaq; non tam apostolum de psalmo tertio decimo sumpsisse, quod in hebræico nō habetur, nec in septuaginta interpretibus, sed in edirione vulgata, quam eos qui artem contexendarum inter se scripturarum apostoli nesciebant quęssisse aptum locum vbi assumptum ab eo ponerent testimonium, quod absque auctoritate scripturę positum in epistola nō putabant. Sequitur. Scimus autem quoniam quęcunq; lex loquitur, his qui in lege sūt loquitur, vt omne os obstruatur, & subditus fiat omnis mundus deo, quia ex operibus legis non iustificabitur omnis caro corā illo. Per legem enim cognitio peccati, nunc autem si ne lege iustitia dei manifestata est, testificata a lege & prophetis. Iustitia autē dei per fidē Iesu christi in omnes & super omnes qui credunt in eum.

Ne dicerēt iudei, hæc quę prulisti non sunt dicta de nobis sed de gētib⁹, ostēdit apostol⁹ quia quę in lege scripta sunt his qui sub lege tenētur dicta sunt, legē appellat hoc loco librum psalmoreum, sicut & dominus vbi ait. Nonne scriptum est in lege vrā quia ego dixi dii estis? Vel totum vet⁹ testamentū appellauit nūc legē. Quasi diceret. Vos quidē

Glosa tñ
ordina-
ria i psal-
asserit
hos tres
versus
quorum
hic mēti
onē fecit
apostol⁹
a septua-
gita i cō-
fusione
iudeorū
additos.

Psalmorū
liber
lex vocat⁹
Iohānis,
xi. b

ps. xlii b

Depigit
hoies p-
ditos.

Descri-
bit chris-
tus hos
in vesti-
mentis
ouium.
intrinsic-
c⁹ autē lu-
pos rapa-
ces ab
his igif
cauendū
mat. vii.
psalm⁹.
xxvii, a
i. co. iii. c

Artes pes-
simorū
hominū
quę sunt

Eccl. i. b.

quidem ad alios vultis hęc detorquere (sed nos sci-
mus quia) non solū ista, sed etiam (omnia quęcū-
q; lex loquitur his qui in lege sunt loquitur) id est
iudeis, siue bona siue mala. Quāvis ergo & in gēti-
b⁹ omnia mala hęc essēt, quę nūc apostol⁹ prophe-
ticis verbis descripsit, de iudeis tamē proprie di-
cta sunt omnia, quia nō necesse erat scelera genti-
um, de quibus nemo dubitabat, pphetis testimo-
nijs asstruere, sed potius iudeorū, qui de transactis
opibus iustitię gloriari volebant. (Quęcūq; lex lo-
quitur, his qui in lege sunt loquitur) quoniam omne
quod in lege de gētib⁹ dicitur, etiam ipsum hoc
de iudeis dicit, quia ipsorū principalis est causa.
Omnia quę lex loquitur etiam dum pessima flagi-
tia describit, loquitur sine dubio (his qui sūt in le-
ge positi) & ad ipsos pertinet, quicquid lex dicit,
ita (vt omne os) non solū gentiū, sed etiā iudeorū
(obstruatur) id est obmutescat, dū non habēt unde
gloriētur, sed omnes sub peccato esse monstrātur,
Vel ideo loquitur lex oīa his qui in lege sunt, vt
(omne os) etiam iudeorū (obstruatur) nō inueniēs
quid de meritis suis iactet, cū lex dicat omnes de-
clinauerūt, simul inutiles facti sūt. Et (vt subditus
fiat omnis mūdus deo) vt sciat se sine gratia dei
saluū esse nō posse. Vel certe in cōfessione peccati
speret misericordiā, cognoscēs se esse in peccatis.
(Omnis mundus) id est, omnes homines qui ī mū-
do sunt, non solum gentiles, sed & iudei fiāt deo
subiecti. Quod debent humiliter facere, (quia ex
opibus legis nō iustificabitur omnis caro) id est,
in carne viuens nō iustificabit^r ex carnali obseruā-
tia legis corā deo, qui videt intima cordis, licet co-
rā hominib⁹ videatur iustificari. Hic cōtra eos
incipit apostol⁹ disputare magno diuturnoq; con-
flictu, qui gloriabātur in lege, & p legē se iustifica-
ri credebant, nō per gratiā, docēs per ordinem, le-
gē non potuisse auferre, sed potius auxisse pecca-
tū, quod aufert gratia, quia lex iubere nouit, cui
subcūbit infirmitas, sicut gratia iuuare, qua infū-
ditur charitas. Et notādū, quia nūc legē quinq; li-
bros moysi nominat. Et (cuius legis opibus nemo
iustificabitur corā deo) quia nihil ad perfectū ad-
duxit lex, quę timorē pœnę incussit, nō amorē iu-
stitię infudit. Qui enim timore supplicijs nō amo-
re sctitatis obseruabat legem, mallet vtique non
esse quod timeret, vt impune legē ei pterire lice-
ret. Ac propterea licet ipsā legē adib⁹ impletet,
& in oculis hominū iust⁹ appareret, in oculis tamē
interni inspectoris erat iniust⁹, quia quod foris in
opere demonstrabat, intus in volūrate nō habe-
bat. Non dicim⁹ nō iustificatos fuisse eos qui fue-
rūt legi obediētes, sed dicimus quia nisi ex gratia
iustificati fuissent, non essēt vere obediētes. Vere
(ex legis operib⁹ nemo veraciter iustificatur) quia
p legē est tantū peccati cognitio) nō cōsūptio.
Prohibet enim lex peccatū, nō aufert, & prohiben-
do ostendit esse malū, quod prohibet (Per legem
fuit cognitio peccati) & p eam nemo sine gratia iu-
stificatus est, sed nunc in hoc tēpore gratię est ma-
nifestata iustitia dei, quę tempore legis fuit opta.
(Manifestata est sine lege) id est, sine legis auxi-
lio (iustitia non hominis, nō pprię volūtatē (sed
dei) Et iustitia dei, non qua iustus est de⁹, sed qua
induit hominem cum iustificat impium. Et vt cer-
tius teneatur ista iustitia, testificata est a lege, &

prophetis, id est, testimonium ei perhibuerūt lex
& prophetae. Nam lex quidē dum iuberet, & mina-
retur, & neminem iustificaret, satis indicauit do-
no dei hominem iustificari, per adiutorium spiri-
tus. Prophetę autem, quia id quod p̄dixerunt
impleuit aduentus christi. Et hęc iustitia est sine
lege quia deus eam per spiritum gratię credenti
confert sine adiutorio legis, id est non adiutus a
lege, quandoquidem per legem ostendit homini
infirmitatem suam, vt ad eius misericordiam per
fidem confugiens sanetur. Dixi iustitiam dei esse
manifestatam. Sed (hec iustitia dei est per fidem
iesu christi) id est per fidē qua creditur in christū.
Sic enim ista fides christi dicta est qua credim⁹ in
christum, sicut illa iustitia dei, qua iustificamur a
deo. Vtraque enim nostra est. Sed idcirco dei, &
christi dicitur, quia eius largitate donatur. Hęc iu-
stitia que confertur per fidem, fides ipsa occulta
inspiratione dei, gratię dono infunditur, non la-
bore humano, nec opere veteris testamēti adqui-
ritur, quia ipsius donū est, vt credamus. Est ergo
iustitia hęc (super omnes qui credunt cēlitus data,
superans merita omnium, & iudeorū, & gentiliū.
Ideo etiā per fidem super eos est iustitia quę per
legē esse nō potuit, quia fides impetrat quod lex
imperat.

Nō enim est distinctio. Oēs enī peccauē-
rūt, & egēt gloria dei, iustificati gratis per
gratiā ipsius, per redēptionem quę est ī
christo iesu quā proposuit deus propicia-
torē per fidē ī sanguine ipsius, ad ostensio-
nē iustitię suę propter remissionem p̄ce-
dentium delictorum, in sustentatione dei
ad ostensionem iustitię eius in hoc tempo-
re, vt sit ipse iustus, & iustificans eum
qui ex fide est iesu christi.

Ideo dixi super omnes equaliter esse iustitia per
fidem, quia non est distinctio in accipienda illa iu-
stitia, sed siue iude⁹ siue gētilis fidē habuerit, iusti-
ficabit^r. Vere nō est distinctio vtrorūq; quia omēs
& iudei & gētilis peccauerūt, vel in se vel in adā.
Quoniam lex siue in paradiso data, siue naturaliter
inlita, siue in literis promulgata, p̄uaricata est
ab ipsis. Oēs ergo peccauerūt & egēt adhuc quo-
tidie, gloria dei, id est, vt deus magis magisq; glo-
rifice^r ī eis, tribuēdo beneficia gratię suę premis-
sionē quotidianorū delictorū, & multiplicationē
virtutū. Nō gloria sua egēt vt gloriē^r quasi de suis
meritis (sed egēt gloria dei). i. oīno necessariū est
illis, vt gloria dei dilate^r in ipsis. Si enī iustitia ex
opib⁹ legis habere^r, iā ipa iustitia nō eēt gloria dei
sed poti⁹ hoīm legē obseruatiū. Sed quia p gratiā
nō p legē habet iustitia, illa iustitia ē gloria dei nō
hominū, vt quicquid habet hō nō sibi sed deo as-
cribat. Gloria dei adhuc egēt, iā tamē iustificati
gratis, id est, sine vllis meritis. Et iustificati non p
legē, nec ppriā volūtatē sed p gratiā. Nō qđ sine
volūate nostra fiat. Sed volūtas nostra ostendit^r
infirma per legē, vt sanet gratia voluntatem,
& sana voluntas impleat legem, non constituta
sub lege nec indigens lege. Hoc totū idcirco apo-
stolus loquitur, ne fides ipsa superbire incipiat
& dicat

Iustitia
non per
legem
sed per
gratiam
habetur.

Duplex
est iustifi-
catio car-
nis & mē-
tis vel le-
gis et spi-
ritus.

qualiter
obseruā-
da sit lex

Dicit po-
ti⁹ odisse
pœnam
quā legē
diligere
quisquis
hāc ita
obseruat

Epi. Pauli.

Inuētio
redēptio
nis hūa-
næ

& dicat, Si ex fide, quomodo gratis? Quod enim fides meretur, cur non potius redditur quā datur? Sed si quis dixerit vt merear iustificationē habeo fidē, respondetur ei. Quid enim habes quod non accepisti? Cum ergo fides impetrat iustificationē sicut vniciq; deus partitus est etiam ipsius mensuram fidei, non gratiā dei aliquid meriti præcedit humani, sed ipsa gratia meretur augeri, vt aucta mereatur & perfici, comitāte non ducente perdissequa, non per uia voluntate. Iustificati inquit, per gratiā quæ non meritis reddit sed gratis datur, ppter quod gratia nominatur. Quæ gratia venit per redēptionē quæ est in christo iesu, non in alio aliquo. In eo enim inuenta est redemptio humani generis, id est, in ei⁹ sanguine, quæ in nullo alia te poterat inueniri. Nō emit nos christus, quia per naturam ipsius semp fueramus, sed redemit quia captiui peccato tenebamur. Qui enim alique redimit, suum docet fuisse quem redimit. Ita christus nos redemit, quia eius eramus. Quæ christus deus pater proposuit, id est, longe ante prædinauit futuram propiciationē, id est expiationē peccatorū nostrorum. Hoc est vt per eum ipse pater expiaret nos a peccatis, & propicius nobis fieret. Vel proposuit, id est, in ppatulo omnib⁹ illam posuit ppiationē in sanguine ipsius, id est, vt ipse esset non solum ppiator, sed etiam ppiatio, & illam ppiationē haberem⁹ in sanguine eius qui i remissionē peccatorū effusus est. Nam absq; sanguinis effusione sicut iste dicit apostol⁹, nō fit remissio peccatorum. Quia videlicet non nisi per sanguinem christi, dari valet propiciatio & remissio peccatorū. In cuius tipo quotiescunq; peccata in lege dimitti dicuntur, sanguis hostie offertur. Proposuit autem deus christum propiciationē p fidem, vt qui in eum crederent, ipsi ppiationē hanc haberent. Vel proposuit eum ppiationem per fidem in sanguine ipsius quoniam aliter non erit ipse propiciatio alicui, nisi credat eum fuisse sanguinem suum pro redemptione generis humani, & subiungat huic fidei bona opera prout poterit. Proposuit inquit eum, id est, in publico posuit per prædicationē apostolorū hunc esse propiciationē pro peccatis nostris, & hoc fecit ad ostensionem iustitiæ sue, id est vt per eum manifestaret hominibus suā veram iustitiā, quæ prius latebat dum putarent homines opibus legis se posse iustificari. Veram ergo iustitiam ostendit in christo credentibus, et ostendit eam esse suā non hominū, id est a seipso datam hominib⁹ non ab ipsis ortam, nec ex legis operibus habitam. Quā scilicet iustitiam ostendit ppter remissionē pcedētium delictorum, id est, vt remitteret delicta quæ præcesserant non solum in gentilib⁹ sed etiam i iudeis, qui veram iustitiā necdum nouerant. Omnes enim peccauerunt. Sed per ostensionem suæ iustitiæ placuit deo vt remitteret illis præcedentes culpas, & iustificaret eos vt deinceps iuste viuerent. Præcedentia enim ob hoc apostolus determinauit, ne quis itelligeret illa esse remissa quæ post acceptam gratiam committit. Præcesserunt delicta, & hoc factum est (in sustentatione dei) qui nō statim percussit delinquentes sed diu patiēter sustinuit, vt ad pœnitentiam conuerteret. (Sustentatio ne) dico prerogata ad ostensionem iustitiæ eius,

id est ad hoc longanimitē sustinuit eos, vt tandē conuersis ostēderet iustitiam suam in hoc tempore gratiæ, quam prioribus temporibus non manifestauerat, dum putarent homines se per ipsos posse iustificari. Ad hoc inquam sustinuit & iustitiam suam qua iustificari possent homines ostēdit, vt sit ipse iustus, id est, iuste agens omnia, iustum namq; fuit vt qui in futuro seculo iudicaturus est singulos secundum opera eorum in isto seculo patiēter eos sustineret, & quid agere deberēt illis ostenderet. Iustus ergo est in hac sustentatione & iustitiæ ostensione, quoniam omnia quæ facere debuit fecit. Et per hæc etiam est iustificans eum qui est ex fide iesu christi, quia dum sustinet, & iustitiam suam ostendit, infundit ipsam iustitiā cordi credentis. Nō iustificat eum qui est ex lege, sed eum qui est ex christi fide, id est, ex fide qua creditur in christum. Ex hac enim datur iustificatio, & non ex operibus legis aut naturæ.

Vbi est ergo gloriatio tua? Exclusa est. Per quam legē? Factorum? Nō, sed per legem fidei. Arbitramur enim iustificari hominem per fidem, sine operibus legis. An iudeorum deus tantum? Nonne & gentium? Immo & gentium. Quoniam quidem vnus est deus qui iustificat circumcisionem ex fide, & præputium per fidem. Legem ergo destruimus per fidē: Absit, sed legem statuimus.

Quandoquidem iustitia est dei non hominis, & ex fide non ex lege (ergo vbi est gloriatio tua) o iudei! Id est, vbi est elatio tua in qua gloriabaris per legis opera te iustificatum. Hoc est, nō habes materiā gloriandi in lege, quia (exclusa est) id est, eiecta, & ablata tibi causa gloriandi eliminata est gloriatio, quam in corde habebas. Et attende per quid. Nam (per quā legem putas eam exclusam? Putas per legem (factorum) id est operū? Non est exclusa per legem factorum sed (per legem fidei) id est non per laborem operum, sed per facilitatem fidei. Lex enim fidei est qua in christum credimus, & auxilium gratiæ eius ad bene agendū precamur. Lex fidei est in spiritu iuuante, lex factorum in litera iubente. Quod lex operū minando imperat, hoc lex fidei credendo impetrat. Lex operum dicit non concupisces, lex fidei dicit cum scirem quia nemo potest esse continens nisi deus det, & hoc ipsum erat sapientiæ, scire cuius esset hoc donum, adiū dominū & deprecatus sum. Ipsa est illa sapientia quæ pietas vocatur, qua colitur pater luminū, a quo est omne datum optimum & omne donum perfectum. Colitur autē sacrificio laudis, actionibusq; gratiarū, vt cultor ei⁹ non in se ipso sed in illo gloriatur. Ac per hoc lege operum dicit deus fac quod iubeo, lege fidei dicitur deo, da quod iubes. Nō ergo per legem operum excluditur gloriatio eorum, qui cum sibi iuste videntur viuere ita gloriantur quasi nō acceperint, sed per legem fidei, quia p eam quisq; cognoscit si quid bene viuit dei gratia se habere, & vt perficiatur in dilectionem iustitiæ non se aliunde consequuturum.

Lex fidei
dei & lex
factorū
seu opū
i quo dif
ferant,

Iacob .f.
b.

sequitur. In lege itaque factorum est dei iubē-
tis iustitia, in lege autem fidei, subuenientis mi-
sericordia. Hęc est enī lex fidei qua credim⁹ & ora-
mus, per gratiam nobis donari vt faciamus quod
per nosmetipsos implere nos possumus, ne igno-
rantes dei iustitiam & nostram volentes statuere,
iustitię dei non simus subiecti. Vere inquit, per le-
gē fidei exclusa est gloriatio tua, qua de legis ob-
seruatione timebas, quia nos apostoli (arbitramur)
id est certi sumus iustificari quemlibet hominem
per fidem, sine operibus legis precedentibus. Nō
ideo enim apostolus hoc dicit, vt si quis crediderit
non ad eum pertineat bene operari, sed ideo po-
ti⁹ vt nemo putet meritis priorū bonorū operū se
peruenisse ad donum iustificationis, quę est in fi-
de. In hoc enim se gentibus in christum credenti-
bus iudei pręferre cupiebant, quod dicebāt se me-
ritis bonorum operum quę per legem sunt per-
uenisse ad euangelicam gratiam. Ideoq; scandali-
zabantur multi qui ex iudeis crediderant, quod
incircuncisis gentibus christi gratia traderetur.
Vnde nunc apostolus dicit posse hominem sine
operibus scz precedentibus, iustificari per fidem.
Nam iustificatus per fidem quomodo potest nisi

Homo si
ne operi-
bus pre-
cedentib⁹
an possit
iustifica-
ri.

operatus ad fidei iustificationem peruenit, non
merito bonorum operum, sed gratia dei quę va-
care in illo non potest, cum iam per dilectionem
bene operatur. Quod si cū crediderit, mox de hac
vita discesserit, iustificatio fidei manet cum illo,
nec precedentib⁹ bonis operibus, quia non meri-
to ad illam sed gratia peruenit, nec consequenti-
bus, quia in hac vita esse non finitur. Vnde mani-
festum est quia quod apostol⁹ dicit iustificari ho-
minem per fidem sine operibus, non ita debet in-
telligi, vt accepta fide si vixerit dicamus eum ius-
tum etiam si male vixerit, sed vt sciat se quisque
per fidem iustificari, etiam si legis opera non pre-
cesserint. Sequitur enim iustificatum, non prece-
dunt iustificandum, de illis autem qui post acce-

Iustifica-
tū sequū-
tur ope-
ra sed nō
precedunt
iustifica-
dū

ptionem fidei nolunt bene operari, testatur Iaco-
bus quia fides si non habeat opera, mortua est in
semetipsa. Post hęc apostolus vt ostendat & gen-
tiles ad istam gratiā debere suscipi sicut Iudeos,
ait (An iudeorum deus tātum?) Quasi dicat. Vos
putatis quod ad vos tātum deus pertineat, & vos
soli gratiam eius suscipere debeatis. Sed nūquid

Iac. ii. d

Fides si-
ne operi-
bus mor-
tua.

hoc verum est? (An iudeorum tantum est deus?)
Nonne est etiam gentium sicut iudeorum? Immo
id est, magis hoc eligam dicere, quia est & gen-
tium & iudeorum, id est, omnes homines fecit, &
similiter de omnibus cura est ei. Non solum vo-
bis sed & gentibus venit christus, vobis ex le-
ge promissus, sed ad illas missus. Propterea mul-
to magis & gētium, quia ante legem sancti in pre-
putio placuerunt deo. Ob hoc enim dixit immo &
gentium, vt ostenderet magis gētes, quoniam an-
te fuerūt sancti pputiati quā circūcisi & abrahā an-
te circūcisionem fide iustificatus est. Sed iudei tur-
mēdo dicūt. Gentes idola colēdo, deū derelique-
runt. Quibus responderetur, & vos. Sed nos inquit,
conuertimur. Et illi. Nobis aiūt christ⁹ venit
promissus. Et illis. Non ergo videt tātū est de⁹,
quoniam ex adam nati sumus & per prophetas
prędictum est gentes christo credituras. Vere gen-

trium deus est sicut iudeorum. Quod cum alijs mo-
dis possit probari, hoc vnum pono, quoniam qui-
dem vnus est deus, non plures dii. Et in hoc ap-
paret vnus esse omnium, quia iustificat omnes per
eamdem causam (Nam circūcisionē) id est, circū-
cisos iustificat ex fide, & pręputium, id est, prępu-
ciatos per fidem, hoc est enim ex fide, quod per fi-
dem. Nam nec circūcisio, nec pręputium, sine fi-
de iustificatur. Et quandoquidem homo iustifica-
tur per fidem sine legis operibus, ergo legem des-
truimus per fidem? Nō, sed statuim⁹. Quod iude-
us posset inferre, ipse apostolus sub interrogatio-
ne infert, vt remoueat. Quia inquit, per fidem
iustificari dicimus quemlibet hominem sine le-
gis opere. ergo per fidē destruimus legē (Absit)
vt destruamus eam. Sed poti⁹ statuimus, id est, fir-
mam et stabilem esse facim⁹ legem. Per legē em̃,
cognitio peccati. Per fidem, impetratio gratię cō-
tra peccatum. Per gratiā, sanatio aīe a vicio pātī,
p animę sanitatē, libertas arbitrii, per liberū ar-
bitrium, iustitię dilectio, per iustitię dilectionē, Lex quę
legis operatio. Ac per hoc lex non destruitur sed
statuitur per fidem, quia fides impetrat gratiam p fidē sta-
tua & nō
destrui.

ra. Quoniam apostol⁹ dicebat hominem iustifica-
ri per fidem sine legis obseruantia, ne iudei dice-
rent, legem ergo destruis in qua omnes qui credi-
derunt iusti circūcisi fuerunt, non soluo ait non
destruo sed confirmo, dum hanc prędico circūci-
sionem quam illa prędixit. In nouissimis inquit,
diebus circūcidet dominus deus cor tuum, & cor
seminis tui. Tunc destruerem legem si illam men-
titam dicerem, hoc est non cessaturam, cum illa p
miserit se esse cessaturam, sicut Ieremias ait. Ecce
dies veniunt dicit dominus, & consummabo sup
domum israel & super domum iuda testamētū no-
uum, non secundum testamētū quod feci patribus
eorum, in die qua apprehendi manus illorum vt
reducerem eos de terra egypti, sed hoc est testamē-
tum quod disponam domui israel post dies illos
dicit dominus dando leges meas in cordibus eo-
rum, & in mentibus eorum super scribam eas. Nō
destruitur lex, cum impleta cessat. Nō eam destrui-
mus sed magis statuimus, id est, stare facimus, dū
probamus verum esse, quod dixit de antiquis iuz-
stis & de gentibus credituris, & spiritalem circū-
cisionē vēturā, dū hoc efficit fides quod lex iubet.

¶ Caput quartum.

Quid ergo dicemus inuenisse Abrahā pa-
trem nostrum secundum carnem? Si enim
abraham ex operibus iustificatus est, ha-
bet gloriam, sed non apud deū. Quid enī
scriptura dicit? Credidit Abraham deo,
& reputatum est illi ad iustitiam.

Reuocat illos ad caput circūcisionis, vt quod
in initio constitit, id habeatur in toto. Quan-
doquidem fide iustificatur homo sine operibus, &
nemo iustificari valet absq; fide, (ergo quid dice-
mus) id est quid possumus dicere Abraham pa-
trem nostrum quē imitari debemus inuenisse (se-
cundum carnem) id est, secundum carnis circūci-
sionem

Deute.
xxx. b.

Hiere.
xliiii.

Gene.
xv. b.

Epi. Pauli.

tionem, vel secundū carnalia legis opera? Ac si dicat. Nihil iustificationis dicere possum? eum inuenisse secundū carnem, sed potius secundū mentē, circumcisio enim in carne est, fides autē in mente. Et ipse non per circumcisionem sed per fidē legis inuenisse iustificationem, sicut generaliter dictum est omnem hominem posse iustificari per fidem, sine operibus. Vel secundum carnem est pater noster, quia ex eo carnis originem ducim?, & circumcisionem carnis ab ipso habemus nos iudei. Secundū fidem vero, pater est credentium ex gentib?. Et quid dicimus eum inuenisse per quod iustus esset? Opera legis? Nō. Quia si dixerimus quod ex operibus legis sit iustificatus, hoc inconueniens incurrē?, quod habet gloriā de suis operibus sed nō apud deū quod omnino falsum est, quia omnes scimus eum habere gloriā apud deū. Non ergo ex operibus, sed ex fide iustificat? est. Sicut enim fides sine subsequētib? operibus bonis vacua est, ita quēlibet opera bona ante fidem. (Habet gloriā apud semetipsum vel apud homines, sed non apud deum. Multi enim gloriantur de operibus, & multi pagani propterea nolunt fieri christiani, quia quasi iufficiunt sibi de bona vita sua. Et dicit aliquis talium. Bene viuere op? est. Quid mihi praecepturus est christ?, vt bene viuam? Iam bene uiuo. Quid mihi necessarius est christ?. Nul lum homicidium, nullum furtum, nullam rapinam facio, res alienas non concupisco, nullo adulterio contaminor. Non inueniatur aliquid in vita mea quod reprehendatur, & qui reprehenderit faciat me christianum. Iste talis habet gloriā, sed non apud deum. Non autem sic pater noster abraham gloriatus est. Non enim ex operibus legis inuenit iustitiam, vt pote qui ante legem fuit, sed potius ex fide quia pmissis dei credidit. Vere nō ex operibus est iustificatus. (Nam quid dicit scriptura) in Genesi, id est, vnde dicit scriptura iustificatum abrahā? Ex fide. Testatur enim quia credidit abraham deo promittenti quod semē eius futurum esset multiplex & clarissimum sicut stellę celi, & qđ ita firmiter credidit, reputatum est diuinitus ad iustitiam, id est per hāc credulitatē non solū liberatus est ab omni originali & actuali peccato sed & iustus est a deo reputatus. Ergo ex fide iustificatus est abraham. Sed si fidem opera nō praeceperunt, tamen sequuta sunt. Nam qui prius ex fide iustificatus est, in cōspectu dei, postea & ex operibus est iustificatus etiam in cōspectu hominum. Vnde & iacob? apostol? in epistola sua cōtra eos qui nolebant bene operari) sed de sola fide prae sumebant, ipsius abrahę opera commēdauit dicēs. Vis autem scire o homo inanis quoniam fides sine operib?, ociosa est. (Abraham pater noster nō ne ex operibus iustificatus est) offerēs ysaac filiū suum super altare? Nec est iacobus in hac sententia contrarius Paulo dicenti, quia si abraham ex operibus iustificatus est, habet gloriā sed non apud deum, ac per hoc asserenti quia non ex operibus est iustificat?. Vterq; enim verum dicit. Paulus quippe commendēs iustitiam quā ex fide est aduersus eos qui fidem negligentes gloriabātur de iustitia quā est ex operibus, dixit abraham nō esse iustificatum ex operibus sed quā fidem prae cederent. Iacobus autem vt dictum est aduersus il

los qui percepta fide torpebant ocio, & putabant se pereandem fidem vt pote iustificatos posse saluari, etiam si bona opera non haberent, dixit Abraham, ex operibus esse iustificatum, sed quę fidem sequuta sunt. Vnde vt ostenderet se nō dissentire a Paulo, sed potius concordare, protinus addidit. Vides quoniam fides cooperabatur operibus illius, & ex operibus fides consummata est, & suppleta est scriptura dicens. Credidit abraham deo & reputatum est ad iustitiam, & amicus dei appellatus est? Et adhuc subiicit. Videtis quoniam ex operibus iustificatur homo, & non ex fide tantum? Manifestum est enim eum loqui de operibus, quę fidem subsequuntur. Quia Paulus sine prae cedentibus operibus dixit hominē sola fide posse iustificari. Nemo enim fidē suis prae cedētib? meritis habere potest. Et ideo qui per fidē gratis sibi datam iustificatur, non in se sed in domino gloria tur, quia dum non ex operibus habet fiduciā, per omnia deo se intelligit debitorē, nihil inueniens quod sibi arrogare possit ex meritis.

¶ Ei autem qui operatur merces non imputatur secundum gratiam, sed secundum debitum. Ei vero qui non operatur, credēti autem in eum qui iustificat impiū, reputatur fides ad iustitiam secundum propositū gratię dei, sicut & Dauid dicit beatitudinem hominis cui deus accepto fert iustitiam, sine operibus. Beati quorū remissę sunt iniquitates, & quorū tecta sunt peccata. Beatus vir cui non imputauit dominus peccatum.

Dixi quia Abraham iustus est, ex fide. Sed ei qui operatur opera legis quā Abraham non fecit vel aliqua bona, vt gratiam mereatur, vt iudæus se fecisse dicebat, si merces est ei, non est ex gratia, sed ex debito meriti sui. Sed si quis quere voluerit an gratiam quid meruerit vt acciperet eam, mala sua poterit inuenire non bona. Gratia enim gratis datur, vnde etiā nuncupatur. Si ergo gratia, non iam ex operibus. Alioquin, gratia, iam non est gratia. Errat igitur iudæus vel quilibet alius, qui se putat merito prae cedentium operum peruenisse ad gratiā dei. Quis enim prior dedit illi, & retribuetur ei? Putat quod ipse prior dederit deo, & pro mercede sui operis, acceperit euangelicam gratiā, quod non ita est. Huic enim qui ante operatur, nō gratia sed debitum redditur. Illi vero qui non facit opera legis, sed absq; prae cedenti opere accedit ad fidem, sufficit ipsa fides ad iustitiam. Ita attribuit apostolus alijs quod de Abraham dixerat, sci licet quod si est iustus ex operibus habet gloriā ab exordio sed nō apud deū, & ideo ex fide. Vel hoc modo fides in exordio iustificat, sine operib?. Sed qui sic iustificatus est, non debet deinceps a bonis operibus torpere. Nam ei qui post fidem quam gratis acceperit, operatur opera bona, nō imputatur merces, id est, non recompensatur eterna remuneratiōe secundum gratiā, id est, secundū fidem tantum, sed secundū debitū operationis suę. Ita fit ei qui post acceptam fidem viuūt & bene operatur, non enim aliter a domino mercedem percipit. Sed ei qui non

Opera bona, et ante fidē facta, vacua sunt.

Gene. xv. b.

Fidē nemo potest habere re suis prae cedētib? meritis.

ps. xxxj

Fides qualiter ab exordio iustificat.

qui non operatur, id est, qui postquam baptizatus est non habet tempus operandi, vel propter infirmitatem non potest operari quanquam velit, sed absque opere de hac vita rapitur cum fide & bona voluntate. Huic nihil operanti sed tantummodo credenti in eum qui iustificat impium, id est, in deum, reputatur fides eius ad iustitiam, id est, sola fides sufficit ei ad iustitiam, & ita ad salutem secundum propositum gratiæ dei, id est, secundum quod deus per gratiā suam, longe ante proposuit, vel secundum gratiam dei propositam omnibus credere volentibus. Credenti inquit, in eum qui iustificat impium. Aliud est credere eum, aliud est credere ei, aliud credere in eum. Credere eum est, credere quod ipse sit. Credere ei, est credere, quod ipse vera dicat. Credere in eum est, credendo amare, credendo in eum ire, et eius membris incorporari.

Et idcirco fides qua creditur in eum, ipsa est sola quam ille approbat. Credenti in eum qui iustificat impium. Impius est, qui non recte credit, etiam si nihil cuiquam auferat, si pauperibus tribuat, si uxorem alienam non concupiscat, si nulli fraudem faciat, si depositum reddat, quia hæc omnia facit non ea intentione qua debuit, & idcirco bona non sunt, quoniam non de bona radice prodeunt. Quisquis ergo sine fide operari bona vult, impius profecto est. Sed credat in eum qui iustificat impium, ut & ipse ex impio fiat pius, & per fidem iustificatus, possit deinceps opera pietatis & iustitiæ facere. Ei qui sic credit, deputatur fides eius ad iustitiam secundum propositum gratiæ dei, qui sic per gratiam suam proposuit & decreuit, ut cessante lege fides iustificet. Et hoc dico ego ex gratia fieri sicut & dauid dicit, hic & in futuro esse beatitudinē illius hominis cui accepto id est ad gratiam assumpto deus fert iustitiam, sine operibus præcedentibus. Magna enim beatitudo est hominis sine labore legis vel penitentię fidem per solam gratiā promereri secundum propositum dei, quo proposuit gratis peccata dimittere. Illi accepto fert deus iustitiam sine operibus, qui per fidem qua primū deo credidit, & de præterito absoluitur, & de præsentī iustificatur, & ad futura fidei opera præparatur. Probare vult apostolus, & in ipsa lege prædici iustitiam sine operibus prodesse, nec se hoc de suo defendere, sed prophete testimonio confirmare (beati) inquit sunt illi (quorum iniquitates sunt remissæ, & quorum peccata) sunt oculis dei (testa) Iniquitas est, contra legem vel extra legem agere. Vnde & græce dicitur anomia, id est, sine lege, quia lex nomos vocat. Iniquitas ergo est, a lege deniare, vel contra legem agere. Peccatum vero etiam illud dici potest, quod contra quam natura docet, & conscientia arguit, delinquitur. Et iuxta hunc sensum iniquitas ad iudeos, peccatum autem ad gentes pertinere videtur. Sed utrorumque culpas dominus per gratiam suam si crediderint, abluuit. Quod enim remittitur non est, & quod tegitur non apparet, & ideo non imputatur. Beati sunt illi quorum iniquitates sunt remissæ in baptismo, vel etiam igne dilectionis postea liquefacte & consumptæ, sicut illius peccatricis, cui remissa sunt peccata multa, quia dilexit multum (Et quorum peccata) superpositis actibus bonis, sunt testata. Omne enim quod tegitur interius ponitur, & hoc vnde tegi-

tur, de super ducitur. Quando igitur abdicamus mala quæ fecimus, & eligimus bona quæ faciamus, quasi tegimen et rei superducimus quam erubescimus iudei. Et ita ante dei oculos teguntur peccata, dum eis, superducuntur bona facta. Potest etiā ad gentes magis pertinere iniquitas quæ dicitur anomia, id est, sine lege, quia gētes sine lege erāt. Et possumus totum in baptismo intelligere fieri, id est & iniquitates remitti, id est, deleri, & peccata tegi ut ultra non videantur ad poenā (Beati) est etiam vir ille, cui credenti dominus propter fidem suam (non imputauit) ad poenā. (peccatū) originale vel aliquod peccatum. Sicut enim abrahe reputata est fides ad iustitiam, ita & omni credenti, cum fides ad iustitiam in baptismo reputatur, peccatum utique non imputatur.

Beatitudo ergo hæc in circūcisiōe tantū manet, an etiā in præputio? Dicimus enim quia reputata est abrahe fides ad iustitiam. Quomodo ergo reputata est? In circūcisiōe an in præputio? Non in circūcisiōe, sed in præputio. Et signum accepit circūcisiōis, signaculum iustitię fidei quæ est in præputio, ut sit pater omnium credentium per præputiū, ut reputetur et illis ad iustitiam, & sit pater circūcisiōis, non his tantum qui sunt ex circūcisiōe, sed his qui sectantur vestigia fidei quæ est in præputio patris nostri abrahe.

Quandoquidem Dauid vniuersaliter dicit eū esse beatum cuius iniquitates vel peccata deus gratis remittit, ergo hæc beatitudo re promissionis peccatorum manet tantum in circūcisiōe, id est, in iudeis, an & in præputio, id est, in gentilitate. Id est, cum constet quod beatitudo ista per fidem sit ex gratia, modo queritur in quibus sit, in iudeis tantum vel etiā in gentibus. Quod ideo quero, quia constat de Abraham quod iustus est per fidem. Et cum hoc constet, quero in quo statu sit iustificatus, postquam est circūcisus vel ante. Et sicut in eo videbitur, sic in alijs credi poterit. Et hoc est. Idcirco querimus an sit etiā in præputio ista beatitudo, quia dicimus omnes & confitemur quia fides abrahe reputata est ad iustitiam, id est, fide iustificatus est. Quomodo ergo reputata est ad iustitiam? In circūcisiōe an in præputio? Id est, cum omnes confiteamur eū per fidem iustificatū, videamus utrum propterea sit iustus quia est circūcisus, an ideo sit circūcisus, quia inuētus est iustus? Non in circūcisiōe est reputata, fides ei ad iustitiā, sed in præputio. Id est, ante iustificatus est per fidem, quam circūcidere. Non ergo propter circūcisiōem iustificatus est. Quomodo inquit, reputata est fides eius? Cum esset in circūcisiōe, an cum esset in præputio? Si enim fuisset tunc temporis in circūcisiōe, videtur utique a fidei huius gratia exclusum esse præputium. Sed erat adhuc tunc in præputio. Et cum in præputio positus per fidem sit iustificatus, iure princeps & pater dicitur omnium credentium in

Peccata
quā ante
dei oculi
los dicā-
tur testata.

Beatus
vniuersa-
liter quā
do quis
dicatur
esse.

Credere
eū, crede-
re ei. &
credere
in eum
quomodo
differ-
runt.

ps. xxxj
a.
etiā ex-
positio
eius.

Iniqui-
tas quid
sit.

Epi. Pauli.

præputio. In præputio est iustificat⁹. Cur ergo post circumcisus? Nō hoc superflue factum est, sed accepit signum circumcisionis non qua fieret, sed qua ostēderetur iustus. In præputio per fidem iustificat⁹ est, & deinde accepit signum circumcisionis, id est, circumcisionem exteriorē quæ esset signum interioris. Signum enim dicitur, cum per hoc quod videtur, aliud aliquid indicatur. Bene ergo circumcisio signum appellatur in abraham, qui & ipsa aliud videbatur, & aliud intelligebatur, quia iam tunc carnalis illa circumcisio signum erat spiritualis circumcisionis quæ non in carne suscipitur, sed in corde. Et tale signum quod sit signaculum, id est, habens similitudinem signatæ rei, ut sicut carne libidinis sic spoliatur omnibus primæ natiuitatis sordibus. Et quia nondum dixerat cuius (signum) subdit, iustitiæ fidei, id est, quæ est ex fide, fidei dico quæ est in præputio, id est, quā ipse habuit existens in præputio. (Vel signaculum) id est, celans quoddam misterium. Signaculum enim dicitur, cum alicui rei seruande pro tempore custodia imponitur, quod nemo alius nisi ipse qui impressit de beat designare. Sic in circumcisioe abrahe conclusum est pro tempore misterium quoddam, quod celaretur inimicis, & seruaretur amicis ad similitudinem sigilli, scilicet quod sicut iussu est abrahe ut octaua die circumcideretur, homo ex eius semine, sic in octaua post finem septem dierum seculi auferretur omnis vetustas & corruptio ab electis dei. Vel hoc misterium sigillatū est in eo quod abraham primo iustificatus est, & post accepit circumcisionem quæ esset signaculum iustitiæ fidei eius, ut ipse sit pater credentium per præputium, id est, in præputio (& sit pater circumcisionis) Effectus enim est utriusque generis pater, his qui sunt in præputio per fidem, & his (qui sunt in circumcisioe) per carnem. Et hoc abrahe sigillum tunc credimus resignandum, id est, aperiendum, cum plenitudo gentium introierit, & omnis israel saluus erit. Tūc enim patenter cognoscetur abraham esse pater non solum gentium, sed etiam circumcisionis per fidem. Nam idcirco ante iustificatus est in fide, dum adhuc esset, incircuncisus, & post circumcidi iussus est, ut ostenderetur primo pater futurus multarum gentium, & postea illorum qui ex circumcisioe credituri sunt. Neque enim hi qui secundum carnem nascuntur ex abraham filij abrahe dicendi sunt, nisi fidem & opera abrahe habeant. Hoc itaque sigillabatur in circumcisioe abrahe, ut sit pater, id est, exemplum omnium credentium per præputium, id est, in præputio. Sic enim dicitur per præputiū pro in præputio, sicut dicere solemus per illud tempus pro in illo tempore, vel sit pater p præputiū, id est, per id quod, datū est ei tempore præputij. Si enim post circumcisionem datum esset, diceret ex ea hoc accepisse, per hoc quod accepit (in præputio) id est, per fidem sit pater credentium de gentibus, ut reputetur & illis credulitas ad iustitiam, id est ut sicut abraham in præputio iustificatus est, per fidē, ita & illi iustificentur credendo licet præputium non exuerint. Et circumcisioem ideo accepit ut sit pater circumcisionis, id est, hæbreorum. Nam ante in præputio iustus fuit, ut esset incircumcisorum iustorum pater, & circumcisus iustus,

Signum
quid sit.

Signacu-
lū quid
dicat esse

Abrahæ
filij an
sint dicē
di hi qui
secundū
carnē na-
scunt ex
Abrahā.

permanet, ut circumcisorum iustorum fieret pater. Fieret inquam pater, non his tantum qui sunt ex carnali circumcisioe, id est, iudeis, sed & his qui corde sunt circumcisi non carne, id est gentilibus qui sectantur vestigia fidei abrahe, hoc est qui illum in fide imitantur, ut ita ample credant sicut ille. Quæ fides est (in præputio patris nostri abrahe), id est, apparet in patre nostro abraham, dum ipse est adhuc in præputio. Ideo totiens repetit de præputio, ut ostendat gentiles eodem modo per fidē iustificari, sicut & iudeos.

Non enim per legem promissio Abrahe aut semini eius, ut heres esset mundi, sed per iustitiam fidei. Si enim qui ex lege heredes sunt exinanita est fides, abolita est promissio. Lex enim iram operatur. Vbi enim nō est lex, nec preuaricatio. Ideo ex fide, ut secundum gratiam firma sit promissio, omni semini. Non ei qui ex lege est solum, sed & ei qui ex fide est Abrahæ qui est pater omnium nostrum sicut scriptum est, quia patrem multarum gentium posui te ante deum cui credidisti qui viuificat mortuos. & vocat ea que non sunt tanquam ea que sunt.

Vere Abraham est pater omnium credentium iudeorum & gentium, quia per fidem adeptus est hanc paternitatem, non per legem. Non enim per legem facta est ei promissio, quia lex nondū erat: (Non per legem sed per iustitiam fidei) id est, quā per fidem obtinuerat facta est Abrahæ promissio, & semini eius, id est christo. Hæc scilicet promissio (ut ipse esset heres mundi) id est, possessor aliorum de toto mundo qui eum imitarentur, & in christo qui ex eo nasciturus erat, possideret omnia. Abraham est heres mundi, id est possidens totum orbem per fidē, quia ipse est omnibus exemplum fidei, & omnes sancti sunt filij ei⁹ per fidem. Semen quoque eius, id est, christus est heres, id est, dominus mundi secundum regiam potestatem per quem benedictio filiis Abrahæ, & cui pater dixit, dabo tibi gentes hereditatem, &c. Et hæc promissio fuerant Abrahæ & semini eius, non per legem quæ nondum erat, sed per fidem qua ipse deo crediderat. Et merito. Legis enim obseruantia poenā tantummodo effugit, fidei vero meritum spem repromissionis expectat. Et præceptum seruīs imponitur, fides ab amicis quæritur. Vere non per legē sed per fidem Abraham est heres mundi, quia si illi qui sunt ex lege, id est, carnales iudæi, sunt hæredes, id est, possessores hereditatis, quam de⁹ Abrahæ promisit, tūc fides est exinanita, id est, inanis & inutilis facta cum gentes per eam non possint hereditare celestem patriam, & abolita, id est, deleta & in irritum ducta est promissio dei, qua dictum est Abrahæ quia in semine tuo, id est, in christo benedicentur omnes gentes, id est, benedictionem heredis.

Genes
xvii, a.

Abrahā
quōdā
sit heres
mundi.

Lex vbi
non est
nec & p-
uarica-
tio.

hæreditate possidebūt. Nam si ex lege tātum fierent hæredes vt iudei volebant aliuere, gentes quæ lege carent sine benedictione hæreditatis remanerent. Non ergo per legem abraham est hæres mundi, quia nec filij eius sunt per legem hæredes, id est eterne hæreditatis possessores. Nam si hoc essent, inconuenientia sequerentur, quod scilicet superflua esset fides qua ipse iustificatus est, & qua iustificatur ceteri, cum per eam non posset hæreditas eterna acquiri, & promissio diuina remaneret inexplata quæ promissit omnes gentes benedicendas, quoniam nullus gentilium benediceretur, & ita nulli essent heredes. Et vere ex lege non est hæreditas (Nam lex potius iram operatur) quia peccantē in se aut lapidari continuo aut igne cremari, aut alio genere supplicij iubet interfici (Lex irā operatur) & preuaricationē. Ex ea enim est preuaricatio, nā sine ea non est. Vbi em̄ non est lex, nec preuaricatio, id est, trāsgressio. Qui ergo legē non acceperunt, iniqui dici possunt, puaricatores nō possunt. Iudicant vtriq; secūdū merita sua sed tamen ira dei maior est in preuaricatores qui per legē cognoscūt peccatū & tamē faciunt. Et ita non potest per legem hæreditas haberi, sed potius ira (Ideo ex fide sunt heredes) Ex fide quæ est donum misericordiæ & iustificat credentes habetur hæreditas, ita vt secundum gratiam dei non secundum merita hominum firma, id est, verax & rata sit promissio quam deus fecit abrahæ de multiplicatione filiorum, qui perpetuam hæreditatem essent possessuri. Non enim firma esset, sed potius infirma, & irrita, nisi ipse per gratiā suam impleisset eā. Ideo non de nostræ voluntatis potestate, sed de sua predestinatione promissit. Promissit enim quod ipse facturū fuerat, non quod homines. Quia & si faciunt homines bona quæ pertinent ad colendum deum, ipse facit vt illi faciant quæ præcepit, non illi faciunt vt ipse faciat quod promissit. Alioquin vt dei promissa compleantur, non in dei, sed in hominum potestate est, & quod a domino promissum est, ab ipsis redditur Abrahæ. Sed non ita fieri potest, per gratiam ergo dei gratuito munere nobis concessam implentur eius promissa, dum per donum suæ gratiæ facit vt credamus & bene operemur, sicq; hæredes efficiamur. Firma sit promissio omni semini, abrahæ, id est, non parti seminis sed omni semini Volebant enim iudei vt quantū ad eos firma esset, & quantum ad gentiles cassa. Sed non ita deus promissit cum diceret, in semine tuo benedicentur omnes gentes. Firma sit omni semini, id est omni populo fidelium imitatori Abrahæ (non solum ei qui ex lege est) id est, qui ex veteri testamento venit ad nouum (sed & ei qui est ex fide abrahæ) id est, qui nō sibi promissa lege sequitur fidem Abrahæ, qui sine lege per fidem iustificatus esse memoratur. Qui est pater non omnium hominum sed omnium nostrum, id est, non solum qui ex lege descendim⁹, sed & qui ex fide legi succedimus, scilicet & circumcisorum & preputiatorum credentium est pater, id est institutor et exemplum. Ita est pater credentium sicut in genesi scriptum est dicente domino (quia patrem) id est auctorem secundum fidem non dico iudeorum (sed multarum gentium) posui te. Multarum autem nō quarundam, sed omnium. Si ergo pater multarum

gentium futurus esse promittitur, recte non solum eorum qui ex circumcissione veniunt, sed & eorum qui ex gentibus credunt, pater nominatur. In eo enim quod ipse dicitur pater multarum gentium, superbia confunditur iudeorum, quia iudeorum carne, gentium autem fide pater est. Vbi recte apostolus ex sua interpretatione addidit, ante deū cui credidisti, significās fidē in interiore homine esse in conspectu dei, non in ostentatione hominum sicut carnalis circumcisio, & per eādem fidē non per carnem eum esse patrem gentium quas ante dei oculos in fide generauit. Qui deus sicut apostolus subiungit, viuificat mortuos, id est, a morte animæ suscitāt per baptismum iudeos, & vocat ad fidem, ea quæ non sunt, id est, gentiles de quibus scriptum est, omnes gentes quasi non sint, sic sunt coram eo. Ipse enim vere est qui ait, ego sum qui sū. Aliquo quisquis recedit, etiam esse amittit, vt iure dicatur non esse. Et tales erant gentes, idolis seruientes. Sed ipse vocat ea quæ non sunt tanquam ea quæ sunt, id est, gentiles ad fidem adducit, sicut iudeos qui ob vnius dei cultum dicuntur esse. Vel omnes peccatores siue gentiles, intelligamus mortuos. Et hos em̄ de⁹ per gratiā suā viuificat, vt ex fide viuāt. Et vocat ea quæ non sunt, tāquā ea quæ sunt. Apud eū quippe factū est, quod ei⁹ dispositio ne futurum est, quia de illo per prophetam dicitur, Qui fecit quæ futura sunt. Nondum erant quibus promitteretur, quando abrahæ loquebatur, ne quiquā de meritis gloriaretur. Et quibus promissum est, etiam ipsi promissi sunt, vt totum corpus christi dicat, gratia dei sum id quod sum. Dū enim deus vocare dicitur ea quæ nō sunt, sola gratia vocantis apparet, non aliquod meritum eorum qui nec esse adhuc habuerunt quando vocātur. Eligat inquit, nos ante mundi constitutionem. In mūdo facti sumus, nec mundus erat quando electi sumus. Quis hoc explicare sufficiat? Eligūtur qui nō sunt, nec erat qui elegit, nec vane elegit, Eligit tamen, & habet electos quos creatur⁹ est, eligendos. Habet autē apud semetipsum nō in natura sua, sed in præscientia sua. Recte itaque dicitur, vocare ea quæ non sunt, tāquam quæ sunt. De Abraham vero subditur.

Exo. iij.
d.
Apostolus
quid
vocat ea
quæ non
sunt, tā-
quam ea
quæ sunt

Ge. xliij.
d.

¶ Qui cōtra spem in spem credidit vt fieret pater multarum gentium, secundum quod ei dictum est, sic erit semen tuum sicut stelle celi, & sicut arena maris. Et nō infirmatus est, fide, nec considerauit, corpus suum emortuum, cum fere cētum annorum esset, & emortuam vuluam sargē. In repromissione etiam dei non hesitauit diffidentia, sed confortatus est fide dans gloriam deo, plenissime sciens, quia quæcunque promissit potens est & facere. Ideo reputatum est illi ad iustitiam, sed & propter nos quibus reputabitur credentibus in eum qui suscitauit Iesum christum dominum nostrum a mortuis, qui traditus

c ij est pro

Gene.
xviij. a.

Epi. Pauli.

est propter delicta nostra, & resurrexit propter iustificationem nostram.

Incipit commendare fidem abrahe, vt imitemur. Sepe enim iam dixerat eū credidisse, & ideo pergit nunc ostendere, quomodo et quam firmiter crediderit. Qui credidit in spem habendi filium per promissionem dei, & hoc contra spem carnis sue, quę iam erat quasi per naturam deficiens & frigida (Contra spiritum) id est, contra hoc quod prius sperabat se non amplius filium generare (credidit) eundo (in spem) id est, vt speraret se posse generare, quia deus promittebat. Dū enim viridi essent, sperauit secundum naturam ex iuuenula vxore sobolem habere, nec potuit. Modo autem contrariū sperauit, vt scilicet vetulus ex vetula & sterili generaret per dei potētiā. Sicq; contra veterem spem credidit in nouam spem. Maius est enim sperare contra aliquod insperatum, quam simpliciter sperare. (Credidit) abraham vt fieret pater multarum gentium, id est tam valide credidit, vt propter fidei meritum susciperet ex sua coniuge filium, de quo populus hebreorum propagaretur, & ex illo populo christus carnem assumeret, in quem omnes gentes crederent. Hoc enim ordine, factus est abraham pater multarum gentium. Et hoc iuxta quod dictum est ei diuinitus. Sic erit semen tuum, sicut stellę cęli & arena maris. Non quod essent tot vel carnaliter vel spiritaliter ex eo processuri quot sunt stellę vel arena quę numerari non potest, sed quod illi qui ex eo siue carnaliter siue spiritaliter erant nascituri, ita futuri essent hominibus innumerabiles, vt stellę & arena. Mystice vero per stellas intelliguntur spirituales filij cęlo inherentes, & de super lucentes fulgore virtutum, per arenam vero siue iudęi siue christiani carnales in infimis corde iacentes, & fructum boni operis non ferentes. Abraham credidit. Et quia posset ad horam credere & postea deficere subiungitur, quia non infirmatus est fide (Credidit enim deo) promittenti, & in illa fide (non est infirmatus) id est, debilitatus, cum multas causas infirmadi haberet secundum humanam rationem, scilicet quod nec ipse iam nec vxor eius idonei ad generandum. In eo enim quod credidit, non considerauit corpus suum emortuum (Et vere emortuum) cum esset fere centum annorum. Et licet tanto tempore vixisset, tamen non hoc attendit, nec etiam cogitauit vuluam sarę emortuam. Sara enim sterilis erat, & cruore menstruo iam destituta. Propter quod iam parere non posset, etiam si sterilis non fuisset. Porro si foemina ita sit prouectioris etatis vt ei solita mulierū adhuc fluat, de iuvene parere potest, de seniore non potest, quamuis adhuc possit ille senior, sed de adolescentula gignere, sicut abraham post mortem sarę de cethura potuit, quia viuida eius etatem iuuenit. Hoc ergo est quod mirum commendat apostolus, & ad hoc dicit abrahe, iam fuisse corpus emortuum, quoniam non ex omni foemina cui adhuc esset aliquod pariendi tempus extremum generare ipse in illa etate adhuc posset. Ad aliquid enim emortuum corpus intelligere debemus, non ad omnia. Nam si ad omnia, non iam se-

nectus viui, sed cadauer esset, mortui. Sara quoq; ad aliam magis erat destituta cunctis viribus generandi. Et tamen nihil horum considerauit Abraham cum audiret sibi a deo sobolem promitti, sed potentiam promittentis attendens, nihil difficile esse credidit in his quę promittebat omnipotens. Ita fuit credulus in promissione qua dictum est ei, quoniā qui egredietur de vtero tuo ipsum habebis heredem, vel quando audiuit quia ex sara dabo tibi filium cui benedicturus sum. In repromissione etiam dei, id est, quando deus iterum ei promissit, quia reuertens veniam ad te tempore isto vita comite, & habebit filium sara vxor tua, non hesitauit diffidentia, id est, non dubitauit vt diffideret de completionem promissionum (sed confortatus est fide) id est, omnino fortis & constans factus est, in fide (dans gloriam deo) id est glorificans deū qui per munus gratię sue, daturus erat ei filiū contra naturam ex vetula sterili, & per illum filium in christo populum credentium plenissime, id est, multo intuitu veritatis & potētię dei sciens, quia quęcūque promissit potens est etiam facere. Deus igitur eos quos promissit bonos facit, vt ipsi faciant bona. Neque enim eos propterea promissit abrahę, quia pręsciuit a seipsis bonos futuros. Nam si ita est, non suum sed eorum est quod promissit. Non autem sic credidit Abraham, sed dedit gloriā non humanis meritis sed deo plenissime credēs, quia quę promissit potens est & facere. Non ait quę pręsciuit potēs, promittere aut quę prędixit potēs ostendere quę promissit potens, pręscire sed quę promissit potens, & facere. Ipse ergo facit bonos eos qui boni fiunt, & ipse facit in bono perseuerare eos qui perseuerant. Hoc enim promittit, deus quod ipse facit. Non enim promittit & aliud facit. Quod iam non est promittere, sed prędicere. Cauendum est igitur ne homo se extollat aduersus deum, dicens se facere quod promissit deus. Ipse enim & fidē gentiū sicut abrahę promiserat facit, qui potēs est, facere quod promissit, & omnia bona operari in sanctis. Hęc ita credidit Abraham, ideo & reputatū est illi ad iustitiā. Diceret aliquis. Quid ad nos quod abrahę credidit, quod per fidē iustificat⁹ est? Hoc illius gloria fuit. Et apostolus. Ipse quidē ita per fidē magnificatus est. Sed tamē non est scriptū tātū propter ipsum, id est, propter laudem & cōdemnationē ipsius. Hoc scilicet (quia reputatū est illi ad iustitiā) quod bene credidit, sed etiam propter nos instruendos vt profectum fidei ex illa scriptura caperemus, intelligētes, quia si ita credamus deo vt ille credidit, etiam nobis reputabitur fides ad iustitiā credentibus in eum, qui suscitauit iesum a mortuis, id est, a numero mortuorum perpetualiter separauit suscitans eum amplius non reuersurum in corruptionē, quod iudei non credunt. Suscitauit eum a mortuis, vt nos a vitiorū sordibus faceret resurgere. Qui iesus traditus est in mortē vt nos possemus mori delictis nostris, & resurrexit, vt vos in virtutum honestatē resurgeremus iusti. Et em mors ipsius, significat interitū veteris vitę nostrę. Resurrectio autē gratiam nouę conuersationis. Traditus est in manus persequentium propter delicta nostra tollenda, ne nos propter illa traderemur in manus demonum.

Sperare
cōtra ali
qd inspe
ratū ma
ius est
quā sim
pliciter
sperare.

Mystice
per stell
as, & are
nā quid
intellige
tur.

Emortu
um corp⁹

Mors &
resurre
ctio chri
sti quid
signific
cant.

num cruciandi, & per mortem iure diaboli destructo, resurrexit propter iustificationem nostram, id est, ut nos iustificando suscitaret a morte animæ quatinus iuste viveremus, quod aliter non poteramus. Traditus est propter delicta nostra, & resurrexit propter iustificationem nostram, sonat. In eius traditione delictū sonat, in eius resurrectione iustitia. Ergo moriatur delictum & resurgat iustitia.

Caput quintum

Iustificati igitur ex fide, pacem habemus ad deū, per dominum nostrū Iesum christum, Per quem & accessum habemus per fidem in gratiam istā in qua stamus, & gloriamur in spe gloriæ filiorum dei. Non solum autem, sed & gloriamur in tribulationibus, scientes quod tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio vero spēs. Spes autem non confundit, quia charitas dei diffusa est in cordibus nostris per spiritum sanctum qui datus est nobis.

Pacē cū deo facit iustificatio quæ est ex fide.

Quando quidem multis modis hactenus probatum est non ex operibus legis, nec ex viribus liberi arbitrij, sed ex fide iustificati hominē (igitur ex fide sumus iustificari) non ex lege nec ex nobis. Et nos ita iustificati habemus pacem ad deum, quam non habetis dum inuicem arrogatis falsam iustificationem, alij per legem, alij per vires liberi arbitrij. Quasi dicat. Hec dissensio contra deum est qua de meritis vestris gloriamini, quasi per vosmetipsos iustificari. Sed iustificatio quæ ex fide est pacem cum deo facit, quia inimicas præsumptiones humanorum meritum expellit, & animum deo humiliter subiicit dum se sola gratia saluari cognoscit. Ex fide sumus iustificati, & tamen gratis, quia et ipsa fides donum supernæ gratiæ est. Et cum fides impetrat iustificationem, non gratiam dei aliquid meriti præcedit humani, sed ipsa gratia meretur augeri, ut aucta mereatur & perfici, comitante non ducente pedissequa non præuia voluntate. Ita ergo iustificati, iam de cetero pacem habemus ad deum quia reconciliati sumus ei per mediatorem iesum. Non iam a diuina voluntate discordemus, sed pacem ad deum habere studeamus, per dominum iesum, id est, non per nos ipsos sed per auxilium & gratiam reconciliatoris nostri (per quem habemus) non solum ablutionem nostræ vetustatis in sanguine ipsius ut sic ascendamus ad indumentum iustitiæ & notuitatis, sed etiam accessum habemus per illum (in istam gratiam) id est in hanc virtutum sublimitatem gratis datam, & hoc non per legem sed per fidem. Hoc est dicere. Fides concessa nobis ex gratia apud deum impetrat, &

remissionem delictorum & perfectionem omnium virtutum per christum qui est ostium accessus per fidem (in gratiam istam) id est, in bonæ vitæ obseruantiam in qua stamus, id est, statum rectitudinis habemus qui in adam cecideramus, quia qui manet in vicijs non stat sed prostratus iacet. Helias vero stabat qui ait, viuit dominus in cuius conspectu sto. Stamus inquit, in hac gratia non cadentes ab illa nec recedentes (& gloriamur in spe gloriæ filiorum dei) id est, in eo quod speramus gloriam quam habent filij dei. Tantum enim est quod speramus, quantum ex se præsumere nullus auderet, quia in sola dei virtute est, ut homo in filiorum dei numerū possit ascendere. Et magnavalde gloria est, per fidē ac spē in numerū filiorū dei ascisci. Quod adeo magnum est, ut a multis pro ipsa magnitudine incredibile videatur, eo quod speramus gloriam filiorum dei nos consequuturos. Non solum autem gloriamur de spe gloriæ huius, sed etiam gloriamur per christi gratiā in tribulationibus, per quas oportet nos intrare in regnum celorum. Gloriamur sine periculo vanitatis de tolerantia tribulationum, quia nouimus quanta merces inde sequatur. Et hoc est quod gradatim ascendendo prosequitur (Gloriamur in tribulationibus) quia sumus scientes quod tribulatio operatur in nobis patientiam, id est, facit nos esse patientes, nemo enim patiens esse potest nisi in aduersis (Patientia autem operatur probationem) quia cuius patientia vinci non potest, ille perfectus esse probatur. Multi enim ante experimentum tribulationis putant se fortes esse, qui in ipso experimento deficiunt, & imbecilles esse apparēt, & multi prius se putant infirmos qui in ipso articulo passionis apparent fortissimi, dum omnia viriliter patiendi superant. Et ita (probationem operatur patientia) dum & sibi & alijs vnumquemque liquido manifestat, qui antequam pati inciperet & sibi & alijs ignotus erat (Probatio vero operatur spem) quia vnusquisque ex eo quod per tribulationes insuperabilis esse probatus est, incipit habere spem, id est, certitudinem futuræ gloriæ, quæ humanæ rationi vana videtur, sed testimonio virtutis firmatur. Si quis enim nondum sibi probatus sperat præmium, non sperat sed præsumit. Nam tribulationes quibus patientia fidelium probatur, non solum eas debemus intelligere quæ extrinsecus accidunt, id est, de damnis vel lāguoribus, vel ex quolibet corporis cruciatu, sed eas etiā quas intus sibi faciunt aut perferunt, dū in requie positi semetipsos affligunt, & atterūt, ob sistendo voluptatibus suis, refrenando libidinē &c. quæ ad bonum continentię vel abstinentiæ pertinent faciendo. Ex quibus sine dubio nascitur patientia, quæ probabilis effecta, generat spem. Spes autē est, bonorum expectatio futurorum. Quæ exprimit humilitatis affectū & sedulę seruitutis obsequiū. Quæ nō est inanis, quia non confundit, id est, nō generat confusionē sic sperati, quia quicquid sperauit adipiscitur. Ille enim sua spe confunditur qui dicit ego quod sperabam non inueni. Vir autem qui per patientiam in tribulationibus

lij. Reg. xvij. & iij. reg. iij. b.

Actuum xiiij. d.

Patens nemo potesse, nisi i aduersis.

Spei descriptio,

Epi. Pauli.

tationibus est probatus, non confunditur sua spe, quoniam magnitudine premij quod inuenit, exsuperatur magnitudo spei eius. Spes non confundit, quia in deo posita est, qui fallere non potest quia verax est, non in homine qui falleret quia mendax est. In deo posita est, & idcirco sequitur quia charitas dei &c. Vel ita (Spes) non facit erubescere, quia impletur. Et constat eam esse impleam ex eo quod iam spiritum sanctum in aram habemus, quo & late diligimus. Et hoc est (Quia charitas dei) id est quam ex deo habemus postquam deum & proximum diligimus (diffusa est, id est, late & copiose data in cordibus nostris. Vbi enim charitas est) angustia esse non potest, quia mox angustia excluditur, & cor dilatatur, ut tantum habitatorem id est spiritum sanctum intra se possit habere. Non enim a nobis ipsis sed a spiritu sancto possumus habere caritatem. Nam cum dixisset (charitas dei diffusa est in cordibus nostris) ne putaret quisque a se sibi esse quod diligit deum, continuo addidit (per spiritum sanctum qui datus est nobis) Ut ergo ames deum habitet in te deus & amet se de te, id est, ad amorem suum moueat te, accendat te, illuminet te, excitet te. Per spiritum inquit sanctum (qui datus est nobis) quia et deus est & donum dei. Et propter hunc diuitem habitatorem, faciebat apostolus quod supradixit, gloriamur in tribulationibus. Quomodo enim in his gloriaretur, si egestatem intus putaretur? Videbatur foris angustie, sed itus latitudo erat. Quid autem facit malus homo, cum ceperit tribulari. Foris nihil habet, ablata sunt omnia. In conscientia nullum solatium est. Non est quo exeat quia dura sunt, non est quo intret quia mala sunt. Male secum torqueatur necesse est, quia sibi ipse tormento est. Ipse est enim poena sua, quem torquet conscientia sua. Boni vero quicquid exterius patiantur, facile per internam consolationem vincunt. Et si in hac vita ubi tanta tormenta sunt, possunt boni & iusti viri cum talia patiuntur non solum equo animo tolerare, sed etiam in dei charitate gloriari, quid cogitandum est de illa vita que nobis promittitur, ubi nullam de corpore molestiam sentiemus?

Sequitur.

¶ Ut quid enim christus cum adhuc infirmus essemus secundum tempus pro impiis mortuus est? vix enim pro iusto quis moritur. Nam pro bono forsitan quis audeat mori? Commendat autem deus charitatem suam, in nobis, quoniam cum adhuc peccatores essemus secundum tempus christus pro nobis mortuus est. Multo magis igitur iustificati nunc in sanguine ipsius, salui erimus ab ira per ipsum.

Cum deus nos diligat, vel nos eum per spiritum

sanctum, spes nostra implebitur. Nam nisi ita sit, frustra passus est christus. Et hoc est (Ut quid christus pro impiis) id est, pro dilectione impiorum mortuus est, nisi ut spes impleatur. Vel ita. Volens apostolus ostendere plenius virtutes charitatis quam per spiritum sanctum diffusam in cordibus nostris dixerat, exponit quibus causis diffusa sit in nobis, asserens christum pro impiis esse mortuum. Impii namque eramus, antequam converteremur ad deum christum. Et christus utique mortem pro nobis antequam crederemus excepit. Quod proculdubio non fecisset, nisi nimiam & abundantissimam erga nos charitatem habuisset, vel ipse christus moriendo pro impiis, vel deus pater vnigenitum suum pro impiorum redemptione tradendo. Vere charitas dei diffusa est in cordibus nostris. Nam quare mortuus est christus pro nobis, nisi ut charitas dei diffunderetur in nobis ut diligeremus eum qui prior dilexit nos, ut quid enim, id est, propter quid aliud christus pro nobis mortuus est (Cum adhuc essemus infirmi) id est, in digentes medico. Tam grauius enim egrotabam, ut non aliter quam medici morte sanari possemus (Mortuus est secundum tempus) id est non ut alij qui morte detinentur, sed ad horam pro nobis mortem sustinuit, resurgens die tertia ne desperarem de eius potentia, cuius apparet in morte beniuolentia. Mortuus inquit est, & hoc non pro quibuslibet, sed pro impiis, id est, pro sceleratis & execrabilibus & a deo penitus separatis. Ex ipse tam magnam fecit, ut pro talibus mori temporaliter dignaretur, ut aeternam mortem ab eis auerteret. Hinc beneficiorum eius apparet magnitudo, ut qui indebite ab eo tantum dilecti sumus, consideremus quantum eum diligere debeamus, aut si quid ei praeponere debeamus, cum ille nobis impiis, nec vitam suam preposuerit, nec mortem denegauerit. Pium enim dominum usque ad mortem diligere debemus, quem pro impiis seruis cruciatum mortis excepisse cognoscimus. Vbi & presumptio humana reprimi tur, ne suis meritis aliquid tribuat. Et vere miranda eius bonitas, qui pro impiis dignatus est mori. (Vix enim pro iusto quis moritur) id est, raro est ut aliquis pro iusto moriatur, nedum pro impio, quoniam dubitat vnusquisque mortem subire, etiam si mortis sit causa iusta. Raro dico (nam forsitan potest inueniri ut quis audeat mori pro bono. id est, pro re bona vel pro bono viro, Quasi dicat. Difficile hoc inueniunt metu mortis cuncta terrere. Vel per iustum intelligat iustitia legis per bonum vero, bonitas euangelicæ gratiæ. (Et vix pro iusto quis moritur) quia in veteri lege in qua iustitia est vix pauci inuenerunt, qui suum in martirio sanguinem fuderunt. (Nam pro bono forsitan quis audeat mori) quam in nouo testamento in quo bonitas est atque clementia innumerabiles extiterunt, qui suas in mortem audacter animas tradiderunt. Sed tamen ad comparisonem carnalium & mori pro domino trepidantium tam pauci fuerunt, ut propter raritatem dicatur de eis forsitan quis audeat mori. Forsitan dicitur propter eos qui mori nec dum audent. Quis propter raritatem eorum qui audent, licet sint innumerabiles. Nonnulli vero

Christus cur mortuus sit pro nobis.

Moritur vix quis aut raro pro iusto ac impio

Charitas ubi fuerit angustia esse non poterit.

Homo malus cum incipit tribulari quid faciat.

Hebreo. ix. d. i. pe. iii. d.

vero sic interpretantur. Si ille pro nobis impijs mortuus est, & peccatoribus, quantomagis nos absque vlla dubitatione pro iusto & bono debemus occumbere. Iustum autem & bonum non putemus esse diuersum, nec aliquam proprie significare personam, sed absolute iustam rem & bonam, pro qua difficulter sed interdum aliquis inueniri potest qui suum sanguinem fundat. Vix pro iusto & bono quis moritur? Dominus autem noster pro impijs & peccatoribus est mortuus, in quo laudabilior charitas fulget. Neque enim merita nostra præcesserant, pro quibus filius dei moreretur, sed magis quia nulla erant merita magna erat misericordia. Diceret aliquis. Cū deus sit omnipotēs & alijs modis nos potuisset liberare, cur filium suum pro nobis mori voluit? Ad quod apostolus. Non sine causa deus id fecit, sed hoc modo (cōmendat charitatē suā in nobis). Quādo indebite aliquid reddi, tūc charitas cōmēdat. Et quid tam indebitum, quam vt sine peccato dominus pater pro peccatoribus seruis impijs moreretur? Et in hoc cōmēdat nobis charitas patris, quia sic nos dilexit. Cur ergo nō fieret mors christi immo cur p̄termisiss alijs innumerabilibus modis quibus ad nos liberādos vt potuisset omnipotens id potissimum non eligeret vt fieret, vbi nec de diuinitate eius aliquid immutātū est, & de humanitate suscepta tātum beneficij collarum est hominibus vt a defuncto filio mors temporalis indebita redderetur, quia eos ab æterna morte debita liberaret? Peccata enim nostra diabolus tenebat, & per illa nos merito tenebat in morte. Dimisit ea ille qui sua non habebat, & ab illo est immerito perductus ad mortem. Tantum enim valuit sanguis ille, vt neminem christo indutū in æterna morte debita detinere debeat, qui christum morte indebita vel ad tempus occidit. Commendat itaque deus patrem nimiam charitatē suā in nobis (quoniam cū adhuc peccatores essemus) nihilque nobis nisi pœna deberetur, christus pro nobis pœnā mortis excepit, vt nos a cruciatu perpetuæ mortis saluaret. Qui ergo peccatoribus donauit mortē suā, quid seruat iustis nisi vitā suā. Incredibilis est enim quod mortuus est æternus, quam vt in æternum viuat mortalis. Iam quod incredibile est tenemus. Si propter hominē mortuus est deus, non est victurus homo cum deo. Non est mortalis victurus in æternum, propter quē mortuus est qui viuit in æternū. Carne tamen sola mortuus est. Mortuus est pro nobis peccatoribus. Multo magis ergo saluabit iustificatos. Nam qui fecit quod maius & difficilius est, multo leuius faciet quod minus & facilius est, difficilius quippe est pro peccatoribus mori & peccata tollere, quā iustos & cooperātes saluare (Multo magis igitur nos iustificati, id est, a peccatis omnibus liberati nūc id est, in hoc tempore gratiæ (in sanguine ipsius) sine culpa pro peccatis nostris effuso (salui erim⁹ ab ira) id est, a pœna damnationis æternæ, (per ipsum) mediatorem & reconciliatorem.

Si enim cum inimici essemus reconciliati sumus deo per mortem filii eius multo magis reconciliati salui erimus in vita ipsius. Non solum autem, sed & gloriamur in deo per dominum nostrū iesum christum, per quem nunc reconciliatiōnem accepimus.

Vere salui erimus ab ira per ipsum (Nam si cum essemus inimici) id est per amorem iniquitatum deo contrarii, (reconciliati) id est in pacem rediimus deo (per mortem filii eius) tunc multo magis qui iam sumus reconciliati, erimus salui in vita ipsius, quia qualem ipse iam secundum humanitatem habet vitam, talem & nos habebimus. In vita erimus salui, qui per mortem sumus reconciliati. Dedit enim pro nobis mortem suā, & reconciliati sumus qui alienati & inimici facti fueramus per transgressionem. Nemo enim reconciliatur, nisi ex inimicitia. Inimicos autem nos deo, primiparentis fecit transgressio. Quos supradixerat peccatores, hos nunc inimicos dei nominat. Et quos supra iustificatos in sanguine christi, hos nunc reconciliatos deo per mortem filii eius. Et quos supra saluos ab ira per ipsum, eos nunc saluos in vita ipsius. Non ergo ante gratiam istam quoquo modo peccatores, sed in talibus peccatis fuimus, vt inimici essemus dei. Sed reconciliati sumus ei, per mortem filii eius. Quomodo per mortem? An cum irasceretur nobis, vidit mortem filii sui pro nobis, & placatus est nobis. Nunquid ergo filiis eius vique adeo nobis iam placatus erat, vt pro nobis etiam mori dignaretur, pater vero vique adeo adhuc irascebatur, vt nisi filius pro nobis moreretur non placaretur? Non. Superius enim dictum est. Commēdat autem charitatē suam deus in nobis, quoniam cum adhuc peccatores essemus, christus pro nobis mortuus est. Habebat ergo pater erga nos caritatem, etiam cum inimicitias aduersus eum exercentes, deseruiremus peccatis. Et in sequentibus epistolę huius, dicitur. Si deus pro nobis, quis contra nos. Qui etiā proprio filio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum. Nunquid ergo si implacatus nobis esset, filium pro nobis traderet? Veraciter enim dictum est ei, quia nihil odisti eorum quæ fecisti. Sed tamen nihilominus veraciter ei dictum est, odisti omnes qui operantur iniquitatem. Pro inde miro modo & diligebat nos, & oderat. Diligebat quales ipse fecerat, oderat quales per operationem iniquitatis fueramus per nos facti. Et quadam iustitia dei in potestatem diaboli traditum erat genus humanum, peccato primi hominis in omnes vtriusque sexus commixtione nascentes, originaliter transeunte, & parentum primorum debito vniuersos posterōs obligate.

Reconci
liatur ne
mo nisi
ex inimi
citiis.

Ro. vii.
f

Sap. xi,
d
ps. v. 2
De⁹ qua
liter nos
dilige
bat &
oderat.

Epi. Pauli.

ros obligate. Si ergo commissio peccatorum per iram dei iustam hominem subdidit diabolo, pro facto remissio peccatorum, per reconciliationem dei benignam, eruit hominem a diabolo. Non enim sicut hominis animi perturbatio, est ira dei, sed iusta vindicta vocatur eius ira. Et si iusta diuina vindicta tale nomen accepit, etiam reconciliatio dei, quæ recte intelligitur, nisi cum talis ira finitur. Nec aliter inimici eramus deo, nisi quæadmodum iustitiæ, sunt inimica peccata. Quibus remissis tales inimicitie finiuntur, & reconciliatur iusto quos ipse iustificat. Quos tamē etiā inimicos utiq; dilexit, quandoquidē pro his cū adhuc inimici essent, filium tradidit. Quod ergo reconciliati sumus deo per mortem filij eius, non sic intelligatur, quasi nos ideo reconciliauerit ei filius, ut iam inciperet amare quos oderat, sicut reconciliatur inimicus inimico, ut deinde sint amici & inuicem diligant qui oderant inuicem, sed iam nos diligenti reconciliati sumus ei, cum quo propter peccatum inimicitias habebamus. Et per hanc reconciliationem, a diabolo sumus erepti. Qui non potentia dei, sed iustitia superandus fuit. Nā quid omnipotente potētius? Vel cuius creaturæ potentia valet ei comparari. Sed cum diabolus vitio peruersitatis suæ factus sit amator potentie & defensor oppugnatoreque iustitiæ, in quo homines magis eum imitantur, placuit deo ut non potentia diabolus sed iustitia vinceretur, atque ita & homines imitantes christum, iustitia quærent diabolum vincere non potentia. Quæ est igitur iustitia qua victus est diabolus a christo? Quia cum in eo nihil morte dignum inueniret, occidit eum tamen. Et utique iustum est ut debitores quos tenebat liberi dimittantur, in eum credentes quem sine vllō debito occidit. Hoc est quod iustificari dicimur in sanguine christi. Sic quippe in remissionem peccatorum nostrorum, innocēs ille sanguis effusus est. Hoc est quod reconciliari deo dicimur, per mortem filij eius. Remissis enim peccatis nostris finiuntur inimicitie, & pacem cum deo assequimur, a quo nos sola peccata dirimebant. Sic ergo per mortem eius reconciliati, multo magis salui erimus in vita ipsius, qui in vita nostra perieramus. Nam si mors ipse tantum potuit ut illud faceret quod difficilius erat, tunc vita, id est resurrectio, & gloria eius illud facere poterit ubi minor difficultas est. Non solum autem salui erimus in futuro, sed etiam nunc gloriamur spe in deo, id est, in eo quod consideramus nos cum deo futuros in illa gloria. Vel non in nobis (sed in deo gloriamur) nec per nos sed dominum nostrum Iesum christum (per quem nunc) iam in presenti vita (reconciliationem accepimus) secundū ea quæ superius disputata sunt.

De cōse.
di. iiii. c
querit &
c. placuit

¶ Propterea sicut per vnum hominem in hunc mundum peccatum intrauit, & per peccatum mors, & ita in omnes homines pertransiit, in quo omnes peccauerunt. Vsq̃ue ad legem enim, peccatum

erat in mundo. Peccatum autem nō imputabatur, cum lex non esset. Sed regnauit mors ab Adam vsque ad Moysen, etiam in eos qui non peccauerunt, in similitudinem preuaricationis Adæ, qui est forma futuri.

Nunc prolixius disputare inchoat de duobus hominibus, vno primo Adam, per cuius peccatum & mortem tanquam hereditariis malis & posterius eius obligati sumus, altero autem secundo Adam, qui non homo tantum sed & deus est. Quo pro nobis soluite quod nō debebat, a debitis & paternis & proprijs liberati sumus. Proinde quoniam propter vnum illum tenebat diabolus omnes per eius viciatam carnem concupiscentialiter generatos, iustum est, ut propter hunc vnum dimittat omnes per ipsius immaculatam gratiam spiritaliter regeneratos. Nam quia dixerat apostolus nos esse per christum reconciliatos, pergit ostendere quod conuenienter per vnum obedientem simus reconciliati, qui per vnum inobedientem fueramus a deo separati. Reconciliationem accepimus per christum. (Propterea) id est quia per eum sumus reconciliati, idcirco (sicut per vnum hominem intrauit peccatum in orbem & per peccatum mors) ita subaudi per vnum redemptorem reddita est iustitia, & per iustitiam vita. Per vnum hominem qui primus peccauit, intrauit originale peccatum in hunc miserum mundum, id est in vniuersum genus humanum, quoniam peccando omnem suam stirpem, in seipso tanquam in radice viciavit, ut quicquid proles ex simul damnata per quam peccauerat coniuge per carnalem concupiscentiam inquam inobediente pena similis retributa, est nasceretur, traheret peccatum originale. Sicut enim christus in quo omnes viuificabuntur, præter id quod se ad iustitiam exemplum imitantibus præbuit, dat etiam sui spiritus occultissimam fidelibus gratiam quam latenter infundit, & paruulis baptizatis, sic & Adam in quo omnes moriuntur præter quod eis qui præceptum domini voluntate transgrediuntur imitationis exemplum est, occulta etiam tabe carnalis concupiscentie suæ tabefecit in se omnes de sua stirpe venturos. Peccatum enim generationis, hic intelligitur, non imitationis. Nam sicut a muliere initium peccati fuit, sic initium generationis a viro est. Prior enim vir seminat, ut foemina pariat. Ideo (per vnum hominem peccatum intrauit in mundum) quia per semen generationis intrauit quod a viro excipiens foemina cōcipit. Opus hoc castū in cōiuge non habet culpā, sed origo peccati, trahit secū debitā penā. Non enim maritus quia maritus est mortalis nō est, aut aliunde nisi peccato mortalis est. Itaque per vnum hominem peccatum intrauit in mundum (& per peccatum mors) quia si homo nō peccasset, nunquam moreretur. (Et ita in omnes homines peccatū siue mors pertransiit) ut nullus ex viro & foemina genit⁹ immunis esset a peccato et

Disputatio de duobus hominibus.

Adā scilicet & christ⁹, hic incipit,

Peccati iūtiū quā admodū a muliere fuit initium generationis a viro est.

to & morte. Notandum est enim quod dicitur, pertransiit. Inde est paruulus reus. Peccatum nondum fecit, sed traxit. Etenim illud peccatum, non in fronte mansit (sed pertransiit in omnes) per uitiatam carnem genitos (In quo id est, in primo homine omnes peccauerunt, quia quando ipse peccauit, omnes in illo erant, & tota humani generis massa in illo est infecta peccati veneno. Sic & in christo iustificantur omnes qui credunt in eum propter occultam communicationem & inspirationem gratiae spiritualis, quia quisque adheret domino vnus spiritus est cum eo. Et sicut per peccatum primi minis quod in omnes pertransiit amisimus vitam, sic per iustitiam secundi hominis quae in omnes qui membra eius sunt diffunditur, recuperabimus vitam. Dixi quia peccatum in omnes pertransiit, & verum dixi. Nam ab Adam vsque ad legem, peccatum originale in omnibus fuit. De iudaeis non probo quod fuerint sub originali peccato, quia legem habebant, & se esse sub illo per legem cognoscere poterant, sed de illis qui ante legem fuerunt, & peccatum originale non cognoscebant. Nam vsque ad legem Moysi, peccatum illud erat in toto mundo. Erat quidem sed (non imputabatur) id est, non intus in anima esse putabatur aliquod huiusmodi peccatum (cum lex non esset) quae casum primi hominis ex quo peccatum illud propagatum est intimaret. In omnes itaque peccatum illud pertransiit, quia etiam ante legem cum non ita videretur, lege non docente. Vel ita quoniam iudaei vellent dicere iustitiam & vitam esse redditam per legem potius quam per christum ut apostolus docebat, ostendit apostolus iustitiam non potuisse reddi per legem, quae peccatum auferre non valuit. Nam (vsque ad legem) id est, quoad lex mansit (peccatum) originale (erat in mundo) id est, non fuit deletum per legem. Illud vsque non est terminale, sed comprehensiuum, sicut cum dicitur & vitam vsque in seculum. Vsque ad legem fuit peccatum, quia nec lex potuit illud auferre, quae subintravit ut magis abundaret peccatum, siue naturalis lex, in qua quisque iam ratione vtens, incipit peccato originali addere & propria, siue ipsa quae scripta per Moysen populo data est. Quod igitur ait, (quia vsque ad legem peccatum erat in mundo) non idcirco dictum est quod deinceps non fuerit, sed quia non poterat per literam legis auferri, quod solo poterat spiritu gratiae. Ne quisquam ergo fidens viribus, non dico voluntatis sed potius vanitatis suae putaret libero arbitrio legem potuisse sufficere & christi gratiam derideret, ideo ait apostolus, quia vsque ad legem peccatum erat in mundo. Et addidit. (Peccatum autem non imputabatur, cum lex non esset.) Non dixit non erat sed (non imputabatur) id est ignorabatur, & peccatum esse non putabatur. Neque enim a domino deo, tanquam non esset habebatur, sed ab hominibus cecis nesciebatur, quia non erat lex qua arguente demonstraretur, siue rationis in paruulis, siue lex literae in populo. Ante legem non imputabatur peccatum, sed regnauit mors, secure possidente homines diabolo pro impunitate credita vsque ad moysen per quem rediit cognitio vnus dei. Prius enim aut ignorabant deum homines, aut non putabant eum curare quid

egissent. Sed ubi lex data est, nouerunt deum curare humana & iudicare. (Regnauit inquit mors ab Adam vsque ad Moysen.) id est a primo homine vsque ad ipsam etiam legem quae diuinitus promulgata est, quia nec ipsa potuit regnum mortis auferre quae regnat utique nisi per peccatum, Regnum enim mortis vult intelligi quando ita dominabatur in hominibus reatus peccati, ut eos ad vitam eternam, quae vera vita est venire non sinat, sed ad secundum etiam quae penaliter aeterna est mortem trahat. Hoc regnum mortis sola in quolibet homine gratia destruit saluatoris, quae operata est etiam in antiquis sanctis quicumque antequam in carne christi veniret, ad eius tamen adiuantem gratiam non ad legis literam quae iubere tantum non adiuuare poterat pertinebant. Quod autem dicit (vsque ad moysen) vel est vsque ad finem legis & initium gratiae mortem regnasse eo genere loquutionis ait, quod dicimus verbi gratia fuerunt vnusque ad Atilam. Non enim principium regni eius, sed finem designamus. Sic & (vsque ad Moysen) id est vsque ad finem legis & principium gratiae, pestis late diffusa per orbem regnabat, quia medicus deerat. Vbi vero de celis medicus aduenit, mors potestatem perdidit. Ergo in omnibus regnauit mors ab adam vsque ad Moysen qui christi gratia non adiuti sunt, ut in eis regnum mortis destrueretur. Vere in omnibus (etiam in eis qui non peccauerunt in similitudinem preuaricationis adae) id est qui nondum sua & propria voluntate sicut ille, peccauerunt, sed ab illo peccatum originale traxerunt. Quia in seipsis cum iam non nati essent nec ratione adhuc vterentur, quia ille vtebatur quando peccauit, nec preceptum accepissent quod ille transgressus est, solo originali vicio tenebantur obstricti, per quod eos regnum mortis traheret ad condemnationem quod est occidi in gehenna. Potest & sic intelligi, ut cum dixisset regnauit mors, etiam in eis qui non peccauerunt quasi nos moneret quare in eis regnauerit qui non peccauerunt adderet in similitudinem preuaricationis adae, id est, quia erat in horum membris, similitudo preuaricationis adae. (Qui est forma futuri) quia ipse formam mortis infligit posteris suis. In illo enim constituta est forma condemnationis futuris posteris qui eius propagine createntur, ut ex vno in condemnationem nascerentur ex qua non liberat nisi gratia saluatoris. Vel (forma est futuri) id est christi, partim a simili, partim a contrario. A simili, quia sicut adam sine patre a deo ex virgine terra factus est, ita christus ex virgine maria sine femine a deo creatus est. Sicut ille est pater omnium secundum carnem, sic christus secundum fidem. Dormiuit adam ut fieret eua, mortuus est christus ut fieret ecclesia. Dormienti adae facta est eua de latere, mortuo christo lancea percussus est latus, ut profluerent sacramenta quibus formaretur ecclesia. A contrario quoque est adam forma christi, ut quomodo per illius inobedientiam peccatores constituti sunt multi, ita, per christi obedientiam iusti constuantur multi. Et sicut in illo omnes moriuntur, sic & in christo omnes viuificantur. Sicut enim manducatum est ab adam suadente diabolo, & omnes qui nascuntur ex eo morti addicti sunt,

Adā quo
modo di
ctus sit
forma fu
turi.

Vsque di
ctio hic
sumpta
quid si
gnificet.

Epi. Pauli.

dicti sunt, ita sejunatum est a christo, & omnes qui per eum renascuntur vitæ eternæ restituntur. Sicut ille communicare potuit filijs peccatum & mortem, sic iste suis iusticiam suam & vitam. Sicut ille est pater præsentis seculi, & princeps discordiæ, sic iste pater futuri seculi & princeps pacis. Sed non sicut delictum, ita & donum.

Si enim vnus delicto multi mortui sunt, multo magis gratia dei & donum in gratia vnus hominis Iesu christi in plures abundauit. Et non sicut per vnum peccatum, ita & donum. Nam iudicium quidem ex vno in condemnationem, gratia autem ex multis delictis in iustificationem. Si enim vnus delicto mors regnauit per vnum, multo magis abundantiam gratiæ & donationis & iustitiæ accipientes, in vita regnabunt per vnum Iesum christum. Igitur sicut per vnus delictum in omnes homines in condemnatione, sic per vnus iustitiam in omnes homines in iustificationem vite. Sicut enim per vnus hominis inobedientiam peccatores constituti sunt multi, ita & per vnus obedientiam iusti constituentur multi.

Christus & Adam quomodo dicuntur esse similes.

His verbis declarat apostolus, qualiter adam forma christi sit a contrario, & qualiter eadã forma non sit ex omni parte cõformis. Nam similes quidem a contrario sunt, sed tamen in hoc differunt, quod nõ sicut delictum Ade ita & donum christi, quia plus boni christus confert, quam ille mali. Similes enim sunt christus & Adam, sed nõ sicut delictum ita & donum, id est, nõ sic est efficax peccatum Ade ad damnatione, vt gratia christi ad saluatione. Quãuis enim delictũ & donũ in hoc sint similia, quod sicut delictum operatur discordiã inter nos & deum, & itãdẽ in nobis mortẽ, ita donum reconciliationem, & eternã beatitudinẽ, atq; sicut per vnum hominem intrauit peccatũ in omnes, & per peccatum mors, ita donum per vnum venit in omnes, & per donũ vita, in hoc tamen differunt, quod delictum operatur in omnibus mortem temporalem, donum autem vitam sempiternam. Plus ergo præstat Christus regeneratis, quam nocuit Adam generatis. Et vere donum est maius & potentius quam delictum. Nam si delictum vnus adeo potuit & efficax fuit, vt multos duceret in mortem (multo magis abundauit gratia dei) id est remissio peccatorum, quam deus gratis dat sine præcedenti merito humano, & donum, id est largitio virtutum. Hęc inquam gratia & donatio, abundauit in gratia vnus hominis iesu christi, id est, in perfectione virtutum quę in homine christo est, & abundauit in plures, id est, in omnes suos abundanter venit. Non in plures transit gratia quam delictum, neque enim plures iustifican-

tur quam condemnantur, cum iniqui multo plures sint, sed in plures dictum est, velut si diceretur non in paucos. Neque enim pauci sed plures sunt, in quos redundat ista gratia. Et multo magis abundat quam delictum, quia omnes qui per christum liberantur, temporaliter propter adam moriuntur, propter ipsum autem christum sine fine viaturi sunt. In eo autẽ quod præmisit (si enim vnus delicto multi mortui sunt) dum diceret multi & nõ omnes, innuit se dicere de illis in quibus delictum ade mortem animę fecit. (Sed gratia dei multo magis abundauit) quia primus parens vnum delictũ in omnes misit, christus autẽ etiam delicta illa quę homines propria voluntate addiderunt originali in quo nati sunt, gratia sua soluit, & iustificationem atque vitam eternam dedit. Et non sicut per vnum peccatẽ venit cõdemnatio, ita et donum gratiæ post datum est, quia maius est donum quã delictum. Ostenderat delictum & donum differre secundum effectum, quia delictum genuit mortẽ, donum autem vitam, & nunc rursus ostendit quod alio modo differunt, quia nõ sic sed copiosius est, donum gratiæ, per vnum christum donantem, sicut fuerat delictum per vnum adam peccantẽ. Nõ solum in hoc inquit, non equalis est forma, quia adam temporaliter nocuit eis quos in eternũ christus redemit, sed etiam quia illius vno delicto posse ri eius nisi a christo redimantur, traduntur in condemnationem, christi autẽ redemptio etiã multa delicta dissoluit, quę originali sunt addita. Et vere ita est. Nam iudicium quidem, id est, sententia diuini iudicij ex vno delicto ade ducit in condemnationem (sed gratia) id est gratuitum donum dei ex multis delictis in baptismo liberans ducit in iustificationem, quia non solum ignoscit, sed & iustificat. Ideo dixit (iudicium) ex vno delicto in condemnationem, quia sufficeret ad condemnationem, etiam si nõ esset in hominibus nisi originale peccatum. Quamuis enim condemnatio grauior eorum sit qui originali delicto etiam propria coniunxerũt, & tanto singulis grauior quanto grauius quisque peccauit, tamen etiam illud solum quod originaliter tractum est, nõ tãtum a regno dei separat, verum & a salute ac vita æterna facit alienos, quę nulla esse alia potest præter regnum dei quo sola christi societas introducit. Ac per hoc ab adam in quo omnes peccauimus, non omnia nostra peccata, sed tantum originale traximus, a christo vero in quo omnes iustificamur, nõ illius tantum originalis, sed etiam ceterorum quę ipsi addidimus peccatorum remissionem consequimur. Et ideo non sicut per vnum peccatum, ita est & donum. (Nam iudicium quidem ex vno delicto si non remittitur) id est originali (in condemnationem) iam potest ducere (gratia vero ex multis delictis) remissis, hoc est, non solum originali verum etiam omnibus ceteris (ad iustificationem) perducit. Quicunque enim ex illo vno homine multi in seipsis futuri erãt, tamẽ in illo vnus erant. Proinde illud peccatum solius esset, si ex illo nullus exisset. Porro autem in quo erat natura communis, ab eius vitio, nullus est immunis. Sed inde sola christi gratia liberat, quę non secundum merita hominum, sed gratis datur, quoniam deus misericors

Donum maius est quã delictũ.

Naturai quo est communis, ab ei vitio nullus est immunis.

misericors est, nec omnibus datur, quoniam deus iudex est, & iusto eius iudicio in alijs demonstratur, quid in eis quibus datur conferat gratia. Non ergo simus ingrati, ei qui secundum placitum voluntatis suae tam multos liberat de tam debita perditione, ut si indeliberaret neminem, non esset iniustus, sed qui liberantur, gratiam diligant, qui non liberantur debitum agnoscant. Si in remittendo debitum apparet bonitas, & in exigendo equitas, laudent misericordiam qui liberantur, non culpēt iudicium qui puniuntur. Dixerat autem, quod gratia nos a multis delictis emundans iustificauit, & nunc consequenter adiungit, quod per illorum delictorum remissionem & iustitię adeptionem non solum viuemus, sed & regnabimus, & hoc per iesum christum. Sed pręmittit inde quasi quādam probationē, quia si in peccato Adam moriebamur, multo magis in gratia christi viuemus. Et hoc est. Gratia dei nos a delictis multis liberans & iustificans saluauit a condemnatione ceterorum, quia per illā regnabimus. Nam (mors per vnum) in ceteros transiens (delicto) id est, ob delictum vnius regnauit, id est, regnum occidendi omnes potenter obtinuit. Vel (per vnum) regnauit, quia sic in omnibus regnum obtinuit, ut in illo vno qui primus peccauit haberet initium regni sui. Siue per vnum ut diximus in ceteros venit, quia quas vires in illo habuit in omnes posteros exercuit. Et si mors ita per vnum in delicto vnius regnauit, tunc multo magis regnabit (per vnum christum accipientes) id est, non a se sed a deo habentes, abundantiam gratię, id est, remissionem peccatorum abundantem, quia non solum originale sed & actualia remittuntur, & abundantia donationis, id est spiritualium carismatum, & iustitię, id est, bonę operatiōis. Isti inquam qui hęc diuinitus consequuntur, regnabunt per vnum iesum christum. Regnabunt multo magis quā in eis mors intrauit, quia ipsi regnabunt eternali ter, mors autem regnauit temporaliter. Itaque ob vnius delictum mors regnauit per vnum, quia mortis vinculo tenebantur omnes in illo vno in quo omnis peccauerunt, etiā si propria peccata non adderēt. Alquin non ob vnius delictum mors per vnum regnauit, sed ob delicta multorum per vnumquęque peccatē (Sed abundantia gratię & donatiōis & iustitię accipiūt) quia non solum eis peccatū illud in quo oēs peccauerunt, sed etiam quę addiderunt gratia remissionis deletur, eisque tanta iustitia donatur, ut cum adam consenserit, ad peccandum suadenti, non cedant isti etiam cogenti. Qui multo magis in vita regnabunt, quia in aeterna vita sine fine regnabunt, magis quam in eis mors temporaliter & cum fine regnauit. Igitur sicut per vnius, &c. Quoniam multa interpoluerat ad propositam probationem pertinentia, ostendendo donum efficacius esse, quā delictum, & esse multiplicius quā delictum, repetit antecedens ut conuenienter subinferat ipsum consequens. Et hoc est. Quoniam per vnius delictum transiens in omnes homines peruentum est ab hominibus in condemnationem, igitur & per vnius iustitiā in omnes homines transeuntem peruenitur in iustificationem, quę est causa vitę perhennis. Et sicut illud factum est, sic fit

& istud, id est, quā digne illud, tam digne & istud. Vel ita. Quandoquidem adam est forma christi & quia maius est donum christi atque plus confert, (igitur sicut iuste per delictum vnius transiens in omnes homines itum est in condemnationem corporis & animę) sic iusto iudicio etiam per vnius iustitiam venientem in omnes homines electos itum est in iustificationem ut participatione iustitię christi iustificentur, quę iustificatio est causa vitę, sicut condemnatio causa mortis aeternę. Sicut ibi delictum solum sine actuali peccato omnes precipitauit in condemnationem, & sic in mortem, ita sine nostro opere precedente gratia christi nos duxit ad iustificationem, & sic ad vitam eternam. Eam quippe iustificationē dicit, quā christus iustificat impium. Quę iustificatio transit in omnes homines, non quia omnes homines veniant ad gratiam iustificationis christi cum tam multi alienati ab illa in eternum moriantur, sed quia omnes qui renascuntur in iustificationem non nisi per christum renascuntur, sicut omnes qui nascuntur in condemnationem non nisi per adam nascuntur. Nemo est quippe in illa generatione pręter adam, & nemo in ista regeneratione pręter christum. Ideo dictum est omnes & omnes. Nam si alii qui possent carne generari, non per adam, & alii qui spiritu regenerari non per christum, non liquido omnes siue hic siue ibi dicerentur. Eo idem autem omnes, postea multos dicit. Possunt quippe in aliqua re omnes esse, qui pauci sunt. Sed multos habet generatio carnalis, multos & ipiritualis, quamuis non tam multos hęc ipiritualis quā illa carnalis. Sed tamen sicut illa omnes habet homines, sic ista omnes iustos homines, quia sicut nemo pręter illam homo, sic nemo pręter istam iustus homo, & in vtraque multi. De quibus subditur. Sicut enim per inobedientiam & cetera. Et determinat apostolus delictum vnius, & iustitiam vnius ut sicut ille merito peccati multos perdidit, sic & iste merito iustitię inde liberaffe videatur. Vere sicut delictum vnius condemnauit omnes, sic iustitia vnius iustificat omnes. Nam sicut per inobedientiam vnius primi hominis, quę est delictum ipsius, peccatores constituti sunt multi, id est, omnes qui ex eo nati sunt, originale peccatum ex eo traxerunt, ita per obedientiam vnius hominis christi constituentur multi iusti, id est, iustificabuntur fide incarnationis & passionis eius, in qua fuit obediens vsque ad mortem. Ideo hic christum hominem dicit cum sit & deus, ne quis existimet vel antiquos iustos, per deum tantum modo christum, id est, per verbum quod erat in principio non etiam per fidem incarnationis eius quā & homo potuisse iustificari. Hic finitur disputatio, de duobus adam scilicet & christo, ex quibus alter nobis peccatum & mortem intulit, alter iustitiam & vitam reddidit.

Sequitur.

Lex autem subintrauit, ut abundaret delictum. Vbi autem abundauit delictum, superabunde

Iustificatio qua christus iustificat impium

Paulus cur christum hominem appellat.

Mors per vnum regnauit quod hoc exponit

Epi. Pauli.

superabundauit gratia. Vt sicut regnauit peccatum in mortē, ita & gratia regnet per iustitiam, in vitam eternā per iesum christum dominum nostrum.

Caput Sextum.

Quid ergo dicemus? Permanebimus in peccato, vt gratia abundet? Absit. Qui enim mortui sumus peccato, quomodo adhuc viuemus in illo.

Supra dixerat quia vsq; ad legē peccatū in mundo fuit, quod non originale tantū, sed omne peccatū intelligi voluit. Et ideo vsq; ad legē fuit, quia nec lex potuit illud auferre. Vsq; ad legem enim dictū est, vt etiam ipsam legem sententia ista concluderet, quomodo dictum in euāgelio, omnes ab abraha vsq; ad dauid, generationes quatuordecim. Non enim excepto dauid, sed ipso etiam cōputato, numerus iste completur. Sic lex non est extra permanentiā peccati, quod dictum est, vsq; ad ipsam fuisse. Immo sicut nunc dicitur (lex subintrauit vt abundaret delictum.) Intrauerat enim in mundum ab initio peccatū, siue delictum, sed (lex subintrauit) id est sub sequēti tempore intrauit, nō vt per eam finiretur delictum, sed vt abundaret ex prauaricatione. Legem enim siue naturalem intelligamus quā in eorū appareret etatibus qui iam ratione uti possunt, siue cōscriptam, quē data est per moysen, quia nec ipsa potuit viuificare & liberare a lege peccati & mortis, quā tracta est, ab adā, sed magis addidit prauaricationis augmentum. Vbi enim non est lex, nec prauaricatio. Præuaricata ergo lege quē in paradiso data fuerat, nascitur homo ex adā cum lege peccati & mortis, de qua dicitur, iudeo aliam legem in membris meis &c. Que tamen nisi mala consuetudine postea roboretur facilius vincitur, non tantū sine gratia dei. Lege autem alia præuaricata quē est in vsu rationis animæ rationalis, in etate hominis iam ratione videntis, præuaricatores fiunt omnes peccatores terre. Præuaricata vero lege etiam illa quē data est per moysen, multo amplius abundat delictum. (Lex ergo subintrauit vt abundaret delictum) siue cum homines negligunt, quod deus iubet, siue cum de viribus suis presumptentes adiutorium gratiæ non implorant, & addunt infirmitati superbiam. Qui enim tales sunt, ignorant quā dispensatione lex data sit. Nō enī data est lex quā posset viuificare, quia gratia viuificat per fidē. Sed data est lex, ad ostendendum quātis peccatorum vinculis constringeretur, qui de suis viribus ad implendā iustitiā presumebant. Et ideo peccata non minuit, sed adiecit. Nō tamen propter hunc effectū data est, sed ex hominum prauitate hoc contigit. Non enim vicio legis sed illorum, sic abundauit peccatum, cum & concupiscentia, ex prohibitione ardentior facta est, & peccantibus contra legem præuaricationis crimen accessit. Non ergo iudei de lege gloriantur, quia non sunt per eam iustificati, sed abundantiori delicto grauati. Ideoq; magis humiliantur & confugiant ad implorandā christi gratiā, per quam & a peccato præuaricationis liberentur atq; sanentur. Delictum enim abundauit per legē. Sed nō ideo

despiciantur iudei, qui ad christum venerunt, quia vbi, id est, in quibus abundauerat delictum, quoniam accepta lege non ignorantur sed scientes delinquebant, ibi, id est in eis superabundauit gratia dei, hoc est sic abundauit, & sic dona sua multiplicauit, vt deleteret omnino delictum, & superior atq; maior existeret quā fuerat (delictum. Superabundauit) quia & hos perficit quos diabolus vincere non potuit, & delictum ad tempus fuit, gratia vero in eternum. (Ita superabundauit gratia, vt sicut regnauit in mortem peccatum) etiam quod nō ex adam traxerūt homines, sed sua voluntate addiderunt (ita & gratia regnet per iustitiam in vitam eternam) Non tamen est aliqua iustitia præter christum, sicut aliqua peccata præter adā. Ideo cum dixisset, sicut regnauit peccatū in mortē, hic nō addidit per vnū aut per adā, quia supra dixerat etiam de peccato illo quod subintrāte lege abundauit, & hoc utiq; non est originis, sed iam proprie voluntatis. Cum autē dixisset sic & gratia regnet, per iustitiā in vitam eternā, addidit (per iesum christum dominū nostrū) quia generante carne illud tantummodo trahit, quod est originale peccatū, regenerāte autem spiritu non solum originalis, sed etiam voluntariorum remissio peccatorum. Ita ergo superabundauit gratia, vt sicut regnauit peccatum in mortem, id est, sicut præualuit actuale peccatum & efficax fuit ducere homines in mortem, sic & gratia, id est, remissio peccatorum & accumulatio virtutum regnet, id est, præualeat, & omnem voluntatem suam in nobis potenter compleat, per iustitiam, id est, per subsequentem bonam operationem nostram, ducens nos in vitam eternam, non per nos ipsos, neq; per legem, sed per iesum christum. Post hæc quæstionem quē ab alio fieri poterat, ipse sibi facit, & quod opponi poterat, remouet. Quasi dicat. Quoniā supradixi, quia vbi abundauit peccatum, superabundauit gratia, ergo quid ex hoc dicemus? (Permanebim⁹ in peccato vt gratia abundet in nobis) id est, vt abundantiam gratiæ cōsequamur. (Absit) vt in eo iam maneamus. (Nam qui iam sumus mortui peccato (id est, qui per baptismū extincti peccato sumus) quomodo adhuc viuemus in illo?) Obedire desiderijs peccati, hoc est viuere peccato. Sed cum id gratia præstiterit, vt moreremur peccato, quid aliud facimus, si viuimus in eo, nisi vt gratiæ simus ingrati? Neque enim qui laudat beneficium medicinæ, morbos docet & vulnera a quibus hominē illa sanat. Sed quantomagis medicina prædicat, tantomagis vulnera, & morbi vituperantur. Sic laus & prædicatio gratiæ, vituperatio & dānatio est delictorū.

¶ An ignoratis quia quicumque baptizati sumus in christo iesu, in morte ipsius baptizati sumus: Cōsepulti enim sumus cū illo per baptismum in mortem, vt quomodo surrexit christus a mortuis per gloriā patris, ita & nos in nouitate vite ambulemus.

Mortui sumus peccato, nam per baptismum quem in morte christi percepimus, & an hoc ignoratis? (An ignoratis quia quicumque) siue serui siue liberi siue paruuli siue magni (baptizati) id est tincti, & abluti

Peccatū regnare in mortē quid sit.

Peccato viuere.

De cōse. di. iij. c. proprie in fin.

Ephē. iij. c. Colo. iij. b.

Vsq; de
ctio est
cōprehē
ret, quomodo dictum in euāgelio, omnes ab abraha vsq; ad dauid, generationes quatuordecim. Non enim excepto dauid, sed ipso etiam cōputato, numerus iste completur. Sic lex non est extra permanentiā peccati, quod dictum est, vsq; ad ipsam fuisse. Immo sicut nunc dicitur (lex subintrauit vt abundaret delictum.) Intrauerat enim in mundum ab initio peccatū, siue delictum, sed (lex subintrauit) id est sub sequēti tempore intrauit, nō vt per eam finiretur delictum, sed vt abundaret ex prauaricatione. Legem enim siue naturalem intelligamus quā in eorū appareret etatibus qui iam ratione uti possunt, siue cōscriptam, quē data est per moysen, quia nec ipsa potuit viuificare & liberare a lege peccati & mortis, quā tracta est, ab adā, sed magis addidit prauaricationis augmentum. Vbi enim non est lex, nec prauaricatio. Præuaricata ergo lege quē in paradiso data fuerat, nascitur homo ex adā cum lege peccati & mortis, de qua dicitur, iudeo aliam legem in membris meis &c. Que tamen nisi mala consuetudine postea roboretur facilius vincitur, non tantū sine gratia dei. Lege autem alia præuaricata quē est in vsu rationis animæ rationalis, in etate hominis iam ratione videntis, præuaricatores fiunt omnes peccatores terre. Præuaricata vero lege etiam illa quē data est per moysen, multo amplius abundat delictum. (Lex ergo subintrauit vt abundaret delictum) siue cum homines negligunt, quod deus iubet, siue cum de viribus suis presumptentes adiutorium gratiæ non implorant, & addunt infirmitati superbiam. Qui enim tales sunt, ignorant quā dispensatione lex data sit. Nō enī data est lex quā posset viuificare, quia gratia viuificat per fidē. Sed data est lex, ad ostendendum quātis peccatorum vinculis constringeretur, qui de suis viribus ad implendā iustitiā presumebant. Et ideo peccata non minuit, sed adiecit. Nō tamen propter hunc effectū data est, sed ex hominum prauitate hoc contigit. Non enim vicio legis sed illorum, sic abundauit peccatum, cum & concupiscentia, ex prohibitione ardentior facta est, & peccantibus contra legem præuaricationis crimen accessit. Non ergo iudei de lege gloriantur, quia non sunt per eam iustificati, sed abundantiori delicto grauati. Ideoq; magis humiliantur & confugiant ad implorandā christi gratiā, per quam & a peccato præuaricationis liberentur atq; sanentur. Delictum enim abundauit per legē. Sed nō ideo

Lex sub
intrauit.
vt. &c.
qualiter
hoc intel
ligatur.

Lex ad
quid sit
data.

abluti sumus (in christo iesu) id est in nomine christi (in morte ipsius baptizati sumus) Ac si dicatur. Numquid sacramentum ipsius baptismi ignoratis? In morte quippe christi baptizamur, vt in ipsius morte credentes & imitantes quasi mortui viuamus. Mortui enim per baptismum peccato non debemus ei iterum viuere, vt iterum mori ei necesse sit, (quia in morte christi) id est, in similitudinem mortis christi sumus baptizati, vt sicut ille semel mortuus est & semper viuit, ita nos semel mortui malo, semper viuamus bono. Quomodo enim mortuus peccare non potest, ita et nos in christo sumus commortui & implicari peccatis capitalibus non debemus, quia qui crucifixus est, nihil aliud facit nisi horam mortis expectat, & spiritum suum deo commendat, nihilque iam in hoc mundo appetit. Nam quemadmodum pedes & manus christi cruci sunt affixi, vt in nullam partem moueri possent, ita manus & pedes nostri debent imitatione mortis eius ligari, vt non possint ad peccatum moueri. Et ita nihil aliud intelligamus esse christi baptismum, nisi mortis christi similitudinem. Nihil autem aliud mortem christi crucifixi nisi remissionis peccati similitudinem, vt quemadmodum in illo mors vera facta est, sic in nobis vera remissio peccatorum, & quemadmodum in illo vera resurrectio est, ita & in nobis vera iustificatio. Et si hinc ostendimur mortui esse peccato, quia in morte christi baptizati sumus, profecto paruuli, qui baptizantur in christo peccato moriuntur, quia in morte ipsius baptizantur. Nullo enim excepto dictum est quia quicumque baptizati sumus in christo iesu, in morte ipsius baptizati sumus. Et ideo dictum est, vt probaretur nos mortuos esse peccato. Cui autem peccato paruuli renascendo moriuntur, nisi quod nascendo traxerunt? Vel in morte christi sumus baptizati, quia mors eius est, causa huius purificationis. (Vere in morte christi sumus baptizati) id est, in baptismo similes mortis eius effecti, quia etiam conscripti sumus illi per baptismum. Sicut enim nemo viuus potest sepeliri cum mortuo ita nemo qui adhuc viuit in peccato, potest in baptismo conspeli in christo. (Conspecti sumus cum illo per baptismum) vt quemadmodum ipse fuit sepultus corpore, sic peccatum nostrum lateat & sepeliatur sepulchro aquae, sicut ipse tribus diebus in sepulchro iacuit, sic nos tribus vicibus sepulchro baptismatis immergimur. Nam quod tertio mergimur, triduanæ sepulture sacramenta signamus, & dum tertio, ab aquis educimur, resurrectio triduanæ temporis exprimitur. Quia in illo aquarum elemento sepelitur, renouati per spiritum sanctum resurgamus. In aqua enim imago mortis, in spiritu pignus est vitæ, vt per aquam moriatur corpus peccati, quæ quasi quodam tumulo corpus includit, vt per virtutem spiritus renouemur a morte peccati. Conspecti sumus cum illo per baptismum & hoc in mortem, id est in defectum viciorum, vt vitia in nobis sint mortua ad exemplum mortis eius. Ad hoc sumus commortui & conscripti vt quomodo surrexit christus a mortuis per gloriam patris ita & nos vicis surgentes ad bona opera (ambulemus) de bono in melius (in nouitate vitæ) id est, vt quomodo glorifi-

catur pater per resurrectionem filii, ita & per conuersionis nostræ nouitatem glorificetur. Nouitas autem vitæ est, vbi veterem hominem cum actibus suis deponimus & induimus nouum qui secundum deum creatus est, in iustitia & sanctitate veritatis.

Vitæ nouitasque sit,

¶ Si enim complantati facti sumus similitudini mortis eius, simul & resurrectionis erimus. Hoc scientes quia vetus homo noster crucifixus est, vt destruat corpus peccati, vt ultra non seruiamus peccato. Qui enim mortuus est, iustificatus est a peccato. Si autem mortui sumus cum christo, credimus quia simul etiam viuemus cum illo.

Eph. iiii
Colo. iiii

Debemus exemplo resurrectionis christi ambulare in nouitate vitæ, vt nouam & incorruptibilem conuersionem ducamus, nec iam viciorum putredini corrumpamur. (Nam si sumus facti complantati) id est, a veteri ritu auulsi, & in nouitatem conuersionis translati. Hærentes (similitudini mortis eius) id est, imitantes pro posse nostro mortem eius vt abstineamus nos a peccato, quo ille prorsus caruit (simul & resurrectionis eius similitudini erimus complantati.) Arbor quæ plantatur, moritur antequam crescat, & demortua viuificatur, & viuificata fructificat. Sic & christus qui lignum vitæ est, iuxta salomonem, auulsus de præsentis seculo mortuus est, & per resurrectionem viuificatus, creuit in totam mundi latitudinem in quo & multum fructum affert. Notandum autem quia non dixit apostolus. Si enim complantati sumus morti eius, sed similitudini mortis eius. Christus enim semel ita mortuus est, peccato, id est, carni, vt peccatum omnino non fecerit. Nos autem ipsa morte qua ille mortuus est, peccato non possumus mori vt omnino nesciamus peccatum, similitudinem tamen habere possumus, vt imitantes eum abstineamus nos a peccato. Hoc enim recipere potest humana natura, vt in similitudine mortis eius fiat, dum ipsum imitando non peccat. Debemus ergo complantari (similitudini) id est, ad similitudinem mortis eius, vt imitantes innocentiam mortis eius, extinguiamur vicis, & fructificemus in operibus bonis. Tunc enim & resurrectionis eius similitudini, complantabimur. Omnis enim plantatio post hyemis mortem, resurrectionem in vere germinat. Si igitur & nos in christi morte complantati sumus, per hyemem huius seculi, in vere futuri seculi proferemus ex ipsa radice fructus iustitiæ. In similitudinem resurrectionis eius complantabimur, quando reformabit corpus humilitatis nostræ configuratum corpori claritatis sue. Complantemur inquit, similitudini mortis eius, (Hoc scientes, quia vetus homo noster simul crucifixus est) quoniam in illa morte domini peccati nostri figura pependit. Crucifixio quippe veteris hominis penitentis dolores intelligitur, &

Prouer. xj.

Paulus cur non dixerit si enim complantati sumus morti eius sed similitudini mortis eius.

Baptismus christi quid sit.

d continentia

Epi. Pauli.

Vet^o hō
quid in-
telligat^r
esse.

i. Io. iiii. a

continentiæ salubris cruciatus, xps enim qui vix-
rat vetus homo secundū pœnā, id est, secundū famē
& sitim, & huiusmodi, hoc modo vetustatē, id est,
nostræ mortalitatis infirmitatē finivit & deposu-
it, vt dolorem crucis sustinēs, sic haberet membra
distenta & confixa, vt ad priores actus moueri nō
possent, a quibus etiam sepultus quieuit humanis
subtrahit aspectibus, exigens a nobis, vt vetusta-
tē peccatorum cum dolore pœnitentiæ deponam⁹
& membra nostra per continentiam sint confixa
ne ad priora redeamus, a quibus ita perfecte qui-
escamus, vt nec eorum visio & memoria habeatur
Et si iam ista compleuimus, tunc vere vetus homo
noster simul cū xpo crucifix⁹ est. Vetus em̄ homo
est, vetusta cōuersatio fomes & cōsuetudo peccati,
& quicquid viciorū ex primo parēte sūpsit initiū.
Qui tñ noster est, quia ex nobis non ex deo. Et
iste vetus homo cum crucifixione christi ita debi-
latus est (vt dominante ratione destruat^r corp⁹
peccati) id est, tota peccatorum massa, ita (vt vltra
non seruiamus peccato) Corpus peccati, id est, pec-
catum, secundū omnia membra sua destruat^r. Vñ
enim vicium membrum est peccati, corpus vero
vniuersitas delictorum, quorum principiū est ori-
ginale peccatum. Christ⁹ autem non ex parte sed
integer est crucifix⁹, vt nos ex toto moriamur pec-
cato, & viuamus deo. Gratia enim dei per baptis-
mum christi qui venit in similitudine carnis pec-
cati, id agit, vt destruat^r corpus peccati. Destruit^r
autem, non vt in ipsa viuente carne concupiscen-
tia innata repente absumatur & nō sit, sed ne ob-
sit mortuo quē inerat nato. Destruit^r, non vt in-
terim non sit, sed vt non cogamur ei seruire. Hoc
enim est quod ait, vt vltra non seruiamus peccato.
Et vere non cogemur peccato seruire, quia iustifi-
cati sum⁹. Et vere iustificati, quia mortui. Qui em̄
mortuus est cum christo (iustificatus est) id est, li-
ber effectus a peccato, & alienatus, nec potest iam
peccare, quia sicut & Iohannes ait, omnis qui nat⁹
est ex deo non peccat. Crucifixus enim omnibus
membris dolore occupatis, peccare non potest sed
concupiscentijs & passionibus contradicit. Et
qui sunt christi, carnem suam crucifixerunt cum vi-
cijs, & concupiscentijs. Ille est iustificatus qui mor-
tuus est, id est, qui se ipsum pro christo vicijs mor-
tificauit aut martyriū pertulit. Sed si mortui sum⁹
cum christo id est, si imitatione mortis eius vitijs
sumus mortificati vt vltra non viuamus eis, credi-
mus, & pro certo speramus, quia simul etiam viue-
mus cum illo, vt vbi ipse est & nos simus, & quō
ipse in eternum & beate viuit ita et nos viuamus.

¶ Sciētes quod christus resurgēs ex mor-
tuis iam non moritur, mors illi vltra non
dominabitur. Quod enim mortuus est pec-
cato, mortuus est semel. Quod autē viuūt,
viuūt deo. Ita & vos existimate, vos quidē
mortuose esse peccato, viuentes autem deo,
in christo iesu.

Io. xi.

Viuemus cum christo qui sine fine viuit, nos dico
iā scientes quod christus resurgens ex mortuis, iā

amplius non moritur) id est non dissoluitur, sicut
lazarus & filius viduæ, quos ipse suscitauit, iterum
mortui sunt. Non enim talis fuit eius resurrectio
qualis eorum, sed talis vt amplius mori nō possit,
& talis etiam nobis promissa est (Iam non moritur
christus, & mors illi vltra non dominabitur) quæ
ad horam illi per ipsius piæ voluntatem domina-
ta est in cruce. Hoc dictum est contra manicheos,
qui negant christum veram carnem habuisse. Ad
hoc enim humanitatem suscepit, vt mors ei tem-
poralis in passione dominaretur, id est, veraciter
affligeret eum sicut verum hominem & occideret,
sicq; mors æterna dominium in nobis amitteret.
(Sed non vltra dominabitur ei mors) aliqua passi-
one, quia iam nihil molestiæ sustinebit. Impij ve-
ro licet post generalē resurrectionem, iam nō mo-
riantur, tamen sine fine mors illis dominabitur,
quia sicut scriptum est mors depascet eos. Et ad di-
stinctionem talis immortalitatis, dicitur nunc chri-
stus ita post resurrectionem suam immortalis, vt
ei p̄ alicuius molestiæ passionem mors vltra dñari
nequeat. Nam & electis eius, similis incorruptio &
impassibilitas tribuetur. Vere iam nō moritur xps
quia semel est mortuus, id est, ita vt mortem vltra
non iteret. Semel, quia pro peccato tollendo quod
vna mors sufficit tolerare, & ideo non est opus re-
petitione. Et hoc est. (Quod enim mortuus pecca-
to, mortuus est semel.) Vel peccato mortuus est, id
est, carni, in qua erat non peccatū sed similitudo
peccati. (Peccato enim mortuus est) quia similitu-
dini carnis peccati mortuus est, quando moriēdo
exutus est carne, vt per hoc mysteriū significaret
eos qui in morte ipsius baptizātur, mori peccato,
vt viuant deo. Peccatum enim non inerat ei. Et ta-
men quodammodo peccato mortuus est, dum mo-
reretur carni in qua similitudo peccati, vt cū secun-
dum vetustatē peccati nunquam vixisset, nostram
ex morte veteri, qua in peccato mortui fueramus
reuiuiscētē vitā nouā, sua resurrectione signaret.
(Et ideo mortuus est semel) vt nos a duplici morte
liberaret. Nos enim quia & mēte a deo recessim⁹,
& carne ad puluerē redimus, pœna duplē mortis
astringimur. Sed ille pro nobis sola carne mortuus
est, vt simplam morrem suam duplē nostræ cōiun-
geret, & nos ab vtraque morte liberaret. Quod er-
go mortu⁹ peccato, id est, peccati similitudini, mor-
tuus est semel, id est, sola carne. Sed quod post re-
surrectionē viuit, viuit deo, id est, in æterna beati-
tudine patris, quia sicut vita patris, ita & vita chri-
sti nullam inquietudinē recipit. Ita & vos. Id est,
sicut mors christi semel peccato facta est, & vita
deo phēniter manet, ita vos semel peccato moria-
mini vt iā ampli⁹ peccato nō viuatis, ne iterū opor-
teat vos peccato mori, & deo semp in bonis opib⁹
viuatis. Et hoc est. (Ita & vos existimate) vos imi-
tatione (christi mortuos quidē peccato) id est alie-
natos a peccato tempore baptismatis, sed viuētes
deo in virtutibus & nouitare vitæ, quæ est prima
resurrectio, vt adhereatis deo, & vnus cum eo spiri-
tus efficiamini, & hoc non in viribus arbitrij ver-
stri (sed in christo iesu) id est, in eius gratia & vir-
tute, quia sicut Petrus ait, non est in alio aliquo
salus. Non sine causa autem dictum est, existi-
mate, id est, cogitate vos mortuos esse pec-
cato.

Maniche
orū error

psalm⁹,
xlviij. c.

Christus
mortu⁹ ē
p̄ dō quō
hoc intel-
ligitur.

Mortuū se eē peccato apd semet ip sū existi mans an possit qñ q peccare. l. di. c. pē detet.

cato. Qui enim cogitat vel existimat apud semet-
ipsum peccatum mortuum esse, non peccat, ver-
bi gratia. Si me concupiscentia mulieris trahat, si
argenti, si auri, si prādi cupiditas pulset, & ponā
in corde meo quod mortuus sim cum christo, & de
morte cogitem, extinguitur continuo concupiscē-
tia, & effugatur peccatum. Omnia hæc ad illam res-
piciunt questionem, ne videatur apostolus dedisse
locum peccandi in eo quod ait, vbi abundauit pec-
catum, superabundauit gratia. Sequitur.

¶ Non ergo regnet peccatum, in vestro
mortali corpore, vt obediatis concupiscē-
tiis eius. Sed neque exhibeatis membra ve-
stra arma iniquitatis peccato, sed exhibe-
te vos deo tanquam ex mortuis viuentes
& membra vestra arma iustitię deo. Pec-
catum enim vobis non dominabitur. Nō
enim sub lege estis, sed sub gratia.

Qui dixit mortuos esse peccato & non debere vi-
uere in eo, cum nemo sit sine peccato determinat
a quibus maxime est cauendum, quasi concludat
quod supra querebatur, permanebimus in pecca-
to. Quia inquit, mortui estis peccato, & tamen nō
potestis in hac vita esse sine peccato, ergo saltem
non regnet peccatū in vestro mortali corpore. Nō
ait nō sit (sed nō regnet) peccatū quippe in cor-
pore mortali nō pluit esse, sed regnare, quia in
carne corruptibili nō regnare pōt, sed non esse non
potest. Hoc ipsum nāq; ei de peccato temptari, pec-
catum est. Quo quia quam diu viuimus perfecte
omni modo non caremus, apostolus quoniam hoc
expellere plene non potuit, ei de cordibus nostris
regnum tulit, vt appetitus illicitus, & si plerumq;
bonis nostris cogitationibus occulte se quasi fur
ingerit, saltim si ingreditur non dominetur. Quia
enim quelibet culpator iniqui pulsauerit, resiliens
illud non inuenit, sed suo domino subternit, pro-
culdubio regnat in eo, quoniam ad vicia mox vt
pulsauerit inclināt. Sed non ita fiat in vobis (Et
si sit peccatum) id est, fomes & delectatio peccati
(in corpore vestro) id est, iam vestri iuris, corpore
dico mortali, & ideo non sine peccato, tamen non
regnet in eo peccatum, id est, non faciat quod illi-
cite cupit (In corpore mortali) dictum est, quia in
immortali corpore non erit peccatum. Inest mo-
do peccatum cum delectaris, regnat si consenseris.
Est itaq; peccatum in corpore, sed non regnet (vt
obediatis concupiscentiis eius) quę ex carnis in-
firmitate nascuntur. Si enim non obediētis, &
si est peccatum in carne quod suadeat, quod dele-
ctet ad malum non obediendo facitis vt non re-
gnet quod est, & ita fiet postea vt nō sit quod erat
quando absorbebi ē mors in victoriā. Et non solū
modo nō regnet in vobis p cōsensum, sed etiā nō
regnet p operationē. Et hoc est. Nō obediatis p
cōsensū illicitis concupiscentiis (sed neq; exhibeatis)
id est, tribuatis (peccato) id est fomiti peccati (mē-
bra vestra arma, id est, instrumēta iniquitatis) hoc
est prauę actiōis, qua virtutes debellant, sicut qui
bus dam armis. Membra vocantur arma, quia his
vel iustitię vel, peccato militam. Et vnumquod-
que membrum si officium suum in malos vsus cō-

uerterit arma iniquitatis efficitur, ad iustitiam ex-
pugnandam, si manus furto, linguaq; mendatio
sit intenta, si oculus concupiscentię seruiat ad ex-
pugnandam pudicitiam, & cetera membra simili-
bus vicijs sint occupata. Peccatum enim quod est
in corpore nostro, quidam tyrannus est pugnans
aduersum nos, & membra nostra pro armis habe-
re querit ad debellandum nos. Non ergo sinamus
eum membris nostris contra nos pugnare. Surgit
ira, non demus ire linguam ad maledicendū, ma-
num aut pedem ad feriēdum. Nō surget ira ista
irrationabilis, nisi peccatum esset in membris. Sed
tollamus illi regnum, non habeat arma quibus cō-
tra nos pugnet. Discet enim non surgere, cum ar-
ma ceperit non inuenire (Ne exhibeatis inquā mē-
bra vestra peccato arma iniquitatis (id est, quibus
impleat iniquitas, sed exhibete vos deo tāquā vi-
uentes ex mortuis, i. velut iā a morte resuscitati
post resurrectionē enim non carnaliter viuunt, nec
peccat, sed diuinis & spiritalibus intēditur, & vos
qui a morte animę surrexistis, iam spiritaliter &
sanctę & deo viuere debetis. (Et mēbra vestra ex-
hibete deo arma iustitię) vt per ea deus pro iusti-
tia pugnet aduersus regnum peccati, deus em̄ est
qui operatur in vobis, scilicet vt manus quę ante
rapiebat aliena, nunc tribuat sua. Oculus qui ante
videbat ad peccandū, nunc videat ad boni operis
ministerium. Sic & cetera mēbra, iustitię seruiāt.
Quod bene si vultis implere potestis (nā peccatū)
id est fomes peccati, & delectatio iniquitatis quę
in carne est (non dominabitur) id est, non preuale-
bit (vobis) vt olim solebat. Ideo non dominabitur
(quia non estis modo sub lege) iubente & nō iuuā-
te (sed gratia) liberātē & iuuātē. Sub lege enim po-
sitis nō sub gratia dominatur peccatum, a quo nō
fit homo liber lege sed gratia. Non quia lex mala
est, sed quia illa nō libera est, quos reos facit iuben-
do, nō adiuvādo. Gratia quippe adiuvat, vt legis
quisq; sit factor, sine qua gratia sub lege positus,
tantummodo erat legis auditor.

¶ Quid ergo? Peccabimus quoniam non
sumus sub lege sed sub gratia? Absit. Ne
scitis quoniam cui exhibetis vos seruos ad
obediendum serui estis eius cui obedistis,
siue peccati ad mortē siue obediētijs ad
iustitiam? Gratias autē deo, quod fuistis
serui peccati, obedistis autem ex corde in
eam formam doctrinę in qua traditi estis,
Liberati autem a peccato, serui facti estis
iustitię.

Quoniam sub gratia sumus, ergo quid faciemus?
(Peccabimus quoniam non sumus sub lege, sed sub
gratia.) Id est ergo cessante vindicta legis impune
peccabimus? (Absit) vt peccemus. Lex enim peccā-
tes mox interfici iubebat, gratia vero etiā post cul-
pā expectat ad poenitentiam. Et ideo nunc isti vole-
bant apostoli sententiā ad hoc inflectere, vt, lice-
ret eis peccare, quoniam exuti erant a legis terrore.
Sed hoc ipse remouet, (Absit) inquit, vt ideo licen-
tius peccemus, id est, criminalia & capitalia pecca-
ta committamus, qualia lex damnare consueuerat,
d ij nam

Membra
quare vo-
cat arma

Epi. Pauli.

Vita pre
sens sine
minori-
bus pec-
catis. nō
pōt duci

nam sine minoribus peccatis hæc vita non potest duci. Vere nō debetis peccare sed poti⁹ bene operari, quia si peccaueritis, serui peccati eritis, sicut ecōtra si bene egeritis, serui iustitię efficiemini. Et nimis turpe est, vt cum dei gratia nos a peccato liberauerit, rursus occasione eius peccato seruiatis. (Nam nescitis) id est, an ignoratis quia (cui exhibetis) id est, preparatis & pręsētatis (vos seruos) id est, pronos (ad obediendum, serui estis eius) id est, voluntati eius seruire habetis (cui obedistis) id est, cuius obediētiōi colla vestra subiecistis. Postquam illi obedistis, serui eius estis, & si non antea cum primū illi consentiendo vos exhiberetis. Cui cūq; obedistis serui eius estis serui (siue peccati ducentis) ad mortem ęternam, siue serui (sanctę obediētiōis) ducentis vos (ad iustitiā) id est ad iustitię consummationē. Qui enim per fidē primo iustificati estis, nunc si diuinis pręceptis obediētes fueritis, ad summā iustitię perfectionē ascendetis. Eius estis serui, cui obedistis (Sed gratias ago deo) quia licet prius fuissetis serui peccati, iam tamē nō estis. Inde gratias refero, non vobis non libero arbitrio vestro (sed deo) per quem factum est, vt peccati seruitutē euaderetis. Gratias inquit deo (quia serui peccati fuistis) sed ipso liberante & adiuvante (iam non estis) quoniam obedistis deo non ex timore legis (sed ex corde) id est, ex bona cordis voluntate, vel non specie tenus, nō simulatiōe, sed ex cordis puritate. Obedistis dico, tendentes (in eam formā) id est, regulā euāgelicę doctrinę (in qua traditi estis) Hoc est in doctrinā informātē, & cōmōnētē mores vestros, i qua traditi estis a gratia dei, non per vos accessistis, vel a doctoribus estis in ea traditi. Quę scilicet doctrina est forma, quia imaginem dei deformatā restituit. Nec solum obedistis, sed etiam liberati estis, a peccato per spiritum sanctum quā accepistis in baptismo, quia vbi spiritus domini, ibi libertas. Et a peccati seruitute liberati, facti estis consentiendo & operando serui iustitię quod est summa libertas. Serui iustitię estis, cui obedistis, id est christi qui factus est nobis sapiētia a deo & iustitia & sanctificatio.

Euāgelis-
ca doctri-
na cur di-
cta sit for-
ma.

ij. co. iij.
d.

xvij. di.
c. omis.
xxxij.
q. j. c. re-
quisisti.

Humanum dico, propter infirmitatem carnis vestrę. Sicut enim exhibuistis membra vestra seruire immundicię, & iniquitati ad iniquitatem, ita nunc exhibete membra vestra seruire iustitię in sanctificationem.

Hactenus non esse peccandum hunc quid deinceps sit agendum, de quo nullus possit se excusare, quia nullus est qui non possit bene operari, saltim voluntate, quod item est per gratiam (Humanum inquit dico) id est quod potestis portare dico, quod nō excedat vires humanitatis & fragilitatis vestrę, sed quod satis complere potestis, et hoc facio (propter infirmitatē) id est, debilitatē & fragilitatē (carnis) id est carnalitatis vestrę, quia video vos adhuc esse leues & debiles secundum carnem, & ideo humane vos nō asperum quod dico quia hoc pręcipio (Sicut exhibuistis) id est, pręparauistis (membra vestra seruire)

Humana
hoc
est leue
& debile
secundum
carnem
ideo humane
vos non aspe-
rum quod dico
quia hoc pręcipio
(Sicut exhibuistis)

operando immunditię, id est, libidini quę carnem maculat (et iniquitati) id est, iniquę actioni, quę & si vestrum corpus non inquinat, proximo tamen nocere appetit iniquitati dico ducenti (ad iniquitatem) aliam maiorem, vt per incrementa malorum, proficeretis semper in peius, (ita nunc) post conuersionem cum sitis liberati (exhibete) id est, pręparate (membra vestra) quę sunt vestri iuris (seruire) operando (iustitię) ducenti (in sanctificationē) id est, in boni consummationem, & ideo est seruendum iustitię, ex qua prouenit tanta utilitas & honestas. Hoc est sicut tunc null⁹ timor coegit, sed voluptas peccati duxit, ita nunc delectatio iustitię adule, & si nondum perfecte. Si nequaquā ampli⁹ potestis, saltim tales estote, in fructu bonorum, quales fuistis dudum in actione vitiorum, ne debiliores vos habeat, sancta libertas, quos in carne validos habuit vsus terrenę voluptatis. Ita scilicet vnusquisq; vestrum virtutibus seruiat. sicut vicijs seruiebat. Multo enim amplius, & multo intēti⁹, iustitię quam immunditię seruendū est. Sed ego inquit humane ago. Eadem postulo similia requiro, vt vnum quodq; mēbrum ministeriū quod exhibuit vitijs aptet virtutibus, & actum quod exhibuit immunditię, ad castitatem nūc sanctificationemq; conuertat. Si non plus potestis vel tantum nunc agite quantum tunc egistis, ne fidem & doctrinam nostram, quasi asperam & importabilem fugiatis. Quid est autem sicut illud ita & hoc agite, nisi quemadmodum ad peccandum nullus vos cogebat timor, sed ipsius libido voluptasque peccati, sic ad iustitiam ducat, charitasque iustitię, & quā fortiter & instanter illa egistis, tam fortiter & instanter ista nunc agite. Et hæc quidem, nondum est perfecta iustitia. Tantū ne enim digna est iustitia, quantum digna fuit iniquitas. Sic amanda est ista, quomodo amatur illa. Absit vt sic, & vtinā vel sic. Ergo plus est amanda. In iniquitate enim secuti estis voluptatē, sed p iustitia debetis tolerare dolorem. Ecce nescio quis impudicus adolescens iniecit oculos in cōiugem alienā, adamauit, cupit peruenire, querit tamen latere. Sic enim amat voluptatem, vt plus timeat dolorem. Suauitas enim illa voluptatis, non est tanta vt vincat, etiam dolorem, doloreque pœnarum. Pulchritudo autem & delectatio iustitię tanta est, vt cuicumque amorem suum perfecte inspirauerit, faciat eum contemnere non solum quicquid in hoc mundo delectabat, sed & quicquid terret quicquid cruciat. Ad hanc iustitię perfectam delectationem hortari nunc volebat apostolus, sed auditores suos minus idoneos vidit. Ideoque condescendit eorum infirmitati, & pręceptum quod eis dabat temperauit. Humanum inquit, dico, & cætera vsque in sanctificationē. Iustitiā hic pro omnibus simul virtutibus nominauit, sicut e contrario iniquitatem pro omnibus simul vitiis posuit. Deinde addidit iustitię sanctificationē, quō videlicet castitatis partē, & generaliter cum cæteris & per semetipsam specialiter cōmēdaret. Et monet adiutores, vt si nec dum pro iustitia pœnas dolores mortēque cōtēnere valēt, saltim iustitię delectationē pręponāt voluptatib⁹ sui corporis, vt paulatim proficiāt ad maiora iustitię merita & fortius atque denotius seruiant sanctitati

insticte
pulchri-
tudo ac
delecta-
tio qua-
lis sit.

Iustitia
hic pro
omni vir-
tute su-
mitur

sanctitati quam luxurie prius seruierant, nec iam aliquid pro iustitia pati respiciant. Sicut enim illæ est iniquissimus quem nec poene corporales deterrent ab immundis operibus sordide voluptatis, ita ille est iustissimus qui nec poenarum corporalium terrore reuocatur a sanctis operibus luminosissime charitatis. Sequitur.

Cum enim serui essetis peccati, liberi fuistis iustitiæ. Quem ergo fructum habuistis tunc in quibus nunc erubescitis? Nam finis illorum mors est.

Idcirco iustitiæ seruire debetis non immunditiæ quia (cū essetis serui peccati) id est, cū peccatū domina retur vobis, et regnaret in corpore vestro mortali (liberi fuistis iustitiæ) id est caruistis dominio iustitiæ, quia nemo potest duobus dominis seruire. Quādiu enim quis peccato seruit, liber est iustitiæ, id est, alienus a iustitia. Et notandum est esse & libertatem culpabilem, et seruitutē laudabilem. Nā liberū esse iustitiæ crimen est, seruū vero eius esse, laudabile est. Liberum autē arbitriū vsq; a deo in peccatoribus non perijt, vt per ipsum peccent maxime omnes qui cum delectatione peccant & amore peccati. Nam dicente apostolo cum essetis serui peccati, liberi fuistis iustitiæ, ostenditur etiā peccato non potuisse seruire, nisi alia libertate. Liberi ergo a iustitia non sunt, nisi arbitrio libertatis, liberi autem a peccato nō fiunt nisi gratia saluatoris. Propter quod ammirabilis doctor etiam verba ipsa discreuit. Liberos enim dixit iustitiæ, non liberatos. A peccato autē non liberatos, ne sibi hoc tribuerent, sed vigilantissime maluit paulo superioris dicere liberatos, referens ad illam domini sententiā, si vos filius liberauerit, tunc vere liberi eritis. Sed hæc voluntas quæ libera est in malis quia delectatur malis, ideo libera in bonis nō est, quia liberata non est. Male libera est, quando eam peccare delectat. Liberaliter enim seruit, qui sui domini voluntatē libenter facit. Ac per hoc ad peccandum liber est, qui peccati seruus est. Vnde ad iuste faciendum liber non erit, nisi a peccato liberatus, iustitiæ seruus esse ceperit. Ipsa est vera libertas, propter recte facti letitiam, simul & pia seruitus, propter præcepti obedientiam. Et quando quidē peccato seruiuistis (ergo quem fructum) id est, quā vtilitatem (habuistis tunc) in illis viciorum actibus, (in quibus) maiorem turpitudinē (erubescitis nūc) cum sane mentis estis? Quasi dicat, Nullum fructum ibi tunc habuistis, vel si quem voluptatis fructum habere vos putatis, illæ talis fuit vnde merito nūc erubescatis. Hæc remuneratio, facit eos priora abhorretere, & magis obnoxios esse gratiæ. Merito nunc de præteritis erubescitis, nam finis illorum, id est, exitus vitæ est mors. Vel ita. De fructu quæro, nā de fine patet, quia (finis illorū est mors) non illa quæ communis est omnibus, sed illa quā nullus euadere valet, nisi qui conuertitur ad iustitiam, & de præteritis male gestis erubescit.

Nunc vero liberati a peccato, serui autem facti deo, habetis fructum vestrum in sanctificationem, finem vero vitam eter-

nam. Stipendiū enim peccati, mors. Gratia autem dei vita æterna, in christo iesu domino nostro.

De seruitute peccati, habuistis fructum confussionis, & in fine habitari eratis mortem æternam, sed de dei seruitio nunc habetis fructum sanctificationis, & in fine habebitis vitam sempiternā. Et hoc est, Tunc quidem ita. Sed (nunc) cum cōuersi estis per christi gratiam (liberati peccato) cui seruiebatis, nec solum a peccati seruitio erepti (sed etiam facti deo serui) qui tunc eratis liberi iustitiæ vt iam libere possitis opera bona facere (& habetis fructum vestrum) id est, vobis vtilem & congruam, quā nullus modo per nos habere possumus, sed per spiritum sanctum qui datus est. Hunc fructum habetis donante spiritu sancto, ducti (in sanctificationem) id est, in virtutum consummationem, nec solum hoc habebitis, sed etiam (finem) laboris quem in dei seruitio sustineris percipietis (vitam æternā) corporis & anime. Dixi quia finis illorū quæ prius faciebatis est mors, & merito dixi (Nam stipendiū) id est præmiū peccati (est mors) Sed rursum eō contrario subiecti quia p nobis q nūc facitis cōsequimini in fine vitā æternā, qm (gratia dei) quæ miseris corditer bene agētes remunerat (est vita æterna) stipendium dicitur a stirpe, & pendo. Et quod est merces operati, hoc est stipendiū militanti. Stipendiū ergo peccati merito mors dicitur, quia militiæ diabolicæ mors æterna tanquā debitum redditur. Vbi cū posset apostolus dicere & recte dicere, stipendium autem iustitiæ vita æterna, maluit dicere, gratia autem dei vita æterna, vt hinc intelligeremus non meritis nostris deum nos ad æternam vitam, sed pro sua miseratione perducere. Cū enim dixisset stipendium peccati mors, quis nō eum cōgruentissime & consequenter addere iudicaret, si diceret stipendium autem iustitiæ vita æterna? Et verū est. Quia sicut merito peccati, tanquā stipendium redditur mors, ita merito iustitiæ, tanquā stipendium vita æterna. Sed aduersus elationē caute militans, stipendium inquit, peccati mors. Recte stipendium, quia debetur, quia digne retribuitur, quia merito redditur. Deinde ne iustitia de humano se extolleret bono merito sicut humanum meritum malum non dubitatur esse peccatū, nō a contrario retulit dicēs stipendiū iustitiæ in vita æterna, sed gratia inquit, dei vita æterna. Et hæc ne prætermediator ē aliqua via alia quæreretur, adiecit in christo iesu domino nostro. Tanquam diceret, Audito quod stipendium peccati sit mors, quid te disponis extollere o humana non iustitia sed nomine iustitiæ plane superbia? Quid te disponis extollere & contrariam mortī vitam æternam, tanquā debitum stipendium flagitare? Cui debetur vita æterna, vera iustitia est. Si autem vera iustitia est, ex te nō est. Desursum est, descēdēs a patre luminū, vt haberes eā pfecto accepisti. Quid em boni habes quod nō accepisti? Quapropter si acceptus es vitā æternā, iustitiæ quid est stipendiū est sed tibi gratia est, cui gratia est & ipsa iustitia. Tibi em tāquā debita redderet, si ex te tibi esset iustitia cui deberetur. Nunc vero de plenitudine eius accepimus nō

Stipendium vnde de dicitur

Epi. Pauli.

solū gratiā qua nunc iuste in laboribus vsq; in finē viuam⁹, sed etiā gratiā pro hac gratia, vt in requie postea sine fine viuamus. Gratia enim nisi gratis esset, gratia non esset. Et ideo intelligendum, vt diximus, etiā ipsa hominis bona merita, esse dei munera. Quibus cū vita aeterna redditur, gratia p gratia redditur.

Caput septimum.

f. Co. vii
8.

Text⁹ ex
positio.

A Ignoratis fratres (scientibus enim legem loquor) quia lex in homine dominatur, quāto tempore viuit? Nam quę sub viro est mulier, viuēte viro alligata est legi. Si autē mortuus fuerit vir eius, soluta est a lege viri. Igitur viuente viro vocabitur adultera, si fuerit cum alio viro. Si autē mortuus fuerit vir eius, liberata est a lege viri, vt non sit adultera, si fuerit cum alio viro. Itaq; fratres mei & vos mortificati estis legi per corpus christi, vt sitis alterius qui ex mortuis resurrexit vt fructificemus deo.

Dicerent iudæi. Cur dicis in christo iesu vitā eternā esse, & non potius in legis obseruantia? Et apostolus. Quia iam finem habet, & non dat vitā, sed auget peccatū. Hactenus enim de vi gratię loquutus est, & nunc incipit difficultatem legis ostendere & quod vltra non sit tenenda, vt illos hortetur sine timore sub gratia viuere. Ne enim miraretur quod dixerat non estis sub lege, sed sub gratia inchoat per rationes demonstrare, legē esse finitam & prius etiā nō iustificasse subditos sed magis peccatores constituisse. Nam vsq; ad christū fuit data, & ideo post acceptionem gratię non est tenenda. Quod in his sententijs ostenditur, an ignoratis fratres &c. Ordo est (An ignoratis) hoc quod lex i homine dominatur vt ei obediat quanto tempore viuit, id est, quā diu statum habet, ipsa lex. Quod non debetis ignorare quia legem scitis, & ego loquor (scientibus legem) in qua quod dico manifestatur. Scientes legē intelligamus hebręos quos secundum legē de legis fine instruit apostolus. Vel etiā gentiles romani sciebant legē, quia non erant barbari, sed naturalē iustitiā comprehenderant, partim ex græcis sicut gręci ex hebræis (Lex i homine dominatur, quanto tempore) ipsa lex viuit, & idcirco cū mortua fuerit, non dominabitur illi amplius, sed liberum dimittet. Docet autē domin⁹ eam esse iam mortuā, id est, cessasse iuxta carnalem intelligentiā vel obseruantiam, dicens. Lex & prophete vsq; ad iohannē, ex eo regnū dei euangelizatur. Quod bene prefiguratū est, quando mortu⁹ est moyses, & iesus suscepit principatū populi israel. Moyses enim legē designauit, & iesus dominū christū atq; gratiā euāgelicā. Mortuo igitur moyse successit iesus in principatum, quoniā mortua lege secundum carnales obseruantias succedit euāgelica gratia. Et hoc est quod apostolus dixerat (non estis sub lege, sed sub gratia) id est, non estis sub moyse sed sub iesu, quia moyses mortuus est, & iesus imperat. Iustum ergo fuit vt moyses, id est,

lex dominaretur, in quolibet homine subiecto quā diu viueret, & post mortem suam dominū amitteret, quatinus quicūq; tempore legis seruiliter cogebantur eam facere, post liberatoris aduentū, possēt liberi ad euāgelicā libertatem venire. Quod apostolus per simile probat. (Nam mulier quę est sub viro, viuente viro alligata est legi viri) vt non possit ab eo discedere (Sed si vir eius fuerit mortuus, soluta est a lege viri) Sic etiam quā diu lex statū habuit debet seruari. Sed si lex statum amittit, soluitur homo ab ea. Et quia viuente viro alligata est, igitur viuente viro vocabitur adultera, si fuerit cum alio viro. Sic finita & sublata lege liberatus est homo per grātiā, vt non preuaricaretur si ad christū trāsserit dimissis figuris. Hoc em̄ exemplo docet apostolus christianum a lege factorum exutū non ab omni lege, sicut mulier a lege viri exuit, nō a lege nature, nec vltra debere esse sub lege. Si em̄ lex ei viuit adulter est, nec prodest christianū dici. Nā si legē seruat adulter est & in fide & in lege, nec prodest ei christus. Hęc etiā similitudo, tota debet intelligi mystica, vt vir sit Moyses hoc est lex, mulier anima vel plebs. (Nam mulier quę est sub viro) id est plebs vel anima iudaica, quę est sub moyse (viuēte viro) id est, viuēte moyse hoc est statum habente lege (alligata est legi) vt non possit recedere ab eius carnali obseruatione. Si autē mortuus fuerit vir eius id est, Moyses quē admodū supra docuimus (soluta est mulier a lege viri) id est, plebs hebręorum a iugo legis, vt non impediatur christo copulari. Et quia nūc solūmodo soluitur, igitur viuente viro id viuēte moyse durante legis actū vocabitur adultera si fuerit cum alio viro, id est, crimen incurrit adulterij, si carnalem legis obseruatiā deferens solā spiritalē christi doctrinam tenere voluerit. Non enim deferenda fuit suo tēpore illa carnalis obseruatio legis, sicut & nunc non est assumenda. (Sed si mortuus fuerit vir eius Moyses) id est, si lex actū cessante dormierit, soluta est ipsa plebs hebręorum (a lege viri) id est, a contritione mosaycæ institutionis, vt non sit adultera sed casta si fuerit (cum alio viro) id est, cū christo, vt illi soli complexibus amoris inhereat, & solam spiritalē doctrinam custodiat. Deinde apostolus adaptat similitudinē. Quādoquidē inquit (viuente viro ligata est mulier, & eo mortuo soluta est) iuxta sensum qui tractatus, itaque & vos o fratres quemadmodum vos apostoli mortificati estis legi, vt vltius non viuatis in ea. Debuisset dicere mortificata est vobis lex, sed hoc inter iudęos dicere adhuc intractabile videbatur, & ideo magis intelligēdum reliquit. Et idem valet quod dixit. Lex enim mortua est, quando carnalis eius actio penitus cessat. Et ille legi mortuus est, qui ab huiusmodi actione cessauit. Caute ergo loquit⁹ est apostol⁹ ne iudęos offenderet, eligēs potius dicere mortificati estis legi quā mortificata est lex vobis, cū vtrūque idē significet. Nihil inquit legi debetis quę data est vsq; ad christū, sed mortificati estis illi per corp⁹ christi (id est, per hoc quod christus carnem assumpsit. Ex quo enim ille corp⁹ induit, lex mori cepit in actione fidelium, quia lex & prophetę vsque ad iohannē sicut ipse loquitur. Dimissis ergo per nouitatē gratię peccatis cessante in vobis actione legis (mortificati estis le-

Sensus
mystic⁹.
Adulter
si legem
seruet
quid ei
prosit.

Viro vi-
uēte qua
liter li-
gata sit
vxor,

gi per

gil per corp⁹ christi) id est, per misterium incarnationis eius. (Vel mortificati estis legi) id est, figuratiuis umbris (per corp⁹ christi) id est, per completionē solidę veritatis quę in christo. Quātū enim distat inter umbrā, & corp⁹, tātū inter illa quę fiebant in veteri testamēto, & ea quę fiunt in nouo. (Et ideo per corpus christi mortuus est legi) quia per veritatem euāgelicam cessauit ab umbratili actione legis. (Mortificati estis legi) id est, soluti a lege mortuo vobis Moyse (vt sitis) sponsa alterius viri cui⁹ non pudet esse (quia surrexit ex mortuis) & superata morte in eternum viuūt. Vel merito debetis ei⁹ esse, quia vos sanguine suo redemit, & calcata morte surrexit vt vos possideat quos moriēdo adquisiuit. Ideo surrexit vt & nos a morte aīę faceret resurgere (vt fructificarem⁹) id est, fructū boni operis faceremus deo, qui antea fructificabam⁹ morti.

Cum enim essemus in carne passionēs peccatorum quę per legem erant operabatur in membris nostris, vt fructificarent morti. Nūc autē soluti sumus a lege mortis in qua detinebamur, ita vt seruiamus in nouitate spūs, & nō in vetustate literę.

Vere nunc debemus fructificare deo, cum simus legi mortificati, quoniā prius fructificauimus morti. Nam cum essemus in carne quę carnis sunt operantes, quod est sub lege esse, passionēs peccatorum, operabantur in membris nostris. (Cum essemus in carne) inquit, id est, carnalibus desiderijs astricti teneremur. (Cum essemus in carne) id est, presumemus de carne. Nō enim qui loquebatur apostolus iam exierat de ista carne, aut eis loquebatur qui iam exierat de ista carne sed adhuc & qui loquebatur, & quibus loquebatur, in carne erant.

Quid est ergo cū essemus in carne, nisi cū de carne pręsumeremus, hoc est de nobis cōsideremus. De homine enim dictum est, videbit omnis caro salutare dei, id est, omnis homo. Ergo (cum essemus in carne) id est in concupiscentiis carnalibus versaremur, & ibi totam spem nostram tamquam in nobis poneremus, (passiones peccatorū) id est, incentiua viciōrum, quę per legem erant, quia per legem accesserant. Vbi enim non erat gratia liberatoris, augebat peccandi desiderium prohibitio peccatorū. Ille passionēs (operabantur in membris nostris) id est ducebant mēbra nostra ad mala opera. Et hoc ideo, quia eramus in carne. Passiones enim illę peccatorum, id est vehementes concupiscentię dicte passionēs quia intrinsecus mentē affligunt, idcirco nos vicerunt, quia in malo loco nos inuenerunt. Hoc est in carne. Migrandū est ergo a carne etiam dum adhuc viuimus in carne, vt non simus in carne, sed in spiritu, id est, non in nobis sed in deo spem ponamus, nec in carnalib⁹ sed in spiritalibus delectemur. Nam qui in carne est, id est, qui in se remanet, nec se transcendit, vt ad deū cor subleuet, non habet deū adiutorem, & idcirco superatur, & fit non adimpletor legis, sed prauaricator. Et ita passionēs peccatorū, id est, concupiscentię vehementes, & immoderata desideria operantur in membris eorū qui in carne sunt, id est, ducunt ad effectum operis mala quę cupiunt, dum manus

agunt mala, os loquitur mendacium, oculi vident illicita, aures delectantur audire praua. Quę passionēs sunt per legem, quoniā ipsa legis prohibitio, fuit causa vt ille appetitus carnis adeo vehemens esset. Minor enim erat concupiscentia, quādo ante legem securus homo peccabat. Multo autem maior facta est, quando legem dei cepit transgredi. Et hec sicut dictum est passionēs operabantur in membris nostris (vt fructificarent morti) id est vt facerent opera digna morte aeterna. Fructus enim peccati, mors est. Et si damnandus erat peccator, quam spem habet prauaricator? Tunc quidem sub lege positi fructificabamur morti. Sed nunc cū simus mortificati legi per corpus christi, soluti sumus per libertatē nouę gratię a lege. Quę dicitur lex mortis, quia per medium, id est, per peccatum fuit causa mortis, dum peccantes non ad pœnitentiam expectaret, sed mox interfici iuberet. Ideo etiam lex mortis, quia stipendiū peccati mors, aculeus vero mortis peccatū, virtus autē peccati lex. Peccando enim ad mortē animę labimur, & vehementius peccamus lege prohibente, quā si nulla lege prohiberemur (Sed iam remissis peccatis soluti sumus ab hac lege in qua detinebamur) id est vt quādā necessitatis carnalia eius mandata seruare cogebamur, nec ad spiritalem libertatē assurgere permittebamur, quia nunquā solui, nisi per gratiā christi poteramus. Soluti inquā sumus (ita vt seruiamus deo in nouitate spiritus, & nō in vetustate litterę) id est spiritualis gratię pręceptis obediamus, non littetā legis sequentes quę iam senuit vt mori, id est cessare debeat. Quod enim antiquatur & senescit, prope interitū est. Et lex quid aliud est quā sola litera, eis qui eam legere nouerunt, & implere non possunt? Nō enim ignoratur ab eis quibus conscripta est. Sed quoniā intantū nota est, in quantū scripta legitur, non in quantū dilecta perficitur, nihil est aliud talibus nisi litera. Quę litera nō est adiutrix legentiū, sed testis peccatiū. Ab ei⁹ ergo dānatione liberant, qui p spiritū sanctū innouantur, vt iam non sint obligati literę ad pœnā, sed intellectu per iustitiā copulati. Itaq; seruiamus in nouitate spiritus, id est, in nouitate quā dat spiritus sanctus infundendo charitatē & innouando interiorē hominē. Et sic in hac nouitate seruiamus vt nihil addamus de legis operibus quę vetustasunt, & sepulturę magis tradenda.

Quid ergo dicemus? Lex peccatū est? Absit. Sed peccatum non cognoui nisi per legem. Nam cōcupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret, non cōcupisces. Occasione autem accepta, peccatum per mandatū operatum est in me omnē concupiscentiā.

Videbatur apostolus per supradicta verba legem culpasse, & ideo sentiens contra obscuritatem doctorum suorū, cogitationes hominum commoueri prior ipse voluit dicere & remouere, quod sibi aliquis poterat obicere. Quia dixi inquit passionēs peccatorum esse per legem, quia dixi soluti sum⁹ lege mortis in qua detinebamur, quia dixi seruiamus in nouitate spirit⁹, & non in vetustate literę ergo (quid dicem⁹ ex his verbis meis? Dicem⁹ ex d iij. his esse,

Esse in carne quid sit

Lu. iij. b
fit.

Passiones peccatorum quid dicantur.

De cōst. c. nā concupiscentiam. Exo. xx Deut. v

Epi. Pauli.

Qualiter
peccatū
per legē
cogno-
scitur.

his esse consequens quia lex peccatum est. (Absit) ut hoc dicamus (absit) ut lex sit peccatum. Non est peccatum lex, quia non est mala sed bona quantum ad se. Et quāvis bona, nō tamen sufficiens ad salutē sine gratia. Quod nūc apostolus ingreditur ostēdere & loquitur voce humani generis, lex inquit, non est peccatum, sed index peccati (quia peccatum non cognoui nisi per legem.) Quare intelligimus legem ad hoc datā esse, non ut peccatum infereretur, neque ut extirparetur, sed tātum ut demonstraretur, quatin⁹ animā humanam quasi de innocentia securam, ipsa demonstratione peccati reā faceret, ut quia peccatum sine gratia vinci nō posset, ipsa reatus sollicitudine, ad percipiendam gratiam conuerteretur. Idcirco, non ait peccatum non feci nisi per legem, sed peccatum nō cognoui nisi per legem. Vnde apparet per legem peccatū non instrū, sed demonstratum esse. Et quomodo medicina non est causa mortis, si ostendat venena mortifera licet his mali homines abutantur ad mortē, & vel interficiant vel insidiantur inimicis, sic lex data est ut peccatorum venena monstraret, & hominem male libertate suā abutentem, qui prius ferebatur improvidus, & per praecepta labebatur, freno legis retineat, & compositis doceat incedere gressibus, lex docuit hominem quid esset peccatum, quia prius nesciebantur quādā vel esse peccata vel adeo grauiā, vel esse puniendā. Vere peccatum non cognoui, nisi per legē. Nā concupiscentiā esse peccatum nesciebam, nisi lex diceret (nō concupisces) hoc ideo elegit apostol⁹, generale quiddam quo cuncta complexus est, tanquam haec esset vox legis, ab omni peccato prohibentis, quod ait non concupisces. Neque enim peccatum vllum, nisi concupiscendo cōmittitur. Non ait concupiscentiam nō habebam, sed nesciebam eā esse peccatū. Habebam quidem eam, sed tanquā naturale bonū esse credebam. Postquam autem lex dixit non concupisces, cognoui nō naturale bonum, sed per peccatum accidens, esse malum concupiscentiam. Hec & sequētia apostol⁹ in se solo generalem agit causam, & sub psona sua fragilitatē describit cōditionis humanē. (Nesciebam inquit, concupiscentiā esse malum.) donec audiui eam prohiberi in lege. Sed (peccatum) id est fomes peccati accepta occasione stimulandi per mandatū legis, operatus est omnem concupiscentiā. Peccati enim nomine, vel fomes peccati nunc intelligitur, ut diabolus auctor peccati. Et talis est nostra carnalitas, ut ardentius desideret prohibita, quibus non memoratis iaceret quasi sopita. Sed & diabolus videns legem in auxiliū hominibus datā, magis exarsit, & magis institit, ut eam illis verteret in perniciē, cum prius quasi secure possidens eos minus temptaret. (Et sic occasione per mandatū accepta, fecit in me omnem concupiscentiam.) Minor enim concupiscentia erat, quando ante legē securus peccabā. Minor erat, quando meam mouebat libidinē. Omnis est, quando transcendit legē. Cum ergo putarē quod propriis viribus iubente lege possem concupiscentiam libidinis vincere, maioribus vrgebar eius stimulis, & infirmitate in me eius cupiditas augebatur. Nam ubi spiritus sanctus nō adiuuat inspirās pro concupiscentia mala concupiscentiā bonam, id est diffundēs in cordibus charitatē, profecto lex quā-

Peccati
nomine
quid in-
telligit.

uis bona auget prohibendo desiderii malum, sic ut aquē impetus, si in eā partē non cesset influere vehementior sit obice opposito. Cuius molē cum euicerit, maiore cumulo praecipitatus, vehementius per prona prouoluitur. Similiter nāq; & fluxus concupiscentiē oppositis sibi legis, obicibus frenatus est nō siccatus, ac postmodum ruptis eisdē obicibus vehementior exiuit. Nescio enim quomodo hoc ipsum quod concupiscitur, sit iocūdius dum veratur. Recte itaque dicitur, quia peccatum occasione stimulandi accepta per mandatū legis operatum est in me omnē concupiscentiā, quia ubi non est gratia liberatoris, auget peccandi desiderium prohibitio peccatorū, & lex dum concupiscentiam probibet, quodammodo eam inflamat.

¶ Sine lege enim, peccatū mortuum erat. Ego autem viuebam, sine lege aliquando. Sed cum venisset mandatū, peccatum reuixit. Ego autem mortuus sum, & inuentum est mihi mandatū, quod erat ad vitam, hoc esse ad mortem. Nam peccatum occasione accepta, per mandatū seduxit me, & per illud occidit.

Vere per legem cognoui peccatū, Nam (sine lege erat peccatum mortuum) id est latebat non apparebat, & omnino tanquā sepultū ignorabatur. Vel ita. Iure dixi per mandatū. Nam quando lex non erat, peccatū mortuū, id est, debile & quasi sopitū, dum prohibitionē legis nō incitaretur. Peccatum quidē erat mortuū, ante legē. (Sed ego viuebam sine lege aliquando) id est prius quā data esset lex. (Viuebam sine lege) id est nulla ex peccato morte terrebar, quia non apparebat cum lex non esset. Patet quia non ex persona sua proprie, sed generaliter ex persona hominis loquitur apostolus. (Viuebam) id est viuere me arbitrabar, quia nesciebam animam meam per peccatum esse mortuam, dum me sine peccato esse putarē. (Sed cū venisset mandatū) id est cū data esset lex, ilico peccatū reuixit, id est, apparuit, sentiri cepit, rebellare aduersum me cepit. (Reuixit peccatum) quia aliquando vixerat. Nō enim potest reuiuiscere, nisi quod vixit aliquando vixerat enim aliquando peccatū in paradiso, quādo cōtra datū praeceptū satis apparebat admissū. Cū autē a nascētib⁹ trahit⁹, tanquā mortuū sit, tēne repugnās iustitiē malū eius prohibitionē sentiatur. Cum enim aliud iubetur atque probatur, & aliud delectat, atq; dānatur, tunc peccatū quodāmodo in noticia nati hominis reuiuiscit, quod in noticia primi facti hominis aliquando iam vixerat. Sic igitur adueniente mandato legis reuixit peccatū quod mortuū fuerat, id est, occultatū, cum mortales nati sine mandato legis homines viuerēt, sequentes concupiscentias suas sine vlla cohibitione. Peccatū quidē reuixit (sed ego mortuus sum) id est mortuū me esse cognoui, manifestatione peccati. Quia iam etiā prauaricatione peccati qui videt per legē quid facere non debeat, & tamē facit. (Mortuus sum) in anima, quia prauaricator factus sum, & inde me mortuū esse perspexi. Vel ideo vidi mortuū, quia reatus prauaricationis certū mortis supplicii cōminabatur. (Et inuentum est mihi mandatū

Peccatū
qualiter
adueniē
te mada-
to reui-
xit.

Peccatū
est stimu-
lus mor-
tis.

Lex na-
turalis.

Tob. iiii
c. & mat.
vii. b.

Infantia
qualiter
legē na-
turalem
ignorēt.

mandatum quod erat datū ad vitā consequendā, hoc esse, ad mortem incurredā. Quod enim si custodiretur proficiebat ad vitā, hoc neglectum perduxit ad mortē. Mandato enim si obediatur, utique vita est. Si inuentum est esse ad mortē, dum sit contra mandatum, ut non solū peccatū fiat, quod etiā ante mandatū fiebat, sed hoc abundantiū & pernitiosius ut iam abscedere & prauaricante peccetur. (Inuentum est mihi) id est, non deus ad mortē dedit mandatū, sed visum est mihi tanquā mortiferū, eo quod illud virtute propria implere nō possum, cum ego non mandatū vitio sed stimulo concupiscētiā morte percussus, moriar. Stimulus enim mortis, peccatum est. Idem igitur mandatū quod erat datū ad vitā intentione dantis, quia bonum erat obediēti, inuentum est, id est, probatum mihi peccanti esse ad mortem. Et vere ad mortē. (Nā peccatum) id est, fomes & delectatio peccati, (occasione accepta per mandatū) quod erat contra se (seduxit me) falsa dulcedine, id est, seorsum a bono duxit, & in malum traxit (& per illud occidit) id est, per mandatū transgressionem ad eternam damnationē perduxit. Gladio enim quē portabam, id est mandato legis, occidit me inimicus, quia praeſumebā de viribus meis, & ideo sum victus. Seduxit enim me peccatum occasione accepta per mandatū, siue quia suasio delectationis ad peccandum vehementior est, cum adest prohibitiō, siue quia etiam si quid homo fecerit, secundum iussa legis, si adhuc non sit fides quē in gratia est, vult sibi tribuere nō deo, & superbiendo plus peccat. Peccatum itaque non legitime vtēs lege, ex prohibitionē aucto desiderio, dulcius factum est, & ideo seduxit vel fefellit. Fallax enim dulcedo est, quem plures atq; maiores poenarum amaritudines sequuntur. Quia ergo ab hominibus nondum spiritalem gratia consequentibus suauius admittitur, quod vetatur, fallit peccatū falsa dulcedine. Quia vero accedit etiā reatus prauaricationis, occidit. Hāc diximus, legē quē per Moysen data est intelligentes. Est autem & naturalis lex quē in corde scripta omnes continent nationes, & nullus hominum est, qui adhuc expers est, rationis, qui hanc nesciat legem. Vnde & omnis nudus sub peccato, & vniuersi hoīes prauaricatores legis sunt. Et idcirco iustū iudiciū dei est scribentis in corde humani generis, quod tibi fieri nolueris alteri ne feceris. Quis enim ignoret homicidium, adulteriū, furtum, & omnem concupiscētiā esse malum, ex eo quod sibi nolit fieri? Si enim mala esse nesciret, nunquam sibi doleret illata. Hanc legē nescit pueritia, ignorat infantia, & peccans absque mandato non tenetur lege peccati. Maledicit pater & parētes verberat, & quia nec dum accepit legem sapientiē, mortuum est in eo peccatum. Cum autem mandatū venerit, hoc est tempus intelligentiē apparentis bona, & vitantis mala, tunc incipit ei peccatum reuiscere, & illi mori, reusque esse peccati. Atque ita fit, ut tempus intelligentiē quo dei mandata cognoscimus, ut perueniamus ad vitam, operetur in nobis mortem si agamus negligentius, & occasio sapientiē seducat nos atque supplantet & ducat ad mortem. Nō quod intelligentia peccatum sit, lex enim intelligentiē sancta & iusta & bona est, sed per intelligentiam

tiam peccatorum atque virtutum mihi peccatum nascitur, quod priusquam intelligerem, peccatum esse non noueram. Atque ita factū est ut quod mihi pro bono datū est, meo vicio mutetur in malū,

Itaque lex sancta quidem & mandatū sanctum, & iustum & bonum. Quod ergo bonum est, mihi factum est mors. Absit. Sed peccatum ut appareat peccatum, per bonum mihi operatum est mortem, ut fiat supra modum peccans peccatū per mandatū.

Quandoquidem dicit non concupisces, & mandatū legis datum est ad vitam (itaque lex quidem est sancta) id est, sine vicio, quoniam prohibenda prohibet (& mandatū) id est, quicquid a me est iustum fieri (est sanctum) id est, non reprehensibile (& iustum) id est, equum, quia nil prater aequitatem mandat faciendum, dum dicit oculo pro oculo, pedem pro pede, dentem pro dente exiges, & similia. Hoc enim valde iustum est. (Et bonum est mandatū) id est, vtile & fructuosum. (Lex ipsa est sancta) id est, pura a forde omnis vicii, quia nihil iniquationis in se habet, sed absq; vicio docet, dum dicit non concupisces, non mechaberis, & similia, quamuis per eam prauī hominēs magis inflammentur, ad concupiscendum & mechandū. Et mandatū id est, hoc quod per eam praecipitur, est sanctum in se, & iustum, id est, iustificans peccatorem, & bonum, id est, vtile, vitam adquirens. Lex enim in hoc loco dicitur secundum quod prohibet malum, velut cum dicit non concupisces, non furaberis, non falsum testimonium dices, mandatū autem secundum quod praecipit facere bona sicut est honora patrem & matrem, & diliges proximum tuum sicut te ipsum. Et notandum quā patenter ab apostolo nunc lex laudatur. Paulo ante verbo illo quo dixerat. Absit. Defenderat eam a crimine, nondum laudauerat. Aliud est enim a crimine obiecto defendere, aliud est debito praeconio predicare. Crimen obiectum fuit, quid ergo dicemus, lex peccatum est? Defensio. Absit. Modo autem, itaque lex quidem &c. Lex quidem sancta est, sed illi non sunt sancti, qui male vtuntur lege. Nam in male vtente viciū est, non in mandato ipso quod bonum est. Quoniam lex bona est, si quis ea legitime vtatur. Male autem vtitur lege, qui non se subdit deo, pia humilitate, ut per gratiā lex possit impleri. Neq; enim lex iubet delictum, ut illa subintrante abundaret delictum, sed superbos etiā adiectores prauaricationis effecit, ut eo modo humiliati discerent ad gratiam pertinere per fidem, ut iam non essent legi subditi per reatum, sed sociati per iustitiam. Lex quidem sancta est, & mandatū bonum. Et cum hoc constet quod ipsa sancta sit & mandatū eius bonum & tamen idem mandatū quod erat ad vitam, inuentum sit mihi esse ad mortem (ergo mandatū quod bonum est factum est mihi mors?) Id est nunquid mandatū bonum quod contra mortis opera datū est,

Tim. i. b

Exo. xx

Deut. v. b. c.

Defendere a crimine obiecto & debito praeconio predicare diuersa sunt

tum est, in mortem mihi est cōmutatum. (Absit.) Ego videlicet quod morior, non mandati boni vitio morior, sed mandatū bonū vitio meo trāsgresus sum, & ita mortem merui. Non mihi mandatū per se causa mortis extitit, sed ego mihi feci qui peccando morte digna cōmisi. Non mandatū est, mihi efficiēs causa mortis. (Sed peccatū) id est, fomes peccati, qui bonā rem vertit in malū, est efficiens causa mortis. (Nam peccatum) id est fomes peccati, & in centina vitiorum ac delectatio mala, vel diabol⁹ auctor peccati (operat⁹ est mihi mortē) id est, fecit me operari opera digna morte (per bonū) id est, per trāsgressionē boni mandati. Ita operatum est mihi mortē animę, vt ipsum peccatū quod prius latebat in corde meo, appareat foris peccatum esse in manifesto opere. Ita scilicet appareat, vt idem peccatum, id est, fomes peccati, & cōcupiscētia (fiat supra modum peccans) id est, plus quā antea (per mandatū) sine quo nec tantum ardebat, & per quod accreuit prauaricatio. Vel ita intelligendum est. Vt per legē appareat peccatum, quod per ignoratiā latebat. Iam enim dixerat, si ne lege peccatū mortuū erat, id est, latebat & ignorabatur, tāquā in quibusdā ignoratię tenebris sepultum. Modo autem videamus quā vere dicat peccatum vt appareat peccatum. Non enim dicit vt sit, quia erat & quando non apparebat peccatū. Quid est vt appareat peccatum? Quia concupiscētiā nesciebā, nisi lex diceret non cōcupisces. Nō ait, cōcupiscētiā non habebam, sed concupiscētiā nesciebam. Sic etiā hic non ait vt sit peccatum, sed vt appareat peccatū per bonū operatū est mihi mortē. Quā mortē? Vt fiat supra modū peccās peccatū, per mandatū. Supramodū, quia accessit & prauaricatio. Quando enim delinquebā sine mādato, minus erat. Quando autē delinquo per mandatū, excedo modū. Lex enim modificauerat omnia, sed ego modum legis trāsgredior, instinctu concupiscētię impulsus. Vel supra modū, quia valde immoderatus creuit peccatū, per legē, dū per eius prohibitionē magis inflāmaretur, & eam scienter trāsgrederetur. Quod quidem ad hoc vtile fuit, vt sentiret anima se ipsam non sufficere ad extrahendū se, de seruitute peccati, atque hoc modo de tumescēte & extincta omni superbia subderetur liberatori suo, & auxiliū gratię eius imploraret.

¶ Scimus enī quod lex spiritalis est, ego autem carnalis sum, venundatus sub peccato. Quod enim operor, non intelligo. Nō enim quod volo bonum hoc ago, sed quod odi malum illud facio, &c.

Superius dixi, quia lex est sancta. Et vere est sancta, quia (scimus quod ipsa est spiritalis) id est, a sancto spiritu data, & mandans spiritalia, atq; spiritum hominis alens, & instruens de diuinis & celestibus. (Sed ego sum carnalis) id est, carni consentio. (Venundatus sub peccato) id est, peccans pręcio temporalium voluptatum. Dulcedo enim mortisere voluptatis, pręciū est quo se vedit vnusquisque diabolo, ponens se sub peccato, id est, faciens se seruū peccati. Vere animā meam diabolo vendidi, accipiens pręciū voluptatis, & subdens me peccato. (Nam quod operor nō intelligo) quia

aliud video me agere, & aliud per legē scire (Quod operor nō intelligo) id est, non agnosco in pteceptis veritatis, vbi est vera scientia. Secundū hanc loquutionē, dicit dominus peccatoribus, non noui vos. Non enim eū aliquid latet. Sed quia peccata non inueniuntur in regulis pteceptorum quas habet veritas, ideo ipsa veritas peccatoribus dicit, non noui vos. Sicut enim tenebrę oculis non videndo, sic peccata mente ignorādo sentiuntur. Vere nō intelligo in lege faciendum esse quod facio. (Quia bonū) quod secundū rationē volo (non hoc ago) sed malū quod odi secundū rationis iudiciū, illud ago secundū carnis appetitū. Nam ratio quidem naturaliter vult bonū, sed hęc voluntas semper caret effectu, nisi per gratiam fuerit adiuta. Et hęc quidem verba hoc modo conueniūt hominī carnali & sub lege posito, sed melius intelliguntur esse, etiā spiritalis hominis iamq; sub gratia constituti, vel ipsius apostoli. (Scimus inquit, quod lex spiritalis) id est, spiritalia iubet. Hucusq; legē excusauerat, quod non debet refundi in eā culpa. Hic ostendere incipit, quod nec in principalē naturam debet refundi, & ita non in creatorē, sed in homines qui ex se viciati sunt, vt prauis nequeant motibus resistere. (Lex spiritalis est, sed ego carnalis sum) id est, carnale corp⁹ adhuc gero, in quo & carnales motus sentio. Quam diu enim hic viuatur sic est. Ita ergo dixit apostolus ego autē carnalis sum, ideo quia nondum spiritale corpus habebat, sicut posset dicere ego autē mortalis sum, quod vtiq; nō nisi secundum corpus intelligeretur dixisse, quod nōdū fuerat immortalitate vestitū. Item quod adiunxit (venundatus sub peccato) ne quisquam eum nondū redēptum christi sanguine existimet, hoc etiā secundū illud potest intelligi, quod ait, & ipsi in nobismetipsis ingemiscimus adoptionē filiorum, expectantes redēptionem corporis nostri. Si enim secundū hoc se dicit venundatū sub peccato quod adhuc non est redēptū a corruptione corporis eius, vel venūdatum aliquando in prima trāsgressionē ptecepti, vt haberet corp⁹ corruptibile quod aggrauat animā, quid prohibet hic apostolū de se hoc dicere, quod ita dicit, vt etiā in ipso possit intelligi etiā si in sua persona nō se solū, sed omnes accipi velit qui se nouerunt spiritali dilectione cū carnis affectione sine consensione conflagrare? (Venundatus inquit, sum) quia (quod operor) non affectu cōsentiendi & implēdi, sed ipso motu cōcupiscēdi, nō intelligo in regulis peccatorū celestium. (Vel nō intelligo) id est, nō approbo. Et vere non intelligo quod operor (Nam bonū quod volo hoc nō ago) sed malū quod odi illud facio. Nō hoc sic intelligamus tanquā vellet apostolus esse castus, & esset adulter, aut vellet esse misericors & esset crudelis, aut vellet esse pius & esset impius. Sed ad quid? Volo nō cōcupiscere, & cōcupisco. Et si concupiscētię non consentio, & post concupiscētiās meas non eo, tamē adhuc concupisco. (Et hoc est quia bonū quod volo) id est, non cōcupiscere, hoc nō ago (sed malū quod odi) id est cōcupiscere (illud facio) id est, ex carne cōcupisco. Quādiu enim caro mortalis est, nō potest a cōcupiscētiis pœnit⁹ esse libera. Minui quidē quotidie possunt cōcupiscētię, sed ex toto non possunt auferri, quādiu hic viuatur. (Et ideo non ago bonū quod volo) id est, vt se libera.

nō concupiscā,

Vt appareat peccatum quid hoc significet,

Qualiter Venūdati sumus sub peccato.

Venūdati sumus sub peccato quō hoc intelligit,

Caro quādiu mortalis est a concupiscētiis non potest esse libera.

nō concupiscam, sed facio malū quod odi, id est concupisco, quāuis nō cedam quāuis nō cōsentiam, vt desiderio peccati non obediam.

Si autem quod nolo illud facio, consensio legi quoniam bona est. Nunc autē nō iam ego operor illud, sed quod habitat in me peccatū. Scio enim quia nō habitat in me hoc est in carne mea bonum. Nam velle adiacet mihi, perficere autem bonū non inuenio. Nō enim quod volo bonum hoc facio, sed quod nolo malum hoc ago. Si autē quod nolo illud facio, nō ego operor illud, sed quod habitat in me peccatum.

Dixi me nō facere quod volo, sed potius quod nolo. (Sed si ego illud facio quā nolo) id est, si ex carnis infirmitate concupisco quod nollē facere (cōsentio legi) quia nolo quod nō vult. Dū quā nolo ago, id est, dū nolo concupiscere & concupisco, cōsentio legi (quā bona est) quia & ego ipse nolo quod lex. Quia nolo concupiscere, & lex dicit noncupisces. In hoc enim quod volo quod & lex vult, absque dubio consensio legi. Concupisco tamen, quia nō sum sine peccato. Nō implet legem infirmitas mea, sed laudat legem voluntas mea. Ergo si quod nolo hoc ago, ideo consensio legi, quia nolo, non quia ago. Ipsū autē quā ago concupiscere est, nō concupiscere cōsentire. Lex dicit nō concupisces, & ego nolo concupiscere, sed tamen concupisco, quāuis concupiscentiæ meæ assensum nō præbeam, quāuis post illam non eam. Resisto enim, auerto mētem, nego arma, teneo membra, & tamen fit in me quod nolo. Quod nō vult lex, nolo cū lege. Ergo consensio legi. Nunc autē iā nō ego operor illud. Nunc iam, id est, iam redēptus, qui fui ante sub peccato venūdatus, nunc iā sub gratia, quæ liberauit delectationē meę voluntatis, a consensione cupiditatis. Libera est mens, caro captiua. (Nō ego operor illud) quia non consensio, sed peccatum quod habitat in me, id est, fomes peccati, & concupiscentia quæ est in carne mea. Quādo enim peccatum quod in nobis habitat operatur in nobis, tunc nos id nō operamur cum nequaquā ei voluntas nostra consentit, & tenet etiam corporis mēbra ne obediant desideriis eius. Quid enim operatur peccatū nolentibus nobis, nisi sola illicita desideria? Quibus si voluntatis nō adhibetur assensus, mouetur quidē sed nullus ei relaxatur effectus. Operatur ergo peccatum in nobis hæc desideria. Quibus si obedimus, & nos operamur. Si vero nō eis obedimus, nō nos illud operamur (sed quod in nobis habitat peccatū). Si autē desideria nulla haberemus illicita, nec nos nec peccatū mali aliquid operaretur in nobis. Motam porro illiciti desiderii, cui nō obediendo non id nos operamur, ideo nos agere dicimur, quoniam non est naturæ vigor alienæ, sed languor nostræ naturæ. A quo languore omnimodo salui erimus, cū & animo & corpore immortales facti fuerimus. Languoris huius, & infirmitatis vnde illicita desideria cōmouentur, quod peccatū appellat apostolus, vniuersus reatus sacramēto baptismatis, est solutus, cum omnibus quæ illi obediētes fecimus, diximus, cogitauimus. Nec nobis deinceps lan-

guor iste obesset, si desiderii eius illicitis nullis vnquā obedientiā præberemus, siue operatione siue loquutione, siue tacita assensione, donec etiam ipse sanaretur. Cum autē omne aliud peccatum sit voluntariū, ita vt præter voluntatem omnino fieri non possit. Hoc solū de quo nūc agitur, etiā præter voluntatē fit eo modo quo exposuimus. Sed ideo peccatū vocatur, quia peccato factum est, & pœna peccati est (Nō ego inquit, operor illud, sed quod habitat in me peccatum). Multum autē fallitur, qui consentiens concupiscentiæ carnis suæ putat se adhuc posse dicere (nō ego) operor illud, etiā si oderit quia consentit. Nam si concupiscit & consentit, & agit, quomodo nō ipse illud operatur etiam si se operari doleat, & vinci grauiter ingemiscat? Dixi quia peccatū habitat in me. Quod ideo dixi (quoniam scio quia bonū non habitat in me) hoc est in carne mea. Aliter fortasse acciperetur, quod dixi in me, & ideo ex posuit addens. Hoc est in carne mea, ac per hoc apertissime ostendit, vnde loqueretur. Ac si diceret. Certus sum quod hæc concupiscentia quæ est conatui meo aduersa in corpore meo nō est bonū. Viciū carnis in re bona, non est bonum. Quod cum esse destiterit, caro erit, sed iam viciata vel viciola non erit. Non dico caro mea non est bona, sed bonum in carne mea non habitat, quam peccati deprimit consuetudo quod vincere nequeo. Vere in carne mea nō habitat bonū, nam ideo nō possum perficere bonum quod volo. Nam velle adiacet mihi, id est, præsto est mihi bona voluntas sed perficere bonū nō inuenio, id est, tam lōge etiā a me perfectio boni, vt eam inuenire non possum. Hoc est perficere bonū vt nec concupiscat homo. Imperfectum autē bonum est quando concupiscit, etiā si nō concupiscit & cōsentit ad malum. Quia tunc perficitur bonū, quando desideria mala nulla sunt sicut tunc perficitur malum, quando malis desideriis obeditur. Quando autē sunt quidem sed non eis obeditur, nec malum perficitur, quia nec eis obeditur, nec bonum, quia sunt, sed fit ex aliqua parte bonum, quia concupiscentiæ malæ non consentitur, & ex aliqua parte remanet malum quia concupiscitur. Ideo apostolus non dixit facere bonum non inuenio, sed perficere. Multum enim boni facit, quia facit quod scriptum est post concupiscentias tuas non eas, sed non perficit quia non implet quod scriptum item est, non concupisces. Erit autem quandoque perfectio boni, quandoque consumptio mali. Illud summum. Hoc erit nullum. Quod si in ista mortalitate sperandū putamus fallimur. Tunc enim erit quando mors non erit, & ibi erit, vbi vita æterna erit. Ad hoc igitur dixit lex non concupisces, vt nos in hoc morbo nos ipsos inueniētes iacere, medicinā gratiæ quæreremus, atque in eo præcepto sciremus, & quod debeamus in hac mortalitate proficiendo semper in melius conari, & quod possit a nobis ad illam immortalitē beatissimā vbi concupiscentia nō erit perueniri. Nisi enim quandoque perficiendum esset, vt nō concupisceremus, nec malū desiderium vllum haberemus, nunquam fuisset iussum. Quod donec in nobis cōpleatur, semper nos debemus agnoscere peccatores & in bono imperfectos atque pugnare aduersus peccatum, & in bono proficere. Non inuenio perfectionē boni, quādiu in hac

Viciū carnis in re bona nō est bonum.

Perficere bonū quid sit? & imperfectū bonū quod sit.

Eccle. xviii.

Exodi. xxix. Deut. v.

Exo. xx. Deut. v.

Epi. Pauli.

in hac mortalitate uiuo, quia non possum ex toto carere concupiscētia. Nō enim quod volo bonum hoc ago, &c. Volo enim nō habere concupiscētiā, & tamen habeo. Eadē quæ superius dixerat repetit inculcans, & tāquā tardissimis ostendit somno eos excitans. (Nō facio bonū quod volo, sed ago malū quod nolo.) Quia volo ut dixi penitus carere concupiscētia, sed non valeo. Et nolo concupiscere, sed tamen concupisco, ex carne nō ex mēte, Quod nolo illud facio, sed si quod nolo illud facio id est, si inuit⁹ concupisco, nō ego operor illud, quia mēte nō cōsentio, sed peccatū quod habitat in me operatur illud, id est, fomes peccati, & concupiscētia habitās in carne mea, Quæ scilicet concupiscētia, & peccati libido vel delectatio p trāgressionē pri mi parētis ex viciata natura mihi transfusa est.

Inuenio igitur legem volentī mihi facere bonum, quoniam malum mihi adiacet. Condelector enim legi dei secundum interiorem hominem, video autem aliam legem in membris meis repugnantem legi mētis mee, & captiuātem me in legē peccati quæ est in membris meis. Infelix ego homo. Quis me liberabit de corpore mortis huius? Gratia dei per iesum christum dominum nostrum. Igitur ego ipse mēte seruio legi dei, carne autem legi peccati

Quandoquidem ego nō operor malum, sed volo operari bonum (igitur inuenio legem mihi esse bonum, nolenti facere quod ipsa iubet. Quoniam non ipsi legi quæ dicit non concupisces (sed mihi malum adiacet.) Bonā inuenio legē. Bona est lex. Vnde probō? Quia implere eā volo. Igitur mihi volenti facere, inuenio legem bonā, id est vtilē, inuenio illam dum docet quid fieri debeat & quid nō. Vere bonū aliquid est lex, quoniam nō ei sed mihi malum adiacet ex concupiscētia, cui tamen nō cōsentio. Malum prauæ delectationis adiacet, id est, vitiū mihi est, & mihi incumbit, nec me sinit perficere bonum quod volo. (Mihi malum adiacet) id est, peccatum quod habitat in carne mea, videlicet carnalis concupiscētia, quæ peccati nomine appellatur, quoniam ex illa oriuntur cuncta peccata. Quicquid em̄ est peccatorū, in dictis, in factis, in cogitationibus non oriuntur, nisi ex mala cupiditate non oriuntur nisi ex illicita delectatione. Hæc illicita delectatio, cui tamen resisto (malum est quod adiacet mihi) id est, carni mee. Non enim caro nō mea, aut de alia substantia caro, aut de alio principio caro, at anima ex deo, & caro de gēte tenebrarū, sed lāguor repugnat sanitati, quoniam semiuuius iacet in via. Vere malum mihi adiacet, quia cum secundū interiorem hominē cōdelector (legi dei, video tamen aliam legem in mēbris meis repugnantem.) Vel ita. Vere cōsentio legi, & inuenio illā esse bonū quiddā & vtile, quāuis malum mihi adiacet. Nā (cū delector legi dei) id est, in hoc quod lex quā deus dedit delectatur & ego delector, quia quicquid ei placet, & mihi simul placet (secundū interiorem hominē) id est, secundū spiritus & rationis affectū. Cōdelector quidē ei secū-

dum bonæ volūtatis affectū, sed tamē eam cōplere nō sufficio (quoniam video, id est, attēdo aliā) id est, diuersam a dei lege legem, id est, prauā suggestio nem (in mēbris meis) quæ recte dicta est lex, quoniam legitime factū est ut homo qui noluit obedire domino suo non ei seruiret caro ipsius. Nam supra hominē deus est, & infra hominē caro. Et quia homo contempsit superiorē, torquetur ab inferiore. Tunc enim nata est hæc lex, quādo in paradiso cōtēpta & trāsgressa est, ab homine prima lex. Ut em̄ vetitū cibū comedit, protinus illicitū carnis motum sentire cepit. Video aliā legem, id est, peccati pruriginē, in mēbris meis, ut in auribus ad audiendū illicita, & in oculis ad cōpiscendū. Huiusmodi legē, id est peccati fomitem qui male regit (video in mēbris meis repugnantem legi mentis mee) id est, rationi quæ est, lex naturaliter scripta in corde omniū (& captiuantem me) id est, captiuare conātem. Hoc est ad cōfentiendū implendūq; cogentē (in legē peccati) id est, carnalē concupiscētiā quæ est in mēbris meis, & ibi mouet illicita desideria tantoq; periculosior est, quanto vicinior. Quatuor leges ostēdit apostol⁹ inuicē dimicantes, legē dei & legē mētis quæ duæ in bono cōcordāt, id est, legē moysi & legē naturæ vel fidei, itēq; legē suggestionis & legē peccati, quæ in malo sibi cōsentiūt. Et in harū legū cōtrarietate, & repugnantia est labor & cōflictus omniū militū christi, dum resistunt ne prauis legibus cōsentiant. Possumus etiā istam aliam legē & legē peccati, nō duas sed vnā intelligere, id est, sarcinā mortalitatis per quā fit sepe ut etiā iniuste delectet quod nō licet, & quod ait captiuantē me id est, captiuantē carnē meā in legē peccati. Id ē in seipsā. (Captiuantē em̄ me) dixit, quia & in ipsa carne nō est aliena natura sed nostra. Quā nisi teneret carnalis concupiscētia quā legē peccati vocat, nō utiq; in ea vllū illicitū desiderium, cui mens obedire nō debeat cōmoueret. Ex parte enim captiuatur, & ex parte iam liber est, nā mens quæ interiorius habet alias delectationes suas, non cōsentit sed repugnat delectationibus carnis. Condelector inquit, legi dei, delectat me lex, delectat me quod iubet lex, delectat me ipsa iustitia secundū interiorem hominē. Ecce libertas ex parte superiore. Libertas enim delectat. Nam qui adhuc timore facit quod iustū est, nondū deus eum delectat, ideoque seruus est. Cū vero nō iam timuerit penā, sed amauerit iustitiā, in ipso amore & delectatione iustitiæ liber erit. (Video autē inquit, aliā legē in mēbris meis) Hęc est quæ remāserit infirmitas. Et ex parte sentit homo captiuitatē, vbi nō est impleta iustitia. Nam vbi cōdelectatur legi dei, nō captiuus, sed legis amicus est. Et ideo liber quia amic⁹. Sed nondū tota nondū pura est, nondūq; plena libertas, quia nondū æternitas. Est in me quiddā mortuū, & quiddā viuū. Mors cōtendit, mens non cōsentit. Quid inde sperandū est? (Infelix ego homo) Et si nō in mente, tamen in carne infelix homo. Nō em̄ in mente homo, & in carne nō homo, sed in mēte homo & in carne, homo. Infelix sum ego homo. Ita qui se infelicē exclamat, lugendo implorat cōsolatoris auxilium. Nec paruus est ad beatitudinē accessus, cognitio infelicitatis suæ. Infelix ego homo. Et cum d me ab hac infelicitate nō possum liberari (quis me liberabit) quis hoc facere poterit,

Gen. ii.

Leges quatuor sibi inuicē repugnantes & dimicantes.

De cōse. di. vj. c. j in si. lxx vij. q. v. si paul⁹. xv. q. j. s. j.

Concupiscētia carnalis omnium delictorū est origo.

In felicitatis cōgnitio est ad beatitudinem accessus.

cere poterit, nisi magnus aliquis, ut me liberet (de corpore mortis huius) id est de hoc corpore corruptibili in quo mors est. Hęc est vox militis pugnat & gemetis, in labore certaminis. Cui gementi & auxilium liberatoris imploranti, respondetur, (gratia dei) te liberabit a corpore mortis huius (per iesum christum dominum) quando corpus habebis immortale ubi nulla concupiscentia remanebit. De corpore enim mortis huius, non omnes liberantur qui finiunt hanc vitam: quoniam aliud

Liberari est exire de corpore quod oēs homines dies huius vite nouissim⁹ cogit, aliud liberari de corpore mortis huius, quod non lex non vires proprie sed sola dei gratia per iesum christum sanctis & fidelibus eius impertit. Liberari enim est a corpore mortis huius, omni sanato languore concupiscentie carnis non ad pœnam corpus recipere, sed ad gloriam. Nam impij vtiq; non liberantur a corpore mortis huius quibus eadem corpora redduntur ad eterna tormenta. Tūc enim corpus mortis huius redit ad impium, nec inde aliquando soluetur. Et tunc non erit ei vita eterna sed mors eterna quia pœna eterna. Iustus autem liberabitur a corpore mortis huius non ut hoc corpus non habeat, sed ut mortale & onerosum non habeat. Habebit enim ipsum corpus, sed immortale & leue & sine molestia. In his verbis ut supradictum est recte intelligitur apostolus non quidem se solum in sua persona, sed etiam alios sub gratia constitutos significasse. Quando quidem condelector legi dei secundum interiorem hominem, & video aliam legem in membris meis, (igitur ego ipse mente seruo legi dei) amando iustitiam, & resistendo concupiscentie (carne autē seruo legi peccati) concupiscendo. Ego ipse hęc facio. Non enim alius in mente & alius in carne, sed ego ipse in mente, ego in carne, non duo sed vnus ex vtroq; (Mente seruo legi dei) in libertate christi (carne) autem legi peccati ex vetustate adæ. Nouitatis gaudio suspensor vetustatis onere p̄grauor. Est mihi bellū aduersum me. Sed ex qua parte displiceo mihi iūgor deo. Et ex qua parte iūgor deo, idoneus ero ad vincēdū me, quia ille mecum est qui oīa superat. (Mēte seruo legi dei,) volendo quod ipsa vult & nolēdo quod non vult (carne autē legi peccati) non quidem dando mēbra cōmitendis iniquitatibus, sed tantum concupiscendo quamuis illicite concupiscentie non deim manus.

Nihil ergo nunc damnationis est, his qui sunt in christo iesu qui non secundum carnem ambulant. Lex enim spiritus vite in christo iesu liberauit me a lege peccati & mortis. Nā quod impossibile erat legi in quo infirmabatur per carnem, deus filium suū mittens in similitudinē carnis peccati, & de peccatō dānauit peccatū in carne, ut iustificatio legis impleteretur in nobis qui nō secū dū carnē ābulamus, sed secū dū spiritū.

Igitur ego ipse mēte seruo legi dei, carne autē legi peccati. Et quidem ego qui in me significo quē libet iustū sub gratia cōstitutū mēte seruo legi dei ergo nihil damnationis est nunc) & si anteq̄ fuit (his

qui sunt in christo iesu) in quo p̄baptismum soluta sunt illis omnia, dum non essent in christo & consentirent concupiscentie erat illis damnatio. Nūc autem cum sint in christo & repugnent concupiscentie, nihil damnationis est illis quamquam ex carne concupiscant, quia non pugnatōres, sed victi damnantur, nec est damnabile si existant desideria carnalia, sed si eis ad peccatū obediatur. Nil damnationis est, his qui sunt in christo. Et ne putares hoc postea futurum, ideo additum est nunc. Postea illud expecta, ut nec concupiscentia sit in te contra quam contendas, quia nec ipsa erit. (Nihil ergo damnationis est, nunc) illis quāquam alia lex in membris eorum adhuc repugnet, legi mentis ipsorum. (His qui sunt in christo) non est damnatio, his dico (qui non ambulant secundum carnem) id est, qui non operantur secundum carnalem appetitum. Sunt enim nonnulli qui dicuntur christiani, & tamen secundum desideria cordis ambulant, ad quorum distinctionem dicitur nunc non esse, damnatio illis christianis (qui non secundum carnem ambulant,) id est, non carnaliter viuunt, vere nō est damnatio; his qui sunt in christo (nam lex) non literē, in monte Syna, (sed spiritus vite in christo iesu) liberauit me a lege peccati, & mortis per quam legem erat damnatio. Inest adhuc membris meis, lex illa peccati, sed iam reum me non facit, quia liberatus sum ab illa, ideoque libero pugno contra illam. Lex Moyſi est spiritalis, sed non vite, quia non viuificat dimissis peccatis. Lex autem quam spiritus sanctus ponit, est vite, quia viuificat remittendo peccata. Lex Moyſi est dei, sed factorum lex operum lex quæ iubet non iuuat, lex quæ ostendit peccatum non tollit. Lex autem spiritus lex est fidei, lex gratiæ, lex misericordiæ, lex quæ tollit peccatum, & liberat a lege membrorum quæ non est dei sed peccati & mortis quoniam reos facit & mortē operatur. Et hoc est. (Lex enim spiritus vite, liberauit me a lege peccati & mortis.) Lex illa bona liberauit me ab ista lege mala (Et hoc in christo iesu) id est, in sanguine & gratia iesu christi. (Me) id est, quemlibet iustū sub gratia constitutum liberauit in christo, ut non cōsentiam (legi peccati & mortis) id est, concupiscentie. Et quomodo sim liberatus ac damnationem euaserim, consequenter exponitur. (Nam quod impossibile erat legi) deus in christo fecit, id est, damnare peccatum, & dare iustitiam. Impossibile erat legi naturali vel scripte, liberare a lege peccati & mortis, quia nec peccatū tollere, nec mortem vincere praualebat, nec sibi obedientem, aut perfectum quemque poterat. Quod impossibile erat legi deus fecit (in quo) impossibili (infirmabatur ipsa lex per carnem) id est, ab infirmis non poterat impleri (per carnem) quia per spiritum impletur. Lex enim infirmata intelligitur, eo quod non impletetur, non quod ipsa infirma sit, sed quod infirmos facit minando pœnam, nec adiuuando per gratiam. Quæ infirmata esse per carnē dicitur, quia caro nō implet quod p̄ spūm impletur, id est, per gratiam spirituale. Nam caro ubi nō erat gratia inuictissime resistebat. Et lex infirmabatur p carnē, id est, per carnis desideria & p fontē vitiorū qui in carne est, quia caro nimium rebellabat, & audiens legem plus incitabat concupiscentiam.

e j Infirmabatur

Pugnatōres nō dānātur, sed victi.

Christi
omni
in
iustis
peccatis
liberati

Lex infirmata per carnem quid sit, & quō intelligit.

Epi. Pauli.

Infirmabatur ergo lex literæ per carnē, id est, non efficiebat iustos deditos carnī, quoniam caro fortiter obfistebat ne lex adimpleretur, & lex non habebat vires quibus impetum carnis frangeret. Vel per carnem infirmabatur lex, id est, per carnalem intellectum, & per carnalem obseruatiam, erat imbecilla nō per se ipsam. Sed quod lex infirma nō poterat, deus fecit, qui filium suum mittēs in similitudinem carnis peccati, etiam peccatū de peccato damnauit in carne. (Deus filium suum) id est, proprium & consubstantialē atque cōeternum (misi) id est, incarnari constituit vt manens quod erat assumens quod non erat. Misi eum (in similitudinem carnis peccati,) non quasi caro non esset, sed in similitudinē carnis peccati, quia caro erat, sed peccati caro nō erat. Nostra enim caro est peccati caro, quia per libidinis vsum generata est. So- la autem illius caro non fuit caro peccati, quia non eum mater concupiscentia, sed gratia concepit. Tamen similitudo carnis peccati fuit, id est, passibilis & mortalisque nutriri & esurire, & sitire, & dormire, & fatigari, & mori potuit. Mors enim & infirmitas non est nisi de peccato. Et vtrique corpus illud mortale erat, & infirmum vt ceterorum corpora. Caro peccati habet mortem & peccatū, similitudo autē carnis peccati habuit mortem sine peccato. Si haberet peccatū caro esset peccati. Si mortem non haberet non esset similitudo carnis peccati. Talis venit saluator. Et de peccato damnauit peccatum in carne, id est, suscipiendo carnem hominis peccatoris, & docendo quemadmodum viueremus, peccatū in ipsa carne damnauit, vt æternorum charitate spiritus noster, flagrans non duceretur captiuus, in cōsensionem libidinis. Mortē enim non meruit Adam, nisi peccando, & christus carnem suscepit mortalem. Ergo sic dicitur mors peccatū, quæ facta est peccato, sicut dicitur lingua græca, lingua latina, nō ipsum membrum carnis, sed quod fit per mēbrum carnis. Lingua enim græca verba græca sunt, non quia verba lingua, sed quia verba per linguam. Sic igitur peccatum domini quod factum est de peccato, quia inde carnē assumpsit de massa ipsa quæ mortem meruerat ex pctō. Et vt celerit dicā, Maria ex Adā mortua propter peccatū nisi diuinit⁹ exēpta fuisset & caro dñi ex maria mortua, ppter delēda pctā. (De pctō itaq; id est, de morte quæ per peccatum accidit) damnauit peccatum in carne. Vel (de peccato) id est, de sacrificio pro peccatis oblato. Peccatum enim vocabatur in lege, sacrificiū pro peccato. Et tale peccatum fuit caro domini. (De peccato igitur) id est, de sacrificio quod factus est pro peccatis, inde dā nauit peccatum, (vt iustificatio legis) id est, iustificatio quam præcepit, siue promissit impleretur in nobis per spiritum sanctū qui adiuvat, hoc est, lex literæ impleretur in nobis per spiritum vitæ. (In nobis) dico (qui non secūdū carnem ambulamus) id est, operamur (sed secundum spiritum). Caro de terra facta est, spiritus autē a deo datus est. Vtraq; ergo desiderant, illud vnde sunt, caro terrena, spiritus celestia. Si igitur spiritus carnē superauerit, operantur in eo celestia. Si autem carni consentit, præuallent ei terrena. Illi ergo non secundum carnem ambulant, sed secundum spiritum, qui nō terrenis & carnalib⁹, sed celestibus & spiritalibus sunt

intēti, nec carnaliter obseruant legem, sed spiritaliter. Quid est enim secundum carnem ambulare? carnalibus concupiscentiis consentire. Et quid est secundum spiritum ambulare? adiuuari spiritu in mente, & concupiscentiis carnis non obedire. Sic ergo impletur in nobis per christū iustificatio legis, non adhuc illa quæ dicit non concupisces, sed interim illa quæ iubet post concupiscentias tuas non eas.

¶ Qui enim secundum carnem sunt, quæ carnis sunt sapiunt. Qui vero secundū spiritū, quæ sunt spiritus sentiunt. Nam prudentia carnis, mors est. Prudentia autem spiritus vita & pax. Quoniā sapientia carnis inimica est deo. Legi enim dei non est subiecta, neque enim potest. Qui autem in carne sunt, deo placere non possunt.

Vere nullis impleretur iustificatio, qui non secundum carnem ambulant, sed secundum spiritū. (Nā qui secundum carnem sunt?) id est, qui carni cōsentiant, & sequendo appetitum carnis vitam suam ducunt (sapiunt ea quæ sunt carnis) id est sciunt carnalia & curiosi sunt in carnalibus, atq; saporem delectabilem illis habere videntur, temporalia, & terrena quæ carnis sunt vel ad carnem pertinent, ideoq; tales non iustificantur. Sed illi (qui sunt secundum spiritum) id est, qui sancto spiritui cōsentiant & ei concordant, vt spiritaliter viuant (sentiunt ea quæ sunt spiritus, id est diuina & spiritalia bona sentiunt interius, & spiritali dulcedine replentur, ideoq; iustitia legis per charitatem in illis adimpletur. Vere illi qui sapiunt ea quæ sunt carnis non iustificantur, sed illi potius qui sentiunt ea quæ sunt spiritus. Nam finis rerum hoc indicat, cum sapientia carnis generet mortem, & sapientia spiritus vitam. Poena enim vel prēmium videntur, & eos qui moriuntur non fuisse iustificatos, & eos qui vitam adepti sunt implese iustitiam (Nam prudentia carnis mors est) eterna prudentia autem spiritus, (vita & pax) Prudentia enim carnis est, cor machinationibus tegere, sensum verbis velare, quæ falsa sunt vera ostendere, quæ vera sunt fallacia demonstrare. Hec nimirum prudentia vfu a iuuenibus scitur, hec a pueris precio discitur. Hanc qui sciunt ceteros despiciendo superbiunt, hanc qui nesciunt subiecti & timidi in alijs mirantur, quia ab eis hec eadem duplicitas iniquitatis nomine palliata diligitur, dum mentis peruersitas vrbantitas vocatur, hec sibi obsequentibus præcipit bonum culmina querere adepta temporalis gloriæ vanitate gaudere irrogata ab alijs mala multiplicius reddere, cum vires suppetunt nullis resistentibus cedere, cum virtutis possibilitas deest, quicquid explere per malitiam non valet, hoc impacifica bonitate simulare. Iure ergo talis prudentia mors animæ dicitur. (Prudentia vero spiritus? (id est iustorum sapientia est nihil per ostensiones fingere, sensum verbis aperire, vera vt sunt diligere falsa deuigare, bona gratis exhibere, mala libentius tolerare quam facere, nullam iniuriæ vltionem querere, pro veritate contumelias pati lucrum putare. Et hec prudentia est vita animæ & pax non solum

Christus quomodo similitudo carnis peccati fuit?

Ambulare secundum carnem, & secundum spiritum quid sit.

lxxxix, distin. c. ppositi. sit.

Prudentia carnis & prudentia spiritus, quid sit,

Prudentia iustorum sapientia,

Sapientia
carnis
deo est
inimica,
quomo-
do hoc
intelligi
tur.

non solum in futuro sæculo, sed etiam in presenti. Diffinitio autem prudentiæ in appetendis bonis & vitandis malis explicari solet. Eadem namque animæ natura, & prudentiam carnis habet, cū inferiora sectatur, & prudentiā spiritus cū superiora eligit, sicut aquæ natura & frigore congelascit, & calore soluitur. Per prudentiam carnis propterea deum iudei colebant, vt eis secundum carnem bene esset, ideoque secundum animam erant mortui. Per prudentiam autem spiritus iusti deū gratis colūt, id est, quia ipse bonus est, non quia dat alia bona quæ dat & non bonis. Et ideo per hanc spiritalem prudentiam viuunt etiam nunc in anima & pacem habent, concordantes voluntati diuinæ, & amantes proximos, nec se vindicantes cum lesi fuerint. Multo magis autem in futuro vitam habebūt æternam, & pacem tranquillitatis perpetuæ. Et contra qui carnaliter sunt prudentes, id est, qui appetunt temporalia bona & timent temporalia mala, vel suas astute vlciscuntur iniurias, & magis naturalibus credunt rationibus quam diuinis sententijs, mortem animæ & corporis æternam patientur. Et vere per talem prudentiam moritur anima & corpus. Quoniam (sapientia carnis) id est, quæ carnalibus intendit, & carnalia studiose agit, inimica est deo quem non sibi finem constituit. Quicumque enim voluerit amicus esse sæculi huius, inimicus dei constituitur. Inimica est deo, dum nil putat dominum posse, preter quod in naturis rerum videtur. Inimica est deo, quia eius voluntati non obtemperat. Legi enim dei non est subiecta. Et facere contra legem, hoc est, inimicum dei esse. Non quia deo aliquid nocere potest, sed quia sibi ipsi nocet, qui quis resistit voluntati dei. Quod ergo ait (sapientia carnis inimica est deo) nō sic accipiamus quasi inimica ista possit ledere deum. Resistendo enim inimica est non nocendo. Illi autem nocet, in quo est sapientia carnis, quia vitium est. Nature nocet in qua inest. Pellatur vitium, & natura sanabitur. Hęc carnalis sapientia non est subiecta legi dei, neque enim potest ei esse subiecta. Nō dixi homo non potest, non dixi anima non potest, non dixi caro non potest, sed dixi (quoniam sapientia carnis non potest) id est, vitium non potest non natura, quomodo sic dicatur claudicatio recte ambulationi non est subiecta, neque enim potest. Pes potest, sed claudicatio non potest. Tolle claudicationem, & videbis rectam ambulationem. Sed quamdiu claudicatio est non potest. Nō sit sapientia carnis, & homo est. Sic dictum est. (Legi enim dei nō est subiecta) neque enim potest, tanquam si diceretur, nix non calefacit, neque enim potest. Quamdiu enim nix est, nō calefacit. Sed resolui potest & feruere, vt calefaciat. Sed cum hoc facit, iam nix non est. Sic & prudentia vel sapientia carnis dicitur, cū anima pro magnis bonis temporalia bona concupiscit. Quādiu enim appetitus talis animæ inest, legi dei subiecta esse non potest, id est, non potest implere quæ lex iubet. Sed si spiritalia bona desiderare ceperit, & temporalia contemnere, desinet esse carnis prudentia, & spiritu non resistet legi. Sapientia carnis, non subiicitur diuine legi. Nec hoc tantum dico, sed etiam istud (quod illi qui sunt in carne, id est, qui voluptatibus carnis adqueſcunt, deo placere non possunt, Ipsi enim in carne sunt,

qui in carne cōfidūt, qui cōcupiscētijs suas sequuntur, qui in his habitant, qui earū voluptatibus oblectantur, qui in earū delectationibus beatam sceleremque vitam constituunt. Et ideo quamdiu tales sunt, nihil deo quod placeat agere possunt.

Vos autē in carne nō estis, sed in spiritu, si tamē spiritus dei habitat in vobis. Si quis autem spiritum christi non habet, hic nō esteius. Si autē christus in vobis est, corpus quidē mortuum est propter peccatū, spiritus vero viuūt propter iustificationē. Quod si spiritus eius qui suscitauit a mortuis iesum habitat in vobis, qui suscitauit iesum christum a mortuis, viuificabit & mortalia corpora vestra, propter inhabitantem spiritum eius in vobis.

Illi qui sunt in carne, nō possunt deo placere (Sed vos non estis in carne) & propterea deo placetis. In hoc quidē sæculo adhuc viuitis, sed tamē in carne nō estis, quia non in voluptate carnis iacetis sed carnalia desideria supergressi estis. Nequis enim illud quod premissum est, quia qui in carne sunt deo placere non possunt, de his dictum putaret qui de hac vita nondum exierunt, oportunissime subiunxit. (Vos autem non estis in carne.) Vtiq; adhuc in vita hac constitutis loquebatur, & tamen dixit eos non esse in carne. Romanis quidem scribebat, sed vniuersæ ecclesiæ dixit, tritico dixit, non paleæ, massæ latenti non stipulæ apparenti. (Non estis in carne) quia nō facitis opera carnis, consentiendo concupiscentiæ carnis. (Sed estis in spiritu) quia secundū interiorem hominem condelectamini legi dei. Et hoc est si tamē spiritus dei habitat in vobis. Nam si spiritu vestro presumitis, adhuc in carne estis. Sic ergo non estis in carne, vt in spiritu dei sitis. Nam si recedit spiritus dei, pondere suo spiritus hominis reuoluitur in carnem. Redit ad facta carnalia, redit ad concupiscentias seculares. Sic igitur habete liberum arbitrium vt imploretis auxilium. (Nō estis in carne) Et hoc viribus vestris absit. Vnde ergo? Si tamē spiritus dei habitat in vobis. Tunc enim in carne non estis, sed spiritum dei habitatorē habetis (Sed si quis spiritum dei non habet, hic non est eius) id est non possidetur a christo, nec est membrum christi. Spiritum dei dixerat, & spiritum christi subiunxit, quia non sunt duo spiritus sancti, tãquam singulorum vnus patris, & alter filij, sed vnus potius patris & filij. Sicut autem anima mea, id est, spiritus meus viuificat omnia mēbra corporis mei, sic spiritus christi viuificat omnia mēbra corporis christi, id est, omnes electos eius. (Si quis autem spiritum christi nō habet,) id est, si quis non vegetatur spiritu christi, si quis non viuūt spiritu christi (hic non est membrum christi,) nec possessio christi, sed diaboli. Caritas vero testis est esse spiritum christi in eo corde quod ipsa repleuerit. Nunquid enim spiritum christi nō habet, ille cuius mentem odia dissipant, elatio inflat, ira vsque ad diuisionem mētis exasperat, auaritia cruciat, luxuria eneruat? Non utique. Quia spiritus christi vbi habitat facit amicos & inimicos diligere.

xi. q. iij.
c. nihil.

e ij cos diligere.

Epi. Pauli.

Spiritus eos diligi, terrena despici, pro celestibus aestu-
 x si vbi ri, carnem propter vitia conteri, mentem a concu-
 habitat, piscentis frenari. Et iste spiritus est quasi quidam
 & ibi in- titulus diuine possessionis. Quo quisque ex toto
 finita bo caret ad christum non pertinet. Sed si christus est in
 na isunt, vobis qui ibidem habitat, vbi spiritus eius est, &
 non alibi, corpus quidem mortuum est, non propter
 fragilitatem terrenam, quia de terre puluere factum
 est, sed propter peccatum. Non dico mortale sed (mor-
 tuum). Nam antequam immutaretur in illam in-
 corruptionem quae in sanctorum resurrectione pro-
 mittitur, poterat esse mortale, quamuis non mori-
 turum, sicut hoc nostrum potest esse egrotabile
 quoamuis non egrotaturum. Cuius enim caro
 est, quae non egrotare possit, si etiam alio casu pri-
 usquam egrotet occubat. Sic & illud corpus primi
 hominis iam erat mortale & antequam peccasset.
 Quam mortalitatem fuerat assumpserat mutatio in-
 eternam incorruptionem si in homine iustitia, id est,
 obedientia permaneret. Sed ipsum mortale non est
 factum mortuum, nisi propter peccatum, quia mox
 vbi praecceptum transgressus est homo, eius mem-
 bris velut aliqua egritudo letalis mors ipsa conce-
 pra est. Quam egritudinem mortis & in nos omnes
 ipse transfundit, ac per eam necessario morituri su-
 mus. Corpus ergo nostrum non tantum moriturum
 est propter animae abscessum, qui futurus est sed etiam
 mortuum est propter infirmitatem carnis & san-
 guinis. Habet quidem adhuc vitam sed tamen com-
 paratum corpori illi, quod in resurrectione futurum
 est inuenitur mortuum quamuis adhuc habet animam
 corpus quidem ita mortuum est, adhuc propter pec-
 carum, sed spiritus iam viuit propter iustificationem.
 Et haec vita ex fide facta est, quoniam iustus ex fide
 viuit. Anima enim iam pia quae fuit impia, propter
 iustitiam fidei dicitur ex morte reuixisse, atque viue-
 re. Et hoc interim nobis praestitit gratia saluatoris
 ut anima iam per iustitiam viuat, sicut per pecca-
 tum mortua fuerat. Hoc enim dictum est ne ideo
 putarent se homines, vel nullum vel parum se ha-
 bere beneficium de christi gratia quia necessario mori-
 turi sunt corpore, attendere quippe debent, cor-
 pus quidem adhuc peccati meritum gerere, quod
 conditione mortis obstrictum est, sed iam spiritum
 cepisse viuere propter iustitiam fidei, qui & ipse
 fuerat quadam morte infidelitatis extinctus. Non
 igitur inquit, parum vobis muneris putetis esse col-
 latum per id quod christus in vobis est, quod in cor-
 pore propter peccatum mortuo, iam propter iusti-
 tiam vester spiritus viuit. Nae ideo de vita quoque
 ipsius corporis desperetis, sed credite quod si spi-
 ritus eius qui suscitauit iesum a mortuis habitat in
 vobis, qui suscitauit iesum viuificabit, & mortalia
 corpora vestra. Vel ita continuatur. Spiritus quidem
 vester iam viuit, sed si spiritus dei habitat in vo-
 bis corpus quoque vestrum viuet, sicut corpus christi
 quod iam suscitatum est, viuit. Dixerat, si autem
 christus in vobis, inest subiecit, quod si spiritus pacis
 habitat in vobis, in quem spiritum christi dixerat,
 hunc spiritum pacis adiunxit, quia vbi christus ibi
 sine dubio spiritus sanctus habitat, atque vnus est,
 spiritus christi & dei. Quia vero illa resurrectione
 futura mutatio non solum nullam mortem quare
 facta est, propter peccatum, si nec mortalitatem ha-
 bitura est, quod corpus animale habuit ante pec-

catum, non ait (qui suscitauit iesum christum a mor-
 tuis) inquit, & mortalia corpora vestra, ut scilicet
 iam non solum non sunt mortua, sed nec morta-
 lia cum animale resurget in spirituale, & mortale
 hoc induet immortalitatem, & absorbebitur mor-
 tale a vita. Cum enim praesentis temporis gratia
 determinans diceret mortuum esse quidem cor-
 pus, propter peccatum, quia vero nondum per resurrectio-
 nem renouato, peccati meritum manet, hoc est neces-
 sitas mortis spiritum ait viuere, propter iustitiam, quia li-
 cet adhuc corpore mortis huius oneremur, iam secun-
 dum interiore hominem cepta renouatione in fidei ius-
 titiam respiramus, tamen ne humana ignorantia de re-
 surrectione corporis nihil speraret, etiam ipsum quod
 propter peccati meritum in presenti seculo dixerat mor-
 tuum, in futuro, propter iustitiae meritum dicit viuifica-
 dum, nec sicut tantum ex mortuo viuum fiat verum etiam ex
 mortali immortale. Dono enim dei quod anime da-
 tur, id est, spiritu sancto, non solum anima cui datur, salua &
 pacata & sancta fit, sed ipsum etiam corpus viuificabit,
 eritque in natura sua mundissimum. Viuificabit, inquit,
 mortalia corpora vestra non propter merita vestra,
 sed propter munera sua, id est, propter inhabitantem spi-
 ritum eius in nobis. His gradibus hominem perfecto, nul-
 la substantia inueniunt malum. Neque lex mala est quae ostendit
 homini in quibus peccatorum vinculis iaceat, ut per fidem
 implorato liberatoris auxilio, & solui, & erigi, &
 firmissimae constitutioni mereatur. In prima ergo actione
 quae est ante legem nulla pugna est cum voluptatibus huius
 seculi. In secunda quae sub lege est pugnamus, sed vinci-
 mur. In tertia quae est sub gratia: pugnamus & vincimus.
 In quarta quae est in resurrectione, non pugnamus,
 sed perfecta & aeterna pace requiescimus, quia nihil
 nobis tunc resistit non resistentibus deo. Subiun-
 gitur enim nobis quod inferius nostrum est quod
 propterea non subiugebatur, quia superiorem no-
 bis deserueramus deum.

Ergo fratres & debitores sumus non car-
 ni, ut secundum carnem viuamus. Si enim se-
 cundum carnem vixeritis, moriemini.
 Si autem spiritu facta carnis mortificaue-
 ritis, viuetis.

Dixi quia in carne non estis, sed in spiritu, si tamen spiritus dei
 habitat in vobis, & si christus est in vobis, & quia deus vi-
 uificabit & mortalia corpora vestra propter inha-
 bitantem spiritum eius in vobis. (Ergo fratres, accepto
 adiutorio porrecto nobis desuper diuino auxilio
 brachio domini, porrecto nobis auxilio spiritu sancto (debitores
 sumus, id est, ex debito seruire nos oportet
 (non carni) sed spiritui diuino qui in nobis habitat, & tanta
 bona praestat. Debitores inquam sumus, sed non carni (ut
 secundum carnem viuamus), id est, secundum carnis volu-
 prates & illecebras vitam ducamus. Hoc enim modo
 fiet ut propter inhabitantem spiritum dei viuificen-
 tur & mortalia corpora vestra, id est, ut vita in se
 mortem mortificatio conuertat, si non secundum car-
 nem, sed secundum spiritum viuere studueritis. Pro-
 missa est nobis & carnis immortalitas propter spi-
 ritum dei quem habemus in nobis. Ergo fratres si hanc
 immortalitatem adipisci volumus, debitores sumus
 non carni, ut secundum eius illecebras viuamus,
 quia ipsa nos ad mortem trahit, sed potius spiri-
 tui sancto, ut secundum eum vitam nostram dirigere,
 studeamus,

Corpora
 mortalia
 quo viuifi-
 cabunt

Ap. & spi-
 ritui.
 xix. q. ii.
 c. duae in
 fi.

Abac. ij.
 a. Ro. j.
 b. Heb.,
 x. g.

studeamus, quia ipse nobis vitam preparauit eter-
nā, & sic perueniemus ad illā, si nunc eius volunta-
tē secuti fuerimus. Et vere ita se habet effect⁹ vtri-
usq; partis. Si enim secundum carnem &c. (Si se-
cundum carnem vixeritis moriemini) id est si secu-
dum mortem vixeritis, totum morietur, si secun-
dum carnis concupiscentias vixeritis, moriemini
perpetualiter & carne, & anima (Si spiritu sancto
mortificaueritis facta carnis) id est, secundū deum
vivendo voluptates carnis & desideria eius extin-
xeritis (viuetis) in eternū beati. Hoc est opus no-
strum in hac vita spiritu mortificare cotidie facta
carnis affligere, minuire, frenare, interimere. Quā
multa em̄ proficientes iam non delectant, quę an-
tea delectabant. Quando autē delectabat, & nō ei
consentiebatur, mortificabatur. Si iam non dele-
ctat, mortificatum est.

c. due in
fine xix.
q. ij. ca.
nisi s. ve
rū de re-
nnm. ij.
Timo. j.
Gal. iij.
a. j. Cor.
xij. b.
Heb. iij.
d.

¶ Quicumque enim spiritu dei aguntur,
Hi filii sunt dei. Non accepistis spiritum
seruitutis, iterū in timore, sed accepistis
spiritū adoptionis filiorum in quo clama-
mus abba pater. Ipse enim spiritus testi-
monium reddit spiritui nostro. quod su-
mus filii dei. Si autem filii et heredes. He-
redes quidem dei, coheredes autem christi.
Si tamē cōpatimur, vt et cōglorificemur.

Vere viuetis, si spiritu sancto opera carnis mortifi-
caueritis. Nunc enim filii dei estis, & cum eo in per-
petuum regnabitis. Et hoc est quod hec apostoli
verba demonstrant. Viuetis quia filii estis. Nam
quicumque spiritu dei aguntur, hi filii sunt dei. Cū
dixisset apostolus, si autē spiritu facta carnis, mor-
tificaueritis, viuetis, id est, illas concupiscentias car-
nis quibus non consentire magna laus est, & quas
non habere perfectio est, metuendum erat ne quis
quam ad mortificanda facta carnis, de spiritu san-
cto præsumeret. Ergo ne hic se extoleret huma-
nus spiritus, & ad hoc opus se idoneū, firmūque
iactaret, subiecit & ait (Quicumque em̄ spiritu dei
aguntur, hi filii sunt dei.) Non qui secundū car-
nem suā viuit, nō qui carnis voluptate, ducuntur,
nō qui spiritu suo aguntur, nō qui lege aguntur, sed
quicumque spiritu dei aguntur, hi sunt filii dei. Spūs
ergo dei quo aguntur, ipse est spūs quo facta carnis
mortificat quia ipse dat cōtinētiā qua frenet & do-
met atq; viciat concupiscentia. Aguntur autē spūs dei, vt
& ipsi, quod agendū est agāt, & cū egerit illi a quo
aguntur grās agūt. spūs em̄ dei qui eos agit, agētib⁹
est adiutor & ductor, (Aguntur ergo) vt agāt, & ad
hoc eis ostēditur, quid agere debeāt, vt hoc sicut
agendū est agāt, id est, cōdelectatiōe & delectatiō-
ne iustitię (quia qui spiritu dei agūt) charitate agū-
tur, & excitantur. Nō ergo litera, sed spiritu, nō lege
p̄cipiente, minante, p̄mittente, sed spūs exhortante, illu-
minante, adiuvante agunt. Nō quia ipsi nihil agant,
sed ne nihil agāt boni, a bono aguntur vt agāt. Nā
tātō magis efficiūt quisq; fili⁹ bon⁹. quāto largi⁹ ei
dat a patre spūs bon⁹. Plus vero est agi quā regi.
Qui enim regi⁹ aliquid agit, & ideo regi⁹ vt recte
agat. Qui autē agit, agere ipse vix aliquid itelligi-
tur. Quod ergo spūs dei sanctus agit, hoc est quod
de⁹ opatur oīa in oībus. Nec aliquid in nobis libe-

ra volūtas melius agere pōt quā vt illi se cōmēdet
qui male agere nō pōt. Dixi quia (filii dei estis) si
spūs dei agimini. Et vere filii. Nō enim accepistis
sp̄m seruitutis, sed filiatiōis. (Nō accepistis spiritū
seruitutis iterū) id est sicut olim in lege. Nō est vo-
bis iterū spiritus iste seruitutis, sed libertatis. Idem
em̄ spūs est legis & euāgelij, sed p̄pter diuersa opa
dissimiliter appellat⁹. Iudeis fuit spirit⁹ seruitutis,
sed xp̄ianis, est spiritus libertatis. Quia (eodē spūs)
id est digito dei quo lex in tabulis lapideis scripta
est timor icussus est eis qui gratiā nōdū intellige-
bāt, vt de sua infirmitate atq; p̄ctis p̄ legē cōuince-
rētur, et lex illis fieret pedagogus, quo perducerē
ad gratiā, quā est in fide xp̄i. Et timor ille seruilis
erat, quia p̄ eū nō tā iustitia diligebat⁹. quā p̄na tē-
mebatur. Iā ergo nobis nō in timorē datur spirit⁹,
sed i dilectionē vt nō serui sed filii simus. Qui autē
adhuc iō bñ agit, quia p̄nā timet, et deū nō amat
nondū est inter filios. Mandatū enim dei si timo-
re fit p̄ne nō amore iustitię. seruiliter fit, nō libe-
raliter, & ideo nec fit. Non enim bonus fruct⁹ est,
qui nō de charitatis radice procedit (Nō accepistis
in nouo testamēto (spiritū seruitutis) iterū in timo-
rē, sicut quodā in veteri (sed accepistis spiritū ado-
ptionis filiorū) id est qui vos deo adoptauit in fi-
lios (i quo spiritu clamam⁹) id ē toto mētis affectu
dicimus (abba pater.) Ipse spirit⁹ facit nos deum
vocare patrē nostrum. Et si ille est pater noster, er-
go nos filij eius. Filii clamāt (abba pater) Hoc est
abba quod pater. Abba em̄ hebraice dicitur, pa-
ter autē gr̄ce vel latine. Sed p̄pter vtrūq; populū
circūcisionis videlicet & p̄putij, qui ad angula-
rē lapidē, id est, ad christū accessit. posita sunt hec
duo nomina idē significātia. Hebr̄i em̄ fideles
clamāt, abba, gētiles autē pater. Clamor iste cordis
est, nō faucij nō labiorū. Intus sonat auribus dei.
Cum autē clamāt aliquid petūt. Et quid petūt nisi
quod de illis dictū est, beati qui esuriūt & sitiunt
iustitiā, qm̄ ipsi saturabunt⁹. Quę est ista petitio,
nisi esuries siti⁹q; iustitię? Huc ergo trāseant qui
sub lege sunt, vt ex seruis filii fiāt nec sic tñ, vt ser-
ui esse desistāt, sed vt tāquā filii dño & patri, libe-
raliter seruiāt. (Accepimus spiritū adoptiōis) per
quē vocam⁹ deū patrē nostrū nā ipse spūs diuin⁹
testimoniū reddit spiritui nostro id est, recognos-
cere & intelligere facit spiritū nostrū, quia sumus
filii dei. Ad ipsum enim p̄tinet quia efficiamur vnū
corp⁹ vnici filii dei. Et p̄ hoc quod ipse spūs san-
ctus charitatē nobis infundit, qua nos facit imita-
tores esse diuinę bonitatis, vt diligam⁹ inimicos
nostros, & beneficiam⁹ his qui oderūt nos (sicut
pater celestis solē suū oriri facit sup bonos & ma-
los, atq; pluit sup iustos & iniustos, euidēti testimo-
nio declarat mētē nostrę nos eē filios dei, cuius bo-
nitatē p̄ modulo nostro sequimur. Filiorū em̄ est
imitari patrē suū. Spūs dei dū facit nos bene age-
re, testatur (qm̄ sum⁹ filii dei. Sed si filii sum⁹ eri-
mus & hāredes) id est, eiusdem glorię participes.
Nō enim inaniter filii sum⁹, sed magnū inde com-
modū habebimus, quia hāredes patris nostri eri-
mus immo ipse erit hāreditas nostra, sicut in psal-
mo canimus dominus pars hereditatis meę. (He-
redes quidē dei erimus.) Sed si hoc parū videtur
audiamus adhuc vnde amplius gaudeamus (quia
erimus coheredes christi) id est, simul cum christo

Abba he-
braice
quid sit,

Mat. v.

Luc. vi.
d.
Mat. v.
g.

Filiorū
officium
quid sit,

e iij hāredes

Concu-
piscētis
carnali-
bus non
cōsenti-
re, ac eas
non ha-
bere ma-
gna laus
est & p̄fe-
ctio.

Agī p̄
est quam
regi,

Epi. Pauli.

j. Corin.
xiiij.d.

j. q. iii. c.
saluator.

hæredes, eandem scilicet quā ipse possidet beatitudinis hereditatē cum eo possidētes. Heredes quidē dei efficiemur cū ea quę dei sunt possidere ceperim⁹, id est, incorruptiōis & immortalitatis gloriā atq; thesauros sapiētię & sciētię recōditos. Cohæredes autē xpī efficiemur, cū reformauerit ipse corp⁹ humilitatis nostrę, cōfiguratū corpī claritatis sue. Heredes autē dei erim⁹, sed nō ei⁹ morte hęc hereditatē adipiscemur, cum ipse mori nō possit, immo cū ipse sit hereditas, quā ab eo percipiemus. Sed quo niā cū vocati sumus adhuc paruuli & ad spiritalia cōtrēplanda minus idonei vsq; ad humilitatē nostrę cogitationis se mīa diuina porrexit vt quomodo cūq; cernere niteremur, quod nō euidēter atq; perspicue cernebam⁹ ipsum moritur quod in enigmate cernebam⁹, cū facie ad faciem cernere ceperim⁹. Cōueniēter ergo dicim⁹ moriturū esse quod aufere⁹. Cū autē venerit quod pfectū est, auferetur quod ex parte est. Ita nobis quodāmodo mori⁹ pater in enigmate, & idē ipse fit hæreditas cū facie ad faciem possidetur, nō quia ipse moritur, sed imperfecta in eū nostra visio perfecta visione peruenit. Et tamen nisi illa prior nos nutrebat ad aliā plenissimā & euidentissimā nō efficeremur idonei. Cohæredes etiā erim⁹ christi) cū in fine seculi ablorpta fuerit mors in victoriā. Nō timuit ille habere cohæredes quia hæreditas ei⁹ nō fit angusta si multi possederint. Homo em̄ si habeat vnicū filiū, gaudet ad illū magis quia sol⁹ omnia possessor est, & nō habebit fratres, qui cū eo diuidāt hæreditatē, & paup remaneat. Deus vero vnicū quēq; genuerat, & p quē cūcta creauerat misit in hūc mūdū vt nō esset vnus, sed fratres haberet adoptatos qui cū eo possiderēt hæreditatē vitę phēnis. Hæreditas in quā in qua cohæredes eius erim⁹, nō minuitur multitudine filiorū nec fit angustior numerositate cohæredū, sed tāta est multis quāta paucis, tāta singulis, quāta omnib⁹. Cohæredes ei⁹ erim⁹, ita tñ (si cōpatimur) id est sicut eo patimur si passio nū ei⁹ nūc pncipes efficiemur, si qualia p nobis ille tulit nos talia p noie ei⁹ patinō recusam⁹, si nō p humano fauore vel tēporali cōmodo, sed pro amore illi⁹ aduersa perferim⁹ (vt & cōglorificemur) id est, cū eo glorificemur facti cohæredes ei⁹ & participes glorię ipsius. Cōglorificabimur enim si hoc eius nobis gratia cōceserit, quia cū apparuerit similes ei erimus, quoniā videbimus eum sicuti est.

Existimo enim quod non sunt condigne passiones huius temporis, ad futurā gloriā quę reuelabitur in nobis.

Ne cui videretur graue quod dixerat nos debere compari, mox addidit nō esse cōdignas passiones huius tēporis ad futurā gloriā quę reuelāda est in nobis. Ostēdit em̄ per hęc, quod illa respicit, quę nō videtur, id est, gaudia sempiternę beatitudinis omnē tribulationē quęcūq; ei acciderit, quāuis seua, quāuis diuturna videatur leuē ducit, & momentaneā, etiā si tormētis subiiciatur, & eculeis, & vngulis. Nā eo tēpore quo supplicii corp⁹ eius attēritur, si aspiciat ad futurā gloriā & consideret quō per hęc tormēta corp⁹ humilitatis sue transformabitur vt fiat cōformē corpori glorię vnigeniti dei tribulationē p̄sentē p minimo reputabit, remunerationē vero futurę beatitudinis inestimabiliter

magnā iudicabit. Et quāto magis multiplicari sibi tribulationē & pœnas viderit, tāto amplius sibi pōdus, & magnitudinē glorię intelliget cumulari. In eo autē qđ apostol⁹ nūc dicit (existimo) nō dubitat, ipse sed dubitantes increpat, sicut & alibi ad quosdā cōtēptores suos loquēs, puto autē inquit, qđ & ego spm̄ dei habēā. Qui enī dicit, puto vel existimo dubitare videtur. Sed ille increpat nō dubitat. Et ipse dñs qui oīa scit, increpās infidelitatē futurę generis humani, cū venerit inquit, fili⁹ hoīs putas inueniet fidē in terra. Nā & hoīes de his reb⁹ quas certas habēt aliqñ increpatiuē dubitāt, id est, verbū dubitationis ponitur cū corde nō dubitent, velut si quis indignetur seruo suo & dicat. Cōtēnis me? Puto quia dñs tuus sū. Ita & nūc apostol⁹ dicit (existimo) increpat illos qui hoc nō estimabāt, vel nō existimāt. Nōnulli enī dū futura gaudia min⁹ attēdūt, putāt intolerabilia esse p̄sentia mala q̄ pferūt. Et illorū pusillanimitatē vel infidelitatē increpat nūc apostol⁹ (Si cōpatimur inquit, & cōglorificabimur) Et vere p passionē pueniem⁹ ad glorificationē. Nā ego existimo qđ vos non estimatis, id est, ego indubitātē scio qđ passioēs hui⁹ tēporis, qđ tā breue est (nō sūt cōdigne) id est, oēs simul nō sūt digne ad pmerēdā gloriā futurā (q̄ reuelabitur in nobis) id est, q̄ ita manifestabitur vt sit i nobis quia i vno quoq; nostrū manebit, & foras apparebit. Hoc est si quis pateretur oēs pœnarū acerbitates, q̄ in tēpore p̄sentis vite sufferri possunt, nō esset oēs ille passioēs dignū meritū ad cōsequutiōnē futurę glorię, q̄ ablato omni velamine reuelabitur i nobis, qñ percipiem⁹ illud qđ ocul⁹ nō vidit nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit.

Nam expectatio creaturę reuelationē filiorum dei expectat. Vanitati enim creatura subiecta est non volens, sed propter eum qui subiecit in spe. Quia & ipsa creatura liberabitur a seruitute corruptionis, in libertatem glorię filiorum dei.

Vere gloria reuelabitur in nobis qui nunc pro deo molestias iustinemus, quia hęc gloria est vt filii dei appareamus. Hęc enim expectamus (Nā expectatio creaturę reuelationem filiorū dei expectat.) Quod est dicere, Nam & hoc ipsum quod in nobis dolet cū facta carnis mortificamus, cū esurimus, vel sitimus, per abstinentiā, dum frenamus delectationē cōcupiscentiē per castitatē, dū iniuriarū lacerationes, & cōtumeliarū aculeos per patientiā iustinemus, dum neglectis, atq; reiectis voluptatibus nostris, pro fructu matris ecclesię laboramus, quicquid in nobis in hac & huiusmodi attritione dolet, creatura est. Dolet em̄ corpus & anima quę utiq; creatura est, & expectat reuelationē filiorū dei, id est, expectat quando appareat quod vocatū est in ea gloria ad quā vocatū est. Quia em̄ filius dei vnigenitus nō potest appellari creatura, quādo quidē per ipsum facta sunt omnia, quęcūq; deus fecit, distincte etiā nos vocamur creatura ante illā euidentia glorię, & distincte vocamur filii dei quāuis hoc adoptione mereamur. Nā ille vnigenit⁹ natura filius est, nō adoptio. (Expectatio ergo creaturę) id est, expectatio nostra reuelationē filiorū dei expectat) id est, quādo appareat

Dubitare videtur is qui dicit puto vel existimo.

Cori. ii. c. De pe. di. iiii. c. Hanc societatem, quod autem.

Ioan. i.

pareat quod promissum est, quādo re ipsa manifestum sit, quod nunc spe sumus. Filii enim dei sumus & nondū apparuit quid erimus. Scimus quia cum apparuerit similes ei erimus, quoniam videbimus eū sicuti est. Ipsa est reuelatio filiorū dei quam nunc expectat expectatio creaturę. Non quod creatura reuelationem expectet alterius naturę quę nō sit creatura, sed ipsa qualis nūc est, expectat quādo sit qualis futura est. Tāquā si diceretur operante pictore subiectis sibi coloribus, & ad opus eius paratis expectatio colorū manifestationē imaginis expectat, nō quia tūc alij erūt aut nō colores erunt, sed tantū quod aliam dignitatē habebūt. Dixi quod expectatio creaturę expectat, vt reuelent filii dei. Quod recte dixi. Nā ipsa creatura, adhuc (subiecta est vanitati) id est, tēporalibus rebus quę sunt vanitas, quia quod promittūt implere nō possunt, & euanescent, id est, deficiūt & trāseunt. Ait em Salomon. Vanitas vanitātū, & omnia vanitas, Quę abundātia est homini in omni labore suo, quę ipse laborat sub sole? Cui & a domino dictū est. In labore māducabis panē. Ita ergo subiecta est humana creatura vanitati. Et subiecta est nō volēs quia homo spōte peccauit, sed nō spōte dānat⁹ est. Peccatū em fuit voluntariū, id est, cōtra pręceptū facere veritatis, peccati aut pōena, id est, subiici fallacię nō volūtaria. Sponte vt dixi peccauit creatura hęc, & inimica facta est veritati, sed vt merito puniret, nō spōte subiecta est vanitati. Diligit homo spōte vanitatē, cū deserta soliditate veritatis opinabilia sequit, id est, mirabilia. Vanitates em sunt quę mutantur & trāseūt. Cū autē inde meritas penas luit, subiicitur nō spōte vanitati, sicut subiecta est in homine peccātē. Vanitati em creatura nō volens subiici quia homo qui ingenite cōstantiē statum, volēs deseruit, pręstus iuste mortalitatis pōdere nolens mutabilitatis suę corruptioni seruit. Nō ergo spōte creatura vanitati subiecta est. (Sed propter eū qui subiecit in spe) id est, ppter ei⁹ iustitiā atq; clemētiā qui neq; impunitū peccatū reliquit, neq; insanabilē voluit esse peccantē. (In spe est subiecta vanitati) ppter misericordiā liberātis per remissionē peccatorū, & adoptionē gratię. Ergo (in spe) qua sperat, se adhęsurā cōtēplādē veritati subiecta est interim vanitati. (Quia & ipsa creatura) id est ipse homo, cū iā signaculo imaginis propter peccatū amissio nō tamē tota penit⁹ imagine deleta, remāsit tantūmodo creatura (& ipsa creatura) id est, & ipsa quę nondū vocatur filiorū forma perfecta, sed tātū creatura (liberabit a seruitute corruptionis) Quod itaq; ait, & ipsa liberabit facit intelligi (& ipsa quēadmodum nos) Id est, & de ipsiis nō est desperandū, qui nōdū vocant filii dei, quia nōdū crediderūt, sed tātū creatura, quia & ipsi credituri sunt, & liberabūt a seruitute corruptionis quēadmodū nos qui iā filii dei sumus quāuis nōdū apparuerit quid erimus. Liberabit ergo a seruitute corruptionis (in libertatē glorię filiorū dei) id est, erūt & ipsi ex seruis liberi & ex corruptibilibus in corrupti inuita pfecta quā habebūt filij dei. Tūc enim creatura hoc a seruitute corruptionis eripiet, cū ad filiorum dei gloriā incorruptā, resurgendo subleuabitur. Electos enim nunc pōenā corruptionis aggrauat sed tūc incorruptionis gloriā exaltat. Et quārum ad pręsentis necessitatis pōdera,

nūc in dei filiis de libertate nil ostēditur, tantū ad subsequētis libertatis gloriā tūc in eis de seruitute nil apparet. Creatura ergo seruitute corruptionis exuta, & dignitate libertatis adepta in filiorū dei gloriā vettitur, quia vnita deo per spiritum, quasi hoc ipsum quod creatura est, trāsisse ac subegisse declaratur. Eique ita tūc inharet vt illi de corruptione quę per resurrectionē vincitur, nihil iam in suo amore cōtradicat, sed vnita glorię sui redēptoris fiat. Cuius redemptoris respectu, potest intelligi dictum, quia & ipsa liberabitur scilicet sicut iam a corruptione liberatus est ipse dominus.

¶ Scimus enim quod omnis creatura ingemiscit, & parturit vsq; adhuc. Nō solū autē illa, sed & nos ipsi spiritus primitias habentes, & ipsi intra nos gemimus adoptionē filiorum expectantes redemptionem corporis nostri.

Vere nō volēs subiecta est creatura vanitati. Nā inde gemit (Scim⁹ em quod omnis creatura ingemiscit.) Vel liberabitur a seruitute corruptionis. Nā ideo gemit quia nō est adhuc inde liberata. In vno quoque aut homine, oīs creatura nō vniuersa liter sicut est cælū & terra & omnia quę in eis sūt, sed generatim quodāmodo intelligi potest, quia rationalis in illo est quā habere credunt angeli, & sensualis qua & bestię nō carent, vtūtur enim sensibus & sensualibus motibus ad appetēda vtilia & vitāda cōtraria & vitalis priuata sensu, qualis adnerti in arboribus potest. Nā & in nobis sine sensu nostro fiunt corporis incrementa, & capilli nec cū pręciduntur sentiūt & tamen crescūt. Jam vero corporalis creatura euidēt⁹ apparet in nobis, quę licet ex terra facta atque formata sit, insunt tamen illi ex omnibus hui⁹ corporei mūdi elemētis quędā particulę ad temperiē valitudinis. Nam & calore mēbra vegetātur, qui est ab igne, cuius etiam lux p oculos emicat, & aere venarū decursus quas arterias vocant atque spiramēta pulmonis implētur, & humor nisi esset, nulla spiramenta cōfluerēt, vitāque assumeret siccitas. Nā & ipse sanguis humido lapsu alias venas replēs quasi riuis & fluminibus per cuncta diffunditur. Ita nullū est creaturę genus quod nō homini possit agnosci. Ac sic omnis creatura in eo cōgemiscit adhuc. Propter qđ & dominus euāgeliū iussit omni creaturę prędicari, quia in vnoquoq; hoīne sicut differuimus est omnis creatura. Omnis itaque gemit in homine. Non tota sed omnis. Tāquā si dicatur quod solem omnes vidēt, qui sunt incolumes, sed non toti vidēt, quia tātū oculis vident. Ita & in homine omnis creatura est, quia & intelligit & sentit, & viuit & corpus habet, sed non tota creatura, in ipso est, quia sunt pręter ipsum & angeli qui intelligūt, & pecora quę sentiunt, & arbores quę viuūt, & lapides qui tantūmodo sunt. (Scim⁹ ergo quod omnis creatura) id est, homo fidelis (ingemiscit) id est, in interiori suo gemit, ac gemitū semper recentē habet, quā diu subiecta est vanitati (& etiam parturit) id est, cū summa difficultate & honore, bonū opus facit. Nā sicut mulier magnis dolorib⁹ & conatibus profert filiū, ita fidelis homo nissib⁹ magnis & laboribus, producit fructū boni operis.

Vanitati subiecta est omnis creatura quō hoc intelligitur.

Mar. xvii.

Creatura omnis nō tota gemit in homine qualiter hoc exponitur.

Epi. Pauli.

Primiti-
tie hoīs
quē dicā
tur esse.

Dona di-
gniora q̄
paul⁹ &
ceteri a-
postoli
habue-
rūt quē
sint.

Laborat em̄ & affligit, vigilijs & ieiunijs, alijsq̄ sanctis actionibus. Et hoc facit vsque adhuc. Nā & si sunt aliqui iā in sinu Abrahe, & latro ille cum domino in paradiso cōstitutus illo die quo credidit gemere destiterit, tamen (vsque adhuc omnis creatura ingemiscit & parturit, in illis sanctis qui adhuc in presenti vita laborant. (Non solum autē illa) ingemiscit (sed & nos ipsi) id est non solū in homine corpus & anima & spiritus simul dolent ex difficultatib⁹ corporis sed & nos ipsi exceptis corporibus in nobis ipsis ingemiscimus, nos dico (primitias spirit⁹ habentes) id est, quorū iā spirit⁹ tāquā sacrificiū oblatus sunt deo, & diuinō charitatis igne cōprehēsi. Hē sunt enim primitiē hominis, quia veritas primū spiritū nostrū obtinet, vt p̄ hūc cetera cōprehēdāt. Iā ergo habet primitias oblaras deo qui dicit mēte seruio legi dei, carne autē legi peccati, & de quo dicitur, spirit⁹ quidē prōpius est, caro autē infirma. Non solū inquit (omnis creatura) id est, cū corpore, sed etiam nos ipsi habētes primitias spiritus id est, nos animę quē iam primitias mentes nostras obtulimus deo (in nobis ipsis ingemiscimus) id est, prāter corp⁹ adoptionē (expectantes corporis nostri redēptionē) id est, vt etiā ipsū corpus accipiens beneficiū, adoptionis filiorū qua vocati sumus totos nos liberos transactis omnibus molestijs ex omni parte dei filios esse manifestet. Non solū illa īgemiscit, sed & nos ipsi primitias spiritus habentes, id est, qui iam spiritu deo seruimus qui iā mente deo credimus & in ipsa fide primitias quasdā dedim⁹ vt primitias nostras sequamur (Et nos ipsi primitias spiritus habentes) id est, qui nondū quidē ex toto quod sumus sed ex ea parte qua peccatoribus meliores sumus deo non vanitati subditi sumus, hoc est p̄ primitias spirit⁹, & ipsi in nobismetipsis ingemiscimus. Videtur etiā specialiter designare, apostolicā dignitatē in eo quod ait, & nos ipsi primitias spiritus habentes, id est, qui primi spiritū sanctum accepimus & digniora eius dona habemus (Non solū inquit omnis creatura) id est, omnis ecclesia creata ī operib⁹ bonis quę subdita est nobis (sed & nos ipsi primitias spiritus habentes) id est, nos apostoli qui ad hoc electi sumus vt primitias spiritus acciperemus, & per hoc maiores sumus quod eius primitias habemus, vel quia primo venit in nos vel quia dignius & euidentius dona sua declarat in nobis per genera linguarum, per sanationem infirmorum, per resurrectionem mortuorum, & per similia opera. Et nos ipsi qui tanti sumus, qui iam primitijs sancti spiritus acceptis letamur, adhuc gemimus miseria habentes vt alij, gemimus intra nos, quia in nobis est vnde gemamus. Vel quāuis non corā hominibus tamen intra nos, id est, in interiore nostro gemimus, nec fictus est gemitus noster, sed intra mentis archana resonat. Et gemimus expectātes adoptionem filiorū, quia nec dilatione nec aduersitate frangimur, sed longanimitē & fortiter expectamus adoptionē filiorum, id est, vt secūdū corpus accipiamus gloriā adoptionis vt & anima & corpore toti simus immortales, & beati atq̄ in omni substantia nostra appareamus adoptiui filij dei. Hanc adoptionem expectamus scilicet redemptionē (corporis nostri) id est, vt & ipsū quod ad-

huc corrūpitur incorruptibile fiat & immortale. Medica: Hec est enim redemptio nostri corporis vt ab omnibus molestijs redimatur, id est, liberetur, & verā salutem cōsequatur. Nondū enim habet salutem. Nam esuries & sitis interficit, si subuentū non fuerit. Medicamentū enim famus, est cibus & medicamentū sitis est, potus, & medicamentū fatigatiōis est somnus. Si sepositis istis non sūt morbi, est sanitas. Si autē habes aliquid quod te possit interficere nisi manducaueris, noli gloriari de sanitate, sed gemens expecta redēptionē corporis tui. Gaudē redēptū, sed nondū re. Spe securus es. Etenim si non gemueris in spe, non peruenies ad rem. ¶ Spe enim salui facti sumus. Spes autem quę videtur non est spes. Nam quod videt quis quid sperat? Si autem quod nō videmus speramus, per patientiam expectamus.

Quasi diceretur apostolo, quid tibi profuit christus si adhuc gemis, & quomodo saluator saluū te fecit qui enim gemit adhuc egrotat, subiunxit atq̄ ait, Spe enim &c. Ideo gemimus (quia spe salui facti sumus) ideo speramus nos saluādos, & quod speramus iam quidē expectamus sed nondū teneamus, & donec teneamus in tempore suspiramus, quia desideram⁹ quod nondū tenem⁹. Nondū re saluati sum⁹ sed adhuc spe, quia nondū venit nostri gaudij plenitudo nondū habem⁹ corp⁹ celeste & spiritale corpus angelicū in societate angelorum, sed speram⁹. Spe quidē iā habem⁹ hāc salutē, hāc gloriā. (Sed spes quę videt nō est spes) Et ideo nondū in re videm⁹, ipsā salutē quā in spe habem⁹. Certitudo q̄ p̄sentialiter videt nō est spes (Nā qd videt quis quid sperat) Quod enī videt, quare speratur? Non speratur, sed scitur. Sed si nos speram⁹ quod non videmus, id est, redēptionē corporis nostri, & societatem angelorū per patientiā expectamus illud. Spes enim ad augmentum meriti operatur in nobis, expectationem futurę saluationis, & etiam in ipsa expectatione patientiā, quia inuisibilē salutē spe nos confortante expectamus longanimitē patiēdo mala præsentiā, & ideo gere cogimur. In malis enim si quisquā pati nō in bonis quibus fruitur opus est patientia.

¶ Similiter autem & spiritus adiuuat infirmitatem nostram. Nam quid oremus sicut oportet nescimus, sed ipse spiritus postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus. Qui autē scrutatur corda scit, quid desideret spiritus, quia secundum deū postulat pro sanctis.

Spes nos adiuuat vt patiēter expectare possimus, Spes & similiter autē & spiritus. Et ideo de expectatione spiritus vel patientiā, nihil nobis attribuimus, sed totum sanctus deo, cuius beneficiis hęc possumus. Non solū em̄ quō dicā spes nos adiuuat (sed etiā spiritus sanctus similiter adiuuat) infirmitatē nostrā, quia charitatem nobis infundit, per quā nostra corroboratur infirmitas, vt patienter expectare valeat salutem quā sperat. (Similiter vt spes, adiuuat nos) charitas, id est, spiritus sanctus nō solū in aduersitatum tolerantia,

rantia, sed & in orationibus quia nec bene orate sine eo possumus. Nā quia ingemiscimus & petimus liberari, spiritus adiuvat, ne vel antetempus liberari petamus, vel contraria nobis dari. Adiuvat (infirmi- tatem nostrā) docēs & faciens orare. (Nā quid oremus sicut oportet nescimus, sed ipse postulat pro nobis.) Nescimus (p vt oportet) quid orare debeamus, quia molestiē tribulationesq; tēporales plerūque profunt vel ad sanandum tumorem superbiæ, & ad probandā exercendāque patiētiā, cui pbatæ & exercitæ clarior merces superiorq; seruat, vel ad q̄cūq; flagellāda & abolenda peccata, & tñ nos nesciētes quid ista p̄sint ab omni optam tribulatione liberari. Quid em nobis expediat, nō satis scim⁹. Aliqñ qd̄ putam⁹ ob esse prodest & quod putam⁹ pdesse obest. Infirmi em sum⁹, & quę medicamēta nobis sint vtilia, medicus quidē nouit nos aut ignoram⁹. In his ergo tribulationib⁹ quę possūt, & pdesse, & nocere, quid oremus sicut oportet nescimus, & tamē quia dura, quia molesta, quia contra sensū nostrę infirmitatis sunt, vniuersali humana volūtate, vt a nobis hæc auferantur oramus. Sed hoc deuotionis debemus domino deo nostro vt si ea non abstulerit, non ideo nos ab eo negligi existimemus, sed potius pia patientia, malorum bona speremus ampliora. Sic enim virtus in infirmitate perficitur, vel etiā dum beatam vitam petimus, in qua sumus immortales atq; incorruptibiles corpore, & spiritu, quoniam ipsa est pax, quę præcellit omnem intellectū etiā ipsam in oratione poscendo, quid oremus sicut oportet nescimus, sed quicquid cogitationibus occurrit abiscim⁹, respuim⁹, improbamus, non hoc esse quod querimus nouim⁹, quāuis illud nondum quale sit nouerimus. Est ergo in nobis quædam vt ita dicam, docta ignorantia, sed docta spiritu dei, qui adiuvat infirmitatem nostram (Nos nescimus quid oremus sicut oportet, sed ipse spiritus postulat pro nobis) id est, postulantes nos facit (gemitibus inenarrabilibus) Postulare enim nos facit, inspirans nobis desiderium etiā adhuc incognitæ tantæ rei, quā per patientiā expectam⁹. Et facit postulare gemitib⁹ inenarrabilibus. Quomodo enim narratur, quando desideratur, quod ignoratur? Quod utiq; si omnimodo ignoraretur, non desideraretur. Et rursus si videretur non desideraretur, nec gemitibus quereret. Minor vero est qui postulat quam qui postulat. Quomodo ergo spiritus postulare dicitur, qui minor non est? Indigentis enim certissimum indicium est postulare gemitibus. Nulli⁹ autem rei esse, indigentem, fas est, credere spiritum sanctum. Sed iuxta quod præmisim⁹ ipse postulat, qui ad postulandum eos quos repleuerit inflammat. Et ipse dicitur gemere, eo quod nos gemere faciat, desiderio futurę beatitudinis. Ita enim dictum est postulat quia postulare nos efficit, nobisq; postulandi & gemendi inspirat affectum, sicut illud in euangelio. Non enim vos estis qui loquimini, sed spiritus patris vestri qui loquitur in vobis. Neq; enim & hoc ita fit de nobis tanquam nihil facientibus nobis. Adiutorium igitur spiritus sancti sic expressum est, vt ipse facere diceretur quod vt faciamus facit. Vsitati enim sunt tales loquutionis modi, quando per efficientem significatur,

id quod efficitur, sicut frigus pigrum dicim⁹ quia pigros facit, & diem tristem vel letum, quia tristes vel letos facit. Sic & dominus habrahę dixit, nūc cognoui quod timeas deum, id est, nunc vt cognoscere feci. Secundum quā loquutionem ipse qui est dei sapientia dixit se nescire diem vel horam finis seculi. Quid enim potest esse, quod ipse nesciret. Sed quia hoc vtiliter discipulis occultabat, nescientem se esse dixit, quia illos nescientes occultando faciebat. Secundam hanc figuram & patre solum scire dixit ipsum diē, quia eundem filiū scire faceret. Eodem loquutionis modo & spirit⁹ sanctus postulare vel gemere dicitur, quia eos in quibus habitat, postulantes & gementes facit. Vel appellatione spiritus sancti designatur charitas, quę per spiritum sanctum diffusa est in cordibus nostris. Sanctus ergo spirit⁹ interpellat & pro nobis gemit, id est, charitas interpellat, charitas postulat, charitas gemit, charitas orat. Contra hanc aures claudere non nouit qui illam dedit. Sed qui scrutatur corda, id est, deus qui in occulto cogitationis suę omnia cordium archana videt (scit quid desideret spiritus) id est approbat & implet, hoc quod spiritus facit, nos desiderare quia (secundum deum) id est, secundum dei voluntatem (postulat pro sanctis) id est, postulare sanctos facit pro seipsis, vel spirit⁹, id est, charitas, secundum deum postulat pro seipsis quia nihil petit charitas, nisi quod deo gratum est, & ideo ipse (scit) id est, approbat desiderium seu petitionem eius.

¶ Scimus autem quoniam diligentibus deum omnia cooperantur in bonum, his qui secundum propositum vocati sunt sancti. Nam quos præsciuit & prædestinauit cōformes fieri imaginis filii sui, vt sit ipse primogēitus i multis fratribus. Quos autem prædestinauit, hos & vocauit. Et quos vocauit, hos & iustificauit. Quos autem iustificauit, illos & magnificauit.

Dum patimur aduersa, nescim⁹ sicut oportet quid orare debeam⁹. Sed hoc pro certo scimus (quia diligentibus deum) ita vt ipsam dilectionem operibus p̄bet (omnia) vel aduersa vel prospera (cooperantur) id est, simul fiunt in bonum. Passiua enim significationem hoc loco habet quod dictum est, cooperantur. Et dilectoribus dei (omnia cooperantur) id est simul fiunt cuncta in bonum, quia in bonum vertuntur illis omnia quęcūq; ipsis accidunt non solum illa quę appetuntur, vt molesta. Vsq; adeo prorsus omnia, vt etiā si qui eorum deuiāt & exorbitāt, etiā hoc ipsum eis, proficiat in bonum, quia humiliores redeūt atq; doctiores & robustius atque cautius postinsistūt, bonis actibus. Vel diligentibus deum omnia cooperatur ipse deus in bonum, siue spiritus sanctus, de quo supradictum est, qui & deus est (Cooperatur enim deus) id est, cum electis suis operatur, dum illi agunt & ipse cum eis. Et ita cooperatur eis vt omnia vertantur in bonum & vtilitatem eorum. Sed quia nonnulli diligunt deum, & in eo bono quod ceperunt non permanent vsque in finem, mox determinando subditur (his qui secundum propositum vocati sunt sancti)

Gen. xxii. c.

Math. xxv.

Spiritus sancti appellatione charitas designatur.

De pe. di. v. ij. c. talib⁹. & de pe. di. iij. c. si ex bono s. sicut ex go.

De quā liter co. operat.

ii. co. xii. c.

Ignorantia docta in nobis quō existat,

Mat. x. c.

Epi. Pauli.

Ordo lit-
tere.

Prædesti-
natio
quid sit.

1. co. xv.
f.

Primo-
genitus
quis dica-
tur esse.

sunt sancti) Hic enim in eo quod diligunt deum per-
manentis in fine, & qui ad tempus inde deuiant,
reuertuntur ut usque in finem perducant, quod in
bono esse ceperunt. Nam secundum propositum oc-
cultissime iustitie bonitatisque sue deus quos præ-
destinavit, ipsos vocat & iustificat & glorificat, Pro-
posuit enim deus illos ad vitam venire, cuius pro-
positum mutari non potest. Secundum hoc propo-
situm non secundum suum meritum vocati sunt a
deo per predicatorum ut sancti sint. Et vere secun-
dum dei propositum, nam quos præsciuit, &c. Or-
do est, (Nam quos præsciuit conformes fieri ima-
ginis filij) id est imitatores futuros christi (etiam
prædestinavit) illos hoc fore, ita ut sit ipse primo-
genitus in multis fratribus, id est, primatum habens
in collegio sanctorum & iure hereditatem patris
obtinens, alijsque fratribus dispartiens (Secundum
propositum sunt vocati) id est, quod vocati sunt
non aliunde est quam a præordinatione dei (Nā
deus quos ab æterno præsciuit fieri conformes fi-
lij sui, etiam prædestinavit) id est per appositam
gratiam preparauit illos ut verbo predicationis
crederent. Prædestinatio est gratiæ preparatio,
que sine præscientia non potest esse, potest autem
sine prædestinatione præscientia. Prædestinatio
quippe deus ea præsciuit quæ fuerat ipse factururus.
Vnde dictum est. Fecit quæ futura sunt. Præscire au-
tem potest etiam quæ ipse non facit, sicut quæcun-
que peccata. Quocirca prædestinatio dei quæ in
bono est gratiæ ut dixi preparatio. Gratiæ vero est
ipsius prædestinationis effectus. Hæc est prædesti-
natio sanctorum, præscientia scilicet & preparatio
beneficiorum dei, de quibus certissime liberantur
quicunque liberantur. Ex his enim qui prædesti-
nati sunt, nullus cum diabolo perit, nullus usque ad
mortem sub diaboli potestate remanebit. Horum
enim si quisquam perit, fallitur deus. Sed nemo eo-
rum perit, quia falli non potest qui prædestinavit
eos. Quod autem ait prædestinatos conformes fie-
ri imaginis filij dei, potest secundum interiorem
hominem intelligi, ut in mente conformemur illi.
Potest & sic accipi, ut quemadmodum nobis ille
mortalitate, ita nos illi efficiamur conformes im-
mortalitate. Secundum hanc imaginem filij, cui
per immortalitatem conformamur in corpore, etiā
illud agimus quod item dicit apostolus, sicut porta-
uimus imaginem terreni portemus & imaginem
eius, qui de celo est, ut scilicet qui secundum adam
mortales fuimus, secundum christum immortales
nos futuros fide vera, & spe certa, firmaque tenea-
mus. Sic enim nunc eandem imaginem portare pos-
sumus nondum in visione, sed in fide, nondum in
re, sed in spe. De corporis quippe resurrectione
tunc loquebatur apostolus, cum hæc diceret. Dein-
de ut sit inquit, ipse primogenitus in multis fratri-
bus. Secundum id quod unigenitus est, non habet
fratres. Secundum id autem quod primogenitus
est fratres vocare dignatus est omnes qui post ei-
& per eius primatum in dei gratiam renascuntur
per adoptionem filiorum, Primogenitus enim di-
citur, respectu fratrum consequentium in id quo ip-
se præcessit. Vnde & alio loco primogenitum eum
a mortuis dicit, ut sit ipse primatum tenens, quia
resurrectio mortuorum ut iam non moriantur an-
te illum nulla. Post illum autem multorum sancto-

rum est (Dixi quia quos præsciuit, & prædestina-
uit, quos autem prædestinavit hos & vocauit) Hic
subaudire debemus, secundum propositum, Sunt
enim & alij vocati, sed non electi. Ac per hoc non
secundum propositum vocati. (Et quos vocauit)
hoc est secundum propositum. (Hos & iustificauit)
Quomodo si aliquis imperator disponderet aliquem
infirmum sublimare, ad consulum, & daret illi
sumptus quibus se prepararet idoneum, & ornaret
ut digne promoueri posset, ad tantum honorem,
ita deus illis quos prædestinavit ad vitam, dat vir-
tutum & bonorum operum gradus, per quos ad tam
sublimitatem possint erigi. Vocat enim illos
& iustificat & magnificat. Et hæc sua dona quibus-
cunque ipse donauit, proculdubio se daturum esse præ-
sciuit, & in sua præscientia preparauit (Quos ergo
prædestinavit ipsos & vocauit) vocatione illa de
qua dictum est sine poenitentia sunt dona & voca-
tio dei. Nā in sua que falli mutarique non potest præ-
scientia opera sua dispondere, id omnino nec aliud
quicquam est prædestinare, Non ergo alios, sed
quos prædestinavit ipsos & vocauit nec alios (sed
quos ita vocauit, ipsos & iustificauit) nec alios (sed
quos prædestinavit & vocauit iustificauit) ipsos &
magnificauit siue glorificauit. Prædestinatio no-
stra non in nobis facta est sed in occulto apud ip-
sum in eius præscientia. Triavero reliqua in nobis
fiunt vocatio & iustificatio & magnificatio. Vo-
camur prædestinatione poenitentia, iustificamur
innouatione misericordie, & timore iudicij, ma-
gnificauit profectum virtutum, siue glorificamur eter-
na beatitudine. Ista omnia iam facta sunt prædesti-
nauit, præsciuit, vocauit, iustificauit, magnificauit,
quoniam omnes iam præciti, ac prædestinati sunt
& multi iam vocati atque iustificati & magnificati
sunt, quamuis adhuc usque in finem sæculi multi vo-
candi & iustificandi sint atque magnificandi. Verba
tamen præteriti temporis posita sunt de rebus etiā
futuris tanquam iam fecerit deus, quæ iam ut
fierent ex eternitate disposuit, qui fecit quæ futura
sunt. Quicunque ergo iudei, prouidentissima disposi-
tione præciti, prædestinati, vocati, iustificati, magni-
ficati, vel glorificati sunt, nō dico etiam nondum re-
nati, sed etiam nō nati, iam filij dei sunt & omni-
no perire non possunt. Talibus ipse deus omnia
cooperatur in bonum.

Quid ergo dicemus ad hæc? Si deus pro
nobis, quis contra nos? Qui etiam proprio
filio suo non pepercit, sed pro nobis omni-
bus tradidit illum. Quomodo non etiam
cum illo omnia nobis donauit?

Quomodo quidem deus tot & tanta beneficia no-
bis contulit, non pro meritis nostris, sed pro gra-
tia (ergo quid dicemus adhuc) tam magna eius
dona. Videlicet dicemus ulterius quod aliquid a
nobis habeamus? Non, sed omnia gratiæ dei ascri-
bemus. Et (si deus) gratuito munere suo tanta
nobis confert, quis poterit nobis quicquam ho-
rum auferre vel quis poterit eius voluntati resistere,
qui nos ad gloriam præordinauit perducere?
(Si deus pro nobis, quis contra nos erit?) Deus pro
nobis ut prædestinaret nos, deus pro nobis, ut ma-
gnificaret siue glorificaret nos? (Si deus pro no-
bis, quis

Qualiter
vocamur
iustifica-
mur &
magnifi-
camur.

Deus pro
nobis ut
vocaret
nos, deus
pro nobis
ut iustifi-
caret nos,
quis

bis, quis contra nos? Si deus in his omnibus pro nobis est, qui nobis vult aduersari, paret se, si potest bellare aduersus deum. Non enim ledit nos, nisi qui deum vincit. Et quis est qui vincit omnipotentem? Quicumque reluctari voluerit, sibi nocet. Si deus pro nobis quis contra nos? Etiam si totus mundus contra nos insurgat, & omni genere tormentorum in nos sequatur, quid totus mundus quando pro nobis est per quem factus est mundus?

Quid est, omnis qui deo nititur resistere paranti nos ad regnum perducere? (Qui etiam filio proprio) id est, non adoptiuo, sed naturali, & consubstantiali, non peperit (sed pro nobis omnibus) id est, pro nostrum omnium salute (tradidit illum) id est, exposuit in mortem. Et qui illud quod maius est (dedit nobis) id est, filium, etiam illud quod minus est dabit nobis id est regnum suum. Nam qui filium dedit, quomodo (aliquid negare potuit)? Quomodo non etiam omnia donauit nobis cum illo? Vbi enim dedit nobis illum in quo omnia bona sunt, ibi cum illo omnia nobis vtilia dedit, id est, fidem, remissionem peccatorum, perfectionem virtutum, diuersa dona sancti spiritus, & in futuro seculo beatitudinem sempiternam. Et tunc qualis erit spiritus hominis nullum omnino habens viciū, nec sub quo iaceat, nec cui cedat, nec contra quod saltim laudabiliter dimicet pacatissima virtute perfectus? Rerum ibi omnium, quanta, quam speciosa quam certa scientia, sine errore aliquo vel labore, ubi dei sapientia de ipso suo fonte potabitur cum summa felicitate, sine difficultate? Quale erit corpus quod omnimodo spiritui subditum & eo sufficienter viuificatum nullis alimonijs indigebit. Non enim animale sed spiritale erit, habens quidem carnis sed sine vlla carnali corruptione substantiam. Cum enim beatitudinem illam obtinuerimus, tunc habebimus omnia. Nostra quippe erunt ad viuendum superiora, nostra erunt ad conuiuendum equalia nostra erunt ad damnandum inferiora. Sic enim habentur ibi omnia, vt sint & omnium singula, & omnia singulorum.

Quis accusabit aduersus electos dei? Deus qui iustificat? Quis est qui condēnet. Christus iesus qui mortuus est, immo qui & resurrexit, qui est ad dexteram dei, qui etiam interpellat pro nobis?

Vere salutem & omnia bona cum christo deus nobis donauit, & habebimus illa. (Nam quis nos accusabit) vt faciat nos his priuari? Quis (aduersus) id est, quis contrarius accusabit electos dei quos secundum immutabile propositum vocauit? Vel (quis accusabit) id est, quis accusationem deferet aduersus electos dei. Nullius accusatio nocere illis poterit. Diabolus quidem nititur eos accusare? Sed quis est diabolus vel quę eius accusatio aduersus eos quos deus eligit, eius accusatio contra eos non valet. Quis ergo accusabit eos? (Deus?) Non (quia ipse iustificat eos) Et repugnans est, vt quos iustificat, illos accuset. Deus non vult illos accusare, aliter non potest. Et cum nullus accuset, quis est qui condemnet eos? Nullus. Nam condemnabit eos iesus christus? Nequaquam rex saluator condemnabit eos qui mortuus est) vt ipsi viuant. Dico mortuus est

vt nos peccato moriamur, immo vt maius beneficium designem dico quia etiam resurrexit vt nos cum eo resurgamus, & primę resurrectionis participes simus. Qui & in celum sublimatus est (ad dexteram dei) vt nos post se eleuet, & dexteram partem, quę perpetuam beatitudinem designat tenere faciat. Potens est subuenire suis (quia est ad dexteram dei) id est, omni creature prelati, & in honore positus in quo pater est (Qui etiam interpellat pro nobis) quia hunc habemus apud patrem adiutorium & intercessorem. Vnigenitum enim filium pro hominibus interpellare est apud coeternum patrem, seipsum hominem demonstrare. eūque pro humana natura togasse est, eandem naturam in diuinitatis sue celsitudine suscepisse. Interpellat igitur pro nobis dominus non voce sed miseratione, quia quod damnari in electis noluit, suscipiendo liberauit.

Quis ergo nos separabit a charitate christi? Tribulatio an angustia an persecutio an fames, an nuditas, an periculum, an gladius? Sicut scriptum est. Quia propter te mortificamur tota die, estimati sumus, vt oues occisionis. Sed in his omnibus superamus, propter eum qui dilexit nos.

Quandoquidem christus pro nobis mortem petiuit, & adhuc interpellat pro nobis (ergo quis separabit nos a charitate christi) id est, quis poterit separate nos ab amore, quo diligimus christum? Nullus hoc facere poterit. Nam faciet (hoc tribulatio) id est, corporis afflictio. Nequaquam. (An angustia) id est, mentis anxietas hoc facere poterit, vt non diligamus christum? Minime. (An persecutio) id est, de loco ad locum expulsio, separabit nos a christi dilectione? Non. Et si omni modam tribulationem sustineamus, & si animi angustia torqueamur, & si nos aduersarij per diuersa loca persequantur, nunquam a christi amore diuelli poterimus, an nos ab eo (fames separabit) id est, desiderium comedendi sine abundantia cibi? Absit. (An nuditas) id est, penuria vestis hoc faciet? Nequaquam. (An periculum) id est, apparatus mortis nos diuidet a christo? (An gladius) id est, ipsa mors gladio facta valebit hoc facere? Nequaquam. Per hæc septem designantur vniuersa quę nos in hoc seculo possunt affligere, quia septenarius vniuersitatem solet exprimere. Sed nullum horum poterit nos ab amore christi separare, si electi sumus. Et hoc dico (sicut scriptum est) de nobis, vbi vox nostra exprimitur dicens christo, quia propter te mortificamur, quoniam a te separari non possumus. Non propter crimen, non propter humanum fauorem, sed propter te mortificamur. Hęc est causa martyrum. Propter te a quo nolumus separari (mortificamur) id est, varijs penis affici mur tota die, id est, toto tempore illuminationis nostre ex quo de tenebris ad lucem venimus. Estimati enim sumus ab aduersarijs nostris (sicut oues occisionis) id est, existimant nos sine respectu misericordię debere occidi, cum nec resistamus eis, sed in simplicitate & mansuetudine nostra innocenter mori sumus parati. Hęc omnia pro christo patimur, nec

Ioan. iij.

Psalmus
xliij. d.Numerus
septenarius
vniuersitatem
exprimit
ps. xliij.

Deus si illud quod maius est dedit nobis, etiam illud quid minus est dabit.

Electis dei nulli us accusatio nocere poterit.

Epi. Pauli.

mur, nec ab his superamur, sed in omnibus his superamur, id est, superiores & victores efficimur non propter nostras vires sed propter eum qui dilexit nos, quia dum in illius amore pendemus sentium doloris non recipimus. Illius enim charitas quae nos dilexit, & nostrum ad se affectum rapuit, cruciatum corporis & dolorem sentire, nos non sinit.

Certus sum ei quia neque mors, neque vita, neque angeli, neque principatus, neque virtutes, neque instantia neque futura, neque fortitudo, neque altitudo neque profundum, neque creatura alia poterit nos separare a charitate dei quae est in christo iesu domino nostro. Vere nihil nos separabit a charitate dei nam inde certus sum. Non opinor sed (certus sum) id est, pro certo & constanti firmiter teneo quod (neque mors) vlla (neque vita) temporalis promissa, nec aliquid eorum quae subduntur poterit nos separare ab amore christi. Nemo nos separabit inde minando mortem, quia id ipsum quod diligimus deum mori non potest. Nemo inde separat pollicendo vitam, nemo enim ab ipso fonte separat, aquam pollicendo. Non separat inde qui minatur mortem, quia qui credit in christum, licet moriatur vivit. Neque qui pollicetur vitam, quia christus vitam dat eternam. Et ideo temporalis vitae pollicitatio eterne comparatione contemnenda est. Neque (angeli) separant inde, siue boni siue mali, quia etiam si boni angeli dicerent, ut christum non amarem, quod nunquam docet non eis acquiescerem. Licet inquit, angelus de caelo euangelizet nobis preter id quod accepistis anathema sit. Non igitur angelus aliquis inde separat, quia non est angelus cum inheremus deo, nostra mente potentior. Neque (principatus) id est illi angeli qui habent principatum super alios siue bonos siue malos. In vtrisque enim praeminent alij alijs. Et dominus contrarios principatus expoliavit, triumphans illos in semetipso. Boni vero principatus nunquam nos ab illo separare volent, quorum maxime studiū est subiectos ad eum reducere. Nec etiam (virtutes) inde sperant, id est, adhuc sublimiores angelice fortitudines, quia si bone sunt fauent nobis ut coniugamur deo, si vero male reprimuntur ab eo. Enumeratis omnibus aduersis quae in terra sunt, ascendit in caelum & ostendere volens, quia parum est si contemnat terrena supplicia propter christum. Adiungit etiam hoc, quia (neque angeli, neque principatus, neque virtutes) &c. Quod autem dicit tale est. Non solum homines abstrahere me non possunt ab amore christi, sed ne angeli quidem neque omnes simul caelorum virtutes si conueniant in vnum nec si a regno decedere me necesse sit, aut etiam in gehennam trudi pro christo. Quod enim ait (altitudo & profundum) & vita & mors, regnum caelorum & gehennam designare videtur. Haec autem dicit non quod angeli affectare possint aliquando eum a christo separare, sed etiam ea quae impossibilia sunt fieri posse dicit magis, quam se a christi amore seiungi, ut per haec quanta in eo vis esset, dei charitatis ostenderet. (Neque instantia) aduersa separant nos inde, hoc enim leuiora ea sentimus quo ei a quo nos separare moliantur artius inheremus. (Neque futura) id est, futurorum promissio, separa-

inde, quia quicquid boni futurum est certius promittit deus & nihil est ipso deo melius qui iam profecto bene sibi inherens praesens est. (Neque instantia) id est, aliqua imminencia praesentialiter aduersa vel prospera, neque futura bona vel mala separant nos a christo, hoc est, nec praesentia nec futura temporalia quae vel delectant vel premunt, vel spem dant, vel timorem incutunt. (Neque fortitudo) aliquid fortiter nobis violentiam inferens separat inde, quia ille cui inheremus fortior est omnibus (neque altitudo) id est si quis nos in altum leuauerit ut durius praecipitet (neque profundum) id est, si quis nos in profundum maris demerserit aut inimum carceris deposuerit. Siue (altitudo) id est, sublimitas mundani honoris promissa, & profundum, id est, ultima delectio extreme calamitatis quae in hoc mundo perferri potest comminata. (Vel altitudo & profundum) id est, sublimitas eloquentiae secularis, & profunda persecutio naturalium rerum. (Siue etiam altitudo & profundum) id est, inanis curiositas earum rerum quae vel in caelo vel in abyso sunt aut esse purantur. Sed quocumque modo sublimitas & profundum intelligatur, non poterit nos ab amore christi separare. (Neque creatura alia) id est, creatura visibilis, quia & nos hoc est sumus quidem creatura sed visibilis. Et ideo (alia creatura) id est, diuersa ab interiori homine nostro quo christum diligamus, non nos ab amore eius diuidet, quia amor corporum qui per creaturam aliam exprimitur non hoc faciet. Vel (alia creatura) melius intelligitur de his dici quae non sunt. Et ea ergo quae non sunt commemorat ut ostendat quia etiam si essent ea quae non sunt, se tamen mouere a proposito aut mutare non possent. Certus sum inquit, quia nihil horum quae enumeravi, poterit nos separare a charitate dei qui omnibus melior est, & tot tantaque beneficia nobis contulit. Quae charitas est nobis (in christo) quia nobis charitatem suam in christo pater ostendit, quae pro nobis tradidit, & nemo patrem diligere potest nisi christum dilexerit.

Caput nonum.

Veritate dico in christo iesu non metior, testimonium mihi perhibente conscientia mea in spiritu sancto, quoniam tristitia est mihi magna & continuus dolor, cordi meo. Optabam enim ego ipse anathema esse, a christo, pro fratribus meis, qui sunt cognati mei secundum carnem, qui sunt israelite, quorum adoptio est filiorum & gloria & testamentum, & legislatio, & obsequium & promissa, quorum patres, est ex quibus christus secundum carnem, qui est per omnia deus benedictus in secula amen.

Modo nihil potest me & alios electos a christo separare, sed olim fui ab eo separatus, & optabam semper esse, alienatus. vnde nunc doleo sicque mala vertuntur in bonum. Nam veritatem dico &c. Vel ita continuatur. Certus sum quod nihil poterit nos ab amore christi separare, cum ex supradictis beneficijs, quia nos praesciuit, & praedestinavit, & vocauit & iustificauit.

Altitudi-
do, & p-
fundum
quo hic
sumunt.

houbai
fle jam
on abas
hite, a
hite, a
hite, a
ab fle

Gal. j. b.

& iustificauit, tū ex hoc quod cū essem persequutor ecclesiæ dei nullo mō potui fideles ab ei⁹ charitate inquitū laborauī diuellere, vt modo multū inde doleam, quod tātam crudelitātē in eos exercuerim. Nam ego existēs (in christo) id est, in corpore christi (dico vobis veritatem) ita purā quod non mēior sicut nonnulli qui dum vera loquūtur intermiscēt falsa. Et quia nonnulli vera loqui videntur, qui non ita habent in corde, adiungo me veritatē ore proferre (testimoniū perhibente mihi consciētia mea) quia & si vos non creditis, mea tamen consciētia mihi testis est, quia verum dico, & testatur hoc nō in sua auctoritate, sed in spiritu sancto qui facit eam hoc testari. De hoc dico tam firmam veritatē (quia tristitia est mihi) non exigua sed magna (& dolor) nō horari⁹, sed cōtinu⁹ (cordi meo.) Et cur est mihi nūc tāta tristitia, & tā lōgus animi dolor? Inde. s. quia ego ipse qui modo sū tāt⁹ apostol⁹ ante fidē nō solū volebā, sed (& optabā esse anathema) .i. alienatio aliorū a xpo vt alienatos & diuisos vel separatos a xpo, facerē illos. Et hoc optabā (p. frīb⁹ meis) .i. p. iudeis qui mei sunt frēs i lege, quorū legē volebā defendere (qui sūt cognati mei scdm carnē) & ideo ampli⁹ iuuādi erāt, quia oīm cōmoda q̄rere debem⁹, sed maxime cōsā guineorū. Sed ego male iuuabā eos, quia impediē bā illos, ne i xpm crederēt. (Qui sūt israelite) .i. de genere israel descēdētēs. Vel aliter. Affectū suū erga iudeos ostēdit apostolus dicēs, & iuramētō cōfirm⁹ le eorū causā plurimū cōtristari, qđ xpo credere noluerūt, qui ei fuerat repromiss⁹ & ad eos venit miss⁹. (Tristitia iquit est mihi) nō leuis sed magna (& dolor cordi meo) nō qui ad horā pūgat & trāseat, sed qui iugit⁹ maneat. Doleo gen⁹ meū beneficio xpi priuari. (Optabā enī) .i. iādudū optare cepī (ego ipse esse anathema) .i. alienatus a xpo p. frīb⁹ meis iudeis vt ipsi adhererēt xpo. Optabā perire, vt illi saluaretur. Iuxta hūc sēsū & beat⁹ micheas cū multa mala iudeis vētura pphetaret, ait. Vtinā nō eē vir habēs ipm, & mēdaciū poti⁹ loqueret. Amore enī gētis sue voluit se alienū esse a spū scō & falsiloquū, dū mō plagas illas & captiuitates & exitiā q̄ ipse sua vaticinatione pdixerat plebs iudaica euaderet. Sicut ergo Micheas a spū scō alien⁹ fieri voluit p amore plebis sue, ita paul⁹ anathema. i. alien⁹ optauit fieri p nimietate dilectionis fratrū suorū. Par est enī alienū a spū scō, & alienū a xpo. Moyses quoq; p eodē populo miserabiliter intercessit, obijciēs semetipsū p eis dicēs. Si dimittis eis peccatū, dimitte. Si autē nō vis, dele me de libro tuo, quē scripsisti. Vbi demonstratū est & hereti ca opi- Secū⁹ enim Moyses de iustitia dei qua eū delere nō posset, impetrauit misericordiam ne illos quos iuste posset, deleteret. Intercessit ergo paratior deleri rū asserē pro ipsis quam ipso, sciēs apud misericordiam se tium san id agere, quā quoniam nullo modo deleteret ipsum, dos non etiam illis parceret propter ipsum. Sed si confide- esse orā- remus Moysi vocem intercedentis, perspicimus dos. eundem & Moyse & Pauli, erga creditum sibi gre loā. x. b. gem affectum. Pastor enim bonus ponit animam suam pro ouibus. Et hoc ipsum est dicere optabam anathema esse a christo, & dele me de libro quem scripsisti. Qui enim deletur de libro dei, anathema fit a deo. Simulque cernamus apostolum, quantē

charitatis in christo sit, vt pro illo cupiat mori, & solus perire, dum modo omne in illum credat hominum genus. Perire autem nō in perpetuum sed impresentiatum. Vult perire in carne vt alij saluentur in spiritu. Suū sanguinem fundere, vt multorū anime cōseruentur. Anathema enim interdum occisionem sonat, sicut & hoc loco. Optat ergo pro salute fratrum anathema esse, imitari volens dominū qui & ipse cum non esset maledictio, pro nobis factus est maledictio. Scriptum enim de illo fuit. Maledictus a deo qui pender in ligno. Et sic cut christus fuit maledictus a deo, sic apostolus anathema a christo. Hoc est enim hic anathema quod ibi maledictus, & hoc est hic a christo, quod ibi a deo. Christus enim in cruce pendens fuit maledictus, id est, morti addictus a patre, & Paulus in passione martyrii fuit anathema a Christo, id est, alienatus atque priuatus vita, volēte Christo. (Optabam enim anathema esse a Christo pro fratribus meis) vt illi nō essent a xpo alieni, qui sunt cognati mei non secundum spiritum sed secundum carnem, quia in spiritu sunt a me alieni. Affectum suum vt diximus circa illos ostendit & multa de illis præconia enumerat vt omnibus pro illis dolorem incutiat, quia tanto peiores sunt etiam gentibus. (Quorum inquit, est adoptio filiorum) de quibus quondam dominus loquebatur, filius meus primogenitus israel & filios enutritui & exaltui. (Et quorum gloria) vt de cunctis gentibus eligerentur in peculiarem populum dei. Et (quorū testamenta) vnum in litera, alterum in spiritu, vt qui prius in carne seruierant ceremonijs legis abolitis, postea seruirent in spiritu mandatis euangelij sempiterni. Testamenta enim ad illos præcipue pertinent, quia & vetus testamentum illis est datum & nouum in veteri figuratum. (Et quorum est legislatio) id est, veteris ac noui testamenti datio, quia in veteri datum est eis, & nouum. Vel (legislatio) id est, Moysæ legis datio. Et quorum est (obsequium) id est, executio mandatorum cælestium, & cultus dei. Et quorum sunt (promissa diuina) vt quicquid promissum est, patribus compleatur filiis nisculpa eorū obstitit. Multe enim de christo promissiones, facte sunt patribus eorum. Quorum patres sunt illi nominatissimi quos vetus scriptura laudat. Et quod maius est omnibus ex quibus Christus de Maria virgine natus. (Quorum patres) ecce laus a prioribus. (Et ex quibus Christus) ecce laus a posterioribus. Ex eis, id est, ex genere eorum est, Christus secundum carnem qui factus est ex femine Dauid secundum carnem. Sed ex natura suæ diuinitatis in qua est equalis patri, (est ipse super omnia Deus benedictus in sæcula amen.) Per hoc enim quod deus super omnia dicitur, deus naturaliter esse ostēditur. Deus enim aliquando nuncupatiue, aliquando vero essentialiter dicitur. Nuncupatiue sicut Moysi dictum est, ecce constitui te dominum Pharaonis. Essentialiter sicut ait. Ego sum deus Abraham, & deus Ysaac & deus Iacob. Qui vero nuncupatiue dicitur deus inter omnia. Qui autem essentialiter dicitur deus sup omnia. Vt ergo paul⁹ ostēderet xpm naturaliter deū nō hūc deū tātūmodo, sed sup omnia deū memorauit. Quia & elect⁹ quisq; sicut premis- sumus vel in exēplo prerogādo positi⁹, dici de⁹ pos-
f i test, sed

Anathe-
ma quo-
modo
hic sum-
tur.

Deute.
xxi. d. &
gala. iij.
b.

Christus
in cruce
pendens
qualiter
dicatur
maledi-
ctus,

Exo. ij.
Esa. j.

Legisla-
tio qua
liter hic
exponit

Exo. vij.

Confan-
guineis
subueniē
dū est po-
tius quā
ceteris
alijs.

Mich. ij.
c.

Hic dam-
na illa
pestifera
& hereti-
ca opi-
nio Lu-
therano-
rū asserē
pro ipsis
quam ipso,
sciēs apud
misericordiam
se
tium san-
ctos non
etiam illis
parceret
propter ip-
sum. Sed si
confide-
re orā-
dos. eundem
& Moyse
& Pauli,
erga creditum
sibi gre-
gem affectum.
Pastor enim
bonus ponit
animam
suam pro
ouibus. Et
hoc ipsum
est dicere
optabam
anathema
esse a chris-
to, & dele
me de libro
quem scrips-
isti. Qui enim
deletur de
libro dei,
anathema
fit a deo.
Simulque
cernamus
apostolum,
quantē

Epi. Pauli.

test, sed inter oia qm nūcupatiue (xps aut de^o su p omnia) quia naturaliter de^o. Et hoc (amē). i. vere. Et ppter ea est dolor cordis apostolo, quia iste tā- tus ac talis nō recipit a iudeis de quorū stirpe ge- nerat^o est. Et i quib^o tāta fuerūt bona, dolet cur tā- ta nūc mala sint. Nihilomin^o tamē laudat iudici^o ve- ritatē, ne sētētia dei i ppiquos & frēs suos, displice- re videat, & vel austerā esse, vel nimia. Nā subdit.

¶ Nō aut quod exciderit t verbū dei. Nō enim oēs qui ex israel, hi sūt israelitē, neq; qui semē sūt abrahę oēs filii, sed i isaac vo- cabitur tibi semē. Id ē nō qui filii carnis, hi filii dei, sed qui filii sūt promissiois esti- mātur i semīe, promissiois enī verbū hoc ē, secūdū hoc tēpus veniā, & erit sarę fili^o. Doleo inquit, de pditione istorū, sed nō ideo (quod exciderit verbū dei). i. nō ppter ea qd euauerit p- missio dei qui semē abrahę saluari pmissit. Nō ob hoc tantū cōtristor quod exciderit verbū dei quia non excidit non irritum est deductum sed ratū, & stabile manet, licet quidā illorum nō crediderint, quia verbū pmissionis non est factum iudeis tan- tū sed electis. (Nō em oēs qui sūt ex israel) id est, ex carnali stirpe iacob (Hi sūt israelitē). i. p meri- tū fidei & iustitię in israelitica sorte numerādi, ne que quia semē sunt secūdū carnē, idcirco oēs filij sunt. Multi enim ex eo carnaliter procreati sūt qui nō cōsentur eius filij, sicut oēs quos cethura pepe- rit vel fili^o agar. Itaq; verbū dei excidere esset p- missa nō ipleri. Sed volens apostol^o ostēdere quia nō excidit verbū diuinę promissiois, nō em oēs inquit, qui ex israel hi sunt israelitē (neq; qui semē sūt abrahę omnes filij, sed in ysaac vocabitur tibi semē) hic enim declarat illos, qui nō crediderūt nō esse israelitas vel filios abrahę, nec deū promississe vel decreuisse illos fore saluādos. Et ideo incipit ra- tiocinari, quare alto & iusto iudicio dei, repulsis il- lis gētes sint intromissę. Nō oēs illi sūt filij, & id circo habituri hereditatē, aut salutē sed in ysaac in- quit, vocabit tibi semē. (i. nō qui filij carnis, hi sūt filij dei, sed qui filij sunt pmissionis estimātur in semine) In ysaac quippe q abrahę pmissus est fili^o, pfigurati sunt, nō qui se iustos ipsos, sed quos de^o fuerat ipse factur^o. Propter qd & filij pmissiois di- cūt ac p hoc ipi filij pmissiois vt sit semē abrahę, i ysaac vocāt. i. i xpm, vocāte gratia cōgregātur. Filij em carnis ptinēt ad terrenā hierusalē q seruit cū filiis suis, pmissiois aut filij, ad eā q sursum est, liberā matrē nostrā eternā i cēlis. Hi ergo vere sunt filij abrahę qui gratuito dei munere, sicut ysaac p- mittunt, & gratuito eius munere boni efficiuntur. Nā sicut ysaac nō meruit vt nascitur^o pmitteretur, sic & isti. Et vere pmissus est, abrahę fili^o. Nā hoc est verbū pmissionis). i. in hoc verbo pmissit deus (Secūdū hoc tēpus veniā). i. reuoluto anno ostēdā me tibi, adesse in effectu virtutis (& erit tunc sarę fili^o in vtero. Secūdū hoc inquit tēpus veniā, vt verbū gratia, si tūc ver erat vel autūnus, sequēti āno veniret in vere, vel autūno. In hac sentētia cōtēdit apostolus ostēdere quomodo ysaac nō filius sit car- nis, sed filius dei rediens ad ea, q de ipso in genesi scripta sunt. Promissionis inquit verbum &c. Non

ergo per ordinem natiuitatis carnalis, ysaac natus est, quippe cū & abrahā emortui iam corporis ha- beretur & vulua sarę esset emortua sicut superius ostēsum est, sed per virtutē eius qui dixit, secūdum hoc tempus veniam & erit sarę filius, id est habe- bit fara filium. Merito igitur non carnis sed dei fi- li^o esse dicūt, qui & aduētū & sermōe dei nascit ac p- pterea spirituales ecclesię filios aptissime psignat.

¶ Nō solū aut, sed & rebecca ex vno cō- cubitu habens ysaac patris nostri. Cū enī nūdū nati fuissent, aut aliqd egissent boni aut mali, vt scdm electionē propositū dei maneret nō ex operibus, sed ex vocāte di- ctū est ei, qā maior seruiet minori, sicut scri- ptū est. Iacob dilexi, Esau aut odio habui. Ysaac qui pmissus est, qui utiq; nullis operibus p- meruerat vt nascitur^o pmitteretur, vt In ysaac voca- retur semen abrahę. i. illi pertinerēt ad sortē sctō- rum q in xpo est, qui se intelligerēt filios pmissio- nis, nō superbientis de meritis suis, sed gratię vo- cationis deputātes, quod cohēredes essent xpi. Cū em pmissum est vt essent, nihil utiq; meruerūt qui nondū erant. Promissus inquā est, ysaac. Sed nō so- lum ille pmissus est, qui reprobatō hismahel sol^o possideret hereditatē patris, sed & rebecca pmissio- nem similē diuinitus accepit. Habēs in vtero gemi- nos (ex vno cōcubitu ysaac patris) nostri quē vt pa- trē habemus imitari. Ex vno cōcubitu habuit eos rebecca, vt nō solū de suis neq; parētū meritis, sed nec de ipsius quidē vnus patris mutata sorte i me- lius volūtate gloriaretur iacob, dicēs ideo se a crea- tore dilectū quia pater eius qm eū seminauit, me- lioribus laudabilior moribus fuit. (Ex vno inquit cōcubitu) Vnū tunc ad seminādos eos meritū prīs, vnū ad cōcipiendos meritū matris. Simul em ābo sunt vno tēpore concepti. Promissio facta sare vel abrahę, ostendit quod null^o ppter genus saluatur. Ista rebecca quod ppter nullū meritū suū vel parē- tum aliquis eligitur, sed sola gratia. Vel ne quis di- ceret quod hismahel ex ancilla concubina genitus nō debuit hēres fieri, sed ysaac ex libera vxore na- tus, quod scilicet ille per indignitatē matris sit hē- reditate priuat^o, & iste nō p dei grām, sed per mris meritū, & dignitatē sit hēres effectus, pponit apo- stolus exēplū de alijs duob^o. i. de esau & iacob, in quib^o vnū fuit meritū, prīs & mris & ex quib^o alter reprobāt^o, alter vero sola grā elect^o. Ethī duo sicut duo filij abrahę tenuerūt, figurā reprobatorū & saluātorū. Dixim^o qd rebecca geminos i vtero por- tās accepit diuinit^o pmissionē i qua declarātū est, qd alter eorū reprobād^o esset, & alter eligēdus. Nā dictum est ei, quia maior seruiet minori. Et tunc fa- cta est hęc pmissio, quādo nec boni nec mali quic- quam adhuc fecerāt filij. Cum enim nondum nati fuissent, aut aliquid boni vel mali quia & in vtero iudei possent aliquid meruisse lutādo, dictū est ei, id est matri, quia maior seruiet minori. Ideo tunc dictum est vt propositum, id est p̄finitio vel p̄e- ordinatio dei maneret, id est impleteretur, & rata cō- staret secūdū electionē. i. secūdū gratiā qua eligit quos eligit. Et dictū est nō ex opib^o prīs vel mris nec ex futuris, opib^o filiorū, sed ex vocāte, i. ex deo qui per

Alias ex-
cidit.
¶ Alias cir-
cūcisione

Genesi
xxv, c.

Genesi
xxv, c.
malachi,
j. a. xlvij
dist. quā-
tū libet.

Filij pro
missiois
qui dicū-
tur.

Genesi
xxv, c.

Libertas
hic iusti-
tie actio
dicitur.

Prouer-
xi, d.

Allegori-
ca expō.

Mala, f. a

Quid
de^o in ia-
cob dili-
gebat &
in esau
oderat.

qui p grām vocabatur iacob. Nā si futura opa vel bo-
na hui⁹ vel mala illi⁹ q de^o vtiq⁹ p sciebat vellet apo-
stol⁹ itelligi, nequaquā diceret, nō ex opib⁹ sed di-
ceret ex futuris opib⁹. Dictū est iquit (quia maior)
id est, esau qui erat primogēit⁹ (seruiet minori), i.
iacob. Hic iā seruiet⁹ vni⁹ & libertas alteri⁹ p nūcia-
ta ē. Et vtiq⁹ seruiet⁹ actionē iniquitatis hoc loco de-
signat, libertas vero actionē iustitię. Nā si ad cor-
porēā seruitutē respiciam⁹ magis videbit⁹ iacob il-
li seruisse quā ipe iacob. iacob quippe de mesopo-
tamiā rediēs, obtulit ei multa munera & dū mē uo-
cauit & hūiliter adorauit. Quō igit⁹ seruiuit ei esau
nisi affligēdo eū & p mēdo ac psequēdo? Vnde sa-
lomō ait. Qui stult⁹ est seruiet sapiētī. Quia cōtra
sapiētis vitā dū stultus p mēnes terrorē potestatis
exercet, dū hūc laborib⁹ fatigat, cōtumelijs lacerat
profecto hūc ab omni viriorū rubiginē viēdo pur-
gat. Stult⁹ ergo sapiētī & dominādo seruiet quē ad
meliorē statū p mēdo prouehit. Et iuxta hūc mo-
dū esau frī suo seruiuit. Secūdu literā autē esau id
est, popul⁹ idumeorū qui de esau descendit, serui-
uit minori, id est, subdit⁹ fuit populo iudaico. Alle-
goricę vero (esau), i. populus iudeorū qui fuit pri-
mogenit⁹ (seruiet minori), i. populo xpianorū qui
sequit⁹ est. In qua sentētia beat⁹ apostol⁹ etiā testi-
moniū malachię lōge posterioris affūpsit vt intel-
ligerem⁹ hoc aptrū postea p pphetā quod antequā
illi nascerēt⁹ erāt iudei p dēstinationē per gratiā.
Ita iquit, dictū est quia maior seruiet minori, sicut
scriptū est, id est, sicut in genesi legit⁹, & sicut mala-
chias lōge post de hac re antiquū dei cōsiliū decla-
rauit dicentis iacob dilexi, esau aut odio habui.
Hoc em quod dicif⁹ (sicut scriptū est) & ad librū ge-
nesis & ad scripturam malachię referf⁹. Quid vē-
ro de^o diligebat in iacob, antequā fecisset aliquid
boni, nisi grauitū misericordię suę donū? Quid
aut oderat in esau atēquā nat⁹ fecisset aliquid ma-
li, nisi originale peccatū? Nā nec in illo diligeret
iustitiā, quā nullā ille fecerat, neq⁹ in isto odisset na-
turā quā bonā ipse fecerat. Nā antequā nascerēt⁹,
nihil boni vel mali fecerāt. Quō dicto declaratur
quia nec i vtero peccauerūt aut iustitiā fecerūt, nec
in cēlo animę ipsorū, ante corporū societate con-
uersate sunt secūdu fabulas gentiliū. Nā si animę
illorū in cēlo fuissent antequā corporibus sociarē-
tur fecissent vtiq⁹ ibi aliquid boni vel mali. Sed ni-
hil fecerāt. Vnde pater nec illorum animas in cēlo
vnquā ante natiuitatē fuisse. Nihil egerāt, & quā-
tū ad originale peccatū attinet ābo pares erāt, quā-
tū autē ad propriū vlli⁹ eorū nullū erat. Et tamen
vnus eorū eligitur, alter reprobatur. Vn⁹ succedit
i hereditate, alter exheredatur. Nō facit de^o popu-
lū suū de esau, sed facit de iacob. Semē vnū, diuer-
si qui cōcepti sunt. Vn⁹ vter⁹, diuersi qui nati sunt.
Dū essent in vtero, dictū est matri (quia maior ser-
uiet minori) & dictū (nō ex operib⁹ sed ex vocāte)
id est, ex eo, qui vocādo ad fidē gratis iustificat i-
piū, vt secūdu electionē propositū dei maneret,
nō meritū hominis anteiret. Nō em dicit electio-
nē voluntatis humane vel nature, cōpar esset in
vtrorūq⁹ mortis dānationisq⁹ cōditio, sed electionē
proculdubio gratię quę nō inuenit eligendos sed
facit. Propositum iustificationis manet, nō secū-
dū debiti sed secūdu grē electionē, qua eligēdos fa-
cit deus nō inuenit, quia nequaquā inuenit opera
bona in hominibus quę eligat, sed facit vt ipsi fa-

ciāt opera quę possit eligere. Nemo autē eligitur,
nisi iā distās ab illo qui reijcitur. Erpropterea ele-
ctionē pcedit iustificatio. Et tamē ex his duobus
antequā aliquid egissent, alter elect⁹ est & alter re-
pulsus, vt intelligat iacob, ex illa massa originalis
iniquitatis, vbi fratrē cum quo habuit communē
causam, videt per iustitiā meruisse damnari, nō
nisi per gratiā se potuisse discerni.

¶ Quid ergo dicemus? Nūquid iniquitas
apud deū? Absit. Moyfi enim dicit. Mise-
rebor cui miserebor, & misericordiā pre-
stabo cui miserebor. Igitur non volentis
neq⁹ currentis sed miserentis est dei. Dicit
enim scriptura pharaoni, quia i hoc ipsum
excitauit te, vt ostendam in te virtutē meā,
& annūcietur nomē meū in vniuersa terra. Er-
go cui vult miseretur, & quē vult idurat.

Cū rem stupēdā pposuisset apostol⁹, quō de nōdū
natis, nec aliquid agētib⁹ boni vel mali, recte dici
potuerit, quod vnū de^o dilexerit, & alterū odio ha-
buerit, ipse sibi obiecta quęstione motū exprimēs
auditoris. (Quid ergo dicem⁹ inquit? Nūquid ini-
quitas est apud deū? Absit.) Vidit em quod his au-
ditis humana posset infirmitas vel ignorātia cogi-
tare, & eādē quęstionē sibi pponit. Si inquit esau
& iacob necdū nati erāt, nec aliquid boni aut mali
egerāt, vt vel pmererēt⁹ deū vel offenderēt, & ele-
ctio eorū atq⁹ abiectio nō merita singulorū, sed vo-
luntatē eligētis & abiectiōis ostenderet, ergo quid
dicem⁹? Nūquid inferemus, qd iniquitas sit apud
deū qui alterū elegit, & alterū abiicit, cū vterq⁹ sit
equalis meriti immo nulli⁹ meriti? (Absit) vt apud
eum sit iniquitas. Et quare absit? Quia hunc p mi-
sericordiā eligit, illū p iustitiā reprobat, in quo neu-
tro est iniquitas. Hunc per miām, qā ita (dicit moy-
si. Miserebor) vt credat, cui miserebor vt eū vocē,
(& miām pstabo) vt bene operef⁹, cui misert⁹ fuero
(vt credat.) Vel miserebor vocando, cui miserebor
p dēstinationē, & miām pstabo vitā phēnē dādo, cui
miserebor bona opa largiēdo. Vel miserebor inspi-
rādo bonā volūtātē (cui miserebor) scdm p dēstina-
tionē, (& miām pstabo) scdm bone voluntatis ex-
ecutionē dādo grām ad omne op⁹ bonū pagēdū,
(cui miserebor) peccata dimittēdo. In quib⁹ verbis
docemur ex illa massa primi hoīs cui mors merito
debet, nō ad merita hominū, sed ad dei miām pti-
nere, qd quisq⁹ liberaf⁹, atque ita nō esse iniquitatē
apd deū, quia neq⁹ remittēdo, neq⁹ exigēdo qd de-
bet i iust⁹ ē. Ibi em gratuita est idulgētia vbi iusta
posset eē vīdicta, vt hic euidēt⁹ apperet a pōna de-
bita liberato & gratis iustificato, quātū bñficii cō-
ferat qd alter equaliter re⁹ sine puniētis iniquitate
punif⁹. Nō em iniqu⁹ ē de^o siue iudiciū pōnale in-
gerat digno, siue miām pstet idigno. Ambo itaq⁹
geminatura filij irę nascēbāt⁹, nullisquidē opib⁹
pprijs sed originaliter ex eodā vīculo dānationis
obstricti. Sed qui dixit miserebor, cui miserebor, ia-
cob dilexit p miām gratuitā, esau aut odio habuit
p iudiciū debitū. Qd cū deberet ābob⁹ i alio agno-
uit alter nō de suis distātib⁹ meritis sibi eē gloriādū
qd i eadē causa, i. supplicii nō icurrit, sed de diuine
grē largitate. Similiter & oīs quicūq⁹ miām conse-
quitur de propriatū virtutū meritis gloriari perhi-
betur dicēte domīo, miserebor cui miserebor. Nō

Exod. xxiij. d
de peni.
di. ij. c. f.
em in va-
risliberis
exo. ix. d
xliij. di-
ctione. c
de iude-
is.
† Alias
seruauit
te.

Epi. Pauli.

enim ait miserebor talibus vel talibus, sed cui miserebor, ut neminem precedentem bonis operibus suis misericordiam tamen vocationis meruisse demonstrat. In eo autem quod addidit (& misericordiam prestabo cui miserebor) intelligendum fortasse est, quod aut ipsius misericordie sue firmitatem deus ista repetitione monstravit, sicut amem amem, sicut fiat fiat, sicut repetitio somnij pharaonis pluraque similia, aut in vtriusque populis, id est, gentibus & hebreis. Hoc modo pronuntiavit misericordiam se esse facturum. Et quandoquidem nullo precedente merito deus per misericordiam elegit iacob & sic ceteros (igitur non volentis neque currentis) id est, operantis est ut perveniat ad vitam (sed miserentis dei) qui prestat illi misericordiam. Sed hoc inquit recipimus ut faciat deus quod cumque voluit & absque merito & operibus, vel eligat aliquem vel condemnet, igitur non est volentis neque currentis hominis sed miserentis dei. Non ergo ideo misertus est deus, quia voluit & cucurrit iacob, sed ideo voluit & cucurrit iacob, quia misertus est deus. Paraf enim voluntas a domino, & a domino gressus hominis dirigens, & via eius vult. Dein quia propter iacob dicta est ista sententia generalis (non volentis neque currentis sed miserentis est dei) datur etiam exemplum de pharaone propter id quod dictum est, esau autem odio habui, & subditur. Dicit enim scriptura, &c. Esau pro iustitia deus reprobaui quia hoc dicit scriptura inducens deum loquentem pharaoni per moysen quia in hoc ipsum excitavi te, ut ostendam in te virtutem meam. Non feci te malum sed excitavi. Malus enim eras, sed quasi sopitus. Ego autem ostendens tibi signa & mandata ut populum meum dimitteres (excitavi te) in eadem malicia ut deterior fias. Hoc enim iustum est, ut qui in sordibus est, fordescat adhuc. Neque hoc est inutile, quod excitatus es, sed ut in te obdurato & resistere (ostendam virtutem meam) multiplicando signa mea, & ad ultimum te submergendo atque populum meum potenter liberando (ut annuncietur nomen meum in universa terra) id est, fama & gloria nominis mei resonet ubique terrarum, & omnes gentes noticiam mei discant, fama virtutis operum meorum ubique divulgata, scilicet quo modo valida manu populum meum eduxerim de medio inimicorum suorum, & ipsos a tergo persequentes, in mari rubro submerferim, ut nec unus superesset. Post hec ad vtriusque, id est, ad illud quod dictum est de iacob, & ad illud quod de esau vel de pharaone concluditur. Quandoquidem inquit deus sola misericordia iacob elegit, esau autem iuste reprobaui, vel pharaonem excitavi, in punitio ipsius, quia vtriusque sic voluit (ergo cui vult misereatur, & quem vult indurat) Misereatur utique gratuito dono, indurat autem iustissimo merito. Misereatur secundum gratiam quam gratis datur non meritis reddi (indurat) autem secundum iudicium quod meritis reddi. Misereatur magna bonitate, indurat autem nulla iniquitate ut nec libetatur de suis meritis gloriari, nec dantur nisi de suis meritis congrate. Sola enim gratia redemptoris discerit a peccatis quos in vana peccationis concitaverat massam, ab origine ducta causa communionis. Cum ergo totum mundum iustissime posset dantur (deus cui vult misereatur, & quem vult indurat) id est non misereatur ei, nec emollit cor eius, nec tamen iniusta est eius voluntas volentis alij misereri, alijque non volentis. Quis enim dicat aliquem potenter iniuste agere, si ex duobus reis unum iuste velit interimere, & alterum misericorditer liberare? Sic & deus in nul-

lo potest reprehendi, siue dantur siue misereatur. Meritum enim meum nullum est, meritum autem indurationis est peccatum, totius massae damnatum. Nec indurat deus impertiendo duriciam, sed non impertiendo misericordiam sicut nec dignisunt. Quod facit equitate occulta ab humanis sensibus remota

¶ Dicis itaque mihi. Quid adhuc queritur. Voluntati enim eius quis resistit? O homo tu quis es qui respondeas deo? Numquid dicit figmentum ei qui finxit se quid me fecisti sic? An non habet potestatem figulus lutum ex eadem massa facere aliud vas in honorem, aliud vero in contumeliam.

Ex predicta sententia prout apostolus movet audacem infirmitatem eorum scilicet qui secundum coniecturas cordis humani inscrutabile altitudinem iudiciorum dei cogitare conantur, & de culpis suis se excusare nituntur, & hanc sibi ex adversa opponens ait. Quoniam dixi, quia deus cui vult misereatur, & quem vult indurat (itaque) id est ergo (dicis) id est, obicis mihi (Quid adhuc queritur) deus de nobis? (Nam voluntati eius quis resistit?) Hoc est dicere. Quid de nobis sit querela quod deum offendamus male vivendo cum illius voluntati nemo possit resistere, qui nos obduravit misericordiam non prestando? Conqueritur enim deus sepe de hominibus sicut per innumerabiles apparet scripturarum locos quod nolunt credere & recte vivere. Unde & fideles ac facientes voluntatem eius convertere dicuntur sine querela eo quod de illis non queratur scriptura. De diversis autem queritur. Sed cur inquit queritur, atque causatur nos non vel bona fecisse, vel mala fecisse, cum in potestate illius sit & voluntate absque bonis, vel malis operibus, vel eligere aliquem, vel abicere, preterea cum voluntati eius humana fragilitas resistere non possit? Cur querelam faceret de peccatis hominum cum nequeant vitare quod ipse vult. Sic solent carnales in voluptatibus viventes adversus deum murmurare, & voluntati eius non suo vitio quod mali sunt deputare, validamque contra eum talibus verbis, calumniam parare. Quos redarguit apostolus, ab huiusmodi presumptione, & questionem eorum brevi sermone dissolvit dicens (O homo tu quis es qui respondeas deo?) Et est sensus. Et ex eo quod respondere vis deo calumniam facis, & de scripturis tanta perquisis ut loquaris contra deum & iustitiam voluntatis eius inquires, ostendis te esse liberi arbitrij, & posse recte agere si volueris. Quidam autem stulti putaverunt hoc loco apostolum in responsione defecisse, & inopia reddende rationis repressisse contradictoris audaciam. Sed magnum habet pondus quod dictum est, o homo tu quis es, & in talibus questionibus ad sue capacitatis considerationem reuocare hominem verbo quidem brevi, sed re ipsa magna est redditio rationis. Si enim haec non capit quis est qui respondeat? Si autem capit magis non invenit quid respondeat. Videt igitur si capit universum genus humanum tam iusto iudicio divino in apostatica radice damnatum ut etiam si nullus inde liberaretur, nemo recte dei posset vituperare iustitiam. Et qui liberatur sic oportuisse liberari, ut ex pluribus non liberatis atque in condemnatione iustissima derelictis ostenderetur

Esaie.
xlv.b.
Hiere.
xv.a.

Apoca.
xvii.b.

Deus cui
vult mi-
sereatur &
quem vult
indurat
quomodo hoc
intelligi-
tur.

Repraehensio non nullorum dicentium apostolum defecisse in responsione ad questionem non o homo tu quis es &c.

ostēderetur quid cōmeruisset vnīuersa cōspersio, & quo etiā istos debitū iudiciū dei duceret, nisi eis in debita misericordia subuenisset, vt volentiū de suis meritis gloriari, omne os obstruatur & qui gloriā in dō nino gloriē? O homo tu quis es qui respondeas deo? Quis sit ille attende, quis sis tu attende. Ille deus est, tu homo. Sed iustitiā loqui videris tu, & fons ille iustitię siccat? est? Satis sit interim tibi ex fide adhuc viuenti, & nōdū cernēti quod perfectū est sed ex parte scienti nosse vel credere quod neminem deus liberet nisi gratuita misericordia, & neminē damnet nisi equissima iustitia. Cur autē illum potius quam illum liberet, aut non liberet, scrutē? qui potest iudiciōrū eius tā magnum profundū, sed caueat precipitiū. Tu enim homo quis es vt respōdeas deo? Respōdere enim deo non posse conuincitur qui homo nominatur, quia per hoc quod de humo sumptus est, iudicia superna discutere dignus nō est (O homo) id est, carnalis pertinens ad adā, tu luteus (quis es) id est, cuius valentię (qui respondeas deo) id est, qui rationibus contra deum agas, quod iniuste eligat & reprobet, siue causas iudiciōrū eius inquiras, cur istū eligat & illū reprobet. Deus per opera sua quodā modo te interrogat, & tu si causas & rationes operum eius intellexeris, respōdebis ei quia consiliū voluntatis eius intelliges. Sed tu homo quis es, vt hoc facias? Excede hominem, excede carnalitātē, excede mores, & sensus humanos, si vis hoc attingere. Esto prius vnus ex illis, de quibus dicitur, sapientiam loquimur inter perfectos, & tunc demū recte & non prepostere audies si qua sunt de animarum meritis, & de gratia vel iustitia secreta omnipotentis dei. Peccatores enim credere iubentur, vt a peccatis credendo purgētur. Nesciūt enim quod recte viuendo visuri sunt. Qua propter cū videre non possint nisi recte viuāt, nec recte viuere valeāt nisi credāt, manifestū est a fide incipiendū vt precepta quibus credentes a seculo hoc, auertūtur, cor mundū faciant vbi videri deus possit. Ideo recte dicitur hominibus in veritate vitę manentibus, & propterea tenebrosū oculū animi gerentibus o homo tu quis es &c. Nō enim sanctos hoc loco apostolus prohibuit a quērēdo, de quib? ait. Spiritus autē iudicat omnia, sed luteos atq; terrenos homines, qui adhuc imaginē illius portant, qui primus factus est, de terra terrenus, & quia ei aquo factus est obtēperare noluit, in id lapsus est, vnde factus. Talibus ergo dicitur. O homo tu quis es qui respondeas deo? Et additur (Nūquid dicit figmentū ei qui se finxit, quare sic me fecisti? Vbi ostēdi ē quasi a simili, & etiā a minori, quia de? nihil iuste facit, si vnus miser ē, & ab alio misericordiā auertit. Si iquit figmentū formatū in immūdū vīū nō pōt acculare de iustitia fiātorē suū. cū figmentū multo dignius opus sit quātū ad figulū, quā tu hō ad deū, tū ille qui verus figul? .i. creator & artifex, & formator nō est, habet potestātē salua iustitia cui? vult misereri & quē vult, idurare. Sed tu quādiū figmentū es nōdū pfectus es fili? quia nūdū hausiisti plenissimā gratiam quia nobis data est potestas filios dei fieri vt possis audire iā nō dicā vos seruos, sed amicos, & tū iā vis respōdere deo, & nosse cōsiliū ei?. Quis hominis tibi equalis cōsiliū nosse voluisses, impudenter faceres, nisi prius in amicitiam recipereris,

Si ergo consiliū dei nosse vis, prius stude per meritum sanctitatis amicus eius fieri, vt nō sis luteū figmentum, sed vir spiritualis. Nam vt manifestum sit, nō sanctificato spiritui, sed carnali luto ista dici, mox subditur. (An non habet potestatem figulus luti ex eadem massa facere, aliud vas in honorem, aliud in cōtumeliā?) Ex quo enim in paradiso natura nostra peccauit, iam a dei prouidentia non secundum cælum, sed secundum terram, id est, non secundum spiritum, sed secundum generationem mortalem formamur, & omnes vna massa luti facti sumus quod est massa peccati. Cū ergo meritum peccādo amiserimus, & misericordia dei remota nihil aliud peccātibus nisi æterna damnatio debeatur, non frustra videretur iniquitas, vt ex ea fierent vasa in contumeliā. Cum vero per liberū arbitriū primi hominis in condemnationem vnīuersa defluerit, proculdubio quod ex ea fiunt vasa in honore, non ipsius iustitię quę gratiam nulla præcessit, sed dei misericordię attribuendū est, quod vero in contumeliā, non iniquitati dei quę nulla est, sed iudicio depurandum est. Qui figulus est cū fragiles infirmos & terrenos facit. Et ex eadem massa quę tota in adam perijt, facit secundū volūtatem suam alia vasa in honorem per misericordiam, alia in contumeliā per iudiciū.

¶ Quod + si volens deus ostēdere iram & notam facere potentiam suam, sustinuit in multa patientia vasa irę apta in interitum, vt ostēderet diuitias glorię suę in vasa misericordię quę preparauit i gloriā? Quos & vocauit nos non solū ex iudeis, sed etiā ex gētibus sicut in Osee dicit. Vocabo nō plebem meam, plebem meam, & nō misericordiam cōsequutam, misericordiam cōsequutam. Et erit in loco vbi dictū est eis Non plebs mea vos, ibi vocabuntur filii dei viui.

Ostēsum superius est, quia & si deus nihil boni det, nō tamē iniquus est, nec potest ei homo respōdere. (Quod) id est, sed si ipse quibusdā etiā bona dedit, quid ei respōdebis? Quid dices si deus bona illis impēdit, scilicet cū essent apti in interitū, sustinuit eos in multa patiētia, & interi dū expectaret, ostēdit multis indicijs, vt ipsos nōnūquā puniēdo, vel alios corā eis futurā irā vt sibi cauerēt & in hoc qd sustinuit, & irā ostēdit, notificauit potētiā, quia per malos purgat bonos? Quasi dicat. Potes dicere quod iuste subtrahit gratiā, & dānat illos qui ita expectati noluerūt respicere, sed hac gratia abusi sunt, (Si volens deus ostendere) in perditis iram reddēdo illis vindictā, & notificare potētiā suā bene vtēdo malis quia tam potēs est eius bonitas vt bene vtatur etiā malis sustinuit in multa patiētia id est, diutissime patiēter tolerauit (vasa irę) id est, homines qui pleni eius ira sunt (vasa dico apta in interitū id est, idonea æternæ mortis, si hoc fecit deus, nō est inde accusanda ei? patientia, sed eorū pertinacia, qui diu expectati noluerūt cōuerti. Nā ideo sustinuit eos cum sciret nō cōuertēdos, vt fieret inexcusabiles, & per eorum malitiā purgaretur boni.

Consiliū dei si nosse vis quid faciendum sit,

¶ Quid si volens,

xxxv. q. i. cū igitur, Osee. iij. d.

j. pet. iij. b.

xxxv. q. j. cū legitur. Hac itaque.

Deus per malos purgat bonos.

Irę vasa q dicā,

Hō iudicia super na discutere dign? non est.

j. corin. ii. b.

Epi. Pauli.

Mistice
expositū

Caloris
natura
nō est di
uersa.

boni. Idcirco sustinuit eos (vt in futuro seculo ostēderet diuitias gloriæ suæ) id est, largifluas opes, beatitudinis æternæ venturas (in vasa misericordiæ) id est, in electos homines plenos misericordia eius, quæ electa vasa ipse præparauit in gloriam cum ecotratio vasa iræ sint apta in interitū cadere. Quia quod a vasis iræ exigit iustitia punientis hoc vasis misericordiæ dimittit pietas liberantis, & insuper gloriā eis largitur gratia saluantis. Notandum autē quia in eo quod superius ait figulum habere potestatem ex eadē massa facere, aliud vas in honorē aliud in cōtumeliā, ostēdit mistice creatorē nō posse reprehendi si ex eadē naturæ massa, alios creat ad honorē sanctitatis, alios autem sic creat vt abire sinat in cōtumeliā nequissimæ operationis, & iuste damnationis. In eo autem quod nūc dicit (quod si volēs deus &c.) declarat quia nō potest acculari, si diu viuētes in carne malos patiēter tolerat vt eos in malitia perseverantes post modū acerbius puniat, & bonos eorū prauitare vexari permittit vt eis pro patientiæ merito maiorem gloriæ coronā reddat. Si eos quos indurat patienter sustinet, vt eos iustius damnet, postquā diu sustinuerit, nō eius accusanda est patiētia, & infinita clemētia, sed eorū duritia quī bonitate eius in perditionē abutūtur. Alioquin vnus est solis calor, & secundum essentias subiacentes alia indurat, alia liquescit, alia soluit, alia confringit. Liquatur enim cera & induratur lutum, & tamen caloris non est diuersa natura. Sic & homines dei atque clementia (vasa iræ) id est, populum iudæorum, & ceteros reprobos indurat (vasa vero misericordiæ) id est, electos liquat. Non potest figmentum fictori suo dicere cur me fecisti sic, quia & ipse fictor habet potestatem facere ex eodē luto prout voluerit alia vasa ad honestos vsus, alia ad inhonestos. (Quod) id est, sed, (si deus volens ostēdere iram) sustinuit in multa patientia vasa iræ tu quis es qui respondeas deo? Voluit deus ostendere iram suam non utique antiperturbationem sicut est quæ circa homines nuncupatur, sed iustam sexam vindictam, & notam facere potentiam suam ad quam pertinet damnare iniquos. In hoc quoque demonstratur eius potētia quod & malis bene vtī optimus possit. Ostēdere ergo voluit hanc potētiā quæ bene vtitur etiā malis, multa illis naturalia & temporalia bona largiens eorumque maliciā ad exercēdos & cōparationē ammonēdos bonos accōmodās, vt in eis discāt agere gratias deo, quod ab eis nō suis meritis q̄ in eadem massa paria fuerūt, sed illius miseratiōe discreti sūt. Si em̄ soli hī creatrē ex adam qui essent per gratiam reclinandi, & præter hos qui iudei filios ad optātū, nulli alij homines nascerentur lateret beneficiū quod donaretur indignis, quia nullis ex eadem damnabili stirpe venientibus debitum supplicium redderetur. Volens itaque deus ostendere iram & notificare potentiam suā (sustinuit in multa patientia vasa iræ aptata in interitū), i. reprobos hoīes in quibus latet ira eius qui aptati sunt ī perditionē lōganimīter tolerauit, vt ordinate disponderet eos, & vteretur illis ad instructionē salutis eorum quorū miseretur, ideoque vasa misericordiæ vocantur. Non quod illi essent necessaria siue angelica siue humana p̄ctā cui nec iustitia creaturæ cuiusquā est necessaria (sed vt ostēderet

diuitias gloriæ suæ in vasa misericordiæ) ne se in bonis operibus tāquam de proprijs extollerent viribus, sed humiliter intelligerent nisi illis dei gratia non debita sed gratuita iuuuaret, id fuisse reddendum meritis suis quod alijs in eadem massa redditum cerneret. Ita em̄ quid sibi præstetur discūt grati iustificati dū nō suo merito sed gloria ditissime dei misericordiæ discernuntur, a damnatis, cum quibus eadem iustitia fuerant & ipsi damnādi. Ceteri autē homines ad istam gratiā non pertinentes, quorum tamen & animam & corpus dei bonitas operata est, & quicquid habet ipsa natura præter viciū quod eidem infixit superbientis voluntatis audacia, ppter hoc a deo qui illos ita peccaturos vt eter no essent igne damnandi sine dubitatione p̄sciuit creati sunt, vt in his ostenderet liberum desertoris arbitrium sine sui gratia quid valeret, & in eorum iustis ac debitis poenis vasa misericordiæ que non suorum operum meritis, sed gratuita dei gratia dif creta sunt ab illa concreatione quid sibi collatum esset, addiscerēt, vt omne os obstruatur, & qui gloriatur in domino gloriatur. (Vt ostenderet inquit, diuitias gloriæ suæ) quia glorificatur in sanctis benefaciēs eos operari (in vasa misericordiæ) id est in homines quos replet sua misericordia (que) id est quos homines electos (præparauit) id est præordinauit ad gloriam æternam (Quos & vocauit) scilicet nos non solum ex iudejs vt ipsi iudei volebāt, sed etiam ex gentibus vt ex vtriusque fieret vnus credētium popul⁹. Ex quo ostenditur, non gentes eligi vel iudeos, sed hominum voluntates diuinitus illuminatas. (Quos & vocauit nos) pro eo positum est ac si dixisset, sicut nos quos vocauit (non solum ex iudejs, sed etiam ex gentibus) Superiora enim quasi de pharaone & egyptijs qui fuerunt vasa iræ, & de filijs israel qui erant vasa misericordiæ disputare videtur. Nunc autē ne solum illi antiqui israelite intelligerent vasa misericordiæ, ostendit quia & nos qui ad nouam gratiā vocati sumus, non solum ex illo hēbreorum populo sed etiam ex gentilitate, vocata vasa sumus eiusdē misericordiæ. Etiam ex gentibus vocauit nos deus, sicut ipse dicit loquens in Osee, Non plebem meam) id est gentilitatem que non erat plebs mea, (vocabo plebem meā,) id est vocabulū peculiaris populi mei, dabo illi in gratiam nominis christiani (Et non misericordiā cōsequutam, id est eādē gentilitatē quæ misericordiā consequuta nō fuerat, sed sine misericordia per ditioni relicta erat) (vocabo consequutam misericordiā) id est hoc vocabulū illi dabo vt appellef cōsequuta misericordiā, vt nomen indicet beneficiū. Et erit istud in tempore gratiæ in loco id est in terra gentium vbi dictum est eis diuinitus, nō plebs mea estis vos: ibi, i. in eadē gentium regione vocabuntur, qui ibi fuerint filij dei viui. Per hoc quod deus gentiles ad cultum suum non vocabat, sed in errore reliquerat dicebat eis non plebs me vos. Sed in loco gentium vbi hoc antea dictum est, ibi post modū prædicata p apostolos euāgelij gratia vocati sunt qui illic crediderūt filij dei nō mortui sed viui. Coluerāt em̄ pri⁹ multos deos mortuos, i. homines mortuos quos sibi deos cōstituerant, sicut iouem & apollinem & herculem, & ideo ne quis taliū intelligeretur nunc deus a propheta dici cum de gentilib⁹ sermo esset, cognominauit deū viui.

Esaías

Esa. x. e. **E**saías autē clamat pro israel. Si fuerit numerus filiorum israel tanquam arena maris, reliquie salue fient. Verbum autem consummans & abbrevians in equitate, quia verbum breuiatum faciet dominus super terrā. Et sicut prędixit esaías, nisi dominus sabaoth reliquisset nobis semen, sicut sodoma facti essemus, & sicut gomorra similes fuissetus.

Esa. j. c.

Quia nos dixerat vocatos non solum ex iudæis sed etiam ex gentibus & gentium vocationem, de quibus minus videbatur astruxerat propheta testimonio, vult similiter auctoritate prophetica iudæorum vocationem ostendere. Osee dicit de gentium conuersione (sed esaías clamat) id est, aperte & publice testatur (pro israel) id est, pro conuersione iudæorum. (Si fuerit numerus) &c. Hoc est, etiam si multitudo non crediderit, tamen pauci credent. Et reuera si legamus Iosephum quanta hominum in Hierusalem & in Iudæa fuerit multitudo quando passus est dominus, intelligimus vix paucos in apostolis & in apostolicis viris saluatos esse ex iudæis. Sed quia non fracti sunt infideles & superbi ac per hoc infructuosi ramī vt infereretur oleaster gentium, ideo perire potuit radix patriarcharum & prophetarum. (Quia si fuerit inquit, numerus filiorū israel sicut arena maris) id est, si fuerint tot iudæi vt non possint numero comprehendere, sed omnem supputationem vicerit multitudo eorum sicut arena quæ non potest numerari (reliquie salue fient) id est, illi quos sibi dominus relinquet, quando alios abiciet saluabuntur. Vel si numerus eorum fuerit sterilis & grauis vt arena maris, reliquie quæ erunt fulgentes, & cælo inherentes sicut stelle saluabuntur. Vtrūque enim promissum est Abrahæ. Erit inquit semen tuum sicut stelle cæli, & velut arena quæ est in littore maris. Vere saluabuntur (nā verbum erit consummans & breuians in equitate). Ideo saluabuntur, quia verbum euangelij quod eis tradetur erit (consummans hominem in iustitia) id est, perfectionem iustitię dās & ea consummans ac perficiens quæ lex non poterat. (Et breuiās) id est, in vno gemine charitatis præcepto comprehendens omnia, quæ lex multiplicibus præceptis instituerat. Et erit breuians in equitate, secundū illud. Quod tibi non vis ab alio fieri, tu alij ne feceris. Et prout vultis vt faciāt vobis homines, & vos facite illis similiter. Vel in vno christo breuiās omnia legalia, & hoc in equitate, quia equum est hoc verbum breuiari, vt nihil desit ad iustitiam de omnibus præfiguratis. Siue in æquitate, quia quæ æqua sunt retinet vt moralia, quæ ius est tolli tollit vt figuras. Vere nouū verbum erit breuians (quia verbum breuiatum faciet dominus Iesus super terram) id est, vt compendio fidei per gratiam saluos faciat credentes, non per innumerabiles obseruationes quib⁹ iudæorū plebs feruenter onerata premebatur. Hoc verbum fecit dñs super terrā conuersans inter homines. Dictū fuit reliquias esse saluandas ex multitudine peccati. Et sicut iterū prędixit esaías (nisi dñs sabaoth) id est, exercitū, cui seruiunt exercit⁹ angelorū &

Iudæi pauci in apostolicis viris tēporaliōnis dñi fuerunt saluati.

Genesis xxviii.

Thob. iij. c.

hominū (reliquisset nobis iudæis semē) id est, electos filios qui disseminauerūt per orbē (sicut sodoma & gomorra fuisset) id est, sicut in sodoma & gomorra post discessū loth soli reprobi remaserūt qui simul perirēt, ita & nos in hierusalē post christi resurrectionē, soli reprobi & perituri remasissent. Hi em̄ qui ex circūcisīōe crediderūt, vocant semen, quia sparsi p̄ terras multiplicati sūt, & velut grana seminis copiosā segetem fidelīū germinauerūt. Et propter istos nō fuerūt iudæi sicut sodoma & gomorra, quia nō oēs fuerūt reprobi nec omēs perierunt, quoniam isti sunt electi atq; saluati de multitudine illorum.

Quid ergo dicemus? Quod gentes, quæ non sectabātur iustitiā, apprehenderūt iustitiā, iustitiā autē quæ ex fide est, Israel vero sectādo legē iustitię, in legē iustitię nō peruenit. Quare? Quia nō ex fide sed quasi ex operibus. Offenderūt enim ī lapidē offensiōis sicut scriptū ē. Ecce pono in syō lapidē offensiōis, & petrā scandalī, & omnis qui credit in eum non confundetur.

Ab auctoritate vtriusq; pphetę ifert. Quādoquidē inquit, osee de gētib⁹ dicit, vocabo nō plebē meam, plebē meā, & esaías de filiis israel clamat (quia reliquie eorū saluabūnt) id est, pauci de multitudine (ergo quid dicemus) id est, quid p̄ hęc pphetarū dicta de gētib⁹ & iudæis diffiniemus? Istud possum⁹ ex p̄dictis oraculis iferre & asserere (qd̄ gētes) quæ neq; p hostias neq; p volūtātē sectabātur iustitiā dei (apprehenderunt iustitiā) nō quamcūq; nō eam quæ est ex lege, sed (eam iustitiā quæ est ex fide) id est, per gratiam, quia nō superbierunt sed in christum crediderunt, sed (israel) id est, carnalis populus iudæorum (sectando) p̄ carnales obseruantias (legem iustitię) id est, legem quæ est iustitię bene intellecta (nō peruenit in legem iustitię) id est, venit quidem aliquātulum in legem iustitię sed non peruenit in eam quia quāuis opera legis faceret non tamen ex amore iustitię fecit ea, sed ex timore p̄cē, & ita cordis innocentia habere nō potuit. Vbi probatur vera esse supradicta sentētia, quia non volētis neq; currentis, sed miserentis est dei, quoniam gentes vt dictum est, quæ iustitiā non quæsierunt, iustitiā inuenerunt, & israel qui legem iustitię sectabatur non potuit in eam peruenire. Terribilis ergo deus in consilijs super filios hominum, & iudicia eius occulta sunt non iniusta. Gentes quæ non sectabantur iustitiā quæ ex lege est quasi propriam suam apprehenderunt iustitiā quæ est ex fide. Israel autem sectans per opera legem iustitię nō peruenit corde in legem iustitię. Et (quare?) Quasi diligenter hoc attendamus, cur in eam peruenire non potuit. Quia (non ex fide) id est, quia non sperauit in deum non illam petiuit a deo, non credidit in eum qui iustificat impiū (Nō ex fide sed quasi ex operibus) id est, quasi iustitiā per semetiplū operans non in se credens operari deum. Deus est enim qui operatur in nobis & velle & operari pro bona voluntate. Sed israel non querebat iustificari ex fide, sed quasi ex operibus

Alias iustitiā.

Esaías. xxviii. d

Osee. ij.

ps. lxy.

Epi. Pauli.

si ex operibus quia fidem non putauit esse causam & principium iustitię, sed opera carnalium obseruationum iustitię principium esse, credidit, & glorians quasi de operibus exclusit a se gratiā ac quasi de sanitate pręsumens respuit medicinam. Vere non ex fide iustificari quesuit populus iudeorum sed velut ex operibus (nam offenderunt in lapidē offensionis) id est, christum humilem per superbiam suam calcare volentes gressum suę rectę actionis leserunt, & quassati corruerunt. Quasi ipsa sua iustitia offenderunt in christum, quia velut de iustitia tinuerunt, & fidem christi spreuerunt. Qui ad similitudinem parui lapidis a quo non cauetur, fuit eis habilis ad offendendum latens in humilitate. Omnibus quoque malis est ipse christus lapis offensionis, quia quicquid dicit, amarū est illis & commouentur ex dictis eius. Ita offenderunt in hunc lapidem sicut scriptum est apud esaiam dicente patre (Ecce pono in syon lapidem offensionis) id est, per incarnationis misterium pono christum in syon hoc est in ecclesia fundamentum, qui indegit erit lapis offensionis, quia non sibi cauebunt ab illo humili & paruo propter suę mentis cęcitatem, sed offenderunt in eum & corruerunt. (Et pono ibi petram scandalī) id est, eundem christum qui in passione erit illis (petra scādali) id est, deformis & asper & durus in quo scandalizabuntur irascētes & indignantes cum se filium dei dixerit. Lapis vocatur politus & lubricus, quādo si calcatur pes cito labitur. Petra vero dicitur quā est inculta & aspera. Christus ergo in natiuitate vel in cōuersatione & predicatione sua iudeis fuit lapis offensionis, & in passione petra scandalī quia qui prius in ortu & humana cōuersatione visus est eis contemptibilis & cōculcabilis post modum in passione nimium deformis & asper illis apparuit. Pl⁹ autē scādali quā offensio quia scādali dicit a gręco quod est scolō & est proprie impactio pedum. Ita ergo iudei offenderunt in christū, vt omnino impingerent pedē ibi & confringerent. Nō solū enim cōtēpserūt eū, sed & crucifixerunt. Pono hūc lapidē offensionis, quātum ad reprobos, & propter electos subiūgo quia omnis siue iudeus siue gentilis, siue seru⁹ siue liber (qui crediderit in eū nō cōfundetur) id est, nō erubescet in futuro cū ille venerit ad iudiciū. Qui em crediderit in eū, nō habebit suā iustitiā, quę ex lege est quāuis sit bona lex, sed implebit ipsā legē, nō sua iustitia, sed data ex deo. Ita em nō cōfundetur. Nā qui in se gloriatur, cōfundet, nō em sine peccatis inueniet. Ille autē tātūmodo non cōfundetur, qui in dño gloriatur. Quicūq; illū fide expectāt, cū venerit gaudebūt. Qui sine fide sūt, cū venerit qđ nūc nō vidēt erubescēt quō solēt cōfūdi qui inueniunt ī aliqua culpa, & eis insultat ab omnib⁹, sed tamē non transiet illa confusio nec delebitur. Notandū autē quia hoc testimoniū apostol⁹ ex duobus locis libri ysaię cōiūxit, Ita em ibi legi. Ecce ego mittā ī fūdāmētis syō lapidē, lapidē cōprobatū, angularē preciosū in fundamēto fundatū. Qui crediderit, nō festinet. Atq; alibi in eodē libro. Et erit inquit vobis in sanctificationē, in lapidem autem offensionis, & in petram scandalī, duab⁹ domibus israel. Vnde pspiciū est apostolos in interpretatione veterum scripturarum sensum quesisse nō verba, nec magnopere de ordine sermonibusq;

curasse cum intellectui res pateret.

Caput decimum.

Ratres volūtas quidē cordis mei, & obsecratio ad dominum fit pro illis in salutem. Testimoniū enim perhibeo illis quod emulationem dei habent, sed non secundum scientiam. Ignorantes enim dei iustitiam & suam quęrentes statuere, iustitię dei non sunt subiecti, finis enim legis christus, ad iustitiam omni credenti.

Hinc iam incipit de spe iudeorum loqui, ne etiam gentes superbire audeāt aduersus eos. Sicut enim iudeorum superbia refellenda erat, tanquam ex ore gloriantium, sic & gentibus occurrendum est, ne tanquam iudeis pręlati superbiant. Dixi quia non peruenierunt in legem iustitię, sed offenderunt in lapidē offensionis, nō quia illos odio habeam, nec quia de illis omnino desperē. Nam sciatis (fratres quia intima volūtas cordis mei fit pro illis in salutem) id est, ex corde volo illorum salutem. Voluntas quidem cordis mei pro illis optat, vt accipiant salutem, quamuis illorū voluntas adhuc obstinat. Potens est enim deus illorum corda conuvertere. Non solum voluntas, sed (etiam obsecratio) id est, oratio cum obtestatione sacrorum (fit a me pro illis ad deū in salutem) id est, vt efficacior sit oratio mea pro illis facio eam cum adiuratione sacrorum in salutē illorum dirigens in tentationem, hoc est, vt credant, & per fidem consequantur salutem. Non enim aliter saluari poterunt. Quamuis apostolus eis instanter euangelium predicaret, parum tamen esse credebat, nisi pro illis etiam oraret vt crederent, quoniam voluntas vt ad vera credenda moueatur non sibi sufficit, nisi per gratiam deus illi opituletur, nec ipsa conuersio fieri potest sine dei adiutorio. Obsecro inquit pro illis & iustum est, vt obsecrem, nam emulationē dei habent. Nam ego qui olim similis fui, & idcirco noui intentionē cordis ipsorum (perhibeo illis testimoniū, quia emulationē dei habent) id est bono zelo mouentur ad defendendā legem, sed non secundū scientiā, quia imprudenter agunt, dum nos quasi preuaricatores legis persequuntur. Nesciunt enim quia nos potius quam ipsi legē ad implemus qui spiritaliter eam obseruamus, & idcirco bona quidē intentione volunt legē contra preuaricatores defendere, sed nō secundū scientiam, quia nesciunt qui sint illi cōtra quos mouentur. Hoc & dominus sic pręnunciavit. Venit hora vt omnis qui interficit vos, arbitretur obsequium se prestare deo. Putabant em se deo placere ex eo quod christianos velut pro defensione legis interficiebant, quia emulationē dei habebant, sed non scdm scientiam. Vere non scdm scientiā (Nā ignorantes iustitiam dei) id est quę a deo datur per fidem christi (& quęrentes statuere suam iustitiam) id est quā suis viribus per obseruantia legis putāt se facere (nō sunt subiecti iustitię dei) id est christo. De se em pręsumētes gratiā repellebant & in christum propterea non credebant ignorantes iustitiam dei, & suam volentes statuere, iustitiā dei hic dicitur, non

xv. q. j.
c. j. g. De
eisdem.
De cōse.
di. iij. c.
si quis au
tē i fine,

Esaię.
xxviii. d

Petra scādali & lapis offensionis qualiter & quibus xps dicitur esse.

Scādali unde dicitur.

Esaię.
xxviii.

Iustitia
dei quò
sumitur.

dicatur, nō qua iustus est deus, sed quā dat homini, ut iustus sit homo per deū, iustitiā autē illorū erat, quia de suis viribus pręsumebant, & quasi impletores legis seipfos ex sua virtute dicebant (Ignorabant ergo iustitiam dei) id est quā dat homini de⁹, qui solus est iustus atq; iustificans (& volebant cōstituerē suam) id est, velut ase sibi paratam, non ab illo impetitam, & ideo iustitiā dei non erant subiecti, utq; quia superbi de suo putantes, non de dei placere posse se deo. Vere ignorabant iustitiā dei nam christ⁹ quam ceci respuebant (est finis) id est consummatio legis, quia in eo lex cōsummat & perficitur. (Finis) id est perfectio legis est xp⁹ ad iustitiam compledam omni in se credenti, quia omnis qui in christū credit habet ipsum christū cōsummationem legis ut per eū faciat iustitiam. Sunt enim opera quę videntur bona sine fide christi, & non sunt bona, quia non referuntur ad eum finem ex quo sunt bona. Talia erant opera istorū qui suam iustitiam querebant statuere, quia ipsum quod dicitur, non concupisces &c. huiusmodi mandata sancta & bona sibi tribuebātur, quę ut possit homo facere deus operatur in homine per christi fidem, qui finis est ad iustitiam omni credenti, cui per spiritum incorporatus factus ē membrum eius potest quisq; illo incrementum intrinsecus dante operari iustitiam decuius operibus etiam ipse dixit quia sine me nihil potestis facere. Finis em̄ dicitur ipse christ⁹, quia quicquid agim⁹ ad illū referimus, & cum ad eum peruenerimus nō habebim⁹ vltra quod queramus, sed ibi permanebim⁹. In eū namq; dirigitur nostra intentio. Ad quem cū peruenerimus non erit vltra quo tendamus, quia ibi est omnium bonorum plenitudo.

Exo. xx

Ioā. vlti.

Alias di
xit.
Luit.
xvii. a.
deutero.
xxx. c.
Ibidem.

Moyſes enim scripsit, quoniam iustitiam quę ex lege, est, qui fecit homo viuet in ea. Quę autem ex fide est iustitia, sic dicit. Ne dixeris in corde tuo quis ascendet in celum, id est christum deducere, aut quis descendet in abyſsum, hoc est christum ex mortuis reuocare. Sed quid dicit scriptura? Prope est verbum in ore tuo & in corde tuo. Hoc est verbum fidei quod predicaamus, quia si confitearis in ore tuo dominū iesum & in corde tuo credideris, quia deus excitauit a mortuis saluus eris.

Vere Christus est finis legis ad verā iustitiā, nā in ipsa lege antequam ad christum veniatur, est quędam vmbratilis iustitia. Moyſes enim ita scripsit. Probat apostolus auctoritate Moyſi duas esse iustitias, quia dixerat iudeos esse ignorātes iustitiā dei & suam quęrentes statuere. Vere sunt duę, vna per legem, altera per christum. (Moyſes enim scripsit) quia homo qui fecit iustitiam quę ex lege est viuet in ea, legem hoc loco pro ipsis operibus ponens. Qui autē viuebant in his operibus, timebant utique ne si nō ea fecissent, lapidationem vel combustionem, vel aliquid huiusmodi paterētur. (Ergo qui fecerit inquit ea viuet in illis) id est, habebit pręmium ne ista morte puniatur. Non ergo apud deum ex cuius fide si quis in hac vita viuerit

cum hinc exierint tūc eum magis habebit pręsentissimum pręmium. Nō itaque ex fide viuit quis, quis pręsentia quę videntur vel cupit vel timet, quia fides dei ad inuisibilia pertinet quę post dantur. Nam est & ista quędā in operibus iustitia, quando sine suo pręmio relicta nō est, ut qui fecerit eam viuat in illa. Vnde & superius dictum est, quia & si Abraham ex operibus iustificatus est, habet gloriam, sed nō apud deum. Aliud est ergo nō iustificari apud deū, aliud non iustificari. Qui omnino nō iustificatur, nec illa seruat quę temporale habent pręmium, nec illa quę æternum. Qui autē in operibus legis iustificatur, non apud deum iustificatur, quia temporalē exinde expectat visibilemque mercedem. Sed tamen etiam ista est ut dixi quędam terrena carnalisque iustitia. Hęc moyſes de iustitia legis. Sed quę est ex fide iustitia, sic dicit ipse. (Ne dixeris in corde) &c. Vel si iustitia legis in qua viuitur est vera iustitia intelligenda, quę vitam pręstat æternam, ideo proponitur iustitia legis quod qui fecit eam viuet in illa, ut cum quisque infirmitatem suā cognouerit nō per suas vires, neq; per literam legis ipsius quod fieri non potest, sed per fidem cōcilians iustificatorem perueniat & faciat & viuat in ea. Opus enim quod qui fecerit viuet in eo non fit nisi a iustificato. Iustificatio autem ex fide impetratur, & ita per iustitiam fidei cōpletur vera iustitia legis. De cuius fidei iustitia sic dicit moyſes, vel ipsa dicit in corde hominis. (Ne dixeris in corde) id est, ne saltem cogites (quis ascendet in celū) id est, nullus homo ascendet (quia hoc est christum deducere quantum ad te) id est si hoc cogitaueris christum ascendisse negabis (Aut nō dixeris in corde quis descendet in abyſsum) id est nullus pro contempta lege descendet in infernū (quia hoc est christū a mortuis reuocare, quantum ad te) id est hoc cogitare est non credere quod christ⁹ p nobis mortuus sit, & in infernum p liberatione iustorum qui ibi tenebantur descenderit. Vel ita. Cum audieris post resurrectionem pdicari christū ascendisse in celum, noli dicere in corde tuo mendacium est, quis enim ascendet? Quia hęc infidelitas quantum in te est christum de celo ad terrā deducit. Aut cum audieris pdicari quod ad infernum descendit, noli dubitare & putare hoc incredibile, quia hęc incredulitas quantum ad te reuocat christum a mortuis. i. negat fuisse mortuum. Nam si in abyſsum descendisse dubites nec mortuus esse creditur, quia sicut mortuus est ut mortē occideret, sic in abyſsum descendit ut nos inde retraheret. Et hęc est iustitia fidei distans a iustitia moralitatis legis ut nō dubitet quis de spe dei q in christo est, ut non diffidat christum spoliasse infernum, & cū sanctorum animabus celum ascendisse, quia qui hoc credit ex hoc efficitur iustus. Potest & ita intelligi (Ne dixeris in corde tuo quis ascendet in celū) id est quis illuc ascendet christum inde ad nos deducere (aut quis descendet in abyſsum) hoc est quis in infernum descendet christum inde ex mortuis reuocare. Non enim expectauit christ⁹ ut aliquis hō ascenderet in celum ad deducendum eum quod impossibile erat, sed ipse sua sponte descendit, a paterna sede veniens quęrere & saluum facere quod perierat. Neque fuit necesse vel possibile ut aliquis in abyſsum descenderet ad reuocandum inde xpm a mortuis.

Aliud est
nō iusti-
ficari
apud
deum, &
aliud nō
iustificari

Epi. Pauli.

a mortuis, quia ipse sua virtute ligato forti aduersario & spoliato inferno resurrexit a mortuis. Ne dicas inquit, quis ascendet in celum christum deducere, quasi & in terra non sit christus qui per diuinitatem est ubique aut quis descendet in abyssum christum ex mortuis reuocare quasi christus in abyssum contineri possit, qui nullo loco continetur sed omnia continet vel inter mortuos morari possit qui vita est. Hoc ne dixeris. Sed quid dicit scriptura per moysen de christo? (Prope est verbum) id est christus qui est verbum & sapientia dei est prope hoc est non longe est a natura animorum & loquendi ratione. Prope est in ore tuo ad confitendum, & in corde tuo ad credendum. Et ideo non per loca quaeras eum qui sicut verbum & veritas & sapientia ubique est, & in corde iustorum manet, atque in ore, sed credas quia verbum quod personaliter unitum est humanitati, prope nos est quoniam non a loquutione nostra remotum est, neque ab intellectu. (Hoc verbum) quod moyses dicit ita esse prope (est verbum fidei quod predicamus) id est christus in quo nostra fides constat quem annunciamus. Hoc predicamus de illo, quia si confitearis &c. Vel ratio redditur cur in ore & in corde verbum hoc debeat esse. Quia si confitearis in ore tuo dominum iesum, & in corde tuo credideris quod deus illum excitauit a mortuis, saluus eris. Non est laus fidei christianorum, quia credunt mortuum iesum, sed quia credunt resurrexisse christum. Nam mortuum & paganus credit. Haec est laus fidei quia credimus eum resurrexisse, & speramus nos quoque per eum resurrecturos esse. Non enim ait si confessus fueris, quia eum deus tradidit ad occidendum, sed si confessus fueris quia deus eum suscitauit a mortuis tunc saluus eris. Intantum saluus, in quantum iustus. Quare autem credimus & mortuum? Quia credere eum resurrexisse non possumus, nisi prius mortuum fuisse credamus. Pertinet autem ista confessio praecipue ad martyres, qui coram tyrannis christum confitebantur, & pro eius confessione movebantur. Nam nostro tempore facile est ut quisque christum voce confiteatur, ideoque vox sola non sufficit sine operibus.

C Corde enim creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem. Dicit enim scriptura. Omnis qui credit in illum non confundetur. Non est enim distinctio iudei & graeci. Nam idem dominus omnium diues in omnes qui inuocant illum. Omnis enim quicumque inuocauerit nomen domini, saluus erit.

Vere si resurrectionem christi credideris, & ore confessus fueris saluus eris, nam corde creditur ad iustitiam, sed ore confessio fit ad salutem. Hoc est, qui corde credit habet in presenti iustitiam, quia iustus ex fide uiuit, & qui ore confitetur habet in futuro salutem. Et ideo oportet nos esse & iustitiae memores & salutis, quandoquidem in sempiterna iustitia regnaturi a presenti saeculo maligno salui fieri non possumus, nisi & nos ad salutem proximorum nitentes etiam ore profiteamur, quod corde gestamus. Credere enim dat salutem, quia iustitiam quae est causa salutis, si quod cor credit, os confiteatur.

Hoc est enim confiteri, dicere quod habes in corde. Si autem aliud in corde habes & aliud dicis, loqueris non confiteris. Noli erubescere de spe tua in conspectu hominum. Quomodo uiuit in corde tuo habiter in ore tuo, quia non sine causa signum suum christus in fronte nobis figi voluit tanquam in sede pudoris ne christi opprobria christianus erubescat. Parum est ergo in corde habere christum & nolle confiteri dum timetur opprobrium. Qui enim salutem cupit habere, debet fidem suam ore proferre, quia (ore confessio fit ad salutem.) Alioquin credulitas cordis non dat salutem, quamuis (corde credatur ad iustitiam.) Vere fides ore prolata perducit ad salutem, nam scriptura dicit in libro esae. (Omnis) non solum iudeus, sed & gentilis (qui credit in illum) hoc est in christum, (non confundetur) id est, non erubescet in die iudicii, quia salutem quam credit consequetur. Et vere (omnis. Non est enim distinctio iudei & graeci.) Id est, propheta, neque iudeum, neque gentilem nominauit, sed in eo quod ait omnis ostendit de utroque populo, quia quicumque sincera fide resque operibus deo ingemuerit saluus esse possit. Vere non est distinctio (Nam idem dominus est omnium siue iudeorum siue gentiliu diues in omnes) id est, sufficiens ditare omnes qui inuocant illum, id est, qui pia deuotione in seipios vocant illum preparando se dignos tali habitatore. Illis est diues qui inuocant non modo credunt, quia credere dat remissionem peccatorum, inuocare impetrat promissa dei. Orans inuocat, sed hoc non potest nisi prius credat. Iure dixi quia est diues in omnes non in quosdam vel in paucos inuocatores suos, quia sicut iohel testatur cum gratiae tempus praenunciat omnibus quicumque inuocauerit nomen domini, saluus erit. Nullus excipitur nulli gratia haec denegatur, sed (omnis) iudeus & gentilis cuiusque gradus & conditionis sit (quicumque) pijs precibus (inuocauerit nomen domini) preparando se dignum ad excipiendum in sui cordis templum habitorem deum (saluus erit) aeterna salute.

Quomodo ergo inuocabunt in quem non crediderunt? Aut quomodo credent ei quem non audierunt? Quomodo autem audient sine predicante? Quomodo vero predicabunt nisi mittantur. Sicut scriptum est. Quam speciosi pedes euangelizantium pacem euangelizantium bona.

Probato quod de utroque populo assumuntur qui salui fiant, ostendit quod per missionem ad utrosque factam assumuntur quam qui non recipit inexcusabilis est. Quicumque inuocauerit nomen domini, saluus erit. Ergo oportet credere. Quia (quomodo inuocabunt in quem non crediderunt?) Inuocatio inquit saluat. Nemo autem inuocat qui non credit. Nisi enim crediderint non inuocabunt, & nisi inuocauerint non saluabuntur. Hoc maxime de gentibus dicitur ne quis iudeos tantum putaret ad fidem vocandos. Quomodo inuocabunt christum in quem non crediderunt? Prius oportet ut credant. Aut (quomodo credent ei quem non audierunt.) Prius enim necesse est ut ab ore alicuius audiant illum. Credere namque est ex auditu. Sed (quomodo audient

De here. c. cum ex iniuncto, &c. ex comuni: camus & quia vero. Esa. liij. & Nauij.

Credere ex auditu quod est sum

deutero. xxx.

Probe, verbum est fidei.

Fidei xpianorum laus, est credere xpm resurrexisse.

De cose. di. iij. c. baptis. vicem. ij. corin. viij. b. Iohe. ij. g. De pe nit. dist. iij. c. adhuc p. fidi.

eum sine aliquo prædicatē? Necessē est vt aliquis prædicet a quo cæteri audiāt quid credere debeāt. Non enim audient nisi prædicatū fuerit. Sed (quomodo doctores prædicabunt nisi mittantur?) Non possunt prædicare nisi missi fuerint, quia non sunt veri apostoli nisi missi. Et inanis est hominum conatus nisi deus missos suos iuerit. Nec eis annūciandi virtus vlla subsistit nisi affuerit illis ipse qui misit. His dictis refutat apostolus eos qui negabāt ad incircuncisas gentes mittendos esse præcones christi, & ostendit salutem per dei gratiam omnibus aduenisse. Salus inquit est ex inuocatione, inuocatio ex fide, fides ex auditu, auditus ex prædicatione, prædicatio ex missione, vt ita totum descēdat ex fonte gratiæ. Omnia ergo nō ex nobis, sed ex dei gratia sunt nobis, qua præmissi sunt prædicatores nostre salutis sicut in Esaia scriptum est. (Quam speciosi pedes) id est, ammirabiliter (pulchri pedes) id est, gressus apostolorum mūdū illuminantiū in quo apparet eos a deo missos, quoniā aliter hoc facere non possent. (Speciosi sunt) id est, pulchritudine virtutum & claritate miraculorū ac prædicationis decorati sunt (pedes) id est, incessus apostolorum (euangelizantium) id est, bene nuntiantium hominibus, pacem, id est, reconciliationē, & concordiam ad dominum, & euangelizantium bona regni cælorum.

Esa. liij. f. Alias dei, **¶ Sed non omnes obediunt euangelio. Esaia** enim dicit. Domine quis credidit auditui nostro? Ergo fides ex auditu, auditus autem per verbum christi.

Apostoli quidem omnibus euangelizant, sed non omnes obediunt euangelio, vt poenitentiā de præteritis agentes, & de cætero recte viuentes studeāt habere pacē cum deo. Nam cum auditus sit ex gratia, necessaria est & alia gratia quæ cor moueat, quia nil foris proficit sermo docētis, si deus intus cor nō tetigerit audietis. (Et vere nō omnes obediunt) sed pauci. Nam Esaia voce prædicatorū dicit querimoniam faciēs de raritate auditorū. (Domine quis) id est, quā rarus est (qui credidit auditui nostro) id est, auditui prædicationis quam a te audiuius & e, is nūciauius? Raro ex multis inuenitur auiusliq qui credat. Et qui non credunt, manifestum est, quia non obediunt. Auditui prædicationis crediderūt pauci de multitudine (ergo fides est ex auditu) quia ex eo quod audimus a doctoribus incipimus credere, sed auditus est nō per meritā nostra, sed per verbum prædicationis christi quod ab eius gratia doctores perceperint.

Psalms xvij. a. **¶ Sed dico. Nunquid non audierunt? Et quidem in omnem terrā exiuit sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum.**

Esaia dicit, quod pauci crediderunt, sed ego dico. Nunquid non audierunt? Vtique audierūt, & ideo inexcusabiles sunt qui non crediderunt. Et quidē audire potuerunt, non solum proximi sed & remotissimi. (Nam in omnē terram exiuit sonus, id est, fama eorum, id est, apostolorum, & in fines orbis terræ) id est, in omnes mundi terminos in circuitu processerūt ipsa verba eorum, vt veritas nō solum per famam audiretur, sed & per ipsa prædicantiū

dicta cognosceretur. Quod tamē ex toto nec dum fuerat impletum, quando scribebat apostolus, sed verbis præteriti tēporis loquutus est sicut & propheta quod futurū erat, & ex magna parte iam cōpletum fuerat.

¶ Sed dico. Nunquid israel nō cognouit? Primus moyses dicit. Ego ad emulationē vos adducā in nō gētē in gentem insipientem, in iram vos mittam. Esaia autem addet & dicit, Inuentus sum a nō querentibus me, palā apparui his qui me nō interrogabant. Ad israel autem dicit. Tota die expandi manus meas ad populum nō credentem, sed cōtradicientem mihi,

In omnes gentes vsque ad orbis terminos processit fama christiani nominis. (Sed dico. Nunquid israel non cognouit) quod totus mundus audiuit. Non ignorauit israel hāc salutē, sed cognouit quia posset audire, & non cognouisse. (Cognouit) quia cōtradicare non potuit. Sed non vere cognouit vt in mēte eius bene federet. (Cognouit) ad testimonium suæ damnationis, nō adiutorium suę saluationis. (Vere cognouit) quia Moyses primus doctor eorum dicit hoc, & omnes prophætæ post eū similia loquuntur. Hoc enim innuitur in eo quod Moyses nunc primus appellatur quem alij sequuti sunt in eodem sensu. Moyses voce dei dicit iudæis in cātico dum infidelitatē eorum pronūciat. (Ego adducam vos ad emulationem in non gentem) id est, tale quid faciam gēti paganorum quæ nec gēs dicenda est propter stultitiā idololatriæ vnde vos emulationem hoc est inuidiam habebitis. Inuidia nanque tabescunt iudæi, dum gentes deum eorum dicunt, & legem atque prophetas ad se pertinere. Et ita adducti sunt ad inuidiam (in non gentem) hoc est contra gentilem populum de quo dictum erat, omnes gētes quasi non sint sic sunt corā deo. Vel (in non gentem) quæ cum esset gēs gentilitatē credēdo deposuit, & facta est nō gens, id est, plebs christiana per baptismum. Quam diu enim fuerat infidelis fuit gens, sed in ecclesia dicitur populus acquisitionis. Ita inquit (mittam vos in emulationem in non gentem) id est, contra conuersam gentilitatem quę fidē apprehendet quam vos respuestis (& mittā vos in iram) hoc est in indignationē, hoc est permittam vos irasci & indignari (in gētē insipientem) id est, contra eādem gentilitatem, quę dei sapiētiam ignorabat, & stultitiā idololatriæ prædicabat. Hoc est tanta beneficia gentilitati tribuam vt vos inde irascamini. Hoc Moyses dixit, & hanc scripturā iudæi legunt & legerunt, ideoque prædicationem christi in gentibus per orbem esse cognoscunt hoc Moyses. Sed Esaia audacius loquitur de salute gentium, quia quamuis sciret sibi imminere periculum audacter tamen verbum dei prædicabat. Manasses enim rex vt hebræi testatur ferra lignea post ferrauit eū. Sciebat igitur Esaia contemnēdum se esse ab impijs & interficiēdum, & tamē abiecto timore prædicabat dei gratiam & ex persona christi dicebat. (Inuentus sum a nō querentibus me) id est, sponte me obtuli gentilibus, & per fidem me ab illis inueniri feci qui me querere non nouerant,

Deute. xxxij. c. Esa. lxy. a.

Epi. Pauli.

non notuerant, nec in scripturis aduentū meū scruta-
bantur sicut iudei qui adhuc in libris suis adue-
tum querunt, & expectant palam, nō per enigmata
& figuras sicut in lege, sed manifesta veritatis co-
gnitione (apparui his gentilibus qui menō inter-
rogabant) ab alijs quia interrogare nō didicerant.
Ita ad gentes (sed ad israel carnalē dicit (Tota die)
id est, toto tempore quo cum eis in terra conuersa
tus sum, illuminans mundū (expādi manus) id est,
ampliaui operum meorum beneficia (ad populū)
iudaicum (non credentem) mihi & quod peius est
contradicentem. Conuenienter enim per extensas
manus toradie cōtinuatio bonorū operū intelligi-
tur, a quorum intentione saluator nūquam cessauit
sed infideli populo semp exhibuit, ac sicut nutrix
paruulum expansis manibus excipere parat⁹ fuit.
Significant em̄ expansę manus, & parentis clemen-
tiam suos filios in sinū recipere gestientis. Possunt
& largitatem donantis exprimere quod nihil eis
petentibus denegauerit sed roganti leproso mox
sanitatem reddiderit, & oculos cecorum rogantiū
protinus aperuerit, sicq; cetera petentibus dedit.

¶ Dico ergo. Nunquid repulit deus po-
pulū suum? Absit. Nā & ego israelita sum
ex semine abrahā de tribu beniamin. Nō
repulit deus plebem suam quam pręsciuit.
Quia tot auctoritatibus cōfutauit iudeos ne insult-
arent eis gentiles & dicerent eos ex toto esse re-
pultos incipit rursum de eorum salute loqui osten-
dens non omnes esse reprobos. Cōmemorauerat
enim prophete testimonium de prenunciata futura
incredulitate populi israel, tata die expandi man⁹
&c. Et ne quis male intelligens ynuersum illū po-
pulum crimine incredulitatis & cōtradictionis ar-
bitraretur esse damnatum, continuo subiecit (Dico
ergo) &c. Hic ostendit quam plebem dixerit utiq;
israeliticam. Quam si totam deus reprobasset atq;
damnasset, non utique esset ipse christi apostolus,
ex semine abrahę & tribu beniamin. Quia inquit,
dixi populum non credentem & contradicentem,
ergo dico & hanc quęstionem facio. (Nunquid) p-
pter multitudinem incredulorū & contradicētium
(repulit deus populum suum) vt euacuaret promif-
siones quas patribus eorum fecerat (Absit) vt re-
pelleret eū qui tot milia credentiū inde elegit. Vere
non omnem populum illum reppulit (Nam & ego)
qui hęc loquor (sum israelita) id est sum ex eodem
populo iudeus non proselitus descendens ex abra-
hā per lineā beniamin. Nō me repulit deus qui ita
sum ex illa gente. Similiter non repulit plebem suā
ex israel quā psciuit, i. pdestinauit. Prędestinatio
em̄ hoc loco significatur nomine pręscientię. (Nō
repulit inquit deus plebem suam, quam pręsciuit)
id est ad vitam prędestinauit. Atque vt ostenderet
dei gratia fuisse relicta israeliticę gentis reliquias,
nō meritis operum eorum, sequutus adiunxit val-
de necessarium testimonium dicens.

¶ An nescitis in helia quid dicit scriptu-
ra quemadmodum interpellat deū aduer-
sus israel? Domine prophetas tuos occide-
runt, altaria tua suffoderunt, & ego reli-
ctus sum solus & querunt animam meam

Sed quid dicit illi respōsum diuinum? Re-
liqui mihi septem milia virorum, qui non
curauerunt genua ante baal. Sic ergo &
in hoc tempore reliquię secundum electio-
nem gratię saluę factę sunt. Si autem gra-
tia, iam non ex operibus. Alioquin gra-
tia iam non est gratia.

Alias sal-
ue fient.

Inde inquit, potest videri quod deus multos sua
gratia seruauit, quos non repulit, quoniam tem-
pore helię tam pauci fuerunt, vt ipsi helię nulli vi-
derentur esse quos non repulerit & tamē tunc in-
tanta bonorum oppressione fuerūt multi quos gra-
tia dei seruauit. Et hoc est quod interrogādo di-
cit ad increpationem eorum qui totam plebem is-
raeliticam a deo repulsam esse putabant (An nesci-
tis quid scriptura tertijs libri regum dicat in helya),
id est, in gelis helyę scilicet (quemadmodum deū
aduersus israel) id est, inter se & illos (iudicem eum
appellat) & cōtra perfidos prouocat (Domine in-
quit prophetas tuos) pręcepto impissime reginę
iezabel (occiderūt, & altaria tua suffoderunt) id est,
a fundamentis subuerterunt (& ego relictus sum so-
lus ex tuis & querunt) me occidere. quasi dicat,
Non debes eis parcere quia tanta mala fecerunt.
Ipse sic interpellabat & se solum putabat. Sed quid
respondebit ei dominus? (Reliqui mihi septē mi-
lia virorum) Non ait relicta sunt mihi aut relique-
runt se mihi. Vbi non humanum opus sed diuina
gratia patenter ostenditur. In septem vero milib⁹
virorum, perfecta summa viriliter agentium expri-
mitur (Reliqui) inquit, id est, per gratiam seruauit
mi (septem milia virorum) quia tūc erāt multi quos
deus sibi seruauerat, quāuis nesciret helyas qm̄
grana latebant sub acervo palearum (Qui non cur-
uauerunt genua ante baal) id est, non adorauerunt
demonium quod adorabat populus israel sub rege
acab. Vbi omnē populum simul propheta putaue-
rat refutatum, inuenta sunt septem milia virorum
qui permanferūt in testamēto dei. (Ergo & in hoc
tempore) gratię facilius (saluatę sunt reliquię) hoc
est, Quandoquidem ante tempus gratię deus tot
milia ex sua gratia seruauit contra opiniōē tan-
ti prophete (ergo) sic, id est, simili modo etiam in
hoc tempore gratię & prędicationis euangelij cre-
dendū est multos esse quos deus pręsciuit, & tuos
esse prędestinauit, & hoc non secundum humanū
meritum, sed secundum electionem gratię quā nul-
la operum merita pręcesserunt. In hac ergo electio-
ne & in his reliquijs est illa plebs quam propter
ea deus non repulit quia pręsciuit. Pręsciuit enim
reliquias quas secundum electionem gratię fuerat
ipse factururus, hoc est prędestinauit. Dixi quia secū-
dum electionem gratię sunt saluatę. Sed si gratia
saluatę sunt, iam non ex operibus eorum processit
illa sal⁹ (Alioquin) id est, si aliter est (gratia) id est,
gratuitū donū dei iā nō gratia, id est, gratuitū do-
num, sed debitum. Si enim gratia vllis bonis me-
ritis datur, iam non gratis datur, sed debita reddi-
tur. Ac per hoc non vero nomine nuncupatur vbi
merces non imputatur secūdum gratiam sed secū-
dum debitum. Si autem vera est gratia, id est, gra-
tuita, nihil inuenit in homine cui merito debeat,ur.
Quod bene

Baal, id
est, de-
monium

Man⁹ ex
panse
quid si
gnant.

iii. reg.
xix, b.

Quod bene intelligit in eo quod dictum est pro nihilo saluos facies eos. Ipsa enim dat merita non meritis datur, & preuenit etiam fidem ex qua omnia bona opera incipiunt.

Quid ergo: Quod querebat israel non est consequutus, electio autem consequuta est. Ceteri vero exequantur sicut scriptum est. Dedit illis deus spiritum copulationis, oculos ut non viderent & aures ut non audiant usque in hodiernum diem. Et dauid dicit. Fiat mensa eorum coram ipsis in laqueum & in captionem & in scandalum, & in retributionem illis. Obscuretur oculi eorum ne videant, & dorsum eorum semper incurua.

Quandoquidem non ex operibus sed gratia dei tantum saluati sunt reliquie de multitudie israelitarum (ergo quid) dicendum est. Hoc scilicet quia (quod querebat israel) id est, iustitiam vel salutem quam querebat in lege populorum iudeorum (non est consequutus) per opera legis, (sed electio) id est, illa pars que ex eodem populo est electa (consequuta est) per gratiam iustitiam & salutem. (Electio consequuta est) sed ceteri qui non pertinent, ad sorte electionis excecatis sunt iusto dei iudicio sicut scriptum est, (Dedit illis deus) id est iuste permisit ut illi haberent (spiritum copulationis) id est, spiritum malignum quo copungeretur & stimularetur ad malum. Mala enim significat hic copulationem quia sepe fit ut bonum homini sit molestum ut phariseis doctrina christi. Et (dedit) eis iusto iudicio (oculos ut non videant, & aures ut non audiant, usque in hodiernum diem) id est, usque ad presentem tempus. Hic enim oculos & aures interioris hominis debemus intelligere, quibus excecatis & surdi effecti qui christum videntes in corpore & audientes doctrinam eius, neque credere opibus quae videbant nec obedire verbo quod audiebant voluerunt. Quicumque enim cum intellexisset credere noluit, id quod verum est debet consequi quod vult ut de cetero non possit credere. In voluntate ergo sua adiuti sunt, ut quia scientes verum dicebant esse falsum de cetero non intelligerent. Ceci itaque sunt oculi cordis eorum ut lucem veritatis christi nequeant videre, & aures surde ut spirituales scripturarum sensus non possint audire. Vbi autem scripta sit haec sententia, non satis apparet. Tamen beatus Hieronimus dicit eam in Esaia scriptam, ubi nos legimus. Misit vobis dominus spiritum soporis claudet oculos vestros prophetas & principes vestros qui vident visiones operiet. Ego autem si aliud quam tantus doctor auderem dicere, magis in deuteronomio illam inueniri putabam ubi moyses loquitur. Non dedit vobis dominus cor intelligens & oculos videntes & aures que possint audire, usque in presentem diem. Hec vel esaias vel moyses de excecatione & surditate eorum loquitur. Et dauid inde dicit (Mensa eorum) id est, scriptura que variis sententiarum ferculis consuevit eos pascere (fiat in laqueum) id est, vertatur eis in laqueum ut illa queet eos, coram ipsis, id est, videntibus ipsis ut iniquitatem suam agnoscat, & in ea pertinacissime perseveret tantumque valeat animi ipsorum presumptio ut coram ipsis laqueus sit & incidat in eum. Hec non operantis sed prophetantis sunt verba, non imprecantis ut hoc fiat, sed predicantis, quod hoc fiet. Fiat ergo quia non potest aliter nisi ut talibus ista eveniat esse (Fiat illis mensa in laqueum) ut scriptura male intellecta illaque

et eos, & faciat in herere littere ne veniant ad christum, & ad euangelium. Et fiat illis in captionem ut capiat eos & teneat ne recedere possint a vetustate (Et fiat illis in scandalum) ut per scandalizem in christo sabatis operante virtutes (Et fiat illis in retributionem) ut per eam recipiant malorum suorum vicissitudinem, id est, eternam damnationem (Obscuretur oculi) cordis (eorum ne videant, ut quoniam sine causa viderent, fiat & illis & non videre. Et post oculorum obtenebrationem) incurua semper dorsum eorum) ut postquam cessauerint supina cognoscere semper de inferioribus cogitent. Qui enim supernis intendunt curvum dorsum non habent, quia erecti stant, dum spiritus repositus sibi in caelo expectat. At vero qui future vite spiritum non intelligunt iam excecatis de terrenis & infimis cogitant, & hoc est habere dorsum curvum, quia terram semper intuetur qui curuus est. Et tales sunt nunc omnes iudei similes scilicet brutis animalibus quorum vultus in terram pronus est, & ventri intentus.

Dico ergo. Nunquid sic offenderunt ut caderent? Absit. Sed illorum delicto salus gentibus, ut illos emulatur. Quod si delictum illorum diuitie sunt mundi, & diminutio eorum diuitie gentium, quanto magis plenitudo eorum

Quoniam iudeos auctoritate prophetarum docuit ex cecatos esse & scandalum, id est, offendiculum & impactionem pedum protulisse, ne gentiles his verbis haberent occasionem spernendi eos ingreditur iterum loqui de salute eorum. Quia inquit asperere loquitur sum, de excecatione eorum & offensione (ergo) ne quis desperet de salute eorum (dico. Nunquid sic offenderunt), id est, pedibus impeerunt (ut caderent), id est, ut tantummodo caderent quasi ad poenam suam solam (Absit) Quasi non ceciderunt, quia nec omnes ceciderunt, & quidam ex his qui ceciderunt, iudei predestinatione semper stantes fuerunt, & ex casu ceterorum mundus est erectus. Non enim irreparabiliter & sine utilitate ceciderunt, sed casus eorum prodest, & ipsi possunt restitui. Absit ut ex toto caderent. Non ita ceciderunt (sed illorum delicto salus est gentibus). Ipsum eorum lapsum tale esse dicit, non ut illi caderent, sed ut delicto suo salutem gentibus daret. Deinde incipit ex hoc loco iudeorum populum comedare & de ipso casu infidelitatis, ut non supbiat gentes quia etiam casus iudeorum tam preciosus extitit pro salute gentium, sed magis caueant ne dum supbiunt similiter cadant (Absit inquit, ut caderent, sed illorum delicto salus est gentibus). Non dixit quia non ceciderunt, sed quia illorum casus non fuit inanis, quoniam ad salutem gentium profecit dum predicatores euangelii a se repellerent, & ad gentes migrare facerent. Delicto illorum salus est gentibus, quia propter necessitatem saluatoris dispersi per omnes gentes gerunt scripturas sanctas, & testimonio nobis sunt prophetias nos non finxisse de christo & fide gentium corroborant (Illorum delicto salus est gentibus) ut illos emulatur iudei hoc est imitentur. Hoc sepe factum est, & plenum est et in fine seculi quoniam iudei christianos sequuntur in fide christi. Nam sicut nunc illorum lapsus salutem gentibus dedit, ita nunc gentium fides & conuersatio iudeis emulatione conuersationis confert & salutis. Potest etiam intelligi ut gentes iudeos (emularent, id est, ut credant sicut & ipsi credebant. Ut ut dei emulatione contra opera eorum mala moueant. Dixi delictum eorum prodesse. Sed si hoc est si delictum, id est, quod christum occiderunt vel verbum predicationis repulerunt (diuitie sunt mundi), id est, ditauit mundum fide & religiosis operibus & moribus (& diminutio eorum) id est,

g. paucitas

Dorsum
curvum ha-
betes cui
sint simi-
les.

Alia da-
ta.
Iudeorum
casus seu
infideli-
tas quod
profuit.

Esa. vi. e
ps lxviii
e.

Doctrina
christi
pharise-
is fuit mo-
lesta.

Hieronimus hic
ab authore
reprehenditur.

ps lxviii
e.

Epi. Pauli.

paucitas ad fidē cōuerſa, hoc ē pauci de eis cōuerſi (diuitiē ſūt gētū) id eſt, ditauerūt gēres fide & vir- tutū pfectiōe, ac ſpiri⁹ ſcti carīſmatib⁹ (quātomagis plenitudo eorū) quē in fine mūdi cōuerſes ditabit mūdū, id eſt ſi malū eorū vertit de⁹ i bonū hoc eſt in diuitias mūdi, multomagis bonū eorū cū in fi- ne multitudo eorū cōuerſa vel plēitudo ditabit gē- tes doctria & exēplo. In quo oſtēdit nec inutilē nec irreparabilē caſum eorū. Mirabiliter em diſponit omnia dei ſapiētia, apd quā nec ipſa delicta, & lap- ſus inutiliter cedūt. Nā cū vnusquisque ex propo- ſiti ſui libertate delinquit, d iſpēſatio diuinē ſapiē- tiē hoc ipſū in quo illi dāno ſuę negligētię paupes ſiūt alios diuites facit, ſicut nūc delictū iudeorū di- tauit gentes vt eorum ſine labore legis fierent co- hæredes, & concorporales. Poſſe & ita intelligi quod ait (ſi diminutio eorum diuitiæ ſunt gentiū quanto magis plenitudo eorum) id eſt, ſi pauci eo- rum credentes tantum profuerunt gentibus vt eas ſpiritalibus diuitiis replerent, quātomagis ſi plu- rimi vel omnes credidiſſent, prodeſſe illis poterāt ad doctriam. Duobus enim modis diminutio eo- rum verſa eſt in diuitias gentium, vel quia gentes ab illis paucis ſumpſerunt exemplum credēdi, vel quia cū ipſi pauci credidiſſent ex iudeis ventū eſt ad gentes vt maior fieret numerus credentium.

¶ Vobis enī dico gētibus. Quādiu quī- dē ego ſū gentiū apoſtolus, miniſterium meum honorificabo, ſi quo modo ad emu- landum prouocem carnem meam vt ſaluos faciem aliquos ex illis.

Dixi quia plenitudo eorū conuertetur. Bene enim poterunt conuerti, nam & ego pro conuerſione eo- rum laborabo (Vobis enim dico gentibus) qui mi- hi ſpecialiter eſtis commiſſi (Quādiu quidem ego ſum apoſtolus gentiū) quod ſemper ſum donec vi- uo (honorificabo miniſterium meum) Gentium ſū apoſtolus non iudeorum & tamē & horum mini- ſter (Et quamdiu ſum apoſtolus gentium) ad quas ſpecialiter miſſus ſum (honorificabo). i. honorabi- le faciā (miſteriū meū) p cōuerſionē iudeorū. Quia cū ſim poſit⁹ ad prēdicādum gētib⁹ nō ſolum illis prēdicabo ſed etiā vt iudei cōuertātur laborabo. In quo honorabile miniſteriū meū facio, ſup addēdo vltra quam debeo. Ille vero miniſterium ſuū red- dit honorabile, qui quicquid ſibi pceptū eſt & pl⁹ facit. Ille vero qui minus & remiſſius quam debet opatur, miniſteriū ſuū vitupabile reddit. Honorifi- cabo iquā miniſteriū meū tētās (ſi quo). i. aliquo mō (prouocē carnē meā). i. iudeos ex quorū gñe vēio (ademulādū). i. ad imitādū me ſi quocūq; mō talē me exhibeā vt illi me emulēt & deſiderēt tales eſſe. Si hac nō potero via agrediar alia. i. nūc docē- do, nūc exhortādo, nūc ſcribēdo nūc bona exēpla mōſtrādo, nūc orādo, nūc miracula faciēdo, tētābo ſi aliquo mō prouocare poſſim ad emulādū me eos qui ſunt caro meā vt & iſpū mihi fiāt fratres (vt ita ſaluos faciam) ſaltem aliquos ex illis.

¶ Si enī amiſſio eorū recōciliatio eſt mūdi quē aſſūptio niſi vita ex mortuis. Quod ſi delibatio ſancta eſt & maſſa. Et ſi radix ſancta, & rami.

Ideo laboro vt aliquē ex illis ad fidē cōuertā quia vtilis erit eorū cōuerſio (Nā ſi amiſſio illorū) id eſt quod deus propter infidelitatē amiſit eos & reli- quit in manu hoſtis antiqui (eſt recōciliatio mūdi) id eſt, cauſa vt gentes de toto mūdo recōciliaretur creatori ſuo (quē erit aſſumptio) id eſt, quod deus aſſumet eos in fine ſēculi qui tunc erūt (niſi vita ex mortuis) Si huius gētis abiectio recōciliationē prē- ſtitit mundo, & tanta fuit in hac gente gratia quē ſublata ab ea mūdū vniuerſum deo recōciliare ſuf- ficeret, quātum putamus tūc deum miſereri mūdo cū gēs iſta recōciliari meruerit deo. Et quid ſit, qd ex recōciliatiōe iſrael mūd⁹ adquirat breuiter oſtē- ditur, id eſt vita ex mortuis. Tunc enim erit aſſum- ptio iſrael quādo iam mortui vitā recipiēt & mun- dus ex corruptibili icorruptibilis fiet & mortales immortalitate donabunt. Abſurdum nāq; videt⁹, ſi quū offenſio eorū reconciliationem mundo dona- uerit aſſumptio eorum non magis aliquid mundo & præſtantius largiatur (Aſſumptio eorum erit vi- ta ex mortuis) Quod id eſt, ſed ſi delibatio eorum (ſancta eſt, & maſſa) Ne dicatis inquit fieri nō poſ- ſe vt multitudo eorum aſſumatur quaſi totum ge- nus ſit repudiatum (quia ſi de libatio) id eſt, pauci de illis aſſumpti vt apoſtoli & ali j diſcipuli ſi illa delibatio ſancta eſt tunc & maſſa, id eſt, gens tota poſſe ſanctificari. Oſtendit per ſimile quia ſicut il- li pauci qui tempore apoſtolorum cōuerſi ſunt dul- ces fuerunt, ſic erit & multitudo quæ in fine con- uertetur. Nam ſicut delibatio alicui⁹ panis eſt dul- cis & bona, ſimili⁹ & ipſa maſſa quē remanet dul- cis eſſe credenda eſt & bona. Eſt enim delibatio parua ex aliqua re aſſumptio ad experimentum to- tius maſſe, vt ex cibo vel potu. Sed ſi delibatio ſan- cta eſt & maſſa, quia ſapor ſanctitatis qui in paucis primis inuētus eſt inuenietur & in multitudine no- tiſſimorum (Et ſi radix eſt ſancta). i. patriarche a quibus trahunt humorem fidei (tunc & rami ſan- cti ſunt) qui de genere eorum excreuerunt.

¶ Quod ſi aliqui ex ramis fracti ſunt, tu- aut cū oleaſter eſſes iſert⁹ es i illis & ſoci⁹ radicis, & piguediis oliuę fact⁹ es noli glo- riari aduerſus ramos. Quod ſi gloriaris, non tu radicem portas ſed radix te.

ſcti ſt & rami (qd). i. ſi aliqui (ex ramis fracti ſt) i. ab arbore ſctę plebis dei p ſupbiā & ifidelitatē ex- ciſi (noli gloriari) Putata ē oliua nō āputata, & ide ſupbi rami fracti ſūt, ipe blaſphem⁹ & ipi⁹ popul⁹ iudeorū. Maſerūt tñ rami boni & vtilis, nā ide apoſtoli & multi ali j. Et cū ibi rami vtilis relict⁹ eſ- ſet p dei miām iſert⁹ es & tu gētilis (cū eēs oleaſter) i. agreſtis & ſterilis naturaliter (iſert⁹ es i illis). i. a- liena opatiōe cōiūct⁹ radici i loco illorū. Illi enī a- miſerūt radicē, tu tenes eā. Hui⁹ enī arboris radix abrahā & yſaac & iacob vñ effloruit popul⁹ dei. Et iſti nūc ſūt iſreje, apd deū i hōre magno. Videam⁹ quēadmodū & ipe dñs pnūciet & iſertionē oleaſtri & fractionē ramorū. Multi iquit veniēt ab oriēte & occidēte. Tā late terrā occupauerat oleaſter, amara ſilua & ſterilis. Sed qui vēiūt iā pciſi ſūt de ſilua. Vbi iſerēdi ſūt ne areſcāt. Et recubēt inquit cum abrahā & yſaac & iacob, in regno celorum. Et quid erit de illis qui venerunt ex ſtirpe abrahę. Quid fiet de ramis quibus erat plena arbor. Quid niſi quia

Deliba-
tio quid
ſit.

Mathei,
viii, b.

Ministe-
riū ſuum
quū quis
dicatur
reddere
honorabi-
le, &
quū vitu-
perabile.

nisi quia præceduntur & arescent ut isti inserantur. Filij iquit regni eiciuntur in tenebras exteriores. Hoc itaq; commemorat apostolus factum, quod dominus prædixit faciendum. (Si iquit aliqui ex ramis fracti sunt). i. aliqui ex filiis a sanctitate & promissione patrum abscissi ut arescant & comburantur (sed tu cum esses oleaster insertus es in illis). i. operatione diuinæ pietatis in loco ipsorum plantatus & factus socius radicis). i. patriarcharum in fine & moribus & pinguedinis oliuæ). i. spiritualis gratie fructiferi populi hebreorum ante aduentum dominum factus es socius & particeps (noli gloriari aduersus ramos fractos). i. noli insultare malis aliorum. Gentes enim iam in christum credentes erigebant se contra iudeos quia crucifixerant christum cum & de ipsis veniret alius paries ad angularē lapidē & ideo reprimunt illas apostolus. (Noli iquit gloriari aduersus ramos.) Quod. i. sed si gloriaris aduersus eos, scito quia (non tu radicem portas) quod est in patriarchis & prophetis & sustines (sed radice te). i. non tu fundamentum & sustentatio es radicis, sed radix tuus. Gens illa nihil a te, sed tu ab illa fide habes. Non es stabilis si illos per quos stas destruis.

¶ Dicis ergo. Fracti sunt rami ut ego inserar. Bene. Propter incredulitatem fracti sunt tu autem fide stas. Noli altum sapere sed time. Si enim deus naturalibus ramis non pepercit, ne forte ne tibi parcat.

Quoniam dixi aliquos ex ramis fractos, te vero cum esses oleaster insertum loco ipsorum, ergo propter hæc verba mea dicis mihi. Fracti sunt rami ob hoc ut ego inserar, loco fracture ipsorum. Et ad hoc increpat tibi respondendo, quia bene dicis. Quod est dicere. Non bene dicis quia iactanter dicis, & falsum dicis. (Fracti sunt enim propter incredulitatem suam) non propter insertionem tuam, sed tu fide ista in radice de qua sunt præcisi. Nullis enim tuis meritis fide insertus es gratis, ne putes quod personam tuam deus acceperit & illos sine causa piecerit. Dei est enim beneficium, non meritum tuum. (Fide enim stas). i. non merito tuo, sed gratia dei. Neque enim propter iustitiam tuam vel meritum tuum fracti sunt rami, sed propter infidelitatem tuam. Suo vitio fracti sunt & inde tibi puenit oportunitas salutis non propter te sed propter dei misericordiam. Et ideo (noli altum sapere). i. superbiere noli quia insertus es (sed time) ne fragaris per infidelitatem aut superbiam sicut illi fracti sunt quia in christum credere noluerunt qui semper in illa radice & in illa arbore prædicatus est. Et ideo fracti sunt ide qui in eum venientes non crediderunt, & tu insertus es ibi quia in eum credidisti. (Noli ergo altum sapere). i. noli extolli, sed time ne gratiam quam accepisti perdas. Time non feruili timore quem charitas expellit, sed timore casto qui permanet in sæculum sæculi. Illo enim time ne incidat in tormentum supplicij, isto autem ne dimittat gratiam beneficij. Illo menses poena terre, non iustitia delectat, isto anima timet ne amittat gratiam per quam in ea factus est ut eam non peccare delectet timens ne deus eam deferat etiam si nullis dolorum cruciatibus puniat. Hic timor castus est nec eum eicit charitas sed adificat. Itaque noli altum sapere sed timore isto time, quia qui altum sapit & ideo non timet utique perniciose non timet. Timor virtutum custos est, securitas ad lapsum facilis. Time ascendere, time eradicari. (Nam si deus naturalibus ramis non pepercit). i. illis qui secundum patrum suorum instituta fuerunt, in hac fidei radice & de hac patriar-

charum stirpe naturaliter originem ducebant, time dū ne forte contigat ut nec tibi parcat. Putas enim quod tibi aduentus parcat si eum offenderis qui nec naturalibus pepercit, si eos ob culpam incredulitatis percussit & fregit. Cane ne & te percutiat & conterat.

¶ Vide ergo bonitatem & seueritatem dei. In eos quidem qui ceciderunt seueritatem, in te autem bonitatem dei si permanferis in bonitate. Alioquin & tu excideris. Sed & illi si non permanserint in incredulitate inserentur. Potens est enim deus iterum inserere illos.

Quandoquidem iusto dei iudicio fracti sunt rami, tu vero sola dei gratia ipsorum loco insertus es (ergo vide) i. considera & attende ex vna parte (bonitatem) diuine pietatis, quia donatur peccata conuersis, & ex alia (seueritatem). i. distictam iustitiam qua fragilis infidelis superbia naturalium ramorum. Salubriter enim non solum bonitas sed etiam seueritas dei videtur, quoniam & amatur vtiliter deus, & timeat. Et apostolus gentilem populum ut in fide stabilis firmusque permaneat, precepto monet & exemplo terret. Vide iquit quam bonitatem & rectam seueritatem dei dum alios misericorditer eligit alios iuste repellit, & per vtrumque discere humilitari. (In eos quidem) ramos qui fracti ceciderunt vide seueritatem iuste percussiois, sed in te qui loco illorum misericorditer insertus es agnosce bonitatem gratie dei (si tamē permanseris) in bonitate ut bonis operibus humiliter insistas usque in finem. (Alioquin). i. nisi permanseris & perseueraueris in bona & religiosa conuersatione, & tu excideris ab arbore gentis israel in qua es insertus. Notandum quod hi qui ex propria oliua deciderunt, fracti dicuntur, hi vero qui ex oleastro inseruntur si iterum peccauerint non fragēdi quod utique esset leuius sed excidendi asseruntur. In quo acrior, perfectio dei seueritas demonstratur, si cum esset oleaster ex peccatorum silua collectus est, & ad radicem fidei atque sanctitatis adductus, postea amarus malitiæ succos proferat. Si inquit bonus esse desieris, tu quoque excideris a bona radice. Nec solum tu si ad malitiam redieris excidit patieris, sed etiam illi inserentur, sicut tu iam insertus es si non permanseris in incredulitate. Quod bene potest fieri. Potens est enim deus iterum per fidem reuocare illos ad radicem suam & inserere. Nam si tu ex naturali excisus es oleastro & contra naturam insertus es in bonam oliuam, quātomagis hi secundum naturam inserentur suę oliuę. Vere potest deus iterum illos inserere, qui potuit te. (Nam si tu excisus es) ferro verbi dei ex naturali (oleastro) i. ex agresti gentilitate in qua natus eras & contra naturam insertus es in bonam oliuam). i. in fructiferam plebem dei quātomagis hi secundum naturam). i. sub lege nati, & per legem docti cultum dei (inserentur suę oliuę). i. vniuent suę plebi. Contra naturam insertus es in oliuam, quia oliua solet in oleastrum inseri non oleaster in oliuam. Nam quisquis hoc fecerit non inueniet fructum nisi oleastri. Quod enim inseritur, hoc crescit & eius rei fructus. Sed deus omnipotentia sua fecit, ut oleaster in radice oliuę insereret, & non siluestres baccas, sed oliuę fructum daret. Id enim contra naturam dixit quod est contra consuetudinem nature quam notitia humana comprehendit, ut oleaster insertus in oleam non oleastri baccas sed oliuę pinguedinem ferat.

Epi. Pauli.

Deus qui Deus autē creator & cōditor oīm naturarū nihil est oīm cōtra naturā facit. Id enī nō incōgrue dicimus ali- creatura: quid deū contra naturā facere, qđ facit cōtra id qđ rū cōdi- nouimus in natura. Hinc enī etiā appellam⁹ co- tor nihil gnitū nobis cursum naturę. Cōtra quē deus cū ali cōtra na quid facit magnalia vel mirabilia, nominatur. Cō turam fa tra illā vero summā naturę legē a notitia remotam cit,

Hie. xl. c
Esa. lix.
d.

¶ Nolo enī vos ignorare fratres mis- steriū hoc vt nō sitis vobisip̄s sapiētes, quia cēcitas ex parte contigit in israhel do- nec plenitudo gētīū intraret, & sic omnis israhel saluus fieret sicut scriptū est. Veniet ex syō qui eripiat & auertat impietatem a Iacob. Et hoc illis a me testamentum cum abstulero peccata eorum.

Dixi quia fracti rami inserētur suę oliuę. Et verū est quia interim quidā, & in fine plenitudo eorum inseret. Quod volo vos scire vt in spe salutis eorū gaudeatis. (Nam nolo vos o fratres ignorare, hoc misterīū). i. secretū diuini iudiciū sacramētū (vt nō sitis vobisip̄s sapiētes). i. ne putetis vos vestro iudicio & ingenio id posse discutere vel ne superbiatis de vestra electione & illorū abiectione. Qui enī scđm deū sapit i beneficijs dei nō insultat abiectionis, sed cū timore gr̄as agit misericordię largiē- tis. (Nō vobis) sed deo sitis sapiētes, vt nō vobis, sed deo militet, vestra sapiētia. Hoc misterīū diuini cōsiliij nolo vt ignoretis (quia cēcitas cōtigit in israhel) nō ex toto (sed ex pte). i. israhelitę cēcati sūt nō oēs sed quidā, hoc est legis defēsores, legis tra- ctatores legis doctores, legis intellectores auctore legis ignorauerūt & crucifixerūt. Ipsa est cēcitas qđ ex pte cōtigit i israhel vt crucifigere xps. Ignora- uerūt enī iudei, & crucifi xerunt. Ita cōtigit in eis cēcitas māsura in ipsis donec plenitudo gentiū in- traret ad fidē (& sic). i. postquā plenaria gētīū mul- titudo cōuersa esset, oīs israhel emulādo gētes saluus fieret credēs in xpm, prädicāte helia. Termin⁹ enī cēcitaris israhel erit vbi plenaria multitudo ex oib⁹ gētibus ingressa fuerit, quia tūc iudæi qui inuenti fuerint credēt, & lumē oculorū mētis recipient, ad prēdicationem Helię & Enoch. (Saluus fiet israhel accepta xpi gr̄a, sicut scriptū est) i. esaia. (Veniet ex syō). i. nasceť xps ex populo iudæorū speculāte a lōge futurā salutē, & hūani gñis redēptionē. Syon nāq̄ speculatio dicit. (Veniet) inquā ille qui cum quadā vi (eripiat impietate a Iacob). i. infidelitatē ab eis, de quorū stirpe nasceretur. Quod fit interim quia vix aliquis cōuertit ex illis. Et i fine auertat, quia tūc facile. Cult⁹ iudæorū a passione dñi est im- pietas. Et hāc impietate ab illis qui de Iacob credi- derūt eripuit xps quadā difficultate, videlicet mul-

Esa. lix.
d.
Syō spe-
culatio
dicitur.

tis p̄dicationib⁹ & signis, & multis nonē gr̄e p̄co- nib⁹. Hoc xps in eis qui tēpore suo vel apostolorū ac deiceps crediderūt fecit, & adhuc quotidie i his qui ex eodē populo fidē suscipiūt & cū magno la- bore cōuertūtur facit. Et plen⁹ auertat ab eis im- pietatē qui p Heliā & Enoch auertēt ab ifidelitate & idololatria ne ātichristū vt deū recipiāt, sicut gē- tes. Et hoc testamētū. i. firma & stabilis, pmissio ait dñs, cōplebitur illis a me scilicet vt impietas ab eis auertat p xpm, cū abstulero peccata eorū i baptis- mo. Hoc est tūc p xpi mei gr̄am auertat ab eis ini- quitas, cū p eiusdē xpi sanguinē deleuero peccata eorū. Hęc sentētia sic legi in Esaia. Et venerit syō redēptor & eis qui redeūt ab iniquitate i iacob di- cit dñs, hoc est fœdus meū cū eis, dicit dñs. Nā qđ trālatiōe nra dicit venerit syō redēptor apostolus ait veniet ex syō, qui eripiat. Et qđ addit, & eis qui redeunt ab iniquitate iacob, ipse posuit & auertat impietate a iacob. Et qđ sequit hoc est fœd⁹ meū cū eis, ipse interpretat⁹ ē hoc illis a me testamētū & au- ditoritate apostolica addidit cū abstulero pctā eorū.

¶ Secundum euangelium quidem inimici propter vos, secundum electionem autem charissimī propter patres. Sine pœnitētia enim sunt dona & vocatio dei.

De pœ-
ni. disti.
iiij. c. si-
ne pœni-
tētia.

In fine cōuertētur, sed modo sunt inimici. Superi⁹ enī cū dicere quia cēcitas ex pte cōtigit in israhel, patuit quia pars illi⁹ populi excecata est, & pars fi dei lumine illustrata. Quod ideo accidit, quia alijs ex ipsis facti sunt inimici xpo & alijs charissimī. Scđm euāgeliū quidē sunt inimici. i. scđm qđ euā- gelij noua p̄dicatio euacuare videt circūcisionē & sabbatū & carnales legis cerimonias. (Et sunt ini- mici ppter vos) qui ad fidē suscepti estis, quia ide grauitex sunt irati qđ vos ad dei cultū estis addu- cti. (Vel ppter vos). i. vt vobis loc⁹ intradi fieret, pmissi sunt ad inimicitias erūpere. (Scđm euāge- liū quidē inimici sunt ppter vos) quia eorū inimi- citia qua occiderūt xpm euāgeliū sicut videm⁹ si- ne dubitatione p̄fecit. Et hoc ex dei disp̄satione venit qui bene vti nouit etiā malis, nō vt ei p̄sint vasa irę, sed vt ipso illis bñvrtēte p̄sint vasis mię. Est ergo in malorū potestate peccare. Vt autē peccādo hoc, vel hoc, ex eorū malitia sequat bonū nō est i eorū p̄tate, s; diuidētis tenebras & ordinātis eas, vt hīc etiā qđ faciūt cōtra volūtate dei, non i pleat nisi volūtas dei. Tāta q̄ppe ab inimicis iudēis ad- uersus lesū man⁹ dei & cōsiliū p̄destinavit fieri, quāta necessaria fuerāt euāgelio ppter vos. Ita (se- cūdū euāgeliū sunt inimici ppter vos) sed scđm ele- ctionē alijs ex ipsis sunt charissimī, nō ppter me- rita sua, quia gratis sunt electi, sed propter patres quib⁹ ista sunt pmissa. (Scđm electionē) quę facta est de ipsis scđm gr̄am nō scđm debitū. i. scđm hoc qđ de⁹ elegit illos ab ēterno sunt charissimī ppter patres. i. propter cōplēdas promissiones patrum, scilicet vt deus compleret in filijs quod patribus eorum promiserat. Iure dico (secundū electionē) nō secundum opus eorū, quia dona dei spiritalia quę suis fidelibus tribuit, & vocatio qua vocat eos ad fidem sunt sine pœnitētia eorum qm̄ mīa dei prę- uenit omnem bonā voluntatem eorū vel actionē. Nec requirit diuina gratia i baptismo gemitū vel planctū

Peccate!
malorū
est pote-
state.

placitū vel aliquod opus eorum nisi solā fidē, sed omnia gratis condonat. Hoc ideo dicit, ne putet illos nō posse accipere misericordiam, quia eos dolere nō videt. Vel ita potius (Secūdu electionē) sunt electi (propter patres) qm̄ dona virtutū quæ deus prebet electis & vocatio qua vocauit eos ab eterno (sunt sine penitentia) eius, id est, sine mutatiōe stabiliter fixa sunt, sine mutatiōe consilij eius per manēt. Nā quia omnes penitentes mutare solent, illud vnde penitentiā agūt, penitentiā p̄ mutatiōe ut causa p̄ effectu poni cōsuevit. Vnde scriptura testatur dominū penituisse quod cōstituisse saul regē, & dixisse de his quos in diluuiō erat deletur⁹ penitet me fecisse eos. (Sine penitentia ergo sunt dona) id est, promissa dei gratuito facta & vocatio ab eterno, quia non mutabit deus vocationis vel largitionis suę sententiā, sed quos ante mundi cōstitutionē in prędestinatione sua elegit, hos fructū boni operis asserre faciet in tēpore suo, & fructus eorū manebit nec eū nisi manentē vitę huius inueniet finis quia perseuerantiā habebūt in benefactis. Non enim vocatione illa vocati sunt de qua dictū est, multi vocati pauci electi sed illa qua soli vocātur electi qui intus audiūt a patre & discunt, & veniūt ad filiū. Istorum nemo perit quia omne quod dedit ei pater nō perdit ex eo quicquā. Quis quis ergo inde est omnino nō perit, nec erat inde qui perit. Propter quod dictū est. Ex nobis exierunt sed non erant ex nobis, nam si fuissent ex nobis permansissent utiq; nobiscum.

Pœnitē-
tia, qñq;
pro mu-
tatione
ponitur.

De peni.
dist. iii.
c. totam.

Sicut enim aliquando & vos non credidistis deo nunc autē misericordiam consequuti estis propter illorum incredulitatem, ita & isti nunc non crediderunt in vestram misericordiam ut & ipsi misericordiam consequantur. Cōclusit enim deus oīa in incredulitate, ut omnīū misereatur. Vere cū plenitudo gētiū ingressa fuerit, tūc omnis israel saluus erit quāuis modo sint inimici. (Nā sicut). i. qua ratione (vos) scilicet ne causam superbię haberetis (aliquādo). i. lōgo tēpore plusquā isti (nō credidistis deo) quod ad hoc valuit ut modo humiles credatis (sed nūc). i. nuper siue tempore gratiæ (cōsequuti estis misericordiā propter incredulitatē eorū) q̄ aliqua causa est vestrę misericordię, ita i. eadē ratione & isti ne postea cū fuerit cōuersi habeāt materiā in lege gloriādi, nūc in tēpore gratię (nō crediderūt veniētes in vestrā misericordiā) ut & ipsi in fine humiliati misericordiā consequātur. Hoc est sicut vos gentes quōdā nō credidistis deo, nec tamē idcirco penit⁹ reliquit vos deus, presertim cū in vocatione tēporis israel nūquam exclusi sitis sed semper vobis in profelitis ianua patuerit reuertēdi, & aliquādo plenā misericordiā ad vltimū cōsequuti estis, occasio tamē cōferēdę in vos misericordię & populi incredulitas extitit, id etiā hi qui nūc de populo israel nō crediderūt, & pro incredulitate sua derelicti sunt, ut ad nos dei misericordia flecteretur, nō vsquequaq; derelinquētur, incredulitate sua, sed postquā plenitudinis gētiū fuerit impleta dispensatio etiā ipsi misericordiā cōsequēf & quotidie patet eis hostium misericordię si cōueriti

voluerit. Cū enī misericors deus gētes traxit, irat⁹ iudęā repulit. Actūq; est ut sicut dudū ad p̄cipiendā fidē gētilitas fuerat obdurata ita postmodū ad fidē gētilitate suscepta iudęa perfidię torpore duret. Hęc itaq; sententiā apostoli primū quidē de vocatione iudęorū & repulsiōe gētiū subtiliter est plata. Ideo ita de vtriusq; actū est (quia deus cōclusit). i. cōcludi pm̄isse (oīa). i. iudęos & gētes (in incredulitate) ut incredulitas cōcluderet eos ac detineret qm̄ aliter ex superbia ruerēt (ut omnīū) i. iudęorū & gētiū (misereat) nō quod nullū dānaturus sit qđ quidē falso opinati sunt. Omnīū itaq; misereat vatorū mie. (Quid est omnīū?) Et eorū. i. quos ex gētib⁹ & eorū quos ex iudęis prędestinavit, vocauit, iustificauit, glorificauit. Deficiente enī ab vtriusq; fide nisi iudiciū suū potestas diuina differret, vniuersitas hominū sententiā dānationis exciperet. Sed in mīam̄ ira translata est, tunc pręcipue quādo nemo poterat de suis meritis gloriari. Cōsiderās igit apostol⁹ tātās diuitias bonitatis dei & tam magnū op⁹ sapiētię ei⁹ erga rationales creaturas, qui tātū diues est in mīa & cuius tāta est bonitas, & patiētię lōganimitas, dū immēstatem earū cordis oculis intuef, repēte stupore simul & pauore percussus, exclamat subiungens.

O altitudo diuitiarū sapiētię & sciētię dei. Quam incōprehensibilia sunt iudicia eius, & inuestigabiles vię eius! Quis enim cognouit sensum domini, aut quis consiliarius eius fuit? Aut quis prior dedit illi & retribuetur ei? Quoniam ex ipso & per ipsum & in ipso sunt omnia. Ipsi gloria in secula seculorum amen.

De peni.
dist. iij. c.
totam.
Sap. ix. c.
Esa. xl. c.
i. cor. i. c.
d.
Ro. xvi. c.
d.

Nā quia superius multa posuerat vnde quęstiones iste possent fieri quare iacob elegit, Esau vero reprobauit, & cur alios indurat alijsq; misereatur & quare prius iudęos quā gētes elegit, & post saluatoris aduētū quare iudęos populū suū reprobauit & gentes assumpsit, rursumque circa finē seculi cur omnē israel saluabit & multitudinē gētiū perire sustinebit, ne quis inde quęreret, solutionē vnde nūquā perueniref ad finē, prūpit in admirationē in qua illa nō esse humanis sensib⁹ intelligibilia ostēdit. Ne quis enī quęreret quare sic saluant cū multi alij modi saluationū sint, hoc non posse sciri per admirationē innuit apostolus. (O inquit altitudo) & c. ac si dicat. Hic stādū est hic humana ratio deficit, nec secreta diuinę sapiētię penetrat, ut intelligere possit cur ita diuinit⁹ agat de singulis ut isti eligātur & illi reprobentur, & nūc iudęi, nūc gētiles ad fidē ingrediātur. Nā (o quāta est altitudo diuitiarū sapiētię & sciētię dei) qui secreto cōsilio suo sic disponit oīa ut seruata vnicuiq; arbitrij libertate & mala aliorū vertat alijs in bonū, & p̄ incredulitatē aliorū operef aliorū salutē. Tāta est hęc altitudo ut exuperet omnē sensum, quia educit sup oīa i obscuritatē omnē itelledū, & omnē rationē. (Et hęc altitudo est diuitiarū sapiētię & sciētię dei) magnas enim habet diuitias sapiētię & sciētię eius quę nouit oīa & sapiēter disponit oīa. Sapiētiā de diuinis & spūalib⁹, & sciētiā de hūanis atq; corporalib⁹. Est enī sapiētiā i deo & de ipso & de angelis

g iij atque de

Epi. Pauli.

atque de omnibus super cælestibus creaturis, quoniam has præter ipsum deum nemo perfecte cognoscit. Neque enim vel ipsi angeli seipso perfecte cognoscunt in quantum deus illos perfecte intelligit usque ad plenum. Scientia quoque de omnibus humanis & mundanis rebus est in eo perfecta. Per hanc sapientiam & scientiam gubernat & disponit ipse sapienter omnia cælestia & terrena, licet nos absconditas causas operum eius ignorem. Iuxta beatum gregorium publica sapientie supernæ sunt opera, cum omnipotens deus regit quos creat, perficit bona quæ inchoat, & aspirando adiuuat, quos visitationis suæ lumine illustrat. Cunctis etenim liquet, quia ipse perficit quod ipse ex munere suæ benignitatis inchoauit. Secreta uero sapientie supernæ sunt opera cum de quos creauit deserit, cum bona quæ pueniendo cepit nequaquam prosequendo consummat, cum claritate nos suæ illustrationis illuminat, & tamen permixtis carnis temptationibus tenebris cecitatis pulsant, cum dona quæ contulit minime custodit cum & meritis nostræ ad desideria excitat, & tamen occulto iudicio difficultatem nostræ imbecillitatis angustat. Quæ nimirum secreta eius sapientie pauci valent inquirere, sed nullus inuenire. Quia quod super nos de nobis ab immortalis sapientia non iniuste disponitur, iustum profecto est ut a nobis adhuc mortalibus ignoretur. Sed hæc ipsa sapientia illius secreta conspiciere utcumque iam incognitabilius eius est potentiam videre, quia dum in ipsa consiliorum eius inquisitione deficiamus, deficiendo uerius discimus quæ timeamus. Ad hæc igitur sapientia illius sectata se extendens apostolus ait, (O altitudo diuitiarum sapientie & scientie dei.) Mira est enim celsitudo tantarum diuitiarum diuinæ sapientie & scientie quæ nihil latere potest vel effugere, sed ipsa uisum contemnit omnia, & uirtute suæ omnipotentie continet uniuersa. (O quæ incognoscibilia sunt iudicia eius) id est, dispositiones de omnibus rebus & inuestigabiles viæ per quas ambulat in cunctis operibus suis quoniam iudicia eius quibus unquamque animam atque omnem naturam rationalem dispensat, penetrare nemo sufficit, nec vias eius quibus prouideret incedit inuestigare quisquam ualet, id est, nec homo nec angelus. Valde ergo paruulum sensum habemus ad discutiendam iustitiam iudiciorum eius ad discutiendam gratiam gratuitam nullis præcedentibus meritis non inquam quæ non tam mouet cum præstatur indignis, quæ cum æque indignis alijs denegatur. Viæ autem eius inuestigabiles illæ sunt de quibus in psalmo canitur, uniuersæ viæ domini misericordia & ueritas. Misericordia igitur & ueritas eius inuestigabiles sunt, quia cuius uult miseretur non iustitie sed misericordie gratia, & quæ uult obdurat, non iniquitate sed ueritate vindictæ. Per has enim vias uenit ad omnes, & inuestigari non potest cur ad hunc ueniat per viam misericordie, ad illud uero per viam ueritatis vel iustitiæ. Nulla enim creatura perscrutari ualet, cur ipse misereatur huic potius quam illi. Vere sapientia & scientia eius est mirabilis, & iudicia eius incognoscibilia. (Nam quis cognouit sensum domini in sapientia & scientia) id est, quis perfecte nouit secreta sensus illius, quis archanorum meritis eius fuit conscius? Nullus. (Aut quis consiliarius eius fuit) in dispositione rerum cuius consilio aliquid ageret, vel quis eius consilium sciret? Nullus. Hic uero ex libro esaiæ sumptus est, cuius auctoritate probat apostolus non debere talia inuestigari ab hominibus.

Grego.
Sapietie
superne
opera pu
blica, ac
secreta q
sint.

Psalms
xxiii, b.

Esa. xl.

quæ etiam propheta se ignorare demonstrat. Si quis nouit consilium alterius (& per hoc nouit quod ipse consultus), id est, interrogat sibi dedit, vel quia quod ille inuenit sibi reuelauit. Quare nulli datur scire occultum dei consilium cum ipse nec aliquem consuluerit, nec inuenit alicui reuelauerit. Nam sicut sensus eius non potest cognosci, ita consilium eius non potest sciri. (Quis fuit consiliarius eius? aut quis prior dedit illi quicquam, & per hoc retribuetur ei ab ipso?) Nullus quia ipse præuenit omnes. Hoc probat inuestigabiles esse vias eius, quia cum sit initium omnium bonorum inuestigari non potest cur ipse alijs gratiam suam gratuito munere tribuat, & alijs non tribuat sicut cernimus factum in Iacob & Esau. (Quis prior dedit illi & retribuetur ei?) id est, quis prior fecit aliquid boni sine deo cuius bonitatis est etiam quod sumus & uiuimus? Nullus enim deum meritis antecessit, ut tenere eum quasi debitorem possit, sed ipse potius omnes ut dictum est suam gratiam præuenit ut subsequi possint eorum bona opera, (quoniam ex ipso sunt omnia.) Et ipsum igitur initium fidei nostre ex ipso est, neque enim hoc excepto ex ipso sunt cetera. (Ex ipso sunt omnia), id est, bona uoluntas & bona actio & omnes nature. Neque enim ex ipso sunt peccata quæ naturaliter substantia non sunt, sed bene condita substantiam uitiatur. Ex ipso autem non hoc significat quod de ipso. Quod enim de ipso est potest dici ex ipso, non autem omne quod ex ipso recte dicitur de ipso. Ex ipso enim cælum & terra quia ipse fecit ea, non autem de ipso quia non de substantia sua. Sicut aliquis homo si generet filium & faciat domum, ex ipso filius & ex ipso domus, sed filius de ipso, de terra domus & ligno. Sed hoc ideo quia homo est qui non potest aliquid etiam de nihilo facere. Deus autem ex quo omnia & per quæ omnia & in quo omnia non opus habet aliqua materia quam ipse non fecerat adiuuari potentiam suam, & ideo cuncta fecit de nihilo. Ex ipso potest intelligi ex patre omnia, & per ipsum per filium omnia, & in ipso in spiritu sancto omnia. Per has prepositiones ex per in, ostenditur diuersitas personarum. Per idem pronomen quod est ipse, designatur identitas substantiæ, dum dicitur ex ipso & per ipsum, & in ipso. Nec solum eadem substantia patris & filij & spiritus sancti sed & equalitas per hoc demonstratur, & tota trinitas omnia creasse & continere declaratur. Et ideo (ipsi gloria in secula sæculorum) Dicendo ter ipsum distinxit ut diximus personas, & subiungendo ipsi gloria non diuisit substantiam. Possumus & absque personarum distinctione, hæc de eodem qui est trinitas intelligere. Sic enim exponit ambrosius. Quid est ex ipso? Quod ipsius uoluntate natura omni sit, & ipse sit auctor omnium quæ esse ceperunt per ipsum quid est? Quia per ipsum institutio & perseverantia omnibus impertita uideatur. In ipso quid est? Quia omnia ammirabili quodam desiderio, & inenarrabili amore actorem uitæ & ministratorem gratiæ suæ ac muneris intuentur secundum quod scriptum est. Oculi omnium in te sperant & aperies manum tuam, & implebis omnem animam bona uoluntate. Et quoniam ita sunt ex ipso, & per ipsum & in ipso omnia, idcirco ipsi gloria in secula. Illi autem nolunt ut sit ipsi gloria in iustificandis impijs gratuita gratia, qui eius ignorantes iustitiam uolunt suam constituere, ut sui meriti præcedat aliquid quasi priores uolentes dare ut retribuantur eis ab illo, & sua putantes præire merita ad illum ex quo omnia.

Caput. xij.

Ex ipso,
per ipsum,
& in ipso
qualiter
hoc intel
ligitur.

Ex, per,
& in pre
positio
nes quid
denotat:

Ambrosi
us expo
nit quid
sit ex ip
so, per ip
sum, & in
ipso.
psalmus;
xliij.

Caput duodecimū.

Philip.
iij.d.

Obscuro ita q; vos fratres per misericordiam dei vt exhibeatis corpora vestra hostiā viuentem, sanctam, deo placentem, rationabile obsequium vestrum.

Cōtinua-
tio ad p-
ximum.

Ab hoc loco incipit moralis ammonitio post tractatum legis & fidei, ac naturam iudaici populi & gentilis. Cum enim per omnem textum huius epistolę in superiorib; docuisset apostolus, quomodo a iudeis ad gentes a circuncisione ad fidem, a litera ad spiritum, ab vmbra ad veritatem, ab obseruatia carnali ad spiritalem religionis summa trāslata sit, & hęc ita futura prophetis ostendisset vocib; designata, iam nunc spirituales obseruantie hui; ad quā cultus dei ritū docuit esse translatum, aggre-
ditur mores & statuta sancire & ad bonā vitā vtrūq; simul populum monere. Hucusque enim ostensum est, ne alter aduersus alterum superbiret, nūc vt alter de alterius vtilitate laborer, quasi dicat. Hactenus vicia extirpauī, nunc itaque virtutes plantare disposui. Et ideo (obsecro vos o fratres) &c. Vel ita continuatur ad p-ximum, Quandoquidem ex deo sunt oīa & ex gratia eius habemus quicquid boni habemus, itaque (obsecro vos fratres) id est quod rogo fraternitas exigit. Non per potentiam impero, nihil enim proficit legis imperium, sed quasi qui officium susceperim reconciliandi vos deo (obsecro per misericordiā dei) id est per misericordiam vobis a deo factam. Quia em̄ oēs sub peccato conclusi sunt, non iam meritis hominum, sed misericordia dei salus humana consistit. Ad quam misericordiam pertinet & sacrificium quo se quisq; deo mactat extinguendo vitia, quia & in seipsum facit misericordiam sicut scriptum est. Miserere animę tuę placens deo. Et ideo per misericordiam rogat apostolus exhiberi corpora hostiā. Obscuro inquit (vt exhibeatis) id ē offeratis (corpora vestra hostiā viuentem) Hostia quippe & immolatur & viuā est, quando & ab hac vita homo non deficit, & tamen se a carnalibus desiderijs occidit. Hostia enim occiditur vt offeratur. Sed hostia viuens est, corpus pro dño afflictum. Quod & hostia dicitur & viuens, quia viuī in virtutibus, & est a vicijs occisum. Hostia videlicet quia iā huic mundo est, a prauis actibus mortuum, viuens autem quia cuncta quę preualet bona operatur. In lege corpora brutorū animalium hostia mortua, sed in euāgelio corpora hominum offeruntur hostia viuā. Tunc hostia occidebat vt homines causa peccati subiecti mortui ostenderentur, nunc quia a peccato sunt liberi viuā offerunt in signū vitę eterne. Qui enim mēbra suā mortificant ab incentiuo libidinis, & actus corporis sui deo placitos habent, hostiam viuentem offerunt & legem sacrificiorum quę in leuitico lata est spiritaliter complēt. Sic exhibete corpora vestra, hostiam viuentem, sanctam id est a peccati contagio (mundam, & deo placentē) id est virtutū meritis acceptabile. Et obsequiū vestrū, i dei cultū exhibete rationabile, vt rationaliter oīa faciatis nec sit quicquā inactionib; obsequiū quod deo ipēdatis, vnde rationē reddere nō possitis (Vel rationabiliter). i. cū discretionē facite oīa, ne quid nimis aut imprudenter agatis, sed cuncta moderate & sapienter.

Ecclesia.
xxx.d.Hostia vi-
uens quid
sit.

Et nolite conformari huic secundo, sed reformamini in nouitate sensus vestri vt probetis quę sit voluntas dei bona & beneplacens & perfecta.

Eph.v.d
j. Testa-
iij.

Ira vos ipsos sacrificium facite. Et (nolite conformari huic sæculo) id est, nolite formā huius sæculi vobis imprimere, vt similes efficiamini huic sæculo nequam (sed reformamini) id est, rursus formamini ad imaginem dei quę in vobis per peccatum deformata est, vt incipiat illa imago ab illo reformari, a quo formata est. Non enim reformare se ipsam potest sicut potuit deformare. Ab ea deformitate qua per cupiditates seculares conformamini huic sæculo, reformamini nunc in nouitate sensus vestri, vt sensus mentis vestre semper igne charitatis vt aurum innouetur. Sicut generalis prohibitio est in lege non concupisces & generalis iustitia est, diliges, ita nunc apud apostolum prohibitio est (nolite conformari huic sæculo) iustitia autem sed reformamini in nouitate sensus vestri. Illud pertinet ad non concupiscere, hoc ad diligere. Illud ad continentiam, hoc ad iustitiam. Illud ad declinandum a malo, hoc ad faciendum bonum. Non concupiscendo enim vetustate expoliamur, & diligendo nouitate induimur. Reformatur aut sensus vester per exercitia sapientie, & emundationem verbi dei, ac legis eius intelligentiam spiritalem. Et quanto quis quotidie ex scripturarum proficit lectione tanto altius intellectus eius ascendit, tātōq; semper nouus, & quotidie nouus efficitur, & secundum hanc pulchritudinē reformatur ad imaginē dei. Iustitia enim cū in nobis est vel quelibet virtus qua recte sapienterq; viuatur, interioris hominis pulchritudo est. Et anima quę se refert ad deū vt igne amoris eius accensā formam concupiscentie secularis amittat, ei tāquā incōmutabili formę subdita reformatur, hęc ei placēs qđ ex ei; pulchritudine acceperit. (Reformamini inquit in nouitate sensus vestri, vt probetis quę sit voluntas dei). Nisi enim a domino renouatus sit sensus noster & dei sapientia illuminatus, probare non potest qđ sit voluntas dei. In multis enim putatur esse voluntas dei & non est, vbi errant & fallunt, qui sensum nō habent diuinitus reformatum. Probetis quę sit voluntas dei bona in his qui bona inchoāt & beneplacens in his qui perseverāt & perfecta in his qui consummant. Vel bona quantum ad coniugatos, beneplacens quantū ad continentes perfecta quantū ad virgines.

Exo.xx.

Dico enim per gratiā quę data est mihi omnibus qui sunt inter vos non plus sapere quā oportet sapere, sed sapere ad sobrietatem. Et vniciq; sicut deus diuisit mensurā fidei. Sicut enim in vno corpore multa membra habemus, omnia autem membra non eundem actum habent ita multi vnum corpus sumus in christo, singuli autem alter alterius membra.

de renū.
c.j. lib.vj
lxxxix.
dist.c.j.
de sū. tri-
c. damna-
mus.

Voluntatem dei quę in preceptis eius est probetis vt secundum eam recte viuatis, nam dico vobis. i. precipio

Epi. Pauli.

præcipio ne inscrutabilia ei⁹ archana discutere præsumatis. (Dico enim per gratiã quę data est mihi) id est per apostolatũ gratis mihi datum (omnibus qui sunt inter vos non plus sapere) id est non plus inuestigare de misterijs quã oportet. Datur intelligi fuisse quosdam inter eos qui se intromittebant de illis q̃stionibus quas superius denotauit & conabantur rimari illa secreta dei. Quos nunc apostolica auctoritate corrigit dicens eis (non plus sapere) id est non plus inquirere de occultis dei (quã oportet) id est quam ad fidem & religiosos mores pertinet, sed sapere ad sobrietatem vt mens eorum non inebrietur vt sensum perdat nimietate sapientię dum in his q̃ supra vires humanę rationis sunt se immerferit, sed moderato intelligentie poculo sobria sit. Obediendum valde est huic precepto. Si enim pro viribus suis alatur infans, fiet vt crescendo plus capiat. Si autem vires capacitatis suę excedat, deficiet antequam crescat. Et ideo nõ est supra modũ exquirenda sapietia, sed i huiusmodi inquisitionibus seruanda est temperantia. Vel quod ait non plus sapere quam oportet sed ad sobrietatem, hoc est quod supra dixerat nolĩ altum sapere sed time. Videt enim adhuc superbientes ramos oleastri insultare ramis qui de bona oliua fracti sunt, sed ideo præcipit eis (non plus sapere quam oportet) id est non plus de se sentire quam expedit nõ plus de se gloriari propter casum aliorum. Superbia em̃ semper sibi videt esse sapiēs, & ideo plusquã oportet sapere, hoc est sup̃bire. Dico iquit omnibus qui sunt inter vos nõ supra modũ sapere, sed ad sobrietatem, & vnicuiq; dico sapere sicut diuissit deus singulis mensuram fidei quia deus vnicuiq; mensurã dedit fidei vt ab alio min⁹ ab alio apli⁹ haberetur, & vnicuiq; pro mō suę perfectiōis, ppria mēsurã cōpleretur. Vel sapiat vnusquisq; sicut ei deus diuissit mēsuram fidei, i. intelligat vnusquisq; quę in eo sit mensura gratię dei quam consequi meruit p̃ fidē. Interdum enim accipit quis a deo, vt sapiat in officio visitandi infirmos, aut erga misericordias pauperum aut erga viduarum aut pupillorũ defensionem aut erga hospitalitatis sollicitudinē. Hęc ergo singula diuissit vnicuique deus secundum mensurã fidei. Sed nisi is qui accepit gratiã vt de vno aliquo horũ saperet, intellexerit mensurã gratiæ sibi date, sed voluerit p̃sumere de sapientia dei de verbo doctrine de pfundioris scientię ratione in quo gratiam non accepit, & non tam discere quam docere quę nescit, iste cum minus sapiat plus vult sapere quam oportet. Nō enim sapit ad sobrietatem vt custodiat quomodo deus diuissit vnicuiq; mēsuram fidei. Verum vt euidentius adhuc de his apostolus adsignet, introduxit exemplum & dicit (Sicut enim in vno corpore) &c. Ordinatiflime enim tali exemplo cōponit omne corpus ecclesię. Sicut inquit mēbra corporis singula quęq; proprios habent actus & officijs suis vnumquodq; membrum deseruit, nec tamen possibile est vt non consensu mutuo sibi inuicem cedant, sic in ecclesia q̃ est corpus christi diuersos singuli habemus actus. Verbi gratia. Alius studet sapientię & verbo doctrine, & est oculus in hoc corpore. Alius est studiosus auditor verbi dei, & est auris huius corporis. Alius adiuuandos decubentes & requirendos tribulatos & eruendos in necessitatib⁹ positos est impiger, & est

corporis ecclesię pes. Et ita inuenitur vnusquisq; erga vnum aliquod officium speciali⁹ operã dare. Nec tamen vnum debet sufficere, sed secundum formam propositi exēpli sicut verbi gratia oculus speciale officiũ habet vt videat vnũ tamē est ex oibus & in omnibus mēbris & cum singulis agit omnia & cum ipso singula quęq; agunt omnia, ita & qui p̃ gratiam fidei vnũ aliquod donũ speciale meruerit illud quidē principaliter administrat, in oib⁹ vero actib⁹ aliorũ habetur & particeps. Et hoc est quod dicit. Vere diuissa est vnicuiq; mensura fidei, & diuersa sunt dona fidei, nã ita est etiã i ceteris donis gr̃ę. Sicut em̃ in vno &c. Vel ideo mēsurate diuissit de⁹ donũ fidei, quia multi vnũ corp⁹ sum⁹, & ideo oia necessaria sūt danda sed nõ vni mēbro, vt nec ecclesia indigeat, & sit sub seruiendi materia vt sit mutua dilectio, dum alter opus habet altero (Sicut enim corpus nostrum est vnũ & in ipso multa habemus membra, ita vnum est corpus christi quod est ecclesia) & in ipso sunt multi fideles quasi varia mēbra, quia multi vnum corpus sum⁹ in christo. Nullus reiicitur maior vel minor. Et sicut in corpore humano non omnia membra habent eundem actum sed diuersa diuersos, & non omnia habent omnes act⁹ in se sed per alia supplētur, eodem modo in ecclesia singuli quicq; nostrum sumus mēbra alter alterius vt inuicem seruiamus. Sicut enim manus seruit oculo, oculus pedi, sic in ecclesia omniũ seruitus debet esse communis. Nos multi per diuersa dona vel opera sumus vnum corpus p̃ et vnitatē charitatis & concordie in christo, sed singuli sumus membra alter alterius, id est, alijs seruiētes & alijs indigentes, vt hoc modo charitatis inter nos vinculo cōiungeremur, quoniam singuli singulis indigemus, & quod huic in se ipso deest, suppletur per alium.

¶ Habentes autem donatiōes secundum gratiam quę data est nobis differentes.

Singuli sumus membra alter alterius, non vno quidem modo (sed habentes diuersas donationes) spiritalium munerum (differentes) ab inuicem secundum gratiam (quę data est nobis) adeo quia secundũ quod vnicuiq; deus dedit gratis habet iste hoc donum & ille aliud.

¶ Siue prophetiam secundum rationem fidei, siue ministerium in ministrando, siue qui docet in doctrina.

Nunc differentiam donationum incipit, exponere ac velut diuersorum membrorum actus enumerare. Et quasi oculis visum ita menti quę interior est, oculus prophetie adsignat misterium. Et alij tãquã manui officiũ ascribit, & alij tãquã linguę doctrinã tribuit. Simili mō &c. diuidit. Singulis sum⁹ inuicē mēbra ad hoc habētes dona differētia (siue habētes prophetia) id est, futurorũ vel quorũlibet occultorũ manifestationē, mēbra sum⁹ aliorũ vt illis prophetem⁹, vt quẽadmodum oculus alijs mēbris, & nos alijs fidelibus per prophetiam seruiamus pręuidendo illis futura, quatinus ad euitandã imminētia mala reddamus illos cauciores. Nos dico habentes hanc prophetiã gratiam secundũ rationem fidei, vt nihil extra fidei regulam loquamur aut sapiamus. Vel secundum rationem fidei, quia prout

Fidei dona diuersa.

Sapere plusquã oportet superbi-
re est.

Notabilis similitudo.

quia prout credentium siue auditorum exigit datur gratia prophetiæ. A prophetia incipit enumerare spirituales donatiões, quia credētes acceptos spiritu scōtō mox pphetabāt. Siue habētes misterium vt diacones, vt ministremus sacris altarib⁹ i ministrando sumus mēbra aliorū, pro quorū vtilitate ministramus. (Vel ministerium) vt terrena alimenta sanctis ministremus, i ministrando sumus eorū mēbra. Siue ille qui docet ignorantes (in doctrina) id est in exhibitione doctrinæ fit membrorū eorum.

Qui exhortatur, in exhortādo, qui tribuit in simplicitate, qui p̄est in sollicitudine, qui miseretur in hilaritate, dilectio sine simulatione.

Qui exhortatur alios vt faciant bonum quod ipsi nō faciunt, sed sciunt & negligunt, in exhortando sit membrum eorum. (Qui tribuit de suo, alijs in simplicitate fit membrū eorū) id est, si nihil repperat ab illis quibus dedit, sed tantū a deo qui remunerator est omnīū bonorū. Vel qui tribuit indigentibus (in simplicitate) cordis hoc faciat, hoc est ne videatur manibus bene facere indigentibus & corde laudē quærat ab hominibus. Simplicitas excludit hypochrism. Qui elemosinā tribuit, faciat hoc in simplicitate supernæ intentionis, non in duplicitate præsens & futuræ gloriæ. (Qui p̄est fratribus vel ecclesiæ in sollicitudine preest vt sollicitus vigilet super custodiā gregis sibi commissi. Non in sollicitudine) humanarū causarum, aut seculariū rerum. Hæc enim sollicitudo abiicienda est ab his qui ecclesiæ præsunt, sed in huiusmodi sollicitudine qualē habebat apostolus gerens sollicitudinē omnīū ecclesiarū. (Qui ergo p̄est ecclesiæ talē habere sollicitudinē debet, & illam aliam sæcularem habere omnino nō debet.

(Qui miseretur i hilaritate) hoc faciat, hoc est qui misero pie cōpatitur impendens illi beneficiū misericordiæ, in hilaritate mētis hoc agat, quia hilaritatem datorē diligit deus. Qui enim res suas prærogat, si infidelis sit & recepturū se desperet, contristatur tanquā qui eas perdidit. Qui vero cum fide & spe hoc agit, in hilaritate & letitia hoc agit, certus quod pro paruis magna recipiet, & insuper æternā consequetur vitā. Opera em̄ misericordiæ non ob aliud fiunt nisi vt a miseria liberemur iuxta illud, beati misericordes quoniā ipsi miam consequentur. Quod cōtra Iacobus ait. Iudiciū sine misericordia, illi qui nō faciunt miam. Nā quia in multis offendimus omnes, suggerit opus misericordiæ tanquam quotidiana medicina quotidianis & si leuioribus tamē vulnerib⁹. Mīa vero multiplex est scilicet peccati ignoscere, oppresso subuenire, esurientem pascere, nudū vestire, & similia facere. (Et ideo qui miseretur in hilaritate) hoc faciat, vt ex hilaritate vultus & animi gratum magis fiat beneficiū eius tam deo, quā hominib⁹. Iam dixerat qui tribuit in simplicitate, & nūc dicit qui miseretur in hilaritate. Et vtriusque sententiæ forsitan videtur vnū opus esse, nō tamen & operis ipsius affectus. Aliud est em̄ dare indigenti, aliud affectū misericordiæ cū indigēte partiri. Et aliud est simplicitas, aliud hilaritas, qm̄ simplicitas duplicem excludit intentionē, hilaritas ostendit fretum ani-

mum spe celestium præmiorū, (Dilectio quoq; sine simulatione) sit in vobis. Omnis dilectio quæ nō est secundū deum, simulata est & nō vera, quia creator animæ deus idcirco ei cū cæteris virtutibus etiam affectum dilectionis inseruit, vt diligat deum & ea quæ vult deus. Cum ergo hoc opus dilectionis deus in anima dederit, quicunq; aliud dilexerit quā deum & quæ deo placent, charitas in eo ficta & simulata dicenda est. Sed & si quis proximum suum diligat, & cum errantem viderit nō commoneat nec corrigat, simulata charitas ista dicenda est. Et ideo nihil adulatorium, nihil fucatum habere charitas debet.

Odientes malū, adherentes bono. Charitatem fraternitatis, inuicem diligentes. Honore inuicem præuenientes. Sollicitudine nō pigri. Spiritu feruentes, domino seruientes. Spe gaudentes, in tribulatione patientes. Orationi instantes, necessitatibus sanctorū communicātes hospitalitatem sectantes.

Sitis odiētes omne malum; & adherentes bono. Odit malum qui nō solum non vincitur voluptate, sed etiā odit opera voluptatis. Et adheret bono, quem nulla tentatio nullaque aduersitas separare valet a bono. Et ita debetis ex ordine proficere vt primum oderitis & in vobis & in alijs omne malum, deinde firmiter adherere bono ne vnquam diuellamini ab eo. (Sitis diligentes inuicē charitatē fraternitatis) id est amate inter vos fratrum nam charitatem, diligite & habere studeate, ipsam dilectionē quæ vos mutuo fœderat vt fratres. Iste erga illum & ille erga istum diligat hanc charitatem fraternitatis & seruare studeat. (Et sitis alij alios præuenientes honore) vt vnusquisque festinet alium magis honorare quā honorari ab illo, & maiore ei reuerentiā exhibere, sibi que illū præferre, & ille similiter huic faciat. Sitis etiā (sollicitudine, non pigri) id est, & solliciti corde, & impigri opere, vt & de vestra aliorumque salute sitis (solliciti) & quod ad salutem pertinet, agerentis sitis pigri. Sitis etiam spiritu feruentes) vt & si actu semper implere non potestis quod pie desideratis, spiritus tamen igne charitatis ferueat in vobis, vt nihil remissum, nihil tepidum sit in vobis, Sitis etiam (domino seruientes) vt nulli viciorum seruiatis, sed domino cui seruus viciorum seruire non potest. Domino seruite, vt quicquid boni feceritis ad domini gloriā referatis, & quicquid pro eius amore proximis feceritis, ei vos facere credatis, Sitis (spe) celestium bonorum (gaudentes,) vt non respiciatis ea quæ videntur, sed expectetis ea quæ non videntur. Sitis & (in tribulatione patientes) vt patienter propter celeste præmium toleretis omnem tribulationē, vt nec conturbemini ira, vel odio contra persecutorem, neque murmuretis cōtra deum. Et vt possitis aduersa patienter sustinere, sitis (orationi instantes) ne deficiatis in tribulatione. In quo enim nō sufficit humana fragilitas, auxilium dei orationibus implorandum est. Sitis (necessitatibus sanctorum vestra bona communicantes) id est, honeste & decenter non quasi

Heb. xliij.
lxxiiij. d.
stin. c. in
nomine

elemosinam

Spirita-
les dona-
tiones,

Amos. v
j. Pet. ij.

Hypocri-
sim ex-
cludit si-
mplicitas.

ij. co. ix.
b.

Mat. v. a
Iaco. ij.

Mīa est
multiplex

Epi. Pauli.

elemosinā indigentibus prēbētes, sed sensum vestrum, quodam modo cū ipsis habētes cōmunem. Sitis & (hospitalitatē sectantes) nō solū venientes ad domū vestram hospites suscipiatis, sed etiā sectemini ac perquiratis eos vbiq̃ ne forte in plateis alicubi sedeant ne extra tectum iaceant.

Heb. xlii
xxlii. q.
iii. c. cer-
tum est,
& c. cum
sancti,

Benedicite persequentibus vos, benedicite & nolite maledicere. Gaudete cum gaudentibus, flete cum flentibus. Id ipsum in uicem sentientes. Non alta sapientes, sed humilibus consentientes.

Benedicite persequētib⁹ vos, id est bona illis orate qui mala vobis fecerūt, benedicite illis & nolite maledicere, id est, nec saltim voluntatē maledicendi habeatis in corde. Remouet eos a cōmuni consuetudine dū prohibet aduersarijs maledicere. Et quia graue & velut intolerabile erat eis hoc praeceptum, quo iussit persequētib⁹ benedicere, ideo repetit vt magis mentibus ingerat: & vt benedictio eius sit absque maledictionis amixtione dicens. Benedicite & nolite maledicere. Scriptura vero sacra duobus modis maledictū memorat, aliud videlicet quod approbat, aliud quod damnat. Aliiter enim maledictū profertur iudicio iustitiæ, aliter liuore vindictæ. Maledictum iudicio iustitiæ profertur, sicut Abrahæ dicitur. Maledicta maledicentibus tibi, Rursum quia maledictū liuore vindictæ promitur, apostolus nūc ammonet. (Benedicite & nolite maledicere,) Deus ergo maledicere dicitur: & tamen maledicere homo prohibetur, quia quod homo agit malicia vindictæ, deus non facit nisi examine & virtute iustitiæ. (Gaudere subauditur debetis cū gaudētib⁹) de spiritali profectu, (& flere cum flentibus) de spiritali detrimento. Non enim quibuscūque gaudijs gaudia nostra sunt socianda, nec quibuscūque flētib⁹ lachrymę nostrę iungēde. Neq̃ em̃ pręceptū habemus vt cū illis qui de acquisitione pecunię vel huiusmodi reb⁹ gaudent gaudeamus, sed potius cū illis qui spe supernorum bonorum gaudēt, vel de accepta remissione & gratia spiritus sancti letantur & de similibus bonis. Similiter nec cum illis flere iubemur quos flere facit tristitia seculi quę mortē operatur sed cum illis potius qui pro suis vel aliorum peccatis flent, aut qui non desiderio vitę æternę seu pro quib⁹libet causis huiusmodi fundunt lachrymas. (Id ipsum sitis inuicem sentiētes) id est, quod iste sentit id ipsum sentiat iste vt nulla dissensio sit inter vos sed vnanimis cōcordia, vos dico (nō alta sapientes) id est non in corde tumētes nō superbietes, (sed humilibus cōsentiētes) id est voluntati humilium adquiescentes vt vos quoque sitis humiles. Consentientes sitis eis quod non sit ore, sed corde, quia tunc vera humilitas est. cum non est in sola lingua.

Maledictum ali-
ud est qd
appro-
bat & ali-
ud quod
damnat.

Nolite esse prudentes apud vosmetipsos. Id est, nolite prudentiam vobis arrogare. Qui em̃ sibi ipsi prudens esse videtur, hic cum arrogantia stultus est. Nec potest veram sapientiam dei scire, qui suam stultitiam quasi sapientiam colit. Qui ergo apud seipsum prudens est, apud deum prudens esse non potest, quoniam scientia inflat.

Nulli sitis reddentes malum pro malo.

Qui enim malum pro malo reddit, aut simile peccatum, aut grauius facit. Nā ille qui malum prior intulit, non sensit forsitan malū esse quod fecit. Qui autē malum reddit eo ipso quod ad vlciscendum motus est probatur sensisse malū esse quod reddidit. Et ideo nullus se vindicet, ne detenti⁹ quā hostis eius peccet.

Prouidētes bona non tantum coram deo sed etiam coram omnibus hominibus.

Scitis prouidentes bona, id est, prouida discretione considerantes, vt ea quę feceritis sint bona, nō solum coram deo qui videt conscientia, sed etiam coram omnibus hominibus fidelibus & infidelibus qui vidēt actionē ne possint eam reprehendere. Prouidenda sunt enim bona coram cunctis hominibus, non vt placeamus singulorum vel vicij⁹ vel morib⁹, ne simus cōtrarij sententię quā dicitur si adhuc hominibus placerē christi seruus non essem. Sed qui vitę suę & morū actuumq̃ libram sic tenet vt non possit ab vllō homine reprehendi iste bona coram omnib⁹ hominibus prouidet si ne illis placeant, quę bona sunt siue non placeant. Et ideo prouidendum est ne ex bonis nostris fiat hominibus scādalum, sed bonū exēplum. Sunt em̃ nonnulli qui nō curant quicquid dicatur de eis, solummodo ipsi intentionē bonam habeāt. Sed qui salutem proximi negligit, crudelis existit.

Si fieri potest quod ex vobis est, cum omnibus hominibus pacem habentes.

Sitis habentes pacē cum omnibus hominibus (si fieri potest) quia difficile est vt fiat, quod tamē est ex vobis, id est habere pacē cum omnibus non remanet a vestra parte. quia vos erga nullum pacem violatis. Vel si bonū quod a vestra parte ē, videlicet observatio iustitię potest fieri vt non impediat ab vllis hominib⁹, sitis habētes pacem cū cunctis hōib⁹, iuxta beatum vero Gregoriū direxit apostol⁹ hoc pręceptum ad rectores ecclesię. Hortatur enim vt pacem cum omnibus haberent. pręmisit dicens si fieri potest atq̃ subiūxit quod ex vobis est. Difficile quippe erat, vt si male acta corripere, habere pacem cum omnibus possent. Sed cum tēporalis pax in prauorum cordib⁹ ex nostra increpatione cōfunditur, inuiolata necesse est in nostro corde seruetur. Recte itaque quod ait ex vobis est. Ac si diceret. Quia pax ex duarum partium consensu subsistit, si ab eis qui corripuntur expellitur, integra tamen in vestra qui corripitis mē teteneatur.

Non vosmetipsos defendentes charissimī sed date locū irę. Scriptū est enim. Mihi vindictā & ego retribuā dicit dominus.

Dico pacem habeatis si fieri potest cum omnibus (non defendentes vosmetipsos) si quis vos aggressus fuerit, id est nō percutientes eum qui vos percusserit (sed date locum irę) id est sinite iram persecutoris in vobis expleri, ille enim dat locum irę qui aduersarium permittit facere quod vult. Vel ille dat locum irę, qui irā superbientiū humiliter fugiendo declinat, nō se cōtra acceptas contumelias erigēs, sed de loco pia humilitate recedēs. (Vel date locū irę), id est iudicio dei. Nō p̃cipit vt nolint vindicari,

ii. pet. ii.

xi. q. iii.
c. inter
verba. &
c. ira se-
pe.

heb. xii.

Grego.

irę locū
dare q̃
quis di-
catur,

puer. iii
a.

dicari, sed ut nos ipsi vindicantes, dent locum ire dei qui dixit mihi vindictam & ego retribuam. Neque enim propter exstirpandum odium desiderat sancti vindictam, quod ab eorum perfectione longe est. Nam iustus quisque magis cupit inimicum suum corrigi quam puniri. Et cum in eum videt a domino vindicari, non eius delectatur poena quia non eum odit, sed divina iustitia quia deum diligit. Sic quippe inimicus diligitur ut non displiceat dei iustitia qua punitur. Et sic placet iustitia qua punitur ut non de malo ei sed de bono iudice gaudeatur. Ait itaque. (Non vosmetipsos defendentes charissimi, sed date locum irae.) Ac si dicat, Quid opus est vos ipsos vestras ultum ire iniurias, qui nec corda hominum nosse, nec agnita eorum scelera tranquillo valetis animo iudicare? Quin potius quod in vos peccatur quasi fratribus & proximis ex corde remittite, ut & vobis deus vestra peccata remittat, scientes quia si corrigi voluerint eos socios bonorum habebitis, sin aliter recti? diuino iudicio quod errare non potest, sicut nec irasci potest, quam vestro dānabuntur. Et vere iudicium eius debetis expectare, scriptum est enim in Ezechiele. Nā ubi nos legimus secundum hebraicam veritatem appropinquauerunt visitationes vrbis, septuaginta interpretes trāstulerunt mihi vindictam & ego retribuam dicit dominus. Et ideo patet hebreos qui romae crediderunt habuisse in auctoritate trāstlationē septuaginta interpretum, iuxta quā apostolus eis proferret testimoniū. Non enim proferret eis testimoniū ex scriptura quā non reciperent. Ob hoc inquit dominum expectate, quia ipse sicut scriptum est dixit (ego retribuam mihi vindictam) id est omnia mala quae vobis irrogantur, mihi fiunt licet sim impassibilis, sed ego vindictam mihi pro his retribuam puniens aeternaliter eos qui temporaliter vos affligunt.

Trāstlati-
nē lxx. i.
terpretū
in aucto-
ritate ha-
buerunt
hebrei
qui romae
credide-
runt.

Prouer.
xxv. c.

Carbōes
ignis cō-
gerere qd
lit.

Sed si esurierit inimicus tuus, ciba illū. Si sitit, potum da illi. Hoc enim faciens, carbones ignis congeres super caput eius, non li vinci a malo, sed vince in bono malum. Non defendas te ab aduersario ut referas eū, & malum illi pro malo reddas, sed poti⁹ bonū illi pro malo repende, ut iuxta Salomonis praeceptum, (si esurierit inimicus tuus pascas illū, si sitierit potes illū.) Et quare? quia hoc faciēs cōgeres sup caput, id est accumulabis sup mentē (ei⁹ carbōes ignis). i. feruētes & vrētes poenitētiā dolores. Beneficijs enim tuis victus dolebit, se iniurias tibi fecisse, a quo bona recipit, & cōuertetur ad poenitētiā, sicq; lucra beris eum christo, vel (carbōes ignis) id est charitatem igne sancti spiritus feruentem congeres super cor eius, hoc est dicere. Sicut carbones ardētes incendunt corpus super quod congeruntur, sic bona facta tua inflammabunt ad dilectionem cor ei⁹ qui te persequebatur, sicq; ad feruorē sancti spiritus exemplo tuo prouocabis eum ut bene agat. Absitenim ut credamus Salomonem vel apostolum docere voluisse, ut eo animo bona faciamus inimicis nostris, ut ipsi in his ingrati persistentes maiora tormentorum incendia perpetuo instinent. Non est hoc benefacere his qui oderunt nos,

sed male illis facere. Sed hoc potius in hac sententia iubemur ut misericordiam facientes egentibus inimicis emolliamus fomentis beneficiorum duriciam cordis eorum, & ad redimendum nos in domino studeamus inflammare illos, adhibito dilectionis igne, ut virtutem mansuetudinis & patientiae nostrae mirantes incipiant imitari, reiectisque vitijs ad virtutum opera conuertantur. Vnde ne quis haec Salomonis verba iudaico sensu vellet intelligere, mox apostolus subdidit. (Noli vinci a malo, sed vince in bono malum.) Quomodo enim potest vincere in bono malum, qui in superficie bonus est, & in abdito malus, qui opere parcat, & corde seuit, in animo mitis, voluntate crudelis. Noli vinci a malo, sed vince in bono malum.) Cōtende cum malo, sed bonitate. Ipsa est enim vera contentio, vel certamen salubre, ut sit bonus contra malum, non ut sint duo mali. Si tu iam non es malus, obsta malo ut sit bonus. Si displicet tibi malus, noli fieri malus. Nam si repercutis malo, vis vincere malum. In sensibus vel moribus animorum ille dicitur vicisse, qui alterum ad suā traxerit partem, sicut hereticum aut paganum. Si ergo mali vicissitudinem a te receperit ille te vicit, & passio- nis similitudine vicio suo subdidit. Si autem patientiam tuam cessare eum ab ira vel iniuria feceris, tu vicisti, & de peccato ad salutem lucrando proximum triumphasti.

Caput. xiiii.

Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit. Non est enim potestas nisi a deo.

Quae autem sunt a deo, ordinatae sunt. Ita quae qui resistit potestati, dei ordinationi resistit. Qui autem resistunt, ipsi sibi damnationem acquirunt.

Sicut superius reprehendit illos qui gloriabantur de meritis, ita nunc ingreditur illos redarguere, qui postquam erant ad fidem conuersi, nolebant subiici alicui potestati. Videbatur enim quod infideles dei fidelibus non deberent dominari. Et si fideles deberent esse pares. Quam superbiam remouet dicens. (Omnis anima) id est omnis homo (sit) humiliter (subdita potestatibus) vel saecularibus vel ecclesiasticis (sublimioribus) se, hoc est omnis homo sit subiectus superpositis sibi potestatibus. A parte enim maiore significat totum hominem, sicut rursum a parte inferiore totus homo significatur ubi propheta dicit, quia videbit omnis caro salutare dei. Et recte ammonet ne quis ex eo quod in libertatem vocatus est, factusque christianus extollatur in superbiam, & non arbitretur in huius vitae itinere seruandum esse ordinem suum, & potestatibus quibus pro tempore rerum temporalium gubernatio tradita est, non se putet esse subdendum. Cum enim constemus ex anima & corpore, & quādiu in hac vita temporalis sum⁹

Sap. vi.
a.
xxii. q. i.
c. magnū
xxiii. q.
v. c. proz
dest.
xxii. q. i.
c. mouet.
xxiii. q.
j. c. quid
culpatur.
xj. q. iii.
c. qui res-
stit.

Luce. iiii.
a.

etiam

Epi. Pauli.

etiam rebus temporalibus ad subsidium eiusdem vite utamur, oportet nos ex ea parte que ad hanc vitam pertinet, subditos esse, potestatibus, id est, res humanas cum aliquo honore administrantibus, ex illa vero parte qua deo credimus, & in regnum eius vocamur, non debemus subditi esse cuiquam homini id ipsum in nobis euertere cupienti, quod deus ad vitam eternam donare dignatus est. Si quis ergo putat quoniam christianus est non sibi esse vectigal reddendum, siue tributum, aut non esse honorem exhibendum debitum eis que hec curant potestatibus, in magno errore versatur. Item si quis sic se putat, esse subdendum, ut etiam in suam fidem habere potestatem arbitretur eum qui temporalibus administrandis aliqua sublimitate precellit, in maiorem errorem labitur. Sed modus iste seruatus est, quem dominus ipse precepit, ut reddamus cesari que sunt cesaris, et deo que sunt dei. Quamuis enim ad illud regnum vocati simus ubi nulla erit potestas huiusmodi, in hoc tamen itinere conditi onem nostram pro ipso rerum humanarum ordine debemus tolerare, nihil simulate facientes, & in hoc non tam hominibus quam deo qui hoc iubet obtemperantes. Itaque (omnis anima sit subdita sublimioribus potestatibus) id est, omnis homo sit subditus primum diuine potestati, deinde mundane. Nam si mundana potestas iusserit quod non debes facere, contemne potestatem, timendo sublimiorem potestatem. Ipsos humanarum rerum gradus aduerte. Si aliquid iusserit procurator, nonne faciendum est? Tamen si contra procosulem iubeat, non utique contemnis potestatem, sed eligis maiori seruire. Non hinc debet minor irasci, si maior prelata est. Rursus si aliquid proconsul iubeat, & aliud imperator, nunc quid dubitatur illo contempto, illi esse seruendum? Ergo si aliud imperator, & aliud deus iubeat, quid faciemus? Nunquid non deus imperatori est preferendus? Ita ergo (sublimioribus potestatibus anima subiciatur) id est, homo. Siue idcirco ponitur anima pro homine, quia secundum hanc discernit, cui subdi debeat, & cui non. Vel homo qui promotione virtutum sublimatus est, anima vocatur a diuiniore parte. Vel non solum corpus sit subditum, sed (anima) id est, voluntas, hoc est non solum corpore, sed & voluntate seruiatis, Ideo debetis subijci, quia non est potestas nisi a deo. Nunquam enim posset fieri nisi operatioue soli dei ut tot homines vni seruirent, quem considerant vnius secum esse fragilitatis & nature. Sed quia deus subditis inspirat timorem, & obediendi voluntatem, contingit ita. Nec valet quisquam aliquid posse, nisi diuinitus ei datum fuerit (Potestas omnis est a deo) Sed (ea que sunt a deo sunt ordinata.) Ergo potestas est ordinata, id est, rationabiliter a deo disposita. (Itaque qui resistit potestati) nolens tributa dare, honorem deferre & his similia (dei ordinationi resistit) qui hoc ordinauit ut talibus subiiciamur, hoc enim contra illos dicitur qui se putabant ita debere ut libertate christiana, ut nulli vel honorem deferret, vel tributa redderent, unde magnum poterat aduersus christianam religionem scandalum nasci a principibus seculi. De bona potestate patet, quod eam perfecit deus rationabiliter. De mala quoque videri potest, dum & boni per eam purgantur, & mali damnantur, & ipsa deterius precipitatur. (Qui potesta-

ti resistit) cum deus eam ordinauerit (dei ordinationi resistit) Sed hoc tam graue peccatum est, quod (qui resistunt ipsi) pro contumacia & perversitate (sibi damnationem) eterne mortis (acquirunt) Et ideo non debet quis resistere, sed subijci.

Nam principes non sunt timori boni operis, sed mali. Vis autem non timere potestatem? Bonum fac, & habebis laudem ex illa. Dei enim minister est tibi in bonum. Si autem male + feceris time. Non enim sine causa, gladium portat. Dei enim minister est, vindex in iram ei qui male agit. Ideoque necessitate subditi estote, non solum propter iram, sed propter conscientiam. Ideo enim & tributa prestatis. Ministri enim dei sunt, in hoc ipsum seruientes. Reddite omnibus debita. Cui tributum tributum. Cui vectigal vectigal. Cui timorem timorem. Cui honorem honorem.

Merito acquirunt sibi damnationem qui resistunt quia (principes non sunt) his (timori) qui sunt (boni operis) sed qui sunt prauis, idem non bene operantibus, sed male agentibus (Principes) dicit qui propter corrigendam vitam, & prohibenda aduersa constituuntur, dei habentes imaginem, ut sub vno sint ceteri homines (Qui non sunt timori) bene agentibus sed male, quia non ad bonos sed ad malos puniendos sunt instituti. Naturaliter enim omnes norunt & innocentiam premio, & malitiam supplicio dignam esse Et princeps si est bonus, bene operante non punit, sed diligit. Si autem malus est, non nocet bono, sed purgat eum. Ideoque non est quod timere debeat, qui bene agit. Qui vero mala operatur, debet timere, quia principes ad hoc sunt constituti, ut mala puniant. Ille timeat. Sed si (vis non timere potestatem) do tibi consilium (Bonum opus fac, & habebis laudem ex illa) Bonum fecere apostoli martyres, tamen non eos laudauerunt, sed potius interfecerunt potestates. Ideoque voluit apostolus dicere (bonum fac) laudabit te potestas, sed temperauit verba & ait (bonum fac & habebis laudem ex illa) Si enim iusta est potestas habebit laudem ex illa in ipsa laudante. Si autem iniqua est, mortuus pro fide, pro iustitia, pro veritate habebit laudem ex illa in illa seruiente. Ex illa enim habebit, non ipsa laudante sed ipsa tibi laudis occasionem prebente. Hec augustinus. Gregorius vero sanctus sic ait, Paulus cum infirmum auditorem suum perpenderet aut praua adhuc velle agere aut de actione recta humane laudis retributione gaudere ait (Vis non timere potestatem. Bonum fac & habebis laudem ex illa) Neque enim ideo bona agenda sunt, ut potestas huius mundi nulla timeatur, aut per hanc gloria transitorie laudis queratur. Sed cum infirmam mentem ad tantum robur ascendere non posse pensaret, ut & prauitatem simul vitaret & laudem, predicator egregius, etiam monendo aliquid obtulit, & aliquid tulit. Concedendo enim lenia, subtraxit acriora, ut quia ad deferenda cuncta simul non assurgeret, dum in quodam suum animus familiariter relinquitura quodam suo

xx.iii.q.
v.c.non
solu. &
ix. si. si.
+ Alias
malum.
Matthei
xxii. d.
xx.iii.q.
vlt. c. si i
morte,

Principes
ad corripi-
gendos
seu puni-
endos
malos
sunt isti
tuti.

Augustinus,

Gregorius,

Lu. xx. e

Anima
hic sumi
tur pro
homine
Potestas
ti diuine
primum
obediendi
est, de
inde hu-
mane.

Principes huius seculi sunt ministri.

dam suo sine dolore tolleretur. (Laudē habebis) ex potestate, quia ille potēs, siue bonus, siue malus sit, (est dei minister) proficiēs (tibi in bonū.) Nam si bonus fueris, nutritor tuus est. Si malus fueris, tentator tuus est. Et nutrimenta libenter accipe, & in tentatione ut aurum probare. Si bene feceris, nō timebis principē, (Si male feceris) tunc time illū. Et timēdus tibi est, quia (non sine causa gladium portat) sed ut malos puniat. Gladium habet materialē, vel (gladiū) id est iudiciā riam potestātē ut reos feriat. Nec mirū, quia (dei minister est) ut loco dei vindicet in malos. (Est enim vindex ei) id ad damnum ei⁹ qui male agit, (est vindex in irā) id est propter irā dei vindicādam, (vel vindex in irā) dei ostendendā. Quia hæc punitio indicat persistētes in malo, graui⁹ puniēdos, Nā si homo iudex amore iustitiæ peccata subditorū punit, considerandū est, quā animaduersione deus iudex qui sine peccato est, & purā iustitiā habet, peccata peruersorum punit. Ideo princeps seculi est minister dei, ut vice ei⁹ interim vltionem faciat, & iudiciū eius præfigurat, quoniam fortia quæq; crimina quæ vindicari vult deus nō per antistites & rectores ecclesiarū sed per mundanos iudices voluit vindicare. Et hoc sciēs apostolus recte eū ministrū dei nominat, & vindicē in eū qui male agit. Dei minister est. (Et ideo subditi estote illi necessitate) quia necesse est propter hanc vitam subditos illi vos esse, nec resistere si quid auferre voluerit ex rebus huic temporī necessariis in quas sibi data est potestas. (Subditi estote non solum propter iram) ut effugiatis offensionē hominū (sed etiā propter conscientiam) ut non simulate quasi ad oculum hominū ista faciatis, sed pura dilectionis conscientia propter deū qui oēs homines vult saluos fieri, & in agnitionem veritatis venire. Nō solum propter irā principum vitandam subijcia mini illis, quod potēt etiā simulate fieri, (sed etiā propter conscientiam,) ut in vestra conscientia certi sitis illorū dilectione vos id facere, quibus vos deus subiici voluit. Et debetis esse subditi quia etiā (ideo) id est, propter obediendā subiectionem (tributa præstatis) illis quasi reddituris dum pugnat pro patria & agunt iudicia. (Tributa præstatis) & merito, quia ministri dei sunt, qui vobis eos constituit. Cuius enim iussu homines nascuntur, huius iussu reges constituuntur, apti his qui eo tempore ab ipsis reguntur. Quidam enim illorum ad correptionē & vtilitatem subiectorum dantur, & conuersationem iustitię, quidam autem ad timorem & pœnam & increpationem, quidam vero ad illusionem, & contumeliā, & superbiam. Ministri dei sunt, in hoc ipsum seruientes ei quod tributa exigunt a vobis & potestatem exercent ad vtilitatem honorum, & detrimentum malorum. Vel (vos præstatis illis tributa, in hoc ipsum deo seruientes, quia ministri dei sūt.) Aut certe illi qui tributa a vobis exigūt in hoc ipsum vobis sūt seruientes quia, ppter illa que a vobis picipiūt vtilitati vestre subseruiūt, dū patriam defendunt, & res vestras custodiunt. Et quia ministri dei sunt qui vos illis subiecit (ergo reddite omnibus illis debita) sicut & dominus pro se & Petro censum reddi-

dit, significās quod potestas spiritalis potestati seculari non aufert suum ius. (Omnibus reddite debita) ut sic claudetur ecclesiastica doctrina. (Cui tributum debetis, reddite (tributum) & (cui vectigal) reddite (vectigal.) Tributum est redditus vel pensio. Et dictum est (tributum) eo quod olim per tribus singulas exigebatur: sicut post, per singula territoria. Sic enim per tres partes diuisus erat ro manus populus, ut qui preerant in singulis partibus tribuni dicerentur. Vnde etiam sumptus quos dabant populi, tributa nominarunt. Vectigal quoque redditus est, vel pensio, siue tributum fiscale. Sed tamen vectigal a vehendo, id est a portando dictum est. Tributum illi census qui dantur deterris, & quos homines de capitibus suis dant, vectigal vero quod aduehitur de longinquis regionibus. Tributum quod presentibus datur, vectigal quod ex remotis prouinciis mittitur. Tributum quod regiones soluunt, vectigal stipendium quod datur dominis quando per patrias vehuntur. Tributum quod domi soluitur statutis temporibus, vectigal quod a transeuntibus, & sua negocia vehentibus datur pro rebus suis conseruandis. (Cui timorem) debetis (timorem) reddite, ut reueramini dominos atque timeatis, & (cui honorē) ut honoreretis regē, siue parentē aut senem, vel huiusmodi personā. Per hæc præcepta ordinat apostolus ecclesiā dei, ut nihil aduerlus principes seculi gerens per quietem & tranquillitatem vitæ, opus iustitiæ & pietatis exerceat. Si enim ponamus verbi gratia credentes in christo potestatibus seculi nō esse subiectos, tributa non reddere, neque vectigalia soluere, nulli timorem, nulli honorem deferre, nōne per hæc regum & principū merito in semet ipsos arma conuerterēt, & persecutores quidē suos excusabiles, semet ipsos vero culpabiles facerent. Non enim fidei, sed contumaciæ causa impugnari viderentur, & esset eis causa quidem mortis digna, meritum vero mortis indignum. Sic namque iudei perire meruerunt, gladio romanorum.

Nemini quicquam debeatis, nisi ut inuicem diligatis. Qui enim diligit proximum legem impleuit. Nam non adulterabis, non occides, non furaberis, non falsum testimonium dices, non concupisces, & si quod est aliud mandatum in hoc verbo instauratur. Diliges proximum tuum sicut te ipsum. Dilectio proximi, malum non operatur. Plenitudo ergo legis, est dilectio.

Sic reddite omnibus debita, quamuis nemini quicquam debeatis, nisi ut inuicem diligatis. (Cætera enim cum reddita fuerint non debentur, dilectio autem tantomagis debetur, quanto amplius impeditur. Ipsa quippe exigit debitū, ut fraternæ charitati seruientes, eum qui se adiunari recte velit in quo possumus adiuuamus, semper existētes debitores charitatis. Ipsa est enim quæ semper redditur, & sēp debet. Debet nāq; etiam si reddita fuerit, quia nullum tempus quando impendenda non sit. Nec cum redditur amittitur, sed potius reddendo

Tributū quid sit, & vnde dicitur.

Vectigal quid & vnde dicitur.

xxiii. q. fi. c. si in morte. Leu. xix

Mathei. xxii. d. Gal. v. c. Iac. ii. c.

Epi. Pauli.

dendo multiplicatur, quoniam habendo redditur non carendo. Quoniam pecunia cum recipitur accedit ad eum cui datur, sed ab eo recedit a quo datur. Charitas vero non solum apud eum crescit qui hanc ab eo quem diligit, exigit etiam si non recipit, sed etiam ille a quo eam recipit, tunc incipit habere cum reddit, Et ideo cætera sic soluite, non debeatis, charitatem vero ita soluite, vt semper habeatis, & debeatis. Et merito semper est habenda, quia (qui diligit proximum legem impleuit.) Sola enim charitas iustitiam legis adimplet, quam timor implere non poterat. Hoc loco sola dilectio proximi ad perfectionem præcipi videtur, & taceri dilectio dei, cū i vtroq; præcepto lex p̄deat & propheta. Sed qui proximum diligit, consequens est, vt ipsam dilectionem præcipue diligat. Nam nec proximum vere sine deo, nec deum vere sine proximo potest diligere. Sec cur apostolus solam proximi dilectionem commemorare maluit qualem dixit impleri, nisi quia in dilectione dei possunt homines mentiri, quia rariores tentationes eam probant, in dilectione autem proximi facilius cōuincuntur eā nō habere inq; dū scilicet oib; agunt. Cum ergo alterum dilectionis præceptum sine altero teneri non possit, etiam vnum eorum commemorare plerumque sufficit, cum agitur de operibus iustitiæ sed oportuni? illud, de quo quisque facilius conuincitur. Itaque dilectione proximi lex impletur. Et hoc per partes probatur. Nam omnia hæc præcepta complentur amore proximi. (Non adulterabis? (Quis enim adulterat uxorem eius quem diligit? (Non occides.) Quis occidit eum quem diligit? (Nō furaberis.) Quis furatur res ei? quem sicut seipsum diligit. (Non falsum testimonium dices.) Quis falsum profert testimonium cōtra eum quem sicut se diligit? Omnia igitur hæc mandata (& si quod est aliud mādatum) simile his in lege, (instauratur) id est adimpletur & perficitur (in hoc verbo) quo dicitur (diligis proximum tuum sicut teipsum) id est recto amore quo te diligis. Qui enim se vt oportet diligit, ac deinde proximum tanquam se, necesse est vt cuncta præcepta hic custodiat. Nam hæc præcepta malum prohibent, (dilectio proximi malū non operatur. (Qui ergo amat homines, aut quia iusti sunt, aut vt iusti sint, amare debet. Sic em̄ & seipsum amare debet, aut quia iustus est, aut vt iustus sit, Sic enim diligit proximum tanquam seipsum, sine vllō periculo. Qui em̄ aliter diligit se, iuste se diligit, quoniam ad hoc se diligit vt sit iniustus. Ad hoc ergo vt sit malus. Ac per hoc iam non se diligit. Qui enim diligit iniquitatem, odit animam suam. Teneda est igitur vera dilectio per quam omne malum opus vitatur, & omne bonum opus impletur. Et quandoquidem qui proximum diligit, singula quæque præcepta legis impleuit, quia nec malum operatur, & bonum facit, ergo (dilectio est plenitudo legis,) id est plenaria legis adimpletio quia plene legem adimplet, dum & ab his abstinere quæ lex prohibet & ea facit quæ lex iubet. Et hoc scientes tempus, quia hora est iam nos de somno surgere. Nunc enim propior est nostra salus, quam cū credidimus.

Dixi vt nemini quicquam debeatis nisi dilectionem, quia per eam potestis vniuersam legem implere, & nunc dico vt sitis (scientes) id est cognoscentes & intelligentes (hoc tempus) gratie in quo spiritus sanctus datur credentibus, per quem charitate repleantur, qua legem impleant sicque vitam eternam merito percipiant. Sciatis (hoc tempus) in quo per aduentum saluatoris gratia dei mūdo illuxit, (quia hora est) id est oportunitas, sed breue spatium temporis, (iam nos de somno surgere,) id est, vt iurgamus ad bene agendum, a torpore negligentie vel ignorantie. Hora est) id est breue spatium, quia qui hodie habemus horam, nescimus si cras habuerimus vitam. Et ideo (iam) id est cum celeritate quadam sine dilatione, surgendum est a somno desidia, vt mente vigilemus, & bonis operibus occupemur. In vicis nostris requiescebamus torpentes, & veluti quodam sopore detenti, sed nunc scire debemus quod sit hoc tempus in quo sumus, quia (hora est) vt iam ab illo somno mentis surgamus, & amodo in bonis operibus laboremur. Vere amplius non est nobis iacendum in somno, sed potius surgendum est, (quia nunc est propior nostra salus) eterna (quā) tunc erat (cum credidimus) id est cum credere cepimus, quoniam morti iam viciniore sumus, in qua retributionem percipiemus. Et cum magis ac magis ad salutem nostram propinquemus, & omnia ruant ad occasum, iam omnis torpor bene operandi a nobis excutatur, & ad salutem quæ iam instat cum alacritate festinemus, cum hæc vita ad præsens finiatur. Turpius est enim si non surgimus qui iam salutem propinquamus, quæ nostra erit si surrexerimus, alioquin salute carebimus, vel (nunc) id est, quando surgimus, (propior est nostra salus) id est nobis vicinior, hoc est magis ad nos pertinens: & magis nostri iuris, (quam) tunc erat cum primū (credidimus) Si enim tūc moremur, salus & vita prope nos esset, sed nūc ad nos magis attinet, quoniam tūc ex sola misericordia, nunc vero ex gratia, & meritorum nostrorum actione. Nam bene operans est vicinior eternæ vitæ. Baptismus vero est ad veniam, vita autem bona ad coronam.

Nox præcessit, dies autem appropinquauit. Abiciamus ergo opera tenebrarū, Luc. xx/ & induamur arma lucis, sic vt in die honeste ambulemus.

Vere propinquior est nostra salus quam antea. (Nox) enim infidelitatis, & iniquitatis (præcessit) sed (dies) fidei & iustitiæ (appropinquauit.) Noctis enim tenebris premimur, cum perperatione iniquitatis obscuramur. Sed nox in lucem vertitur, cum erroris nostri obscuritas veritatis cognitione radiatur. Nox in lucem vertitur, cum corda nostra iustitiæ fulgor illuminat. Quæ cecitas culpæ deprimebat. Hoc nunc diluculum discipulorum mentibus oriri viderat apostolus, cum dicebat, (Nox præcessit, dies autem appropinquauit.

Qui enim

hora spatium breue est.

Proxim⁹ non potest vere diligere sine deo.

Nō cōcupisces, quis em̄ concupiscit resei⁹ quæ tanquam se diligit.

proxim⁹ quis itel ligit eē.

Nox quā dicitur i lucē verti.

Qui enim post discessum noctis, nō iāvenisse, sed appropinquasse diē insinuat esse proculdubio ante solem post tenebras adhuc auroram demonstrat. Nondum enim in splendore suae claritatis apparuit sol iustitiae christus, sed iam vicinus eius instat aduentus. Et ideo nondum perfectum diem, sed adhuc dilectulum & auroram habemus. Vita enim fidelium quae in hac carne & in hoc seculo ducitur in comparatione vitae infidelis & impię non irrationabiliter lux & dies appellatur, sed tamen in comparatione illius diei quo aequales angelis facti, videbimus deum sicuti est, adhuc nox est. Nox & dies. Dies in comparatione infidelium, nox in comparatione angelorum. Habent enim diem angeli, quem nos nondum habemus, sed tamen iam habemus, quem non habent infideles. Recte igitur praetermissio, quem nunc habet vita fidelium dicitur, quia (nox) infidelitatis (precessit) & (dies) aeternitatis (appropinquavit). Dies eterne beatitudinis appropinquavit, quia iam remissa sunt peccata, iustificati iam credentes. Et quia nox praeterit, & dies appropinquavit, (ergo abijciam⁹ opera tenebrarum) id est illa facta quae solebamus agere dum tenebris ignorantiae praemeremur, (& induamur arma lucis) id est, virtutes quas exigit lux divinae cognitionis, per quas impugnemus (opera tenebrarum) & principes talium operum, id est, demones. Minus enim decorum est sub tempore novae lucis opera veterum tenebrarum gere) id est, opera mala quae in tenebris ignorantiae venerunt, vel tenebras amant, & ad tenebras ducunt. Opera vero lucis non tam opera quam arma vocantur, quia dum recte agimus dum lucem fidei bonis operibus sequimur, hostes nostros armis talibus depellimus. (Induamus) vt ornamentū (opera lucis) id est opera quae fides exigit, & acceptis huiusmodi armis (ambulemus honeste sicut in die,) id est, pergamus in via mandatorum dei laudabiliter sicut decet in die fidei. Iam enim sicut diximus vita fidelium, in comparatione vitae infidelium dies est. Et ideo nos qui iam in die sumus, debemus sicut in die honeste ambulare, vt honestas virtutum vndique nos adornet in via nostrae actionis, quos illustrat dies fidei, & notitia veritatis, in qua videmus quid honestum sit, & quid inhonestum. Quae sint autem opera tenebrarum quae abijcienda sunt, consequenter ostendit cū dicitur.

quae in nimis epulationibus & potationibus atque cubilibus nutriuntur. Commessiones enim sunt inhonesta & luxuriosa contumelia, quibus necessaria comes est turpissima temulentia. Et quid aliud subsequitur, nisi cubilia & impudicitiae. A foedis cubitationibus cubilia sunt appellata, quae nō tam rationabilibus hominibus quam feris & beluis conveniunt. In cubilibus enim & impudiciis agunt qui communes habent stratus, & mote ferarum illicite commiscuntur ibi. Notandum est in his romanos fuisse, & ideo non esse illis ius gloriantur. Et haec quatuor vitia carnis sunt, duo autē quae ad animum pertinent, subduntur cum dicitur.

(Non in contentione & emulatione. Agebant vero romani in contentione & emulatione, quia contendebant ad invicem, & se alijs alijs praeferebant, in quo minoribus maiores inuidebant. Horum autem morborum, id est contentionis & emulationis mater superbia est, & humanae laudis aviditas, nec adhuc sanari potest, nisi qui superbiam calcaverit, & humanas laudes contemperit. In his non inveniuntur, quia haec sunt opera tenebrarum; (sed induimini dominum iesum christum) quia hoc est (arma lucis) indui. Christus enim sapientia, & iustitia, & sanctificatio, & veritas, & omnes simul virtutes. Quas qui assumpserit, christum dicitur indutus esse. (Christum induimini) id est formam christi sumite vestem, vt habitus & forma illius vndique fulgeat, & representetur in nobis. Cum vestem induimur, ex omni parte circumdamur. Christum igitur est indutus qui vndique bono opere protegitur: vt nullam partem actionis suae peccato nudam relinquat. Nam qui in alijs actionibus iustus est in alijs iniustus, quasi hoc latus cooperuit, illud nudavit. Nec iam bona sunt opera quae subortis alijs pravis operibus inquinantur. Qui ergo vndique christianus apparet in cunctis operibus suis, hic christum dicendus est esse indutus. (Christum induimini & carnis curam ne feceritis) non dico in necessariis sed in desiderijs.

In necessariis enim permittitur fieri, quia nemo unquam carnem suam odio habuit, sed in necessariis prohibetur, quoniam carnalia desideria militant adversus animam. Neque enim mortali in carne adhuc viventibus funditus cura carnis abscinditur, sed vt discrete serviat, temperatur. Discretione ergo magni moderaminis frenanda est, vt serviat & nō principetur, nec quasi domina animum vincat, sed subacta mentis dominio quasi ancilla famuletur, & ad necessitatem salutis fiat, non ad desideria voluptatis. Quae enim in desiderijs fieri prohibetur, proculdubio in necessitate conceditur. Quia videlicet mens nostra a carnali delectatione superanda est sed a carnis cura necessaria separanda non est.

Caput. xliiij.

g u

Comessiones
quid sintContentionis &
emulationis
in a
ter superbia,Christum
quid dicitur
induiEphes. v.
f.

f.

f.

f.

f.

f.

f.

f.

f.

f.

f.

f.

f.

f.

f.

f.

f.

f.

f.

f.

f.

f.

f.

Epi. Pauli.

Caput, xiiii.

De cōse.
dis. v. nō
mediocri
ter.

Iac. iiii. c
ii. q. j. c.
multi. &
c. deus. i
fi. lxvii.
dis. c. vti
nā. xxx.
q. v. ca.
nullā añ.

I

Nfirmum autē in fide assu-
mīte, non in disceptationi-
bus cogitationum. Alius e-
nim credi manducare se om-
nia. Qui autem infirmus est

olus manducet. Is qui manducat, non mā-
ducantem non spernat, & qui non man-
ducatur manducantem nō iudicet. De-
us enim illum assumpsit, Tu quis es qui iu-
dicas alienū seruū. Suo domino stat aut
cadit. Stabit autem, Potens est enim deus
statuere illum.

Iterum quia erat inter romanos aliud genus con-
tentionis, redarguit eos inde, & ad concordiam re-
uocat. Contendebant enim de differentiis ciborū,
quia quidam illorum cum integra fide omnes ci-
bos comedebant, alij vero a quibusdam abstinen-
dum esse credebant, & inde ab inuicem dissente-
bant. Illi enim qui ex gentibus crediderant, extol-
lebant se in libertate fidei, quia nihil commune vel
immundum esse crederent aduersus eos qui ex cir-
cuncisione uenientes, obseruabāt adhuc traditione
legis ciborum differentiam. Et inde reprimat eos
apostolus & monet, ne insultent eis quibus longa
consuetudo in obseruandis cibis discretionem ad-
huc aliquam & cunctationem mouebat. Et vnum
quemque talem vocat infirmum in fide, quia non
credit omnia licere manducari. Perfecta enim fi-
des nullum cibum iudaico sensu credit respuendū
quia omnis creatura dei bona est, & nihil abiicien-
dum quod cum gratiarum actione percipitur. Sed
quisquis ita non credit adhuc infirmus est in fide,
si iam fidem habet. Sed tamen hunc nō abiici sed
assumi iubet apostolus, nec quasi infidelem iudi-
cari. Aliud est enim infidelem esse, aliud infirmari
in fide, quia infidelis non habet, infirmus autē
iam habet, sed adhuc ex parte dubitat. Et ideo nō
est repellendus, sed assumendus. Et hoc est qd ait
infirmū autē, & cetera. Quod sic cōtinuatur, Ea
quae superius dixi ita vt docui facite in vobis ipsis
id est, induite christum, & his similia facite, sed
hac quae nunc dico facite erga proximos, scilicet
infirmum in fide assumite vt sanetis eum, si-
cut christus medicus peccatores, id est male haben-
tes suscepit sanandos. Assumite eum non in dis-
ceptationibus cogitationum eius, id est non vt de oc-
culto cogitationum videtis reum. Forte dubi-
tat aliquid nouitas ipsius. Amate abundantius
dubitantem. Amore vestro curate de corde infir-
mi dubitationem. Et si incognitum vobis est, quo
animo id faciat, non inde disceptemus. Non no-
bis usurpemus diiudicare cogitationes aliorū, sed
deo probemus cogitationes nostras etiam pro il-
lis de quibus forte aliquid dubitamus. Vere infir-
mus est assumendus ab eo qui firmus est.

(Nam alius credit licere manducare omnia) ge-
nera ciborum, & est firmus iste, atque infirmum
debet assumere, alius vero non credit ita licere &

infirmus est, ac indiget assumi. Hoc videtur de-
buisse dicere. Sed ponit consilium de illo per quod
fatis intelligitur dicens. (Qui autem infirmus est)
id est qui non credit omnia esse manducanda, (olus
manducet) id est, relinquatur arbitrio suo, ne cum
scrupulo edat, vt si voluerit non solum ab omni car-
ne, sed etiam a cæteris cibis absterneat, & olera tan-
tum comedat. (Alius credit manducare omnia) id
est gentilis quisque ad fidem conuersus omnes ci-
bos indifferenter posse comedi iudicat, (sed qui in-
firmus est) id est, haebreus quilibet adhuc in fide
pusillanimis & titubans, qui alias carnes mundas,
& alias arbitratur immundas, (Olus manducet) in
quo nulla est suspitio immunditiae, sed indifferen-
ter comeditur ab omnibus. Melius est enim vt per-
mittatur illa solum comedere, quae ritus legis in
qua nutritus est non prohibuit, & cum pusillanimi-
tate retineatur in fide, vt paulatim crescendo ad
sublimiora proficiat, quam vt de pusillanimitate
eradicetur, & discedat penitus a fide. Et ideo is
(qui manducat omnia) id est gentilis, qui nullum
cibum credit immundum (non spernat) id est, non
vilem reputet (non manducantem) id est, haebreū,
qui adhuc propter legis consuetudinem quosdam
cibos respuit. (Et qui nō manducat) id est, iudaeus
qui se abstinere ab aliquibus ne ritum legis violat,
(non iudicet) id est, non damnet (manducantem)
id est gentilem, omnes cibos indifferenter sumen-
tem. Gentiles enim quos carnalis intellectus legis
a fide non retrahebat firmiter credebant nihil ab-
biiciendum quod cum gratiarum actione percipi-
tur, & ideo spernebant iudeos infirmiores in fide,
quos adhuc videbant propter antiquam legis ob-
seruantiam cibos discernere. Et e contra iudei cum
viderent illos alimenta illa percipere, quae ipsi pu-
tabant immunda esse, grauitur eos inde iudicabāt
Ideoque iubet illis apostolus, ne istos quasi infir-
mos & hebetes spernant, & istis ne illos quasi gu-
losos & immundos iudicent. Erant etiam non
nulli inter eos qui non propter legem sed propter
sobrietatem se absternebant a carnibus & vino,
& spernebantur a cæteris, quasi qui dei creaturas
reijcerent. Ipsi vero iudicabant ceteros quasi vo-
races & gulosos. Et idcirco precipit apostolus,
vt is (qui manducat) omnes cibos nec ieiunat (non
spernat non manducantem) id est, ieiunantem, &
a carnibus abstinentem, cum in voluntate vniuersi-
usque sit edere vel non edere, & rursus is (qui non
manducat) sed abstinere, & ieiunare, manducantem
bis in die, & carnibus vascemem vel huiusmodi
cibis (non iudicet) id est non de illo male existi-
met, cum possint bono animo & simplici corde si-
ne vitio concupiscentiae quicunque humani cibi
indifferenter sumi. De talibus enim rebus quae bo-
no animo possunt fieri quamuis etiam possint nō
bono volebant illi cum homines essent in occulto
cordis ferre sententiam, de quibus solus deus iu-
dicat. De manifestis enim iudicare possunt homi-
nes, sed de his quae incertum est quo animo fiant
quia possunt & bono & malo animo fieri. Iudici-
um relinquendum est deo, vt non audeat quisque
de alterius conscientia quā non videt iudicare. Non
enim dānād⁹ est, cui⁹ cogitatio apta nō est. & de quo
nescitur qualis postea sit futur⁹. (Ieiunās nō iudi-
cet māducātē), i. nō credat peccare cū nesciat quo
animo

Infidelē
esse & in-
firmari i
fide di-
uerfa sūt
Cōtinua-
tū ad p-
xima.

Iudicare
non pōt
quis de
alteri⁹ cō-
scientia.

animo manducat, Et quare? Quia (deus illum assumptus) ut suus esset. Et cum sit a deo assumptus ut dei sit & deo seruiat. (tu quis es) id est, cuius valentis (qui iudicas) id est damnandum affirmas, (alienum seruum?) Cum enim non tuus seruus sit, sed alterius, ideo quod illum iudicas dominum illius precipue offēdis, quia seruū ei⁹ ipso prohibere presumis. Nam qua consciētia edat vel nō edat quicq; dñs est iudex. Et idcirco nō est ab hoīe iudicandus, quia non homini, sed (suo dño stat aut cadit), i. ad honorem dñi sui stat, si stat & ad dñm suū pertinet & cas⁹ eius si cadit, quia potest illum vel erigere, vel iudicare. Ideo dico (stat aut cadit) quia ambigū est, fortasse enim stat qui putatur cadere, vel cadit qui putatur stare. Stabit aut, hic innuitur qd ambigua debemus in meliorem partem vertere, & plus salutē hominis quā mortē optare: atq; in futuro de illo spem boni habere, etiā si aliter sit in presenti. Stabit, quia deus est potēs illum statuere, i. stare facere illū, Nō ipse, sed deus est potens hoc facere. Voluntate enim sua cadit qui cadit, sed voluntate dei stat qui stat, vel surgit qui surgit. Nam per se pōt cadere, sed per deū resurgere. Quāvis de oībus regeneratis & pie vinētibus loqueret apostol⁹ dicens, (tu quis es qui iudicas alienū seruū, suo dño stat aut cadit) cōtinuo tamē respexit ad p̄destinatos & ait, (stabit autē) Et ne hoc sibi arrogarent (pōt enim inquit deus statuere illum) Ipse enim ergo dat perseverantiā qui statuere potēs est eos qui stant, ut perseverantissime stent, vel restituere illos qui ceciderint. Possunt hęc forsītā & de spiritali esu, vel ieiunio sic intelligi. Infirmū autē in fide assumite, ut infirmitatē eius paulatim sanetis, non in disceptationib⁹ cogitationum, i. nō ut de cogitationib⁹ eius disceptetis & disputetis, sed deo iudicandas relinquitē illas qui potest emendare quicquid ibi videt sibi displicere. (Alius) enim, i. diuersus ab isto infirmo, & robustus (credit manducare oīa) id est credit se debere pro posse suo & intelligere, & operibus exercere omnia quę in scripturis dicunt (Qui autem infirm⁹ est) id est quem adhuc cordis & operis infirmitas detinet. Olus manducet) id est infirmitati suę congruos scripturarum sermones comedat, per quos a vitis carnis & egritudine mētis satietur. (Is qui manducat) id est qui intelligit archana scripturarum non spernat (nō manducantem) i. eū qui hęc nō valet intelligere. (Et qui nō manducat) i. qui non intelligit, (nō iudicet māducantem) id est intelligētē. Solent enim hi qui aliquid videntur in scientia proficere, spernare, & nihil ducere eos qui altioris intelligētis minus capaces sunt, & contra imperiti, & indocti iudicare, id est incusare & condemnare eos qui altiora & profundiora perquirunt, quę ipsi capere vel assequi nequeunt. Et ideo apostolus refecare volēs culpam ex vtraque parte nascentem, illis quidem p̄cipit ne superiores spernant, atque despiciant, his vero ne superiores iudicent, cum peritiam iudicandi non habeāt. (Qui non manducat) ore cordis (non p̄sumat iudicare manducantem) id est, intelligentem, quia deus eum qui sic manducat, assumpt⁹ sibi i seruū. (Et tu) imperite quis es (qui alienum seruū iudicas) id est, qui dei seruū dānabilem esses cēses? (Suo domino stat) in bono o-

pere, (vel cadit) in praua actione, quia si in bono steterit, domini sui erit, vel si in malum opus ceciderit, a domino suo peribit, vel per dominum suū resurget. (Stat aut cadit) Sed stabit etiam si nūc iacet, quia potens est deus illum erigere. Hoc cōtra indoctos dicitur, qui doctos reprehendunt vel dis iudicant, de quibusdam actionibus suis infirmis.

Sequitur.

Nam alius iudicat diem inter diem, alius autem iudicat omnem diem. Vnusquisq; in suo sensu abundet. Qui sapit diem, domino sapit. Et qui manducat, domino māducat. Gratias enim agit deo. Et qui non manducat, domino non manducat, & gratias agit deo.

Iure dixi quia stabit ille qui cōedit, siue qui abstinet; quia quod agit ex iudicio agit. (Nam alius eorum iudicat diem inter diem abstinentiæ ducendum, id est, deputandum, alius autem iudicat omnem diem in abstinentia ducendum, id est, alio certis diebus, alius omni die iudicat abstinentiā) Quidam enim in animo suo iudicant & statuunt, ut diem inter diem in abstinentia ducant, id est, ut alio die abstineant, & alio non abstineant sicut qui quarta & sexta feria ieiunant, & ceteris diebus comedunt, alij vero quia considerant vitam hanc esse breuem (iudicant ut omnem diem) id est cōtinuum vitæ suę tempus transigant in abstinentia, (vnusquisque) id est ille qui nonnullis diebus & iuste qui omni die iudicat abstinentiā (abundet) operibus bonis (in suo sensu) id est, faciat quod sentit faciendum, quia vtrūque acceptum est apud deū. (In suo sensu abundet) id est suo consilio remittatur, ne scandalum passus a charitate quæ est mater omnium recedat. Et debet permitti abundare, quia (qui sapit diem) vel omnē, vel inter diem esse dandum abstinentiæ, (domino sapit) hoc est, ad honorem domini se placere putat. (Et qui māducat) id est, qui non abstinet (domino manducat) id est, ad laudem domini, cuius omnia creata credit munda, & cui seruiturus sustentatur ex eis. Vere domino, gratias enim agit deo pro collatis sibi beneficiis. Effectus indicat, quia (domino manducat) dū illi gratias agit. (Et qui non manducat) id est, qui ieiunat & abstinet (domino non manducat) id est, ad honorem domini ieiunat, & gratias agit deo, qui sibi dedit tolerantiā abstinentiæ. Ad hoc quippe additum est, & (gratias agit deo) ut ostenderetur quid esset (domino facit) id est, in eius laudem facit. Tunc enim recte, tunc iuste, tunc pie fit, cum opus bonum in eius fit laudem, cuius gratia donatur ut fiat. In quo affectu proficiens quicquid boni facit domino facit, hoc est, in eius laudem cui⁹ gratia percepit ut faciat. Gratia igitur deo ab utroq; referuntur, ab illo pro libertate vascendi, ab hoc autem pro fructu abstinentiæ, & idcirco neuter reprehendus est. Aliter. Dixi quia stabit ille qui manducat ore cordis cibū doctrinæ sancte. Nec mirū si ad standū erigitur. (Nam alius ex his ita māducantibus iudicat diē inter diē, alio iudicat oēm diē, hoc est dicere. Alius quidē nonnulla intelligit Alius vero omnia ad intellectum possibilia ita ut

Iudicare diē inter diē, & iudicare oēm diē quid sit.

Qualiter in suo sensu quisq; abundare debeat.

ambigua i meliorem partem sunt vertenda.

Olus comedere quid spiritaliter intelligi & esse.

mi. conl. nūc. o. xlv. c. i. qui b.

Epi. Pauli.

funt videndo cognoscit. Si enim ignorantie ob-
 ritas, nox cordis est, intellectus non imerito dies
 vocatur. Vel non de duobus hominibus, sed de ho-
 mine & deo accipiat hęc sententia. Nam alius
 est qui iudicat diem inter diem, alius qui iudicat
 omnem diem. Homo enim (iudicat diē inter diē)
 id est præsens quod est inter pręteritum & futurū,
 deus autem (iudicat omnem diem) id est pręteri-
 tum, præsens & futurum. Et ideo stabit qui nō sta-
 re videbatur, quia deus potens est statuere illū qui
 omnem diē iudicat, & nouit si cras steterit, qui ho-
 die iacet. (Qui iudicat diem inter diem) homo est
 quia potest hodie aliud, & cras aliud iudicare, id
 est, vt quem hodie malum conuictum, cōfessum-
 ue damnauerit, cras bonum inueniet cum se corre-
 xerit, & quem hodie iustum laudauerit, cras inue-
 niet damnatum. (Qui autem iudicat omnem diē)
 deus est, quia non solum qualis quisque modo sit,
 sed etiam qualis fuit, & qualis omni die futur⁹ sit
 nouit. Et ideo secundum pręscientiam qua nouit
 quos ante mundi constitutionem prędestinauit,
 multi etiam qui aperte mali videntur, multis bo-
 nis meliores sunt. Quid enim sint hodie videm⁹,
 quid cras futuri sint, ignoramus. Et ideo quidem
 apud quem sunt pręsentia quę futura sunt, etiam
 quod futuri sunt iam sunt, nos autem secundum id
 quod in præsenti est, quisque hominum iudicare
 possumus, (vnusquisque igitur in suo sensu abun-
 det) id est quātum humano intellectui, vel vnici-
 que homini concessum est, tantum audeat iudica-
 re, nec sublimiora sacramentorum archana teme-
 re discuriat, sed in eo sensu quem habet bonis ope-
 ribus abūdare curet, neque dei sensum vsurpet vt
 de futuro iudicet, sed suo sensu contētus sit, quo de
 præsenti tantum iudicare potest. (Qui sapit diem
 domino sapit) id est qui contentus est, tantū prę-
 sentia iudicare, nihil contra deum vsurpat, quia
 hoc ipsum quod præsens diem bene iudicat do-
 mino sapit, id est ad honorem domini. Hoc est au-
 tem bene iudicare diem vt noueris de eius corre-
 ctione non esse desperandum in futurum, de cuius
 manifesta culpa iudicaueris in præsenti. (Et qui
 manducat) intelligendo cibos sapientię (domino)
 id est ad honorem domini māducat, quia gratias
 agit dicens, benedicā dominu n qui mihi tribuit
 intellectū. (Et qui non māducat) id est qui fortio-
 res sensus scripturarum nō capit, (domino nō mā-
 ducat) quia humilior inde fit. Et hoc est gratias a-
 gere, nihil de se pręsumere, sed in humilitate deo
 se prosternere.

Nemo enim nostrum sibi viuūt, & nemo
 sibi moritur. Siue enim viuimus domino
 viuimus, siue morimur, domino morimur
 Siue ergo viuimus, siue morimur, domini
 sumus. In hoc enim christus mortuus est,
 & resurrexit, vt & mortuorum & viuorum
 dominetur.

Dixi quia manducans ad honorem domini man-
 ducat, & non manducans ad honorem domini nō
 māducat. Quod iuste dixi. Nam omnes siue mā-
 ducantes siue non manducantes, domini sumus.
 (Nemo enim nostrum sibi viuūt sed domino, & ne-
 mo nostrū sibi moritur, sed domino.) (Nemo sibi

viuūt) quia qui lege frenatur, nō sibi (sed deo) qui
 legē dedit (viuūt) Si lex nō esset, tunc sibi quisque
 viueret. Modo autem paret mandato celitus sibi
 dato, & viuūt ei qui dedit. (Et nemo sibi moritur,
 sed deo) quo iudice vel coronatur vel damnatur.
 (Nam siue viuimus domino) id est ad honorē dñi
 viuimus, cui seruimus (siue morimur) id est pręsen-
 tem vitam dissolutione corporis & animę termi-
 namus (domino morimur) id est ad gloriā eius, &
 secundū voluntatē eius, quia non nostram, sed ei⁹
 gloriā & viuendo, & moriēdo, quærimus. Et quia
 vtrumq; domino facimus (ergo siue viuimus siue
 morimur domini sumus) vt possideamur ab eo, &
 viuentes & mortui. Et si temper ipsius sumus,
 vel in vita, vel in morte, semper ad laudem ipsius
 fit, quicquid a nobis vel de nobis fit. (Siue vi-
 uimus siue morimur dñi sumus) quia christus mor-
 te sua, & resurrectione dominium acquisiuit super
 omnes fideles, siue dum viuūt, siue dū mortui sunt
 (In hoc enim mortuus est christus, & resurrexit, vt
 & mortuorum & viuorū dominetur.) Domini su-
 mus & post mortē, quia precio sanguinis sui nos
 redemit & mortu⁹. Quomodo enim perdit seruos
 mortuos, cuius est mors preciū eorum? Non enim
 tenebit regnū mortis eos, pro quibus est mortuus
 liber in mortuis. (Dominatur viuorum & mortuo-
 rum) ne putetur tantum iudicare de mortuis, quasi
 commissum sit super eos iudicium hominibus dū
 viuunt, sed post mortē christo. Nā & nunc & tunc
 dominatur ipse & iudicat, atq; sancti, & nunc cum
 illo regnant & tunc, quia & nunc conuersatio eorū
 in celis est, & ipsi postmodum in celis erunt. Neq;
 piorum animę mortuorum separātur ab ecclesia
 quę nunc etiā est regnum christi, & cum eo nunc
 primum regnat in viuīs & mortuis. Vel ita. Et mā-
 ducans & non manducās ad gloriā domini hoc
 facit (quia nemo nostrum sibi viuūt) in virtutibus,
 non enim suam sed christi gloriā quærūt, a quo
 sic viuere habet, (& nemo sibi moritur) peccatis,
 quia non se per hoc, sed christum glorificare quær-
 rit, qui sibi dedit, vt semetipsum peccatis morti-
 ficare possit. Siue enim viuimus) id est, in nouita-
 te vitę ambulamus (domino viuimus) id est domi-
 no vita nostra deputatur, quia non a nobis sed ab
 illo est, & ad eius laudem fit (siue morimur) id est,
 mundo & peccato mortificamur (domino mori-
 mur) id est, ad honorem domini vitijs morimur,
 vt peccatis mortui iustitię viuam⁹. (Siue ergo mo-
 rimur) peccato (siue viuimus) iustitię (domini su-
 mus) vt & extinctio mali, & viuificatio boni, fiat
 in nobis ad ei⁹ gloriā. (In hoc enim christus &
 mortuus est, & resurrexit, vt & mortuorum & viu-
 rum dominetur) Illorum scilicet mortuorum qui
 mortificant membra sua quę sunt super terram, &
 mortificationem christi in corpore suo circunfer-
 runt. Viuorum quoque illorum qui resurrectionis
 eius exemplo, nouam & celestem vitam in terris
 agunt. Istorum dominatur christus, quia tales di-
 gni sunt dominio eius.

Tu autē quid iudicas fratrem tuum, aut
 quare spernis fratrem tuum? Omnes enī
 stabimus ante tribunal christi. Scriptū
 est enī. Viuo ego dicūt domin⁹, quia mi-
 hi flectetur omne genu, & omnis lingua
 confitebitur

Peccatis
 nemo si
 bi morit

alias dei
 De pe. &
 re. c. cū
 ex ore.

Iaco. iiii
 Continu-
 atio tex.
 ad super-
 riora.

Esaie. xlv. id. Philipē. ii. b. xx. iij. q. c. si quis a catholi ca. i. iij. si ii. c. in præ senti. xx. iij. q. i. Itē cū paulus.

cōfitebitur deo. Ita q; vnusquisque no strū pro se rationē reddet deo. Non ergo amplius inuicē iudicemus, sed hoc iudicate magis ne ponatis offendiculum fratri vel scandalum.

Christus ita dominatur omnium. Sed (tu quid) id est, cur (iudicas fratrem tuum) manducantē, cum ne scias qua necessitate manducet, aut quo animo, aut tu manducans quare spernis fratrem tuū non manducantem, cum ignores quam pia deuotione seruet abstinentiam? Non debes indicare vel spernere, quia iudicandus es. (Omnes enim) nos abstinentes & māducantes (stabimus) iudicandi (ante tribunal) id est ante sedem iudicalem christi. Iudicantis enim est sedere, iudicandorum vero ante iudicem stare (Omnes stabimus ante tribunal christi) Qui ergo fratrem iudicat tantum crimen elationis incurrit, vt christi tribunal sibi videatur assumere, & eius iudicium præuenire. Cuius iudicij species vt notior fieret hominibus iudicandi forma ex his quę inter homines geruntur assumpta est, quatinus agnosceremus, quia sicut iudex terrenus celsior est & quendam locum qui tribunal appellatur ascendit, vt ex eo altior & eminentior sit ceteris qui iudicandi sunt, ne conspectum eius lateant, vel supplicia reorum, vel allegationes innocentium, ita & iudex omnium christus natura & maiestate cunctis eminentior, introspicit corda & conscientias singulorum, ac manifestabit occulta, vt bonis laudem tribuat, & mali pœnam quam merentur accipiant.

Omnes astabimus christo iudici (Scriptū est enim) apud esayā de christo in persona ipsius (Viuo ego dicit dominus) christus, quoniam (mihi flectetur omne genu) id est, ego qui fui mortuus viuo perpetualiter vt iam mori non possim, & quod ego sic viuo causa est quoniam (mihi flectetur omne genu) id est, omnis rigor & fortitudo humiliabitur mee potestati, vt per flexionē genuum intelligatur subiectio omnium (& omnis lingua) id est, omnis conscientia (confitebitur deo) quicquid egit, siue bonū siue malum. Hoc fiet in iudicio. Et quandoquidem teste scriptura (omnis lingua confitebitur deo) itaque vnusquisque nostrum reddet deo iudici rationem (pro se) id est, respondebit deo pro his quę fecit, & cur ea fecerit. Hoc est enim reddere rationem deo, quod est confiteri deo. Et quia vnusquisq; respondebit pro se deo iudici, ergo non amplius iudicemus inuicem ex opinione sicut hacten⁹ fecimus.

Duo sunt enim in quibus temerarium iudicium cauere debemus, cum incertum est quo animo quicquam factum sit, vel cum incertum est qualis futurus sit, qui nunc vel bonus vel malus apparet. Si ergo quispiam verbi gratia conquestus de stomacho ieiunare noluit & tu id non credens edacitatis vicio id tribueris, temere iudicabis. Item si manifestam edacitatem, ebrietatemque cognoueris, & ita reprehenderis quasi nunquam illa possit corrigi atque mutari, nihilominus temere iudicabis. Non ergo reprehendamus ea quę nescimus quo animo fiant, neq; ita reprehendamus quę manifesta sunt vt desperemus sanitatem. Maxime autem hi temere iudicant de incertis & facile reprehendunt, qui magis amant vituperare & damnare quam emen-

dare & corrigere. Quod viciū vel superbia est, vel inuidia. Non amplius inuicem iudicemus, id est, neq; abstinēs māducantē, neque māducās abstinentem, sed hoc magis iudicate, id est, hoc potius decernite & p̄finite i cordib⁹ vestris ne ponatis offendiculū fratri, id est, ne faciatis per escam & ieiunationem vestrā vnde frater offendatur, vel scandalum incurrat. Hoc potius statuīte ne per obseruatiam ciborum, offensiones fratribus vel scandalum generetis. Eos qui ex gentibus ediderant monet, ne scandalizent hebręos cibo suo, qui adhuc in fide infirmiores erant, & cibos discernebant. Gentiles enim qui firmioris erant fidei omnes cibos indifferenter sumi posse credebant, sed iudei scandalizabantur inde, cum viderent eos coram se, vscis communibus escis. Erant & nonnulli ex eis qui scientes nihil esse idolum & omnem creaturam dei bonam esse comedebant idola. Quod alij videntes, & aliquid sanctificationis putantes esse in illis carnibus quia idolis erant immolate, ex eis comedebant, & peribant. Ceteri uero, irascebantur inde. Et hoc est, quod dicit (ne ponatis offendiculū fratri vel scandalum) id est, ne faciatis coram fratre vnde pereat vestro exemplo idem faciens vel constrixtetur. Offendiculum enim esset, si tali exemplo corrumpere a fide christiana, scandalum vero si ad tristitiam vel iram prouocaretur. Si enim videret a christiano idolotū māducari (offenderetur) id est, moueretur a fide, quia putaret idolum esse aliquid. Si autem videret ab eo comedi cibum quem putaret immundum, scandalizaretur id est, ad indignationem & iram compelleretur.

¶ Scio & confido in domino iesu, quia nihil commune per ipsum, nisi ei qui existimat quid commune esse illi commune est. Si enim propter cibum frater tuus contristatur, iam non secundum charitatem ambulat. Noli cibo tuo illum perdere pro quo christus mortuus est.

Non ideo dico offendiculum vel scandalum quod cibis sit immū⁹, aut quod ego more iudaico suadeam obseruare ciborum differentiam, quia (scio & confido in domino iesu nihil esse commune) id est, scio nihil esse commune per hoc quod mihi fiducia est in domino iesu, qui postquā venit absoluit a lege. Populus iudæorum partem dei se esse iactans communes cibos vocat quibus omnes vescuntur homines, suillam carnem, ostreas, lepores & istius modi aimātia quę vngulā nō findunt, nec rumināt nec scamosa i piscib⁹ sunt. Cōmune ergo quod ceteris hominib⁹ patet, & quasi nō est ex parte dei pro immundo appellatur. Et sicut vasa in ministerijs templi segregata non communia, sed sancta dicebantur, ad quorum distinctionem reliqua vasa humanis vsibus dedita vocabantur communia, sic & ad distinctionem illorum ciborum quos quasi mundos & secundum legem edendos scriptura segregauit reliqui omnes appellati sunt communes. Sed apostolus iam a litera legis liberatus dicit, quia (nihil commune est per ipsum) id est, per se ipsum. Nihil enim in creaturis dei immū⁹ est natura sui. Omnia namq; a bono deo creata, bona est

Cibicom munes qui dicebantur.

h iij se constat

Iudiciū temerariū cauendum in duobus.

Epi. Pauli.

Mat. vii.

se constat & munda. Nec tamen in his distinctio-
nem legis accusat, vt absolute dicat nichil esse com-
mune eorum quæ lex definiuit immunda. Premit-
tit enim causam cur (per se ipsum) id est, natura sui
nichil commune sit. (Scio inquit, & confido in do-
mino iesu) Manifestum est enim saluatoris benefi-
cio omnia munda esse quæ de sub iugo legis eruens
homines reddidit eis statum pristinum libertatis
Itaq; vel propter dei creationem, vel propter salua-
toris aduentum, nihil in creaturis est naturaliter im-
mundum. Vnde & ipse dicit, quia non quod intrat
in os coinquinat hominem. Nihil est commune ni-
si ei qui existimat aliquid cõe esse illi em cõe est, p-
pter estimationē qua putat illud esse (cõe) id est,
immundum. Cogitatio enim mentis cibum qui na-
tura sui non est communis, vel pollutus facit pollu-
tum, cum e contrario cibum vere pollutum, vere
enim pollutus qui idolis immolatur, simplicitas
mentis quæ nullam cogitationis scrupulositatem
habet, ab omni suspitione contaminationis absol-
uat. Et rursus etiam si mundus sit cibus, suspitio-
nem tamen aliquis patiatur quasi quod idolis im-
molatus sit, pollutus dicitur pro conscientie scrupu-
lo. Dixi ne ponatis offendiculum fratri vel scanda-
lum, ideo scilicet quia si propter cibum tuum sal-
tam contristatur frater tuus, iam nō secundum cha-
ritatem ambulas, id est, iam huius operatiōis tuæ
gressus non tenet viam fraternitatis, & idcirco gra-
uiter peccas, quia charitatem deseruisti, sine qua ni-
hil placet deo. Non debes eum cibo tuo vel contri-
stare. Plus autem caue, ne taliter eum perdas. Noli
pro cibo tuo, pro tam vili re, tam cito peritura per-
dere rem tam magni pretij & tā dignam, pro qua
christus sustinuit mortem. Cum definisset aposto-
lico dogmate per dominum iesum nihil commune
vel immundum natura sui putandum, & dedisset
erga usus ciborum fidelibus quibusque absolutissi-
mam libertatem, rursus ad edificandam auctorita-
tem fratrum amoris licentiam reuocat libertatis, &
dicit. Etiam si commune nihil est, & omnis vsus
ciborum licenter admittitur, tamen tu si propter ci-
bum quem licitum putas fratrem qui nondum sci-
entie huius capax est scandalizas, iam non secun-
dum charitatem agis, nec affectum in te fraterni
amoris ostēdis. Et ideo ne lædas aut contristes eū
etiam a licitis abstinere debes. Tibi enim abstinere
a licitis crimen nullum est, illi vero in quibus di-
scernit & putat non licere contaminabilis vsus est.
Qui enim discernit, si manducauerit, damnatus est
Quod si facias, tu utiq; fratrem tuum spernis & p-
dis, pro quo christus mortuus est, & tu ei causam
perditionis acquisitis.

xx. iij. q.
iij. c. si
quis, &
c. forte.

Nō ergo blasphemetur bonum nostrū
Non est enim regnum dei esca & potus,
sed iustitia, & pax, & gaudium in spiritu
sancto. Qui enim in hoc seruit christo, pla-
cet deo, & probatus est, hominibus. Itaq;
quæ pacis sunt sectemur, & quæ edificatio-
nis sunt inuicem custodiamus.

Quandoquidem frater noster contristatur cibo no-
stro aut perditur, ergo caueamus (ne bonū nostrū
blasphemetur) Blasphemat enim bonum nostrū,

si propter escas contentiones oriuntur, quoniam Bonū
bona in se comestio blasphemabilis est dum alijs strū qū
nocet. Et quia nocet, abstine. Et abstinendum est, blasphe-
metur,
quia (non est regnum esca & potus) id est, regnum
dei propter qd laboramus & currimus, neq; p escā
neq; per potū constat, sed aliena sunt hæc a regno
dei, & ab illa sanctorum conuersatione futura. Non
erunt ibi carnales epulæ (sed iustitia & pax & gau-
dium) Et quia solent homines multū gaudere cor-
poreis cibis, addidit (in spiritu sancto) Ideoq; nos
in his virtutibus exerceamus quæ nobiscū possint
transire regnum celorū, id est, in iustitia, & pace,
& gaudio spiritali. Has enim tres virtutes idcirco
posuit, quoniam ad intentionē suā, & ad romanorū
correctionē, specialiter militare vidit, iustitiā, vt
vnusquisq; non faciat aliq; quod sibi non vult fieri
& quod sibi exoptat recte fieri faciat aliq;. Pacē, vt
illis quies & cōcordia sit nō gloriatio & discordia.
Gaudiū, vt vnusquisq; de bonis fratris sui gaudeat
sicut de suis. Et istę virtutes sūt regnū dei, qm vir-
tutib; huiusmodi cōstitit regnū supernæ beatitudi-
nis (Vel regnum dei sunt) quia etiā in præsentī vi-
ta regnat deus in illis, in quibus sunt hę virtutes
Vere istę in spiritu sancto sunt regnū dei (nā qui
in hoc) id est, in spiritu sancto (seruit christo) vt ac-
cepta spiritus sancti gratia, studeat obedite man-
datis christi (placet deo) patri qui de xpō dixit ip-
sum audite, & probatus est hominibus qui viden-
tes opera eius bona, glorificant patrem eius qui in
cælis est (Placet deo) secundum gaudiū quod est in
spiritu sancto (probatus) apparet (hominibus) secu-
dū iustitiā & pacē. Et quia pax & gaudiū est regnū
dei, atq; per hæc placere potest quisque tā deo quā
hominibus (itaque sectemur) semper ea (quæ pacis
sunt & concordie) non quæ belli & discordie, & (cu-
stodiamus) ea (quæ sunt ædificationis) id est, obser-
uemus ea quæ ad ædificationē pertinent (inuicē)
id est, iudeus ad gentile, & gentilis ad iudæū, vt sē-
per alterutrum magis ac magis edificemur, vel a-
lij per nos.

Noli propter escam destruere opus
dei. † Omnia quidem munda sunt, sed
malum est homini qui per offendiculum
manducat. Bonum est non manducare car-
nem, & non bibere vinū, neque in quo fra-
ter tuus offenditur, aut scandalizatur, aut
infirmatur. Tu fidem habes penes temet
ipsum, habe coram deo. Beatus qui non iū-
dicat semetipsum, in eo quod probat. Qui
autem discernit si manducauerit damna-
tus est, quia non ex fide. Omne autem
quod non est ex fide, peccatum est.
Quæ sunt ædificatiōis custodire debemus, & ideo
(noli propter escam tuam destruere) in alijs (opus
dei) id est, subuertere fidē & charitatē quas in eis
operatus est deus. Soluit enim opus dei & edificium
destruit charitatis, qui propter ciborum intempe-
rantia scandalum fratribus ponit (Omnia quidem)
gratia ciborum (munda sunt) sed tamen nunnulla
sunt intermittēda, ne per hæc destruat opus dei,
quia (malū est homini qui per offendiculum) alio-
rum (man-

Virtutes
tres scz
iustitia
pax &
gaudiū
ipiritale
quō sunt
regnum
dei.

Mathei.
xxvii.

Ti. i. d.
de cōsec.
dist. sc.
ne rales
i. cc. viij
d.

xxviii. q.
i. c. i. &
sic enim
& c. Sex
his & de
restit. pol.
c. literas
s. nos au-
tem de
fine scri-
ptu. c. si.

rū (manducat) id est qui ita manducat, vt alij per eius manducationē cadant, & a fide deficiāt. Quod ergo sui natura bonum est ex offensione efficitur malum, ex eo quod offenditur frater te vidente his cibis, in quibus ille scandalū patitur (Omnia em̄) naturaliter (munda sunt) quāuis lex moysi quedam munda, & quedam immunda significauerit, vt populus qui sub lege cēbatur discerni per huiusmodi obseruantias a ceteris gentibus videretur. Et quamdiu quidem populus ille sanctus & segregat⁹ a ceteris nationibus habebatur, æqua discretio de mundis & immundis necessaria videbatur, quæ populum illū secerneret a nationib⁹, quas ignorantia dei & cultus idolorum faciebat immūdas. Nūc vero gentilibus cunctis ad fidem ingressis non necesse est, distantias huiusmodi obseruare, sed omnem creaturā dei sicut reuera est bonam estimare. (Omnia itaq; munda sunt & bona) sed in malum conuertuntur eis qui per offensionem fratrum comedunt ea. Et ideo ne frater offendatur, abstinendū est ab eis. (Nā bonum est non manducare carnem nec bibere vinum) per offensionem fratris neque aliud in quo frater offenditur. Alioquin manducare carnem & non manducare, vel bibere vinum & non bibere, neq; malum, neq; bonum est, sed medium & indifferens. Potest enim non manducare carnem & non bibere vinum etiam malus homo, & a fide alienus, vt sepe etiam nonnullos idolorū causa hoc facere contigit. Sed ne frater offendatur vel offendat, ideo non manducare carnem & non bibere vinum, non iam medium vel indifferens, sed vere bonum est. Bonū est enim abstinere a carne & vino, si in eis frater offenditur. Omnia enim ob hoc fieri oportet, ne destruat opus dei. Ideo & manducandum est, si in eo frater edificatur, & non est manducandum si per hoc decrescit opus dei. Et bibendum est si per hoc proficiat frater ad fidem, & non bibendum si per hoc aut frater damnum fidei aut tu detrimentum charitatis incurras. Sūt & alię causę propter quas a talibus cibis pleriq; religiosorū abstinēt, sed nūc tacentur ab apostolo, quia rudibus loquitur. Ob hoc enim solūmodo suadet nunc abstinendū (ne frater offendatur, aut scandalizetur, aut infirmetur) Offenditur enim, si propter comestionem aut bibitionem offensus recedit a fide. Vel offendit perturbatus, nesciens quid teneat. Scandalizatur, si contristatur. Infirmatur in fide, si quamuis non recedat dubitare incipit. Et ne frater ista propter cibū tuū patiat, abstinere debes. Qd bene potes facere, quia de tuo bono nihil perdis. (Tu enim habes penes te metipsū) id est, in corde tuo, vnde nullus auferre potest (fidem) qua credis manducare omnia (habe illam coram deo) id est, serua illam intra conscientiam, nec iactes illā corā hominibus, ne magis in ostentatione fiat quod credis, quam in virtute. Sufficit tibi habere corā deo huiusmodi fidem. Non tamen idcirco cogēdus est & alius vt omnia manducet, qui nondum habet talem fidem, vt credat omnia esse māducāda. Et ideo noli apud homines gloriari de hac fide tua, spernēdo ceteros qui nōdum sic credūt, sed in oculis internī arbitri eam retine (Nam beatus est qui non iudicat semetipsū) id est, qui nō facit dānabile se ipsum nocēdo alijs (in eo quod probat) id est in eo facto quod laudat, & bonum iudicat. Beatus qui nō

aliud facit, quā quod vtile probat. Nam ille sinit ipsum iudicat, id est, proprio iudicio se dānat, qui quod dicit nō debere se facere, facit. Bona enim est fides qua credimus omnia esse, mūda, & hāc probamus apud nosmetipsos veraciter esse bonum. Sed si hoc fidei bono male vsi fuerimus, vt per offensiculū infirmorū fratrum māducemus nosmetipsos iudicamus, quia sciēter hoc facimus, quod non esse faciēdū mēs nostra iudicat. Ille quidē beatus est, qui nō ita se iudicat (Sed ille qui discernit) id ē, qui discretionē habet in cibis putās alios esse mūdos & alios immūdos, si tali cōsciētia (māducauerit dānat⁹ est) quia nō ex fide māducatur. Et ideo nō debemus eū cogere vt māducet, nec exēplo nostro ad māducādū prouocare, sed nos potius propter eum a talibus escis abstinere. Si māducauerit iā cōscientia arguēte dānatus est, quia nō ex fide māducatur dū cibū illū nequaquā credit esse mūdū, & tam comedit. Digne enim subiacet dānationi, qm̄ aliter credit agendum, & aliter agit. Ille nō ex fide comedit. Sed omne opus quod nō est ex fide, peccatum est. Igitur comestio illius peccatū est, vite damnatur. Omne quod nō est ex fide peccatū est) quia etiā illud quod est bonum si putetur esse malū & tūc fit, peccatū est. Velut si quis verbī gratia castitatem crederet esse malū, & viueret castus, profecto peccaret. Et propterea omnis infidelīū vita peccatū est, nihilq; bonū est sine sūmo bono. Vbi enim deest agnitio æternæ & incōmitabilis veritatis, falsa virtus est, etiam in optimis motibus.

¶ Caput decimūquintum

Debemus autem nos firmiores imbecillitates infirmorum sustinere, & non nobis placere. Vnusquisque nostrum proximo suo placeat in bonū, ad edificatiōnem. Et enim christus non sibi placuit, sed sicut scriptum est Improperia impropertantium tibi ceciderunt super me.

Infirmus si edit dānatus est, sed nos firmiores debemus sustinere talium imbecillitates. Vel ita. Offendiculū vel scādālū fratri ponere non debemus, sed potius (nos) qui (firmiores) sumus (debemus sustinere imbecillitates infirmorū) vt ea in quibus alij pro infirmitate delinquit nobis robustiores patiēter feramus, & nō continuo spernentes abiiciamus, & abhorreamus illos si forte in aliquo infirmitatis vicio vincuntur, neq; sub specie purioris vite, a cōuentu fratrum & ecclesię societate depellamus eos. Cum enim non possint se ad nos erigere, debemus nos patienter eorū imbecillitates sustinere, id est, portare et erigere, non abiicere & despiciere. Quoniam si portetur infirmus, aut erubescit diutius portari, & corrigit consuetudinē delinquendi, aut si se corrigere noluerit qui eum portat præmiū patientię habebit, & ille deterius peribit (Debemus inquit eorū imbecillitates sustinere) ne cadant qui timent; (& non nobis placere) id est, priuato amore diligere, vt diligentes nos ipsos de alijs non curemus, & propria cōmoda querentes vtilitatē aliorū negligamus. Hoc nullus faciat. Sed (vnusquisq; nostrū proximo suo) non in consensu nequitie ipsius, vel in alio quolibet alio (placeat) sed potius (in bono)

Iudicare
semetip-
sū quō
quis dica-
tur.

Quifacit
contra cō-
sciētiā ē-
dificat
ad gehē-
nam

Psalms.
lxviii. b.

Carnem
māduca-
re aut vi-
nū bibe-
re qñ sit
licitū.

Epi. Pauli.

(in bono) opere & sermone (ad ædificationē) illius Non enim propter humanū fauorē proximo placere debemus in bono quod agimus, sed propter illius ædificationem ut verbis & exēplis edificemus eū. Non nobis placeam⁹, sed proximo in bonis ad vtilitatem eius, & enim christus qui est caput nostrum & dux noster sic fecit. Non sibi placuit, quia cū in forma dei esset non rapinam arbitratus est, esse se æqualem deo. Sed volens hominibus placere eis exemplum bene agendi tribueret & ad salutem eos reduceret, semetipsū exinaniuit formam serui accipiens, & sicut scriptum est impropria sustinuit. (Ceciderunt) inquit super me (impropria impropertium tibi) o pater. Dum enim mihi impropertarent, impropertabant tibi, quia sicut qui me recipit, recipit eum qui me misit, & qui me spernit, spernit eum qui me misit, qui mihi impropertat, impropertat ei qui me misit. Impropertia ergo iudeorum. Hoc modo tibi impropertantium ceciderunt super me) id est onere mortis oppresserunt me. Dixerunt enim me blasphemare in te, & ob hoc (cecidit) Sicut peccata peccantium in te ceciderunt super me, quia innocens a peccatoribus occisus sum quasi blasphemus, & tu qui me miseris exhonorus.

¶ Quecūq; enim scripta sūt ad nostrā doctrinā scripta sūt, ut per patientiā & consolationem scripturarum spem habeamus. Dixi quia christus quem nos sequi debemus sustinuit sicut scriptum est impropertia pro salute hominum, & non sibi placuit sed alijs ut salui fierent. Et vere nos per hanc psalmi scripturam docemur exemplo eius, non nostra sed aliorum commoda querere (Quecūq; enim) in veteri testamento (scripta sunt, ad nostram doctrinam) id est, ut nos per hęc doceamur (scripta sunt) Ostendit apostolus vtilitatem lectionis veterum scripturarū. Quas quia iudæi non intellexerunt, nos autem christo aperiēte intelligimus, non ad illorum sed (ad nostram doctrinam scripta sunt) quę ibi leguntur. Quę enim scribuntur propter eos sine dubio scribuntur qui intellecturi sunt, & vtilitatem ex eis capturi. Et ideo propter nos scripta sunt omnia quę in lege & prophetis leguntur, ut nos qui intellecturi eramus doceremur per ea quid credere & agere deberemus vel sperare (ut scilicet per patientiam scripturarum & consolationem, spem habeamus) per patientiā habeamus spem, quoniam patientia operatur probationem, probatio vero spem (Et per consolationem scripturarum habeamus spem) quia dum scripturę nos in aduersis consolantur, in spem superne beatitudinis mentem nostram erigunt. In ipsis scripturis docemur per patientiam ut communemus passionibus christi, & pro salute proximorum libenter sustineamus sicut ille sustinuit pro nobis. Et ibi percipimus (consolationem) id est, meroris & afflictionis allevationem, ne nimia obsorbeamur tristitia Consolatio enim non doloris oblationem significat, sed temperantiam & quandam mitigationem. Et hanc ex scripturis habemus, atque per hanc spem, quia dum præsentem tristitiam nostrā deus per scripturarum suarum sententias leuigat, & in hilaritatem vertit, dat spem perueniendi ad illud gaudium cui tristitia non erit ammixta, Con-

solatio nobis datur in recitatione passionū christi, quia dum legimus vel audimus quot & quanta ille sine culpa sustinuit, intelligimus nos peccatores omnia debere libenter sustinere ac deinde sequitur ipse, quia per has afflictiones speramus ad illā beatitudinem peruenire, ad quam christus merito suæ passionis peruenit.

¶ Deus autem patientię & solatii det vobis id ipsum sapere in alterutrum secundū iesum christum ut vnanimis vno ore honorificetis deum & patrem domini nostri iesu christi. Propter quod suscipite inuicem, sicut & christus suscepit vos in honorem dei.

Scripturę nos docent, sed deus vobis tribuat ut possitis agere quod scripturę docent, Deus luce & virtute suę gratiæ vestram imbecillitatem corroboret ut operari velitis & possitis quod in scripturis auditis. (deus dico patientiæ & solatii) id est, a quo, est patientia & solatium, sicut & ceterę virtutes. Cum dicitur (deus patientię) hoc intimatur, quia deus cum his est qui habent in se virtutem patientiæ, sicut & cum dicitur deus iustitię, ostenditur in illis esse deus qui seruant iustitiam. Similiter & (deus solatii) cum dicitur ostenditur esse cum illis qui ex scripturis diuinis per intelligentiam spiritalem capiunt solatium (Deus patientiæ & solatii), det vobis id ipsum sapere in alterutrum. (More patriarcharum & prophetarum, tribuit nunc romanis apostolus benedictionem. Grādis enim est ista benedictio, qua præcatur illis diuinitus dari ut (id ipsum sapiant in alterutrum) hoc est ne iam sit in eis vlla dissensio, sed vnum idemque sapiant omnes atque sentiant, & sicut sibi ita & proximo suo velit vnusquisq;. Bene autem addidit (secundum iesum christum) Potest enim fieri, ut & in malicia aliqui vnum vicissim sapiant & consentiant. Qui autem secundum christum sapiunt, sine dubio omne quod sapiunt bonum est (Det inquit vobis id ipsum sapere inuicem) id est, det vobis tantum concordiam inuicem, ut quod vnus sentit, sentiat aliter, & sapientię sensus transeat (in alterutrum) id est, de isto in illū & de in illo in istū. Et hoc (secundū christū) id est, in omni bono per quod regem nostrū sequimur, non in malo per quod ei contraiamus. Ita sapiatis (ut vnanimis) id est, vnum omnes animi habentes (vno ore honorificetis deum) vno ore dicitur quādo vnus atq; idem sensus & sermo, per diuersorum ora procedit. Idem sapiatis (ut vnanimis vno ore deum honoretis) quoniam aliter eum honorare non potestis. Non enim honoratur nisi ab illis qui id ipsum in christo sapiunt, & vna-

Vno ore honorificetis deum, ut vnanimis vno ore deum honoretis.

Quod dicitur non ex

Phi. ii. c.
Luce, x.

Consolamur in passionibus christi.

monitionem subiungit vt se inuicem suscipiant, liberum arbitrium in eis demonstrat, & quod ex suo arbitrio per præcedentem dei gratiam corroborato, salutem suam operari possint indicat, Nam si nihil possent ex viribus suis non eos ammoneret, & si solo arbitrio sufficerent deum pro ipsis non oraret, sed solummodo exhortaretur eos (Suscipite vos inuicem sicut & christus suscepit vos) qui nullius horruit immundicias, nec reputauit alicui delicta sua. Nihil ergo de immunditia animalium iudicatis, sicut nec ille immunditias credentium reputauit. Suscepit autem (vos in honorem dei) quoniam ad hoc vos suscepit, vt iuxta præceptum eius videantur homines opera vestra bona, & glorificent patrem nostrum qui in cælis est.

Dico enim christum iesum ministrum fuisse circumcisionis propter veritatem dei ad confirmandas promissiones patrum. Gentes autem super misericordia honorare deum, sicut scriptum est Propterea & confitebor tibi in gentibus, & nomini tuo cantabo. Et iterum dicit. Letamini gentes cum plebe eius. Et iterum. Laudate omnes gentes dominum, & magnificate eum omnes populi. Et rursus elayas dicit. Erit radix iesse & qui exurget regere gentes in eum gentes sperabunt.

Vere suscepit vos christus, nam iudeos propter veritatem, gentiles propter misericordiam (Dico enim iesum christum ministrum fuisse circumcisionis) id est, ego cui indubitanter credendum est, ego qui non ab homine sed ab ipso christo didici, ego qui tantus apostolus sum (dico quia christus fuit minister circumcisionis) id est, apostolus & prædicator eorum qui sunt ex circumcisione, sicut ait, non sum missus nisi ad oues quæ perierunt domus israel & hoc propter veritatem dei complendam, qui loquutus fuerat abrahe & dauid quod ex eorum semine christus esset venturus (ad confirmandas promissiones patrum) id est, vt ratas & firmas redderet promissiones, quæ de eius aduentu factæ patribus in scripturis leguntur. Ad illos enim venire debuit, quorum patribus fuerat promissus. Non autem clausit deus fontem bonitatis suæ, etiam in alienigenas gentes, sed per eundem redemptorem misericorditer salauit. Vel pro eo quod circumcisionem in carne sua christus suscepit dicitur minister fuisse circumcisionis, vt aperte declararet quod ex femine abrahe veniens cui deus promiserat quia in femine eius benedicentur omnes gentes cõpleret in semet ipso quæ patribus fuerant promissa, vt per hoc gentiles intelligerent non esse penitus iudicandos eos qui in legis obseruationibus demorantur, cum etiam christus in carne sua circumcisionis minister, id est, obseruator extiret. Dico christum fuisse ministrum circumcisionis propter veritatem dei, (sed gentes dico honorare deum) id est, dico quod gentes ad fidem conuerse bonis operibus & religiosi moribus honorant deum (super misericordia (id est, de misericordia, misericordia superne a deo collata. Veritas enim in iudeis, misericordia in gentibus).

Veritas ibi, vbi erant eloquia dei, misericordia in illis qui dimiserant deum, & conuerterant se ad diaboli cultum, nullamque promissionem diuinitus acceperant & nullum iustitiæ meritum habebant. Ita per solam misericordiam vocauit deus gentes ad honorandum & glorificandum se, sicut in psalmo scriptum est, in persona christi (Propterea) id est, propter resurrectionem meam & ascensionem quia ab insurgentibus in me exaltabis me, a viro iniquo eripies me, o deus qui subdis populum sub me (propterea confitebor tibi in gentibus) id est tibi per me confitebuntur gentes (& nomini tuo cantabo) id est, cantantes faciam. Ostendit a gentibus maiores deo gratias referendas. Cui enim plus dimittitur, plus diligit. Et iudeis arrogantiam tollit, dum & gentium salutem similiter docet esse prædictam. Quod dominus ait (confitebor tibi in gentibus) declarat quia ipse confitetur in eis sicut & loquitur in eis vt pote in membris suis. Confessio autem non tantum peccatorum est, sed & laus dei. Et quod ait (cantabo) hoc est illud (canticum novum) de quo dicit alius psalmus, Cantate domino canticum novum, cantate domino omnis terra. Ipse quippe cantat in nobis, cuius gratia cantat in nobis. Intus est gaudium vbi vox laudis & canitur & audit, qua voce laudat qui gratis amandus est, toto corde, tota anima, & tota mente, amatorque suum accedit in se gratia spiritus sancti. Hæc de gentium salute, dauid in psalmo. Et iterum moyses in cantico deuteronomio, vbi nos habemus laudate gentes populum eius, iuxta septuaginta interpretes dicit (Letamini gentes cum plebe eius) id est, cum iudeis vnum ouile in christo factum gaudete. Et iterum dauid (Laudate omnes gentes dominum) quia auxit plebis sue numerum nobis omnibus associatis, & magnificate eum, id est, magnum & gloriosum vestris operibus ostendite, omnes populi iudeorum, id est, duodecim tribus & omnes familie israel. Et rursus esaias ait quod ad idem pertinet (Erit radix iesse) id est principium regalis familie, & ex hac radice erit christus qui exurget) a mortuis regere gentes) id est vt regat gentes per fidem & bona opera, & ideo gentes sperabunt in eum venturum ad iudicium, vt recipiant ab eo coronam glorie. Vel quia ipse christus in apocalypsi iohannis dicit, ego sum radix & genus dauid, ipse potius est intelligendus radix iesse, id est originem carnis e dauid, & maria trahens ex iesse (radix inquit, erit iesse) id est, erit filius iesse erit ducens genus iesse, & ipse erit qui de morte (exurget regere gentes) & (in eum) vt diximus (gentes sperabunt) vt cum redierit percipiant ab eo regnum.

Deus autem spei repleat vos omni gaudio, & pace in credendo, vt habundetis in spe & virtute spiritus sancti.

Pulchre qui dixerat in esaiâ scriptum esse quod in eum gentes sperabunt, subiungit (deus autem spei) velut si scriptum fuisset quod in eum gentes crederent, & adiecisset (deus autem spei) Deum autem spei inuocat super eos qui sperant in eum, a quo eis benedictionis munus præcatur augeri, quasi dicat. Ego scripturarum testimonijs ostendi vos tam gentiles quam iudeos per christum ad fidem pertinere, sed deus

ps. xvii.

Esa. xi. 2

ii. re. xx.
ii. d.
ps. xvii.
g.
Esa. xi. c
ps. ccvi. a
Esa. xi. c
Alias p-
pter hoc.
Ma. xv. c

Circumcisi-
onis mi-
nister
xps fuit
& quod;

ps. xvii.
g.

ps. ly. a.

Epi. Pauli.

sed deus qui potest omnia adimplere quæ dixi (deus spei) id est, qui dat spem vel in quo speramus (repleat vos omni gaudio) spiritali, ut nullus vestrum iam contristetur sicut solebatis in lite mutuo contristari, sed de profectu vestro & spe gaudeatis (& repleat nos pax) id est, concordia, in credendo, ne in vestra credulitate sit vlla discordia, sed pax adinuicem (ut abundetis) bonis operibus (in spe) futuræ remunerationis (& virtute spiritus sancti) qua nunc confortamini (Vel abundetis per opera bona) id est, certius speretis eternam beatitudinem, & abundantius in vnitatem (& virtute spiritus sancti) id est, abundantius repleamini eiusdem spiritus fortitudine, ut ad omnia sitis robusti.

Certus sum autem fratres mei, & ego ipse de vobis, quoniam & ipsi pleni estis dilectione, repleti omni scientia, ita ut possitis alterutrum monere.

Ne videretur omnes intelligere discordes, & ad corrigendum insipientes, remouet illud. Quod indeo incipit ut ammoneat perfectiores de correptione minorum, & inde preponit se exemplum qui laborabat de alijs. Et opus est ut hoc isti faciant, cum ipse alijs impeditus ad eos venire nondum possit. Moneo inquit, vos inuicem suscipere & concorditer viuere non tamen omnes (sed certus sum) de vobis maioribus (o fratres mei & ego ipse) qui ita loquor, quia non ego solus (sed vos ipsi pleni estis dilectione) qua velitis alijs prodesse (& repleti omni scientia) qua possitis implere quod vultis erga profectum aliorum (Repleti omni scientia) veteris & nouæ legis, & si non plenarie tamen ex parte, ita ut possitis alterutrum monere, id est, in tantum didicistis omnem scripturæ scientiam, ut possitis per eam inuicem alterutrum monere, ad bene agendum, nisi in vestra culpa remanseritis.

Audacius autem scripsi vobis fratres ex parte tanquam in memoriam vos reducens propter gratiam quæ data est mihi a deo ut sim minister iesu christi in gentibus sanctificans euangelium dei, ut fiat oblatio gentium accepta, & sanctificata in spiritu sancto.

Certus sum de vobis & vos scientia repletos esse noui, sed tamen audacius quam fortasse putaretis scripsi vobis o fratres, & scripsi ex parte. Cum nunc apostolus a quo scientiæ sermo nobis transfusus est, ex parte se dicat scripsisse, credendum est quod quamuis ipse alibi dicat ex parte cognoscimus & ex parte prophetamus, plura tamen & multo plura sciret quam scripserit. Tanquam enim ipse multa sciret, nec tamen auderet multa proferre (audacius) se fecisse dicit, ut saltem aliqua per scripturam eis dirigeret. Quod vero ait (tanquam in memoriam vos reducens) indicat fuisse quidem sibi iam sermonem de talibus, & se frequenter differuisse de ministerijs. Sed quia quæ solo sermone dicta sunt, facile interciperi posset obliuio, per hæc pauca quæ scripsit reuocat illos (in memoriam eorum) quæ latius sepe differuerat. Vel audacius scripsi vobis repræhendendo audacius quosdam vestrum male se ha-

bentium (scripsi dico) non quasi putans vos insipientes (sed quasi in memoriam vos reducens) id est, quasi faciens vos memores quid agere debeatis. Per laudem eos reuocat ad meliora more exhortantis. Vnde nec dicit se docere eos sed monere quasi quod sciatur, sed subterfugit animo. Vbi tamen latenter eos arguit quasi oblitos quod mente sedula retinere debuissent. Scripsi inquit vobis, & hoc (propter gratiam) apostolatus (quæ data est mihi) a deo, quasi dicat. Pro officio meo amittere non potui. Ob hoc data est mihi gratia ut sim minister christi in gentibus, id est, ut ministrem & seruam christo, prædicans illum gentibus. Non temere scribit, sed apostolus gentium constitutus, audet scribere omnibus gentibus. Sum minister christi quæ ipse non alius instituit, ego dico sanctificans euangelium dei, id est, exemplo meo sanctum ostendens quod cum tanta reuerentia ministro, ut fiat oblatio gentium accepta, id est, ut omnes offerantur domino tanquam acceptabile sacrificium cum in christum credentes, per euangelium sanctificantur. Vel fiat oblatio gentium accepta, id est, ut gentes quas offero sint acceptæ deo, fidei perfectione, & sanctificatione bona operatione in spiritu sancto, id est, in spiritus sancti gratia.

Habeo igitur gloriam in christo iesu ad deum. Non enim audeo aliquid loqui eorum quæ per me non efficit christus in obedientiam gentium verbo & factis in virtute signorum & prodigiorum in virtute spiritus sancti, ita ut ab hierusalem per circuitum vsque ad illyricum repleuerim euangelio christi.

Dixi quia sum minister iesu christi sanctificans euangelium dei. Igitur (habeo gloriam in christo iesu) cui ministro ad deum, cuius euangelium sanctifico (In christo gloriam istam habeo) quia nullus apud deum gloriam habere potest (nisi in christo) christus enim veritas & sapientia, & iustitia, & sine his nemo gloriam habet apud deum (Habeo gloriam in christo) & recte quia (non audeo) ut pseudo apostoli (loqui aliquid eorum quæ per me non efficit christus) id est, dedecus grande putarem si aliquid loquerer quod per me christus non operetur (in obedientiam gentium) id est, ut gentes ei obediant verbo meæ prædicationis (& factis meæ operationis in virtute signorum & prodigiorum) id est, potentia mysticorum, & simplicium miraculorum factorum (in virtute spiritus sancti). Quæ loquor inquit, non sunt alieni operis verba, nec aliorum gestorum laudator efficior, sed quæ christum per me fecisse noui hæc scribo vobis quæ per obedientiam gentium, verbo in me & opere expleuit, verbo doctrinæ opere autem signorum & prodigiorum. Signa appellatur in quibus cum aliquid sit mirabile indicatur etiam aliquid futurum. Prodigia vero, in quibus tantummodo mirabile aliquid ostenditur. Signa autem & prodigia quasi quæ vtrūque contineant dixit, Scriptura vero diuina interdum tenet istas proprietates, interdum abusiue, & prodigia pro signis, & signa pro prodigijs ponit. Hæc ideo per se facta dicit apostolus, ut probet se nihil minus posse quam priores apostolos, qui cum christo fuerant, in

Paulus
multo
plura sci
uit quā
scripsit.

Signa &
prodigia
quid ap
pellatur
esse.

rant. In virtute autem spiritus sancti potest illa potestas intelligi qua manus imponebat super credentes, & accipiebant spiritum sanctum, vel super infirmos & sanabantur. Ita inquit, operatur in me christus (ut ab hierusalem usque ad illiricum repleuerim euangelio christi omnes populos per circuitum) vel euangelium christi (repleuerim) id est, plene predicauerim (usque ad illiricum) que est regio magna, incipiens a principio europe, & habens provincias decem & nouem, ex quibus dalmacia, & ytraque pannonia, & epirus, & achaia, & macedonia, & thessalia.

Sic autem predicauimus euangelium hoc non ubi nominatus est christus, ne super alienum fundamentum edificarem, sed sicut scriptum est. Quoniam quibus non est annunciatum de eo videbunt, & qui non audierunt intelligent. Propter quod impediebar plurimum venire ad vos. Nunc autem ulterius locum non habens in his regionibus, cupiditatem autem habens veniendi ad vos ex multis iam precedentibus annis, cum in hispaniam proficisci cepero, spero quod preteriens videam vos, & a vobis deducar illuc, si vobis primum ex parte fructus fuero.

Repleui omnia euangelio per tam longua terrarum spacia, nec post alios id feci, sed (sic predicauimus hoc euangelium) ut omnes anticiparem, quia predicauimus illud (non ubi nominatus est, christus) id est, non in locis in quibus ab aliis predicatus fuerat (ne super alienum fundamentum edificarem) id est, (ne super fundamentum) fidei ab alio positum addere meę predicationis edificium, & alieni operis gloriam subripere viderer, sed sicut in ysaia scriptum est feci, ubi legitur. (Quia quibus non est annunciatum de eo) id est, de christo (videbunt) eum oculis cordis, et (qui) antea non (audierunt) predicationem de eo, (intelligunt) quę de ipso dicuntur. Secundum hoc prophetię testimonium obseruauit, diligenter apostolus, ut illis christum nunciaret quibus a nullo fuerat nunciatus, & illi de eo intelligerent qui a nullo ante didicissent. Nam quia sciebat pseudo apostolos sub nomine christi falsa dicere, quod postea corrigere maximi erat laboris, ideo erat sollicitus peruenire, & veritatem integre tradere ubi christus nondum erat nunciatus, utque verus de eo esset intellectus, festinabat gentes veritate imbui, quatinus contra pseudo apostolorum commenta cautos omnes faceret. Tot inquit gentibus predicauimus christum ignorantibus (Propter quod) id est, quia detinebar occupatione fundandi ecclesias, & in illis locis fundandi ubi nullum fidei fundamentum precesserat, dum per circuitum irem, & pseudo magistros praeuenirem (impediebar plurimum venire ad vos) quos sicut in principio epistolę dixi videre desidero (Sed nunc ulterius non habens locum) id est, causam morandi (in his regionibus) quia omnes noticia dei repleui, sed cupiditatem diu habens (veniendi ad vos

cum cepero proficisci in hispaniam) ad quā difficile itur a pseudo apostolis, & ideo tardare licuit spero quod preteriens videam vos. Videtur hęc in achaia positus dicere apud chorintum. Quę vtrique achaia vicina & coherens est macedonię. In quibus locis degens cum singula quęque peraggrasset euangelium predicans in his duntaxat finibus ubi christus antea non fuerat predicatus, & agnitione dei repleisset omnia, dicit se ulterius locum non habere in his regionibus, id est, nullū sibi superesse christi predicatione vacuum, & rebus iam adesse, quod desiderium suum videndi romanos debeat implere, quod conceptū ex multis annis gerebat, sed propter alios assidue conuertēdos, distulerat. Nec falsum loquitur qui se hispaniam profecturum pollicetur. Profectus est enim, sicut, hieronimus & beda ceterique doctores testantur. Vnde & narbonā præteriens quandam discipulū suum nomine paulum fertur ibi reliquisse episcopum. Peruenit igitur usque ad hispanias, & a mari rubro usque ad oceanū predicando cucurrit, imitans solis cursum ab oriente usque ad occasum, ut ante & terra deficeret quam studium predicandi. Quia ergo & apud hispanias pseudo apostolos peruenire festinabat, cū in hispania inquit, proficisci cepero, spero quod videam vos, quasi dicat. Ex me nil possum (sed ipso quod) deus dabit ut (vos videam) & hoc præteriens quia non indigetis longa mora, & alij, proprio indigent aduentu meo. Spero quod videam vos, & a vobis deducar illuc, si iterum vos preparatis ne me a ceteris retardetis, videlicet (si vobis primū, fructus fuero) id est, si primū de vobis fructū habuero, si primū de vestro fructu letatus fuero, & hoc ex parte, vestrū, id est, ex illis qui nondū talē fructū faciūt, qualē oportet. Quod autē spero quia præteriens videam vos non ita accipiendū est, quasi tam paruo amore erga romanos teneretur, ut eos transitu solūm, & alicubi perges iudicaret viuentes. Vnde subiūgit. Si vobis primū ex parte fructus fuero. In quo vtrique in ipsorum potestate videtur ponere, quādiu per eis debeat relaxare propositū alio peragendi, & hoc quodāmodo amorē ipsorum erga se iuvat & nutrit, ut ipsi insatiabiliter erga affectū teneantur apostoli. Sciāt etiā ipsū id habere propositi, ut non prius ab eis discedat, neque alio quā caritatis ipsorum gratia perfruatur, non tamē ex integro sed ex parte satis fiet eidē charitati. Præmonet enim quod præferenda sit eis necessitas euāgelizandi pluribus. Et bene his quos nondū secundū carnē viderat, & ad quos nondū in corpore venerat, præsentia sui & retardationē moderatius pollicetur. Desiderabilis enim suscipimus bona quę cito metuimus auferenda, securius vero negligimus quę nos diutius contenturos credimus.

Nun ergo proficiscar hierusalem ministrare sanctis. Probauerunt enim macedonia & achaia, collationem aliquam facere in pauperes sanctorum qui sunt hierusalem. Placuit enim eis, & debitores sunt eorum. Nam si spiritalium eorum participes facti sunt gentiles, debent & in carnalibus ministrare eis. Hoc igitur cū cōsummauerō, & assignaui eis fructum hunc, proficiscar per vos in hispaniam. Scio autē quē

i j yeniens

Achaia
vicina
est mace
donię.

Hierony
ac beda
testimo
nio. Pau
lus nar
bonā p
teries v
q ad his
paniā p
uenit.

Alias igitur.
i. co. ix. b
Alias aut
Alias
sciens.

Esaie. lli
d.

xxii. q. ii
c, beatus

Esaie. lli
d.

Epi. Pauli.

veniens ad vos, in habundantia benedictionis christi veniam.

Quandoquidem hic amplius non habeo locum & vos desidero, igitur nō indilate (proficiscar hierusalem) vt iude veniam ad vos (Proficiscar ministrare sanctis) qui rerū suarū venditarū precia, posuerunt ad pedes apostolorum. Et habeo quod illis ministrem, quia (probauerunt) id est probum iudicauerunt (macedonia & achaia) id est macedones & achaici, collationem facere, Non ego coegi, sed ipsi probauerunt facere, aliquam collationem pecunie, in pauperes sanctorum, id est, in illos sanctorū qui sunt pauperes in hierusalē. Nō em̄ oēs sunt pauperes, sed illi qui oīa vēdiderūt, & ad pedes apostolorū vt dixim⁹ precia posuerūt. Hic subtiliter & verecunde, dum laudat græcos, hortatur romanos, facilius enim deuorē mentes, ad bene agendū exēplis quam sermonibus inuitatur. Et qui p̄ miam dei viuunt, misericordes debent esse confratribus. (Probauerunt inquit facere rerū suarū collationē) quā sc̄tis egentibus mittant, quia (placuit eis) hoc facere, & merito (placuit) quia debitores sunt eorū. Similiter et romani sūt debitores eorū. Adeo vult apostol⁹ esse misericordes vt et hoc deberi dicat ab eo qui misericordiam expectat, Debitores sunt (Nā si gentiles facti sunt participes spiritaliū eorū) id est, spiritalium bonorum quæ habēt hēbrei qui p̄dicatores eis miserūt, debēt ipsi gentiles ministrare eis in carnalibus bonis. Isti se totos dederant diuinis obsequiis nihil mūdānū curātes, & exemplū bonæ cōuersatiōis dabant credentib⁹. Ideo q̄ gētiles qui non poterant omnia quæ mūdi sunt reliquere constituit illis apostolus tāquā stipendiarios prouinciales, vt ex rebus suis victū eis ministrarent. Et quia illis (hoc) placuit, igitur (cū) ego (cōsummauero) hoc ministeriū (& assignaui). i. sub si gnovniuscuiusq̄ ecclesie vel regiōis tradidero eis fructū hūc ex bona arbore natū (proficiscar p̄ vos in hispaniā) & ideo interi vos corrigere (p̄ vos trā sibo) nec iutiliter, sed (scio) id est, cert⁹ sū (qm̄ veniens ad vos, veniā in habūdātia b̄ndictiōis christi, id est multū vobis p̄dero. Hoc nō nisi p̄ sp̄m prophetiæ pollicetur. Supra hominē nāq̄ est scire de futuris quod nō solū in b̄ndictiōe christi, sed & in habundantia benedictionis venturus sit ad eos, vbi & venientis gratia, & suscipientium merita pariter designantur.

Obscuro igitur vos fratres per dominum nostrum iesum christum, & per charitatem spiritus sancti, vt adiuuetis me orationibus vestris ad deum, vt liberer ab infidelibus qui sunt in iudea, & obsequii mei oblatio accepta fiat in hierosolimis sanctis, vt veniam ad vos in gaudio per voluntatem dei, et refrigerer vobiscum.

Quandoquidem iturus sum hierusalem, ac deinde ad vos migraturus (igitur obsecro vos) vt si me vultis videre impetretis orando, vt possim liberatus ad vos venire. Obscuro vos per dominum iesum, & per charitatem spiritus sancti id est, quam spiritus sanct⁹ dat, vti dominum iesum diligitis, & si in vobis est charitas quā spiritus sanctus facit, adiuue-

tis ad dominum in orationibus, vt quod ego solus obtinere nequeo vestris adiutus orationibus obtineā. Multi em̄ in vnū dū cōgregātur vnanimēs fiunt magni, & multorū p̄ces impossibile est vt non impetrēt. Adiuuetis me vt liberer ab infidelibus qui sunt in iudea, ne me diutius teneāt, & salutem vestrā aliorūq̄ retardēt, nec victū quē sanctis de se ro tollāt. Orate (vt liberer) ab his incredulis (vt oblatio obsequii mei) id est, mihi iniūcti (fiat accepta) id est, sufficiens nō diminuta (sanctis in hierosolima) Vel (accepta) grata, & placēs eis, vt intelligēs charitatē meā erga se mecū vnanimēs gratias agāt. Magn⁹ enim mihi profect⁹ erit, si meo ministerio letificati, deū laudauerit. Orate vt hæc ita compleā sicq̄ venite possim ad vos in gaudio futuri profect⁹ vestri per volūtātē dei (& refrigerer vobiscū) id est, requiescā in pace & concordia vestra. Non enim refrigeriū habeo in vobis, si dissidēs fueritis. Licet per prophetiā dixisset iup⁹ quia veniēs ad vos in habūdātia benedictiōis xp̄i veniā, nihilomin⁹ tamē sciebat etiā in his quæ manifeste futura cognouerat orationem esse necessariā. Quæ vtiq̄ nisi fuisset adhibita, sequeretur sine dubio nō impleri quæ fuerāt prophetata: Quis ergo est qui hæc legēs vel audiēs quod paul⁹ deprecet eos qui romē sunt orare pro se cōtēnat orationes ecclesie postulare, etiā si inferiores meritis esse videant, hi a quibus oratio postulatur. Ecce enim paul⁹ apostolicis p̄dictis meritis, discipulos humiliter hortatur vt orent pro se. Notandū etiā quia sūt nūnuli qui dicūt, Quare laborarem⁹ bonis opib⁹ ad vitā peruenire, Nā si p̄destinati sumus sine dubio ad eam perueniem⁹. Quorū errorē destituit, dū romanos hortatur vt orent impleri ea quæ ipse per spiritū prophetiæ futura p̄dixerat. Deus enim multa sic p̄destinauit futura, vt sancti ea cū labore obtineant, & ideo qui laborare neglexerit, nō apprehendet illa. Videam⁹ quā validis quāq̄ religiosi sacramētis semp̄ astringat. (Obscuro) iquit (per dominū nostrū iesum christū, & per charitatē spiritus sancti, vt adiuuetis me in orationibus ad deum, vt liberer ab infidelib⁹ qui sūt in iudea) Nō tamē pati meruit ab incredulis ea pro christo quæ ad apostolatus eius gloriā pertinet, sed impediri vere ne diutius obstaculis retētus, vel minus gratū exhi beat sanctis ministeriū, vel desiderū ei⁹ quod erga romanos habet visēdos, diutius differat. Si em̄ hæc ita gesserit, tūc pro bene gestis gaudēs rebus cito veniet ad eos per volūtātē dei, & refrigerabitur cū eis, id est, requiescet in charitate, & bonis operib⁹ eorū. Ibi em̄ refrigeriū habet apostol⁹, vbi requiescit spiritus sanctus.

De⁹ autē pacis sit cū oībus vobis amen.

Ego inquit cito venire cupio. Sed siue cito siue tarde venero, de⁹ pacis sit cū oīb⁹ vobis, qui vos oīs in pace custodiat. i. xp̄s qui se vsq̄ i finē sc̄culi cū suis futurū pmisit. Pulchre autē i pace finiuit duob⁹ populis in cōcordiā reuocatis, ostēdēs quia nō nisi in pacificis de⁹ pacis i habitat. Ex hoc autē loco incipit multos proponere, quibus romani debeant credere. Nā subdit.

Caput decimū sextū

Commēdo autē vobis sororē nostrā phēbe quæ i ministerio eccl̄ie quæ ē cen-

Hic dāna tur error nōnullorū dicētiū frusta bōis opib⁹ vacādū p̄vita eterna si p̄destinati sint ad eā peruenire.

alias me am, cris vt eam

Alias hierusalem.

Ali. satis
Cencris
quid sit.
Phebe.
Mulieres
in mini-
sterio ec-
clesiasti-
co constitu-
untur.

ris vt eā suscipiatis digne i domo sc̄is & assistatis ei in quocūq; negotio vestri indigerit. Etenim ipsa quoque astitit multis et mihi ipsi.

Cēcris dici loc⁹ chorinto vicin⁹, id est, port⁹ chorinti. Phebe aut vt nobilissima & ditissima mulier erat, quē ecclesiā in loco cēcris sua substantia sustentabat. Et tūc tēpis p aliquo negotio romā pfecta ē, & ideo eā romanis cōmēdat apostol⁹ vt suscipiant eā digne sc̄is, vt dignū est sc̄os suscipi, & p eā fortasse misit hāc epistolā. Docet etiā feminas loc⁹ iste apostolica auctoritate in ministerio ecclesiē cōstitui, in quo posita phebe apostol⁹ nūc magna laude cōmēdat, enumerās etiā gesta ei⁹ p̄clara, & dicens quia intātū oib⁹ astitit, & in necessitatib⁹ p̄sto fuit vt etiā mihi ipsi i necessitatib⁹ meis apostolicis de notioe mētis astitit. Ostēdit etiā quia hi qui bono operi in ecclesiis dāt operā vicem recipere debent a fratribus & honorē, vt in quibuscūq; necesse fuerit, siue spiritalib⁹ siue etiam carnalibus officijs adiuentur, & honorifice habeantur.

Salutate priscam & aquilam adiutores meos i christo, qui pro anima mea suas ceruices supposuerūt, quib⁹ nō solus ego gr̄as ago, sed et cunctē ecclesiē gentium, et domesticam eorum ecclesiā.

Priscilla
uxor fuit
Aquilę.

Prisca quā in actib⁹ apostolorū priscilla nominat⁹ vxor erat aquilę. De his em̄ dicit lucas. Egressi ab athenis paulus, venit chorintū. Et inuenit quendā iudēū nomine aquilā ponticū gñe, qui nuper venerat ab italia, & priscillā uxorem eius eo quod p̄cepisset claudius discedere omnes iudęos a roma, accessit ad eos. Et quia eiusdem erat artis, manebat apud eos, & operabatur. Erāt aut sceno factorie artis, id est, artifices tabernaculorum, videlicet sutores. Creditur autem quod quia illo tempore pulsi ex vrbe iudęis per preceptū cęsar̄is chorintum venerant, rursū mitigata principis leuicia romā regressi essent quando paulus hanc misit epistolam. Hi ergo (adiutores eius in christo) id est, in christi prędicatione quia recte crediderant, & apostoli cū laboris se socios fecerant, vt & ipsi hortarent, ceteros ad fidem rectam. Deniq; apollo quamuis exercitatus esset in scripturis, ab his tamē in via domini diligentius est instructus. Quos & apparet iudęorū insidijs paulo periclitātē semetipsos subiecisse, vt ille liber abscederet. Et hanc eorū laudem ipse non silet, sed omnibus eā ecclesijs animi radam tradit. Supposuerūt inquit, pro anima mea ceruices suas, quibus non solus ego sed et cunctē ecclesiē gentium Merito em̄ gentium ecclesiē gr̄as agebant qui se ipsos morti obtulerant, vt doctor gentiū liber euaderet, & ad opus prędicationis excurreret. Vnde roman̄ eis obedire debent, quia pro exhortatione ad confirmationē eorum romam reuersi sunt (Hos) inquit, (salutate, & domesticā eorum ecclesiā) id est, familiam ipsorū, quia sanctitatem eorū imitatur.

Salutate ephenetum dilectū mihi, qui est primitiuus ecclesię asię in christo iesu. Iste primus omnium ex asia credidisse intelligitur

& ad romanorum confirmationē venisse romā. Sic & alij quos salutat apostol⁹, intelliguntur illuc venisse pro fratrum ædificatione.

Salutate mariā, quę multū laborauit i vobis.

Et hęc pro vtilitate ecclesię non exiguū, sed multum & magnum laborem instituit.

Salutate andronicū & iulianī cognatos & cōcaptiuos meos, qui sūt nobiles i apostolis, qui & ante me fuerunt in christo iesu.

Hi secūdū carnē cognati fuerūt pauli, & cū eo causa fidei captiuitatē ptulerūt. De quib⁹ & hoc fortasse potest intelligi qđ ex septuaginta duob⁹ discipulis domini fuerūt, qui & apostoli iure nominātur. Ideo (nobiles) dicuntur in apostolis, id est, in illis septuaginta duobus, qui & ante paulum fuerunt (in christo) id est, in christi fide. Vel ipsi duo fuerunt ante eum in christo, quia securi sunt priores apostolos, & ideo (nobiles in apostolis dicuntur) id est, inter prędicatores qui discipuli erant apostolorum.

Salutate ampliātum dilectissimum mihi in domino.

Quāuis nihil egregiū prę ceteris huic videat⁹ ascribi, tamē hoc ipsū qđ dilectissim⁹ est apostolo, manifestat eum laudabilē, & salutatione dignum esse.

Salutate vrbānum adiutorem nostrum in christo iesu & stachin dilectum meum.

Et istos salutatione dignos ceteris coniungit, sed vrbānum in laude pręfert. Illem enim adiutorem apostolorum (in christo) id est, participem apostolici operis, stachin vero (dilectū suū) id est, amicum proprium, & si non adiutorem dicit.

Salutate appellen probum in christo.

Hic & si nō specialis amic⁹ erat apostoli vel participis apostolici opis, tamē p̄tēptatiōes inuēt⁹ est fidelis in xpo. Intelligit em̄ p multas tribulationes patiet⁹ & fortis iustitias trāsisse, & ideo pb⁹ ab apostolo p̄nūciari, iuxta quod sup̄ius ait, quia tribulatio patiētia opatur, patientia autem probationem.

Salutate eos, qui sūt ex aristoboli domo.

Aristobolus fuisse cōgregator fratrū in xpo intelligitur. Cui⁹ factū sic probat apostol⁹, vt eos quos ille cōgregabat dignos salutiōe sua designaret.

Salutate herodionem cognatum meum.

Hic tantum cognatus apostoli dicitur, nullum eius euidenter meritum ostenditur, nisi quod religios⁹ in christo fuisse declaratur, cū ab apostolo salutat⁹.

Salutate eos qui sūt ex narcissi domo, qui sunt in christo.

Alias in domino.

Narcissus dicitur fuisse presbiter qui petegrinando confirmabat fratres exhortationibus. Et quia pręsens tunc nō erat, suos apostolus salutat. Quia vero non omnium illorum merita nouerat, dūceret qui sunt (in domino) id est, eos qui digni sunt salutiōe mea propter meritū quod habēt in dño. Salutate triphenā, & tripeosā, quę laborant in domino.

Labor istarum non pro hoc mūdo fiebat, nec pro vita pręsenti, sed pro spe quam habebant in dño. Intelligitur autem, in ministerio sc̄orū laborasse.

Epi. Pauli.

Salutate per fidam charissimam, quę multum laborauit in domino.

Hęc longe p̄ferat istis duabus quia & charissima dicitur, & non solum laborasse, sed & multum laborasse in domino asseritur.

Salutate rufum electum in domino, & matrem eius & meam.

Hunc credo sciebat apostolus esse de numero non multorum qui vocati sunt, sed paucorum qui electi sunt. Vel (electus id est, promotuserat ad ecclesiasticas res agēdas, vt in aliquo gradu honoris p̄esset. Cuius & mater tantū meritum habuit, vt etiā apostolus suam hanc nominauerit matrem, vnūq; cum eo partitus sit matris affectum, sicut iohannes cum christo. Eadem enim fœmina & rufi mater erat secundum carnem, & pauli secundum charitatē ac beneficentiā. Vel fortasse carnalis mater apostoli erat tunc rome degens cum ista.

Salutate asineredum p̄egontam hermam patroham, hermā & qui cū eis sūt fratres.

Isti quos nominat intelliguntur simul habitasse, & in christiana amicitia vnanimis fuisse, atq; famosi in religione & secū alios fratres habuisse, qui non tāti meriti erāt, vel tantę fame. Puto autē quod hermas iste scriptor sit libelli illi q̄ pastoris appellat.

Salutate philosophum, & iuliam, nereum, et sororem eius, et olimpiadem, et omnis qui cum eis sunt sanctos.

Et hi simul vnanimis erant, & qui nominatim exprimuntur maiores fuisse designantur. Omnis autē quos hucusq; salutauit, intelliguntur p̄lari fuisse Fide & meritis, vt eos iure deberent honorare romani, & credere verbis eorum.

Salutate inuicem in osculo sancto.

Vos ipsos inuicem salutate (in osculo) nō ficto, nō subdolo, nō libidinoso, sed (sancto) religioso, & casto (In osculo sancto) id est in pace xp̄i, vos salutate, vt nō simulata vel carnalia, sed religiosa sint oscula vestra. Ex hoc p̄cepto & alijs similibus, mos ecclesie traditus est, vt post orationē osculo se inuicem suscipiant fratres.

Salutant vos omnes ecclesie christi.

Per hoc dictū intelligi ē ecclesias posse dici, quę non sūt xp̄i. Vñ psalmista. Odiui ecclesiā malignantiū. Oim autē illorū locorū ecclesias dicit romanos salutare, vt crescāt in fide & religione.

Rogo autē vos fratres vt obseruetis eos qui dissensiones & offendicula p̄ter doctrinā quā didicistis faciūt, & declinate ab illis. huiusmodi enī christo domio nō seruiūt, sed suo vētri, & per dulces sermones & benedictiones seducūt corda inocetiū.

Nūc monet apostolus vt supra caueāt a pseudo apostolis, quasi dicat. Eos quos p̄misi salutate, & imitami, sed hos notare & vitare. Iussi vt illos salutaris, sed rogo vt istos caueatis (Rogo vos o fratres) filij matris ecclesie (vt obseruetis) id est, discernatis & notetis eos (qui faciūt dissensiones) id est, metum & sensuum discordias (& offendicula) id est, fra-

trum inuicem dissensiones, vt alius offendant aliū (vel offendicula) id est, culpārū p̄cipicia p̄parant, vt incautos ruere in opera nequitie faciant. Et hęc agunt p̄ter doctrinam quam vos a bonis p̄dicatoribus didicistis, quoniam talia opa transgressionis sunt sanctę doctrine quā accepistis. Idcirco obseruate eos & declinate ab illis. Et quare? quia (huiusmodi) homines in subdola p̄dicatiōe quā faciunt (non christo sed ventri suo seruiunt) quoniam non amore audientiū p̄dicant, sed intentione accipiendi ab eis cibos (& per dulces sermones) quibus venenum nequitie suę dulciter (infundunt) & per benedictiones, fallaces (seducunt corda innocentium) Hoc enī est propriū hereticorum, & eorum qui decipiunt audientes, vt dulciter eis loquantur. Semper infidiosa, callida, blāda est adulatio, pulchreque adulator apud philosophos definitur blandus inimicus. Possunt dulces eorum sermones intelligi peccatorum alleuationes, dum dicunt ea non esse graua, & securitatem peccandi p̄bent stultis promittentes eis impunitatem ex dei misericordia, crebroque benedictiones illis dant vt sancti eis appareant, Sicque seducunt, id est, seorsum a via rectitudinis ducunt corda innocentium id est, simplicium cauere nescientium. Non enim romanis tantum qui tunc in carne erant, sed magis omnibus vbique fidelibus vsque in finem sæculi iubet apostolus vt diligentius considerent & perspiciant, qui sint qui dissensiones & offendicula in ecclesiis generant. Dicit namque dissensiones & offendicula commouere, p̄ter christi doctrinam esse quam didicimus. Et ideo alienus a nobis sit, nec omnino recipiatur inter nos, quisquis certamina commouet quisquis seruit iurgiis, quisquis lites excitat, & studia contentionis exercet. Qui enim tales sunt, xp̄o domino qui est pax nostra non seruiunt, sed ventri suo potius obsequiuntur. Cur enim iurgia & lites in ecclesiis suscitentur. Spiritus sanctus p̄ apostolū nunc indicat. Ventris inquit gratia id est, questus et cupiditatis. Vnde & nonnulli circueunt domos loquentes ad gratiam cū omni deceptione adulationis, nō vt verbo dei edificent animas ad virtutes, sed vt p̄ adulationes dulcesque sermones p̄manere vt etiam proficere hortentur in viciis, laudantes & benedicentes ea quę correctio ne sunt digna.

Vestra enim obedientia, in omnem locum diuulgata est. Gaudeo igitur in vobis sed volo vos sapientes esse in bono, et simplices in malo.

Ideo inquit, vos moneo vt vitetis deceptores, quia non solum fides sed (& obedientia vestra) vti quę audita est, quoniam estis in capite mundi, & sic exemplo vestro iam alij corrumpi possent, si essetis seducti. Vel rogo vt eos vitetis quia leuiter obeditis, sicut vbique iam diuulgatum est. Subtiliter indiscretam, & facilem eorum obedientiam, non in omni re laudat sed diuulgatam dicit. Et ne eos rursum inobedientes efficeret, si hoc apertius corrigeret addidit (Gaudeo igitur in vobis) quasi dicat. Facile obeditis & hoc bonū est atque hinc gaudeo quia sic obeditis (Sed tamē volo vos sapientes esse in bono & simplices in malo) id est, volo vt sitis sapientes in bono discernēdo & sine aliqua parte mal,

Hermas scriptor fuit libelli qui pastoris appellatur.

Osculandi mos in ecclesia vñ sup̄ sit. ps. xxv.

Phi. iiii. d

Hereticorum officium Adulatoris quid dicatur.

Simplici-
tas, quasi
sine pli-
catione di-
cta,

Alias
sathanam.

Satha-
nas iterū
ta aduer-
sarius.

Alias fra-
ter.

Alias lu-
cas.

Timothe-
us cōfors
laborū a-
postolifu-
it, & ab
eodē pau-
lo epus
factus.

te mali, vt sapienter discernatis quibus bonum o-
bedientiæ præbere debeatis, ne si incaute peruer-
sis obedientes fueritis bono vestro se misceat ma-
lum duplicitatis. Non enim simplex vel duplex
erit quod egeritis, si & propter obedientiam bo-
num fuerit, & propter indiscretionem malum (Sim-
plices sitis in malo) id est, sine aliqua plicatione,
hoc est sine aliqua ammixtione, vel associatione
sitis, ne bono vestro se malum aliquod adiungat, sa-
pientes etiam in bono estote, vt bonum sapienter
& caute faciatis. Simplicitati enim adiungere pru-
dentiam deberis, quatinus sic securitatem de sim-
plicitate possideatis, vt circumspectionem prudē-
tiæ non omittatis. Simplicitas enim & ignorantia
quandam significat, vt sitis in malo simplici-
ces, id est, nescij, videlicet malū nescientes per acti-
onem.

**Deus autem pacis conterat sathanam &
sub pedibus vestris velociter.**

Volo vt sitis sapientes ad cauendum malum. Sed
(deus pacis) largitor & amator (conterat velociter
sathanam) id est, omnem qui vobis aduersatur in
via dei. Sathanas enim aduersarius interpretatur.
Quo nomine hostis antiquus designatur, vel qui-
libet peruerius, qui sanctis ad deum tendentibus
contraria molitur (Sed deus pacis eum cito conte-
rat sub pedibus eorum) vt suggestio antiqui aduer-
sarij, mox vt mentem ipsorum pulsauerit concu-
scetur & conteratur, atque in nihilum redigatur, &
omnis pseudo prædicator, vel quilibet pacis diffi-
pator, cito conteratur aut de mundo tollatur. Sa-
thanam sub pedibus ecclesiæ deus pacis contriuit,
quia membra eius in quibus ecclesiam persequeba-
tur ad fidem conuertens ipsi ecclesiæ subiugauit.

**Gratia domini nostri iesu christi vobis-
cum amen.**

Vt sathanas conteratur, gratia christi sit vobiscum
custodiens vos, & adiuuans.

Salutat vos timotheus & adiutor meus, &
lucius & iason, et sosipater cognati mei.
Saluto vos ego tertius qui scripsi hanc e-
pistolam in domino.

Timotheus cōfors laborum apostoli fuit, qui mul-
to tēpore cum eo ad prædicandū perrexit, & tan-
dem episcopus ab eo factus magna sollicitudine
gubernabat ecclesiam. Sed de lucio scriptum est,
quia erant in ecclesia quæ erat antiochiæ prophē-
tæ & doctores in quib⁹ barnabas & symeon qui vo-
cabatur niger & lucius cirenensis. Iason vero ille
est thessalonicensis, qui in actibus apostolorum le-
gitur, & sosipater berœensis. Hij inquit, vos salu-
tant. Ac si diceret. His estis curæ (Et ego qui scripsi
epistolam saluto vos in domino, tertius) nomine
non numero vt timotheus qui specialis adiutor de-
signatur primus intelligatur, deinde lucius & ia-
son, & sosipater quasi vnus accipiatur secundus,
sicque scriptor epistolæ tertius. Vel post iasonem
& sosipatrem tertius. Qui videlicet scriptor vel ip-
se apostolus est intelligendus, vel vt alijs visum
est notarius apostoli. Nam melius est vt tertius in-
telligatur nomen proprium (quia tertius) interpre-
tatur adiungens, id est applicans se.

Salutat vos gaius hospes meus, & vniuer-
sa ecclesia. Salutat vos erastus archarius ci-
uitatis, & quartus frater.

Ex his verbis apparet epistolam de corintho scri-
ptam. De hoc enim gaio dicit corinthiis. Gratias i. cho. ii
ago deo meo quia neminem vestrum baptizavi, ni-
si crispum & gaium. Et de erasto scribit ad thimo-
theum. Erastus remansit corinthi. Videtur autem
indici de gaio quoniam hospitalis fuerit, vt non
solum paulum, ac singulos quosq; aduentantes co-
rinthum hospicio receperit, sed & ecclesiæ vniuer-
sæ in domo sua couenticulum præbuerit. Hoc em
patenter innuere videtur apostolus qui cum dixisset
salutat vos gaius hospes meus, mox addidit &
vniuersa ecclesia. Illa videlicet chorinthiorum ec-
clesia, quæ apud gaium conueniebat. Nam & ioā-
nes cuidam gaio scribit qui forsitan iste est laudās
eum quia fratribus ministrabat. Erastus autem ab
archa dicitur archarius, quia dispensator ciuitatis
erat quasi curator, qui dictante iustitia ciuitatem
gubernabat maxime in moderandis pretijs.
Ad laudem ecclesiæ chorinthiorum scribitur de isto
romanis quod is qui princeps erat ciuitatis nō eru-
besceret in christum credere crucifixum, & creden-
tibus in eum salutationem dirigere. Hos omnes
apostolus enumerat nominatim in salutatione ro-
manorum, vt scirent quales & quanti viri congau-
derent bono incepto eorum.

**Gratia domini nostri iesu christi cum om-
nibus vobis amen.**

Tot & tanti salutationem vobis mandant, sed gra-
tia christi vobiscum maneat. Hoc paulo ante dixe-
rat, sed pre nimietate estimatis amoris repetit quod
valde exoptat.

Ei autem qui potēs est vos cōfirmare iux-
ta euangelium meū, et prædicationem iesu
christi, secundum reuelationē misterij tē-
poribus æternis taciti quod nunc patefa-
ctum est per scripturas prophetarū secun-
dum præceptum æterni dei ad obeditionē
fidei, in cunctis gētibus cogniti, soli sapi-
enti deo per iesum christum, cui honor est
et gloria in secula seculorū amen.

Ego vos in hac epistola sic instruxi & monui, sed
(ei qui potēs est vos confirmare) soli sapienti
deo sit honor & gloria in secula seculorum. Deo a-
quo sunt omnia dat gloriam, vt ceptū romanorū
quia potēs est dignetur complere confirmādo in fī-
de & charitate animos eorum, in quo epistolæ sū-
ma notatur (Ei sit gloria qui potēs est vos confir-
mare iuxta euangelium meum & p̄dicationē iesu
christi) id est, qui potest vos ad tantam perfectio-
nem ducere, quantam ego euangelizo, & quantā
christus prædicauit, & prædicādo instituit. Quod
euāgeliū & quæ predicatio (fit secūdū reuelationē
misterij. i. secūdū qd reuelatū est de occulto dei cō-
filio ipsū misterij incarnationis xp̄i (Misterij dico ta-
citi æternis tēpibus) Id est spatiis q̄ fuerūt ante mū-
di cōstitutionē, quia soli deo notū erat qd vnige-
nitus patris humanitatem pro hominū salute esset
assūpturus,

Erast⁹ ab
archa ar-
charius.
dictus, &
quasi ci-
uitatis cu-
rator.

Incarnat⁹
tionis mī-
sterij la-
tet. sc̄tōs

i iiii assūpturus,

Epi. Pauli.

assumpturus. Sed & facto iam mundo, tacitum est hoc mysterium christi incarnationis & humane reparationis, quia licet aliquatenus esset antiquis patribus notum, nulli tamen eorum plenarie fuit cognitum (Quod nunc patefactum est per scripturas prophetarum) id est, aduentu christi reuelatum est, scripturis prophetarum ab eo referatis, quæ testimonium dant huic prædicationi (Patefactum est) secundum præceptum eterni dei, id est, secundum quod præcepit deus, qui hoc ab eterno ordinauerat (Et est patefactum ad obeditionem fidei in cunctis gentibus) id est, ad hoc manifestum est, nunc in vniuersis nationibus ut omnes obediunt fidei bene operando (Mysterij) dico olim taciti alijs sed (cogniti soli sapientidei) quia & si sit hominibus modo reuelatum tamen soli deo cognitum est, qui solus nouit cur ita factum est. In quo reprimit apostolus inquisitores qui querunt cur distulit deus tantum, cur tot gentes perire permisit. Solus autem sapiens deus pater, & filius, & spiritus sanctus, quoniam trinitas vnus deus est. Qui propterea solus sapiens dicitur recte, quoniam solus secundum sapiens suam & substantiam sapiens est, non secundum accidentem vel accedentem participationem sapientie, sicut sapiens est rationalis quecumque creatura. Trinitas inquam est solus sapiens deus qui nec potuit vnquam esse insipiens omnino nec poterit, non per gratiam particeps sapientie, sed sapiens immobilitate nature (Soli igitur sapienti deo gloria sit per christum iesum) hoc est clara cum laude noticia, quia innotuit gentibus deus trinitas. Ideo per iesum christum, quia ut alia taceam ipse præcepit baptizari omnes gentes in nomine patris, & filij, & spiritus sancti, ubi præcipue commedata est huius indiuidue gloria trinitatis. Quod vero additum est cui ut diceretur cui gloria cum sufficeret si dictum esset ei autem gloria, inusitatam nostre lingue locutionem indicat, non iesum quem requiramus, vel de quo ambigamus insinuat. Quid sensui deperit si dicamus & gloria cui per iesum christum gloria, hoc namque est ei per iesum christum cui gloria, quod est cui per iesum christum gloria. Sed alter horum inusitat, alius vtitur ordo verborum. Vel dictum est, ei gloria cui per iesum christum gloria, siue ei gloria per iesum christum (cui gloria) ut intelligere mus eum qui in se ipso semper gloriosus est, per incarnationem & resurrectionem christi apud homines glorificari (Vel ei qui potens est nos confirmare) id est, trinitati sed gloria per iesum christum, cui iesu christo & secundum humanitatem (est honor & gloria) sicut in psalmo canitur, gloria & honore coronasti eum. Quod subiunxit (in secula seculorum) moris est scripturæ diuinæ immensitatem per hoc temporum designare (Vel in secula seculorum) in eterna secula quæ digniora erunt labentibus sæculis, sicut sancta sanctorum & cantica canticorum præstantiora sunt ceteris sanctis & canticis, vel sicut rex regum, & dominus dominorum ceteris regibus & dominis est prestantior (amen) autem quod interpretatur vere vel fideliter quasi ad confirmationem omnium quæ superius scripta sunt in fine posuit, per quod immaculato hebreorum sermone vera & fidelia esse, quæ sunt scripta signaret.

Explicit epistola pauli ad romanos.
Incipit epistola ad corinthios prima

Corinthus est ciuitas metropolis caput Achaie, decus gracie. Ad quam paulus veniens, multos ciuium conuertit ad fidem. Vbi & dominus ei nocte per visionem dixit. Noli timere, sed loquere, & ne taceas. Propter quod ego sum tecum, & nemo apponetur tibi ut noceat te, quoniam populus est mihi multus in hac ciuitate. Sedit ergo annu & sex menses docens apud eos verbum domini. Post cuius abcessum, subuersi sunt quidam eorum a pseudo apostolis, quidam etiam a mundano eloquio sectatoribus, nonnulli vero iudaicis traditionibus deprauati. Quidam etiam eorum attendentes dignitatem personarum in baptismo, putabant quod plures gratie & remissionis peccatorum accepissent, si a dignioribus & sanctioribus viris baptizati fuissent. Et per hoc se alijs præferre volebant, qui tam dignos baptizatores non habuerant. Multaque alia in eis erant scismata & vitia. A quibus omnibus intendit apostolus eos corrigere, & modum illos christianæ conuersationis docere, scribens ab epheso. Hæc epistola post illam ad romanos iure locata est, licet ante illam scripta sit, quia quisquis in fide iam instructus est de qua cum romanis agitur, debet consequenter a subrepentibus vitiis corrigi, & in virtutibus plenius informari sicut nunc corriguntur & instruuntur corinthii. Ob hoc etiam posita est hæc post illam, quoniam in materia quandam habet affinitatem cum illa. Ut enim illi de meritis suorum antecessorum gloriabatur, & suam saluationem non gratie deputabant, sed quidam legis obseruationibus, quidam vero facultati ingenii & libertati arbitrii, sic & isti de sanctitate suorum baptizatorum gloriantes & quicquid boni habebant illis ascribentes, alii alijs præferri volebant. Sed veniamus ad litteram.

Caput primum.

Paulus vocatus apostolus christi iesu per voluntatem dei, & sostenes frater ecclesie dei quæ est constituta in christo iesu, vocatis sanctis, cum omnibus qui inuocant nomen domini nostri iesu christi in omni loco ipsorum & nostro gratia vobis et pax a deo patre nostro et domino iesu christo.

Paulus interpretatur mirabilis. Et vere mirabilis doctor cui nullus comparari potest in scientia, mirabilis operarius qui plus omnibus laborauit. Hoc ergo nomine iam reddit attonitos auditores suos, & tanti nominis auctoritate comprimit, ne verbis sequentibus audeant contradicere, vel inobedientes existere. Qui & vocatum se dicit ut maioris appareat auctoritatis, quia non sicut ceteri ab hominibus est ad fidem vocatus, sed a christo ipso de celo. Qui etiam apostolus, id est, missus iesu christi, a quo audiuit, vade, ego longe ad gentes mitto te. Apostolus christi est per voluntatem dei, id est,

Epistola ista cur post illam ad romanos fuerit locata cum ista fuerit ante illam scripta

Pauli interpretatio.

ps. viii.

Amē dictio quid interpretat.

id est a christo missus ad gentes per voluntatē patris. Per quod tangit etiam illos quos neque christus miserat, neque per voluntatē dei predicabāt. Paulus talis & tāt⁹ scribit corinthiis (& sosthenes frater) Etiam istum adiungit ad confirmationem omnium quę scribit, quia magnę erat apud eos auctoritatis, utpote qui princeps ibi sinagoge fuerat, & ad fidem conuersus multas a iudeis persecutiones ante tribunal gallionis proconsulis viriliter sustinuerat. Paul⁹ & sosthenes scribunt ecclesię nō baptizantium, sed dei quę est chorinti. Ideo scribit ecclesię, quia adhuc singulis ecclesiis rectores non erāt constituti. Paulus ecclesię dei videlicet (sanctificatis) id est, baptismo regeneratis (in christo iesu) id est, infiguratione mortis, & resurrectionis christi iesu. (Sanctificatis in christo) nō in petro vel paulo, vel alio quolibet baptizatore, quia christus sanctificationem istam æqualiter operatur per omnes suos ministros, & ideo nulli gloriandum in meritis sui baptizatoris. (Ecclesię) se dixit scribere, & addidit (sanctificatis in christo) ut ostenderet omnem ecclesiam sanctificatam fuisse in christo, sed quosdam illorum post male cepisse cōuersari Scribit etiam vocatis prædicatione euangelica, & sanctis bona cōuersatione sua. Vel (vocatis sc̄tis) id est vocatis ad hoc ut sint sancti, hoc est ut nō recedāt a regula sanctitatis declinantes in aliquem errorē vel in malam actionem, vel etiam vocatis ab æterno diuinitus, id est prædestinatis ante mundi constitutionem, & sanctis in tempore cōuersationis suę. His scribit Paulus cum omnibus qui inuocāt nomē domini nostri iesu christi, (in omni loco ipsorum & nostro) id est cū cōuersis ad fidem iudeis iungit & gentes, quia salus ex iudæis est, ut in omni loco ubi gentes quę inuocant nomē domini, & ubi tales iudei sunt, similiter sint omnes vnū vel ita potius. Chorintiis scribit (cum omnibus qui inuocant nomen dñi in oī loco ipsorū) chorintiorū, .i. subiecto eis, hoc est cū oīb⁹ suffraganeis chorinti cū oībus qui sūt subiecti chorinto, ut metropolitane ciuitati. (Cū oībus qui deū inuocāt in oī loco ipsorum) chorintiorū, id est famulante illis & nostro, id est ad nos similiter pertinente, sicut ad eos. De nostro nanque apostolatu sunt illi qui sūt in locis chorinto subiectis, & ideo scribimus eis sicut chorintiis. Deum autem inuocat, qui suis præcibus nihil aliud ab eo quam ipsum deū quærunt. Qui enim inuocat deum ut diues fiat deum nō inuocat, sed illud quod vult ad se venire. Quid enī est inuocare, nisi in se vocare. Nam cum dicis deo da mihi diuitias, non vis ut deus ipse in te veniat sed vis ut diuitię veniant ad te. Quod vis ut ad te veniat, hoc inuocas. Si autem deum inuocares, ipse ad te veniret, ipsum haberes diuitias. Ergo illi qui propter secularia commoda, qui propter terrenam felicitatem inuocant deum, non inuocāt deū. Sed illi inuocant deum, illi inuocant nomē domini qui nihil ab eo quærunt nisi ipsum, qui hoc ab eo p̄e postulant ut ipse dignetur in eos venire, & in eis habitare, eosque templum suę glorię facere. Meritoque tales vbicunque maneant sociantur illis quibus scribit apostolus. Quos simul omnes salutatur dicens. (Gratia vobis sit) qua vobis peccata remittantur & virtutes conferentur.

(Gratia) lapsis ut resurgant, stantibus ut maneant (Et pax sit vobis) qua reconcilientur deo: qui per peccata eius facti sunt inimici, & qua stabiliter ei inherant qui non recesserunt ab eius amore. Quæ scilicet gratia & (pax sit vobis) non a baptizatoribus vris, vel ab aliis hominibus, sed (a deo patre nostro) qui nos in filios adoptare dignatus est (& a iesu christo) id est, saluatore rege domus nostre, id est, qui de potestate sathane nos eripuit, & suo dominio nos mancipauit. Serui namque eius sumus, licet pater eius nos in filios adoptauerit, quia ipse est filius per naturam, nos per gratiā. Ille creator, nos creatura. Ille sine peccato, nos liberati a peccato.

Gratias ago deo meo semper pro vobis in gratia dei quę data est vobis in christo iesu, quia in omnibus diuites facti estis in illo, in omni verbo & in omni scientia sicut testimonium christi confirmatū est in vobis, ita ut nihil vobis desit in vlla gratia, expectantibus reuelationem domini nostri iesu christi, qui & confirmabit vos usque in finem sine crimine, in die aduentus domini nostri iesu christi. Fidelis deus per quem vocati estis in societatem filii eius iesu christi domini nostri.

Hęc epistola cum ad vnus scribatur populū ciuitatis, pro varietate habitantium, id est sanctorum & peccatorum, nunc laudat eos, nunc corrigit, nunc docet, nunc reprehendit, ut vnusquisque in ea intelligat quid pro se, quid aduersum se dicatur, ut cum laudat eos sciant boni ad se verba dirigi, & cū reprehendit, sciant qui male egerunt ad se hæc dici. Ecce enim a perfectis inchoat quos multa laude prosequitur, ut post modum ad infirmos veniat quos reprehensus est. Alloquitur primo perfectos ostendendo eos commendatione dignos, ut qui hactenus boni permāserunt, meliores fieri studeant, & ceteri qui in aliquo errore deciderūt, erubescant & conentur ut his similes fiant. (Gratias inquit ago deo meo semper pro vobis, (Deo) qui omnium est, sed tamen speciali priuilegio sanctitatis quam mihi contulit meus est, (ago pro vobis semper gratias) quia quicquid boni habetis ab illo vobis datum esse scio non ab hominibus. (Gratias ago) in gratia dei (quæ data est) vobis, id est, propter gratiam quam deus cōtulit (vobis in christo iesu, non in petro vel paulo. Gratia enim data est in christo, quia hoc cōstitutum est a deo, ut qui credit in christo saluus sit sine opere, sola fide, & gratis accipiat remissionem peccatorum. Nec hoc solum isti perceperāt, sed & carismata spūalia fuerant illis multa diuinitus cōcessa. Verē magnagratia vobis data est in christo (quia diuites in illo facti estis) in omnibus donis spūalibus, ut abundetis omnibus diuitiis spiritualibus. Et suppono partes aliquas diuitiarum, scilicet (in omni verbo) id est, in omni genere linguarum, ut græca & latina, & hebraica lingua, ceterisque linguis omnibus

Ad thes.
sa. v. d.

Sosthenes i epistola pauli quare adiungit

Deū q̄s dicatur i uocare

Epi. Pauli.

Scriptu-
rarum in
telligen-
tia confi-
stit in hi-
storicali
mystico,
& mora-
li sensu.

guis omnibus loqui possitis. (vel in omni verbo) id est, in omni modo predicandi paruulis tenuiter, & mediocribus mediocriter, ac perfectis perfecte, & in omni scientia, id est, scripturarum intelligentia, quæ est secundum historicalem, & mysticam, et moralem sensum. Ditati estis in omni verbo prædicandi, & scientia intelligendi (sicut testimoniū christi), id est, quod christus de semetipso moriendo & resurgendo testatus est, (confirmatum est in vobis.) id est in vestra vita, in vestris moribus. (Ita) estis donis omnibus ditati (vt nichil desit vobis in vlla gratia spiritus sancti, quia prophetiam habetis genera linguarum, virtutem curationum, & cetera carismatū dona. Nichil deest vobis quod necesse sit habere, quia si non habetis omnia quæ habent apostoli, omnia tamen habetis quæ necesse est vt habeatis. (Ita repleti estis vt nichil vobis desit) vobis dico expectantibus, id est, cum desiderio postulantibus, & digne paratis excipere reuelationem domini, quando reuelabitur in flamma ignis ad iudicium veniens & apparebit omnibus. Hanc reuelationem impii timent & venire nolūt, pii vero qui propter meritum bonæ conuersationis suæ sperant se cum christo regnatos, totis desiderijs cupiunt vt reueletur quia sperāt in eius reuelatione ad visionem gloriæ eius pertingere. Et ideo infatigabiles in bonis operibus perseverantes expectant eam, & cauta circumspectione inuigilant, ne cum venerit reprehensibiles in aliquo inueniantur. Sic expectatis reuelationem domini in qua ipse bonis & malis se in iudicio manifestabit. Qui & per auxilium gratiæ suæ faciet vt ab expectatione non deficiatis, quia confirmabit vos in virtutibus & bonis operibus vsque in finem: id est, vsque ad obitum vniuscuiusque vestrum. (Confirmabit) inquam vos in bonis (sine crimine) id est sine vilo criminali peccato, vel animi vel carnis. Nonnulli enim expectāt reuelationē domini quasi de iusticia securi, & tamen in criminibus manēt, id est, in inuidia, detractatione, odio, dissensione, & his similibus. Sed vos ab his & talibus immunes dei gratia conseruabimini (in die aduentus domini) id est, vt in illo die sine vilius criminis reatu inueniamini. Qualis enim quisque moritur, talis in illo die inuenitur. Et etiam mortis dies est vnicuique dies aduentus domini, sicut ipse declarat dicens. Vigilate quia nescitis qua hora dominus venisset venturus sit. Alacri animo confisus de spe isto rum apostolus, securus est, quia inuolati vsque in diem nouissimum erunt. Qui enim inter tot discrimina sensuum, & perturbationes diuersitatum mutari non potuerunt, proculdubio se in sua bonitate permansuros ostendunt. Quos dum laudat apostolus, ceteros qui errore pseudo apostolorum damnati fuerant inuitat. Dum enim istorum fidem & sanctitatem prædicat, illos ad penitentiam vocat. Dixi (quia vos confirmabit vsque in finem.) Et vere (confirmabit) quia (fidelis) id est, verax est (in promissis suis deus) quia fideliter reddet quicquid promissit. Promissit salutem eternam & beatam vitam cum angelis sine fine, & hereditatem immarcescibilem, gloriam sempiternam, dulcedinem vultus sui, donū sanctificationis suæ in celis, resurrectionem a mortuis, vbi nullus deinceps moriendi metus erit. Talia promissit, & in horum redditione fi-

delis erit, quia sine mendacio reddet ea illis quibus promissit. (Fidelis deus per quē vocati estis) quia qui auersos vocauit, iam facilius confirmabit. (Vocati estis in societatem) non modo apostolorū vel angelorum, sed etiam (filii eius) vt sitis participes hereditatis & gloriæ quā possidet filius eius. Hoc enim dedit vobis esse, quod credidistis christum, esse filium dei, vt vos quoque efficeremini filii dei mansuri in eadem dignitate in qua manet christus. Societas enim fraternitatis est. Et vos fratres eius & socii facti estis, quem dei filium firmiter credidistis. Hucusque præfatio cum laude. Hinc iam diffentionis causam exequitur subdendo.

Obsecro vos fratres, per nomen domini nostri iesu christi, vt id ipsum dicatis omnes, & non sint in vobis scismata, sitis autem perfecti in eodem sensu & in eadē scientia. Significatum est enim mihi de vobis fratres mei, ab his qui sūt Cloes, quia contentiones sunt inter vos. Hoc autem dico quod vnusquisque vestrum dicit. Ego quidem sum Pauli, ego autē Apollo, ego vero Cephe, ego autem christi, diuisus est Christus?

Si qualiter quid dicatur & quibus dicatur non vigilanter aspicitur, valde periculosum est. Verecundæ etenim mentes si quas fortasse culpas admiserint, leniter arguendæ sunt, quia si apertius increpentur, franguntur potius quam erudiuntur. Quod nunc bene demonstrat apostolus, qui cum chorinthios cognosceret pro amore personarum in scisma te diuisos, eorum verecundiæ consulens, locutionē suam eis a gratiarum actione & laudibus incepit. Et quos in omni verbo, & in omni scientia laudauerat, quibus nichil deesse in vlla gratia dixerat, paulisper loquens ad increpandum leniter veniens diuisos erga seipsos reprehendit. Et quorū prius salutē narrauerat, postmodum vulnera patefecit. Peritus enim medicus vulnus secundum vidēs, sed egrum timidum esse conspiciens, diu palpauit, & subito percussit. Prius blandam manum laudis posuit, & postmodum ferrum increpationis fixit. Ni si enim verecundæ mentes fuerint palpando reprehensæ, ita vt ex aliis rebus audiant quod in consolationem sumant, per increpationem protinus ad desperationem cadunt. Non autē metitus est apostolus, vt prius eis nihil deesse in omni gratia diceret, quibus postmodum dicturus erat vnitatem deesse. Sed quia erant inter eos quidam omni gratia repleti, & erant quidam in personarum fauoribus scissi, cæpit, vt dictum est a laudibus perfectorum, vt modesta inuectione ad reprehensionē pertingeret infirmorum. Et in hoc quoque ad medicum nam cordis, a medicina corporis vsum traxit. Nam cum feriendū vulnus medicus aspicit, prius ea membra quæ circa vulnus sana sunt palpat, vt post ad ea quæ vulnerata sunt leniter palpando perueniat. Cum ergo paulus perfectos in Chorinthiis laudauit, sana membra iuxta vulnus tetigit. Cū vero infirmos de diuisione reprehēdit, vulnus in corpore percussit. Sed iā verba eius tractem. Videat enim dicere.

Pro

Aduentus
dñi vni-
cuique di-
es est
mortis.
Matthæi
xxiii, d.

Verecun-
dæ mētes
leniter
arguendæ
sunt, si
fortā cul-
pas ad-
miserint

scismata
non esse
Paul⁹ ad
monet.

Christus
quō dic-
tus sit di-
uisus,

Pro perfectis qui in bono permanserunt gratias ago, sed vos qui seducti estis & meritis hominum gloriamini. Obsecro per nomen domini nostri iesu christi qui vos solus redemit, & in cuius nomine baptizati estis (vt id ipsum dicatis omnes.) Id est ipsum videlicet quod dicunt illi quos laudauit (dicatis omnes) vos vno ore & non sint in vobis id est, inter vos, vel in cordibus vestris (scismata) id est diuisiones. Hec scismata intelliguntur aliorum in fide diuisiones dum diuersa sentirent quia cum deberent omnes dicere se esse christi, dicebat alius, ego sum Pauli, alius ego sum Petri. Non sint in vobis scismata, sed sitis perfecti in eodem sensu id est, in eadē voluntate, in qua sunt illi quorum laudē prēmisi (& in eadem sententia) id est in eadem scripturarum intelligentia in qua sunt illi. Vel id ipsum dicatis, id est vnam fidem catholicam omnes pariter loquamini, (& nō sint in vobis scismata) id est metium aut verborū diuisiones (sed sitis perfecti in eodem sensu) quem vobis tradidi de xpo, vt omnes perfecte sentiat in eo solo gloriandum non in hominibus (& in eadem scientia) quam vobis de christo tradidi, vt perfecte sciatis vos eius sanguine redemptos, & in eius nomine per baptismum sanctificatos. Potest sensus ad christi diuinitatem referri, scientia vero ad humanitatem, vt vos omnes eundem sensum atq; intellectum, de eius diuinitate, & eandē scientiam de humanitate firmiter teneatis, quatinus omnes simul idē de diuinitate & humanitate illius credatis. Hæc ideo dico quia (significatum est mihi de vobis) per literas (o fratres) ab his qui sunt cloes id est in illo loco qui sic vocatur (quia contentiones sunt inter vos) quāuis auersi fuissent fratres tū vocat eos apostolus, vt per id non dissentirent ab eo cui conuentus fratrum qui habitabāt cloes intimauit quia contentiones essent inter eos per quos manifestabatur diuersitas mentis eorum de disciplina dominica (Fratres illi significauerunt mihi vestras contentiones) Nec solum illas scio, sed etiā verba que dicitis (Sed hoc dico quod vnusquisque vestrum dicit) id est nullus ex vobis est qui non dicat vnum horum quæ subiicio. Nam ali⁹ (quidem dicit ego sum Pauli alius autē ego sum Apollo) id est filius peritissimi doctoris, alius vero (ego sum Cephe) id est petri, alius autem qui solus sapit, dicit ego sum christi. Sicque diuisi estis in partes, ac si alii ex vobis essent pauliani, alii appollani, alii petriani, alii christiani. Et ita secundum vos (diuisus est christus) quasi dicatur. Multos facitis christos, id est datores gratiarum. Vel qui operatur idem in omnibus diuisus est dum creditur in isto plus gratiæ operari, in illo minus. Vel (diuisus est) id est abscissus, & separatus est a vobis, qui carpat vestrum erat, quia ab illo vos subtraxistis, quādo meritis hominum causam vestræ salutis ascribere cepistis. Errorem quidem ostendit apostolus sed auctorum nomina non prodidit. Neque enim in loco stabant, sed circuibant ad euerisionem simplicium, Nam hii quos nominauit, sine dubio boni erant doctores, sed horum specie falsos apostolos tangit. Si enim in his gloriandum vetat, quāto magis in malis doctoribus quorum doctrinam prauam in subiectis significat. Inter eos tamē hos

perseuerantes designat, qui dicebant se christi esse non hominis quos superius laudauit, & ad horum similitudinem alios inuitat. Diuisum autem christum dixit, quia gloriā eius homines sibi partiti sunt sicut heretici qui se aut fotinianos aut arrianos vel manicheos vocari non hortuerunt. Nam & chorinthii diuersis hereticorum nominibus subiici ceperant, vt viderentur loco christi homines venerari. Qui diuersa de christo accipiunt, christum diuidunt. Vnus enim hominem tantum accipit christum, alter deum purum sine corpore profitetur. Alius per prophetas prædictum christum dicit, alius negat prophetas de christo locutos. Cum ergo christus vnus sit deus & homo, isti sibi dum alius aliud, & alius aliud de eo vendicat, diuidunt christum.

Nunquid paulus crucifixus est pro vobis, aut in nomine Pauli baptizati estis. Gratias ago deo meo quod neminem vestrum baptizauit nisi Crispum et Gaium ne quis dicat quod in nomine meo baptizati estis. Baptizauit autem et Stephanus domum. Ceterum nescio si quem alium baptizauerim.

Non debetis dicere ego sum Pauli, quia (nunquid Paulus crucifixus est pro vobis) vt vos sanguine suo redimeret & auctor salutis esset (aut in nomine Pauli baptizati estis) vt inuocatio nominis Pauli mūdaret vos a pētis i baptismō. Nequaquā paulus sed christus pro vobis crucem iustus pro iniustis pertulit, & non in Pauli sed in christi nomine baptismum suscepistis. Modeste & humiliter sanctus apostolus zelans ecclesiam, sed sponso non sibi & hortans eos qui voluerūt dicere, ego sum pauli, ego Apollo, ego cephe, suam personam potius assumpsit quam calcaret & contemneret, vt christū glorificaret. Repulit a se, sed vt mittat ad christum. Non vult a sponsa amari pro sponso. Idcirco seipsum maluit contemnere ad commendandum christum, ne forte si alios nominatim contemneret ideo putaretur eorum refutare personas vt suā commendaret. Si inquit pro vobis christus mortuus est: & in nomine eius sanctificationem baptismi percepistis, quomodo ad eius iniuriā nunc gratiam & beneficium ipsius imputatis vlli hominū. Nam quia de baptizatoribus gloriamini (gratias ago deo ex hoc quod neminem vestrum baptizauit nisi Crispū & Gaium) qui nō sunt de cōtentione vestra, non quod malum sit baptizare: sed (ne quis dicat quod in nomine meo baptizati estis,) de quo magis gloriaremini. Nō solum nō estis in nomine meo baptizati sed nec in meo ministerio, & inde gratias ago deo meo qui me noluit huius occasionem esse erroris. (Non baptizauit nisi Crispum) archisynagogum (& Gaium) qui nobiles erant, & imprimis crediderunt, nec gratiam baptismi deputabant vlli hominum, sed soli Christo & intelliguntur ex illis esse qui superius sunt laudati. Nec solum hos baptizauit, (sed & domum Stephanæ

Crisp⁹ &
Gaius q
nobiles e
rāt a pau
lo sūt ba
ptizati,

Epi. Pauli.

Stephanæ) id est familiam illius nobilis matronæ de quibus in postremis epistolæ huius dicitur, quoniam sunt primitiæ achæie, & in ministeriū sancto-
rum ordinauerunt seipfos. De his inquit certus sum quod eos baptizauit, sed præter hos (nescio si quæ alium ex vobis baptizauit.) Per quod ostendit se non esse saluatorem. Nam si aliquos saluaret, a se iustificatos non ignoraret. Baptizasse se quosdā dicit, non tamē eo modo quo ille cōsueuit baptizare quo dictū est. Hic est qui baptizat. Baptizauit enim Paulus tāquam minister, nō tanquā ipsa potestas. Baptizauit autem christus tanquā potestas. Et potuit hanc potestatem seruo dare, sed noluit. Si enim daret hanc potestatem seruis, id est vt ipso esset, quod domini erat, tot essent baptismi quot serui, vt quomodo dictum est baptismus iohannis, sic diceretur baptismus petri, baptismus pauli, baptismus iacobi, & cæterorum. Ergo ne tot baptismi dicerentur quot essent serui qui baptizabant accepta potestate a domino, sibi tenuit baptizandi dominus potestatem, seruis ministeriū dedit, vt in illo spes, esset baptizatorum a quo se baptizatos cognosceret. Noluit ergo serui spem ponere in seruo. Et ideo sibi soli retinuit hanc potestatem. Quā si vellet potuit vel alicui vel vnicuique seruatorum suorum dare, vt tanta vis esset in baptismo serui quantam vim habet baptismus a domino datus, sed noluit. Ideoque non differt siue bonus siue malus, cui contingit ministeriū baptizet, quia quisquis sit minister christus est dominus qui baptizat, propter quod tantum valet baptismus per hominem, cōtemptibilem, quantum per apostolum datus.

Nō enim misit me christus baptizare sed euāgelizare. Nō in sapientia verbi, vt nō euacuatur crux christi. Verbum enim crucis pereuntibus quidem stultitia est, his autem qui salui fiunt, id est nobis, virtus dei est. Scriptum est enim. Perdā sapientiam sapientium, et prudentiā prudentiū repro-
babo. Vbi sapiens, vbi scriba, vbi cōquisitor huius seculi. Nonne stultā fecit deus sapientiam huius mundi: Nam quia in dei sapientia nō cognouit mūdus per sapientiam deū placuit deo per stultitiā prædicationis saluos facere credentes.

Ideo tam paucos baptizauit, quia nō ad hoc missus (Nō enim xps) cuius ego minister sum (misit me baptizare, sed euāgelizare) id est prædicare. Quā maius est euāgelizare quā baptizare, quia nō omnis qui baptizat idoneus est euāgelizare. Quia igitur & minores possunt baptizare qui sapientiam & virtutem prædicandi nō habent, ideo nō baptizare missus sum ne retardaret a prædicatione, sed euangelii semina spargerē. Quo dicto illi humiliatur quibus corinthii multum dabāt eo quod ab illis baptizari fuerant, dum innotescit non magnū esse baptizare (Missus sum euāgelizare, & hoc nō in sapientia verbi,) quia prædicatione christiana non indiget pompa & cultu sermonis. Ideoque piscato-

tores hoīes imperiti electi sunt, qui euāgelizarent, vt doctrinæ veritas ipsa se cōmenderet teste virtute, ne hominū versutia, & caliditate humanæ sapientie acceptabilis videretur, non veritate, sicut disciplinæ ab hoībus inuentæ, in quibus nō ratio non virtus, sed verborū compositio quæritur. Ac per hoc gloriā suam quærit, qui fidem xpi verbis exornare studet: quia obscurat illā splendore verborum, vt nō illa, sed ille laudetur. Sicut & pseudo apostoli ne stulti viderentur prudentibus mundi, in sapientia hoīm prædicabant xpm, deuitates ea quæ mūdus in nobis stulta iudicat: vt neque incarnatū dei filiū & de virgine natum docerēt, neque morte eius homines saluari prædicarēt, neque carnis nostræ futurā resurrectionē, quia mūdus sapien-
tiæ ratio iudicat hæc stulta. Hoc enim habet phisicalis sapientia, quod deus non fiat homo, quod inuisibilis non fiat visibilis, quod immortalis non fiat mortalis, quod virgo concipere & parere non possit, quod mori nō possit auctor vitæ, quod mors vnus nō possit multos viuificare, quod mortuus aperto sepulchro resurgere nequeat, quod verum corpus humanū clausis ianuis intrare non possit in domū. Nos autem hæc omnia, de xpo prædicamus. Ideo apostolus nō in sapientia hominū euāgelizat, quæ (sapientia est verbi) id est locutionis ornatæ, secundū dialecticā & rethoricā. (Nō sum missus inquit euāgelizare in sapientia verbi) id est vt secundū humanam calliditatē verbis cōpositis auditores ad fidē argumentando cogerem, sed simpliciter veritatē omnibus annūciarem. Ideo nō in sapientia verbi hominū (ne euacuatur crux christi) id est ne vacua, ne ociosa putetur passio xpi, sed plena hominum redemptione & salute. Si enim possibilis naturalis per liberū arbitriū iussit sibi (quæ admodū seculi sapientes dicunt) & ad cognoscendū quomodo viuere debeat, & ad bene viuendū, ergo xps gratis mortuus est, & crux eius ab oī vtilitate vacua est. Sed impossibile est crucem eius vacuum ac superfluum esse, quia salus humana nō nisi per crucem illam poterat euenire. Ergo stulta est sapientia verbi secularis, quæ hoc ignorauit. Vere euacuaretur crux in sapientia verbi, quia (verbum crucis) id est prædicatione crucifixi xpi (est) id est videtur esse (stultitia pereuntibus) id est sapientibus mūdi quorum sapientia perit, ac falsa ostenditur, & ipsi dānandi inde sunt, quia spēs salutis in cruce christi non constituūt. (Stultitia) enim videtur illis dei filiū dicerere crucifixum, & ideo sunt in perditione quia sic inferne morti non sunt erepti. Incredulis & pereuntibus est stultitia, sed his qui salui fiunt id est nobis credentibus (est virtus dei) ipsa crux. Credimus enim non infirmitatem esse, crucem christi sed virtutem, intelligentes mortem vitam in cruce, cuius signum qui habent sunt fortes salui fiunt, quia teneri a morte non possunt. Non enim in verbo crucis christi dicitur aliquid vbi virtus & fortitudo christi non appareat, quia moriendo mortem vicat, & diabolū atque infernū, & peccatū, hominēque liberauit, & ignem portæ paradisi sanguine suo extinxit credentibus, omniaque mundi regna superauit, & regnū celorum aperuit. Nulla ergo est tanta virtus quanta est in omnibus quæ de christo crucifixo dicuntur.

Non prædico

Ioh. i.

Esa. xxix,
Abdic. j.
Esaie
xxxiii.

Non prædico in sapiëntia verbi ne taliter erux eua
cuetur, quæ euacuaretur si aliquo modo præter illi
us sacramentū ad iustitiā vitæ æternā peruenire
homines posse diceretur, quia scriptum in Esaya
quod deus perditurus esset sapiëntiā mundi. Ideo
enim nō misit me dominus euāgelizare in munda
na sapiëntia, quoniam ipse sicut scriptura testatur
prædixerat quod eā non reciperet in predicatione
euāgelica, sed perderet & reprobaret de collegio
predicatorū suorū unde ait, (Perdā sapiëntiā sapiētū
& prudentiam prudentiū reprobabo) Nō suam sa
piëntiam deus in eis perdit & reprobavit quā ipse do
navit, sed quā sibi arrogant qui nō habēt ipsius.
Notandū em sapiëntiā talē esse in subtili excogi
tatione rerum, prudentiā vero in expolita ipsarū
sermone explanatione. Vel sapiëntiam qua de deo
humanis rationibus disputant, & incarnationem
mortemque eius velut stultam contemnunt, pru
dentiā vero quam habent in moribus, vel qua
excogitat ad aliquid probandum. Et deus perdi
dit, id est irritam fecit & destruxit (sapiëntiam sa
piëntium) atque reprobavit (prudentiam pruden
tium) quando fecit illa quæ illi negant posse fieri,
& piscatores ad prædicandum misit. Vbi enim fe
cit ut dei filius incarnaretur de virgine & crucifi
geretur pro humana salute, obuiauit sapiëntiæ sa
piëntium & destruxit eā. Et vbi illiteratos & idio
tas fecit predicatoribus ut per eos simplicibus ver
bis ad fidem conuerteret dialecticos & rethores,
reprobavit a sua predicatione prudentiā prudentiū, &
astutiā moresque eorū reiecit, Sciendū vero quod
hęc sententiā iuxta hebraicū sic dicitur in Esaya de
populo iudeorum. Peribit sapiëntia a sapiëntib⁹
eius, & intellectus prudentium abscondetur. Quod
completum est post aduentū domini quando vno
eodēque tempore succensa est hierusalem, templū
quod destructum, & omnis maiorum scientia abla
ta. Nam quia sapiētes illi⁹ populi xpm qui est dei
sapiëntia nō receperunt, perit ab eis omnis sapien
tia eorum. Et quia prudentes astutis machinatio
nibus studuerunt contra eīdem sapiëntiā dei,
inter homines corporaliter conuersanti, abscondi
tus est ab oculis cordis eorū omnis intellectus quē
habebant in scripturis ne scilicet xpm reperiant
qui in litera continetur. Quod & huic loco episto
læ multum congruit, quia ex illis infatuatis docto
ribus iudeorum erant pseudo apostoli cōtra quos
nunc Paulus agit qui se per mundum sparserant
loquentes in sapiëntia mundi ad subuersionē eo
rum qui nuper ad fidem venerant. Post propheti
cum vero testimoniū subdit apostol⁹ (vbi sapiēs)
&c. Ac si dicat, Ita olim prophetatum est, & nostro
tempore videmus illud cōpletum. (Nam vbi est
sapiēs) id est, in qua ecclesia de iudeis aut gentili
bus aliquis rhetorum vel dialecticus est prædica
tor euangelii constitutus? Si enim prædicator
in ecclesia esse voluit, sapiëntiam sæculi abicere
oportuit. (Et vbi est electus ad prædicandū (scri
ba) id est qui de moribus vel artib⁹ præcepta dat
aut libros componit. (Et vbi est electus ad docen
dum in ecclesia (conquistor huius sæculi) id est qui
secreta nature rimatur? Scribe sunt naturalium &
moralium librorum auctores, & artium secularium
scriptores, id est de ipsis artibus præcepta dantes
Conquistores autem sæculi, qui constellationibus

agi mundum credunt, & duodecim signis ortus &
occasus fieri decernunt, nihil omnino sine horum
motu putantes fieri posse, qui sapiëntia sua cōqui
runt & discutiunt atque inuestigant de occultis re
bus ac naturis singulorum. Sapiēs generale vo
cabulum vtriusque est. Hos reprobatos & adnihi
lato esse perhibet apostolus, nō quod doctrinam
eorū ex toto improbet, in multis em concordat sa
cris literis, sed quia quēdā senserunt & scripserunt
contraria christianæ religioni, & maxime de cul
tura pluralitatis deorū. Tales nō recipit deus, sed
stultos fecit. Insultat ergo apostolus sapiëntiæ &
astutię probatę falsę, & reprobatę, cum dicit, (vbi
sapiēs, vbi scriba, vbi conquistor huius sæculi)
quasi dicat, Nihil valet taliū astutiā, & est inuēctio
in iudeos & gentiles. Nā iudeorū scribę & legis
doctores dñi filium habere stultum putant credi.
Simili modo quotidie & gratis istud risui depu
tant. Sed iudei quia hoc nō tā aperte in lege signi
ficatum est, dissidunt. Gentiles vero quia mūdi ra
tio istud non recipit (nihil enim dicit posse gigni
sine cōmixtione duorū) stultum iudicant. Sed vbi
sunt inquit tales dogmatizatores, quasi dicat. Cō
fusi sunt & retrorsum pulsi: vel in nihilū redacti.
(Nonne stultam fecit deus sapiëntiam huius) id
est quę est secundum rationes (huius mundi) vtiq;
stultam fecit eam, faciens ea quæ illa dicebat non
posse fieri. Et ita quæ se sapere putabat inuenta
est, insipiens. Quod enim illa impossibile iudica
bat, possibile declaratum est. (Stultam fecit deus)
talem sapiëntiā, quia p stultitiā dedit salutē cre
dentibus, (Nam quia in dei sapiëntia) hoc est, in
luce diuinitatis filii dei (mūdus) id est quilibet mū
di amator, vel mundanæ sapiëntiæ sectator per su
perbam sæculi sapiëntiam (nō cognouit deum) quā
creatorem inuenire non potuit, multiplicibus dis
putationibus & solertissima inquisitione qua per
uenit ad inuestigationem creature (propterea pla
cuit deo saluos facere credentes per stultitiā præ
dicationis) id est per rem prædicatā quæ stulta vi
detur, hoc est, per incarnationem & humilitatem
filii sui. Verbum quippe dei sapiëntia est. Sed stul
titiā huius sapiëntiæ, dicta est caro verbi, Vel quia
carnales quique per carnis suę prudentiam pertin
gere non valebant ad sapiëntiam, (per stultitiā
predicationis) id est per carnem verbi prædicatā
sanarent. Et hoc est quia in dei sapiëntia nō cogno
uit mūdus & cetera, Ac si dicatur, Cum deū qui est
sapiëntia nequaquā per sapiëntiā suā mūdus inue
niret, placuit ut deū hominem factū per humani
tatis stulta cognosceret, quatinus eius sapiëntia ad
nrā stulta descenderet, & lucē supnę prudētię luto
carnis suę illuminata, nrā cecitas videret: sicut ille
cēc⁹ qui luto sup oculos accepto illuminatus est.

Quoniā & iudei signa petūt, & gręci sapi
entiā querunt, nos aut prædicamus chri
stum crucifixum, iudeis quidē scandalū
gentibus autem stultitiā. Ipsi autē vo
catis iudeis atq; gręcis, christū dei virtutē
& dei sapiëntiā. Quia quod stultū est dei
sapiëntius est hominibus, & quod infir
mum est dei, fortius est hominibus.

Cōquist
tores sē
culi qui
dicantur

Iohā. ix.

dist. xxx
viii. c. si
iuxta. l.
vi. dist.
c. nasci.

Scribe
qui sint.

Epi. Pauli.

Numeri
xvii.
Ione. ij.
& math.
xij

Ideo mundus nō cognouit per sapiētiā deū, quia iudæi signa potētię quærunt, consueti ab antiquo, & græci sapiētiā, utrū quod prædicatur natura patiatur, & nos cōtra prædicamus xpm crucifixū quod nō est iudæis signū potētię, sed scādālū, quia irascuntur cōtra præcones rubore sceleris sui, & gentilibus est stultitia, qm̄ secundū mundanā rationē nō congruit vt deus p hominibus moreretur. Et hoc est (iudæi signa petunt). i. nō phisicas vel argumentosas ratiōes, sed miracula postulat, & nō diffidunt posse fieri cōtra naturā, sed an factū sit quærunt, scientes virgam aaron aridam germinasse, & fructum attulisse, sciētes Ionā post tres dies de vētre piscis viuam exiisse, & alia multa diuinitus facta esse, & ideo signa cōsueuerunt petere. (Græci vero sapiētiā quærunt) quia nolunt audire ea que mundi rationē nō possibilia sunt, qm̄ cōtra naturam nihil posse fieri putant, & ideo secundū phisicas rationes diligēter, inquirunt si possit fieri qd̄ audiunt, eam quæ ingenio hoīs sapiētia videatur inuenire cupiūt. Iudæi & gentiles sic agunt, sed (nos contra prædicamus christum crucifixum, iudæis quidem scandalum, gentilibus autē stultitiā.) Iudæi enim turbantur & indignantur, atq; irascuntur, dū audiunt dei filium predicari eū quem ipsi crucifixerunt. Gentiles vero stultitiam putant mortalem potuisse mori & eum qui i potestate habebat persecutores vna voce prosternere pertulisse ab illis se flagellari, conspuī, teneri, spinis coronari, crucifigi. Stultum quippe gentilibus videtur vt pro hominibus auctor vitę moreretur, quia hoc mundanæ sapiētiæ nō congruit: (Christum crucifixum) pro mūdi redemptione (prædicamus) quod vt diximus (scādālū iudæis) incredulis est. & (stultitia græcis.) Sed ipsis iudæis atq; græcis qui hoc prius putabant scādālū & stultitiā (vocatis) id est postquam sunt ad fidem vocati, vel conuersi, vel (vocatis) ad vitam nō communi vocatione sed qua soli prædestinati sunt ante mundi principium vocati, prædicam⁹ (christū dei virtutem) quia mortuus vicit (& dei sapiētiā) qua prudenter fefellit diabolum. (Virtutem) nūc ad signa retulit apostolus propter iudæos (sapiētiā) autē ad doctrinam propter græcos, id est gentiles. Hæc enim virtus sufficit iudæis signa quærētibus si crediderint, & hæc sapiētia sufficit græcis sapiētiā petentibus. Credentes enim intelligent hæc signa virtutis in xpo, quod mors eius mortē nostrā destruxit, & mortuus ipse vitam nobis dedit eternam. Græci quoq; si crediderint in eo videbunt magna sapiētiæ documenta. & suam secularem sapiētiā intelligent esse stultitiā. Videbunt em̄ quā prouido & sapiēti consilio nos qui per superbiam cecideramus, ipse per humilitatē suam erexit. Ob hoc etiam vocatur christus dei virtus, quia per ipsum omnia fecit deus, & dei sapiētia, quia per ipsum cognitus est deus. Vnde & apparet idem fili⁹ coetern⁹, & coequalis patri. Cum em̄ ipse filius sit dei virtus, & dei sapiētia, si aliquando fuit de⁹ si ne filio, fuit sine virtute & sapiētiā, i. fuit infirm⁹ & insipiens. Item si quis dicat quod dei virtus sit minor illo, aut eius sapiētiā minor illo, magnam deo cōtumeliā ingerit, cum nec quilibet homo potens id sibi dici equanimiter ferret. Nec mirū

si christus crucifixus est credentibus dei virtus & dei sapiētia (quia quod stultum est dei) id est, humilitas, & passio (sapiētius est hominibus) id est quam homines possint videre & esse (& quod infirmum est dei) id est incarnatio (fortius est hominibus) quia victus vicit mortem quam nullus gigas euasit, Quia nos cum ad diuinā sapiētiā venim⁹ sapienter facimus, ipsa cum ad nos venit ab hominibus superbis quasi stulte fecisse reputata est. Et nos cū ad illam venimus, cōualescimus, ipsa cū ad nos venit quasi infirma existimata est. Serpentis sapiētia decepti sumus, dei stultitia liberamur. Sed sicut vocatur sapiētia erat autem stultitia cōtemnentibus deū, sic ista quæ vocatur stultitia sapiētia est vincentibus diabolum. Non enim vere stultitia est, sed ab hominibus dū rationi mundanæ non cōuenit putatur stultitia, cum sit ratio specialis: Nam hæc stultitia superat omnes sapientes quia salutem humano generi sapienter reddit quā nullus sapiētium inuenire sciebat. Hæc inquit stultitia omnē hominū sapiētiā supergreditur, quia qui sapiētia sua liberari non poterant per crucis misterium saluātur. Sed & infirmum dei nō est infirmū, quia infirmitas christi magna victoria est. Vicit enim fortem armatum qui vicerat omnes, & ideo fortior est hæc infirmitas dei cunctis hominibus: quia superauit illum qui cunctos superauerat, & mortem quam nec gigantes euadere potuerunt crucifixi infirmitas vicit.

Luc, xj

Videte enim vocationē vestrā fratres quia nō multi sapiētes secūdū carnē, nō multi potentes, nō multi nobiles, sed quę sunt stulta mundi elegit deus vt confundat sapientes, & infirma mūdi elegit deus vt confundat fortia, & ignobilia mundi & contemptibilia elegit deus, & quę non sunt, vt ea quę sunt destrueret vt nō gloriatur omnis caro in conspectu eius. Ex ipso autem vos estis in christo iesu, qui factus est nobis sapiētiā a deo & iusticiā, & sanctificatio & redemptio, vt quemadmodum scriptum est, qui gloriatur, in domino gloriatur.

Le pbe, c. penul.

ij. co. xi

Vere stultum & infirmum dei est sapientius & fortius hominibus, quia in vobis potestis hæc experiri, insipientes enim & infirmos vos vocauerunt. Nam [videte vocationem vestram] id est, videte p quos vocati estis (quia nō multi) ex illis sunt (sapientes secundum carnem) id est, secundum humanā sapiētiā [non multi potentes] secūdū seculi potentiam, non multi nobiles, secundum carnis nobilitatem. Et primo nulli ex vocationibus fuerunt tales. Non multi forsitan propter se dicit, qui solus inter apostolos secularium literarum peritus, terrenarum opum diues rome dignitatis parētela cōspicius fuit, qui tamē hæc nihili pedit, nec vsus est eis. Erāt iā & aliqui pdicatores facti ex illis q fuerāt sapientes secundū carnem, & potentes & nobiles sicut dionisius ariopagita & alij. Vel ita [videte vocationem vestram] id est, in vobis ipsis probate quod

bate qđ dico quia nō multi ex vobis (sapiētes secū-
dū carnē) vocati sūt ad fidē, sed potius pauci sapiētes
crediderūt. Per superbiam enī sapiētię secularis multi
sapiētię dei contēpserūt esse subiecti. Vix em̄ istius
modi hoīes ad fidē possunt adduci. Nec multi potē-
tes ī hoc seculo vel nobiles inter vos ad xp̄m sūt vo-
cati. Difficile em̄ potētes & nobiles ac diuites & mul-
to his difficili⁹ eloquētes credūt deo. Obcecat enim
mēs eorū diuitiis & opib⁹, atq; luxuria vel superbia
& circūdati vitiis nō possunt videre virtutes, simpli-
citatiq; scripturę sc̄tę, nō ex maiestate sensuū sed ex
vilitate verborū iudicāt. nō multi tales vocati sūt (sz
quę stulta sunt mūdi). i. ignaros hoīes mūdane sa-
piētię (elegit deus) vt per eorū doctrinā (cōfundat)
.i. erubescere faciat, & ad insipientiā redigat (sapiē-
tes seculi). (Cōfundunt em̄ sapiētes dū ea quę ip̄i ne-
gāt vidēt multos cōfiteri. i. partū virginis & crucem
filii dei & resurrectionē a mortuis, ceteraq; similia.
Stulta mūdi elegit de⁹). i. ineruditos liberalib⁹ disci-
plinis, & oīno quātum ad seculi doctrinas ptinet im-
politos, nō peritos grāmaticę, nō armatos dialecti-
ca piscatores fecit suos p̄dicatores, vt videlicet cun-
ctis ī eis ostēderet, qđ ad vitā credētes populos, non
sermo, sed causa suaderet. Et infirma mūdi. i. paupe-
res, & impotētes elegit de⁹, vt p̄ eorū virtutē (cōfun-
dat fortia). i. supet & erubescere faciat potētes. Nā
dū elati diuites nouas virtutes ī humilib⁹ p̄tōrib⁹
aspicerēt, eorū quorū pri⁹ cōtēnebant vitā, postmo-
dum obstupuerē miraculis. vnde mox pauidi ad sua
corda redeūtes extimuerūt sc̄titatē ī miraculis quā
despexerāt ī p̄ceptis. Per (infirma) ergo cōfusa sunt
fortia, quia dū ī veneratiōe vitā surgit humiliū, ela-
tio cecidit supborū (Et ignobilia mūdi & cōtēptibi-
lia). i. hoīes ī hoc mūdo plebeios & abiectos (ele-
git de⁹, & ea q̄ nō sunt). i. nō cōputātur, sz illos ho-
mines qui nihil esse videbant (vt ea quę sūt). i. ma-
gna putabant (destrueret). i. vīcēdo humiliaret. Ele-
git esgo idōctos, infirmos, ignobiles & paupes. nō q̄
reliquit sapiētes firmos, nobiles & diuites. Sed, si ip-
sos primos elegisset, merito sapiētię suę, vel potētię
seu nataliū aut diuitiarū suarū sibi eligi viderent at
que ī flatu de his reb⁹ salutē humilitatis nō reciperēt
Si ei primo sapiētes elegisset, doctrinę eorū merito
elegisset illos putaret, & ita illorū sciētia laudaret &
laus xp̄i minueret. Si potētes elegisset, videret eos
merito dignitatis eorū elegisse, et similiter diuites
merito diuitiarum. Et ideo istos quę de semetip̄s
ī semetip̄s poterāt gloriari nō quidē omisit nec cō-
tēpsit, sed aliquātulū distulit, & illos pri⁹ eligere ma-
luit, q̄ nihil ī seip̄s habebant vñ gloriari possent.
Quia nimirū ad p̄dicandū tales venire debuerūt q̄ de
laude, pp̄ia nihil haberēt, vt tāto soli⁹ veritatis co-
gnosceret esse qđ agerēt quāto & apte cerneret, q̄a
ad hoc agēdū p̄ se idonei nō fuisset, tales ergo primi
tus elegit vt p̄ eos humiliaret ceteros, & ad fidē ad-
duceret (vñ nō gloriē oīs caro). i. oīs hō (ī cōspectu
ei⁹). i. corā ipso (vel nō gloriē oīs caro ī cōspectu ei⁹
.i. ī fenull⁹ gloriē eū cōspiciens. Nō gloriē vtiq;
de meritis suis. Nō em̄ gloriam iniusti q̄ nō hñt) vñ
nec iusti quia ex ipso hñt vnde, nec hñt gloriā suā nī
si ip̄s cui dicūt gloria mea & exaltās caput meū. Ac
p̄ hoc ad oēm hoīem ptinet siue iustū siue iniustū qđ
nūc dictū ē vt nō gloriē oīs caro ī cōspectu ei⁹, s. ne
que de meritis neq; de sapia, neq; de potētia, neq; de
nobilitate, nec de diuitiis, aut alia re pp̄ia, q̄sq; glo-
rietur, Null⁹ ex se pōt gloriari, sed vos ī deo gloria-
mini quia ex ipso (deo, i. ex ip̄s dono (estis ī xp̄o

iesu nō ex vobis) Ex eius gratia p̄cessit vt sitis ī
xp̄o nō ex vris meritis, quia ei⁹ p̄positū fuit vt ef-
fctis mēbra xp̄i. Si ergo ex ipso estis) nolite illos
āmirari quos ipse nō elegit. (In xp̄o estis q̄ factus
est vobis sapia) vt ei⁹ p̄cipitatione sapiētes effice-
remur percipiētes ab eo sensū prudētię, & fact⁹ ē
nobis (iustitia) vt nos ei⁹ participatiōe iustificare-
mur p̄ opera virtutū (& sc̄tificatio) vt nos sc̄tifica-
ret ī baptismo faciēs īmunes a p̄tō (& redēptio
vt nos redimeret p̄ nobis seip̄s dādo. [Sapiētia
ergo nobis fact⁹ est]. id est illuminās nos ad verita-
tem & dei cognitionē. & quia prius iustificat bo-
na operatione per hoc iustitia quia pri⁹ emundat
ī baptismo & hoc q̄a pri⁹ redemit sua passiōe. Ip-
se qui ī se ipso est, eterna & icōmutabilis sapiētia,
etiā nobis fit sapiētia cū nos ei⁹ p̄cipatiōe effici-
mur vtiq; sapiētes ad recte sapiēdū. Ita ipsa cū
ī se sit ipsa iustitia q̄ viuūt ī se ip̄a & icōmutabilē
vīuit etiā nobis fit iustitia cū nos ei⁹ coherētes iuste
vīuim⁹, & tāto magis min⁹ ne iusti sum⁹, quāto il-
li magis minusue coherem⁹. Similit̄ cū ipse sit ī se
ipso eterna sc̄titas, etiā nobis fit sc̄tificatio cū nos
sc̄tificat sui p̄cipatiōe, fact⁹ ē ergo nobis adeo (sa-
piētia, & iustitia & sc̄tificatio) quia nos ad illū cō-
uertimur tēporaliter. i. ex aliquo tēpore vt cū illo
maneam⁹ ī eternū, & ipse ex quodā tēpore verbū
caro factū est & habitauit ī nobis. Hęc oīa nobis a
deo fact⁹ est, vt q̄ gloriatur nō ī se sed ī dño glorie-
tur, sicut scriptū est, i. hie. Nō gloriē sapiēs ī sa-
piētia sua, & nō gloriē fortis ī fortitudie sua & nō
gloriē diues ī diuitiis, sz ī hoc gloriē q̄ gloriatur
scire & nosse me, quia ego sū dñs qui facio miseri-
cordiā & iudiciū & iustitiā ī terra. Videte quē ad-
modū nobis abstulit gloriā, vt daret gloriā. Abstu-
lit nrām, vt daret suā. Abstulit inanem vt daret ple-
nā. Abstulit nutatē, vt daret solidā. Quātū enī glo-
riā nrā fortior & firmior q̄ ī deo ē quā q̄ ī nobis. nō
ergo gloriētur q̄sq; ī sapiētia sua vel ī fortitudie,
vel ī diuitiis, aut huiusmodi rebus, sed si gloriari
voluerit (gloriētur ī dño) i. facit mīam & iudiciū &
iusticiā. Ille ei⁹ ī solo dño gloriat̄ q̄ cognoscit nō su-
um, sed illi⁹ esse, nō solā vt sit, sed etiā vt nō nisi ab
illo bene sit, & q̄ iōib⁹ q̄ facit nō suā sed dñi gloriā
q̄rit. Et idō gloriādum est, ī dño, quia non pote-
rit confundi qui gloriatur ī eo, confundetur autē
qui gloriatur ī hoc seculo, vel ī se ipso.

Caput secundum

Et ego cū venissē ad vos fratres, veni nō
ī sublimitate sermōis aut sapiē annūciās
vobis testimoniū xp̄i, nō enī iudicaui sci-
re me aliquid īter vōs nisi christū iesū, et
hūc crucifixū. Et ego ī infirmitate et ti-
more et tremore multo fui apud vos et ser-
mo meus et p̄dicatio mea nō ī persuasibi-
libus hūanę sapiētię verbis, sed ī ostēsi-
one sp̄s et virtutis, vt fides vestra nō sit ī
sapiētia hominū, sed ī virtute dei.

Dixi superi⁹ q̄a infirmos & stultos p̄dicatores ele-
git de⁹. (Et ego) quoq; talis apparui vobis, q̄a ve-
niēs ad vos veni (nō ī sublimitate sermonis). i. nō
ī rethoricis & dialecticis disputationib⁹ vt arrisi-
ciose & cōposite p̄dicarē vobis scđz logicā nec ī su-
blimitate

Per hęc
sanctifi-
catio per
prius re-
deūt sua
passione
per hoc
redēptio

hie. i. x.

Epi. Pauli.

blimitate (sapiētiae), i. hūanarū rationū scdm phisicā, qđ laudatis i pseudo apostolis, qđ eloquentiā suā cōmēdāt prauā doctrinā suā, & p sapiētīā mūdi euacuāt crucē xpi. (Nō i sublimitate sermōis aut sapiētīe veni) sed poti⁹ i humilitate, qđ qui min⁹ cap acib⁹ sublimiora loquit⁹, nō illorū vtilitatē sz sui ostērationē facit. Veni (ānūciās vobis testimoniū xpi), i. qđ de ei⁹ incarnationē, passiōe, & resurrexiōe testati sūt pphetæ, vel qđ ipse de semetipso moriēdo & resurgēdo testat⁹ est, aut qđ nos apostoli testamur de illo. Veni inquā nō i sublimitate secularis eloquētīe vel sapiētīe, quia nec in sublimitate illi⁹ qđ de deo est. Et hoc feci ex iudicio. (nō em̄ iudicaui me aliqd scire iter vos) qui min⁹ capaces vos videbā (nisi iesū xpm, & hūc crucifixū), i. nisi saluatore regē, & hoc p crucifixionē, qđ est dicere. Quia vos capere diuinitatis ei⁹ misteria non posse pēsaui, sola vobis infirma humanitatis eius locut⁹ sum, hoc em̄ inter illos apostol⁹ nesciebat, qūo ipsi pillū scire nō poterāt, & hoc solū se scire dicebat qđ eos per illū scire oportebat. Eo autē genere locutiōis nescire quis p̄ dicit quod occultabat quō dicit fossa ceca qđ occulta est. In xpo autē crucifixo nō parua sciētia est, sed multa in eo discenē & maxime qđ vet⁹ homo noster simul crucifix⁹ est vt euacuaret corp⁹ p̄ti & vltra nō seruiam⁹ p̄tō. Nā ad ei⁹ crucē pertinet qđ etiā nos i ei⁹ corpe crucifigimur mūdo, vbi intelligi oīs cohercio malarum cōcupiscentiarū. Ac per hoc fieri nō pōt vt eis qui cruce xpi informant⁹ furta adulteria vel alia crīa permittant⁹. Oīa em̄ vicia carnis ac spūs viuificat crux xpi, vt viuere faciat invirtutib⁹, quia & ipse pro p̄ctis nostris crucifix⁹ est vt nos redimeret ab oī iniquitate, & cruciatib⁹ eternis saluaret. Hęc & alia multa discunt⁹ in xpo crucifixo. Ita humilia & infirma vel vobis p̄dicaui (& ego) & humilis & infirmus fui qđ apud vos fui (in infirmitate), i. quasi nulli⁹ essem virtutis aut potētīe vel (in infirmitate), i. in tribulatiōe (& timore), i. anxietate animi (& timore) corpis ppter afflictiones penarū, xpm em̄ in stultitia humanę sapiētīe p̄dicās, odiū mihi iudæorū atq; gētiliū, & p̄secutiōes puocabā, quasi rē vanā anūciās, & deū mortuū p̄dicās, & dū ita cōuersarer vobiscū, (sermo me⁹) de morib⁹, (& p̄dicatio mea) de xpo, vel sermo priuat⁹ corā paucis, & p̄dicatio publice corā oib⁹ (nō fuit i pluriabilibus verbis humanę sapiētīe), i. in verbis qđ phūanā sapiētīā suaderēt credere quod dicebā sed fuit (in ostensione ipūs & virtutis), i. i eo quod ostēdebā me habere spūm sctm religiose viuēdo & pphetādo, & per manū ipositionē ipiū aliis ipetrādo & ostēdebā me habere virtutē miracula faciēdo. Ideo sic feci (vt fides vestra) nō sit fūdata (i sapiētia hominū, sed i virtute dei, i. scđm hūanā sapiētiam nō querat rationes eorū qđ debet credere, sed oīa i putet virtuti diuinę possibilia, sciēs deo nihil, esse impossibile.

Sapiētīā autē loquimur iter p̄fectos. Sapiētīā nō hui⁹ seculi, neq; p̄cipū hui⁹ seculi qui destruūtur. Sed loquimur dei sapiētīā i mysterio quę abscondita est quā sp̄parauit deus ante secula i gloriā nostrā quā nemo p̄cipū hui⁹ seculi cognouit. Si ei⁹ cognouissent, nūquā dominū glorię crucifixū

sent. Sed sicut scriptū est quod ocul⁹ nō vidit nec auris audiuit, nec i cor hoīs ascendit, quę preperauit deus his qui diligūt eū Nobis autē reuelauit deus per sp̄ritū suū.

Quia supra dixerat veni nō in sublimitate sermōis aut sapiētīe, ne cui stult⁹ videret, & i p̄dicatione sua nihil sapiētīe cōtinere ostēdit quod ipse qui simpliciter istis est, locut⁹, alii eructat p̄funda sapiētīe. Inter vos inquit simpliciter locuti sum⁹ sed inter p̄fectos nō cognitores quib⁹ op⁹ nō est vt loquamur, sed auditores nō capaces (loquimur sapiētīā), i. de secretis dei, ac si diceret & nos habem⁹ sapiētīā, sed vos eā capere nō potestis, quia & adhuc lacte nutrimini atq; parui in sensu cōp̄baminini. Sed (iter p̄fectos eā loquimur), i. inter eos qui cruce xpi virtutis testimonio sapiētīā fatētur. Oēs enī p̄fecti viri itelligūt, esse summā sapiētīā quod vos putatis abiectiōnē, videlicet quod deus hō fact⁹ est, quod esuriit, quod fatigat⁹, quod crucifix⁹ est. Hęc ei⁹ oīa inter excecatos p̄dicata vident⁹ esse stultitia: sed (inter p̄fectos) lumē cordis habētes est sūma sapiētia. Loquimur sapiētīā sed (sapiētīā nō hui⁹ seculi), i. nō humanis rōnibus cōstātē (nō hui⁹ seculi) sed futuri (neq; p̄cipū hui⁹ seculi), i. regū & philosophorū qui i hoc seculo p̄matū sapiētīe tenere videbant⁹. Qui p̄ncipes (destruūtur), i. sapiētia eorū dissipat⁹, quia xpianitas errores quos illi inferuerūt excidit, i. idololatriam auariciā, & cetera vicia. Nō illorū sapiētīā loquimur (sed poti⁹ dei sapiētīā) de redēptione hoīs p̄ incarnationē, & passiōē vnigeniti ei⁹. Loquimur eā (i mysterio), i. in occulto sensu p̄phetorū dictorū vel operum referamus vt in imolatione isaac, vel in victoriā dauid de philisteo. (Quę) sapiētia [abscondita ē] a sapiētib⁹ & p̄udētib⁹ seculi, & ideo stultitia putat⁹ ab eis, quia nesciūt illā. Abscondita ē dū nō in verbis sed invirtute est nō humana rōne possibilis: sed spūali efficacia credibilis, vel loquimur eā i mysterio), i. in occulto sacramētorū qđ nequit iueneri oculis rōnis nostrę sine labore iuestigationis & illumiuatione spūsc̄ti. (quę abscondita est in corde p̄is, quia verbū erat apud deū, quā sapiētīā qđ est verbū p̄is (p̄destinavit de⁹) scđm futūrā ei⁹ humanitatē, hoc est p̄ordinavit (an⁹ secula), i. antequā mūd⁹ esset vt vnigenit⁹ su⁹ i plenitudie tēporis hō fieret, & crucifigeret ac resurgeret (i gloriā nostrā) qui credim⁹, sicut & i cōfusiōnē illorū qđ nō credūt & crucē ei⁹ stultitiā putāt. Quā sapiētīā diuinitatis ei⁹ (nemo p̄cipū hui⁹ seculi cognouit) a deo absconditā ēē, i. nemo sup̄borū philosophorū aut legis doctorū aut seculi potētū eā cognouerāt qñ hęc loq̄bat⁹ apostol⁹, vel sapiētīā dñice incarnationis & passiōis (p̄destinavit de⁹ in gloriā nostrā) vtsq; humanitas & mors ei⁹ fieret nobis gloria sēpiterna (qm sapiētīā nemo p̄cipū hui⁹ seculi), i. null⁹ malignorū spūm cognouit, quia nūquā aliquis illorū intellexit qđ p passiōē ei⁹ redimēdū esset gen⁹ humanū. Inde apparet qđ nō cognouerūt (quia si cognouissent) demōes illā passiōis ei⁹ sapiētīā valere ad redēptionē humani generis (nunquam crucifixissent), i. nunquā crucifigi fecissent deum glorię) id est nunquā suggessisset diabolus illum crucifigi per quem ius suum perderet. Sed nec hoies eū crucifixisset, si deū glorię illū, esse cognouissent, qui ex forma serui crucifix⁹ est, tñ dñs glorię

Ge. xlii
j. reg. x.
vii.

Alias p̄-
destina-
uit.
etia. lxxiii

glorię crucifix⁹, est. Talis enī erat illa susceptio, q̄
deū hoīem faceret & hoīem deū. Qd̄ tñ ppter qd̄
& quid scdm̄ quid dicat, adiuvate dño prudēs & di
ligēs & pī⁹ lector itelligit. Quia recte dī & de⁹ cru
cifix⁹, nō ex virtute diuinitatis, sed ex infirmitate
carnis, vna est enī psona de⁹ & hō. Quē qui crucifi
xēt ignorauerūt, fideles autē cognouerūt eū. Nō no
uerūt eū, sed cōrigit ex hoc fieri (sicut in esaia scri
ptū est, qd̄ oculus nō vidit nec auris audiuit, nec ī
cor hoīs ascēdit quę p̄pauit de⁹ diligētib⁹ se, sed
nobis reuelauit ea p̄ sp̄m suū. Sicut enī illa carna
les hoīes iuxta pphetiā latēt, sed tñ nobis spūali
b⁹ reuelata p̄ sp̄m dei, sic sapiētia diuinā incarna
tiōis & nr̄a p̄ ei⁹ mortē redēptiōis latuit ī fideles
sed manifestata est fidelib⁹. Ea (q̄ de⁹) in regno ce
lorū (p̄pauit) his qui puro corde diligūt eū tāta sūt
& tā p̄clara atq; tā spūalia (qd̄ ocul⁹ nō vidit) quā
ta vel qualia sūt, (nec auris audiuit nec ī cor hoīs
ascendit.) Ocul⁹ nō vidit, quia nō est color (auris
nō audiuit), quia nō est son⁹ (ī cor hoīs nō ascēdit)
quia nō est terrena cogitatio. Quod enī ī cor hoīs
ascendit, infra cor hominis erat. Ideo ī cor ascen
dit, quia supra illud est cor quo ascendit. Premiū
vero quod ī celo seruauit electis nō ascēdit ī cor hoīs
sed ascēdit ad illud cor hoīs. (Ocul⁹ nō vidit) illud
cor peo visu (nec auris audiuit) cor peo auditu, (nec
ī cor hoīs ascēdit), i. nec cognosci potuit ratione
ei⁹ qui carnalis est nō spūalis. Nā ī eo qd̄ dī (ī
cor hoīs nō ascēdit) itelligi pōt qd̄ nō sit hō, sed su
pra hoīem ī cor cui⁹ ascēdit Res nāq; dī ascēdere ī
cor quādo itrat vt prudēter itelligat, & bñ itellecta
placeat. Notādū vero qd̄ hęc sentētia, nō eīdē ver
bis sed eadē fēsuū veritate legi⁹ ī ppheta. Sic nāq;
ibi scriptū est. A seculo nō audierūt, neq; aurib⁹ per
cepūt, ocul⁹ nō vidit de⁹ absq; te, quę p̄pasti expe
ctātib⁹ te. Tamē ppheta & apostolus dicit simili
ter ocul⁹ nō vidit. Sed qd̄ apostol⁹ ait nec auris au
diuit, hoc ppheta nec auribus perceperunt. Et qd̄
apostolus nec ī cor hominis ascendit, hoc pro
pheta non audierunt, i. non intellexerunt. Quod
q; posuit apostol⁹ his qui diligunt eū, hoc ppheta
dixerat expectātib⁹ te. Sed sicut p̄missū idē fē
est ī apostolo qui & ī ppheta. Hoīes ei⁹ a seculo nō
audierūt, hoc est, nō itellexerūt p̄mia iustorū (quia
ī cor hoīs nō ascēdit) quāta sint, i. cogitatio huma
na nō cōphēdit ea. Neq; aurib⁹ perceperunt, quia
auris hūana nō audiuit ea loquēte aliquo, & (ocul⁹
nō vidit ea), quoniā q̄ p̄mittūt in futuro nō cer
nūt in p̄senti. Spes enī q̄ videtur nō est spes, sed
iā certa p̄missio. Sic fuerūt illa a seculo hoīb⁹ igno
ta, (sed nobis) qui supra hoīes sum⁹ (reuelauit) ea
de⁹, nō per industriā ingenii nostri, sed (per sp̄m
suū) quo mētē nostrā illuminauit vt itelligerem⁹
illa ineffabilia bona q̄ ipse suis amatorib⁹ p̄para
uit. Quę illi tūc habebūt, quādo erit de⁹ oīa ī om
nib⁹. De⁹ ergo ē, oīa illa bona q̄ ipse p̄parauit di
ligentibus vel expectantibus se.

Spiritus enim omnia scrutatur, etiā pro
funda dei. Quis enim scit hominum quę
sunt hominis, nisi spiritus hominis qui in
ipso est? Ita & quę dei sunt nemo cogno
uit nisi spiritus dei.

Hec vobis per sp̄m sūt reuelata, neque mirū, quia
(sp̄s scrutatur oīa etiā p̄funda dei, i. q̄ ī deo la

tēr longe remota a creaturā cognitione. (Scruta
tur) nō vtique vt quod nescit inueniat, sed quia ni
hil relinquit oīno qd̄ nesciat (p̄funda dei scrutatur)
quia ei⁹ secreta & archana nouit, Ac p̄ hoc de⁹, est
se manifestatur, qui oīa dei occulta scire ostēditur.
Scrutari oīa phibetur, quia ī nobis manens facit
vt nos ea scrutemur. Et quod nos dono ipsius faci
m⁹, ipse dicitur facere, quia sine illo nos nō possum⁹
facere. Vere ipse dei spirit⁹ occulta discrutatur
sicut & spiritus hominis occulta hominis (Nā quis
hominū scit ea quę sūt occulta hoīs, vbi spirit⁹ ip
ti⁹ hoīs qui est), in ipso, vnūquisq; ei⁹ hō habet ī se
p̄priū spiritū. Anim⁹ enī cuiusq;, p̄pri⁹ ei⁹, est spiri
t⁹. (Et ea quę sunt hominis nemo nouit nisi spiri
tus ei⁹. Nō enim noui qd̄ cogitas, aut tu quid cogi
to. Ipsa enim sunt p̄pria nostra, quę ī aīo cogita
mus, Et cogitationum vni⁹ cuiusque hoīs, ipsius
spiritus testis est. Alius nescit quid ī illo agatur,
sed spirit⁹ ei⁹ nouit. Ita & quę dei sunt occulta, ne
mo scit nisi sp̄s dei. Nō tñ sapiētia dei excluditur
quę fili⁹ est, ab hac secretorū notitia, qm̄ sp̄s acci
pit a filio oīa sicut ipse discipulis ait. Omnia quę
cunque habet pater mea sunt, Propterea dixi quia
de meo accipiet, & annuntiabit vobis, & nos acce
pto spiritu dei discim⁹ & quid agatur ī deo, quia
cū p̄ ei⁹ sp̄m scimus etiam sic nemo scit nisi spiri
t⁹ dei. Sic autē scit ipse ī nobis, sicut loquit⁹ ī eis qui
b⁹ dicitur. Non enim vos estis qui loquimini, sed
spiritus patris vestri qui loquitur in vobis.

Nos autē nō sp̄m hui⁹ mūdi accepimus,
sed spiritū qui ex deo est, vt sciamus quę a
deo donata sunt nobis. Quę & loquimur
nō ī doctis humanę sapientię verbis, sed
ī doctrina spirit⁹, spūalibus spūalia cō
parātes. Aīalis autē hō nō percipit ea quę
sūt sp̄s dei, stultitia ei⁹ est illi & nō pōt ī
telligere, quia spūaliter examinatur. Spūa
lis autē iudicat oīa, & ipse a nemine iudica
tur. Sicut scriptū est. Quis enim cognouit
sensū domini, aut quis instruxit eū? Nos
autem sensū christi habemus.

Solus spirit⁹ dei nouit ea q̄ dei sunt. Sed (nos nō
sp̄m mūdi) sed spiritū dei accepim⁹, quo docere
mur, nō q̄ mūdi sed q̄ dei sunt. Quia sp̄s mūdi nō
pōt scire, q̄ ab hoc nobis insinuada sunt. Sp̄s enī
mūdi est quę phitonē appellāt, per quę arripit⁹
phanatici qui sine deo sūt, qui solet cōiecturis quę
mundi sunt diuinare qui per veri similia fallitur &
fallit. Qui & per sibillā locut⁹ est sensum nostrorū
secut⁹, locū volēs inter cælestes habere. Ipse & ī
pseudo apostolis erat, atque eos mūdā sapiētā
sectari faciebat. Sed (nos nō sp̄m hui⁹ mūdi acce
pim⁹) quo doceamur sapiētā mūdi, sed sp̄m qui
ex deo est per quē doceamur ea q̄ ex deo sunt, (Spi
ritū qui ex deo est accepim⁹) i. diuinum quēdam
radium illuminantem nos, vt per eum (sciam⁹) be
neficia (quę sunt nobis a deo donata). Spiritus
enim dei mentem quam replet illuminat, spiritus
autē mundi excecatur. Quem qui habent nō intelli
gūt dei dona q̄ p̄cepūt, neq; a quo p̄cepūt, Sed nos
p̄ sp̄m ei⁹ nouim⁹ & dona ei⁹ nos habere, et ab eo

k ii accepisse

esā, lxiiii

.xv.

Mat. x.
De cōse:
dist. lxi.
c. sicut in
sacramē
tis.

esā, xliiii

Cernunt
tur.
Ro. viii.

Spiritus
mundi
quid sit.

i. co. vv.

Epi. Pauli.

accepisse. Ab ipso enim quicquid boni est donat. Et ipse nobis dedit xpm suu, atq; i eo redēptionē & peccatorū remissionē, virtutūq; multiplicatio-
nē, & eterne beatitudinis spē, & quicquid habemus vel sumus. Intelligimus hęc nos habere, & ab eo pce-
pisse. (Quæ & loquimur). vt hic apparet scire nos hæc (quia & loquimur) eavt & alii discat ipsa. Lo-
quimur (nō i verbis hūane sapientiē doctis) rōne vel ornatu, sed i doctrīa spūs) quia mētes audien-
tiū loquētib⁹ nobis docēt a scō spū. Verba ei hu-
manę sapiētiæ hūc fēlū nō capiūt, nec litteratura studiū apprehēdit, sed p fidē spūali rōne cōcipit. Ideoq; spūs dei p euāgeliū spūaliter docet corda hoīm, excitās ea ad cognitionē sui creatoris. Dico quia (loquimur) & hoc facim⁹ (compantes spūalia verba spūalib⁹ viris), i. ita moderātes ea q̄ dicim⁹ vt cōueniāt capacitati sigulorū, quia p varietate sensus auditorū distinguim⁹ ea q̄ loquimur, & com-
param⁹ intellectui vniuscuiusq; attēdētes quid cui dicam⁹. Hoc facim⁹ spūalib⁹ quod vos nō estis, & idō culpa v̄sa est nō n̄ra, qđ maiora nō dixim⁹ vo-
bis. Nos scim⁹ q̄ dei sūt, & loquimur ea spūalib⁹. Sed (aīalis hō) quales sūt pseudo apostoli (nō pci-
pit ea q̄ sūt spūs dei) vt ptū virginis vt resurrectio nē mortuorum. Aīalis hō dicitur qui aīaliū more versatur qui putat nihil esse, post mortē. Aīalis iu-
re vocat, quia ferē dissoluta lasciuia aīæ suę quam nō regit spūs neq; cohercet ira metanaturalisor-
dinis, quia & ipse se nō subdit regendū deo. Aīalis enī ab aīa dī, sicut a carne carnalis. Iste talis (nō p-
cipit ea q̄ sūt spūs dei), i. quid gr̄e credētib⁹ cōfer-
rat crux xpi, & sic audit q̄cūq; audit de dei natura vt aliud quā corp⁹ cogitare nō possit, quā libet am-
pli⁹ sūmū vel imēsu, quālibet lucidū ac speciosū, corp⁹ tamē. Ob hoc etiā dī nō p̄cipe, i. nō itellige-
re (ea q̄ sūt spūs dei), quia sola p̄sentis vitę bona carnalia cogitat & appetit, spūalia vero & eterna nō itelligit. (Stultitia ei est illi) quicquid de talib⁹ audit, (& nō potest itelligere). Peccatorib⁹ ei simi-
lis fēlū suū i terra deprimit, & ideo nō assequi nō qđ videt nec putat aliud posse fieri qm qđ ipse scit p̄pterea qđ aliter audit qm nouit, stultū iudicat (Idō nō pōt hec itelligere) quia spūaliter exami-
nat), i. iustitib⁹ a deo iudicat vt iusto dei iudicio spūalia itelligere nō sinat, vel (spūaliter exami-
nat), i. p spūalia tātū pbat qđ aīalis est, quia audi-
ta hæc iprobat, & nō ob aliud ei pponūtur. Siue ideo nō pōt itelligere, quia resilla quā ipse stulti-
tiam reputat, spūaliter examinat, i. p spm sanctū di-
iudicatur & itelligit (Aīalis nō pōt itelligere sed spūalis), i. ille cui⁹ mēs illuminat luce spūs sc̄ti (& spūaliter viuere docetur iudicat), i. iudicat & discer-
nit oīa, iudicat em̄ & approbat qđ recte iprobat au-
tē quod pperā inuenerit i operib⁹, morib⁹q; fide-
liū. (iudicat oīa) sed ipse a nemie iudicat, i. a nullo hoīe, sed sola ipsa lege scdm quā iudicat oīa, qm̄ ve-
rissime dictū est oportet nos oēs exhiberi aī tribu-
nal xpi (oīa ergo iudicat qm̄ sup oīa est qm̄ cū deo est, (Et a nemie iudicat) qm̄ ipse supra ceteros est, & inferiores nō possūt iudicare superiorē. Et vere a nullo iudicatur, vtrū bñ an male itelligat vel ope-
retur. Quia quis aīalis cognouit sensū dñi) quē vir spūalis habet? Null⁹. Et ideo nō pōt inde iudicare, quia de incognitis nemo recte iudicat. Et quis est qui iſtruxit eū, i. doceat dñm quid agere debuerit Nemo) hoīes em̄ spm̄ dei nō habētes dñz iſtruere

volūt, dū secū dicāt. De⁹ nūquā mori debuisset vt creaturā suā a ptāte diaboli liberaret sed solo pce-
pto vt ops suos saluare debuisset. Et quia eū sic in-
ſtruere volūt idē cōtingit quia sensū ei⁹ nō cogno-
scūt. Nelciūt ei quia de⁹ iust⁹ nō debuit i hac re vti
virtute potētīæ, sed rōne iusticię) vel taliter litera
scdm alios codices pōt legi. (Quis em̄ cognouit fē-
sum dñi, aut quis iſtruxit eū. Sēi⁹ nāq; dñi est, quo
hec fecit p quæ sapiētiā mūdi p̄batur stulta negās
posse fieri q̄ facta sunt. Quē sensū null⁹ est q̄ cogno-
uerit & displiceat illi vt emēdare velit cōsiliū dei
Quia quicūq; cognouit laudat sapiētiā & potē-
tiā dei. Quis cognouit sensum dñi nostri iesu xpi.
(Sed nos spūales sensū xpi habem⁹), i. participes
facti sum⁹ sciētię xpi per acceptionē ē ipūscti. Et
ideo aīales hoīes, vel pseudo apostoli nos iudica-
re nō possunt q̄ sensū dñi habem⁹ quē illi ignorāt.

Caput tertium.

Et ego fratres nō potui loqui vobis quasi spūalibus, sed quasi carnalibus. Tāquam paruulis i christo lac vobis potū dedi nō
escā. Nōdū enī poteratis. sed nec nūc qui
dē potestis. adhuc ei estis carnales. Cū ei
sit iter vos zel⁹ & cōtētiō, nōne carnales
estis, & secūdū hoīem ābulatis. Cū enī
quis dicat ego quidē sum pauli, alius autē
ego apollo, nōne hoīes estis? Quid igitur
est apollo, quid vero paulus? Ministri
eius cui credidistis. Et vniciū q; sicut dñs
dedit. Ego plātaui, apollo rigauit, sed de-
us incremētū dedit. Itaq; neq; qui plātat
est aliquid ne q; qui rigat, sed qui incremē-
tum dat deus. Qui plātat aut & qui rigat
vnum sunt. Vnusquisq; propriam merce-
dem accipiet, secūdū suū laborem.

Nos spūalib⁹ spūalia cōparam⁹, qā sēsum xpi ha-
bemus. Et tñ (fratres vobis non potui ego loqui
quasi spūalib⁹, sed quasi carnalib⁹) quia vidi non
posse capere spūalia, p̄pter ibecillitatē sens⁹ vestri
Et ideo sic locut⁹ sum vobis quomō audire pote-
ratis, nec p̄pter ignorātiā vestrā, sed p̄pter infir-
mitatē vestrā archana dei vobis reticui. Nō em̄ au-
dientiū animi sunt vlti vires tradēdi, sed alta q̄q;
& eminētia debēt multis auditoribus contēgi, &
vix paucis aperiri. Et inchoātibus quidē vel infir-
mis nō alta & mystica sed quēdā q̄ capere possint
prædicāda sunt, perfectis vero profunda & mysti-
ca sunt dicēda. Sed timēdū & cauendū est, ne sub
hac occasione dicta pseudo apostolorū vel quorū
libet hereticorū velut ea quæ carnales capere non
possūt nō solū excusatione dealbanda, sed etiā lau-
danda videātur. Vnde sciendū est quia ipse chri-
stus crucifix⁹ quo velut lacte paruulos aluisse se di-
cit apostolus, id est, ipsa vera caro in qua facta est
vera mos eius, & vulnera vera confixi, sanguisque
perculsi non eo modo a carnalibus quo a spūitua-
libus cogitantur. Et illis est lac, istis cibus.

Quia & si non audiunt amplius, intelligunt am-
plius. Non enim æqualiter mēte percipitur etiam
quod

xxxv. q.
iii. c. quē
dā lex &
quod sci
pfi.

quod in fide pariter ab vtriusque recipitur. Hoc igitur primum cognito quod ea ipsa quae simul audiuit spiruales atque carnales pro suo quique modo capiunt, illi ut paruuli, isti ut maiores, illi ut lactis alimentum, isti ut cibi solidamentum, nulla videtur esse necessitas, ut aliqua secreta doctrinae taceatur & abscondantur fidelibus paruulis dicenda seorsum maioribus. id est intelligitioribus, nisi quod solidum cibum qui perfectis congruit, paruulis non proficit, dum non capitur ab eis, & ea quae fortes subleuant, infirmos grauatur. hoc enim ipsum quod apostolus non iudicauit scire in eis nisi christum Iesum, & hunc crucifixum ipsis non potuit loqui quasi spiritalibus sed quasi carnalibus, quia id sicut spiruales capere non poterant. Quicunque autem spiruales inter eos erant, id est quod illi tanquam carnales erant, audiebant spiritali intellectu ipsi capiebant, ut sic intelligat quod ait (non potui loqui quasi spiritalibus sed quasi carnalibus) ac si diceret, non potuistis quasi spiruales sed quasi carnales capere quod loquebar. Quasi carnalibus inquit locutus sum vobis, Et hoc tam diligenter feci quod (tanquam paruulis) cognitione in christo (dedi vobis potum lac), id est, facile doctrinam dulcem & nutrientem (non escam), id est, non robustam spiritalium rerum doctrinam. Fieri tamē sicut promissum potest ut id quod dicitur & paruulis lac, & grandibus esca sit. Sicut in principio erat verbum, & verbum erat apud deum, & deus erat verbum & paruuli bibunt, & grades madunt. Lac tamen precipue per carnem saluatoris est expressum paruulis. Quo modo enim mater cibum comedit ut per carnem traiciat ad infantem lac factum, sic cibum angelorum dominus verbum caro factum est, & factus est lac. Lac quippe nostrum christus humilis est, cibus noster id est ipse christus equalis patri. Lacte nutrit ut pane pascatur. Qui paruulus est sugget ab uberibus ecclesiae lac omnium sacramentorum temporaliter per aeterna nostra salute gestorum, ut nutritus atque roboratus perueniat ad manducandum cibum aeternae diuinitatis. Talibus nunc dicitur (Lac vobis potum dedi non escam) Et quare? Quia (nondum poteratis) escam percipere quae dicitur vobis esse erant (sed nec nunc quidem potestis) quia (adhuc estis carnales), id est, potius sensum carnis quam spiritus sectamini. Isti propterea quod seculi adhuc voluptatibus seruiebant carnales erant, quauis iam baptizati essent, & spiritum sanctum acceperant. Nam quia post baptismum ad veterem vitam relapsi fuerant, ideo carnales appellantur. Vbi vero dicitur nondum vel non adhuc, perfectio non desperatur, si eo tendit ut sit aliquid quod nondum est. Adhuc enim inquit estis carnales, & ostendens unde sint carnales (cum enim inquit sit inter vos zelus), id est, inuidia (& contentio), id est, litigatio verborum (nonne carnales estis) qui in carne, id est, in homine confiditis (& secundum hominem ambulatis), id est, in peius proficitis. Ac si dicat, Qui discordes mentes ducitis, nonne adhuc ex reprehensibili humanitate peccatis? Homo enim hoc loco per culpam noxiatur. Cum autem dixisset eos carnales (non ait secundum carnem ambulatis, sed secundum hominem) quia & hoc voluit intelligi secundum carnem. Nam utique si culpabiliter quidem secundum carnem, laudabiliter autem secundum hominem ambulare. id est, viuere, non exprobrans diceret secundum hominem ambulare. Nam secundum hominem ambulare, hoc est carnalem esse. Qui autem non ambulat secundum hominem, sed secundum deum profecto non ambulat & secundum seipsum, quia ipse est homo. Qui vero non secundum se sed secundum deum ambulat, non homines sed diuocant, & vere inquit zelus & contentio est in vobis, & secundum carnem ambulatis. Quia cum aliquis vestrum dicat ego quidem sum

Pauli, alius autem dicat ego sum Apollo, nonne homines estis? Sicut ei gloriatur in deo & omnem gratiam ab ipso sperantes dum vocatur a deo adoptati, ita & qui in hominem gloriantur homines dicuntur. Deos enim vel angelos esse cupit apostolus, quos arguit quia homines sunt, id est, in his contentione non quae dei sunt, sed quae hominis sapiunt. A sua vero persona incipit ne forte putaretur per inuidiam magis personas aliorum destruere, ostendens magnum errorem esse, & ad dei contumeliam pertinere, quoniam deo predicato gloria datur hominibus, & spes quae in deo ponenda est ponitur in hominibus, dicente scriptura, maledictus homo qui spiritum ponit in homine. Quid enim minus est a getilitate, dum gloria quae data est creatori datur creature, id est homini? Et quandoquidem alius vestrum dicit (ego sum Pauli, alius autem ego Apollo) atque in his doctoribus vano errore gloriari igitur respondete mihi (quid est Apollo, quid vero Paulus) qui adhuc maior est. Et si vos respondere ne scitis, ego respondeo quod non sunt, deus qui dat, sed per quos deus dat, quia (ministri sunt ei) cui credidistis. Et quia ministri sunt, spes in his ponenda non est sed in deo cuius ministri sunt. Illi enim gratiarum actio deferenda est, cuius donum est, non seruus quos & inuitos oportet dispensare (Ministri sunt) & hoc non vno modo, sed sicut dominus dedit unicuique, id est, sicut voluit & sicut diuisit singulis officia ministerii. Nam (ego) ipso dante (plantaui) id est, euangelizando vos ad fidem conuertit (& Apollo rigauit), id est, utpote episcopus vestre ibre sui eloqui postquam in fide fundati estis corda vestra rigauit. Non tamen nos (sed deus incrementum dedit) perficiendi vobis. Nos enim qui foris fecimus loquimur ad aures vestras, ita sumus quasi operarii adhibentes culturam foris fecimus ad arborē, sed incrementum dare non possumus nec fructum formare. Ille autem qui vos creauit, & teducit & vocauit per fidem & spiritum sanctum habitans in vobis nisi loquatur vobis ita sine causa nos perstrepiamus. Interior ergo magister est qui docet, christus docet, inspiratio ipsius docet, ubi illius inspiratio & illius vnctio non est, foris fecimus inaniter perstrepiunt verba, nam & agricola arborē potest plantare, aquam foris adhibere, & diligenter culturam, sed non potest folia pomarum formare. Excedit enim hoc humanam humilitatem, excedit angelicam sublimitatem, nec oino pertinet nisi ad creatorem, & quia solus deus dat incrementum (itaque neque qui plantat), id est, qui in fide fundat (est aliquid) dādo quicquam ex se (neque qui rigat), id est, qui vel baptizat vel postea mores instruit, (sed deus qui dat incrementum) ipse valet ad salutem, id est, illius vnctio quae vos docet intrinsece, frustra quippe operari omnia molire extrinsece, nisi creator intrinsece latet operari. Neque plantator neque rigator, est aliquid ad salutem eorum qui rigant siue plantant, quia & plantata solent mori & rigata ad effectum fecunditatis non peruenire, nisi det deus vegetare gratiam. Quātū ergo ad honorificationem pertinet dei, nihil est homo. Quātū vero ad ministerium pertinet, necessarium est ut honorificetur quasi seruus, non ut aliquid de illo spei ad iniuriam dei. Deus solus est, in quo gloriandum est, quia dat incrementum. Sed qui plantat & qui rigat vni sunt, id est, ambo ministri sunt, quauis diuersa sit illorum officia (vni sunt), id est, ambo sunt homines, & idē concorditer de deo sentiunt. (Vni sunt), id est, idifferētes. Possent enim videri quod & si nihil ex se dāt, tamen magis deus per hunc quā per illum daret. Ideo dicitur quia (vni sunt), id est, non plures gratiae conferuntur vni quā alter, quia solus deus dat per eos. In dādo non differunt, sed in labore & mercede, quia vni quisque eorum (accipiet propriam mercedem a domino secundum

Hic, xvi

Epi. Pauli.

suum laborem.) Id est qui magis laborauit maius præmium habebit; & qui minorem pertulit laborem, minorem percipiet remunerationem. Deus enim reddet unicuique, secundum opus eius. Vnde patet neutrum illorum esse auctorem salutis, & ideo non esse gloriandum in eis.

De p̄sbi.
nō bapt.
c. si. cle.
Vnica.
de sū. tri
ni. j. q. j.
cū Paul⁹
de peni.
di. ii. c. si
eū. §. ce
terum.

Dei enim sumus adiutores, dei agricultura estis, dei edificatio estis. Secundum gratiam dei quæ data est mihi, vt sapiēs architectus fundamentum posui. Alius autem superedificat. Vnusquisque autem videat quomodo superedificet. Fundamētum enī aliud nemo pōt ponere, preter id quod positū est, quod est christus iēsus. Si quis autem superedificat super fundamētum hoc aurum, argētum, lapides prēciosos. ligna fœnum, stipulā, vniuscuiusque opus manifestum erit. Dies enim domini declarabit, quia in igne reuelabitur, & vniuscuiusque opus quale sit ignis probabit. Si cuius opis manserit quod superedificauit, mercedem accipiet. Si cuius opus arserit, detrimentum patietur. Ipse autem saluus erit, sic tamen quasi per ignem.

Mercedem percipiemus, quia (dei adiutores sumus) in colendo agro illius. Nam et quā ipse per internā gratiā infundit, nos exhortatiōis voce cōcurrimus, hoc quod ille per spiritū agit intrinsec⁹ nos exterius ministerio vocis adiuuam⁹, & tūc solum nostrā exhortatio ad p̄fectionē ducitur, si in corde fuerit deus qui adiuuetur. Nos sumus adiutores dei) & vos estis (cultura agri dei) & (ædificatio templi dei) Et nos eum adiuuamus, dū agrum cordis vestri quē ipse per internā gratiā excolit, & nos aratro prædicationis excolim⁹, ac nostræ mētis ædificiū quod ipse ad inhabitandum sibi construit, & nos cōstruere laboramus. Ager em̄ dei colitur, dū vicia de populo extirpantur fidelium, & virtutes inseruntur vt crescant & fructificēt. Edificatio eius instruitur, quādo ecclesia extruitur his qui fundamēto fidei superponuntur, vt in altū surgant aliis alios portatibus, vel quādo mēs fidelium cōstruitur impositione virtutū vt dignum deo fiat habitaculū. Dixi quia (dei edificatio estis, & hui⁹ ædificationis fundamētū ego posui, & hoc non a me feci, sed (secundū gratiā dei quæ data est mihi) vt dignus essem prædicare euangeliū dei, & in humanis cordibus ponere fidei fundamētū. Vnde apparet hoc dei esse quod feci nō hominis. (Secundū gratiā dei) id est secundū apostolatū a deo gratis mihi datū, (posui) in edificio vestrę mentis (fundamētū). i. fidē xp̄i, & hoc vtēs discretiōe (vt sapiēs architectus). i. princeps ædificiū quī fundamētum dom⁹ edificandæ ponit in loco firmo ex fortibus & quadris lapidibus. Sapiēs architectus est qui iuxta disciplinā auctoris collocat fundamētum, id est qui iuxta traditionē saluatoris euangelizat fidē (Alius autē super edificat.) Super edificat, quisquis prædicationē apostolorum su-

perueniens aut bonus aut malus doctor prædicat. Sed (vnusquisq; videat quomodo superedificet) id est, vt superpositū edificii cōgruat fundamēto ne si obliquū fuerit & friuolū, ruinā faciat manente incolumi fundamēto. Quia si etiam male ille docuerit, christi nomē permanet quod est fundamētum doctrina autē mala peribit. (Videat inquā quomodo superedificet) nō quomodo fundamētum ponat, (nā fundamētū aliud nemo ponere valet nisi illud quod a me positū est quod est christus iēsus) id est fides xp̄i iēsu. Ideo (nemo potest ponere aliud fundamētū) quia nec heretici docere valent nisi sub christi nomine. Aliter enim commēta errorū suorū cōmendare non valent, nisi interposito saluatoris nomine prædicēt, vt res contrarias & absurdas nominis dignitas acceptabiles faciat. Fundamētū permanet, sed quod superedificatur si inutile fuerit non stabit, sed tantū illud quod vtile est si superaddetur p̄manebit. Quia (si quis superedificat) super hoc xp̄i nominis (fundamētū, aurum, argentū, lapides præciosos) per quæ tria designatur præclara doctrina, (vel ligna, fœnum, stipulam) per quæ significatur varia & friuola, & corrupta & varia doctrina, (vniuscuiusq; opus) in nouissimo die (manifestum erit) id est vniuscuiusque doctrina in iudicio erit oībus manifesta vtrū bona an mala fuerit. (Dies enī dñi hoc declarabit.) Dies iudicii vocatur dies dñi, nō quod omnes dies non sunt eius, sed per excellentiā hoc dicitur: & ad differentiā humani diei. Dies enim p̄fētis tēporis est dies hominis, quia in isto agit homo quod vult, sed ille dies erit domini, quia in illo faciet dominus quod iustū erit, reddens unicuiq; secundū opus eius, & ideo (declarabit) ille dies qualitatem vniuscuiusq; operis (quia in igne reuelabitur) id est manifestabitur idem dies qui nunc omnes latet, & tunc omnib⁹ erit notus. Cū enim viderint omnes ignem illū ante faciem iudicis per totum diffundi orbem, sciēt adesse diem iudicii. Vel dominus (in igne illo reuelabitur). i. apparebit omnibus bonis & malis. Vnde & thessalonissensibus dicitur. In reuelatione dñi iēsu de cēlo cū angelis virtutis ei⁹, in flamma ignis. (Et ignis ille probabit quale sit opus vniuscuiusque (id est an sit firmum an solubile). (Ignis probabit opus) id est doctrinā vniuscuiusque. Quia enim per ignem examinatio fiet, si in aliquo nō inuenerit quod exurat, manifestabit illum bonum fuisse doctorē. Mala vero & adultera doctrina, idcirco per ligna, & fœnum & stipulā, significata est, vt ostenderetur fore ignis esca. Vere ignis opera singulorū probabit. Nam (si cuius opus quod ipse superedificauit manserit, mercedē accipiet) Quia sicut aurum & argentum & lapides quos ignis nō cōsumpserit, ita & bonus magister incorruptibilis permanebit. Cunque nihil in illo fordoris inuentū fuerit & prauę doctrinę accipiet cū gloria mercedem remunerationis perpetuę. (Sive ro cuiusquam opus arserit) id est alicuius doctrina praua in igne defecerit, talis operarius (detrimentum patietur) id est deorsum atteretur suppliciis. (Ipse autem saluus erit) quia non interibit substantia qua cōstat, sicut & doctrina eius mala peribit, quæ est accidēs. Quod tamē nō de heretico doctorē debet intelligi, sed de catolico qui nō recte docuit. Nā & in libris sanctorū doctorū quos aucten-

Dies dñi
quę dicitur.

ij. thess.
i.

tice le-

git ecclesia nunquam inueniuntur quedam praua vel heretica, non tamen pro his vel libri vel auctores damnantur. Perlegat eorum libros prudens lector, & inueniet esse verum quod dico. Et ipse saluus erit, sic tamen quasi per ignem, vt salus hæc non sine poena sit. Saluus quidem erit, sed tamen poenâ ignis patietur, vt per ignem purgatus fiat saluus, & non sicut perditus eterno igne in perpetuum torqueatur, vt ex parte prodest illi in perpetuum credidisse. Potest & aliter intelligi verius (Ego fundamentum inquit posui, alius autem super edificat) Ac si dicat. Posito fundamento, id est, fide fundata in vobis nihil vltius ad me pertinet vt super edificent, sed alterius est super edificare, id est, ei⁹ qui fidem habet est, vt bona opera superedificet. Credetis est superedificare. Sed (vnusquisque videat quomodo superedificet id est, cuiusmodi opâ super addat, scz vtrum maluerit cõtemplatiue vitæ adherere, & continenter absque iugo vxoris viuere quod quidem melius est, & laudabilius consiliu, an magis expetât actiuam vitam, & vxoris vinculum quod infirmum est & minus laudabile. De superedificatione bonæ operationis solūmodo videndum est, qualem quisque velit eâ eligere quia multa sunt genera bene operandi, sed de fundamento eligendo nulli datur potestas, quia non est nisi vnum (fundamentum) id est, vna fides quâ nemo valet mutare sicut nititur pseu- do apostoli, fides christi christus est in nobis, qui per fidem habitat in cordibus vestris. Et hoc est fundamentum ex quo surgit totū bene viuendi ædificiū. Neque enim fides hæc intelligenda est ociosa, sed quicquid boni poterit operabitur per dilectionem. Non enim fides demonum qui & credunt & cõtre miscunt, ac filium dei confitentur iesum potest accipi in fundamentum, quia non est quæ operatur per dilectionem, sed quæ exprimitur per timorem, fides itaque christi, fides gratiæ christianæ, id est, ea fides quæ per dilectionem operatur posita in fundamento neminem perire permittit (Sed si quis superedificat super fundamentum hoc aurum, argentum, lapides præciosos, ligna, fenum, stipulam, vnus cuiusque opus manifestu erit) Quisquis bene uult ac deum honorat & laudat, non inherens ex dilectione terrenis rebus, sed desiderans eternam patriam, & aut vendens omnia sua, distribuens quæ pauperibus, aut possidens tanquam non possideat, & vtens hoc mundo tanquam non vtatur, iste superedificat aurum, argentum, lapides præciosos. In auro sensus occultus designatur, in argento sermo docens, in lapidibus præciosis opera deo placentia. Aurum sapientiæ quod in occulto sensu eius est, & in cordis archano splendet, vero lumine dei superedificat iste, & argentum, id est, nitorem sanctæ gloriæ quæ docet alios, & lapides præciosos, id est exempla virtutū & bonorum operum quibus adorat ea quæ loquitur, siue cogitat. Qui vero amat adhuc secularia, & negotiis terrenis implicatus est ac vinculis quibusdam & affectionibus carnis deditus est domui suæ & coniugi ac possessioni, & tamen christianus est, ita vt cor eius non recedat a christo, & nil præponat christo sicut in ædificando nil præponitur fundamento, iste superedificat ligna, fenum, stipulam, per quæ non absurde possunt intelligi rerum secularium licite concessarum tales cupiditates vt amitti sine dolore non possint, per li-

gna scilicet duræ & graues, per fenum vero & stipulam parua & leues (Sed vnus cuiusque opus manifestum erit) in feruore temptationis (Dies enim domini declarabit) dies utique tribulationis. Presentis enim temporis tribulatio cruciat electos diuino disponente iudicio, quia tempus est vt incipiat iudicium de domo domini. Propterea dies tribulationis appellatur (dies domini) id est, dies iudicij. (Quia inquit in igne reuelabitur) Eandem tribulationem vocat ignem, sicut alibi legit vasa figuli probat fornax, & homines iustos temptatio tribulationis & vnus cuiusque opus quale sit probabit ignis tribulationis. Ignis enim iste talis debet intelligi, vtambo per eum transeant, id est, & qui ædificat super hoc fundamentum aurum, argentum, lapides præciosos, & qui ædificat ligna, fenum, stipulam. Ignis enim tribulationis in hac interim vita probat opus vnusque si duobus accidat fidelibus vni scilicet cogitanti quæ sunt dei, quomodo placeat deo, id est, edificanti super christi fundamentu aurum, argenti, lapides præciosos, alteri cogitanti quæ sunt mundi quomodo placeat vxori, id est, edificanti super fundamentum ligna, fenum, stipulam. Illius enim opus non exurit, quia non ea dilexit quorum amissionene crucietur. Exurit, autem huius, quoniam sine dolore non pereunt quæ cum amore possessa sunt. Et hoc est quod dicitur (si cuius opus manserit) Manet opus quando quisque cogitat quæ sunt domini, quomodo placeat deo (Quod superedificauit, mercedem accipiet) id est, vnde cogitauit hoc sumet. Nec solum post mortem, sed & in hac vita habet suam requiem anima contemnentis omnia (Sed cuius opus arserit) id est, igne tribulationis consumptum fuerit (detrimentum patietur) quia quod dilexit non habebit. Ipse autem saluus erit, quia nulla eum tribulatio ab illius fundamenti stabilitate semouit. Sic tamen quasi per ignem, quia quod sine illicente amore non habuit, sine vrenti dolore non perdet. Qui enim edificat amorem terrenorum super fundamentum regni cælorum, id est, super christum ardebit amor temporalium rerum, & ipse saluus erit si in fundamento permanserit, id est, si christum ante omnia sic dilexerit, vt ab eius amore separari non possit. In rerum temporalium amissione patietur detrimentum, & per ignem quandam doloris perueniet ad salutem. A quo dolore atque detrimento, tanto est quisque securior quanto temporalia vel minus agnauerit, vel tanquam non habens habuerit. Tale aliquid etiam post hanc vitam fieri incredibile non est, non nullos scilicet fideles per ignem quandam purgatorium quātomagis minus vel bona temporalia dilexerunt, tanto citius vel saluari. Nam de quibusdam leuibus culpis esse ante corporum resurrectionem purgatorius ignis credendus est pro eo quod veritas dicit, quia si quis in spiritum sanctum blasphemiam dixerit, neque in hoc seculo remittetur ei neque in futuro. In qua sententia datur intelligi, quasdam culpas in hoc seculo, quasdam autem in futuro posse laxari. Quod enim de vno negatur, consequens intellectus patet quia de quibusdam conceditur. Sed tamen hoc de paruis minimisque peccatis fieri posse credendum est, sicut est assiduus ociosus sermo, immoderatus risus, vel peccatu certe rei familiaris, quæ vix sine culpa vel ab ipsis qui qualiter culpa declinari debeat sciunt, aut

i. pet. iiii

Fphe. iiii

iacob. ii.
Mat. viii
mar. v. &
luc. viii.

in auro
argento
& lapidi
bus præcio
sis quid i
teligatur

Mat. xii

in non gras

Epi. Pauli.

in non grauibz rebus error ignorantie. Quæ cū-
cta etiam post mortem grauant, si adhuc in hac vi-
ta positis non fuerint relaxata. Nam pensandum
solicite est, quia & apostolus illum dixit pignē pos-
se saluari, non qui super hoc fundamentum ferrū,
es vel plumbum edificat, id est, peccata maiora, &
idcirco duriora, atq; tunc insolubilia (sed ligna fe-
num, stipulam) id est, peccata minima atq; leuiora
quæ ignis facile consumat. Hoc tamen sciendū est,
quia illic saltem de minimis nil quisq; purgationis
obtinebit, non bonis hoc actibus in hac vita ad-
huc positus vt illic obtineat promereatur. Sciendū
est etiā, quia grauior est ille ignis, quā quicquid po-
test homo pati in hac vita. Omnia enim tormen-
ta quæ hic sunt, multo faciliora sunt. Et tamen ho-
mines ne ea patiantur, quicquid ab homine fuerit
iussu faciunt. Quanto melius est, vt faciant quæ
iubet deus, ne illa grauiora patiantur.

Nescitis quia templum dei estis, & spi-
ritus dei habitat in vobis. Si quis autem
templum dei violauerit, disperdet illum
deus. Tēplum enim dei sanctum est quod
estis vos.

ii. Cho. vi. xx. viii. distin. ca. decerni mus. cap. ii.

Dixi vos esse, edificationem dei, & me posuisse
fundamentum huius edificationis, vnde pa-
tet vos, esse templum dei. Et hoc (nescitis). Nesci-
tis quia templum dei estis. Templum dei estis secū-
dum fidem, templum dei eritis aliquando secūdu
spiritum. (Templum dei estis) vt ipse in vobis per
fidem maneat, & perfectionem sapientie accogni-
tionis secretorum suorum in vobis ponat (Tēplum
dei estis) & spiritus dei habitat in vobis. Nō ait &
spiritus dei sanctificat & purgat vos vt deus habi-
tet in vobis, sed ait, & spiritus dei habitat in vobis
Vtq; in templo suo deus habitat. Nam quid tem-
plum dei est, nisi habitaculum dei? Deus ergo est,
spiritus sanctus, cuius sumus templum & habitacu-
lum. Neque enim templum haberet, nisi deus esset
(Nescitis inquit, quia templum dei estis, & spiritus
dei habitat in vobis) De his supradixerat quia ani-
malis homo non percipit ea quæ sunt spiritus dei.
Non ergo percipiebant cognitionem dei spiritus
qui habitabat in eis, & habitante in se spiritu sã-
cto adhuc animales nōdum spirituales erant, quia
nondum poterant habitatorem suum spiritum co-
gnitione percipere. Habitare autem ideo & in ta-
libus dicitur, quia in eis occulte agit vt sint templū
eius. Ideoque in proficientibus & in proficiendo
perseuerantibus proficit. Nec mirum videri debet
quod quisquē aliquid habeat, quodque habet ig-
noret, vt enim taceam de omnipotentis diuinita-
te, quis facile sciētia percipit, quid sit anima, & quis
non habet animam. Postremo vt certissime noue-
rimus quod paruuli in christo non percipientes q̄
sunt, spiritus dei, id est, non intelligentes habent
tamen spiritum dei, eos ipsos quos supradixerat a-
nimalis vt premissimus, & paruulos increpat nūc
dicens. (Nescitis quia templum dei estis, & spiri-
tus dei habitat in vobis) Non enim hoc ignorare
debuissent (Templum enim dei estis.) Sed caute
ne templum ei⁹ violetis, quia (si quis templum dei
violauerit) id est, siue suum siue alterius corpus cor-
rumpendo, siue populum ecclesie sciendo (disper-

det illum deus) id est, diuersis supplicijs illum per-
det, & corpore & anima. Ideo caute corporalia
peccata, ne offendatis eum cuius estis templum ne
recedat a vobis, & in ruinā vertamini, caute & pra-
uam doctrinam pseudo apostolorum ne per eā vio-
letur mens vestra. Et merito deus violatorem sui
templi disperdet (quia templum dei est sanctum)
ex quo dei templum esse coepit, id est a tempore ba-
ptismi (quod) templum (estis vos). Hoc repetiit vt
illos compungeret, qui turpiter viuentes corpora
sua violando corruerant.

Nemo se seducat. Si quis inter vos vi-
detur esse sapiens in hoc seculo, stultus fiat
vt sit sapiēs. Sapientia enim huius mūdi
stulticia ē apud deum. Scriptum est enim
Comprehendam sapientes in astutia eo-
rum & iterū. Dominus nouit cogitatio-
nes sapiētium, quoniam vanę sunt.

Itaq; nemo gloriatur in hominibus. Templum dei
estis & ideo (nemo se seducat) id est, nemo sibi
blandiatur propria vanitate deceptus, vt de viola-
tione templi dei impunitatē sibi in futuro promit-
tat, quasi deus peccata carnis negligat. Vel (nemo
se seducat) id est, nemo seipsum ducat seorsum a ve-
ritate catholica in vanos errores declinando post
pseudo apostolos, quasi sapientiam eorum diligēs
Hoc nemo faciat. Sed (si quis videtur inter vos es-
se sapiens in hoc seculo) id est, si quis ex vobis stul-
ta sapientia seculi quę est commentum hominum
putatur esse sapiens (stultus apud se fiat) id est, van-
am sapientiam abiciat, & nichil sibi scire videat-
ur vt sit in deo veraciter sapiēs. Ad verā enim sa-
pientiam uenire non potest, qui falsę suę sapien-
tię fiducia decipitur, sicut pseudo apostoli, qui vo-
lentes videri in mundo sapientes, neq; deum hab-
ere filium, neq; incarnationem veram esse, neq;
carnem posse resurgere p̄dicabant. Vnde nunc be-
ne doctor egregius illos chorintiorum quos car-
naliter sapientes inuenerat, vt sapientiam verā
possint cōprehēdere prius fieri stultos ammonet.
Et subdit quare (Quia scilicet sapientia huius mū-
di stultitia est, apud deum), id est quod mundus sa-
pientiam hoc deus stultitiam iudicat. Et dum facit
deus quod fieri posse negat mundus, sapientiam
illius monstrat, esse stulticiam, & vere stulticiam.
Nam scriptum est in libro iob. Comprehendam,
id est vndique coartabo, & quasi iuxta rethę distri-
ctionum mearum concludam (sapientes mundi in
astutia eorum) vt nihil eis astutia sua valeat ad ef-
fugiendam manum meam, vel ad faciēdum quod
contra me machinatur, siue ad impediēdum quod
ego contra sapientiam eorum facere disposui, hanc
sententiam eliphat sic protulit. Qui apprehendit
sapientes in astutia eorum. Diuina tamen sapien-
tia reprehendit amicos iob de locutione dicens.
Non estis locuti coram me rectū, sicut seruus me⁹
iob. Cur ergo paulus illorum sententiis tāta audo-
ritate vtitur, si hę ipsorum sententię dominica re-
prehensione quassantur? Vel quomodo dicta eorū
quasi praua respuimus, quæ paulus ex auctoritate
astruit? Aut quomodo attestatione pauli recta pu-
tabimus, quę per semet ipsum dominus non recta
definiuit? Sed ytraque hęc citius quod non sint di-
uerſa co-

Alias
vos.
Iob. v.
ps. xciii.

Alias ho-
minum.

Iob. v.

ps. xciii.

xxiii. q.
vii. c. qd
aut in fi.

uerſa cognoscimus, ſi eiſdem dominice ſententie ſubtilius verba penſamus, quæ cum diſceret non eſtis locuti coram me rectum, ilico adiunxit ſicut ſeruus meus iob. Liquet ergo quia quedā in dictis eorum recta ſunt, ſed melioris comparatione ſuperantur. Nam inter aliqua quæ irrationabiliter dicunt ad beatum iob fortes multas ſententias proferunt, ſed comparate dictis fortioribus vim fortitudinis amittunt. Et iterū de eadem re ſcriptum eſt in pſalmo. (Dominus nouit cogitationes ſapientium quoniam vanæ ſunt ſc̃z hominum, quia & ipſi ſapientes iudicabant ſe ſolos eſſe homines, cæteros autem quaſi bruta animalia. Sapientes ſeculi non nouerūt cogitationes dei quoniam iuſtæ ſunt, (dñs autem nouit cogitationes ſapientium quoniā vanæ ſunt) Nil valet eis aſtutia eorum contra deū (quia ipſe nouit cogitationes eorū. Quæ vanæ ſūt) id eſt, inanes & falſe, quia putant eſſe vera quæ falſa ſunt, & falſa quæ vera ſunt (Vanæ ſunt cogitationes ſapientium qui hic beati eſſe, & a ſeipſis beati fieri mira vanitate voluerūt. Et quandoquidem humanæ cogitationes ſunt vanæ, atque conſilia ſapientium improuida ſunt & infirma, qui ſe ſibi vel alijs prodeſſe, ſine deo putant, itaq; nemo gloriatur i hoib⁹ quaſi meli⁹ ab vno quā ab alio poſſit accipere. Nil enim recte ſapiunt nil poſſunt homines per ſeipſos, & ideo non in ipſis gloriandū eſt, ſed in illo per quem ſapiunt & poſſunt.

¶ Nemo gloriatur in hominibus (doctoribus, vel baptizatoribus). Omnia enim veſtra ſunt, ſiue paulus, ſiue apollo, ſiue cephas, ſiue mūdus, ſiue vita, ſiue mors, ſiue præſentia, ſiue futura, oīa enim veſtra ſūt vos autem chriſti, chriſtus autem dei.

Non in quibusdam doctoribus gloriari debetis, nec ſingulos vos defendere, cum omnibus vitamini. Nam non ſolum omnia ſed (& omnia ſunt veſtra) id eſt, ad ſeruendum vobis data, & non eſt gloriandū niſi in rebus excellētoribus. Et ideo in ſolo chriſto qui ſuper vos eſt vobisque ſubdidit omnia gloriandū vobis eſt, non in his quæ ſubiecta ſunt vobis. Omnia enim veſtra ſunt) vt veſtræ vtilitati ſeruiant, quia etiam illa quæ inter homines ſunt digniora (quoniam ſiue paulus) eligatur, (ſiue apollo) veſtri ſunt, vt vo biſ miniſtrent (ſiue etiam cephas) id eſt, petrus qui primus eſt omnium apoſtolorum. Et ita patet omnes apoſtolos eſſe veſtros, cum primus ſit veſter. Ad hoc enim miſſi ſūt omnes apoſtoli & prædicatores, vt vobis vel fratribus veſtris qui ſunt per orbem, verbum ſalutis miniſtrent. Et quod fratribus veſtris faciunt vobis facere credendū ſunt, quia & vobis proſunt, (Omnia ſunt veſtra) ſiue prædicatores (ſiue etiam mūdus) ſi de illo ſecundum dei voluntatem ſentitis, & decretos curſus in dei voluntate ponitis (ſiue vita) præſens eſt veſtra, ſi modeſte illam & cum dei gloria tranſigitis (ſiue mors) veſtra eſt, id eſt, diſſolutio corporis & anime vobis ſeruuit quoniam vobis tranſitus eſt de hac miſeria ad eternam beatitudinem (ſiue præſentia) ſi ſic eiſytimini ne offendatis (ſiue futura) ſi ea credentes magis optatis vt pote, meliora & eterna. Vel (mūdus) eſt veſter, id eſt, quatuor elemēta mūdi ſeruunt vobis, qm̃ad hoc

ſunt condita, & (vita) vobis præſens ſeruuit ſi in ea emendamini, & eternam ſalutem promeremini, & (mors) ſi pro chriſto mori libenter parati eſtis ſpe future promiſſionis. Et (præſentia) bona, quibus ſuſtentati deo ſeruire poſſitis, & (futura) quorum ſpe ſeruatiis. Hec ſunt veſtra (omnia enim quæcumque ſunt veſtra) ſunt ad poſſidendum. Sed vos eſtis chriſti poſſeſſio non hominis, vt quomodo omnia iudicio veſtro conceſſa ſunt & vobis ſubiecta, ſic & vos chriſto ſubiciamini quia per ipſum eſſe cæpiſtis & in prima origine, & in regeneratione. Cur ergo ad iniuriam chriſti de hominibus ſperatis cum ipſe vobis & homines & omnia ſubiecerit vt illi ſubiciamini & in illo ſp̃e omnē ponatis (Chriſtus autem dei eſt) vt proprius filius faciens voluntatē eius, vt & vos chriſti voluntatem faciatis (Vos eſtis chriſti, chriſtus vero dei) & ita mediātē chriſto vos eſtis dei. Subditur autem chriſtus deo, non tanquā diſſimilis aut alterius nature, ſed vt dictum eſt tanquam patri filius. Hactenus de gloria pseudo apoſtolorum locutus eſt apoſtolus, hic de ſuo contemptu incipit loqui, quoniam minus de illo ſentiebat aliqui chorinthiorum. Ideoque monet vt hoc de illo ſentiat hō, quod & de⁹ qui illū elegerat, & dicit;

¶ Caput quartum.

Sic + nos exiſtimet homo vt miniſtros chriſti, & diſpenſatores miniſteriorum dei (ac ſubiungit.) Hic iā queritur inter diſpenſatores, vt fidelis quis inueniatur.

Alias mi
ſteriorū,
vi. q. i. c.
beatus

Ita inquit, diuinitus eſt ordinatū vt omnia ſint veſtra, ſiue paulus, ſiue apollo, ſiue cephas, vos autem ſitis chriſti. Et cum hoc ſit nec magis nec minus exiſtimet homo de nobis quā quod deus cōſtituit, ſed (ſic vos exiſtimet vt miniſtros chriſti) id eſt, nec nos tanquam viles contemnat, nec tanquam per nos aliquid poſſimus in nobis gloriatur ſed eum in nobis honoret, cuius miniſtri ſumus in euangelio quod vobis offerimus. Et (exiſtimet nos) non dominos ſed (diſpenſatores miniſteriorū dei) quoniam miniſteria eius vobis diſtribuimus ſecū dum cuiusque modum. Quoniam verborum ſtrepitui, nec humanæ ſapientie innitebatur apoſtolus, intelligi debuit miniſteria chriſti diſpenſare, in quibus non verba ſed virtus fulgebat, & per quem nō homo ſed deus videretur glorioſus. Collega enim piſcatorum, nō aliter quā illi chriſtum prædica bat. Cum ergo miniſtrum chriſti, & diſpenſatorem miſteriorum dei, probat, pseudo apoſtolos notat, & negat eſſe chriſti quod tradūt, per id quod a traditione apoſtolica diſſentiunt. Ego inquit & conſerui mei ſumus diſpenſatores miſteriorum eter næ ſalutis, docendo, & cætera ſacramenta diſtribuendo. Et multi quidem ſunt diſpenſatores per quorum miſterium peruenitur ad eternam ſalutē (Sed iā queritur iter diſpenſatores baptizādo man⁹ iponeō eucharistiā dādovt quis inueniatur fidelis) vt poſſit credi vt bñ diſpenſet. Neq; ei oēs fideliter hoc agunt, ſed pleriq; fraudē faciunt dum quæ ſua ſunt querunt nō q̃ ieſu xp̃i & celeſte miſterium in vſum terreni lucri cōuertūt, nec ſalutē ſubiectorū, ſed propria cōmoda querūt. Nōnulli qui nō ita ſola terrena querere videntur, aut verecundia aut timore aut commendationis ſue cauſa conſtanter arguere deſinquētes

Epi. Pauli.

linquentes trepidant. Et (ideo queritur quis inter eos inueniatur) officium suæ dispensationis fideliter agēs, vt solius domini sui lucra sine fraude querat. Vel ex hoc reprehenduntur subiecti quod hic iam queritur ab eis quod in futuro seculo querendum est a domino, scilicet queritur & discuitur ab eis (vt inter dispensatores inueniatur aliquis fidelis) id est, idoneus & dignus ad sacra dei mysteria dispensanda cæteris. Vnde tales inquisitores iure sunt reprehendendi, quia quod deus in alia vita faciet, ipsi iam hic facere volunt, & prepositorum suorum vitam a quibus ipsi debent iudicari iudicare presumunt, & a dignioribus digniora sibi sacramenta dispensari credunt, cum non iuxta sanctitatem dispensatis, sed iuxta deuotionem precipientis sit magis aut minus vtile sacramentum, sanctorum.

Mihi autem pro minimo est, vt a vobis iudicer aut ab humano die, sed neque me ipsum iudico + Nihil enim mihi conscius sum, sed non in hoc iustificatus sum. Qui autem iudicat me, dominus est.

Vos inquit ita iudicatis, alios dispensatorum esse, fideles alios non fideles, sed (mihi pro minimo est vt a vobis iudicer) fidelis aut non fidelis. Non enim iusti humana iudicia sed æterni iudicis examen aspiciunt, atque ideo derogatium verba despiciunt. Vnde nunc derogantibus chorintiis apostolus dicit. Quia (mihi pro minimo est, vt a vobis iudicer) Quos enim in tantis viciis reprehendit minimum ducit ab his se iudicari, quia sicut iusti non erant, sic iuste iudicare non poterant (Aut ab humano die) id est, ab humana luce & ratione, hoc est a legibus humanis iudicari, pro minimo deputabat. Supergressus enim humanam iustitiam, celesti iustitiæ studebat. Vel (ab humano die) id est, ab humano intellectu, qui non videt occulta & potest falli. Siue (ab humano die) id est, ab hominibus, dum sunt in suo die, & non est dies domini. Humanus enim dies dicitur, in quo iudicant homines, quia erit & dies domini in quo iudicabit. Exiguū mihi est a vobis iudicari, vel ab humano die, sed (neque ego me ipsum iudico) qui melius noui me quā vos. Et ita periculosum est vobis iudicare de ignotis. Quomodo enim potestis diiudicare conscientiam meam quomodo examinare quo animo facio quicquid facio. Quantum possunt homines de alio iudicare, plus homo vtique de se, sed de^o pl^o de homine, quam homo de se. Tanta enim est profunditas in homine vt lateat ipsum hominē in quo est, sed dominū latere nō potest. Iure itaque doctor egregius humanas laudes aut vituperationes participans ait (Mihi pro minimo est, vt a vobis iudicer, aut ab humano die) Qui nec in corde suo vn de se reprehendere posset inueniens, adiungit. (Sed neque me ipsum iudico. Nihil enim mihi conscius sum.) Nullius vtique peccati sibi conscius erat. Sed quia legerat delicta quis intelligit, sententiam tēperauit ne forte per ignorantiā deliquisset & addidit. (Sed non in hoc iustificatus sum) Videns enim quia ei ad perfectionem sanctitatis nec suum iudiciū sufficeret, ait, nō se in hoc iustificatum. Cur vero non sibi met ipsi de ipso credidit, causam

reddidit cum subiunxit. Qui autem iudicat me dominus est. Ac si aperte diceret. Nec meo de me iudicio credendo existimo, quia ille iudicat me cuius ego iudiciū nō comprehendo. Ab eo enim qui me iudicat examinari me subtiliter scio. Recte enim me egisse recolo, sed tamē de meritis nō presumo, quia ad eius examen vita nostra ducitur, sub quo & virtutes nostræ trepidant. Nec vos nec ego me iudicatis (sed qui me iudicat dominus est) qui sine hesitatione nouit omnia.

Sequitur.

Itaque nolite ante tempus iudicare quoad vsque veniat dominus, qui & illuminabit abscondita tenebrarum, & manifestabit consilia cordium & tunc laus erit vnicuique a deo.

Quandoquidem ego nec me ipsum iudico sed domino me iudicandū referuo, itaque vos ipsos exemplo mei a iudicando compescentes (nolite iudicare ante tempus) quia nondum est tempus iudicandi. Neque enim vera de actis hominum sentire nunc potestis quia homines estis, sed aliter quā sunt hic suspicamini. Et si suspensiones non potestis continere quia homines estis, iudicia tamen, id est diffinitas firmasque sententias continete ne iudicetis quicquā (ante tēpus) id est ante diē quia adhuc nox est, nec potest videri quod in die videbitur. Ante illud tempus nolite iudicare, sed quoadusque veniat dominus ad iudiciū & die suo cuncta illustret. (Qui & illuminabit, id est, aperta faciet (abscondita tenebrarum) id est latentia peccatorum quæ meutem obscurant (& manifestabit consilia cordium), i. bonas cogitationes quæ maturiore consilio & pertractatione rationis in corde versabantur. Tunc enim omnis vs in luce constitutis, nihil latebit proximum in proximo, sed omnia omnibus patebunt. Nihil enim occultari poterit eorum quæ gesta & cognita sunt, ibi & simplicitas & hipocritis apparebit, vt & qui despectus habebatur forte appareat dignus & qui aliquid esse putabatur, inueniatur reprobus. Tunc ergo temp^o erit sine errore iudicandi. Nunc autem quisquis in cogitatione a rectitudine exorbitat, in tenebris peccat. Vnde nos tantominus debemus aliena corda audacter reprehendere, quāto scimus quia visu nostro non possumus alienæ cogitationis tenebras illustrare. Sed tunc patebunt oīa. (Et tunc laus erit vnicuique a deo) bene agēti vel cogitanti. Nunc enim ignoratur ab hominib^{us}, quis sit laude dignus. (Tunc a deo) quia id laudabitur & diligetur a proximo in proximo quod ne lateat in ipso illuminabitur deo. Quod de solis electis dictum est quos de^o laudabit, & laude dignos monstrabit. Accōtra vnicuique reproborum erit tūc impropertū.

Hec autem fratres transfigurauī in me & apollo proptervos vt in nobis discamus ne supra quod scriptum est vnus aduersus aliterum infletur pro alio.

Dixi non gloriandum in nobis. (Sed hæc o fratres transfigurauī in me & apollo vt in nobis nō glorie mini, propter vos) id est propter vtilitatem vestrā vt in nobis qui maiores sumus discatis, ne agendo

De peni,
dist. iii. c
adhuc p
fidi.

ii, q. i. c.
sacerdoti
bus, i. fi.

Hiere.
xvii.

Hiere.
xxvii.

supra quod scriptū est, vbi legimus qui gloriatur in domino gloriatur, vel maledictus homo qui cōfīdit in homine vn⁹ inflatur aduersus alterū pro alio, id est, pro doctore, vel baptizatore vel pro se. Me inquit & apollo proposui figuram pro omnibus, vt ab omnibus abhorreatis sicut a nobis Transfigurauit enim hęc in se & in apollo, dum pseudo apostolorū glorias, & traditiones peruersas sub sua & apollo persona euacuaret, summatim illos designans non sigillatim, ne forte maior discordia in populo nasceretur. Nemo enim audiens suum nomen notari, vel eius cui fauet, cōtentus est tacere. Tacito autem nomine si quis aliquid audierit, & si de se intelligat, dictum dissimulat. Sub hac ergo propositione euacuauit personas illorum, cū diceret ego plantauit apollo rigauit &c. vt in his dīfcerent nihil dandum hominibus.

Quis enim te discernit? Quid autem habes quod non accepisti? Si autem accepisti quid gloriaris quasi non acceperis? Iam saturati estis, iam diuites facti estis, sine nobis regnatis. Et vtinam regnetis, vt & nos vobiscum regnemus

Depeni.
distin. ii.
c. aposto
lus.

Non debet alter aduersus alterum inflari pro alio doctore vel baptizatore. (Quis enim) doctor vel baptizator (te dīfcerit) Id est verbi gratia si baptizatus est a paulo? Nichil discretionis est, a quocunq; bonam doctrinā, vel baptismum perceperis. Sed tu per traditionem pseudo apostolorum putaste quasi sāctiorem dīfceri a ceteris (Sed quid habes ab illis (quod non) a me (accepisti)? Quicquid enim ab apostolica traditione non descendit, paruū est. (Sed si a me accepisti) quicquid boni habes (quid in te) vel in illis (gloriaris) contra me (quasi non) hoc idem a me (acceperis) Hoc dicitur contra illos qui eadem quę ab apostolo acceperant audientes a pseudo apostolis gloriabātur de magisterio eorum, quoniam ipsi pseudo per eloquentiam se cōmendantes gloriam in se vertebāt cum apostolus se contemptibilem videri fecisset, vt gloriam deo faceret. Vel ita, iubet apostolus vt nemo in homine, sed in domino gloriatur. Pseudo autem aposto i & qui ab illis fuerāt sed vti se ipsos a seipīs iustos fieri putantes quasi hoc eis non deus dederit, sed ipsi sibi non vtiq; in domino, sed in semet ipsis gloriabantur. Vnde nunc vniciq; talium dicit apostolus (Quis enim te dīfcerit) Quod ideo dicit quia de massa illius perditionis quę facta est ex adam nō dīfcerit hominem vt eum faciat vas ī honorem, id est, in cōtumeliam nisi deus. Sed qm̄ homo carnalis & inaniter inflatus cū audisset quis enim te dīfcerit, posset respondere vel voce vel cogitatione & dicere, dīfcerit me fides mea, dīfcerit me oratio mea, dīfcerit iustitia mea, mox apostolus occurrit cogitationibus eius & dixit. (Quid enim habes quod non accepisti, si autem accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis) (Sic enim gloria ntur quasi non acceperint qui se a seipīs iustificari putant, ac per hoc in seipīs non in domino gloriantur. Nihil enim huic sententię tam contrarium est, quā de suis meritis sic quenquam gloriari, tanquam ipse sibi ea

Roma,
ix.

fecerit non grātia dei. Vel sicut diximus non debes inflari pro aliquo doctore, cuius te specialiter profiteris discipulum (quis enim eorum te dīfcerit) a pereuntibus? Nullus sed solius dei grātia, & tu te putas dīfceri per merita tua. Sed quid boni habes qd nō accepisti a deo. Fecit deus vt eēs, & tu fecisti vt bonus esses? Absit. Si enim deus dedit, vt esses vt alius tibi dare non potuit vt bonus esses, melior est ille qui dedit vt bonus, esses, quam ille qui dedit vt esses. Sed null' deo melior. Igitur a deo accepisti, & esse, & bonum esse. Sed si ab illo accepisti (quid gloriaris quasi non acceperis) id est quasi a te ipso habeas. Iam saturati estis. Ironice legendum non affirmatiue (Iam id est, antequam sitis apti ad percipiendam eicam (saturati estis) spiritali cibo doctrinę, id est, videmini vobis ipsis sufficienter validis sapientię escis repleti, & antequā paupertate exuti sitis (iam) vt putatis spiritualiter (diuites facti estis) id est abundanter animę diuitiis quę sunt virtutes repleti, (& sine nobis), id est sine auxilio nostro, id est, vitę vestre moderamina iuste disponitis vt vos estimetis, gloriantes de his quę a pseudo prędicatorib' accepistis. Secundum vestram estimationem regnatis. Et vtinam regnaretis, vt & nos regnaremus vobiscum). id est, sequeremur vos, cū vos dedignemini sequi nos. Ac si dicatur, vtinā nō essetis fasa gloriatione decepti, fortasse enim simul regnaremus. Regnare nunc sanctorum est, de spe, & promissis christi securos esse, & in aduersis quę propter nomē xpī acidunt gaudere.

Puto enim quod deus nos nouissimos apostolos ostēdit tanquam morti destinatos, quia spectaculum facti sumus mundo, & angelis, & hominibus.

Nos reuera regnamus, & timeo ne sine vobis. Nā [puto] id est, putare credor (quod deus ostēdit nos apostolos nouissimos) id est, omnium vilissimos tanquam ad nullam vtilitatem, sed ad mortē referuatos. Hoc secundū quod estimatis puto. Quasi quod nullaten' putandum est. Quod enim nunc dicit puto, increpationē significat eorum quibus loquitur, non estimationem eius. Ideo sine vobis regnamus, quia per mala quę patimur (deus ostēdit nos apostolos oculis superbiorum nouissimos) id est, abiectissimos de quibus non curret, [tanquā] morti destinatos] id est, ad mortē directos. Quod per hoc videtur (quia spectaculum facti sumus huic mundo), id est amatoribus hui' mundi, qui quasi ad spectaculum conueniunt ad aspicienda supplīcia nostra. Sed per hęc omnia magis probamur, esse cari deo qui sic nos passionibus glorificat. Ideo non vt vos credebatis [puto] quod de' vilissimos nos fecerit, quia me humilio vt deum exaltē. Vel ideo debetis nobiscum regnare, quia [puto] & pro certo scio] quod deus nos apostolos nouissimos ostēdit mundo] quibus nulli succedent apostoli tā perfecti tam necessari saluti hominum quales apparebunt in nouissimo tempore helias & enoch quos deus referuat vt filios israel ab anti christi seductione liberent. Ita enim & nos nā sit vt a seductione pseudo apostolorum vos liberem' & pro vita vestra mortē sustineamus, sicut & illi passuri

Epi. Pauli.

passuri sunt. Nos ostendit nouissimos, id est, illis nouissimis pconibus consimiles in passiōe aduersitatum (tanquam morti (corporis ob liberationem aliorum (destinatos quia spectaculum facti sumus huic mundo) quorum iniurias omnes publice expectant in conspectu toti⁹ populi. Nam sicut omnes concurrunt vbi iocus celebratur, vel pugiles certant, aut aliquid monstrum producit, sic omnes boni vel mali conueniunt ad aspiciendas penas nostras (Spectaculum sumus & angelis, & hominibus) tam bonis quam malis. Quia & inter angelos sunt sancti angeli quibus bene viuēdo placeamus, atq; inter homines sancti viri quibus placeat vita nostra, & sunt nequissimi homines qui irideant bonā vitā vestrā. Et hæc arma sunt dextra & sinistra quibus hostem nostrū superamus, si nec prosperis corrumpimur, nec aduersis frangimur. Boni angeli conueniunt ad spectaculum passionis nostrę vt nos præsētia sua confortent, & ceteros ad exemplum nostri certaminis incitent, mali vero vt gaudeant, cum nos suos aduersarios cruciari viderint, & ceteros a fide metu pœnarum defleant. Boni homines vt laudent, mali vt insultant Boni vt exemplo nostro confortentur, mali vt ex penis nostris delectentur.

Nos stulti propter christum, vos autē prudentes in christo. Nos infirmi, vos autem fortes. Vos nobiles, nos autem ignobiles. Vsq; in hanc horam & esurimus, & sitim⁹, nudī sum⁹ & colaphis cedimur, & instabiles sumus, & laboramus operātes manibus nostris. Maledicimur & benedicimus. Persequutionem patimur et sustinemus. Blasphemamur, et obsecramus. Tanquam purgamenta huius mundi facti sumus, omniū peripsemavtq; ad huc.

xxviii.
q. i. c. sic
enim vlt
tra medi
um.

Nunc ostendit quomodo illi regnent sine veris apostolis, & quomodo apostoli stultis appareant viliissimi. Et est increpatio cum ironia (Nos inquit stulti sumus) habiti gētibz & iudęis propter christum quem ad salutem humani generis crucifixum prædicamus (vos autem prudentes) estis in christo quia nihil de illo prædicare vel dicere vultis quod humane stultum sapientiæ videatur, & ita vultis esse christiani, vt non prudentiam amittatis sæculi. Quod est quasi duobus dominis velle seruire more veterum samaritanorum, qui & deum colebant, & idola (Nos infirmi) sumus qui vicem lēdentibus non reddimus, nec resistimus (vos autem fortes) estis qui potenter aduersatibus resistitis, & eos fortitudine sæculari reprimitis (Vos estis nobiles) id est, reuerendi, & gloriosi (nos autem ignobiles) id est, despecti & viles. Hæc omnia quæ negare videtur affirmat, & quæ quasi confirmare videtur negat. Irascentis enim verba sunt, qui negando confitetur & confitendo negat. Deinde confirmando loquitur ostendens per partes infirmitatem suam, vt regni sui virtus amplior eniteat (Vsq; in hanc horam id est, a prima die conuersionis vel prædicationis nostrę, vsq; nunc penuriam cibi, & potus & vestimentorum passi sumus, & etiam cessionem

colaphorum, quia libere & iuxta veram fidem christum sine aliqua adulatione prædicantes, & gesta prauorum arguentes, gratiam apud homines non habuimus, sed colaphos ab eis pertulimus (Et instabiles sumus) quia sēper fugant nos & persequuntur ne in vno loco diu manentes plures doceamus. (Et laboramus operando manibus nostris) vt habeamus vnde viuamus cum nemo det, quia non solum gratiam apud homines vt dictum est non habem⁹, sed etiam ab his accipere indignum est, qui errori studens. Quod idcirco facere maluimus, qm libertatem arguendi amittit & peccat qui ab eo accipit qui ideo dat ne corripatur (Maledicimur) a prauis hominibus, & nos e contrario (benedicimus) illos hortando ad bonum (Persequutionem patimur) ab illis, & licet ipsa persecutio sit grauis, tamen (sustinemus) illam, & non refugimus nec resistimus (Blasphemamur) ab illis, quia dicunt nos seductores & maleficos (& obsecramus) deum pro illis, vel illos obsecramus ne blasphement, sed permittant sibi reddi rationem. (Et tanquam purgamenta huius mundi facti sumus) id est, de quibus mundus inquinetur, & quibus abiectis purgetur, sicut domus purgatur a sordibus, quæ de illa proficiuntur, hoc est vsque a deo blasphemamur ab impiis & viles iudicamur, quod facti sumus illorum reputatione tales tanquam essemus in tantum peccatores & sordidi, vt totus mundus nobis sublati omnimoda sorde purgetur (& etiam reputati sum⁹ omnium per ipsema) id est, a deo superflui, & immundi, atq; inutiles vsibz hominum, sicut purgamentum ferri, vel corium pomi, quod vndiq; aufertur vt ipsum pomum sit aptius ac dulcius ad comedendum. Peripsima enim dicitur rasura aut lima, tura cuiuscunq; rei, siue purgamenta pomorum, & nos ita nullius pretii, nulliusque vtilitatis esse, iudicamur, vt rasura ligni, vel ferri, seu stagni, vel corium pomi. Et hec sustinuimus a principio prædicationis nostrę (vsque adhuc) id est, vsque in præsens. Per hæc omnia probatur apostolus cum similibus prudens in christo, & fortis, & nobilis, perque videbatur stultus & infirmus ac ignobilis. Cōtemptibilis enim & despectus fiebat etiam apud chorintios pro quibus hæc quæ hucusque memorauit mala passus est. Et quoniam humilitatem suam nihil proficere in his videbat, queritur dolore commotus tantam subiectionem & iniurias nullū fructum habere non potuisse, sed quod deterius est in peius profecisse. Qui & subiungit.

Peripse
ma quid
dicatur.

Non vt cōfundam vos hæc scribo, sed vt filios meos charissimos moneo. Nam si decem milia pedagogorum habeatis in christo, sed non multos patres. Nam in christo iesu per euangelium ego vos genui. Rogo ergo vos imitatores mei estote, sicut & ego christi. Ideo misi ad vos thimotheum qui est filius charissimus & fidelis in domino, qui vos commonefaciat vias meas quę sunt in christo iesu, sicut vbiq; & in omni ecclesia doceo.

Ephesi
iiii

Aspera blandis mitigat, vt salutaris medicus. Nam quia gra

grauiter eos in his omnibus quasi latenter momor-
derat, ne ipsi ad iram prouocati admonitiones ei-
us spernerent, ostendit se in omnibus quæ dixit
paternam charitatis affectionem erga illos habuisse,
ut libentius ei obedirent duri namque fuissent
corinthii si hac admonitione qua ut filii dilecti a pa-
tre tam humane obsecrant emolliti (non fuisset non
idcirco inquit hæc scribo, ut vos confundam), id est,
ut tantam verecundiam vobis faciam, sed potius ut
corrigamini (moneo vos), id est, ad meliora exhor-
tor per hæc ut filios meos spirituales scilicet cha-
rissimos pro quibus tot labores, & tot flagella, pas-
sus sum, & quibus chariores nullos habeo. Vere fi-
lii mei estis quia ego pater vester (nam si habeatis
in christo decem milia pedagogorum), id est, tot
instructores perfectos, quot vobis essent necessa-
rii, quod per mille intelligitur, qui numerus perfe-
ctus est in scientia, & in obseruantia decem prece-
ptorum legis, quæ per denarium numerum figu-
rantur vel (si decem milia pedagogorum, id est, quā-
tācumque erudiantium multitudinem in obseruan-
tia præceptorum, quæ non fit in iudaismo (sed in
christo) si inquam (pedagogos), id est, eruditores
habeatis, sed, id est, tamen non multos patres ha-
betis, immo vnum quia ego solus vos genui quia
solus ego vobis prædicaui ad hoc enim electus sum
ut annunciem gentilibus salutem per iesum chris-
tum (per euangelium), id est per euangelice do-
ctrinæ prædicationem non in me, (sed in christo ie-
su), id est in fide christi iesu & in nouitate christia-
na quia in nouam vitam me primum prædicante
venistis. His dictis ostendit nullum posse eo affe-
ctu diligere illos, quo ipse diligebat. Quis enim a-
lienos filios sic diligit ut suos, ac per hoc monita
eius, qui tanta pro illis passus est non debent spere
vno vero pater deus est, non ut hoc nomen ceteris tol-
las, sed ne gratia dei qua in eternam vitam generamur
naturæ vel potestati vel etiam scitanti cuiusquam tri-
buatur. Quia inquit (vos genui), ergo ex debito rogo
vos ut filios, estote imitatores mei in his quæ facio &
sustineo (sicut ego) in imitator (christi) in his quæ fecit &
sustinuit quia filiorum est, imitari patrem. Vult enim
illos imitatores sui esse, ut sicut ipse multa exitia pro
illorum salute annūciando iesum christum ab incre-
dulis, & ceteris infidelibus passus est, & non cessit
aut a fide desciuit, sed constanter prædicaui, dum-
modo per dies & noctes euangelizaret illis donum
gratiæ dei, ita & illi manentes in fide eius, & doctri-
na, non recipiant pseudoapostolorum, id est, apo-
stolorum falsorum praua dogmata, vel commēta,
sed resistant contemnentes opprobria, & detractio-
nes, ut patri suo spirituali inuiolatū atque imma-
culatum reseruent affectū. (Ideo) inquit ut me imi-
temini tanquam boni discipuli fidelesque patri obe-
dientes filii (missi ad vos Timotheum) per hunc cre-
ditur missa epistola (qui est filius meus) in fide (cha-
rissimus) bene agendo (& fidelis) in euangelii præ-
dicatione quam fideliter omnibus palam ministrat
(in domino non in lucro terreno. vel (in domino
est filius meus id est quæ genui, non in carne. (Qui
vos commune faciat), id est, commoneat faciēdo,
aut (qui vos commune faciat) id admonendo vos
instruat (vias meas) institutiōes præcepta & docu-
menta mea (quæ sunt in christo iesu), id est, secun-

dum voluntatem, & doctrinā ipsius, in nullo enim
discordo & ideo sunt tenēde (sicut ubique terra-
rū, id est in omni ecclesia doceo (ideoque) sunt autēti-
ce, Per istū reueri illos voluit ad regulā a se tradi-
tæ veritatis, ut cōmoniti verbis & exēplis opus ei-
resipiscerent cognoscētes non petperam se fuisse
ab apostolo Paulo edoctos, quādo eadem quæ si-
bi præcepta erant, tenere oēs ecclesias discerent.

¶ Tanquam non venturus sim ad vos sic
inflati sunt quidam. Veniam autem cito
ad vos, si dominus voluerit, & cognoscā
non sermonem eorum, qui inflati sunt, sed
virtutem. Non enim in sermone est re-
gnum dei, sed in virtute. Quid vultis? In
virga veniam ad vos, an in charitate, & spi-
ritu mansuetudinis?

xxxvii.
dist. con-
nen. vin.

Opus erat Thimoteum mitti quia tanquam non
sim ultra ad vos venturus sic de philosophorum
doctrina & oratorum eloquentia tam imperterri-
tel sunt quidem inflati inter vos Ideo erant inflati
& vnus aduersus alterum gloriantes, quoniam pu-
tabant apostolum paulum non amplius ad se ven-
turum, solent enim sepiissime discipuli a malis retrah-
hi timore aduersus magistri. Ob hoc etiam indigna-
bantur quidem Chorinthiorum quia non veniebat
ad eos non desiderio sed superbia, quod quasi in-
dignos visitatione sua illos haberet, cum magis
apostolo studium hoc fuerit ut de indignis faceret
dignos. Habebat ergo votum eundi, sed maiora
erant quæ agebat, Vos inquit putatis me non esse,
venturum, vel indignamini quia non venio, (sed
veniam ad vos cito si dominus voluerit) cuius vo-
luntas semper supponenda est iuxta illud iacobi. Di-
catis si dominus voluerit, & si vixerimus, faciemus
hoc vel illud vel (si dominus voluerit), id est, nisi culpa mea
impedierit ut sciamus non ex nobis sed ex dei cuncta
pedere iudicio (veniam inquit ad vos cito si dominus
voluerit.) Qui enim dixit veniam ad vos, ostēdit
se velle, monstrat se cupere, breuem promittit ad-
uentum. Sed ut cautius hoc loquatur, infert (si do-
minus voluerit) ut si non veniret, dominus eū ius-
ta causa eum tetinere monstraretur, causa vtrique
indignitatis & infidelitatis eorum (Veniam) in-
quit (& cognoscā) id est probabo non sermonē
terrenæ sapientiæ aut humane sapientiæ (eorum
qui) de huius mundi sapientia (sunt inflati) sed (ip-
sorum virtutem) in bona operatione vel miracu-
lorum perpetratione quia & dominus non dixit
de phariseis aut hominibus subdolis ex verbis eo-
rum, ex vestimentis ouium quibus persepe indu-
cuntur, cognoscetis sed ex fructibus, id est, ex ope-
ribus. Ideo (non sermonem) humane facundie ut
diximus (sed virtutem bonæ vitæ cognoscā &
approbabo quia) regnum dei non est in sermone
sed in virtute, id est, nemo per eloquentiam aut
facundiam secularem acquirit regnum dei, aut me-
retur sed per virtutem bonorum operum, nec splē-
dore sermonis commendatur regnum dei, sed vir-
tute signorum sicut nec bonum vinum hedera cō-
mendat. (Veniam quidem) quam citissime potero
sed quid horum vultis? Scilicet vultis ut veniam
in virga

Mat. vii

Pedago-
gus quid
signet.

ad vos, in virga, an in charitate, & spiritu mansuetudinis. Superi⁹ dixerat eos indigere pedagogo ac per hoc puero s significabat dein eos amare vt filios charissimos, nūcvt prudens pater eis virgā, non mortem proponit, spiritum mansuetudinis, & charitatis non furoris, aut odii. Virga enim austeritatem & correptionem significat. Et nunc verba terroris apostolus infert, vt pudorem passi qui inflati erant, humiliarentur, & se corrigerent, quia si incorreptos inueniret in illos necesse haberet virgam exerere, alios excommunicando, id est, si delium communione & consortio priuando, alios dure increpando, alios corporaliter vt decet patrē flagellando. Si vero se dignos prepararent ad excipiendum eum, vt immunes a crimine inuenirentur tunc ad illos veniēs letitiam haberet quasi pater cum filiis suis charissimis. Et hoc est quod dicit (vultis vt veniam ad vos in virga) id est, rigore iustitiæ, & correptionis, vbi & si sit charitas non tamen videtur esse (an in charitate, id est, nō oculo charitatis affectu, sed in manifesta & aperta dilectione vt bona suppleam. (Et spiritu mansuetudinis) opabilius esset primum expetere quā carere boni patris diligentis aduentu, quamuis rigoro meliora nempe sunt vulnera diligentis teste Salomone quā oscula blandientis. (Spiritu mansuetudinis), id est, animo māueto & indulgēti, vt parcam peccatis vestris & per hilarem vultum ac dulcia verba mansuetudinē animi mei vobis ostēdam.

Caput quintum.

Nino auditur inter vos fornicatio, & talis fornicatio qualis nec inter gentes, ita vt vxorem patris sui quis habeat. Et vos inflati estis, & non magis luctum habuistis, vt tollatur de medio vestrum qui hoc opus fecit.

Opus est vt veniām ad vos in virga non in charitate aut spiritu mansuetudinis nisi vos ipsos correxeritis quia (omnino), id est, ab omnib⁹ vel omnibus modis (auditur) scitur, narratur atq; percipitur a me & ab aliis quod sit (inter vos) notissima fornicatio q̄ nemini est licita & talis qualis nec inter gētes). i. tā infamis & nefaria fornicatio auditur quod nec talis est inter gētes ita vt vxorē patris habeat quidam ex vobis ne testibus res indiget, quoniam publice perpetrata est vt hoc crimē nimis exaggeret dicit nec ab illis tale committi qui deum neiciunt, vt hinc ostendat qua pœna multandus sit iste qui sub terribili & diuina iustitia constitutus tanti sceleris crimen adiniserat, & adherentes ei non immunes ab eodem crimine demonstrat. Talis fornicatio apud vos auditur. Et vos cum tantum scelus inter vos sit (inflati estis) superbia, & non magis hoc fecistis quod faciendum esset, id est, (non habuistis luctum) non luxistis super peccato fratris nec compassi estis illi) vt tollatur, id est, ei iciatur de medio vestri qui hoc opus fecit) vt omnes vno consilio abijciatis eum de cō-

munitate vestra, vt confusus agat pœnitentiā, & nō inficiatur ceteri, id est, nec ppetrent alij simili le aut illud idem facinus propter indulgentiam quia omnes videmini sceleris participes, quandiu patimini reum tanti criminis vobiscum incorruptum conuenire. Cum enim omnes crimen eius icatis, nec tergiversatione aliqua possit celari, pellendus est de cœtu fraternitatis.

Ego quidem absens corpore præsens autem spiritu iam iudicaui, vt præsens, eū qui sic operatus est, in nomine domini nostri iesu christi congregatis vobis & meo spiritu cū virtute dñi iesu tradere huiusmodi hoīem sathanę in interitū carnis vt spiritus saluus sit in die domini nostri iesu christi.

Vos inter quos ipse corporaliter est non eum corripuistis, nec expulistis, sed (ego quidem absens corpore præsens autem spiritu) id est, absēs quidē facie (præsens autem) auctoritate spiritus qui replet orbem terrarum virtute non mole, & nusquā abest (iam iudicaui) eum qui sic operatus est) per eūdem spiritum præsens, ne ex solo auditu me putetis proferre sententiā (iam) sine mora iudicaui) eum (in nomine) id est, in vice (christi) cuius legatione fungor (congregatis vobis) id est, vt omnes in vnum sine dissensione conueniatis, & eum de communione fidelium eiiciatis (Congregatis vobis in vnum & meo spiritu) id est, auctoritate mea quam habeo per spiritum sanctum qui mihi datus est (cum virtute) id est, potestate (domini iesu) qui est saluator hominum iudicaui (tradere sathanę) virum huiusmodi, id est, vt tradatis eum sathanę pellendo de ecclesia, quoniam mea auctoritas, & christi virtus in hoc vobis cooperabitur. Iudicaui huiusmodi reum tradere sathanę (in interitum carnis) vt corporaliter eum vexet, & sic ille respiciat. Magna quippe arte magisterij ipsi, traditus in pœnam, cui sponte est subtratus in culpa, vt qui auctor fuerat ad inīcium nequitie, ipse flagellum fieret disciplinæ. Hanc enim potestātē dicitur apostolus habuisse, vt si quem excommunicasset, statim ille corripere a diabolo & vexaretur, quātū & quandiu vellet apostolus. Nam cum dicit (tradere sathanę in interitum carnis) interitus carnis significat validam corporis afflictionem per diabolum factam. Vel (in interitum carnis), id est, vt carnalis voluptas i eum interiret traditus est sathanę. Et hoc (vt spiritus) eius, id est, anima eius salua sit in die iudicii. Quoniam in spiritu ei⁹ sathanas nō accepit potestatem dū corporaliter afflixit, & ideo saluus ad domini extremum iudicium referuatur. Vel (saluus sit) spiritus, id est, anima eius salua fiat (in die domini), id est, si quando cor illius visiter dominus, si quando illi dominus in corde luceat.

Non est bona gloriatio vestra. Nescitis quia modicum fermentum totam massam corrumpit.

(Non est bona gloriatio vestra) superbitis cū potius lugere debueritis p fratre tam grauter peccante & eum

Alias facit, xxiii q. i. c. audiuius s. in quibus,

Aliastā quam,

Qualiter excommunicati tradebantur diabolo vt exaudi,

te, & eum a vobis remouere, ne illi consentientes pollueremini eius contagione (An nescitis quia modicum fermentum), id est, modicum veteris paste, videlicet fermentate (totam massam corrumpit), id est, totam dulcedinem nouitatis mittat in acedinem vetustatis, ita & peccatum vnus quod cognitum non arguitur multos contaminat, immo omnes qui norunt & non deuitant aut cum possint arguere dissimulant Non enim sibi videtur peccare, quando a nullo corripitur aut vitatur. Si quis vero potestatem, non habet eum quem scit reum abiicere vel probare non valet inmundus est, (Modicum fermentum totam massam corrumpit,) quia nonnunquam vnū viciū vel quod libet nequitie fomentum veneno suo inficit multitudinem virtutum Aduerte diligens lector dicendum est teste Hieronimo modicum fermentum totam conspersionem fermentat in epistola ad galathas eodem capite vbi carpit veterem interpretem dicens sensum potius suum quam verba pauli transfuisse & mauult dici conspersionem quam massam diffiniuntque conspersionem esse farinam aqua conspersam.

Expurgate vetus fermentum, vt sitis noua conspersio sicut estis azimi.

(Expurgate) de vobis [vetus fermentum], id est, eicite de vobis & de medio vestrum veteris nequicie fomentum quod est in fornicatore qui est membrum veteris hominis, & totam populi multitudinem sibi consentientem corrumpit. (Expurgate igitur hoc fermentum, id est, extra vos eicite, purgantes vos ab eo ne corrumpat in vobis dulcedinem virtutum, per iniquitatis sue consensum. Ideo vos purificate ab hoc fermento (vt sitis noua conspersio, id est, noua in vniuersitate conglutinatio, (sicut estis azimi,) id est, sicut per baptismum facti estis a corruptione sinceri. Conspersio quippe est farina per aquam conglutinata, quæ vulgo dicitur pasta. Sed noua conspersio est, in quam fermentum adhuc missum non est. Ideo vocatur azima, id est, sine fermento. Zima enim græce fermentum dicitur. [Sitis ergo inquit noua conspersio sicut estis azimi,] id est, sitis omnes vnum quid per dilectionem, puri a corruptione peccati nouum hominem induti sicut in baptismo facti estis azimi.

Etenim pascha nostrum immolatus est christus + Itaque epulemur. Non in fermento veteri, neque in fermento malicie & nequitie, sed in azimis sinceritatis & veritatis.

Agnes **quomo-** **do voca-** **tur pas-** **cha.** **Lu. xxii** **Novum** **consper-** **sio debetis** **esse,** **quia** **[pascha** **nostrum]** **, id est,** **paschale sacrificium nostrum** **[immolatus est christus]** **Agnes** **quippe** **quem** **iudæi** **in** **pascha** **immolabant** **vocabatur** **pascha,** **sicut** **&** **lucas** **aperte** **declarat** **dicens.** **Venit** **autem** **dies** **azimorum,** **in** **qua** **necesse** **erat** **occidi** **pascha,** **&** **secundum** **hunc** **loquen-** **di morem,** **christus** **nostrum** **dicitur** **pascha** **no-** **strum.** **[Pascha]** **enim** **iudæorum** **[immola-**

tus] est agnus, [pascha nostrum immolatus est christus.] Nam sicut iudæi per immolationem agni liberati sunt a potestate pharaonis & satellitum eius ac mare transeuntes venerunt in desertum, atque interiecto temporis spacio terram promissionis intraverunt, sic nos per immolationem christi liberati sumus a potestate diaboli ac malignorum spirituum, ac per baptismum trajecti venimus ad hanc conuersionem in qua nunc velut in deserto sumus, atque ingressum supernæ hereditatis expectamus. Iudæi agno immolato liberati a seruitute ægypti septem diebus comederunt azima, & nos christo immolato liberati a seruitute demonica, per omne spacium vitæ præsentis, quod septem diebus voluitur azima comedamus, id est, faciemur bonis operibus sine ammissione corruptionis viciorum. [Azima] quippe, id est, panes sine fermento comedimus, si recta opera sine corruptione vanæ gloriæ exercemus, si præcepta dei sine ammissione peccati adimplemus. Pascha etiam interpretatur transitus, & christus pro nostra redemptione immolatus pascha nostrum, id est, transitus noster, quia per eum a diabolo transimus ad ipsum, & ab isto instabili sæculo ad eius fundatissimum regnum. Ideo quippe ad deum permanentem transimus, ne cum mundo transeamus, & christus est nobis transitus a viciis ad virtutes, & a præsentis exilio ad supernam patriam, quia ideo (pro nobis est immolatus vt (nos liberans faceret ita transire. Noua itaque conspersio debemus esse, id est, omnes innouati & infusione spiritus sancti, vnum per charitatem effecti, vt pascha manducare simus idonei, [quia pascha nostrum immolatus est christus.] ad cuius esum inuitamur. Ob hoc etiam talis conspersio debemus esse quia ipse christus est transitus noster, vt nos si dignos inuenerit, transferat ad patriam vitæ, & quia ipse est [pascha nostrum], id est paschale nobis sacrificium, [itaque epulemur], id est, comedamus hoc pascha, si volumus, esse liberi a dominio pharaonis, id est, principis huius mundi qui est diabolus. Vel quia christus est [pascha nostrum] id est, transitus noster, [itaque epulemur] id est comedamus immolatum pro nobis corpus eius, vt per hoc ad vitam transire valeamus, quoniam aliter ad deum transire non possumus. Non enim ad vitam & gloriam nobis transire volentibus sufficit nouam nos conspersionem, & azimos esse nisi cibo spirituali, & viatico singulari spiritus noster adiuuetur, & infirmitas nostra corroboretur. [Epulemur] ergo, id est, epulis corporis, & sanguinis eius reficiamur, ita vt (non) simus (in fermento veteri), id est, in corruptione veteris conuersationis, quia qui pascha vult legitime comedere, debet fermentum vetustatis abiicere. Neque enim cognouit quæ sit solemnitas nouæ incorruptionis, qui adhuc per incontinentiam vetustæ corruptionis subiacet, (& ideo epulemur non in fermento veteri) vt sacramentum resurrectionis & incorruptionis percipientes, corruptioni iam per vicia nulla subiaceamus. (Epulemur inquam non in fermento veteri), i. nō icōsuetō nobis quodā carnalium desideriorum feruore, (neque in fermento malicie

Exp. xlii

Epistola Pauli.

malicie qua feruamus ad aliorum lesionem, & nequitie qua deficiamus a bono in nobis ipsis. Sed potius epulemur (in azimis sinceritatis & veritatis) hoc est vt sinceritas mundam faciat vitam & veritas omnem fraudem excludat. In azimis sinceritatis vt simus sine carie id est sine fermento viciorum corrupente nos (& veritatis vt veritas bonorum operum sit in nobis.

¶ Scripsi vobis in epistola ne commisceamini fornicariis. Non vtique fornicariis huius mundi, aut avaris, aut rapacibus, aut idolis seruientibus. Alioquin debueratis, de hoc mundo exiisse. Nunc autem scripsi vobis non commisceri. Si is qui frater nominatur inter vos est fornicator, aut avarus, aut idolis seruiens, aut maledicus, aut ebriosus, aut rapax, cum eiusmodi nec cibum sumere. Quid enim mihi de his qui foris sunt iudicare. Nonne de his qui intus sunt vos iudicatis? Nam eos qui foris sunt deus iudicabit. Aufferte malum ex vobis ipsis.

¶ Nunc commoneo vos ab hoc purgare. Sed & sine hac ammonitione debueratis facere, quia in alia iam epistola (scripsi vobis ne commisceamini fornicariis.) Epistolam quandam quæ modo non habetur miserat illis, in qua præceperat ne coningerent se fornicatoribus, & ceteris de quibus nunc dicitur. Sed quia non distinxerat de quibus fornicariis & criminosis diceret, christianis, scilicet an gentilibus putauerunt chorintii de fornicariis gentilibus eum dixisse. Quam eorum erroneam intelligentiam ipse modo corrigit, & quæ dixerat interpretatur dicens. (Non vtique fornicariis huius mundi), id est gentilibus, sed a fratribus talibus scripsi recedendum. Quod vos non recte intellexistis, & ideo illum qui vxorem patris habebat inter vos esse, non egre ferebatis. (Sed vtique) id est, in veritate dico quia præcepi vobis (vt non commisceamini fornicariis huius mundi) id est qui ex toto pertinent ad hunc mundum qui nihil cum cælesti mundo habent, sed propter infidelitatem suam & desideria terrena filii huius sæculi existunt. Fidelis enim & si fornicatur aut avarus sit, non est tamen ex toto huius mundi, quia credit & sperat. Istud non præcepi, sed potius in illa epistola (scripsi vobis) quod & nunc seruare debetis. (vt non commisceamini fornicariis) fidelibus aut (avaris) fidelibus, aut rapinas exercentibus, aut etiam (idolis) post baptismum (seruientibus), qui timore suppliciorum vel qualibet alia causa postquam ad fidem venerant, idolis seruebant & sacrificabant. Talibus apostatis fratribus ne commisceamini. (Alioquin) id est, si his commisceamini, (debueratis de hoc mundo exiisse), id est, melius esset vobis mori. Compedium est male a gentibus si citius moriantur, quam diu-

tius in peccatis versentur. (Vel non scripsi vt non commisceamini fornicariis infidelibus), & ceteris qui necdum fidem habent & sunt criminosi. (Alioquin), id est, si præcepissem gentilibus non misceri, debueratis de hoc mundo exiisse, id est, necesse esset de mundana conuersatione vos exiisse, cum vbique sint tales. Non enim possunt homines in hoc mundo viuentes nisi cum talibus viuere, nec eos lucrari possunt christo, si eorum colloquium, conuiuiumque vitauerint. Vnde & dominus cum publicanis & peccatoribus comedens aiebat, non est opus sanis medicus sed male habentibus, & non veni vocare iustos sed peccatores. Tunc quidem scripseram vt fornicarios & ceteros vitaretis, quod vos non recte intellexistis, quia non determinavi de quibus dicerem: Sed nunc in præsentī epistola determinate scripsi vobis non commisceri illis, qui post baptismum talia faciunt. Ecce sine ambiguitate vobis hoc dico. (Si is qui frater nominatur, id est, qui christianitatis vocabulum portat (est fornicator), id est, probatus in scelere fornicationis, (aut avarus), id est, immoderate pecuniæ coaceruator, confidens in ea magis quam in dei largitione (aut idolis seruiens, id est, ad idola quæ deferuerat recurrens, vel idolotita comedens, (aut maledicus), id est in vsu habens maledicere alios, & male loqui de eis, (aut ebriosus), id est qui non semel sed per consuetudinem se inebriat (aut rapax), id est, qui aliorum res violenter auferre cōsuevit cum eiusmodi criminoso fidei, id est, non solum cum isto qui in aliquo horum criminum fuerit inuentus, sed etiam cum aliis qui similibus viciis detinentur præcipio vobis (nec cibum sumere). Cum infidelibus non prohibet apostolus cibum sumere, sed in sequentibus istius epistolæ dicit. Si quis infidelium ad cenam vos vocat & vultis ire, omne quod vobis apponitur manducate. Plerumque enim per conuiuiorum participationem & confabulationem fidelis viri, infidelis dum fidelem diligit ad fidem conuertitur. Cum fidei autem in quo prenotata crimina vel similia reperiuntur, non solum sacramenta, sed nec communem cibum sumere permittit, vt dum a cunctis vitatur, erubescat & se corrigat. Non tamen sic vitandus est talis, nisi aut sponte confessus crimen suum aut omnibus notus esse talis aut in aliquo siue sæculari siue ecclesiastico iudicio nominatus atque conuictus. Plerique autem boni christiani propterea tacent & sufferunt aliorum peccata quæ nouerunt, quia documētis sepe deferuntur, et ea que ipsi sciunt iudicibus ecclesiasticis probare non possunt. Quamuis enim vera sunt quedam, non tamen iudici facile credenda sunt, nisi certis indiciis demonstrantur. Et ideo non temere & quomodo libet, sed per iudicium auferendi sunt mali ab ecclesiæ communionē, vt si per iudicium auferri non possunt tolerantur potius ne per se malos euitando quisquā ab ecclesia ipse discedens eos quos fugere videtur mittat ad gehennam. Ideo inquit determinate scripsi, si frater talis fuerit comprobatus cum illo nec cibum sumere, ne dum orare, quia (quid mihi attinet iudicare de infidelibus qui sunt foris), id est, extra ecclesiam vt eos vobis cauendos iudicarem

Alias est
i. q. i. c.
si quis in
quit d. di
uort. c.
gaudeamus
xl. v. dist.
c. sed illud.

Mat. ix.
& Lu. v.

dos iudicarem sicut putastis. His enim blandiendum est, ut per amorem & dulcedinem possint christo lucrari, sed (de his qui intus sunt) i. de fidelibus (nomine vos iudicatis), & ecclesiastica censura putredinem viciorum ab eis resecatis, ut in hac vita pro culpis suis puniantur, & ad dei iudicium purgati postmodum veniant. Iudicat etiam de his qui intus sunt, qui discernit cui fratri adhereat, quem arguat, quem deuiter. Illos tantum qui sunt intus iudicatis ne dantur in futuro iudicio, nam eos qui foris sunt non commisit vobis deus iudicandos (sed ipse iudicabit) eos in futuro secundum districtiorem iustitiam suam, reddens eis digna supplicia. Superius de incognitis & ambiguis rebus, ac maxime de proposito dictum est nolite ante tempus iudicare, hic autem ostenditur quod ecclesiastici viri de manifestis & certis culpis debent iudicare fratres suos. Et quia meum & vestrum est de his tantum qui intus sunt iudicare (ideo auferte malum), hominem (ex vobis ipsis), id est de cetero vestro elicite fornicatorem, cuius societate coinquinamini. Quod enim dicitur auferte malum ex vobis ipsis non siccasse, intelligendum ut ex ipso quisque auferat malum, sed sic potius ut homo malus auferatur ex hominibus bonis, quod fit per ecclesiasticam disciplinam, satis indicat graeca lingua ubi sine ambiguitate scriptum est ut intelligatur hunc malum, non hoc malum.

Caput. vi.

Vdet aliquis vestrum habens negocium aduersus alterum iudicari apud iniquos & non apud sanctos. An nescitis quoniam sancti de hoc mundo iudicabunt. Et si in vobis iudicabitur mundus, indigni estis qui de minimis iudicetis. Nescitis quoniam angelos iudicabimus? Quanto magis secularia. Secularia igitur iudicia si habueritis, contemptibiles qui sunt in ecclesia, illos constituite ad iudicandum. Ad verecundiam vestram dico. Sic non est sapiens inter vos quisquam qui possit iudicare inter fratrem suum, sed frater cum fratre iudicio contendit, & hoc apud infideles.

Occasione huius iudicii incipit agere de iudiciis. In quibus multimode peccabant, quod contemptis fidelibus infideles iudices adibant, vel stultos iudices instituebant, & litigabant atque fraudabant, & alia huiusmodi faciebant. Non solum inquit ex hoc reprehensibiles estis quod fratrem iudicandum non iudicatis, cum de his qui intus sunt iudicare debeatis, sed etiam ex eo quod ad

paganos iudices causas vestras ad iudicandum transfertis. Nam (aliquis vestrum), id est, aliquis ex vobis (habens negocium), id est, causam contendedi (aduersus alterum) ex vobis fidelibus (audet), i. tam audacter reuerentiam christianitatis conculat ut quare (iudicari apud iniquos & non apud sanctos), id est apud infideles iudices qui non sunt equitatis amatores, & non apud christianos qui sancte & iuste vos iudicarent. Quasi dicat. In hoc nimis audacter religionem sacram contemnitis quod vestra negocia quae inter vos debetis iudicare ad iniquos iudices desertis. Infideles vocat iniquos, quia leges a deo hominibus concessas sepe speruebant, vel falsa interpretatione auctoritatem illorum idolis deputabant. Ideo potius suadet apud dei ministros agere causam quia illi facilius de timore dei sententiam legis veram pronunciant. In hoc peccatis quod ad sanctos negocia vestra iudicanda non desertis. Debent enim ipsi & de talibus iudicare, quia & de mundo iudicabunt. Et vti que qui ipsum mundum iudicaturi sunt, non indigni sunt ea iudicare quae mundi sunt. Et hoc est (An nescitis quoniam sancti de hoc mundo iudicabunt). De hoc scilicet mundo, qui in erroribus & nequitia est, quia est alius superior (De hoc mundo), id est, de hominibus qui adhuc mundum infimum pertinent (sancti iudicabunt) quia cum christo venient ad iudicium & eius equitati omnino concordabunt, quando mundanam prauitatem dannabit. (Et si in vobis tunc iudicabitur mundus) id est actio praua mundi (indigni estis qui de minimis), id est, de his terrenis rebus (iudicetis). In vobis iudicabitur mundus, si in vobis tunc inuentum fuerit opus eorum qui solum mundum diligunt, si in actione similes mundanis hominibus & perfidis apparueritis. Et si hoc fuerit, (indigni estis nunc iudicare de minimis.) Ideo caute ne infidelium & prauorum opera faciatis, ad eundo paganos iudices sicut ceteri qui ignorant dominum. Ad huc probo quod sancti de terrenis iudicare possunt. (Nam nescitis quoniam angelos) apostatas (iudicabimus.) (Quantomagis secularia) iudicare possumus quae sunt inferiora. Nos qui supra naturam nostram dei auxilio seruauimus obedientiam, iudicabimus illos angelos qui peccauerunt contra suam naturam, quia concordabimus iustitiae dei condemnantis illos, & ex comparatione nostra damnabiliores apparebunt. Cum enim ipsi qui sublimioris & dignioris naturae erant, & quos nulla fragilitas ab illo summo & incommutabili bono retrahebat, per superbiam, sponte sint lapsi nos vero imbecilles quos carnis infirmitas ad peccatum trahebat, & ad inferiora deprimebat per humilitatem & iustitiam omni nisu tetenderimus ad superna, merito damnabuntur atrocius respectu nostri, & consolatio nostra cruciabit illos durius. Et quia satis rationabiliter ostensum est nos posse iudicare de istis secularibus, (igitur si habueritis secularia iudicia) id est, de rebus seculi, (contemptibiles illos qui sunt in ecclesia) constituite ad iudicandum. Hoc est dicere. Qui minoris meriti sunt in ecclesia & nullis magnorum donorum virtutibus pollent ipsi de terrenis negociis iudicent, quatinus per quos magna ne-

infideles
vocatur
iniqui.

Alias
quia,
qui filii
silegit,
per vene-
rabilem
rationis
bus.

Epi. Pauli.

queunt bona minora suppleantur. Et qui penetrare intima nequeunt saltem necessaria foris operentur ut ipsi videlicet dispensationibus terrenis inserviant, quos dona spiritualia non exornant. Tales ex vobis [ad iudicandum debetis constituere] non ad infideles iudicia vestra deferre. [Et ad verecundiam vestram dico], id est verecundiam habere potestis ex hoc quod dico. Scilicet [non est inter vos quisquam sic sapiens qui possit iudicare inter fratrem & fratrem suum, sed potius frater cum fratre iudicio contendit] quod est malum & hic [apud infideles] quod est peius. Sapientem ex fidelibus vult apostolus iudicem eligi, quia noverat corinthios tam inconsideratos ut imperitos forte ex fratribus iudices eligerent. Sciebat enim quam tepidi & improvidi in reliquis causis fuerant deprehensi, & licet contemptibiles nominaverit eos quos ad iudicandum institui precepit sapientes, tamen ipsos nunc vocat. Qua ex re quid colligitur, nisi ut hi terrenas causas examinent qui exteriorum rerum sapientiam perceperunt, qui autem spiritualibus donis dicati sunt, profecto eternis non debent negociis implicari, ut dum non coguntur inferiora bona disponere exercitatus valeant bonis superioribus deferuire. Qui tamen proximorum infirmantium negotia non debent funditus deferere, sed hæc aliis quibus dignum est tractanda committere. Vnde moyses quoque viros ad populū p se septuaginta constituit ut quanto se ab exterioribus causis absconderet, tanto ardentius interna penetraret. Sicque fit ut & summi viri magis ad spiritualia dona proficiant, dum eorum mentem res infime non conculcant. Et rursus in ecclesia ultimi sine bono opere non vivunt, dum in rebus exterioribus inveniunt recta quæ agant.

Nu. xi.

xxiii. q. iii. cl.

Iam quidem omnino delictum est in vobis, quod iudicia habetis inter vos. Quare non magis iniuriam accipitis, quare non magis fraudem patimini, sed vos iniuriā facitis & fraudatis, & hoc fratribus.

Propter supradicta posset putari iudicium habere aduersus alterum non esse peccatum, sed tantummodo id extra ecclesiam velle iudicari, nisi nunc secutus adiungeret, (iam quidem omnino delictum est in vobis quod iudicia habetis inter vos) Nam & dominus dixerat. Si quis voluerit tunicam tuam tollere & iudicio tecum contendere, dimitte ei & pallium. Prohibuit ego suos de secularibus rebus cum aliis habere iudiciū. Propter quod & apostolus nunc dicit, hoc esse delictum. Tamen cum finit in ecclesia talia iudicia finire inter fratres fratribus iudicantibus, extra ecclesiam vero terribiliter vetat, manifestum est quod secundum veniam concedatur infirmis. Quanquam enim christianus litigare non debeat, tamen si graue fuerit, & quod contempni non possit, causam ad ecclesiam deferat, ne & damnum ad presens & offensionem forte incurrat. (Iam quidem) inquit, id est tã cito post baptismi sanctificationem [omnino delictum est in vobis] ex hoc solo quod iudicia habetis [inter vos] de rebus cadacis cum deberetis exteriora

Mat. v.

cuncta despiciere, ut interna mentium bona possitis seruare, & ne quisquam ita hoc excusaret ut diceret iustum se habere negocium, sed iniquitatem se pati quam vellet a se iudicii sententia remoueri, continuo talibus cogitationibus vel excusationibus occurrit & ait. (Quare non magis) id est non potius (iniuriam), id est, apertam violentiam iniuste vobis illatam [accipitis], id est, acceptabilem & gratam habetis quam ut pacem cum fratre litigando dissipetis, [et quare non potius fraudem] occultam de vestris rebus factam [patimini] quā ut tranquillitatem cordis amittatis iudicio contententes inuicem. Per iniuriam designatur hic iniusta molestia, violenter illata, sicut est rapina, percussio, vulnus, turpe conuiuium, & his similia, fraus vero per astutiam simulatorie & dolose agitur, contra eum quem quis decipere molitur, & quare vos utramque patienter non sustinetis, Sed vos iniuriam facitis, qui factam sustinere debuistis, [et fraudatis non fraudem patimini] & hoc [fratribus] facere non timetis, cum nec inimicis tale quid facere debuissetis. Iniuriam facitis dum per iniustitiam vestram iurgium generatur coram iudicibus, & fraudatis, dum ipsos iudices donis corruptitis, & hoc fratribus facitis, quos vos iurare deberetis, & qui nec ius parcat, quid faciet aliis.

An nescitis quia iniqui regnum dei non possidebunt: nolite errare. Neque fornicarii neque idolis seruientes, neque adulteri, neque molles, neque masculorum concubitores, neque fures, neque auari neque ebriosi, neque maledici, neque rapaces, regnum dei possidebunt, & hæc quidem fuistis, sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed iustificati estis, in nomine domini nostri iesu christi, & in spiritu dei nostri. Eph. v. ii. q. i. c. aliud de peni. di. i. c. aliud

Vos iniuriam & fraudem fratribus irrogatis, & de nomine christiano vobis blandimini, quasi per hoc saluandi sitis qui talia facitis. Sed an nescitis quia iniqui, id est illi qui equitatem transgrediuntur faciendo iniurias & fraudes & his similia regnum dei non possidebunt quod iustus & sanctis deus promissit. Cauete ergo, esse iniqui ne regnum dei perdatis, quia nullus iniquus illud possidebit, etiam si sacramenta christianitatis habuerit, & preter illud regnū, salus nulla est, quia aut erit quisque in illo regno aut in inferno. Et ideo [nolite errare] putentes esse, extra regnum salutis locū vel quod deus per misericordiam suā vos in illud propter solam fidem christianam introducturus sit si iniquos vos inuenerit. Nam (neque fornicarii) qui cum mulieribus non desponsatis concubunt (neque idolis seruientes regnum dei possidebunt) sed in regno diaboli peribunt (Neque adulteri) qui uxores aliorum violant (neque molles) qui se ipsos per se inquinant (neque masculorum concubitores) more sodomitarum (neque fures) qui occulte res alienas auferunt (neque auari) qui timentes quod deus eis necessaria præbere desistat, congregant ultra modū superflua (neque ebriosi) qui viciū

viciū ebrietatis sectantur (neque maledici) id est detractores qui student mala dicere de fratribus, vel qui eos maledicere non verentur (neque rapaces qui aliorum res aperte consueverunt diripere Nullus eorum qui tales sunt possidebit regnū dei quia vnum quodlibet horum criminum tollit illud regnum (Et vos quidem hæc fuistis) id est tales, quoniam hæc omnia mala fuerūt in vobis, sed tamen ne desperetis de perceptione regni quoniam abluti estis in baptismo ab istis, & ideo turpius est si ad ea reditis.

Nec solū abluti estis in remissionē peccatorum, sed (etiā iustificati) in baptismo per spiritū sanctū. Nec tantū sanctificati, sed iustificati per fidem. Et hæc tanta gratiæ dona consecuti estis (in nomine iesu christi cuius nomen in baptismo super vos est inuocatum, & in spiritu dei qui repleuit aquam baptismi. Vtrumque enim inuocatio nominis christi, & infusio spiritus sancti, vobis ista concessit, & ideo nolite rursus ad priora mala redire, ne bona hæc omnia perdatis. Vel (abluti estis) lacrimis (& sanctificati) melioratione vitæ, quia nimirum illos emendatior vita sanctificat, quos per poenitentiam abluens afflictio fletuum mundat (Et iustificati estis iustis operibus insistentes. Et idcirco caute rursus crimina committere, ne contingat regnū amittere.

Omnia mihi licent, sed non omnia expediunt. Omnia mihi licent, sed ego sub nullius redigar potestate. Esca ventri & venter escis, deus autem & hunc & has destruet. Corpus autem non fornicationi sed domino, & dominus corpori. Deus vero et dominum christum suscitauit, et nos suscitabit per virtutem suam.

Quoniam supra dixerat potius ferendum esse dānum quā causam male agere, ne quis putaret sua nullo modo esse repetenda supponit. Omnia mihi licent id est omnia mea mihi sunt ad repetendum licita, sed tamen non repetam ea iudicio (quia non expediunt) ad cursum meum, sed impediunt. Omnia mihi licita sunt ad repetendum iure per iudicium, sed ego cum sim liber nolo redigi sub potestate illius iudicis, vel testium supplicando eis, ut mihi magis faueant. Ideo non sunt repetenda (tamen esca debetur ventri) pro quo creata est (& venter escis) quia aliter sustentari non potest (sed deus & hunc & has destruet) ut neque venter indigeat escis, neque sustentationem ullam ventri præbeat. Dum dicitur (esca ventri & venter escis) ostenduntur hæc quæ ad escas pertinent esse naturæ necessaria, & ideo licet ea repeti. Sed non multum pro his laborandum est, quia destruentur, & ideo licet de his fieri iudicium, vel pretermitti (Esca debetur ventri sed corpus non debetur fornicationi) & ita iudicium pretermitti de hoc non potest, vt vos solitis qui fornicationem non indicatis, sed quod dictum est (omnia mihi licent, sed non omnia expediunt) repetamus. Soli enim in illicitis non cadunt, qui se aliquando & a licitis restringunt. Quia videlicet contritione religatū bene se nūc apostolus insinuat dicens (Omnia mihi licent, sed non omnia expediunt) At vt sua religatione ostenderet

in quanta se mentis libertate dilataret adiunxit. (Omnia mihi licent, sed ego sub nullius redigar potestate) Cum enim mens concepta desideria sequitur, seruire rebus conuincitur quarum amore superatur. Sed paulus cui cuncta licent sub nullius potestate se redigit, quia semetipsum etiam a licitis restringendo ea quæ delectata premerent despecta transcendit. Omnia inquit mihi licent, sed non omnia expediunt ita ostendit ea quæ licita sunt, id est, nullo præcepto domini prohibentur sic expedit potius esse tractanda, non præscripto legis sed consilio charitatis. Hæc sunt quæ apertius erogantur. Luce, x. 7. fauicio qui curandus ad stabulum samaritani illius miseratione perductus est, & ideo dicunt non a domino præcipi, quamuis domino moneantur offerri, vt tanto intelligantur esse gratiora, quanto ostenduntur indebita. Potest ergo licere & non expedire, expedire autem quod non licet non potest. Ac pro hoc non omnia quæ licita sunt expediunt, omnia vero illicita non expediunt. Ea itaque videntur mihi licere & non expedire, quæ per iustitiam quidem quæ cor meum deo est, permittuntur, sed per offensionem hominum, ne ob hoc impediatur a salute vitanda sunt. Ea vero non licere, & ideo non expedire, quæ si ipsa iustitia vetantur vt faciendæ non sint, etiam si ab eis quibus in noticiam fuerint perlata laudentur. Quod si ita est, ideo non nisi illicita prohibentur a domino, vt ea quæ licita sunt & non expediunt, non legis vinculo, sed libera dilectionis beneficentia caueantur. Notandum etiā quod apostolus ista eis prædicēs, nihil ab eis accepit sed labore manuum suarum vixit. Vnde & nonnulli eorum putabant illam ideo noluisse stipendium accipere, quia sciret se apostolum non esse. Contra quos nunc dicit (Omnia mihi licent) omnia sæculi quæ cæteris apostolis licent, mihi quoque licent, quia licet mihi sicut illis accipere sumptus a discipulis (Sed non expediunt) omnia quæ licent, quia si sumptus licitos acciperem, occasionem accipiendo pseudo apostolis dare (Omnia hæc mihi licent) sed ego propter ista stipendia non redigar sub potestate alicuius, vt auctoritatem meam propter sua dona humiliet. Si enim ab his apostolos quos in tantis vitiis arguebat acciperet, auctoritatem magisterii concessam sibi a domino inclinaret. Non enim potest constanter argui a quo accipitur, maxime cum ideo promptus ad dandū sit maliuolus vt sibi humiliet & prædicatorem, & idcirco dicit, sed ego sub nullius redigar potestate. Pseudo autem qui causa questus prædicabant, nolebant, esse amari peccantibus (Omnia inquit mihi licent) sicut & cæteris vt accipiam stipendia sicut illi, quia esca ventri debetur, & venter escis. Sed tamen non multum curandum de his, quia transitoria sunt, (quoniam deus & ventrem & escas destruet) Neque enim in futuro manducabimus & bibemus, sed illo vescemur pane qui de cælo descendit, vt perfecte compleatur quod scriptum est. Panem angelorum manducauit homo. Escas ergo & ventrem destruet, cum occiderit indigentiam facietate mirifica, & corruptibile hoc induerit incorruptionem sempiternam, vt sit salus perfecta in isto corpore nulla remanente corruptione, nulla succedente defectiōe, vt nullo cibo corporali fulciatur. Dixi quia [Venter escis debetur] quibus temporaliter sustentantur.

Epi. Pauli.

tutur (Corpus autē nō fornicationi debetur, sed domino) Sanctus apostolus contra superfluitatem escarū disputans, consequenter venit ad fornicationem. Et enim si superfluitas escarū mater libidinis est. Ventremq; distentum cibo & vini potationibus irrigatum voluptas genitalium sequitur, atque pro membrorum ordine, ordo viciorum est. (Corpus non debetur fornicationi) sicut vter mo-
 dificatis escis, quia corpus sine fornicatione potest semper subsistere, venter autem sine cibis non va-
 let subsistere. Et ideo fornicato est superflua, cibo-
 rum autem refectio necessaria. Vnde quauis ad
 tempus vter escis moderatis debeat, corpus tamē
 fornicationi nunquam debet mancipari (sed sem-
 per domino christo) vt ei seruiat, & dominus chris-
 tus debetur corpori, vt ipse sit ei premium, dans
 ei participationem immortalitatis sue. Corpuseū
 christo dicitur, dono spirituali remunerabitur me-
 rito ducis, id est, anime. Et gloria corporis chris-
 ti dabitur corpori, quod nunc assidue seruit eius
 praeceptis, & ita dominus christus premium debe-
 tur corpori nostro, si corpus nostrum ei subditum
 in omnibus fuerit (Sed de⁹ pater) & dominū chris-
 tum suscitauit (& nos similiter suscitabit) Hoc est,
 dicere. Sicut deus pater eum qui dominus est susci-
 tauit quia in omnibus obedientē repperit, ita cor-
 pus nostrum si eidem domino fuit vique quaque subie-
 ctū suscitabit & glorie ipsi⁹ dñi particeps faciet
 illud & hoc (p virtutē suāque xps est, cui nihil est
 impossibile) Nā & dñm xps suscitauit de⁹ p virtutē
 quē est ipse christus id est, per potentiam diuini-
 tatis ipsius christi, & nos per eandem virtutem su-
 scitabit, vt sequamur caput nostrum ad incorrup-
 tionem & gloriam si digna membra sumus. Pro-
 pter quod recedendum est ab omni fornicatione
 & immundicia, & insistendum studijs sanctitatis
 vt ad tantam gloriam digni simus perungere.

Nescitis quoniam corpora vestra mē-
 bra christi sunt. Tollens ergo membra
 christi, faciam membra meretricis? Ab-
 sit. An nescitis quoniam qui adheret me-
 retrici vnum corpus efficitur? Erunt in-
 quit duo in carne vna + Qui autem adhe-
 ret domino vnus spiritus est.

Vere corpus non fornicationi debet mācipari, sed
 domino. Quia (an nescitis quoniam corpora ves-
 tra sunt membra christi) qui est caput vestrum
 eo quod homo factus est, propter nos. Qui si tan-
 tummodi humanam animam suscepisset, membra
 eius non essent, nisi animae nostrae. Quia vero &
 corpus suscepit, per quod etiam caput est nobis
 qui ex anima & corpore constamus, profecto illi⁹
 membra sunt & corpora nostra. Illius inquam mē-
 bra sunt corpora nostra, propter corpus quod ipse
 ex genere corporis nostri suscepit, & quoniam ita
 est (ergo tollam membra christi & faciam ea mem-
 bra meretricis per fornicationem? Absit (vt hoc fa-
 ciam. Neque enim tollere christo membra sua de-
 beo, & dare meretrici. Non enim possunt simul ef-
 se, & membra christi & membra meretricis, sed de-
 signat esse membra christi vbi adheret meretrici.
 Nam corpus nostrum quandiu perseverat in san-
 ctimoniae mundicia, membrum est christi. Si vero

complectitur meretricem separatur a christo & fit
 membrum meretricis. Si ergo vnusquisque cupiēs
 fornicari vilescat sibi & in seipso contēnat se ipsū
 non in se contemnat christum, sed propter christi
 reuerentiam cuius membrum est corpus eius cons-
 tineat se ab hac turpitudine. Magnam enim iniur-
 riam, magnūque contemptum christo faciet, si ei
 meretricem pertulerit separans se ab eo, & adhe-
 rens scorto. Vere fiunt membra meretricis, qui illi
 adherent (Nam an nescitis quoniam qui adheret)
 id est, cōmiscetur (meretrici, vnū cū ea corp⁹ effi-
 citur) Fornicatio enim ambos vnum facit, vt quo-
 modo in natura sic in macula vnum sint, dum per
 illam nequissimē voluptatis adhesionem duo vnū
 corpus efficiuntur, id est, in eodem scelere vniun-
 tur. Vere vnum corpus, quia vna caro (Erunt enim
 inquit liber genesis duo in carne vna) Hoc etiam
 de legitime coniunctis dictum est. Et sicut in legi-
 tima copula duo per adhesionem vnum corpus ef-
 ficiuntur & vna caro, ita vt membra istius per con-
 sensum & delectationem carnalem fiāt illius, sicut
 est etiam in illicita adhesionē (Qui meretrici adhe-
 ret) vnum cum ea corpus est (sed qui adheret domi-
 no vnus spiritus est cum eo) Diuersus quidem natu-
 ra spiritus hominis est & spiritus dei, sed inherē-
 do fit vnus spiritus, ex diuersis duobus ita vt sine
 humano spiritu beatus sit atque perfectus dei spi-
 ritus, hominis autem spiritus, nō nisi cum dei spi-
 ritu possit esse beatus. Tam potens vero est hāc
 humana mēs quē est imago dei, vt ei cuius imago
 est valeat inherere, quoniam sic ordinata est natura
 rerum ordine non locorum, vt supra illam nō sit
 nisi ille. Cui cum poenitus adhaerit vnus spiritus
 erit, accedente quidem ipsa ad participationem na-
 turę veritatis & beatitudinis illius non tamen cre-
 scente illo in natura veritate, & beatitudine sua. In
 illa vtiq; cum ei feliciter adhaerit, immutabile
 videbit omne quod viderit, & tunc faciabitur inbo-
 nis desiderium eius.

Fugite fornicationem. Omne enim
 peccatum quodcunque fecerit homo, ex-
 tra corpus est + Qui autem fornicatur, in
 corpus suum peccat.

Ne fiat vnum cum meretrice corpus, sed vnus cū
 domino spiritus (fugite fornicationem) Non dico
 pugnate aduersus eam, sed (fugite) illam, quia cum
 alijs viciis potest expectari conflictus. Hęc autem
 fugienda est, quia non aliter melius vinci potest.
 Ideo viri longe debent esse a feminis remoti, nec
 etiam mente huic vicio propinquare, si cupiunt
 victores fieri, & iure debetis hoc malum fugere,
 quia nullum peccatum ita corpus ledit & deturpat
 vt fornicatio. Quia omne peccatum quodcunque
 fecerit homo id est, ille qui ad peccandum ex sua
 fragilitate pronus est, quoniam de humo factus
 est, illud peccatū est (extra corpus) id est, extra ma-
 culationem corporis. Videlicet ex omnibus alijs
 peccatis nulla deformitas, vel in honestas infer-
 tur corpori. Sed qui fornicatur peccat in corpus su-
 um id est cōtra honorem corporis sui, hoc est for-
 nicatio in tantum polluit corpus ipsum intantum
 libidinis

Gene. ii.
 Ephe. v.
 Mat. xix
 Mat. x.
 De biga.
 c. debitū
 Gene. ii.

xxvi. q.
 ti. c. sed
 & illud.

Fornica-
 tio quali-
 ter sit fu-
 gienda.

libidinis estus accendit, & in quantum venenum delectationis illicitę sese per totum corpus diffundit. In aliis etiam peccatis omnia membra non sic idem appetunt, sicut in fornicatione. Et ideo hoc peccato magis homo deformatur, quoniam istud magisquam aliud in corde vagatur, & cuncta membra huic operi mancipantur (Vel omne peccatum quodcumque fecerit extra corpus est) id est, in omni appetitu peccati anima est, extra naturam corporis, quia in suo sensu remanet intelligens mala esse quę agit (Sed qui fornicatur in corpus suum peccat) quoniam in appetitū & operatione fornicationis sic peccat anima ut redigatur in naturam sui corporis, quia nihil, tunc cogitat, nihil sapit, nihil intendit nisi quę carnis sunt. Sic enim totus homo absorbetur ab ipso & in ipso corpore, ut iam dici non possit ipse animus suus esse, sed simul totus homo dici possit caro esse & spiritus vadens & non rediens, & ideo videtur apostolus exaggerare fornicationis malum super cetera omnia peccata quę & si per corpus committuntur non tamen animum humanum concupiscentiæ carnali ita efficiunt obstrictum & obnoxium, sicut in solo opere fornicationis corporalis commiscetur animus, & conglutinatur deuietus in tantum ut nihil aliud ipso momento & experimento huius tam magni flagitij cogitare liceat homini, vel intendere, nisi quod sibi in se addicit. Vnde merito in corpus suū peccare dicitur, quia nusquam sic totus homo corporis ipsius voluptati affigitur, ut in comparatione huius tanti mali cetera peccata extra corpus esse videantur, etiam si per corpus exerceantur, quoniam solius fornicationis vis quedam imperiosa libidinis cōditioni suę subdit propriūq; ipsius corporis mancipium pessimum facit, tempore ipsius immundissimę operationis, ut sicut dictum est, nō sit liberum humanę menti cogitare vel intendere aliud nisi quod agit in ipso corpore (& ita in corpore suum peccat) id est, totus in corporis sui voluptatē miserabiliter demergitur, in ipsa perpetratiōe peccati. Hęc dicta sunt de speciali fornicatione huius corporis. Est autem & generalis fornicatio humanę anime qua non adherens quique deo adheret mūdo. Ceterū iacobus tales sic increpat. Adulteri nescitis, quia amicitia huius mundi inimica est deo. Quicumque ergo voluerit amicus esse seculi huius inimicus dei constituetur. Et de hac generali fornicatione mentis quę omnia in se mala cōtinet qua non heretur deo dum heretur mundo, recte valet intelligi quod nūc dicitur quia (omne peccatum quodcumque fecerit homo extra corpus est, qui autem fornicatur in corpus suum peccat. Quia si non fornicatur anima humana adherens mundo sed casta permanet adherens deo, quęcumque alia peccata vel ignorando, vel negligēdo, vel obliuiscendo, vel non intelligendo fragilitate mortalitatis potuerit incurere extra corpus erunt, id est, extra corporalis & temporalis concupiscentiæ malum. Quod si adherens mundo lōge faciat se a deo peccat in corpus suum quia corporali concupiscentia ad quęq; temporalia & carnalia, carnali sensu & prudentia humanus animus trahitur, atq; dūcitur seruiens creaturę potiusquam creatori.

CAn nescitis quoniam membra vestra tē

plum est spiritus sancti, qui in vobis est, quem habetis a deo, & non estis vestri? Empti enim estis precio magno, glorificate & portate deum in corpore vestro.

Item ideo fugienda est fornicatio, quoniam membra vestra corporea sunt templum spiritus sancti, & hoc (nescitis) qui fornicari volebatis? Nolite ergo putare quod deus peccata carnis non curet. Grauius eum offenditis, si templum eius, id est, membra corporis vestri corrumpitis. Quomodo non vultis maculari domus vestras, sicut nec domum suam, id est, corpore vestrum. Si vobis nō parcat propter vos ipsos, parcat vobis propter deū, qui fecit vos templum suum. Grauius enim peccatis, si templum eius quod est in vobis corrumpitis (Membra vestra templum est spiritus sancti) Verū idem spiritus apertissime declaratur esse deus, quia nisi deus esset, templum utique nō haberet. Nec minor est christo, cuius templum sunt corpora vestra, quę sunt membra christi (Membra corporis vestri templum est spiritus sancti) qui in vobis est tanquam deus in templo suo quem habetis a deo patre, & ita caute ne offendatis spiritum sanctum qui in vobis habitat, & deum qui dedit vobis hunc spiritum. (Quia templum estis spiritus sancti) ut ipse in vobis manens omnia membra vestra gubernet, & moueat ad bene agendum (& non estis vestri) ut facere vobis liceat quod vultis, sed estis eius qui sanguine suo vos emit, ut voluntatē eius faciatis. Manifestum est enim quia qui emptus est non est sui arbitrij, sed eius a quo emptus est, ut non suam, sed illius faciat voluntatem. Ideo propensius seruite domino qui vos emit de manu inimici, ne offensus a vobis reddat vos eidem vastatori. Vere (non estis vestri) ad faciendum quicquid placuerit (quia empti estis) ad dei seruiciū (precio magno) id est, sanguine ipsius domini. Qui sanguis est pretium non corporea quantitate, sed spiritali virtute & sanctitate magnum quia nullum fuit in eo peccatum, sed omnis iustitia, & ideo membra vestra quę sunt templum spiritus sancti, & sunt redempta precio sanguinis domini caute meretrici adiungere, ad contumeliam redemptoris & spiritus sancti sed potius glorificate & portate dominū in corpore vestro id est, spiritum sanctum in templo suo. Glorificare deum est secundum eius legem viuere. Portare deum, imaginem eius in rebus bene gestis ostendere. (Glorificate deum) bene operando (& portate deum iugum eius super vos tollendo, & hoc facite in corpore vestro) id est, in moderamine corporis vestri, ut nihil in vestro corpore notari possit quod ad dei contumeliam spectet, quod non eius gloriam commendat.

Caput septimum.

Ex quibus autē scripsistis mihi bonum est homini mulierem non tangere. Propter fornicationem autem vnusquisque suam vxorem habeat, & vnaqueq; virum suum habeat. Vxori vir debitum

Glorificari
caredniz
quid sit.

xiii. dist.
c. noui. &
xxxii. q.
ii. c. sicut
non.

Epi. Pauli.

xxvii. q. debítum reddat, similiter autem & vxor
ii. c. sunt viro. Mulier sui corporis potestatem nō
quidicūt de. cō. c. habet, sed vir. Similiter autem vir sui cor-
nō debet poris potestatem non habet, sed mulier &
xiii. dist. Nolite fraudare inuicem, nisi forte ex cō
c. nerui. sensu ad tempus vt vacetis orationi, & ite
xxxii. q. rum reuertamini in idípsum, ne temptet
ii. c. quic vos sathanas propter incontinentiam ve
quid, stram. Hoc autem dico secundum indul
gentiam, non secundum imperiū. Volo
autē oēs homines esse, sicut meípsum. Sed
vnusquisque propriū habet donū ex deo
alius quidem sic, aliū vero sic. Dico autē
non nuptis & viduis. Bonū est illis si sic
manferint, sicut & ego. Quod si non se cō
tinent. nubant. Melius est enim nubere
quam vri.

Chorintij prauis sensibus pseudo apostolorum ex
agitari qui nuptias per ypocrisim vt puriores cæ-
teris viderentur spernendas dicebant, epistolam
de his apostolo miserunt, vt quid ipse sentiret a-
gnoscerent. Quia enim non oblectabantur hac sē-
tentia, ideo pretermisiss cæteris quesierunt solum
modo de nuptijs, & de his quæ ad has pertinere vi-
debantur. Inter cætera enim per literas quesierunt
vtrum post fidem christi cælibes esse deberent &
continentiæ causa quas habebant vxores dimitte-
rent, an si virgines credidissent inirent matrimo-
nia. Et cum e duobus ethnicis vnus credidisset in
christum, vtrum credens relinqueret non creden-
tem. Et si essent ducendæ vxores christianas tantū
accipi iuberet, an & ethnicas. Videam⁹ igitur quid
ad hæc apostolus rescripserit. Sed ita continuatur
litera. Moneo vos glorificare & portare deum in
corpore vestro, mundo & sancto. Sed de his (de
quibus scripsistis mihi) volo vos scire quia bonum
est homini mulierem nō tangere. Vnde patet quia
malum est tangere. Nihil enim bono contrarium
nisi malum. Si autem malum est & ignoscitur, ideo
conceditur, ne malo quid deterius fiat. Simulque
animaduertenda est, apostoli prudentia. Non di-
xit bonum est vxorem non habere (sed bonum
est mulierem non tangere) quasi & intactu pericu-
lum sit, quasi qui illam tetigerit non euadat. Quē
admodum enim qui ignem tetigerit statim aduritur,
ita viri tactus & fœmine sentit naturam suam
& diuersitatem sexus intelligit (Bonum est non tā-
gere) Sed (propter fornicationem) vitādā (vnus-
quisque suā vxorem) legitimā (habeat) nō cō-
cubinā (& vna queque virum suū) Solus forni-
cationis metus, facit hæc concedi. Velut si quis
definiat Bonum est triticeo pane vesci, & edere pu-
rissimā simlā. Tamen ne quis fame compulsus
cōdat stercus bouinū, concedo ei vt vescatur & hor-
deo nō ideo frumentū nō habebit suā puritatē
si finiū hordeo præferatur, sicut nec fornicatiōi nu-
ptiæ præferuntur. Nec dixit propter fornicationē
vnusquisque ducat vxorem. Alioquin hac excusa-
tione libidini frena laxaret, vt quotienscunque v-

xor moritur, totiens ducēda sit alia ne fornicemur
& qui continentiam promiserant vel diuinis aucto-
ritatibus vxorem habere nō possunt, viderentur
ad hanc ducendam relaxari. Sed ait (vnusquisque
vxorē suā habeat) Suam scilicet quam habebat
antequam crederet Quam bonum erat vxorem nō
tangere, & post fidem christi sororem tantum nos-
se non coniugem, nisi fornicatio tactum excusabi-
lem faceret (Vxori vir debítū reddat, similiter au-
tem & vxor viro) Postquam semel sociati sunt cō-
iuges non licet vni vt se contineat sine voluntate
alterius, sed debitum compari reddere cogitur, ne
qui incontinens est cadat in adulteriū damnable
flagitium. Acceptabilis autem est deo sola conti-
nendi voluntas eius qui continentiam seruare vel-
let, sed propterea debitum reddit ne coniunx pere-
at (Mulier sui corporis potestatem non habet) vt
tradat illud alij viro, vel contineat se, sed in viri
eius potestate est corpus eius (Sed & vir) similiter
potestatem non habet sui corporis ad aliam muli-
erem, vel ad continentiam (sed mulier) habet illud
in potestate. Hic non dominium tollitur viro, sed
viciū. In hac enim re sunt ambo pares vt neuter
possit agere de corpore suo quod voluerit, id est, de
parte corporis qua sexus vtriusque carnali sorte di-
scernitur, sed in alijs rebus præest vir, & quia neu-
ter habet potestatem proprii corporis (ergo nolite
fraudare inuicem) id est, subtrahere alter alteri con-
iugale debitum ne dissensio generet adulterium.
Quod coniuges coeunt præter intentionem gene-
rationis, non est nuptiarum malum, sed veniale, p-
pter nuptiarum bonum quod est triperitum. Fi-
des proles sacramentum. Fides ne cum alio vel cū
alia coeatur. Proles, vt religiose educetur. Sacra-
mentum, ne coniugium separetur (Nolite fraudare
inuicem) nisi forte ex consensu id est, ex condi-
cto (ad tempus) id est, aliquo sacratoris temporis
spacio (vt vacetis orationi) Non enim valet infir-
mitas vestra complere, quod, alibi precipitur, vti-
ne intermissione oretis, quia quotienscunq; debi-
tum adinuicem redditis orare non potestis. Cum
ergo semper orandum sit, nunquam esset coniugio
seruiendum. Sed quia non ad hoc sufficitis, saltē
interpositis temporibus vos continete vt oratio-
ni possitis insistere, quoniam orationis suffragio
indigetis. Ne enim damnetur talis coniugum vita
deprecatio simplex ad deum est fundenda, & quā-
uis munda sint coniugia, tamen etiam a licitis ab-
stinendum est, vt facilius ad effectum deducatur o-
ratio. Nam & in lege sanctificari volentes ab ope-
re coniugali se continebant vt fierent sanctiores.
Cum enim quis etiam concessa non contingit, ostē-
dit se velle quod præcatur accipere. Dixi vt pro-
pter orationem ad tempus cōsentiatis inuicem ser-
uare continentiam, & expleto illius orationis tē-
pore (iterim reuertimini in id ípsū) opus con-
iugale quia & si culpa est, tamen venialis est, pro-
pter nuptias, & p hanc fornicatio vitatur. Cōcedē-
da est enim minima culpa, si aliter non potest decli-
nari maxima (Reuertimini in ípsū) naturalē vsū
(ne sathanas) id est, diabolus vestrę salutis aduer-
sarius (temptet vos) de fornicatione (propter incō-
tinentiam vestram) id est, propter hoc quia vos cō-
tinere non potestis. Si enim continentia ambo ser-
uare possietis, temptatio sathanæ timenda non es-
sed quor

De redē-
do vxori
debito,

Nota
qualiter
dominiū
vxoris
viro nō
tollitur,

Nuptiæ
rū bonū
est tripa-
ritum,

Heccaui
te lege,

Quō bo-
nū sit mu-
lierē non
tangere.

in bup

in bup

in bup

in bup

in bup

in bup

in bup

in bup

set, quoniam aduersus neutrum ex vobis preuale-
ret dico (vt in idipsum reuertamini). Sed (hoc se-
cundum indulgentiam non secundum imperium)
quia hoc vobis indulgetur non precipitur & ideo
non peccat qui aliter agit immo peccat qui sic agit
sed leuius. Non enim sine vitio quod ignoscitur,
& non precipitur. Sed cum in dubiis constringi-
mur, vtiliter in minimis subdimur, ne in magnis
peccemus, culpa quippe esse innuitur, quod indul-
geri perhibetur. Sed quæ tãto citius relaxetur, quã
tò non per hanc illicitum quid agitur, si hoc quod
est licitum sub moderamine non tenetur. Tunc em̃
solum coniuges sine culpa sunt in amixtione, cum
non pro explenda libidine, sed pro suscipiēda p-
le mīcentur. Sed tamen & alia commixtio quæ fit
pro solayoluptate, veniã accepit propter nuptias.
Hoc inquit vobis secundum indulgentiam infir-
mis permitto (sed tamen volo si possibile sit om-
nes homines esse sicut memetipsum) id est abstine-
tes ab omni cōcubitu, sicut ego abstineo (Sed vñ
quisque) fideliū (habet propriū donū, ex deo ali-
quidem sic) id est, vt sit omnino continens (alius
verò sic) id est, vt vxori copulatus nulli ali-
j misceatur. Vbi satis apparet, non tantum continentiam
donum dei esse, sed coniugatorū etiam castitatem.
Cum autem dona dei esse monstrantur, a quo petē-
da sint discitur si non habentur, & cui sint agēdæ
gratiæ si habentur. Coniuncti quidē debitū red-
dant (Sed nō nuptis) id est, virginibus (dico) & vi-
duis quia bonum est illis si sic permanferint, sicut
ego, id est, castę. Postquam nuptis concesserat vsū
cōiugij & ostēderat quid ipse, vellet quidve cōcede-
ret, transit ad inuptas & ad viduas, & se ponit exē-
plum & felices vocat, si sic permanferint. Quando
diceret bonum est in nuptis si sic permanferint, si-
cut ego nisi, esset integer corpore, nec diceret volo
omnes homines esse sicut me ipsum. Si enim vxorē
habuit qui hoc dixit, ergo omnes homines
vxoratos esse voluit, nullāq; virginē esse. Sed ab-
sit vt suspicemur illum habuisse coniugem. Sic em̃
a puericia feruebat spiritu, vt huius rei curam non
haberet & iuuenulus a gratia dei esset anticipa-
tus. Ideo quæ vult omnes homines, esse virgi-
nes sicut ipse est, & inuptas perseuerare tales qua-
lis ipse est (Quod) id est, sed si non cōtinent, id est
si viderint se non possē: incentiua carnis compri-
mere (nubant) Ideo autem non se continere valent
quia non toto corde id appetunt, & propterea nō
merentur adiuvati diuinitus. Illum enim deus ad-
iuuat, quem videt tota virtute contendere, nec si-
nit illum tentari supra vires proprias. Quæ ergo
propter mentis inbecillitatem (non possunt conti-
nere) carnis impulsione (nubant) ne in baratrum
diaboli per fornicationem corruant (Nam melius
est nubere quam vri) ardore desideriorum carna-
lium. Sed sine culpa seculi ad coniugium veniunt,
si tamen nec dum meliora deuouerunt. Ideo autē
melius est nubere, quia peius est vri. Melius enim
ad comparisonem deterioris respicit, non ad sim-
plicitatem incomparabilis per se boni, velut si di-
catur, melius est vnum oculum habere quam nullū
Vri autem est desiderii carnis estuare. Cum enim
mens calori carnis consentit, vritur. Pati vero desi-
deria & non vinci, illustris viri est & perfecti.

His + autem qui matrimonio functi
sunt, precipio non ego sed dominus, vxorē
a viro non discedere. Quod si disces-
serit, manere innuptam, aut viro suo re-
conciliari. Et vir vxorem suam non di-
mittat.

Innuptis & viduis suadeo vt sic permaneant, sed
(his qui sunt in matrimonio), id est, viris & femi-
nis qui iam copulati sunt in coniugio (non ego p-
cipio sed dominus) ipse per euangelium precipit
(vxorem a viro non discedere.) (Quod) id est, sed
si ab eo discesserit ea causa qua domin⁹ pmisit, id
est propter fornicationem viri precepit eam do-
minus (manere innuptam), dum vir eius vixerit,
(aut) si se non continet (reconciliari potius viro),
suo vel correpto vel tolerando quā alteri nubere, sed
tamen particeps delicti mariti incorrupti fiet, (&
vir vxorem non dimittat.) quia si fornicata fuerit
non est vxor legitima, ideoque potest dimitti, &
subintelligendum est idem de viro quod de vxorē
te premissum est vt si vir vxorem dimiserit ob for-
nicationem eius maneat inconiunctus, aut si se nō
potest continere, reconcilietur vxori suæ, vel corre-
pte vel tolerande. Tamen si correpta non fuerit
particeps fiet peccati eius vir qui eā tenuerit. Quo-
niam qui adheret meretrici, vnum corpus effici-
tur, & vt salomon ait qui tenet adulteram stultus
est & insipiens. Hec de his dicta sunt qui post ac-
ceptionem christianitatis sociati sunt in coniu-
gio. De illis autem quos fides in coniugio inuenie-
rat, subditur.

Nam ceteris ego dico non dominus.
Si quis frater habet vxorem infidelem &
hec consentit habitare cum illo, non di-
mittat illam. Et si qua mulier fidelis ha-
bet virum infidelem, & hic consentit ha-
bitare cum illa, non dimittat virum + San-
ctificatus est enim vir infidelis, per mulie-
rem fidelem & sanctificata est mulier infi-
delis, per virum fidelem. Alioquin filii
vestri immundi essent, nunc autem san-
cti sunt.

Vbi vterq; fidelis est, precipit dominus ne diffoci-
entur (Nam ceteris) id est, illis qui non ambo sunt
fideles sed vnus credidit, alter in infidelitate per-
mansit (ego dico) non domin⁹. Si quis frater & cæ-
tera. Quoniam ab infideli discedere nec prohibet
nec iubet domin⁹, ideo vt non discedat apostol⁹ di-
cit, non dominus habens utique spiritum sanctū
in quo dare posset vtile & fidele consilium. Quod
vtrq; monendū non iubendum fuit, quia nō tanto
pondere prohibēdi sunt homines facere licita quā
uis non expediant quanto prohibemur illicita.
Itaque licitum erat per iustitiam sed etiam licitū
nūcerat faciēdū ppter liberā beniuolentiā seculi vt
credēs reliqueret nō credētē, quia fortasse cōuersu
ruseū erat ad fidē. Cū ergo ait (ego dico) nō do-
minus, satis ostendit dominum non prohibere quod
ipse prohibebat, Prohibuisset autem dominus, si
esset

xxxiii. q.
ii. c. & de
nuptiis.
xxxii. q.
v. c. puto
scū ergo
& q. vii.
c. aposto-
lus.
xxviii. q.
i. c. & c.
iā nūc de
diuortio
gaude-
mus.

i. cor. vi.

xxviii. q.
i. c. & c.
iā nūc.
Alias.
mundi.
xxviii. q.
i. c. simili
modo &
c. si infi-
deles.

Cōtinēti
a, & cōiu-
gatorum
castitas,
dei sunt
dona.

Paul⁹ an
habuerit
cōiugē?

Epi. Pauli.

Fornica-
tio quilibet
noxia su-
perstitio &
infideli-
tas,

esset, illicitum. (Si quis frater) id est, christianus habet uxorem infidelem) cui sociatus sit antequam venisset ad fidem (& hæc consentit habitare cum illo), id est non abhorret eum propter fidem christi, nec execratur quod christianus est, (non dimittat illam, quia & ipsa postmodum fortasse fiet christiana si cum eo fuerit assidua. Iam enim aliquantulum facta est domestica, quod virum patitur christianum (& eo modo si qua christiana mulier habet virum infidelem) cui sociata sit antequam crederet (& hic consentit habitare cum illa) quam scit christianam nec ideo abhorret illam (non dimittat virum) quia iam in aliquo domitus est. Hoc non præceptum sed consilium est apostoli & ammonitio. Si quis vero aliter fecerit, non erit præcepti transgressor, sed apostoli consilium non tenebit. Cum autem propter infidelitatem coniunx dimitti possit, & iuxta domini sententiam dimitti nequeat nisi causa fornicationis, manifestum est & infidelitatem esse fornicationem. Quia sæculi idololatria quam sequuntur infideles, & quilibet noxia superstitio, fornicatio est. Dominus autem permittit causam fornicationis coniugem dimitti. Sed quia permittit, non iussit, dedit apostolo locum monendi ut qui voluerit non dimittat infidelem, quia sic forsan fiet fidelis. Potest enim esse multorum occasio lucratorum si fideles coniuges in reliquendis infidelibus permissa licentia non utantur. Sanctificatus est enim id est, sanctus effectus est (vir qui erat infidelis, per mulierem fidelem, (& sanctificata est mulier) quæ prius erat infidelis (per virum fidelem) Credendum est quia iam prouenerat, ut nonnulli viri per uxores fideles, & femine per viros fideles in fidem venirent. Et quamuis non dicens nomina, exemplis tamē hortatus est ad confirmandum consilium suum. Deinde subiicit (Alioquin) id est, si dissociaretur coniugium vestrum (filii vestri essent immundi) id est, spurii non legali copula nati (Nunc autem sancti sunt) id est, mundi, quia vos in vestro coniugio manetis, iam enim erant paruuli christiani, qui siue auctore vno ex parentibus siue utroque consentiente sanctificati erant baptismo. Quod non fieret, si vno credente dissociaretur coniugium & non toleraretur infidelitas coniugis usque ad oportunitatem credendi. Vel in eo quod dictum est (sanctificatus est vir infidelis & cetera) potuit apostolus & prophetie spiritu verbo præteriti temporis uti pro futuro, quoniam postea sepe contigit ut alter per alterum ad fidem converteretur (Alioquin) si alter alteri non consentiret, (filii vestri essent immundi) Sed nunc sancti sunt, quia de licito coniugio procreati, & sub creatoris veneratione nati sunt ex maiore parte dum vnus ex vobis esset christianus, & alter ei consentiret. Nam sicut omne quod per dedicationem fit idolum immundum est ita & quicquid sub dei creatoris perfectione fit sanctum est. Sed quod nunc magis verba apostoli videntur sonare & quodammodo cogere aliqua hic intelligenda est sanctificatio, qua sanctificabatur vir vel mulier infidelis in coniuge fidelis, & qua sancti nascentur filii fidelium, siue quia in menstruo sanguine mulieris a concubitu quicunque vir vel femina id in lege didicerat, nam hoc iezechiel inter illa præcepta ponit quæ non figurata accipienda sunt, siue propter aliam quamli-

bet quæ ibi aperte proposita non est, ex ipsa necessitate coniugiorum atque filiorum sanctitatis asperginem, illud tamen sine dubitatione tenendum est, quæcunque illa sanctificatio sit non valere ad christianos faciendos, atque ad dimittenda peccata, nisi christiana & ecclesiastica institutione sacramentis efficiantur fideles. Nam nec coniuges infideles quamlibet sanctis & iustis coniugibus hereant ab iniquitate mundantur quæ a regno dei separatos in damnationem venire compellit, nec paruuli de quibuslibet sanctis iustisque procreati originalis peccati reatu absoluantur, nisi in christo fuerint baptizati.

¶ Quod si infidelis discedit, discedat. Non est enim seruituti subiectus frater aut soror in huiusmodi. In pace autem vocauit nos deus, unde enim scis mulier si virum saluum facies, aut unde scis vir si mulierem saluam facies, nisi vnicuique sicut diuinitus illud?

Alia de

Fidelis non discedat ab infideli. [Sed si infidelis] vir aut mulier [discedit] odio fidei [discedat] permittatur discedere. Ideo dico ut detur ei libertas abeundi, quia [non est] subiectus seruituti frater aut soror [id est, christianus aut christiana] in huiusmodi [coniuge] ut cogatur fidem dimittere, ne coniugem amittat infidelem. Sed quando possunt simul esse in pace non separantur [quia deus nos a uersos a se vocauit in pace] id est, dum essemus inuicem concordēs, & ideo causa vocationis eius non debemus pacem rumpere in qua nos eius vocatio reperit. sed in ea si fieri potest manere, & veremur mandatum est in coniugali pace, nec expedit discedere quamuis liceat. Quia [unde scis] o mulier [si virum tuum saluum facies] conuertens illum ad fidem, sicut iam sepe sanctificatus est vir infidelis per mulierem fidelem. [Aut unde scis] o vir [si tuam mulierem saluam facies] conuertens illam ad christum, per cohabitationem & colloquutionem & amicitiam tuam, sicut frequenter sanctificata est mulier infidelis per virum fidelem. Quod enim in alijs iam factum est, forte & in vobis fiet, fortasse enim sunt credituri, qui non abhorrent nomen christi. Unde inquam scis si saluum facies comparem tuum [nisi] ita te habeas ad eum [sicut dominus diuinitus vnicuique] id est viro præesse, uxori subesse, vel unde scis si eum saluabis, nisi quemadmodum dominus diuinitus vnicuique quando saluetur, id est, præordinauit quando credat, & sustinet illum donec præfinita hora credulitatis eius veniat. Sic & tu longanimiter expecta, ut credat.

¶ Vnunquamque sicut vocauit deus ita ambulet, & sicut in omnibus ecclesijs doceo. Circuncisus aliquis vocatus est, non adducat preputium. In preputio aliquis vocatus est, non circuncidatur. Circuncisio nihil est, & preputium nihil est, sed obseruatio mandatorum dei. Vnusquisque in qua vocatione vocatus est, in ea permaneat. Seruus vocatus es non sit tibi cura, sed

& si potes

Alia &
virum que
que.
xxi. q. i.
c. i. de re
gu. cleric
Ephesi.
iii. a.

& si potes liber fieri, magis vtere. Qui enim in domino vocatus est seruus, libertus est domini. Similiter & qui liber vocatus est seruus est christi. Precio empti estis, nolite fieri serui hominum.

i. pe. i. d.
Alias
deum.

Vnusquisque in quo vocatus est frater, in hoc maneat apud deum. Nolite inquam ab inuicem separari. (Sed sicut deus vocauit vnusquemque ita ambulet) qui vocatus est, id est si quando credidit erat coniugatus vel circumcissus, aut preputiatus, talis permaneat & post baptismum, (sicut ego) non solummodo apud vos, sed etiam in omnibus ecclesiis doceo) & ideo tenendum vobis est quod omnes ecclesie tenent, nisi alium ritum quam omnes ecclesie tenere malueritis. Vere vnusquisque debet ambulare ut vocatus est. Nam (circumcissus aliquis vocatus est), id est iam circumcissus erat quando ad fidem vocatus est. Hic non adducat preputium, id est non ita viuat quasi preputium adduxerit, hoc est quasi in eam partem quam nudauit rursus tegimen carnis attraxerit, & quasi iudeus esse destiterit ut scilicet factus christianus non putet se dignum quia non habet preputium dans gloriam preputio quasi valeat aliquid. Sed (& in preputio aliquis vocatus est) ad fidem. (Et hic non circumcidatur) putans circumcisionem aliquid prodesse. Nam [circumcisio nihil est], id est, nec prodest nec obest ad salutem (& preputium nihil est) nec impedit nec expedit, (sed observatio mandatorum dei) valet ad salutem. Nam siue circumcissus siue preputiatus sit quisque si mandata dei custodierit saluabitur, alioquin saluus esse non poterit. Nisi quia apostolus consuetudinem aufert quae seruatus non impedit, monet tamen ne in talibus spes salutis ponatur. Vnde & dicit ea nihil esse & post subiungit repetendo premissam sententiam. (Vnusquisque in qua vocatione vocatus est, id est, in qua conditione vocationi non repugnante) in ea permaneat. Quod ad eas consuetudines vel vocationes vitae retulit, quae nihil obsunt fidei bonisque moribus. Non enim sicut & latro erat quisque cum vocatus est, debet in latrocinio permanere. Dico ut in eadem conditione maneat. Nam (si seruus vocatus es) mane in eadem seruitute. Non sit tibi cura quod seruus es, non inde doleas, non inde sollicitus sis, cupiens inde solui. Sed & si potes liber fieri, magis vtere) seruitute, quasi re bona & utili. Seruitus enim valet ad humilitatem seruandam, & ad patientiam exercendam, & qui in his terrenis bene seruit intentione seruandi iustitiam & humilitatem, grande sibi meritum collocat apud deum non respicientem conditiones hominum sed mentes, & actiones. Ideo quasi bonam rem amplectere seruitutem nec putes non posse te placere deo, si seruis homini, quia (qui in domino vocatus est seruus libertus est domini), id est, dominus iesus liberauit eum a seruitute peccati quae est deterior. Nam si peccata seruos faciunt, cui peccata remittuntur liber efficiunt. (Similiter & qui) iuxta seculi conditionem (liber vocatus est) ad fidem, (seruus est christi) ut ei seruiat operando iustitiam, & ita vterque est seruus. Supbia abscondit apostolus & vnitatem facit, ut neque seruus pudorem conditionis despectum se putet, neque liber inflatorem mentis elatus seruo se supponat. Vere seruus est christi quisquis ad fidem venit etiam si liber apud homines iudicatur,

nam (precio empti estis) omnes, id est sanguine christi, quem pro vobis in cruce fudit, ut vos sibi seruos emeret qui eratis male liberi. Maximum namque crimen esse liberum a deo, maximumque perfectum ex libero fieri seruum dei, & quia vos sibi seruos emit, ideo seruuite illi soli, & nolite fieri serui hominum ut propter homines postponatis dei seruitutem, vel faciatis contra eius preceptum. Hi sunt enim serui hominum qui humanis superstitionibus se subiciunt qui tantum hominibus placere cupiunt, & deo seruire negligunt. Sicut antea fideles coniuges monuerat ne recederent ab infidelibus, ita seruos quos in seruitute fides inuenit hortatus est ne seruitutem relinquere curarent. Nunc autem eos qui iam fidem perceperunt & semper liberi fuerunt monet ut hominum serui amplius non fiant, ne forte retardentur a dei seruitute si se humano subdiderint obsequio unde & supradicta rei terat sententiam dicens: (Vnusquisque frater in quo) subaudi si statu (vocatus est) in hoc statu (maneat apud deum), id est in domo dei quae est ecclesia. Id est, si liber erat quando vocatus est liber maneat, aut si seruus maneat. Non enim vocatione diuina conditionem mutat, sed mores. Beatus autem hieronimus aliter haec interpretatur, & dicit quod ad superiorem disputationem in qua docuerat apostolus fideles ab infidelibus non debere discedere, sed permanere in matrimonio sicut eos inuenisset fides, & vnusque vel coelibem vel maritum ita durare ut esset christi baptismate deprehensus, infert parabolas circumcissus & ethnici serui & liberi, & sub metaphora eorum de nuptiis disputat & innuptis. Circumcissus aliquis vocatus est, non adducat preputium. Eo inquit tempore quo vocatus es & credidisti in christo si circumcissus ab vxore vocatus es & caelebs eras, noli ducere vxorem hoc est noli adducere preputium, ne circumcissionis & pudicitiae libertatem oneres sarcina nuptiarum. Rursus in preputio quis vocatus est non circumcidatur. Habebas inquit vxorem cum credidisti, noli fidem christi causam putare discidium quia in pace vocauit nos deus. (Circumcisio nihil est & preputium nihil est, sed observatio mandatorum dei.) Nihil enim prodest absque operibus celibatus, & nuptiae, cum etiam fides quae christianorum est si opera non habuerit mortua esse dicatur & haec lege virgines quoque vestes in domum queant ordine numerari. (Vnusquisque in qua vocatione vocatus est, in ea permaneat). Quando credidit inquit siue habebat siue non habebat vxorem, in eo permaneat quo vocatus est. Ac per hoc non tam virgines cogit nubere quam repudia prohibet, & sicut habentibus vxores tollit licentiam dimittendi eas, sic virginibus nubendi aputat facultatem. (Seruus vocatus es non sit tibi cura. Sed & si potes liber fieri, magis vtere.) Etiam si habes inquit vxorem & illi alligatus es & soluis debitum & non habes tui corporis potestatem, atque ut manifestum loquar seruus vxoris es, noli propter hoc habere tristitiam, nec de amissa virginitate suspires. Sed etiam si potes causas aliquas inuenire discidium, ut libertate pudicitiae perfruaris, noli salutem tuam cum alterius interitu querere. Habeo paulus per vxorem, nec praecurras morantem, sed expecta dum sequitur. Si egeris patientiam, coniunx mutabitur in sororem. Qui est in domino vocatus est seruus, libertus est domini. Similiter, qui liber vocatus est, seruus est christi. Reddit causas cur nolit vxores deferri. Idcirco ait praecipio ut in christum de gentilitate credentes iniuncta ante fidem matrimonia non relinquatur, quia tibi

Serui hominum
minuuntur
dicantur

Hieronimus
interpretatur.

in i vxorem

Epi. Pauli.

vxorē habens credidit, non tanto dei seruitio detinetur, quanto virgines & innuptę, sed quodammodo est liberior, & seruitutis illi frena laxantur, & dum vxoris est vt ita dicam libertus est domini. Pro quo qui vxorem non habēs credidit & liber a seruitute coniugii vocatus a dño est iste vere seruus est christi, nō carni sed spū sancto. Qui ei adheret dño vnus spiritus est. Ac ne forsitā in eo quod supradixerat seruus vocatus es non sit tibi curę, sed & si potes liber fieri magis vtere suggillasse continentiam videretur, infert sententiā quę omnē amputet caillationē. (Præcio empti eit is nolite fieri serui hominū). Redempti sumus præciosissimo christi sanguine, immolatus est pro nobis agnus, & aspersi calidissimo rore isopi omnem impetum noxie voluptatis excoimus. Quib⁹ in baptisinate mortuus est pharao & vniuersus eius suffocatus exercitus, cur rursus egiptū querimus, & post manna angelorum, cibos & allia & cepe, & pepones, & carnes varias suspiram⁹. Hęc hieronim⁹. Maritorū vero & continentū disputatione præmissa, tandē apostol⁹ ad virgines venit & ait.

De virginibus autem præceptum, domini nō habeo, cōsiliū autem do, tanquam misericordiam cōsequutus a domino, vt sim fidelis. Existimo enim hoc bonum esse propter instantem necessitatem, quoniam bonum est homini sic esse.

De coniugatis dedi præceptū dñi, qđ acceperā ex euāgelio, & iubei cōsiliū meū. Sed (de virginib⁹ nō habeo pceptū dñi) quod vobis pferam, quia dñs nulla pcepti necessitate virgines coegit sic permanere, sed in arbitrio voluntatis eorum posuit, vt si vellent nubere vel virgines permanerent. Nā maioris est mercedis quod nō cogitur, sed offertur. Quia si fuisset virginitas impata, nuptię videbantur ablate, & durissimum erat cōtra naturam cogere, angelorūq; vitā ab hoib⁹ extorquere, & quodāmodo dānare qđ cōdidit. Si enim virginitatē domin⁹ impasset, videbatur nuptias cōdenare, & hominū auferre seminariū, vnde & ipsa virginitas nascitur. Quæ si fuisset imperata, quisquis eam nō seruaret damnetur. (Præceptū dñi de virginib⁹ nō habeo, sed cōsiliū do.) Quia vbi pceptū, ibi necessitas est seruitutis, vbi vero cōsiliū dat ibi est arbitriū offerētis. Ibi aliud facere nō licet, hic autē licet, & ideo pl⁹ amat virgines xps, quia spōte tribuunt qđ sibi non fuerat imperatū. Maioris autē gratiæ est offerre qđ nō debes, quā reddere quod exigeris. (Cōsiliū do tanquā, de pteritis meis erratibus (misericordiā a dño consecutus), vt deinceps sim fidelis. Vel hanc misericordiam cōsequutus sum (vt sim fidelis), quia per dei misericordiam mihi datū est, vt ab infidelitate exēptus, sim fidelis, & ideo fidele est cōsiliū, quod do, & a domino est, per cuius misericordiam fidelis sum. Vt (do cōsiliū), quia istud qđ (existimo bonū esse) hoc, est virginitatē seruare. Vel quia fidele possū dare cōsiliū, (ergo existimo bonū esse hoc vt quisq; poterit virgo pmaneat hoc existimo ppter instantē necessitatem) quę instat coniugia ineuntib⁹ quia deinceps semper necesse est illis cogitare de

temporalibus, & tunc intumescunt vteri fœminarū atque cum maximo dolore parturiunt, & cum grādi labore nutriunt filios, ac deinde accidit, frequenter, vt & filiis orbeantur & maritis, atque reliquū in egestate & calamitate ducant. Sed virginitatis obseruatio bona est, non solum propter supernam mercedem, (sed etiam ppter huiusmodi instantem necessitatem. Vel propter instantē necessitatē), quia necessitas instat omnib⁹ vt se præparent ad aduentū iudicis quod coniuges min⁹ facere possunt, dū curis mundanis occupātur. Propter huiusmodi necessitatem existimo bonum esse in virginitate manere, (quoniam bonū est homini sic esse), id est, in virginitate, quia nō solum in futuro seculo gloriā sed & in pręsenti requiem & libertatem habet virginitas.

Alligatus es vxori, noli querere solutionem. Solutus es ab vxore, noli querere vxorem.

Dixi quia bonum est homini sic esse & tamen si alligatus es vxori, noli querere solutionem, vt continenter viuas, quia non licet vxorem dimitti nisi causa fornicatiōis. (Sed si solutus es ab vxore,) tunc accipe meū cōsiliū vt (non queras vxorē.) Habet vnusquisque nostrū terminos suos. Redde mihi meum, & tu tene tuum. & (Si alligatus es vxori,) ne des illi repudiū, si solutus es ne queras vinculum. Vt ego non soluo coniugia, si semel ligata sunt, ita tu non liges quod solutum est.

Si autem acceperis vxorem, non peccasti & si nupserit virgo, non peccauit. Tribulationem tamen carnis, habebunt huiusmodi. Ego autem vobis parco.

Dixi ne q̄ras vxorē. Sed tñ si acceperis vxorē, nō peccasti. Aliud est non peccare, aliud bene facere. Nō enī male agit qui vxorē ducit, sed cōtra malā fornicationis actionē se munit. (Et si nupserit virgo non peccauit.) Non illa virgo quę se semel deiculi dedicauit. Harū enim si qua nupserit, habebit dānationē, quia primā fidē irritā fecit. Virgines enī q̄ post cōsecrationē nupserit nō tā adultere sūt quā iuste. Ne autē videre apostol⁹ i eo qđ dixit, (& si nupserit virgo nō peccabit) rurū cēlibes ad nuptias reuocare, statim se refrenauit, & aliud inferēdo ifirmauit, qđ cōcesserat ac deterruit a nuptiis dicēs. (Tribulationē tñ carnis habebūt huiusmodi.) Id est, licet nō peccēt qui cōiugia sortiūt, tñ leui⁹ si ne cōiugio possūt vinere, quia tribulationē carnis habebūt qui sūt huiusmodi, & nos ignari rerū putabam⁹ nuptias saltē carnis habere lēticiā. Si autē nubētib⁹ & i carne tribulatio est, i qua sola videbatur habere delicias, quid erit reliquū ppter qđ nubāt. cū & i spū, & i aīa, & i ipsa carne tribulatio sit. Nā & maiores tribulationes hī frequēter ex carne suscipiūt, qui carnis voluptatibus delectantur. Tribulationē habebūt. Sed (ego) dum cōsulo vitare hanc, (parco vobis), id est, nolo vos illam sentire, sed immunes ab ea esse vell[parco vobis], id est, ostendo sic carnis tribulationem quasi non maiora sint propter quā nubere non debeatis.

Hoc itaque dico fratres, tempus breue est. Reliquum est vt qui habent vxores tanquam

Virginitas itat qui lan: dabilis,

De trās, epist. c. quanto,

Nō peccare, dñs fert a bene facere

xxvii. q. i. c. sit ei.

xxxi. d.
c. lex.
xxxii. d.
ca. oim.

quam non habentes sint, & qui flent tanquam non flentes, & qui gaudent tanquam non gaudentes, & qui emunt tanquam non possidentes, & qui utuntur hoc mundo tanquam non utantur. Præterit enim figura huius mundi.

Quandoquidem parco vobis a tribulatione ut non eam per nuptiarum implicamenta sustinere cogamini, Litaque fratres hoc dico vobis quia tempus vite præsentis (breue est) nec adhuc populus dei propagandus est generatione carnali, sed iam recolligendus regeneratione spiritali, quoniam omnia in breui finientur (Reliquum est) idem hoc solum restat agendum, [ut & qui habent uxores] & cætera. Vxorem namque habet, sed quasi non habens est, qui scit sic debita carnis exsoluere, tamen per ea mundo tota mente non cogatur inherere. Nam cum apostolus iste rursus dicat, qui habet uxorem cogitat quæ sunt mundi, quomodo placeat uxori, ille uxorem habet quasi non habens qui sic studet placere coniugi, ut tamen non displiceat conditori. Flet quoque, sed quasi non defleat, qui sic temporalibus damnis affligitur, ut tamen de eternis lucris animum semper consoletur. Gaudet vero, sed quasi non gaudeat, qui sic de temporalibus hilarescit, ut tamen semper perpetua tormenta consideret & in hoc quod mentem gaudio subleuat, hanc continuo pondere prouidi timoris premat. Vxorem inquam habet quasi non habendo, qui sic per illam carnaliconsolatione utitur, ut tamen nunquam ad praua opera melioris intentionis rectitudine eius amore flectatur. Vxorem quasi non habendo habet, qui hæc transitoria, esse conspiciens curam carnis ex necessitate tolerat, sed eterna gaudia ex desiderio spiritus expectat. Non flendo autem flere est, sic exteriora aduersa plangere, ut tamen nouerit internæ spei consolatione gaudere, & rursus non gaudento gaudere est, sic de infimis animum attollere, ut tamen nunquam desinat summa formidare. Emit autem sed quasi non possidet, qui ad usum terrena preparat & tamē cogitatione alta præuidet quod citius hæc relinquat. Mundo quoque utitur sed quasi non utatur qui & necessaria cuncta exterius ad vitæ suæ ministerium redigit, & tamē hæc non sinit suę menti dominari ut subiecta foris seruiat, & nunquam interiori animi ad alia tendētis frangat. Quicumque igitur tales sunt, eis perfectio terrena desideria omnia, non ad desideria sed ad usum adiunt. Quia rebus quidem necessariis utuntur, sed nihil habere cum peccato cupiunt. De ipsis quoque rebus habitis cotidie mercedes querunt, & plus gaudent bono opere quam bona possessione. Taliter inquit agere debetis. [Præterit enim figura huius mundi.] Ac si aperte diceret. Nolite constanter mundum diligere, quando & ipse non potest quem diligitis stare. Incassum cor quasi manentes figitis, dum fugit ipse quem amatis, & si mundus transit quo vniuersa clauduntur, immo figura & conversatio hæc mundi quasi nubes præterit, inter cætera mundi opera & nuptie præteribunt. Neque enim post resurrectionem erunt coniugia. Si autem mors finis est nuptiarum, cur necessitatem

uxorē habēs, sit tāquā si habēs quō intelligit.

in voluntatem non vertimus, & quod inuitis extorquendum est, cum spe præmiorum offerimus deo (Præterit figura mundi) non natura, ut in alia speciem mundus vertatur, & de hoc veteri cælo actera fiat cælum nouum & terra noua. Tunc enim figura mundi quotidie senescentis perfecte præteribit, quando conflagratione mundana elementorum corruptibilium qualitates quæ corporibus nostris corruptibilibus congruebant, penitendo ardeundo interibunt, atque ipsa mundi substantia qualitates habere incipiet, quæ corporibus immortalibus mirabili mutatione cōueniant, ut scilicet mundus in melius innouatus apte accommodetur hominibus etiam carne in melius innouatis.

Volo autem vos sine sollicitudine esse. Qui sine uxore est sollicitus est quæ sunt domini quomodo placeat deo. Qui autem cum uxore est, sollicitus est quæ sunt mundi, quomodo placeat uxori & diuisus est, & mulier innupta, & virgo cogitat quæ domini sunt, ut sit sancta, & corpore et spiritu. Quæ autem nupta est cogitat quæ sunt mundi, quomodo placeat viro. Porro hoc ad utilitatem vestram dico, non ut laqueum vobis iniciam, sed ad id quod honestum est et quod facultatem præbeat sine impedimento obsecrandi dominum.

Mundi forma præterit, & hæc omnia temporalia, (Sed ego volo vos esse sine sollicitudine) temporalium quam habent coniugati, ut possitis libere mente diuinis intendere. (Nam qui sine uxore est sollicitus est eorum quæ sunt domini) id est, studet ieiuniis & orationibus, & humilitati ac misericordie ceterisque virtutibus cogitans [quomodo placeat deo] faciens ea quæ sunt illi grata. Sed qui cum uxore est, sollicitus est eorum quæ sunt mundi] ut habeat unde pascat uxorem, & filios, id est, studet multiplicare diuitias, & vineas, agrosque fertiles, & amplios habere, variamque suppellectilem possidere, intendens (quomodo per hæc placeat uxori & diuisus est), id est, in multas partes sollicitudinum, miseriarumque distractus, vel (diuisus est), quia singulariter domino non seruit sed partim domino partim seculo. Ex coniugiis quippe terrenæ sollicitudines prodeunt, & ideo vitam celibem quisque magis debet eligere, ne propter coniugium cogatur sollicitudinibus mundanis intentus esse. Bonum est enim coniugium, sed mala sunt quæ circa illud ex huius mundi cura succrescunt, & ideo nunc apostolus cum ad celibatus gratiam instrueret, non coniugium spreuit, sed curas mundi nascētes ex coniugio repulit, & quemadmodum de viro dictum est, similimodo & de femina constat, (quia mulier innupta & virgo cogitat quæ domini sunt.) Non omnis innupta & virgo est, quæ autem virgo utique & innupta est. Hinc post mulierem posuit nunc apostolus virginem ut mulierem significaret non esse virginem. Quanquam ob elegantiam dictiōis posuerit id ipsum altero verbo repetere, (mulier innup

Dede. cō
tu. c. di
uerfis.

xxvii. q.
i. de vidu
is, ii.

ta & virgo), vel certe definire voluisse quid esset, (innupta & virgo), ne & meretrices putarem⁹ innuptas, nulli certo matrimonio copulatas. (Innupta & virgo cogitat quæ domini sunt.) Non iā cogitat temporalia, nec cogitat quemadmodū nō puniatur a deo sed quemadmodū placeat deo pulchritudine interiore decore mētis, formositate interioris hominis. Vt nihil aliud esset vt nulla merces amplior virginem sequeretur, sufficeret ei hæc sola prælatio cogitare quæ domini sunt, & ornare se spōio celesti. Cogitat (vt sit sancta corpore & spīritu), id est, carne & mente. Nōnulle enim sunt virgines carne non spīritu, quarum corpus integrum est, & anima corrupta. Sed illa virginitas hostia christi est, cuius nec mentem cogitatio, nec carnem libido maculauerit. (Est enim sancta corpore & spīritu.) Non quod nupta fidelis & casta & secūdū scripturā subdita viro non sit sancta corpore, sed tantū spū. Fieri enim non potest vt sanctificato spīritu non sit sanctum etiā corpus, quo sanctificatus vitur spīritus. Sed ampliorem innuprarum & in corpore & in spīritu sanctificationē apostolus his verbis intelligi voluit non corpus nuptiarum omni sanctificatione priuauit. Minor, est enim diuina sanctitas ex ea parte curarum quam mundana cogitatur voluptas. (Innupta), id est, viua (& virgo cogitat quæ dei sunt.) Sed (quæ nupta est cogitat) e contrario (ea quæ mūdi sunt), studeas (quomodo placeat viro.) Lege enim maritalis officii subdita mūdanis necessitatibus. Quicquid itaque intentionis animi etiam in his rebus impenderetur quibus placendum, esset viro, colligere quodāmodo & redigere debet innupta in eā intentionem qua placendum est deo. Sed videm⁹ virgines de seculo cogitare, & matrimonio iunctas dominicis operibus studere. His virginibus non imputabitur sanctimoniū a deo, & his nuptis erit merces apud deum. Similiter & de viris sentiendū est. Apostol⁹ autē his loquit⁹ qui mira deuotione obsequi desiderant celestibus præceptis, ostēdens quo compendio citius curri ad deū, scilicet si celibem vitam quis ducat, & solis diuinis studeat. Quæ forsitan putaretur onus grauissimum imponere castitatis nolentibus, statim subiungit causas suadendi & ait. (Porro hoc dico), continentiam suadeo (ad vtilitatem vestram), id est, vt maiorem apud deum mercedem adquiratis (& leuius in hoc seculo viuatis, (nō vt iniiciam vobis laqueum), id est, non vt inuitos vos ad hoc constringam, & laqueus iste sit vobis occasio fornicationis si incontinentes fueritis, (sed suadeo ad id quod honestū & decorum est), id est, sanctum & mundum, vt scilicet homo sit corpore castus & animo, non quia coniugium sit in honestum aut turpe, sed quia hoc honestius sit, & suadeo (ad id quod præbeat facilitatem obseruandi se domino sine impedimento,) quod non est in coniugio, vel (obsecrādī dominū sine impedimento) coniugalīs operis.

Si quis autem turpem se videri existimat super virgine sua quod sit super adul-

ta, & ita oportet fieri, quod vult faciat, nō peccat si nubat. Nam qui statuit in corde suo firmus, non habens necessitatem, potestatem autem habens suæ voluntatis, & hoc iudicauit in corde suo seruare virginem suam, bene facit. Igitur & qui matrimonio coniungit virginem suam bene facit, & qui non coniūgit melius facit.

Sicut de virginib⁹ determinauit, sic & de patribus virginum determinat. Ego inquit ad celibatum prouoco, quia hoc est honestius & expeditius. Sed (siquis habens filiam virginem existimat), id est, timet (se) quandoque (videri turpē), id est, infamē (super), id est, de (virgine sua eo quod sit sup adul-ta), id est, vltra pubertatem, & adnubendum iam diu matura (& ita oportet fieri), id est, oportet eā tradi nuptiis quia non vult se cōtinere atque in verbis eius & actibus lasciuia notatur, propter vitandū fornicationis opprobrium [faciat] pater (quā illa vult), id est, tradat eam marito (quia non peccat) ipse si illa nubat cum sit iam super adulta, & in desiderio nuptiarum. Ideo dico (si ita oportet fieri non peccat) si eam tradat viro, quia qui non dat sed in sanctimonio conseruat bene facit. Aliud est autem non peccare, aliud benefacere. Declinamus inquit a malo & fac bonum. Illud declinamus, hoc sequimur, in altero viciū, in altero perfectio, & hoc est, ille prædictus (non peccat), id est, non facit malum, (nam) iste de quo subiungo facit bonum. (Qui firmus), id est, constans & immutabilis (statuit in corde suo), id est, proposuit in consilio suæ rationis seruare virginem suam in perseverantia virginitatis (non habens necessitatem) tradendi eam viro, cum illa non id optaret, (sed habens potestatem suæ voluntatis) implende cum virgo non aduersaretur, sed assentiretur huic paterne voluntati vt integra perseveraret, & hoc ille iudicauit in corde suo, id est, ex iudicio mentis bonum esse decreuit, & ex deliberatione rationis instituit [seruare intactam virginem suam], non tantū nō peccat in hoc, sed etiam benefacit, quia quod deo gratum est facit, vel nomine virginis intelligatur caro. Si quis inquit considerat virginem suam, id est, carnem lasciuire & ebullire in libidinem, neque refrenare se potest duplexque ei incūbit necessitas, aut accipiendę coniugis aut ruendi, [quod vult faciat, nō peccat si ducat vxorem. Faciat quod vult] non quod debet. [Nō peccat] si duxerit vxorem, non tamen benefacit si duxerit. (Nam qui statuit in corde suo firmus seruare virginem suam) id est, carnem i virginitate, ille (bene facit). Deinde ab utroque infert apostolus. Quandoquidem non peccat qui eam tradit viro quam oportet tradi & bene facit qui eam seruat quam potest seruare, igitur & (qui virginem suam coniungit matrimonio bene facit), quia licitum est quod facit, (& qui non coniungit) cum habeat potestatem voluntatis suæ (melius facit), quia apud deum illi meritum collocat, & a sæculi sollicitudine illam liberat. Nisi illaturus, fuisse melius, facit nunquam præmisisset bene facit. Vbi autem bonum

Virginitas vera que sit.

Spiritu sanctificatio caro sancta est & corpus.

xxviii. q. i. c. sic ei

bonum melius est, ibi boni & melioris non vnum est premium. Et ubi non vnum premium, ibi vtrique dona diuersa. Tantum ergo est inter nuptias & virginitatem, quantum inter non peccare & benefacere, immo vt leuius dicam quantum inter bonum & melius. Finita disputatione & coniugiorū & virginitatis & inter vtrūque cau-
 to moderamine preceptorū vt nec ad dexterā nec ad sinistrā diuerteret, sed via regia graderetur, & illud impleat ne sis multū iustus, rursus monoga-
 miā digamie cōparat, & quomodo nuptias subdi-
 derat virginitati, ita digamiam primis nuptiis subiicit & ait.

Nubere
 virgini-
 tate ob-
 seruare,
 tantū dif-
 ferūt si-
 cut bonū
 & meli⁹.

Mulier alligata est legi, quanto tēpore vir eius viuit. Quod si dormierit vir eius, liberata est. Cui vult nubat, tantum in domino. Beatior autem erit, si sic perman- serit secundum consiliū meum. Puto au- tem quod ego spiritum dei habeam.

Ro. vii. a
 Desep. c
 de vxore
 de secū.
 nup. c.
 pe. xxxi
 q. i. c. fi-
 na. & ii.
 q. iii. c.
 eutheni.

Non est peccatum si virgo nupserit. Sed quæ vult nubere audiat legem cui vult se subdere. (Mulier enim alligata est quāto tempore vir ei⁹ viuit,) nec potest a lege viri solui vt alteri nubat dum ille vi-
 xerit. Hec namq; alligatio nō soluitur etiam si per repudiū adultera coniunx a casto coniuge separe-
 tur, nec habet licentiam vt alteri nubat, quandiu siue castus siue mechus vir eius viuit. (Quod), id est, sed (si dormierit), id est si mortis somnum gu-
 stauerit (vir ei⁹) qui in resurrectione est euigilatur⁹, (liberata est a lege) ei⁹ vt possit alii nubere, si se nō possit cōtinere. (Si dormierit liberata est.) Nō dixit primus aut secundus, hec tertius, aut quotus li-
 bet, nec nobis definiendum est, quod nō diffiniuit apostolus. Vnde nec illas nuptias debemus dam-
 nare, nec eis verecundiam numerositatis asferre. Nam nec dominus in euangelio vlla suæ sententię significatione damnauit mulierem quæ septem vi-
 ros habuisse dicebatur, nec dixit in resurrectione electorum tales esse non posse. Quapropter nec cō-
 tra humanæ verecundię sensum audeo inquit augustinus dicere, vt quotiēs voluerit (viris mortuis) nubat fœmina nec ex meo corde præter sancte scri-
 pturæ auctoritatem quota sibi nuptias audeo cō-
 demnare. (Cui vult nubat tantum in domino.) Id est vt & sine suspitione turpitudinis nubat, & reli-
 gionis suæ viro nubat. Neq; enim vel virgo vi-
 dua permittitur gentili viro nubere. Dico nubat. Sed tamen beatior erit si sic, innupta (permanse-
 rit) post viri mortem iuxta cōsiliū meum. (Bea-
 tior erit) si vidua (permanserit) quia etiam si iterū nupserit beata esse poterit seruando iustitiā. (Bea-
 tior) inquit (erit si sic permanserit.) Continuo sub-
 iungit apostolicam auctoritatem, (secundum meū cōsiliū.) Porro ne auctoritas apostoli quasi ho-
 minis leuior videretur, addidit. (Puto quod & ego spiritum dei habeam.) Vbi ad continentiam pro-
 uocat, ibi non hominis sed spiritus dei cōsiliū est vbi autē nubendi veniā spiritū dei non nomi-
 nat, sed prudentiæ librat cōsiliū, ita singulis re-
 laxatis vt vnus quisque ferre potest. Do cōsiliū. Sed nolite hoc velut humanum contemnere, quia (puto quod ego) sicut alii apostoli (spiritū dei ha-

Augusti.

beam.) Id est nolite putare quia ex me hoc ipsum sit. Quod dico spiritus dei in me loquitur quem contemni non expedit. Quod apostolus dixit (pu-
 to) dubitare videtur, sed ille increpat, nō dubitat. Increpat contemptores suos qui non putabant eū ita loqui per spiritum dei. Nā & homines de his rebus quas certas habent aliquando increpatiuē dubitant, id est, verbum dubitationis ponunt cum corde non dubitarent, velut si quis indignetur & dicat seruo suo contemnis me. Considera forsitan dominus tuus sum. Sic & saluator non dubitat sed increpat cum dicit iudeis. Si crederetis moysi, crederetis forsitan & mihi. Non dubitatuē sed increpatiuē dixit forsitan.

ioā. v. g.

Caput octauum.

Deremf.
 c. misi. s.
 p. defe-
 ctu.

E his autem quæ idolis sacri-
 fificantur, scimus quia omnes scientiam habemus. Scien-
 tia inflat, charitas vero edi-
 ficat. Si quis vero se existi-
 mat scire aliquid, nōdum cognouit quem admodum oporteat eum scire. Siquis autē diligit deū, hic cognitus est ab eo.

Allas
 quōdopo-
 teat.

Ingreditur illos corrigere, qui carnes idolis imo-
 latas edebant, dicentes omnis creatura dei bona est, idolū vērō nihil est, & hac imagine magis quā veritate rationis errabant. Nam ceteri qui simplices erant & idiotæ, dum viderent istos idolotita co-
 medere, putabant in illis carnibus aliquid sancti-
 tatis esse licque infirmabantur in fide. De nuptiis inquit & ceteris quæ sunt hactenus tractata ques-
 tis & docui sz (de his quæ sacrificantur idolis) non fuit opus quærere, quia de his scitis vt ego (quoniā omnes scientiam istam habemus) perfectioribus loquitur qui in sua scientia alii erant scandalum, id est, idiotis, quia bene sciebant idolum nihil esse & nullum deum præter christum esse ideoque li-
 cebat eis quantum ad se creaturam dei comedere, sed tamen abstinere debebant ne fierent infirmis causa offensionis. Quod enim illi per huiusmodi scientiam comedebant, alii ignari sub veneratiōe idoli manducabant. (Scientiam habemus) tam ego quam vos, quid fieri possit de carnibus imo-
 latis. Sed non valet hæc scientia, quoniam inflat id est, facit vos superbire, contra ignaros. (Sed ca-
 ritas ædificat) infirmos quæ quod eis obesse, potest dimittit, & ideo charitatem habere melius est, non ventosam scientiam. (Nam scientia in-
 flat, charitas autem ædificat), quia cum chari-
 tas edificando non erigit, scientia inflando per-
 uertit. Per se enim inutilis est scientia quando sola sine charitate est, sed per charitatem utilis quan-
 do ei charitas adiuncta est. Temperatur enim a charitate vt nō satis mera sit, & inebriet sciētē vt non se extollat. Sicut enim vinum intemperatum ex mixtione aque mentem alienat, sic & super-
 bum facit scientia, nisi charitate fuerit tempera-
 ta. Tali scientia hi erant inflati, qui quoniam scie-
 bant nihil esse idolum contra salutē fratrum imperis
 m iii torum,

Epi. Pauli.

torū, carnes sacrificiorū edebant, charitatem prae oculis non habentes quia debuissent carnes contemnere ne scandalum infirmis faceretur. (Scientia) namque eorum destrabat animos imperitorum fratrum putantium illic apud idolum aliquā gratiam, quando peritiores fratres interesse ibi & non horrere videbant, & ob hoc ait (charitas edificat) ut saluti fratrum studentes scientie legibus illic non vterentur, nec scandalum illis facerent. Scientia enim sine charitate inflat, quod vero charnis edificatio impleuerit, nihil ibi inane inueniet scientia quod inflat. (Scientia inquit vos inflat) ut despiciatis ceteros, & ideo non est utilis nec perfecta scientia. Nam (siquis) vestrum (existimat se) in hac re aliquid scire, nondum cognouit quomodo debeat scire, & ita non sufficenter scit quamuis de scientia gloriatur, & si scit quod liceat sibi carnibus vesci, non nouit quod ipse debet illa scientia sic uti ne noceat aliis. Ita enim quisque debet scire ut scientia sua sibi & aliis prosit, non ut noceat. Nam qui per huiusmodi scientiam idolotita comedit, scientia & comestio eius, ad subuersionem infirmorum fratrum, & ad confirmationem infidelium proficit, & ideo non ita scit ut oportet. [Sed si quis diligit deum] ad cuius dilectionem non potest peruenire nisi dilexerit proximum, [hic est cognitus], id est probatus & electus (ab eo). Dei enim dilectio in proximi dilectione probatur, quia qui studet fratri prodesse pro quo christus mortuus est, ostendit se christum diligere, & ideo dignus est ut deus illum dignetur cognoscere, qui reprobis dicit nescio vos.

De escis autem quae idolis immolantur scimus quia nihil est idolum in mundo, & quod nullus deus nisi vnus. Nam & si sunt qui dicantur dii siue in celo siue in terra si quidem sunt dii multi & domini multi, nobis tamen vnus deus pater, ex quo omnia & nos per illum, & vnus dominus iesus christus, per quem omnia & nos per ipsum.

Quoniam propter interpositionem non potuit exponere quid scirent de escis immolatis, facta interpositione, & ostenso quod scientia sine charitate non sufficit, nec est utilis sed noxia, redit ad rem & exponit quid ipsi sciant de carnibus immolatis propter quod licere sibi iudicabant eas comedere. Qui de scientia gloriatur, non nouit quomodo oporteat eum scire. [Sed de escis quae immolantur idolis] scit ipse & nos quod licere sunt ad comedendum intelligentibus. [Vel de escis quae immolantur idolis] scimus, id est, scientiam istam habemus quod scilicet [nihil est idolum] & ideo licet eas manducare, quia non sunt ab idolis contaminatae, cum idolum sit nihil. Idolum est simulacrum humanae effigie, vel beluina, seu volucrina factum & consecratum iuxta vocabuli sui interpretationem, idos enim graece, latinæ forma interpretatur, & inde per diminutionem dicitur idolum, id est, formula & quia idolum facit ut apostolus dicit nunc nihil est idolum facit qui illud facit quod non est. Quid est autem quod non est. Species quam non videt oculus, sed ipse sibi animus fingit ver-

bi gratia. Ut si quis humanis membris capti canis vel arietis formet, aut rursum in vno hominis habitu facies duas fingat vel humano pectori postremas partes equi seu piscis adiungat. Hæc & his similia qui facit, non similitudinem sed idolum facit. Facit enim quod non est, nec habet aliquid simile, & ideo apostolus dicit (quia nihil est idolum in mundo), id est inter creaturas mundi. Si enim consideremus omnes creaturas quas deus fecit, nonquam inueniemus idolum a deo sic creatum. Materiam quidem ipse creauit, sed stultitia hominum hanc ei formam dedit, & ideo secundum hoc quod a deo non est factum nihil est, cum omnia deus fecerit. Nam & malum simili ratione nihil est, quia deus illud non fecit. Vel ad salutem nihil est idolum, sicut stulti putant qui ideo colunt illud ut salutem aliquam illis conferat. Sed & quantum ad diuinitatem (nihil est idolum), id est, nihil diuinitatis in se habet ut coli debeat. Hoc (scimus), & quod nullus est deus nisi vnus qui est incommutabilis trinitas, & vere vnus tantum. (Nam & si sunt qui dicantur dii), id est, qui nuncupatiue non essentialiter dii vocantur, quia deus eis participationem sui per gratiam dedit, (siue in celo) sicut beati angeli, (siue in terra) sicut prophete & apostoli, (& si sunt quidem dii multi) tales sicut angelici spiritus & sacerdotes (& domini multi) sunt illi spiritus qui vocantur dominationes & predicatorum qui nonnunquam in scripturis appellantur domini, aut etiam seculares principes qui dominium exercent super ceteros, quamuis inquam sint tales dii & domini, nobis tamen quantum ad cultum pertinet, vnus solummodo deus & dominus est. Non enim angelos vel homines sanctos quamuis dii vocentur colimus ut deos aut dominos (nobis) ad colendum [est vnus deus pater ex quo sunt omnia], id est, ex cuius bonitate & consilio processerunt omnia, & nos fideles in illum respicimus. Bruta namque animalia, & infideles homines in terram curuantur & terrena querunt, nos vero per fidem & desiderium tendimus in eum a quo descendimus. (Et est nobis ad colendum vnus dominus iesus christus, per quem sunt omnia) quoniam sicut & iohannes asserit omnia per ipsum facta sunt, (& nos per ipsum sumus) non solum homines sicut & ceteri, sed etiam boni ac sapientes. Vbi & spiritus patris & filii similiter colendus nobis intelligitur. Sed quia de diis & dominis loquebatur apostolus, dixit nobis esse vnum deum patrem & vnum dominum filium, quamquam & filius sit deus, atque pater sit dominus. Ad illa enim duo, id est, ad deos & dominos, subiicit ista duo, & ideo tertium non addidit, id est, spiritum sanctum.

Sed non in omnibus est scientia. Quidam autem concusciunt usque nunc idoli quasi cum idolotitum manducant, & conscientia ipsorum, cum sit infirma polluitur.

Nos quidem scimus quia nihil est idolum, & quod nullus deus nisi vna trinitas creatrix omnium quam colimus, (sed non in omnibus ista scientia), id est, non omnes hoc sciunt, sed nonnulli putant aliquid minus esse in idolis. Non omnes hoc sciunt, sed potius quidam sunt inter vos qui usque nunc concusciunt idoli, id est, etiam nunc sicut ante conversionem putantes idolum esse aliquo

Dilectio
d: i pba-
tur p di-
lectione
pximi.

Idolum
quid sit.

Io. i.

Prædica-
tores iſa-
craſcrip-
tura ali-
qñ dñi
vocatur.

Idolotitū vñ dicitur.

esse aliquid manducant cibum idolo sacrificatum quasi idolotitū id est quasi per cōsecrationē idolo sanctificatum, & spiritualementiam mutatum. Idolotitum enim dicitur, quasi idolo datum. Conscientia illorum est idoli, id est, ab idolo possessa (vsque nunc) id est, etiam postquam ad fidem accesserunt, quia nec dum ab errore idoli mentē suā penitus abstraxerunt, & quasi idolotitum, id est, quasi idolo consecratum manducant cibum illud cum reuerentia idoli, & sic conscientia ipsorum (polluitur) contaminatione idoli, non propter cibum sed propter infirmitatem suam, quia infirma est in fide dum periclitantur ignari in vestra scientia, dum cibos quos a vobis comedi vident comedunt exemplo vestrum vel auctoritate. Misticte vero chorinthis quoniam studiosi literarū gręcarum erant & amatores philosophiæ, dogmata philosophorum quasi idolis immolata comedebant. Quę tamen fortasse edere non poterant eos qui plenā scientiam veritatis acceperant. Qui autem in christo minus eruditi fuerant, si imitarentur eos legentes talia, & illis adhuc studiis operam dantes vulnerari poterant, & diuersorum dogmatum varijs erroribus implicari. Sic ergo fieri poterat, vt inde lederentur indocti, vnde qui perfectam scientiam habebant ledi nequibant. Sed quoniam non querit quod sibi vtile est, sed quod multis vt salui fiant, abstinendum nobis est a tali cibo doctrinę qui nos solos edificat & delectat, sed proximos offendit & ledit. Sicut enim sermo qui pietatem & iustitiam & veritatem docet deo immolatus est, id est, deo consecratus, ita & sermo qui ad impietatem, & iniustitiam, & errorem respicit, idolis immolatus est. Et qui eum recipit, quasi idolis immolata comedit. Sed iuxta priorem sensum, videamus sequentia.

Escā autem nos non commendat deo. Neque enim si non manducauerimus deficiemus, neque si manducauerimus, abundabimus.

Infirmi leduntur nostra comestione (Sed nos non commendat deo) escā illa, quia non ideo placemur deo quod escā idolis immolatam comedimus. pro eo quod nobis hanc esse licitam nouimus, & idcirco respuenda est talis escā. Hac enim contempta, non utique deerit quod edatur. Si autem sumpta fuerit non abundabit ita vt nihil vltra requiratur. Ac per hoc vt diximus abicienda est, cum sit fratribus scandalum, & nos sine illa possimus viuere. [Vel non commendat nos deo] vt per hanc sumus acceptabiliore ei, quia [si non manducauerimus] eam non idcirco (deficiemus) id est, non minuetur meritum nostrum apud deum, neque (si manducauerimus) ideo [abundabimus] in bono vt sufficiat nobis ad salutem.

Videte autem ne forte hec licentia vestra offendiculum fiat infirmis. Si enim quis viderit eum qui habet scientiam in idolo recubentem, nonne conscientia illius cum sit infirma edificabitur ad manducandum idolotita, & peribit infirmus

in tua scientia frater propter quem christus mortuus est? Sic autem peccantes in fratres, & percutientes conscientiam eorum infirmam in christum peccatis. Quapropter si esca scandalizat fratrem meum non manducabo carnem in eternum ne fratrem meum scandalizem.

Vobis quidem licet edere de carnibus immolatis quia scitis eas esse creaturam dei, idolum autem nihil esse. Sed videte ne forte hac licentia vestra fiat offendiculum infirmis in fide, id est, ne generet offensionem fratribus qui adhuc nesciunt idolum nihil esse per hoc quod dicit ne forte ostendit quod ex licentia eorum potest infirmis fratribus offendiculum contingere & non contingere. Et per hoc innuit, quia vbi nullum est offendiculum alicui possunt vti licitis. Vbi vero est offendiculum, offendit omnino abstinendum. Cum enim praua estimatio in quantum sine peccato valet, ab intuentium mente non tergitur cunctis mala credentibus per exemplum pena propinatur. Vnde & plerumque contingit vt qui negligenter de se mala opinari permittunt, per semetipsos quidem nulla iniqua faciant, sed tamē per eos qui se imitati fuerint, multiplicius delinquant, & ideo recte nunc isti qui cibos immundos sine sui pollutione comedere poterant amonerentur ne sua hac comestione scandalum temptationis fratribus infirmis moueant. Nam possunt inde fratribus scandalum facere (Si enim quis) infirmus nondum sciens idolum nihil esse (viderit eum qui habet) rectam conscientiam qua nouit idolum nihil esse (recubentem in idolo), id est, comedentem cum infidelibus, carnes immolatas in presentia idoli, nonne exemplo periti conscientia ignari (cū sit infirma edificabitur) id est, erigetur ad manducandum idolotita id est, quasi ab idolo sanctificata putans illic aliquid gratiæ esse quia peritū fratrem vidit ea comedere nec horere. Quomodo enim putatis simulachris decipi posse homines quæ a christianis honorari putant? Nam paga indicant in cordibus suis. Quare nos relinquamus deos quos christiani ibi nobiscum colunt, & infirmi fratres prouocantur vt non solum ibi manducare, sed & sacrificare desiderant. Idolum est locus in quo idolis immolatur, & infirmus si quemlibet doctum viderit ibi cum infidelibus edere, putabit eum intelligere cibos illos aliquā sanctificationem ab idolo fuisse, & tali mente incipiet illos comedere, (& ita peribit infirmus frater in tua scientia) quem viderit taliter recubentem. (Peribit infirmus) si contra vnius dei fidem comederit de sacrificatis (peribit in tua scientia) id est tua peritia illum occidet, dum a te fieri viderit quod ipse aliter intelligit, & tu eris occasio mortis eius propter quā (xps) vt redimeret mortuus est. In tua scientia quam te dicis habere vt scias quia nihil est idolum, & animo cogitas deum, & sic recubis in idolo, in hac scientia perit infirmus, & ne contemnas infirmum propter vicium in quo infirmus est, audi quia frater est. Si firmus es, circa fratris infirmitatem, & ne etiam fratrem contemnas, adiungo (propter quem christus mortuus est)

Quem

Ro. xiiii
Delrendo.
c. nisi s.
gravi.
xxiii. q.
iii. s. ite si
cut legi-
tur.

Idolum
quid sit.

Epi. Pauli.

In xpm
peccare,
& in xpo
peccare,
differunt

Quemuis contemnere, præcium ipsius attende. Considera qui mortuus est propter ipsum, & non negligas christum propter infirmum, cū infirmū debeas diligere propter christum. Vos inquit ex-employestroducit in errorem infirmos, quod nō est leue peccatum (Quia sic peccantes in fratres) & exemplo vestri operis (percutientes) id est, ledentes (conscientiam eorum infirmam peccatis in christum) qui pro illis mortuus est, & cuius membra illi sunt, & ideo nolite hoc peccatum, contemnere, si nō vultis deleri de libro vite. Nolite putare quod in homines peccetis tantum, & ideo leuesit, quia taliter in deum peccatis cuius membra destruitis. Vel secundū alios codices in christo peccatis. Per hoc enim quod charitatis emuli non estis quā christus vos liberauit, peccatis in christo non in christum. Quia iuxta hunc sensum, in christum peccare est, christum negare. In christo autem peccare est, in his quæ christi sunt. Nam sicut qui sub lege est, in lege dicitur peccare, ita & qui sub christo sunt in christo dicuntur peccare, & quia per prædictam comestionem peccando in fratres peccatis in christum vel in christo propter hoc si esca mea scandalizat fratrem meum id est, offendit, & a bono proposito distorbat (non manducabo carnem in æternum) id est, nunquam manducabo carnem vllā, sed semper ab esu carnis abstinere nō quod esca sit mala, sed (ne fratrem meum scandalizem) tali comestione. Sic & vos debetis agere. Nam si cutvorem licet habere, sed si fornicata fuerit abicienda est, ita & carnem licet edere, sed si idolis oblati fuerit respuenda est. In tantum enim charitati studendum est, vt & licita pro illicitis sint abicienda ne obsint fratri. Tipice autem in eo quod dictum est videte ne forte hæc licentia vestra & cetera vsque propter quem christus mortuus est, videtur apostolus sub aliis verbis dicere. Ne legas philosophos, poetas, oratores, nec eorum lectio ne requiescas, ne tali modo fratrem infirmum perdas. Nec nobis blandiamur, si in his quæ sunt scripta non credimus, cum aliorum conscientia taliter vulneretur & putemur probare, quæ dum legimus non reprobamus. Alioquin quale erit vt estimemus apostolum eius qui vecebat in idolo conscientiam comprobasse & eum dixisse perfectum quem sciret de idolotiris manducare? Absit vt ore christiano sonet iupiter omnipotens, & mi hercule, & mi castor, & cetera magis portenta quam numina.

Caput nonum.

Non sum liber, non sum apostolus? Nonne christum iesum dominū nostrum vidi? Nonne opus meum estis vos in domino, & si aliis non sum apostolus, sed tamen vobis sum. Nam signaculum apostolatus mei vos estis in domino. Incipit se proponere in exemplum, vt sicut ipse abstinet a licitis pro scandalo fratrum, ita & illi faciant, quasi dicat. Abstinete ab hoc licito propter fratrum utilitatem, quia ego habeo libertatem accipiendi stipendia & tamen non accipio, propter aliorum salutem. Et hoc est quod increpatiuè dicit per interrogationem (Non sum liber) id est nonne

libertas est, mihi data sicut cæteris apostolis accipere stipendium ex bonis vestris (& non sum) id est, nonne sum (apostolus) vt & mihi liceat quod apostolis? Vere sum apostolus. Quia (nonne christum dominum vidi) in via vel in templo. Ac si dicat. Liber sum accipere, quia sum apostolus (Apostolus sum, quia christum vidi) Apostolum se comprobatur, quia occasione pseudo prædicatorum minus de eo sentiebant, & ad hoc comprobandum dicit se christum vidisse, quia quidam dicebant illum non esse apostolum, quia numquam viderat christum. Siue liberum se dicit, quia nullius aliquid concupiuit, nec in adulatione docuit. Apostolus autem, id est, missus est, a christo dicente sibi, Ego ad gentes mittam te. Vidit enim illum non adhuc mortalem, sed iam clarificatum, quādo constitutus est ab ipso apostolus, vt per hoc pateretur dignitas apostolatus eius. Vere inquit sum apostolus, quia (vos estis opus) mei apostolatus (Nonne enim vos opus meum estis in domino) id est, nonne ego apostolus hoc operatus sum, vt vos sitis in domino? (& si aliis) id est, iudæis (non sum apostolus) vobis tamen sum) qui per me credidistis. Qui de iudæis crediderant, & legem adhuc carnaliter obseruabant hunc esse negabant apostolum, quia ipse libera voce prædicabat legem apertius carnaliter nō oportere seruari. Ceteris enim apostolis propter scandalum ab hac re dissimulantibus hic aliter docere videbatur & ideo ab illis iudæis non recipiebatur. Vobis inquit, sum apostolus (Nam signaculum) id est, signum & iudicium (vos estis) per me credentes (in domino) Hoc est. Forma apostolatus mei quasi similitudo sigilli expressa in vobis apparet, dum habetis ea quæ alii fideles per alios apostolos habent.

Mea defensio apud eos qui me interrogant, hæc est.

Hæc sæculi (defensio) quam dixi est mea apud eos qui me interrogant) vtum sim apostolus, id est, ostendo illis fidem & religiosam vestram conversationem quā me docente cōsecuti estis, sicque per opera defensor esse apostolus, contra eos qui hoc negabant de me, & ita per vos apostolus esse comprobatur apud illos qui inde dubitabant, ideoque nō conuenit vt & vos inde dubitetis.

Nunquid non habemus potestatem māducandi & bibendi? Nunquid non habemus potestatem sororem mulierem circūducendi sicut & ceteri apostoli, et fratres domini & cephas? Aut solus ego et barnabas non habemus potestatem hæc operandi.

Ideo supra dixi me esse liberum, quia (nunquid) ego & mei non habemus potestatem manducandi & bibendi quæ nostra sunt? Habemus vtrique hanc potestatem, sicut ceteri apostoli (Potestatem habemus) a christo non inuisionem huius rei, quia dominus permisit, non iussit prædicatoribus, vt acciperent sumptus, vt si quis eos non acciperet, maiorem inde mercedem acquireret sicut & virginitatem laudauit non precepit, ad cumulum glorie eorum qui eam seruauerint. (Et nunquid nō habemus potestatem circūducendi nobis sororem) in prædicatione

Qualiter
apostolus
xpm vi-
derit,

xxxvi. di.
c. oino.
xxviii. q.
i. c. ianuc
in fine.

catione, id est, christianam, & sanctam mulierem, ut ministraret nobis de facultatibus suis? Nunquid non possumus hoc facere si volumus (quemadmodum ceteri apostoli, & fratres domini & cephas id est, iacobus alpheus, & thadeus qui fuerunt cognati saluatoris, hoc est ex sorore virginis marie, & petrus qui est princeps apostolorum? Nam nec ipse petrus refutabat sumptus oblatos a foeminis sicut nec dominus refutauerat. Mulieres enim desiderio doctrinae celestis & ministrabant eis sumptus & seruitia, ut non indigerent his quae ad necessitatem vitae huius pertinent. Ideo plus erat mulieres circumducere quam ab auditoribus alimentum percipere, quia mulieres indumenta & quaeque necessaria praebant. Nec omnino reprehensibile iudicabatur hoc, maxime apud iudeos. Et haec inquit potestas nonne & nobis est concessa, sicut ceteris apostolis (Aut solus ego & barnabas) quia placet nobis ex labore manuum nostrarum vivere (non habemus potestatem haec operandi) id est, hoc faciendi, scilicet stipendia sumendi, & mulieres circumducendi? Nos duo soli non possumus hoc agere, cum omnes hoc agant? Non reprehendit alios sed eorum more sibi probat licere quod eis erat licitum. Putabant enim nonnulli chorinthiorum quod non liceret ei sumptus accipere sicut ceteris quoniam de labore suo vivebat, & inde minoris eum dignitatis estimabant, nec apostolum esse credebant, dicentes apud se, quia si esset apostolus stipendiasumeret ut omnes apostoli. Contra quos ipse nunc loquitur, ostendens se esse apostolum & potestatem habere sumendi stipendia, sed nolle sumere & ne coapostolos reprehendere videatur quia abstinere subiungit.

Quis militat + suis stipendiis vnquam? Quis plantat vineam, & de fructu eius non edit? Quis pascit gregem, & de lacte eius non manducat.

Per has similitudines humanae consuetudinis ostendit rationabiliter quia sibi & alijs praedicatoribus licet accipere sumptus. Nam & ipsi spiritualiter christo regi militabant, & ideo a christianis plebibus tanquam a prouincialibus stipendia sumebant. Ipsi ecclesiam quasi vineam plantabant, & idcirco de fructu eius merito comedeabant. Ipsi gregem ouium christi doctrina veritatis pascebant, & ideo iure de gregis lacte, id est, de cibis eius temporibus accipiebant. Paulus tamen qui haec loquitur suis stipendijs militabat, & de fructu vineae a se plantatae non edebat, nec de lacte potabat gregis quem pascebat. Nullam enim in praesenti vita retributionem sumere volebat, ut in futuro saeculo plenam de omnibus mercedem reciperet. Qui praemissis similitudinibus subdit.

Nunquid secundum hominem haec dico? An & lex haec non dicit? Scriptum est enim in lege moysi. Non alligabis os boui trituranti. Nunquid de bobus cura est deo? An propter nos utique dicit? Nam propter nos scripta sunt. Quoniam debet

in spe qui arat arare, & qui triturat in spe fructus percipiendi.

Dico quia miles debet a rege stipendia consequi & agricola de fructu vineae carpere, & licet humanis similitudinibus utar, nunquid tamen haec dico secundum hominem? id est, nunquid sequor in his humana similitudine? An & lex dei? haec quod dico non dicitur. Vtique dicit haec eadem. Scriptum est enim in lege moysi. Non alligabis os boui trituranti. id est non prohibebis praedictorem vivere de praedicatione. Concordare monstrat sapienter rationes diuinae sententiae ut intelligamus quia non sine causa reipsum accipere sumptus, quando tot documentis ostendit & dandum & accipiendum esse. Sed ne ad litteram accipiat haec sententia, subiungit. Nunquid debet cura est deo? ut de his in lege praecipitur? An propter nos qui sumus boues eius hoc dicit? Nos enim trituramus, id est, in area mundi ferris nostrae praedicationis comminuimus paleas infidelitatis & viciorum, & separamus ab eis grana fidei ceterarumque virtutum, vel credentes ab infidelibus tanquam a paleis grana discernimus. Et ideo iustum est ut non prohibeamur ex area quam trituramus cibos sumere. Nam propter nos sunt haec scripta in lege. Et vere propter nos spirituales boues. Quoniam ille (qui arat) id est, qui corda subditorum vomere praedicationis ad fidem aperit (debet arare in spe) id est, sperans fructum sui laboris consequi. Non quod haec sit eius intentio, ut propter eius expectationem, id est, temporalis cibi praedicet, sed quod certum sit non defore sibi vitam si in praedicatione laborauerit. Similiter & qui triturat id est, grana discernit a paleis, hoc est virtutes a vicijs, debet hoc agere in spe percipiendi fructus stipendiorum. Historialiter quidem fit trituratio, quando boues aut equi super segetes collectas, & in area collocatas missi fuerint ad eas conterendas, & grana excutienda, sicut moris est in quibusdam regionibus. Praedictores autem quando infidelium corda scindunt ac vomere praedicationis excolunt, & ad suscipiendum fidei semen arant tunc demum terram ad semen gratiae excipiendum preparant, & ab inculta solitudine, id est, ab incredulorum multitudine separant, & qui prius arant in conuersione, postea triturant in instructione, quia per assiduam correctionem & instructionem non localiter sed moraliter, bonos a malis sequestrant. Tamen & ante fidem trituratio fit, cum ab infidelibus quis per susceptionem fidei separatur atque post fidem cum in ipsa ecclesia sit inter bonos & malos quedam moralis discretio per praedicatorum instructionem, & de hac ecclesia loquitur nunc apostolus quae fit quando alij respuunt, alij corriguntur, alij in peius proficiunt.

Si nos + vobis spiritualia seminauimus, magnum est si nos vestra carnalia metamus? Si alij potestatis vestre participes sunt, quare non potius nos? + Sed non vti sumus hac potestate, sed omnia sustinemus, ne quod offendiculum deus euangelio dei.

Adhuc probat per rationes, quia licet stipendia sumere,

praedicator de praedicatione sua vivere debet.

xiii. q. i. c. ecclesi. §. quia ergo & de script. c. cum ex officio. xxviii. q. i. c. ianuc. Alias christi.

xiii. q. i. c. ecclesi. & de pu. & distin. c. cum secundu. dicit apostolus.

De xxv. q. i. c. firmissime. i. Ti. v. c. xiii. q. i. excessus.

Epi. Pauli.

mere. Si nos inquit seminauimus vobis id est in
choauimus primi vris mentibus spargere (spiritu-
alia) id est, quæ a spiritu sancto data sunt, & vestrū
spiritum viuificant vt fructificent in vobis sicut
in bona terra. magnum est si metamus ad susten-
tationem nostri corporis vestra (carnalia) stipen-
dia, quasi dicat. Non est magnum sed minimum,
si tradentes vobis æterna, percipiamus a vo-
bis temporalia. Item a minori probat hoc ipsum.
(Si alij inquit sunt participes vestræ potestatis)
id est tā potēter vtūtur vestris reb⁹ vt vos ipsi (qua-
re non potius nos) id agimus, qui vestræ salutis
causa fuimus. Quæ sunt autem spiritualia quæ se-
minauit, nisi verbum & ministerium sacramenti
regni celorum. Quæ vero carnalia quæ sibi licere
merere dicit, nisi hæc temporalia quæ vitæ atque
indigentie indulta sunt. Quæ potenter ab eis su-
mebant etiam alij qui non eis primo euangelium
annunciauerant, sed ad eorum ecclesiam id ipsum
prædicantes postea venerant. Vnde subiicit (Si al-
ij potestatis vestræ participes sunt) id est potesta-
tis quæ prædicatoribus concessa est in vos vt vtan-
tur bonis vestris (cur non potius nos) Vel istos ali-
os intelligamus pseudo apostolos qui bona eorū
deuorabant, cum nihil vtile eis contulissent. Ecce
inquit, probatum est, quia potestatem habemus
sumendi stipendia. Sed tamen non vsi sumus hac
potestate id est, non accepimus sumptus vt pote-
ramus. Tunc enim quis vtitur sua potestate, quā-
do quicquid pertinet ad illam accipit, & a nullo
suæ potestatis vult abstinere debito. Nos vero nō
ita fecimus (sed omnia sustinemus) id est, famē &
sitim, & nuditatem libentissime toleramus (ne de-
mus aliquod offendiculum euangelio christi) id
est, ne per nos euangelium impediatur currere.
Minus enim curreret ad cor vestrum si suspicarem-
ini nos illud prædicare propter cōmodū terrenū
Vel si dedissetis nobis aliquid, putaretis forsitan
vos emisse licentiam prædicandi, & nobis minue-
retur libertas arguendi. Vel si debitos sumptus
acciperemus iam pseudo apostoli nostro exemplo
libere acciperent, & sic in prædicatione durarent.
Aut si mulierem circumduceremus, inde posset ori-
ri non bona suspicio. Talibusq; modis, impedire-
tur cursus euangelicæ prædicationis.

Nescitis quoniam qui in sacrario ope-
rantur, quæ de sacrario sunt edunt. Et qui
altari deseruiunt, cum altari participant
Ita & dominus ordinauit his qui euan-
gelium annunciant, de euangelio viuere.
Iterum redit ad probationem, modisq; omnibus
etiam atque etiam commendat quid sibi liceat &
tamen non faciat. Licitum est inquit mihi sumpt⁹
ex prædicatione sumere, sicut ministratibus apud
iudeos in sanctuario licet de rebus sanctuarij viue-
re, quia & naturalis ratio hoc habet, vt vnusquis-
que inde viuatur, vbi laborat. Nam nescitis quia hi
qui in sacrario id est, in tabernaculo vel in templo
(operantur) sicut ministri & artifices (edūt) ea (q̄ sūt
de sacrario) id est, quasdam oblationes quæ offerū-
tur in eo pertinentes ad ipsos, & nescitis quia qui
altari deseruiunt sicut sacerdotes & leuitæ partici-
pant cum altari id est, partem accipiunt de his

quæ offeruntur in altari, & sicut antiquo more apud
hebræos antiquos hec fiebant (ita & domin⁹ iesua
ordinauit) in nouo testamento, id est, rationabili-
ter disposuit (his qui euangelium) prædicant (de
euangelio) victura habere, vt expeditiores sint cū
de corporali cibo solliciti non fuerint. Hoc ordina-
uit, id est, tali ordine disposuit dominus, vt dan-
tes spiritualia, sumerent carnalia, quando dixit. In
eadem domo manete, edentes & bibentes quæ apud
illos sunt, dignus est enim operarius mercede sua.
Non quod ideo quisque debeat euangelizare, vt
manducet, sed ideo manducare vt euangelizet.
Nam qui propterea euangelizat vt manducet, vir-
lius habet euangelium quam cibum. Postquam ve-
ro multis similitudinibus & exemplis, atque ratio-
nibus, & auctoritatibus ostendit apostolus sibi li-
cere necessaria sumere subiungit dicens.

Ego autem nullo horum vsus sum. Nō
scripsi autem hæc, vt ita fiant in me. Bo-
num est enim mihi mori, quam vt glori-
am meam quis euacuet. Nam & si euange-
lizauero, non est mihi gloria, Necessi-
tas enim mihi incumbit. Vt enim mihi si
non euangelizauero. Si enim volens hoc
ago, mercedem habeo. Si autem inuitus,
dispensatio mihi credita est. Quæ est ergo
merces mea. Vt euangelium prædicans si-
ne sumptu ponā euangelium, vt nō abutar
potestate mea, in euangelio.

Tot inquit exemplis & auctoritatibus constat me
licenter posse stipendia sumere. Sed tamen (ego
non sum vsus aliquo horum) exemplorum, vel au-
toritatum, siue rationum, vt facerem quod fa-
cere his posse demonstror, id est, vt ex prædica-
tione sumptus & alimenta perciperem (Non
vsus sum) Sed nec vti volo (quia non ideo scripsi
hæc) licere mihi vt (ita nunc fiant in me) id est, vt
amodo mihi necessaria quæq; dentur a subditis, &
si ego propter aliorum salutem a debitis sumpti-
bus & necessariis omnibus abstinui & abstineo,
saltem tanto exemplo vos ab immolatiis carni-
bus abstinete ne multos fratrum præcipietis in i-
teritum. Ob hoc etiam noluit apostolus accipere
sumptus, ne esset forma mercenariis & pseudo a-
postolis. Erāt enim iam multi qui occasionem ha-
bere cupiebant adquirendi terrena, & vendendi
euangelium, quibus eam volens amputare victum
manibus suis quesuit. Sed propterea noluit a dis-
cipulis stipendium vel aliud quid sumere ne p hoc ac-
ciperent fiduciā delinquendi & vigor euangelicæ
auctoritatis in illo torpesceret. Parcebat etiam in
hoc illis vt non esset eis onerosus si de bonis eorū
viueret. Nolo inquit vt hæc ita fiant in me. Nam
magis (bonum est mihi mori) id est, magis opto
mori quam sustinere (vt quis dando euacuet glori-
am meam) quam pro hac abstinentia habere vo-
lo in christo apud deum compatiens infirmis dū
nihil ab eis sumo. Vere taliter euacuaretur & ina-
nis fieret (Nam si ideo euangelizauero) vt hæc ita
fiant (in me) id est, si propterea euangelizauero vt
ad illa perueniam, & finem euāgelij in cibo & po-
tu &

xvi. q. ii.
c. doctos
de pbē.
cū secun-
dū. & c.
extirpan-
de. i. q. ii.
c. sacer-
dos.

Lu. x. b.

i. q. ii. c.
sacerdos
xxviii. q.
i. c. iam
nunc.

tu & vestitu collocauero (non est mihi gloria) apud deum, sed ex eorum numero sum; de quibus dictum est, quia receperunt mercedem suam (& quare non est mihi gloria) Quia (necessitas) sustentandæ huius vitæ (incumbit mihi) vt ideo euangelizem quia vnde viam nō habeo, vt adquiram temporalem fructum de prædicatione æternorum. Sic enim iam necessitas in euangelio erit, non voluntas. Et vere necessitas incumbit, quia (ve mihi) est si non euangelizauero, id est, malo meo non euangelizabo, quia fame cruciabor, & vnde viam non habeo. Vere nō est gloria æuangelizare pro corporis necessitate (Nam si hoc ago volens) hoc est sine vlla vitæ huius fulciendæ necessitate apud deum (habeo mercedem) gloriæ sempiternæ (Sed si inuitus) id est, cogente necessitate id facio (dispensatio est mihi credita) vt aliis dispensem euangelium ad profectum eorum, ego autem mercedem illam apud deum gloriosam non habeam. Hoc em̃ loco talis dispensator intelligitur qui alienum dispenset, vnde ipse nihil accipiat (Dispensatio est mihi credita) tanquam inuito seruo, vt tanquam alienum erogem & nihil inde capiam præter cibaria, quæ non de participatione regni, sed ad sustentaculum misere seruitutis dantur extrinsecus, & quia si volens euangelizo mercedem apud deum habeo (ergo quæ est merces mea) quam de prædicatione habere cupio, cum nullam inde mercedem terrenam recipere velim. Hæc scilicet est merces mea vt ego euangelium sine sumptu prædicans ponam in cordib⁹ hominum (euangelium) id est, vt non sit credentibus sumptuosum euangelium, ne putent ad hoc sibi euangelizari, vt id euangelii ita quasi vendere videantur. Hanc mihi eligo mercedem vt gratis ponam in auditorum mentibus euangelium (vt non abutar in euangelio potestate) mea, quam dominus concessit accipiendo stipendia, ne quod impedimentum generem æuangelio Si enim stipendia fumerem vnde euangelium impeditur & tardius irer, iam mee potestatis abusus fieret, quoniam sumendo illa contra hoc ad quod potestas ipsa fuit mihi concessa facerem. Hacten⁹ multipharie demonstrauit licere sibi sumptus accipere, quos tamen non accipiebat. Iam vero quia infirmitati hominum compatiens a debitis sumptibus abstinebat, ostendunt sequentia cū dicit,

Nam cum liber essem ex omnibus, omnium me seruum feci vt plures lucrificerem & factus sum iudeis tanquā iudeus, vt iudeos lucrarer. His qui sub lege sunt quasi sub lege esse in cum ipse non essem sub lege, vt eos qui sub lege erant lucrificerem his qui sine lege erant tanquam sine lege essem cum sine lege dei non essem, sed in lege christi essem, vt lucrificerem eos qui erant sine lege. Factus sum infirmis infirmus, vt infirmos lucrificerem. Omnia omnibus factus sum, vt omnes facerem saluos. Omnia autem facio propter euangelium, vt particeps eius efficiar.

Hanc inquit solam mercedem in hac vita quero, vt gratis ministrem cunctis euangelium (Nam cum essem liber ex omnibus) id est, cum sic ab omnibus essem separatus vt nihil illis deberem, nec vilius merita me possent ad hoc deducere vt illis verbū vitæ ministrarem, sponte me inclinaui vt a domino exaltaret (& me seruum omnium feci) sicut ipse dominus dixerat. Quicumque voluerit in vobis primus esse erit omnium seruus (Liber erā ex omnibus) id est, nulli quicquam debens cum nihil ab aliquo suscepissem, vnde sibi obnoxius essem, ad exhibendam seruitutem (& tamen pro christo me feci seruum omnium) vt cōmodis omnium deseruirem, & hoc ideo (vt plures) ad fidem conuertendo (lucrificerem) id est lucrum eos prædicationis meæ facerem, & idcirco me modificaui omnibus (Quia factus sum iudeis tanquam iudeus) id est, ita compassus sum eorum cecitati & miserie ac si iudeus essem, & in eadem cecitate & miseria cū eis detinerer. Hoc est dicere. Quantum dolorem ac sollicitudinem de infidelitate & ignorantia, & morte mea si rem ipsam sicut (esset) animaduertere possem, tantum habui de iudeis (vt eos lucrarer) id est, vt sic ad fidem eos adducerem subueniens eis sicut mihi subueniri vellem (& his qui sub lege sunt) id est, samaritanis, vel prædictis iudeis factus sum (tanquam si sub lege essem) id est, miseris corditer eis condolui, & eos a iugo seruitutis eripere laboraui, sicut mihi recte vellem cōdoleri & me eripi si vnus ex illis essem. Ita per compassionem misericordie factus sum eis quasi sub lege cum ipse non essem sub lege) seruiliter, id est, cum eā non seruarem carnaliter, vt tam pia condescensione (lucrificerem) id est, lucrum christo adquirerem eos qui sub lege erant. Nequaquam doctor egregius vt quasi iudeus fieret ad perfidiā erupit, nec quasi sub lege ad carnale sacrificium rediit, sed condescendo appropinquauit infidelibus non cadendo, vt videlicet singulos ipse suscipiēs, & se in singulos transfigurans compatiēdo colligeret, si ita ille vt illi esset quæ impendi sibi ab alijs recte voluisset. Et tanto vnicuique erranti concurreret, quāto salutis eius modum ex propria consideratione didicisset. Nō rediit ad carnale sacrificium vt illud exhibendo putaret, se aliquid iustificationis aut salutis inde consequi. Alioquin propter vitandum scādalum, hierosolymis veterem sacrificiorum morem seruauit. Neque simulando fecit hoc vt nonnulli putauerunt, sed secundum liberam sententiā suam qua dicit, circumcisis quis vocatus est nō adducat, præputium, id est, non sic viuat quasi præputium adduxerit, sicut alio loco dicit, circumcisis tota præputium, facta est. Secundū hanc sententiam fecit illa quæ non intelligentibus & parum attendentibus finxisse putatus est (Iudeus em̃ erat & circumcisis vocatus noluit adducere præputium) id est, voluisset ita viuere ac si circumcisis non esset. Hoc enim iam in potestate habebat (& sub lege quidem non erat) sicut illi qui eam seruiliter custodiebant, sed tamen in lege christi quæ est ipsa quam iudei tenebant erat, vt libere adimpleret eā Qui vetera eius sacramēta inter iudeos celebravit hoc modo illa vsque ad certi temporis dispensationem a deo iussa esse commendauit, & a sacrilegis sacris gentium distinxit. Nam & in hoc factus est,

iudeis

Epi. Pauli.

iudæis tanquam iudæus, & sub lege positus tanquam sub lege esset, quia hoc hierosolimis fecit, & alibi timotheum circumcidit, & a cibis quos lex prohibet abstinuit, inter iudæos ac semper apud eos de lege & prophetis disputauit, asserens eorum testimonii aduentum christi. Qui vniuersa hæc & his similia idcirco faciebat, vt eos qui de lege erant christo adquireret. Non vt aliquid iustificationis iam in illis cerimoniis estimaret. Qui & subiungit [his qui sine lege erant] id est, gentibus factus sum tanquam sine lege essem cum non essem sine lege dei, sed essem in lege christi [vt lucrificarem eos qui sine lege erant] In eo quippe factus est gentilibus tanquam gentibus, quod preputium recepit, quod indifferenter permittit vesci cibis quos, damnant iudæi, quod eis assensus est secundum phariseas rationes mundum esse factum a deo, & huiusmodi condescensionibus. Notandum quod iudæos sub lege dicit esse, se autem in lege paganos vero sine lege. Aliud est autem esse sub lege, aliud in lege. Qui enim sub lege est secundum legem agitur, qui vero in lege est secundum legem agit, & ille seruus est, hic autem liber. Qui vero sine lege est, ab omni seruitute diuina alienus est, vt sicut onager in solitudine presentis seculi male liber viuat. Vtrique autem, id est, & ei qui sub lege & illi qui sine lege erant se testatur apostolus congruisse per misericordiam scilicet & compassionem non pervertere simulationem, id est vt eo modo subueniret carnali iudæo vel pagano, quomodo sibi ipse si hoc esset subueniri recte voluisset, portans vtrique eorum infirmitatem in compassionis similitudinem non fallens in mendacii fictione, sicut continuo sequitur & dicit. Factus sum infirmis infirmus, vt infirmos lucrificarem. Hinc enim loquebatur, vt etiam omnia illa superiora diceret. Sicut ergo quod factus est infirmis infirmus, non erat medicum sic & cetera quæ permittit. Quam enim dicit infirmitatem suam erga infirmos fuisse, nisi compatitur eis in tantum vt ne videretur venditor euangelii, & verbi dei cursum apud imperitos in malam suspensionem decidens impediret, nollet accipere quod ei iure dominico debebatur? Eo enim ipso factus est infirmus quo potestate sua uti noluit. Tam misericordie scilicet indutus affectu, vt cogitaret quemadmodum secum agi vellet, si & ipse ita infirmaretur vt posset de illis per quos sibi euangelium predicaretur, si eos videret sumptus accipere quasi mihi cimoniorum nundinas suspicari. Sic ergo illis qui corde infirmabantur factus est infirmus compassione misericordie, non simulatione fallacie. Nam & qui ministrat egrotis fit tanquam egrotus, non cum se febres habere mentitur, sed cum animo condolentis cogitat quemadmodum sibi seruire vellet si ipse egrotaret. Iuxta quem sensum vniuersaliter subiungit (Omnibus omnia factus sum, vt omnes facerem saluos) quasi dicat. Quid diutius per partes enumerarem singula? Breuiter comprehendendo, omnibus omnia factus sum, id est, quasi omnium sectarum essem. Omnia omnibus factus est non mentientis actu, sed compatientis affectu, id est, non omnia mala omnium fallaciter agendo, sed aliorum omnium malis omnibus tanquam si sua essent misericordis medicinæ diligentiam procurando. Cogitabat enim

Sub lege esse, & ille ge eē differunt.

vt homo in eis vicis etiam se esse potuisse, vnde cupiebat alios liberare, & ita subueniebat illis sicut sibi vellet subueniri, si ipse in eisdem vitiis esset. In se enim personas omnium pie transfigurans, ex semetipso discebat qualiter vnicuique misereri debuisset, quatinus hoc singulis impenderet quod sibi ipse si ita esset impendi recte voluisset. Ita inquit, me contempero omnibus non quod mihi errores & vitia eorum placeant, sed omnia. Hæc predicta (facio) conformans me vnicuique (propter euangelium vt particeps eius efficiar) id est vt particeps sum bonæ intentionis quam habet euangelium erga salutem hominum (Vel omnia) quæ dixi [facio] erga singulos quosque (propter euangelium) vt possim eis illud dulciter inferre. & ego sum am particeps remunerationis eius.

xxxii. q.
v. c. ff.
paulus.

Nescitis quod hi qui in stadio currunt omnes quidem currunt, sed vnus accipit brauium? Sic currite, vt comprehendatis. Omnis autem qui in agone contendit ab omnibus se abstinet, & illi quidem vt corruptibilem coronam accipiant, nos autem incorruptam.

Idcirco omnia facio propter euangelium, quia non aliter ero particeps eius. Necesse enim mihi vt omnia quæ facienda sunt faciam, & ab omnibus a quibus abstinendum est abstinere, quoniam aliter euangelii coronam & remunerationem habere non potero. Quod euidenter apparet, in hac similitudine quam nunc propono. Nullus enim in stadio brauium accipit, nisi qui omnia quæ facienda sunt facit, & hoc in mundana consuetudine potestis scire. Quia (an nescitis quod hi qui currunt in stadio, omnes quidem currunt, sed vnus accipit brauium) Licet enim omnes ibi sint in cursu & labore similes, tamen omnes inaniter currunt præter illum solum qui accipit brauium, quod est præmium cursus. Stadium autem constat centum viginti quinque passibus. Sed hoc loco siue minus siue magis longitudinis haberet vocatur stadium illud vix spaciū per quod vsque ad metam quandam solebat fieri cursus, vt postquam veniretur ad metam esset stadium. Vnde stadium a stando nomen accipit. Brauium autem genus est palme vel præmiū quod currentibus proponitur. Omnes currunt, sed vnus qui currendo ceteros vincit, accipit (brauium) quia fecit omnia quæ pertinent ad cursum, & abstinit ab omnibus quæ impediunt. Sic & ego brauium spernæ remunerationis adipisci non potero, nisi omnia quæ currentibus facienda sunt fecero, & ab omnibus quæ contraria sunt abstينو. Similiter & vnusquisque vestrum de se sentiat & legitime currat (Nam omnes quidem currunt sed vnus accipit brauium) Currunt enim iudæi, currunt heretici, currunt nonnulli christiani qui ad vitam non sunt prædestinati, quia omnes isti in fine præmiū sperant se adepturos, & ad illud tendunt per vitæ presentis stadium. Sed prædestinatorum christianorum populus qui legitime currit accipit brauium, quoniam sola vnitas eorum qui sunt corpus christi palmam consequitur, & quia non omnes qui currunt accipiunt brauium (ideo sic currite) faciet

Stadium
quod passibus
constat
& vñ dicitur.

Brauium
quid sit.

rite) faciēdo q̄ ad cursū prinēt, & vitādo q̄ ipediūt
 L vt cōphēdatis illud. Cautos & expeditos vos
 esse cōuenit i currēdo, ne forte cōtigat nō cōphē-
 dere premiū ad qd curritis. Nō enī oēs cōphēdūt
 illud. (Currite) credēdo, spādo, desiderādo, bñ ope-
 rādo, corp⁹ affligēdo, orādo, amādo, & quib⁹q;
 bonis studiis ilitēdo, Ita quidē est de his qui cur-
 rūt. Sed de his qui pugillant⁹ audiam⁹. Nā curios
 quisq; festinat ad brauiū, (sed oīs qui i agone con-
 tēdit ab oib⁹ se abstinet), i. oīs pugil qui i certamē
 pugnat, (ab oib⁹ se abstinet), i. ab escis, & ceteris
 q̄ ipediūt agonē, i. certamē, Sic & oīs xpian⁹ qui
 i harena hui⁹ mūdi cōtra diabolu⁹ luctat⁹ ab oibus
 q̄ xpianū ad terrā iplicāt debet abstinere. Nam &
 ideo crimate sum⁹ vncti, quia luctatores sum⁹ ef-
 fecti, & ppter ea sicut illi qui i arena luctātur nudi
 sūt, ita & nos a mūdianis reb⁹ spoliati esse debem⁹
 vt amādo nihil possideam⁹ in hoc seculo, quia nec
 maligni spūs cōtra quos est nobis lucta quicquā i
 eo ppriū possidēt. Nudi cū nudis, i. nil possidētes
 cū nil possidētib⁹ luctari debem⁹, si eis succūbere
 nolum⁹. Armis tñ virtutū indui studeam⁹ quib⁹ &
 ptegamur, & aduersarios feriam⁹. Sicq; pugiles &
 luctatores imitemur, q̄ se i tātū ab oib⁹ agoni suo
 noxiis abstinet vt & nocturnā pollutionē q̄ p sōnū
 accidere solet diligēter cauere studeāt, ne per hanc
 molliores i certamine fiāt, (& illi quidē) abstinet,
 & pugillant⁹ L vt corruptibilē coronā ex floribus
 cōtextā cū laude & mercede cito piturā (pcipiāt),
 nos autē ob hoc abstinemus vt icorruptā. i. eternā
 pcipiam⁹ coronā, & iccirco diligētiore esse debe-
 m⁹, quib⁹ nō terrenis & marcētib⁹ florib⁹, sed eter-
 na cōiēta gemmis i modū regii diadematis coro-
 na spiritalis fernaatur.

Ego igitur sic curro, nō quasi in incertū.
 Sic pugno, non quasi aerem verberans.
 Sed castigo corpus meum & in seruitutem
 redigo, ne forte cum aliis prēdicauerim
 ipse reprob⁹ efficiar.

xxii. q
 v. ca. si
 paulus;

Se ipsū pponit apostol⁹ ceteris in exēplū. Quan-
 do quidē inquit in stadio vitæ præsētis est nobis
 cursus & certamē, atque victori pposita est incor-
 ruptibilis & eterna corona, (igif ego) qui sicut supra
 dictū est oīa ppter euāgeliū facio, (sic curro), i. tā
 legitime, tā alacriter, tā expeditē, cursū boni ope-
 ris exequor, vt (nō quasi i incertū) tēdam, quia cer-
 tus sum de corona. Ille enim currit in incertum, qui
 talia facit, vt ex quib⁹dā sperare, & ex quib⁹dā
 possit desperare. Sed ego ex omnibus que post cō-
 uersionē feci certitudinē bonę spei tenēs. Nō cur-
 ro velut in incertum, sicut illi qui currunt ad secu-
 lare brauiū, nec si poterunt illud accipere sunt cer-
 ti. (ego sic pugno) contra diabolu⁹ (vt nō sū) quasi
 aerem verberans, id est non inaniter pugno sicut
 ille qui iactat ictus in cassum, & pro hoste ferit ae-
 rem. Scilicet non verbis, sed rebus contendo, quia
 nō sum de illis prēdicatoribus qui dicunt & non
 faciunt. Quantūcūq; enim prēdicator sūdāt ver-
 ba, gladi⁹ oris ei⁹ non peruenit vsque ad lesionem
 hostis, sed vox inanis & ociosa reputatur si ipse p-
 dicationi suę contrari⁹ existat, Quia qui aliter fa-

Mat.
 xxiii. a

cit quam prēdicat suspectos facit audientes vt de
 promissis dubitent, & ideo malum de cordib⁹ eo-
 rum non valet expellere, nec hostem qui in eis ha-
 bitat ledere. Ego autem non vacuos ictus ver-
 borum in aduersarium iacto, sed vt illum possim
 ledere castigo ieiuniis & afflictionib⁹ corpus meū
 vt & exēplū abstinentiæ dem aliis (& ideo non qua-
 si aerem verberans pugno), quia dum carnem res-
 tringo ip̄s abstinentiæ meæ ictibus non aerem
 sed diabolum verbero, & dum hoc quod in me
 est subiicio, extra positum aduersarium ferio, Cor-
 pus vero castigare est, ieiuniis reprimere illud, & ea
 illi dare quæ ad vitam proficiant non ad luxum.
 (Corpus meum) per abstinentiam (castigo) ne per
 lasciuiam insolescat (& in seruitutem illud redigo)
 vt non perficiat suam sed spiritus voluntatem, &
 in omnibus seruiat spiritui non repugnet. Ideo
 sic corpus refreno, quia ne forte si aliter egero con-
 tingat quod adhuc contingere potest, quandiu sū
 i hac mutabili vita scilicet (ne cū ego alius prēdica-
 uerim) & in partē electionis illos per doctrinam
 meam adduxerim, ipse male viuendo efficiar re-
 probus, id est, a deo reprobatus, & a gaudiis cō-
 lestibus quæ prēdico alienus. Certe iam de hoc a-
 postolo voce dominica dictum fuerat quoniam
 vas electionis mihi est, & tamen adhuc ipse casti-
 gans corpus suum metuit ne reprobetur licet su-
 pradixerit sic curro, non quasi in incertum. Ita e-
 nim certus est de prēmio vt timeat illud amittere
 & ita metuit amittere, vt certus sit de eo, & cum iste
 quem deus vas electionis esse testatur, sic metuat
 reprob⁹ fieri, quid de nobis miseris erit, qui nul-
 lam adhuc dei vocem de electione nostra audiui-
 mus, & iam in ocio quasi de securitate torpemus.
 Omnia enim quæ nunc de se dixit ideo locutus est
 vt nos similiter agere suo exemplo doceret, scili-
 cet vt sic strēue cursum recti operis ageremus,
 quatinus de perceptione futuri prēmii ipem cer-
 tam haberemus, & sic cum antiquo pugnaremus
 castigantes corpora nostra vt non aerem sed ip-
 sum hostem certis ictibus abstinentiæ nostrę fe-
 rirer⁹ ne forte per subrepentia vitia reprobi ad-
 huc efficeremur, & reprobationem adhuc posse cō-
 tingere probat exemplo iudaorum cum sub-
 iungit.

Corpus
 castiga
 re quid
 sit.

Actu. x.

Caput. x.

Nolo vos ignorare fratres quoniam
 Npatres nostri omnes sub nube fue-
 runt, & omnes mare transierunt, & om-
 nes in Moyse baptizati sunt, in nube &
 in mari, & omnes eandem escam spirita-
 lem manducauerunt, & omnes eundem
 potum spiritalem biberunt. Bibebant
 autē de spiritali, consequente eos petra,
 petra autē erat christus. Sed nō in pluribus
 eorum beneplacitum est deo, nam prostra-
 ti sunt in deserto.

Exo.
 xvii. d.
 de cō. d.
 ii. c. iquit
 & c. i illo
 De cō. d.
 ii. c. reus
 rētiā i ca
 lice.
 nu. xx. a

Hoc nāque exemplum ideo pponit, vt in xpiano-
 rū populo null⁹ i eo solo cōfidens quo baptizatus
 est, & escam ac potū corporis & sanguinis dñi p-
 cepit putet sibi deum p̄cere si peccauerit, sed tunc
 nō i cognoscat

Epi. Pauli.

cognoscatis sibi profutura si deo humiliter obedire persequeretur. Quasi dicat, Currere & pugnare sicut ego debet ois christianus quādiu in stadio vitę mortalis & metuere ne post oia bona q̄ diuinitus accepit, fiat adhuc reprobis, ne perueniat ad brauium p̄ quo currit, sicut videmus qđ hebrei qui nos p̄figurauerunt post transitum maris & cęlestę escę quia deū peccatis suis offenderunt, ad terram promissionis velut ad propositum brauii puenire nō potuerunt. (Nolo enim vos ignorare), i. nolo vt ignoretis (o fratres, qm̄ patres nostri), i. hebrei antiqui institutores nostre fidei & moralitatis (oēs) tā boni quā mali cū egredierent de egipto priusquā mare trāsiret (fuerūt sub nube) quę nō sinebat exercitū egiptiorū ad eos accedere, & significabat p̄sidiū sup̄ne p̄tectiōis (& oēs pariter mare trāsierūt), in quo p̄secutores eorū pierūt (& oēs in moysē), i. in ducatu moysi (baptizati sunt in nube & in mari) quia submersis hostib⁹ suis erepti sūt a morte qđ p̄stat baptism⁹, & purgati sūt a peccatis prioribus, vt vltra nō imputaretur illis, & mūdati ab ignorantia dei que premebat oēs gentes vt idonei foret accipere diuinam legem. (Baptizati sūt) quia signum baptismi acceperunt quod tantumde valuit eis credentibus quantum valet nobis ipse baptismus, & deinde (omnes) similiter boni ac mali L manducauerunt eandem escam spiritalem, i. manna spirituali virtute paratū. Oēs eandem escā comederunt, quia non aliam saluandi & aliam p̄ruri manducauerunt, sed omnes eandem. Similiter (& oēs biberunt, eundem non diuersum (potum spiritualem), id est, aquam de petra productā spirituali gratia. Manna enim & aqua illa dicuntur nūc spiritualis cib⁹ & pot⁹, quia nō mūdī lege sed dei virtute sine elementorū cōmixtione ad tē p̄ creati sunt habētes in se figurā corporis & sanguinis domini. Vnde & māna vocatū est panis angelorū, quia virtute qua angeli subsistūt creatum est, significans eum qui ait. Ego sum panis viu⁹ qui descēdi de cęlo (Vel eandem escam) corporis christi quam nos in pane manducamus ipsi L manducauerunt) in manna & eundem potum sanguinis christi quem nos ex calice bibimus ipsi biberunt ex petra, (& ideo spiritualemente manducauerunt) eandem quam & nos, corporalem vero alterā. Quia visibilē escā spiritualiter intellexerūt, spiritualiter esurierūt, spiritualiter gñstauerūt, vt spiritualiter satiantur. Nā & nos accipimus visibilē cibū, sed aliud est sacramentū, aliud virtus sacramenti. Similiter potū spiritualemente perceperunt eundem quem & nos, nam corporalem aliū. Sed hūc spiritualemente potū non vndeunque, (sed de spirituali petra), i. de xpō. Sicut enim cibus & potus ille fuit spiritualis, simili ratione fuit petra spiritualis, quę potū manauit spirituale. L Bibebāt de petra consequente eos id est, satisfaciente desideriis eorum, quoniam consecuta est eos abundantia suę largitatis, prius siti confectos, & ad moysen clamantes dum faciebat eos sic vt amplius tūc nō quererent potum. Vel sequebatur eos per desertū petra spiritualis, quia vbi deficiebat eis humanū suffragium, aderat christus. Qui ideo sequebatur, vt vbi defecisset, ille subueniret. Nō enim petra, sed christus aquā dedit. Qui & nunc similiter suos per subsequentē gratiam comitari nō desistit post ba-

ptismū, velut post maris trāsitū (Bibebāt de petra, sed petra erat xp̄s) Nō est dictū petra significabat xp̄m (sed petra erat xp̄s) quia solet loqui scripturę res significātes tāquā illas q̄ significant appellās. Oia ei significātia vidēt quodamō earū rerū quas significāt gerere p̄sonas, & ideo tāquā hoc esset dictū est petra erat xp̄s, qđ vtiq; p̄ substantiā nō hoc erat, sed p̄ significationē. Propter firmitatē petra dict⁹ est xp̄s. Qui duob⁹ lignis crucis affix⁹ p̄fudit ex suo latere sacramēta nostre salutis quib⁹ interior sitis n̄ra potaret, sicut petra illa bis percussa dedit aquā vnde popul⁹ ille faciat, gemina enī percussio, duo ligna crucis significat. Ecce oēs pariter hęc oia dei bñficia cōsecuti sūt sz nō oēs parit ad salutē puenērūt. Quia nō i plurib⁹ eorū bñplacitū est deo, i. plures eorū nō bene placuerūt deo post hęc oia, sed grauius displicuerūt, qđ inde patet, quia p̄strati sūt i deserto nec puenērūt ad terrā p̄missę hereditatis. Caueam⁹ itaq; ne & nobis similiter cōtingat. Oia enī illa bñficia quę ipsi diuinitus acceperunt, spiritualiter sunt eadē quę & nos accepim⁹. Egiptū nāq; interpretari nouim⁹ afflictionē, vel affligētē, vel cōprimētē, siue tenebras, & sepe poni in imagine hui⁹ seculi, a quo spiritualiter recedendū, ne sim⁹ iugū ducētes cū infidelib⁹. Qđ fit per primū calorē fidei. Sic enī quisque hie rusalē cęlestis fit cuius idoneus cū primū huic seculo renūciauerit, quomodo ille popul⁹ in terrā p̄missiōis iduci nō potuit, nisi pri⁹ ab egipto recederet. Sed sicut ille nō ide discessit nisi diuino p̄sidio ita nemo corde ab hoc seculo auertit, nisi dñice misericordię munere p̄uet⁹ & adiut⁹. Quē etiā p̄tergēs comitat⁹ q̄ p̄cul arceat exercitū egiptiorū sequētū, quia cathecumini⁹ p̄ fidē quā recepit habet gratiā dei obubrātē velut nubē, q̄ non sinit ad illū accedere pristinā cōsuetudinē vitiorū q̄ diabolo instigātē subsequit illū, sed i aqua baptismatis extinguit velut i mari rubro. Aptē enī p̄ mare rubrū baptism⁹ designat, sāguine xp̄i cōsecrat⁹. Mors enī egiptiorū i mari significat abolitionē peccatorū i baptismo. Israelitę trāsēntes, p̄signāt eos qui nūc baptizāt, & tali misterio patres illi oēs de egipto egressi fuerūt sub nube, & oēs mare trāsierūt, ac i moysē baptizati sūt, i nube & i mari moyses christū significat, nubes sp̄m sc̄m mare aquā baptismi. Dicūt ergo i moysē baptizati i nube & i mari, velut si dicerēt in xpō baptizati i spū sc̄o & aqua postea ducti sūt p̄ desertū. Similiter & nūc baptizati oēs, nōdū perfruentes promissā patriā regni celorum, sed quod nō vident sperantes, & per patientiā expectātes, tāquā in deserto sūt. In quo pascunt māna, & potant aqua de petra, id est, corpore & sāguine xp̄i. Nā sicut ille apostol⁹ ante transitū maris nō potuit māna comedere, sic nemo valet ante baptismū corp⁹ redēptoris accipere. Deinde sicut hebreis data est lex, ita fidelib⁹ ostēditur sublimitas scientię charitas xp̄i. Sed qui posthec omnia criminaliter peccauerūt, ad cęlestē patriā nō pueniēt, nisi cōgruā egerit poenitētiā sicut iudei qui ppter culpas suas ad terrā p̄missiōis nō puenērūt sz i deserto pierūt, & si enī aliquib⁹, nō tñ i plurib⁹ eorū bñplacuit deo. Cōmūia fuerūt oib⁹ illis sacramēta, sed nō cōmūis gratia. Ita & nūc baptism⁹ nobis oib⁹ cōmūis ē sz nō virt⁹ baptismi, cōmūe nobis est sacramentū corporis & sāguinis do-

Christus
quare di-
ctus fuit
petra.

Egiptus
quid in-
terpretat.

māna pa-
nis ange-
lorū vo-
catū est.
Io. vi.

mini, sed non cōmunis virtus sacramenti. Non ergo solis famentis confidamus, quia his solis ad regnum cōeleste non peruenimus, si bona operari neglexerimus, aut si saluatorem more veterum offendere non timuerimus,

Hec autem omnia in figura facta sunt nostri, vt non simus concupiscentes malorum sicut & illi concupierunt Neque idolatre efficiamini sicut quidam ex ipsis, quemadmodū scriptū est. Sedit populus māducare & bibere, & surrexerūt ludere.

exo. xxx
ii. b
nume.
xxv. b.

Iudei post maris transitum, post angelicum cibum & spiritualem potum, quia grauiter deum offenderunt, ad promissam hereditatem non peruenierunt sed in deserto perierunt. Sed hæc quæ de illis narrantur facta sunt tunc in figura nostri, qui eramus futuri, quoniam i illis præfiguratum est, quod nos si post baptismum, post dominici corporis, & sanguinis cibum, & potum similiter peccauerim⁹, ad cōelestem patriam non perueniemus, sed in hoc seculo maligno morientes, ad pœnas inferni duceamur, quas pœne præsignabant. Caueamus igitur similiter offendere, ne talia patiamur in veritate, qualia illi pertulerunt in imagine. (Hæc enim vt dictum est (facta sunt in figura nostri) vt nos metu pœnarum quæ illis acciderunt corrigamur (vt non simus concupiscentes malorum), id est, concupitores viciorum, sicut & illi concupierunt, per concupiscentiam enim desiderauerunt cibos ægypti quos reliquerant dum manna pascerentur cœlitus misso, & pro esu carniū flentes murmurauerunt, Caueamus & nos illecebras gulæ, ventrisque ingluuiem, ne similibus epularum concupiscentiis pereamus. (Neq; idolatre efficiamini) manducantes in idolio, (sicut quidam ex ipsis) manducantes coram vitulo, (Neque idolatre efficiamini), id est, non edificetis ad idolatriam exemplo vestri infirmam fratrum conscientiam qui videntes vos in idolio recumbere putant quod ibi ob honorem idoli comedatis. Non efficiamini idolatre sicut facti sunt nō oēs iudei, sed quidā ex ipsis idolatre facti sunt adorantes vitulum aureum, dum moyses in monte quadraginta diebus cum domino moraretur (quemadmodum) in exodo (scriptum est). Sedit populus ante vitulum manducare & bibere) (& cū alacres facti esset, ex cibo & potu (surrexerūt ludere), i. ludos facere i vituli veneratiōe (surrexerunt ludere), i. corā vitulo saltare. (Vel ludere) id est, vitulum adorare. Quid enim lusu puerili tam simile, quam idola colere. Cauete igitur ne & vos similiter coram idolo nunc sedeat is manducare & bibere, & infirmos excitetis ad lusu idololatriæ.

Neque fornicemur sicut quidam ex ipsis fornicati sunt, & ceciderunt vna die viginti tria milia. Neque tentemus christum, sicut quidam eorum tentauerunt, & a serpentibus perierunt. Neque murmuraueritis sicut quidam eorum murmurauerūt & perierunt ab exterminatore.

Exo.
xxxii.

Nume.
xxi. b

Iudith.
viii.

Neque in idolatriam declinemus postquam de tenebris infidelitatis educti sumus, vt illi declinauerunt postquam de egipto vbi seruierunt idolis fuerant educti (neq; fornicemur) cum paganis mulieribus, ne per eas ad cultum idolorum seducamur (sicut quidā ex ipsis fornicati sūt) cū filiabus⁹, madiā & comederunt de sacrificiis earum adoraueruntq; deos ipsarum, & hoc factum est consilio balaam. Videte ne vos similiter consiliis pseudo apostolorum decipiamini qui vestram perniciem moluntur, sicut balaam filios israel perdere machinabatur. Nam propter hanc fornicationem (cecidere vna die gladio, viginti tria milia), quoniam moyses statim præcepit iudicibus israel vt occideret vnusquisque proximos suos qui initiati fuerant beelphegor, & occisa est tanta multitudo eorū. Vbi præfiguratum, quod etiam viros in dilectione & in obseruantia decalogi perfectos, & in fide trinitatis si fornicati fuerint occident eos in iudicio futuro quasi in vna die iudices israel, id est, apostoli. Nam per decem intelligitur decalogus legis per viginti, id est, per geminationē denarii numeri exprimitur gemina dilectio, quæ legem facit impleri, per tria, fides trinitatis. Per mille, perfectio. & ita sicut diximus per viginti tria milia designantur illi qui in dilectione & præceptorum diuinorum obseruantia, & fide sunt perfecti, sed caueant fornicationem, quia propter hanc solam in infernum cadere possunt in die iudicii. [Neque tentemus christum] diffidentes de ei⁹ auxilio, & fastidientes eius spiritualem cibum, ne malignis spiritib⁹ perimendi tradamur (sicut quidam eorum tetauerunt illum, (& a serpentib⁹ perierūt) Nam sicut scriptura refert tedere cœpit populum itineris ac laboris, locutusque contra dominum & Moysen, ait. Cur eduxisti nos vt moreremur in solitudine. Deest panis, non sunt aque. Anima nostra iam inan⁹ is nauseat super cibo isto lenissimo. Quam obrem misit dominus in populum ignitos serpentes. Ita enim christum tentauerunt dum loquerentur contra dominum, qui est ipse christus, & contra moysen famulum eius, propter tedium viæ longioris & laboris pœnuriā cibi crassioris cum velut pro nihilo manna ducerent. Ac per hoc christus comprobatur esse deus, qui iam ab illis est tentatus. Quibus ipse ad significanda peccata quorum veneno inuisibiliter moriebantur visibiles serpentes quibus ammonerentur immisit, & plaga emendatoria mortes animarum mortibus corporum figurauit. Caueamus & nos ne christum simili modo tentemus loquentes contra eum, & contra prælatum quem ipse nobis, dedit, cur nos eduxerit de ægipto, id est, de tenebrosis seculari voluptatibus dum affligimur in solitudine conuersationis huius, & pœnuriā sustinemus corporalis victus, cum spiritalis abundet, & tedet nos itineris ac laboris dum per patientiam diu nolimus expectare quod non videmus, sed cupimus ad regnum peruenire cito, sine laboris vilius tolerantia. Nam cum per multas tribulationes oporteat nos intrare in regnum cœlorum, si tribulationes in viā longanimitate sufferere reliquimus, iusto dei iudicio, trademur, igni.

Nume.
xxi. a

Ad. xiiii

Epi. Pauli.

tis serpentib⁹, id est, malignis spiritib⁹, qui nos igne victoriū inflāmant, & animas nostras veneno peccatorum inficiant & extingant. Notādum etiā quia sicut iudei christum in moyse contēpserant, sic chorinthii contempserant eum in apostolo, dū male loquerentur de apostolo duce suo, sicut iudei de moyse, & ideo nunc tali exemplo vult eos compescere. Qui & addit. (Neque murmuraueritis.) Murmurabant enim contra maiores suos quibus Inuidebant charismata meliora vel contra ipsum apostolum. (Ne murmuraueritis) inquit (sicut quidam eorum murmurauerūt), id est, iniuste de prepositis suis conquesti sunt, (& ideo perierūt ab exterminatore), id est, ab angelo qui extra terminos promissæ terræ percussit eos, vel extra terminos fortis electorum misit. Nam chore & socii ei⁹ murmurauerunt contra moysen & aaron, quod non diuina electione, sed quasi per seip⁹s praelati esset, populo, & ideo sic exterminati sunt vt viui descenderent in infernum disrpta terra sub pedibus eorum. Propter quod & sequenti die murmurauit contra moysen & aaron multitudo filiorum israel dicēs vos interfecistis populum dei, & ob id egressa est ira a domino in eos & vastati sunt incendio, fueruntque qui percussi sunt quatuordecim milia hominum, abq; his qui perierunt in seditione chore. Ita propter murmuraciones suas quibus falso de rectorib⁹ suis cōquerebantur perierunt, & de medio multitudinis exterminati per angelum am ministrātem pœnas eorum. Videte ergo ne & vos similiter contra me murmurantes vel contra quoslibet vobis superiores aut praelatos similiter immo deterius pereatis. Non enim est ambiguum illos peccantes plus subiciendos tormentis quibus peccantium pœnæ ad hoc relatæ sunt ne peccaret.

Hęc auem omnia in figura contingebant illis. Scripta sunt autem ad correctionem nostram in quos fines seculorū deuenerunt. Itaque qui se existimat stare videat ne cadat.

Ita post maris trāsītum & celestem cibum propter varias offensiones suas variis modis perierunt. Sed (hæc omnia cōtingebant illis in figura), quia tunc figurabatur quod pro similibus culpis perire possumus post baptismum, & corporis christi sacramentum. Nam quod in pluribus eorum non fuit beneplacitum deo & prostrati sunt in deserto, prefigurauit quod nunc in populo christianorum multi quidem sunt vocati, pauci vero electi. Lata enim via quæ ducit ad perditionem, & multi sunt qui vadunt per eam, nec in illis beneplacitum est deo. Quod illi mala concupierunt & corde in ægipto redierunt, figurabat quod carnales christiani erant mala desideraturi, & mente ad seculi relicta vicia redituri. Qd quidā ex illis idolatre facti sunt qd quidā fornicari sūt qd quidā christū tētauerūt, quod quidam murmurauerunt, significabat quod quidam ex christianis erant in idololatriam casuri, & quidam fornicaturi, & quidam christum tentaturi, & quidam murmuraturi, & inuisibiliter pœnas eorum passuri. Vnde non omnes illi sed qui-

dam ex ipsis memorantur hęc mala fecisse, quia nec omnes christiani, sed quidam similia nunc faciunt, & qui modo vetustas illorum culpas imitantur, necesse est, vt & pœnas ipsorum patiantur. In figura ergo contingebant illis hęc omnia. (Sed scripta sunt ad correctionem nostram), id est, vt corrigamur auditis culpis & pœnis eorum, atque caueamus esse de illis qui similia faciunt, & patiuntur. In figura contingebant omnia sub veteri testamento, & ideo iam non opus est vt cum res manifestas agimus, figurarum prænuntiantium celebrationi seruiam⁹. i. vt sabbata custodiamus, & ciborum differentias & his similia. (Sed tamen scripta sunt propter nos), & ideo magna nobis cura sunt legenda & intelligenda, in magna auctoritate habenda, cum propter nostram vtilitatem sint scripta. Vicia quoque & tormenta veterum scripta sunt ad correctionem nostram (in quos), id est, in nos [deuenerunt], id est, declinauerunt (fines seculorum) quia in vltima ætate sumus, & tot exemplis priorum magis corrigi debemus. Alioquin pœna illorum geminabitur nobis, quia maior noticia legis magis reum facit, qui eam non custodit, fines autem seculorum tanquam senectus veteris hominis cum totum genus humanum tanquam vñum hominem constituerimus sexta etate significatur qua dominus venit. Sunt enim ætates sex etiam in vno homine, infantia, puericia, adoleſcentia, inuentus, grauitas, senectus. Prima igitur humani generis etas est, ab adam vsque ad Noe. Secūda a noe vsq; ad Abrahā tertia ab abrahā vsq; ad Dauid, quarta a Dauid vsq; ad trāsmigrationē babilonis, & inde quintavſque ad aduentum dñi. Sexta vero agitur ab aduentu domini vsque ad finem seculi, qua exterior homo tanquam senectute corrumpitur, qui etiam vet⁹ dicitur, & interior renouatur de die in diem. Inde requies sempiterna est quæ significatur sabbato. [Quia ergo fines seculorum sic deuenerunt in nos], id est, secularitas in nobis decreuit & finiri cæpit, ideo turpius erit si iam vltra peccauerimus. Post hæc salubris ammonitio subditur. Quoniam israelitę post accepta diuinitus beneficia ceciderunt in varias offensiones per quas perire meruerunt & casus israhelitarum præfigurauere casus christicolarū, atque (omnia quę tunc illis acciderunt scripta sunt ad correctionem nostram) (itaque quicumque se existimat stare videat), id est, sollicitus sit ne labatur in culpam grauem, quia iustus septies cadit in leuem & resurgit. (Videat ne cadat dum se stare putat.) Hoc maxime ad eos ex chorinthis dictum est qui præsumentes de sua scientia qua licitum esse nouerant omnia edere infirmis fratribus scandalo erant, & putabant se aliquid profecisse ex doctrina pseudoapostolorum vnde facti erant deteriores, atque iudicabant apostolum cum ipsi essent rei. Superbiam eorum igitur amputat, ne per hanc in varias culpas sicut iudei corruant quia & apostolo superbe detrahentes christum tentabant. Multos etiam alios qui futuri erant reprimi ab elatione perniciosa, dum hortatur vt stans obseruet ne cadat, id est, ne peccato consentiat, vel ne alium peccare faciat. Voluntate enim sua cadit qui cadit, sed voluntate dei stat qui stat, aut resurgit qui resurgit.

Tentatio

osce. c. 13. portio tua ex te israel tñm ex me auxiliū tuū.

Corrigi debem⁹ exēplis priorū,

Etates hoīe sūt sex,

Matthēi vii, b

Tēratio vos nō apprehēdat nisi huma-
na fidelis autem deus est, qui nō patietur
vos tētari supra id quod potestis sed fa-
ciet cum tentatione etiā prouentum vt
possitis sustinere.

xlix. d. c
i. s. iugē.
de peni.
d. ii. c. in
ter hęc.

Humana
tentatio
est aliud
sapere
quā res
se habet

Stās videat ne cadat. Nō pōtuit sine casu pfe-
uerare nō possit. Sed hoc salti videte, vt tēptatio
id est, peccati delectatio (vos nō apprehēdat), i. ra-
tionē vestrā in consensū nō trahat (nisi hūana). i.
nisi de his leuib⁹ peccatis sine quibus humana vi-
ta nō potest duci. Vel nō demonica, sed (humana tē-
ratio vos apphēdat). Nā hūanū est quidē i corde
tērationē ppeti, demoniacū vero est tēratiois cer-
tamine & in operatione supari. Itē aliud sapere quā
feres habet, humana tēratio est. Huius autē aman-
do sententiam suā, vel inuidendo melioribus, vs-
que ad pēcidende cōmunione & condendi scis-
matis aut heresis sacrilegiū puenire, diabolica p-
sumptio est. In nullo autem aliter sapere quā se res
habet, āgelica perfectio est. Quia igitur homines
sumus, sed equales angelis in resurrectione futuri
sumus, quādiu nō habem⁹ angelicā pfectionē, ca-
ueamus diabolicā pēsūptionē. Humanū quippe
de occultis aliorū est nō vera sentire, vt hō credat
bonū quē nescit malū & iterū opinione non certa
credat malū quē non probauit malū, & ante tem-
pus iudicet quod nescit. Sunt etiā humane tēta-
tiones, cū bono quisque aīo secundū humanam ta-
mē fragilitatē in aliquo cōsilio labitur, aut irrita-
tur in fratrem studio corrigendi paulo tamen am-
plius quā christiana tranquillitas postulat. In his
& talibus est humana tēratio nō demonica. Demo-
nis est enim scieret & voluntarie peccare cū nulla
ad hoc fragilitate trahat, hominis autē est p igno-
rantia vel p infirmitatē peccare, & quia necesse est
vos tērationib⁹ probari, nō dico vel oro, vt nō tē-
ptemini, sed vt (tēratio) nulla (vos apphēdat, nisi
humana (vt sicut homines nō sicut demones tem-
ptemini, scilicet vt p tentationes pficiatis nō suc-
cūbatis. Ego quidē hoc dico, sed deus adimplebit
quod dico, quia ipse est fideliter adimplens quod
promisit cū diceret, ecce ego vobiscum sum omni-
bus diebus vsque ad consummationem seculi. (Fi-
delis est deus), id est, verax in hac promissione vt
sit semper vobiscum in omni tēratione & (non si-
nat vos vltra vires tētari), sed tentationem leui-
get vt vincatis. Aliter de aliquo dicimus non mi-
hi habuit fidem, aliter non mihi seruauit fidem.
Nam illud est non credidit quod dixi, illud non
fecit quod dixit. Secundum hanc fidem qua cre-
dimus fideles sumus deo. Secundum illam vero
qua fit quod promittitur, etiā deus ipse fidelis
est nobis. (Fidelis est deus) in eo quod se suis pro-
misit auxiliaturum, & coronam glorię post tenta-
tiones daturum, & ideo (non patietur vos tenta-
ri supra id quod potestis ferre), id est, non permit-
tet vltra mensuram vestrarum virium excedere
pondus alicuius tentationis. Nisi enim misericors
deus cum viribus tentamenta modificet, nullus p-
fecto est qui malignorum spirituum tentationes
non corruens portet. Quia si mensuram iudex tē-
tationibus non pēbet, eo ipso protinus stantem

deicit, quo vltra vires onera iponit, & ideo pia
dispensatione hostem nostrū permittit & retinet
relaxat & refrenat, vt & tentemur ad profectum
nostitum, & non superemur ad hostis desiderium.
[Fidelis enim est], & ideo facit vt aut cito cesset
tentatio, aut si proluxa fuerit det ipse tolerādi vir-
tutem. [Non patietur vos temptari supra vires]
(sed cum ipsa tentatione faciet etiā prouentum)
tolerantię (vt possitis sustinere) pondus tentatio-
nis. Subuenit enim vt impleat quod promisit quia
fidelis est, & illud facit prouenire qd potest huma-
na fragilitas sustinere. Nouit enim quando pro-
cellam tentationis exurgere sinat, quando exur-
gentem reprimat. Nouit pro custodia nostra res-
stringere quod contra nos egredi pro nostra ex-
ercitatione permittit, vt sentiens nos diluat procel-
la, non mergat. Prouentum ergo facit in tentatio-
ne, & tentationem prout expedire nouit facit pro-
uenire, & citi⁹ opus consolationis occurrit, atque
furgentes tentationis stimulos mitigat impugnā-
tesque se cogitationum motus interna pace tran-
quillat. Moxque anima immensam de spe cālesti
letitiam percipit, dum deuictum respicit malum
quod tolerauit.

Propter quod charissimi mihi, fugite ab
idolorum cultura.

Dixi quod omnia contingebant israeliticis in fi-
gura qui post cāleste pabulum cōuersi sunt ad ido-
la, multisque modis offenderunt, & quod vos deū
fidelem habetis adiutorem in omni tentatione.
(Propter quod o charissimi,) quibus ego propter
magnam charitatem consulo (fugite), id est, cito
vos elongate, non solum animo sed corpore (ab
idolorum cultura) ne sicut iudei fiat iterum ido-
latre. Nemo enim assiduus in idolio, nil sperat
de eo, & de eo sperare, de deo est dubitare. Sic enī
faul ad idolatriā quā exterminauerat rediit, sperās
aliquid de ea. (Fugite ergo ab idolorum cultura),
ne per hanc vobis nascatur in deum tentatio. Fu-
gite quasi pestem, quasi venenum, quasi mortem,
quia nisi cito fugeritis, non euaderitis. Fugite de
idolio vt non comedatis ibi cum offendiculo sim-
plicium fratrum, quia iam in eorum infirma con-
scientia facti estis idololatrę, dum vos estimant
ob honorem idolorum ibi comedere.

¶ Vt prudentibus loquor, vos ipsi iudi-
cate quod dico. Calix benedictionis cui
benedicimus, nonne communicatio sangui-
nis christi est, & panis quem frangimus,
nonne participatio corporis domini est?
Quoniam vnus panis & vnum corpus
multi sumus, omnesque de vno pane par-
ticipamus.

Fugite ab idololatria, & vt ide fugiatis, loquor vo-
bis altum aliquid, non quasi rudibus sed quasi (pru-
dētibus) & ratiōis capacib⁹. Ideoq; vos ipsi velut
prudētes iudicate qd dico, i. an ppter hāc rationē
quam subiungo debeatis fugere procul ab idolis,
p. iiii & abstinere

Mat. xx.
viii. d

Epi. Pauli.

Calix be-
nedictio-
nis,

& abstinere prorsus ab illorum sacrificiis. Calix benedictionis & cetera. Ideo prius de calice loquitur, quia de pane postea plus erat locutus. (Calix benedictionis cui benedicimus), id est, calix cui christus in cena benedixit, & cui nos sacerdotes in missa benedicimus, vel (calix) id est, cuius haustu benedictio credentibus infunditur (cui nos) sacerdotes in sacramentorum confectione benedicimus, nonne est participatio sanguinis christi, id est, nonne facit eos qui digne bibunt illum esse participes vite christi quæ per sanguinem designatur, quoniam anima carnis ut moyses dixit in sanguine est. Hoc est nonne facit nos esse illius beatitudinis & gloriæ participes in qua cum anima ipsius anima vestra vnum quid fiat per eiusdem gloriæ consortiū? Vbi innuitur quia similiter calix maledictus idololorum potantes se facit participes mortis demoniorum. & panis quem nos sacerdotes in altari (frangimus) & quem vnum in multas partes diuidimus ad designandam vniionem charitatis accipientium (nonne participatio corporis domini), id est, nonne hoc operatur in nobis ut tandem corpora nostra recipiant participationem immortalitatis & gloriæ corporis nostri. Hoc est dicere. Participatio calicis & panis dominici, facit ut anima nostra & corpus tandem conformetur anime & corpori christi, secundum receptionem eiusdem beatitudinis. Tunc autem hoc erit si quod in sacramento visibiliter sumitur, in ipsa veritate spiritualiter manducetur, spiritualiter bibatur. Sicut enim ut sit species visibilis panis multa grana in vnum consperguntur tanquam illud fiat quod de fidelibus ait scriptura, erat illis cor vnum & anima vna, & sicut in confectione vini liquor granorum multorum in vnitatem confunditur, ita dominus iesus nos ad se pertinere per vnitatem charitatis significauit, ac misterium pacis & vnitatis nostre in sua mensa consecrauit, & ideo qui accipit misterium vnitatis & non tenet vinculum pacis, non misterium accipit per se sed testimoniū contra se. (Panis quem frangimus est participatio corporis domini quia ipse panis quem multis diuidimus est verum corpus domini.) & qui de illo accipiunt de corpore domini accipiunt, atque fiunt etiam ipsi quod accipiunt. (Quoniam nos multi sumus, vnus panis & vnum corpus.) Nam sicut vnus panis ex multis granis, & vnum corpus ex membris componitur, sic ecclesia christi ex multis fidelibus charitate copulata conuenitur. (Vnus ergo panis sumus. Nam ieiuniis & exorcismis cepimus moliri, deinde baptismo conspersi sumus, & per acceptionem sancti spiritus sumus delectati, & ita panis dominicus effectus si vnum esse perseuerauimus. Nam ideo dominus sicut dictum est corpus & sanguinem suum in eis rebus commendauit quæ ad vnum aliquid rediguntur multis, quoniam aliud in vnum ex multis granis conficit, aliud in vnum ex multis acinis confluit. Et ob hoc communicatio corporis & sanguinis christi societatem eternam factorum designat & facit, ubi pax erit & vnitatis plena, atque perfecta. Propter quæ omnia recte dicimur. Omnes vnus panis & vnum corpus) (quia & omnes de vno pane corporis christi participamus) Quod enim quisque suam partem ex hoc pane percipit, significat quia vnusquisque iuxta mensuram suam particeps fit huius gratiæ. Sicut autem vnus panis dominici sacramenti vnum corpus christi efficit in ecclesia: sic panis idololatriæ demonum participatio est, & sicut omnes qui de vno pane, ac de vno calice domi-

ni sumimus vnum corpus efficiuntur, ita si cum idolatris de sacrificio eorum comedimus & bibimus, vnum perfectum corpus efficiuntur. Qui enim comedit idolotum vnum cum demone fit, sicut qui comedit corpus christi fit vnum cum christo.

Videte israel secundum carnem. Nonne qui edunt hostias participes sunt altaris, Dixi quia qui edunt carnem christi, & bibunt sanguinem eius participes sunt christi, & hoc vobis similitudinem ostendo. (Nam videte), id est, considerate eum (israel) qui non secundum spiritum ut nos, sed secundum solam carnem est israel, id est, populum iudeorum qui sola carne sunt filii iacob, & carnaliter intelligunt & seruāt legis precepta. (Nonne) illi qui apud eos edunt hostias carnaliter immolatas (sunt participes altaris), id est, de sacrificio altaris partem ipsam accipiunt. Ita est. Pars eius cremabatur in altari, & pars comedeatur, & sicut iudei participes fiebant altaris per esum hostiarum sic nos efficiuntur participes christi per esum carnis eius. Quoniam vera carnis substantia quam christus est in nos transit, quoniam sacrificium illud idem quod erat in altari transibat in eos qui comedeabant de illo. Similiter & qui idolotita sacrificia manducant fiunt socii demonum, quomodo carnalis israel socius erat altaris in templo qui de sacrificiis manducabat.

Quid ergo dico. Quod idolis immolatum est sit aliquid, aut quod idolum sit aliquid. Sed quæ immolant gentes demoniis immolant, & non deo. Nolo autem socios vos fieri demoniorum. Non potestis calicem domini bibere, & calicem demoniorum. Non potestis mensam domini participes esse & mensam demoniorum.

Quoniam monebat apostolus ut fugerent ab idolorum cultura ne cibis talibus contaminarentur, sensum motum cordis eorum, & ideo præuenit ne quis illi diceret. Ergo dicis vim aliquam habere idolum vel posse pollueri. Non inquit idolum insensibile polluit, sed demones qui templis præsentant, ad homines deprauandos, & suo seruitio mancipandos non quod offerebatur culpans, sed quia illis offerebatur. Quasi diceret. Quoniam dixi fugite ab idolorum cultura, ergo ne quis ex hoc moueatur interrogo (quid dico) in illis verbis præmissis. An intendit dicere quod immolatum idolis sit aliquid, id est, immutetur in aliquam dignitatem. Aut intelligo quod idolum sit aliquid, id est, valeat in aliquo prodesse, vel obesse. Non hoc dico. (Sed) potius istud assero, quia sacrificia quæ immolantur gentilibus non idolis sed demoniis quæ latent in idolis immolant & non deo. Demonibus enim magis dediti sunt, quod est periculosum. Nam si tantum idola colerent, sicut eos nil adiuuarent, ita nihil eis nocerent. Nam simulachrum vere nihil est sed sub tegmine simulachri diabolus colitur. Gentes immolant demonibus. Sed ego vos qui christo concorporati estis, nolo fieri socios demoniorum per sacrificia gentium. Non enim hoc totum quod videtur est in idolo, sed sub tegmine idoli est occultum iniquitatis misterium. Ideo abstinendum est, ab esu talium sacrificiorum. Dominus tamen dicit, quia quod intrat in os non inquinat hominem, Vbi sciendum quia ipsi quidem cibi,

Decretum,
di. iic.,
relatum,

Deute,
xxxii,

xxxiii,
q. ii. cno
satis,
Alias non
est melle,

mat. vii,
capite,

cibi, & dei creatura omnis quidem per se munda est, sed idolorum ac demonum inuocatio ea facit immunda. Ideo debetis idolorum sacrificia refpuere (quia non potestis calicem domini) in quo sanguis est eius (bibere, & calicem demoniorum) in quo vinum est sacrilege superstitionis [nec potestis mensē] id est, altaris domini in quo corpus eius est [participes esse] & mensē] id est, altaris (demoniorum) & tam magnum sustinebitis incommodum, ut a corpore & sanguine domini sine quo vitam habere non potestis separemini, quoniam sacrificium christi & sacrificium diaboli nemo potest comedere. Quæ enim conuentio christi ad belial? Aut quæ pars fidei cum infidelibus? Vel quis consensus templo dei cum idolis? Nulla his adinueniuntur societas, quoniam mors & vita simul non conueniunt.

Sequitur.

Ecclesiæ
xxxvii.

¶ An emulamur dominum? Nūquid fortiores illo sumus?

Non debemus ad subuersionem fratrum manducare sacrificia idolorum. Quia (an emulamur dominum) id est, an inuidemus domino, ut regnum eius minuamus, comedendo idolotita ad perditionem fratrum? non oportet ut emulemur eum, conantes ei auferre membra sua. Quia (nunquid fortiores sumus illo) ut possimus contra eum preualere, & eos ad perniciem trahere quos ipse vult ad vitam seruare, vel nos ipsos ab eius percussione defendere? Malo nostro utimur, si contra christum agimus vel ita? An emulamur dominum, id est, an imitamur christum cōedentem cum publicanis & peccatoribus, dum cum idolatris manducamus? Nequaquā illum imitamur in hoc facto, quia ipse non cum idolatris cibum sumpsit, sed cum his qui vnum deum colebant, & tamē peccatores erant, ut eos dulcedine familiaritatis suæ traheret ad poenitentiam. An imitamur dominum? Minime, & (nunquid sumus fortiores illo) id est, nunquid agimus fortiora quam ipse per scientiam qua nouimus idolum nihil esse fumentes idolotita quod ipse non fecit. Hoc est enim fortiores illo esse quod tamen non est fortitudo, sed debilitas ea facere quæ ille non fecit.

¶ Omnia mihi licent, sed non omnia expediunt. Omnia mihi licent, sed non omnia edificant. Nemo quod suum est querat, sed quod alterius.

Abstinentum est ab immolatis. Et [omnia] quidē ciborum genera (mihi licent) qui possum ea fumere mundo corde (sed non omnia expediunt mihi) id est, quedam eorum non adiuuant, sed implicant cursum meum. Secundum legem nature licet, quoniam munda sunt omnia naturaliter, & ideo (licet) id est nullo præcepto mihi prohibentur [omnia] quidem ciborum genera (mihi licent) & lege naturæ & potestate liberi arbitrij (sed non omnia edificant) proximos, quoniam quæ idolis oblata sunt destruunt illos, & a fide subuertunt, & ideo a licitis etiam abstinentum est, ne fratres scandalizentur (Nemo enim querat quod suum est) id est, suū proprium commodum (sed) commodum (alterius) Nam qui veraciter intelligit idolum nihil esse, & omnem dei creaturam bonam esse atque sic come-

dit idolorum sacrificia, non verens scandalizare fratres propter suam escam, iste quod suum est querit non quod aliorum. Qui vero ne fratribus noceat a licitis abstinere, ille non quod suum est querit, sed quod aliorum, quia charitate compulsus etiam per sua damna querit aliorum commoda. Quod de esca diximus, hoc de omni re sentiendum est, quia qui suas utilitates negligit pro utilitatibus proximorum, ille iustus est.

¶ Omne quod in macello venit manducate, nihil interrogantes propter conscientiam. Domini est terra, & plenitudo eius.

Quoniam licita sunt hæc & tamen non est vitium eis semper, determinat quomodo, & qua ratione possint manducari scilicet si venalia fuerint in foro reperta (Omne) inquit (quod in macello venit) id est, quod venditur in loco ubi carnes venduntur (manducate nihil interrogantes) id est, non querentes an sit immolatum vel non immolatum, & hoc facite propter conscientiam) id est, ut libera sit conscientia vestra, quia licet aliquid sit oblatum idolo, tamen si hoc nescierit qui emit nullum patitur scrupulum, & apud deum immunis est. Vel (propter conscientiam) vendentis conseruandam, quia si manducaretis postquam diceret immolatum esse ille si infidelis esset confirmaretur in infidelitate, vel si fidelis, reuocaretur a fide. Nihil interrogate, quia si interrogaueritis infideles qui vos sciunt esse christianos, propter irrisionem vobis respondebunt omnia esse immolata. Dixi ut manducetis sine interrogatione, quia (domini est terra) quæ cuncta nutrit & sustinet (& plenitudo eius) id est, omnia quibus impletur terra. Næc potest immundum esse quod domini est. Si ergo idolis immolatum aliquid, vel non est, vel nescitur, sine ullo conscientie scrupulo in usum necessitatis assumitur. Si vero certum est immolatum esse, melius christiana virtute respuitur.

¶ Si quis vos infidelium vocat ad cenam & vultis ire, omne quod vobis apponitur manducate, nihil interrogantes propter conscientiam. Si quis autem dixerit hoc immolatum est idolis nolite manducare, propter illum qui indicauit, & propter conscientiam. Conscientiam autem dico, non tuam, sed alterius. Ut quid enim libertas mea iudicatur ab aliena conscientia? Si ergo cum gratia participo, quid blasphemor pro eo quod gratias ago? Siue ergo manducatis siue bibitis, vel aliud quid facitis, omnia in gloriam dei facite.

Dixi qualiter manducandum sit quod emitis, dicā & gratis datum qualiter edi possit. Ita scilicet (Si quis infidelium vocat vos ad cenam) & cetera. Cena a communione vescientium appellatur, Cænon quippe communē dicunt græci. Vnde & cōmunicantes, quod communiter, id est, pariter conueniant. Apud veteres enim solitū erat in propatulo vesci, & cōmu-

ps. xxi
a.

xxx. di.
c. si quis
carnem.
xxiii. q.
iii. c. i.

Co. iii. c.

Cena qd
sit, & vñ
dicatur.

Licitū il
lud dī qñ
nō inueni
aliquo p
cepto p
hibitū.

Epi. Pauli.

& communiter epulari, ne singularitas luxuriam gigneret (Si vos ad cœnam quis infidelium vocauerit) non præcipio vt eatis, sed in vestra voluntate pono. Tunc autem christianus ad cœnam infidelis ire debet si aliquem fructum ibi habet, id est, si scit se illum lucrari, sicut christus ideo cum peccatoribus edebat vt eos ad poenitentiam conuerteret. (Si vultis) ad talē cœnam [ire] Omne quod vobis apponitur māducate simpliciter (non interrogantes) vnde sit (propter conscientiam) simul discumbentium, ne confirmetis infideles in errore suo si scierit māducaveritis coram eis cibos idolatrię. Hoc tamen perfectis dicitur, qui possunt continentis idolum quia nihil est, manducare de sacrificio, certi, quia quod sub dei creatoris nomine editur, non potest polluere. Nihil interrogantes edite quod apponitur (Sed si quis dixerit) de eo quod apponitur (hoc vel immolatum est idolis, nolite iam manducare propter illum qui indicauit) ne putet vos illud comedere sub idolorum veneratione & propter conscientiam aliorum. Qui enim idolis seruit gloriabitur, si vos edere de sacrificiis viderit, & in errore confirmabitur, malumq; fratribus dabit exemplum. Patet quia caro per se, non est immunda. Nam si natura ipsa immolatię carnis esset immunda, vtique & nescientem contaminaret. Neque enim eo minus ipsa esset quo a nesciente sumeretur. Sed propter conscientiam ne demonibus communicasse videaris (Conscientiam autem dico non tuam) quę firma est incognitione veritatis, [sed alterius] qui adhuc infirmus est in fide, vel necdum venit ad fidem. Apud conscientiam enim suā letabitur infidelis quisque, si viderit te libenter appetere quod idolis immolatum est, & dicet. Quomodo christiani vetant nos immolare quasi sit malum, & ipsi illa manducant quasi sancta & munda. Et idcirco abstinendum est, ne mala de nobis opinio generetur in aliorum mentibus (Quia vt quid iudicatur mea libertas ab aliena conscientia) id est, cum ab idoli veneratione sit libera conscientia mea quid opus est vt malam de me opinionem, faciam estimari, quia venerationis causa manducem idolis immolata? Iudicaret enim nō distare ab idolatris, si non abhorrerem quod oblatum est idolis, (& si ego cum gratia participo) id est, si ego gratię dei cōmunico, quia in ipsius nomine edo (quid blasphemor pro eo quod gratias ago) id est, quid opus est me cadere in blasphemiam imperitorum, quid necesse est, vt faciam estimari quia ego deuotus sum idolo, dum quę illi sunt oblata non horreo? Blasphemor enim inde ac vituperor, quia magnū aliquid de idolo sentire videor, & infideles gaudent in idolatria, dum me putant participem habentes occasionem permanendi in errore, & fidelibus malum datur exemplum. Et quia hæc mala inde cōtingerent, ergo cauete idolis oblata vt possitis ad laudem dei comedere. Quamuis enim per puritatem cōscientię vestrę licitum sit vobis ista sumere, inimicum tamen deo est ea scienter edere, quoniam ad opprobrium vnius dei hæc diabolo deducantur. (Ergo) ne faciatis cibo vestro vel actu deum blasphemari, sed (siue manducatis siue bibitis vel aliud quid facitis, omnia facite in gloriam) id est, sic facite omnia, vt ex his glorificetur & laudetur deus. Modeste & frugaliter & temperanter mā-

ducando & bibendo, glorifica deum. Si enim quod Laudaui manducas & bibis ad refectiōem corporis sumis deū mo- reparationemq; membrorum gratias agens ei qui d^o diuer- tibi præbuit mortali & fragili ista supplementorū sus- solatia, & cibus tuus & potus tuus laudat deum. Si vero modum naturę debitum immoderatione voracitatis excedas, & vinolentia te ingurgites, māducans & bibens deum blasphemias. Post cibum & potum requiescis vt dormias. Si in lecto nihil turpiter egeris, nec excesseris vltra concessam licentiam in lege dei, laudas eum, & cum dormis si mala conscientia non te excitat a quiete, innocentia somni tui laudat deum, & cum vigilas & bene agis, atque deus laudatur de bono opere tuo, opere tuo deum laudas. Sic ad laudem eius omnia sūt agenda.

Sine offensione estote iudeis & gentibus & ecclesie dei, sicut & ego per omnia omnibus placeo, non querens quod mihi vtile est, sed quod multis vt salui fiant.

Ita vestram conuersationem modificate, vt nullus scandalum ex ea patiatur (Estote) scilicet (sine offensione iudeis & gentibus, & ecclesie dei) Offensio enim iudeis fit, si christianum qui se dicit legem, & prophetas recipere, viderint idola quę illi abhominantur non horrere. Gentilibus vero hæc est offensio, si in eo in quo sunt non solum non arguantur, sed & promptiores fiant, dum non vitantur vota idolorum suorum. Ecclesie autem dei fit offensio, dum quosdam ex numero suo videt his quę inimica deo sunt adherere. Cauete igitur vno cibo vestro sic omnes offendere (sicut & ego) non solum nō offendo quemquam, sed etiam (placeo omnibus per omnia) quę facio. Non quidem ita placebat apostolus omnibus vt placeret etiam tam multis persequutoribus suis, sed placebat omni generi hominum quod christi congregabat ecclesia, siue iam intus positis, siue introducendis in eam. Oportet enim vt rectores boni placere hominibus appetāt, sed idcirco vt suę estimationis dulcedine proximos in affectum veritatis trahant, non vt se amari desiderent, sed vt dilectionem suam quasi quandam viam faciant, per quam corda audientium ad amorē conditoris introducant. Difficile quippe est, vt quālibet recta denunciāns prædicator qui non diligitur, libenter audiat. Debet ergo qui præest studere se diligi, quatinus possit audiri, & tamen amorē suum pro semetipso non querere, ne inueniatur ei cui seruite per officium cernitur occulta cogitationis tyrannidē resultare. Recte igitur apostolus nō dicit quia ego per omnia omnibus placeo, quamuis alibi se deneget hominibus placere. Addit enim (non querens quod mihi vtile est, sed quod multis vt salui fiant) Nulli autem vtile est ad salutem si homo ei propter seipsum placuit, quia non recte placet aliter nisi cum propter deum placet, id est, vt deus placeat & glorificetur cum dona eius attenduntur in homine, aut per misterium hominis accipiuntur. Cum autem homo sic placet, non iam homo sed deus placet. Placet ergo paulus & non placet, quia in eo quod placere appetit, non se sed per se placere hominibus veritatē querit. (Ego inquit oibus placeo) querens oibus prodesse. Imitatores mei, &

vos estote

Prædicatoris boni conditiones.

vosestote imitatores mei vt nullum offendatis, sed tali intentione per laudabilem vitam omnibus placere queratis. Imitatores mei estote sicut & ego sum imitator (christi) quoniam ita per me imitabimini christum qui nullum offendit sed omnes saluares venit. (Imitatores mei estote sicut & ego christi In ecclesia iste ordo est, alii precedunt, alii sequuntur & qui precedunt ex exemplo se prebent sequentibus & qui sequuntur imitantur precedentes. Sed & illi qui se ex exemplo prebent sequentibus, sequuntur ipsum christum. Nam quia omnes superauerunt perficiendo neciam remansit homo quem imitentur, ipse christus eis remansit quem vique in finem sequantur.

Caput vndecimum.

De fac.
vnc. c. v.
nico. De
here. c. vir
getis.
Esa. v. e.

Mitatores mei estote sicut & ego christi. Laudo autem vos fratres, quod per omnia mei memores estis, & sicut tradidi vobis precepta mea tenetis, volo autem vos scire, quod omnis viri caput christus est & caput autem mulieris vir, caput vero christi deus. Omnis vir orans aut prophetans velato capite deturpat caput suum omnis autem mulier orans aut prophetans non velato capite, deturpat caput suum. Vnum est enim ac si decaluetur. Nam si non velatur mulier tondeatur. Si vero turpe est, mulieri tonderi aut decaluari, velet caput suum.

Postquam mores & conuersationem eorum arguit, nunc traditiones vult corrigere. Ideo non confirmando sed, per rationem incipit loqui. Precepi inquit vt imitemini, & non possum reprehendere vos de inobedientia (sed laudo vos quod per omnia estis memores mei, & precepta que vobis tradidi tenetis) his verbis plus illos tangit quam si manifeste increparet eos. Quia cum esset apostolus eorum immemores erant traditionum eius, neque quod adhuc non didicerant ex aliarum ecclesiarum traditione sequebantur, & ideo quasi nouiter tradidit illis dicens (volo autem vos scire) &c. Quasi diceret. Vos oblitus estis mei & traditiones meas non tenetis, sed volo vt ista que subiungo sciatis. (Volo vos scire quod christus est omnis viri caput) quoniam vir a deo quidem, sed per christum factus est sed vir est caput mulieris quia quamuis & mulier per christum de viro tamen facta est ac per hoc subiicitur viro. Et sicut vir christum, ita mulier debet sequi virum, & exemplo illius agere bona. Sicque secundario per virum subiicitur christo. Vir enim nulli subiectus est nisi christo, mulier autem & viro & christo debet esse subiecta. Christus est caput viri qui regitur a sapientia, sed vir caput mulieris que regitur a viro. Designatur autem per virum spiritus rationalis, & per mulierem anima. Est enim anime quasi maritus quodammodo spiritus hominis, quia animalem affectionem tanquam coniugem regit christus ergo caput viri id est, sapientia dei

gubernatrix est illius spiritus qui est in homine, quo potest homo intelligere spiritualia, si ipse spiritus pie se subiicit deo nihil enim altius illo spiritu, nisi sapientia que deus est (Sed vir est caput mulieris) quia spiritus regit animam. Aliud est enim in homine rationale quod regit, aliud animale quod regitur, vt scilicet caro non concupiscat aduersus spiritum, sed spiritui subiugetur, id est, concupiscentia carnalis non aduersetur rationi, sed potius obtemperando desinat esse carnalis, vt appetitum anime per quem voluptates corporis operamur habeat mens interior tanquam virilis ratio subiugatum Ita est caput viri christus, & caput mulieris christus (Caput vero christi deus est) secundum quod pater maior est illo, vt hunc ipsum deum esse quod illicum patre vnum est caput sit hominis mediatoris quod ipse solus est. Si enim mentem recte dicimus principale hominis, id est, tanquam caput humane substantie cum ipse homo cum mente sit homo, cur non multo congruentius imo multo magis verbum cum patre simul deus caput christi quamuis christus homo nisi cum verbo quod caro factum est intelligi non possit. Omnis vis orans & cetera. Venit ad causam, quia & viri quidem apud chortios nutriebant comam, & mulieres nudato capite procedebant in ecclesiam gloriantes in criminibus. Quod non solum inhonestum erat, sed etiam concupiscentie fomitem prebatur, & quoniam christus est caput viri, ideo (omnis vir) tam diues quam pauper (in ecclesia deum orans) aut ceteris (prophetans) id est, futura & occulta pronuncians (velato capite) corporeo (deturpat) id est, dehonestat spirituale (caput suum) christum vel etiam corporale caput. Sed econtra (omnis mulier) quia, inferior & subiecta viro (si fuerit orans in ecclesia vel prophetans non velato capite, deturpat) & inhonestum reddit (caput suum) quod ita nudum omnibus ostendit. Quoniam christus cui seruire est summa libertas caput est a viro, ideo non est iustum vt in ecclesia oret vel doceat velato capite quoniam inter eum & christum non est aliquid medium. Et propterea non debet ostendere signum seruitutis in se, sed libertatis. Nam quia sine alio mediante christus est caput eius, & per christum deus, & ideo in signum libertatis non habet velum quod est subiectionis signum. Deturparet enim caput suum, si oraret vel prophetaret cooperto capite, quia videretur reputare de decoroso sub christo esse, tanquam sub suo capite, & quod ignominia esset illi quod summa libertas & gloria debet videri. (Sed mulier in ecclesia stans non velato capite) id est, sine signo subiectionis quam debet viro (deturpat caput suum) id est, dehonestat virum, quasi non habeat eum medium inter se & christum, vel caput suum carnale dehonestat dum denudat illud (quia vnum est ac si decaluetur id est, tantumdem est ad turpitudinem ac si decalueretur. Vere idem valet (Nam non velatur mulier, etiam tondeatur) debet enim tonderi si non est velata (Sed si turpe est mulieri tonderi aut decaluari, velet caput suum) Nam dum stat in ecclesia retortis crinibus in tergo & nuda fronte, hoc est a deo turpe ac si capilli per decaluationem vel detonsionem essent ablati. Nunc spirituale intelligentiam breuiter attingamus. In viro enim vt supradictum est rationalis sensus accipitur, in muliere autem anima hominis intelligitur que a rationalis sensu velut mulier a viro

ps. xxii

Velate caput viri p habet non mulier.

Vir nulli
subiicitur
nisi xpo.

a viro

Epi. Pauli.

a viro regitur. Ipsa quoque anima hominis quævtrū que vnū sit, si quando ea quæ dei sunt cogitat, quasi vir est. A qua contemplatione spiritali per velamen, id est, carnalibus cogitationibus se cohibere non debet, sed reuelata facie, id est, mundo corde adcontēplanda cēlestia & spiritalia se extendere. Si quādo vero ea quæ mundi sunt cogitat, quasi mulier est. Sed ne supra quam necesse est se in terrenis actibus occupet, oportet vt discretionis velamine restringatur, ne forte dum licite & necessaria vult procurare, ad illicita & superflua cogitanda illiciat. Et hoc est spiritaliter quod vir caput velare non debet sed mulier (Vir enim, id est, virilis sensus rationis) orans id est, desiderans superna (aut prophetans) id est, futura præmeditans (velato capite) id est, obumbrato nebulis terrenarum cogitationum suo acumine (deturpat caput suum) id est, turpitudine cogitationū suarum obscurat sibi pulchritudinem superne sapientiæ. Sed (mulier) id est inferior pars mentis intenta temporalibus (orans) id est, appetens quæ corporis sunt necessaria (vel prophetans) id est futura quæ sibi sunt agenda præuidens non (velato capite) id est, non per discretionis temperantiam restricto suo acumine (deturpat suum caput) id est, turpitudine interiorum desideriorum fedat superiorem mentis aciem quæ debuit solis cælestibus inhiare (Tantumdem enim valet) quod sine velo modestę cohibitionis se relaxat in appetitum temporalium rerum (ac si decaluetur) id est, ac si detegatur, & appareat omnibus praua intentio eius de qua debet erubescere. Hęc enim per frontem quę pudoris sedes est & preeminet designatur (Nam mulier) id est, pars rationis intenta rerū temporalium administrationi (si non velatur) id est, si nō modeste restringitur a superfluis cogitandis, etiam (tondeatur) id est, auferat a se vniuersas cogitationes mūdānarum curarum. Melius est enim vt omnes mundi curas abiiciat, quam vt in omnia mundi desideria spargatur, dum necessaria procurat. Si vero turpe est mulieri tōderi vel decaluari) id est, si hęc inferior pars anime quę parum ad aliud valet, incongruum deputat abscidere velut capillos a se omnes mundi curas vel detegere cunctis impudentiam suę intentionis erga temporalia (velut caput suum) id est, modeste cohibeat a superfluis cogitationibus acumen suum.

Sequitur.

Gene ii.
d.

¶ Vir quidem non debet velare caput suum, quia imago & gloria dei est. Mulier autem gloria est viri. Non enim vir ex muliere, sed mulier ex viro. Et enim non est creatus vir propter mulierem, sed mulier propter virum. Ideo debet mulier velamen habere super caput, propter angelos. Veruntamen neque vir sine muliere, neque mulier sine viro in domino. Nam sicut mulier de viro, ita & vir per mulierem. Omnia autem ex deo.

(Vir quidem non debet velare caput) id est, nō debet habere signum seruitutis, vel potestatis super

se, sed libertatis, quia non habet aliquid super se nisi deum. Quoniam imago & gloria est dei. Imago id est, similitudinis impressio, & gloria dei cernitur in viro, quia vnus deus vnum fecit hominē vt sicut ab vno deo sunt omnia ita essent ab vno homine omnes homines, vt vnus dei inuisibilis, vnus homo visibilis imaginem haberet in terris, vt vnus deus in vno homine videretur auctoritatē vnus principii conseruare ad confusionem diaboli qui sibi neglecto vno deo dominium & deitatem voluit vsurpare. Homo igitur imago & gloria dei est vt sicut deus preest omnib⁹ per omnipotentiā, sic homo terrenis per intelligentiam (Mulier autē gloria est viri) quoniam facta est illi in adiutorium vt haberet vir gloriam de ea. Cum ei pręiret ad deum, & se ei daret imitandum in sanctitate, sicut ipse esset gloria dei, cum eius sapientiā sequeretur. Gloria viri est mulier id est, dum ille regit, hęc obtemperat, ille a sapientia regitur, hęc a viro (Gloria viri est) quoniam ex eo est, & ei subiecta est (Non enim vir ex muliere est, sed mulier ex viro) id est, adam nō ex eua, sed eua ex adam. Et adhuc alia ratione demonstro, cur mulier sit gloria viri. (Quia non creatus est vir propter mulierem, sed mulier propter virum) id est, non est creatus adam in auxilium eue, sed eua in adiutorium adæ. Hoc confirmat illud quod diximus vnum deum, vnum hominem fecisse, quoniam vir & mulier vnum sūt in natura, quia origo mulieris vir est. Ideo mulier vt ostēdatur esse subiecta (debet habere) velamē super caput) id est, potestatem ad designandam potestatem viri super se. Non habeat caput liberum in ecclesia, sed velamine tectū (propter angelos) id est propter sacerdotes diuine voluntatis nuntios, ne in eius faciem iritentur ad libidinem, & quia sacerdos psonā habet xpī, iccirco mulier quasi añ iudicē sic ante sacerdotē qui vicarius eius est propter reatus originem subiecta debet videri. Vel ppter (angelos) qui nobis sunt ad custodiā deputati, ne displiceant ei lasciuia mulieris denudatio, si viderint fomitem peccati per eam excitari (Dixi quia mulier est gloria viri, & propter virum & ex viro creata) in principio. Sed tamen in subsequenti generatione non est ita, quia (neq; vir sine muliere, neque mulier sine viro) id est, excluso viro est in domino, id est, ingratia domini, & salute eterna. Neuter enim excluditur, sed vterq; admittitur, & cur hoc? Quia (sicut mulier de viro) prius facta est (ita & vir per mulierem) postea nascitur. Mulier est ex viro, vir per mulierem (Sed omnia sunt ex deo) Quę omnia nisi de quibus nunc sermo est (id est, & ille vir ex quo mulier, & illa mulier quę est ex viro, & ille vir qui per mulierem. Postquam apostolus singula gradatim exposuit, vt omnia deo subiceret vnum seruās principium ait omnia ex deo vt neque mulier de subiectione doleret, neque vir quasi de exaltatione superbiret. Sed congruum est vt ad spiritalem intelligentiam

Vir mulieris est origo,

Ge. i. d. ligentiam reuertamur. Vir enim non debet velare
 Mulier a caput suum, quia imago & gloria dei est. Genesis
 intelliga docet virum & mulierem factos ad imaginem dei,
 ture esse fa Fecit inquit deus hominem. Ad imaginem dei fe-
 cta adis cit eum, masculum & foeminam fecit eos. Ad ima-
 imaginē ginem quippe dei naturam ipsam humanā factā di-
 cit, quæ sexu utroque completur, nec ab intelligen-
 da imagine dei, separat foeminam. Quomodo igitur
 dicit apostolus virum esse imaginem dei, unde ca-
 put velate prohibetur, mulierem autem nō, & ideo
 caput velare iubetur, nisi in natura humanæ men-
 tis intelligamus mulierem cum viro suo esse imagi-
 nem dei, vt vna imago sit tota illa substantia. Cum
 autem ad adiutorium distribuitur quod ad eam so-
 lam attinet, non est imago dei. Quod autem ad vi-

rum solum attinet, imago dei est, tam plena atque
 principaliter integra quam in vnum coniuncta muliere. Vir enī
 est ad i- principaliter creatus est ad imaginem dei, in quo
 imaginē naturaliter ampli⁹ viget ratio quasi ipse ratio, quæ
 dei crea- est gloria dei. Mulier autem est ipsa sēfualitas quæ
 tus, subseruiendo gloria est rationis, quia hæc in foemi-
 na naturaliter præuālet. Et ideo natura mentis hu-
 manæ non est imago dei, nisi ex qua parte eternis
 rationibus considerandis adherescit. Quia & si to-
 ta cōtempletur veritatem, imago dei est, & cum ex
 ea distribuitur aliquid & quadam intentione deri-
 uatur ad actionem rerum temporalium, nihilomi-
 nus ex qua parte conspectam consulit veritatem,
 imago dei est. Ex qua vero intenditur in agenda
 inferiora, non est imago dei, & quia quantuncūq;
 se extenderit in id quod æternum est, tantomagis
 inde formatur ad imaginem dei, & propterea non
 est cohibenda vt se inde contineat ac contemperet
 ideo vir non debet velare caput. Quia vero illi ra-
 tionali actioni quæ in rebus temporalibus corpo-
 ralibusque versatur periculosa est nimia in infē-
 ra progressio debet habere potestatem super caput
 quod indicat velamentum quo significatur esse co-
 hibenda. Vir non est ex muliere sed mulier ex vi-
 ro. Id est eternæ contemplationis veritas non ex
 amministrazione temporalium rerum vt ab ea re-
 gatur, neque ratio ex sēfualitate, sed econuerso,
 quia non est creatus vir propter mulierem, id est,
 rationalis sensus vt subseruiat sēfualitati, nec eter-
 norum contemplatio vt subiiciatur temporalium
 actioni, sed econtrario & idcirco (mulier) id est, sē-
 fualitas, & pars illa rationis quæ ad temporalia gu-
 bernanda deflectitur. habeat potestatem id est, iu-
 gum superioris moderaminis (super caput) vt per
 disciplinam præmatur a noxia libertate vagarum
 cogitationum propter angelos dei qui nos semp
 aspiciunt, ne dissoluta lasciuia cogitationum nostra
 rum offendantur (sed tamen neque vir sine mulie-
 re) id est, rationalis sensus sine sēfualitate, vel tē-
 poralium procuratione (neque mulier sine viro) id
 est, neque sēfualitas vel temporalis actio sine su-
 periori sensu in domino, id est, in domini operati-
 one, sed potius & illud quod regendi habet pote-
 statem in homine. & illud inferius quod regendū
 est dominus fecit (Nam sicut mulier de viro) id est
 sicut actio bona ex cognitione veritatis habet ori-
 ginem. Ita & vir per mulierem id est, similiter &
 cognitio veritatis post exacuitur per bonam acti-
 onem. Omnia autem sunt ex deo id est, & contem-
 platio veritatis, & bona operatio, vel superior &

inferior pars animæ, aliter. Per virum spirituales
 rectores plebis ecclesiastice designantur, in quibus
 velamen ignorantie non debet esse. Per mulierem
 vero figurantur animæ infirmæ, quæ nihil spiritus
 ale, nihil de inuisibilibus capere possunt. Quibus
 tamen ignorantie velamen non officit, si de his
 quæ non intelligunt nihil de proprio sensu præsu-
 munt, sed sacerdotibus suis velut angelis honorē
 dantes, inquirunt ab illis qui nesciunt. Cæterum
 si quelibet anima infirma quæ adhuc carnaliter sa-
 pit spiritualibus viris se conferre præsumpserit,
 deturpat caput suū, id est, i honorat sacerdotes eccle-
 sie. Sed hæc omittētes videam⁹ sequētia sacerdotēs.

Vos ipsi iudicate, Decet mulierem non
 velatam orare deum? Nec ipsa natura do-
 cet vos. Quod vir quidem si comam nutri-
 at, ignominia est illi. Mulier autem si co-
 mam nutriat gloria est illi, quoniam capil-
 li pro velamine dati sunt ei.

Alias, nā

Dixi quia mulier in ecclesia debet habere velatum
 caput (& vos ipsi iudicate) si hoc rationabiliter di-
 xi (iudicate) si decet mulierem non velatam orare
 deum (Non decet) quia (nec ipsa natura docet vos)
 hoc esse decens quæ capillos mulieris ita multipli-
 cat, Cum hæc esset apostolice traditionis ratio vt vo-
 late mulieres, essent in ecclesia, illi econtra reuela-
 tas eas in ecclesia patiebantur. Ideo non iam per
 auctoritatem traditionis quam neglexerant, sed
 per ipsam naturam suadere illis nititur veritatem
 (Nec ipsa inquit natura docet vos) hoc decere. Et
 hoc docet natura (quod vir) quidem (si comam nu-
 trierit) cum & lex hoc prohibeat (ignominia) id ē,
 grande opprobrium (est illi) (sed si mulier comam
 nutrierit gloria est illi) quod coma ipsius tam lon-
 ga & tam decora crescit ac multiplicatur, vt summa
 gloria & pulchritudo videatur. Ideo gloria est il-
 li (quoniam capilli) a naturali institutiōe (dati sunt
 ei pro velamine) habendo, id est, dati sunt ei vt ali-
 ud velamen apponatur quod per productionem
 capillorum innuitur. Coma enim indicium velami-
 nis est, vt naturæ voluntas addatur. Et ideo vir nō
 est naturaliter comatus, quia non est velandus. Sed
 & iuxta superiorem tractatum spiritualis intelligē-
 tiæ non docet ipsa natura mulierem sine velamine
 deum orare, quoniam erectus hominis status, indi-
 cat quod illa pars rationis eius quæ temporalia p-
 curat non sine velo discretionis ea debet a domino
 petere, ne sicut dei animalia totam se deiciat in ap-
 petitum terrenarum rerum. Velo enim debet cohi-
 beri a nimio cogitatu, & appetitu infirmorum.

Mulieris
 pulchri-
 tudo
 & gloria
 est comæ
 nutrire

Vir quidem id est, superior mentis sensus, qui coe-
 lestia serenus debet cogitare. Si nutriat comam id
 est, densitatem superfluarum cogitationū (igno-
 minia est illi) Mulier autem id est, pars illa men-
 tis quæ temporalia dispensat (si nutriat comam) id
 est, multitudinem vtilium cogitationum per quas
 sapienter expleat necessariam rerum corporalium
 amministrationem (gloria est illi) quoniam apud
 deum habet inde mercedem. Quoniam capilli da-
 ti sunt ei pro velamine id est, multiplex cogitatus
 de necessariis reb⁹ est illi datus, vt sub hoc tegatur
 & abscondatur a dissoluta vagatione inutilium, &
 noxiarum cogitationum.

Si quis autē

Ep. Pauli.

Si quis autem videtur contentiosus esse nos talem consuetudinem non habemus neque ecclesia dei. Hoc autem præcipio non laudans quod non in melius, sed in deterius conuenitis.

Dixi viros comatos esse sed mulieres oportere comam nutrire, & caput velare, multasque rationes inde monstraui. Sed (si quis videtur contentiosus esse) vt adhuc de hac re velit contedere, saltem auctoritati debet acquiescere, quia nos iudæi a quorū instructione processit habitus religionis ecclesie, & qui sumus semper populus dei (non habemus talem consuetudinem) vt viri sint comati & mulieres nudent capita (nec etiam ecclesia dei) ex iudæis & gentibus constituta. Post rationes ponit auctoritatem vt contentiosos vincat, quia neque iudaismus hoc habuit (nec ecclesia dei) ostendens quia neque moyses neque saluator sic tradidit. Deinde iam amplius disputare non vult de virorum tonsione, vel mulierum velatione, sed præceptum inde tribuit dicens [Hoc autem præcipio scz] vt differendis solertia non requiratur, sed præcipientis auctoritas attendatur, quasi dicat. Forsitan aliquis vult adhuc contendere non sic faciendum esse (sed ego præcipio hoc) ita fieri & auctoritate mea constituo, ego dico (non laudans) sed potius improbans [quia conuenitis] in ecclesia ad accipiendum corpus & sanguinem domini (non in melius) vt deceret (sed in deterius) id est, quia cōuētus vester ad dñicā cenā non fit in meliorationem vestri, sed in deteriorationem qm̄ multipliciter peccatis ibi.

Primum quidem conuenientibus vobis, audio scissuras esse & ex parte credo. Nam oportet & hereses esse, vt & qui probati sunt manifesti fiant in vobis.

(Primum quidem) id est, maximum omnium malorum est apud vos quod in conuentu vestro fiunt scissmata. Nam in melius ideo non conuenitis, sed in deterius, quia [conuenientibus] in ecclesia (vobis) vbi vinculum charitatis esse deberet, vnaque voluntas & summa concordia, ad quod vnus locus vos inuitat & ammonet (audio scissuras) id est, discordias (esse & ex parte) id est, in quibusdam vestrum (credo) illas esse. Scissuræ in eis erant, quia illi qui superiora dona spiritus habebant, contemnebant cæteros qui tanta dona non perceperant, scindebātse ab illis. Ipsi quoque minores per quādam desperationem remoueabant se ab illis, dum tantam spiritualium charismatum excellentiam, quam assequi non poterant mirarentur in eis. Ego scissuras diuisionum inter vos esse credo. Nec mirum, quia (oportet) id est, vtile est fidelibus & (hereses esse) contra eos ad exortationem eorum (vt per has boni etiam (qui iam) deo (probati) & noti sunt (manifesti fiant) hominibus (in vobis) id est, inter vos. Ex istis erant nonnulli heretici, vt illi qui resurrectionem negabant. Sed per eos manifestati sunt cæteris illi qui fidem apostolicam firmiter tenebant dicentes ego sum christi, cum alii dicerent ego sum pauli, ego autem apollo, & semper pro sunt hereses fidelibus. Ex his enim hominibus he-

retici fiūt, qui etiam si essent, in ecclesia nihilominus errarēt. Cum autem foris sunt plurimum præsunt non verum docendo quod nesciunt, sed ad verum querendum carnales, & ad verum aperiendū spirituales catholicos excitando. Sunt enim innumerabiles in sancta ecclesia deo probati viri, sed manifesti non fiunt inter nos quandiu imperitiæ nostræ tenebris delectari dormire maluimus, quā lucem veritatis intueri. Quapropter multi vt veritatem dei videant & gaudeant, per hereticos de se no excitantur. Vtatur ergo hereticis, non vt eorū approbemus errores, sed vt catholicam disciplinam aduersus eorum insidias asserentes vigilantiores & cautiore simus, etiam si eos ad salutem reuocare non possumus (Oportet igitur & hereses esse vt qui probati sunt manifesti fiant in nobis) Hi enim probati sunt deo, qui bene possunt docere. Sed manifesti hominibus esse non possunt, nisi cum docent. Docere autem nolunt, nisi eos qui doceri querunt, sed multi ad querendum pigri sunt, nisi per molestias & insultationes hereticorū quasi de somno excitentur, & in imperitia sua erubescant sibi, ac de illa periclitari se sentiant, ideo prouidentia diuinā multos diuersi erroris hereticos esse permittit, vt cum insultant nobis & interrogant nos ea quæ nescimus vel sic discutiamus pigritiem & diuinas scripturās nosse cupiamus. Hereticus autem est, qui alicuius temporalis commodi, & maxime gloriæ principatusque sui gratia, falsas opiniones ac nouas vel gignit vel sequitur.

Conuenientibus vobis † in vnum, iam non est dominicam cenam manducare.

vnusquisque enim, suam cenam præsumit ad manducandum. Et alius quidem esurit, alius autem ebrius est. Nunquid domos non habetis ad manducandum & bibendum, aut ecclesiam dei contemnitis, & confunditis eos qui non habent? Laudo vos, in hoc non laudo.

Quādoquidem scissure sunt inter vos, ergo (vobis conuenientibus in vnum, iam non est manducare dominicam cenam) id est, illud manducare quod ibi facitis, quia discordanter hoc facitis (iam non est manducare dominicam cenam) Quia vnusquisque vestrum (præsumit) in ecclesia manducare ierosum (cenam suam) id est, oblationem suam, cum dominica cena cōmunis esse debeat omnibus christianis, sicut christus cum suis discipulis communiter cenauit. Tangit eorum consuetudinem, quia frequenter in anno certis diebus solebant omnes ad ecclesiam conuenire vt corpus & sanguinem domini perciperent, & in ecclesia conuiuium agerēt ex oblationibus suis, ad exemplum cenæ quam dominus cum discipulis suis fecit. Sed hanc consuetudinem plurimi eorum peruerterant, & secundū quod alius alio prior veniebat afferens cibos suos manducabat & inebriabatur non expectans pauperem fratrem, & postea corpus domini sumebat, vel cibis suis se miscebat, non iudicans illud ab aliis cibis differre. Nā munera sua offerentes aduenientibus presbiteris quia adhuc rectores ecclesiis nō omnibus locis fuerant constituti, totum sibi quod obtulerāt

1q. iiii. c.
saluator
in prin.
xxiiii. q.
iii. c. fi.

i. co. i. b.

Hereticus
quis dicitur
esse,
xliiii. di.
c. qn̄ ii.

tulerant vendicabant scismatis causa. Nam pseudo apostoli dissensiones inter eos seminauerant, ita ut oblationes suas zelarentur, cum una atque eadem prece omnium oblationes benedicerentur ut hi qui ut assolet fieri nihil obtulerant Vel unde offerrent non sumeres potest, & tamen iccirco illud agebant ut supuenientes non habebant, pudore correcti confuderentur ubi non inuenirent quid ederent. Ideoque apostolus illos increpat. Si sic inquit convenitis ut unusquisque cibum suum sumat, domi hæc agenda sunt, non in ecclesia, ubi unitatis & misterii causa convenitur, non dissensionis & ventris. Munus enim oblatum totius populi fit, quia in uno pane omnes significantur. Per id enim quod omnes unum sunt, de uno pane omnes sumere oportet. Itaque dicitur, [Convenientibus vobis in unum iam non est dominica cena manducare], id est, iam non potestis sacramenta redemptionis accipere nec iam ad similitudinem cene domini facitis ibi convivium. Quare? [Quia unusquisque vestrum cenam suam], id est, quod secum attulit [presumit], id est, ante dominicam cenam, & ante quam ceteri conveniant sumit, (ad manducandum) non ad erogandum pauperibus. (Et alius quidem) qui non attulit quid ederet, vel sero venit (esurit) (alius autem) qui cibos suos edere preoccupavit (ebrius est.) Et ita iam non estis idonei dominicam cenam manducate, id est, sacramentum eucharistiæ percipite, quæ a ieiuniis & concordantibus est percipienda, quavis apostoli primo non ieiunium eam perceperint. Placuit enim spiritui sancto, ut in honorem tanti sacramenti in os christianorum prius dominicum corpus intraret quam ceteri cibi. Nam ideo per universum orbem mos iste servatur. Neque quia post cibos illud dedit dominus propterea præsens vel cenati fratres ad illud percipiendum convenire debent, aut sicut faciebant quos nunc apostolus arguit & ei dat mensuris suis hoc miscere. Nam saluator quo vehementer commendaret misterium illius altitudinem, ultimum hoc voluit significare cordibus & memoriam discipulorum, a quibus ad passionem mox digressus erat, & idcirco non precepit quo deinceps ordine sumere, ut apostolis per quos ecclesiam dispositurus erat servaret hunc locum. Vos inquit ita comeditis quisque suas oblationes, nec facitis eas ut deberetis omnibus communes. Sed cur ad talē comestionem venitis in ecclesiam? (Nunquid non habetis domos ad manducandum & bibendum,) ut ibi convivium huiusmodi celebretis? (Aut ecclesiam dei), id est, domum orationis quæ consecrata est ad exorandum in ea deum, & ad percipiendam illius sacramenta (contenitis.) Utique continetis eam, dum irreverenter in ea carnales cibos sumitis. [Et etiam confunditis] cum vos in conspectu eorum deliciis affluatis qui non habent quid edant, quia vos antequam ipsi veniant manducatis, & nihil illis reliquitis, atque ita cum ipsi veniunt, quid manducet non inveniunt & erubescunt. Sic etiam confunditis & eos qui praesentes sunt & nihil accipiunt siue iuxta superfluas opes vestras suam tenuitatem comedunt, & illos qui post venientes nihil inveniunt, (& quid dicam vobis) qui talia facitis. Non inuenio quid dignum pro commissione talium operum vobis dicam. (Laudo ego vos in hoc) quod ista tam male agitis (Non laudo), sed multum reprehendo. Vel laudo vos in nonnullis aliis, sed in hoc nihil laudabile inuenio. Ego enim accepi a domino, quod & tradidi vobis. Quoniam dominus iesus in qua

nocte tradebatur, accepit panem & gratias agens fregit & dixit accipite & manducate, hoc est corpus meum quod pro vobis tradetur. Hoc facite in meam commemorationem. Similiter & calicem, postquam cenavit dicens. Hic calix novum testamentum est in meo sanguine. Hoc facite quotienscunque bibetis in meam commemorationem.

Iure vos non laudo, sed vituperor in hoc quod ita perverſe & irreverenter ad dominicam cenam convenitis, quia traditionem meam super hac re non bene servastis. Quam tamen diligenter servare debuissetis, quia [lego] non a me ipso inveni eam, nec a petro vel andrea didici, sed (accepi a domino) quod & vobis de tanta re (tradidi) & ideo reverenter, atque inviolabiliter debetis retinere quod mihi dominus tradidit, & ego vobis. [Hoc vobis tradidi quod dominus iesus], & cetera. Ostendit apostolus misterium eucharistiæ infra cenam celebratum, non cenam esse. Medicina enim spiritualis est, quæ cum reverentia degustata purificat sibi devotum, & memoria redemptionis nostræ est, ut redemptoris memores, maiora ab eo consequi mereamur. In nocte autem traditus est ad passionem, sed venit inde ad resurrectionis lucem. Dominus iesus, id est, saluator credentium (in nocte qua tradebatur), id est, iam imminente suæ passionis articulo, (accepit panem & gratias agens fregit. Accipit panem) ut significaret se accepisse corpus, quo nos pasceret. Et gratias egit patri de reparatione hominum futura per passionem eius, ac per sacramentum corporis & sanguinis eius. [Et fregit panem], ut ostenderet corporis sui fractionem, id est, passionem non absque sua sponte ac procuracione venturam, sed se facturum illam sicut ait, quia ego pono animam meam ut iterum sumam eam, & nemo tollet eam a me, sed ego pono eam a me ipso. (Fregit panem) ut omnibus suis ex eo daret, & unum omnes illos faceret, (& dixit eis. Accipite) hanc spirituales escam (& manducate hoc sacramentum), id est, & mente accipite & ore comedite scilicet ut carnem meam non edatis tantum in sacramento, sicut & multi mali alii faciunt, sed usque ad participationem spiritus manducetis, ut in meo corpore tanquam membra maneatis, & meo spiritu vegetemini. (Quia qui manducat carnem meam, & bibit sanguinem meum, in me manet & ego in illo.) Signum enim quia manducavit & bibit hoc est si manet & ut illa dicam, si inhabitat & inhabitatur, si heret, ut non deferatur. Sic do vobis ad edendum carnem meam, scilicet ut hanc edentes non relinquatis unitatem meam. Manducate quod tribuo, quia (hoc est corpus meum). Sensibus quidem exterioribus videtur esse panis, sed sensibus cognoscite mentis quia hoc est corpus meum, non aliud, sed illud idem substantialiter quod pro vobis redimendis tradetur ad mortem & crucifigetur. (Hoc) quod dixi (facite) id est corpus meum accipite & manducate per successionem temporis usque in finem sæculi (in mea commemoratione), id est, in memoriam passionis meæ.

Mat. 26.
ca. mar.
14. ca.
Luc. 22.
b. 15. d. c.
fi. de cō.
di. 2. ca.
scriptura
& ca. ite
ratur.

Io. 10. 4

Io. 6. 5

o i ut pertractetis.

Enchari
stia seu
corp⁹ do
minicu
a ieiuniis
est sume
dum.

Epī. Pauli.

vt pertractetis & consideretis quā dignā & scām,
& humane salutis efficacem medicinam accipitis,
quatinus ex consideratione tante sanctitatis cum
maiori veneratione sacrā eucharistiā percipiatis, &
imitari passionē meam desideretis, vt si op^o fue-
rit p salute fratrum mori parati sitis. Accipientes en-
corp^o meū memores mei esse debetis, vt diligen-
ter recogitetis quis ego sim, & quæ inter homines
conuersans opar^o sim, vel quæ ptulerim, vt sicut p-
cessi sequamini. Vel vos sacerdotes (hoc facite), id
est ex pane corpus meū p mystica verba cōsecrate,
(in memoriā) passionis meæ, vt recogitetis eā dū
sacrificiū istud obtuleritis (Similiter) vt acceperat
panē & fecerat ex eo vinum & verū corp^o suū, (ac-
cepit & calicē) & fecit ex vino sanguinem suū (post
quā cenauit, id est, iā & finito veteri pascha qd cū
discipulis tūc manducauerat. Transiit enim a ve-
teri ad nouum pascha quod tradebat cēlebrandū
ecclesie, ut pro carne & sanguine legalis agni, sa-
cramentum sui corporis & sanguinis substitueret
Ob hoc etiā post finē cæne vt illud quod cū vlti-
mū ageret, artius eorum mētibus imprimeret. Quo-
niā illud quod eorū salutē magis erat vtile debuit
eis ad vltimū referuare, & maxime cordibus eorū
cōmēdare. (Accepit calicē & dixit, Hic calix) id est
hic pot^o est (nouū testamētū), i. noua promissio coe-
lestis hereditatis (in sanguine meo) quo plenus est
idem calix. Hoc est potus huius calicis est sanguis
meus, qui non vetera sed noua, id est, non terrena,
sed cōlestia bona promittit. Nam calix moysi ve-
tus testamentum fuit, quia terrenam hereditatem
promisit in sanguine vitulorum & hyrcorum, de
quo idem moyses ait. (Hic sanguis testamenti),
quod mandauit ad vos deus. Per testamentum en-
nim datur hereditas, & in sanguine christi accepi-
mus nouum testamentum, id est, nouam legem
quæ obedientibus sibi dat hereditatem regni cōe-
lorum. Testamētū nouum in christi sanguine cō-
sequuti sumus per quod ad nouā hereditatē pue-
niamus, quia beneficii diuini sanguis testis est.
Vnde & ad tuitionē corporis & aīe nostræ sacramē-
ta ei^o percipim^o, quia caro ei^o p salute nostri corporis
est oblata, sanguis vero p aīa nostra effusus est, vt
vtraq^{ue} nostri substantia hereditatem vitæ pennis ac-
cipe posset. Nec mirū, qd de pane & vino carnē, &
sanguinē suū fecit. Nā & in quolibet homine car-
nem & sanguinē de pane & vino facit, quia panis
comestus mutatur in carnem, & vinum potatum
vertitur in sanguinem per creatoris operationē.
Calix xpī quē in misterio bibim^o ppter ea etiā di-
citur testamētū in sanguine eius quem semel in cru-
ce fudit p nobis, quia munit & defendit nos ad-
uersus calumnias hostis antiqui, ne cōlestē nobis
hereditatem possit auferre, sicut literę illæ quę vo-
cantur testamentū, heredē muniunt aduersus cal-
umniatorem, ne tollat ei hereditatē (Hoc) inquit
(facite), id est, calicem hunc bibite (in meā cōme-
moratione quotiēscūq^{ue} bibetis) illū, vt scilicet nū-
quam sine memoriā passionis meæ bibatis eū, sed
in mēte habeatis quia ego mortē ptuli p vobis.
Aut certe vos qui sacerdotes estis (hoc facite) quod
ego nūc feci, i. calicē vini cōsecrate vt fiat sanguis
meus, hoc facite in meā cōmémorationē vt in hoc
facto sitis memores mei, & eorum quę pro vobis
passus sum, Hoc ita dixit domin^o, velut si quis mo-

riens relinquat ei quem diligit aliquod pignus,
quod dum ille post mortem eius aspicit lachrimas
continere non potest, si eum perfecte dilexit.

Quotiēscūque enim manducabitis pa-
nem hunc, & calicem bibetis, mortem do-
mini annuntiabitis donec veniat.

Exponit inquam cōmémorationem christi debeat
mus celebrare vel accipe sacramētū corporis & san-
guinis eius, scilicet in cōmémorationē mortis ei^o.
Ideo inquit dixit dñs i suā cōmémorationem hoc
debere fieri, quia (quotiēscūq^{ue} māducabitis hunc)
vitę (panē) & hūc eterne salutis (calicem bibetis),
(mortē dñi) p nobis factā (annūtiabitis), i. repre-
sentabitis donec ipse veniat ad iudiciū, quia hoc
sacramētū nō mutabit sicut sacramēta iudeorū. Si
gnificat finē seculi quādo erit sanctorū requies nō
adhuc i sacramento spei quo i hoc tēpore cōsociat
ecclesia quādiu bibit qd de xpī latere manauit, sz
iā i ipsa pfectiōe salutis eterne cū tradet regnum
deo & patri, vt i illa pspicua contemplatione incō-
mutabilis veritatis nullis misteriiis corporalibus,
egeamus.

Itaque quicūque manducauerit panē vel
biberit calicem dominī indigne, reus erit
corporis & sanguinis dominī. Probet au-
tem seipsum homo, & sic de pane illo edat
& de calice bibat. Qui enim manducat &
bibit indigne, iudicium sibi manducat et
bibit, non diiudicans corpus dominī.

Quandoquidē auctoritate dominī iesu pbauim^o
panē illū esse corp^o ei^o & vinū sanguinē eius. Atq^{ue}
cēlebrandū vel accipiendū esse misterium illud
in cōmémorationem mortis ipsius, itaque (quicū-
que) hō siue diues, siue mediocris, siue paup, siue
clericus, siue laic^o (māducauerit panē dñi) vel bibe-
rit calicē ei^o indigne, re^o erit corporis & sāguinis do-
mini. Indigne māducatur & bibit, qui hoc misteriiū
aliter celebrat vel accipit, quam a christo, traditū.
Ideo fit reus corporis & sanguinis dominī id est
dabit pœnas mortis dominī. Occisus est enim pro
his qui beneficium ei^o i irritum ducunt. Indigne
manducat & bibit, qui sine debita reuerentia sacrā
eucharistiā percipit. Indigne manducat & bibit, qui
nō prius per penitentiam purgatus, ad hoc sacra-
mentum accedit. Hoc est enim indigne accipere, si
eo tempore accipiat quo debet penitentiam agere
[Fit igitur reus corporis & sanguinis dominī],
id est, non purgationem sed maculam culpe pro
qua pereat, trahit ex eo quod male accipit bonum
sacramentum corporis & sanguinis dominī. Nec
sibi si indignus accesserit applaudat, quia cōtinuo
damnatus nō fuerit, quoniā multotiē peccatoris
suppliciū differtur, sed occultum iudicium per or-
dinatur. Nemo præsumat accedere indignus, sed
[hō] id est, rationabiliter agēs. (probet), id est, dis-
cutiat & examinet prius seipsum, qui etiam ex eo
quod homo est sine peccato non est. (Probet an-
tea seipsum), id est, vitam suam inspiciat & con-
sideret, an digne possit accedere vel non. Raro
enim potest, inueniri quisquam, ita magnus,
& iustus

Testamē-
tū vetus
fuit calix
Moysi.

glo. d. 2.
c. scriptu-
ra & ca.
iteratur.

I. q. i. ca.
per eia
de cō. d.
2. c. & iā
cto & c.
sicut in-
das.

& iustus, vt in eo per discussionem non inueniatur aliquid quod debeat eum a corpore & sanguine domini retardare, nisi confessus fuerit illud, & per penitentiam deleuerit. (probet se, & sic) id est, postquam se probauerit (edat de pane illo & bibat de calice), quia tunc ei proderit. Ideo prius se discutiat & purget, quia (qui manducat & bibit indigne), id est, sine sui examinatione, (iudicium sibi manducat & bibit). Indigne manducat & bibit, qui vel aliquod graue peccatum, vel multa leuia commisit & non confiteretur ea priusquam ad communionem accedat. Duobus etiam modis manducare & bibere debemus hoc sacramentum, id est, ore cordis, & ore corporis. Nam qui solo ore corporis manducat, indigne manducat. Qui autem & ore corporis & ore cordis accipit, ille digne comedit. (Qui indigne man-

Sacramentum altaris duo modis manducatur, sicut & cum dominus ait. Qui vero mala egesserunt, in resurrectionem iudicii, (iudicium sibi manducat) non alii, quia communio malorum non maculat aliquem participatione sacramentorum, sed confessione factorum. Nam si in factis malis non eis quisque consentiat, portat malus causam suam & personam suam, & ideo boni debent tolerare malos. (iudicium sibi manducat), non quia mala res sit quam accipit, sed quia ille malus male accipiendo ad iudicium accipit bonum quod accipit. Sicut enim iudas cui bucellam tradidit dominus, non malum accipiendo, sed male accipiendo, locum in se diabolo prebuit, sic indigne quisque famens dominicum sacramentum non efficit ut quia ipse malus est malum sit, aut quia ad salutem non accipit nihil acciperit. Corpus enim domini & sanguis domini nihilominus est, sed ille accipit hoc non ad vitam sed ad iudicium, (quia non diiudicat corpus domini), id est, non discernit quam sit dignus omnibus creaturis, hoc corpus quod videtur esse panis. Si enim cogitaret hoc corpus esse verbo dei personaliter unitum, & vitam salutem (eorum esse qui hoc digne accipiunt non presumet indignus accipere, sed dignum se preberet. Deuoto enim animo & cum timore accedendum est ad illud, ut sciat se in eis ei reuerentiam debere ad corpus sumendum accedit, & diiudicat apud se cuius dignitatis sit illud corpus. Inde enim apostolus nunc indigne dicit acceptum a corinthiis, quia hoc non discerniebant a ceteris cibis veneratione singulariter debita. Continuo quippe cum dixisset iudicium sibi manducat & bibit, addidit non diiudicans corpus domini. Non enim diiudicabant illud sed velut quolibet alium cibum indifere, negligenterque sumebant.

Idcirco inter vos multi infirmi & imbecilles, & dormiunt multi.

Quia indigne manducatis hoc corpus & sanguinem bibitis. Ideo sunt inter vos multi infirmi qui graui morbo languent, (& imbecilles) qui diuturna inualitudine torpent, (& dormiunt etiam multi), id est, somno mortis sunt occupati. Ut verum probaret quia examen futurum est accipientium corpus domini, iam hic imaginem iudicii ostendit in nonnullis qui inconsiderate corpus illud acceperant, dum egrotationibus & longis inualitudinibus tenerentur, & multi morerentur, ut in his ceteri

discerant se non impune corpus domini negligenter accipere, & paucorum exemplo ceteri terribi emendarentur, scientes quia grauiore poena in futuro seculo propter hanc culpam ipsi forent passuri si non corrigerentur. Nam & adhuc propter huiusmodi causam multi homines post pascha variis infirmitatibus corripiuntur, quia corpus redemptoris indigne perceperunt.

Quod si nosmetipsos diiudicarem, non utique iudicaremur. Dum iudicamur autem a domino corripiamur, ut non cum hoc mundo damnemur.

De pe. d. 1. q. tres;

Hec mala diuino iudicio patimur, ob contemptum dominici corporis. Sed si diiudicemus nosmetipsos, id est, si in diuersas partes actionum & cogitationum nostrarum oculos mentis circumducemus, & de singulis que nos male fecimus aut cogitauimus (nos ipsos) districte poenitendo iudicarem, (non utique a domino iudicaremur) Ascendat itaque homo aduersum se tribunal metis sue, constituat se ante faciem suam. Atque ita constituto in corde iudicio, adsit accusatrix cogitatio testis conscientia carnifex timor. Inde quidam sanguis animi confitentis, profluat per lachrimas. Postremo ab ipsa mente sententia talis proferatur, ut se indignum homo iudicet participatione corporis & sanguinis domini, si tales culpas in se reppererit. Versetur ante oculos eius imago futuri iudicii, & quicquid in se viderit quod a iudice venturo reprehendi possit & puniri, ipse nunc in seipso reprehendat & puniat. Peccata enim siue, parua siue magna impunita esse non possunt, quia aut homine puniente, aut deo iudicante plectuntur. Cessat autem vindicta diuina, si conuersio praecurrat humana. (Quia si nosmetipsos diiudicarem, non utique a domino iudicaremur), id est, puniremur, vel in futuro seculo, vel in isto. Sed (dum) in presenti vita iudicamur a domino, id est, plectimur infirmitate vel aduersitate vel corporis morte pro peccatis nostris corripiamur ab eo clementer & emendamur (ut in futura vita (non damnemur) eternaliter (cum hoc mundo), id est cum infidelibus & amatoribus huius mundi. Idcirco enim nobis modo non parcat, ut in perpetuum parcat. Illis autem nunc parcat, quos in eternum punire disposuit.

c. p. t. v. nia & c. p. t. u. de re. iur. id. 6.

Itaque fratres mei cum conuenitis ad manducandum, inuicem expectate. Si quis esurit, domi manducet, ut non in iudicium conueniatis. Cetera autem, cum venero disponam.

Dist. 2. c. liquido;

Quandoquidem quisquis indigne corpus domini percipit, iudicium sibi percipit, & multi etiam in presenti seculo propter hanc offensionem variis languoribus aut mortibus plectuntur (itaque o fratres) caute, iam indigne illud sumere, caute cum scismate ad illud conuenire, sed cum conuenitis ad manducandum illud per fraternam dilectionem expectate inuicem alii alios, ut multorum oblatio simul celebretur, & omnibus ministretur. (Sed si quis esurit) & propter acriorem famem non potest expectare donec omnes conueniant, domi manducet.

oii cet

Io. 6 f. Decose. dist. 11. c. liquido.

Epi. Pauli.

cet suum) corporalem cibum, & post veniens ad ecclesiam non accipiat eucharistiam. Ita vos inuicē propter has causas expectate [vt non in iudicium conueniatis] id est, vt non reprehensibiliter & cū offensione sacrum misterium agatis, ne iudicium damnationis inde conquiratis. Hec interim obseruate. Sed (cetera) quæ sunt agenda (disponam vobis cum venero,] Prius ostendit quomodo vir & quomodo femina caput agere debeat, deinde qualiter ab vtroque sexu in ecclesiam conuenire oporteat, in quibus rebus si error fuerit non leue peccatum est. Cetera vero quæ ad ædificationem ecclesiæ pertinent, præsentia sua ordinaturum se promissit, quia multum erat vt in epistola sua totū illis agendi ordinem insinuaret, quem vniuersa p[ar]te b[e]n[e] seruauit ecclesia.

Caput. xii.

DE spiritualibus autem nolo vos ignorare fratres, scitis quoniam cum gentes essetis ad simulachra muta prout ducebamini euntes. Ideo notū vobis facio, quod spiritu dei loquens dicit anathema iesu, & nemo potest dicere dominus iesus, nisi i[n] spiritu sancto.

War. 9. f

Crescente fide, gratia linguarum minuebatur, quā propter infideles acceperant. Hinc ergo plurimi contristari ceperunt adhuc habentibus gratiam hanc inuidere putantes hoc maius aliis omnibus charismatibus. Vnde nunc apostolus eos corrigit, quia quasi per quandē vanitatem plus appetebāt linguarum scientiam, & ostendit quæ maxime forent appetenda. Cetera inquit permitto vos ignorare donec veniam. Sed [de spiritualib⁹], id est, de donis sancti spiritus propter quæ maiores superbiunt & minores inuident vel desperāt. (nolo vos ignorare) quid veritas habeat, vt nō sit scisma inter vos, sed pax & concordia. Quod ostendo per simile. (Nam scitis, quia cum essetis gentes) id est, gentiles diuersis erroribus dediti, eratis (eūtes ad simulachra muta), prout ab vno spiritu maligno ducebamini, & si tunc vnus diabolicus spirit⁹ vos ducebat, alios ad alia simulachra alios ad alia, cur non modo vos vnus diuinus ducat, alios ad alia bona opera, & alios ad alia, vel aliis alia dona tribuat, & aliis alia. Vnus enim spiritus bon⁹ est nūc in omnibus vobis licet diuersis diuersa dona præstiterit, sicut tunc vnus spiritus malus erat in omnibus vobis, licet ad diuersos errores simulachrorum vos duceret. Que simulachra erant muta, licet vos ab illis responsa peteretis. Dicturus apostolus quod omnia bona sint a spiritu sancto, similitudinem premitte a contrario, scilicet quod omnia mala sint a spiritu malo. Ostendit enim a simili vt dictum est quod omnes eundem spiritum dei habeāt reprehendens illos qui ex eo quod maiora charismata perceperant, abrumpebant se ab inferiorib⁹

minora charismata habentibus, quia cum essent, in infidelitate idololatriæ vno spiritu maligno participabant omnes communiter & maiores & minores. Tunc ipsi erant multe gentes, sed modo sūt vna gens, Quia vna fides, quia vna spes, quia vna charitas, quia vna expectatio, quia vna patria cœlestis. (Scitis inquit) vt experti (quia cum essetis) diuersę (gentes) id est, gentiliter in variis errorib⁹ viuētes, [eratis euntes] quasi assidui (ad simulachra muta) & ratione carentia, prout a deceptorio spiritu ad hæc ducebamini. (Ideo) quia scitis quod malus spiritus vos retractos a bono duxit ad tam irrationabile malum, id est, ad idolatriam, per hoc facile [vobis notum facio], quod per spiritum dei abstinetur a malo, & fit bonū, & hoc est, [Nemo in spiritu dei loquens] cogitando, loquendo, operando, (dicit) similiter tribus modis (anathema iesu) id est, alienationē a christo, hoc est quodlibet peccatum per quod alienus fiat a saluatore, quia per spiritum sanctum abstinetur a malo, & nemo) quātuscunque sit (potest dicere) corde, lingua & opere quia (iesus est) dominus cui omnia seruire debent (nisi in spiritu sancto) a quo est omne verum. Hoc est per spiritum sanctum fit bonum. (Vel nemo in spiritu dei loquens), id est, nemo cuius mentem & os moueat spiritus dei (dicit anathema iesu), id est dicit alienationem saluatori, vt dicat ei quod ipse sit alienus a substantia patris, sicut dicebat Arius qui in spiritu diaboli loquebatur. (Et nemo potest dicere, id est, hanc veritatis confessionem proferre, vt dicat quia [iesus est dominus, nisi in spiritu sancto] loquēs.] Non enim adulatione, hominum appellatur dñs, sicut idola quæ ab hoibus dii vocantur cum non sit. Non ergo fauor est hominum quod iesus dominus dicitur, sed donū dei qui misterium suum hominibus declarauit. Nec qui hoc dicit præstat beneficium religioni sed accipit, sicut gentiles qui gratia principum vel antistitum idola dicunt deos cum non sint. Sed quomodo (nemo dicit dominus iesus nisi in spiritu sancto), cum ipse iesus asserat, quia non omnis qui dicit mihi domine domine intrabit in regnum cœlorum. Sed hoc ipsum dicere quod apostolus posuit non sermone sed affectu cordis est ponderandum, quia proprie posuit verbū quod est dicit, vt significaret voluntatem atque intellectum dicentis. Dominus vero generaliter, posuit solum oris sermonem. Videtur enim dicere etiam ille qui nec vult nec intelligit quod dicit. Sed ille proprie dicit, qui voluntatem atque mentem suam sono vocis annunciat, & ille dominum iesum dicit, qui eū diligit, si eo modo dicit quo intelligi apostolus voluit. Multi enim voce dicunt, corde autem & factis negant. Item (nemo in spiritu dei loquens dicit anathema iesu), id est, alienationem a saluatore, hoc est aliquod verbum per quod ipse vel alius a saluatore fiat alienus. Nam sicut malus spiritus qui presidet simulachris nihil in aliquo loquitur vnde quis a simulachris separetur, ita spiritus dei qui presidet ecclesie nihil in quoquam loquitur vnde quis a christo vel a membris christi separetur. Sunt enim nonnulli qui se in spiritu dei existimant loqui, id est, recta se putant dicere, dñi loquūtur ea q̄ vel ipsos vel ceteros qui audiunt sepāt a xpo, sicut minores chorintiorū, qui stulta humilitate

Arrius
spū dia
boli loq
batur.

Mat. 7.

1. corin.
15. d

humilitate se scindebāt ab vnione maiorū, & a societate mēbrorum christi se faciebāt alienos, quia non erāt maioribus similes in charismatibus. Sed & detractores & quicūq; discordias inter fratres semināt sub specie rectę locutionis, aut qui corrūpunt fidem audientium, seu bonos mores suis alloquiis, aliquo sanctitatis fūco coloratis, quasi in spiritu dei loquentes videntur dum dicunt anathema iesu, quia sub imagine veritatis & rectitudinis loquūtur ea per quę suos auditores a saluatore faciunt alienos. Sed huiusmodi verba nunquā, spiritus sanctus docuit. (Et nemo potest dicere dominus est iesus,) id est, nemo deuote potest gloriā domini iesu christi prędicare vt annunciet vel cōfiteatur quia ipse est domin⁹ cui debet vnīuersitas seruire (nisi in spū sancto), id est, nisi mētē ei⁹ illuminauerit spiritus sanctus, & amore veritatis accenderit. Nā sicut ille spirit⁹ nihil docet loqui vnde quis a christo separetur, ita iste omne verbū loqui docet p qđ ad christū trahunt homines, & ideo quisquis gloriā dei pđicat vt auditores ad eū trahat, nō sibi hoc tribuat, quia nō habet hoc a se ipso, sed a spiritu sancto qui vbi vult spirat. Maiores enim chorintiorum arroganter de bonis spiritalib⁹ gloriabātur quasi a se ipsis hęc haberēt, & ceteros despiciebant qui hęc habere non poterant sed spiritus sanctus illis quos spernebant posset ipsa dona dedisse & eis non dedisse, ideo que non recte de beneficiis dei super alios extollebantur, cum vtique humiliores inde fieri deberēt & gratias deo reddere.

Io. 3. d

1. q. 1. ca.
multi autem

Diuisiones vero gratiarum sunt idem autem spiritus, & diuisiones ministracionū sunt, idem autem dominus. Et diuisiones operationum sunt, idem vero deus qui operatur omnia in omnibus.

Cōmune est omnibus electis vt sint participes spiritus sancti, sed gratię quas ab eo suscipiunt sunt varię. (Quia sunt diuisiones gratiarum), id est, donorum quę spiritus sanctis gratis dat, sed vnus atq; (idē est spūs) qui easdē gratias diuidit hoīb⁹ diuisiones gratiarum sunt officiis ecclesie, nō humanis meritis deputate. Sicut enim qui dicit dominus iesus in spiritu sancto dicit quilibet sit, ita & in loco ordinis officiis ecclesiasticis posit⁹ gratiam habet quisq; sit, non vtique propriam, sed ordinis per efficientiam spiritus, (& diuisiones sunt ministracionum) per quas variis modis fideles ministrant deo, dum pro eius amore famulis eius subseruiunt, & necessaria tribuunt, sed (idem) est & nō varius (dominus) iesus cui variis modis ministratur, & qui varia tribuit ministeria. (Et diuisiones operationum sunt) quas agunt electi, (sed idē est deus) pater qui operatur omnia (bona in omnib⁹) fidelibus. Non in vno omnia operatur ne vnus superbiat, sed in omnibus vt quod nō habet quis in se habeat in alio vt sic maneat charitas. Quoniam arriani qui gradus in trinitate facere volunt, calūniantur quod pater primū nominetur, secūdo filius, tertio spiritus sanct⁹ iccirco apostolus mutauit hunc ordinem, vt primum spiritum, deinde deum, id est, filium, tertio deum, id est, patrē po-

Gratia-
rū & ope-
rationū
diuio-
nes q̄ di-
cāt & qui
b⁹ sit de-
putate.Artiano-
rum calū-
nia.

neret. Et dum dicit idem spiritus, idem dominus, idem deus, eandem prorsus substantiam trium personarum ostendit. Vel contra macedonium & ceteros, qui spū sanctū negauerūt esse deū, hereticos potest de solo spiritu itelligi totū, vt & dominus & deus ab apostolo nominetur. Qui non diuiditur cum dona sua diuidit, & quod ipse operatur tota trinitas operatur. Deus enim natura incorporea quia immutabiliter vna eterna stabilitate in se ipso manens totus adesse reb⁹ omnib⁹ potest, in singulis totus, quāuis in quib⁹ habitat habeant eum pro suę capacitatis immensitate & diuersitate, alii amplius, alii minus quos ipse sibi dilectissimum templum gratia suę bonitatis edificat, & gratiarum quidem diuisiones sunt tanquam pex partes, membra vnus hominis, vbi & simul omnes vnū templum & singula templa sumus, quia non est deus in omnib⁹ quam in singulis maior, & fit plerumque vt plures eum minus capiant, & vnus amplius. Sic enim & apud chorintios erat, quia pauci spirituales magis eum capiebant, & multitudo carnalium minus. Sic diuersa dona varie sunt mēbris christi distributa, vt omnia mēbra sibi quadā necessitate cohereāt, & se inuicē diligāt, ac sibi inuicem seruiant. Nam oculus solus videt in corpore. Sed nunquid sibi soli videt? Et manui videt & pedis videt, & ceteris membris videt. Rursum sola manus operatur in corpore. Sed nunquid sibi soli operatur? Sicipes ambulando omnibus membris militat. Membra cetera tacent, & lingua pro omnibus loquitur. Atque ita diuersis officiis concorditer distributa sunt mēbra. Sic & de membris christi spiritus sanctus agit, vt omnia necessaria compaginētur, & sibi cohereant. Si enim amas vnitatem, etiā tibi habet, quisquis in illa aliquid habet. Tolle inuidiam, & tuum est quod habet. Lior separat, sanitas iungit. Ideo tenenda est vnitas, quia quantum quisque diligit membra christi tantum habet spiritum sanctum, & tantum habet in eis quod in seipso habere non valet.

Macedo-
niorū he-
resis,

Vnicuique autem datur manifestatio spiritus, ad vtilitatem. Alii quidem per spiritum datur sermo sapientię, alii autem sermo scientię, secundum eundem spiritum. Alteri fides, in eodem spiritum. Alii gratia sanitatum, in vno spiritu. Alii operatio virtutum, alii prophetia, alii discretio spirituum. Alii genera linguarū, alii interpretatio sermonū. Hęc autem omnia operatur vnus atque idē spiritus, diuidēs singulis prout vult.

In oib⁹ xpi mēbris est spūs sct⁹, (sz vnicuiq;) eorū tam maiori quā minori (dat manifestatio) eiusdē (spiritus), id est donum gratię p quod aliis manifestetur spiritus sanctus qui in eo est, & manifestetur (ad vtilitatem) eius & aliorum quia & sibi & aliis ex accepto dono prodest, dum vitam suam bonę gubernans exemplum bone conuersationis ostendit, vel etiam voce prędicat, & quod

variis

Epi. Pauli.

variis modis vnicuique detur manifestatio spiritus, ostendit per partes, Nam alii quidem non per humanum ingenium, nec per studium literarum, sed per spiritum sanctum datur non solum sapientia, sed etiam (sermo sapientie) ut loqui possit aliis ipsam sapientiam quam intelligit, alii (autem datur) secundum eundem spiritum, non tantum scientia, sed etiam (sermo scientie) per quem alios doceat. Ipse spiritus qui dat alii sermonem sapientie dat huic sermonem scientie, nec tamen est in se diuersus sed idem permanet. Sapientia est in contemplatione eternorum, scientiaque in actione temporalium. Sermo sapientie per spiritum datur, ut quis de eterno & incommutabili bono, ac de perennibus gaudiis loquens, alios ad amorem patrie celestis erigat, sermo autem scientie tribuitur ut loquendo quis alios doceat de his que in tempore facta sunt historialiter & de his que facienda vel que cauenda sunt moraliter, id est, de virtutibus & viciis. Vel aliter. Sunt enim quidam qui per donum gratie & ipsa intelligunt, que exponi a doctoribus non audierunt. Hi videlicet sermonem sapientie percepit & sunt quidam qui audita per semet intelligere nequeunt sed ea que in expositioribus legerint retinent, atque scienter proferunt que lecta didicerint. Et hi sermone scientie pleni sunt. Quauis hoc intelligi etiam aliter possit. Quia sapientia ad vitam scientia vero pertinet ad doctrinam. Qui bene igitur viuit & prudenter predicat, sapientiam & scientiam diuinitus accepit. (Alii) datur (fides), id est, constantia fidei (in eodem spiritu) sancto ut quauis alios predicando nesciat instruere, tamen recte & firmiter credit, nulloque metu vel pudore fidem suam ore confiteri omittat. Alteri datur (gratia sanctorum) ut infirmos sanet (in vno spiritu), id est, in vno spiritu sancto, qui est vnus, id est, incommutabilis, & indiuisus in se ipso. (Alii) per eundem spiritum datur (operatio virtutum) id est, ut operari virtutes miraculorum contra naturam possit, sicut est suscitatio mortuorum aut virtutes in expulsione demonum. (Alii) datur (prophetia) ut spiritu repletus pronuntiet futura (Alii discretio spirituum) ut sciat discernere spiritus malos a bonis dum audit eos loquentes. Discretio enim difficillima est, cum & spiritus malignus quasi tranquillius agit, ac sine vexatione aliqua corporis assumpto humano spiritu dicit quod potest quando etiam vera dicit & vtilia predicat ad hoc ut cum illi in manifestis bonis creditum fuerit seducat ad sua. Iste quippe discerni non potest nisi dono spiritus sancti. Non enim magnum est tunc eum dinoscere cum ad aliqua deuenerit vel perduxerit que sunt contra bonos mores, vel regulam fidei. Tunc enim a multis discernitur. Dono autem spiritus sancti, in ipso primordio quo multis adhuc bonus apparet, continuo diiudicatur an malus sit. Sed & spiritus hominum, id est, voluntates hoc dono discernuntur bonae a malis. (Alii) dantur (genera linguarum) ut multis loquantur linguis, sicut graeca, & latina, & hebraea (Alii) datur (interpretatio sermonum), ut in vna lingua sciat obscuros sermones scripturarum interpretari (& ita datur vnicuique manifestatio spiritus ad vtilitatem), dum vnusquisque proprium donum accipit a deo, per quod proficit aliis qui hoc non ha-

bent. Potest enim in vno eodemque spiritu fieri, ut iste verbo sapientie polleat, nec tamen sermone scientie, id est, doctrina fulciatur, quia sentire atque inuenire sufficit, etiam quod per discendi studium non apprehendit. Ille per sermonem scientie fulgeat nec tamen verbo sapientie conualescat, quia & sufficit explere quantum didicit, & ad sentiendum ex semetipso subtile aliquid non assurgit. Iste per fidem & elementis imperat, nec tamen per sanitatum gratiam infirmitates corporum curat. Ille per orationis opem morbos subtrahit, nec tamen arenti terre verbo pluias reddit. Iste per operationem virtutum ad praesentem vitam etiam mortuos reuocat & tamen prophetie gratiam non habens que sibi ventura sunt ignorat. Ille ventura quaeque velut praesentia attendit, & tamen in nulla signorum operatione se exerit, iste per discretionem spirituum in factis subtiliter mentes conspicit, & tamen diuersi generis linguas nescit. Ille diuersi generis linguas examinat, sed tamen viribus similibus dissimilia corda non perstat. Alii in vna lingua quam nouit sermonum potestatem interpretando prudenter discuit, & tamen reliquis bonis que non habet patienter caret. Sic itaque creator noster ac dispositor cuncta moderatur, ut qui extolli poterat ex dono quod habet humilietur ex virtute quam non habet. Sic cuncta moderatur, ut cum per impensam gratiam vnusquisque subleuet etiam per disparem aleri alterum iubdat, & meliorem quisque dono alio eum qui sibi subiicitur attendat, ac licet se praere ex aliis sentiat eundem tamen quem superat se in aliis postponat. Sic cuncta moderatur ut dum singula quaeque sunt omnium interposita, quadam charitatis necessitudine fiant omnia singulorum quatinus vnusquisque sic quod non accipit in altero possideat, ut ipse alteri possidendum quod accepit humiliter impendat. Et ideo pulcherrima varietate distributa sunt electis spiritualia dona. (Sed haec omnia operatur vnus adque idem spiritus). Superius dictum de patre intelleximus quia idem deus qui operatur omnia in omnibus & nunc legimus spiritum omnia operari, ut inseparabilis intelligatur operatio trinitatis ita ut cum operatio patris dicitur, non eam sine filio & spiritu sancto intelligamus operari, & cum operatio filii non sine patre & spiritu sancto, & cum operatio spiritus sancti non sine patre & filio. Quod ergo dicitur de spiritu quia omnia haec operatur, non ideo dicitur quia non ei cooperatur pater & filius, sed ideo dicitur (quia vnus atque idem spiritus haec operatur), quoniam in his operibus non sunt multi spiritus sed vnus, & in diuersis suis operationibus non est a seipso diuersus. (Haec omnia operatur spiritus), utique sicut deus. Quis enim haec operari potest nisi deus? (Omnia haec operatur diuidens ea singulis) non ipse diuinitus, & haec omnia facit ac diuidit (prout vult), id est, sicut dominus omnium, sicut deus, sicut nulli subiectus. Non enim missus sed voluntarius operatur quia solius dei est facere voluntatem suam. Dona sua distribuit non prout voluit homines, sed prout ipse vult, qui solus nouit quid velle debeat, & quid vnicuique expediat. Vnde nec huic dolendum est, nec illi supbiendum cum enim contristaris quod minorem gratiam acceperis, & emularis alium quasi maiorem partem inuascerit,

Sapientia
in cor
repla
tioe eter
norū sciē
tia vero
in actiōe
tpaliū cō
sistit.

discretio
difficilli
ma.

inuaserit, cum hoc non in nostra, sed in donantis sit positum potestate. Inuidebant enim ut supradictum est minores chorintiorum maioribus quasi maiora sibi charismata vindicantibus, non intelligentes hæc solius dei voluntate dispensari.

Sicut enim corpus vnum est, & multa habet membra, omnia autem membra corporis cum sint multa vnum corpus sunt, ita & christus, et enim in vno spiritu omnes nos in vnum corpus baptizati sumus siue iudei siue gentiles siue serui siue liberi omnes vno spiritu potati sumus.

Ideo spiritus sanctus diuersis diuersa dona tribuit [quia sicut corpus vnum est] hominis (& membra habet multa) quæ sunt variis officiis dedita (sed omnia membra corporis quantum sint multa) vnum tamen (corpus sunt ita & christus) vnum corpus habet ex variis membris. Vnum est enim corpus christi quod est ecclesia constans ex diuersitate membrorum, id est, ex varietate personarum diuersa officia, diuersas quæ gratias habentium. Et idcirco decuit ut vnus christi spiritus per diuersa membra vnus corporis christi varias actiones expleret, quia & vnus spiritus hominis aliter operatur in oculis, aliter in auribus, aliter in naribus, & aliter in manibus. Sic & spiritus christi, varie operatur in membris christi. Nam si charismata non essent diuersa singulis concessa, sed eadem, tunc essent diuersa membra idem donum habentia, neque multa fierent vnum per charitatem, quoniam alter alterius officio non indigeret propter eiusdem doni participationem. Humani corporis utitur cōparatione, ut ostendat officia diuersa esse non naturam membrorum, & neminem debere cuius officij sit dum omnes vno spiritu animentur, & in vno corpore coaptentur. Per hæc etiam docet nullius personam quasi despecti contemnendam, & nullius quasi perfecti præferendam nec gloriam quæ soli deo debetur hominibus esse tribuendam, quando in omnibus vnus, atque idem deus sit gloriosus. Loquens enim de membris christi, id est, fidelibus eius, non ait ita & membra christi, sed totum hoc christum appellauit. Ergo si multi omnes fideles cum capite suo sunt christus, & propterea caput de celo clamauit, faule faule quid me persequeris, christus enim caput & corpus, id est, quæ christus verbum dei vnigenitus æqualis patri. Et inde videmus quanta gratia pertineamus ad deum, ut ipse voluerit esse nobiscum vnus qui est cū patre vnum. Ego inquit & pater vnum sumus. Nobiscum vero vnus est, quia non dicit & seminibus quasi in multis sed quasi in vno & semini tuo qui est christus. Vere nos omnes cum capite nostro simul sumus christus, quia (in vno spiritu) id est, in gratia & operatione sancti spiritus qui vnus atque idem semper est (nos omnes) siue iudei siue gentiles, siue serui siue liberi, id est, qui prius & natione & conditione diuersi & impares eramus [baptizati sumus in vnum corpus] id est, baptismatis ablutione per fidem deducti [sumus in vnum christi corpus] ut amodo simus omnes vnus sicut illi quorum erat cor vnum & anima vna, & omnes potati sumus v-

no spiritu, id est, pro capacitate vniuscuiusque percipimus omnes spiritum sanctum quo debriamur & qui cum sit vnus diuersis modis operaretur in nobis sicut vna hominis anima videt in oculo, audit in aure, loquitur in ore, ambulat in pede, & in cæteris membris cetera facit.

Nam & corpus non est vnum membrum sed multa. Si dixerit pes quoniam non sum manus, non sum de corpore nū ideo nō ē de corpore? Et si dixerit auris quia nō sum ocul⁹, nō sū de corpore. nū ideo nō est, de corpore? Si totū corp⁹ ocul⁹, vbi auditus? Si totum auditus, vbi odoratus? Nunc autem posuit deus membra vnumquodque eorum in corpore sicut voluit. Quod si essent omnia vnum membrum, vbi corpus? Nunc autem multa quidem membra, vnum vero corpus.

Et bene nos omnes vnum dicimur (nam & corp⁹) humanum cui ecclesia similis est (non est vnum membrum sed multa) Sic & nos ex quibus constat ecclesia, non omnes vnum officium vel donum habemus sed multa. Ideoque minori non est dolendum quia minus habet, neque maiori superbiendum ex eo quod maius donum vel officium sortitus est. Vere multa sunt in christi corpore membra. Nam (si pes) id est, aliquis fidelis qui inferius donum habet, & per terrenas actiones incedit (dixerit quoniam non sum manus) quoniam non habeo superiorē & mundam spiritualium operationem (non sum de corpore) christi (nū ideo non est de corpore) id est, nū ideo consequens est ut non sit de corpore christi, quia potest aliud esse quam manus, & tamē in hoc corpore manere? Et eodem modo (si auris) id est, ille qui doctrinam audit a magistris (si dixerit quoniam non sum oculus) id est, quoniam non intueor præclarum lumen sapientiæ, ut mihi & aliis prouidere queam [non sum de corpore] christi (nō ideo) consequens est, (ut nō sit de hoc corpore) quia multasunt in eo membra præter oculos. Hoc dicitur propter minores chorintiorum, qui desperantes dicebant se non pertinere ad corpus christi, quoniam habere non poterant illa magna charismata quæ in spiritualibus viris cernebant. Propter eosdem pusillos dictum est superius, quia nemo in spiritu dei loquens dicit anathema iesu. Dicebant enim anathema iesu, quod interpretatur a saluatore alienatio, dum se alienos a corpore saluatoris dicerent quia non erant ex superioribus membris. Sed necesse est ut sint in corpore diuersa membra. Nam (si totum corpus ocul⁹) esset id est, si tota ecclesia solum officium aspiciendi spiritualia haberet (vbi) esset [auditus] id est, vbi essent discipuli qui vocem prædicationis a doctoribus audirent? Vel (si totum corpus) esset (audit⁹) id est, si tota ecclesia esset populus subiectorum obediens audiens præcepta magistrorum (vbi esset odoratus) id est, illi qui bonum odorem virtutum, & malum odorem viciorum quasi nares subtiliter discernunt & a longe præsentiant? Ac si dicatur. Si omnes essent vnius officij vel operis quomodo impleteretur reliqua necessitas corporis

Ali. autē
Membra i
xpi cor-
pore sūt
multa.

Anathe-
ma alie-
ratio in-
terptat.

89. di. c.
i. Ro. 12.
b. Ephe.
4. a.

Ali. iude-
us.
Ali. gēti-
lis.
Ali. seru⁹
Ali. liber

Pau. cur
humani
corpis v-
tificōpa-
ratione.

Actu. 9.

hio. 10.

Epi. Pauli.

corporis, cum constet multis officiis opus esse ad gubernationem corporis. Nam ecclesia superni capituli corpus est. In qua alius alta videndo oculus, alius recta operando manus, alius adiuncta discurrendo pes, alius præceptorum vocem intelligendo auris, alius malorum fetorem, bonorumque fragrantiam discernendo naris est. Qui corporaliu more membrorum dum vicissim sibi accepta officia impendunt vnum de semetipsis omnibus corpus reddunt, & cum diuersa in charitate peragunt, diuersum esse prohibent vbi continentur.

Si autem vnumquid, cuncti agerent, corpus vtiq; quod ex multis continetur membris non essent.

Quia videlicet multipliciter compactum non existeret, si hoc concursus membrorum diuersitas non teneret. Sed nunc propter vitanda hæc inconuenientia, posuit deus membra in corpore christi vnumquodq; eorum, id est, maius & minus sicut ipse voluit. Et ideo nec maior debet superbire, minoremque despiciere, nec minor dolere vel maiori inuidere. Deus enim sic disposuit eos, cuius dispositio non est ab homine mutanda, & sic voluit eos esse cuius voluntas nunquam est iniusta. Quod si essent omnia vnum membrum id est, si omnes fideles essent vnius officii (vbi esset corpus) ecclesie quod non nisi variis membrorum officiis gubernatur. Si enim omnes vnius dignitatis essent iam deperisset honesta compositio variarum partium. Sed (nunc) id est, ne corpus pereat, quod non nisi ex diuersis membris constare potest (multa quidem) sunt (membra sed vnum corpus) ex illis omnibus. Quoniam multa cum inuicem sui egeant non discrepant in unitate nature, quamuis diuersa sint, quia diuersitas hæc in vnum concurrit, vt corporis utilitas expleatur.

Non potest autem dicere oculus manui opera tua non indigeo, aut iterum caput pedibus non estis mihi necessarii. Sed & quæ videntur membra corporis infirmiora esse necessaria sunt, & quæ putamus ignobiliora esse membra corporis, his honorem abundantiorum circundamus, & quæ inhonesta sunt nostra, abundantiorum honestatem habent. Honestam autem nostra nullius egent.

Membra quauis sint multa, nullum tamen ex his superfluum. Membra quidem sunt multa, sed nullum ex his superfluum, immo omnia sibi inuicem sunt necessaria, quoniam Loculus id est, ille qui cæteris viam rectæ operationis præuidet (non potest dicere manui) id est, operatori (non indigeo opera tua) id est studio tuæ operationis. Nam sicut manus indiget oculo vt operari valeat, id est, discipulus prouisione doctoris vt bonum opus expleat, ita oculus indiget operatione manus, id est doctor qui per seipsum agere non potest quod agendum præuidet necessarium habet discipulum per quem fiat quod necessarium præuidet. Inaniter enim prouideret, si non esset qui consequenter faceret. Aut iterum caput id est, ille qui in summa dignitate positus est, [non potest dicere pedibus] id est, nouissimis ecclesie membris (non estis mihi necessarii) Omnino necessarii sunt ei subiecti, quia potest humilis quod

non potest sublimis, quia & ferrum potest quod aurum non potest, & quamuis aliquis dignitate sublimis sit, tamen si subiectus defuerit qui obsequiis illum faciat gloriosum, ipsa dignitas contemptibilis erit. Hoc præcipue nunc dicitur propter eos qui summis charismatibus inter chorintios præminebant, & minores quasi superfluos & inutiles despiciebant & abiiciebant. Sed talia ecclesie membra licet sint inferiora, non tamen sunt inutilia. Sed multo magis ea (membra corporis) ecclesie (quæ videntur esse infirmiora) id est spirituali firmitate magis carentia (sunt necessaria) quia minores qui sunt in ecclesia quamuis infirmi & contemptibiles appareant, plus tamen utiles sunt aliquotiens (& quæ putamus esse ignobiliora membra corporis) ecclesie, id est, per ignobilitatem morum degenerare (his circundamus abundantiorum honorem) id est, nunquam circumtegimus verbis nostris degeneres eorum mores. Despectis enim exhortatio bonæ locutionis est necessaria per quam addatur illis aliquis honor vt fiant utiles. Alioquin ipso contemptu negligentiores circa se & deteriores fierent, & membra nostra (quæ) per aliquod peccatum (sunt inhonesta) id est, carnales filii ecclesie (abundantiorum honestatem habent) a nobis celantibus fedtatem eorum. Sed honesta nostra id est, ecclesie membra quæ satis habent honoris per decorem suæ sanctitatis [nullius egent] honestationis per tegimen obscenitatis. Quod melius ostendimus, si ipsa quæ plerunque accidunt proferamus. Nam quilibet potens & propter uisum, cum aliquid inique perpetrasset cognoscitur, tempus queritur, vt de malo quod fecit increpetur. Nisi enim prædicator sustineat quando ferre congrue correptionem possit, augetur in eo malum quod insequitur. Sepe enim contingit vt talis sit qui nulla increpationis verba sustineat.

Quid itaque in huius culpa prædicatori agendum est, nisi vt in sermone ammonitionis quem pro communi salute omnium auditorum facit, tales culpas ad medium deducat quales eum perpetrasse considerat. Qui & presto est & de se solo adhuc argui non potest, ne deterior fiat, & cum generaliter contra culpam inuectio intenditur, correptionis verbum libenter ad mentem reducit, quia potens prauus ignorat quod sibi hoc specialiter dicatur. Vnde fit plerumque vt eo vehementius perpetrata culpam lugeat, quo reatum suum & cum percussum sentit nesciri putat. Magna itaque arte prædicationis agendum est, vt qui ex aperta correptione deteriores fiunt quodam correptionis temperamento ad salutem redeant. Vnde nunc aperte dicitur. Quæ putamus ignobiliora esse membra corporis, his honorem abundantiorum circundamus, & quæ inhonesta sunt nostra, abundantiorum honestatem habent. Honestam autem nostra, nullius egent. Sicut enim inhonesta membra in corpore, ita quidam in tra sanctam ecclesiam potentes & prauis. Qui dum aperta inuentione feriri non queunt, quasi honore tegminis velantur. Sed hæc de occultis potentum delictis loquimur. Nam quando & aliis cognoscētibz peccant aliis etiam cognoscentibus increpandi sunt, ne si prædicator tacet culpam approbasse videatur, atque hæc crescens in exemplum veniat quam pastore lingua non secatur. Vel si de corporaliu membris vniuscuiusque nostrum hæc intelligantur, mani-

Genitali
a mēbra
cur dicat
inhonesta

tur, manifestum est quia pudenda nostra que turpia videntur dum aspectus publicos vitant honestate se tegunt ne per irreuerentiam horreant. Absit enim ut aliqua turpitudine in membris sanctorum etiam genitalibus esse dicatur vel credatur. Dicuntur quidem inhonesta, quia non habent illam speciem decoris quam membra quae in promptu locata sunt. Vel certe quod probabilius dici potest propter in membris legem repugnantem legi mentis quae de peccato accidit non de prima nostrae institutione naturae. Illicitus itaque & temperantiae legibus non subiectus membrorum illorum usus est turpis, non ipsa membra.

Sequitur.

Sed deus temperauit corpus ei cui de
Ro. 8. b.] erat abundantior tribuendo honorem
ut non sit scisma in corpore, sed in idipsum sollicita sint membra & si quid patitur vnum membrum, compatiantur omnia membra. Siue gloriatur vnum membrum, congaudent omnia membra.

Ea quae videntur inhonesta in membris ecclesiae, non sunt inhonesta (Sed deus temperauit ipsum corpus) varietate membrorum officia diuersa in unitatis compage seruantium tribuendo per digna membra (abundantior honorem ei) membro (cui deerat) in se sicut ostendimus de proteruo potente. Vel tribuendo abundantior honorem per bonam vitam, ei membro cui deerat per scientiam praedicandi. Vei qui despicibilis apparebat hominibus tribuit deus largiorem honorem per immensam miraculorum vel aliorum charismatum gratiam. Ita temperauit deus ecclesiae corpus ut nullum ex membris eius sit superfluum sed omnia sint necessaria ideo (ut non sit scisma in corpore) ecclesiae, ubi debet esse unitas & concordia, id est, ne alter alterum abiiciat quasi inutilem aut superfluum (sed membra sint sollicita pro se inuicem) id est, maiora pro minoribus & minora pro maioribus, quoniam alia sine aliis non possunt, membra dicuntur tendentia (in idipsum) id est, in unitatem, ut omnia studeant habere cor vnum & animam vnam, & dum sic agunt (si quid) aduersi (patitur vnum membrum compatiantur ei omnia membra) quasi aduersitas illa sit omnium (Siue gloriatur) de bono (vnum membrum, congaudent ei caetera membra) quasi bonum illud sit omnium. Nam & in membris humani corporis ex quorum unitate atque compage charitas nunc suadetur membris ecclesiae, videmus haec omnia dum vnumquodque eorum non sibi soli sed & caeteris propriis agit officium. Oculum enim videt & non audit, auris audit & non videt, manus operatur nec audit nec videt, pes ambulat nec audit nec videt, nec facit quod manus. Sed in vno corpore si sit sanitas, & non aduersus se litigent membra, & auris videt in oculo, & oculus audit in aure, nec obiici potest auri quia non videt ut dicatur ei. Nihil es, minor es. Nunquid videre & discernere colores potes, quod facit oculus? Respondet enim auris de pace corporis & dicit. Ibi sum ubi est oculus, in eo corpore sum, In me non video, in

illo cum quo sum video. Ita cum auris dicit oculus mihi videt, oculus dicit auris mihi audit, oculi & aures dicunt manus nobis operantur, manus dicunt pedes nobis ambulant, omnia in vno corpore cum operantur si sit ibi sanitas & concordent membra gaudent & congaudent sibi & si aliquid molestiae est in aliquo membro non se deferunt, sed compatiantur sibi. Sic & filii ecclesiae, id est, membra christi, omnino debent agere. Nec putent se ad deum, non pertinere si miracula non fecerint. Sed quisquis in corpore non potest resuscitare mortuum non illud querat, ne discordet in corpore, quomodo si auris querat videre, discordare potest, nam quod non accepit non potest facere. Si autem ei obiectum fuerit, & dictum si iustus esses resuscitares mortuum quomodo fecit petrus respondeat. Petrus & mihi fecit, quia in eo corpore sum in quo petrus fecit. In illo quo potest possum, a quo diuisus non sum. Quod minus possum compatitur mihi, & quod plus potest congaudeo illi. Si ergo unusquisque quod potest iuste egerit, ac de bono quod accepit aliis prodesse studuerit, & in eo quod alius plus potest non inuiderit, sed congratulatus fuerit tanquam in vno corpore cum eo constitutus, custodietur in membris christi quod custodiunt inuicem corporea membra cuiuslibet hominis.

Vos autem estis corpus christi & membra de membro, & quosdam quidem posuit deus in ecclesia primum apostolos, secundum prophetas tertio doctores, deinde virtutes, ex inde gratias curationum, opitulationes, gubernationes, genera linguarum, interpretationes sermonum. Nunquid omnes apostoli? Nunquid omnes doctores? Nunquid omnes virtutes? Nunquid omnes prophetae? Nunquid omnes habent gratiam curationum? Nunquid omnes linguis loquuntur. Nunquid omnes interpretantur?

Eph. 4
b.]

Ostendit apostolus nostram se causam per membrorum carnalium rationem tractasse, quia non omnes eadem possumus, sed singuli pro qualitate fidei & gratia quam accepimus. Haec inquit concordia varie operandi, & congaudenti, vel compatiendi est, in membris humani corporis. Sed estis corpus christi, id est, coniuncti & uniti estis in christiana fide & veritate. & estis etiam (membra) christi ut inuicem vobis per charitatem seruiatis unusquisque de dono vel officio quod habet (Membra) estis pendentia (de membro) id est, de me qui sum maior membrum christi, & vos mihi sicut digitos manui adherere in eius corpore feci. Nam aliud quidem est membrum corporis, aliud membrum membri. Membrum quippe corporis patet ad totum est, membrum vero membri particula ad partem. Membrum namque membri est, digitus ad manum, manus ad brachium. Membrum vero est corporis, totum hoc simul ad corpus vniuersum. Sic ergo in spiritali domino corpore membra de membro dicuntur, qui in eius ecclesia ab aliis reguntur. Hinc apostolus exponit diuersitatem in fidelibus quam dixerat in membris & determinat

10. 14.

Membrum
corpis, &
membrum
membris
ferunt,

Epi. Pauli.

Dignita
tū grad⁹
ī ecclesia
sunt di-
uersi,

& determinat de donis dei quę sint altiora & quę inferiora quia de his putabant chorintij quod minus esset maius, & quod maius minus. (Vos inquit estis membra christi) Et cum sitis membra nō estis equalia (quoniam deus posuit in ecclesia) quosdam diuerforū graduū fideles, scilicet (primum) dignitate & tempore [apostolos] vice christi prædicantes, (secundo) dignitatis loco [prophetas] futura prædicantes qui post aduentum domini fuerunt sicut agabus, & beatus benedictus (tertio) gradu dignitatis posuit [doctores] id est, predicatores, qui doctrina veritatis ecclesiam instruerēt (deinde virtutes) id est, eas qui fortia miracula faciunt, ut in expulsiōe demonū & mutatione elementorum sicut aeris serenitatem in pluuiam conuertendo, vel sup aquam siccis pedibus ambulando (exinde posuit gratias curationum) id est, eos qui per orationem curant infirmos (& opitulationes) id est, eos qui opitulantur maioribus ut titus apostolo vel archidiaconus episcopo [& gubernationes] id est, minorum personarum prelationes ut sunt presbyteri (& genera linguarum) id est, scientiam loquendi linguis variis per donum gratie dei. Quia chorintij donum istud magis appetebant estimantes hoc esse maximum, ideo nouissimum hoc posuit apostolus innuens esse inferioris & indignius cæteris premissis. Talia dona fidelibus suis deus varie distribuit, secundum mensurā donationis suę dans vnicuique gratiā. Aliud em̄ habet ille aliud iste, & quod habet ille, non habet iste. Mensura est diuisio quedam donorū. Non enim omnes sunt apostoli, sed illi soli quos christus misit, nec omnes habent spiritum prophetię, sed quibus hæc gratia diuinitus est concessa, nec omnes habent scientiam docendi alios, neque omnes operantur virtutes miraculorū neque omnes habent gratiam curandi infirmitates nec omnes diuersis linguis loquuntur, nec omnes interpretantur scripturas aut linguas. Nam si omnes haberent hæc omnia, iam non essent quibus hæc officia seruiret. Ideo pulchrum & necessarium est, ut alij habeant quod non habent alij, & alij rursum alia quatinus vnusquisque quod ipse habet cæteris ministret qui non habent.

Alias ma
iora.

Emulamini autem charismata meliora
† & adhuc excellentiorem vobis viam de
monstro.

Hucusque reuocauit illos a scismate ad concordiam & vniōem, ut nullus gloriatur de charismate superiori, nullusque doleat de inferiori. Hinc eos ad charitatem inuitat, ostendens sine ea nihil cetera valere. Deus inquit varia dona consuevit fidelibus suis impedere. Sed vos emulamini charismata meliora id est, de his quę supra demonstravi desiderate vtiliora non linguas ut solebatis, & adhuc præter hæc, in prædictis ostensa (demonstro vobis excellentiorem viam) id est, charitatem quę super eminentissimum locum inter cæteras virtutes obtinet & est via per quam illi gradiuntur qui tendunt ad regnum celorum. Nam per cæterarum virtutum vias ambulare possunt, & illi qui ad inferiora descendunt. Quicunque autem viam charitatis secutur, ad supernam patriam tendunt. Quomodo enim oleum nullo humore præmitur, sed disruptis omnibus exilit & supereminet, sic est charitas,

Charitas
inter oēs
virtutes
superemi-
nentissi-
mū obti-
net locū.

Non potest premi in ima, sed necesse est ut ad superna emicet, & ideo qui vult ad superna celorum regna peruenire, studeat per viam charitatis incedere. Nam quare charitatē apostolus excellentiorem viam appellauerit, declarat ipse cum protinus subiungit.

Caput decimū tertium.

I linguis hominum loquar & angelorum charitatem autem non habeam, factus sum velut es sonans, aut cimbalum tinniens. Et si habuero omnē prophetiam, & nouerim misteria omnia & omnem scientiam + & si habuero omnem fidem ita ut montes transferam, charitatem autem non habeam, nihil sum & si distribuero in cibos pauperum omnes facultates meas + & si tradidero corpus meum ita ut ardeam, charitatem autem non habuero nihil mihi prodest.

De cōse,
di. 4. c.
solet.

De peni,
di. 3. c. 11.

Quoniam loqui diuersis linguis præcipue desiderabant chorintii, propterea donum hoc imprimis ostendit apostolus sine charitate nō prodesse. (Si ergo inquit (loquar linguis) omnium (hominum & angelorum) id est, si mihi per gratiam datum sit ut sciam loqui sicut omnes homines qui sunt in terra, & sicut angeli qui sunt in celo, (sed charitatem non habeam) qua carere potest omnibus linguis loquens, (factus sum similis eri sonanti vel cimbalo) Nam variis linguis loqui vel similia facere nō semper ad meritum datur, sed ad gloriam dei gentibus ostendendam, nec per hæc vitam eternam cōsequi valent illi qui ea faciunt. Charitas vero & meritum semper augeat, & vitam eternam præbet. Habent autem & angeli suas linguas quibus maiores intimant minoribus quod de dei voluntate senserunt, vel quibus ad homines missi vtuntur. Nam primi angelorum suscipiunt ab ipso deo illuminationes scientiarum, ac deinde tradunt eas subiectis spiritibus. Lingue vero quibus sic alij loquuntur alij intelliguntur aliqui nutus vel interiores motus per quos intimant sibi vicissim quod voluerint. Neque enim minores sciunt omnia quę maioribus sunt nota, sed ea tantum quę sibi fuerint a superioribus intimata. Sed si data inquit fuerit mihi tanta linguarum scientia ut loquar linguis & angelorum & hominum, nec charitatem habuero, factus sum velut es sonans, aut cimbalum tinniens. Nam sicut es aut cimbalum non per se sed impulsu aliquo resonat, sic loquens linguis non per se qui nescit sed per impulsum spiritus profert ea quibus audientes mulceat. Ere quippe vel cimbalo insensibiles ac mortue hominum mentes quę vitā charitatis non habent designantur. Nam sicut corpus sine spiritu id est, si fuerit sine anima mortuum est, sic anima si sine sancto spiritu, id est, sine charitate fuerit mortua deputabitur. In sonitu eris vel cimbali delectantur homines audientes siue percipiunt aliquam utilitatem sibi vero nihil hoc prodest, sed potius in suo detrimento commodum aliorum operatur. Sic & prædicato

Corp⁹ si
ne spū &
anima si
ne chari-
tate cōpa-
rantur.

Peres &
cimbālū
quid in-
telligat.

Mat. 17.

11. q. 3. c.
illud.
Phil. 2. d
Depe. di
2. c. cha-
ritas nū-
quā.

& predicator qui sensum charitatis nō habet in eo quod loquitur alios delectat nesciens & ipse detrimentum inde percipit, vnde audientibus proficit. Nam sicut quod es sonat dulce est aliis, sed sibi labori & diminutioni, sic & quod loquitur predicator charitate vacuus, Nec solum de predicatoris potest hoc intelligi. Apte enim & quorūlibet insensibilium hominum corda per es & cimbālū designatur, qui sepe & supernos ictus accipiunt, & tamen nulla disciplinæ persecutione mollescunt. Es vero cum percutitur canorus valde sonitus ex eius percussione formatur, & quidam metallo eris in nullo discrepantes, cum flagella superne percussione accipiunt, pie confessionis sonitus emittunt, sed quia humilitatis voces ex corde non proferunt ad statū salutis reducti nesciunt quod promiserunt. In nullo igitur eris imitationem fugiunt qui in percussione positi bona quæ nō sentiunt loquuntur. Quisquis enim bona loquitur, sed per amorem eadem bona non sequitur, velut es aut cimbālū sonitum reddit, quia ipse non sentit verba quæ ipse facit (& si habuero inquit prophetiam) ut per spiritum dei quæ futura sunt prænunciem sicut balaam & cayphas (& nouerim misteria omnia) id est, occulta veteris & noui testamenti sicut salomon (& nouerim omnem scientiam) de his quæ fuerint, & quæ sunt, & quæ futura sunt, vel de diuinis & humanis sicut idem salomon (& si habuero fidem omnem) id est, de omni re vnde est habenda ita perfectam [ut eius virtute montes] de loco ad locū (trāsfērā) sed omnia hæc habens [charitatem non habuero, nihil sum] & si hæc magna sint. Saluator dixerat fidem quæ fuerit sicut granum sinapis montes posse trāssere & nūc apostolus dicit oēm fidem esse quæ mōtes trāsserat. Vnde itelligit perfectā esse fidem quæ grano sinapis comparatur, & hoc nō propter exiguitatem, sed propter integritatem dictū esse. Sed fides sine charitate nil valet ad salutem, quia & demones habent huiusmodi fidem (Et si distribuo inquit facultates meas) id est, omnia quæ possum habere diuisero ut pluribus prosim, dans omnia in cibos non diuitum qui reddant, sed pauperū qui non habēt vnde reddere possint, & quod est maius (si) tempore persecutionis (tradidero) p fide [corpus meum] seuisimis cruciatibus (ita ut ardeam sed charitatem non habuero) id est, non charitate sed iactatione hoc fecero, vel odium in corde meo aduersus aliquem retinero [nihil mihi totum hoc prodest] Magna itaque & mirabilis est charitas, sine qua nec loquutio diuersarum linguarum aliquid prodest, nec prophetia, nec misteriorū & scientiarum noticia, nec fides, nec facultatum distributio, nec martyrii passio & cum hec quæ maiora sunt nihil sine charitate prosint, manifestum est, quia nec cætera bona prodesse valent sine hac charitate. Alia enī bona & reprobī habere possūt, sed charitatē nō nisi soli possidēt electi. Cuius mēbra & species apostolus consequenter describit dicens.

¶ Charitas patiens est, benigna est. Charitas non emulatur, non agit perperam. Non inflatur, non est ambitiosa, nō querit quæ sua sunt. Non irritatur, non cogitat malum, nō gaudet super iniqui-

tate, congaudet autem veritati. Omnia suffert, omnia credit, omnia sperat, omnia sustinet. Charitas nunquam excidit.

Omnia bona sine charitate vilia sunt & inutilia, sed cum charitate cara sunt & vtilia. Quæ charitas habet in se virtutes, quæ nunc enumerantur. [Est enim patiens] id est, patientiam seruans. Patientiam vero seruare est aliena mala equanimiter perpeti, contra eum quoque qui mala irrogat nullo dolore morderi. Nam qui sic proximi mala portat ut tamen tacitus doleat, & tempus digne retributionis querat, patientiam nō seruatur, sed simulat. Sed (charitas est patiens) quoniam aliena mala equo animo tolerat (& est benigna) quia ipsos etiam a quibus mala patitur amat (Patiens) quia illata a proximis mala equanimiter portat, benigna vero quia pro malis bona largiter amministrat (Patiens est) quia tranquillam mentem in aduersis seruat (benigna) vero quoniam misericorditer sua bona proximis indigentibus impendit [Patens est] quia contra temptationes seculi vel procellas in deum fixa persistit immobilis (benigna) vero quia proximorum delectatur profectibus (Charitas nō emulatur) id est, non inuidet, quia vbi est inuidia, ibi fateri amor esse non potest (Non emulatur) quia per hoc quod in presenti modo nil appetit, inuidere terrenis successibus nescit (Non emulatur) quoniam alterius bonum diligit ut suum. (Non agit perperā) id est, peruerse quia quo se in solum dei ac proximi amorem dilatat, quid a rectitudine discrepat ignorat (Non inflatur) id est, non intumescit de temporalis felicitate, vel carnis generositate vel scientia vel merito, seu qualibet alia re, quia cum premiū internæ retributionis anxia desiderat, de bonis se exterioribus aut transitoriis non exultat (Non ambitiosa est) id est, cupiens honores seculi, quia maior aliis esse non ambit, & super ceteros dominari, vel ea sibi vendicare quæ sunt alieni iuris (Non est igitur ambitiosa) quia quo ardentius intus ad sua facit, foras nūlatenus aliena concupiscit (Nō querit ea quæ sua sunt) quia cuncta quæ hic transitorie possidet velut aliena negligit, cum nihil sibi esse proprium nisi quod secū pmaneat agnoscit (Nō querit quæ sua sunt) quia propter aliorum commoda suas vtilitates deserit, nec se, sed alios exaltare studet. [Non irritatur] id est, non prouocatur ad irā, quia & iniuriis laceffita ad nullos se vltionis suæ motus excitat, dum pro magnis laboribus maiora post premia expectat (Non cogitat malum) id est, non cogitat quomodo ei qui sibi facit iniuriam vicem reddat (Non cogitat malum) quia in amore mundi cię mentem solidans dum omne odium eruit, versare in animo quod inquinat nescit. Non gaudet super iniquitate, quia quo sola dilectione erga omnes inhiat, nec de perditione aduersantium exultat. Sunt enim nonnulli qui nec faciunt malum nec facere cogitant eis a quibus aduersa perferunt, sed tamen si factum illis ab aliis fuerit letantur, & ideo nūc postquam dictum est quia charitas non irritatur nec cogitat malū, additur quia (non gaudet super iniquitate) id est, non ei placet si quid inique passus fuerit vel ipse qui ei aduersatur.

Patens
tiā seruare
quid sit.

Sed.

Epi. Pauli.

Sed (congaudet veritati,) delectatur verbis veritatis, vel operibus vere sanctitatis, quia cæcos vt se diligens per hoc quod rectū in alijs cōspicit, quasi de argumēto proprijs profectus hilarescit. (Omnia suffert) quia pro spe quietis æternæ, nihil aduersitatis pati recusat. Supradictum fuerat quia patiens est, id est, non murmurans in aduersis, sed corde tacito cuncta perferens, & nunc dicitur quod omnia suffert, in actu sustinet, quicquid aduersitatis acciderit. Ibi enim laudata est tranquillitas cordis, hic fortitudo passionis, & ideo (suffert omnia) in presenti vita, quia credit omnia de futura vita. (Et sustinet omnia) quæ hic grauiā immittūtur, quia sperat omnia quæ sibi dulcia promittūtur, & propterea (nunquam excidit) id est, nunquā cadit, sed sine casu perstistit. Nec quod dictū est omnia credit sic accipiamus, vt charitati cuiusquam derogemus, si malū quod de fratre audierit, nō statim crediderit. Quia ipsa charitas quæ (omnia credit) non omni spiritui credit. Ac per hoc omnia quidē credit, sed deo, quia nō dictum est omnibus credit. (Omnia) ergo quæ sanctis credenda sunt (credit) & (omnia) quæ sibi diuinitus promissa sunt (sperat.) Et (omnia sustinet) id est, expectat per patientiam longanimitē eadem bona quæ sperat, vel interim sustinet aduersa pro spe bonorum ipsorum. Habet etiā hoc charitas preter cæteras virtutes in quo rursus dignior illis est, quia (nunquam excidit) id est, nunquam ex toto cadit. Licet enim opera eius cadāt, hoc est deficiāt, & cessent in futuro seculo, ipsa tamen nunquā a suo statu deciderit, sed validior stabit, ac perseuerabit in alio seculo quam in isto. Si enim dū credit & sperat, ac p̄stolatur, diligit quod nōdum videtur, quanto magis diliget cum videbit & tenebit.

¶ Siue prophetiæ euacuabuntur. Siue linguæ cessabunt, siue scientia destruetur. Ex parte enim cognoscimus, & ex parte prophetamus. Cum autem venerit quod perfectum est, euacuabitur quod ex parte est.

Charitas quidem nunquam excidit, id est, nec nūc nec in alia vita a suo statu deciderit, vt minuat aut deficiat, sed cætera charismata decidunt & deficiunt. Quia (siue prophetiæ) accipiantur quæ nunc necessariæ sunt in tempore cecitatis nostræ, in luce futuri seculi euacuabuntur id est, ab omni vtilitate fient vacuæ, & ideo cessabunt. Nam vbi erunt omnia præsentia, quomodo prædiceretur aliquid futurum? (Siue linguæ) accipiantur, id est, variarū linguarum loquutiones, in illo seculo (cessabunt). (Vbi erūt enim manifesta omnia, cur alicui diceretur aliquid? Poterunt quidem loqui ad inuicem sancti si voluerint, sed non necesse erit (vbi scientia) vocem præueniet. Et si quid inter se loquuti tūc fuerit, nō eo modo id facient quo nos nunc loquimur, sed eo potius quo in supernis angelici spiritus ad inuicē loquuntur. (Siue scientia) nunc habeatur per quam de deo, & secretis eius aliquid sciatur in futuro seculo (destruetur) quia si quam nunc de deo cognitionem habemus, hanc non in natura diuinitatis ipsius, sed per similitudinem & naturas exteriores habemus. Nam quantalibet mens humana se intēptione tetenderit, etiam si iam fantasias imaginum

corporalium a cogitatione cōpescat, si iam omnes circumscriptos spiritus ab oculis cordis amoueat, adhuc tamen in carne posita mortali videre, vel cognoscere gloriam dei non præualeat, quicquid est, & de illa sicut est quod in mēte respīdet similitudo & non ipsa est. Et idcirco talis nostra scientia destruetur, quando veritas ipsa pure manifestabitur. Scientia hæc & prophetia, vel locutio destruentur, quæ capere, vel narrare non possunt plenitudinem veritatis, quia ex parte sunt. (Nā ex parte cognoscimus) veritatem, non ex toto, id est, imperfecte scimus quicquid adhuc de deo nouimus, (& ex pre prophetamus) de futuris quia quedam futura per prophetiā prænūciamus, sed plurima ignoramus. Sed omne quod ex parte est destruetur. Quia (cum venerit quod perfectum est) id est, quando dabitur dei notitia quæ non ex parte, sed ex perfectione fit quoniam videbimus eum sicuti est, tunc (euacuabitur quod ex parte) est, id est, omnis imperfectio ad nihilum veniet. Nostra imperfectio destruetur, nō id quod verum est euacuabitur. Destructio imperfectiois erit, quādo id quod perfectum est implebitur perfectione veritatis. Deinde apostolus vt aliqua similitudine ostenderet quantū ab illa quæ futura est distet hæc vita, non qualiūcūque hominū, sed etiam illorum qui præcipua hic sanctitate sunt præditi, subiecit.

¶ Cum essem paruulus, loquebar vt paruulus, sapiebam vt paruulus, cogitabā vt paruulus. Quando autem factus sum vir, euacuauī quæ erant paruulī.

Ad illa enim ineffabilia quaecumque adhibens de uotis rebus exemplum, paruulam ætatem virili cōparauit ætati. In hac ergo vita mirabiliū hominū prophetia, vel scientia ita comparāda est illi vitæ, quasi scientia paruuli ad virū. Quia sicut vita hæc imperfecta est, sic & scientia. Tūc autem pertingemus ad virilem perfectionem, cum forti sensu peruenierimus ad angelorum æqualitatem. Quasi dicatur. Prophetia & sciētia quæ sunt ex parte sic euacuabūtur cum venerit illa veritatis perfecta cognitio, sicut sensus & locutio paruuli euacuatur, cū ille ad perfectam scientiā peruenerit. Cur enim hoc apostolus dixerit, insinuat subdendo.

¶ Videmus nunc per speculū in enigmate, tunc autē facie ad faciē. Nūc cognosco ex parte, tūc autem cognoscam sicut & cognitus sum.

Inde potest videri quoniam cum perfectio venerit euacuabitur imperfectio, quia (nūc) id est, caligine præsentis vitæ (videmus per speculū, id est, cognoscimus deum per imaginem suā, sed (tunc,) id est, in futuro seculo manifeste videbimus. In speculo enim cernitur imago. Et nos qui sumus imago dei conamur vtcūque videre eum, per hanc imaginem suam tanquam per speculū. Speculum est anima rationalis, in cuius cōsideratione aliquo modo videmus deū, sed obscure. (Videmus enim per speculū in enigmate.) Enigma autem est, nō omnis sed obscura allegoria. Nam sicut omnis equus animal est, non autem omne animal equus, ita omne enigma allegoria est, non autem omnis allegoria enigma.

Sācti an
ī futuro
seculo ad
inuicē lo
quantur.

Enigma
& allego
ria ī quo
differat.
enigma.

enigma. Allegoria vero est, cum aliud ex alio significatur, id est, aliud dicitur & aliud intelligitur sicut est non alligabis os boui trituranti, i. nō p hibeas predicatorem viuere de predicatione. Sed ibi solummodo allegoria est enigma, ubi difficile patet intellectus. Vbi autem facile intelligitur, nō est enigma. Cum ergo dicitur (videmus nunc per speculum in enigmate), sicut nomine speculi imago designatur, ita nomine enigmate similitudo obscura, & ad dispartendum difficilis. Nemo itaque miretur etiam in hoc videndi modo qui concessus est huic vite per speculum scilicet in enigmate laborare nos ut quomocunque videamus.

Nomen quippe hic non sonaret enigmate, si esset facilitas visionis. (Nunc videmus per speculum in enigmate), sed (tunc) cum venerit illa perfectio [videbimus faciem ad faciem], id est, manifeste ad similitudinem duorum qui se inuicem directo vultu, sine aliqua re interposita aspiciunt. Facies autem dei, manifestatio eius intelligenda est. Facies vero nostra, intentio cordis nostri. [Videbimus ergo faciem ad faciem], id est, manifestatione dei posita ad nostre mentis intentionem, ut nihil inter nos & ipsum intersit. In nullo enim membro tam bene cognoscitur quisque, sicut in facie. Et cum facies unus directus, est in faciem alterius, tunc sine aliqua ambiguitate se cognoscunt. Sic videbimus eum in seipso manifeste. Modo enim non videmus eum in facie, sed in extranea & multum ab eo diuersa creaturarum similitudine. Et ego etiam ipse qui tanta scientia præ ceteris donatus sum, (nunc cognosco deum ex patre, sed tunc cognoscam) eum ita (sicut ab eo cognitus sum). Magna enim est interpositio cordis nostri ad cōtemplandam sublimitatem dei ipsa infirmitas nostra. Sed tunc ad purum intuebi mur eum a quo nūc subtiliter intuemur, cum hac infirmitate disposita ad cōtemplationis interne gratiam venerimus. (Tunc cognoscam eum sicut ab eo sum ego cognitus), id est, pure cognoscam eum sicut & ipse me nouit, qui tunc non per aliud videbimus eum, sed manifeste cōtemplabimur in illo ipso hoc quod ipse est sicut ipse hoc quod nos sumus perfecte cognoscit. (Vel tūc cognoscam eum) ita sine ambiguitate in manifesta visione, [sicut] olim antequam essem (cognitus sum ab eo) in præ destinatione.

¶ Nunc autem manent fides spes, charitas, tria hæc. Maior autem horum est charitas.

Ad tantam dei cognitionem peruenturi sumus. Sed ut pertingere ad hanc valeamus (nunc) interī (manent) in peregrinatione hac nobiscum (fides, spes, atque charitas) quæ nos præparant illi visioni. Fides qua credimus quicquid scripture sancte nobis credendum intimant, & spes qua speramus promissa nobis diuinitus, & charitas qua deū ac proximum diligimus & ipsa præmia. Et ita sibi tres iste virtutes copulantur in huius vite tempore, ut nulla earum sine duabus reliquis proficiat. [Nunc manent] in sanctis (fides, spes & charitas) tria hæc paucæ quidem, sed multum vtilia, quoniam sine his nemo fit dignus ad illam visionem ascendere. Et magna quidem sunt hæc tria bona, (sed horum maior est charitas). Id est, chari-

ritas quæ horum trium est vna, ipsa est maior, id est maius meritum habet quam fides & spes. Sciendum quia quando comparatio fit ad plura eiusdem generis ut nunc charitatis ad fidem & spem quæ similiter sunt virtutes, potest & debet fieri per genitiuum. Et (horum) ponit propter tria quæ præcesserant (maior est charitas) cui fides & spes nō possunt des- esse, sed fides, & spes, sine charitate possunt esse. Vel ideo maior, quia fides cessabit dum futura quæ creduntur aduenerint, & spes finem habebit dum beatitudinem quam quisque præstolatur acceperit, sola vero charitas in eternum perseverabit, & de visione conditoris ac beatitudine sanctorum sine fine gaudebit.

¶ Capitulum. xiiii.

¶ Examini charitatem, emulamini spiritalia, magis autem ut prophetetis. Qui enim loquitur lingua, non hominibus loquitur sed deo. Ne-

Io. 12. 6

mo enim audit. Spiritu autem loquitur mysteria. Nam qui prophetat, hominibus loquitur ad edificationem & exhortationem & consolationem.

Quoniam tanta est charitas & sola est quæ perducit ad vitam, atque permanet in eternum, ideo [examini] toto desiderio [charitatem]. Emulamini etiam spiritalia, id est desiderate etiam illa spiritus dona ut sunt genera linguarum & cetera, sed (magis) post charitatem desiderate [ut prophetetis], quam ut linguis loquamini, vel virtutes miraculorum operemini. Post charitatem prophetandi studium magis habendum hortatur, quia quāuis magni sint spiritalium donorum gradus, quos superius enumerauit, hic tamen maior est, quoniam ad vtilitatem ecclesie proficit. In quod enim quis animum dederit, in eo ipso donum accipit. Ideo gratia prophetandi est desideranda, ut præ desiderio accipiatur ob multorum edificationem, potius quam linguarum varietas quæ non proficit auditoribus. [Nam qui loquitur lingua] incognita (nō loquitur hominibus), id est, intelligentiæ hominum (sed deo) cuius laudes dicit, & qui nouit ea quæ ille dicit. Homines enim nesciunt ideoque nullus est eis ex hac loquutione profectus. (Nemo enim audit) i. intelligit ea quæ ille loquitur. Sed tūc spū sctus loquitur ipse mysteria, i. secreta dei, quāuis homines ignorēt quod dicit. Vel spiritus sctus per eum loquitur mysteria secretorum dei, nō ipse. Ideo magis emulari prophetare debetis (quia qui prophetat), i. qui vtrare vel occulte manifestat, iste (loquitur hominibus) ad edificationem eorum in mente quæ edificat ut sit templum dei & ad exhortationem eorum ad bonam agendam in operatione & ad consolationem eorum ne desint de peccatorum peccatorum magnitudine vel ad consolationem tristitiæ præteritū tribulationum per promissionem futurarum remunerationum. Possunt & doctores qui scripturas aliis exponunt nomine prophetarum designari, iuxta illud sapientis. Adhuc doctrinā quasi prophetiā effundā. Sicut etiam prophetæ prædicant futura quæ nesciuntur ita & doctores dum scripturarum sensum qui multis occultus est

p i manifestat

Prophe-
tizantis
fructus
seu vtili-
tas.

Facies
dei quid
sit.

Epi. Pauli.

manifestat, dicitur prophetare Et iste ad multorum utilitatem sic prophetat, nec ab homine, sed a spiritu sancto est sensus dictorum eius.

Qui loquitur lingua semet ipsum edificat. Qui autem prophetat, ecclesiam dei edificat. Volo autem omnes loqui linguis, magis autem prophetare. Nam maior qui prophetat, quam qui loquitur linguis, nisi forte interpretetur ut ecclesia edificatio nem accipiat.

Item magis prophetiam quam linguam ideo debetis optare, quia (qui loquitur) lingua peregrina misterium aliquod & non interpretatur quod dicit (se ipsum solum edificat) per id quod solus fortasse scit quod loquitur (sed qui prophetat) i. qui futura ceteris prænuntiat, vel bona quæ in abditis scripturarum intelligit fratribus ex charitate reuelat (ecclesiam dei edificat), quia omnes intelligunt quod loquitur. Qui lingua ignota loquitur, edificat se non alios. Sed ego (volo), id est, voluntas mea est, nec mihi displicet (vos omnes loqui linguis), id est, si omnes donum loquendi variis haberetis, quia aliter aduersus alterum non haberet materiam gloriandi, vel inuidendi, quoniam omnes in hoc essetis equales. Non prohibeo vos omnes si poteritis loqui diuersis linguis quia donum est spiritus sancti, sed (magis volo vos prophetare), quia utilius est. (Nam maior est qui prophetat), id est, maioris dignitatis est in ecclesia qui futura prædicit, vel scripturas aperit, (quam qui loquitur linguis), id est, qui incognitis locutionibus misteria profert quia sibi soli proficit. Hoc enim maius est, quod pluribus prodest. Qui linguis loquitur minor est (nisi forte interpretetur), id est, exponat aliis quod ipse deo loquitur. Si enim interpretari dicta sua poterit, ut ecclesia edificationem inde accipiat non erit minor. Forte dicit ut innuat quoniam raro solet contingere, ut utrumque vni concedatur

Nunc autem fratres si venero ad vos linguis loquens quid vobis prodero, nisi vobis loquar aut in reuelatione aut in scientia, aut in prophetia, aut in doctrina?

Dixi qui prophetat maior est propter edificationem quam præbet ecclesie, quam qui lingua loquens se solum edificat. Sed hoc potestis etiam in me ipso videre. (Quia si venero ad vos o fratres loquens incognitis linguis quid vobis prodero), cum nesciatis quid dixerim? Nihil prodero, [nisi loquar vobis aut in reuelatione], id est, in expositione reuelationis in qua mihi per quasdam figuras ostensa fuerint misteria christi sicut & iohanni ostensa leguntur in sua reuelatione (aut nisi loquar vobis in scientia) quam studio & disciplina mea conquisiui, ut vos scire faciam qualiter his temporalibus uti debeatis, & quid de his sentire (aut in prophetia) ut vobis prænuntiem futura, vel manifestem occulta, [aut in doctrina] ut doceam vos de fide & moribus. Et cum nunc vobis quando iam

fratres, id est, christiani estis non prodesse, si linguis incognitis loquerer, patet quia multo minus tunc prodessem cum adhuc essetis infideles. Cum que ego qui tantus sum apostolus loquendo linguis non possem vobis prodesse, constat vos multo minus tali locutione audientibus prodesse. Lingua intelligitur in hoc loco obscuras dicere & mysticas significationes, a quibus si intellectus mentis remoueat nemo edificatur audiendo quod non intelligit. Vnde & supra dixit. Qui loquitur lingua non hominibus loquitur sed deo. Nemo enim audit. Spiritus autem loquitur misteria. Ibi enim satis indicauit eam se linguam appellare, ubi sunt significationes velut imagines rerum, ac similitudines quæ ut intelligantur indigent mentis obtutu. Cum autem non intelliguntur, in spiritu eas dicit esse non irremente. Qui loquitur lingua, id est, spiritu nondum intelligens significationes, quas lingua spiritus voluit ut plus semetipsum edificat. Contingebat enim ut qui sic loquebantur misteria dei quauis profunditatem non intelligerent, tamen ex ipsa locutione ad compunctionem cordis, & multotiens ad bonam opus incitarentur. Quia ergo etiam lingua id est, membro corporis quod mouemus in ore cum loquimur signa utique rerum, dant non res ipse præferuntur, propterea translato verbo linguam appellauit apostolus quamlibet signorum prolationem priusquam intelligantur. Quo cum intellectus accesserit qui mentis est proprius, & fit reuelatio vel scientia, vel prophetia, vel doctrina. Proinde ait. (Si venero ad vos linguis loquens quid vobis prodero nisi loquar vobis in reuelatione, aut in scientia aut in prophetia, aut in doctrina), id est, nisi signis hoc est linguae accesserit intellectus, ut non spiritu tantum, sed etiam mente agatur quod agitur. Proinde cui signa per aliquas rerum corporalium similitudines demonstrabantur in spiritu, nisi accessisset mentis officium ut etiam intelligerentur, nondum erat propheta. Magis propheta erat qui interpretabatur quid aliud vidisset, quam ipse qui vidisset. Vnde apparet magis ad mentem pertinere prophetiam, quam ad istum spiritum qui modo quodam proprio vocatur spiritus, vis anime quædam mente inferior, ubi corporalium rerum similitudines exprimuntur. Sic olim magis ioseph propheta fuit qui intellexit quid significarent septem spice, & septem boues, quam pharao qui eas vidit in somnis. Illius enim spiritus informatus est, ut videret, huius mens illuminata ut intelligeret. Ac per hoc in illo erat lingua, in isto prophetia, quia in illo rerum imaginatio, in isto imaginatio num interpretatio. Minus ergo propheta est qui rerum quæ significantur sola ipsa signa in spiritu per rerum corporalium imagines videt, & magis propheta qui solo earum intellectu præditus est. Sed maxime propheta qui utroque præcellit, ut & videat in spiritu corporalium rerum significationes similitudines, & eas viuacitate mentis intelligat, sicut Danielis excellentia tentata est, & probata, qui regi somnium quod viderat dixit, & quid significaret aperuit. Et ipse quippe imagines corporales in spiritu eius expresse sunt, & eorum intellectus reuelatus in mente. Sed ad epistolæ sequentia transeamus.

Lingua pro quo hic tumetur.

Tamen

Tamen quæ sine anima sunt vocem dātā siue tibia siue cithara, nisi distinctionem sonituum dederint, quomodo scietur id quod canitur aut quod citharizatur? Et enim si incertam vocem det tuba, quis parabit se ad bellum? Ita & vos per linguam nisi manifestum, sermonem dederitis, quomodo scietur id quod dicitur. Eritis enim in aera loquentes. Tā multa ut puta genera linguarum sunt in hoc mundo, & nihil sine voce est.

Linguas non prodesse sine interprete superius per me qui sum rationalis, & tamen per inanimata idē patet. [Nā ea quæ sunt sine anima dantia vocē siue hoc sit tibia siue cithara, nisi dederint distinctionē] sonituum, id est, distinctos intelligibiles sonos, quomodo scietur id quod canitur aut quod cithara resonatur. Sic & locutio vestra cuius spiritualis suauitas non aures debet mulcere sed mentem, inanis erit si intellecta non fuerit. De tibia & cithara nescietur, quia nec de tuba. Alia similitudo est de eadem re. (Et enim si tuba det vocem incertam), id est, quæ bellum apperte non significet (quis parabit se ad bellum) Iudeis erat usus tube in festis & bellis, diuersis sonis, & hoc est quod dicitur quia si vox tube incerta fuerit, nemo discernet vtrum solennitatis an belli sit, nemoque se ad bellum armabit. (Ita & vos) qui quasi tuba exaltare vocem vestram debetis, ut christi milites ad spirituale bellum contra demones præparetis, per linguam alie nam loquentes (nisi) interpretando [dederitis manifestum sermonem] qui palam audientes retineat, (quomodo sciet) ab aliis (id quod) a vobis in lingua aliena (dicitur). Nescietur ab auditoribus vestræ locutionis sensus. (Nam eritis loquentes in aera) id est, ea quæ nulli proficiunt, sed in aera soluentur, dum non inuenientia locum receptaculi in audientium auribus ut intelligantur, diffundentur in aera quia nec auscultare talia dignabuntur homines. Non ad corda hominum loquimini, sed in aera, id est non vtilia erunt verba vestra, sed ociosa & inania eritis loquentes. Tam multa ut puta sunt genera linguarum. Id est etiam si (tam multa) loquamini (ut sunt genera linguarum, in toto) (hoc mundo) quid proderit hæc vestra locutio, cum nullus intelligat? Multa sunt genera linguarum (& nihil sine voce est) quia nulla res est sine sua voce & appellatione in vnaquaque lingua. Cum sint enim plurima linguarum genera, habent tamen vocum significationes proprias ut intelligatur nec potest aliquid inueniri quod non habeat Vocem significationem sui. Et idcirco inanis est locutio quæ non intelligitur.

Si ergo nesciero virtutem vocis ero ei cui loquor barbarus, & qui loquitur mihi barbarus. Sic & vos. Quoniam emulatores estis spirituum, ad edificationem ecclesie querite ut abundetis & ideo qui lo-

quitur lingua, oret ut interpretetur. Nam si orem lingua, spiritus meus orat, mens autem mea sine fructu est. Quid ergo est? Orabo spiritu, orabo & mente. Psallam spiritu, psallam et mente.

Quandoquidem alii sine interprete non intelligēt vel quandoquidem tot lingue sunt, & vnaqueque propriam distinctionem habet, (ergo si nesciero virtutem vocis), id est, si ignorauero vim propriam vocis quam profero, ut illi qui tantum dona linguarum habent (ero) non intellectus, sed [barbarus illi cui loquor,] quem instruere debeo, quia non potero illi sensum dictorum meorum interpretari, [& ille] vicissim [qui mihi loquitur erit mihi barbarus] cum ignoret sententias vocum quas profert, nec valeat exponere mihi. (Sic & vos) eritis adinuicem barbari, si per incognitam linguam alter alteri locutus fuerit, & ita erit dissensio inter vos. Propterea non dissensionem ignotarum linguarum per quas discordia generetur debetis appetere, sed vnitatem intellectus per quem communi leticia gloriemini. Et [quoniam estis emulatores spirituum] id est, desideratores spiritualium donorum, [querite ut his abundetis ad edificationem ecclesie] id est ut non solum linguis loquamini sed etiam interpretemini ut edificationem sumat ecclesia (quoniam emulatores estis spiritualium) charismatum. (Et ideo), id est, ut ecclesia edificetur, (qui loquitur lingua oret ut interpretetur), id est, oret ut accipiat donum interpretandi, ut proficiat cæteris studium eius. Oret non labiis tantum, sed affectu cordis, ut exaudiri mereatur. (Nam si) etiā ego qui tantus sum (orem lingua), id est, voce sola, (spiritus meus), id est, flatus oris mei (orat) dum loquor in oratione, [sed mens mea est sine fructu] id est, non capit fructum ex ipsa oratione ad quam non est intenta. Hoc sepe nobis accidit dum psallimus vel orationem labiis proferimus, & mente quod os profert non cogitamus. Et quandoquidem mens quæ intus pio affectu non orat quod os loquendo foris præcatur fructum orationis non habet, ergo quid est mihi faciendum? (Quid est) mihi vtile, hoc scilicet. (Orabo spiritu) per os prolato, id est, orabo sermone orans, (orabo & mente), id est, affectu mentis, [Psallam] id est, psalmos dicam (spiritu), id est, prolatione oris, (psallam & mente), id est, mentis attentione. Vel ita. (Qui loquitur lingua sic oret) id est, sic loquatur [ut interpretetur] quod dicit. Nam me ipsum do vobis exemplum, (quia si orē) id est, si loquar lingua (spiritus meus orat) (sed mens mea est sine fructu), id est, sine intelligentia eorum quæ dico. Si enim dicam lingua quod non intelligo, velut afflatus spiritu in extasi loquor, & mens est sine fructu. Ignorat enim animus si lingua loquatur quam nescit, sicut solent latini homines græce cātare oblectati sono verborum nescientes tñ quid dicant. Ut supradictum est spūs vocatur vis animæ quedam mente inferior, ubi corporum rerum similitudines exprimuntur. Mens

Orandi
modus
quis.

Epi. Pauli.

autem est illa superior pars anime, vbi intellectus & ratio proprie sedem habent. Lingua quoque sicut & superius designare potest quolibet signorum probationē priusquā intelligant. Itaque dicitur [Si orem lingua] id est, si loquar probatione signorum adhuc non intellectuum [spiritus meus orat] id est, illa pars animæ meę tantum loquitur in qua corporalium rerum imagines exprimuntur [sed mens] id est superior animæ meę subtilitas (est sine fructu quia nullam ibi refectionem intelligentię habet. Cum enim spiritus & inferior animę natura loquitur proferendo signa quę non intelligit, mens ad quam pertinet intellectus nullum fructum inde reportat. (Quid ergo est) agendum. Hoc scilicet quod me acturū dico. (Quia orabo spiritu, orabo & mente), id est, loquar spiritu & mente, vt signa rerum mihi formentur in spiritu, & eorum refulgeat intellectus in mente, sicut & daniel in spiritu vidit somnium regis & mente, & interpretationem eius intellexit. Ita enim & ego faciā quia & spiritu signa loquar, & mente sensum eorū intelligam. Spiritu dictiones loquar, mente sententias, & similiter (psallā spū). i. consonantiā vocū psalmodie i spū resonabo (psallam mēte). i. consonantiam sentiarum attentione mentis modulabor delectans me intelligentia spiritalium sensuum. Vel (psallam spiritu & psallam mente), id est, concordiam in membris ecclesię componam vt concordent & mente, ac de sua consonantia dulcē melodiam pulchre variatam exprimant. Sic & vos spiritu & mente loqui debetis vt & signa videatis & sensum intelligatis, & ceteris exponatis, atque. i. psallere spiritu & mente vt psalmorū sensus in corde vestro resonet quos ore canetis.

Ceterum si benedixeris spiritu, quis supplet locum idiote? Quomodo dicet amen super tuam benedictionem? Quoniam quid dicas nescit. Nam tu quidem bene gratias agis, sed alter non edificatur.

Orare debetis mente & spiritu, vt & verba historie vel literature proferatis, & mysticum sensum, exponatis ad instructionem audientium. (Cæterū) id est, sed (si benedixeris spiritu) id est, si aliqua dixeris, si dei laudes dixeris, vel si benedictionem aliquam protuleris ignota lingua quam non possis audientibus interpretari, (quis supplet locum idiote). In spiritu non in mente benedicit qui bona quę loquitur non intelligit, quoniam signa rerum cum non intelliguntur, in spiritu sunt non in mente. Idiota vero est ineruditus qui nihil scit nisi quod ei proprietas nature dedit, quoniam idioma gręce proprietas dicitur latinę. Loc⁹ autē idiote est, vt in nouissimo benedictionis dicat amen, quod interpretatur verum, per hoc enim & consensum suum indicat, & benedictionem cōfirmat. Sed si benedixeris spiritu, id est, si benedictionē dederis ignota lingua, vt nec tu sensum dictorum tuorum itelligas, nec aliis exponas, (quis supplet locum idiote), id est, quis loco idiote respondet amen, in fine sermonis. Nec sapiens hoc facere nouit nedum idiota. (Quomodo enim dicet amen su

per tuam benedictionem cum nesciat quid dicas?) Imperitus enim & absque litteris audiens quod non intelligit nescit finem orationis & non respondet amen, id est, verum, vt confirmetur benedictio. Per hos enim completur confirmatio precis, qui respondent amen, vt omnia dicta veritatis testimonio in audientium mentibus confirmetur. Nō poterit idiota respondere benedictioni tuę quam non intelligit, (nam tu quidem bene gratias agis) deo in illa benedictione, & bonum est quod loqueris, [sed alter non edificatur] ex verbis tuis, quę non intelligit. Ideo cum ad ecclesiam propter edificationem conueniatis, ea debent in ecclesia dici, quę intelligantur ab hominibus & præstent edificationem audientibus.

Gratias ago deo meo, quod omnium vestrum lingua loquor. Sed in ecclesia volo quinque verba sensu meo loqui vt & alios instruam, quam decem milia verborum in lingua.

Proponit se exemplum quod publice non debent loqui linguis in quibus audientium nō sit edificatio, sicut ipse in ecclesia linguis non vitur cum omnes eorum linguas nouerit. Non vitupero inquit in vobis locutionem linguarum eo quod hęc habere nequeam sicut est consuetudinis quibusdam, vt inuideant quod ipsi non valent assequi. Nam (omnium vestrum lingua loquor) ego, id est, nullus vestrum aliqua loquitur lingua qua & ego non loquar quotiens volo. Et inde [gratias ago deo] qui mihi per donum gratiæ suę concessit vt loqui possim linguis quas inter omnes vos habetis. Sed quamuis tanta linguarum noticia diuinitus sit mihi data (in ecclesia tamen] cui debeo prodesse (volo quinque), id est, pauca (verba loqui meo sensu) id est, quę intelligam & exponam (vt & alios instruam) quam decem milia, id est, valde nimiam multitudinem verborū (in lingua), id est, vt neque intelligam, neque alios doceam. Quod ait quinque verba & decem milia, vulgari consuetudine locutus est. Vel sicut nonnullis visum est, per quinque verba, quinque libros moysi designauit. (Volo inquit in ecclesia loqui meo sensu), id est, spiritali intelligentia [quinque verba] id est, quinque legis volumina, (quam decem milia verborum), id est, quam legis perfectionem (in lingua), id est, in prolatione signorum non intellectuum. Denarius enim propter decalogum significat legem, millenarius perfectionem. Posuit autem apostolus quam sine magis vt notaret istam partem cum qua iungitur quam nullo modo esse amplectendam. Nam vbi sic ponitur quam, ostendit alteram partem posse stare, alteram vero minime.

Fratres mei nolite pueri effici sensibus, sed malicia paruuli estote, sensibus autem perfecti sitis. In lege enim scriptum est, quoniam in aliis linguis et labiis aliis loquar populo huic, et nec sic exaudient me
Alias nō est mei. Esa. 28.

Idioma
gręce p
prietas
dicitur la
tinę.

dicat dominus. Itaque lingue in signum sunt non fidelibus sed infidelibus. Prophetie autem non infidelibus sed fidelibus.

Ideo etiam non debetis appetere loqui linguis tantum, quia hoc modo haberetis puerorum sensum qui non attendunt quid sit aliis utile, sed quid seipsum pueriliter delectet. Sed vos (nolite effici pueri sensibus) ut pueriles sensus habeatis in appetitione linguarum, quibus tanquam puerorum ludis intendatis non cogitantes quid pro sit utilitatibus proximorum. [Nolite esse pueri sensibus], sed esto te viri. Qui enim non perdurant occurrere in virum perfectum, vel infirmitate virium, vel mentis leuitate, mulieribus & paruulis comparandi sunt. [Nolite sensibus esse pueri] id est, nolite esse insipientes. Sed quia dominus ait nisi conuersi fueritis, & effecti sicut paruuli non intrabitis in regnum celorum (malicia pueri estote) si vos delectat imitari pueros, non delectet imperitia, sed innocentia & humilitas (Malicia estote paruuli.) Quia malicia maxime, nisi superbia. Ipsa enim de vana granditate presumens, non sinit hominem ambulare per arctam viam & intrare per angustam portam. Puer autem facile intrat per angustam. Et ideo nemo nisi ut puer intrat in regnum celorum. (Estote ergo paruuli malicia) id est, deponite omnem granditatem quam malicia superbiæ facit, ut sitis remoti ab omni malicia sicut pueri, studentes his que faciant ad utilitatem fratrum quod est perfectio sensus. (Itaque nolite pueri effici sensibus) per impitiā ut sicut pueri non intelligatis quod dicitis, (sed malicia paruuli estote) ut sitis imunes ab omni malicia velut pueri, (sensibus autem perfecti sitis) ut intelligatis plenam quod dicitis, & quid ad instructionem ecclesie sit necessariū sciatis. Nec debetis pueriliter appetere loqui linguis quas non intelligatis, quia lingue in signum infidelibus quod vos iam non estis & non ad edificationem quæ necessaria vobis est iam fidelibus, & hoc est. Nolite querere linguas, (quia in lege) id est, in libro ysaie (scriptum est quoniam in aliis linguis) id est, diuersis generibus linguarum (& in aliis labiis) id est, verbis spiritualibus (loquar) per apostolos (huic populo) iudeorum, (& nec sic exaudient me) qui per legem & prophetas nunquam me voluerunt exaudire (dicit dominus.) (Vel in aliis linguis loquar) id est, nouum testamentum predicabo (& in aliis labiis) id est, vetus testamentum spiritualiter exponam, quod illi carnaliter exponebant. Hoc est enim aliter eis loqui quam se legis veteris habent verba, dum audiunt sabbatum solui, neomenias euacuari, circumcisionem cessare sacrificia immutari, escas dudum prohibitas licere edere, christum de deo deum predicari. Hoc est aliis linguis & aliis labiis loqui, preter illam varietatem linguarum que per apostolos in die pentecostes sonuit. Sed nec sic infideles iudei voluerunt exaudire deum, ut ei per fidem & deuotam conuersationem obedirent. Videte ergo ne & vobis loquatur deus in variis linguis & vos non exaudiatis verba preceptorum eius faciendo. Et quando quidem illis qui non exaudierunt ut ad fidem conuerterentur locutus est dominus in aliis linguis itaque lingue sunt in signum non fidelibus qui

credunt deum omnia posse, sed infidelibus qui hoc non credunt. Nam ideo fiunt exteriora miracula ut mentes hominum ad interiora perducant, quatinus per hoc quod mirum visibiliter ostenditur, ea que mirabilia sunt inuisibiliter credantur.

(Lingue igitur date sunt in signum) id est, ut sit signum inuisibilis presentie dei, quia infideles per miraculum linguarum potentiam dei qui eis predicatur adesse presentem intelligunt. Sed prophetie non sunt signum infidelibus quia infideles non credunt futura quæ necdum videre possunt, si eis per prophetiam prænuntientur. Et ideo prophetie non infidelibus) date sunt qui prophetis ventura predicantur credere nolunt (sed fidelibus) qui futurum prænuntiationi prudenter ad quiescunt & ideo fideles non linguas appetere debent, sed prophetias. Vel nomine prophetiarum interpretationes scripturarum designari possunt. (Prophetie ergo non sunt signum infidelibus, sed fidelibus) quia infideles per expositionem scripturarum quibus nullam fidem adhibent, nequaquam deum cognoscunt, fideles autem secreta eius ibi misteria intelligunt. Maior autem & utilior est prophetia, id est, prophetarum interpretatio quæ fidelibus prodest & semper est opus, quam linguarum loquutio quæ propter infideles ad tempus data est.

Si ergo conueniat vniuersa ecclesia in vnum & omnes linguis loquantur, intrent autem idiote aut infideles, nonne dicent quod in sanitis? Si autem omnes prophetent, intret autem quis infidelis aut idiota, conuincitur ab omnibus, diiudicatur ab omnibus, occulta cordis eius manifesta fiunt & ita cadens in faciem adorabit deum, pronuncians quod vere deus in vobis sit.

Alia ratio cur non debeatis loqui linguis sed potius prophetare. Quia lingue in signum sunt infidelibus non in edificationem fidelibus prophetie vero fideles semper edificat (ergo si conueniat in vnum vniuersa ecclesia), id est, si coadunetur in vnum vniuersa fidelium congregatio (& omnes) ibi sine interprete loquantur linguis, sed intrent idiote vel imperiti (vel infideles, nonne dicent quod insanitis) quasi arrepticii cum alter alterum non intelligat? Dicent utique vos insanire, cum videant loquutionem vestram nemini prodesse, sed tumultum quandam incognitum fieri, velut frenesim sustinentium. Et sic præbetis vos illis derisui, quos exemplo vestro debetis conuertere. (Sed si omnes in ecclesia prophetent), id est, ventura vel occulta per prophetiam manifestent (intret autem) ad eos (aliquis infidelis vel idiota, conuincitur ab omnibus) de suo errore quem non valet negare contra eos qui cor eius per spiritum prophetie intuetur (& diiudicatur ab omnibus), id est, dānabilis ostenditur dum unusquisque dicit de eo quam reus sit (& occulta cordis eius fiunt manifesta), vel cogitationes eius deteguntur a prophetantibus. (Et ita) cum viderit archana secreti per spiritum sanctum qui in vobis loquitur esse denudata, cadet in faciem, id est,

Lingue ad quid fuerint date.

Mat. 18.

Pueros nos effici docet apostolus

Es. 28 a

Epi. Pauli.

Prophetia
triam
sunt tem
pora.

humiliabit se conuersus ad penitentiam tam manifesta dei praesentia superatus, (& adorabit deum) id est, spiritum sanctum qui cordis eius occulta sic ut deus per vos patefacere potuit, & pronuntiabit oris confessione quod intelligit corde, scilicet vere deum in vobis esse qui cordium alienorum secreta per vos rimatur. Notandum quia proprie iociter dicatur prophetia, quoniam praedicat futura. Sunt tamen tria prophetie tempora, praeteritum, praesens & futurum. Prophetia enim de praeterito ubi de casa primi angeli dicitur. Quomodo cecidisti de coelo lucifer, qui mane oriebaris? Prophetia de futuro est, dominus ad iudicium veniet cum senioribus populi sui. Prophetia vero de praesenti est, quae in praesentibus apostoli verbis ostenditur. Cum enim dicitur occulta cordis eius manifesta fiunt, profecto monstratur quia per hunc modum prophetiae spiritus non praedicat quod futurum est, sed ostendit quod est. Quo autem pacto dicitur prophetie spiritus qui nihil futurum indicat, sed praesens narrat? Sed recte prophetia dicitur, non quia praedicat ventura, sed quia prodiit occulta, rem quippe quamlibet sicut ab oculis nostris subtrahunt tempora, in futuro ita ab oculis nostris in praesenti subtrahit causa. Ventura enim res occultatur in futuro tempore, praesens autem cogitatio absconditur in latenti corde.

Quid est ergo fratres? Cum conuenitis vnusquisque vestrum, psalmum habet, doctrinam habet, apocalipsim habet, linguam habet, interpretationem habet. Omnia ad edificationem fiant.

Iam incipit determinare, quomodo linguis sit vtendum. Quandoquidem haec quae diximus eueniunt de locutione linguarum, Ergo quid est agendum (o fratres). Ad edificationem exercende sunt vt cetera. (Nam cum conuenitis) in ecclesia ubi edificationem audientium operari debetis, [vnusquisque vestrum habet] vnde possit aliis proficere. Ideo nullus se excuset. Alius enim (habet psalmum), id est laudem dei per canticum, alius (habet doctrinam) id est, sensuum expositionem per spirituales prudentiam, qua se & alios de moribus instruere valeat. Alius (habet apocalipsim) id est, reuelationem occultorum, quae sibi spiritus sanctus ostendit. Alius (habet linguam). Hoc ideo dixit, vt eos qui linguis loqui poterant, non contristaret. Permisit enim eos loqui linguis, ita tamen vt interpretatio sequeretur. Et ideo subiecit, (interpretationem habet.) Quod propterea dixit, vt si interpretes adesset daretur locus loquenti linguis. Non dixit quod vnusquisque haberet haec omnia, sed ostendit quia non erat quisquam in eis qui horum aliquid non haberet. Talis enim locutionis huius est sensus, vt qui intelligit psalmum loquatur de psalmo, qui habet scientiam docendi doceat, qui habet apocalipsim id est, reuelationem aliquam misteriorum dicat quae sibi reuelata sunt, & cetera similiter, vt nihil sit in eis quod non alterutrum edificet. (Omnia inquit ad edificationem fiant.) Conclusio haec est, vt nihil in cassum in ecclesia geratur, sed magis laboretur vt

& imperiti proficiant. Et ideo omnes paratos vult conuenire diuersis donis spiritualibus, vt ipsa auiditate mentis vigilantes inuicem se exhortati meliora bona emulentur, ad illuminationem fratrum.

Siue lingua quis loquitur, secundum duos aut vt multum tres, & per partes & vnus interpretetur. Si autem non fuerit interpretes, taceat in ecclesia, sibi autem loquatur & deo.

Incipit ostendere quomodo haec omnia fiant ad edificationem. Omnia inquit fiant ad profectum, siue linguarum locutio siue cetera, & hoc est, (Siue quis lingua loquitur secundum duos) fiat locutio, [aut vt multum] dicam (secundum tres) fiat, id est, duo vel tres loquantur linguis & non plus, ne occupent diem, & non sit locus loquendi prophetis qui maxime sunt vtiliter. (Et per partes) loquantur, id est, non simul omnes ne insanire videantur, sed singuli, id est, vnus post alium, siue in diuersis ecclesiae locis. [& vnus interpretetur], hoc est aliquis exponat populo verba illius loquentis. Consuetudo tunc erat vt quando conueniebant in ecclesia, vel in aliquo loco propter doctrinam, illi qui scientiam linguarum acceperant, loquerentur & alii exponerent, & hoc fiebat in ecclesia per cateruas. In vna parte ecclesiae erat quaedam collectio, & in altera parte alia, & vna quaeque pars suam habebat loquentem, & suum interpretem, & hoc est quod apostolus dicit, vt in vna ecclesia non loquantur nisi duo vel tres, & per partes, ubi vnus loquitur non loquat alter, vel vnus post alterum loquatur, & vnus interpretes vnique. [Sed si non fuerit qui interpretetur, taceat] linguis loquens (in ecclesia) ubi non debet audiri locutio nisi quae edificent. (Sed sibi loquatur, id est, intra se tacite oret, & loquatur deo qui audit muta omnia. Sibi loquitur, qui ex his quae dicit compugitur, & deo loquitur, qui deum orat vel laudat.

Prophete duo aut tres dicant, & ceteri diiudicent. Quod si alii reuelatum fuerit se denti, prior taceat. Potestis enim omnes per singulos prophetare, vt omnes discant & omnes exhortentur, & spiritus prophetarum prophetis est subiectus. Non enim est dissensionis deus sed pacis, sicut in omnibus ecclesiis sanctorum doceo.

Sicut de his qui lingua loquuntur dixi ita & de prophetis dico (vt duo vel tres prophetae dicant), id est, loquantur ad populum, in diuersis ecclesiae partibus. Duo vel tres loquantur, quia sufficit sermo tot hominum, & in ore duorum vel trium stat omne verbum. (Ceteri) vero prophete, diiudicent, verba eorum discernentes a bonis meliora & a melioribus optima. Sed si interim per spiritum sanctum (fuerit reuelatum) aliquid melius (alii sedenti) qui audiebat (prior) qui loquebatur (taceat) vt & iste loquatur quod sibi diuinitus est reuelatum. Sepe enim iuniori, reuelat dominus quod melius est, & ideo permittat, cum prior loqui.

Nec

Orandi
taceat.

Alias sunt
subiecti.

mat. 16b

Ad Corinth. xiii. fo. lxxxviii.

Nec sibi putet iniuriam fieri si tacuerit ut inferior loquatur, quia plerumque datur inferiori, quod non est concessum superiori. Ideo loqui debet ille cui reuelatum est, quia (potestis omnes prophetare) tam ille qui prius accepit reuelationem, quam ille qui prior ceperat loqui. (Omnes) inquam (potestis prophetare,) non quidem simul ne conturbatio fiat, (sed per singulos) alius post alium (ut omnes) etiam maiores (discant) quæ ignorant, (& exhortetur) id est, moneantur in his quæ cum intelligunt negligunt. Et debet loquens cedere sedenti ut loquatur, quia spiritus prophetarum est subiectus prophetis, (id est, in hoc facit voluntatem prophetarum ut quando vult propheta permittat eum tacere, & rursus quando vult permittat eum loqui. Ne quis diceret se non posse tacere, quoniam spiritus ministrans sibi cogeret eum, dicitur quia (spiritus prophetarum prophetis subiectus est,) ut in sua habeant potestate quando taceant & quando loquantur. Subiectus spiritus prophetis ut quando volunt tacere possint, & quando volunt loqui nec cogit eos ut phitonius aliqua clamare, vel subticere. Vnde si prior propheta non cedit alij, videtur non esse in eo spiritus dei. Vere subiectus est eis spiritus ut pro voluntate sua possint ratione tacere, vel loqui, (quia non est deus dissensionis, sed pacis.) Id est, spiritus sanctus qui deus est & prophetas replet, non est auctor dissensionis & discordiæ, sed pacis & concordiæ. Effet enim auctor dissensionis non pacis, si & eum qui prior ceperat loqui non sinneret tacere, & hunc qui interim repetina reuelatione impletus est, cogeret loqui. Inde enim discordia & dissensio nasceretur. Sed iste spiritus pacem generat non discordiam, ut alter propheta rationabiliter cedat alteri non simul ambo loquantur. (Deus inquam est pacis) non discordiæ, ut quicumque deo adherere cupiunt pacem sequantur, dissensionem fugiant, (sicut ego doceo in omnibus ecclesijs sanctorum.) Et ideo si vultis sanctorum ecclesijs quæ sunt per orbem communicare, pacem in deo vicissim seruate sicut ille. Vel qui linguarum notitiam acceperunt qui prophetiæ gratiam habent ita loquantur in ecclesia sicut nunc docui, in omnibus & sicut in ecclesijs sanctorum doceo. Ac si dicatur. Non est singulare, vel nouum quod nunc dixi, ideo firmiter tenete quod omnes tenent ecclesiæ.

Mulieres in ecclesia taceant. Non enim permittitur eis loqui, sed subditas esse sicut lex dicit. Si quid autem volunt discere, domi viros suos interroget. Turpe est enim mulieri loqui in ecclesia. An a vobis verbum dei processit, an in vos solos peruenit? Quauis dixerim quia potestis omnes prophetare, (mulieres tamen in ecclesia taceant.) Nunc redit apostolus ad id quod supra prætermiserat. Superius enim velari mulieres in ecclesia præcepit, modo ut quiete sint, & verecunde ostendant, quia contra ordinem est naturæ, vel legis, ut in conuentu virorum femine loquantur. (Non enim) ab aliqua auctoritate (permittitur eis in ecclesia loqui) sed precipitur eas (subditas esse sicut lex) in genesi (dicit) sub viri potestate eris, & ipse dominabitur tui. Lex ista specialis est mulieribus imposita, & ob hoc sola subiecta erat abrahe, dominum eum vocans. Duabus de causis

subetur mulier esse subiecta, quia ex viro est, & per ipsam intrauit peccatum. Iure enim tacet inter viros, quæ cum loqueretur viro suo suasit peccatum. Non loquatur in ecclesia (sed si quid voluit discere interroget domi viros) suos cum disciplina & subiectione. (Nam turpe est mulieribus in ecclesia loqui.) Turpe est, quia contra disciplinam est, ut in domo dei quæ eas viris subiectas esse præcepit de lege loqui præsumant, cum sciant illic viros habere primatum, & sibi magis competere ut in domo dei præcibus vacent, & retinentes linguam aures aperiant, ut audiant quomodo misericordia dei mortem vicit per christum quæ per eas regnauit. Nam si audiant in ecclesia loqui dedecus est, quia iecirco velatur ut in humilitate appareant. Si autem inuerecunde se ostendunt opprobrium est viris, quia in mulierum insolentia etiam mariti notantur. Hæc quæ vobis tradere debetis, non vestra instituta meis traditionibus præferre, & ceteris fidelibus quasi fortè religionis velle tradere. (Quia an processit a vobis verbum predicationis dei?) Non utique, sed a nobis ad vos venit, quoniam a nobis qui de circumcisione sumus cepit euangelica predicatione non a vobis nec beneficium vos dedistis, sed accepistis. Nec quasi singulariter electi debetis gloriari, aut de singulari scientia extolli. Quia (nunquid in vos solos peruenit) verbum dei? Non utique, sed & in alios per orbem similiter peruenit, & ideo nolite velle fieri magistri constituendo nouas traditiones vestras, sed tenete quod vbiq; tenent alie gentium ecclesiæ.

Si quis videtur inter vos propheta esse, aut spiritualis cognoscat quæ scribo vobis, quia domini sunt mandata. Si quis autem ignorat ignorabitur.

Ego quid talia vobis scribo. (Et si quis inter vos) est, qui videatur esse propheta, id est, præsciens futurorum, (vel spiritualis) id est, spiritualiter viuens quauis non habeat notitiam futurorum (cognoscat) ista (quæ scribo vobis) quia non sunt a me, sed sunt mandata dei. Hoc dixit apostolus aliter ista quæ scribebat a paruulis, & aliter a capaciorebus posse intelligi sciens. Solidam enim voluit esse scientiam spiritualium, vbi non sola accommodaretur fides, sed certa cognitio teneretur. Ac per hoc paruuli ea credebant quæ spirituales insuper cognoscebant. Coercet etiam his verbis & ad pacificum ordinem reuocat inquietos, tanto ad seditionem faciliores, quanto sibi videbantur spiritu excellere, cum superbiendo contra turbaret. Si quis inquit videtur propheta esse aut spiritualis cognoscat quæ scribo vobis, quia domini sunt mandata. Si quis videtur esse utique non est. Nam qui est, sine dubitatione cognoscit. Nec ammonitione nec coercionem opus habet, quia omnia iudicat, & a nemine iudicatur. Illi ergo seditiones & perturbationes in ecclesia faciebant, quia videbantur esse, quod non erant. Et hos docet cognoscere domini mandata esse quæ scribit. Præcipue tamen pseudo apostolos a quibus fuerant deprauati in hac sententia tangit, qui pro desiderijs hominum non diuina, sed terrena docebant. Ideo hic nihil suum tradere se dicit, sed domini, ut quibus suadet deo adquisiti non hominibus videantur. Cognoscat inquit ea quæ scribo vobis de linguis ac prophetis ac

Mulier viro latus hic dicitur duabus de causis.

Mulieris insolentia viro est opprobrium.

37. dist. c. ideo i fi. & 38. dist. c. j. 15 q. j. c. j. ex voluntate.

23. di. c. mulier i Timo. 2. c. Gen. 3

Epi. Pauli.

Mat. 7. **d.** ris ac mulieribus & de ceteris spiritualibus, [quia sunt dñi mandata. 7] Sed si quis hæc ignorat ignorabitur a dño, id est improbabitur cum illis quib⁹ dicetur nō noui vos, id est, non noui esse meos, vel nō noui inter prædestinatos. Nam hoc dicitur contra pusillos qui in cruce christi gloriantur, & tamē ignorant ea quæ de diuinis misterijs subtilissime differuntur. Non enim perit vnus de pusillis, pro quibus mortuus est christus. Sed sicut præcedentia & subsequencia declarant de his quæ fidem & mores multorū ædificaret dixit apostolus (quod ignorans ea ignorabit⁹) id est, vt linguis prophetia præponeretur, vt non perturbate illa gererentur quasi prophetiæ spiritus, & mutos loqui cogeret, vt mulieres in ecclesia tacerēt, vt omnia honeste & secundum ordinem fierent. Hæc & his similia qui ignorat ignorabitur, nō illa secreta misteria quæ vix ad paucorum intelligentiam pertinent.

¶ Itaq; fratres emulamini prophetare, & loqui linguis nolite prohibere. Oīa autē honeste & secundū ordinē fiant in vobis. Quandoquidem prophetia tam vtilis est, vt supra demonstrauim⁹ itaq; o fratres emulamini id est cōsiderate (prophetare) ad multorū ædificationem, et quamuis linguæ parum prosint (nolite tamen prohibere loqui linguis) ne fiat dissensio. Sed oīa tam hæc quam alia (fiant in vobis honeste) id est cum pace & disciplina & secundū ordinem vt alia prius, & alia posterius agantur, & prophetia linguis preferatur.

¶ Capitulum. xv.

Gal. i. b.

Notum autem facio vobis euangelium fratres quod prædicaui vobis quod & accepistis, i quo, & statis per quod & saluamini qua ratione prædicaui vobis si tenetis, nisi frustra credidistis.

Cōfuta-
tio erro-
ris de
mortuo-
rū resur-
rectione

Hic ingreditur apostolus reprehendere chorinthios qui seducti a falsis apostolis dubitabant de resurrectione cōmuni, existimantes neminē resurrecturum cū viderent corpora mortuorum sepeliri & putrefieri. Hunc errorem destruit apostolus p-bans mortuos in fine seculi resurrecturos & hoc facit per resurrectionē christi de qua certissimum erat illis. Hactenus inquit de spiritualibus donis differui. Sed modo (notum facio vobis euangelium) id est bonum nuncium quo iusti nunciantur resurrecturi ad gloriam, quod non est nouum, sed olim vobis a me prædicatum (quod & vos accepistis) id est, dignum acceptione iudicastis, & deuote illud suscepistis (in quo etiam & statis) id est firmi ter perduratis. Quod enim dicit (in quo & statis) illis dicit qui erant firmi in fide resurrectionis. Promiscuis enim loquitur, vt & hi qui in fide sunt gaudeant, & qui nutant corripi se doleant & corrigantur. (Statis) inquit in euangelio resurrectionis vos qui in fide constantes estis (per quod etiam saluamini) id est, ad salutem æternā pertingitis, cum de hac vita migratis, vel saluamini iam ex certitudi-

ne spei per illud, (Saluamini) dico si memoria & si de (retinetis qua ratione prædicaui vobis) id est, quomodo ea ratione qua christus resurrexisset creditur docuerim resurrectionem mortuorū. Hoc (retinetis) siue tenetis (nisi frustra credidistis.) Id est, aut tenetis resurrectionem mortuorum, aut in cassum fidē suscepistis quæ non suscipitur nisi spe resurrectionis. Omnis enim spes credēcium in hoc est quia mortui resurgent. Quod qui non sperat, frustra etiam ceteras partes fidei suscipit.

¶ Tradidi enim vobis in primis quod & accepi, quoniam christus mortuus est pro peccatis nostris secundū scripturas, & quia sepultus est, & quia resurrexit tertia die secundum scripturas.

Nūc primo ponit hoc qd erat certissimū p qd cōsequēter & illud pbet qd habebat dubiū. Vere inquit notifico vobis euangelium de resurrectione quod dudum prædicaui vobis, & ostendo qua ratione illud prædicaui. (Nam tradidi in primis) id est, inter maxima fidei sacramenta, vel (in primis) id est, in exordijs fidei (quod) & ego ab ipso domino occulta inspiratione (accepi) nō per me inueni (qm christus mortuus est) non p sua necessitate, sed (pro peccatis nostris) & hoc (secundum scripturas) propheticas quæ id prænunciabant. Et (tradidi vobis) (quia) post mortem (sepultus est) vt scripturæ prædixerāt [& quia surrexit tertia die] id est, tam cito vt ea potestate credat⁹ posse nos suscitare. Pro peccatis nostris mortuus est & sepultus, sicut per Ysaia dicit de illo pater. Propter scelus populi mei percussit eum, & dabit impios pro sepultura, & diuitē pro morte sua, [Qui & resurrexit die tertia] sicut Osē prædixerat. Viuificabit nos post duos dies, in die tertia suscitabit nos. Nā in eius resurrectione viuificati sumus & suscitati, sicut alibi dicit apostolus iste. Conuiuificauit nos christo, & cōresuscitauit, & cōsedere fecit in celestibus. Si ergo mortuus & sepultus resurrexit, eadem ratione debemus credere mortuos & sepultos resurgere.

¶ Et quia visus est cephe, & post hæc vndecim. Deinde visus est & plusquā quingētis fratribus simul ex quibus multi manēt vsque adhuc, quidam autem dormierunt. Deinde visus est Iacobo, deinde apostolis omnibus.

Tradidi vobis secundum testimonia prophetarū, veraciter surrexisse christum. Et etiam in argumentum certioris fidei tradidi vobis [quia visus est cephe] id est, petro priusquam alijs viris in die resurrectionis [& post hæc vndecim] apostolis ad vesperū qui se metu iudeorum clausierant. Sed cū Iudas mortuus esset, & iuxta Iohannē Thomas deesset, & quomodo tūc domin⁹ vndecim visus est nisi per sinecdochen accipiat⁹? Vbi enim pars maior est aut potior, solet eius nomine etiam illud comprehendī quod ad ipsum nomen nō pertinet. Quātomagis ergo Thomas qui vnus erat ex illis vndecim potuit in vndenario eorum numero cōprehendi, quāuis defuisset quādo dñs venit? [Deinde visus est plusquā quingentis fratribus simul] possitis, de

Mat. 9d

Esa. 55

c.

Osē. 6

a.

De. cele

mis. c. cū

Marthe.

tis, de quibus æuangelium tacet, ex quibus multi manēt qui testes sunt querētibz vsque adhuc Iesu testimonio permanentes, quidam autem eorum in somno mortis obdormierunt, quia rursus euigilaturi sūt. (Deinde visus est Iacobo) fratri domini, propria manifestatione singulariter. Et de hac re tacēt quatuor æuangelistæ. Sed in euangelio quod appellatur secundū hebreos quod & in auctoritate fuit apud antiquos, narratur post resurrectionem quia dominus venit ad iacobum iustū & apparuit ei. Iurauerat enim iacobus se nō comesturum panē ab illa hora qua biberat calicem domini, donec videret eum resurgentem a mortuis. Rursūq; post paululum. Asserte ait dominus mēsam & panem. Statimq; additur, Tulit panem & benedixit ac fregit, & dedit iacobo iusto & dixit ei. Frater mi comede panem tuum, quia surrexit filius hominis a dormiētibus. (Deinde visus est apostolis omnibz) in monte galileæ, vel in loco ascensionis.

Nouissime autem omnīū, tāquā abortiuo, visus est, & mihi. Ego enim sum minimus apostolorum, qui non sum dignus vocari apostolus, quoniam persecutus sum ecclesiā dei. Gratia autē dei sum, id quod sum, & gratia eius in me vacua nō fuit, sed abundantius illis omnibus laboraui. Nō autē ego, sed gratia dei mecū. Siue enī ego siue illi, sic p̄dicauim⁹, & sic credidistis.

Ita vt dixi visus est cæteris. Sed (nouissime omnīū visus est etiam mihi) de cælo vocās me post ascensionem suam, vel dum orarē in tēplo. (Mihi) dico (tanquam abortiuo) id ed, abortiuo simili, quia sicut abortiuus quadam naturæ violentia ante tempus cōpellitur nasci, ita ego per terribilē domini visionem, & luminis oculorum amissionē coactus sum antequā vellem exire de cæco synagoge vtero, & ad lucē fidei atq; libertatē prodire. (Nouissime) post omnes (mihi visus est) vt recentiore intelligatis meam visionem, & habeatis inde maiore certitudinem. Nec mirum si nouissime visus est mihi. (Nam ego sum minimus apostolorū). (Minimus) tempore non dignitate. (Minimus) humilitate, nō operatione. (Minimus) in me, magnus in domino. (Qui nec etiam dignus sum vocari apostolus) quia ex præcedenti vita mea nil boni habeo, sed multa mala me fecisse reminiscor, pro quibus eram dign⁹ pœna, nō apostolica gratia, quoniam persecutus sum ecclesiā dei. Apostolus iste cum ceterorū sanctorum sollicitudinem in prædicatione robustius laborādo transcenderet, vt ab elatione se præmeret, & vires suas humilitatis gremio nutritret, antiq; crudelitatis suæ nō immemor aliorum apostolorum innocentia cōtēplatus (ego inquit sum minimus apostolorum qui nō sum dignus vocari apostolus) quia persecutus sum ecclesiā dei. Considerauit enim apostolorum vt diximus innocentia, & propter præcedentem malitia vilis in eius oculis facta est omnis quam exhibebat in ecclesia sollicitudo sua. Et quam multos ex accepto intellectu præcederet non attendit, quia illorum innocentia pensans, persecutorem aliquando fuisse se doluit. In cuius verbis quid aliud quā duricia nostræ mē-

tis accusatur? Quia ipse plangebat quod ante baptismum comiserat, nos vero & post baptismum multa comisimus, & tamen flere recusamus. (Non sum inquit dignus vocari apostolus, sed gratia dei sum id quod sum. (Quod est dicere, Per merita mea nil boni consequutus sum (sed) potius [gratia] id est, gratuito dei munere datum est mihi hoc esse (quod sum) & in sanctitate & in scientia, & in apostolatu. Et hæc [gratia] eius postquā mihi data est (nō fuit in me vacua) id est, ociosa, sed bonis operibus plena, quia in prædicatione (laboranti abundantius omnibus illis) apostolis qui me præcesserunt. Illi enim prædicauerunt iudæis qui per legem & prophetas erant instructi, & auctoritate scripturarum conuincebantur vt ad nouam gratiam conuerterentur, ego autem grauiori labore gētes quæ nihil de deo audierant, nullisque diuinorum librorū auctoritatibus adquiescebant ad fidem conuerteri. Illi stipendium ab illis quibus prædicabant acceperunt, ego autē nihil ab auditoribus meis accepi, sed ex labore manuum mearū vixi. Postremo nullus eorum in tot locis prædicauit, neq; tot epistolas omnes illi scripserunt. Abundantius itaque in apostolatu laboraui ego quam illi. Sed (non) ex me (ego) hoc feci (sed potius gratia dei mecū) operando hoc egit. Notandū quod superna pietas prius agit aliquid in nobis sine nobis, vt subsequēte quoque nostro libero arbitrio bonū quod iā appetimus agat nobiscum. Quod tamen per impensam gratiam in extremo iudicio ita remunerat in nobis, ac si solis processisset ex nobis. Quia enim diuina nos bonitas vt innocentes faciat præuenit, apte nunc apostolus ait. Gratia dei sum id quod sum. Et quia eadem gratia nostrum liberum arbitriū sequitur, adiungit. (Et gratia eius in me vacua nō fuit, sed abundantius illis omnibus laboraui.) Qui dum se de se nihil esse conspiceret, ait. (Non autem ego.) Et tamen quia se esse aliquid cum gratia inuenit, adiunxit. (Sed gratia dei mecū.) Non enim diceret mecū, si cū præueniente gratia subsequēs liberū arbitriū nō haberet. Vt ergo se sine gratia nihil esse ostendat, ait. (Nō ego.) Vt vero se cum gratia operatum esse per liberum arbitriū demonstraret, adiungit. (Sed gratia dei mecū.) Bona itaque nostra, & dei sunt & nostra. Quia ipse nos præuenit vt velimus aspirando, qui adiuuando subsequitur ne inaniter velimus, sed possum⁹ implere quod volumus. Præueniente ergo gratia & bona voluntate subsequente hoc quod dei donum est fit meritū nostrū. Quod bene nūc apostolus explicat dicēs. (Abundantius illis omnibus laboraui.) Qui ne videretur suæ virtuti tribuisse quod fecerat, adiunxit. (Nō autem ego, sed gratia dei mecū.) Quia enim cælesti dono præuentus est, quasi alienum se a bono suo opere agnouit dicēs. (Nō autem ego.) Sed quia præueniens gratia liberum in eo arbitriū fecerat in bono, quo libero arbitrio eadem gratia subsequutus est in opere, adiecit. (Sed gratia dei mecū.) Ac si diceret. In bono opere laboraui, nō ego, sed & ego. In eo enim quod solo dei dono præuētus sum (non ego.) In eo autem quod donū voluntate subsequutus sum (& ego. Laboraui inquit plus illis omnibus. Vnde apparet & me & illos in prædicatione laborasse. (Nam siue ego siue illi, sic p̄dicauimus) vt supra memini, id est, xpm pro peccatis nostris

Paulus
quō abit
dāt⁹ ce-
teris apo-
stolis di-
c⁹ sit la-
borasse.

Prædica-
tores
Pauli ex-
emplo
manuū
suarū la-
bore pos-
sūt viuere.

Dung tho. 3. p. 9. 57.
m. 6. ad. 3. afflu-
cor. 1. app. 1. 1. 1.
paulo 2. idem ibi. 1. 1.
cayeta. qui d. afflu-
hoc fuisse q. quæstio
est. al. 1. 1. 1. 1.

Appa-
ruit xps
Iacobo
iusto fra-
tri dñi.
hec hiero-
in catolo
p. 50. 10.

Eph. 3.
b. di. 8. c.
cōfueru-
do de Re-
nū. c. nifi
Siqui-
pe.

Paulus
quō mi-
nimus
apostolo
nū dicit⁹.

Epi. Pauli.

tatis nostris mortuum, tertia die resurrexisset, & frequenter apparuisse multis. (Sic prædicamus) xpi mortem & resurrectionem secundum testimonia prophetarum. [Sive ego sive illi] quia concorditer eadem rem prædicamus ego & illi, nec est in nostra prædicatione discordia, sed pax consensionis & societas charitatis. (Sive igitur ego sive illi, sic prædicamus christum resurrexisse, & vos sic credidistis.) Vnde magis apparet quantum desipiatis, quia cum manifesta sit credulitas hæc apud omnes ecclesias quæ & vos suscepistis, nunc ab ea propter falsos apostolos recessistis.

Si autem christus prædicatur quod surrexit a mortuis, quomodo quidam dicunt in vobis, quoniam resurrectio mortuorum non est? Si autem resurrectio mortuorum non est, neque christus resurrexit. Si autem christus non resurrexit, inanis est prædicationis nostra, inanis est fides vestra.

Modo venit ad rem, propter quam loquutus est de domini resurrectione. Postquam enim multis rationibus probauit christum resurrexisse, ingreditur per eius resurrectionem probare cæterorum mortuorum resurrectionem. Ego inquit & ceteri apostoli prædicamus christum resurrexisse, & vos pro certo sic credidistis. (Sed si christus prædicatur quod resurrexit a mortuis, quomodo) id est, qua ratione (quidam apud vos dicunt, quia resurrectio mortuorum non est) futura? Si enim christus resurrexit, concedendum est necessario quia resurgent & mortui. Sed hoc illi negabant, qui per falsos prophetas deprauati erant. Nam & prudentes seculi stultum iudicant, cum audiunt resurrectionem mortuorum. Ideoque nonnulli chorinthiorum ne stulti iudicarentur ab illis, dicebant resurrectionem mortuorum futuram non esse. (Sed si resurrectio mortuorum non est) futura (neque christus resurrexit.) Nam & ipse veraciter mortuus fuit, utpote verus homo. Et si ceteri non resurgunt, nec ipse resurrexit. Nam eius resurrectio, resurrectionem cæterorum facit. Sicut enim gratis mori non potuit, ita nec gratis surrexit, quia sicut mortuus est, ut mortem nostram destrueret, ita resurrexit ut nos resuscitaret. Cum igitur in cassum resurgere non potuerit, si nos non resuscitat nec ipse resurrexit. (Si ergo generalis mortuorum resurrectio non est, neque christus resurrexit.) Quisquis itaque mortuos negat resurrecturos, christum quoque negat resurrexisse. [Si christus non resurrexit] ergo audite quanta inde sequantur inconuenientia. Si enim ipse non resurrexit, ergo [inanis] id est, inutilis, & absque veritatis pondere [est] prædicationis nostra] qui prædicamus eum resurrexisse (& inanis est fides vestra) qui nobis prædicantibus credidistis eum resurrexisse, ut & membra eius in fine resurgant. Hoc chorintij crediderant apostolo docente, quia sicut christus resurrexit ita & mortui resurgent, & hac spe attracti fuerant ad fidem. Quod utique nunc ad detrimentum illorum proficere asserit, si crediderint quod futurum non est. Et pudoris est, ut aliquis profiteatur hoc se credidisse quod falsum est. Et verecundiam ergo illis incutit, & labores eorum dicit infructuosos, si quod a falsis apostolis audierunt verum

est, quia mortui non resurgent, quod utique nemo patitur audire, ut videntes hoc contra se esse reuertes rentur ad primam fidem. Inanis inquit non solum prædicationis nostra est, sed & fides vestra, id est, inuani & sine fructu remunerationis, & nos prædicauimus resurrectionem & vos credidistis, si mortui non resurgunt quos necesse est resurgere, si christus resurrexit. Non enim resurrexit, si & illi non resurgent.

Inuenimur autem & falsi testes dei, quoniam testimonium diximus aduersus deum quod resuscitauerit christum, quem non resuscitauit si mortui non resurgunt. Nam si mortui non resurgunt, neque christus resurrexit. Quod si christus non resurrexit, vana est fides vestra. Adhuc enim estis in peccatis vestris. Ergo & qui dormierunt, in christo perierunt. Si in hac vita tantum in christo sperantes sumus, miserrabiles sumus omnibus hominibus.

Non solum prædicationis nostra & fides vestra est inanis, id est, cassa & falsa, & infructuosa, si christus non resurrexit, ut per eum ceteri resurgerent, sed etiam nos apostoli quibus omnes credunt (inuenimur falsi testes dei) super hac re. Et utique non minori, sed fortassis etiam maiori scelere in deo laudatur falsitas, quam vituperatur veritas. Falsi testes si hoc est comprobamur (quia diximus testimonium aduersus deum) id est, contrarium deum deo, cui omnis falsitas est contraria, asserentes (quod resuscitauerit christum) quod nequaquam verum est si mortui non resurgunt. Et sic erit nobis ad damnationem hoc mendacium, quia falsus testis non erit impunitus. Sed & vos qui hoc credidistis, participes eritis damnationis. Quisquis asserit quod deus christum suscitauit falsus est testis, si non est factum. Virtutem tamen dei prædicat non ut inimicus, qui tam admirabile factum virtuti eius ascribit. Nec tamen penas euadet. Quod si verum est quia deus christum suscitauit, quid illi patientur qui & testes contra deum facti sunt, & opus eius stultitiam asserunt? Iure dixi quia falsum est christum a patre suscitatum (si mortui non resurgunt.) Nam si illi non resurgunt (neque ipse resurrexit, sed si christus non resurrexit, tunc fides vestra est vana) id est, falsa qua credebatis per christi mortem & resurrectionem nos a peccatis liberatos. (Nam adhuc) post baptismum (estis in peccatis vestris) quæ remissa credebatis, si christus non resurrexit. Terret illos apostolus, ut doleant se hoc per seductores cepisse credere quod contra ipsos est. Quis enim peccata sibi non remissa velit audire? Sunt autem vere iste conclusiones ratiocinationis apostolice falsas habentes sententias quæ consequuntur errorem illorum contra quos agitur, quæ tamen ad hoc inferuntur ab apostolo ut in his erubescerent illi quorum errorem consequuntur eundem relinquant errorem, quia si in eodem manere voluerint, necesse est ut etiam illa quæ ipsi damnant tenere cogantur. Non enim vera infert cum dicit neque christus resurrexit, & cum dicit (inanis est prædicationis nostra, inanis est & fides vestra) & cetera quæ omnino falsa sunt. Quia & christus resurrexit

Alias vacua.

1. cor. 3. d.

Christus nec mori nec resurgere gratis potuit.

Testis falsus non erit impunitus. Proverbi 19.

resurrexit & nō erat inanis prædicatio eorum qui hoc annuntiabant, nec fides eorum qui hoc crediderant. Sed ista falsa verissime cōnectuntur illi errantium sententiæ qua dicebatur nō esse resurrectio mortuorū. Istis autē falsis repudiatis, cōsequēs erit resurrectio mortuorū. Sed ad ordinē lectionis reuertamur. (Adhuc inquit estis in peccatis vestris, si christus non resurrexit.) Et quia vos adhuc manetis in peccatis (ergo & illi qui dormierūt in christo) id est, mortui sunt in fide christi, fuerunt similiter in peccatis (& ideo perierūt.) Hoc addit illis ad terrorem, cum utique carorum suorū excessum nolint estimare perditionē. Qui enim sub hac spe de seculo exierunt, siue occidi nō timuerūt, quia resurgere exemplo christi crediderūt, si nō est verū perierunt. Hoc illis dicit quod amore suorum defunctorum nolunt audire, ut illis amputet quod prius per errorem male ceperant credere. Addit & aliud incōueniens. Quia (si tantum in hac vita sperātes sumus in christo) id est, si nihil boni post mortem speramus a christo nos consequuturos, sed tantum propter vitæ presentis bona colimus eum (tunc miserabiliores sumus omnibus alijs hominibus) qui tot aduerbia semper sustinemus. Infideles enim, vel presenti mundo fruuntur. Nos vero, cōtinentia & ieiunijs atq; vigilijs & afflictionibus varijs in hac vita fatigamur. Et si pro his nullam in futuro seculi mercedem expectamus, omnium stultissimi sumus. Sed manifestum est quia & in presenti vita & in futura speramus in christo, qui & nūc dat seruis suis gratiam, & in futuro sempiternam gloriam.

Nūc autem christus resurrexit a mortuis, primitiæ dormientiū, quoniam quidē per hominem mors, & per hominem resurrectio mortuorum. Et sicut in Adam omnes moriuntur, ita & in christo omnes viuificabuntur. Vnusquisque autem in suo ordine.

Dicitur est superius quia si mortui non resurgunt, cōsequēs est nec christum resurrexisse. Et si concedatur quod christus non resurrexit, sequuntur inde sicut disputatum est incōueniētia multa & grauiā. (Sed nūc) id est, ne sequatur prædicta incōueniētia, manifestum est quod christus resurrexit. (Nunc) id est, ex his incōueniētijs & supra memoratis prophetarum scripturis, ac visionibus quæ factæ sunt discipulis, patet quia (christus resurrexit) a mortuis, ipse dico (primitiæ dormientium) id est, primus resurgēs a mortuis, & causa resuscitans mortuos qui tam facile integri resurgēt, sicut euigilāt dormientes. (Ipse est primitiæ dormientiū) id est, tempore & dignitate primus euigilans ex dormientibus, ut & multitudinē eorū a somno mortis excitet sicut primitiæ cuiuslibet rei quæ offeruntur deo totā subsequētem massam cōsecrant, ut quia peccato primi hominis mors omnium inuēta est christi iustitia resurrectionem mortuorum meruerit. Et bene per hominem christum poterunt resurgere (quoniam per hominem quidem) multo minore, id est, per Adā venit (mors) & ideo (per hominē) christū apte veniet (resurrectio mortuorū.) Sicut per Adam mors intrauit quia ipse primus est mortuus, ita & per christum

resurrectio quia primus ipse resurrexit. Sicut ille forma morientium, sic iste est forma resurgentium. (Et sicut in Adam omnes moriuntur) quia sunt eius filij (sic & in christo omnes viuificabuntur) quia sunt eius filij. Nemo enim venit ad mortē nisi per adam, nemo ad vitam eternam nisi per Christum. Hoc quippe est omnes & omnes. Quia sicut omnes homines per primam, id est, per carnalem generationem pertinet ad adam, sic omnes homines per secundam, id est, per spiritualem regenerationē ad christum veniūt, quicūque ad eum perueniunt. Ideo ergo dictum est hic omnes & ibi omnes, quia sicut omnes qui moriuntur, non nisi in adam moriuntur, ita omnes qui viuificabuntur, non nisi in christo viuificabuntur. Hęc enim viuificatio, proprie ad electos pertinet. Generalem tamen faciet christus resurrectionem (ut sicut in Adam omnes) siue iusti siue iniusti (moriuntur, ita & in christo omnes) siue credētes siue diffidentes [resurgent.] Nō tamen infideles [ita viuificabuntur in christo] ut sint in membris christi, quia nec iusti sic moriuntur in adam, ut sint in massa pereuntium per adam. Sed ita potius viuificabuntur infideles in christo, id est, in potentia, vel iussu christi, ut sine fine viuam ad pœnam. Electi autem viuificabuntur in christo, id est, in christi iustitia quam seruauerūt, ut in christi corpore quod est ecclesia, perhēniter viuam. Quia sicut in regno mortis nemo sine adā, ita in regno christi nemo sine christo. [Omnes inquit viuificabuntur] & hoc erit omnibus cōmune, sed different inter se tamē quia vnusquisque resurget in suo ordine [id est] martir in ordine martirum, virgo in ordine virginum, coniugatus in ordine cōiugatorū, sacerdos in ordine sacerdotum. Vel in tuo ordine [id est, in suorum meritorum dignitate, ut etiā plerisque martiribus præferatur egregius vincentius, & plerisque sacerdotibus magnificus martinus.]

Primitiæ christus. Deinde hi qui sunt christi, in aduentu eius. Deinde finis cum tradiderit regnū deo & patri, cum euacuauerit omnem principatum & potestatem, & virtutem.

Omnes resurgent, quia christus est primitiæ eorū, qui primus resurrexit ut fieret causa & forma, & signum futurę resurrectionis omnium, sicut manipuli qui primo colliguntur & primitiæ vocantur significāt totā massam fore colligendā. Ipse quidē iam resurrexit quēadmodū primitiæ primo colliguntur & offeruntur, sed deinde sicut multitudo segetis colligitur, resurgent hi qui sunt christi non quidē modo, sed in aduentu eius nouissimo. Nam si caput resurrexit, necesse est ut & mēbra sequantur. Ipse enim ut diximus (primitiæ) id est, primus & maximus, & præcedens, & consecrans ceteros, & (deinde) id est, post eum sunt ceteri ut minus digni qui sunt mēbra eius, & ipsi euigilabunt in aduentu eius ut occurrāt ei. (Deinde erit finis) id est, cōsummatio & omnimoda perfectio secundum sufficiētiā bonorum corporis & animæ (cum tradiderit regnū deo & patri) id est, cum perduxerit iustos, in quibus nunc regnat ex fide viuētibz dei mediator & hominum homo christus iesus ad cōtemplationem dei qui eum secundum humanitatem creauit,

Adā quē
admodū
forma
fuit mor
rientium
ita chris
tus & re
surgentiū

Resurgē
tū ordo
quis.

Colo. i. c
i. Thess.
4. d.

Christus
primitiæ
dormien
tium.

Epi. Pauli.

creauit, & pateris qui eum secundum diuinitatē generauit. Regnum quippe eius, hoc loco vocatur ecclesia fidelium. Aliter enim dicitur regnū eius secundum potestatem diuinitatis qua ei omnis creatura subiecta est, & aliter regnum eius dicitur ecclesia secundū proprietatem fidei quę in illo est. Nec sic arbitremur eum traditurum hoc regnum deo & patri, vt adimat sibi, quia ipse simul cū patre vnus est deus. Tradet itaque regnum deo & patri, nō se inde separato nec spiritu sancto, quoniā perducet credētes ad regnū & cōtēplationem dei. Vbi est finis omniū bonorum, & requies sempiterna, & gaudium quod non auferetur. Neque enim queremus aliud cum ad illius cōtēplationē peruenerim⁹, quia nec erit quid amplius requiratur. Aliter enim dicit finis qui pertinet ad consummationem, aliter qui pertinet ad cōsumptionē. Aliter nāque tela finitur texendo, aliter cibus comedendo. Finis ergo pertinet ad perfectissimam bonorum omnium consummationem erit, cum christus regnum tradiderit patri. Nō quia & nunc non teneat regnum pater, sed ideo dicitur regnum traditurus patri, quia patrem regnare mōstrabit, vt per speciē manifestationēq; clarescat, quod nunc a fidelibus creditur, & ab infidelibus nō putatur. Nūc enim christi regnum pertinet ad humanitatem eius proprie quia modo regnat in nobis dispensatione sacramenti sui per incarnationem atque passionem. Nam secundum id quod verbum dei est ipse, tam sine fine quam sine vicio, & sine intermissione regnum eius est sicut & patris. Secundum id autem quod verbum caro factū est, cēpit regnare in credentibus per fidem incarnationis suę. (Sed tradet regnum patri) id est, nutritos fide incarnationis suę perducet ad speciē, quia æqualis est patri. Regnum tradet patri, cum per id regnabit in cōtemporantibus veritatem quo æqualis est patri, & per se vnigenitum per speciē faciet videre patrem. Tradet inquā regnum patri a fide incarnationis suę ad speciem deitatis perducens eos qui nunc sibi credunt, nō vt ipse amittat, sed vt vterque se vnum ad fruendum cōtemplatib⁹ prębeat. (Tradet regnū patri, cum euacuauerit omnem principatū, & potestatem, & virtutem.) Vnde euacuabit, nisi humilitate, & patientia, & infirmitate? Quis enim principatus nō euacuatur cum filius dei propterea regnat, quia eum principes seculi iudicauerūt? Quę potestas nō euacuatur, cum ille per quē facta sunt omnia propterea regnat in credentibus quia ita subiectus fuit potestatibus vt diceret homini nō haberes in me potestatem, nisi datum tibi esset desuper? Quę virtus non euacuatur, cum ipse per quē celi solidati sunt ideo regnat in credētib⁹ quia vsque ad crucē, mortēque infirmatus est? Ita regnāte christo per fidem in his qui credūt, euacuatur omnis principatus & potestas & virtus creaturarum. Quod cum plene factū fuerit, tunc tradet ipse quēadmodum diximus (regnū patri) id est, promouebit fideles ad visionem patris, vt per speciem quę æqualis est patri cum patre regnet in eis. (Vel tūc euacuabit omnem principatū & potestatem & virtutem) manifestando vtiq; regnum patris, vt omnibus notum sit nullum principium, nullāque potestatem & virtutem, siue cælestium, siue terrestrium per se habuisse aliquid, principat⁹, vel potestatis, aut virtutis, sed ab illo a quo

sunt omnia, nō solum vt sint, sed etiam vt ordinatæ sint. In illa manifestatione nulli spes aliqua remanebit in quoquam principe, vel in quoquā homine. Quod etiam propheta canit bonum sperare in domino quā sperare in principibus, vt ista meditatione anima iam in regno patris assurgat, nec cuiusquam potestatem præter illū magnificās, nec sua sibi ipsi perniciosissime blandiens. Euacuabit ergo omnem principatū & omnem potestatem atque virtutem, vt nulli patrem intuenti per filium opus sit, aut libeat in culpa creaturę, vel in sua conuiescere potestate. Quamdiu ergo præsentis vitę cōuersatio tenetur, necessarios hactenus angelicos principatus, & potestates, & virtutes habem⁹, per quorum dispensationem gubernemur, & bona operari, & mala superare possimus, ac virtutibus illis stremur. Sed & homines necesse est vt nobis præsent sicut pōtiffices & presbiteri, ac diacones, & sicut reges & cōsules, aliq; principes. Sed in futuro seculo euacuabūtur omnes huiusmodi prelationes, vbi iam nulla earum nobis erit necessaria.

¶ Oportet autem illū regnare donec ponat inimicos suos sub pedibus eius. Nouissima autem inimica destruetur mors. Omnia subiecit enim sub pedibus eius. Cum autem dicat omnia subiecta sunt ei, sine dubio præter eū qui subiecit ei omnia. Cum autē ei subiecta fuerint omnia, tunc & ipse filius subiectus erit illi qui sibi subiecit omnia, vt sit deus omnia in omnib⁹. Dixi quia tradet regnum patri, id est, perducet credentes ad suam & patris visionē manifestam. Sed interim (oportet illum regnare) per fidē in suis (donec ponat omnes inimicos suos sub pedibus suis.) Quod est dicere. Tādiu opus est vt in omnibus valentibus æqualitatem patris ac filij perspicua mentis luce cōtueri, per hoc regnet christus quod tales capere possunt, & quod p eis proprie suscepit, id est, incarnationis humilitatem, donec ponat inimicos suos sub pedibus suis, id est, donec omnis superbia secularis incarnationis eius humilitati subdatur. Quod quotidie fit, & in fine seculi prorsus completum erit, & tūc tradet ipse regnum patri sicut supra exposuimus. Vel ita. Ipse quidem tradet regnum patri, & tunc patebit eum omnibus perhēniter regnare cum patre. Sed interim (oportet eum regnare donec ponat omnes inimicos suos sub pedibus suis) id est, oportet regnum eius in tātū manifestari donec omnes inimici eius ipsum regnare fateantur. Hoc enim intelligitur, sub pedibus eius futuros inimicos. Quod si de iustis acceperimus, ideo dictum est inimicos quia ex iniustis iustificatur, & ei credendo subdūtur. De iniustis autem quī ad iustorum beatitudinem futuram nō pertinet sic accipiendum est, quoniam & ipsi eum regnare ipsa regni eius manifestatione confusi fatebūtur. Ergo oportet eū regnare donec ponat omnes inimicos suos sub pedibus suis, nō ita dictum est quasi cū posuerit nō sit postea regnaturus, sed oportet eum inquit ad tātam euidentiam suum regnum perducere, donec inimici eius nullo modo audeant negare quā regnet. Donec enim pro eo positum est, vt nō amplius intelligas,

Psalms
117, b.

Psalms
109.
Alias
suis.

Psal. 81
Hebr. 2.

Ioan. 7.

Ioan. 19.

plius intelligas. Quo enim amplius, id est, ad quam maiorem manifestationem manifestari poterit regnum eius nisi quousque omnes inimici eum regnare fateantur? Quando enim manifestus erit regnum eius, quam cum claruerit omnibus inimicis? Et inde permanebit in æternum. Omnes inimici ponentur sub pedibus. (Sed nouissima inimica destruetur mors) per resurrectionem mortuorum. (Nouissima,) id est, post omnia destruetur mors, ut qui resurrexerint amplius non dissoluantur. Non enim erit aliquid quod destruat posteaquam mortale hoc induerit immortalitatem. Tunc (destruetur mors) quæ est nobis inimica, quia vitam nobis inuidet. Vere inimici ponentur sub pedibus Christi, & mors ab eo destruetur, quoniam sicut scriptura loquitur (omnia) pater (subiecit sub pedibus eius,) id est, ut etiam mortem destruat. Inter alia enim quæ illi subiecta sunt, constat quod potestatem super mortuos habeat. Omnia quæcunque sunt in vniuersitate totius creaturæ (subiecit) pater (sub pedibus), id est, sub humilitate humanitatis eius. Quod nondum ex toto completum esse cernimus, quoniam infideles adhuc dedignantur subijci pedibus eius, sed in fine velint nolint subijcientur.

Psalm. 8. b

Preteritum pro futuro. Sed preteritum pro futuro ad maiorem certitudinem posuit, tam apostolus quam & propheta. Sed (cum dicat) propheticus sermo quod (omnia subiecta sunt ei, sine dubio) dicit non solum bonos sibi esse subiectos, sed & malos, atque vniuersa (præter patrem qui illi subiecit omnia,) Tam late enim intelligenda est, hæc sententia, ut nihil sit quod non intelligatur ei subiectum, præter eum qui ei vniuersa subiecit. Solus enim deus excipitur ab hac subiectione. Deus enim non ei subiectus est, sed ipse deo, secundum quod est homo. (Quia cum subiecta ei fuerint omnia) secundum quod hæc Psalmi scriptura prædixit, (tunc etiam ipse filius) in ipsa prælatione (erit subiectus illi) qui sibi subiecit omnia. Subiectus erit secundum humanitatem, ne quis putaret humanam naturam quam assumpsit in naturam diuinitatis commutandam, ut fieret æqualis patri non subiecta. Non autem absurde sic intelligimus quod (& ipse subiectus erit illi qui ei subiecit omnia,) ut eum non solum caput ecclesiæ, sed omnes cum eo sanctos intelligamus qui sunt vnum in Christo, vnum semen abrahæ, scilicet vniuersa ecclesia quæ est corpus Christi plenitudo eius. Ac per hoc cum omnia CHRISTO subiecta fuerint, & capiti & corpori erunt sine dubio subiecta. Nam secundum id quod sine tempore deus natus est nihil vnquam potuit ei non esse subiectum. Intelligimus ergo sicut dictum est caput cum corpore futurum deo subiectum. Subiectum autem secundum contemplationem sempiternæ veritatis, ad obtinendam beatitudinem, nullo motu animi, nulla parte corporis resistente, (ut) in illa vita nemine amante propriam potestatem, (sit deus omnia in omnibus.) Nunc autem quibusdam membris adhuc repugnantibus, videtur caput quoque non esse subiectum. Cum autem omnia membra deo fuerint tam carne quam

spiritu deuote subiecta & coherentia, tunc ipse filius qui caput eorum est manifeste cognoscetur in omnibus deo subiectus. Et (tunc erit deus omnia in omnibus,) id est, quæcunque ab hominibus honeste desiderantur, & vita, & salus, & victus, & copia, & gloria, & honor, & pax, & omnia bona. Ipse finis erit desideriorum nostrorum, quia tunc nihil deerit facietati iustorum desideriorum. Hic enim finem supra commemorauit apostolus, cum totum breuiter primo vellet concludere, deinde quasi membratim explicare & exponere. Et venit ad hoc ut in ultimo diceret quia deus erit omnia in omnibus. Nihil enim amplius queremus, postquam ad hanc bonorum omnium plenitudinem perueniemus. Ad hunc finem debemus tendere per omnia quæ nunc agimus.

¶ Alioquin quid facient qui baptizantur pro mortuis, si omnino mortui non resurgunt? Ut quid & baptizantur pro illis.

Supradictum est quia resurget vnusquisque in suo ordine. (Alioquin,) id est, si non resurrexerint (quid facient) id est, quid proficient illi (qui baptizantur pro mortuis) amicis suis, si omnino mortui non resurgunt? Id est, quam utilitatem per baptismum conferent eis, si nullatenus sunt resurrecturi? [Ut quid etiam baptizantur pro illis] si non resurrexerint, cum peccata baptismis non remittantur nisi causa future resurrectionis? Fuerunt quidem imperiti qui pro amicis suis qui sine baptismo defuncti fuerant baptizabantur, putantes illis prodesse. Nec factum illorum probat apostolus, sed fixam fidem in resurrectione ostendit. In tantum enim ratam & stabilem vult ostendere resurrectionem, ut exemplum det eorum qui tam securi erant de illa ut etiam pro mortuis baptizarentur, si quem forte mors præuenisset, timentes ne aut male resurgeret, aut omnino non resurgeret, qui baptizatus non fuerat, & vnus nomine mortui tingebatur estimans illi remissionem peccatorum per hoc conferri ut in sorte iustorum resurgeret. Ac si dicat apostolus, Si stulti adeo certi sunt de resurrectione, non debetis vos dubitare.

c. & si
xps. Sani-
gelus de
iureiur.
22. q. f. c.
ut noues-
ritis.

¶ Ut quid & nos periclitamur omni hora? Cotidie morior propter vestram gloriam fratres, quam habeo in Christo Iesu domino nostro. Si secundum hominem ad bestias pugnaui ephesi, quid mihi prodest si mortui non resurgunt? Manducemus & bibamus, cras enim moriemur. Nolite.

Epi. Pauli.

De peni. dist. 2. c. si eni §. ceterum; mur. Nolite seduci. Corruptunt mores bonos, colloquia mala. Euigilate iusti, & nolite peccare. Ignorantiam enim dei, quidam habent. Ad reuerentiam vobis loquor.

Inspicientes vt dictum est baptizantur pro mortuis, spe resurrectionis. Cur enim hoc facerent, nisi resurrecturos sperarent? (Et vt quid,) id est, quare etiam nos qui sapientes videmur, (periclitamur,) id est, pericula propter æuangelicam prædicationem incurrimus (omni hora,) id est semper, nisi quia speramus futuram resurrectionem? Dicendo (vt quid & nos periclitamur) discernit se a prædictis ostendens non catholicos esse, qui pro mortuis baptizantur. Dixi quia nos prædicatores (omni hora periclitamur. Et ego non solum pericula patior, sed etiam (mior quotidie,) id est, tam duras afflictiones sustineo ac si spiritum exhalarem. & hoc iuro propter vestram gloriam quam habeo in Christo,) id est, per gloriam remunerationis quam apud deum habeo pro labore in vobis expenso. Quod enim dicitur propter vestram gloriam,) iuratio est (propter vestram gloriam quam habeo in Christo,) id est, per gloriam quam acquisitione vestræ salutis ita sum certus in Christo me habiturum, ac si iam tenerem illam, propter hanc gloriam iuro me quotidie mori spe resurrectionis, ne mihi credere dubitetis. Amplius quidem hoc est, quam est est, non, non, & ideo a malo est, sed infirmitatis & incredulitatis vestræ, qui non aliter mouemini ad fidem. Et iterum dico quia (si secundum hominem, (id est, rationabiliter (pugnaui ad bestias ephesi,) id est, contra demetrium & cæteros bestiales qui cum eo mouebant aduersum me seditionem populi propter idolum Dianæ, cuius culturam destruebam, (quid mihi prodest) sic pugnaui, (si mortui non resurgunt?) Nam propter spem resurrectionis pugnaui contra eos, id est, expugnaui errores eorum offerens me bestiali eorum furori, sine metu mortis. Ipsi enim erant bestię, id est, bestiales, quia bruto sensu dediti erant vñtri, & in terrenaproni, nullam aliã vitam credentes fore post istam, & bestiali rabie ferientes contra me pro idoli defensione. Sed ego viriliter pugnaui vt miles Christi, destruens errores illorum, & hoc feci secundum hominem, id est, loquens & agens vt homo, id est, vt creatura rationalis, dum ostenderem non esse rationabile vt contempto creatore coleretur creatura, vel contempta perhenni vita diligeretur temporalis vita. Sic pugnaui secundum hominem, id est, disputauit, & bestialiter frementibus me obtuli secundum rationem. Et quid mihi valet ita periculis pugnaui, si non resurrexero, vt in carne gaudeam, in qua pro deo molestias pertuli? (Si ergo mortui non resurgunt) quid vltra carnem affligeremus in præsentí vita? Non amplius iam studeamus abstinentiæ, sed luxuriæ & vñtri tantum simus dediti velut bruta animalia dicentes. (Manducemus & bibamus,) id est, carnem delitijs nutriamus, (quia cras) id est, cito (moriemur,) & in nihilum redigemur, Talia suadebant chorintijs pseudo apostoli,

vt scilicet per diffidentiam resurrectionis attraherent eos ad satisfaciendum carni, quatinus & ipsi licenter satisfacerent sibi cum illis. Ideo volebant vt putarent hanc solam esse vitam quam cum peccatoribus habemus communem, post mortem vero finiri totum hominem nec esse vllam spem vitæ vltcrius melioris. Vnde subiungit apostolus. (Nolite seduci,) id est, nolite verbis stultorum a recto tramite semoueri qui desperatione resurrectionis cupiunt vos carnis voluptatibus mancipari. Et ideo vitate colloquia eorum, (quoniam colloquia mala corruptunt bonos mores.) Assiduitas enim prauis colloquijs viciat mentem, & ideo vitanda est, maxime ab infirmis. Sic enim verba proximorum audiendo quotidie sumimus in mente, sicut flando & respirando aerem trahimus corpore. Et sicut malus aer assiduo flatu tractus inficit corpus, sic peruersa locutio assidue audita infirmantium inficit animum, vt tabescat delectatione prauis operis, assidui iniquitate sermonis. Ita corrumpebant falsi apostoli suis confabulationibus mentes infirmantium chorintiorum, dum dicerent vt iumenta morituros homines, nec vltcrius resurrecturos, ideoque suaderent manducare & bibere, ac voluptates carnis explere. Dum enim negarent aliam esse vitam, negabant & malis poenam & bonis gloriam, fore tribuendam. Et dum supplicia malorum gaudiaque bonorum negarent, impellebant ad quecunque vicia quæ sunt huic vitæ delectabilia, & omne bonum propositum mentis euertebant. Talibus & innumeris alijs modis, corruptunt mores bonos colloquia mala. Idcirco ab infirmis vitari societas malorum debet, ne dum corrigi non valent ad imitationem trahant, & cum ipsi a sua malicia non mutantur eos qui sibi coniuncti fuerint peruertant. Notandum quia de menandri comedia versum hunc iambicum apostolus sumpsit. Id est, (corruptunt mores bonos colloquia mala.) (Nolite inquit seduci) ab his qui bonos mores suis confabulationibus corrumpere student, sed potius (euigilate,) id est, torporis & negligentię somnum excutite, & mentis oculos ad aspectum veri luminis aperite, vt mente vigilēs sitis, ne circunventione prauis sensus capti, & a fide abducti deprauemini non credendo resurrectionem. (Euigilate) contra seductores, qui vobis insidiantur. (Euigilate iusti,) id est, qui fide iustificati estis, & in ea parumper obdormistis, dum de resurrectione dubitare cepistis, resumite fidei constantiam & vigilantiam, ne penitus amittatis iustitiam. Vos iusti euigilate, ne a peccatoribus seducamini. (Euigilate) in fide resurrectionis, & cautela proinde circumspectionis, (& nolite peccare,) id est, nolite vñtri & voluptatibus more iumentorum seruire, quasi post hanc vitam non speretis aliam vt corruptores mentium suadent, dicentes manducemus & bibamus, cras enim moriemur. Et debetis euigilare, ne verbis stultorum illiciamini ad peccandũ. Nam (quidam habent ignorantiã dei) id est, ignorant ppositũ dei, de resurrectione mortuorum, & ideo suadent vobis vt in præsentí vita porcorum more viuatis, nihil vltra sperantes: Et hoc quod ipsi deum ac propositum eius ignorant (loquor ad reuerentiam,)

Malorum societas vitanda est. Ex menandri comedia.

reuerentiam) id est, ad verecundiam vobis incutiē-
dam, qui tam imprudentes estis vt crederetis eis
qui per ignorantiam dei stulta docent. (Ad reue-
rentiam loquor hoc vobis) vt a modo vereamini
adquiescere illis, & pudeat credere ignaris.

Sed dicet aliquis. Quomodo resurgent
mortui? Quali autem corpore venient?
Inspiciens tu quod seminas non viuifica-
tur, nisi prius moriatur. Et quod seminas
non corpus quod futurum est seminas,
sed nudum granum, vt puta tritici, aut ali-
cuius ceterorū. Deus autem dat illi cor-
pus sicut vult, & vnicuique seminum pro-
prium corpus.

Haecenus resurrectionem apostolus per rationes
probauit, modo per ipsam rerum naturam posse
fieri ostendit. Quasi dicat. Certum est ex supradic-
tis rationibus quia resurrectio mortuorum erit.
(Sed tamen dicet mihi forsitan aliquis. Quomo-
do resurgent mortui?) Quasi fieri per naturam
non possit. (Quomodo resurgent,) id est, quomo-
do potest fieri vt resurgant? (Vel quomodo resur-
gent) id est, quis erit modus resurgentium? Sed si
hoc erit vt resurgant, (quali corpore venient) ad
vitam, id est, ponderoso an leui, mortali an im-
mortali? Quasi dicat. Non poterit aliud esse quam
nunc, id est, passibile & mortale. Huic questioni
respondens apostolus, adhibet documenta semi-
num & dicit. (O inspiens) qui sapientiam mys-
terij huius ignoras, illud (quod tu in agro seminas
non viuificatur, id est, vegetatur, (nisi prius
moriatur, id est, putrescat. Viuunt enim herbæ &
arbores, non per animam, sed per viriditatem.
Cum animali homine non legis auctoritate dispu-
tat quam si reciperet non erraret, sed phisica ratio-
ne de qua sibi blanditur vt non credat resurgere
resoluta & emortua corpora. Ostendit enim mor-
tua rursus ad vitam reparari multiplicius, vt con-
fundatur error humanus. Tu inquit qui te sapien-
tem putas dum per mundi sapientiam asseris mor-
tuos non posse resurgere, audi ex rebus mūdi vnde
tua sapientia probetur insipientia. Nam semen
quod in agri cultura seminas, non viuificatur nisi
prius moriatur. Sic & humanum corpus, non fit
immortaliter viuens, nisi prius moriatur, & in ter-
ram reuertatur vt semen quod seritur. Si enim gra-
num seminatum prius necessario putrescit & solui-
tur in terram vt postea viuificetur & crescat tunc
corpus humanum postquam fuerit mortuum & pu-
trefactum simili ratione viuificabitur. Ecce habes
quomodo resurgent mortui, & nunc audi quali
corpore venient. (Quia quod tu seminas non se-
minas corpus quod futurum est,) id est, non semi-
nas herbam, vel stipulam, & multiplicia in paleis
tegumenta granorum, (sed nudum granum) quod
postea cum culmo & folijs nascitur, & spicam pro-
fert cum multis granis virentibus. (Nudum) palea
(granum) seminas (vt puta tritici, vel alicuius cæ-
terorum seminum.) Sed (deus dat illi) grano po-

stea (corpus prout ipse vult,) id est, traducit illud in
spicam magnam, & in grana multa non nuda, sed
vestita paleis & aristis. Et non omnibus granis
dat idem corpus, (sed vnicuique seminum dat
proprium,) vt tritico tritici, & milio milij. Si ergo
deus potest adducere quod non erat in nudo semi-
ne, multo magis potest reparare quod in hominis
erat corpore. Si enim nudum granum seminatur,
& dei nutu quodammodo elementorum miniite-
rio vestitum resurgit multa secum habens incre-
menta vtilitatis humanæ, cur non credibile sit dei
virtute mortuum hominem posse resurgere melio-
rata substantia non numero multiplicatum? Nam
sicut grano vniuscuiusque seminis dat deus pro-
prium & nouum corpus, sic vnicuique reddet ho-
mini proprium corpus renouatum. Tali ergo cor-
pore resurgentes venient, id est, eiusdem substan-
tiæ, sed melioratæ & innouatæ corpus suum reci-
piet vniuique. Iam vero quod apostolus sub-
iungit ad differentiam pertinet resurgētium, pro-
pter diuersas glorias fidelium atque sanctorum.

Non omnis caro eadem caro, sed alia
hominum, alia pecorum, alia volucrum,
alia autem piscium. Et corpora coelestia,
& corpora terrestria. Sed alia quidē cœ-
lestium gloria, alia autem terrestrium.
Alia claritas solis alia claritas lune & alia
claritas stellarum. Stella enim a stella
differt in claritate. Sic & resurrectio
mortuorum.

In omnibus his iste sensus est. Sed genera carnis
cum cuncta sint mortalia, differunt tamen inter se
pro diuersitatibus animantium, & si corpora cum
omnia visibilia sint, differunt tamen pro diuersi-
tatibus locorum, vnde (alia coelestium gloria est,
alia terrestrium, & si in locis sublimibus cum sint
cuncta coelestia differunt in se claritates luminum,
non mirum est quod in resurrectione mortuorum
distabit gloria meritorum. Quemadmodum ergo
ex vna impensa diuersorum animantium vna ca-
ro est, ita & vnius carnis homines diuersi erunt ex
dignitate cum resurrexerint, vt talis vniuique
appareat qualis meriti fuerit. Nec solum caro di-
uersorum animantium differt inter se, sed etiam
corpora terrestria differunt a coelestibus siderum
corporibus. Et qui tam lucida fecit corpora elemē-
torum, cur non preclara faciat corpora iustorum?
Per significationem autem coelestia sunt corpora
resurgentium, terrestria vero priusquam morian-
tur aut resurgāt, & quia Christus coelestis est ex eo
coelestia corpora dicuntur, ex Adam vero quia ter-
restris est, terrestria corpora nuncupantur. Sicut au-
tem Sol & Luna vel stellæ, cum sint vnius naturæ,
differunt tamen in claritate, ita & homines cum
sint vnius generis merito dissimiles erunt in glo-
ria. Nūc enim de solis electis sermo est, quos virtu-
tes nō peccata faciēt esse diuersos. Aliter enī ibi lu-
cebit virginitas, aliter ibi lucebit castitas cōiugal-
is, aliter ibi lucebit sādāyiduitas. Diuerse lucebūt, sed

Coelestia
corpora
& terre-
stria vni-
de dicat.

Epi. Pauli.

omnes ibi erunt. Splendor dispar, cœlum commune. Et si alius electorum est alio fortior, alius alio, sapientior, alius alio iustior, alius alio, sanctior, in domo patris mei mansiones multe sunt, unusquisque mansionem pro suo accepturus est merito. Tanquam stellæ enim sancti diuersas mansiones diuersæ claritatis tanquam in cœlo fortiuntur in regno, sed propter vnum denarium nullus separatur a regno. Atque ita deus erit omnia in omnibus, vt quoniam deus charitas est, per charitatem fiat, vt quod habet singuli commune sit omnibus. Sic enim quisque etiam ipse habet, cum amat in altero quod ipse non habet. Non erit itaque aliqua inuidia imparis claritatis, quoniam regnabit in omnibus vnitas charitatis. Hinc iam venit apostolus ad illud quod communiter habet omnis caro quæ ad vitam resurgit æternam, & dicit.

Seminatur in corruptione, surget in incorruptione. Seminatur in ignobilitate, surget in gloria. Seminatur in infirmitate, surget in virtute. Seminatur corpus animale, surget corpus spiritale.

Semina- re sepeli- re est. Seminare est sepelire, quia sicut triticum tegitur in agro vt resurgat innouatum, sic corpus defuncti in sepulchro ponitur vt inde resurgat melioratum. (Seminatur ergo in corruptione,) id est, sepelitur corpus hominis corruptibile, (sed resurgit in incorruptione,) id est, surget incorruptibile, quia iam corrumpi non poterit. Vel in creatione potest seminatio hæc intelligi. (Seminatur in corruptione, surget in incorruptione.) Id est, quauis homo ex quo concipitur vsque ad dissolutionem sit in corruptione, tamen surget in incorruptione. (Seminatur in ignobilitate,) id est, sepelitur in vilitate & abiectione, vt feteat & vermibus scateat, sed (surget in gloria,) id est, gloriosum & lucidum. Quid enim ignobilius carne mortua? Vel quid interim est gloriosius ea resurgente, & incorruptelâ percipientes? (Seminatur in infirmitate,) id est, sicut granum feminis commendatur terræ imbecillum & debile, sed (resurgit in virtute) fortitudinis angelicæ. Et quid per singula describerem? (Seminatur corpus animale,) id est, quod cibis sustentatur, & ad vltimum ab anima dissoluitur, vt corpora cæterorum animalium, sed (resurgit corpus spiritale,) id est, nullis alimentis indigens, ab anima separari iam non valens. Resurgent ergo sanctorum corpora sine vilo vitio, sine vlla deformitate, sine vlla corruptione, onete, difficultate. In quibus tanta facilitas, quanta felicitas erit. Propter quod & spiritalia dicta sunt, cum proculdubio corpora sint futura, non spiritus. Sed sicut nunc corpus animale dicitur, quod tamen non animal est, ita tunc corpus spiritale erit, corpus tamen non spiritus erit. Ob hoc enim dicitur quia (seminatur corpus animale surget autem corpus spiritale, (quoniam tanta erit concordia tunc carnis & spiritus, viuificante spiritu sine sustentaculi alicuius indigentia subditam carnem vt nihil nobis repugnet ex nobis, sed sicut foris neminem, ita nec intus

nos ipsos patiamur inimicos. Sicut enim spiritus carni seruiens non incongrue carnalis, ita caro spiritui seruiens recte appellatur spiritalis. Non quia in spiritu conuertetur, sed quia spiritui summa & mirabili obtemperandi facilitate subdetur, vsque ad implendam immortalitatis indissolubilis securissimam voluntatem, omni molestiæ sensu, atque omni corruptibilitate, & tarditate detracta, omni fragilitate, ac labe terrena in cœlestem puritatem, ac stabilitatem mutata atque conuersa, vt cœlesti habitationi conueniat.

Si est corpus animale, est & spiritale sicut scriptum est. Factus est primus homo Adam, in animam viuentem, nouissimus Adam, in spiritum viuificantem. Primus homo de terra terrenus, secundus homo de cœlo cœlestis. Qualis terrenus, tales & terreni. Et qualis cœlestis, tales & cœlestes. Igitur sicut portauimus imaginem terreni, portemus & imaginem cœlestis. Hoc autem dico fratres, quoniam caro & sanguis regnum dei possidere non possunt, neque corruptio incorruptelam possidebit.

Vere inquit surget (corpus) spiritale, quia (si modo est animale est) id est, constat esse quandoque spiritale. Sicut enim animales sumus quia pater noster carnalis Adam factus est in animam viuentem, sic erimus in resurrectione spiritales, quia pater noster spiritalis Christus factus est in resurrectione sua, in spiritum viuificantem. Quod sic exponit. (Sicut scriptum est in genesi) scilicet nos esse animales, ab animali patre descendentes. (Factus est primus homo Adam in animam viuentem) id est, in animam potentem viuere tantum per sustentamenta ciborum non viuificantem. His Moyse verbis addit apostolus. (Nouissimus Adam factus est in spiritum viuificantem,) id est, Christus in spiritum qui ita viuificaret corpus vt ultra non egeret aliqua ciborum sustentatione, nec esset solubile. Vel quasi a relatiuis probat esse corpus spiritale. (Si est inquit corpus animale est & spiritale.) Cum enim dicitur corpus frustra additur animale: nisi sit & aliud spirituale, ad cuius discrepantiam dicitur animale. Et quia sit animale probat per genesim, (quoniam factus est, primus homo in animâ viuentem. (Dictum est etiam de animalibus, producat terra animam viuentem. Intelligitur ergo corpus animale dici simile cæteris animalibus propter mortis dissolutionem & corruptionem quæ quotidie cibo reficitur, & postea separata animantis compago dissoluitur, spiritale autem corpus quod iam cum spiritu immortale est. (Factus est primus Adam in animam viuentem, nouissimus Adam in spiritum viuificantem.) Siue intelligatur primus Adâ qui de puluere ante formatus est (nouissimus autem Adam) qui de virgine procreatus est siue in vnoquoque homine vtrûque cõpleatur, vt primus Adam sit homo in corpore mortali (nouissimus Adam)

Carne mortua nihil ignobilius,

Anima
viuēs &
spūs vi-
uificās
quo dif-
ferunt.

Christus
cur dict⁹
sit hō se-
cūdas, &
Adā no-
uissim⁹?

Gene. 3.

Christus
cur fact⁹
terren⁹?

mus Adam) idem ipse in corpore immortalī, ta-
men inter animam viuētem & spiritum viuifican-
tem hoc inter esse voluit, vt illic sit corpus anima-
le hic spiritale. Anima quippe in corpore anima-
li viuīt quidem, sed non viuificat vsque ad au-
ferendam corruptionem, in corpore vero spirita-
li quoniam perfecte adhere⁹ domino vnus spiri-
tus est sic viuificat vt spiritale corpus efficiat, ab-
sumens omnem corruptionem, nullam metuens
separationem. Proinde sequitur. (Sed non prius
quod spirituale est, sed quod animale, deinde
quod spiritale. Prius enim est animale corpus
quale habuit primus Adam quamuis non moritur-
um si nō peccasset, quale nunc habemus nos ha-
ctenus eius mutata viciataque natura quale in illo
postea quam peccauit effectum est vnde haberet
iam moriendi necessitatem, quale pro nobis etiam
Christus primitus habere dignatus est non neces-
sitate, sed potestate. Postea vero est spiritale cor-
pus quale iam præcessit in Christo tanquam in ca-
pite nostro sequuturum est autem in membris eius
ultima resurrectione mortuorum. (Nam primus
homo de terra terrenus & cetera.) Sed merito que-
ritur cur Christus dicatur homo secundus post tot
homines, aut cur Adam nouissimus tam multis
post ipsum generationibus succedentibus, cum &
secundus non possit esse post multos & nouissimus
dici non debeat post quem multi. Ratio hic non
carnis, sed operationis est intuenda. Quam apo-
stolus non humanis sensibus explicat, deum & A-
dam veterem & dominum Christum ad primitias
rerum bonarum malarumque reuocat, ac reducit,
duas formas vitales collocans in duobus, vt pri-
mus Adam habeatur quisquis per vestigia eius er-
roris inceserit, postremus autem ille qui domi-
num fuerit imitatus. Interim nouissimus de primo
ex eo dicitur dominus, quod vsque ad ipsum mors
ab illo primo inuenta descendit quod vsque ad
crucem domini pristini hominis potestatem, quam
postremus dominus dum per mortem expungit
obliterat. Et ideo mortī nouissimus non saluti, qui
solus cirographum quod ex prothoplasto per om-
nes generationes hereditario iure veniebat, vt mo-
riendo soluit, sic moriendo deleuit. (Primus ho-
mo factus de terra) id est, de limo terræ fuit (terre-
nus.) Qui tamen non propter carnem, sed propter
peccatum dicitur terrenus, quia cum iam reus esset
factus, & mortis supplicio destinatus, audiuit ter-
ra es & in terram ibis. Secundus homo de cælo cæ-
lestis, quia filius dei venit ad carnem, qua susce-
pta, & homo exterius fieret, & deus interius per-
maneret. Non enim cecidit propter se, sed descen-
dit propter nos, & sine peccato carnem assumpsit,
in qua resurrectionem ostenderet nostræ carnis.
(Nam qualis terrenus, tales & terreni, & qualis cæ-
lestis, tales & cælestes.) Quid est (qualis terrenus
tales & terreni) nisi mortales ex mortali? Et quid
est (qualis cælestis tales & cælestes) nisi immorta-
les per immortalē? Illud per Adam, hoc per christum.
Dominus enim ad hoc terrenus factus est cū
esset cælestis, vt eos qui terreni erant faceret cæles-
tes. Hoc est ideo ex immortalī mortalis factus est
assumendo serui formā, non domini mutando na-
turam, impertiendo dominicam gratiam, nō per-
petiundo seruilem iniuriam. (Qualis terrenus ta-

les & terreni) id est, omnes morituri. (Et qualis cæ-
lestis tales & cælestes) id est, omnes resurrecturi. Iā
enim cælestis resurrexit, Et quando quidem terre-
ni sunt similes terreno, & cælestes cælesti, igitur si-
cut portauimus imaginē terreni, portemus & ima-
ginem cælestis) id est, sicut imitati sumus terrenū
imitemur cælestem. (Imaginē terreni) hominis
indūimus propagatione prauaricationis & mor-
tis quam nobis intulit generatio, (imaginem ve-
ro cælestis) hominis inuimus gratia indulgentiæ,
vitæque perpetuæ quam nobis per Christum præ-
stat regeneratio. Vnus enim generat in mortem,
alius in salutem. Per Christum inquam renoua-
mur, qui homo cælestis appellatur, quia de cælo
venit in terram vt terrenæ mortalitatis corpore
vestiretur, quod cælesti immortalitate vestiret.
Alij vero propterea dicuntur cælestes, quia fiunt
per gratiam membra eius vt cum illis sit vnus
christus velut caput & corpus. (Portemus ergo
imaginem huius cælestis) hominis interim corde
& moribus atque digna operatione, postea vero
in resurrectione mortuorum etiam corpore. Quod
non frustra moneo, (sed ideo dico hoc o fratres)
scilicet vt portemus imaginem cælestis (quoniam
caro & sanguis) id est, corruptio vitiorum & mor-
talitatis (regnum dei possidere non possunt.) Ca-
ro & sanguis regnum dei nō possidebunt, quia nō
erit ibi corruptio, & mortalitas carnis & sangui-
nis. Secundum has enim qualitates, hoc loco nun-
cupantur caro & sanguis. Nam caro secundum
substantiam de qua dictum est spiritus carnem &
ossa non habet sicut me videtis habere possidebit
regnum dei, caro autem secundum corruptionem
cum intelligitur non possidebit. Hoc enim decla-
ratur cum protinus additur, (neque corruptio in-
corruptelam possidebit. (Hæc enim repetitio præ-
dictorum verborum est expositio, vt quod dictum
caro & sanguis intelligimus corruptionem, non
substantiam carnis, & quod dictum est regnum
dei intelligamus incorruptelam patriæ cælestis,
atque ita nihil aliud dictum putemus (caro & san-
guis regnum dei non possidebunt) quam si diceretur
(corruptio incorruptelam non possidebit.) id
est, corruptio carnis & sanguinis in illius regni in-
corruptela non erit propter immutationem scili-
cet incorruptionis. Et ideo non carnis resurre-
ctioni contradicit, in eo quod ait caro & sanguis
regnum dei non possidebunt, quia per carnem &
sanguinem, ventrem & libidinem, id est, opera car-
nis quæ ibi omnino non erunt significat. Nole-
bat enim eos ad hoc edificari vt arbitrarentur se ta-
lia facturos in regno cælorum, qualia fiunt in hac
vita incorruptionibus manducandi & bibendi, v-
xores ducendi, filios generandi. Nō autem ipsam
carnem dixit abolendam, quia corporis resurre-
ctione facta a cunctis passionibus liberati, æterna
vita cum ineffabili claritate atque stabilitate sine
corruptione fruemur. In illa itaque cælestis regni
gloria caro secundum naturam erit, sed secundum
passionis desideria non erit, quia deuicto mortis
aculeo in æterna incorruptione regnabit. Et ideo
quisquis ad hanc desiderat incorruptionis gloriam
peruenire, festinet nunc opera corruptionis depo-
nere, & cælestis hominis imaginem sancte viuē-
do portare.

Luc. 24.
f.

Epi. Pauli.

Ecce mysteriū vobis dico. Omnes quidem resurgemus, sed non omnes immutabimur. In momento, in ictu oculi, in nouissima tuba. Canet enim tuba, & mortui resurgent incorrupti, & nos immutabimur.

Oportet enim corruptum hoc induere incorruptelam, & mortale hoc induere immortalitatem.

Dixi quia caro & sanguis regnum dei nō possidebunt, cum tamen predicem carnis resurrectionem. (Etece dico vobis inde mysterium) id est, archanū quoddam quod multis est occultum in quo possitis intelligere quomodo caro nō erit, & caro erit, quæ regnū dei possidebit. Mysteriū enī grece dicitur, eo quod secretā & recōditam habeat repositionē. (Mysterium est quod dico) id est, obscurū & latēs, quia infideles hoc ignorant. Hoc scilicet mysteriū dico, quia (omnes quidē) tam boni quam mali (resurgemus) vel sicut in grecis codicibus legitur dormiemus, id est moriemur (sed nō omnes immutabimur) ad gloriam, quia soli boni immutabimur. Et ideo natura nostræ carnis tunc idonea fiet vt possideat regnum dei, quia a tempore illius immutationis angelicæ, nō iam caro erit & sanguis, sed solummodo corpus lucidum & spiritale. Omnes dormiemus in somno mortis, & resurgemus.

Resurge re pprie quid sit. **Re** enim proprie dicitur, qui prius dormiendo cecidit. Sed quomodo omnes dormiemus, vel resurgemus, si tam multi quos in corpore inuenturus est christus non dormient nec resurgent? Si ergo sanctos qui reperientur christo veniente, viuētes eiꝝ obuiam rapiētur crediderimus in eodem raptu de mortalibus corporibus exituros, & ad eadem mox immortalia redituros, nullas in his verbis patiemur angustias, vbi nūc dicitur omnes resurgemus, vel omnes dormiemus, siue vbi dictū est tu quod feminas non viuificatur nisi prius moriatur. Quia nec illi per immortalitatē viuificabūtur, nisi quālibet paululum tamen ante moriantur. Ac per hoc & a resurrectione non erunt alieni, quia dormitione præcedent quamuis breuissima, non tamen nulla. (Omnes) ergo (resurgemus) quicūque naturam in nobis humanam habemus, sed tamen non omnes immutabimur, quia resurrectio quidem communis est omnium, sed immutatio ad gloriam & impassibilitatem proprie iustorum est. (Resurgemus omnes) & hoc fiet (in momento) siue in athomo, id est in puncto temporis quod diuidi nō potest (in ictu oculi) id est, in summa celeritate (in nouissima tuba) id est, in nouissimo signo quod dabitur vt ista compleantur. Ad ostendendam dei omnipotentiam hoc dicitur contra illos quibus impossibile videbatur vt mortuorum corpora ex antiquis cineribus repararentur & reuiuiscerent. Tanta enim celeritate fiet resurrectio, vt viui quos in corporibus suis cōsummationis tempus inuenerit, mortuos de puluere resurgentes præuenire non valeant, nec alij primi & alij nouissimi resurgent, sed omnes simul (in momento) vt mirabilior sit resurrectio. Et quia in momento est aliqua morula quāuis breuissima, ideo additur (in ictu oculi) qui scilicet tanta velocitate transcurrit vt pene sensum videntis effugiat,

Ictus enim oculi est non quo palpebram mouentes claudimus oculū vel aperimus, sed emissio radiorū ad aliquid videndum. Qui dicitur ictus, quia cito ictus visa. Mox enim vt aperueris oculum, emittitur radius tuus non dico ad parietem proximum, sed ad montem longe distantem, nec dico ad montem qui ideo proximus videtur quoniam in terra est, sed ad solem, ad lunam, ad sidera, quæ tam magno intervallo distant a terra. Si enim clausis oculis faciem contra solem ponas, nonne mox vt eos aperueris ibi potius aciem tuam te inuenisse quam illuc eā pduxisse putabis, ita vt nec ipsi oculi prius aperti fuisse videantur quam illo quo intenderant peruenisse? Vt ergo radius oculorum tuorum non citius peruenit ad propinquiora, & tardius ad longinquiora, sed vtrāq; intervalla parili celeritate cōiūgit, ita cum ictu oculi fit resurrectio mortuorum omnipotentis dei & ineffabili nutui tam facile est quæque recentia quamdiuturno tempore lapsa caduere suscitare. Tubæ autem nomine aliquod euidētissimum & præclarissimum signum vult apostolus intelligi quam vocem archangeli & tubam dei alio loco dicit, quæ & vox filij dei in euangelio dicitur quam audiant omnes qui in monumētis sunt & procedēt. Itaque clangor tubæ aut vocis indicat magnitudinem iuxta quod scriptum est, quasi tuba exalta vocem tuam, aut apertam omnium resurrectionem secundum quod dicitur, cum facis elemosinam noli tuba canere ante te, id est, abscondite fac misericordiam, & in secreto ne videaris de alterius miseria gloriari. Sed querendum cur ad nouissimā tubam mortui dicantur surrecturi. Neque enim nouissima diceretur, nisi aliarum præcedētium respectu. In apocalypsi iohānis septem angeli describuntur cum tubis, & clangente primo eorum ac secundo, & tertio, quartoq; & quinto, atque sexto, quid per singulos actum sit indicatur. Nouissimo autē, id est, septimo angelo tuba canēte, mortui suscitatur. Quos scilicet angelos plurimi doctorum senserunt esse prædicatores in septem statibus ecclesiæ, & nouissimum angelum eos prædicatores qui in carne reperientur veniente domino & ob hoc in morte eorum mortuos suscitari quæ intelligitur nouissima tuba, quia post illam non audietur vox prædicantium. Vere in nouissima tuba fiet resurrectio (canet enim tuba & mortui resurgent incorrupti, & nos immutabimur. Mortui resurgent) id est, omnes defuncti, vel nomine mortuorum intelliguntur peccatores, & nos qui ad gloriam pertinemus immutabimur. Quando dicit nos, alium se & eos qui secum sunt præter mortuos esse significat. (Mortui resurgent incorrupti) & Paulus ac confortes eius immutabuntur. Reprobi enim nō commutabuntur i illā incorruptelā quæ nec doloris incorruptionē pari potest, illa nāque fidelū est atq; sanctorū. Isti vero ppetua corruptione cruciabūnt, quia ignis eorum nō extinguetur, & vermis eorum nō morietur. Quid sibi ergo vult ista distinctio (mortui resurgent incorrupti & nos immutabimur) nisi quia omnes incorrupti resurgent, sed ex his iusti etiam immutabuntur in illam incorruptelā cui omnino nulla possit nocere corruptio. Ac per hoc qui in eam cōmutabuntur (incorrupti quidem resurgent) integritate membrorum, sed tamen corripendi dolore poenarum. Habebunt quippe incorruptionem

Ictus oculi
li quid sit.

Tubæ nomine
quid intelligit.

Esa. 58. a

Math. 6.

Mortui quomodo
ad nouissimā tubā surrecturi.

Mortuorum nomine
qui intelligantur.

Esa. 66.
& mar. 9. 8

corruptionem carnis, in qua doleant, non in qua moriantur. Alioquin & illi dolores finirentur, Ad hoc (resurgent incorrupti), vt possint eterna sustinere supplicia. Incorruptio itaque propterea communis est omnium, quia in ea miserabiles erunt peccatores, vt ad tormenta perpetui sint & immortali atque incorruptibili corpore soluantur. De illa vero commutatione cum dixisset & nos immutabimur, tanquam quereremus quomodo istud fiat, vel qualis illa commutatio futura sit adiungit. (Oportet enim corruptibile hoc, & cetera). Vbi manifeste docet idiptum corpus quidem resurgere qđ sepultum est, sed mutare gloriam, non naturam. Quando enim dicit hoc, videtur quodammodo duobus digitulis comprehensum corpus ostendere. Hoc in quo nascimur, hoc in quo morimur, hoc quod timent recipere qui puniendi sunt (Nos inquit immutabimur) quia oportet hoc corpus induere velut ornamentum (incorruptionem) vt vltra non esuriat, vel aliquatenus ledatur. & mortale hoc induere immortalitatem vt vltra non dissoluatur. Vel ad id quod dixerat (mortui resurgent incorrupti) intulit (oportet corruptibile hoc induere incorruptionem) ad id vero quod subdiderat & nos immutabimur adiecit (& mortale hoc oportet induere immortalitatem). Aliud est enim immortalitas, aliud incorruptio, sicut & aliud mortale & aliud corruptibile. Quicquid enim mortale est, corruptibile est, sed non quod corruptibile statim & mortale est. Corruptibilia quippe sunt corpora quæ carent anima, & tamen non sunt mortalia, quia nunquam habuere vitam quæ proprie animanti est. Vnde nunc signanter apostolus corruptioni in corruptionem & mortalitati immortalitatem opposuit. Oēs ergo iusti & iniusti erunt incorruptibiles iusti vero immortales fient, vt mortem gehennaliū pœnarum, nullatenus sentire possint.

Nota qđ aliqui habent cum corruptibile hoc induet incorruptionem

Osee. 13. d. Heb. 2 d

Cū autem mortale hoc induerit immortalitatem, tunc fiet sermo qui scriptus est. Absorpta est mors in victoria. Vbi est mors victoria tua, vbi stimulus tuus? Stimulus enim mortis, peccatum, est virtus vero peccati lex. Deo autem gratias qui dedit nobis victoriam per dominum nostrum iesum christum.

Pro eo quod nos secundum Hieronimum in osee legimus, ero mors tua o mors, morsus tuus ero inferne septuaginta transfulerunt, vbi est causa tua mors, vbi est stimulus tuus inferne? Pro quo nūc apostolus posuit (absorpta est mors in victoria vbi mors victoria tua vbi est mors stimulus tuus.) Hoc mortale corpus nostrum induet vt diximus immortalitatem. Sed cum id fuerit, (tunc fiet, id est, implebit sermo scripture, qui nunquam aliter implebitur. (Absorpta est mors), id est, nusquam comparet, sicut aqua cū fuerit absorpta. [Quādo mortale hoc induerit immortalitatem, tunc absorbebit], id est, in nihilum redigetur mors corporis in victoria resurgentium. Et tunc ei insultabitur atque dicetur. (Vbi mors victoria tua)? Vbi est mors aculeus tuus? Morti corporis hoc dices. Hæc enim absorbebit vi-

ctoriosa immortalitas, cum mortale hoc immortalitatem induerit. Morti inquam corporis hoc dicitur. (Vbi est victoria tua) qua omnes sic viceris, vt etiam dei filius tecum confligeret, teque non vitando sed suscipiendo superaret? Viciisti in morientibus, victa es in resurgentibus. Victoria tua qua absorberas corpa morientium temporalis fuit, victoria nostra qua absorpta es in corporibus resurgentium eterna constabit. Vbi est aculeus tuus, id est, peccatum quo puncti & venenati sumus vt etiam in corporibus nostris fieres, & ea tam longo tempore possideres. Morti dicetur vbi est aculeus tuus. Sed aculeus vel (stimulus mortis peccatum est.) Aculeus autem mortis dices, quo mors facta est, non quem mors fecit. Peccato enim morimur, non morte peccamus. Aculeus mortis est, peccatum originale, per cuius vulnus mors intrauit. (Peccatum) quod nos pupugit & mortificauit est aculeus mortis, (sed virtus) & robur (peccati est lex) moysi, Peccauimus enim in vno omnes, vt moreremur in vno omnes. Accepimus legem non vt emendatione finiremus peccatum, sed vt transgressionem augeremus. Lex enim virtus peccati, quia prohibito auget desiderium operis illiciti quādo iustitia non sic diligitur, vt peccandi cupiditas eius delectatione iungatur, & multo sceleratius ac flagitiosius committuntur ea quæ lex prohibet, quam si nulla lege prohiberentur. [Dico quia aculeus mortis est peccatum, & virtus peccati lex] Sed (deo gratias) agimus (qui dedit nobis victoriam) de morte & aculeo eius, vt vinceremus mortem per immortalē resurrectionem, & aculeum eius peccatum per gratiam iustificationem. Nā & victoria qua peccatum vincitur, nihil est aliud quam dei donum in isto certamine nos adiuuantis. Victoriā dedit & hoc non per legem, nec per vires nostras, sed per iesum christum per quem mediator omnia bona quæ habemus datur nobis a parte. Si vero secundum alios codices legimus absorpta est mors in contentione, vbi est mors contentio tua, vbi est mors aculeus tuus, mortem intelligimus carnalem consuetudinem quæ resistit bone voluntati delectatione temporalium fruendorum. Nā dum sumus in hac vita contendit mors ista contra nos, & nos contra eam, quia caro concupiscit aduersus spiritum, spiritus autem aduersus carnem. Sed resurgentibus nobis absorpta erit mors in contentione, id est, ad nullam in conflictu quæ contra nos habuit quia caro prorsus concordabit spiritui, nullaque peccati delectatio erit quæ resistat bone voluntati, & quia bellum tunc erit finitum, atque pax victoriæ tenebit, insultabimus ipsi morti, id est, concupiscentie & consuetudini temporalium delectationum dicentes. Vbi est mors contentio tua. Victa es, nec amplius contendere vales. Notandum quoque in eo quod septuaginta transfulerunt de morte redimam illos, vbi causa tua mors, vbi est stimulus tuus inferne, qua causam mortis & stimulus inferni peccatum est. Sed in resurrectione eorum quos interpretus redemit non inuenietur, ideoque morti & tū hic dis-

Aculeus mortis.

Gal. 5. c.

Traslatio. lxx. interpre cordata noua translatione.

Id nāque

Epi. Pauli.

mors, ero morsus tuus, id est, mordens te inferne. Id nāque qđ occidimus agimus vt penitus nō sit. Ex eo autē quod mordemus, partē abstrahim⁹, p-
tēque relinquimus. Quia ergo dominus in electis suis funditus occidit mortem, mors morti exitit⁹. Quia vero ex inferno partē abstulit & partē reliquit, non occidit funditus, sed momordit infernū. Neque enim infideles quosque & pro suis crimini-
bus eternis suppliciis deditos ab inferno traxit, sed eos solummodo quos suos fide & actibus re-
cognouit.

Itaque fratres mei dilecti stabiles estote & immobiles abundantes in opere domi-
ni semper, scientes quod labor vester non est inanis in domino.

Quandoquidē certos vos feci de resurrectione fu-
tura, & de ceteris vos diligenter instruxi, itaque o fratres quos multū diligo estote stabiles infide-
resurrectionis, vel in proposito vestro bono & im-
mobiles vt nemo vos de statu spei futuræ vltra
mouere possit, vos dico semper abūdantes in ope-
re mandatorū domini scientes pro certo quia la-
bor vestet non est inanis, id est, cassus in domino
id est, i dñi seruitio, quoniā & i ipsa carne vestra q̄
nunc laborat gaudebitis. Omnibus que ad doctri-
nā ecclesiasticā ordinandā necessaria sunt hacten⁹
expositis & que vitanda vel quæ sequēda sunt de-
monstratis, fixos esse iā illos hortatur in bono &
in operibus quę fructū apud deū faciunt semper,
esse promptos & copiosos, quia per hęc quę expo-
sita sunt certi sunt de cetero accepturos se boni
operis mercedē a domino, ne prauis colloquiis pos-
sint peruerri.

Capitulum. xvi.

DE collectis autem quę
fint in sanctos sicut or-
dinauī in ecclesiis gala-
tię, ita & vos facite. Per
vnam sabbati vnusquis-
que vestrum reponat a-
pud se recondens quod ei bene placuerit,
vt non cum venero tunc collectę fiant.

Cum autem pręsens fuero, quos probaue-
ritis per epistolam hos mittam perferre
gratiam vestram in hierusalem. Quod si
dignum fuerit vt & ego eam, mecum i-
bunt.

De aliis inquit hucusque monui. Sed nunc (decol-
lectis) moneo (quę fiunt in sanctos), id est de sum-
ptibus qui per singulas ecclesias colliguntur vt in
hierusalem sanctis mittantur, qui in magna indi-
gentia sunt apud infideles iudeos quasi deserto-
res patenarum legū, & credentes in hominē cru-
cifixū. Moneo (vt sicut ecclesiis galatarum dispo-
sui per vnam sabbati) quę est dominica dies (vn⁹
quisque vestrum reponat apud se) quod eis mittat.
(Apud se reponat) ne suspicetur fraudem si apud
aliū reposuerit. Ipse dico (recondens) illud, ne ite-
gū sibiumat, (& recondat quod ei bene placuerit)

id est, quod deuoto corde offerre voluerit nō quod
animum eius grauet. Quod iccirco pręmo-
neo (vt non) tunc fiant collectę cum venero) quia
grauarer si totū subito simul fieret, & ego maiori-
bus studiis sum deditus. Per dominicā diē colligi-
te vnde refrigeriū habeāt sancti pauperes, vt qua-
die christus surrexerit, vos ad opera misericordie
furgatis. Colligite inquā, quia qđ paulatim a mul-
tis colligitur nec est graue & inuenitur multū. In-
terim colligite & quasi in thesauro reponite apud
vos vnusquisque quod voluerit, (Sed cum fuero p-
sens mittā in hierusalē perferre gratiā), id est, gra-
tuitā dationē vestrā, eos quos probaueritis), id est
probos iudicaueritis, (& mittā eos per epistolam),
quia epistole testimoniū prębent missis vt cū gra-
tia excipiantur. Vtrūque pono in vestro arbitrio,
vt & quod vobis placuerit tribuatis, & quos ad
portandū mittā eligatis. (Sed si dignū fuerit vt e-
tiā ego pergere debeā, id est, si copiosa fuerit sum-
ptuum collectio, tunc) (pergent mecum).

Veniam autem ad vos, cum macedoniām
pertransiero. Nam macedoniām pertransi-
sibo, apud vos autem forsitan manebo,
vel etiam hyemabo, vt vos me ducatis quo-
cunque iero. Nolo enim vos modo in
transitu videre. Spero autem me aliquan-
tulum temporis manere apud vos si do-
minus permiserit. Permanebo autē ephē-
sī, vsque ad pentecosten. Ostium enim mi-
hi apertum est magnum & euident, & ad-
uersarij multi.

Per omnē instructionē vt letos illos faciat, aduen-
tū suū illis promittit. Per quod etiā oēs admoni-
tiones suas quibus illos corrigit magis firmat quia
qui audit venturū eū a quo legē accepit, sollicitior
fit, ne adueniēte illo erubescat. Parate inquit colle-
ctas antequā veniā autē ad vos cū pręstitero
macedoniām (visitando singulas quasque ecclesias
quę ibi sunt, & confirmando animos fratrum). (Nā
macedoniā pertransibo) quia non est opus ibi diu
morari, quoniam pauca sunt in illis emendanda.
Sed apud vos forsitan manebo vel etiā hyemis tē-
pore toto morabor, qm̄ multa sunt in vobis corri-
gēda. Sed apđ ephesios cū quib⁹ maneo dū hanc
epistolam scribo, [permanebo vsque ad pentecos-
ten.] Nec mirum si tanto tempore ibi volo mane-
re. Nam ostium apertum est ibi magnum & eu-
dens, (id est, manifestum prędicationi mee, p qđ
possim prędicando ad corda audientiū intrare, &
fidem christianā introducere. Et aduersarij mul-
ti) obstant mihi qui conantur opus meum impe-
dire, & ideo me necesse est, cum illis adhuc con-
fligere. Quinquagenarius enim numerus semper
ad pœnitentiam referri solet, vel ad remissionem
& multa continet sacramenta. Vnde nunc aposto-
lus apud ephesios quibus mystica quęque dissol-
uerat dicit se permansurum vsque ad pētecosten, id
est vsque ad quinquagesimā, donec perfecte ad deū
conuertantur, & aduentu sancti spiritus digni effi-
ciantur. Inuenerat enim illic pectora dei gratiam
sitientia, quibus prompte infunderet misterij chri-
sti,

Alias a-
pud se re-
ponat.

22. q. 2. c.
ad aduer-
tēdū. §.
sed aliud

Quinquagenarius
numerus

sti, inuenietat & aduersarios multos. Quanto enim idonei inueniebantur ad fidem, tantomagis insurgabant qui zelarentur, contradicentes & repugnantes doctrinæ domini. Nam in eo quod ait (ostium mihi apertum est magnū & enidens & aduersarii multi) quid aliud intelligi potest, nisi prius inquit p̄dicato ibi per eum euangelio, credidisse multos, & multos eiusdem fidei aduersarios extitisse secundū illam domini sententiam vobis datum est nosse misterium regni cœlorum illis autē nō est datū. [Ostium magnum apertum est] id est, multa corda ad audiendum aperta.

Si autem venerit timotheus, videte vt sine timore sit apud vos. Opus enim domini operatur sicut & ego. Ne quis ergo eū spernat. Deducite autem illum in pace, vt veniat ad me. Expecto enim illum cum fratribus.

Quamuis ea prædicaret timotheus quæ ab apostolo acceperat, tamen quia non erat auctoritatis eiusdem cōmendat illum apostolus, ne forte ab his qui dissentiebant in plebe, non vt erat dignus reciperetur, & perstreptibus eis nasceretur illi timor nihilque proficeret aduentus illius salutē eorum. Possent enim & gentiles excitari ad seditionē discordia plebis, accepta occasione irruendi in timotheum. Ideo (ne spernat eū aliquis inquit quoniam opus dei operatur sicut & ego) vt scilicet in ea auctoritate accipiat quæ & apostolus, erat enim & ipse episcopus. Quem tanti meriti esse declarat vt non solum inter eos honorandum illum præcipiat sed etiam cum proficisci pararet deducendum cum obsequio vt apostolum domini. Tam enim necessarium eum ostendit, vt etiam ipse illum expectaret cum fratribus propter euangelium christi.

De apollo autem fratre notum vobis facio, quoniam multum rogaui eum vt veniret ad vos cum fratribus, & vtique nō fuit voluntas vt nunc veniret, veniet autē cū tempus vacuum fuerit

Hic apollo ex iudeis erat alexandrinus natione doctus in lege, & eloquentissim⁹ atque chorinthiorum episcopus, sed propter dissensiones eorum recesserat a chorintho. Quem dicit apostolus redire noluisse significans in hoc culpam eorū, vt hoc audientes respuerent falsos apostolos, & paci studeant, quatinus mererentur, vt ad eos suus antistes reuerteretur. Ideoque de timotheo dixerat (videte vt sine timore sit apud vos) quia aliqui missi nō bene fuerāt suscepti, ac per hoc non venturū apollo, cum concordēs fierent, (Non fuit) inquit eius voluntas vel dei (vt nunc veniret) dum tales estis, sed veniet cum ei tempus vacuū fuerit id est, quādo vos a pseudo apostolis, & dissensionibus sic vacuos inuenierit, vt audiende prædicationi eius vacare velitis, vel quando ab his quæ nunc facit exoccupatus fuerit.

Vigilate & state in fide, viriliter agite, & confortamini, omnia vestra in charitate fiant

Vt apollo grātiter ad vos veniat (vigilate) id est, mentis oculos ad diaboli astutias præcauendas aperite, ne vel ab immundis spiritibus vel a falsis prædicatoribus decipiāmini. [State in fide] id est ne cedatis vel pseudo magistris vel gēilibus qui fidem vestram impugnare satagunt, & vos ab eorum arce pellere. [Viriliter agite] id est, nolite dissolui nolite vigorem perdere, nolite effeminari, sed viriliter bona facite, & mala tolerate. Et confortamini, i. semp̄ efficiatis vt sit in vestra virtute perfectus, (& omnia vestra fiant) nō in dissensione vel ira, vel cupiditate secularis glorie (sed in charitate). Nam quicquid sine charitate agitur, nihil est quāuis esse bonum valde videatur. Cum dicit omnia satis ostendit etiam ipsas correptiones quas asperas & asperas sentiunt qui corripiuntur, cum charitate esse faciendas.

Obscuro autem vos fratres nostris domū stephane & fortunati & achaici quoniam sunt primitiæ achaie, & in ministerium sanctorum ordinauerunt seipsos, vt et vos subditi sitis eiusmodi, et omni cooperanti et laboranti. Gaudeo autem in presentia stephane fortunati et achaici, quoniam id quod vobis deerat ipsi suppleuerunt. Refecerunt enim et meum spiritum et vestrum. Cognoscite ergo qui eiusmodi sunt.

Monui vt omnia vestra opera in charitate fiant. Sed nunc (obscuro) vt subditi sitis eis qui sunt tales qualis est domus stephane & fortunati. [Nostis enim domum stephane & fortunati, & achaici quia sunt primitiæ achaie] id est, primi crediderunt ex his qui sunt in achaia, nam & chorintii sunt achaici, (& ordinauerunt seipsos in ministerium sanctorum) id est, vt calcata auaritia sanctis de laboribus suis ministrarent necessaria, & maxime prædicatoribus. [Obscuro vos vt subditi sitis operariis eiusmodi, & omni cooperanti] id est, cum talibus operanti & laboranti. Vos talibus esto te subditi. (Sed ego in presentia stephane & fortunati, & achaici gaudeo) vel quia presentes sunt apud vos, & in illis potestis magnum habere profectum, vel quia mihi venerunt pro vobis ministrare. (Quoniam id quod ex vobis deerat, ipsi suppleuerunt) id est, ministrauerunt mihi quod vos non fecistis. (Refecerunt enim & meum spiritum) mihi ministrando necessaria, (& vestrum) quibus apostolum seruauerunt. [Refecerunt spiritū meū] pro mea leticia, (refecerunt vestrum) pro charitate pro vobis exhibita. (Ergo cognoscite) id est, diligite & honorate eos (qui eiusmodi sunt).

Salutant vos omnes ecclesie asiæ Salutant vos in domino multum aquila et prisca cum domestica sua ecclesia, apud quos hospitor Salutant vos omnes fratres Salute inuicem in osculo sancto Salutatio mea manu pauli

Salutant inquit vos omnes ecclesie asiæ. Ac si dicat,

Apollo quis dicebatur esse.

Alias omnia enī.

Epi. Pauli.

cat. Quod ego scribo omnes desiderant. Per hoc etiam commonet eos, ut studeant illis fieri similes, a quibus salutantur. (Aquila & prisca) sunt maritus & vxor, qui actibus apostolorum leguntur. [Domestica eorum ecclesia] congregatio fraternitatis apud eos manent. Erant enim hospitales. Osculum vero sanctum, signum, pacis est. In quo ut inuicem sibi adhereant sublata discordia monet, ut casta & pacifica sint oscula, quæ in ecclesiis dantur, & simulata non sint. De hinc se in hac epistola sub scripsisse ostendit dicens, [salutatio mea manu pauli] ut indubitanter sciant epistolam eius esse.

Si quis non amat dominum nostrum iesum christum, sit anathema maranatha.

23. q. 4.

c. quili-
zarius &

24. q. 3.

hoc. s. h.
t. s. tom
as in hoc
loco. 70
cū ergo
item
i alia ma
ranatha
scdm au-
gu. & hie
ro, quid
sit

Amatores inquit christi saluto. Sed (si quis non amat dominum christum, sit anathema), id est, alienatus a deo. Anathema quippe, alienatio vel aliter natus interpretatur. Secundum augustinum, anathema dicitur condemnatus, [maranatha] donec dominus redeat. Excommunicat ergo apostolus eum qui non amat christum usque ad diem iudicii quo ipse reddet unicuique quod iustum fuerit reddere, ut tunc si christo placuerit communionem qui anathematizatus fuerat recipiat. Hieronimus autem sic ait. (Maranatha magis syrum est quam hebreum tametsi ex confinio vtriusque linguarum aliquid & hebreum sonet, & interpretatur dominus noster venit. Ut sit sensus. (Si quis non amat dominum nostrum iesum christum, sit anathema.)) Et illo completo, deinceps inferatur dominus noster venit. Quod superfluum sit aduersus eum odiis pertinacibus velle contendere, quem venisse iam constet. [Si quis non amat & cetera]. Ac si dicatur, Si quis non diligit dominum iesum non sit ei utilis aduentus eius qui iam completus est, & sic ad damnationem sit ei secundus qui adhuc futurus est.

Gratia domini nostri iesu christi, vobiscum. Charitas mea cum omnibus vobis in christo iesu amen.

Sit vobiscum semper gratia christi, sine cuius auxilio subsistere non potestis, nec aliquid boni facere. Propter illos qui dissensionem studentes christum non amabant dictum est, (si quis non amat dominum christum sit anathema.) Qui enim dicebant ego sum pauli, ego autem apollo, ego vero cephe, non amabant christum, quia non christo sed hominibus gloriam dabant. Quia ergo non in hominibus sed in christo spes omnis ponenda est, gratia inquit christi sit vobiscum, Et addidit. (Charitas mea cum omnibus vobis in christo), id est, ea charitate vos inuicem in christo diligite qua ego vos diligo. In christo iesu vos diligite exemplo mei, non in amore seculi. Deinde subiungit (amen) quod interpretatur vere vel fideliter, per quod omnia quæ supra sunt vere ac fideliter dicta esse confirmantur. Amen quippe, omnium confirmatio, est precedentium.

Amē di-
ctio quid
designat

Explicit epistola ad chorintios prima
Incipit prologus in secundam pauli epistolam ad chorintios.

Ciens apostolus epistolam profectus se quam chorintius miserat, aliam eis iterum scribit ad exhortandam obedientiam eorum & tangit contumaciam nonnullorum qui emendari noluerant. In hoc tamen, animo re leuatus, quod ea quæ ad ecclesiasticam ordinationem pertinet audierat esse correpta, certus deinceps quia & vicia eorum paulatim corrigerentur, preterea quia ex parte magna esse ceperant obedientes. Qui enim ea quæ ad fidem & ad ecclesiasticum ordinem pertinent emendauerant, certam spem de se dabant quia & mores atque conuersionem essent emendaturi. Propter quod & festinanter scripsit eis apostolus, ut contristati ex correptione prioris epistolæ in hac consolationem acciperent, & cresceret in eis fructus poenitentiae, quatinus videntes iam placere se ei cui displicuerant, propiores fierent circa bonos actus. Et hæc principalis huius epistolæ causa est. Quidam tamen eorum ut dictum est noluerant corrigi, sed delectatione peccatorum irretiti, & a falsis apostolis deprauati, postposito veritatis apostolo, ipsis falsis apostolis obediabant. Unde magister egregius ut eos a consecratu eorundem pseudo predicatorum reuocet, multis modis ostendit errorem, & deceptionem fallacie eorum ut nullam amplius in eis fiduciam habeant nec dolosis predicationibus fidem adhibeant quos vident ad perniciem animarum tendere. Propter quod & seipsum multipharie commendat, ut cognoscentes cuius auctoritatis atque dignitatis ipse sit, libenter eius doctrinam suscipiant, & sic ad salutem animarum suarum perueniant. Precipit quoque fornicatorem correptum recipi. Notat etiam eos in elemosinis parcos. Quia vero pro quorundam peccatis in epistola superiori doctorum eorum precipue corripuerat, & multum fuerat contristati, nunc eos consolatur suum eis proponens exemplum & docens non debere impatienter ferre, quod pro aliorum salute sunt correpti, cum ipse pro aliena salute periculis & morti cotidie subiaceret, Sed & de tribulationibus quas patiebantur consolatur eos exemplo suarum tribulationum, quas multo grauiores sustinebat. Semper etiam vel principaliter vel secundario videtur intendere reuocare a pseudo apostolis illam partem plebis quam adhuc illos sequebatur.

Incipit epistola pauli ad chorintios secundam.

Paulus apostolus iesu christi per voluntatem dei, & thimotheus frater ecclesie dei quæ est chorinthi cum sanctis omnibus qui sunt in vniuersa achaia. Gratia vobis & pax a deo patre nostro & domino nostro iesu christo.

Quasi dicatur. Vos chorintii mihi debetis obedire & falsos apostolos respuere quia sum (paulus apostolus iesu christi), id est, mirabilis legatus saluatoris regis, ille rex qui solus eternum saluat misit me,

ut vos

vt vos ad eum ducere, vt regnaret in vobis & vos saluaret. Ideoque libenter mihi debetis obtemperare. (Apostolus christi) sum, non vsurpatiuē, sed per voluntatem dei (patris, id est, a christo constitutus sum apostolus, per voluntatem patris sicut ipse christus ait, qmque placita sunt ei facio semp. Dei autem voluntatem iustam, & rationabilem manifestum est esse. Ac per hoc rationabiliter & iuste dicor apostolus, quem per voluntatem patris ad vos misit filius. Pseudo autem apostoli, nec a christo sunt missi, nec per dei voluntatem venefūt, nec salutem audientium querunt. Ideoque respuendi sunt, Paulus vos alloquitur, [& timotheus frater], qui primam illam ad vos epistolā portauit & correptionem vestram vobis renuntiāuit. Notandū quod non ait paulus & timotheum, sed (Paulus apostolus & timotheus frater) quia non ambo apostoli. Ad philipenses tamen vbi non erat tanta auditoras necessaria, serui ambo ponuntur, quia ambo sunt serui non ambo apostoli. (Paulus & timotheus scribunt ecclesie dei quæ est corinthi cum omnibus sanctis qui sunt in vniuersa achaia.) Corinthus enim metropolis est achaie, & ideo quod corinthiis scribitur omnibus fidelibus achaie prouinciæ scribitur. Vobis ad quos scribimus, sit gratia per quam peccata vestra remittantur, & pax per quam deo reconciliamini. (Gratia & pax sit vobis a patre) qui vos adoptauit in filios (& a christo) qui vos suos dominio mancipauit. Ideo ponit a patre & filio tantum, quoniam eo tempore nullus errabat de spiritu sancto, sed vel de patre vel de filio errabat quicumque in fide trinitatis errabat. Namque spiritus sanctus de quo nunc tacet, manifestabatur satis per opera sua, id est, per varias linguas, per prophetias, per sermonem sapiētiæ vel scientie & cetera.

Benedictus deus & pater domini nostri iesu christi, pater misericordiarum & deus totius consolationis, qui consolatur nos in omni tribulatione nostra, vt possimus & ipsi consolari eos qui in omni pressura sunt per exhortationem qua exhortamur & ipsi a deo. Quoniam sicut abundant passionibus christi in nobis, ita & per christum abundat consolatio nostra. Siue autem tribulamur pro vestra exhortatione & salute, siue exhortamur pro vestra exhortatione quæ operatur tolerantiam earundem passionum quas et nos patimur, et spes nostra firma pro vobis est scientes quoniam sicut socii passionum estis, sic eritis et consolationis.

Primum perfectis loquitur de tribulatione, proponens se exemplum patientiæ & consolationis a deo acceptæ. Et inde se ostendit cōmendabilem, vnde de pseudo apostoli & sequaces eorum reputabant eum vilem ac cōtēptibilem, qui apud omnes quos predicabat tā ignominiose tractabatur, & sic omnibus erat inuisus vt semper contumeliis & tribu-

lationibus afficeretur. Hæc de eo dicebant derogatores eius volentes gloriam eius minuere, sed ipse in his omnibus gloriatur, & inde benedicit deum, quia hæc pro christo patitur, & in his nunquam sine consolatione deseritur. Sit inquit (benedictus deus) qui christum secundum humanitatem creauit & secundum diuinitatem genuit, atque ita est deus & pater eius (Sit benedictus deus & pater domini nostri iesu christi) pro tot & tantis in nos beneficiis suis. Ipse dico [pater misericordiarum], quia ex visceribus eius proueniunt in nos misericordie eius, per quas & multitudinem peccatorum nostrorum relaxat, & vt aurū nos in igne tribulationum examinat (& deus totius) id est, integre (consolationis) quia perfectam dat consolationem his qui pro nomine eius aduersa patiuntur, vel qui in luctu poenitentiæ affliguntur. Hoc & propter chorintios dicitur, qui correptionis causa fuerant contristati. Multū enim refrigerii dat qd audiunt deum esse patrem misericordiarum, quia intelligunt se ad hoc correctos vt ad pium patrem conuerterentur, qui per multas misericordias multa peccata eorum deleteret, & gratiam eis virtutum daret. Cur enim pater misericordiarum vocatur, nisi quia per paternarum misericordiarū viscera recipit filios poenitentes, & in antiquam gratiam reduct, vt non sola sit venia, sed & pristini status restauratio. (Et ipse est deus totius cōsolationis qui contristatis in poenitentia dat perfectam consolationem tribuendo spem non solum euadendi tormenta sed & consequendi premia.) (Qui nos) christi prædicatores consolatur in omni nostra tribulatione tam corporis quam anime. Non in quadam sed (in omni tribulatione) nos consolatur ne deficiamus. (Consolatur nos) vel per se nobis apparens, vel per angelum ammonens, vel per scripturas, vel per alios sanctos, vel per occultam inspirationem, vel per tribulationis alleviationem, siue per nostram de tribulatione liberationem. (Ita consolatur nos, vt & nos ipsi possimus cōsolari eos qui in omni pressura sunt) tribulationū pro nomine christi, (vel qui sunt in omni pressura peccatorum), id est, quos premit sarcina criminum. His enim consolationem exhibemus, dum eis spem veniæ poenitentibus damus. Consoletur nos deus,) vt & nos consolemur alios, atque ita neminē suorū relinquit desolatū, & multo magis in futuro remunerat, quos etiam in præsentī non deserit. Eos qui sunt in aduersitatum pressura possumus consolari exhortando ad poenitentiam & tolerantiam, (per exhortationē) qua etiam (nos ipsi a deo) intus exhortamur, ad constantiam passionum.

Vere consolationem & exhortationem a deo percipimus, vt & nos aliis solati ministremus. Quoniam sicut passionibus christi quas ipse pertulit, & nobis perferendas dereliquit, (abundant in nobis) qui sumus membra eius, (ita), id est, non minus (abundat etiā consolatio nostra) quam deus nobis intus per christum exhibet. Nam sicut christus est causa passionū, sic idem ipse est causa & cōsolationum, & ideo non viliores sed gloriosiores estimandi sumus ex eo quod passionibus christi communicamus, quos deus in omnibus aduersis semper ita consolatur vt & alios cōsolari possim. Nos quidem a prauis hominibus passionibus sustinemus, & a deo consolationes

Christus
cur pater
misericordiarū
voce.

Consolatur
nos
deus vt
alios cōsolemur

Ioā. 8. d

Corinth.
th' achaie
metropolis.

Epi. Pauli.

solationes vel exhortationes accipimus, sed hæc omnia pro vobis fiunt. Quia (siue tribulamur), id est, igne tribulationis examinamur, hoc fit (pro vestra exhortatione & pro vestra salute) quia nostro exemplo vos hortatur deus ad tolerantiam tribulationum per quas ad eternam salutem peruenietis, (siue exhortamur) a deo finitis malis, vel data virtute nobis, ad grauiora perferenda, hoc iterum fit pro vestra exhortatione, quia & vos deus sic exhortatur permanere in fide, & pro ea pati maiora quam pertulistis, [Que] scilicet exhortatio (operatur), id est, intendit operari in vobis [tolerantiam earundem passionum] quas & nos patimur. (Vel operatur tolerantiam), id est, operatur in hoc ut seruetis tolerantiam earundem passionum. Siue per vna parte legamus intolerantiam, i. grauem tolerantiam. Nam sicut nonnunquam impotens dicitur valde potens, ita nunc intolerantia potest dici magna tolerantia. [Exhortatio igitur quam a deo per nos accipitis, operatur in vobis intolerantiam], id est, fortem tolerantiam earundem passionum quas & nos patimur, (& ideo spes nostra quæ est pro vobis) id est, quæ speramus vestram salutem firma est & rata. Nos patimur aduersa & de vobis spem bonam habemus (scientes) pro certo [quia sicut] nobis (estis socii passionum sic eritis) in futuro seculo socii etiam [consolationis] eterne quam percipituri sumus. His verbis multum eos animat apostolus ad tolerantiam aduersitatum pro christo, Qui & subiungit.

Non enim volumus vos ignorare fratres de tribulatione nostra quæ facta est in asia quoniam supra modum grauati sumus supra virtutem ita ut tederet nos etiam viuere. Sed ipsi in nobis ipsis responsum mortis habuimus, ut non simus fidentes in nobis sed in deo qui suscitatur mortuos, qui de tantis periculis eripuit nos & eruit in quæ speramus quoniam & adhuc eripiet adiuvantibus & vobis in oratione pro nobis, ut ex multarum personarum facierum eius quæ in nobis est donatio per multos gratiæ agantur pro nobis.

Maiores exponit aduersitates quas pro christo & aliorum salute passus est, ut cum ipse passus sit tantas, discipuli & alii minores non recusent pati qualeslibet tribulationes, & comparatione magistrum erubescant discipuli suam dolere iniuriam cum magistrum multo maiora pertulisse cognouerint. Dixi quia nos tribulationes patimur, ut & vos imitemini. Et vere patimur. (Non enim volumus ut ignoretis de tribulatione nostra) ne forte doleatis de vestra vobis enim proficit eam nosse, quia tunc cognoscetis vos parua pati. Pseudo apostoli suas narrant glorias, nos autem passiones nostras. (Non sumus ut ignoretis de tribulatione nostra, quæ facta est nobis in asia) minore, quæ est pars maioris asie. (Quoniam supra modum) id est, supra quantitatem omnium precedentium tribulationum [grauati sumus] pondere tribulationis illius (supra virtutem) humanam. Nulla enim virtus humana tan-

tum pondus afflictionis sustinere posset cum vita, nisi humane fragilitati vires tribuisset gratiam diuinam. Et (ita) magnitudine tribulationum sumus oppressi, (ut tederet) nos non solum sustinere, sed etiam (vivere). Nec solum tederat nos vivere, (sed etiam responsum mortis habuimus), id est, cum quidam de vita nostra ab aliis quererent, nihil responsum illis de vita sed solummodo de morte, quia nullus nobis vitam promissit. (Responsum inquam mortis habuimus) non tantum in aliis, (sed etiam in nobis ipsis) id est, quando rationem nostram consulimus nullum nobis remedium nisi mortem promissit. (Responsum) id est, certitudinem (mortis in nobis ipsis habuimus) quoniam intima nostra responderunt nobis mortem ad esse. (Vel responsum mortis habuimus) id est, mors ipsa respondit nobis & docuit nos omne auxilium defecisse, & ab illo solo sperandum esse remedium cui etiam mortuos suscitare possibile est (ut non simus fidentes in nobis sed in deo qui suscitatur mortuos) qui de tantis periculis eripuit nos. Tanta in solentia iniquitatis contra fidei predicatorum insurrexit, ut mortuos ante oculos haberent. Denique erepti de ipsa pressura, resuscitados se dicunt. Sic enim afflicti fuerant ut desperarent de presenti vita. Sed quia deus presidia sua non negat in necessitate positis maxime suis, eripuit illos desperantes desperantes de se metipsis fidentes autem de deo. Nimia enim pressura deficere se profitebantur, nisi deus adesset & hoc est. (ut non simus fidentes in nobis, sed in deo qui suscitatur mortuos) & velut a morte nos suscitauit a pressura tribulationis qui nos de tantis periculis eripuit & cotidie (nos eruit) ab aduersis. In quæ speramus quoniam & ad huc nos eripiet adiuvantibus etiam vobis ereptionem nostram in oratione facta pro nobis, i. non solum ceteri fideles nos adiuvabunt apud deum ut a malis eripiamur, sed etiam vos orantes pro nobis. Ideo nos eripiet orantibus vobis & aliis, (ut ex personis multarum facierum) ad deum per predicationem nostram conuersis agantur (per multos) fideles gratiæ deo [pro nobis] gratiæ dico eius donationis, id est, liberationis aperculis quæ in nobis. Quoniam gratia dei eripit nos causa multorum pro quibus & patimur, ideo multi pro nobis gratias deo referant cum eripimur, vel orent cum patimur. Personæ multarum facierum sunt homines multarum etatum & qualitatum diuersarum, id est pueri, adolescentes, iuvenes ac senes ac veterani utriusque sexus. Et hæc persone sunt eius donationis quæ in nobis est, id est, per doctrinam nostram facte sunt participes eius fidei quam deus nobis donauit. Ideo ex his personis ad deum per nos conuersis, & eius donationis, id est, fidei quæ in nobis est participibus effectis, agantur per multos credentes gratiæ deo pro nobis ab aduersitate ereptis vel persone vocantur sancti qui sunt apud deum honorabiles & acceptabiles. Et hi sunt multarum facierum, quia in interiori homine suo habet unusquisque eorum suam faciem per quam a deo cognoscitur, id est, intentionem bene agendi, quoniam alius intendit ad hoc ut alios predicando instruat, alius ut elemosinas tribuat, alius ut frequenter oret, alius ut orantibus subsidia corporis ministret. Et ita suam faciem, id est, suam bonam intentionem habet unusquisque (& hæc multarum facierum persone, sunt eius

Impotēs
p valde
potēs su
mitur.

Sed apud
deum quod
dicat esse
multarum
facierum.

eius donationis) id est, eius gratiæ nobis diuinitus dare quæ in nobis est, & ideo ex his agatur gratiæ deo per multos pro nobis qui eos fecimus participes donationis nostræ.

ii. q. 3. c.
iter ver-
ba de sa-
vn. c. vni
co.

Nam gloria nostra hæc est testimonium conscientiæ nostræ quod in simplicitate & sinceritate, & non in sapientia carnali, sed in gratia dei conuersati sumus in hoc mundo, abundantius autem ad vos. Non enim alia scribimus vobis quam quæ legistis & cognoscitis. Spero autem quod usque in finem cognoscetis, sicut & cognouistis nos ex patre, quia gloria vestra sumus sicut & vos nostra, in die domini nostri iesu christi.

Cōscien-
tia ipio-
rum ma-
gna pœ-
na ē pio-
rū vero
est gau-
diū ma-
gnū.

Ideo inquit non diffidim⁹ de auxilio dei, sed speramus quia nos eripiet quoniam pura est conscientia nostra quæ testatur nos bono ac simplici animo fecisse quicquid fecimus. Sicut magna pœna est impiorum conscientia, sic magnum gaudium est piorum conscientia. Nam & si diabolus vel homo peruersus falsas eis criminationes impingere querat, ipsi tamen coram deo intus gloriantur, ex bona conscientia testimonio. Vnde nunc (gloriam suam apostolus testimonium conscientia suæ memorat quia fauores oris alieni non appetens, vitæ suæ gaudia extra semetipsum ponere ignorat. Ac si dicat. Ideo glorior in tribulationibus quia conscientia mea me non reprehendit prædicasse causa lucris, vel gloriæ temporalis, sed testis est mihi me pio studio vestram salutem quesisse. Quod licet in simplicitate & sinceritate conuersati sum⁹ (Hæc est gloria conscientia nostræ) simplicitas & sinceritas. Simplicitas quia nihil per dupliciter fecimus, ut aliud haberemus in corde aliud in ore sed totum per simplicem puritatem, sinceritas quia sine carie, id est, sine corruptione conscientiam habuim⁹ integrā. Et hæc sinceritas & simplicitas fuit dei, quia sinceriter & simpliciter deo placere studuimus in cunctis quæ gessimus, & in eo simplices ac sinceri fuimus. Pseudo autem non simpliciter sed dupliciter ambulant, quia per hypocrisim faciunt quicquid boni facere videntur, & euangelice gratiæ miscet carnales obseruationes legis. Nec sinceriter, id est sine carie terebrate & corrupte conscientia quicquam faciunt. (Nos vero conuersati sumus in simplicitate & sinceritate dei), & non in sapientia carnali) quæ est voluptates diligere & labores vitare, ac corporis comoda querere, & hominibus placere, vel secundum naturas rerum & non contra prædicare (sed in gratia dei), id est, in gratia euangelice prædicationis & sanctitatis (conuersati sumus in hoc mundo) ubi tot mala fiunt, (sed abundantius ad vos) hoc fecimus, quia nihil unquam a vobis accepimus cum possemus stipendia sumere, de bonis nostris. Pseudo autem & iuxta mundi sapientiam prædicabant ne offenderent homines, & questus causa prædicabant. Vnde apostol⁹ nunquam a corinthiis vos

Paulus
cura a cor-
inthiis
nullos sū

luit sumptus accipere, ne his occasionem daret accipendi, & hoc est quod abundantius ad eos, id est apud eos in gratia dei conuersatum sedicit, quia eum ab aliis interdum acceperit ab his nunquam aliquid sumere voluit, ne sibi auctoritatem argueret eos minueret. (Vere apud vos abundantius quam apud alios conuersati sumus in gratia) id est gratis omnia vobis ministrauimus. (quia modo non alia scribimus) vobis [quam ea quæ legistis] in epistola priore, (& quæ cognoscitis) in experientia operum nostrorum, id est, nec per præmiā exigimus nec cum præsentibus essemus quicquam a vobis suscepimus sicut recognoscitis. Et non solum nunc istud cognoscitis, sed etiam (spero quod usque in finem cognoscetis) vitæ nostræ idem de nobis, id est, nos in eodem permanere ut nihil a vobis sumamus. [sicut & cognouistis nos ex parte] non ex toto quia & sitis quod abstinuimus, non tamen scitis quanta dilectione id fecimus. Ideo cognoscetis nos in hoc perseverare, quia nos sumus gloria vestra, sicut & vos nostra, id est, per nos gloriam eternam consequi debetis, & nos per vos bene instructos. Quod non esset si cum offendiculo a vobis acciperemus. Et hæc gloria nobis est futura non in nocte presentis seculi, sed (in die) & clarificatione (domini nostri iesu christi) qua ipse manifestabit omnia & eius voluntati nemo resistet. Tunc & vos glorificabimini quia bene nobis obedistis, & nos quia vos bene docuim⁹. Ideo perseverare debetis in vobis quæ coepistis & temper meliorari.

Et hac confidentia volui prius venire ad vos, ut secundam gratiam haberetis, & per vos transire in macedoniam, & iterum a macedonia venire ad vos, & a vobis deduci in iudeam. Cum ergo hoc voluissem nunquid leuitate usus sum? Aut quæ cogito secundum carnem cogito ut sit apud me est & non?

Postquam se commendabilem ostendit de tribulationibus suis unde vilis & abiectus apud quosdam poterat estimari, purgat se etiam de quadam re de qua mendax & levis poterat reputari a quibusdam. In priore epistola promiserat se venturum ad eos, cum macedoniam pertransiret & apud eos aliquandiu moraturum, & tamen non venit. Et inde quantum ad reputationem quorundam simpliciter intelligentium videri poterat mendax & instabilis, sicque iam apud eos amittebat firmitatem auctoritatis. Vnde se excusat, & multis rationibus ostendit quia non ideo mendax estimari debet quoniam non venit ad eos, quia non absolute dixit se hoc facturum sed ait si domin⁹ permiserit. Nec est iudicand⁹ mendax, qui dicit falsum quod putat verum, quia quantum in se est non fallit sed fallitur, & contra mentitur qui dicit verum quod putat falsum, nec est liber a mendatio qui ore nesciens vera loquitur, sciens autem voluntate, mentitur. Vestra inquit gloria sumus, & vos nostra. (Et hac confidentia) qua confido quod sumus inuicem gloria aliorum, id est, quia iam emendata est vita nostra, ut sit di-

Mendax
iudicand⁹
non ē q̄ fal-
sū dicit
quod pu-
tat esse
verum.

Epi. Pauli.

gna nos glorificare (volui priusquam irem in macedoniam) (venire ad vos) vt ex aduentu meo (haberetis secundam gratiam) (qui dudum habuistis primam, quando vos ad fidem conuersti, id est, vt haberetis confirmationem quæ est post fidem. Non est igitur ociosum quia volui venire & non veni. Intellegere enim debetis esse aliquos inter vos quorum causa voluntatem meam non impleui, qui se prius debent corrigere, vt me possint leti suscipere.

(Volui ad vos venire) quos emendatos desiderabam videre, (& per vos), id est, vestro ductu [transire in macedoniam], quia licet compendiosius per aliam viam illuc ire possem, vestro tamen amore per vos transire disposui, (& iterum a macedonia venire ad vos, vt multipliciter vos confirmarem, (& a vobis deduci in iudeam) vt ferrem elemosinam. Et quia hoc volui nec impleui, (ergo cum hoc voluissem, nunquid leuitate usus sum) vt non firmitate ratione, sed mentis leuitate hoc vellem, & eadem leuitate dimitterem. Nequaquam hoc putandum. Nam leuitatis vicio non succumbo, & idcirco mutabilitatis aura non moueor. Quia non leuitate sed consilio feci vt non implem quod disposueram, nec aliud feci quam quod faciendum erat quia vtilitas ante disponenda est voluntati, non voluntas vtilitati. (Aut ea quæ cogito secundum carnem cogito), i. more carnalium hominum, qui pro terreno comodo facile mutant voluntatem suam. Nunquid carnaliter cogito vt pro carnali comodo venire disposuerim, & quia non erat dimiserim. Non Qui enim secundum carnem cogitat, tunc non implet quod disposuit, quando aut amplioribus personis differt, aut certe lucris, aut apparatus vincitur. Spiritualis autem tunc dispositum non implet, quando prouidentius aliquid pro salute animæ meditatur. Sic & ego ideo non impleui quod volueram, vt vos per hoc ipsum efficeremini meliores, scientes me propterea distulisse quia quidam adhuc inter vos non se purificauerant a peccatis. (Nunquid secundum carnem cogito vt per hoc sit apud me est & non), id est, affirmatio & negatio de eadem re, per inconstantiam animi, scilicet vt sit in me duplicitas & in verbis meis contrarietas Nequaquam.

Fidelis autem deus quia sermo noster qui sit apud vos non est in eo est & non, sed est in illo est. Dei enim filius iesus christus qui in vobis per nos predicatus est, per me & syluanum, & timotheum, non fuit in illo est & non, sed est in illo fuit. Quotquot enim promissiones dei sunt, in illo est. Ideo & per ipsum amen deo dicimus ad gloriam nostram.

Non est in sermone meo contrarietas vt quod affirmavi negem dicendo est & non, (sed deus est fidelis), id est, verax qui per os meum loquitur (quia sermo noster qui sit apud vos) id est, quem loquimur ad vos (vel qui fuit apud vos), i. quæ locuti sumus vobis in conuersione vestra dum moraremur. Apud vos non est fluctuans & mendacis permixtus, sed stabilis & verus (quia non est in illo est & non), i. ambiguitas & variatio (sed est, in illo est),

id est, certa pure veritatis assertio. Nam quod dixi me venturum ad vos, ideo distuli quia nondum estis bene correpti vt in aduentu meo possitis letari, & ideo non in me, sed in vobis remansit quod non veni sed semper habui voluntatem veniendi & nunquam fuit in me velle & non velle, sed est semper in me velle. Et ita non variatur sermo meus sed in affirmatione sua permanet. (Non est in sermone meo est & non. Nam dei filius quem vobis predicauimus ego & syluanus), id est, sylas, & timotheus (non habet) in predicatione sua (est & non) id est, duplicitatem, vt aliquid ibi nunc affirmetur & nunc negetur nec fuit vnquam in illo est & non (sed est in illo fuit), id est, certa affirmatio consummate veritatis. Quod si mendaces essemus tunc ipse mendax esset quia hoc tantum predicamus quod ille docuit. Sed ille non docuit de eadem re dicere est & non est quia non fuit in illo est, non est ac per hoc nec in nobis. (Non est in illo est & non), i. duplicitas vel falsitas, (sed est in illo fuit), i. veritas & immutabilitas sicut moysi dixit ego sum qui sum. Ille enim vere est qui semper idem ipse est, & immutabilis permanet. (Vel in illo est fuit), i. rata assertio eorum quæ temporaliter in hoc gessit. (Non fuit in illo est & non, sed est in illo fuit, quia nunquam aliud voluit, quia hoc quod est vtile. Semper enim voluntas eius cum vtilitate est, nec immutatus est vt faceret inuitus sicut homo quod est vtile aut vt ambigeret de aliquibus & mutaret voluntatem. Vere non est in eo ista varietas, sed immutabilis firmitas, (quia quotquot promissiones dei sunt) id est, quotquot promissiones per legem & prophetas deus pater fecit [in illo sunt est], i. essentiam habent in illo, quia omnes adimplete sunt, vel adimplentur in illo. Omnes promissiones dei in illo firmate sunt & exhibite, quia in illo completum est quicquid pro salute nostra prophetatum est. Et ideo patet quia in sermonibus suis vel per se vel per nos mendax non fuit, per quem pater verax apparuit. Et quia dei promissiones habet in illo esse, i. consistunt in illo atque complete sunt, (ideo per ipsum est amen), i. veritas deo patri, quia per ipsum verax esse probatur (ad gloriam nostram) per quos hoc manifestatur. Manifestum est quia in deo veritas est, hoc est amen manifestata per christum, & post per apostolos predicata signorum virtutibus testimoniis prohibitis vera esse per christum quæ promissa deo est fides. Ois veritas promissionum in christo est quæ per nos annuntiatur. Vnde & nos gloriam habemus quoniam vera dicere comprobamur. Gloria enim apostolorum fuit magistrum veracem in quo promissiones dei complete essent predicare & miraculis sua dicta firmare.

Qui autem confirmat nos vobiscum in christo & qui vnxit nos deus & qui signauit nos & dedit pignus spiritus in cordibus nostris. Ego autem teste deum inuoco in animam meam, quod parcens vobis non veni ultracorinthum. Non quia distamur fidei vestre sed adiutores sumus gaudii vestri. Nam fide statis. Gloriam vestram dixi, non tamen nobis tribuo, sed qui confirmat nos deus est. Vel ita. Nos per christum (dicimus amen deo), i. veracem laudamus eum, sed qui nos in christo confirmat deus est. Et ideo totum ab illo

Pauli sermo noster quæ variatur

Exo. 3. 4

Apostolorum gloria.

ab illo est. Sed & nos veraciores inde sumus, quia ipse nos in veritate quę christus est confirmat.

(Deus est qui nos confirmat in christo), id est, in vera predicatione christi, ut simus in ea stabiles & firmi, ne vnquam ad verbum falsitatis declinemus (Confirmat nos & hoc vobiscum.) Hoc per yroniam dici videtur. Ac si dicat. Si vobis constat de confirmatione vestra, tunc etiā constet de nostra qui non minus quam vos sumus in christi veritate confirmati. Magis enim constat de confirmatione doctorum quam de discipulorum qui per doctores sunt confirmati. Vel confirmat nos vobiscum, id est, iudeos cum gentibus solidat in fide christi. (Et vnxit nos). i. xpos fecit vntiōe sancti spiritus i baptismo. (Vnxit nos) i. reges & sacerdotes, quia reges & sacerdotes vngebantur dū constituerentur. [Et signauit nos], id est, discreuit nos ab infidelibus signo crucis, quod nostris fratribus imposuit. (Et dedit in cordibus nostris pignus spiritus) quoniam per impositionem manuum accepimus spiritum sanctum, in pignus future beatitudinis. Qui enim mortalibus adhuc spiritum suum dedit dubium non est quin immortalibus addat gloriam. Ad hoc enim pignus accipimus, ut de promissione quę nobis fit certitudinem teneamus. Donum ergo sancti spiritus pignus dicitur, quia per hoc anima nostra ad interioris spei certitudinem roboratur. Donum autem sancti spiritus habet, quisquis igne charitatis ardet. Et ideo se ad eternam beatitudinem peruenturum si perseuerauerit non dubitet. Qui vero necdum gustauit quoniam dulcis est dominus & amorem charitatis non sensit, adhuc sine pignore est, nullam future beatitudinis certitudinem habet. Dixi quia deus nos in christo qui veritas est confirmat, ut in veritate firmiter maneamus, nec in eius doctrina quicquam mentiamur. (Sed ego) quod vltra non veni corinthum) non feci mentionem, sed potius (parcens), id est, nolens vos ferire qui nondum estis correcti. (Et inde testem inuoco deum in animam meam) ut ipse inspiciat si verum dico, & sit mihi testis, si autem mentior puniat. Nunc manifestat qua causa cum voluisset ire ad illos distulit, scilicet ut tunc iret quando iam prope omnes emendatos inueniret illis enim nunc loquitur qui videbantur velle se corrigere sed operam non dabant ut hoc impleverent. Quia ergo corripere illos necesse erat, iter suum ab illis auertit, ne contristaret multos, vel in seditionem verteret aliquos & ita pepercit illis ut ipsi sua sponte corrigerentur antequam veniret. Quod ut mentibus eorum commendat, deum testem dat, ne putent se contemptos ab illo. Quo comperto, ut presentiam eius mereantur emendent se. (Et hoc est, parcens inquit vobis non veni vltra corinthum) post primam vicem, id est, vltra primam vicem non veni ad vos ne compellerer vos ferire. Et ne indignarentur quasi de dominio, addidit, Dixi (parcens) (non quia dominamur vestre fidei, sed quia sumus adiutores gaudii vestri. Fide enim statis), Ac si diceret. Ideo non dominamur fidei vestre, quia fide statis. Non enim prelati, sed equales vobis sumus, i. quo vos stare cognoscimus. Hoc loco se prelatum ignorat apostolus. Sed superius cum grauem fornicatoris culpam agnouisset, ilico magistrum se esse,

recoluit dicens. Quid multis, In virga veniam ad vos. Summus enim locus bene regitur, cum is qui preest, viciis potius quam fratribus dominatur. Quia ergo fides non necessitate, sed voluntatis res est, non dominamur inquit fidei vestre. Dominatus enim, necessitatis causa est. (Non dominamur vestre fidei) quę coactionem pati non potest, sed sumus adiutores gaudii quod in emendatione estis habituri, quia vobis emendare volentibus admonitionem ministramus, ut quod cepistis velle possitis implere, & bene correcti cum venero gaudium habeatis, atque tandem in regno celesti gaudeatis. Ideo non dominamur vestre fidei, quia fide statis quę per dilectionem operatur, non per dominium cogitur.

Caput. ii.

Statui autem hoc ipse apud me, ne iterum in tristitia venirem ad vos. Si enim ego contristo vos & quis est qui me letificet nisi qui contristatur ex me, & hoc ipsum scripsi vobis, ut non cum venero tristitiam super tristitiam habeam de quibus oportuerat me gaudere, confidens omnibus vobis, quia meum gaudium omnium vestrum est. Nam ex multa tribulatione & angustia cordis mei scripsi vobis per multas lachrymas, ut non contristemini, sed ut sciatis quam charitatem habeam abundantius in vobis.

Dixi quia peperci vobis in eo quod non veni, ne opus esset ut vos aspere tractare. Nec solum retardavi iter meum parcendo vobis, sed statui apud me, id est, decreui in corde meo ut non venire ad vos iterum in tristitia, id est, ut aduentum meum differrē donec essetis correcti, ne veniens contristarer iterum de incorrectione vestra, qui nunc contristor de peccatis vestris. Vel qui semel ad vos veni quando vos ad fidem conuerteretis, (statui ne iterum venire ad vos in tristitia), id est, ne vos contristarē corripiendo quosdam, cum iterum venire. Ideo statui non venire (ne iterum tristitiam haberē) vel ne iterato aduentu meo vos contristarē quia si ego nunc per epistolam vos contristo quasi & vos me per peccata contristatis (quis est qui me) cum venero (letificet nisi qui nunc contristatur) ad poenitentiam ex me contristato, id est, ex eo quod me suis peccatis contristauit, vel ex me, id est, ex meis verbis, Si ego nunc in absentia mea vos ad tristitiam & lachrymas poenitentię commoueo, certus sum quia cum venero gaudebo. Quis enim est qui me secum letificet, nisi qui modo ad poenitentię tristitiam conuertitur ex me quę contristauit. Contristari enim debetis, non solum quia peccastis & deum offendistis, sed etiam quia me magistrum peccando contristatis. Et hoc ipsum quod nemo me letificat nisi qui contristatur ex me scripsi vobis nunc, ut hoc scientes defleatis modo peccata vestra, ne cum venero contrister iterum de vobis sed gaudeam). Siue hoc ipsum quod parco vobis non veniens,

Fidestis est voluntatis non necessitatis;

Spūsan
t donū
quāquis
dicit ha-
bere.

Epi. Pauli.

& quod statui non venire in tristitia scripsi vobis, vt interim cito conuertamini ad luctum poenitentiae, ne cum venero tristitiam habeam de incorrectione vestra super tristitiam quam habeo de peccatis vestris. Non addatur mihi tristitia de vobis de quibus oportuerat me gaudere, non solum nunc, sed olim quando me contristastis, & sic grauiter peccastis. (Scripsi vobis) & hoc feci confidens in omnibus vobis quod vltra non habeam tristitiam de vobis, & videte ne frustra confusus sim (quia gaudium meum est omnium vestrum), id est, gaudium meum est purificatio vestra, & profectus vester vos ipsos letificans in domino. Dixi (ne tristitiam de vobis habeam super tristitiam) pristinam. Nam grauem passus sum tristitiam ex deformitate vestra quam peccando contraxistis, (quia primam epistolam scripsi vobis ex multa tribulatione & angustia cordis mei), id est, ex multo dolore multaque sollicitudine mentis pro nostro casu (scripsi per multas lachrymas) quae foris ostendebant internum animi dolorem. Et scripsi asperere vos reprehendens (vt non contristemini) ex verbis meis, (sed vt sciatis quam charitatem habeam in vobis), id est, quam magno dilectionis affectu vestram salutem quaeram cupiens vos a peccatis eripere & christo reddere. Quisquis aliquem hoc affectu corripit vt plus illo doleat peccatum eius, non vtique vt illum contristet corripit, sed vt ostendat illi quo amore diligat eum. Qui autem non hoc affectu corripit, contristat fratrem. Insultat enim, qui non condolet fratri.

Si quis autem contristauit, non me contristauit sed ex parte, vt non onerem vos omnes. Sufficit illi qui eiusmodi est obiurgatio haec quae fit a pluribus, ita vt e contrario magis donetis & consolemini, ne forte tristitia abundantiori absorbeatur qui eiusmodi est. Propter quod obsecro vos, vt confirmetis in illam charitatem. Ideo enim & scripsi vobis, vt cognoscam experimentum vestrum, an in omnibus obediens sitis. Cui autem aliquid donastis, & ego. Nam & ego quod donauit, si quid donauit propter vos, in persona christi, vt non circumueniamur a sathana. Non enim ignoramus cogitationes eius.

Ego tristitiam habui. [Sed si quis] peccans (contristauit me) (non me) solum (contristauit), sed & vos ipsos (ex parte), id est, quosdam ex vobis hoc est bonos & correctos qui de peccato fratris doluerunt. Ideo dico vos ex parte contristatos (vt non onerem omnes vos), id est, vt onus tristitiae non omnibus vobis imponam, quia non omnes sincere iustitiam diligitis, vt pro peccato contristari velitis. Hic reprehendit illos qui de grauissima morte animae fratris non doluerunt. Potest & ita intelligi. [Non me contristauit ex toto, sed ex parte, vt

non onerem omnes vos] magnitudine tristitiae meae si ex toto contristatum me dixerit. Ipse me contristauit, & tamen parcite illi. [Sufficit enim illi qui est eiusmodi], id est, qui tam grauiter deliquit obiurgatio haec quae fit a pluribus. Magnum enim dolorem patitur, qui delictum suum videt a pluribus horri & argui. Et quia talis, facile desperaret (sufficit illi obiurgatio) multorum, id est, sufficiens medicina est ad euacuationem culpae illius sola obiurgatio qua illum obiurgastis. Et ita sufficit vt non amplius eum exasperetis, sed magis, id est, potius e contrario (condonetis ei) quia quanto a pluribus est, obiurgatus, tanto magis est illi condonandum. Nunc reuocat eum quem sathana tradiderat, & ecclesiae membris associat.

Quod vtique non faceret, nisi processu temporis dignos in eo poenitentiae fructus praevideret, & nisi caro illius iam prescriptum interitum pertulisset, peccato scilicet & viciis mortua vt sic deo viueret. Condonate illi & consolamini illum, id est, nunc estote prompti ad ignoscendum & consolandum, sicut tunc fuistis ad obiurgandum & eiiciendum (ne forte qui eiusmodi est, i. qui sic obiurgatus & abiectus est (absorbeatnr abundantiori tristitia) id est, mergatur fluctibus immoderate tristitiae si se diutius viderit a cunctis abiici, & desperans de se det animum ad mundum fruendum quasi qui locum apud deum iam non habeat. Hoc est enim absorberi maiori tristitia, desperantem de se conuerti ad admittenda peccata quibus grauatus absorbeatur a morte secunda. Ideo (consolamini) illum post obiurgationem, quoniam poenitentia si de vero animo est, id est, si ille qui corripitur statim animo doleat, protinus habet fructum.

Et vera poenitentia est, iam cessare a peccato. Sic enim probat se respicere & dolere, si de cetero desinat. [Propter quod], id est, ne per minis asperam correctionem absorbeatur fluctu vehementioris tristitiae & cadat in baratrum desperationis, (ego) qui iubere possem (obsecro vos vt recipientes eum in communionem (confirmetis) charitatem vestram in illum) vt firma fiat charitas qua illum diligitis, & affectus vestrae dilectionis firmiter in eum transire probetur, per dulcedinem praefatae consolationis. (Vel in illo confirmate charitatem) eius vestris exhortationibus, quae nunc propter hanc mestitudinem infirma & vacillans est. Et debetis hoc agere. Nam ideo & scripsi vobis) id est, scripto persuadere id studui, (vt in hoc cognoscam experimentum vestrum), id est, cognoscam quale fuit illud quod expertus sum, vos obediisse mihi in eius excommunicatione, hoc probet & sciam vtum bono an malo animo expulistis eum. Expertus sum enim vos fuisse obediens in eius abiectioe sed illud experimentum cognoscere volens scripsi vobis de confirmatioe charitatis quia si nunc in reconciliatioe apparueritis charitatiui in eum, tunc cognoscam quod non odio sed charitate libenter eum abiectistis. (Experimentum vestri volui cognoscere probas an in omnibus sitis obediens), id est, an ita nunc obediens i recipiendo & consolando sicut obediens in eiiciendo & obiurgando, vel etiam sicut obediens emendando illa quae ad ecclesiasticum ordinem pertinent. Monco vos

Dolere plurimum debetis quid dicitur suum a pluribus videtur horri & argui.

Poenitentia vera quaesit.

vos clementis in eum fieri, sed vos iam in cordibus vestris condonastis ei, quoniam vidistis eum asperam egisse poenitentiam (& cui vos aliquid condonastis etiam ego illi condonavi. Et vere hoc feci sicut & vos. (Nam etiam ego quod illi donavi,) id est, condonavi, si quid ei condonavi (hoc feci propter vos quos super eum pie commotos agnoui. Quod tamen de sanctioribus viris intelligitur non de multitudine carnalium qui viscera pietatis adhuc non habebant, & ideo mouet ad miram. Propter vos qui spirituales estis, pie condoluistis ei, & ego condonavi illi. Et ne irrita videatur huiusmodi condonatio (que propter amicos facta est, ego in persona christi hanc feci), id est, ac si ipse christus illi condonaret. (Et hoc feci ut non circumueniamur a sathana), id est, ne decipiamur ab aduersario ut per vnius asperam poenitentiam quam illi imposuimus faciat eum desperare. Et debemus artes inimici praeuere, (quia non ignoramus eius astutias) quibus nos & illum cogitat perdere. Nam consolatio debet subsequi fratrem delictum flentem, ne diu contristatus & contemtus a charitate ecclesie incipiat desperare de se, & videns qui semper in insidiis est, subtilis diabolus mentem eius vilem effectam accedat & suggerat ei ut vel presentibus fruatur qui de spe futuri premii delectus est & pereat possessus a diabolo cui ad hoc poenitentia data erat ut conuersus reformaret se. Notandum quam studiose unitatem cum discipulis seruet apostolus. Dum enim cognouisset eos super hunc fratrem iam misericorditer motos quia bene egerat poenitentiam ait. Cui aliquid donastis, & ego. Ac si diceret. A bono vestro non dissentio, meum sit quicquid ipsi fecistis. Atque mox subdidit (& ego si quid donavi, propter vos.) Ac si diceret. Vestris actibus, bonum addidi, quicquid, propter vos misericorditer feci. Vestra ergo est utilitas bonitas in ea mea est, utilitas bonitas vestra. Qui ipsam mox compagem cordium in qua sic tenetur adiungens, subdidit in persona christi. Cui velut si dicere presumamus, quare ita caute discipulis copulas, quare vel te illorum vel illos tuis actionibus tam sollicitamente conformas, illico subiunxit. (Ut non circumueniamur a sathana.) Ideo enim tanta humilitate voluntati eorum in parcendo se faciat, quia sollicito prouidentiae oculo attendit quod plerumque dum alter donat, alter irascitur, & quale est iam misericordiae sacrificium quod cum discordia proximi offertur? Vnde recte dicitur. (Ut non circumueniamur a sathana non enim ignoramus cogitationes eius.) Quia videlicet inde in alterius corde rixae malum solet immittere, vnde in alterum conspici pietatis negotium fecisse. Imperfectum enim bonum est quod sic agitur, ut quidei ex alio late-

Inimici
artes sunt
præcauere
de,

Imperfe
dū bonū

ris propter me facere, quia ego propter vos similia feci. Quia si alicui reo donastis, id est, perdonaastis aliquid culpe, & ego pro vobis similiter feci. Ideoque iustum est ut & vos huic pro me ignoscatis. Nam & ego quod donavi, si cui aliquid peccatum donavi, propter vos hoc feci, id est, precibus vestris annuens. Hoc dicto grauat illos. Quia si magister petentibus donauit discipulis cui voluerunt peccatum, quamtomagis obedire debent discipuli magistro, ut ei donent cui rogat ipse. Et ut ratum ei cui donauit ostenderet apud deum, ait in persona christi se donasse quod donauit, id est, vice christi qui ait quorum remisistis peccata remittuntur eis. Si ergo huic pro quo petierunt apostolum ipse pro christo ignouit, quamtomagis illi ignoscendum erat cui ut donent & ipse hortatur. Donate inquit sicut ego donavi ne per discordiam circumueniamur a sathana, quoniam si causa vestri non donarem, & vos causa mei iam inter vos discordia fieret & mutua charitas depiret & sic noster aduersarius victor exultaret. Non enim ignoramus quam callide mala contra nos incessanter exquirat.

Ioā. 20. 8

Cum venissem autem troadem propter euangelium, & ostium mihi apertum esset in domino, non habui requiem spiritui meo eo quod non inuenissem titum fratrem meum, sed vale faciens eis profectus sum in macedoniam. Deo autem gratias qui semper triumphat nos in christo iesu & odorem noticie sue manifestat per nos in omni loco, quia christi bonus odor sumus deo in his qui salui fiunt & in his qui pereunt. Aliis quidem odor mortis in mortem, aliis odor vite in vitam. Et ad hoc quis tam idoneus? Non enim sumus sicut plurimi adulterantes verbum dei, sed ex sinceritate sicut ex deo coram deo in christo loquimur.

23. q. 4.

Nabū
chodo:
nosor.

Narrat corinthiis quæ passus sit, & quomodo in cunctis deo gratias agat, ut sub exemplo sui illos prouocet ad certandum. In asia inquit passus sum grauissimam ut supradixi tribulationem. (Sed & cum venissem troadem,) non quieui. Vel ita. Non solum propter prædictas causas non veni scilicet ut non veniendo parcerem vobis, & ne tristitia super tristitia haberem, sed etiam ideo quia titum quem miseram ad vos ut renuntiaret mihi si essetis correcti cum troadem venissem non inueni sicut illic disposueram, ideoque nihil sciens de correctione vestra non potui ad vos venire. Sed & aliis graue dānū incorrectio vestra fecit, quoniam ego troadensibus parum proficere sine titō potui quæ vestra incorrectio detinebat. Sicut enim vestra culpa fuit quod non veni corinthum, sic quod non profeci, in troade, dum apud vos, impe-

ditus moraretur titus sine quo non poteram ibi proficere. Et hoc est. (Veni inquit troadem) quæ prius troia vocabatur, vt euangelium christi in asia prædicarem. [Cumque mihi ostium apertum, esset in domino], id est, plurimi credidissent, siue per signa atque virtutes quæ in me operabatur deus spes esset fidei nascentis, & in domino succrescentis (non habui requiem spiritui meo), id est, speratam consolationem inuenire [non potui ideo quod titum non inuenerim] sicut ante condixeramus. Ostium enim appellatur aditus vel oportunitas prædicandi, siue quia deus aperuit corda eorum quibus ille prædicabat, & vt beatus hieronimus loquitur, cum apostolus haberet sanctarum scientiam scripturarum, sermonis diuersarumque linguarum possideret, diuinorum sensuum maiestatem non poterat græci eloqui digno explicare sermone. Habebat ergo titum interpretem, sicut beatus Petrus Marcum. Et ideo cōtristatus est, quia prædicationis, suæ fistulam organumque per quod christo caneret in præsentem non inuenerat. Est & alia fortasse probabilior causa cur titum abesse doluerit, quia solus non poterat & fideles instruere, & perstreptentibus incredulis repugnare. Quamuis enim quidam eorum aperuissent corda sua ad suscipiendum dei verbum impudentia tamen infidelium non minima exurgebat in apostolum zelo credentium. Et hæc ab vno impleri non poterant, vt & credentes instrueret, & infidelibus resisteret, ideoque labor erat intolerabilis, cum deesset, solacium titi. [Et idcirco] recessit inde, (vale faciens) eis qui crediderant, in quorum scilicet cordibus euangelizanti apertum est ostium. [Et hoc est, non habui requiem spiritui meo], id est, non potui satisfacere voluntati meæ, quia ibi si cur sperabam non inueni titum qui ibi necessarius erat quoniam ipse lingua eorum fortassis expressius vti poterat, (sed vale faciens eis) qui erant conuersi (profectus sum in macedoniam) si forte vel ibi titum inuenirem vt haberem interpretationis euangelique solacium. Ergo illuc perrexi, & ibi quoque multa pertuli, (Sed deo gratias ago qui) non finit nos deficere [sed semp triumphat nos in christo], id est, triumphare nos facit (vel triumphat) de nobis, siue triumphum suum per nos agit, (& odorem), id est, bonam famam noticiæ suæ per nos vbiq; spargit. Apostolus multa per passus aduersa gratias agit deo in CHRISTO iesu quem gentibus prædicabat quod dignum te elegerit triumpho filii sui. Triumphus dei est passio martyrum pro christi nomine cruoris effusio & inter tormenta læticia. Cum enim quis viderit tanta perseverantia stare martyres atque torqueri, & in suis cruciatibus gloriari odor noticiæ suæ diffeminatur in gentes, & sibi tacita loquitur cogitatio, quod nisi verum esset euangelium, nunquam sanguine defenderetur. Hoc etiam est domini apostolos triumphare in christo victores illos facere in fide christi, vt calcata perfidia triumphum habeat fides dum ex perfidis fiunt fideles & maliuoli non proficiunt insequendo fideles. Odor autem noticiæ dei per signa & prodigia manifestatur, dum vera esse prædicatio dei virtutis testimonio comprobatur. Quæ scilicet prædica-

tio per odorem designatur, quia cum deus non videatur per hæc quæ visibiliter operatur in apostolis esse intelligitur, vt veritas doctrinæ manifestetur. Sicut enim quedam res cum non videantur per odorem tamen agnoscuntur, ita & deus qui inuisibilis est per euangelicam prædicationem voluit agnosci, quæ inuisibiliter ad aures sicut odor ad nares peruenit. Et notandum quia huc vsque locutus est de suis tribulationibus & cur chorinthum non venerit. Hinc vero incipit se commendare & pseudo apostolos deprimere. Et quicquid nunc dicit de se totum ab illis est remouendum. [Odorem inquit], id est, suauem famam (noticiæ suæ manifestat per nos in omni loco), id est, vbiq; prædicamus (quia sumus odor christi bonus & suauis deo) & si non ita vobis. (Odor christi), id est, puritas nostræ conuersationis christum redolet & prædicationis nostræ longe lateque spirat flagrantia. (Et iustus odor bonus in his qui salui fiunt) & in his qui pereunt. Nam quia homines suo arbitrio derelicti sunt, neque enim bonum necessitate faciunt, sed voluntate, vt credentes coronam accipiant, & increduli suppliciis mancipentur ideo noster odor qui per se bonus est virtute eorū & vicio qui suscipiunt siue non suscipiunt in vitam transit aut mortem, vt qui crediderint salui fiant, & qui non crediderint pereant. Nec mirum cum & solis radios tam munda loca excipiat quā immunda & sicut florib' vt in intercore luceat nectamē polluat inderadii solis. Ita & christi bon' odor qui nūquā mutari potest, nec suam naturam amittere, credentibus vita est incredulis mors. (Bonus christi odor) prædicatio veritatis est. Quem odorem in vitam capit, qui euangelio moribus bonis seruit, & congruit. Mortē incurrit cuius ab his quæ bene loquitur vita dissentit. Quæ cōditio etiam auditores abstringit, cum recta prædicatio ab aliis per incredulitatem auditur in mortem, ab aliis per fidem suscipitur in salutem. (Bonus inquit odor sumus) & horum respectu qui inde saluantur & horum qui contemnentes pereunt, quia bona intentione facimus. Siue enim consideraueris saluos prædicatione nostra, siue perditos contemptu eius, nos tamen deo semper videmur bonus odor, quoniam ipse videt intentionem, id est, quid intendamus dum loquimur scilicet quia intendimus vt omnes auditores [salui fiant]. Inō vt aliqui ex illis peāt, & idcirco sum' deo bon' odor. (Sed hoīb' (alijs) quidē (videmur odor mortis) quia p'dicam' crucē, id est, ministri mortis estimamur (alijs autem odor vitæ credimur) id est, odor, spirans vitam, per saluatoris prædicationē. Et vtrisque fit iuxta quod estimant. Nam quibus estimamur (odor mortis) estimatio hæc vertitur eis in eternā mortē (& quibus videmur odor vitæ) fides eorū ducit eos in vitam eternam. Hæc ita deus per nos operatur. Et ad hæc quis est tam idoneus vt intelligat quomodo facit deus miris modis vt bono odore & boni viuāt & mali moriantur? Paulum apostolum bene agentem bene viuētem, iustitiam verbo prædicantē, opere demonstrantē doctorem mirabilē, fidelē dispensatorē, fama vsque quaque diffeminabat. Quidā diligebāt, quidē inui debāt, illi qui diligebāt, bono odore vivebant. Illi qui

Ostium
hic quid
sit.

Hiero.

Tit' gre
ci eloqi
interp's.

Triumph'
dei quid
sit.

Odor
christi bon'
n' est vo
ritatis p
dicatio.

Inuidia i Paulum. qui inuidebāt, bono odore peribāt. Ideo pereuntibus non malus odor, sed bonus erat. Inde enim magis inuidebant, quia tam bona gratia preualebat. Nemo enim inuidet misero. Erat enim gloriosus in predicatione verbi dei, & viuens secundū regulam præceptorum dei. Et diligebant eum qui in illo diligebant qui seminabatur bonum odore. Alij autē quātomagis ei inuidebāt, in gloria prædicationis & in vita inculpabili, tantomagis inuidia torquebātur & occidebātur bono odore. Quisquis enim inuidet gloriose famæ christi, vel alicuius sancti, bono odore moritur. Qui autem diligit eam, bono odore viuit. Quia ergo difficile est intelligere qua ratione quis bono odore pereat, vel quia occultis dei iudicijs quę in hac vita ab hominibus cōprehendi non possunt agitur, vt eodē bono odore alij viuant & alij moriantur, recte dicitur. (Et ad hęc quis tā idoneus?) Ac si dicatur. Idonei quidē sumus ad hęc cōsideranda quia fiāt, sed idonei non sumus ad hęc inuestiganda cur fiant. (Quis est tam idoneus ad hęc) discutienda, vt inueniat cur ita fiant? (Vel quis est tam idoneus ad hęc) intelligenda, vt cognoscat quomodo bonus odor alios vegetat, & alios necat? Id est, quis est idoneus intelligere quam iuste fiat quod deus ait, ego veni vt qui non vident videant, & qui vident ceci fiant? Ipsa est enim altitudo diuitiarum sapiētię dei, qua facit ex eadem massa, aliud vas in honorem aliud in contumeliam. (Vere inquit bonus odor sumus deo) quia nō sumus adulterantes verbū dei, id est, falsa illi admiscētes, & pro voluptate nō pro gignēda prole semen verbi fundentes, vel cōtra falsos apostolos & cōtra mercennarios dicit & ad hoc quis tā idoneus? Id est, ad hęc quę per vos deus agit quis est tā idoneus vt vos? Difficile enim dignus prece virtutū Christi inueniri potest, qui in annunciandis illis non suam, sed eius gloriā querat, nec sua lucra, sed dominica cogitet. Et vere nullus preter nos est ad hęc tā idoneus. Non enim sumus adulterantes verbum dei sicut pseudo apostoli, id est, sicut plurimi, & mercennarij, qui vel corrumpunt admixtione falsitatis sensum diuinę predicationis, vel ex ea querunt voluptatem lucrī carnalis (sed ex sinceritate) id est, ex sincera intentione, nō pro questu loquimur (& sicut ex deo) habentes quicquid dicimus (coram deo loquimur) id est, illi soli & non hominibus placere ex nostra loquutione querimus (& loquimur in christo) nūquā excedentes, vt pseudo qui de legali obseruantia, & seculi philosophia cū euāgelio christi loquebātur. Adulter in carnali coitu, nō prolem, sed voluptatē querit. Et peruersus quisq; ac vanę glorię seruiēs recte adulterare verbum dei dicitur, quia per sacrū eloquiū nō deo filios gignere, sed suā sciētiā desiderat ostentare. Quē enim libido glorię ad loquēdū trahit, voluptati magis quā generationi operā impēdit. Adulterare nāque est verbū dei, aut aliter de illo sentire quam est, aut ex eo nō spirituales fructus, sed adulterinos fetus querere laudis humanę. Ex sinceritate vero loqui est, nil in eloquio extra quod oportet querere. Sicut ex deo autem loquitur, qui scit nō se a se habere, sed ex deo accepisse quod dicit. Coram deo vero loquitur, qui in omni quod dicit, nō humanos fauores appetit, sed omnipotentis dei presentię intrēdit, nec suā, sed aucto-

ris gloriā requirit. Et in christo loquitur cuius sermo totus in charitate persistit, vt nec mendax sit, nec aliud quam christum prædicet. Qui autem scit quidem ex deo se accepisse quod dicit, & tamen dicēdo propriam gloriā querit, sicut ex deo loquitur, sed nō coram deo, quia cū quē cordi suo nō proponit cū prædicat quasi absente putat. Sed sancti viri & ex deo loquūtur & corā deo, quia ab eo se sciunt habere quod dicūt & ipsum suis sermonibus ad se se iudicē auditorēque cōsiderāt. Potest & ministerium trinitatis in huius capituli fine mōstrari. (Ex deo) id est, ex spiritu sancto, coram deo patre (in christo loquimur).

Capitulum. iij.

Incipimus iterū nosmet ipsos commendare. Aut nūquid egem? sicut quidā cōmēdaticiis epistolis ad vos aut ex vobis? Epistola nostra vos estis scripta in cordibus nostris, quę scitur & legitur ab omnibus hominibus manifestati quoniam epistola estis christi, ministrata a nobis & scripta nō attramento, sed spiritu dei viui, non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus.

Quia sciebat sinistre accipere eos suā cōmēdationē etiam in prima epistola quasi suā gloriā quereretur, incipit cōtra opinionē eorū loqui. Nā pseudo apostoli hoc in eo reprehēdebāt quod se cōmēdabat, & quod bona quę deus in eo posuerat alijs annuntiabat, atque inde superbum, & inani glorię studētem asserebant. Et propterea nunciple demonstrat, quod cōmēdatio sua nō ad se cōmēdādū spectet, sed ad illū solū cuius est minister idoneus, & hoc est quod increpatue per interrogationē, vel per yroniā dicit. (Incipimus iterū) sicut in prima epistola (cōmēdare nosmetipsos) nō deū? (Incipimus quasi semper in hoc noui (nosipsos) rursum (comēdate) dum dicimus quia Christi bonus odor sumus & cetera? Quasi dicat. Commendamus quidē nos & in hac epistola sicut in prima, sed non nosmetipsos, quia in nostra cōmēdatione illū maxime cōmēdamus, ad cuius gloriā cūcta referimus. Nō ergo carnaliter sed spiritualiter nos commendamus ad perfectum vestrę salutis vt hoc de nobis credatis quod est, quia qui de bono male sentit peccat. Et vobis expedit vt nos cognoscatis, quia tunc dicta nostra libenter suscipietis, & sic ad salutē peruenietis. Ac propterea cōmēdatio vobis potius proficit. Nō enim nos propter nos commendamus, sicut pseudo qui propriam gloriā, & propria lucra querentes seipsos commendant. (Aut nunquid egemus cōmēdatiis epistolis) missis ab alijs fidelibus (ad vos aut ex vobis) ad alios sicut quidam, id est sicut pseudo, quos nulla propria virtus aut sapientia commendat? Ipsi enim indigent vt per epistolas commendentur, dum proprii honoris & questus causa circueunt ecclesias, non ad tribuendam, sed ad

Adulter nō plem sed voluptatem querit. Adulterare verbum dei quid sit. Loqui ex sinceritate quid.

Epi. Pauli.

Epistola
est salu-
tis indi-
cium,

sed ad auferendam salutem. Nos vero quos dei vi-
tute mirabilium operum, & luce sapientiae quocumque
pergamus comedat, non opus habemus ut per epi-
stolas hominum alicubi comedemur. (Nam vos estis
epistola) & commendatio nostra apud homines, hoc
est vestra fides & charitas & omne bonum quod in
vobis est nos reddit commendabiles, quia inde lau-
damur quod per nos deus vobis haec omnia dedit.
Epistola enim salutis indicium est. (Epistola nostra
vos estis) in quibus scientia & vita nostra represen-
tatur alijs. (Epistola nostra dico scripta in cordi-
bus nostris) id est, in memoria nostrae mentis posi-
ta, quia vos semper in nostro corde retinemus, &
solicitudinem de salute vestra semper habemus, dum
peccatorum vestrorum correctionem desideramus, &
processum in melius ac perseverantiam in bono vo-
bis semper optamus. (Quae scilicet epistola scitur,
& legitur ab omnibus hominibus, Scitur ab om-
nibus hominibus) id est, omnes sciunt quod per nos
estis instituti (& legitur) id est, in vobis discunt nos
imitari. Sicque fit ut scientia & lectione huius epi-
stolae, id est, notitia & consideratione bonae conver-
sationis vestrae, nos efficiamur commendabiles om-
nibus. Dixi quia (estis epistola nostra vos) dico (ma-
nifestari omnibus) quoniam epistola Christi estis
ministrata a nobis. Omnibus enim manifestum est,
vos Christo per ministerium nostrum credidisse, confir-
manti doctrinam nostram per virtutes. Et ita princi-
paliter (estis epistola christi) secundario nostra, quia
ipse principaliter vos scripsit nos secundario, id est,
per ministerium nostrum ipse scripsit in vobis fidem,
spem & charitatem, ac reliqua bona. (Vos estis epi-
stola scripta non atramento, sed spiritu dei vivi) id est,
quod estis representatio christi & nostra, firmiter
scriptum est in cordibus nostris non debilitate, ut quod
atramento scribitur. (Non atramento scriptum est) id
est, non ita ut possit deleri sicut ea quae atramento
scribuntur (sed spiritu dei vivi) id est, ut aeternaliter
& viuaciter in cordibus nostris aut vestris perma-
neat, sicut ille qui scripsit vivit & eternus est. Quo-
niam aeterna sunt quae nobis promissa sunt, ideo
dei spiritu qui semper est, dicitur scripta haec epi-
stola. Temporalia autem atramento scribuntur, quod
oblitteratur & perditur memoria. (Vel non atramento)
id est, non tetris notis est scripta sicut pseudo scri-
bunt qui hereses interserunt, sed luce spiritus sancti.
(Non in tabulis lapideis) ut antiqua lex (sed in tabu-
lis cordis carnalibus). Ibi enim in tabulis lapideis
digitus dei, id est, spiritus sanctus operatus est, hic
in cordibus hominum. Ibi lex extrinsecus posita
est qua iniusti terrentur, hic intrinsecus data est,
qua iustificarentur. Illud enim extra hominem scribi-
tur, ut eum forinsecus terrificet, hoc in ipso homi-
ne, ut eum intrinsecus iustificet. Carnales vero tabu-
las cordis dixi, non carnalis prudentiae, sed tanquam
vivetis, sensumque habetis in comparatione lapidis
qui sine sensu est. Respexit enim ad illud quod deus
per prophetam promiserat, auferam cor lapideum de
carne vestra, & dabo cor carneum. Cor namque carneum
a corde lapideo voluit vitam sentiente discerni, & per
vitam sentientem significavit intelligere. Non ergo pro-
pterea dictum est in tabulis cordis carnalibus, ut car-
naliter vivatis qui debetis spiritualiter vivere. Sed
quia lapis sine sensu est, cui comparatum est cor durum,
cui nisi carni sentienti cor intelligens debuit compara-

Digitus
dei spiritus
sanctus.

Ezechi.
ii.

ri: quandoquidem ipsum cor lapideum non significat, nisi
durissimam voluntatem & aduersus deum omnino inflexi-
bilem. Iudei enim in lapideis tabulis legem acceper-
unt, ad significandam duriciam cordis eorum erga dile-
ctionem dei & intelligentiam, quia neque deum erant ama-
turi, neque legem ipsam intellecturi. Per lapideas
enim tabulas, dura & insensibilia corda eorum desi-
gnata sunt. Per tabulas vero cordis mentes dilata-
te, charitatis latitudine. Vnde & carnales dicuntur,
id est, molles, & sentientes, & affectum dilectionis, vel
bene agendi habentes. Caro enim animata sentit, &
affectum habet circa illud quod tangit, ut per cor ha-
beamus intellectum, & per carnem dilectionis affectum.
Itaque spiritus sanctus scripsit epistolam nostram in
tabulis cordis carnalibus, id est, sic in vobis prae-
cepta sua posuit, ut daret vobis facultatem ad intel-
legendum, & affectum dilectionis ad complendum.

¶ Fiduciam autem talem habemus per Christum
ad deum, non quod sufficientes simus cogitare
re aliquid a nobis quasi ex nobis, sed suffi-
cientia nostra ex deo est.

Postquam ostendit quare non eget commendatitij epi-
stolis, respondet ad illud quod promiserat, scilicet
quia non commendat seipsum, sed deum a quo habet om-
nia. Quasi dicat. Diximus quia deus per nos sem-
per triumphat, & odorem notitiae suae per nos ubique
manifestat, & quia christi bonus odor sumus deo.
Et quod tam fiducialiter haec & his similia loqui-
mur, non ad commendationem nostram facimus quasi de
nostris viribus gloriantes, & ad nos ista referentes,
sed talem ac tantam (fiduciam habemus) id est, referi-
mus ad deum a quo nobis est datum quicquid boni ha-
bemus. Vel ita continuatur ad proximum. (Epistola
christi & nostra estis. Sed fiduciam) dicendi talia, non
ad nos, sed ad deum referimus. Nam ex puritate con-
scientiae (habemus talem fiduciam ad deum, id est, confi-
dimus quod ei placet quia sic loquimur) (& habemus
eam) per Christum mediatorum per quem nobis haec
potestas est data. Sed nihil viribus nostris ascribi-
mus. Habemus enim apud deum mediatorem Christum
(sed non ita quod simus sufficientes saltim cogitare ali-
quid) boni quod sit (a nobis) id est, a nostra parte
veniens (quasi ex nobis) initium habens, sed potius
omnis (sufficiencia nostra) ad bene cogitandum & agendum
(ex deo nobis est). Et hinc cognoscimus quia
nihil sumus, nisi misericordia & gratia dei regamur.
Attendant haec verba qui putant ex nobis esse fi-
dei ceptum, & ex deo esse fidei supplementum. Quis
enim non videat prius esse cogitare quam credere?
Nullus quippe credit aliquid, nisi prius cogitauerit
esse credendum. Si ergo non sufficimus cogitare boni
aliquid ex nobis, profecto nec credere sufficimus
quod sine cogitatione non possumus, sed sufficiencia
nostra qua & credere incipiamus ex deo est. Cogi-
tantes credimus, cogitantes loquimur, cogitantes
quicquid agimus agimus. Quod autem attinet & ad
pietatis viam & verum dei cultum non sufficimus vel (co-
gitare aliquid a nobis quasi ex nobis ipsis, sed suf-
ficiencia nostra ex deo. Non enim est ex potestate no-
stra cor nostrum & cogitationes nostrae. Haec ideo
loquitur apostolus ut ostendat se suosque socios ni-
hil sua virtute, vel prudentia facere, cum utique tam
pauci homines & idiotae, nunquam sine dei gratia
cooperante

cooperante totum mundū ad fidem cōuertere. Ob hoc etiā ista prēmisi, ne quid sibi arrogare videretur vbi dicturus erat tātomaius se misterii suscepisse quam Moyses, quanto maius est nouū testamentum quam vetus. Nam subiungit.

¶ Qui & idoneos nos fecit ministros noui testamenti, non littera, sed spiritu. Littera enim occidit, spiritus autem viuificat.

Et incipit se nūc alio modo quā superius cōmēdare, vt & pseudo apostolos deformet innuēs eos esse ministros veteris testamēti, dum ostēdit se ministrū esse noui. (Sufficiētia nostra ex deo est.) Qui & in tātū nos sublimauit (vt idoneos ministros noui testamenti nos faceret) id est, vt per nos sciētia & vitæ perfectione decoros ministraret alijs nouū testamētū. Nouus enim liquor in vasa noua mittendus erat, vnde sine acredine propinaretur. (Testamēti) dico existētis (nō in littera) tātum docēte, (sed in spiritu) adiūuante, qui per nos a deo tribuitur. Nō alia nunc intelligitur littera quā ipse decalogus in illis duabus tabulis scriptus. Spiritus autem intelligi potest lex fidei quæ non scribitur, sed animo cōtinetur. Ideo non in littera, sed in spiritu per nos ministratur nouū testamētum (quia littera occidit, spiritus autē viuificat. Littera occidit) dū facit scienter peccare, & addit præuaricationem & magis incitat (sed spiritus viuificat) dum facit implere quæ iussa sunt. (Littera) enim prohibens peccatum non viuificat hominem, sed potius (occidit) augendo cōcupiscentiam, & iniquitatem pręuaricatione cumulando, nisi liberet gratia per legem fidei quæ est in christo Iesu, cum diffunditur charitas in corde per spiritum sanctum. Nam lex quādo nō adiūuat gratia, pręuaricatores facit, & tantūmodo in littera est. Accedat ergo ad litteram spiritus, nō occidit littera quā viuificat spiritus. Nō igitur putemus damnatā, vel reprehensā esse litteram, quia dictū est (littera occidit). (Hoc est enim littera reos facit. Nam & hac locutione dictū est sciētia inflat. Quid est sciētia inflat? Sciētia damnata est? Absit. Sed quoniā adiūxit, charitas vero ædificat, quomodo & nūc adiūxit, spiritus autem viuificat) dedit intelligi, littera sine spiritu occidit, spiritus viuificat, & impleri litteram facit. Sic sciētia sine charitate inflat, charitas vero cum scientia ædificat. Itaque (littera) sola prohibens malum, & improperans bonū (occidit) animas eorū qui pręuaricantur illam. (Spiritus) autē qui per noui testamenti gratiam est in cordibus fidelīū (viuificat) in presenti animas eorum iustificādo illas, & in futuro corpora quoque cum animabus perpetualiter viuere faciet. Vel (littera) carnaliter intellecta (occidit) animam. Cauēdum est enim, ne figurata locutio ad litteram accipiatur. Cum enim figurate dictum sic accipitur, tanquam proprie dictum sit, carnaliter sapitur. Neque vlla mors animę cōgruentius appellatur, quam cum id etiā quod in ea bestis ante cellit, hoc est intelligentia carni subiscitur sequēdo litteram. Qui enim sequitur litteram, trās lata verba sicut propria tenet, neque illud quod proprio verbo significatur refert ad significationē, sed cū sabbatum audierit verbī gratia non intelligit nisi vnum de septem qui continuo volumine repetuntur, & cum audierit sacrificium nō excedit cogita-

tionē illud quod fieri de victimis pecorū, vel terrenis fructibus solet. Ea demum est miserabilis animæ seruitus, signa pro reb⁹ accipere & supra creaturam corpoream oculum mentis ad hauriendum æternum lumen leuare nō posse. (Spiritus autē viuificat) & liberat qui intus docet animā, qualiter ea quę audit intelligere debeat.

¶ Quod si ministratio mortis litteris deformata in lapidibus fuit in gloria, ita vt nō possent intendere filii Israel in faciem Moysi propter gloriam vultus eius quę euacuatur, quomodo nō magis ministratio spiritus erit in gloria? Nā si ministratio damnationis in gloria est, multo magis abundat ministeriū iustitię in gloria. Nos inquit sumus ministri noui testamenti, & hæc ministratio erit in gloria perhemni. Atq; per hoc probat per minus, id est, per vetus testamentum, quod olim fuit in gloria. Quasi dicat. Nos in spiritu nō in littera nouū ministramus, vbi per spiritum viuificantur cultores. (Quod) id est, sed (si ministratio mortis) id est, lex cuius littera occidit (fuit in gloria) Moysi ministro suo, quomodo ministratio spiritus, id est, nouum testamentum quod in spiritu ministratur, & in quo spiritus darur, non multo magis erit vobis in gloria? Lex quidem sancta, & mādatur iustum, & sanctum, & bonum. Et tamē quia de ipso bono interficitur inobediēs anima, vbi non adiūuat dei gratia (ministratio mortis) facta est lex in veteri testamento propter occidentem litteram, & ministratio vitæ facta est gratia in nouo, propter viuificatē spiritū. Distinguitur ergo lex a gratia, eo quod sub illa elidatur elati, sub ista erigatur elisi, & quod illa in tantum bona sit vt bona iubeat, hæc in tantum vt bona conferat, illa iustitię faciat auditorem, ista factorem. Et ideo sub illa peccator, insuper etiam pręuaricator, amissa excusatione ignorantia cōuictus iacet, sub ista vero & parcente, & opitulante, nec qui mala est operatus extinguitur, & vt bona operetur accēditur. Quid ergo miser? si illa dicta est ministratio mortis, vbi littera occidit malum prohibēdo quod fit, & bonum imperando quod nō fit, ista vero dicta est ministratio spiritus, vtique viuificantis, vt a pręuaricationis morte surgamus, & iustitiam nō rei legamus in tabulis, sed liberi in cordibus & in moribus habeamus? Ad iudeos enim dicta est lex ministratio mortis ad quos & in lapidibus scripta est ad eorum duriciam figurandam, nō ad eos qui legem per charitatem implent. (Fuit enim litteris deformata) id est, euidenter descripta, vt bene posset legi in lapidibus duarum tabularum, vt & parēter agnosceretur, & duriciam cordis eorum cōuinceret. Et (hęc ministratio) licet esset (mortis) id est, per Moysen ministrata, quāuis pręuaricatoribus esset causa mortis, tamen sic ministro Moysi fuit in gloria (ita vt filii israel nō possent aciem visus sui intendere in faciem eius, propter gloriam vultus eius) quam acceperat ex colloquio domini. Nō poterant aspicere splēdorem vultus eius, cum descēdisset de mōte portans legem in tabulis quas a domino suscepērat, quia & reatus vituli recondēbat visum

Exod. 34.

Lex a gratia distinguit.

Epi. Pauli.

visum eorum, ne gloriosam iusti faciem manifeste conspicerent. Vbi & significatum est, quia spiritalem sensum legis non erat visuri. Facies enim Moysi splendida, figuram habebat veritatis. (Quæ) figura (euacuatur) per manifestationem veritatis, id est, visibilis gloria legis (euacuatur) per gloriam euangelij. Ita enim euacuatur ut proficiat, sicut infantia euacuatur in iuuentute, & semen in fructu. (Euacuatur) ergo Moysi gloria, quoniam omnes umbræ significantes euacuantur, cum res quæ significatur aduenierit. Quemadmodum enim scientia quæ nunc est euacuabitur, cum venerit illa quæ erit facie ad faciem, sic & ista quæ in umbris tradita erant iudeis in veteri testamento, necesse fuit euacuari reuelatione noui testamenti. Gloria quam Moyses habuit euacuatur nunc in ministris illius legis, ne pseudo apostoli qui carnales eius obseruationes adhuc prædicant gloriæ Moysi participes fiant. Quoad enim carnales istæ obseruationes statim habuerunt, ministri earum quædam gloriam & reuerentiam inde habuerunt. At postquam carnali spiritalis obseruantia successit, gloria ministrorum carnalium euanuit. Sed & in ipso Moyse, non semper hæc gloria permansit. (Itaque si ministratio mortis fuit Moysi in tanta gloria, quomodo non multo magis erit nobis in gloria, ministratio spiritus) id est, testamentum nouum quod ministramus in quo fides impetrat spiritum viuificantem? (Erit utique nobis in gloria) multo magis quam vetus fuit Moysi. Splendor enim in facie Moysi tamquam in facie carnali & mortali, diuturnus aut æternus esse non potuit, quia vel morte ablatum est. Splendor autem gloriæ domini nostri Iesu Christi cuius participes erimus sempiternus. Nam sicut promissiones testamenti veteris fuerunt temporales, id est, temporalia bona pollicentes, ita & Moysi gloria temporalis. Et sicut promissiones testamenti noui quod per nos ministratur sunt æternæ, sic & gloria quæ pro ministro hoc sumus percepturi in Christo, est æterna. Vere ministratio spiritus erit nobis in maxima & permanenti gloria. Nam si ministerium damnationis, id est, lex quæ damnat præuicacitatem ut statim perimantur, non reservans eos ad poenitentiam est Moysi in gloria (tunc ministerium iustitiæ) id est, nouum testamentum quod per nos ministratur, in quo per fidem & spiritum sanctum datur vera iustitia (multo magis abundat in gloria) id est, multo abundantior gloriam dat nobis ministris suis. Illa enim gloria sicut diximus temporalis est hæc autem æterna. Illa terrena, hæc celestis. Vel in seipso habet nouum testamentum maiorem gloriam quam vetus, quia maior gloria est peccatorem iustificare quam damnare. Quamuis enim iuste damnet, tamen ad laudem magis perficit si indulgeat ut possit se reus corrigere, & ad iustitiam resurgere.

Nam nec glorificatum est quod claruit in hac parte, propter excellentem gloriam. Si enim quod euacuatur per gloriam est, multo magis quod manet in gloria est.

Probatio gloriæ veteris & noui testamenti. Vere nouum testamentum habet maiorem gloriam. Nam in eius comparatione, gloria Moysi nec gloria est. Et hoc est. (Nam quod claruit) id est, facies Moysi quæ radium claritatis emisit ut cornuta videretur, (nec glorificatum est in hac parte) id est, nec gloriam

habuit in hac consideratione noui testamenti (propter excellentem gloriam) quæ ibi est. (Non est glorificatum) quia non habuit fructum gloriæ. Quando enim gloria vultus eius nulli profuit, sed magis obfuit, licet non suo, sed peccantium vicio, tamen in hac parte gloria non est. Illa autem magis est gloria quæ abundat in gratia, ut purificati homines dono dei absterfa mentis caligine possint videre gloriam Christi. Excellentior enim est noui testamenti gloria, in quo gratia supereminet & misericordia. Et ad comparisonem gloriæ euangelij obumbratur gloria legis ut nec esse videatur, sicut ortu solis cecatur lumen lucerne quod antea videbatur magnum habere fulgorem. Vere supereminet gloria noui. Quia si vetus testamentum (quod) secundum carnales obseruantias (euacuatur est per gloriam.) Vultus Moysi ministratum & receptum sine qua non commendaretur (multo magis) nouum (quod manet) id est, cui non succedit aliud (est in gloria.) Per gloriam enim Moysi est illud, id est, existit, suo tempore autenticum. Sed tamen euacuatur secundum figuras in aduentu permanentis veritatis. Ideo maior est gloria noui quam veteris, quia quantum interest, inter figuram & veritatem, tantum distat inter gloriam vultus Moysi, & gloriam Christi. Sicut enim in vespere stellæ gloriosæ sunt, oriente autem sole euacuatur earum claritas, ita & Moysi gloria quæ prius radiabat, euacuatur apparente gloria Christi. Vel ad ministros referenda est gloria noui testamenti. Vere nobis abundat in gloria. (Nam quod claruit) id est, facies Moysi quæ in legislatione claruit (nec glorificatum est,) id est, nec etiam habuisse gloriam videtur, (in hac parte,) id est, respectu huius nostre partis propter excellentem gloriam quam de nouo testamento habemus, & habituri sumus. Siue (quod claruit in hac parte) predicta, id est, Moyses qui clarus & gloriosus apparuit in facie [nec glorificatum est] quantum ad nos propter excellentem gloriam quæ nobis dabitur. Non hoc de futura Moysi gloria dicitur, sed de illa quæ visus est habere cum descenderet de monte. Vere excellentem gloriam ex hoc ministerio consequemur, quia manens est & sine immutatione perduraturum. [Nam si illud quod euacuatur] id est, quod secundum umbras carnis intelligentiæ, vel obseruationis cessat, est in suo tempore per gloriam Moysi, vel sicut in antiquis codicibus inuenitur in gloria fuit [multo magis] hoc noui testamenti ministerium [quod] sine immutatione [manet est in gloria] ministris suis.

Habentes igitur talem spem, multa fiducia vtimur. Et non sicut Moyses ponebat velamen super faciem suam, ut non intenderent filii Israel in faciem eius, quod euacuatur, sed obtusi sunt sensus eorum. Usque in hodiernum diem id ipsum velamen in lectione veteris testamenti manet non reuelatum, quoniam in Christo euacuatur. Sed usque in hodiernum diem cum legitur Moyses velamen est positum super cor eorum. Cum autem conuersus ad dominum fuerit, auferetur velamen. Dominus autem

Exod. 33

Iohā. 4. nus autem spiritus est. Vbi autem spiritus domini, ibi libertas.

19. q. 2. c.
due i fl.
& d reg.
iur. c. li.
cet.

Quandoquidem ministerium noui testamenti erit nobis in permanēti gloria (igitur nos habētes tale spēs) id est, sperantes quia ex prēdicatione nostra percipiemus eternā & immēsam gloriā (multa fiducia vtimur) in prēdicatione, id est, tam cōstanter prēdicamus, vt neque minis neque verberibus nec vllis tormētōrū cruciatibus ab annunciatione veritatis taceamus. (Et non) ita prēdicamus (sicut Moyses quando ponebat velamen suū super faciē suam) id est, nō celamus sensum nostrū sicut Moyses, sed aperte dicimus, quia nō prēdicamus carnales obseruantias, sed potius ipsam veritatem, & veteris testamenti significationem. Qui enim carnales obseruantias prēdicat, velamen ponit super faciē suam, & velamine littere sensum interiorem operit. Nos vero faciē non velamus, quia nobis aspectum splendoris interioris nō negamus (sicut Moyses ponebat velamen carnalium figurarū (super faciē suam) id est, super claram dictōrū suorum spiritalium intelligētiā, ideo (vt filij Israel nō intenderēt in faciē eius) id est, nō inspicerēt spiritalē sensum eius, quia nō possent sufferre propter suam imbecillitatē & irreligiositatē. Claritas enim vultus Moysi, veritatē nouæ legis quæ per carnales obseruantias designata est significauit. Et sicut iudei tantam illam claritatem non potuerunt pati nisi mitigaretur eis per oppositionem alicuius velaminis, eodē modo perfectionē virē vel intelligētiæ quæ fuit ibi significata, nō sufferret imbecillitas mentis eorū, si eis ipsa veritas noui testamenti nudata mōstraretur. Ideo per velamen carnalium obseruationum & promissionum obūbrata est faciēs veritatis quæ tempore gratiæ fuerat reuelāda. Si enim dicta Moysi spiritaliter intellexissent, infirmitas eorum ad tantam perfectionem nō ascendisset, nec lippiens eorum oculus, tantam sapiētiæ claritatē sustinuisset. Et si ipsa veritas sine velamine fuisset illis ostensa, tanto damnabiliores essent quanto maiorem iustitiæ perfectionem cognouissent, cum nihil perfectionis in actione tenuissent. Propterea velamine litteræ textit illis Moyses faciē spiritalis intelligentiæ, ne ad hunc splendore vultus eius intenderent. (Quod velamen euacuatur) nūc tēpore gratiæ, vt internā pulchritudo veritatis quæ latuerat manifestetur. Sed pseudo apostoli qui carnales obseruantias adhuc prēdicāt, nolunt vt velamen euacuatur, sed vt veritas semper figuris adūbratur, nec vnquā manifestetur. Ideo quos suos auditores in vmbra ducunt, nō veritatis lucem illis ostendunt. Velamen quidem modo p nostras expositiones (euacuatur) & remouetur (sed sensus) iudeorum (sunt obtusi) id est, hebetati, nec possunt oculis cordis aspicere fulgorem nudæ veritatis. Quæ obrusio causa infidelitatis accidit. Ideo cōuersi ad fidem acuitur acies mentis, vt videant splendorem diuini luminis. Hebetati sunt oculi sensuum illorum, ne lucē spiritalem videant. Nam (vsque in hodiernum diem) cum iam manifestata veritas vbiq; refulget (idipsum velamen) carnalis intelligentiæ manet (in lectione veteris testamenti) quia cum audiunt legi scripturam illam, nō intelligunt, nisi quod littera foris carnaliter sonat,

& ita cælatur eis sensus interiorum. Vnde & Moyses cum ad eos loqueretur faciē velabat, significās quia popul⁹ ille verba quidem legis cognosceret, sed eiusdem legis claritatē omnino nō videret. Facies enim Moysi splēdida sicut dictū est figurā habebat veritatis, facies moysi Christū designabat. Sonabat vox moysi per velū, & facies moysi non apparebat. Sic & modo iudeis sonat vox christi, p vocē scripturarū veterū. Vocē loquentis audiūt, & faciē eius nō vident. Personā eius gerebat moyses, & ideo velū ante se ponebat quādo loquebatur populo. (Idipsum ergo velamē vsque hodie manet in lectione veteris testamēti) quia quādiu in lege carnalia gaudia, & voluptates, & terrena bona pmitti intelligunt velamen est positū cōtra faciē cordis eorū, ne videant in scripturis Christū. Idipsum velamen) quod moyses posuit (manet adhuc in illa lectione) quia & nūc sicut ante saluatoris aduentū abscondit eis sēsū spiritalē superficies littere carnaliter intellecta. (Velamē) dico (nō reuelatū) eis esse (velamē) quia neque hoc sciūt quod sit (velamē) id est, neque vel hoc animaduertunt quod illa litteralis superficies sit velamētū alicuius occulti sensus quē velet intra se. Nihil enim ibi putāt debere intelligi, nisi quod littera carnaliter sonat. Nec mirū si velamen adhuc eis manet, ita vt nec intelligant hoc est velamen abscondite pulchritudinis (quoniā in Christo) id est, in fide christi solūmodo (euacuatur). Euacuatur nāque in christo nō vetus testamētum, sed velamē eius, vt per christū intelligatur, & quāli denudetur, quod sine Christo obscurū atque adopertū est. (His quidem qui sunt in Christo euacuatur velamē.) Sed super cor eorū qui in infidelitate perdurant (est vsque hodie velamē positū) id est, cecitas deprimēs rationē eorū, cū legitur moyses, quia totū carnaliter intelligūt, nec ad spiritalē sensum propter nebulā cæcitatē quā in corde portāt aspicere possunt. Et ita duo illis obsunt, ne intelligāt, id est, velamē lectionis, & velamē cordis. [Sed cū aliquis eorū fuerit ad dominū Iesum conuersus] mox [auferetur ei velamen.] Velamē enim auferitur, quādo similitudinis & allegorię cooperimento ablato, veritas nudatur vt possit videri. Velamē quippe auferri est, carnalē sciētiā legis euacuari. Conuersi nāque intētio mutatur de vetere ad nouū testamētū, vt nō iam intendat accipere carnalē, sed spiritalē felicitatē, id est, ab intētiōne quæ expectabatur in regno terreno beatitudo vmbra: tilis & carnalis, ad intētiōne quæ expectatur in regno cælesti beatitudo verissima & spiritalis. Et sic auferitur velamē quo tegebatur vtilia legis archana, dñs ab eo qui venit ad Christū tollitur inspiētia & ignorantia nebula. Sed quid mirū? [Dominus enim est spiritus] id est, spiritus sanctus [dominus] hoc est suæ potestatis valens perficere quod vult. Ac per hoc quos vult illuminat, & quos vult in tenebris ignorantie deserit. Tanquam proprie videtur filius vocari dominus. Sed & spiritus sanctus hoc loco dominus vocatur, cū dicit apostolus. [Dominus autem spiritus est.] Ne enim quisquam arbitraretur filiū significatū, & propter incorporationem substantiam dictū spiritum sequutus cōtexuit. [Vbi autē spiritus domini, ibi libertas.] Dominus ergo est, id est, nihil seruitutis habēs, sed imperiali potētia omnibus dominans spiritus sanctus. Et ideo

Moyses
quare fa-
ciē vela-
bat cū lo-
queretur
filijs Is-
rael.

Spūs san-
ctus hic
dñs voc-
catur.

Epi. Pauli.

ideo sicut dominus aufert velamen antiquæ seruitutis ab his qui cōuertuntur. Ipse spiritus, est dominus. (Sed vnicūque est spiritus domini) id est, idē spiritus sanctus qui est spiritus filij (ibi est) mentis (libertas) vt remoto seruilī velamine possit libere mens veritatē inspicere. Nam quia iste (spiritus est dominus, & est spiritus domini) ideo per hūc dñs Iesus dedit libertatis legē, nō litteris vtrūq; scriptā, sed per fidē animis intimatā, nō quæ visibilia doceat, sed quæ inuisibilia credi suadeat, quæ animus spiritaliter colligat, non quæ oculus corporaliter cernat. Sicque per hūc spiritū aufertur velamē carnalis intelligētīe quod est seruitutis & dono spiritalis intelligētīe tribuitur gratia libertatis. Sed & in actione semper est libertas vnicūque spirit⁹ iste habitat, quia facit bonū operari nō timore penæ, sed amore iustitiæ. Ignorat enim mens gratiam libertatis, quā ligat seruitus timoris. Nam qui iccirco bona facit quia tormētōrū mala metuit, vult nō esse quod metuat, vt audenter illicita cōmittat. Sed cum iste spūs charitatē vnicūque manserit infundat, charitas vero seruilē timorē foris mittat, patet quia in quacunque mente spiritus vitæ fuerit, ibi mox libertas regnū obtinebit. Potest & sic intelligi. Cum quis eorū fuerit conuersus ad dominū qui est pater, & filius, & spirit⁹ sanctus, auferretur ei velamen carnalis intelligētīe. Ipse cōuertetur de carnalitate ad dominū, qui est vt diximus indiuidua trinitas. Sed dominus ad quē cōuertetur est spirit⁹, id est, incorporeus, sicut in euangelio dicitur de tota hac trinitate. Spiritus est dñs, & eos qui adorāt eum in spiritu & veritate oportet adorare. Similiter & hic dicitur quia dominus est spiritus, vt animaduertamus quia quisquis ad eū intētionē animi cōuertit, vt intelligat eū in spiritu & veritate oportet intelligere, nō in carne & ymbra, sicut volūt facere qui tenentur lege. Dominus est spiritus, & spiritaliter debet intelligi, atque spiritalē dat intelligentiā. (Sed vbi fuerit spiritus domini) id est, spiritalis gratia charitas (ibi libertas) est & recte intelligendi & recte faciendi.

Nos vero omnes reuelata facie gloriæ domini speculantes, in eandem imaginem trāformamur a claritate in claritatē tantumquam a domini spiritu.

Illi quidē quia nō cōuersi sunt ad dominū qui spūs est habent velamen super cor. (Sed nos omnes) qui libertatē consequuti sumus per spiritū domini (reuelata facie) cordis nostri, id est, ab omni velamento erroris detecta mentis intentione (gloriam domini sumus speculātes) id est, per speculū intuentes. Speculātes enim dictū est per speculū vidētes, nō de specula prospiciētes. Quod in greca lingua nō est ambiguū. In speculo autē, nō nisi imago cernitur. Et nos qui sumus imago dei, speculamur, id est, per speculū, hoc est per hanc imaginē suā videmus gloriā domini. Dum enim diligenter nos ipsos acumine rationis consideramus, ad visionē gloriæ eius cuius imago sumus quodāmodo penetramus. (Et in eandē imaginem) dei per quam speculamur (transformamur) id est, tranſmutamur ad hoc, vt perfecte simus imago dei. (Trāformamur) id est, de forma in formam mutamur atque trāsimus. De

forma obscura, in formam lucidā. Quia & ipsa obscura, imago dei est. Cum enim natura humana a creatore suo cuius est imago ab impietate iustificatur, a deformi forma, formosam trāformatur in formam. (Et trāformatur a claritate) creationis (in claritatē) iustificationis. Atque trāformamur tantumquam a spiritu domini id est, tantumquam illi quos spiritus domini transformat, & per gratiam suā in melius transmutat. Cū ergo hac transformatione ad perfectum fuerit hæc imago renouata, similes deo erimus quoniā videbimus eū nō per speculū, sed sicuti est. Vel quia speculatio solet dici cōtēplatio, possumus & ita intelligere. (Nos omnes reuelata cordis facie) a legis velamine quod est ymbra futurorum (gloriam dñi speculantes) id est, per fidē contemplantēs (transformamur) id est, cotidiano profectu transmutamur (in eandē imaginem) id est, in eandē similitudinē gloriæ domini quam contēplamur, vt post mortalitatis huius tenebras, ad plenū inueniamur similes gloriæ eius. Scimus enim quia cum apparuerit similes ei erimus. (Trāformamur autem a claritate in claritatem) id est, eūtes ab vna clara cognitione in aliā. (A claritate) fidei (in claritatē) speciei. (A claritate) qua filij dei sumus (in claritatem) qua similes ei erimus, quoniam videbimus eū sicuti est. Et ita ducimur (a claritate in claritatē) tanquam a domini spiritu, quia tanta nobis claritas datur, quæ sublimitati cōgruat dantis. Tantum enim claritatis, vel gloriæ nobis dabitur, quantum dignū est dare dominum per spiritum suum.

Capitulum. iiii.

Deo habētes hāc administrationem iuxta quod misericordiam dei cōsequuti sumus non deficiamus, sed abdicamus occulta dedecoris nō ambulantes in astutiā. Neque

adulterātes verbum dei, sed in manifestatione veritatis. Cōmēdātes nosmetipsos ad omnem cōsciētiam hominis corā deo. Hinc ergo cōiicere debemus, quanto maiora nobis quam iudeis superna clemētia gratiæ suæ dona cōtulerit. Iudei enim cum minor esset gloria vultus moysi etiā speculari nō poterāt, nos vero nō moysi gloriā quæ inferior est, sed excellentē saluatoris gloriā visuros nos credimus. Iudei gloriā serui nō metuerūt videre, nos autē omnī dñi gloriā sum⁹ visuri. Et ideo [nos] habētes hāc [dñi] [ministrationē] quæ nos ad tantā promouet gloriā, & habētes eā [iuxta quod misericordiam cōsequuti sumus] id est, habētes eā non ex meritis, sed ex dei misericordia quæ nos abluuit & iustificauit, & ministros suos fecit [non deficiamus] in pressuris propter spē gloriæ quam expectamus, nec minoratur in nobis animi fortitudo, sed inter aduersa cōstanter adimplemus officiū nostræ ministrationis. [Nō deficiamus] pro aliquib⁹ aduersis [sed abdicamus] id est, abnegamus, & procul a nobis remouemus (occulta dedecoris) id est, occultos actus nequitie qui dedecus & opprobriū generāt, & iccirco fiūt in abscoſone in

Iohan. 3.
Occulta
dedecoris
quæ
sint.

ne in publico suis oparijs inferat. Ois enī qui male agit odit lucē. Et quę in occulto fiūt ab ipsīs, turpe est & dicere. Hęc sunt occulta dedecoris quę prorsus abdicamus. Vel Occulta dedecoris sunt, cogitationes alicuius turpis actionis, siue ea quę prauo sensu quis meditatur ad p̄dicandū vt auditores fallat. Ad dedec⁹ enī & deformationē p̄ficit ei⁹, qui subdola mēte cōfingit doctrinā ad decipiendū corda simpliciū. Hęc cōtra pseudo apostolos dicūtur qui nō habebāt reuelatam faciē, nec testamēti noui ministratiōē, & si tribulatio illud accidisset, mox deficiebāt. Et licet exteri⁹ faciē religionis ostēderēt, interius tamē occulta dedecoris nō abdicabāt, sed turpia in suis cogitationib⁹ voluebāt, & in secretis locis perpetrabāt. [Nec sumus] inquit [ambulantes in astutiā] id est, ypocrisi, sicut p̄dicti pseudo qui vidētur humiles & religiosi corā hoīb⁹. In astutiā enim ambulant, dū occulta sua detegūt, sed imaginē sanctitatis ostēdūt, dū nihil accipiūt, sed famulis suis totū dari permittunt, p̄ quos ad vsum suū omnia reditura sciūt. (Neq; sumus adulterantes verbū dei) sicut illi, i. nō p̄dicamus p̄pter delectationē humanę laudis vel terreni lucris, nec admixtione falsitatis veritatē corrūpimus. Hęc peruersa nō agimus. (Sed sumus cōmēdātes nos in manifestatione veritatis) quia manifestamus veritatē, quę fuerat operata velamine Moysi, & ita cōmēdabiles reddimus nosmetipsos, sine cōparatione aduersariorū. Hoc est dicere. Veritas quam manifestamus nos ipsos efficit cōmēdabiles. [Et hoc ad omē conscientiā hominū] vt cōsciētia eorū qui rationabiliter intelligūt nouerit nos libeter a cūctis debere suscipi, qui tā euidēter aperimus veritatē. Et cōmēdatio ista fit [corā deo] i. ad laudē & placitū ei⁹, quia ad hoc nos cōmēdam⁹ hominib⁹ vt videāt opera nostra bona, & glorificēt nō nos, sed patrē nostrū qui in cōelis est. Vel [corā deo] id agim⁹, quia ipse testis est nos manifestare purā veritatē, cuius oculos nil latet.

¶ Quod si etiā opertū est euāgeliū nostrum, in his qui pereūt est opertū, in quibus deus, huius seculi excecavit mētes infidelium, vt nō fulgeat illuminatiō euāgelii glorię christi qui est imago dei inuisibilis. Nos quidē reuelata faciē p̄dicam⁹ & veritatē manifestamus. (Quod) i. sed si etiā opertū est euāgeliū nostrū, in his qui pereunt est opertū nō in his qui salui fiunt. Infideles enim vel pseudo apostoli p̄dicatiōē nostrā nō intelligūt, fideles autē deo reuelāte cognoscūt & intelligūt. Increduli vero qui in perditionē tēdūt ea quę dicimus videre nō possunt, quia velamē erroris & ignorantię est super cor eorū. [In his qui pereūt] i. in corde corū est opertum velamine cecitatis ipsoꝝ, euāgeliū nostrę p̄dicatiōis. [In quibus] pereuntibus [deus excecavit mētes infidelium] qui & filiū suū misit dicētē, in iudiciū veni vt qui nō vidēt videāt, & qui vidēt cecifiat. [Excecavit] autē, nō malitia, sed astutiā. Non enim est iniquitas apud eū, cui dicitur. Misericordiā & iudiciū cātabo tibi dñe. Illuminat ergo misericordiā, excecatur iudicio vtiq; equissimō, & si oculis nō vidēt. Precedit enim aliquid occultū in occultis,

vbi ipse agat iustissimū examē iudicij sui, vt quorūdam mentes excecetur, & quorūdā illuminentur, cui verissime dictum est iudicia tua abissus multa. [Deus] itaque iustus [mentes infidelium huius seculi excecavit] id est, ex toto cecavit fecit. Erant enim in Adam quodāmodo cecate, sed non ita quin si vellēt creatorē suū intueri possent. Quia vero noluerunt excecavit eas deus, quādo lucē spiritus sancti presentē subtraxit eis, & splendorē sue visionis occultauit. [Sic excecavit mentes eorum] p̄pter infidelitatē. Ac si diceret eis. Nisi credideritis, nō intelligitis. Et erant huius seculi, id est, non pertinebant ad aliud seculum vbi est perpetua lux & felicitas. [Vel deus huius seculi excecavit mentes infidelium.] Iccirco enim deus quem p̄dicant apostoli dicitur deus huius seculi, ne in hoc seculo vbi tot mala fiunt putaretur aliquis alius deus esse. Nō solū enim inuisibiles creaturas, sed etiam hoc visibile seculum regit deus noster, nullusque deus est preter eum, qui & prauorum malitia bene vtitur. Qui ad hoc [excecavit mentes infidelium, vt non fulgeat eis illuminatiō euāgelij] id est, vt non videant fulgorem euāgelij quod illuminat mentes credentium, nec appareat eis quod euāgelium sit lux, qua fideles illustrantur. [Euāgelij dico glorię christi] quia ibi p̄dicatur excellentia diuinitatis, & gloria resurrectionis eius quam nolunt infideles audire. Nam p̄dicatiōem contumelię passionis eius, libenter audiunt. P̄dicatiōem vero glorię resurrectionis & diuinitatis, veram esse non credunt. Et hoc est quod non fulget eis illuminatiō euāgelij glorię christi. (Qui est imago dei) id est, omnino per omnia simillimus patri, sicut ipse dicit. Qui videt me, videt & patrē. Nam qualis est iste, talis est ille. Quāto est ille, tantus & iste. Sicut ille caret initio, sic & iste. Sicut ille est eternus & incōmutabilis, sic & iste. Sicut ille deus, sic & iste. Sicut ille creator, sic & iste. Sicut ille scit omnia & potest, sic & iste. Et quod est ille, hoc & iste. Quia ergo iste de illo est & consubstantialis atque coeternus & coequalis est illi ac per omnia similis, recte vocatur eius imago. Et hanc illius gloriā p̄dicat euāgelium, cuius illuminatiō fulget mentibus credentium, incredulis autem iusto dei iudicio absconditur. Qui enim oculos ad lucē claudunt, iustū est vt eis lux occultetur.

Iohā. i. 4

¶ Non enim nosmetipsos p̄dicamus, sed Iesum christum dominum nostrum, nos autem seruos vestros per Iesum. Quoniam deus, qui dixit de tenebris lumen splendescere, qui illuxit in cordibus nostris ad illuminationem scientię claritatis dei in faciem Christi Iesu. Habemus autē thesaurū istū in vasis fictilibus, vt sublimitas sit virtutis dei, & non ex nobis. Recte dico euāgelium & non nostrę, vel cōmendamus nos in manifestatione veritatis. (Quia nō p̄dicamus nosmetipsos, sed Iesum christum,) id est, p̄dicatiō nostra non tendit ad gloriā nostrā, vel lucra, sed ad christi gloriā qui est saluator & rex suorum & cuius dominio libenter subiicimur.

si Non

Psalms
100.

Epi. Pauli.

Nō gloriā nostrā sicut pseudo apostoli cōsueverūt denuntiamus, ne quis nos dicat propter nosipsums euangelizare vt gloriosi appareamus, & questum nobis de rebus vestris faciamus. Qui enim propria commoda querit, non christum prędicat, sed se sicut illi qui suo ventri deseruiunt. (Iesum prędicamus dominū nostrū) esse. (Sed nos) esse (dicimus seruos) id est, ministros (vestros per iesum) qui nobis pcepit vt vobis seruiremus in ministerio prędicationis. Cum simus ministri dicimus (nos) propter humilitatem (seruos) vt appareat quia non ad gloriam nostram prędicamus euangelium, sed ad claritatem christi cui obedimus dum vobis in ministerio verbi seruiamus, non propter vestrum meritum, sed propter domini pręceptum. Nos inquit per iesum hoc facimus vt vobis in ministerio prędicationis seruiamus, quia & deus per eum maiora fecit nobis. (Quoniam deus qui) in mundi constitutione (dixit) id est, verbo suo quod est filius eius (fecit de tenebris lumen splendescere) quando dixit fiat lux & facta est lux, ipse est qui (illuxit in cordibus nostris). (Et qui tunc per verbum suum in mundo corporalem fecit lucem, ipse nūc per idem verbum in nobis spiritalem dedit lucem. Non sine initio semper fuerunt tenebrę, sed ceperunt esse ex quo confusa moles cęli esse cepit ac terrę, antequam lux ista esset, facta qua illuminaretur, quod sine luce fuerat tenebrosus. Quid autem inconueniens, si mundanę materię fuerant tenebrosa primordia, vt accedente luce melius quod factum est videretur, & tanquam proficientis quod posita futurū erat hoc modo significaretur affectio? Nā sicut sunt de tenebris lux visibilis initium sumpsit, ita post tunc lux inuisibilis cui dictum est fuitis aliquando tenebrę, nūc autem lux in domino. Et quis hoc fecit, nisi ille qui cum tenebrę essent super abyssum dixit fiat lux & facta est lux? (Deus) ergo est (qui) in separatione elementorum (dixit) id est, verbo suo fecit (de tenebris lucem splendescere, qui illuxit) id est, lumen quod ipse est lucere fecit in cordibus nostris (ad illuminationem scientię claritatis dei) id est, ad hoc vt illuminemus alios per scientiam quam habemus de claritate dei. Hęc est enim scientia claritatis eius qua scimus ipsum esse lumen quo tenebrę nostrę illuminantur, vt qui aliquando fuimus increduli in ignorantia, id est, in tenebris, nūc exibeamus lumen alijs. Quod enim de tenebris lucē fecit hoc significauit quia eos qui in regione dissimilitudinis per ignorantia abierāt, & in tenebris positi erāt, illos illuminaret, illis verbum prędicationis verbum committeret, & ita de tenebris lucem splendescere faceret. (Illuxit ergo in cordibus nostris) vt & nos luceamus vobis, ad hoc (vt percipiatis illuminationē scientię claritatis dei in faciem) id est, in cognitionem christi iesu, quia per faciem vnusquisque cognoscitur. Ipse mētibus nostris mētibus illuxit. Sed hunc thesaurum diuitiarum eternę sapientię (habemus in vasis fictilibus) id est, in corporibus terrenis & fragilibus. Thesaurus iste est sacramētum dei in christo quod fidelibus erogatur, incredulis autem absconditur. Hunc thesaurum quo alios ditamus, & quo signa frequenter operamur (habemus in vasis fictilibus) id est, in terrenis corporibus per quę ipsi nos infirmamur, qui sanitatem alijs sepe conferimus (vt su-

blimitas) mirabilium operum nostrorum & prędicationis (sit virtutis dei, & non ex nobis) id est, appareat esse ex dei virtute & nō ex nostris viribus. Quod nō ita patefceret si thesaurus iste angelis ad erogandum commissus fuisset. Et idcirco. Infirmis hominibus est commissus ad dispensandum alijs, vt huius thesauri sublimitas, id est, tanta sapientia, tanta eloquentia, tanta miraculorum ostensio, tāta in tribulationibus constantia intelligatur esse virtutis dei & non ex nobis. Fictilia vasa significant naturę humanę infirmitatē, quę nihil potest nisi a deo acceperit virtutem, vt ad laudem suam deus per infirma vasa se prędicet, vt gloria illi detur nō homini qui ex luto fictus est.

¶ In oibus tribulationē patimur, sed nō angustiamur. Aporiamur, sed non destituimur. Persequutionē patimur, sed nō derelinquimur. Deificimur, sed nō perimus.

Inde probatur nos esse idoneos ad illuminationē aliorum, & ad erogationē diuini thesauri, quia (in omnibus) locis vel (in omnib⁹) modis (tribulationem patimur, sed non in animo angustiamur,) id est, non tantum opprimimur, vt pusillanimes effecti cedamus. In omnibus tribulationum modis affligimur, quoniam vincula, carceres & verbera, & cetera tribulationum genera in corporibus nostris sustinemus. (Sed nō angustiamur) imo dilatamur ampliori latitudine cordis, vt intus regnet charitas, & spaciatur animę libertas, apud se habens thesauri cęlestis diuitias, quibus & aliorum ditet inopiam. (Aporiamur) id est, inopiam patimur. Quia porosus grece, dicitur lucrum. A vero priuatiuum est. (Aporiamur) id est, sine lucro efficimur. Aporia nāque est, spoliatio omnium bonorum. (Aporiamur) ergo, id est, bonis corporalibus priuamur, sed non destituimur, deo necessaria nobis ministrante. Vel (aporiamur) id est, laborādo sudamus. Nā poros vocamus foramina, per quę sudor exiit. Et inde aporiatus, id est, sudans appellatur. (Aporiamur) ergo, id est, in labore tribulationum desudamus, sed non destituimur adeo qui nos confortat ne deficiamus. Siue (aporiamur) id est, quasi sine poris efficimur, hoc est sine sudore, dum velut frigore constringimur egestatis necessitate. [Sed non destituimur] a thesauro cęlesti, quē habemus in vasis fictilib⁹. [Persequutionē patimur] .i. de loco ad locū fugamur, sed nō derelinquimur in man⁹ inimicorū, ne satisfaciāt sibi de nobis. (Deificimur) .i. verberib⁹ p̄sternimur [sed nō perim⁹] id est, nō mortificamur. [Vel nō perim⁹] id est, a cōfessione veritatis, & prędicatione non cessamus. Tūc enim fieret nostrū perire, sed sicut habent dominium in carne, dominarentur & prędicationis nostrę.

¶ Semper mortificationem Iesu in corpore nostro circumferentes, vt & vita Iesu in corporibus nostris manifestetur. Semper enim nos qui viuimus in mortem tradimur propter Iesum, vt & vita Iesu manifestetur in carne nostra mortali. Ergo mors in nobis operatur, vita autē i vobis.

Quid per

Vasa fictilia quid significant

Aporior quid significet & vnde.

Gene. I.

Aliastederetur.

Quid per singula numeraremus ea quę patimur? (Quia semper sumus circumferentes,) id est, exterius & in aperto ferentes, & ad exemplum alijs ostendentes (in corpore nostro mortificationem Iesu) id est, quam Iesus pro nobis sustinuit, & nobis sustinendā reliquit. Hanc in nostro corpore semper circumferemus, quoniam ad eius imitationem assidue carnem mortificamus, ut & alijs exemplum abstinentię prębeamus. Quod ideo facimus (ut & vita Iesu) sicut nūc mortificatio, id est, ut gloriosa immortalitas resurrectionis (manifestetur omnibus) etiam inimicis in corporibus nostris. Ecce quomodo circumferimus mortificationem Iesu. Quia videlicet (nos) qui per obseruationem iustitię intus (uiuimus, semper tradimur in mortem) id est, in pericula mortis (propter Iesum) quem prędicamus. (Vel nos qui uiuimus semper tradimur in mortem) id est, cum pręsentem vitam habeamus & uiuere possimus, nunquam recusamus in mortē tradi propter dominum Iesum. Et hoc ideo (ut & vita Iesu) id est, quam ipse iam habet ex quo resurrexit) manifestetur cunctis (in nostra carne) quę nunc est mortalis. Et quia mortificationem in nostro exteriori homine circumferimus, nec in mortē propter eius nomē tradi recusamus, ut & vitę eius participes simus, (ergo mors) quę cotidie pro saluatore morimur, nō est inutilis, sed (operatur) magnum quid (in nobis,) id est, vitam perpetuę felicitatis. Sed e contrario (vita) quę delectamini in terrenis (operatur in vobis) mortem eternam. Increpatiuę hoc dicitur. Nos huic mūdo cotidie morimur, ut deo uiuamus, vos mundo uiuitis ut deo moriamini. (Mors operatur) id est, dominiū exercet in nobis) vos ad voluptates vitę tenditis.

Habētes autem eundem spiritum fidei sicut scriptum est, credidi propter quod locutus sum, & nos credimus propter quod & loquimur. Scientes quoniam qui suscitauit Iesum, & nos cum Iesu suscitabit, & constituet uobiscum. Omnia enim propter vos, ut gratia abundans per multos in gratiarum actione, abundet in gloriam dei.

Semper quidem mors in nobis operatur, sed nos fidem Christi propter quam morimur, loqui non cessamus. Et hoc est (nos habentes eundem spiritum fidei) quem habuerūt prophetę sicut scriptū est dicente Dauid. (Credidi propter quod locutus sum, & nos similiter credimus propter quod & loquimur) id est, oris cōfessione fidem nostram proferimus. Eundem spiritum fidei habemus. Non ait scientiam fidei, sed spiritum fidei. Quod propterea dixit, ut intelligerem⁹ quia fides etiā nō petita conceditur, ut ei petenti alia concedantur.

Quomodo enim inuocabunt in quem non crediderunt? Ergo spiritus gratiæ facit ut habeamus fidem, ut per fidem impetremus orando, ut possimus facere quod iubemur. Ipsa uero fides tenuit corda pręcedentium, quę repleuit corda sequentium. Spiritales quippe illi patres omnipotentem deum trinitatem ita esse crediderunt, sicut eandem

trinitatē noui patres aperte locuti sunt. Sed & eadem fides incarnationis Christi saluauit eos quā & nos saluamur, quia sicut nos credimus eum uenisse, passum esse, resurrexisse, ita & illi crediderūt venturum, passurum, resurrecturum. Tempora uariata sunt, non fides. Habemus enim eundem spiritum fidei quem habuerunt illi (sicut scriptum) est in eorum libris. (Credidi propter quod locutus sum) id est, perfecte credidi. Non enim perfecte credunt, qui quod credunt loqui nolunt. Ad ipsam enim fidem pertinet, etiam illud credere quod dictum est. Qui me confessus fuerit coram hominibus, confitebor & ego eum coram patre meo. Qui autem me negauerit coram hominibus, negabo eum coram angelis dei. Iure ergo non ait credidi & locutus sum, sed propter hoc dicit se locutū quia credidit. Simul enim credidit, & quod primum loquēdo speraret, & quia penam tacendo timere deberet. Illi crediderunt, & propterea locuti sunt. (Et nos credimus propter quod & loquimur) Hęc uox pręcipue martyrum est. Si enim tantummodo credidissent & non loquerentur, non paterentur. Credendo apprehenderunt vitam, & non loquendo inuenerunt mortem. Sed mortem in qua corpus corruptibile seminaretur, & incorruptio meteretur. Nullo metu suppliciorum omittimus loqui ea quę credimus, (scientes) pro certo (quia qui suscitauit Iesum) ipse etiam (nos) propter confessionem eius fidei mortuos) suscitabit cum Iesu) ponens in eadē gloria, & constituet nos in illa regione uiuentium, ut ultra non moriamur. (Atque uobiscum nos ibi constituet) ut qui unam fidem habemus, in uno regno simus. Nos uobiscum, non uos nobiscum, ut non inferiores, sed pares nobis sitis, si uolueritis. Et recte de uobis hoc asserimus. (Nam omnia propter uos) instruendos facimus, id est, quicquid loquimur & quicquid patimur, pro salute uestra totum agimus, ut exemplo nostro uos ad similia prouocemus, & ad cœnam dei perducamus. Et ita spectant ad uos omnia quę facimus, (ut gratia dei abundans in nobis habitat per multos,) id est, per uos, & per alios lōge lateque cumuletur, actione gratiarum, ut semper in aduersis & prosperis deo gratias agatis, vel de nobis illi gratias referatis, qui per nos uobis gratiam suam infundit. (Et abundet hęc gratia in gloriam dei) ut ipse glorificetur ab omnibus. Ideo cuncta facimus, ut habundans, id est, copiosum dei munus quod ipse paratus est omnibus dare, sed non omnes digni sunt accipere, non minuatur per paucos, sed abundet per multos actione gratiarum in gloriam dei. Gloria enim dei est ut multi referant illi gratias pro multitudine largiflui doni gratię eius.

Propter quod non deficiamus. Sed licet is qui foris est noster homo corrumpitur, tamen is qui intus est, renouatur de die in diem. Id enim quod in presenti est momentaneum & leue tribulationis nostre, supra modum in sublimitate eternę glorię pondus operatur in nobis, non contemplantibus nobis quę uidentur, sed

Mat. 10

Pal. 115

Rom. 10

Epi. Pauli.

tur, sed quę non videntur. Quę enim videntur temporalia sunt, quę autem non videntur ęterna sunt.

Spem beatę resurrectionis habemus, & abundantem gratiam dei per multos spargere ad gloriam ipsius studemus. (Propter quod nō deficimus) in aduersis, sed officium nostrum constanter implemus. Non deficimus quamuis grauiamur. (Sed licet is homo noster qui foris est) expositus malis, id est, corpus (corrūpatur) pressuris, plagis, fame, siti, frigore, nuditate (tamen is qui intus est) id est, anima munita ad quam non accedit humanus furor (renouatur) in agnitione dei (de die in diem) id est, assidue purior efficitur, per ignem tribulationis, vel (de die in diem) id est, de claritate in claritatem proficiens. Interior homo pro spiritu mentis positus est, exterior autem pro corpore atque mortali vita. Non tamen vtrūque horum simul duos homines apostolus vnquam legitur appellasse, sed vnum quem deus totum fecerit, id est, & id quod interius est, & id quod exterius. Sed totus iste homo, id est, interiore & exteriori sui parte inueterauit propter peccatum, & penę mortalitatis addictus est. (Renouatur) autem nunc secundum interiorem hominem, vbi secundum sui creatoris imaginem reformatur. In resurrectione vero etiam exterior percipiet cęlestis habitudinis dignitatem. Renouatio interioris inchoatur a fide, bonisque moribus augetur, & roboratur de die in diem. Non enim momento vno fit ipsius conuersationis renouatio, sicut momēto vno fit in baptismo peccatorum remissio. Neque enim vel vnum quantulūcūque remanet, quod nō remittatur. Sed quemadmodum aliud est carere febribus aliud ab infirmitate quę febribus facta est reualescere, itēq; aliud est infixum telum de corpore demere, aliud vulnus quod eo factum est secūda curatione sanare, ita prima curatio est causam remouere langoris quod per omnium fit indulgentiam peccatorum, secūda ipsum sanare lāgorem quod fit paulatim proficiendo in renouatione huius imaginis. Quę duo demonstrantur in psalmo, vbi canitur. Qui propiciatur omnibus iniquitatibus tuis. Quod fit in baptismo. Et additur. Qui sanat omnes infirmitates tuas. Quod fit quotidianis profectibus, cum hęc imago magis ac magis renouatur. Nondum enim ex integro est renouata. Renouatur autem cotidie proficiens in sanctitate, dum transfert amorem a temporalibus ad ęterna, a visibilibus ad intelligibilia, a carnalibus ad spiritalia, & ab istis cupiditatem frenare, vel munire, atque illorū se charitate alligare diligenter insistit. Corpus vero tanquam homo exterior, quanto est in hac vita diuturnius, magis magisque corrumpitur, vel etate, vel morbo, vel varijs afflictionibus, donec veniat ad vltimam quę ab omnibus mors vocatur. Quia ergo sancti quo exterius deficiunt, eo interi⁹ proficiunt, & quo magis exterius aduersa tolerāt, eo verius lumine interius choruscant, recte dicunt, quia licet is qui foris est noster homo corrumpatur, tamen is qui intus est de die in diem renouatur.) Et ideo inquirunt non deficimus in pressuris, quia (id tribulationis nostrę,) id est, exiguum tri-

bulationis quod nunc patimur, (quod est in presenti) id est, in huius vitę tempore, vbi nemo sine afflictionibus est, & (est momentaneum,) id est, parum durans, ad tolerandum leue, operatur in nobis, id est, in exteriori nostro sempiternam gloriam, & hoc supra modum, id est, supra quantitatem vniuersę tribulationis. Paruis enim laboribus magna merces acquiritur, vt pro humiliatione leuis tribulationis supra modum sublimitas ęternę glorię rependatur. Et ad comparisonem ęternitatis, omne quod in presenti vita patimur, momentaneum est licet diuturnum esse videatur. Ideo (supra modum tribulationis) est magnitudo remunerationis, quia si recte censeamus ęterna requies ęterno labore fuerat emenda, sed deus misericorditer pro breuissimo labore dat ęternam requiem, pro breui despectione sempiternam gloriam. Ideo supra modum. Vel (supra modum) id est, supra mensuram, & comprehensionem humanę rationis, quia dabitur quod oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit. (Operatur nobis in sublimitatem,) id est, vt sublimemur vsque ad angelorum celsitudinem, vel (in sublimitate) id est, in cęlorum altitudine. Et contra (momentaneum ac leue tribulationis operatur eternum pondus glorię) vt pro momentaneo ęternum, pro leui, pondus, pro tribulatione gloriam accipiamus. Sine fine erit hęc gloria, sine fine erit requies ista, sine fine erit hęc letitia, sine fine erit hęc remuneratio & incorruptio. Ideoque pro nihilo reputamus quicquid molestiarum in presenti seculo toleramus (non contemplantibus) id est, non appetentibus vel attendentibus (nobis ea quę videntur) id est, quę corporeis oculis sunt subiecta (sed ea quę videri corporaliter nequeunt. Nam hęc visibilia cito transeunt cum tempore, inuisibilia vero permanent sine fine. Sic enim visibilia hęc sunt ad inuisibilia, quomodo figura ad veritatem. Figura deperit, veritas permanet. Et ideo iusti gaudent exire de hoc seculo.

1. chor. 2

Capitulum.v.

Scimus enim quoniam si terrestris domus nostra huius habitationis dissoluatur, quod ędificationem ex deo habemus, domum non manu factam ęternam in cęlis. Nam & in hoc ingemiscimus habitationem nostram quę de cęlo est superindui cupientes, si tamen vestiti, non nudı inueniamur. Nam & qui sumus in tabernaculo isto ingemiscimus grauati, eo quod nolumus expoliari, sed superuestiri, vt absorbeat quod mortale est, a vita. Qui autem efficit nos in hoc ipsum, deus qui dedit nobis pignus spiritus.

Non

Homo interior & exterior quis sit.

Psal. 102

Nō deficiamus in momētaneis & leuibus tribulationibus, propter eternū gloriæ pōdus quod expectamus. (Nam scimus quia si terrestris domus nostra) id est, caro quæ de terra est, & procliuius ad terrena, & domiciliū animæ (huius habitationis) in qua habitamus quādiū uiuim⁹ (dissoluatur,) id est, destruatur pro christo, scimus (quod ædificationē) id est, beatā mansionē (habemus) statim (ex deo) scificet (domū eternā) in cælis (nō manu fabricatā) sed a deo pparatā, vt de tēporali & terrena domo expulsi, in eternā & cælestē recipiamur domū. Prædicatores enim ecclesiæ postquā de corporibus trāseūt nequaquā per morarū spacia sicut antiqui patres cælestis patrię pceptione differunt, sed mox vt a carnis colligatione exeunt, in cælesti sede requiescūt, sicut in hac sentētia demonstratur. Nō enī dicitur habebim⁹ domū eternā in cælis, sed habemus, quia uidelicet protinus habetur illa dom⁹, ex quo ista dissoluitur. Prius autē quam redēptor noster morte sua humani generis poenā solueret, eos etiā qui cælestis patrię vias sectati sunt, post egressum carnis inferni claustra tenuerunt, nō vt poena quasi peccatores plecteret, sed vt eos in locis remotioribus quiescentes quā necdum intercessio mediatoris aduenerat, ab ingressu regni reat⁹ primæ culpę prohiberet. Nunc autē perfecti quique mox in regnum suscipiūtur, Domus eterna, māslo cælestis est inter angelos, vbi vices temporum nō inueniuntur. Super greditur enim distinctionem & omne spaciū etatis volubile, cui semper inherere deo bonū est. Quę domus vocatur edificatio, quia nūc operibus nostris bonis edificatur, vt in fine parata inueniatur. Vel domū hāc eternam in cælis, immortale corpus in quo resurgentes semper manebim⁹, cuius forma iam in cælis est in domini corpore declarata. (Domū dico nō manu factam) quia corpus animale fit operatione viri & fœminæ, sed corpus spiritale fiet per spiritū sine humana operatione. Nō enim coitu parentum indigebimus ad resurgendū, sicut indiguimus ad nascēdū. Aedificabitur autē domus ista diuinitus, quādo fiet quod

Eze. 37. Ezechieli p̄mōstratū est. Accesserunt inquit ossa ad ossa, vnūquodque ad iuncturam suam, & super ea nerui & carnes accesserunt, & extenta est in eis cutis desuper. Sic ædificabitur absque manu dom⁹ anime nostrę, quando corpus nostrum nutu diuino in integrum restituetur ex puluere. Et habebimus domum eternam in cælis. (Nam in hoc vt habeamus eam ingemiscimus) id est, intus recētem semper gemitum habemus, uidelicet illam desiderantes suspiramus, & in p̄cibus gemimus ex dilatione tante quietis & glorię. (Nos dico cupientes superindui, habitationem nostram quę est de cælo) id est, immortalitatis gloriam. Mors enim de terra est, resurrectio de cælis. Tamen hac cōditione cupimus eam super indui (si vestiti recepto corpore non inueniamur nudi) id est, alieni a promissa gloria. Opus enim est vt anima corpore induta, superinduatur & gloria, quę est immutatio in claritatem. In hoc, in cōsideratione tantę glorię, & desiderio (ingemiscimus) pre dilatione & p̄cibus insistimus, quia cupimus super inuolutionem animæ quam iam accepimus (indui nos habitationē nostram, id est dari nobis animę vestē nō de terra, id est, nō corruptibile, sed (de cælo) id est, incorru-

ptibile & impassibilem ad instar cælestiū (si tamē) in illa resurrectione (vestiti corpore non inueniamur) nudi christo, sed Christū induiti. Illis enim soli proderit immortalitas, qui cū fuerit induiti corpore vestiti christum inueniētur, hoc est indumento iustitię circūdati. Nec mirū si idcirco gemimus, quia nōdum ad beatitudinem quam desideramus peruenire possumus. Nam etiam de hac minori re gemitum habemus, quia corpore exuimur, vt illuc peruenire queamus. Et hoc est (nam qui sumus in tabernaculo isto) id est, in hoc corpore quod est tabernaculum animæ vt in eo militet ad tēpus deo in via presentis vitæ (ingemiscimus grauati) sarcina carnis, & ingemiscimus eo quod volumus exponi corpore, sed superuestiri stola immortalitatis (vt absorbeatur quod mortale est a vita) id est, vt ab infirmitate ad immortalitatem, etiam ipsum corpus sine morte transferatur. Si fieri posset ita vellemus fieri immortales, vt iam veniret ipsa immortalitas, & modo sicut sumus mutaret nos, vt mortale hoc nostrum a vita absorberetur, non per mortem corpus poneretur vt in fine iterum sumeretur. Quamuis ergo a malis ad bona transeamus, tamen ipse transitus aliquātulum amarus est, propter consortium quoddam animæ & corporis, & quandam in his duobus familiaritatem conglutinationis atque compaginis. Et ideo mortis diem differre conantur etiam illi qui post mortem se beatius credunt esse victuros, tantam vim habet carnis & animæ dulce consortium. Nemo enim vnquam carnem suam odio habuit. Et propterea non vult anima, vel ad tēpus ab eius infirmitate discedere quāuis eam se sine infirmitate in eternum recepturam esse confidat. Et aggrauamur ergo corruptibili corpore, & ipsius aggrauationis causam non naturam substantiamque corporis, sed eius corruptionem scientes nolumus corpore spoliari, sed eius immortalitate vestiri, quod & ipsum tūc erit. Sed quia corruptibile non erit, non grauabit. Sub terrena tunica gemimus, ad cælestem festinamus. Illam volumus accipere, istam nolumus ponere. Ergo fiet hæc iniuria tanto illi vestimento cælesti vt veniat nobis super hos pannos mortalitatis & corruptionis vt hoc sit inferius, illud superius, hoc interius, illud exterius Absit. Non ita volumus superuestiri, vt sub incorruptione maneat corruptio, (sed vt absorbeatur mortale a vita) id est, vt sine aliqua lesione vita destruat in nobis mortalitatem, vt nusquam sit in nobis aliquid mortale, non infra, non supra, non intra, non extra. Nos ingemiscimus nolentes spoliari corpore, sed immortale corpus habere. (Sed qui efficit) id est, qui ex toto facit & format (nos in hoc ipsum) vt ingemiscamus desiderio incorruptibilis corporis, non homo est, sed (deus, qui dedit nobis) huius rei implendæ (pignus) donum (sancti spiritus. Dedit nobis pignus spiritus) id est, dedit nobis spiritum sanctū, qui est nobis pignus & certitudo immortalitatis futuræ. Per spiritum enim quem dedit nobis facit nos suspirare desiderio incorruptibilis vitæ, & certos reddit quod hanc consequemur, cuius iam pignus tenemus.

¶ Audētes igitur semper & scientes quos

si iij niam dum

Domus
eterna q̄
sit,

Epi. Pauli.

niā dum sumus in corpore peregrinamur a domino. Per fidem enim ambulamus, & non per speciem. Audemus autem & bonā volūtatem habemus magis peregrinari a corpore; & presentes esse ad deū. Et ideo contendimus siue absentes siue presentes placere illi.

Volūtas deponē- di corp⁹ dicitur au- dacia.

Quandoquidem deus facit nos ingemiscere desiderio immortalū corporū, & dedit nobis pignus huius rei spiritū sanctū (igitur semper sumus audentes) id est, semper audemus velle corpus deponere, vt ad supernā gloriā perueniamus. Ideo volūtas deponendi corpus vocatur audacia, quoniā res est difficilis, & omnibus reformidāda. (Propterea sumus audētes) ad exuendū corpus (quia sumus & sciētes) quod quādū (simus in corpore) mortali (peregrinamur) id est, remoti sumus (a domino) quia nō videmus eū, licet ipse sit vbique. Per hoc enim exules & peregrini sumus ab eo, quia lōge proiecti a facie cōtēplationis eius, cecitatis nostrę tenebras in hac valle lachrymarū patimur. Adhuc enī nos antiqua nox grauat, & corruptibilis huius carnis oculos quos hostis callidus ad cōcupiscētiā aperuit, iudex iustus a cōtuitu interni sui fulgoris premit. Quisquis enim arbitratur homini vitam istā mortālē adhuc gerenti posse cōtingere, vt dimoto atq; discusso omni nubilo phātaſarū corporaliū, atque carnaliū serenissima incōmutabilis luce veritatis potiatur, & mēte penitus & cōsuetudine vitę huius alienata, illi constanter & indeclinabiliter hereat, nequaquā quid querat intelligit. Iure (ergo sumus audētes) in depositione corporis vt veniamus ad manifestam viſionem sempiterni luminis (quia scimus quod dum sumus in hoc corruptibili corpore peregrinamur a dño) id est, extranei sum⁹ ab illa patria beatorū in qua semper deus sicuti est videtur, (Nam per fidē inuisibiliū ambulamus) id est, redimus ad patriam viuētū in qua deus apparet (& nō per speciem) id est, nō per manifestā diuinitatis eius cōtēplationē. Cōtēplatio quippe merces est fidei, cui mercedi per fidem corda mūdantur sicut scriptū est. Fide mūdās corda eorū. Credenti colligitur meritū, vidēti redditur premiū. Qui ergo peregrinatur & per fidē ambulat, nōdum est in patria, sed iam est in via. Qui autē nō credit, nec in patria est nec in via. (Per fidē enim ambulamus, & nō per speciem.) Incipitur a fide, vt perueniatur ad speciem. In corpore nūc peregrinamur a dño, & a patria nostra. Sed cū hoc perpēdamus (audemus) id est, cū audacia istud magis eligimus vt separemur a corpore & presentemur dño, vt eū in specie diuinitatis suę videamus, & apud eū maneamus. Nolem⁹ enim si fieri posset expoliari, sed immortales fieri, & dño presentari. Sed cum sine expoliatione id fieri nō possit, audemus optare expoliari vt ad dominū perueniamus, & bonā volūtātē habemus, id est, nō murmuramus de hoc, sed desideramus id bona volūtate. (Audemus) inquā & bono animo volumus (peregrinari) id est, remoueri a corpore magis quā hic morari, vt (& presentes simus ad deū) & inhereamus illi. Nō enim faciat animam nisi incorruptibilis gaudij vera & certa æter-

Cōtēplatio est merces fidei.

nitatis. Et quia dño cupimus assistere (ideo cōtēdimus) id est, omnibus modis quibus possumus, corde, verbo, & opere, conamur (illi placere, siue nunc absentes) id est, in hac vita peregrinātes (siue presentes) id est, in patria manentes. Hoc est illa nitimur operari, per quē nūc & in futuro illi placeamus. (Modo cōtēdimus) quia est pugna. Sed cum absorpta fuerit mors in victoria, nulla iam erit pugna, nullusque lapsus, quia nulla corruptio. Et ideo iam non cōtēdemus placere, sed omnino placebimus domino in regione viuorum.

1. cho. 15

Omnes enim nos manifestari oportet ante tribunal christi, vt referat vnusquisque propria corporis prout gessit, siue bonum siue malum.

Et recte dixi presentes, quia omnes presentabimur christo iudici, vel merito cōtēdimus vt illi semper placeamus, ne in iudicio displicentes damnemur. Nā (omnes nos) cuiuscunq; sexus, vel etatis, aut cōditionis sumus (oportet) id est, necesse est (manifestari) vnuscuiusque cogitationes & verba & opera. Ibi videbitur quis sit vnusquisque, modo enim parum dignoscitur. Omnia nostra patebunt (ante tribunal) id est, ante iudiciariā sedē Christi, quādo coram deo iudice astabimus. Pro magnitudine potestatis & iudicis, magnitudo tribunalis & iudicij estimāda est. Quanto enim maior potestas iudicis, tāto maior terror iudicij sit necesse est. Omnes omnino manifestabuntur ante tribunal tanti iudicis (vt vnusquisque) siue iustus siue iniust⁹, ad similitudinē messorum (referat) id est, reportet illuc [propria gesta corporis prout gessit] id est, sicut ipse vnūquodque opus fecit [siue bonum siue malum]. Eodem modo & eadem quātitate quia gessit vnusquisque quodlibet op⁹, recitabit illud iudicandū ante tribunal æterni iudicis. [Vnusquisque referet propria corporis] id est, quæ gessit, vel cogitauit dum in corpore fuit. Neque enim si quis maligna mēte, atque impia cogitatione blasphemet, & id nullis mēbris corporis operetur, ideo nō erit reus quia id non motu corporis gessit, cum hoc per illud tēpus gesserit quo gessit & corpus. Prout gessit mēte, lingua, vel manu, dum esset in corpore referet vnusquisque, etiā paruuli qui nō per seipſos, sed per alios gesserunt. Nam si in illa parua etate moriūtur, vtrique iudicantur secūdū propria gesta corporis, id est, secūdū ea quæ gesserunt dū essent in corpore, quando per corda & ora gestantiū crediderunt, vel non crediderunt, quādo baptizati vel non baptizati sunt, quando carnem christi manducauerunt vel non manducauerunt, quādo eius sanguinem biberunt, vel non biberunt. Secūdū hæc ergo quæ in corpore gesserunt iudicantur, nō secūdum ea quæ gesturi erant si diu hic viuerent. Neq; huic apostolicę sciētię aduersantur beneficia quæ pro defunctis commendandis agimus, quia etiam meritum hoc sibi quisque dum in corpore viueret, comparauit, vt ei possint ista prodesse. Non enim omnibus profunt. Et quare nō profunt omnibus, nisi propter differentiam vitæ quam quisque gessit in corpore? Quibus autem profunt aut ad hoc profunt, vt sit plena remissio, aut certe vt tolerabilior fiat ipsa damnatio.

Paruuli quō red- dēt ratio- nem.

Nota dñi & Pauli nō ad- uerſarij beneficij quæ fiūt pro defun- ctis.

Neq; ex his veteri- bus aut certe vt tolerabili- or & ce- tera in- telligas lector suffragia viuorum prodesse dānatis.

Scientes

Scientes ergo timorem domini omnibus suademus, deo autem manifesti sumus. Spero autem & in conscientiis vestris manifestos nos esse. Nos iterum nos commendamus vobis, sed occasionem damus vobis gloriandi pro nobis ut habeatis ad eos qui in facie gloriantur & non in corde.

Et quia coram christo iudice necesse est nos omnes manifestari ut recipiat unusquisque prout gessit, ergo scientes hoc suademus hominibus timorem domini id est, suademus illis ut per singula que nunc faciunt timeant futurum domini iudicium & desistant a pravis operibus ne tunc incipiant timere cum iam non poterunt damnationem evitare. Vel quia necesse est omnes manifestari ante tribunal christi iudicis (ergo scientes timorem domini id est, scientes quam timendus sit dominus in suo iudicio qui tamen subtiliter examinaturus est opera & cogitationes singulorum suademus hominibus ut timeant & provideant sibi, ne in iudicium damnationis incurrant. (Hominibus quidem hoc suademus, sed manifesti sumus deo) si aliter agimus quam docemus, id est, deus novit si est in nobis quod aliis suademus & qua intentione facimus istam suasionem. Deo quidem scimus nos esse manifestos qui videt occulta nostra, sed spero etiam in conscientiis vestris manifestos nos esse. Manifesta erat puritas eorum corinthiis, quia neque aliquando in adulatione fuerant deprehensi, neque predicatio eorum displicuerat sanctis, nec ab aliquo illorum quicquam, ut affolet occulte elicere temptauerant ut foris simplices turbis apparerent, intus vero dolosi essent. Ideo conscientias eorum pulsant, ut sibi testes essent de veritate. Ac si aperte verbis aliis dicat. Licet vobis male de nobis locuti sint, pestiferi homines, puto tamen quod non recipiat vestra conscientia de nobis aliter suspicari quam novit, nec potestis magis aliis fidem ac commodare quam vobismet ipsis. Et quia modo se laudare videbatur, subiungit. (Non iterum nos commendamus vobis) id est, sicut nec in prima epistola nos ipsos vobis commendauimus ut putastis, sic nec in ista nunc nos commendamus quia per hec que dicimus laudem nostram a vobis non querimus sed propter utilitatem vestram (damus vobis) per hec verba (occasionem) id est, materiam gloriandi pro nobis contra pseudo apostolos, ut gloriemini quia integram pure veritatis doctrinam a nobis suscepistis & fallacem predicationem pseudo apostolorum respuistis. Vel (pro nobis) quos deo placere nostis gloriemini, [ut habeatis occasionem gloriandi] ad eos qui in facie gloriantur, (& non in corde), id est, contra pseudo apostolos qui per hypocrisim gloriantur de specie pietatis, & non de puritate cordis. Vel (in facie) id est, in exterioribus hoc est in carnalibus obseruantis gloriantur, (& non in corde) id est, in spiritualibus que fiunt in interiori homine. Pseudo apostoli animos corinthiorum commouere videbantur in odium apostoli ut ab eorum cordibus fides apostolica facilius laberetur & multi iactabant se ab aliis apo-

stolis didicisse qui semper cum domino fuerant. Ideoque nunc dicit se his dare occasionem, id est, rationem per quam ipsi gloriarentur aduersus eos, quoniam apostolus erat a quo & isti didicerant, sicut & a quibus illi gloriabantur se doctos fuisse. Talis enim gloriatio in facie erat non in corde, quia de personis gloriabantur non de veritate.

Siue enim mente excedimus deo, siue sobrii sumus vobis. Charitas enim christi vrget nos, existimantes hoc quoniam si vnus pro omnibus mortuus est ergo omnes mortui sunt. Et pro omnibus mortuus est christus ut qui viuunt iam non sibi viuunt. Sed ei qui pro ipsis mortuus est, et resurrexit.

De nobis inquit potestis gloriari quia quicquid agimus vel honor est dei, vel utilitas proximi. (Siue enim mente excedimus) omnia temporalia ut contemnemur eterna (deo) id facimus. (Siue sobrii sumus), id est ab illa mentis ebrietate ad communem sensum eximus (hoc (vobis) fit, id est pro utilitate vestra. Excessus mentis est intentio ad superna ita ut quodammodo de memoria labantur infima. In hoc mentis excessu fuerunt omnes sancti quibus archana dei mundum istum excedentia reuelata sunt. De hoc excessu nunc dicitur. Siue mente excedimus deo. Quod enim apostolus mente excedebat, deo excedebat. Excedens enim mente omnem humanam fragilitatem omnem seculi temporalitatem omnia quecumque nascendo & occidendo vaneunt transeuntia, habitabat corde in quadam ineffabili contemplatione quantum poterat, de qua dicit quod audiuit ineffabilia verba que non licet homini loqui. Itaque si semper manere vellet in eo quod viderat, & loqui non poterat non leuaret alios ut & ipsi videre hoc possent. Descendit ergo pro eorum subleuatione. Et hoc est quod additur. (Siue sobrii sumus vobis). Quid est sobrii sumus. Sic loquimur ut capere possitis. Hec agebat apostolus, & boni rectores agere debent quia tunc ad alta charitas mirabiliter surgit cum ad ima proximorum misericorditer attrahit, & quo benigne descendit ad infima, eo valenter recurrit ad summa. (Sobrii) inquit sumus vobis. Charitas enim christi vrget nos sic agere. Nam charitas christi que sanctorum mentes ad superna subleuat, eas pio moderamine pro fraterna dilectione etiam ad humilitatem condescensionis format. Itaque dicitur. (Siue mente excedimus deo, siue sobrii sumus vobis, charitas enim christi nos vrget). Hoc est. Si ea tantum agere vellemus & ea tantum contemplari que mentis excessu intuemur, vobiscum non essemus, sed in supernis tanquam contemptis vobis. Et quando vos ad illa superiora & interiora infirmo passu sequeremini, nisi rursus urgente nos charitate christi qui cum in forma dei esset non rapinam arbitratus est esse se equalem deo sed semetipsum exinanivit formam serui accipiens consideremus nos esse seruos, & non ingrati ei a quo accepimus altiora propter eos qui infirmi sunt non conteneremus inferiora, & temperaremus nos eis qui non possunt nobiscum videre sublimia. Hoc ergo est siue mente excedimus

33. d. c. vi
3. a deo.
8. q. 1. c.
i scripturis.

2. co. 12.

Epi. Pauli.

excedimus deo. Ille enim videt quod videmus in mentis excessu, ille solus reuelat secreta sua. Vobis autem proficit quando (sobrii sumus), id est, quando ab illo mentis excessu qui mentem ipsam debriat, & a sensu temporalium immutat ad communem sensum descendimus, vt a nobis intelligi possim. (Charitas christi nos vrget) ad vos inclinari, (existimantes hoc quia si vnus christus mortuus est pro omnibus) ad vitam praeordinatis (ergo omnes) participatione mortis eius [mortui sunt] in hoc quod prius erat, id est, secundum hoc quod veteris hominis membra fuerunt. Ideo libenter ad eos debemus inclinari, qui iam per baptismum christo sunt commortui. Vel si vnus christus mortuus est, pro omnibus, id est, vt omnes viuant, ergo necesse est fateri quia omnes mortui sunt in anima per peccatum, quorum viuificatio quesita est morte vni qui peccato solus carebat, nec mortis animae particeps esse poterat. Et ideo nos debemus ad eos instruendos humiliari, pro quibus viuificandis saluator vsque ad mortem dignatus est inclinari. Omnes itaque mortui sunt in peccatis nemine prius excepto dempta matre dei, siue originalibus, siue etiam voluntate additis, vel ignorando, vel sciendo, nec faciendo quod iustum est. (Et pro omnibus mortuis vnus mortuus est vnus), id est, nullum habens omnino peccatum qui solus hostia sufficiens fuit pro peccatis omnium vt qui per remissionem peccatorum viuunt (iam non sibi viuunt), (sed ei qui pro omnibus mortuus est) propter peccata nostra (& resurrexit) propter iustificationem nostram, vt credentes in eum qui iustificat impiu ex impietate iustificati, tanquam ex morte viuificati ad primam resurrectionem quae nunc est pertinere possimus. (Non ergo sibi viuatur quisque) sed christo faciens non suam sed ipsius voluntatem, vt possit dicere vivo autem iam non ego, viuit vero in me christus, & anima mea illi viuere. Illi utique non sibi. Debet enim vita humana in se deficere in christo proficere qui mortuus est vt nos moreremur peccatis, (& resurrexit) vt resurgeremus ad opera iustitiae. Et quid est aliud (non sibi sed illi, viuant) nisi vt non secundum carnem viuant in spe terrenorum & corruptibilium bonorum, sed secundum spiritum in spe resurrectionis quae iam ex ipsis in christo facta est.

Itaque nos ex hoc neminem nouimus secundum carnem. Et si cognouimus secundum carnem christum, sed nunc iam non nouimus.

Suo more vitam nostram futuram quae iam in christo capite nostro resurgente completa est ita spe certa meditatur apostolus tanquam iam adsit praesensque teneatur. Quae utique vita non erit secundum carnem, sicut christi non est secundum carnem. Carnem namque hoc loco non ipsam corporis nostri substantiam, sed corruptionem mortalitatemque carnis vult intelligi quae tunc non erit in nobis sicut iam in christo non est. Quia inquit resurrectio christi nos resurgere fecit itaque ex hoc tempore resurrectionis (neminem eorum) pro quibus christus mortuus est & resurrexit, & qui iam non sibi viuunt, sed illi (nouimus secundum carnem), id est, secundum carnis corruptio-

ptionem propter spem future immortalitatis in cuius expectatione viuunt quae in christo iam non spes sed res est. (Ergo si cognouimus christum secundum carnem) id est, secundum carnis mortalitatem cum adhuc moriturus esset sed, id est, tamen iam non nouimus quia illud eius mortale iam induit immortalitatem. Noueramus ergo christum secundum carnem id est, secundum carnis mortalitatem antequam resurgeret sed nunc iam non nouimus quia resurgens a mortuis iam non moritur, mors illi ultra non dominabitur. Nam si christus secundum hereticos ideo non habuit carnem quia dixit apostolus nunc iam non nosse christum secundum carnem, nec illi habuerunt carnem de quibus praemisit (itaque, nos amodo neminem nouimus secundum carnem). Sed quia illorum secum vitam futuram vt diximus tanquam praesentem meditabatur, qui resurgentes commutabuntur a modo inquit neminem nouimus secundum carnem, id est, tantam spem tenemus future nostrae incorruptionis & immortalitatis, vt amodo iam in ipsa noticia gaudeamus.

Si qua ergo in christo noua creatura vetera transierunt, & ecce facta sunt omnia noua. Omnia autem ex deo, qui reconciliauit sibi per christum, & dedit nobis ministerium reconciliationis. Quoniam quidem deus erat in christo mundum reconcilians sibi, non reputans illis delicta ipsorum & posuit in nobis verbum reconciliationis. Pro christo ergo legatione fungimur, tantamquam deo exhortante per nos. Obsecramus pro christo, reconciliamini deo. Eum enim qui non nouerat peccatum pro nobis peccatum fecit, vt nos efficeremur iustitia dei in ipso.

Et quia christus iam non est secundum carnem, nec aliquis eorum qui ei viuunt ergo si qua noua creatura hoc est si quis innouatur esse potest in christo, nunc patet quod (vetera) corruptionis (transierunt & ecce facta sunt noua) immortalitatis. Quoniam omnes in christo, & si nondum re, iam tamen spe immortales sumus (vetera transierunt, & facta sunt noua). Omnes ergo (noua creatura, id est, populus innouatus per fidem, vt habeat interim in re, quod in spe postea perficiatur, in christo habet iam quod in se sperat, itaque nunc (vetera transierunt) secundum spem, quia modo iam non est tempus veteris testamenti, quo temporale atque carnale regnum expectetur a deo, (& facta sunt omnia noua) secundum eandem spem vt regnum celorum ubi nulla erit mors atque corruptio promissum teneamus. In resurrectione autem mortuorum non iam secundum spem, sed secundum rem, & vetera transibunt cum inimica nouissima destruetur mors, & fiet omnia noua, cum corruptibile hoc iduerit incorruptionem, & mortale hoc immortalitate. Quod iam in christo factum est, quod secundum rem iam nouerat apostolus secundum carnem. Eorum vero per quibus mortuus est & resurrexit, nondum secundum rem sed secundum spem, neminem nouerat secundum carnem, sed & moraliter [vetera] id est, veteris

Ro. 6.

Apoc. 21

Depen. dist. 2. c. 1. sic. & v. dauid.

Caro hic
p. corruptio
p. de sumitur.

Ser. mo
ralis.

Quid
spectet
ad vete-
re hoīez

teris hominis vicia (transferūt & facta sunt noua) id est, noui hominis opera. Ad veterē quippe hominē pertinet, præsenti mundū querere, transitoria ex concupiscentia amare, mentē in superbā erigere, patientiā nō habere, ex dolore malitiæ de proximi lesione cogitare, sua indigentibus non dare, ad multiplicanda illa aliena querere, nullū pure propter deū diligere, inimicitias inimicis reddere, de afflictione proximi gaudere. Cuncta hæc vetusti sunt hominis, quæ videlicet trahim⁹ de radice corruptionis. Sed qui iā ista exuperat, & ad præcepta dominica mentē in benignitate cōmutat, & de hoc recte dicitur (quia vetera transferunt, & ecce facta sunt noua). Tunc enim in nostris mentibus noua fiunt, cū a nobis vetusti hominis vitia transferūt. Dixi quia in christo noua creatura, & facta sunt noua. Sed tamen (ex deo) patre (sunt omnia) hæc noua, quæ vel in morib⁹ vel in spe, vel in re cōstunt. (Ex patre sunt omnia) quæ per christum vel in christo habemus, quia & ipse christus ex patre est. Nihil nouitatis est nobis, sed oīa sunt ex deo qui ex antiquis inimicis reconciliauit nos sibi per christū mediatorē. Quia enim creatura humana peccauerat in deū nec penitebat vt reuerteretur ad eū, de⁹ opus suū nolens perire misit filiū suū per quē prædicata remissione peccatorū, reconciliaret sibi per ipsum, per quē eos creauerat. (Per christū nos recōciliāuit sibi) & dedit nobis misterium recōciliationis, id est iniunxit nobis legationē, vt per orbē discurrentes ministrarem⁹ vbiq⁹ doctrine nā euangelii, per cuius obseruantia omnes deo reconciliarentur, & in amicitia reuocarenr. Vere per ipsum & per nos dedit hominibus reconciliationē. Quoniam in christo quidē erat ipse deus recōcilians sibi mundū & in nobis posuit verbū recōciliationis. Deus erat in christo qui ait. Pater in me manēs, ipse facit opera. Pater enim est in filio quia vna est, eorum substantia. (Deus ergo erat in christo) conuersante inter homines, reconcilians sibi mundū, id est, homines de mundo pro quib⁹ ipse christus ait, vt mundus credat quia tu me misisti. Mundus enim in hoc loco non ille intelligit qui totus in maligno posuit⁹ est, sed ille pro quo misit deus filiū suū, vt saluetur mūdus per ipsum, id est, ecclesia per mundi latitudinem fundata.

Hunc mundum sibi deus reconciliauit, hoc modo videlicet non reputans illis delicta ipsorū vt pro his puniret illos, sed tā originalia quā actualia dimisit omnia in baptismo. In christo quidē erat p naturā, sed in nobis per gratiā (quia posuit in nobis) id est, in interiori nostro (verbū), id est, prædicationē (reconciliationis). Hoc est per spiritum sanctū illuminauit corda nostra, & docuit quibus rationibus ei possem⁹ homines reconciliare, conuertendo eos ad fidē & penitentiā, & ad bonam operationē. Et quando quidē post christū posuit nos reconciliatores (ergo pro christo), id est, vice christi (fungimur legatione dei). (Christus enim proprie fuit legatus patris, sed nos pro eo fungimur legatione, vt vice eius prædicemus reconciliationē gentibus. Legatione dei ad vos fungimur (tanquā deo) vos ad reconciliationē (exhortante per nos). Ipse enī in nobis loquitur & verba eius sūt ea quæ ex ore nostro processerunt, ideoque liben-

ter nobis obtēperare debetis. Et quia vice christi sumus di ecti (obsecramus pro christo) id est, tanquā vos christus obsecret (recōciliāmini deo). Obsecramus vos, id est, per omnia sacra adiuramus, (vt reconciliemini deo) per penitentiam, cui per peccatum estis inimici. Nemo enim reconciliatur nisi ex inimicitia, & nihil inter deū & homines facit inimicitias, nisi peccatū. Plerunque autē homo qui alteri homini irascitur, discordanti sibi reconciliari appetit, sed ire ad satisfaciendum prior erubescit. Pensamus facta veritatis, vt videamus quo iaceat nostrę prauitas actionis. Ecce inter nos & deum discordiam peccando fecimus, & tamen ad nos deus suos legatos prior misit, vt nos ipsi qui peccauimus ad pacem dei rogati veniamus. Erubescat ergo humana superbia. Confundatur quisque si non satisfaciatur proximo, quando post culpam nostram vt ei reconciliari debeamus & ipse qui offensus est, legatis interuenientibus obsecrat deus. Quomodo autem ei reconciliaremur nisi deleteretur peccatum, quod inter nos & ipsum erat, & nos ab eo separabat. Proinde cum dixisset apostolus obsecramus pro christo, reconciliāmini deo quasi diceremus quō poterim⁹ reconciliari deo, subiunxit. (Eum qui non nouerat peccatum), id est, christum qui non nouerat peccatum per experientiam, licet nosset illud per sapientiam, (fecit pro nobis) deus pater (peccatum), id est, sacrificium pro peccato. Bene ergo possum⁹ ei reconciliari, qui sanguine christi cui delet omne peccatum nostrum, si nos illud penitetendo damnem⁹. Qui videlicet christus peccatum non nouit, quia nunquam peccati delationem sensit. Sed per sapientiam qua ipse peccatum damnat, nouit ipse peccatum id est, nouit hoc esse malum non ergo fecit ipse peccatum, sed eum deus pro nobis peccatum fecit, hoc est vt dixi sacrificium pro peccato. In lege enim peccata vocabantur, sacrificia quæ pro peccatis offerebantur. Et eodem modo locutionis appellatur nunc christus peccatum, quia pro peccato est oblatus. Similitudo etiam carnis peccati in qua venit, dicta est peccatum. Misit inquit deus filium suum in similitudine carnis peccati, & de peccato damnauit peccatum in carne. Id est, de similitudine carnis peccati quæ ipsius erat, damnauit peccatum in carne peccati quæ nostra est. (Eum itaque qui non nouerat), id est, christum pro nobis peccatum fecit deus cui reconciliandi sumus, id est, sacrificium pro peccatis per quod reconciliari valerem⁹. Ideo fecit eum peccatum, vt nos efficerem⁹ iustitia dei in ipso. Ipse ergo peccatum, vt non iustitia nec nostra sed dei, nec in nobis, sed in ipso, sicut ipse peccatum non suum, sed nostrum, nec in se, sed in nobis constitutum similitudine carnis peccati in qua crucifixus est. Hæc est illa iustitia dei non qua ipse iustus est, sed qua nos ab eo iustificati. (Vt efficerem⁹ inquit non solum iusti, sed etiam iustitia) id est, vt per nos alii fiant iusti. (Efficerem⁹ iustitia dei in ipso), id est, in eius corpore quod est ecclesia cui ipse est caput.

Quō de⁹
nouit
peccatū.

Christus
p pccō
oblat⁹ ē.

Io. 14.

Christus
fuit lega-
tus pa-
tris,

Caput. vi.

adiuantes

Epi. Pauli.

Esa. 49.

Diuinautes autem exhortamur, ne in vacuum gratiam dei recipiatis. Ait enim tempore accepto exaudiui te, & in die salutis adiuui te. Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis.

Gratia dei est remissio peccatorum

Io. illo.

Deus per christum pro peccatis nostris immolatum reconciliat vos sibi. Sed nos adiuuamus opus reconciliationis huius. Dei enim sumus adiutores. Nos ministerio predicationis nostre adiuuantes beneficium diuine operationis (exhortamur vos ne in vacuum gratiam dei recipiatis) quam vobis offert. Gratia dei est remissio peccatorum. Quam in vacuum recipit, quisquis in bonis operibus se postea non exercet. Gratia dei est facultas bene concessa diuinitus homini, de qua dicitur sine me nihil potestis facere. Quam in vacuum recipit qui cum dei gratia non laborat, nec adiungit studium suum, ut possit dei precepta ipso adiutore implere. (In vacuum), id est, in hoc ut sit ei res vacua recipit hanc gratiam qui bonis operibus eam implere non satagit. Sed nos bene cum auxilio gratie agendum vos exhortamur, ne per desidiam vestram in vacuum eam recepisse inueniamini. Et hoc facimus ut dictum est adiuuantes opus celestis gratie & reconciliationis, vel adiuuantes vos ipsos nostris meritis & orationibus atque sermonibus. Sive ita. Nos predictis causis & rationibus vos [adiuantes], id est, ad reconciliationem prouocantes, [exhortamur ne in vacuum gratiam dei recipiatis], id est, ne falsis apostolis credentes, ita recipiatis & intelligatis baptismum & fidem quam suscepistis ut eat in vacuum, id est, transeat vobis in rem vacuam, & omni plenitudine utilitatis priuatam. Illi enim qui putant solam fidem christi sine carnali obseruantia legis non sufficere ad iustitiam & salutem eternam, gratiam dei, id est, fidem ipsam intelligunt quasi rem vacuam, id est, non refertam innocentia & omnium virtutum perfectione. (Et sicut hanc fidei gratiam putant vacuam, sic fit eis vacua, quia per eam nec remissionem peccatorum, nec aliquam gratiam consequuntur. Sed vos eam nolite recipere sic, nolite sic de ea sentire, ut vobis eat in vacuum, id est, ut fiat omni modo vestro vacua. Vere non debetis eam putare vacuam, nec vobis facere vacuam, quia non est vacua sed bonis operibus referta. Nam ipse deus qui gratiam istam humano generi offert, ait in ysaia. (Tempore accepto), id est, tempore quod est mihi vel hominibus acceptum, [exaudiui te] orantem pro peccatis tuis. Non est ergo vacua hec gratia in cuius tempore deus orantes exaudit. Quod tempus est hominibus gratum, & cum omni amplexu cordis acceptum. Plus enim est acceptum quam acceptabile, quoniam acceptabile dicitur quod est habile ut recipiatur, acceptum vero quod iam meritis deuotione receptum est. Et postquam hoc tempus tibi fuerit acceptum, id est, postquam hoc suscepseris, exaudit deus preces tuas quas tempore legis non exaudiebat. (Tempore inquit accepto) id

est tempore gratie quod accepisti veniens ad fidem (exaudiui te) deprecantem pro remissione culparum tuarum, (& in die salutis), id est, in hoc eodem tempore gratie quo vera salus de celo ad homines venit, & lux fidei atque iustitie tenebras infidelitatis atque peccatorum effugauit adiuui te de assuetudine virtutum, Lex autem non adiuuabat, sed tantum precipiebat. Sub gratia vero deus nos (dicit) adiuuat, ut bona que precipit facere valeamus.

Nam ideo (adiuui te) quia ipse liberum in nobis arbitrium restituit & ex libero arbitrio nostro laboramus & diuina gratia adiuuante potentes effici-mur, sine qua nihil facere possemus. Hoc deus ecclesie de gentibus per prophetam dixit (tempore accepto exaudiui te & in die salutis adiuui te) hoc eidem ecclesie de gentibus conuerse replicat nunc apostolus, & exponendo subiungit. (Ecce), id est, non ultra differtur illud tempus sed nunc presentialiter est (tempus acceptabile) quod omnes gratanter accipere debent, ut & ipsi fiant deo acceptabiles, & (ecce) nunc presentialiter est (dies salutis), id est, lucidum tempus gratie, in quo per bona opera possint homines eternam promereri salutem. Ex quo enim saluator in carne apparuit, semper est acceptabile tempus, & dies salutis usque ad finem seculi, Vnicuique tamen finitur hoc tempus, in hora obitus sui. Dies enim salutis per christi gratiam est vita presentis, quoniam apta ad bene operandum, & concludetur nocte iudicii, in qua nemo poterit operari. Et ideo adesse tempus dicit apostolus quo possint ad indulgentiam proficere peccatores, diem adesse, dicit quo morbis mortalibus animarum possit adhiberi medicina salutis.

Nemini dantes ullam offensionem, ut non vituperetur ministerium nostrum. Sed in omnibus exhibeamus nosmetipsos sicut dei ministros, in multa patientia in tribulationibus, in necessitatibus, in angustiis, in plagis in carceribus, in seditionibus, in laboribus in vigiliis, in ieiuniis in castitate, in scientia, in longanimitate, in suauitate, in spiritu sancto, in charitate, non ficta, in verbo veritatis, in virtute dei.

Exhortati sumus vos ne in vacuum gratiam dei recipiatis, & (exhortamur ut nemini sitis (dantes ullam offensionem). Cauete ne malo exemplo vestro seu verbo prauo detis alicui fratrum [ullam offensionem], id est, ne faciatis eum offendere ut cadat per vos in peccatum, ne sitis ei offendiculum ut exemplo prauitatis vestre offendant corruens in nequitiam, vel ne offendant eum id est, ne conturbetis & irasci faciatis eum. Idcirco videte ne male viuendo vel loquendo preparetis offensionem ulli proximorum, (ne propter vos vituperetur ministerium) nostre predicationis, qui vos docuimus qualiter agere debeatis. Qui enim vos male agere viderint, putabunt nos ita docuisse, et incipient nostram doctrinam vituperare. Non detis inquam ulli offensionem (sed) potius (exhibeamus

Dies salutis quid sit.

1. Co. 4.

Esa. 49.

hi vel hominibus acceptum, [exaudiui te] orantem pro peccatis tuis. Non est ergo vacua hec gratia in cuius tempore deus orantes exaudit. Quod tempus est hominibus gratum, & cum omni amplexu cordis acceptum. Plus enim est acceptum quam acceptabile, quoniam acceptabile dicitur quod est habile ut recipiatur, acceptum vero quod iam meritis deuotione receptum est. Et postquam hoc tempus tibi fuerit acceptum, id est, postquam hoc suscepseris, exaudit deus preces tuas quas tempore legis non exaudiebat. (Tempore inquit accepto) id

mus

mus nos) ego & vos (sicut dei ministros). Vt melius exhortetur eos coniungit se illis ac velut seipsum admonet, quia infirmitatem illorum quasi suam estimat, & si profecerint profectus illorum ipsius erit (exhibeamus) inquit, id est offeram? deo (nosmet ipsos) id est vos Vt ego unusquisque seipsum exhibeat. (Exhibeamus) id est offeramus & demonstramus nos (in omnibus sicut dei ministros). Ac si dicat. Non vos admono ut omnes sitis apostoli vel in ministerium predicationis assumatis sed ut sitis sicut ministri dei id est, in omnibus ministeria diuinae predicationis mittimini ut similitudo religiose conuersationis eorum exprimat in vobis. Et si non omnes sumus ministri omnes tamen sicut ministros dei nos ipsos exhibeamus ut sicut illi viuunt ita & nos viuamus. Et hoc faciamus (in patientia) quae sit (multa), id est, sustinens multa, & neque murmurans contra deum neque indignans contra hominem qui mala intulerit. Hec ita generaliter omnibus dicuntur christianis. Specialiter vero ministris euangelice predicationis hoc modo possunt dici. Nos qui alios exhortamur ne in vacuum gratiam dei recipiant ita conuersationem nostram cauta circumspectione custodiamus, ut (nemini) simus (dantes ullam offensionem), id est, nos ipsi faciamus quae aliis facienda suademus, non faciamus quae prohibemus, ne si aliter docere & aliter facere visi fuerimus exemplo nostro ceteros offendere faciamus. Infirmitas enim quisque plus attendit facta praelati sui quam verba, & putat sibi licere quicquid illi viderit agere. Et ita praelatus qui male viuit licet bene doceat, offensionem subditis parat. (Nemini ergo simus dantes ullam offensionem, ut non vituperetur ministerium nostrum). Vituperabit enim & linguis obrectantium lacerabitur non si fecerimus mala solum quae improbamur, sed etiam si non fecerimus bona quae docemus. Neminem offendamus, sed in omnibus verbis & actibus nostris exhibeamus nosmetipsos sicut decet dei ministros, id est, ut ex operibus nostris homines deum glorificent, & nos intus deo placeamus. Et id faciamus (in multa patientia) per quam & indisciplinatos mores fratrum tolerando paulatim corrigamus & infideliter persecutiones fortiter sustineamus. Nam subsequenter ostenditur per partes, quam multa debeat esse ista patientia. Nec solum ministris, id est, prelati ecclesiae iubentur ista, sed & subiectis ut premisimus qui similes in moribus debent, esse bonis ministris. Multam inquit patientiam habeamus, (in tribulationibus), id est, in pressuris & vexationibus quae nobis inferuntur a prauis hominibus (in necessitatibus), id est, in egestatibus cibi, vel potus, vel indumenti (in angustiis) id est, in sollicitudinibus & curis animat quae timore poenarum, unde mens angustiat (in plagis), id est, in verberibus sicut est virgarum cesso (in carceribus), id est, in tenebrosis & foetentibus locis reclusi, (in seditionibus) id est, in commotionibus populi contra nos. Si populus contra nos insurgat, & cum quodam tumultu conetur nos a bono opere reuocare, nos patienter feramus, & a bono non separemur. Sed & in (laboribus) habeamus patientiam, id est, si prauis homines longis itineribus aut grauib operibus nos laborare cogunt, vel si labore manuum nostratum nobis victum quesserimus. Et (in vigiliis) id est

si necesse fuerit nos vigilare ut per noctem operemur unde viuamus, vel (in vigiliis) ad psallendum & orandum. Atque (in ieiuniis) quae vel sponte faciemus, vel indigentia facere, coegere aut quolibet necessitas. In his omnibus patientiam teneamus, & nos ut dei ministros exhibeamus. Ministri enim sunt quicunque bene operantur quia deo ministrant, id est, deseruiunt. Excepto igitur predicationis officio & altaris ministerio, omnes agnoscamus nos, esse dei ministros, & ut tanti domini famulos exhibeamus nos idoneos (in castitate) mentis & corporis, & (in scientia) ne fatuis virginibus similes amittamus per imprudentiam meritum castitatis. Habeamus ergo scientiam scripturarum, vel scientiam qua prudenter agere bona sciamus, & mala respuere. Et ut ministros dei nos exhibeamus (in longanimitate), id est, in longa animi expectatio- ne qua patienter usque in finem perseueremus, aduersa praesentis vitae ferendo & gaudia sequentis vitae sperando. Et (in suauitate) ne per rancorem animi efficiamur illis asperi a quibus longanimitas mala toleramus, sed per dulcedinem mentis simus illis suauis & blandi, ut nec verbo nec opere nostro illis vel aliis generemus asperitatem amaritudinis. Et (in spiritu sancto) ut omnia benigne & sincere faciamus, sicut spiritus sanctus docet. Et (in charitate non ficta) ut affectum dilectionis non tantum in vultu & verbo, sed etiam in corde habeamus, ne simus de illis qui loquuntur pacem cum proximo tuo mala aure in cordibus eorum. Atque (in verbo veritatis) predicando vel loquendo, ut habeat puram veritatem sine falsitatis admixtione, vel predicationis nostra vel loquutio. Et (in virtute dei), ut non nostris viribus sed dono virtutis diuinae credamus nos posse quicquid boni poterimus agere. Omnia haec in apostolo maxime praefulgebant, & in talibus ducebatur eius conuersatio, qui nunc secum hortatur ministros euangelii, & omnes christi seruos ut taliter viuere studeant. Feruens enim dei amor facile tolerat omnes aduersitates, & assequitur omnes virtutes. Adhuc autem subiungit apostolus, in ad-

monitione.
Per arma iustitiae, a dextris & a sinistris.
Per gloriam & ignobilitatem. Per infamiam & bonam famam. Ut seductores, & veraces. Sicut qui ignoti & cogniti. Quasi morientes, & ecce viuimus. Vt castigati, & non mortificati. Quasi tristes semper autem gaudentes. Sicut egentes, multos autem locupletantes. Tanquam nihil habentes, & omnia possidentes.

Exibeamus inquit nos ipsos ut dei ministros (per arma iustitiae) quibus regnum peccati debellemus, id est, per virtutes viciis contrarias, ut humilitas deiciat superbiam, largitas extirpet auaritiam benignitas inuidiam & sic ceterae virtutes destruant opposita sibi vicia. Virtutes enim sunt (arma iustitiae) quibus muniri debemus (a dextris & a sinistris), id est, a parte prosperorum & a parte aduersorum ut contra prospera & aduersa virtutum armis semper muniti nec prosperis eleuemur, nec aduersis perturbemur nec blandis ad voluptatem demulceamur, nec asperis

amor dei
oēs ad-
uersita-
tes facile
tolerat.

6. q. 1. c.
sunt plu-
rimi.

Epistola Pauli.

**Dextra
iustorum
quid sit.**

asperis ad desperationē premamur. Et audite quę
sint dextra & sinistra, id est, prospera & aduersa.
(Per gloriā & ignobilitatē) & cetera vsque tanquā
nihil habentes & omnia possidentes. Dextra eni
iustorū sunt gloria, bona fama, & quod veraces
sunt, quod cognoscuntur, quod viuunt, quod non
mortificantur, quod gaudent, quod multos ditāt.
quod omnia possident. Sinistra vero, quod igno-
biles & infames habent, qđ seductores putāt, qđ
ignorāt, qđ moriuntur, qđ castigant, quod con-
tristantur, quod egent, quod nihilo habere viden-
tur. Sed milites christi (per arma iustitię a dextris
& a sinistris) muniti debēt incedere, vt hīc & inde
diabolū expugnantes & in prosperis timeant, &
in aduersis confidant. (Exhibeamus ergo nos vt
dei ministros per gloriā & ignobilitatē), id est,
quando in gloria & veneratione apud homines
erimus, non inde extollamur, & quando nos iudi-
cabunt esse ignobiles atque contēptibiles, non in-
de frangamur. Eodē modo agamus (per infamiā
& bonā famam), id est, si falso infamamur de ali-
quo crimine, vel si bonā famā habem⁹ de religio-
sa conuersatione vtrūque per patientiā equanimi-
ter ducamus vt nos nec detrahentes deiciant, nec
laudantes extollant, quia contingit nonnunquam
vtrosque mentiri. (Itē exhibeamus nos vt seducto-
res & veraces) id est, ad viā veritatis adducamus
eos qui errant, vt ceteri qui in errore perseverant
iudicent nos esse seductores cū simus veraces. Si
enim seducere aliunde aliquē ad aliud persuaden-
do ducere est, querendū est vnde & quo. Si a malo
ab bonū, bon⁹ seductor est vnde & hieremias ait.
Seduxisti me domine, & seductus sum. Si autem
quis aliquem seducendo ducat a bono ad malum,
malus seductor est. In hanc ergo partē qua seducū-
tur homines a malo ad bonū, vtrāq; omnes sedu-
ctores & vocemur & simus. Sed infideles aut qui-
libet errantes vocabunt nos malos seductores, si
quos poterim⁹ ex fociis eorū ad fidem & religio-
sam conuersationē attraxerimus. Erimus enim ve-
races & vera docentes, sed illi putabūt nos esse fal-
laces & falsitate alios seducētes. Nos dico apud
alios habiti sicut qui sunt a deo (ignoti) id est, re-
probati & apud alios a deo (cogniti) id est, appro-
bati. Vel ita sum⁹ sicut illi qui sunt ignoti, quia in-
fideles & superbī non dignantur eos aspicere &
agnoscere, vel agnitos abiiciunt, & tamen fideles
& religiosi nos agnoscunt. Et tormētis sum⁹ (qua-
si morientes) quia tam diu torquemur ab impiis
donec credamur esse mortui, & ecce deo liberante
[viuim⁹] quoniā eripimur a morte & restituimur
vitę. Sumus enim [vt castigati], quia infideles pu-
tant se nos duris verberibus ac minis castigasse,
ne vltius nouā religionē predicemus, & [nō] su-
mus (mortificati) quia nec corporis nec animę ne-
cem ab illis pertulimus. Corpus enim nostrū ad-
huc viuit, anima quoque vitam non amisit, quia
infidelibus non cessit, vt a predicatione, vel cōfes-
siōe veritatis fileret. Et si multi martyres occidū-
t ecclesia tamen non moritur. Atque electi dei dum
super se exterius rapti in altum animū figunt que
in hac vita pariuntur quasi longe infra laben-
tia a se aliena aspiciunt, & vt ita dixerim, dū men-
te extra carnē fieri decertant, pene ipsa quę tole-
rant ignorant. Hęc autē de se, sui qđ similibus ita lo-

Hic. 20.

quitur apostolus, vt omnes fideles ad ea toleran-
da vel agenda exhortetur. Ac si discipulis dicat.
Nos qui magistri sumus ita viuimus, vos autē qui
nos imitari debetis exemplū nostre conuersatio-
nis insequimini. Qui & adiungit. (Quasi tristes)
subaudi foris apparemus, propter molestias tribu-
lationū quas patimur, (sed semper) sumus (gaudē-
tes) intus propter spē futurę remunerationis. Non
solū enim non contristamur in aduersis, sed etiam
gaudemus, & hoc semper. Et sumus (sicut egētes)
quia nihil in præsenti seculo videmur habere, (sed
tamen multos) sumus (locupletantes) quia spirita-
les diuitias largimur credentibus. Sumus enī [tan-
quā] pœnitentes (nihil habentes) quia nihil propriū
carnaliter habemus (etiā omnia possidem⁹), id est,
nō solū pecunias, sed etiā ipsos pecuniarū domi-
nos qui se nobis tradunt, & res suas ad pedes no-
stros ponunt. Similiter & vos licet i aduersis (qua-
si tristes) appareatis, semper tamen per spē intus
gaudete. Et si habetis diuitias estote (quasi egen-
tes) quāuis non sitis egentes, id est, in spiritu pau-
peres estote, sed multos elemosinarū vestrarū be-
neficiis locupletari curate. Estote (tanquā nihil ha-
bentes), id est, mentis despectu cuncta quę habe-
tis pro nihilo ducentes, & tali cogitatiōe sitis (om-
nia) vestra (possidentes) quia tunc mens vestra per
hęc non tenebitur in imis. Sed & quilibet sancti
pauperes omnia possident etiā tēporalia, quoniā
nihil deest timentibus deū. Apostoli vero cū nihil
habere viderentur, in hoc erant omnia possiden-
tes quod cū essent principes ecclesiarū habebant
potestatē sumendi ex rebus subiectorū quęcunq;
sibi forent necessaria. Notandū autē quia in his
quę sunt aduersa dictum est quasi, vt sicut tanquā.
In his vero quę sunt prospera non est dictum. Ait
enim. (Quasi tristes, semper autē gaudentes) & ce-
tera. Tristitia nostra habet quasi gaudiū autē no-
strum non habet quasi, quia spes qua gaudemus
certa est. Tristitia vero nostra quasi habet, quia in
somnia transit. Qui somniū iudicat, addit quasi.
Quasi sedebā, quasi loquebar, quasi prandebā, qua-
si equitabā, quasi disputabā. Totū quasi, quia cum
euigilauerit non inuenit quod videbat. Quasi the-
saurū inuenerā, dicit mendicus. Si quasi non esset
mendicus non esset. Sed quia quasi erat, mendicus
est. Itaque qui nunc ad leticias seculares oculos a-
periunt, & corda claudunt, trāsit quasi eorū, & ve-
nit verū ipsorū. Quasi ipsorū, felicitas est seculi.
Verū ipsorū, pœna est. Nostrū autē quasi, tristitia
est gaudiū non est quasi. Non enim ait apostolus,
quasi gaudentes, semper autē tristantes, aut quasi
tristes, & quasi gaudentes, sed ait (quasi tristes, se-
per autē gaudentes) & itē. [Sicut egētes] & ibi si-
cut, quasi. (Multos autē ditantes) Hic nō est quasi
vel sicut. Nihil habebat apostolus, omnia sua di-
miserat diuitias nullas possidebat. Tamē addidit.
[Tanquā nihil habentes] & ipsum enim nihil ha-
bere apostoli, quasi nihil habere erat. (Et omnia
possidentes), Ibi non dixit quasi. Quia quasi ege-
bat, non autē quasi, sed vere multos ditabat. Nam
& sanctis qui erant in hierusalē victū ministrabat.
Quasi nihil habebat, non autē quasi, sed oīa possi-
debat. Itaque in his quę existimātur aduersa, quę
superius per ignobilitatē & infamiā pręsignauit,
quęque a sinistris esse descripsit, addidit quasi, vel
sicut, aut

sicut aut, tanquā, In his vero q̄ p̄spera reputat̄, & dextre partes appellantur, queque vocabulo gratiæ & bonæ fame p̄monstrant, non apposit quasi, vel aliquid tale. In prosperis enim vel dextris, est veritas, in aduersis autem & sinistris, vmbra, vel similitudo, non ipsa res, Quæ autem a dextris describitur, sunt arma dextra iustorum. Illa etiā quæ a sinistris denotant, sinistra sunt arma eorū. Efficiuntur enim viro p̄fecto arma iustitiæ, si hæc illata sibi magnanimiter sustinuerit quia per hæc dimicans, & istis ipsis quibus impugnari putatur aduersis tanquam armis vtendo, eisque velut arcu & gladio, scuto quæ validissimo, cōtra illos qui hæc ingerunt munitus profectum suæ patientiæ & virtutis adquirit & gloriosum constātiē triūphū nec aduersis deiecit, nec p̄speris elat, nec ad leuā tristib⁹ pulsus, nec ad dexterā letis motus, sed in medio per viam rectam indeclinabiliter gradiēs.

Os nostrū patet ad vos o corinthi, cor nostrū dilatātū est. Nō āgustiamini i nobis āgustiamini aut i v̄siceribus vestris, Eādē autem habentes remunerationem, tanquam filiis dico dilatamini & vos et nolite ducere iugum cum infidelibus. Quæ enim participatio iustitiæ cum iniquitate? Aut quæ societas lucis ad tenebras.

Quæ autem conuentio christi ad belial? Aut quæ pars fidei cum infidei. Qui autem consensus templo dei cum ydolis.

Solent plerunque etiam iusti laudare bona quæ dicunt, nō quo ipsi suis laudibus inhient, sed quo auditores suos ad audiendi sollicitudinē accendāt vt dum eorum voce p̄feruntur, ab eorum cordibus ardentiore affectu rapiantur. Vnde nūc apostolus cum mira corinthiis & multā dixisset, adiūxit. (Os nostrū patet ad vos corinthi, cor nostrū dilatātū est). Et hoc etiā causa libertatis dixit, ac pure conscientiæ. Male enim nisi conscia mens loqui trepidat, sensum perdit, in verbis errat. Et est sensus. Ita prouocati sumus profectu vestro, vt tacere non possimus. Profectus enim discipulorum, aperit os magistri. (Os nostrū patet ad vos), quoniā multa diximus ac dicimus ad vos corrigendos & instruendos, que gratanter accipere cuncta debetis. Et ideo (patet ad vos os nostrum) quia charitate (dilatātū est cor nostrum). Lata dilectio cordis nostri quæ vos omnes complectitur, non finit vt taceam⁹ ea q̄ p̄sūt vobis. Ex abūdātia ei cordis os loquit̄, & vbi charitas est, nō sūt angustie. (Cor nostrū dilatātū est) Cordis dilatatio, iustitiæ est delectatio. Hoc mun⁹ est dei, vt in p̄ceptis ei⁹ nō timore p̄cne angustemur, sed dilectiōe & delectatione iustitiæ dilatemur. (Cor nostrū dilatātū est).

Licet ei caro nra sit tribulationib⁹ & p̄ssuris angustata cor tamē it⁹ latitudinē liberū gaudet exteriorib⁹ p̄cenis. Charitas ei nō angustat. Si quis vult nō āgustari in terra, latitudine charitatis habitet. Quicquid ei fecerit ei hō, nō eū āgustat, quia illud diligit qd nō nocet hō Et quia nūc cor ita dilatātū est, atq; nrm os patēs, ideo nō āgustamini i nobis id est nolite putare qd habeatis i nro magisterio.

vel nre cōuersatiōis exēplo vllā sciētie vel boni op̄is stricturā, & iopiā, nos ei dicim⁹ & facim⁹ quicquid erga vos dicere & facere debem⁹ (sz poti⁹ āgustamini i v̄sicerib⁹ nris). i. intelligite qd āgustia & puitas sciētie & boni op̄is quā habetis est i cordib⁹ vris q̄ dura sūt ad itelligēda & faciēdū. Qui ei nobis p̄seudo p̄feritis apostolos, putatis qd angustia puitas intelligētiæ vestre vel sanctitatis, sit (in nobis) id est in nostra culpa, cū ipsa sit potius in cordib⁹ vestris, i. i culpa duritiæ mētū vestrarū quia nō sūt dilatate sicut cor nrm. Sed nūc dico vobis tāquā filiis. i. tanquā illis qui exēplū meū cum sim pater vester sequi debetis, dilatamini & vos sicut ego dilatatus sum. i. per intellectum dilatamini auxilio gratiæ dei, vt maiora ipsius dona capiat̄. Dilatamini per amorem iustitiæ, vt copiam virtutū capiat̄ in latitudine mentis vestre. Vos dico (habentes in futuro eandē remunerationem) quam ego, si nunc ita dilatati fueritis vt ego. Dilatamini āplitudinē charitatis, vt oēs homines p̄e diligatis, & nō per timoris angustia, sed per amoris latitudinem bona faciatis. Dilatamini in bonis operibus per libertatem amoris, & (nolite iugū) antique seruitutis quæ in lege est (ducere cum infidelibus) id est, cū p̄seudo apostolis qui fidem christi conant̄ eneruare, & carnales obseruatias legis statuere. Ipsi enim cū sit subiugo seruitutis vbi omnia per timorem fiunt student vobis suadere, ut abiecta lege libertatis, id est, libertate charitatis subiiciatis colla vstra cum eis iugo legis. Sed vos nolite participes fieri seruitutis eorum, quia vos estis iusti per fidem illi vero iniqui per legis transgressionem. (Et quæ participatio est iustitiæ cum iniquitate)? Nulla. Quoniam mox annullatur iustitia, si participationem habuerit cum iniquitate & ideo ne pereat iustitia vestra caueat habere participationem cum iniquitate illorum. Nulla cōmunio vel in cibo, vel in potu, vel in aliquo, sacramento vos eis coniungat, cum sint ob iniquitatem perfidiæ ab ecclesia separati. (Aut quæ societas luci ad tenebras). Id est, in quo possunt habere communionē illi qui sūt lux sufficiens ad aliorum illuminationem cum illis qui sunt tenebre, id est, cecis, & cecantes alios? Nulla societas est lucis & tenebrarum, quia lux huius mundi obicuratur, si se sociauerit tenebris. His non est societas, Sed (christi ad belial), id est, ad diabolū (quæ conuentio) potest fieri. Id est, illi in quibus habitat christ⁹, & qui sunt membra christi, in quo conuenire possunt cū illis in quibus habitat diabolus & qui sunt membra diaboli? In nullo. Quia mox deserit eos christus, si se membris sathane coniunxerint. Belial interpretatur absque iugo, & significat illum angelum qui nec deo subiectus esse voluit. Cuius membra sunt omnes qui preceptis dei nolunt subiici. Aut q̄ pars fidei, i. xp̄iano (cum infidei). i. cum p̄seudo apostolo fidē catholicā destruēte. Nulla est his pars cōmunis. Sed (tēplo dei), i. illis i quib⁹ habitat deus (quis cōsensus) potest esse (cū ydolis). i. cū sacrificiis carnaliū obseruatiarū, q̄ nō iā deo sed diabolo offerunt, & ydololatrie deputatur. Null⁹ eis cōsensus ad inuicem. Tot modis ostensum est communionē p̄seudo apostolorum esse vitandam. Possūt & aliter forsitan hæc verba tractari. (Nolite iugum

Belial
quid itē
pretatus

Charitas
qualiter
dicatur
nō angu
stari.
Alias an
gustiam
ni,

Epi. Pauli.

te iugū ducere iniquitatis cū infidelibus), id est, cū gentibus, vt subditi sitis iugo peccati sicut illi cū debeat in libertate charitatis seruire iustitiæ. (Quæ enim participatio est iustitiæ cū iniquitate, aut quæ societas luci ad tenebras.) Nulla participatio est iustitiæ & iniquitati, non solum quæ foris, sed etiam quæ intus in ecclesia est. Nouit enim dominus qui sunt eius, & recedat ab iniquitate omnis qui inuocat nomē domini. Nulla etiam societas est luci & tenebris non solū quæ foris, sed etiam quæ intus sunt. Quoniam deus lux est & tenebre in eo non sunt vlle. Qui autem odit fratrem suum in tenebris est, & in tenebris ambulat. Si dixerimus quod societatem habemus cū deo, & in tenebris ambulamus, mentimur. Non est ergo societas luci & tenebris. Quid igitur faciemus? Societas cum deo habēda est. Alia spes vitæ eterne nulla est. Deus vero lux est, & tenebre in eo non sunt vlle. Iniquitates autem & peccata sunt tenebre. Iniquitatibus & peccatis premimur, ne societatem cū deo habere possimus. Quæ ergo spes est? Si confiteamur peccata nostra, fidelis & iustus est vt remittat nobis peccata nostra, & emūdet nos ab omni iniquitate. Quo facto societatem habebim⁹ cū illo, quia lux erimus in ipso. (Quæ autem conuentio christi ad belial?) Belial vt diximus interpretatur absque iugo. Quicūque ergo nō dei, sed suā voluntatem sequuntur, hoc vocabulo possunt designari, quia sunt absque iugo timoris dei, absque iugo discipline spiritalis. Et sepe tales dicunt se christianos. Sed quæ conuentio christi ad belial? Christus humiliavit semetipsum factus obediens vsque ad mortem isti autem extollunt semetipsos nolentes obediētiæ iugo subiaci. Quæ igitur conuentio istis & christo? Non sit itaque sine dei iugo, quicūque vult cōuenire christo. Aut quæ pars fideli cum infideli? Vel quis consensus templo dei cum ydolis. Hoc recte dictum est illis corinthiorū qui cum infidelibus manducabant sacrificia ydolorum. Potest & aliter intelligi. Fidelis enim dominus in omnibus verbis suis, quoniam fideliter adimplet vel adimplebit quæcunque locutus est. Ille autem est infidelis qui verba sua negligit adimplere, vt faciat bona quæ se facturum promissit. Quæ igitur pars est fideli deo cum infideli homine. Qui enim mandata dei adimplere noluerit fideliter, quam partem cum deo habere poterit? Quis autem consensus templo dei cum ydolis, templum enim dei sanctum est quod estis vos, & auaritia est ydolorum seruitus. Cur ergo illi qui sunt, vel debent esse templum dei, consentiunt auaris, nec redarguunt eos? Cur non timent ne per hunc consensum deus qui in eis habitare solet, deserat eos, & fiant etiam ipsi habitaculum sathane?

Vos enim estis templum dei viui sicut dixit deus. Quoniam inhabitabo in illis & inambulabo, & ero illorum deus & ipsi erunt mihi populus. Propter quod exite de medio eorum & separemini dicit dominus, & immundum ne tetigeritis, & ego recipiam vos, & ego ero vobis in patrem

& vos eritis mihi in filios & filias, dicit dominus omnipotens.

Recte dixi quia templum dei consensum non habet cum idolis. (Vos enim estis ipsum templum), non deorum mortuorum, sed dei viui, id est, vos estis in quorum cordibus, habitat & præsidet deus, qui in se viuens est, & vitam suis dat eternam, sicut e contrario idola sunt mortua suis cultoribus quia eis sunt causa mortis eterne. Ita estis templum dei, sicut ipse per scripturam testamenti veteris dixit. (Quoniam inhabitabo in illis), id est, in mentibus illorum. Cum deus vbique sit, in illis tamen habitat qui eius sentiunt beneficium, & faciunt voluntatem. (Inhabitabo) inquit (in illis & inambulabo), id est, promouendo illos in prouectu virtutum. Inambulatur enim deus, in nobis præsentia suæ maiestatis, si latitudinem inuenerit charitatis. Quam enim latum est vbi deambulatur deus. (Et ero inquit illorum deus), id est, illi me solum colunt, deum, quia non erunt de illis, quorum deus venter est, vel qui virtutum quodlibet pro deo colunt, & ego protegam illos ab incurfu vitiorum, atque dabo illis successum virtutum. (Et ipsi erunt mihi populus), id est, ita mihi erunt deuoti & dediti in vnitatem concordie vt non sint de hoc mundo. (Propter quod, id est, quia promitto me in vobis habitare, & inambulare, Exite de medio eorum) id est, de medio pseudo apostolorum, & separemini ab eis. Quandiu enim patimini eos morari inter vos, & sustinetis prædicationem, eorum, tandiu estis in medio eorum, id est, intra consortium eorum, & irretiti errore ipsorum. (Exite de medio) eorum, ne sitis in medio communionis eorum conclusi in eodem reatu. Et ita exite vt (separemini), id est, vt seorsum parati sitis ad bene agendum sequestrati, a communionem eorum. Et hoc dicit ac præcipit, dominus non ego. (Et ne tetigeritis immundum) id est, carnales obseruantias, quas illi suadent, vobis, quæ iam post domini resurrectionem non valent, ad emundationem, sed ad contraminationem eorum, qui tangunt, id est, custodiunt eas, & si ita vos a communionem, peruersitatis eorum separaueritis, vt sancte & iuste viuatis, (ego recipiam) vos in celeste regnum quos a paradiso eieceram. Vel exite de medio peruersorum qui sunt in ecclesia, (exite) non corporaliter, sed spiritaliter, id est, facite quod pertinet ad correptionem eorum, quantum pro vniuersiusque gradu atque persona salua pace fieri potest. Qui enim sic agit, liber exit, de medio nequitie, & damnationis, eorum. Obiurgando enim criminosos exit de medio, eorum liber in conspectu dei, cui neque deus sua peccata, imputat quia non fecit, neque aliena, quia non approbauit, neque per negligentiam quia non tacuit, neque, per superbiam, quia in vnitatem, permansit. Sic ergo, spiritaliter, (exite de medio eorum) non scindentes vnitatem ecclesie, sed increpantes peruersitatem nequitie

Io. 1.

1. Io. 1.

ad phi. 2

ps. 144

1. co. 3.

Leui. 26

Es. 52.

Leui. 26

Qualiter
dicat de
inambula
re in nos
bis.

ad phi. 2

Cor. 15.

Ezec.37

Leu. 26

Esa. 52.

Hie: 310

Caput.vii.

Supb^r cē
fetur quā
bonū vu
lt agere
sinetimo
re dñi.

Nos ita vos ammonem⁹. Et vos [capite nos], id
est, si est, accipite

Epi. Pauli.

est, accipite quod dicimus accipite spirituale cibū quē vobis offerimus. Vel (capite nos) non pseudo apostolos. i. nostrum exēplū non illorum accipite in oib⁹ imitandū. Aut (capite nos). i. considerate quales sum⁹. Et debetis nos capere, (quia neminē vestrū lesim⁹) improperando ei prēterita crimina sicut pseudo qui vobis veterē iproperāt idolatriā (& neminem vestrū corrupimus). i. nulli⁹ animā integritatē violauimus sicut pseudo qui multos ex vobis corruerūt, vitiando castitatē fidei & integritatē innocentiae. Neminem vestrū circūuenim⁹). i. nullū astuta circūuentione fraudulenter decipimus, vt ei per nos aut p subditos nostros bona sua subtraheremus, sicut pseudo qui vos adulatione callida blande circūueniunt, & res vestras artificiose subtrahunt. (Non ad cōdēnationē vestrā dico). i. nō vos abiicio, sed vt corrigamini moneo. Qui enim aliquē condēnat, non illi dimittit. Et est sensus apertior. Nō me excusando vos cōdemno, quasi tales sitis. Non propterea hęc commemorō vt callide dicam vos fecisse, quod me fecisse nego. Non enim possū ita de vobis sentire, quos tantū diligo sicut dixi superius eo quod dilectio vestra tantā me faciat habere fiduciam. (Predixi) enim quod in cordibus nostris estis) epistola. Predixi quod in cordibus nostris estis, id est, cura & sollicitudo vestrē salutis manet in cordib⁹ nostris (ad cōmoriendū & ad conuiuendū) id est, ad hoc vt vos nobiscū pro christo si necesse fuerit moriamini, & nobiscū in regno christi perpetualiter viuatis. Ex prādictis vult illos cognoscere, quo animo nunc loquatur ad eos. Quos enim participes vult habere & ad prēsentes passiones pro christo & ad futuram vitam, nō vtique illos abiicit, sed vt participatōne dignos faciat exhortatur. Vel (i cordibus nostris estis ad cōmoriendum & ad conuiuendum). id est ad hoc vt nos vobiscū moriamur & viuam⁹, hoc est si vos sustinetis mortē peccati in aīa nō estimem⁹ illā mortē esse nostrā, & si nos in obseruatione iustitię viuitis nos credamus tunc nos ipsos viuere. Perfecta enim charitas profectum vel detrimentum aliorum credit esse suum.

Multa mihi fiducia est apud vos, multa mihi gloriatio pro vobis. Repletus sum consolatione superabundo gaudio in omni tribulatione nostra.

Ideo estis in cordibus nostris quoniā (multa fiducia est mihi apud vos). i. multū confido de vestra correctione & salute dū cōsidero ea que apud vos sūt (& multa gloriatio est mihi pro vobis). i. multū gloriatur apud alios p vestra religiōe. Videte ne frustra cōfidā de vobis, videte ne in vacuū gloriem⁹ p vobis. (Replet⁹ etiā sū, cōsolatiōe) cū audissem vestrā correctionē (& sup abūdo gaudio i oī tribulatione nrā). i. gaudiū qd de vrā emēdatiōe habeo, supat oēm merorē tribulationū nostrarū quas i aīo ptim sustinem⁹ p peccatis vris. (Multa iquit fiducia mihi est apud vos). Fiducia hęc de prime epistole correctiōe est quā quia nō aspe suscepūt, fiduciā dederūt admonēdi se. Visi sūt enī velle corrigere se. Vnde gloriatur p eis animūq; suū ex hac parte cōsolatū pñtiat, i tātū vt i oī pssura superabundare se gaudio dicat. Vidēs non esse spē in his p

quib⁹ angustias patitur gaudet cū tribulatur cert⁹ se mercedē a deo recepturum adquisisse salutis eorū. Nam & cū venissemus macedoniā, nullam requiem habuit caro nostra, sed omnem tribulationem passi. Foris pugne, intus timores.

Memorat quē patiebat⁹ causa credētiū, vt eos prouocet ad charitatē & cōpassionē, dixi quia superabundo gaudio i tribulatione nostra. Nam tribulationē passi sum⁹ nō solū i asia (sed & cū venissem⁹ ad macedones) vt eis vitę viā mōstrarem⁹ (nullā requiē habuit caro nostra) sed incessatē vexata est assiduis tribulationib⁹. Caro nō habuit requiē. Ac si apte dicat. Quia spūs requiē habuit, dū p pfectū aīe psecutionū supplicia caro tolerauit. Spirit⁹ ei requieuit i spe future retributiōis, dū caro laboraret i dolore psetis afflictiōis. Nō pmissi sum⁹ respirare sz oēm tribulationē ptulim⁹, quia & i corpe flagellati sum⁹, & aīo timebam⁹, p his quos ad fidē conuertam⁹. (Foris ei). i. i corpe nostro erāt pugne suppliciorū (i⁹). i. i corde nrō timores, ne hi qui nup̄ erāt cōuersi deficerēt. Nūc intelligerem⁹ apostolū memorare seditionē & plagas & carcerē q legi i philipis cū sylla ptulisse, & iterū seditiōes ac psecutiōes i thessalonica & beroea, nisi scirem⁹ apostolū nequaquā adhuc venisse corinthū, qñ illa ptulit. Hęc autē q nūc memorat, post conuersionem corinthiorum passus est quando vice secūda perrexit in macedoniam, nec referuntur in actibus apostolorū. (Foris erāt pugne) corpi dū cederēt, & int⁹ timores. Illic ei est timor vbi & intellect⁹ est. Sed timor iste sicut dictū est propter eos qui crediderāt, ne passiōe ei⁹ scādalizarēt. Nā sibi quid iā timeret qui patiebat⁹ vel foris erant illis pugne quia impugnabantur ab infidelib⁹ qui sunt extra ecclesiam, i intus id est, in ecclesia timores, quia timebāt ne diabol⁹ ibi aliquid oparet⁹. (Foris pugne) ab aptis inimicis int⁹ timores a falsis fratrib⁹. Sic & ecclesia semp habet inimicos, & quos ferat foris, & quos gemat int⁹. Foris facili⁹ euitabiles, intus difficili⁹ tolerabiles. Sunt enī falsi fratres, sūt mali filii, & tamē filii, qui non contra nos blasphemāt christū sed nobiscū adorāt xpm & in nobis psequūt xpm sicut absalō patrē suū. De his est timor in ecclesia, ne ceteros ad imitationē sui pertrahant. Valde enim piculosum est infirmis habitare cum talibus.

Sed qui cōsolatur humiles cōsolatus est, nos deus in aduentu titi. Nō solum autem in aduentu eius, sed etiam in consolatione qua cōsolatus est in vobis referens nobis vestrū desiderii, vestrū fletū vestram emulationē pro me ita vt magis gauderē. Nos grauem tribulationem passi sumus. Sed (de⁹ qui cōsolatur humiles), id est, humiliatos passionibus pro suo nomine, (cōsolatus est nos in aduentu Titi) reuertentis a vobis, vt nobis esset solatio. Nam quia deus suorum non est immemor sed semper dat eis in aduersitate solatium ac celerauit aduentum Titi, vt refrigerio nobis esset positus in feruore tribulationis. Magna enim consolatione

Ecclesia qualiter semp habet inimicos.

De⁹ suorum nihil quam est immemor

Cōsolatio est patientis, si secum habeat condolentē. Et magna nobis consolatio fuit, dum nostrę prædicationis adesse videremus adiutorem. Sed non solum in aduentu eius consolatus est nos deus (sed etiam in cōsolatione qua ipse titus qui dolorē habebat de iobebiētia vestra (cōsolat⁹ est i vobis), i. cōsolationē accepit de pnia vestra. Nā quia vidi tū cōsolatū i vobis & ego cōsolat⁹ sum in vestra emēdatiōe. Ipse enī cōsolat⁹ in vestra volūtate est ad cōuersionē p̄mptā (referēs nobis vestrū desideriiū de emēdatiōe (vestrū fletū) de commissis (vestrā emulationē), i. indignationē cōtra pseudo apostolos (pro me), i. pro mea defēsiōe (ita vt) magis (gauderē) de vestra correctione, quā dolebā de nostra tribulatiōe. Nuntiavit titus illos habere desideriiū emēdandi se & flere pro his quæ male egerant, & emulationē habere pro apostolo. Ad dicētes enim quę promissa sunt bene viuētib⁹, incitati sunt desiderio bene agendi, vt eterna p̄mia mererentur adipisci. Et correpti non nitebantur excusare, sed flebant dolētes quia peccauerant. Intelligentes charitatē apostoli erga se, ceperunt illū contra aduersarios defendere. Vnde ipse magis gauisus est, quia non solum se correxerant, sed etiā amplius profecerant. Profectus enim illorum augmentauit eius gaudium. Vel desiderium habebāt vidēdi apostolū, & flebāt præ desiderio ei⁹, & alter emulabatur alterius desiderium pro apostolo videndo.

Quoniam & si contristauī vos in epistola, non me pœnitet. Et si pœniteret vidēs quod epistola illa, & si ad horam vos contristauit nunc gaudeo, non quia cōtristati estis, sed quia contristati estis ad pœnitentiam. Contristati enim estis secundū deum, vt in nullo detrīmentū patiamini ex nobis. Quę enim secundum deum tristitia est pœnitentiam in salutem stabilē operatur. Seculī autem tristitia, mortem operatur.

Vere magnū percepi gaudiū, referente Tito quę in vobis gesta sunt. (Quia & si contristauī) i. si errores vestros seuerius corripui (in prima epistola, nō me pœnitet) aspe scripsisse quia hoc causa poscebat, & bon⁹ effect⁹ est secut⁹ (Nō me) modo (pœnitet) qđ vos durī⁹ increpās cōtristauī, quia vester profectus facit me nō pœnitere. (Et si me pœniteret) propter charitatē quia vos cōtristauī, nūc gaudeo quia profuit qđ vos cōtristauī. (Gaudeo) videns quod epistola illa tā aspera vos cōtristauit, & si ad horā, i. quāuis paruo tēpore. Perpendo enī vtilitatem quę processit ex illa tam breui tristitia. Gaudeo enī, nō ideo quia cōtristati estis, sed ideo quia ad pœnitentiā estis cōtristati. i. nō mihi gaudiū facit vestra tristitia, sed vestra pœnitentia quę nō potuit, esse sine tristitia. (Gaudeo) quia cū pudore estis cōtristati nō cū ira. Qui ei⁹ reprehē⁹ pudorē patit⁹, corrigere se p̄mittit. Qui autē irascitur peiorē se futurū ostēdit. De hac tristitia (gaudeo quia cōtristati estis secundū deū), i. scđm voluntatē & inspirationē dei, (vt in nullo), i. nec in cōtristat

tionē vestra (patiamini detrīmentū ex nobis), sed ad profectum oīa proueniant. Detrīmentū enim auditor ex prædicatione doctoris patitur, quando præceptis eius inobediens existit, & priori peccato peccatū inobediētię adiungit. Quia secundū deum contristati estis, iccirco detrīmentum nō patiemini, sed cōmodū assequemini. (Nam tristitia quę est secundū deū), i. qua quis dolet se fecisse quod deus odit (operatur pœnitentiam) ducentem in salutem non transitoriam, sed (stabilem) & eternam. Qui enim inde tristis est quia hoc ei in se ipso displicet quod deo displicet, elaborat illud pœnitendo dolere & deo satisfacere, vt possit ad salutem quā peccando amiserat pertuenire. Agit enim pœnitentiam, & sperat dei misericordiam. Sed e contrario (tristitia seculi) id est, qua peccator qui se non vult corrigere tristis est & dolet, atque erubescit se detectum esse in hoc seculo vbi nil verecūdie de suis nequiciis vult habere. (operatur eternā mortem.) Et ideo caute tristitiam illam. Tristitia enim seculi est aut de verecundia reprehense culpe, aut de amissis rebus presentibus aut de alienis nō inuasis, aut de aliena foelicitate, vel de aliqua huiusmodi re torqueri. Dum ergo tali quis tristitia tenetur, cor eius a principe mortis diabolo possidet, & mortem in eo tristitia hęc operatur. Tristitia vero secundū deū est, aut sua aut aliena peccata lugere. Et deo pœnitentiā operatur quę ducit ad salutem.

Ecce enim hoc ipsum secundū deum cōtristari vos, quantam in vobis operatur sollicitudinē, sed defensionem, sed indignationem, sed timorem, sed desiderium, sed emulationem, sed vindictam.

Vere tristitia quę secundum deum cor afficit, operatur pœnitentiam i salutem. Nā operatur ea quę cōducunt. (Ecce enī in vobis ipsis hoc apparet, in vobis ipsis hoc experti estis.) (Quia hoc ipsum cōtristari vos secundum deum), id est, hoc ipsum quā contristati estis secundum deum licet paruum videatur esse (quantam), id est, quā magnā (operatur in vobis sollicitudinē) emendandi quod deliquistis, vel ne amplius delinquatis. Nec solum sollicitudinē ne denuo peccetis, sed & defensionem aduersus impugnatiōes demonū, quā non iam finitis vos ab eis vinci, sed strēnue vos ipsos defenditis. Et non solum [defensionem] aduersum inimicos (sed indignationem) contra vos ipsos p̄ malis quę fecistis. Nec tātū indignationē, sed & timorē, ne damnemini pro peccatis quę cōmisistis, vel ne deinceps in culpas cadatis, qm̄ beatus hō qui semper est pauidus. Neque solū timorē (sed & desideriiū) quo desideratis i meli⁹ p̄uehi. Et nō solū desiderium, (sed & emulationem), id est, zelū atq; feruorē imitādi me vel alios bonos, neq; tātū mō emulationē bñ agēdi ad exēplū sctōrū (sed & vidēdiā) quia punitis i vobis ipsis mala quę fecistis. Hęc oīa opat⁹ in vobis hoc qđ scđm deū cōtristati estis, & ideo patet qđ tristitia quę secundum deū est opat⁹ pœnitentiam in salutē quia generat oēs has virtutes quę ducunt ad eternā salutē. Vel sollicitudinē, id est, mentis vigilantiā aduersus deceptiones pseudo apostolorum & defensionem, vt

Qualiter quis ex p̄dicatione doctōris patitur detrīmentum

Tristitia hui⁹ seculi quę sit,

Tristitia in deum quę sit,

26. q. 1. c. affectum in se,

Tristitia q̄ in deū est qualiter opat⁹ pœnitentiā in salutem,

Epi. Pauli.

me seu vos ipsos defendatis contra illos [& indignationē] vt illis vel ceteris male agentibus indignemini [& timorē] gehennalis poene (atque desiderium) celestis glorię [vel timorē] id est, suspensionem vestre fragilitatis, ne per eā vobis contingat vt cadatis [& desiderium] recte semper viuendi, (& emulationē) vt zelus domus dei vos comedat, & ardeatis intrinsecus feruore corrigendi ea quę male fiunt in ecclesia, id est, in plebe christiana, & vindictam, vt eodem zelo dei puniatis peccantes sicut ecclesie disciplina exigit. Omnia hec bona prodeunt ex tristitia quę est secundum deū, ideo supra dixi quia non me poenitet quod vos ita contristauit.

In omnibus exhibuistis vos incontaminatos esse negotio. Igitur & si scripsi vobis, non propter eum qui fecit iniuriam, nec propter eū qui passus est, sed ad manifestandā sollicitudinem nostram quā pro vobis habemus coram deo. Ideoque consolati sumus.

Vt vniuersaliter dicā quid vobis tristitia quę scđz deū est cōtulerit, (in oībus exhibuistis vos esse in cōtaminatos negotio), i. vt sitis icōtaminati christiano negotio agendo vt libere possitis aliorum peccata punire contaminatus enim auctoritatem non habet in alios vindicare, (Vel exhibuistis vos esse incontaminatos), id est, probastis vos esse immunes (a negotio), i. a peccato illi⁹ qui patris vxorem habuit. Quia secūdū disciplinā vindicastis in eū, ostendistis vos non iam esse contaminatos negotio iniquitatis illius cui antea consentiendo inquinati eratis. Et quia incontaminati estis, igitur apparet quia non propter illos principaliter scripsi, sed magis propter ecclesiam. Et hoc est (igitur & si scripsi vobis) de illis, (non scripsi propter eum qui fecit iniuriā) patri, tollens vxorē ei⁹ (nec propter eū qui passus est), i. ppter patrē cui vxor ablata est, nā & ipse grauiter peccauit negligēs vxoris suę salutē, vel filii, & scienter ferens & silenter tantum flagitiū. [Sed] potius scripsi pro oībus vobis (ad manifestandam sollicitudinē nostram) pro vobis, i. vt manifestaremus vobis quā solliciti & studiosi simus de vestra salute (corā deo) qui videt occulta intentionis vestre. Hanc vobis manifestare volumus, vt & vos eam sciretis quā in diuinis obtutabitis habemus. Nam ministros emendando & pollutos sanctificando, & ecclesię reconciliādo, toti⁹ populi sollicitudinē me habere demōstro. Quia in vno male agēte multi cōfunduntur, & in vno cōtumeliā patiente multi indignantur. Et quia p salute & emendatiōe oīm vestrū scripsi de illis & euenit qđ intēdebā, ideo cōsolati sum⁹ dū vos audire⁹ esse correctos. [Vel exhibuistis vos esse incontaminatos a negotio seculari,) quo prius eratis cōtaminati cū dicerē vobis audet aliquis vestrū habēs negotiū aduers⁹ alterum iudicari apud iniquos, & nō apđ scđs. Cōtaminati enī eratishoc negotio, dū dicerē oīno delictū est in vobis qđ iudicia habetis inter vos. Et quia nūc vos exhibuistis ab eo esse incōtaminatos, (igitur & si scripsi vobis nō scripsi principaliter ppter eū

qui fecit iniuriā vel qui pass⁹ est), i. ppter quēlibet eorū qui iniurias & fraudes fratrib⁹ faciebāt, vel patiebāt a fratrib⁹ sed magis p oīb⁹ vobis vt oēs talia facere caueretis. Et scripsi ad hoc vt manifestarē vobis me p vobis coram deo sollicitum esse. Et quia nunc estis ac tali negotio incontaminati, ideo consolationem habemus in vobis.

In consolatione nostra abundantius magis gauisi sumus super gaudio titi, quia relectus est spiritus eius ab omnibus vobis. Et si quid apud illum de vobis gloriatus sum, non sum confusus. Sed sicut omnia vobis i veritate locuti sumus ita & gloriatio nostra quę fuit ad titū veritas facta est. Et viscera eius abundantius in vobis sunt reminiscētis oīm vestrū obedientiam, quomodo cum timore & tremore exceperitis eum. Gaudeo quod in omnibus confido in vobis.

Nos in hoc quidē cōsolati sumus quod incontaminatos vos exhibuistis negotio, sed ampli⁹ de gaudio Titi quod habet i vobis. Cum audisset apostol⁹ eos per primā epistolam increpatos velle se corrigere, cōsolationē accepit. A Tito etiā discēs quia dolorem paterentur erroris sui auctus est in consolatione & repletus gaudio, quia voluntas eorum i opere ceperat probari Tito id cū letitia referēte. Et hoc est qđ dicit. Nos cōsolati sumus de vestra melioratione. (Sed in cōsolatione nostra abundantius magis gauisi sum⁹ super, id est de gaudio titi) De vtroque ei, i. de correctiōe vestra (& de gaudio titi abūdāti⁹ gauisi sumus) quā tristaremur de tribulatione nostra, sed magis de gaudio titi (quia spiritus eius) qui in errore pro vestra subuersione defecerat (relectus est ab omnibus vobis) nō quia iā oēs sitis correcti, sed quia iā quiddē sperat de reliquis. (Spirit⁹ eius) qui fame bonorū operū vestrorū defecerat (relectus est a vobis) illo cibo de quo domin⁹ ait, mens cib⁹ est vt faciā voluntatem eius qui misit me. (Et si gloriatus sum apud illū de vobis quid), i. aliquid boni de vobis asserens, (non sū cōfusus), i. nō erubui de hac gloriatioe. Antequā pgeret tit⁹ ad eos audiuit ab apostolo quia erat bone volūtatis in emendādīs viciis. Ac p hoc regresso illo & idē referente nō erubuit apostol⁹, sed alacer factus est quia nō aliter inuenerat titus quā audierat ab eo. (Non sum) inquit cōfusus pro vobis, sed sicut omnia quę audistis (a nobis loquuti sumus) vobis in veritate sine aliqua falsitatis admixtione, ita & gloriatio nostra quę fuit, de vobis (ad titum facta est) non solum vera, sed vt plus dicā, ipsa veritas, i. apparuit ei veritas dum videret ita esse vt dixeram. Efficētia enim vestre correctiōis tam vera facta est quam & predicatio nostra. Veritas enī arguentis apparet, si hi qui arguūt incipiūt se emendare, quia dum correcti immutantur, testimonium peribent arguenti. Vos inquam spiritum eius refecistis, & me vera de vobis illi dixisse probastis. Et ideo (viscera eius), id est, affectiones dilectionis eius (abundantius sunt, in vobis (quam in aliis, quia vidit

dit profectū vestrū . Sancti enim animus in omni bono est. Viscera cordis eius sunt in vobis (reminiscentis) quomodo, id est, quā accurate (excepistis eū cū omni timore cordis, & tremore corporis.) Sciētes chorintij ab apostolo missum esse titū, & se in multis vitijs ab apostolo fuisse reprehēsos, territi sunt in aduentu eius. Et quia vitā suā ceperāt emēdare, solliciti erant obedire preceptis eius, vt regressus apostoli animū mitigaret eis. Quāobrem titus eos laudauit, quia in eo reueriti sunt apostolum. Ideo subiūgit. (Gaudeo) vos ita profecisse (quod in omnib⁹ rebus cōfido in vobis), i. cōfido quod in omnibus a modo bene agētis. Nō solū enim in bona volūtate eorū letatus est, sed & in operibus bonis, quibus ea quę peccauerant emendabant. Et ideo sicut sapiens medicus iam pene sanata vulnera lenissimis medicamentis curabat, vt prioris increpationis vstura sanaretur.

Capitulum. viii.

Notam autem facimus vobis fratres gratiā dei, quę data est in ecclesijs macedonię, quod ī multo experimento tribulationis abūdantiā gaudiū ipsorū, fuit & altissima paupertas eorū, abūdauit in diuitias simplicitatis eorum, quia secundum virtutem testimoniū illis reddo. Et supra virtutem voluntariū fuerūt, cum multa exhortatione obsecrantes nos gratiā & cōmunicationem ministerij quod fit in sanctos. Et nō sicut sperauimus, sed semetipsos dederūt primum domino, deinde nobis, per voluntatē dei, ita vt rogaremus Titū vt quēadmodū cepit, ita & perficiat in vobis, etiā gratiā istam.

Postquā correcti sunt hortatur eos ad bene agendū, & exemplo ecclesiarū macedonię ad misericordiā illos prouocat, vt nō putent graue quod viderit philippēs vel alios iam fecisse. Et quia supra dixerat cū venissemus macedoniā nullā requiē habuit caro nostra, ne quis putaret, quod nullum ibi fructū fecisset, sed solummodo pēnas sustinuisset, quod nō multū ad cōmendationē valeret ostendit multos ibi fuisse cōuersos, & ad culmen perfectionis subito perductos. Quasi dicat. Huc usque notā fecimus vobis consolationem quā de vestra correctione habuimus in tribulatione quā apud Macedones pertulimus. (Sed nūc notificam⁹ vobis gratiā) id est, gratuitā largitionē spiritaliū bonorū (quę data est) diuinitus (in ecclesijs macedonię.) Nos enim nō defecimus in tribulatione, sed perstitimus fortiter donec ibi multę cōstruerentur ecclesię. Et data est illis tāta gratia (quod in multo experimento tribulationis) id est, cū multas experirentur tribulationes (abundantiā gaudiū ipsorum semper abundauit.) Quia deuoto animo perceperunt

verbū dei, iccirco diuinit⁹ eis data est gratia, vt ī tribulatione pauli & syle quā supra memorauimus, nō scandalizarentur, sed de spe promissa gauderēt, & se passionibus eorū probatos ostēderent. Et hoc est (in multo experimento) nostrę, vel etiā suę tribulationis, abūdantiā gaudiū interni ipsorū quod de spe celestiu premiorū cōceperant nō minorata est, sed abūdauit. (Et altissima paupertas eorū abūdauit in diuitias.) Quasi dicat. In tribulationibus quās patiēdo experti sunt, & etiā de bonis suis pauperibus christi copiose largiti sunt. Quia & (altissima) id est, profundissima & humillima, (vel altissima) id est, nobilissima & preconijs extollēda paupertas eorū (abundauit in diuitias) id est, maior facta est dū tenderet diuitias dare. (Vel abundauit in diuitias) dādas, id est, cū esset magna illis paupertas, abundanter tamen erogauerunt sanctis diuitias. Quia cū tenues essent, substantia facultatū, animus ipsorū diues inuentus est in ministerio sanctorū. (Diuitias dico simplicitatis eorū) quia simplici intentione ex eo quod habebant erogauerūt, nō vt hominibus, sed vt soli deo placerent. Nō enī duplici, sed simplici corde dederunt, qui non inde quesierunt remunerationē ab hominibus & a deo, sed tantū a deo. Vere paupertas eorū abūdauit in diuitias (quia secundū virtutē) rerū suarū (credo illis) inde (testimonium) id est, assero quia secundum quod vires eorū sufferre poterant erogauerūt. (Et etiā supra virtutē fuerunt) ad dādū voluntarij, qm̄ amplius volebāt dare, quā eorū vires admittebāt. Nō enim coacti, sed voluntarij in hoc fuerunt (etiā supra virtutē facultatū suarū) quia etiā de suis rebus necessarijs quib⁹ vita illorū carere nō poterat obtulerunt nemine cogēte. Ipsi dico (obsecrantes nos) id est, cum adiuratione sacrorū deprecantes, vt de suis rebus facerent (gratiā) id est, gratuitā donatiōnē (& cōmunicationē) id est, vt sua bona non quasi p̄pria sibi retinerēt, sed quasi cōmunia sanctis impenderent, quę cōmunicatio esset ministerij (quod fit in sanctos) id est, in hoc fierent bona eorū cōmunia, vt ex his ministraretur in sustentatione sanctorum qui erāt in hierusalem. Tam simpliciter & deuote obtulerunt quod vltra res eorū erat, vt cum la chrymis deprecantes offerrent, vt vel sic cogerent accipi a se quod accipiēdū nō videbatur, quia plus erat quam poterat eorū substantia, ne forte eis postea egestas pēnitentiā boni operis suaderet. Sed quia tales se ostēderunt vt puro animo iam presentia postponentes futuris promissionibus cōfideria dei se confirmarent, accipi ab eis visum est ne boni cordis gratia fructum admitteret. (Et non) egerūt (sicut sperauimus) vt quasi pro redimendis culpis suis hoc darēt, vt parceremus vicijs eorum (sed dederunt domino) nō solum res suas (sed & seip̄os) quasi sacrificium immaculatū. Primum domino vt ei soli seruirent se deuouerunt (deinde & nobis) se dederunt, vt essent parati nobis in omnibus obedire & hoc (per voluntatem dei) qui vult homines subdi vicarijs suis, vt ipsi a nobis admoniti operarentur singula mandata domini iuxta modum nostre visionis. Et iccirco ab his accipere debuimus quod offerebant, quia prius emendantes errores pristinos, & vitę ac morum vitia, vltra quam sperabamus deo se vouerunt. Visum est enim simpliciter illos hoc agere vt non timeret cui offerebatur accipere, quia

De⁹ vult homines subdi suis vicarijs.

Epí. Paulí.

pere, quia non utique hoc animo offerebant ut redimētes prepositos suos muneribus sibi mulcerēt ut vicia eorū nō arguerent, quia munera excecant oculos sapientiū, & peruertūt verba iustorū. Dātes ergo se primū deo dum emēdant vicia, deinde nobis dum sanctis offerunt sumptus, cōtristari nō debuerunt qui pene antequā inciperent, perfecti esse voluerunt. Horū igitur exēplo, libenter ea quę cepistis ministerio sanctorum vos chorintij debetis perficere. (Ita) enim institerunt, & ita prouocati sumus largitate eorū (ut rogaremus Titum) ut ad simile opus vos animaret (ut quemadmodū cepit) vos postquā correcti estis ad bene agendum informare (ita perficiat, in vobis etiam gratiam istam) ut incitet vos ad dādum. Quoniam Titi affectum sincerū nouerat apostolus circa istos, necnō & hos obediētes ei, iccirco per ipsum etiam ad hoc opus exhortari illos facilius posse significat, ut quomodo in ceteris rebus exhortationis suę fructū in eis habuit, haberet etiam in hac gratia, ut ad ministerium sanctorū prōptos eos faceret, ut quia iam vicia emendabant huius largitatis fructum facerent.

Sed sicut in omnibus abundatis fide & sermone, & scientia & omni sollicitudine, insuper & charitate vestra in nos, ut & in hac gratia abundetis, non quasi imperans dico, sed per aliorum sollicitudinem, etiā vestrę charitatis ingeniū bonū cōprobās. Scitis enim gratiam domini nostri Iesu Christi, quoniam propter vos egenus factus est cū esset diues, ut illius inopia vos diuites essetis. Et consiliū in hoc do. Hoc enim vobis vtile est qui non solum facere, sed & velle cepistis ab anno priore. Nunc vero & facto perficite, ut quemadmodum promptus est animus voluntatis, ita sit & perficiendi ex eo quod habetis. Si enim voluntas prompta est, secundum id quod habet accepta est, non secundum id quod non habet.

Rogauimus Titum ut vos moneat ad gratiā largitatis. Sed & ego vos ad hāc moneo (ut) in hac abundetis (sicut in omnibus rebus abundatis fide) quia in omnibus recta fides iam vobis abundat (& sermone) id est, gratia loquēdi, vel in vna lingua, vel in pluribus abundatis (& scientia) scripturarum, vel peritia quarūlibet rerū diuinitus cōcessa. Sūt enim nōnulli qui satis abundant in sermone, sed tamen parum habent scientię, & sunt alij qui scientia abundant, sed eloquentiam sermonis nō habent. Vobis autem concessit deus abundanter vtrunque, & sermonem scilicet & scientiam. (Et abundatis in omni sollicitudine) quia sufficienter in omnibus estis solliciti, in quibus vos oportet sollicitos esse. (Insuper abundatis & charitate in nos) id est, vestra charitas transit abundanter in nos, quia copiose nos diligitis. Et sicut iam in his virtutibus abundatis, ita suadeo (ut & in hac gratia) largitatis (abundetis) quatin⁹ de vestris rebus abundāter iuxta modū

possibilitatis vestrę sanctis impēdatis. (Nō quasi imperās hoc vobis dico) ne videar vos ad hoc inuitos cogere quos ad bene agēdum spōtaneos volo semper esse & ne vos sitis transgressores imperij mei. (Nō quasi imperans) sed quasi consulens (dico) ut sanctis necessaria mittatis (& cōprobans) id est, probatum deo & hominibus ostendere volens (bonum ingenium vestrę charitatis per sollicitudinem aliorū) id est, per hoc quod pro alijs, id est, pro sanctis eritis solliciti releuātes inopiam eorū, ut videamini nō didicisse, sed naturaliter possidere misericordiam & largitatē. Ita volo cōprobare vestram charitatem esse ingeniosam & prudētem, cum sine imperio meo susceperit pauperum christi sollicitudinem mittēs eis vnde releuent egestatē. (Vel per sollicitudinē aliorum) id est, Macedonum quos refero vobis sollicitos esse de sustentatione sanctorum pauperum, volo cōprobare etiam bonū ingenium vestrę charitatis, ut ostendam charitatē vestrā habere bonum ingeniū cum sine iussu meo ceperit sua sponte facere ea quę audit Macedones fecisse. Et iustū est ut in hac gratia abundetis, atq; pauperibus temporalia bona largiter ministretis, quia vos ipsi (scitis) quantam gratiam vobis dei filius cōtulit, quam misericorditer erga vos egit, qui pauper pro vobis temporaliter fieri voluit, ut vos permanētium diuitiarum participes efficeremini. Hanc eius gratiā (scitis, quia cum esset diues) in sua maiestate (propter vos egenus factus est) in mūdo (ut vos illius inopia) diuitijs spiritalibus repleremini. Si ergo ille qui omnium creator & dominus est pro vobis paupertatē sustinuit, cur vos p̄ eius amore partē diuitiarū vestrarum eius mēbris indigentibus nō tribuat? Diues erat. Vnde enim homines sunt diuites? Auro, argento, familia, terra. Sed omnia per ipsum facta sunt. Quid ergo illo ditius, per quem factę sunt diuitię etiam illę quę nō sunt verę diuitiæ? Per illū enim & illę diuitiæ, ingenium memoria, vita, ipsius corporis sanitas, sensus, cōfirmatioque membrorum. Et enim cum hęc salua sunt, & pauperes diuites sunt. Per illū, & illę maiores diuitiæ, fides, pietas, iustitia, charitas, boni mores. Nemo enim & has habet, nisi per eum qui iustificat impium. Ecce quā diues. Quis enim diues qui habet quod vult alio faciente, an qui facit quod vult, & alium habentem? Puto quia ditior qui fecit quod habes, quia quod ille habet tu nō habes. Diues est cum sit in forma dei equalis omnino patri. Sed egenus propter nos factus est, quādo semet exinaniuit formam serui accipiens. Nō autē dictum est egenus factus est cum diues fuisset (sed egenus factus est cum diues esset. Paupertatē enim assumpsit, & diuitias non amisit. Intus diues, foris pauper. Latens deus in diuitijs, apparēs homo in paupertate. Quia ei⁹ paupertate sumus ditati, quia in sanguine eius peccatorum nostrorum cōcūsus est faccus. Per illum sanguinem abiicimus pānos iniquitatis, ut indueremur stolam immortalitatis. Ne ergo diuitias expauesceremus, & ad eum accedere cum nostra mendacitate nō auderemus, pauperē se exhibuit, id est, deus nasci dignatus est homo, virtutem suę potestatis humilians, ut hominibus diuitias suę diuinitatis adquireret, & eos consortes diuinę naturę faceret. Qui tamē in diuinitatis suę diuitijs nobis inuisibilis permanēs miris nos poterat virtutibus

Diuitiæ
maiores
quę sint

Ad phil.
lip. 2.

Christus
intus di-
ues foris
pauper.

terat virtutibus ditare, sed vt ad internas diuitias rediret homo, foras apparere dignatus est pauper deus. Quia videlicet min⁹ nos amasset, nisi & paupertatem nostram susceperet, nec vim nobis sue dilectionis ostenderet nisi hoc quod a nobis tolleret ad tempus ipse sustineret. Et hoc est quod nunc apostolus vt ad largitatis gratiam viscera nostrae compassionis accenderet ait. [Propter vos egenus factus est cum diues esset.] Et his verbis hortatur auditores, vt largiendo quasi pauperes fiant vt pro sit paupertas eorum sicut Christi paupertas nobis profuit. (Et in hoc) inquit, id est, in conuersatione tanti beneficii dei (do) vobis (consiliū) vt scilicet ad similitudinem Christi paupertatem subire non recusetis, vt a sanctis paupertatem effugatis. (Hoc enim vobis est vtile) vt per imitationem paupertatis christi, tēdatis ad diuitias eius. (Hoc vobis est vtile) quia magis prodest facientibus quā accipientibus. Vtile est vobis, qui iam cepistis hoc non solum facere, sed etiam velle ab anno priore) id est, preterito, vel a priore anno vestre conuersationis vsque nūc. Facile quippe est in bono opere obedire etiam nolētē, sed haec magna in vobis virtus extitit, qui hoc bonū quod vobis nunc suadeo & ante voluistis. (Sed nunc etiam id facto perficite) quod iam voluntate fecistis, vt nō solum velitis in corde, sed etiam cōpleatis in opere. Ita facto peragite quod voluntate iādudum cepistis agere (vt quemadmodū prōptus est animus voluntatis ita) promptus sit & animus (perficiendi) id est, sicut prōptus est animus vester ad volendum, ita prōptus sit & ad perficiendum (ex eo) id est, secundum id (quod habetis) siue plus siue minus, vt vnusquisque tantum det quantū potest, quoniam voluntas retinēs quod dare posset infructuosa est. Iccirco vobis suadeo dare ex eo quod habetis (quia si volūtas est prōpta) & parata dare (secundum id quod habet, accepta est) deo secundum illud quod ita tribuit (nō secundū id quod non habet.) Ac si aperte dicatur. Ne putetis me ab aliquo supra vires exigere, aut tantum a paupere quātum a diuite expetere. Omnes enim equaliter dant, si vnusquisque ex tanto dat quātū habet. Quia enim corinthiis ad hoc opus ministerij prouocatur, hoc eis indicitur vt nō plus tribuant quam possunt, ne forte plus offerentes coacti nō volūtarij viderēt sine mercede facturi, quia qui coactus aliquid facit, mercedem nō habet. Et ideo dicitur eis [quia si voluntas est prōpta dando secundū id quod habet accepta est] deo (nō secundum id quod nō habet.) Ille enim dat ex eo quod habet, qui sibi necessaria retinet, & cetera quibus carere potest largitur pauperibus. Qui vero de his tribuit quae suo vsui necessaria sunt, ille dat secundū id quod non habet, id est, vltra vires suas, quoniam illa quibus indiget quasi nō habet, quia carere nō potest, & iccirco ad dādū illa nō habet. Propter quod nūc dicitur corinthiis qui tenaces sunt, quia voluntas quae sua sponte tribuit secundū id quod habet vt sibi scilicet necessaria retineat, placens est deo, nō illa quae coacta tribuit secundum id quod nō habet, id est, quod sine murmuratione ferre nō potest. Nō enim intelligendum est nō esse deo acceptum si quis deuoto corde obtulerit etiā vltra suū posse, cum Macedones inde multum sint laudati, quoniam supra virtutē fuerunt ad dandam voluntarij. Illi enim nō indiguerunt

admonitione vt corinthiis, sed vltro obtulerunt cum precibus vt probaret se tota voluntate hoc facere, vt plus offerrent quā poterāt, ideoque fuit acceptabile. Quanto enim amplius obtulerunt, tāto plus acceptum iunt. Corinthiis veto tanquā adhuc infirmantibus parcitur. Vnde & subditur.

Non enim vt aliis sit remissio, vobis autē tribulatio, sed ex equalitate i prefeti tempore vestra abūdantia illorum inopiā suppleat, vt & illorum abundantia vestre inopiē sit supplementum, vt fiat equalitas sicut scriptum est. Qui multum non abundauit, & qui modicum non minorauit.

Iure dixi voluntatem esse acceptam, si prōpta fuerit dare secundum id quod habet. (Non enim) suadeo vobis tantum dare [vt alijs] quibus dederitis [sit remissio] id est, inopiā alienatio, & relaxatio [sed vobis] inopia nimia, id est, [tribulatio.] Haec proculdubio apostolus condescendēdo infirmis vt premisimus intulit, quoniam quibusdam inopiam ferre nō valētibus tolerabilius est minus tribuere, quam post largitatē suam ex inopiā angustia murmurare. Cum enim dātis mens ferre inopiā nescit, si multa sibi subtrahit occasionē contra se impatiētiē exquirat. Prius ergo preparādus est animus patientiē, & tunc aut multa aut cūcta sunt largienda, ne dum minus aequanimiter inopia irruens laetetur, & premisae largitatis merces pereat, & adhuc mentem deterius murmuratio subsequens perdat. Nō hoc inquit suadeo vt alij ociose viuāt de bonis vestris, & tribulatione famis vos cruciemini [sed vt ex equalitate] subueniatis illis [in presenti tempore] id est, vt vnusquisque quātum habet ad tempus diuidat cum sanctis, quia nō plus exigitur quam sibi retinere debet, dicēte scriptura, diliges proximum tuū sicut teipsum, & qui habet duas tunicas det nō habenti. Vel in presenti tempore brevis huius vitę cōmunicare illis vestras diuitias, vt & ipsi in aeterna vita cōmunicent vobis suas. Et hoc est quod iubetur. [Vestra abūdantia] carnalium bonorum [suppleat] & si non ex toto compleat illorum corporalem [inopiam] qui omnia mundi deseruerunt [vt illorum] spiritalis [abundantia sit supplementum spiritalis vestre inopiē.] Hoc iubet apostolus, vt quia iuxta tempus sancti inopiam patiebantur deserentes omnia mundi, & se solis diuinis operibus mancipantes, vt orationi vel doctrinē insisterent ad profectum multorū, ceteri fideles qui negotijs vel artibus insisterent, aut paternas habent facultates ministrarent eorū inopiā, vt iterū sancti illic vbi diuites sunt, & isti inopes, id est, in spiritalibus & aeternis cōmunicent eis quasi vicē rependētes ministerio eorum. Nam cum pauci sint qui spiritalia dona percipiunt, & multi qui rebus temporalibus abundant, per hoc se diuites virtutibus pauperum inserūt, quod eisdem sanctis pauperibus de suis diuitijs solatia ministrant. [Vestra inquit abundantia illorum inopiam suppleat, vt & illorum abundantia vestre inopiē sit supplementū] vt videlicet sollicite perpendamus, quia & eos quos nunc inopes cernimus, abūdantes quādoque videbimus, & qui abūdantes aspiciuntur, si largiri negligimus quādoque inopes

25. q. 1. c. 3.
Ideo §.
valet et
go.

Exo. 6.

Deute. 6.
Luc. 3.

Epi. Pauli.

doque inopes erimus. Qui itaque nūc tēpore subsidium pauperi tribuit, ab eo postmodū perpetua recepturus, vt ita dicam quasi ad frugē terram excolit, quæ quod acceperit vberius reddit. Restat ergo vt nūquā elatio surgat ex munere, quando videlicet diues ex eo quod pauperi tribuit agit vt in perpetuū pauper nō sit. Qui enim viuūt in seculo, nō habēt merita ad vitam eternā sufficientia. Sed quia pauperes christi quorū est regnū cōlorū, per elemosinas amicos & debitores sibi fecerunt, per merita eorū cōsequēter quod per se nō merētur (vt tunc fiat vtrorūque equalitas) nō quia nō differūt, sed quia omnes idē regnū habebunt, & vnicuique sufficiet quod habebit. (Vel equalitas est) vt quia isti in hoc tēpore ministrant sanctis, reddantur eis vices ab eis in futuro quia debitores illi faciūt sanctos. Equalitas ipsa est pax nostrę Hierusalem, vt opera misericordiæ corporalia iūgantur operibus predicationis spiritualibus, & fiat pax dando & accipiendo. (Fiat equalitas) in regno (sicut scriptum est) in signo. (Qui multum) subaudi collegerat de manna, id est, amplius quā gomor (nō abūdauit) id est, nō plus habuit quā gomor. (Et qui modicum) collegerat, id est, minus quā gomor (non minorauit) id est, non minus habuit quam gomor. Quādo enim ventū est ad epulas, omnes equaliter habuerunt. Hoc significante deo, quia populus suus qui per desertū huius vitę graditur ad terram promissionis eterne equalitatē habiturus in conuiuiū est superne refectionis, quia omnes deū videbunt. Et qui multū hic laborauit, atque plurima merita congregauit, nō plus quantū ad eternā vitam pertinet habebit, quā ille qui modicum bonę operationis egit. Vnde dicitur in euangelio, quia illi qui diuersis horis ad vinee culturam accesserunt, omnes pariter in vespera denariū acceperūt. Tunc ergo fiet equalitas, quia omnes habebūt vitę eternę equalitatē. Omnes erunt in equalitate, quia omnes erūt in eternitate. Nō enim lōgior erit vita sanctorum pauperū, quā vita electorū seculariū. Tamen sancti pauperes maiorē habebunt in carne & in anima, gloriam & beatitudinē. Iccirco autē equabūt ita diuites sanctis pauperibus in perceptione denarij vitę perennis, quia nunc æquant sibi illos in diuitijs suis nō secūdū paritatē, sed vt sustentētur de rebus eorū sicut ipsi. Rex enim de toto regno suo non plus habet nisi victū & indumentū, quo carere presens vita nō potest. Et iccirco diues pauperem sibi equat si ei cibos & vestimenta pbeat, licet ipse plus retineat quā largitur. (Qui multū) inquit habuit (nō abūdauit) quia scilicet quod plus habebat dedit indigenti (& qui modicū nō minorauit) quia accepit ab illo qui abundauit. Vult nos omnia communiter possidere, vt & perfecti doctrinā nō abscondant, & habētes sustentiam eis nō denegent victum. Plus etiā in spe futuri seculi habēt sancti, quam hi qui in isto tēpore vidētur diuites, & tamen vtrique sicut dictū est in illo seculo equabūt, vt sicut istorum beneficio nūc sustentatur inopia sanctorū, ita & hi beneficio sanctorū, tunc diuites fiant. Nō enim totos se dederūt deo, vt hic pauperes illic essent diuites, ideo vidētur illic esse pauperes. Sed ditabūtur sanctorū suffragio quorū se virtutibus inferuerunt, dum eos ad bene agendū sustentarent, ministrando illis necessaria, quia qui recipit iustum in

nomine iusti mercedem iusti accipiet.

Gratias autem deo qui dedit eandē sollicitudinē pro nobis in corde Titī, quoniam exhortationem quidem suscepit, sed cum sollicitior esset sua voluntate profectus est ad vos. Misimus etiā cum illo fratrem nostrū cuius laus est in euāgelio per omnes ecclesias. Non solum autem, sed & ordinatus est ab ecclesiis comes peregrinationis nostrę, in hac gratia quę ministratur a nobis ad dominī gloriā, & destinata volūtatem nostrā, deuītates hoc, ne quis hoc vituperet in hac plenitudine quę ministratur a nobis. Prouidemus enim bona, non solum coram deo, sed etiā corā omnibus hominibus. Misimus autem cū illis & fratrem nostrum quem probauimus in multis sepe sollicitū esse, nunc autem multo sollicitiorem, confidentia multa in vos siue pro Tito qui est socius meus & in vobis adiutor, siue fratres nostri apostolice ecclesiarum gloria Christi. Ostensiones ergo quę est charitatis vestrę, & nostrę glorię pro vobis in illos ostendite in faciem ecclesiarum dei.

Deus quia iustus est sciens corinthios velle proficere, Titī affectum accendit erga eos vt adimpleret exhortatione sua volūtatem illorū in opere bono, qui vidēs profectū illorū letatus est in eis. Et hoc est. Ego quidē inquit sollicitus vos ad opus misericordię prouoco (sed gratias) ago (deo qui) per spiritum sanctū (dedit in corde Titī eandem sollicitudinem) quam ego habeo (pro vobis) vt nō deficiatis, sed proficiatis in opere bono (quoniam) nō repugnauit, sed (exhortationē) nostrā (suscepit) qua exhortabamur eum ire ad vos incitādos. (Exhortationē quidem nostram suscepit) voluntatē vero nō per nos habuit, quia iā habebat. Et volūtate quidē propria sollicitus erat pro vobis, sed exhortatione nostra factus est sollicitior. (Et cū ita sollicitior factus esset profectus est ad vos sua voluntate) quam illi deus inspirauerat. (Vel suscepit exhortationē,) id est, suscepit hoc onus laboris, vt vos exhortaretur ad largitatē sustentationis sanctorum. Sed dum propter vestrum profectum esset factus sollicitior, profectus est ad vos sua voluntate. Id est, videns vos proficere circa bonos actus, sollicitior factus est erga curam vestrę salutis, ita vt volūtarius proficisceretur ad vos, qui prius etiā rogatus excusabat ire propter vicia vestra. Ipse quidē profectus est sponte. (Sed nos misimus etiam cum illo fratre illum egregium, cuius laus est in euāgelio per omnes ecclesias.) Hoc de Luca intelligitur, qui laudem in euāgelio pre ceteris habet, quia vbicūque recitatur euāgelium laudatur Lucas, qui tam eleganter illud scribere meruit. Sed (non solum) laudatur vbique de euāgelij descriptione (sed etiam ordinatus est

Ro. 12.
12. q. 1. 4
nolo.

Laudatur
ti Luce i
euāgelio

Mat. 20.

Pauperes
qualiter
equabunt
diuites
in regno
dei.

Mat. 10.

Comēda
tio beati
Luce per
apostolū

Alia
dicitur
quod
Barnabas
fuit
frater
Pauli
et
Barnabas
fuit
frater
Pauli
et
Barnabas
fuit
frater
Pauli

Cōficientia
bona
corā deo
sufficit.
Sed bo-
na fama
corā ho-
minibus
est neces-
saria.

natus est, ab ecclesijs comes peregrinationis no-
stre, ut mecum pergit quocūque vado peregrinās
ad prędicandū, & sit mihi comes & adiutor vbiq;
(in hac gratia quę ministratur a vobis) id est, in
hac largitione elemosinarū faciēda, cuius nos mi-
nistri sumus (ad domini gloriā) ut dominus noster
Iesus Christus inde glorificetur, & ad voluntatem
vestram, qua volumus ut bene deris (voluntatē) di-
co (destinatā) ad huius modi studiū, & deditā ac di-
uinitus preordinatā. Vel (in hac) spiritali (gratia)
noui testamenti (quę) gentibus per euangelium (mi-
nistratur a nobis ad gloriam domini) & ad cōplen-
dam voluntatem nostram qua volumus ut gentes
saluę fiant, quę voluntas ad hoc destinata. Lucam
comēdat apostolus, quia hūc ignorabāt corinthiis,
ut scirent in quanta iam essent boni opinione, ad
quos tales viri mittebantur, ut congauderent cum
eis augentes eos in fide operationis dei, ad cuius
gloriam solícite hoc agebant, ut ipse agnosceretur
in his. Nonnulli vero senserunt id, & de Barnaba
posse intelligi, quia & ipse ordinatus est comes pe-
regrinationis Pauli, quando cū eo missus est ad gē-
tes, licet cum eo nō perseverauit, Lucas autem per-
severauit. Et constitutus est comes eius in hac ele-
mosinarum gratia, quia hoc decreuerunt apostoli
ut ipse & Barnabas prędicarent gentibus, sed ran-
tum memores essent sanctorum pauperū qui erant
in iudea, ut quādiu fames illa duraret mitterēt eis
victualia. Et Barnabę laus erat in euangelio quod
strēnue prędicauerat per omnes ecclesias, in quib;
cū Paulo fuerat. Sed hoc dissonare videtur, ut hūc
Paulus fratrē & non potius apostolum vel socium
nominet, & quod hūc cum Tito quasi minorē mi-
sisse se dicat, & nō potius Titum cum eo, vel quod
hūc corinthiis quasi ignorū comēdet, cū in priore
epistola declarauerit, hunc eis incognitū non esse,
aut solus ego & Barnabas non habemus potestātē
hoc operandi, id est stipendia sumendi. De Luca
vero cōgrua sunt omnia, quia & si nunc apud nos
Lucas maior est Tito, apud animos tamen Corin-
thiorum minor erat, ideoque conuenienter missus
esse cum eo dicitur. Excellentia vero Titī nouerāt
corinthiis, quia ipse corinthius erat. (Missus in-
quit cum Tito comitē nostrę peregrinationis, qui
per omnes ecclesias in euangelio laudatur, deuitā-
tes hoc ne quis nos vituperet) id est, reprehēdat
(in hac) elemosinarū plenitudine, quę ministratur
a nobis id est, quę nostro ministerio fit. Nisi enim
testes idoneos & boni testimonij secum apostolus
habuisset, infirmi vel infideles cum tantam largi-
tionem tanquam copiosam viderent, aliquid super
apostolo sinistre possent estimare, ut putarēt eum
tanquam sibi accipere & in suos conuertere, ea quę
accipiebat ad supplēdas necessitates sanctorū per
se offerenda vel distribuenda indigētib; . Sed ut
omnem prauam suspitionem a se remoueret, mul-
tos idoneos adhibuit testes in hac gratia plenarie
pauperib; ministrāda. Ideo inquit deuitam⁹ vitu-
periu, quia (prouidemus bona) .i. prouidem⁹ ut ea
quę facimus sint bona (nō solū coram deo, sed etiā
coram hominibus.) Coram deo sufficit nobis bo-
na cōscientia, sed coram hominibus necessaria est
bona fama. Propter nos enim conscientia nostra
sufficit nobis, sed propter homines fama nostra nō
pollui, sed pollere debet in eis. Qui enim fidēs com-

scientię negligit famam suam crudelis est, quoniā
salutem proximorū spernit. Vel ideo se dixit apo-
stolus deuitare ne quis eum vituperaret in hac ple-
nitudine doctrinę ac miraculorum, quia negligēs
circa curam sanctorum iudicari posset, si segnius ea
quę illis erāt necessaria procuraret, quoniam illi &
Barnabę iniunxerāt priores apostoli ut memores
essent pauperum sicut iam diximus. Ne ergo dice-
retur de eo, bene quidem prędicat, & religiose vi-
uit, sed nō est memor sanctorū pauperū, ut sibi fue-
rat iniunctum, cum ipse in omnibus esset inuitupe-
rabilis, nec in hac parte indiligens iudicari voluit,
sed ad faciendā tantis largitionē credentes ex gē-
tibus monuit, quatinus & hoc opere completo, in
omnibus appareret eius sollicitudo & prouidentia.
Prouidemus enim inquit bona non solū corā deo,
sed etiam coram hominibus.) Prouidit bona corā
deo, dum quod iubet deus circa ministeriū sancto-
rum fieri doceret. Prouidit bona corā hominibus,
dum tales ad hoc opus suadēdum mitteret, qui nō
facerent eis scandalum, sed probitate sua pronoca-
rent eos ne bona eius doctrina per improuidos mi-
nistros in vituperationem caderet. Nec solū inquit
duos istos (missimus, sed etiam fratrem) alium cum
illis quem quidam dicūt esse Apollō, sed incertum
est. (Quē sepe probauimus in multis sollicitū esse)
de vestra salute, sed nūc expecti sumus eum multo
sollicitiorē pro vobis cū audisset vos esse correctos,
certus quia obedietis ad bene agēdum. Sollicitior
inquam factus est videndi & exhortandi ad mini-
sterium sanctorum pro hac cōfidentia vestrę immu-
tationis in melius (siue pro Tito) qui de vobis ei
multa retulit qui nō mēteretur quia est socius me⁹)
pergens mecum vbiq; ad prędicandū & est ad-
iutor meus, id est, in nostra conuersione & corre-
ctione. Ipse est adiutor meus in vobis, siue ceteri
fratres nostri quos ad vos direxi, qui sunt (aposto-
li) id est, fundatores (ecclesiarū glorię Christi) quia
in locis illis prędicauerūt Christum, vbi nūquam
fuerat, & ad gloriā cōstruxerunt ecclesias ex his
quos ad fidē cōuerterūt. Vel fratres nostri priores
apostoli qui cum domino in carne fuerūt, sunt ad-
iutores mei in vobis, siue quia nōnūquam per vos
transierunt, & vobis aliquid meliorationis cōtules-
runt, siue quia suę prędicationis fama ac vite, vo-
bis profuerunt. Et quandoquidē tales missimus vi-
ros ad vos, ergo suscipite eos cum honore & dile-
ctione sicut oportet. Scilicet ostendite nunc in illos
(ostensionem vestrę charitatis) id est, charitatē quā
ostēdere cōsueuistis, honorifice suscipiēdo ceteros
fratres, nunc ostendite suscipiēdo istos accuratius,
ut bona quę de vobis audierunt probēt esse vera.
(Et ostensionē glorię nostre pro vobis) id est, ope-
ra charitatis, quę similiter ostēdere soletis in susce-
ptione fratrum, vnde & nos gloriamur p vobis apud
alias ecclesias, nunc (ostendite in istos) reuerentius
& deuotius eos suscipiēdo. Et hoc facite (in facie)
& in conspectu (ecclesiarū) ut ceterę ecclesię cogno-
scāt vera esse bona quę de vobis audierunt, & acci-
piant a vobis bonum exemplum.

Capitulum. ix.

Nam de ministerio quod fit in sanctos, ex abundanti est mihi scribere vobis. Scio enim promptum esse animum vestrum, pro quo de vobis glorior apud Macedones. Quoniam & Achaia parata est ab anno preterito, & vestra emulatio prouocauit plurimos. Misimus autem fratres, ut ne quod gloriamur de vobis euacuetur in hac parte, ut quemadmodum dixi parati sitis, ne cum venerint mecum Macedones, & inuenerint vos imparatos erubescamus nos, ut non dicamus vos, in hac substantia. Necessarium ergo existimaui rogare fratres ut preueniant ad vos & preparent repromissam benedictionem hanc paratam esse sic quasi benedictionem, non quasi auaritiam.

De receptione iustorum vos admoneo (nam de ministerio quod fit in sanctos) non necesse est ut vos admoneam. De illo enim ministerio (est mihi ex abundanti) id est, ex superfluo (scribere vobis.) Superfluum est enim, si comoneas eum quem scis facturum. Sed tamen ut diligentiam meam ostendam, & vos promptiores faciam, non est otiosum si scribo, ut sciat magna vos diligentia debere peragere, quod frequenter vobis intimatur. Ideo autem videtur superfluum ut vobis de hac re scribam (quia scio animum vestrum) ad hanc largitionem faciendam (esse promptum, pro quo) animum vestro ad hanc gratiam deuoto (glorior apud Macedonas) videte ne frustra. Solet enim se meliorem prebere ille de quo bene sentitur ab alio. Idcirco (de vobis glorior) (quoniam) non solum corinthus quae est metropolis ciuitas, sed etiam vniuersa (Achaia) quae est magna regio (parata est ab anno preterito) dare quod sanctis mitatur. (Et vestra emulatio) id est, feruor imitandi nos (prouocauit plurimos) ad hoc pietatis opus. Ceterum ecclesie dum audiunt Corinthios, prius multis erroribus fuisse implicatos postea vero correctos & misericordiae operibus intentos emulatione eorum incitate sunt ad bonum opus, quasi cogitantes apud se & dicentes quia si hi qui post acceptam fidem male conuersati fuerant, hanc ceperunt habere voluntatem, cur non magis illi in quibus haec vitia non sunt reperta? Ego quidem inquit glorior in splendore animi vestri qui promptus est ad largiendum, sed (misimus fratres) non (ut) vos ad hoc exhortarentur, ad quod ex animo parati estis, sed ut vos faciant memores, ne circa votum & promissionem existatis negligentes. Et hoc est, animus quidem vester promptus est, sed misimus predictos fratres ad vos, ut sitis parati ad proferendum quod dederitis (ne) si imparati fueritis (euacuetur) in hac parte totum (quod gloriamur de vobis.) Misimus inquam illos (ut quemadmodum dixi) illis vos esse paratos (sitis parati) vel quemadmodum dixi vobis sitis parati, siue quemad-

modum dixi Macedonibus (ne) forte (cum venerint) mecum (Macedones, & inuenerint vos imparatos) erubescamus nos in hac substantia id est, in hac re possessa, in hac diuitiarum substantia, quae pauperes sustentare debuit. Dixi ne erubescamus nos qui de vobis gloriabamur, ut non dicam? vos erubescere, id est, ut vestram erubescantiam taceamus. Vester enim pudor erit maximus in nostra verecundia, si inuenta fuerit impreparatio vestra. Nam si hoc inuentum non fuerit quod testificatus sum de vobis, & ego erubescam in vobis, qui substantiam sanctis promissam non reddidistis, & vos amplius confundimini, qui nec propterea quod testis vobis fui, studuistis agere, ut me dixisse verum de vobis probaretis. Ne ergo contingat ut & vos & nos grauiter erubescamus [necessarium existimaui rogare] predictos (fratres ut) me (preueniant) euntes (ad vos, & preparent) interim (benedictionem) id est, largam & charitativam donationem [benedictionem dico repromissam] quia iam promissistis, & repromissistis eam, & preparando faciant [hanc esse paratam] in aduentu nostro, sic quasi benedictionem, id est, quasi opus charitatis [non quasi auaritiam] id est, non quasi strictam dationem, de qua doleat qui dederit. Auaritia enim vocatur datio quae fit tenaci & parco ac tristi animo, benedictio autem quae fit largo & alacri animo. Tractum est hoc vocabulum a patriarchis, qui benedictione sua filios suos omnium fertilitate bonorum replebant, ut Isaac benedicens Iacob & Esau, & ut Iacob benedicens Effraim & Manassam.

Hoc autem dico qui parce seminat, parce et metet. Et qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus et metet.

Hoc loco ad magna largiendi studia mentes audientium accendit apostolus, ne qui multa dare potest pauca largiatur. Fratres inquit precesserunt me ut prepararet dationem vestram, sed ego cur large detis prescribo, quia [hoc dico vobis, quod qui parce seminat] id est, auare tribuit [parce etiam metet] id est, parum in futuro seculo recipiet. Parcus enim est auarus, cui extorquetur quod dat, dum compellitur tribuere vel propter verecundiam, vel propter legem multorum admonitionem. Huic parua messis est, quia parco animo dedit licet magna videatur dedisse. Econtrario vidua quae in gazophilatium misit duo minuta laudata est misisse plusquam omnes diuites, quia largo animo totum quod habebat misit, cum ceteri parco animo mitterent, & multo maiora quam mittebant sibi retinebant. Et ideo parce seminabant quamuis multa seminare viderentur, quia tantum seminare volebant quantum poterant. Dare enim non est amittere, sed seminare, ad tempus carere, ut postmodum multiplicius habeatur. [Sed qui parce seminat] id est, qui non vult large tribuere cum possit [parce & metet] id est, exiguum remunerationis colliget, quia sicut ipse nunc est parcus ad tribuendum, ita & deus erit parcus ad retribuendum. [Et qui seminat in benedictionibus] id est, qui tribuit voluntate bona sub spe futurae remunerationis [hic metet de benedictionibus] quando cum ceteris elemosinarijs audiet, venite benedicti patris mei, percipite regnum, quia esuriui & dedistis mihi manducare. Seminat enim in benedictionibus ubi plus percipitur affectus quam sensus, id est, pro posse suo bona large

Auaritia
quod hic
sumatur.

Benedictio
quoque
liter hic
intelligitur.
De penit.
& remiss.
c. cum ex
ore,

Dare est
seminare.

large tribuit in beniuolis affectionibus, & iccirco de benedictionib⁹ dei metet fructū vite perhēnis.

¶ Vnusquisque prout destinauit in corde suo, nō ex tristitia aut ex necessitate. Hilarē enim datorem, diligit deus.

Eccl. 25.
23. q. 6. c.
iā vero.

Eleemo-
sina quā
do fiat a
murmur-
antib⁹.

Et quia de benedictionib⁹ supernis metet qui nūc in benedictionibus bone volūtatē semināt, id est, leto & largo animo dat siue parum siue multum sit illud quod dat, ideo (vnusquisque) det (prout destinauit in corde suo) id est, sicut deliberauit & preordinauit in consilio sue rationis & voluntatis, vt quicquid in corde suo disposuit se daturum det, & eo deuotionis affectu quo proposuit scilicet det (nō ex tristitia aut ex necessitate) id est, non inuit⁹ aut coactus. Eleemosina enim plerūque fit a tristib⁹ & murmurantibus, vt careant tedio interpellantis, non vt viscera reficiant indigentis, sed non est acceptabilis deo talis datio. Et ideo non ex tristitia, sed ex letitia cordis est dandum quod datur, quia ex his qui tribuunt, hūc eligit deus vt ei retribuat qui deuoto animo tribuit, quasi thesaurizās apud deum. Sunt enim nonnulli qui multum rogati ab aliquibus tedio precis sibi facte ad dandum compelluntur importunitate postulationis assidue, & sic dant tristes & inuiti, non ex affectu dilectionis aut pie compassionis. Nonnulli sunt etiam licet nō sint tristes, vel coactione dolentes, tamen quando largiuntur faciunt ex necessitate, siue quia omnes alij dant, siue quia multi vt largiantur admonent, & cum honestate sua non possunt non dare, & sic quadam necessitate ad dandum coguntur. Sed quisquis dationem suam deo vult esse gratam, non det ex tristitia, vel ex necessitate, sed ex letitia & ex voluntate (quia hylarem datorem diligit deus) id est, illum qui per charitatem letus & hylaris ac feruens spe superne retributionis tribuit.

¶ Potens est autem deus omnem gratiam abundare facere in vobis, vt in omnibus semper omnem sufficientiam habentes, abundetis in omne opus bonum sicut scriptum est. Disperfit dedit pauperibus, iustitia eius manet in seculum seculi.

Psal. 11.

Ego quidem vos admoneo ad hanc largitatis gratiam, sed (deus potēs est facere in vobis) quod admoneo. Ego enim verba exhortationis edere possum, sed ille mētes vestras in melius promouere potest, quia ego quidem plantare & rigare possum, ille autem dare sufficit incrementum. Et ideo potētiam eius adesse vobis exopto, vt sicut in emendatione vitiorū & veritate doctrine corda vestra tetigit, ita & in gratia largitatis faueat ceptis vestris. Ipse est enim potens facere vbertim abundare in vobis, nō solum istam, sed (& omnem gratiam) ita (vt in omnibus rebus semper habentes omnem sufficientiam) id est, non indigentes aliquando his quę ad salutem necessaria sunt (abundetis in omne opus bonum) id est, in largitione sicut in ceteris. Si enim solam vobis sufficientiam elegeritis,

1. cor. 3.

poteritis in dei opere abundare, quia illud vobis retinendo quod sufficit, cetera in vñs pauperum expendetis, & hoc erit abundare in opere bono. Licet enim exigui hominis paruum sit munus, abundat tamen quia bono animo fit. Exteriora enim nostra domino quālibet parua sufficiunt. Cor namque & non substantiam pensat, nec perpendit quantum in eius sacrificio, sed ex quanto proferatur. Qui enim plus habet, plus offerre debet. Ita potest deus omnem gratiam facere in vobis abundare, vt sine damno vestro alijs beneficia largientes (abundetis) tendentes per largitatem (in omne opus bonum sicut scriptum est) id est, vt neque sit in vobis auaritia, neque prodigalitas, sed bona vestra diffuse & rationabiliter detis, cum bona intentione, non pro temporali commodo, sed pro eterna remuneratione, sicut iustum virum fecisse dicit scriptura. (Disperfit) id est, non vni omnia tribuit, sed diuerso modo his & illis sparsit, vt pluribus proficeret & vnicuique iuxta quod decebat. Per hoc auaritia remouetur. Et (dedit) non indiscrete omnibus neque diuitibus aut histrionibus, sed cum ratione & discretione solis (pauperibus) qui in hoc seculo non possent ei reddere. Per hoc remouetur vitium auaritie contrarium, id est, prodigalitas, & etiam appetitio temporalis retributionis. Et ideo (iustitia eius) id est, iustum opus misericordie eius (manet in eternum) quia ex eo quod temporaliter iuste egit, eternam habet iustitiam & vitam. Iustus enim est qui bona mundi communia reputat, qui sciens deū omnia communiter omnibus dare, quia solē sūm oriri facit omnibus & pluit omnibus, & terram dedit omnibus, iccirco diuidit cum his qui copiam terrę non habent, ne beneficijs dei priuati videantur. Et quia sibi soli non detinet quod a deo scit omnibus datum, sed credit esse iustum vt habens det non habenti, iccirco iustitia eius manet in eternum, quia in futuro seculo hanc secum habebit in perpetuum. Et si huius qui pauperibus dedit (iustitia manet in eternū) quanto magis eius qui ministravit sanctis (Pauperes enim dici possunt, qui publice egeni sunt. Sancti autem discernuntur ab his, quia ipsi sunt serui dei, insistentes orationibus ac ieiunijs, & puram vitam ducentes.

Math. 5.

Panpe-
res qui
dicantur.

¶ Qui autem administrat semen seminantī, & panem ad manducandum prestat. Et multiplicabit semen vestrum, & augebit incrementa frugum iustitie vestre, vt in omnibus locupletati abundetis in omnem simplicitatem quę operatur per nos gratiarum actionem deo.

Vos debetis alacriter ministrare sanctis, ob spem superne retributionis. Sed & in hac vita penuriā non timeatis (quia) deus (qui administrat semen seminantī) prestabit ei etiam panem ad manducandum interim, donec ex illo semine frugem colligat. (Et multiplicabit semen vestrum) quod in terram misistis, vt inde copiosa messis exurgat, vnde plures elemosinas facere possitis. Omnia

v i dei

Epi. Pauli.

dei sunt & semina & nascentia, & dei nutu crescunt & multiplicantur ad vsum hominū. Deus ergo qui hæc dat, & ipse iubet de his dari illis qui indigēt. Ac per hoc qui dat iuxta voluntatē dei, augetur ei diuinitus vt habeat vnde adhuc amplius largiatur. Vult enim deus vt fideles qui habēt huius mūdi substantiam ministrent necessitatibus sanctorū, vt nihil illis desit qui celsiorem sanctitatis gradū in ecclesia tenere voluerunt, vt spei secularis vincula cuncta preciderent, & animum liberum diuine militie dedicarent, & quisquis eis bene ministrauerit amplificetur illi semper vnde largius ministrare possit. Deus itaque qui administrat semen seminanti, vnde in futuro anno viuatur & elemosinas faciat, prestabit interim (& panem) id est, subsidium vite presentis, non ad superfluitatem, sed (ad manducandum) id est, ad necessarium vsum. Et ne sitis solliciti de tēpore futuro, quia ipse propter alimēta presentia quę vobis largietur, non dimittet quin semen vestrū multiplicet, & fruges crescere faciat, vt semper magis ac magis dare sufficiatis. (Augebit incrementa frugum iustitie vestre) id est, multo abundantiore incrementa dabit frugibus quas promeretur iustitia vestra. Iustitia enim est, vt quia deus dat, retribuat ex eo & homo illi cui deest. Et quia vos huiusmodi iustitiā seruatis, vt sicut deus vobis non habentibus tribuit, ita & vos alijs qui non habent tribuatis, ideo diuinitus augētur incrementa frugum vestrarū (vt in omnibus) necessarii (s) (locupletari) rebus abundetis in omnem simplicitatem) id est, in omnē largitionē, non duplici, sed simplici animo factam. Qui enim bene & simplicitate sanctis ministrat, amplificatur ei nutu diuino, vt habeat vnde semper largiri possit, & in presenti locupletatus & in futuro seculo. Semel enim seminās bis metet, id est, ex vna operatione bona hic & in futuro retributionem percipiet. Ipse tamē non duplici intētionē debet operari bonū, vt inde querat & in isto & in alio seculo remunerationem, ne computetur in eis de quibus dictum est, receperunt mercedē suam, sed simplici corde solam in supernis retributionē appetat, licet deus illi & in hoc seculo retribuat. Potest semen intelligi quicquid p deo datur. (Et ipse qui administrat semē seminanti) id est, qui dat elemosinario tem quā pauperi tribuat, prestabit etiam panē ad manducandū, id est, prebebit vnde possit viuere. (Et multiplicabit semen vestrū) id est, multipliciter abundare faciet rē vestram quam seminatis dando pauperibus, vt habeatis & quod largius seminetis, & vnde viuatis. (Et augebit incrementa frugū iustitie vestre) id est, augmētabit elemosinas vestras, pro quibus frugē eterne retributionis accipiet iustitia vestra. Iustitia enim est obseruatio mandatorum dei. Et inde fruges, id est, fructus eterne remunerationis. Incrementa frugis huius, sunt elemosine pro quarū merito & hic virtutes augentur, & in futuro gloria crescit. Vel incrementa celestium frugum vestrarum sunt affectiones dandi largius, & subueniendi indigentibus, quia quanto maiori affectu pie compassionis subuenit quis indigentie proximi tanto maiorem sibi frugem acquirit eterne refectionis. Et deus sic augebit semen vestrum & frugē, vt locupletati in omnibus corporalibus & spiritualibus rebus abundetis, id est, interius bona voluntate, & exterius bo-

na operatione. Abundetis dico tendentes (in omnem simplicitatem) id est, in hoc vt puro & simplici corde faciatis omnia, vt a solo deo retributionē de omnibus queratis, vt neque subiectionem a pauperibus neque laudem ab hominibus desideretis, nec vllam in hac vita remunerationem. (Quę) simplicitas vestre intētionis in opere bono (operatur per nos gratiarum actionem deo) id est, facit nos agere gratias deo qui vobis inspirauit hanc voluntatem, vt ita simplici intentione faciatis in sanctos collationem, & cetera quę pertinent ad anime vestre salutem. Vel per (nos) prædicatores & exhortatores (operatur gratiarum actionem deo) id est, agit vt illi qui beneficia suscipiunt gratias agant deo.

Quoniam ministeriū huius officij non solum supplet ea quę desunt sanctis, sed etiam abundat per multos gratiarum actione in domino, per probationem ministerij huius glorificātes deum in obedientia confessionis vestre, in euangelio christi & simplicitate communicationis in illos, & in omnes, & ipsorum obsecratione pro vobis desiderātium vos propter eminentem gratiā dei in vobis. Gratias deo super inenarrabili dono eius.

Idcirco pro vestra simplicitate, id est, pro largitione simplici animo facta aguntur deo gratie, quoniam multa bona continentur in ea. (Quoniam ministerium huius officij) id est, ministratio quę per officium nostrum a vobis exhibetur sanctis (non solum supplet ea quę desunt sanctis) id est, non solum repellit indigentiam sanctorum qui non laborant, sed orationibus & diuine contemplationi vacant (sed etiam) plus operatur scilicet (abundat gratiarum actione facta per multos in domino) id est, causa & incitamentum est multis vt agant gratias pro vobis in operatione domini, quę refulget in vobis. Hoc est dicere. Ministratio nostra quę fit per dispensationem officij nostri, non solū necessarios sumptus exhibet sanctis, sed etiam in hoc abundat, vt nō hi soli qui beneficio vestro sustentantur, sed & alij multi gratias pro vobis agant deo, commendantes factum vestrum domino vt paucis tribuentes a multorum obsecrationibus deo commendentur. Per multos agantur pro vobis gratie, & hoc (per probationem ministerij huius) id est, per hoc quod experiuntur, siue laudant hanc ministratiōnem vestram, multos dico glorificantes deum in obedientia cōfessionis vestre in euangelio christi. Probantes enim mentem vestram in hoc opere glorificant in vobis deum, cuius spe firmati obedistis in euangelio christi, & quod ore confitemini, actione demonstratis. Inde (glorificant deum) quia vos obedistis facientes opera quę exigit confessio christiane fidei, & hoc in euangelio) id est, in præceptis euangelij christi. Et glorificant illum etiam (in simplicitate vestre communicationis) id est, in eo quod non duplici, sed simplici spe faciatis vestra bona cōmunia in illos sanctos, qui sunt hierosolimis, & in oēs alios quos videtis egentes.

Math. 5.

Iustitia
qualiter
sit obser-
uatio mā-
datorum
dei.

Alia p
multas
gratiarū
actiones

egētes. (Glorificāt etiā deū in obsecratione ipso-
rū pro vobis). i. in eo quod ipsi quos sustētatis ob-
secrāt p vobis. Ipsorū dico desiderātiū vos videre
in celesti regno, vel etiā in p̄senti seculo, vt gau-
deāt ex cōspectu vestro. Quis enim nō cupiat ocu-
lis videre necessitatib⁹ suis propter dei nomē sub-
iectos? Ipsi vos desiderant videre & hoc (propter
gratiā dei eminētē in vobis). i. p̄pterea quia deus
tā excellētē gratiā suā accumulauit in vobis, vt ita
sanctis egentibus cōmunicetis ob affectū pie dile-
ctionis. Et quia tot bona hinc & inde procedūt ex
hoc ministerio, iccirco (gratias ago deo superine-
narrabili dono eius). i. de dono charitatis quod in
vobis & in sanctis illis posuit, quod quātum sit &
quā multiplex, vel quā honestū & quā iustū, & quā
vtile nemo potest manifeste narrare. Tāta pingue-
dine sancte letitie perfusus est apostolus dū loque-
retur de alterna indigētia, & de alternō supplemē-
to indigētie prouincialiū Christi & militū christi,
hinc de rebus carnalibus in illos, inde autē de spi-
ritalibus in istos, vt nūc in fine sermonis exclama-
re, & tāquā sanctorū gaudiorū sagina eructaret di-
cēs. Gratias deo superinenarrabili dono eius. Ine-
narrabile enim donū dei est quod incitat homines
ad bene agēdū quādo bona operātur propter spē
eorū quē oculus nō vidit, nec auris audiuit, neque
cor hominis excogitauit. Sequitur.

Capitulum. x.

Pse autē ego Paulus ob-
secro vos per mansuetu-
dinē & modestiā Chri-
sti, qui in facie quidē hu-
milis inter vos, absens
autem confido in vobis.

Rogo autem ne presens
audeam per eam confidentiam qua existi-
mor audere in quosdam, qui arbitrantur
nos tanquā secundū carnem ambulemus.
Ad incorrectos loquitur qui pseudo apostolos se-
quebatur, & eū ferocē putabāt, quia mordaciter in
priorē epistola vitiosos increpauit. Quasi dicat.
Correctos ad elemosinas iuitauit, sed vos alios (ob-
secro ego, ipse) idē vobis existēs qui & illis, cū ta-
mē vos sitis alij. (Ego Paulus). i. humilis, vel mi-
rabilis (obsecro vos) humiliter vt mores vestros
emēdetis. Vel p̄missi fratres hortati sunt ad mini-
steriū sāctorū eos de vobis qui correcti fuerāt, sed
nūc (ego Paulus ipse) nō alius (obsecro vos) obnixē
qui corrigi debuistis, sed distulistis, vt ultra nō dif-
feratis. (Obsecro vos per māsuetudinē christi). i.
p̄ eā māsuetudinē qua christus cū se posset vidica-
re, sustinuit iniuriosos vt corrigeret eos. (Et p̄ mo-
destiā) eius qua culpas eorū modesto p̄nitētiē fla-
gello p̄ baptisimū deleuit, dicēte illis Petro, p̄ni-
tētiā agite, & baptizetur vnusquisque vestrū. Mā-
suetus erga nos fuit christus, quādo sine aliqua vl-
tione p̄ baptisimū nobis peccata dimisit. Modestus
fuit, quādo & si nō absque vltione, nō tamē immo-
derata, sed tolerabili & modesta tribulationū pu-
nitione, nos ad vitā perhēnē reuocauit. Mansuetus
est christus, pie parcēdo & tolerando, modestus est

moderata vltione puniēdo. Et māsuetudo atq; mo-
destia Christi cuius imitator sum est causa cur non
imperans, sed obsecrās vobis loquor, quia & lenis
sum exēplo christi ad parcēdū, & modeste ad mo-
dicare puniēdū seuer⁹. (Qui in facie quidē). i. in
p̄sentia & visione corporis sui (iter vos humilis &
quasi cōtēptibilis (sed absens cōfido in vobis). i. cō-
fidētē per epistolā vos reprehēdo. Et vos putatis
quod tātū absens. i. in epistolā cōfidētiā seuerita-
tis habeā, & nō p̄sens facie. Sed (rogo vos ne p̄sē
audeā). i. rogo vt vosip̄sos corrigatis, ne cū vene-
ro audacter puniā, per eā cōfidētiā qua tātū putor
absens cōfidere. Apostoli cōfidētia est fiducia sibi
date potestatis a christo cuius vicarius est, vt vin-
dicet in eos qui sub nomine christi agētes, nō ob-
audiūt vt se corrigāt, in quibus reprehendūtur. Et
nūc absens obsecrat eos ne p̄sens audeat in eos vi-
dicare (p̄ hāc cōfidētiā). i. ne cū p̄sens fuerit cogat
irasci, p̄pter vitia eorū, vt cōponētes se qui adhuc
nō emēdauerāt molliāt sibi rigore eius, vt moder-
atos eos inueniēs, pressa seueritate letetur in eis.
(Rogo) inquit (ne p̄sens audeā). i. ne cū p̄sens ade-
ro propter vitia vos audacter, vt ius ecclesiastice
correctionis exigit feriā, p̄ eā cōfidētiā velut arro-
gātie (quia) nōnullis (existimor audere in quosdā)
incorrectos dū peccātes punio, sicut eū qui forni-
catus fuerat. Vnde quidā vestrū putāt me nimis au-
dacē p̄ fiduciā arrogātie & dominationis, quia vel
tales audeo punire. (Qui nos arbitrātur tāquā se-
cūdū carnē ambulemus). i. tāquā secūdū morē car-
naliū agam⁹. (Vel arbitrātur nos tāquā secūdū car-
nē ambulemus) non recipiendo spiritalia quæ dici-
mus sic nos existimant quasi carnalia loquamur,
quæ recipienda nō sint. (Ideo enim nos arbitrātur
secūdum carnē ambulare). i. carnali sensu p̄dicare,
quia qui spernit spiritalia, putat illa esse carnalia.

In carne enim ambulantes, nō secundū
carnem militamus. Nam arma militie no-
stre nō carnalia, sed potētia deo ad destru-
ctionem munitionū. Cōsilia destruētes
& omnem altitudinem extollētem se ad-
uersus sciētiā dei, & in captiuitatem redi-
gentes omnem intellectum in obsequium
christi, & in promptu habentes vlciſci om-
nem inobediētiā, cum impleta fuerit ve-
stra obediētia.

Ipsi nos arbitrātur vt dixi tāquā secūdū carnē am-
bulemus. Et merito dixi tāquā, quia nō re vera se-
cundum carnem ambulam⁹ vt illi putāt. (In carne
enim ambulātes, id est, in corpore vitam presentē
ducētes (nō militamus secūdū carnē) id est, nō exer-
cemus pro carnali commodo militiam a deo nobis
datam, nec carnaliter, sed spiritaliter militamus, li-
cet in carne fragili degamus. Spiritaliter enim mi-
litat qui spiritaliter viuit, quia cōtra spiritalēs ne-
quitias pugnat. Secundū carnem vero militat, qui
desiderijs carnis obtemperat. Potest & ita intelli-
gi, vt hi militare secundum carnem dicantur, qui
vetus testamentum carnaliter intelligunt, qui vero
sequuntur intelligentiā spiritalem, sint quidem in
carne, quia eādē habent litterā quā iudei, sed non

Alias nō
carnalia
sunt.

33. q. 6. c.
ichismas-
tici, 24.
q. 3. c. de
excomu-
nicatio-
ne & de
postula-
prela. c. 1.
& nos in-
gitur.

Militare
secundū
carnem
qui dicā-
tur.

v ij iuxta

Donum
dei ine-
narrabi-
le qd sit.

Actu. 2.
Christus
qualiter
mansue-
t⁹ & mo-
dest⁹ fuit

Epi. Pauli.

Iuxta carnē militet a carne ad spiritū trāscēdētes. Nō secundū carnē militamus. (Nam arma militie nostre non sunt carnalia) sed spiritalia, & (potentia deo) regi nostro cui militamus. Nō enim materialem lanceā, vel ensē baiulamus, sed potētius hostes nostros verbo deijcimus quam alij carnalibus armis. Arma enim nostra sunt, sermo prēdicatio- nis, sapientia, miracula, charitas, & alie virtutes. Ideo arma, quia repugnant vitijis, & debellant regnū diaboli. (Potētia deo) vt per hęc valēter expugnemus inimicos eius, & subiciamus ei orbem vniuersum. Sicut enim terren⁹ imperator per suos milites vindicat suū regnū, ita & christus per nos defendit vni⁹ professionem & disciplinā. (Et arma nostra sunt ei potētia ad destructionē muni- tionū) id est, seculariū doctrinarū & argumētōrū, vel astutiarum quibus peruersi homines corda sua muniunt & circūdāt ne sermo veritatis ad ea per- tingere valeat, quoniam aries apostolice prēdica- tionis, munitiones huiusmodi valenter penetrat, & euertit virtute gratie spiritalis. Et nos vt dictū est christo militamus (destruētes cōsilia) id est, pre- meditaras impiorū hominū, vel demonū calidita- tes. Cōsiliū enim est faciēdi, vel nō faciēdi excogi- tata mētis ratio. Est etiā cōsiliū quod dat peruersus ei quē sub specie cōsulēdi seducit, dum quasi ra- tionabiliter ostēdit ei vtile esse quod admonet. Vn- de dicitur, quia beatus vir qui nō abiit in cōsilio impiorū. Sed nos huiusmodi cōsilia destruimus, dum ad effectū ea peruenire nō sinimus. Et destru- mus (omē) superbā (altitudinē) cordis, siue tyrāno- rū, siue sapiētīū seculi (extollentē se aduersus sciē- tiā dei) id est, contra sensum euangelice veritatis. Nam & illi qui in sublimitate seculariū dignitatū erāt positi, & illi qui celsitudinē mūdane sapientie erant assecuti, extollebāt se superbo fastu repugnā- tes aduersus humilē sciētiā diuine prēdicationis, sed iam deiecta est extollētia taliū, & sciētia veri- tatis subiecit sibi mūdū. Demones etiā se extolle- bant dū in idolis colerentur aduersus sciētiā vni⁹ dei, necnō & heretici aduersus sciētiā catholice ve- ritatis, sed destructi sunt apostolicis machinis. (Et etiā sumus redigentes in captiuitatē omnē intelle- ctū). i. captū nostris rationibus astringimus omnē intellectū peruersę doctrine, & captiuum ducimus eum vsq; in obsequium christi. Captiuat enim in- tellectū, qui cōtradicientē ratione vincit, & ad fidē Christi cui prius repugnauerat humilē ac māsuetū inducit. (Et sumus etiā habentes in prōptu) id est, in manifesto & veloci effectū, quia nihil nos remor- det quo minus audeamus (viciari omnē inobediē- tiā). i. punire culpas eorū qui nobis obedire nolue- runt, vt se corrigerēt. Quod faciemus (cū impleta fuerit vestra obedientia). i. cum vos reliqui omnes ex dilectione fueritis in omnibus obedientes.

¶ Quę secūdū faciē sunt videte. Si quis cōfidit sibi christi se esse, hoc cogitet iterū apud se, quia sicut & ipse christi est, ita & nos. Nam & si amplius aliquid gloriatus fuero de potestate nostra quā dedit nobis dominus in edificatiōem & nō in destru- ctiōem vestram, nō erubescam. Vt autē

non existimer tanquā terrere vos per epī- stolas, quoniam quidem epistole inquirunt graues sunt & fortes, presentia autē corpo- ris infirma & sermo contemptibilis, hoc cogitet qui eiusmodi est, quia quales su- mus verbo per epistolas absentes, tales & presentes in facto.

Nūc vult eos quę palā sūt cōsiderare. i. ea q̄ dictū est q̄ sunt aperta diiudicare. Velut si dicat. Si vobis nō sufficiūt ea q̄ dixi p̄ quibus me potius quā pseu- do apostolos sequi debeat, quia forsītā ea nō la- tis patienter intellexistis (videte) hęc q̄ subiūgo (q̄ sunt secūdū faciē) ita euidētia sicut ea q̄ sunt oculis subiecta, Hęc scilicet, si quis confidit & cetera. Vel ita. (Videte ea q̄ sunt secūdū faciē). i. cōsiderate di- ligēter opera eorū qui tantūmodo corā oculis ho- minū facere bona studēt, ne forte illos per hęc se- ducāt. Ista (videte). i. intelligite q̄ nūc subiūcio (quia sunt secūdū faciē). i. cūctis perispicua. Scilicet (si quis cōfidit sibi se esse christi). i. si quis merito bo- ne vite sibi certus est quod ipse sit christi. i. de ele- ctis christi, qui sunt eius possessio (hoc cogitet ite- rū apud se). i. apud subtilitatē sue rationis, vt vim rationis non excedat, nec propter honorē suū, nec propter odiū nostrū (quia sicut ipse christi est) per quecūque sit christi bona (ita & nos per eadē bo- na sumus christi. His loquitur quorū tangit super- biā, qui de seipsis p̄sumētes inflatione animi min⁹ quā dignū erat de apostolo sentiebāt, quasi nō ege- rēt p̄ceptis eius. Quos admonet vt si de se cōfide- rēt quia erāt serui christi, nō vtiq; deberēt de apo- stolo dubitare, sed etiā de eo vel similiter sentire, cū vtiq; magis p̄ferre sibi deberēt magistrū. Sed ipse nūc humilitatē illos in se docet, equans se illis, cum esset vas electionis & doctōr gētiū. Hoc ergo vult illos cōsiderare quod vtiq; clara luce videtur, quia cū de apostolo nemo credētiū nō pl⁹ estimet quā de se, quantomagis nemo minus quā de se de- beat estimare? Hos itaq; cōtestatur ac docet ne ela- tione mētis meritū bone vite perdāt, quia qui scit se aliquid esse humiliat se vt maior fiat. Recte dixi nos esse christi, vt ille dicat qui se nobis p̄fert. Nā etiā excellentius sumus nos christi p̄ potestatē quā p̄sūptor ille nō habet. Et hoc est. (Nā & si ampli⁹ & cetera.) Id est, si me potestatē adeo accepisse di- xero verū me apostolū p̄dicādo (nō erubescā) quia verū dicā, nō gloria elatus, sed vestre edificatiōis causa cōpulsus. Pseudo autē vsurpatā i destru- ctiōem vestrā volūt exercere potestatē. (Nō erubescā si amplius aliquid quā illi gloriatus fuero de potesta- te nostri apostolatus quā nobis nō illis dñs dedit, in edificatiōe & nō in destru- ctiōe vestram). i. vt vos in virtutibus edificemus, nō vt tyrānidē exer- cendo vos destruamus, vel exēplo malo siue praua doctrina subuertamus, vt pseudo faciūt. Hęc dicē- do significat quia superi⁹ se humiliant ipsi se cō- parādo cū si se exerxerit nō erubescat, quia potesta- tem prēdicandi & absoluendi accepit a christo, vt saluet non vt perdat obaudientes & vt religiosos mores eorum edificet, non vt destruat. Sic & vnusquisque prelatus ecclesię potestatem diuini- tus accepit vt subiectis prosit, non vt eis noceat.

Siergo

Cōsiliū
quid sit.

Psal. x.

Si ergo iste qui a domino missus est inclinatus se inferioribus & comparat, quanto magis illi qui nullius erant testimonij cōparare se nō debebant non dicā preferre maioribus. Nos inquit habemus potestatem edificandi vos & puniendi peruersos. (Sed ut nō existimer tāquā terrere vos per epistolas) dū absens scribo quia incorruptis nō parā cum p̄sens fuero, quasi qui nō audeam implere quod minatus sum, hoc cogitet, id est, hoc sciat, qui eiusmodi est, id est, qui ita de me opinatur, quia quales, id est, quam aperti sumus in verbo per epistolas dum sumus absentes, tales erimus & presentes in facto, id est, in exhibitione correptionis peccantium. Hoc dicit occasione premisse sententię qua dixerat se habere in prōptu vlcisci omnem inobedientiam. (Ut inquit non existimer & cetera.) Ille potest videri per epistolas terrere, qui neq; auctoritatis alicuius est, neque p̄sens fiduciam habet arguēdi, absens autem ideo audet quia p̄sens timet. (Ut nō existimer tanquam terrere vos per epistolas) quā existimatio inde potest venire (quod quidem inquit quoniam epistolę quidem graues) id est, pōderose ad intelligendū (& fortes) ad terrendū (sed presentia corporis eius est infirma) nō valēs exercere seueritatem (& sermo eius cōtemptibilis (id est, incōpositus, & rusticus), quisquis eiusmodi verbis mihi derogat, sciat quia quod p epistolas minamur p̄ facta cōplebimus, quoniam a domino potestatem accepimus, & ideo quod absentes minamur, presentes implebim⁹. Cui autē non est data potestas, absens potest audere, p̄sens autē pudorē patitur & timorem. Sed ego nō erubescō nec metuo dū corripiō, quoniam fiducia potestatis hoc ago. Sciēdum quia linguas detrahentium sicut nostro studio non debemus excitare ne ipsi pereant, ita per suam malitiam excitatas debemus equanimiter tolerare, ut nobis meritum crescat. Aliquando autem etiam cōpescere eas debemus, ne dum de nobis mala dissemināt, eorū qui audire nos ad bona poterāt, corda innocentium corrumpant. Vnde nunc apostolus derogantes sibi corinthios rationibus compescit, ne malam de eo famam spargētes nocerent alijs qui doctrinam eius audire poterant. Notandum etiam quia ex eo quod dicunt quoniam epistolę graues sunt & fortes, nec dicunt epistola grauis est & fortis, ostendunt se duas iam epistolas ab apostolo accepisse preter istam de qua nunc tractamus quam nondum viderant.

Non enim audemus inferere & cōparare nos quibusdam qui semetipsos commendant, sed ipsi in nobis nosmetipsos metientes & comparātes nosmetipsos nobis. Nos autē non in immensum gloriamur, sed secundum mensuram regulę quamensus est nobis deus mensuram pertinēdi vsque ad vos. Non enim quasi non pertigētes ad vos, superextendimus nos. Vsque ad vos enim peruenimus in euāgelio christi, non in immensum gloriantes in alienis laboribus. Spem autem habentes crescentis fidei vestre in vobis magni-

ficari secundum regulam nostram in abundantia etiam in illa quę ultra vos sunt euāgelizare, non in aliena regula in his quę preparata sunt gloriari.

Vere inquit tales sumus in facto quales in verbo, quia nō facimus nos similes pseudo apostolis qui potestatem vsurpāt & vitia palpāt. Et hoc est. (Nō audemus inferere & comparare nos quibusdā, qui semetipsos commendant.) Id est, nō possumus de nobis maiora iactare quā sumus, nec audemus ita deum cōtēnere, ut similes simus quibusdam qui se maluit suis laudibus, quā dei gratia commendare. Pseudo enim semetipsos cōmēdabant, qui non accepta potestate dominari volebāt, nomini suo vendicantes auctoritatē. Qui autē mittitur, nō sibi, sed ei a quo mittitur vendicat potestatem. Nō audemus illis nos inferere qui nō missi predicant, id est, non audemus nos in numero eorū ponere ut gloriā nostram sicut illi suā queramus, quia dominū reueremur a quo missi sumus, ut nihil ultra cōcessum p̄sumam⁹. Quicquid enim cōtra deū fit audacia est. (Nec audemus nos illis cōparare) id est, similes vel pares illis facere, ne sicut illi, pereamus, id est, propter timorem dei nō audemus ut illi vobis adulari, & vicis vestris blandiri. Hęc non facimus (sed ipsi in nobis) non extra sumus (metientes nosmetipsos) nō aliud quā innūdū est vsurpando (& sumus cōparātes nosmetipsos nobis) quia secundum quod officiū nostrū exigit facimus, dum nec plus nec aliud dicimus vel monemus, quam facere possumus aut debemus. Quod illi nō faciunt contra quos nunc agitur, id est, pseudo qui seipsos ultra quam oportet magnificare conantur. (Sed nos nō gloriabimur in immensum) id est, non assumemus nobis auctoritatem ultra mensuram (sed secundum mensuram.) Tanta se uti dicit potestate quanta cōcessa est, ab auctore, nec mensurā egredi. Iccirco nō superba erit gloria in qua nō egreditur terminum date potestatis. Gloriam vero pro auctoritate posuit, qua utebatur in correptionibus ut saluos eos faceret. Nec tamen se gloriari dicit in extollentia potestatis, sed ad edificationem illorū. Corripiens enim constanter viciosos gloriabatur in emendatione illorum, & potestas data proficiebat salutis illorum nō elationi sue. Duobus ergo modis nō gloriabatur in immensum, id est, & secundum datam sibi potestatem, & quia non ultra quam p̄dicatio eius personabat, vendicabat sibi auctoritatem. In his enim auctoritatem debito sibi iure vēdicabat, quos ipse per euāgelium ad fidē conuerterat. Ceteris autē nō tali fiducia loquebatur, quia erāt in aliena regula, i. i. pte ali⁹ euāgeliste. Nō gloriabimur (i. potestatem nō exercebim⁹) (i. immensū), i. ultra modū nostre mēsure (sed secundū mēsurā regulę qua mēs⁹ est nobis mēsurā pertingēdi vsq; ad vos), i. iuxta mensurā regiminis qđ deus nobis dedit ut ad vos regēdos nostra potestas ptigeret. Nā monēte xpō vobis euāgelizauimus, & ita nos fecit vsq; ad vos pertingere. (Nō enī superextēdim⁹ nos, nō quasi nō pertigētes vsq; ad vos) (i. nō nos extēdim⁹ super alterius puiciā, dū in vobis ius potestatis vēdicam⁹, quasi nō ptigeret vsq; ad vos ius nostre potestatis. Nō enī hoc vsurpatione facimus, sed p̄cepto,

Gloria
p aucto-
ritate.

Epi. Pauli.

nec quasi nō missi peruenimus ad vos in prædicatione, sed destinati deo mittente ad vos. Super extendi autem est vltra extrādi quam conceditur, vel super episcopatū alius extendi. Sed nō vltra quā oportet, nec super aliorū prouincias extendimur, quia super eos quos alij prædicatores ante nos in fide fundauerunt, non nobis ius debite potestatis arrogamus. (Nam vsque ad vos peruenimus) id est, dum ad diuersas gentes prædicādo tenderem⁹ (peruenimus vsque ad vos in euangelio) id est, in prædicatione christi, & nomen eius nos primi vobis annuntiamus (nō gloriantes in immensum) id est, vltra mēsuram (in alienis laboribus) id est, vbi alius fundamentum fidei posuisset. Ideo enim tam fiducialiter vobis loquimur, quia nō labore alteri⁹ ad fidem estis adducti. (Nō ergo extra mēsuram gloriamur) qui in labore nostro gloriamur. Sed pseudo apostoli in immensum gloriabantur in alienis laboribus, quia semper ad fideles ibant qui signa minime requirebant, quæ illi facere nequibāt. Ideo se super extendebant, id est, super eos qui ab alijs ad fidem adducti fuerant, extendebant, & in eis dominium exercere volebant. Quia illam prouinciam his deus concesserat cum singulas regiones sanctis prædicatoribus distribueret, & propterea vagabūdi per omnes discurrerant, super tritici stationem zizania seminantes. Sed nos nō gloriamur in immensum, id est, vltra quā nobis deus mēsus est, quia nō querimus gloriam in locis vbi ante nos alij prædicatores laborauerunt (sed habentes spem crescentis fidei vestre) id est, sperantes per fidem vestram crescentē ac proficientē magnificari apud deum in vobis, quia quanto fides vestra quā per nos didicistis profecerit in virtutibus tanto & nos apud deum maius meritum habemus, sperantes dico (magnificari in vobis secundum regulam nostram) id est, secundum normam recte viuendi & credendi quā vobis tradidimus, parati sumus (euāgelizare etiam in illa loca quę vltra vos sunt.) Nō enim sufficit nobis vsq; ad vos peruenisse, sed cū vestra fides creuerit, transiemus in abūdantia gratiæ dei & miraculorum (etiam ad illas) gentes (quę vltra vos sunt) euangelium prædicare. Profect⁹ enim vestre fidei nos accedit, vt nō simus pigri & alios adhuc ad fidem vocare qui exemplo vestri possint in ea proficere. Vel etiam apud homines speram⁹ in vobis magnificari, vt dum vos ita proficere viderint agnoscant esse veros apostolos, & libenter etiam ipsi doctrinā nostram excipiant. Et speram⁹ ita (magnificari secundum regulam) id est, regimen nostrum sub quo bene proficitis. (Non) enim habemus spem gloriandi (in aliena regula) id est, in his qui sunt sub regula cuiuslibet alteri⁹ apostoli. In abundātia etiā euangelizādi nō in paucis locis, speramus euāgelizare etiā in illa loca trāseūtes quę sunt vltra vos. In abundātia, vel quia prædicatione hæc abundabit super prædicationē quā ad vos habuimus, vel quia celestium donorū abundātia erit in ea. Et euāgelizabimus ibi (nō in aliena regula), i. in alieno regimine, quia nec illi qui vltra vos sūt de alieno regimine sūt. Speram⁹ in quā illuc euāgelizare, & nō speram⁹ in aliena regula gloriari in his virtutū incrementis q̄ parata sunt ab alijs prædicatoribus. Manifestū est quia vir prudēs nō in his cōfīdit, neq; gloriā sperat quæ aliorū laborib⁹ cōstāt,

Ideo apostolus nō audet in hos qui alijs prædicationibus crediderūt, ne in alienis laboribus gloriari videatur, sed hoc nititur vt eis prædicet quibus nō erat annūtiatum, vt gloriā labore suo adquirat.

¶ Qui autem gloriatur, in domino gloriatur. Non enim qui seipsum commendat ille probatus est, sed quem deus cōmēdat. Significat apostolus ipsam euāgelizādi cōfīdētiā, & gloriā dño esse dādā cuius grā est, vt qui in potestate euāgelica confidit, deo auctore confidat, vt quest⁹ oīs negotij diuini, dño in lucrū veniat. Sed qui nūc accepit potestatem a dño non potest in dño gloriari, quia suā gloriā querit. Ego inquit nō gloriabor in aliena regula. Similiter autē (qui gloriatur), i. vult potestatem exercere (in dño gloriatur), i. in mēsurā a dño sibi data. Vel ita. Spē habeo gloriandi, nō tamē in me, sed in dño. Nam nullus in se debet gloriari. Sed quicūque de aliquo bono gloriatur (gloriatur in domino, id est, omnē gloriā rectorqueat & ascribat nō sibi, sed dño. Quicquid enī boni habemus vel agimus, hoc nō a nobis, sed tantū a dño habemus quod agimus. Ideo nō in se, sed in dño quisq; debet gloriari, quia (qui seipsum cōmēdat), i. qui suam gloriā in prædicatione querit, qui extra dñm gloriatur (ille nō est probatus a deo) vel ab hoībus (sed ille quē deus cōmēdat) miraculis, & gratiā sancte cōuersationis. Illū deus cōmēdat, & ille probatus est, quē habet dignū, & mittit vt prædicet donū ei⁹. Quē vero nō mittit, illū nō cōmēdat. Ipse autē se cōmēdat, qui nō missus prædicat. Ac per hoc, idoneus non est, sed presumptor & reprobus.

Capitulum. xi.

Vtinam sustineretis modicum quid insipientie mee, sed & supportate me. Emulor enī vos, dei emulatione. Despōdi enī vos vni viro virginē castā exhibere Christo. Timeo autem, ne sicut serpens euā seduxit astutiā sua, ita corrumpatur sensus vestri, & excidant a simplicitate quę est in Christo Iesu.

Incipiēs vera de semetipso narrare insipientē se dicit, quia ad laudē eius videtur pertinere quę dicturus est & per dei sapiētiā dictū a Salomone fuerat, laudet te alienus, & nō os tuū, extraneus, & nō labia tua. Sed hic dolore cōpellitur in laudem suam erumpere, propter salutē ipsorum qui cum de eius præceptis bene sentire deberēt, indigne sentiebāt. Et hoc nō apostolo, sed ipsi nocebat. Ideoq; profectū eorū querit, & in eo quod quasi gloriatur loqui videtur. Glorior inquit de regimine quod videtur insipientia. (Sed vtinā sustineretis), i. vellē vt sine indignatione sustineretis (modicū quid insipientiæ meæ), i. parū aliquid gloriationis meę, quę videtur insipientia. Modicū gloriationis meę sustinete, quia multo plus possem gloriari. Opto vt hanc insipientiā meā, vel in modico sustineatis, sed & precipio, ac quasi ex debito requiro vt me supportetis in hac insipientia gloriationis. (Supportate inquam me) vt subiecti, quia (emulor vos) id est, casto

am ore

1. Chori.
1. hic, 9.

27. q. 1.
c. nuptiarum.
Gene. 1.

Ois ec-
clesia
qualiter
dicat vir-
go & spō-
sa,

amōre inflammor ad custodiendam mentis nostre castitatem & hoc facio non mea, sed [desemulatio] ne [quia non mihi, sed deo vos emulor]. Quae loquutus est amore eorum dicturum se ostendit, ut non magis ad laudem eius proficiat, sed ad eorū profectum. Ac si dicat. Non stimulo liuoris inflam mor humani, sed vos tanquam pater emulatione diuina custodio, ut immaculatos possim coniungere cœlesti sponso. (Despondi enim vos), id est, a- nulo fidei vos desponsauī non multis sed, (vni) non adultero sed (viro, virginem castam exhibere christo), id est, ut vos omnes vnam virginem in- contaminatam assignem iudici christo. Omnis e- nim ecclesia virgo est in mente. Virginitas enim mentis est integra fides, solida spes, sincera cha- ritas. Ergo & ecclesia imitans domini sui ma- trem, quoniam corpore non potuit, mente ta- men & mater & virgo est. Nullo itaque modo vir- ginitatem matris suę nascēdo christus ademit, qui ecclesiam suam de fornicatione demonum redi- mendo virginem fecit. Nunc desponsata est eccle- sia & virgo est, cum se continet a corruptione secu- lari, sed tunc nuptura est quando sponsus eius in claritate veniet, & eam secum in regni thalamum perpetuo mansuram introducet. Ego inquit vos huic tam digno viro ita desponsauī, ut immacula- tos ei vos in die iudicii exhibeam. Sed timeo ne virginitas in vobis violetur, & ad amplexum spō- si non perueniatis. Sicut enim membrīs corporis violatur in quodam loco, sic seductio lingue vio- lat virginitatem cordis. [Timeo ne sicut antiquus serpens eam seduxit astucia sua, ita corrumpantur ab eodē serpēte nostri (sensus) id est, vestre mē- tes. Non enim carnis sed cordis virginitatem ser- pens ille, id est, diabolus corrumpere querit. Et si- cut adulter homo letatur nequitia sua cū carnē cor- rūpit, sic diabolus letatur quando mentem corrup- pit. Reuera enim corrumpitur mens & fides corū, qui preponunt mendacium veritati. Qui ergo mē- dacium edificant in hominibus quid ab eis expel- lunt nisi veritatem. Immittūt diabolus, excludūt christum. Immittunt adulterum, excludunt spō- sum. Quando enim mentem falsitas possidet, tūc serpens eam possidet. Timeo ne sicut serpens eam seduxit astucia sua, id est, ne sicut diabolus in ser- pente latens, & per os eius loquense eam seduxit, ita corrumpantur sensus vestri ab eodem fallaci deceptore in falsis apostolis latente & per os eo- rum loquente (& excidant a simplicitate quę est in christo), id est, corruāt a paradiso simplicis fidei christiane, quę nil alienum recipit, sed simplicem veritatem sine admixtione falsitatis retinet. Ser- pens nāque eam mentiēdo de deo seduxit, dicens solo terrore deū eis cōminatū esse mortē non illa- turū si peccassent. Ita & pseudo apostoli dicebāt, ideo euangelii pręcepta addita esse ut vel sic lex custodiretur, & ea sola sufficeret cōstodita. Sed & nunc serpens similiter seduxit, gehennam propter solum terrorem asserens nominari, eam autem aut non esse omnino aut non eternam esse confirmās. Adhuc mullat ille serpēs & non tacet. Querit pol- licitatione quadam sciētie decicere de paradiso ec- clesie quem non per mittat redire ad illum paradisi- sum vnde primo eiectus est. Quod gestum est in il- lo paradiso, Hoc geritur in ecclesia. Nemo seducat

nos, ab isto paradiso. Sufficiat quod hinc lapsi su- mus, vel experti corrigamur. Ipse est serpens qui semper suggerit iniquitatem, ipse aliquando pro- mittit impunitatem, sicut & ibi promisit dicens. Nequaquam morte moriemini. Ipse talia sugges- rit, ut modo male viuant christiani. Nunquid om- nes inquit perditurus est deus? Nunquid omnes damnaturus est deus? Et ita corrumpit sensus multorum, ac peccare facit ut expellantur a se- dibus iustorum.

Nam si is qui venit alium christum predi- cat quem non predicauimus, aut alium spiritum accipitis quam non accepistis, aut aliud euangelium quod non recepistis recte pateremini. Existimo enim nihil me minus fecisse vobis, a magnis aposto- lis. Nam & si imperitus sermone, sed nō scientia. In omnibus autem, manifestatus sum vobis.

Ideo dixit me timeate ne sicut serpens eam sedu- xit astucia sua, sic & isti vos corrumpant qui pre- dicant eandem fidem quam nos, & per astutiam suam & seductionē veritati miscent venenū falsita- tis. Si enim aliam fidem, & omnino aliud predica- tent quam nos predicamus, non adeo vos deciper- re possent. Et hoc est. [Nam si is] predicator (qui venit) & a deo mittitur (predicat), id est, predica- ret [vobis alium christum quem nō predicauimus] id est, meliorem (aut) per eius doctrinā [accipitis] id est, acciperetis (aliud spiritum) sanctiorem (quę non accepistis) per nos (aut aliud euangelium) reci- peretis ab eo (quod non recepistis) a nobis, (recte pateremini) eius dominationem. Possetis enim di- cere, predicatio huius melior est quam pauli. Nūc vero cum eundem christum predicet & ex sua par- te plura respuenda addat, pati non debetis, vel ita Vere simplicitas est in christo non duplicitas, quia vnus est christus non duo christi & vnus spiritus christi atque vnum euangelium. Nam si is doctor qui post nos venit ad vos & cetera. Hoc de quoli- bet vero predicatorē non est intelligendum. Lo- quutus enim fuerat de pseudo apostolis corrupto- ribus fidei, & nunc adiungit de veris predicatori- bus quia plebs corinthiorum variis erroribus flu- ctuabat, ut aliqui fauerent pseudo apostolis, qui- dam autem eis a quibus cōpositis verbis eadē au- diebant quę ab apostolo audierant, alii vero apos- tolis fauebant, quia cum domino fuerant, & pau- lo derogabant, quia in carne dominum sequutus non fuerat. Vnde nunc tali sensu loquitur. Si ipse idem christus ab his predicator qui a nobis annū- tiatur, & idem euangelium, quid cause est ut nos inferiores habeamur cum nihil amplius ab illis quam a nobis dicatur. Nam & si predicator qui ve- nit ad vos predicaret vobis excellentiorē christū quem non predicauimus quod fieri non potest, aut per eum acciperetis alium meliorem spiritum quę per nos nō accepistis, vel aliud euangeliū, quā a nobis nō recepistis, id est, aliam de humana redē- ptione pdicationē quod esse non potest recte pate- remini) talē doctorē ad cōtēptū nrī. Sed quia hoc nō est, nō recte patimini illum ad depressionē nos

Epi. Pauli.

stri. Cur autem dicit recte pateremini, si alii vobis christus predicatus fuisset, aut si alius spiritus, vel aliud euangelium vobis traditum fuisset, cum dicat galathis si quis vobis euangelizauerit preter id quod accepistis anathema sit. Si enim galathis peruersum erat accipere aliud quam ab apostolis erat traditum, quomodo corinthiis rectum erat si alius christus predicatus illis fuisset. Sed sciens apostolus nunquam alium christum nisi hunc qui crucifixus est predicari, ideo ait quia recte pateremini si vobis alius potior christus ab his qui veniunt predicatus fuisset. Galathis autem anathema dixit si aliud audirent quod non utique maius, esset, sed contrarium. Quia vero posset dici quod & si eadem ceteri predicauerint quae & iste, melius tamen ea predicauerint, remouet hoc. Non recte inquit patimini. Ego (enim existimo), id est, pro certo scio sed dubitatione vestra verbo existimationis increpo, (ego inquam existimo me nihil minus fecisse vobis a magnis apostolis), id est, quam fecisset magni apostoli, ne putetis vos minus quam ceteri ecclesie aliquid accepisse quibus predicauerunt ceteri, & ideo opera mea illis me coequant. Non vult gratia inferior in se videri, quia similiter docuit & eadem fecit quae faciebant apostoli qui propensores videbantur, quia priores ceperant docere & fuerant cum domino, unde maioris auctoritatis, esse putabantur, cum huius apostoli electio cum testimonio sit & amplius ceteris laborauerit, atque dominum in via & in templo viderit, & verba eius audierit. (Non minus inquit feci.) (Nam & si sum imperitus sermone) quia non adorno verba, vel impeditam habeo linguam (sed), id est, tamen (non sum imperitus scientia) quoniam scio quicquid est magni. Hoc non ad apostolos pertinet, quia non erant eloquentes ut pote sine litteris, pleni tamen spiritu sancto, sed pseudo apostolos tangit quos preferabant apostolis causa accurati sermonis cum in religione vis sermonis sit necessaria, non sonus dulcis. Valde tamen se humiliat qui se imperitum in sermone fatetur, cui pre magnitudine eloquentiae ac sapientiae festus ait, infans paulus infans, multae te litterae ad insaniam perducunt. Hoc ergo dicens non se loqui nescire voluit intelligi, sed propter eos qui non per fidem, sed per eloquentiam commendari volebant. Qui tamen in eo se dixit imperitum, quod non habet crimen, in eo autem quod non deest sine culpa, & cum adest acquirit salutem non se imperitum pronuntiauit. Quia imperitus est in sermone reus non est apud deum, qui autem scientiam dei non habet, reus est ignorantiae quia non licet ignorare maxime quod pertinet ad salutem. Ideo apostolus sprete eloquentia id agebat ut fides teste virtute acceptabilis esset ut non fidem eloquentia commendaret, sed virtus cui credit eloquentia. [Et si imperitus inquit sum in sermone], id est, & si non curo illam secularem peritiam sermonis, ut adaptem pulchre positarum dictionum consonantiam, tamen non potestis me vocare imperitum in scientia qui tam bene scio rei veritatem & tam profunde loqui de deo sicut & alii, vel subtilius. In scientia diuinorum non sum imperitus. Sed & vos hoc nostis (nam manifestus sum vobis in omnibus), id est, in scientia, in miraculis, in sanctitate, vel potentia, & his similibus. Et ideo scitis me ha-

bere etiam loquendi peritiam. Unde peritus est, quia fauentes aliis in sermonis peritia in qua me non inferiori esse scitis postponitis me illis, cum videatis per me non solum impleri predicationem, sed & signa atque prodigia fieri apostolica.

Aut nunquid peccatum feci me ipsum humilians ut vos exaltemini, quoniam gratis euangelium dei euangelizavi vobis.

Alias ecclesias expoliaui, accipiens stipendium ad ministerium nostrum. Et cum essem apud vos & egerem, nulli onerosus fui.

Nam quod mihi deerat, suppleuerunt fratres qui venerunt a macedonia. Et in omnibus sine onere me vobis seruaui & seruabo. Est veritas christi in me, quoniam haec gloria non infringetur in me in regionibus achaiae. Quare. Quia non diligo vos. Deus scit. Quod autem facio & faciam, ut amputem occasionem eorum, qui volunt occasionem, ut in quo gloriantur inueniantur sicut & nos.

Non feci inquit minus quam alii, sed possem dicere quia plus feci, quoniam gratis predicavi. Non feci minus. Aut si minus, nunquid in hoc peccavi. Nunquid peccatum feci me ipsum humilians (opera do manibus meis unde victum quererem, & habebam (ut vos exaltemini), id est, ad virtutum alta proficiatis abiecto iugo falsorum apostolorum quo deprimimini. Vere me humiliavi (quoniam gratis), id est, nil exigendo a vobis (euangelizavi vobis). Quoniam inflati erant eo quod sumptus ab eis accipere noluit, & propter hoc alios ei proponebant (ideo nunquid peccavi) ait, quia me humiliavi, ut me dignum ad accipiendum iudicaret, quia inde mihi irascimini, cum hoc non peccati sit sed gloriae. Seipsum enim humiliavit, quando stipendia sibi debita non exigit. Quae propter duas causas accipere noluit, ne & pseudo apostolis similis inueniretur, qui non ad gloriam dei, sed ad suam utilitatem predicabant ut non occasionem acciperent deprecandi, alio enim non accipiente non potest alter multum expetere, & ne vigor euangelice potestatis torpesceret, quoniam qui a peccantibus accipit arguendi auctoritatem amittit. Sic ergo exaltantur, cum ideo ab illis non accipitur, ut a pseudo apostolis qui eos deprimebant eripiantur, & correpti emendantur a morte ad vitam, & a viciis ad virtutes eleuati. Vobis inquit euangelium gratis predicavi, sed ab aliis interim victum habui. (Nam alias ecclesias expoliaui), id est, multa ab his quae in vos impedirent assumpsit, (accipiens stipendium ad ministerium vestrum), id est, accipiens unde viverem, dum vobis euangelium ministrare necesse fuit ut ab aliis panem corporis acciperem (& cum essem apud vos) his quae corpori sunt necessaria, (nulli vestrum fui onerosus) accipiendo aliquam corporis sustentationem ab eo. Hoc apostolus corinthiis dum inter eos esset, nunquam dicere voluit, ne scilicet quod erga eum ab illis factum ex bona

Iste festus erat iudex pauli.

Sermo ne ipse apud deum reus non est sed qui scientia.

ex bona voluntate non fuerat, fieret ex iussione, & cum innotesceret eorum misericordia, remaneret ignota. Postmodum vero longe posit⁹ hoc eis scripsit, ne scilicet omnimodo incorrupti remanerent & quales magistro in tenacia fuerant, aliis fratribus tales essent. Vere & in hoc magister gentium sua negligens aliena curans, impleuit quod ait ne mo quod suum est querat, sed quod alterius. Tantam enim illic inopiam pertulit, vt vid⁹ sui graui necessitate laboraret & panem terre a discipulis non accepit, quib⁹ panem cœli predicauit. Insistebat verbo p⁹ vita audientium insistebat labori manuum p⁹ vita corporis sui. De tertis quoque aliis ei stipendia a discipulis mittebant, vt corinthiis predicare sufficeret. (Cū essem inquit apud vos & egerem, nulli vestrū onerosus fui) accipiendo aliquid ne scilicet putaretis meliori terreni causa euangelium predicare. (Nam quod mihi deerat) post spolia ecclesiarum & laborem manuum, (suppleuerūt fratres qui venerunt a macedonia.) A macedonibus semper accepit, quia subuersi a pseudo apostolis non fuerant. Et sicut a corinthiis accipiendum non erat, ne illis in scandalū proficeret, sic iterum a macedonibus accipiendum erat, ne bene seminantes fructum amitterent. Non enim iccirco dabant, vt vicia sua palpari vellent. Macedones quod mihi deerat suppleuerunt. Et non solum stipendiis, sed etiam (in omnibus verbis & factis seruauit me vobis sine onere) quia non me iactauit de genere contra vos, nec aliquid huiusmodi feci, & adhuc me semper vobis talem seruabo ne dem exēplum rapacitatis, vel falsitatis falsis apostolis. (Est veritas christi in me), id est, verax christus in me loquitur, (quoniam hæc gloria), id est, hæc causa gloriationis quod gratis predico, quod a licitis abstinere propter salutem vestram (non infringetur), sed integra perseverabit (in me), in omnibus (regionibus achæie). Gloria est enim a licitis abstinere, maxime pro aliorum salute. (Non infringetur in me gloria hæc) in regionib⁹ vestris, Et (quare) putatis me hoc facere. Putatis quod hoc ideo faciam (quia non diligo vos), id est, quod odio vestri abstineam a rebus vestris vt pseudo dicunt. (Deus) qui occulta cordis nouit, ipse (scit) quia nō ideo munera vestra respicio qđ vos non diligā, sed ideo magis quia vos amo vt hoc ipsum pro sit vobis quod nihil a vobis accipio. Nō propter odiū vestri dona vestra nolo, sed vt auferā pseudo apostolis occasionem accipiēdi pecunias vestras, quia si non diligam, sed quod in hac re facio (etiam ad huc faciam), id est, semper a vestris muneribus abstinere (vt) exemplo meo (amputem occasionem) sumendi vestra bona, [occasionem] dico eorū qui per me volunt inuenire occasionem accipiēdi res vestras. Ideo illis auferam huiusmodi occasionem (vt in eo in quo gloriātur inueniātur sicut & nos) id est, similes nobis. Gloria pseudo apostolorum in pecuniis erat accipiēdis, & ideo apostolus hoc refutauit, ne illis similis videretur, quia nisi ab apostolo fuisset vitatū maior occasio i⁹ lis data fuisset accipiendi, vel etiam extorquendi, quando in hac re formā ab apostolo datam ostenderent. Erāt etiam quidam pseudo qui imitantes apostolū pro seculari gloria nihil volebant accipere acciperent tamen libenter si prius apostolū accipere viderēt.

Vnde nunc dicit, se ideo nihil velle accipere vt illis amputet occasionem accipiendi, & permaneāt in similitudine sui in quo multum gloriantur, scilicet vt semper sint non accipientes.

Nam eiusmodi pseudo apostoli, sunt operarii subdoli, transfigurantes se in apostolos christi. Et non mirum. Ipse enim sathanas transfigurat se in angelum lucis nō est ergo magnū si ministri eius transfigurentur, velut ministri iustitię. Quorū finis erit secundum opera ipsorum.

Volo illis auferre occasionem accipiendi res vestras, multum enim desiderant inuenire occasionē qua possint eas accipere, licet fingant se nolle quicquam sumere. [Nam eiusmodi pseudo], id est, falsi apostoli, [sunt operarii subdoli], id est, operantes sub dolo simulationis, quia, callide sub specie religionis decipiunt. Subdoli sunt quia amore vitę perhiennis, sed amore pecuniarum predicant christum, nomen sibi apostolicum vsurpantes, cum nequaquā sint missi. Subdolos enim operarius aliud fingit & aliud agit, sicut & isti sub specie simplicis predicationis christi beluinam rapacitatem contegunt. Tales vt placeant & placendo accipiant, necesse est adulentur, & adulatio decipiant illa dicentes quæ placeant, non quæ expediant audienti. [Sunt itaque operarii subdoli] dum sic operantur, & huiusmodi artibus [transfigurant se in apostolos christi], id est, transmutant speciem suę falsitatis assumendo figuram verorum apostolorum, vt dum malitia callide tegitur & figura sanctitatis cernitur, possint incautos decipere. Et quia veris apostolis similes volunt apparere, non accipio res vestras, vt me non accipiente, nec ipsi se transfigurent, in apostolos veritatis, vt ita decipiant. [Et non est mirum] de ministris sathane si hoc faciant. [Nam ipse sathanas] cui seruiūt [transfigurat se in angelum lucis], id est, assumit preclarum habitum, & apparet hominibus vt credatur sanct⁹ angelus, & ita decipiat. Et cum sic se transfigurat, op⁹ est nobis iudicare & dignoscere, ne fallēdo ad aliqua pernitiōsa seducat. Nam quādo sensus corporis fallit, mentem vero non mouet a vera rectaque sentētia qua quisque vitam fidelem gerit, nullum est in religione periculum. Vel cum se bonum fingens ea facit vel dicit, quę bonis angelis congruunt, etiam si credatur bonus, non est error christiane fidei periculosus aut morbid⁹. Cum vero p⁹ hæc aliena ad sua incipit ducere, tunc cum dignoscere, nec ire post eum, magna & necessaria vigilantiā opus est. Sed nemo potest omnes mortiferos dolos eius euadere, nisi regat atque tueatur deus. Et ipsa huius rei difficultas ad hoc utilis est vt nemo ipem ponat in se vel in alio homine, sed in solo deo. Et quandoquidem sathanas qui interpretatur aduersarius quia humanę saluti aduersatur ita se transformatur, & pollicendo bona humanis aspectibus lucis se angelum simulat, (ergo magnum si ministri eius transfigurentur vt appareant velut ministri iustitię) id est, si pseudo apostoli mentiantur se socios apostolorum christi, vt ita decipiant audientes. Quorum sathane ministrorum

26. q. 5.
episcopi
c. nec mi
rū & de
regula. o
licet s.
quo circa

Subdol⁹
oparius
quis di
catur.

Sathanas
quō
interpre
tatur.

finis

Epi. Pauli.

finis erit secundum opera ipsorum: quia in fine iudicabuntur secundum simulatas actiones suas qui non propter dominum sed propter suum ventrem predicauerunt simulantes se ministros dei. Finis eorum erit secundum opera ipsorum quia sicut cura vestris & opera quae pro ventre fiunt intereunt, sic & ipsi interibunt.

Iterum dico ne quis me putet insipientem esse. Alioquin velut insipientem accipite me, ut & ego modicum quid glorier. Quod loquor, non loquor secundum dominum, sed quasi in insipientia in hac substantia glorie. Quoniam multi gloriantur secundum carnem, & ego gloriabor.

Supra iam dixit utinam sustineretis modicum quid insipientie meae, & nunc hoc repetit quoniam semper proponit quod multis postpositis prosequatur. Quod ergo superius proposuit modo incipit narrare. Dixi inquit ut sustineretis aliquid insipientie, id est, gloriationis meae, & nunc iterum dico ut nemo putet insipientem me esse in hac gloriatione, quia non glorior ea intentione qua illi, sed pro vestra utilitate. (Alioquin id est, si non vultis me insipientem non putare (accipite me) non re vera insipientem sed (velut insipientem, dum videor me laudare, (ut & ego) sicut illi (modicum quid glorier) secundum carnem. Modicum quia in vobis, non in sensu est gloriationis mea. Non enim vere ad gloriam suam apostolus haec loquitur, sed dolens quia se contempto falsos apostolos glorificabant, cogitur inuitus bona sua detegere, nec inde reprehensibilis est, sed magis laudabilis. Nam iustus quisque si humili cogitatione permanens existente causa vel dolore bona de se veracia dixerit, in tantum a iusticia non recessit, in quantum a veritate nullo modo discrepauit. Apostolus ergo multa de se fortia pro discipulorum aedificatione narrat, sed haec narrando non peccat, quia a veritatis tramite, & attestatio certa, & humili corde non recedit. Dixi inquit me velut insipientem quia (quod loquor, in hac substantia glorie, id est, in gloria carnis quam putant substantiam (non loquor secundum dominum, sed quasi in insipientia.) Secundum deum modo non loquitur, quia ad carnis tumorem haec pertinent, nec de inflatione carnis apud dominum, surgit gloria apud quem sola humilitas gloriosa est (sed quasi in insipientia.)

Non plenam dixit insipientiam, sed quasi insipientiam. veritas enim est. Sed quia elatio viciosa res ideo quamuis verum sit quod dicitur, quasi insipientia tantum est, vnum quaeque laudare se cum dicat sapientia laudet te alienus, & non os tuum. Plena autem insipientia est, si se falsis laudibus quis attollit. Ille enim de vero est superbus, hic de falso stultus. Substantia tantum gloriationis in hac causa carnalis est, quia sicut flos feni, ita decedit gloria ista. Velut in insipientia loquor. [Nā quia multi gloriantur secundum carnem, id est pseudo apostoli, nobilitatem si carnis vendicant, & inde sibi defendunt generis prerogatiuam, quoniam filij dicuntur abraham, & ego quia & ego gloriabor, fili sum abrahæ, Sed nihil apud dominum prodest filiū esse abrahæ si desit iustitia, vel fides abrahæ,

quia fides est quae saluat non propago generis abrahæ. Gloriarī se dicit secundum carnem, sed hoc insipientiae deputat, ut gloriam hanc exinaniat, & se coactum in laudem carnis erupisse doceat. Ob hoc enim gloriatur ut ostendat se excellentius habere omnia etiam carnaliter in quibus pseudo apostoli gloriabantur, & sic ipse potius qui sine fallitate christum predicat suscipiatur, & susceptores eius saluificentur.

Libenter enim suffertis insipientes, cum sitis ipsi sapientes. Sustinetis enim, si quis vos in seruitutē redigit. Si quis deuorat, si quis accipit, si quis extollitur, si quis in faciem vōs cedit. Secundum ignobilitatem dico, quasi nos infirmi fuerim⁹ in hac parte.

Dixi ut me velut insipientem accipiat, ut & ego modicum quid glorier secundum carnem. (Nam libenter suffertis insipientes,) id est, non coacti sed voluntarij sustinetis falsos apostolos, qui nobilitate generis, & circumcisione carnis gloriantur, atque nos ipsos ad insipientiam suam pertrahere conantur. Et quia non bona patientia suffertis illos taliter gloriantes, iustum est ut me potius sufferatis gloriantem, quia non pro extollentia mei sed pro utilitate vestra gloriabor, (illos insipientes,) id est, secundum carnem gloriantes, & secundum carnem sapientes suffertis libenter quod mirum est (cum vos ipsi sitis sapientes) id est, coelesti sapientia per doctrinam meam imbuti. Inde enim magis estis reprehensibiles, quia cum sitis euangelica sapientia per me imbuti, nunc libenter suffertis istos deceptores qui vos ad insipientiam carnalis intelligentie & obseruantiae legis inducere volunt. Sustinetis enim si quis eorum (vos) ex libertate christi (redigit in seruitutē) legis, quae ex seruili timore seruatur, [Vel insipientes suffertis, cum vos ipsi sitis] non quidem omnes, sed quidam in sensu diuinorum (sapientes. Vel insipientes suffertis cum sitis sapientes id est, in hoc probatur vos non esse sapientes, quia libenter suffertis insipientes. Amicus enim stultorum efficietur similis, & vere in eo quod eorum peruersitatem sufferre vultis, sapientes non estis, quia tam hebetes estis quod hanc iniuriam sustinetis, si quis illorum vos a libertate euangelij redigit in seruitutem legis. Vel per partes ostendo qualiter suffertis insipientes. Nā sustinetis iugum eorum si quis ipsorum vos in seruitutē legis redigere velit, (& si quis eorum deuorat), i. cum magna ingluvie bona vestra comedens consumit, [& si quis, id est, si quis (rapit) more accipitis res vestras, quas ego vobis parces accipere nolo. (Et si quis talium extollitur) iactando se de nobilitate generis, illum quoque sustinetis. (Et si quis eorum cedit vos in faciem) id est, contumeliam improprie vobis coram posuit ingerit, contemnens vos, quia carnaliter circumcisi non estis, & ydola coluistis, illum etiam suffertis. In faciem namque ceditur, in cuius os iniuria irrogatur.

In faciem ergo vos cedit, qui conuictorum ictibus vultum vestrum feriens erubescere facit. (Secundum ignobilitatem dico) vos ita cedi quam vobis pseudo apostoli obijciunt quia estis ex genere ydolatrarum, quoniam ipsa ignobilitatis obiectio est, faciei percussio. Et dum ipsi vobis obtreant quia estis incircumcisi

Insipientia plena quae dicitur.

incircūcisi, ac de se gloriantur quia sunt ex semine Abrahæ, se ipsos preferentes, & nos humiliantes, vos ita sustinetis eos, & nobis præfertis, (quasi nos infirmi fuerimus in hac parte,) id est, impotētes in hac gloriatiōe carnalis nobilitatis. Hoc est ita patimur nō vos cedi ab illis, & nō a nobis, quasi nō possemus similiter cōtemptroria verba vobis irrogare extolendo vos de genere, & vos despiciendo. Non enī infirmi sumus in hac parte glorie. Infirmi nāque indicabantur illi qui de alijs nationibus applicati fuerant generi abrahæ. Sed nos in hac re firmi sumus, quia de abrahæ stirpe descendimus. Cum ergo falsos apostolos nobis in hac carnis gloria præfertis in qua non sumus inferiores.

israelite sūt et ego

Corinth.

In quo quis audeat in insipientia dico, a deo & ego. Hebrei sunt? & ego. Semen abrahæ sunt & ego. Ministri Christi sūt? Et ego.

Non sumus infirmi in hac parte gloriatiōis, quia in quocunque audeat quis eorum gloriari audeo si militer & ego, & hoc dico in insipientia, quia temeritas est ut quis se iactet, siue laudet, cum dicat ut præmissimus sapientia, laudet te alienus & non os tuum, extraneus & non labia tua, & idcirco in insipientia dico me audere in eo in quo audent, hi qui qui se iactant quod sunt filij abrahæ, ut illos insipientes esse designem & gloriam ipsorum ad nihilē. Vere in nullo sum eis inferior. Quia sunt ipsi (hebrei) id est de genere hebræi patriarchæ. (et ego) similiter sum hebreus genere & lingua, per interrogatiōem enim & responsionem legendi sunt isti verba scilicet, ut interrogetur sunt hebrei, & respondeatur & ego sum hebreus. (et ipsi israelite, id est, de genere iacob qui & israel diuinitus est appellatus. (Et ego) non minus sum israelita, id est, filius eiusdem egregij patris, & sunt ipsi semen abrahæ id est, nō p̄seliti sed naturales filij abrahæ. (Et ego) similiter sum semen eiusdē patriarche. Cum ergo in his mihi præferuntur, in quibus ego non sum illis impar. (et sunt ipsi ministri Christi) secundum quod dicunt. (Et ego) veraciter sum Christi minister. Ipsi enim se dicunt esse Christi ministros ut per hoc decipiāt, sed ego sine mendacio sum minister eius ut omnes quos potero ad eum pertraham.

1. q. 3. ca. saluator.

Ut minus sapiēs dico plus ego. In laboribus plurimis, in carceribus abundanti, in plagis supra modum, in mortibus frequenter. A iudeis quinquies quadragenas una minus accepi. Ter virgis cesus sum, semel lapidatus sum, ter naufragium feci. Nocte & die in profundo maris fui. Et cetera. Sciendum quia iusti atque perfecti aliquando virtutes suas prædicant, & bona quæ diuinitus acceperunt narrant, non ut ipsi apud homines sua ostensione proficiant, sed ut eos quibus prædicant exemplo suo ad vitam trahant. Vñ nunc apostolus quotiens fustibus cesus, quotiens lapidatus, quotiens naufragium pertulit, quanta pro veritate sustinuit, quod ad tertium cælum raptus, quod in paradysum ductus sit corinthiis narrat, ut eorum a falsis præ-

dicatoribus sensum auertat, ut dum innotesceret qualis esset illi eis vilesceret, quos ab eis cognouerat inique venerari. Quod perfecti cum faciunt, id est cum virtutes proprias loquuntur, in hoc quoque omnipotentis dñi imitatores sunt qui laudes suas hominibus loquitur, ut ab hominibus cognoscatur. Nam cum per scripturam suam præcipiat dicens, laudet te os alienum, & non os tuum, quomodo facit ipse quod prohibet? Sed si virtutes suas omnipotens dominus taceret eum nullus agnosceret. Si nullus agnosceret, nullus amaret. Si nullus amaret, nullus ad vitam rediret. Vnde per psalmistam dicitur, Virtutē operum suorum annuntiabit populo suo, ut det illis hereditatem gētium. Virtutes enim suas annuntiat, non ut laudibus suis ipse proficiat, sed ut hi qui hæc ex sua laude cognouerunt ad perpetuam hereditatem veniant. Iusti itaque & perfecti etiam cum virtutes quas habent infirmis loquuntur, reprehensibiles non sunt, quia per suam vitam quam referunt, aliorum animas ad vitam quæ rūt, lure ergo Paulus virtutes proprias corinthiis narrat, ut cuius meriti sit apud dominum illis innotescat: quatinus meritum eius cognoscentes doctrinam eius per quam saluentur libenter suscipiant & falsos apostolos per quos seducebantur respuant. Ipsi inquit gloriatur se esse ministros Christi, licet in Veritate non sint eius ministri, & ego veraciter sum, quod illi se esse fingunt. (Et plus) etiam quam ipsi sum (ego) minister Christi, vel plusquam ceteri prædicatores Christi. Et hoc (dico ut minus sapiens, quia non est hominis laudare seipsum. Vera de se dicens minus sapientem se pronunciat, ut intelligatur coactus in laudem suam prorupisse. Nā qui sponte ea refert quæ ad laudem eius proficiant non se fatetur insipientem. Ostendit ergo quæ sint quæ faciunt illum ministrum Christi plus esse, quā sunt reliqui prædicatores. Occasione enim inuenta omnium tangit personas etiam apostolorum, quia gratia dei dolens, minor in illo iudicabatur, cum ipse eadem operaretur, quæ ceteri apostoli, & pro fide maiora toleraret exitia. Plus sum ego minister Christi quā sunt alij prædicatores comprobatus (in laboribus plurimis, quia plus illis omnibus in ministerio prædicationis euangelicæ laboravi. Nam & ipsi laborauerunt sed ego durius & multiplicius, quia & plura aduersa pertuli & pluribus gentibus prædicaui, & plura scripsi, & stipendium nō accepi. (Et in carceribus,) sum comprobatus minister Christi abundantius quam illi quos mihi præfertis, quia si ipsi pro ministerio prædicationis fuerint in carcere, ego tamē sepius & diutius. Et in plagis supra modum teorum vel supra modum humane virtutis, quia si illi cessi sunt, ego tamen atrocius & multiplicius. Et in mortibus frequentur,) quia sepe cruciatus sum usque ad mortem. Ego a iudeis accepi quinquies quadragenas una minus percussiones, id est quinquies flagellatus sum a iudeis secundum legem moysi, quasi transgressor legis, quia nouam gratiam prædicabam, accipiēs singulis vici-
bus plagas triginta nouam. Præceptum quippe legis erat, ut quando iudices delinquentem verberaret, ita modum vindictæ temperaret, ut plagarum modus quadragenarium numerum nō excederet. Vnde ipsi vnam percussione[m] quasi pro misericordia mihi cōdonauerunt, in vnaquaque ex illis quinque vicibus

ps. 110.

Præceptum legis circa verbera delinquentium,

Act. 14. Ibi. 16. Ibi. 27.

Iusti quia liter suas debet prædicare virtutes

Epi. Pauli.

que vicib⁹ quib⁹ me verberauerūt. Ego (ter virgis cesus sum) a gentibus sicut in philippis, ego a iudeis (semel lapidatus sum) in listris. Ego (ter naufragium feci) id est, periculum navis fracte pertuli dum maria transnavigarem, vt multis gentibus euangelizarem. Possent hęc naufragia forsitan intelligi cōtigisse in illa nauigatione, qua romam venit apostolus, sed quando scribebat hęc epistolam nondum ascendrat iherosolymam, vbi captus est a iudeis, & post a festo p̄sede romam missus. Nā in superioribus epistole huius multa locutus est, corinthijs de p̄paratione elemosine quam portaturus erat in ierusalem. Omnes ergo tribulationes & pericula quę commemorantur in hac epistola pri⁹ acciderūt, quam iret iherosolymam. Nō autem leguntur omnia in actibus apostolorum, quia & ibi repiunt multa que in his epistolis nequaquā apte cōmemorantur. Nam & hoc quod subiungit nescitur quando factum sit, (nocte & die in profundo maris fui.) Quod tamen iuxta literam intelligendum est, id est, quia apostolus casu aliquo deveniens in profundum maris die simul & nocte ibi demoratus sit, ac deinde liber ad terram deo gubernante redierit vnde & nunc cetera diuina miracula ascribuntur, quod homo tanto tempore sub vndis retentus, neque a circumstantibus vndis p̄focari, neq³ a beluis maris deuorari potuerit. Quid est enim mirabilius petrum super aquas ambulasse, an Paulum sub aquis die ac nocte vixisse? Qd si in vtriusque apostoli tam dissimili miraculo aliquid mysticum requiremus, Paulus non solum tertio naufragus, sed etiam nocte & die in profundo maris positus, atque vbique protectus & liberatus a domino, significat iustos de omnibus periculis diuinitus eruendos, nec tantum de tentationibus extrinsecus ingruentibus saluandos, sed etiam si morti ipsius videtur gurgite depressi, atque ab humanis rebus absconditi nihilominus virtute sui cōditoris eos esse reuocandos ad vitam. Petrus vero super vndas vento commotas incedēs, sed vbi ob timorem mergi cōcepit, dextera christi erectus, significat eosdem iustos omnia impiorum tentamenta ac persecutiōes diabolico instictu sibi illatas fide inuicta sup̄are et calcare, nec posse omnino seculi fluctibus immergi, qui p̄sens semper dei cōtemplatur auxilium, qui & si vt homines aliquādo titubauerunt, mox diuinitus erecti confirmantur. Post hęc memorat apostolus alia pericula, variosque labores, vt se terra, marique pro christo vexatum secundum carnem ostendat, & in omnibus locis vel in oib⁹ afflictionum modis se pro euangelio laborasse doceat. Ait enim

Quis enim infirmatur, & ego non infirmior? Quis scandalizatur, & ego nō vror. [Sepe in itinerib⁹ probatus sum] inquit minister christi, periculis fluminum, quę pertuli, quia dum semper de loco ad locum pergerem, vt nomen vbi que manifestarem, frequenter inueniebam flumina quę non sine periculo transire poteram. [Et periculis latronum, quoniam diabolus inuidens itineri meo latrones mihi excitabat, cum nihil ferre quod latrones cuperent.] Et periculis ex genere meo, id est, ex iudeis, qui mihi plusquam ceteris apostolis inuidebant, & me semper interficere que rebant, quia fortius & euidentius ceteris nouā gratiam & abolitionem veteris obseruantię p̄dicabam cum prius fuisset emulatores legis, & piequator sectatorum gratię. [Et periculis ex gentibus,] quia & gentiles me querebāt occidere, propter destructionem idolatrię, & p̄dicationem vni⁹ dei. [Et periculis in ciuitate] sicut in ephezo vbi propter defensionē diane cū ipetu cucurrere vnanimitē i theatrū, & vellē intrare i furētē populū vt pater martyriū nō p̄miserunt discipuli. (Et periculis i solitudine, quia dū iter facere passus sum i deserto periculum vela bestiis, vel ab hominib⁹, vel a pot⁹, vel a cibi penuria.) Et periculis maris, quia & ibi vel ab hoibus vel ab indigētia, vel a tēpestatib⁹ pertuli pericula. Nam & cū essem in grecia factę sunt mihi insidię a iudeis nauigaturo in siriam. (Et periculis in falsis fratribus) id est, mihi qui christianismum susceperant, & iudaismum non reliquerant sed legem carnaliter obseruabant, & me persequēbātur, eo quod p̄dicato christo legem iam cessare dicerē. Fuere & alij falsi fr̄es sicut Demas & Herogenes qui dilexere hoc seculum, & nunc talib⁹ plena est ecclesia. Cetera enim pericula quiescere possunt, pericula vero a falsis fratribus quiescere vsque in finem seculi non nouerunt. Item probat⁹ sum minister christi plusquam ceteri [in labore] manuum quo querebā victum, (& erumna) id est, molestia doloris vel paupertatis. (Et in vigiliis multis) quia non solum diebus, sed & noctibus p̄dicabam, & causa orationis sepe vigilabam, atque manibus meis opus aliquod vnde victum haberē nonnunquā per noctem faciebam. (Et in fame ac siti,) quia dum nihil a discipulis acciperem, necesse erat vt per inopiā famem & sitim tolerarem. Tūc etiam fame ac siti laborabam, quādo persecutores meos frequenter de loco ad locum fugiebam. [Et in ieiuniis multis,] quia sepe ieiunau i eo quod nō haberem quid ederem. Sepe etiam sponte me ieiunij maceraui, castigans corpus meum, & seruituti subiiciens. (In frigore etiā & nuditate) laborau i, dū tenuitas ac disruptio vestium mihi esset, in hieme. Et hęc oīa pro christo pertuli, cuius sum minister. (Sed preter illa quę extrinsecus sunt,) id est p̄ter illa mala quę exterius in corpore tolero, angit me (cotidiana instantia mea) quę nec vna hora remittit. Et quę est illa? (Sollicitudo semel omnium ecclesiarū.) Quia quotidie insto sollicitudini salutaris omnium, qui sūt in vniuersis ecclesijs. Vere magnam de his semper gero sollicitudinem. Nā (q̄s) fidelium (infirmatur) in fide, vel in consciētia, vel in actione (& ego non infirmior) id est, non compati⁹ illi & condescendo, vt possum infirmitati eius

Actu, 28
2. Tess. 3
deut. 28
1. q. 7. c
plerum-
q. his ita

In itineribus sepe periculis fluminum periculis latronū, periculis ex genere, periculis ex gentibus. Periculis in ciuitate, periculis in solitudine, periculis in falsis fratribus, In labore & erumna, in vigiliis multis. In fame & siti, in ieiuniis multis. In frigore & nuditate. Preter illa quę extrinsecus sunt, instantia mea quotidiana, sollicitudo omnium ecclesiarum.

Paupertas beati Pauli.

Eccles. i.

quā velut meā doleo adhibere medicinā? (Et quis scādalizatur). i. pedib⁹ actionum offēdit, vt curius boni operis eius retardetur, vel etiā ipse cadat in culpā, sine a quo errore turbatur fides eius (& ego nō vrōr). i. zeli dei iſlāmōr? Valde enim mēs mea cruciatur igne ſpiritualis zeli, dum in firmos quosque eterna deferere, & rebus tēporalibus delectari cōſpicit. Vrōr ſicut aurū ad purgationē igne piſ do loris, qm̄ affectus iſte magis purgat, quia de chari- tate venit. Quāto enī maior charitas, tāto maiores plagæ de peccatis alienis. Nō enī vrōr tanquā ira- ſcēs peccātib⁹, ſed tanquā dolēs p̄ illis. Vnde ſcri- ptū eſt. Qui apponit ſciētā, apponit dolorē. Enu- merat itaq; ſicut lectū eſt apoſtol⁹ bella q̄ extrinſe- cus tolerat, dicēs. (Periculis fluminū, periculis la- tronū, periculis ex gñe, periculis ex gētib⁹. Pericu- lis in ciuitate, periculis in ſolitudine, periculis in mari, periculis in fallis fratribus.) In hoc autem bello quot contra aduerſarium ſpicula intorquet adiungit. (In labore & erumna, in vigilijs mul- tis. In fame & ſiti, i. ieiunijs multis, i. frigore & nu- ditate.) Sed inter tor certamina deprehēſus dicat, quāto vigiliārū munimine etiā caſtra cuſtodiat. Nā poſt hęc exteriora q̄ narrauit, protin⁹ interiora cōepit dicere ſubiūgēs (Preter illa q̄ extrinſecus ſunt inſtitia mea cotidiana, ſolicitudo omniū eccleſia- rū.) Ecce iſe bella fortiter ſuſcepit, & tuēdis ſe p̄xi- mis miſericorditer ipēdit. Narrat mala q̄ patitur, ſubiūgit bona q̄ impartitur. Pēſem⁹ ergo cui⁹ cha- ritatis ſit, p̄ de vtilitate p̄ximorū, quā de ſua affli- ctione curare. Pēſem⁹ cui⁹ laboris ſit, vno eodēque tēpore foris aduerſa tolerare, & int⁹ infirma, pre- gere. In ſe enī cōtēnit vulnera corporis, & in alijs ſanat vulnera cordis. Valde autē minoris laboris eſt aut docere cū nihil toleras, aut tolerare cū nihil docēs. Sed apoſtolus ad vtrūq; ſe ſoleter extrēdit, quia ſic exteriora bella ſuſcipit, vt ſolicite cogitet ne proximorū interiora lacerētur. Vnde nō imme- rito p̄ oib⁹ ſe laboraſſe fatetur. Quis itaq; huic in honore aliquem audeat p̄ponere, qui cūctis preeſt in labore? Qui & ſubiungit.

¶ Si gloriari oportet, quē infirmitatis meę ſunt gloriabor. Deus & pater domi- ni noſtri ieſu chriſti ſcīt qui eſt benedictus in ſecula, quod nō mētior. Damasci pre- poſitus gentis arethę regis, cuſtodiebat ci- uitatem Damascenorū vt me cōprehēde- ret. Et per feneltram in ſporta demiffus ſum per murum, & ſic effugi manu eius.

Adu. 9.

Si gloriari oportet, nō expedit quidē. (Si oportet) iquit (gloriari) ſicut & oportet p̄ vobis (gloriabor) nō i potētia vel genere, ſed i his (q̄ ſunt iſirmitatis meę). i. in paſſionib⁹ quas p̄ xpo patior, licet hoc videat abiectione. Si enī gloriādū ē xp̄iano, i hūili- tate gloriādū ē de qua creſcit ap̄ deū. Sed p̄ſeudo apoſtoli quia nō habēt merita paſſionū i quib⁹ glo- riari poſſit, gloriāſ i ſublimitate gñis. Ne autē me putetis aliquid falſi dicere, deū vobis adhibeo teſ- ſte veritatis. (Deus) enī qui nouit cīa ipſe ſcīt quia nō mētior. De⁹ qui ſcđm hūanitatē xpi deus eius eſt & ſecundum diuinitatem eius eſt pater ipſius, ipſe (qui eſt benedictus in omnia ſecula ſcīt). i. fert mihi teſtimoniū quia nō mentior) in oībus ſupra-

dictis, vel in hoc qđ ſubiūgo. Quia etiā poſt cō- uerſionē meā dū enēm (damasci, p̄poſit⁹ gētis are- thę regis cuſtodiebat ipſam ciuitatē). i. portas ei⁹ (vt me cōprehēderet) quatin⁹ inde placeret iudeis qui mihi inſidiabāſ, & diligēs i officio ſibi credito videretur, ſi eum quem perturbatorē audiret, cauſa quietis interficeret. Portas cuſtodiebat, quia me in ciuitate eē nouerat, ſed iuenire nō poterat, vel quia intus me cōprehēdere nolebat ne violaret ius ciui- tatis. Et interim ego (per feneltrā in ſporta demif- ſus iū a fratrib⁹ p̄ murū, & ſic effugi manu ei⁹.) Nō ita fugit paulus ſicut fugere ſolet mercenarius reli- quēs oues lupo veniēti, quia lup⁹ ille nō oues, ſed ipſū paſtorē q̄rebat, & ideo paſtor ſe ipſū vtilitati eorū fugiēdo ſeruauit. Neque eo recedente deſer- ta eſt eccleſia, quā ibi erat neceſſario miniſterio, ſed ab alijs fratrib⁹ ibidē conſtitutis quod opor- tebat impletum eſt. Eis quippe volētib⁹ hoc apo- ſtolus fecit, vt ſeipſum ſeruaret eccleſiæ quem proprie perſequutor ille querebat. Quando enim quiſquam prælatozem eccleſiæ ſpecialiter a perſe- quutorib⁹ q̄riſ, tūc debet ille fugere, ſic tamē vt ab alijs nō ita requirūt nō deſeraſ eccleſia, ſed p̄beāt verbi cibaria cōferuis ſuis quos aliter viuere nō poſ- ſe nouere. Cū aut oīb⁹ ſimul iſtat cōmune piculū, tūc aut ſimul oēs. i. plati & ſubditi ad alia loca trā- ſeant aut ſimul oēs ibidē maneant. Neceſſe etiā eſt vt p̄ omē quod agim⁹ in mētis trutinā poſitū hinc pond⁹ laboris illinc fructū mercedis penſemu⁹. Cū enī pond⁹ laboris fructū retributionis ſuperat, tūc laborē quiſque innoxie declinat. dū mō ſe in alijs exerceat, in quibus lucro fructū pond⁹ laboris vi- cat. Cum vero ſubſequēte quantitate fructū mēſu- ra laboris aut equatur aut vincitur tunc labor nō ſi- ne graui culpa declinaſ. Propterea doctōr egregi⁹ cum damasci valde obſtinatas mentes perſequē- tiū cerneret eorū noluit aduerſitati cōſligere, quia & ſemetipſum quē proſuturū multis nouerat, vi- dit poſſe reſicere & aut nullis ſe illic aut paucis p̄- deſſe. Seceſſum ergo a certamine petijt, & pugna- turū felici⁹ ad alia ſe bella ſeruauit. Nō enī loco vir- t⁹, ſed loc⁹ virtuti deſuit. Et iccirco fortiſſim⁹ miles ab obſidiōis anguſtia certaminis cāpum queſiuit, vbi & myſticū aliquid p̄ſignatū eſt. Nā hoc effugi- gen⁹ vīq; hodie in eccleſia ſeruaf qm̄ quis antiqui hoſtis iſidijs, vel hui⁹ ſeculi laqueis circūſuſ, ſpei fideique ſuę munimine ſaluatur. Mur⁹ enī damasci quē ſanguinem bibens interpretatur, aduerſitas ſe- culi eſt. Prepoſit⁹ damasci perſequutor aliquis po- tens in hoc mūdo. Rex arethę qui interpretatur de- ſcenſio, diabol⁹ intelligiſ. Sporta quę vincis pal- miſque ſolet cōfici, ſpei fideique cōiunctionē deſi- gnat. luncus enī vīriditate fidei, palma vero ſpē vi- tē ęternę ſignificat. Quiſquis ergo ſe muro aduer- ſitatis cictū videt ſportā virtutis qua euadat feſti- nus aſcēdat. Apoſtolus vero poſtquam hanc eua- ſionē ſuā retulit protinus addidit.

Paulus ſi-
cut merc-
nari⁹ nō
(1. 1. 1.)

Damasc⁹
ſanguinē
bibēs in-
terpreta-
tur,

¶ Capitulum. xii.

I gloriari oportet non expe-
dit quidē. Veniam autē ad vi-
ſiones & reuelatiōes domini.
Id eſt, ſi ideo gloriandum mihi eſt
quia euafi, quoniā manu perſequen-
tium &

x j tium &

Epi. Pauli.

tium & insidiantium a perpetratione homicidij imunes (nō expedit quidē) gloriari, quoniā qui gloria tur mortē se euasisse que pro fide infertur, significat inane videri p christo pati. Vel (si) ppter pseu do apostolos (oportet me gloriari) i hac gloriatio ne mea, & i supradictis, (nō tamē expedit) ppter supbiā, quia ex humilitate crescim⁹, & auxiliū dei mitib⁹ pficit nō elatis. (Nō expedit quidē, sed ta mē ppter vestram vtilitatem necesse est gloriari.

26. q. 3. c
episcopi

¶ Scio hominē i christo ante annos qua tuordecim siue in corpore siue extra cor pus nescio, deus scit, raptum huiusmodi que ad tertiū cōlū. Et scio huiusmodi ho minē siue in corpore siue extra corpus ne scio deus scit, quoniā raptus est in paradī sum & audiuit archana verba quē nō licet hominī loqui.

Gen. 41

Haecenus inquit narraui tribulationes & pericula de quibus me dominus eripuit, & nūc narrādo veniam ad visiones & reuelationes domini. i. ad secreta quē de domino vidi et aperte intellexi, non vt pharao qui vidit septē spicarū visionē & non intellexit, quia non est reuelatū quid significaret. Ego enim mysticas visiones aspexi, & reuelāte do mino quid in his sapiētiae contineretur intellexi. Et audite visiones (Scio hominē & c.) Ostendit quo subleuatus est, vt perinde quanta & qualia sint quæ illi ostēsa & dicta sunt possint intelligi, ne si cut quibusdā videbat iunior ceteris apostolis crederetur. De seipso enim quasi de alio loquitur, vt iactantiam caueat, quia hoc refert quod ad laudē maximam pertinet. Et qui deperit veritati, quan do & res ipsa dicitur, & mō quodam dicendi iactā tia deuitat. ¶ Scio inquit hominē in Christo existē tē (ante annos quatuordecim raptū vsque ad tertium cōlū.) Ex quo ita rapt⁹ est apostol⁹ vsque ad tēp⁹ quo scripsit hanc epistolā, cōpleti sunt anni quatuor decim. Quod ideo annotauit, vt intelligeret mul to meriti esse dū ista scriberet quā fuerat dū ea vi disse, & quia nō iactantia sed necessitate diceret, quæ per tot annos tacuerat. (Scio inquit hominē raptū, siue in corpore nescio, siue extra corp⁹), id est scio quia raptus, homo (ille, sed nescio vtrū cū corpore an sine corpore. Hoc nescio deus scit,) id est solito mihi iuramēto vobis istud cōfirmo. Iura tio enī est quod dicis de⁹ scit. Huiusmodi hominē scio (raptū vsq; ad tertiū cōlū.) Et scio huiusmodi hominē (raptū in paradīsum.) Bis enī rapt⁹ est hō ille. i. (in tertiū cōlū) & rursus in paradīsum, de quo dñs latroni promissit hodie mecū eris in padī so. Ignorauit aut vtrū qñ sic rapt⁹ ē i corpore fuerit quō ē aīa i corpe cū corp⁹ viuere dī, siue vigilātis, si ue dormiētis siue in extasi a sensib⁹ corporis alienata an oīno de corpe exierit vt mortuū corpus iaceret donec peracta illa demonstratio mēbris mortuis anima redderetur, & non quasi dormiens euigila ret, aut extasi alienatus denuo rediret in sensus, sed mortuus oīno reuiuisceret. De tertio aut cōlo multa possūt dici. Nouē enī sūt ordines angelorū, qui iuxta dyonisiū i tres ternas distiētiones distribu ti sūt. Prima enī triplex eorū dispositio. i. illa q̄ter ris ē vicinior cōstat ex angelis & archāgelis & pri

Ioan. 18.

Nouē or dines an gelorum qualiter distigūf

cipatib⁹ Mediā vero ex potestatib⁹ & virtutib⁹ & dñationibus. Suprema autē, ex thronis & cherubī atque seraphī. Prima igitur dispositio, primū cōe lum recte potest accipi, secunda vero secundū cōlū tertia aut tertiū cōlū. Apostol⁹ itaq; rapt⁹ i tertiū cōlū intelligit supremis angelorū choris interfuis se. i. inter agmina seraphim siue cherubim secre ta dei vidisse. Qui & in paradīsum rapt⁹ est siue ter renū siue cōlestē (& audiuit ibi archana verba), i. intimationē de secreta dei essentia (quē nō licet ho mini loqui) id est, quē non licet ei pādere vllī mor talium, vel quē nullus homo potest in hac vita lo qui. Vel per tres cōlos tria genera visionum intelli gamus primū corporale, secundum spirituale tertium intellectuale. Ecce enim in hoc vno p̄cepto cum legitur diliges proximū tuum sicut teipsum tria occurrunt genera visionum, vnum per oculos quibus ipse liter e videntur alterum per spiritū ho minis quo proximus & absens cogitatur tertium cōlū per concursū mentis quo ipsa dilectio intel lecta conspicitur. Corporali enim visione videtur cōelum & terra & omnia corporeis oculis cōspiciat, Spirituali visione cernuntur in spiritu corporales imagines, sicut sepe per cognationem volumus in animo similitudines rerum corporalium. Intellectuali visione cernuntur ille res quē non habent imagines sui similes, sicut est charitas gaudium pax patientia & cetera huiusmodi. Præstantior au tem est visio spiritualis quam corporalis, & rursus præstantior intellectualis. Quod enim non imagi naliter, sed pprie videt & nō p corp⁹, hoc eā visio ne videt quē oēs ceteras superat. Corporea visio ne vidit Balthasar digitos man⁹ scribētis in pariete Spirituali visione vidit petrus vas plenū diuer sis animalib⁹. Intellectuali visione videtur sapien tiaveritas charitas, & ipse dicit Quapropter si hoc tertium visionis genus quod superius est non so lum omni corporali quo corporis sensus corpora sentiuntur, sed etiam omni illo spirituali genere, quo similitudines corporum spiritu non mente cer nuntur tertium cōlū appellauit apostolus, in hoc videtur claritas dei non per aliquem corporaliter vel spiritualiter figuratam significationem tan quam per speculum in enigmate: sed facie ad fa ciem per speciem scilicet qua deus quicquid quan tulumcunque eum mens quæ non est quod ipse, etiam ab omni terrena labē mundata, ab omni cor pore & similitudine corporis alienata & abrepta capere potest. Cur autem non credam⁹ quod tanto apostolo doctore gentium rapto vsque ad istam ex cellentissimam visionem voluerit deus demonstra re vitam in qua post hanc vitam videndus, in eter num. Et cur non dicatur iste paradīsus excepto il lo in quo corporaliter vixit adam. Si enim proprie quidam nemorosus locus translato autem verbo omnis etiā spiritualis quasi regio vbi animæ bene est merito padīsus dici potest, nō solūmodo tertiū cōelum quicquid illud ē, qd pfecto magnū sublimi terque p̄clarū est sed etiā in ipso hōie letitia quæ dā bone cōsciētie padī⁹ est. Si ergo primū cōlū recte accipim⁹ hoc eō corporeū gñali noīe quicquid ē sup aquas & terrā scdm aut i similitudie corporali quod spiritu cernitur sicut illud vnde animab⁹ ple n⁹ in extasi petro discus ille submissus est tertium vero quod mēte conspicitur ita & secreta & remota & omnino

Qualiter apostol⁹ intelligitur rapt⁹ vsque ad tertium cōelum.

Dani. 7.

& omnino abrepta a sensibus carnis, atq; munda
ta ut ea quę in illo celo sunt, & ipsam dei substan-
tiā, verbūque domini per quod facta sūt omnia in
charitate spiritus sancti ineffabiliter valeat videre
& audire, non incongruenter arbitramur & illuc
apostolum esse raptum, & ibi fortassis esse paradi-
sum omnibus meliorem, & si dici oportet paradi-
sum paradisum. Nec contrarium est huic intelli-
gentię illud quod moysi dominus ait non videbit
me hō & viuet quia necesse est abstrahi ab hac vi-
ta mentem quādo in illius ineffabilitate visionis as-
sumitur, sicut apostoli mens diuinitus rapta est ex
hac vita ad angelicam vitam antequā per istā cō-
mūne mortem carne solueretur. Et ibi perfrues dei
alloquutione, audiuit ineffabilia verba quę non li-
cet homini loqui. Ideo cum prędicaret dixit, quod
pollet hominibus dici, & tenuit apud se quod non
posset dici. Ergo ut audiatur ad quod possumus &
credatur ad quod nō possumus. Si illi diceremus ro-
gamus te explica magnitudinem ipsius nonne for-
te responderet nobis non est valde magnus quem
vidi, si a me potest explicari.

¶ Pro huiusmodi gloriabor, pro me au-
tē nihil nisi pro infirmitatibus meis. Nā
& si voluero gloriari, non ero insipiens.
Veritatem enim dicam. Parco autē ne quis
me existimet supra id quod videt in me, aut
audit aliquid ex me.

Pro huiusmodi hoīe, vel visione (gloriabor), i. cō-
mēdabo me (sed pro me) filio abrahę vel circūciso.
Nihil gloriabor nisi in infirmitatib⁹ meis, i. in tri-
bulationib⁹ quas patior. Pro huiusmodi hoīe, i.
qui tam dignus est deo ut ad hanc visionē excellē-
tiā subleuaretur gloriari se dicit, & non vult aperte
dicere quia de se loquit⁹, ne laudare se videat. Et
sic pro se non gloriatur, dum non aperte de se pro-
fitetur. In infirmitatibus autē gloriatur quia expo-
nere pressuras passionū & infirmitates angustia-
rū nō videtur gloriosum sed flebile. Idcirco in his
secrete se fateretur gloriari, sciens quia ad perfectū
perducunt remunerationū celestium. Quid enim tā
gloriosū in futurū Christiano quā exitia pro chris-
to illata narrare? Pro isto homine gloriabor non
pro me, (Nā etiā si voluero) pro me (gloriari, i. me-
ritū meū quod apud deū habeo p̄fiteri, (nō ero in-
sipiens in hac gloriatione, licet quibusdā videar es-
se. Nō enim falsa loquar, (sed veritatem) de me ip-
so (dicā) & ideo nō in me ipso, sed in ipsa veritate
quę supior me est humiliter & veraciter gloriabor.
Et de pluribus quidē adhuc gloriari poteram, sed
parco id est parco refero (ne quis me existimet su-
pra id quod videt in me) id est (ne quis me putet
excellenteris esse nature quam suis oculis com-
prehendere valeat & incipiat errare in me credēs
me diuinā vel angelicā habere naturā sicut illi qui
de me & barnaba dicebāt dī similes facti hominū
descendere ad nos. Illi enim existimabant nos esse
supra id quod videbant in nobis, quia cū viderent
in nobis terrenū & mortale corpus, existimabant
nos celestes & imortales, & propterea parco glo-
riari, ne si p̄ ura retulero putet quisquā me, esse (su-
pra id quod videt in me) i. supra naturā humanita-
tis quā cernit in me, (aut supra id quod audit) ab aliis

aliquid referri de me. Vel ne quis existimet supra
id quod videt in me, siue audit de me, i. ne quis me
arbitretur vitra gloriā meā tendere quā limes me-
ritorū admittit. Quis sciat nō solū gloriā supra mo-
dū suū oīno nō appetit, sed etiā hoc ipsum videri
religiū quod esse meruerit. Vnde nūc prędicator
egregi⁹ contra p̄fēdo apostolos loquens, dū virtu-
res eximas operatiōis suę p̄ discipulorū eruditio-
ne narraret dū tot pericula tolerasse coaceruata
p̄secutione describeret, & post hęc vsque ad terrā
coelū, rursum quē in paradisum raptum se esse me-
moraret vbi tāta agnoscere potuisset quanta loqui
oīno nō posset erat de se adhuc fortasse mirabilio-
ra loquut⁹, sed ab humana laude altā cōsideratio-
ne se tēperans subdit. [Parco autē ne quis me exis-
timet supra id quod videt in me, aut audit aliquid
ex me], i. ne si cetera dixero putet me aliquis esse
supra naturā humane infirmitatis cū nō nisi in-
firmitas in me videatur, vel ab alijs qui videt au-
diatur. Habebat ergo adhuc de se dicendū aliquid
quod parcat dicere. Sed egit vtrūque doctor egre-
gi⁹, ut & loquendo quę egerat discipulos instrue-
ret, & tacendo se intra humilitatis limitē custodi-
ret. Nimis itaque esset ingratus si de se discipulis
tanta taceret, & fortasse minus incaut⁹, si de se oīa
discipulis proderet. Sed mirabiliter ut dictum est
egit vtrūque ut & loquendo edudiret audientū vi-
tam & tacendo custodiret suam.

¶ Et ne magnitudo reuelationum ex-
tollat me datus est mihi stimulus carnis
meę angelus fathang vt me colaphizet.
Propter quod ter dominum rogati vt di-
scederet a me & dixit mihi Sufficit tibi gra-
tia mea. nam virtus in infirmitate perfici-
tur. Libenter igitur gloriabor in infirmi-
tatibus meis, vt inhabitet in me virtus
Christi.

Ego inquit tā magna tāque sublimia diuinitus vi-
di. Et ne magnitudo (tam ingenuū (reuelationum
extollat me, datus est mihi stimulus carnis.) Non
me extulit, sed ne me extolleret prouidit mihi
deus remedium quod aduersus elationem quę eue-
nire poterat opponeret. Valde enim timenda est
elatio de abundantia gratiarum, ne quis de dono
dei superbiat, sed magis seruet humilitatem, &
quanto maior est humiliet se in omnibus. Apo-
stolus iste quamuis ex persecutore factus prędi-
cator abundantiorē gratiā assequutus est in omni
labore apostolico quam ceteri apostoli, ut magis
deus ostenderet suum esse quod dat non hominis
quomodo solent medici potentiam artis suę in de-
speratis ostendere. Cum ergo esset magne gra-
tię & magna dona a deo percepisset quia ex abun-
dantia gratię & reuelationū poterat ei elatio sub-
ripere, idcirco deus qui nouit omnīa antequam fi-
ant apposuit ei quendam monitorem humane in-
firmitatis in similitudinem triumphantium quib⁹
in curru retro comes adhebat per singulas
acclamatiōes ciuiū dicēs. Hominē te memēto. (Ne
extollar inquit ex magnitudine reuelationū datus
est mihi a deo), i. ad meā vtilitatē vt me in humili-
tate custodiat (stimulus carnis), id est, pūgēs carnē
x ij meam

De cōfes-
cra. di. 2
c. & scā.
alias qui
me. 5. q.
5. c. non
omnis.

Epi. Pauli.

meū. Et quis est stimulus iste? Angelus sathane, id est, angelus malignus, missus a sathana (vt me colaphizet) id est, vt me percutiat reprimēs omnē motū supbie excitādo mihi semper tribulationes, aut corporis infirmitates vel tētando vt quidam alit per libidinē. Tentatio autē cui nō cōsentis nō est peccatū, sed materia exercende virtutis. Nā ita stimulus iste foris concupiscētia carnis erat. Quib⁹ malis apostol⁹ consideratis in corpore mortis suę in quo bellum intestinū cū inuisibili hoste gerebat remedium salutis suę nullum penit⁹ nisi solā grātiā dei in christo iesu liberantem se inuenisse ro manīs loquit⁹. Sed & dolore quodā corporis traditur exagitatus vehemēter. Dolores autē corporū plerūque immittunt ab angelis sathane, sed hoc non possunt nisi permissi. Nam & iob sic pbat⁹ est. Permissus est ad eū pbandū sathanas, & percussit eum vlcere ita vt vermib⁹ putresceret. Sic & angel⁹ sathane quasi libēter pmissus, est colaphizare apostolum sed tamen apostol⁹ curabat. Hoc ergo remedium diuin⁹ accepit vt per iniquum angelū semp iniurijs & tētationib⁹ pressus non posset ex reuelationibus extolli, quia ociosū peccat⁹ ex his q̄ viderat intumescere posset. Secreto enī dispensatio nis ordine: vnde seuire permittit iniquitas diaboli, inde pie perficitur benignitas dei. Elatos enim in sanctitate viros non amitteret nisi tētare. Sancti quippe nō essent qui de sc̄tatis gloria supbirēt & tāto sub ei⁹ iure caderēt quāto se in suis virtutib⁹ eleuaret. Sed miro dispensationis ordine dū tantū humiliant, dū humiliant ei⁹ esse desinūt. Apostol⁹ vero & priusquā morbū elationis incurreret, prouidēte supno medico accepit medicamentū humilitatis. Et quia illud qd medic⁹ apposuerat mortuū erat ei rogauit vt auferret. Propter quod inquit ter dominū rogauit qui trinus est deus (vt discederet a me stimulus ille), & rogauit dñm vt a me tolleretur acce medicamentū qd mihi apposuerat. Et nō fecit quod petebā, sed quod mihi expediebat, quia nō est magnū exaudiri ad voluntatē, sed magnū exaudiri ad utilitatē. (Nā dixit mihi. Sufficit tibi gratia mea) id est, hoc tibi satis est, vt habeas grātiā meā, & ideo noli supfluā carnis sanitatē querere, quia nō irat⁹ sed gratiofus te vro. Ego noui quid apposuerim ego noui vnde egrotas. ego noui vnde saneris. Quid enī tibi vtile sit, magis ego noui quā tu. Nā virt⁹ in infirmitate pficitur id est virt⁹ ad perfectionē ducitur per infirmitatē contrariā cū qua legitime certat, vt postea coronef. (Virtus in infirmitate perficitur.) quia infirmitatis actio fit virtutis perfectio vt p̄sente infirmitate & tētatione reprimatur virtutis elatio, vt ad ei⁹ perfectio nē pertineat etiā ipsius impfectionis & in veritate cognitio, & in humilitate cōfessio. Et quia infirmitas ita pficit virtuti igi libēter, i. non minus, (sed libens gloriabor in infirmitatibus meis) ad hoc datus (vt inhabitet i me virt⁹ christi, id est, summā gloriā deputabo quod in me sum infirm⁹, vt fortē me faciat christi virt⁹. Tunc gloriatur apostolus quādo iniurijs humiliatur, a christo autē virt⁹ tolerandi prebetur, vt quia prius asperē fastidiende iniurię videbant, postea libēter susceperēt vt christi auxilio lenirētur. Libēter ergo cedi se patif, dū modo a ch̄o curetur postquā cognouit pdesse qd nocere putabat, sciēs quia plus addit medicina dei

ad salutem quam infirmitas datur hic sanitati.

Propter quod placeo mihi in infirmitatibus meis, in contumeliis, in necessitatibus, in persecutionibus, in angustiis pro Christo. Cum enim infirmor, tunc potens sum.

Virtus vt dictū est in infirmitate perficitur. (Propter quod placeo mihi) id est, multū delector, in infirmitatibus meis. Oēs superiores passiones atque inferiores hoc loco infirmitatū noīe definiuit apostolus, eo quod humane infirmitati ista praeualeat. Vt ergo discipulos instrueret sūma de se retulit, vt vero se in humilitate custodiret, cōsideratiōis oculū nō in virtutib⁹ suis, sed in infirmitatibus fixit. (Placeo inquit in infirmitatibus meis, & in contumeliis,) non in honoribus seculi, (& in necessitatibus) non in epulis, vel in ocio, sicut pseudo apostoli qui causa v̄tris p̄dicabāt, (& in p̄sequutionibus) nō in salutationib⁹ & susceptione adulationis (& in angustiis) nō i iactantia elationis & supatione diuitiarū. Et hoc (pro christo, non p aliquo crimine, quia beati qui p̄sequutionē pariūt p̄pter iustitiā. Nō enī oēs beati qui p̄sequutionē & aduersa patiuntur) sed qui iustitie causa patiuntur. (Vel placeo mihi i infirmitatibus) carnis (in contumeliis verborum, (in necessitatibus,) id est in indigentia necessariorum (in persecutionibus) de loco ad locum, (in angustiis) id est, in anxietatibus animi pro christo illatis. Et iure placeo in talibus, (quia quando) infirmor in talibus exterius, (tūc potens sum) interius, id est quando aliqua supradictarū tribulationū affligor, tunc a deo datur mihi potentia superandi. Tunc enim vincit christianus cū perire putatur, & tunc perit p̄fidia cū se vicisse gratulatur.

Factus sum insipiens, vos me coegistis ego enim debuī a vobis commendari.

Post omnē cōmendationē suā ostēdit quia nō ad iactantiā suā ista retulit. In his inquit quę hacten⁹ ad cōmendationē meā narraui (fact⁹ sum insipiens) secundum quod in exterioribus uerbis sonat, quia videor merita mea p̄dicasse, sed hoc non iactanter, sed necessitate compulsus feci pro vestra utilitate, quia vos me coegistis) ita loqui qui de me non recta sentiebatis & falsos apostolos mihi p̄ferebatis, & ideo non mea culpa, sed vestra quod de me talia sum loquutus. Coactum se dicit, vt quid esset ostenderet. Et vtique non est insipiens qui de se vera locutus est, quia superius ait, si vultero gloriari non ero insipiens veritatem enim dicam. Sed nunc inclinatur se, & p̄ nimia humilitate vel cordis dolore se fatetur insipientem, vt declinaretur quia non voluntate merita sua manifestauit. Insipientis enim est suos narrare labores, & proprias iactare virtutes. Iustus autem nunquam bona sua detegit, nisi eum aut proximorum utilitas aut certe nimia necessitas cogat, sicut apostolus cum virtutes suas enumerasset coactum se dicit hoc fecisse. Nam si virtutes suas tacisset, discipuli non cognouissent eum. Si non cognouissent eum

Tētatio
cui non
consenti
tur non ē
peccatū.

iob. 2.

de renun
tia. c. nifi
Saliave
ro.

Insipie
tis est p
prias iac
tare vir
tutes.

nouissent eū, nō omitterēt pręferre illi falsos apostolos, & dicta illorum dictis illius. Sicque ignorantia dignitatis apostoli, causa esset, vt semper in errore permanerent discipuli. Vt ergo eos ab errore reuocaret, coactus est manifestare quis esset. (Vos inquit me coegistis,) quia cum alijs de me satisfaccere debuissetis, nunc iterum opus habetis vt ego ipse me commēdem vobis. (Ego enim debui a vobis cōmendari.) id est, vos aduersus obrectatores debuistis mihi testimonium ferre, apud quos ego ecclesiam institui, & signorū prodigia feci vt vos me tacentem defenderetis quem in christo patrem habetis.

Nihil enim minus fui ab his qui sūt supra modum apostoli. Tamen nihil sum, signa tamē apostolatus mei facta sūt super vos i omni patiētia in signis & prodigijs & virtutibus. Quid, enim quod minus habuistis prę ceteris ecclesijs nisi quod ego ipse non grauauī vos? Donate mihi hanc iniuriā.

Reuera debui a vobis cōmendari ceteris. (Nam nihil minus fui vobis vel in p̄dicatione vel i miraculis (ab his,) id est, quam illi (qui sunt apostoli supra modum) meū sicut quibusdā videtur, quia domini in carne sunt sequuti. Non fui vobis in actione minor, quam petr⁹ vel ioānes siue iacobus qui supra modum meū apostoli, nō dignitate sed tempore, cum ego plus illis laborauerim. Nam si de tempore mihi p̄scribendū putatis, ante cepit Ioannes p̄dicare quā christ⁹ & non christus ioannem sed ioannes christū baptizauit. Andreas quoque prior sequutus christū quam petrus, nec tamē primatū accepit andreas sed petrus. Quare ergo quibusdā nō videor apostol⁹ cū eadē possi p̄dergrām q̄ & ceteri apostoli? Illis nō videbatur apostol⁹ esse qui eius p̄dicationem emulatione legis respuebāt quasi esset inimicus traditionis moysi quia legem cessare dicebat, & ceteris apostolis fauebāt, istū illis humiliantes, quia illi nō tā constanter contra legē aliquid asseriebāt. Ideo dolet minorē se videri, & compulsi⁹ ostendit, quante sit dignitatis. Nō fui inquit vobis in opere minor p̄cessorib⁹ meis [quia tamen nihil sum signa tamē apostolatus & cetera.] Sic se humiliat, vt erigat. Patientiā tamē primā memorat, quia diu illos portauit quasi impatientes egros, vt adhibita medicina signorū atque virtutū curaret vulnera erroris illorum. [Ego quidē inquit nihil sum] quia homo sum, [sed apostolatus quē mihi dedit christus signa in vobis ipse christus ostēdit], id est potentiā virtutes, atq; prodigia. (Tamen si,) i. quāuis (nihil sum) scdm quod hō sum vel scdm quod quibusdā videt qui me nihil esse iudicāt, tñ ea q̄ feci me apostolū designāt, (quoniā signa apostolat⁹ mei facta sunt sup vos), i. qđ desup descēdāt i vos a patre luminū per doctrinā meā vt crederetis, vt cōuerteremini, ac religiose cōuersaremini, signū & demōstratio ē apostolat⁹ mei Et hoc factū est (in oī patiētia mea) quoniā patienter oīa sustinui, quę mihi a vobis vel p vobis illata sunt mala. Nā & cōtēptū & paupertatē alias molestias apud vos pertuli, & mores vestros vt paula-

tim eos corrigerem longanimit̄ sustinui, Nec sola patientia vos ad fidē & morū meliorationē adduxi, (sed etiā signis & prodigijs, atq; virtutib⁹,) Distat autem inter signū & prodigiū atque virtutē, quia signū est gen⁹ prodigi⁹ virtus vero gen⁹ virtutis. Virt⁹ enī vocari pōt omne miraculū, signū autē illud tantū quod in quocūq; tpe aliquid significat, prodigiū vero quod in futuro tantū. Prodigiū vero appellatū est quasi porro dictū, qđ porro dicat, porro significet, & aliquid futurū esse portendat, sicut sanatiōes corporū q̄ per apostolos fiebāt sanationes animarū portendebant. Nihil inquit vobis minus feci quam fecissent priores apostoli, immo amplius. [Nā quid est quod minus habuistis pro ceteris ecclesijs,] id est, quid minus accepistis per me quā ceterę ecclesię per alios apostolos [nisi quod ego non grauauī, id est, non accepi stipendiū a vobis sicut ceteri p̄dicatores a suis accipiūt. Gratis enim euangeliū p̄dicaui vobis, quod nullis cōcessū est alijs ecclesijs.] [Donate mihi hanc iniuriā] id est, si tam imprudentes vel malitiosi estis, vt hoc putetis iniuriā, ignorete mihi, Date mihi veniā hui⁹ facti pro quo laude dign⁹ sum non reprehensione. Hoc enim nō est iniuria sed misericordia & amicitia.

Ecce tertio hoc parat⁹ sū venire ad vos, & nō ero grauis vobis. Nō enī quero quę vestra sunt, sed vos. nec enī debent filii parētibus thesaurizare, sed parentes filiis. Ego autem libentissime impendā & superimpendar ipse pro animabus vestris, licet plus vos diligens minus diligar.

Ne forte putaretur inter initia stipendijs abstinuissē ad commendationem suam postea vero mercedem euangelice p̄dicationis velle accipere ostēdit in ea se voluntate durare ne factum suū postea mutare videretur, & esset, quod obrectatoribus reprehenderetur. Non grauauī inquit vos, sed nec grauabo. [Quia ecce hoc tertio] id est, hac tertiā vice paratus sum venire ad vos, & non ero vobis grauis, vt de vestro quicquam accipiam, sicut nec aliquid a vobis sumpsi. Nō tertio venit ad eos sed tertio paratus fuit venire. (Non ero grauis vobis) accipiendo munera vestra, (quia non quero ea quę sunt vestra, sed vos ipsos) id est, non pecunias vestras, sed vos ipsos lucrari volo ex p̄dicatione mea, vt vos habeam mecū in eterno christi regno. Nō quero vřa (neque enī debēt filii parentib⁹ thesaurizare) id est, diuitias congregare quod facitis pseudo apostolis, (sed parētes filiis) debēt diuitias p̄parare, quod pseudo non faciunt vobis. Cōsuetudo vsu nūc loquitur. Consuetudo enim est vt carnales parentes filiis suis thesaurizent. Spirituales vero patres dignum est vt a filiis suis accipiant sumptus. Sed apostolus in tantum probat se nolē accipere, vt transferat causam carnalis patris ad spiritalem, vt non solum non accipiat ab eis sed si fieri potest ipse eis tribuit. Quo dicto tangit eos vt intelligatur quantus sit, & quid mereantur qui tanti apostoli prouidentiam negligunt. Parentes inquit debent filiis thesauros p̄parare, sed ego non solum thesauros, sed & me ipsum

Signum prodigiū & virtus quō differūt.

Gratis euangeliū p̄dicauit.

De censu c. cū apostolus prohibemus.

Epi. Pauli.

paratus sum impendere. Tanto enim affectu charitatis erga vos moueor quod non inuitus, (sed libentissime impendam vobis) (vel carnalia vel spiritalia bona. & post omnia si opus fuerit (ego ipse superimpendar) pro animabus vestris, vt moriar pro salute animarum vestrarum (licet plus vos diligens minus diligar) a vobis. Qui enim tantā habet charitatē vt paratus sit pro fratribus etiā mori, perfecta est i illo charitas. Et ego dū pro vobis mortē excipere sum paratus, perfecte vos diligere cōprobor. Pl^o enī vos diligo nō accipiēdo res vras quā si eas acciperē, vos aut min^o quā debetis, vel min^o quam pseudo apostolos diligitis me, quia me pl^o amare debetis, maxime p quem viā vitē didicistis.

Sed esto. Ego vos non grauauī, sed cū essem astutus dolo vos cōepi. Nunquid per aliquem eorum quos misi ad vos? Rogauī titum & misi cum illo fratrem. Nunquid titus circumuenit vos? Nonne spiritu eodē ambulauim^o? Nōne eisdē vestigijs? Nihil eorū quā possent ei ex aduerso proponi tacet, vt se per oīa purget. Quia nihil per circūuētiōnē egit apud eos, sed pura virtute sibi simpliciter & illis dupliciter cōsuluit, vt ipse nihil prēter futurā superne beatitudinis retributionē quereretur, & illis apud dominum prouideretur, atque censum eorum non acciperet. Forte enim suspicarentur ideo illū sua dona contēpsisse quia parua erant quę offerebantur vt magna consequeretur, & circūspiciens merita sua non pecuniam refutaret, sed numerum indignū sibi estimans contemneret. Ego inquit non accepi vestra, sed paratus sum vobis impendere mea, & inde minus a vobis diligor, quia nō intelligitis quā charitatiua mēte hoc feci. (Sed esto,) hoc est sit, id est, nunc concedam^o istud (quia ego non grauauī vos) per meipsum accipiēdo res vestras, (sed cū essem astutus dolo vos cōepi) id est decepi vos callida arte simulatiōis extrahēdo vobis per alios bona vestra. Yronice dicit, nā pseudo apostoli affirmabāt eum sic agere. Vel inquit talia de me supicamini, sed effectu rei pbatur quia falsa sunt q̄ putatis. (Nūquid enī per aliquē eorū quos misi ad vos circūueni) & artificiose decepi vos, vt callide vobis per eos extorquerē res vestras? Hoc est quod dicit, quia quos misi nō illis hoc intimauerunt, vt si vellēt peccatū habere apostolū dignā quantitatem persone illi^o offerret, quoniā ideo nolūisset accipere quia min^o quā dignū erat offerebat. Quod cōpositū apostoli astutia intelligerēt, vt qđ egit nō per contemptū sed per auaritiā egisse putaret. Vere inquit nō circūueni vos p aliquē legatorū meorū, quia per titū id nō feci per quē facilius hoc possem implere. (Nā rogauī titū) vt ad vos pgeret quia illi facili^o obediebatis, (& misi cum illo fratrē) cui^o laus est in euāgelio qui intelligit lucas. (Nūquid tit^o) cui^o dictis facile adquiescebatis, circūuenit vos) callide vobis suadens vt mihi mitteretis aliquid (Nequaquam. (Nonne enī ambulauimus,) id est perseuerauim^o (eodē spū), i. eadem voluntate qua cōepimus, vt sicut in principio nihil accipere a vobis volumus, ita & deinceps. (Et nonne eisdē vestigijs) quibus cōepimus, id est, eisdē passibus actionū semper ambulauim^o vt nō in ac-

piendo perseueraremus? Vna enim in bono sententia nra esse pbatur excluda omni suspitione auaritię quando ab his quos misi nihil tale dictū aut factū est in quo deprehendere avaritia. Vel ita. Nō circūuenit vos tit^o, sicut nec ego circūuenerā. Quia (nōne eodē spū) id est, eadem bona voluntate ambulauim^o ego & ille? (Et nōne eisdē vestigijs) (ego & ille ambulauim^o id est, eisdē operationibus, per quas apparet volūtas? Vnaqueque enim arbor ex fructu suo cognoscitur.

Coli putatis quod excusemus nos apud vos. Corā deo in christo loquimur, oīa autē charissimī propter vestrā edificationē (Olim putatis), i. dudū estimatis (quod excusemus nos apud vos), i. quod causa excusatiōis quasi re^o dicā, quia non grauauī vos. Iā diu est, quod de nobis dubitatis, arbitantes quia nō simpliciter agam^o vobiscū, quoniā pseudo apostolis creditis qui dicūt nos tergiversatione dona vestra respuere, vt maiora possim^o accipere. Et putatis quod huiusmodi fictā conscientia excusē apud vos? (Sed nos corā deo i christo loquimur.) Coram deo sicut supradictum est loquimur, qui in omni quod dicit humanos fauores nō appetit, sed oīpotētis dei pferē intēdit, nec suā sed auctoris gloriā requirit. In christo autē loquitur, cui^o sermo totus in christi veritate persistit, vt nec mēdax sit, nec aliud quā christū p̄dicet. (Et nos ita corā deo loquimur in christo.) Sed omnia hęc loquimur & facimus propter vestrā edificationē, vt bene de nobis sentiat, & falsos apostolos repellatis, atque p doctrinā nostrā in christi tēplū edificemini. Edificationi enī vestrę proficit quicquid de tribulationibus nostris & reuelationib^o supra diximus, & quod malā de nobis suspitionē a cordibus vestris tollim^o, vel quod cōsum vestrum iccirco nō suscepimus, ne auctoritatem nostrę potestatis qua viciosos arguimus inclinarem^o. Sine dubio enim prodest ei qui corrumpitur vt emendet, si prępositus ei^o ideo oblata refutetur, vt libere arguat.

Timeo enim ne forte cum venero non quales volo inueniam vos et ego inueniar a vobis qualē nō vultis: ne forte cōtētiōnes, emulationes, animositates, dissentiones, detractiones, susurratiōes, inflationes, seditiones sint inter vos, ne iterum cū venero humiliet me deus apud vos, et luceā multos ex his qui ante peccauerūt, et non egerunt penitentiam super immunditia et fornicatione et impudicitia quā gesserunt.

Omnia vt pręfatus sum propter vestram edificatiōem vobis loquor aut facio. (Nam timeo ne cum venero inueniam vos) incorreptos (quales nolo) vos inuenire [quod forte erit,] quia ad vtrumque se habet, & ex libertate arbitri (vestri pōt qđlibet horū cōtingere. Ideo pparate vos, ne inueniā vos i vicijs p̄durātes, [quales inuenire nolo,] & ego inueniar,] id est, sentiar a vobis seuerus & asper, & peccata vestra iuste puniens qualem non vultis inuenire.

Math. 7

Loquit
yronica.

Lucę
laus i es
uāgelio.

Ad Gal
la. 5

Cōtētio
quid sit.
Emula-
tio.
Animosi-
tas.
Dissensio.

Susurra-
tio.
Inflatio.
Seditio.

Inuenire. Ille enim inuenit aliquē qualem nō vult, qui se talem facit vt discordet ab illo. Et ideo tales vos exhibete, vt non discordetis a mea sanctitate, vt cū venero possimus inuicē gaudere. Scilicet (ne forte sint inter vos contentiones) & cetera quæ in priore epistola reprehendi, quando personis defērentes, & alterum alteri preponentes dissidebatis ab inuicē. Cōtētio est vbi non ratione aliquid, sed animi pertinacia defenditur. Emulatio est hoc loco inuidia. Animositās est magna commotiō animi aduersus alterū pertinacia, qualis erat in illis qui iudicia habebant inter se quæ defērebant ad inuicē. Deles determinanda, & inde irascebantur ad inuicē. Dissensio est vbi nō omnes in vna voluntate & in vno sensu concordant, sed diuersa volūt, & partes faciūt. Detractio est quādo quis bona alteri⁹ deorsum trahit, id est, loquendo humiliat ea & premit, vel de ipsi⁹ bonis aliqua trahit, vt pauciora seu minora quā sunt ostēdat ea esse. Susurratio est quādo quis murmurat & in facie loquitur alicui, sed de illo alijs male loquitur. Inflatio est quando quis timore cordis turgescit interius. Seditio est cōmotio ciuiū inuicem, contra se. (Et timeo) inquit ne vicia hęc inter vos reperiantur (cum venero) ne sint inter vos (cōtentiones) de meritis prelatorū vt erant dū diceretis ego quidē sum Pauli, ego autē Apollō, ego vero cephe. (Et emulationes) id est, inuidie propter meliora charismata quę minores solēt inuidere maioribus. (Et animositates) in repetitione rerū & vltione, propter quas solebatis apud infideles iudicio cōtēdere. (Et dissensiones) id est, mētū diuersitates aut voluntatum diuisiones. (Et detractiōes) per quas alius loquēdo detrahit, & aufert quicquid potest ex bene gestis alterius. (Atque susurrations) per quas latēter seminātur discordiæ. (Et inflationes) per quas nōnulli quasi de excellētiōibus meritis intumescunt, & alios despiciunt. (Atque seditiōes) id est, tumultus irascētiū atque litigatiū, in populo vsq; ad percussiones. (Timeo) inquam ne in vobis talia reperiam (ne scilicet cum venero humiliet me iterū deus apud vos) id est, ne sicut dolui pro peccatis vestris, ita rursus doleam pro impenitudine vestra (& lugeā) ibi (multos ex his qui ante primam epistolā peccauerūt) & adhuc permanentes in sua nequitia (nō egerunt pōnitētiā). Illis in peccato perdurantibus se dicit humiliari & lugere, quia vt pius pater incipit culpas filiorum deffere, & se pro his in orationibus & ieiunijs affligere. Quis enim pater non gaudeat, bene agentibus filijs? Sic iterum necesse est lugeat si prae cōuerfentur. Ideo admonet vt si qui nō egerunt pōnitētiā sicut alios significat egisse nūc agāt eam, vt veniēs sine tristitia sit cum illis. (Cū enim dicit & lugeā multos ex his qui ante peccauerūt & nō egerūt pōnitētiā) probat quosdā ex his pōnitētiā egisse, quosdā vero nō agere. Agēda est autem pōnitētiā omnibus qui peccauerūt, quia non sufficit mores in melius cōmutare, & a factis malis recedere, nisi & de his quę facta sunt satisfaciāt domino per pōnitētię dolorem, per humilitatis gemitum, per cōtriti cordis sacrificiū, cooperantibus eleemosinis. (Nō egerūt inquit pōnitētiā super immūditia) id est, de immūdiſſima perpetratiōe libidinis q̄ fit inter mares, vel ab vno solo (& fornicatione) quę fit cum publicis meretricibus quę

prostant in fornicibus vnde etiam fornicatio dicitur, & impudicitia quę fit cum fœminis sue cōfanguinitatis, sicut cum sorore vel nepte, siue fratris vxore, & vocatur incestus. Et cum de his tam execrādis libidinū perpetratiōibus pōnitētiā fieri suadeat apostolus, patet quia nō est vlla criminū tam horrenda macula quę per pōnitētiā deleari non possit.

Capitulum. xiii.

Ecce tertio hoc venio ad vos, vt in ore duorū vel trium testium stabit omne verbum. Predixi vobis & predico vt presens vobis & non absens his qui ante peccauerunt & ceteris omnibus, quoniam si venero iterum non parcam.

Timeo inquit ne tales vos inueniam quales nolo, & inueniar a vobis durus cum venero. Ideoque ne differatis pōnitētiā agere, quia ego non differam venire. (Nam ecce) certū sit vobis quia in proximo (venio ad vos hoc tertio) apparatu. Non dixit quod bis venerit, & hac tertiā vice vēturus sit, sed quod bis se preparauerit & venire nequiverit hoc autem tertio apparatu vēturus sit. (Tertio inquit venio. In ore duorum vel trium testium stabit omne verbū.) Hoc in lege dictū est vt aliquis duobus aut tribus testibus aut purgetur aut condemnatur. Ita & hi secūdo vel tertio aduentu apostoli, aut purgati inuenientur aut damnabiles. Vel presente apostolo omne verbum accusationis siue excommunicationis stabit (in ore duorum aut trium testium) id est, stabile & ratum erit sub assertione duarū aut trium idonearum personarum. Vbi innuitur quia prelatus ecclesie licet ipse pro certo sciat culpam cui iussibet subiecti sui, nō tamen potest eum cōdēnare, nisi eadē eius culpa duobus aut tribus testibus fuerit probata. Testibus inquit egebit qui se corā me excusare voluerit. (Nā predixi) dū essem apud vos (& adhuc predico sicut tunc presens, ita nunc absens) his qui ante epistolam peccauerunt (& ceteris omnibus) qui post peccauerunt, quoniam si iterum venio non parcam eis, sed puniam eos, vel si venero nō parcam eis iterū sicut olim peperci. Prædem se dixisse significat presentem vt corrigerent se, ne cum pudore corripērētur, & nunc iterum absentem eadem se dicere contestatur, vt per secundā correptionem si se nō emendauerint parci eis non debeat.

An experimentum queritis eius qui in me loquitur christus? Qui in vobis nō infirmatur, sed potēs est in vobis. Nam & si crucifixus est ex infirmitate, sed viuīt ex virtute dei. Nam & nos infirmi sumus in illo, sed viuemus cum eo ex virtute dei in vobis.

Dixi quia nō parcam incorruptis, sed puniam eos. (Et an queritis experimentum eius qui in me ista loquitur qui est christus). i. vultis experiri si christus audeat

Deut. 7.
Mat. 18.
Heb. 10.
Ioan. 8.
2. q. 5. in
pri. &
c. placeat

Prelati
sine testi-
monio
duorum
vel triū
nō pos-
sunt con-
dēnare.

28. q. 1. e.
si enim
ante fi.

audeat punire vt non dicā si ego audeam, sed christus qui in me manet & loquitur? Experimentum querūt christi loquētis in apostolo dum preceptis eius non obediunt, volentes probare si audeat vindicare vt per hoc intelligatur esse firme auctoritatis, ac de cetero timeatur. Qui enim magistrum cōtemnit, emendare se nō querit. Et notandum quod doctrina eius non hominis, sed christi esse probatur, quā qui reprehendit cōtumax inuenitur. Christus enim in eo loquitur intrinsecus omnia q̄ ipse loquitur extrinsecus, & christum in eo tentat qui vult experiri si ipse peccātes ferire audeat. Ideo nō de se, sed de illo terrens (an queritis inquit experimentum) id est, probationem (eius qui in me loquitur christus?) Et addit. Qui non infirmatur in vobis id est, inter vos (sed potens est) in vos. Nō infirmus, sed potens inter eos apparuit, quando per apostolum signa & prodigia fecit, & diuersa charismata gratiarum dedit. Quod experti sciāt, quia & in eos puniendo, est potens si eum irritauerunt. Vere potens est punire peccantes. (Nam & si crucifixus est ex infirmitate) carnis, qua visus est impotens fuisse contra suos hostes (sed) id est, tamen (viuit) eternaliter (ex virtute dei) id est, ex eo quod ipse est deus. Ex nostra enim infirmitate occisus resurrexit ex virtute sua & patris. Vere nunc perhēniter & in carne viuit, licet prius in ea infirmus fuerit. (Nam & nos infirmi sumus in illo) id est, nos apostoli in eius prädicatione plagas infirmitatis sustinemus, dum pro eius nomine cedimur & varijs iniurijs afficimur (sed viuemus cum eo) id est, in simili beatitudine resuscitati ad eternam vitam ex virtute dei. Virtute enim dei resurgemus, vt semper cum christo viuamus. Et hoc (in vobis) quia mors martyrum floret in fide populorum. (In vobis) id est, in cordibus vestris viuemus cū christo, quia intelligetis nos viuere cum eo. Non est ergo mirū si christus ex virtute diuinitatis viuit, cum & nos qui multo minores sumus ex eadem virtute victuri simus.

Vosmetipsos tentate, si estis in fide ipsi vos probate. An non cognoscitis vosmet ipsos quia Christus Iesus in vobis est, nisi forte reprobi estis?

Dixi quia nos viuemus in vobis. Nam fidem accepistis a nobis. Et ideo (tentate) id est, discutite & probate (vosmetipsos si estis in fide) & si vos esse in fide videritis, tunc nos in vobis viuere cognoscatis. Dum auditis quia nos pro fide tot tribulationes patimur (tētatē) id est, p̄bate (vosmetipsos, & si estis in fide, ipsi vos probate.) Ac si dicatur. Persequutionum certamina ad mētem reducite, & cordis vestri intima atque occulta pensantes quales iter supplicia valeatis existere munire. (An nō cognoscitis vosmetipsos) id est, non cognoscitis quales sitis intus, scilicet quia per fidē quam a nobis accepistis est christus Iesus in vobis, Qui enim fidei sensum in corde habet, hic scit christū Iesum in se esse. Et vos ita scitis eū in vobis esse (nisi forte reprobi estis.) Hoc est enim reprobū esse nescire fidem professionis suę. Reprobis enim est, id est, retro a probitate alienus, qui probitatē fidei & bonę operationis quam in baptismo accepit ignorat

vel deseruit. Et vos cognoscitis quia per sensum fidei, & per affectum dilectionis, ac strēnitatem recte actionis est christus in vobis (nisi forte reprobi estis) id est, ab eo quod prius cepistis retro cōuersi & a deo reiecti.

Spero autē quod cognoscitis, quia nos non sumus reprobi. Oramus autem deū, vt nihil mali faciatis. Non vt nos probati pareamus, sed vt vos quod bonum est faciatis, nos autem vt reprobi simus. Non enim possumus aliquid aduersus veritatē, sed pro veritate. Gaudemus autem quando nos infirmi sumus, vos autem potentes estis. Hoc & oramus, vestram cōsummationem. Ideo enim hęc absens scribo, vt non presens durius agam secundum potestatem quam dominus dedit mihi, in edificationem, & non in destructionem.

Prouocat eos ad scientiam fidei, & recte vite. Cum enim ceperint scire apostoli sui certam auctoritatē & meritum apud deum, poterant & ipsi circa se esse felicitati. In vobis inquit habitare christū cognoscitis, nisi forte reprobi estis. Sed quicquid de vobis sit, de nobis (spero quia amodo cognoscetis, quia non sumus reprobi) sed electi dei. Dum enim falsos apostolos nobis preferretis, illos putabatis diuinitus electos esse nos autem reprobos. Sed (spero quia) per huius epistole doctrinam (cognoscetis quia nō nos, sed illi sunt reprobi) & ideo relictis illis monita nostra sequimini. Vel qui christum in vobis tētabatis volentes experiri si possemus in peccātes vindicare (spero quod cognoscetis quia nos non sumus reprobi) id est, per aliquam culpā a nostra potestate priuati, cum videritis nos delinquentes apud vos potenter arguere. (Sed oramus deum) vt hoc nō eueniat, oramus deum (vt nihil mali faciatis) propter quod sit necesse vt a nobis arguamini. Poterat dicere monemus vos, vt nihil mali faciatis. Quod quidem si diceret certum diceret, quia & volūtas nostra aliquid agit, sed sola non sufficit. Maluit tamen dicere oramus vt gratiam commendaret, vt intelligerent quando nō faciunt aliquid mali, non sua voluntate sola se vitare malū, sed adiutorio dei implere quod iussum est. (Oramus inquit deum) sine quo nihil valet humane voluntatis arbitrium (vt nihil mali faciatis, nō vt nos probati appareamus) id est, non vt in auctoritate videamur vobis peccantibus (sed potius vt vos quod bonum est faciatis, nos autē vt quasi reprobi simus) id est, quasi sine potestate. Non orat vt ipse sit reprobis, sed vt his bene agētibus dum non audent corripere, quasi humiliantur, & humiliati vel reprobi appareāt. Probati enim a deo videntur, dum iudicant peccatores auctoritate cōcessa. Si ergo quos iudicent nō sint, cessante in his auctoritate, quasi reprobi videntur. Nam ne putetur & iniuste posse dominari, apte subditur. (Nō enim possumus & cetera.) Simus inquit, id est, pareamus reprobi nō habentes quid vindicemus. [Nō enim possumus aliquid aduersus veritatē] id est, potestas non

Alias in vobis,

Reprobi quis dicitur.

stas non est, nobis data contra veritatē, vt arguamus eos qui in veritate ambulāt, id est, bene viuūt [sed pro veritate] tuēda vt vindicemus in eos qui inimici sunt legis. Ideoque cessabit potestas, si illi quod bonum est fecerint. Vnde Romanis dictum est. Vis non timere potestatem? Bonum fac, & habebis laudem ex illa. Qui ergo potestatem non timet, bonum operando, euacuata est apud eum potestas. Hoc est quasi reprobum esse, quia hoc in eo cessat vnde probatur potestas. (Ob hoc autē oramus deum, vt nihil mali faciat, quia gaudemus nos quando sumus infirmi) id est, quando non est necesse vt nostra virtus appareat puniendo peccantes. Hoc enim infirmari potestatem non exercere. Gaudemus si nos taliter infirmi sumus (sed vos potentes estis) id est, si bene agentes vicia vincitis, vt prohibeatis a vobis vindictam aut correptionem. Tunc enim potētes estis, quādo vitijs fortiter preualetis, potestatem nostram non timetis. (Hoc etiā oramus) agere (vestram consummationē) id est, rogamus vos vt in eo perficiamini ne peccetis, consummati in virtute bonę vitę & incorrupta fide. Et quia id volo atque oro (ideo hęc) quę ad correptionem vestram dixi scribo vobis absens) vt cum fuero presens nō agam in vobis durius quā volo, vt scilicet correctiores inueniam vobis, & nō coram hominibus increpem cum pudore ne qui peccauerunt erubescant in cetū fraterno. (Hęc scribo ne durius quam vultis agam secundū potestatem) arguēdi & puniēdi reos (quam dominus mihi dedit in edificationē, & nō in destructionē) id est, vt per hanc subiectos meos edificem & nō destruiam. Si enim peccata illorum reliquero impunita, destruiā & nō edificabo. Itē si bene agētes puniero, destruiam, & nō edificabo. Sed ita discrete exercēda est, hęc potestas ad edificationē & nō ad destructionē, vt bene agentes ad meliora hortemur, & male agētes arguamur vt correpti edificentur. Nō enim destruuntur qui arguunt vt se corrigant, si potius edificantur. Sic exercenda est potestas vt & penitētes absoluiamus, & impēnitentes vinculo anathematis astringamus. Qui aliter agit, peruerse vtitur hac potestate, & in oculis dei se priuat ab ea.

De cetero fratres gaudete. perfecti estote, exhortamini, idē sapite, pacē habete, & deus pacis & dilectionis erit vobiscum. Hucusque vos ad dilectionem & correctionem monui, vt de his quę hactenus male egistis, corrigamini. (Sed de cetero) id est, de reliquo vitę vestrę spatio (gaudete) id est, de consciētia bonorū meritum gaudiū habete, & peccata de quibus iterum contristari necesse sit, caute. Et vt gaudere possitis (estote perfecti) in bonis operibus. Et vt perfecti sitis (exhortamini) alius alium, vt vnusquisque magis magisque prouehatur, in perfectione virtutū. Et in ipsa perfectione (idem sapite) omnes, vt nō sit inter vos vlla dissensio, sed vnum sentiat. Vel certe vos perfecti exhortamini minores ad eādem perfectionē, & vos minores (idem sapite) quod maiores, ne ab eis iam dissentiat. Et omnes tam maiores quā minores (habete simul pacem) ne sit amplius in vobis prior discordia, sed sicut vnus corporis membra sitis adinuicē omnes concordēs. Et si hęc feceritis, tunc (deus pacis & dilectionis) id

est, christus (erit vobiscum) adiutor in omnibus & director. Christus enim est deus pacis & dilectionis, quia dixit suis, pacem meam do vobis, & hoc est pręceptum meum vt diligatis inuicē. Cum quibus ipse est sicut ait, ecce ego vobiscum sum omnibus diebus vsque ad consummationem seculi.

Christus est deus pacis & dilectionis,

Salutate inuicem in osculo sancto. Salutate vos omnes sancti. Gratia domini nostri Iesu Christi & charitas dei, & communicatio sancti spiritus sit cū omnibus vobis amen.

Vt pax sit inter vos (salutate inuicem, in osculo) nō dolo, vel libidinoso (sed sancto) id est, in Christo, vera pace pleno & casto. Et sic facere libenter debetis, quia ita optāt (omnes sancti. Salutat enim vos) vt ex voto salutationis eorum proficiatis, & ipsorum sanctitatem imitemini. Illi vos salutāt, & ego affectuosius dicens. (Gratia domini nostri Iesu Christi) qua grātis peccata cōdonātur atque salus tribuitur (& charitas dei patris) quā vos ita dilexistis, vt vnigenitum suum pro nobis in mortem daret (& communicatio sancti spiritus) qui in vtraque re, id est, in predīcta grātia & charitate comunicat vobis christo & deo, cōmuniter & pariter operans cū illis humanam salutē sit cum omnibus vobis) maioribus atque minoribus, seu mediocribus. Trinitatis hęc cōplexio est, & vnitas potestatis, quę totius nostrę salutis perfectio est. Charitas enim dimisit nobis saluatorem Iesum, cuius grātia saluati sumus, & vt possideamus hęc grātiam salutis cōmunicatio facit spiritus sancti. Hęc enim dilectos a deo & saluatos grātia christi tuetur, vt trium perfectio, consummatio sit hominis in salute.

Explicit epistola secunda ad Corinthios.

Incipit prefatio in epistolā ad Galathas.

Galathia est regio in Asia, cuius incolae Paulus ad fidem conuertit, ac bonis moribus informauit. Cūque recessisset ab eis vt & alij gentibus more suo predicaret, venerunt pseudo apostoli & predicantes eis carnalem legis obseruationem in tantum

Galathiaque regio,

eos subuerterunt, vt illorum sententijs assensum verbo & fauore nec dum tamen opere preberet, ita vt circūcisionē & sabbatum, neomenias quoque & cetera huiusmodi vellent obseruare. Nam predicti seductores multis modis suadebant eis carnales obseruantias, dicentes fidem Christi non posse sufficere ad plenam iustificationem & salutem, nisi ex antiquo more seruaretur. Et ideo suadere facilius poterāt, quia Petrus & ceteri apostoli qui cum domino fuerant permiserunt ad tempus iudaizare primitiuam ecclesiam ne scandalum iudeis facerent. Non enim mox potuerunt destruere iudaismū, sed paulatim ad veritatis sinceritatem iudeos conuerterunt, quia si in primo aditu omnes ritus illorum inciperet destruere, fidem nostram potius abhorrent quam susciperent. Paulus vero quia gentibus nullum ritum Moysaycę legis habentibus predicabat, discipulos suos nullatenus iudaizare sinebat, sed in obseruantia euāgelicę veritatis eos instruebat. Propterea

bat. Propterea pseudo magistri dicebant circuncisionem esse necessariam, quoniam magni apostoli qui a domino Iesu instituti fuerant hanc prædicationem quod tamen non faciebant, sed propter scandalum euitandum intentione bona hanc adhuc seruari permittebant. Et ideo pessimi deceptores occasione inde accepta circuncisionem & carnales obseruantias illos prædicasse dicebāt, atque Paulum quoniam easdem obseruantias destruebat, in quantum poterant deprimebant, dicentes, quia non viderat Christum, & quia aliud quam ceteri apostoli qui dominum viderant prædicabat euāgelium, & ita nullomodo illi esse credendum. Intēdit itaque nunc apostolus ab Epheso scribēs redarguere Galathas quia pseudo apostolos receperāt & prædicationi eorum assensum præbebant, volentes circūcidi & rigorem legis obseruare. Et prius insinuat ac immoratur in auctoritatis suæ commendatione, ut postea maius pondus habeant verba sua. Nam facta sui cōmēdatione, ingreditur carnales obseruantias multis modis & rationibus disputando destruere. Post secundam ad Corinthios hæc cōgrue locuta est, quoniam affinitatem quandā cum illa obtinuit in modo reprehensionis. In vtraque enim reprehenduntur, qui pseudo apostolos recipiebāt. & eorum prædicationi postposito veritatis apostolo adquiescebant. Et ob hoc etiā quia in illa corinthiis reprehenduntur nō solum ex receptione pseudo apostolorum, sed etiam quia multis & varijs vitis erant irretiti, Galatæ non alia de causa redarguntur in ista, nisi quia pseudo apostolorum falsitati sine aliqua ratione animū implicabāt. Ideo & ista sequitur post illam, quia cum in illa niteretur apostolus in carnalium obseruariarum destructionem, in ista fortius ad earum tendit adnihilationē. In illa multis modis denotat pseudo apostolos, in ista anathematizat illos.

Explicit præfatio.

Incipit epistola ad Galathas.

Capitulum primum.

Paulus apostolus non ab hominibus neque per hominē, sed per Iesum Christum, & deū patrem qui suscitauit eū a mortuis, & qui mecū sunt omnes fratres, ecclesiis Galatię. Gratia vobis & pax a deo patre nostro & domino nostro Iesu Christo, qui dedit semetipsum pro peccatis nostris, ut eriperet nos de presenti seculo nequam, secundum deī & patris nostri voluntatem, cui est gloria in secula seculorum amen.

Vt ipsi recognoscant eum qui mittit, præponit nomen suum quod est Paulus, & nomē officij sui vel dignitatis subiungit, id est, apostolus. Vult enim illos auctoritate sua ad se audiendum cōstringere. Il-

lis nāque sicut dictum est primo prædicauerat, & eorū apostolus erat. Quasi dicat, Vos galatię abijcite mendacium & fictorum falsitatem, ac sub spem veri superinfusam simplicitate vestræ venenositatem, & ad apostolū vestrū qui doctor est veritatis intēdite, quia Paulus qui interpretatur electus vel mirabilis scribit vobis, & cuius nomen per multas ecclesias in auctoritatem recipitur, quod nō est de pseudo apostolis quia nec electi sunt diuinitus, nec in operatione signorum mirabiles existūt, nec vltius auctoritatis apud fideles sunt. (Et apostolus) id est, vere missus scilicet nō usurpans officium alterius, quoniam vetus existit apostolus. Pseudo autem apostoli inuadunt aliorū officia, nec mittūtur, sed impudenter se ingerunt, & innocentium corda sub veritatis spe fallūt. De quibus per Hieremiam dominus ait. Non misi eos & non præcepi eis, neque locutus sum ad eos. Et iterum. Non mittebam eos, & ipsi currebant, non loquebar ad eos & ipsi prophetabāt. Ideoque nullatenus est eis adquiescendum. (Paulus) vero ut dictum est (apostolus) est, id est, missus (nō ab hoib⁹, sed a deo.) Quatuor modis fit apostolorum, i. missorū electio, i. a deo, & nō ab hoib⁹, a deo & ab hominibus, ab hominibus & nō a deo, nec ab hominibus nec a deo, sed a diabolo vel a seipso. A deo & nō ab hominibus sicut Moyses & Aaron diuinitus missi sunt ad Pharaonem. A deo & ab hominibus, sicut Iosue & Caleb missi sunt ad explorandam terram. Ab hominibus & nō a deo, sicut factū est quādo Pharisei cōsiliū inierūt ut caperent Iesum in sermone, & miserunt ei discipulos suos cum Herodianis dicētes, magister scimus quia verax es & cetera. Nec ab hominib⁹ nec a deo, sed a diabolo, vel a seipsis sicut pseudo apostoli qui instigante sathana, sine electione se ingerunt, & in aliorū messera mittere falcē præsumūt. Paulus itaque in primo genere electionis inuenitur, quia non ab hominibus ut ab apostolis, neque per hominē ut per Ananiā qui baptizauit eum est electus in apostolū, sed per Iesum Christum, & per deum patrem, nec per mortalem Christum sicut Petrus & Andreas, sed per immortalem quia pater suscitauit eū a mortuis. Per hoc quod præmittit Christum & subiūgit patrē, innuit eum esse patrē æqualem, & quod nullus ad patris gratiā pertingit, nisi per eum sicut ipse dixit, nemo venit ad patrē nisi per me. Priores apostoli sunt electi per Christum adhuc ex parte hominem, id est, mortalem, Paulus vero nouissimus apostolus per Christum iam deum totum, id est, ex omni parte immortalē. Hoc enim ait ab hominibus (neque per hominem, sed per Iesum Christum, & deum patrem) quasi Christus Iesus non sit homo. Sequitur enim (qui suscitauit eum a mortuis) ut hinc appareret cur dixerit neque per hominem. Proinde propter immortalitatem iam nūc non homo Christus deus, propter substantiam vero naturæ humanę in qua ascendit in cœlum & mediator dei & hominū homo Christus Iesus. Per quod innuitur quia cum Paulus differret a primis apostolis ex eo quod dominum in carne non viderat, nec ei in terra degenti cum cæteris adhaererat, suppletū est sibi ex ipsis Christi dignitate quod deerat ex tēpore, quia electus est ab immortalē & impassibilē, ac per hoc adequatur priorib⁹ apostolis. Illi enim tam longo tempore Christum sequentes

Pauli in
terpreta
tio.

Hiere. 23

Quatuor
modis
fit apo
stolorum
electio.

vix potuerunt discere euangelium, hic autem breui spacio raptus in tertium cœlū, & in paradysum, nō solum didicit inter angelos quæ docturus erat inter homines, sed & audiuit archana verba q̄ non licet homini loqui. Huius enim apostolatus cōsecratus est in cœlo, ceterorum autem in terra. Quia ergo electus est nō ab hominibus, sed p̄ Iesum christum nō mortālē sicut p̄cessores apostoli, sed resuscitatū & per deū patrē acquiescēdū, i. incunctatē dictis eius nō falsitati pseudo apostolorū. Ac si dicat, Paulus talis & ita electus, scribit (ecclesijs Galathijs) id est, conuenticulis fidelīū quę sunt localiter in illa prouincia quę vocatur Galathia, moraliter vero in transmigratiōe, quoniā ad seruitutē legis in libertatē gratiæ ceperūt trāsmigrare. Galathia nāque interpretatur transmigrata, vel transmigratio. Et apte sic interpretatur eorū regio qui ad perfidiam a fide migrauerunt, vt & ipsa terra quam inhabitāt nomine suo testetur instabilitatē eorū. Ego Paulus eis scribo & omnes fratres qui sunt mecū quos constat esse magnos apud deū & apud ecclesias qui de eorū subuersione sunt vehementer cōrristati. Quod ponit omnes fratres retrahit multum illos ab errore, quia ostendit nō tantū sibi displicere, sed etiam multitudini p̄dicatorū, quos Galathæ sic diligebant vt eos nollens offendere. De apostolo enim fortasse parū curarent, quia magnā de eo suspitionē fecerant illis pseudo apostoli male loquentes de illo. Idcirco ponit omnes qui secum erant, vt vel propter illos Galathæ respicerent, quia citius respicit qui suū errorē multis & maxime amicis displicere intelligit. Facta cōmendatione ostēdit eis optationē salutis ipsorum subdens. (Gratia & pax sit vobis a deo patre & a christo.) Ac si dicat. Quod vobis dico vel dicturus sum non venit ex maliuolo animo, sed ex nimia dilectione & vestrę correptionis sollicitudine. Quod ex hoc patet, quia opto vt non ira & discordia sed gratia & pax sit vobis a patre & filio. Meruistis enim iram, quia abiieistis gratiam, & amisistis dei pacem, quia fecistis discordiam, sed nunc rogo vt finita ira dei quę super vos rediit, & discordia qua rebellare cepistis, sit vobis recōciliatis gratia dei, qua vobis peccata remittantur, & familiaris dei amor tribuatur, & pax qua semper eius voluntati mēte & operibus cōcorderis. Et hæc gratia & pax detur vobis non a carnali obseruantia legis, sed a deo patre & a christo eius, qui christus est noster dominus, quia dominū super nos acquisiuit, vbi nos de manu seductoris eripuit. (Nā semetipsum dedit) hostiā (pro peccatis nostris) delendis nullas legis oblationes querens, vt iusto sanguine suo principem iniquitatis potenter vinceret, ac nos a iugo eius liberās (eriperet de p̄senti seculo nequā) vbi tot laqueos adhuc tēdit ille deceptor. Nequam dicitur hoc seculum, tum quia seculum est inuitans nos vt illud sequamur, & generās nequitas ex concupiscentijs suis in cordibus sequētium suorum, tū quia nostris sensibus quinque p̄sens est, offerens se nobis per illecebras suas ad vidēdū nō vidēda, & audiēdū nō audiēda, sicque de ceteris sensibus. Vel dicitur nequam propter nequissimos homines qui in eo sunt, sicut mala domus quę malos habet habitatores. (Dedit inquam se dominus vt nos eriperet) & hoc (secundū piā voluntatem dei & patris

nostri) quia nō legalibus sacrificijs, sed oblatione corporis christi cōpleta est patris voluntas, qui in hac ereptione nostra se deum & patrē nostrū esse declarat. Nam qui per vnigenitum suū nos creauerat, per eundē post lapsum culpe, ad antiquā vel sublimiorem dignitatem reducit, & affectu paternæ dilectionis nos in adoptiuos filios assumit. Cui p̄ hac ereptione vestra (est gloria) cū eodē filio & sp̄ritu sancto perseverans in secula seculorum, id est, vniuersitatem eternitatis. (Amen) id est, vere.

¶ Miror quod sic tam cito transferimini ab eo qui vos vocauit in gratiā Christi in aliud euangelium, quod non est aliud nisi sunt aliqui qui vos conturbant, & volunt conuertere euangelium christi.

Qui in alijs epistolis a gratiarum actione & laude solitus est incipere, in hac incipit a redargutione. Mentēs em̄ duræ, nisi aperta essent increpatione percussæ, nullo modo malum cognoscerent quod egissent. Nam sepe hi qui impudentes sunt tantū se peccasse sentiunt, quantum de peccatis quę fecerunt increpatur, vt iuniores culpas suas estimēt, quas minor inuectio castigat, & quas vehementer obiurgari viderint maiores esse deprehendant.

Vnde necesse est vt semper sermo p̄dicantis cū auditorum debeat qualitate formari, ne aut verēcūdis aspera, aut impudentibus lenia loquatur. Hoc itaq; Paulus ostendens, alios leniter inchoat alloqui, Galathas vero quos a fide discessisse cognouerat, ab ipso epistolę exordio post salutationem inuehendo redarguit. Et etiā quia omnes erant subuersi vel iam in ipso motu, de quibus gratias ageret non habebat, Ideo velut ex quadam mentis cōmōtione de illorum subuersione incipit, vt per hoc citius eos reuocet, & quasi ex abrupto inchoat. De re enim magna & insolita mirari cōsueuimus. Et idcirco vt ostendat eos deum grauiter offendisse, subito velut abruptum ponit iudicium dicēs. (Miror quod) vos prius in fide & bonis operibus instituti, (nunc transferimini sic) id est ita incaute & temere a noua libertate ad antiquā seruitutem, (tam cito) id est tam breui spacio temporis, quia si per longi temporis assiduitatem seduceremini nō esset tam mirū, sed non est valde mirandum. Non ait translati estis sed transferimini, ostendens eos nondum ad hoc peruenisse vt iudaicum ritum susciperent, sed in ipso motu perueniendū iam esse.

(Transferimini) inquit & hoc non a malo ad bonū sed a bono ad malū, quoniam (ab eo) patre (q̄ vos) gratuita bonitate sua (vocauit in gratiam christi) id est in remissionem peccatorum & iustificationē quæ in christo datur fidelibus (transferimini in aliud euangelium) id est in aliud dogma quod a pseudo apostolis p̄dicatur, & videtur vobis esse euangelium, id est, bonū nūciū. (Quod tamen aliud nō est) euangelium, quia nō potest aliud esse (nisi illud quod p̄dico.) Quod autē pseudo apostoli p̄dicant, antichristi prænunciatio est non euangelium christi. (Nō est inquam aliud euangelium præter illud quod p̄dico, nisi sunt aliqui qui vos conturbāt) id est, nisi quātū ad reputationē illorū qui more limpida aquæ mentē reddūt vestrā turbulētā. Vel quod transferimini (nō est aliud nisi hoc quod sunt

Nequam
quare di-
catur pre-
sens secu-
lum,

Epí. Pauli.

sunt aliqui qui vos conturbant) id est qui sincerū vestre fidei sensum admixtione falsitatis fetidum ac cenosum faciunt, (& volunt etiam conuertere euangelium christi) id est cum carnales obseruantie conuenienter sint verse in euangelium christi, hoc est ymbra in veritatem, ipsi volunt ordine contrario veritatem ad ymbra vertere vt euangelium adnulletur & carnales obseruantie teneantur. (Vel trāfferimini i aliud euangelium) in testamenti veteris obseruantiam, quod tamen non est aliud, id est non est diuersum a nouo. Si enim spāliter intel ligatur vetus nihil discrepat a nouo. (Non est inquam aliud nisi sint aliqui qui vos conturbant) id est si desint illi qui carnaliter & peruerse illud exponunt, intelligitis vetus nihil esse aliud in sensu quam nouum. Conturbant enim velut aquam mētem vestram ne puritatem habeatis aquę illi⁹ quę de iesu ventre fuit credētibz, & in alium sensum cōuertere euangelium quod fieri nō potest cum iohannes dicat. Vos quod audistis ab initio maneat i vobis. Vnde per scripturas sanctas euangelium eternum & testamentum eternum appellatur, p eo qđ nunquā mutabitur sicut testamentum vetus est mutatum, sed vt a christo datū est, permanebit.

Euāgelium quare eternum appellatur.

I. Cho. I.

Sed licet nos aut angelus de cōelo euangelizet vobis preterquā quod euangelizauimus vobis, anathema sit. Sicut prędiximus & nunc iterū dico. Si quis vobis euangelizauerit pręter id quod accepistis, anathema sit.

¶ Ipsi volunt vt diximus, euangelium conuertere. Sed quicunque illi sint, omnes anathematizentur. Quod non de quibzlibet nuncita dico, sed etiam de me ac socijs meis, etiam de cōlesti angelo, quia si euangelizarem vobis aliud euangelium anathematizandi essemus. (Licet enim nolip si) vellemus ea quę vobis predicauimus immutare non esset nobis credendum. (Aut licet angelus de cōelo (visibiler veniens) euangelizet) si fieri queat (preterquā hoc quod euangelizauimus vobis anathema) id est cōdemnatus (sit.) Sed etiā angelū posuit, ne si illos seductores posuisset, causa inuidię fecisse videretur. Et per hoc ostendit quia si ipse vel summus angelus pro annunciatōe falsi dogmatis anathematizandus esset, multo magis pseudo apostoli. Vnde sententiam repetit ac validi⁹ cōfirmat, dicens de quolibet quod de se & angelo dixerat. (Sicut prędiximus) (inquit ego enim & omnes qui mecum sunt, ita & nunc iterum repetens dico.) Si quis vel hoc vel angelus quicūque ille sit euangelizauerit vobis preter id quod accepistis, id est prędicauerit aliud quam quod vobis tradidimus vt in predicatione sua excedat regulam fidei quam didicistis, & exorbitet de via veritatis quā a nobis accepistis: (anathema sit) ille id est cōdemnatus vel anathema id est alienatus ab ecclesia dei. Anathema quippe cōdemnatus interpretatur, siue alienatus vel alienatio. In eo autem quod ait licet nos aut angelus & cetera, videbat posse fieri vt aliqui ex his qui apostolice perfectionis esse creduntur adhuc deuēt ad falsitatis annunciatōem. videbat posse fallacē mediatorem transfigurare se i angelum lucis, & aliquid falsum annunciare.

Anathema cōdemnatus interpretatur.

Modo enim hominibus suadeo an deo?

An quero hominibus placere? Si adhuc hominibus placere, christi seruus nō esse.

4.7. dit, c. fina,

¶ Quasi aliquis diceret. Tu paulus cur sic aspere loquaris? Ideo ponit istud, ac si dicat. Merito sic loquor. (Quia suadeo modo hominibus an deo) id est fit nunc suasio & exhortatio & prędicatio mea ad hominum voluntatem & honorificentiam, aut ad dei voluntatem & gloriam. Non ad hominum sed ad dei gloriam spectat: quod ego nunc vobis suadeo. Olim vero seruiebat suasio mea voluntati hominum, cum ob gratiam pontificum traherem christianos & suaderem illis vt a christo recederent. Sed increpando loquitur apostolus per interrogationem. Vnde & adiungit. (An quero hominibus placere) subauditur sicut olim querebam placere iudeis cū a principe sacerdotum literas accepissem pergens damascum. Nequaquā illis iā placere quero. (quia si adhuc) post baptismū (placere hominibus) pđicando carnales obseruantias (tunc nō essem christi seruus) id est non seruassem spiritalia christi precepta. In omnibus his contrarius est paulus pseudo apostolis, quoniam suasio illorum spectabat ad honorem hominum non ad dei gloriam, dum suaderent credi, hominem posse iustificari ex operibz legis non ex fide christi, & ipsi querebant hominibz placere, id est perfidis iudeis, ob quorum gratiam se per mundum disperferant ad subuersionem fidelium. Aliter quoq; potest intelligi quod apostolus non querebat hominibus placere, quia nō hoc in suis operibus intendebat vt ipse laudaretur ab hominibus, sed vt per ea quę faciebat glorificaretur deus. Quisquis enim se apud homines iactat et ita ventilat bona opera sua vt finem eorundem operum in laude hominum ponat eandemque laudem hominum quasi mercedem computet operum suorum, necdum christi seruus est. Quisquis vero bōa quę facit aut loquitur, iccirco placere cupit hominibus vt eos ad imitationem bonę conuersationis trahat, vel ad dei laudem corda eorum accēdat non hominibus querit placere sed deo. Hoc etenim modo paulus placebat hominibus qui se alibi per omnia omnibus placere testatur. Sed quia hypocritarum more qui transitorias laudes non salutem videntium ex suis operibus querunt, nolebat hominibus placere, ideo nunc se illis placere denegat.

¶ Notum enim vobis facio fratres euangelium quod euangelizatum est a me, quia non est secundum hominem. Neque enim ego ab homine accepi illud, neque didisci sed per reuelationem iesu christi.

¶ Superius dixerat se apostolum esse nō ab hominibus neque per hominem, sed per iesum christū, & hoc nunc probat, suamque personam commendat, vt ea quę post dicturus est accipiant vt autentica. Multum enim per pseudo apostolos immunīta fuerat apud galathas eius auctoritas. Non sum inquit missus ab homine sed a christo, nec suasio mea voluntati hominum famulatur sed dei, quia nec doctrinam quā predico accepi ab homine sicut vos putabatis. Nam modo notū facio vobis o fratres quod ignorabatis, scilicet quantę auctoritatis sit

si

sit euāgelium (quod) tam vobis quā alijs (euāgelizati) id est, prādicatū est a me, quia nō est secūdū auctoritatē alicuius hoīs, sed potius secūdū auctoritatē ipsi christi. (Neq; enī ab hoīe illud accepi). i. nō est mihi iniūctū ab hoīe. Quia vero posset nō iniūctū sibi fuisse ab hoīe, itcirco addit (nec etiā didici illud ab hoīe. Nō ab hoīe didici, sed p reuelationē Iesu christi.) Ipse me docuit, ipsemet iniūxit mihi. Hic ostēdit quia sicut antiqui pphetę de futura Christi incarnatione, passione, ac resurrectione, & ascensione p spūm pphetię sunt docti, sic ipse hęc oīa de xpo iā pterita p eūdē prophetię spūm ipso xpo docēte cognouit. Spūs enī prophetię nō solū ex futuro tāgit animū prophetizātis, sed etiā ex pterito, sicut nunc declarat aīm Pauli tetigisse. Nā & Moyses de pteritis pphetauit, dū ea scriberet q̄ facta sūt ī pīcipio mūdi p quā hō creat⁹ ēēt.

Audistis enī cōuersationē meam aliq̄ quādo in iudaismo quoniam supra modū persequebar ecclesiam dei & expugnabam illam & proficiebā in iudaismo supra multos coetaneos meos ī genere meo, abūdanti⁹ emulatores existens paternarū mearum traditionum.

Ad cōmēdationē suā probat a patribus, quia nō didicit euāgelium ab hoīe. Nō didici iquit ab homine, nā nec ante cōuersionē meā, nec post cōuersionem. Ante cōuersionē nō didici, sed poti⁹ persequeb⁹ sū ecclesiā. Hic enī patet quia tūc euāgelium nō didici cuius erā inimic⁹. (Audistis enī & vō ipsi cōuersationē meā q̄ fuit aliquādo ī iudaismo). i. ī iudeorū religione (quia supra modū) ceterorū iudeorū (psequebar ecclesiā dei) zelo legis accēsus, fugādo sanctos & ad penā trahēdo victos & expugnabā illā, id est, deuastabā cupiēs ipsam prorsus delere. (Vel supra modū) patiētiū, i. supra quod possent fideles pati. Et hęc agens (proficiebam) secūdū sciētiā & obseruantiam legis carnalē (in iudaismo) id est, in ritu iudaico, quia carnaliter intelligebā magis ac magis scripturas & obseruabā. (Et hoc) non supra senes qualis erat Gamaliel magister meus & ceteri tales quod videretur mirū (sed supra multos) non supra oēs qui erant ætatis meæ, & nō profelīti (sed in genere meo) id est, in filijs Israel. Et quia pl⁹ intelligendo & adimplēdo proficiebam (ideo & abūdanti⁹ exishebam emulatores paternarum mearum traditionum) id est, feruētiori zelo conabar vlcisci in eos qui ad euāgelium cōuersi violabant traditiones seniorum quas a parētib⁹ acceperam. Vel omnia legis mandata carnalia paternarū traditiones vocantur, quia prius erant mandata dei, sed nunc sunt traditiones hominum postquam veritas apprensus in vmbra repulit.

Cū autem cōplacuit ei qui me segregauit de vtero matris meę, & vocauit per gratiam suam, vt reuelaret filiū suum in me, vt euāgelizarem illū in gentibus, continuo non acquieui carni & sanguini, neque veni Hierosolimam ad antecessores meos apostolos, sed abiī ī Arabiam & ite-

rum reuersus sum Damascū. Deinde post annos tres veni Hierosolimam videre Petrum, & mansi apud eum diebus quinq; decim. Alium autem apostolorū vidi neminem, nisi Iacobū fratrem domini. Quē autē scribo vobis ecce coram deo quia nō mentior. Deinde veni in partes Syrię & Cilicię.

Probauit se ante cōuersionem euāgelium nequaquam didicisse, & incipit probare quia post cōuersionē hoc nō didicit ab homine. Hoc modo inquit me habui ante cōuersionē, vnde patet quia tūc euāgelium nō didici, sed postquā placuit deo vt cor meū illuminaret & cōuerteret, alio more vixi quo rursum apparet, quia nec tunc nec post ab homine didici. Et hoc est. (Cum ei benigno patri placuit & cetera.) Placuit hoc deo, id est, non fuit hoc meritū meum, sed solum dei placitum (qui me segregauit) id est, seorsum a massa perditorū seceuit (de vtero matris meę) id est, occulto cōsilio pietatis suę iam me eligens. Et hic notatur gratuita dei misericordia. Quasi dicat. Antequam aliquid boni egissem, sua gratia me prādestinauit ad vitam. (Et post vocauit me per gratiam suā.) Hic necesse fuit ponere gratiam, quia post natiuitatem aliquid potuisset egisse boni per quod meruisset vocari a deo. Sed sicut segregatio ita & vocatio eius gratis facta est. Vel de vtero meę matris id est, de cecitate sinagoge vbi clausus tenebar (segregauit me) id est, sequestrauit a multitudine ceterorū quos in illa cecitate reliquit. Sicut enī vterus infātē intra se clausum cōtinet, nec eum aliquid videre permittit, nec in vllam partem spaciari, sic ceca destructio disciplinę quę est in sinagoga eos quos cōtinet nō finit lucē veritatis aspicere, nec in libertate charitatis spaciari, sed vndique miserabiliter coartat, vt nec ad lucem nec ad libertatem procedant. Sed de hoc sinagoga vtero me deus segregauit quando a plebis ceca consuetudine me separauit, vt libere possem Christi lumen intueri, & in eius charitate dilatare. (Et vocauit me ad hoc vt in me) id est, in corde meo, vbi vera existit cognitio reuelaret filiū id est, detegeret notitiā vnigeniti sui, quę mihi erat velata dum haberem super cor velamen legis. Et ideo mihi reuelaret vt euāgelizarem illū in gentibus id est, prādicarē illū inter gētes. Postquā ei placuit vt me sic vocaret, & filiū suū mihi reuelaret continuo non acquieui carni & sanguini id est, assensum mox prābere desij iudeis & propinquis meis carnalib⁹ mihi sēsu carnali suadētib⁹, vt ī carnali obseruatiā legis pmanerē. Illis nō acquieui quia erāt caro & sanguis, i. carnaliter sapiēbant, et carnaliter docebant, nec etiā ad spirituales magistros, i. ad apostolos qui me in christo pcesseuerant & in hierusalem manebant veni vt ab illis doctrinam quærerem, sed exiens de Damasco profectus sum in Arabiam prādicare, vbi nullus apostolorum erat, & inderedij Damascum. Finitisque tribus annis a tpe cōuersionis meę, quib⁹ in arabia & damasco moratus sum (veni ī hierusalē) nō discere euāgelium (sed videre petrū) vt illi spāliter adgauderē. Neq; ei ab illo tūc euāgelium didici, quia non

Epi. Pauli.

Iacobus
primus
Hieroso-
limitan⁹
episcop⁹
Maria
creditur
mortua
cū Paul⁹
Hierusa-
lē venit.

(māsi apud eā nisi diebus quideci) infra qđ spaciū discere latitudinē tāte sciētię. Sed nec ab alijs apostolis didici (quia ibi pter Petrū nullū apostolorū vidi nisi Iacobū fratrem dñi) id est, cognatū saluatoris. Maria enī virgo mater dñi & Maria mater huius Iacobi sorores fuerūt, & ideo vocat⁹ est ipse frater dñi qui & prim⁹ ep⁹ fuit i Hierusalē. Ceteri apostoli iā p orbē erāt ad pđicādū dispersi. Vnde quia Ioānes ibi deerat credim⁹ matrē dñi iā i celū tūc assumptā fuisse, cui⁹ sepulchrū ostēditur i valle Iosaphat. Ego quidē talia vobis de me & apostolis refero, & fortasse vidētur vobis incredibilia (sed hęc qđ scribo vobis nō mētor) & hoc esse est (corā deo), i. manifestū est i p̄sentia diuini cōspect⁹ quē nihil latere potest. Hoc loco iurat apostolus nec tñ peccat, quia videbat quosdam Galatharū nō aliter sibi credere. Nō enim a malo iurātis fuit hęc iuratio, sed a malo illorū quorū incredulitas cōpulit eū iurare. (Deide pfect⁹ ab Hierusalē veni i ptes Sirię & Silicię) vt & ibi pđicare. Et hęc pfectionē suā ideo memorat, vt sciāt Galathę quia de loco ad locū sepe transiēs nō didicit euāgeliū ab homine, & indubitanter acquiescant eius doctrinā.

¶ Erā autem ignotus facie ecclesijs iudee quę erant in Christo. Tantum auditū habebant, quoniā qui persequebatur nos ali quando nūc euangelizat fidem quam ali quando expugnabat, & in me clarificabāt deum.

Nō solū ab apostolis nō didici, sed nec a ceteris fidelib⁹ qui erāt i Iudea. Quippe quib⁹ omnino erā ignotus facie. Nōdū enī me post cōuersionē viderāt. Et ppterea liquido constat, quia me nō docuerūt euāgeliū. Nōdū me viderāt nec cognouerāt (facie) sed (tātū) ab alijs xpianis fama currēte (audierāt) [qm̄] ille (qui) aliquādo nos xpianos (psequebatur) nūc pluribus (euāgelizat fidē) xpianitatis (quā aliquādo expugnabat.) [Et i me] .i. i cōsideratione cōuersionis, & cōuersionis meę (clarificabāt), i. clarū pđicabāt (deū) qui me sic cōuertērat, & de tā crudeli tā piū fecerat. Hoc est ego illis erā materia deū glorificandi qui tā bene cōuersus erā. Vel (i me), i. in cōsideratione pđicationis meę clarificabāt deū & ipsi pđicādo, qm̄ audietes quod ego cōstanter fidē pđicare quā ipugnare solebā, & ipi exēplo meo accēsi, puocabāt ad pđicādū xpm̄.

¶ Capitulum secundum.

Deinde post annos quatuordecim iterum ascendi Hierosolimā cum Barnaba assumpto & Tito. Ascēdi autem secūdū reuelationem. Et cōtulī cū illis euāgeliū quod pđico in gētib⁹, seorsum autem his qui videbantur aliquid esse ne forte in vacuum currerem aut cucurrissem.

In Syria & Cilicia pđicauerā. (Deide ascēdi rursus i Hierusalē) qđ est i mōtanis, nec potest adiri nisi ascēdēdo. (Ascēdi iquā post annos quatuordecim) ex quo pri⁹ venerā Petrū videre. Ideo tēpus & nūerū annorū cōputat, i. antea tres, & post quatuordecim

qui simul sūt decē & septē, vt p hoc sciāt quia antequā cōferret euāgeliū, tāto ante tēpore pđicauit. Et quando ab apostolis nihil accepit, cōstat quia a nullo accepit vel didicit. (Ascēdi i Hierusalē cū Barnaba) quē ad testimoniū ducebā. (Assumpto) etiā nobiscū (Tito) qui erat gētilis, & icircūcisus duxi illū ad testimoniū meę pđicationis cōfirmādę, scilicet vt ceteri gētiles vidētes illū icircūcisū credere, crederēt & ipsi absq; scrupulo. Si vero ipse Titus ibi fuisset circūcisus, pateret oib⁹ me nō recte docuisse qui nō docuissē eū circūcidī, sed icircūcisū duxissē sociū. (Ascēdi) & hoc nō temere (sed scdm reuelationē), i. spū sc̄to mihi reuelāte & admonente, vt p p̄fetiā meā validi⁹ adnullarēt carnales obseruatīe Ascēdi & euāgeliū qđ i gētib⁹ cōuertēdis pđico, cū illis hierosolimitanis, qui prius dubitauerāt de veritate pđicationis meę. (Contuli) quia ego dixi euāgeliū meū, & illi dixerūt suū, nulla q; i nr̄is sentētijs repta est dissonāria. Propter hoc icēpit totū vt p hoc Galathas retrahat a circūcisione & carnalib⁹ cerimonijs, quādoquidē sua pđicatio nō disset a doctrina ipsorū apostolorū, & Titus qui erat p̄sens nō fuit circūcis⁹ quāuis esset gētilis. Tūc enī & isti nō debēt vteriq; dubitare, quādoquidē nec ecclesię iudeorū quicquam potuerūt ei cōferre. Ideo nāq; fecit hęc collationē, quia de celo post ascēsiōnē dñi vocat⁹, nisi iueniret i carne apostolos quib⁹ cōicādo & cū quib⁹ euāgeliū cōferēdo eiusdē esse societatis apperet, ecclesia illi oīo nō crederet. Vñ nūc necesse fuit, vt hęc collationē galathis dubitatib⁹ referret. (Cōtuli cū illis) Hierosolimitanis, nō cū oib⁹, quia i turba nō potest bñ discuti veritas. Si enī i p̄fetiā oīm dixissē circūcisionē & carnales obseruatias nō esse faciēdas, statī cōtra me vulgus idōtū cōclamasset. Et ideo nō cū oib⁹ (sed cū his tātū qui videbātur esse aliquid), i. maioris auctoritatis & scie. Et hoc (seorsū), i. a turba semotim. Nō qđ aliqua falsa plurib⁹ dixissē, vt seorsū pauciorib⁹ vera dicerē, sed quia nonnulla tacuerā q̄ paruuli portare nō poterāt, & necesse erat vt sapiētiā loquerer iter pfectos, quatin⁹ ceteri apostoli & seniores p̄fectionē meā cognoscerēt. Ideo etiā cōtulit apostol⁹ euāgeliū suū cū euāgelio illorū, qui auferreret suspitionē ab ecclesijs iudeorū, qui putabāt illū aliud lōge diuersū euāgeliū pđicasse & adhuc pđicare, quia neq; cū dño fuerat cōuers⁹ a quo esset iſtruct⁹, nec ab aliquo apostolorū qui dñm in carne viderāt, vt exēplo doctrinē eorū pđicaret gētib⁹. Vt ergo ab ecclesijs hebreorū, seu & ceterorū per orbē fidelīū hęc suspitionē auferret, iccirco sicut & supra dictū est cōtulit. Cōtulit iquā ne modo curreret vel olī cū currisset (in vacuū), i. sine fructu remunerationis. Per hoc enī cōstaret quia illi quib⁹ pđicabat aut pđicauerat mercedē habituri nō essent, si nec remunerationē ex sua pđicatione cōsequut⁹ esset. Vel quod ait (ne forte i vacuū currerē, aut cucurrissem) quasi p interrogationē dictū potest itelligi ad increpationem eorum qui hoc suspicabantur, vt hinc appareat eum nō in vacuum currere vel cucurrisse, quia iam attestatione ceterorum cōprobatur nihil ab euāgelijs veritate dissentire.

¶ Sed neque Titus qui mecum erat cū esset gentilis cōpulsus est circūcidī, sed propter falsos fratres, introductos qui subintroierunt

introierunt explorare libertatem nostrā quā habemus in christo Iesu vt nos in seruitutē redigerent. Quibus neque ad horā cessimus subiectioni, vt veritas euangelii permaneat apud vos.

Nō solū euāgelio meo nihil addiderūt, sed neque Titū circūcidi fecerūt. (Cum enim mecum esset) in illa collatione (& esset gētilis) id est, sicut natus fuerat in p̄picio manēs (nō est cōpulsus circūcidi). i. nulla ratio veritatis potuit ibi a quoquam proferri obquā ipse vel alius cogeretur circūcidi. Et ne putetis quod apostoli voluissent illū cōpellere vt circūcideretur, & ille cōtra volūtātē eorū permāssisset incircūcīsus, sciatis quia nō propter apostolos vel seniores dixi cōpulsus (sed ppter falsos fratres qui intus quo cōferebam euāgelii meū (subintroierūt explorare libertatē nostrā) qua p Christū ab omni seruitute legis sumus absoluti, vel qua ex libero arbitrio volūtariē seruimus deo, nō timore penę. Ad hoc inquā subintroierūt vt verbis & disputationibus suis ad carnales obseruātias corā omnib⁹ qui aderant nos cogerēt, & sic a libertate gratię (in seruitutē) legis (nos redigerēt). (Quibus neque vel ad horā volumus cedere) vt subiceremur seruituti legali, sed viriliter illis restitimus (vt veritas euāgelii) quæ omnē hominē absque legis operibus p fidem & opera charitatis posse saluari docet (permaneat apd vos) sicut p̄dicaui vobis. Insidiabāt apostolo fratres falsi isti, explorantes si viderent eum in aliquo, vel circūcisioni, vel ceteris carnalibus obseruatijs adquiescere (vt redigerēt eū in seruitutē) id est, vt iā in circūcisionē eos reuerrere etiā ipsius Pauli exēplo vel attestatiōe tāquā salutī necessariā p̄dicarēt. Titū ergo circūcidere noluit, ne daret illis occasiōē, qui sine illa circūcisione dicebāt credētes nō posse saluari, & ad deceptionē gētiū hoc etiā & Paulū sentire iactabant. Alibi vero Timotheū propterea circūcidi, ne iudeis & maxime cognationi eius maternę qui ex gētib⁹ in christū crediderāt videretur sic detestari circūcisionē sicut idolatria detestāda est cū illā deus fieri p̄ceperit, hāc sathanas persuaserit. Habebat itaque apostol⁹ hāc in xpo libertatē, & faciēdi circūcisionē & non faciēdi, vt ostēderet illa sacramēta, nec tāquā sacri-lega debere dānari, nec tāquā necessaria debere appeti. Et hāc libertatē subintrauerūt explorare p̄dicti calumniatores scire volentes an faceret in Tito quod fecerat in Timotheo, vt iā exēplo eius circūcisionē omnibus necessario faciendam p̄dicaret.

Ab his autē qui videbātur esse aliquid, quales aliquādo fuerit, nihil mea interest.

Rom. 2. Deus enim personā hominis non accipit.

Ephe. 6. Mīhi enim qui videbātur esse aliquid nihil cōtulerūt. Sed ecōtra cū vidissēt quod creditū est mīhi euāgelium p̄puciū sicut

Colo. 3. Petro circūcisionis, qui enim operatus est

Aat. 10. Petro in apostolatū circūcisionis, operatus est & mīhi inter gētes, & cū cognouissēt

Iacob. 2. sent gratiam quę data est mīhi Iacobus & Cephas & Ioannes qui videbātur colūne

esse dextras dederunt mīhi & Barnabę societas, vt nos in gentes ipsi autem incircūcisionē, tātū vt pauperū memores essemus Quod etiā sollicitus fui id ipsum facere.

Cōtuli quidē euāgelii cū apostolis & alijs senioribus qui erāt i Hierusalē. (Sed tñ illi qui videbātur esse aliquid ab his Hierosolimitanis). i. alicui⁹ magnę dignitatis, nil mīhi cōtulerūt. Hoc videt debuisse statim dicere, sed facit interpositionē velut si quis ei diceret tu dicis quia videbātur esse aliquid, immo nihil erāt quia piscatores & idiore fuerant. Et ad hoc quasi respōdet. Reuera tūc erāt aliquid. (Nā quales aliquādo) pri⁹ quā a xpo vocarēt (fuerūt) siue piscatores, siue telonarij, siue illiterati (nihil interest mea) veritate, vel mea sentētia, quia nō loquor secūdū illud quod antea fuerāt, sed secūdū id quod tūc erāt. Prēmīssum erat vt veritas euāgelii pmaneat apud vos, & ad hāc veritatē respicere videt qđ nūc dicit (nihil mea interest). i. nihil mea veritate distat qualescūq; illi quōdā fuerit. Refert & interest, hęc duo verba solēt cū genitiuis & posseīuorū p̄nominū ablatiuis cōstrui. Vel etiā sine interpositione potest legi. (Qui ab his videbātur esse aliquid) Petrus scilicet atq; ioannes & iacobus (nihil mea) veritate vel mea sentētia (interest quales fuerit). i. nihil scđm meā sentētiā differt, quales loco & sciētia quōdā fuerit siue nobiles siue ignobiles. Non alijs apostolis derogat, sed quia Galathę alios apostolos vltra modū magnificabāt huic eos p̄ferētes, atq; ideo auctoritatē huius viliore habebāt, ostēdit se æqualē esse & doctrinā ab eis non accepisse. Nihil interest, quales olī fuerit (quia deus nō accepit personā hoīs). i. nō eligit dignitatē vel nobilitatē alicui⁹ p̄sonę. Nā me neq; despexit iccirco vel inferiorē iudicauit, quia nouissimus veni, imo parē illis oīno mōstrauit. (Nā illi) priores qui videbant esse) magnū (aliquid nihil cōtulerūt) mīhi de sciētia p̄dicationis (sed ecōtra) fuit. i. ego illis cōtuli, quia pri⁹ fuerāt certi se bñ p̄dicasse, & carnales obseruātias debere destruī, sed nūc facti sunt certiores me nō ab villo mortaliū, sed ab ipso xpo doctū audiētes idē p̄dicare. (Nihil mīhi cōtulerūt sed ecōtra cū vidissēt qđ euāgelii p̄puciū creditū est mīhi sicut Petro euāgelii circūcisionis). i. quod dñs euāgelicā doctrinā sicut fideli disp̄satori credidit vt p̄puciatis gētib⁹ euāgelizē quēadmodum Petro cōstituerat p̄dicare populo circūcisionis (dextras societatis mīhi dederūt). Et vere mīhi est creditū sicut Petro euāgelii, quia qui Petrum fecit apostolū circūcisorū, fecit & me apostolū gētiū. Et hoc est. (Nā qui opat⁹ est Petro). i. ad honorem & auxiliū perti sublimādo eū (in apostolatū circūcisionis). i. iudaici populi, tū p̄ p̄dicationē, tū p̄ miraculorū ostēsiōnem (operatus est & mīhi) virtutes miraculorū, atq; diuersas grās, & eloquētiā validę p̄dicationis (inter gētes). (Hic ostēdūtur isti duo p̄cipales apostoli ad salutem duorū populorū fuisse electi, Petr⁹ ad iudeorū, Paul⁹ ad gētiū. (Et cū p̄certo cognouissēt gratiā apostolatus & sapiētię q̄ mīhi a xpo data est iacob⁹ & Petrus & Ioānes qui videbāt esse colūne). i. erecti & fortes, ac imobiles, atq; roborātes multitudinē aliorū, & cōtinētes ac sustētātes (dederūt mīhi & Barnabę dextras. Iacob⁹ hoc loco ponit an̄ Petrū & Ioāne ppter p̄matū

y ij suum

Epi. Pauli.

Iacobus suū quē habebat in Hierusalē, vbi erat episcopus, quarepo- (Dexteris nobis dederūt societatis) id est, signum
nitur añ socialis amicitiae & dignitatis apostolicæ quod ab
Petrū & his quē ipsi didicerāt, in nullo discrepabam. Sicut
Ioannē enim inuicē osculari signū est pacis ac dilectionis,
ita & iungere dexteris. Societatis dico ita decretæ
vt nos in gentes iremus p̄dicare, ipsi vero in circū
cissionē, & illi essent, participes beneficij quod age
remus in cōuersione gētiliū, nosque similiter esse
mus socij remunerationis ipsorū p cōuersione iu
deorū. Licet Paul⁹ dicat Barnabā secū esse receptū
in societate apostolorum non tamen sibi dicit esse
æqualē in p̄dicatione, quia ipse est doctor gentiū,
qui secū dū maiorē partē illas cōuertit ab Hierusa
lē vsque i illricū p̄dicās p circuitū, ac deinde nō so
lū vsque Romā, sed etiā vsque i Hispaniā. Hęc oīa
valēt ad cōmensationē suæ auctoritatis, & etiā ad
intentionē, vt eos reuocet a circūcisione & legis ser
uitute. (Nihil cōtulerūt, sed) etiā id rogauerūt (tā
tum vt essemus memores pauperū) qui erāt in Hie
rusalē, & p̄cia rerū suarū pro christo posuerant ad
pedes apostolorū. (Quod etiā) id est, habere me
moriā eorū & mittere eis alimonā (ego sollicitus
fui facere hoc ipsum) studiose cōplens. Recte Pau
lus vt ab obseruatiā legis Galathas reuocaret p̄di
ctam euangelij sui collationē memorauit, quia ic
circo tunc in Hierusalē ascendit, vt audiret quid de
legis obseruantia priores apostoli sentirent. Vnde
Lucas refert de Paulo & Barnaba quia morati sunt
Antiochię tempus nō modicum cum discipulis, &
quidā descendētes de Iudea docebant fratres, quia
nisi circūcidamini secundū morem Moysi, nō po
testis saluari. Facta ergo seditione nō minū Pau
lo & Barnabę aduersum illos statuerunt vt descē
derent Paulus & Barnabas & quidā alijs ex alijs ad
apostolos & presbiteros in Hierusalem super hac
questionē. Cum autē venissent Hierosolymā susce
pri sunt ab ecclesia & ab apostolis, nūtiātes quāta
deus fecisset cū illis. Surrexerūt autē quidā de he
resī phariseorum qui crediderāt, dicētes quia opor
tet circūcidi eos, p̄cipere quoque seruare legem
Moysi. Cōuenerūtque apostoli & seniores videre
de verbo hoc, & cetera. In hoc conuentu facta est
prædicta euangelij Pauli collatio.

Cū autē venisset Cephās Antiochiā,
in faciē ei restiti, quia reprehēnsibilis erat.

8. dist. c. Prius enim quā venirēt quidā ab Iacobo
q̄ cōtem cū gentibus edebat, cū autē venissent sub
pta. trahebat & segregabat se, timēs eos qui ex
circūcisione erāt. Et simulationi eius con
senferūt ceteri iudei, ita vt & Barnabas du
ceretur ab eis in illam simulationem.

Et hoc factum est postquam Paulus & Barnabas a
supradictō cōcilio cū Iuda & Sylā reuersi sunt An
tiochiā, ferētes epistolā apostolorū in qua decre
tū erat, ne gētes cogerētur circūcidi vel iudaizare.
Tūc enim scriptum est. Paulus autem & Barnabas
demorabantur Antiochię, docentes & euangelizā
tes cum alijs pluribus verbum domini. Et eo tēpo
re Petr⁹ intelligitur superuenisse, & quod nūc Pau
lus narrat fecisse. Nil inquit mihi in Hierusalem cō
tulerunt Petrus & alijs, sed cum venisset Cephās, i.

Petrus (Antiochiā) ego illi contuli. Vel ita. Non
solum in Hierusalem ego contuli Petro, sed etiam
in Antiochia. (Nā restiti ei in faciē) id est, nō in
absentia eius ego derogavi illi, sed ante eū veniēs
aperte cōtradixi ei, & libere eum reprehendi (quia
reprehensibilis erat) id est, dignus reprehensione.
(Nam prius quam venirent quidam iudeorum ab
Iacobo de Hierosolimis Antiochiā, edebat) cū con
uersis gentilibus absque vlla ciborum discretione,
ita vt nec suillas carnes reprobareret. (Sed) postmo
dum (cū venissent) iudei (subtrahebat se a cōuiuio
eorum ne iudei qui nouiter ad fidem venerant &
adhuc legem seruabant, scandalizarentur in cibis
quos lex imūdos iudicauit. Et nō ita subtrahebat
se a gentiliū societate vt saltem aliquoties cum
illis & aliquoties cum iudeis esset (sed omnino se
gregabat) id est, seorsum a grege gentiliū separat⁹,
gregem suū cum iudeis faciebat. Et sic quadam si
mulatione dabat intelligi, hāc discretione ciborū,
& alias carnales obseruantias esse necessarias ad iu
stificationem, gētilesque cōuersos ad Christum nō
posse Iudeis credentibus adiūgi. Quod quidē pei⁹
erat, quam si fratres scādalizaret, quia deterius est
veritatem relinquere, quam permittere nasci scan
dalū. Et ita segregabat se ac sequestrabat, a grege
& a cibis gentiliū, faciēs de vno grege duos, cū
christus de duobus vnum fecisset, quia timebat nō
cibos gentiliū, sed iudeos qui erant ex circūcissio
ne ne recederent a fide. (Et simulationi eius) qua
fingebat se cibos discernere, & gentiliū conuer
sationem abhorre (consenserunt ceteri iudei) qui
prius erant cum eo, ac remouerūt se a conuiuio, &
gentiliū cōsortio (ita vt & Barnabas) qui erat do
ctor gētiū, & gentes deberet sinceriter instruere,
vtpote mecum ad gētes missus (duceretur ab eis in
illam simulationem) iudaicę comestionis & cōuer
sationis. Dixerat tamen Petrus in supradictō apo
stolorum & seniorum cōuentu. Quid tētatīs impo
nere iugum super ceruicem discipulorū, quod neq;
patres nostri, neque nos portare potuimus? Sed p
gratiam domini Iesu credim⁹ saluari quēadmodū
& illi. Bene ergo sentiebat de abolitione legis, sed
simulauit pro timore iudeorum, ne occasione gen
tium a fide recederent, & sic perderet suum gregē.
Simulauit autem & Paulus pro simili metu, quādo
Timotheum circūcidit, & comā more nazarei nu
triuir, quam in cencris rasi, vel quādo purificatus
in templo sacrificium obtulit. Petrus ergo vtpote
iudeorum apostol⁹ salutē iudeorum prouidebat in
hac simulatione, timens ne si corā iudeis cōmunes
cibos ederet, cum gētib⁹ illi p̄dicationem eius
respuerent & a fide discederent. Ideoque permit
tebat adhuc illis vt facerēt circūcisionē, ceterosq;
ritus legis obseruarent, & ipse cum eis ex parte ser
uabat, vt paulatim eos ad fidem & ad euāgelij pu
ritatem alliceret. Et iccirco si quis gētiliū circūci
di veller, in presentia iudeorū nō prohiberet. Pau
lus autē magno fidei ardore succensus p̄cepta le
gis teneri carnaliter noluit, & qui gentiū erat apo
stolus circūcisionem in gentibus fieri vetuit. Et
quia Petrus vel in populo circūcisionis adhuc le
gis consuetudinem seruari volebat vt gentes con
uersæ iudeis inæquales iudicarentur in faciē ei
restitit, eūq; i hac re fuisse reprehēnsibile dicit. Et hoc
eius studiū nō solū culpā, sed quod maior est hypo
crisis, id est,

Adu. 15

Quare
Petr⁹ cir
cuncissio
nem per
mittebat

crisim, id est, simulationē nominat. In qua simulatione Petrus vt dictū est salutē indeorū pvidebat, sed salutē gētiū negligebat. Vnde Paulus gentium apostolus, & de salutē gētiū sollicitus (in faciem ei restitit.) Ipse vero Petrus quod a Paulo fiebat vtiliter, libertate charitatis sancte ac benigne pietate humilitatis accepit. Atque ita rariū & sancti⁹ exēplū posteris tribuit, quo nō dedignaretur maiores sicubi forte recti tramitē reliquissent, etiā a posterioribus corripi. Nec solū tūc patiēter hāc reprehensionē pertulit, sed etiā post dū secūdā scriberet epistolā, laudauit epistolas Pauli in quibus reprehensionē istam legerat. Certe enim nisi legisset Pauli epistolas, nō laudasset. Si autē legit, quia illic ipse reprehensibilis diceretur inuenit. Amicus ergo veritatis laudauit etiā quod reprehensus est, atq; ei & hoc ipsum placuit, quia in his nō placuerat q̄ aliter quā debuerat sensit. Seque etiā minori fratri ad cōsensum dedit, tunc enim Paulus adhuc erat minor quāuis nūc sit æqualis, atq; in eadē re fact⁹ est seque minoris sui vt etiam in hoc præiret, quatinus qui primus erat in apostolat⁹ culmine, esset prim⁹ & in hūilitate. In hac itaq; re est in Paulo laus iuste libertatis, in Petro sancte hūilitatis. Sūt vero nōnulli qui nō Petrū apostolorū principē, sed quēdā aliū eiusdē nominis qui a Paulo reprehensus est accipiūt. Qui si verba Pauli studiosius legissent, ista nō dicerēt. Dicturus etenim cū venisset Petrus Antiochiā in faciem ei restitit, vt de quo Petro loqueretur ostēderet, in ipsa narratione præmisit dicēs. (Qui enī operatus est Petro i apostolatū circūcisionis, opatus est & mihi inter gētes.) Patet ergo de quo Petro Paulus loquitur quē & apostolū nominat, & præsuisse euāgelio circūcisionis narrat. Et ne quis adhuc iherēdo literē dicat hūc quē Paul⁹ reprehēdit nō Petrū, sed cephā vocari quāuis idē sit vtrūque nomē, reuoluat quod ibidē præmissū, Iacobus & Cephas & Ioānes qui videbātur esse colūne, dexteras mihi dederūt. Cōstat enī hūc Cephā qui inter Iacobū & Ioannē positus est, nō minorē Ioāne vel Iacobo fuisse. Quod si nullus Cephas pter apostolū Petrū inuenit qui Iacobo & Ioāni valeat equari, fatēdū necessario est hūc Cephā esse cui Christ⁹ ait tu vocaberis Cephas quod interpretatur Petr⁹. ¶ Sed cum vidissem quod nō recte ambulant ad veritatem euāgelii, dixi Cephe corā omnibus. Si tu cū iudeus sis gētiliter viuīs & nō iudaice, quomodo gētes cogis iudaizare? Nos natura iudei, & nō ex gētib⁹ peccatores. Scientes autem quod nō iustificatur homo ex operibus legis nisi per fidē Iesu christi, & nos in christo Iesu credimus vt iustificemur ex fide Christi & nō ex operibus legis. Propter quod ex operibus legis nō iustificabitur oīs caro. Quod si querentes iustificari in Christo inuenti sumus & ipsi peccatores, nunquid christus peccati minister est? Absit. Si enī quē destruxi hęc iterū reedifico, pręuicatorē me cōstituo. Ego enī per legē legi

mortuus sum, vt deo viuā, christo confixus sum cruci. Viuo autē iā nō ego, viuūt vero in me christus. Quod autē nūc viuō in carne, in fide viuō filiū dei, qui dilexit me & tradidit seipsum pro me. Nō abiicio gratiā dei. Si enim per legem iustitia, ergo Christus gratis mortuus est.

Petrus quidē & Barnabas simulabāt, sed ego solus sinceritatē seruās increpau publice fictionē eorū. (Vidi enī quod nō recte ambularēt) .i. nō vtroque pede pariter incederent, quia in vno claudicabāt, quātū ad gētes quarū salutē negligebāt, quātū vero ad intētionē bonā de salute indeorū recte ambulant. Quātū ad gētes nō recte ambulant (ad veritatem euāgelij) tenēdā & p̄dicādā, quia p hoc peribat veritas si gētes iudaizarēt. Veritas quippe euāgelij est vt homo iustificetur solā fide sine operib⁹ legis, & vt oēs cibi naturaliter mūdi esse credātur, atque vt doctores ecclesię, nec indeorū nec gētiliū salutē negligāt. Ipsi taliter agebāt. (Sed ego cū vidissem qd nō recte) sed flexuose (ambulant ad veritatem euāgelij) seruādā & docēdā, succēsus diuino zelo (dixi Cephe corā oīb⁹) ea q̄ sequūtur. Si clāso li Petro Paulus ista diceret, iudeis & gētib⁹ nihil proficeret. Ideo cūctis audiētibus dixit, vt cūctis p̄ficeret. Iccirco voluit nō timide obtegere, sed fidēter asserere quod eū pariter sentire iā nouerat, siue quia euāgelij cū eo cōtulerat, siue quia in Cornelij vocatione etiā diuinitus eū de hac re admonitū acceperat, siue quia antequā illi quos timebat venissent Antiochiā, cū gētib⁹ eū discubētē viderat. Nō ergo tunc eū quid in ea re verū esset docebat, sed eius simulationē qua gentes exēplo suo iudaizare cogeret arguebat. (Si tu inquit cū sis iude⁹ viuīs gētiliter) .i. indiscerere cibis oīb⁹ vteris, nullūque hominē reputās imūdū (& nō iudaice) .i. nō cū ciborū discretione sicut iudei [quomodo] id est qua ratione qua vtilitate [cogis] exēplo tuo [gētes iudaizare] .i. iudeorū ritū sequi in discretione ciborū, & receptione carnaliū obseruariarū, dū te ab his segregas eo quod omnē creaturā dei bonā esse credūt, & sine legis obseruatia per euāgelij iustificationē querūt. Tu qui naturaliter iudeus es reliquisti iudaizare, & gētes cogis iudaizare? Tu qui iudeus eras iudaismū deseruisti, & hi qui nūquā fuerūt iudei assumēt iudaismū? Nūc viuīs iudaice? .i. non seruās iudaicū morē in tuo vidu, quia scis nil vtilitatis ibi esse. [Quomodo ergo nūc gentes cogis iudaizare] quā oīa q̄ vidēt i te putāt salutē necessariā esse? Vere nō debēt iudaizare gētes, quia nūquā iustificarētur. Et vere nūquā iustificarētur iudaizando, quia nec nos qui naturaliter sum⁹ iudei potuimus vnquā iudaizādo iustificari, ideoq; dimisim⁹ legē, & cōfugim⁹ ad fidē. Et hoc est in libro. [Nos natura sum⁹ iudei] .i. nō profeliti, sed genere sum⁹ iudei ex semine Abrahę p̄deūtes, & legē dei habētes [& nō peccatores ex gētib⁹] .i. nō ita peccatores vt oēs gētes idolatræ & imūde. Peccatorū enī nomē gētib⁹ ipso fuerāt iudei iā vetusta quadā supbia rāquā ipsi essēt iusti, vidētes festucā i oculo aliē nō, & nō trabē i suo. (Nō) sum⁹ iquā lex gētib⁹ peccatores? a cultura dei oīno remoti, & peccatis dediti, sed naturaliter iudei. i. sub diuina lege nutriti.

Et angelij veritas que dicatur.

Pātorū nomen gentib⁹ a iudeis i positum

Epi. Pauli.

(Sed tamen scientes quod non iustificatur) vllus vnquam (homo) siue Iudeus, siue Gentilis (nisi per fidē christi) quæ carnales obseruantias aufert & spiritaliter impleri legē facit, & nos credimus. Opera sunt ex gratia (sed nō ex operibus) gratia, quia ipsa prima est ex qua impetratur cetera. Ideo nullus aliquo modo iustificari valet ex operibus, nisi per fidē quæ procedit ex gratia. Quod sciētes (& nos) quoque iudei sicut gentes (in christo iesu) positi (credimus) in ipsum) vt iustificemur ex fide christi) per diuinā gratiā (& nō ex operibus legis) per vires nostras. (Propter quod) id est, quia nos iudei nequimus ex legis operib⁹ iustificari, qui ex his essemus iustificati si quis inde posset iustificari, nam (ex operibus legis) carnalibus (nō iustificabitur omnis caro), i. nullus in carne viuēs cōsequetur per hęc iustitiā. Dixit superius iudeos non esse ex gentibus peccatores, & post subiicit quod etiā ipsi iustificētur ex fide christi. Omnis autē qui iustificatur, iniustus erat. i. peccator. Videtur autem fortassis alicui male intelligenti, quod christus iudeis ad se veniētibus peccata prius ministraret, vt eos per fidem & gratiā suā postmodū iustificaret. Et hoc est quod dicitur. (Nō sumus ex gētib⁹ peccatores. Quod. i. sed si querentes iustificari in christo inuēti sumus etiā nos ipsi peccatores). i. si accedentes ad lumē christi vidimus in eo tenebras peccatorū nostrorū quas prius cecī videre nō poteramus, & si ad subtilē regulā iustitię christi propinquātes vt ad eā dirigamur animaduertimus deformē tortitudinē iniustitię nostrę qui nos antea reatos arbitramur (nunquid ideo christus nobis minister peccati). i. nūquid iccirco cōsequens, vt christus ministret nobis peccatū, qui tollit peccata mūdi? (Absit) hoc a fidelium cordibus vt christum putent alicui ministrare peccatū, qui pro abolitione peccatorum nostrorum semetipsum obtulit sacrificiū. Nam & aliquid deforme latet in tenebris, sed in radio solis euidenter apparet, nec tamen sol deformitatē illam operatur. Sic & iudei qui se iustos antea putabant, illustrati lumine christi viderunt deformitates culparū suarum quas christus eis nō ministrauerat vt facerent, sed ostenderat vt agnoscerent & corrigerēt. Vel ita. Ex operibus legis vt dictū est nemo iustificabitur. Sed (si nos) iudei trāsseunt ad christum, & in illo (querētes iustificari) qui in lege nequiuimus iustitiā adipisci (inueni sumus etiam nos peccatores) sicut & gentiles, quia cognitum est nos semper in corde legem trāsgressos esse licet eā seruassemus in opere (nunquid christus) qui monuit vt legem relinqueremus, & ad se tranliremus (est minister peccati). i. ministrat nobis peccatum in eo quod iubet vt a rigore legis discēdamus & ad gratiam veniamus? (Absit) vt ipse nobis peccatū in hoc ministraret. Non est enim peccatum sic relinquere legē vel destruere, sed peccatū i. rursus ad eā redire, vel eam reedificare. (Nam si ea quę destruxi) vt carnalia legis opera quę iam in me & in alijs eperiti (iterū reedifico). i. rursus statuo, vel per simulationē vt Petrus, vel per predicationē vt pseudo apostoli (prauaricatorē me cōstituo). i. cōtra ipsam legem facio, quā se determinandam pręiūciāuit. Nam per auctoritatem legis ipsam legē dimisi quasi ei mortuus nullū sensum eius habēs. Et hoc est. (Ego enim per legem & ce-

tera.) Vere enim destruxi in me opera legis (quia sum mortuus legi). i. nō viuo iā in operibus legis, nec in eius carnali sensu (& ita sum mortu⁹ p legē) quia vt in xpm credere lex ipsa mihi p̄dicauit, & de sua terminatione, ac euangelici dogmatis susceptione cōmonuit, dicēs p Moysen. Prophetā vobis suscitabit dñs deus vester de fratrib⁹ vestris, tanquā me ipsum audietis. Id est, postquā christus venerit, nō vlti⁹ durabit lex, sed nouā christi doctrinā audietis. Vel (p legē) spiritaliter intellectam (mortuus sum legi meę) ne carnaliter in ea viuum, vt deo viuā nō mihi. i. vt volūtātē dei non meā in omni vita mea faciā. Quod iam possum (quia xpo cōfix⁹ sum cruci). i. cū xpo affixus sum cruci foci⁹ passionis xpi, hoc est crux xpi extinguit in me ardorē peccati ne iam in me vigeat, & ligat manus meas ne ad illicitū op⁹ extēdatur, & pedes ne ad malū gradiātur. Sū quidē cū xpo crucifixus (sed tamē viuo) i virtutib⁹. i. vigorē bene operādi habeo (iam nō ego) ille peccator qui prius erā (sed viuit i me xps). i. vigeat & regnat in me xpi nouitas. (Crucifixus sum, sed viuo. Viuo, sed iam nō ego) qualis vixerā. (Nō ego viuo, sed viuit in me xps.) Quod est dicere. Ego quidē a memetipso extinctus sum, quia carnaliter nō viuo, sed tamē essentialiter extinctus nō sum (quia i xpo) spiritaliter (viuo) Hoc est dicere. Nō est i me iustitia mea q̄ ex lege est in qua prauaricator effect⁹ sum, sed iustitia dei. i. q̄ mihi ex deo est nō ex me. Sic quippe i me viuit nō ego, sed xps, qui fact⁹ est nobis sapiētia a deo & iustitia & sanctificatio. (Ego iā nō viuo, sed xps i me). i. nō facio volūtātē meā, sed ei⁹ qui habitat i me, sed tamē qd nūc viuo i carne). i. qd nō extinguit i carnis igne, quod i corpore posuit⁹ bene possum operari (i fide viuo). i. nō p laboriosa opera legis, sed p fidē (filiū dei) cuius fides valere potest. Iustus enī viuit ex fide, quādiu est i corpore. Et p hoc xpi fides efficiētia habet i me (quia ipse dilexit me) & p illam dilectionē (tradidit ad mortē p me redimēdo (se ipsum) qui tātus est, nō aliud aīal. Et ppter ea (non abicio grām dei) qui me p passionē filiū sui liberauit a peccatis, & dedit verā iustitiā qd lex facere nō poterat. i. nō qro p legē iustificari qd esset abicere grām. Nec de beo eā abicere, quia (si p legē) iustitia (ergo xps gratis). i. frustra sine causa, sine vtilitate (mortuus est) cū absque morte ei⁹ p legē iustificarent obseruatores legis. Sed nō frustra mortu⁹ est, quia nec per legē, nec per aliā rem haberi poterat iustitia quæ duceret ad salutem, nisi per christi mortem. Sequitur.

Capitulum tertium.

Insensati Galathę quis vos fascinauit non credere veritati, ante quorū oculos Iesus christus pręscriptus est & in vobis crucifixus: Hoc solū a vobis volo discere, ex operibus legis spiritū accepistis an ex auditu fidei? Sic stulti estis vt cum spiritu ceperitis, nunc carne cōsumamini? Tanta passi estis sine causa, si tamen sine causa. Qui ergo tribuit vobis spiritum & operatur virtutes in vobis, ex operibus legis an

Alias veritati nō obedire.

Gen. 15.

Rom. 4
Iacobi. 2

gis an ex auditu fidei, sicut Abraham credidit deo & reputatum est ei ad iustitiam. Cognoscite ergo, quia qui ex fide sunt, hi sunt filii Abrahe.

¶ Finita narratione in qua docuit se non didicisse euangelium ab homine, ipsumque euangelium suum cum apostolis se contulisse, ac deinceps de simulatione iudaizandi petrum reprehendisse, vertit se ad increpationem galatharum, & fortiter arguit dementiam illorum, quia doctrinam eius quæ tantis auctoritatibus fulcitur deseruerant, & falsitati pseudo apostolorum credebant. Vnde subuersione illorum attendens, prorupit subito in exclamationem, ut exagitando magnitudinem reatus illorum, facilius reuocare eos possit. Quod quidem more rethorici videtur facere. (O iquit galathæ insensati). i. omni sensu rationis carentes, sicut animalia bruta, (quis vos fascinauit) id est liuido intuitu lesit (non credere) id est ut non credatis euangelice (veritati) Re enim vera insensati estis qui mortiferam suasionem accipitis cuiuslibet pseudo apostoli, qui nulli nominis & auctoritatis, qui in populo latet, & cui etiam vocabulum ignoro meamque doctrinam post ponitis quam a solo deo non ab homine accepi, cui apostoli nihil noui in collatione euangelij contulerunt, sed a me certiores facti sunt. (Quis vos fascinauit) id est respectu inuidie vos tenellos lesit. dolensque de promptu vestre perfectionis ac fidei solo lituore nocuit. sicut aliquis qui solo respectu dicii possit res alterius diminueret. Et ita vos liuenti aspectu suo tabefecit (ut non credatis veritati) meæ prædicationis, sed falsitati sui prauis dogmatis. Vel sicut incantatores fascinant & deludunt homines, ut credant verum esse quod falsum est, ita nescio quis fascino sue deceptionis adeo vos incantauit, ac verbis suis immutauit, ut falsitatem per veritatem teneatis. Vnde & scriptum est, quia fascinatio nugacitatis obscurat bona. Non creditis veritati sicut insensati (ante quorum interiores oculos iesus christus, prescriptus, id est preostensus & prenotatus a nobis, non in tabulis lapideis sicut lex, sed (in vobis) id est in cordibus vestris, (& est prescriptus crucifixus,) quia crux & passio eius qua redempti estis erat maxime intimanda vobis. Vnde magis demerentes estis, qui christum vobis demonstratum, pro peccatis vestris crucifixum negastis, non credentes vos ex fide posse iustificari, sed ex operibus legis, vel tales olim fuistis ut ante oculos vestros prescriptus esset iesus christus crucifixus, quia ob compunctionem mentis habendam pingebatis eum crucifixum in locis illis, ubi semper eum videre possetis & memoria retinere. (Vel ita estis insensati, quod iesus christus prescriptus) id est exheredatus ante oculos vestros & non aduertitis. Illi enim dicebantur prescripti qui pro facto aliquo in exilium truss hereditate & patria priuabantur. Et galathæ cum ad apostoli prædicationem credidissent se per mortem christi posse iustificari, facti sunt hereditas christi quam ipse sua morte de diaboli possessione eripuit Sed post ab hac fide recedentes, & iustificationem in operibus legis querentes, quantum in se erat christum exheredabant sese illis subtrahendo. Iesus christus prescriptus, id est damnatus & exheredatus

in vobis sibi sublati, ipse dico (crucifixus) quod cum pondere legendum est, quasi qui tam caro precio vos acquisiuit in hereditate patiendo pro vobis crucis asperitatem. Vel dum per legem christum deseritis christus a vobis proscripius, id est damnatus sicut a Pilato. Et dum insufficientem creditis, a crucifixoribus, non differtis. Vel proscripio damnationis eius quæ a pilato facta, ita fuit vobis nota quasi ante vos fuisset facta & i vobis. i. intellectibus vestris crucifixio eius ut sciretis qualiter facta, & quid contulit. Comouerat illos per predictam increpationem, & nunc consequenter probat illis quod lex non est obseruanda quia non ex ea, sed ex fide veniunt omnia bona. Quasi dicat. Licet insensati & fascinati sitis, tamen hoc solum quod dicturus sum volo discere a vobis quia hoc tam euident, ut & stulti docere id queant et si nihil aliud esset hoc solum sufficeret ad probandum, quod lex tenenda non est. Cum constet quod spiritum accepistis, docete me an accepistis hunc ex operibus legis quæ nondum feceratis vel ex fide quam a me audistis, vel ita. Possem uti pluribus profundis argumentis, sed hoc solum quod planum, (volo discere a vobis) id est volo ut respondeatis mihi, quia vel in hoc solo satis apparebit iustificationem non ex lege esse sed ex fide. (Spiritus) id est spiritus sancti carismata, sicut loqui diuersis linguis, prophetare, infirmos sanare, & cætera huiusmodi (accepistis vos diuinitus ex operibus legis, an ex auditu fidei,) id est carnali obseruantia legis, an ex fide, quam solo auditu prædicationis sumpsistis. Non puto quod dicatis vos hæc spiritualia dona ex operibus legis accepisse, cum sciatis adhuc legis opera tunc nulla fecisse. Restat igitur tantum ex fide vos accepisse. Prius ex fide percepistis charismata, & nunc lege queritis iustitiam. Ergo (sic) id est tam (stulti estis ut cum spiritu ceperitis) id est spiritale inceptum habueritis dum charismata per fidem acceperitis, (nunc carne consumamini) id est carnali conuersatione in nihilum redigamini, dum bona spiritualia vestra, per legis custodiam adnullatis. Cum spiritu sancto ceperitis vel spiritualiter viuere, vel legem spiritualiter intelligere, nunc carne, id est vel carnali vita, vel lege carnaliter intellecta (consumamini) id est ad nihilum amittendo quicquid boni habuistis. Er ideo (sine causa). i. sine vtilitate vestra, (passi estis) ab aduersariis (tanta) id est tam magna et tam multa aduersa pro fide tuenda, quam nunc sponte relinquitis. Non tamen affirmando hæc dico, ne in desperationem cadatis, & adhuc profundius in baratrum perditionis demergamini, sed quia vtrunque est in voluntate vestra dico conditionaliter quod tanta aduersa pro christo passi estis sine causa si tamen sine causa hæc passi estis; (Sine causa enim passi estis,) si in hoc errore perseveretis. Non sine causa, si respiscatis. Et quandoquidem ita perdere potestis omnia bona per legis obseruantiam (ergo deus quietiam nunc tribuit vobis spiritum prophetie & sapientie, aliarumque gratiarum, & operatur in vobis virtutes) miraculorum, dat vobis hoc ex operibus legis an ex fide quam audistis. Idem interrogat quod superius, sed secundum presens tempus cum supra preteritum posuerit. Ne enim ipsi ad primam interrogationem respondere possent, nos adhuc legis opera non feceramus quando spiritum sanctum accepimus, sed si fecissemus illa tunc maiorem eiusdem

Sap. 4.

Proscripi qui dicatur.

Epi. Pauli.

rem eiusdem spiritus gratiam accepissimus per ea, igitur voluit eos interrogare secundo, quia neque nunc respondere possunt se ex operibus accipere spiritum, ac si dicat. Nec in principio nec nunc accepistis ex lege spiritum sanctum, sed ex fide. Et ita precepistis ex fide spiritum, (sicut per fidem abraham) percepit iusticiam (qui credidit) deo promittenti (& reputatum est ei ad iusticiam,) id est ex fide iustificatus. i. absque legis operibus quia credere est causa sufficiens iustificandi. Et quandoquidem Abraham ex fide iustificatus est, ergo (cognoscite) id est scitote (quia qui ex fide sunt) id est quorum esse est ex fide (hij filij abraham) id est iusti ad exemplum Abraham.

Gen. 22. Prouidens autem scriptura quia ex fide iustificat gentes deus, pronunciauit abraham quia benedicetur in te omnes gentes. Igitur qui ex fide sunt, benedicentur cum fidelibus Abraham. Quicumque enim ex operibus legis sunt, sub maledicto sunt. Scriptum est enim. Maledictus omnis qui non permanserit in omnibus quae scripta sunt in libro legis ut faciat ea. Quoniam autem in lege nemo iustificatur apud deum, manifestum est quia iustus ex fide uiuit. Lex autem non est ex fide, sed qui fecerit ea uiuet in illis.

Deut. 27. Remanens in omnibus quae scripta sunt in libro legis ut faciat ea. Quoniam autem in lege nemo iustificatur apud deum, manifestum est quia iustus ex fide uiuit. Lex autem non est ex fide, sed qui fecerit ea uiuet in illis.

Abac. 2. Remanens in omnibus quae scripta sunt in libro legis ut faciat ea. Quoniam autem in lege nemo iustificatur apud deum, manifestum est quia iustus ex fide uiuit. Lex autem non est ex fide, sed qui fecerit ea uiuet in illis.

Rom. 10. Remanens in omnibus quae scripta sunt in libro legis ut faciat ea. Quoniam autem in lege nemo iustificatur apud deum, manifestum est quia iustus ex fide uiuit. Lex autem non est ex fide, sed qui fecerit ea uiuet in illis.

Benedictio hic sumitur per baptismi consecrationem & in bonis operibus iustificationem, ac per huiusmodi uitae consecrationem. Et quia hoc scriptura pronunciauit, (igitur illi qui sunt ex fide) id est qui ex fide coeperunt spiritaliter esse (benedicentur cum fidei Abraham) id est benedictionem consequentur ex fide sicut abraham per fidem est benedictus, & cum tanto patriarcha sociabuntur. (Et vere qui ex fide sunt benedicentur. uero qui ex operibus legis sunt maledicentur. Qui cuncti enim sunt ex operibus legis, id est qui querunt iustificari ex carnalibus obseruantijs sub maledicto sunt ut nequeant euadere nisi christo liberante, id est merito suae transgressionis obnoxij sunt, & preparati maledictioni sempiternae damnationis. Sic enim scriptum est in Deuteronomio. Maledictus id est aeterna maledictione damnatus erit, Omnis qui non permanserit assidue, non dico in quibusdam sed in omnibus quae scripta sunt in libro legis, nec ita dico ut vel solum intelligat ea & velit agere, sed ut faciat ea id est opere compleat Quod nullus adimplere ualet. Hoc est enim iugum

quod sicut Petrus ait. Neque nos neque patres nostri portare potuimus. Ideoque nullus ab hoc maledicto liber est, qui iugo legis collum supposuit, & auxilium gratiae non quaesituit. Nemo enim omnia legis praeccepta unquam adimplere potuit. Maledictus erit qui omnia illa non fecerit, sed tamen si quis ea fecerit non inde iustificabitur. Et hoc est. Quoniam in lege nemo iustificatur apud deum. Qui ueritatem inspicit, quamuis apud homines qui falluntur iustus videatur, manifestum est ex uerbis Abraham qui dicit, (quia uiuit iustus) in anima, id est iustificatur (ex fide) non ex lege. Vita enim animae interim iusticia est, donec ad uisionem creatoris perueniat, qua perhenniter uiuat, & haec iusticia ex fide est. (Iustus uiuit ex fide) id est ex eo quod credit ea quae non uidet. Sed (lex non est ex fide) id est nihil mandat credendum, sed per timorem cogit ad faciendum, dicens quod (qui fecerit ea) quae ibi scripta sunt non punietur, quia non est transgressus, sed temporaliter (uiuet in illis) quae carnaliter est operatus. Aliter enim plecteretur.

Vita animae quae sit.

Christus nos redemit de maledicto legis, factus pro uobis maledictum, quia scriptum est, maledictus omnis homo qui pendet in ligno, ut in gentibus benedictio Abraham fieret in christo. ut pollicitationem spiritus accipiamus per fidem.

Deut. 21

Superius cum diceret maledictus omnis qui non permanserit in omnibus quae scripta sunt in libro legis, ut faciat ea uisus contra se agere, quia per hoc videbatur circumcisionem & carnales obseruantias predicare, ut qui eas seruarent non darentur eterna maledictione. Et quasi respondet nunc istud. Nos iudei quoad seruauimus legi fuimus sub maledicto, sed christus morte sua delens peccata nostra, & nobis dans iustificationem redemit nos de maledicto legis, ideoque non est opus ut in ipsius legis umbra iam maneamus, postquam ueritas nobis illuxit. Vel ita. Ex lege est maledictum non iusticia, (sed christus nos) iudeos qui sub maledicto eramus, (redemit de maledicto legis.) Cur ergo vos ad illud tenditis? Ipse nos a maledicto redemit (factus pro nobis maledictum) id est reputatus non solum maledictus, sed etiam ipsum maledictum. (Vel factus) in morte sua (maledictum) id est hostia pro nostro maledicto, uidelicet caro mortalis quae uocatur maledictum, (quia maledictum) id est peccato primi parentis facta est mortalis. Quia scriptum est in Deuteronomio, (Maledictus, id est morti additus est) (omnis qui pendet in ligno crucis.) Omnis prorsus qui pendet in ligno, etiam filius dei Omnis enim dixit contra hereticos, qui ueram redemptoris nostri mortem erant negaturi, & insipienti honorificentia illum a morte separaturi. Qui enim semper benedictus est in sua iusticia, maledictus ad horam fieri dignatus est propter delicta nostra in morte suscepta ex pena nostra. (Maledictus) autem non a quocunque, (sed a deo) sicut lex loquitur. Nisi enim deus odisset peccatum, & mortem nostram, non ad eam suscipiendam atque delendam filium suum mitteret. Quid ergo mirum est si maledictum est a deo quod odit deus. Tanto enim libentius dat nobis immortalitatem quae futura est christo ueniente,

veniente, quanto misericordius odit mortem nostram quæ in ligno pependit. Quoniã mors ipsa ex maledicto est, & maledictum est omne peccatum vel ipsum quo fit vt sequatur supplicium, vel ipsum supplicium quod & vocatur peccatum: quia fit ex peccato. Suscepit autem iesus sine reatu supplicium nostrum, vt inde solueret reatum nostrum, & finiret etiam supplicium nostrum. Itaq; quia mors ei⁹ vera fuit, eo crucifixo maledictum nostrum pepedit in ligno. Ipse enim maledictum suscepit p nobis, quia mortuus est pro nobis. Nam pena peccati nostri quam pertulit, per diuinę sententię iustitiã ex maledictione venit. Ita factus est maledictum pro nobis, vt nos a maledicto liberaret, & bñdictionē conferret, scilicet vt benedictio promissa abrahę qua dictum est, In semine tuo benedicetur omnes gentes, compleretur in iustificatione gentium per fidem iesu christi qui est semen abrahę. Ita enim nos iudeos a maledicto redemit, vt etiam in gentibus quæ non erant sub maledicto legis fieret benedictio abrahę, de gētiū credulitate in christo iesu, vt tandem vtrique accipiãmus per fidem & nō per legis opera pollicitationem spiritus, id est beatitudinem quam spiritu sanctus in arram datus p mittit, vel pollicitationem spiritus, vel spiritum sãctum promissum credentibus, siue pollicitationem spiritus, id est munera gratiarum a spiritu sancto promissa.

¶ Fratres secundum hominem dico, tamen hominis confirmatum testamentum nemo spernit aut superordinat. Abrahę dictę sunt promissiões, & semini eius. Nō dicit & seminibus quasi i multis, sed quasi in vno & semini tuo qui est christus.

¶ Locutus sum superius secundum rationes & secundum scripturarum auctoritates, quod per fidē non per legem datur spiritus sanctus, & iustitia & beatitudo, & nunc (fratres hoc idem dico secundū hominem) id est secundum humanam consuetudinem in qua licet sepe desit firmitas (tamen firmū est testamentum hominis) id est ab homine factum suis heredibus. Sic & testamentum diuinarum promissionum datum abrahę, non potest per subsequētem legem infirmari. Quamuis enim secundū hominem loquar, tamen hominis cuiuscunque testamentum, id est chirographum in quo constituit qui post se suam possideant hereditatē, postquā morte eius fuerit confirmatum. Mors enī testatoris cōfirmatio est testamenti, nemo alius vltra spernit illud vt irritum ducat, volens ex toto destruere omnes heredes auferendo, & alios ibi pōnendo, nec etiam superordinat, vt partim destruat, & partim sic dimittat alios ex heredibus relinquendo, & alios tollendo, ac pro eis alios ponendo. Et si testamentum hominis iam mortui, & in puluere reuersi, nō mutatur sed ita permanet, vt ille dum adhuc viueret constituit, quanto magis testamentum dei viuētis & æterni sine immutatione permanet. (Nam sicut hominis testamentū nemo spernit aut superordinat sic testamentum dei factum abrahę et semini eius in quo deus constituit vt abraham cum semine suo sit heres patrię celestis, non facit irritum lex subsequens, neque vel ex parte immu-

tat. (Abrahę nanque dictę sunt promissiones) id est frequenter promissa est illi diuinitus hereditas et semini eius, velut dum sub specie terrę chanaan promitteretur ei terra viuētium dicente domino. Gen. 23. Omnem terram quam conspicias tibi dabo & semini tuo. (Non dicit & seminibus) tuis dabo terram hanc (quasi in multis) seminibus id est in multis filiis esset possidēda (sed quasi in vno semine) id est in vno filio sit obtinenda, & semini tuo inquit dabo illam (qui est christus) Ideo posuit qui & nō qd, quia quod relatiuum nomen positum inter ppiū et appellatiuum ad propriū debet respicere, sicut hic ad christum, licet christus non sit pure nomen proprium. (Abrahę dictę sunt promissiones & semini eius.) Semen abrahę christus est quia de Abraham processit populus Israel, & de populo Israel nata est virgo maria, quæ peperit christum. Et quia & nos ad id pertinem⁹ quod est christus, nobis simul incorporatis, & illis pariter coherentibus vnus est christus. Nam christus vnum est cū omnibus membris suis, tanquā caput cum corpore suo, quod est ecclesia. Vnum ergo semen posuit apostolus, vt ostenderet galathas & alias gentes in fide nō esse inferiores iudeis, nec iudeos illis superiores, sed omnes semen in fide, quasi vnum corpus christi. Quod ne ipsi post pceptionē torperēt a bono opere sed vnusquisque fratrem suum in sanctis actionibus studeret puenire, vt posset illum & in remuneratione pcedere, quoniam vnusquisque propriam mercedem accipiet secundum suum laborem, & in domo patris mansiones multę sunt, ideo posuit pmissiones pluraliter, vt per merita dignioris vitę festinarent ad præmium maioris glorię, quia & stella a stella differt in claritate, Sed tamen vt diximus vnum est semen cui factę sunt istę promissiones, quia vnum remunerationis denarium omnes accipient, & omnes sunt vnum in christo. Non enim dicit deus abrahę tibi & seminibus tuis dabo hereditatem vel benedictionem quasi i multis seminibus vel filiis velit hoc intelligi, sed quasi in vno, id est vtpote re vera in vno semine christo volens intelligi, & semini tuo inquit dabo hereditatem, siue perpetuam benedictionem, quod semē est christus cum corpore suo.

¶ Hoc autem dico testamentum confirmatum a deo, quę post quadringentos & triginta annos facta est lex, non irritum facit ad euacuandam promissionem. Nam si ex lege hereditas, iam nō ex promissione, Abrahę autem per repromissionē donauit deus.

¶ Abrahę dictę sunt promissiões. Lex vero post data non destruxit illas. Fecit enim deus abrahę testamentum promissionum hereditatis, sed ego Paul⁹ dico, (quia lex quę facta est) i syna (post quadringentos & triginta annos) a tempore promissionum (non facit irritum id est falsum (hoc testamentum) diuinarum promissionum (cōfirmatum) non ab homine (sed a deo, nō facit hoc irritum ad euacuandam promissionem) dei quę in eo facta est de eterna hereditate. Quod faceret, si per eam daretur hereditas regni cælorum, Hoc nanque sonāt verba

1. Cor. 3
Ioan. 14
1. Cor. 15

Epi. Pauli.

verba istius versiculi, quod lex illa quæ data est sancto moysi, non potest euacuare vel cassare promissiones illas quas longo antequam tempore deus Abraham locutus fuerat. Postquam enim dominus beato Abraham promissiones illas spondere dignatus est, descenderunt in egyptum filii israel, & habitauerunt ibi quadringentis triginta annis. Quibus expletis exierunt inde, & ita dominus legem etiam dedit Moysi in monte syna. Non ergo decebat ut lex tanto post tempore data faceret irritum, id est casum & falsum hoc sanctum testamentum prius ab omnipotente deo confirmatum. Volebant ei pseu- do apostoli, ut lex faceret illud irritum, dum conarentur asserere iustificationem, & regni celestis hereditatem non per gratiam ut deus Abraham promiserat, sed per legis opera dari, & ita euacuaretur diuina promissio, & deus fieret mendax. Sed non facit lex illud irritum ut promissionem euacuet, dando cultoribus suis hereditatem salutis, (quia si ex lege,) id est ex legis operibus esset (hereditas) id est æterna beatitudo, iam (non esset ex promissione) id est ex dono dei, & ita fallax esset promissio, hoc est si ex lege moysi proueniret celestis hereditas, promissio quæ facta est Abraham non esset vera, quoniam ex illa non daretur hereditas. (Si est ex lege hereditas tam non est ex promissione,) Sed est ex promissione, ergo non est ex lege. Et quod sit ex promissione, apostolus subiungit dicens. (Abraham autem, per repromissionem donauit deus,) hoc est hereditatem donauit deus Abraham, non per legem quam non habuit, quæ nondum erat, sed per gratiam quam repromisit. Hoc constat omnibus, quia Abraham habet hereditatem, quoniam nullus id negare potest. Et cum habeat, aut per obseruantiam legis habet, aut per gratiam promissionis. Sed per legis obseruantiam non habet, quia lex nondum erat data, ergo per gratiam diuinæ promissionis habet illam. Et si beatus Abraham ex gratia supernæ promissionis per fidem adeptus est hereditatem, consequens est ut et nos qui semen eius sumus, eandem hereditatem ex gratia diuinæ promissionis consequamur per fidem. Repromissionem igitur dixit, quia non semel deus hæc Abraham promisit.

¶ Quid igitur lex? Propter transgressionem legis posita est, donec veniret cui promiserat, ordinata per angelos in manus mediatoris. Mediator autem unus non est, Deus autem unus est.

¶ Poterat aliquis interrogare. Si lex hereditatem patriæ celestis dare non potuit, quid igitur data fuit post Abraham promissiones? Et ideo apostolus ipse questionem sibi proponit, & ipse soluit. Quasi dicat. Quandoquidem ex lege non est iustitia neque hereditas, quia nec cultores suos iustificauit, nec regnum cælorum illis aperuit. (Quid igitur lex) utilitatis contulit? Querendum est enim cur diuinitus data sit, quia utilitate, quia necessitate data sit, quid commodi dederit, cur inter illa duo interuenit, scilicet inter promissionem & rem promissam. Non ostendit quare data sit. (Posita est) inquit inter promissionem & promissam hereditatem, (propter) illos qui naturalem legem transgrediebantur, ut vel timore cessarent transgredi, & paulatim erudirentur

ad hoc ut bona ex amore facerent. Sed videamus ordinem constructionis. (Lex ordinata per angelos in manu mediatoris, (posita est) in populo iudeorum propter transgressionem (donec veniret) semen (cui) deus (promiserat.) Lex est ordinata per angelos, quia non per se ipsum deus, sed per angelos moysi loquebatur, & præcepta legis disponebat. Et quia in ipsis angelis christus erat qui est mediator dei & hominum, ac per eos legem ordinabat, ideo dicitur (ordinata) fuisse (per angelos in manu mediatoris.) Ordinata est ergo id est bono ordine posita inter promissionem & promissionis redemptionem (ordinata est) inter tempus naturalis legis de qua conuicti fuerant homines quod iuuare non potuit, & tempus gratiæ, ante cuius aduentum erant conuincendi de lege scripta. Et ideo qui nunc legem post aduentum gratiæ reducit, contra ordinem qui diuinitus per angelos dispositus est facit. Ordinata est enim ita ut semper esset (in manu mediatoris) id est in potestate christi, ut quādiu vellet maneret, & quādo vellet cessaret. Et tali ordine posita est in populo iudeorum propter transgressionem illorum coercendas, ut scilicet audientes. Si quis hoc vel illud fecerit morte moriatur, vel talem penam patiat, saltem timore mortis aut penæ desisterent peccare. Nam propter iustos & prophetas non fuit posita, qui non timore penæ sed amore iustitiæ deo seruiebant, & plenam habentes de christo fidem iam ad noui testamenti gratiam pertinebant, & in filiorum libertate iam uiuebant, sed tamen ipsi propter varias causas eiusdem legis opera carnaliter faciebant, tum quia intelligebant illa esse futurarum rerum signa, tum quia ceteris per quibus ipsa lex data erat exemplum dare volebant obseruandi eam. Si enim qui sapientiores & sanctiores erant ipsi carnales obseruantias legis postponere viderentur, iam populus ille minus eruditus putaret legem esse inutilem, nec custodiret eam. Illi autem qui timore penæ legem ipsam carnaliter obseruabant, & redemptionem humani generis expectabant, ac de aduentu redemptoris qualicūque fidem habebant, licet non ita plenam ut propheta, per eundem redemptorem saluati sunt, & si non habent magnitudinem sublimioris gloriæ quam assecuti sunt propheta. Quia vero ex semine Abraham christus erat nasciturus, in quo omnium gentium fuerat benedictio repromissa, & per quem patriæ celestis erat danda. & ab Abraham usque ad ipsum christum multa fuerant sæcula transitura, prouidens deus ne soboles dilecti sui Abraham cæteris nationibus misceretur, & paulatim familia eius fieret incerta, gregem israeliticum quodam circuncisionis canterio designauit, ut uiuentes inter ægyptios, cananeos, assyrios, hoc signaculo distingueretur. Quādiu enim fuerunt in ægypto inter idolatras & immundos circūcidebantur, ut se populum dei dissimilem ab illis semper recognoscerent, nec opera eorum aliquando facerent. Sed postquam in desertum peruenire, circuncisionem dimiserunt præsentem ipso legiflatore, quia omnes erant iudei colentes unum deum, & gentes cum quibus in idolatria miscerentur non videbant. Statim autem ut iordanis ripam transgressi sunt, circuncisionem quam intermiserant repetierunt, propter quod & secunda vocata est illa circuncisio, quia inter gentes conuersaturi timebant ne ad idolatriam exemplo gentium

De non p seipm sed pan gelosmo sy loqba tur,

Oderunt peccare mali for midine penæ. Oderunt peccabo ni virtutis amor,

tium declinarent, & ideo se illis dissimiles ostendere volebant. Vnde possumus videre circuncisionē, & carnales legis obseruantias prophetis & ceteris iustis ad nouum testamentū pertinentibus, nullatenus fuisse necessarias, eoquod nō timore penę sed amore iustitię deo seruirent, & se ab omnibus idolatris dissimiles sine lege recognoscerent. Nūc quoque iam nec signo circūcisionis, per quod dei populus agnoscat opus est, quia modo non vna gens est, dei, sed ex omnibus gentibus vna cōgregatio, quia iam venit expectatio gentium christi. Itaque nō propter iustos vt diximus posita est lex sed propter ceterorum transgressionē refrenandas quę vel pręcesserant, vel voluntatibus eorum instabant. Et posita est donec veniret semen Abrahę cui deus promiserat, id est ad hoc posita est vt duraret donec veniret christus, cui pater promiserat supernam hereditatem, vt cum corpore suo quod est ecclesia perhēniter eam possideret. Qui ergo legem adhuc vult protelare, aut christum negat venisse, aut deum vsque ad aduentum eius legem posuisse. Apostolus vero quia mediatoris mētionem fecerat, vult ostendere de quo dicebat, & quam misericorditer ille mediator curam nostrę salutis semper habeat. Ait em̃. (Mediator autē vnus nō est.) Lex enim est in manu mediatoris, (sed mediator non est vnus.) Hoc satis notum est, quia mediator nō est vnus rei vel vnus partis, sed duarū. Quod est dicere. (Mediator) id est conciliator vel pręlocutor, (non est) necessarius vni rei vel vni parti, sed duabus, Inter duos enim reconciliandos, necessarius est mediator qui vtrique sit amicus, id est inter duos discordantes mediator. i. reconciliator debet currere qui valeat illos ad pacis concordiam reuocare, sicut christus per humanitatem suam nobis amicus, & per diuinitatem suā patri, sanguine suo pacem inter nos & deum fecit. (Mediator non est vnus, sed deus est vnus.) Igitur mediator non est dei solius, sed dei & hominum. Inter nos enim & deum christus mediator est, ac per hoc dum per humanitatem suam nos deo reconciliat, patri & sibi, sanctoque spiritui reconciliat, quoniā trinitas vnus deus est, vel ita (Mediator non est vnus) sed duorū quia duos discordes populos iudaicum & gentile, christus pacificauit, faciens ex vtroque vnum christianum populum. Christus est duorum mediator, (sed deus est vnus, quia pater & filius nō sunt duo dii sed vnus deus. Quamuis enim pater sit deus, & christus deus, vterq; tamen vnus est non duo dii. Sed prior sententiā melior est & verior.

¶ Lex ergo aduersus promissā dei. Absit Si enim data esset, lex quę posset viuificare, vere ex lege esset iusticia. Sed conclusit scriptura omnia sub peccato, vt promissio ex fide iesu christi daretur credentibus.

¶ Quia dictum est superius quod si ex lege est hereditas iam non est ex promissione, videretur aliqui quod lex esset cōtraria promissioni. Et hoc nūc apostolus quasi vice aduersarij obijcit sibi ipsi, & refellit. Quandoquidem inquit ex promissione non potest hereditas esse si fuerit ex lege (ergo lex est aduersus promissā dei) id est contraria pręcedenti bus promissis quę deus Abrahę spopōderat, (Abs-

sit) vt lex dei aduersetur promissis dei. Non potest hoc esse, vt deus legē dederit quę aduersaretur promissis suis, quia iam in hoc sibi ipsi deus esset cōtrarius. Nunquam lex subsequens aduersata est pręcedentibus promissis, sed vt homines digne se pręparent ad ea accipienda iugiter admonuit. Vel ita. Quandoquidē lex propter transgressionē posita est, ergo est aduersus promissā dei, vt per eā impleatur aliter quam deus promissit. (Absit hoc (Nō est illis contraria vt in aliquo obstat, vel in aliam partem) ea defleat, quoniam aliter nō potest haberi celestis hereditas, nisi quemadmodum abrahę promissum est. Lex enim non potest illā hereditatem dare, quia non potest veram iustitiam conferre, sine qua nullus ad supernam hereditatem valet peruenire. Et vere non potest iustificare, quia nec a morte peccati valet animam viuificare. (Si enim data esset lex quę posset viuificare, vere ex lege esset iusticia.) Si per moysen data esset lex quę posset homines ab interna morte quam pręuaricatione prothoparentis & sua iniquitate incurrerant viuificare, tunc sine dubio veram iustitiam lex ipsa posset conferre, per quam & regno cōclorum homines essent idonei. Sed non est data lex quę posset viuificare, immo quę posset occidere. Litera enim occidit, spiritus autē viuificat. Litera enim legis prohibens peccatum non viuificat hominē, sed potius occidit augendo concupiscentiam & iniquitatem pręuaricatione cumulādo, nisi liberet gratia per legem fidei quę est in christo iesu, cum diffunditur charitas in corde per spiritum sanctum. Lex ergo moysi non potuit viuificare, quia hoc seruabatur euāgelicę gratię. Quod pulchre figuratum est quando Giezi pręcurrens cum baculo non potuit mortuum suscitare, sed Eliseus post veniens suscitauit eum. Puer enim mortuus humanū genus est, iacens in morte peccati. Giezi cum baculo moyses cum terrore legis, Eliseus subsequens christus post veniens. Sed Giezi pręmissus cum baculo non suscitauit mortuum, quia moyses christum pręcedens cum terrore legis non potuit humanum genus a morte animę suscitare, quoniam iuxta apostolum non est data lex quę posset viuificare, Eliseus vero post veniens suscitauit puerum, quia christus in fine legis incarnatus apparens, humanum genus ab interna morte suscitauit. Lex itaque non potuit viuificare, quod si potuisset, tunc & viuificare valeret. Vnde liquide patet, quia euāgelicę gratię quę mentem a peccati morte viuificat, verā prębet iustitiam quę facit homines idoneos hereditati cōclorum. (Non est data lex quę posset viuificare) sed potius (scriptura) id est ipsa lex manens & scripta, quę non dat spiritum, sed tantum est scriptura conclusit omnia hominum genera (sub peccato.) id est omnes iudeos circūsepsit, ac sub peccati dominio detinuit, vt a nulla parte iugū peccati dū in lege tenerentur possent euadere, vel quia tā difficilis erat vt cum a nullo posset impleri omnes faceret pręuaricatores & excusabiles redderet, quod enim lex omnia quę continebat sub peccato contulisset, apte signauit piscina illa in hierusalem, quinquę porticus habens in quibus iacebat multitudo magna languentium. Nam aqua piscinę, vel plebē synagoge, vel doctrinam legis figurauit. Quinquę porticus cingentes piscinam, quinquę libros legis concludunt.

2. Cor. 7.

4. Re. 4.

Ioan. 5.

Piscina
pbatica
quid si-
gnabat

conclu-

De pen.
dis. 3. ca.
totam.Alias nō
est ex fidē

Epi. Pauli.

concludentes synagogam. In quibus porticibus iacebat multitudo magna languentium, quoniam (scriptura) legis sicut nunc dicitur (conclusit omnia sub peccato) omnesque qui intra legis ambitum clauderentur iacebant in languore peccati, expectantes medicum christum per quem sanarentur. Ideo autem scriptura conclusit sic omnia sub peccato, ut homines nota sua et legis infirmitate properarent ad gratiam, & ita (promissio) benedictionis & hereditas abrahæ (daretur) eis (credentibus) non ex operibus legis, (sed ex fide iesu christi.)

Prius autem quam veniret fides sub lege custodiebamur conclusi, in eam fidem quæ reuelanda erat. Itaque lex pedagogus noster fuit in christo Iesu, ut ex fide iustificemur. At ubi venit fides, iam non sumus sub pedagogo.

Modo fides nos liberat, & facit consequi promissionem, sed priusquam cum christo veniret, custodiebamur sub lege. Lex enim conclusit omnia sub peccato, sed tamen fuit utilis, quia (custodiebamur) sub illa, priusquam sponte sua veniret fides, nullis meritis nostris aduocati. (Sub lege custodiebamur,) conclusi, id est constricti timore velut serui, ut nos ita concluderet onere carnalium obseruantiarum, ne per insolentiam & lasciuia euagaremur ad idolatriam. Ideo (conclusi custodiebamur,) ut legis disciplina coerciti duceremur in eam fidem quæ tempore christi reuelanda erat, ubi multa sunt patefacta quæ prius erant clausa & velata. (Custodiebamur conclusi) quasi in ergastulis seruire coacti, ut transiremus (in eam fidem quæ erat reuelanda) id est in manifestissimam & plenariam fidem quæ erat tempore gratiæ detegenda, quia in antiquis sanctis erat velata. Et quia lex nos custodiuit ad fidem, (itaque lex eadem fuit pedagogus noster) id est nos sensu pueros ab illicitis comprimēs & ad recta dirigens timore penarum. Quia enim nos custodiuit donec ad fidem liberi veniremus, ideo (pedagogus noster fuit) id est custodia ad tempus, non ut semper maneret, sed sicut pedagogus cessaret. Sicut enim pedagogus flagellat puerum, ut hunc reddat aptum ad regendam domum, & possidendam hereditatem patris in ætate sua virili, ita lex fuit nobis imposita custodia, ut onera legis grauius saltem metu penę seruata nos reprimerent, ut idoneos heredes summi patris nos facerent. (Lex fuit nobis pedagogus in christo,) id est in expectatione christi, ut sic venientes ad fidem quasi pueri ad perfectionem iustificemur nunc ex fide, & iustificati consequamur hereditatem. Ante fidem fuimus sub pedagogo, id est sub restrictione & onere legis, sed postquam venit fides iam non sumus sub pedagogo seruitutis legis sed in libertatem charitatis, utpote non iam pueri sensibus sed adulti.

Omnes enim filii dei estis per fidem, in christo Iesu. Quicumque enim in christo baptizati estis, christum induistis. Non est iudeus, neque grecus. Non est seruus neque liber, Non est masculus neque femina. Omnes enim vos unum estis in christo Iesu.

Si autem vos christi, ergo abrahæ semen estis, secundum promissionem heredes.

Quasi dicerent galathę, Iudei legem pedagogum habuerunt qui illos custodiuit, & ideo nunc filii potest esse per gratiam, ut celestis patrię hereditatem accipiant, sed nos qui non habuimus pedagogum non sumus filii, ideoque necessarius est nobis pedagogus, id est lex, ut possimus esse filii. Responde re videtur apostolus. Non est verum. (Nam omnes per fidem) quam accepistis sine pedagogo (facti estis filii dei) id est apti hereditatem possidere celestem. Vel potius ita continuatur. Nos iudei tempore fidei pedagogum deserimus, quia omnes vos gentiles qui non habuistis pedagogum, estis filii dei per fidem. Nos qui exemplo vestro pedagogum deserimus, & vos illum accipitis, (filii estis) per fidem existentes (in christo Iesu) id est facti membra christi, & participes innocentie ac sanctitatis eius, & ita digni possidere filiorum hereditatem. Et vere estis in christo per fidem quam suscepistis in baptismo. (Nam quicumque) id est cuiuscunque conditionis vel sexus, vel ætatis (baptizati estis in christo,) id est in christi nomine, vel (in christo) id est in christi baptismo, quem ipse fieri decreuit in aqua & in spiritu ac in nomine trinitatis, (christum induistis) id est christum pro veste accepistis ut indumento iusticie illius circumdati, non ostendatis vltra iam ab vlla parte quicquam in operibus & conuersatione vestra nisi sanctitatem christianitatis. Christum vestem accepistis, quod est vobis honor, & contra temptationum estus protectio. In qua christi indutione (non est iudeus neque grecus,) id est in illa christi cõformitate, nec iudeus prodest, neque grecus obest, quia nec iudeus propter iudaismum suum est ibi superior, neque grecus propter grecitatem suam inferior. (Sed nec seruus) est ibi abiectior, quoniam sine discretionem nationis ac conditionis ac sexus, estis omnes in christo. Non estis ibi differētes, quia omnes vos, siue iudei, siue greci, siue serui, siue liberi, siue mares, siue femine (vnum estis in christo Iesu) per vnitatem fidei & charitatis. Et si nos sic viuificat fides per quam in hac vita recte ambulatur quanto perfectius atque felicius, nos efficiet ipsa species qua videbimus sicuti id ad quod tendimus. (Omnes enim vnum estis in christo) id est in christi corpore, & ita eius membra estis effecti. (Sed si vos) membra (christi) estis, id est christo vniti, (ergo semen abrahę estis) futuri (heredes) regni cœlorum, non secundum carnem (sed secundum promissionem) quam deus fecit abrahæ. Vos enim facti estis heredes secundum promissionem abrahę gratia dei. Non de carne abrahę fecit illi coheredes deus. Nam imitando fidem abrahę, facti estis filii abrahę.

Capitulum. iiii.

Ico autem quanto tempore heres paruulus est, nihil differt a seruo cum sit dominus omnium, sed sub tutoribus & actoribus est usque ad præfinitum tempus

Rom. 6.
De cõse.
dis. 4. c.
quomodo.
fine.
29. q. 2. i.
prin. & d.
coniug.
seruo. c. j

24. q. 3.
c. quidā.

pus a patre. Ita & nos cum essemus paruuli, sub elementis mundi eramus seruientes. At ubi venit plenitudo temporis, misit Deus filium suum factum ex muliere, factum sub lege, ut eos qui sub lege erant redimeret, ut adoptionem filiorum reciperemus.

Ab eo loco quo dixerat iam non sumus sub pedagogo, fecit usque nunc interpositionem propter Galathas. Modo autem exponit quā similitudine vocauerat legem pedagogum, & adaptat similitudinem, atque ostendit quia non debuim⁹ esse sub lege, postquam fides venit. Quasi dicat, Superius dixi manifeste, quia priusquam veniret fides, sub lege quasi sub pedagogo custodiebamur, postquam vero fides venit, iam non sumus sub pedagogo, sed nunc (dico) id ipsum per similitudinem. Quia scilicet puer qui patris sui futurus est (heres, quanto tempore est paruulus) etate & scientia, (nihil differt a seruo) id est cogitur alterius parere voluntati, & nullam potestatem habet, (cum) id est quamuis (sit) iam secundum naturam (dominus omnium) quæ pater eius possidet. Non quidem est seruus, sed tamen (nihil differt) a seruo, quia non est speciose vestitus, nec est in libera potestate sua, sed sub custode qui illum seruat, & ducit quo ducendus est. Quoniam pedagogus dicitur, & gogo duco. (Non differt a seruo, sed est sub tutoribus) qui tuerentur illum ab iniurijs, (& sub actoribus) qui pro illo agant ea quæ necdum ipse valet aut scire agere, vel (sub actoribus) id est præceptoribus & morum informationibus quorum auctoritatem & grauitatem sequatur, & qui auctoritate sua pro illo causas ipsius agant, & est sub illis, (usque ad tempus præfinitum a patre,) id est usque ad quinque annos, vel usque ad aliud temporis spacium quod pater eius præordinauit, ut deinceps liberæ voluntati suæ relaxetur. Simili modo sentiendum est & de populo iudeorum qui per Christi gratiam futurus erat regni cælorum heres, quia quandiu fuit scientia & actione paruulus, seruilis timore compressus, sub disciplina legis quasi sub distractione pedagogi, & coactus seruire præceptis diuinis, cum tamen futurus esset, per Christum dominus omnium bonorum patriæ cælestis, id est possessor cælestium diuitiarum. Quando erat paruulus cognitione dei & viribus resistendi peccato, non differebat a seruo, quia lex ei dominabatur, & minis eum terrebatur ne peccare auderet. (Nam erat sub tutoribus & actoribus) id est sub legis sermonibus, qui velut cultores contra malignorum spirituum impugnationes, & contra gentilium ad idolatriam persuasiones defendebant, illum admonendo & increpando atque puniendo, & velut actores informauerunt mores eius, atque causam ipsius apud Deum egerunt, dum per sacrificia & expiationes deum ei placauerunt. Et sub his fuit (usque ad præfinitum tempus a patre,) id est usque ad aduentum Christi

filii, in quo deus constituit ut populus ille perfectus & liber fieret, & hereditatem obtineret. Si vero prædictis tutoribus vel actoribus quando paruulus fuit dedignaretur subisci non posset idoneus esse oportuno tempore paternam hereditatem adipisci. Nam hæc ita debere intelligi declarat ipse apostolus, dum consequenter similitudinem adaptat dicens. (Ita) id est similiter ut prædictus puer (& nos) iudei (cum essemus paruuli) non etate sed intellectu & discretionem ac mentis viribus & operum actione, (eramus seruientes,) id est in seruitute legis viuētes, (sub elementis mundi,) id est sub carnalibus obseruantijs quibus comprimebamur, ne libere lasciuire liceret. Sicut enim pueri discunt elementa & coniunctionem elementorum, nec tamen possunt intelligere profunditatem sententiarum quousque sint in libera potestate, postea vero se conferunt ad liberales artes, nec tamen possunt ad harum scientiam venire nisi per elementa, sic iudei per carnales legis obseruantias instructi sunt. Ipse fuerunt illis quasi elementa, id est primordia per quæ venerunt ad fidem, & ad maiorem dei cognitionem, scilicet ad spiritalem intelligentiam ipsarum carnalium obseruantiarum. Quæ elementa dicuntur mundi, quia data sunt amatoribus huius mundi, qui nesciebant appetere æterna & inuisibilia, sed temporalia & visibilia, ideoque terroribus corporalium poenarum & promissionibus temporalium bonorum per legem pueriliter sue seruiliter compellendi erant ad dei cultum. Elementa ergo mundi lex Moysi & omne vetus instrumentum intelligitur, quibus & nos adhuc quasi elementis & religionis exordijs deum discimus, quomodo elementa appellantur litteræ per quas syllabas ad verba coniungimus, & ad texendam orationem longa mediatione procedimus. Ars quoque musica habet elementa sua, & geometria ab elementis incipit linearum. Sic elementis veteris instrumenti, ut ad euangelicam plenitudinem veniat, sancti viri eruditur infantia. Vnde & centesimus nonusdecimus psalmus, omnesque alij qui literis prænotantur, per Ethicam nos ducunt ad theologicam, & ab elementis occidentis litteræ quæ destruitur, transire faciunt ad spiritum viuificantem. Propter quod & elementa quasi eleuamenta dicuntur, quia nos eleuant a visibilibus ad inuisibilem intelligentiam. Sub quibus elementis, id est sub lege & prophetis carnaliter intellectis, vel seruiliter intellectis, seruiliter tenebantur iudei, dum essent paruuli, & nescirent seipso regere, ideoque indigerent pedagogi distractione & instructione. Ita inquit dum essemus sensu paruuli, (eramus seruientes sub elementis mundi usque ad præfinitum tempus a patre. Sed postquam venit plenitudo temporis,) id est postquam impletum est omne spacium illud temporis, in quo cælestis pater præfinitauerat nos sub legis quasi sub pedagogi distractione more puerorum manere, & nos i virilis animi robore proficissem⁹, nec iam pedagogi custodia indigeremus, tunc Deus pater ut nos a vinculo pristinae seruitutis absolueret, misit non angelum, non archangelum, sed filium suum vnigenitum.

z. j. (Misit eum.)

Pedagogus quomodo interpretatur.

Elementa mundi quomodo intelligantur.

Elementa quasi eleuamenta dñi.

Epī. Pauli.

(Misit enim eum) id est fecit incarnari ut hominibus esset visibilis, (ipsum dico secundum carnem factum ex muliere,) id est ex femina matre, qui secundum diuinitatem non est factus sed genitus a patre. Et factum sub lege, id est creatum secundum carnem sub legis obseruatione, ut susciperet circumcissionem, & portaretur ad templum cum hostijs iudaico more sicut veraciter filius Abrahæ cui promissus fuerat. Hunc ergo deus (factum ex muliere) id est maternæ carnis substantia sine virili admixtione conceptum, ad humanos aspectus hominem verum protulit, qui in diuina virtute ac substantia manens per omnia quod erat, veram naturam mortalibus infirmitatem quam non habebat induit. Vnus namque diuinarum scripturarum, & maxime hebraicarum, mulieres appellare consuevit non corruptas sed feminas, sicut legimus, quia ædificauit dominus deus costam quam tulerat de Adam in mulierem, & adduxit eam ad Adam. Ut autem dei filius nobis necessariam obediendi virtutem præcipuo commendaret exemplo, (factus est sub lege) id est subditus est legi, non quia ipse quicquam legi deberet, qui vnus est legislator & iudex, sed ut eos qui sub lege positi legis onera portare nequiuissent, sua compassione inuaret, ac de serui conditione quæ sub lege erat ereptos in adoptionem filiorum quæ per gratiam est, sua largitate reduceret. (Factus est sub lege, ut eos qui sub lege erant redimeret,) id est a legis seruitute liberaret, sicut & mortem subire dignatus est, ut eos qui mortis dominium euadere non poterant a morte redimeret. (Factus est sub lege,) non ut ab ea expiaretur sed ut eos qui sub illa erant pressi & rei, liberaret, ita ut nos omnes iudei & gentiles reciperemus pariter adoptionem filiorum, quia nostram participauit naturam, & nos adoptauit ad suam. Propterea ergo voluit sub lege fieri, & legem implere, ut eos qui erant sub onere legis compressi a iugo legis redimeret, & nos omnes tam iudei quam gentiles per gratiam nouæ libertatis reciperemus adoptionem filiorum quam in Adam perdideramus, id est efficeremur adoptiui filij, ac si hereditatem patris æterni consequeremur.

¶ Quoniam autem estis filij dei, misit deus spiritum filij sui in corda nostra, clamantem abba pater. Itaque iam non est seruus, sed filius. Quod si filius & heres per deum.

¶ Modo repetit quod superius dixerat Galathas esse filios dei, ut ostendat similiter illos adoptiuos filios esse, sicut iudeos, quasi dicat. Dixi vos esse filios dei per fidem. Nec frustra hoc estis. Sed quoniam vos Galathæ estis adoptiui filij dei, sicut & nos Hebrei, (misit deus spiritum naturalis filij sui in corda nostra,) id est, spiritum sanctum qui & a patre procedit & a filio. Nam & missio quæ mittitur a patre, ipsa est processio quæ procedit a patre. Et ideo dicit eum apostolus mitti a patre & filio, ut ostendat eum ab utroque procedere. (Misit deus pater spiritum filij sui in cor-

da nostra,) id est in corda omnium nostrum, qui credimus, tam iudeorum quam gentilium. Nam propter utrumque populum misit eum (clamantem, abba pater.) Clamat enim in cordibus nostris ad deum, id est magna pie mentis deuotione facit nos intus clamare, o abba pater. Abba namque & pater idem est. Sed propter iudeos clamat abba, & propter gentiles pater, ut ostendat ambos vnum patrem habere deum. Abba enim hebraice, pater dicitur. Effectus ergo probat utrosque dei filios esse dum in cordibus utrorumque clamat spiritus sanctus, ad deum abba pater. Et quid est spiritualis ille clamor, nisi pius affectus electorum erga deum et pia mentis postulatio esurientis & sitientis iustitiam? Quia vero superius dixerat heredem quæ diu paruus est, nihil a seruo differre quod de populo qui sub legis seruitute fuerat miscere voluit intelligi, & addiderat quomodo idem populus per aduentum filij dei liberatus sit, facit inde consequenter illationem quod iam non sit seruus. Ac si dicat. Populus ille qui prius erat sensu & actione paruulus, & sub lege seruiliter deprimebatur, post modum per gratiam vnigeniti dei est in libertatem adductus, & in filium adoptatus. (Itaque iam non est seruus (ut antea sub lege, sed filius,) quia filiorum adoptionem recepit dono gratiæ, Vel ita. Spiritus christi clamat in cordibus utriusque populi Abba pater. (Itaque iam) neuter eorum est (seruus) post acceptionem sancti spiritus, sed est per gratiam (filius.) (Quod,) id est sed (si) iam (filius est,) ergo (& heres) in futuro erit, (per deum,) id est per dei operationem, & per dei gratiam. Vel (per deum) iuro ita fore. Hæc enim filiatio & hereditas utrique populo concessa est. Sed quia Galathis apostolus loquitur, ad eos sequentia verba respiciunt cum dicitur.

¶ Sed tunc quidem ignorantes Deum, his qui natura non sunt dii seruiebatis. Nunc autem cum cognoueritis Deum, immo cogniti sitis a Deo, quomodo conuertimini iterum ad infirma & egena elementa, quibus denuo seruire vultis? Dies obseruatis, & menses, & tempora, & annos. Timeo vos, ne forte sine causa laborauerim in vobis.

¶ Modo inquit estis filij, sed prius eratis serui non in carnalium legis ceremoniarum seruitute, sicut iudei, sed idolorum, (quia tunc ignorantes Deum,) seruiebatis his qui non sunt dii natura, sed opinione insensatorum hominum, id est non sunt naturales sed falsi dii. Hic ostendit non esse seruendum, nisi illi qui natura Deus est. (Tunc quidem ignorabatis verum Deum,) cui soli seruendum est, & ideo aliquid excusationis habebatis, quod falsis dijs seruiebatis. (Sed nunc cum iam cognoueritis deum,) nulla vltius vobis superest excusatio si erraueritis, sed longe deterius quam olim delinquetis, Nunc non est iam locus errandi, cum aperta

Abba qd
intepstat

Alia e
stis,

cum aperta sit veritas, (cum cognoueritis deum) per fidem (immo) melius possum dicere (cum sitis a deo cogniti), (id est approbati per bonam operationem). Vel Deus cognouisse dicitur, quia fecit ut ab his cognosceretur, a quibus ignorabatur. Neque enim fas est ut credamus quod tunc Galathas, deus primo cognouerit quos ante mundi constitutionem præcognitos habuit, sed tunc cognouisse dictus est, quod tunc ut cognosceretur effectus. Nam quia tunc ipsi eum illius munere non suo merito vel facultate cognouerant maluit tipice loqui ut tunc ab illo cognitos diceret, quando eis cognoscendum se præstitit, & verbum corrigere quasi hoc minus recte dixerat quod proprie dixerat, quam sinere ut hoc sibi arrogarent, se potuisse quod eis posse ille donauerat. Cum enim dicitur quod nos cognoscit deus, cognitionem suam nobis præstat, ut per hoc intelligamus ne hoc quidem nobis tribuendum quod nos scimus deum, sed eam quoque scientiam illius misericordiae tribuamus. Prius quidem inquit, per ignorantiam dei seruiebatis idolis. (Sed modo cum iam cognoueritis deum, immo cogniti sitis a deo,) id est cognitionem eius perceperitis ab ipso, (quomodo,) id est qua causa, qua ratione, (conuertimini iterum) ut ante dei noticiam ad seruitutem erroris? Quomodo postquam vobis veritas illuxit (conuertimini iterum) ut antea dum a iudeis efficeremini per feliti? (Quomodo inquam conuertimini ad elementa,) id est ad carnalia legis mandata, quæ sunt diuini cultus iudeis exordia, & sunt infirma, quia per se non valent cultores adiuuare, & egena, quia egent auxilio gratiæ. (Quomodo ad hæc conuertimini, quibus denuo, id est iterum vultis seruire?) sicut quondam eis seruierunt iudei, sed iam ab eorum seruitute sunt liberati. Illi desierunt eis seruire et vos qua ratione vultis iterum eis seruire? Quæ scilicet (elementa,) id est carnalia legis præcepta, prius fortia, & velut quandam firmitatem dantia steterant, dum iudeos adhuc comprimerent, & cohortarentur ad iustificationem fidei & ad maiorem dei noticiam paulatim promouerent, & erant dicta, dum locupletarentur eos dando quandam ipsis apud homines iustificationem, ut non punirentur, ut nihil mali paterentur. Hæc namque erant illis quædam diuitiæ, quæ præparabant illos ad veras diuitias, ad fidem, scilicet & iustificationem, necnon & ad hæreditatem in supernis accipiendam (Sed nunc infirma & egena sunt hæc elementa,) quia priusquam veritas aduenit, iam neminem ad eius susceptionem præparant, iam neminem ad dei cultum constringunt, iam nihil præfigurant, nihil cultoribus suis profunt, nihil boni conferunt. Et his ita destitutis ac inanibus elementis vultis denuo seruire sicut ante veritatis aduentum iudei quondam illis seruierunt, cum iam nemo debeat illis seruire, sed omnes in libertate quam Christus dedit permanere, nec iam sub pedagogo viuere, postquam impletum est tempus præfinitum a patre. Vere (vultis denuo) his elementis (seruire,) & post expletum infantie tempus iterum iugo pedagogi colla vestra miserabiliter subdere, (Nam obseruat) id est obseruare disponitis (dies) sicut sabbata, (& menses,) sicut per primum & sempiternum

mensum, (vel menses) id est exordia mensum, hoc est neomenias, & tempora) sicut quando ter in anno omnes iudei ad templum conueniebant, ac sollemnitates agebant, (& annos) sicut septimum & quinquagesimum annum. Hunc annum Galathæ nuper subuersi necdum obseruauerant, & ideo fecundum quod præmisimus quod ait (dies obseruat) & menses & tempora & annos,) sic accipiendum est non quod iam obseruarent, sed quod hoc obseruare vellent. Non enim tam fecerant quæ facere disponebant, carnalia legis opera. Et quia talibus inquit subijci non respicistis, (timeo vos ne) mihi damnū de vobis ipsis faciatis, scilicet (ne forte sine causa,) id est sine vtilitate vestra, (laborauerim in vobis,) conuertendis & instruendis. Non igitur timet eos, ut putet quod illi possint ei per apostasiam suam auferre mercedem laboris, quam in eorum instructione pertulit, sed quia metuit ne seipsos a fide subtrahendo faciant, ut non proficiat eis labor apostolicus. Non enim suam mercedem, sed illos amittere timet. (Quod forte, id est, illorum arbitrio potest fieri. Vtrumlibet contingere valet, ut vel sine causa quantum ad eos laborauerit in ipsis, si errore perdurauerint, vel non sine causa si respuerint. Dicamus quod nonnullis visum est scilicet quia Galathæ partim ex iudeis, partim ex gentibus ad fidem venerant, sed post discessum apostoli cogeantur a pseudo prædicatoribus, his qui de iudeis conuersi fuerant iterum iudaizare, qui vero de gentibus crediderant rursus elementa obseruare. Quibus apte congruit quod dicitur. (Sed tunc quidem ignorantes deum, his qui natura non sunt dei seruiebatis. Nunc autem cum cognoueritis deum, quomodo conuertimini iterum, sicut antequam deum cognouissetis, ad elementa, id est ad impiam obseruationem solis & lunæ, ac stellarum, & coeli ac terræ. Quæ quidem sunt infirma quantum ad vos, quia nequeunt vos adiuuare, (& egena) quantum ad se, quia nihil habent nisi ex dei dispositione, his tamen post nostram conuersionem vultis denuo seruire sicut antea. (Nam dies obseruat) dicentes, non proficiscar hodie quia posterus dies est, aut quia sic luna fertur, vel proficiscar, ut prospera sedant, quia sic se habet postio siderum. (Et menses obseruat) dicendo, nunc agam hoc mense commercium, quia illa stella mihi agit mensem, vel igitur agam, quia suscepit mensem. (Et tempora) præiudicantes in auguriis, quale tempus siue carum, siue calidum aut pestiferum euenire debeat. (Et annos,) ut illi qui dicunt. Non plantabo hoc anno vineam quia bissextrus est. Siue erago his, siue alijs peruersis modis, nonnulli Galatharum obseruabant dies & menses, atque tempora & annos, & inde culpant eos apostolus, atque omnes qui talibus obseruationibus adhuc student, & quam graue sit talia obseruare periculum demonstrat, dum esse incassum quod illis qui hæc obseruant laborasse timet. Quis enim estimaret quam magnum peccatum sit talia obseruare, sicut obseruant ut dictum est, qui certis diebus aut mensibus siue temporibus, siue annis, volunt vel nolunt aliquid incohare, eo quod secundum vanas doctrinas hominum fausta vel infasta estimant tempora, nisi magnitudinem ex timore apostoli periremus, qui nunc talia,

Reprobatio obseruationis dierum mensium & annorum

Epi. Pauli.

libus ait. (Timeo ne forte sine causa laborauerim in vobis.

Alias an-
gelum.

Estote sicut ego, quia & ego sicut vos. Fratres obsecro vos, nihil me lesistis. Scitis autem quia per infirmitatē carnis euangelizauī vobis iampridem, & tentationem meam in carne mea non spreuistis, sed sicut angelum dei excepistis me, sicut Iesum Christum. Vbi est ergo beatitudo vestra? Testimonium enim perhibeo vobis, quia si fieri posset, oculos vestros eruissetis & dedissetis mihi. Ergo inimicus vobis factus sum verum dicens vobis.

Ne labor meus in vobis sit inanis, (estote sicut ego) liberi a seruitute elemētorum, id est a legis obseruatione carnali, (quia & ego) qui legi subditus fui, & legis obseruantia noui, ium modo (sicut vos) sine lege. Nam quia ego qui legem habui cōsilio rationis eam deserui ex quo christum cognoui, scire potestis quia nihil vtile christicolis in ea esse cōsideraui quam sic ex toto reliqui. Si igitur ego qui hanc habebam dimisi, tunc vos qui eam non habetis assumere non debetis. Vel (estote sicut ego) in fidei charitate, (quia & ego sum sicut vos) homo correctus de errore. Nam & nunc potestis exēplo meo a legis obseruantia retrahi, sicut olim ab idolorum estis cultu reuocati. Et debetis esse sicut ego, quia (obsecro vos o fratres) ut sitis, id est dulcedine fraternae dilectionis rogo. Ideo vos frater non amore obsecro, non ut inimicus decipere quæro sicut falsi apostoli de me vobis asserūt, quia dū essem apud vos, nihil me lesistis) sed in magno honore habuistis. Superius aspere correctos nunc de mulcet ac reuocat blandiendo obsecrando, & bene gesta eorum memorando. (Non me lesistis) sed potius vobisps (scitis quia per infirmitatem carnis) id est eo tempore quo infirmabar in carne mea (prædicaui vobis euangelium Christi iampridem, & tamen non spreuistis ut me vilem iudicaretis, tentationem vestram in carne mea egrotante.

Tanta enim fuit infirmitas corporis in me, ut vos inde tentari possetis, & putare quod non esset in me virtus aliqua spiritualiter qui corporaliter sic infirmabar, nec essem? Apostolus Christi quem ita doloribus infirmitatis agitari permitteret. Vel hæc infirmitas fuit passio diuersarum tribulationum. (Euangelizauī vobis iampridem per infirmitatem carnis, id est per tolerantiam aduersitatum) quibus vehemēter affligebatur caro mea, (& tentationem vestram in carne) mea factam quibus non spreuistis, id est nō vilem existimauistis passionem tribulationum mearum per quam tentabamini vtrum timore me desereretur, an charitate amplecteremini. Et inde vos esse firmos cognoui quod aduersitatibus quæ mihi in carne acciderant non estis a charitate deflexi. Nam dum me propter annunciationem euangelij tam contumeliose tractari ab incredulis videretis vos quoque similiter ab illis male tractandos fore propter eiusdem

euangelij susceptionē credere poteratis, & ideo cōsideratione tantæ persecutionis ac penæ, quidam deficiebant a fide vel metuebant ad eam accedere. Atque ita omnes tentabantur, & alij probati, atque alij reprobi per ignem tribulationis declarabantur. Illam infirmitatem quæ in carne mea fuit vestra tentatio. (non spreuistis) ut de me sic abiecto & afflicto nō curaretis, (nec ex toto respuistis) ut omnino conuerteret propter illam renueretis, sed potius ita me excepistis, ac si nihil paterer, ac si essem immortalis & impassibilis. Cum tanta scilicet reuerentia me excepistis, cum quanta (dei angelū) venientem de cœlo exciperetis, & ut plus dicam ita me excepistis sicut ipsum christum si descendisset rursus in terram, & venisset vobis prædicare. Tantæ enim auctoritatis me habuistis, ac si de sublimibus veniens angelus loqueretur vobis, vel ipse christus angelorum dominus. Et quandoquidem in tantō honore me tunc habuistis, nunc autem sine causa spernitis ac respuistis, (ergo ubi est beatitudo vestra), id est illa affectio & humilis deuotio quam erga me habuistis quæ erat causa futuræ beatitudinis vestræ. Bene reuocat illos vocando illam affectionem beatitudinem, quia si causam amittunt effectum perdent si amittunt illam deuotam affectionem perdent sine dubio futuram beatitudinem. (Vere inquit ut angelum vel sicut christum me excepistis,) & inde beatitudinem meruistis, quia si posset iuste & cum mea vtilitate fieri illa membra vestra quæ cariora sunt in homine tullissetis a vobis & dedissetis mihi. (Testimonium enim vobis perhibeo, quia si) ad vtilitatem ecclesiæ (fieri posset, si cum iusticia vestra & commoditate mea fieri posset, oculos vestros eruissetis & dedissetis mihi, id est ad vtilitatem meæ prædicationis. Conueto more loquitur sicut solemus dicere, de carne mea vellem pro vestro profectu dare si possem, & propter nimiam erga se charitatem illorum exaggerandam dicit talia. Sed cum tanta charitas et tantus honor illi fuisset exhibitus, nunquid propter ipsum honorem sibi exhibitum ac dilectionem, pepercit illis erratibus ne forte negaretur ei et minus cum argueret eos laudaretur vel amaretur. Non vtrique quia propter honorem sibi impensum non gaudebat, sed propter eorum salutem. Ideoque propter eandem ipsorum salutem, non timuit & vituperari ab illis, vel odio haberi, dummodo quod verum & vtile erat prædicaret. Vnde mox subiicit. (Ergo inimicus vobis factus sum verum dicens vobis.) Quia inquit tantum me dilexistis, ergo propter veritatem quam annunciaui, inimicum vobis me factum putatis. Persuadebant enim illis pseudo apostoli quod ipse causa odij non luisset eos docere circuncisionem, sed alijs illā prædicaret. & inde putauerunt eum sibi inimicum. Propter quod increpando nunc dicit. (Ergo inimicus vobis factus sum verum dicens vobis,) Ac si dicat. Non debetis estimare quod sim vobis inimicus, sed magis amicū me debetis agnoscere, ex eo quod puram vobis veritatem prædicaui, scilicet ut absque legis obseruantia per solius euangelij custodiam quæreretis saluari, vel quia nemo vult se argui, reprehendens nunc eos videtur illis inimicus.

Emulantur

Emulantur vos non bene, sed excludere vos volunt, vt illos emulemini. Boni autem emulamini in bono semper, & non tantum cum præsens sum apud vos. Filioli mei quos iterum parturio donec formetur Christus in vobis. Vellem autem apud vos esse modo, & mutare vocem meam, quoniam confundor in vobis.

Ego qui veritatem dico videor inimicus, sed si blanditijs vos fallerem, tunc putarer amicus. Ego autem non sum vobis inimicus, sed illi potius quos putatis amicos. (Nam ipsi emulantur vos non bene) id est non bona voluntate, quia non legitimo sponso vos emulantur. Sancti viri emulantur zelo dei animas fidelium, ne castitatem mentis quam Christo sponso illibatam seruare debent, aliqua perfidia subreptione, vel peccati perpetratione violent. Et pseudo apostoli quasi zelo dei se istos emulari fingeant, quos quasi per transgressionem legis a castitate spirituali recedere iudicabant. Sed non bene id faciebant, quia ex quo sponso ipse christus per fidem vos iustificari decreuit, non est iam casta anima quæ per carnalia legis opera quaerit iustificari, quoniam aucta est ab amore sponsi. Et hoc est. [Non bene vos emulantur, id est non bene student in vobis castitatem custodire (sed excludere vos volunt) a sponsi thalamo, id est ab ecclesia catholica, [vt illos in fornicatione, id est in heresi sua foras] emulemini, id est quodam mentis seruire studeatis imitari. Ipsi volunt vt illos emulemini, id est imitemini, vos autem nolite eos imitari, sed (bonum / quolibet virum (emulamini) id est feruenti amore imitari studeat, non ad horam, (sed semper) & non in illis operibus quæ vel mala sunt, vel nec bona nec mala, sed in bono tantum. Petrus enim bonus erat, & tamen in illa simulatione qua metu iudeorum a gentilibus qui crediderant segregabatur, non est imitandus, sed tantum in bono quod egit. Vel malum quod in pseudo apostolis est, nolite emulari, (sed bonum) vbicumque repertum fuerit (emulamini,) id est feruida mente imitami in bono, id est in eo quod ipsum est bonum, non in alia re. Nonnulli enim bonum emulantur non in bono quia videntes iustos pro bono opere laudari ab hominibus student, & ipsum opus agere, vt humanas laudes recipiant. Ideo tantum in bono non autem in malo bonum est emulandum, id est propterea solummodo quia bonum est debetis illud imitari, vt ipsum bonum vos delectet, & ex amore sequamini illud. (Et hoc agite (non tantum quando præsens sum apud vos) corpore, (sed etiam dum absens sum o filioli mei) quos nunc iterum parturio, donec formetur christus in vobis.) In absentia eius non emulati fuerant bonum sicut fecerant dum ille cum illis esset, & ideo monet eos vt non sint similes seruo ad oculum seruienti, sed bona facere studeant illo absente sicut & præsente. Quos vocat filiolos quia diminuto corde fuerant, & rursus adhuc in obscuro matris utero manebant nondum prolati in lucem per correctionem. Vocat et suos quantum ad bonam voluntatem suam, & ad

spem quam habet de illorum correctione. Qui materno more ex deo conceperat illos prius per bonam voluntatem ac dilectionem, parturierat per predicationem, pepererat per ipsorum conuersionem. Sed postea per pseudo apostolos a vita fidei fuerant extincti. Ideo rursus modo concepit illos per bonam voluntatem, & iterum predicando laborat vt eos in lucem pariat. Et tandiu in eorum parturitione dolet & laborat, donec formetur christus in eis qui deformati fuerant in ipsis. Quod grauius est dictum, quam si diceret eos formari in Christo (Donec inquit formetur in vobis christus,) id est similitudo christi exprimat in vobis, vt non nisi forma noui hominis appareat in fide & operibus vestris. Parturire se dicit eos quod matris est non patris, vt ostendat maternum laborem & affectum quem pro eis vel erga eos habet, quoniam sola mater dolores parturitionis sentit & affectuosius quam pater diligit. (Nunc inquit absens voco vos filiolos, sed modo vellem esse præsens apud vos, & mutare vocem meam) id est negare vos filios. Vellem esse præsens, vt digna vobis dicerem, quæ nolo scribere ne permaneant. Dum enim absens sum blande alloquor, ne si vos exasperem malivolo animo fieri putaretis, sed vellem nunc esse vobis præsens & vocem lenitatis ac mansuetudinis qua absens vtor mutare in vocem asperitatis & seneritatis. Quia non ita commouet epistola vel quilibet scriptura, corda hominum, sicut viva vox præsentialiter loquentis. Motus etiam corporis & habitus ac vultus et modus loquendi, multum commouet audientes. Ideo vos asperere vellem redarguere, (quoniam confundor in vobis) id est apud alios erubescor pro vobis ita recedentibus a doctrina mea. Vel aliter. Ego nunc absens multa vobis per similitudines loquor volens vos corrigere, sed vellem esse modo vobis præsens vt alio genere loquendi rem profundius & subtilius aperirem, & non parabolice, sed palam veritatem differerem. Si enim profundiora nunc eis diceret, non haberent qui exponeret. Sed si ipse præsens esset, vbi dubitarent ipse exponeret. Et præsens esse vellet, vt aliter loquens manifestius et profundius rem exponeret. Vellem esse præsens, quoniam absens confunditur in eis, id est doctrina absentis patitur confusionem in cordibus eorum confuse intelligentium dicta eius subtilia. Sed prior sententia est verior & melior.

Dicite mihi qui sub lege vultis esse, legem non legistis? Scriptum est enim quoniam Abraham duos filios habuit, vnum de ancilla, & vnum de libera. Sed qui de ancilla, secundum carnem natus est. Qui autem de libera, per repromissionem. Quæ sunt per allegoriam dicta. Hæc enim sunt duo testamenta. Vnum quidem in monte syna in seruitutem generans, quæ est Agar. Syna enim mons est in Arabia, qui coniunctus est ei quæ nunc est hierusalem, & seruit cum filiis suis.

Paulus
quod dicitur
parturire,

Petrus ubi
non fuit
imitandus.

Gen. 12.

Epi. Pauli.

¶ Rursus apostolus incipit ostendere ex ipsa lege quod non sit tenenda (Dicite) inquit, hoc est respōdete (mihi vos qui sub lege) carnaliter (vultis esse legem non legistis?) Quicquid eligant, probantur stulti. Si non legerunt, non debent recipere, quam nesciunt. Si legerunt, ipsa probat se dimittendam. Quod si non intelligūt, stulti sunt. Translata ī gre cum fuerat lex per septuaginta interpretes, & iccir eo poterat a Galathis legi. Ideo autem quero an legeritis legem, quia in ea (scriptum est, quoniam Abraham duos filios habuit) quod si attēderetis nū quam ad eam recurretis, ibi enim innuitur, quia qui sub lege sunt per gratiam sunt in libertate. Cū enim plures filios ille pater habuerit, de duob⁹ spī ritualiter agit scriptura innuens aliquid egregium in his praefigurari. Vn⁹ ergo pater (duos filios habuit, vnum de Agar ancilla, & vnum de Sarra libera.) Quum enim pater vnus esset pater, non tamē conditio & genitura vtriusque fuit similis. (Sed ille quidem (qui de ancilla) est procreatus, (secundū carnem, id est secundum carnis naturam vel consuetudinem (natus est) quia iuencula sicut erat Agar, de sene solet concipere. Ille autem (qui de libera) genitus est, nō p carnis vsum, sed (per dei re promissionem) natus est. Ob hoc enim ex Sara natus est, quia deus promisit, immo repromisit, nō quia caro id potuit. Sara enim erat sterilis & vetula, nec de sene marito si nunquam sterilis fuisset conciperet iam anus poterat, sed deus mirabili operatione dedit ex ea filium Abraham per gratiam repromissionis suae. (Quae sunt dicta per allegoriam, id est per aliam loquutionem, vt aliud exterius sonet, & aliud interius intelligat. Quia (haec, id est haec duae matres (sunt) id est significant (duo testamenta.) Duo tantum exponit, id est ancillam & liberam, vt per haec intelligamus & cetera. Abraham ergo deus pater intelligitur. Duo filij, duo populi iudeorum, scilicet & christianorum. Ancilla carnalis doctrina veteris testamenti, quae gignebat sub iugo seruitutis, dum timore cogeretur deo seruire. Libera autem praedicatio siue gratia noui testamenti, quae liberos generat qui per charitatem deo seruiant. In vtroque enim testamento genuit deus filios qui sibi seruiant, sed in veteri iudeos seruos qui timore penae & promissionibus temporalium ei seruiliter obediunt, & hoc est secundum carnem quae & penas horret, & dulcia amat. In gratia vero noui testamenti liberos qui ex dilectione seruiant nō vi carnis, sed opere dei. Quis enim impossibilia secundum naturam crederet quae suauia sunt in praesenti contemneret, non visa speraret, nisi dei virtus hoc in eo operaretur? Duae matres, vt dictum est, sunt duo testamenta. (Vnum quidem) veniens (a monte syna) vel datum in monte syna, id est vetus testamentum (in seruitutem generans) deo filios qui essent sub distractione formidinis, & extimore deo seruirent, (quae res) id est quod seruale testamentum (est Agar,) id est significatur per Agar. Hic relinquitur nobis intelligendum, quod sarra libera matrem gratiam vel praedicationem euāgelicam significauerit. Dehinc redditur causa cur per Agar significetur illud vetus quod deletum est a monte (syna) vbi testamentum illud datum, (est mons est in Arabia) quae est prouincia extranearū gentium, non in terra promissionis quae est haere-

ditas filiorum, vt intelligamus eos qui testamentum illud carnaliter obseruant, nequaquam ad hereditatem pertinere filiorum, sed extraneos esse a terra viuientium, & alienos a patria sanctorum. (Qui mons coniunctus est Hierusalem,) quia quod in monte illo carnaliter et seruileriter iussu est in hierusalem vbi templum erat obseruatum est. Coniunctus & consociatus est ille mons non future hierusalem, sed ei quae nunc est, id est non coelesti sed terrestri, & non est libera, sed (seruit cum filiis suis) qui doctrinam eius sequuntur, & ex timore cuncta faciunt. Vel quia mons tumorem superbiae designat, & syna interpretatur mandatum Iudei habuerunt seruale testamentum a monte syna, id est a superbia mandati, quoniam propterea digni fuerunt talem accipere legem quae reprimeret eorum ceruicositatem, quia de mandato ipsius legis erant supra modum contra ceteras gentes gloriaturi. Quod testamentum generat eos in seruitutem legis vel peccati, quia & terrore minarum cogit eos legi carnaliter deseruire, & omnes facit prauaricatores dum non possunt ipsam legem implere. Quae testamenti seruitus est Agar, id est designatur per Agar ancillam, quae interpretatur advena vel alienatio, quoniam peregrina est cum filiis suis & alienat eos ab hereditate coelesti. Arabia vero interpretatur humilis, significans infirmam & humo repentem conuersationem eorum qui legi seruiunt, sicut & mons syna tumorem designat elationis ipsorum qua de mandato eiusdem legis extolluntur. (Syna enim mons est in Arabia) id est mandatum legis tumor elationis est in humili hoc est per humum repentis conuersatione iudeorum, dum se legem dei habere gloriantes iustos se putant, & cunctos homines velut peccatores despiciunt, licet ipsi nunquā, vel intelligendo vel operando subleuentur a terra. (Qui mons (id est qui superbus tumor, (coniunctus est) & semper adheret ei (hierusalem quae nunc est) id est ei parti iudeorum quae in infidelitate persistens sola temporalia quaerit. Hierusalem namque visio pacis dicitur. Quo nomine plebs illa recte designatur, quae nūc semper videre pacem temporalem desiderat, vt carnis suae voluptatibus sine inquietudine vel metu seruire valeat. Et ideo nūc esse dicitur, quasi quae in alio seculo futuro nō sit, quia nūc bonis praesentibus quātū potest fruitur, & in amore huius seculi habet cor omnino fixum, sed in alia vita bonis omnibus carebit, & supplicij perpetualiter deficiens velut in nihilum redigetur. Ipsa est nunc sicut differuimus & seruit adhuc miserabiliter sub iugo legis cum filiis suis sicut Agar cum Hismaele, quia noluit recipere libertatem, quam Christus attulit. Ex quibus omnibus euidenter ostēditur, legem amplius post aduentum Christi non esse tenendam, sed seruitutē quae sub ea est a cunctis hominibus fugiendam.

¶ Illa autem quae sursum est Hierusalem libera est, quae est mater nostra. Scriptum est enim. Letare sterilis quae nō parit, erūpe & clama quae non parturit, quia multi filij desertē, magis quā eius quae habet virū. Nos autem fratres secundum Isaac, pro-

Synama
datū in-
terprā,

Agar ad-
vena in-
terprā,

Hierusa-
lem visio
pacis,

Esa. 54.

missionis filii sumus.

Ita quidem terrestris Hierusalem seruit cum filiis suis, quoniam ancilla est & in seruitutem generat ut Agar. (Sed illa Hierusalem quæ est sursum) mēte cum deo (libera est) ut Sara (& est mater nostra) generat nos in libertatē sicut Isaac. Sursum est enim sanctorum ciuitas quāuis hic pariat ciues in quib⁹ peregrinatur, donec regni eius tempus adueniat. Nā & sancti angeli qui in cœlis feliciter habitāt, ciues eius sunt. (Illa Hierusalem) cuius cōuersatio in cœlis est (quæ sursum) cor habet, quæ superna appetit quā Sara figurauit (libera est) id est, ex amoris libertate bono animo studet placere deo, nō ex timoris seruitute querit pœnam euadere. Libera per spiritū dilectionis quæ accepit a Christo. Vbi enim spiritus domini, ibi libertas. Et hæc in libertate sua exemplo Saræ genuit nos, ut nō quasi serui, sed sicut filij seruiam⁹ patri nostro qui est in cœlis. Vere est mater nostra, licet fuisset diu sterilis ut Sara. (Hinc enim scriptum est in Ysaia. Letare sterilis & cetera. (Isaias nāque per spiritum sanctum prænuntiāns futuram ecclesie fecunditatem ait. (Letate) in superna Hierusalem, id est, ecclesia post aduentum Christi futura, modo quidem (sterilis) ut antea Sara (quæ) nunc tempore prophetarum (non paris) filios in fide (erumpe) in vocē prædicationis, ut quæ diu siluisti vocem cum magno impetu per virtutē sancti spiritus emittas (& clama) ut a multis audiri valeas, tu (quæ) modo ante aduentum sponsi (non parturis) id est, non conaris parere, nō doles ut parias. Idcirco te moneo hæc agere (quia) tui (deserte) ac derelictæ erunt (filij multi magis quam) synagoge (quæ) modo virū (habet deum) vel legis sermonem. Dum plures filij promittuntur ecclesie, nō penitus synagoga excluditur a partu, sed multitudo gētiū illi p̄fertur. Et ipa ei in aplis, ac p̄ apostolos primū populū genuit de iudeis. Sicut autē primo Abraham sibi in coniugium sociauerat Saram, sed propter eius sterilitatem cognouit ancillam, ut vel ex ea prolem gigneret & tādē ex Sara per donū gratiæ dei filium genuit, ita deus ab initio mundi ecclesiam in paucis electis sibi coniunxit, sed quia tunc illa per prædicationem filios non generabat, interim synagoga velut ancilla ad amplexus eius introducta, semen prædicationis accepit unde carnalem populū in seruitute legis pareret, donec circa finem seculi per diuinam gratiam ecclesia multis filiis dotaretur, immo populū christianū velut Isaac pareret. Vnde exponendo subdit apostolus. (Nos autem fratres secundum Isaac promissionis filij sumus.) Ac si dicat. Iudei quidem secundū formā quæ p̄cessit in Isaac, sumus filij promissionis. Vel ita, Deus promissit ecclesie filios sicut Saræ promissit Isaac, sed nos o fratres secundum formā Isaac sumus filij promissionis. Vbi ostendit priorē promissionem de vocatione gētiū in Isaac, id est, in filio promissionis. Nam sicut Sara genuit Isaac quia deus promiserat, sic ecclesia gentilem populū in fide peperit, quia deus hoc per prophetas prædixerat. Quod enim Sara formā ecclesie præferebat, sterilis erat nec spem generandę prolis habebat, significat quod natura generis humani peccato vitata, ac per hoc iure damnata, nihil vere felicitatis in posterū merebatur. Sed gratuito dei mu-

nete postmodum fecundata, multitudinem liberorum ecclesia genuit exemplo Saræ quæ per gratiā diuinę promissionis genuerat Isaac. Qui scilicet Isaac risus vel gaudium interpretatur, & significat eos qui in letitia deo seruiunt, nō ex tristitia vel ex necessitate, & gaudent si quid pro iustitia protulerunt, vel a doctoribus suis audire digni sunt. Vos estis gloria nostra & gaudium. Itaque ex eis quæ nunc vsque hac lectione dicit apostolus, notandū est quod agar legem & synagogam designat, Ismael vero filius ei⁹ populū iudaicum, & singulos iudeorum. Et quando Agar legē, tunc Ismael populū significat. Quādo vero Agar synagogā vel plebem figurat, tunc Ismael singulos iudeorum, vel omnes insinuat. Apostolus enim quando dixit vnum testamentum esse a monte syna in seruitutem generans velut Agar, euidenter ostendit quod legem Agar significauerit, & Ismael populū, Sequenti quoque versu demonstrauit agar significasse hierusalem, id est synagogam, & Ismael filios eius, id est singulos iudeorum. Similiter Sara nouam legem & ecclesiā designat, Isaac vero populū christianum & singulos christianorum. Nam quando Sara nouam legem, tunc Isaac nouū populū præfigurat. Quādo autem Sara ecclesiā, tunc Isaac filios ecclesie. Vbi enim dixit Apostol⁹ duas matres designare duo testamenta, & Agar figurare vetus, ibi necessario ostendit intelligendū, quod Sara nouam legē expresserat, & Isaac populū christianorum. Et in sequentibus dicens sub similitudine Saræ (letare sterilis) & cetera, indicat Saram designare ecclesiā, & Isaac singulos quosque fidelium. Aptē enim qui per repromissionem natus est, designat filios gratiæ, qui non per carnis generationem, sed per spirituales regenerationē nascuntur ex ecclesia.

¶ Sed quomodo tunc qui secundū carnem natus fuerat persequeretur eū qui secundū spiritū, ita & nūc. Sed quid dicit scriptura? Eūce ancillam, & filiū eius. Nō enim erit heres filius ancillę, cum filio libere.

Nos ut dictum est sumus filij promissionis, id est, per gratiam geniti, secundum formam quæ p̄cessit in Isaac. (Sed quomodo tunc) Ismael (qui secundū carnē natus fuerat persequeretur eum qui secundū spiritum) genitus fuerat, id est, Isaac qui secundum spiritalem operationem diuinę gratiæ procreatus erat ex anu sterili (ita & nunc) fieri cernimus dū in deus quilibet ex ancilla synagoga secundum carnē natus, christianum ex libera ecclesia secundum spiritalem gratiam natum persequitur vel penis corporalibus eū afficiendo, vel quod nūc melius ad rē pertinet carnales obseruantias suadēdo. Nam qui legem secundū carnem intelligunt, aduersantur hiis qui secundum spiritum sentiūt & persequūtur eos, vel seducere conantur. Nulla autem persequutio Ismael aduersus Isaac mota refertur, nisi quidā lud⁹ infantie. Ludebat enim Ismael cum puero Isaac, Lud⁹ hūc & ludum illum vocat nunc apostolus persequutio: pro p̄sequutioe. Nam & Saræ displicuit ludus ille, quia intellexit ibi seductionis aliquid inesse. Nam lusio illa, illusio erat. Si illusio, seductio & deceptio. Omnis enim ludus puerorum, simulacrum est negotij maioris. Et

Isaac risus iter⁹ prætat⁹

234. ca. qui scdm carnem. Rom. 9. Gen. 21. 32. q. 3. c. nō ois & q. 4. res currat.

Sara ecclesie forma præferebat, sterilis erat,

quia deus promiserat, sic ecclesia gentilem populū in fide peperit, quia deus hoc per prophetas prædixerat. Quod enim Sara formā ecclesie præferebat, sterilis erat nec spem generandę prolis habebat, significat quod natura generis humani peccato vitata, ac per hoc iure damnata, nihil vere felicitatis in posterū merebatur. Sed gratuito dei mu-

Lud⁹ hūc & ludum illum vocat nunc apostolus persequutio: pro p̄sequutioe.

Epistola Pauli.

ioris. Et quando maior ludit cum minimo, ad hoc ludit ut quodammodo seducat eum, sciens se habere negotia alia quæ intendit & simulat quædam puero, id est, infirmo ludens cum illo. Maior erat Ismael, & roboratus in malitia. Sed ludens cum puero Ysaac seducebat eum, & quasdam fraudes ludendi cum infirmo faciebat. Animaduertit mater ludum illum persequutionem esse. Sic & ecclesia nunc per apostolum intellexit ludum quo Galathis pseudo predicatorum illudabant, & maligna fraude illos seducebant, persequutionem spiritalem esse. Plus enim persequuntur, qui illudendo seducunt. Iudaicus ergo populus in Ismaele designatus per pseudo apostolos persequabatur in Galathis populum christianum in Ysaac designatum, quasi superior & dignior fieri volens velut primogenitus ad possidendam cum illo hereditatem. Sed non ita erit. (Quid enim dicit scriptura) de eo? (Eisce) de domo tua (ancillam) synagogam (& filium eius) populum iudaicum, ne particeps fiat hereditatis christianorum. Et necesse est, ut ita fiat. (Non enim heres erit filius ancillæ cum filio libere) id est, non possidebit hereditatem regni cælorum populus iudaicus ex ancilla synagoga natus, cum populo christiano ex libera ecclesia nato. Hoc ita cõpletum cernimus, videntes ancillam synagogam vel legem carnalem cum filio suo foris electam, & ab hereditate superna repulsam, Nam sicut Agar ancilla cum Ismaele filio suo ante natiuitatem ysaac mansit in domo Abraham, sed post natiuitatem expulsa est, ita lex secundum carnalem obseruationem, vel synagoga cum populo iudaico mansit apud eum priusquam populus christianus cepisset ex baptismo nasci, sed post electa est de ecclesia, & separata a summi patris amplexu, & familiaritate atque hereditate.

Itaque fratres non sumus ancillæ filii, sed liberi. Quam libertate christus nos liberauit. Quandoquidem nos sumus filii promissionis secundum Isaac, & iudei filii ancillæ persequuntur nos suadendo carnalem legis obseruationem (itaque) patet o (fratres) quia (non sumus ancillæ filii) ut seruiliter subiiciamur legi (sed sumus filii (liberi) ecclesiæ vel gratiæ, ut libertate charitatis viuamus. Si enim essemus filii ancillæ, iudei filii eius, pacem erga nos seruarent. Sed quia nos ex alia matre, id est, ex libera genitos vident libertatem nobis inuidere, & auferre moluntur. Ne quis autem putaret nos ita liberos esse naturaliter sicut fuit Isaac scilicet ut seruus nulla precessisset, subiungitur quia Christus hac libertate nos liberauit, a iugo videlicet diaboli, sub quo prius tenebamur serui. Id est, non per liberum arbitrium nostrum, sed per Christum liberatore a seruitute peccati venimus ad libertatem innocentiam ac sanctitatis & iustitiæ, secundum quam appellamur filii. Sed in hac lectione ne possunt adhuc aliqua subtilius inspicere. (Scriptum est enim quoniam Abraham duos filios habuit & cetera.) Abraham senex ut supra dictum est deum patrem designat quem Daniel antiquum dierum appellat. (Qui habuit duos filios) id est, duos apostolos, unum terrenam diligentem, alterum cœlestia querentem, & ideo unum ex ancilla natum, alterum ex libera. Nam quicumque etiam nunc in ecclesia terrenam felicitatem querunt a deo pro bonis quæ faciunt, adhuc filii sunt ancillæ, id est, seruitutis antiquæ. In Ismael namque sunt omnes qui carnaliter deum, id est, pro temporali re-

tributione, & ad ipsos enim vetus testamentum pertinet, & ipsi sunt adhuc in seruitute. Qui enim propter bona terrena suscipiunt vel seruant legem dei, ipsi sunt heredes veteris testamenti. Similiter quicumque vel in veteri vel in nouo testamento pro sola cœlesti remuneratione deo seruiunt aut seruiunt per Isaac designantur, & heredes sunt noui testamenti. Nam & antiqui iusti licet vetus testamentum per temporum distributionem diuinitus datum populo veteri congruenter seruauerint, tamen pro dei gratia filii promissionis effecti sunt, & noui testamenti heredes in occulto dei consilio deputati sunt. Et illis enim temporibus fuerunt spirituales viri quos non occidebat littera iubens, sed viuificat spiritus viuens, & nunc quoque sunt plurimi carnales, qui vel heredes se faciunt non intelligendo scripturas, vel in ipsa catholica fide aut adhuc paruuli lacte nutriuntur, aut tanquam palea perseuerant futuris ignibus preparantur. Itaque ad vetus testamentum pertinent utpote filii ancillæ, dilectores temporalium, dilectores huius seculi, quocumque tempore sint vel fuerint, & ad nouum testamentum utpote filii liberæ dilectores eterne vitæ. Omnes ergo qui per fidem veniunt ad agnitionem dei, possunt filii Abraham dici. Sed in his sunt aliqui pro bonis temporalibus deo seruientes, & alii qui pro charitate deo adherentes. Et hi sunt duo filii, unus de ancilla, & alter de libera. (Sed qui de ancilla secundum carnem natus est) id est, secundum carnis affectum vel cupiditatem processit in hanc conuersationem, ut honeste viuat pro temporalibus præmiis. Qui autem de libera genitus est processit ad spiritalem vitam, & ad intentionem superne remunerationis, per repromissionem qua deus Abraham filios ut stellas, id est, præclaros & cœlestes repromisit. (Syna enim mons est in Arabia qui coniunctus est ei quæ nunc est Hierusalem) & seruit cum filiis suis. Ut supra dictum est Syna interpretatur mandatum, Arabia humilis, Hierusalem visio pacis. Et Arabia significat humile, id est, humo inherens, nec ad cœlestia se erigens, in retentionem eorum qui tantum terrena querunt pro bonis quæ faciunt, Hierusalem vero pacem ac prosperitatem quam se in presenti videre gaudet, ut sine perturbatione vel metu bonis huius seculi fruatur. (Syna ergo mons est in Arabia) id est, mandatum dei tumor elationis est in mente, per interiorum humi delecta, quia quisquis infima de his quæ bene videtur agere querit, timet de obseruatione diuini mandati & quasi iustum se esse gloriatur coram hominibus. Qui tumor arrogantiae (coniunctus est ei Hierusalem) id est, ei prosperitati quæ nunc est, & seruit peccatis & voluptatibus vel cupiditatibus cum filiis suis, quia prosperitatem & diuitias solet committari superbia, maxime apud eos qui tantum presentia diligunt. (Illa autem quæ sursum est Hierusalem libera est & cetera.) Hæc Hierusalem, id est, hæc visio pacis, hæc prosperitas secularis, hæc ciuitas carnalium quæ nunc est, quæ nunc ad momentum floret, seruit, id est, seruiliter peccati opera quæ lege prohibetur facit, & seruilibus mundi cupiditatibus acquiescit. Sed illa Hierusalem, id est, visio pacis, illa prosperitas, illa sanctorum ciuitas quæ sursum est libera est ab omni seruitute peccati, & ab omni cupiditate seculi, quia nec peccat, nec secularia concupiscit. (Quæ est mater nostra) si & nos exemplo eius seruire peccato cõtenimus, & concupiscentias seculi respuimus.

Quæ

Alia lectura.

Quæ per Sarā vetulā designata est, quia & ipsa cepit ab origine. Sterilis autē dicta est vel quia secundū carnē nō parit, vel quia diu filios in terra nō genuit. Sed letari iubetur pro multitudine futurorum filiorū, quia si gaudiū erit coram angelis dei super vno peccatore pœnitentiā agente, quāto magis super multis ad iustitiā cōuersis? Quæ non parturit, quia dolores nō patitur, sed generat spiritaliter sine passione clamans in letitia. Quæ & deserta fuit hominibus cœlestē iustitiā vitā desērentibus atque terrena lucra sectantibus. Sed tandē fecundata est, innumerabili multitudine filiorū. (Sed quomodo tunc qui secundū carnē natus fuerat, persequēbatur eū qui secundū spiritū (ita & nūc) illi qui secundū carnē nati sunt, persequūtur eos qui secundū spiritū nati sunt. Secundū carnē quippe nati sunt, dilectores mūdi, amatores seculi. Sed secundū spiritū nati sunt amatores regni cœlorū, dilectores Christi, desiderantes vitā eternā, gratis colētes deū. Spirituales ergo patiuntur persequutionē a carnalibus, quia ludus carnalium, persequutio & afflictio est spiritaliū. Ludit nāque Ismael & fratrem suū ludēdo querit seducere, quādo carnales dulcibus verbis illicita suadēt, vanitates loquūtur, ad delectationes prouocant, risum mouent, libertatē excitāt, malis colloquijs mores bonos corrumpunt. Et talibus ludis grauius persequūtur spirituales, quam si gladijs illos appetterent. In omnibus ergo aduersatur caro spiritui. Siue enim populus carnaliū hominū aduersatur populo spiritalium, siue etiam in vno quoque nostrū caro concupiscit aduersus spiritū, & spiritus aduersus carnē, & hæc sibi inuicem aduersantur, atque lex in mēbris nostris repugnat legi mētis nostræ, & captiuos nos ducit in lege peccati. Si ergo caro cuius personam gerit Ismael qui secundū carnē natus est spiritui blandiatur qui est Isaac, & illecebrosis cum eo deceptionibus agat, si delectationibus illicitis, voluptatibus molliat, huiuscemodi ludis carnis spiritū, Sarā maxime, quæ est virtus offēdit, & huiuscemodi blādimenta acerbissimā persequutionē indicat Paulus. Et tu igitur quisquis hæc audis, nō illā describi nunc persequutionē putes quādo furore gentiliū ad immolandū idolis cogeris, sed si forte voluptas carnis te illicitat, si tibi libidinis illudat illecebra, hæc si virtutis es filius tanquā persequutionē maximā fuge. Iccirco enim dicitur, fugite fornicationē. Sed & si iniustitia blandiatur vt personam potentis accipias, & gratia eius flexus non recte iudicium feras, intelligere debes quia sub specie ludi blandam persequutionē ab iniustitia pateris. Verū & per singulas malitiæ species, etiā si molles & delicatæ sint & ludosimiles, persequutionum species dicito, quia in his omnibus virtus offenditur. Ita ergo filius ancillæ ludēdo persequitur filiū liberæ ludendo. Sed quid dicit scriptura? Audi vocē ipsius liberæ. Eijce ancillā & filiū eius, non enim heres erit filius ancillæ cum filio liberæ. Eijce legis seruitutē qua pro temporalis retributione seruitur deo, & populū carnalē licet nomen christianitatis habentē, nō enim filius vetustæ seruitutis erit regni cœlorū heres, cū filio nouæ libertatis. Quicūque enim mores veteris hominis adhuc retinet filius est ancillæ, id est, seruitutis antiquæ licet Christianus vocetur, & ideo in fine de ecclesia iustorū eiicietur; vt nō sis heres cum

his qui in nouitate vitæ ambulāt. Rursum eiijce heresim, & populū quem ipsa genuit; nō enim heres erit filius heresis cū filio catholicæ veritatis. Nam & heresim designat ancillā. (Itaque fratres nō sumus filij ancillæ) vt seruiamus peccato, & concupiscētijs seculi vel erroribus (sed filij liberæ) vt nostram vel dei volūtātē cōpleamus in charitatis libertate, exuti mundana cupiditate. (Qua scilicet libertate Christus) per gratiā suā (nos liberauit) vt iam per liberum arbitriū bonæ voluntatis nostræ, possumus gratū deo seruitiū reddere.

Capitulum. v.

Tate & nolite iterū iugo seruitutis contineri. Ecce ego Paulus dico vobis, quoniam si circūcidamini, Christus vobis nihil proderit. Testificor autem rursum omni hominī circūcidētī se, quoniam debitor est vniuersæ legis faciendæ.

Modo per Christū sic t vos estis liberi, & ideo (statē in libertate quam accepistis, id est, nō recedatis ab ea, sed permanete semper vsque ad mortē in illa) & nolite iterū contineri a iugo seruitutis. Prius enim vos continuit iugū seruitutis idolorū, & nūc iterū vultis colla vestra subdere sub iugo seruitutis legalium obseruantiarum. Ex hac admonitione & multis alijs epistolæ huius sentētijs apparet, quia nōdū se subiecerant per actionē seruitutis legis, sed subicere volebāt. (Nolite iugo seruitutis iterū cōtineri) nec saltem iugū solius circūcisionis. Nam (ecce) id est, notū sit (vobis) quia (ego Paulus) qui notus sum auctoritatis, qui hoc euāgeliū nō accepi ab homine, sed a Christo qui & in me loquitur (dico vobis) veraciter (quia si circūcidamini) sicut facere vultis vt in circūcisione spēs salutis vllā habeatis, tamen ingens dānū incurretis, quod (Christus nihil proderit vobis) quoniam circūcisio iam nō solū nō prodest, sed etiam obest. Tali intētionē posset quis circūcidi, quod nō magis obesset vel prodesset sibi illius pelliculæ abscisio, quā vngutū vel capillorum resecatio. Sed istis persuasum erat quod sine legis operibus salui esse nō possent, ideoque circūcidi volebāt & legis duritiā custodire, quasi per hæc iustificandi atque saluandi. Quia ergo in huiusmodi legis operibus & maxime in circūcisione putabant suam spem salutēque cōtineri, iccirco tanquā a certa pernitie vetantur. Nam si post saluatoris aduentum gentes illa prophetica legis sacramenta seruarent, aut Christus adhuc venturus per ea promitti videretur, aut nūquā in eis fuisse promissus. Quisquis itaque adhuc vmbra illam custodit, veritatē quæ Christus est venisse cōtradicit, & propterea (nihil proderit). Volebant enim vt dictum est ideo circūcidi, quia putabant nō aliter in christo se posse saluari. Qui si hoc animo circūciderentur, Christus eis omnino nihil prodesset. Si enim per legem iustitia, ergo Christus gratis mortuus est. Nec solum inquit hoc dico quia si circūcisi fueritis nihil cōmodi ex Christo percipietis, sed etiam rursum (testificor omni hominī qui se circūcidit) tam iudeo quā gentili pro adipiscenda iustitia, quoniam debitor faciendæ.

Epí. Paulí.

faciendę, id est, factis implendę vniuersę legis, sicut qui baptisimū percepit debitor est faciendę pcepta euāgelij. Ac si dicat. Nō solū hoc dānū ex circuncisione habebitis, quod Christi fides & baptis- mus nihil vobis proderit, sed etiā necesse erit vos subire laborem tantę seruitutis vt assidue cuncta legis pręcepta faciatis. Et ideo magis dimittenda est circuncisio.

Infra. 9.
Alias di-
lectionē,

¶ Euacuati estis a christo. Qui in lege ius- tificamini, a gratia excidistis. Nos enim spiritu ex fide spem iustitię expectamus. Nam in christo Iesu neque circuncisio ali- quid valet neque pręputium, sed fides quę per charitatem operatur.

Circuncisis vobis necesse erit totā seruare legem, etiā si nolueritis. Et mox vt illa dura litere prędi- camenta seruare ceperitis (euacuati estis a Christo) quo pleni eratis, vt nō maneat amplius in vobis. Eratis enim vasa per fidē christo plena, & christo in vobis manente eratis referti innocentia, & re- missione peccatorū, atque gratia sancti spiritus, & iustificatione in bonis operibus & spe futurę glo- rię, sed nunc christo recedente euacuati estis omni illo tam diuite thesauro, si legis seruitutē subieritis. (Et qui in lege iustificamini) id est, iustificari putatis (excidistis) id est, ex toto cecidistis (a grā) euāgelij in qua prius stabatis, dum spiritaliter in christo studeretis. Ad hoc enim venit gratia, vt ces- sante legis onere sola iustificet. Et ideo qui legis seruitutem reducit, libertatem gratię perdit. Sic lo- quitur apostolus, quasi iā omnia hęc fecerint, aut pertulerint, vt magis a faciendo deterreat, cum vi- derint quanta ex his detrimenta sequantur. Possu- mus etiam intelligere quosdā eorum iam ad opera legis delapsos fuisse, & ad eos specialiter nunc apo- stolū verba dirigere, cum dicit (euacuati estis a chris- to, qui in lege iustificamini a gratia excidistis.) Vos inquit (iustificamini) id est, iustificari creditis (in lege) sed erratis, quia nos soli iustificabimur qui iustificari ex fide querim⁹. (Nos enim spiritu) id est, per spiritum sanctum qui non fallit quē ha- bemus (ex fide) indubitanter (expectamus spem ius- titiæ) id est, speratur ipsa iustitia. Quāvis enim ius- tificati simus ex fide, speram⁹ tamen in ipsa iusti- tia de die in diē proficere, & mens nostra esuriens sitiensq; iustitiā, nō nisi in futuro seculo satiabitur plenarie. Et hanc (spē expectamus spiritu gratiæ) nō ex operibus legis. Ex his enim nemo iustifica- bitur. Vel qui in lege carnaliter iustificamini a gra- tia futurę beatitudinis in appetitū terrenę felici- tatis excidistis, quia nos soli cōsequemur gratiā il- lius retributionis pro iustitiā quā ex fide credim⁹ prouenire. (Nos enim spiritu) accepto (ex fide ex- pectamus) per patiētiā (spē iustitiæ) id est, spē quā sperat iustitia, hoc est gratiam felicitatis eternę. Fi- des enim pręcessit, & ex ea spiritū sanctū diuin⁹ accepimus qui facit nos expectare gratiā supernę remunerationis, pro labore nostro. Gratiā recte di- co, quia nemo labore tēporali iuste sufficit eternā requiē promereri. Ex fide autē ppter ea dixi, quia ipsa fides est quę valet apud deum. (Nam circunci- sto) quam vultis facere, nihil ibi prodest. (Nam in christo Iesu) id est, in christi membris, in christi re-

ligione (nec circuncisio nec pręputiū valet aliquid sed integra fides.) Ne dicerent Galathę se velle fa- cere circuncisionē quā fecit Abrahā qui legē nō ha- buit quia & si nō inde iustificarentur maioris tamē per hanc dignitatis essent in christiana religione, dicit apostolus (quia in christo Iesu) id est, in christi corpore quod est ecclesia (nō valet aliquid circūci- sio) id est, nihil vtilitatis vel dignitatis confert. Et rursus ne inciperēt gloriari de pręputio existimā- tes illud ibi aliquid valere quia circuncisionē dixit inutile subiūgit, quia (nec pręputiū valet) ibi quic- quā. Nam siue circūcisus siue pręputiatus sit quis- que non propter hoc aut dignior aut viliior est in christiana religione. (Sed) sola (fides) est ibi ma- gnā dignitatis, & fides nō mortua, sed viuā. Sicut enim corpus sine spiritu mortuum est, ita & fides sine operibus mortua est, nec fides veteris testamē ti seruiens ex timore, sed fides euangelica faciens ex charitate opera bona nō expectās temporalem retributionē, sed vidēdā perpetuo creatoris faciē. Hęc est fides electorum quę perducit ad salutem. Nam & demones credunt & contremiscunt, nō ta- men diligunt nec bene operātur. Et ideo fides quę non habet charitatē & opera bona, fides demonū est non christianorum. Illa ergo sola fides quę & charitate flagrat, & bonis operibus insudat, valet in christo Iesu.

¶ Currebatis bene. Quis vos fascinoit veritati nō obedire? Nemini cōfēseritis. Persuasio hęc est non ex eo qui vos vo- cat. Modicum fermentum totam massam 1. cori. 5. corrumpit.

Prędicta fides via est ad speciem diuinę contem- plationis. In qua fide vos operando & desiderādo currebatis bene ad brauium remunerationis eter- nę. Sūt enim nōnulli qui male currūt. Sed vos (be- ne currebatis) dū per opera fidei cum charitate ad coelestē patriā festinaretis. Nunc autē (quis vos fa- scinauit) id est, quis vos liuido aspectu lesit (nō obe- dire) id est, ne obediretis (veritati) quę vltro se vo- bis ingerit? (Quis) id est, cuius peritię & cuius auctoritatis est qui fascinatione suę locutionis im- pediuit ne obediretis veritati quam tradidi vobis, vt scilicet sine legis operibus per obseruantia euā- gelij curreretis ad virā? Mirę enim sapientię & au- ctoritatis esse debuit, cui vos magis quam mihi cre- dendum fore iudicastis. Sed vos nemini talia vo- bis suadēti cōfēseritis, immo viriliter illi resistite, quoniam persuasio hęc nō est ex eo qui vos ad su- pernam patriam vocat, sed potius ex diabolo qui vos inde reuocat. (Nemini) illorū qui legis opera vobis suadent (cōfēseritis) quia (modicū fermētū) id est, pauci errantes (totā massam) id est, totam ec- clesię multitudinem plerūque (corrūpūt) acedine feruoris peruersę doctrinę suę. (Vel modicum fer- mentum totam massam corrumpit) id est, modica persuasio erroris si ei cōfentiat ut in corde reci- piatur, acerbam & inutilem reddit totam virtutum omnium multitudinē. Vbiq; enim vel modicū perfidię admissum fuerit, ibi protinus omne bonū deperit. Siue de sola circūcisione potest hoc intelli- gi, quoniam de illa nondum dubitabant, quā fuisse quondam in parte fidei nostrę videbant. Quāvis inquit

inquit circūcisio, sit modicū, id est, modica pars legis, tamen vobis innouatis nullo modo facienda (quia modicū fermentum) id est, modica pars veteris doctrine sicut est in circuncisione (corrumpit totā massā) id est, totā plebem nouellā & dulcē vertit in amaritudinem, & timorem antiquæ plebis iudaicæ.

Ego cōfido in vobis in domino, quod nihil aliud sapietis. Qui autem conturbat vos, portabit iudiciū quicumque est ille. Modicū prauæ doctrinæ, corrumpit totā puritatē veritatis catholicæ. (Sed ego cōfido) id est, confidentiam & certitudinē habeo (in vobis) quos corrigēdos prouideo in domino salutē vestram operante (quod nihil aliud) quā sinceritas catholicæ fidei cōtinet (sapietis.) Et ita vos quidem bene per dñi misericordiam, euadetis. Sed ille (portabit iudiciū) suæ damnationis (qui vos conturbat) id est, qui purum fontem vestri intellectus ac limpiditatem vestræ fidei ceno suę heresis immisio turbidum reddit, vel lectum ordinem gressus vestri confundit, quo de seruitute venistis ad libertatē. Hūc enim ordinem permutare volūt pseudo apostoli, dum de libertate ad seruitutem vos reducere cōantur, quod est ordo perversus. Sed quisquis hoc facere nititur (portabit iudiciū) id est, sustinebit pōdus suæ damnationis (quicumque est ille) id est, etiā si sit filius Abrahæ, si sit facūdus, si sit potens. Eodem spiritu quo prauiderat apostolus correctionē Galatharū, prauidit & pertinaciam atque damnationem pseudo apostolorum qui eos seduxerant. Qui & subiungit.

Ego autem fratres, si circuncisionem adhuc prędico, quid adhuc persecutionē patior? Ergo euacuātū est scādalū crucis. Intelligendum est quia pseudo magistri cum vellet Galathis seruitutē legis persuadere, & videret eos Pauli apostoli auctoritate reuocari, dicebant etiam ipsum Paulum id sentire, sed non eis aperite voluisse sententiam suam. Vnde oportunissime subiecit. (Ego autem fratres & cetera.) Nam & ab ipsis patiebatur persecutionē qui talia persuadere moliebantur, cum iam euangelium suscepisse videntur. Quos tangit & alio loco, ubi ait periculū in falsis fratribus. Nam quia Timotheum propter vitandum scandalum iudeorum quos ad fidē querebat adducere circunciderat, iccirco dicebant eum circuncisionem apud alios prędicare. Quod ipse nunc remouet. Illi inquit vos conturbant suadendo vobis circuncisionem, legisque seruitutem, & dicēdo me quoque alijs adhuc prędicare circuncisionem. (Sed ego o fratres si adhuc) post fidem vt olim (prędico circuncisionē) sicut ipsi dicunt (quid) id est, quare (adhuc patior persecutionē) ab ipsis, & a iudeis? Inde enim patet me non prędicare circuncisionem, quoniā patior a iudeis persecutionem, cum nō sit alia causa cur me persequantur, nisi quia circuncisionē nō acquiesco. Si enim illā prędicarem, nunquam persequerentur, & si illam vt asserunt prędico (ergo euacuātū est scādalū crucis) id est, nō irascuntur iudei de cruce christi, si assero homines circuncisione iustificari. Si illam iustificationi vel salutī necessariam prędico (euacuātū)

id est, vacuum ab vtilitate factū est dominicę (cru-
cis scandalum) quo iudei scandalizantur & irascuntur cōtra me dum sola cruce & passione christi assero credentes iustificari. Sed vtrūque fieri nō potest, vt ego iustitiam vel salutem esse prędicē, & ex circuncisione & ex cruce. Nā si ex circuncisione prędico salutem, destructa est euāgelica prędicatio mea qua annuntio reparationem humanę salutis ex cruce domini, vnde & iudei indignantur salutē ex cruce prędicari. Nō est ergo causa vt persecutionem patiar si circuncisionem prędico, quia prędicando illam prędicationem crucis quę persecutionis meę causa est destruo. (Sicque euacuātū est) id est, superuacuum & inutile factum est (scandalū crucis) quod iudeos cōturbat, hoc est christus gratis mortuus est, si adhuc oportet circuncisionem & legem carnaliter obseruare, eos qui iustificari querunt & saluari.

Vtinam & abscīdantur qui vos conturbant. Vos enim in libertatem vocati estis fratres, tantum ne libertatem in occasione detis carnis, sed per charitatē spiritus seruuite inuicem. Omnis enim lex in vno sermone completur, diliges proximum tuū sicut teipsum. Quod si inuicē mordetis & comeditis, videte ne ab inuicē cōsumamini. Mat. 22.

Scandalum crucis est euacuātum si circuncisionem prędico, sicut pseudo apostoli dicūt me facere. Vtinam autem & ipsi qui crucem christi euacuare volunt nrā salutē, euacuētur suo errore. (Vtinā & ipsi abscīdantur) id est, castrentur, sunt enim Spadones qui seipso absciderunt, propter regnum cōlorū. (Vtinam abscīdantur) non carnaliter, sed spiritaliter, id est, vim generandi perdāt, vt neminem corrumpere valeant, vt seminare in vobis & in alijs carnalia desistant, nullāque omnino generandi efficaciam habeant ipsi (qui) nunc carnalia semina legalium obseruantiarum diffundendo (conturbant vos) & generant erroris filios. Bonum illis optat apostolus, vt scilicet spiritali ferro abscīdatur ex eis illud vnde feruent spiritaliter ad corruptionem metum aliorū. Quod si maledicendo intelligitur hoc dixisse, sciendum quia sancti viri cum maledictionis sententiam proferunt, non ad hanc ex voto vltionis, sed ex iustitię examine erūpūt. Intus enim subtile dei iudiciū aspiciunt, & foras exurgentia quo maledicto ferire debeant cognoscūt, & eo maledicto non peccant, quo ab interno iudicio nō discōrdant. Hinc est quod Petrus in offerentem sibi pecuniam Symonem, sententiam maledictionis dicens. Pecunia tua tecū sit in perditione. Qui enim nō ait est, sed sit, nō indicatiuo, sed optatiuo modo se hęc dixisse signauit. Hinc Helyas duobus quinquagenarijs ad se venientibus dixit. Si homo dei sum, descēdat ignis de cōelo, & cōsumat vos. Quorum virorū quę sententia, quanta veritatis ratione conualuit, terminus causę monstrauit. Nam & Symon eterna perditione interijt, & duos quinquagenarios desuper veniēs flamma consumpsit. Virtus ergo subsequens testificatur, qua mente sententia maledictionis promittitur. Cum enim & maledictis innocētia permanet, & tamen eū qui maledicitur, vsque

Scti quā
liter dicā
tur male
dictioni
bus vti.

Actu. 8.

Epi. Pauli.

vsque ad interitū maledictio absorbet, ex vtriusq; partis sine colligitur, quia ab imo & intimo iudice, in reū sententia sumpta iaculatur. Igitur & Paulus eodem modo pseudo apostolos quos in errore perseueraturos videbat maledicere potuit dicēs.

Math. 3. Vtinam abscedantur qui vos conturbant. Nam si omnis arbor quæ non facit fructū bonū excidetur & in ignem mittetur, quanto magis quæ facit fructum malum? Melius est ergo vt pauci qui perituri sunt pereant, ne alios qui saluari possunt diutius in errore teneant quam longo tempore viuētes, multos secum in perditionem trahant. Itaque pro multorum salute paucos illos quos spiritu prophetico perituros præuidebat optare potuit ab hac vita citius abscedi, ne amplius peccata peccatis superadderent, & grauiorem sibi perditionē acquirerent. Hæc quippe maledictio non fuit ex malicia delinquentis, sed ex rectitudine iudicis. Qui enim tam recta maledicens intulit, non perturbationis vitio succubuit, sed dei iudicio concordauit. Vel sic intelligatur hæc abscessio, sicut dominus in euāgelio præcipit membra quæ nos scandalizauerint abscedi & proijci a nobis, vt quia isti pseudo scandalum generant inter eos separentur penitus & alienentur ab eis. Et expedit inquit vt abscedantur ex vobis (qui vos conturbant) & rectum ordinē itineris vestri cōfundunt reuocantes vos a libertate in seruitutem, quia (vos) a seruitute peccati (vocati estis) diuinitus (in libertatem) fidei (o fratres) qui vnum patrē habere cœpistis deum, vnamque matrem ecclesiam. (In libertatem vocati estis) vt non timore, sed amore bona faciatis. Quisquis enim vera charitate feruet, a deo liber est, vt ei libeat agere quicquid voluerit, quia non vult nisi quod bonum est. Et ita charitas ac bonæ volūtatis affectus, ipsa est libertas ad quā vocati estis. Liberi ergo estis tantum ne libertate abutamini faciendo quod vobis carnaliter placuerit. Tunc enim amitteretis libertatem si vos ad satisfaciendum carni liberos putaretis, quia qui facit peccatū seruus est peccati. Cum ergo sitis in libertate gratiæ & non in seruitute legis, in libertate bene voluntatis & non in seruitute peccati, hoc (tantum) vobis est obseruandum (ne) spiritalē vestram (libertatem) detis in occasionem carnis ne scilicet quia liberi estis & metus legis non incumbit ideo carnis desideria sequamini, quasi liberam potestatem habentes faciēdi quod caro voluerit. Nō permittatis vt caro ex libertate accipiat occasionē voluptuose viuendi (sed) potius (per charitatem) quæ est virtus mentis (seruite inuicē.) Quia vocauerat eos liberos, nollent iam alicui seruire, sed ex libertate propria vnus aduersus alterum præsumeret. Et hoc iterum remouet. Ac si dicat. Nō debetis libertatem vestram peruertere, sed potius seruiatis inuicem, id est, alter alteri, non timore seruii, sed libertate charitatis. Quod fieri non potest, nisi alterius infirmitatē quisque habeat sicut suam, vt eā equanimiter ferat, donec ab ea liberetur ille cuius curat salutem. Et hæc liberam seruitutē debetis libenter amplecti, quia (omnis lex) quam vultis implere (in vno sermone) id est, in vno mādato (impletur) quod dicitur (diliges proximū tuū sicut teipsum.) In proximi dilectione, potestis omnia legis præcepta quæ ad bonos mores pertinent implere. Merito enim qui proximū diligit vt se, legē dicitur implere, quia

quicquid nō vult sibi ab alio fieri, studet cauere ne faciat alij, & quicquid iure sibi vult ab alio fieri quantū potest ipse facit alij. Sic enim quicquid lex prohibet vitatur, & quicquid ipsa moraliter iubet impletur. Nam & deum necesse est diligat qui proximum sicut se diligit, quia non se diligit, sed odit qui deū nō diligit, Qui enī deū nō diligit, iniquitatē diligit, quæ autē diligit iniquitatē odit aīam suā. Itaque i proximi perfecta dilectione, cōplētur oīa quæ iubentur in lege. Si ergo per charitatē seruieritis inuicē, tunc fraterna dilectione cōplebitis vniuersam legē. (Quod) id est, sed (si vos inuicē odiose mordetis) tunc oīa legis iura violatis. (Si vos inuicem mordetis) id est, in aliquo alter alteri detrahitis (& comeditis) id est, totū quod in vobis est deuoratis (videte ne ab inuicē consumamini) id est, in nihilū redigamini. Occasione charitatis tangit hoc vitium eorū. (Si vos inuicē) canino dente [mordetis] clā detrahentes alter alteri, & lacerantes mutuo vitam vestram, ac manifeste verbis contententes [comeditis vos vicissim] id est, deuoratis furiose totam ad inuicem vestram conuersionem litigando criminantes, & oīa bona vestra vicissim carpendo blasphemantes, vel iniurias inferentes [videte ne] dum more canum viuitis, more canum alternis morfib⁹ [consumamini] id est, ne oīa virtutum bona quæ in vobis erant deuorentur ab inuicē. Qui enim virtutibus alterius detrahit, virtutes proprias minuit vel amittit. Et qui bona alterius lacerat, ipse sua bona corrodit & adnullat. Et qui iniuriā alij facit, iustā sibi damnationem acquirit. Qui ergo detractionibus & iniurijs, vel criminationibus inuicē se mordent & comedunt, inuicem bona sua consumunt & perdunt. Consumuntur enim ab inuicem, quia ille qui accipit iniuriā consumit eum qui infert, id est, causa consumptionis eius est & alius similiter dum & ipse ab eo patitur iniuriā vel criminationē siue detractionem consumit eum, id est, causa fit cōsumptionis virtutum ac bonorum eius.

¶ Dico autem. Spiritu ambulate, & desideria carnis non perficietis. Caro enim concupiscit aduersus spiritū, spiritus autē aduersus carnem. Hec enim sibi aduersantur, vt non quecunque vultis illa faciatis. Quod si spiritu ducimini, non estis sub lege.

Superius inquit dixeram ne libertatem detis in occasionem carnis, sed per charitatem seruiatis inuicem, sed nunc [dico] qualiter hæc agatis. Scilicet [ambulate in spiritu] id est, de virtute in virtutem promoueamini in bonis operibus duce spiritu sancto quod est per charitatem seruite inuicem [& nō perficietis desideria carnis] id est, nō cōplebitis actū vel consensu delectationes quas caro desiderat, quod est non detis libertatē vestram in occasionē carnis; Ambulandum, id est, proficiendum spiritu semper est vt mente & opere, semper ad anteriora tēdatis dum estis in via vitę presentis, & econtra cauēdū vobis est ne desideria carnis quæ militāt aduersus animā perficiatis. Non dico ne faciatis, id est, ne habeatis illa, quoniam in hoc seculo non habere illa nō potestis, sed ne perficiatis ea, id est, ne opera

Psal. 10.

10. q. 2.
due sunt
& 23. q.
6. c. iam
vero &
item cū.

Ioan. 8.

eorū cōsensu voluptatis impleatis. Non enim per-
ficiuntur in malo quādo eis nō accedit nostrę volū-
tatis assensus, sed tamē fiūt i eo ipso quod i nobis
sunt, quia nō potest esse quin desideremus. Et de-
betis oīno reluctari ne carnis desideria. i. carnales
cōcupiscentias perficiatis (quia caro cōcupiscit ad-
uersus spūm) vestrū, vel aduersus spūm dei, qui i
vobis est. Nā in malis hoībus nō habet cōtra quē
cōcupiscere. Ibi enī cōcupiscit aduersus spūm, vbi
est spūs. In malis autē nō est spūs dei. Sed & cōtra
spūm eorū nō cōcupiscit caro, quia nō inuenit eū
rebellē carnalibus cōcupiscētis suis, sed secū pari-
ter cōcupiscētē. In bonis vero vbi & spūs dei est, &
spūs hūanus repugnat desiderijs carnis (caro con-
cupiscit aduersus spūm, sed & spūs aduersus car-
nē.) Et hoc est graue & intestinū bellū. Quod nū-
quā in vobis esset si natura humana per liberū ar-
bitriū in ea rectitudine i qua facta est perstitisset.
Nūc vero q̄ pacē felix cū deo habere nōlūt, secū
pugnat ifelix. Et cū sit hoc malū miserabile, meli-
us tamen est quā sine vllo cōflictu, vitijs seruire. Me-
lius est enī bellū cū spe salutis eternę, quā sine vl-
la liberationis cogitatione captiuitas. (Caro itaq;
cōcupiscit aduersus spūm, sed & spūs aduersus car-
nē.) Caro nihil nisi per animā cōcupiscit. Sed cōcu-
piscere caro aduers⁹ spūm dicit, quādo aīa carnali
cōcupiscētia spūi reluctat. Causa vero carnalis con-
cupiscētię, nō est in aīa sola, sed i aīa & carne. Ex
vtraque enim fit, ex aīa scilicet, quod sine illa nulla
delectatio sentitur, ex carne autē quod sine illa car-
nalis delectatio nō sentitur. Caro igitur cōcupiscēs
aduersus spūm, carnalis delectatio est quā de carne
& cū carne spūs habet aduersus delectationē quā
solus habet. Sol⁹ quippe habet nisi fallor illā dele-
ctationē nō carnis voluptate, vel carnaliū rerū cu-
piditate, cōmixtā de qua dicitur, delectare in dño,
& dabit tibi petitiones cordis tui. Contrarie ergo
sunt cōcupiscētię carnis cōcupiscētis spūs, concu-
piscētię spūs cōcupiscētis carnis. (Hęc enī) duo
i. caro & spūs (aduersantur sibi) iuicē (vt) tātū (que-
cūque vultis) siue bona siue mala (nō faciatis). i. nō
permittamini facere illa. Que enim vultis nisi vt
oīno nulle cōcupiscētię malarū & illicitarū sint de-
lectationū? Quis sanctus nō hoc velit? Sed nō effi-
cit. Nō vos permittūt implere qđ vultis, nolite eas
permittere iplere qđ volūt, & ita nec vos nec illę
facietis qđ vultis. Dū enī pugna hęc i nobis est, nō
facimus qđ volumus. Quid enī facere volum⁹ cum
perfici volumus sine summi boni, nisi vt caro ad-
uersus spūm nō cōcupiscat, nec sit nobis hoc vitiū
cōtra qđ spūs cōcupiscat? Quod in hac vita quāuis
velimus qm̄ facere nō valem⁹, id saltē in adiutorio
dei facim⁹, ne carni cōcupiscēti aduersus spūm suc-
cubētes cedam⁹, & ad ppetradū pctū nra cōfessōe
ptrahamur. Nec carnis ergo cōcupiscētię pficiunt
quāuis fiāt, nec nra pficiūt bōa opa quāuis fiāt. Si
cut enī tūc pficiūt carnis cōcupiscētia cū cōsentit &
spūs ad opa mala, vt nō cōcupiscat aduersus illam,
sed cū illa, sic & bona opa nra tūc pficiunt, quādo
spūi caro cōsenserit, vt aduers⁹ eū etiā ipsa nō cōcu-
piscat. Hoc enī volum⁹, cū pfectionē iustitię cōcu-
piscim⁹. Sed hęc nra volūtas nō pficit, quādiu car-
nis cōcupiscētiarū quib⁹ nō cōfitem⁹ pmanēt mor⁹.
Nec i hac diffēctione carnis & spūs alterutrū putare
debem⁹ inimicū, sed vitiū quo caro cōcupiscit ad-

uersus spūm. Quod sanātū nec ipsum erit, & substā-
tia salua erit vtraq; & inter vtrāq; nulla pugna erit
Postquā autē dixit, apostolus carnem & spūm in-
uicem aduersari vt ea que volumus facere nequea-
mus, ne ab ipsa pugna desideres nos faciat, & per
hanc sententiam laxamentum peccandi dedisse vi-
deatur, adiūxit (Quod si spiritu ducimini, nō estis
sub lege) Quasi diceret. Cū caro concupiscit aduer-
sus spiritum & spiritus aduersus carnē, his qui du-
cuntur desiderijs carnis iure dominatur, lex que
terrendo compescat eos (Sed vos si spiritu ducimi-
ni, non estis sub lege) Sub lege enim est qui timo-
re supplicij quod lex minatur non amore iustitię,
abstinet ab opere peccati, reus in volūate qua mal-
let nō esse quod timeret vt libere faceret quod oc-
culte desiderat. Ergo nōndum habet iste spiritū sū-
ctū quo ducatur. Quisquis enī spiritu dei ducitur
in operibus suis non est sub lege que timorem in-
currit, sed in charitate que non per legis literam
sed per eundem spiritum diffunditur in cordibus
electorū. Hivero damnabiliter sunt sub lege quos
lex reos facit non implentes legem, dum nescien-
tes gratię beneficiū ad faciēda dei precepta quasi
de suis viribus presumunt, quia spiritum sanctum
non habent, quo rectore ducantur & adiuuentur.
Ab hoc autem loco demonstrare inchoat apostol⁹,
quia spiritu sicut monuerat sit ambulandum, & nō
perficienda carnis desideria, hinc carnis inhone-
states & inutilitates. Hinc spūs honestates & vtili-
tates proponendo. Nam subiungit.

¶ Manifesta autē sunt opera carnis. Que
sunt fornicatio, immūdicia, luxuria, ydo-
lorum seruitus, veneficia, inimicitie, con-
tentiones, emulationes, ire, rixę, dissensio-
nes sectę, inuidie, homicidia, ebrietates, co-
messationes, & his similia, que predico vo-
bis sicut predixi, quoniam qui talia agunt
regnum dei non consequentur.

¶ Ambulandū inquit est spiritu, quia sicut dictum
est si a spiritu sancto ducimini, iā istud commodū
inde habetis, quod non estis sub onere vel serui-
tute legis sed in libertate charitatis, & econtrario
cauendum est, ne perficiatis desideria carnis, qm̄
ex perfectione eorum procedunt opera que cunctis
apparent mala, Nō enim dubia sed (manifesta) sūt
opera carnis id est praua & detestanda videntur
doctis & indoctis, & ideo sunt fugienda (Que) qui
dē sunt huiusmodi (Fornicatio vulgariter cū mere-
tricibus, que prostitutebantur sub arcuatis & loca il-
la vocabātur fornices, vnde & fornicatio nomē ac-
cepit. Fornicatio prima ponitur inter opera carnis
quia nullum peccatum ita redigit aīam ad carnali-
tatē sicut fornicatio, qm̄ misera anima nihil aliud
cogitare valet nisi ea q̄ carnis sunt quādiu turpissi-
mo fornicationis opere est, occupata (Immundicia)
vero est quā mares inter se ppetrat, vel quā solus
quis agit (Luxuria) aut q̄ fit cū mulierib⁹ q̄ nec pu-
blice meretrices sūt, nec legitime vxores (Idolo-
rum quoq; seruitus) inter opera carnis numeratur
quia nonnunquam ob amorem mulierū commit-
titur sicut a salomone propter alienigenas vxores

23. q. 4.
c. in do.

De pbe;
.c. auari-
cie. 2. cor
in. 12.

21. dist. 6.
denique
6. q. 1. il-
li qui.

Fornica-
tio vnde
pueniat

Immū-
dicia qđ
sit.

Luxuria
Idolorū
seruitus.

Caro ad-
uers⁹ spi-
ritū quo
modo di-
cat cōcu-
piscere.

Epi. Pauli.

Vel a filiis Israel in Sethim, propter filias Madiā.

Veneficia,

Sed & veneficia, id est inherbationes & venenorum confectiones sepe fieri solent ob fornicationem & libidinosum amorem. In his omnibus apparet quam magnum & principale vitium sit fornicatio, de qua tot mortifera pestes prodeunt. (Inimicitia) vero sunt, quando aliqui se inuicem odio habent, & molliuntur vicissim malum quod possunt, vel faciunt. Quæ plerumque ex contentionibus oriuntur, quando prius verbis contenditur, & inde ad inimicitias venit. (Contentio) enim pro lite accipitur. Contentio nanque est, ubi non ratione sed animi pertinacia defenditur, & ubi non veritas queritur, sed animositas fatigatur. Vel contentio de primatu est, quando alter præferri alteri vult. Quam apte sequitur (emulatio), quæ dicitur esse dolor animi, cum alius peruenit ad honorem quæ duo vel plures appetebant, & cæteri liuore torquentur qui non potuerunt assequi. (Ira) autem est subita tempestas animi quæ multa mala sepe perpetrare solet, dum nec rationem nec iusticiam attendit, sed irrationabiliter irruit ad faciendum quod concitatus animus stimulat. Rixa vero est ubi duo se inuicem percutiunt, vel inter se configunt. Dissensio est ubi non omnes in vna voluntate vel in vno sensu concordant, sed diuersa voluntates faciunt. Vnde & secta, id est heresis plerumque generatur. Inuidia vero quæ aliæ felicitate torquetur, & in duplicem scinditur passionem, cum aut quod ipse est alium esse non vult, aut alium videtur esse meliorem dolet se non esse consimilem. Homicidium autem est hominis occisio, & recte homicidia subnectuntur inuidiis, quia sepe inuidia generat homicidium, sicut diabolus per malignitatem inuidiæ primum hominem occidit, & Cain Abel fratrem suum, atque summi sacerdos Christum. Ebrietas est nimia vini potatio, statum mentis immutans. Hæc nanque simul cum corpore animam debilem reddit. In ebrietatis enim egritudine corpus simul & anima corrumpitur, spiritus pariter cum carne viciatur. Omnia membra fiunt debilia, pedes, manus, lingua resoluta. Oculos tenebræ, mentem velat obliuio, ita ut hominem se nec sciat esse, nec sentiat. Comestiones vero sunt inhonestæ & luxuriosæ conuiuia. Hæc omnia dicit Apostolus opera carnis esse. Et fornicationes quidem immunditiæ, luxuriæ, ebrietates, ac comestiones ad voluptatē carnis pertinent. Seruitus autem idolorum, veneficia, inimicitia & cætera quæ sequuntur, animi potius quam carnis vitia sunt, quandoquidem fieri potest ut proper idolatriam vel heresim a voluptatibus carnis tempere tur. Et tamen etiam tunc homo quamuis carnis libidines cohibere videatur, secundum carnem viuere hac apostolica auctoritate conuincitur, & eo quod abstinere a voluptatibus carnis damnabilia opera carnis agere demonstratur. Hæc enim omnia (& his similia) doctor gentium opera carnis appellat, quia eo locutionis modo quo totum significatur a parte ipsum hominem vult nomine carnis intelligi. Qui enim non secundum spiritum, id est secundum deum viuunt, sed secundum carnem, id est secundum hominem, s. secundum seipsum, merito vocatur caro: (Hæc inquit & his similia) sunt opa carnis, (quæ nunc per epistolam absens prædico)

Inimicitia,

Cōtētio,

Emulatio

Ira,

Rixa
Dissensio

Secta
Inuidia,

Homicidium,

Ebrietas

Comestio,

ac prenuncio (nobis sicut) & dum presens essem, (predixi mortifera esse. Predico & premonstro, nunc vobis dum licet cauere dum licet penitere, ante iudicium, ante damnationem, quæ sunt factura illa opera, id est ablatura regnum cælorum, quia etiam quodlibet eorum tollet illud regnum. (Quoniam qui talia agunt opera, regnum dei non consequentur). Non qui aduersus talia configunt, sed qui talia agunt. Aliud enim praua opera facere, aliud aduersus ea configere. Et hæc quidem partim descripta sunt inutilia & execranda carnis opera, post hæc autem exponuntur & utilia, ac sacra spiritus opera cum dicitur.

Fructus autem spiritus, charitas gaudium pax, patientia, longanimitas, bonitas, benignitas, mansuetudo, fides, modestia, continentia, castitas. Aduersus huiusmodi non est lex, Apoc. 21

Opera carnis qualia sunt dictum est. Sed opera sancti spiritus habitantis in homine sunt ista quæ subduntur quæ magis sunt appellanda fructus quoniam ex bona arbore sicut optimi fructus prodeunt, ut refectio non perpetue saturitatis prebeant electis ideoque propter seipsa sunt appetenda. Fructus enim a fructu dicitur, & frui proprie non dicimur, nisi rebus illis in quibus finem lætitiæ nostre ponimus in eternis bonisque in deo possidere quandoque paramus. In his ergo fructibus prima (charitas) qua diligitur dominus & proximus, quia maior, omnibus ceteris virtutibus & ex eius radice vigent omnes alie. Nam ex ista oritur gaudium id est elatio non superba, sed benigna mentis de bono exultantis.

Qui enim diligit dominum gaudet in deo pura conscientia. Et qui diligit proximum gaudet de bono eius. Pacem quoque seruat erga deum qui diligit eum quia in quantum potest cauet eum offendere, & studet ei placere. Sed & cum proximo pacem custodit, non inquietans eum, si eum diligit. Non tamen violat pacem, si eum errantem pio studio increpat, vel etiam si ita oportet verberat.

Quia vero multa sunt in conuersatione humana quæ pacem turbare possunt. Necessario subiungitur (patientia) per quam iniurie & aduersitates æquo animo sustineantur, ut fraterna pax queat obseruari. Patientia enim est alia mala equanimiter tolerare, & contra eum quoque qui mala irrogat nullo dolore morderi. Et quia non ad horam sed quandiu voluerit dominus seruanda, hæc patientia subnectitur & longanimitas per quam omnia perseveranter usque in finem sustineantur. Longanimitas enim est longitudo animi patienter aduersa tolerantis & eterna premia diu expectantis. Ne quis vero inter eos quos longo tempore patitur, non amare sequitur (bonitas) quæ est dulcedo animi, & affectio pia ut non rancorem animi sed dulcedinem erga eos qui nos tribulant habeamus per quam eis & bona quæ possumus impendamus. Ne enim sit inanis hæc bonitas subiungitur alia virtus sibi cognata & consimilis id est (benignitas) quæ & ipsa est bona affectio animi gratis sua tribuentis & hilariter pro ea quicquid potest largientis, Et quia sunt nonnulli dum bona proximis impediunt

Fructus
vnde dicitur,

Patientia
quid sit,

Longanimitas,

Bonitas

Benignitas.

aspere loquuntur eis & austeritatem ostendunt con-
grue subnectitur (mansuetudo) ut qui benigne tribu-
it, non intractabilis sit vel asper, sed mansuetus &
lenis, i. mitis & affabilis & familiaris. Mansuetus
enim, quasi manu assuetus dicitur. Fides vero, qua ve-
raciter credimus id quod non possumus videre. Cuius
nomen inde appellatur, quod omnino fiat quod dictum
est, aut promissum (Fides) enim vocatur ab eo quod
fit illud quod inter utrosque placitum est, i. deum & ho-
minem, quoniam & homo facit ope quod dixit ore, & deus
reddit quod promissit. Et ideo fides sine operibus
non est vera fides, quia non facit quod dicit. Propter
quod & inter duos homines seruatur fides, quando
illud quod dixerunt & statuerunt inuicem custodiunt
veraciter, & faciunt (Modestia) autem est quando modus
stat, i. tenetur & seruatur in dictis & in factis (Con-
tinentia) vero, ab illicitis actibus carnis, castitas au-
tem cum iam caro sedata fuerit. Continentia enim, in
luctamine, castitas autem in pace. Non enim castitas
sed continentia dicitur, ubi adhuc ei resistit aduersitas
voluptatis. Consummatio enim vere castitatis est que
non impugnat carnalis concupiscentie motum, sed to-
to horrore detestatur ac iugem & inuolabilem sui
retinet puritatem, nec potest aliud esse, quam castitas. Hi sunt
itaque, fructus spiritus quos contra carnis opera con-
mendare volens apostolus a capite ut premissum est
cepit dicere (Fructus autem spiritus est charitas) Ac
deinde cetera tanquam ex isto capite exorta & reli-
gata contexuit, que sunt gaudium, pax & alia. Om-
nia enim hec ex fonte charitatis manant. Quis
enim bene gaudet, nisi qui bonum diligit unde gau-
det? Quis pacem veram, nisi cum illo potest habere
quem veraciter diligit? Quis vere patiens, nisi
dilectionem habuerit? Quis longanimis in bono
perseueranter manendo, nisi ferueat diligendo?
Quis est bonus nisi diligendo efficiatur? Quis est be-
nignus nisi diligit cui opitulatur? Quis utiliter mansue-
tus, cui non dilectio moderetur? Quis salubriter fi-
delis, nisi ea fide que per dilectionem operatur? quis
bene modestus nisi cui dilectio modum ponit in omnibus
Quis ab eo continetur unde turbatur, nisi diligit unde
honestatur? Quis sanctimoniam castitatis assequitur
nisi in cuius mente charitas domatur? Charitas
ergo non potest haberi sine ceteris bonis, & cetera
bona sine charitate nequeunt prodesse. Aduersus
huiusmodi spirituales fructus quos necesse est sequi
gratie spiritum non est lex, quia in nullo contradic-
it eis sed fauet in omnibus. Sed aduersus postensa
carnis opera, lex posita.

Qui autem sunt christi, carnem suam cru-
cifixerunt cum viciis & cum concupiscentiis.

Ostensa utraque acie viciorum scilicet atque vir-
tutum, ostendit qui sunt qui pugnant contra vicia.
Non enim omnes viciis reluctantur, sed soli illi tan-
tum qui sunt ex parte christi qui sunt possessio chri-
sti (qui sunt) membra (christi) illi sequentes vesti-
gia passionis eius (cruccifixerunt) id est cruciauerunt
[carnem suam] configendo cum viciis & cum (con-
cupiscentiis) Vicia secundum operationem intelli-
gamus, concupiscentias secundum consensum. Quia
serui christi laborant ut neque opera viciorum,
faciant, neque concupiscentiis carnalibus, vel in
corde consentiant. Et reprimendo carnis volu-
ptates crucem, sibi ipsis faciunt, ac preceptis iu-

sticie, quasi quibusdam clavis se configunt,
ut prauam actionem, & perversam voluntatem
in seipsis refrenent. Potest de his qui intentione
remunerationis superne carnem ieiuniis affligunt,
hanc sententia specialiter intelligi. Cum vitiis quip-
pe & cum concupiscentiis carnem crucifigimus, si
sic gulam restringimus, ut iam de mundi gloria
nihil queramus. Nam qui corpus macerat, sed ho-
noribus anhelat, crucem carni intulit, sed mundo
per concupiscentiam peius vivit.

Si spiritu vivimus, spiritu & ambule-
mus. Non efficiamur inanis glorie cu-
pidi, inuicem prouocantes, inuicem in-
uidentes.

Quia communiter dixerat eos qui sunt christi
cruccifixisse carnem suam cum vitiis & cum concu-
piscenciis, retorquet sermonem ad eos quibus scri-
bebat & se eis connumerat quasi dicens. Non dico
vobis quod ipse non velim. Qui sunt christi ita
agunt ut dixi, & nos quia christi sumus spiritu ambu-
lemus, quia spiritu ad hanc vitam venimus. Qui-
cunque enim vitiis carne mortificati sumus, iam
virtutibus spiritu vivimus. (Et spiritu vivimus)
id est, si per spiritum dei spiritualiter vivimus (spi-
ritu etiam) duce (ambulemus) id est, non remaneamus
pigri in eo ad quod peruenimus, sed semper
ad meliora promoueamur, quia nemo tam sanctus
est in hac vita qui non possit adhuc quotidie pro-
ficere. Quia vero nonnulli postquam in virtuti-
bus excreuerint incipiunt velle laudari velut fan-
ctiores, apte subiungitur. (Non efficiamur inan-
is glorie cupidi.) Id est, si spiritualiter vivimus & spi-
ritualiter de virtute in virtutem proficiendo ambu-
lemus, non inde vanam gloriam transitorie lau-
dis cupiamus, ne simus fatuis virginibus similes
quae foris lucentes ostenderunt lampadas, & intus
oleum in vasis suis recondere neglexerunt, ideo-
que veniente sponso lampades earum defecerunt.
Ob hoc etiam caueamus cupiditatem inan-
is glorie, quia inde efficeremur (inuicem) alij alios (pro-
uocantes) ad contentionem & iram vel ad deterio-
ra, & [inuicem] alij alios [inuidentes] meliora.
Sicque per appetitum vanae glorie fieret in nobis
tanta subuersio, ut qui putabamur ceteris melio-
res, nunc efficeremur alijs peiores.

Caput. vi.

Ratres si preoccupatus
fuerit homo in aliquo de-
licto, vos qui spirituales
estis instruite huiusmodi
in spiritu lenitatis. Con-
siderans teipsum, ne & tu
tenteris.

Hactenus toti ecclesiae locutus est apostolus, impro-
bando legem & comedando gratiam, & prelatos nunc
alloquitur. Spiritualiter quidem ut docui, viuendum est
omnibus. Et tamen (o fratres) mei qui ceterorum cu-
ram sumpsistis (etiam si aliquis homo) id est, infirmus
ac fragilis ex ipsa humana fragilitate (preoccupatus
fuerit,

Mat. 25

Ro. 12.
1. Pe. 2.

Epi. Pauli.

Delictū tus fuerit) id est, subito lapsus in aliquo delicto, tra-
dictis de- ctatus est humane. Delictū est desertio boni. Quid
sertio bo- enī sonat aliud delictū, nisi derelictū? Et qui deli-
ni. quit derelinquit quid nisi bonū? Greci etiā duo no-
Parapto- mina huic pesti imposuerunt. Nam delictum apud
ma. eos & plenimelia dicitur, & paraptoma. Et pleni-
Plenime- melia simile nomen est negligentiae, quoniam grece
lia. negligentia amelia dicitur, quia curae non est quod
Amelia. negligitur. Hoc autē loco, paraptoma est in greco.
 In paraptomate vero, tanquā decidere intelligitur
 qui delinquit. Vnde cadauer quod latini a cadēdo
 dixerunt grece ptoma dicitur. Qui ergo peccando
 malū facit, prius delinquēdo a bono cadit. Delictū
 quippe est declinare a bono, peccatū vero est face-
 re malū. Potest etiā illud esse delictū quod ab igno-
 rante fit, illud autē peccatū quod a sciente. Indiffe-
 renter tamen plerūque dicuntur. Præoccupatio autē
 est in qua delinquitur, dū quid faciendū sit aut ad
 horā nō videtur, aut & qui viderit vincitur, vt scilicet
 fiat peccatū, cum vel latet veritas, vel cōpellit
 infirmitas. Et cū non malicia, sed sola infirmitate,
 vel ignorātia delinquitur, pro peccato necesse est,
 vt magno moderamine ipsa delicti correctio tēpe-
 retur. Hoc est itaq; quod nūc præcipitur. (Si præoc-
 cupatus fuerit homo in aliquo delicto) vos præpo-
 siti qui spirituales estis) id est, spiritualiter viuitis, nō
 despiciatis, sed neque exasperetis huiusmodi ho-
 minem, nō per singula vitia cotidiano vsu defluē-
 tem, aut spōte mala facientē, sed subito per impru-
 dentiam vel infirmitatē in aliquo lapsus. Nō exa-
 speretis eū (sed instruite) rationabiliter ad pœnitē-
 tiam vt fratres (in spiritu) nō nimis feruoris (sed le-
 nitatis & mansuetudinis). Corripe in quā eum dul-
 citer, mone, vt surgat, tu qui ei prelati es (cōsiderans
 te ipsum) id est, propriā fragilitatē tuam (ne)
 forte (&) ipse (tu) ex ea (tēteris). Videlicet cū displicet
 ex aliena infirmitate quod cōspicis, pēsa quod
 es, vt increpationis zelo se spiritus temperet, dum
 sibi quoque quod increpat timet. Cuncti quippe
 quousque in hac mortali carne subsistimus, corrup-
 tionis nostræ infirmitatibus subiaceamus. Ex se er-
 go debet quisque colligere, qualiter alienę imbecil-
 litati oporteat misereri, ne cōtra infirmitatem pxi-
 mi si ad increpationis vocē feruētius rapitur, obli-
 tus sui esse videatur. Post hæc ad generalem instru-
 ctionem redit apostolus dicens.

¶ Alter alterius onera portate, & sic adim-
 plebitis legem christi. Nam si quis existimat
 se aliquid esse cum nihil sit, ipse se se-
 ducit. Opus autē suum probet vnusquisq;
 & sic in semetipso tantum gloriam habe-
 bit, & non in altero. Vnusquisque enim,
 onus suum portabit.

Vos plati sicut dictū est instruite leniter subditū si
 deliquerit. Et vos subditi (portate alter onera alte-
 rius.) Verbi gratia. Iram fratris tūc portabis, cum
 aduersus eū iratū nō irascaris, vt rursus eo tēpore
 quo te ira præoccupauerit, ille te lenitate & tranquil-
 litate supportet. Ira diuersis tēporibus eadē infir-
 mitas potest iniucē ab vtroque portari. Diuersum
 autē infirmitatis gen⁹ vno simul tēpore portari po-
 test ab ambob⁹. Veluti si quis in se loquacitatē vi-

cerit, & p̄tinaciā nōdū vicerit, alius vero adhuc lo-
 quax, sed iam p̄tinax nō sit, debet ille hui⁹ loqua-
 citatē, & iste illius p̄tinaciā, donec illud i illo & hoc
 in isto sanetur charitate portare. Similiter de ceteris
 infirmitatibus agēdū. Et hoc est qđ dicitur. (Al-
 ter alterius onera portate) .i. iniucē infirmitatū ve-
 strarum pōdera sufferte (& sic adimplebitis legem
 christi). i. charitatē, de qua ipse dixit, hæc mando
 vobis vt diligatis iniucē. Huius enī dilectionis of-
 ficiū est, iniucē onera vestra portare. Et iustū est vt
 alter cōpatiatur alteri, & portet onus infirmitatis ei⁹.
 Nā si quis se supra ceteros extulerit, despiciēs illos
 propter varias morū infirmitates, neq; dignās one-
 ra illorū cōpatiēdo portare, sed se quasi solū iustū
 apud se magnificās, ipse sibi est inimic⁹. (Si quis)
 in corde suo (existimat se aliquid) magnū (esse) cō-
 paratione alterius peccantis (cū) tamē (sit nihil) ex
 se, ipse (seducat) a veritate (se ipsum) dum illud cre-
 dit quod nō potest esse. Qui enī sanctitatem sibi ar-
 rogat, nihil dicitur, qm̄ cōparatione spiritalis ho-
 minis, qui scit gratia dei esse se qđ est, quisquis va-
 na p̄sumit nihil est. Electus enī quisque nō atten-
 dit bona q̄ iā p̄cepit, sed quę necdū p̄cipere valuit,
 ideoq; magis hūiliat cōsiderās inopiā suā, sicq; ce-
 tera bona meretur accipere. Reprobis vero nō at-
 tēdit ea q̄ nō habet vt hūilietur, sed ea q̄ habet con-
 siderās extollit. Et se alicuius momēti esse iudicās,
 nihil fit amittēdo q̄ bona p̄ceperat. Quoniam cōsciē-
 tia sua q̄ suggerit cogitationē superbiæ, vt magnū
 aliquid in virtutibus se esse putet, seducat eū. i. seor-
 sum a via hūilitatis ducat, & a charitate p̄ximi quē
 iacētē despiciat. Nihil esse dicitur talis homo, quia
 oīs creatura q̄ nō adheret ei qui semper habet esse
 nihil est. Vel qui laudantibus alijs credens, estimat
 hoc esse verū quod ab illis de illo dicitur cū falsum
 sit, & ideo se magnū ac sanctū putat, nō adulatōres
 seducūt eū, sed ipse se ipsum, dum plus alijs credit
 quā suæ cōsciētię. Nō debet quis inaniter de se ma-
 gna sentire, nec adulatoribus credere (sed potius
 probet & examinet vnusquisque opus suū) nō pec-
 catū alterius, vt phariseus qui nō re, sed fallaciter
 iustus erat. Et cum opus suū probauerit esse veraci-
 ter bonū (tūc gloriā habebit in semetipso tātū) .i. i
 cōsciētia sua (& nō in altero) .i. in ore alterius. Glo-
 riā intus habere & non ex aliena laude p̄dere, hoc
 est oleū in vasculo seruare, cū virginibus illis pru-
 dentibus. Sed quā gloriā habet intra se iust⁹, nisi eū
 cui dicitur, gloria mea & exaltans caput meum? Vt
 quod sepe dicēdū est, qui gloriatur in dño glorie-
 tur. Nō estimet quisquā se statē aliquid esse in com-
 paratione cadentis (sed opus suū probet) & circums-
 piciat, ac diligētē inspiciat (vnusquisque nō lapsū
 alterius, & sic, i. probando suū opus, nō alteri⁹ (ha-
 bebūt gloriā in se ipso. i. in sua actione bona (& nō
 in altero) .i. i casu alteri⁹. Hoc est nō extra se que-
 ret gloriā, vt alijs iacētibus se p̄ferat, sed remanēs
 in cōsideratione suimet soli⁹, cū se bene agere pro-
 bauerit, gloriabit̄ puro corde i deo, a quo vt bonū
 oparef accepit. Ideo enī debet nūc vnusquisq; pro-
 priū op⁹ examinare & nō alteri⁹ (quia vnusquisq;
 in iudicio dei (on⁹ suū portabit) .i. grauabit̄ p̄pria
 sarcina peccatorū suorū. Nō est sibi cōtrariū apo-
 stol⁹ qui supra iussit vt iniucē onera nostra portem⁹,
 & nūc dicit quia vnusquisq; on⁹ suū portabit. Alia
 enī sūt onera participādę infirmitatis, alia reddēda
 rationis

Ioan. 13.

Psalm.

23. q. 4.
c. si quis
a catholi-
ca & ca.
forte s.
item,

rationis deo de actibus nostris. Illa cum fratribus sustentanda comunicatur, hæc ppria ab vno quoque portatur. Nō enī cū alio portat hæc alter, nec proicit in alterū, sed solus cogitur vnusquisque sustinere propriū, vt iuxta quod magis aut minus peccauit grauetur in iudicio.

¶ Cōmunicet autem is qui cathecizatur verbo, ei qui se cathecizat in omnibus bonis. Nolite errare, deus non irridetur.

Quę enī seminauerit homo, hæc & metet. Quoniam qui seminat in carne sua, de carne & metet corruptionem. Qui autem seminat in spiritu, de spū metet vitā eternā.

¶ Ea quę dixi inuicē vel apud se vnusquisque custodite, sed erga doctores vestros vt nunc moneo largi estote. Scilicet (is qui cathecizatur) id est, instruitur (verbo) sacrę doctrinę ab aliquo (cōmunicet in oībus bonis) suis corporalibus ei qui se instruit, id est, oīa terrena bona quę habet faciat sibi, & doctori suo esse cōmunia, ministrans ei ex bonis proprijs cibū & indumētū, & quęq; necessaria sicut sibi. Et in hoc (nolite errare) excusādo vos auare, & dicēdo parū vel nihil dare possum magistro meo (quia deus) qui videt quid aut quātū dare possitis (non irridetur) vt aliquis iniustus vel fallax rīdēdo trāseat iudiciū eius, sed vnusquisque recipit ab eo quod meruit. (Nam ea quę nūc seminauerit homo) id est, opera quę sibi velut semē reposuerit, vel bona vel mala, siue multa siue pauca sint (hęc) eadē, id est, fructū eorū (metet) in dei iudicio. Opera enī vitę p̄sentis, semen sunt futurę messis. Vel ita. Is qui instruitur verbo doctoris cōmunicat ei qui se instruit, id est, cōmunicatōrē & participem eius se faciat in oīb; bonis ipsū recipiēdo doctrinā eius, & imitādo virtutes, ac bonos mores eius. Cōmunicat enim discipulus magistro in oībus bonis eius, quando omnium quę ille bene agit & loquitur, particeps & imitator efficit. Et in hac cōmunionē nolite errare faciendo eā simulatorie, sed puritatē cordis in hac exhibete (quia deus nō irridetur) id est, non fallitur sicut homo, vt ignorare possit aliquid, sed videt intima cordis. Vel etiā sic. Is qui instruitur, & verbo si in solo nō exēplo p̄dicatōris, cōmunicet ei nō in malis si in ea facit, sed in omnibus bonis quę ille dicit, id est, participē se exhibeat recipiēdo verbū eius & in oībus implēdo. (Et nolite errare) imitādo prauos mores eius si ipse male viuūt & bene loquitur (quia deus nō irridetur) id est, dei iudiciū nullus potest irridere seu magister seu discipul⁹, sed ibi recipit vnusquisque prout gessit. (Quę enim seminauerit) id est, operatus fuerit (homo, hæc & metet) id est, horū mercedē recipiet iudicāte deo. Et vere quę seminauerit, siue bona siue mala, Quoniā ille (qui) modo (seminat in carne sua) id est, opera carnis agit in carne (metet etiā corruptionē) vt tormētis incessanter corrumpatur, id est, cōteratur, & iugem habeat in se fetorem. (Sed) econtrario ille (qui seminat in spiritu) id est, spiritalia operatur in spiritu sancto (de ipso spiritu metet) id est, quasi messēm capiet in futuro vitā eternā, quę est contraria p̄dictę corruptioni. Potest fortitā & hominis spiritus in-

telligi, in quo seminatur, & ex quo vita metetur, iuxta illud Salomonis. Oī custodia serua cor tuū, quia ex ipso vita procedit. Nam quod Salomō ait ex corde vitam p̄cedere, hoc videtur esse quod ait apostolus, ex spiritu vitam fore metendā. Qualis enim radīx est cordis, talis in conspectu iūri arbitri est oīs fructus actiōnis. Sed quisquis in futuro seculo messēm vitę sine fine cupit colligere, debet in isto semper quādiu viuūt opera bona seminare. Vnde subiungitur.

¶ Bonū autem faciētes nō deficiamus, tēpore enī suo metemus non deficientes. Ergo dum tēpus habemus operemur bonum ad omnes, maxime autem ad domesticos fidei.

Quę seminauerit homo hæc & metet. Ideo nos malū nullū debemus seminare, id est, facere (sed) bonum. (Et bonum facientes) id est, bonum seminantes, nunquam cessemus quādiu tēpus est satiationis (ne deficiamus) aliquo labore fatigati, quia erit & tēpus messiōis ac quietis. [Tēpore enim suo] id est, huic rei p̄finito [metemus] id est, mercedē operum nostrorum colligemus [nō deficientes] id est, incessanter, & sine fine, quia sicut nō deficiamus seminādo, sic nō deficiemus metendo. Et quia tūc non deficiemus metendo, fructum bonis operis, id est, seminis nostri. (ergo dum tēpus) seminandī & operandi [habemus] quod ignoramus quādiu habituri sumus (operemur) nūc assidue [bonum] sicut elemosinas & cetera beneficia (ad omnes) quoscūque poterimus [sed maxime ad domesticos fidei] id est, ad iustos, quia iustus ex fide viuūt. Domesticus enim fidei est qui eadē tibi religione cōiungitur, quem a cōsortio fraternitatis peccata nō separant. Domesticus quippe, quasi in domo stans dicitur. Iustis ergo & sanctis p̄cipue debemus impendere beneficia. Non tamen alijs hominibus etiam peccatoribus misericordię claudenda sunt viscera, nec si etiam aduersus nos hostilem animū gerant, ipso domino monēte diligite inimicos vestros, benefacite his qui vos oderunt.

¶ Videte autem qualibus literis scripsi vobis mea manu.

Hactenus per epistolam vos reuocaui & instruxi. Quam vt sciatis a me missam [videte qualibus] id est, [literis] id est, quam bene formatis [scripsi vobis] nō notari [manu sed mea.] Ne suspicarentur hęc epistolam non ab apostolo, sed ab alio aliquo fallaciter sub eius nomine sibi missam & dubitarent obedire monitis eius, ideo nūc certum dat illis signum cognoscendi eam. Ac si dicat. Epistolam istā scripsi ego ppria manu. Et hoc recognoscite p̄ formas & qualitates ipsarū literarū, p̄ quas manū meā poteritis recognoscere. Multū etiā p̄ hoc iūtat eos ad audiēdū se, qđ tāta sibi curā de illis indicat fuisse, vt ppria manu scriberet illis. Vel dū dicit [videte qualibus litteris scripsi vobis], monet eos vt cōsiderēt & itelligāt quā profūda sacramēta & quā rationabilia, vel vtilia monita cōtineātur ī literis huius epistolę. Literarū enī nomine frequēter epistola solet appellari. [Videte inquit qualibus literis] id est, quali epistola, quā spiritali, quā vera, quā rationabili, scripsi vobis correptionē manu propria.

A iij Quicunque

Proverbia, 4

2. thes. 3

Domestici fidei quis dicatur.

Luce, 6

Depeni, & re, c. cū exore

Epi. Pauli.

Quicumque enim volunt placere in carne, hi cogunt vos circumcidi, tantum ut crucis Christi persecutionem non patiantur. Neque enim qui circumciduntur legem custodiunt, sed volunt vos circumcidi ut in carne vestra glorientur.

Opus fuit ut scriberem vobis, quia pseudo predicatorum, instat ut circumcidamini. (Quicumque enim) talium magistrorum (volunt) iudeis infidelibus (placere in carne) id est, in carnali observatione (hi cogunt) improbitate, non ducunt ratione (vos circumcidi) non ut legem impleatis, sed (tantummodo ut ipsi non patiantur persecutionem crucis christi) id est quae nobis infertur, propter predicationem crucis christi. Praeceptum fuerat a Romanis principibus ut iudeis sine perturbatione vel impedimento liceret observare suos ritus, & legem ubique essent, & si quis gentiliū vellet illis consentire circumcisionem & legem atque ritus ipsorum posset assumere, & cum illis viveret in securitate. Sed Christianos Iudei apud principes gentium accusabant, quia legem ac circumcisionem & carnales observantias illos destruere videbant. Et quia neque gentile ritum, neque iudaicam legem tenebant, occasione accusandi illos sumebant. Quod huic apostolo invidia concitanti fere in singulis civitatibus gentiliū faciebant. Sed pseudo apostoli ut absque persecutione christi & crucem praedicarent, circumcisionem quoque & legis observantiam pariter docebant. Christum enim praedicabant ut questum a fidelibus haberent, legem autem ut Iudeis placerent. Et hoc est quod dicitur, quia (quicumque volunt placere in carne) hi praedicando carnaliter legem (cogunt vos circumcidi) propter hoc (tantum, ut non patiantur persecutionem pro cruce christi). Et vere tantummodo ideo ut non patiantur adversa circumcidi vos cogunt, non enim pro lege implenda id faciunt. (Neque enim illi qui circumciduntur custodiunt legem) sed magis praevaiantur, quia nec carnaliter a circumcisis, sed spiritualiter a baptizatis potest custodiri. Non ut vos legem custodiatis (volunt vos circumcidi) sed potius (in carne vestra) id est in dolore carnis vestrae circumcisi (gloriantur) apud iudeos quatinus placeant eis ne forte accusent eos apud gentium principes de nova praedicatione, & aliquid adversitatis pati faciant.

Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce domini nostri Iesu christi, per quem mihi mundus crucifixus est & ego mundo.

Illi gloriantur in circumcisa carne & timet crucem praedicare (sed mihi absit gloriari) in patientia christi, vel maiestate seu in potestate (sed in cruce) de qua sapientes mundi erubescunt & qua erat omne obprobrium quod christiani patiebantur, ac persecutio quam sustinebant. Et ideo in cruce gloriabatur, de qua illi ab impijs insultabatur, quia sciebat in morte christi vitam nostram consistere, in eius humilitate nostram sublimationem, in eius infirmitate nostram fortitudinem. Nam in fronte credentium ubi sedes est veracundiae ideo crux figitur, ut de nomine eius non erubescant. Signum veteris testamenti, circumcisio in latenti carne. Signum novi testamenti, crux est in libera fronte. Ibi enim est occultatio, hic revelatio. Illud est sub velamine, hoc in facie,

Cum quis inde transferit ad christum, auferretur ei velamen, ut qui habebat in occulto circumcisionem, in fronte portet crucem. Et pseudo quidem apostoli tamquam in tenebris & in umbra remanentes, gloriabantur in circumcisione, id est, in veteri & operto signo, Paulus autem egressus ad lucem transtulerat signum ad frontem & gloriabatur in cruce, id est, in signo novitatis utpote innovatus. Glorior inquit in sola cruce domini (per quem mihi mundus est crucifixus) ut nec minis nec blandimentis possit in me manus extendere, id est, animam meam attingere, ut me reuocet a fidei puritate (& ego) quoque per christum (mundo) sum crucifixus, id est, mortificatus, ut nullatenus eum possim appetere. Si enim mihi mundus crucifixus est, scio quia mortuus est. Non diligo eum, scio quia perierit. Non concupisco eum, scio quia corruptela consumetur. Eumque quasi fetidum vitum, quasi lutum caueo, quasi nocivum reliquo. Ego quoque velut mortuus & fetens ab eo contemnor. (Mihi mundus crucifixus est) ut me non teneat (& ego mundo) ut eum non teneam, quia nec mundus in me suum aliquid cognoscit, nec ego in mundo aliquid cupio. Plerumque enim contingit, ut iam homo mundum mente non teneat, sed tamen mundus eum occupationibus astringat. Et ipse quidem mundo iam mortuus est, sed ipsi mundo adhuc mortuus non est. Quasi enim vivus adhuc mundus eum conspiciat, dum alio intentum, ut suis actibus rapere contendit. Sed apostolus cum & ipse seculum perfecte despiceret, & tale se factum videret, quia iam ab hoc seculo concupisci oino non posset, ruptis huius vitae vinculis, liber dicebat. (Mihi mundus crucifixus est & ego mundo.) Mundus quippe ei crucifixus erat, quia hunc corde suo iam mortuum non amabat. Sed & seipsum mundo crucifixerat, quia tale se exhibere studuerat, ut ab eo quasi mortuus concupisci non posset. Quia ergo nec mundi gloriam querebat, nec a mundi gloria ipse querebatur, & se mundo & mundo sibi crucifixum esse gloriatur. Nos quoque in quantum dei sapientiam per quam facta sunt omnia, spiritualiter intelligimus, in tantum carnalibus affectibus morimur, ut mortuum vobis hunc mundum deputantes nos ipsi huic mundo moriamur, & dicamus mihi mundus crucifixus est, & ego mundo. Nemo enim faciem, id est, manifestationem ipsius divinae sapientiae potest videre & vivere. Ipsa est enim species quae rapit omnem animam rationalem desiderio sui, tanto ardentior quanto mundior, & tanto mundior, quanto ad spiritualia resurgente, tanto autem ad spiritualia resurgentem, quanto a carnalibus moriente.

In christo enim Iesu neque circumcisio aliquid valet, neque preputium, sed nova creatura.

Idcirco glorior in cruce tantum & non in circumcisione (quia in christo Iesu), id est, in christiana religione (nec circumcisio nec preputium prodest quicquam, sed nova creatura), id est, innovatio morum. Non enim magni est meriti, si quid foris erga nos agatur, sed magnopere persadum est quid agatur in mente. Nam praesentem mundum despiciere, transitoria non amare, mentem medullitus in humilitate deo & proximo sternere, contra illatas contumelias patientiam quid dixerim feruare, & custodita patientia doloris malicie a corde repellere, egenis propria tribuere, aliena non ambire, amicis in deo diligere, propter deum & eos qui inimici sunt amare, de afflictione proximi lugere, de morte inimici non exultare, haec nova est creatura,

Et quicumque

¶ Et quicumque hanc regulam secuti fuerint, pax super illos & misericordia, & super Israel Dei.

¶ Ego vos docui quid agendum sit. (Et quicumque) ex vobis gentilibus hanc (regulam) id est reuerentiam doctrinae meae, & gloriandi in cruce (sequeuti fuerint,) ut secundum ea quae in hac epistola docti dirigant suam fidem & opera, (pax) id est reconciliatio ad deum (sit super illos, & misericordia) id est propitiatio peccati quod egerunt recedentes a fide. (& super Israel dei,) id est super illos iudeos qui per fidem & opera sunt possessio dei.

¶ De cetero nemo mihi molestus sit, ego enim stigmata Iesu in corpore meo porto. Gratia domini nostri Iesu Christi, cum spiritu vestro, fratres amen.

¶ His rationibus & argumentis ostendi vobis, non esse iustificationem vel salutem in vetustate legis. Et [de cetero] disputationum genere quo adhuc possem probare, (nemo) vestrum (sit molestus mihi) ut amplius me fatigare velit, querens ut alijs profundioribus rationibus hoc idem sibi adhuc probem, cum iam sufficienter probatum sit & ostensum. Vel (de cetero) vitae spacio (nemo) vestrum (sit mihi molestus) sed a modo fidem & opera sic seruare ut non mihi molestiam ultra faciatis, quoniam satis grauior alijs molestus, (ego enim porto in corpore meo stigmata Iesu,) id est ego quasi seruus ex fuga retractus, & per feruiles notas cauteriatus, in toto corpore meo cicatrices vulnerum quae pro Christo passus sum, porto & varijs iniurijs affligor. Stigmata enim proprie vocantur seruiles notae quibus inurebantur serui, vel fugae vel alterius culpa conuicti. Vel ita. (Nemo) vestrum (sit mihi molestus) ut aliquid amplius quaerat, quia verbis meis indubitanter credendum est. (Ego enim porto stigmata Iesu in corpore meo,) id est ego sum de familia christi, ego sum annumeratus in militia regis aeterni, quod multiplices plagae in corpore meo per cicatrices ostense designant. Et ideo nullus verba mea leuiter accipiat, sed auctoritati dictorum meorum in omnibus acquiescat. Stigmata enim vocabantur quaedam quae in manibus militum fiebant, per quae recognoscebantur esse de militia romani imperatoris. Sic & Paulus non vna tantum corporis sed multis & varijs partibus gerebat notas & signa plagarum pro Christo perpassarum, per quas miles fortissimus summi regis esse declarabatur. Qui in fine ponit. (Gratia domini,) id est quam dominus dedit (sit cum spiritu,) id est cum rationali sensu vestro, ut omnes cogitationes & actiones bene disponat auxilio gratiae, & non per se quaerat iustificari ex lege. Ad confirmationem solidae veritatis omnium quae dicta sunt, subiungitur, (amen) quod interpretatur vere vel fideliter, siue fiat.

¶ Finit Epistola Pauli ad Galathas.

¶ Incipit argumentum in Epistolam ad Ephesios.

PHESVM METROPO-

lis ciuitas est Asiae, in qua Paulus triennio moratus est praedicans euangelium, ita ut omnes qui habitabant in Asia audirent verbum domini iudei & gentiles. Ipse enim primus ecclesiam ibi fundauit, & Ephesios in fide ac moribus nobiliter instruxit, atque thesaurum diuinae scientiae mirabiliter ditauit, sed sancto sibi reuelante spiritu praevидit surrecturos postea quosdam pseudo praedicatores in ipso ecclesia, & promulgaturos impia dogmata, ex quibus fuerunt Hebion & cherintus, quos Ioannes antichristos appellat. Unde eis nouissime dixit. Vos scitis quomodo vobis nihil subtraxerim ut illud, quo minus annunciarer vobis & docerem publice & per domos. Et item. Quapropter contestor vos hodierna die, quia mundus sum a sanguine omnium. Non enim subterfugi quominus annunciarer omne consilium dei vobis. Ego scio quoniam intrabunt post discessionem meam lupi rapaces in vos, non parcentes gregi, & ex vobis ipsis exurgent viri loquentes peruersa, ut abducant discipulos post se. Propter quod vigilate, memoria retinentes, quoniam per triennium die & nocte non cessavi cum lacrimis monens unumquemque vestrum. Tanto itaque labore & studio, tantoque tempore & tam perfecte beatus apostolus Ephesios docuit, & tales lupos in medio surrecturos praesciuit, vos legentes scilicet legis ceremonias inducere, & eos iam liberos gratia, carnalibus obseruantijs, seruiliter subdere. Et alios quidem eorum, Christum simpliciter esse deum & non hominem affirmaturos. Alios autem eum hominem & non deum dogmatizatos. Et ideo placuit sibi quadam circumspectione Ephesios hac epistola praemunire, ne heretici qualibet astutia suasionis ad eos possent introire, vel lupinis dentibus transgulare. In qua quidem epistola intendit primo confirmare eos in fide qua Christus a catholicis creditur deus omnipotens & homo verus, atque excellentiam gratiae dei multipliciter commendare, ne libero arbitrio suo quid bonorum, sed gratiae ascriberent omnia, dehinc eos non debere suscipere iugum legalis obseruantiae. Non enim aperte reprehendit eos de aliqua culpa, per quod ostenduntur bene seruasse eius praecepta, sed timendum erat ne laborarent. Et quia ipse sapientiam inter perfectos loqui consuevit, profundos valde sensus & archana mysteria seculo antea prorsus ignota pandit eis a roma de carcere in hac epistola. Quae post illam ad Galathas recte locata est, quia ibi Galathae reuocantur ad fidem, hic Ephesii confirmantur in fide. Ibi carnales obseruantiae ab illis qui eas suscipere ceperant remouentur, hic ne suscipi debeant predantur. Quia vero nullus adeo perfectus est, ut adhuc crescere non possit. Hortatur ad meliora proficere, & ne cedant pro tribulationibus eius, sed maneant in charitate radicati & fundati. ac de morum instructione nobiliter agit. Et ne perfectio erigat illos in tumorem ostendit etiam de quo statu ad quam dignitatem vocati sunt.

¶ Finit argumentum.

¶ Incipit Epistola Pauli ad Ephesios.

A. iij.

Capit.

Ephesii
ciuitas
metropo-
lis Asiae.

Epistola
ad Ephesios
capitulum

Stigmata
quid
sint.

Epi. Pauli.

Caput primum.

PAVLVS APO-
stolus Iesu Christi per
voluntatem dei, sanctis
omnibus qui sunt Ephe-
si & fidelibus in Chri-
sto Iesu. Gratia vobis &
pax a Deo patre nostro, & domino Iesu
Christo.

PAVLVS SCRIBIT CVIVS SCRIP-
ta sunt autentica: quia est (Apostolus
Iesu Christi) id est legatus saluatoris
ac regis fidelium. Et est apostolus non
per meritum suum, vel per humanam
electionem, (sed dei voluntate,) quo-
niam sola dei patris voluntas fecit hunc Christi
apostolum. Dum dicit se apostolum Christi, id est
missum a Christo pro voluntate dei, commendat se
in apostolatus auctoritate, ut per hoc suae moniti-
oni magis obediant, & ut insinuet omnes qui ab
eius doctrina voluerint dissentire, imperio Christi
contraire, & patris voluntati resistere, (per volun-
tatem dei) & non per deum posuit, ut insinuet
solum nutu voluntatis diuinae constitutionem omni-
um rerum esse. Nam omnia quaecunque voluit fe-
cit. Paulus tamen auctoritatis, scribit (omnibus san-
ctis, id est in sancta religione perfectis (& fide-
libus), i. minoribus qui iam fidem susceperunt, hoc
est scribit omnibus, perfectis & imperfectis, (qui
sunt Ephesi, id est in illa vrbe quae caput est mi-
noris Asiae. Quod si mysticum sensum requirimus
Ephesum interpretatur voluntas eius, id est Dei.)
Quicumque ergo ita sancti sunt & fideles, ut ma-
neant in voluntate dei, non transgredientes volun-
tates eius, ad eos nunc scribit apostolus ubicunque
sint corporaliter positi. Interpretatur etiam Ephe-
sum consilium meum, ut dicat Paulus quia scribo
sanctis & fidelibus qui sunt in Epheso, id est in co-
silio meo, qui non recedunt a munimento consilij
mei. Et sunt sancti atque fideles (in Christo Iesu,) quia
nihil prodest sanctitas vel fidelitas nisi in
Christo. Nonnulli enim philosophorum vultu sunt
sanctitatem habuisse, ieiunando, caste viuendo, mun-
dum contemnendo, sed non in Christo. Item non-
nulli sunt fideles, sed non in Christo. Si quis reddat de-
positum, si quis commendata non abneget, fide-
lem se exhibet. Et iste fidelis est, sed non in Chri-
sto. Ad distinctionem ergo talium, dicit apostolus
se scribere sanctis & fidelibus in Christo Iesu, qui
sanctitatem & fidem habent in Christo, id est in
christiana religione. Quos & salutat dicens, (Gra-
tia & pax sit vobis,) Gratia qua vobis peccata re-
mittantur, & virtutes conferantur, pax qua deo &
sanctis angelis per bonam voluntatem & actionem
semper concordetis. Et haec (gratia & pax sit vo-
bis a deo patre nostro, id est creatore qui nos in
filios adoptauit, & a domino Iesu Christo, id est a
redemptore qui nos ab hoste clementer eripuit, &
suo dominio mancipauit. Qui est Iesus qui interp-
tatur saluator, quia saluum facit populum suum a

Ephesum
quod iter-
pretatur

non
vultu

peccatis eorum, & Christus qui est vnctus, id est
rex vel sacerdos, regnans in nobis, & interpellans
pro nobis, quia reges & sacerdotes vntione con-
secrabantur.

Benedictus Deus & pater domini no-
stri Iesu Christi qui benedixit nos in om-
ni benedictione spiritali, in celestibus in
Christo Iesu. Sicut elegit nos in ipso ante
mundi constitutionem ut essemus sancti
et immaculati in conspectu domini incha-
ritate.

Alias in
consp-
ctu eius,

Primo omnium benedixit deum, considerans il-
lum esse principium & fontem bonorum omnium
Ostendo enim quod dominus Iesus sit aequalis pa-
tri, dum gratia & pax aequaliter a patre & filio da-
ri monstraretur ostendit quod deus benedicendus
est, a nobis propter beneficia gratuita, quae nobis
tor & tanta contulit. Non enim debemus illi esse in-
grati, ut ea quae ab illo accepimus ascribamus no-
bis, sed agnoscentes a quo sint nobis data, benedi-
cere semper illum debemus, & gratias ipsi debitas
persolvere. Et cum similiter a filio nobis dentur
haec eadem beneficia, patet quia & ipse pari bene-
dictione est exaltandus cum patre, ut omnes hono-
rificent filium sicut honorificant patrem. Sicque
compotentialis & coequalis patri esse declaratur.
(Benedictus) sit a nobis (deus), ut omnes illum be-
nedicamus, & gratias aclaudes illi referamus pro
beneficijs quae ab ipso percepimus, non estiman-
tes a nobis ipsis habere nos aliquid boni. Benedi-
camus illum, quia est deus, id est creator noster, &
creatura debet creatori suum benedicere. (Et pater do-
mini nostri Iesu Christi,) id est pater illius qui nos a
diaboli tyrannide ereptos, domino suo misericorditer
subdidit, & saluauit nos a peccatis nostris, atque re-
gnat in bonis actibus nostris. Dum dicit benedi-
ctus sit deus a patre demonstrat quia & filius simili-
liter est benedicendus quia & ipse est deus. Ostendit
inquam filium patris benedictione laudandum,
quando dicit benedictus sit deus, id est creator om-
nium, quia & filius est creator. Quaecunque enim
pater facit, haec & filius similiter facit, & ita constat
eum esse equalem patri, & compotentialem atque
coeternum. Sed & dum dicitur benedictus sit pa-
ter christi, liquido demonstratur, quia & ipse Chri-
stus similiter a nobis sit benedicendus, quia qui non
honorificat filium, non honorificat patrem qui
misit illum. Non enim recte patrem benedicere po-
test qui filium pariter non benedicit, cum pater non
dicatur nisi respectu filij. Vnde patet filium esse co-
eternum patri & coequalem, quia si pater fuisset a-
liquando sine filio, non esset pater. Ac per hoc nec
tante dignitatis tunc esset, quantae nunc est, sicque
cepisset crescere, quod nefas est vel suspicari. Nun-
quam ergo fuit ante filium, sed sine initio filius est
eternaliter genitus. Vel in eo quod dictum est (Be-
nedictus deus & pater domini nostri Iesu Christi,) ostenditur
Christus homo simul & deus esse. Homo enim est
cuius est deus ille qui benedicitur, & deus est cuius est
pater idem ipse quem benedicimus. Deus enim Christi est
secundum humanitatem eius, & pater Christi secundum diuinitatem eius.

Deus &
pater

Deū qñ
dicamur
bñdicere

Qui merito benedicitur a nobis, quia ipse prior benedixit nos. Hinc ergo apostolus incipit enumerare beneficia, quæ a deo per Christum humano generi sunt concessa. Sit inquit bñdict⁹ (qui bñdixit nos.) Deus nos benedicit cū virtutes nobis tribuit vel in ipsis virtutibus nos promouet. Nos vero deum benedicimus, cum pro beneficijs quę contulit nobis ipsum laudamus. (Benedixit nos) non in quadam (sed in omni benedictione, (non corporali (sed spiritali, id est in sermone dei & sapiētia, & veritate, cunctisque reliquis virtutibus & non in terrenis sed (in cœlestibus,) vt quamuis adhuc corpore hic detineremur, mente tamen & conuersatione iam in cœlestibus essemus. Et hæc tam copiosa virtutum, bonorumque spiritalium benedictio data est a patre nobis (in Christo,) id est postquam cepimus in ipso mediatore ac reconciliatore manere incorporati visceribus ecclesię quæ est corpus eius. Non enim extra Christum, datur inquam ista benedictio. Vel præteritum pro futuro positum est, vt quasi iam factum indubitanter crederemus, quod faciendum speramus. (Benedixit) id est benediceret (nos) hoc est dabit in die iudicij (in omni benedictione spiritali,) non corporali, quoniam diuitias spirituales non carnales dabit. Neque enim carnales cibos tunc præbebit, vel vxores & aurum, ceterasque delicias quas non habent impij, sed illas spirituales quas in supernis habent angeli. Vnde & corpus nostrum vt illarū deliciarum particeps fiat erit spirituale, quia seminatū corpus animale, & surget corpus spirituale. potestate vtique non natura. Tantę enim leuitatis erit & claritatis, quantę spiritus. Et ideo quicquid boni illud glorificatum corpus habebit, spirituale erit. Nihil ergo carnale sed totum spirituale expectemus in illa benedictione, quoniam spiritalis erit & non particularis, sed vniuersalis. Omni em benedictione spiritali nos beatificabit, replens omnibus bonis, vt nihil omnino spālium bonorū desit nobis cum dixerit christus. Venite bñdicti patris mei percipite regnum, & ponet localiter in cœlestibus iter agmina sanctorum angelorum & virtutum, ac dominationum vt eandem cum ipsis beatitudinem & gloriam atque scientiam habeamus, vt simus illis etiam loci sublimitate pares. Et hæc est illa gloriosa beatitudo, quam oculus nō vidit, nec auris audiuit, nec cor hominis excogitare potuit, quam nobis pater dedit si in christo nos inuenerit, id est vera christi membra. Aliter enim nullus ad hanc beatitudinē ascendere poterit, quia nemo ascendit in cœlum, nisi qui descendit de cœlo filius hominis qui est in cœlo. Quod apostolus præteritum posuit, significat vt dictū est, quia hoc quod deus est nobis benedicturus in futuro, ita est stabile & impermutabile, sicut illud quod iam præteritum est quod nullaratione mutari potest. Nam quod factum est non potest nō fieri. Quod autem posuit benedixit, & non donauit. & quod ait benedictione & non beatitudine, voluit nobis designare patris & filij potentiam. Suum enim benedicere, est benefacere. Et quid est aliud tunc benefacere, quam participationem beatitudinis impendere? Vnde Psalmista. Cōuertere anima mea in requiem tuam, quia dominus bene fecit tibi. Et quod ipse nos benediceret illa tanta benedictione, ita

est firmum & certum, sicut & illud quod antequā mund⁹ fieret (nos elegit) prædestinādo ad vitam. Vel quod nos benediceret non faciet iprouide, (sed sicut elegit nos) a massa perdendorum ante mundi principium. Ita em benediceret sicut prædestinauit, quia vnicuique benedictionē dabit iuxta modum quem ei præordinauit. (Elegit nos) id est extra de massa peccatorum legit & abstraxit, & hoc fecit ipso, id est in christo, vt essemus mēbra christi, & ista electio facta est (ante mundi constitutionem, (id est ante omnem creaturā. Et ad hoc nos elegit vt essemus sancti & immaculati.) Inter sanctum & immaculatum hoc interest quod sanctus immaculatus quoque intelligi potest, immaculat⁹ vero non statim sanctus. Nam paruuli quoque immaculati sunt, quia integro corpore nullū possunt facere peccatum, & tamen sancti non sunt, quia sanctitas voluntate & studio comparatur. Et quod immaculatus dici potest ille qui peccatum non fecit, sanctus autem is qui in virtutibus plenusest. Sancti ergo intelliguntur perfecti, immaculati vero impleti. Sancti in virtutibus promoti, immaculati per baptismum a peccatis mundati & post non inquinati. Tales igitur nos prædestinauit deus futuros, & hoc non in vana estimatione hominum, sed in conspectu eius qui veritatem conspicit, & occulta considerat. Si enim viderit nos veraciter esse sanctos & immaculatos, quicquid homines de nobis estimant, ipse nobis premium reddet. Et econtra si per hipocrisim voluerimus simulare sanctitatē, licet nos iudicent sanctos idocti homines, ipse tamen damnabit. (Elegit vt essemus sancti & immaculati) in occultis eius, & hoc (in charitate,) id est vt nullam sanctitatem & immaculationem promeremur, non timore penę, sed amore iustitię. Nos tandem itaque quod ad commendandam magnitudinē gratię enumerat apostolus beneficia eiusdem gratię, quę a deo per christum humano generi data sunt. Deus enim ante mundi constitutionē cum nullus quicquam meruisset, quia nullus adhuc erat, præordinauit quod in tēpore gratię aliquos a perdendis separet, & iustos immaculatosque faceret, præordinauit quod & illos ad eternitatē perduceret. Harum prædestinationum alteram hic implet quod sanctos facit, alteram in futuro complebit dando immortalitatem & beatitudinem. Sic enim prædestinando iam benedixit nos in cœlestibus cum adhuc in terris maneamus, sicut prædestinando elegit ante mundi constitutionem, cum necdum essemus. (Et elegit) non quia futuri eramus sancti, sed (vt essemus sancti, id est ipse diligēdo per gratiam fecit (vt essemus sancti & immaculati.)

¶ Qui prædestinauit nos in adoptionem filiorum per Iesum christum in ipsum, se cūdū propositū volūtatis suę, i laudē glorię gratię suę, in qua gratificauit nos i dilecto filio suo. In quo habemus redēptionem per sanguinem eius, remissionē peccatorum, secundum diuitias gratię eius, quę superabundauit in nobis, in omni sapientia & prudentia, vt notum faceret nobis

Smdne &
im maculat⁹

bis sa

Epistola Pauli.

nobis sacramentum voluntatis suę secundum beneplacitum eius, quod proposuit in eo in dispensatione plenitudinis temporum, instaurare omnia in Christo quę in cœlis & in terra sunt in ipso.

Prædestinatio quod sit.

¶ Prædestinatio est gratiæ præparatio. Gratia vero iam ipsa donatio. Et nos iure benedicimus deum qui non solum prælegit nos ut faceret sanctos & immaculatos, sed etiam prædestinavit in adoptionem filiorum. (Prædestinavit,) id est ante & firme ordinavit. Et hoc est præ, id est ex antiquissimo tempore. Destinare enim, per se longinquitatē notat. Præteritum, indicat tempus remotum. (Prædestinavit, & hoc in adoptionem filiorum) id est ad hoc ut iremus in filios secundum multimodam conformitatem virtutum eius in nobis expressam, scilicet ut quantum humanæ naturæ possibile est, in sanctitate & iustitia nostro patri efficiamur conformes, & imago bonitatis eius, in quantum fieri potest exprimitur in nobis. Quod ire in filios non est ex merito nostro, sed ex gratia sua, qua adoptavit nos in filios. Quod Apostolus notare voluit dicens adoptionem. Maius vero est quod dicit adoptivos dei filios, quam quod dixerat sanctos & immaculatos. Nos prædestinavit in filios, & hoc (per Iesum Christum) mediatorem, ut per eum qui naturalis est filius, faceret sibi adoptivos filios, tendentes (in ipsum) Christum, id est in conformitatem eius, per fidem & bonos mores. Vel hæc prædestinationē fecit (per Iesum Christum,) id est, per virtutem & sapientiam suam, quia nihil fecit unquam pater nisi per filium, qui est virtus & sapientia eius. Unde patet filium esse coeternum & coequalem patri. Et quod nos prædestinavit hoc fecit (secundum propositum voluntatis suę) id est sequendo hoc propositum quod proposuit in prophetis quibus suam voluntatem de nobis revelavit, & intimavit, id est sicut per prophetas proposuit, ita ab æterno prædestinavit, hoc est non min⁹ neque alio modo nos ire in filios prædestinavit ab æterno quam post in prophetis proposuit. Nota men quantum ad se prædestinatio præcessit, propositum sed quantum ad nos, quia illi præsentia sunt omnia, quæ nobis per tempora vel spacia transeunt. (Quod propositum fuit voluntatis suę, id est non meritorum nostrorum sed suę gratuitæ voluntatis. Gratis enim ab æterno prædestinavit gratias in tempore per prophetas proposuit, ac prænuñciavit. Et hoc totum fecit, (in laudem glorię gratię suę. Nam quasi gloria grā est, eterna adoptio. Hoc fecit (in laudem glorię gratię suę,) id est ut in interiori & exteriori affectu laudemus gloriam, id est abundantiam gratiæ suę qua nos adoptavit. Quę abundantia dicitur gloria, quia tanta & tam magna est, & in tantum debetur honor a nobis sibi, quam & in quantum de ipsa gloria multum nobis contulit, quod in prophetis prædixit, quod ante secula prædestinavit. Nam per hoc firmos & certos nos reddidit. Gratia fuit quod nos prædestinavit & quod elegit. Et hæc gratia in tantum abundavit, ut ea quę prædestinaverat per prophetas prædiceret. Et ideo quia prædixit, ex ipsa abundantia laudatur a nobis, sua gratia. Nisi enim per

prophetas quos solus prædestinaverat prædixisset, nobis sua prædestinatio nota non fuisset. Et si nobis occulta fuisset, ad laudem suę gratię nos non traxisset. Ex hoc igitur apparet, quod ex abundantia suę gratię quæ nobis prædestinationem suam per prophetas voluit aperire, laus suę gratię aucta debet procedere. Multum igitur est glorificandus qui & nos prædestinavit in adoptionem filiorum & ipsum gratis, & in prophetis hoc prænuñciavit. Quod autem nos dicitur prædestinasse, diversum est ab eo quod supradictum est elegisse. Aliud enim est prædestinare & aliud eligere, quia electio semper consideratur inter duos vel plures. Prædestinatio autem minime, & electio fit de bonis tantum, prædestinatio autem de bonis & malis. Boni enim dupliciter prædestinantur, id est ad primā & secundam resurrectionem. At mali prædestinantur simpliciter ad indeficientis pene retributionem, quā digne patientur pro peccatis commissis, ad quāquidem deus nullum prædestinat. Ad nihil enim aliud est quisque a deo prædestinatus, nisi ad hoc quod ipsemet deus post in eo operatur, quia ad hoc non valet aliquis prædestinari, quia constat nullū a deo peccatum creari. Ad pœnas autem prædestinatur quas deus fecit, ut re iusta puniatur. (Prædestinavit nos deus secundum propositum voluntatis suę) vel potius ut in græco legitur, secundum beneplacitum voluntatis suę, quia non omne quod placet potest & beneplacere. Sed ibi tantum dicitur beneplacitum, ubi quod placuit recte placitū comprobatur. Prædestinavit nos secundum beneplacitum voluntatis suę non nostrę, ne in tanto bñficio gratię de placito gloriemur voluntatis nostrę. (In qua) utique voluntate sua (gratificavit nos) id est sibi gratos fecit, ut ei grates redderemus pro suis beneficijs. Hoc est non solum beneficia nobis collata procedunt ex voluntate eius & gratia non ex merito nostro, sed etiam istud quod sumus ei grati propter ipsa beneficia ascribendo sibi omnia. Sic dictum est gratificavit a gratia, sicut iustificavit dicitur a iustitia. (Gratificavit nos,) & hoc (in filio suo) id est in operatione filij sui proprij & naturalis, qui et sibi coeternus & consubstantialis existit. Et quia connaturalis, ideo in eius operatione factum est. Et etiam (in dilecto,) id est propter hoc etiam potuit fieri, quia dilectus est a patre super omnes alios filios, quoniam filius est ab æterno, & sp̄s manet et regnat cum eo. Vel (nos) qui prius displicebamus & inimici eramus (gratificavit) sibi, id est gratia sua implevit, & hoc in dilecto filio suo, id est per mortem & resurrectionē filij sui, qui egregie ab eo diligitur, quia nihil in eo sibi displicet. Vel (in dilecto filio suo,) id est in fide eius gratificavit nos sibi. In grecis tamen codicibus non habetur in dilecto filio suo, sed simpliciter in dilecto. Et cū non sit additum in dilecto dei, vel in dilecto patris, siue in dilecto ecclesię, sed absolute dictum sit in dilecto, ita intelligendum est ut subaudiatur ab omnibus. Ab omnib⁹ enim diligitur, quia est summum bonum. Omnis ergo gratia quam consequimur in laudem & gloriam ei⁹, qui nos gratificavit completur (in dilecto) id est in domino & salvatore nostro, quia nihil boni esse potest nisi ex summo bono & in summo bono, quod naturaliter diligit & appetit omnis creatura. (In quo habemus redemptionē

Prædestinare & eligere qualiter differant Boni & mali qualiter prædestinantur.

Redem-
ptio & re-
missio
quò dif-
ferunt.

Sapientie
& prudē-
tie diffe-
rentia.

redemptionem) id est, manumissionē a deo sathā-
næ, hoc est manumissi sum⁹, & liberati a iugo dia-
boli qui impediebat in nobis facultatem bene ope-
randi. Non dixit habuimus, sed habemus, vt con-
tinue nos habere illam manumissionē notaret. Et
hoc (per sanguinē eius) id est, per effusionem san-
guinis eius, quia ei⁹ sanguis innocēs effusus, p̄ciū
fuit, quo redēpti sumus, & libertati redditi qui te-
nebamur captiui. Per hoc quod dicūt eius sangui-
nem tantam efficacitā habuisse, ostendit eū nō solū
hominē sine peccato, sed etiā deū omnipotentem
extitisse. Habemus in eo redemptionē. Et quā re-
demptionē? (Remissionē peccatorū) originaliu⁹ &
actualium in baptismo. Diabolus enim per pec-
cata dominabatur nobis. Remissis autem peccatis
nostris, amisit ille malignus dominū in nobis. Et
ita peccatorum remissio facta est nobis redemptio
& liberatio, vt in libertate seruitemus redemptori
nostro. Aliud tamen intelligitur redēptio, & aliud
remissio, quia remissio redemptionem facit, & re-
demptio est manumissio, ac nostri arbitrij ad bene
operandum restitutio, quia & iusti post mortē nul-
lo tenentur vinculo, sed liberi ingrediuntur in re-
gium. Remissio autē, simpliciter intelligitur pec-
catorū abolitio. (Habemus remissionē peccatorū,
& hoc secundū diuitias gratiæ eius) id est, secundū
diuitē & copiosam gratiā misericordiæ, hoc est se-
cundum multitudinē misericordiæ eius gratis im-
pensæ nobis, quæ sicut est multa & exuperans om-
nē sensum, sic multiplicia & innumera deleuit pec-
cata nostra. Gratia dico (quæ superabūdauit in no-
bis, / Hic vult ostendere quæ deus benigne circa eū
& reliquos apostolos egit, vt per hæc pōderet suā
auctoritatem, & sic efficacius possit suadere, quod
proposuit. Hacten⁹ enim de his quæ toti sanctorū
ecclesiæ dicta sunt est locutus, & nūc de his agit q̄
specialiter apostolis concessa sunt. Cum enim gra-
tia in omnibus sanctis abundasset vel abundet, su-
perabundauit tamen in apostolis, quia ipsi copio-
siorem largitatē eius acceperūt quā ceteri. (In omni
sapientia & prudentia.) Sapientiā & prudentiā
esse diuersas, stoici quoque opinantur dicentes. Sa-
pientia est rerū diuinarū cognitio, prudentia vero
tantum mortaliū. Iuxta hanc diuisionē, possumus
sapientiā inuisibiliū accipere fidē, prudentiā vero
de his quæ corporaliter a nobis exercentur, vel de
moribus & de prouidentia temporalium. (Gratia
vero in apostolis superabūdauit in omni sapientia
& prudentia) quia spiritus sanct⁹ infuderat eis plus
quā cæteris sapientiam qua nossent patrē & filium
& spiritū sanctū eternaliter ab vtroque procedētē,
atque filiū solū incarnatū, nō patrē neque spiritū,
& alia mysteria incarnationis, & archana cœlestia,
necnō & dona ecclesiæ cōferēda. Prudentiā quoq;
superabundanter dedit eis idē spiritus de ministe-
rijs ecclesiæ, vt prouiderēt ea quæ futura vel faciē-
da erāt in ecclesiā, & futuros status ac tēpora p̄spe-
ritatis & aduersitatis eius, vsque ad finē seculi in-
telligerent, & quomodo per orbē dilatāda esset &
exaltanda, atque ritus suos honorabiliter vbique
celebratura, & omnes hereses destructura. Subtili⁹
enim sciebant de trinitate & vnitāte diuinitatis, &
de mysterijs incarnationis Christi, & de statu eccle-
siæ acutius quā alijs prouidebant. Vel prudentiā in-
telligamus, quātū ad regnū ecclesiæ, Maiorē enim

notitiā habebant regendī ecclesiā, quā alijs. Scie-
bant nāque qualiter vnūquēque deberet admonē-
re, & quos increpare vel quos obsecrare, & cetera
huiusmodi. Et quia omnis sapientia & prudentia
per supernam gratiā superabundauit in eis, adhi-
benda est fides doctrinæ eorū qua p̄dicant christū
deum creatorem, & hominem verum esse. In tantū
autem inquit (superabūdauit in nobis illa gratia,
vt notū faceret) id est, notificaret nobis (sacramen-
tum) id est, mysterium (voluntatis sue) hoc est my-
sticam & occultam voluntatem suam, quæ antea la-
tebat. Volūtatem suam de incarnatione filij, & re-
nouatione humani generis, atque statu ecclesiæ, &
donis eius cōferēdis & eius regimine. Licet enim
prophetæ partim hæc nouissent, nullus tamē eorū
vel oīa quæ apostoli vel tā lucide perspexit vt apo-
stoli. Prophetæ nāque nouerunt vt illi qui fuerunt
in rerum p̄nūtiatione, apostoli vero vt illi qui erāt
in rerum exhibitione. (Voluntatis) dico exhibitæ
non hominum meritīs, sed (secundum) bonum &
pium (placitum eius) id est, quia tantū ei misericor-
diter placuit vt vellet humanum genus reparare.
(Quod) placitū ipse (proposuit) id est, procul ante
posuit, vel protus posuit, siue omnibus palam ob-
tulit (in eo) id est, in christo, nō alio tēpore implen-
dum, sed (in dispensatione plenitudinis temporū)
id est, in plenitudine temporum dispensata & ordi-
nata diuinitus, cum iam impleta essent, tēpora quæ
ipse disposuerat prius implenda. (Vel notum face-
ret nobis sacramentum voluntatis suæ, & hoc face-
ret secundum placitum eius) id est, secundum quod
ex sola potestate sibi placuit, & placitū illud est bo-
num, id est, vtile nobis. Quod sacramentū antequā
notificaret nobis, proposuit ipse in prophetis, id
est, sacramētū illud p̄dixit p̄ prophetas qui my-
steria incarnationis domini, & dona quæ collatur⁹
erat ecclesiæ p̄cinerūt. Si enim penitus ignari es-
sent homines, & non aliquantulū p̄dōcti, nō re-
ciperent illud. Quod sacramentum fuit in eo, id est
in christo, in morte eius & resurrectione. Sacramē-
tum dico tendens (in dispensatione plenitudinis tē-
porum) id est, ad hoc proposuit in prophetis vt in
plenitudine temporis, id est, tempore p̄finito, tē-
pore gratiæ distribueretur illud sacramentum per
apostolos. Dominus dispensauit illud, quia alijs in
ecclesiā tribuit fidē & notitiā incarnationis christi,
alijs virtutes quoque & charismata, & quecunque
dispensanda & distribuenda p̄ciderunt prophē-
tæ. Et quod erat illud sacramentum? (Instaurare)
id est, ad primum statum reducere (omnia) per pec-
catum destructa. Et illam instauracionem facere (in
christo) id est, in fide & gratia christi, vt in eo res-
taurentur (quæ in cœlis) sunt, id est, numerus bea-
torum angelorū, qui diuinitus erat cadētibus inde
reprobis angelis (& quæ in terra sunt) id est, homi-
nes, & omnia quæ instauraret permanerēt in ipso
christo sine fine ne iam vlti⁹ caderēt. In eo quip-
pe instaurātur quæ in cœlis sunt, cum id quod inde
ex angelis lapsum est, ex hominibus redditur. In
ipso instaurantur & quæ in terris sunt, cum ipsi ho-
mines qui p̄destinati sunt in vitā eternam, a cor-
ruptionis vetustate renouantur. Instaurantur quæ
in cœlis sunt, dū illuc humiliati homines redeūt,
vnde apostatę angeli superbiendo ceciderunt. In-
staurantur & quæ in terris sunt, dum peccatores ad
iustitiam

Epí. Pauli.

iustitiam conuertuntur. Vel ea quę sunt in coelis sunt instaurata, id est in melius cōmutata (in xpō) id est in christi operatione, quia in reuelatiōe mysterij incarnatiōis dñicę receperunt angeli quādā in melius promotionem. Sed & gaudiū eorū creuit, cum homines in suum consortiū cepissent recipere. Non enim pro angelis mortuus est christus. Sed ideo etiam pro angelis fit, quicquid hominū per eius mortem redimitur & liberatur a malo, quia eum eis quodammodo reditur in gratiam post iūmicitias quas inter hoīes & sanctos angelos peccata fecerunt, & ex ipsa hominum redemptiōe ruinę illius angelicę damna reparantur. Et sic instaurantur cōlestia & terrena, sed tamen ea tantum quę sunt in ipso, ante mundi constitutionem, electa & predestinata. In ipso enim sp̄ fuerūt & sunt, quos elegit ab eterno. Quod dixit instaurare, nō dixit proprie nisi respectu eorum quę erant in coelis, Quia quę sunt in terra, non sunt instaurata sed restaurata. Nam instaurare dicimus, quando stauratum in melius instauratur, vt bonum in melius, restauratur autem quod cum prorsus destitutum sit instauratur vt bonū in malum.

In quo etiam sorte vocati sumus, predestinati, secundum propositum eius qui omnia operatur secundum consilium voluntatis sue, vt simus in laudem glorię eius nos qui ante sperauimus in christo.

In christo restaurata sunt omnia, (in quo etiam) nos vocati sumus de infidelitate ad fidem, & hoc (forte) id est gratia sola non nostro merito. Nam fortis noię designatur gratia, quia in sorte non est electio sed voluntas dei. Vbi enim dicitur iste facit & iste non facit, merita considerantur. Et vbi merita considerantur, electio est non fors. Quando autem deus nulla nostra merita inuenit, sorte voluntatis sue nos vocauit, quia voluit, non quia digni sumus. Sorte vocati sunt & ipsi apostoli, in quibus superabundauit gratia, ne viderentur meruisse aliquid melius ceteris. (Vocati sumus, nos) dico (predestinati) id est prius preparati in eius sapientia, ab eterno p̄ordinati ad vitā, & hoc (secundum propositum ei⁹), id est secundum quod postea predixit in prophetis. Prophetę em̄ apostolos ad fidē christi conuertendos prenunciant, & sicut ipsi p̄nunciant, ita & deus predestinauerat. Predestinati enim sunt secundū p̄positū eius, quia sicut magnifice illos ad fidē venturos in prophetis p̄nunciauit, ita magnifice illos p̄destinauerat. (Vel p̄destinati sumus, secundum p̄positū ei⁹), i. secundum firmā & p̄seueratūrā institutionē eius. (Qui) etiā in apostolis (operatur oīa) etiā velle, (iuxta cōsiliū voluntatis sue,) vt nemo gloriētur de suis meritis. Ac si dicatur, Cur vos magis elegerit ad offiū apostolatus nescim⁹, sed tñ consilio facit oīa, i. rationabiliter & prouide nō temere, Nā ad hoc solet fieri cōsiliū vt rōnabiliter fiat illud vñ consiliū habet. Et cōsiliū quo facit oīa est voluntatis sue, i. non extraneum, quia non ab alio accepit consiliū, sed a sola voluntate sua. Et hoc cōsilio agit ipse (vt sim⁹) in eterna vita euntes (in laudē glorię ei⁹), i. vt in illa vita laudemus diligēdo & admirando ineffabilem gloriā eius, s. illum gloriosum, laudabi-

lem & admirabilem (nos qui añ sperauim⁹ in xpō) id est añquā transeamus ad illā cōlestē patriā posuim⁹ in xpō spem nrām, vel nos iudei qui añ cōuersionem nostrā sperauim⁹ in xpō vëturo priusquam ille venisset. Iudei enim ab antiquis tēporibus sperabant in messia venturo, & in eodē sperabat Paulus añquā ad fidē nouā conuersus esset.

Per hoc quod in xpō speratur, de⁹ esse mōstratur. Et quia in eo speratū est, añ aduētū ei⁹, cōstat eum sine initio sp̄ apud patrē fuisse. Nisi ei⁹ ille fuisset, perissent oēs qui sperauerūt in eo, quasi sperātes in nihilo. (Vel ad hoc sorte vocati sum⁹, vt sim⁹ in laudē glorię eius), i. vt per nos alij laudent gloriā ei⁹, vel nos ipsi, nos dico qui añquā vos sperauim⁹ in xpō et iō tales sum⁹ vt per nos alij sperent & laudent. Prius ei⁹ crediderūt aplī quā ceteri.

In quo & vos cum audissetis verbum veritatis euāgelium salutis vestre, in quo & credētes signati estis spū promissionis sancto, qui est pignus hereditatis vestre, i. redēptionē acquisitionis in laudem glorię ipsius.

Quia se & alios aplōs dixerat vocatos, ne videretur latēter dixisse ephesios non esse vocatos, subiunxit quasi dicēs. Nos añ sum⁹ in xpō vocati, in quo & vos postea iā vocati estis, & si nō principaliter, tñ per ei⁹ membra & ei⁹ p̄cepto. Vocati estis ad fidē quā nō accepistis ex merito aliquo, sed ex auditu solo (quia cū audissetis) ex ore meo (verbum veritatis) tñ vocati estis. In hoc multū commendatur gratia dei, quam tam leuiter, s. solo auditu ceperunt, quia non intercessit eorum meritū, nō vis arbitrij ipsorū, sed solus audit⁹, vt gratiā in fidē acciperēt. Iō credidistis quia (audistis verbum) nō fallitatis vt antea in laude idolorū, (sed veritatis) in p̄dicatiōe xpī quę est nimia veritate suffulta, i. iō credidistis, quia verum esse quod dicebatur cognouistis. Quod verbū est, (euāgelium vestre salutis, i. bonum nuncium, quia in eo annunciata est vobis salus, i. remissio p̄ccatorum, & iustificatio, & vita eterna. Et quia possent audisse illud & nō credidisse, addit. (In quo) euangelio (& credentes signati estis), i. segregati ab infidelib⁹ (spū sancto) cuius grām accepistis. Sct⁹s ei⁹ sp̄ritus credētes signat, i. ab alijs hoībus discernit & separat, quia a peccatis eos purgat, & spiritualibus gratijs ornat (Vel in quo) xpō (signati estis) imagine eius, i. vos qui culpa primī parentis deformati eratis, & quibus iam perierat imago & similitudo dei, (signati estis) hoc est imagine & conformitate dei estis i. pressi, i. restituta facultate bñ operandi secundū innocentiam & iustitiam rēpresentatis imaginē dei patris, s. institutione liberi arbitrij estis i. pressi similitudine dei secundum innocentiam & bona opera, & hoc per spm̄ sanctum non per merita nrā fide interueniēte. Hoc notauit dicens credentes. Quasi diceret. Quia credidistis, iō signati estis spū sancto), i. hoc signum accepistis quo distinguemini a ceteris quod spiritu sancto repleti estis quem nō habent increduli. Qui sp̄ritus est (p̄missionis), i. p̄missus a deo, sicut discipulis saluator p̄cepit ab hierosolymis ne discederēt, sed expectarent promissionē patris. Et itē de eo dixit, Ego mittā p̄missū

Alias ab
ra.

Spū sanctū
signat
credētes

luc. 24.
patris

p̄ris mei in vos, vel p̄missiōis est iste sp̄s quia hīs quos replet p̄mittit vitā eternā, & hoc idō facit q̄a ipse pign⁹ & arra) & certitudo nostre hereditatis) quā accepturi sum⁹ a deo, i. charitas quā nobis ille sp̄s infudit arra fūse hereditatis pign⁹ enī hoc loco p̄ arra positiū est. Pign⁹ enī q̄n datur, cū datū fuerit p̄pter qd̄ datū pign⁹ datū est pignus auferitur. Arra vero quādo aliqua precij particula p̄mū datur, vt sit signū toti⁹ masse dāde. Sic charitas p̄ sp̄ritū sc̄m̄ data fidelib⁹ signū & arra dāde plenitudinis vitę p̄petuę. Hoc enī implebitur vnde arra data ē, nec ipsa arra, i. charitas nobis auferetur sed adimplebitur quando sūma reddetur. Signati estis sp̄u sancto, & hoc (in redēptionē adquisitionis) vt vltra nō dīetur inimicus vobis, sed x̄ps qui vos sāguine suo redemit, vt possideat nō vt amittat. Redemptio ei hoc loco vocatur immortalis, q̄ erit p̄ resurrectionē. Adquisitio autē familiaritas illa q̄ deū querit. Ducet ergo nos sp̄s ille in redēptionē immortalitatis & impassibilitatis, i. vt redimamur a liberemur ex mortuis, i. faciet nos imortales p̄ mortē x̄pi & resurrectionem. Et redēptio illa erit tāta vt sit adquisitionis, i. illa immortalitas sic nos adquiret deo et cōiūget vt vltra nō separemur vel amittamur ab eo, sed semp̄ illi inhereamur & ab illo possideam⁹, & hoc (in laudē glorię ipsi⁹, i. vt laudem⁹ admiratiōe dilectiōe p̄cipatiōe gloriā ipsi⁹, i. b̄tudinē ei⁹ idō posuit ipsi⁹, vt innueret q̄a qcquid boni habem⁹ a deo est

¶ Propterea & ego audiēs fidē vestrā que est in dño iesu & dilectionē in oēs s̄a ctos, nō cesso gratias agens pro vobis memoriā vestrī faciens in orationibus meis, vt de⁹ dñi nostri iesu christi, pater glorię det vobis sp̄ritū sapiētię & reuelationis in agnitiōe eius illūiatos oculos cordis vestrī, vt sciatis que sit spes vocationis ei⁹ & que diuitiē glorię hereditatis ei⁹ i s̄ctis & que sit super emīnēs magnitudo virtutis ei⁹ in nos qui credimus secūdū operationē potentie virtutis ei⁹ quā opat⁹ est i x̄po suscitans illū a mortuis & cōstituēs ad dexterā suā in celestibus supra omnē principatū & potestatem & virtutē et dominationē et omne nomē qd̄ nominatur, nō solū in hoc seculo sed et i futuro et oīa subiecit sub pedibus ei⁹ et ipsum dedit caput supra oīa ecclesię quę est corpus ipsū plenitudo ei⁹ q̄ oīa in oib⁹ adimpletut.

¶ Inuitat eos apostolus ad vera fidei cōstātiā quā ab eo p̄ceptū de dño iesu, scilicet x̄pm vere esse creaturā in hūanitate & vere creatorē in diuinitate, i. esse verū hominem & verū deū. Nā vt in hāc fidē eorū que p̄ dilectionē opabatur roboraret & augerētur gratias pro ea deo referebat vt ipse de⁹ qui dederat multiplicaret eā & cōfirmaret. Quasi dicat. Vocati estis, euāgeliū audistis, & credidistis atque sp̄ritu sancto signati estis (Propterea) id est

propter has causas (gratias ago). Quia non solum vicini vestrī, sed etiā ego longe politus in Roma, nō carcere (audio fidē vestrā) quasi iam famosā & in vobis solidatā, quę iam multis vt conuertātur proponitur exemplar quia constantes estis in ea. Et hoc ideo quia (est in domino iesu) id est, firmiter fundata & permanens in domino saluatore, qui vos suo dominio mācipauit, vosque saluabit. Et audio etiā (dilectionem) vestrā redundare (in omnes sanctos) id est, charitatem vestrā qua sanctos oēs ita diligitis, vt quicquid pie potestis impendatis illis. Et ita charitatis opa quę facitis in sanctos faciunt vestrā charitatē longe diuulgari, multique eam proponūt exemplar. Vnde ego hāc (audiens non cesso gratias agere deo pro vobis) quia fidem hanc & dilectionem vobis cōtulit. Magna illis erat vtilitas, quod tantus apostolus pro illis gratias agebat, quia per hoc diuinitas cōfirmabantur & promouebātur in fide & dilectione quā nuper acceperant p̄dicato sibi euāgelio. Gratias inquit ago pro his quę iam accepistis, & orationes facio vt quę necdum habetis habere possitis. (Memoriam vestrī facio in orationib⁹ meis, vt deus) det vobis intelligere quę credidistis, scilicet vt quod fide credidistis, notitia percipere possitis discernendo. Et hoc (deus det vobis domini nostri) id est, deus illius quem reuereri debemus quia eius serui sumus, & ipse dominus noster, & est Iesus, id est, saluator noster, & est Christus, id est, rex noster, siue sacerdos. Hoc totū dicitur respectu humanę naturę, quia secundum humanitatem tātū est deus christi qui secundum diuinitatem eius est pater ipsius. Qui enim in tempore creauit eum ex virgine, ipse ante oīa tempora de seipso genuerat eum. Vnde dicitur (pater glorię) quia ipse christus secundum excellentiam eternę diuinitatis suę est gloria patris, id est, virtus & sapiētiā & verbū ei⁹. Per hoc itaque quod dicit (deus domini nostri iesu christi) ostendit illum esse verum hominem, & per hoc quod subiungit (pater glorię) notat illum esse verum deum ex patris substantia. Et iste pater rogo vt (det vobis spiritum sapiētię) de celestibus ac diuinis (& reuelationis in agnitiōe ei⁹) vt nō obscure, sed sine velamine agnoscatis eum, id est, christum, secundū quod deus est omnipotens atq̄ principio & fine carens, & omnia diuinitate implet. (Det vobis sp̄m sapiētię in agnitiōe ei⁹) id est, sp̄m sanctū quo infunditur hominibus sapientia vt agnoscatis illum iuxta quod agnoscēd⁹ est ab his qui adhuc in carne viuunt, vt oīa quę de illo possunt in hac vita cognosci, cognoscatis. (Et det vobis sp̄ritū reuelationis) de hūanitate ei⁹, sp̄m sanctū quo reuelat vobis mysteria hūanitatis christi (in agnitiōe ei⁹) vt manifeste agnoscatis incarnationē ei⁹, nō p̄ ymbra sicut illi qui fuerūt aī aduētū ei⁹. Ideo orat vt hāc christi notitiā det illis deus, quia si hāc habuerint, nulla aduersitate separebuntur ab eius fide & dilectione. Et declarat consequenter, cuius modi sapientiam & reuelationem vult vt det illis. (Illuminatos) inquit (oculos cordis vestrī) det vobis, id est) aspectum vestrę mētis & rationis faciat clarum & perspicuum. Quod est dicere. Ita illuminet vestrā rationem vt perspicue remota ymbra fantasmatum aduertat ratio vestrā quod p̄miū speretur de

Redem-
ptio hic
pro im-
mortali-
tate que
erit per
resurre-
ctionem

Alia su-
per oēm
ecclesiā.

Epi. Pauli.

fide, scilicet vita cum angelis æterna, Et hoc est (vt sciatis q̄ sit spes vocatiōis ei⁹), i. fidei ei⁹. Hoc est sic illuminet interiores oculos vestros, vt intelligatis quod præmium erit pro fide eius, illis qui constanter in ea perseverant, ad quod per euangelium vocati estis. (Vel quæ sit spes vocatiōis ei⁹,) i. qualis & quāta sit glia quā speratis, & ad quam vos vocauit, quā p̄ciosa est summa beatitudo quā adipisci speratis, p̄ eū qui vos ad fidē suā vocauit. (Et vt sciatis q̄ sunt diuitiæ glie) i. copia b̄titudinis, i. quā sufficiens & multiplex & copiosa est b̄tutudo illius gl̄osæ hereditatis, quā firmo iure possidebunt cōmuniter s̄ti, in perfectione virtutum cōsummati. Istę ei diuitię erūt in s̄ctis. Vel tāta esse b̄tutudinē illā intelligatis, quāta est in s̄ctis i. quantā ipsi h̄nt, vel intelligūt esse. Et vt sciatis (q̄ & quāta sit magnitudo virtutis ei⁹ in nos) apl̄s, i. quā larga & copiosa prouenit virtus eius in nos, vt spirituali scia illustrati, & virtute sp̄s sancti cōfortati, nihil timeremus, sed magna auctoritate regibus & tyrānis cōtradictēs euāgelium vbique p̄dicaremus, & miracula potēter operatemur, atq; cūctos errores destruerem⁹. Et hęc magnitudo virtutis & fortitudinis q̄ data est nobis p̄ ceteris est (supereminens) i. sup̄ alios manēs, quia nobis excellētiore sunt data quā alijs, vt & illi post nos studeāt ad virtutū altā p̄ficere. Et ista magnitudo tā celsa est in nobis apl̄s (q̄ credidim⁹) quia nos intensus & firm⁹ credidimus quā alijs. Et est d̄sup a deo missa i nos, & hoc (scd̄ m operationē potētē virtutis ei⁹) i. scd̄ dū op⁹ qd̄ virtus dei, i. vis dei operata est. Virtus dico potētiae, i. potēs in oib⁹. (Vel nos credidimus scd̄ m operationē potētē virtutis ei⁹) i. attēdētes potentē virtutē ei⁹ factā. Et quā virtutē? Scilicet illam (quā operatus est) potēter (in xp̄o suscitans illum) ita vt p̄cul eēt (a mortuis) i. vt nūquā āplius morerēt, sed imortalitatis virtute p̄māerēt. In hac ei operatiōe, ostēsa est nobis potētia virtutis eius. (Quē & constituit) i. simul scd̄ m aīam & corp⁹ statuit (ad dexterā suā) i. i potētiori dignitate sua posuit in cōlestibus p̄ferens illū oī creaturę. Dextera ei dei æterna beatitudo est, q̄ s̄ctis dat, sicut sinistra ei⁹ recte d̄r miseria p̄petua in qua sunt impij. (In cōlestib⁹) est xp̄s, vt ei⁹ dignitas etiā ex loco mōstraret. Et est etiā loco (supra oēm p̄cipatū & potestātē & virtutē & dñationē) vt p̄ hoc oīda tur esse maioris dignitatis & amplioris foelicitatis ac b̄titudinis quā aliquis sp̄s in his ordinib⁹, qm̄ excellior cōlestis, i. sp̄s angelicis factus est. Isti ei quatuor ordines angelorū, & iuxta librū Dionysij ariopagitę de cōlesti ierarchia nūerantur ascēdendo. Principat⁹ ei est sub potestate. pt̄as sub virtute, virt⁹ sub dñatiōe. Sup̄ dñationē vero est ille ordo qui vocat̄ thron⁹, quia deus in eo sedet. Cum ergo xp̄s sup̄ dñationē exaltatus d̄r, liquido demōstrat̄ sedere i throno cū patre. Principat⁹ autē vocant̄ qui ipsi quoque bonis sp̄s angelicis p̄sunt. Qui subiectis alijs dū quę sunt agenda disponunt eis ad explēda diuina ministeria p̄cipātur. Ex quibus vnus nisi fallor apparens Iosue, dixit se esse principem exercitus dñi. Potestates vero dignioris potētē intelligunt̄ esse quā principatus vt & subiectis ordinibus angelorū potenter p̄sint & ad diuinā cōtēplationē super se potenter extendantur. Virtutes autē dicuntur illi sp̄s, qui virtutibus

diuinę fortitudinis firmi⁹ ceteris assimilati, ad oīa quęcūq; voluerunt fortiter p̄eualent, dñationes vero nūcupantur, qui nobilissimi in illa cōlesti curia sunt, & subiectis q̄busq; dñantur, atq; possident eos vt domini. Et super omnes istos exaltatus est scd̄ m humanitatem suā christ⁹ qui est caput nostrū, vt & nos mēbra ei⁹ vsq; ad istorū societatem & equalitatem pertingamus. Vnde & quod supradictū est vt sciatis (quæ sit supereminēs magnitudo virtutis eius quā operatus est in xp̄o suscitans illum a mortuis, & constituens ad dexterā suam in cōlestibus,) de nostra resurrectione intelligi potest, vt quemadmodū xp̄s magnifice resuscitatus est & eleuatus in cōelum, sic & nos in fine seculi p̄ modulo nostro magnifice resuscitemur, & ad cōlestia sublimemur. Mirabilis ei⁹ (& supereminens) i. super oēs alios ex toto manens magnitudo virtutis in nos a deo veniet, qm̄ in istu oculi resurgemus, & immutabimur atque rapiemur in nubibus obuiam christo in aera, & sic semper cum illo erimus. Qui vt dictum est exaltatus est sup̄ omnes p̄fatos angelorum ordines, & super ceteros altiores. Et vt generaliter dicam (super omne nomen) i. super omnem ordinem vel personam magnę famę & magni nois. (Quod noiatur non solum in hoc seculo) vt michael & gabriel, (sed etiam i alio) vt quādā p̄sonę beatorū sp̄um maioris dignitatis in illo cōlesti regno quarū fama & appellatio ad nos i terra manētes nūquā pueniet. Id est dignitas eius superat dignitatē oīm maiorū inter cōlestes creaturas, & non solū sublimauit eū pater super oēs choros angelorū vel p̄sonas, (sed etiam omia subiecit sub pedibus eius.) A similitudine dictum est. Nā sicut qui submissus est sub pedibus conculcat̄, & cōculcanti resistere nō pōt, sic omnia imperio & potestati christi subiecta sunt, & illi contraire nō valent. Oīa iecit, & ita vt sint sub, i. inferiora. Aliud sub, notat oīmōdā subiectionē, s. quod nec audiant, nec possint contraire imperio ei⁹. Per pedes ei⁹ intelligimus humanitatē eius, quia sicut pedes sunt inferior pars corporis nostri, sic hūanitas est inferior natura christi. Diuinitas enim superior natura eius est. Et hæc scia de futuro accipienda est, quando in die iudicij oēs cognoscent se subiectos ei. Alij recipiendo p̄m̄ium vitę, alij patiēdo sniam mortis æternę, (& ipsum) dñm qui tātus & tam potens tamq; sublimatus est (dedit) non ex merito nostro, sed sola sua gratia (caput supra oīa bona virtutum ecclesię) vt ipse caput & fons esset oīm bonorum ecclesię, vel supra omnia mēbra ecclesię, vt ipse maiorū & minorū fidelium caput esset. Vel sicut in alijs libris habetur (supra omnē ecclesiā) iudeorum, s. atque gentiliū, vt nullus ad ecclesiam pertineret qui hunc caput non haberet. Nam sicut omnia mēbra humani corporis regunt̄ a capite, i. visus, auditus, gustus, odoratus & tact⁹, ita omnes spirituales sensus ecclesię sunt i christo, vt in eo videat deum, & audiat verbum eius, & gustet quam suauis est domin⁹, & odorē notitię eius attrahat, & spiritualiter eū tangat dicens. Mihi autem adherere deo bonum est. Qui longe aliter est caput ecclesię quam princeps aliquis caput exercitus, quia illa est, (corpus ei⁹) Vnū ei⁹ sunt sp̄s & sp̄sa, vt caput & corp⁹. Ecclesia dico (plenitudo ei⁹) i. plenariū corpus eius nullū enī mēbrū deest ibi quod

Dominationes

1. Th. 4

ps. viij.

Principatus qui sint.

Potestates.

Virtutes

quod soleat esse in humano corpe. sed sūt ibi qui p
uidēt alijs vt oculi, sunt qui ministrāt vt man⁹ sūt
qui loquūt verbū salutis vt os, & sic cetera mēbra.
Qui christ⁹ adimplet nō i se quia sic plen⁹ est & pfe
ct⁹ vt nō possit augmētari, sed in oib⁹ fidelib⁹ suis.
Et quid adimplet ipse i eis? Oia bona q̄ sunt i eis, i.
charitas, hūilitas, patiētia, castitas, & his similia.
Hec enī oia xps est i electis suis. Et dū hec augē i
eis & multiplicāt vq̄ ad plenitudinē, ipse nimirū
adimpletur in eis. Qui & in futuro feliciter adim
plebitur in ipsum sūt deus omnia in omnibus. (Vel
adimpletur ipse nūc omnia in omnibus) dum mē
bra eius quotidie secūdū quātitatē proficiūt, & dū
defunctis his qui modo sunt i ecclesia oculi vel os,
succedunt alijs p̄ eis & sic de ceteris vt integer ma
neat numer⁹ mēbrorū & secūdū successionē semp
crescat Oia p̄dicta valē ad confirmādū eos in fide
christi vt credant cum verum hominem & deum
perfectam p̄ salutem dare credentibus.

Caput secundum.

Alias cō
uificā
uit.

Alias mō
tium.

27. q. i.
c. i. c. i. d. u.
de peni.
dist. 4. c.
hac socie
tate.

Alias vof
alias nos
eramus.

ET voscū essetis mortui delictis & p̄ctis
vestris i quibus aliquādo ambulastis
secundum seculū mundi huius secūdum
principem potestatis aeris huius spūs,
qui nunc operatur in filiis diffidentie. In
quibus & nos aliquando cōuersati sumus
in desideriis carnis nostre, facientes volū
tatē carnis & cogitationū & eramus na
turae illi ire sicut & ceteri. Omnis autem
quidiues est mīa propter nimīā charitatē
suam qua dilexit nos cū essemus mortui
peccatis conuificauit nos christo cuius
gratia estis saluati, & conresuscitauit & cō
federe fecit in celestibus in christo iesu vt
ostenderet in seculis supertinentibus a
bundantes diuitias gratie sue in bonitate
super nos in christo iesu. Gratia enī estis
saluati per fidem, et hoc non est ex vobis.
Dei enī donū est non ex opib⁹ vt ne quis
glorietur. Ipsius enī sumus factura creati
in christo iesu in operibus bonis que pre
parauit deus vt in illis ambulemus.

Ingređit apostol⁹ dissuadere & supfluas oñdere
carnales obseruātiās quas p̄uidebat fore itroductē
das ab hereticis. cōmēorat etiā priora malayt i bo
nis q̄ pri⁹ p̄ceperūt huiliē & certū sūt q̄a si hec ini
micis data sūt multo magis āpliora dabūt amicis
Ne enī i timorē ex bonis erigāt, oñdit de quo sta
tu ad quā dignū vocati sūt dicēs oia bñficia eis
vel aplis, vel toti hūano gñi p̄ solā dei gratiā esse
data. Lra sic cōiūgit. Suscitauit xpm a mortuis, &
ad dexterā suā eleuauit & vos quoq̄ cōresuscitauit
& i celestib⁹ confedere fecit. Istud inferi⁹ vbi dicit
de⁹ aut q̄ diues est. Sed hoc it̄posuit, vt dissuade
ret carnales obseruātiās & illos hūiliaret, ex recor
datiōe p̄cedētū culparū. Ac si diceret. De⁹ corpa
liter suscitauit xps a mortuis, & vos spiritaliter cū
eo resuscitauit ab iterna morte (cū essetis mortui)

in ania (delictis, & p̄ctis) Sicut enī iustitia est vitā
aīe, sic p̄ctū mors ei⁹. Delictū nōnulli volūt accipe
scdm cōsentū male volūtatis, & p̄ctū scdm execu
tionē opis. Vel delictū est quādo aliq̄s facere negli
git qd a deo precipit p̄ctū quando p̄sumit agere
quod phibet. Vos mortuos delictis & peccatis grā
dei mirificauit. Hoc multū valet ad dissuātionē car
naliū obseruātiarū, q̄a si de morte aīe ad vitā nō il
lis obseruātijs sed gratia duce peruenire, nō ratio
vt post acceptā vitā his indigeāt (Mortui eratis,
quia aliquando estis aī cōuersionē vestrā (ābulastis
in illis delictis & peccatis) Et ābulastis in illis de
alio ad aliud (secundum seculum huius mundi), i.
sequendo & imitando seculares homines ista mun
dana appetentes. Vel secundum maliciā seculi hu
ius mundi qui totus in maligno positus est, ambu
lastis. Nam superior mundus, id est, regnum celo
rum, habet aliud seculū in quo regnat iustitia. Vel
sequuti hoc seculum, quia sicut in hoc seculo succe
dit tempus tēpori, ita semper in vobis succedebat
peccatū peccato, & ita cōparabiles seculo fuistis, i
cōtinuata serie peccatorum. Seculo dico huius cor
ruptibilis & caduci mundi, cuius sectatores diuer
sis vitijs assidue corrumpuntur, & cito decidunt in
interitum. Nec solummodo hoc secundum seculū
ambulastis in via iniquitatis, sed etiam (secundum
principem potestatis aeris huius), i. secundū quod
suadebat vobis princeps qui in hoc aere potestātē
habet, vel infideles tentādī, vel ipsum cōmouendī.
Secundum hunc iniquitatis principem ambulant,
qui secundum voluntatē eius peccant. Qui est prin
ceps potestatis aeris, quia p̄cipatur exercitui de
monum, qui sunt potestas aeris, quia possunt in eo
discutere, & suggestiones hominibus ministrare,
vel quia ipse sathanas in hoc eodē caligoso aere,
vicino terris, potestātē habet vt diximus volūtādī
ad suadendam mala, siue cōmouendī aliquotiēs tē
pestates ad incōmoda hominum, sicut fecit aduer
sum iob. Et quis est iste princeps? (Spiritus. Id est,
non carnalis substantia, sed incorporea. Per hoc
quoque innuitur quia multū erant in peccatis, qm̄
(Spiritus) id est res inuisibilis a quo nesciebāt cauere
sibi eos impugnabant. Periculosus enim impu
gnatur homo re inuisibili quam visibili, quia si ho
item videret, sibi fortasse caueret. (Qui spūs ope
ratur in filios diffidentie, id est, in illos qui volunt
tenere carnales obseruātiās, qui diffidunt de chri
sto non credentes cum sufficere ad iustitiā & sa
lutem, nisi & carnales obseruātiās superadijciāt.
Ob hoc dicuntur filij diffidentie, quia diffidentia
ifidelitatis genuit eos in tali errore, i. fecit eos dif
fidere. In quibus operatur diabolus vt diffidant a
christo, & carnales ceremonias querant, nūc, i. post
aduētum christi, qui vera lux est & ymbra vete
rum obseruātiarum exhibitione veritatis remouit.
Ac si dicatur. Quandoquidem malignus hec ope
ratur etiam postquam veritas apparuit, id est, op⁹
illius est adhuc facere diffidere, videte ne forte vos
diffidatis. Et hoc valet ad propositum. Nam si cū
adhuc tanta ac tali multiplicitate peccatorum irre
riti erant, liberati sunt sola gratia, non carnalibus
obseruātijs, patet quia post liberationem super
flue eas tenerēt. (Vel in filios diffidentie) id est in
illis qui p̄pter sua multa peccata diffidunt de eter
nis bonis, & desperāt de salute sua, operat diabol⁹
B ij nunc

Delictū
quō dis
ferat a
peccato?

i. iob. 37

Qui di
cāt filij
diffiden
tie.

Epi. Pauli.

nunci. postquā de manu ei⁹ recepti fuerāt. Vel ideo vocantur filij diffidentie, quia de eorū salute diffidit mater ecclia, cōsiderās i eis operationem nequissimā sps Ne aut viderent ephesij iō fuisse tā grauib⁹ irretiti pētis, quia carnalib⁹ obseruatijs nō studuerāt, oñdit etiā seruientes illis ceremonijs similiter implicitos fuisse pētōrū multitudie. Et hoc est (In quibus) delictis & pētis nō solū vos q non habetis carnales obseruantias (sed etiā nos) q illas custodiebam⁹ & illi qui mō sunt rati apli, (nos oēs cōuersati sum⁹). i. p oia gnāuiciorū versati sum⁹ (aliqn) i. aū cōuersionē nrām i desiderijs carnis nrę. i. i cōcupiscentijs ei⁹. (Et eram⁹ faciētes volūtātē carnis, i. ope cōplebam⁹ qd carnalitas nrā exigebat scdm libidinē & crapulā, & cetera q ad delectationē carnis attinēt, & volūtātē cogitationū) faciebam⁹ scdm irā & supbiā & ambitionē, & cetera vitia q i corde sunt & nō i delectatiōe corporis. Si vero carnis nrę sic legat⁹, ita dico nos fuisse i delictis qn manebam⁹ i desiderijs carnis nrę. i. i vehemētia cōcupiscentie ministratē a carne, pl⁹ voluit i desiderijs notare quā cōcupiscentiā, i. multiplicē & oimodā vehemētia cōcupiscentie quā p legē icurrerūt. Vñ romanis ait. Cum ei essem⁹ i carne, passiōes pētōrum q p legē sunt operabant⁹ i mēbris nrīs. Et itē. Pām p mādātū opatū est i me oēm cōcupiscentiā. Et propterea de maledicto mortis veniētes (eramus filij irę). i. filij vltiōis, filij gehēne, & hoc (naša). i. ori giali pētō, (sicut & ceteri) q legē nō acceperāt. Nā cū ira dei nascunt⁹ oēs mortales, & peccātē priō homine, viciū p naša ioleuit. Sed p dei grām nō nulli de filiis irę fuit filij adoptiōis qd p legē nō valet fieri, iō q iudei carnales licet haberēt legē, nihil omni⁹ filij irę manebāt sicut nati fuerāt, quēadmodū & ceteri populi terrarū q sine lege erāt. Et per hoc voluit inuere legē nihil posse ad peccatorum alleuiationē, cū ipsi qui obseruabāt legalia pcepta debiti eēt irę dei sicut & alij q mādātā legis ignorabant. Hoc ei de lege sola sine adiūctōe grę dicit Qd totū ad grē cōmēdationē valet, & sic ad carnaliū obseruationū destructionē, quia cum eēt mortui multiplicitate pētōrū seruiedo etiā illis ceremonijs grā dei eos cōiūificauit, qd lex facere nō potuit. Vos eratis mortui & nos similiter (& eramus ex natura) viciati (filij irę) sed deus qui diues ē in mīa, qm scdm largas mīę suę diuitias omīa pētā & originalia & actualia p baptisimū remisit, vt vbi abundauit pām supabūdatet grā pp charitatē suā erga nos summā, i. oīm sensum superatē, cū ipse filiū sibi cōeternū faceret icarnari & mori, (cū essem⁹) spāliter (mortui pētis, cōiūificauit nos i xpo). i. viuificauit nos cū xpo scdm remissionē pētōrū, & innocētiā atq virtutū cōsummationē, hoc est sicut xpo ppetuitatē vitę i eterna beatitudine attribuit sic nobis largit⁹ est verā vitā innocētię & iusticię. (Cui⁹) xpi (gratia vos) ephesij & alij gēiles saluati (estis) sicut & nos scdm remissionē, & innocētiā & iustitiā. Et nō solū (cōiūificauit) nos, sed (etiā) cōresuscitauit. (i. spe cū xpo iā resuscitauit, vt quēadmodū xps est resuscitatus, sic nos spei certitudine expectemus resuscitandos, (& etiā fecit nos cōsedere). i. specū xpo sedere vt iudices i eterna beatitudine & hoc (in cōlestib⁹) locis, vel iter cōlestes essentias. In sessione ei designatur iudiciū, quia sedere solet qui iudicat. Faciet ergo nos sedere cum

xpo, quia faciet iudicare cū illo Immo cū eo iā nos resuscitauit, & cū eo sedere fecit in cōlestib⁹, quia quāuis corp⁹ nostrū nōdū ibi sit, tñ spes nostra iā ibi est. Et hoc totū (i xpo) iesu. i. i potētia & virtute & grā ei⁹. Hęc oia multū valēt ad itētione, quia cū hęc vniuersa det sola diues grā, frustra post hęc iducunt carnales obseruatię. Iō sua pdestinatiōe & nrā spe nos fecit iā cōsedere. (vt ofideret in seculis veniētib⁹) sup ista tēpalia secula. i. i seculis æternitatis, vel i scis q post nos in hoc seculo veniēt. (abūdantes diuitias). i. eternā beatitudinē q adeo diues erit vt ibi nulla re quis idigeat, vel donationē bñficiōrū suorū abundatē diuitē & copiosā (diuitias) dico (grę suę). i. ppter gratiā suā datas, & hoc i bonitate sua, nō i cōsideratiōe meritorū nrōrum, qm melior est mīa ei⁹ sup vitas. Et tātē ei⁹ diuitie erūt (sup nos). i. multo maiores quā digni sum⁹ accipe. Vel (sup nos) erūt. i. oēm itelligētię nrę capacitatē exuperabunt, quia tā magnę & tales erūt, quas nec ocul⁹ vidit, nec auris audiuit, nec cor hoīs excogitauit. Tñ ei dabitur, quātū mēs inuestigare nō pōt. Quis ei intellect⁹ capere sufficiat illa supnē ciuitatis quāta sint gaudia, angelorū choris interesse cū beatissimis spiritib⁹ grā cōditoris assistere, pntē dei vultum cernere, icircūscriptū lumē videre, nullo mortis metu affici, incorruptiōis ppetuē dono letari Et hęc oia dāturi xpo iesu. i. i potētia & grā & largitate xpi. Ad quid igitur post hęc carnales obseruatię iducere? Vere gratia dei largas hēt diuitias, nā gratia ei⁹ estis saluati & mūdati a pētis, & hoc per fidē. i. fide iterueniente, qā credidistis vos grā posse saluari. Et tñ hoc (nō) est (ex vobis) sed ex vocante deo, quia ex auditu euāgelij accepistis fidē. (Dei ei donū) est ipa fides, vel vocatio vestra, & nō partī, sed pure donū dei. (qā nō ex opib⁹ vestris). i. nō est ibi admixtio operū, (vt nō gloriatur aliquis) qd fidē habeat ex operibus vel sine gratia saluatus sit proprijs operibus. Hic videt aplūs inuere qd de operib⁹ isti gliarentur, nō de gratia dei. Sed ille maxie vult de suis operibus gliari, qui per carnales obseruatijs fidē & iusticiā petit, vel se accepisse putat. Et vere (gratia saluati estis) non ex operib⁹ vestris q ex vobis ipsis haberetis, sed tātū his operibus i quib⁹ vos deus fecit. i. formauit & creauit. Et hoc est (Ipsius ei sumus factura (& nos & vos) creati in xpo iesu in operibus bonis) nō in illa creatione qua hoies facti sumus, sed ea de qua ille dicebat qui vtiq iam homo erat. Cor mundum crea in me deus. Et apostolus iste nouā creaturam alibi laudat. Facti ergo sumus & creati in operibus bonis, quia restitutōe liberi arbitrij data est nobis libertas bene operadi, id est facti sumus habiles ad bñ operandū. Et hoc factum est (in christo iesu). i. in gratia eius, non in merito nostro. (Quę) opera bona (deus) pdestinando (pæparauit) pueniens arbitrium nostrū. Omne nāque bonum, a gratia dei sumit originē. Et ita (pæparauit vt in illis ambulem⁹). i. pmoueamur & pficiam⁹ de bono ad meli⁹. Et quia his modis nos saluauit, manifestum est nos gratia ei⁹ esse saluatos. Et si gratia eius sumus saluati, tūc frustra carnales obseruantie superinducuntur.

Propter qā memores estote qā aliqn vos gētes eratis i carne, q dicimini spuciū ab

ps. 62.

1. Co. 2.

Grego.
super Lu
cā. xliij.
i Omilij

Roma 5

ps. 50.

Omne bō
nū a gra
tia sum⁹
pfit ori
ginem.

Alias di
cebami⁹
ni.

ca

ea que dicitur circūcisio i carne manufacta quia eratis illo i tempore sine xp̄o alienati a circūcisione & cōuersatiōe israel & hospites testamentorū promissionis eius sp̄e non habentes & sine deo in hoc mundo.

Nunc aut̄ in christo iesu vos qui eratis aliquādo lōge facti estis prope i sāguine xp̄i

¶ Contulerat iudeos & gētes q̄ vtriq̄ fuissent sub peccato. Nunc oñdit gentes fuisse indigniores & impropia iudeorū p̄p̄tias vt mō equales iudeis magis sunt obnoxij gēte dei. Ac si dicat. Quādoquidē factura dei estis creati in opib⁹ bonis, ergo nolite obliuisci de quāta vilitate victorū ad quāta sublimitatē virtutū de⁹ vos p̄mouit, vt maiorē gr̄arū actionē ei referatis p̄ tātis bñficijs q̄ vobis cōtulit. Et hoc est. (p̄pter qd̄). i. quia de malis vos eripuit, de⁹ & bonis ditauit (estote memores qd̄ aliquādo). i. añ cōuersionē olī (erat is gētes). i. quales geniti fueratis nec solū secūdn̄m originē. sz etiā (in carne). i. secūdn̄m carnem hoc est scdm̄ carnis volūtātē & carnis appetitū quia faciebatis oīa q̄ carnis voluptas suggererat. Vos dico qui tātū eratis p̄ctōres vt a peccatrice gēte iudeorū despiceremini obijciēte vobis vos esse preputium id est p̄reputiatos. Et hoc est (qui dicimini). i. qui vocamini hoc noīe op̄brii quod est [p̄putiū] quia scdm̄ illā partē viri magis ad delectationē carnis incēduntur & libidine pungūt atq̄ imundicia pollut̄. & hoc [lab ea] plebe [q̄] p̄ctis est plena sed tñ [dī] vere est [circūcisio i carne] nō in sp̄u. & manufacta nō a deo. So la nāq̄ caro āputabā. non cordis praua cogitatio. Et merito despiciebamini (q̄a eratis illo t̄pe) in nequicia notabili sine xp̄o. i. sine xp̄i fide vel noticia. Et eratis (alienati) & sepati (a cōuersatione israel). i. iudaici populi. q̄a dedignabā vos secūta bitare (Et eratis testamētōrū hospites. i. si q̄s v̄m veniebat ad iudaismū vt hospes & aduena accipiebat in lege. & vilis iter iudeos reputabat. Legē dicit pluralit̄ testamētū. p̄pter multiplices p̄missiones suis cultorib⁹ factas & q̄a i vereri testamēto cōtinebat nouū. Vos dico (nō habētes) añ (sp̄e p̄missionis) i. de nulla p̄missione sp̄antes. q̄a nec ea sp̄abatis q̄ p̄missa sūt abrahe nec ea que promissa sunt dauid vel ceteris p̄rib⁹. & ideo nō erat vobis sp̄es illi⁹ diuine promissionis quia eratis sine deo. id est sine dei patris notitia (in hoc mundo) tam malo qui totus in maligno positus est. Quod nūc dicit (sine deo. i. sine dei patris agnitōe & gratia hoc ē qd̄ dixerat sine xp̄o. i. sine xp̄i noticia & gratia. q̄a q̄squis ignorat patrē ignorat & filiū. vel quis q̄s nō habet filiū nec patrē habet. & q̄ vnū habet. habet & aliū. Olim tales fuistis. sed [nūc] id est post acceptionē gratie [in xp̄o iesu]. i. in potentia & largitate xp̄i (vos qui aliquādo). i. ante christi cōuersionē eratis (longe a deo) non corpe sed corde & meritis. facti estis ei p̄pe vel oib⁹ supradictis a quib⁹ lōge eratis & hoc (in sāguine xp̄i). i. in vi effusionis sāguinis christi. Ille enī sanguis tāte efficacie fuit. vt p̄ illum hēc oīa possent haberi. Qui nisi emanasset. nihil p̄dictorū bonorū nobis cōtigisset. Oīa hēc accepistis cū in potentia christi iesu tū in efficacia fusi sanguinis eius & non in carnalibus obseruantis. Siergo tūc cū tā multipliciter essetis remoti a deo

vt notatū est. nō idignistis carnalibus obseruatīs. sed sola gratia saluati estis i gr̄a & sāguine christi tūc. multomin⁹ modo cū iā recepistis vestrā saluationē. Solus itaq̄ christus vobis est tenendus firmiter & amādus. qui vos de tātis malis eripuit. & Hebreis fidelibus pares & socios fecit.

¶ Ipse est enim pax nostra qui fecit vtrasque vnū & mediū parietē macerie soluens inimicitias in carne sua. legem mandatorū decretis euacuās. vt duos cōdat in semetipsum. in vnū nouū hominem faciens pacem. vt reconciliet ambos in vno corpore deo per crucem interficiens inimicitia in semetipso. Et veniens euangelizauit pacē vobis qui lōge fuistis. & pacē his qui prope. quoniam per ipsum habemus accessum ambo in vno spiritu ad patrem.

¶ Vere sanguis christi vos deo p̄ximos fecit in Israelitis atq̄ testamēto & p̄missionibus. quia (ipse) christus (est pax nostra). i. qui nos deo & angelis pacificauit. & quia iudeos & gētes diuersis ritibus discordantes fecit in fide concordēs. Pax enim pacatos facit. sicut iustitia iustos. (Pax n̄ra ipse est) quia vtraque fecit vnū. i. iudaicū populū & Gētilē fecit vnāmes i fide & cultura vni⁹ dei & moribus. Et quō hoc fecerit subditur. (Mediū parietem macerie soluens). Parietē intelligitur vocare circūcisionē. q̄ diuidebat iudaicū populū a Gētili. Sicut enī paries medi⁹ diuidit locū a loco. ita circūcisio separabat populū a populo. Qui paries in aduentu christi facta est maceria. qm̄ circūcisio q̄ ante eius aduētū euacuari nō poterat. postquā ipse venit facile fuit vt destrueretur. Maceria quippe quasi macra series dicitur. Est enī maceria cōgeries lapidum vbi nulla cemēti colligatio est q̄ leui pulsu ruinā patitur. Paries autē vocat̄ series lapidū cemēto colligata & cōstrieta. quā deiici nō est facile. Sic circūcisio p̄cepto dñi firmata vsq̄ ad tēpus correctionis. nō poterat euacuari. Sed tēpore correptionis volūtate dei debilitata. ruine subiecta fuit. Et bene posuit soluēs parietē. quia circūcisio quæ ante aduētū christi ligata erat ligamine p̄cepti. i. aduētū ei⁹ soluta fuit. nullo iā p̄cepto eā cogēte fieri. Nec solum circūcisionē soluēdo fecit vtraq̄ vnū. sed etiā soluendo inimicitias in carne sua. (Inimicitias) vocat̄ idolatriā. Iudaicus enī populus inimicabat̄ gētili idolis seruiētī. & gētilis iudaico idola cōtēnētī. Et recte vocauit idolatriā inimicitias & non parietē. circūcisionē verō parietē. Circūcisio enī ante tēp⁹ correctionis fuerat in ædificio legis iustitię. quia p̄ceptū erat i lege. vt circūcisio fieret. At idolatria nullomodo vnquā i ædificio dei fuit. quia semper deo cōtraria fuit. (Destruxit inimicitias) & hoc (in carne sua). i. p̄ incarnationē suā. scilicet quia incarnatus est ideo euacuata est idolatria. Postquā enī carnē assumpsit. discipulos elegit qui doctrina veritatis gētes illuminarēt. Et p̄prie dictū ē soluēs idolatriā. quia gētilib⁹ astricta & ligata erat vīculo vsus. Vel obstaculū legis vocat̄ paries. quia legales obseruationes erāt quasi quidā paries disiūgēs gētes a iudeis. Paries dico macerie. i. qui facile destruet̄ veniēte gr̄a. Erat autē medi⁹ hic paries. vt neuter populus alteri

Alias in semetipsum. Alias in vno nō uo homine.

Maceria quid sit. Paries quid.

Epi. Pauli.

pulus alteri cōcordaret. Stāte ei hoc pariete, erant inimicitij ira & inuidia inter eos. Iōque destruedus erat, vt inimicitij destruerent. Et hoc factum est in carne xpi assumpta vel imolata, qui in carne apparens & a mortuis resurgens oēm legē cessare fecit, & ablato oī obstaculo & dissensioē vtrūque populū in sua fide coniunxit. Vel paries erat obscuritas legis & pphetarū obstruens nobis viā vitæ & medium se inter nos & deum obijciens. xps carne & passiōe sua (soluit mediū parietem & maceriā. i. obscuritatē veterum pphetarū, & oīs antiquę legis aperuit sacramēta, & dissipata icedē di difficultate, viā oculis oīm reuelauit, vt qui vult ad deū pergere nullo ipediā obice, nec obscuritatis caligine terreatur. Vñ eo i cruce spiritum emittente velum tēpli scissum est mediū, & sancta scōrum omnibus patuerūt. Idē ei significat illud velū quod & iste paries. Sed & inimicitias q̄ inter nos & deum erant, soluit in carnis suę sacrificio xpus. Et hæc oīa fecit, (euacuās). i. destruēs & ad nihilās (legē mādatorū). i. aliarum carnalium obseruatiarum, ppter circūcisionē, quia de illa iā dictum est. Et bñ carnales obseruatię dicuntur mādāta, quia non erāt stabiles sed mutabiles, sicut illa quę mādantur possunt & solent pmutari. (Euacuās dico: & hoc suis (decretis), i. impermutabilibus statutis ex ratione firmiter factis. i. pceptis noui testamenti cui succedit aliud testamētum. Decretū solemus dicere, quod a deo est ratum & auctorizabile, vt non sit fas illud permutari. Quia ergo illa erant mādāta. i. transitoria, & ista decreta. i. stabilia merito illa. i. carnales obseruantie euacuatur istis. i. pceptis noui testamēti. Vbi enim baptisum & fidem suadet nouum testamētum, ibi euacuatur secundum carnales ceremonias vetus testamētum. Et hoc totum. i. soluere inimicitias euacuare legē fecit ipse, (vt duos) populos prius per legem diuisos (condat). i. coniungat intanrum, vt eant ambo simul (in semetipsum. i. in xpm, videlicet vt ambo tendant pariter (in vnum nouum hominem) qui xps est, vt vnitatē & nouitatē in ipso habeant, & conformitatē eius simul teneant. Ipse dico (faciens pacem) inter eos destructis inimicijs, vt alius non inquietet alium, sed diligit vt se ipsum. Pax ei. i. remotio inquietatiōis, est grad⁹ quo peruenitur ad vnionem dilectionis. Quod dicit (faciens pacē) diuersum est ab eo quod superius dixit, ipse est ei pax nostra: quia illud declarat eū esse ipsam pacē quę pacificat & cōcordantes. Hoc autē qđ dicit faciens pacē, notat illū esse mediatorē & auctorē pacis. Et iterū ad aliud ponit. Nā illud. i. eē pacē ad hoc ponit vt demonstrēt illos qui longe erāt factos esse ppe in xpo iesu, (faciens vero pacē) ad hoc vt ostendat quo gradu ad charitatē pueniunt. Et qđ dicit (vt duos cōdat populos i semetipsum). diuersū est ab eo qđ posuit (qui fecit vtrāq; vnū itelligim⁹ scđm fidē, cōdere autē duos i semetipsum accipim⁹ scđm charitatē. Oñso itaq; quō xps vtrūq; populū sibi iuicē cōiūxit, vult cōsequenter ostendere quō vtrūq; recōciliavit deo. q. d. Ita cōiūxit duos in semetipsum, vt recōciliet deo pñ (ambos) positos, in vno corpore xpi, qđ est ecclia. Et hoc fecit (p crucē). i. crux fuit via qua puētū est ad reconciliatiōē. Nisi ei xpūs se hostiā pñ obtulisset i cruce, nra recōciliatio ad deū facta non fuisset

(Interficiens inimicitias in semetipso). Ac si dicat. Cum per crucem nos recōciliaret deo, nō fecit hoc (per crucem) quam alius passus sit, sed ita vt interficeret, id est deleteret inimicitias quas de⁹ iuste culpa primi parentis & nostrorum reatu peccaminū in nos habebat, & hoc faceret non in alieno corpore, videlicet prophete vel apostoli sed (in semetipso). Ipse enim pro nobis deo satisfecit, sustinendo passionē & opprobria vice nostri, quas nos merito pati deberemus. Et quia per eum inter nos & deum facta est reconciliatio, frustra igitur post hæc obseruabū carnalēs ceremonie. Et nō solū pacem fecit in cruce, sed & antequā crucē ascenderet (venies) id est in carne apparens (euangelizauit pacē) id est bene nunciavit ore proprio (vobis) gētilib⁹ qui longe ab eo recessistis in idololatriā, & iudeis qui prope erant quia vnum deum colebant. Hanc enim pacem euangelizauit, cum diceret. Alias oues habeo & cetera vsque & vnus pastor. Et itē. Nemo venit ad patrem, nisi per me, iure enim pacem nobis ad inuicem nunciavit, & ad deum (quoniam per ipsum habemus ambo populi accessum) id est facultatem accedēdi ad deum patrē, & hoc (in vno spiritu, id est in vnanimi voluntate fidei, & religionis atque charitatis, vt sit nobis cor vnum & anima vna (vel in vno spiritu) id est in spiritu sancto, qui vnus atque idē est, licet varia dona distribuatur. Ad patrem accedimus secundum conformitatē bonitatis eius, & in futuro secundū participationem beatitudinis illius. Et cum hæc omnia facta sunt p christum & fiant cur amplius carnales obseruantie inducentur.

¶ Ergo iam non estis hospites & aduene, sed estis ciues sanctorum & domestici dei, superedificati super fundamētum apostolorum & prophetarum, ipso summo angulari lapide christo iesu. In quo omnis edificatio constructa crescit in templum sanctū i domino. In quo & vos coedificamini in habitaculum dei, in spiritu sancto.

¶ Quādo quidē vos gētilēs vnū cū iudeis in xpo facti estis, & deo pariter recōciliati (ergo iam a tempore fidei non estis hospites) testamentorū (& aduenæ sicut olim eratis. Hospites enim & aduenæ erant gentiles inter eos qui testamenta habebant, vel quia ad tempus more hospitem veniebant & recedebant, vel quia si quē eorū ad iudaicum ritū cōuertebantur (aduēæ) id est profeliti vocābatur. Hospites enim sunt in trāsitu. Sed iam isti nō erāt hospites testamentorū, quia nō i trāsitu & recessu vī debāt ipsa testamēta, sed assidue morabant & exercebantur i eis, & prout decebat obseruabāt ea. Aduenæ ante dñr, qui cū non sint indigenæ morantur tamē in loco vnde non sunt indigenæ. Sed isti postquam effecti erant vnū cū illis igitur qui quasi indigenæ testamentorū erant, nō iam alienigenæ, sed indigenæ reputabantur vt ipsi his cum quibus erant esset vnum quoniam ita quasi naturaliter habebant testamenta vt illi qui in primis habuerant ea. Grā enim diuina vtrisque equaliter nouū testamētum prebuit, sed & vetus iuxta spiritalem sensū & gētilēs ideo quoque non erant iā aduenæ in testamētis

Mat. 27

Decetū quid dicatur,

Ioh. 10,

Aduenæ qui dicuntur.

Eze. 36.
Mar. vlt.

in testamentū, sed indigenæ, quia regenerati erant ex baptismo qui prædicatur in vtroque testamēto. In vno enim dicitur effundam super vos aquā mundā & mundabimini ab omnibus inquinamentis vestris, in alto ite baptizate omnes gentes. (Non estis iam hospites) testamētorum, id est, peregrini vel indigniores hebreis in fide sicut olim recepti i lege (& aduenæ) id est, alieni & exules (sed estis ciues sanctorum) id est, eiusdē iuris & dignitatis in ciuitate dei, ciues non carnalis Israel, sed sanctorū, quia cum sanctis vnam communionem cum sanctis in omnibus sacramentis ecclesiæ, qui olim fuistis alienati a cōuersatione Israel. Nec solum ciues sanctorū estis (sed etiam domestici dei) id est, familiares & amici dei in domo eius secundum multā perfectionem scientiæ & virtutum, & secundum multā dilectionem quā ipse erga vos habet. Domesticos enim suos familiariter diligit, & archana secretorū suorū eis reuelat vt amicis, atq; dona largitur amplissima. (Nunc estis domestici dei) qui olim eratis sine deo, vos dico (superedificati) in ædificio dei (super fundamētum apostolorū & prophetarū) id est, super fidem christi, super quam primo fundati sunt apostoli & prophete. Christus enim fundamētū est totius diuini templi, vel diuinæ ciuitatis, quia ex eo & ex eius fide & gratia inchoat omnia bona, & ipse totum spiritale portat ædificiū. Ipse ergo est; fundamentum apostolorum & prophetarum) quia super illū incumbunt & firmi permānēt apostoli & prophete, qui totam deinde fabricā sancti edificij portant. Ipse est fundamentum, id est, fides eius est prima firmitas & initium ac sustentaculum omnis edificij virtutum ac bonorū operum; Super quam fidei firmitatē innitentes (super ædificati estis) in bonis operib⁹, id est, ad altiora prouecti crescēdo de virtute in virtutem. Et hoc factū est i ipso angulari lapide) scilicet (christo Iesu) qui duos in se populos quasi duos parietes coniungit, & fortitudo est totius edificij. Qui ita est angularis lapis vt non solum sit fundamentum ipsius edificij, id est, non solum sit in inferiori parte, sed etiā sit summus in ipso ædificio. Ita est summus iste lapis, vt non possit alius lapis angularis huic superaddi. Illi enim volunt huic superponere alium angularem lapidem, qui carnales obseruatias querūt superaddere, & eas contendunt ad salutem valere. Sed nihil potest huic superponi. Ipse enim inferi⁹ est lapis angularis secundū fidē, ipse est & summ⁹ secundū iustitiæ consummationem. Vel ideo est summus lapis cum sit fundamētū, quia origo fundamenti huius, summitatem tenet. Et sicut fundamētum corporeæ fabricæ in imo est, sic fundamētum spiritualis fabricæ in summo est. Si ad terrā edificaremur, in imo nobis ponēdū erat fundamētū. Quia vero coelestis fabrica est, ad coelos præcessit fundamētum nostrū. In quo fundamēto (in quo) lapide summo (omnis ædificatio) tā Iudeorū quā Gentilium (constructa) secundū fidem & sacramentorum perceptionem, atque secundū innocētiā & iustitiā (crescit) in virtutibus proficiens, quia nemo tā perfectus est qui nō possit crescere. Crescit vnusquisque electorum & maior & minor quādiu est in hac vita. Neque enim ad ædificium electorū pertinet, licet christianitatis vocabulū habeat, qui

crescere in bonis & augmentari non studet. (Omnis enim ædificatio) tam singularū personarum fidelium quam singularum virtutum (constructa) in christo (crescit) assidue eundo & proficiendo (in templum sanctum) id est, vt fiat sanctum, & mūdū dei templum, & hoc totū (in domino) id est, in operatione domini, quia dominus hoc agit non aliqua carnalis obseruantia. (In quo) christo nō solum iudei ædificantur, sed & (vos) gentiles (coedificamini) id est eque vt iudei ædificamini cum eis secundū iustitiā, & in tantum vt eatis (in habitaculū dei) id est, vt efficiamini dom⁹ & sanctuariū dei, & hoc (in spiritu sancto) id est, in operatione spiritus sancti, & non in carnalibus obseruantijs.

Caput. iij.

Vius rei gratia ego Paulus vinctus christi Iesu, pro vobis gentibus si tamen audistis dispensationē gratiæ dei quæ data est mihi in vobis, quoniam

secundum reuelationem notum mihi factū est sacramentū sicut supra scripsi in breui prout potestis legentes intelligere prudentiam meā in ministeriō christi quod aliis generationibus non est agnītum, filiis hominum sicuti nūc reuelatū est sanctis apostolis eius & prophetis in spiritu esse gentes coheredes concorporales, & comparticipes promissionis in christo Iesu per euāgelium cuius factus sum minister secundū donum gratiæ dei quæ data est mihi secundum operationem virtutis eius.

(Huius rei gratia) id est, pro hac re grata mihi, scilicet vt vos coedificemini, vel pro gratia dei implenda in hac re (ego Paulus vinctus sum.) Et ponit per quæ ipsi sunt coedificati, quia scilicet deus reuelauit illi salutem ad gentes pertinere, & misit illum eis prædicare, & facit pati pro illis vt magis sint deo grati. (Ego Paulus vinctus christi Iesu) id est, pro seruitio & nomine christi, vel in potestate & voluntate eius ego vinctus sum, quia quādo voluerit me dissoluet. Vel ego vinctus pro euangelio sum christi, nō diaboli vt illi qui pro suis criminibus tenentur in vinculis. [Vinctus Christi sum] & hoc (pro vobis) quibus viam salutis prædicabam, vel [pro vobis] quia quod sum vinctus christi, tendit ad vtilitatem vestrā, id est, vobis est vtile. Meritum enim pastoris, prouectū confert gregi. Tunc Romæ tenebatur apostolus in carcere. Quia vero meritum pastoris non proderit ouibus nisi se habeat prout religio christiana exigit, supponit. (Si tamē audistis) aure cordis, id est, si intellexistis (dispensationem gratiæ dei) id est, apostolatū mihi dispensatum a deo, qui scit cur me ad hoc officium elegit. (Vel dispensationem) id est, officium dispensandæ & prædicandæ gratiæ dei id est, gratuiti beneficii dei omnibus impensū. Si intellexistis me

i. cho. 15

Epi. Pauli.

dispensare gratiam dei, id est si intellexistis gratuita eius dona quæ vobis dispensauit, scilicet remissionem peccatorum, innocentiam, virtutes, charismata sciam, fidem, doctrinam & his similia. vobis a deo gratis esse collata non aliquo merito, neque carnalibus obseruantis. Si enim hæc gratis diuinitus dari non creditis, non estis in fide sana. Et si fidem sanam non habetis, nihil vobis meritum meum valebit. Ac si dicatur, Quod sum vinctus vobis proderit, si intellegitis quod vobis dispensauit esse gratuitum donum dei, ut nihil meritis vestris ascribatis, nec in carnalibus obseruantis fiduciam ullam ponatis, Quod posuit (audistis) & non credidistis, ideo fecit ut inueniat istud usque adeo aptum & vicinum rationi, ut non solum fide sit dignum, sed etiam intellectum. Vere dispensatio est gratuitum donum dei, id est, gratis collatum vobis, quia ipsa dispensatio (data est mihi) id est id ipsum officium dispensandi est mihi datum, & hoc (in vobis) conuertendis, & edificandis, id est, ut vos per meam dispensationem conuerteremini, & in edificio dei constitueremini. Vel ipsum officium dispensationis meæ iam est herens in vobis, quod vos aure cordis & interiore vestro auditu iam recepistis ex gratia dei. Et si ego dispensationem non habeo nisi ex gratia, tunc patet quia vos noticiam dei & remissionem peccatorum atque iustificationem & cetera quæ vobis dispensauit, non habetis nisi ex sola gratia. Post hæc ponit rationem ad idem ostendendum, quod scilicet gratis habeant hoc quod deus dispensat, & hoc per medium. Nam ubi se gratis habere ostendit, & quod ipsi similiter gratis habeant eos conuincit. Ac si dicat, Gratis est mihi data dispensatio, (quoniam secundum reuelationem) diuinam non secundum humanam doctrinam neque secundum vires meas (factum est mihi notum sacramentum) id est quoddam dei occultum est mihi diuinitus reuelatum hoc est non obscure sed aperte intimatum, nec habeo huius rei plus noticiæ nisi in quantum deus mihi reuelauit, & detexit, id est nihil habeo ex me, sed totum ex sola gratia. Et si ego quicquid vobis dispenso ex gratia habeo, tunc & vos ex gratia totum habetis. Dei bonitas mihi reuelauit sacramentum, id est quoddam mysterium multis hominibus occultum, scilicet quod vos gentes essetis in corporandis iudeis in vnitatem fidei, & eandem gloriam habituræ, quam iudei. Notificatum est mihi a deo sacramentum, & hoc (sicut supra scripsi in breui,) id est ita mihi manifestatum est diuinitus ut superius posui cum dicerem, ipse est enim pax vestra qui fecit utraque vnum, & cetera quæ ibi breuiter dicta sunt de mysterio christi & societate vtriusque plebis. Id est nihil supra scripsi tunc de mysterio quod non sit michi per spiritum prophetiæ reuelatum a deo, id est quod non habeam a gratia dei. (Notum factum est mihi prout potestis legentes intelligere,) id est in quantum vos attente studiosèque legentes potestis animaduertere in prædicta litera ipse est enim pax nostra & cetera, (prudentiam) id est sapientiam & peritiam quam ego habeo super mysterio christi. Hoc est in tantum mihi notificatum est mysterium in quantum prædicta litera ostendit me habere prudentiam de mysterio christi, id est in quantum mittit studentes ad intelligendum illud mysterium. Per litteram enim illam licet nos ignoremus, ad multiplicem tamen intellectum de my-

sterio christi duci possumus. Aliter enim forsitan posset exponere litteram illam beatus Hieronymus, & aliter Ambrosius, atque aliter magnus Augustinus & secundum omnem intellectum qui inde potest fieri de illo christi mysterio, notificatum apostolo. Hoc totum tale est, ac si breuiter dicat. In tantum notificatum est mihi sacramentum, in quantum id est quam multipliciter potest intelligi in scriptura illa quæ est ipse. Et pax nostra & cetera. Hoc ideo dixit ut per hoc commendaretur auctoritas sua, & commenda auctoritate maiorem fidem exhiberet doctrinæ suæ, mandata legis dissuaderet. (Quod) sacramentum vel mysterium (non est agnitus) id est vicine notum & plene (filiis hominum) id est rationabili hoc est vel carnalibus vel spiritualibus filiis patriarcharum & prophetarum in alijs generationibus id est in præteritis temporibus. Licet enim antiqui sancti scirent gentes ad fidem venturas, tamē nescierunt quod ad eandem vitam sublimitatem & gloriam forent venturæ ad quam iudei culturam habentes vni dei. Sed & hoc latuit eos quia sine lege forent saluandæ. Non est illis agnitus ita plenarie hoc mysterium (sicut nunc) id est in quantum tempore gratiæ reuelatum est illis quibus debuit, id est sanctis apostolis) qui hoc prædicare missi sunt (& prophetis) sub noua gratia ex quibus fuit agabus, & hoc reuelatum est illis in spiritu sancto,) id est per spiritum sanctum. Et quid sit hoc mysterium subditur scilicet (gentes esse coheredes) id est simul cum iudeis vnam hereditatem in celo habituras (& concorporales) id est simul cum eisdem iudeis in vno corpore ecclesiæ mansuras in præfenti, ut hæc sint tam honorabilia membra ecclesiæ quam & iudei, (& concorporales participes promissionis) vitam æternam ut æqualiter ad gentes pertineat illa promissio sicut ad iudeos & æqualiter in eius adeptione sublimentur vtrique. Et hæc omnia fiunt (in christo iesu) id est in eo quod christus carnem assumpsit, & mundum per se & per apostolos illuminauit. Nam hæc omnia gentes habent (per euangelium) id est per receptionem & obseruantiam euangelij quod eis ministro. Non enim prodesset illis incarnatio christi, nisi prædicaretur. Minister sum euangelij, non enim est meum. (Et quod minister eius factus sum,) non est secundum merita mea, sed secundum donum gratiæ, id est (secundum) gratuitum (donum gratiæ dei,) (quæ) gratia, (est mihi data secundum operationem virtutis eius) id est secundum quod operata est virtus eius qua suscitauit christum in quo nos omnes a morte animæ resuscitaret, & sine legis opere saluaret. Et cum ego ministerium euangelij habeam ex gratia, patet, quia & vos habetis ex gratia quicquid ex auditu euangelij quod prædicaui vobis accepistis.

Mihi enim omnium sanctorum ministerio data est gratia hæc in gentibus euangelizare inuestigabiles diuitias Christi & illuminare omnes quæ sit dispensatio sacramenti absconditi in seculis in deo qui omnia creauit, ut innotescat principibus & potestatibus in coelestibus per ecclesiam multiformis sapientia dei secundum præfinitionem seculorum quam fecit in christo iesu

Alias a
seculis
Alias p
cipatib

domino nostro, in quo habemus fiduciā
& accessum in cōfidentia per fidem eius.

C(Data inquit gratia est mihi omnium sanctorū minimo.) Præ nimia humilitate dicit se minimum omnium sanctorum ostendens de se magnum humilitatis exemplum, vel minimus erat omnium sanctorū, id est, magis humiliatus, hoc est afflictus omnibus tribulationibus quam alius aliquis sanctus. Multo enim plus persequebantur eum Iudei & Gentiles, quam aliquem aliorum. (Mihi minimo data est gratia hæc in gentibus) id est, ministratio, & hoc ut præmissum est secundum operationem virtutis eius, id est, ita ut sequatur eā operatio virtutis dei, quia ad confirmationem meæ prædicationis deus per me miracula operatur. (Data est mihi) id est, gratis cōcessa a deo ad utilitatem. (Hæc gratia data est mihi) scilicet (euangelizare inuestigabiles diuitias christi) id est, multa ei⁹ dona copiose & abundanter nobis collata quæ a deo ditia sunt, & magna ut nullo prorsus intellectu queant inuestigari, cum deus pro hominib⁹ homo fieri & pro mortuis vitam mori, atque iustus pro peccatorib⁹ immolari dignatus sit, cunctisque per orbem nationibus lumen veritatis ostendere fidem dare, & peccatoribus remissionem, iustitiā, charismata, & cætera huiusmodi quæ non possunt perfecte inuestigari, quam magna & qualia sint. In hoc etiā sunt inuestigabiles istæ diuitiæ, quia alijs dantur & alijs non dantur, & cur hoc fiat inuestigare non possumus. Quando enim plures verbo prædicationis, & quorundam mentes dono supernæ gratiæ tanguntur intrinsec⁹ ut credant, quorundam autem non tanguntur, quis nisi solus deus scire potest cur isti eliguntur & illi relinquuntur? Inuestigabiles itaque sunt diuitiæ donorum christi. Nec solum istas euangelizare missus sum (sed & illuminare) id est, clare & lucide docere (omnes quæ) id est, quam mirabilis, & ex quāta dilectione procedens sit dispensatio sacramenti id est, quam mirabiliter sit dispositum a deo patre sacramentū incarnationis, passionis, & resurrectionis christi. Per quod gentes fierent coheredes, & incorporales, & participes. Quod sacramentum erat absconditum in diuina mente (a seculis) id est a primo tempore seculorum quando cum seculis cæperunt creaturæ, quia ex quo secula sumserunt principium nulli fuit ita patefactum ut nunc apostolis. Hoc ideo dicit ut ostēdat sibi multum esse credēdū cui reuelatum est tantum misterium. Per hoc idem ostendit dispensationem istam fieri ex sola gratia. Quod inde patet quia a seculis fuit abscondita, quā nec humana merita, nec carnales obseruantia potuerunt eam reuelare. Recte dicitur dispensatio sacramenti quia deus diuerse tribuit illud sacramentum cum alijs dat plus esse participes, & concorporales, & coheredes, & alijs minus. (Sacramenti dico absconditi in deo) quia ita manebat in deo ut non extra deum procederet, sed in secreto eius consilio lateret. Habet enim deus in seipso absconditas quorundam dictorum causas quas rebus conditis non inseruit, easque implet non in illo opere prouidentia quo naturas substituit ut sint, sed in illo quo eas administrat ut voluerit, quas ut voluit condidit. Ibi est gratia, per quā salui fiunt peccatores. Nā in mūdo abscondite sunt rationales causæ omnium rerū

naturaliter oriturarum, sicut absconditus erat leui in lumbis Abrahæ, ideo autem causæ eorum quæ per gratiam futura sunt. Sic & hoc misterium nostræ saluationis quo gentes Iudeis equarentur in sanctitate & gloria ut omnino aliud futurum non esset absconditum erat (in deo qui oīa creauit) quia solus ipse creator nouerat quid de suis creaturis factur⁹ esset. Data est mihi gratia euangelizandi ut effectū habeat in ecclesia prædicatio mea; & per ecclesiam, id est, per ea quæ fiunt in multiplicibus ecclesiæ membris & ordinibus vel operibus (& innotescat) id est, interius & subtilius & magis notescat (principibus & potestatibus) id est, prioribus & potentioribus angelorum ordinibus qui sunt (in celestib⁹ sapientia dei multiformis) quantum ad varia & multa opera quæ facit in ecclesia non in quantum est in deo simplex & inuariabilis. In hoc enim eam ab initio cognouerūt qui ei ab initio assisterūt. In se enim multiplex, sed simplex est ista sapientia, sed propter multiplicitia opera sua, quæ sapienter disponit dicitur multiformis, quia multas operum formas aptat. Et secundum hoc in cognitione huius sapientia etiam angelici spiritus (per ecclesiam) profecerunt, quia dum eam Christus vel per se, vel per apostolos instrueret, plurima secreta didicerunt angeli quæ ignorabant. Magna est igitur dispensatio sacramenti ubi didicerunt vel discunt etiam virtutes angelicæ, & magna fides est attribuenda verbis illius qui tantum sacramentū dispensat. (Innotescat sapientia principibus & hoc secundum præfinitionem seculorum) id est, in tantū innotescat in quantum deus præfinit & præordinauit de seculis, id est, de hominibus qui versantur in seculis hoc est de hominibus qui erant futuri a primo statu ecclesiæ usque ad cōsummationem seculi. Quos ideo vocat secula, quia mutabiles sunt & transitorij ut secula, id est, ut cursus prætereuntium dierum. (Quam præfinitionem fecit in Christo Iesu), id est, hæc oīa præfinit deus in christo, non in carnalibus obseruantis, vel in aliquo merito nostro. (Vel dei sapientia est multiformis secundum præfinitionem seculorum) quia secundum ea quæ præfinit, id est, præordinauit, in seculis fieri apparet multiformis, cum hæc in operibus variantur multiformiter. (Et hanc præfinitionem fecit deus in christo) quoniam ante secula præordinauit patrem in filio quid in seculis actur⁹ esset. (In quo habemus fiduciā), id est, in cuius christi auxilio habemus spem & fiduciā accedendi ad dñm, & non solum spem, sed & ipsum accessum, & scdm bona opa, & scdm præmium. (Fiduciā habemus) in eo vicendi tribulationes, vel adipiscendi supernā hereditatem, & post finem vitæ præsentis (accessum) realiter ad deum, & hoc (in cōfidentia), id est, merito cōfidentie habitæ per fidem eius, scilicet quia tantum in eo solo omnino fiduciam posuimus per fidem eius quam in temerata seruauimus, nihilque fiducie nostris meritis, vel carnalibus obseruantis attribuimus.

CPropter quod peto ne deficiatis in tribulationibus meis pro vobis, quæ est gloria vestra. Huius rei gratia flecto genua mea ad patrem domini nostri Iesu christi, ex quo omnis paternitas in coelis & in terra nominatur, ut det vobis secundum diuitias gloriæ

Epi. Pauli.

tias gl'orie sue virtutem corroborari per sp'ritu eius in interiori homine habitare per fidem Christu in cordibus vestris. In charitate radicati & fundati vt possitis comprehendere cum omnibus sanctis, quę sit latitudo & l'ogitudo & sublimitas & profundum. Scire etiam supereminentem sciētię charitatem Christi, vt impleamini in omnem plenitudinem dei.

¶ In christo vt premissum est habemus fiduciam & accessum ad patrem in confidentia per fidem ei⁹ (Propter quod peto (a vobis vt confidentes & constantes in fide sitis, per quam ad tantam peruenietis gloriam. Omnia bona vt superius frequenter ostensum est accepistis a pręueniente vos gratia dei, nunc superest vt vos arbitrio libere voluntatis vestrę eandem subsequamini gratiam, perseverantes in ea, & bene operantes. Peto enim a vobis, ppter arbitrium voluntatis. [Peto ne deficiatis] a sinceritate & constantia fidei & perseverantia bonorum operum [in tribulationibus meis] id est respectu mearum tribulationum, hoc est tribulationes quas audistis me pati pro vobis quibus prędicabam non sint vobis causa deficiendi, sed constātes estote in gratia quam vobis annunciaui, non erubescētes de vinculis meis neque timentes similia pati. (Vel p'ro vobis) sunt tribulationes meę, t ad utilitatem vestram spectant, vobisque proficiunt. [Quę] res, i. me pati p'ro vobis tribulationes, [est] gloria vestra.] Gloria enim vobis est habere talē doctorem, non confusso, vt infideles estimant. Et magno glorię pręmio remunerabimini, sed me nunc in tribulationibus non despexeritis, sed firmiter permansetitis. [Peto ne deficiatis.] Quia enī voluntatis arbitrium habetis peto. Sed quia vobis arbitrium nō sufficit ad implendum quod peto, [hui⁹ rei gratia] id est ne deficiatis, (flecto genua mea) in oratione pro vobis. Facit enim pro eis apostolus orationem, vt deus det perseverantiam & augmentum virtutum & scientię. Et per flexionē genuum intelligimus humilitatem supplicantis. Nā ad hęc solent in orōne flecti genua, vt humilitas interior denotetur, & humiliori supplicatione affectus orationis commēdetur, & fortasse vinculis cathenarum constrictus, non poterat apostolus genua corporis flectere. Sed si hoc impediēbatur corporaliter agere, vel genua cordis humiliter flectebat. [Flecto genua] id est humiliter ī precibus supplico ad patrem domini nostri, vt merito eius obtinere possim quod peto. Id est oro illū de quo nō est diffidendum quin exaudiat, tum quia (flecto) ad eum (mea genua) tum quia genuit eum qui noster est dominus, & est iesus atq; christus, id est rex noster & sacerdos. (Flecto ad patrem genua mea) vt sicut pius pater me exaudiat. (Ex quo), i. ex cuius similitudine (omnis paternitas) non dico est, sed nominatur. Nam p'prie non dicitur pater De quibus non est dicendum quod sint patres respectu dei, sed non illud participant (ī cœlis), i. inter angelicos spiritus. Ibi enim superiores qui prę sunt alijs & curam super eos habent patres nomi-

nantur, (& in terra) id est inter homines. Dei enim ineffabilis dilectionis vehementia inestimabiliter nos dilexit, ac diligit, ac gubernat, ideo que pater noster dicitur. Nos autem & angeli per eum dicimur patres in similitudine dilectionis & prouidentię, quoniam ipsa dilectio & gubernatio quā vocamur patres ab eo procedit. (Ex eo nominatur omnis paternitas in cœlo & in terra,) quia vt dictū est quicunque sunt patres & pręsunt alijs paterno affectu siue in cœlo sicut dominationes ceteris subiectorum ordinibus, siue in terra sicut episcopi & abbates, alijsque pręlati qui paterna bonitate subditis pręsunt ab eius imitatione vocabulū paternitatis sortiuntur. Vel angeli cœlorum nobis prouidentes dicuntur patres in cœlis, & pręlati ecclesię patres in terra. Possunt cœli spirituales, homines intelligi, terra vero carnales. Ipse enim dicitur pater, vel quia ex se filium genuit vel quia creaturas pio moderamine gubernat & regit. Ad cuius similitudinem ob eandem causam dicuntur patres, vel qui ex seipsis filios generāt, vel qui subiectos pio moderamine & studio gubernāt. Et quia talis tāq; benign⁹ & charitativus erga nos est pater iste nō est diffidendū de eo qn nos exaudiat. Ad quē iccirco (genua mea flecto, vt det vobis secundum diuitias glorię sue) id est secundum diuitem & copiosam largitionem abūdantię maiestatis sue (virtutem corroborari) id est constātiā fidei quę interius & exterius vos faciat robustos & fortes cōtra omnes tribulationes. (Virtutem corroborari) per spm ei⁹, i. p spm grē, per operationē spiritus sancti (in interiori homine), i. in anima quę ab hostibus non potest attingi. Et vt hoc salubriter vobis tribuat. (det habitare christum per fidē in cordibus vestris) secundum perfectionem virtutum & constantię, & hoc per fidem de eo habitam et perfectam. Sunt enim nōnulli heretici fortes ad tolerantiam aduersitatum, sed nō eis prodest. Vel det christum habitare in mentibus & rationibus eas illuminando, id est illuminet christo habitatore rōnem vestram, & hoc per fidem. Ratio enī nō illuminatur ad intelligendum nisi fides pręcedat. Vnde scriptum est. Nisi credideritis non intelligetis. Et intātum illuminat rationem vestram, (vt in charitate radicati & fundati possitis comprehendere eum in omnibus sanctis quę sit latitudo & cetera.) Vel secundum superiora sic potest continuari. Peto ne deficiatis, sed constanter perseveretis, vos dico (in charitate radicati & fundati. (Radicali), id est firmiter plantati ad instar arboris, q̄ quāto plus terrę figitur, tanto plus crescit, & vberius fructificat. (Et fundati sicut edificium quod quāto profundius fundatur, tanto firmitus in altum constructur. Radicati enī dicuntur q̄ in actiua vita quibus charitas ē radix, quia sicut ex radice crescit arbor, & crescens fructum ad utilitatem aliorum facit, sic illi qui sunt in actiua vita ex charitate, crescent ad hoc vt ferant fructum siue corporalem vīctum prębendo siue spiritualem. Per fundatos autem intelliguntur contemplatiui, quia non crescut in huiusmodi fructum aliorum, sed firmi & immoti prout est possibile permanent in contemplatiōe diuina. Hoc est dicere. Siue sitis in actiua vita, siue in contemplatiua manentes semper in charitate, (possitis), id est facultas sit vobis (comprehendere,

Esa. 6)

De sol⁹
pprie di
citur p'

Latitudo.
Longitudo.
Sublimitas & profundum celestis curiae.

Crux christi lata longa & profunda.

dere,) id est cum rerum executione noticiam preterire, vt intelligere & facere valeatis (cum omnibus sanctis) nō enim aliter sancti eritis nisi hoc mysterium quod omnes sancti intelligūt intellexeritis. (Possitis comprehendere quā sit latitudo) prae dicti aedificij in quo vos aedificamini, id est, templi dei. Latitudo eius est amplitudo cordis sanctorum quae cunctos diligunt, cunctisque prodesse cupiunt, & prout valent profunt. Longitudo eius quae & longanimitas dicitur, expectatio est promissionū dei cum alacritate mētis. Sublimitas, vita celestis inter angelos. Profundum autem, id est fundamentū aedificij illius fides est & baptismus, & cetera huiusmodi sacramēta ecclesiae. Hec ergo quatuor orat apostolus vt possimus intellectu & actu comprehendere. Vel de superne mansionis templo, id est, de perpetua regni felicitate possunt haec intelligi. Aeterna enī gloria illius regni, ita erit lata quod nullus ibi coartabitur. Ita erit longa & continua, quod nunquā deficiet. Ita erit sublimis & alta, quod omne terrenum bonū excedet. Sic est profunda & admirabilis quod nullius hominis vox in praesenti valet eam perfecte narrare, nulliusque mens ad plenum intelligere. Vel etiam in deo possunt haec intelligi. Habet enim deus latitudinē, quia dilectionem suam vsque ad collectionem persequentium tendit. Habet longitudinem, quia ad vitae patriam nos longanimitate tolerando perducit. Habet sublimitatem, quia ipsorum quoque intelligentia qui recepti in superna fuerunt congregatione transcendit. Habet profundum, quia damnatis inferius districtio nis suae iudicium comprehensibiliter exerit. Quae scilicet quatuor nobis in hac vita positae singulis exer cet, quia & latitudinem amando, & longitudinē to lerando, & celsitudinem non solum intel ligentiam nostram, sed etiam vota superando, & profundita tem suam exhibet occultos & illicitos cogitationū motus districte indicādo. Sed ei⁹ celsitudo & profunditas quā sit inuestigabilis nullus agnoscit, nisi qui vel contemplatione ad summa prouehi, vel oc cultis motibus resistēs tentationū ceperit importu nitate turbari. Sed & in cruce domini & per crucē in moribus sanctorum possunt ista quatuor intelli gi. Crux enim lata est in transuerso ligno quo ex tenduntur pedentis manus, & significat opera bo na in latitudine charitatis, & hilaritatem mentis. Longa est a transuerso ligno vsque ad terram vbi dorsum pedesque figuntur, & significat perseverantiam in longitudine temporis vsque in finem. Alta est in cacumine quo transuersum lignum sursum versus exceditur, & significat supernum finē quo cuncta referuntur, quoniam cuncta quae fiunt latitu dine propter altitudinem diuinorum faciēda sunt praemiorum. Profunda est in ea parte quā in terra figitur. Ibi quippe & occulta est, nec videri potest. Sed cuncta eius apparentia & eminentia inde con surgunt, sicut bona nostra de profunditate gratiae dei quae comprehendere ac iudicari nō potest vni uersa procedunt. Profundum enim crucis est oc cul ta voluntas dei & incomprehensibilitas iudiciorū eius vnde ista gratia in homines venit cūctos pue niens, & omnia bona prout voluerit distribuens, alijs quidem sic, alijs vero sic, & alios eligēs, alios respuens. Haec enim oīa cur ita fiant, inscrutabile est. Sed orat apostolus vt ista quatuor prout oportet

tet valeamus intellectu & operatione comprehen dere, & hoc cum omnibus sanctis, quia omnes san cti comprehendunt quae sunt ista quatuor. Nam cō prehenso istorum est quedam communio celestis rei publicae. Et hoc etiā inquit oro vt possitis scire charitatem christi quā erga vos habuit, & habet, quā tanta est quod supereminet omni scientiae, & exu perat omnem sensum, quia nullus sapiens est adeo in hac vita qui possit perfecte tantam charitatē cō siderare. Sed in futuro seculo scietur haec charitas. Ibi enim plena & perfecta dilectio est sine ulla ma lorū tolerantia quae nō fide credit quod nō videt, nec spe desiderat quod nō tenet, sed in aeternū ve ritatis incommutabilē speciem contemplabitur, cuius sine fine quietū temp⁹ erit laudare quod amat, & amare quod laudat. Sic ergo detur vobis (scire charitatē christi supereminentem scientiae) & p̄cel lentem intellectū, & hoc ita (vt impleamini in om nem plenitudinē dei) non vt sitis plenus deus, sed vt perfecte sitis pleni deo vt sit deus oīa in oībus.

¶ Ei autē qui potens est omnia facere su perabundanter quam petimus aut intelli gimus secundum virtutem quae operatur in nobis, ipsi gloria in ecclesia & in Christo Iesu, in omnes generationes seculi seculorum amen.

¶ Ego inquit genua mea flecto ad deum patrē vt det vobis haec omnia (sed ipse potens est facere su perabundanter) id est, valde largius & affluentius (quam petimus aut intelligimus) id est vltra omnē petitionem & intelligentiam nostram potest ipse nobis abundantiam donorum largiri secundū vir tutem gratiae suae quae operatur in nobis nonnulla etiam quae nemo peteret vel intelligeret. (Vel secū dum virtutē quae operatur in nobis) id est, sicut po tentia eius operata est in nobis apostolis magnifi ce dona, ita potens est facere oīa in vobis pro quibus oramus. Et ei qui ista potest facere & faciet si voluerit (ipsi sit gloria) non nobis, id est excellens honor, & hoc (in ecclesia) id est, in consideratione eorum quae facit in ecclesia, sicut fidem, innocentiam, iustitiam, & in christo Iesu id est, in respectu christi, per quem haec oīa fiūt, & in cuius iudicio & gra tia, sunt haec vniuersa. Et nō ad horam sit ei gloria (sed in oēs generationes seculi seculorū). i. in futuro seculo quod cōstabit ex oīb⁹ g̃nrationib⁹ quae generantur, in his praesentibus seculis. Seculum quippe seculorum, aeternitas est, cuius partes sunt tēpora & omnia secula. Potest etiam seculum seculorū intelligi praesens hoc seculum a principio mundi vsque ad finem simul intellectū, quod in multa secula diuiditur. Et in omnes generationes istius seculi seculorum extēdatur gloria quam pater habet in Christo, & in ecclesia, vt nulla generatio sit ab initio mundi vsque ad eius terminum, in qua non glorificetur deus per Christi gratiam in filiis ecclesiae. Nullum enim tempus transiit vnquam vel trā sibi, sine electis in quibus per Christum glorifica tur pater. (Amen) id est, vere, vel fideliter. Hic tractatum suum commendatione gratiae in qua & car nales obseruantias improbauit, terminauit aposto lus, & ad moralem exhortationem transiit dicens.

Obsecro

Seculum seculorū quid sit.

1. Cor. 7

Rom. 12

1. Co. 19

95. dif. c

etto.

1. q. 1. c.

hi qui. &

c. hac re:

gulam,

Caput quartum.

Bsecro itaque vos ego vinctus in domino, vt digne ambuletis vocatione qua vocati estis cum omni humilitate & mansuetudine cum patientia supportantes inuicem in charitate, solliciti seruare vnitatem spiritus in vinculo pacis. Vnum corpus & vnus spiritus, si cut vocati estis in vna spe vocationis vestre. Vnus dominus, vna fides, vnum baptisma. Vnus deus & pater omnium, qui super omnes est & per omnia, & in omnibus nobis.

Hactenus de fide & gratia tractauit, & omnia gratiae tribuenda satis monstrauit, nunc de moribus monet prius communiter omnes, post per singulos ordines. Quandoquidem sola gratia saluati estis non ex operibus vel obseruantijs carnalibus & habitaculum dei estis effecti, sicut ostensum est superius, (ita obsecro vos) vt ita iam amodo viuatis quatinus tantam gratiam vobis collatam non amittatis. Et hoc est. (Obsecro). i. per sacra dona celestis gratiae quae percepistis rogo vos (ego) quae audire debetis, quia (vinctus) & incarceratus sum, non in furto, (sed in domino). i. in amore domini videlicet propter amorem eius & propter nomen eius in quo fixus permaneo. Et quia vinctus sum, compatiendum est mihi non spernenda exhortatio mea. (Obsecro vt digne ambuletis vocatione qua vocati estis). i. vt ambuletis digne fide qua per gratiam vocati estis, id est vt ambuletis digne ad coelestem patriam, i. vt ambuletis per fidem decet, qua venietis ad coelestem gloriam. (Ambuletis). id est promoueamini & perseueretis operando ea quae conueniunt fidei ducenti ad salutem aeternam, id est bona opera. Bona enim opera exigit fides vestra. Vel quia gratis ad fidem vocati estis praedicatione mea, ambulate sic in fide & bonis operibus, vt ambulatio vestra praedicationi meae conueniat. Hoc modo poteritis digne ambulare. s. (cum omni humilitate) id est & interius in corde habitata, & exterius exhibita, scilicet vt nullatenus vel in corde vel in verbo seu in opere praesumatis de vobis aut vos alijs praefereatis, (& mansuetudine) id est lenitate & tractabilitate, vt. s. sicut mansueta animalia vos tractari permittatis, vt sitis familiares & affabiles. Humilis dicitur quasi humi accliuus. Mansuetus quasi manu assuetus. Et multi sunt humiles qui non sunt mansueti, i. lenes & tranquilli, sed in ipsa humilitate intermiserunt quandam rigorem & seueritatem quasi pro iusticia. Ideo nunc apostolus humilitati subnexuit mansuetudinem, vt qui fuerit humilis studeat & mansuetus esse. Nec solum cum humilitate & mansuetudine ambuletis in via dei, sed etiam (cum omni patientia) qua patiamini tribulationes pro christo voluntate & actu, quia quidam non patiuntur aliquando voluntarie. Quam patientiam seruabitis (supportantes inuicem vos),

i. vt alter sustineat alterum in his quae sunt graua et aspera. Et hoc poteritis facere si vicissim reputaueritis vos esse, (supportantes) id est inferiores. Non enim ille bene patitur, qui se superiorem reputat. Et hanc variam supportationem facite (in charitate) vt vos inuicem tolerantes diligatis vos inuicem. Sunt enim nonnulli qui eos incipiunt non diligere, a quibus contumelias vel huiusmodi aduersa patiuntur. Sed non debet charitas relinqui propter aduersa quae patimur. Vel in charitate vos supportate. i. non fide, nec propter terrenum commodum siue damnum, nec propter timorem alicuius personae potentis, nec propter importunitatem temporis, nec propter inanem gloriam, vel aliquid huiusmodi, sed propter solam dilectionem, vt sola dilectio sit causa tolerantiae vestrae, & non irascimini nec turbetur cor vestrum in hora qua haec patimini, sed permaneat in charitate & animi lenitate. Vos dico (solliciti seruare vnitatem spiritus), id est sitis inter aduersa quae vicissim suffertis solliciti & curiosi inuiolabilem custodire vnitatem spiritus, id est vnanimitatem voluntatis, vt sit vobis cor vnum & anima vna, & hoc (in vinculo pacis). i. pax & concordia exterior sit quasi vinculum & nexus interioris unitatis spiritus. Vel aliter. Ingressus enim apostolus remouere quoddam quod contrarium est charitati, videlicet scisma quod in eis tunc fuisse propter charismata non est dubitandum. Quoniam illi qui habebant charismata despiciebant alios, & abrumpebant se ab eis, sicut scisma erat inter eos. Quod ipse prorsus vult eradicare dicens. (Solliciti seruare vnitatem spiritus), id est solliciti postponendo omne scisma seruetis quod a vobis non habetis, scilicet vnitatem, id est quod vos estis, facti vnum secundum fidem, & alia dona seruetis, quia vnitatis illa est spiritus, id est a spiritu sancto vobis concessa, & ideo non est negligenda, sed studiose retinenda. Quam poteritis hoc modo seruare videlicet (in vinculo pacis) id est vt pax taliter inter vos habita vt alius non inquietet alium, vinciat vos inuicem & conglutinet. Et sitis omnes (vnum corpus) per vnitatem fidei & concordiam licet diuersis officijs videamini dediti, sicut diuersa membra corporis. (Et) sit vobis (vnus spiritus), id est vna mens & voluntas, sicut & vnam remunerationem vitae per hennis omnes speratis. Et hoc est (sicut vocati estis) a deo (in vna spe vocationis vestrae) id est in vna expectatione supernae mercedis ad quam vocati estis. Vel ideo seruare debetis vnitatem spiritus, quia vnum corpus est de quo vos estis, id est ecclesia quae est vna, et est corpus christi. (Vnum corpus) secundum fidem & dilectionem & sacramentorum perceptionem. Et spiritus christi qui hoc corpus eius viuificat est vnus. Multis enim membris constat vnum corpus, & vegetat omnia membra vnus spiritus. Ecce humano spiritu quo sum ipse homo, membra omnia colligo & vegeto. Impero omnibus membris vt moueantur, intendo oculos ad videndum, aures ad audiendum, linguam ad loquendum, manus ad operationem, pedes ad ambulandum. Officia membrorum dispersita sunt, sed vnitatis spiritus continet omnia. Quod spiritus noster, id est anima nostra est ad membra nostra, hoc est spiritus sanctus ad membra christi, ad corpus christi quod est ecclesia. Omnia ei membra christi cum sint diuersis officijs

Humilis
& mansuetus
vnde

cijſ vno tamē ſpiritu xpī vegetātur. Iā vero ſi mē-
brum preſcīditur de corpore, nūquid ſequitur ſpūs
Nequaquā & tamē mēbrū agnoſcitur. Quia homo
ſeparatus ab ecclēſia ſacramentū baptiſmi adhuc
retinet. ſed ſpiritū amiſit. Cauēdū eſt ergo ſeiſma
& ſeruanda eſt vnitas nō amittitur ſpūs ſctūs qui
non poteſt ſcindi ſed vnus pmanet. & eos qui vni-
tatem cuſtodiant replet & hanc ſeruare debetis (ſi-
cut vocati eſtis in vna ſpe vocationis veſtre) id eſt
ſicut fide vocati eſtis in vna ſpe eterne glorie. Hęc
enim fides vocatiōis eſt. i. fidei veſtre hoc eſt fides
veſtra eſt cauſa ſpei veſtre. quia preceſſit ipſa ſpē,
& dedit eā vobis. Que ſpes eſt, vna, quia vnā vitæ
eternę gloriā expectat. Illa enī eſt vna, quia licet
aliſ ſunt ibi vt ſtelle. aliſ vt luna, aliſ vt ſol, omnib⁹
tamē ſufficit quod habent. Qm̄ illi qui nō ſunt in
tam dig⁹ claritate adeo ſunt vnitz dilectionē cō-
minoribus vthoc quod maiores habēt. iſti ſe habe-
re reputent. Sic & vos in hac vita debetis facere vt
q̄ min⁹ habēt i chariſmatib⁹ aliſq; donis ex vnio-
ne dilectiōis reputent ſe habere quod maiores ha-
bent qui ad eorum vtilitatē habēt. Non enim in
hac re debet aliſ inuidere aliſ, neq; aliſ aliū de-
ſpicere. Et ob hoc debetis etiā vnitatē ſeruare quia
(vn⁹) dñs oib⁹ vobis. i. xp̄s q̄ vos manu miſit dñs
viuificauit. Non enim habetis plures dominos pro
quorum diuerſis voluntatibus vos oporteat diſcor-
dare. ſed vnū qui vobis vnitatē præcipit. Vnitas
enim non habet in ſe contrarietatem, ſicut nec crea-
tor. Quod autem ab vnitatē ſeparatur & extra vni-
tatē eſt. iam eſt contrariū dualitas. Nam creator
erat quidem vnus ſed ſtatim vt creatura ſucceſſit cō-
trarietas proceſſit. ſeruanda eſt igitur vnitas vt
vni domino ſeruiatur. Quæ & ideo cuſtodiri debet
(quia vna fides) Licet enim vnusquifq; credētium
ſuā fidem habeat vna tamen fides dicitur. Hęc ei
in animo credentis eſt ei tantum conſpicua cuius
eſt, quamuis ſit & in aliis, non ipſa ſed ſimilis.
Non enim numero eſt vna ſed genere. Propter ſi-
militudinē tamē ex nulla aduerſitate magis vnā
dicimus eſſe quā multas. Nam & duos homines
ſimillimos cum viderimus vnā faciē dicimus, &
miramur amborum. Ita enim dicitur eadē creden-
tium fides vna, ſicut vna ſicut eadē volentium
voluntas vna cum & in ipſis qui hoc idē volunt.
ſua voluntas ſit cuique conſpicua. Alterius autem
lateat quamuis idē velit. Propter hoc etiā ſeruā-
da eſt vnitas qua (vnum eſt baptiſma) Non enim
poteſt iterari, ſed a quocunq; datum fuerit ſiue a
bono ſiue a malo, ſiue a catholico, ſiue ab heretico
iuxta morem ecclēſiæ in nomine ſanctę trinitatis
ſcilicet patris filij & ſpiritus ſancti tantū dē valet
ad remiſſionē peccatorum & apertionem regni ce-
lorum. Sed ideo tenēda eſt vnitas quia vn⁹ eſt de⁹
in ſubſtantia ſua. Nō enim eſt multiplex ſubſtātia
ei⁹ ſed vna & ſimplex. Vnde & Moſes, Audi iſrael
dñs deus tuus deus vnus eſt. Non poteſt eſſe ma-
ior non poteſt eſſe minor, nō poteſt numerari (vn⁹
eſt deus) creator omniū qui & (vnus pater omniū
eſt) paternō affectu diligens omnia & gubernans
& ideo nemo poteſt ſe alteri præferre. Vnus dicē
iſte pater, in eo quod vnica affectiōe procurat om-
nia ſicut dulcis pater (Qui eſt ſuper omnes, id eſt
præcellit omnibus creaturis cuius dignitas nos in-
uitet (& per omnia) diſſuſus quia vbiq; eſt & ideo

Deute. 6.

timendus cum nuſquam poſſit euitari (& in omni-
bus nobis eſt) per gratiā qui vnitatem ſeruamus.
Per omnia enim eſt potentia virtutis ſuæ, & prudē-
tia diſpoſitionis ſuæ, ſed in nobis gratia bonitatis
ſuæ. (Vel ſuper omnes eſt) dominando & regendo
(& eſt per omnia) ſubminiſtrando omnia bona quę
habent (& in omnibus nobis) collata beneficia ſer-
uando. Illud per quod eſt ibi per omnia ordiale eſt
oſtendēs quod ſi omnia noſtra diſcuſſerimus, om-
nia ordine perambulando inueniemus ab eo mini-
ſtrata. Et quia omnibus dominatur & per omnia
noſtra eſt præter peccatum, & quia nobis illa con-
ſeruat, ideo ſoliciti eſſe debemus, vt quę admodum
ipſe eſt vnus, ita & nos vnum ſimus, & vnitatem
ſemper obſeruemus.

¶ Vnicuique autem noſtrum data eſt grā-
tia, ſecundū mēſuram donationis chriſti. 2. chori.
Propter quod dicit. Aſcēdens in altū ca- 10.
ptiuam ducit captiuitatem, dedit dona ho-
minibus. Quod autē aſcēdit. quid eſt niſi
quia & deſcendit primū in inferiores par-
tes terrę? Qui deſcēdit ipſe eſt, & qui aſcē-
dit ſuper oēs cōelos vt adimpleret oīa. Et
ipſe dedit quosdā quidē apoſtolos, quos-
dam autem prophetas, alios vero euange-
liſtas, alios autem paſtores & doctores, ad
conſummationem ſeculorum in opus mi-
niſterij, in ædificationē corporis chriſti,
donec occurramus omnes in vnitatem fi-
dei, & agnitionē filiī dei, in virum perfe-
ctū, in mēſuram etatis plenitudinis chri-
ſti, vt iam nō ſimus paruuli fluctuantes,
& circūferamur omni vento doctrinę, in
nequitia hominum, in aſtutia, ad circums-
uentionem erroris.

2. chori.
10.

Pſal. 67.

Ioan. 3.
De here.
c. cum ex
inuncto
& c. ſicut
in vno.
1. cor. 12.
12. diſt. 6
de his.

¶ Nos quidē omnes ſumus vnū corpus, & vnitatē
ſeruare debemus, ſed non omnes æqualiter dona
cōeleſtis gratiæ percepimus. (Nam vnicuique no-
ſtrum data eſt) ad mēſurā. Nam aliud donū gratiæ
habet iſte, aliud ille, & quod habet ille non habet
iſte. Mēſura eſt iſta & diuiſio quędam donorum,
& concordia ibi vnum corpus facit. Nam ſicut in
noſtro corpore aliud accipit manus, vt operetur,
aliud oculus vt videat, aliud auris vt audiat, aliud
pes vt ambulet. aīa autē vna eſt q̄ agit oīa, in manu
vt operetur, in pede vt ambulet, in aure vt audiat, ī
oculo vt videat, ſic ſunt etiā diuerſa dona fidelium
tanquā membrorum ad mēſuram propriā cuique
diſtributa, ſed vna eſt chriſti gratia quę diſtri-
buit. Propter quod non debent aliſ aliſ inuidere,
nec aliſ contra alios de donis ſuperbire quę gratis
dantur a Chriſto, & quę mēſurat ille & modificat
ſicut ſcit ſingulis expedire. Nam ad hoc vni mul-
tum datur, vt per hunc multi promouēantur aliſ,
& ad hoc parū aliſ, vt in oib⁹ erga oēs hūilitatē
cōſeruēt. Et ſi chriſtus metiſ cuius multū vt multis
aliſ proſit qui tantū nō habēt, tūc non eſt rectum

C i carentes

Epi. Pauli.

carentes inuidere habentibus sed potius debent reputare se habere quicquid maiores habent, quia ad eorum utilitatem habent. Nec illi qui habent debent despiciere non habentes, cum ad hoc habeant ut non habentibus subseruiant. Ita ergo debemus in variis donis que accipimus seruare unitatem, abrafo omni scismate. Propter quod probandum quod Christus det diuersa dona, dicit spiritus sanctus in psalmo (Ascendens in altum & cetera) Versa tamen ad Christi locutionem dicit psalmista (Ascendisti in altum captiuasti captiuitatem accepisti dona in hominibus) Nec moueat quod apostolus non ait accepisti dona in hominibus, sed dedit dona hominibus. Ille quippe autoritate apostolica sed in hoc locutus est, quod deus cum patre, est filius. Secundum ei hoc dedit dona hominibus mittens eis spiritum sanctum qui spiritus est patris & filii. Propheta vero secundum illud quod idem Christus intelligit in corpore suo quod est ecclesia, unde & fideles cum Christi membra eius sunt, dixit eum accepisse dona in hominibus quia ipse accepit quicquid beneficii meritis impenditur illius, unde dicturus est. Quando uni ex minimis meis fecistis. Sed videamus sententiam (Ascendens in altum) coeli habitaculum (Christus captiuam duxit captiuitatem) id est corruptionem nostram virtute suae corruptionis absorbit vel captiuam duxit captiuitatem quia vicit mortem quae captiuos tenebat in quibus regnabat, vel eos qui in inferno tenebantur captiui, qui & captiuitatis nomine designari possunt duxit secum ad regna celorum. Nam sicut militia cum dicitur intelliguntur qui militant, sic appellatione captiuitatis intelliguntur qui in inferni claustris detinebantur capti. In hac quoque vita multi tenebantur a diabolo captiui in peccatis, qui & captiuitas similiter appellantur, sed eos Christus foeliciter captiuauit. Cur enim non sit captiuitas foelix si & ad bonum homines possunt capi. Vnde de petro dictum est. Ex hoc iam homines eris capiens. Captiuati ergo sunt, quia capti. Et capti, quia subiugati, id est sub lene Christi iugum missi. Sed hoc considerandum, quia captiui & terrigenae patriam nostram estimabimus hoc exilium. Sed dum a Christo ducimur ad regnum celorum, nimirum captiuitas nostra beata captia ducitur ab illo. His itaque modis captiuauit captiuitatem, ascendens propria virtute & voluntate in altum, non sustentatus auxilio cuiusquam alterius. [Dedit vero dona hominibus,] quia missio desuper spiritu alij sermonem sapientiae, alij sermonem scientiae, alij gratiam virtutum alij gratiam curationum, alij gratiam linguarum, alij interpretationem sermonum tribuit. Non enim singuli quique habent omnia, sed hi illa, alij alia, sicut & supra dictum est, quamuis ipsum donum a quo unicuique propria diuiditur omnes habeant. id est spiritum. Ista pars sententiae qua dicitur, (dedit dona hominibus) valet ad ostendendum quod Christus secundum mensuram dedit unicuique nostrum gratiam. Cetera vero dedit ut sententia magis patesceret. Ascendisse dixit eum propheta. (Sed quid est) quod ascendisse dictum est, nisi quia & antea descenderat. Verbum enim quod in principio erat deus apud deum quo ascenderet, vel quo modo ascendere posset, nisi prius descenderet. Erat enim super omnia, vel potius erat ubique. Sed descendit quando formam accepit. [Descendit] id est patres terrae quae sunt aereae [inferiores] ut inter homines conuersaretur. Diuinitate descendit ad nos,

sed humanitate quam assumpsit ascendit ad coelos. Et hoc est quod eum apostolus descendisse probat per hoc quod dictus est ascendisse dicens. Quod autem descendit quid est, nisi quia & descendit & cetera) id est quomodo vel quare dictum est, quod ascendit, nisi respectu praecedentis descensionis. Possunt inferiores partes terrae intelligi loca inferorum, in quibus tenebantur sancti. Et illuc secundum animam descendit Christus, non ruinam vel praecipitium seu violentiam passus, sed spontanea voluntate misertus, (descendit in illas inferiores partes terrae) ut inde suos omnes potenter educret. (Primum quidem illuc descendit,) ac deinde te sumpto corpore ascendit in coelum. Et ne videretur alicui quod alia persona esset ascendens, & alia descendens, addit. [Qui descendit] secundum diuinitatem, accipiendo humanitatem, [& qui ascendit] secundum humanitatem, quo nunquam prius fuerat humanitus, (ipse est) vna & eadem persona. Ascendit non solum [super omnes coelos] materialiter, sed & super omnes coelestium virtutum ordines superans loco & dignitate omnem creaturam, (ut adimpleret omnia) quae de eo fuerant prophetata. Nondum enim omnia de eo fuerant adimpleta, quoniam ille necdum iuxta humanitatem in dextera paternae gloriae consedebat, regnans in aeternum. Vel omnia donis suis adimpleuit ascendens, ut etiam angeli & creaturae quae ante erant impletae adimplerentur, id est promotionem quandam acciperent. Nam non solum homines sed etiam angeli promoti sunt ascensione eius. [Vel omnia adimpleuit] id est rationalem creaturam perfecte ad integrum impleuit, hoc est humanum genus & numerum angelorum. Nam in restauratione hominis suppletur numerus angelorum, qui diminutus erat casu reproborum spirituum. Sicque complendo numerum electorum ex angelis & hominibus adimplet omnia (Vel omnia) regna mundi adimpleuit suo cultu. Et hoc ut omnia adimpleret, (dedit ipse nobis) ad eruditionem quatuor regentium ordines, scilicet (quosdam dedit esse apostolos) sicut Petrum & Andream, ceterosque tales qui omnibus alijs maiores erant, habentes officium praedicationis & per se tradentes alijs, quorum nunc locum apostolicum, & primates & archiepiscopi tenent in ecclesia. (Quosdam autem dedit esse prophetas,) qui ventura praedicerent etiam sub nouo testamento, sicut Agabus, sibiique similes. Quorum locum tenent qui scripturas nunc interpretando praenuntiant per eas ceteris futura gaudia, malorumque supplicia. (Alios vero dedit euangelistas) sicut Lucam & ceteros qui euangelium ad posteros scriptum transmiserunt, vel etiam qui euangelium praedicabant, & officium ministrandi pauperibus habebant, ut septem diacones sub apostolis. Vtrunque enim viduum praebant & spiritualement & corporalem. Similiter adhuc deberent agere omnes diaconi. Inde est etiam quod hodie in missa legunt euangelium. (Alios autem dedit pastores & doctores) sicut episcopos vel presbyteros. Pastores enim & doctores, vnum regentium ordinem intelligimus, quia gregem Dei ipse veraciter pascit qui docet. Et ideo non dicitur distincte, alios autem pastores, alios vero doctores, sed dicitur coniuncte, (alios autem pastores & doctores,) ut intelligerent esse officium suum

Mat. 25.

Ioan. 1.

suam doctrinam. Vnde & prophetā deus promisit: Dabo vobis pastores iuxta cor meum, & pascunt vos scientia & doctrina. Si quid tamen differentie in his duobus esse potest pastores dici videntur respectu ouium id est simplicium & hebetū doctores autē respectu eorū qui iam sunt eruditī, & rationabiliter intelligere possunt. Omnibus istis dedit christus hæc varia dona ad instructionē ecclesiæ. Vnde nullus eorum de accepistis donis superbi re debet contra eos qui non habent, vel se ab eis scindere sed poti⁹ salutē eorū seruire. Nec minores debēt eis inuidere, sed eos vtpatres venerari & diligere, hos enim dedit saluator (ad consummationē sanctorum, id est ad hoc vt eos qui iam sancti sunt consumment & perficiant in sanctitate, s. vt eos qui sancti sunt secundum remissionē peccatorū & innocentiam atque bonorum operū inchoationē promoueant & consumment secundum augmentum virtutis & perseuerantiam & dedit eos (in opus ministerium) vt vnusquisque plene possit facere opus ministratiōis sibi credite. Si enī vnus faceret oīa non perfecte ageret singula. Ideo vn⁹ quisque op⁹ ministerij cui deditus esset accepit. Et quo tendit hoc ministerium vniuscuiusque eorum (in edificatiōem corporis christi) id est in hoc vt corp⁹ christi quod est ecclesia ædificetur, siue in virtutibus siue in conuersione infidelīū ad fidem. Hæc est ei domus quæ sicut psalmus canit edificatur post captiuitatem, qm̄ de illis qui a diabolo tenebatur captiui edificatur ecclesia, quæ & domus & corpus christi est. Tales prælatos dedit christus ecclesiæ, & tam diu dabit (donec occurramus omnes, i. donec omnes qui modo sumus in vna & non discrepanti fide, & in vna & non discrepanti agnitiōe filij dei (occurramus) nobis inuicem in die iudicij de diuersis mundi partibus vel ipsi christo quasi desiderio currentes ad gaudium (in virū perfectū) vt vnusquisque sit vir perfectus, quia siue claudus modo sit aliquis, siue ceus siue quolibet mēbro careat in resurrectione perfectionem omnīū mēbro rum habebit (& in mensuram ætatis plenitudinis christi), id est vt nec infra nec vitra iuuenilē formā resurgamus, sed in ætate & robore ad quem christum hic peruenisse cognouim⁹, i. in ea meta ætatis vsque ad quā naturaliter crescit homo, & ultra quā nil ei naturaliter accrescit, i. qua & saluator habuit plenitudinē annorū & corporis cū de hoc mūdo transiret. Non a te mensuram stature, sed mensurā ætatis plenitudinis christi. Neq; enim fas est dicere cū resurrectionis tēpus aduenerit accessuram corpori alicuius eā magnitudinē quam non habuit. Si autem dixerimus ad dñici corporis modū etiam quorūcūque maiora corpora redigenda peribit de multorum corporib⁹ plurimū cum ipse nec capillum piturum esse promiserit. Restat ergo vt suam recipiat q̄sq; mensurā quā vel habuit in iuuentute etiā si senex obiit vel fuerat habitus, si est añ defūctus, vel ita. Prælatos dedit xps in ecclesia q̄ sibi alijs succedentib⁹ perdurent (donec occurrant) omnes in virū perfectū, i. donec ita conueniamus & coniūgamur oēs secūdū charitatē vt simus vir perfectus. Perfectus vir dicitur quando iā nullū membrum suorum crescit secundum quantitatem. Nō est enim perfectus donec habet vbi crescat. Sic ecclesia tūc erit in statu perfecto non iam nullum mē

brorum suorū per successionem poterit excrecere. Crescit enim quotidie manus, quando vno mortuo qui necessaria ministrabat fratribus succedit alius hoc idē faciens, & sic de ceris mēbris. Sed postquā numerus electorū completus fuerit, tunc istud successiōis clementum cessabit, quoniam tūc erimus vir perfectus, quia nullū membrorum iam crescēdū locum habebit, quoniam completus erit numerus omnīū. (Donec occurramus in virū perfectū), i. donec ecclesia efficiatur vir perfectus, hoc est quando omne membrum ecclesiæ suam quātitatē habebit. Occurramus, & ita vt omnes, i. ita vt nullum membrū remaneat quod suam quātitatem nō recipiat. Per hoc quod dicit occurramus & nō cōueniamus, ostendit quod multum erimus proni & prōpti ad ipsam dilectionem. Currere enim maiorem velocitatē notat quā venire. Hoc totū tale est. Tādū dabit doctores & pastores quādū erit necessariū, i. donec ecclesia efficiat vir perfectus cui nihil desit, & nihil post addēdū in numero vel virib⁹. Et hoc erit quādo occurrē⁹ (in mensuram ætatis plenitudinis christi), i. quādo ætas mēsurata a christo, erit plena. Mēsurā erit, quādo christus ipse in corpore suo plenus erit, oēs habēs qui nūc p singulos crescit, & oēs i eo imortales & beati erūt. Et vltra nō erit necessaria platio, neq; durabit amplius, q̄ mō necesse est vt pmaneat vsq; ad illū terminū. Et ideo nō est grauiter ferēda, q̄ cito trāsibit. Ob hoc autē in virū perfectū occurrēmus, quia manemus (in vnitāte fidei), i. vnā nō variā fidem habemus de filio dei & quia manemus (in vnitāte agnitionis filij dei), i. quia agnoscimus, i. intelligimus idē de filio dei. Hoc est dicere, quia credimus & intelligimus idē de filio dei. Illi enim non occurrunt in virū perfectū, qui idē nō credunt in ecclesia, & idē nō intelligūt. Illi vero nō tēdūt ad idē intelligere, qui scīma volunt in ecclesia facere. Vel christo sicut supra dictū est occurrēmus veniēti ad iudiciū & gaudentes eū excipiem⁹, nos dico qui nūc sum⁹ i vnitāte fidei, i. qui tenemus vnā fidē trinitatis & vnitatis diuine qui sum⁹ i vnitāte agnitionis filij dei, i. qui vnā & cōcordē in fide tenemus agnitionē filij dei, credētes eū incarnatū & passum ac resuscitatū & exaltatū. Ad hoc enī nobis dati sunt plati vt iā post tēp⁹ gratiæ post acceptiōē spūalis doctrinæ nō sim⁹ paruuli sensib⁹, sed pucti i sapiētia (& nō sim⁹ fluctuantes), i. titubantes nostra debilitate in bonis operibus, seu dubitantes in fide, nō simus fluctuantes inter vndas tērationū sicut naui tēpestatī exposita, sed firmi & immobiles. Et (vt nō circūferamur), i. nō in girū erroris feramur (omni vēto doctrinæ), i. omni flatu inanis dogmatis. Doctrina enim prauorum & hereticorum est quasi ventus tēpestatis aut turbinis, quia statum mentis euertit, & in vertiginem errorum ducit, atque leuis est & vana, nō habens pondus veritatis, ideoq; prudenter cauenda est. (Doctrinæ) dico manentis (in nequitia hominum) quoniam nequitia hominum est sedes peruersæ doctrinæ. Nam heresis non est nisi in anima subdita peccatis, quia peccata cōmissa sunt causæ vt deus permittat eos corrumpere in baratrū heresis. Quæ seductionis doctrina, manet etiam in astutia. Astutia denotatur si dici potest dolosa sententia, quoniam in ea manet doctrina heresis, quia ipsius causa est & sustentaculum. (Astutia

In resur-
ditiōe an
maiorē
magnitu-
dinē ha-
bebimus
quā nūc.

Perfect⁹
vir quis
sit.

Epi. Pauli.

cia) dico tendente (ad) circumuentionem erroris). i. studente ut circumueniat incautos & ducat in errorem. Nam per dolositatis & astutiae fraudem solent heretici multos decipere. Sed ab his tuti sumus per doctrinam veritatis quam praedicant praelati ecclesie. Apostoli enim & prophetae noui testamenti qui exponunt scripturas reddunt nos non paruulos, sed fortes ad intelligendum. Per euangelistas qui euangelium praedicant efficimur non fluctuantes in fide sed certi. Per pastores & doctores fit ut non circumferamur vento doctrinae, sed constantes simus in fide & proposito religionis nostrae.

Veritatem autem facientes in charitate crescimus in illo per omnia qui est caput christus, ex quo totum corpus compactum & connexum per omnem iuncturam subministrationis secundum operationem in mensuram uniuscuiusque membri augmentum corporis facit in edificationem sui in charitate.

Non circumferamur omnivento doctrinae, sed facientes veritatem). i. veram argumentationem contra astutiam illorum. i. ad inuentiones veras & firmas & rationabiles contra illos qui heresim volunt inducere, (crescimus per omnia) quae habemus. i. in omnibus quae iam percepimus. i. in innocentia, humilitate, patientia & ceteris virtutibus augmentum, & hoc fiat (in charitate). (Vel faciamus veritatem). i. bene operemur secundum doctrinam mandatorum dei. de quibus dicitur omnia mandata tua veritas, & hoc non in hypocrisis vel in timore faciamus sed (in charitate). ut sola charitas nos faciat hoc agere. Et ita crescimus ac perficiamus per omnia bona quae habemus tam sensuum mentis quam & operum bonorum atque verborum (in illo qui est caput nostrum). i. prouidens nobis & regens nos. Et quis est ille? (christus). i. rex noster, siue pontifex. Et in isto atque sub isto capite debemus semper crescere & augmentari per omnia ut sequamur eum ut membra caput, & in eo maneamus qui se nobis habitaculum dedit dicens manete in me. Dehinc apostolus metaphoram capitris & membrorum persequitur, ostendens quod nullus fidelium in aliquo bono possit crescere, nisi adhaereat capiti christo, sicut & in humano corpore si membrum aliquod a capite suo absciditur, iam non crescit sed marcescit. Et hoc est (Ex quo) capite christo fit quod (totum corpus). i. tota ecclesia secundum omnia (est compactum). i. coniunctum vnanimitate fidei, (& connexum) vinculis charitatis. Et ita est ex fide compactum, & charitate connexum, quod si eamus (per omnem iuncturam) membrorum, inueniemus ibi esse omne. i. quia pes coniunctus est non solum cruri sed etiam manui & capiti, & ceteris omnibus membris. Et sic inuenitur ibi omnis iunctura, quia & iunctura pedis ad cruram atque cruris ad manum & caput, & ita in ceteris. Quae iunctura est (subministrationis) quia praecedentibus electis subministrantur atque si his subiunguntur per officia sacerdotum ipsi qui sunt ecclesiae membra. (Subministrationis) dico digne existitis (secundum operationem) quia ille digne subnexus est praecedentibus ecclesiae membris, qui bona quae possunt operari. Et haec operatio est (in mensura uniuscuiusque membri)

quia unusquisque iuxta modum suum operatur bona & per haec crescit usque ad mensuram quantitatis suae. Unusquisque enim secundum ea quae operatur, magnus aut parvus dicitur. Vel iunctura haec est (subministrationis). i. ad hoc ut alius subministret alij. Ad hoc enim sunt iuncti in ecclesia fide & charitate, ut sicut in nostro corpore oculi prouident pedibus, sic illi qui in ecclesiae corpore sunt oculi prouideant illis qui sunt pedes & sic cetera membra vicissim faciant. Quae subministratio (secundum) operatio namque fit ut ministret alius alij secundum ea quae operari possunt. i. in tantum subseruiat in quantum valet operari. Illi autem recusant in ecclesia ministrare vel ministrari, quia scissima volunt facere. Et quid est aliud in ecclesia scissima facere quam dissoluere quod christus conpegit & conexuit? Haec autem operatio fit (in mensura uniuscuiusque membri). i. secundum quod unumquodque membrum possit operari. Et ita corpus istud compactum & conexum, dum membris membra subministrant, vel subministrant (facit augmentum corporis). i. suis ipsius. i. augmentat illos in virtutibus & numero qui iam sunt corpus. Et hoc facit (in edificatione sui). i. ut se aedificet, & se templum dei construatur, ponens spiritum in edificio sui quoscunque possit conuertere. Et hoc totum facit (in charitate) quia propter solam charitatem ponit illos in edificio dei, & in charitate docet permanere & operari. Econtrario autem faciunt qui scissima generant, & hoc sacrum corpus minuere conantur, & edificium coeleste destruere. Aliter quoque possunt intelligi quod dictum est (in mensura uniuscuiusque membri augmentum corporis facit) Augmentatur enim corpus ecclesiae perficiendo in mensura uniuscuiusque membri, ut unum quodque membrum in quantum crescere debet tantum crescat per successionem. Crescunt oculi in hoc corpore, dum vno doctore mortuo crescit & succedit ei alius. Non tamen dominus diuisi oculi, quia non efficiunt plures sed augmentantur, Vnus enim semper episcopus in ciuitate praesent, & non plures. Et ita de ceteris sentiendum. Cum autem ista successio & aedificatio perfecta fuerit, tunc completa erit mensura etatis plenitudinis christi.

Hoc igitur dico & testificor in domino ut iam amplius non ambuletis sicut & gentes ambulat in vanitate sensus sui, tenebris obscuratum habentes intellectum, alienati a vita dei per ignorantiam quae est in illis propter cecitatem cordis ipsorum. Qui desperantes semetipsos tradiderunt impudicitiae, in operationem immunditiae omnes in auariciam.

Admonet ut caueant ab antiqua consuetudine gentilitatis. Quasi dicat. Quicquid tanti capitis membra estis effecti (igitur hoc dico) & suadeo vobis ut ultra non viuatis more illorum qui ad hoc caput non pertinent. Non obsecro nunc ut superius sed (dico). i. doceo & auctoritate mea veterem nequitiam inhibeo, (& testificor). i. teste me huius rei facio, (in domino). i. in confirmatione veritatis domini, & aequitatis eius (vel testificor in domino). i. sub testimonio domini assero. Hoc scilicet dico, [ut iam] post conuersionem vestram non ambuletis sicut ambulastis, i. non operemini, sicut prius operabamini & sicut gentes [quae nunc sunt] operantur exites in vanitate sensus sui. i. habentes sensum vanitatis plenum, quia non cogitat mens eorum, nisi de transitorijs quae sunt vanitas ut scriptum est vanitas vanitatum & omnia vanitas, Quia ergo nihil

nihil sapiunt & nihil appetunt nisi caduca & temporalia, ambulare dicuntur (in vanitate sensus) Et naturalem intellectum rationis habent obscuratum & hebetatum tenebris peccatorum, & ideo minus mirum de illis si ambulant in vanitate, quam de vobis qui estis illuminati, & interne lucis radijs illustrati. Præterita enim peccata sic obscurauerunt intellectum mentis eorum vt non possit exercere vim propriam id est vim discretionis (Et quia ambulant in vanitate sensus) ideo sunt alienati a vita dei, id est a vita que in deo est, a vita que deus est, i. separata a deo qui est vita animæ & cui adherere vita est. Nam sicut vita corporis humani anima est, sic vita animæ deus est. Vel secundum alios codices (alienati sunt a vita dei) hoc fit per ignorantiam que est in illis permanens. Ignorant enim gloriam vitæ cœlestis & viam iustitiæ quæ ducit ad illam ideoque alieni remanent vtriusque. & illa ignorantia locum in eis habet (propter cœcitatē cordis ipsorum) quia ad aspectum veri luminis oculos cordis apertos non habent quos euangelicæ predicationi clauserunt, ideoque iure cecati sunt. Anima enim recedens a luce iustitiæ quanto magis querit quid contra iusticiam inueniat, tanto plus repellitur a lumine veritatis, & in tenebrosa demergitur. Hoc autē diuersum est ab eo quod dixit (tenebris obscuratū habentes intellectum, quia illud accipitur de obscuritate peccatorū, istud autem de cecitate ignorantie. Et re vera sunt cæci (Qui desperantes) de venia & salute pro sua turpitudine (desperantes) id est diuitiarum superne gratie premium non sperantes, nullo cogente sed sua sponte (tradiderunt semetipsos impudicitie) que fit in cōsanguineas id est sic ex toto tradiderunt se libidini seruos, vt nec a cōsanguinearum concubitu abstinerent. Ipsi dico cadentes (in operationem immunditie omnis) id est in hoc deuoluti vt operentur omni modam carnis immunditiam siue in semetipsis, siue inuicem, siue in pecudib⁹. Et hoc faciunt euntes (in auaritiā) i. in insatiabilitatē, quia sicut auarus nunquā reputat se satis habere, ita nunquam isti perueniunt ad fornicationis saturitatem. Vel ita distingamus. Delapsi sunt in operationē immunditie, quia seipsos inquinant voluptatibus carnis tendentes omnes in auariciam, i. in immoderatum amorem habendi siue ambiedo honores, siue quancunque pecuniam

Vos autem non ita didicistis christum si tamen illum audistis, & in ipso edocti estis sicut est veritas in iesu deponere vos scdm̄ pristinā cōuersationē veterē hoīem qui corrūpitur secūdu desideria erroris, **G**entes quę excecate sunt ambulant in huiusmodi operibus, sed (vos) non debetis taliter ambulare (quia non ita didicistis christum) id est non ita percepistis a predicatoribus, notiam christi & doctrine eius, vt in ea sicut gentes in erroribus turpiter ambulant ambuletis. (Didicistis) dico (sed tamē hac conditione (si illum audistis) id est si prædicationem quæ de eo fit intellexistis, vel eum interius loquentem audistis. Loquitur enim Christus homini, cum rationem eius intrinsecus illuminat & excitat. Homo vero audit cum intelligit ad quid ratio eius excitetur, & facit quod sibi diuinitus

suadetur. Et iterum hac conditione dico (si in ipso edocti estis) vt sciatis ea quæ scire & quæ agere in eius religione debetis. (Si in ipso edocti estis sicut in iesu,) id est, in ipso est perfecta & integra (veritas) sine vlla admixtione falsitatis, veritas fidei & bonæ operationis, & sapientiæ, & saluationis. Ideoque veraciter bona debent esse opera eorum, qui in eius scholis discere cœperunt, & veritatem æternę salutis in eo adipisci cupiunt. Et quę sit illa veritas in iesu, subiungitur. Scilicet (deponere vos veterem hominem,) id est, vt veraciter non simulatorie deponatis veterem hominem, non secundum substantiam quam traxistis de Adam, sed (secundum pristinam cōuersationem vestram) quę erat in vetustate primi hominis, id est, secundum priores actus prauitatis vestrę. Deponatis veterem hominem, id est, imaginem & conformitatem veteris hominis, cuius vitæ conformitatis ducit ad vetustatem & corruptionem. (Veterem inquam hominem deponatis,) id est, omnes prauos actus qui defluerunt ab eo, & prauos mores eius. Qui scilicet homo iure deponitur (quia corrumpitur) in suis delectationibus vel carne, vel spiritu, siue vtroque. (Corrumpitur) non solum secundum opera, (sed etiam secundum desideria quę sunt erroris,) id est, error suadet illa, non veritas domini iesu. Et ideo si vere deponitis hunc hominem, deponite etiam desideria eius quę veniunt ab errore, vel ducunt in errorem.

Renouamini spiritu mētis vestrę & induite nouum hominem qui secundum deū creatus est in iustitia & factitate veritatis. Non solum deponere veterem hominem debetis, sed etiam (renouamini,) id est, ad id quod retro est nouamini, id est, ad priorem nouitatem quā habuit pater vester Adam quando creatus fuit ad imaginem creatoris. In mente autem & ratione & intelligentia qua deum cognoscere potuit, factus est ad imaginem dei. Sed peccando inueterauit, & deformis ac decolor facta est hæc imago. Vnde nunc sectando iusticiam renouatur & reformatur. Propter quod cum dictum esset (renouamini) subiunctum est (spiritu mentis vestrę) vt in mente intelligatur fieri ista renouatio. Quod enim ait (spiritu mentis vestrę) non ibi duas res intelligi voluit, quasi aliud sit mens, aliud mētis spiritus, quia omnis mens spiritus est, non autem omnis spiritus mens est. Nam & deus est spiritus qui nec renouari nec veterascere potest. Dicitur etiam spiritus in homine qui mens non sit ad quem pertinet imagines similes corporum, de quo dicit alibi. Si autem orauero lingua, spiritus meus orat, mēs autem infructuosa est. Hoc enim fit quando id quod dicitur nō intelligitur, quia nec dici potest nisi corporalium vocum imagines sonos oris in spiritus cogitatione præueniant. Sed & hominis anima dicitur spiritus. Est etiam spiritus peccoris. Ventus qui res est apertissime corporalis, vocatur spiritus iuxta illud. Dixit & stetit spiritus procelle. Quia ergo tot modis dicitur spiritus, spiritum mentis dicere voluit enim spiritum qui mens vocatur. Et in hoc iubet vt etiam post nouationem baptismi quotidie renouemur exercitio diuini seruoris. Mens enim quę igne superni amoris excoquit, semp

De penit.
dist. 2. c.
quomo
do reno
uari, &
de apo. c.
quidam

Psalms
106

Epí. Pauli.

in se seruat claritatem pulchritudinis quotidiana in nouatione feruoris. Nescit ei mens per torporē inueterascere, quæ studet per desiderium semper i-choare (Sic ergo renouamini spiritu mētis vestre) Et vt ita possitis renouari, induite nouum hominē id est accipite velut indumentum conformitatē cō- uersationis xpī, quæ vos vndiq; sic cooperiat, vt nihil in moribus vestris appareat, nisi similitudo operum quæ xps egit. (Qui creatus est) non secundum operationem carnalis concupiscentiæ (sed secundum deum), .i. sola virtute dei & potentia spiritus sancti conceptus est, ac per hoc immunis a labe originalis peccati. (Creatus) id est conceptus ē, in iustitia & sanctitate veritatis id est in vera iustitia ac vera sanctitate non in peccatis sicut ceteri homines non præseruari speciali dei priuilegio. Iustitia & sanctitas veritatis non solum in conuersatione sed in creatione eius fuit ad distinctionem eorum qui falsam iustitiā & simulatam sanctitatem habent. Et ideo induendus est vobis. Potest esse ordo induite nouum hominem in iustitia & sanctitate veritatis. Sic enim induitur christus. Iustitia est obseruatio præceptorum dei. Sanctitas vero est iuxta Dionysium, omni iniquatione libera & incontaminatissima & perfectissima puritas. Et hæc pro modulo nostro veraciter in nobis esse debent vt noui hominis nouitas sit nobis indumentū

¶ Propter q̄ deponentes mendaciū loquimini veritatem vnusquisque cum proximo suo, quoniam sum⁹ inuicem membra. Irascimini & nolite peccare. Sol non occidat super iracundiam vestram. Nolite locum dare diabolo. Qui furabatur, iā non furetur. Magis autem labore operādo manibus suis quod bonum est, vt habeat vnde tribuat necessitatem patienti.

¶ Deponere veterem hominem debetis, & induite nouum. Propter quod agendum, agite sequētia Nam quia vetus homo deponendus est (deponite mendacium) id est desistite mentiri, quia os quod mentitur occidit animam. Quia vero nouus est induendus, loquimini veritatem quod ad nouū pertinet. Loquimini veritatem vnusquisque cum proximo suo id est cum quolibet homine. Proxim⁹ enim est omnis homo, quia ex vno parente sumus omnes geniti. Omnesq; proximi sumus, conditio nē terrene natiuitatis. Et aliter. Spe cœlestis hereditatis debes proximum tuum putare omnem hominem, & antequam sit christiannus. Non enim nō sti qualis futurus sit apud deum, qui modo vel iudeus est vel hereticus, vel paganus. Forte enim per misericordiam dei ita conuertetur, vt inter sanctos primum locum habere mereatur, Et secundū hanc spem, quasi membrum ecclesie estimari pōt. Nam ideo loqui debemus alter alteri veritatē, (quoniam sumus inuicem membra, (vt vicissim seruiat alter alteri, & diligat eum sicut se. (Deponite veterē hominem.) Si autem contigerit vt vos aliquid adhuc vetusto more agatis, (irascimini) inde vobismetipsis agite poenitentiam, & ulterius peccare desistite Quid est enim poenitens, nisi homo irascens sibi?

Vt accipiat veniam, de seipso exigit poenā. Po- test & prælati iuberi, irascimini vitijs delinquentium, id est seueritatem in corrigendo exhibete (& nolite peccare,) .i. nolite in hoc nimis districte agere, ne modum excedendo peccetis. Vel omnib⁹ etiam ita dici potest, (Irascimini) id est si forte irascimini, id est si surgit motus animi qui iam ppter poenā peccati non est in potestate, (nolite peccare) id est saltem non ei consentiat, mens & ratio. Et si contigerit irasci, non occidat sol super iracundiam vestram, id est non teneatis eam diu, nec in crastinum referuetis, sed ante solis occasum eijcite illam decore vestro. Iracundia enim dicitur quasi ira abscondita, quia scilicet diu tenetur in animo. Sed aliter melius intelligitur hæc sententia. Quia noster sol christus est, qui veritas, & sapientia & iustitia est, cuius luce anima humana illustratur. Sed hanc lucem desinit mens videre, cum perturbatio ne iracundiæ fuerit tanquam nubilo superata. Et tunc quasi occidit super iracundiam hominis sol, quia cum menti iracundia confusionis tenebras incutit, huic deus radium suæ cognitionis abscondit Propter quod multum cauenda est iracundia, per quam lux veritatis amittitur. Quia amissa princeps tenebrarum diabolus locum in homine sibi inuenit. Vnde sequitur. (Nolite locum dare diabolo.) Iratus enim mala cogitat, & sic de diabolo ingerit atq; pandit vt cogitata perficiat. Pandit hostium cordis, & hostem finit intrare. Sed vos nolite ei locum dare, querenti per suggestionem malorum inuenire locum consensus aut delectationis in vobis Qui enim suggestionibus eius consentit, dat ei locum in se. Claudendum est cordis ostium, ne tentator ingrediatur. Tentator non cessat pulsare, vt irrumpat. Si clausum inuenerit transit. Quia ergo in vestra potestate est hoc ostiū claudere, nolite locum dare diabolo. Etenim si intrauit & possedit, aut tu negligenter clausisti, aut claudere neglexisti Hoc ostium habet tanquam duas valuas, cupiditatis & timoris. Aut cupis aliquid terrenum, & hac intrat, aut times aliquid terrenum, & hac intrat, Cupiditatis ergo & timoris ianuam claudere contra diabolum, si vis tutus esse. Nam de cupiditate quia sathanas intrat, subiungitur. (Qui furabatur iam nō fueretur.) Et hoc quoque sicut & prædictorū vitiorum prohibitio, pertinet ad depositionem veteris hominis. Quodque sequitur, magis autem laboret & cætera, ad induitionem noui pertinet. Furtum verò hic intelligi potest, non solum occulta alienarum rerum ablatio, sed etiam quicquid acquiritur sub alterius damno vel deceptione. Qui ergo dum veterem vitam duceret furabatur aliena bona, iam postquam nouum hominem induit (nō furetur) id est non auferat dolo, vel aliqua machinatione fraudis aliquid alienum (sed magis) id est potius (laboret) non per seruos, (sed manibus propriis) operando, nō illud op⁹ quod displiceat deo, sed illud (quod est bonum), id est vtile & sine peccato. Ideo scilicet (laboret), vt habeat nō solum vnde viuatur, (sed etiam tribuat necessitatem patienti,) id est penuriam, hoc est vt possit pauperes de iusto labore sustentare. Hinc enim ostenditur, quod elemosina debet fieri ex eo quod bonum est, id est quod iuste habetur, non de eo quod iniuste.

Omnis

Hō irascens sibi & hō poenitēs

Iracundia a quo,

Elemosina ex eo quod est bonū fieri debet,

Iustitia quid sit? Sanctitas qd sit

zacha. 8 ps. 4. Iacob. 1. 1. Pet. 5. Alias nō est operando,

proxim⁹ dicit omnis hō,

¶ Omnis sermo malus ex ore vestro non procedat, sed si quis bonus est ad edificationem fidei vt det gratiam audientibus. Et nolite cōstristare spīritū sanctū dei, in quo signatī estis in die redemptionis.

¶ Omnis sermo malus nō procedat id est, nullus sermo malus procedat (ex ore vestro) etiam si fuit corde cōceptus, sed cōprimate illū ne possit exire, vt nihil mali vniquam loquamini. Sermo cōtumeliosus & lasciuus aut murmuriosus, vel alius huiusmodi nō exeat ab ore vestro (sed si quis est) in corde vestro (bonus) id est, humilis & charitativus & vtilis ille procedat non ociose sed ad ædificationē fidei id est, ita oportune vt edificent alios in fide, q̄ per dilectionem operatur, quia illa est vera fides & salutifera. Ad ædificationem procedat bonus sermo. Vbi ostenditur quia nec bonus sermo proferri debet nisi ad ædificationem. Vnde Psalmista. Obmutui & humiliar⁹ sum & filii a bonis. Ad hoc

Plal. 38. Obmutui & humiliat⁹ sum & filii a bonis. Ad hoc proferatur bonus (vt det gratiam audientibus) id est, vt auditores per eum hauriant dulcedinem superne gratiæ, & promouantur in bonis operibus.

Luce. I. Talis sermo processit ex ore matris domini, quando ad vocem salutationis eius repleta est spiritu sancto Helisabeth. Nolite malum sermonem proferre. (Et nolite contristare spiritum sanctum) in mala conversatione vestra, id est, nolite talia facere que spiritui

Sapiē. I. **11.** **12.** **13.** **14.** **15.** **16.** **17.** **18.** **19.** **20.** **21.** **22.** **23.** **24.** **25.** **26.** **27.** **28.** **29.** **30.** **31.** **32.** **33.** **34.** **35.** **36.** **37.** **38.** **39.** **40.** **41.** **42.** **43.** **44.** **45.** **46.** **47.** **48.** **49.** **50.** **51.** **52.** **53.** **54.** **55.** **56.** **57.** **58.** **59.** **60.** **61.** **62.** **63.** **64.** **65.** **66.** **67.** **68.** **69.** **70.** **71.** **72.** **73.** **74.** **75.** **76.** **77.** **78.** **79.** **80.** **81.** **82.** **83.** **84.** **85.** **86.** **87.** **88.** **89.** **90.** **91.** **92.** **93.** **94.** **95.** **96.** **97.** **98.** **99.** **100.** **101.** **102.** **103.** **104.** **105.** **106.** **107.** **108.** **109.** **110.** **111.** **112.** **113.** **114.** **115.** **116.** **117.** **118.** **119.** **120.** **121.** **122.** **123.** **124.** **125.** **126.** **127.** **128.** **129.** **130.** **131.** **132.** **133.** **134.** **135.** **136.** **137.** **138.** **139.** **140.** **141.** **142.** **143.** **144.** **145.** **146.** **147.** **148.** **149.** **150.** **151.** **152.** **153.** **154.** **155.** **156.** **157.** **158.** **159.** **160.** **161.** **162.** **163.** **164.** **165.** **166.** **167.** **168.** **169.** **170.** **171.** **172.** **173.** **174.** **175.** **176.** **177.** **178.** **179.** **180.** **181.** **182.** **183.** **184.** **185.** **186.** **187.** **188.** **189.** **190.** **191.** **192.** **193.** **194.** **195.** **196.** **197.** **198.** **199.** **200.** **201.** **202.** **203.** **204.** **205.** **206.** **207.** **208.** **209.** **210.** **211.** **212.** **213.** **214.** **215.** **216.** **217.** **218.** **219.** **220.** **221.** **222.** **223.** **224.** **225.** **226.** **227.** **228.** **229.** **230.** **231.** **232.** **233.** **234.** **235.** **236.** **237.** **238.** **239.** **240.** **241.** **242.** **243.** **244.** **245.** **246.** **247.** **248.** **249.** **250.** **251.** **252.** **253.** **254.** **255.** **256.** **257.** **258.** **259.** **260.** **261.** **262.** **263.** **264.** **265.** **266.** **267.** **268.** **269.** **270.** **271.** **272.** **273.** **274.** **275.** **276.** **277.** **278.** **279.** **280.** **281.** **282.** **283.** **284.** **285.** **286.** **287.** **288.** **289.** **290.** **291.** **292.** **293.** **294.** **295.** **296.** **297.** **298.** **299.** **300.** **301.** **302.** **303.** **304.** **305.** **306.** **307.** **308.** **309.** **310.** **311.** **312.** **313.** **314.** **315.** **316.** **317.** **318.** **319.** **320.** **321.** **322.** **323.** **324.** **325.** **326.** **327.** **328.** **329.** **330.** **331.** **332.** **333.** **334.** **335.** **336.** **337.** **338.** **339.** **340.** **341.** **342.** **343.** **344.** **345.** **346.** **347.** **348.** **349.** **350.** **351.** **352.** **353.** **354.** **355.** **356.** **357.** **358.** **359.** **360.** **361.** **362.** **363.** **364.** **365.** **366.** **367.** **368.** **369.** **370.** **371.** **372.** **373.** **374.** **375.** **376.** **377.** **378.** **379.** **380.** **381.** **382.** **383.** **384.** **385.** **386.** **387.** **388.** **389.** **390.** **391.** **392.** **393.** **394.** **395.** **396.** **397.** **398.** **399.** **400.** **401.** **402.** **403.** **404.** **405.** **406.** **407.** **408.** **409.** **410.** **411.** **412.** **413.** **414.** **415.** **416.** **417.** **418.** **419.** **420.** **421.** **422.** **423.** **424.** **425.** **426.** **427.** **428.** **429.** **430.** **431.** **432.** **433.** **434.** **435.** **436.** **437.** **438.** **439.** **440.** **441.** **442.** **443.** **444.** **445.** **446.** **447.** **448.** **449.** **450.** **451.** **452.** **453.** **454.** **455.** **456.** **457.** **458.** **459.** **460.** **461.** **462.** **463.** **464.** **465.** **466.** **467.** **468.** **469.** **470.** **471.** **472.** **473.** **474.</**

Sicut dicitur quod deus
italiter contristat
tra peccatores,
illudinem hominis contristati dictum est qui domum
illius qui eum contristauit egreditur. Vel spiritum
sanctum dicitur contristare qui prauis moribus suis
contristat sanctos, in quibus habitat spiritus sanctus.
Sancti enim sicut de profectibus fidelium gaudent,
sic de lapsibus eorum contristantur. Propterea spiritus
sanctus dicitur contristari ab eis qui sic agunt ut
eorum factis contristentur sancti, non ob aliud nisi
per spiritum sanctum habent per quem tam boni sunt
ut eos mali mestificent, hi maxime quos bonos fuisse
vel nouerunt vel crediderunt.

quos bonos fuisse vel nouerunt vel crediderunt. Cōtristari dicitur spiritus sanctus, quia suis electis inspirat charitatem per quam facit vt contristetur de aliorum detrimentis. Sancti autem qui sic contristantur, maxime sunt p̄p̄i prap̄ositi ecclesiæ. Vnde nunc subiectis precipitur, ne per inobediētiam suam contristent eos, quia in eis contristarent spiritum sanctum. Vt exaugeret peccatū, apostolus voluit ita dicere. Prap̄ositos enim contristant qui eorum verba contēnunt, & eis obedire despiciūt. Nō deberis hunc spiritum cōtristare (in quo) vos quasi cera (signati estis) eius imagine vobis ip̄ressa (vel signati) id est, ab infidelibus discreti. Et hoc factū (in die redemptionis) id est, quando transacta nocte infidelitatis & ignorantie illustrati estis luce fi dei in baptismo, & redempti de seruitute diaboli. In baptismo enim spiritus sanctus fide & sacramētis & spiritualibus gratiis signat fideles, id est, ab infidelibus secernit.

Colo. 37

Blasphemia quid sit.

Maliciā
quid sit.

Benigni
cas quid
it.

¶ Caput quintum.

Estote

Epi. Pauli.

Ioan. 3.
1. Ioan. 4

Estote ergo imitatores
dei sicut filii charissimi
& ambulate in dilectione
sicut & christus dilexit
nos, & tradidit semetip-
sum pro nobis oblatio-

nem & hostiam deo in odore suauitatis,
Quandoquidem deus in christo vobis peccata quæ
in eum commiseratis donauit, (ergo estote imita-
tores dei) id est sequimini exemplum bonitatis ei-
us, & vos fratribus dilectionis quicquid in vos de-
linquunt. Et hoc facite (sicut filii charissimi,) quia
si hoc feceritis tunc filii charissimi eritis illius patris.

Luce. 6.

Vnde dicit vnigenitus ei-
us. Diligite inimicos, be-
nefacite his qui oderunt vos, orate pro perfequen-
tibus & calumniantibus vos, ut sitis filii patris ve-
stri qui in caelis est, qui solem suum orti facit sup-
er bonos & malos, & super iustos & iniustos. Et non
solum in condonatione peccatorum sitis imitato-
res dei, sed etiam (in dilectione) ut diligatis eos qui
vobis aduersantur. Scilicet (in dilectione positi am-
bulate) id est promoueamini, & proficite in ea in tan-
tum ut si opus fuerit ponatis animas pro his quos
diligitis, sicut & christus dilexit nos & posuit ani-
mam suam pro nobis. Magna & inenarrabilis dile-
ctio, ut vnicus filius dei, semetipsum pro nobis tra-
deret morti, dominus pro seruis, creator pro crea-
tura. Nam (tradidit) pro nobis redimendis, non a-
rietem, non hircum, non etiam prophetam aut apo-
stolum, sed (semetipsum) qui deus est. (Tradidit se)
id est non inuitus est ductus ad mortem sed ipse spo-
taneus se dedit, & in hoc apparuit vobis dilectionis.

Oblatio
quid di-
catur

Tradidit enim se Oblationem & hostiam deo. Oblatio
nanque dicitur, quando nullo querere a-
liiquid sponte offertur. Sic christus cum nemo id qui-
rere auderet, obtulit se pro nobis in cruce sacrificium
deo. Hostia vero dicitur, quæ pro hostibus vel vi-
ctis vel superandis celebratur. Sic et hostia christi
diabolis & demones superati sunt atque peccata.
Vel oblatio fuit christus, quia morte sua nobis do-
na virtutum & diuinam gratiam acquisiuit. Hostia
vero quia nos ab hoste liberauit. Vel oblatio dum
fuit iniuriatus, hostia dum fuit occisus. Qui dedit
se (hostiam) talem quæ iret (in odorem suauitatis)
id est in odorem suauem deo. Quia suavis & bonus
odor est alicui acceptabilis, sic deo sacrificium dñice
carnis. In quo pater delectatus est non respectu sim-
plices mortis christi, sed respectu fructus ab ea pro-
cedentis. Ex ea enim nunc salus humano generi pro-
uenit, in qua quidem deus delectatus est, in inten-
tione etiam saluatoris & affectu pietatis eius dum
se pro nostra redemptione immolari permetteret,
delectatus est pater ut in odore suauissimo. Nam
quia iustus pro iusticia occisus est, optimū de sua
morte præbuit odorem, Sicut enim peccatum fetor
rem, sic iustitia bonum spirat odorem.

46. dif.
c. clericū
et. 32. q.
4. c. i co

Fornicatio autem & omnis immundicia,
aut auaritia, nec nominetur in vobis,
sicut decet sanctos, aut turpitudine aut stul-
tiloquium, aut scurrilitas quæ ad rem non
pertinet, sed magis gratiarum actio.

Deum imitari studete. (Sed fornicatio & immu-
dicia & auaricia) sic prorsus reiiciantur a vobis, ut
neque vel (nominentur in vobis) id est nomen ali-
cuius horum vitiorum non sit in aliquo ex vobis,
scilicet nemo saltem solo verbo dicat quæquam ve-
strum esse talem, sed ita coram deo & hominibus
irreprehensibiles estote, ut nullum locum male
suspitioni detis. Fornicatio dicitur a fornicibus
qui & harenarii nunc appellantur, sunt enim tea-
trales arcus, & lupanaria loca in quibus erant
meretrices, cum quibus spurcissimi quique commi-
sebantur. Immundicia autem vocatur omnis in-
continentia ad libidinem pertinens, quoquomodo fi-
at. Fornicatio igitur quantum ad mulieres hic acci-
pitur, immundicia vero quantum ad hoc quod fit
contra naturam, siue in se, siue in alium. Auaricia
enim illa pestis est animi quæ nunquam dicit nisi
accipe. Quam ideo ponit apostolus cum fornicatio-
ne & immundicia, ut innuat eam esse fornicationem
animæ, sicut illicita corporis operatio corporis est
fornicatio. Sicut enim qui fornicatur non sua sed a-
liena muliere abutitur sic qui peste auariciæ conta-
minatur usque ad aliena habenda extēditur, & quod
sub rapina habet omnibus retinere molitur. Per
hoc quod posuit disunctionem coniunctionem in-
ter immundiciam & auariciam, quod quidem non
fecerat inter immundiciam & fornicationem, vo-
luit significare alterius generis esse fornicationem
& immundiciam, & alterius auariciam, quia ille sunt
corporis, ista vero animæ. Fornicatio & omnis im-
dicia & auaricia non solum non sit in vobis, sed (nec
etiam nominetur) id est tantopere vobis provide-
te ab istis vitiis ut neque vel infamiam illorum pa-
tiatur aliquis vestrum sicut decet sanctos a vitiis
esse immunes, & a nota infamiæ. (Aut turpitudine)
non nominetur in vobis & cætera. Turpitudine est
qua mens inflammatur ad libidinem, ut in oculis
& amplexibus & multis alijs huiusmodi. Stultilo-
quium vero est, stulta verborum prolatio, nullam vti-
litatem, nullamque scientiam continens, sine indu-
stria & discretionem facta. Scurrilitas vero est face-
ria ioculatoriorum verborum quæ quadam indu-
stria & ingenio artis proferuntur, ut auditores ad-
risum moueantur. Quæ scurrilitas licet magno la-
bore studij agatur, tamen non pertinet ad rem, id
est ad aliquam utilitatem, sed tantum ad vanitatem
et mentis enervationem. Hæc vitia non nominen-
tur in vobis, (sed magis) id est potius nominetur in
vobis, (gratiarum actio,) id est ita deo semper agi-
te gratias super beneficijs eius, & ita laudibus eius
insistite, ut nihil de vobis dici possit, nisi quod om-
nis actio vestra deo gratias rependit. s. & verbis
& actibus assidue gratias saluatori reddite.

Fornica-
tio vnde
sumatur.

Immundi-
cia quid
sit.

Auaricia
quid sit.

Turpitu-
do quid sit

Stultilo-
quium

Scurrili-
tas.

Alias au-
tem.

1. q. 1. c.
cum ois.
& c. sicut
virgeri. i
fi. & q. 3
c. salua-
tor. de p
ben. & di
gni. cap.
auariciæ

Hoc enim scitote intelligentes, quod om-
nis fornicator aut immundus aut auarus,
quod est idolorum seruitus, non habet he-
reditatem in regno christi & dei.

Ratio quare fornicatio & cætera non debent ef-
se in vobis, quia hoc sine ambiguitate sciatis quod
omnis fornicator & cætera. (Omnis) dico, id
est numeratis singulis partibus cuiusque nulla re-
perietur quæ habeat hereditatem in regno christi
et dei) id est quæ habeat hereditario iure locum in
regno

regno gloriæ. Et hoc ideo quia christi est, contra cuius præcepta operantur tales, & dei patris cui iniurias faciunt. Et hoc erit vobis manifestum si fueritis (intelligentes) id est si aduerteritis quod aduertendum est, videlicet quid sit fornicatio & immundicia, id est, quam immunda res sit & sordida & omni vituperatione digna, & item quā pessima & praua res sit auaritia, videlicet quod auarū esse sit non solum idolis seruiens, sed etiam ipsa idolorum seruitus. Auari enim deus, nummus est. Nam sicut qui idolis seruit cultū debitum creatori imaginatæ creaturæ attribuit, sic & auarus impendit cultū effigiatæ pecuniæ cum deum colere deberet non pecuniam. Ideoque pecuniam quam diligit veneratur & colit facta est illi idolum, quia spēs suam in ea posuit, & a dei cultu pro ea recessit. Dum enim deberet adire ecclesiam, custodit archam. Dum deberet rogare deum, petit forum vt augeat lucrum. Quapropter idolatra merito iudicatur. Vel etiam ideo quia sicut idolatra rapinam facit honorem dei tollendo & idolis dando, sic auarus rapit pauperibus ea quæ superflue sibi coaceruat. Res enī quas deus seruire vult indigentibus, ipse sibi vsurpat & recōdit. Et propter huiusmodi causas, auaritia est idolorum seruitus. Et ecōtrario si aduertatis quod sit regnum illud, scilicet quāta foelicitate plenum vbi nullus locus desiderandi est nisi quod quisque habet, quia unicuique sufficit omnino quod habet, & itē si aduertatis quid sit christus, id est, quā sanctus, quam immunis ab omni peccato, & quis sit deus, id est, quam iustus iudex, & quātum bonum, id est, summū. Si hæc omnia vultis aduertere, scietis fornicatorem, & similes excludi a regno dei. Nō enim intrabit in illud sicut legimus aliquid immundum. Christus nunc primo nominatur & postea deus, ne secundū Arrianos estimaretur minor patre filius.

Nemo vos seducat inanibus verbis. Propterea enim venit ira dei in filios diffidentie. Nolite ergo effici participes eorū.

Seducabant quidam auditores suos promittentes impunitatē eis ex misericordia dei, & persuadentes quia propter peccata superiora non amitteret homo regnum dei. Contra quos nūc apostolus. (Nemo inquit vos seducat inanibus verbis.) Inania enim sunt, id est, ventosa, & omni veritate vacua verba eorum qui dicunt vel dicebant nō omnem fornicatorem aut immundum aut auarum dānari, proponentes hoc & dicentes. Si omnis fornicator & immundus & auarus damnatur, tunc pauci in mundo saluātur. Quod reputant inconueniēs & impossibile, cum sit conueniēs & possibile. Multi enim sunt vt ait dominus vocati, pauci vero electi. Dicunt etiam aliquando misericordiam dei tātam esse vt etiam fornicatorem vel auarum non statim æternaliter cruciari, atque naturale esse prædicant, vt his vitij seruiatur dicentes. Cur fecit deus mulieres, aurum, argentum, & similia, nisi vt his vtamur? Sed apostolus econtrario clamat (nemo vos seducat inanibus verbis.) Id est, a nemine vos permittatis seorsum ab hac ratione duci, scilicet quod fornicator & cæteri tales nō habebūt partem in regno dei. Omnes enim rationes eorū qui vos ita seducere volunt, sunt inania verba. Et reuera nō debetis huiusmodi verbis ab hoc sapio intel-

lectu diuelli, quia (propter hæc verba venit ira dei) id est, vitio diuina vt in eternum pereant (in filios diffidentie) id est, in eos qui cum sint filij ecclesie non secundum bonā vitam, sed solūmodo secundū sacramentorum participationem, sunt tamen diffidentie & desperationis quia de illis diffidimus propter prauitatem eorū. Et quia ira diuinę animaduersionis in obitu eorū venit in eos, ergo ne vos similia patiamini (nolite effici picipes eorū) videlicet vel quod eadem dicatis, vel quod fidē eis adhibeatis. Sed & secundum veterē historiam propter inania verba & fornicationem, & his similia, venit ira diuinę vltionis in Iudeos prosternēs caduera eorum in deserto, qui erāt filij diffidentie, quia de promissionibus diffidebant, non credētes quod essent verę, & ideo murmurabant & fornicabantur propter quę & perierunt. Nolite ergo similiter vel agere vel loqui, ne similiter pereatis.

Eratis enim aliquando tenebrę, nunc autem lux in domino. Vt filij lucis ambulate. Fructus enim lucis est, in omni bonitate, & iustitia, & veritate, probantes quid sit beneplacitum deo.

Non debetis iam effici participes eorum (quia vos aliquādo id est ante cōuersionem (eratis tenebrę) id est obscuritas nigredinis, & in vobis ipsis & in alijs prauo exemplo illos excecando, & in errorem precipitando, sed (nunc) id est postquā ad gratiam accessistis (facti estis lux) secundum fidem & iustitiam & puritatem vitę, quia lumine & exēplo vestre operationis & scientię alios illuminatis. Et hoc nō in vobis, sed (in domino) quia tenebrę fuistis in vobis, sed nunc estis lux in domino, vt qui gloriatur in domino gloriatur. Lux estis, sed lux illuminata, sicut & oculi nostri dicuntur lux, sed illuminata quia videre non possunt nisi vel in die sol luceat, vel in nocte aliquid luminare fulgeat. Et quia oportet vt vos qui lux talis a vera luce q̄ deus est illuminemini, nō in vobis lux esse dicimini, sed in domino. Et ideo (filij lucis) iure vocari potestis. Quia ergo lux estis & filij lucis, idcirco nō iam vt filij tenebrarum, sed (vt filij lucis ambulate) id est promoueamini de lucidis operib⁹ in lucidiora. Et ratio suadet vt sic ambuletis (quia fructus lucis) id est, vtile opus quod gignit lux sicut arbor fructum (est in omni bonitate) qua quisquis sit bonus in seipso (& in omni iustitia) qua proximis quod iustum est impendat (& in omni veritate) qua id quod verum est credat, & loquatur. Possumus autē iustitiā & veritatem partes bonitatis intelligere. Iustitia vero tenetur in obseruatiā bonorum operum, veritas autem in sermonibus nō falsis & cogitationibus. Et hæc omnia bona sunt, ideoque partes bonitatis. Et lux quæ tales fructus facit, homo est lucificatus a vera luce quę christus est. (Ambulate vt filij lucis) & hoc facite (probantes) id est discutiētes & sciētes studentes atque discernētes (quid sit beneplacitum deo) id est quid deus multum velit, vt illud faciatis quod ei optime placere probaueritis. Quicquid enim facere volumus, antequā illud inchoemus, probare debemus, an deo placiturum sit. Et si deo placitum probauerimus, tunc faciamus illud. Si autem displicitur, nō faciamus. Sequitur.

De penit. dist. 4. c. hanc societate.

Iustitia & veritas i quo teneant.

Et nolite

De auaritia est nūmus.

Mat. 20.

Epi. Pauli.

Alias nō
est &.

¶ Et nolite communicare operibus in fructuosis tenebrarum, magis autem & redarguite. Que enim in occulto fiunt ab ipsis turpe est & dicere.

¶ Ut filij lucis ambulate, & nolite communicare, i. non habeatis voluntatem communicandi, i. confectiendi (operibus) eorum qui sunt tenebre, i. executi in se & execantes alios, quia infructuosa sunt illa opera id est nullam utilitatem afferentia. Non comunicetis operibus huiusmodi, (sed magis), i. potius (redarguite & corrigite ea. Duobus enim modis non nos inquinant mali cum quibus degimus, i. si non consentimus, & si redarguimus. Hoc est non communicare, non consentire. Communicatur enim peccatori quando facto eius consortium voluntatis vel approbationis adiungitur. Hoc ergo nos ammonens apostolus ait. Nolite comunicare operibus infructuosis tenebrarum hominum. [Et quia parum erat non consentire si quereretur negligentia disciplinæ (magis autem inquit & redarguite) Videte quoniam utrumque complexus est. Nolite communicare, magis autem & redarguite. Quid est nolite comunicare? Nolite consentire, nolite laudare, nolite approbare. Quid est magis redarguite? Reprehendite, corripite, coercete. Prælati vero datum est maxime hoc præceptum. Ideo non debetis comunicare, sed potius redarguere, quia turpe est, non solum facere vel videre (sed etiam dicere) ea que ab ipsis tenebrosis hominibus fiunt in occulto, i. in secretis locis quia verecundantur talia palam facere. Omnis qui male agit, odit lucem.

Ioan. 3

Omnia autem que arguuntur a lumine manifestantur. Omne enim quod manifestatur, lumen est. Propter quod dicit. Surge qui dormis & exurge a mortuis, & illuminabit te christus.

¶ Ipsi faciunt in occulto turpia. Sed omnia opera eorum (quæ arguuntur manifestantur) levis, a lumine redargutionis eiusdem. Plerumque ignoratur culpa, ab ipso qui perpetravit eam. Sed dum increpatur, manifestatur ei. Et istis qui nunc ab apostolo vocantur tenebræ sic obscurata est visu peccati conscientia, ut iam ea quæ faciunt mala esse non intelligant, vel si intelligunt per nihil ducant, & obliuiscantur. Quasi ei sub quadam obscuritate teguntur & latent peccata quæ fiunt, ut vel non intelligantur & post ad memoriam non reuocentur. Sed dum ab increpante ingeruntur oculis cordium suorum culpe quas nesciebant & arguuntur, tunc (a lumine) veritatis (manifestantur) mentibus eorum ut eas videant & confiteantur, ac poenitendo deleant. Ecce quanta utilitas ex redargutione præcedat. Et vere manifestantur a lumine. Nam (omne) peccatum [quod manifestatur est lumen] i. euident & non ambiguum nec potest excusatione tegi quod palam dictum est. Vel (omne) malum opus quod per confessionem (manifestatur) lumen est, id est illuminans conscientiam, quia ex consideratione malorum quæ fecit illuminatur penitens animus ad agenda bona ut videat quantum in poenitentia se debeat affligere, quia quanto studio bonis operibus insudare. [Propter quod] i. quia omne quod manifestatur

fit lumen, dicit Isaias. Surge illuminare, quia venit lumen tuum. Sed apostolus more suo & auctoritate apostolica verbis alijs ponit hanc sententiam, & addit aliqua. [Surge inquit qui dormis, & cetera.] Somnus animæ est obliuisci deum suum. Quæcunque enim anima oblita fuerit deum suum, dormit. Sicut enim qui corpore dormit etiam si dies iam fuerit tanquam in nocte est, quia non vigilat ut videat iam ortum diem, sic quibusdam iam præsentem christo, iam prædicata veritate adhuc inest somnus animæ. Ideo unicuique talium, clamat propheta, vel apostolus. [Surge illuminare quia venit lumen tuum] i. christus. [Vel surge qui dormis] id est qui torpes in obscuritate cordis non recogitas deum, nec aduertens peccata tua, sed in terrenis desiderijs oculos mentis habens, surgens sub illa pigritia per recordationem dei & intelligentiam culparum tuarum, [exurge] i. ex toto surge per dignam poenitentiam, tu dico eleuatus & separatus a mortuis] i. ab illis qui per peccata spiritualiter mortui sunt in anima ut iam cum illis non iaceas similiter mortuus. [Vel (surge) per confessionem, & exurge per satisfactionem. Exurge a mortuis] i. a peccatis, quæ in epistola ad Hebræos vocantur operibus mortua. Et tunc [christus] qui illuminator est mentium (illuminabit tibi] i. lumen sapientiæ & veritatis & gratiæ suæ sic infundet cordi tuo ut maneat tibi, i. ut ultra non amittas illud. Plus enim notat dicens illuminabit tibi, quam si dixisset illuminabit te (Quia illuminabit te) notaret christum ei lumen virtutum infundere, sed illuminabit tibi, non solum vocat virtutum iubar expandere, sed etiam in eo conseruare. Non enim illi id est ad utilitatem illius christus illuminaret, non illum in virtutum lumine conseruaret, usque in finem.

Esa. lx.

Sōn. aīe
quid sit

¶ Videte itaque fratres quomodo caute ambuletis, non quasi insipientes, sed quasi sapientes. Redimentes tempus, quoniam dies mali sunt. Propterea nolite fieri imprudentes, sed intelligentes quæ sit voluntas dei.

Rom. 12
1. Th. 4.

¶ Debetis sicut dictum est, ut filij lucis ambulare, & operibus tenebrarum non communicare, sed potius ea redarguere. Et quia sic agendum vobis est [itaque o fratres videte] i. considerate [quomodo caute ambuletis] id est prudenter agatis. Caute ei ambulant, qui sic per viam bonæ operationis incedunt, ut ab insidiantibus vitijs se sapienter custodiant. Caute ambulant, qui & bona faciunt & nec suis nec aliorum vitijs maculantur. Quod agere solipossunt qui & iuste viuunt, & peccantibus non consentiunt, sed eos studio charitatis redarguunt. (Ambulate caute non quasi insipientes,) id est non solum cauete vobis a peccato, sed etiam a similitudine peccati, hoc est ita vos custodite, ut nullomodo videamini habere similitudinē cum insipientibus. Multi ei sunt qui caute ambulant conseruando se cum dei adiutorio immunes a peccato digno reprehensione & tamen ambulant quasi insipientes. Ut si quis sacerdos redarguendo meretricem, frequenter domum eius, videtur insipiens, licet nullum animum peccandi in eam haberet. Sed non decet sanctos malā de se opinionem dare, per negligentiam vel indiscretiōem.

secretio

secretionem suam. Non quasi insipientes ambuletis in viam iustitiae (sed ut sapientes) id est, ita irreprehensibiliter, ut in ipsa ambulatione videamini sapientes. Vel non ambuletis ut insipientes seculi amatores qui non prouident in futurum, sed ut sapientes qui sic in hoc seculo viuere student ut in futuro vitam aeternam habeant. Vos dico (redimentes tempus.) Redimere tempus est, ut quando aliquis infert tibi litē, perdas aliquid ut deo vaces non litibus. Quod enim perdis, praeciū est temporis. Quomodo perdis nummos ut emas tibi aliquid, sic perde nummos vel quodlibet aliud ut emas tibi quietē. Non enim habebis quietum cor, sed euerteris cogitationibus irritatus contra aduersarium tuum. Et ita perdes tempus. Sed melius est ut nummos perdas & tempus redimas. Vel tempus redimim⁹, quando ante actam vitam quā lasciuiēdo perdidimus, fletu reparamus. Dum enim male agimus, tempus in quo bene operari deberemus amittimus. Sed dānum temporis redimimus, si ita vitam commēdamus, ut ea bona quae olim facere negleximus, & ea quae nunc facere debemus faciamus. Nec mirum si minus fecimus (quoniam dies mali sunt) id est, tēporis variatio nocua est, quia peccantes attrahit ad varietatem delectationū. (Dies sunt mali) quia in ipsis viget malicia, & in ipsis leuiter peccatur, quoniam tempus dat materiam male operandi, proponēdo varietates rerum quas ex se affert. Dies enim malos due res faciūt, malicia & miseria. Nam per maliciā hominum & miseriam dicuntur dies mali. Ceterum dies isti quantum ad spacia horarum ordinati sunt. Ducunt vices, agunt tempora. Cui molesti sunt tempora, si homines sibi non sint molesti. Ergo dies malos sicut dixi due res faciunt, malicia & miseria. Sed miseria hominum communis est, non debet autem malicia esse communis. Ex quo enim lapsus est Adā, & de paradiso expulsus, nunquam fuerunt dies nisi mali. Et quia dies mali sunt, & nos positi sumus in procliuio peccādi (propterea nolite fieri imprudētes) id est, indiscreti, vel inconsiderati, ut non possitis mala prudenter vitare, & bona eligere, vel consideratione rationis omnia facere (sed sitis intelligentes quae sit voluntas dei) id est quid deus velit, ut illud faciatis.

Et nolite inebriari vino in quo est luxuria, sed implemini spiritu sancto loquentes vobismetipsis in psalmis, & hymnis, & canticis spiritalibus cantantes & psallentes in cordibus vestris domino. Gratias agētes semper pro omnibus in nomine domini nostri Iesu Christi deo & patri. Subiecti inuicem, in timore christi.

Intelligite voluntatē dei. Et ut eam possitis intelligere & facere (nolite inebriari vino.) Non prohibeo quin moderate vinum bibatis, sed modum non excedatis. Ebrietatem enim interdico. Non ebriemini vino (in quo) immoderate bibito (est luxuria) id est, luxuria est in nimia potatione vini. Non in natura vini est luxuria, sed in immoderatione potationis, ne quis peruerse intelligens conetur creaturam dei, id est, vinum malam esse sic argumentando, Cuius effectus malus est, ipsum quoque ma-

lum est. Sed effectus vini, id est, luxuria malus est. Igitur vinum est malum. Quod non procedit cum sit creatura dei. Idcirco dicendum est, in quo, id est, inebriari est luxuria. Vel certe vinum (in quo est luxuria) possumus intelligere concupiscentiam & ceteras vitiorum potiones, quae mentem inebriant & euertūt. De cuiusmodi Salomon ait. Luxuriosae res vinum. Nolite vino ingurgitari (sed implemini spiritu) id est, studete impleri spiritu sancto, qui vos laudabiliter inebriet mutando mentes vestras, & amore aeternorum calefaciens. Quo scilicet spiritu impleri hoc modo poteritis, id est, si ea quae ore cantatis, mente cogitatis & intelligitis, ac vos de his intus instruitis. Et hoc est. Implemini spiritu loquentes vobismetipsis intus secundam attentionem. Id est, intelligite quae labijs profertis, quia non modicum placet deo ut quisque aduertat quae loquitur (in psalmis) qui ad bonam operationem commonet (& hymnis) qui de laudibus dei (& canticis) quae de eterno gaudio resonant, & ideo spiritalia sunt. Sunt enim secularium hominum cantica, sed non spiritalia. Et post loquutionem horum, sitis (cantantes) id est, deū laudantes, & de eternis exultantes, sicut hymni & cantica docent (& psallētes) opere sicut psalmi suadent. Cantate in qua & psallite (in cordibus vestris) id est, sicut in ore vestro laudes resonent domino sic resonent in cordibus vestris, & hoc facite non vanae gloriae vel alij rei, sed soli (domino) id est ad honorem eius. Cantate, id est, coelestia resonate, & desiderate. Nam qui desiderat, & si lingua taceat cantat corde. Qui autem non desiderat, quolibet clamore aures hominum feriat, mutus est. Desideriū enim & amor cordis amena vox est intus cantantis. Sic cantate in cordibus vestris domino. Vos dico (gratias agētes) non ad horā, sed (semper pro omnibus) quae dedit vel dederit, siue sint prospera siue aduersa. Gratias ei semper agite, & hoc (in nomine domini Iesu) per quem haec omnia vobis a patre dantur, ut ipse filius in illis gratiarum actionibus glorificetur. Gratias inquam agite deo qui vos creauit, & patri qui vos in filios adoptauit. Vos dico (subiecti inuicem) humiliter curam agendo alter alterius, & pie vicissim ministrando, & hoc facite (in timore christi) casto qui huius variae subiectionis humilitatem praecepit, & venit non ministrari, sed ministrare.

Mulieres viris suis subditae sit sicut domino. Quoniam vir caput est mulieris, sicut Christus caput est ecclesiae, ipse saluator corporis eius. Sed sicut ecclesia subiecta est deo in christo, ita & mulieres viris suis in omnibus.

Ad familiaria praecepta se transfert apostolus, & unicuique gradui quod debeat praecepit. (Mulieres sint subditae) reuerendo, obediendo (viris suis) non alienis (sicut domino) id est, ad bene agendum solummodo sicut nos subiicimur domino deo ut illi seruiamus bona faciēdo non mala. Vel sicut (domino) id est in simplicitate & charitate qua deo seruiret, seruiant viris suis. Quod ideo facere debent (quoniam vir est caput mulieris) id est, principium, quia mulier primū de viro facta est. Ideo etiam caput, quia rector. Per virum enim regitur mulier, sicut per caput corpus. Et dignum est ut corpus regatur, & subdatur

Vinū quā
dicitur ma
lum.

Prouer
bio, 20.

Redime
re tempus
quid sit.

Malicia
& miseria
dies
faciunt
malos.

35. dist. c.
vinolētū
de cōsec.
dist. 2. c.
in calice
de iure
iur. ca. &
si xps. §.
quedā.
92. dist. i.
cap. 1.

32. q. 6. c.
fi. de sa
cra. vnct.
c. vnico.
1. Chori.
II.
Colo. 3.
1. Pet. 3.

Epi. Pauli.

subdatur capiti, id est mulier viro. Ita est vir caput mulieris (sicut christus ecclesie) quia sicut christus regit & instruit ecclesiam, sic vir regere debet & instruere uxorem suam, & sicut christus & ecclesia spiritaliter sunt unum, sic vir & uxor carnaliter unum. Sicut christus est decus ecclesie, sic bonus vir decus mulieris. Christus est caput ecclesie ipse dico saluator corporis eius id est ecclesie quia ipse saluat totum corpus ecclesie. Nullum enim membrum ecclesie saluatur nisi per christum, qui caput & saluator est omnium electorum, & vir similiter pro modulo suo debet uxorem ab omnibus malis saluare. Nam sicut ecclesia vite sue causam habet ex christo, sic mulier ex viro quia ut consistat virum accipit. Mulieres sunt subdite viris, & non qualitercumque, sed (sicut ecclesia subiecta est christo) in omnibus, (sic mulieres viris suis) subiciantur in omnibus que non sunt contra deum. In omnibus est ita subiecta ecclesia christo, ut in nullo ei se preferat ne velit esse superior eo vel etiam equalis ei. Et eodem modo mulieres viris suis subdantur, ut in nullo velint eos superascendere.

Colo. 3.

Viri diligite uxores vestras, sicut & christus dilexit ecclesiam & semetipsum tradidit pro ea, ut illam sanctificaret mundas lauacro aque in verbo vite, ut exhiberet ipse sibi gloriosam ecclesiam, non habentem maculam aut rugam, aut aliquid huiusmodi, sed ut sit sancta & immaculata.

De pen. dif. j. ca. ecclesia. 47. dif. c. sunt if. s. necesse Gen. 2.

Ita & viri debent diligere uxores suas, ut corpora sua. Quia qui suam uxorem diligit, seipsum diligit. Nemo enim unquam carnem suam odio habuit, sed nutrit & fovet eam sicut & christus ecclesiam. Quia membra sumus corporis eius, de carne eius & de ossibus eius. Propter hoc relinquet homo patrem & matrem, & adhaerebit uxori sue, & erunt duo in carne una. Sacramentum hoc magnum est, ego autem dico in christo et in ecclesia. Veruntamen et vos singuli unusquisque uxorem suam sicut seipsum diligit, Uxor autem timeat virum suum.

Diligite inquit (o viri uxores vestras) quarum caput estis (sicut christus dilexit ecclesiam) cuius est caput id est illa bonitate illas amate qua christus ecclesiam ut peccatum non ametis in eis, sed omne bonum & iuste gubernetis eas atque foueatis. Christus dilexit ecclesiam & pre nimia dilectione (tradidit) in mortem (se ipsum pro ea) redimenda. Ita & vos pro salute vrorum, si necesse fuerit tradite vos. Ideo se tradidit (ut illam) suo sanguine (sanctificaret) quia multis erat peccatis inquinata. Ipse dico (mundans eam ab omnibus peccatis) lauacro aque sanctificate (in verbo vite) id est lauacro baptismi. Baptismus est christi lauacrum est aqua in verbo. Tolle aquam non est baptismus. Tolle verbum, non est baptismus. Verbum vocat inuocationem diuinitatis qui a baptizante super aquam profertur. Idcirco mundauit

eam [ut ipse] qui hoc bene poterat exhiberet [sibi] id est prepararet ad honorem suum electorum ecclesiam pulchritudine virtutum [gloriosam], non habentem maculam aut rugam, id est, mandam ac simplicem. Maculam quippe & rugam non habet, quæ & turpitudine operis & duplicitate sermonis caret. Quia & per iustitiam munda est, & per simplicem intentionem tensa. A similitudine vestis dictum est, que prius lauatur & post extenditur. Ecclesia enim non solum sponsa christi sed & vestis christi solet appellari. Que mundata est ut non habeat maculam, extensa est ut non habeat rugam. Non habet in electis maculam criminis, nec rugam dolositatis. Non habet in eis rugam, quia nesciunt aliud de foris ostendere, & aliud intus habere. Vel ideo non habet in eis rugam, quia non flectuntur ad amorem terrenorum, sed extenduntur spe & desiderio celestium bonorum. Non habet maculam aut rugam, sed nec aliud huiusmodi, quia nec consuetudine venialium peccatorum ita grauari se permittit, ut multitudo eorum possit alicui crimini comparari. (Sed est sancta) in bono opere, & immaculata in abstinentia mali. (Immaculata) est, id est sine crimine. Non enim sine peccato quisquam esse potest in hac vita. Vel ad futurum seculum possunt hec referri. Mundauit christus ecclesiam, ut ipse post diem iudicii in æterna beatitudine (exhibeat) id est præsentet (eam sibi gloriosam) id est animo & corpore fulgentem, quia tunc iusti fulgebunt sicut sol in regno patris eorum. Tunc plene atque perfecte erit ecclesia, non habens maculam peccati vel rugam duplicитatis, aut aliquid huiusmodi, quia tunc etiam erit vere gloriosa. Non enim modo in tantis malis, in tantis scandalis, in tanta permixtione hominum pessimorum, in tantis opprobriis impiorum dicenda est esse gloriosa, sed tunc potius quando malis omnibus liberata gaudebit perhenniter in bonis cum christo. Et tunc erit vere sancta & immaculata, quia sic sola sanctitas in ea regnabit, ut omnis macula cuiuscunque peccati procul sit ab ea. Vel sancta erit per carnis immutationem, & immaculata per corruptionis remotionem. Christus ut dictum est dilexit ecclesiam, quæ est corpus eius. (Ita etiam viri debent uxores suas diligere ut corpora sua) id est sicut se, quia ille sunt corpora eorum, & illi capita eorum. Vel sicut spiritus hominis diligit & regit, & sibi in bono subicit corpus & carnem cui coniunctus est; sic viri diligant & regant & sibi subiciant in bono uxores suas. Quod facere debent, (quia qui uxorem suam diligit) quoniam ipse & uxor unum corpus sunt, & uxor est caro eius. Et ideo vir debet eam diligere, quia (nemo unquam odio habuit carnem suam.) Nam nonnulli dicunt se male esse sine corpore, omnino falluntur. Non ei corpus suum: sed corruptiones eius & pondus ode runt. Non ergo nullum corpus sed incorruptum & celerrimum corpus volunt habere. Sed nec illi qui se occidunt odio habent carnem suam sed aliqua gratia incommoda se per mortem effugere putant. Qui vero continentia quadam & laboribus persequuntur corpora sua, qui hoc recte faciunt; non id agunt ut non habeant corpus, sed ut habeant subiugatum et paratum ad opera necessaria. Libidines enim male vtentes corpore, id est consuetudines inclinationis animæ ad fruendum inferioribus per ipsius corporis

poris laboriosam quādam militiam extinguere af-
fectant. Nam non se interimunt, & curam suā vali-
rudinis gerunt. (Nemo itaque in quā odio carnem
suam habuit, sed nutrit eam cibo & potu (& fouet)
idumētis (sicut & xp̄s ecclesiam) sp̄aliter nutrit cibo
potuq; corporis ac sanguinis sui, vel cibo fortioris
intelligētiae & potu facilioris doctrinæ, & fouet eā
indumētis virtutū. Ita & vir de vxore debet face-
re quæ caro eius est. Christus fouet ecclesiam, quæ est
corpus eius. Et vere corpus eius, quia nos omnes
membra sum⁹ hui⁹ sacri corporis. (Quia membra su-
mus corporis eius, i. eccl̄ie, de carne, i. de ibecillita-
te eius) (& de ossib⁹, i. de fortitudine ei⁹, hoc est
alijs sum⁹ infirmi & alijs fortes in hoc corpore eius
quod est ecclesia. Sicut ei corpus humanum ex car-
ne & ossibus constat, & caro eius sustentatur ab ossi-
bus, sic eccl̄ia de minus perfectis & magis perfectis
constat, & perfectiores ex ēplo & exhortatione sus-
tentant imperfectos. Ita & mulier quæ est quasi caro
fragilis debet a viro sustentari, qui est velut firmi-
tas ossis. Vel de carne ei⁹ & de ossib⁹ ei⁹ est, quisq; per
gratiā eius potest dicere, quia cū infirmior tūc
fortior sum & potēs. De carne eius & de ossib⁹ ei⁹
est, quisq; ad imitationē eius dicere pōt, quia fa-
ctus infirmus, vt i firmos lucrificerem. Vel ideo
sum⁹ de carne ei⁹ & de ossib⁹ ei⁹, quia carnem ei⁹
in ministerio sumētes carni nostrę coniungimus,
& virtute sp̄s eius cōfortamur velut internis ossi-
bus. Nam sicut Eua de Adam facta traxit ab eo car-
nem & ossa, sic eccl̄ia ex christo procreata carnem
eius & sp̄m vt diximus in se traxit. (Vel de carne
eius & de ossibus eius sumus, id est eandem carnē
& eadem ossa quæ ipse habuit habemus, quia de no-
stra mortalitate carnem suscepit cum ossib⁹. Potest
legi corporis constantis (de carne eius & de ossib⁹
eius, id est de firmis & infirmis. Propter hoc, id
est quia sumus de carne eius & de ossibus ei⁹, & ip-
se dilexit ecclesiam, ab initio fuerat prophetatum
de eo quia, (relinquet homo patrem & cætera.)
Homo enim iste mediator dei & hominum homo
christus iesus significabatur. Qui reliquit patrem
quando semetipsum exinaniuit formam serui acci-
piens. Ita enim reliquit patrem, non quia deseruit
& recessit a patre, sed quia non in ea forma appar-
uit hominibus in qua æqualis est patri. (Reliquit
& matrem,) id est synagogam iudeorum, de qua se-
cundum carnem natus erat. (Et adhestit vxori suæ)
id est sociavit & coniunxit se electorum ecclesiæ.
(Et ipsi duo,) id est christus & ecclesia (sunt in car-
ne vna, quia carnem quam ille de virgine sumpsit
quotidie in missarum celebrationibus sumit eccle-
sia. (Vel in carne vna) quia vt supra dictum est, ipse
de mortalitate nostra carnem suscepit, & per car-
nem particeps noster factus est, vt illius capitis cor-
pus esse possemus. Sicque facta est ex duobus vna
quædam persona, ex capite & corpore, ex spon-
so & sponsa. Totus itaque CHRISTVS ca-
put & corpus tanquam integer vir, quia & fœ-
mina ex viro facta est & ad virum pertinet.
(Sacramentum hoc magnum est) de coniunctione
christi & ecclesię. Et ne quis istam magnitudinē
sacramenti in singulis quib⁹ hominibus vxores
habentibus intelligeret (ego autem inquit dico in
christo & in ecclesia.) Ego quidē allegorice inter-
pretor hæc verba genesis de cōiugio christi & ec-

clesię, sed tamē vos moraliter & ad literā ea intelli-
gite (& vos singuli vnusquisque vxorē suā sicut se-
ipsum diligat.) Vxorē autē monem⁹ (vt timeat vi-
rū suū), i. casto timorē diligat eū, & obediat ei in
omni bono & reueretur eum.

Caput sextum.

Illi obedite parentibus
vestris in domino. Hoc
enim iustū est. Honora
patrē tuū & matrē tuam
quod est mandatum pri-
mū in promissione vt be-
ne sit tibi, & sis longeuus super terram.

Exo. 12.
Eccle. 3.
Mat. 16.
Colo. 3.

¶ Precipit filijs vt obediat parētib⁹ suis in dño,
id est in his q̄ ad deū pertinet, nō enī suadet obe-
diēdiū esse in eis q̄ sunt cōtra deū. (Et ideo est obe-
diēdiū parētib⁹) quia (hoc est iustū) vt eis obediat-
ur a filijs, i. naturale ius habet. Nec solū ius natu-
rale est hoc, sed etiā præceptū dñi dicētis. (Hono-
ra patrē tuū & matrē tuā.) Quod ideo p̄cipue est
obseruandū, quia est mādātū primū in promissio-
ne. Licet enī hoc mādātū sit quartū in decalogo,
tamē (primum est in promissione) quia huic primo
addita est promissio cū ceteris p̄cedētibus nō esset
adiūcta. Tria quippe mandata p̄cesserūt istud &
pertinet ad charitatem dei, quia deus trinitas est.
Alia vero septem in quibus est hoc primum, ad di-
lectionē proximi respiciūt & docēt quomodo viu-
tur inter homines. Nam ipse septenarius p̄ceptorū
numer⁹ incipit ab honorē parētū. (Honora inquit
patrem & matrem.) Ad parentes enim suos homo
aperit oculos, & bona eius vita ab eorū amicitia su-
mit exordiū. Quisquis autē parentibus non deseruit
honorē, quibus parcere poterit? Primū est hoc mā-
datum in secunda tabula, quæ cōtinet mādāta per-
tinētia ad dilectionē proximi. Et est in promissio-
ne. Nam & ita distingui potest, scilicet vt & pri-
mū intelligatur esse in altera tabula, & esse in pro-
missione. Sed verius dici potest in vtraque re pri-
mum esse, & in tabula & in promissione. Quæ pro-
missio magna est. Honora inquit parēntes (vt be-
ne sit tibi) id est carnalia & spiritalia bona per hoc
a deo consequaris (& sis longeuus super terram) id
est lōgeuitatem æternitatis habeas super stabilem
mansionem cœlestis patriæ.

¶ Et vos patres nolite ad iracundiā pro-
uocare filios vestros, sed educate illos in
disciplina et correctione domini.

37. dist. c.
legant.
47. dist.
c. sicut

¶ Vos filij obedite parentibus, & vos parentes
nolite illis dare occasionem inobedientiæ (nolite
illos ad iracundiam prouocare) id est, nolite illis ea
facere propter quæ peccent per iracundiam, quia
patres estis illorum, & quia illi sunt filij vestri (sed
educate illos) dum pueri sunt (in disciplina domi-
ni) ne indisciplinate incipiant viuere (& in cor-
reptione domini) vt de prauitatibus morum suorum
corripiatis illos secundum deum bono animo, &
ad rectitudinem reducatis.

hij. §. ne
cesse.

D i Serui

Mulier
caro fra-
gilis.

2. cor. 12.

Ad ph. 2.

Epi. Pauli.

Serui obedite dominis carnalibus cum timore & tremore in simplicitate cordis vestri sicut christo non ad oculum seruientes quasi hominibus placentes, sed ut serui christi facientes voluntatem dei ex animo cum bona voluntate seruientes sicut domino & non hominibus scientes quoniam vnusquisque quodcumque fecerit bonum hoc percipiet a domino, siue seruus siue liber. Et vos domini eadem facite illis remittentes minas, scientes quia & illorum & vester dominus est in coelis, & personarum acceptio non est apud deum.

(Vos serui obedite dominis carnalibus), i. qui vobis temporaliter dominantur secundum carnalia, non secundum spiritualia. Habetis ei & spiritalem dominum in coelis eternum qui vestris meritis dominatur, sed non vult ut occasione eius dedignemini seruire carnalibus dominis, quibus ipso ordinatae subiecti estis. Etiam si sunt iniqui vel infideles, seruite illis donec transeat iniquitas. Multi enim religiosi dominis iniquis non tamen liberis seruiunt, quia omnis qui facit peccatum seruus est peccati. Et utique felicius seruitur homini quam libidini. Ordinavit enim sic deus ecclesiam, ut omnis potestas ordinata in seculo habeat honorem, & aliquando a melioribus. (Et ideo obedite dominis vestris) ut oportet, scilicet cum timore & tremore. Timor eius est carnis tremor. Filij parentibus cum reuerentia honoris obediant, serui autem cum timore animi & tremore corporis, scilicet ut gestus corporis & apparitio ostendat interiore timorem. Et hoc facite non in simulatione, (sed in simplicitate cordis vestri, i. in puritate intentionis vestre, quia licet sit habendus timor, tamen intentio seruanda est simplex, i. absque duplicitate simulationis, ut sicut exterius ostenditis vos libenter obedire, sic habeatis in corde, scilicet non hoc faciatis solo timore effugiendi poenas temporales, sed pura intentione bene agendi. (Sicut christo illis (obedite), i. ex puritate intentionis qua christo debetis obedire. Cum enim christo iubete seruitis hominibus non illis seruitis sed ei qui iussit. Vel (sicut christo illis obedite), i. tamen in bono. Praecipunt enim sepe mala agere, sed in his non est eis obediendum. (In simplicitate cordis obedite, non ad oculum seruientes), i. non existentes propti & strenui ad seruendum, tunc solummodo cum a dominis vestris videmini & illis absentibus agentes negligenter, quia hoc faciunt subdoli serui qui volunt placere hominibus dominis quos fallere possunt, non deo qui videt omnia. Non ita fide seruiatis, (sed ut serui christi), i. in puritate cordis & veritate, nulli alij rei nisi vere iustitiae studentes, vos dico (facientes) in hoc (voluntatem dei) qui voluit ut carnalibus dominis seruiretis, non inuiti (sed ex animo) nec ex malo animo (sed ex bona voluntate), ut & si non potestis liberi fieri vestram tamen seruitutem quodammodo liberam faciatis, non timore subdolo sed fidei dilectione seruendo. Ecce non fecit christus de seruis liberos, sed de malis seruis bonos seruos. (Ex animo cum bona voluntate seruientes sitis sicut domino deo & non hominibus) cuius precepto seruitis hominibus. Vos dico (scientes quoniam vnusquisque & cetera). Id est ideo debetis seruire dominis prout rectum est,

quia certum vobis est, vos remunerationem a deo fore percepturos non solum de hoc sed de omni bono quod feceritis, siue serui siue liberi sitis, quoniam neque seruitus impedit aliquem ad consecutionem premij, neque libertas expeditum reddit, tamen quisque bonum faciat. Deus enim remunerator est omnium operum vere bonorum, quicumque faciat ea, (Et vos domini eadem facite illis) non quod illis seruiatis, sed in simplicitate cordis & bona voluntate secundum deum illos tractate, i. sicut illis conuenit, subiectionem debitam & iustam exhibete vobis seruendo, sic vos iustam & dulcem potestatem exercete super eos humiliter dominando. Suauiter illos tractate (remittentes, i. relaxantes illis (minas)). Non interdico minas fieri, sed iubeo remissius fieri. Et si minae remissius faciendae sunt, quanto magis verbera? Humane inquam illos tractate, (scientes quia) in coelis est (& illorum & vester dominus). Id est licet sint vestri serui, tamen vos estis illorum cōserui, vnum dominum habentes. Contra quem de munere eius superbitis, si illos quos per conditionem tenetis subditos, aequales vobis per naturae consortium non agnoscitis. Nam si male illos tractaueritis, non ignosco nobilitati vestrae. (Neque enim personarum acceptio est apud deum. (i. non accipit homines propter personarum dignitates, quia in eius iudicio sublimitas personae non confert aliquid alicui, nec humilitas personae obest alicui, sed vnusquisque secundum opera sua recipit, vel bona vel mala, siue liber sit ille, siue seruus. Iō & serui & domini, studere debent ut iuste agant.

De cetero fratres confortamini in domino, & in potentia virtutis eius. Induite vos armaturam dei, ut possitis stare aduersus insidias diaboli.

Specialibus expletis instructionibus mulierum & virorum filiorum & parentum seruorum atque dominorum ad generalem reddit exhortationem, & ad spirituale bellum omnes simul instruit, quod dicitur. Hactenus aliqui vestrum putauerunt se suis viribus sine adiutorio gratiae bonum aliquid agere posse. Sed (de cetero) si bono animo volueritis agere, (confortamini) non in vobis, sed (in domino, vel ira. Hucusque vos iuuisset de cetero quod superest vobis viuendi spacio confortamini iam in domino, ut sine me fortes efficiamini contra bellum diaboli, siue etiam ira. Multa vobis hucusque dixi, sed (de cetero) quod adhuc dicere possem hoc tantum agite, de cetero quod restat sic agite. Scilicet (confortamini) id est fortes efficiamini contra omnes impugnationes aduersarij, (in domino: id est in eo respectu quod dominum habeatis. Cuius dominio tuebimini, (& confortamini in potentia virtutis eius), i. in virtute eius quae omnia potest. Et ideo confortare debetis, tum quia dominum habetis, tum quia ille potentem in omnibus virtutem habet. Et quia non in sola gratia confortandum vobis, sed etiam liberum adhibere debetis arbitrium; (induite vos armaturam dei. (Scilicet non solum confortamini in domino, sed etiam excitando liberum arbitrium induite armaturam dei, i. induite vos omnibus armis quibus militatur deo. In armatura enim omnia comprehenduntur arma. (Induite armaturam dei) quod praedictum est respectu liberi arbitrij, (ut possitis stare aduersus insidias diaboli. Taliter enim insidijs eius resistere poteritis, id est mediante auxilio dei

Rom. 3.
Act. 19.
Iaco. 2.
1. Pet. 2.

Ioan. 8.

xilio diuinæ gratiæ, & exercitio liberi arbitrij, quæ aut sola gratia aut solo arbitrio, nemo potest ei resistere. Et ideo prius (confortamini in domino, & post induite armaturam dei,) quia gratia præuenit liberum arbitrium. Idcirco vobis induenda est armatura dei: vt ei viriliter militantes possitis in prælio non cedere, non succumbere, sed state aduersus insidias diaboli, tum quia diabolus est criminator tum quia insidiosè agit contra vos. Longe ei grauior pugna quæ fit insidijs, quam quæ fit vi. Non vident diabolus homines cum quo pugnant, sed tamen facile habent remedium. Seipsos interi⁹ vident, & de illo foris triumphant. Ob hoc induenda est armatura dei. Et quæ est armatura nisi omnium virtutum perfectio, quibus a iaculis fathane defendimur?

¶ Quia non est nobis colluctatio aduersus carnem & sanguinem, sed aduersus principes & potestates, aduersus mundi rectores tenebrarum harum. Contra spiritualia nequitie in cœlestibus.

¶ Ideo spiritualibus armis oportet nos vndiq; munitos esse, quia contra spirituales hostes est nobis pugna. (Quia non est nobis colluctatio aduersus carnem & sanguinem,) id est aduersus homines qui caro & sanguis sunt. Galathis minus perfectis indixit aliud bellum quod est aduersus carnem & sanguinem, dicens quia caro concupiscit aduersus spiritum spiritus autem aduersus carnem. Ephesij vero quasi iam spiritualibus & concupiscentie carnis pualentibus, atq; persecutionem pro iustitia foris sustinentibus dicit (non est nobis colluctatio aduersus carnem & sanguinem) id est aduersus homines qui nos persequi videntur, sed aduersus malignos spiritus qui eorum mentibus principantur, & per eos nos persequuntur. Et quia sic est debemus homines diligere, demones cauere. Homines misericorditer eripere, demones viriliter superare. Quomodo enim si contra aliquem in prælio constitutum de parte aduersaria armatus equo sedens veniat, non equo sed equiti irascitur, & quantum potest, agit vt equitem percutiat & equum possideat, sic contra omnes malos homines agendum, & non contra illos, sed contra illum qui illos instigat totis viribus laborandum est, vt dum diabolus vincitur, infelices quos ille possidebat liberentur. (Non est nobis colluctatio aduersus carnem & sanguinem) id est aduersus homines quos videmus seuire in nos, qui potius miserandi sunt quam odio habendi (sed aduersus principes) eorum demones, (& aduersus potestates) iniquas malignorum spirituum Principes dominum illi spiritus qui principantur in vitis suis quod spiritualiter subgerere soliti sunt, sicut est spiritus fornicationis qui impugnat homines secundum luxuriam, & luxuriosis principat, & spiritus superbie qui impugnat secundum superbiam. Ceterique tales, & sic vnusquisque principat in suo vitio. Potestates autem vocantur illi spiritus qui habent vi & officium precipitandi homines in maiora peccata, quia præ sunt illis secundum immisionem maiorum & grauiorum viciorum. Et quam sit periculosum contra tales pugnare, quis non intelligat, & quomodo vincimus huiusmodi hostes quos non videmus, nisi quia carnales interiores motus nostros sentimus, hisque colligimus & illos percutimus? Vel principes dominantur illi demones qui principantur alijs demonibus, & potestates qui super

alios possunt. Sunt enim inter eos, alij nequiores alijs & in malo fortiores. Contra quos nobis lucta est. (Et aduersus rectores mundi) id est aduersus illos demones qui iusto dei iudicio regunt eos qui sunt mundi id est immoderate mundanis adherentes. Hi sunt qui nos per homines sibi subditos persequuntur, quia regunt eos ad maleagendum, & de vitio ducunt in vitium. Rectores enim sunt mundi, qui mundanos vt dictum est regunt. Rectores sunt, non mundi elementorum id est cœli, & terræ, maris & aeris, sed mundi tenebrarum harum id est omnium istorum infidelium, & istorum iniquorum hominum. De quo mundo dictum est. Totus mundus in maligno positus est. Et conuersis peccatoribus. Fuit inquit aliquando tenebræ, nunc autem lux in domino. Istum mundum qui huiusmodi tenebris id est tenebrosis hominibus constat, regunt maligni spiritus. Et aduersus istos est nobis pugna, non aduersus eos quos regunt. Et letitia contra spiritualia. Et etiam per hoc ostenditur magna impugnationis vehementia. Multo enim grauiori pugna & periculosiori exagitat homo, cum ab hoste qui non subiacet oculis impugnetur, quia nescit qua parte ab aduersario impetatur. [Spiritualia dico nequitie id est defectionis, & impossibilitatis. Nequitia quippe dicitur a nequam, quia per eam tenditur ad non esse sicut reprobi angelus dei qui solus vere est deseruerunt, & in perpetuum defectum ceciderunt. Quæ spiritualia sunt in cœlestibus id est in huius aeris infimi caliginoso habitaculo, vbi & nebule coglobantur. (Vel in cœlestibus) id est in mentis nostræ sanctis virtutibus patimur impugnationem a nequissimis spiritibus. Siue in cœlestibus pugnant contra nos, id est pro cœlesti hereditate tollenda, [Itaque aduersus principes & potestates atque mundi tenebrarum rectores, & aduersus spiritualia nequitie in cœlestibus] gratie nobis certamen indicit apostolus. Ipsa vero certaminis species sic intelligenda, cum dāna, cum pericula, cum opprobria, cum criminationes excitat aduersum nos, non id agētib⁹ aduersarijs potestatib⁹ vt hæc tātummodo patiamur, sed vt per hæc, vel ad iram multam, vel ad nimiam tristitiam, vel ad desperationem ultimam perueniamus, vel quod est graui⁹ conqueri aduersus deum fatigari & victi tedij compellamur tamquam humanam vitam non æque iusteq; moderatē, vt per hæc, vel infirmemur in fide, vel decidamus a spe, vel transferri cogamur a veritate dogmatum & ipsū aliquid de eo sentire suadeamur. Talia enim scripta sunt de Iob, cum diabolus dari sibi facultatem honorum eius petisset a deo. Per quæ etiam illud edocemur, quoniam non fortuitis aliquibus incursionibus impugnamur si quando nos talia aliqua facultatū dāna percusserunt, ne fortuitu nostrorum aliquis capiti⁹ abducatur, vel domorum ruinæ in quibus chari quique opprimantur eueniunt, vel aliquid hui⁹ contigit. In quibus oib⁹, vel in quolibet horum vnusquisque fidelium dicat aduersario, quia non haberes aduersum me potestatem nisi data tibi esset desuper. Nihil enim potuit contra Iob nisi quantum a deo permissus est. Sic nec contra quemquam fidelium poterit amplius. Taliter nos oportet instrui, qui contra tales configimus aduersarios,

¶ Propterea accipite armaturam dei, vt possitis resistere in die malo, et in oibus perfecti stare. State ergo succincti lumbos vestros in veritate, et induti lorica iustitiæ,

Dij & calciati

Rectores mundi qui sunt.

1. Ioā. 5. Ad ephē. 5.

Nequitia vnde dicitur.

Ioan. 10.

Alias in charitate

Principes dicantur

Prælati dicantur

Epi. Pauli.

II. q. 3. c.
q. resistit

et calciati pedes in preparatione euangelii pacis. In omnibus sumentes scutum fidei in quo possitis tela nequissimi ignea extingui, & galeam salutis assumite, & gladium spiritus quod est verbum Dei.

¶ Talibus armis nos armat apostolus laudabilibus & inuisibilibus & insuperabilibus & splendidis, spiritualibus & inuisibilibus, quia hostes inuisibiles expugnemus. Si vides hostem tuum, videatur armata tua. Si autem non vides hostem, cur videtur armata quibus eum impugnas? Quia tam grauis & tam multiplex atque tam periculosa est pugna, (propterea accipite armaturam dei, id est arma virtutum, quibus suos milites deus armat. Accipite de manu imperatoris summi arma fortia: ut possitis non cedere praedictis hostibus (sed resistere) fortiter illis (in die malo, id est in hora tentationis, quando velut diabolus prosperitatis arridere faciunt offerendo delectationem peccati, (Vel in die malo id est in tempore quo viget malicia in tempore impugnationis diabolice, in tempore praesentis vitae quae tota tentatio est. Et possitis non subiacere sed stare perfecti in omnibus) virtutibus ut non in quibusdam virtutibus bonis perfecti sitis, & in quibusdam imperfecti, sed in omnibus prout fas est perfecti. Tunc enim a nulla parte vinci poteritis. Vel in omnibus impugnationibus stetis perfecti, quod plus est quam resistere, siue in omnibus tam prosperis quam aduersis. Aut aliter. (Ut possitis resistere in die malo, id est in die iudicii, qui malus propterea dicitur, quia terribilis erit, accusationibus diaboli, ut quando suos accusauerit, puritate conscientiae possitis vos defendere, sed etiam perfecti stare possitis in omnibus cum electis. Standum vobis est contra hostes in armatura dei. Ergo state in castitate, quia ipsa est, initium bonae operationis, ideoque nunc prima ponitur in spiritualibus armis quae describuntur. Quamdiu enim quis luxuriae subiacet, nihil boni potest agere, quia nihil eorum quae facit potest deo placere. Sed postquam deseruerit luxuriam, incipit operari iustitiam. Et ideo nunc prius iubemur succingere lumbos & post induere lorica iustitiae. Lumbos enim succingimus, cum carnis luxuriam quae in lumbis est per continentiam coartamus. Sed quia nonnulli simulant se lumbos habere succinctos & non habent, ideo praecipitur nobis (ut in veritate succinctos habeamus) eos non in simulatione, quatinus vera sit nostra castitas, non simulata. Vel mentis lumbos succingamus in veritate, ut cingulo casti amoris christi nos contineamus a mendacio, quia qui mendacium loquitur, quantum in se est corrumpit veritatem, & ita fornicatur. Qui autem vera semper loqui studet, quasi legitimo coniugio vitatur, veritatem vel sapientiam habens coniugem, sicut ille qui dicebat. Hanc amavi & exquisivi a iuuentute mea & quaesivi sponsam mihi eam assumere. Ita ergo succingendi sunt in veritate lumbi vestri, ut non accedamus ad scortum, id est ad mendacium, sed in legitima sponsa quae est veritas delectemur, & ex ea filios generemus. Deinde subiungitur (ut simus induti lorica iustitiae, id est. forti vestimento bonae operationis) vndique muniti, ut nihil iniustum appareat in operibus vestris, sed totum ab omni parte iu-

stum & equum. Et haec iustitia recte viuendi est nobis lorica, quia interiora nostra non sinit transfigi, sed defendit vndique praecordia nostra ab omnibus telis inimici. Sicut enim lorica multis hamis conficitur, ita vestis iustitiae multis operibus bonis, & virtutibus connectitur. Et huiusmodi lorica debet interior homo noster indui, ne possit ab illa parte vulnerari. Postquam vero libidine vicerimus, & nos lorica iuste operationis induerimus, tunc & alijs bona praedicare idonei erimus. Vnde sequitur, (Et state calciati pedes), id est habentes calciatos pedes, hoc est munitos affectus vestrae mentis ne tangant terrena, hoc est ne terrenis commodis innitatur (in preparatione euangelii pacis), id est in eo quod praeparatis cordibus aliorum euangelicam praedicationem quae annunciat pacem inter deum & homines. Calciamenta fiunt ex coriis mortuorum animalium, & significant exempla patrum iam defunctorum quibus ab omni terrena lesione defenduntur pedes nostrae mentis, id est affectus quibus tanquam pedibus ad faciendum aliquid promouemur. Leditur ei pes praedicatoris a terra, si affectus eius terrenum commodum ex praedicatione appetit, id est si propter terrenum commodum non propter regnum coelorum praedicat euangelium. Et ideo praedictis calciamentis induantur pedes nostri, id est exemplis patrum muniantur, ut sicut patres studio supernae intentionis, non appetitu terrene commoditatis praedicauerunt euangelium sic & nos faciamus. Cuius praedicatoris in nullo fidei debet regulam deferere. Vnde subditur. (In omnibus sumentes scutum fidei.) Fides enim proscuto sumenda est in omnibus congressionibus quoniam ipsa prima resistit malignis spiritibus & eorum tela excipit & repellit. Sub ea namque proteguntur ceterae virtutes, quae ad locum virtutum arma praedictae, & ea diabolus impugnat primam aggreditur. In omnibus praesentibus & in omnibus tentationibus sitis sumentes scutum fidei, in quo scuto, (possitis) non solum repellere sed etiam (extinguere omnia tela nequissimi) diaboli, id est omnes suggestiones eius acutissimas quibus corda nostra ut vulneret impetit, tela dico (ignea), id est igne viciorum in humanis cordibus accendenda. Insulant enim mentes hominum ad concupiscentiam & igne totius malicie succendunt. Et haec tela nequissimi hostis sunt, id est qui etiam ea quae neque perficere possunt, & in quibus nequiquam laborat. Sed aduersus haec fide inuisibilium rerum armamur, & inuisibile aduersarium sternimus. His armis vos induite, (& galeam quoque salutis assumite), id est spiritus qui salutem eternam expectat. Quae igitur galea dicitur, quia sicut galea est in superiori parte armaturae, id est in capite, ita spes altior est omnibus alijs virtutibus, & spiritus respicit ad superiora spirans ad coelestia. Et ob hoc addidit salutis, ut ostenderet spem assequi quod desiderat, id est salutem. Vel sicut scutum fidei fides est, sic galea salutis salus est. Cuius, id est perpetuae salutis memoria vel expectatio, caput mentis contra omnes id est demonice impugnationis tutum facit. Qui enim cogitat diligenter quae sint eterna gaudia, facile delectationes praedictae a suo corde respuit, & aduersitates vincit. Haec sunt arma quibus muniti nunquam diabolo vel alicui membro illius cedetis, sequuntur arma quibus illum & suos deuincatis, (Et assumite gladium spiritus), id est ens spiritalem (quod est verbum dei), id est sermo diuinae praedicationis quo diabolus iterum fitur, hoc est impugnationes eius adnihilantur, & quo tyrannos huius seculi & hereticos, membra scilicet sathane deuincetis & vobis subiicietis, ceterosque,

Calcia-
menta quod
signent,

Secundum
Gerg. su-
ad Lucam. i.
xij. cap.

terosque peccatores Cum dicitur & gladium spiritus quod est verbum dei ad quod significatū respicit non ad gladium. Ecce hæc sunt arma quibus muniuntur & pugnāt milites dei. Sequitur.

¶ Per omnem orationem & obsecrationem orantes omni tempore in spiritu & in ipso vigilantes in omni instantia & obsecratione pro oibus sanctis & pro me ut detur mihi sermo in apertione oris mei, cum fiducia notū facere mysteriū euāgelii pro quo legatione fungor in cathena, ita ut i ipso audeā prout oportet me loqui.

¶ Predictis armis state muniti. Sed quia nō est nostre potestatis ut his muniamini nisi donante deo nec his vincere poteritis nisi ipse dederit, estote orantes (per omnē orationē), i. per oīa quæ oranda sunt, ut per omnē orationē quæ faciēda est trāseat nostra supplicatio, i. nihil relinquatis de his quæ petenda sunt in oratione, & nō solū per orationē, sed etiā (per obsecrationē), i. per omniū sacrorū adiurationē. Maiorē enim orādī expressio nō notat obsecratio quā oratio, quia obsecratio est orō cū adiurationē vel obtestationē, orō autē simpliciter facta est rogatio. Per oēm orōnē & obsecrationē sitis orantes omni tēpore cōpetenti, i. oibus horis ad orandū constitutis, vel omni tempore, i. tam in aduersis quā in p̄speris, & hæc oratio fiat (in spū) i. mente, ut mentis affectus concordet verbis orationis quæ proferuntur ex ore [vel in spū] non in carne orate. In spiritu enim orat qui polluta mente orat iterū peccaturus non casu sed ex proposito vel omni tēpore orate in spiritu, i. in cordis deuotione ut licet os nō semper orare queat spiritus tamen sp̄ bonis desideriis intus oret. (Et i ipso spū, sitis int⁹ vigilātes, i. solliciti, s. sicut oculi foris vigilāt, sic spūs agat intrinsecus, & hoc in omni instantia ut spiritus & corpus instāter perseuerent in vigiliis, & in omni obsecratione, ut pro omnibus) obsecretis pro quibus obsecrandum est, scilicet pro sanctis. Pro sanctis enim videtur esse obsecrandum, & pro infidelibus, orandum qui nihil faceri habent. Vigilare inquā & obsecrate pro omnibus sanctis, i. pro perseuerantia & saluatione omnium sanctorum, & specialiter pro me ut tribulatio non me obtundat (sed detur mihi sermo in apertione oris mei), i. cum aperuero os meum, hoc est cum alta mysteria & altas sententias dixerō. Nā hoc in diuina scriptura nō reperitur, nisi ubi magis quid & profundū debet dici. Cū os meū aperuero ut abditos sensus proferam (detur mihi sermo), i. facundia exprimēdi ea quæ voluero, ut luculenter ea possim exponere. Scilicet (cum fiducia notum facere), i. ut audacter & nō timide notū faciam (mysteriū euāgelij), i. occultum secretū incarnationis & passionis christi, ut occultas eorum causas notificem audientibus. Nam quia occultū est hoc mysteriū, ideo necesse est, ut notum faciā illud & hoc agere volo, quia pro eo annūciādo (fungor legatione in cathena) Nā nec pro cathena cessō a legatione. Quāquā enī pro euāgelio quod annūciabā in cathena, tamē illud sicut a xpo missus sum prædicare non omitto. Detur inquam mihi

sermo ad notificandū mysteriū euāgelij, ita scilicet detur mihi (ut in ipso euāgelio (audeam) sine timore (loqui) alijs prout oportet me, i. sicut expe- dit mihi qui hoc agere missus sum. Sequitur in quibusdam codicibus hoc loco talis versiculus.

¶ Verbum autem dei non potest alligari. Ac si dicat apostolus, Pro euāgelio quidem vinctus sum sed tñ prædicare non desisto, quia verbum dei quod annūciari debet nullo potest impedimēto tardari.

¶ Ut autem & vos sciatis quæ circa me sunt quid agam omnia, nota vobis faciet tichicus charissimus frater & fidelis minister, in dño quē misi ad vos in hoc ipso ut cognoscatis quæ circa nos sunt, & consoletur corda vestra.

Dixi ut oretis pro me, & quia pro euāgelio vinctus sim, sed quibus tribulationibus afficiar nō dixi. Sed quæ circa me sunt molestiæ (referret vobis tichicus) (ne de minimis aduersitatibus meis moueamini metu earum recedentes a fide. [Que] id est cuiusmodi tormenta (sunt circa me) id est in corpore meo quia ad mentis interiora non penetrant. [Et] quid agā], i. quam constans sum indicabit vobis tichicus, qui est non vilis, [sed charissimus frater, i. christianus & non fraudulentus vel fallax, [sed fidelis] ideo hunc audite, (fidelis minister est in domino, i. in his quæ sunt domini, Cui credere debetis (quia illum ad vos misi) ut puram veritatē de me vobis dicat (& consoletur corda vestra, i. leniat & mulceat & dolorē qui pro auditu tribulationū mearum increuerat temperet. Vel de vestris tribulationibus dolebatis nunc consolationē accipiat ab eo cognoscētes me libetē pati multo grauiora.

¶ Pax fratribus & charitas cū fide a deo patre, & domino iesu christo. Gratia cum omnibus qui diligunt dominum deū nostrū iesum christū in incorruptione amē

¶ Pax cū deo sit (fratribus), i. christianis [et] charitas, ut eum toto corde diligant & hæc pax & charitas detur eis (cū integra fide) a patre & filio. Per pacem enim manebunt in charitate quæ in fide est, & a quo ē pax & charitas, ab illo est & fides, i. a deo. Non enim fides quia datur priusquā poscitur ab illo cui datur, ideo dicenda est, non esse donū dei, sed esse a nobis quia data est nobis non petentibus. Oīa enim bona sunt a deo. Gratia generaliter accepta quæ est mater omniū bonorū & nutrix (sit cū omnibus) qui christum ecclesię sponsum diligunt [in incorruptione], i. casto amore sicut sponsam quæ corruptionem nō admittit. Nō enim christum in incorruptione diligunt, vel quorum fides in aliquo est corrupta, vel qui eum pro temporalibus & corruptibilibus bonis diligunt, non pro eternis & incorruptibilibus. Sed qui christum propter solū christum, & propter sp̄ perperetue incorruptibilitatis amāt, illi eū in corruptione diligūt, quia sic eū diligunt, ut neq; nūc corruptū valeat mens eorum neq; tūc caro eorum,

¶ Finit epistola ad Ephesios.

¶ Incipit Argumentū in epistolā ad Philippenses. D iij Philippis

Alias in apertione.

Obsecratio quid sit

Oratio quid sit.

2. Thī, 2

Epi. Pauli.

Philippis
ciuitas.

Philippis est ciuitas in partibus Macedoniae, unde Philipenses dicunt. Quibus predicauerat apostolus, qui fidei veritate ac morum honestate illos instruxerat. Et ipsi in fide morumque nobilitate in omnibus fere secundum apostolicam doctrinam perstiterunt, sed de primatu tantum inter eos erat contentio, quoniam alij se volebant alij preferre quasi gloriando demeritis. Qua de causa precipue apostolus scribens illis a roma intedit illos ad humilitatem reuocare, scilicet ut de meritis non gloriantur, neque alter alteri se preferat, sed quicquid boni habet siue remissionem peccatorum, siue dona virtutum gratie dei ascribant a quo totum habent & nihil a se. Miserant autem ei aliquid substantie per epafroditum Romanum quem cum hac remittit epistola. In qua quia presens non potest munus eos contra duplex bellum tribulorum sed & pseudo predicatorum ut omnia pro christo sustineant aduersa cum humilitate sicut & christus fecit & legalia a pseudo nunquam recipiant. Qui quoniam ad humilitatem illos inuitat ideo non posuit nomen officij, sui & authoritatis quod est apostolus, sed quia ipsi nunquam de eo minus vel contra eum senserant. Secum vero Timotheum addidit in principio epistolae, quia ipse socius apostoli fuerat in conuersione eorum, atque sollicitus erat cum eo de salute ipsorum, & fortasse rogauerat eum ut scriberet illis. Sic enim exorsus est.

Finit argumentum.

Incipit epistola Pauli ad Philipenses.

Caput primum.

93. dis. c.
legimus

Ioan. 15.

PAULUS & TIMOTHEUS serui Iesu Christi omnibus sanctis in Christo Iesu qui sunt philippis, cum episcopis & diaconibus, gratia vobis & pax a deo patre nostro, et domino Iesu Christo.

Seruos christi se dicunt Paulus & Timotheus, quod est signum humilitatis, ut eis exemplo suo humilitatem suadeant. Sed cum ipse dominus dicat iam non dicam vos seruos, quia seruus nescit quid faciat dominus eius, qua ratione se seruos nuncupant? Sed sciendum quia sicut timor seruilis quem perfecta caritas foras mittit, atque timor castus permanens in seculum seculi, sic est seruus qui non manet in domo in eternum, atque seruus intrans in gaudium domini sui. Nam cum timore quem caritas expellit, & seruitus quae ad eum pertinet simul expellenda est. Erant ergo serui Paulus & Timotheus, quantum ad timorem castum, non quantum ad timorem seruilem. Qui mandant ea quae sequuntur (omnibus sanctis). i. omni plebi mudate per baptismum a peccatis, & sanctificate non in suo merito, sed in christo Iesu. i. in gratia Christi, scilicet quia deus factus est homo, passus est & resurrexit. Curialiter illos ad humilitatem reuocat, ostendens illos esse sanctos in Christo Iesu,

non in se, & determinat quibus sanctis, scilicet (qui sunt philippis). i. in illa ciuitate. Interpretatur autem philippis os lapidis, & illi sancti sunt philippis, i. in ore lapidis, qui sunt in lucidissima dei illuminatione quam & ceteris undique spargant sicut & isti dicuntur in sequentibus. In medio nationis prauae & peruersae, inter quos lucetis sicut luminaria in mundo verbum vitae continentes. Talibus ergo sanctis ubique cumque sint corporaliter degentes scribitur haec epistola. (Omnibus sanctis qui sunt philippis) id est omnibus subditis cum episcopis, id est presbiteris & diaconibus, scilicet minoribus cum maioribus. Episcopos namque pro presbiteris more suo posuit. Non enim plures episcopi in una ciuitate erant, neque presbiteros intermitteret, ut ad diacones descenderet. Sed dignitatem & excellentiam presbiterorum declarat, dum eosdem qui presbiteri sunt episcopos esse manifestat. Quod autem postea vnus electus est qui ceteris preponeretur, in scismatis remedio factum est, ne vnusquisque ad se trahens Christi euangelium rumperet. Nam & Alexandria a Marco euangelista usque ad Heraclam & Dionisium episcopos, presbiterum vnum de se electum, & in excelso loco & gradu collocatum episcopum nominabant, quomodo si exercitus imperatorem faciat, aut diacones eligant de se quem industrium nouerint & archidiaconem vocent. Constat ergo apostolica institutione omnes presbiteros esse episcopos, licet nunc illi maiores hoc nomen obtineant. Episcopus enim superintendens dicitur, & omnis presbiter debet intendere curam super oues sibi commissas. Omnibus inquit sanctis qui sunt philippis coepiscopis & diaconibus. Quia minores premit, ad humilitatem inuitat. Quia vero & minores subnectit, ostendit non esse quemquam adeo perfectum qui non habeat admonitionem. Quod autem subdit gratia vobis & pax a patre & christo, in superioribus epistolis expositum est.

Gratias ago deo meo in omni memoria vestri semper in cunctis orationibus meis pro vobis omnibus cum gaudio deprecationem faciens super communicatio ne vestra in euangelio christi a prima die usque nunc confidens in hoc ipsum, quia quae cepit in vobis opus bonum perficiet usque in diem christi Iesu, sicut est mihi iustum hoc sentire pro omnibus vobis, eo quod habeam vos in corde et in vinculis meis et in defensione et confirmatione euangelii socios gaudij mei vos esse.

Illorum beniuolentiam ostendit principium boni operis a deo illis datum, & finem ab eodem esse dandum, ut de se non presumant, sed gratiae dei omnia bona sua attribuant. (Ago inquit gratias deo meo (qui mihi facit quod volo in vobis). i. illum qui tanta nobis beneficia spiritalia contulit gratis laudo, quia non nostro merito sed eius dono ad bonum christianae religionis venistis, in qua & multum profecistis. (Gratias ago inquam pro omnibus vobis id est pro religiosa conuersatione omnium vestrum ab illo data (in omni memoria vestri), id est quotiens ve-

Philippis
os lapidis in
terpreta-
tur.

Episcopus hic
pro presbitero
ponitur.

Episcopus super
intendens
dicitur.

ens vestri memor fio, memoria dico non ad horam, sed (semper) scilicet in cunctis orationibus meis, id est quotienscunque oro. Vel memoria vestri dico non pro parte vestrum facta, (sed pro omnibus vobis De praeiudiciis beneficiis a deo vobis collatis ago ei gratias non cum tristitia sed cum gaudio, quia non contristor de culpis vestris, sed de sanctitate vestra gaudeo (faciens deprecationem) id est, deum toto mentis affectu deprecans (super communicatione) id est, de communicatione vestra, hoc est ut magis ac magis comunicetis semper, & vnanimes atque vnum cor habentes sitis (in euangelio christi) id est in fide & praeceptis euangelice doctrinae. (Vel deprecationem facio super communicatione vestra) id est, ut persistatis in eo quod mihi comunicauistis in fide & operibus euangelij. Et non horarie istud deprecor, sed a prima die conuersionis vestre (vsque nunc) id est, ex quo cepistis credere non cessauit pro vobis preces effundere. Siue comunicatio vestra (in euangelio) quoniam res vestras fecistis communes propter illud (a prima die) conuersionis vestre (vsque nunc) & ideo amodo magis standum vobis est in hoc. Deprecor deum pro vobis, confidens (hoc ipsum) de bonitate eius (quia ipse qui) per praeuenientem gratiam (cepit in vobis opus bonum) per subsequentem & cooperantem (perficiet) illud dñs perseverantiam (vsque in diem Iesu christi) id est, vsque ad extremum diem vite vniuscuiusque quando anima de corpore egrediens presentatur ante tribunal christi iudicanda. Cooperando enim in nobis deus perficit quod operando incipit, quoniam ipse ut velimus operatur incipiens, quia volentibus cooperatur perficiens. Nam ut velimus, sine nobis operatur. Cum autem volumus, & sic volumus ut faciamus, nobiscum operatur. (Qui cepit in vobis opus bonum, ipse perficiet.) Ego ita confido, videte ne frustra. Videte ne a vestra parte opus bonum remaneat, quod deus vobiscum paratus est, in vobis perficere. Ego istud certa fiducia spero (sicut est mihi iustum ut hoc sentiam & credam pro omnibus vobis) non enim iustum ut aliud sentiam de tam bonis. Hoc debeo sentire de vobis eo quod habeam vos in corde meo non in solis labijs, quia continuo vos amore in precordiis meis teneo, & (eo quod habeam vos in vinculis meis) quia vos quoque pia compassione codoletis afflictioni vinculorum meorum, & vos pariter mecum victos esse putatis. Et quod habeam vos (in defensione euangelij) quia & vos defenditis illud sicut ego disputationibus contra impugnatores (& in confirmatione) eius (vos habeam) quia vos quoque studetis illud confirmare in cordibus fidelium. Et propterea iustum mihi est sentire vos omnes esse socios gaudij mei futuri, id est aeternae letitiae, sicut nunc operum meorum & passionum socios esse vos video.

Testis enim mihi est deus quomodo cupiam omnes vos in visceribus Iesu christi. Et hoc oro, ut charitas vestra magis ac magis abundet in scientia & in omni sensu, ut probetis potiora, & sitis sinceres et sine offensa in diem christi, repleti fructu iustitiae per Iesum christum in gloriam et laudem dei.

Ego ut dixi sentio, & desidero vos fore socios gaudij quod habeo. Nam cupio vos omnes esse in visceribus Iesu christi, id est in interno sinu perpetuae beatitudinis receptos. Et (quomodo) id est quam ardenti desiderio hoc (cupiam testis est mihi deus) qui occulta cordium nostrorum inspicit. Vel pro vobis ut supradictum est iccirco deprecationem facio, quia sicut (& deus testis est cupio vos omnes esse in visceribus Iesu christi) id est in intimo amore eius, ut ab eo diligamini quasi eius viscera. In visceribus enim sentitur plusquam in alia parte corporis, & ideo viscera pro dilectione ponuntur in scripturis aliis quotiens. Ego quidem vobis talia cupio. (Et) ut haec ut desidero consequamini (oro ut charitas vestra) semper proficiens (magis ac magis abundet) & excreseat (in scientia) diuinorum & vtilium (& in omni sensu) prudentiae ac discretionis (ut probetis potiora) id est ut probare & discernere sciatis non solum mala & bona, sed etiam inter bona potiora, hoc est meliora, ut post probationem (sinceres) id est sine carie (sitis) ne vos corrumpat aliquod vitium sicut vermibus lignum intrinsecus edens, sed integri permaneat in bono. (Sinceres sitis) quantum ad vos, id est sine corruptione vitiorum (& sine offensa) quantum ad proximum, ut non eum offendatis (in die christi) id est vsque in diem vitae nouissimum. (Vel sinceres) id est, sine admixtione vitiorum, quae se bonis operibus immiscere solent (& sine offensa) id est sine crimine, euntes passibus operum bonorum ac desideriorum in die christi, id est in diem iusti iudicii dei, qui bona vobis pro sinceritate vestra sine malorum admixtione retribuet. Sitis etiam ut bonae arbores (repleti fructu iustitiae) id est, abundantes bonis operibus (per Iesum christum) id est per gratiam christi, non per vires vestras (in gloriam & laudem dei) id est, ut inde glorificetur & laudetur deus qui vos ita fructificare facit, non ut vos inde vanam gloriam capiat, quasi per vos talia facientes. Hic satis congrue humilitas bene agentibus commendatur ab apostolo. (Vel in die christi sitis repleti fructu) id est, mercede iustitiae accepta per Iesum christum iudicem (in gloriam & laudem dei) id est, ut inde perpetualiter glorificetur & laudetur deus, & dicatur mirabilis deus in sanctis suis.

Scire autem vos volo fratres quia quae circa me sunt, magis ad profectum euangelij peruenerunt, ita ut vincula mea manifesta fierent in christo Iesu in omni praetorio, et in ceteris omnibus ut plures ex fratribus in domino confidentes vinculis meis abundantius auderent sine timore verbum dei loqui. Quidam quidem et propter inuidiam et contentionem, quidam autem et propter bonam voluntatem christum predicant, quidam ex charitate scientes quoniam in defensione euangelij positus sum. Quidam autem ex contentione christum annunciant, non sincere, existimantes pressuram se suscitare vinculis meis. Quid enim? Dum omnino siue per

Viscera
pro dilectione in
scripturis ponuntur.

23. q. 4.
cap. quā
magnū.

D iiii occasionem.

Epistola Pauli.

occasionem siue per veritatem christus annuntietur, & in hoc gaudeo, sed & gaudebo

¶ Quia superius dixerat se habere in corde & vinculis, ne illi audientes eum esse vinctum putarent euangelicam prædicationem deficere, & cederent pseudo apostolis addit, (Scire autem vos volo & cetera.) Ac si dicat, Ego quidem vinctus sum, sed tamen ideo non minuitur euangelica prædicatione. (Volo vos scire, quoniam ea quæ circa me sunt,) id est vincula mea & tormenta quæ patior vndique, vel quia non pertingunt ad interiora (magis perueniunt ad perfectum euangelij) quam ad defectum ut mali intenderunt, (ita ut vincula mea in christo) id est in christi nomine & prædicatione manifestarentur, ubique & per hæc christus. Dum enim sermo de vinculis meis ubique volitat, christus qui vinculorum causa est in ore omnium resonat. (Manifestata enim sunt in omni prætorio) ubi nobiles & diuites cōueniunt, & in cæteris omnibus locis romæ, ubi populares conuerfantur, hoc omnibus romanis nobilibus & innobilibus notum est me vinctum esse pro fide christi quam prædicabam. Et ita profuerunt vincula mea (ut plures) quam antea (e fratribus) id est ex christianis non in se, sed (in domino confidentes vinculis meis) id est consideratione vinculorum meorum (auderent abundantius) solito (loqui publice) verbum dei sine timore (cogitantes apud se, si iste vinctus loquitur, cur non potius nos? Ideo autem dixi plures e fratribus in domino confidentes annuntiare ob mea vincula verbum dei & non omnes ita faciunt. Alii enim ex ipsis sunt mercennarii, alii filii. Nā (quidam quidem) id est mercennarii prædicant christum (etiam propter inuidiam & contentionem,) quia inuidet gloriæ meæ, & contendunt illā sibi usurpare, cupientes eē famosi & honorabiles apud homines sicut erāt apostoli, sed (quidam) ab istorum intentione diuersi, utpote boni filii (prædicant eum exemplo meo (propter bonam voluntatem) id est studio generandi filios vitæ æternæ, (quidā) qui & boni sunt annuntiant illū Lex charitatis (& amoris mei) sciētes quoniā positus sum a deo in defensione euangelij) disputando & verum ac salutiferum esse probando. Et ideo quia vident me modo cathenis detentum non posse ad plenum exercere officium meū, vice ac loco mei prædicant christum, ut ipsi suppleant quod ego nunc minus possum. Isti quidem casta intentione prædicant. Sed (quidam) ab his longe diuersi, annuntiant christum ex contentione id est per contentionem, quia cōtendunt per hoc maiora inferre supplicia, ut si qui de prædicatione eos accusauerint, indicent eis me eius auctorem esse sicque mala in me conuertant. (Vel ex contentione) id est ex priuato odio inde genito quod aliquando mecum contenderunt & confutati sunt. Et ne viderentur esse correcti, adiungo quia (non sincere,) id est non puro animo, sed malicia infecto prædicant, existimantes) hoc modo (se suscitare,) id est commouere (pressuram vinculis meis,) id est ut ego vinctus opprimar aduersis, scilicet ut dum Nero & ministri eius viderint Romæ tot prædicatores euangelij existiment me causam eorum esse, & maiora mihi tormenta, vel etiam mihi mortem inferant. Et tali intentione salutem quā ipsi non habent prædicant

dicant alij, cōsulentesque terrenis cupiditatibus suis regnum cælorum annuntiant habentes in peccatore falsitatem in lingua veritatem. Et isti prædicant christum nec prohibetur sicut & boni. (Quid enim) refert qua intentione (christus) prædicetur (dū) id est, tantūmodo (annuntietur omnimodo) annuntiandi, id est, (siue per occasionē) suscitandi tribulationes fidelibus aut adquirēdi lucra temporalia, [siue per veritatē] purę cōsciētię? Et in hoc gaudeo quod oēs isti prædicant etiā illi qui molitur hoc modo suscitare pressurā vinculis meis. Nec solum nunc gaudeo sed & semper gaudebo ex hoc. Potest enim fieri ut dum isti vel studio suscitandi tribulationes, vel cupiditate acquirendi pecuniā siue temporalem gratiam christum per huiusmodi occasionem utpote mercennarii prædicant his auditis nascentur fideles & de malo eorum deus operetur bonum sicut aliquotiens fit ut homo ad concubitus ingrediatur non voluntate generandi, sed libidinem explēdi, & tamen nascatur homo bonū dei opus de fecunditate seminū non de turpitudine vitiorū. Et ideo tolerandi sunt tales mercennarii, dum per occasionem christum annuntiant, quia & ipsi sunt ad aliqua utiles, ut quæ dicunt faciamus, quæ autem faciunt respuamus. Christus enim veritas est. Veritas a mercennariis occasione annuntietur, veritas a filiis veritate annuntietur. Filii hereditatem æternam patris expectant patienter, mercennarii temporalem mercedē cōducentis festināter expectant. Mercennarii quippe occasione christum annuntiant aliud querentes, pastores autem deum propter deum prædicant.

¶ Scio enim quia hoc mihi protineat ad salutem per vestram orationem & subministrationem spiritus Iesu christi, secundū expectationem & spem meam, quia in nullo cōfundar, sed in omni fiducia sicut semper & nūc magnificabitur christus in corpore meo siue per vitam siue per mortem. Mihi enim viuere christus est & mori lucrū. Quod si viuere in carne hic mihi fructus est operis, & quid eligā ignoro. Coartor autem e duobus desiderium habēs dissolui, & esse cum christo multo magis melius, permanere autem in carne magis necessarium est, propter vos.

¶ Gaudeo sicut dixi dum maliuoli prædicatores christum annuntiant, etiam suscitādo mihi pressuram. [Nam scio quia etiam hoc] id est, suscitatio pressuræ [proueniet mihi ad salutem] æternam in futuro consequendam, non ad oppressionem ut illi putant. Et hoc fiet non solum meo merito, sed & [per vestram orationē] quæ mihi auxiliabitur [et per subministrationem spiritus Iesu christi] id est, per occultam dationem spiritus sancti, qui sicut columna vel fundamētum fulcit me subter ne corruam. Ipse enim spiritus est fons omnium bonorū, ideo sanctis dicit subministrare, quia de eius fonte procedit quicquid illi beneficiorū accipiūt. Proueniet inquam mihi secundum expectationem meam & spem

Ex malo
elicit bonum,

Alias autem,
7. q. 1. c. 1.
fi. de penit. dist. 2.
c. q. vult fine.
7. q. 1. c. 1.
fin. de re nū. c. nulli sporto,

spem meam id est, secundum quod expecto donec veniat, & spero donec videam. Non enim frustrabitur me, expectatio mea. Et quare? (Quia in nullo confundor) id est, in nulla re erubescō, quoniam nec in conscientia mea quicquā est, vnde coram deo erubescā, nec de his quæ pro Christo foris patior recundari possum. Et ideo certus sum, quia conseq̃uar quod spero. Si enim videret apostolus se in aliquo confundi & deficere, posset desperare de salute. Sed quia videt constantem per omnia, & hanc dei gratiā iam sibi esse concessam, ideo sperat quod maius est. (Non confundor) vt in aliquo cedā, quia & spes magna, & res vera atque honesta. (Non confundor) inquam vt timidus miles (sed in omni fiducia) & in omni audacia & cōstantia mentis per quā fortiter prædicare soleo (sicut semper) a tēpore conuersionis meæ magnificatus est dominus christus in me (ita & nunc) in hoc tempore, vel in vinculis meis apud omnes (magnificabitur christus) id est, fama & gloria eius etiā (in corpore meo) quod est fragilius (siue per vitam siue per mortē) quia quādiu vixero semper cum magnificabo prædicatione & bonis operibus, in morte quoque pro nomine eius accepta clarificabo eum. Nō enim ob aliud viuo, nisi vt eum magnificē (quia ipse christus est mihi viuere) id est, quod ego viuo christus est, non habeo vitam nisi christum, non viuo veterem hominem, sed nouum, qui totam vitam meam innovauit. (Et mori est mihi lucrum) quia tunc pro terrenis cœlestia, pro temporalibus accipiam eterna. (Mori est mihi lucrū.) (Quod) id est, sed (si hic) in hac præsentī vita (viuere in carne est mihi fructus operis) id est, fructuosum & vtile op⁹ dum multos deo per prædicationē acquirere non cessō quādiu viuo, tunc etiam (ignoro quid eligam) mori scilicet an viuere. Quia nisi hic fructificare adhuc quotidie possem, haud dubium quin mori eligerem, cū christum haberem lucrū. Sed quia me video multis assidue prodesse, charitas eorum adhuc me retinet in carne. (Coartor enim) id est, cōstringor & cōpellor (e duobus) istis, id est, ex morte & vita, quia delectabiliter morerer, & patienter viuo. Nō enim præsentem vitam diligo, sed tolero. Tedium mihi est manere in carne, & ex duobus patior angorem (habens desiderium dissolui) a compedibus mortalitatis quibus cōstringor (& esse cū christo) præsentialiter in cœlesti patria (multo magis melius) quantum ad me quā in præsentī seculo viuere, sed (permanere in carne) est mihi magis necessariū nō propter me, sed (propter vos) quibus euāgeliū ministro. Cum enim e duobus coarter, alterius habeo desiderium & alterius necessitatem, desiderij scilicet dissolui & esse cum christo in cœlestibus, necessitatem vero manere in carne propter aliorū salutem. Dissolui desidero, quia vinctus sum. Compedes enim nobis sunt, infirmitas & corruptibilitas corporis quæ aggrauat animam. Et cum corruptibili carne exuimur, quasi ab his quibus nunc astringimur, molestiæ vinculis relaxamur. Præsentari namque iam deo cupimus, sed adhuc mortalis corporis obligatione præpedimur. Iure enim vincti dicimur, quia adhuc incesum nostri desiderij ad deum liberum non habemus. Vnde nūc apostolus æterna desiderans, sed tamen adhuc corruptio-nis suæ farcinam portans, vinctus clamat. Deside-

ro dissolui, & esse cum Christo. Dissolui enim non quereretur, nisi se proculdubio victum cerneret. Qui iccirco dissolui desiderat vt cum christo possit eue, quia perfectorum iustorum anime, mox vt huius carnis claustra exeunt, in cœlestibus sedibus recipiuntur. Sed tamen huius tātę beatitudinis gaudia eligit adhuc differri præ nimia dilectione eorū quib⁹ in carne manens prodesse potest cum subiungit.

Et hoc confidens scio quia manebo & permanebo vobis omnibus ad profectum vestrū et gaudiū fidei vt gratulatio vestra abundet in christo Iesu in me per meū aduentum iterum ad vos, tantum digne euangelio christi cōuersamini, vt siue cum venero et videro vos, siue absens audiam de vobis quia statis in vno spiritu vnanimes collaborantes fidei euangelij. Et in nullo terreamini ab aduersariis quę est illis causa perditionis, vobis autē salutis. Et hoc a deo, quia vobis donatum est pro christo nō solum vt in eum credatis, sed vt etiam pro illo patiamini, idem certamen habentes quale et vidistis in me, et nunc audistis de me.

Ecce Paulus vt dictum est non quod sibi melius est, sed quod multis expedit, id est, manere in carne eligit, propter charitatem quę maior est omnibus alijs virtutibus. Prius enim ambigens dixerat quid eligam ignoro, sed postea deliberans victus charitate discipulorū, & se permanere omnibus dicat illis. Ac si dicat. Necesse est me propter vos manere in carne. (Et ego cōfidens hoc) in misericordia dei, scilicet me victurū adhuc propter vos (scio quia manebo) adhuc in corpore, & nō parū quidē (sed permanebo) adhuc aliquādiu (omnib⁹ vobis) maioribus atque minoribus (ad profectum vestrū) id est, vt vos per me proficiatis & crescatis in virtutibus (& ad gaudiū fidei) id est, vt vos gaudeatis de fide quam didicistis a me cum vos adhuc in ea confirmauero præsens, vel vt ego de fide vestra gaudeā (vt gratulatio vestra abundet) id est, vt abundanter agatis deo gratias cū gaudio (in christo Iesu) qui benefecit vobis (in me) vobis seruato, id est in christo gratulemini per quem nos deus respexit in me vobis reddito, scilicet per meum aduentū ad vos confirmādos item futurum. Veniam rursus ad vos (tantūmodo) facite interim quod dicā scilicet (conuersamini digne euāgelio) id est, conuersationem vestram facite talem vt digne concordet euangelio christi. Ac si dicatur. Si ita vixeritis, tūc secundum meritum vestrum dabitur mihi vita ad opus vestrum. (Digne inquam cōuersamini) vt siue cum venero & videro vos, vt dixi inueniam vos quales volo (siue) nō venero (audiam absens de vobis) quod cupio, scilicet istud quod vos nō succubitis aut ceditis, sed (statis) fortiter cōtra omnia aduersa, & statum rectitudinis firmiter tenetis [in vno spiritu vnanimes] id est, in spiritu sancto cui non heret cōtrarius spiritus, & sicut est vnus, ita vos facit vnanimes

Epi. Pauli.

vnanimes sine dissensione vt quod vult vnus velit & alius (colaborantes fidei euāgelij) .i. simul omnes totis viribus laborantes ad implendum ea quæ fides euangelica exigit, & hæc agentes (non terreamini) .i. non timeatis (ab aduersariis) in villo periculo, vel in villo opere nostro, siue in vlla re vt metu cadatis a proposito vestro. (Quæ) res .i. quod vobis aduersantur & mala irrogant (est illis causa perditionis) eterne, sed (vobis causa salutis) perpetue. Nā & si propterea sine fine peribunt quia vos persequuntur, & vos ideo in eternum saluabimini, quia pro christo ab illis patimini (& hoc) non a vobis ipsis habetis vt salutem per passionem consequamini (sed a deo) ne gloriari de meritis incipiat. Etiam quod patimini nō est a vobis, sed a deo quia inter alias gratias data est vobis hæc ab illo. (Quia vobis donatum est) quasi præmiū (pro christo) quē diligitis pro merito christi qui vique ad mortem crucis obediuit (non solum vt in eum credatis, sed etiam vt pro illo patiamini) ad cumulum gloriæ. Vtrumque enim ad dei gratiam pertinet, & fides credentium, & tolerantia patientium, quia vtrumque est dei donum. (Patiamini) dico (habentes) contra aduersarios .i. idem simile (certamen) non armis sed fide (quale & vidistis in me,) dum apud vos præsens essem (& nunc audistis de me,) absente. Apud istos enim Paulus & filias publicæ, virgis cæsi sunt, & tunicæ eorum scisse, & ipsi in carcerem reclusi, atq; pedes eorum ibi ligno stricti. Nunc quoque Paulus Romæ multa pertulerat, & ad similes agones nunc incitat istos. Qui & hortādo atque docendo subinfert dicens.

Caput secundum.

I qua ergo consolatio in christo, si quod solatium charitatis, si qua societas spiritus, si qua viscera miserationis, implete gaudium meum, vt idem sapiatis eandem charitatem habentes, vnanimis, id ipsum sentientes, nihil per contentionem, neque per inanem gloriam sed in humilitate superiores sibi inuicem arbitantes, non quæ sua sunt singuli considerantes, sed ea que aliorum.

Quasi dicat. Quia in vno spiritu vnanimis vt supra dixi stare debetis & pati pro christo sicut & ego igitur implete gaudiū meum quod habere cœpi de bona conuersatione vestra, vt idem sapiatis, & eandem charitatem habeatis, & cetera, & hoc facite, (si aliqua consolatio) est vobis (in christo) id est si per charitatem quam in christo habetis aliquem consolari potestis quia id agentes consolabimini me in tribulationibus meis. Bona enim vita vestra, erit consolatio mea. Vel si qua (consolatio vobis in christo) .i. si vultis habere consolationem in rebus christi, in remissione peccatorum & in alijs donis (Si quod solatium) communis charitatis, id est si vultis vt charitas ceterarum ecclesiarum quæ pro fratribus orat et bona agunt sit vobis solatium in aduersitatibus vestris, vel si habetis aliquod solatium charitatis erga proximum, vt per fraternam dilectionem pre-

beatis ei solatium .i. consolationem in merore tribulationis. (Sed quia societas spiritus) est vobis .i. si aliquam vnionem concordis animi per spiritum sanctum habetis a diuicem, vel si est aliqua societas spiritus sancti ad spiritum vestrum. Ipse enim spiritus testimonium reddit spiritui nostro quia sumus filij dei. Ad ipsum enim pertinet societas quæ efficiuntur vnū corpus vnici filij dei. Propter quā societatem illi in quos venit primum spiritus sanctus linguis omnium gentium sunt loquuti, quia per linguas consociator est societas generis humani. Societas ergo spiritus est, illa coniunctio fidelium, quam dat ei spiritus sanctus, per quam omnes vnū fiunt. Si qua viscera miserationis id est si quis pietus affectus est in vobis, de quo procedat misratio erga me. Si hæc sunt in vobis, tunc (implete) id est perficite (gaudium meum) quo de vestra religione gaudeo hoc est plenarie religiosam ducite vitam. Vt idem sapiatis in fide, & ceteris prout oportet, nec sit in vobis diuersus sensus, sed idem licet in alijs maior & in alijs minor [habentes eandem charitatē] ad omnes vt equaliter omnes diligatis sicut scriptum est diliges proximum tuum sicut te ipsum, vel eandem charitatem vt iste diligat illum sicut se, & ille similiter illum sicut vnanimis id est vnus voluntatis vt sit vobis cor vnum & anima vna id ipsum sentientes id est mala cuiusque putent omnes sua esse, & bona similiter, vt si quid patitur vnum membrum compatiantur omnia membra [nihil per contentionem agentes] vt vel dictis vel factis adinuicem contendatis. Erant enim vt ex his apostoli verbis apparet inter eos aliqui dissentientes in quieti, inanis gloriæ causa contendentes, pacem ecclesie rumpentes. Propter quod nunc monentur vt sint id ipsum sentientes, id est nihil dissensionis habeant (neque per contentionem, aliquid faciant vt nec de primatu, nec de aliqua re contendat, quia etiam bona non sunt contentiosis verbis dicenda, sed potius reticenda (nec per inanem gloriam) .i. propter famam seculi quæ est inanis faciant aliquid vt de suis operibus humanum fauorem appetant. [sed in humilitate] agant omnia, vt semper de se ipsis humilia sentiant. Hoc enim proprium specimē electorum esse solet, quod de se semper infra quā sint sentiant. Ideo nunc subditur. Vt sint arbitantes alij alios sibi inuicem superiores. Nam quia iniquus quisque inferiorem se omnem quem cogitat putat, & diuerso iustus studeat vt superiorem quem libet proximum attendat. Ac ne dum se alijs alter humiliat humiliatio iret alteri in elationem vtranque partem monuit, apostolus dicens. Superiores sibi inuicem arbitantes. Vt cogitationibus cordis & ego illum mihi præferam, & vicissim ille me sibi vt cum ab vtraque parte cor inferius præmitur nequaquam ex impenso honore inflatur. Nec ita debemus hoc estimare vt non existimemus, sed nos existimare fingamus, sed vere existimemus posse esse aliquid occultum in aliquo quo nobis superior sit etiam si bonum nostrum quo illo videmur superiores esse non sit occultum. Iste cogitationes deprimentes superbiam & angentes charitatem faciunt onera fraterna inuicem nō solum equo animo sed etiam libentissime sustineri. Vnde subdit. Nō que sua sunt singuli considerantes, sed que aliorum.)

Optime enim docet quomodo vitent contentionē & inanem

Math. 5.

& inanē gloriā & quomodo arbitrentur alios superiores, scilicet si cōsiderauerint nō sua bona, sed aliorum. (Vel nō sint cōsiderantes ea quæ tantum ad vtilitatem propriam pertinet, sed quæ aliorū) id est ea quæ pertinent ad vtilitatē aliorū. Nam & christus nō sua, sed aliorū, cōmoda quesuit, nec se super alios extulit, sed infra oēs deiecit, cū tamen super omnes esset. Ita namque sequitur.

Hoc enim sentite in vobis quod & in christo Iesu. Qui cū in forma dei esset non rapinam arbitratus est esse se equalē deo, sed semetipsum exinaniuit formam serui accipiens, in similitudinem hominum factus & habitu inuentus vt homo. Humiliavit semetipsum factus obediēs vsque ad mortem, mortem autem crucis.

Ubi monemur vt sicut ille in eo quod verbū caro factum est & habitauit in nobis, & sine peccato cū esset peccata nostra suscepit, nō attēdēs sua, sed nostra, ita & nos ad eius imitationē inuicē onera nostra portemus, & non nostrā vtilitatē, sed aliorum queramus. Non enim vlla res officiosum istum laborem ad portanda onera aliorū facit libenter impendi, nisi cum cogitamus quanta pro nobis peritulerit dñs. Vnde apostolus cū admoneret dicēs superiores sibi inuicē arbitrātes nō q̄ sua sūt singuli considerantes, sed quæ aliorum, mox domini exemplum quod imitaremur subiecit dicens. (Hoc enim sentite in vobis quod & in christo Iesu.) Id est humilitatem & patientiam pro aliorum salute in vobis veraciter sentite & habete sicut sentitis & intelligitis in christo fuisse. Cuius alia prēmittit apostolus vnde se sua sponte vsque ad infimā humilitatē inclinauit, vt prius visa sublimitate eius humilitas quoque maior appareat, & homines in quibus locus est abiectionis nō dedignentur exēplo eius humilari. (Qui cum in forma dei esset) id est, omnimoda equalitate patris (nō rapinam) id est vsurpationē alienæ rei (arbitratus est esse se equalē deo.) Nō enim ei rapina fuit, sed natura equalitatem dei habere, quoniam nascendo eam sumpsit, nō superbiendo præsumpsit. Sed ideo totū quod habet & quod potest nō tribuit sibi, sed patri, quia a seipso nō est, sed a patre. Equalis est enim patri, sed hoc quoque accepit a patre. Nec sic accepit vt incrementum fieret equalis, sed natura & æternitate esset equalis, sicut semper natus, ita semper equalis. Nō itaque inēqualē pater genuit, & equalitatem non nato dedit, sed gignēdo eam dedit, quia equalē nō imparem genuit. Ideo nō rapina fuit, sed natura equalitas filij cum patre. (Nō ergo rapinam arbitratus est esse equalis deo.) Erat enim equalis & sine rapina erat, quia æternus ab æterno nat⁹ erat. Erat in forma dei, quia tātus quātus ille, talis qualis ille, hoc quod ille, non hic qui ille, sed hoc quod ille. Ille enim deus & iste deus, ille omnipotens & iste omnipotens, ille immutabilis & iste immutabilis. Hoc est quod ille, non hic qui ille, quia & ille pater & hic filius. Sic erat & est semper (in forma dei) id est in plena essentia patris. Et cum tātus naturaliter esset & sine initio (non arbitratus est rapina, id est violēta inuasiōe alienæ rei se esse equalē

deo) quia sciebat se per naturā veraciter & omnino equalē. Rapina enim est quādo quilibet aliē nā rem per violentiam sibi vsurpat, quæ sibi nō cōpetit. Et per rapinā drabolus equalitatem dei quæ sibi nullatenus cōpetebat vsurpare voluit, cum diceret. Ascendam super altitudinem nubium, similis ero altissimo. Sed ita filius per rapinam nō est: maui superbe patris equalitatem habere se, sed vt dictum est sciuit naturaliter se equalē prorsus esse. Vel secundum alios codices (nō rapinam esse arbitratus est esse se equalē deo) id est equalitatē dei non arbitratus est alienam, sed suā, quia nō alienū iudicauit esse quod natus est, sed suum. Quod erat equalis deo nō arbitratus est esse rapinā, quia non rapuit illā equalitatē, sed naturaliter habuit. Vnde & inter homines corporaliter conuersans patrem suum deū, dicebat equalē se faciens deo sicut in euangelio legimus. Nō enim propter assumptionē hominis amiserat equalitatem patris, quia non est mutabilis natura diuinitatis vt possit minui vel augeri. (Equalitatem dei nō est arbitratus rapinam) id est alienā, sed suam, vel nō est arbitratus raptus rapina, id est violēta vsurpatione se equalē deo, sed naturaliter habuit, sed tamen propter infirmorum salutem (semetipsum exinaniuit) id est formā diuinitatis quā oculi videre nequeūt nostris vīsibus ad tempus subtraxit (accipiens formam serui) id est hominis, nō querēs quæ sua sunt, sed quæ nostra. Et quippe semetipsum exinaniuit, ab inuisibilitatis suæ magnitudine se vīsibilem demonstrasse, vt serui forma tegeret hoc, quod incircumscripse omnia ex diuinitate penetraret. (Semetipsum exinaniuit) quia nō in ea forma apparuit hominibus in qua equalis est patri. (Exinaniuit se) nō formā dei amittens, sed (formā serui accipiens). Forma serui accessit, nō forma dei discessit. Nō amisit vel minuit quod erat, sed accepit quod nō erat. Ac p hoc & minor factus est, & mansit equalis. In similitudinem hominum factus / id est passibilis & mortalis, vt ceteri homines. (Et habitu) id est induta humanitate, nō sibi, sed eis quibus in homine apparuit (inuētus vt homo) id est habendo hominē inuentus vt homo est. Non enim poterat inueniri vt homo ab his qui cor immundum habebant, & verbum apud patrē videre nō poterant, nisi hoc suscipiēdo quod possent videre, & per quod ad illud lumen interius duceretur. Habitus eius est humanitas, qua se velut indumento vestiuit. Habitus enim in ea re dicitur, quæ nobis vt habeatur accidit. Sed cum sint & alia quæ nobis accidunt vt habitum faciant, nunc de ea re sermo est quæ cum accidit mutatur, vt habitum faciat, & nō mutat eū cui accidit, sicuti est vestis. Nam cum deposita est nō habet eā formam quam sumit cum induitur & inducitur mēbris, sed ipsa membra & cum induitur & cū exuitur in suo statu manent. Sic & habitus christi assumptus est vt cōmutaretur ineffabiliter & excellētius atque cōiūcti⁹ quā vestis ad hominem cum induitur, nec mutaret assumentem. Igitur nomine habitus oportet intelligi nō mutatum esse verbum susceptione hominis, sicut nec mēbra veste induta mutantur, quāquā illa susceptio ineffabiliter susceptū suscipienti copulauerit. Itaque appellatione habitus, ostēdit quomodo sit in similitudinem hominē factus, quia non trāsfiguratione in hominem, sed habita

Rapina
quid sit.

Esa. 14.

Ioan. 1.

Epi. Pauli.

habitu factus, est cum indutus est homine, quem sibi uniens quodam modo atque conformans immortalitati eternitati sociaret. Et non solum ita se inclinavit ut qui deus erat fieret homo (sed etiam humiliavit semetipsum) tam altum factus obediens patri ut per eius obedientiam saluaremur, qui per inobedientiam ade perieramus. (Obediens) non solum usque ad conuicia & opprobria (sed etiam usque ad mortem) & non ad qualemcumque mortem (sed ad mortem crucis) quæ contumeliosior & acerbior erat. Illa enim morte penus nihil fuit inter omnia genera mortium. Denique ubi dolores acerrimi exagitant cruciatus vocatur, a cruce nominatus. Pedes enim in ligno crucifixi, clavis aut ligno pedibus manibusque confixi producta morte necabantur. Non enim crucifigi hoc erat occidi sed diu vivebatur in cruce, non quia longior vita eligebatur, sed quia mors ipsa protendebatur, ne dolor citius finiretur. Et tam pessimam mortem saluator elegit, ut omnem mortem nostram occideret.

Ro. 14.
& de im-
mu. eccl.
docet 16.

Propter quod & deus exaltauit illum, & donauit illi nomen, quod est super omne nomen, ut in nomine Iesu omne genu flectatur, celestium, terrestrium, & inferorum, & omnis lingua confiteatur, quia dominus Iesus Christus in gloria est dei patris. Ipse se tantum humiliavit ut ultra non posset, (Propter quod & deus tantum exaltauit illum) ut ultra non posset. Non enim maior humiliatio vel maior exaltatio fieri poterat. Deus illum secundum humanam naturam exaltauit, in quo & diuina natura potest dici exaltata secundum ostensionem quia coepit sciri quod erat, sicut in assumptione infirmitatis dicitur exinanita. Sed propter unitatem personæ, potest diuinitas dici exaltata, in humanitatis exaltatione, Deus exaltauit illum suscitans a mortuis, & eleuans in celum super omnes angelos ad dexteram suam. Et donauit illi nomen, quod est super omne nomen, ut in ipsa forma nominetur filius unigenitus dei. Hoc & ante resurrectionem habuit sed post resurrectionem quod erat manifestatum est ut scirent homines & demones, & omnes ei genu flecterent. Ambrosius post crucem manifestatur quid a patre cum generaretur accepit cum a creatura coepit sciri homini non esse datum nomen dei, sed æquale qui se exinanivit, cuius omnia a patre sunt. Tam præcellens nomen ei datum est ut omnia sint ei subdita (ut in nomine Iesu) exaltando flectatur (omne genu) quod est euidentis signum subiectionis (celestium) id est angelorum & terrestrium, id est hominum (& inferorum) id est demonum quia & ipsi tremunt sub eius imperio & penitus subijciuntur. Non quod angelus vel demones habeant ut nos genua que flectant, sed per simile dictum est. Dum enim videmus aliquem genua flectere alicui credimus illum exhibere humilitatem & venerationem ei ante quem genua flectit. Sic celestia & terrestria, id est beati angeli & sancti homines, & omnium affectu pie humilitatis Christo se libenter subiiciunt. Inferna quoque id est demones ut nequissimi serui tremunt sub eius dominio, & se subiectos metu cogente fatentur. Sed & prauis homines, vel in fine subiectos ei se animaduertent, Et non solum da-

tum est ei ut omnis creatura se ei subiiciat, sed & (ut omnis lingua confiteatur) id est omnes lingue gentium diuersarum quæ in mundo sunt concorditer prædicent (quia Christus est in gloria patris) id est eadem gloria honoratur qua pater æqualis per omnia patri. Hoc enim vel sponte vel inuiti consentiri seu confitebuntur omnes boni & mali.

Itaque fratres mei charissimi sicut semper obedistis non ut in presentia mei tantum, sed multo magis nunc in absentia mea cum timore & tremore vestram salutem operamini. Dominus est enim qui operatur in vobis & velle & perficere, pro bona voluntate.

Alia so-
est fies.

Alia cu
metu,

Christus ut premissum est se humiliavit obediendo usque ad mortem, & propterea exaltatus est, (Itaque) & vos exemplo eius humiliate vos obediendo deo, ut & vos similiter exaltari vestro modo mereamini. (Sicut) a die conuersionis vestræ (semper obedistis deo) & mihi vel prepositis vestris, ita nunc agite, non tantum sicut in presentia mei agistis, sed multo magis nunc agere laborate (in absentia mea) scilicet (operamini vestram salutem) id est bonis operibus agite ut digni sitis in æternum saluari. Et hoc facite non superbe non presumptuose (sed cum timore intime humilitatis, qui enim semper timet ne cadat humilis est) & cum tremore corporis, id est & intus & extra sitis omnino humiles in bonis quæ agitis, ut nihil vobis sed totam gratiæ dei ascribatis, quia non vos operamini sed deus in vobis. Ideo timendum. Ipse est enim qui operatur in vobis & velle bonum & perficere illud pro sua bona voluntate, non pro meritis vestris. Quando iubet ut operentur, liberum eorum cõuenit arbitrium. Sed ideo cum timore & tremore ne sibi tribuendo quod bene operentur de bonis tantum quæ suis extollantur operibus. Tanquam ergo interrogaretur apostolus & diceretur ei, quare dixisti cum timore & cum tremore. Horum verborum rationem reddidit dicens, Deus est enim qui operatur in vobis. Ne enim sibi inde aliquid darent, quia dixit operamini continuo subiunxit Deus est qui operatur in vobis. Ideo (cum timore & tremore), id est cum humilitate. Si enim timetis & tremitis non extollimini quasi de vestris operibus, quia deus operatur in vobis. Timendum est vobis ne forte quod datum est humilibus auferatur superbis. Nam neque de perseverantia boni voluit ipse sanctos in virtutibus suis gloriari, sed in ipso, quia eis non solum dat adiutorium quale primo homini dedit, sine quo non possint perseverare si velint, sed in eis operatur, & velle, ut quia non perseverabunt nisi & possint & velint, perseverandi eis & possibilitas & voluntas diuine gratie largitate donetur. Tantum quippe spiritu sancto accenditur voluntas eorum, ut ideo possint quia sic volunt, & ideo sic volunt quia deus operatur ut velint. Sic operatur deus in eis velle, & pro bona voluntate quam operatus fuerit operatur & perficere.

Omnia autem facite sine murmurationibus, & hesitationibus, ut sitis sine querela &

1. Pe. 4.

Ad Philipenses. ii. Fol. clxiij.

De elect. c. officii
1. q. 7. c. 2
§. licio
quod dē
Alii. vite
verbum.

rela & simplices filii dei sine reprehensione
in medio nationis prae & peruersę inter
quos lucetis sicut luminaria in mundo dei
uerbū vite cōtinentes ad gloriā meam in
die christi, quia nō in vacuum cucurri, nec
in vacuum laboraui.

uis tanta mala videant, fieri super terram. Et sicut
luminaria patienter ferunt quicquid de eis fingunt
ita iusti debent patienter ferre omnes etiam de se
falsas criminationes. Nam qui perdidit toleran-
tiam: non est quasi luminare clarus desuper, sed ob-
scuratus est & de celo cadit. Lucetis inquit sicut lu-
minaria in mundo. Ac si dicat. Vos estis lux hu-
ius mundi, & estis etiam vasa euangelii, quia con-
tinetis in cordibus vestris verbum euangelice pre-
dicationis quo vivit anima vestra, non enim sinis-
tis illud a vobis effluere. Et hoc facitis ad gloriā
meam: necdum ad vestram, quia et ego de bona cō-
ueratione vestra gloriā accipiam (in die christi)
id est, i die qua christus iudicabit. Et vere tūc habebō
gloriā (quia non in vacuum) id est, non sine fru-
ctu, non frustra cucurri ad illam, quia vos & alii me
predicante credidistis. Non in vacuum cucurri in
via dñi (nec in vacuū laboraui in vinea eius quę
est ecclesia, quoniam plenam mercedem recipiam
Vel cucurri in his quos facile potui conuertere lā-
boraui in illis quos difficilius conuertit.

Mat. 31

Sed & si immolor supra sacrificium, &
obsequium fidei vestre, gaudeo & congra-
tulator omnibus vobis. Idipsum autem et
vos gaudete et congratulamini mihi.

Alias e
mulor

Vestra religio sit ad gloriā meam in die iudicii
quia pro vobis laboraui. Nec tantum hoc libenter
egi (sed & si immolor) id est, occidit pro vobis tūc
gaudeo. Hoc est si sacrificium mei corporis addo
(super sacrificium vestre fidei & obsequium) iam
enim vestram fidem sacrificium deo dignum obtu-
li, & obsequium bone operationis vestre qua deo
obsequimini sacrificauit. Sed etiam ipse pro vobis
offeror (gaudeo) quia ad coronam pertingo (& con-
gratulator) id est, simul gratias ago, omnibus vobis,
quia estis mihi causa mortis qua vitam ingredior.
Nec solus ego id agere debeo, sed etiam vos gau-
dete idipsum, hoc est, immolari pro me si contige-
rit vobis, & congratulamini, id est, grates reddite
mihi qui vobis causa sum vt martyres efficiamini.

Spero autem in domino iesu timothe-
um me cito mittere ad vos, vt et ego bo-
no animo sim cognitis quę circa vos sunt.
Neminem enim habeo tam vnanimem,
qui sincera affectione pro vobis sollicitus
sit. Omnes enim quę sua sūt querūt, non
quę iesu christi. Experimentum autem e-
ius cognoscite, quoniā sicut patri filius me-
cum seruauit in euangelio. Hunc igitur
spero me mittere ad vos, mox vt videro
quę circa me sunt. Confido autem in do-
mino, quoniam et ipse veniam ad vos cito.

1. Cho. 3
45. dist.
c. licet 63
dist. c. no
sce 8. q. 11
c. sūt eccl
lesia, de
renū, c. 1
quidā de
censi, c.
cum apo-
stolus &
c. procu-
rationes

Hanc quidem epistolā nūc mitto vobis per epā-
froditū, sed (spero) nō in me, sed (in domino iesu)
E 16 id est, in

Jaco. 1.
Mar. 6.
Luc. 6.

Dixi operemini vestrā salutē, id est p bona ope-
ra cōquiratis vobis eternā salutē (Sed omnia) quę
facietis (facite sine murmurationibus) Hic adiun-
gitur predictę humilitati patiētia. Superi enim di-
ctū est cū timore et tremore vestrā salutē operami-
ni, & nūc precipitur vt sine murmure cuncta faciāt
id est equo animo laborent in operibus bonis quę
sibi iūbentur, a prelati suis (Omnia facite sine mur-
murationibus) vt nō sitis indeuotī, in ipsis bonis
quę facietis, neq; sit vobis graue pro nostra salute
laborare (& sine hesitationibus) vt non hesitetis in
corde vestro, vtrū faciatis an nō bonū quod facere
vultis, sed firma definitiōe bonū omne quod age-
re proposueratis pficite prōpti ne sitis animo flu-
ctuantes. Qui em̄ hesitat sicut ait iacob? similis est flu-
ctui maris qui a vēto mouet & circūfertur. Vel de
premio bonorū operū non hesitetis. Siue nō hesi-
tetis pati pro christo, sed prōpti sitis. Et hec ideo
sic agite (vt sitis sine querela) id est, vt proxim⁹ nō
possit de vobis conqueri, & quantū ad vos sitis (si-
mplices) id est, sine dupplicitate cordis, quia vir dup-
plex animo inconstans est in omnibus viis suis, &
nemo potest duob⁹ dominis seruire. Dupplex em̄
est qui & deo & seculo placere cupit, volēs & i hoc
mundo et in celo diues esse. Sed vos qui (filii
dei) esse cepistis in simplicitate cordis, querite illū,
vt sicut ipse vnus est, ita & vos ad imitationē eius
simplices sitis, vt ei soli placere studeatis. Et etiam
quantum ad exteros sitis sine reprehensione vt ni-
hil reprehensibile possit in vobis ab infidelib⁹ in-
ueniri (in medio nationis) id est, gentiliū qui non
sunt renati, sed sicut nati sunt carnaliter ita viuunt.
Nationis dico (prae) per opera, & diuerse, per di-
uerfas sectas (Inter quos gentiles lucetis) exemplo
bonę vite sicut luna & stelle. & ideo maxime decet
vos esse sine reprehensione (Lucetis sicut Luminar-
ia celi) quia sicut luna & stelle non amittunt lucem
suam propter noctem sed magis lucent, sic vos mē-
te in celo fixi, licet inter tenebrosos & infideles sit
vestra conuersatio non obscuramini, sed magis lu-
cetis bene operando. Hac sententia & laudatur &
roborantur ab apostolo discipuli, vt quia se tales es-
se cognoscunt studeant valentius perseverare tales
Tales enim sancti de conuersatione quā habent in
celo despiciunt omnia quę iniqui faciunt in terra.
Sicut stellas celi non extinguit nox, sic mentes fi-
delium adherentes firmamento sanctę scripture vel
celestibus desiderijs non obscurat mundana iniqui-
tas. Qui enī mēte sūt in supernis & de supernis cōgi-
tāt sicut dictū est vbi est thesaur⁹ tu⁹ ibi est & cortuū
de ipsis cogitationibus supernorū patientes fiunt,
& quicquid in terra fiat sic non curant, donec pera-
gant itinera sua, quemadmodum luminaria celi nō
curant quomodo exerceant dies & noctes, quam-

Epi. Pauli.

id est, in misericordia saluatoris (me cito dirigere timotheum ad vos) ut sicut vos bono animo eritis cum cognoueritis quæ circa me sunt (ita & ego bono animo sim) atque gaudeam (cognitis quæ circa vos sunt) vel aduersis vel prosperis. Ideo autem magis timotheum mittam quā alium, quia (neminem habeo nūc tam vnanimē.) Hoc tempore multi cum apostolo mercennarij erant, filij vel pastores nulli, nisi timotheus. (Neminē inquit modo mecū habeo tam vnanimē id est, ita cōcordantem meæ voluntati in hoc negotio (qui sincera) id est, pura & nō ficta cordis (affectione) id est, germana charitate (sit sollicitus p vobis) id est, pro vestra salute. Multi enim videntur esse solliciti pro alijs, sed re vera nō pro ipsi solliciti sunt, sed pro rebus ipsorū quas habere cupiūt. Recte dixi quia neminē habeo tam vnanimē omnes enim quos nūc habeo (querunt) in vobis (sua) nō christi lucra. Sic & modo faciūt in ecclesia mercenarij, sua querētes. Quid est sua querentes? Nō christum gratis diligētes, nō deū propter deū querētes, tēporalia cōmoda cōsectantes, lucris inhiātes, honores ab hominibus appetētes. Et quādo hæc a præposito amātur, atque propter hæc seruitur deo, quisquis talis est mercenarius est inter filios nō se cōputet. De talibus enim dicitur, quia receperunt mercedē. (Nō querūt ea quæ sunt Iesu christi) id est, multiplicationē boni gregis, religiosam cōuersationem subditorū, salutem animarum. Et ideo nullū istorum voluit nunc apostolus mittere, sed timotheū qui sicut pastor salutem gregis quereretur, atque nō solum verbo, sed & exēplo qualiter viuendum esset ostenderet. Timotheū quidē vobis mittā (vos autem cognoscite experimentū eius) id est, quomodo sum expertus fidelem in omnibus in vitā & doctrina (quia sicut filius patris) deuote obedit (ita mecum deo seruauit) in euangelio prædicando, in quo potuit experiri. Et quia de vobis sollicitus est & mihi probatus (igitur spero me hunc ad vos mittere) nō post lōga temporis spacia (sed mox ut videro ea quæ circa me sunt) id est quem exitū sint habitura vtrū de his euadā an non. Et nō solum spero me eum mittere (sed etiam confido in dei misericordia, quia & ego ipse) non post multum temporis (veniam ad vos.)

¶ Necessarium autem existimaui epafroditum fratrem & cooperatōrē & cōmilitonem meū vestrū autē apostolū, & cōministrum necessitatis meę mittere ad vos, quoniam quidem omnes vos desiderabat, et mestus erat propterea quod audieratis illum infirmatum. Nam et infirmatus est vsque ad mortē, sed deus misertus est eius. Non solū autem eius, sed etiam et mei ne tristitiā super tristitiā haberem. Festinātus ergo misi illū, ut viso eo iterū gaudeatis, et ego sine tristitia sim. Excipite itaque illū cum omni gaudio in domino, et eiusmodi cū honore habetote. Quoniam propter opus christi vsque ad mortem accessit, tradēs animam suam, ut impleteret id

quod vobis deerat erga meum officiū.

¶ Timotheū quidem ut spero mittā ad vos, & ipse veniā, sed interim (existimaui necessariū esse mittere epafroditū) cū hac epistola (fratrē) id est, christianū (& coopatorē) in p̄dicatione (& cōmilitonē meū) in bello contra demones & vitia, & cōtra oēs qui regno christi resistūt (sed vestrum apostolū) id est, specialē doctōrē & ministrū necessitatis meę, .i. qui mihi ministravit necessaria, vel necessitati inopiæ meæ ministravit, siue de labore manuum suarum, siue quod ab alijs fidelibus quesuit. Ideo volui eū mittere quia vos omnes videre optabat, & mestus erat, quoniam audieratis eū infirmatum fuisse. ¶ Forsitan quia verberatus est ab infidelibus in ministratōne. Nec falsus ad vos rumor de eius infirmitate peruenit quia infirmatus est egrotatiōe sicut audistis, & hoc nō leuē, sed usque ad mortis piculū (sed deus) miserādo sanauit eū. Et nō solū eius in hoc misertus est sed etiā mei ne haberē tristitiā de morte eius (super tristitiā) quā habueram de infirmitate eius quę vobis nocebat. Et quia vos desiderabat vosque de eius lāguore timebatis (ergo festinātius) quam fecissem nisi hoc euenisset (misi illū ut eo viso iterū gaudeatis) qui prius de eo cū esset, apud vos gaudebatis (et ego sim absque tristitia) quā de vobis tristitia habebā. Ego quidem mitto illum propter has causas, & vos (itaque excipite illum) honorifice, non indeuoti, (sed cum omni gaudio) ut omne gaudiū habeatis de aduētū eius, & illud gaudium sit in domino id est, non vanū, non laiciū, non imoderatū, sed piū & castū. Nec solū in principio lætātes illū excipiat, sed postea cōuersantē vobiscū (habete in honore virū eius modi) quia iste vester apostolus est. Et merito debet honorari (quā usque ad mortē accessit propter opus christi) quē venerat nō ministrari sed ministrare. Propter opus quod xps fecerat accessit iste ad mortē, quia ministrabat mihi de eleemosinis aliorū fideliū suo labore cōgestis (tradens) ex deliberatiōe & exponēs animā suā, .i. vitā in mortis piculū, scilicet mori potius volēs & animā reddere, quā opus xpi quod in me exercebat dimittere. Et ideo hoc faciebat (ut impleteret erga meum obsequiū id quod ex vobis deerat) quia vos mihi de bonis viris dederatis, sed ille supplere studuit quod vos minus feceratis vel quā re dederatis sed qui ferret ex vobis defuit, & ille attulit vel quā vero quod miseratis defecit ille mihi ex aliorum eleemosinis ministravit.

Caput tertium.

¶ Ecetero fratres mei gaudete in domino. Eadē vobis scribere mihi quidē nō pigrū, vobis autē necessariū. Videte canes, videte malos operarios, videte cōcisiōnē. Nos enim sumus circūcisio, qui spū seruimus et gloriamur in christo iesu, et in carne fiduciam habentes, quāquā et ego habeam confidentiam in carne.

¶ Nunc de sinceritate fidei agere contra pseudo prædicatores incipit, quasi dicat. Illa quę superius dixi ita seruare, sed (de cetero) quod dicendum est hoc facite, scilicet (gaudete in domino) id est, omne gaudium sit vobis in deo nō in carnalibus obferuantijs, Vel

Alias obsequium.

Mat. 5.

Alias venetia.

nantis. Vel ita. Olim gauisi estis in seculo, sed de cetero uiuendi spacio quod vobis superest gaude-
te iam in domino, vt quaudiu a modo vixeritis sit vobis omne gaudium in eo. Non gaudeatis in carnalibus & secularibus vt pseudo apostoli suadent, sed (in domino) vt sepe dixi vobis. Nam (eadem) quæ præfens dixi, id est, vt in domino tantum gauderetis (michi quidem non est pigrum) vel tedio-
sum (scribere vobis) vt diutius maneat quam verbo-
rum prolatio (sed vobis est necessarium) contra perversos doctores. (Videte enim canes) id est, cognoscite illos esse canes, hoc, non ratione sed consuetudine, contra insolitam veritatem latrantes.
Hæc est enim canum natura, vt cum quibus habent consuetudinem siue illi boni sint siue mali non ad eos latrent, insolitorum autem personis visis etiam innocentibus irritentur. Ita pseudo consuetudinem legis tenent, & contra veritatis nuntios irrationabiliter latrant & mordent. (Videte malos operarios) id est, notate & caute eosdem pseudo prædicatores quia in agro dei super frumentum seminant zizania errorum. (Videte concisionem id est, eos concisos & excurtatos, quia carnem amputauerunt, sed vicia nutriunt, & a christo cessi, id est, abscissi sunt. Hos voco concisionem, non circumcisi-
onem, quia (nos) fideles (non) illi (sumus circumcisi) non carne, sed ratione, id est, mundati a superfluis viciis. Hoc est nos sumus iustitia (qui) deo seruimus (spiritu) id est, toto mentis affectu non carnali custodia litere legis (gloriamur) non in nostris meritis, vel in carnalibus obseruantis, sed (in solo christo) et in eius gratia. Non carne, sed spiritu deo seruimus. Carne enim seruit deo qui de rebus carnalibus sperat se placere deo. Cum vero et ipsa caro ad bona opera spiritui subditur, spiritu seruimus deo qui carnem domamus vt spiritus obtemperet deo. Vel secundum alios codices & maxime grecos (spiritu deo seruimus) ea scilicet seruitute de qua dictum est. Dominum deum tuum adorabis, & illi serui-
es. Ipse enim spiritus deus est, cui ab omnibus sanctis talis seruitus exhibetur (Et gloriamur inquit in christo iesu, & non in carne fiduciam habentes) Respexit quosdam in carne fidentes ipsi erant qui de carnis circuncisione gloriabantur. Non sumus habentes fiduciam, id est, spem salutis in carne, id est, in carnalibus obseruantis, vel generis nobilitate (quanquam ego (habeam) si voluero (fiduciam) gloriandi (in carne) id est, in carnis nobilitate, & carnali custodia legis.

¶ Siquis alius videtur confidere in carne ego magis circumcissus octaua die, ex genere israel de tribu beniamin, hebreus ex hebreis, secundum legem phariseus, secundum emulationem persequens ecclesiam dei, secundum iustitiam quæ in lege est, conuersatus sine querela.

¶ Ne putetis inquit me contemnere quod habeo. Quid enim magni est, si homo abiectus, vel plebs ignobilis contemnat nobilitatem. Habeo ista sed contemno, & ideo vos doceo talia contemnere quoniam videtis me habere quod contemnem. Nam (si quis alius) id est, a me diuersus qui vos decipere que-

rit (videtur confidere in carne) quasi inde iustus (ego magis) confido quam ille pseudo. Et audi in carne fiduciam. (Circumcissus sum octaua die) sicut lex iusserat, id est, non profelitus non advena ad populum dei, non maior circumcissus, sed a parentibus natus iudeus habeo circumcisionem octaua diei. (Et sum de genere israel (non alienigena, & non de viliori tribu (sed de beniamin) quæ dignior erat, quoniam procreata est ex rachel dilecta vxore iacob, & cum decem tribus in samaria colerent vitulos, ista & tribus iuda non recefferunt a templo domini) (Et sum hebreus ex hebreis) parentibus, id est, non de ignobili gente progenitus, sed ex eis qui fuerunt nati ex heber filio sale, filii sem, maioris filii noe. Sum etiam (secundum legem) id est, secundum egregiam legis obseruationem (phariseus) id est, diuilius ab aliis utpote religiosior. Nam primarii quidam erant, & quasi ad nobilitatem iudaicam segregati, non contemptibili plebi commixti, qui dicebant pharisei quasi diuili (Et secundum emulationem) quæ in me feruebat (persequebar ecclesiam dei) quia non eram piger iudeus, sed quidquid erat quod legi meæ videretur aduersarium, impati-
enter ferebam, acriter insequabar. (Et secundum iustitiam) legis quæ manus comprimit non animum & timore non amore seruatur (conseruatus sum sine querela) id est, sine clamore facto de me, quia nemo poterat conqueri quod aliquam iniuriam ei fecissem contra legis instituta carnalia faciens. Hæc apud iudeos nobilitas est, sed apud christum queritur humilitas.

¶ Sed quæ mihi fuerunt lucra, hæc arbitratu sum propter christum detrimenta. Veruntamen existimo omnia detrimentum esse propter eminentem scientiam iesu christi domini mei. Propter quem omnia detrimentum feci & arbitror vt stercora, vt christum lucrifaciam, & inueniar in illo non habens meam iustitiam quæ ex lege est, sed eam quæ est ex fide iesu christi quæ ex deo est iustitia in fide ad cognoscendum illum, & virtutem resurrectionis eius, et societatem passionum illius, configuratus morti eius, si quomodo occurram ad resurrectionem quæ est ex mortuis.

¶ Ita diuersis modis possum gloriari in carne, sed non iam glorior in talibus. (Sed) omnia illa carnalia (quæ mihi) ante christi notitiam (fuerunt lucra) id est, utilia, & chara (hæc) post fidem (arbitratus) detrimenta (salutis) (propter christum) qui in his prenuntiatus fuerat. Et si adhuc ista seruarem, eius aduentum ostenderem nondum factum quæ enim venturum eum significabant, si iam seruantur venisse eum negant. Et ideo sunt detrimenta, quia deterunt veritatem fidei. Vnde paulo superius iudei dicti sunt concisso, quia carnalis circumcissus, plena abscissio a christo. Non solum propter christum hæc arbitratu sum detrimenta, (veruntamen) id est, sed etiam propter scientiam quæ de eo habetur (eminet) omnibus

E ii, scientiis

Epi. Pauli.

scientiis alijs, sed quæ eminet in eo plus quam in alijs [existimo omnia illa detrimenta esse] quia retrahunt sectatores suos a tam eminenti scientia. Vel ita. Hæc olim fuerunt mihi lucra, sed existimo tamen nunc omnia ea detrimentum esse & impedimentum propter sublimem christi scientiam qua mihi innotuit eum esse deum, super omnia ut per eam scripturas intelligerem. Nam etiam si ipsum non possem assequi, vel propter solam eius scientiam quæ tanta & tam præcellens est, respuerent omnia illa vetera. (Propter quæ) christum venerandum, & propter cuius dilectionem (omnia) illa non solum existimo (detrimentum, sed & feci) ea (detrimentum) bonorum viuendo spiritaliter, & docendo ut alijs appareret ea esse detrimentum. Et quod plus est (arbitror) ea non tantum ut detrimenta donorum, sed (ut stercora) id est quæ coquinant iam obseruatores. Et hoc ideo (ut christum lucrificam) id est in futuro christum habeam præmiū & hic sum in illo membrum. Quod aliter nequit fieri. Scilicet rationabiliter attendentibus (inueniar in illo) fidele membrum (non habes meam iustitiam quæ ex lege est) quoniam ea iustitia penam timet, non amat virtutem sed eam quæ est ex fide christi quæ iustitia (est ex deo) non ex hominibus. (Iustitia dico manens in fide) quia sicut ex fide nata est, sic existere non habet nisi ex fide. Iustitia in fide valente (ad cognoscendum illum.) Quasi dicatur. Qui in lege putat iustificari non agnoscit christum, sed ego ex fide iustificari volo ut agnoscam illum, cur natus, cur passus sit & agnoscam quæ est virtus resurrectionis eius id est, iustificatio credentium, quia resurrexit propter iustificationem nostram, & agnoscam (societatem passionum eius) quia bene noscit, qui per eam ad cœli gaudia perueniri credit. Vel iustitia in fide ad cognoscendum eum, quia fides & in illa vita facit perfecte eum agnoscere qui in ista creditur & haberi (virtutem resurrectionis eius) id est immortalitatem, quia nostra resurrectio est virtus & efficacia resurrectionis eius, & in hac vita facit haberi (societatem passionis eius) ut & nos patiamur aduersa queque pro eo, nisi enim per fidem nemo tanta pateretur (& configurationem mortis eius) ut moriamur sicut ipse si opus est, vel moriamur semel vitæ, sicut ipse carne mortuus est semel. Sed litera sic iungitur. (Ut inueniar in illo non habens meam iustitiam quæ ex lege est, sed eam quæ est ex fide configuratus morti eius) id est, per passionem consummatus ut ille, tentans si quomodo occurram letus ad resurrectionem. Si quomodo occurram, quia difficile est. (Si quomodo) contingat tum ex dei misericordia, tum ex meo merito ut (occurrā) christo gaudens in iudicio quod sanctorum est, tantum veniens (ad resurrectionem quæ est) non ex viuis ut nunc, sed (ex mortuis) ut ultra mori nequeant. Hæc apostolus iccirco se ita egisse vel agere commemorat, ut illi similiter exemplo eius omnes legis carnales ritus contemnant, & per iustitiam fidei atque societatem passionis christi festinent ad regna cœlorum.

¶ Non quod iam acceperim, aut iam perfectus sim. Sequor autem si quo modo comprehendam in quo & comprehensus sum a christo iesu. Fratres non arbitror me com-

prehendisse. Vnum autem quæ quidem retro sunt obliuiscens ad ea vero quæ sunt priora me ipsum extendens ad destinatum prosequor ad brauium superne vocationis dei in christo iesu. Quicumque ergo perfecti sumus hoc sentiamus. Et si quid aliter sapitis, & hoc vobis deus reuelabit vel reuelauit. Veruntamen ad quod peruenimus ut idem sapiamus, & in eadem permaneamus regula.

¶ Ille qui ad tertium cœlum raptus fuerat, & tanta scientia emicabat putabatur iam comprehendisse, quod alij sequuntur, sed ipse hoc negat. Ne enim videatur superfluum tot aduersa pati, cum fidem & alia bona habeat, subdit quasi dicens. Merito pro illa gloria tantum laboro, quia (non) dico (quod iam acceperim) aliquid, quia si quid gloriæ accepi, nihil est ad comparisonem futuræ (aut) si quid accepi de cognitione christi, non dico quod in illa perfectus sim. (Et si ita de me, quid de alijs? (Non est quod iam acceperim) quod peto (aut iam perfectus sim) ut nihil mihi desit. Non dico sufficit quod egi, sed semper aliquid addo, semper ambulo, semper proficio, semper (sequor) quod comprehendere laboro (si quomodo) fiat (ut comprehendam) id est perfecte teneam illud, in eo modo (in quo & ego sum comprehensus a christo) id est, ut videam ipsum christum sicut ipse me videt, & cognoscam eum perfecte sicut ab eo cognitus sum, ut sicut ipse plenarie me videt & cognoscit, ita ego plenarie humano modo eum cognoscam. (Vel comprehendam eum in quo & comprehensus sum ab eo) id est, ut videam eum in ea claritate in qua mihi apparuit in via, quando me comprehendit. Ideo enim (sequor.) Præuenit me iustitia eius, sequatur eum mea. Ceperunt mirari qui audierunt apostolum dicentem (non quia iam acceperim, aut iam perfectus sim. Fratres inquit, ego me non arbitror iam comprehendisse. Id est, nolite in me falli, plus me ipse noui quam vos, scio quid mihi desit, scio quid adsit. (Ego me non arbitror apprehendisse. Vnum autem.) Hoc me non arbitror apprehendisse. Multa habeo, sed vnum nondum apprehendi. Porro vnum est necessarium. Vñ petij a domino hanc requiram. Et quæ est illa? Ut inhabitem in domo domini omnibus diebus vitæ meæ. Ipsum est (vnum) quod nondum apprehendi. Et in quantum mihi hoc deest, in tantum nondum perfectus sum, quia nondum æqualis angelis. Quid ergo agis, quid agendum exemplo tuo doces? (Ea quidem quæ sunt retro) id est, terrena quæ reliqui (obliuiscens) id est, a memoria cogitationis auferens (sed ea quæ sunt priora,) id est, ad cœlestia quæ sunt eleuantia in diuina [extendens] desiderio [me ipsum, persequor] id est, perfecte sequor, me te & opere. Ante nos enim æterna sunt, post nos temporalia, quia & illa pergentes inuenimus, & ista recedentes quasi post dorsum relinquimus. [Vel ea quæ retro sunt] id est, preterita merita mea obliuiscens, & quasi pro nihilo ducens, ad futura merita me extendo semper addens aliquid.

Adhuc

De peni.
disti. 2. c.
pennata
fo. 7.

16. q. 1. c.
gualiter
Sostedit

Luc. 10.
Psalm. 138.

Perfecti
qualiter
indigent
seruicor-
dia dei.

Adhuc enim proficilo, adhuc abulo, adhuc in via sum, adhuc me extendo, nondum pueni. Extendo me ad destinationem, id est, ad illud quod dei prouidentia mihi destinatum disposuit vel ad quod proposui currere. (Et proficior) id est, sequi non desisto usque dum veniam (ad brauium superne vocationis dei in christo iesu) id est, ad premium in supernis datum ad quod vocat me deus in filio suo. Et quandoquidem ego qui tantus sum non arbitror me comprehendisse sed adhuc sequor si forte comprehendam, ergo (qui, neque sumus) perfecti (hoc sentiemus) omnes, scilicet nos nondum comprehendisse, sed adhuc debere sequi & perficere. Videtur apostolus quasi contrarius sibi ipse. Quomodo enim stare potest sententia ut qui dixerat, non quia iam acceperim aut iam perfectus sim, dicat quicunque perfecti sumus hoc sentiamus. Sed de duabus loquitur perfectionibus, ostendens omnem hominem, et universam creaturam quamvis ad perfectionem venerit, tamen indigere misericordia dei, & plenam perfectionem ex gratia non ex merito possidere. Et ideo perfectus erat apostolus iuxta modum humane possibilitatis, sed adhuc perfectionem expectabat ex dono superne largitatis, ut equalis fieret angelis. Erat perfectus viator, sed nondum perfectus patrie possessor. Et hoc de seipso debet unusquisque perfectus sentire, ut dum se viator & non habitorem meminerit, studeat semper ambulare & perficere, ne forte ubi se satis egisse putauerit ibi remaneat. Que sententia multum utilis fuit non nullis philippensium qui iam se perfectos arbitrabantur, ne putaret sufficere sibi perfectionem suam, & inciperent remissius agere, ac periret. Hoc inquit sentire debetis, quod imperfecti sumus comparatione future perfectionis, & illuc tendimus. (Et si quid aliter sapitis) ut paruuli, id est, si iam putatis vos aliquid egisse esse vel scire, & hoc vobis reuelabit deus quod non recte id sapitis. Qui enim in pace catholica permanet si quid aliter sapit quam oportet, humili deus reuelabit. Si illud superbus defendit, deus abicit. (Vel si quid nunc aliter sapitis) quam in futuro sapiendum sit quia modo per speculum videtis, etiam (hoc reuelabit deus) quia clare faciet vos cognoscere, & se & omnia alia que modo obscure videtis. (Vel si quid aliter sapitis) id est, si per fidem christi notitiam vos comprehendisse putatis, & (hoc) idem vos male sapere (deus) per misericordiam vobis (reuelabit). Similiter & de aliis erroribus per bonam vitam liberabit. Siue ita. Si quid modo aliter sapitis quam in futuro & de deo & de omnibus, etiam hanc imperfectam cognitionem, vobis deus per spiritum suum reuelauit. (Vel si quid aliter sapitis) & si quid melius ad cultum dei excogitaueritis siue in interpretationibus scripturarum aliter secundum regulam veritatis senseritis etiam hoc donum dei esse sciatis quia ipse vobis (hoc reuelauit). Verum tamen, id est, sed tamen teneamus omnes illud (ad quod peruenimus, ut idem sapiamus) credendo (& permaneamus in eadem regula) discipline, id est, rectitudine viuendi, scilicet ut nemo propter nouam inuentionem vel intelligentiam suam deferat communem sensum fidei seu regulam iuste viuendi constitutam a patribus. Vel ita. Sentire debemus omnes, quia nondum perfecti sumus, nec plenariam dei notitiam apprehendimus, sed tamen illud ad quod peruenimus, id est illam scientiam quam attingimus tota mente teneamus, scilicet ut idem in fine sapia-

mus (& in eadem vite regula maneamus, id est, neque diuersa credamus, nec diuersos viuendi ritus habeamus, sed omnes vno modo sincere & munde credamus & viuamus.

Imitatores mei estote fratres, & obseruate eos qui ita ambulant sicut habetis formam nostram. Multi enim ambulant, quos sepe dicebam vobis, nunc autem & fletis dico inimicos crucis christi. Quorum finis interitus, quorum deus venter est, et gloria in confusione ipsorum qui terrena sapiunt. Nostra autem conuersatio in celis est. Vnde et saluatorem expectamus dominum nostrum Iesum christum qui reformabit corpus humilitatis nostre configuratum corpori claritatis sue, secundum operationem virtutis sue qua possit etiam subiicere sibi omnia.

Ro. i. 8.
Alias etiam

Idem ut dixi sapiamus, & in eadem viuendi regula maneamus. Et in his, id est in fidei unitate & regula discipline (estote imitatores mei) id est, sicut me nostis idem sapere, & eandem regulam seruare, sic facite. Ac sicut ego tradite oblivioni ea que retro sunt, id est, preterita vitia, ut si vos delectauit aliquando vanitas iam non delectet & in anteriora, id est in profectum virtutum atque in eterna bona pijs desiderijs atque conatibus semper extendamini. Extenditur enim animus desiderio letitie nondum consequute. Et tota vita christiani boni sancti desiderium est. In his & talibus me imitamini. (Et obseruate) id est considerate diligenter, & sequimini (eos) qui mihi sunt similes in via dei (qui ita ambulant) id est, promouentur in operibus bonis (sicut habetis formam nostram) id est, sicut tradidi vobis formam recte ambulandi, vel exemplo conuersationis mee, vel sermone predicationis. Eos inquam qui ita ambulant obseruate solliciti, multi enim sunt qui aliter incedunt, nec mutandi sunt, sed cauendi. (Multi ambulant) laram viam perditionis, id est, multi promouentur in via peruersae actionis. (Quos) esse inimicos crucis christi (sepe dicebam vobis) dum presens essem, sed (& nunc idem dico fletis tum de perditione illorum, tum de subuersione simplicium quos decipiunt. (Inimici enim dominice crucis sunt) pseudo predicatorum, quia dicunt mortem christi non sufficere credentibus ad salutem, sine carnalibus legis obseruationibus. Et ita conantur impugnare crucem saluatoris. Ideoque merito pereunt. (Quorum finis est interitus) id est mors sempiterna, quia tunc non inueniunt auxilium crucis cuius hostes fuerunt. (Quorum deus venter est) quia quicquid faciunt pro ventre faciunt. Vel escas que ventris sunt, deum sibi faciunt, dum eas iustificare homines dicunt, & salutem anime putant in escis. (Et gloria eorum in confusione ipsorum) quia in talibus gloriantur, unde confundi & erubescere possent, id est, in pudendis membris suis circuncisis. (Qui terrena sapiunt) quia in lege nil spiritualiter intelligunt, sed omnia carnaliter. Malis etiam catholicis conueniunt

Epi. Pauli.

Cruce xpi
qualiter
crimina
mortifi-
cet,

hec verba. Et ipsi enim sunt multi, quia multitudo palearum abundat in area, & ambulant in ampla via que ducit ad perditionem. Ipsi sunt inimici crucis christi, qui contra crucem semper faciunt. Cum enim crux christi in omnibus electis carnem affligat, & crimina mortificet, illi contrario carnem voluptatibus fouent & vitia nutriunt. Ideoque (finis eorum erit interitus) perpetuus, quia propter solam fidem quam sine bonis operibus habuerunt, non euadent tormenta eterna. (Quorum deus venter est) quia sicut deum summo honore venerari deberent, & omnia meliora de rebus suis illi offerre, sic veneratur suum ventrem offerentes ei preciosa, & summo studio preparata ciborum genera, ac semper dediti sunt ventris seruitio, colentes illum pro deo, nec reminiscetes creatoris sui. (Et gloria eorum in confusione ipsorum) quia iam amissa peccandi verecundia, ex illis operibus nequitie gloriantur, de quibus erubescere debuerunt. (Qui terrena sapiunt) quia in terrenis nil nisi quod vident intelligunt, nec sensum mentis nisi in terrenis ponunt, sed semper cogitatione versantur in infimis. (Sed nostra conuersatio) longe distat ab illis, quia iam secundum fidem & secundum spiritum (est in caelis). Si enim non est in caelis, quomodo habemus sursum cor? Corpore ambulamus in terra, sed corde habitamus in caelo. Sicut enim domus exterioris conuersationis est edificium quod inhabitat corpus, ita domus nostre cogitationis est res quelibet quam per delectationem inhabitat animus. Omne enim quod diligimus, quasi in hoc quiescentes habitamus. Vnde nunc apostolus quia in supernis cor fixerat, in terra quidem positus, sed tamen a terra extraneus, de se, suisque similibus dicit. (Nostra conuersatio in caelis est) id est & viuendo & intelligendo sumus angelis similes. (Vnde) id est, quod preter comoda que iam habemus (& dominum Iesum expectamus) venturum ad iudicium saluatorem iam animarum nostrarum, & tunc etiam corporum. Nam ipse tunc (reformabit) id est in meliorem formam resuscitabit (corpore humilitatis) id est vilitatis & deiectionis nostre, id est hoc corpus nostrum vile & abiectum quod nunc tot miserijs subiacet. Ita reformabit illud, id est pristinam ei formam ita gloriosam in resurrectione restituet, ut sit (configuratum corpori claritatis sue) id est assimilatum clarissimo corpori suo, quod sumpsit ex virgine, ut eadem claritatis figuram habeat corpus nostrum quam habet suum, quando iusti fulgebunt sicut sol in regno patris eorum. Et hoc ipse faciet (secundum operationem omnipotentiae sue) qua possit non solum corpus reformare, sed etiam subicere sibi omnia, quia tunc omnino complebitur, omnia subiecisti sub pedibus eius.

Mat. 13.
Psal. 8.

Caput. iiii.

Taq; fratres mei charissimi, & desideratissimi, gaudium & corona mea, sic state in domino charissimi.

Quia Christus reformabit corpus humilitatis nostre, & ad tantam perueniemus gloriam de tanta vilitate (itaque

fratres state) in eo quod coepistis, ne tantam gloriam amittatis. (Vos dico mihi charissimi) quia multum vos habeo charos, & desideratissimi, quia multum ego vos desydereo, vel vos me (gaudium meum) id est de quorum fide & opere gaudeo (& corona mea) in futuro, quia propter vos coronam glorie percipiam. Vos qui tales estis state firmi in domino (sic) id est ut ego vos stare docui, & ut coepistis, vel sicut me & mihi similes scitis, quia tunc eritis charissimi.

Euchodiam rogo rogo & sinthice deprecor, id ipsum sapere in domino. Etiam rogo & te germane copar, adiuua illas que mecum laborauerunt in euangelio cum clemente, et ceteris adiutoribus meis quorum nomina sunt in libro vite.

Euchodia & sinthice erant matronae religiosae, que predatores suscipere solebant. Et forte audierat illas apostolus a fide dissentire, ideoque nominatim rogauit ut (id ipsum quod ceteri saperent in domino) id est in eius fide. Quasi dicat. Omnes moneo stare, sed specialiter euchodiam & sinthicem, quia plus de eis timeo. (Etiam rogo & te o germane copar) id est coadiutor meus in predicatione (adiuuua illas) firmando tuis exhortationibus & instructionibus atque orationibus ut possint vnanimes stare in fide. (Que non sunt paruipendende) quia mecum laborauerunt in euangelio id est de labore suo ministrauerunt mihi stipendium in predicatione euangelij. Laborauerunt inquam (cum clemente) qui in hoc laborabat (& cum ceteris) qui me adiuuabant. Iste clemens fuit tertius papa Romanus. (Vel adiuua illas cum clemente & ceteris adiutoribus meis) id est tu & ceteri adiutores mei qui sunt philippis adiunxerunt illas. Adiutores dico qui non frustra laborauerunt ut me adiuuaret, quia (nomina eorum scripta sunt in libro vite) id est ad signata tenentur ad vitam in memoria diuine predestinationis. Quis est enim liber vite, nisi memoria dei, in qua sunt illi qui viuunt in eternum.

Libervit
te est me
moria
dei,

Gaudete in domino semper, iterum dico gaudete. Modestia vestra, nota sit omnibus hominibus. Dominus prope est, nihil solliciti sitis, sed in omni oratione et obsecratione cum gratiarum actione, petitiones vestre innotescant apud deum. Et pax dei que exuperat omnem sensum, custodiat corda vestra et intelligentias vestras, in christo Iesu.

Letatus in fide & operibus eorum apostolus ut alacres sint proficientes monet gaudere in domino, & id iterat, ut se in eis gaudere vere ostendat. (Gaudete) inquit, id est, cor vestrum exultate, & omne bonum vnde gaudendum est statuete vobis (in domino) non extra. Et hoc adeo necessarium vobis est quod iterum dico gaudete ut tristitia seculi nullum in vobis locum inueniat, sed totos letitia spiritualis vos repleat. (Gaudete in domino) & non per interualla ut modo gaudeatis modo non gaudeatis (sed semper gaudeatis, siue in prosperis siue in aduersis. Et non

Mat. 6.
Luce. 16Gaudia
contraria
q̄ sunt.Mode-
stia unde
dicatur.

Et non semel (dico, sed iterum vt gaudeatis) confir-
mans & inculcans repetita commonitione gaudiū
Gaudete sed in domino non in seculo. Sicut ei ne-
mo potest duob⁹ dominis seruire, sic nemo potest
& in domino & in seculo gaudere. Cōtraria enim
sunt hæc duo gaudia. Nam seculi gaudium est ipu-
nita nequitia. Luxurient hoies, fornicentur in spe
atulis, nugētur in ebriofitate, ingurgitentur tur-
pitudine, & ista mala non impediāt fames, non bel-
li, non alicuius rei timor, non aliquis morbus, non
aliqua aduersitas, sed sūt omnia abundantia ī pa-
ce carnis, in securitate mentis, & videte seculi gau-
dium. Et ideo non seculo gaudete (sed in domino)
id est non in iniquitate sed ī veritate, non flore va-
nitatis, sed in spe æternitatis. In domino sit gau-
dium vestræ mentis, sed homines videant mode-
stiam vestræ conuersationis, vt exemplo vestro di-
scant modeste agere. (Modestia) quasi modi statio
dicitur, quando modus seruatur in omnibus. Mo-
destia est in animo continens moderationem cupi-
ditatum. Modestia in operatione, modificans om-
nes actiones. Similiter & in verbis. Hæc modestia
tantum fulgeat in vobis, vt (nota sit omnibus hoī-
bus) fidelibus, vt imitentur, infidelibus ne possint
reprehendere. Modestiam morū seruare (quia do-
minus prope est) vt auxilietur vobis assidue, nisi p
focordiam vestram defeceritis. Et si enim sup om-
nes coelos ascendit corpore, non tamen recessit ma-
iestate. Vbiq̄ præsens est, qui fecit omnia. (Domī-
nus prope est) paratus dare quicquid opus est vo-
bis, in spiritualibus & corporalibus. Et ideo sollici-
tudinem vani timoris abscite, quia & in bonis o-
peribus vestris aderit dominus vobis adiutor, &
in passionib⁹ quas pro nomine eius perferetis, nec
alimēta vobis corporea denegabit. (Nihil) ergo, i.
de nulla re solliciti & timidi (sitis) quasi de futuro
sed estote sine mundi sollicitudine habentes. p̄mis-
sa dei prae oculis, & ab ipso petentes omnia. (Non
sitis inquam solliciti sed petitiones vestræ) de his
quæ vultis accipere ita sint vehementes & instan-
tes, vt (innotescant apud deum) id est perueniāt ad
deū, hoc est acceptabiles sint deo qui omnia nouit
sed ea scire dicitur quæ eligit & approbat. (Vel no-
bis innotescant apud deum) per tolerantiam, non
apud homines per instantiam. Aut forte innotescāt
etiā angelis qui sunt apud deum, vt quodā modo
offerant deo & de his consulant, & quod deo iubē-
te implendum esse cognouerunt, hoc vobis vel euī-
denter vel latenter reportent. (Petitiones) dico fa-
ctæ (in omni oratione) id est in oratione quæ nihil
de his quæ oranda sunt prætereat, sed omne quod
expedit orando petat a deo, (& obsecratione) quæ
cum adiuratione sacrorum fiat, (& gratiarum actio-
ne) de acceptis beneficijs, quia qui vult alia impe-
trare, debet ex p̄ceptis gratus esse. Vel secundum
alios oratio est pro præteritis excessib⁹ ac delictis
obsecratio, aut p̄ adipiscendis futuris bonis, gra-
tiarū actio pro collatis beneficijs, petitio vero de
rebus nominatim necessarijs. Et talibus quidē pre-
cum modis hortor vos vt insistatis, & deum sine
quo humanus labor inutilis est, oro vt præstet effe-
ctum. Scilicet (vt pax dei) qua in seipso pacatus est
& cuius participatione pacificantur angeli & ho-
mines custodiat corda vestra. (Quæ exuperat om-
nem sensum) id est omnem intellectum hominum

& angelorum, quia pacē dei qua deus ipse pacatus
est sicut deus nouit, nec nos nec angeli nosse possu-
mus. Sed quia & nos p̄ modo nostro pacis ei⁹ par-
ticipes facti sumus, summam in nobis atque inter
nos & cū ipso pacem, quantum nostrum summum
hoc modo iuxta suum modum sciunt eam sancti an-
geli, homines autem nunc longe infra sciētiā istā
sunt, quantocūque prouectus mentis excellant. Vi-
demus enim nunc per speculum in enigmate. Cum
vero equales angelis fuerimus tunc sicut illi facie
ad faciem, id est manifeste videbimus, tantamque
pacē habebim⁹ erga eos, quantā & ipsi erga nos,
quia tantum dilecturi sumus, quantum ab eis dili-
gimur. Itaque pax eorum nota nobis erit, quia no-
stra talis ac tanta erit, nec præcellerit tunc intellectū
nostrum. Dei vero pax quæ est illis erga eos, & no-
stram & eorum intellectū sine vlla dubitatione p̄-
cellit. (Et ista pax dei custodiat in Christo Iesu
corda vestra,) id est volūtares vestras, (& intelligē-
tias vestras) vt extra christum, nihil appetatis vel
intelligatis. Contra illecebras seculi custodiat cor-
da, & contra fraudes pseudo prædicatorum custo-
diat intellectus vestros. [Corda custodiat,] contra
aduersa omnia, [intelligentias] cōtra errores.

1. Co. 12

De cetero fratres quæcūque sunt vera,
quæcūque pudica, quæcūque iusta, quæ-
cūque sancta, quæcūque amabilia, quæ-
cūq; bonæ famæ, si qua virtus, si qua laus
discipline. Hæc cogitate quæ & didicistis,
et accepistis, & audistis, & vidistis in me.

Hæc agite, & deus pacis erit vobiscum.

In conclusione quæ ad perfectionem sunt expo-
nit apostolus. Quasi dicat. Hactenus contra perse-
cutores & contra pseudo prædicatores vos monui
sed [de cetero] monēdi genere quod ad mores o-
ptimos pertinet, nunc breuiter dicam. Scilicet [co-
gitate & agite quæcūque sunt vera & quæcūque
sunt pudica] vt nec in cogitatione, nec in actione,
falsum aliquid aut libidinosum admittatis, sed ī oī
sermone veridici, & mente & corpore pudici sitis,
ne vel in aspectu vestro sit aliquid lasciuie. (Simili-
ter quæcūque iusta, & quæcūque sancta, cogitate
et facite.) Iusta ad proximum, sancta ī ppria vita.
[Iusta] id est erga proximum iuste seruanda, [san-
cta] id est animas & corpora sanctificantia. Qui se
per cogitat & agit quæ iusta sunt, nec deo, nec hoī
facere pōt iluriā, Et qui sancta cogitat & facit assi-
due, nulla potest macula sordidari. (Quæcūque a-
mabilia] cogitate & facite, id est studete vt dicta &
facta vestra in bono placeant hominibus, quatin⁹
per hoc ad imitationem vestram eos alliciatis, sic-
que deo iungatis. [Quæcūque bonæ famæ] sunt,
ea similiter cogitate & facite ne devobis habeatur
mala opinio sed bona, vt prosit alijs. Sanctiorum
enim conuersatio etiam cauta debet esse / ne forte
cum mala vita non sit per lasciuiam, mala sit fama
per negligentiam. Nec audiendi sunt qui quando
reprehensi in aliqua negligentia sua, per quam fit
vt in malam veniant suspensionem, vnde suam vitā
longe abesse sciunt, dicunt sibi coram deo sufficere
conscientiam, exstimationem hominum non solū
imprudenter, sed etiam crudeliter continentes cū

Iusta &
sancta
gigans
nec Deo
nec hoī
iuriā fa-
cere pōtSanctorum
conuersa
tio cauta
eē debet

E. iiii. occidunt

Oratio &
obsecra-
tio quō
differūt.

Epistola Pauli.

Cruelis est quine gligit suam famam
Ita Aug. i. c. nolo.
12. q. i. g. in. c. si quis presbiter de purgatione.

occidunt animas aliorum, siue blasphemantium vitam dei, quibus secundum suam suspensionem quasi turpis quæ casta est, displicet vita sanctorum, siue etiam cum excusatione imitantium, non quod vident, sed quod putant. Proinde quisquis a criminibus flagitiorum, atque facinorum vitam suam custodit, sibi bene facit. Quisquis autem famam, & in alios misericors est. Nobis enim necessaria est vita nostra, aliis fama nostra. Et utique etiam quod aliis ministramus, misericorditer ad salutem, ad nostram quoque reducat utilitatem (Si qua virtus est) hanc sectamini (Si qua laus discipline) hanc habete. Virtus sit in vobis, & post sequatur laus, ut homines qui virtutem vestram laudabunt proficiant. Vel (cogitate & facite ea quæ sunt bonæ famæ, si qua virtus est.) in eis vel si qua laus discipline christiane. Non enim curanda est bona fama de viribus vel scientia vel aliis secularibus. Hoc inquam (cogitate) id est in memoria versate. Que omnia & didicistis me docente (& accepistis) ut digna teneri, quia vobis accepta & grata fuerunt postquam ea didicistis (Et audistis) ea in me esse, (& vidistis. Hæc agite) id est non tantum cogitate, sed & actu implete (& tunc deus) dator (pacis erit vobiscum) adiuvans vos hæc facere. Qui enim sic vixerit, non solum cum deo pacem habebit, sed & ab omnibus fere hominibus amabitur.

41. dist. c. qd dicitur.

Alias oī no esse.

Gauisus sum autem in domino vehementer, quoniam tandem aliquando refluistis pro me sentire, sicut & sentiebatis, occupati autem eratis. Non quasi propter penuriam dico. Ego enim didici, in quibus sum sufficiens. Scio & humiliari, scio & abundare. Ubique & in omnibus institutus sum, & faciri, & esurire, & abundare, & penuriam pati. Omnia possum in eo quod me confortat. Veruntamen bene fecistis communicantes tribulationi meæ.

Largitio qualiter dicat flos

Bona acta eorum memorat, & gratias agit ut incitet eos ad talia ferventius agenda, quasi dicens. Ego vos ad futura religionis studia moneo, sed de preteritis beneficiorum studiis vestrorum gaudeo (& gauisus vehementer) non in dono quod promissistis (sed in domino) qui vobis inspiravit hanc charitatem, & redditurus est remunerationem. (Quoniam tandem) id est post multa tempora (aliquando) id est aliquo tempore quia non omni potuistis (refluistis) id est pristinum largitatis florem resupplistis ut aliqua daretis mihi sicut olim dare solebatis. Largitio enim est flos, quia inde fructus æternæ vitæ procedit. Et ab hoc flore quadam sterilitate marcueratis ac velut hyemis frigore torpueratis. Sed nunc velut austro flante sancto spiritu ver ad corda vestra rediit, & refluistis velut bonæ arbores. (Refluistis sentire pro me) id est compati mihi, pro me quia mihi prodest vestra compassio. (Sentire pro me) id est ut sentiretis quod me pungebat (sicut) & prius (sentiebatis) ministrantes mihi. Nec aliqua mala causa hoc intermisistis (sed occupati eratis et impediti aliquibus aduersis vel actionibus, Imprudenter delinquentes Galathas

aperte increpat superius dicēs. O infati galathe quis vos fascinavit? Nunc vero culpas istorum verenduntium quasi compatiens reprehendit, ut & illorum culpas increpatio detegeret, & horum negligentiam sermo mollior velaret. Similiter unusquisque rector ecclesie iuxta modum culpe debet unumquemque rationabili discretionem increpare. Gauisus sum & refluistis. Non quasi propter penuriam hoc dico id est non dico me gauisum esse quasi propter penuriam meam quem consolati estis quia non propter angustiam meam quæ relaxata est, sed propter affectum vestrum gaudeo. Vel non dico ista quasi propter penuriam meam adhuc reuelandam ut per hec dicta vos invitare studeam ut iterum suppleatis inopiam meam. Ego autem didici & a deo & ab usu quotidiano (esse sufficiens). id est, contentum rebus in quibus sum siue parvis siue magnis. Nam & humiliari paupertate scio quia non inde frangor & abundare rebus quia non inde erigor (ubi quæ, id est in omni loco, siue rome, siue alibi siue coram principibus siue aliis sim positus) (in omnibus). id est, in omni genere rerum institutus sum & doctus a deo. Scilicet (& satiari) ne noceat societas (& esurire) tolerabiliter (& abundare) humiliter penuriam pati. Hec scio & possum exequi omnia ista, eo confortare qui docuit. Magna scientia est scire humiliari & abundare satiari & esurire, abundare & penuriam pati. Quem enim penuria sua non frangit, a gratiarum actione non retrahit in rerum temporalium desiderio non accedit scit humiliari. Hoc enim loco apostolus humiliari dicit penuriam pati. Nam statim econtrario subiunxit, scio & abundare. Qui enim acceptis rebus non extollitur, qui eas ad usum vanæ gloriæ non intorquetur qui solus non possidet quod accipit, sed hoc cum indigentibus, misericorditer diuidit, scit abundare. Qui acceptis alimentis non ad inurgitationem ventris vititur, sed ad reparationem virtutis nec plus carni tribuit quam necessitas petit scit faciri. Qui alimentorum inopiam sine murmuratione tolerat, nec pro necessitate victus aliquid agit unde anima peccati laqueum incurrat, scit esurire. Quem ergo nec in abundantia superbia eleuat, nec in necessitate cupiditas irritat, nouit abundare, nouit penuriam pati. Vbi cum statim apostolus subderet (omnia possum) adiunxit in quo (In eo quod me confortat) Ecce in altum ramus producit sed quia in radice se tenet in viriditate permansit. In altum enim surgens aresceret, si se a radice diuississet. Sibi enim nihil tribuit qui omnia se posse non in se sed in domino qui se confortat fatetur. Ego quidem inquit hæc omnia scio & possum, sed (tamen vos benefecistis) quantum ad vos qui quod iustum est expleuistis (communicantes vestra bona tribulationi meæ.) Inde mihi placet actio vestra (quia bene agistis) ministrantes mihi misericorditer in afflictione mea, non quia mihi res misistis quibus carere possem.

Scitis autem et vos Philippenses quod in principio euangelii quando profectus sum ad Macedoniam nulla mihi ecclesia communicauit in ratione dati et accepti nisi vos solum quia Thessalonicam semel et bis in usum mihi misistis. Non quia quero datum

Alias a macedonia.

Alias soli datum

Ad Philipenses iii. Jo. clxvii.

datum, sed requiro fructum abundantem in ratione vestra. Habeo autem omnia & abundo, repletus sum acceptis ab epafrodito quæ misistis odorem suauitatis, hostiam acceptam placentem deo. Deus impleat omne desiderium vestrum secundum diuitias suas, in christo iesu. Deo autem & patri nostro gloria in secula seculorum amen.

1. chpr. 9

¶ Vos communicastis et nunc & olim mihi res vestras, sed alii non. Nam (scitis & vos) sicut & alii plures (quod in principio euangelii) id est, quando prius predicauit vobis euangelium (nulla ecclesia) nisi vestra (communicauit mihi in ratione dati et accepti) id est, ut rationabiliter consideraret quod deberet dare carnalia qui accipiebat spiritualia, iuxta illud. Si nos vobis spiritualia seminauimus, magnum si vestra carnalia meramus? Vos soli communicastis, quia non tantum cum essem presens apud vos hoc fecistis (sed etiam thessalonicam) id est, apud illam urbem morati (misistis mihi) de rebus vestris in usum semel & iterum. Hoc memorat apostolus ut quasi laude digni magis studeant predicatoribus ministrare, & ne illi putarent eum fuisse oblitum charitatis sepe sibi impese. Qui ab eis hec non refutabat, quia non idcirco dabant ut vellent eum vicis suis parcere. Ac ceteris vero non accipiebat, ne auctoritatem sibi correctionis minueret, & ne forte illis esset graue cibum ei corporalē ipadere. Dico inquit vos bene fecisse, non ut ego implear sed ne vos inanes sitis. Ethoc est. (Non) dico ideo (quia quod ro datum) vestrum (sed requiro fructum) dati. Datū est res ipsa que impenditur veluti, nūmus, cib⁹, vestis, Fruct⁹ vero dati est, si benigna mente futuræ mercedis studio aliquid impendatur. Ergo datū in re accipimus, fructum in corde. Vnde & isdem fructus (in ratione) id est, in cordis lumine quia habundare. Vel in ratione eorum debet abundare ut cum rationem de suis actibus deo reddiderint, abundet eis fructus iustitiæ. Quia igitur discipulorum suorum apostolus mercede potius quā munere pascebatur nequaquā datum sed fructum se querere fatebatur. Vnde & subdit protinus dicens (Habeo autem omnia & abundo) Quasi dicens, Non quero datū sed habeo omnia quia deum habeo, in quo omnia possideo & abundo, non in vno ut malio egeam, sed repletus sum quoniam nihil deest timentibus deum (Repletus sum) & si nihil dedissetis (sed acceptis ab epafrodito) vestris muneribus (quæ misistis) mihi (in odore suauitatis) id est, quæ placerent deo ut suauissimus odor pure orationis. Quod enim odor sit oratio testatur iohannes, vbi se vidisse refert seniores habentes phialas aureas plenas odoramentorum que sunt orationes sanctorum. Sed & istorū munera dicuntur nunc odor suauitatis, quia orat per eis. Sicut scriptum est. Conclude elemosinā in corde pauperis, & hec prope exorabit ab omni malo. Sunt & hostia, quia data sunt ab eis, ut vincerent hostes suos, vel quia vincerent. Et hec hostia accepta deo & placens, quia deus acceptit eam placite. Vos me repleuistis vestris bonis, sed deus meus repleat vos suis. Proprio exemplo declarat apostol⁹

quia pro his orare debemus, a quibus temporalia bona percipimus (Deus omne desiderium vestrum impleat) largiendo bona omnia que desideratis ut nihil vobis desit ex his que optatis. Et hoc faciat (secundum diuitias suas) id est, secundum quod ipse est diues et plus dare potest quā quis mereatur (Impleat dico vestrum desiderium) non in terrenis sed (in gloria) supne felicitatis, & hoc in christo iesu (ut in eo peremneret deliciis affluatis. Cuius beneficiis non sumus ingrati sed gratias ei semper & laudes referam⁹. Scilicet (deo) qui nos creauit (& patri nostro) qui nos in filios adoptauit sit gloria & non ad hōram, sed in secula seculorum) id est in eternū amē.

¶ Salutate omnem sanctum in christo iesu. Salutant vos qui mecum sunt fratres. Salutant vos omnes sancti maxime aut qui de cæsaribus domo sunt.

¶ Salutate inquit omnem apud vos manentem [sanctum in christo iesu] id est, qui non in lege sed in christo sanctus est & nihil sanctitatis nisi in christo habet & a christo. Vos autem salutant fratres [id est, filii catholice matris ecclesie qui mecum morantur] Nec ipsi solum [sed & omnes sancti] qui sunt rome. Omnes quidem vos salutant [sed maxime illi qui sunt de domo cæsaribus] id est, neronis. In hoc multum confirmat eos infide dum ostendit eos precipue diligere & specialiter salutari ab his qui christiane religioni iam deseruiunt in domo cæsaribus. Nec ultra debere tribulationes metuere quasi graues & diu permanuras cum iam consilarii & amici imperatoris sunt christiani.

¶ Gratia domini nostri iesu christi, cum spiritu vestro amen.

¶ Gratia christi sit cum spiritu vestro [ut quod spiritus per liberum arbitrium bene voluerit adiunxte gratia possit implere ne sitis generatio quæ non dixerit cor suum, & non est creditus cum deo spiritus eius. Cum deo enim debet credi spiritus noster quia nisi crediderimus quod spiritus nostre voluntatis per se ipsum nihil potest sine adiutorio gratie dei nihil unquā boni facere poterimus.

¶ Finit epistola ad philippenses incipit Argumentum in epistolā ad colossenses.

Colossis, vnde colossenses dicuntur. His vero non ipse apostolus predicauit, sed eius discipuli epafraſas, & archippus quando ex his originem ducebāt. Epafraſas enim que a paulo didicerat predicās eis cōuertit illos & factus est apostolus eorum, archippus vero episcopatū habere eos accepit. Superuenientibus postea apostolis & carnalibus obseruantias prædicantibus, dubium fuit quibus potius credendum esset. Vnde paulus cui⁹ auctoritas celebris erat quasi mediator iudicat que pars sit potius tenenda. Describit autem christum & eius beneficia quomodo est sufficiens ad omnia, carnalia vero omnino improbat ut deinceps sincere fidem christi teneant. Instruit, & moraliter, confirmans quia quod illi docuerant.

Colossis
ciuitas
asie.

Vnde fit

Odor
qualis di
catur ora
tio.
Apoca. 5
Eccle. 29

Epistola Pauli.

Vnde fit vt hæc epistola magnâ affinitatem & similitudinem habeat cum illa que est ad Ephessos. In illa quippe & in ista similimodo commendatur eminentia diuinorum beneficiorum & carnaliū obseruatio legis destruitur, & mores dei instruunt.

Incipit epistola Pauli Ad Colossenses.

Caput primum.

PAULUS apostolus iesu christi voluntatē dei & Timotheus frater his qui sunt colossis sanctis & fidelibus fratribus in christo iesu. Gratia vobis & pax a deo patre nostro et dño iesu christo.

Quia paulus apostolus gentium constitutus, ideo istis qui gentiles erant pure se scribit apostolum licet eis per se non predicauerat sed per discipulos suos. Nā & istis erat apostolus. At contra in epistola quā scripsit hebreis non se dixit apostolum, quia nō erat apostolus hebreorum sed gentilium. (Paulus) cuius acta sunt autētica, quia est (apostolus) id est legatus (iesu christi) & hoc non per sua merita vel per humanam electionem sed per voluntatem dei contra cuius voluntatem faciunt pseudo apostoli & timotheus frater qui est vir magne autoritatis mandant ea que sequuntur. (His qui sunt colossis nō qui dem idolatris sed sanctis & fidelibus fratribus). i. maioribus & minoribus christianis. Sanctis. id est in diuina religione, promotis & fidelibus. i. qui iam fidem habent, sed nondum in sancta conuersatione sunt promoti. Vel eisdem sanctis & fidelibus id est bonos mores & fidem habentibus & hoc in christo iesu id est in christi gratia non in legis obseruantia nec in viribus liberi arbitrij.

Gratias agimus deo & patri domini nostri iesu christi semper pro vobis orantes audientes fidem vestram in christo iesu & dilectionem quam habetis omnes in sanctos propter spem que reposita est vobis in celis, quam audistis in verbo veritatis euangelij quod peruenit ad vos sicut in vniuerso mundo est & fructificat & crescit sicut in vobis ex ea die qua audistis & cognouistis gratiā dei in veritate sicut didicistis ab epafra charissimo & cōseruo nō qui est fidelis pro vobis minister iesu christi qui etiam manifestauit vobis dilectionem vestram in spiritu.

Gratiarum actione inchoat vt eos sibi beneuolos reddat, & ad gratias deo sep̄ agendas pro acceptis bñficiis accedit. Scribit autē a roma. [Gras iquit agimus] ego & timotheus. i. gratiosas laudes referimus deo, quia vobis omnia dedit bona que habetis. Ideo gratias illi agim⁹ nō vobis [Gratias deo] id est creatori iesu christi secundum quod homo est & patri eiusdem christi secundum quod deus est qui per eundem mediatorem vobis omnia tribuit

Nos dico semper orantes pro vobis & vt crescat & proficiatis die ac nocte vel quoties oramus. Gratias agimus (audientes id est quia audiuius) [fidem vestram] esse in christo quia & fides vestra donum dei est. Alioquin non essent illi agende gratie pro ea. (Et) quia audimus dilectionem quā habetis nō otiosa sed bonis operibus redūdantem, non in quosdam sanctos sed in omnes (quoniam beneficia vestre charitatis abūdant in eos quos viuere sancte nostis. Ideoq; grates illi referimus qui vobis talem inspirauit charitatem. Et hec non propter humanam laudem, sed propter spem que in vobis est in celis reposita que nō apparet mō sed tamen (est vobis in celis) tutoque loco seruatur hoc est propter vitam perhennem quam vos in celis assecuturos speratis. Et quomodo res tā latens speratur? (Quā audistis) inquit id est quia audistis illam (in verbo veritatis) Vel quia spem non habetis a vobis sed a deo quia in verbo id est in p̄dicatione nō falsitatis sed veritatis, nec cuiuslibet veritatis, sed (euangelij) id est boni nunciij, quo annunciatur deus homo factus esse, vt homines deos faceret id est angelis pares, & ne ipsi dissimularent se euangelium audisse quasi non esset eis predicatū, id alios audisse inde tenuiter loqui quibus fuerat predicatum, addit.

(Quod) euangelium (peruenit ad vos) subauditur, & si per me tamen per eos qui didicerant a me sic quod veritas vos non latuit. Rursum ne illi superbirent quasi ad eos peruenisset euangelium & ceteras gentes deuitallet, subdit. Ita (peruenit ad vos sicut & in vniuerso mundo) Idem non soli vos audistis illud, sed & omnis mundus, quia non est aliud quod mundi regnum in quo christi nomen non sit predicatum. Vel ita pure & vere (peruenit ad vos) sicut per me & alios venit in vniuersum mūdum & adhuc manet in eo. Id est non minus est vobis factum quam alijs ecclesijs, & cum sit in mundo euangelium (fructificat) ibi per bona opera intellectus. (& crescit) augmento scientie & numero fidelium, non quod plus habeant alii quam vos sed ita est factū illis (sicut in vobis) Et ideo nihil debetis super addere vel mutare, sed ita vt didicistis euangelium sinceriter seruare quod totus seruat mūdus, ne vos soli differatiis ab vniuerso orbe. Sicut in orbē terrarum ita & in vobis est) & fructificat & crescit ex ea die qua audistis illud, quia non fuistis rebelles sed mox credere cepistis & fructificare vel in die id est illuminatione cordis [audistis] credendo, & cognouistis discernendo [gratiā dei], i. remissionē peccatorum & cetera dei dona gratuita in veritate non in fitione quia veraciter dat ea de⁹ non fingitur dare vel in veritate. [predicationis ea] Laus epaphra-
cognouistis [sicut didicistis ab epafra vel epafra] phra-
modo laudat & de archipotacet, quoniam epaphras erat valde seruens studio charitatis & sollicit⁹ & apostolus eorum Archippus vero episcopus sed aliquanto remissus & tepidus. Cognouistis gratiā dei non sicut vos ipsi vestro ingenio inuenistis sed sicut inuenistis (ab epafra) magistro non vili. [sed clarissimo & cōseruo nostro] quia nobiscum in p̄dicatione seruit domino christo. Cuius doctrinā non debetis spernere sed honorare & seruare quia est non subdolos & fidelis minister christi id est dona christi ministrans in p̄dicatione vobis vel bona vestra offerens christo fidelis minister est pro vobis

Ad colossensesi. Fo. clviii.

pro vobis, non pro nostris qui non vestra querit, sed vos non res vestras cupit adquirere sed vos deo adiungere. Quorum salutem desiderans cepit doctrinam meam vobis predicare. Qui & manifestauit vobis relatione sua dilectionem vestram ad deum & proximum esse fundatam (in spiritu sancto non in carne ne scilicet dilectionem vestram nobis intimauit qui non est in affectu carnis, sed in gratia spiritus sancti.

¶ Ideo & nos ex qua die audiuius, non cessamus orantes & postulantes vt impleamini agnitione voluntatis eius in omni sapientia, et intellectu spirituali vt ambuletis digne deo per omnia placentes in omni opere bono fructificantes, et crescentes in scientia dei, in omni virtute confortati secundum potentiam claritatis eius in omni patientia, et longanimitate, cum gaudio gratias agentes deo & patri, qui dignos nos fecit in partem sortis sanctorum in lumine, qui eripuit nos de potestate tenebrarum et transtulit in regnum filii dilectionis sue.

¶ Vel Epafras nobis nunciavit dilectionem vestram spirituales. Ideo non solum ipse epafras, sed & nos ex ea die qua hoc audiuius non cessamus orantes humili affectu & pia deuotione pro vobis (& postulantes) quas quadam audacia pro meritis vestris assumpta. Hoc scilicet oramus & postulamus incessanter a deo pro vobis (vt impleamini agnitione voluntatis eius id est vt plene cognoscatis quid ipse velit & quid non. Magnum est plene scire quid deus velit in omnibus rebus actiue vite vel contemplatiue. Modo tamen consequenter exponitur per partes quid ipse velit. Agnoscatis inquam voluntatem eius (in omni sapientia rerum que actiue vite sunt) & intellectu spirituali. i. cognitione spiritualium rerum, vel in omni sapientia diuinorum atque celestium. & intellectu spirituali scripturarum. Vt vos ambuletis digne deo id est agatis ita vt digni sitis deum accipere premium (vel ambuletis) vt deum deceat ambulatio vestra per omnia siue egeritis placentes ei Ita scilicet vt sitis non in quodam sed in omni opere bono fructificantes) multipliciter in maiore & per hæc bonorum operum merita (crescentes in scientia dei) in cognitione deitatis sensu spirituali iuxta illud. A mandatis tuis intellexi. Bona enim operatio sensum mentis illuminat. Vos dico confortati in deo in omni virtute id est fortes & constantes, effecti in charitate & iusti in sanctitate & ceteris similibus & hoc secundum potentiam claritatis eius id est secundum quod potest vos fortes reddere claritas eius qua illuminantur electorum mentes vt claritatem dei notitiam habeant, & omnia clare discernere valeant vt iam nulla tenus ad peccati consensum flecti queant, sed sepe quod bonum est vitium faciant. Dixi in nouum virtute sitis fortes, scilicet in noua patientia vt fortiter omnia aduersa sustineatis per patientiam. Non enim in quadam patientia rogo vos esse fortes vt quidam patienter sufferatis & quidam non suffer-

ratis, sed potius (in omni patientia) vt videlicet omnia molestiarum genera patienter pro deo sustineatis (Et in omni longanimitate) id est lingua animi perseverantia, in aduersitatum toleratione, & promissorum celestium expectatione. Patientie enim addenda est longanimitas, ne quis postquam per aliquod temporis spacium seruauerit patientiam deficiat in aduersis, vel fastidiat tam longam patientie obseruantiam, & incipiat impatienter agere sed potius per longanimitatem patienter omnia toleret, usque in finem, & hanc patientiam atque longanimitatem seruate cum gaudio (vel non sitis inter aduersa que patimini tristes, sed potius sitis spe gaudentes dum fueritis in tribulatione patientes. Non enim contristari sed gaudere debetis si contigerit vt propter iustitiam aduersa toleretis. Vos dico (agentes gratias deo patri) qui tanta nobis beneficia, contulit, vt confortes sanctorum nos faceret, hoc est nolite contra deum murmurare quia vos finit in presenti seculo aduersa tolerare, sed gratias illi agite semper quia vos dignatus est in numero sanctorum computare vt cum eo peremittere possitis regnare. Gratias illi exultanter agite (qui nos) per suam gratiam fecit dignos in partem id est, in participatione transire (sortis) id est eterne hereditatis sanctorum (in lumine) id est, in claritate diuine visionis vt eternaliter irradiemur splendore maiestatis eius. Sors enim vocatur hereditas, quia non meritis humanis sed electione diuina dat factis patriarchis & prophetis. Et partem huius sortis nos habere deus voluit vt cum sanctis patribus hereditatem possideremus in lumine viuendum. Vel dei voluntas in humano genere sors est apud quem non est iniquitas. Non enim ille personas accipit, sed occulta illius sors est unicuique hominum. Sortis nomine designatur gratia qua saluamur quia in sorte non est electio sed voluntas dei. Nam ubi dicitur iste facit & iste non facit, merita considerantur. Et ubi merita considerantur, electio est non sors. Quando autem deus nulla merita nostra inuenit, sorte voluntatis sue nos fecit quia voluit, non quia digni fuimus, hoc est sors. Et in partem sortis huius nos qui eramus indigni fecit ipse misericorditer dignos, quos ad fidem vocauit non solum ex iudeis sed & ex gentibus. Et hoc fecit in lumine quo mentes nostras illustrauit vt cognoscerem eum, & verba predicatorum eius, intelligeremus. Fecit autem hoc modo nos dignos quia scilicet (eripuit nos) id est potenter extraxit (de potestate tenebrarum) id est, demonum qui nobis dominabantur intrinsecus, dum cecitas infidelitatis & ignorantie vel peccatorum obscuritas in nobis (De potestate huiusmodi tenebrarum) id est, malignorum angelorum ne nos in nocte sue damnationis sine fine possideret eripuit nos deus pater in baptismo delens peccata nostra per que illi potestate habebant in nobis & (transtulit in regnum filii sui) in ecclesiam christi de qua dictum est, quia mittet filius hominis angelos suos & colliget de regno eius omnia scandala. (Transtulit inquam nos in regnum filii dilectionis sue) vt per fidem & opera bona regnaret in nobis filius eius. Sed quid est dilectionis sue. Si enim in diuina trinitate non est alia dilectio nisi spiritus sanctus, profecto christus in hoc loco non solius patris, sed & spiritus sancti filius inuenitur. Quod si hoc ab-

Sors hereditas vocatur!

Sortis nomine gratia designatur.

Epi. Pauli.

durissimum est testat ubi non solus ibi sit dilectio spiritus sancti. Quod autem dictum est filii dilectionis sue nihil intelligat aliud quam filii sui dilecti quam filii postremo substantie sue. Charitas enim vel dilectio patris quam natura est ineffabiliter simpliciter, nihil est aliud quam ipsa natura atque substantia, ac per hoc filii charitatis siue dilectionis eius nullus est alius quam qui de substantia eius genitus est. In regnum filii dilectionis sue dicitur nos transtulisse ut intelligamus quia nos quoque diligit si perseveramus esse regni filii sui, quem ipse naturaliter & ineffabiliter diligit, id est si peccatum in nobis amplius non regnauerit ubi enim peccatum regnare incipit ibi christus regnare desinit.

In quo habemus redemptionem & remissionem peccatorum, qui est imago dei inuisibilis primogenitus omnis creature.

In regnum filii sui nos transtulit in quo filio habemus redemptionem de potestate diaboli & remissionem peccatorum. In hanc enim redemptionem tanquam precium pro nobis datus est sanguis christi. Quo accepto diabolus non diratus est, sed necatus, ut nos ab eius nexibus solueremur nec quemquam secum quos christus ab omni debito liber indebite fuso suo sanguine redemisset peccatorum, retribus obuolutum traheret ad secunde ac sempiternae mortis exitum. Tunc enim sanguis ille quoniam eius erat qui nullum omnino habebat peccatum ad (remissionem) nostrorum fusus est peccatorum, ubi quia eos diabolus merito tenebat quos peccati reos conditione mortis obstrixerat hos per eum merito dimitteret quem nullius peccati reum In merito pena mortis affecit hac enim iustitia & hoc vinculo victus est ille fortis ubi vasa eius eriperentur vel homines quos tenebat liberarentur. Sic habemus in christo redemptionem & remissionem que in baptismo consecuti sumus destructa potestate diaboli & restituta libertate nostri arbitrii, vel transtulit nos deus in regnum filii dilectionis sue, id est transevit nos iam per spem in celum quia cum resuscitauit & confedere fecit in celestibus in christo. (In quo.) per spem similiter habemus redemptionem id est liberationem ab his miseriis & afflictionibus quas nunc patimur & per rei exhibitionem habemus iam in illo peccatorum remissionem quia & semel in baptismo per effusionem sui sanguinis deleuit peccata nostra & quotidie si peccamus non indigemus aliis hostiis, unde patet quia legales hostie non amplius offerende quia nulla omnino iam utilitatem praestant. (Qui) christus secundum diuinitatem (est imago dei inuisibilis) & omnimoda similitudo patris sicut ait qui me videt videt & patrem. Nam sicut per contemplationem cuiuslibet imaginis datur nobis eius notitia cuius illa imago est licet ipse sit absens & nunquam visus a nobis, sic & apostoli videntes filium intellexerunt patrem qui corporaliter eis non apparebat. Et nos quidem sumus imago dei, sed filius est aliter eius imago. Nam sicut imago imperatoris aliter est in nummo & aliter in filio, sic & imago dei aliter in filio qui est co-substantialis & coequalis atque coeternus, & aliter in homine qui est creatura. Et notandum quod admirabiliter commendat apostolus excellentiam christi in utraque natura, nunc de diuinitate, & nunc

de humanitate eius sententiam proferens, non habere solum ad iustificationem & ad eternam salutem si ne legis operibus sufficere cunctis credentibus ostendat. Nam de diuinitate eius sententiam protulit, 10, 14, dicens quia pater (transtulit nos in regnum charitatis suae) Et de humanitate eius subiunxit quia in ipso habemus redemptionem & remissionem peccatorum. Item secundum formam dei dixit, (quia ipse est imago dei inuisibilis). Nunc secundum formam serui subiungit, quia est primogenitus non solum sed & unigenitus, secundum formam vero serui ipse est primogenitus in fratribus. In substantia diuinitatis est unigenitus in susceptionem humanitatis primogenitus in gratia. Primogenitus ergo dicitur, (omnis creature) quia sicut primogenitus omnium fratrum primatum dignitatis obtinet inter omnes fratres sic humilitas christi primatum dignitatis obtinet inter omnes creaturas ut sedeat cum principibus & solium glorie teneat. Sequitur

Quia in ipso, condita sunt vniuersa in coelis et in terra, visibilia et inuisibilia, siue throni, siue dominationes, siue principatus, siue potestates. Omnia per ipsum & in ipso creata sunt, & ipse est ante omnes & omnia in ipso constant, & ipse est caput corporis ecclesiae qui est principium, primogenitus ex mortuis ut sit in omnibus ipse primatum tenens. Quia & in ipso complacuit omnem plenitudinem diuinitatis inhabitare & per eum reconciliare omnia in ipso pacificans per sanguinem crucis eius siue que in celis siue que in terris sunt.

Non est mirum si humanitas filii dei tantum precellat omnibus ut iuxta eam sit ipse primogenitus omnis creature (quia) secundum diuinitatis eius potentiam (condita) id est facta (sunt in ipso vniuersa) sicut & in psalmo canitur patri, quam magnificata sunt opera tua domine, omnia in sapientia fecisti, id est, in filio tuo. Vniuersa quae sunt in coelis & in terra (visibilia) sicut Sol & Luna quae sunt in coelis & in terra (vel visibilia) sicut hominum corpora (& inuisibilia) sicut angeli & anime creata sunt in ipso. Id est ostenduntur per partes, inuisibilia quae minus facta per eum videbantur propter magnitudinem excellentie ipsorum. Vniuersa in quibus sunt in ipso facta (siue throni) id est, illi digniores spiritus in quibus deus sedet (& siue dominationes) id est, illi nobiliores spiritus qui ceteris dominantur (siue principatus) id est, illi qui praesunt alijs & quae agere debeant disponunt (siue potestates) id est illi spiritus qui subiectis aliorum ordinibus potenter praeminent. Throni enim vocantur, quibus ad exercendum iudicium semper deus praesidet. Nam quia thronos latino eloquio sedes dicimus, throni dei dicti sunt, in qui tanta diuinitatis gratia replentur ut in eis dominus sedeat, & per eos sua iudicia decernat. Unde & ei canitur. Sedes super thronum qui iudicas iustitiam. Throni quippe & dignitate loci superioris excedunt, ut sex alios angelorum ordines subter se relinquunt. In quibus statim post thronos sunt

Christus qualiter est unigenitus & primogenitus,

1. cho. 15,

Psal. 103,

Throni dicantur,

Psal. 9,

Ad colossenses. i.

sunt, dominationes, id est, illi spiritus qui in super-
ni regis curia sunt nobilissimi & subiectis quibus-
que dominantur, ac possident eos non domini.
Principatus etiam vocantur, qui ipsis quoque bo-
nis angelorum spiritibus præsent. Qui subiectis
suis dum queque sunt agenda disponunt, eos ad
explenda diuina mysteria principantur. Domi-
nationes tamē, potentiam principatum alta dis-
similitudine mirabiliter transcendunt. Nam prin-
cipari est inter reliquos priorem existere. Domi-
nari vero est, etiam subiectos quosque possidere.
Potestates autem iuxta Dionysiu & ipse digno-
ris potentie quod principatus esse creduntur, vt
subiectis ordinibus ceterorum potenter præsent,
& ad diuinam contemplationem super se poten-
ter extendantur. Vel iuxta beatum Gregorium
potestates vocantur hi qui hoc potentius ceteris
in suo ordine perceperunt, vt eorum ditioni sub-
iecte sint potestates aduersæ, quorum potestate re-
frenantur, ne corda hominum tantum tentare
præualeant quantum volunt. [Et cuncta] hæc
inuisibilia coelestium atque præcelentium spiri-
tuum agmina [in Christo sunt creata] vt per hæc
ostendatur esse non minor patre. Nec solum an-
gelici spiritus, sed omnia prorsus quecumque sunt
vel fuerunt creata sunt a patre per ipsum sicut &
euangelista testatur quia omnia per ipsum facta
sunt & sine ipso factum est nihil id est nulla cre-
atura. Et in ipso facta sunt omnia sicut & Psal-
mistam cecinisse præmisimus omnia in sapientia
fecisti. [Per ipsum,] id est, per virtutem eius,
omnipotentie (& in ipso) id est, intra sinum immen-
se magnitudinis sapientie eius [creata sunt omnia]
Et secundum formam serui (ipse est ante omnes) id
est, omnibus prælatus, quia nullus est ei equalis etiā
secundum quod ipse est homo. Et secundum formā
dei (omnia in ipso constant) quia sicut omnia crea-
uit, sic omnia cōtinet & regit. (Omnia in ipso con-
stant) quia secundū immensitatem incircūscripte &
incomprehense diuinitatis eius, omnia sunt intra
ipsum, & ne in nihilum redeant per eum consistūt.
Et secundum formā serui ipse est (caput corporis)
sui scilicet (ecclesie) quia vnus nature sunt ca-
put & corpus. Ecclesie caput est homo ille cuius su-
sceptione verbū caro factū est, & habitauit in no-
bis, membra vero cetera sunt omnes sancti quibus
perficitur & cōpletur ecclesia. Sicut ergo anima to-
tum corpus nostrum animat, & viuificat, licet in ca-
pite sentit, & videndo, & audiendo, & odorādo &
gustando, & tangendo, in ceteris autem mem-
bris tangendo tantum, & ideo capiti cuncta sunt
ad operandum, illud autem supra collocatum est
ad consulendum, quia ipsius anime quæ consu-
lit corpori quodam modo personam sustinet ca-
put, ibi enim omnis sensus apparet, sic vni-
uerso populo sanctorum tanquam vni corpori ca-
put est mediator dei & hominum homo CRI-
STVS IESVS quod est dei sapientia non sic as-
sumpsit, vt ceteros, sed multo excellentius mul-
toque sublimius quomodo illum solum assumi
oportuit in quo sapientia hominibus appareret
sicut eam visibiliter decebat ostendi, qui & ipsius
sapientie personam gereret per quam ceteri fi-
ant sapientes. Ipse igitur est caput ceteri vero mem-

Col. iix.

bra, quia in ipso sunt oīa bona sicut in capite om-
nes sensus, in ceteris vero quedā partes bonorū di-
stribute sunt iuxta mēsuram vniuscuiusq; membri.
Et ipse vniuersa membra regit, omnia vero mem-
bra illi adherent. (Qui) & secundum formam dei
(est principium) quia ipse est dei sapientia que per
manens in se sicut scriptum est innouat omnia.
Principium enim quodammodo, semper incipit
& nunquam deficit, sicut filius eternam de patre na-
tuitatem habet. Vel sicut ipse dixit in apocalypsi
ioannis principium est creature dei, quoniam
omnis creatura ab illo habet esse, Vel omnium vir-
tutum omniumque bonorum est nobis principiu-
m, quia nemo quicquid boni habere valet nisi ab
ipso acceperit, ideoque & caput iure vocatur. Et se-
cundum formam serui est ipse (primogenitus, ex-
mortuis) quia primus resurrexit non vltra moritu-
us. Ipsa enim resurrectio mortuorum est quedam
generatio, sicut scriptum est, In regeneratione cum
federit filius hominis & cetera: Reliqui ergo mor-
tui adhuc tenentur in matris ytero, id est, in sinu
terre clausi iacent in monumentis, hic autem iam
ex ytero matris processit, id est, veniens de tumultu
surrexit, quasi gygas non vltra moriturus sed in
eternum cum patre regnaturus in celestibus.
Ideoque (primogenitus ex mortuis) vel primo-
genitus mortuorum, id est, ad immortalitatem
genitus per resurrectionem. Et hoc ideo (vt
ipse sit in omnibus tenens primatum) id est, domi-
nium quia potest & alios suscitare. Sicut enim pri-
mus omnium resurrexit, vnde & ipse primitiæ
dormientium appellatur sic in omnib; sanctis tñ
prioribus quam sequentibus tenet ipse primatum
dignitatis & potentie ac sanctitatis. Vel in omni-
bus dignitatibus tenet ipse primatum quia sicut
primus surrexit ita primus celos ascendit & pri-
mus faciem dei vidit et in vniuersis dignitatibus
omnes precellit Et recte primatum habet, non so-
lum quia est primogenitus sed etiam quia complacuit
trinitati quod (in ipso) omnis plenitudo scientie
& virtutum non modo esset sed haberetur. [Quia
complacuit] id est, patri simul cum verbo & spiritu
sancto placuit [habere] id est, permanere in ipso
(omnem plenitudinem) id est, omni modo perfec-
tam abundantiam diuinitatis & omnium gratia-
rum atque virtutum omniumque bonorum. Hoc
complacuit deo vt tanta bonorum plenitudo ma-
neret in illo homine cui non ad mensuram dedisset
spiritum sicut ceteris sanctis dare consuevit Et pla-
cuit deo [per eum reconciliare] sibi (omnia) huma-
na [in ipso] posita, id est, iudeos et gentes in fide
illius constitutos qui prius ab inuicem & a deo dis-
cordabant. Hoc deus vt dictum est, voluit ipse dis-
co (pacificans) ad inuicem, non per legis sacrificia
sed (per sanguinem crucis eius) id est, per sanguinem
eius in cruce fufum [sive] [quæ] sunt (in celis sive
quæ sunt in terris) id est, angelos & homines.
Qua enim hora sanguis redemptionis exiit de
latere domini in cruce pendentis dimissum est,
peccatum ade humano generi, & pacificata
sunt celestia & terrestria, quia tunc patuit ho-
minibus introitus, in regnum celorum. Ma-
gna enim discordia separabat homines & ange-
los, quia nemo tam sanctus erat vt in consortium

Principia
quid sit:

Apoca. 3

Mat. 19.

F. i. angelorum

Epi. Pauli.

Pax iter
angelos
& homi-
nes.

angelorum susciperetur, sed omnes ad infernum propter culpam primi hominis descendebant. Morte autē christi pax tanta inter homines & angelos effecta est vt nunc anime iustorū cum de corporibus exeunt mox penetrēt cœlos gaudentibus angelis. Vel pacificata sunt deo per christi sanguinem siue ea quę sunt in cœlis, id est, anime sanctorum quę iam sunt in regno cœlorum & olim discorabant a deo, vel per suam, vel prothoparentis culpā, siue ea quę sunt in terris, id est, electi qui adhuc peregrinantur in exilio vite pręsentis.

Et vos cum essetis aliquādo alienati & inimici sensu in operibus malis, nūc autē reconciliati in corpore carnis eius per mortem, exhibere vos sanctos & immaculatos & irreprehensibiles coram ipso, si tamen permanetis in fide fundati, & stabiles & immobiles a spe euangelii quod audistis quod prędicatum est in vniuersa creatura quę sub cœlo est. Cuius factus sum ego Paulus minister, qui nunc gaudeo in passionibus pro vobis, & adimpleo ea quę defunt passionum christi in carne mea pro corpore eius quod est ecclesia cuius factus ego minister secundū dispensationem dei quę data est mihi in vobis, vt impleā verbum dei, misterium quod absconditum fuit a seculis & a generationibus, nunc autem manifestatū est sanctis eius quibus voluit deus notas facere, diuitias glorię sacramenti huins in gentibus quod est christus in vobis spes glorię. Quē nos annuntiamus corripientes omnem hominē & docentes omnem hominē in omni sapientia, vt exhibeamus omnem hominē perfectū in christo Iesu in quo & laboro certando secundum operationem eius quę operatur in me in virtute.

Dixerat generaliter omnia reconciliata, & nunc dicit specialiter illos reconciliatos nō per sua merita nec per carnales obseruatias, sed per christum vt magis studeāt subici dominio tanti regis & nō sint ingrati tātis beneficijs. Placuit inquit deo per christum reconciliare sibi omnia (& vos) etiam o Colosenses reconciliare sibi per eundem voluit (cū aliquando) id est, ante fidem (essetis alienati ab eo) id est, nihil cum eo habētes dum dijs alienis adhereretis, & inimici eius nō natura, sed sensu, quia per hoc quod ei contraria sentiebatis putantes idola deos esse & amantes quę ipse odit (inimici) eius eratis permanētes (in operibus malis). Nam olim quidem tales fuistis. (Sed nūc) id est, in hoc tēpore gratiæ (reconciliati) vos deus (in corpore carnis)

eius, id est, in corpore christi quod est caro. Cor pus enim carnis dictum est ad distinctionem ceterorum corporum quę nō sunt caro. In corpore carnis christi (per mortem) eius, reconciliauit vos sibi deus (exhibere) id est, vt exhiberet (vos factos) in virtutibus (& immaculatos) a peccatorum sordibus (& irreprehensibiles) vt nihil mali in vobis appareat (coram ipso) qui videt omnia. Quod in hac vita fieri non potest, sed in alia fiet quando sancti iam nihil macule nihilque reprehensionis habentes (coram) suo creatore permanentes, videbunt faciem eius in eternum. Tales vos exhibebit ipse (coram se) id est, pręsentabit & offeret ante cōspectum glorię suę, atque pręsentiam (tamen) hac cōditione (si permanetis in fide). Aliter enim non potestis ad hanc gloriam peruenire. Sed tūc peruenietis ad hanc si nunc (in fide) quā didicistis (permanseritis fundati) id est, alta radice firmati, & non titubantes (& stabiles) id est, vt neque cadatis neque cedatis, id est, vt neque fraudulentis locutionibus pseudo apostolorum seducamini, neque persecutionibus gentilium a constantia fidei recedatis (& si permanseritis immobiles a spe euangelij, id est, si perduraueritis in bonis operibus ita firmi vt nihil vos mouere possit, a spe retributionis eterne quam promittit euangelium [quod audistis] a doctoribus vestris, ideoque illud tenere debetis, quia melius esset nō cognouisse viam iustitię quam post cognitionem retrorsum conuerti. [Quod euangelium] non ad vos solummodo peruenit ne inde superbiatis, vel vos solos per ipsum delusos putetis [sed prędicatum est in vniuersa creatura quę sub cœlo est] sicut dominus iusserat, euntes in mundum vniuersum prędicare euangelium omni creaturę. Potest enim omnis creaturę nomine omnis natio gentium designari quę est sub cœlo in vniuerso orbe. Non est enim vlla natio gentium, inquam prędicatum non sit euangelium. Vel omnis creature nomine signatur homo, qui habet commune esse cum lapidibus, vivere cum arboribus, sentire cum animalibus, intelligere cum angelis. Si igitur commune habet aliquid cum omni creatura homo, iuxta aliquid oīs creatura homo. Sic namque omnis creatura euangelium inuenitur in solo homine. Vniuerse ergo creature prędicatur cum soli homini prędicatur, quia videlicet, ille docetur propter quem vniuersa in terra creata sunt, & a quo vniuersa, per quandam similitudinem aliena non sunt. Vel vniuersa creatura est vniuersa ecclesia per nouam gratiam spiritaliter creata, secundum illud. Cor mundum crea in me deus. Et ipsius sumus factura creati in Christo Iesu in operibus bonis. [Quę] scilicet creatura [est sub cœlo] id est, adhuc peregrinatur in hac valle lachrymatum, sed tandem subleuabitur in cœlum. Dicitur enim quia euangelium prędicatum est in vniuersa creatura quę sub cœlo est. Ac si dicatur. Hoc euangelium & hanc fidem atque spem euangelicam tenere debetis, quia sic tenet vniuersus mundus fidelium. Quod euangelium & apostolus auctoritate sua cominendat subdendo. [Cuius] scilicet euangelij [factus sum minister] id est, ministrator & prędicator [Legō Paulus] qui tante fame tanteque sum auctoritatis. Et etiā potestis scire quia verū est atque

Oīs creaturę nomine quid cōueniat.

Psalm. 50.

atque firmiter illud debetis retinere & alii obedire (Factus sum eius minister qui nunc) p. eius annuntiatione cōstrictus vinculis & Romę retentus (gaudeo in passionibus) quia inde proficiunt credētes. (Gaudeo inquam in passionibus pro vobis) cōfirmādis in veritate euāgelij (& adimpleo ea quę desunt passionum christi in carne mea) id est, ea quę Christus in carne sua minus pertulit, ego in carne mea perfero (pro) multiplicando (corpore eius quod est ecclesia.) Passiones enim christi nō sunt in solo christo, immo passiones christi nō sunt nisi in christo. Si enim christum intelligamus caput & corp⁹, passiones christi non sunt nisi in christo. Si autem christum intelligamus solū caput passiones christi nō sunt in solo christo. Nā apostolus adimpleo inquit ea, quę desunt passionum nō meārū, sed christi in carne non iam christi, sed mea. Patitur inquit christ⁹ adhuc passiones, nō in carne sua in qua ascēdit in cōelum, sed in carne mea quę adhuc laborat in terra. Quisquis ergo es in mēbris christi, quicquid pateris ab eis qui non sunt in mēbris christi, deerat passionibus christi. Ideo additur, quia deerat, mensuram adimplens nō super fundēs. Tantū pateris quantum ex passionibus tuis inferendum erat vniuersę passioni christi, qui passus est i capite nostro, & patitur in mēbris suis, id est, in nobis ipsis. Ad cōmunem hanc quasi rem publicam nostram, quisque p. modulo nostro exsoluimus quod debemus, & passione virium nostrarū quasi canōnem passionū nostrarū inferimus. Paritoria plenaria non erit passionū omnium, nisi cum seculum finitū fuerit. (Adimpleo inquit ea quę desunt.) Cui desunt? (Passionum christi.) Et vbi desunt? (In carne mea.) Nō in carne christi quā virgo peperit nihil passionū deest, sed omnes in illa passiones sunt implete, sed adhuc restat pars passionū eius in mea carne quas quotidie tolero pro vniuersali corpore eius quod est ecclesia. Si enim ab eruditione fidelium cessarem, has passiones ab infidelibus nō sustinerem. Sed quia semper ecclesię studeo prodesse, semper aduersa cogor tolerare. (Cuius ecclesię factus sum minister) id est, officium accepi vt ei verbum vite ministrarem, & hoc non dispositione hominum, vel vsurpatione mea siue merito meo sed secundum dispensationem dei id est, secundū quod mihi dei gratia ordinauit. [Vel factus sum minister ecclesię secundum dispensationem dei] id est, vt ei dispensarem cibaria dñi mei. [Quę] dispensatio [data est mihi in vobis] quia tātūdem valet quod per in eos discipulos cibum vite vobis dispensauim, quantum si per me id fecissem. Vell in vobis quia in cunctis gētibus est mihi data, & vos estis gētes. Idcirco data est mihi [vt impleam verbum dei] id est, impleam quod deus p.ordinauit de vobis, & quod in secreto cōsiliij sui locutus est ante secula de salute vestra, ne putetis salutem gentibus nō fuisse promissam. Nā in secreto sapiētiae suę, vel in prophetis locutus est bona de vobis. Et hoc verbum implere studeo dum vos ad promissam salutem festinare moneo. [Vel impleo verbum dei, id est, verbum p. dicationis] quod christus annuntiare p. seipsum cepit, ea adimpleo per ministerium meę p. dicationis, quia in doctrina mea perficitur quicquid minus in scripturis sanctis dictum fuerat, id est, omnis perfectio iustitię & sapiētię quam mor-

tales adipisci valent, cōpletur in mea p. dicatione. Ad impleo verbum id est, mysterium hoc est secretum occultum redemptionis humane per incarnationem ac mortē filij dei p. quā gētes illuminate sūt & credētib⁹ iudeis sociate & coequate, ceteri vero in dei excecati (Quod mysteriū fuit) hominibus (absconditū a seculis) id est, ex quo secula esse ceperūt, hoc est dies succedere nocti, noxq; diei (& generationibus) id est, ex quo generationi generatio successit vsq; ad aduētū dñi. Absconditū fuit omnib⁹ tā lōgo mūdi spacio, nisi paucis quib⁹ p. spm sctū de⁹ hoc reuelauit. Nā & si nō nulli philosophorū de diuinitate filij dei multa recte dixerūt, nichil tamen de incarnatione & morte eius, ac nostra per eā redemptionē cognouerūt. Abscondit enim deus hoc a sapientib⁹ & prudētib⁹, & reuelauit ea paruulīs. Olim quidem fuit absconditū (sed nunc) tempore gratię (manifestatum est) non cunctis hominib⁹ (sed sanctis) nec his omnibus, sed (quibus voluit de⁹) ex sola gratia (notificare diuitias glorię) sacramenti in quo sunt multa, fides remissio iustificatio coniunctio iudeorū & gentiliū, dona spiritus scti futura beatitudo, & propterea dixi diuitias. Quod sacramentum est christus (in vobis gentibus) id est christi (incarnatio, passio & resurrectio per quas facta, humani generis reparatio, & iudeorum atque gentiliū coequatio, quod nequiuit facere carnalis obseruātia legis (christus) dico existens (in vobis spes glorię) id est, per eū qui i cordib⁹ vestris habitat speratis gloriā sēpiternā, siue carnalib⁹ legis operib⁹. [Quę] id est, quālē nos cū cunctis annūciam⁹, quod scilicet gētes sperāt per eū, & cōsequētur gloriā siue lege. Hūc predicam⁹ qui gētibus inse credētib⁹ est spes glorię, & sal⁹ eterna, vos (corripientes). i. increpantes & castigantes nō solū modo vos sed etiā (omnē hominē) (qui deuiat a tramite fidei vel recte agnitiōis) (Omne hominē). i. tā iudeū quā gentilem, tā nobilem quā ignobilem, tam diuitem quā pauperem, tam liberū quā seruū tam marē quā feminā sum⁹ corripientes & (docētes omnē hominē qui ignorat) (docētes inquam eū (in omni sapiētia) que laudatur in scripturis sctis per quā de⁹ agnoscit & colit. Quod ideo facim⁹ (vt exibeam⁹). i. p.parem⁹ atq; reddam⁹, (omne hominē p.fectū) fide & morib⁹. [In xpō iesu] nō in lege, nihil enim, ad p.fectum adduxit hoc loco declaratur tres gradus actiōis, quos magis dyonisi⁹ esse testat nō solū i ecclesiastica sed etiā in āgelica iherarchia. i. sacro principatu, scilicet purgatio, & illuminatio. & perfectio. Purgatio in his qui corripiūtur, illuminatio in his qui docentur, & perfectio i his qui p.fecti exhibēt. Hoies em purgāt a peccatis, & errore, & illumināt doctrina sapiētie, ac perficiūt subtiliorū virtutū & sapiētie assequitiōe. Angelique purgāt ab ignorantia, & illuminātur diuina sciētia, & perficiūtur maiori cognitiōe eiusdem sciētie. hos ergo gradus iherarchie. i. sacerdotalis actionis insinuans apostolus dicit de se suisque sociis quia, christum annunciamus (corripientes omnem hominem) qui scilicet correptione indiget pro quacunque culpa & docentes in omni sapiētia] diuinatorum omnem hominem qui iam correptus est, & ab errore vel peccatis purgatus. Nam enim pri⁹ tradenda est, hominī doctrina sapiētie, quā vas cordis ei⁹ purgatū sit ad susceptionē illius.

Luc. 10.
Mat. 11.

Epi. Pauli.

Ideo sic corripimus, ac deinde docem⁹ (vt exhibeamus) id est, faciamus (omnē hominē) qui corrept⁹, & doct⁹ fuerit (pfectū in christo) id est, in christiana religione. Vel in cœlesti patria exhibeamus. i. offeramus eū deo tāquā sacrificiū in christo Iesu perfectū. i. bonis omnib⁹ perfecte plenū. (In quo). i. in quā re, scilicet vt corripā & doceam, & exhibē deo perfectū omnē hominē in christo (ego laboro). i. laboriosis conatibus adnitor (certando) cōtra rebelles, adiuuātibus signis quæ deus ad cōfirmationē adiūgit labori meo (secundū operationem) scilicet (eius quod ipse operatur, in me in virtute) miraculorū, vel in virtute potentis per spiritū sanctū & efficacis sermonis, siue virtute interuē fortitudinis q̄ per spiritū sanctū me corroborabat interius ad cōstantiam p̄dicandi & bene agendi.

Caput. ii.

Olo enim vos scire qualē sollicitudinē habeā pro vobis pro his qui sunt Laodicię & quicūque nō viderunt faciem meam in carne, vt cōsolentur corda ipsorū instructa charitate & in oēs diuitias plenitudinis intellectus in agnitionē mysteriī dei patris, & dominī Iesu christi in quo sunt omnes thesauri sapientię & scientię absconditi. Hoc autem dico vt nemo vos decipiat ī sublimitate sermonū. Nā & si corpore absens sum, sed semper & vobiscū sum, gaudens & videns ordinem vestrū, & firmamētum eius quē in christo est fidei vestrę. Sicut ergo accepistis Christum Iesum dominū in ipso ambulante, radicati & superedificati in ipso, & confirmati fide sicut & didicistis, abūdātes in illo in gratiarum actione.

Ideo vobis refero me laborare vt omnem hominem corripiam & doceā & perfectum exhibeam, quia volo vos scire ideo volo vt sciatis qualem sollicitudinē habeam pro vobis, quā curiosus sum, de vestra salute (non pro his qui laodicię). id est apud illam ciuitatem vobis affinem, & pro ceteris (quicūque nō viderūt faciē meā in carne) nō putetis me minus sollicitū esse pro illis quibus in mea persona non predicauit quam pro vobis quos corporaliter presens ore proprio docui vel pro illis quos oculis carnis non video quam pro his quos presentia corporali foueo. Ad hoc sum pro illis sollicitus (vt cōsolentur, id est cōsolationē habeant (corda ipsorum) dū me paternā sollicitudinē erga se habere cognouerūt. Pro his in quā sollicitus sū qui nō viderūt faciē meā in carne (instructi in charitate) id est qui me corporaliter nō viderūt & in charitate sunt instructi (vel ad hoc sum sollicitus vt ipsi in vobiscōsolentur corda ipsorū. i. corda sua instructi in charitate quā deus ad nos habuit, qui pro

nobis filium tradidit. Qui enim hic attēdit potest se in hac miseria consolari, quia inde perpendit ad patriam se posse reuerti. Qui hoc inquā attēdit, potest se in aduersis que patitur consolari, quia inde perpendit quā iustū sit vt ipse pro peccatis suis flagella patiatur, cum dei filius tanta sine peccato passus sit (Cōsolentur corda ipsorum, & hec in omes diuitias plenitudinis intellectus tendētium, id est in omnes copias pleni intellectus, vt perfecte de humanis & diuinis habeant intellectū sicut & de anima & de supernis spiritibus atque ita gradatim proficiant (in agnitionem mysteriī dei) id est, vt agnoscant illud quod est secretum & a paucis agnitū de essentia dei patris, & dñi Iesu Christi) vnde sciāt quod vna est veriusque substantia, quāvis alia patris, alia filij sit persona, & quod pater nō est prior aut maior filio, nec fili⁹ posterior aut minor patre, sed ambo coeterni sunt & coequales. Tendāt ergo in omnes diuitias plenitudinis intellectus in agnitionem mysteriī patris & christi ei⁹; vt accipiāt agnitionem sacramenti dei in christo, aduertentes has esse diuitias sapientię & scientię, si agnoscatut christus in deitatis sue plenitudine adorāndus cū patre. Omne enim mysteriū sacramēti dei in christo est, vt qui eū cognoscit omniū notitiā habere videatur. Omnis enim ratio scientię superne, vel terrenę creaturę in eo est qui est caput omniū & actor, vt qui hūc nouit nihil vltra querat, quia hic perfecta virtus est & sapiētia & quicquid alibi queritur hic perfecte inuenitur. Quod infideles nō putāt, quia nō legūt in euāgelijs & prophetis astrologiā, & huiusmodi alia, quę deo despecta sunt, quia nihil proficiunt ad salutem, sed nutriunt in errorem, & dum his student curam animę non habent. Qui vero christum nouit thesaurum sapientię & scientię inuenit, quia id nouū quod vtile est ad omnia. (In quo scilicet christo, sunt omnes thesauri sapientię & scientię.) Sapientia est diuinorum, scientia vero humanorum, & hec vtraque, id est, diuina & humana in christo sunt. Omnia enim quę pro nobis verbū caro factum temporaliter & localiter fecit, ac pertulit, secundum hanc distinctionem ad scientiā pertinent non ad sapiētiam. Quod autem verbum sine tempore & sine loco est patri coeternum & vbiq̄ totum, ad sapiētiam pertinet. Ac per hoc verbum caro factum quod est Christus Iesus, & sapientię thesauros habet & scientię. Omnes itaque thesauri sapientię diuinorum atque cœlestium rerum & scientię humanarū atque terrestriū, sunt in christo. Sed thesauros istos alij fidelium magis nouerunt in christo, alij minus, infideles autē prorsus ignorauerūt eos. Sunt enim in christo absconditi. Et ideo ne miremini si iam in christo estis, & necdum eos inuenistis, vel parū adhuc inuenistis, quia nō omnibus patēt, sed eis tantū qui petūt & pulsant. Sed (hoc) propterea (dico) vobis de mysterio dei quod ī christo est. i. de mysterio redēptionis hūane, quā de⁹ ī xpō posuit, & de diuitijs thesaurorū sapientię & scientię q̄ in eo sunt abscondite (vt nemo vos decipiat in sublimitate sermonū). i. nec hereticus aliquis, nec pseudo apostolus, nec gentilis vos a fide christi sepatet p̄ sublimē faciēdiā, quia nō est virtus in compositione verborū, sed in sensibus. Nemo vos ratione mūdānarū rerū abstrahat a spe, q̄ est in conditore, ac redemptore nemo vos argumēti s&

37. disti.
c. legim⁹
in fine.

7. q. i. c.
suggerit
3. Cho. 5.

Sapientia
& scientia
quod disci-
ferunt.

tis & eloquētia verborum separet a dei sapientia. hortor vos ad agnitionē misterii dei ne possitis decipi, quia licet corporaliter nō siminter vos, habeo tamen sollicitudinē pro vobis (Nā & si corpore absens sum sed) id est, tamen (spiritus) id est, sollicitudine, & affectu dilectionis (sū vobiscū). At contra mercenarius cū sit oībus corpore presens, spiritu tamē longe est ab eis quādo ventente lupo fugit, non mutādo locū, sed subtrahendo solatium, quia se sub silentio abscondit dū raptori cōtradecere nō audet (Ego sum spiritu vobiscū) id est, animo & sollicitudine (Vel spiritu) sancto qui in me habitat & vbiq; presens est ac replet orbē terrarū, sūm vobiscū. Nā & heliseus licet corpore ab esset spiritu tamen erat presens, quādo gieri percipiebat munera a naamam syro, vel quando rex syrie cōtra regē consilia tractabat Ita ego sum spiritu vobiscū intuens quicquid facitis, vt iā reueramini peruerse agere in oculis meis, ad obseruantia euangelii prouiores sitis. Spiritu sū vobiscū, gaudens de profectu vestro (& vidēs ordinem vestrū) id est, cōsiderās qui inuolabiliter custoditis ordinem sacre religionis (& videns firmamentū eius fidei vestre que est in christo, id est, contemplās quia firmā fidem habetis in christo. Vtrūq; enim aspicio, & ordinē vestre sanctitatis, & firmitatē vestre fidei. Cauete ergo ne quid reprehensibile in vobis appareat, cum ego vestra & cōseruationē & fidē videam. Et quia ego de ordine quē seruatis, & fide quā tenetis ego gaudeo, ergo nolite inde declinare, sed (sicut) a bonis doctoribus vestris (acceperitis christū deū) id est, sicut ab eis quē admodum oporteat eūq; credi & colididicistis (ita ambulate) id est, proficite & augmentum facite atque in interiora tendite (in ipso) non extra ipsum, & nolite exorbitare a via rectitudinis quam tenere cepistis, vos dico (radicati) sicut bone arbores quantum ad actiuam vitam non fructū boni operis afferatis (& superedificati) sicut domus dei quantum ad contemplationem in ipso qui est vti vera vnde palmitēs omnes surgunt, & fundamentum in quo totum existit edificium. Nā dei agricultura estis, dei edificatio estis, & perseuerate (confirmati) id est, per omnia firmati atque constantes (in fide sicut & didicistis) docente epafra vel archipo, nō sicut pseudo voluit vobis suadere. Vos dico (abundantes) bonis operibus atq; virtutibus (in gratiarum actione), vt semper agatis deo gratias de bonis que iam ab eo percepistis, & magis ac magis abundare studeatis. Sic enim proderit vobis confirmatos esse in fide. Alioquin fides si non habeat opera mortua est in semet ipsa.

¶ Videte ne quis vos decipiat, per philosophiam & inanem fallaciam, secundum traditionem hominum, secundum elementa mundi, & non secundum christum, quia in ipso habitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter, & estis in illo repleti qui est caput omnis principatus & potestatis.

¶ Moneo v: ambuletis in christo (& videte) id est, cauta circūspeditione cauete (ne quis vos decipiat) seducens in aliquem errorem (per philosophiam)

terrenam, quę argumētis & subtilitate cōponitur, & fallit dum verisimilibus causis & commentitijs rebus nihil tam verum estimatur quod conspicitur in elemētis. Quę nō a deo, sed ab hominibus ordinata est, & ideo cauenda quia cultrix est mūdi non dei, & a christo retrahit in quo est omnis perfectio quia habet omnia quę pater. (Videte ergo ne quis vos seducat per philosophiam) id est, per mundanam sapientiam quę naturalia sequitur & argumētis nititur (& per inanem fallaciam) pseudo apostolorū. Fallacia enim est quod de lege dicunt, & inanitas quia in hac falsitate nulla est vtilitas, quod solet esse aliquādo i falsis. Quę fallacia carnaliū obferuatiarum est (secundum traditionem hominum) id est, phariseorum quibus ait dominus, irritum fecistis mandatum dei, ppter traditionem vestram. (Secundum elementa mundi) id est, secundum cursum Solis & Lune, vt celebratio festiuitatum & sacrificiorum quę diuersis temporibus agebatur. (Et non secundum christum) quia quisquis legē adhuc carnaliter obseruandam putat, a christi veritate discordat. Nā ideo ille carnales ceremoniæ non possunt iam obseruari, ne in his adhuc venturus promittatur christus, aut nūquā in eis promissus fuisse credatur. Et propterea non secundum christum est iā illa carnalis obseruatio. (Vel cauete ne quis vos decipiat per philosophiam) id est, per philosophiam interpretationem idolorum (& per inanem) id est, ab omni vtilitate & omni veritate vacuam (fallaciam) talium dictorum, quę est (secundum traditionem hominum) id est, quasi sapientiū, qui quasi prudentius idola exponūt secūdū elementa mūdi. Iuno inquit est aer. Et inuiant vt mare colatur in Neptuno, terra in simulacro telluris, aer in Iuno. Elementa sunt ista quibus hic mūdos consistit. Nō ergo quasi qualescūq; adoratores simulachrorum, sed quasi doctores interpretatores signorum, cauendos esse vobis moneo, quia in huiusmodi interpretationib; est inanitas fallacia, quę seducere molitur incautos. Tradiderunt enim philosophi qui hoc loco vocātur homines, quia se solos putabant ratione vtentes, deum non posse fieri creaturā, nec hominem posse nasci de virgine, vel mortuū resurgere, considerantes elementa, id est, has visibiles creaturas, in quibus ex cōmixtione animalia generantur, & quod moritur non iterum viuit. Sed talia dogmata assertores cauendi sunt, quia sicut humanis rationibus agerent de aliqua creatura, sic argunt de creatore, volentes cum sub legibus humanis contineri (& non secundum christum) id est, non considerantes potētia, quę facta est, in christi carne. [Quia in ipso habitat] non quēdā pars celestis gratiē sicut in ceteris sanctis, sed (omnis plenitudo diuinitatis) non vmbra liter sicut in tēplo Salomonis [sed corporaliter] id est, solide ac veraciter. Non enim ideo corporaliter, quod corporalis sit deus, sed aut verbo translato vsus est apostolus, tanquam in templo manu facto non corporaliter, sed vmbra liter habitauerit, id est, pfigurātibus signis, nam omnes illas obseruationes vmbra futurorum vocat, etiam ipso translato vocabulo, summus enim deus sicut scriptum est, non in manufactis templis habitat, aut certe corporaliter dictum est, quia in christi corpore quod assumpsit ex virgine tanquam in templo habitat Deus.

F iij Vnde

Epi. Pauli.

Ioan. 2. Vnde iudeis ait de templo corporis sui, soluite templū hoc, et in triduo excitabo illud. Quāvis igitur in quolibet precipuo membro velut in aliquo magno propheta vel apostolo diuinitas inhabitet, nō tamē sicut in capite quod est christus oīs plenitudo diuinitatis. Deus enim qui vbiq̃ue p̃sens est, & vbiq̃ue totus p̃sēns, nō vbiq̃ue habitat, sed in templo suo cui per gratiam benignus est & propitius, capitur autem habitās ab alijs amplius, & ab alijs minus. In christo enim (qui est caput) omnī iustorum (habitat omnis plenitudo diuinitatis) ceteris vero secundum mēsuram distribuitur gratia. Nam & in nostro corpore inest sensus singulis mēbris, sed nō tantus quātus in capite, vbi prorsus oīs est quinque partitus. Ibi enim visus est & auditus & olfactus & gustus & tactus, in ceteris autem sol⁹ est tactus. Et etiā p̃ter hoc quod tanquam in tēplo, in illo corpore habitat omnis plenitudo diuinitatis, est aliud quo intersit inter illud caput & cuiuslibet membri excellentiam, quia de nullo sanctorum potest dici verbū caro factum est, nec quīquā eorū qualibet p̃sentia gratiæ vnigeniti nomen accepit. (Itaque in christo habitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter) id est, veraciter. Neque enim diuinitatis corpus est. Sed quia sacramenta veteris testamenti vocat apostolus vmbra ṽt p̃misiimus futurorū, propter vmbraꝝ cōparationē corporaliter dixit habitare in christo plenitudinem diuinitatis, quod in illo impleatur oīa quæ illis vmbra figurata sunt, & sit quodammodo vmbraꝝ illarum ipse corpus, id est, figurarū, & significationum ipsarū ille sit veritas. Qui vero dicit carnales obseruantias adhuc necessarias, dicit christum non esse corpus vmbraꝝ, nec deum ad omnia sufficientem. (In christo quidē manet omnis plenitudo diuinitatis corporaliter, & vos estis in illo repleti) gratia diuinitatis, per quā virtutib⁹ & sanctis operibus abūdetis. Nec mirum si in vos per eum transfunditur diuina gratia, qui tantæ excellentiæ est (ṽt sit caput omnis principatus & potestatis.) Neque enim est vllus principatus aut vlla potestas in celo siue in terra, qui ab hoc capite non descēdat, & huic capiti subdatur, atque ab hoc capite regatur.

Eph. 2. In quo & circūcisi estis circūcisione non manufacta, in expoliatione corporis carnis, sed in circūcisione Iesu christi, cōsepulti ei in baptismo. In quo & conresurrexistis per fidem operationis dei, qui suscitauit illum a mortuis, & vos cum mortui essetis in delictis et p̃picio carnis vestrę, conuiuificauit cum illo, donans vobis omnia delicta delens quod aduersum nos erat cyrographum decreti quod erat contrarium nobis, et illud tulit de medio affigens illud cruci. Expoliās principatus et potestates traduxit confidenter, palam triumphans illos in semetipso.

Modo latenter ingreditur apostolus ostendere, obseruantias legis esse superfluas, & solam christi-

fidem sufficere ad salutē. Vos inquit estis in christo spiritualib⁹ bonis repleti in quo & circūcisi estis. Resurrectio enim christi quę facta est tertio quidē a die passionis, sed octauo in diebus ebdomadis, ipsa vos circūcidit. Resurrexit enim Christus, abstulit vobis desyderia carnalia, abstulit concupiscētiās malas, abstulit superfluum cum quo nati eratis. Et multo peius quod male viuēdo addideratis; [Circūcisi in christo estis, circūcisione non manu] hominis carnaliter (facta in expoliatione corporis carnis,) id est, in ablatione superflue cutis (sed in circūcisione Iesu christi) quę non carnem amputat, sed vitia. Non enim duas res intelligi voluit, quasi & aliud sit caro, & aliud corpus carnis, sed quia corpus multarum rerum nomen est, quarum nulla caro est, nam multa sunt excepta carne corpora cōlestia, & corpora terrestria, corpus carnis dixit corpus quod caro est, sicut alibi spiritum mentis eum spiritum qui mens est. (Circūcisi inquit estis circūcisione quę non est manu,) id est, opere humano (facta in expoliatione carnis corporis) id est, in amputatione superflue carnis, sed est facta diuinitus (in circūcisione Iesu christi) id est, in resecatione carnalium vitiorum & concupiscētiarum. Circūcisio enim christi quę octauo die facta est significauit nos per fidē resurrectionis eius ab omni superfluitate vitiorum fuisse spoliandos, & in octaua ætate seculi per resurrectionem corporum ab omni labe mortalitatis & corruptionis exuendos. Circūcisi estis spiritaliter circūcisione christi (consepulti ei in baptismo.) Hęc est enim in vobis circūcisio christi, vitijs scilicet vos esse mortificatos, ṽt sepulturę eius in baptismo participes facti, resurrectionis quoque ipsius incorruptibilitate morum & nouę conuersationis sitis participes. Trina enim mersio baptismi, imago est triduanę sepulturę domini, ṽt quisquis in aquā velut in sepulchrum deponitur, mortuus sit omnino peccatis, ṽt possit resurgere virtutibus. (In quo) scilicet christo etiam (resurrexistis) a morte animę post sepulturam baptismi (per fidem) qua credidistis eum resurrexisse, & vos per eum resurrecturos. (Resurrexistis inquam per fidem operationis dei) id est, per hoc quod credidistis operationem quam deus fecit in eo (qui suscitauit illū a mortuis & vos conuiuificauit) atque conresuscitauit (cum illo cum essetis) spiritaliter (mortui in delictis) quę commiseratis derelinquendo bonum [et p̃picio carnis] id est, carnali immundicia ad quod lapsi fueratis. P̃picio enim hic vocatur illud quod p̃picio significatur, hoc est peccata carnis. [Cum ita essetis mortui conuiuificauit vos deus cum christo] id est, resuscitans christum corporaliter, resuscitauit vos cum eo spiritaliter [donans] id est, dimitte[n]s [vobis omnia delicta] tam originalia quam actualia, ipse delens cyrographū delicti quod erat aduersū nos. Nō solū enī vobis gētib⁹ delicta donauit, sed & nobis iudeis p̃uaricationes q̃ sūt ex lege dimisit. Et hoc est [delēs cyrographū & cetera]. Cyrographū enim vocatur manualis scriptura ad alicuius rei memoriam cōmendādā facta. Quod cyrographum diuidūt homines inter quos res vnde fit cyrographū constituitur, & inde partem suā vnusquisq̃ reseruat. Cyrographum vero a deo deletum fuit memoria peccatorū ex legis transgressionē venientium,

Baptis-
mi trina
mersio
quid si-
gnet.

Præpu-
cium hic
p̃ pecca-
to carnis
ponitur.
Alias de
creti.

Ad colossenses ii. Ho. clxvii.

stoneuentium, que non recedebat a mente iude
brum, & malignorum spirituum. Deleuit ergo cy-
rographū decreti) id est, memoriam transgres-
sionis, quæ erat ex decreto, id est, ex lege. Conscien-
tia enim nostra & diabolus ad accusandū erat me-
mor illius transgressionis, & ita hæc memoria erat
aduersum nos, nocens nobis, & nos crucians. Sed
hoc reatu per baptismum deletum, nec cōscientia no-
stra iam timet, nec diabolus quod obiciat habet.
(Nam & decretum erat nobis contrarium) id est, re-
ctitudo iustitiæ quæ decreta fuerat in lege, erat con-
traria prauitati nostrarum preuaricationū, sed per
auxilium noue gratiæ concordauimus aduersario
nostro id est, legi diuinæ obtemperantes præceptis
eius sicut ait dominus. Esto consentiens aduersario
tuo cito, dum es cum illo in uia, id est, esto concors
& obediens sermoni preceptorū cælestium, qui tu-
is prauitatibus aduersatur, cito dum es cum illo in
itinere præsentis uite. (Vel cyrographum) id est,
manu scriptum erat perpetratio præuaricationis
ad e. (Quod erat aduersū nos) id est, aduersabatur
saluti nostre, et intercludebat nobis ingressum cele-
stis patriæ. Decretum uero quod erat contrariū no-
bis, ipsa fuit sententia dānationis nostræ, quæ erat
cunctis hominibus aduersa. Sed deleuit deus hoc
cyrographum id est, veteris culpe cautionem qua
nos diabolus debitores mortis tenebat (ideo cyro-
graphum ipsum erat decreti) id est, decreta damna-
tionis nostre qua decretum erat ut iuste teneremur
sub hoste captiui, cui nos sponte subdideramus ad
cōsēsum iniquitatis Vel decretum dei fuit, de ligno
scientie boni & mali ne comedas. Huius decreti uio-
lati cyrographum, id est, memoriam deleuit deus.
quando peccatum primi parentis per sanguinem
christi abluuit, & quasi obliuioni tradidit, & ipsum
tulit de medio. Erat enim hoc peccatum inter deum
& nos separans nos a deo, sed deus tulit ipsū de me-
dio ut possimus adherere deo. (Ipsum tulit de me-
dio, affigēs illud cruci) ut sicut a ligno ceperat, ita
in ligno finiretur. Crucifixo enim innocente chri-
sto, interemptum est, peccatum ade. Velsi decretum
intelligim⁹ legem moysi, ipsum deus tulit de me-
dio iudæorum & gentilium, ne per legem ampli-
us separarentur, sed in christo fierent vnus populus
affigens illud cruci, ut iam cesset, postquam omni
a sacrificia in oblatione veri agni sunt impleta, si-
cut nos a lege & a legis preuaricatione liberauit,
sic & patres antiquos ab inferis eripuit, ne quis pur-
tet eos per legem saluatos, & hoc est quod de filio
subditur, cum de patre ageretur, quoniam insepara-
bilia sunt opera patris & filii (Expolians principa-
tus & potestates traduxit confidenter) Expolauit
enim principatus & potestates demonum, auferen-
do illis animas iustorum quas in inferno propter
culpam primi parentis detinebant, & traduxit, id
est trans infernum duxit ad regna celorum ipsas ab
inferis ereptas sanctorum animas, & hoc (confiden-
ter) id est, cum magna fiducia fecit non timens de-
mones ut pote qui nullum habebat peccatum. Nec
istud quod dicitur expolians principatus & pote-
states repugnat sententiæ qua dictum est qui est cap-
ut omnis potestatis, quia ibi est sermo de bonis
principatibus ac potestatibus hic autem de contra-
riis. Principatus enim uocantur illi neq; spiritus,
qui principantur in uiciis suis, que specialiter sug-

gere cōsueuerunt, sicut spiritus fornicationis qui
principantur libidinosis, & spiritus superbie, qui
dominatur superbis. Potestates uero dicuntur illi
spiritus qui habēt vim precipitandi in maiora pec-
cata homines, quibus præualent per internas eo-
rum cupiditates. Ibi ergo vincuntur inimice no-
bis inuisibiles potestates, ubi vincuntur inuisibiles
cupiditates. Et ideo si in nobis ipsis vincimus tem-
poralium rerum cupiditates, necesse est ut in no-
bis ipsis vincamus & illum, qui per ipsas cupidi-
tates regnat in homine. Spolauit itaq; christ⁹ his
principatus & potestates eripiens illis homines q̄
bus dominabantur, dum per donum sancti spirit⁹
extingueret seculi cupiditates in cordibus ipso-
rum hominū (& traduxit eas dē cupiditates vel principa-
tus) id est, ab his qui ad fidem conuersi sunt expul-
sit sicut dixerat Nunc princeps huius mundi eicie-
tur foras, & hoc fecit confidenter, sciens se iustam
habere causam. Et palam id est coram omni popu-
lo pendens in cruce [triumphauit] id est cum glo-
ria uicit illos, in semetipso, id est, in passione pro-
prie corporis, qui postea triumphaturus erat &
in martyribus suis. Nemo autem uos iudicet in cibo
aut in potu, aut in parte diei festi, aut neomenie, aut
sabbatorum que sūt umbra futurorum, corpus autem
christi & quidē circuncisi spiritualiter estis cir-
cuncisione christi per quam non egetis circuncisio-
ne carnali, ergo nullam aliam carnalem obseruan-
tiam debetis legi, cum istam que maior est accipere
non debeat. Presertim quia deus cyrographum
decreti id est, legis sicut supradictū est rulit de me-
dio utriusque plebis affigens illud cruci ut iam qua-
si mortuum cesset, & per triumphum dominice pas-
sionis a potestate demonum liberati sumus, a qua
eripi per legem non ualebamus. Cum hec ita sint
& a seruitute legis per noue gratiæ libertatem sitis
erepti [igitur nemo] id est, nullus pseudo (vos iudi-
cet) id est iudicabiles & reprehensibiles dicat (in ci-
bo & in potu) id est, in discretionem ciborum & po-
tuum quod alii sint assumendi, & alii respuēdi, qui
a quos cibos iudei uitant in pecoribus nos uitam⁹
in moribus, & quos potus illi cauent in liquoribus
nos cauemus in uoluntatis affectionibus. Nemo eo-
rum qui magistros legis esse se iactant [vos iudicet
in cibo vel in potu] quod alii immundi sint alii mū-
di quoniam omnia munda sūt mūdis coīquinatis
autem nihil est mundum [Aut in parte diei festi] ut
ut alios dies festos putent, & alios non festos, quia
nobis qui in christum credimus resurgentem iugis
& eterna festiuitas est. Aut in parte (neomenie) id
est, Kalenda. & mensis noui, quādo decrescēs luna
finitur, & noctis umbris tegitur, quia christianorū
lumen est eternum, & semper solis iustitiæ radiis
illustratur [Aut in parte sabbatorum] ut nō faciāt
seruile opus & onera nō portent, quia nos christi
sumus libertate donati & onera peccatorum gesta-
re desinimus. Neomenia grece nouum dicitur latine,
mene luna. Neomenia, noua luna, & noue lune ob-
seruatio, noue uite est sanctificatio, Sabbathum uero
perpetuū obseruat, qui spe future quietis sanctis
est operibus intentus nec in ipsis bonis actibus su-
is quasi de propriis & de his que nō acceperit glo-
riatur, illum in se operari cognosces qui simul ope-
ratur & quietus est. Sabbathum enim quod interpre-
tatur requies, significauit requiem qua anime san-
ctorum

Iohā. 12.

Neome-
nia unde
dicatur.
Sabbatū
perpetuū
obserua-
re qui di-
cantur.
Sabbatū
quid in-
terpretat⁹

Christus
quō ex-
poliauit
principat⁹
& pote-
states &
demonū
Principa-
t⁹ nequā
qui dicat
Potešta-
tes nequā

Epi. Pauli.

torum habent a vicis in presenti vita, & quā habi-
tate sunt corporibus exire donec resumant corpora
Que omnia sunt vmbra futurorum, quia nihil sub
veteri testamento carnaliter observabatur quod
non pręfiguraret aliquid spirituale futurum vel in
hac ecclesia vel qui iam in celis regnare cępit.
(Sed corp⁹) id est solida veritas hui⁹ vmbre est chri-
sti, id est pertinet ad christum. Omnia illa sunt vm-
bre futurorum vbi in quibus iudei iuxta literā he-
rent, & tenentur in terra. nos iuxta spiritum tran-
seamus ad christum qui ad distinctionem vmbra-
rum nunc corpus appellatur. Quomodo enim in
corpore veritas est & in corporis vmbra mędaciū
sic in spiritali intelligentia, mūdus omnis cibus &
potus, & tota festiuitas, & perpetue kalen. nō eter-
na requies expectanda est. Vniuersa hic loquitur,
apostolus contra eos qui credentes ex iudeis in do-
minum saluatorem, iudaicas cerimonias obserua-
re cupiebant vnde & adhuc subdit.

7. q. c. su
gestum. **N**emo vos seducat volens in humilitate
Mat. 24 & religione angelorum que non vidit
& non tenens caput ex quo totum corpus
Mar. 1. per nexus & coniunctiones subministra-
tum et constructum crescit in augmentū
Luc. 1. fidei. Si mortui estis cū christo ab elemen-
tis huius mundi quid adhuc tanquam viuē-
tes in mundo decernitis. Ne tetigeritis
neque gustaueritis neque contrectaueritis
que sunt omnia in interitū ipso vsu secun-
dum precepta et doctrinas hominum que
Alias sa- sunt rationem quidem habentia sapientie
ginam. in superstitione et humilitate et non ad par-
cendum corpori non in honore aliquo ad
saturitatem carnis.

Ipsi qui de circuncisione venerant & se christia-
nos dicebant iudaizandi consuetudinē nō deserēbāt
alios in errorem suum trahere satagebant. Ideo cre-
dentibus, dicitur de illis. (Nemo vos seducat) vel
superet, i. nemo vos a veritate in errorem trahat,
nemo vos in certamine disputationis fraudulēter
vincat, vt brauium vobis supernę remunerationis
tollat (volens) ea (que non vidit) id est volens tene-
re vel suadere carnalia legis mandata que nunquā
intellexit (in humilitate) literę (& angelorum reli-
gione) atque cultura vbi non seruiatis spiritali in-
telligentie, sed exemplaribus futurorum. Humili-
tas enim hoc loco non est illa que laudatur in scri-
pturis, sed illa que de primit sensum mentis interre-
nam atque carnalem intelligentiam. Velare enim
humilis sensus, & miserranda suspitione domini cre-
dere hircorum atque taurorum sanguine delectari
& nidore timiamatis quā sępe homines declina-
mus. Religio dum angelorum vocatur hoc loco cul-
tura, qui non deo sed malignis spiritibus exhibetur
Ex quo enim factum est quod domin⁹ ait, relinque-
tur domus vestra deserta omnis iudaicarum obser-
uationum cultura destructa est, non quasunque of-
ferunt victimas non deo offerunt sed angelis, refu-

gis, id est spiritibus immundis, vel in humilitate,
& religione angelorum, quia huiusmodi sectato-
res plerumque solent in seipsis humilitatem & reli-
gionem angelorum ostēdere, vt citius credatur eis
quasi sanctissimis angelos enim iuxta hūc sensum
vel celestes spiritus, vel sanctos predicatorum intel-
ligim⁹. Nemo ita religiosū se fingens seducat vos
(ambulans frustra,) id est faciens in vacuum, & sine
vtilitate quidquid facit, quia infideliter cūcta facit
(inflatus sensu carnis suę) id est carnaliter cūcta in-
telligens, & traditionum iudaicarum deliramenta
perquirens, atque ex earum notitiis tumens (& non
tenens caput) omnium scripturarum atque scientia-
rum, id est christum qui est dei sapiētia & est caput
ecclesię sanctorum & quia non tenet christum qui
est caput omnis sacre intelligentię & caput omniū
electorum, patet quia fatuus & reprobus est. (Ex
quo) capite (totū corpus) ecclesię (per nexus) & cō-
iunctiones subministratum & constructum, crescit
in (augmentum dei) Corpus quippe illius nos om-
nes sumus. Pernexus & cōiunctiones corpus liga-
tur, quia dum capiti pectus, dū pectori brachia, dū
brachiis manus, dum digiti manibus sunt coniun-
cti, ac membra cetera membra membris inherēt,
corpus omne perficitur. Sicut sancti apostoli quia
redemptori nostro p̄p̄inqui steterunt, quasi pect⁹
capiti inhesit. Quos quia martyres sunt secuti con-
iuncta brachia pectori fuerunt. Quibus dum pasto-
res & doctores subviti sūt per bona opa man⁹ bra-
chiis inheserūt, hoc vero omne corpus redēptoris
nostri quotidie pnexus & cōiunctiones subministra-
tur & construitur in cœlo, quia dum ad eum illuc
electę anime ducūtur, ei sua membra colligantur.
De quo recte dicitur (subministratū & constructum
crescit in augmentū dei) quia deus omnipotens re-
demptor noster qui in se in quo pficiat non habet
adhuc per membra sua quotidie augmentū habet
Sed quisquis adhuc carnaliter legem observandā
predicat, non tenet caput huius corporis quia fidē
& gratiā eius impugnat, & corpus ei⁹ qui ita cōne-
xum est scindere querit, & ideo subtiliter vobis ca-
uend⁹, est vt pote inimicus christi & ecclesię licet
christianū se fingat. Non solū enī vani loquos &
mentis seductores fabulosa & vana garrientes, i.
in eis vanitatib⁹ velut altam scientiam promitten-
tes contra regulam fidei qua catholicam suscepistis
cauere debetis. sed etiam ipsos qui de ipsa incom-
mutabilitate diuine nature, vel in corporea creatu-
ra siue creatore veraciter disputant, & quod dicūt.
omnino documentis atque rationibus certissimis
probantur, & tamen ab vnō dei & hominū mediatore
conantur auertere tanquam pestē insidiosā ceteris
fugite. Quod autem sequitur (si mortui estis
cū christo ab elementis huius mundi, & cetera.)
hūc sensū habere videtur. Si baptizati estis in chri-
sto & cū eo in baptisma te mortui ab elementis mū-
di cur mecum non dicitis mihi autem absit gloria-
ri nisi in cruce domini nostri iesu christi per quem
mihi mundus crucifixus est ego de mundo nec au-
ditis dominū dicentem ad patrem de mundo non
unt sicut & ego nō sū de mūdo sed econtrario qua-
si v iuentes in mundo decernitis ne tetigeritis cor-
pus hominis mortui nec vestimentū & scabellum
in quo sedit mulier menstruata, neque gustaueritis
carnem suillam & leporum ac sepiarum & mu-
rene

Ad colossenses iii. fo. clxxiii.

Elementa
quod hic
sumuntur

& murene & anguillet vniuersorum piscium qui scamas & pennulas non habent, neque correctaueritis aliquid horum hic loquitur apostolus eis qui iam seruare legem carnaliter ex parte ceperant. Hucusque enim monuerat stantes ne seducerentur, & nunc aggreditur eos, qui iam aliqua de lege seruabant. Quasi dicat, Vos videte ne seducamini. Sed vos aliquid dicite cur legem seruatis (Si mortui estis cum christo, & cetera) Si inquit cum fidem christi accepistis (estis mortui ab elementis) id est, separati ab omni superstitione, & abstinentia creaturarum mundi, quid adhuc decernitis alias esse vitandas, & alias esse assumendas, Elementa enim vocat has visibiles creaturas que tota vniuersitate considerate partes mundi sunt & isti erant ubi dictum est ab elementis mortui, id est, separati ab abstinentia creaturarum mundi quibus in laico ritu abstinebant. Velelementa dicit que ipsi colebant in idolis, sicut mare in neptuno, & aerem in iunone. Sed per fidem christi ab his separati erant. Nam ubi inuenimus aliter & aliter, facta est ibi quedam mors. Mors enim est, non esse qui fuit. Immortalis quidem est anima, quia semper vivit, est in illa semper quedam permanens sed mutabilis vita, id est, ideoque secundum mutabilitatem eiusdem vite, potest & mortalis dici. Quia si vivebat sapienter & desipit mortua est in deterius. Si vivebat insipienter & sapit mortua est in melius. Ita mortui in melius erant, isti quibus nunc dicitur, (Si mortui estis ab elementis, quid adhuc tanquam viventes decernitis) Cum christo perfide associati mortem istam laudabilem assecuti sunt, propterea mortui esse cum christo dicuntur. Vel cum christo moritur, quia christo patiente & moriente & illi compassi sunt, & commortui non quidem eo tempore quo ille mortem sustinuit, sed quo ipsi fidem perceperunt. Et quia mundo semel cum christo mortui erant, non iterum quasi viventes mundo decernere carnaliter debebant dicentes adinuicem vel assequaces duos (ne tetigeritis) mortuum siue reptile ne inquinemini ab eo (neque gustaueritis) carne animalium que non ruminant (neque manu (contretaueritis) horum quippiam, In his verbis adhibenda est quedam pronuntiatio in vultu & in modo vocis, Per irrisum quippe verba posuit eorum qui dicant (ne tetigeritis neque gustaueritis) cum sint omnia munda mundis (que omnia) ipso usu, id est, si quis utatur eis iudaico ritu ut ab his abstineat & illis utatur credens se ita iustificari (sunt in interitum) id est, ducunt in mortem anime quia sunt secundum precepta & doctrinas hominum non dei. Postquam enim veritas aduenit, iam non deus ea precipit sed pharisei & auctore oritate hoc precipiunt, & rationibus docent. Ideo usus eorum & cultura interimit quia sunt precepta & doctrinae hominum non dei. Vnde per ysaiam dicitur. Populus hic labiis me honorat, cor vero eius longe est a me. Frustra autem colunt me, docentes doctrinas hominum & precepta. Nam & super illa que lex carnaliter precipit addiderunt pharisei, & scribe multa, a deo ut propter inuentiones suas frequenter violarent ipsa legis carnalia mandata. Vnde dominus arguit eos dicens. Irritum fecistis mandatum dei, ut traditiones vestras statueretis. Et quibus iussum est, ut deus sedeatur unusquisque in domo sua & non egrediatur nec ambulet de loco in quo habitat, si quando

do eos iuxta litteram ceperimus artare ut non ambularent ne iaceant ne stent, sed tantum sedeatur si velint precepta seruare, solent respondere & dicere. Barachias & simeon, & eliel magistri nostri, tradiderunt nobis ut duo milia pedum ambulemus in sabato. Et ceteras huiusmodi doctrinas hominum preferentes doctrine dei (que sunt quidem rationem habentia sapientie, in superstitione & humilitate) Pro superstitione in greco legitur falsa religio, & humilitas hic intelligenda est, que humilia sentiat atque terrena. Videntur igitur obseruationes iudaice apud imperitos & vilem plebeculam imaginem habere rationis humaneque sapientie in falsa religione & humilitate id est, in infimo & carnali atque terreno sensu. Vel sunt quidem rationem habentia sapientie, (in superstitione) id est, non in veritate, sed in falsitate, que est superabundans, & nisi nulla est utilitas (& in humilitate) id est, deiectione anime. Quod si ad non nullos, id referatur qui in ecclesia de abstinentie virtute gloriatur notandum est quod apostolus superstitioni humilitatis speciem iungit, quia dum plus quam necesse est per abstinentiam caro atteritur, humilitas foris ostenditur, sed de hac ipsa humilitate grauius interius superbitur. Apud iudeos tamen multo magis in ostentatione humilitatis regnat superstitio, quia vnde se ceteris humiliores ostendunt, inde super omnes superbiunt. Et ea que obseruant (sunt ad non parcendum corpori non in honore aliquo ad saturitatem carnis) Non parcent iudei corporibus suis in assumptione ciborum contemnentes interdum que habent & querentes que non habent. Et quia necessitate debilitates interdum & morbos contrahunt. Nec honorant semet ipsos, cum omnia munda sint mundis, nihilque possit esse pollutum quod cum gratiarum actione percipitur, & ideo a domino sit creatum ut saturitate & adimplerione carnis humanos artus vegetet atque sustentet. Elementa quoque mundi a quibus fideles esse mortuos dicit, possumus & legem moysi atque omne veteris instrumentum accipere, quibus quasi elementis & religionis exordiis deum discimus quomodo elementa appellantur littere per quas syllabas ac verba coniungimus, & ad texendam orationem longa meditatione procedimus. Ars quoque musica habet elementa sua, & geometrica ab elementis incipit linearum. Sic elementis veteris testamenti ut ad euangelicam plenitudinem veniat sancti viri eruditur infantia. Vnde & illi psalmi qui litteris prenotantur, perethicam nos ducunt ad theologiam, & ab elementis occidentis littere que destruitur, transire faciunt ad spiritum viuificantem.

Sequitur,

Caput tertium.

Gitur si coresurrexistis cum christo que sursum sunt querite ubi christus est in dextera dei sedens. Que sursum sunt sapite non autem que super terram.

Quando quidem si mortui estis cum christo ab elementis mundi, non debetis ultra tanquam viuentes mundo

Epi. Pauli.

mundana carnaliter discernere & alia & alia quere
re & alia respuere (igitur si confurrexistis cum xpo)
debetis incessanter superna in quibus iam christus
est querere vt ea cū ipso valeatis possidere. Nam si
cū christo mortui mundo mundana debetis
postponere, ita consequens est vt cū christo resur-
rectioni superna debetis appetere. (Igitur si confur-
rexistis cum christo, querite ea que sunt de sursum)
id est celestia bona vbi iam corporaliter christus est
in dextera dei patris sedēs. Non vtique surreximi⁹
sicut christ⁹ sed tamē secundum spem que vobis in
illo est iam noscū illo resurrexisse testatur aposto-
lus. Spe enī salui facti sum⁹. Spe resurrectionem no-
stri corporis in christi corporis resurrectione tene-
mus, & resurrectionem spiritus iam in re habemus
vt a modo in nouitate vite ambulemus. Extinctis
enī vicis nostris per mysterium ac virtutem dñe
mortis, a morte anime resurreximi⁹ per gratiā do-
minice resurrectionis vel ideo recte nunc dicitur.
(Sicut surrexistis cum christo) querite bonis operi-
bus & deuotis precibus ea que sunt super celū vt
mereamini ea inuenire, quia omnis qui querit inue-
nit, & debetis ea querere, quia christus quem inue-
nitis desideratis est iam (ibi in dextera dei) Recte
in dextera, quia ouesponende sunt ad dexteram &
congruū est vt immaculatus. Agnus locū immacu-
lati gregis primus obtineat. Per dexteram enim si-
gnificatur eterna beatitudo. (vel ibi iam sedet chris-
tus) id est quiescunt post laborem passionis. Sede-
re & regnantis est, vel iudicantis & christus in
dextera paterni throni sedet, quia cum eo regnat
in eternum. Ob hoc quā sedere dicitur quia nūc om-
nia iudicat & ad extremū iudex videbitur. Querite
ergo perpetua bona in quibus ipse iam ita lecū-
dum humanitatem sedet. (& sapite ea que sunt sur-
sum) id est palatio cordis dulcem saporem superno
rum bonorum tangite (non que sunt super terram.
id est terrenorum & temporalium. Si enim terrena
vobis dulcia non fuerunt tunc celestium dulcedi-
nem gustare poteritis. Si terrenas concupiscentias
non habueritis, tunc celestib⁹ gaudiis inhiare vale-
bitis. vel sapite superna non terrena. i. habete sapi-
entiam & prudentiam de celestib⁹ & eternis, non
de temporalibus & caducis.

Morimur
scdm spi-
ritū & se-
cundum
eū resur-
gimus.

¶ Mortui enim estis & vita vestra abscon-
dita est cum christo in deo. Cum enim
christus apparuerit vita vestra, tunc & vos
apparebitis cum ipso in gloria.

¶ Superna non terrena sapere debetis, quia mente
mortui estis huic mundo. Morimur enim secundū
spiritum, vt postea mortui secundum carnem, resur-
gamus secundum carnem. Quomodo enī precedit
mors secundum resurrectionem que est secundum
spiritum, sic præcessura est mors secundum carnem
resurrectionem que futuram secundum carnem.
Nam non facere quod faciebamus, nec credere qđ
credebamus, mors & resurrectio quedam in nobis
ē. Idolis qui seruiebat vnum deū cognouit mor-
tuis est in idolatria resurrexit in fide, ebriosus erat
sobri⁹ est, mortua est ebrietas, resurrexit sobrietas
Omnia ergo facta mala que desinimus facere qua-
si mors in nobis est, quia non esse qđ eramus mors
quedam est. (Mortui inquit estis sed mortui specie

viui radice sicut abores in hyeme (quoniam vita
vestra abscondita est cū christo in deo.) patre nec
apparet nunc hominibus (Mortui enim estis) quo
modo videntur arbores per hyemem quasi aride,
quasi mortue, Sed ne arefcatis intus est radix intus
est vita, intus est charitas, quia vita abscondita est,
cum christo in deo. Erit autem postea tempus ve-
strum erat estas vestra, quando circūuestiemi-
ni dignitate foliorum & replemini vbertate fru-
ctuum. (Cum enim christus apparuerit) veniens ad
iudicium qui est (vita vestra) tunc (& vos) non ad-
uersariis vestris (apparebitis in gloria) cum ipso.
Modo tempus est hyemis estas autē vestra erit ad-
uentus christi. Hyems vestra est christi occultatio,
estas vestra christi reuelatio. Considerandum est,
quia sancti viri ab importunitate desideriorum tē-
poralium a tumultu inutilium curarū, a clamore p-
strepentium, perturbationum semet ipsos sacri ver-
bi gladio mortificare non desinunt atque int⁹ an-
te dei faciem in sinu mentis abscondunt. Vnde recte
per psalmistam dicitur. Abscondes eos in abscon-
dito faciei tuę a conturbatione hominum. Quod
quamuis perfecte post modum fiat, & nunc ex ma-
gna parte agitur, cum a temporalium desideriorū tu-
multibus. Delectatiōe in interiora rapiuntur vt inēs
eorum dum in amore dei tota tēditur, nulla inutili
perturbatione iaceretur hinc est quod nunc aposto-
lus per contemplationem ab exteriorē vita mor-
tuos & quasi in sepulchro absconditos, discipulos
viderat, quibus dicebat. Mortui estis & vita vestra
abscondita est cū xpo in deo. Mortui videlicet carna-
libus desideris, & temporalium rerū cupiditatib⁹
& vita vestra abscondita est cū xpo in deo, quia in-
tus apud deū cū xpo vivit affectus desideriorū ve-
strorum vt extinctus mundo lateat & a cunctis ex-
teriorū rerum perturbationibus intra sinum intimi
amoris abscondat vere cū christo abscondita est.
quia cum christo manifestabitur. (Cum enim chris-
tus apparuerit esse vita vestra) id est cum omnes in
iudicio viderent christum esse vitam & salvatio-
nem vestram (tunc & vos apparebitis cum ipso in gloria). i. cum magno honore atque splendore ap-
parebitis omnib⁹ ad dexterā eius participes glorie
eius. Notandum quia & iohannes hanc sententiam
aliis verbis explicat dicens charissimi nunc filii dei
sumus & nundum apparuit quid erimus. Scimus au-
tem, quia cū apparuerit similes ei erimus quoniam
videbimus eum sicuti est. (Nam quod Paulus ait,
mortui estis, & vita vestra abscondita est cum chris-
to in deo. Hoc est quod iohannes asserit, quia nunc
filii dei sum⁹ & nundū apparuit quod erimus & qđ
Paulus addidit cum christo apparuerit vita vestra,
tunc & vos apparebitis cum ipso in gloria, hic iohā-
nes subiecit scimus quia cum apparuerit similes ei
erim⁹ qm videbim⁹ eū sicuti est hoc igitur erit ap-
parere cum christo in gloria, in manifestatione ei⁹
videre speciem diuinitatis eius sicuti est, & ex vi-
sione eius accipere similitudinem eius, vt qualis
est ipse tales & ipsi promodo suo ipsi fiant qui vi-
derunt hec perfectis dicta sunt. Deinde ceteris qui
nec dum tantam perfectionem assecuti sunt dicitur

ps. 36.

Ioh. 1

Alias
idolorū
Alias q.

¶ Mortificate ergo mēbra vestra que sūt
super terram, fornicationem, immunditi-
am, libidinem, concupiscentiam malam &
auaritiam

Ad colossenses iii. Fo. clxxiii.

Alias, idolorū, Alias, quæ, auaritiā que est simulachrorū seruītus. Propter quod venit ira dei in filios incredulitatis. In quibus & vos ambulastis aliquando, cum uiueretis in illis. Nunc autē deponite & vos omnia iram, indignationem, maliciā, blasphemiam, turpem sermonem, de ore vestro non emiseritis, nolite mentiri inuicem.

¶ Propter unitatem corporis, quia & maiores & minores fideles membra sunt ecclesie, cū sermo apostoli dirigeretur. Latenter quasi non essent alii sed idem ipsi, cepit minores alioqui, & ex his quæ præmiserat causam exhortationis eorum assumpsit. Quia inquit ea quæ sursum sunt sapere debetis nonque super terram, quoniam in maioribus ecclesie membris mortui iam estis huic mundo et vitiis ergo quod in illis factum est in vobis facite (mortificate scilicet, in vobis ipsis membra vestra quæ sūt sup terrā id est, extinguite vicia vestra que ad copus peccati pertinent, & in terrena conuersatione vigēt (vel super terram vestri) corporis male dominantur, Corpus peccati est conformitas veteris hominis, & huius corporis mēbra sunt omnia & vitia mala opera. Hec itaque mēbra vestra quæ nō ad naturam hominis sed ad corpus peccati pertinent, mortificate. Scilicet non membra nature vestre que deus creauit, sed membra corporis peccati, quæ vos fecistis extinguite ne amplius in vobis uiuant. Et exponam vobis illa membra. Videlicet (fornicationem mortificate) id est, concubitus cū meretricibus quæ prostant in fornicibus vnde fornicatio nomen accipit (& immūdiā) quæ & mollicies appellatur atque ab vno sexu perpetratur [& libidinem] quæ fit cum feminis quæ non sunt publicæ vt meretrices (& concupiscētiā malam) quia male concupiscitur vel mulier, vel aurum, vel aliud aliquid quod non licet haberi. Cōcupiscentia vocatur hoc loco mala, addifferētiā bone concupiscentiæ de qua dicitur, concupiscere & deficere aīa mea in atria domini, & concupiscētia sapientie ducet ad regnū perpetuū. Non solum ergo opera p̄dictorum vitiorum debetis mortificare, sed & concupiscentiam talium vt nec in corde concupiscatis aliquid illicitum, sed cor ab omni desiderio malo seruetis mundum (& auaritiā) id est, insatiabilem amorem habendi mortificate. Quæ auaritia omni christiano est detestanda quia est simulachrorū seruītus) Sicut enim qui idolis seruit cultum debitum creatori imagnate creature tribuit, sic & auarus cū deum solum colere deberet, colit potius nūmos in quibus præfiguratae sunt imagines imperatorum, hoc enim vnusquisque deum habet quod præ omnibus diligit in quo præ omnibus spem atq; fiduciam habet. Et quoniam auarus hoc agit specialiter de nūmis, id est, plus diligit nummos quam aliud, & plus cogitat de nūmis quā de alia re, atq; plus sperat & confidit in nummis quam in alia re, idcirco nūmi eius dii. Iure ergo vocatur idolatra, q̄ deum non colit, sed idola sunt id est, imagines mortuorum regum impressas, hec prædicta vitia, id est, fornicationem & cetera mortificare debetis ne propter hoc si in vobis reperta fuerit dereatis (pro-

pter que) iam olim [venit ira dei] id est, animaduersio diuine ultionis [super filios incredulitatis] id est super homines quos incredulitas in errorem genuerat, quia nō credēs deū verterūt se ad hec vitia exercenda, & propterea perierūt aquis diluuii & igne sodomorū, vel tempore moysi in deserto variis exterminationibus. Cauete ergo ne & vos similiter aut grauius propter eadem vitia pereatis quia nunc quoq; p̄pter hec venit cotidie (ira) id est, ultio (dei super filios incredulitatis) id est, super eos, qui cum sint ecclesie filii per susceptionē sacramento nō tamē firmiter credunt eternam iniquorum damnationem & idcirco audēt agere talia in quibus vitiis & vos ambulastis id est, opera operibus velut passus passib⁹ addidistis (aliquādo) id est, olim (cum uiueretis in illis) vitiis, id est, cum vitam vestram in talibus duceretis (Sed nunc) postquā per baptismū talibus mortui estis, deponite & vos sicut & maiores deposuerunt (omnia) vitia (Deponite ea) id est, deorsum ponite vt non super vos sint sed subter vos, vt non premāt vos, sed premātur a vobis. Deponite scilicet (iram) id ē perturbati animi cōmotionē aduersus aliquē (& indignationem) id est, vehemētē animi cōmotionē cū quodā arrogantia vitio in lesionē & idē spectū alicuius accensum (& maliciā) qua mens intrinsecus mordetur, & querit foris ledere fratrem (& blasphemiam) id est, probationē mēdati contra deum cōtra sctōs eius & de sctis ei⁹. Blasphemia enī est per quā de ipso dicuntur falsa, vel de sanctis eius. Nec solum blasphemiam caueatis, sed & quā libet, (turpem sermonem non emiseritis de ore vestro) ne per hunc & os vestrū, & aures audiētū suæ mētes eorum maculetis (& nolite mentiri inuicem) vt alter alterum fallat, mendacium ei pro veritate loquens, sed puram veritatem quam cor vestrum nouerit ore proferte.

Blasphemia quid sit

¶ Expoliantes vos veterem hominem cū actibus suis, & induentes nouum, eum qui renouatur in agnitionem dei secundum imaginem eius qui creauit eum. vbi non est gentilis & iudeus circuncisio & preputium, barbarus & scyta, seruus et liber, sed omnia et in omnibus christus.

De penitentia, dist. 2. c. renouari

¶ Prædicta vitia deponite (expoliantes, vos) in eorum depositione veterem hominem cum actibus suis id est, veterem vitam quæ in peccato est in quo secundum adam uiuitur, (induentes nouum) hominem, id est, nouam vitam quæ in iustitia ducitur, in qua secundum christū uiuitur. (Expoliate ergo vos hunc veterem hominē) id est, iniustitiam (& induite nouum) hominē, id est, iustitiā leuā scilicet, qui renouatur in agnitione dei secundum imaginē ei⁹ quia creauit eū) Totū enim homo, id est, & interiore & exteriorē sui parte inueterat⁹ propter peccatum & pene mortalitatis additus est, sed nunc renouatur secundum interiorē sui partē vbi reformatur secundum sui conditoris imaginē, in resurrectione vero renouatur & secundum exteriorē sui partē. Sicut enim post lapsū peccati homo in agnitione dei renouatur secundū imaginē eius qui creauit eū ita in ipsa agnitione creatus est, antequā delicta vetera sceret.

Cōcupiscentia hic in malā partem sumitur.

Nummi sunt dii auarorū.

Epi. Pauli.

terasceret vnde rursus in agnitione eadem renouatur. Nam inter notationem & agnitionem aliquid inter esse dicitur eo quod notio sit earum rerum, quas ante nescimus & ipsas scire postea cepimus agnitionem earum quas ante scientes deinceps scire desinimus earumque postea recordamur, homo igitur in agnitione dei creatus est quia in principio creationis sue, creatorem suum ex ratione cognoscit. Sed postea per peccatum cecatus agnitionem creatotis amisit. Nunc vero per illuminationem euangelii & per infusionem gratie spiritus sancti eundem creatorem suum recognoscit, & mox interior renouatur, qui vetustatem contraxerat dum creatorem ignoraret, fit ergo renouatio reformatioque mentis secundum imaginem dei. Ideo autem dicitur (secundum imaginem dei) ut in ea re intelligatur fieri ubi est imago dei id est in mente, sicut dicimus secundum corpus mortuum esse non secundum spiritum, eum qui de corpore fidelis & iustus abscedit. Quid enim dicitur secundum corpus mortuum, nisi corpore vel in corpore, non anima vel in anima mortuum? Aut si dicamus secundum corpus est pulcher aut secundum corpus fortis, non secundum animam quid est aliud quam corpore non animo pulcher aut fortis. Et innumerabiliter ita loquimur. Non itaque sic intelligamus secundum imaginem eius qui creauit eum, quasi alia sit imago secundum quam renouatur, non ipsa que renouatur. Ipsa enim imago dei renouatur in homine, que fuerant inueterata delicta (Nouum ut dixi hominem induite). i. conuersationem. (ubi) id est in quo homine nouo (non gentilis est neque iudeus) id est nihil operatur, nihil predest vel obest quod ille qui hunc hominem induit secundum carnis originem gentilis aut iudeus (nec est ibi circumcisio & preputium) id est nihil ibi vtilitatis operatur circumcisio de qua iudei precipue gloriabantur nec aliquid nocet, ibi preputium. Neque barbarus, est ibi, id est non nocet cuiquam sua barbaries quia fit ciuis sanctorum, & domesticus dei, (vel barbarus) id est aliquis tam longe remotus & tante feritatis ut vix posset a Romanis vinci non impeditur suabarbarie in hoc nouo homine nec admiratur, (Et scita) non est ibi id est populus qui est in sinistro margine mundi ferocior aliis barbaris & tam pugnax, ut vix inquam a Romanis superari posset non iuuatur sua feritate in nouo homine sed potius oportet omnem feritatem deponere ut discat a christo mitis esse & humilis corde. Et neque seruus est ibi abiectior (neque liber) acceptior quia neque seruus nec libertas corporalis nocet vel adiuvat ibi quicquam. Itaque nec natio nec ritus carnalis nec conditio nec sexus ullam differentiam facit, aut valet siue operatur ibi aliquid (sed omnia) in homine hoc nouo (christus) id est nihil in eo est nisi christiana pietas, & christiana religio. Christus est ibi sanctitas & iustitia & charitas & omnia bona. & christus est in omnibus qui hoc homine nouo sunt induiti quia quicquid boni habent a christo habent & quicquid boni faciunt per christum faciunt.

Induite ergo vos sicut electi dei sicut & dilecti viscera misericordie benignitatem humilitatem, modestiam, patientiam, supportantes inuicem et donantes vobismet-

ipsis si quis aduersus aliquem habet querelam. Sicut & deus donauit vobis ita et vos.

Illatio est quasi a toto. Quandoquidem induer e debetis nouum hominem ergo induere debetis hic virtutum ornamenta que sunt quasi membra vel partes eiusdem noui hominis. id est noue conuersationis. Hec dei sapientia precogniti & a massa perdendorum separati atque ad vitam eternam preordinati (& estis sancti) id est baptismi sanctificatione a peccatis mundati, & sic iam a deo (dilecti) postquam purgati estis a peccatis que deus odit. Et propterea ut amplius diligere ab eo mereamini (induite vos) virtutes quas ipse diligit (Induite vos viscera misericordie) id est internam affectum misericordie circundate vobis in opere ut internus affectus pie conuersationis quam erga proximos in corde habueritis vndique appareat in operibus vestris, vndique vos adornet vestis quippe qua induimur ab omni parte nos tegit. Itaque & vos ab omni parte circumtegi debetis visceribus misericordie ut in cunctis actibus vestris fulgeant viscera misericordie que mens vestra concepit erga reuelationem misericordie proximorum & similiter foris in operibus (induite benignitatem) id est bonum ignem pie dulcedinis qui feruet in corde vestro. Benignitas quidam enim est serenitas animi qua aliquis hilariter loquitur & sua tribuit pro deo ac conuersatur cum proximo (Humilitatem) quoque induite ut humilitas mentis appareat in omnibus verbis & operibus vestris atque in vestibus in incessu atque omni motu corporis. Ideo que & modestiam) quasi vestibus circundate ut in omnibus dictis & actibus vestris teneatis. Modestia enim quasi modi statio dicitur quia per hanc virtutem modus competens seruatur in omnibus modificans vniuersas actiones & ut modum non excedatis, induite (patientiam) qua vndique muniti tranquillo animo toleretis omnia mala que vobis ingerentur a proximis. Impossibile est enim ut qui cum aliis hominibus conuersatur non frequenter ab illis quedam sustineat, qua in multis ad excessum compellant si virtute patientie qua si vestimento circumdatus non fuerit. Si vero vndique que aduersus omnia que acciderunt sibi patientiam tenuerit semper modestiam seruare poterit. Et ideo patientiam induite (supportantes vos inuicem) ut alter alterutrum sustineat in his que sunt grauia & aspera (Supportate inuicem) id est portate inuicem alii alios, ut illi qui portauerunt se iudicem superiores & inferiores illis quo sunt. Non enim patienter alium portat qui se superiorem illo reputat (Et esto te donantes vobismetipsis) id est condonantes atque dimittentes alii alijs (si forte quis aduersus aliquem habet querelam) de contumelia vel iniuria sibi ab eo illata. Donate inuicem quicquid lesionis, vel offensionis pertulitis ubi de merito conqueri poteratis. Et hoc facite non fide nec ex parte (sed sicut dominus donauit vobis) ita & vos facite. Id est sicut dominus in baptismo quicquid iniuriarum ei feceratis condonauit vobis sine ulla respectu alicuius vindicta vel litis sumende, ita & vos bono animo condonate vobis semper ad inuicem omnia sine respectu alicuius vltionis. Debetis enim conseruis non negare, quod a bono domino gaudetis vos precepisse. Alioquin iuxta parabolam, euangelicam repetet a vobis.

Benignitas quid sit.

Modestia vnde dicitur.

Scite ferociores, sunt barbaris.

a vobis omne debitū quod dimiserat, si nō remiseritis vnusquisq; fratri suo de cordibus vestris.

Alia dei

¶ Super omnia autem hęc charitatem habete, quod est vinculum perfectionis. Et pax christi exultet in cordibus, in qua & vocati estis in vnum corpus & grati estote. Verbum christi habitat in vobis abundanter. In omni sapientia docentes & cōmonentes vosmetipsos in psalmis, & hymnis, & canticis spiritalibus in gratia cantantes in cordibus vestris domino. Omne quodcūq; facitis in verbo & in opere, omnia in nomine domini nostri Iesu christi facite gratias agētes deo & patri p̄ ipsum.

26. q. 5. c. nō liceat;

¶ Predicta virtutū ornamenta induite sed (super omnia hęc charitatē) quasi nobilius ornamentum (habete) q̄ cōtineat & superornet omnia reliquarum virtutum insignia. Superexcellit enim & superfulget omnibus alijs virtutibus atq; magis placet immortalis sponsi conspectibus (Quod) id est quæ res videlicet quæ charitas (est vinculum perfectionis) quia per hanc ligatur omnis virtutum perfectione dissoluta defluat & dilabatur ac dispareat. Perfectionis vinculū est charitas, quia oē bonū qđ agim⁹ per hanc ne pereat ligatur. A tentatore nāq; citius & quodlibet opus euellitur, si solutū a vinculo charitatis inuenitur. Si vero mens ducitur & pro ximi dilectione costringitur, cū tērationum motus quilibet motus suggererint, obicē se illis ipsa dilectio opponit, & nascentia in corde via reprimat. Charitas bona nostra vinciat in perfectione (& pax christi) id est quā christus habet & dat (exultet in cordib⁹ vestris) Pax christi est, qua reconciliati sumus deo & sanctis angelis eius & quadiligim⁹ deū atq; p̄t̄n̄ execramur, & qua nos turbare cauemus, & qua nobis inuicem credimus, quod nos inuicem diligamus & qua inuicem corda iungimus. vt concordēs simus atque cor vnum in bona voluntate habeamus, & qua spiritui nostro carnem subiugamus (& hęc pax) non sit torpens (in cordibus vestris) sed (exultet) ibi pre gaudio atq; tripudiet, vt sitis scilicet sēper memores huius pacis & eam affectuosos esse vos gaudeatis. (In qua) pace etiā [vocati estis] euangelica p̄dicatione (in vnū corpus) id est in hoc vt sitis vnū corpus ecclesiæ seruātes pacem omnes inuicem, sicut diuersa nostri corporis membra pacem & concordiam inuicem seruant. Et in hac pacis exultatione non sitis ingrati deo qui vobis eam dedit. id est [estote ei grati] vt pro tātis beneficiis semper ei gratias, corde, verbis, & operibus agatis, & vt hanc pacem intelligere valeatis atque seruare eā & grati in eam semper deo existere. [verbum christi] id est doctrina christianæ religionis [habitet in vobis] id est maneat in corde & ore vestro non parce [sed abundanter] id est affluēt & plenarie vt & sciatis & loquamini verbū sacrę edificationis. Dixi vt grati sitis, & verbū xp̄i habitās in vobis habeatis [docētes] vosipsos inuicē vel vnusquisq; se ipsū [i. oī sapiētia] diuorū. Hęc est abūdātia verbi christi quę debet i cordib⁹ vestris habitare, videli-

cet omnis sapiētia, vt sensum perfectū habeatis in cognitiōe diuine trinitatis, & vnitatis, & quicquid ad cultum eius pertinet noueritis, atque p̄ijs desiderijs gaudia regni eius p̄gustetis & bonis operibus incessanter queratis. In huiusmodi rebus est oīs sapiētia, quam christianus habere debet in hac vita. Sitis ergo (in omni sapientia docentes) vt dixi (vosmetipsos) inuicē, i. vnusquisque seipsum ea quę nec dū sciebatis (& cōmonentes vosmetipsos) in his quæ iā scitis, vt ea firmiter retineatis & opere compleatis. Docete in quā & cōmonete vosmetipsos vt & instruamini & ad bene agēdum, excitemini (in psalmis) qui ad bonam operationem cōmoneant (& hymnis) qui de laudibus dei canuntur (& canticis) quę de eterno gaudio resonant & ideo spiritalia sunt. Nam & carnalia cantica frequenter a carnalibus hominibus canuntur, & ad carnis voluptates pertinet. Sed his contraria sunt spiritalia cantica, quæ i solo cōditore nos delectari admonēt, & gaudere. In talibus vosipsos docete & cōmone, vos dico (in gratia) .i. in gratiarum actione (cantantes in cordibus vestris domino.) Neque enim omnis qui labijs personat domino cantat, sed qui deuoto corde eum laudans amat, & ad eius visionē conspirat. Intus enim est hoc gaudiū, vbi vox laudis canitur & auditur. Qua voce laudatur qui grātis amandus est, toto corde, tota anima, tota mente, amatorēque suū accendit in se gratia sancti spiritus sui. Ille enim in gratia cantat dño, qua gratia sancti spiritus accensus grātis amat eum quem laudat. Ita cantate. (Et omne etiā, quodcūque facitis in verbo aut in opere) .i. quęcūque loquimini, & quęcūq; opamini (oīa facite in nomine dñi.) Id est, nomen eius inuocate in exordio locutionis & actionis vestre, atq; sequētia verba, & opa ad gloriam eius semper dirigite. Tūc enim & peccata locutionis & opatiōis vitabitis, & bona erūt q̄ dicetis vel facitis. (Oīa i noīe dñi facite) i oīb⁹ nomē dñi iuocātes & glorificātes. In noīe dñi Iesu christi facite oīa p̄ quę habetis oīa q̄ vobis a patre dant, vos dico p̄ ipsū p̄ quę oīa bōa accipitis (agētes grās de oīb⁹ deo) q̄ vos creauit (& patri) q̄ vos i filios, adoptauit. Vel deo q̄ scđm hūanitatē ei⁹ xpm creauit, & patri qui christū secundū diuinitatē ipsius genuit.

Cantica carnalia ad quos pertinet.

Cantans i grā domino qđ dicatur.

¶ Mulieres subdite estote viris sicut oportet i domo. Viri diligite vxores vestras, et nolite amari esse ad illas. Filii obedite parentibus vestris per oīa, hoc enim placitum est in domino. Patres nolite ad iracundiam prouocare filios vestros, vt nō pusillo fiant animo.

Ephē. 5. 1. pet. 3.

¶ Hucusque generaliter illos instruxit & monuit. Nunc vero specialiter ad familiarem, & domesticā cōuersationem vertit exhortationē suā, & mulieres viris, atque filios parentibus subiicit. Est enim etiam naturalis ordo in hominibus vt seruiāt fœmine viris, & filij parentibus, quia & illis iustitia hęc est, vt infirmorum ratio seruiat fortiori. Hęc enim in dominationibus & seruitutibus clara iustitia est, vt qui excellunt ratione, & excellent dominatione. Vnde nūc apostol⁹ cōgrua dat p̄cepta. Vos inquit o (mulieres, estote viris vestris subdite)

Alia placet deo.

Alia ad indignationem.

G i ad omnia

Epi. Pauli.

ad omnia, nō tamē ad male agēdū [sed sicut oportet] vos [in domino] subdi, id est, sicut vos in christiana religione viuentes decet ad oīa illis subijci, p̄terquā ad transgressionē mādatorū dei. [Et vos o viri diligite vxores vestras. [Vxorū timere est & cum timore diligere, virorū autē tantum diligere, quia dilectio perfectorū est. Viri diligite vxores vestras, & nolite amari esse ad illas.] Licet ille ad iracundiā, puocēt, & talia faciāt p̄ quæ mereatur amaritudinem, vos tamen nolite eis amaritudine vicem reddere. Vos quoque [fili] obedite parentibus vestris per omnia [sive carnalibus sive spiritalibus]. Obedite illis per omnia, sed tamen [in dño] id est, in his tantūmodo quę p̄ceptū dñi excedūt, quia hoc placitum est deo vt illis taliter obediatis. Et vos o [patres nolite filios vestros] [sive carnales sive spiritales] (prouocate ad iracundiā) nimis asperē illos tractando (vt non fiat pusillo animo) id est, vt nō deficiat animus eorū nō valens sustinere, nimitatem asperitatis vestre & fugiant a vobis, vel aliquid mali faciant per defectū animi. Et ideo caute illis occasionem dare inobedientię ne scilicet peccent per iracundiā, & frangatur mens eorū in aduersis atque deficiat.

Ephe. 6.
1. Pet. 2.
Leuit. 19.
Rom. 2.
Ephe. 6.
Actu. 10.

Serui obedite per omnia dominis carnalibus, non ad oculum seruientes quasi hominibus placentes, sed in simplicitate cordis timentes dominū. Quodcunque facitis ex animo operamini sicut domino & non hominibus, scientes quod a domino accipietis retributionem hereditatis. Domino christo seruite. Qui enim iniuriā facit recipiet id quod inique gessit, & non est personarum acceptio apud deum.

[Vos inquit o (serui obedite dominis carnalibus) id est, qui vobis secundum corpus nō secundum spiritum dominatur. (Obedite illis in bono per oīa, nō ad oculum seruientes) id est, nō tūc solummodo bene agentes quādo videmini ab illis, & quādo nō videmini negligenter agētes. Nō ita subdole agatis, cupiētes fraudulēter placere illis per ea quę coram ipsis positi strēne agere videbimini, (sed in simplicitate cordis) non in duplicitate seruite illis, vt quod foris in opere ostenderitis, intus in corde habeatis (timentes dominū) qui inspector est cordium, & damnator doloſarum simulationum. (Et quodcunque facitis, operamini) illud [ex animo] id est, ex voluntate. Eam quippe deus innocentia probat, qua homo nō metu fit innocens, sed amore iustitię. Nam qui timore nō peccat quāuis ei nō noceat cui vult nocere, sibi tamē plurimum nocet, & abstinēs ab iniquo opere, sola mētis reus est voluntate. Simulata enim innocentia nō est innocentia, & simulata equitas nō est equitas, sed duplicatur peccatū in quo est & simulatio. Propterea quicquid boni facitis facite [ex animo] non ex simulatione (sicut dño deo) faciētes, illud (nō hoīb⁹ sciētes quod) ex hoc (a dño) qui remunerator est oīm bonorū operū (percipietis retributionē eterne hereditatis) cum filiis. Et ideo (seruite dño nostro christo) in oīb⁹ quę facietis. Si enī ppter p̄ceptū bono

aio serueritis carnalibus dñis, christo poti⁹ quā illis seruietis, & ab eo retributionē pcipietis, licet ab illis nil bone remunerationis consequamini. Vel quāuis hominum seruitio sitis occupati dño tamen christo seruite, vt propter eorū seruitiū nō omittatis christo seruire. Nec frangatur mēs vestra si vos male tractauerint, quia qui iniuriā facit, licet sit in hoc mūdo potens & nobilis, recipiet a mūdi indice deo id qđ inique gessit. Ideo melior est tristitia inięua patientis, quā letitia iniqua facientis, quia & de malicia mali sepe flagellatur bonus. Qui iniuriā facit recipiet quod gessit) vt ipse iuste crucietur qui iniuste cruciauit aliū. Et hoc ideo (quia nō est apud deū acceptio personarū) vt nobilibus parcat si inique egerint cū ignobiles puniat, qui male egerūt. Oēs enim equo iudicio sive dños sive seruos, sive diuites sive pauperes iudicat, & vnicuiq; reddit secundum quod egit.

Caput. iiii.

Omīni quod iustū est & equū seruis prestare scientes quoniam & vos dominū habetis in cœlo.

[Ideo vos (dñi prestare), i. largimini (seruis) vestris illud qđ (iustū est), i. quod suo seruitio promeruerūt (& qđ est equū) qđ ius nature vel rationis exigit eorū necessaria dari etiam vltra quod seruitiū eorū promeruit. Multi enim sunt serui qui vel infirmitatis, vel alicui⁹ rei causa nō pmerētur suo labore ea q̄ sunt illis necessaria, & tamen debent dñi illis ea quibus indigent retribuere. Hęc ita debetis p̄bere seruis vris (sciētes quia & vos habetis dominū in cœlis) cuius serui estis, & a quo bona accipere etiam vltra meritū vestrū indigetis. Cōtra quē etiā de munere eius superbitis, si illos, quos p cōditionē tenetis subditos, equales vobis p nature cōfortiū nō agnoscitis. Nā iusti etiā qui imperant seruiūt illis quibus videtur imperare, quia nō dominādi cupiditate ip̄erāt, sed officio cōsulēdi, nec p̄cipādi superbia, sed prouidēdi beneficētia. Et si sancti patres nostri habuerūt seruos, sic administrabāt domesticā pacē vt seruicū tēporalia bona filiorū sortē a seruorū conditione distinguēt ad deū autē colēdū in quo eterna bona sperāda sunt, oīb⁹ domus sue mēbris pari dilectione consulērent.]

[Orationi instate vigilantes in ea in gratiarū actione, orātes simul & pro nobis vt deus aperiat nobis ostium sermonis ad loquēdum mysteriū christi, propter quod & vinctus sum vt manifestē illud ita vt oportet me loqui.]

[Reddit generalē exhortationē. Hoc enim oīb⁹ cōuenit vt instet oratiōi. Et bene in ea vigilare iubet, vt cū stam⁹ ad orationē, cogitatio oīs carnalis & secularis obscedat, nectūc quicquā anim⁹ p̄ter id solū cogitet quod precatur. Subripit enī frequēter hostis & subtiliter fallens preces nostras a deo vocat, vt aliud habeamus in corde, & aliud proferamus in voce cū intentione sincera dñm debeat non sonus vocis, sed animi sensus orare. (Instate orationi) vt obnixē & indeficienter, oretis vigilantes viuaci studio mentis (in ea.)] Et hoc oratio

oratio sit in gratiarū actione vt rogantes a deo beneficia grās illi referatis p his q̄ iā vobis contulit. Ita orate p vobis (orantes simul & p nobis, vt deus apiat nobis ostiū sermonis .i. aperiat nobis os quo sermo p̄dicationis egrediat̄ a nobis ad loquēdū. i. ad differendū, & exponēdū (mysteriū christi id est oculū secretū incarnatiōis & passiōis christi, vt occultas eorum causas pandam⁹ audientibus & in his restaurationem salutis humane consistere doceamus. (Propter quod mysterium quia illud predicabam (& vinctus sum) id est detineor in vinculis Rome ne possim ire quo voluero & pluribus euangelizare. Orate vt deus det mihi loqui illud mysteriū, vt manifestē illud & declarē illud aliis ita vt oportet & cōuenit me loqui de tāto sacramēto qui & annūciare illud missus sum.

In sapientia ambulate ad eos qui foris sunt, tempus redimentes. Sermo vester se per in gratia sale sit cōditus, vt sciatis quo modo oporteat vos vniciūque respōdere.

Vos in ecclesia id est incorporati membris christi simul omnes orationi vt expositū est instate sed precedētes ad ea que foris sunt id est veniētes ad loca vbi vos videbūt illi qui adhuc per fidē in ecclesiam non intrauerunt ambulate in sapientia .i. agite sapienter operamini prudenter figite gressum operis caute nequid insipientie, nequid reprehensionis ab infidelibus notetur in vobis, ne nomen dñi per vos blasphemetur ab eis, vos dico (tempus redimentes) id est vitam male actam penitendo & bene agendo redimentes, vt transacta dāna quotidianis meritorum lucris recōpensetis. Tēpus quippe redimimus, quando ante actam vitam quā lasciuendo perdidimus, flendo reparamus. Dixi vt in v̄ra ambulatione, & in v̄stra actione, luceat sapientia, & nūc addo vt & in sermone vestro semper appareat. Scilicet (sermo vester i gratia id est in dulcedine charitatis semper sit condit⁹ sale sapientie) sicut bonus animę cibus vt nihil insipidum, nihil putidum habeat. Nam cibus cui sal immiscetur fit sapidus, & caro bene salita non putrescit nec fetet. Ita & sermo vester, vt quasi cibus sapidus recipiatur ab ore cordis audientium, non sit insipidus per insipientiam nec putidus per amonitionem carnalis delectatiōis, nec corruptus per admixtionem falsitatis, sed semper sale spiritualis sapientie conditus, & integritate veritatis incorruptus, atque odorem celestis, & incorruptibilis delectationis spirās. Et ita condimētum diuini salis in se habeat sermo vester (vt sciatis quomodo oporteat vos vniciūque respondere) id est per prudentiā moderate discretionis sciatis quomodo respōdendū sit fideli, quomodo infideli, quomodo diuiti, quomodo pauperi, quomodo seni, quomodo iuueni, quomodo viro, quomodo femine, & quomodo ceteris gradib⁹ vel cōditionibus, vnusquisq; eū suo modo alloquēdus est, & vniciūque suo modo respōdendū est. Respōdendū verbis eius si ipse prior locut⁹ fuerit, vel respōdendū facto eius si verbis tacuerit, vnusquisq; suo modo vel corrigendus est vel admonēdus.

Que circa me sunt omnia vobis nota faciet tichicus charissimus vester & fidelis minister & cōseruus in dño, quē misi ad vos

ad hoc ipsum vt cognoscat que circa vos sunt, & cosoletur corda vestra cū onesimo charissimo et fideli fratre qui est ex vobis qui oia que hic aguntur nota faciet vobis.

Quia dixerat se vinctum causa euangelii, ne putet eum grauiora pati, dicit tichicum omnia sua eis & aduersa & prospera dicturum Cui credēdum est quia est frater, id est, christianus, & pro vite sue merito charissimus deo vel sanctis eius (& fidelis minister) id est, fideliter ministrans, sine fraude verbū predicationis (vel minister) id est, diaconus (& cōseruus) id est, mecum seruies [in domino] id est, in his que domini sunt [Quem] ideo (ad vos missū cognoscat que circa vos sunt) & mihi referat, & idcirco videte ne quid mali apud vos inueniat quod mihi renunciet. Ob hoc etiam illum misi [vt cosoletur corda vestra] ne immoderatam habeatis tristitiam de his que patimini, vel que me pati audistis. Misi eum cum onesimo charissimo & fideli fratre non vilissimo, & fraudulentio seruo sicut olim fuit. Iste est enim onesimus seruus philemonis, qui peracto furto apud philemonem dominum suum, vel postquā cōsumpsit vel dissipauit illud, cōfugit ad apostolum & audiuit ab eo verbum salutis, atq; conuersus est, & ideo sic commendat eum apostol⁹ ne sit illis in aliquo suspect⁹. Vnde liquido demonstratur, quod hanc epistolam a roma de carcere apostolus miserit sicut illā ad philemonē direxit. Nam Eisdē salutatores in ista ponit & in illa quos secū esse declarat, et adiutores suos appellat, id est, aristarchū, & marchū, & epafraam, atq; lucā, & demā. Vnde patet vtrāq; epistolā ex vno eodēq; loco missā, vbi vinct⁹ tenebatur apostolus. Nā onesimū in vinculis christo genuit. Vincula autē eū in epheso pertulisse tacet oīno liber actū apostolorū Et ideo pbatur nō habere veritatē sententiā eorū qui dicūt apostolū ephesi tātū vinculis fuisse, & inde hanc epistolā colossensibus misisse. Sequitur.

Salutat vos aristarchus cōcapti⁹ meus & marcus cōsobrinus barnabe de quo accepistis mādata, si uerit ad vos excipite illū & iesus qui dicitur iustus qui sunt ex circūcisione. Hi soli sunt adiutores mei i regno dei, qui mihi fuerunt solatio.

Aristarchus iste thessalonicensis erat, & apostolum sequutus esse legitur. Vnde & ad cumulum glorie cū eodē apostolo captus teneri meruit pro nomine christi (Marcus autē consobrinus, id est, consanguineus barnabe apostoli, ipse est iohannes cognomēto marcus pro quo facta est dissensio inter paulum & barnabā, Barnabas enim volebat secū assumere & hunc marcū, paulus autem rogabat eum, vt qui discessisset ab eis de paphlā, & non isset cum eis in opus euangelii, non deberet recipi. Sicq; facta est inter eos dissensio ita vt discederēt ab inuicem, & barnabas quidem assumpto marco nauigaret ciprum. Paulus vero electo sila profectus est traditus gratie domini a fratribus. Quoniam marcus iste in ipsa se acie frōte cōstituēs nimis tepide steterat & insup exacie socors recesserat, merito eū paul⁹ abiecit, ne illi⁹ quasi contagione vires corrūperentur aliorū.

G. ij Predicator

Alias ad hoc ipm
Alias facient.

Onesim⁹
quis erat

Alias, sci
scipite
Aristarch⁹
quis
fuerit.
Marc⁹ cō
sobrinus
barnabe

Ephē. 5.
De cōse.
dist. 4, c.
sal.

Tēp⁹ qñ
dicamur
rediere.

Epi. Pauli.

Prædicator enim fortia debet in seipso ceteris exempla monstrare, & in bonis quæ cepit viriliter perseverare. Sed quia Marcus nec fortiter egerat nec perseverauerat, merito Paulus eum ulterius in via prædicationis socium habere noluit. Timens etiam, ne alios exemplo suo vanos ac desidiosos redderet, mandavit ecclesijs suis ne reciperent eum. Sed postea correptus est Marcus, atque dignus effectus ut eum Paulus adiutorem habere gauderet. Et hoc est quod dicit. (Salutat vos & Marcus consobrinus Barnabe de quo accepistis mandata) ne scilicet eum reciperetis, sed nunc (si venerit ad vos excipite) illum quia videlicet bene correptus est. (Et Iesus vos salutatur qui dicitur iustus) id est, cui ab euentu sanctitatis sue datum est hoc agnomen quod est Titus. [Qui] scilicet Marcus & iustus sunt ex circumcissione id est ex genere Iudeorum. (Hi soli sunt adiutores mei in regno dei) id est, in prædicatione euangelij de qua dominus Iudæis ait, auferretur a vobis regnum dei, & dabitur genti facienti fructus eius, vel in regno dei, id est, in ecclesia edificanda, de qua idem dominus ait, mittet filius hominis angelos suos & colligent de regno eius omnia scandala. Qui videlicet adiutores fuerunt mihi solatio in tribulatione mea.

Salutat vos epafra qui est ex vobis servus Iesu christi, semper sollicitus pro vobis in orationibus, ut stetis perfecti & pleni in omni voluntate dei. Testimonium enim illi perhibeo, quod habet multum laborem pro vobis et pro his qui sunt Laodice, et qui Hierapoli.

Ille est sanctus Epafra de quo in principio epistolæ huius dictum est, cognovistis gratia dei in veritate sicut didicistis ab epafra charissimo & conservuo nostro, qui est fidelis pro vobis minister Iesu christi. Quia ergo prædicaverat eis gratia dei, idcirco sollicitus precibus deum semper exorabat, ut ipsi in eadem gratia permanerent, ne labor eius fieret vanus. Corporali enim presentia illuc abierat, & propterea deo qui nusquam deest illos commendabat. Et hoc est. (Salutat vos epafra qui est ex vobis) originem ducens, & est (servus christi) id est, serviens mandatis evangelicis, ipse dico (semper sollicitus pro vobis in orationibus) id est, semper sollicitus & attente orans pro vestra salute, ut scilicet stetis, id est perseveretis. Unde dictum est de diabolo in veritate, Christiana non stetit quia fuit ibi, sed non permisit. Et vos estis in religione Christiana, idcirco præcatur epafra (ut stetis) id est, permaneat in ea. Stetis perfecti bona operatione, & pleni bona voluntate. (Perfecti) exterius (& pleni) interius, ne sit mensura vacua cum perfecta foris apparuerint opera. Tales inquam stetis (in omni voluntate dei) id est in observantia omnis diuine voluntatis, ut scilicet omnem dei voluntatem perseveranter impleatis, hoc ille vobis a deo concedi præcatur, sine cuius gratia nihil potestis. (Nam ego testimonium illi fero, quia multum laborat orando & vigilando pro vobis,) id est pro vestra salute, & pro his qui sunt Laodice, quæ est urbs vobis proxima, & pro illis qui sunt Hierapoli, quæ & ipsa est civitas non procul a vobis posita.

Salutat vos lucas medicus charissimus & demas. Lucas medicus primo fuit,

Lucas iste primo fuit medicus corporum, deinde conversus ad christum, factus est medicus animarum; inde est quod plusquam alii euangeliste loquitur de misericordiis redemptoris per quas languores peccatorum ab animabus pelluntur, & sacerdotis personam in christo describit interuenientis pro peccatis totius mundi.

Salutate fratres qui sunt laodice, & nymphæ & que in domo eius est ecclesia. Et cum lecta fuerit apud vos epistola hæc facite ut & laodicensium ecclesia legatur, & eam quæ laodicensium est vobis legatur.

Prædicti sancti vos salutant. Vos autem [salutate] vicinos vobis (fratres qui sunt laodice) & inter eos specialiter & nominatim (salutate nymphæ) illam matronam religiosam (atque ecclesiam que est in domo eius) id est, familiam eius, vel multitudinem fidelium apud eam congregatorum quos ipsa hospitatur & pascit. (Et cum apud vos lecta fuerit hæc epistola facite eam & in laodicensium ecclesia recitari) quia & propter eos secundarie scripta est, sicut propter vos principaliter (& easimiliter epistola quæ laodicensium est) id est, quæ ego laodicensibus misi, legatur vobis, quavis & hæc epistolam quidecimam, vel sexdecimam, apostolus scripserit, & auctoritas eam apostolica, sicut ceteras firmavit, sancta tamen ecclesia non apostolica quæ, quatuordecim tenet, ut ex ipso epistolarum numero ostenderet quod doctor egregius, legis & euangelij secreta rimatus esset. Quatuordecim quippe iiii. & x, scilicet & quatuor, significant novum testamentum propter, quatuor libros euangelij, x autem veteris instrumenti propter decalogum legis, ex ipso itaque numero voluit ecclesia sancta demonstrare omnem sapientiam, vel perfectionem veteris ac novi testamenti breuiter in his epistolis comprehendere, ideoque quæ numerum qui hæc significabat excedere noluit.

Cōfirmatio huius epistolæ,

Sequitur.

Et dicite archippo Vide ministerium quod accepisti in domino, ut illud impleas.

Dicite inquit archippo episcopo vestro a nostra parte [vide ministerium quod accepisti] id est, attende & considera quale opus suscepisti [in domino] id est, in domini gratia vel in his que domini sunt. Noli cecus esse, noli oculos auertere ab officio ministerii tui, id est, ab actione episcopatus tui, sed vide sollicita consideratione quale ministerium suscepisti (ut strenue illud impleas) non ociose vacuum teneas. Archippum prepositum eorum per eos commonet, ut qui regendam ecclesiam eorum accepit sit sollicitus de eis. Plebis causa scribitur epistola & ideo non ad rectorem dirigitur. Vel quia ipse tepide agebat cum pseudo apostolus idcirco apostolus non per se sed ad maiorem confusionem per subditos suos quasi pluris illos faciens ammonet eum.

Sequitur.

Salutatio mea manu pauli. Memores estote vinculorum meorum. Gloria vobis cum amen.

Salutatio

Mat. 21.
Mat. 13.

¶ (Salutatio inquit mea) scripta in (manu Pauli) id est, manu propria, ut ex subscriptione mea sciatis epistolam a me missam. Memoriam autem vinculo- rum suorum, hortatur eos habere, siue ideo vere eius exemplo informati patientiam in tribulationibus habere discant, siue ut orent pro eo ut citius absol- uatur, & ad predicandum liber discurrat, siue quod minus est credendum ut aliquid ei largiatur, in ipsis vinculis minus necessaria procurare valen- ti. Deinde, (Gratia inquit domini sit vobiscum) ut ea cooperante valeatis opera bona facere. Hucusque protenditur epistola que missa est ad Colossenses. Congruum autem videtur vere propter notitiam le- gēti subiiciamus eam que est ad Laodicenses di- recta, quam ut diximus in usu non habet ecclesia. Est ergo talis.

¶ Nota epistolā quæ missa fuit ad Laodicē- ses quam ecclesia non habet in usu.

PAVLVS APOSTOLVS NON ab hoibus neque per hominē, sed per christū Iesum, fratribus qui sunt Lao- dicie. Gratia vobis & pax a deo pa- tre, & dño Iesu christo. Gratias ago deo meo, per omnem orationē meā, quod permanentes estis in eo & perseverantes pro- missum expectantes in die iudicii, neque destituit vos quorundam vaniloquentia insinuantium ut vos auertant a veritate euāgelij quod a me predi- catur. Et nunc faciet deus vere qui sunt ex me ad profectum veritatis euāgelij deseruiētes & faciē- tes benignitatem operum salutis vitæ eternæ. Et nunc palam sunt vincula mea, quæ patior in christo Iesu quibus letor & gaudeo, & hoc mihi est ad salu- tem perpetuā. Quod ipsum factū orationib⁹ meis, & administrāte spiritu sancto siue per vitam siue p- mortē. Etenim mihi viuere vita in christo, & mori gaudium. Et id ipsum in vobis faciet misericordia sua, ut eandem dilectionem habeatis, & sitis vna- nimes. Ergo dilectissimi ut audistis præsentia mei retinete, & facite in timore dei, & erit vobis i eter- num, est enim deus qui operatur in vobis, & facite sine retractu quæcūque facitis. Et quod est dilectis- simi gaudete in domino, & præcaute fordidus in lucro. Omnes sint petitiones vestre palā apud deū, & estote firmi in sensu Christi. Et quæ integra & vera sunt, & pudica, & iusta, & amabilia, facite, quæ audistis & accepistis in corde retinete, & erit vobis pax. Salutāt vos sancti. Gratia domini nostri Iesu christi cum spiritu vestro. Et facite legi Colossen- sium vobis.

¶ Finit Epistola Ad Laodicenses.

¶ Incipit Argumentum primum in primam Epistolam ad Thessalonicenses.

THESSALONICA EST VRBS NO- bilis in Macedonia, ad quā cū venis- sent Paulus & Silas, ibi erat synago- ga Iudeorum. Secundū cōsuetudinem autem Paulus introiuit ad eos, & per sabbata tria diserebat eis de scriptu- ris; Et quidam ex eis crediderunt & aduniti sunt Paulo & Sile, & de colentibus, id est proselitibus gen- tilibusque multitudo magna, & mulieres nobiles nō pauce. Letantes autē iudei assumētesque de vulgo

viros quosdam malos & turba facta, concitauerūt ciuitatē, & assistentes domui iasonis querebāt eos producere in populū. Et cū non inuenissēt eos, tra- hebant iasonē & quosdē fratres ad principes ciui- tatis, clamantes, quoniam hi sūt qui vrbē cōcitant & hucvenerūt, quos suscepit iasō, & hi oēs cōtra de- creta cesaris faciūt regē aliū dicentes esse iesū. Cō- citauerūt autē plebē & principes ciuitatis audietes hęc. Et accepta satisfactione a iasone & a ceteris, di- miserūt eos, fratres vero cōfestin per noctē dimise- rūt paulū & silā berocā. Taliter cōuersi sūt thessalo- niceses, & talia mox pro fide pati ceperūt. Nā & postquā apostolos dimiserūt, multa pro christi nō- mine pertulerūt. Quorū cōstantiā apostol⁹ collau- dās, scribit illis ab athenis, & intendit exhortari il- los ut, immobiles inter aduersa permaneāt, ac sēp in meli⁹ proficiāt. Deinde errorē quorūdā mortu- os suos incōsolabiliter lugētiū quasi nō āpius re- surrecturos corrigit, docens cōmunē resurrectionē veraciter esse futurā. Sed & in alijs pluribus vitam illorū atque mores instruit. Et quia ipsi ad obediē- tiā proni erāt, ideo nō ponit nomē auctoritatis sue vel officii, sed ut pares ammonet. Siluanū autē, id est silā & timotheum idcirco secū ponit, quia in con- uersione eorū fuerant cum illo participes laboris, vel quia nunc erant cum ipso athenis. Et hanc epi- stolam nisi fallor primam omnium scripsit. Non enim ante istam inuenio illum aliquid scripsisse. Sic autē inchoat.

¶ Incipit epistola prima ad thessalonicenses.

¶ Caput primum.

PAVLVS, ET SIL- uanus, et Timotheus, ec- clesie thessalonicensium in deo patre et domino iesu christo. Gratia vos- bis et pax.

¶ Paulus & duo socii ei⁹ mittūt hāc epistolā eccle- sie thessalonicēsi. Iudeorū proprie synagoga dici solet quāuis & ecclesia dicta sit. Nostrā vero apo- stoli nūquā synagogā dixerūt, sed sēper ecclesiā, siue discernēdi causa, siue quod inter cōgregationē vñ synagoga, & cōuocationē vñ ecclesia nomē ac- cepit distet aliqd, qđ scilicet pecora cōgregari solēt quorum & greges proprie dicimus, conuocari aut magis est vtentium ratione sicut hominū. Paulus & socii eius dirigunt has literas (ecclesie thessalo- nicensium) consistenti (in deo patre & christo eius) id est, in fide & charitate patris & filii, subintelligi- tur & spiritus sancti quo vnctus est christus, Vel in deo patre & filio mittit paulus & socii eius hanc epistolam (Gratia inquit & pax sit vobis) Bene pri- mo gratiā & dicit deinde pacem nominat, quia sine gratia dei ad pacem recōciliationis peruenire non possumus, imo nihil pacificū nisi per gratiam eius habere valemus. Gratia enim gratis datur sine pre- cedentibus meritis, & per hanc dum culpas remit- tit accedimus ad pacem reconciliationis. Potest & ita intelligi (Gratia et pax a deo sit vobis) ut qui humana gratia & seculari pace priuati estis, apud deum gratiam & pacem habeatis.

Synago- ga & ec- clesia quō diffē- runt.

Gratia sit ne meri- tis pcedē- tibus dā- tur gratis.

G.iii. ¶ Gratias

Thessalo- nica ciui- tas nobi- lis.

T

Thessalo- nica ciui- tas nobi- lis. Et quidam ex eis crediderunt & aduniti sunt Paulo & Sile, & de colentibus, id est proselitibus gen- tilibusque multitudo magna, & mulieres nobiles nō pauce. Letantes autē iudei assumētesque de vulgo

Epi. Pauli.

Gratias agimus deo semper pro omnibus vobis, memoriā vestri faciētes in orationibus nostris, sine intermissione, me-
mores operis fidei vestre, & laboris, & charitatis, & sustinētie spei domini nostri Iesu christi, ante deum & patrem nostrū, scientes fratres dilecti a deo electionē vestram, quia euangelium nostrum non fuit ad vos in sermone tantum, sed in virtute & in spiritu sancto, & in plenitudine multa, sicut scitis quales fuerimus in vobis propter vos.

Solito more incipit a gratiarum actione, quia multam dei gratiam in his videt refulgere. Et idcirco deum primo laudat qui dedit eis gratiā, dein de ipsos qui fide & operibus secuti sunt eum. Ac si dicat. Tenete quę tenetis, agite quę agitis, quoniā talia sunt vt pro eis deo gratias agamus. (Agim⁹ enim gratias) & laudes deo non ad horā, sed (semper pro oibus vobis) maioribus & medijs & minoribus, vel viris & mulieribus, quia gratiam quam vobis primo contulit adhuc in vobis conseruat & augmetat. Ab ipso enim sunt omnia bonā quę habetis, & deo gratias illi pro his referimus. Nos dico (facientes memoriā vestri in orationibus nostris) & hoc (sine intermissione) id est, nūquam intermittimus facere memoriā vestri, quotienscūque oramus. Nā sumus (memores operis fidei vestre) id est, quomodo fides vestra nō est ociosa, sed semper bonum opus agit, & ideo libenter pro vobis oramus. (Memores) inquā sum⁹ (operis vestri & laboris) quem in ipso opere ducitis. i. mente retinemus quomodo bene operātes laboratis. (Et charitatis) id est, fraterne dilectionis, quā bonis operibus ostenditis. Vel (laboris) tolerātie aduersitatum (& charitatis) qua inimicos diligitis. (Et sustinentie) id est expectationis (spei, domini nostri Iesu christi) quoniam bona facientes & mala patientes, expectatis longanimitē supernum illud prēmium, quod a christo speratis, accipere cum venerit. Et hec omnia facitis ante deum, quia in his nō humanos fauores appetitis, sed omnipotentis dei presentie intēditis. Presentem enim dominum adesse cogitatis, & vos ante cōspectum eius omnia facere cōsideratis. (Vel nos sumus memores vestri in orationib⁹ ante deū. Ante deū) qui nos creauit & patrem nostrū qui nos adoptauit. Ita sumus memores vestri (scientes electionem vestrā) id est scientes vos esse electos & ad eternam vitam predestinatos (o fratres dilecti a deo) .i. quos deus diligit, quia paternis flagellis vos ad eternam hereditatem erudit. Quē enim diligit dominus corripit, & flagellat omnem filium quem recipit. (Vel memores sumus vestri scientes electionem vestram) id est scientes quomodo de⁹ per doctrinā nostrā vos elegit de multitudine ceterorū qui sunt in infidelitate relictī. Vere deus p̄dicatibus nobis vos elegit tan-
gēs interi⁹ corda vestra dono sancti spūs (quia euāgelii nostrū) .i. p̄dicatio nostra (non fuit ad vos in sermone tantum) modo (sed) etiam (in virtute) operis, vel in virtute miraculorū (& in spū sancto) quia

per impositionem manū nostrarū dabatur vobis ipūs sanctus (& in plenitudine multa) quia plenarie vos instruxim⁹, & spiritalib⁹ gratijs actore deo repleuimus & copiose in vobis talia operati sumus (sicut) vosip̄si (scitis) & testes estis (quales) .i. quam religiosi & mirifici (fuerim⁹ in vobis propter vos) cōuertēdos & instruēdos, vt nō solū ratione verbo rū, sed & exēplo operū nostrorū vos iformarem⁹.

Et vos imitatores nostri facti estis & domini, excipiētes verbū in tribulatione multa cū gaudio spūs sancti, ita vt facti sitis forma omnibus credentibus in Macedonia & in Achaia. A vobis enī diffamatus est sermo domini nō solū in Macedonia & i Achaia, sed in omnē locū fides vestra quę est ad deū profecta est, ita vt nō sit nobis necesse quidquā loqui. Ipsi enim de nobis annūciant quālem introitū habuerimus ad vos, & quomō conuersi estis ad deū a simulacris, seruīre deo viuo & vero, & expectare filiū eius de cōclis quē suscitauit ex mortuis Iesum qui eripuit nos ab ira ventura.

Ipsi scitis quales fuerimus, vobis p̄pter vos informādos. (Et vos facti estis imitatores nostri) & quod est amplius imitatores (dñi) excipiētes verbum nostre p̄dicationis (in multa tribulatione) vestra vel nostra (cū gaudio) quod vobis (spūs sanct⁹ de spe cōelestis mercedis) inspirauit. Et p̄pterea nō immerito supradixim⁹ (nos scire electionē vestrā) id est vos esse de electis dei, quia nō estis palee sed grana. Nō solū enim nostri, sed & christi imitatores facti estis, dū nulla vos tribulatio a susceptione verbi cōelestis reuocare valeret, sed pot⁹ gauderetis in tribulationib⁹ pro verbo. (Nam excepistis illud) .i. ex oibus vel extra oīa reuerenter suscepistis (in tribulatione multa) quę vobis propter verbum est illata. Et licet tribulationes perferret vera caro, aimus tamē gaudebat in spū sancto. Et in his dñm atque nos imitati estis (vt facti sitis forma) .i. exēplū permanēdi cōstātē in fide inter aduersa (oib⁹ credētib⁹ qui sunt i Macedonia & Achaia.) Et ideo vos qui tot alijs exēplū fidei & patiētie facti estis, videte ne deficiatis, sed semper robustiores i xpo pduretis. Vere forma facti estis multis, nā effectus hoc indicat. (Nam sermo) dñice p̄dicationis egrediēs (a vobis diffamatus est, nō solū in Macedonia & Achaia, sed etiā in omnē locū) vobis affīnē in circuitu trāstuit audita (fides vestra quę est ad deū) serextēdēs. [Et ita] peruulgata est apud oēs [vt nō sit nobis necesse quicquam loqui] de vobis ad cōmēdādū alijs bonā vitā vestrā vt eos ad fidē & religiosā cōuersationē exēplo vestri, puocem⁹. Vere nō est necesse nobis vt nos loquamur nā ipsi loquuntur. [Ipsi enim] qui in circuitu degūt [annūciāt de nobis] id est narrāt alijs alijs [quāle introitū habuerimus, ad vos] id est quanta virtute miraculorum, & abundantia spiritalium bonorū accesserimus ad vos conuertendos, vel quod facile (quāque deuote cōuersi estis ad deum) & quam facile doctrina
nostra

Corripit
deus quē
diligit.

Ad thessalonicenses ii. fo. clxxviii.

nostra introierit ad corda vestra (conuersi estis ad deum, a simulachris) id est, ad cultum dei, a cultura idolorum [seruire] id est vt seruatis (deo) non mortuo & falso sicut est iupiter vel hercules, & ceteri quos ex mortuis hominibus pagani deos constituerunt (sed viuo & vero) quia naturaliter deusest (& expectare) id est, bene operantes expectetis longa nimirum sine murmuratione piis desideriis (filium eius iesum de celis) venturum reddere mercedem seruis suis (quem) pater (suscitauit a mortuis) & qui filius ideo est expectandus a nobis remunerator quia delendo peccata nostra (eripuit nos ab ira v[er]tura) ab animaduersione, futuræ ultionis. Ira enim dei nõ perturbatio est sed iudicium quo irrogatur pena pro peccatis.

Ira dei
quid sit,

Caput secundum.

NAm ipsi scitis fratres introitum nostrum ad vos quia non inanis fuit, sed ante passi multa, & contumeliis affecti sicut scitis in philippis, fiduciam habuimus in deo nostro loqui ad vos euangelium dei in multa sollicitudine. Exortatio enim nostra non de errore, neque de immunditia neque de dolo sed sicut probati sumus a deo quasi vt crederetur nobis euangelium ita loquimur non hominibus placetes sed deo qui probat corda nostra.

Alij nunciant (qualem introitum) habuerimus ad vos (nā) vos [ipsi] scitis [eum] qualis fuerit, quia scilicet non fuit inanis, id est, infructuosus & leuis (sed antequam ad vos veniremus passi sumus, multa & contumeliis affecti sumus in philippis) id est, in vrbe philippensium de qua migrauimus ad vos. Ibi enim ego & silas ad iudices contumeliose tracti sumus ita vt tunice nostre scinderentur, & publice virgis celli atque in carcerem trussi, & ligno pedes constricti. Hæc & alia passi sumus in philippis antequam ad vos accederemus sicut (& vos scitis) Et patientia talium afflictionum vel iniuriarum confortati (habuimus fiduciam) & audaciam non in viribus nostris sed [in deo nostro] id est, in eius virtute & potentia [loqui ad vos] id est, prædicare (euangelium dei) fiducialiter & audacter locuti sumus vobis, quia (exhortatio nostra non est de errore (vt aliquem errorem cuiuslibet prauæ sectæ, suadeamus (neque de immundicia) vt immundam vitam in carnis pollutione exhortemur (neque in dolo) quando non pro amore veritatis, & vtilitate audientium predicatur vel vt aliud in ore vel aliud in corde habeamus sed vt gloria vel aliquod lucrum adquiratur (Exortatio nostra non est de errore) quia non exhortamur aliquem vt erret veritate [neque de immundicia] quia nemini suadem⁹ vt seipsum maculet neque in dolo) quia fraudulentam simulationem in verbis nõ habemus (sed sicut probati) id est, probi habiti sumus (adeo vt credetur) id est, comitterentur (nobis euangelium ita loquimur) hoc est sicut illi quos ap[ostolus] probauit, & elegit

Cello
pauli &
sile apud
philippenses,

nõ per errorem, vel per immunditiam, vel per dolum sed per veritatem fidei & munditiam vite, ac simplicitatem cordis sicut prædicamus aliis euangelium, non quasi (hominibus placentes) id est non sicut illi qui fauorem hominum appetunt sed deo placere studentes [qui probat] id est, scrutatur & inspicit [corda nostra] & cogitationum secreta. Ipse enim qui occulta cordium rimatur nouit quia non hominibus sed illi placere querimus. Et si hominibus placere querimus, hoc nõ propter nos sed propter ipsorum salutem agimus.

Neque enim aliquando fuimus in sermone adulationis sicut scitis, neque in occasione auaritiæ, deus testis est. Nec querentes ab hominibus gloriam neque a vobis, neque ab aliis cum possemus oneri vobis esse vt christi apostoli, sed facti sumus paruuli in medio vestrum tanquam si nutritrix foueat filios suos. Ita desiderantes vos cupide volebamus tradere vobis, non solum euangelium dei, sed etiā animas nostras, quoniam carissimi nobis facti estis.

Vere non sumus ex prædicatione querentes placere hominibus, sed deo (quia non fuimus aliquando) id est, vnquam [in sermone adulationis] vt per adulatoria verba placeremus hominibus palpan⁹ do vitia eorum siue laudando (neque fuimus in occasione auaritiæ) id est non prædicauimus ea in tensione vel occasione, vt res v[est]ras nobis congregaremus, & inde nobis (deus est testis) qui nouit archana pectoris (Nec fuimus aliquando querentes ab hominibus gloriam) & hoc ostendo p[er] partes hominū quia (neq[ue] a vobis neq[ue] ab aliis. Quas vires cendi habeat humane gloriæ amor non sentit nisi qui ei bellum indixerit, Quia & si cuiquam facile est laudem non cupere dum negatur, difficile tamē est in ea non delectaricum offertur. Iustus autem quisque aut tantum temporalem gloriam non habet aut hanc sub semet ipso frangit si habet, vt honor suo liber emineat ne ei iustus delectatione succumbat. A vobis inquam non quesiuimus aliquid terrenum [cum tamen possemus vobis oneri esse] id est, vos grauare exigendo a vobis stipendia (sicut ceteri apostoli christi) exigunt vel accipiunt ab auditoribus suis. Nos nec rebus vestris pasci nec laudibus vestris magnificari quesiuimus (sed facti sumus paruuli in medio vestrum) id est, apostolatus nostri gloriam ante oculos vestros humiliamus, & magnitudinem nostri sensus ad paruitatem vestre capacitatis inclinauimus (tanquam si nutritrix foueat filios suos) que sedet in terra & tenet in gremio filios ac lacte nutrit & blandiens consolatur atq[ue] balbutiendo informat ad loquendum. Sic em[en] propter vos humilitati sumus, & materno affectu vos in sinu pietatis patienter fouendo portauimus & lacte inchoationis potauimus, atque blāditibus p[er] missorum celestium vos consolati sumus, & de humanitate christi vobis quasi balbutiuimus, vt ad loquendum verbum diuinitatis eius vos instruere mus. Sunt nutrices fontes quidem sed non filios suos, Apostolus vero, germano & pingui affectu

G. iiii. charitatis

Epí. Pauli.

charitatis & nutricis personā fuscipere dicēdo for-
ueat, & matris addendo filios suos. Et nutrici er-
go se cōparauit quia alebat, & filios suos addidit,
quia peperat dicēs filioli mei quos iterū parturio.
Assimilati inquit sumus nutrici proprios natos a-
lenti, (quia ita desiderantes vos cupide) sicut nu-
trix desiderat filios suos (volebamus tradere vo-
bis non solum euāgelium dei, sed etiā animas no-
stras) id est nō solū predicationē veritatis sed etiā
totam vitam nostram, expendere in salute vestra
& ideo [quia facti estis charissimi nobis] propter
meritum vestre sanctitatis, quia ab exordio vestre
conuersionis protinus arripuistis.

91. dist. 6
1

Alias af-
fuimus.

Alias nō
habet in
ipsam.

¶ Memores enim estis fratres laboris no-
stri & fatigationis. Nocte & die operātes
ne quē vestrū grauarem⁹, predicauim⁹ vo-
bis euāgelium dei ostestes estis & deus quia
fācte & iuste & sine querela vobis qui cre-
didistis fuimus sicut scitis qualiter vnum
quemque vestrum tanquam pater filios su-
os deprecantes vos & consolantes testifica-
ti sumus vt ambularetis digne deo qui voca-
uit vos in suū regnū et gloriā. Ideo et nos
gratias agimus deo sine intermissione,
quoniā cum accepissetis a nobis verbū au-
ditus dei accepistis illud nō vt verbū ho-
minū sed sicut est uerbum dei qui ope-
ratur in vobis qui credidistis in ipsum.

¶ Vere facti sumus paruuli vobis] vt nutrix, quia
humiliati sumus in labore, sicut nō estis, vel ita ve-
re animas nostras parati eramus tradere vobis, si-
cut effectus operum nostrorum indicabat, quia in-
cessanter laborabamus pro vtilitate vestra quē ad
modum recordamini. [Memores enim estis o fra-
tres laboris nostri] quē apud vos habuimus [Et fa-
tigationis] Est plerūq; labor sine fatigatione] sed
labor noster nō fuit talis, & non fuit leuis & mo-
mentaneus, sed grauis & continuus, Assidue enim
& in predicatione, & in manuum opere laboraui-
mus, & ideo prenumerate iugis laboris fatigaba-
mur, nec tamen deficiebamus. [Nam nocte & die
operantes] manibus nostris vnde victum habere-
mus (ne aliquem ex vobis grauaremus) accipietes
ab eo, stipendium [predicauimus vobis euāgelium
dei] vt exēplo nostro vos informaremus ad labo-
randum manibus propriis vnde viuatis & indi-
gentibus ministretis, atque falsos apostolos ven-
tri seruientes repellatis. Nam (vos estis testes) no-
bis, (& ipse deus) qui nouit oīa (quia sancte) quā-
tum ad puritatem mūdissime cōuersionis (fueri-
mus vobis & quam iuste) quantum ad equitatem
erga proximos seruandam faciēdo debita & quia
(sine querela) id est quam innocēter, & irreprehē-
sibiliter (vobis fuimus qui credidistis,) quia nihil
fecimus vobis vnde possitis conqueri de nobis (si-
cut scitis) vel sine querela fuimus vobis, quia nun-
quam questi sumus de vobis, dum imbecillitatem
vestram portaremus. Taliter fuimus cōuersantes
vobis id est ad vtilitatem vestram. (Sicut scitis) id
est ita hęc scitis sicut & hęc alia quę subiungimus

scilicet (qualiter) monebam⁹ amicabiliter (vnū quē-
q; vrm (rāto affectu) ac si p̄ filios instruat nos dico
deprecātes vos) vt ī meli⁹ p̄ficeretis, (& cōsolētes)
in tribulationib⁹ ne deficeretis. Et hęc faciētes, (te-
stificati sumus) id est sub testimonio diuinę maie-
statis vel sanctorum vos adiurauimus, (vt ambula-
retis) in via recta, proficiendo, & ad celestem pa-
triam tēdēdo, (Ambularetis) inquam (digne deo)
id est per viam quā esset digna perducere ad deū
vel sicut dignum est electos dei ambulare. (Quivo-
cauit vos in regnum suum & gloriā) vt per i-
ter virtutum festinetis ad eum quatinus in regno
eius, & in gloria eius perēniter cum eo maneatis,
(vel in regnum suum) id est in presentem ecclesiā
vos vocauit & post (in gloriā suā) id est in an-
gelorum societatem. Et quia vos ad tantam beati-
tudinem vocauit, vosque libenter sequi vocantem
cōepistis, (ideo) non solum vos, sed & (nos agim⁹
sine intermissione gratias deo) qui hoc fecit in vo-
bis per gratiam suā aspirationis. (Quoniā cum ac-
cepissetis a nobis verbum auditus dei) id est euā-
gelium in quo audistis notitiā dei (accepistis illud
nō vt verbū hoīm) id est non inutiliter & negligē-
ter, sicut verba (hominū) solent accipi (vel non vt
verbum hominū) id est quasi a sapientibus esset,
[Sed est sicut esset vere verbū dei], i. ita reuerēter
& honorifice, sicut illud quod reuera locut⁹ est de⁹
Qd effectus indicat, quia ipse deus (operator) quo-
tidie bona opera in vobis qui credidistis] tenden-
tes in ipsum per fidem & desideria. [Gratias inq̄
agimus deo] quoniam cum accepissetis & cetera.
Quid est quod hic deo gratias agit? Nempe vanū
est atque inane si cui gratias agit pro hoc qd
ipse non fecit. Sed quia hoc vanum & inane non
est. Profecto deus cui de hoc opere gr̄ias agit, ip-
se fecit vt q̄ percepissent ab apostolo verbū audit⁹
dei, exciperent illud non vt verbum hominū sed
sicut est vere verbum dei. Dicit igitur operator
in cordibus hominum vocatione illa secundū pro-
positum suum) vt non inaniter audiant euāgelium
sed eo audito conuertantur & credant excipientes
non vt verbum hominum sed vt verbum dei si-
cut verere. Huc vsq; multa dixit cōtra pseudo apo-
stolos, significans in eis esse cuncta vitia, que in se
& socijs suis esse denegauit ac deesse illi omia vir-
tutum bona que in se & comitibus suis esse demō-
strauit. Iam vero ne tessalonicēses pro sua vel apo-
stolorum tribulatione moueantur, subiungit.

¶ Vos enim imitatores facti estis fratres
ecclesiarū dei que sunt in iudea in christo
iesu quia, eadem passi estis & vos a con-
tribulibus vestris sicut & ipsi a iudeis.
Qui ipsum dominum iesum occiderunt
& prophetas & nos persecuti sunt & deo
non placent, & omnibus hominib⁹ aduer-
satur prohibētes nos gētibus loqui vt sa-
lue fiant, vt impleant peccata sua semper
Peruenit enī ira dei super illos vsq; ī finē.

¶ Contra falsos apostolos latenter fuerat locutus
vt eos non susciperent, nunc contra iudeos mani-
feste loquitur vt eos non metuant. Vere inquit in
ipsum

Alias nō
est ipsum

Ad thessalonicensés iii. Jo. circir.

in ipsū credidistis (quā vos estis facti imitatores ecclesiarum dei que sunt in iudea) id est in terra iudeorū (in christo iesu) id est in instructione ipsius christi. In hoc estis imitatores (quod eadem passi estis & vos) que passe sunt & ille ecclesiæ (Passi inquam estis a contribulib⁹ vestris. i. ab illis de quorum tribubus originē ducebatis. Ciues enim & amici vel con sanguinei vestri vos persecuti sunt sicut & illos sui. Nec mirū si iudei more suo fideles persequuntur (qui & ipsum saluatorem occiderunt & prophetas) antea qui prennunciabant eum (& nos) apostolos postea persecuti sunt) qui prennunciabamus illis eum aduenisse, & ideo ne miremini sed patienter sustinete si & vos persequuntur qui semper persecuti sunt & licet emulatione legis hec facere videantur (deo tamē non placent) cuius gratiam impugnant Nec tantum deo rebelles sunt sed (& omnibus hominibus) id est saluti omnium hominū (aduersantur prohibentes) inquantum preualent, ne loquamur verbū dei [gentibus] vt credant [& salue fiant] & ita hostes sunt omnibus dum conantur facere vt verbum salutis per nos ad neminē veniat, sed oēs in perditione relinquantur. Et hoc ex more faciunt (vt impleant peccata sua semper, id est peccata peccatis incessanter accumulāt vsque ad consummatam plenitudinē quado pro his mittentur in gehēnam. Ideo autē semper peccata sua implent, quia (ira dei) vt execarentur (peruenit super illos) id est iam olim effusa est super corda illorum ex quore probauerūt saluatorem qui missus eis fuerat. Quando enim patres eorum dixerūt sanguis eius super nos & super filios nostros tunc peruenit ira dei super illos & durabit vsque in finē qñ predicāte Helia recipient gratiam, vel ita [vt impleant peccata sua semper. Quadraginta annos post passionem domini, dedit deus iudeis ad penitentiam. Illis transactis cum credere nollent completa sunt peccata eorum vt pro his perire deberent. Quando autē hoc dixit apostolus, stabat hierusalem nec erant peccata eorum adhuc completa, sed completa sunt venientibus Romanis vnde subdit. [Peruenit enim], i. antequā respicerent, venit antequā putaret venit (ira dei) super illos opprimens eos. Ira dei est ultio quē p romanos facta est q ira p durat super illos captiuos vsque in finē seculi vel hęc tēporalis ira idcirco dicitur peruenisse super illos captiuos quia sequitur eterna cū sine fine post hanc vitam puniuntur in inferno. Peruenit ira presentis ultionis p duras super illos vsqñ finem sequitur ira future dānationis perdurans sine fine.

Mat. 26.

Ira dei iudeos quid sit

Alias nō est quidē

Nos autē fratres desolati a vobis ad ēptis hore aspectu nō corde abundātius festinauimus faciem vestram videre cū multo desiderio. Quoniam quidem voluimus venire ad vos, ego quidem paulus & semel et iterū, sed impediuit nos sathanas. Que est enim vestra spes aut gaudium, aut corona gloriæ? Nonne vos ante dominum nostrum Iesum christum estis in aduētū eius vos enim estis glōria nostra et gaudium. **V**os multa passi estis a ciuib⁹ vestris, sed [nos

o fratres desolati] id est sine consolatione facti sumus (a vobis) Desolatos nos fecistis tristitia, quā habuimus de tribulationibus vestris antequā iciremus constantiam fidei vestre. Desolati sumus ad tēpus, quoniam horaria, & non diuturna fuit vel erit hec nostra desolatio Desolati inquam sum⁹ (ore quia non possumus vobis presentialiter loqui (& aspectu) quia non videmus faciem vestram (non in corde) quia cor nostrum vos semper intuetur & est vobiscum Os & aspectus cessat, sed cor & sollicitudo non quiescit. Nos ita desolati (festinauimus abundanti⁹) id est multo magis accelerauimus (videre faciem vestram) ne sit immutata id est ne forte defeceritis in tribulationibus quas passi estis a ciuib⁹ vestris (Festinauimus inquam videre faciem vestrā) id est nos videre faciem ad faciem videre presentiam vestram (cum multo desiderio) exhortandi vos & ad constantiam perseuerantie festinauimus quidē sed quod festinabamus implere nequiuimus. **Q**uoniam volumus quidē omnes venire ad vos, sed nō potuimus. Ego quidem paulus qui plus aliis curro & deuotior sum, volui & semel & iterum ad vos venire [sed] non potui quia impediuit nos sathanas qui interpretatur aduersarius, id est diabolus qui saluti semper hominum aduersatur opposuit nobis impedimenta. Ideo magis euigilate aduersus insidias eius, ne & iter vestrū per quod ad cōlestē patriā reditis impediatur. Nequaquā per semetipsū sathanas præpedire vias tanti apostoli potuit, sed occulte dispensationis nutibus dum aduersaretur nesciēs deseruiuit vt nimirum Paulus dū ad alios vellet accedere nec valeret, eis a quibus recedere nō poterat prodesset. Ideo inquit volumus ad vos venire & ideo sathanas obstitit quia (que est spes nostra) nisi vos, id est, pro qua re nūc speramus quod in futuro mercedem accepturi simus nisi pro vobis? (Aut quod est gaudium) nostrum, id est, vnde nunc & in futuro gaudemus nisi de sanctitate vestra? (Aut) q̄ est nostra (corona gloriæ) quæ victoribus dabitur nisi vos? (Nonne vos) nobis hoc (estis ante dominum) id est, ante tribunal summi iudicis in aduentu eius? (Quia ante instum iudicem nimirum gloriam tunc inueniemus, quam nunc in vestris moribus studio p dicationis exquirimus, & propter bonam conuersationem vestram nostro labore præparatam coronabimur. Vere tunc eritis nobis corona gloriæ, qui & modo [estis vos gloria nostra] apud ecclesias & gaudium] apud nos. Gloriamur enim apud alios de profectu vestre fidei & sanctitatis, & gaudem⁹ in cordib⁹ nostris, Sed & in futuro seculo eritis nobis eterna gloria & perhenne gaudium.

Sathia = nas quid interpretatur

Caput tertium.

Alii, solis Alias in euāgelio

Propter qd nō sustinētes amplius, placuit nobis remanere athenis solos, & misimus timotheum fratrem nostrum & ministrū dei in euangelio & christi ad confirmandos vos & exhortandos pro fide vestra vt nemo moueatur cum tribulationibus istis. Ipsi enim scitis quod i hoc possi

Epi. Pauli.

positi sumus. Nam & cum apud vos essemus predicebamus vobis passuros nos tribulationes sicut & factum est & scitis. Propterea et ego amplius non sustinens, nisi ad cognoscendam fidem vestram, ne forte tentauerit vos is qui tentat et inanis fiat, labor noster.

¶ Dixi quia desolati sumus a vobis quia estis gloria nostra. (Propter quod) ego & Silvanus (non sustinentes amplius) quia graue pondus erat nobis dum nesciremus quid ageretur (placuit nobis) duobus (remanere solos Athenis) & missimus ad vos Timotheum qui vos in proposito vestro confirmaret nobis certitudinem de vobis referret. Non modo cum hac epistola miserunt eum, sed antea. Alioquin non cum eis salutasset eos in postremo. (Missus Timotheum) qui veraciter suscipiendus est, & audiendus quia (est frater noster) id est, habens partem in coelis nobiscum (& est minister dei in euangelio) id est ministrans fidelibus ea quae dei sunt in predicatione euangelij. Hunc missimus (ad confirmandos vos) ut in his staretis in quibus eratis (& exhortandos) ut ad meliora proficeretis. Missimus eum confortare vos & exhortari (pro fide vestra) tenenda & defendenda (ut nemo) vestrum (moueatur) a constantia sincere fidei (in tribulationibus istis) quas & nos & vos ad tempus in exilio presentis seculi toleramus. Nec debetis in his ab intentione vestra moueri, quia vos (ipsi scitis) quia (in hoc positi sumus) ut aduersa temporaliter sustineamus. Hinc est quod per Hieremiam de antiquo hoste dicit electorum populus. Posuit me quasi signum ad sagittam. Fidelis enim populus quasi signum ad sagittam hosti suo est positus, quia semper velut sagittis impetitur dum eius persecutionibus affligitur. Qui enim in hac vita assidua mala tolerat, quasi in signum positus sagittas suscipit feriendis. Unde nunc recte predicator egregius cum persecutionum mala toleraret, atque sub persecutore de aduersario gemeret, teneram discipulorum mentem suis afflictionibus consolans ait. (Ipsi enim scitis quod in hoc positi sumus.) Ac si aperte dicat. Quid in hoc tempore vulnera nostra miramini, qui si eterna gaudia querimus huc ad hoc venimus ut feriamur? Hoc inquit scitis. (Nam) non tantum absentes hoc dicimus, sed (& cum essemus praesentes apud vos predicebamus) & pronuntiabamus (vobis) quia tribulationes (passuri eramus, sicut & factum est postea, & vos ipsi scitis) quia experimeto in vobis ipsis hoc probatis. Et sicut nos prescimus tribulationes nos fore passuros nec fugimus, ita vos qui scitis quod in hoc positi sumus, nolite moueri, sed immobiles in proposito vestro perdurate patienter omnia tolerantes. Et quia nos praedictas tribulationes iam passi sumus [propterea] ne vos pro nostris tribulationibus terreamini, etiam missi ad vos lego amplius non sustinens me esse incertum de vobis, quia incertus formidabam tribulationes nostras fore causas defectus vestre fidei. [Missus] timotheum, non modo cum hac epistola, sed prius [ad cognoscendam fidem vestram] id est, ut cognosceret & renunciaret mihi si permaneretis in fide, & si ipsa fides vestra esset fortis an infirma [ne forte

tentauerit vos.] Et tentando superauerit is qui tentat id est, deceptor antiquus, cuius officium est tentare homines & seducere. Deus autem intentator malorum tentamentorum est, ipse enim non tentat malorum secundum eam scilicet tentationem quae deceptio: tentamentum vel seductionis est. Secundum vero eam tentationem quae probationis est tentauit deus Abraham. Sed ego timeo ne vos tentaret is deceptor qui tentat ad decipiendum [et inanis] id est, infructuosus [fieret] in vobis [labor noster] quem pro vobis per tulimus, hoc est ne deceptor succumberetis, & non proderet vobis quicquid in conuersione & eruditione vestra laborauimus.

Nunc autem veniente timotheo ad nos a vobis & annunciate nobis fidem et charitatem vestram. et quia memoriam nostri habetis bonam semper desiderantes nos videre sicut nos quoque vos, ideo consolati sumus fratres in vobis in omni necessitate et tribulatione nostra per fidem nostram quoniam am nunc viuimus si vos statis in domino. Quam enim gratiarum actionem possumus deo retribuere pro vobis in omni gaudio quo gaudemus propter vos ante dominum nostrum nocte et die abundantius orantes ut videamus faciem nostram et conpleamus ea quae desunt fidei vestrae. Ipse autem deus et pater noster et dominus iesus christus dirigat viam nostram ad vos. Vos autem dominus multiplicet et abundare faciat charitate inuicem et in omnes quemadmodum et nos in vno, ad confirmandam corda vestra sine querela in sanctitate ante dominum et patrem nostrum in aduentu domini nostri iesu christi cum omnibus sanctis eius. Amen.

¶ Priusquam sciremus quid ageretur desolati fuimus a vobis. Sed nunc reuertente timotheo quem ad vos miseramus & renuntiante bona de vobis, consolati sumus. [Nunc veniente timotheo] a vobis [et annuntiante nobis fidem & charitatem vestram] id est, referente nobis quia inter aduersa bene permanetis in fide, nec deseruistis charitatem, qua deum & proximos, vel etiam inimicos diligitis & referente [quia memoriam nostri bonam habetis] id est, nostri memores estis, & nil nisi bonum de nobis cogitatis, semper (optantes nos videre sicut nos quoque) desideramus vos cernere [ideo] quia hoc de vobis audiuius (consolati sumus in vobis) qui prius eramus desolati [Consolati] inquam [sumus] per fidem vestram id est, constantia fidei vestrae est causa ut nos consolationem habeamus (in omni penuria) quam patimur inuidum (& vestitu in omni tribulatione) quae nobis exterius ab aduersariis infertur. Et vere consolati (quoniam) nunc in hac miseria (uiuimus) quasi iam in celo essemus, & quasi iam nos mortuis resuscitados estimamus, si vos statis, id est, si statum rectitudinis perseveranter in

Esa. 49.

Alias in vobis.

Ad thessalonicenses iii. fo. clxxx.

1, Cho. 3. tur (in domino) tenetis. Nolo stetit in nobis, sed in domino quia neque qui plantat est aliquid neque qui rigat, sed qui incrementum dat deus. O quam mollia viscera gestabat apostolus quando circa filios suos tanto estu amoris inhiabat ut diceret, nunc vivimus si vos statis in domino. Metuebat nimis, ne eius discipuli in predicatione suo tot persecutionum probra cernentes, fidem in eo despicerent contra quam immutare passionum contumeliam prevalerent. Et idcirco minus dolebat in tormentis sed magis filiis de tormentorum suorum tentatione metuebat parvipendebat in se plagas corporis, dum formidaret in filiis plagas cordis. Ipse patiendo suscipiebat vulnera tormentorum, sed filios consolando curabat vulnera cordium. Pensamus ergo cuius charitatis fuit filiorum salutem inter sua detrimenta requirere inter dolores proprios aliis timuisse, & statum mentis imprimis etiam ex sua deiectione custodire. Qui securus erat de mercede sua & si discipuli caderent & tamen velut si in casu illorum mercedem laboris sui perderent in statu ipsorum dixit, se vivere id est vitæ premium habere. Nolebat enim vivere illis cadentibus sed illis stantibus in domino, ut fructus eius esset illis integer, & merces eius apud deum plena gaudiorum. (Consolati inquit sumus per fidem vestram) nam a deo quod non possumus dignas gratias ex hoc reddere. (Quam enim gratiarum actionem possumus deo retribuere pro vobis) bene stantibus positi (in hoc gaudio quo gaudemus propter vos ante deum) cuius oculis manifesta sunt occulta cordium. Non enim ante homines est gaudium nostrum quia foris apparemus quasi tristes propter adversa quibus circumdamur, sed intus ante dominum gaudemus semper de profectu vestro. Nectantur agimus illi pro vobis quantascumque gratias possumus (sed & nocte ac die) sumus orantes ut veniamus ad vos & videamus faciem vestram atque ore ad os vobis loquamur & compleamus ea quæ defunt fidei vestræ quæ olim non potuimus complere quia eratis parvuli, & quia longo tempore vobiscum manere nequimus. Quia ergo fidem firmiter qui iam adhuc totam perfectam non didicistis, retinere iter adversa studuistis ideo cupimus ad vos pervenire & ea quæ defunt vestræ fidei supplere. Ex hoc loco apparet quia quod superius ait, ita ut non sit nobis necesse quicquam loqui, non idcirco dixit quod ipsi iam omnia fidei mysteria sufficienter scirent, sed ut diximus propterea hoc dixit quia non erat necesse ut ipse de illis quicquam loqueretur aliis cum illos fama procul celebraret. Nos inquit oramus (faciem vestram videre) & fidem vestram ad plenum instruere, sed deus faciat quod oramus. (Ipse) creator noster quibus potest (& pater noster) celestis qui vult bonum & paterno affectu nos diligit ac regit, & dominus Iesus christus qui nos ab hoste redemit & suo dominio mancipavit, dirigat id est directam & ab impedimentis liberam faciat viam nostram ad vos. Sed vos dominus id est spiritus sanctus (multiplicet) in numero fidelium, & abundare vos faciat charitate inuicem id est inter vos vicissim, & in omnes & in eos qui vobis aduersantur & hoc faciat ita perfecte quodammodo & nos abundare fecit charitate in vos. Et istam charitatis abundantiam det vobis (ad firmanda corda vestra) id est ad hoc ut per ipsam dilectionem confirmemur corda vestra (in sanctitate) id est in omni pni-

ritate atque mundicia & bonorum actuum observatione (sine querela) id est sine crimine ut sitis tam innocentes ut nemo de vobis possit iure conqueri. Et tales sitis (ante deum) in oculis dei qui veritatem inspicit nec latet eum aliquid. Sunt enim qui sancti videntur coram hominibus sed non coram deo. Vos autem estote veraciter (& sine querela) id est irreprehensibilis ante oculos dei qui vos cernit & creavit & patris qui nos adoptavit. Tales esse studete, ante deum, in adventu domini nostri Iesu christi cum omnibus sanctis, id est quando dominus Iesus veniet ad iudicium cum omnibus sanctis suis. Qualis enim quisque presentem vitam finierit talis in die iudicii apparebit. Illi autem non sine querela esse apparebunt, de quibus iudex queretur dicens esuriui & non dedistis mihi manducare (vel cum omnibus sanctis) agite quæ dixi, quia sic agunt omnes sancti. Ad confirmationem omnium quæ premissa sunt subiungitur (amen) quod interpretatur vere vel fideliter.

Caput. iiii.

Ecetero ergo fratres rogamus vos & obsecramus in domino Iesu ut quem admodum accepistis a nobis quomodo vos oporteat ambulare & placere deo sicut & ambulatis magis ut abundetis. Hactenus patientiam illam in sua vel aliorum tribulatione suavit, nunc eos in bonis actibus, proficere admonet, & quales vel in seipsis vel erga fratres esse debeant docet. Magis tamen congruunt perfectis superiora in quibus multipharie patientiam suavit, & sequentia magis aptantur imperfectis ubi mundicia & innocentia sua detur. Quia inquit huc usque bene vixistis quemadmodum superius demonstratum est, ergo (ecetero) quod superest vivendi spacio (rogamus) ut illud ita ducatis ut in bonis operibus magis abundetis, & hoc est, (Ecetero) quod restat (rogamus vos fratres & obsecramus) id est per sacra adiuramus (in domino Iesu) ut sicut eum timetis & amatis, ita propter reverentiam & amorem eius quod obsecramus faciat, Obsecramus (ut quemadmodum accepistis a nobis) id est sicut didicistis ex doctrina nostra (quomodo oporteat vos ambulare) si vultis ad patriam pervenire id est quomodo per vitam iustitiæ debetis incedere, (& in omnibus deo placere sicut & ambulatis) quia quod vobis de hac ambulatione tradidimus mox agere cepistis, (obsecramus inquam ut abundetis magis) in hac bonorum operum ambulatione id est a modo propensius quam antea tendatis ad celestem patriam per executionem mandatorum dei, vel secundum alios codices obsecramus ut quemadmodum accepistis a nobis, quomodo vos oporteat ambulare & in ipsa ambulatione deo placere, sic & ambuletis de virtute in virtutem proficiendo ac perseverando, ita ut abundetis magis ac magis quotidie.

Scitis enim quæ precepta dederim vobis, per dominum Iesum, hæc est enim voluntas

Epi. Pauli.

Ephe. 5.
22. q. 4.
c. vnusq[ue]
que.

luntas dei sanctificatio vestra, vt abstinea-
tis a fornicatione, vt sciat vnusquisque su-
um vas possidere in sanctificatione & ho-
nore. Non in passione desiderii, sicut &
gentes quę ignorant deũ. Et ne quis super-
grediatur neque circumueniat in negotio
fratrem suum, quoniam vindex est domi-
nus de his omnibus sicut p[re]diximus vo-
bis & testificati sumus. Non enim voca-
uit nos deus in immunditiam, sed in san-
ctificationem. Itaque qui hęc spernit non
hominem spernit, sed deum qui et dedit
spiritum sanctum suum in nobis.

¶ Propterea moneo ambulare sicut accepistis a no-
bis, quia vos scitis quę p[re]cepta ambulandi & re-
cte viuendi dederim vobis ferenda & commen-
danda. Et licet sciatis, tamen ex parte replicabo.
(Nam hęc est voluntas dei) quę vobis prodest nō
ip[s]i (sanctificatio) id est hoc vult deus & exigit a vo-
bis vt sanctificemini (vt abstineatis a fornicatione
id est ab omni illicito concubitu ne tollentes mem-
bra christi faciatis membra meretricis. [Vel hęc
est voluntas dei & sanctificatio vestra vt abstinea-
tis] vos longe remoti a fornicatione, quia dū vos
abstinētis ab immundo opere, sanctificatur in vo-
bis corpus & anima castitate. Ita vos abstineatis a
fornicatione (vt vnusquisque vestrum sciat posside-
re) & dominio mentis subditū tenere (suum vas) id
est suū corp[us] quod est vas anime. Ille enī possidere
(suū vas) d[icitur] qui i[n] potestate sua suū corp[us] tenet, vt nō
seruiat mēs desideriis carnis, sed caro rectis volūta-
tibus mentis [Ita sciat vnusquisque vestrum suum
vas possidere in sanctificatione] id est mundissima
purificatiōe & honore ne in honoretur opprobrio
turpitudinis. Ex continentia enim fornicationis
nascitur sanctificatio castitatis. & inde est honor a-
pud homines. Nam etiam in hoc seculo honoratur
qui mundam & castam vitam ducit sicut fecit qui
se ipsum qualibet fornicatione contaminat infamis
& ignominiosus habetur. Ita possidete vestra vasa
in sanctificatione (non in passione desiderii) id est
q[ui] peccatū desiderat & nō p[er]ficat nō i[n] passiōe desi-
derii. inec saltē fornicandi desiderii habeatis, quod
est passio & lesio anime, Passio enim desiderii est,
vt non patiamini interius incentiua carnis, quę p[re]-
cedant ex desiderio vestro. Non precipio vt non
patiamini incentiua carnis, quia hoc est, inuitabi-
le, sed videte vt non procedant ex desiderio ve-
stro, id est, ne p[re]meditando concupiscatis, aliquē
illicitum cōcubitum vt nō postea patiamini intrin-
secus desiderium & subiiciamini prauis suggestio-
nibus a desiderio ortis [sicut & gētes] id est gētilis
faciunt de quibus non est mirandum nec vos debe-
tis esse similes eis quia ignorant deum) & ideo si-
ne respectu diuine formidinis, aut reuerentię coeūt
nepharie non solum cum quibuslibet mulieribus
sed etiā cum pecudib[us]. Et hęc est voluntas dei [Ne
quis] ex vobis [super]grediatur in negotio id est,
in mercatione fratrem suum, id est, alium christia-
num vt mercaturam cētum solidorum extorqueat

Castita-
tis sancti-
ficatio na-
scit[ur] ex cō-
tinētia
fornicati-
onis.

Passio de-
sideriis
quid sit.

ab eo pro quolibet minore precio (neque circumue-
niat) id est, neque fraudulenter decipiat ostendens
illi congeriem pannorum exterius valde pulchrā
& quasi magni p[re]cij cum sit interius vilis, aut aes
de auratum vendens illi pro auro vel his similia fa-
ciens. Supergressio enim est vbi pro minore precio
illud quod maioris p[re]cij est, elicitur circumuētio
autem vbi perdolum frater in ipsa venditione vel
emprione decipitur. Sed vos ab his vitiis, id est, a
fornicatione & a passione desiderij atq[ue] supergres-
sione et circumuentione fratris idcirco vos contine-
te (quoniam vindex est dominus de his omnibus) id
est, ipse punit hęc omnia in suo iudicio, videlicet
non solum opus fornicationis, sed & desiderium
illiciti operis atque iniquitatem non iuste mercati-
onis. Ipse de his omnibus ultionem sumet (sicut p[re]-
diximus) id est, sicut ante iudicium denunciaui-
mus (vobis) cum essemus apud vos (& testificati sum[us])
id est, testimoniis scripturarum probauimus (vel te-
stificati sum[us]) id est testes diuini iudicii fortiter hęc
asseruimus. Ideo etiam ab his est abstinentum (q[ui]a
non vocauit nos deus in immunditiam) id est, vt
immundam & fordidam vitam duceremus (sed in
sanctificationem) id est, vt incontaminatissimam
atque mundissimam & virtutibus plenam ducere-
mus conuersationem. Vnde & per legem clamat.
Sancti eritis quia ego sanctus sum. Et quia dei
voluntas est sanctificatio vestra que tenenda est eo
ordine quo subiunximus, nec vocauit nos deus vt
immunde viueremus sed sancte. Itaque qui hęc sper-
nit quę nunc de sanctitate & munditia seruanda
diximus & de vitiis extirpandis (nō hominem sper-
nit sed deum) id est, non me spernit sed deum cuius
p[re]cepta loquor & cuius voluntatem annuncio (q[ui]
& dedit in nobis) id est, in cordibus nostris (spiritū
suum sanctum) vt omnia per spiritum eius loquere-
mur & faceremus & ideo qui dicta nostra quasi ver-
ba hominum spernit, spiritum sanctum per quem
omnia loquimur spernit, & deum cuius est ille spi-
ritus. Erant inter tessalonicenses non nulli in su-
pradictis vitiis manentes & apostoli verba spernē-
tes, propter quos ita loquitur ostendens quia cō-
temptus apostolicorum p[re]ceptorum in deum po-
tius refunderetur non in apostolum. Sequitur.

Sup[er]gres-
sio quid
sit.
Circum-
uētio quid
sit.

Leui. 19.

¶ De charitate autem fraternitatis non ne-
cesse habemus scribere vobis. Ip[s]i enim
a deo vos didicistis, vt diligatis inuicem.
Et enim facitis illud in omēs fratres, in
vniuersa macedonia. Rogamus autem vos
fratres vt abundetis magis, et operam de-
tis vt quieti sitis et vt vestrum negotium a-
gatis et operemini manibus vestris sicut
p[re]cepimus vobis, et vt honeste ambuletis
ad eos qui foris sunt, et nullius aliquid de-
sideretis.

Ioh. 15.
Ioh. 2.

¶ De supradictis fuit opus scribere vobis quia quid-
dam vestrum sunt culpabiles in illis (sed de chari-
tate fraternitatis) id est, de dilectione qua fratres a-
mate debetis (nō habemus necesse scribere vobis)
id est, non est necessarium nobis vt per epistolam
vos instrua-

Ad Thessalonicenses. iiii. Fo. clxxi.

vos instruamus, vere non habemus hoc necesse. [Nā vos ipsi didicistis a deo] id est docti estis ab euangelio dei, ut vos inuicem diligatis quia christum dicentem audistis, hoc mando vobis ut diligatis inuicem. Vel per internam aspirationē didicistis hoc a deo, quia spiritus sanctus mox ut cor hominis repleuerit ardere illud charitate facit, nec potest vnquam discere charitatem qui spiritum sanctum non habet intus docentem. Vos hoc didicistis sicut effectu declaratis. (Nam facitis illud in omnes fratres (id est diligitis omnes christianos, & operibus charitatis vos ostenditis illos diligere, (vos qui estis in vniuersa macedonia) vos illud facitis id est fratres diligitis, (sed tamen rogamus vos ut abundetis magis) in dilectione fratrum id est adhuc abundantiore erga fratres studeatis habere charitatem (& operam detis ut quieti sitis) a curiositate que non sinit cor curiosi esse quietum. (Operam detis,) Quasi diceretur, Difficile est dimittere consuetudinem sed cogite vos studere ne curiositas vastet quietem vestrę mentis ut antea. Quę scilicet curiositas cum alienam querit vitam discutere semper sua intima nesciens, studet exteriora cogitare. Graue namque est curiositas viciū, quę dum cuiuslibet mentem ad inuestigandam vitam proximi exterius ducit semper ei intima sua abscondit ut aliena sciens senesciat. Et curiosi animus quanto magis perit fuerit alieni meriti tanto fit, ignarus. Ideoque quietē habere non potest, dum semper laborat aliorum vitam inutiliter scire & sepe vagatur per diuersa loca ut discere possit aliena facta. Sed vos satagite ut quieti sitis (& ut vestrum negocium) id est vnusquisque officium quod ad se pertinet dimissis alienis, quia vobis est vtile in emendatione vite vestrę sic agere, [Et operemini manibus vestris vnde victum habeatis, & vnde beneficia tribuatis] sicut precipimus vobis dum presentes essemus, quia & opus manuum adiuvat quietos esse. Illud em malū ex ocio venit. Hinc est quod scriptura dicit, quia multā malitiā docuit ociositas. Et date operam [ut honeste ambuletis] id est irreprehensibiliter agatis (ad eos qui foris sunt) id est corā fidelibus qui sunt extra ecclesiam ut exemplo vestrę honestatis conuertantur ad honestos mores & ad fidem. Non ergo sectandū est ocium sed opus faciendum, quia honestum est, & quasi lux ad infideles. Et adhuc date operam (ut nullius aliquid) id est nullam rem cuiuscunque fidelis (desideretis) ne dum rogetis vel tollatis sed sufficiat vobis quod habetis vel ex iusto labore vestro quod vobis deest acquiratis. Qui enim in ocio viuit, res aliorum concupiscit. Idcirco abijcite ociū, ut vincatis alienarum rerum appetitum.

Ioā. 13.

Eccl. 33

In ocio viues res aliorum concupiscit, 13. q. 3. c. qui habet & c. diuina

Nolumus autem vos ignorare fratres de dormientibus, ut non contristemini sicut & ceteri qui spem non habent. Si enim credimus quod Iesus mortuus est & resurrexit, ita & deus eos qui dormierunt per Iesum adducet cum eo.

Quia quidam illorum inconsolabiliter deflebant

suos amicos mortuos quasi non amplius resurrecturos, docet eos reuera futuram omnium resurrectionem & ideo non debere eos immoderate contristari de morte suorum. Quasi dicat, De charitate non indigebatis a nobis doceri, sed de resurrectione mortuorum indigetis. Et ideo (fratres nolumus nos ignorare) id est nolumus ut ignoretis, sed volumus ut sciatis quę scienda sunt (de dormientibus) id est, de mortuis qui quasi de somno facile surgēt & integro corpore. Sicut enim citius homo a somno euigilat, ita concite ad conditoris nutum a morte corporis surgent. (Ideo nolumus vos hęc ignorare, ut non contristemini) de morte charorum vestrorum (sicut & ceteri) id est, infideles contristantur de morte suorum (qui spem non habent) spem scilicet resurrectionis & incorruptionis eterne. Nam & ideo etiā dormientes eos appellat scripture veracissima consuetudo, ut cum dormientes audierimus euigilatos non dubitemus. Vnde & in Psalmo dicitur. Nunquid qui dormit non adiciet ut resurgat? Vehementer enim ab infirmis mentibus non men mortis pertimescitur, somni autem vocabulū non timetur. Est autem de mortuis qui diliguntur quedam tristitia quodammodo naturalis. Mortē quippe horret non opinio sed natura, nec mors homini accidet nisi ex poena quam precesserat culpa. Quapropter si animalia quę ita creata sunt ut suę quęque tempore moriantur mortem fugiunt & vitam diligunt, quanto magis homo qui sic fuerat creatus ut si sine peccato viuere vellet sine termino viueret? Hoc itaque necesse est ut tristes simus quando moriēdo nos deserunt quos amamus quia etsi nouimus eos non in eternum nos relinquere mansuros, sed aliquātum precedere secuturos, tamen mors ipsa quam natura refugit cum occupat dilectum contristat in nobis dilectionis affectum. Ideo non admonuit apostolus ut non contristemur, sed ut non contristemur (sicut & ceteri qui spem non habent.) Contristamur ergo in nostrorum mortibus necessitate amittendi, sed cum spe recipiendi. Inde angimur, hinc consolamur. Inde infirmitas afficit, hinc fides reficit. Inde dolet humana conditio, hinc sanat diuina promissio. Permittantur itaque placorda charorum de suorum dolore mortis tristitia sanabili, & consolabiles lachrymas fundant conditione mortali, quas tamen reprimat fidei gaudium, qua creduntur fideles quando moriuntur quantulum a nobis abire & ad meliora transire. Vere inquit non debetis inconsolabiliter contristari sicut infideles de morte charorum vestrorum quasi non sint amplius victuri & vobiscum futuri, quia (si credimus quod Iesus mortuus est & resurrexit) ita pro certo credere debemus, quia (& deus eos qui dormierunt per Iesum) id est, mortui sunt in christo (adducet cum eo) ad iudicium in die resurrectionis omnium ut cum christo iudicent mundum & regnent. Vnde & zacharias ait. Et veniet dominus deus meus & omnes sancti cum eo. Vel (per Iesum) mediatorem adducet eos deus cum eo, quia quod resurgent & quod cum christo iudices veniēt, hoc non nisi per christum a deo patre accipient. (Si credimus inquit quod Iesus mortuus est & cetera.) Quid est quod prædicator egregius mortem

Psal. 40.

Natura dī mortē horrere.

Zach. 14.

M i domini

Epi. Pauli.

domini mortem vocat, mortem vero seruorum domini non mortem, sed somnum nominat nisi quia infirma corda audientium respiciens medicamentum predicationis sue mira arte apponit, & illum quem iam resurrexisse nouerant eis mortuum insinuare non dubitat, eos vero qui nec dum resurrexerant ut spem resurrectionis insinuet non mortuos, sed dormientes vocat. Non enim verebatur dicere mortuum quem auditores iam resurrexisse cognouerant, & verebatur dicere mortuos quos resurrecturos non credebant.

Hoc enim dicimus vobis in verbo domini, quia nos qui viuimus qui residui sumus in aduentu domini non preueniemus eos qui dormierunt. Quoniam ipse dominus in iussu & in voce archangel, & in tuba dei descendet de coelo, & mortui qui in christo sunt resurgent primi. Deinde nos qui viuimus qui relinquimur simul rapiemur cum illis in nubibus obuiam christo in aera, & sic semper cum domino erimus. Itaque consolamini inuicem in verbis istis.

Vere illi qui nunc in mortis somno dormiunt venient viui cum christo. (Nam hoc dicimus vobis) non in nostro (sed in domini verbo) quia non nos loquitur, sed domini est sermo quem de hac re vobis loquimur, quoniam ipso docente ac iubente, vel per os nostrum loquente, loquimur vobis talia. (Hoc scilicet dicimus, quia nos) qui tunc temporis in carne viuimus qui residui sumus) omnibus precedentibus sanctis, id est, quorum vita tunc est, adhuc in corpore residua (non preueniemus in aduentu domini eos qui dormierunt) id est, non anticipabimus eos qui longe ante mortui fuerant, ut primi ante illos occurramus domino, sed cum illis pariter occurremus, hunc modum resurrectionis ideo docet apostolus quia viderentur viuentes, citius posse domino occurrere quam mortui. Tam velociter enim fiet omnium resurrectio, ut viuentes nequeant precedere mortuos. Nam voce iustorum qui tunc viuentes in carne sunt inueniendi locutus est nunc apostolus, quia & ipse iustus erat atque in carne vivebat etiam nouissimos sanctos fore communionis sue preuidebat, ideoque verbis eorum utebatur. Sed thessalonicenses hoc non intelligentes, putauerunt quod Paulus & qui cum eo scribebant epistolam dicerent se repperiendos die consummationis in carne & coniecturis varijs fluctuabant atque dicebant. Si Paulus inueniendus in corpore est, proximus est dies iudicii. Vnde corrigit eos in secunda epistola. Putabant enim quod in diebus eorum futura esset generalis resurrectio, quoniam apostolus verbo presentis dixerat temporis nos qui viuimus. Qua causa precipue coactus est aliam illis epistolam scribere. Viuentes namque & residuos ut diximus nominauit, non quo vellet intelligi, se cum socijs suis tempore resurrectionis in corpore repperiendos, sed nos dixit pro eo quod est iustos de quorum numero & ipse erat. Ipse enim rapiemur obuiam christo & non peccatores. Viuentes autem, non iuxta tropologiam sanctos accipimus qui peccato mortui non sunt, sed omnes quos in corpo-

re inueniet christus adueniens. Quodque sequitur (non preueniemus eos qui dormierunt) non ad peccatores est referendum, qui somno negligentie sopiti sunt, neque enim peccatores cum iustis rapiemur obuiam christo, sed ad eos quos mors soluerat. (Non preueniemus) ad occurrendum domino (eos qui dormierunt) sed ipsi prius euigilabunt, id est, resurgent quam nos incipiamus occurrere domino. (Quoniam ipse dominus) in propria persona (descendet) localiter (de coelo) vel de coelo, id est, de occulto, & hoc in iussu. (Descendet enim missus a patre, non diuersitate virtutis, sed dispensatione iudicis. Vel (in suo iussu descendet) quia iubebit resurgere mortuos, & occurrere sibi. Non enim veniet humilis & occultus ut olim, sed excelsus & manifestus & cum imperiosa auctoritate ut omnia mox fiant quaecumque iusserit. (Et in voce archangel) quoniam archangelus voce magna clamabit, ante eum excitans mortuos. De cuiusmodi voce dicit ipse. Media autem nocte clamor factus est, ecce sponsus venit exite obuiam ei. (Et in tuba dei) id est, in aliquo sono magno & publico, diuinitus facto. De cuiusmodi tuba rursum ipse dicit, quia venit hora in qua omnes qui in monumentis sunt audient vocem filij dei & procedent, haec tuba omnes excitabit & inimicos terribit, suos ad bellum inuitabit, ut expugnet aduersarios, & effugiat a facie domini atque mittantur in gehennam. Et iterum sicut tuba quondam infestis couocabat populum hebreorum sic haec tuba couocabit ad solemnitatem eterne letitiae populum sanctorum. Deo inquit iubente & voce archangel atque tuba dei sonante. (Descendet dominus Iesus de coelo) in aera non in terram. Nam quia in iudicio erunt & qui ad coelum assumentur & qui in terra relinquuntur, idcirco dominus inter coelum & terram, id est, in aere faciet de vtrisque iudicium. Et ipso descendente (mortui qui in christo sunt) id est, qui in fide & dilectione christi presentem vitam finierunt (resurgent primi) id est, antequam illi qui tunc viuent occurrant christo. (Deinde) id est, facta illorum resurrectione (nos qui viuimus) id est, illi de nobis qui viui tunc inueniuntur (qui relinquimur) id est, qui tormentis antichristi erunt residui ex nobis (simul cum illis rapiemur) ab angelis (in nubibus obuiam christo in aera.) Vltimis sanctis se continuat apostolus propter unitatem ecclesie cuius membra sunt & primi & nouissimi iusti, & propter similitudinem passionum quoniam similes apostolis erunt in passionibus illi nouissimi propter quod & dignissimi erunt. Qui tamen cum viui reperientur non preuenient mortuos a deo velociter fiet resurrectio mortuorum, sed cum illi fuerint resuscitati occurrent domino in suis corporibus & illi qui viuentes in corporibus fuerint inuenti ita tamen ut in gloriam & corruptiuum & mortale gloriam & incorruptionem & immortalitatem imitentur, ut qualia corpora surrectura sunt in tale substantiam etiam viuorum corpora transformentur. Reuera enim quantum ad presentia verba pertinet videtur apostolus asserere quosdam in fine seculi adueniente domino cum futura est resurrectio mortuorum non esse morituros, sed viuos repertos in illam immortalitatem quae sanctis etiam ceteris dabitur repente mutandos, & simul cum illis rapiendos in nubibus. Sed videamus ne huic sensui sit contrarium, quod

Mat. 25,

Ioan. 5,

Ad Thessalonicenses. v. Fo. clxxii.

idem apostolus scribit ad Corinthios omnes quidem resurgemus vel omnes quidem dormiemus. Si ergo sanctos qui repperirentur Christo veniente viuentes et venienti obuiam rapiuntur crediderimus in eodē raptu de mortalibus corporibus exituros & ad eadem mox immortalia redituros, in verbis apostoli patiemur angustias vbi dicit omnes resurgemus vel omnes dormiemus. Quia nec illi erunt a resurrectione alieni quā dormitione precedent quāuis breuissima non tamen nulla. Neque enim dicendum est fieri non posse vt dum per aera in sublime portantur & moriantur & reuiuiscant. Quod autem subiecit & sic semper cum domino erimus non ita accipiendum est, tanquam in aere nos dixerit cum dñō sēp esse manfuros, quia neq; ipse utiq; ibi manebit. Venienti quippe ibitur obuiam non manēti. Sed ita cum domino erimus id est sic erimus habentes corpora sempiterna vbi cūque cū illo fuerimus. Omnes scilicet electi & qui de somno mortis fuerimus excitati, & qui viuentes in carne reperti rapiemur in nubibus & sic id est omnes simul immortales erimus semper cū domino sicut ipse dixit. Pater quos dedisti michi volo vt vbi ego sum & illi sint mecum, vt videant claritatem magnā. Quādoquidem omnes resurgemus, & cum domino temper erimus, (itaque consolamini inuicem) id est consoletur alter alterutrū de morte amicorum suorum, (in verbis istis) quæ diximus de resurrectione & societate vel gloria perenni omnium iustorum. Pereat contristatio, vbi tanta est consolatio. Detergatur iustus ex animo fides expellat dolorem in tanta spe gloriæ. Omnes enim iusti cū amicis suis sine fine simul manebunt immortales atque beati in regno Christi. Et ideo non debetis amicos vestros qui mortui sunt lugere quasi amissos, quia nō amissistis eos sed pmisistis,

Caput quintum.

DE tēporibus autē & momentis fratres non indigetis vt scribamus vobis. Ipsi enim diligenter scitis, quia dies domini sicut fur in nocte ita veniet

et Cumenī dixerint pax & securitas, tūc repentinus eis superueniet interitus sicut dolor in vtero habenti & non effugient,

De resurrectione indiguitis pere epistolam nostram doceri, (Sed de temporib⁹ & momētis) quibus futura est ipsa resurrectio, nō indigetis vt scribam⁹ vobis, (De temporibus) id est vtrum estate an hyeme, & vtrū die an nocte, siue quo mense vel post quot annos venturus sit christus de momētis id est qua hora diei vel noctis vtrū sit xp̄s, (nō indigetis. i. nō est necesse vt scribam⁹ vobis quia nō prodesset vobis hoc scire. Nō est opus vt de his scribam⁹ vobis, quia (vos ipsi) scrutādo scripturas vel docti a nobis (diligēter). i. studiose (scitis quia dies dñi. i. dies iudicii vel dies mortis i quo dñs vnū quēq; iudicabit (ita veniet) latēter i cautis (sicut fur i nocte) veniet ei in nocte. i. in ignorantia, hoc est

veniet nullo scientē aut sperante veniet subitanus & improuisus, & veniet vt fur q̄ latenter venit dum dormiunt homines & omnia subripit vt quid diues obdormierat euigilans nihil inueniat. Sic enim continget securis & negligentibus per improuisum aduentum diei domini. Et propterea cepit apostolus loqui de temporibus, vt mōneret discipulos cauere sibi ne ita deprehendantur, hoc igitur opus est scire, vt curent filij lucis esse & parato corde vigilare, qui nolunt ab illa die sicut a nocturno, fure comprehendī. Nam si ad canēdum hoc malum, id est, ne dies domini tanquam fur inueniat imparatum, opus esset nosse temporū spatia, nō diceret apostol⁹ nō op⁹ esse vt hoc scriberet, sed hoc potius esse scribendum tanquam doctor prouidentissimus iudicaret. Nunc autem nec opus illis esse monstrauit quibus sufficebat vt scirent imparatis atque dormientibus diem domini sicut furem esse venturam, atque sciendo hoc essent ipsi vigilantes & parati, post quantalibet tēpora veniret, & suum seruauit modum vt scilicet apostolus, non tātū presumeret alios id docere, de quo apostolis dominum dixisse cognouerāt, non est vestrū nosse tempora, vel momenta quæ pater posuit in sua potestate. De his enim temporibus & momentis nō erat opus vt scriberet eis. Vere inquit vt fur veniet amatoribus seculi dies illa. (Cum enim dixerint pax) est vobis, & in ipsa pace (securitas) de futuro, quia nihil molestiarum amplius euenturum nobis formidamus (tunc) subito descendente iudice (repētinus eis superueniet interitus) id est, mors eterna corporis & aīę (sicut dolor) superuenit mulieri (habenti in vtero) prolem, quia malum cōscientiæ ipsorum incipiet eos subito torquere, cū per iudicis aduentum ceperit vrgeri vt ad lucem prodeat, id est, omnibus appareat. Mulier enim pregnantis quod in vtero diu portauit cum pondere, tādē eī cum dolore, quia & reprobi malum quod diu latuit intra conscientiam ipsorum & grauauit eam, in conspectu iudicis cum graui tormento cunctis manifestabitur. Mulier cum voluptate pondus illud concepit, sed vt dictum est cum dolore eiecit, quia & reprobi culpam cum voluptate libenter cōmiserunt, sed ante districtum iudicem hanc multā cum amaritudine manifestabunt. Mulier dum non sperat subitis doloribus incipit vrgeri, vt pariat, quia & reprobi dum non prouident incipiunt repentinis cruciatibus compelli vt latentia mala q̄ intus habēt ante tribunal eterni iudicis ad publicū proferāt. Ita ergo subitis doloribus incipient torqueri, & intrinsec⁹ instar pgnātis (& nō effugiēt.) Mulier nāque euadit, sed illi nō effugiēt. Dominus circa finem seculi tribulationē maximā esse denūciat futuram, & dicit arescentibus hominibus præ timore & expectatione quę superuenient vniuerso orbi, apostolus vero testatur quia dicent pax est & securitas. Sed dominus hoc de electis loquitur, apostolus vero de reprobis. Intelligamus ergo non ea impleri modo quæ dominus prænuñciauit, sed tūc esse potius ventura quando sic erit tribulatio vniuerso orbi, vt ad ecclesiam pertineat quæ in vniuerso orbe tribulabit, nō ad eos qui tribulabūt eā. Ipsi enī dicturi sunt (pax & securitas, vt repēt⁹ illis superueniat interitus) & eos aduentus dñi sicut fur in nocte comprehendat, quādo ecōtrario gau-

H ij debet, &

Ioh. 7.

Adū. 17

2. Pet. 3.
Apoc. 3.

Luce. 21.

Epi. Pauli.

debit & exultabit qui diligit manifestationem domini, Sed & hoc notandum quia post mortem antichristi quadraginta quinque dies conceduntur ad emendationem his qui ad vitam predestinati sunt & in antichristi persecutione offenderunt. Sed qui ad vitam preordinati non sunt, nec morte principis sui corrigentur, sed toto corde mundanis inherentes gaudebunt & uxores ducēt atq; crimina facient, & domos edificabunt dicentes, pax est nobis & securitas licet princeps noster sit motuus. Et dum ita pacatos & securos se putauerint, subito iudex apparebit, omnesq; tales cōdēnabit.

Vos autem fratres non estis in tenebris ut vos illa dies tanquam fur cōprehendat. **Omnes enī vos filii lucis estis & filii dei** non estis noctis neq; tenebrarū,

Illis erit impropius dies domini ut illā q̄ & eos ad mortē propter cordis ipsorum cecitatem, (Sed vos o fratres nō estis in tenebris) ignoratiē & infidelitatis vel cupiditatū seculariū, ita (ut dies illa tāquā fur cōprehendat) ad mortem, Illi enim sunt in tenebris & nō vigilat aduersus aduentū furis, q̄ presumētes de cupiditatibus suis, & i delicijs huius seculi diffuentes, tument & eriguntur aduersus humiles & insultant sanctis intelligentibus atque tenentibus angustā viā que ducit ad vitam. Sed vos non estis tales, quia non cecant vos seculi cupiditates. (Nam oēs vos estis filii lucis) id est christi qui ait, ego lux in mundum veni, ut omnis qui credit in me in tenebris non maneat (& filii dei) id est ecclesię sanctorū quā illuminat sol iusticię christus, Vere filii estis christi & ecclesię, (quia non estis filii noctis) id est diaboli qui est nox de qua sctus iob dicit noctem illam tenebrosus turbo possideat, nec estis filii tenebrarum infidelium & iniquorum qui si conuersi fuerint audient fuisse aliquando tenebrā nūc autem lux in domino (vel omnes vos estis filii lucis) id est fidei (& filii dei) id est sanctę conuersationis. Et ne quis putet partim posse esse diei partimq; noctis, addo quia (non estis noctis) id est ignoratiē vel infidelitatis (neque tenebrarum) id est malorum operum, Nam filii noctis & tenebrarum, sunt infideles & iniqui. Noctis inquam & tenebrarū filii sunt, qui omnia mala operantur vsq; adeo filii noctis sūt ut timeāt videri que faciunt. Qui autē publice talia operantur sunt qui dem in luce solis sed in tenebris cordis.

Igitur nō dormiamus sicut ceteri, sed vigilemus & sobrii simus. Qui enim dormiūt nocte dormiūt, & qui ebrii sūt nocte ebrii sunt. **Nos autē qui diei sumus sobrii simus**, induti lorica fidei & charitatis & galea spe salutis. Quoniam nō posuit nos deus in iram sed in acquisitionē salutis per dominū nostrum Iesum christum qui mortuus est pro nobis, ut siue vigilemus siue dormiamus simul cū illo viuamus. Pro-

pter quod consolamini inuicem & edificate alterutrum sicut & facitis,

Quandoquidem non sumus noctis (igitur non dormiamus) id est non torpeamus in bonis secularibus (sicut ceteri) id est sicut infideles qui ad noctē pertinent (sed vigilemus) id est vigili corde aduentum occulti iudicis expectemus attendentes omnia hęc esse transitoria & cito peritura (& sobrii simus) id est sobrie his vtamur, non quasi bonis nostris sed ad sustentationem datis, (Nō dormiamus) id est non simus securi & desidiofi quasi hoc nobis sufficiat quod christianitatis religione suscepimus & ideo negligenter agamus, (sed vigilemus) id est corporis & negligentię tenebras a nobis repellamus, & oculos mentis ad aspectum veri luminis apertos teneamus & sobrii simus id est ebrietatem secularium cupiditatum caueamus. Et iustum est vt nos qui ad noctem non pertinemus sōnum & ebrietatem fugiamus, (quia qui dormiūt) id est qui delectabiliter torpēt & quiescunt, in presentibus (nocte dormiunt) id est iniquitate delectantur, (& qui ebrii) id est quos inebriat amor seculi vt immoderate vtantur his rebus transitorijs in nocte cordis sunt ebrii. Nox enim est iniquitas in qua illi obdormierant & inebriati sunt cupiendo ista terrena & oēs istę felicitates que vidētur seculi somnia sūt dormientium, & quomodo qui videt thesauros in somnis dormiens diues est, sed euigilabit & pauper erit si omnia vana ista huius seculi de quibus homines gaudent in somno apparent & in ebrietate cernuntur. Euigilabunt & sobrii fient amatores talium quando nollent, si modo quando vitale est non euigilauerint & sobrii fuerint & inuenirent somnia fuisse illa & transisse sicut vmbra. Illi qui sunt noctis dormiunt & inebriantur (sed nos qui sumus diei simus sobrii) id est moderate vtamur his temporalibus & propter pręsentia bona non obliuiscamur querere futura id est eterna, (Sobrii inquam simus) Quod esse poterimus si fuerimus induti lorica fidei & charitatis id est si fides & charitas instar lorice nos vndique munierit aduersus omnia diaboli iacula id est contra vniuersa viciorum tentamenta. Sicut enim lorica munit vitalia sic fides & charitas munit cor nostrum ne ledatur a vicis irruentibus. Et quamuis nunc apostolus dicat lorica fidei, alio tamen loco dixit scutum fidei, Scutum ergo est fides, quia tela inimicorum excipit & repellit, Lorica etiam est, quia interiora nostra transfigi non sinit. Similiter & charitas nobis est lorica, quia malignorum spirituum iacula non sinit ad cor nostrum interiorius penetrare. (Si mus etiam induti galea) scilicet spe (salutis) vt spes eternę salutis ad superna tendēs obuoluat id est protegat caput interioris hominis id est mentē nostram ne ledatur ab ictibus inimicorum id est a tentamentis demonum in hoc conflictu viciorum. Spes enim protegēs mentis caput est nobis galea, que scilicet spes dicitur salutis, quia per spē venimus ad salutem. Et recte dicitur spes salutis [quoniam non posuit deus nos in iram, sed in acquisitionem salutis] non posuit nos ad hoc in spe, vt eamus in iram damnationis sed vt acquiramus salutē bñ operādo. Nō enī ociosis datur salus sed his qui merito bonorum operum acquisierint

Post mortē antichristi xlv. dies conceduntur ad penitentiam.

Alias diei, nō sumus.

Qui dicatur esse in tenebris.

Iob. 8.

Iob. 3.

Ephē. 5

Filii noctis et tenebrarū qui sunt.

Alias galea & spē

Charitas qualiter nobis sit lorica.

Ad Thessalonicenses. b. Fo. clxxiii.

eam. Et hoc [per Iesum christum] [quia nullum iustitiæ meritū salutē nobis acquirere posset nisi per mediatorem dei & hominū, Vel ideo sobrii sīmus & armis virtutum induamur (quia nō posuit deus nos in iram sed in acquisitionē salutis) id est non ordinavit & statuit nos ad hoc vt irā exerce- ret in nos sed vt acquireret nos ad salutē (per chri- stū) mediatorē qui nos morte sua redemit ab eter- na morte (vt siue vigilemus) id est in corpore viua- mus (siue dormiamus) id est in sōno mortis quie- scamus (simul cū illo qui est vitam) id est semper sit & viuat cū illo mēs nra, siue dū in hoc seculo vi- uimus, siue dum in sepulchro dormimus (Propter quod) id est quia hæc spes est nobis, quia christus mortuus est ad horā pro nobis vt nos semper cū il- lo viuiamus, (cōsolamini inuicē) id est cōsoletur ex vobis alī alterutrū in aduersis præsentiū tribulatio- nū, vel ī obitu charorū (& edificare alterutrū id est vicissim vosmetipsos per bona colloquia, & per bo- na exempla edificare in virtutibus vt & siguli & si- mul omnes edificemini templū domīno (Edifica- te in quā sicut & facitis) Collaudat vt magis ac ma- gis prouocet ad studiū bene agendi, hucusque autē generaliter locutus est omnibus, sed nunc singula- riter ad subditos admonendos vt prelatos suos ho- norēt, & diligāt se transfert, post ea monebit & pre- latus vt corrigant subditos. Quia vero humiles e- rant, & ad obediendū prompti ideo nō in parēdo sed rogando iniūgit eis ea quæ vult vt faciat, vñ de nec apostolū se dixit in exordio epistolæ, quia non erat necesse vt cogerentur apostolica auctorit- ate. Sic & nūc prelati ecclesiæ bonos subditos, hū- militer rogare debēt, vt in melius proficiāt, nō im- periose cōpellere vt inuiti bona faciāt, Ecce enim subiungit apostolus.

Prelati q̄
liter exē-
plo Pauli
debēt ro-
gare sub-
ditos vt ī
melius p̄
fician.

Rogamus autē vos fratres, vt noueritis eos qui laborāt inter vos & præsūt vo- bis in domīno, & monēt vos vt habeatis illos abundantī in charitate, propter op⁹ illorū, pacem habete cum eis.

Vos edificatis inuicem alii & alios vt monem⁹ Sed (vos) o fratres qui subditi estis (rogam⁹ vt no- ueritis) id est ostendatis nosse vos per reuerentiam & honorem [eos qui] in regimine ecclesiastico [la- borant inter vos & præsunt vobis in domīno] id est ordinatione domini, vel in his qui ad dominū pertinent [et monent vos] vt mala caueatis & bo- na faciatis vel ad meliora proficiatis. Ita scilicet noueritis eos [vt habeatis illos abundantius in charitate] id est magis quam ceteros diligatis & honoretis illos ac bonis corporalibus alatis. Vo- lo enim vt ex charitate presbiteros honoretis, ac reuerentiam illis exhibeat. [Et propter illorum opus] id est quia increpant vos aut etiam aliquan- do puniūt vos videntes sic oportere fieri. [Habe- te pacem cum eis] id est nolite murmurare, nolite paciis amicitiam relinquere, si resecauerint ves- tra vicia, sed ideo magis pacem firmam seruate, quia ipsi non ex odio sed charitate corripiunt vos. Pulchre obuiat apostolus puerisitati eor- um, qui dum pro culpis suis increpantur aut

Sacerdo-
tib⁹ qua-
liter ho-
nor ex
charitate
sit exhi-
bendus,

verberātur pacē quā cum prelatiis suis habebant, abijciūt ac discordias & murmuraciones faciūt dū cum prelatiis suis haberi pacē iubet propter opus ip⁹ forū. Vel ita distingui potest. (Habete illos abū- dantius in charitate propter opus illorū). i. ppter rea magis amate illos, quia monēt vos & corrigūt, sicut scriptū est, argue sapiētem & diliget te (& ha- bete pacē cū eis) vt nūquā discordetis ab illis etiā si graniter vos increpauerint aut verberauerint.

Pro. 9.

Rogamus autē vos fratres corripite in- quietos, consolamini pusillanimes, susci- pite infirmos, patientes estote ad omnes. Videte ne quis malum pro malo alicui red- dat, sed semper quod bonum est sectamini inuicem & in omnes.

Nunc ad prelatos est sermo. Subditos rogau- mus vt honorēt ppositos suos, & pacē cum eis ha- beant. Sed vos fratres qui præsitis (rogamus, cor- ripite inquietos) castigate curiosos & pacis quietē turbātes, atque indisciplinatos ac vagos. Corrip- te illos ne sitis mercennarij, quia qui ideo cessat a correptione talium, ne perdat munus quod ab his accipere solebat, vel ne patiat ab his aduersa mer- cennarius est & nō pastor. (Consolamini etiam pu- sillanimes) id est, eos qui pusillum habēt animum, ad tolerantiam p̄sentiū aduersitatū, & cōtristantur pro malis quæ sibi accidūt, siue illos qui a spe defi- ciunt pro magnitudine peccatorum suorū. (Susci- pite infirmos) id est, nolite abijcere eos qui in con- scientia sua, vel in actionibus suis sunt infirmi, sed suscipite illos ad sanādum sicut spiritalis medici. Et si in hoc officio vobis aliquid, iniurie a subdi- tis illatum fuerit (estote patiētes ad oēs) qui vobis molesti fuerint. Hoc etiā (videte). i. diligētī cōsi- deratione attendite (ne quis alicui reddat malum pro malo). i. nō solummodo vos nō reddatis malū pro malo, sed etiā videte ne alius reddat. Tūc etiā malū pro malo reddetis, si eos qui malū vobis ir- rogant, ad penitentiā nō prouocaueritis. Hoc nāque loco intelligendū est tūc poti⁹ malū pro malo red- di, si is qui corripiedus est nō corripitur, sed praua dissimulatione negligitur. Aliquando autē homi- nes correptores suos putāt inimicos suos. Ideo cū dixisset (corripite inquietos) subiiecit (consolamini pusillanimes.) forte enim de correptione incipit deficere, & perturbatur. Tūc oportet cōsolari. (Sus- cipite infirmos) ne per infirmitatem cadant. Si ti- tubare eum fecit infirmitas, sinu tuo suscipiat cha- ritas. Ac deinde (videte ne quis alicui malū pro ma- lo reddat.) Ergo nō est malum correptio si fit. Ille autem malum pro malo ei reddit, cui correptionē subtrahit. Videte ne quis aliquando cuiquam id fa- ciat (sed semper sectamini omnes, quod bonum & rectum est) vicissim inter vos & erga omnes alios.

Cōsiliū
p̄ platis
erga sub-
ditos.

Malū p̄
malo
quomo-
do redditur.

Semper gaudete in domīno, sine inter- missione orate, in omnibus gratias agite. Hec est enī voluntas dei in christo Iesu, ī omnibus vobis.

Eccl. 18.
Luc. 18.

Hec cōmuniter omnibus dicuntur. Licet frequē- ter aduersa

Epi. Pauli.

ter aduersa patiamini, tamen nolite cōtristari (sed semper) & in p̄speris & in aduersis (gaudete.) Sed quia malū est seculari gaudio, gaudere propterea subiūgo vt gaudeatis (in dño) non in seculo nec in vobisip̄s. (In dño gaudete) vt intus apud eum sit gaudiū vestrū & gloriatio vestra, (Sine intermissione orate) .i. vt nullo die intermittatis certa tempora orandi. Sed & cōtinuū cordis desyderiū cōtinua oratio est. Nunquid enim sine intermissione possumus genu flectere, corp⁹ prostrernere, vel manus leuare, vt de hoc nobis dicatur sine intermissione orate? Sed qui nūc vult intermittere orare, non intermittat desyderare. Sic enim orabat Moyses, cui tacenti dixit dñs. Quid clamas ad me. Clamabat enim corde, quāuis nihil diceret ore. Ita iuge desyderium & incessabilis amor, assidua est oratio sanctorum. (In omnibus deo gratias agite.) Vera fidelium humilitas est, in nullo superbire, in nullo murmurare, nec ingrātū esse, nec querulū, sed in omnib⁹ dei iudicijs deo gratias agere deūq; laudare, cuius oīa opera aut iusta sunt aut benigna. In oib⁹ ergo q̄ vobis acciderint, agite deo gratias. Et debetis iniussū facere, id est, gaudere semper & orare, & gratias agere (quia hæc est voluntas dei) id est, hoc vult deus vt ista faciatis. Quæ volūtas est (in christo Iesu) quia in christi beneficio cōcessit dei volūtas hoīb⁹, vt ista possint facere. (Et est in oibus vobis) hæc dei volūtas. i. deus hæc vult vt oēs vos maiores atque minores ista faciatis.

Orare sine intermissione qualiter intelligat. Exo. 14.

Humilitas fidelium vera quæ sit.

De cōse. dist. 4. c. queris s. idem. 15. dist. c. facta ver. Item scripta.

22. q. 5. c. de forma s. sed q̄a de vit. & ho. cle. c. cū ab oī de eo. q̄ cog. con. san. vxo. c. veniēs s. cū igi

1. Ioā. 4.

Spiritū nolite extinguerē, prophetias nolite spernere. Oīa autem probate, quod bonū est tenete, ab omni specie mala abstinetē vos.

Quia quidam inter eos habebant spiritualia dona, sed ab alijs propter inuidiam prohibebantur exercere illa, nec prophetare sinebatur, sed prophetie ipsorum ab emulis cōtēnebantur, ideo nunc per apostolum dicitur. (Spiritū nolite & cetera.) Non quia spūs sanctus extingui possit, sed quia quantū in ipsis est extinctores eius merito vocatur, qui sic agūt vt extinctū velint. (Spiritū inquit nolite extinguerē.) Et tāquā exponēs quid diceret, adiecit. (Prophetias nolite spernere.) Extingūt ergo quantum ad eos spiritū, qui prophetias spernūt, quoniam ignē spūs sancti qui prophetas ad loquēdū illuminat & inflamat, extinguerē & adnullare conantur. (Nolite spūm extinguerē) id est, si spiritus sanctus alicui reuelat aliquid nolite prohibere qd̄ sentit loqui. (Et prophetias nolite spernere) id est, quæ sancti per spiritum sanctū predixerint nolite putare falsa esse, vel negligere. Sed credite vera esse, & reuerēter suscipite, sed tamen iuxta Ioannem nolite omni spiritui credere, sed probate spiritus si ex deo sunt. Vnde & hic subdit. (Oīa autē pbate, quod bonū est tenete) honorate prophetias, sed tamen nō omniū dicta indiscrete recipiatis (sed probate) .i. ratione discutite omnia virū bona an mala sint (& quod bonū) inuenietur (tenete.) Postquam singula quæq; discussieritis, & certa pbatione quale sit vnūquodque noueritis (qd̄ bonū) esse noueritis (tenete) & ecōtra (ab oī specie mala abstinete vos) id est, nō solū ab eo qd̄ veraciter malū est, sed etiā ab ipsa similitudine mali, hoc est si quid mala spe-

cie malū aliquid p̄tēdit, & si malū nō sit, vos tamē abstinentes sitis ab eo ne mala specie malū exēplū detis hominibus. Non enim occasiōē male suspitionis de vobis dare hominibus debetis, cum vos malam conscientiam non habeatis.

Ipse autē deus pacis sanctificet vos per oīa, vt integer spiritus vester, & anima, & corpus, sine querela in aduentum domini nostri Iesu christi seruetur, fidelis enī est deus qui vocauit vos, qui etiā faciet.

Ego quidem vos moneo ita viuere & sanctitati operā dare, sed ipse deus faciat i vobis qd̄ moneo. (Deus pacis) .i. de cui p̄ christū qui pax nostra est, recōciliati sumus, & qui potest inquietudinē p̄sentī tribulationū remouere (sanctificet vos) interius exteriusq; (p̄ oīa) vt nulla pars vestri absque sanctificatione sit. (Ita vos sanctificet) vt vester spūs seruetur integer in aduētū dñi .i. illud quo intelligitis, & aīa. i. illud quo viuitis & corpus. i. illud quo visibiles atque cōtrectabiles estis. Tria sunt enim quib⁹ homo cōstat. i. spūs & aīa & corp⁹. Quæ rursum duo dñr, quia sepe aīa simul cū spiritu nominatur. Pars enim quedā ei⁹ rationalis qua carēt bestie, spūs dñr. Principale itaque nostrū, spiritus est. Deinde vita quæ cōiūgit hūc corpori, aīa vocatur. Postremo ipsū corp⁹ qm̄ visibile est, vltimū nostrū est. Illud enī quo ratiocinamur & intelligim⁹, atq; sapimus ita pprie spūs nūcupatur vt nō sit vnīuersa aīa, sed aliquid eius .i. rationale nostrū quo sentit & intelligit ipsa aīa nō sicut sentitur corporis sensibus, sed sicut ille est intimus sensus ex quo est appellata sentētia. Hic autē pecorib⁹ sine dubitatione p̄ponimur eo qd̄ sint illa ratiōis exptia. Nō enī spūm habēt. i. intellectū & rationis ac sapiētię sensū, sed aīam tātū. Et si spūs pecorū i scripturis appellatur, spūs p̄ anima nominatur. Sit ergo vester spūs iteger id est nullo cōsensu peccati vulnerat⁹, & aīa vestra integra. i. delectationibus carnis nō sauciata, & corpus integrū. i. peccati perperatione nō lesum. Et ita seruetur integra oīs vestre substantia nature [in aduētū dñi] vt cū venerit dñs nō inueniat in vobis peccatorū vulnera. [Vsq̄ in aduētū dñi] .i. vsque in finē vite p̄sentis seruetur integra, quia qualis quisque de hac vita exierit talis apparebit in aduētū iudicis. [Et seruetur sine querela] id est, tam innocēs vt nemo possit de ea iuste conquiri. Aliud nāque est esse sine peccato qd̄ de solo in hac vita vnigenito dictū est, aliud est sine querela qd̄ de multis sanctis etiā in hac vita dici potuit. Quoniam est quidā modus bone vite, de quo etiā in ista hūana cōuersatione iusta querela esse nō possit. Quis enī iuste queritur de hoīe qui nemini male vult, & quibus potest fideliter consulit, nec cōtra cuiusquā iniuriā tenet libidinē vindicādī, vt veraciter dicat, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris, & tñ ex eo qd̄ iterū dicit dimitte sicut & nos dimittim⁹ sine peccato se nō esse declarat. [Itaque sine querela cōseruemini vsq; i aduētū dñi] .i. vsq; ad terminū vite hui⁹, vt nemo possit de vobis querelam facere. Et vere integri sine querela seruabimini [quia fidelis est deus, id est, verus in promissis q̄ vos vocauit ad vitam] [qui etiam faciet] vt integri perueniatis ad eam. Fratres orate pro nobis.

Salutate

Hō ex tri b⁹ cōstat.

Sine peccato esse, & sine querela qualiter distēserunt.

Ad thessalonicensesi. fo. clxxiii.

Salutate fratres omnes in osculo sancto
Adiuo vos per dominum vt legatur epi-
stola hec omnibus sanctis fratribus, Gra-
tia domini nostri Iesu christi vobis est.
Amen.

Orate inquit pro nobis vt auxilio vestre oratio-
nis liberemur a malis & bona q̄ cupim⁹ assequa-
mur, & ex nostra parte salutate (fratres oēs) vt per
hanc salutationē impleantur maiori gratia & ma-
gis accendantur in amorem nostri, (Salutate) illos
(in osculo) nō lasciuo nec ficto (sed sancto) id est ca-
sto & vera dilectione pleno, (Adiuo etiā vos per
dominum vt) si propter simplicem iussione m ne-
glexeritis facere veldico saltim propter sacramen-
tum adiurationis hec faciatis (Adiuo vos vt hac
epistola) quam mitto vobis (legatur omnibus fra-
tribus sanctis) id est baptismo sanctificatis vt om-
nes edificentur per eam & confirmetur (vel scitis)
id est perfectis vt & ipsi proficiant. Et vt hac om-
nia facere valeatis) gratia dei sit vobiscū) cuius au-
xilio compleatis.

Finis Epistola prima ad Thessalonicenses.

Incipit argumentu in secundam.

PER SEVERANTIBVS velle ex-
ercitibus se magnis tribulationib⁹,
aliam scribit apostolus ad Thessalo-
nicenses epistolam iterū monens eos
ad patientiam, & ostendens fieri ius-
to dei iudicio vt boni per presentes tribulationes
ad gloriā perpetue quietis perueniant & mali pro-
pter iniurias quas sanctis inferunt penas eternas
subeant. Ostendit etiā nō instare tēporibus eorū
diem domini sicut ipsi putabant propter quedam
eius verba quę de resurrectione posuerat in prece-
dente epistola. Nā quod dixerat mortui qui ī chri-
sto sunt resurgent primi deinde nos qui viuimus
qui relinquimur simul rapiemur cū illis in nubib⁹
obuiam christo in aera, hoc ipsi nō intelligētes cō-
turbati sunt estimātes quod in diebus eorū q̄ tunc
viuebāt vēturus esset dñs. Qua de causa precipue
secūdā hanc apostolus scribēs eis ab Athenis epi-
istolā intēdit huiusmodi opinionē destruere ne cū
transiret tēpus quo dominū crediderant esse ven-
turū & venisse nō cernerēt etiā cetera fallaciter sibi
permitti arbitrātes de ipsa mercede fidei despera-
rent. Nam si apostolus in hoc mētibus putaretur
per omnia reprobaretur & ita diabolus tali opi-
nionē deluderet eos ac deciperet. Propterea corri-
git apostolus hunc eorum errorem & ostēdit quę-
dam circa signa demonstrari antequam dies iudi-
cii veniat scilicet primo venturam discessionem &
reuelandum hominem peccati qui est antichristus
Remotione autem erroris huius facta suo more
transit ad moralem exhortationem vbi & asperere
corripit quorundā inquietudinē. Sic autē incipit.

Finis Argumentum.

Incipit secunda Pauli epistola ad
Thessalonicenses.

Caput primum.

AVLVSE T. SIL-
uanus & Tīmotheus ec-
clesię Tessalonicensium
in deo patre nostro & do-
mino Iesu christo, gra-
tia vobis & pax a deo pa-
tre nostro & domino Iesu christo.

Hęc superius exposita sunt post salutationem
sic inchoatur.

Gratias agere debemus deo pro vo-
bis fratres, ita vt dignum est, quoniam
supercrefcit fides vestra, & abundat cha-
ritas vniuscuiusq; vestrum inuicem ita vt
nos ipsi gloriemur in vobis in ecclesiis dei
pro patientia vestra et fide in omnib⁹ per-
secutionib⁹ vestris et tribulationib⁹ quas
sustinetis in exemplum iusti iudicii dei vt
digni habeamini in regno dei pro quo et
patimini si tamen iustum est apud deum
retribuere tribulationē his q̄ vos tribulāt
et vobis qui tribulamini requiē nobiscū
in reuelationem domini Iesu veniētis de
celo cum angelis virtutis eius in flamma
ignis dantis vindictam his qui nō nouerūt
deum et qui nō obedierūt euangelio
domini nostri Iesu christi.

Alias nō
est veniē-
tis.

A magna laude eorum inchoat, vt laudando
eos roboraret & nutriat, sed de omnibus que in eis
laudat p̄mittit deo gr̄as significans eos a deo h̄re
oīa q̄ laudat vel p̄ quibus laudat eos, ne forte q̄ di-
uinitus acceperant extollerentur quasi ex se ipsis
hec habentes. Superbia enim plerūq; nascitur ex
bene gestis. (Debemus inquit o fratres agere sem-
per deo gratias pro vobis) ita magnifice (vt di-
gnum est) quia pro magnis magnę gratias sunt a-
gendæ quoniam fides vestra non decrefcit in tri-
bulationib⁹ (sed supercrefcit) id est quotidie ma-
ior efficitur & superat aduersitates vel a deo profi-
cit vt operetur supra quam precepimus & simili-
ter (charitas vniuscuiusque vestrum abundanter
exuberat inuicē) id est inter vos, & quia ita super-
crefcit fides vestra, & abundat charitas, inde gra-
tias agere debemus deo pro vobis non ita vos lau-
dare tanquam hoc habeatis ex vobis. Ita supercre-
fcit & abundat fides & charitas vestra (vt nos ipsi)
qui non de paruo gloriaremur, (gloriemur in ec-
clesiis dei) id est apud ecclesias fidelium quibus ex-
emplum de vobis damus. Videte ergo ne sitis ex-
emplum defectus, gloriemur aduc sanctorum ec-
clesias in vobis id est de bonis qui sunt & augen-
tur in vobis. Gloriamur scilicet (pro patientia &
fine vestra) id est quia non deficitis nec murmura-
tis sed patientes estis & fidem seruatis (in omnib⁹
persecutionibus vestris) de loco ad locum (& tribu-
lationibus) id est tormentis & afflictionibus que
vobis in vno loco fiunt. (Quas sustinetis in exem-
plum iusti iudicii dei) Ac si diceretur, dum tam du-
ra toleratis

Superbiā
ex bene
gestis ple-
rūq; nas-
citur.

Epi. Pauli.

ratoleratis qui tam recta agitis, quid aliud quam iusti dei iudicij exemplum datis. Quia ex vestra pena colligendum est quomodo feriat quibus irascitur si sic vos affligi patitur inquit letatur, aut quomodo illos percussurus est quibus iustum iudicium exhibet, si etiam vos sic cruciat quos pie redarguens for- uet hic enim intelligitur quomodo non parcat im- pijs tanquam sarmetis praecisis ad combustionem, quam iustis non parcat propter perficiendam purgationem. Unde & petrus ait. Tempus est ut incipiat iudicium de domo domini. Si autem primum a nobis, quis finis eorum qui non crediderunt dei euangelio. Hoc est exemplum futuri iudicij qui nunc cer- nitur in afflictione piorum, sed si illi modo pro leui- bus peccatis suis grauiter iudicantur, multo grau- impii pro suis criminibus in fine iudicabuntur. Ideo sustinetis flagella praesentium tribulationum, (ut) per hoc purgati habeamini digni in regno dei id est, in eterna beatitudine ad quam nullus intrabit imundus quia non est dignus. Sed vos per has passiones ef- ficiamini digni illo regno (pro quo & patimini) non pro humano fauore nec pro aliquo crimine. Nihil aliud enim querit mens nostra pro his passionibus nisi regnum dei, nihilque criminis ammisistis pro quo talia pateremini. Dixi Quia sustinetis in exemplum iusti iudicij dei quo punietur aduersarij vestri ut habeamini digni in regno dei. Tamen hac condi- tione fiet istud si est iustum apud deum his dari pe- nam & vobis quietem, id est, si opera eorum tam pes- sima sunt ut deus iudicet iustum esse pro his retribu- curciatus eternos, & si opera vestra a deo vere bo- na coram eo sunt, ut ipse iustum ducat pro his reco- pensari quietem perpetuam. Aliter enim iudicat de- us & aliter homo, quia sepe quod nos improbamus ipse approbat & quod nos laudamus ipse condem- nat. Subtilia enim & iusta sunt iudicia dei. Et ideo ne isti nimium securi fiant de futura salutatione sua & incipiant negligenter agere, ac nimium certe de damnatione suorum aduersariorum incipiant de- sperare conuersione illorum pulchre temperatam de- dit apostolus de vtriusque sententiam (Sustinetis in- quit in exemplum iusti iudicij dei, ut digni habe- amini in regno eius, si tamen iustum est apud deum retribuere tribulationem eternam his qui vos ad- tempus tribulant & vobis qui temporaliter tribu- lamini requiem nobiscum sempiternam, non in pre- senti vita (sed in reuelatione domini id est, quando reuelabitur & palam coram omnibus apparebit do- minus ut reddat unicuique secundum opus eius. Domini dico venientis de celo & angelis virtutis eius, id est, per quorum ministerium ostendet ipse virtutem suam, dum bonos per eos elegerit, & malos foras miserit, & venientis in flammis ignis non quod sit flamma circumdatus, sed per effectum quia ini- micos exuret (Ignis dantis id est, inferentis vindic- tam his qui non nouerunt id est, infidelibus (& qui non obedierunt euangelio domini) id est, illis qui fidem habuerunt, sed mandata domini serua- re neglexerunt. Grauius peccat sciens, quam nesci- ens. Nec tamen ideo confugiendum est ad ignorantie tenebras, ut in eis quisque requirat excusatio- nem. Aliud enim est nescisse, aliud scire noluisse. Voluntas quippe arguitur, in eo de quo dicitur, no- luit intelligere ut bene ageret. Sed illa ignorantia quae non est eorum qui scire nolunt sed eorum qui

tanquam simpliciter nesciunt neminem sic excu- sat ut sempiterno igne non ardeat si propterea non credidit quia non audiuit quod crederet, sed fortasse ut mitius ardeat. Et si illi eterno igni cremandi sunt qui deum nescierunt, quid de illis fiet qui pre- dicatores dei vel seruos eius causa nominis eius per- secuti sunt. Aut si illi perpetuo passuri sunt qui eu- gelio quod acceperant non obedierunt, quid illi pa- tientur, qui praecepta ipsius euangelij scienter & vo- luntarie prauaricati sunt.

Et penas dabunt in interitu eternas re- moti a facie domini & a gloria virtutis eius cum venerit glorificari in sanctis suis, & admirabilis fieri in omnibus qui credide- runt. Quia creditum est, testimonium non- strum super vos in die illo. In quo etiam oramus semper pro vobis ut dignetur vos vocatione sua deus noster, & impleat om- nem voluntatem suae bonitatis & opus fidei in virtute, ut clarificetur nomen domi- ni nostri iesu christi in vobis, & vos in il- lo secundum gratiam dei nostri, & domini iesu christi.

Ignis ille dabit vindictam, id est, inferet pro cul- pis penam infidelibus qui non nouerunt deum & vanis fidelibus qui non obedierunt euangelio do- mini (Qui vtrique dabunt id est, luent penas non horarias sed eternas nec immodico dolore (sed in interitu id est, in morte perpetua longe (remoti a facie id est, a praesentia visionis (domini & a glo- ria virtutis eius) ne eam videant, etiam gloriam quam virtus eius ostendet in se & dabit sanctis sicut scri- ptum est. Tollatur impius ne videat gloriam dei. Nam in iudicio videbunt boni & mali formam ser- ui, ac deinde cum mali in gehennam praecipitati fue- rint boni subleuabuntur ad videndum diuinitatis cla- ritate eius. Tunc pro ignorantia & inobedientia sua dabunt mali penas eternas proiecti a facie domi- ni, ut (cum venerit glorificari in sanctis suis) id est, reple- re & illustrare sanctos suos gloria sua ut videntes eum sicuti est similes ei fiat, & ipse gloriosus in eis appareat (& admirabilis fieri) id est, admiratione & laude dignus ostendi (in omnibus) etiam mino- ribus (qui crediderunt) ea fide quae per dilectionem operatur. Admirabilis tunc fiet in his qui credide- runt impijs admirantibus tantam salutem iusto- rum quos hic despiciebant & ipsis iustis suam salu- tem mirantibus. Ideo autem sicut dictum est dabit tunc vobis requiem nobiscum (quia testimonium nostrum) id est, quicquid testificati sumus vobis de his quae fierent (in die illo) id est, de gloria bonorum & de pena malorum (creditum est) a vobis quam- uis esset (super vos) id est, superans vestrum intel- lectum, Quamuis enim supra sensum esset quod di- cebamus, nec posset illud intelligenti a vestra capere tamē vos nostro testimonio fidem accommodatis. Vel (super vos fuit) id est, vobis dominans non que- rentibus rationes vel quasi de loco sublimiori lo- quētes, super vos testimonium protulimus quod creditum est a vobis, de his quae fient in die illo

(In quo

ii. Ad thessalonicenses. ii. ffo. clxxv.

(In quo die) [vt dignetur vos] id est, dignos [vo-
catione sua deus noster] nos [etiam oram⁹ semper
pro vobis.] Id est non solum instruximus vos de il-
la iustorū glorificatione, vel impiorum damnatio-
ne, sed etiā oramus assidue pro vobis vt ad illā glo-
riā pertingatis, vt scilicet (dignetur vos sua voca-
tione de⁹) id est dignos vos iudicet quos ad regnū
vocet dicēs, venite benedicti patris mei percipite
regnū (& impleat omnem vestram volūtatem boni-
tatis) id est plenarie faciat quicquid bene vultis.
Vel interim in hoc seculo (impleat omnem volūta-
tem bonitatis in vobis) id est plene vos faciat vel-
le omne bonum & impleat in vobis (opus fidei) id
est omne bonum opus quod fides exigit, & hoc (in
virtute) potentis actionis. Vel confessio est proprie
opus fidei, vt quod mēs credit lingua fateatur, Im-
pleat in vobis opus fidei) id est cōfessionē (& hoc
in virtute) cōstantie, vt nullomodo flecti possitis a
fidei cōfessione. Ita videlicet impleat hoc in vobis
vt in presenti vita (nomen domini Iesu clarificetur
in vobis) id est, clare & gloriosum appareat in vo-
bis operib⁹ vestris (& vos) in alia vita clarificemini
in illo & hoc (secundum gratiā dei patris, & do-
mini nostri Iesu christi) id est, secundum quod pa-
ter & filius per gratiam sancti spiritus electis suis
gratuīta bonitate tribuunt. Supra quam mereri
possunt.

¶ Caput. ii.

Rogamus autem vos fratres per
aduentum domini nostri Iesu
christi, & nostre cōgregationis
in ipsum vt nō cito moueamini
ni a vestro sensu, neque terreamini, neque
per spiritum, neque per sermonem, ne-
que per epistolam tanquam per nos mis-
sam quasi instet dies domini.

¶ Captata illorum beniuolentia illisque laudatis,
secure descendit ad principalem intentionem, vel
ad remotionē erroris quo maxime turbati fuerant.
Quasi dicat. Vos quidem fratres patienter omnia
sustinetis propter remunerationem quā a deo spe-
ratis (sed rogamus vos) vt a sensu catholice fidei
nullatenus moueamini. (Rogamus autem per ad-
uentum domini, si vultis vt vobis prosit (& per ad-
uentum nostre congregationis) in ipsum christum
si vultis esse in ea quādo omnes qui electi fuerim⁹
conueniemus & cōgregabimur in ipsum saluatore
(vt non cito moueamini, id est non cito titubetis a
vestro sensu) id est, a sensu catholice veritatis, vel a
puro intellectu quam hactenus habuistis. (Nō cito
moueamini.) Si enim mouemini cito est, quia nū-
hil vobis infertur qđ diu duret. (Neq; terreamini)
quasi de vicino periculo imminētis iudicij.
(Neq; per spiritum moueamini aut terreamini) id
est si malignus spūs quasi angelus lucis apparēs in
visione persuadeat vobis diē domini vestris dieb⁹
imminere, vel si quis dicat se per spiritū sanctum
hoc cognouisse, nō credatis ei. (Neque per sermo-
nem) id est si quis presentialiter apud vos publico
sermone & inter alia voluerit hoc astruere, nolite
vnquā credere. (Neque per epistolam) alicuius ab-
sentis (tāquam per nos) id est iussu nostro (missam)

vel sub nomine nostro, nolite seduci. Siue per epi-
stolam quam vobis ante misimus, nolite turbari, id
est nolite putare quod epistola nostra dicat vestris
diebus christum esse vēturum. Nolite his omnib⁹
terreri [quasi instet dies domini] id est, quasi vici-
nus immineat dies in quo dominus potētiā suā
ostendet puniendo malos & saluādo bonos. Non
ideo dicit hoc apostolus vt velit illos securitate
torpere ac negligēter agere & imparatos esse, sed
ne in ipsa perturbatione expectationis celerim⁹
aduentus dominici possent seduci ad suscipiēdum
pro christo diabolum qui hoc agebat vt sub nomi-
ne christi se faceret adorari, sicut & beato Martino
suadere voluit. Quod vt nō possit, tempus & signa
dominici aduentus describit apostolus. Nam ani-
mos eorum, vel occasio non intellectu epistole quā
ipse eis miserat, vel ficta reuelatio quę per somniū
deceperat, vel aliquorum cōiectura, Isaie & Danie-
lis euangeliorūque verba de Antichristo p̄nuntiā-
tia in illud tēpus interpretantium mouerat, atque
turbauerat, vt in maiestate sua tunc christum spera-
rent esse vēturum. Cui errori medetur apostolus &
exponit quę ante aduentum christi debeant p̄sto-
lari vt cum illa facta fuerint tunc expectetur chris-
tus. Parcēs tamen eorum verecūdie, vel teneritū-
dini nequaquam eos aperte reprehendit, quia cō-
moti fuerant, sed ne moueantur rogat, & prius etiā
multū eos laudat. Plerūque enim pusillanimes, ty-
lius emendamus, si & eorum bene gesta memora-
mus, & si qua ab eis inordinate gesta sunt, non iam
tāquam perpetrata corripimus, sed quasi adhuc ne
perpetrari debeant prohibemus, vt & illa quę ap-
probamus illatus fauor augeat & contra ea quę re-
prehendimus magis apud pusillanimes exhorta-
tio verecūda cōualecat. Vnde nunc magister egrē-
gius vt dictum est cum Thessalonicēses in accepta
p̄dicatione p̄durātes quasi de vicino mundi ter-
mino quadam cognosceret pusillanimitate turba-
ri, prius in eis quę fortia prospicit laudat, & caute
monendo postmodū quę infirma sunt roborat. Cū
enim multa laude digna dixisset, subiunxit hoc de
quo loquimur. (Rogamus autē vos fratres per ad-
uentū domini & cetera.) Egit enim verus doctor,
vt prius audirent laudati quod recognoscerent, &
postmodum quod exhortati sequerētur; quatinus
eorum mentem ne admonitio subuerita concuter-
ret, laus p̄missa solidaret. Et cōmotos eos vicini
finis cōmōtione cognouerat non iam redarguebat
cōmotos, sed quasi transacta nesciens adhuc cōmo-
ueri prohibebat, vt dum de ipsa leuitate motionis
p̄dicatori suo incognitos cederent, tanto irrep̄-
hēsbiles essent quāto cognosci ab illo formidaret.
Sequitur.

¶ Ne quis vos seducat vllomodo. Quo⁹ Mat. 24.
niam nisi venerit discessio primū, & reue⁹ Ephe. 5.
latus fuerit homo peccati filius perditio⁹ 27. q. 1. e
nis, qui aduersatur & extollitur supra om-
ne quod dicitur deus aut quod colitur, ita
vt in templo dei sedeat ostēdens se tāquā
sit deus. Non retinetis quod cū adhuc esse
apud vos, hoc p̄dicebam vobis. Et nunc
quid

Epi. Pauli.

Esai. 11.

quid detineat scitis vt reueletur in suo tem-
pore. Nam mysterium iam operatur ini-
quitate, sanctum vt qui tenet nunc teneat
donec de medio fiat. Item reuelabitur il-
le iniquus quē dominus iesus interficiet spi-
ritu oris sui, & destruet illustratione ad-
uentus sui, eum cuius est aduentus secun-
dum operationem sathane in omni virtute
& signis & prodigiis mendacibus & in
omni seductione iniquitatis his qui pere-
unt, eo quod charitatem veritatis non rece-
perunt, vt salui fierent. Et ideo mittet il-
lis deus operationem erroris, vt credant
mendacio, & iudicentur omnes qui non
crediderunt veritati, sed consenserunt ini-
quitati.

¶ Videre inquit (ne qui vos seducat vllomodo) id
est nequis in errorem trahat vos aut per spiritum
aut per sermonem, aut per epistolam, aut per alium
quelibet seductionis modum vt credatis instare di-
em domini (Quoniam) non instabit (nisi primum
venerit discessio) vt omnes gentes quę romano im-
perio subiacent discedant ab eo, siue vt multitudo
ecclesiarum discedat a pontifice romano, aut multi-
tudo hominū discedat a fide (& nisi reuelat^r) id est,
manifestatus & ostensus fuerit qui omnium pro-
phetarum verbis prænunciatur (hoc peccati) id est,
antichrist⁹ qui nō est deus iustitie vt finget sed ho-
mo peccati in quo fons omnium peccatorum est (&
filius perditionis) id est diaboli qui est vniuersorū
perditio vel filius perditionis id est, natus ad hoc
vt perdat alios, & tandem ipse perdatur (Qui scilicet
homo pestifer (aduersatur) christo, ideo vocatur
antichristus, id est, contrarius christo. Vel omnium
saluti aduersatur (Et extollitur) id est, effert se (su-
pra omne quod dicitur deus aut quod colitur) id est
super illos qui nuncupatiue non essentiatiter sunt
dij, & super illum qui naturaliter est deus. Deusem
dici aliquando & homo potest iuxta quod ad moy-
sem dicitur, ecce constitui te deum pharaonis, de⁹
vero coli purus homo non potest. Quia vero se an-
tichristus & super sanctos quosque homines, & su-
per ipsi⁹ potentiam diuinitatis extollit per exactū
sibi nomen glorie, & hic quod deus dicitur, & hoc
quod deus colitur transire conatur. Et [ita] erige-
tur (vt sedeat) & se adorari iubeat (in templo dei)
fortasse quod est in hierusalem. Vel potius in tem-
plo dei sedebit, id est in mentib⁹ christianorū quos
seducet, qui fuerant templum dei. Nam iuxta hūc
sensum, dicitur in psalmo. Deus venerunt gens in
hereditatem tuam, polluerunt templum sanctum
tuum. Gentes enim templum dei polluerunt quan-
do pagani quosdam christianos in persecutione is-
dolis sacrificare coegerunt In huiusmodi igitur
templo sedebit antichristus ostendens se tanquam
sit deus, id est, super eorum mentes quos seducere
poterit, fastu glorie secularis erigetur, ita vt cū sit
homo peccator, homo tamen existimari despiciēs
deum se super homines mentiatur. Nisi ita fuerit

Antixps
dei xpo
cōtrari⁹.

Exo. 7.

ps. 78.

romanum imperium antea desolatum, & antichri-
stus ita manifestus præcesserit, christus non veniet
qui ideo venturus est vt antichristum destruat.
[Et non retinetis in corde quod hec ipsa quę nūc
scribo per epistolam (et cum apud vos essem) præ-
senti sermone narrabam (& dicebā vobis) christū
non esse venturum nisi præcesserit antichristus.
Hoc debuissetis firmiter retinere, nec de suspitione
proximi aduentus domini fluctuare. Ego presens
dicebam antichristum prius venturum (Et nūc qd
detineat scitis) id est, que causa sit q^d antichrist⁹ mo-
do non veniat oprime nostis. Quoniam scire illos
dixit, aperte hic dicere noluit, & ideo nos qui nesci-
mus quod illi sciebant aut vix nequaquam perue-
nire valemus ad id quod ipse in hoc loco sensit De
romano tamē imperio intelligitur ideo qui & ideo
aperte noluisse dicere illud esse destruendum quod
ipsi qui imperabant eternum putabant ne eos in o-
dium, christiani nominis excitaret. Si enim aperte
& audacter dixisset nō veniet antichristus nisi pri-
us romanum deleatur imperium, iusta causa per-
ditionis aduersus nascentem tunc ecclesiam cōfur-
gere videretur Velauit ergo quadā obscuritate qd
dicebat ne romanos incitaret ad persecutionem ec-
clesie vel impediret a suscipienda fide [Scitis] in-
quit (quid eum nunc detineat) vt modo non veniat
hoc scilicet detinet eum quia fuerit ea quę fieri de-
bent ante aduentum eius, prius facienda erit disces-
sio, vt gētes discedant a romano imperio sicut iam
factum cernimus. Et adhuc prius est facienda gra-
uior discessio, vt ingens multitudo eorum qui chri-
stianitatis vocabulum portant discedat a religio-
ne vel ab ipsa fide christiana, intantum vt cum vene-
rit antichristus facile suscipiat eum, Hoc & his simi-
lia sunt quę adhuc detinent & retradant eum. Non
enim debet aut potest venire nisi quādo ita de pra-
uatum fuerit genus humanum vt conuenerit mox
suscipiat eum (Scitis quid eum nunc detineat) id ē,
quę causa sit dilationis ei⁹ (vt reueletur) id est, ma-
nifestius cunctis apareat (in tēpore suo) id est, sibi
cōgruo quando videlicet sathanas soluet^r & aduers⁹
ecclesiā totis virib⁹ relaxabit. Tunc nāq³ erit tēpus
antichristi, quia tūc regabit cum quod voluerit fa-
ciet ideoq³ tūc aperte reuelabitur. (Nam in mem-
bris suis iā (operatur mysterium iniquitatis) Quod
est dicere. Multis malis atque peccatis quibus ne-
ro impurissimus cesarum mundum premit antichri-
sti parturitur aduentus, & quod ille operatus est
p⁹ ea i isto expte cōpletur, Sic ergo in nerone cuius
opera velut antichristi videbātur & in ceteris simi-
libus operatur aduersarius ille, iam ab ipso tempo-
re apostolorum mysterium iniquitatis, quia nero &
ceteri tales præfigurant eum, sicut abel & ysaac &
david præfigurauerūt christum (tantum) hoc restat
[vt qui nunc imperat imperet] donec de medio fiat,
id est, donec de medio tollatur (Tantum) vt ro-
manum imperium quod nunc fere, vniuersas gen-
tes tenet teneat eas donec de medio fiat) id est, do-
nec illa potestas auferatur de medio mundi, quia
omnes vndiq³ romā cōfluebāt velut ad caput (vel
de medio fiat) id est, de cōmuni tollat illa potestas
De medio ei est, de cōmuni hōiū asp⁹ auferri.
[Et tūc reuelabit ille iniqu⁹ quē] significare anti-
christum nullus ambigit. Vel ita (Scitis quid nunc
detineat

ii. Ad thessalonicenses. ii. fo. clxxvi.

defineat eum) hoc fortasse quia nondum sic depravati sunt omnes ut statim susciperent illum ut reueletur in suo tempore quando parati erunt homines illum suscipere. Nam mysterium iam operatur iniquitatis. Ac si dicatur, Tunc antichristus manifestus videbitur, nam in cordibus iniquorum secreta sua iam nunc occultus operatur. Iam in malis & fictis qui sunt in ecclesia, operatur mysterium iniquitatis. Quod ideo dicitur mysterium quia videtur occultum, quia tales operarii ostendunt se velut ministros aut famulos Christi cum reuera ministri sint antichristi. Nam iniquitas eorum est mystica id est pietatis nomine palliata & sub specie boni perpetret malum. Tantum est ut qui tenet nunc fidem christianae religionis teneat illam id est tenaciter perseueret in ea [donec de medio fiat] id est donec de medio ecclesiae exeat mysterium iniquitatis, quod nunc occultum est cum manifestum erit quando omnes de ecclesia palam exhibunt qui non ad Christum sed ad antichristum pertinebunt. [Et tunc reuelabitur ille iniquus.] Vel romanus pontifex qui tenet nunc ecclesias teneat illas [donec de medio fiat] id est donec ab ipsa romana quae est medium & cor ecclesiarum, fiat iniquitas ob quam ab ea multae discedant ecclesiae. In variis modis intelligunt haec apostoli obscurissima verba, ubi tamen nullum temporis spatium aperuit. Ait enim ut reueletur in suo tempore nec dixit post quantum temporis id futurum sit. Et subiunxit, nam mysterium operatur iniquitatis nec expressit quoad hoc operetur. (Item quod sequitur tantum qui tenet, nunc teneat donec de medio fiat, & tunc reuelabitur ille iniquus) docet nos antichristum manifestum futurum, sed postquam tunc temporis reuelandus sit nec saltem obscure locutus est apostolus. Quid enim sit quod modo tenet & teneat vel quis sibi velit donec de medio fiat potest quis, quae se coaptare ut intelligat vel aliquatenus suspicetur, quia quoquomodo scriptum legit, quoad autem teneat post quantum temporis spatia de medio fiat hic tacetur omnino. Sed quantuncumque longum aut breue sit hoc intervallum, omnia tamen in eo fient quae prius fieri debent, & tunc antichristus manifeste reuelabitur fons totius iniquitatis Qui nec modo in membris suis nec tunc in seipso timendus est, (quia ipsum dominus Iesus interficiet spiritu oris sui,) id est inuisibili virtute spiritus sui procedentis a se sicut a patre divina scilicet potestate & imperio maiestatis suae, cuius iussisse fecisse est, non in exercitu multitudine, non in robore militum non in auxilio angelorum. Sed quomodo tenebrae solis fugantur aduentu, (sic illustratione aduentus sui eum dominus destruet) atque delebit. Occidetur autem sicut e volumine Danielis intelligimus in monte oliueti in papilione in folio suo, illo videlicet loco quo dominus in celum ascendit. Post cuius interfecionem concedetur ad penitentiam. xlv. dies his qui ad vitam preordinati sunt & persecutionem illam non sine offensione transierint. Vtrum vero compleris illis. xlv. diebus mox adueniat dominus an adhuc supersit aliquantulum temporis omnino nescimus. (Quod ergo dicitur quia dominus Iesus interficiet eum spiritu oris sui & destruet illi illustratione aduentus sui,) non ita intelligendum est, quasi in ipso iudicis aduentu sit interficiendus atque destruendus sed antea illustratio enim adue-

tus eius, non inconuenienter intelligitur aliqua claritas prenuncians aduentum eius quae tanta sit ut visa ea mox pre timore moriatur ille pestifer. Destruet itaque eum dominus cuius est aduentus secundum operationem sathane id est qui cum venerit faciet omnia diabolo instigante non tamen sine sensu ut frenetici qui culpam non habent de malis quae faciunt. Nam sicut deus erat in Christo mundum reconcilians sibi, ita diabolus erit in antichristo mundum seducens. Et sicut Christus ait pater in me manens ipse facit opera, sic diabolus in antichristo manens faciet omnia quae ille videbitur facere. (Eius itaque aduentus erit secundum operationem sathane in omni virtute) quia tunc sathanas relaxabitur, ut in omni virtute sua per eum operetur. Et operabitur (signis) quae in quocumque tempore significant aliquid (& prodigiis) quae in futuro tantum aliquid significant. Vel signis minoribus & prodigiis maioribus. Quae scilicet signa & prodigia erunt mendacia, id est falsa, siue quia mortales sensus per magica fantasmata decepturus est, ut quod non faciet facere videatur, siue quia illa ipsa etiam si erunt prodigia ad mendacium pertrahent credituros. Operabitur ergo per eum & per sequaces eius sathanas in omni virtute fortitudinis contrarie & insignis atque prodigijs falsorum miraculorum vel ad falsitatem ducendum, & in omni seductione iniquitatis quia simulabit se religiosum, ut sub specie decipiat pietatis, immo se deum esse dicet, & se adorari faciet, atque regna celorum promittet. Alios quoque donis temporalium diuitiarum corrumpet, Alios autem cruciatibus & minis atque terroribus frangat, & in omni arte seductionis fraudes suas exercebit, his qui pereunt, id est, qui ad vitam predestinati non sunt sed ad perditionem vadunt. Illa ergo antichristi tentatio cunctis preteritis maior apparebit, quando, pius martyr corpus suum, tormentis subiiciet, & tamen ante eius oculos miracula tor tor faciet. Quis enim ad fidem conuertatur incredulus cuius iam credentis non paueat & concutiat, tunc fides quando persequitur pietatis fiet etiam operator virtutis, idemque ipse qui tormentis seuiet ut Christus negetur, miraculis prouocabit ut antichristo credatur. Sed potens est spiritus dei corda suorum etiam inter tam grauia tentamenta custodire. Nam his signis atque prodigijs seducetur qui seduci merentur eo quod charitatem veritatis non receperunt iudei quia noluerunt recipere charitatem veritatis id est spiritum Christi (Dicit enim) id est spiritus sanctus est charitas, & Christus est veritas. Charitas ergo veritatis ut diximus est spiritus christi. Sed hanc charitatem iudei non receperunt ut salui fierent, ideo seducuntur ut pereant. Vel charitatem veritatis non receperunt, ut non bona carnalia concupiscerent sed spiritualia. Et quia spe inuisibilium bonorum gaudere non norunt, in laqueos antichristi ruituri sunt (ut credant mendacio) quod illo ducere velut in conspectu inimicorum suorum visibilem gloriam. Quia ergo charitatem veritatis non receperunt ut inuisibilia bona, quae sola sunt vera diligerent & saluatorem suo cepto salui fierent (ideo mittet, id est venire permittet illis) deus non operatorem sed ipsam operationem, id est fontem erroris ut credant mendacio quia mendax est ille ipse & pater eius (& indicentur) id est in aduentu iudicis

one aduentus domini destruetur.

Ioan. 14

Crudelitas antichristi.

Locus mortis antichristi.

Nota. Antichristus quod illi illustratione.

Epi. Pauli.

et iudicis cōdemnētur omnes (qui non crediderūt veritati) christi (sed consenserunt iniquitati) anti-christi. Deus illis operationem erroris mittet, qui ad diabolū facere ista permittet iusto ipse iudicio quāvis faciat ille iniquo malignorum consilio (Vt iudicentur inquit) & cætera. Proinde iudicandi seducētur & seducti etiā iudicabuntur. Sed iudican-di seducūtur illis iudiciis dei occulte iustis, iuste oc-cultis, quibus ab initio peccati rationalis creature, nunquam iudicare cessauit, seducti autem indicabū-tur nouissimo manifestoque iudicio. Et quidē si anti-christus de virgine natus esset & prior venisset in mundum poterant habere indei exculationē & di-cere quod postea venerit veritas, & ideo primitus mendacium poterant pro veritate suscipere. Sed cum non ita sit, ideo iudicandi sunt immo procul dubio condemnandi, quia christo veritate contem-pta postea mendacium, id est, antichristum susce-pturni sunt.

Nos autem gratias debemus agere deo seper pro vobis fratres dilecti a deo, quod elegerit nos deus primitias in salutem, in sanctificationem spiritus, et in fide veri-tatis, in quam et vocauit vos per euangeli-um nostrum in acquisitionem glorie do-mini nostri iesu christi.

Illi condemnabuntur, qui veritate reprobata mē-dacium suscipient, sed nos & vos saluabimur qui veritatem suscepimus vnde & gratias agere debe-mus. Et hæc. (Sed nos debem⁹ semper gratias age-re deo pro vobis) quos ad suam notitiam vocauit (o fratres dilecti a deo) pro merito vestre sanctitatis vel dilecti ab eo gratis priusquam aliquid boni me-ruissetis, & sic per preuenientem dilectionem vo-cati quoniam ipse prior dilexit nos. Gratias inquam deo agere debemus eo quod ab eterno elegerit nos apostolos deus in consilio prouidentie vel sapien-tie sue, & elegerit nos primitias id est, primos & p-riuos non vltimo tempore periculoso sed in exor-dijs euangelice gratie, & hoc (in salutem) eternam vt in eam nos perducatur, postea (in sanctificatione spiritus) qui in baptismo sanctificatur (& in fide veri-tatis) non erroris, quia quicquid nostra fides cre-scit verum est nec fallitur opinione alicuius erroris sicut illi qui sequuntur antichristum (Inquam fidē etiam vos vocauit id est, non solum nos primitus vocauit, sed etiam deinde vos (per euangelium) quā vobis predicauimus (in acquisitionē domini iesu glorie) id est, vt per fidem acquiratis gloriam quā habet iesus vel in acquisitionem glorie christi id est, vt nos sibi christus acquireret ad glorificandū se, vt essetis populus acquisitionis, & christum be-ne viuendo glorificaretis.

Itaque fratres state & tenete traditiōes quas didicistis siue per sermonem siue per epistolam nostram. Ipse autem dominus noster iesus christus, & deus pater noster qui dilexit nos, & dedit consolationem eternam, & spiritus bonam in gratiam, ex-

hortetur corda vestra, & confirmet in om-ni opere & sermone bono.

Quandoquidem vos deus ad fidem conuertit vt per hanc ad gloriam pertingat, nec istat adhuc dies domini (itaque fratres state) infide, & nolite moueri a vestro sensu & vt stare firmiter in fide va-leatis, atque statum rectitudinis in operibus bonis seruetis [tenete] in corde & operibus [traditiones] quas didicistis siue per sermonem nostrum dum es-semus presentes (siue per epistolam) quā vobis mi-simus absentes. Et nos quidem sermonibus & epi-stolis vos admonemus vt in bono stetis (sed ipse deus) per internam gratiam suam exhortetur iteri-us corda vestra. Nos enim foris inuacuum labora-mus, si ipse intus non fuerit operatus. Et ideo (ip-se dominus iesus) qui nos suo dominio pie manci-pauit (& de⁹) qui nos creauit (pater noster) qui nos in filios adoptauit, & paterno affectu (nos dilexit) dans vnigenitum pro nobis, & per spiritum para-cletum qui interpretatur cōsolator (dedit nobis cō-solationem eternam) cum iam inter aduersa præse-tis miserie incipimus eterna gaudia prægustare (& specie bonam) qua de exilio ad patriā expectamus redire (in gratia) id est, in eius gratuito munere quā hoc non merueramus, ipse inquam filius & pater qui iam tot & tanta nobis largitus est (exhortetur corda vestra) id est, incitet ad meliora voluntates vestras, (& confirmet) cōtra impugnantes in omni opere bono & in omni sermone bono.

Caput tertium.

DE cetero fratres orate pro nobis, vt sermo dei currat & clarificetur sicut et apud vos, et vt libera-mur ab importunis et ma-lis hominibus. Nō enim omnium est, fides fidelis autem dominus est, qui confirmabit vos et custodiet a ma-lo. Confidimus autem fratres de vobis in domino, quoniam quę præcepimus vobis et facitis et facietis. Dominus autem diri-gat corda vestra, in charitate dei et patien-tia christi.

De his que ad vos pertinent diximus & monui-mus quomodo agere debeatis, sed (de cetero) id ē, de eo quod ad alios pertinet (orate pro nobis vt sermo dei currat) quæ loquimur sine impedimen-to ad omnes gentes vt multū velociter co-vertan-tur [Currat] id est, sine obstaculo festinanter ad om-nes perueniat (& clarificetur) id est, clar⁹ & intelligi-bilis fiat audientibus (sicut & apud vos) cucurrit & clarificatus est. Et orate (vt liberemur) ne deti-neamur (ab importunis) id est, infidelibus qui res-sistunt hominibus sed vbiq; liberi discurremus ad prædicandum (Liberemur ab importunis) id est, in-fidelibus qui resistunt veritati disputando verbis contra eam, & malitia nos persequuntur & tormen-tis cruciāt

ii. Ad Thessalonicenses. iiii. Fo. clxxvii.

itis cruciāt. Ideo dico [liberemur] quia [nō omnium est fides]. i. nō ad oēs p̄tinet fides. i. nō adhuc oēs fidē acceperūt qui accepturi sunt. [Vel orate vt liberemur quia nō omnīū est fides]. i. nō ad oēs p̄tinet fides, nō oēs credituri sunt etiā orātib⁹ vobis, sed tātū qui p̄ordinati sunt. Nā posse habere fidem sicut posse habere charitatē, natura est hominū, habere autē fidē sicut habere charitatē, gr̄a est fidelīū. Ideo autē deus p̄ orationes fidelīū nō credētes credere facit, vt ostendat quia ipse facit. Nemo est enī tam imperitus, tam carnalis, tā tardus ingenio qui nō videat deū facere, qđ se rogari p̄cepit vt faciat. [Non oīm est fides] sed tamē nolite eos timere qui sine fide sūt, quia [dñs est fidelis]. i. verax in promissis quæ pollicitus est electis suis dicēs, ecce ego

Mat. 28.

vobiscū sum oībus diebus vsque ad cōsumationē seculi. [Fidelis est]. i. fideliter adimplēs quæ p̄misit [qui cōfirmabit vos in bono & custodiet a malo. Cōfirmabit]. i. firmos & stabiles faciet, ne sitis fluctuātes & circūferamini omni v̄tō doctrinæ in nequitia hominū [& custodiet a malo] nō vt nihil aduersitatis patiamini, sed vt nihil possit nocere vobis. Diximus vt teneatis traditiones nostras, & cetera quæ iussimus impleatis nec puto frustra (sed cōfidimus de vobis in dño) qui in vobis operatur [quonia ea q̄ p̄cepim⁹ vobis & nūc facitis & semper facietis]. Sed ne frustra hęc de vobis cōfidamus (dñs). i. spūs sanct⁹ (dirigat corda vestra). i. rectas faciat volūtares vestras, existētes (in charitate dei) patris vt eū toto corde diligatis (& in patiētia christi) (vt parati sitis libenter pari pro christo sicut ille passus est pro vobis. Tota trinitas in hac breui sentētia declaratur. Dñs enim p̄mittitur, ipse vt diximus est spūs sanct⁹. Qui recte dñs appellatur sicut pater & fili⁹, quia vbi vult spirat, & quicquid vult facit, atque regit vniuersa nec regitur & omnia illi seruiunt. Vnde & in superiori etiam epistola similiter dominum apostolus eum vocauit dicens, vos autem dominus multiplicet & cetera. Post hoc autem de curiosis agitur cum subditur.

16. q. 7. a. erga.

¶ Denūtiāmus autē vobis fratres in nomine domini nostri iesu christi, vt subtrahatis vos ab omni fratre ambulāte inordinate, & nō scđm traditionē quā acceperūt a nobis. Ipsī enī scitis quēadmodū oporteat imitari nos. Quoniam non inquieti fuimus inter vos neque gratis panem māducauimus ab aliquo, sed in labore & in fatigatione nocte & die operantes ne quē vestrū grauaremus. Nō quasi nō habuerimus potestātē, sed vt nosmetipsos formā darem⁹ vobis ad imitādū nos. Nā & cū essem⁹ apđ vos, hoc denūtiābam⁹ vobis qm̄ si quis nō vult operari nec māducat. Audi uim⁹ enī inter vos quosdā ābulare inquiete, nihil operātes sed curiose agētes. His autē qui huiusmodi sūt denūciāmus, & obsecramus in dño iesu christo, vt cū silentio operantes, suum panem manducant.

2. cor. 11.

¶ Vos quidē p̄cepta nostra sicut cōfidimus faci-

tis & facietis, sed quicūq; ea nō fecerint subtrahite vos ab illis. Et hoc (vobis denūtiāmus) id est de hac re nūtiū vobis diuinū afferimus [in nomine dñi] id est in auctoritate nominis eius, vel in gloria ei⁹ vt p̄pter reuerētiā nominis ei⁹, vel p̄pter gloriā nominis eius faciatis quę dicimus (vt scilicet subtrahatis vos & separatis ab omni fratre) id est, ab omni christiāno (ambulāte inordinate) id est viuēte non sicut ordo naturæ, vel ordo christiane religionis exigit (& ambulante nō scđm traditionē) ambulādi. i. viuēdi, vel operādi quam acceperūt a nobis, ab omni fratre qui sic ambulat vos subtrahite. i. nō cōmunicetis ei in cibo vel in potu, vel in mercatura siue in colloquio, vel in alia re nisi causa corrigendi eū ne participes sitis delictorū eius, sed vitare eū ne videamini fouere prauitatē eius, vt erubescat & corrigatur cum se viderit ab oībus caneri. Ab eis qui nō scđm traditionē nostrā ambulāt vos subtrahite (nam vos ipsī scitis quēadmodū oporteat imitari nos). i. nō est opus vt exponā vobis eā traditionē quia scitis eā. Scitis videlicet quomodo qui recte volūt ambulare, debēt ambulare per viā p̄ quā nos ambulamus. i. exēpla nostrā sequi. (Quonia nō inquieti fuimus inter vos) vt illi qui aliena negotia curāt, otiose vagātes huc & illuc, ac diuinū officiū relinquētes & vitā singulorū superflue scrutātes ac fratribus detrahētes, & murmuraciones ac diffēsiones, vel scādala nutriētes. Dum enim vacāt & nihil operātur, callidis hostis vanā mētē eorū occupat talibus, quia sicut scriptū est multā malitiā docuit ociositas. Sed nos nō ita fuimus inquieti. (Neque gratis). i. sine p̄cio iusti laboris (māducauim⁹) nō dico delitiosas escas, sed nec ipsum [panē] sumptū (ab aliquo, sed in labore manū & fatigatione) quia laborabam⁹ vsq; ad fatigationē [nocte & die operātes] vnde victū habemus ne alicui vestrū essemus oneri stipēdiū sumendo. Et nō laborauimus [quasi nō habuerim⁹ potestatem] iudicandi vestra, id est, nō ideo victum p̄prio labore quæsiuim⁹ vt nō possem⁹ a vobis accipere sup̄r [sed ideo vt nos ipsos darem⁹ formā] id est, exēplū [ad imitādū nos]. i. vt vos otium dimitteretis, & in opere nos imitaremini. Si enī nos cū possemus ex p̄dicatione victū habere, maluim⁹ ex labore nostro viuere, multo magis vos debetis i sudore vultus panē vestrū p̄parare. Propter aliam causam apud iustos laborauit apostolus, & p̄pter aliā apud corinthios. Corinthij enī tenaces erāt, & multis vicijs occupati, & si quid apostolo dedisset, videret eis qđ apostol⁹ deberet leui⁹ erga eos agere, nec asperere increpare, sed eis blādiri p̄pter dona ipsorum. Isti vero solebāt in otio viuere, & idcirco dedit illis apostolus in seipso exēplū operādi manib⁹ p̄prijs, vt inde haberēt vnde possent viuere, & indigētib⁹ elemosinā p̄bere. Sciēdū itaq; beatū apostolū opa corporalia seruos dei opari voluisse, quæ finē haberēt in magnā spiritālē mercedē, ad hoc vt ipsi victū & tegumēto nullo indigerent, sed manibus suis hoc sibi procurarent. Neque huic apostolico p̄cepto & exemplo contrariū est quod dominus ait, nolite solliciti esse dicentes, quid manducabimus aut quid bibem⁹, aut quomodo operiemur. Non enim dominus prohibuit seruis suis vt ista non procurēt quātū necessitati sat est vnde honeste viuere possint, sed superfluitatē nimie sollicitudinis delitiosarum escarum & vestiū interdixit.

Eccli. 37.

Math. 6.

I i Non

Epi. Pauli.

Non enim ait ne solliciti sitis animæ vestre ut manducetis, sed quid māducetis, neque corpori vestro ut induamini, sed quid induamini, prohibens scilicet nimiam accurationem in eligendis vestibus & cibis, nō laborē operis aut moderatē curā in rebus necessarijs. (Nos ipsos inquit formā dedimus vobis) ut nos imitarentur in labore operis, nam & hoc dicebamus vobis. Quia videlicet nō solū nūc dum sumus absentes hoc vobis dicimus, sed etiam (cum essemus) præsentes (apud vos denūtiabam⁹) ac pręcipiebam⁹ (vobis, ut si quis nō vult operari non māducet). Nō diximus si quis nō operatur nō māducet, sed (si quis nō vult operari) quia sunt nōnulli qui vellēt, sed nō possunt, & ideo licet nō operetur inculpabiles tamen sunt, quia in terra pax hominibus bonę volūtatis. Qui vero possunt, sed nō lunt, illi merito culpātur, & illis etia corporeus cibus interdicitur. Idcirco autē laboris nostri mentionē fecimus, & ut similiter agatis pręcipimus, atq; superius ut ab omni fratre ambulāte inordinate vos subtrahatis admonuimus, quia (audiuimus) id est, relatū est nobis (quosdam inter vos ambulare in quiete) .i. de loco ad locū tota die vagari (& nihil operātes) manibus suis quod vtile sit illis, vel alijs (sed curiose agentes) id est, cum quadam superflua & inutili solitudine & studio querentes ab alijs quid agat rex Francorum, aut quanti sit annona, seu quale tempus in hoc anno sit futurum, vel his similia. Multa enim breuiter hic reprehēdit vicia, id est, inquietudinē, & ociositatē, & curiositatē, & multiloquiū in quo non deerit peccatum. Nam inquietudo dum sollicitē domus aliorum circuit, vel aliena acta curiose perquirat, in multis offendit. Curiose enim agunt qui ad hoc vacāt, ut dicere aut audire aliquid noui possint. (Sed his qui eiusmodi sunt denuntiamus, & insuper obsecramus) id est, p sacra adiurantes eos rogamus (in dño Iesu christo) ut saltim propter eius reuerentiam faciāt quod dicimus, ut scilicet nō curiose loquantur, vel interrogent quid agat ille, vel ille, nec ociosi manentes viciant ex alieno labore (sed cum silentio operantes) .i. linguā refrenantes, & manus in opere exercentes, (manducant) non alienum panem, sed suum id est proprio labore pręparatum, non ab alijs sibi datū.

Vos autem fratres nolite deficere benefacientes. Quod si quis non obdierit verbo nostro per epistolam, hunc notate & ne commisceamini cum illo, ut confundatur. Et nolite quasi inimicum existimare illum, sed corripite ut fratrem.

Propter necessitates sanctorum qui quāuis obtēperant pręceptis apostoli ut cum silentio operantes panem suum manducant, possunt tamen multis ex causis indigere supplemento aliquo taliū sustentationū, ne illi qui habebāt, vnde seruis suis necessaria pręberent, hac occasione pigrescerent, pręuidens continuo subiunxit. (Vos autem fratres nolite deficere benefacientes.) Monuimus inquit loquaces & ociosos ut silentium teneant & manibus suis operentur, vnde victum habeant. [Sed vos fratres] qui habetis huius mundi substantiam (no-

lite) propter hoc quod diximus [deficere benefacientes] illis, sed sustentate illos de bonis vestris, quia si operentur, possunt tamen nonnullis, immo pluribus indigere cum sint forsitam infirmæ & delicatæ naturæ. Pręcipimus ut operentur quantum poterunt. [Quod] id est, sed [si quis non obdierit verbo nostro] id est, huic pręcepto, siue etiā cuilibet alijs mandato quod nobis damus [per epistolam, hunc notate,] id est, notam reprehensionis huic imponite (vel per epistolam hunc notate,) id est, per literas quis sit mihi notificare. [Et ne commisceamini cum illo,] id est, ne communicetis illi, sed excommunicate illum, & a vobis separate [ut] a vobis abiectus [confundatur,] id est, erubescat cum se viderit a cunctis abhorri, & sic vel propter verecundiam corrigatur & obediat. Et licet pręcipiam non cōmisceri [tamen nolite illum existimare quasi inimicum] id est, nolite illū odio habere, putantes quod sit inimicus [sed] affectu dilectionis [corripite illum ut fratrem] quia vnum habet vobiscum patrem. Ac si dicat. Pacem cum eo exteriorē soluīte, sed interiorē circa illum medullitus custodite, ut mentem peccantis sic vestra discordia feriat, quatinus pax a vestris cordibus, nec abnegata discedat. Nam licet cum extraneis, vel etiam paganis communia sint agenda, ut per hoc ad amorem nostræ religionis attrahātur, cum fratribus tamen aliquoties non sunt agēda ut corrigantur. Extranei enim blandimentis ad bene agendum sunt alliciendi, fratres vero si sponte peccauerunt asperitate moderata sunt corrigendi.

Ipse autem dominus pacis det vobis pacem sempiternam in omni loco. Dominus sit cum omnibus vobis. Salutatio mea manu Pauli. Quod est signum in omni epistola. Ita scribo. Gratia domini nostri Iesu christi, cum omnibus vobis amē.

Monui ut inobedientem fratrem exterius corripatis, & tamen interius apud vosmetipsos pacem erga eum teneatis, sed quia hoc non nisi per donū gratiæ cœlestis facere valetis [ipse dominus] qui est [pacis] & cōcordiæ dator, & amator [det vobis pacem] non horariam, sed [sempiternā] id est, quæ finem non habeat. [Pacem] id est, fraternam concordiam, vel sedationem tribulationum quas ab aduersarijs patimini, siue quietem ab impugnatione viciorum, vel [pacem] cum deo & sanctis angelis, quæ nūquam finiatur vel interrumpatur [det ipse vobis in omni loco] id est & apud domesticos, & apud extraneos, & in hoc seculo, & in futuro. Et ut pacem habeatis [dominus sit cum omnibus vobis] qui vos & a malo defendat, & in bono custodiat. [Salutatio mea] subiungitur [scripta manu Pauli] id est, propria manu mea, non manu notarij. [Quod est signum in omni epistola] ut per hoc cognoscatur esse mea, ita enim scribo. Ne quis pseudo poneret nomen suum in principio pro Pauli nomine, & diceret suam esse epistolam, ideo Paulus in fine consueuerat hoc signum ponere, per quod ab eo recognosceretur. Nō tamen in vnaquaque epistolarum eius hoc inuenitur, sed in ista & in illa quæ est ad Colossenses, & in prima ad Corinthios. Galathis hoc idem sic dicitur. Videte qualibus

Luce. 2.

Pro. 10.

Alas nō

Extra:
nei ad be
ne agen
dū blan
dimētis
sunt ali
ciēdi.

Alias de

Ois dī-
ctio non
sēp vni-
uersitatē
plenariā
denotat.

qualibus literis scripsi vobis mea manu. Et Phile-
moni. ego Paul⁹ scripsi manu mea. Quod ergo di-
xi quia (hoc signū eius est in omni epistola) nō sic
intelligendum est vt prorsus in vnaquaque sit hoc
ita scriptū, sed in multis, quia omne nō semper ple-
nariā vniuersitatē significat, sed aliquādo quandā
multitudinē. Nam quod dictū est ad corinthios sa-
lutarē vos oēs sancti, nequaquā putandū est, quod
omnes sancti qui erāt in vniuerso mūdo tūc per il-
lam epistolā salutarēt eos cū plures essent qui scri-
ptionē illius epistolae ignorarēt. Similiter & apud
Romanos dictū est salutarē vos oēs ecclesie christi,
non de oibus ecclesijs que erant in orbe intelligi-
tur. Sic vbi legimus quia omnes gētes narrabāt de
prēlijs iude, nequaquā credimus quod omnes gē-
tes que erāt in Scithia, vel in India, vel in remotis
insulis, tūc loquerētur de Machabei prēlijs. Multa
quoque similia in scripturis sanctis reperiuntur, in
quibus omnē nō vniuersitatē significat. Nō ergo
mētus est apostolus qui dixit hoc signū esse in oī
epistola sua, quod tamen nō per singulas quasque
posuit, quia secūdū v̄sitatam scripturarū sanctarū
locutionem hoc dixit. Deinde (gratia) inquit, hoc
est generale auxiliū christi ad oīa & donū sit cum
oibus vobis, tam maioribus quā minoribus, tam
viris quam mulieribus. Vel si hoc quod dicit nunc
(gratia christi cum omnib⁹ vobis) est illa salutatio
quā sua manu in omni epistola pro signo se testa-
tur scribere, tūc veraciter omne potest intelligi vni-
uersitatem plenarie significare, quia hoc reperitur
in fine vniuscuiusque epistolae. Oēs enim quas scri-
psit finiuntur in p̄catione gratiæ.

¶ Explicit epistola ad Thessalonicenses.

¶ Incipit Argumentum in episto-
lam primam ad Timotheum.

Sicut Lucas refert cū discessisset Pau-
lus a Barnaba perambulabat Syriā
& Ciliciā cōfirmās ecclesias, perue-
nitq; Derbem & Listrā. Et ecce di-
scipulus quidā erat ibi nomine Ti-
motheus, fili⁹ mulieris viduę fide-
lis, patre gentili. Huic testimonium reddebant qui
in Listris erāt, & Lyconio fratres. Hūc voluit secū
proficisci, & assumens circūcidit eum propter mul-
tos qui erāt in illis locis. Sciebāt enim omnesq; pa-
ter eius gentilis esset. Nō propterea circūcidit eum
Paul⁹ quod putaret aliquid iustificationis illi iam
ex circūcisione provenire, sed ne iudei propter eū
si esset incircūcisus retardarent fidē suscipere. Quē
cum postea Paulus in Asya pōtifcem ephesiorum
reliquisset, pseudo apostoli qui carnales obseruan-
tias inducere videbantur, propter hanc eius circū-
cisionem vires in eum assumebant. Ipse minus for-
titer quam oporteret resistebat eis. Et ideo scribit
ei Apostolus, ostendens quodammodo rationes
quas illis obijciat. Scribit etiā de episcopali officio
quomodo scilicet ecclesiam instruat, quales prēbi-
teros vel diacones ordinet, quales viduas hono-
ret, quomodo seipsum in ecclesia habeat, & quo-
modo eam regat. Sicque incipit.

¶ Explicit Argumentum.

¶ Incipit epistola ad Timotheum prima.

¶ Caput primum.

Aulus apostolus Iesu Christi
secundū imperiū dei saluatoris
nostri & christi iesu spei nostre
Timotheo dilecto filio in fide.

Gratia, misericordia, & pax, a deo patre
nostro, & Iesu christo domino nostro.

¶ Timotheo scribit Paulus cui credēdum est, quia
est (apostolus christi Iesu) id est, legat⁹ regis salua-
toris, & hac auctoritate munit⁹ resistit pseudo apo-
stolis. Et est (apostolus) non secundum suam p̄sum-
ptionem (sed secundum imperium dei.) Et idcirco
qui ei resistit, imperio dei resistit. Spiritus sanctus
præcepit, segregate mihi Barnabam & Paulum in
op⁹ ad qd̄ assumpsi eos, & nūc ipse Paulus dicit se
apostolum esse iuxta imperium dei, quia imperiū
spiritus sancti est imperium dei patris, cum insepa-
rabilis sit voluntas & operatio trinitatis. [Paulus
est apostolus secundū imperium dei saluatoris no-
stri & Iesu christi spei nostre] id est iuxta p̄ceptū
summi patris qui nos saluat, & filij in quo est spes
salutis & glorię nostre nō in carnali obseruatione.
Paulus qui tante auctoritatis est mittit hāc episto-
lam [Timotheo dilecto filio in fide] .i. quē ipse ge-
nuit nō in carne, sed in fide. Licet enim iam fidelis
esset, & bonum testimoniū haberet quādo Paulus
eum inuenit, tamē per eū in eadē fide & religione
sic instructus est vt recte dicatur ab eo genit⁹ in fi-
de. (Vel in fide) scribit ei contra corruptores fidei.
Et hūc filiū salutat dicēs. (Sit tibi gratia) id est do-
natio spiritus sancti, qua ministri dei. i. episcopi ar-
mantur (& misericordia) per quam diuinitus a mi-
seria hui⁹ seculi, vel oīm malorū libereris (& pax)
id est trāquillitas animi, & p̄libatio æternę pa-
cis, vt vitijs & hostib⁹ superatis in pacata quiescas
ecclesia. Et hoc sit tibi (a deo patre) qui nos creauit,
atque paterno affectu nos diligit (& a christo Iesu
domino nostro). i. ab eo quem vnxit deus, & sal-
uatorem constituit, qui & nos suo dominio clemē-
ter mancipauit.

¶ Sicut rogavi te vt remaneres Ephesi cū
irem Macedoniā, & denūtiāres quibus-
dam ne aliter docerent neque intenderent
fabulis & genealogijs interminatis quę
questiones p̄stant magis quam edifica-
tionem quę est in fide.

¶ Ita sit tibi gratia, misericordia, & pax (sicut ro-
gavi te vt remaneres ephesi) id est resideres ponti-
fex apud ephessos. Vel subauditur ita fac, sicut ro-
gavi te facere cum irē in Macedoniā (vt scilicet re-
maneres ephesi) .i. vice mea p̄sens ageres & ordi-
nāres ecclesiā Ephesi, quā ego absens nō poteram
sufficiēter gubernare (& denūtiāres). i. ex parte dei
nūtius esses (quibuscūq; quorū nomina spiritus san-
ctus nō ignorat qui in meloquitur (ne aliter) quam
nos (docerēt) neq; auditores eorū (intēderēt) eorū
(fabulis & genealogijs interminatis). i. locutionib⁹
gnationū & cōputationib⁹ q̄ sine terminō sūt plōgi-
tudie, q̄a finis earū nō pōt iueniri (q̄) iō sūt respuē-
dę, q̄a p̄stant q̄stiones) disputationū. i. gnant lites
(magis). i. potius quā (ad edificationē) morū & iu-
stitiæ (quæ est in fide) nō in carnali obseruatione.

I ij Prins

Qui pau-
lo resistit
imperio
dei resi-
stet.

Timo-
the⁹ cui⁹
fuerit fi-
lius.

Epi. Pauli.

Primus p̄cipitur de p̄fendo repellēdis tā doctōrib⁹ quā auditoribus, vt illis primo repulsi, deinde valeat puritas catholicę veritatis p̄dicari & audiri. Fabulas quas traditiones dicit quas preter legitimās & propheticas scripturas iudei tenēt, quas nō scriptas habēt, sed memoriter retinēt, & alter in alterū loquēdo trāsfundit, quas deuterofin vocāt. Vbi etiam dicere audēt, & credere deum homini duas creasse mulieres, ex quibus texūt genealogias vere sicut nunc dicit apostolus infinitas, pariētes infructuosissimas questiones. Et pseudo apostoli qui volebant esse partim iudei, partim christiani (erāt autē heretici) docebāt apud ephesos nō solū carnales obseruatias legis, sed etiam has iudæorū traditiones a libris prophetis & legitimis alienas, & nōnulli ephesiorū intēdebāt verbis eorū. Sed Timotheus ad hoc relictus est ephesi, vt auditores & doctores huiusmodi corrigeret aut expelleret.

Deutero
fin scri-
pturæ a-
pud He-
bræos q̄
sint.

Alias e-
nim,

¶ Finis autē p̄cepti est charitas de corde puro, & cōscientiā bona, & fide non ficta. A quibus quidam aberrantes cōuersi sunt in vaniloquiū, volentes esse legis doctores, nō intelligētes neque quę loquuntur, neque de quibus affirmāt.

¶ Ipsi docēt fabulas & legē carnaliter implēdam (sed finis p̄cepti) hoc est plenitudo legis (est charitas.) Finis enim nō cōsumptionem p̄cepti, sed cōsummationē hoc loco significat. Omnis itaque finis est charitas, id est, ad charitatē refertur omne p̄ceptū, & per charitatē impletur. Totā enim magnitudinē & amplitudinē diuinorū eloquiorū secura possidet charitas qua deum proximūque diligim⁹. (Finis igitur) .i. cōsummatio oīs [p̄cepti] quod vel in veteri vel in nouo testamēto legis [charitas est] non qualiscunque, sed ea quę est [de puro corde.] Nam & male viuētes irretiūt sibi societate perditę cōscientię, & dicuntur se amare, quia nolle discedere ab inuicē, suis collocutionibus conciliari, desiderare se absentes, gaudere ad mutuam sibi p̄sentiā. Sed amor iste tartareus est. Quamobrem vt a tali amore vera charitas christianorū distingatur, de corde puro esse dicitur. Latrones enim inter se, & ceteri tales charitatē de corde puro nō habēt, quia purū cor in charitate est quando diligitur homo secūdū deum, & nihil aliud quā id quod diligēdū est diligitur. Cōscientiā vbi bona subiūgitur propter spē, id est cōscientiā ponit pro spe. Ille enim sperat, qui cōscientiā bonā gerit, quem vero pūgit cōscientiā mala, retrahit se a spe, & non sibi expectat nisi damnationem. Tertio [& fide inquit nō ficta.] Si enim fides nostra mendacio caruerit, tūc & nō diligimus quod nō est diligēdū, & recte id credimus quod speramus, & speramus quod credim⁹, vt in nullo spes nostra fallatur. Qui vero fingūt sibi quod credant & sperēt, sicut heretici & iudæi, siue gentiles, fidē habēt fictā, & ideo nō possunt habere charitatē quę cōplet mādātum. Ille etiā fidē habet fictā, qui bene quidē credit, sed propter metū, aut verecūdiā, seu propter quālibet aliā causā nō cōfitemur quod credit, sed quodammodo fingit se nō credere. Sed illa charitas cōsummat omne p̄ceptū quę est de corde puro, q̄ nihil diligit nisi quod debet diligī (& de cōscientiā bona

Finis
hic p̄ cō-
summa-
tione po-
nitur.

Alias
sperat &
i hoc po-
tuit spes
i malam
p̄tē capi.

id est, de bona spe quā gerit cōscientiā bene operātis (& de fide non ficta) id est, non ab hominibus inuenta, sed a diuinis eloquijs sumpta [vel non ficta] id est nō propter metū in corde celata, sed oris confessione libere prolata. [A quibus] virtutibus, id est, a charitate de corde puro, & a spe bonę cōscientiæ, & a fide vera quidā procul aberrauerūt, putantes se deum & proximum puro corde diligere, cum non pure diligerent, putantes se spem bonę cōscientię habere, sine merito actionis religiosę, sine testimonio, & putantes se nō fictam fidem habere, cum haberent ficticiā, sed fallabantur. Tales erant qui carnales obseruantias p̄dicabant, quia deum se diligere putabant cum non diligerent eū, sicut in actione eorum declarabatur, dum putarēt se p̄cepta eius adimplere, sed magis ea transgrederentur, & putabant se bonam habere cōscientiā, quasi de obseruatione legis, & estimabāt se fidem nō fictam habere, sed a diuinis eloquijs sumptam, cum magis haberent ficticiā, credentes deum hic eorum atque taurorum sanguine delectari, & odore thimiamatis quem nos homines sepe declinamus. Et hoc est quod dicitur [quia quidam a charitate, & a bona cōscientiā, & a fide non ficta aberrantes conuersi sunt in vaniloquium] vt vane loquantur de lege [volentes esse doctores legis] dum carnaliter eam docent obseruari debere [non intelligentes] verba quę docent, videlicet nec ea [quę ipsi loquuntur, id est, verba quę docent, & mandata carnalium ceremoniarum quę ipsi docent, quia non intelligunt quid sit sabbatum, vel circūcisio, vel hirci seu tauri immolatio, vel aliquid huiusmodi, id est, nesciūt quid in his significetur, nec ea intelligunt] de quibus affirmant] id est, auctoritates de quibus assumunt quædam testimonia per quę conātur asserere ceremonias illas iuxta literam carnaliter esse complendas, quia non animaduertunt scripturarum intentionem, & sensum spiritalem, ideoque vana loquuntur, volentes esse magistri aliorum cum ipsi nihil sciant [Vel neque ea quę & loquuntur neque ea de quibus affirmant intelligūt] id est, neque quęstiones quas proponunt, neque rationes quibus eas probant. Similiter faciunt heretici, vel quilibet temerarij p̄sumptores, cum si quando de praua & falsa opinione sua reprehendi & conuinci ceperint, ad defendendum id quod leuissima temeritate & apertissima falsitate dixerūt libros sanctos vnde id probent potest conātur, vel etiam memoriter quę ad testimonium valere arbitrātur multa inde verba pronuntiant, non intelligentes neque quę loquuntur, neque de quibus affirmant. Postquam his verbis apostolus improbauit aduersarios, mox suam partem approbat subdens.

Cōtra te-
merarios he-
reticos,

¶ Scimus autem quia bona est lex, si quis ea legitime vtatur, sciens hoc quia iusto non est lex posita, sed iniustis & non subditis, impijs & peccatoribus, homicidis, sceleratis & contaminatis, parricidis et matricidis, fornicarijs, masculorum concubitoribus, plagarijs, mendacibus et periu-
ris, &c.

ris, et si quid aliud sanę doctrine aduersatur quę est secundum euangelium glorię beati dei quod creditum est mihi.

¶ Ipsi non intelligunt legem quam docere volūt, & ideo vane de ea loquuntur, sed nos intelligimus eam, & ideo vere de ea loquimur. (Nā scimus quia bona) id est utilis (est lex) si quis ea legitime vtatur. i. sicut intendit ipsa lex vt scilicet per eam confugiat ad gratiam, sciens quia iusto lex nō est posita, sed iniustus. Iusto nō est lex posita, quę tamen bona est, si quis ea legitime vtatur. Hęc autē duo apostolus velut inter se contraria connectens, monet lectorem ad scrutandam questionem atque soluedam. Quomodo enim bona est lex, si quis ea legitime vtatur (si iusto nō est posita)? Nam quis legitime vtatur lege, nisi iustus? At iusto non est lex posita, sed iniusto. An non etiam iniustus, vt iustus fiat, legitime vti lege debet, qua tāmquam pedagogo perducatur ad gratiā, per quam solam quod lex iubet possit implere? Per ipsam quippe iustificatur gratis, id est nullis suorum operum precedentibus meritis. Alioquin gratia iam nō est gratia, quādoquidē ideo datur nō quia bona opera fecimus, sed vt ea facere valeamus, id est nō quia legē impleuimus, sed vt legē implere possimus. Iniustus ergo legitime lege vtitur, vt iustus fiat. Quod cum factū fuerit, ea iamiam nō vtitur tāmquam pedagogo, cum eruditus fuerit. Quomodo enim iusto lex non est posita, si & iniusto est necessaria, non qua iniustus ad iustificandam gratiam perducatur, sed qua legitime iam iust⁹ vtatur? Vel legitime vtitur lege iam iustus, cum eam terrendo imponit iniustis, vt cum & in ipsis ceperit inolite cōcupiscētię morbus incēntiuo prohibitionis & cumulo prauaricationis augeri, cōfugiāt per fidē ad iustificatē gratiam, & per donū spīritus suauitate iustitię delectati, penam literę minantis euadant. Ita non erunt contraria, nec pugnabunt inter se duo ista, vt etiam iustus bona lege legitime vtatur, & tamē iusto lex posita non sit. Non enim ex ea iustificatus est, sed ex lege fidei qua credidit. Legitime vtitur lege, qui intelligens quare sit data, per eius cōminationem cōfugit ad gratiam liberantem. Et ideo bona est ei lex, quia plurimum prodest ei, dum perducit illum ad gratiam. At hinc gratiā qua iustificatur impius, quisquis ingratus velut ad legem implēdā de suis viribus fidit, ignorās dei iustitiā & suam volēs constituerē, iustitię dei nō est subiectus. Et ideo fit ei lex nō absolutionis adiutoriū, sed criminis vinculum, ideoque nō est ei bona, non quia malum sit lex, sed quia peccatum per bonum talib⁹ operatur mortem. Per mādātū enim grauius delinquit, qui per mādātum scit quam malum sit quod admittit. Iusto autem non est lex posita, id est inposita vt supra illū sit. In illa enim est potius quā sub illa. Iniustus vero sub illa est quia sua vita viuit, cui cohercēdi lex imponitur. Vt enim sic dicam ipsam quodammodo legem viuit, qui cum delectatione iustitię iuste viuit, non proprio aut trāstitorio, sed comuni ac stabili gaudens bono. Sub lege autē quisque viuit inquātū peccator est, id est inquātū a veteri homine nō est imutatus. Suā enim vitā viuit, & ideo lex supra illū est, quia qui eā nō implet infra illā est. Sed pseudo apostoli hęc non intelligentes,

nō legitime vtebātur lege, & ideo volebāt eā imponere iustis. i. christianis per gratiā iuste viuētib⁹. Nec cōtrariū est huic sentētię apostoli, quod Psal. mista vtique iustus p̄catur, legē pone mihi dñe viā iustificationum tuarū, quia de nouo testamēto gratia id postulat cum de duritiā literę veteris instrumenti dicat apostolus legē nō esse iusto positā, sed iniusto. Qui enim spōte facit ea quę lex moraliter iubet vel amplius, cur ei necessitas legis imponeretur? Libertate enim facit non necessitate quod facit. Iniustus vero qui sponte noluit bonum facere, cogendus est legis necessitate. Apostolus itaque ne videretur legem culpāre, dicit (quia bona est, si quis ea legitime vtatur.) Et rursus ne videretur eā inducere, dicit (quia non est posita iusto) vt ei dominetur (sed iniustis). i. eis qui legē naturalem nō seruabāt (& nō subditis). i. contumacibus, qui cum eis aliquid prohibetur, tūc illud magis ex quadam superbia faciunt. (Impiis) quoque posita est. i. pietatem recte fidei non habentibus (& peccatoribus) id est sub ipsa fide grauius peccantibus. Et subsequēter exponitur per partes quibus peccatoribus. Videlicet (sceleratis) sicut sunt raptores & fures, ac sanguinis effusores (& contaminatis) sicut qui se ipsos libidine polluunt, vel etiam turpiloquijs, vel ebrietatibus, inhonestisque conuiujs sordidant. (Patricidis) quoque (& matricidis) lex ponitur. i. ijs qui patrem vel matrem occidūt, vt quia lex naturę in eis est soluta, reformetur per legem literis scriptā. (Homicidis etiā). i. hominū occisorib⁹ (& fornicariis) id est illis qui miscentur cum meretricibus. (Masculorū concubitoribus) id est sodomiti- cam abhominatōnem agentibus (& plagarijs). i. sicarijs vel quolibet gladio plagas facientibus. (Mendacibus) qui falsa loquuntur (& periuris) qui falso iurant. His qui talia faciunt est lex imposita, & qui aliud quid tale perpetrāt (si quid aliud aduersatur sanę doctrine) id est morali doctrine legis vel naturalis, vel scripte quę sensum mentis sanat. (Quę) scilicet doctrina (est secūdū euāgelium) id est cōcordat euāgelio (glorię beati dei) i. quod p̄dicat vel dat gloriā deo qui ex seipso naturaliter est beatus, cum ipse sit eterna beatitudo (quod euāgelium est mihi creditum a deo) sicut fidei dispensatori

Psal. 118.

¶ Gratias ago ei qui me confortauit in christo Iesu domino nostro, quia fidelem me existimauit ponēs in ministerio. Qui prius fui blasphemus & persecutor, & cōtumeliosus, sed misericordiā dei cōsequutus sum, quia ignorās feci in incredulitate. Superabūdauit autē gratia domini nostri Iesu Christi, cū fide & dilectione quę est in christo Iesu

Alia q

¶ Deus mihi credidit euāgelii. i. cōmisi p̄dicationē euāgelij. (Vnde gratias illi ago). i. laudes ei deuot⁹ offero. de hoc ei⁹ gratuito dono, quia lex nullū meritū bonū in me posuerat. Ostendit se multis peccatis plenū fuisse sub lege, iustificatū vero postquam recessit ab ea. [Gratias inquit ago ei] id est, deo patri [qui me confortauit,] id est, mentem roborauit [in christo] sicque fortem reddidit, vt

I iij nec mors

Epi. Pauli.

hec mors nec vita me possit a christo separare, sed fortis sum, & ad agenda bona, & ad toleranda mala. Ita me confortauit, & ide gratias illi ago. Et iustū est vt illi grates referam (quia fidelem me existimauit) id est, prauidit cum sub lege fuissē infidelem. Fidelem inquam me existimauit (ponens in ministerio) prędicationis, quia pręsciuit me fideliter dispensaturum euangelium, ita vt nihil subtraherem, nihilque peregrinū adderē. (Qui prius) sub lege (fui blasphemus) id est, male loquens de Iesu nazareno (& persecutor) sanctorum eius (& contumeliosus) id est, cōtumelias multas verbis & operibus faciens christianis. (Sed misericordiam dei) id est remissionem peccatorum a deo (cōsecutus sum) quia nō maligne mētis studio id feci (sed ignorās) id est nesciens me male agere, quia zelo legis feruens persequebar prędicatores gratiæ, & mihi putabam me deo placere, sicut dominus prędixerat. Venit inquit hora, vt omnis qui interficit vos arbitretur obsequium se prestare deo. Quāuis enim & illis sepe venia cōcedatur qui scienter peccauerūt, ego tamen multo facilius ideo sum misericordiam cōsecutus, quia non per malitiam, sed per ignorātiā peccaui degens (in incredulitate) quia ignorabam malum esse persequi christianos, nec credebam Iesum esse christum. Nec tātum misericordiā sum cōsecutus quā mihi peccata dimitterentur (sed etiam superabundauit) id est super omnem peccatorum meorum enormitatem abūdauit [gratia domini nostri Iesu christi] quia superueniēs noua gratia maior fuit in me quam fuerat culpa, vt sanctitas vinceret peccatā pcedētia. [Grā quā superabūdauit in me cum fide & dilectione quæ est in christo]. i. cū fide qua in christū credidi, & charitate qua dilexi, vel in christo proximum. Cum hac enim fide & dilectione superabundauit in me magnitudo celestis gratiæ vt diuinis charismatibus exuberarem.

¶ Fidelis sermo & omni acceptiōe dignus quia christus iesus venit in hunc mundum peccatores saluos facere quorum primus ego sū. Sed ideo misericordiā consecutus sum vt in me primo ostenderet christus iesus omnem patientiam ad informationem eorum qui credituri sunt illi in vitam eternam. Regi autē immortalī, inuisibili soli deo honor & gloria in secula seculorū amē

¶ Gratia christi superabundauit in me. Nam (sermo) quē de hac re loquor (est fidelis) id est verus (et est dignus omni acceptiōe) cordis, et operis, quia corpus et animā saluat, ideoq; dignus est, vt omnis modis accipiat, a cunctis hominibus tam iudeis quā gentilibus. Et q̄s est ille sermo? (Quia scilicet x̄ps iesus) id est rex saluator (venit in hūc mūdū peccatores saluos facere id est a peccatis saluare vel a peccatis liberare. Nulla enim causa fuit ei ad nos veniendi, nisi vt peccatores saluos faceret. Omnes autē peccauerunt, vel in seipsis, vel in primo parēte. Sed venit vnus sine peccato, qui saluos faceret a peccatis. Venit peccatores saluare, quorū primus ego sum nō tempore, sed culpārū magnitudine, quia omnibus peior sum. Peiorem enim voluit intelligi primū, quomodo in artificibus qui-

cūq; vult edificare quid dicit? Quis est hic primus structor? Quis est primus faber? Aut si curari vult dicit. Quis est primus medicus? Non utiq; interrogat quis prior sit etate aut q̄s prior sit p̄fessione, sed quis prior sit arte. Quomodo illi in arte primi sic iste in iniquitate primus, & in peccatis excellēs. Sed cum inquit in malis actibus ceteros pręfissē, dū princeps persecutorū essem (ideo misericordiā cōsecutus sum, vt in me primo, id est maximo peccatore misericordiā cōsecuto (ostenderet x̄ps iesus omnem patientiam) quia diu sustinet peccantes vt tandē cōuertāt, & ostenderet eā (ad informationē eorū qui credituri sunt illi) vt eāt (ī vitam eternā) id est vt informat eos ad penitentiam exemplo meæ cōuersionis, dū viderent quanta patiētia ipse me expectauit vt conuerteret tandēq; conuersum quāta gratia donauit, & nemo iam desperare posset remitti sibi quēcūq; peccata, cum ego tantorū scelerū indulgentiā accepissē, sed vnusquisq; peccator sibi diceret, Si saulus sanctus est, ego quare despero? Si a tanto medico tā desperat⁹ eger sanatus est, ego vulneribus meis illas manus nō optabo? Ad illas manus nō festinabo? Vt hoc dicerent homines, ideo saulus factus est, ex p̄secutore apostolus. Quia cū venit medicus, volens sibi famam cōparare, infirmum querit aliquem desperatum & ipsum sanat. Et si pauperrimum inueniat, non ibi querit mercedem sed commendat artē. Ita & christus potentiam specialis medicine spiritalis sue ostendit in saulo, vt omnes deinceps nossent, cum sanare posse cunctas infirmitates omnium confusgentium ad se. Deinde ego inquit propter huiusmodi causam consecutus sum misericordiam. Sed inde sit honor & gloria regi seculorum) id est patri & filio & spiritui sancto, qui regnat ab æterno in æternum per omnia secula, & dominus atq; rex est omnium rerum, vt pote creator (Regi dico immortalī id est incōmutabili. Nā vbi iuenis aliter & aliter facta est, ibi quedā mors. Mors enim est nō esse quod fuit. Et ideo deus est vere immortalis, quia nunquam mutatur, sed semper idem ipse permanet. Et est inuisibilis in sua substantia, quia videri diuinitas humano visu nequaquā pōt. Ideo enim dicitur inuisibilis, quia hoc videri ab homine non potest per quod videt homo corpora, non quia mētes piorum visione sua fraudētur, cum scriptum sit beati mūdo corde, quoniam ipsi deum videbunt. Vel ideo deus inuisibilis est, quia eius magnitudinem nemo saltem valet mente comprehendere cum & pax eius exuperet omnem intellectū. Et iste est solus deus, quia preter eū nullus alius. Sed mouere potest quomodo de hoc solo deo qui est ipsa trinitas dictum sit (inuisibili soli deo) cum sint etiam quedam creature inuisibiles, quia & a christo condita sunt omnia visibilia & inuisibilia. Sed quia sunt dii falsi visibiles, ideo dictum est (inuisibili deo soli honor & gloria) Nam est & creatura inuisibilis, quæ tamen non est nobis deus. Honor ergo et gloria soli deo qui de⁹ inuisibilis, quoniam est vt diximus creatura inuisibilis. (Honor) sit ei a creaturis (& gloria) in essentia sua. Vel (honor) in bona conuersatione sanctorum (& gloria) in multiplicatione eorum, perdurans (in secula seculorum) id est, in longitudinem omnium temporū, vel potius in immēstatē spaciōrū æternitatis.

Hoc

Prim⁹ hic
pro peior
re ponit.

Hoc preceptum commendo tibi fili timothee secundum precedentes in te prophetias, ut milites in illis bonam militiam, habens fidem & bonam conscientiam, quam quidam repellentes circa fidem naufragauerunt. Ex quibus himeneus & alexander, quos tradidi sathane ut discant non blasphemare.

Postquam commemorauit quæ & quanta sunt beneficia patris et christi circa peccatores, vult animare timotheum ad beneagendum, ut scilicet sicut bonus miles pugnet contra vitia, & contra falsos apostolos, & populum sibi commissum defendat & doceat (Hoc inquit preceptum commendo tibi fili timothee, Cum filium vocat, ostendit quia patri precipienti debet libenter obtemperare. Cum nomen eius ponit, attentiores reddit, & ad magnum sui desiderium excitat. Recte etiam timotheum nominat quem ad bene agendum prouocat, quia timotheus interpretatur beneficus (Hoc preceptum commendo) id est, omnibus modis quibus possum mando, & attentius iniungo (tibi, secundum scientiam scripturæ prophetarum, quæ iam diu in te est, vel secundum quod spiritus propheticus ostendit mihi de te Hoc videlicet præceteris mandatis commendo ut in illis, hoc est, inter alios qui tibi sunt commissi (milites bonam militiam) id est in castris dei sicut strenuus miles præliaris contra vniuersos hostes populi dei, & spiritualibus armis eos expugnes, ut nec falsi doctores nec maligni spiritus, nec vitia tibi vel populo quem regis præualeant. Bonam exerce militiam (habens fidem) rectam (& bonam conscientiam) ut nullius prauis consensibus sis conscius sed cor tuum videat te in omnibus benevelle agere Ideo enim potes implere quod dico ut bene milites quia fidem habes & bonam conscientiam, per quas agitur dei militia. Et idcirco semper has habere studeto. (Quam) puritatis ac bonæ voluntatis & humilitatis conscientiam (quidam repellentes) & consentite peccatis eligentes, ut qui in sordibus est sordescat adhuc, dum vento superbiæ impellerentur (naufragauerunt) id est, nauem animæ scopulis errorum fregerunt atque se & alios in mare huius seculi demerserunt. Et ita naufragium pertulerunt circa fidem) quasi per circuitum veritatis euntes, & non ex toto a fide recedentes, nec tamē intra eam manentes (Ex quibus est himeneus & alexander) qui idcirco fidem perdiderunt, & naufragium erroris pertulerunt, quia conscientiam bonæ humilitatis habere noluerunt. Superbia enim demersit eos in pericula errorum, dum doctores videri vulerūt (Quos tradidi sathane) id est, excommunicationi & diabolo vexandos permisi (ut) vel cruciatibus eruditi discant non blasphemare (id est, corrigantur, & ad salutem reuertantur. Licet enim prima peccati persuasio venerit a sathana, & ipse sit author omnium peccatorum quidam, tamen ei traduntur ad correctionem, ut opus sathane excludatur, opere sathane Nulla enim creatura est, siue quæ in veritate manet dās gloriā deo, siue quæ in veritate nō steterit querēs gloriā suā, quæ aut volēs aut nolens diuine prouidentie nō seruiat. Sed volēs seruit, quæ hoc

sponte facit quod bonum est. De illa vero quæ hoc non vult, sit quod iustum est. Nam si etiam ipsi per uaricatores angeli cum principe suo diabolo nō recte dicerentur procuratores vel auctores prouidentie diuinæ, non dominus principem huius mundi diabolum diceret, nec apostoli ea potestas ei blasphematores traderet, ut a blasphematione corrigerentur. Sed princeps iste sub tanto imperatore nō facit nisi quantum illi permittitur, & procuratores isti nihil faciunt nisi quantum dñs finit. Non enim latet eū sicut hominem aliquid aut in aliquo est minus potens, ut procuratores & actores qui sunt in eius potestate aliquid ipso siue non permittente, siue nesciente in subiectis sibi pro suo gradu rebus efficiant. Nō tamen eis rependitur quod de ipsis iuste fit, sed quo animo ipsi faciūt, quia quo animo faciūt ipse considerat. Quia neque liberam voluntatem rationali creature iug deus negauit, & tamen potestatem qua etiam iniustos iuste ordinat sibi retinuit. Recte ergo nōnulli traduntur sathane ut corrigantur, quia nō potest eis sathanas facere nisi quod diuinitus ordinatur. Haftenus de pseudo prædicatoribus egit apostolus, nunc de cunctis hominibus subiūgit.

Caput. ii.

Bsecro igitur primū fieri obsecrationes, orationes, postulationes, gratiarum actiones, pro omnibus hominibus pro regibus & oībus qui in sublimitate constituti sunt, ut quietā & tranquillam vitam agamus in omni pietate & castitate. Hoc enim bonum est & acceptū corā saluatore nostro deo, qui oēs vult saluos fieri, & ad agnitionē veritatis venire.

Hic monet orandum pro omnibus. Quia inquit christus venit peccatores saluare, & tu in hoc militare debes, igitur doce orare, ut impetretur quod faciendum est. [Obsecro] id est per sacra adiurans rogo [primum omnium] id est maxime præ omnibus (fieri) a te, vel a subiectis tuis, siue ab omnibus sanctis (obsecrationes) id est rogationes cum adiuratione sacrorum ad maiorem expressionem rogandi (& orationes id est preces simpliciter fusas) atque postulationes quibus petantur dei beneficia generi humano tribuenda (& gratiarum actiones) quibus de iam perceptis beneficijs deo referantur gratie, vel ordo misse in his verbis ostenditur, ut obsecrationes sint quas facimus in celebratione sacramentorum, commemoratione sacrorū antequā illud quod est in domini nostri mensa incipiat benedici. orationes vero cum benedicuntur & sanctificatur, & ad distribuendum comminuitur, postulationes autem cum populus ab episcopo benedicatur. Postulationes enim quasi ex debito petiunt, velut cum quadam fiducia, vel adnifu, sic postulatio ibi fit cum fiducia ut quod hic geritur, in eternam vitam perficiatur. Quibus pactis, & participato toto sacramento, gratiarum actio cuncta concludit. Hec autē causa precipua fuit apostolo ista dicēdi, ut his breuiter prescriptis atque significatis non putaret

negligendum esse quod sequitur (pro omnibus hominibus pro regibus & his qui in sublimitate sunt constituti) ne quis sicut se habet humane cogitationis infirmitas estimaret hęc non esse faciendā, pro illis a quibus persecutionem patiebatur ecclesiā, cum membra christi ex omni esset hominum genere colligēda. Vnde & adiungit (Hoc enim bonū est, & cetera) Vel obsecrationes, id est cum adiuratione pro rebus difficilibus, vt pro conuersione impiorum vel pro remouendis malis orationes, vt quando iam conuersis virtutes & bona orantur, postulationes vt quando gloria celestis illis petitur, gratiarum actiones de perceptis seu peractis bonis. Et huiusmodi preces fiant pro omnibus hominibus, vt nullus sit tam peccator pro quo nō oratur, cum & saulus precibus stephani sit conuersus. Et pro illis etiā de quibus minus videbatur, id est, pro regibus licet sint mali, & sanctis infestis (& pro omnibus qui in sublimitate sunt) secularium dignitatum possiti, sicut cōsules & duces, quia, de omnium genere hominum conuertuntur ad religionem, & perueniunt ad salutem, & de his qui fastu & elatione secularis potentie fidem & humilitatem videntur abhorreere, sicut cernim⁹, quod etiā ipsi reges desertis idolis pro quibus persequebantur christiani vnum verum deum cognouerunt, & colunt, & ideo pro illis orandum fuit cū etiā persequebantur ecclesiam. Ob hoc etiā orandū est, pro principibus vt nos qui sub ipsis sumus vitam agamus quietam a persecutione & tranquillam in pace, & hoc in omni pietate diuini cultus, & castitate fidei, vt cōuersis principibus gentiles non audeant inquietare nos mouendo persecutiones pro impietate idolatrię, nec heretici tranquillitatem nostram turbare presumant, volentes corrumpere castitatem fidei quorundam, in pace principum, quies & regnum seruetur ecclesiarum. Nam in bellis & discordiis eorū, dissipat tranquillitas, tepescit pietas, soluitur disciplina vel districtio. Qua soluta, infirmorum castitas violatur. Et ideo pro his orandū est, ne eueniāt hęc per dissensionem principum. Vnde & per Iheremiam dominus Iudæis qui in Babilone captiui tenebantur precepit dicens. Querite pacem ciuitatis ad quam trāsmigrare vos ieci, & orate pro ea ad dominum, quia in pace illius erit pax vobis, Babilon vero quę dicitur confusio societatem iniquorum significat, indei autem ciues super nā Hierusalem qui in hoc seculo peregrinātur inter malos, & regibus atq; principibus tributa reddunt, & cetera que saluo dei cultu constitutio secularis exigit. Idcirco debēt orare p pace eorū quia in pace eorū erit illis pax, utiq; interim tpalis, quę bonis malisq; cōmunis est. Vtimur ergo & nos pace babilonis, ex qua per fidē & cælestis patrię desiderium, ita populus dei letabitur vt apud hanc interim peregrinetur. Pax autem nostra propria & hic cum deo est per fidem, & in eternum cū illo per speciem. Orate inquit pro pace principū, & pro salute omnium, quia (hoc) agere est bonū, hoc est vtile ecclesię & acceptum id est gratū atque placitum (coram deo saluatore nostro), qui sicut nos saluat, ita & omnes homines (vult saluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire, sicut iam venimus. Quāvis certum sit nobis non omnes saluos fieri, non tamen ideo debemus omnipotentissime dei vo-

luntari aliquid de rogare, sed ita intelligere quod dictum est, qui omnes homines vult saluos fieri, tanquā si diceret nullū hominem fieri saluum, nisi quem saluum fieri velit, seu quod nullus fiat saluus nisi quē velit. Et ideo rogād⁹ est vt velit, quia necesse est fieri si voluerit. De orādo quippe deo agebat apostolus vt hoc diceret, Sic enim intelligim⁹ quod in euangelio scriptum est, qui illuminat omnem hominem, nō quia nullus hominum qui nō illuminetur, sed quia nisi ab ipso nō illuminatur. Vult itaque omnes saluos fieri qui salui fiūt, & omnes ad agnitionem veritatis venire qui veniunt, quia nisi ipso volente nullus saluatur, vel ad agnitionem veritatis accedit. Aut certe sic dictum est, qui vult omnes homines saluos fieri, nō quod nullus hominum esset, quē saluum fieri nollet, qui virtutes miraculorū facere voluit apud eos quos dicit acturos fuisse penitentiam si fecisset, sed vt oēs homines omne genus hominum intelligamus per quasq; differētiās distributum, reges, priuatos, nobiles, ignobiles, sublimes, humiles, doctos indoctos, integri corporis, debiles, ingeniosos, tardicordes, sapientes, fatuos, diuites, pauperes, mediocres, mares, feminas, infātes, pueros, adolefcētes, iuuenes, senes, decrepitos, in linguis omnibus, in moribus omnibus, in artibus omnibus, in professionibus omnibus, in voluntatibus, & in conscientiarū varietate innumerabili constitutos, & si quid differentiarum aliud est in hominibus. Quid est, enim oro eorū vnde nō deus per vnigenitū suū in omnibus gentibus saluos homines fieri velit, & ideo faciat, quia omnipotens velle inaniter nō potest quodcūq; voluerit? Præceperat apostolus vt oraretur pro omnibus hominibus, & specialiter ad dederat pro regibus, & his qui in sublimitate sunt constituti, qui putari poterant fastu & superbia seculari humilitatē christianę fidei abhorreere. Proinde dicens hoc enim bonū est, corā saluatore, id est, vt etiam pro talibus oretur, statim vt desperationem tolleret, addidit, qui omnes homines vult saluos fieri, & ad agnitionē veritatis venire. Hoc quippe deus bonum iudicauit, vt oratione humilium dignaretur salutem prestare sublimibus.

¶ Vnus enim deus, vnus & mediator dei & hominū. Homo christus Iesus, qui dedit redemptionem semetipsum pro omnibus testimoniū temporibus suis, in quo positus sum ego predicator & apostolus. Veritatem dico non mentior, doctor gentium in fide & veritate.

¶ Quia dictū erat quod deus omnes homines vult saluos fieri, ne quisquam diceret posse esse salutis viam in bona conuersatione, & vnus dei omnipotentis cultu, sine participatione corporis & sanguinis christi, (vnus enim deus) inquit, vn⁹ & (mediator dei & hominū. Homo christ⁹ Iesus, vt illud qd dixerat omnes homines vult saluos fieri, nullo alio modo intelligatur præstari, nisi per mediatorem non deum quod semper erat verbū, sed hominem christum Iesum, cum verbum caro factum est, & habitauit in nobis. Erant enim mortales & peccatores, deus vero cui erant reconciliādi, vt possent sal-

Ioā. i.

Io. dist. c. qm 98. dist. c. cū ad verū de penit. dist. j. c. multi plex.

Ioā. i. Christus qualiter sit mediator inter deū & homines

Paul⁹ pꝛe
cious Ste
phani fu:
it cōueri⁹

Hier. 29.

Babilon
qd signet

nari, immortalis erat & sine peccato. Mediator autem inter deum & homines oportebat ut haberet aliquid simile deo, & aliquid simile hominibus, ne in utroque esset, hominibus similis, longe a deo, aut in utroque deo similis, longe esset ab hominibus, & ita mediator non esset. Et ideo inter mortales peccatores & immortalē iustum apparuit mortalis cum hominibus, iustus cum deo, ut quoniam stipendium vitæ pax est, per iustitiam coniuncta deo euacuaret mortem iustificationum impiorum, quam cum illis noluit habere communem. Et quia omnes homines quādiu mortales sunt, etiam miseri sunt necesse est, querendus fuit medius qui non solum homo sed & deus esset, ut homines ex mortali miseria ad beatam immortalitatem huius medij beata mortalitas interueniendo perduceret. Proinde inter nos & deum mediatorem & mortalitatem habere oportuit transeuntem, & beatitudinem permanentem, ut per id quod transit congrueret morituris, ut ad id quod permanet transferret ex mortuis. Boni autem angeli inter miseros mortales & beatos immortales medij esse non possunt, quia ipsi quoque & beati & immortales sunt. Possunt autem medij esse angeli mali, quia immortales sunt cum illis, & miseri cum istis. His contrarius est mediator bonus qui aduersus eorum immortalitatem, & miseriam & mortalitatem esse ad tempus voluit & beatus in eternitate persistere potuit. Ac sic eos, & immortales superbos, & miseros noxios, ne immortalitatis iactantia homines seduceret ad immortalē miseriam, & suæ mortis humilitate, & suæ beatitudinis benignitate destruxerit, in eis quorum corda per suam fidē mundans ab illorum immundissima dominatione liberauit. Ad hoc enim se interponit medius immortalis & miser, ut ad immortalitatem beatā transire non sinat, (quoniam in ea non perstitit) persistit quod impedit ipsa miseria. Ad hoc autē se interposuit mortalis & beatus, ut mortalitate transacta, & ex mortuis faceret immortales, quod in se resurgendo monstrauit, & ex miseriis beatos unde ipse nunquam discessit. Alius ergo medius malus qui separat amicos, alius bonus qui reconciliat inimicos. Et ideo multi sunt medij separatores, vnus vero bonus, quia multitudo quæ beata est, vnus dei participatione fit beata. Cuius participationis priuatione, misera multitudo maiorum angelorum quæ se opponit potius ad impedimentum, quam interponit ad beatitudinis adiutorium, & ipsa multitudo obstrepit quodammodo ne possit ad illud vñ beatificū perueniri, ad quod ut perduceremur non multis sed vno mediatore opus erat, & hoc tali ut eius diuinitatis participatione efficeremur beati. Neque enim nos a mortalitate & miseria liberatis ad angelos immortales beatosque perduxit, ut eorum participatione etiam nos immortales & beati esse possimus, sed ad illam trinitatē cuius participatione & angeli sunt beati. Mediator enim est non inter patrem & homines, sed solū inter deum & homines. Deus est, pater, & filius & spiritus sanctus, homines sunt peccatores & mortales. Inter illam trinitatem & hominum infirmitatem, atque iniquitatē, mediator factus est homo non iniquus, sed infirmus ut eo quod non iniquus iungeretur deo, & ex eo quod infirmus propinquaret nobis, atque ita inter deum & homines

mediator existeret. Sed apostoli verba videamus. (Vere inquit omnes vult saluos fieri), quia vnus est, deus creator omnium, cuius participatione fiet salui omnes qui saluabuntur, & vnus est mediator dei & hominum qui omnes vni deo coniungat ut fiant salui. Christus iesus est iste mediator non secundum quod ipse est deus, sed secundum id quod est homo, (qui dedit semetipsum in cruce redemptionem pro omnibus) nullum excipiens, qui vellet redimi ad saluandum. In hoc enim patet quantum deus homines diligat, & eos velit omnes saluos fieri, si peruersitas eorum non obstiterit, quia mediator deus quem deus inter se & homines posuit, mortem pro omnibus sustinuit, ut oēs a morte redimeret. Et ideo qui non saluatur non est quod de deo vel de mediatore possint conqueri, sed de seipsis qui nec redemptionem quam mediator dedit, nec salutem quam deus obtulit voluerunt accipere. (Sed ipsum dedit redemptionem), & dedit se testimonium, salutis omnium electorum (temporibus suis), quia resurgens ex morte & ascendens in celum, tempore resurrectionis & tempore ascensionis seipsum præbuit exemplum & confirmationē securæ nostræ saluationis. Nam in eo quod resurrexerit & ascendit testatus est, quodammodo quia membra eius resurgent & ascendent, immo ipse fuit, ipsum testimonium. Sed & futuræ dānationis eorum qui nolunt saluari dedit se testimonium, quando persecutores suos vna voce prostrauit. Aduentus enim eius & quicquid in carne gessit vel pertulit, reprobis est testimonium dānationis, electis vero testimonium saluationis. In quibusdam codicibus legitur, (cuius testimonium temporibus suis confirmatum est. Quod ita intelligitur. Testimonium quod propheta dixerunt de christo, vel quod ipse christus de se protulit, videlicet quando vel qualiter passurus esset, vel resurrecturus &c. congruis temporibus reuera, & euentu confirmatum est. (In quo testimonio confirmando, & annuntiando) (posse a deo sum, ego prædicator & apostolus, id est, prece & legatus, ut omnibus testificer, quia ipse vult omnes saluos fieri, prædicator est nomen auctoritatis, apostolus nomen dignitatis vel potestatis quod plus est. Et in predicatione testimonii huius est mihi credendum, quia (veritatem) de hoc (dico & non mentior) in hac parte. Et idcirco omnes mihi debent credere, quia omnes docere studeo fidē & veritatem utpote (doctor in fide & veritate) fides est quod non vides credere veritas quod credidisti, videre. Fides ducit ad veritatem. (Si maneat in eo quod credit, peruenit & ad id quod videatur. Volo ergo viros orare in omni loco leuantes puras manus sine ira & disceptatione.

Similiter & mulieres in habitu ornato, cum verecundia & sobrietate, ornantes se non in tortis crinibus, aut auro aut margaritis, vel veste preciosa, sed quod decet mulieres promittentes per opera bona. 1. Pet. 3.

Quandoquidem sum doctor gentium & magister ecclesiarum, ergo (volo ut viri deum orent) non solum in ecclesia, sed & in omni loco, quia deus ubique est. Et orent (leuantes) ad cælestia non desprimentes ad terrena manus puras a peccatorum sordibus

Epi. Pauli.

fordibus. Ne enim confundantur manus ad deum leuate; debent & a peccatis esse puræ, & in bonis operibus exercitatæ. Man⁹ puras leuare iubemur, vt cum leuas manus ad deum veniant tibi in mentem opera tua. Quia enim manus istæ leuantur vt impetres quod vis, ipsas manus cogita in bonis operibus exercere, ne erubescant ad deum leuari. Et leuentur (sine ira) vt ne retineas iram in corde tuo aduersus proximum, sed libera conscientia dicas, dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris. (Et sine disceptatione) id est, sine litigio causarum, ne adhuc in corde retineas voluntatem cõtendendi iudicio aduersus fratrem tuum, sed remitte quicquid illud est, vt & tibi orãti remittantur peccata diuinitus. (Vel sine disceptatione) apud deũ vt non disputes in corde tuo, & indices de inscrutabilibus arcanis secreto rum dei, vel hesites in fide. (Similiter & mulieres orent in habitu ornato) vt vestes earum religionẽ prædant non libidinem pronocet ipfarum indi sciplinata nudatio. Et sint (cũ verecũdia) (vt sic hu miles exaudiantur dum orant, & cum sobrietate) vt in cibo & potu modum teneant. Ipse dico (ornã tes se nõ in crinibus tortis) id est arte crispantib⁹ (vel auro aut margaritis, seu veste preciosa,) quia talibus ornamentis concitant aspicientes ad luxu riam. (sed sint promittentes pietatem) nõ per ver ba iactantię, sed per opera bona quod decet mulie res. Sic enim congruum est vt illę non verbis sed operibus ostendant pietatem suę mentis, & nõ in ducant se luxuriosis ornamentis.

Mulier in silentio discat cũ omni sub iectione. Docere autem mulieri non per mitto, neq; dominari in virum, sed esse in silentio. Adã enim primus formatus est, deinde Eua. Et Adam non est seductus, mulier aut seducta in preuaricatione fuit. Saluabitur autem per filiorum generatio nem, si permanferint in fide & dilectione, & sanctificatione cũ omni sobrietate.

Mulier nõ in clamosa voce, sed (in silẽtio discat) ne vox eius audientes moueat ad libidinem. Et di scat nõ erecta, sed (cũ omni subiectione,) quia pro pter culpam primæ transgressionis subiecta est vi ro seruiture cõditiõis potius quã dilectionis. (Sed docere non permitto mulieri,) quia nimirum ali quando cum docuit a sapientiæ eternitate separa uit. (Neque enim permitto eam dominari in virũ & si dominetur in aliã mulierem, quia vir fortioris naturæ est & dominium debet habere super mulie rem.) (Sed volo eam esse in silentio) vt neque cũ vi cina fabuletur. Silẽtium teneat, quia dum loquitur magis ad luxuriam irritat & irritatur. Et ne videretur mulieris dura conditio, quę tam in mariti res digeretur seruitutem ad antiquum & originale ex emplum redit apostolus, quod (Adam primus factus sit, deinde Eua) ex costa eius & quod diabol⁹ Adam seducere nõ potuerit, sed Euã, & quod post offensam dei, statim viro subiecta sit. Illi autem se ducuntur, qui quod faciunt non putãt esse peccatũ Adam vero sciuit esse malum quod faciebat, sed in expertus diuinę seueritatis in eo falli potuit, vt ve niale crederet esse cõmissum. Ac per hoc quidẽ in

eo quod mulier seducta est, non est ille seduct⁹, sed eum sefellit quomodo fuerat iudicandũ quod erat dicturus mulier quam dediisti mihi sociam, ipsa de dit mihi & comedi. Sicut enim Aaron errãti popu lo ad ydolum fabricandum non consensit induc⁹, sed cessit obstrictus, nec Salomonem credibile est, putasse errorem non esse ydolis seruire, sed blandi tijs feminis ad illa sacrilegia fuisse cõpulsam, ita credendum est illum in vim suę femine ad dei le gem transgrediẽdam, non tanquam verum loquẽ ti credisse seductũ, sed sociali necessitudine paruise. Mulier enim quod ei serpens locutus tanquam verum esse accepit, ille autem ab vnico noluit con sortio dirimi, nec in cõmunionem peccati. Nec ideo minus reus, si sciens, prudensque peccauit. Noluit enim coniugem cõtristare, quam credebat posse si ne suo solatio contabescere, si ab ei⁹ alienaretur ani mo & omnino illa interire discordia, non quidem carnis victus concupiscentia quam nondum senserat in resistente lege membrorum legi mentis suę, sed amicali quadam beniuolentia qua ple runq; fit vt offendatur deus, ne homo ex amico fiat inimi cus. Ergo alio modo quodam & ipse deceptus est, sed dolo illo serpentino quo mulier seducta est, nul lo modo seduci potuit, vt qui spiritali mente præ ditus erat, crederet quod ei deus ab esca illi⁹ ligni inuidendo vetuisset. Hanc enim seductionem pro prie appellauit apostolus qua id quod suadebatur cum falsum esset, verum putatũ est, id est quod de ideo lignum illud tangere prohibuerit quia sciret eos si tetigissent velut deos futuros tãquam eis di uinitatẽ inuideret qui eos homines fecerat. (Adã itaque non est seductus, sed mulier seducta fuit in preuaricatione) vt per illam & vir preuaricaretur. Sed (saluabitur per generationẽ filiorũ &c.) Hoc est illa quę sine connubio copulata est, & redacta semel in conditionẽ Euę delebit errorem veterem pro creatiõẽ filiorũ, ita tñ si ipsos filios erudierit in fide & dilectione) christi, (& sanctificatione) & pudicitia, Non enim vt male habetur in latinis co dicibus sobrietas est legenda, sed castitas sicut tes tat Hieronym⁹ vbi ergo nuptie videbant⁹ p̃dicari ad cõferendã salutẽ, ibi prædicatur virginitas. Nã si saluatur mulier in filiorum generatione & libe rorum numerus salus matrum est, cur additum est si permanferint filij in fide, & dilectione, & sancti ficatione cum omni castitate? Tunc ergo saluabi tur mulier, si illos genuerit filios qui virgines per maneãt, si quod ipsa perdidit adquirat in liberis atque damnum & cariem radicis flore compen set & pomis, si filios religiõẽ nutriat & instruat, vt te neant fidem, vt nõ deserant charitatem, vt sanctifi cationem quam in baptismo perceperũt seruent cũ omni castitate mētis & corporis, vel iuxta latinos codices (cum omni sobrietate) id est, cum temperã tia contra estum viciorũ. Quamuis enim in publi co non permittatur mulier prædicare, filios tamen & familiam, vel adolescentulas domi debet instrue re. Potest vir in hoc loco rationalem spiritum, mu lier vero carnem vel sensualitatẽ designare. (Adã primus formatus est, deinde Eua,) quia rationalis sensus principaliter in homine factus est, & secun dario caro. (Quod Adam non est seductus sed eua) quia quotiens peccauimus, rationalis sensus nõ est ita seductus in nobis vt non putaret malũ esse pec catum societatem,

I. Chor.
14.

Gene. 1.

Seducti
qui dicũ
tur.

catum cui consentiebat propter amicabilem carnis societatem, sed caro in delectationem ita est seducta, ut neque malum esse putaret, quod delectabiliter committebat. (Sed per generationem filiorum saluabitur,) quia per effectum bonorum operum perpetuæ salutis sociabitur. Et hæc opera bona maxime in officiis misericordiae frequentari solent. Opera vero misericordie nihil profunt siue paganis siue Iudeis, qui christo non credunt, siue hereticis siue scismaticis, ubi fides & dilectio non inuenitur. Et ideo nec tantum (saluabitur) hæc mulier id est caro (per filiorum generationem,) & per operum bonorum actionem, si ipsa opera permanserint in fide catholica, & dilectione gemina, & in sanctificatione cum omni castitate corporis & anime, vel sobrietate. Nam sine fide impossibile est placere deo, nec habet aliquid viriditatis ramus boni operis, si non maneat in radice dilectionis, nec prodest quicquid agitur sine sanctificatione, nec opus bonum est aliquid sine castitate.

Caput tertium.

Fidelis sermo. Si quis episcopatum desiderat, bonum opus desiderat. Oportet ergo irreprehensibilem episcopum esse, unius uxoris virum, sobrium, prudentem, ornatum, pudicum, hospitalem, doctorem, non vinolentum, non percussorem, sed modestum, non litigiosum, non cupidum sue domui bene prepositum, filios habentem subditos cum omni castitate. Si quis autem domui sue nescit preesse, quomodo ecclesie dei diligentiam habebit? Non neophytum, ne in superbiam elatus in iudicium incidat diaboli. Oportet autem illum testimonium habere bonum, ab his qui foris sunt, ne in opprobrium incidat, & in laqueum diaboli.

(Fidelis) id est verax est, nunc sermo quem loquor. (Quia videlicet, qui episcopatum desiderat bonum opus desiderat.) Opus non dignitatem, laborem non delicias, Opus per quod in humilitate crescat, ne intumescat fastigio. Episcopatus quid sit noluit exponere, quia nomen est operis non honoris. Grex enim est, atque inde ductum vocabulum, quod ille qui præficitur illis quibus præficitur superintendit curam eorum scilicet gerens. Episcopi namque supra episcopos interior est. Ergo episcopus superintendens interpretatur, ut intelligat non se esse episcopum, qui præesse dilexerit non prodesse. Nec desiderare episcopatum estimandus est, qui suum desiderat lucrum vel honorem, non plebis salutem. Non enim dicitur qui episcopatum desiderat bonum gradum desiderat, sed bonum opus desiderat, quod in maiori ordine constitutus possit si velit occasionem exercendarum habere virtutum. Ipse ergo sibi testis est, quia episcopatum non appetit, qui non boni operis ministerium, sed honoris gloriam querit. Benefacit qui episcopatum desiderat, id est superintendere alijs & solitudinem gerere pro multorum salute. (Oportet ergo illum esse irreprehensibilem), ut nulli vicio mancipatus sit, & ex subiuncta virtutum enumeratione manifestatur quæ sit illa irreprehensibilitas. Ac si talibus appetitoribus dicatur, Laudo quod queritis, sed prius discite quid queratis, ne dum vosmet ipsos metiri negligitis, tanto fedior vestra reprehensibilis pateat, quanto & a cunctis conspici in honoris arce festinat. Notandum etiam, quia quando apostolus hoc dixit plebis quicunque præerat primus ad martyrii tormentum ducebatur. Tunc ergo laudabile fuit episcopatum querere, quando per hunc quæque dubium non erat, ad supplicia grauiora venire. Nunc autem locus superior sine quo populus regi non potest, & si ita teneatur & administretur ut decet, tamen indecenter appetitur. Si autem sarcina hæc imponitur, suscipienda est, propter carnis necessitatem. In actione enim non amandus est honor, vel potentia in hac vita, quoniam omnia vana sub sole, sed opus ipsum quod per eundem honorem vel potentiam fit, si recte atque utiliter fit, id est ut valeat ad eam salutem subditorum quæ secundum deum est. Et quandoquidem tale est officium episcopi, (ergo oportet esse irreprehensibilem) id est talem ut nullum in eo vitium notetur quod reprehendi possit, quæ res penè contra naturam est. Omne enim vitium etiam in otioso verbo reprehensione dignum est. Et quis est qui nec in his que loquitur reprehendi queat? Sed futurus pastor ecclesie talis debet eligi, ad cuius comparisonem recte grex ceteri nominentur, ut cum reprehenderit alios, ipse a nemine reprehendi possit. Perdit enim auctoritatem arguendi, cui possunt ab eo quem arguit propria delicta impropèrari. (Oportet enim esse unius uxoris virum) id est, qui unam uxorem habuerit non habeat secundam, sicut beatus Hilarius vel Autistodorensis germanus, (Sobrium,) siue vigilantem. Sacerdotes enim qui ministrant in templo dei prohibentur vinum & siceram bibere, ne in crapula & ebrietate grauentur corda eorum, & ut sensus officium deo exhibens vigeat semper & tenuis sit. (Prudentem,) ut excludatur illi qui sub nomine simplicitatis excusant stultitiam sacerdotum. Non enim cerebrum sanum fuerit, omnia membra in vicio erunt. (Ornatum) bonis operibus & honestis moribus, ut in his sapiens deprehendatur. Sunt enim quidam ignorantes mensuram suam & tante stoliditatis ac irreuerentie, ut in motu & in incessu & in sermone communi risum spectantibus tribuant. (Pudicum) id est verecundum vel castum, ne impudens vel castitatem violet. (Hospitalem,) ut imitetur Abraham, & cum peregrinis immo in peregrinis christum suscipiat, & hoc ante episcopatum quoque solitus sit agere. (Doctorem) id est qui habeat gratiam docendi. Nihil enim prodest conscientia virtutum frui, nisi & creditum sibi populum possit instruere, & eos qui contradicunt redarguere. Innocens enim absque sermone conuersatio quantum exemplo prodest, tantum silentio nocet. Et latratu canum ac baculo pastoris, luporum rabies deterrenda est. (Non vinolentum non percussorem.) Vicia virtutibus opponit. Dixit qualis esse debeat sacerdos, dicit & qualis non esse debeat, Non sit vinolentus, sed sic bibat ut

si ante baptismum vel post idem est am brosius et augustinus. quos refert et sequitur s. tho. hic. et respondet pro hac opione ad hieronymum tenentem quod em sequitur quod non indistincte. timotheus in elucida tione super hunc locum ~

Heb. 11.

43. dist. c. vñi. s. nūc aūr. q. 7. c. ij. ver. episcopū & titū. 42. c. fi. 47. dist. c. sicut hij s. nescisse. 81. q. c. li. cet. de cōsecra. dist. 11. f. c. i. ubi. de sacra. vñic. ca. vñico.

Qui episcopatum desiderat bene facit.

bat vt ignoretur an biberit. vinolentia enim scur-
ronum est & commensatorum, venterq; mero estuas
cito desumat in libidine. (Nō sit percussor) id est,
ita irascibilis, & perturbari sensus vt percutiat, qui
debet patiens esse & eum imitari qui dorsum suum
posuit ad flagella, & maledicentes non remale-
xit. (Vel nō sit percussor) id est non percutiat ver-
bo vel exemplo prauo conscientias infirmorum.
Nō conuenit eum esse vinolentum ac percussorem
(sed modestum), vt temulentiam & iram modestia
refrenet, & modeste agat in omnibus. (Nō litigio-
sum) id est qui litigare soleat. Nihil enim imprudē-
tius arrogantia quorundam qui garrulitate mau-
storitatem putant, & parati semper ad lites in sub-
sectum sibi gregē tumidis sermonibus tonāt. (Nō
cupidum), quia cito deuieret a iusto propter cupi-
ditatem munerum sicut filij Samuelis. Auariciam
enim vel cupiditatem esse vitandam sacerdoti, &
ipse Samuel exemplo suo docet, nihil se cuiquam
rapuisse coram populo probas & apostolorū pau-
pertas qui refrigeria sumptuū a fratribus accipie-
bant, & præter victum atque vestitum nihil aliud
volebant. (Sue domui bene prepositum), non vt
opes augeat, sed vt ea quæ populis præcepturus
est, prius a domesticis exigat. (Filios habentē sub-
ditos cum omni castitate.) In filiis eius probatur
disciplina, si bene fuerint, subditi & obedientes
patri. Et tanta ab eo castitas exigitur, vt si filij ei⁹
casti non fuerint, ipse episcopus esse non possit, &
eodem vitio offendat deū quo offendit & heli pō-
tifex qui corripuerat quidem filios suos, quoniam
in vestibulo templi cū mulieribus dormiebant, sed
quia non abiecerat delinquentes retrorsum cecidit
& mortuus est. Domui sue sicut dictū est debet esse
bene prepositus, vt regat eam secundum deū. Sed
si quis nescit præesse domui suæ quæ parua est re-
spectu ecclesiæ, quomodo habebit diligentiam eccle-
siæ, id est, quomodo sciet sollicitudinem habere, vt
diligenter regat ecclesiam quæ multo maior est, quā
domus eius, & maiori prudentia est regenda. (Nō
neophitus) id est rudem conuenit eum esse. Nō sit
neophitus id est, nouiter ad fidem conuersus, qui
ordinatur episcopus, (ne in superbiam elatus, id est,
præ ceteris digniorē se putans, quasi eo indigeat
christiana religio, (incidat in iudicium diaboli) id
est damnetur propter superbiam vt diabolus qui
se cunctis meliorē iudicauit & factus est cūctis po-
sterior. Nec nuper baptizatus, nec nuper a seculari
bus negotijs, vel a malitia separat⁹ fieri debet epi-
scopus, quia vnusquisq; talis est, neophit⁹. Nec cō-
gruit vt heri cathecuminus, hodie sit pontifex, he-
ri in amphiteatro hodie in ecclesia, vespere in cir-
co, mane in altari, dudum fautor histrionum, nunc
consecrator virginum. Ignorat momētaneus sacer-
dos humilitatem & mansuetudinem, nescit seip-
sum cōtemnere. De dignitate transfertur ad digni-
tatem. Non ieiunauit, nō fleuit, non mores suos sæ-
pe reprehēdit & assidua meditatione correxit, nō
substantiam pauperibus erogauit. Iudicium autem
diaboli & humana arrogantia est. Incidūt in eā qui
in puncto horæ necdū discipuli, iam magistri sunt,
Non solum prædictas virtutes habere qui ordina-
tur, p̄dictisq; vitijs carere, sed & oportet illū bonū
testimoniū hēre ab his qui foris sunt. Quale prin-
cipium, talis & clausula sermonis. Qui irreprehen-

sibilis est, nō solum a domesticis verum & ab alie-
nis conuono ore laudatur. Alieni extra ecclesiā lu-
dæi, gētiles & heretici. Talis ergo sit pōtifex chri-
sti, vt qui religioni vitæ eius detrachere nō audeat,
ne si reprehensibilis fuerit incidat in opprobrium
vt exprobrentur illi vitia sua, & ira contemptus in-
cidat in laqueum diaboli odio habentis illos a qui-
bus se contēni viderit. Soler nāq; euenire his qui
ab alijs despiciuntur, vt despectores suos & ipsi de-
spiciant, sicque in iram & odium, & ceteros diabo-
li laqueos incidant. Ideoque pontifex sit talis, vt
nemo possit ei exprobrare aliquam pristinā sordē.
Si vero post fidem assumptā contraria virtutibus
quæ nunc descriptæ sunt, habuit, non ad pontifica-
tum est recipiendus. Sequitur.

¶ Diacones similiter pudicos, non bilin-
gues non multo vino deditos, non turpe
lucrum sectantes. Habentes ministeriū
fidei in conscientia pura. Et hi autem pro-
bentur primum, & sic ministrent nullum
crimen habentes. Mulieres similiter pudi-
cas, non detrahētes, sobrias, fideles in om-
nibus. Diacones sint vnus vxoris viri,
qui filiis suis bene præsent & suis domi-
bus. Qui enim bene ministrauerint, gra-
dum sibi bonum adquirent, & multam fi-
duciam in fide quæ est in christo Iesu.

Vbi prætermisiss præbiteris mox post episcopi de-
scriptionem subiungit de diaconibus, dat intelligi
quia nomine episcopi & pontificem designauit &
presbiterum, atque omnia quæ de episcopo dixit,
de presbitero secundarie sunt obseruanda. Nam &
presbiter est episcopus id est superintendens eccle-
siæ quam regit. Sed ille est maior episcop⁹, iste mi-
nor. Et quemadmodū præmissum est oportere epi-
scopum esse pudicum, (similiter diacones oportet
esse pudicos), id est castos, (nō bilingues) id est nō
dupliciter loquentes, vt in præsentia cuiusdam lo-
quantur de eo bene, & cum absens fuerit loquantur
de eo male. (Non multo vino deditos,) ne inebriē-
tur, quia qui inebriatur & mortuus & sepultus est,
neq; ebriosi regnum dei possidebunt. (Non turpe
lucrum sectantes,) sicut auari qui emūt & pluris vē-
dunt, uel vsuras accipiant. (Habentes) in conscien-
tia a sordibus vitiorum pura, (ministeriū fidei,) id
est tenētes in corde mūdo quod de fide est, alijs
occultum, sicut est quod christus de virgine natus
est, & quod peccatum non fecit, & quod moriendo
mortē destruxit, & quod vere corpus eius sit pa-
nis q̄ in altari cōsecrat, & cetera fidei archana. Ta-
les sint diacones. (Sed & hi, primum probentur.)
Hic innuitur, quia & episcopi sunt probandi. Pri-
mum probentur, & si tales inuenti fuerint quales
descripsimus [ministrent] sacris altaribus [nullū
habentes] non dico peccatū sed] crimen, quia nul-
lus] homo sine peccato, sed multi sine crimine. Cri-
men nāq; est peccatum graue, accusatione & dāna-
tione dignissimum, sicuti homicidium, adulteriū,
furtum, sacrilegium, & aliqua immūditia fornicā-
tionis. (Mulieres, id est diaconissas) (similiter) vt
diacones oportet esse (pudicas,) vt mundicia casti-
tatis in

tatis in eis regimen teneat, (non detrahentes, id est non quæres loquendo minuere bonam famam alicuius, sed sobrias: id est ab omni ebrietate immunes, & fideles in omnibus dictis & factis suis, ut fidem deo seruent & hoib⁹. (Diacones sint vni⁹ uxoris viri, non ordine⁹ diacon⁹ qui duas aut plures habuerit uxores, sed quantum vnam habuit & ei non misceatur postquam ordinatus fuerit. Ita sint diacones viri singulariter uxorum) qui bene præsent filijs suis) si quos prius genuerunt: erudientes eos in disciplina domini: (& suis domib⁹) bene prælati, ut eas bene regant. Et iustum est ut filios suos, atque domos bene gubernent, (quia qui bene ministraverint) in parvis rebus (adquirent sibi bonum gradum) id est altiore gradum in bono, (& acquirent fiduciam multam in fide quæ est in christo iesu) id est certitudinem sument vel dabunt se bene conuersaturos fideliter in maiori, & instructuros alios in fide christiana. Vel bene præesse filiis & domibus suis debent, ut his prius asueti, bene postea sciant ministrare in ecclesia, quoniam qui in diaconatus officio bene ministraverint gradu sibi bonum acquirent, ut promoueri mereantur ad episcopalem gradum, & multam sibi fiduciam æternæ remunerationis acquirent in fide quæ est in christo, qui per humilitatem obedientiæ meruit exaltari.

Hec tibi scribo fili Timothee speras me ad te venire cito. Si autem tardauero, ut scias quomodo oporteat te in domo dei cōuersari, quæ est ecclesia dei viui, columna & firmamentum veritatis. Et manifeste magnum est pietatis sacramentum, quod manifestatum est in carne, & iustificatum est in spiritu, apparuit angelis, prædicatum est gentibus creditum est mundo, assumptum est in gloria.

Hec omnia firmiter retine & custodi, quoniam ea (scribo tibi, speras me ad te cito venire) ut te præsens instruam adhuc plenius. Et ideo studiosi⁹ interim obseruare debes quæ tibi iniungo, ut non erubescas cum te videro. Veniam ut spero velociter. Sed si tardauero scribo tibi hec, ut iterum (scias quomodo cōuersari te in domo dei oporteat) ut pdesse possis omnib⁹ qui in ea sunt, & scias qualiter vnū quæque debeas instruere. (Quæ domus in qua de⁹ habitat ecclesia est) ex multis collecta fidelibus, qui varijs modis sunt docendi. (Ecclesia dei eternaliter (viui) & ideo eternaliter faciēs eos, qui uoluntatem eius custodiunt, & e contra eternaliter punientis illos qui præcepta eius contemnunt. Et ipsa ecclesia est in perfectis (columna, i. sublimis & recta, & incōcussibilis, & sustentans iuniores atque sustollens. Et in eisdem perfectis est ipsa (firmamentum veritatis) quia verbis & exemplis firmat in cor-

Sacramentibus infirmorum veritatem fidei & mādatorū dei. tu quali. Et manifeste magnum est in ea pietatis sacramentum in quo salus humana consistit: Sacramentum occulta, est res occulta, id est mysteriū siue mysticū aliquid. Colo. j. Et in hoc recte potest intelligi sacramentū de quo dictum est colossensibus. Mysterium quod absconditum fuit a seculis & generationibus (nunc autem

manifestatum est sanctis eius, quibus voluit deus notas facere diuitias gloriæ sacramentum huius in gentibus, quod est christus in vobis spes gloriæ. (Sacramentum enim pietatis est) quia dei fili⁹ per viscera misericordiæ huic visitauit nos oriens ex alto, illuminare his qui in tenebris & in vmbra mortis sedebāt. Sacramentum pietatis in eo est, quod vnigenitus dei misericorditer homo fieri dignatus est, per gratiam ut sibi fratres adquireret, qui cum eo possiderent hereditatem regni celorum. Et hoc sacramentum manifeste magnum est, quia cuncti fideles nouerūt hoc ita magnum esse, ut nemo sufficiat magnitudinem eius excogitare. Quod nobis manifestatum est in carne christi, quia in eo quod ipse carnem assumpsit, intelligim⁹ omnes electos esse membra eius, vel fratris, ideoque simul regnāturos. (Iustificatum est in spiritu (quia homo ille singularis quem virgo genuit, factus est per spiritum sanctum iustus, in utero matris, id est in ipsa conceptione & creatione fecit eum spiritus sanctus iustus ac deinde in presenti vita seruauit eum sine peccato. Nos quoque dum membra eius efficiamur, in spiritu sancto per baptismū iustificamur. Et hoc tantæ pietatis sacramentum (apparuit angelis) id est innotuit apostolis & prædicatorib⁹ qui pro eo quod gloriā regni celestis annūtiāt, angelorū noie designantur. Vnde & Ioannes in apocalypsi septem angelis scribit, i. episcopis septē ecclesiarū Asiæ. Et per huiusmodi angelos, i. per veritatis nuntios (prædicatum est) Hoc sacramentum gentib⁹) ac per eorū prædicationem (creditum est mundo. (Quod aut sequitur) assumptum est in gloria in nostro quidē capite perfecte iam cōpletum est, sed in membris ei⁹ cōpletum ex toto non erit, donec omnes electi receptis corporibus in regnum celorum simul sint ingressi.

Luc. f.

Caput quartum.

Piritus autē manifeste dicit, quia in nouissimis temporibus discedent quidam a fide, attendentes spiritibus erroris & doctrinis demoniorum in hipocrisi loquētiū mēdaciū cauteriatā habentiū suā cōscientiā, prohibētium nube re, abstinere a cibis quos deus creauit ad percipiendum cum gratiarum actione fidelibus & his qui cognouerunt veritatem quia omnis creatura dei bona, & nihil reiciendum quod cum gratiarū actione percipitur. Sanctificatur enim per verbum dei & orationem.

Ecclēsia quidē est columna & firmamentum veritatis, (sed tamen spiritus) sanctus (manifeste) in me, vel per me (dicit, quia in nouissimis temporibus) id est regnante antichristo vel antea (discedent a fide quidā notabiles, propter cuiusmodi discessio nem dictum est, nisi venerit discessio primum. Et quia tales surrecturi sunt, ideo vigilandum, ne nostris temporibus surgant, vel si surrexerint, ne alios seducant. (Discedent enim a fide veritas

i. Tim. 3
2. Pet. 3.
Iude. j.
1. q. 7. c.
didici.
Ecclesia.
36.

K tū attendēs

Epi. Pauli.

tis (attendentibus spiritibus erroris) id est demonibus, qui per artem fallaciae loquentur eis, vel apparebunt, & aliqua velut bona dabunt, ut eos errare faciant, vel in errore detineant, sicut agimnensibus hereticis nouimus contigisse, quos demones in equorum specie nobis apparentes portant per aera ubicunque voluerit, & copiam eis temporalium rerum ministrant, atque prauis dogmatibus imbuunt. (Vel attendentes spiritibus erroris), i. heresiarchis in quibus maligni spiritus loquentur, & errorem docebunt. (Et attendentes doctrinis demoniorum), i. hominum demonia habentium, (loquentium mendacium in hipocrisi), i. simulata religione ut magis decipiant, (& habentiam conscientiam suam cauteriatam (id est corruptam & putrefactam, atque putredinem cum feroce semper emittentem. Demoniorum dico (prohibentium nubere & abstinere iubenti) a cibis quos deus creauit. (Hoc agimnenses faciunt & manichei nonnullique alij fecerunt. Ille enim prohibet nubere qui hoc esse malum dicit, non qui huic bono aliquid melius anteponebat. Multum ergo interest iter hortantes ad virginitatem bono minori, bonum amplius proponendo: & prohibentes nubere concubitum propagationis, quod solius proprie nuptialis est vehemens, accusando. Item multum interest iter abstinentes a cibis propter sacratam significationem, vel propter corporis castigationem, & abstinentes a cibis quos deus creauit, dicendo quod eos deus non creauit. Nam & primi patres nostri a quibusdam cibis abstinuerunt, non tamen eos damnandi, vel significandi gratia, & nunc fideles non quia cibos putent immundos, sed edomandi corporis causa propter animam in orationibus amplius humiliandam, non solum a carnibus sed a quibusdam terre fructibus abstinere, vel semper sicut pauci, vel certis diebus atque temporibus sicut per quadragesimam fere omnes. Manichei vero ipsam creaturam negabant esse bonam, & dicebant esse immundam, eo quod carnes diabolus operaretur. Et ab escis huiusmodi temperabant, quod non significatione, sed natura malae & immundae essent. Quia in re creatorem earum sine dubio blasphemabant, quod pertinebat ad doctrinam demoniorum. Deus enim creauit escas (ut cum gratiarum actione perciperentur a fidelibus) qui bene credunt de ipsis escis, licet necdum intelligant quod credunt (& his qui cognouerunt veritatem) id est quia non intelligunt, quod de eisdem escis credunt. Hanc scilicet veritatem cognouere (quia omnis creatura dei bona est) in natura sua (& nihil ciborum est reiiciendum id est abhorrendum & respuendum quasi naturaliter malum vel immundum) quod percipitur (id est percipi solet cum gratiarum actione) id est ut mihi agatur deo gratiae a percipiente. Omnia quippe quae naturaliter sunt in ordine suo bona sunt, & nemo in eis peccat, nisi qui ordinem suum in dei obedientia non custodiens eorum quoque ordinem male utendo perturbat. Patres autem nostri qui deo placuerunt tenuerunt ordinem suum in ipsa obedientia, ut quicquid deus temporibus congruis iubendo distribuit, sic obseruarent quomodo ille distribuit. Itaque non solum carnes ad cibos datas, cum omnes naturae munda sint vel essent, quasdam tamen nonnulla significatione immundas illo tempore non ederunt, quo

Quare
quoniam bonum sit a
cibis abstinere.

eas non edi preceptum erat, ut talibus significationibus futura rerum manifestatio prefiguraret, sed & azimum panem, & cetera eiusmodi in quibus fuit umbra futurorum. Qui tam rei essent illius temporis & illius populi homines si obseruare contemnerent quando illa sic fieri, & ista quae nunc reuelata sunt sic prenuntiari oportebat, quam nos despicientes essemus, si nunc iam manifestato nouo testamento illas prenuntiatiuas obseruationes aliquid nobis prodesse putaremus. (Nihil ergo ciborum est reiiciendum, quod cum gratiarum actione percipitur.) Sanctificatur enim (cibus ipse (per verbum dei) quod est in actione gratiarum) (& orationem quae adiungitur ne diabolus per eum noceat. Verbum enim sanctificatur, oratio autem impetrat, diabolus vero per cibum tentat.

Hec proponens fratribus bonus eris minister christi iesu, enutritus verbis fidei, & bonae doctrinae quam assecutus es. Ineptas autem & aniles fabulas deuota, exerce autem te ipsum ad pietatem. Nam corporalis exercitatio ad modicum utilis. Pietas autem ad omnia utilis est promissionem habens vitae quae nunc est & futurae. Fidelis sermo & omni acceptione dignus. In hoc enim laboramus & maledicimur, quia speramus in deum viuum, qui est saluator omnium hominum maxime fidelium.

Haec de cibis & creaturis quae dixi (proponens fratribus) ad tenendum, (bonus eris minister christi) tu dico (enutritus) & a matre tua vel ab alijs fidelibus (verbis fidei) id est verbis quae fidem docent, verbis (bonae doctrinae) quantum ad bonos mores quam assecutus es ab infantia & tunc cum studio perquirens eam & inueniens. Bonam quidem doctrinam tene & doce quam assecutus es (sed ineptas & aniles fabulas (id est Iudeorum traditiones) deuota, quia sunt ineptae id est sine aptitudine) (& aniles id est vetularum sermonibus infusae iuniorum codicibus) (& sunt fabulae (id est inania verba sine veritate & utilitate. Hoc non de diuinis eloquijs dicitur sed ut dixi de traditionibus quas iudei a senioribus suis acceperunt praeter legales & propheticos libros & de stultiloquijs hereticorum qui prohibent nuptias & interdiciunt cibos quos creauit ut cum gratiarum actione sumerentur) fabulas quidem deuota, sed te ipsum exerce ad pietatem. Hoc est fabulas impiorum caue (& ad pietatem exerce) id est hoc sit studium tuum ut mente sis religiosus, & erga dei cultum deuotus, atque fidei pietate sincerus. Idcirco moneo ut esse studeas mente pius erga deum & proximum, (quia corporalis exercitatio) quae est in ieiunijs & vigilijs, ac labore manuum, atque multimoda corporis afflictione in qua te fatigas (ad modicum utilis est, id est, parum utilitatis habet respectu magnae utilitatis, quam habet pietas religiose mentis. Nam illa corporalis exercitatio & in hipocritis vel hereticis inuenitur, pietas autem

Luc. 12.
Proue.
3.

Pietas ad
quid pro
lit.

Mat. 5.

autem deuoti ac beniuoli cordis non nisi in electis reperit. Illa corporalis ad modicū utilis est, quia oī bono studet, habens promissionem vitæ quæ nūc est, & futuræ, quia deus pijs promisit vitam quam habent in hoc seculo animæ iustorum, vel subsidia tēporalia, & vitā futurā beatitudinis dicens. Quæ rite primum regnum dei & iustitiam eius, & hæc omnia adiiciētur vobis. Et per Salomonem dicēs de sapientia, Longitudo dierū in dextera eius, & in sinistra eius diuitiæ & gloria. Dextera enim vitā perhennem, sinistra vero vitam præsentē designat. (Vel exerce te ad pietatem, id est ad compassionem proximorū, & ad opera misericordiæ. Pietas est, ad omnia utilis, quia & in futuro & præsentī seculo prodest, dans temporalia & eterna remedia. (Habens promissionem vitæ quæ nūc est & futuræ) quia qui pietatis beneficia pauperibus impendit, & in præsentī dat ei deus vnde temporaliter viuatur, & in futuro vitā sempiternā. Et iste sermo de pietate fidelis id est verax, quia scilicet pietas est utilis ad omnia & fideliter adimpletur quod ei promissum est, vt habeat vitā præsentem & futuram. [Iste sermo est fidelis, neminē fallens (& est dignus omni acceptione,) vt a cunctis hominibus omnino accipiatur. Vere pietas habet promissionē vitæ præsentis & futuræ, nam in hoc laboramus, vt promissionem hanc cōsequamur, (& maledicimur) ab impijs & blasphematorib⁹. (In hoc laboramus) quia speramus in deū viuū, id est in hoc infusam pietatis ac iustitiæ operibus, quia speramus vitam quæ deus viuens promisit pie agentibus. (Qui est saluator omnium hominū) quia solē suū facit oriri super bonos & malos, & pluit super iustos & iniustos, atque salutem corporis in hac vitā communiter parat bonis & malis. [Maxime] tamē ipse saluator (fidelis) quia præter temporalē salutē quæ illis est cōmunis cū reprobis dat eis eternā salutem quā possideant cum angelis.

¶ Præcipe hæc, & doce. Nemo adolescentiam tuam contemnat, sed exemplum esto fidelium, in verbo, in cōuersatione, in charitate in fide, in castitate. Dum venio attēde lectioni, & exhortationi doctrinæ. Noli negligere gratiam quæ est in te, quæ data est tibi per prophetiā, cū impositione manū præbiteri. Hæc meditare, in his esto vt profectus tuus manifestus sit omnibus. Attēde tibi, & doctrinæ, ista in illis. Hoc enim faciēs, & te ipsum saluum faciēs, & eos qui te audiunt.

¶ Hæc quæ dixi de fabulis vitandis & pietate sectanda, (præcipe) scientibus (& doce) nescientes. (Præcipe hæc) vt fiant, & doce) quomodo fiāt. Et vt præceptū tuū atq; doctrina suscipiatur, (nemo adolescentiā tuā cōtēnat) id est ita viuere, & maturum te moribus ostendere, vt nemo te quasi adolescentē possit cōtemnere, nec vita etatem tuā faciat reprehensibilem, quāuis corpore sis adolescens si quid reprehensibile feceris, audacius reprehenditur, & quasi contemnitur. Potest etiam ad subiectos referri, vt dicatur nemo eorum quibus precipies &

quos docebis contēnat adolescentiā tuā: quia in sacro eloquio nonnūquam adolescentia iuuentus vocatur, Salomone testate qui ait, Letare iuuenis in adolescentia tua. Si em̄ vnū esse vtraq; nō decerneret: quē monebat in adolescentia, iuuenem non vocaret. Sic & in hoc loco adolescentia p iuuentute intelligit, vt sctūs Timotheus in autoritate p dicationis sit, etiā solide ætatis. Nemo etatem tuā cōtēnat, (sed tū exemplū esto fidelis in verbo,) vt ipsi exemplo tuo bona loquantur, (& in cōuersatione) vt ex ep̄lo tuo bene & honeste cōuersent (atque in charitate) dei & proximi, & in integritate fidei: (& mundicia castitatis.) Et vt ita possis exemplū bonorū operū alijs p̄bere, (attende lectiōi diuinarū scripturarū interim (dū venio.) Valde ei inter humana verba cor defluit. Cunque indubitatē constet quod externis occupationū tumultib⁹, impulsū a semetipso corrūat, studere incessanter debet, vt per eruditionis studiū resurgat. (Attende inquam lectioni) & post lectionē attende (exhortationi) iam volentium, & doctrinā nescientium. Sic enim debes agere, vt quod lectio faciendū docuerit facias, & subditos tuos vt hoc idē faciant admonas, atque illos qui hoc ignorant doceas. Sic age (& noli negligere grām) episcopalis officij (quæ est in te) quia ad hoc gratis te deus prætulit illi populo vt sic agas. (Quæ gratia est tibi data p prophetiā, cum impositione manū præbiterij.) Videtur apostolus prophetiā vocare inspirationē sancti spiritus, per quam præsciebat quid de hoc & de ceteris esset acturus. Vel certe de hoc qd fieri deberet episcopus specialiter prophetauit, fuit ipse apostol⁹, siue quilibet alius sanctus. Impositionem vero manū eā dicit, quæ in ordinatione ei⁹ facta est. Quæ manuum impositio fuit præbiterij, quia per hanc impositionē accepit præbiteriū, id est episcopatū. Episcopus enim sepe vocatur ab apostolis præbiter, & præbiter episcopus. Vel hæc impositio manū fuit præbiterij, qui latine dicitur senior, quia ipse apostolus qui iuxta hunc sensum præbiter intelligitur, imposuit manus suas capiti eius, dum illum consecraret episcopum. Nam & Petrus atq; Ioannes in epistolis suis seip̄os vocant seniores id est præbiteros, propter grāuē maturitatem morū & sapientiæ, vel etiā propter etatē. Deinde (hæc inquit) (meditare) id est hæc præcta & volue in animo tuo quæ iniungo tibi, quia idcirco constitutus es pontifex (& in his actionibus atque meditationibus iugiter (esto) vt dum ita vixeris, & docueris (vt dixi,) profectus tuus sit manifestus omnibus) id est cuncti te patienter sciant oibus, proficere. Et vt tibi aliisque proficias, attēde tibi, id est mētis intuitū frequenter reduc ad teip̄um, & diligenter attende qualiter viuas, ac si quid in te corrigendū inueneris statim corrige, & semper ad meliōra nitere, (& doctrinæ instā in illis,) id est instanter doce illos qui sunt cōmissi tibi. Et libenter debes vtrūque facere, quia (hoc ita faciēs) duplicem fructum afferes, qm̄ & teip̄um saluū faciēs & eos qui te audiunt. Te enim saluabis si tibi attenderis, & auditores tuos si doctrinæ iustitæ. Sic em̄ debet rector propriā salutē querere, vt cōmunē nō deserat, & sic cōmunē profectum querere vt propriū nō negligat. Nam ita de subiectis suis rationem christo iudici reddet, vt & de seipso reddere cogatur.

K ij seniotem

Adolescē
tia p iuue
tute aliqñ
sumitur.
Eccēs. 11

Senio re
præbiter
ri dicunt

Epi. Pauli.

2. q. 7. c.
Paul⁹ di
dicit.

Seniorem ne increpaueris, sed obsecra
ut patrem iuuenes, ut fratres, anus ut ma
tres, iuenculas ut sorores, in oī castitate.

Dixi ut in istis doctrinā, sed tamen hoc age cum
discretionē, ut vnūquēq; doceas vel admonēas,
prout cōgruū fuerit. Aliter nāq; admonendi sunt
iuuenes, & aliter senes. Quia illos plerūque seueri
tas admonitionis ad profectum dirigit, istos ve
to ad meliora deprecatio blāda componit. Et ideo
seniorem ne increpaueris, sed proprietatis hono
re (obsecra) eū reuerenter (ut patrem) quatinus per
benignam obsecrationem, facilius tuam suscipiat
admonitionē. Indignatur enim & erubescit, si fue
rit asperē correptus. (Iuuenes vero admonē, cum
affectu dilectionis (ut fratres). Senes & in scriptu
ra sacra vocantur, nō qui sola quāritate temporū,
sed qui morum grādeuitate maturi sunt. Iuue
nes autem qui nulla consilij grauitate deprimūtur.
Et ideo tales etiam hoc loco possunt intelligi. (Se
niorem) ergo qui maturitate prouectus est, si in ali
quo aliter quam oportet egerit (ne increpaueris,
sed blāde obsecra ut se emēdet, & de cātero in me
lius proficiat. (Iuuenes vero quos morum leuitas
agit, increpa benigne si deliquerint ut fratres.
Anus, ut) similiter quē vel etate, vel bonis morib⁹
sunt prouectae, admonē cum reuerentia (sicut ma
tres), iuenculas autem etate vel moribus admo
nē sicut sorores, & hoc in omni castitate. In alio
quo iuencularum rectissime iuuenis de omni cas
titate ad monetur, ut nec saltem nimia carnis titil
latione circa eas moueatur.

Senes &
iuuenes
morum
qui sint.

Viduas
I. q. 2. c.
honora.

Iduas honora, quē vere vidue
sunt, si qua aut vidua filios aut
nepotes habet, discat primum
domum suam pie regere, & mu
tuā vicem reddere parentibus. Hoc enim
acceptum est coram deo. Que autem vere
vidua & desolata sperauit in deum, & in
stat obsecrationibus et orationibus nocte
et die. Nā quē in deliciis est, viuens mor
tua est. Et hoc pręcipe, ut irreprehensibi
les sint Si quis autem suorum et maxime
domesticorū curam non habet fidem ne
gauit et est infideli deterior.

47. dis.
c. sicut.
hi. ne
cesse.

Viduas inquit honora quē verę vidue sunt, id
est quę omni auxilio suorū sunt destitutę quę ma
nib⁹ suis laborare non possunt, quas paupertas de
bilitat, et asq; cōficit, quibus deus spes est, & omne
opus oratio. Ex quo datur intelligi adolescentulas
viduas, exceptis quas excusat infirmitas, vel suo la
bori, vel liberorum, vel propinquorum ministerio
delegari. Honor autem in presenti, pro elemosina
vel pro munere accipitur. Nā & quod alibi dicitur,
honora patrem & matrē, non in verborū sono qui
inopiā parentum cassa potest adulatione frustrari,
sed in viciis necessariis ministrandis debet intelli
gi. Itaque viduas honora id est sumptibus eccle
siasticis ale, non tamen omnes, (sed quę verę vi
duę id est quę nō habēt auxilium nisi solius dei.

Honor
hic pro
elemosi
na sumi
tur.

(Sed si qua vidua habet filios vel nepotes, discat
primū pie regere domū suā in quo p̄babit. Hoc
discat primū, id est antequam ad ecclesiam veniat
stipendijs ecclesie honorandā. (Discat domū rege
re, & parētib⁹ qui eā aluerūt mutūā vicē redde
re, ut & parilege alios nutriet. Nec solū genito
res, sed & filij, vel nepotes, & ceteriq; p̄pinq; dicū
tur parentes. vnde & tota progenies parentela vo
catur. Et in mundana lege parens parenti per gra
dum & parentelam succedere iubetur. Mutuam er
go vicem dictum est, reddit parentibus, qui nutri
tus a maioribus nutrit minores, & quod a precedē
tibus accepit, subsequētib⁹ impendit. Vel mutuā
vicem parentibus reddit, qui filiis & propinquis si
bi seruitia impēdētib⁹ subsidia rependit. (Hoc)
agat bona vidua, (quia hoc est acceptum corā deo)
Et hec tamen nondum est verē vidua, quia parens
habet qui illi sunt solatio. Sed illa (que) verē vi
dua, id est ab omni auxilio mundano destituta (&
ab omni terreno solatio desolata, (sperauit in deū,
id est vidēs ex nulla parte se habere suffugium, to
to animo est deo, a quo solo sperat auxilium vitę
& salutis, (& ideo nocte ac die instat obsecrationib⁹
pro remotione totius mali (& orationib⁹) pro
adeptione bonorū. Talis erat sancta Anna que nō
discedebat de templo, ieiunijs & obsecrationibus
seruens die ac nocte. Prę ceteris enim viduę de
bent vacare orationibus, quia & dominus cum ad
semper orandum hortaretur, viduam cōmemora
uit, quę videlicet iniquum indicem ad audiendam
causam suam assidue interpellando committit. Qua
propter cum in viduis destitutio & desolatio note
tur, si se omnis anima intelligat in hoc seculo desti
tutam & desolatam quādiu peregrinatur a domi
no, profecto quandam viduitatem suam deo de
fensori assidua & impensissima precatōe commē
dat. Mystice em̄ vel ecclesia vel omnis anima quę
intelligit se derelictam omni auxilio nisi soli⁹ dei
vidua est. Vnde enim mulier est vidua? Quia non
habet auxiliū aliunde, nisi solius dei. Ille vero quę
habent viros, quasi superbiunt de auxilio virorū.
Videtur autem viduę desertę, sed robustius est au
xilium earum. Ergo tota ecclesia vna vidua est. si
ue in viris siue in feminis siue in cōiugatis, siue in
maritatis feminis, siue in adolescentibus siue in se
nibus, siue in virginib⁹. Omnis ecclesia vna vidua
est, deserta in hoc seculo, si sentit illud, si nouit vi
duitatē suam, tunc enim auxiliū pręsto est illi. Sed
simpliciter viduam mulierem iterū sicut superi⁹ in
telligamus. (Que enim vere vidua est, & desolata,
persistit in precibus, & fit deo proxima. Nam e
contrario illa (que in delicijs est) id est que carnem
suam deliciose fouet, & in precibus & ieiunijs nul
latenus affligit (viuens) cōmuni vitę (mortua est)
in anima, quoniam deus ab ea recessit, qui est vita
animę. Vnde & beatus Iob de sapientia quę deus
est, dicit, quia non inuenitur in terra viuētiū id
est in mēte eorum qui voluptatibus huius vitę ser
uiunt. Hoc est, enim viuētem mortuū esse, non ha
bentem deum manentem in sua mente. Ne ergo vi
uens sit mortua, delicie spirituales delicijs carna
libus in sancta castitate succedant, id est oratio, ie
iunium, bona cogitatio bonorum operum frequē
tatio. Nam quādo vidua p̄ delicijs nuptiarū quas
in carne viri habere solebat, aliarum & carnalium
deliciarum

Vidue p̄
ceteris
vacare
debent
orationi
bus.

deliciarum tanquam in solatio vsum assumit, tunc viuens mortua est. Nam sicut in ipsis sensibus, corporis acutius audiunt qui non videt, & tangendo multa discernunt, nec tanta viuacitate tangunt qui oculis videntur, non intelligitur ex vno aditu id est luminis repressa intentione sentiendi eam se in alios sensus propriori dignoscendi acumine exercere, tanquam ex altero conetur implere quod negatur ex altero, ita & sepe carnis cupiditas a concubendi voluptate cohibita, maioribus in pecunia se porrigit appetitum & illinc auersa, huc se impetu ardenti conuertit. Mors autem est, ipsa letitia in perfruendo, cum quisque adipiscitur, quod perdit concupiscit. (Et ideo mortua est vidua que in deliciis viuuit.) ad quas delicias per cupiditates tanquam portas mortis peruenitur. Et idcirco praecepe viduis ne deliciose viuuant. (Et hoc est praecepe illis ut irreprehensibiles sint) id est ut caueant facere ea quae sunt digna reprehensione. Dixi superius, ut vidua si filios vel nepotes habet, discat regere domum. Si autem hoc agere neglexerit, fidem perdidit, (quia si quis non habet curam suorum, & maxime domesticorum,) ut quantum potest procuret illis necessaria, (fide negauit,) operibus & si non verbis quia proximum non diligit, & infideliter erga eum agit. Vel viduae non studeant congregare delicias, vel filij, vel caeteri propinqui impendant illis quod necessarium est. Sed si quis est, qui noluit, (fide negauit) quam in baptismo promissit quando diaboli operibus abrenuntiauit, (& est deterior infidelis,) quia nunquam fidem habuit. Hic enim veritatem nouit, & se bene acturum promissit, infidelis autem nec nouit adhuc nec promissit. Sed iste promissit, & implere noluit, ideo deterior est illo qui fidem nondum percepit. Multo enim grauius delinquitur sciens quam ignorans, & multo peius est, bona opera promittere & non facere, quam nec promittere nec facere. Curam ergo suis, & maxime domesticis quisque debet impendere, quia cum ceperit vel se posse, quibus poterit primitus inest ei cura suorum. Ad eos quippe habet opportunior facilioreque aditum consulendi vel nature ordine, vel ipsius societatis humanae. Nam infidelis curam suorum habet, & ideo deterior est infideli, qui hanc non habet.

Vidua eligatur non minus sexaginta annorum, quae vnus fuerit viri vxor, in operibus bonis testimonium habens, si filios educauit, si hospitio recepit, si pedes sanctorum lauit, si tribulationem patientibus subministrauit, si omne opus bonum subsecuta est.

Hic omne praeceptum de his viduis quae ecclesiae pascuntur alimonis, & idcirco etas praescribitur, ut ille tantum accipiant pauperum cibos, qui iam laborare non possunt, atque maturitatem habent morum pariter & etatis. Simulque considera, quod illa quae duos habuit viros, & si auus, si decrepita, & egens est, ecclesiae stipendium non meretur accipere. Dixi superius ut veras viduas honores sumptibus ecclesiae. (Et vidua,) quae sic est honoranda (eligatur habens non minus sexaginta annorum) nisi iam est extincta fomes libidinis, (quae non habuit nisi vnum maritum,) & post mortem eius (habet testimonium

in bonis actibus, quia scilicet filios enutrit, si quos habuit & pauperes hospitio suscepit) atque sanctorum praedicatorum (pedes lauit,) quos tunc recipere periculosum fuit. Cum fratres hospitio suscipiuntur, mos inoleuit apud plerisque sanctos, ut pedes eorum lauentur, & magna commendatio in hoc facto, humilitatis ne dedignetur facere christianus, quod prior fecit christus. Cum enim ad pedes fratris inclinatur corpus, etiam in corde ipso excitatur, vel si iam inerat confirmatur ipsius humilitatis affectus. Et vidua est eligenda quae testimonium habet haec omnia fecisse, & incarceratis, vel quibuslibet afflictis bona quae potuit ministrasse, atque ut breuiter concludam, omne opus bonum subsecuta est. Et haec talis pascatur alimentis ecclesiae, & si vires habuerit seruiat sacerdoti.

Adollescentiores autem viduas deuota. Cum enim luxuriate fuerint in christo nubere volunt, habentes damnationem quia primam irritam fidem fecerunt. Simul autem & otiose discunt circuire domos, non solum otiose sed & verbose & curiose loquentes quae non oportet. Volo ergo iuniores nubere, filios procreare, matres familias esse, nullam occasionem dare aduersario maledicti gratia. Iam enim quaedam conuersae sunt retro post sathanam. Si quis fidelis vel qua fidelis habet viduas subministret illis, & non grauetur ecclesia, ut his quae vere viduae sunt sufficiat.

Dixi ut vidua eligatur sexaginta annorum, nisi compressa est omnis lasciuia. (Sed adollescentiores viduas) quarum adhuc sanguis feruet, (deuota) ad ministerium ecclesiae. Et quare? Quia cum luxurias te fuerint volunt nubere in christo, id est quia sepe contingit ut relicto proposito castitatis per multos amatores luxurietur, vel in luxu ciborum & delictiarum versentur, & post multam luxuriam (velint nubere,) id est copulari viris in christo id est per legitimas nuptias, quasi tunc non sit peccatum nubere, ipse dico (habentes damnationem) eternam (quia primam fidem irritam fecerunt) id est quia castitatem domino vouerunt & non reddiderunt, vouentibus videlicet virginitatem vel viduitatem non solum nubere, sed etiam velle nubere, est damnabile, ideo videlicet habent damnationem quia primam fidem irritam fecerunt, & si non nubendo tamen volendo. Non quia ipse nuptiae velut malum damnandae iudicantur, sed damnatur propositi fraus, damnatur fracta voti fides, non damnatur susceptio de bono inferiore, sed ruina a bono superiore. Postremo damnantur tales, non quia coniugalem fidem posterius iniere, sed quia continentiae primam fidem irritam fecerunt, volentes nubere. Voluntas enim quae a proposito cecidit, damnatur, siue subsequuntur nuptiae siue desint. Et ideo tenenda est in corde pseueranter voluntas boni propositi, ne quis vel quae retro aspiciat & vxori Loth similis fiat. Quae enim fecit vxor Loth Liberata est a sodomis, & in via posita retro respexit ubi respexit, ibi permansit facta est statua salis, ut

27. q. 11
c. sicut.
& c. v. 10.

27. q. 11
c. nuptiarum.

26. q. 5
c. epi.

Epi. Pauli.

illius contemplatione cōdiantur homines, cor habeant, & nō sint fatui, non retro respiciant, ne malum exemplum dantes ipsi remaneant, & alios cōdiant. Nec solū quę diximus faciunt prædictæ mulieres, sed cum illis malis addūt (quod sunt otiose) nihil manibus operantes, & fiunt propter mentis vagationem & corpore instabiles, quia non stant in domibus suis, (sed discunt.) id est assuescunt (circa) sine rationabili causa (domos) alienas, quod religioni inimicum est. Nec solum otiose sunt, sed & verbose id est abundantes multiloquio fabularum & inutilium sermonū. (Et sunt curiose) id est inuestigantes aliorum facta & negligentes sua, & studentes aliquid semper audire. Et sunt loquētes ea quę non oportet, id est turpia & ad libidinem pertinentia, vel quolibet alio modo religioni contraria. Et quia quędam viduę postquam deo continentiam & religiosam conuersationem promiserunt talia mala faciūt, (ergo volo iuniores) viduas non continentiam vouere quam seruare non possunt, (sed nubere, & filios procreare) legitimos, ne si quos ex fornicatione genuerint, extinguat eos propter metum & verecundiam, (& volo eas esse matres familias.) Nubāt ne vagentur per alienas edes, sed sub viris possēt habeant frenum quo regantur. Procreent filios & sint matres familiarum vt non sint otiose, sed in nutritura filiorum & gubernatione familiarum, vtilibus occupentur actibus. Bonum est enim nubere, bonum filios procreare, bonum matres familiarū esse, & ideo faciāt hæc bona, ne forte cōmittant supradicta mala. Hoc volo eas facere, (& nullam occasionem dare aduersario) id est infideli, (gratia maledicti) id est, causa male locutionis. Hoc est nolo vt infidelis qui nobis aduersatus, & cui magnum est de nobis male loqui, dent vllā occasionē vt possit aliquid male dicere de eis & fortasse darēt occasionē sicut iam nō nullæ dedere, (quia iā cōuersæ sunt quędā retro) a bono cōtinētię qui quod proposuerūt, euntes, post Sathanam) qui retro cessit & periit. Hic apostolus addidit vt in his verbis eius intelligerem⁹ eas quas nubere voluit melius potuisse continere quā nubere, sed melius nubere quam retroire post Sathanam id est ab excellēti illo virginali vel viduali castitatis proposito, in posteriora respiciēdo cadere & interire. Dixi vt iuniores nubant, sed si alię quę nubere, procurent eas sui. Et hoc est, (Siquis fidelis, vel si qua fidelis habet viduas,) id est, viris orbatas sorores aut consanguineas, quę aliqua linea generis ad eum pertineant (subministret illis necessaria & non grauetur ab eis ecclesia,) vt his quę veræ viduę sunt, id est omni auxilio destitutę (sufficiat alimenta præbere. Hic ostendit apostol⁹ quia & fideles prouidere sibi & alijs in posterū necessaria debent, vt intelligeremus quod præcipit dñs non cogitandum esse de castino, non ad hoc fuisse præceptum, vt nihil pecuniæ seruetur a sanctis, sed ne deo propter ista seruiatur, & propter inopiæ timorem iustitia deferatur.

¶ Qui bene præfunt præbiteri duplici honore digni habeantur, maxime qui laborant in verbo & doctrina. Dicit enim scriptura, non infrenabis os boui trituranti,

Alias nō
alligabil

& dignus est operarius mercede sua. Ad Deu. 25, uersus præbiterum accusationē noli recipere, nisi sub duobus aut tribus testibus.

¶ De viduis ita fiat, vt hætenus ostendi. Sed de bonis præbiteris aliter, scilicet vt (qui bene præfunt) ecclesię (habeant digni duplici honore,) vt in præfenti accipiant honorem stipendiorū a subditis suis, & in futuro a deo honorem glorię perhennis, (maxime qui laborāt in verbo & doctrina) nesciētib⁹ id est qui monere studēt eos qui sciūt & docere eos qui nesciūt. Et cū duplex honor id est gemina retributio talib⁹ debeat, de vno honore probō quē illis debent subiecti in oblatione sumptuū. Nā legis scriptura dicit. Nō infrenabis os boui trituranti id est nō prohibebis prædicatōrē cibos ex ecclesiā sumere. Et euangelij scriptura secūdum Lucam dicit, (quia dignus est operarius mercede sua) id est dignus est prædicator receptione sumptuum. Ex euangelio enim Luce sumpsit apostol⁹ hanc sententiam probans auctoritate sua. (Dign⁹ est operarius mercede sua) quia iā de mercede sunt operis ipsa alimenta sustentationis, vt hic merces de labore prædicatōnis inchoetur, quę illic de veritatis visione perficitur. Quia in re considerandū, quod vni nostro operi duę mercedes debentur, vna in via, altera in patria, vna quę nos in labore sustentat, altera quę nos in resurrectione remunerat, quoniam digni honore duplici boni præbiteri sunt. Merces itaq; quę in præfenti recipitur, hoc in nobis debet agere, vt ad sequentē mercedē robusti⁹ tendamus, quia vnusquisq; verus prædicator, non ideo prædicare debet, vt in hoc tempore mercedē recipiat, sed ideo mercedem recipere, vt prædicare subsistat. Quisquis enim ideo prædicat vt hic vel laudis vel muneris mercedem recipiat, eterna proculdubio mercede se priuat. Quisquis vero vel ea quę dicit ideo placere hominibus appetit, vt dum placet quod dicitur, non ipse sed dominus ametur vel idcirco frena stipendia in prædicatōne confsequi, ne a prædicatōnis voce per eadē dicta perindētiā violasset, huic proculdubio ad recipiendā mercedem nihil obstat in patria, quia sumpt⁹ sumpsit in via. Nā & hoc dat in labore cibum operario suo vt laborare sufficiat, & post laborem reddit mercedem ei. Multo magis ergo deus operarium suum dupliciter honorabit id ē remunerabit. (Et ideo non facile recipias accusationem aduersus præbiterum,) quia nō facile est accusanda tam alti nominis persona. (Noli cōtra eum accusationē recipere, nisi sub duobus aut tribus testibus,) id est nisi accusator duos vel tres produxerit testes, tam idoneos vt accusatio sit sub eis id est vt ipsi testes sint accusatore superiores, vt vita eorum non sit inferior vita accusantis. Testes enim vt ait Isidor⁹ considerantur conditione, natura, & vita. Conditione si liber nō seruus. Nam sepe seruus metu dominantis testimonium supprimit veritatis. Natura, si vir non femina. Nam varium & mutabile femina semper. Vita, si innocens & integer actu. Nam si vita bona defuerit, fide carebit. Non enim potest iustitia cum scelerato homine societatem habere. Duo autem sunt genera testium aut dicētium id quod videtur, aut proferentium id quod audierūt. Duobus utem modis testes delinquant, cum aut falsa pro-

Isidorus
Testes
quomodo
considerantur

mittunt, aut

mixtū, aut vera silentio obtegunt. Nam apud veteres nō minoris erat culpæ veritatem tacere, quā mendacium dicere

Alias nō est autē.

Peccantes autem corā omnibus argue, vt & ceteri timorem habeāt. Testor corā deo & Iesu Christo & electis angelis, vt hæc custodias sine præiudicio nihil faciens in alteram partem declinando.

Luc. 17.

Sic age erga presbiterum vt dixi. (Sed peccātes argue corā omnibus) [vt & ceteri] qui peccare volebāt (timorē habeāt) ne talia facere præsumāt. Dominus dicit si peccauerit in te frater tuus corripe illū inter te & ipsum solū, & nūc apostolus peccātes corā oibus iubet argui. Sed nulla cōtrarietas est in his duobus præceptis, quia aliquādo corripiēd⁹ inter te & ipsum solū, aliquādo corā oibus arguēdus. Tūc enim secreto monendus est quādo peccauit in te, id est, quando tu scis quia peccauit. Quia enim secretum fuit quādo in te peccauit, secretum quere cum corrigis quod peccauit. Nam si solus nō sit quia peccauit in te, & eum vis corā oibus corrigere, nō es corrector, sed proditor. Ergo illa corripiēda sunt secretius quæ peccātur secretius, illa vero arguēda corā oibus, quæ peccātur coram oibus. Demū ad confirmationē obseruatiæ cūctorū præceptorū subditur. (Testor corā deo.) Ac si dicatur. Deus est mihi testis quod animā meam liberaui dicendo quæ dicere debuī, tu tibi caue ne pereas transgrediendo quæ iussi. (Et coram christo Iesu testor) qui iudicabit (& coram electis angelis) qui separabūt malos a bonis. (Testor vt custodias hæc) q̄ nūc præcepi de accusatione presbiteri nō leuiter suscipienda, & de manifesta correctione peccātum, vel etiā cætera præcepta p̄ totā superius epistolā data, & inferius adhuc danda. (Hæc custodias nihil (vnquā) faciēs sine præiudicio) id est, sine præmeditatione, an sit faciendū, an nō faciendū declinādo in alteram partem, nisi in eam quam præmeditando cognoueris iustā. (Vel hæc custodias sine præiudicio, id est, sine reprehensione nihil faciēs declinādo in alterā partem quā non iussi, id est in partem sinistre actionis. (Vel hæc) quæ dixi de accusatione presbiteri (custodias, nihil faciens sine præiudicio,) id est, sine præexaminatione, & ab examinatione nō declines in aliud quam examinatio inuenit.

24. dist. §. 1. 78. dist. c. qd est de elec. ca. cū nobis §. his igit. De cōse. dist. 5. c. sint tibi de iureiurā. c. & si xps §. qdā enim.

Manus cito nemini imposueris, neque cōmunicaueris peccatis alienis. Te ipsum castum custodi. Noli adhuc aquam bibere, sed modico vino vtere, propter stomachum etiam frequentes tuas infirmitates. Quorundam hominum peccata manifesta sunt præcedentia ad iudiciū, quosdam autem & subsequuntur. Similiter autem & facta bona manifesta sunt, & quæ aliter se habent, abscondi non possunt.

Quia tam grauiter tractāda est causa presbiteri, & ideo prius diligenter cōsydera, quis sit ille quē ordinaueris presbiterū. Non enim facile debet ordinari, qui non facile potest ab ordine deponi. Et

idcirco (nemini cito imposueris manus) ordinādo illū, sed diu proba illū antea, quia in morādo poteris vitā eius cognoscere (neque cōmunicaueris) cōsentiēdo (peccatis alienis) si incōsyderate peccatorem ordinaueris. Qui enim indignū ordinat, peccatis eius communicat. Et vt viles ab ordinatione possis expellere, te ipsum castū custodi. Ac si dicat. Qui indignos vis repellere, te ipsum debes in vite mundicia custodire. Et qui alios iudicas, vide ne possis ab alijs de prauo actu iudicari. Quique peccata caues aliena, caue ppria. (Dico vt te custodias castum) etiam tamen noli adhuc aquā bibere) sicut prius cōsueueras (sed modico vino vtere) quia modice sumptum non nocet castitati. Et hoc præcipio propter dolentem ex longa abstinentia stomachū tuum, in quo sedes est infirmitatis (& propter infirmitates frequenter tibi venientes.) Quia de castitate admonuit, hac occasione immoderatam abstinentiā prohibet, quā Timotheus inierat, & modicū vinum præcipit ob infirmitates sumendum medici consilio magis quam apostoli, licet apostolus sit medicus spiritalis, & ne Timothe⁹ imbecillitate superatus, non posset implere prædicationis opus.

Vix tamen etiam propter has necessitates vini potio conceditur, quia vinum & adolescentia duplex incendium voluptatis. Sed stomachi dolor & frequens infirmitas, in sancto Timotheo fomenta libidinum reprimebat. Apostol⁹ itaque cum dilectū discipulū de instituēdis ecclesiæ officijs admoneret, ne quos forte ad sacros ordines inordinate perueheret dixit. Manus cito nemini imposueris, neque cōmunicaueris peccatis alienis. Te ipsum castum custodi. Qui ad infirmitatē eius corporis, p̄tinus se conuertens ait. (Noli adhuc & cetera) vsque tuas infirmitates. Statique subiunxit dicēs. Quorūdam hominū peccata manifesta sunt præcedentia ad iudiciū, quosdam & subsequuntur. Et quid ad illud pertinet quod ab infirmo bibi aquam prohibet hoc quod de peccatis quorundam hominū manifestisque subiunxit, nisi quod interposita de eius infirmitate sententia ad hoc in extremo rediit, qd̄ superius dixit, manus cito nemini imposueris & cetera? Vt enim hæc eadem peccata quāta sollicitudine refellenda essent ostenderet, interposita cōtra infirmitatis molestiam discretionis admonitione protinus intulit quod in alijs patefceret, & in alijs laterent dicens. Quorundam hominum & cetera. Similis interpositio reperitur i libro domini Iob, vbi de reprobis dicitur, de mane vsque ad vesperā succidentur, & quia nullus intelligit in eternū peribit, statimque de electis additur, qui autem reliqui fuerint auferentur ex eis, iterumq; mox de reprobis subiungitur, morientur & nō in sapientia. Sed in alijs scripturarum sanctarum locis inueniuntur frequenter huiusmodi interpositiones. Cū ergo Timotheus, vel quilibet episcopus nemini debeat cito manus imponere, ne peccatis alienis cōmunicet si peccatorem ordinauerit, subiūgitur causa cum dicitur. (Quorūdam hominū peccata manifesta sunt, præcedentia ad iudiciū) id est, quorūdā peccata ita sunt aperta, vt eorum fama vel notitia prius veniat ad iudiciū, id est ad locū in quo fit discussio personarum, quam ipsi infames qui veniūt ad ordinādum. (Quosdam autē & & subsequuntur) ad iudiciū peccata sua, quia tunc primum mani-

Vinūmo dicū cōsilio Pauli est sustinēdum.

felta fiunt, cum ordinādi discutiūtur. De quibuscūq; peccatis hoc intelligendum est. Non enim omnia pāduntur in illa discussione, sed aliquādo latēt plurima. Nec solū peccata quedā ita manifesta sunt, & quedā in discussione, vel in cōuersatione paulatim detegūtur, sed etiā quedā (bona facta similiter manifesta sunt) precedentia ad iudiciū, vt nō sit op⁹ probādi ea esse bona & quedā iterū esse bona (quę aliter se habent) id est, quę non ita sunt manifesta (non possunt abscondi,) vel in ipsa discussione, & ideo probāda. Hieronymus. Quod dicit istius modi est. Quidā tā libere & palā peccant, vt priusquā eos videris, statim intelligas peccatores, alios autem qui callide occultant vitia sua ex cōsequēti cōuersatione cognoscimus. Similiter & bona apud aliquos in propatulo sunt, in alijs longo vsu discimus. Augustinus. Manifesta ea dicit de quibus clarum est quo animo fiāt. Hęc pręcedūt ad iudiciū, quia si fuerit ista subsequūtū iudiciū, non est temerarium. Subsequūtur autem illa quę occulta sunt, quę nec illa latebunt tempore suo. Sic & de bonis factis intelligendum est. De manifestis ergo iudicemus, de occultis vero iudiciū deo relinquam⁹, quia & ipsa abscondi non possunt siue mala siue bona, cum tempus aduenit quo manifestentur.

Caput. vi.

Vicunque sunt sub iugo serui, dominos suos omni honore dignos arbitrentur, ne nomen domini & doctrina blasphemetur. Qui autem fideles habent dominos, non contemnant quia fratres sunt, sed magis seruiant, quia fideles sunt, & dilecti, quia beneficii participes sunt.

Quod de seruo hebræo pręcipitur, vt sex annis seruiat septimo dimittatur liber gratis, ne serui christiani hoc flagitarēt a dominis suis, apostolica nūc auctoritas iubet seruos dominis suis esse subditos, ne nomen domini & doctrina blasphemetur. Pseudo enim dicebant, non licere seruos teneri nisi sex annis, vel potius neminem debere esse seruum alteri⁹, sed omnes equaliter esse liberos, quia oēs ex vno patre Adam descenderant, & omnes Christus redimendo liberauerat. Et horū prauę persuasioni contradicit apostolus dicēs, christianos seruos debere quibuscūque dñis, siue Paganis siue Christianis bene seruire, quia hoc pręcepit christus cum diceret, reddite quę sunt cesaris cesari, & quę sunt dei deo. Et hoc est. (Serui christiani qui sunt grauati sub iugo infidelium dominorum quicunque sint illi serui, i. & si iusti, & si sapientes sint) dominos tamē suos arbitrentur dignos omni honore) bene seruando illis (ne) si seruire contempserint (blasphemetur a dominis eorum propter eos) (nomen dñi) quasi aliena innaderis (& doctrina) christiana quasi prędicans iniusta, & contra legem mundanam discernens. Sic agant qui dominos habent infideles. (Sed illi qui habet fideles dominos, non ideo quidem contemnant seruire sicut pseudo apostoli dog-

matizabāt (quia sunt fratres) id est dominis suis in christo pares quoniā vtrique christiani (sed magis) id est, maiori affectione (seruiant) eis (quia fideles sunt) id est participes sacramentorū ecclesię (& dilecti sunt) a deo (quia participes ei⁹ beneficij) pręsentis & futuri.

Hęc doce & exhortare, si quis aliter docet, et non acquiescit sanis sermonibus domini nostri Iesu christi, et ei quę secundū veritatē est doctrinę, superbus nihil sciēs sed languens, circa quęstiones et pugnas verborum, ex quibus oriuntur inuidie, cōtentiones, blasphemie, suspitiones male, conflictationes hominū mēte corruptorū, & quia veritate priuati sunt, existimātium quęstum esse pietatem.

Hęc quę dixi de seruis (doce) ignorantes (& exhortare) scientes. Et hoc age (si quis aliter docet) id est, si quis prędicauerit cōmunē omnib⁹ in christo libertatem, dicens omnes debere liberos esse, tunc contrariō tunc pręcipe, prędica vt serui dominos suos omni honore dignos arbitrentur, & non contemnant eis seruire. Nam semper expedit quidem ista docere, sed tunc maxime quādo peruersus quis aliter docet prędicans vt omnes sint liberi (& non acquiescit sanis sermonibus christi) dum ei obijcitur christū dixisse reddite quę sunt Cesaris cesari, & quę sunt dei deo, & pręcepisse Petro vt pro se & pro ipso christo staterē repertū in ore piscis daret his qui tributū exigebāt, & item dixisse discite a me quia mitis sum (& non acquiescit) ei doctrinę nostrę, quę est secundum pietatem, id est, quę non facit odiosam christianitatem, docēdo insolescere. Ille qui his & huiusmodi sermonibus dñi & huic doctrinę nō acquiescit, sed aliter docet (superb⁹ est) id est superbia non ratio ducit eum. (Superbus est) id est non patiens vinci & a sententia sua deflecti. Et quāuis se sciolum putet (tamen nihil sciens est.) Et est semper (circa quęstiones languēs) id est, ineficax, & impeditus ad soluedum, & ad veritatis indaginē peruenire non valēs, & similiter est languēs [circa pugnas verborū] id est, circa repugnātiām quę videtur esse in quibuscūq; scripturarum verbis, licet sensus cōcordet sicut est si vos fili⁹ liberauerit vere liberi eritis, & iterum, quicūque voluerit in vobis primus esse, erit omnīū seruus. Videntur enim hęc verba huic stulto repugnare vt nos fili⁹ liberos faciat, & iterum sit seruus qui voluerit esse prim⁹, cū primus inter nos maxime sit liber, si nos liberi sumus. Vel circa pugnas verborum languet, id est, circa disputationes in quibus disputatores pugnant verbis inuicem. (Ex quibus) quęstionibus & verborum pugnis (oriuntur inuidię & cōtentiones, & blasphemie, & suspitiones male) quia propter verba pseudo apostolorum libertatem huiusmodi pdicantium, hi qui seruos habent inuident christiano nomini & contendunt aduersus fideles & blasphemant deum quasi qui aliena sibi tollit, & suspicantur male de nobis quasi hanc libertatē finxissemus ad lucrum. Et contra illos oriuntur inde conflictationes hominum mente corruptorum] id est, pseudo predicatorum

Hieronymus.

45. dist. c. de Iudeis. 54. dist. c. generalis. c. maiores de baptis.

Luc. 20.

Luc. 20.

Mat. II.

Ioan. 8.

Mar. 10.

& Math.

20.

do predicatorum, quorum intelligentia vel ratio errore corrupta est ne possit inuolutae veritatis cognitionem habere in verarum notitia. [vel mente corruptorum] quia & si caro eorum propter simulatione sanctitatis est integra, mens tamen interius delectatur immundicijs libidinum, & turpitudinibus, vel amore pecuniarum. (Et qui priuati sunt a veritate) quia & si aliquando veritate catholice doctrinae aliquatenus cognouerunt, propter errores quos menti suae inferuerunt, cognitionem illam penitus amiserunt. (Hominum) dico [existimantium] pietatem [id est] dei cultum esse (quaestum) temporalium rerum, quia pseudo putabant quod christus esset colendus propter commoda praesentis vitae, non futurae, quoniam & ipsi propter acquisitionem praesentium lucrorum praedicabant.

Est autem quaestus magnus pietas cum sufficientia. Nihil enim intulimus in hunc mundum, haud dubium quia nec auferre quid possumus. Habentes autem alimenta, & quibus tegamur, his contenti simus.

Ipsi putant pietatem nostrae religionis esse quatum emolumentum carnalis, & verum quidem est quod christiana (pietas est quaestus) non tamen exiguus ut temporalia tantum acquirat, ut ipsi putant (sed magnus) id est, eterna corporis & animae bona conquirens. (Magnus quaestus est pietas cum sufficientia) id est pietas cui sua parua sufficiunt, nec desiderat plus habere quam necesse est. Hanc autem sufficientiam non indeceter vult, quisquis eam vult, nec amplius vult. Alioquin non ipsam vult, & ideo nec deceter vult. Hanc optabat qui precabatur dicens. Medicinam & diuitias ne dederis mihi tribue tantum victui meo necessaria. Haec necessaria debent nobis sufficere, quia incongruum est, ut qui nihil huc attulimus, & nihil hinc portabimus, multa hic habere queramus. (Nihil videlicet intulimus in hunc mundum) quando nati sumus (& haud) .i. non est dubium (quia nec auferre hinc aliquid possumus) quando morientes de mundo eximus. Nudus enim egreditur de matris utero, & nudus migrat de mundo. Vnus ergo introitus est omnibus ad vitam, & similis exitus. Cur itaque alius in hac vita querit fieri diutior alio, vel cur diues contra pauperem inflatur, cum vterque sine diuitijs venerit, & sine diuitijs abiturus sit? Non igitur diuitias multiplicare queramus, quas hinc nobiscum portare non possumus (sed habentes alimenta) quibus pascamur, & indumenta (quibus tegamur his contenti simus) nihil ultra querentes in hoc seculo, quia frigus & fames simplici vestitu & cibo expelli potest.

Nam qui volunt diuites fieri incidunt in tentationem & laqueum diaboli, & desideria multa, inutilia & nocua, quae mergunt hominem in interitum & perditionem. Radix enim omnium malorum est cupiditas. Quam quidem appetentes errauerunt a fide, & inferuerunt se doloribus multis.

Tu autem o homo dei haec fuge, sectare vero iustitiam, pietatem, fidem, charitatem, patientiam, mansue-

tudinem. Certa bonum certamen fidei, apprehende vitam eternam in qua vocatus es, & confessus bonam confessionem coram multis testibus. Nobis apostolis quos ceteri debent imitari sufficiunt alimenta & tegumenta, omnibusque christianis sufficere debent. (Nam qui volunt diuites fieri in tentationem incidunt.) Non dico qui diuites, sed qui volunt fieri diuites. Aliud enim est esse diuitem, aliud fieri velle diuitem. Hic cupiditas accusatur, non aurum, non argentum, non diuitiae. Diuiti precipitur, ut erogat pauperi, ne desideret. (Nam qui volunt diuites fieri) & si non fiant, ipsa tamen voluntate incidunt in tentationem, & in laqueum diaboli id est in hoc ut consentiant suggestioni diaboli, amando diuitias quarum amorem ille suggerit, & illa queantur ab eo per consensum inique persuasionis, & per actionem prauitatis. (Et cadunt in desideria inutilia & nocua) quia nihil prosunt, sed valde nocent. [Quae] ita nocet ut [mergant] homines in interitum corporum, & perditionem animarum. Et recte dixi quia per cupiditatem diuitiarum cadunt in multa desideria [nam cupiditas est radix omnium] id est, non est aliqua species mali quae non ex aliqua cupiditate aliquando procedat. Hae enim & primus angelus cecidit, qui utique non amauit pecuniam, sed propriam potestatem. Haec & primi homines defecti sunt, qui non aurum, sed inconcessam sibi diuitiarum superbe cupierunt. Plus enim volentes habere quam acceperant, & quod acceperant amiserunt. Nam cum initium omnis peccati sit superbia, recte malorum omnium radix esse dicitur cupiditas, vel auaritia quae hoc loco generalis intelligitur, quae quisque appetit aliquid amplius quam oportet, propter excellentiam suam & quandam proprie rei amorem. Talis enim perversitas mentis, competenter vocatur superbia vel cupiditas. Cum sit ergo specialis quaedam cupiditas, quae visitatur amor pecuniae dici potest, apostolus nunc cupiditatem nominans per speciem genus significauit, & vniuersalem cupiditatem intelligi voluit dicens. [Radix omnium malorum est cupiditas.] Ipsa quippe latenter oritur in mente, sed peccatorum omnium punitiones patenter producit in opere. Quas videlicet punitiones ab hac radice surgentes, statim predicator egregius insinuauit subdens. [Quam quidam appetentes errauerunt a fide, & inferuerunt se doloribus multis.] Qui enim multos dolores dixit, quasi nascentes ex hac radice punitiones vel spinas innotuit. Quidam per cupiditatem errauerunt a fide, & inferuerunt se doloribus multis, sicut illi qui propter dona principum adorauerunt idola, & post etiam in hoc seculo viles omnibus effecti multas miseras pertulerunt. Nunc quoque multi per cupiditatem errant a fide, quoniam auaritia est idolorum seruitus [& inferunt se doloribus multis] quoniam mens eorum assidue pungitur spinis solitudinum pro acquisitione, vel conseruatione diuitiarum, & multiplici labore corporis illorum atteritur. Illi per cupiditatem irrationabilem in tot mala decidunt. [Sed tu o homo] ratione uteris, quia es [dei] non cupiditatis [fuge haec] mala, si quando per aliquam delectationem humanae fragilitatis apprehendere te voluerint. Hoc quidem fuge [sed iustitiam sectare] ut nunquam observatio iustitiae, te possit effugere, sed semper per omnes vias actionum eius sequere. [Sectare iustitiam] faciendo vnicuique quod ius

Supbia
initium
oīs pec-
cati,

Auaritia
idolorum
seruitus.

2. tim. 2.

quod ius

10. q. 2. c.
episcopus
1. q. 1. c.
ecclesiasticus;

Pro. 30.

49. diff.
c. 1. sim-
petiginē
47. diff.
c. bono-
rum de pe-
nitē. diff.
2. c. quia
radix.

Epi. Pauli.

quod ius exigit, nō quod cupiditas. Et sectare pietatē) vt egeni vel afflicto cōdescendas per cōpassionem, & ei clementer subuenias, prout necesse habuerit, & sine auaritia tribuas quod opus fuerit. Et sectare (fidem) vt credendo bona inuisibilia, contemptas visibilia, quia qui veram fidē de deo & futura beatitudine habet, nō curat hic cum impijs in exilio fieri diues, nec pluris est ei mūd? quā deus. Sectare (charitatē) erga deū & proximū, quā penitus caret auarus, quia nec deū diligit cuius mādātū de dādis elemosinis cōtemnit, nec proximū diligere probatur, cui de suis operibus nihil impartitur. Tu vero vt (charitatem) sectari possis, adde (patientiam) quā perferas equanimiter, quē tibi a proximis inferētur, ne mordearis intrinsecus villo dolore indignationis aduersus eos qui tibi hāc inferent, sed serenū & tranquillū cor erga eos serues. Multa enim oportet te equanimiter a proximis tolerare, si charitatem non vis frequenter amittere. Et erga eos p̄cipue a quibus aduersa perferes sectare (mansuetudinē) vt nihil asperitatis, nihil amaritudinis illis rependas, sed mitis & tractabilis erga eos maneas. Cupidus autem neque patienter aduersa tolerat, neque mansuetudinem erga quempiam seruat. (Certa quoque) id est, pugna pro anima tua in agone pr̄sentis vitæ, vt coronam percipias in fine. (Certa) non malum (certamē) sicut auari qui certāt alios superare diuitijs, vel sicut heretici qui certāt fideles a fide separare (sed certa bonū certamen fidei) vt benigne contendas fide & bonitate alios superare, & infideles fidei subscire. (Vel certamē fidei) id est, quod fides exigit certa, vel in martyrio, vel in agone iustitiæ, vel contra hostes fidei, vel cōtra quelibet vitia pugnes assidue. Et per victoriam huius certaminis (apprehēde) id est, vi quadam ad te prende (vitam eternam.) Quam debes viriliter apprehendere (quia in eam vocatus es) a deo, p̄ euangelicam pr̄dicationem, vel per propositū diuine voluntatis. (Et tu confessus es bonam) cōfessionē fidei & iustitiæ (coram multis testib?) quādo baptizatus es, siue quādo in episcopū cōsecratus, ideoque fructum huius confessionis, id est, vitam eternam nitere apprehendere.

¶ Precipio tibi coram deo qui viuificat omnia, & christo Iesu qui testimoniū reddidit sub Pontio Pylato bonam cōfessionem vt serues mādātum sine macula irreprehensibile, vsque in aduentum domini nostri Iesu christi, quem suis temporibus

Apoc. 19 ostendet beatus, & solus potens rex regū et dominus dominantū, qui solus habet immortalitatem, et lucē habitat inaccessibilem, quem nullus hominum vidit, sed Ioan. 1. nec videre potest, cui gloria, honor et imperium sempiternum amen.
1. ioā. 4.

¶ Vt vitam eternam possis apprehendere: & bonā confessionem tuā seruare: (pr̄cipio tibi corā deo qui viuificat omnia) quē viuificantur: (& coram christo) qui in passiōe sua bonā confessionem red-

didit: vt serues mandatum. Non enim vitam consequeris eternam, nisi per eū qui viuificat omnia, & ideo nunc illum pr̄ceptionis meæ testē adhibeo, vt ipse tibi vitam tribuat si obedieris: nec bonam confessionem tuā seruabis, nisi imitādo xpm (qui sub pilato bonam confessionem dedit) ita & tu coram potestatibus huius seculi non timeas veritatem confiteri: & propterea coram christo tibi pr̄ceptum trado. Deus pater viuificat omnia: nō tamen sine filio: quia quacūque ille facit, hāc & filius similiter facit. Et sicut pater suscitāt mortuos & viuificat: sic & filius quos vult viuificat: Nec sine spiritu sancto agit ista viuificatio, quia sicut idem filius ait, spiritus est qui viuificat. Non solus pater, sed tota trinitas quē vnus deus est: viuificat omnia. Quod autem sequitur & christo iesu qui testimoniū reddidit sub pontio pilato, bonam cōfessionem de filio p̄prie intelligitur: quia sub pilato in forma serui solum filiū nouimus passum esse non et patrem vel spiritum sanctum. Tūc em̄ ipse filius bonum reddidit testimoniū, quia dixit se regem esse quamuis sciret se inde mortuum esse: & illud testimoniū fuit bona confessio veritatis. Hoc testimoniū & hanc confessionem reddidit ipse: quando respōdit pilato. Tu dicis quare rex sum ego. Ego in hoc natus sum, & ad hoc veni in mundum: vt testimoniū perhibeam veritati. Omnis qui est ex veritate: audit meam vocem. Ioan. 6. Sic & tu nullo metu tyrannorum, debes a confessione veritatis reticere. Ita q; pr̄cipio tibi coram deo) qui est trinitas, (& coram christo) qui est mediator dei & hominū homo christus iesus: (vt mādātum) bene agendi & bene docēdi quod tibi trado (serues sine macula) criminalis peccati, & serues illud [irreprehensibile] i. vt non sit habile ad reprehendendum propter aliquam similitudinem inhonestatis. Et ita serues illud (vsque in aduentū domini, de quo ipse dicit. Vigilate: quia nescitis qua hora dominus vester venturus sit. i. vsque ad obitum tuum. Vel in timotheo pr̄cipitur vnicuique rectori ecclesię, qui successurus est alius post alium vsque in nouissimum domini aduentum: vt seruet sine macula criminis, & sine reprehensione inhonestę similitudinis hoc mādātum. Quem dominum christum, quem aduentum domini, (suis,) id est congruis & dispositis (temporibus ostēdet) id est palam omnibus visibilem ponet deus trinitatis qui naturaliter in seipso & ex seipso (beatus) est quod nulli creaturę congruit. Nulla enim creatura potest esse beata, nisi participatione beatitudinis sui creatoris. Qui (et solus potens) est, quia per seipsum naturaliter omnia potest. Creaturę vero si quam habent potestatem: ab illo hanc accipiunt. Non est enim potestas nisi a deo. Et ipse ē [rex regum.] quia sub eius imperio regnant omnes quicunque regnant, (& est dominus dominantium,) quia illi seruiunt, aut volētes aut inuiti, quicunque alijs dominantur. Hęc vt diximus de tota trinitate dicuntur, quę vnus est deus. (Qui solus habet immortalitatem,) quia solus est immutabilis. In omni em̄ mutabili natura, nonnulla mors ipsa mutatio, quia facit aliquid in ea nō esse quod erat. Proinde & ipsa anima humana, quę propterea dicitur immortalis, quia qualitercūque secundū modum suum nunquā desinit viuere, habet tamen pro ipso

Ioan. 6.

Ioan. 18.

Mat. 24.

Cullibet
nature
pstat vt
possit
peccare.

ipso suo modo quadam morte suam. Quia si iuste
viuebat & peccat, moritur iustitiae. Si peccatrix e-
rat & iustificatur, moritur peccato. Vt alias ei⁹ imi-
tationes taceam, de quibus longum est disputare,
& creaturarum natura coelestium mori potuit, quia
peccare potuit. Nam & angeli peccauerunt, atque
demoni facti sunt, & qui non peccauerunt peccare
potuerunt. Et cuiusque rationali creaturæ præstat
vt peccare non possit, non est creaturæ proprium, sed
dei gratiæ. Ac per hoc solus deus habet immorta-
litatem, qui non alicuius gratia, sed natura sua nec
potuit nec potest aliqua conuersione mutari, nec po-
tuit nec poterit aliqua mutatione peccare. (Qui &
lucem habitat inaccessibilem.) Sed si inaccessibilis
est lux in qua ipse manet, quomodo nobis dicitur,
accedite ad eum & illuminamini? Sed inaccessibilis
est viribus nostris, acceditur autem ad eum mune-
ribus suis. Moyses enim accessit ad caliginem in
qua erat deus. Illa enim caligo lux ista est quæ hic
dicitur inaccessibilis, quia & omnis etiam corporea
lux, quæ prenimietate claritatis non potest aspicere,
recte caligo & inaccessibilis potest appellari. De
hac caligine ad quam Moyses accessit Dionysius
ita scripsit. Diuina caligo est inaccessibile lumen,
in quo habitare deus dicitur, & inuisibili eo exis-
tente propter supereminentem claritatem, & inac-
cessibili eodem per superexcellentiā superessentia-
lis luminum manationis. In hoc fit omnis scire
deum & videre dignus, eum non videndo ne-
que cognoscendo vere super visionem & cognitio-
nem factus. Hoc ipsum cognoscens quia post om-
nia est sensibilia & intelligibilia, & prophetice ius-
deis mirabilis facta est scientia tua ex me, confor-
tata est & non potero ad eam. Inaccessibilis ergo
dicitur lux ista, siue caligo quam deus inhabitat,
propter super excellentiam splendoris, in cuius vi-
sione caligat interior oculus rationalis creaturæ,
quia sicut idem Dionysius alibi de eo loquitur, edu-
cit super & verbum & intellectum, in obscuritate su-
per omne & verbum & intellectum superessentia-
liter superessentialis superdiuinitatis, neque no-
men eius, neque verbum, sed superexaltatur. Ista
exaltatio est illa lucis inaccessio. (Quem nullus ho-
minum vidit, sed nec videre potest) propter super-
eminentem claritatem quæ exuperat & reuerbe-
rat humanum visum. Videri enim diuinitas huma-
no visu nullo modo potest, sed eo visu videtur, quo-
iam qui viderint non homines, sed ultra homines
sunt. Scriptura quippe sacra omnes carnalium se-
ctatores humanitatis nomine solet notare. Vnde
corinthiis dictum est. Cum sit inter vos zelus &
contentio, nonne carnales estis, & secundum ho-
minem ambulatis? Et paulopost. Nonne homines
estis? More enim suo apostolus & hic & ibi homi-
nes vocauit humana sapientes, quia qui diuina sa-
piunt, supra homines sunt. Videbimus igitur deum,
si per coelestem conuersionem supra homines esse
mereamur. (Cui sit gloria) in amplificatione fide-
lium (& honor) in assiduitate bonæ conuersionis, &
in plenaria humilitate cordis eorum. (Imperium) di-
co (sempiternum) vt ipse perhenniter in bono cor-
de eorum regnet. Vel sine initio & sine fine, & sine
mutabilitate est eipmanēs in seipso naturaliter glo-
ria & honor, necnon & imperium sempiternum, quo
voluntas eius eternaliter adimpletur. Non enim ce-

Dionys-
sius.

Psalm. 138.

pit imperium habere, quando cepit creaturas fa-
cere, sed ab eterno possidet imperium sempiternum,
(Amen) id est fideliter dicta sunt hæc omnia.

¶ Diuitibus hui⁹ seculi præcipe non sub-
lime sapere, neque sperare in incerto diui-
tiarum, sed in deo viuo qui prestat nobis
omnia abunde ad fruendum, bene agere,
diuites fieri in operibus bonis, facile tri-
buere, communicare, thesaurizare, sibi fun-
damentum bonum in futurum, vt appre-
hendant veram vitam.

Actu. xj.

¶ Superius ostendit pericula quæ contingunt his
qui volunt fieri diuites, & ideo ne timothe⁹ de sa-
lute diuitum desperaret, ipsosque deuitaret, docet
eum qualiter eis viam salutis ostendat. (Diuitibus
inquit huius seculi) id est qui seculares habent di-
uitias, (præcipe non sublime) id est non superbe (sa-
pere). Vbi notandum valde est, quod humilitatis
doctor memoriam diuitum faciens, non ait roga,
sed præcipe, quia et si impedienda est charitas vel
pietas infirmitati, honor tamen non debetur elax-
tationi. Talibus ergo rectum quod dicitur tanto re-
ctius iubetur, quanto & in rebus transitorijs alti-
tudine cogitationis intumescunt. Nihil enim tam
timendum in diuitiis quam superbia. Non enim di-
uitias expauit apostolus, sed morbum diuitiarum.
Morbus autem diuitiarum est superbia. Nam grā-
dis est animus qui inter diuitias isto morbo non tē-
tatur. Magnus ergo est diues, qui non se ideo ma-
gnū putat, quia diues est. Qui autē ideo se ma-
gnū putat, superbus & egen⁹ est. (Præcipe inquit
diuitibus hui⁹ seculi) (Non adderet huius seculi, ni-
si essent & alii diuites qui non sunt huius seculi. Ip-
si sunt enim, quorum princeps & caput est ille de
quo dictum est. Propter nos egenus factus est cū
diues esset, vt illius inopia diuites essetis. Paupe-
tas enim christi, non pecuniā nobis attulit, sed ius-
titiam. Paupertas illius vnde? Quia mortalis effe-
ctus est. Ergo vere diuitiæ immortalitas est. Ibi ei
vera copia, vbi nulla indigentia. Qui ergo has ha-
bet diuitias, diues est: sed non huius seculi. Nec ta-
men & diuites huius seculi contenti sunt, sed eis os-
tenditur quomodo veras possint habere diuitias
(Præcipe inquit diuitibus huius seculi, non subli-
me sapere) (id est vt sublimitas non sit eis sapida,
& dulcis, (neque sperare in incerto diuitiarum) id
est vt non sperent in diuitiis de quibus incertū ha-
bent quandiu illas possideant, & quid sibi p illis
venturum sit. Sicut poma vel arbores habent suos
vermes, ita diuitiæ suum vermem habent. Vermis
diuitiarum est superbia. Ergo præcipitur diuitib⁹
non vt diuitias abiciant, sed vt superbe non sapi-
ant. Vermis ei excluditur, vsus diuitiarū permittit^r
Inde autē superbit diues, quia sperat i incerto di-
uitiarum. Nam si incerta diuitiarum prudenter at-
tenderet, nunquā superbiret, sed semper timeret, &
quanto esset ditior tanto fieret sollicitior, etiam se-
cundum hanc vitam. Multi enim pauperes i istis
seculi perturbationibus, securiores fuere. Multi au-
tem propter suas diuitias quæsti, & compræhen-
si atque cruciati, vel interfecti sunt. Multi erant he-
ri diuites, & venientibus latronibus, atque cuncta
auferentibus

Supbia i
diuitijs ē
timenda,
quia est
morbus
earum.

2. cor. 8.
Paupertas
iesu quid
nobis at-
tulerit.

Vermis
diuitiarū
est supbia

auferentibus euigilant pauperes, ergo non est sperandum in incerto diuitiarum, (sed in deo.) Ne enim te spem perdidisse arbitrentur, subiunctum est, (sed in deo.) In deo sperent (qui praeſtat nobis abundanter omnia ad fruendum) temporalia & æterna. Sed magis ad fruendum æterna, ad utendum temporalia. Temporalia tanquam viatoribus, æterna tanquam habitatoribus. Temporalia vnde bona faciamus, æterna, vnde boni efficiamur. Hoc ita debet facere diuites (& bene agere) id est, bonis operibus insudare (& diuites fieri in bonis operibus, vt repleantur diuitijs bonorum operum. Sperent in domino qui dat omnia abundanter (ad fruendum) id est, qui nobis erit omnia ad fruendum. Nam non mihi videtur dictum qui dat nobis abunde ad fruendum, nisi seipsum. Videtur enim esse aliud vti, aliud frui. Vtimur enim pro necessitate, fruimur pro iocunditate. Ergo ista temporalia dat ad utendum, se autem dat ad fruendum. Si igitur se, quare dictum est oia, nisi iuxta illud quod dictum est vt sit deus omnia in omnibus. [Diuites inquit fieri in operibus bonis, facile tribuere.] Hoc proſint illis diuitiæ, ne sit eis difficultas tribuendi. Vult enim pauper, & non potest. Vult diues & potest. Ergo quia facile potest, facile tribuat indigentibus. Diuites enim debent (communicare) id est, bona sua sanctis pauperibus communia secum facere (& thesaurizare sibi fundamentum bonum) id est, firmitatem perpetuæ stabilitatis in futurum, vbi sunt vere diuites, sed non huius seculi. Non enim quia dico vt facile tribuant & communificent, expoliare eos volo, & inanes relinquerem. Non doceo lucrû, cum dico vt thesaurizent sibi. Non vt diuitias perdant moneo, sed quo eas præmittant doceo. Præmittant thesauros suos in locum vbi est vera vita, vt ipsi postmodum sequentes apprehendant eam, ne si hic thesaurizauerint, decipiantur a falsitate huius vite, sicut ille diues purpuratus qui Lazaro micam dare noluit, & ideo flammis postea traditus, impetrare guttam aque non potuit.

¶ Timothee depositum custodi, deuotans profanas vocum nouitates, & oppositiones falsi nominis scientiæ, quaquidam promittentes circa fidem exciderunt. Gratia tecum Amen.

¶ Cum plurima Timotheo apostolus inſunxiſſet, post omnia iubet (vt depositum) id est, commendatum sibi thesaurum scientiæ, videlicet acceptum a domino talentum bene custodiat, vt multiplicatum illud reddat, & idcirco nomine proprio illum vocat, vt vigilantior & attentior reddat ad seruandum quod admonet. (O inquit Timothee depositum) id est, thesauro sapientiæ custodi, quæ deus & ego tibi commendam, ne quis illi tibi furem per nouas inductiones verborum. Et ideo custodi illi (deuitas nouitates vocum profanas). id est, quæ sunt extra religionem. Aliæ enim non sunt vitæ quæ congruunt doctrinæ religionis, sicut ipsum nomen christianorum quod post ascensionem dominice primū in Antiochia discipuli sunt appellati christiani, res tamē ipsa, & ante nomen erat. Et aduersus impietatem Arrianorum nouum nomen patres addiderunt, omouſion, sed non re noua tali noie signauerunt. Hoc enim vocat omouſion, quod est ego & pater vnū sum, vniū videlicet eiusdemque substantiæ

Nam si ois nouitas profana esset, nec a domino dicere, mandatum nouum do vobis, nec testamentum appellare nouum. Sed prophane sunt vocum nouitates, quotiens heretici nouum quemlibet errorem inueniunt, & loqui cæteris præsumunt. Et huiusmodi nouitates deuotans, si depositum vis custodire. (Oppositiones ergo scientiæ falsi nominis caue, id est oppositio nes quæ christianæ doctrinæ possunt obſtari ex scientia hereticorum, qui se scientes esse iactant, cum sint inscii, vel ex scientia seculari quæ falso nomine vocatur scientia, cum nomen eius verum sit ignorantia, siue error vel imperitia. Ex qua prædicationi euangelicæ multa opponuntur sicut est, non potuisse virginem parere, nec deum potuisse mori, nec mortuum resuscitare seipsum potuisse, & his similia, quæ nobis ab imprudentia physycorum vel hereticorum opponuntur. (Sed huiusmodi oppositiones deuotans,) quæ veniunt ex scientia, quæ falso nominatur scientia: quia non est scientia, sed incientia. (Quam scientiam quidam promittentes se daturus (exciderunt) id est ex toto ceciderunt, errores eundo (circa fidem) semper & nunquam intrando. Nihil enim sic amant isti quam scientiam promittere, & fidem rerum verarum quas credere paruuli præcipiunt velut imperitiam deridere. (Gratia tecum.) Ac si dicatur, Multa tibi per huius epistolæ textum iniunxi, sed vt hæc omnia custodire valeas, gratia dei sit tecum, id est cum viribus arbitrii tui manens, & cooperans. (Amen.) id est fideliter dicta sunt, vniuersa quæ continentur in hac epistola. Nam sicut amen, quod in fine orationis respondetur, totam confirmat orationem, sic amen quod in fine epistolæ subscribitur confirmat epistolam.

¶ Epistola ad Timotheum prima finit.

¶ Argumentum in secundâ incipit.

Aulus Romæ vinculis tentus, & iam de mundo transurus, scribit iterum Timotheo infirmitatibus & aduersis fatigato, vt constanter labore in gratia dei sibi credita, exhortans multis modis eum ad martyrium. Roborat eum contra falsos prædicatores, & instruit de regula omnis veritatis, & de his quæ futura sunt temporibus nouissimis, & de sua passione. Sicque incipit.

¶ Caput primum.

PAVLVS APOSTOLVS IESU CHRISTI, per voluntatem dei secundum promissionem vite quæ est in Christo Iesu Timotheo charissimo filio, gratia, misericordia et pax a Deo patre, & Christo Iesu domino nostro.

¶ Timotheo scribit (Paulus) qui est (apostolus) id est legatus (Christi iesu) quæ misit saluator rex predicare

Scia secularis falso nomine scientia vocatur.

dicare viā salutis, & est apostolus nō per suā vſurpationem, (sed per dei patris volūtātē.) Est inquā (aplūs). i. predicare missus, (secūdū pmissionē vī tē, quē est in xpō iesu). i. vt annunciet credentib⁹ factā a deo pmissionem illius incorruptionis (quē iam est in xpō) a mortuis resuscitato, quod scilicet deus pmissit membrīs eam vitā quē iā est in capite. Et ille qui taliter est aplūs scribit (Timotheo) non vili, (sed carissimo filio) in sanctitate & sapientia genito. Et huic filio sit (gratia) id est donum spūs sancti, per quod sanctificetur quicquid gerit (& misericordia) qua misericorditer a peccatis & hostib⁹ cunctis miseriis liberetur (& pax) quā suis christus reliquit in obseruatione fraternę charitatis, quā quē daturus est illis in requie beatę peremnitatis, Et hęc sint illi (a deo patre) qui nos creauit & in filios adoptauit, (& a christo iesu domino nostro) q̄ est rex & saluator & dominator nostri.

¶ Gratias ago Deo meo cui seruiō a progenitoribus in cōscientia pura quod sine intermissione habeam tui memoriam in orationibus meis nocte ac die desyderans te videre, memor lachrimarum tuarū, vt gaudio implear, recordationem accipiens eius fidei quē est in te non ficta, quē & habitauit primū ī auiā tua loide, & matre tua euince. Certus sum autem quod & in te. Propter quam causam ammoneo te vt resuscites gratiam dei, quē est in te, per impositionem manū mearū. Non enī dedit nobis Deus spiritum timoris, sed virtutis & dilectionis, & sobrietatis.

¶ Gratias ago de te (deo) (cui) ego in conscientia pura (seruiō a progenitoribus meis) id est ab Abraham, Isaac, & Iacob, cæterisque sanctis patrib⁹ hebreis, a quibus exemplū accipio diuinę seruitutis. Vel si de carnali patre & matre hoc intelligitur ex quo ab his processi, & intelligere cepi, semper deo seruiui in cōscientia pura, ab intentione mala. Nam etiam in persecutione quā zelo legis in xpīa nos exercui, purā cōscientiam habui, quia inde multum deo me placere putauī, sicut ipse christus eis p̄ dixerat. Venit inquit hora, vt omnis qui interficit vos arbitretur obsequiū se præstare deo. Itaq; semper conscientię puritatem. i. cordis mundā intentionem habens ab infamia, non cesso seruire deo. Cui nunc gratias ago quā. i. quantū habea tui memoriam sine intermissione. Hoc est perpendens assidue quantū sim tui memor gratias deo refero q̄ te talem fecit, vt sis dign⁹ semper in memoria meę mentis permanere. Vel secundum alios codices facilius legitur ita (Gratias ago, eo quod habeam sine intermissione memoriam tui) quod. i. sis dign⁹ ppter meritum tuę sanctitatis in corde meo semper esse. Hęc est sapiens exhortatio ad meliora. (Memoriā tui habeo sine intermissione in orōnib⁹ meis) i. nunquā itermitto tui memor esse quotiescūq; oro, vt & p te orē (nocte ac die) Et iō te sic p

cibus meis intermisceo, quia sum desiderās te videre) vt aliqd solatiū habea ī cōspectu presentię tuę qui tot malis afficior in hoc carcere. Videre inquā te desydero (memor lachrimarū tuarū) quas vberes fudisti, cū re Ephesi relinquerē, quia nimis erat tibi durū nō semp esse mecū. Et ppter ea te desydero videre (vt) vidēs te quētantū diligo, Limplear gaudio. [Magnū ei mihi gaudiū erit, si te adhuc videre potero priusquā moriar. Dixi quia sum memor lachrimarū tuarū] Et sum memor earū accipiens recordationē eius fidei quē est ī te [Nō ficta] non simulata, nec ficticia, sed vera, & bonis operibus ornata, quē te mōet vt fortiter agas, cū etiam in fœminis firma fuerit [quoniā habitauit in auiā tua, & in matre tua] pater enim tuus fuit gentilis. In illis habitauit fides. / sed ego certus sum) i. pro certo noui (quod in te] habitat eadem fides, cuius exemplū ab illis accepisti, & ideo serua diligēter eā [Propter quā causam] i. quia fidē a bonis parentibus velut hereditario iure possides, & tamē bon⁹ hucusque fuisti, vt non possis auferri de memoria cordis mei, (ammoneo te, vt resuscites gratiā dei, quā est in te, p impositionem manū mearū) i. p̄dicando exerceas officium episcopale quod accepisti quando tibi manus in ordinatione tua imposui quod quasi mortuum est in te timore martyrii. Gratia enim episcopatus ammonet eum resuscitare vt confidentius prædicet verbum dei, nō timēs terrenas potestates, nec erubescens se dicere seruū crucifixi, & discipulum vincti. Aliquantulum enī in hoc negligens & timidus fuerat factus, quoniā am aduersis erat fatigatus. Sed auię matris eius mentio præmittitur, quā mulieres fuerunt, & fidē constanter tenuerunt, cum adhuc recentior esset, pauciq; q̄ fideles eēnt, vt cogitet quia ipse q̄ vir est & sub eis nutritus, multo magis nunc cum iam multitudo fidelium abundet, fidem & gratiam viriliter tenere & prædicare debet, [Moneo inquit vt resuscites gratiam Dei] quē metu tribulationū quodammodo cecidit in te. Quod potes & debes agere, quia (deus non dedit nobis spiritum timoris, sed spiritum virtutis, id est non dedit nobis spiritum qui faciat nos timere aduersitates huius seculi sed qui nos faciat fortes contra aduersa omnia vt per virtutem constantię semper vincamus timoris aduersitatem. Non accepimus spiritum timoris illius. De quo dicit dominus. Nolite timere eos qui occidunt corpus, ne scilicet negemus eum illo timore quo turbatus est Petrus, sed accepimus spiritum illius timoris, de quo subiungit. Timete eū qui habet potestatem & corpus & animam perdere in gehennam. Maior quippe libertas est necessaria aduersus tot & tantas tērationes, vt cum omnibus armoribus terroribus, errorib⁹ suis vincatur hic mundus. Hoc sanctorum martyria docuerunt donante illo a quo perceperunt spiritum non timoris quo persequentibus cederent, [sed virtutis & dilectionis & sobrietatis, (quo cuncta minantia, cūcta mutantia, cruciantia cuncta superarent. (Virtutis), vt contra aduersa fortes essent. (Dilectionis), vt deū super omnia diligerent. (Sobrietatis), vt scilicet cupiditatibus inebriari fugerent.]

¶ Sequitur textus.

L. j. Noli itaque

Mat. x.

Rom. f.

Alias
ethnice

Rom. 8.

Ioā. xvj.

Epi. Pauli.

Noli itaque erubescere te testimoniū dñi nostri iesu christi, neq; me vincitū eius, sed collabora euangelio secundum virtutē dei, qui nos liberauit, & vocauit vocatiōe sua sancta, non secundum opera nostra: sed secundum propositum suum & gratiā, quę data est nobis in christo iesu ante tempora secularia, manifestata est autem nūc per illuminationē saluatoris nostri iesu christi, qui destruxit quidem mortem, illuminauit autē vitam & incorruptionē per euāgelium, in quo positus sum ego predicator et apostolus, & magister gentium. Ob quā causam etiā hoc patior, sed nō confundor. Scio enī cui credidi et certus sum, quia potens est depositum meum seruare in illum diem.

Quoniam spiritū timoris non accepisti, sed virtutis & charitatis, (itaq; noli erubescere testimonium christi) id est nō solū nō timeas, sed etiā nō erubescas predicare christum crucifixum quia surrexit, & ideo gloria resurrectionis penitus excludit confusionē crucis. Cū ipse sit dominus noster, cui omnes seruire debemus (noli erubescere testimonium eius) id est non sit tibi verecundia hūc predicare deū immortalem, qui pro omnib; in assumpta carne dignatus est ad horam gustare mortem ne incidas in illam cōminationē, quā dixit, qui me erubuerit, & meos sermones. Hunc filius hominis erubescet, cū venerit in maiestate sua. (Neque) erubescas me vincitū eius quia non est rubor confusiois pro iustitiā pati vincula. Non est in hac requi quā verecūdiā, & ideo noli propter insultationes infidelium erubescere me vincitū esse pro christo, (sed collabora) id est mecū labora (euāgelio) id est profectum euāgelij (secū dū virtutē dei) id est a deo nobis datam (qui nos) sanguine christi (liberauit) a iugo diaboli, sicut antea sanguine agni filios israel a potestate Pharaonis, & per euāgelicā predicationē (vocauit nos) qui eramus auerſi. Vocauit nos vocatione sua, i. sibi soli cōgrua (vocatione) dico (sancta), i. ad hoc spectāte vt nos sanctos faciat. Vocationē apostolus duplicat, vt innuet nos a deo vocatos, per filiū & apostolos. (Vocauit) inquā nos, & hoc (nō secundum opera nostra) quia nō feceramus opera pro quib; digni essem; ab eo vocari, sed poti; dānari. Sed ipse sine pręcedētib; bonis operibus nostris misericorditer vocauit nos (secū dū propositū suū), i. secundū quod proposuerat nos per misericordiā saluare, quos posset per iustitiā dānare. Et (secū dū gratiā suā) vocauit nos, i. secundū gratuitā dei donationē quę data est, i. pręuisa dari (nobis in christo ante tēpā secularia), i. antequā cōcepissent cū seculo ista tēpā q̄ suis spaciis voluūt, & trāseūt. Nā ante seculum non erat tempus sed euū, sed cū seculo sicut dixim; exordiū habuit tps, quādo cepit mutabilitas & vicissitudo diei & noctis. Et in illo etatis euo, postquā mund; fieret data est nobis in cōsilio diuinę pro-

uidētię per xpm ista gratia, sed nunc (manifestata est) in nostrę vocationis & saluationis cōpletionē (p illuminationē saluatoris nři), i. per illuminationē nō nouę sentētię quā saluator attulit, & quā nos illuminauit, aperiēs nobis sensum vt intelligerem; scripturas. (Qui destruxit &c.) Hec est illa gratia quod scilicet saluator (mortē quidē) nostrā mortē (destruxit) & vitā & incorruptionē sua resurrectione illuminauit, i. clara luce manifestauit, vt sit vita & incorruptio animę & corporis ad quā nos tēdere voluit. Et hanc illuminationē fecit (per euāgelij), i. per manifestationē euāgelij in qua denūdantur ea quę in lege velabātur. (In quo) euāgelio immobilis (positus sum ego predicator), i. preclamans (& apostolus), i. legatus potestatem habēs (& magister gentiū), i. quotidie gētes docens, (Ob quā causam), i. quia euāgelij prędico (& hec aduersa nūc romę tanta (patior) sed nō confundor) i. nō erubescō in oībus contumeliis & tormētis quę perfero, sciens quia per hec gloriā acquirō. (Nam scio cui credidi), i. scio quis sit cui fidē meā cōmissi scio quia oīa pōt & quia potens est depositū meū seruare, i. thesaurum meritorū meorū quē illi oculis culte seruādū cōmēdaui. (Ipse potens est (hoc pręciosum iustitię meę (depositum seruare) differendo (in illū notabilē iudiciū) diē (vt tunc illud mihi restituat & diuitias iustitię quas illi cōmēdaui reddat. Vsq; in illū iudicii diē de quo frequenter loquor & cogito, pōt ille thesaurum spūaliū diuitiarū mearū sibi cōmissum custodire, vt tunc illū mihi copios; reddat, & magnis me diuitijs repleat.

Formam habens sanorum verborum, quę a me audisti, in fide & dilectione in christo iesu bonum depositum custodis per spiritum sanctum qui habitat in nobis.

Christus seruabit depositum, quod ego illi cōmēdaui, & tu serua depositū quod christus tibi cōmēdaui. (Tu habēs formā verborū sanorum), i. regulā verborū in quibus nihil est insanie, sed pura cordis sanitas (quę) nō a quocūq; magistro (sed a me audisti in fide & dilectione quę est (in christo iesu), i. sicut christus iesus instituit (custodi bonum depositum), i. thesaurum scientię a christo tibi cōmēdatū vel officium tibi cōmissum, & custodi illud non per tuam industriam, (sed per spiritum qui habitat in nobis), i. in te sicut in me.

Scis hoc quod auerſi sunt a me oēs qui sunt in Asia, ex quib; est Figelus & Hermodenes. Det misericordiā dñs Onesiphori domui, quia sepe me refrigerauit, & catherenam meam non erubuit, sed cū Romā venisset sollicitē me quęsiuit & inuenit. Det illi dñs inuenire misericordiam domino in illa die. Et quanta Ephesī ministrauit mihi, tu melius nosti.

Idcirco opus est, vt tu bonum depositū a deo tibi vel a me cōmēdatū diligēter custodias, quia (scis quod auerſi sunt), i. recesserunt a me omnes qui in Asia sunt) ficti a quibus maxime est tibi cauendum ne furentur depositum tuum. Illi de Asia qui ficti

Alias
Philetus

qui ficto corde fuerant cum apostolo, simulates se eius amicos, reliquerunt eum cum viderent ipm in arto constitutum. Et istos ad hoc nunc commemorat, vt Timotheus sibi caueat ne & ipse similiter ab eo se auertat. (Omnes inquit auersi sunt a me,) non quidem omnes qui sunt in Asia, sed omnes illi Asiani (ex quibus est Filetus & Hermogenes.) id est qui tales sunt in Asia, quales isti duo.

Illi simulatores tandem qui essent detegentes, terga mihi dedere in faciem, sed non ita fecit Onesiforus, vel familia eius. Onesifori beneficia commemorantur, vt & Timotheus huc imitetur, ipsique gratiam reddat, & in eo confidat: quoniam ephesianus vel asianus est. Qui cum ad imperatorem vt pote qui nobilissimus erat, magnæque dignitatis seu p qualibet alia causa Romam venisset, requisitum vbi esset apostolus, & cum didicisset illum esse in carcere, non est dedignatus venire ad illum, sed consolatus est illum & præbuit illi quæ necessaria erant. Et hoc est quod apostolus p magno commemorat. Et quia misericordes misericordiam consequuntur, misericordiam illi a domino retribui precatur (Det inquit misericordiam dominus domui (id est familie (Onesifori) quia non solum ipse sed & familia quæ cum ipso venit (sepe me refrigerauit) suo colloquio & consolatione, ac pœnarum mearum mitigatione, & bonorum suorum ministratio- ne (& catenam meam non erubuit, sicut prædicti simulatores qui auersi sunt a me (sed cum venisset Romam sollicitè me quæsiuit (vt opem mihi ferret (& inuenit). Hic ostenditur quia fideles qui sunt in carcere vel i infirmitate, vel alicubi in afflictione tenentur, aliqua necessitate, sollicitè debent ab his qui misericordiam a deo expectant inquiri & refrigerari. (Det illi. i. Onesiforo qui tam misericors in me fuit. (dominus) christus (inuenire misericordiam) a deo patre (in illa die) iudicii de qua sepius cogito. Det illi dominus inuenire misericordiam a domino. Tale est illud quod in Genesi legitur. Pluit dominus super Sodomam ignem & sulphur a domino. Hec quæ dixit fecit mihi Romæ Onesiforus. Et quanta ipse mihi Ephesi ministravit, tu melius nosti quam ista quæ scribo, quoniam illa vidisti.

Caput secundum.

V ergo fili mi confortare in gratia quæ est in Christo Iesu,

et quæ audisti a me per multos testes hæc commenda fidelibus hominibus, qui idonei erunt & alios docere. Labora sicut bonus miles Christi Iesu. Nemo militans Deo implicat se negotiis secularibus, vt ei placeat cui se probauit. Nā qui certat in agone non coronabitur nisi qui legitime certauerit. Laborantem agricolam, oportet primum de fructibus accipere. Intellige quæ dico. Dabit enim tibi dominus in omnibus intellectum,

Quādoquidem Onesiforus alijs recedentibus

me quæsiuit, & multa mihi non solum Romæ sed Ephesi ministravit, ergo tu fili in exemplo illius, (confortare). Tu quasi dicatur tu confortare, quoniam alij defecerunt. (Confortare in gratia quæ est in Christo) vt non solum in ea maneat, sed etiā robustior fias in ipsa quotidie, ad bona faciēda & predicanda & mala per patientiam superanda. (Et) verba (quæ audisti a me per multos testes) .i. per multorum testimonia ppharum confirmata (hæc commenda fidelibus) Vel per multos testes (hec commenda fidelibus) .i. coadiutores tibi constitue: per quos ista quæ te docui (comendat fidelibus) .i. sane fidei hominibus, .i. sine fraude fideliter agentibus: (quæ) vita & scientia, & facultas, (erunt idonei etiā alios docere,) sicut ipsi docent a te vel a tuis adiutoribus. Ita enim multiplicabitur doctrina virtutis, & crescet religio. Commenda hæc fidelibus. Et in huiusmodi exercitijs (labora, sicut bonus miles Christi.) Et vt more strenui militis Christi possis agere, audi qualiter agat quis talis miles.

(Nemo militans deo implicat se negotiis secularibus,) quia nemo potest duobus dominis seruire. .i. deo & seculo. Clericus hac sententia teneatur. Si ei non contentus sit penditijs quæ de altari domino iubente consequitur se exercet mercimonia intercessionibus vendit, viduarum munera libenter accipit, hic negociator magis potest videri quam clericus. Multo minus autem licet monacho vt sit negociator secularium mercimonia- rum, vel implicat Christus secularibus. Itaque definitio boni militis Christi est, quia soli deo qui diuidi non potest totus militans (non implicat se negotiis secularibus) .i. non se intulit propter terrena lucra curis & actionibus seculi, sciens ibi multos peccatorum laqueos abscondi, (vt) solis diuinis libere vacans, (ei placeat cui se probauit) .i. deuouit. Et vere bonus miles præter regis sui militiam nil debet agere, si eidem regi vult placere, sub cuius signis decreuit militare, quia agonista qui coronam appetit, agonem suum debet legitime perficere. Et hoc est, (Qui certat in agone) .i. qui cum aduersario con- fligit in certamine (non coronatur) id est non consequitur victoris præmium, (nisi legitime) .i. put lex agonis postulat (certauerit.) Sic & athleta Christi qui cum diabolo pugnat in agone præsentis vite non percipiet coronam æternæ gloriæ, nisi victor fuerit secundum legem christianæ pugne. Delectat igitur mentem magnitudo præmiorum, sed non deterreat certamen laborum, quia ad magna præmia perueniri non potest, nisi per magnos labores. Et perfectus fidelium sine tædione non peruenit, nec sibi quicquid innotescit, nisi probationis examine. Nec coronabitur nisi vicerit, neque vincet nisi certauerit, nec certabit nisi inimicum huius & tædioni resistens. Prosumt ergo iustis labores certaminum, quia per hos merentur coronari. Dixi quia miles dei non implicat negotiis secularibus, nec iustus certator transgreditur legem certaminis (sed tamen laborantem agricolam) .i. predicatorem oportet primum .i. ante alios [accipe de fructibus] agri, in quo laborat, .i. de carnalibus bonis ecclesiæ. Timotheus iste exemplo apostoli labore manuum suarum volebat viuere & ab eis quibus verbum salutis predicabat nihil accipere. Vnde & penuriam multam patiebatur, quia infirmus erat, & labori manuum vacare non poterat. Admonet ergo eum sub specie agricolæ, vt de agro quem colit fructum quo sustentetur non spernat accipere. Itaque quoniam sciebat illum corpore infirmum,

L. ij. nec in

Mat. vj.
Luce. 16

Gen. 19

c. j. extra
ne cleri.
vel mo.

Epi. Pauli.

nec in ope corporali posse laborare, dicit illi quod miles dei secularibus negotiis se implicat, ne forte cū indigeret victu quotidiano vellet ab eis quib⁹ euangelium ministrabat aliqua sibi negotia quere re, quibus animi eius implicaretur intentio. Aliud est enim corpore laborare animo libero sicut opifex pōt, si nō fraudulentus, aut auarus & priuata rei audis, aliud autem ipsum animū occupare curis colligendæ sine corporis labore pecuniæ sicut vel negotiatores, vel procuratores vel conductores faciunt. Cura videlicet præsunt, non manibus operantur, id eoque ipsum animum occupant habēdi sollicitudine. Timotheū ergo ne in talia incideret, quia per infirmitatē corporis operari manibus non poterat, sic exhortatur & cōsolatur. Labora inquit sicut bonus miles & cætera, vsque nisi legitime certauerit. Hic ne ille angustias pateretur, dicens fodere non valeo: mendicare erubescō, adiunxit statim (laborantē agricolam oportet primū de fructibus percipere) secūdū id quod ad chorinthios dixerat, quis plantat vineam & de fructu eius nō edit? Fecit itaque securū nō ad hoc vt euāgelium videret, sed tamen ab eis quibus euāgelium ministrabat, & quos tanquā vineam vel agrū excolebat huic vitæ necessaria quæ sibi suis manib⁹ exhibere non valebat sumeret. (Laborantē agricolā oportet primū de fructib⁹ &c.) id est ille qui laborat in verbo prædicationis & regimine ecclesiæ debet sicut prim⁹ est, ex bonis ecclesiæ prim⁹ sumere, & sic ceteris distribuere. (Intellige id est discerne (quæ dico) & si videat contrarius esse, & contra id quod ipse facio dicere. Tu em̄ infirmus es, ideo debes accipere, ego vero si acciperem scandalū generarem. Et bene poteris hec ita intelligere, quia (dñs tibi intellectum dabit) non solū in his (sed & in omnibus.)

Luc. 16.

De cōsec.
dist. 4. c.
cū tantū.

Memor esto iesum christū resurrexisse a mortuis ex semine dauid secūdū euāgelium meum in quo laboro vsque ad vincula quasi male operā, sed verbū dei nō est alligatum.

Ut legitime certando tēdas ad coronā, (memor esto iesum xpm̄ resurrexisse a mortuis) id est sedula meditatione in animo tuo reuolue christū p laborē passiōis puenisse ad gloriā resurrectionis, teq; similiter oportuno tpe ad gloriā resurrecturum, si nunc pro eius nomine non respueris amaritudines passionum. Fides resurrectionis christi eos distinguet a paganis & iudæis, quia illi credunt esse eū crucifixum, nos aut credimus eum die tertia resurrexisse. Libēter enim credūt crucis cōtumeliā sed cōfiteri nolūt resurrectionis gloriā, ideoq; perpetuā sustinebūt ignominia. Nos vero post crucē & sepulturā alacriter cōfitemur resurrectionis gloriā, vt ei⁹ exemplo per certamina spiritaliū bellorum accipere mereamur perhēnem victoriæ coronā. Qui est (ex semine Dauid) quia incorrupta ei⁹ genitrix veram de stirpe Dauid duxit carnis originem. Nam filius dei per quē facti sumus, & filius hominis per assumptionem carnis factus est vt moreretur propter delicta nostra, & resurgeret ppter iustificationem. Et hoc (secūdū euāgelium meū,) quia secūdū autenticam veritatem meā prædica-

tionis asseritur christ⁹ & ex stirpe dauid incarnat⁹ esse & post mortē resurrexisse, licet peruersi negēt. (In quo euangelio laboro vsque ad vincula,) & tu similiter agere debes. (Laboro vsque ad vincula] in euangelio, quoniam vniuersos precedentes labores, & ad vltimum vincula patior in euangelica predicatione habitus (qua si male operans. (Et ego quidē in corpore meo vincula porto (sed verbum dei non est alligatum) quoniā libere procedit ex ore meo, nec solum presentes sermonib⁹ instruo sed & absentes epistolis, confirmo. Quia ego ligari possum ab eis qui veritati cōtradiciunt, nō ipsa veritas quā loquor. Sic & tu in illis penis nō debes a prædicatione veritatis cessare.

Ideo omnia sustineo propter electos, vt & ipsi salutem consequantur quæ est in christo iesu, cū gloria celestī. Fidelis sermo. Nam si cōmortui sumus, & cōuiuemus. Si sustinemus & conregnabimus. Si negauerimus, & ille negabit nos. Si nō credimus, ille fidelis permanet negare seipsū non potest. Hec cōmoneo testificans coram domino.

Alias sustinebitur.

Dixi quia verbū dei non potest alligari. Et (iō id est quia cohiberi nō possum a p̄dicatione veritatis) sustineo libet oīa, mala q̄ mihi phareise rūt & hoc facio (ppter electos) quia his q̄ ad vitā p̄destinati sunt valde proficit quod nulla me penarum acerbitas ab instantia prædicationis frangit. Vel quia sum memor resurrexisse, ideo sustineo patienter omnia propter electos exemplo mei informandos (vt & ipsi) quæadmodū ego sustinētes (consequantur) verā (salutē quæ est in christo) & consequenter eam (cū gloria celestī) vt simul accipiāt & salutē eternā & celestē gloriā. Et iste (sermo) de cōsequutione salutis & gloriæ eorum quos deus in p̄destinatione sua iam elegit (fidelis est) id est verax & nichil fallaciæ habens. Et vere fideliter iste sermo cōplebitur. Nā si cōmortui essemus id est si cū christo mortui sum⁹, hoc est si imitatione mortis ei⁹ mortificati sum⁹ in baptismovitiis, vt vltra iam nō viuam⁹ in eis (& cōuiuem⁹, i. et cū illo viuem⁹ i eterna beatitudine. (Et si sustinem⁹ aduersa p ei⁹ noīe sicut ille sustinuit p nrā salute, tūc (et cō regnabimus), i. cū illo regnabimus participes regni eius. (Si vero negauerimus) illum metu passiōnū & ille negabit nos in futuro iudicio dicēs, nescio vos vnde scitis, recedite operari a me iniquitatis. Hoc est enim quod ipse minatus est dicens. Qui negauerit me corā hominibus, negabo & ego eū corā patre meo. (Et si nō credimus de illo quæ credenda sunt (ille permanet fidelis), i. verax, in his quæ de seipso locutus est, & non potest negare seipsum. De qua re Dionysius areopagita sic argumētaf. Suimet negatio, casus veritatis est. Veritas aut on est, & veritatis casus nō on. On vero interpretatur existēs vel qui est. Si igitur veritas on est negatioq; veritatis nō on ontis casus ex onte cadere. Deus cadere non potest, & nō esse non on. Tanquam si quis dixerit, non posse non potest, & nescire secundum priuationem nescit.

Mat. 35.

Dionysius

O signet.

Hec ex dictis Dionysij.

Si ergo

¶ Si ergo deus non potest negare se, & non potest mentiri vel aliquid iniustum facere, quomodo est omnipotēs, nisi quia hæc vel his similia posse, nō est potentia sed impotentia? Nam qui talia potest quod sibi non expedit, & quod non debet potest. Quæ quantomagis potest, tantomagis aduersitas & pueritas possunt in illum, & ipse minus contra illas. Qui ergo sic potest, non potentia potest, sed impotentia. Sed deus inde est omnipotens, quia nihil potest per impotentiam, & nihil potest contra eum aliquid. Recte itaque de omnipotente dictū, quia negare seipsum non potest. Nam & de iudeis legimus quod propterea non poterant credere, quia dixit Isaias Excecauit oculos eorum & indurauit cor eorum. Sic autem dictum est: non poterant ubi intelligendum est quod nolebant sicut & de deo nunc dicitur, quia negare seipsum non potest. Sicut ergo quod dominus seipsum negare non potest, laus est voluntatis diuinę, ita quod illi non poterant credere, culpa est voluntatis humanę. (Hęc commoneo) attendere & seruare, (testificans,) id est ut idoneus testis affirmās ea (coram dño) id ē in oculis dei qui nos præsens aspicit.

Noli verbis contendere. Ad nihil ei vtile est, nisi ad subuersionem audiētium. Sollicitate autem cura te ipsum probabilem exhibere deo, operarium incūfusibilem recte tractantem verbum veritatis.

¶ Hucusque dedit rationes cur esse debeat cōstās in prædicatione. Et ne ipse studio cōstanti vellet contentiōibus more garrulorū desertire, (noli inquit verbis contendere.) Non ait noli rationibus contendere, quia hoc bonum est, sed verbis ubi procax garrulitas est. Ideo noli verbis cōtendere, quia nihil est vtile sic contendere, i. ad nihil valet huiusmodi contentio, (nisi ad subuersionem audiētium, Auditores enim per hanc subuertuntur, putantes aduersarios habere aliquam rationabilem causam, dum sic eos clamantes attendunt. Litigiosa verba desere, & aduersarios bonis operibus vince. Et hoc est, (Sollicite cura te ipsum exhibere deo pbabilem), i. laudabilem, ut scilicet te dei talem oculis exhibeas, quatinus ipse te approbet. Et exhibe te operarium incōfusibilem, vel secundū alios codices irreprehensibilem, quod idē significat Ex reprehensione enim nascitur cōfussio illi qui reprehenditur, & qui non potest reprehendi non confunditur. (Exhibe te ergo operarium incōfusibilem), i. irrephēibilem, id est talem te fac in cunctis operibus tuis, ut in nullo eorum sustineas confusionem verecundię, nec repræhendi possis in aliquo, nec quisquam improperare tibi valeat quid dignum confusione. Et exhibe te (recte tractantem verbum veritatis,) ut neque scām des canib⁹, nec margaritas porcis, sed prout oportuerit secundum qualitatem vniuscuiusque personę verbum dei annuncies, & nihil prauę intelligentię admisceas. Hæretici non recte sed pueris tractant verbum veritatis, quia conātur illud ad prauitatem sui sensus inflectere. De quorū doctrinis subditur.

¶ Prophana autem & inaniloquia deuota Multum enim proficiunt ad impietatem

& sermo eorum ut cancer serpit. Ex quibus himene⁹ et philetus, qui a veritate exciderunt, dicentes resurrectionem iam factam, & subuertunt quorundam fidem. Sed firmum fundamentum dei stat, habēs signaculum hoc. Cognouit dominus qui sunt eius, & discedat ab iniquitate omnis qui nominat nomen domini.

Alias ita
uocat

¶ Verbum veritatis ut dixi recte tracta. Sed (prophana), i. verba hæreticorum aliena a pietatis religione, (& inaniloquia eorum) id est dicta ipsorū quæ vacua sunt ab omni utilitate. Et quare? Quia si audita fuerint (proficient multum ad impietatem) perfidie roborandam, & augmentandam, dū destruant fidei pietatem. (Et sermo eorum serpit ut cancer,) id est magis ac magis occupat & deuorat, ac maculat mentes in quibus radicare cepit, sicut morbus qui dicitur cancer, latius semper occupat, confedat ac deuorat illam partem corporis in qua nascitur, ut sicut piscis qui dicitur cancer, non in ante sed retro tendit, sic sermo eorum non auditores suos ad deum ducit, sed a deo retrahit, & apostatate facit (Ex quibus) sic loquentibus (Himeneus) & socius eius (Philetus), qui a veritate fidei in qua positi fuerant (exciderunt) imitantes diabolum, qui in veritate non stetit, dicentes iam esse factam resurrectionem in eorum cordibus qui crediderunt nec aliam amplius futuram, (&) talibus dictis (subuertunt quorundam fidem) ut non credant corporum resurrectionem. Omnes enim sectæ quæ se aliquā religionem hominibus inferre præsumpserunt, non negauerunt istam mentium resurrectionem ne dicerent eis. Si non resurgit anima, quare mihi loqueris? Quid in me facere vis? Si non facis ex deteriore meliorem, quare mihi loqueris? Si non facis ex iniquo iustum, quare mihi loqueris? Si autem facis ex iniquo iustum, ex impio pium, ex stulto sapientem, fateris resurgere animam meam, si tibi obtemperauero, si tibi credidero. Volentes ergo credi sibi omnes qui instituerunt alicuius et falsæ religionis sectā, negare istam resurrectionem mendacio nō poterunt. Omnes de ista consenserunt, sed multi carnis resurrectionem negauerunt. Dixerunt in fide iam factam esse resurrectionem. Attendentes enim verba quæ assidue dicit apostolus, quia & mortui sumus cum christo & resurrexerimus cum eo, nec intelligentes quare ista dicantur arbitrati sunt iam factam esse resurrectionem, nec vllam vltius in finem temporum esse sperandam. Ex talibus nūc resistit idem aplūs. (Ex quibus) inquit est (Himeneus et Philetus) qui exciderunt (dicentes resurrectionem iam factam esse & subuertunt quorundam fidem), iam factam esse resurrectionem dicebant, sed eomodo ut non speraretur alia, & reprehendat homines qui sperabant resurrectionem carnis, velut iam resurrectio quæ promissa erat credendo impleretur in mente. (Subuertunt inquit fidem quorundā) Et quasi diceretur ei, & quis eis potest resistere, subiecit statim. (Sed firmum fundamentū dei stat. Fides quorundam infirmantiū & ad electorū sortem nō pertinetiū subuerti ab hæreticis.

L. iij. (sed firmum)

Alias ad
nihil em
vtile con
tēditur

Epi. Pauli.

(sed firmum fundamentum dei,) id est, firma fides quā deus per spiritum sanctum in cordib⁹ electo- rum suorum fundauit (stat) id est, nullatenus subuer- ti vel inclinari potest (habens hoc signaculum) id est hanc velut sigilli impressionē, quia scilicet cognouit dominus qui sunt eius, & discedat ab iniquitate quicūque nomen domini nominat. Hoc signaculū cordi suo impressum bonus habet, id est, hanc cogitationem sue menti firmiter infixam ut apud se di- cat. Quid mihi prodesset si exterius simularem esse iustū vel fidelem & interius nequā essem? Ni- hil. Quia qui corda omnium inspicit, ipse nouit qui sunt eius. Ideoque veraciter in oculis eius studeo fidelis vel iustus apparere ut possim ad eorum sor- tem qui sunt eius pertinere. Talis cogitatio est di- uini sigilli impressio. Per hoc etiam hereses & om- nia saluti contraria deuītat, quia scit debere disce- dere ab iniquitate omnes qui dominum inuocant. Hec itaque sigilli impressio qua distinguuntur a ce- teris qui subuertuntur est in fundamento dei firmo, id est, in robusta fide electorum dei, quia nouit dñs qui ad eius hereditatem pertineant, & alijs recedē- tibus a fide, illi qui praeordinati sunt non possunt recedere, vel si recesserint necesse est eos redire. Nec moueat quod sepe diabolus seducit etiā illos qui regenerati in posterū, iam vias ingrediuntur dei quia nouit dñs qui sunt eius. Ex his in eternā damnationem neminem ille seducit. (Sic eos nouit dñs) ut deus quē nihil latet etiam futurorum. Nam sunt etiam quidam ex eorū numero qui adhuc ne- quiter viuūt, aut etiam in heresibus vel ingentiliū superstitionibus iacēt, & tamen etiā illic nouit dñs qui sunt eius. Nāque in illa ineffabili p̄sentia dei, multi qui foris vidētur intus sunt, & multi qui int⁹ videntur foris sunt. Et ne quis diceret nō curo am- plius quid faciam quia securus sum quod si domi- nus me nouit esse suū non potero perire, & ecōtra- rio si nouit me suū non esse non potero ad salutem peruenire, subiūgitur vtilis admonitio ut discedat ab iniquitate omnis qui nouit nomen domini. Li- berum enim arbitrium dedit nobis dominus, ut ar- bitrio proprie volūtatis recedamus ab iniquitate, & simus ex illis quos ipse nouit suos esse, vel per- maneamus in iniquitate & simus ex illis quos no- uit ad se nō pertinere. Nam & hoc est illud signa- culū quod fundamento nostre fidei apparebit im- pressum, si propria sponte recesserimus ab iniqui- tate. Ab iniquis enim recedere non possumus, quia mixta est palea tritico donec area ventiletur. Mira cōparatio. Nā ecce in ipsa area triticū recedit a pa- lea cū expoliā, & nō recedit ab area cū tritatur. Inde autē oīno separabit. Cū venerit vētilator. Er- go modo area in orbe terrarū est. Necesse ut si p̄fi- cis iter iniquos viuas, quia Abel esse nō potest quē Cai malitia nō exercet. Ab iniquis recedere nō po- tes, ab iniquitate potes. Satis enī fixū atq; immo- bile velut sigilli impressione debet corde retineri. Hierusalē captā ab huius seculi Babilonia decursis tēporibus liberādā esse, nullūq; ex illa fore peritu- rū, quia qui peribit nō ex illo erat. (Recedat ergo ab iniquitate oīs qui nominat nomē dñi quia nisi ab illa recesserit, nō ei p̄ficiet nominatio dñici no- minis, qm̄ nō oīs qui dicit christo dñe dñe intrabit in regnū cōlorū, sed qui facit volūtātē patris eius.

In magna enim domo non solum sunt

vasa aurea et argentea, sed & lignea & ficti- lia, & quēdam quidem in honorem, quē- dam autem in contumeliā. Si quis ergo emundauerit se ab istis, erit vas in hono- rem sanctificatum & vtile domino: ad oē opus bonum paratum.

Ab iniquitate recedat, qui nomē domini nomi- nat. Sed ab iniquis ut diximus nō potest recedere quia (in magna domo), i. in ecclesia toto orbe dila- tata (nō solū sūt aurea & argētea vasa), i. iusti sapiē- tia & eloquētia p̄diti (sed & lignea & fictilia), i. pec- catores cōburēdi & cōfringēdi. Cū enī auro sapiē- tia vel charitas & argento eloquētia designari so- leat, p̄ aurū qđ p̄ciosus est metallis oib⁹ intelligū- tur nūc illi quos charitas q̄ ceteris virtutib⁹ p̄ferē, vel sapiētia decorat, p̄ argētū vero qđ mira claritas micat illi qui nitore acris eloquētie resplēdēt in eruditione multorū. Hi enī merito vocantur aurea & argētea vasa ministerio summi regis apta in ei⁹ domo magna. Lignea vero & fictilia vasa, carna- les designāt quos ignis vitiorū facile scēdit, & im- petus aduersitatis frangit. Sed & in die dñi lignea hęc vasa penalis ignis incēdio cōcremabūtur, & fi- ctilia ab eo cui data est ferrea virga frāgētur. Hęc tamen vasa sunt nō cū vasis aureis & argēteis i do- mo magna, qđ cū electis admixti sunt reprobī nūc in ecclesia. (Et quidā quidē) vasa sunt ibi (in hono- rē) eternū cōstituta sicut aurea & argētea (quēdam autē in contumeliā) opprobrii sempiterni cōgrua, sicut lignea & fictilia. Et quādoquidem in hac do- mo sunt etiā vasa in honestis vsib⁹ deputata, ergo (si quis se emūdauerit ab istis) cōtumeliē vasis, ut se reddat immunem a contaminatione eorum (erit vas in honorē) deputatū & sanctificatū, i. loc⁹ san- ctus dñō in hac domo. Nā sicut i magna hominis domo, nā in qualicūq; loco eius requiescit dñs ei⁹, sed i aliquo vtiq; secretiori & honoratiore loco, si- cut dñs noster nō in oib⁹ q̄ in domo ei⁹ sunt habi- tat. Nō enī habitat i vasis cōtumeliē, i. in illis q̄ tur- pitudini vitiorū deseruiūt, sed i vasis honoris, i. in illis qui honorabilē corā deo & hoib⁹ vitā ducūt. Qui emūdauerit se ab his cōtumeliē vasis ut nō sit particeps eorū cōiūnationis (erit vas in honorē sanctificatū, i. honorabilem honeste actionis vsū (& vtile dñō), i. vtilitatē cōferēs domui dñi, patū ad omne op⁹ bonū ut nō respuat agere qđqđ boni operis ei fuerit iniunctum vel quamlibet graue fa- cre actiōis vel verbo p̄dicatiōis idoneū & hoc erit tam sibi quā alijs prodesse seu quēlibet gradum sa- crorum ordinum tenere.

Iuuenilia autem desideria fuge, sectare vero iustitiam, fidem, charitatem, pacem cum his qui inuocant dominum de puro corde. Stultas autem & sine disciplina quē- stiones deuīta, sciens quia generant lites. Seruum autem domini non oportet litigare sed mausuetum esse ad omnes docibi- lem, patientem, cum modestia corripien- tē eos qui resistunt veritati, ne quādo det illis Deus poenitentiam ad cognoscendā veritatem,

Vasa au-
rea ficti-
lia & li-
gnea qđ
signant.

Liberū
arbitriū
qualiter
dedit no-
bis dñs.

veritatem, et resipiscant a diaboli laqueis a quo capti tenentur ad ipsius voluntatem.

Dixi quia in domo dei sunt vasa honoris & vasa contemptus. Sed ne fias vas inhonesti usus (fuge iuuenilia desideria) quae te iuuenem persequuntur, ne ad confesum praue delectationis te possint apprehendere. Hec inquit, fuge, sed iustitiam sectare ne te possit effugere. (Sectare) id est frequenter sequere eam, per vias iustarum actionum in quibus te praecedit ut possis eam apprehendere. Similiter (& fidem) sectare ne te in aliqua parte regula fidei, latere possit vel effugere. Sed quoniam operatio iustitiae & veritas fidei non prodest sine charitate, sectare (& charitatem) ut per eam operetur tua fides opus iustitiae. Illa enim fides est salutifera, quae per charitatem operatur. Et sectare (pacem) cum bonis, ut nunquam discordes ab eis, vel inquietes eos. Sive ita. (Sectare iustitiam) faciendo unicuique quod ius exigit (& fidem) inuicibilium bonorum non inuicibiles honores quos iuuentus desiderare solet. id est charitatem (ut diligas deum plusquam te, & proximum tanquam te, quod iuuentus saepe negligit (id est pacem) cui manifeste repugnat desiderium inueteris. Pacem inquam sectare, non cum peruersis sed (cum his qui inuocant dominum de corde puro) id est qui cor suum purificauerunt id est deum illud venire piis orationibus petunt. Hec, ut dixi, sectare (sed stultas quaestiones caue). Stulte quaestiones sunt, insolubiles & secreta humano generi prohibita querentes. (Sine disciplina) vero quaestiones, quae non humiliter ac modeste fiunt, id est quas qui facit non discere vult sed litigare. Sed huiusmodi quaestiones deuota, ut non respondeas eis (quia generant lites. Sed seruum domini non oportet litigare) quia lis generat odium sed oportet eum esse mansuetum id est quasi manu assuetum, hoc est contractabile id est mitem vel lenem (ad omnes) ut nemini sit asper id est quasi ferus (& docibilem) id est habilem ut facile doceatur. Hoc enim distat, inter docilem & docibilem, quod docilis est qui alios potest docere, docibilis autem qui facile potest doceri. Vnde dicitur. Erunt omnes docibiles dei id est facile docebuntur, (Non oportet seruum domini litigare (quia mundo & simplici oculo opus est ut inueniatur via sapientiae cui tantum malorum & peruersorum hominum deceptiones & errores obstreperunt, quos omnes euadere conuenit, hoc est venire ad certissimam pacem & immobilem stabilitatem sapientiae. Vehementer enim metuendum est ne studio altercandi vel contendendi quisque non videat quod a paucis videri potest non paruus sit strepitus contradictionum nisi & sibi ipsi obstreperat. Recte ergo dicitur quia seruum domini non oportet litigare, sed mitem esse ad omnes & docibilem atque patientem. Et ne quisque ex eo putet cessandum vel esse a correptione erroris alterius, adiungitur quia oportet eum esse (cum modestia) corripientem eos qui resistunt. Ita nos nec deesse conuenit fratrum correptioni, nec studere certamini. Quomodo cum modestia corripimus nisi cum lenitatem cordis retinemus, & aliquam medicamentum acrimoniam verbo correptionis aspergimus. Pax igitur & dilectio in corde retinenda est, modus autem sermonis siue acrius siue blandius proferatur, sicut salus eius qui corripitur postulare videtur moderandus est. Modeste sunt corripiendi illi qui

adhuc procaciter resistunt, nequando det illis deus penitentiam, Nam correptionis utilitas quae nunc maior nunc minor pro peccatorum diuersitate salubriter adhibetur, tunc est salubris quando super pernus medicus respicit. Non enim aliquid profuit nisi cum facit peccati sui quaecumque peniteat & quia hoc dat nisi qui respexit Petrum negatem & fecit flentem. Ideo non solum cum agitur penitentia, verum & ut agatur, necessaria est eius misericordia. Hic sermo quo dicitur, nequando per si forte ponebatur antequam, sed modo inuicatus habetur, (Corripientem inquit eos qui resistunt, nequando (id est si quando vel si forte) det illis deus penitentiam) vel etiam ita potest habere sententia concordare. Non desperemus de eorum salute qui adhuc resistunt, sed corripiamus eos, ne nobis eos non corripietibus (de aliquando per se ipsum det eis penitentiam (& erubescamus qui de salute eorum desperabamus. Ob hoc enim studere debemus ut eos ad penitentiam conuertamus ut mercedem nobis inde conueramus nequando (sine nobis per internam aspirationem) det illis deus penitentiam) & nos mercedem inde non habeamus. Det illis penitentiam erroris sui ad cognoscendam veritatem (catholici dogmatis) ignorantibus, pugnabant (& resipiscant a laqueis diaboli a quo capti tenentur, ad voluntatem ipsius) impledam. Resipiscere est quasi resapere, cum quis ab eo quod male sapuit reuertitur ad illud quod antea recte sapuit vel sapere debuit.

Caput tertium.

Moc autem scito quod in nouissimis diebus instabunt tempora periculosa & erunt homines seipsos amantes, cupidi, elati, superbi, blasphemae, parentibus non obediens, integri, scelesti, sine affectione, sine pace criminatores, incontinentes, immites, sine benignitate, proditores, proterui, tumidi, voluptatum amatores magis quam dei, habentes quidem speciem pietatis virtutem autem eius abnegantes. Qui tenentur illaqueati a diabolo, resipiscet fortassis aliquando, sed tamen (hoc scias) quod tales habundabunt (in nouissimis diebus id est in nouissima etate. (Tunc enim instabunt tempora periculosa) in quibus multe periclitabuntur anime. Et inde periculosa (quia tunc erunt homines seipsos amantes. Nescio enim quo inexplicabili modo, quisquis seipsum non deum amat non se amat, & quisquis deum non seipsum amat ipse se amat. Qui enim non potest viuere de se, moritur utique amando se. Non ergo se amat, qui ne viuatur se amat. Cum autem ille diligitur de quo viuatur, non se diligendo magis diligit qui propterea se non diligit ut eum diligit, de quo viuatur. Quia vero circa finem seculi maxime habundabunt, qui neglecto dei ac fratrum amore seipsos male amabunt, & sic amando se peribunt (ideo tempora periculosa tunc instabunt. Erunt homines seipsos amantes) quia non curabunt nisi de seipsis nec querent nisi propria lucra, propria comoda, p

Alias ferua.

De confessione, diff. 4. c. quauis ei de here. ca. excommunicatione.

Fides dicitur salutifera quae per charitatem operatur.

Stulte quaestiones sunt.

Epi. Pauli.

prios honores, proprias glorias. Et ab hoc velut font e quod scilicet erunt seipsos amantes, manabunt multi viciorum riu. Nam quia secundū præsente vitam, seipsos male diligunt, ideo erūt (cupidi, pecunie, elati) corpore) superbi) mente (blasphemi) id est falsa & impia de deo loquentes (parentibus) siue carnalibus siue spiritualibus nō obediētes) ingrati benefactoribus (sceleſti) id est trāscēdētes in domum peccati & in atrociam grauer delapsi (sine affectione) id est visceribus cōpassionis (sine pace) id est discordes & inquieti (criminatores) id est crimen bonis impingentes (incōtinentes) id est libidinem non colibentes (& immītes id est asperi & litigiosi (sine benignitate) id est im misericordes (proditores) id est secreta bonorū aduersariis eorum detegentes (proterui) id est procaces (tumidi) id est vento superbie inflati (voluptates) carnalium (amatores) plusquā dei sicut ipse dixit, quia lux venit in hunc mundum & dilexerunt homines magis tenebras quam lucem (habentes quidē) in habitu in verbis sicut falsi monachi (speciem pietatis) id est similitudinem religionis (sed virtutem eius) id est rem factis & moribus (abnegantes). Sed beatus Augustinus hec a pastorib⁹ ecclesie specialius remouere studēs loquitur, Nō sint seipsos amātes qui pascunt oues christi, ne tanquā suas non tēquā i⁹ sius pascant eas, & velut ex illis sua lucra q̄rere videā, sicut amatores pecuniæ, vel eis dominari sicut elati vel gloriari de honoribus quos ab eis sumunt sicut supbi vel intantū progredi vt in hereses labi faciāt sicut blasphemī, nec cedant sanctis patribus sicut parentibus non obediētes ēt eis qui illos corrigere volūt, quia perire nolunt mala pro bonis reddant sicut ingrati: interficiant animas suas & alienas sicut scelesti, materna ecclesie viscera dirūpant sicut irreligiosi, non cōpatiantur sicut infirmis sine affectione, alios qui elcēre non sinant sicut sine pace, famam sanctorū maculare conentur sicut criminales cupiditates pessimas nō refrenent sicut incōtinentes, exerceāt lites sicut immītes, nesciāt subuenire, sicut sine benignitate, indicent inimicis piorū quæ occulta cognouerunt sicut proditores humanā verecundiam in verecunda excogitatione perturbent sicut procaces, superba scientia inflentur sicut tumidi letitias carnales spiritualibus gaudiis anteponant, sicut voluptatum amatores magis quā dei, simulēt religionem sed hanc in veritate non teneāt sicut habentes quidem speciem pietatis, virtutem autē eius abnegantes. Hec enim atque huiusmodi vitia siue vni homini accidāt omnia, siue his alia & aliis alia dominantur ex illa radice quodammodo pululant, cum sint homines seipsos amantes, quod viciū maxime cauendum est eis qui pascūt oues christi, ne sua querāt non quæ iesu christi & in vsū cupiditatum suarum cōferant pro quibus sanguis fusus est christi.

¶ Et hos deuīta. Ex his enim sunt qui penetrant domos, & captiuas ducūt mulierculas oneratas peccatis quæ ducuntur variis desideriis, semper discētes, & nūquā ad scientiam veritatis peruenientes.

¶ In nouissimis diebus tales erūt homines quales descripsi (& hos deuīta) quia tam multi ex his apparuerūt. Ex his enim sunt qui penetrant domos & cetera.) Non ait penetrabunt tanquam futurum prænuncians sicut supra dixerat instabunt tēpora periculosa (sed ait penetrāt domos & captiuas ducunt mulierculas.) Non ait ducēt vel ducturi sunt, sed iam ducūt. Nec putādus est hoc loco p tēporis futuri verbis p̄sentis tēporis verba posuisse, quādoquidem illos ab eo cui scripsit euitari admonebat. Nec tamen frustra dixit, in nouissimis diebus instabūt tēpora periculosa, & hincea periculosa futura demōstrans tales homines futuros esse p̄dixit, quia tanto plures erunt & magis abundabunt quanto magis appropinquabit ad finem. Videmus ergo tales nūc abundare. Sed quid si abundāiores erūt pōst nos, & oīno abundātissimi quādo iam iamque ipse finis instabit. (Ex his iam sunt) heretici (qui penetrant domos) id est, intrant vt secrete loquantur illis qui sunt intus (vel domos,) id est, conscientias audientium verbis seductorijs male penetrant (& captiuas ducunt mulierculas) id est in captiuitatem errorum trahunt insipientes & infirmas ac viles & inconstantes seu virorum seu mulierum animas. Animas dico peccatis (oneratas) & ideo digne erant seduci (quæ ducūtur varijs desiderijs) id est nunc ista nunc illa cupiunt, & ea quæ iam tenēt fastidientes alia semper appetunt ac nouis delectantur. Tales enim facile deserunt veritatem catholicam, & sermonibus nouorum errorum libenter aurem accommodant (semper discētes & nunquam ad scientiā veritatis perueniētes.) Sēper discunt, & nunquam ad scientiam veritatis perueniunt, qui studium in discendo vidētur habere, sed non veniunt ad hoc vt discernant inter veritatē & mendacium, inter bonum & malum. Tales sunt discipuli hereticorum atque iudei. In hac enim vita semper sunt discētes, & ad notitiam veritatis nō pertingūt. Cum vero de hac vita exierint, iam nō erunt discētes, sed erroris sui mercedem recipiētes. Sic enim dictū est (semper discētes, & ad veritatis scientiā non perueniētes) ac si diceretur, semper ambulantes & ad viam non peruenientes. Non solum enim illuc nō perueniūt quo ducit via, sed nec ad ipsam viam peruenientes. Nos autem semper ambulemus in via, donec eo veniamus quo ducit via. Nunquam in illa remaneamus, donec perducatur vbi maneamus.

¶ Quemadmodum autem Ianes & Mābres resistērūt Moyſi, ita & isti resistērūt veritati, homines corrupti mente, reprobi circa fidem, sed vltra non proficient. Insipientia enim eorū manifesta erūt hominibus sicut & illorum fuit.

¶ Tales non perueniunt ad scientiam veritatis, sed potius resistunt veritati quæ a catholicis doctoribus prædicatur (sicut Iannes & Mābres resistērunt Moyſi) veritatem prædicāti. Hi enim fuerūt magi pharaonis quorū nomina nūc dicit apostolus, sed in exodo nō legūtur. Et hoc est. (Quemadmodū Iannes & Mambres) sub Pharaone (resistērūt Moyſi) magi ne de Egiptia seruitute educeret populum dei (ita & hi) nis,

Ioā. 3.

August.

Exo. 7.

Iānes & Mābres fuerunt Pharaonis,

& hi) heretici (resistunt veritati) prædicatorum ne per eam fideles ab ignorantia tenebris & a seruitute peccati liberentur. Ipsi dico (homines corrupti mente) quia mens eorum vitata est ab adultero diabolo amissa castitate quæ est in christo. Et sunt (reprobi circa fidem) id est retro a probitate conuersi, circueuntes exteriora fidei, sed intus non manentes. Ipsi taliter captiuant mulierculas, id est, misellas & hebetes animas (& resistunt veritati, sed ultra non proficiunt) in seductione hominum. (Nam insipientia eorum) quæ nunc latet dum ipsi putantur esse sapientes (erit omnibus manifestata) per Ioannem apostolum (sicut & illorum fuit) per Moysen. Per Ioannem enim in Asia detegitur & destruitur insipientia erroris eorum, sicut per Moysen manifestata est illorum in egypto. Animositas hereticorum semper inquieta est, quos magorum pharaonis habere conatum declarat nunc apostolus dicens. Quemadmodum lances & cetera vsque sicut & illorum fuit. Quia enim per ipsam corruptionem mentis inquietissimi fuerunt, in tertio signo defecerunt, fatentes aduersum se esse spiritum sanctum qui erat in Moysese. Nam deficientes dixerunt, digitus dei hic est. Sicut autem conciliatus spiritus sanctus requiem præstat mitibus & humilibus corde, ita contritarius & aduersus malignum spiritum imites & supbos inquietudine exagitat. Quam inquietudinem musce ille breuissime significauerunt sub quibus ipsi magi sicut dictum est defecerunt dicentes, digitus dei hic est. Quorum insipientia fit omnibus manifesta, cum ostendunt palam omnibus esse insipientes ne iam aliquos seducere valeant qui primo tanquam per pollicitationem, & ostentationem excellentis sapientiam seducebant.

Tu autem assequutus es meam doctrinam, instructionem, propositum, fidem, longuam, nimitatem, dilectionem, patientiam, persecutiones, passiones quanta mihi facta sunt Antiochie, yconii, Listris, quales persecutiones sustinui, & ex omnibus me eripuit deus. Et omnes qui volunt pie vivere in christo Iesu, persecutionem patientur.

Heretici resistunt veritati & sunt circa fidem reprobi. (Sed tu assequutus es meam doctrinam), i. ea quæ doceo didicisti, & scis alijs tradere, & assecutus es (institutionem meam) id est quomodo institui vitam ducere, vel alios instruere (& propositum) meum assecutus es quia proposuisti vivere sicut ego proposueram, ut scilicet eodem modo vel eodem tempore ieiunes, & vigiles, quo ego & cetera similiter facias (& fidem) meam quia similiter credis ut ego (& longitudinem) quia didicisti longanimitatem sicut ego inter aduersa non murmurans expectare diuinam promissam (& dilectionem) quia didicisti & aduersarios sicut ego diligere (& patientiam) quam toleres equo animo aliena mala sicut ego nec aduersus eum doleas qui tibi hæc intulerit (& persecutiones) meas de ciuitate in ciuitatem quia tu mecum nonnumquam has sustinuisti (& passiones), i. afflictiones meas & tormenta quia tu factus es earum particeps & nosti eas (& qualia mihi) aduersa facta sunt Antiochie, & Iconio & Listris, & quales persecutiones, vel ibi, vel alijs locis (sustinui tu assecutus es) id est no-

sti & participasti & in nulla relictus sum ut deficerem (sed ex omnibus me eripuit dominus) & te similiter non deferet sed eripiet. Antiochie & Phisidie excitauerunt iudei persecutionem in Paulum & Barnabam, & eiecerunt eos de finibus suis. At illi excusso puluere pedum in eos, venerunt Iconium. Vbi cum factus esset impetus Gentilium & Iudeorum cum principibus suis, ut contumelias afficerent & lapidarent eos, intelligentes confugerunt ad ciuitates Lichæoniæ, Listran & Derben. Superuenerunt autem quidam ab Antiochia & Ichomo iudei, & persuasis turbis lapidantes Paulum traxerunt extra ciuitatem estimantes eum mortuum esse. Et hoc nunc commemorat Antiochie & Iconio & Listris se pertulisse. Et ne quis putaret se sine tribulationum tolerantia posse deo placere adiungit. Et omnes, Ego inquit sustinui persecutiones (& omnes qui volunt pie vivere in christo) id est qui volunt religiose & deuote vitam ducere in christi fide (patientur persecutionem). Nunquam deest pie viuentibus persecutio, quia & cum ab eis qui foris sunt non sentibus videtur esse tranquillitas multi sunt intus qui corda pie viuentium suis perditis moribus cruciant quoniam per eos blasphematur christianum nomen. Quod quanto est carius eis qui volunt pie vivere in christo tanto magis dolent quod per malos intus positi sit ut minus quam piorum mentes considerant diligatur. Heretici quoque cum conantur habere nomen & sacramenta christianorum & scripturas & professionem, magnam dolorem faciunt in cordibus piorum quia multi volentes esse christiani propter eorum dissensiones hesitare coguntur, & multi maledici in his etiam inueniunt materiam blasphemandi nomen christianorum quia & ipsi quoquomodo christiani appellantur. His & huiusmodi prauis moribus & erroribus hominum persecutionem patientur, qui volunt in christo pie vivere, etiam nullo infestante nulloque vexante corpus illorum. Patiuntur quippe hanc sententiam, non in corporibus sed in cordibus. Pia tristitia est vitij alienis tribulari non implicari, merere non herere, dolore contrahi, non amore attrahi. Hæc est persecutio quam patiuntur omnes qui in christo pie volunt vivere. Quid enim hic tam persequitur vitam bonorum, quam vita iniquorum? Nec cogit pium imitari quod displicet, sed cogit dolere quod videt. Quoniam viuens impie & si non obligat consentientem, cruciat sentientem. Sed & diabolus incessanter pios persequitur, & tanto periculosius quanto occultius. Persequitur inquam eos hostis, cui nomina sunt mille, & mille nocendi artes. Persequitur eos & hic mundus illecebris suis, persequitur eos innumerabilium exercitus vitiorum persequitur eos caro ipsorum persequuntur eos & illicite cogitationes sue.

Mali autem homines & seductores in peius proficient errantes in errorem mitis tentes. Tu vero permane in his quæ didicisti & credita sunt tibi sciens a quo didiceris, & quia ab infantia sacras literas nosti quæ te possunt instruere ad salutem per fidem quæ est in christo Iesu. Omnis scriptura diuinitus inspirata, utilis est ad docendum, ad

Tristitia
pia est vitij
alienis tribu-
lari.

Diabolus
incessanter
pios
persequitur.

2. pet. I.

cendum, ad corripiendum, ad arguendū, ad erudiendum in iustitia, vt perfectus sit homo dei ad omne opus bonū instructus.

Seductores qui.

¶ Pij patientur persecutiones, sed mali seductores habebūt prosperitates (Mali) quātū ad se (seductores) quātū ad alios. Seductores dicuntur qui quasi sub specie dulcedinis, infundūt vir⁹ pestifere persuasionis. (Mali & seductores proficiunt in peius) id est successus habebūt in erroribus & ad grauiora peruenient (errātes ipsi & alios in errorem mittentes.) Non tamen diu proficiunt, quod a Paulo superius dictum est, sed vltra non proficiunt. Tales errabunt & successum habebunt alios que trahent post se. (Sed tu) noli post eos in errorē ire, sed (permane) semper (in his) bonis (que didicisti) a me (& credita sunt) id est, commissa sunt (tibi a deo) sciens a quo magistro didiceris, id est, quam verax & quā te auctoritatis & quātum te diligēs sim ego qui te docui. Et ob hoc etiam in his permane (quia sacris literis) id est legis, & prophetarū scriptis [erudit⁹ ab infantia que lītere possunt instruere] id est sufficienter doctum reddere (ad eternam salutem) cōsequēdam, & hoc [per fidem que est in christo] quia veteris instrumenti dicta nō instruunt ad salutem, sed ad mortem si christus in eis non intelligitur & fides eius tenetur. Recte dixi quia sacre literę te possunt instruere ad salutem tibi & alijs conquirēdam. [Nam omnis scriptura diuinitus inspirata] id est diuino spiritu facta [utilis est] ad hoc. Ille enim scripturę arcē auctoritatis obtinent, quę per spiritum dei prolatae sunt quę & canonicę nuncupantur. [Omnis scriptura] quā deus aspirauit, id est que per diuinā aspirationē est composita [utilis est ad docendum] ignaros [& ad arguendum] .i. ad cōuincendū eos qui resistunt [& ad corripiendū] id est, ad increpandum, vel secundum alios codices [ad corrigendum] id est, emendandum eos qui peccant [& ad erudiendum] rudes, vt ad perfectum sensum proficiāt [in iustitia] id est, in obseruatione iustitię [vt homo dei] quoniā sic eruditur [sit perfectus] in conseruatione instructus p scripturas [ad omne opus bonum agendū] id est diligenter sciens qualiter agendum sit vnum quodque opus bonū. Talis enim vir merito homo dei dicitur quia sequestratus a nequitijs eorū qui vitijs seruiunt, possessio factus est creatoris sui.

¶ Caput. iiii.

43. dist. c. 1. in fi.

Estificor coram Deo & christo Iesu qui iudicaturus est viuos & mortuos & aduentum ipsius & regnum eius, prędica verbum, instā oportune im-

45. dist. c. 1. testificari qd sit.

portune, argue, obsecra, increpa in omni patientia & doctrina.

¶ Quonia in sacris literis es instructus ideo (testificor) id est adiuro te vt prędicare non cesses. Testificari em̄ est adiurare, quia qui adiurat testē po-

nit in ipsa adiuratione. (Testificor coram deo patre) id est in pręsentia dei qui vbique est & omnia videt, te adiuro & ipsum testem adhibeo. (Et coram christo Iesu) id est coram mediatore dei & hominum, qui sicut pater diuinitate celum & terram implet, te obtestor vt prędices. Cuius mediatoris testimonium spernere nō debes, quia ipse iudicaturus est omnes, Neque enim pater iudicat quęq; sed iudiciū omne dedit filio, vt omnes honorificent filium, sicut honorificant patrem. (Ipse iudicaturus est viuos) id est eos qui in carne viui reperiuntur cum venerit (& mortuos) id est illos quorū animę iam a corporibus fuerunt egressę (& testificor) id est testem facio & in testimoniū hui⁹ meę adiurationis erga te adhibeo (aduentum ipsius) in quo recipiet vnusquisq; prout gessit (& regnū ei⁹) in quo iusti perpetualiter regnabunt. Et quid est quod sub tam magnis & timidis testibus tam fortiter testificor? Hoc scilicet (prędica verbum) euāgelii & in hoc non sis horarius (sed instā) id est in prędicatione assiduus esto. Et hoc fac (oportune) volentibus (& importune) nolentibus. (Oportune) cū inueneris auditores qui verba tua libenter excipiāt (importune) cū inueneris qui monita tua fastidiant. (Vel oportune importune) id est oportune importunitatem exhibe, quia apud auditoris mentem ipsa sua vilitate destruit se, sed habere importunitas oportunitatem nescit. (Argue) resistentes vbi ratiōib⁹ cōuicti cedant (obsecra) bene agentes vbi in melius proficiāt (increpa) delinquētes vbi confusi se corrigāt. Et hoc age (in omni patientia,) id est patienter expectando enim dationem eorū, non mox ipsos repellendo si fuerint inobedientes, & in omni doctrina) id est docendo eos attente non irascendo illis vel indignando. Vel ita distinguipotest (instā oportune) vbi alius sit sensus (importune argue) deinde cętera contexantur, (obsecra, increpa in omni patientia & doctrina) vt tunc oportunius sentiaris cum instas edificando, cum autē destruis arguendo non culperis & si importunus videaris. Ita duo quę sequuntur ad duo superiora possunt sigillatim referri, obsecra cū oportune instas, increpa cū oportune arguis. Deinde cętera duo similiter sed cōuerso ordine referuntur (in omni patientia) ad sustinendas indignationes eorum quos destruis (& doctrina) ad instruenda eorū studia quos edificas. Pensandum nobis est qualiter loquamur, quia sępe verba quę hic ad salutē reuocant, alium vulnerāt. Vnde nunc apostolus qui Titum admonet dicens argue cū omni imperio, Timotheum exhortatur dicens argue, obsecra increpa cum omni patientia. Quid est quod vni imperium alijs patientiam pręcepit, nisi quod vnum lenioris alterum vero feruentioris spiritus esse cōspexit? Leni per auctoritatem imperij iniungenda erat seueritas verbi, is autem qui spiritu feruebat per patientiam temperandus fuerat, nūc plus iusto inferuescens ne ad salutem vulnerata reduceret sed sana vulneraret. Ob hec ergo doctrinā suā apostolus tanta arte dispensat, vt exhibendo hęc alteri imperiū & alteri patientiam proponat, quia vbi dictum est mansuetioris spiritus Titū & paulo feruentioris vidit esse Timotheū. Illum per emulationis studium inflamat, hunc per lenitatem patientię temperat. Illi quod deest iungit, huic quod superest

ii Ad timotheum.iii. fo.cciij.

superest subtrahit. Illum stimulo impellere nititur, huc freno moderatur. Magnus quippe suscepto ecclesiae colonus alios palmites ubi crescere debeant rigat, alios cum plus iusto crescere conspiciat refecat, ne aut non crescendo fructus non ferant, aut immoderate crescendo quos protulerint amittant. Sequitur.

16. q. 5.
c. nec mi
rū. s. aguz
ria.

Erit enim tempus cum sanam doctrinam non sustinebunt, sed ad sua desideria coaceruabunt sibi magistros prurientes auribus. Et a veritate quidem auditum auertent, ad fabulas autem conuertentur.

Ideo inquit tanta instantia debes praedicationi insistere (quia erit tempus) in quo veritatis praedicatione non suscipietur, & idcirco festina tempus illud praenire dum tua praedicatione potest effectum habere. Non ante finietur tempus quam ea quae dico fiant (sed erit adhuc tempus cum sanam doctrinam) id est, ad sanitatem animae pertinentem (non sustinebunt) homines, sed velut onus graue reiciant eam ab humeris suis. Hanc non sustinebunt (sed ad sua desideria) coeplenda (coaceruabunt sibi magistros) id est, acervum sibi congregabunt magistrorum qui doceant eos ea quae desiderant, ipsi dico (prurientes auribus) id est pruritum habentes in auribus spiritaliter fornicatibus sicut quodam pruritu libidinis etiam in carne corrumpitur integritas castitatis. Nam sicut caro quae prurit semper vult fricari, sic aures eorum semper cupient audire verba quae errores doceant & ad delectationes illiciant (& a veritate quidem auertent auditum) id est, fugient audire sermonem veritatis quae illis erit aspera, quia non mulcebit eos in nequitijs suis (sed ad fabulas conuertentur) ut audiant eas, id est, allusiones otiosas. Nec solum ad tales fabulas quales in theatris recitantur, vel quales a vanis hominibus sepe dicuntur, sed etiam ad tales quales contra dominum heretarche poterunt fingere. De his quos nunc apostolus praenuntiat locutus est & Isaias. Populus enim ad iracundiam prouocans est & filij mendaces nolentes audire legem dei. Qui dicunt videtibus nolite videre & aspicientibus nolite aspicere nobis ea quae recta sunt. Loquimini nobis placetia videte nobis errores auferre a me viam declinate a me semitam, cesset a facie nostra sanctus Israel. Sic autem illi maxime loquentur, qui relinquent ecclesiam & sequentur anti christum cum regnauerit. Et sanam christiane praedicationis doctrinam non sustinebunt. Sed auertent auditum ab ea & conuertentur ad antichristi fabulas, sed & olim temporibus hereticorum fere haec omnia facta sunt. Nunc quoque multi sunt qui nolunt sustinere doctrinam sane moralitatis & veritatem quae in ecclesia praedicatur, audire fastidiunt, fabulas autem histrionum libenter audiunt.

Esa. 30.

Tu vero vigila in omnibus labora, opus fac euangeliste, ministerium tuum imple, sobrius esto, ego enim iam delibor & tempus mee resolutionis instat. Bonum certamen certavi, cursum consummaui, fidem seruaui. In reliquo reposita est mihi corona iustitiae,

quam reddet mihi dominus in illa die iustus iudex. Non solum autem mihi, sed & his qui diligunt aduentum eius.

Illi respuet veritatem catholici dogmatis & suscipient fabulas errorum (sed tu vigila) prudenter attendendo veritatem, & repellendo omnem errorem (& in omnibus) actibus (labora, & opus fac euangeliste) id est, euangelici praedicatoris. Opus enim euangeliste est bene viuere & bene docere, moribus & verbis subditos instruere (Ministerium officij) imple ut non sit vacuus a bona actione tua, sed quicquid in eo debes agere plenarie perficias (& sobrius esto) id est non inebriet mentem tuam ullus error, aut seculi amor, vel auaritia seu quodlibet aliud vitium. Idcirco te moneo vigilare aduersus insidias demonum, & hereticorum, & errorum atque vitiorum bene laborare, & opus euangeliste facere, quia ego qui hucusque vigilaui & opus euangeliste impleui iam delibor vel secundum alios codices immolator quod idem significat. Nam delibatio quae est sacrificiorum degustatio, sacrificacionem, id est immolationem, proprii corporis hoc loco designat. [Iam delibor] id est, iam immolari cepi & hostia deo grata pro populo mihi commisso per passionem offerri. [Et tempus mee resolutionis instat] id est, iam vicinum imminet tempus in quo resoluar a vinculis istius corporis, ut liber in caelum euolem [bonum certamen certavi] hoc secundum graecam locutionem, dicitur velut si diceretur, strenuam militiam militaui, fidelem seruitutem seruinaui. Nam latinus sermo diceret bono certamine certavi [bonum] inquit [certamen certavi] id est, bene pugnaui, bene contra impugnatores fidei & contra mala transiitua sine defectu certavi [cursum] bone actionis mee quo ad brauium celeste festinabam [consummaui, fidem] inuiolabilem [seruaui]. Quomodo potuit hoc dicere cui adhuc restabat ipsius passionis quam sibi impendere iam dixerat tam magna conflictatio tam molestum atque grande certamen, an ad eius consummandum cursum parum adhuc deerat quando illud deerat ubi erat futurus acrior & crudelior inimicus. Quod si ideo talibus verbis certus securusque gaudebat quia de victoria futuri certaminis certum eum securusque iam fecerat qui eandem passionem iam illi reuelauerat imminere, non re plenissima, sed spe firmissima hoc dicit & quod futurum esse praesumpsit tanquam factum fuerit indicauit. Cursum inquit peregi. [Et in reliquo] id est in eo spatio quod restat a modo & usque in eternum [reposita est mihi corona iustitiae] secreto tutoque loco, seruatur mihi corona qua iuste merui [qua] non dabit [sed reddet mihi] quasi debita mihi dominus Iesus, in illa notabili die [communis iudicij] de qua sedule cogito vel in illa optata die resolutionis mee, & ideo reddet eam mihi quia [iustus iudex] reddens unicuique secundum opus eius. [Sed non solum mihi reddet coronam huiusmodi] ipse sed etiam his qui diligunt aduentum eius id est, etiam omnibus qui sibi de bona operatione sunt conscij. Aduentum enim iudicis non diligunt, nisi qui in causa sua habere se iustitiae meritum sciunt. Et ideo quisquis non diligit, sed meruit aduentum eius, corrigat vitam suam, ut bonam habens causam possit

Op^o enā
geliste
quod sit,

Greca lo
quutio.

Epi. Pauli.

possit vt veniat desiderare & coronam ab eo non damnationem sperare.

Festina ad me venire cito. Demas enim me dereliquit diligens hoc seculū, & abiit Thessalonicam crescēs in Galatiam, Titus in Damalciam, Lucas est mecū solus.

Alias autē Marcum assume & adhuc tecum, est enim mihi utilis in ministerio. Titicum autē mihi Ephesum. Penulā quā reliquit Troade apud Carpum veniens aufer tecum & libros, maxime autem & membranas.

Colo. 4.
Alias mi
sterium.
Alias tur
pam.

Demas
interpre
tat silēs.

Quia tempus meę resolutionis instat (festina ad me) festinanter antequam morte resoluar vt te plenius adhuc instruam, vel vt sis mihi solatio, quoniam solus remansi. [Nam demas] qui interpretatur silens, quoniam a predicatione vel confessione veritatis obmutuit formidine mortis [dereliquit me] in aduersis [quia diligebat hoc seculum] cum suis illecebris & dimittens Romā ubi timebat mori abiit thessalonicā vt ibi posset viuere. [Crescens] i. ille ali⁹ discipul⁹ (abiit in Galatiā) nō me deferēs sed a me missus aliqua rōnabili causa exigente. Si militer (& Titus) a me missus (in dalmatiam.) Lucas euangelista est mecum solus qui semper mihi adherere consuevit. Dixi vt cito venias ad me, & cum veneris assume marcum & adduc tecum. Iste est Marcus euāgelii scriptor ve l sicut magis credimus, iste est Marcus cōsobrinus Barnabe, quem nunc correctum iubet apostolus adduci, quia quondam abiecerat eum cū esset negligens ac tepidus. (Est enim) inquit (mihi utilis in ministerio) predicationis qui quondā ad hoc fuit inutilis. Titus abiit vt dictum est in Damalciam, sed Titicum missi Ephesum fortasse cum epistola que ad Ephessos est directā. (Penulam quoq; id est vestem illā que sic vocatur) quam reliqui Troade apud Carpum discipulum meū qui ibi manet (affer tecum.) Dicamus de hac penula q̄ ab alijs dicta reperim⁹. Penula vestis erat consularis, qua induebantur Romani consules in curiam intrātes. Sed fortasse querit aliquis vnde hoc genus vestimenti beato Paulo acciderit, cui respondendum est Romanos ante incarnationem christi hunc habuisse morem quando si bi monarchiam totius orbis acquirēbant, vt quęcunque gens illis cum pace & coronis occurrisset, eiusmodi libertatem eis cōcederent vt fratres illorum dicerent ciuesq; Romani appellarētur dabāt q; eis potestatem vt curiā edificarēt & cōsules haberēt sicut illi habebāt, pater igitur beati Pauli de Giscali oppido galegynde idigena erat migravit Tharsum Cilicie cū Romani cepissent illud oppidum. Quodam vero tempore venientibus Romanis per Ciliā occurrit eis cum alijs transeuntib⁹ vt pote qui nobilis inter illos habebatur & excepit eos cū pace. Tunc Romani dedere eis supradictam libertatē scilicet potestatem vt curiā edificarēt & cōsules haberent, sicut ipsi vestesq; consulares vt induerent vt penulati more Romanorū curiā intrarent. Ibiq; data est insigne penula a romanis patri beati Pauli, quādo susceptus est in socium & ciuē romanorū. Hec ante nos scripta sunt & fides veritatis horū apud eos sit qui scripserunt, Nō em̄

Marc⁹ cō
siliarius
Barnabe

Penula
erat ve
stis cōsu
laris,

Paulus
quō ha
buit hāc
penulam

oīa q̄ facta sunt legimus in nostris historijs, multęque noscuntur esse historiae quas non nouimus. Nam & his quę dicta sunt valde consonat quod Paul⁹ frequēter in apostolorū actib⁹ legi se roma nū appellasse & maxieybi tribun⁹ interrogauit eū dic mihi si tu roman⁹ es & ille dixit etiā. Et rēdit tribun⁹. Ego multa sūma ciuitatē hāc cōsequut⁹ sū & Paulus ait. Ego autem & natus sum. Quomodo enim iuxta literam verum potest esse, quod Paul⁹ ex ciuitate Romana sit natus, nisi quia ex ciue romano natus est. Absit autē vt putemus eum in hoc sermone mendacem. Natus ergo est in ciuitate romana, id est, in domo parentum, qui erant ciues romani. Sed & iuxta spiritalem intelligentiam in eo quod se dixit natū in vrbe Roma, prophetico spiritu prænūciauit, natalitium sue passionis in illa ciuitate futurum, & verbum pręteriti temporis pro verbo futuro posuit. Si ergo vera sunt quę de penula pręmisimus, facile est animaduertere quod apostolus hanc idcirco afferri iusserit, vt per eam apud romanos licet paucō tempore libertatem sibi vendicaret, quatinus ad prędicandū libere quo vellet ire posset, & multos ad fidē per diuersa loca cōuerteret. Ait itaque, (Penulā quā reliqui troade apud carpū veniens affer tecum.) Hunc carpū dionysius multum in epistola ad demophilum laudat, referens quandam valde mirabilem eius visionē. (Penulam inquit affer, & libros quos) ipse forstā ibidem reliquerat (sed maxime membranas) id est, pelles ad scribendum quas tamen Hieronymus interpretatur apertas;

Alexander erarius, multa mala mihi ostendit, reddet ei dominus secūdū opera eius. Quem et tu deuīta valde enim restitit verbis nostris.

Scias quod (Alexāder) id est faber eris vel custos erarij (offēdit) id est, fecit (mihi multa mala) sed nō impune quia (dominus reddet ei secūdū opera ei⁹) quę in me operatus est (quem & tu deuīta) ne tibi fiat impedimentum (quia valde restitit verbis nostris) & multo magis poterit resistere tuis. Non ait valde restitit nobis (sed verbis nostris) id est euāge lice predicationi, quod multo grauius quia nō hominibus restitit, sed euāgelio dei. Nec ait reddat ei dominus secūdū opera eius, sed reddet quod verbum pronunciantis est non imprecantis.

In prima mea defensione nemo mihi affuit, sed omnes me dereliquerūt, non illis imputetur. Dominus autem mihi assistit et cōfortauit me vt per me predicationi impleretur et audirentur omnes gentes, et liberat⁹ sum de ore leonis, liberauit me dominus ab omni opere malo et saluū faciet in regnū suum cōeleste cui gloria in secula seculorū Amen.

Multotiens inquit ductus sum ante Neronem p defensione fidei [sed in prima mea defensione] id est quando ante tyrannū illum prima vice defendi euāgelium (nemo) id est, nullus ex discipulis meis

Alias an
diant.
Alias li
berabit.

Laffuit

Ihoan. v.

mihij vt me adiuuaret corā nerone ad defēdēdū dogma xpianorū [sed oēs me dereliquerunt] metu sup-
plitorū [nō illis i putetur] hoc a deo sed ignoscatur. Homo orabat p alexādro qui inuidētia fraternitatē
oppugnādo peccauerat, p his autē qui nō abrupant amorē sed timore succubuerūt orat vt es ignoscatur
Multū ei inter est, cum post agnitiōē dei p grām do-
mini nri iesu xpi quisq; oppugnat fraternitatē & ad-
uersus ipam grām qua recōciliat⁹ est deo sicut itelli-
gitur alexāder fuisse inuidētie facib⁹ agitur & cum
quisquis a frē amorē nō alienauit, sed officia frnitari
debita p aliq; infirmitatē animi nō exhibet, sicut nūc
discipuli timore paulū deseruerūt in prima defēsiōe
vel ipi apli xpm in passione quē tamē nō destituerūt
amare. Qua ppter nō orat pro alexādro qui grā dei
ingrat⁹ existēs ipam grām in pugnādo & caritatē fra-
ternā psequēdo peccabat ad mortē, quia iohānes di-
cit, id est, pctm ad mortē nō p illo dico vt roget quis
sed pro his qui nō malicia sed timore ab eo recesserūt
orat, quia idē iohannes ait, qui scit frēm suū peccare
pctm nō ad mortem petat & dabitur ei vita peccant
nō ad mortem. [Omnes inquit me dereliquerūt sed
dñs assistit mihij derelicto ab hominib⁹ cōsolādo me
p internā aspirationē suā & loquendo p os meum, &
mitigādo furorē tirāni [et cōfortauit me] id est, con-
stātem me fecit vt nō cessātem a doctrina veritatis,
sed rationib⁹ tirānū potenter suparem vt me demite-
rēt vt per me impleret euāgelica p̄dicatio] id est au-
dirent Oēs gentes] nō solū in italia, sed & vsq; in his-
paniā. Et ita p dominū qui mihij affuit liberat⁹ sū de
ore leonis] i. a rabie leonis qui me deuorare voluit.
i. a rabie neronis, ne me mox iterficeret. [Et adhuc li-
berauit me dñs ab omni ope malo] vt nullis tormen-
tis possim cōpelli ad ppetrationē mali opis & sic mar-
tyrio cōsumatū saluū faciet me pducens in regnū su-
um celeste cui dñō p his oib⁹ est gloria in secula se-
culorū] i. in eterna secula. Eusebi⁹ in historia ecclesi-
astica scribit, festusa nerone iudeā miss⁹ est succedere
re felici, apud quem dicta causa paul⁹ cum luca & ari-
starcho, quē cōcaptiū appellat vinct⁹ romā mittitur
Vbi biennio posit⁹ verbū dei p̄dicabat, nemine phi-
bēte. Quem tñ affuisse sibi & defendisse se apud nero-
nem, & rurū pfectū esse ad p̄dicatiōis officiū sermo
cōfirmat, & post hec denuo redisse ad supradictā vr-
bem, vbi & martyrio cōsummat⁹. i. Tunc i viculis posi-
tus secundā ad timotheū scribit epistolā, in qua & de
prima sua defensione, & de presēti simul indicat pas-
sione ita. In prima mea defensiōe nemo mihij affuit
sed omnes me dereliquerunt nō illis impute⁹. Dñs
autē mihij assistit, & cōfortauit me, vt sup me p̄dicatio
impleretur & audirēt omnes gentes, & liberatus sum
de ore leonis [Manifestissime p̄ hec designās quia pri-
mo quidem vt per ipsū cepra p̄dicatio cōpleret libe-
rat⁹ est, de ore leonis, neronē scilicet in leone p cru-
delitate significās. Preuidens autē in spiritu cōsumma-
tionem suā, adiecit, liberabit me domin⁹ ab oī opere
malo, & saluū faciet in regnum suum celeste. Signifi-
cāsp̄ hec quod esset cōfestim martyrio coronād⁹. Nō
igitur eo tempore quo pauli actus in vrbe roma con-
scripsit lucas, martyrio pfect⁹ est paul⁹, potuit enim
fieri vt iūmic⁹, adhuc lenior esset nero, & defensionē
pauli p nro dogmate nō aspnāter acciperet. Beda quo-
q; i nouissimo versu actuum apostolorū quo dñs quia
paulus biennio docebat sine phibitiōe subiecit. Nō

Leo hic
pnerōe
luminatur.

solum rome phibit⁹ nō est sed nec dum neronis im-
pio roborato nec i tāta erumpente scelera quanta de
eo narrāt historie, dimiss⁹ est vt euāgelīū xpi i occidē-
tis quoq; p̄tib⁹ p̄dicaret sicut & ipse romanis ait. Nūc
igitur p̄ficiscar hierusalem ministrare scētis, & paulo
post. Hoc igitur cum cōsumauero, p̄ficiscar p vos in
hispaniā. postea vero. i. vltimo neronis anno retent⁹
abeo martyrio coronat⁹ est. Quod ytrūq; in secūda ad
timotheum epistolā q passur⁹ de vinculis dictat ex-
ponit In prima iquens mea defensiōe & c. vsq; de ore
leonis. Manifestissime ppter crudelitātē neronē leo-
nē esse significās Et incōsequentib⁹ & saluabit me &
saluum faciet in regnū suum celeste] quod scilicet
p̄sens sibi sentiret imminere martyrium. Sequitur.

Saluta priscillā & aquilā, & onesi fori domū Alias prif
Erastus remāsit corinthi. stophimū autē relis cam.
qui infirmū mileti festinaante hiemē venire. Alias.
Salutat te eusbolus, & pudens & linus claudia prudens.
& omnes fratres. Dominus iesus xps cū spiri-
tu tuo. Gratia vobiscum amen.

Saluta iquit priscillam & aquilam] amicos meos
apud quos frequenter hospitari consueui, priscilla &
aquila vxor & maritus erant & tamen priscilla sepe
nominat prior. Vñ patet quod ipsa virū suum meri-
tis optimis p̄cesserit, licet vterq; apud deū magni me-
riti fuerit [Saluta & onesi fori domū] q mihij tāta ex-
buit humanitatem. Quod si de erasto scire volue-
ris vbi sit ipse remāsit corinthi] Trophimum reli-
qui egrotantem mileti, qui postea factus est arelatē
suum eps, dixi vt cito ad me venias, & nunc dico [vt
aū hiemem venire festines] ne rē difficultas hiemis re-
tardet qā forsitan me in corpe non inuenires. Rome
vero morantes [te salutant eusbolus & pudens & li-
nus] iste linus fuit prim⁹ romane sedis eps. [Domini⁹
iel⁹ sit cum spiritu tuo] vtp p̄sentia deitatis sue custo-
diat mētis tue cogitationes, & bonam voluntatem tu-
am ad omne bonus opus admittat [Et grā eiusdem
dñi sit vobiscum] vt eius auxilio mala cauere & bōa
facere valeatis. tam tu quā subditi.

T. ophi
m⁹ arela
tensiu epi
scopus.
Sanctus
linus.

Finit epistola ad timotheum secunda.

Argumentum in epistolā ad titum.

Titum apud cretenses ep̄m reliquerat apostolus
vt vniuersam cretam regeret et doceret, ideo
nunc per epistolam instruit eum quales ep̄os
debeat ordinare & qualiter fallos p̄dicatores repel-
lere q legales cerimonias volebant inducere. Docet
ei qualiter vnum quemq; debeat amonere & instru-
it de spiritali cōuersatione scribens eranicopoli q̄ sita
est in acthiacho litore

Incipit epistola pauli ad titum.

Aulus Seruus dei apostol⁹ autem iesus christi
secundum fidem electorum dei et agnitionem
veritatis que secundum pietatem est, in spe vi-
te eterne qui promisit qui nō mentitur deus aū tem-
pora secularia manifestauit autem tēporib⁹ suis ver-
bum suum in p̄dicatiōe q credita est, mihij secundum
p̄ceptum saluatoris, nri dei tito dilecto filio secundū
cōmunē fidē, grā & pax a deo p̄re & xpo iesu saluato-
re nro]. [Paul⁹ Seru⁹ dei scribit tito nō tñ seru⁹ eā
seruitute q est ex serui timore sed illa poti⁹ q fit ex a-
more & casto timore. Seru⁹ dei est, q pcti seru⁹ nō est
Ois enī qui facit pctm, seru⁹ est pcti, & nemo potest

Mj. duobus

Epi. Pauli

duob⁹ dñis seruire, Paulus igit⁹ qui peccati seruus nō erat, recte dei seruus est dictus. Deus autē hoc loco pater intelligitur vel etiam tota trinitas, [Paulus est quidem seruus dei, sed apostolus Iesu Christi]. i. le- gatus & princeps mediatoris. Nā quod dicitur apo- stolus Iesu Christi, tale est ac si diceretur pfectus pto- rij Augusti cesaris, magister exercit⁹ tiberij ipatoris. Vt enī iudices seculi hui⁹ quo nobiliores esse videā- tur, ex regibus quibus seruiūt & ex dignitate qua itū mescūt, vocabula fortiūtur, ita & aplūs grandē inter xpianos sibi vedicās dignitatem apostolum se xpi i titulo, pnotauit vt ex ipsa noīs auctoritate lecturos terreret, idicās oēs qui i xpm crederēt debere sibi eē subiectos, aplūs iquit sum [secūdū fidē electorū dei] id est nō dissensio in apostolatu meo a fide illorum qui sunt a deo, nō tānū vocati, sed electi aplūs iquit sum secūdū fidē electorū dei vel secūdū fidē quē ha- bet agnitionē veritatis. Nā saluator ad iudeos qui in eū crediderāt est loquit⁹. Si pmāseritis i verbo meo, cognoscetis veritatē. Hi ergo fidē habebāt, sed agni- tionē veritatis cōsequuti nō fuerāt. (Agnitionē veri- tatis quā scdm pietatem est/ i. scdm piā religionē, quia est & aliqua veritas quā non habet pietatem velut si quis grāmaticā artē nouerit, vel dialecticam vt rationē recte loquēdi habeat, & inter falsa & vera diiudicet. Sed agnitio veritatis secūdum pietatē est, nosse legē intelligere pphetas, euāgelio credere, apo- stolos non ignorare. Et hāc veritas cuius agnitio scdm pietatē est in spe vite eternā posita est, quia statim ei qui se cognouerit spē tribuit immortalitatis. Quā pmisit ante tēpora secularia deus qui nō mēti- tur. Quomodo pmisit cū hoībus utiq; pmiserit qui nōdū erāt āte tēpora secularia, nisi quia in eius eter- nitate, atque in ei⁹ verbo sibi coeterno iā pdestina- tione fixū erat qd suo tēpore futurū erat, vel cui p- misit nisi sapiētiae suā pmittēs oēs qui i illā credituri essent habituros esse vitā eternā. Et pmisit ante tē- pora secularia vel secūdū aliā trāllationē añ tēpora eterna. Ex quo iuxta historiā geneseos fact⁹ est mū- dus, & p vices noctiū & dieiū mēsiū pariter & anno- rū, tēpora cōstituta sūt, i hoc curriculo & rota labūf secularia tempora q cū seculo ceperūt, & ante hēc. i. antequā mūdus cepisset, pmisit vitā eternā electis, quos nouerat futuros. Sed ante hāc mūdi tempora eternitatē quādā tēporū fuisse credēdū est, quā vo- catur Euū, quia nō variabatur mutationib⁹. Nā iter- Euū & Euū & tēpus hoc distat, qd Euū quidē stabile est tē- pus vero mutabile & ante eterna tēpora. i. ante Euū differūt. pmisit deus interminabilē vitā, electis suis. Nā sicut legim⁹, oīs sapiētia a dño deo est, & cū illo fuit semp & est ante Euū. In hac ergo sapientia quā cū illo est ante euū, id est ante eterna tempora, promisit ipse electis vitam ante eterna tempora promisit qui non mētitur nō quia possit mētiri & nolit infalsitatis ver- bā pūpere, sed qnia qui pater sit veritatis nullū i se mēdaciū habeat, & quia nūq mētiri potest, ideo sine ambiguitate credam⁹ vera esse q pmisit & tales nos studeam⁹ pparare, vt digni sim⁹ ea pēpe. Promisit quidē añ secularia vel eterna tēpora vitā eternā, sed tēporib⁹ suis. i. cōgruis manifestauit eā, scilicet ver- bū suū in p̄dicatione. Vitā quā pmisit manifestauit verbū suū. Ergo vitā quā pmisit ipsa est verbū qd in p̄cipio erat, apd patrē & de⁹ erat verbū & verbū caro factū est, & habi tauit i nobis dixit, ego sum ve-

ritas & vita. Hāc vitā & hoc verbū, manifestauit de⁹ mūdo [tēporib⁹] cōgruis [i p̄dicatione] euāgelij [q cre- dita est mihi] vt eā fideliter annūtiarē gētib⁹ [scdm p̄ceptū saluatoris nři dei] qui nos esse saluos voluit, iplēdo qd pmiserat Paulus q taliter est aplūs & tate salutis annuntiator, scribit Tito dilecto. i. ceteris me- liori & germaniori filio. Sermo quippe & sapiētia & doctrina qua Titus xpi ecclesias iſtruebat, efficiebat eū egregiū apostoli filiū nō scdm carnē [sed scdm fi- dē] illi & apostolo [cōmunē] vel oīb⁹ q recte credūt cōmunē q grece dicit catholica, quia sicut vnū bap- tisma est, sic & vna fides, ab hac cōi. i. catholica fide sepati sunt heretici, q i varios errores declinauerūt. Titus vero non scdm priuatā sectā quorūlibet taliū, [sed scdm cōem fidē] oīm electorū filiū est apostoli, q recte docet catholicā veritatē, quā ab apostolo di- dicit. Cui Tito [sit a patre & filio] grā spūs s̄cti q cō- secret oīa opa sacerdotalis officij ei⁹ [& pax] q eum rep̄ssis hostib⁹ & vitijs requiescere faciat, sempq; cū deo & sanctis angelis cōcordē pmanere. Sequitur.

Huius rei gratia reliqui te crete, vt ea q de- sunt corrigas, & cōstituas p ciuitates, p̄sbite- ros, sicut & ego tibi disposui. Si quis line cri- mine est vnus vxoris vir filios habēs fideles non in accusatione luxuriē aut nō subditos.

Oportet enī ep̄m sine crimine esse, sicut dei disp̄satorē, nō supbū, nō iracūdū, nō vinolē tū, nō p̄cussorē, nō tēporalis lucri cupidū, sed hospitālē, benignū, sobriū, iustū, castū, s̄ctū, cōtinētē & amplectētē eū q scdm doctrinā est fidelē, sermonē, vt potēs sit exhortari in do- ctrina sana, & eos qui contradicunt arguere.

Postq dura cretēsiū Paul⁹ ad xpi fidē corda mol- lierat, & tā sermōe q signis edomuerat eos nō iā i io- uē, sed i xpm credere, reliq Titū discipulū suū crete vt rudimēta nascētis ecclesiā cōfirmaret, & si quid videbat deesse corrigeret, ip̄e p̄gēs ad alias natiōes vt & i eis sūdamētū xpi poneret. Et hoc est qd dicit [Grā]. i. causa [hui⁹ rei reliq te crete] vt ea q defunt corrigas. Cū enī dicit, vt ea q defunt corrigas, osten- dit necdū eos ad plenā venisse sciētā veritatis, & li- cet ab apostolo correcti fuisset tñ adhuc idigere cor- rectiōe. Oē enī qd corrigi ip̄sectū est. Vt ea iquit q defunt corrigas. i. vt ea q a me correctā sunt, & nec- dū ad plenā verā lineā sunt retracta, a te corrigan⁹ & normā equalitatis recipiāt, & quia sol⁹ nō sufficeret hoc facere cōstituas p ciuitates p̄sbiteros. i. ep̄os [sicut & ego tibi disposui]. i. tales quales tibi designa- ui, nō quales forte aīm⁹ carnaliter voluerit aut hoīes tibi psuasērit. Vt cōstituas iqt p̄sbiteros, & post pau- ca subiūgit qd oporteat ep̄m sine crimine eē, ostēdēs quia idē est p̄sbiter q ep̄s. Nā anteq diaboli instictu studia i religiōe fierēt & dicerēt in populis, ego sum Pauli, ego Apollo ego autē cephe, cōi p̄sbiterorum, cōsilio gubernabāt ecclesiā. Postq vero vnusquisq sunt. eos quos baptizauerat putabat suos esse nō christi, in toto orbe decretū est vt vnus de p̄sbiteris electus superponeretur ceteris, ad quem omnis cura ecclesiā p̄tineret, & scismatū semia tollerētur. Nā & alibi scriptum est, Paulus & Timotheus serui le- su christi

Euū & Euū & tēpus hoc distat, qd Euū quidē stabile est tē- pus vero mutabile & ante eterna tēpora. i. ante Euū differūt. pmisit deus interminabilē vitā, electis suis. Nā sicut legim⁹, oīs sapiētia a dño deo est, & cū illo fuit semp & est ante Euū. In hac ergo sapientia quā cū illo est ante euū, id est ante eterna tempora, promisit ipse electis vitam ante eterna tempora promisit qui non mētitur nō quia possit mētiri & nolit infalsitatis ver- bā pūpere, sed qnia qui pater sit veritatis nullū i se mēdaciū habeat, & quia nūq mētiri potest, ideo sine ambiguitate credam⁹ vera esse q pmisit & tales nos studeam⁹ pparare, vt digni sim⁹ ea pēpe. Promisit quidē añ secularia vel eterna tēpora vitā eternā, sed tēporib⁹ suis. i. cōgruis manifestauit eā, scilicet ver- bū suū in p̄dicatione. Vitā quā pmisit manifestauit verbū suū. Ergo vitā quā pmisit ipsa est verbū qd in p̄cipio erat, apd patrē & de⁹ erat verbū & verbū caro factū est, & habi tauit i nobis dixit, ego sum ve-

Euū & Euū & tēpus hoc distat, qd Euū quidē stabile est tē- pus vero mutabile & ante eterna tēpora. i. ante Euū differūt. pmisit deus interminabilē vitā, electis suis. Nā sicut legim⁹, oīs sapiētia a dño deo est, & cū illo fuit semp & est ante Euū. In hac ergo sapientia quā cū illo est ante euū, id est ante eterna tempora, promisit ipse electis vitam ante eterna tempora promisit qui non mētitur nō quia possit mētiri & nolit infalsitatis ver- bā pūpere, sed qnia qui pater sit veritatis nullū i se mēdaciū habeat, & quia nūq mētiri potest, ideo sine ambiguitate credam⁹ vera esse q pmisit & tales nos studeam⁹ pparare, vt digni sim⁹ ea pēpe. Promisit quidē añ secularia vel eterna tēpora vitā eternā, sed tēporib⁹ suis. i. cōgruis manifestauit eā, scilicet ver- bū suū in p̄dicatione. Vitā quā pmisit manifestauit verbū suū. Ergo vitā quā pmisit ipsa est verbū qd in p̄cipio erat, apd patrē & de⁹ erat verbū & verbū caro factū est, & habi tauit i nobis dixit, ego sum ve-

Ep̄s & p̄sbiter
ter idem

Actu. 20

Crimen.
quid sit.

Null^o si-
ne pctō i
hac vita.

Hierony-
mus.
Augusti-
nus.

Foemina

vitiosa

an possit

post bap-

tismū i-

ter virgi-

nes dei

coſecrari

ſignifica-

ſignifica-

ſignifica-

ſignifica-

ſignifica-

ſignifica-

ſignifica-

ſignifica-

ſignifica-

ſignifica-

ſignifica-

ſignifica-

ſu chriſti oib⁹ ſctis in chriſto Ieſu qui ſunt Philip-
pis, cum epiſ & diaconib⁹ Philippis vna eſt vrbs
Macedonię, & certe in vna ciuitate plures epi eſſe
nō poterāt. Sed quia eoſdē epos illo i tēpore quos
preſbiteros appellabāt, ppter ea idifferēter de epiſ
quaſi de preſbiteris loquutus eſt. Et in actib⁹ apo-
ſolorū ad vni⁹ eccleſię ſacerdotes ait. Attēdite vo-
bis & cuncto gregi, in quo vos ſpūs ſanctus poſuit
epos. Hęc idcirco dixim⁹, vt oſtēderem⁹ apud ve-
teres eoſdē fuiſſe preſbiteros quos epiſcopos, pau-
latim vero vt diſſenſionū plātaria euellerentur, ad
vnū oēm ſolicitudinē eſſe delatā, ſicut ergo preſbi-
teri ſciūt ſe ex eccleſię cōſuetudinē ei qui ſibi ppo-
ſit⁹ fuerit eſſe ſubiectos, ita epi nouerit ſe magis cō-
ſuetudine quā diſpoſitionis dñice veritate preſbi-
teris eſſe maiores, & in cōmuni debere eccleſiā re-
gere imitātes Moysen, qui cū haberet in poteſtate
ſol⁹ preeſſe populo Iſrael. lxx. elegit cū quibus po-
pulū iudicaret. Videam⁹ igitur qualis preſbiter vel
eps ordinād⁹ ſit. (Cōſtituas iquit preſbiteros ſicut
ego tibi diſpoſui. Si quis ſine crimine eſt) illū ſub-
audi cōſtituas. Nō vt eo tempore quo ordinād⁹ eſt
ſine vllō crimine ſit & preteritas maculas noua cō-
uerſatione deleuerit, ſed vt ex eo tēpore quo i chri-
ſtū renat⁹ eſt nulla criminis cōſcientia mordeatur.
Crimē autē eſt graue pctm accuſatiōe & dāmnatio-
ne digniſſimū. Et prima libertas eſt carere crimi-
nibus. Multi quippe fideles ſunt ſine crimine, ſi-
ne pctō autē null⁹ eſt i hac vita. Et ideo aplūs deſi-
gnās quis ſit ordinād⁹, nō ait ſi quis ſine pctō eſt,
hoc enī ſi diceret oīs hō reprobareſ, null⁹ ordina-
reſ, ſed ait (ſi quis ſine crimine eſt) ſicuti eſt homi-
cidū, adulteriū, aliqua imūditia fornicationis, fur-
tū, fraus, ſacrilegiū & cetera huiusmodi. Cū ea hō
nō habere, debet autē oīs chriſtian⁹ hō nō habere.
Incipit caput erigere in libertatē. Et idcirco q̄ ordi-
natur careat oī crimie, vt libera frōte poſſit aliorū
crimia redarguere, & nemo valeat illi ſua obijcere.
(Et ſit vnus vxoris vir) quā habuerit nō habeat.
Multi ſuperſtitioſi⁹ magis quā veri⁹ etiā eos qui cū
gētiles fuerint & vnā vxorē habuerit, qua amiſſa
p⁹ baptiſmū xpī alterā duxerit putāt i ſacerdotiū
nō eligēdos, cū vtiq⁹ ſi hoc obſeruādū ſit, illi ma-
gis ab epiſcopatu arceri debeāt, q̄ vagā p metetris
ces pri⁹ exercētes libidinē vnā regenerati vxorē ac-
ceperit & multo deteſtabili⁹ ſit fornicatū eſſe cum
plurib⁹ quā vnā vxorē habuiſſe, hęc Hieronym⁹.
Auguſt⁹. aut ait, Vni⁹ vxoris virū acuti⁹ itellexerūt
q̄ nec eū q̄ cathecumin⁹ vel pagan⁹ habuerit alterā
ordinādū eſſe cōſueuerūt. De ſacramēto videlicet agi-
tur nō de pctō. Nā i baptiſmo dimittit⁹. Propter ſa-
cramēti aut ſcītātē ſicut foemia etiā ſi cathecumīa
viciata nō pōt p⁹ baptiſmū iter dei virgines cōſer-
uare, ita nō abſurde viſū eſt eū qui exceſſit vxorū
nūerū ſingularē nō pctm aliquod comiſiſſe, ſed
normā quādam ſacramēti amiſiſſe nō ad vite bone-
ter virgi- meritū, ſed ordiatiōis eccleſiaſtica ſignaculū neceſ-
ſariā. Ac p hoc ſicut plures aīquorū patrū vxores
coſecrari ſignificauerūt futuras, ex oib⁹ gētib⁹ eccleſias vni
Vxores viro ſubditas xpō, ita noſter aīſtes vni⁹ vxoris vir
aīquorū ſignificat ex oib⁹ gētib⁹ vnitatē vni viro ſubditā
patrū xpō. Sit etiā filios habēs fideles nō i accuſatione
plures luxurie vel nō ſubditos, hoc eſt nō i patris poteſta-
te. Ponam⁹ enī aliquē bñ iſtituiſſe liberos ſuos &
bis ſigni a parua etate ſemp dñicis erudiſſe pceptis, hi ſi po-
ficauerunt, ſtea ſeluxuria dederit & ſupatis vitijs libidini fre-

na remiſerūt, nūquid culpa eorū i p̄rem redūdabit
& ſcītātē p̄ris filiorū nequitia maculabit? Nā &
yſaac credēd⁹ eſt bñ iſtruiſſe filiū ſuū Elau, q̄ tñ p⁹
fornicari⁹ & pphan⁹ extitit. Samuel quoq⁹ filios
habuit q̄ declinauerūt poſt auaritiā & ppter mūe-
ra peruerterūt iudiciū. Ergo ſi tūc electio fieret ſa-
cerdotū & yſaac ppter Elau & Samuel ppter filios
ſuos, idigni ſacerdotio putarētur. Sed ſciēdū quia
tā ſctm eſt nomē ſacerdotij vt nobis etiā ea q̄ extra
nos ſunt poſita reputētur nō quo propter vitia n̄ra
epiſcopi nō ſiam⁹, ſed quo ppter filiorū i cōtinen-
tiā ab hoc gradu arguendū ſum⁹. Qua enī libertate
alienos filios corripere & docere poſſum⁹ quę re-
cta ſunt, cū nobis ſtatim poſſit qui fuerit correptus
igerere, ante doce filios tuos, aut qua frōte extra-
neū corripio fornicatē cū mihi cōſciētia mea ipſa
rei pōdeat, exhereda ergo filiū fornicatē abijce fi-
lios tuos vitijs ſeruiētes. Cū autē nequā fili⁹ i vna
tecū domo maneat tu audes de alteri⁹ oculo feſtucā
detrudere in tuo trabē nō vidēs? Nō itaq⁹ iuſt⁹ pol-
luitur ex vitijs filiorū, ſed liberas ab apoſtolo ec-
cleſię principi reſeruatur vt talis fiat qui nō timeat
ppter vitia liberorū extraneos reprehendere. Vnde
& cōſiderādū aduerſus eos q̄ de epiſcopatu itume-
ſcūt, quia nō ſtatim oib⁹ his meliores ſunt, quicūque
epiſcopi nō fuerit ordinati cū nonnulli idcirco ad ſa-
cerdotiū nō puenerit quia eos liberorū vitia impe-
dieſt. Si autē pctā filiorū ab epiſcopatu iuſtū phi-
bēt quāto magis ſe vnusquisq⁹ cōſiderās debet re-
trahere ab hoc nō tā honore quā onere, & nō ābire
alienū locū quē magis digni debēt occupare. Solēt
& per filios opa deſignari, vt ille itelligatur debe-
re ordinari, qui i p̄pria poteſtate habet opa ſua, vt
nulla ſubrepētium vitiōrū labē ſinat ea maculari.
Ideo inquit dixi vt ordines (ſi quis ſine crimine ē,
quia oportet epiſcopū eſſe ſine crimie ſicut diſpēſa-
torē dei) qui eſt ſine peccato, vt dñi ſui puritatē in
aliquo imitetur, qm nō ſua ſunt q̄ preſtat, ſed dei q̄
diſpēſat. Et oportet eū eſſe (nō ſuperbū), i. non tu-
mētē vel placētē ſibi qd epiſcop⁹ ſit, ſed quaſi bo-
nū villicū id requirētē qd plurib⁹ pſit, oportet eſ-
ſe (& nō iracūdū.) Iracūd⁹ eſt qui ſemper iraciſc⁹ &
ad leuē reſpōſionis aurā quaſi a v̄eto foliū moueſ.
Et reuera nihil eſt fed⁹ p̄ceptore furioſo, vt cū
debeat eſſe m̄luet⁹ patiens & ſapiēs toruo vultu &
tremētib⁹ labijs rugata frōte effrenatis cōuitijs fa-
cie iter pallorē & ruborē variata clamore perſtre-
pat & errātes nō tā ad bonū terrahat quā ad malū
ſua ſeuitia p̄cipitet. Neq⁹ vero qui aliquādo ira-
ſcitur iracūd⁹ eſt, ſed q̄ crebro hac paſſiōe ſuperaſ.
(Sit et nō vinolēt⁹. Quale enī eſt epiſcopū videre
vinolētū, vt ſenſu occupato, vel exaltet riſum cōtra
grauitatis decorē labijs diſſolutis cachinet, vel
paululū triſtis cuiuſdā rei fuerit recordat⁹ iter po-
cula iſingult⁹ prorūpat, & lachrymas ſeu qd aliud
amēt⁹ faciat. Vbiq⁹ ſaturitas & ebrietas fuerit,
ibi libido dñiaſ. Specta v̄etrē & genitalia, nā iuxta
ordinē mēbrorū eſt & ordo vitiōrū. De hīc addiſ
(nō p̄cuſſorē) eſſe ſacerdotē. Quod quidē & ſimpli-
citer itellectū edificat audiētē, ne facile manū por-
rigat ad cedēdū ne in os alteri⁹ verberādū infanus
erūpat. Meli⁹ eſt autē vt nō p̄cuſſorē illū dicam⁹ q̄
m̄luet⁹ & patiens, ſcit i tēpore qd loquēdū ſit qd ta-
cēdū, nec ſermone iutili cōſciētia pcutit iſtimorū.
Nō enim apoſtulus eccleſię principē formās vetat
eſſe pugilē, & corporeis iſtib⁹ alios corporaliter le-

Mat. 7.

Iuſtus ex
vitijs fi-
liorū nō
polluit⁹.

Iracūd⁹
q̄s dicat⁹.

M ij dētem quod

Epi. Pauli.

dētē qđ etiā in plebeio & quocū que gētili si fuerit reprehēditur, sed hęc vt diximus ne cōtumeliosus & garrulus perdat eū que potuit modestia & lenitate corrigere. Oportet etiā hūc eē (nō tēporalisucri cupidū) vt nō cupiat aggregare pecuniā, sed habens vītū atque vestrū his cōtētus sit, hucusque qualis nō debeat esse episcop⁹ vel presbiter apostoli sermo descripsit & nūc ecōtrario qualē oporteat eū esse ostēdit. (Sed hospitalē inquit, benignū sobriū & cetera.) Ante oīa hospitalitas futuro episcopo denuntiatur. Si enī oīs audire desyderat hospes fui & suscepistis me, quāto magis episcopus cuius domus oīm cōmune esse debet hospitū? Laic⁹ enī vel duos aut paucos recipiens impleuit hospitalitatis officiū, episcopus vero nisi oēs receperit inhuman⁹ est. Sit etiā benignus vt benigne diligat oēs & quicquid boni potest tam corporaliter quā spiritaliter impēdat. Sit & sobrius, vt corporalis ebrietas lōge sit ab eo nec sensum eius mūdāna cupiditas vel ira seu quodlibet aliud vitiū iebriet, sed acuto sensu diiudicet oīa sicut vir spiritalis. Iust⁹ quoque sit, vt iustitiā i populis quib⁹ praeest exerceat, reddēs vnicuique qđ meretur nec accipiat personā in iudicio. Inter autem laici & episcopi iustitiā hoc interest qđ laic⁹ potest appere iust⁹ in paucis, ep⁹ vero i tot debet exercere iustitiā quot subditos, habet. Sit etiā castus. Si enī laicis imperatur vt propter orationē abstinēat, ab vxorū coitu, quid de episcopo sentiēdū est igitur p suis populiq; pctis, il libat⁹ deo oblaturus est vīctimas. Quō igitur hospitalitas & benignitas atq; iustitia p̄cipua esse debet, p̄cipua esse debet in ep̄o & inter cūctos laicos eminēs, sic & castitas propria & vt ita dixerī pudicitia sacerdotalis, vt nō solū ab opere immundo se abstinēat, sed etiā a iactu oculi & cogitationis errore, sēs cōfectura xp̄i corp⁹ sit libera. Vñ & additur vt sit sct⁹. Sctitas enī quātū scdm nos est, dicēdū oī iniquatione libera & pfectissima & in certaminatissima puritas. Sit etiā cōtinēs nō stilū ab vxoris amplexu, sed ab oīb⁹ animi perturbationib⁹ ne ad iracundiā cōcitetur, ne illū tristitia deiciat, ne terro agit, ne letitia imoderata subtollet cōtinētia enī nō solū in carnis opere & i animi cōcupiscētia, sed in oīb⁹ reb⁹ est necessaria, ne honores īdebitos appetam⁹, ne accēdamur auaritia ne nulla passiōe superemur (ad extremū sit amplectens eū qui scdm doctrinā est fidelē sermonē) vt quō sermo dei fidelis est, & oī acceptiōe dignus, sic & ille talē se praebeat vt omne qđ loquitur fide dignū existimetur, & verba ipsi⁹ sit regula veritatis ac desyderio charitatis, āplectatur huiusmodi sermonē quo possunt audiētes doceri (vt potēs sit i doctrina sana exhortari eos ad bene agēdū). Sana doctrina dicitur, ad distinctionē lāguide īfūmeq; doctrine (potēs sit etiā arguere eos qui cōtradiciūt). i. hereticos vel iudeos & seculi istius sapiētes, siue etiā malos catholicos q moribus cōtradiciūt loquēdo, sed multi male vitiēdo. Nā p̄cipitur illis vt nō fornicētur & fornicātur, p̄cipitur illis vt nō rapiāt, & rapiūt sicq; cetera mala a quib⁹ phibētur faciūt, & ita nō lingua, sed vita semp doctrinā sancte cōtradiciūt. Superiora qđē quē in episcopi virtutib⁹ posuit ad vitā ptinēt hoc vero qđ ait (vt potēs sit exhortari in doctrina sana & eos qui cōtradiciūt arguere) ad opus p̄dicationis refertur. Quia si ep̄i tātū scā sit vita, sibi pōt, pdesse sic viuēs porro si doctrina & sermone fuerit eru-

ditus pōt ceteros quoq; instruere, nec solū suos instruere, sed aduersarios repercutere, qui nisi refutati fuerit atq; cōuicti facile querūtur simpliciū corda puertere. Hic loc⁹ aduersus eos facit, qui inertie se & otio ac somno dātes putant peccatū esse si scripturas legerint, vel negligūt eas legere, & eos qui in lege dñi meditātur die ac nocte quasi garrulos, inutilesq; cōtēnūt nō aiaduertēs aplūm post catalogū cōuersatiōis ep̄i etiā doctrinā similiter p̄cepisse.

Sunt ei multi & inobediētes vaniloqui & seductores, maxie autē qui de circūcisiōne sūt quos oportet redargui qui vniuersas domos subuertūt docētes quē nō oportet turpis lucri grā, dixit quidā ex illis proprius corū propheta. Retēses semper mēdaces, male bestie, ventres pigri. Testimonium hoc verū est. Quā ob cām increpa illos dure, vt sanī sint in fide, nō intendēs iudaicis fabulis, hominum auersantium se a veritate.

¶ Ideo qui ordinatur debet esse potēs arguere eos qui cōtradiciūt (quia sunt multi) latā viā q ducit ad p̄ditionē ambulātes, & diuinis mādatis (inobediētes. Qui ergo futurus est ecclesie princeps habeat eloquētiā, cū vite integritate sociatā, ne opa absq; sermone sint tacita, vel dicta factis deficiētib⁹ erubescāt, maxime quia sūt nō pauci, sed multi nec acquiescētes (sed inobediētes vaniloqui). i. vanas sectas p̄dicātes (& seductores). i. alios a veritate ierrorē post se trahētes (sed illi maxime sic agūt qui sunt ex circūcisiōne). i. q ex iudeis ad baptimū venerūt, nec carnales obseruācias legis deferuerūt, hī tūc t̄pis nascētē xp̄i ecclesiā subuerrere nitebātur & iroducere legalia p̄cepta. Nā sine scripture auctoritate garrulitas corū nō haberet fidē vbi viderētur puerfam doctrinā suā diuinis testimonijs roborare. Tales hoīes doctores ecclesie debēt ratione scripturarū supare, & silētiū illis ponere pōderete simoniorū. (Qui) nō vnā vel pancas (domos, sed vniuersas) cū dñis familijsque (subuertūt). i. a statu fidei subruunt, docētes ea (quē non oportet ob grām turpis lucri). i. quasi sub specie cōsulēdi agētes negotiū decipiēdi, ppter pecunię q̄stū (docent ea quā nō oportet). i. ciborū differēcias, & otiū sabati iādudū aboliti atq; circūcisiōnis iuriā, & vti nā zelo fidei talia docerēt & ex pte aliqua posset eis ignosci, atque dici, qđ emulationē dei haberēt, sed nō scdm sciētiā. Sed qā vter est de⁹ ip̄sorū, turpis lucri grā volūt proprios facere discipulos vt quasi magistri a sectatorib⁹ alātur siue pecunias accipiāt. Possum⁹ & aliter itelligere turpe lucrū, quia oēs heretici dū puerfa docēt lucratores hoīm se solēt asserere, cū nō lucrū sit s; p̄ditio aīas īterficere deceptorū Ecōtra q errātē frēm suū iuxta euāgeliū corripuerit, si fuerit ille cōuer⁹ lucrāt⁹ est eū. Quod enim mai⁹ vel p̄ciosi⁹ lucrū esse potest, quā si hūanā animā quis lucret? Oīs igit⁹ doctor ecclesie qui ad xp̄i fidē recta ratione persuadet honestus lucrator est. Et oīs heretic⁹ q fraudulētis sermonib⁹ hoīes fallit loquitur quā non oportet turpis lucri grā. Sequitur (dixit quidam ex illis &c.) quoniā ad textū sermonis & cōtinētiā loci pertinet hoc quod ait (dixit quidam

Nota,

Alias etiam.
I. q. i. ca.
domin⁹,

Mat. 25.

Iustitia
ep̄i & laici
in quo
distent.

Doctrina
sana q̄ dicitur.

Phil. 3.

Doctor
ecclesie
qualiter
sit honestus
lucrator.

xit quidam ex illis proprius eorū propheta) vide tur ad eos referri de quibus premissum est maxi me qui de circuncisione sunt quos oportet redar gui, qui vniuersas domos subuertunt docētes que non oportet turpis lucri gratia, vt sequatur (dixit quidā ex illis proprius eorū propheta) Cretenses semper mēdaces &c.) Sed quia in nullo propheta rū qui apud iudeam vaticinati sunt, hic ex ameter versus reperit referatur si placet ad superiora vbi dictū est (reliqui te crete vt ea quę desūt corrigas) vt sequatur dixit (quidā ex illis proprius propheta). i. cretensium quia vero multa in medio sunt & hoc absurdū fortasse videtur, ideo cū his superio ribus quę minora sunt aliter aptandū est, vt lega mus sunt enim multi & inobediētes, vaniloqui & seductores maxime autē qui de circuncisione sunt quos scilicet multos & inobediētes vaniloquos & seductores cū his qui de circuncisione sunt oportet redargui, qui vniuersas domos subuertunt do centes quę non oportet turpis lucri gratia, dixit quidam ex illis proprius eorū propheta, cretēses semper mēdaces) vt id quod dictū est propriū eorū propheta, non specialiter ad iudeos & eos qui de circūci sione sunt referatur, sed ad multos inobediē tes & vaniloquos & seductores qui vtique quia in creta erant cretenses fuisse credendi sunt. (Qui qđ vaniloqui sunt quidā proprius eorum propheta sic prenuntiauit cretenses semper mēdaces.) Et qđ sint seductores atque domos subuertāt, ita subne xuit (male bestie) Et qđ tēporalis lucri gratia doceant ea quę nō oportet, ita subiecit (vētres pigri.) Mendaces quippe sunt & male bestie & vētres pi gri, quia falsa persuadent & ferarum ritu sanguinē sitiūt, deceptorum & nō cū silentio operātes suum panē manducāt, quorū deus vēter est & gloria in confusione ipsorū, dicitur autē iste versus in Epiz menidis cretensis poete oraculis reperiri, quē nūc apostolus siue alludens prophetā vocat quod scilicet tales christiani tales merentur habere prophe tas, quomodo prophetas Baal & quoscunq; otio sos prophetas scriptura cōmemorat siue vere quia de oraculis scripserat atque responsis quę & ipsa futura pñuntiēt & ea quę vētura sunt multo ante predicant. Deniq; tpe libri oraculorū titulo pñota tur, quem quia videbatur diuinum aliquid repro mittere, ppter ea apostolū arbitror ispexisse vt vi deret qđ in eo, pmitteret & in tēpore abusum ver siculo scribētē ad titū, quia erat crete, vt falsos do ctores cretēsum proprio insule sue auctore cōtere ret. Non tamē totū opus epimenidis quod de ora culis scripserat per vnū versiculū cōfirmavit (sed cretenses tātū mēdaces) vitio mētis increpauit ob ingenitā mētiēdi facilitatē de pprie gētis eos au ctore cōfutās. Nā nemo est tā siccari⁹, tā parricida, tā venefic⁹ qui nō aliquid boni aliquando fecerit, Ergo si vnū bonū illi vidētes laudauerim⁹ neces se erit vt & cetera quę male agit laudem⁹, absit, & si mimic⁹ aduersum nos iurgitet & clamitet, non ne inter verba simultatis & rixe aliquid loquitur veritatis, quod & a nobis quoq; aduersum quos lo quitur, nō vsq; quā p̄ rēphēdit. Sic & epimenides nō ideo vera dixit oīa qđ in carminib⁹ eius cōtinē tur, quia cetera res fallaces sunt sed in eo tātū mo do verū loquit⁹ eē pbat, qđ īgeniti cretēsi mēda cij vitiū exp̄ssit, & eos malas bestias p crudelitatem

& vētres pigros p comessatiōe & otiositate voca uit. Vñ aplūs cōsyderate & circūspecte loquēs ad iūxit. (Testimoniū hoc verū est.) Nō totū carmen de quo testimoniū sumptū est, nō vniuersū opus, sed tātū hoc testimoniū, hic versicul⁹. Nā qđ in vna tātū poematis pte cōfēsit, cetera cōfutasse credē est. Verū est inquit (testimoniū hoc) quia tales sunt cretēses, quales illos esse testat, licet nō oēs. (Quā ob causā). i. quia tales sūt (increpa illos) nō molliter vt soles (sed dure) dura eorum corda penetret incre patio dura (vt sani sint in fide). i. vt mēs eorū nō īfirme i fide, sed cōualescat & oēm lāgorē pfidie pcul repellat a sua fide. Sani inquā sūt i fidei puri tate, quę nullo tabescit lāgorē pfidie (nō itēdētes iudaicis fabulis) quas magistri iudeorū sine aucto ritate scripturarū, & sine villa assertione rationis docēt, & mādatis nō dei, sed (hoīm). i. iudeorū, hu mana tantū & carnalia sapiētīū (auerfantiū se a ver itate) spiritalis intelligētīe. Si qđ post aduētū xpī cōcidit, nō circūcidit, iudaicis seruit fabulis, & mā datis hoīm aduersatiū se a veritate. Nō enī qđ i ma nifesto iude⁹ est, neq; qđ i manifesto i carne circūci sio, sed qđ i occulto iudeus est & circūcisio cordis in spū nō litera. Si quis p̄cha agit nō i azimis sine ritatis & veritatis vt exterminet ex aīa sua oē ver⁹ fermētū malitię & nequitie, iste attēdit fabulis & sequit⁹ vmbas veritate neglecta. Si qđ nō resurgēs cū xpō, nec q̄rēs ea qđ fursū sunt, sed qđ deo sūt dicē netetigeritis neq; gustaueritis neq; attrachaueritis, qđ sūt oīa i iterū ipō vsu scđm p̄cepta & doctri nas hominum, iste fabulis est intentus & obseruat mandata hominum vmbam tenentium & veritati terga vertentium Vnde & subditur.

¶ Oīa mūda mūdīs, coīquinatis autē & īfidelib⁹ nihil mūdū, sed īquinate sūt eo rū & mens & cōsciētia cōfītētur se nosse deū factis autē negāt, cū sūt abhominati & īcredibiles & ad omne op bonū reprobī. ¶ Quia superi⁹ dixerat, sūt enī multi inobediētes vaniloqui & seductores, maxime qđ de circūci sione sūt, & de his qđ ab eis seducti fuerāt cōsequēter addi derat, increpa illos dure vt sani sit i fide nō itēdētes iudaicis fabulis & mādatis hominū auersantiū se a veritate, & putabāt iter cibos esse distātiā vt aliqui mūdī & aliqui essent imūdī, ppter ea nūc subiūgit (oīa mūda mūdīs). Id est oīa ciborū gñā scđm na turā sunt mūda, & apud illos nihil habēt immūdi tiē, qui i christū credūt & sciūt omnē creaturā dei bonā esse & nihil abijciēdū qđ cū gratiarū actiōe pcipit, mūdīs quidē mūda sūt oīa. (Sed coīquina tis). i. carnaliter legē itelligētib⁹ (& īfidelib⁹). i. tē pus gratiē a legis tēpore, nō discernētib⁹ (nihil ci borū (est mūdū) quia & his qđ respuīt & his qđ su mūt nō sancte nec iuste vtunt⁹ (sed īquinate sunt foete īfidelitatis (& mēs). i. ratio (eorū & cōsciētia) id est, cordis archanū. Propterea etiā qđ mūda sunt p naturā eis immūda fiūt, quia p qualitate vescen tiū, & mūdū mūdīs, & imūdū cōtaminatis fit. In nobis itaq; est vel mūda comedere vel immunda. Si enim mūdī sumus, mūda nobis est creatura. Si autem immūdī & infideles, fiunt nobis vniuersa immunda, vel propter inhabitantem in mente no stra heresim, vel propter cōsciētiā delictorum.

M iij Nihil

Cretēses quare dī cātur mē duces.

1. Cho. 9

Epimeni des poe ta creten sis.

82. dist. c. propo sisti. I. q. 1. c. do min⁹. 8. Itē nos. 11. q. 3. c. estimant

Epi. Pauli.

Nihil est talibus mundum qui tantum voce (confitentur se nosse deum, sed factis negant) eum (cū sint abhominati) id est ab humanitate destituti bestialiter viuendo (& incredibiles) id est, indigni quibus debeat credi, quia totiens sunt in mendacio deprehensi. Hi quorum polluta est mens & conscientia deum verbis confitentur factis autem negant, iuxta illud Isaye populus hic labijs me honorat cor eorum lōge est a me. Quomodo enim quis labijs honorat & corde recedit, ita sermone deum quis confitens operibus negat. Talis quisque merito dicitur abhominatus, id est, nulla veritatis ratione persuasus & incredibilis, id est nolens credere diuinis preceptis vt eis obediat & ad omne opus bonum reprobis quo scilicet etiam ea quę naturali bonitate superatur forte bona fecerit, non sint bona dum mētis puerilitate sunt reproba. Talia enim aut praua sunt quę faciunt aut recta opera non recto corde sectantur, nō enim de suis operibus retributiones perpetuas, sed transitorios fauores querūt, vel heretico sensu quę operantur faciūt. Estimant quidam in eo tantum negari deum, si in persecutione quis a gentilibus cōprehensus se negauerit esse christianum. Ecce apostolus omnibus factis quę peruersa sunt deū asserit denegari, deus charitas est, & per odium negatur charitas, Christus sapientia est, iustitia, veritas, sanctitas, fortitudo, & his similia, per insipientiam negatur sapientia, per iniquitatem iustitia, per mendacium veritas, per turpitudinem sanctitas, per imbecillitatem animi fortitudo. Et quotienscūque vincimur vitijs atque peccatis totiens deū negamus sicut e contrario, quotiens boni quid agimus, totiens deum confitemur. Nec arbitrandum est in die iudicii illos tantum a dei filio denegandos, qui in martyrio christum negauerunt sed per omnia opera & sermones atque cogitationes, christus vel negatus negat vel confessus confitetur.

Caput. ii.

V autem loquere quę decet sanam doctrinam. Senes vt sobrii sint, honesti, pudici, prudētes, sani in fide, in dilectione, in patiētia. Anus similiter in habitu sancto, nō criminatrices, nō vino multo seruientes, bene docentes vt prudentiam doceant adolescentulas, vt viros suos amēt, filios suos diligant, prudentes, castas, sobrias, domus curam habentes, benignas, subditas, viris suis vt non blasphemetur verbū dei. Iuuenes similiter exhortare, vt sobrii sint in omnibus. Te ipsum prebe exēplū bonorū, operū in doctrina, in integritate, in castitate, verbū sanū irreprehensibile, vt is qui ex aduerso est vereatur, nihil habens malū dicere de nobis. Seruos domini suis subditos esse in omnibus placen-

tes non cōtradīcentes, nō fraudantes, sed in oībus fidē bonā ostēdētes, vt doctrinam saluatoris dei nostri ornēt in oībus.

Illi docēt vt supradictum est q̄ nō oportet (sed tu loquere ea q̄ decet) vt loquaris .i. sanā doctrinā q̄ nullū erroris aut vitiorū in se langorē habeat sicut hereticorū vel philosophorū doctrina, quę dū ab alijs vitijs retrahit, sepe ad alia impellit. Sola enī christiana doctrina ab omni lāgore vitiorū & errorū sanat. Generaliter apostol⁹ Tito p̄ceperat, quid ipse deberet loqui ad cūctos in eo qd̄ ait [tu autē loquere q̄ decet sanā doctrinā] & nūc p̄ singulas species quid vnaquāq; etatē deceat exponit. Primum senib⁹ viris cōueniētia demonstrat, deinde anus quid deceat, tertio q̄ adolecētib⁹ apta sint tā maioribus quam feminis, licet in p̄cepto mulierū vetularū de adolecētib⁹ feminis mādāta subiecerit, vt nō tam ipse doceret adolecētulas quā quid a vetulis doceretur, exponeret, extremo de seruis p̄cipit. Et per singulas etates atq; cōditiones sic decenter p̄cepta cōstituit vt sermo eius vite morūque sit regula (loquere inquit (ea q̄ decet) vt tu loquaris qui doctor ecclesię christi cōstitutus es, videlicet (vt senes sint sobrii) .i. in cibo & potu tēperati, vt etatis grauitas morū grauitatem habeat & modū seruare sciat [& sint pudici] ne in vltima etate luxurient, ne iā frigidō ad libidinē sāguine exēplo sint adolecētib⁹ ad ruinam (& sint prudētes) in respuēdis, vel cauēdis malis, & eligēdis atque faciēdis bonis vt cū solerti discretiōe faciāt oīa [sint etiā sani in fide] vt nullo infidelitatis vel p̄fidie lāgore ifirmēter, sed sint valentes in fide, sicut iustus q̄ ex fide viuīt, & sicut Abrahā q̄ nō infirm⁹ est fide, nec ī repromissione hesitauit diffidentia, sed cōfortatus est fide dās gloriā deo plenissime sciēs quēcūque p̄misit potēs est & facere, & sint sani in dilectione. Sanus est (in dilectione) qui deū diligit ex toto corde, & ex tota anima, & ex tota mēte, & proximū tāquā seipsum. Qui sanus est in dilectione, nō emulatur, nō inflāmatur, nō agit p̄perā, nō inhoneste, nō ad iracundiā cōcitāt, nō cogitat malū, nō gaudet sup iniquitate; Cōgaudet autē veritatī, oīa sustinet, oīa credit, oīa sperat, oīa p̄stolatur. Lāgor autem dilectionis est, quādo abūdāte iniquitate refrigescit charitas, hoc frigore charitatis & Ammon in sorore sua Thamar obriguit. Timēdū ergo, ne forte & nos hac ifirmitate charitatis aliquā tabescam⁹. Nōnūquā enī euenit, vt primū a nobis īvirginē vt ī quālibet femini nā sit sancta dilectio & cū mollita mēs fuerit ī affect⁹ paulatī sanitas charitatis, lāgore palleat, & ifirmari īcipiat, & diligētē ad extremā mortē ferat. Vñ Timotheo caute p̄cepit apostolus vt exhortet adolecētulas ī oī castitate. Oīs aut castitas ī carne, & spū & aīa est, ne scādalizet ocul⁹, ne ī pulchritudinē vult⁹ feminei pēdeam⁹, ne blāda nos audire verba delectet, ne ad singulos sermones mēs prius dura marcescat. Caueāt ergo nō solū iuuenes sed & senes ne p̄sanitatē dilectionis introeat morb⁹ charitatis & p̄ amorē sc̄m fiat nō sc̄a dilectio q̄ illos p̄trahat ad gehēnā. (Sint & sani ī patiētia) vt nullo langore impatientię vel murmurationis infirmetur cum pertulerint aduersa, sed glorientur in tribulationibus & omne gaudium existiment cum in tribulationes varias inciderit (an⁹ similiter doce.)

Quamuis

Esa. 29.

1. Ioā. 2.

Negare deū dici mur qñ peccatis vincimur.

28. q. 1. c. 1. i. fine.

Ephe. 6. Colo. 3.

1. pet. 2. 23. q. 5. c. si apud.

Doctrina xpiana sanat a lāgore vitiorū.

Heb. 10.

1. cho. 13.

Corin. 12

Fene. 2.

Quos
mulieres
docere
debeant

Iob. 40

Quāuis apostolus Petrus moneat vt viri vxorib⁹ suis tāquā infirmiori vasculo honorem tribuāt, nō tamen arbitrandū est, quod vxor q̄ corporis vasculum habet infirmū, statim & anima infirmior sit. Vnde & nūc p̄cipitur eis, vt in ipsis quoq; illud apostoli compleatur, virtus in infirmitate perficitur & dicitur vt & omnia habeant quæ senibus viris sunt p̄cepta cōmuniter in eo scilicet quod ait, (anus similiter) hoc ē ita vt viri senes in omnibus sobrie sint & pudice atque prudentes & sane in fide & dilectione & patientia. Et pro sexu suo hoc habeant propriū (vt sint in habitu sancto) vt ipse quoque earum habitus & vestitus & incessus atq; motus & Vultus ac sermo, & silentium quādam sacri decoris p̄ferat dignitatem. Et quia hoc gen⁹ muliercularū solet esse garrulum, ideo subditur (nō sint criminatrices) id est de alijs male loquētes, ne que ipse adolescentiam iam trāsgressæ sunt de adolescentularū etatib⁹ disputēt & dicāt illa sic ornat illa sic comit sic p̄cedit amat illū, amat ab illo cū & si hec vera sint nō tā ap̄d ceteros debēt ifirmare quā ipsā secrete xp̄i charitate corripere, & magis docere ne faciat quā ī publico accusare quod fecerit. Solent autē hē etates quia corporis frixere luxuria licet quēdam nec pudice fiant vino se dare pro libidine. Vnde a nimio potu vini phibentur, quia quod in adolescentibus libido hoc in senib⁹ ebrietas est, & expresse dicitur (non vino multo seruiētes.) Seruitus enim quedam est & extrema conditio vino sensus hominis occupari, & suum nō esse sed vini. Quia igitur docuit quales primo an⁹ esse deberent, & post illa quæ cum senibus viris habēt cōmunia, & propria eorum exposuit, vt in habitu honesto & sancto sint, nec aliarū criminatrices nec vino proprios sensus occupantes, nūc cōsequenter doctrinē eis frena permittit, vt cū tales fuerint docendi habeant libertatem, vt scilicet sint (bene docentes), i. ea quæ bona sunt (doceāt & prudentiā) id est discretionem boni & mali vt bonum fiat & malum caueatur. Et hanc prudentiam doceāt adolescentulas, licet enim alio loco dixerit, docere autem mulieribus non permitto, sic intelligendū est vt inuitis illis sit doctrina sublatā. Ceterum adolescentulas doceant, quasi filias suas (vt ament viros suos & diligant filios suos.) Quæ doctrina est amare viros cū hoc nō in eloquio docētis sed in corde amantis sit cōstitutum. Vult ergo eas amare viros suos caste, vult inter virum & mulierē esse pudicam dilectionem, vt cum pudore & verecundia & quasi necessitate sexus reddat potius debitū viro quā ipsa exigat ab eo & operā liberorū ante oculos dei & angelorū perpetrare se credat, filios autem ita diligunt, si eos in dei disciplina erudiant. Ceterum nolle eos contristare docendo quæ bona sunt & libertatem tribuere peccandi, non est amare filios, sed odisse. Doceant & vetule iuenculas esse prudentes (Vt licet corpore sint adolescentes, mente tamen per prudentie acumen sint bene calentes, & doceant eas esse castas) quia aduersus castitatem magis in etate florenti pugnat inimic⁹ & virtus eius omnis contra feminas in vmbilico v̄tris est (& sobrias) ne per immoderatam potationē magis incalescant ad libinem (& habentes curam domus) & diligenter omnia procurent quæ sunt in domo (& benignas), i. mites & clementes, quia

poterat euenire vt diligentia domus austeritate regetetur, & per hoc apostoli p̄ceptū seuerior matrona fieret in seruulos, ideo copulauit (benignas) vt tunc se crederet mariti domū bene regere si hoc benignitate ipetraret a seruulis nō terror e, doceāt eas (& subditas eē viris suis) ne forte diuitijs & nobilitate tumentes dei sententiæ non meminerint per quā subiecte sunt viris, ait mulieri. Sub viri potestate eris & ipse dominabitur tui. In quo consideranda est scripturæ sanctæ prudentia, quia non viro dominus ait dominaberis vxoris tuę, sed ipsi mulieri dixit, quia vir dominabitur tui, vt illi p̄mium relinqueret obsequē dum in potestate eius est, si dei velit obedire p̄cepto vt seruiat viro & subdita sit marito, vt scilicet quodammodo esset libera seruitus & dilectionis plena, ideo seruiens viro quia metuit eum offendere cum vero caput mulieris vir sit, caput autem viri christus quēcūq; vxor non subditur viro id est capiti suo eiusdē criminis rea est, cuius & vir si non subiiciatur christo capiti suo, ideo sint subditę viris (ne propter eas blasphemetur verbum dei. (Verbum enim dei blasphematur vel dum contemnitur & vel nihilo ducitur prima dei sententia, vel dum infamatur christi euangelium quia contra legem fidemq; nature ea quę christiana est & ex dei lege subiecta viro imperant desiderat cum & gentiles femine viris suis seruiant cum communi lege nature iuuenes similiter exhortare. Sicut in eo quod supra p̄ceperat dicens habitu sancto, similitudinem anuum dixim⁹ ad senes esse referēdam ita nūc in eo quod dicit (iuuenes similiter exhortare) similitudinem iuuenum ad anus & per anus ad senes arbitramur, aptandā ut senum habeant sobrietatem & sint pudici vt illi atque prudentes & sancti in fide & dilectione & patientia, anuum autem sanctitatem habeant, neque criminatores nec vino multo seruiētes sed bene docentes. Proprium autem habeant (vt sint) in omnibus (sobrijs) id est modam tenentes & nullam superfluitatem sectantes sicut sepe consueuerūt iuuenes, vel secūdam alios codices pudici sicut in omnibus, tam scilicet mente quam corpore tam opere quam cogitatione vt nulla sit in adolescente suspitio turpitudinis, hec sicut hacten⁹ digesta sunt doce, & vt doctrina tua sit efficax (p̄be te ipsum exemplū bonorum operum) id est ita viuē vt sis omnibus forma bene viuendi & qui te viderint legāt in operibus tuis velut in libro quid agere debeāt. Nichil enim prodest aliquem excitatum esse in dicendo & ad loquendum triuisse linguam nisi plus exemplo doctrinæ quā verbo. Denique qui impudicus est, quāuis disert⁹ sit ad castitatē audiētes cohortetur, sermo eius infirmus, ac auctoritatem nō habet cohortādī, sicut e catrario quāuis sit rusticanus & tardus ad loquendum, si castus fuerit exemplo suo homines potest ad vitę similitudinem implere (p̄be inquit te ipsum exemplū in doctrina) (vt alij exemplo tuo quæ recta sunt doceant) & integritate (vt integritas animi tui nec amore laudis hominum corumpatur, nec acceptioe pecuniarum nec qualibet alia te, similiterque ceteri exemplo tuo seruent incorruptam mentis integritatem Et in castitate, vt alij exemplo tuo castitatem custodiant, vel in integritate intemerati corporis, vt & alij exemplo tuo virginitatis integritatem

M iij perpetuo

Verbum
dei quā
do blas
phemat

Epistola Pauli.

perpetuo seruent, & in castitate ceteris qui virgines non sunt vt vel post amissionem integritatis seruēt mundiciam castitatis hoc titum estimo prius quam carnis opere occuparetur euangelio credentem accepisse baptismum & virginem permansisse, & ideo nunc ab apostolo vt (in integritate) formā sui prebeat commoneri. Quā quidem integritatē in Timotheo non videmus. Nam cum ei diceret, nemo adolescentiam tuam contemnat, sed exemplum esto fidelium in verbo, in conuersatione, in charitate, in fide, in castitate de integritate tacuit & tantum posuit castitatem. Castitas autem & in celatu absque virginitatis integritate potest intelligi, (& in grauitate) sis exemplum ceteris vt grauitas maturitatis in sermone incessu tuo atq; in moribus semper tuis appareat (& verbum) tuū prebe (sanum irreprehensibile) vt sermo tue prædicationis vel etiam cōmunis loquutionis nec vllum habeat in se lāguorem vitiorum, nec possit ab aliquo reprehendi. Non quo Vllus tante facundie & prudentie sit vt a nemine reprehēdatur, reprehenduntur enim apostoli & euangeliste ab hereticis & gentilibus, sed quo nihil dignum reprehensione dicat vel faciat licet aduersarij sint ad reprehendendum parati, vel secundum alios codices verbo sano & irreprehensibili prebe te exemplum fidelibus, & hoc ita fac (vt is qui ex aduerso est) id est quilibet infidelis ac liuidus (vereatur) in nos dentem iniicere, (nihil mali inueniens quod de nobis dicat, i. vite & doctrine nostre sanitate) perterritus non audeat nos accusare, hoc est nihil verū simile in accusatione confingere, & re vera vsque hodie non nullis ecclesijs quāquā rarius inueniantur tante sunt grauitatis & cōtinentie vt & ab aduersariis habeant testimonium. Nemo enim est tam immoderate impudētie vt solis radios possit accusare tenebrosos, & clarum lumen caliginē noctis offundere. Potest is qui ex aduerso est & diabolus intelligi qui & accusator fratrum nostrorum vt in apocalypsi Ioannis legimus. Quod cum nihil inueniret mali quod obiciat nobis erubescet & criminator non poterit criminari. Diabolus enim criminator interpretatur. Seruus etiam doce dominis suis subditos, esse, ne occasione spiritualis libertatis quā in christo consecuti sunt erigantur contra carnales dominos suos sed humiliter eis subiciantur in omnibus. Quoniam saluator qui ait venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego reficiā vos, nullam conditionē vel etatem, aut sexum a beatitudinis accessu repellit. Ideo nunc apostolus eius & seruis precepta constituit scilicet vt partī ecclesie membrisque christi, & quomodo superius quid titus senes & anus, & adolescentulas ac iuuenes docere deberet exposuit ita nunc que precepta seruis tradat ostendit. Primum (vt subditi sint dominis suis in omnibus) In his autem que non sunt contraria vt si carnalis dominus ea iubet que non sunt deo contraria subiciatur seruus domino, si autem contraria precipit magis obediat spiritus quā corporis domino & sint placētes qui ex greco significat vt complacēat, sibi ne vide licet super conditione sua videatur eis delinquant sententia. Sed quomodo pauper iuxta mensuram suā saluari potest, & mulier in sexus infirmitate a regno dei, non excluditur & omnis conditio secundū ordinem suum beatitudinem adipisci potest, ita &

serui complacēat sibi quod serui sunt, & non idcirco putent deo seruire non posse quia subiecti sūt hominibus, sed in eo placere se credant voluntati dei si & dominis suis subditi fuerit in omnibus, & complacuerunt sibi in conditione sua. (Neque sint contradicentes mandatis dominorum suorum, quia solet esse maximum seruorum vitium dominis contradicere, & cum aliquid iusserint mullitare. Sed a christianis seruis auferenda huiusmodi passio. Si enim quę dominus imperat necesse habet seruus implere, cur hic ipsum cum bona faciat voluntate, sed & dominum offēdat & tantum faciat quod iubetur. (Neque sint fraudantes) quia & hoc vitium solet esse seruorum vt dominis suis fraudes faciāt furando res eorum & fideliter illis seruiendo. Non sint ergo fraudantes id est fraudulentē ex rebus dominorum aliqua minuētes, (sed in omnibus fidem bonam ostēdentes) vt appareat eos fideliter in omnibus agere. Et hoc ideo vt doctrinam saluatoris nostri dei ornent, in omnibus. (Si enim apud carnales dominos in minimo fideles fuerint, incipiet eis apud deum maiora cōmitti. Ornat autem doctrinā dei qui ea quę cōditioni sue apta sunt facit ediuerso confundit eam qui non est subiectus hominibus cui conditio sua displicet qui cōtradictor atque fraudator in nullo fidē bonā ostendit. Quomodo enim potest fidelis esse in substantia dei, id est in doctrina eius qui carnali domino fidem exhibere non potuit, vel hoc quod additur vt doctrinā dei ornent in omnibus non solum ad seruos referendum est, sed & ad omnes superius nominatos ab eo locoybi dictū est senes vt sobrii sint, quatinus scilicet vt senes, & anus & adolescentulæ, & iuuenes, atque serui ornent quasi margaritis operibus bonis doctrinam dei nostri.

¶ Apparuit enim gratia dei saluatoris nostri in omnibus hominibus erudiens nos, vt abnegantes impietatem & secularia desideria, sobrie, & iuste & pie viuamus in hoc seculo, exspectantes beatam spem et aduentum glorię magni dei et saluatoris nostri iesu christi, qui dedit semetipsum pro nobis vt nos redimeret ab omni iniquitate et mundaret sibi populū acceptabilem sectatorem bonorum operum.

¶ Post cathalogum doctrine ad Titum ubi descripsit, quid senes, quid anus, quid adolescentulas quid iuuenes, quid ad extremum seruos admonere deberet, recte, nunc addit, quia (apparuit) vel illuxit (gratia dei saluatoris omnibus hominibus.) Non enim aliqua differentia liberi & serui, greci, & barbari, circumcisi, & præputium habentis, viri & mulieris, sed cuncti in Christo vnum sumus, vniuersi ad regnum dei vocamur, omnes post offensam patri nostro reconciliandi sumus non per meritā nostrā, sed per gratiam saluatoris, vel quod dei patris viuens & subsistens gratia ipse sit christus vel quod christi dei saluatoris hec sit gratia, & non nostro merito, saluati sumus secundum quod alibi dictum est, pro nihilo saluos facies illos. Ideo serui bene viuendo debent ornare doctrinā dei, quia gratia

Diabolus
interpre
tatur cri
minator

Mat. II.

De cōse
dist. 4. c.
primū in
terroget
De cōse,
dist. 5. cap.
iniuriā

Corin. 12
 Igratia dei) per quam doctrina possit impleri (apparuit omnibus hominibus) (Et cū omnibus vtrique seruis, vel ideo debes omnis etatis, & sexus & conditionis homines ad bene viuendum monere (gratia dei saluatoris) id est gratis datus nobis filius patris humanum genus saluare volētis (apparuit) per fidem (omnibus hominibus) senibus, & iuuenibus, maribus, & feminis liberis, & seruis nullumq; a sua cognitione exclusit (vel gratia dei saluatoris, i. gratia domini iesu christi genus humanum gratis per baptismum saluare cupientis (apparuit) per illuminationem euangelij (omnibus hominibus) nullū excipientis, nullum qui cordis oculos aperire velit preteriens (Gratia dico (erudiens nos) id est ex rudibus prouectos faciēs & perfecte instruens nos (vt abnegemus impietatem) id est in fidelitatem paganorum & perfidiam hereticorum (& secularia desideria (id est cupiditates voluptatū huius seculi que decipiunt multos catholicorū. Impietas enim est, vbi fidei pietas non est secularia vero desideria sunt que a mūdi istius principe suggeruntur & cum sint seculi, cum seculi huius nube pertranseunt. Quia impius antea fuit, si conuersus ad christū factus est pius iste impietatem abnegauit. Si luxuriosus quisque ad continentiam vitam mutauit, abnegauit seculi desideria. Si auar⁹ quisq; ambire iā desijt, & largiri didicit propria qui aliena rapiebat, abnegauit desideria seculi. Nam qui esuriunt & sitiunt iustitiam, qui gaudia patrie celestis appetūt, isti videlicet illecebrosa desideria presentis seculi que assequēbātur iam abnegauerunt. (Abnegantes ergo impietatem & secularia desideria, viuamus in hoc seculo 7 tam fragili (sobrie & iuste) contra seculi desideria, (& pie) contra impietatem, sobrie autem quantum ad nos, & iuste erga proximum, & pie erga deum. (Sobrie) id est temperanter viuamus, vt modum seruemus & a vitis nos abstineamus (& iuste) vt opera iustitie, per obseruantiam mandatorum dei faciamus & pie) vt in fidei pietate perseueremus siue pium cor erga cōpassionem afflictionis proximorū habeamus, nos dico (expectantes) pro his (beatā spē) superne retributionis, id est expectantes beatitudinem quā pro bonis speramus. Hanc abstinentiam in tempore presentis vite velut in quadragesima debemus omnes obseruare. Ieiuniū enim magnū & generale est abstinere ab erroribus & illicitis seculi voluptatibus (vt abnegātes impietatem & secularia desideria, sobrie, & iuste, & pie viuamus in hoc seculo) huic ieiunio subnectit merces dū ait simus expectantes beatam spem. In hoc igitur seculo quasi quadragesimam abstinentiæ celebramus cum ab impietate & illicitis voluptatibus abstinemus, & bene viuimus. Sed quia hic abstinentia sine mercede non erit expectamus illam spem beatitudinis. Non ergo in presenti vita retributionē queramus, sed toto corde simus expectantes beatam spē eterne remunerationis. & aduentum gloriæ magni dei quando veniet in nubibus cū virtute magna & gloria, & cognoscetur magnus de⁹, qui in primo aduentu visus est paruus homo. (Expectemus aduentum huius magistri dei & saluatoris nostri iesu christi quia qui magnus deus, & reprobis sentietur nobis saluator esse dignabitur est & ordo sensuum, (Expectemus aduentum gloriæ Ie-

su christi magni dei & saluatoris nostri. 7 Quē idcirco debemus expectare & salutem ab eo sperare quia non aliud precium (dedit pro nobis) qui tenemur a diabolo capti (sed semetipsum) qui tantus est, vt precioso sanguine nos redimeret: quia eius eramus. Nam aliena dicimur emere, nostra vero redimere. (Redimere nos ab omni iniquitate,) vt nulla iā iniquitas nobis dominaretur id est nullum peccatum, sicut Ioannes ait omnis qui facit peccatum & iniquitatem facit, & peccatū est iniquitas. (Et mundaret sibi populum) id est vt nō solum a iugo diaboli & iniquitatis nos redimeret sed & mundaret nos abluendo sordes peccatorum nostrorum in baptismo, & sic faceret nos populū sibi acceptabilem vel sicut in greco habetur peculiarem, populum dico sectatorē, siue vt græcus habet emulatorem bonorum operum. Redemit ergo nos sanguine suo, vt sibi christianum populum peculiarem & acceptum faceret & horum sectator esset, vt his perseueraret.

¶ Hec loquere & exhortare, & argue cū omni imperio. Nemo te contemnat.

¶ Hic quę dicta sunt de apparitiōe & abnegatione impietatis, & quod dominus seipsum dedit redēptionē pro nobis vt nos liberaret ab iniquitate & mundaret sibi populum peculiarem sectatorē bonorum operum (Loquere) ignorantibus & exhortare) sitientes vt ita viuant (& argue) id est conuince cōtemplatores vel resistētes. (Et hec age cū omni imperio) id est cū imperiosa auctoritate. Imperij nomine non dominationem potentie sed auctoritatē suadet vite. Cū imperio quippe docetur, quod prius agitur quā dicatur. Nam doctrine fiduciam subtrahit, quando cōsciētia præpedit linguā non ergo ei potestātē dare loquutionis, sed bene fiduciā insinuat actionis. Vnde & de domino scriptū est. Erat enim docens sicut potestātē habens, non sicut scribe & pharisei. Singulariter namq; ac principaliter solus ex potestate bona loquutus est quia ex infirmitate mala nulla cōmisit. Ex diuinitate quippe potētia habuit, id quod nobis per humanitatis suæ innocentiam ministravit. Ob hoc & iubetur Titus loqui & exhortari, & arguere cum omni imperio, quia valde mitis erat, & propter nimiam lenitatem poterat sermo eius inefficax esse, nisi per auctorē imperij seruētius iuberetur. Quod aut imperij nomine sicut præmissus auctoritas vite principaliter designet ex eo declaratur quod protinus additur. Nemo te contemnat id est nolo te talem exhibeas vt meriro possis ab aliquo contemni (vel nemo te contemnat) id est nemo eorum qui in ecclesia sunt, te segniter a gēte sic viuat vt se putet esse meliorē & te despiciat velut inferiorē. Qualis em edificatio erit discipuli si intelligat magistro se esse maiore. Vnde non solū epī, præsbyteri & diacones debent magnopere prouidere, vt cunctum populū cui præsident cōuersatione & sermone præcedant, sed & inferior gradus exorciste, lectores editui, & omnes omnino qui domui dei seruiunt, quia vehementer ecclesiam dei destruit, meliores laicos esse quam clericos.

¶ Apud tertium

Admone

Epi. Pauli.

6. diff.
§. ij. q.
c. sicut.
sacerdos

Admonere illos principibus & potestatibus subditos esse, dicto obedire, ad omne opus bonum paratos esse, neminem blasphemare, non litigiosos esse, sed modestos, omnem ostendentes mansuetudinem ad omnes homines.

¶ Quia superius dixerat tantum seruos dominis suis subditos esse debere, putaret forsitan aliquis quod illi qui non essent de seruili conditione nemini deberet esse subditi, quia ideo nunc dicit (admonere illos) licet a seruili conditione sint alieni, tamen (subditos esse) id est ut sint subditi (principibus) id est regibus, quia prima & maxima sunt populi capita (et potestatibus) id est ducibus, consulis, tribunis, & similibus, qui potestatem per alios habent. Ob hoc et fortassis ista iubet, quia iude galilei per illud tempus adhuc dogma vigeat & habebat plurimos sectatores, cuius & in actibus apostolorum sit mentio. Qui inter cetera hoc quasi probabile proferebat ex lege, nullum debere decimum nisi solum deum vocari, & eos qui ad templum decimas deferrent Cæsari tributa non reddere. Que hec heresis tantum creuerat, ut & phariseorum & populi partem multam conturbaret, ita ut ad dominum quoque nostrum referretur, hec questio, licet tributum dare Cæsari an non? Quibus ipse prudenter cauteque respondens ait. Reddite quæ sunt Cæsaris Cæsari, & quæ sunt dei deo. Cui responsioni nunc apostolus congruens, docet principibus & potestatibus credentes debere esse subiectos, & si sint infideles quibus indignum se subdere iudicabant & dicto eorum obedire, ne oporteat illos violentia cogi, & quia poterat his qui tormenta formidant occasio ad negandum dari, dum iuxta apostoli precepta assereretur se principibus & potestatibus esse subiectos & facere quod iuberent, propterea subiunxit (ad omne bonum paratos esse). Si bonum est inquit quod iubet imperator aut princeps, paratus sit obedire iuberi. Si vero malum est et contra deum quod precipit, responde ei, quia obedire oportet deo magis quam hominibus, hoc ipsum et de seruis intelligamus apud dominos, et de vxoribus apud viros & filiis apud parentes, siue carnales, siue spirituales, quod in illis tantum eis debeant subiacere, quæ contra dei mandata non fuerint, potest & ista distinguere, dicto obedire ad opus bonum, ac deinde alius sensus [paratos esse]. Paratos autem esse ut omnia quæcunque euenire possunt, sibi in animo præfiguræ & cum acciderint nihil quasi nouum sustineant, sed præparati sint ad omnia. (Admonere illos neminem blasphemare) quia plebs sæpe detrahit rectori suo & male loquitur de eo. Sed nec fideles peruersum principem blasphemare debent, ne premantur & affligantur ab illo. Non tamen simpliciter accipitur neminem blasphemare. Neque ait neminem hominem blasphemare, sed absolute (neminem) id est non hominem, non angelum non aliquam creaturam dei. Omnia quippe a deo facta sunt bona valde, nec omnino christi discipulis conuenit ut aliquem blasphement aut maledicant. (Nec litigiosos esse, sed modestos) Si enim sumus filij pacis, & volumus super nos pa-

cem requiescere, & accessimus ad Hierusalem celestem quæ ex pace nomen accepit, cum his qui edunt pacem, habeamus pacem, et quantum in nobis est cum omnibus hominibus pacati simus, non solum cum modestis, sed & cum iracundis quia nulla virtus est, ferre mansuetos, locumque demus ire. (Non) ergo diceret christianos esse (litigiosos, sed modestos) id est temperatos, ne prorumpentes in iram blasphement aliquem, vel infidelem compellent canem, vel diaboli filium, aut aliquid huiusmodi, per iram dicant vel faciant. (Et ostendentes omnem) mansuetudinem) ut non solum in corde sint mansueti, id est mites, & tractabiles, sed & foris aperte demonstrent omnem mansuetudinem in incessu suo atque in verbis & operibus suis. Hanc ostendant, non ad quosdam (sed ad omnes) homines tam bonos quam malos, ad bonos ut perficiant, ad malos ut resipiscant. Non quo vane glorie desiderio nos esse mansuetos omnibus hominibus ostendere debeamus, sed quia dum omnes ferimur, & iniuriæ vicem non rependimus ipsa opera notiora fiant vniuersis. Potest aliquis obiectantiam & opinionem vulgi, auramque populari simulare (apud quosdam) mansuetudinem & fingere bonitatem, sed ubi non est vera & germana & solida mansuetudo, nescio an eum esse mansuetum possit omnibus persuaderi.

¶ Eramus & nos aliquando insipientes & increduli, errantes seruientes desideriis & voluptatibus variis in malitia & inuidia agentes, odibiles, odientes inuicem.

¶ Idcirco neminem blasphemare debet, nec contra quemquam litigare, sed modestiam seruare & mansuetudinem omnibus ostendere, quia & hi qui nunc per ueritatem videntur agere forsitan conuertentur a prauitatibus suis sicut & nos conuersi sumus. Nam & nos eramus aliquando id est olim (quandoque insipientes) id est sapientiam diuinæ cognitionis non habentes (& increduli) id est non credentes quod de deo credendum est (& errantes) id est credentes quod de deo non est putantes lucem tenebras, & tenebras lucem, putantes falsum quod verum est, & verum quod falsum est. Et eramus (seruientes) id est obedientes (desiderijs) nostris, quia post concupiscentias nostras ibamus, & illicita desideria sequebamur satis faciendo illis prout poteramus (& voluptatibus vanis) seruiebamus id est voluptatibus carnis, & voluptatibus gula, ac voluptatibus mollium vestimentorum & similium rerum. Nos dico (agentes in malitia) quantum ad alios, id est actionem malam contra alios exercetes (& in inuidia) id est in malivolentia, quia si malum facere non poteramus, malis noli saltem & inuidi quod poteramus alijs eramus, malum eorum desiderantes & bonum ipsorum detestantes, quia lideo eramus odibiles id est habiles ad odiendum. Hoc est digni ut odiremur ab alijs (& odientes inuicem) quia & nos odiebamus alios, & alij odiebant nos. Tales non solum fuere gentiles ante fidem, sed & iudei non credentes post domini resurrectionem. Postquam videlicet clamauere Ioã. 19. crucifige, crucifige eum, non habemus regem nisi Cæsarem, & sanguis eius super nos, & super filios nostros. Ex eo tempore fuere (insipientes) id est sapientiam dei que christus est non habentes (& increduli) &

Mat. 12.

Act. 5.

ps. cxix.

Ioã. 19.

li, id est, nolentes credere Christum in carne venisse & errantes, id est, pro christo antichristum expectantes, atque carnalibus desideriis ac voluptatibus seruientes, & cetera quæ describuntur agentes. An non insipiens erat Saulus & incredulus, & errans, quādo emulationem dei habebat, sed non secundum scientiā, & persequabatur ecclesiam, & lapidantium Stephanum vestimenta seruabat, cum in tantum odiū contra saluatorem instigat exarserat, ut literas a sacerdotibus acciperet pergens damascum ad eos qui in christum crediderant vinciendos, aut estuantem flammam voluptatum restringere poterat cum non esset templum dei. Quæ autem maior potest esse malitia, & inuidia quam contra absentes epistolas sumere, & ubique christi vastare discipulos, nolle se ipsum saluum fieri, & ceteris qui salui esse poterant inuidere, odisse christianos, & consequenter ab omnibus odium promereri.

Cum autem benignitas & humanitas apparuit saluatoris nostri dei non ex operibus iustitiæ que fecimus nos, sed secundum suam misericordiā saluos nos fecit, per lauacrum regenerationis & renouationis spiritus sancti quem effudit in nos abunde per Iesum christum saluatorem nostrum, ut iustificati gratia ipsius heredes simus secundum spem vite eterne.

Tales fuimus ante christi notitiā, quales descripsimus, ideo inueniamus damnationem, sed per dei gratiam in christi cognitione repperimus salutem, nam saluos nos fecit cum apparuit, id est, quā illuxit nobis benignitas, id est largitas exhibitōis misericordiæ & humanitas, id est affectus misericordiæ, dei patris & saluatoris nostri, benignitatē videlicet vocat exhibitionem operū diuine misericordiæ. Humanitatem vero ipsum bonum affectum eiusdem misericordiæ. Et dicitur humanitas in deo ad similitudinem nostri. Nam ille apud nos dicitur humanus, quia ipsa misericordia est affectus. Secundum fidem & intellectum nobis apparuit humanitas & benignitas dei saluatoris, quādo cōperimus deum patrem esse miseratorem & misericordem. Et tūc saluos nos fecit, qui nostris meritis eramus pditione digni. Non enim ex operibus iustitiæ quæ fecimus, processit hæc salus, quia nulla opera iustitiæ feceramus unde salutē meruissemus. Sed ipse secundum misericordiā suam non secundum merita nostra nobis hanc salutem dedit per lauacrum regenerationis, & renouationis spiritus sancti, id est, per baptismum in quo regenerati & renouati sumus adueniēte in nos spiritu sancto per quē data est nobis peccatorum remissio. Spes quidem future salutis non ipsa salus quæ promittitur data est nobis in baptismo, & tamen quia certa spes est, tāquam iam data esset eadem salus saluos inquit nos fecit. Alio videlicet loco dicit, quia spe salui facti sumus. Nōdum ergo re, sed iam certa spe saluos nos fecit, id est salutem eternam corporis & anime nobis dedit per lauacrum

regenerationis & renouationis spiritus sancti, id est per ablutionem baptismi in quo sumus a peccatorum sordibus loti, & iterum post carnalem generationē spiritualiter generati, ac vetusto homine deposito renouati per spiritum sanctum, ut nunc iterum perciperemus in baptismo nouitatem innocentie quā pceperamus in primo parente priusquam peccasset ac deinceps ambularemus in nouitate vite. Quē spiritum sanctum deus pater effudit in nos, id est, extra fudit in nos qui adhuc foris a paradiso sumus exules ut maior eius super nos clementia monstraretur. Effudit videlicet abunde, id est sufficienter ad remissionem omnium peccatorum & ad dationem virtutum (vel abunde) id est abundētē spiritualibus donis suis, & hoc fecit per Iesum christum saluatorem nostrum, id est per operationem Iesu christi, qui sanguine suo saluos fecit nos a peccatis nostris, & saluos adhuc faciet ab omnibus malis. Ad hoc effudit pater in nos, id est in interiora nostra hunc spiritum, ut iustificaremur per eum, & iustificati non nostris meritis sed gratia ipsius patris, vel spiritus sancti simus, iam secundum spem heredes vite eterne, & si nondum secundum re, id est hereditatio iure iam nunc possideamus in spe certa vitam eternam.

Fidelis sermo est, & de his volo te confirmare, ut curent bonis operibus præesse qui credunt deo, hec sunt bona & utilia hominibus. Stultas autem questionēs & genealogias, & contentiones, & pugnas, legis deuota, sunt videlicet inutiles & vane.

Fidelis est iste sermo, quē promittit ut iustificati ipsius gratia heredes efficiamur secundum spem vite eterne. Dignus est videlicet fide sermo de hereditate dei & de spe vite eterne. Et de his volo te confirmare, id est de his supradictis volo te non dubium esse sed certum, & ut credant ceteri confirmare te illos, id est, ut tu confirmes alios de his predictis, de gratia, de iustificatione, de hereditate, de spe vite eterne, & his similibus. Vel volo te confirmare de his, id est, volo ut confirmādo loquaris de his, & vehementer hæc asseras, ita ut qui te audierint credant tibi & curent præesse, id est, studeant alios præire bonis operibus. Qui videlicet hæc vera esse crediderint, necesse est, ut curam habeant bonorum operum per quā hereditas dei & spes vite preparatur eterne. Curent bonis operibus præesse alijs, id est summa cura & maximo studio laborāte agere bona opera unde præbeant alijs exemplum bene operandi, & hæc agere sic studeant qui credunt deo ut fidē operibus adornent, quia hæc sunt bona, id est, iusta & sancta & sunt utilia, id est, utilitatē eterne remunerationis tribuētia hominibus. De his inquam volo ut confirmes deo credentes quia bona sunt & utilia sed stultas questionēs deuota, quia ecōtra vane sunt & inutiles. Stulte questionēs sunt, ubi euidenter apparet stultitia, sicut in multis hereticorum interrogationibus quas de christo vel de aliis rebus faciunt ad deceptionem catholicorum, sed huiusmodi questionēs deuota & genealogias, id est, computationes generationum quas iudei faciunt.

Quæstiones stulte quæ sint. Genealogie fugiende.

Epi. Pauli

faciunt, qui in eo se iactant & putant legis habere notitiam si nomina teneant singulorum, & ab Adā vsque ad extremū Zorobabel oīm generationes memoriter velociterque percurrunt atque in supputatione annorū & in referēdis nepotibus abnepotib⁹, auis, proauis, at auis, doctores se credūt. [Et contentiones] deuīta, eorum qui p argumentationes artis dialectice nō ratione sed stomacho litigantium disputant, in hoc diebus ac noctibus vacantes vt vel interrogent vel respondeant vel dent propositionem, vel accipiant, assument, confirmant, atque cōcludant. Si igitur illi hoc faciunt quorum proprie ars contentio est, quid debet facere christianus nisi omnino fugere contentionē? [Pugnas quoque legis] deuīta. Frequentē enim accidit vt habeamus pugnas legis nō ob desiderium veritatis, sed ob iactatiam glōriæ, dum apud eos qui audiunt docti volumus estimari, aut certe ex hoc rumusculo turpia sectamur lucra. Quid enim prodest spumantibus labiis & latratu garrire canū cum simplex & moderata responsio, aut possit te placare si vera est, aut si falsa leniter a te & placabiliter emendari. Occasione legis oriebantur altercationes, dum alii dicerent a quibusdē cibis abstinendum esse quoniam sic fuerat in lege praeceptum, & alii responderēt in euangelio esse concessum, dicente domino, nō quod intrat in os coīquinat hominem, sed aliis cōtendentib⁹ totam ipsam legem oportere carnaliter intelligi & seruari, aliis vero respondentibus & dicentibus, non iam carnaliter, sed solummodo spiritaliter eā debere seruari & itelligi. Sed huiusmodi q̄stiones & genealogiæ, & cōtentiones, & pugne ideo sunt vitandae, quia sunt inutiles, id est nec dicentibus, nec audientib⁹ p̄sunt, & vane, id est inanes quia tantummodo speciem scientiæ habent.

Nota.

Math. 12.

24. q. 1. c. q̄ dignior & q. 3 c. dixit apostolus.

26. q. 5. c. episcopi. Heresis vñ dicat. Heretic⁹ qs dicat.

Math. 15.

Hereticū hominem post vnā & secūda correptionem deuīta, sciens quia subuersus est qui eiusmodi est, & delinquit proprio iudicio condemnatus.

Heresis græcē ab electione dicitur quod vnusquisque scilicet id sibi eligat, quod ei melius esse videatur. Vnde & Stoici, ac Peripatetici, atq; Academici, & Epicurei illius vel illius hereseos appellabatur. Hereticus ergo est, qui generalis ecclesiæ doctrinā deserens errorem sibi peruersi dogmatis eligit quem specialiter sequatur. Et ideo heretic⁹ quia homo, i. humana tantum sapiens, & de deo secundum humanas rationes disputans. Sed iste debet corripī, & si in errore perdurauerit, cauēri, sicut & domin⁹ pessimos doctores arbitrio suo dimittendos p̄cipit, sciens eos difficulter ad veritatem posse trahi. Sinite inquit illos, ceci sunt duces cecorum. Inde est quod & apostolus nunc hereticum iubet vitari. Non solum inquit p̄dictas questiones & genealogias cauē sed & hereticum hominem deuīta post vnā & alteram correptionē vel commonitionem. Quasi dicat. Si vides aliquē a fide errantem, commonie illum rationabiliter vt catholicam teneat fidem & si distulit, adhuc seuerius corripe illum de erroris sui prauitate. Nō videlicet sufficit tantum semel eum corripī, vel com-

moneri, sed & secūda est ei adhibenda correptio vt in ore duorum vel trium testium stet omne verbum. Si bina correptione vel commonitione noluerit respiscere, vltērius iam illum deuīta nō habens cum illo participationem aliquam vel societatem, nec admonens eum [sciens quia subuersus est] Qui videlicet semel bisque correptus audito errore suo nō vult corrigi errare estimat corrigentem, & e contrario se ad pugnas & iurgia verborū parans eum vult lucrifacere, a quo docetur. [Qui ergo huiusmodi est] i. tam peruersi erroris & tam prauae obstinationis [subuersus est] i. a cōtēplatione supernorum versus, ad subteriora intuenda, vt terrena semper intueatur, & nil nisi terrenum & infernum sapiat. [Et delinquit] i. derelinquit magis ac magis veritatem [cum sit p̄prio iudicio condemnatus] i. corpore simul & anima damno sempiternae damnationis deditus. Qui propterea suo iudicio dicitur esse condemnatus, quia fornicator, adulter, homicida & ceteri criminosi per sacerdotes de ecclesia propelluntur, heretici autem in seipos sententiam ferunt, suo arbitrio de ecclesia recedentes. Quē recessio proprie conscientiae videtur esse damnatio. Inter heresim autem & scisma hoc distat, quod heresis peruersum dogma habet, scisma vero propter episcopalem dissensionem ab ecclesia separetur. Nullum tamen scisma est quod non sibi aliquam confingat heresim, vt recte ab ecclesia recessisse videatur.

Cum misero ad te artemā, aut titicum, festina venire ad me nicopolim. Ibi enim statui hiemare. Lenam legis peritum, & Apollo solícite prae-mitte, vt nihil illis desit. Discāt autē & nostri bonis operibus p̄fesse ad vsus necessarios, vt non sint infructuosi.

Haec interim quæ scribo seuera & cum misero ad te artemam vel titicum, tunc festina venire ad me nicopolim vt & alibi p̄dices quia ibi statui, i. firmiter p̄posui hiemare, i. in hieme morari. Dicitur est in exordio istius epistole huius rei gratia reliqui te crete, vt ea quæ desunt corrigas, & cōstituas per ciuitates p̄sbiteros, vt quia cretenses nuper crediderāt recedēte Paulo & ad alias ecclesias recedentē nō dimitterent orphani, sed haberent apostolicum virum qui ea quæ videbātur deesse corrigeret. Quia ergo post fundamentum aliarum ecclesiarum necessarius erat Titus, qui edificium substrueret, scribit ei vt cum artemam vel titicum vnum scilicet e duobus qui secum fuerant cretam misisset qui imple-ret locū eius ipse nicopolim veniret ibi se hiematurum cōtestans. Ex quo patet nos affectus Pauli in cretenses a quibus ydolatriæ semina primum pullulauerāt, probamus. Necessarium habet Titum in euāgelij ministerium, tamen non eum ante ad se vult venire nisi in locum eius artemas vel titicus successor aduenerit cuius doctrina & solatio cretenses confoueamur. Nicopolis ipsa est quæ ob victoriā Augusti, quod ibi Antonium cleopatramque superauerit nomen accepit. Nicopolis videlicet grece, quasi victoriæ ciuitas dicitur latine. Dixi venias ad me, & antea p̄mitte zenam

Scisma & heresis quō differunt.

Nicopolis victoriarum ciuitas.

tezenam legisperitum, & Apollo ita sollicitus ut nihil defuit illis, id est, ut nullis careant necessariis, sed secum afferant quaecunque illis necessaria, quoniam non est mihi facultas procurandi eos, hic innuit se pauperem esse, nec terrenis rebus colligendis, inhiare. De hoc Apollo dictum est Corinthiis, unusquisque vestrum dicit ego quidem sum Pauli, ego autem Apollo, ego vero Cephe, fuit autem vir Alexandrinus ex Iudeis valde eloquens & doctus in lege episcopus Corinthiorum, quem propter dissensiones quae in Corintho erant ad vicinam insulam Cretam, cum zena legis doctore putandum est transfretasse, & Pauli epistola dissensionibus Corinthiorum temperatis rursus Corinthum remeasse. Zenan vero legisperitum vel doctorem de alio scripture loco, qui fuerit non possumus dicere, nisi hoc tantum quod ipse apostolicus vir, id operis quod Apollo habuerit Christi ecclesias extruendi. Praecipit itaque Tito, ut quoniam de Creta ad Greciam nauigaturi erant, non eos faciat Marsupijs indigere, sed habere ea quae ad viaticum necessaria sunt. Et quia poterat suboriri occulta responsio ut non tam Titus quam quicumque epistolae lector hoc diceret, & unde Tito ut viaticum non habentibus largiretur? soluit hanc questionem & quasi nihil sibi opponatur elidit dicendo. [Discant autem & nostri, bonis operibus praefecta ad usus necessarios ut non sint infructuosi.] Nostros suos vocat qui in Christum crediderunt, qui quia Christi erant, recte & Pauli & Titi appellari merebantur, habentes videlicet victum & vestitum, his contenti sumus. Et ne forsitan vel epistolam Pauli vel praeceptum Titi facile contemnant, infructuosos vocat quicumque euangelistis non ministraverint. [Non sint inquit infructuosi.] Omnis enim arbor quae non facit fructum bonum excidetur & in ignem mittetur. Qui ergo sanctis praedicatoribus necessaria non vult tribuere, arbor infructuosa est & ob suam sterilitatem combustionem digna. Litera sic legitur. Illos premitte. [Sed & nostri] id est, illi quos ego ad Christum conuersti, & tibi morosius instruendos reliquit discant te docente [praefecta bonis operibus] eorum [ad usus necessarios] id est, parati esse semper ministrare praedicationibus eorum quae necessaria sunt. [Vel discant praefecta] id est, ceteros praeuenire in bonis operibus factis ad necessarios usus praedicatorum [ut non sint infructuosi] non ministrando eis necessarios sumptus.

Salutant te qui mecum sunt omnes. Saluta eos qui nos amant in fide. Gratia dei cum omnibus vobis amen.

[Salutant inquit te] id est, salutem tibi imprecantur [omnes qui sunt mecum.] Vel solita consuetudine usus est, ut Titum ab omnibus qui secum erant diceret salutari, vel certe proprie in Titum quod talis esset ut amorem eorum qui cum Paulo erant omnium mereretur. Magna videlicet est laus Titi per Paulum ab omnibus salutari, illi inquit te salutant & tu ex nostra parte saluta eos qui apud Cretam nos amant in fide non in carne. Neque enim omnis qui amat, amat in fide, sed multi sunt

qui amant absque fide, amant quippe & matres filios, sed non amant in fide, & uxores maritos, sed amor ille non fidei est. Sola sanctorum dilectio in fide diligit, in tantum ut etiam si ille qui diligitur in fide sit tamen sanctus in fide eum diligit. Ideo enim in fide diligit, quia credit in eum qui pollicetur se pro expleione mandati, retributam esse mercedem, & infidelem quem diligit ea intentione diligit ut efficiatur fidelis. Deinde Tito & ceteris qui cum eo erant impetratur gratia dei. Et quomodo Isaac patriarcha benedixit filium suum Iacob & ipse Iacob, xii. patriarchas apostoli quoque ingredienti domum dicebant pax huic domui & si digna erat domus quiescebat pax domini super eam, si vero se exhibebat indignam reuertebatur ad eos qui eam fuerant imprecari ita & nunc in fine epistole sue apostolus gratiam credentibus impetratur, quae cum voto habebat effectum & erat in potestate credentium si talem se benedictus qualis benedicens imprecabatur praebere voluisset.

Math. 10
Luc. 10.

Explicit epistola Pauli ad Titum.

Argumentum in epistolam ad Philemonem.

Philemoni familiares litteras mittit apostolus a Romano carcere pro seruo eius Onesimo rogans, quia rem ipsius furatus fuerat & ab eo ne comprehenderetur

Romam fugerat, sed ibi familiaritatem apostoli consequutus baptismum Christi perceperat, & in tantum se correxerat ac doctrinam apostolicam didicerat ut idoneus Christi praedicator efficere-tur. Ideoque veniam a Philemone intendit illi apostolus impetrare remittens eum cum hac epistola.

Incipit Epistola Pauli ad Philemonem.

Caput primum.

AVLVVS VINCTVS

Iesu christi, & Timotheus frater Philemoni dilecto & adiutori nostro, & Appie sorori charissime, & Archippo commilitoni nostro & ecclesiae quae in domo tua est. Gratia vobis & pax a deo patre nostro & domino Iesu Christo.

[Paulus victus Iesu Christi scribit Philemoni. In eo quod nomen suum praemittit celeberrimum innuit ei quod tanto viro denegare non debeat quod expetit. Apostolum vero se non dicit, quia cum impetrare veniam intendat, verba tantum blandientia oportet eum ponere non nomen auctoritatis preferre. Non imperat sed orat. Maioris tamen videtur supercilii victum Iesu Christi se dicere quam apostolum. Gloriabantur enim apostoli quod digni fuerant pro nomine Iesu Christi contumeliam pati. Sed necessaria est auctoritas vinculorum. Rogaturus enim pro Onesimo, talis rogare debuit qui posset impetrare quod posceret, & mentione suorum cruciatuum Philemonem ad misericordiam flecteret, ne ei dolorem super dolore adderet, si veniam Onesimo denegaret. Non

Actu. 5.

Ni negaret. Non

Epi. Pauli

negaret. Non omnis autem qui vinctus est Iesu Christi vinctus est, sed ille tantum qui pro Christi nomine & pro eius confessione vincula patitur sicut sanguis effusus, ille tantummodo martyrem facit, qui p CHRISTI nomine funditur. Scribit igitur ad Philemonē Rome vinctus in carcere, quo tēpore videntur ad Philippenſes & Colocēſes & Ephēſios epistolæ eſſe dictæ, ad Philippenſes illa ex cauſa primum quod cum ſolo Timotheo ſcribit, quod in hac epistola facit. De hīc quod vincula ſua manifeſta dicit facta pro Chriſto in omni p̄torio. Quod ſit autem p̄torium ipſius epistolæ ſine ſignificat. Salutant vos omnes ſancti, maxime autem qui de domo Ceſaris ſunt. A ceſare videlicet miſſus in carcerem, notior familię eius factus perſequutoris domum Chriſti fecit eccleſiam. Porro & ad Colocēſes, principiū eſt ſimile. Paulus apoſtolus Ieſu Chriſti per voluntatē dei & Timothe⁹ frater. Et in fine dicit memores eſſote vinculorum meorū. Et idem oneſimus qui nūc Philemoni commendatur, etiam perlator eiūſdē epistolæ fuit. Sic videlicet legimus. Quæ circa me ſunt omnia, vobis nota faciet Titicus chariſſimus frater, & fidelis miniſter, & conſeruus in domino, quē miſi ad vos ad hoc ipſum vt cognoscat quæ circa vos ſunt, & conſoletur corda veſtra, cū oneſimo chariſſimo & fideli fratre qui eſt ex vobis. Hic autem Philemon ad quem hec epistola ſcribitur oneſimi dominus eſt Immo frater eſſe cepit in domino, & ad Coloffēſes refertur quod oneſimus ex eis ſit, rō nos ipſa & ordo deducit quod & Philemon Coloffēſis ſit, & eo tempore communem ad omnem eccleſiā oneſimus epistolam tulerit, quo priuatas & ſui commendatrices ad dominum literas ſumpſerat, eſt & aliud iudiciū quod i hac eadē epistola & Archipp⁹ nominatur cui hīc cum Philemone ſcribitur, dicite inquit Archippo. Vide miniſterium quod accepiſti in dño vt illud impleas. Quod eſt miniſterium quod Archippus accepit a domino, ad Philemonē legimus & Archippo cōmilitioni noſtro ad Ephēſios etiam ſcribit ſe vinctum in domino & in fine dicit. Vt ſciatis quæ circa me ſunt omnia nota vobis faciet Titicus chariſſimus frater, & fidelis miniſter quem miſi ad vos in hoc ipſum vt cognoscat quæ circa me ſunt & conſoletur corda veſtra. Titicus autem iſ eſt, qui & ad Coloffenſes cum Oneſimo mittitur, & eo tēpore Oneſimum habuit comitem quo Oneſimus ad Philemonem literas preferebat. In quarū principio Paulus ſibi Timotheum adiungit vt epistola maiorem haberet auctoritatem, quē non ab vno ſcribebatur, & Philemon non ſolum propter apoſtolum, ſed ppter Timotheum qui ſibi familiaris erat faceret quod rogabatur. Paulus & Timothe⁹ ſcribunt Philemoni dilecto, & quia dilectus eſt ab eis debet eorum gratia concedere veniam oneſimo. In grēco tamen non habetur dilecto, ſed diligibili. Inter dilectum autem & diligibilem hoc diſtinctio ſtat, quod dilectus appellari poteſt & ille qui dilectionem non meretur, diligibilis autem iſ tantum qui merito diligitur. Denique & inimicos noſtros diligere præcipimur, qui ſunt dilecti ſed non diligibiles. Amamus quippe illos, nō quia amari me-

rentur, ſed quia dominus hoc præcepit. Philemon vero & dilectus & diligibilis eſt, quia & diligitur & diligere meretur. [Philemoni inquit dilecto & adiutori noſtro] id eſt per ſuam prædicationem adiuvanti nos, ad diſſeminandum Chriſti euangelium, & ideo dilectus eſt a nobis quia in eodem ſanctę prædicationis opere quo & nos laborat. [Appie quoque ſorori] non habenti in ſe falſe aliquid & ſictę germanitatis. [Et Archippo commilitoni.] Quem arbitror cum Paulo & Timotheo contra aduerſarios pro Chriſti nomine dimicantem extitiffe victorem & propterea nunc commilitonem dici quod in eodem certamine belloque ſuperaverat vel quod adhuc commilitaret illis, in prædicatione aſſidua & hoſtiū reſreſſione. Illud quod ad Galathas ſcribens apoſtolus ait in Chriſti fide nihil referre gentilis ſit aliquis an iudeus, vir an mulier ſeruus an liber, etiā in hoc loco perſpicuū ſit. Inter duos quippe viros apoſtolicos inter cooperatorem Pauli & commilitonem eius medium Appie nomen inferitur, vt tali ex vtroque latere ſulta comitatu nō videatur, ordinē ſexus habere ſed meriti. Sunt qui intelligāt Appiam coniugem eſſe Philemonis & Archippum eius filium. Quod ſatis videtur congruum, vt ſcilicet Philemoni tanquam patri familias principaliter mittatur epistola deinde Appie vxori eius & Archippo filio ei⁹, necnon & eccleſiæ id eſt, conuocationi fidelium [quę eſt in domo eius] id eſt, in familia ipſius vel quam ipſe pro Chriſti nomine paſcit & tenet in domo ſua. Vxorem & filium & domesticam eccleſiā, ideo ſalutat apoſtolus, vt omnes pro oneſimo interueniant & ei ex corde dimittant quia & ipſi ab illo offenſi fuerant. [Gratia inquit & pax ſit vobis a deo patre & domino Ieſu Chriſto.] Gratia eſt qua nullo merito nulloque opere ſaluamur [pax] quā reconciliati deo per Chriſtum ſumus. Sed quoniam a patre & a Chriſto gratia & pax roga-tur, vna filij patriſque natura eſſe vel potentia monſtratur, cum id poteſt filius preſtare quod pater & id dicitur pater preſtare quod fili⁹, huculq; Paulus & Timotheus Philemoni & ceteris, hinc iam ſolus Paulus ſoli Philemoni vſque ad finem epistolę loquitur.

Gratias ago deo meo ſemper memoriam tui faciens in orationibus meis, audiens charitatem tuam & fidem quam habes in domino Ieſu & in omnes ſanctos, vt communicatio fidei tue euidenter fiat in agnitionem omnis boni, quę in nobis eſt in Chriſto Ieſu.

Multipliciter laudat Philemonem, vt poſt modum facilius eum fleat ad concedendum quod rogabit. [Gratias inquit ago & cetera] quaſi dicat. O Philemon ignoſcere debes Oneſimo nec iam vllum rancorem vel odium retinere contra eum in corde tuo, quoniam eſ egregiæ charitatis & fidei vnde gratias ago deo meo. Quomodo

Appia vxor Philemonis & mater Archippi.

Alia eſt operis.

Dilect⁹ & diligibili. Inter dilectum autem & diligibilem hoc diſtinctio ſtat, quod dilectus appellari poteſt & ille qui dilectionem non meretur, diligibilis autem iſ tantum qui merito diligitur. Denique & inimicos noſtros diligere præcipimur, qui ſunt dilecti ſed non diligibiles. Amamus quippe illos, nō quia amari me-

Lucæ. 7.

Quomodo enim tam charitativus vir charitatem suam non extendet usque ad servum bene corruptum? Aut quomodo tam fidelis non indulget illi, qui eandem fidem iam habet. [Gratias ago pro te deo] deo dico meo, id est, quasi proprio quoniam speciali quadam excellentia preceteris illi servus. [Gratias illi ago, semper memoriam tui facies in orationibus meis.] Ambiguum est utrum gratias agat deo suo semper, an memoriam Philemonis faciat in orationibus suis semper. Et utrumque intelligi potest. Qui enim precipit alijs ut in omnibus gratias agant deo, nullis angustijs poterat concitari ut gratias semper deo ipse non referret. Si autem pro sanctis & melioribus quibusque semper orabat, credibile est eum pro Philemone semper orasse ut fides eius & charitas christi misericordia servaretur. [Gratias inquit ago semper] vel semper sum memoriam tui faciens in orationibus meis id est quotienscumque oro pro me, intermisceo & orationem pro te. Gratias ago audiens id est quoniam frequenter audio charitatem tuam & fidem quam habes in domino Iesu, & in omnes sanctos eius. Ob hoc enim grates refero & orationes pro te facio, quoniam sepe narratur mihi te habere charitatem in domino Iesu, qua diligis eum super omnia & in omnes sanctos eius, quos tamquam te ipsum diligis, ideoque debes & oneratum diligere, quia iam sanctus eius est, fidem quoque habes in domino Iesu & in sanctos eius, iuxta quod in Exodo legimus, quia credidit populus deo & Moyse servo eius. Quicumque credit deo, aliter eius fidem recipere non valet, nisi credat in sanctis eius, id est predicatoribus & scripturarum sanctarum auctoribus. Nec est in deum vera dilectio & fides quam in ministros eius odio & infidelitate tenetur. Talem habes charitatem & fidem ut communicatio fidei tue fiat evidens in bonis operibus vel ideo pro te oro ut communicatio fidei tue, id est quod fides tua credit omnia que habes debere sanctis omnibus esse communis fiat evidens, id est exterius videatur in opere ut quod intus credit, foras demonstret in operis executione. Et hoc faciat perficiens in agnitionem omnis boni ut scilicet bene credendo & bene operando ad hoc perveniat ut omne bonum prout in hac vita possibile est, agnoscat, id est intelligat & a malo discernat, & quale sit sciat. Sunt enim plerique simplicium qui faciunt opera iustitiae & non habent eorum que ipsi operantur scientiam. Sed tu bona cuncta quae feceris intellige ut communicatio fidei tua fiat evidens in agnitionem omnis boni boni dico existens in christo Iesu. Quantis gradibus quantisque profectibus apostolicus in altiora se sermo tendit habet quispiam charitatem & fidem in deum & in sanctos eius, sed forsitan non equali eam in omnes laice communicat. Et communicat forsitan in omnes, sed opere non explet voluntatem. Implet aliquis & opere, sed gestorum suorum perfectam non valet habere notionem. Sit talis quoque qui & opus habeat, & scientiam, sed non habet omnis boni. Multa enim iuste mansuete studioque perpetrās, impar est suis in aliqua parte virtutibus. At non talis Philemon, habet quippe communicationem operatricis fidei & charitatis evidentem in deum & in

omnes sanctos eius, in agnitionem omnis boni. Quae scilicet agnitio cum in apostolis sit, non eam putemus ob id tantum esse perfectam quod similis sit, sed in eo totam esse quia Christi est, ut quicquid boni & in Philemone laudatur & de apostolorum exemplo sumitur, inde bonum sit quia de Christi fonte ducatur.

[Gaudium enim magnum habui & consolationem in charitate tua quia viscera sanctorum requieverunt pro te frater. Propter hoc multam fiduciam habens in Christo Iesu imperandi tibi quod ad rem pertinet, propter charitatem magis obsecro cum sis talis ut Paulus senex, nunc autem & victus Iesu Christi. Obsecro te pro meo filio quem genui in vinculis oneratum, qui tibi aliquando inutilis fuit, nunc autem & mihi & tibi utilis quem remisisti tibi. Tu autem illum, ut viscera mea suscipe.]

Alias habet filium meum charissimum.

[Plenus inculcat & docet quia dixerit gratias ago deo meo semper memoriam tui faciens in orationibus meis. Ideo inquit gratias ago quoniam audita charitate tua quam in sanctos exerceo habui in eo gaudium non qualecunque sed magnum & consolationem.] Desolationem videlicet quandam tristitiam habueram dum vereretur ne si ad te reverteretur oneratus aliquid mali a te pateretur. Sed audito quod in omnes sanctos charitas tua redundaret consolationem & gaudium habui credens quod & oneratus qui iam unus ex sanctis est veniam daret. Ideo gaudium & consolationem in tua charitate percepi quoniam tanta est quod viscera, id est corda sanctorum quos frequenter hospitio suscepisti requieverunt per te bone frater. Id est tanta illis beneficia foris exhibuisti, ut etiam inter eos affectus in bonitate tue charitatis requiesceret. Requiescunt videlicet mens & voluntas sanctorum per eos qui pietatis opera sectantur sicut & affligitur per illos qui perverse agunt & dignum erat agere gratias deo pro charitate Philemonis qui internum cordis affectum, & profundos animi recessus sanctorum recipiendo refecerat, hac videlicet habet apostolus consuetudinem, ut semper viscera vocet volens plenam mentis ostendere charitatem. Unde gaudens cum gaudentibus & cum his qui requieverant refectum esse se credens, habet letitiam non transitoriam & leuem & quam fortuito possit accidere, sed magnam & prout erat in Philemone charitas eminentem, quam augebat consolatio super eiusdem Philemonis charitate descendens a patre misericordiarum & deo totius consolationis, hinc ad rem venire paulatim incipit subdedit propter hoc, id est quia sepe viscera sanctorum pro te requieverunt ego habens in Christo Iesu pro quo tanta facis multam fiduciam imperandi tibi, id est multam certitudinem quam si voluero possim impare tibi illud quod pertinet ad rem, id est ad utilitatem tuam & in eam,

Nunc propter

Mens & voluntas sanctorum qualiter dicat requiescere.

Epi. Pauli

propter charitatē nolo imperare .i. nolo te impioſa auctoritate cogere, ſed iſtermiſſo impio[magis]. i. poti⁹ obſecro. i. per ſacra te ꝑcor, ſcilicet ꝑ fidē, per charitatem tuam terogo, vt facias q̄ poſtulo. [Obſecro inquā te cum ſis talis vt Paulus ſenex] id eſt, quia eſ talis qualis ego Paulus ſenex, id eſt tam prouect⁹ etate corporis ſicut ego, & ideo nō impero tibi ſed te obſecro, quia ſenes nō ſunt im-

Senes nō ꝑſo cogendi ſed obſecratione rogandi, ſicut in ſunt ipſo alia epiſtola dictū eſt ſeniorē ne increpaueris, cogendi, ſed obſecra vt patrem. In hoc ipſo quod ſenē apo-
1. Thim. ſtolus ſe nominat & illum in ſenectute ſibi equipa-
5. rat, ne ſenem offendere negādo quod poſcit de-
beat cum & ipſe ſit ſenex liquido notat. Senex in-
quit ſum, nec tātum ſenex ſed etiam nūc vinctus ſum id eſt, cathenis in ſenectute cōſtrictus, ideo,

que magis annuere debes petitioni meo, vt ſic quodammodo lenias vinculorum meorum aggra-
uationem, vinctus inquit ſum & vinctus Ieſu chri-
ſti id eſt, pro eius euangelio vinculis mancipat⁹. Et propterea non me contriſtes, ne & illum offen-
das cuius vinctus ſum. Multis in Philemonē lau-
dibus ante ꝑmiſſis, cum ſit talis res pro qua roga-
turus eſt, quā & ꝑſtanti ſit vtilis & roganti, pote-
rat Paulus magis imperare quā petere. Et hoc ex fiducia illa veniebat, quod qui tanta ob chri-
ſtum opera perpetrauerat, vtique impar ſui in ce-
teris eſſe nō poterat. Sed vult magis petere quā iubere grandī ꝑotentis auctoritate ꝑpoſita ꝑ quam & apoſtolus ſupplicat & ſenex vinctus Ieſu chriſti. Totum autem pro quo rogat hoc eſt ſicut

Oneſim⁹ & in exordio ꝑælībauimus. Oneſimus ſeruus fu-
quō fue, gam furto cumulās quādam ex bonis domini ſui
rit bapti, tulit, & ꝑgens ad Italiam ne e ꝑximo facilius
zatus. poſſet apprehendi pecuniā domini ꝑdige diſſi-
pauit. Hic igitur cum ob cōfeſſionem Chriſti Pau-
lus eſſet in carcere credidit in dominum Ieſum, & ab eo baptizatus digna ꝑenitentia maculas vi-
te ꝑioris abſterſit, in tantum vt iſ apoſtolus con-
uerſionis eius teſtis fieret, qui quondam Petrum increpauerat non recto ꝑede in euangelij verita-
te gradientem. Quātum igitur ad ꝑccatum & ad facinus ꝑtinet quo dominū leſerat veniam non meretur. Quātum vero ad apoſtoli teſtimonium qui ſcit eum plene eſſe conuerſum grandī ꝑōde-
re ꝑmititur qui rogatur vt veniam nō neget, qui e ſeruio fugitiuo atque raptore miniſter apoſtoli factus erat. Quod autem aliud habebat apoſtolus miniſteriū niſi euangelij Ieſu chriſti, vt non quaſi a domino, ſed quaſi a conuerſo & coeuangelīſta, ignoſceretur ei qui ſeruus eſſet chriſti, ſimiliter & miniſter, hoc eſt itaq; quod rogat ſubdens. [Obſe-
cro te ꝑ meo filio & cetera.] Quaſi dicat, dixerā ꝑpter charitatem magis obſecro & non manife-
ſtauerā ꝑ quo, vel quid obſecrem te. Sed nunc ſcias quia obſecro te ꝑ filio meo, id eſt, ꝑ ꝑrio & quaſi ſingulariter dilecto quē ſpiritualiter genui in vinculis poſitus. Et quia ille vincula mea non abhorruit ſed animoſus fidem ſuſcepit condonā-
dum eſt ei quod ꝑius errauit. Modo ꝑimum no-
minat ipſum filium ꝑ quo ꝑoſtulat ꝑmiſſis mul-
tiplicibus cauſis cur debeat impetrare quod ꝑ il-
lo rogat. Scilicet ꝑ oneſimo inquit obſecro.]

Et cur ꝑ illo ſit obſecrandum ſubiungit. [Qui tibi aliquando inutilis fuit.] Ideo inquit ꝑ illo obſecro quia aliquādo id eſt, olim fuit tibi inutilis id eſt non querens vtilitatem tuam ſed damnum cum pecuniā tuam furaretur & fugeret. [Sed nūc eſt vtilis & tibi & mihi] ideoque debes illi ignoſce-
re quem remiſi tibi vt a te veniam peteret, & ti-
bi ſatīſfaceret tuoq; ſeruitio deditus eſſet. Domi-
no tantum antea inutilis fuit. Neque enim ſeruus fur atque fugitiuus alteri nocuit niſi domino ſuo. Nam e contrariio vtilitatis ꝑcompensatione qua & ipſi domino & Paulo vtilis eſt, ceteriſq; ꝑ Pau-
lum ꝑlus charitatis meretur quā odii ante me-
ruerat. Vnde ait. [Qui tibi aliquādo inutilis fuit.] Tibi inquit ſoli non ceteris. [Nunc autem tibi & mihi vtilis.] Vtilis domino meo quia poſſet Paulo ſeruire ꝑ dño ſuo. Paulo vero in eo vtilis quia in illo in carcere vinculisque detēto poſſet in eūa-
gelio miniſtrare, id eſt, euangelium ꝑ illo foras ꝑdicare. Simul autem admirandum de magna-
nimitate apoſtoli & in chriſtum mente ſeruienti. Tenetur carcere vinculis ſtringiſ, ſcalore corpo-
ris, carorū ſeparatione ꝑenalibus tenebris coar-
tatur, & non ſentit iniuriam, nō dolore cruciatur, niſi nouit aliud niſi de chriſti euāgelio cogitare. Sciebat ſeruū ſciebat fugitiuum, ſciebat aliquā-
do raptorem ad chriſti fidem eſſe cōuerſum. Grā-
dis laboris eſt talem hominē i eo ꝑſeuerare qđ cepit. Idcirco filium ſuū & filium vinculorū ſuorū & miniſter euāgelij in vinculis cōſtituti inculcat ac replicat vt Philemon ille ꝑrudenter & diſpen-
ſatorie tantum in ꝑſationem laudatus non aude-
ret negare, ne ſuis laudibus videreſ indign⁹. [Re-
miſi inquit illum tibi] id eſt, retro miſi ad te vnde diſceſſerat quoniam alieno ſeruio nolebam abuti. Sed tu non ꝑellas eum vel affligas ſed ſuſcipe id eſt ſurſum accipe illū, hoc ē honorifice illum ac-
cipe illum dico [viſcera mea] hoc eſt quod ſupra diximus viſcera ſignificare internum cordis affe-
ctum & ꝑenam ex animo voluntatem cum totū quicquid i nobis eſt ſuſcipitur a rogato. Alioquin autem omnes liberi viſcera ſunt ꝑarentum.

[Quem ego volueram mecum detinere, vt ꝑ te mihi miniſtraret in vinculis euāgelij. Sine cōſilio autem tuo nihil volui fa-
cere, vtine velut ex neceſſitate bonum tuū eſſet ſed voluntarium.]

[Remiſi illum ad te quem ꝑmo volueram deti-
nere mecum] ego tātī nominis & auctoritatis apo-
ſtolus qui ſatis auctoritate mea poſſem illum deti-
nere. Ad hoc inquā eum detinere volueram vt mihi neceſſaria miniſtraret ꝑ te id eſt, loco tui qui mihi ſolebas miniſtrare, vt illud ſeruitiū quod ipſe mihi impenderet tibi imputare, & tu inde fru-
ctum eterne remunerationis colligeres. Mihi di-
co [in vinculis] poſito & ideo multum indigenti ei⁹ miniſterio [in vinculis euāgelij] .i. qđ ꝑ euāgelio ꝑtior nō ꝑ crimine meo, hiſ de cauſis voluerā eū detinere. Sed ꝑſtea mecum retractaſt nihil de ſeruio tuo volui facere ſine tuo cōſilio .i. ſine tuo nutu, & cōi voluntate [vti ne velut ex neceſſita-
te, id eſt,

Ad Titum. i. Jo. ccciii

te] id est, vt non quasi ex necessitate esset bonum tuū id est, vt non esset inuitum bonum tuum sed voluntarium id est, ex tua voluntate procedens. Bonum Philemonis erat, ministeriū quod seruus eius pro eo exhibebat apostolo. Qui scilicet ap[osto]lus poterat & absq[ue] volūate Philemonis onesimum sibi in ministerio retinere. Sed si hoc sine ipsi[us] volūate fecisset, bonum quidē erat sed non volūtariū. Quod autē nō erat volūtarium, alio genere arguebatur nō esse bonū. Nihil quippe bonū dici p[otes]t, nisi qd vltro neū est. Ex quo apli cōsiderāda prudentia qui idcirco fugitiuum seruum remittit ad dominum vt p[ro]sit dño suo qui p[ro]desse nō poterat, sed dño tenere[re] absente & inuito. Potest etiā ex hoc loco solui, quod a plerisque frequēter q[ue]ritur quia deus hominem faciēs ad suā imaginem & similitudinem facere eum ita noluit vt malus esse non posset. Si enim deus voluntarie & non ex necessitate bonus est debuit hominem faciēs ad suā imaginem & similitudinem facere, hęc est vt ipse voluntarie & ex necessitate bonus esset. Qui autē asserūt ita eum debuisse fieri, vt malum recipere non posset hoc dicunt talis fieri debuit qui necessitate bonus esset & non volūate. Quod si talis factus esset qui bonum non voluntate sed necessitate perficeret, non esset deo similis qui ideo bonus est quia vult non quia cogitur. Ex quo manifestū est rem eos postulare cōtrariam. Nam ex eo q[ui] dicunt debuit homo similis deo fieri, illud petunt vt liberi fieret arbitrij sicut ipse deus est. Ex eo autē quod addunt tal[is] debuit fieri qui malum recipere non posset, dum necessitatem ei boni important, illud vt homo similis deo non fieret volunt. Soluitur ergo ista quō. Potuit deus sine voluntate eius hominem facere bonū. Porro si hoc fecisset, non erat bonum volūtariū sed necessitatis. Quod autem necessitate bonū est, non est bonum & alio genere malū arguitur esse. Igitur proprio arbitrio nos relinquens, magis ad suā imaginem & similitudinem fecit. Similem videlicet esse deo absolute bonum est. Sequitur.

¶ Forsitan enim ideo discessit ad horam a te, vt in eternum illum reciperes, iam nō vt seruum, sed p[ro] seruo charissimum fratrem maxime mihi. Quāto autem magis tibi & in carne & in domino?

¶ Nonnunquā malum occasio fit bonorum & hominū praua consilia deus vertit ad rectum. Quod dico manifestius exemplo fiet. Ioseph fratres sui stimul[us] inuidie cōcitati vendiderunt Hismaelitis. hoc initium patri & fratribus & toti egypto bonorum omnium fuit. Denique ipse fratribus postea dixit. Vos cogitastis de me malū, & deus vertit illud in bonum. Simile quid & in onesimo possum[us] intelligere, quod mala principia occasiones fuerūt bone rei. Si videlicet dominum non fugisset, nunquā venisset Romam vbi erat Paul[us] vinctus in carcere. Si Paulum in vinculis non vidisset, fidem christi non recepisset. Si christi fidem non habuisset, nunquam Pauli effectus filius in opus euangelij mitteretur, ex quo gradatim colligitur, q[uo]d ideo

minister euangelij factus est onesimus quia fugit a domino. Et hoc est quod dicitur. Debes illum honeste & libēter suscipere [quia forsitan ideo ad horam] id est, ad breue tempus discessit a te vt eternum illum reciperes. Pulchre autem ad dñs forsitan, sententiam temperauit. Occulta quippe sunt iudicia dei, & temerarium quasi de certo p[ro]nuntiare quod dubium est. [Forsitan inquit ideo discessit] caute timide trepidanter loquens & non totum fixo gradu, ne si non posuisset forsitan, omnibus seruis fugiendum esset, vt apostolici fierēt. [Forsitan idcirco discessit] a tuo seruitio non diu [sed ad horam] id est, quasi ad vnius hore spatij vt pro tam breui recessione reciperes illum eternum id est, eternaliter tecum perman surum qui tantummodo temporaliter erat tecum mansurus nisi recessisset, hoc est fortasse deus p[ro]vidit & eum a te ad horam id est ad breue tempus discedere secreto consilio voluit vt tu qui nō eras illum eternaliter tecū habiturus, si non discederet vt ad me perueniens fidem acciperet reciperes illum habiturus tecum nō horarium sed eternū. Cum enim eandem fidem ac religionem teneat quā tu, hic & in futuro tecum semper erit, qui perbēniter a te separandus erat & supplicis mancipandus, si nō ad horā discessisset vt infidelitatem exueret, licet hęc apostolus quasi dubitatiue dixerit, tamen ita veraciter cōpleta sunt vt pronunciauit. Nam onesimus iste sicut ex literis patris didicimus factus est, postea pontifex & martyr gloriosus. [Reciperes inquam in eternum iam] id est, post acceptum libertatis spiritum in baptismo non vt seruum sicut prius [sed pro seruo fratrem] quia cepit eundē, in cōlo tecum habere patrem, fratrem non quālecu[m]que [sed charissimum] cunctis ecclesie filiis qui sanctitatem quā nunc habet nouerunt [sed maxime] id est, multo plusquam aliis est charissimus mihi qui magis noui quos chariores estimare debeam & qui magis huius perfectam conuersionem scis quā alij. Et mihi quidem pro sola spiritali fraternitate tam excellenter charus est [sed quanto magis] id est valde amplius debet esset tibi charissimus [et in carne] id est, respectu carnis, quia tibi carnale seruitiū debet vt pote seruus [et in domino] id est, in respectu domini quia eius per fidem factus est filius, & regni eius particeps est tecum futurus. In eo quod ait vt eternum illum reciperes, notandum est, quod nullus sit eternus dñs serui sui. Potestas quippe eius & vtriusque conditio morte finitur. Onesimus vero ex fide christi factus est eternus eterno philemoni, & spiritu libertatis accepto iam non seruus, sed frater cepit esse de seruo, frater, pro sanctitate sua charissimus, frater eternus eterno & ipsi apostolo & domino suo, cui onesimus vt carnis ante cōditio illum postea spiritus copulabat. Et tunc quidem quando erat ei subiectus in carne, non erat ei iunctus in domino. Nunc autem & in carne iunctus est & in domino. Ex quo intelligimus seruum qui crediderit in christum si dominus eius fidelis est duplici lege eidem domino suo cōstringi, vt ei & carnis necessitate iungatur ad tempus, & in eternum spiritu compleatur.

Onesim[us]
fuit p[otes]t[is]
fex & mar
tyr.

Potestas
dñorum
morte finitur.

Bonum
nihil dici
potest nisi
si volūta
rium.

Questio.

Solutio.

Gen. 39.

Epi. Pauli

Si ergo me habes socium, suscipe illum sicut me. Si autem aliquid nocuit tibi aut debet, huiusmodi imputa. Ego Paulus scripsi mea manu, ego reddam ut non dicam tibi quia te ipsum mihi debes. Ita frater ego te fruar in dño, refice viscera mea in christo.

¶ Quandoquidem tam bene emendatus est onesimus & in tantum factus est mihi charissimus. Ergo suscipe illum reuerenter sicut me. i. quam accurate quā studiose hospitio & animo tuo me susciperes si venirem ad te, sicut illum suscipe ita dīcot si habes. i. si habere vis me socium. i. confortem & amicum. Aliter videlicet nō ero tibi socius. Philemon Paulum socium habere cupiebat & in christum credens tales utiq; volebat habere pfectus ut Paulo similis fieret & ei communicaret in vinculis. Consideremus ergo quantum hic laudetur onesimus quantum profecisse monstretur, cū ita recipiendus sit ut apostolus, & sic eius dominus ut Pauli debeat desiderare consortium. Breuiter quod dicit tale est. Si me vis habere cōsortem, habeto onesimum quem ego cōsortem & filium & viscera mea habeo. Quē si non susceperis nec habere volueris, scias quod me habere non possis. Suscipe inquam illum sicut me. Sed si nocuit tibi aliquid destruēdo ex rebus tuis sicut vineam eradico vel domū incendendo, vel aliud aliquid tale committendo, quod sepe faciunt fugitiui aut si debet tibi aliquid. i. si quid pecuniæ tuæ secum tulit quod debeat tibi restituere, hoc quod ille nocuit vel debet imputa mihi. i. puta in me esse nō in illo nocumentum & debitum ut ego reddam illud tibi pro onesimo, sicut & christus pro nobis in passione quod non debebat exoluit. Ego Paulus qui tam famosi nominis sum & tā probatus in veredica loquutione scripsi non per notarium sed propria manu epistolam istam in qua me redditurum promitto quod ille debet ego videlicet reddam. Et hoc ita dicit ut nō dicam aliud quod iuste possem dicere scilicet quod debes mihi etiam te ipsum. i. nō solum tua, sed quod est maius etiā te ipsum mihi debes, ut si necesse fuerit reddas mihi te ipsum moriendo pro me, quoniam quicquid boni est in te totum est per fidem quam didicisti a me & ideo totum mihi debetur quicquid bonorū est in te. Quod dicit tale est. Quod onesimus furto rapuit ego me spondeo redditurum, huius spōsionis epistola hæc & man⁹ testis est propria, quā non solito more dictaui, sed mea manu ipse cōscripsi. Credo igitur mihi, pro onesimo pollicēti. Hoc autem dico quasi ad extraneum loquens. Ceterū si ad ius meum redeam, propter sermonem christi quem tibi euangelizaui & christianus effectus es te ipsum mihi debes. Quod si tu me⁹ es, & tua oīa sunt mea. Si autem tua omnia mea sunt, onesimus quoque qui tuus est meus est. Poteram igitur eo uti ut meo, sed volūtatī tue relinquo, ut mercedē habeas ignoscendo. Quod autem ait ego reddā nō de pecuniali sed de spiritali redditione, id est de celestis remuneratione intelligendum est, scilicet quod suis interuentibus impetraturus sit ppe-

tuā a dño retributionem spiritalium bonorū p te porali dāno qđ ptulit ab onesimo. Suscipe inquam illū sicut me: quia qđ ille debet ego spiritaliter reddam. Ita frater in illa celesti retributione ego te fruar. i. in te delectabor in dño. i. in illa beatitudinis glā quę est sc̄tis in dño. Et ideo nunc refico viscera mea. i. benigne refoueo onesimum, & hoc age in xpō. i. in xpī charitate. Vel refice viscera mea. i. recrea internum affectum meum & cōple desiderium meum in xpō dando veniam onesimo, & honorifice iam illum habendo. Quod dicit infra sunt in græco est quasi aduerbium blandientis, sed in latīna lingua pprie nō potest dici. Si generat videlicet deprecātis affectum. Ego inquam te fruar in dño. Cum hoīe in deo fruatur, deo potius quam hoīe fruatur, illo enim fruatur quo efficitur beatus, & ad deum se peruenisse letabitur i quo spem ponit ut veniat. Recte ergo dicit ego te fruar i dño qđ si nō addidisset in dño & tātum te fruar dixisset, in eo cōstituisset spem beatitudinis sue. Quāquam etiā vicinissime dicitur frui, cū delectatione uti. Cum videlicet adest qđ diligitur etiā delectationem secum gerat necesse est. Per quam si quis transferit eamq; ad illū in quo permanēdū est retulerit utitur ea & abusu non pprie dicitur frui. Si vero inhēserit atq; pmāserit finem i ea ponens letitiā suā, tunc vere & pprie frui dicendus est. Quod nō est faciēdum nisi in illa trinitate quę est summum & incommutabile bonum. Apostol⁹ itaq; Philomene fruatur in dño, habens eum secū in illa contemplatione creatoris in qua est pfecta cōsummatio delectationis & gaudium iustorum. Qui & viscera sua onesimū quem & superius eodē nomine appellauerat refici vult p Philemonē. Et ambigue dictum est utrū viscera Pauli in xpō onesimus sit, an viscera Pauli onesimus per Philomem in xpō reiciēda sint, si superius accipere voluerimus, recte Pauli in xpō viscera dicentur onesimus quem in xpī vinculis genuit. Si posterius in christo reficiendus est onesimus a Philemone ut eius in christo sermonibus erudiatur.

Confidens in obedientia tua scripsi tibi. Sciēs quoniam super id quod dico facies. Reficere debes viscera mea. Nam ego confidens in obedientia tua. i. omnino fiduciam habens & certus existens quia in hac re mihi obediēs sicut i ceteris semper obedire consueuisti scripsi tibi de onesimo ut ignoscas ei & suscipias illum sicut me, hæc inquit scripsi tibi, sciēs quoniam facies super id quod dico vel plus dabis quam peto & ultra id quod rogo facies atque amplius quam postulo cōcedes. Qui præsūmit de eo quem rogaturus est ipsa quodammodo præsūptione præiudicat qđ rogat. Porro si scit ille qui postulat plusquam rogauit rogatum esse facturum, in deo maiora petit ut habeat rogatus spontaneam voluntatem & ex maiorū p̄statiōe mercedē. Si aut Philemō hoc ad hoīs p̄ceptū facit quāto magis faciet ob dilectionē dei. Vñ & merito aplī voce laudat qđ mādāta ei⁹ ope prauenerit, & possit dicere volūtarīa oris mei cōplaceant tibi dñe, plusq; faciēs qđ ei p̄ceptū est vīcateos qui tantūmodo ip̄erata faciūt. Nam & virginitas

Alias de

Psalm. 118.

& virginitas idcirco maiori premio coronabitur
 quia preceptum domini non habet & ultra ipsa se tēdite
¶ Simul autē & para mihi hospitium, nam
 spero per orationes vestras donari me vobis
¶ Non solummodo suscipias onerum sicut me
 [Sed & mihi para simul hospitium] [Nam spero]
 quod deus adhuc [per orationes vestras dabit me
 vobis] vt liberatus ab hoc carcere reuertar ad vos
 & iterum vos aliosq; doceam. Non puto tam diu
 tem fuisse apostolum & tantis sarcinis occupatum
 vt preparato egeret hospitio & non vna contentus
 cellula edes amplissimas quereret, sed vt dum eum
 expectat philemon ad se esse venturum magis fa-
 ciat quod rogatus est ne forte cum venerit erubescat.
 Si autem hic non dispensatorie sed vere quis
 estimat imperatum vt sibi hospitium prepararet,
 apostolo magis quam paulo hospitium præparan-
 dum est. Venturus enim ad nouam ciuitatem præ-
 dicaturus crucifixum, & inauditum dogma delatu-
 rus, sciebat ad se plurimos concursuros. Et neces-
 se erat primum vt domus in celebri esset vrbis lo-
 co ad quē facile conueniretur, deinde vt ab omni
 importunitate vacua, aut ampla que plurimos ca-
 peret audientium nec proxima spectaculorum molo-
 cis, ne turpi vicinia detestabilis postremo vt in pla-
 no potius esset sita quam in cenaculo. Quā ob causam
 eum estimo et rome in conducto mansisse bien-
 nio, nec parua vt reor erat mansio ad quē iudeo-
 rum turbe frequenter confluebant. [Spero inquit
 per orationes vestras donari me vobis] filium pa-
 tri deus rogatus indulget & frater sepe ad orationē
 fratris seruat. Apostolus vero totius ecclesie præ-
 cibus conceditur ob eorum qui eum audituri sunt
 vtilitatem & hoc donum non tam in eum dicitur
 esse qui differtur a martyrio ad martirium parat
 quam in eos ad quos apostolus mittitur. Quod autem
 crebro paulus in carcere fuerit & de vinculis libe-
 ratus sit ipse in alio loco dicit in carceribus abun-
 dantius. De quibus nonnunquam domini auxilio cre-
 bro ipsis persecutoribus nihil dignum in eo mor-
 te inuenientibus dimittebatur. Nec dum enim su-
 per nomine christiano senatus consulta processer-
 rāt, nec dominum christianum sanguinem neronis gla-
 dius dedicauerat, sed pro nouitate predicationis
 siue a iudeis inuidientibus siue ab his qui sua vide-
 bant ydola destrui ad furorem, populis concitatis
 missi in carcerem, rursus impetu & furore de pos-
 to laxabantur. Et hec ita esse vt dicimus apostolo
 rum acta testantur, in quibus & felix loquitur, ad
 agrippam potuisse dimitti paulum si non appellas-
 set cesarem, & quia nullam inuenerit causam præ-
 ter questionem quasdam de religione propria & de
 quodam iesu quem paulus viuere predicabat. Ex
 quo animaduertimus & a ceteris iudicibus simili-
 ter eos potuisse dimitti id agente domino vt in to-
 to orbe noua predicatio disseminaretur, propter
 quod & nunc dicit apostolus se sperare quod pos-
 sit adhuc dari fidelibus per orationes eorum.

Sequitur.

¶ Salutat te epafra concaptiuus meus in
 christo iesu marcus aristarcus demas & lu-

cas adiutores mei.

¶ Id quod in principio dicebamus quoniam ad co-
 losenses epistola eodem in tempore & per eundē
 esset scriptum baiulum literarum quo & ad phile-
 monem quoque scriptum est, etiam eorum qui sa-
 lutantes inducuntur nomina docens. Nam & in ip-
 sa subscribitur salutat vos aristarcus concaptiuus
 meus. & marcus cuosobrinus barnabe. & epa-
 fras qui est e vobis seruus christi & paulo inferius.
 Salutat vos lucas medicus carissimus, & demas
 & dicite archippo & vide ministerium quod accepi-
 sti in domino vt illud impleas, Et memores estote
 vinculorum meorum. Si autem ex eo aliquis non
 putat pariter scriptas quod ad colosenses pauca
 sint nomina que hic non ferantur ascripta sciat non
 omnes omnibus aut amicos esse aut notos, & ali-
 ud esse priuatam ad vnum hominem, aliud publi-
 cam ad vniuersam ecclesiam epistolam fieri. Salu-
 tat te ergo inquit epafra concaptiuus meus in chri-
 sto iesu de hoc epafra dictum est colossensibus.
 Cognouistis gratiam dei in veritate, sicut didici-
 stis ab epafra carissimo & conseruo nostro qui est fi-
 delis pro nobis minister christi iesu qui etiam ma-
 nifestauit vobis dilectionem etiam in spiritu. Quem
 & concaptiuum suum in christo dicit nunc apo-
 stolus, quia cum eo rome tenebatur pro christi e-
 uangelio captus ac vinculis strictus [Marcum] ve-
 ro quem subiungit crederemus illum esse qui scri-
 psit euangelium nisi ad colosenses diceretur con-
 sobrinus barnabe ideoque magis credimus hūc mar-
 cum pro quo inter paulum & barnabam fuerat o-
 lim dissensio, id est, iesu qui cognominatus est marcus
 & sic ex societate barnabe meliora tū vt dignus es-
 set paulo adherere quod dāb eo fuerat reiectus. Ari-
 starcus autē quē & ad colosenses concaptiuum suum
 apostolus scribit tessalonisensis erat & comitatus
 est eum hierosolimis ascendentem atque inde cum
 eo ipse & lucas romā sunt missi sicut & ecclesiastica
 historia meminit demas vero ipse est de quo ad
 timotheum queritur apostolus demas me dereliquit
 diligens hoc secundum & abiit tessalonicam. Qui
 fortasse post modum penitentia ductus & in chri-
 sto, confortatus rediit ad apostolum aut si non est
 ad eum reuersus. tunc constat hanc epistolā prius ef-
 se scriptam quam scriberetur ad timotheum secunda
 Lucas autem medicus carissimus, ipse est frater il-
 le gloriosus cuius laus est in euangelio per omnes
 ecclesias. Qui euangelium & actus apostolorum
 ecclesiis dereliquens, quomodo apostoli de pis-
 catoribus piscium piscatores hominum facti sunt
 ita de medico corporum in medicum est versus a-
 nimarum. Cuius scripta quotienscūque leguntur in
 ecclesiis totiens eius medicina non cessat. Huius
 autem epistole, talis est terminatio.

¶ Gratia domini nostri iesu christi, cum
 spiritu vestro amen.

¶ Sicut a meliori parte hominis. i. capite dinu-
 ratur populus israel, dicente scriptura secundum
 capita eorum, ita toto quidem homine & omni

N iij. parte

Epi. Pauli

parte sanctorum gratia est domini nostri iesu christi, sed a maiori & meliori parte, id est spiritu per finedochem de toto homine dicitur gratia domini nostri iesu christi cum spiritu vestro. Cum autem in spiritu gratia domini fuerit totum facit hominem spiritualem ut & caro spiritui seruiat, & anima non vincatur a carne, & redacta simul in substantiam spiritalem, adhereat domino, quoniam qui adheret domino vnus spiritus est.

¶ Finit epistola pauli ad philomenem.

¶ Incipit argumentum in epistolam ad hebreos.

Aulus in italia positus hebreo sermone scripsit hanc epistolam & misit iudeis ad fidem domini iesu conuersis & in iudea post veritatis agnitionem conuersantibus intendens principaliter eos in puritate fidei christiane confirmare & a legalibus obseruantijs quibus adhuc detinebantur prorsus auellere. Putabant enim fidem christi solam sine amixtione legalium ceremoniarum ad beatitudinis consecutionem nullatenus esse sufficientem, sed vtrumque simul dicebant ad salutem esse necessarium. Nullum namque in fide christi sine legali obseruatione, vel in legis obseruantia sine fide, dignum vite perpetuitate iudicabant. Et apostolus eorum beatus petrus permisit eos adhuc in legalibus ceremonijs viuere, timens ne si carnales obseruantias illis omnino auferret & ab operibus legis in quibus semper vixerat remoueret potius a fide domini iesu recederent quam legem desererent. Considerauit enim quod si ad fidem saluatoris conuerterentur, atque post fidem & veritatis meritum inutilitas signorum & vmbrae manifestarentur eis facilius ab errore isto reuocari possent, quam si primo aditu diceretur eis ut a legis operibus omnino cessarent. Et quod tunc Petrus prauidit posse fieri, nunc Paulus aggredditur facere. Timebat enim ne fides eorum quae nimis imperfecta erat, & conuersio ipsorum inanis fieret, & superflua. Ideoque scribit eis per multas rationes de eminentia christi, & inutilitate legis, ad vltimum & de moribus instruit. Studet videlicet, ut dictum est persuadere, illis fidem saluatoris sine carnalibus obseruantijs ad vitam aeternam sufficiens, esse & ut ulterius carnalibus obseruantijs non insistant, sed in fide christi iustificationis suae & saluationis fiduciam ponant. Quod autem haec epistola superscriptionem solitam non habet, id est paulus apostolus, ista ratio est. Quia praedictum Hebraeis erat de Pauli nomine ne dicta eius susciperent, & idcirco prudenter declinauit, ne statim in principio pauli nomine inspecto eius, lectio repudiaretur. Et quia a domino omnipotente paulus dicitur missus ad hebreos. Pro humilitate ergo Paulus qui ad gentes fuerat destinatus non scribit se metipsum hebreis apostolum, vel propter honorem domini qui se missum dixerat ad oues domus israel, vel quia gentium videbatur apostolus & non hebreorum. Nam neque fide neque aliquid quicquid illis conuulerat. Interpretant autem hebrei transitores vel transseunt qui quae radicem cordis in amore presentis mundi non

platauere, sed assiduis desiderijs ad supna transseunt qui peregrinationem terrae non diligunt pro habitatione patriae, sed veram patriam inquirunt, ipsi sunt vere hebrei & ad se scriptam esse credant, hanc epistolam. In qua apostolus primum proponit audienda esse verba christi conferendo eum prophetis quia in eo locutus est deus ut in prophetis & maior est eis, sic videlicet dicit.

¶ Finit argumentum.

¶ Incipit epistola pauli ad Hebreos.

¶ Caput primum.

Vltipharie multisque modis olim deus loquens patribus in prophetis nouissime diebus istis loquutus est nobis in filio.

¶ Multipharie id est multis loquutionum generibus, aliquando manifeste, aliquando obscure, aliquando proprie, aliquando figurate, aliquando per angelum, aliquando per occultam inspirationem, aliquando hebraice, aliquando caldaice, aliquando blandiens, aliquando terrens loquutus est deus & multis modis id est diuersis, & actionum varijs generibus, quia non solum dicta prophetarum sed & omnia facta eorum, praenuntiare ea quae nostris temporibus erant futura. Et quam varia sint & quam multa prophetarum gesta quae referuntur in scripturis quis facile nescit. Et in omnibus illis patrum gestis loquutus est futura. Nam de verbis eorum quae multa sunt, atque diuerso & multiplici genere loquutionum prolata, non est dubium quin ipse ea loquutus sit. Ita ergo multipharie & multis modis & qualitatibus olim id est in antiquis temporibus loquutus est deus patribus qui nos carnaliter genuere & fidem suam de christo nobis reliquere. Et loquutus est in prophetis quia ipse in cordibus eorum dixit, quicquid illi foras vel dictis vel factis loquuti sunt hominibus. Nec vacat quod dicit loquens olim & iungit presens cum praeterito. Nam ea quae loquutus est patribus in prophetis omnia nobis usque hodie loquitur in scripturis, ut sicut ipsi, ita & nos credendo ea, & opere complendo vitam consequamur eternam. Potest & de solis verbis intelligi, quod ait multipharie multisque modis. Multipharie id est multis loquutionibus multisque modis id est multis loquutionum qualitatibus olim deus pater loquens patribus qui in carne & in fide nos genuere, nouissime id est in fine temporum, quando iam alia non sequitur. dei loquutio, quoniam in hac continetur omnis perfectio sanctitatis & iustitiae diebus istis id est tempore istorum hominum qui adhuc in carne viuunt. Loquutus est nobis in filio suo, quia quicquid foras christus loquutus est hominibus pater in eo loquebatur intus. In prophetis fuit deus secundum in habitationem gratiae, & reuolutionem voluntatis sapientiae suae, in filio autem omnino totus manebat, scilicet usque quae mentem & rationem illius illuminans ut nichil sibi deesset ad perfectionem animae utpote cui sapientia dei personaliter erat vnita. Et qui loquebatur in

Quare
haec epi-
stola soli
ta super-
scriptio-
ne non ha-
beat.

Hebrei
quid in
interpretantur

batur in prophetis quod in eis loquebatur patribus nostris, hoc nobis ad vltimū loquutus est in filio suo & ideo verba filii non minoris auctoritatis sunt quā prophetarū immo maioris quia illi serui, iste filius, in quo pater loquutus est nouissime, post istam nulla alia futura est loquutio. Illa videlicet quæ facta est Moyfi non fuit nouissima, quia tantum posita fuit vsque ad tēpus correctionis, & ideo quādiu durabit hec nouissima loquutio. i. nouum testamentum pro certo durabit fides nostra quia in aliud non poterit transmutari quod nobis plus valeat ad acquisitionem vitæ cælestis. Et vt diligentius obseruentur ea que loquutus est filius trāstert se apostolus ad commendationem ei⁹ secundum vtramque naturam dicens.

¶ Quem cōstituit heredē vniuersorū per quem fecit & secula. Qui cum sit splendor glorie, & figura substantie eius, portans que omnia verbo virtutis suæ purgationē peccatorum faciens, sedet ad dexteram maiestatis in excelsis.

¶ Ostendit videlicet quantus sit filius in quo pater loquutus est hominibus vt cognita magnitudinis eius dignitate fides de eo sufficiens esse ad salutem eternam cognoscatur. [Quem] ipse pater secundum humanitatem [constituit] iam immutabilem heredem vniuersorum. i. possessorem omnium creaturarū, atque totius mundi dominum, vt iam non sit tantum Iacob funiculus hereditatis eius, sed fiat quod scriptū est dabo tibi gētes hereditatem tuam & possessionem tuam terminos terræ. Vnde patet quia omnes in eum debent credere. Et [per quē] secundum quod verbum patris est ipse pater [fecit] non solum eterna quæ minus sunt etiam nobis nota. [sed & secula] id est omnia mutabilia quæ variari cernimus per tempora. Seculum videlicet a sequendo dicitur eo quod semper sit in motu, quia semper aliquid p̄cedit & aliud sequitur. Et cum secula per filiū facta sint manifestum est eum esse creatorē hominis & omnium reliquorū que in celis facta sūt. Qui fili⁹ post laborem militiæ & obedientie suæ sedet, id est requiescit nihil vltra laboris sustinens ad dexteram paternæ maiestatis. Et iure secundum humanitatem exaltatus est ad dexteram patris, cum sit secundum diuinitatē eidem patri coeternus & coequalis est videlicet splendor glorie & figura substantie eius. Splendor glorie, quasi lumen de lumine pater videlicet est gloria, sicut idem filius ei canit in psalmo. Gloria mea & exaltans caput meū. Et huius glorie. i. patris splendor est filius, quia a patre est sicut splendor de sole, & coeternus est, pater sicut splendor, coeui soli. Nā sicut natura nō patitur vt sit ynquā sol sine splendore & ignis sine calore, ita pater nunquā potuit esse sine sapiētia sua etiā sicut sol nō est a splendore, nec ignis a calore, ita pater nō a filio sed fili⁹ a patre, & sicut splendor ostēdit illud cuius splendor, ita filius manifestat patrem cuius ipse est sapiētia, & sicut substantialiter splendor, in sole est, & sol in splendore, ita substantialiter filius in patre, est & pater in filio. Et

quia posset esse coeternus, & tamen non esset eadem substantia, addit & figura substantie eius per quod ostenditur consubstantialis patri. [Quia etiā figura substantie eius] i. expressa similitudo ei⁹ nō scdm exteriora, sed secundū substantiā [figura substantie est] i. forma & imago substantie ei⁹, quia quātus est pater, tantus & ipse qualis est pater, talis & ipse cuius substantie est pater eiusdem & ipse, qd est pater hoc & ipse, filius enim qui est sapiētia patris, per hoc quod ipsum reuelat & facit cognosci, figuram substantie eius exprimit, cum semet ipsā primum describit eadem sapiētia, & sic patrem manifestat. Cū videlicet eternitas patris cernitur a nobis prout infirmitatis nostre possibilitas admittit, imago eius mentis nostræ oculis antefertur, quia cum vere in patrem tendimus hunc quantū accipimus per suam imaginē, id est per filiū videmus & p̄ eā speciem, que de ipso sine initio nata est eum aliquo modo cernere, quia nec cepit nec desinit conamur, & hec est figura expressa substantie dei. Vnde idem filius dicit. nemo venit ad patrem nisi per me, & qui videt me, videt & patrem. [Qui & portat omnia] i. sursum tenet ne decidāt, & in nihilum reuertantur, vnde creata ab ipso fuerant, & sustentat ea non labore, nec difficultate, sed verbo virtutis suæ, i. imperio sue potentie, hoc est sola volūtate sua, quæ in eo virtus est, & omnipotentia per quod patet, quia pater compotentialis est. Et est [purgationem peccatorū faciens], quia sanguine suo nos a peccatis mūdāt. Commōnet apostolus crucis eius, & mox resurrectionis, & ascensionis. Nam postquā fudit in cruce sanguinē vt faceret peccatorum nostrorum purgationem suscitatus est de sepulcro, & eleuatus in celum. [Vbi sedet nūc] i. quiescit & regnat, & iudicat, sublimatus ad dexterā. i. equalitatem, & honorificentiam [maiestatis] id est patris, qui est maiestas. i. maior potestas, quia omnibus potestatibus maior est, ad cuius dexterā filius est in eadem sede sicut equalis ne si in alia parte sederet, minor esse videret, & sedet in excelsis] i. super omnem creaturā in eminentissimis spiritibus angelicis qui vocantur throni id est sedes dei.

¶ Tanto melior angelis effectus, quanto differētius pre illis nomē hereditauit. Cui enim dixit aliquādo angelorū filius meus es tu, ego hodie genui te, & rursum. Ego ero illi in patrem & ipse mihi erit in filium.

¶ Hic comparat eum angelis & prefert, vsque ad locum quo ait. Propterea abundantius oportet. [sedet in excelsis effect⁹] tanto melior. i. dignior [angelis] secundū humanitatē, secundū quā minoratus fuerat, paulomin⁹ ab angelis quanto hereditauit. i. hereditario iure possedit nomen quod est filius [differentius] i. magis differens. Dū enim mortalis adhuc esset differēs nomen habuit, quia angeli ministrabāt ei sed tamen cōfortasse eū legūt in passione. Postquam autē immortalis factus est magis differēs nomen habuit, quia ministrare adhuc ei possunt angeli, sed iam confortare eum non possunt

De penit.
dist. ii. c. ii.
la anima.

ps. ii.
seculū vñ
dicatur.

ps. iii.
Pater si
ne sua sa
piētia nū
qua mēse
poruit.

Ioā. xii. f.

ps. ii.
Act. xiii.
ii. reg. vii
i. para.
xxii.

Epi. Pauli

Angeli
quō filii
deivocāt

nō possunt. Et ante passionem licet nōnūq̃ voca-
retur filius dei, tñ fere semper vocatus est fili⁹ ho-
minis post resurrectionem vero filius dei vocatur.
Et secundum quod ipse differētius nomen habet
est prae illis nō post illos. Nam & si angeli aliquan-
do vocantur filii dei. Hoc nomen significat illos a
deo creatos esse, non eandem substantiam haben-
do cum deo, sed potius quod sunt sola dei volun-
tate facti. In Christo autem significat illum esse
naturaliter a patre genitum & eiusdem cum patre
substantie, & humanitatem eius personaliter vni-
tam eidē vnigenito dei. Propter quod & ipsa hu-
manitas appellationem filii dei meruit. Ita nomen
istud quod est filius est in christo differentius & lō-
ge dissimilius quā in angelis, & lōge [prae illis] vel
prae illis habet christ⁹ [nomen,] quia honorificen-
tior quā illi factus est quando surrexit & ascendit.
[Et vere pre illis nomen habet,] [Nam tui] ange-
lorum [dixit] deus, quod Christo dixit. Nec ma-
iori angelorum dixit hoc aliquando id est nec in
creatione, nec quādo confirmati sunt in supernis.
Similiter nullus angelorum tam sublimis est cui le-
gāt deus aliquā dixisse quod christo dixit [fili⁹ me⁹
es tu] consubstantialis mihi, [quia ego hodie] .i. in
die eternitatis quā caret principio & fine semper-
que presens habet sine praeiterito & futuro [genui
te] ex substantia mea. [Genui te] dixit & non gigno
te, ne imperfectus videretur esse filius, & ne cōtra
prophetam deus recens esse putaretur idem vni-
genitus. Si enim dixisset hodie gigno te, posset ex-
istimari hęc genitura hodie principium habuisse.
Sed cum dicit genui, ostendit quod hodie sit sed
non hodie cepit. Ac per hoc nullum principiu ha-
buisse declaratur. Tñ si in actib⁹ apostolorū verba
pauli consideremus videbimus eum hanc sentē-
tiam ad resurrectionem domini retulisse, dixit em̃
de patre. Resuscitans iesum christum, sicut in psal-
mo secundo scriptum est, filius meus es tu ego ho-
die genui te. Iuxta hoc igitur apostoli testimoniū
dixit ei pater in die resurrectionis, filius meus es
tu, ego hodie genui te, vt illa resurrectio eius quā
pater operatus est intelligatur quedam generatio
Nam & nostra resurrectio vocatur regeneratio,
cū dicitur. In regeneratione cū sederit filius homi-
nis in sede maiestatis sue, & iterum de electis dici-
tur quia in futuro seculo sunt filii dei, cum sint filii
resurrectionis. Christus ergo secundum humani-
tatem qui dū esset mortalis erat filius hominis, in
resurrectione vestiens immortalitatem factus est
filius dei, sic tamen vt non amittat esse filius homi-
nis quia verus homo permansit, sed gloriam quā
humanitus non habebat accepit, ita & homo ille
quē vnigenit⁹ dei in sua psona susceperat audiuit
in resurrectionem, filius meus es tu ego hodie ge-
nui te, quod nullivnquam angelorum dictum est,
quia nec propter aliquam promotionem que illis
aliquando facta est dignus fuit aliquis illorum hoc
audire rursus cui angelorum dictū quod de filio
hois verbodei psonaliter vnito dixit in lib. reg. ego
qui verbi mei semper sum pater [ero illi in patrem]
id est, ero pater illi homini quem verbum meum
assumet & ipse homo [erit mihi in filium] .i. erit mi-
hi filius. Nulli angelorum dictū est hoc vel de, nul-

Resurre-
ctio vo-
cat rege-
neratio

lo angelorum Sed homo iste propter vnitatē per-
sone, verbi & carnis, factus est, eiusdem patris fi-
lius cuius & verbū, quia & virgo dei genitrix idcirco
dicitur quod non solum hominem sed & dominū
genuit. Caro enim communicat altioribus sicut &
diuinitas humilioribus.

¶ Et cum iterum introducit primogenitū
in orbem terre dicit. & adorent eum omnes
angeli dei. & ad angelos quidem dicit. Qui
facit angelos suos [spiritus & ministros suos
flammam ignis, ad filium autem. Tronus
tuus deus in seculum seculi virga equitatis
virga regni tui. Dilexisti iustitiam & odisti
iniquitatē, propterea vnxitte deus deus tuus
oleo exultatiōis pre participibus tuis. Et tu
in principio domine terram fundasti, & ope-
ra manuum tuarum sunt coeli. Ipsi peribūt
tu autem permanebis, & omnes vt vestimē-
tum veterascent, & velut amictum mutabis
eos, & mutabuntur, tu autem idem ipse es,
& anni tui non deficient.

¶ Ostenso per auctoritates quoniam differēt⁹ no-
men pre angelis christus hereditauit. Ostēdit per
alias auctoritates eum esse meliorem & prestatio-
rem angelis. Quasi dicat antequā filius dei homo
fieret, promisit deus se idem homini fore in patre
[Et iterum cū introducit in orbē terre] .i. in hunc
mundum primogenitū in multis fratribus, dicit de
eo vt adoretur ab omnibus sanctis angelis. Iterum
introducitur visibilē carne assumpta. Qui ante inuisi-
bilis in mundo erat. Quā assumptio dicitur exitus
a patre & introductio in hereditatē. Vel introdu-
cit. i. intus vsque ad corda hominum ducit eū, vt
cognoscatur ab eis pro quorum salute carnem in-
duit. & in orbem terrarū. i. in reparationē humani
generis vbique terrarum existentis. Qui filius secu-
dum diuinitatem quidem in qua fratres nō habet
dicitur vnigenitus. Sed secundum humanitatē in
qua fratres habere dignatus est appellatur primo
genitus. In qua humanitate eum adorare monen-
tur, angeli, quia in diuinitate vt adorent eum non
indigebāt admonitione, & quia homo vnitus deo
adoratur ab angelis, patet quia longe melior est
ipse quā angeli, hoc autem testimonium in cātico
deuteronomii iuxta. lxx. interpretes ita legitur. Le-
tamini celi simul cum eo, & adorēt eum omnes an-
geli dei. Vbi notandum quod translatio. lxx. inter-
pretum autentica erat hebreis quibus scribebat
apostolus, vtpote grecam & hebream linguā sciē-
tibus. Quia ergo celi letantur cum homine quem
dei filius assumpsit & adorant eum omnes angeli
dei, manifestum est ex hoc quantum ipse prelatus
sit angelis, & est ex eo quod sequitur, quia ad an-
gelos dicit [qui facit angelos & cetera] Illud enim
quod supra dictum est refertur ad filium ostēdēdo
illum esse meliorem angelis, & istud quod sub ci-
tur refertur ad angelos, ostēdēdo eos inferiores
illo cui seruiunt, & ministrant. Et hoc ē quod dicit
scriptura quod ad angelos pertinet quidam. Qui
scilicet

Ps. cxix.
Ps. ciii.
Ps. ci.

Opinio
lxx. inter-
pretum.

Angelus scilicet filius facit angelos id est nuncios & legatos
 est nomē suae volūtatis ad homines, [suos spiritus] celestes,
 officii. angelus enim nomen est officii non naturae. No-
 men vero naturae spiritus est. Nam sancti illi spiritus
 supernae praesentiae semper quidē sunt spiritus, sed
 non semper angeli. Tunc enim solūmodo sunt an-
 geli, cū nunciant. Eos ergo quos semper christus
 habet spiritus, quando vult angelos facit, mitten-
 do eos nunciare quod iusserit [& flammā ignis] id
 seraphin qui ardentes interpretatur quia igne di-
 uini amoris totī sunt inflammati, & ante oēs alios
 sunt, facit ministros suos vt ministrant ei & seruiāt
 Similiter primos celestium spirituum facit sibi mini-
 strare, & hoc quidem ad angelos dictum est, id est
 ad ostendēdā subiectionē eorum, sed ad filiū quod
 sequitur id est ad declarandā eius excellentiam. O
 deus filius tuus tronus id est tua sedes regia perma-
 net in seculum seculi id est in eternum. Non vide-
 licet posset deus habere sedem temporālē, dñm vo-
 cat eū, vt omnibus qui videbant eum esse hominē
 diuinitas eius innotescat. Per tronum id est per se-
 dem regiam designatur regnum eius. [Qui tronus
 perseverat in seculum seculi,] quia regni eius non
 erit finis, & alibi dicitur quia sedebit dominus rex
 in eternum. Per virgam quoque id est sceptrū infi-
 gne regnantis exprimitur. [Que virga est equita-
 tis] sicut & per prophetam de eo dictum est. Ecce
 in iustitia regnabit rex. Vel tronus intelligat iudicia-
 ria sedes, & per hāc ipsum iudiciū. Qui tronus perma-
 net in seculū seculi quia nouissimū xpī iudiciū sem-
 p[er]stabit. Vñ ait, Ibūthi in supliciu eternum, illi autē
 in vitā eternā. Per virgam autem equitatis intelli-
 gi potest, rectitudo sententiae iudicii eius qua per-
 cutiet reprobos. Hec virga, fortitudo est inuindicta
 & equitas rectissima. [Vel certe virga regni tui] id
 est disciplina & regnum qua bonos regis, & malos
 flagellas, est virga equitatis. i. regula directā & in-
 flexibilis. Nec mirum quia dilexisti iustitiā & odī-
 sti iniquitatem id est omne bonum non coactus ha-
 buisti sed ex amore & econtra odisti iniquitatem id
 est omne malum. Nam sicut Iohannes in epistola
 dicit, omnis qui facit peccatū & iniquitatem facit, &
 peccatum est iniquitas. Non simul vtraque habui-
 sti id est bonum & malū, sed vnū ex amore tenui-
 sti, & alterum ex odio detestatus est & propterea
 id est vt bonū diligeres, & malum odires vnxit te
 o deus fili deus tuus pater per se nō per ministros.
 In eo enim quod dicitur, vnxit te deus deus tuus,
 sicut & in hebreo & greco patet, primum nomen
 dei vocatiuo casu intelligendū est sequens nomi-
 natiuo. [Vnxit te deus deus tuus. Vnxit] secundū
 hominem, quia deitas nullo indigebat. Deus enim
 qui vnctus est, homo factus erat, & ideo vnctus est
 deus quia homo erat deus. Vnctus est oleo id est
 spiritus sancti dono. Sed pre participibus suis vn-
 ctus est, quia oēs nos prius in peccato existimus,
 & postmodū per vnctionē sancti spiritus sanctifica-
 mur. Ipse autem qui existens deus ante secula per
 spiritum sanctū, in vtero virginis homo cōceptus
 est, in fine seculorum, ibi ab eodē spiritu vnctus est
 vbi conceptus. Nec ante conceptus & postmodū
 vnctus est, sed hoc ipsum de spiritu sancto & car-
 ne virginis cōcipi, a spiritu sancto vngi fuit. Nō po-

tuit apertius dici nomē christi quā vt diceretur vn-
 ctus deus. Christus enim grece, vnctus dicitur lati
 ne, & vnctus significat regem, vel sacerdotem, vn
 ctus est deus oleo sed spirituali. Oleum enim visi-
 bile insignio est, oleū autem inuisibile in sacramen-
 to. [Oleo exultationis vnctus est] id est spiritus san-
 cti gratia quae consciētiam eius exhilarauit, faciēs
 vt nullum omnino peccatū in ea vnquā esset, sed
 omnis omnino sanctitas. [Et ideo pre participib⁹
 suis vnctus est,] quia null⁹ sine peccato nisi iste so-
 lus, nullusque tantū sanctitatis habere potest. Nā
 neq; bonū aliquid habere quisquā valet, nisi ab isto
 acceperit. Quia videlicet omnes sancti ab eo acci-
 piunt, quicquid habēt, ideo participes eius dicun-
 tur, sicut & in sequentibus epistole huius legimus.
 Participes enim christi effecti sum⁹. Propter quod
 & ipse vocatur christus. illi vero christiani, in qua
 appellatiōe declaratur quia ipse singulariter vnct⁹
 est maiori gratia pre omnibus. Non enim ad men-
 suram dedit ei spiritum deus, sed totum spiritum
 sanctum ei largitus est nobis vero dedit ad mensu-
 ram. Hec dicta sunt ad filiū, in quibus humanita-
 tis eius excellentia demonstratur. Et iterū prophe-
 ta insinuans eternitatem diuinitatis eius ait ei. [O
 domine fili tu fundasti terrā in principio mundi] id
 est nutu & dispositione tua immobilē subidere fe-
 cisti. [In principio fundasti eam] quia tu iam eras,
 ante omne principium, & in principio dedisti esse
 creaturis. [Et celi sunt opera manūū] tuarū, quia
 manibus tuis, id est virtute iussionis tuae operatus
 es celos. [Ipsi] qui tam durabiles sunt peribūnt in
 die iudicii. Non tamen hoc intelligitur de superio-
 ribus celis, sed de nouissimis qui sūt prope ter-
 re, & in quibus aues volūt. Qui secundū quantitātē
 & spatia aeris huius peribunt igne iudicii occupan-
 te tantam aeris capacitatem, quantam occupauit
 aquarū diluuiū. [Ipsi peribunt] ab ea quā habent
 specie vt in meliorem mutētur. [Tu autem perma-
 nebis,] quia sicut ante omnia permanebas incō-
 mutabilis in eternitate tua, sic & postquam illi per-
 ierint permanebis semper idem eternaliter [& om-
 nes] illi celi aeris veterascent vt vestimentum. i.
 longeuitate paulatim deteriores fient. Quod nos
 quotidie cernimus impleri ipsa iam aeris immuta-
 tione, & terre sterilitate. Nam & de terra similiter
 hoc intelligitur. [Et velut amictum mutabis eos.]
 Amictui comparantur celi, quia terram operiūt &
 circundant. [Sicut amictum mutabis eos.] i. tam fa-
 cile sicut amictus extēditur & plicatur. Ita ergo per-
 ibunt celi & terra vt mutētur, non vt omnino desi-
 nant esse, quia ab ea quā nunc habent specie tergē-
 tur per ignē, & tamen in sua semper natura mane-
 bunt. Creature quidē mutabuntur, sed tu immuta-
 bilis permanes iuxta quod alibi dixisti Ego domi-
 nus & non mutor, & ego sum qui sum. [Tu semper
 idem ipse es] equaliter incōmutabilis, [& anni tui
 non deficient] i. eternitas tua, anni nostri quotidie
 deficient, nec stant omnino. Sed anni tui non defi-
 ciunt, quia semper stant, & qui stant ipsi anni qui
 stant vnus annus est. Ipse annus qui stat, vn⁹ dies
 est. Quia ipse vnus dies, nec ortum habet, nec oc-
 casum, sed semper stat & lucet. Hi sunt anni qui
 non deficient sed permanent. His itaq; dictis eu-
 det ostēditur

Epi. Pauli

denter ostenditur dei filius eternaliter incōmutabilis in sua deitate, sine initio & sine permanere & omnium creator esse, ac per hoc fides eius ad eternam salutem optime sufficere. In psalmo possunt hec prophetica verba mystice tractari, sed in hoc loco iuxta literam melius intelliguntur, quia tunc in eis manifestius eternitas & potentia filii quā nunc apostolus studet ostendere declaratur. Nam ad filii personā nō ad patris in hac epistola dicif., [tu in principio domine terrā fundasti &c.] licet psalmo & ad patrem conuenienter ista dicantur, vel poti⁹ ad totam trinitatem. Sed nunc apostolus excellentiam solius filii prophetici testimoniis intēdit ostēdere qui iudeis propter assumptionē carnis minor videbatur. Vnde adhuc subiungit.

Ps. 109.
Alias do
nec.

Ad quem autem angelorū, dixit aliquādo sede a dextris meis quoad usque ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Nōne omnes sunt administratorii spiritus, in ministerium missi propter eos qui hereditatem capient salutis.

Item de gloria humanitatis eius loquitur ostendens eū angelis multo digniorem. Quasi dicat. Nō solū per supradicta maior angelis esse declaratur, sed etiā per hoc. Quia ad quē angelorū quātecūq; excellentiæ fuisset, taliquādo id est in aliquo statu eorū vel ante ruinā superbiorū vel post cōfirmationem humiliū dixit pater quod christo dixisse legitur, scilicet sede a dextris meis. Nam de excellentissimis angelis scriptum est quia seraphin stabant in circuitu ei⁹. Seraphin stātūt ministri fili⁹ sedet⁹ dñs. Seraphin in circuitu fili⁹ ad dexterā. Nā victor xpo pater, in die ascensionis ei⁹ obtulit cōfessum suū dicēst sede a dextris meis. i. quiesce & regna in portioribus meis & hoc donec ponā inimicos tuos scabellū pedum tuorum. id est prorsus subiciam tibi. Per pedes stabilitas eterna designatur, vbi quasi vestigiis positus virtute omnipotētie consistit, vel certe humanitas eius, & his pedibus eius quotidie subiiciuntur inimici, vel per spontaneam cōuersionem vel per iustam damnationē. Cum autem oēs subiecti fuerint, i. in fine seculi, tunc patebit omnibus quia ipse perhēniter sedebit ad dexteram patris, & ideo nūc necesse fuit dicere quod ipse ibi sedurus sit, post diem iudicii, sed tantum vsque ad illū diē propter eos qui adhuc ibi sedere nō credūt, hoc nulli angelorum dictū est, scilicet sede a dextris meis, quia non est ministri sedere ad dexteram illius cuius minister est, sed filii est sedere ad dexteram patris. Nam omnes angeli sunt eius ministri, & hoc interrogatiue quasi per increpationem dicitur. Nonne omnes angeli tam magni quam parui sunt, spiritus administratorii. i. ad ministrādū apti ut vnusquisque deo ministret ex officio suo administratorii sunt. i. ministrandi officium habent, & quia possunt officium habere ministrandi, & non ministrent, ut dapifer dicitur eius minister etiam si non ministret, subditur. Missi in ministerium subaudi actualiter explendū, hoc est & ministrādū officiū habēt, & ministrant scilicet ministrando seruiūt

& id faciunt non propter se, sed propter hominēs quibus licet minoribus imperio christi seruiūt, propter eos in bonis operibus adiuuandos & a malignis spiritibus defendendos qui capient hereditatem salutis. i. consequentur hereditatem patriæ celestis, vbi perpetuam anime corporisque salutē habebunt. Mittuntur itaque propter nos huc angeli, vbi a domino vel a maioribus angelis. Ex minoribus videlicet angelorū agminibus foris ad explendum ministerium immittuntur. i. ad humana solatia vel angeli vel archangeli veniunt. Nā sublimiora agmina ab intimis nūquā recedunt, quoniā ea que prēminent vsus exterioris ministerii non habent. Vnde Daniel ait. Milia milium ministrabant ei, & decies milies centena millia adstabant ei. Aliud videlicet est ministrare, aliud assistere. Nam ministrans deo, qui ad nos nunciando exeunt, adstunt vero sic contemplatione intima perfruuntur, ut ad explenda foras opera non mittantur. De minoribus ergo intelligendum est quod sint in ministerium missi propter homines qui hereditatē salutis percipient. Nusquam enim legimus dominationes vel tronos in ministerium mitti. Qui tamen dici possunt administratorii spirit⁹, quia & intus ministrant deo, dū diuinas scientias ab eo susceptas inferioribus tradunt & ad supernam eos cōtemplationem adducunt. Sed & illi qui foras exeunt semper ei assistunt, quia & cum ad nos veniunt, sic exterius implent ministerium, ut tamē nūquā desint interius per contemplationem. Vnde saluator de paruulis. i. humilib⁹ ait, quia angeli eorum in celis semper vident faciem patris mei, & mittuntur igitur & assistunt, quia & si circumscriptus angelicus spūs summus tñ spiritus ipse qui deus est circumscriptus nō est. Angeli itaque & missi ante ipsum sunt quia quolibet missi veniant intra ipsum credūtur,

Angeli p
pter nos
huc mit
tuntur.

Daniel. 7
Ministra
re & assis
tere, quō
differunt

neque do
minatio
nes nō la
gūt misse.

Mat. 18.

Sequitur.

Caput secundum.

Propterea abūdātius oportet obseruare nos ea que audiui⁹, ne forte pereffluamus. Si enim qui per angelos dictus est sermo factus est firmus, & oīs puaricatio & inobedientia accepit iustā mercedis retributionem, quomodo nos effugiemus & si tātam neglexerimus salutē. Qui cum initium accepisset enarrari per dominum ab eis qui audire in nos cōfirmata est contestante deo signis & portentis & variis virtutibus & spiritus sancti distributionibus secundum suā voluntatem.

Hucusque multis auctoritatibus demonstratū filium esse meliorem angelis & nunc consequēter asserit quod verba eius magis sint obseruāda quā angelorū. Loquutus videlicet fuerat deus in prophetis loquut⁹ & in angelis, sed nouissime loquutus est nobis in filio. Et propterea quoniā ille tāto dignior

dignior est eis oportet nos ea quæ ab ipso audiui-
mus obseruare & opere complere, abundantius. Quia
illa quæ a prophetis vel ab angelis qui ministri le-
gis fuerunt audieramus abundantius. i. largius &
studiosius seruare debemus verba quæ loquutus
est deus in Christo, quæ seruauimus ea quæ loquutus
est in angelis. i. precepta euangelii quæ legis. Ea enim
quæ deus refertur dixisse moysi certum est angelos
esse loquutos. Sed dicit aliquis. Cur ergo scriptum est
dixit dominus ad moysen & non potius dixit angelus ad
moysen. Quia cum verba iudicis prece pronunciat,
non scribitur in gestis ille prece dixit, sed ille iudex.
Loquuti sunt itaque angeli verba legis. Sed magis
obseruare nos oportet verba euangelii quæ loquu-
tus est Christus ne forte pereffluamus. i. puniamur, flui-
mus enim quia sicut fluuius in defluxu & mutabili-
tate sumus, de infantia ad pueritiam, de pueritia ad
iuuentutem, de iuuentute ad senectutem & inde ad
decrepita etatem. Effluimus vero cum in morte anima &
corpore dissoluimur. Effluimus. i. extra fluimus. cum
animam exalamus, pereffluimus, si a vero dei esse per-
petualiter separati per varia tormenta sine fine de-
ficimus, & ne hoc nobis contingat obseruamus ver-
ba christi saltem timore pene, si necdum regnati no-
bis amor iustitie. Vel fluimus per penas mortalis na-
ture, effluimus, peccatum addendo, pereffluimus,
in eterna damnatione. Vel ita fluere est mori, effluere
pati penas siue in hoc seculo, siue in futuro per
effluere, aciora tormenta perpetualiter pati, & hec
caue da nobis sunt. Sed & moraliter pereffluere est
ab intima intentione appetitus interiorum & eter-
norum, penitus extra fluere, cogitando & appeten-
do sola exteriora & temporalia quod eis accidit,
quorum mentes gratia dei prorsus deserit, & qui ver-
ba Christi custodire negligunt, merito sue peruersitatis
deserunt a spiritu sancto, ut concupiscentias suas se-
quantur, & pereant. Vnde mox de pena future dam-
nationis earum comparatione vindictarum, quæ præ-
uaricatoribus legis quodam inferebantur terribiliter
subditur (Si enim qui per angelos &c.) Nam si illi
puniti sunt qui verba angelorum contempserunt quæ
gravius punientur qui verba christi contemnunt. A
minori probatur hoc. Vel secundum prioris sensum
ita continuatur. Reuera pereffluimus in tormentis, ni-
si ea quæ dicta sunt nobis a filio seruauerimus. Nam
quomodo effugiemus penas eterne ultionis, si tam
salutem noue gratie neglexerimus, nec illi effu-
gerint qui legem veterem neglexere & hoc est. Si
sermo dei qui dictus est moysi per angelos. i. per
officiu angelorum factus est firmus. i. ratus & sta-
bilis & minis & in promissis, quia & quicquid mi-
nata est lex, & quicquid promissum est (& si
ois preuaricatio & inobedientia &c. Preuaricatio
est vetita facere, inobedientia vero iusta non facere.
Et non solum ois preuaricator qui multorum reus erat,
(sed & ois preuaricatio) i. ois culpa transgressio-
nis ut pro singulis ultio fieret & ois culpa inobe-
dientie quæ legis precepta facere contempsit accepit
retributionem sanctorum suorum, retributionem di-
co mercedis. i. meriti iustitiam. i. parem, non pro leui
culpa magnam nec pro magna leuem, sed iuste mo-
dificatam, ut oculus pro oculo, dente pro dente.
Melius positum est preuaricatio & inobedientia quæ
si poneretur preuaricator & inobediens, quia per

hoc ut diximus ostenditur, pena illa fuisse pro vna
quaque transgressionem & inobedientia. Nam preuaricator
non solum de vno, sed etiam de multis dicitur, & si hic po-
situs esset preuaricator, posset intelligi quod non pro
vna, sed pro multis culpis quis puniretur. Si inquit
sermo angelorum tam firmus factus est, ut tanta neces-
sitate cogeretur nostri maiores illi operibus adimple-
re, quoniam si quis aliter fecisset non poterat euadere,
quomodo nos debita ultione effugiemus? si nunc ne-
glexerimus tantam salutem. i. eternam beatitudinem quæ no-
bis offertur in obseruatione mandatorum noui testame-
ti. Nullo modo penas effugiemus si hæc inestimabi-
lem salutem paruipendamus. Hec enim tanta salus fuit in
veteri testamento, quanta est hec quæ filius nobis at-
tulit. Illa temporalis fuit, hec est perpetua. Illa terre-
nas diuitias, hec celestes promittit. Illa victoriæ de car-
neis hostibus, hec concessit de spiritualibus. Illa tem-
poralem feliciter vitam, hæc tribuit eternaliter beatam
ideoque saltem non negligenda quod est minus quæ pre-
uariari. Grauior enim vindicta de his qui salutem istam
neglexerit, quæ sumpta est de illis qui sermonem an-
gelorum preuaricabantur, ibi enim sermo hic autem sa-
lus, quia ibi tantum litera iubens, hic vero spiritus ad-
iuuans. Quia vero iudei possent respondere non se-
quitur, quod si illi puniti sunt qui legem per angelos da-
tam preuaricabantur, nos quoque puniamur si negligamus
ea quæ dicta sunt a filio dei, quia ipsi videre an-
gelos & audire, nos vero filium, nec vidimus nec au-
diuimus ideo subiungit. Quæ salus confirmata est ab
eis qui audire. i. ac si dicat. Non idcirco penam euade-
tis quod eum fortasse presentem in carne non audi-
stis, quia audistis eos qui eum audire, & hoc est. Quæ
salus & vita perhennis electorum cum per dominum ie-
sum accepisset initium non constitutionis quia ab eter-
no est, sed enarrationis quia vniuersus filius qui est
in sinu patris ipse enarrauit ab eis. i. ab Apostolis
qui ab eius ore audire, confirmata est. i. valida af-
firmatione predicata est transiens in nos. i. ad sedem
& intelligentiam anime nostre perueniens. Confirmata
est in nos ab eis qui audire non in fine tantum dominus
se predicat omnis sed a principio cum illa salus cepisset
enarrari. i. euidenter & manifeste enarrari per domi-
num non figuris inuolui sicut antea per prophetas. Con-
firmata est inquam ab eis deo cõtestante. i. cum eis te-
stante quicquid illi dicebant, & quomodo cõtesta-
batur deus. i. testimoniū & certitudinē dabat predi-
cationi eorum. Signis. i. minoribus miraculis, ut erectio
claudi & portentis id est maioribus, & stupēdis mi-
rabilibus ut sanationē omnium infirmitatum per vi-
bram petri, vel signa erant quia aliud signabant, ut
erectio eiusdem claudi erectionem claudicantis po-
puli iudeorum, & portenta quia aliud portendebant,
ut sanatio infirmitatum sub vmbra petri, sanationē
omnium spiritualium languorū anime nostre in presen-
ti ecclesia quæ per vmbra petri figuratur, sicut super
na ierusalem per corpus eius. Talibus signis & portentis cõ-
testabatur deus vera esse quæ docebat apostoli &
variis virtutibus aliorum miraculorum non ita erat
mistica. Vel variis a se virtutibus. i. charitate, humili-
tate, castitate & ceteris huiusmodi quas deus in
eorum moribus relucere faciebat, ut eorum vita predicatio-
ni cõcordaret quatinus humilitate e docentes humiles
essent largitate predicantes largi essent. Quibus nimirum
virtutibus cõtestabatur deus vera esse doctrinam eorum &
etiam spiritus sancti distributionibus. i. donis spiritus sancti
diuerso

Fluere
effluere
& pereff-
fluere quod
sit.

Preuari-
catio quod
sit.
Inobedi-
entia quid

Epi. Pauli

et diuerso modo datis, vt ille haberet genera linguarum iste interpretationem sermonum, alii prophetia & alia alia. [Distributionibus dico] factis non secundum meritum, sed secundum suam voluntatem. i. secundum placitum suae misericordiae. Secundum voluntatem eiusdem spiritus quia ipse est diuidens singulis prout vult. Vel secundum voluntatem dei patris, quia vna voluntas est indiuiduae trinitatis.

Non enim angelis subiecit deus orbem terre futurum de quo loquimur. Testatus est autem in quodam loco quis dicens. Quid est homo quia memor es eius, aut filius hominis quia visitas eum. Minuisti eum paulominus ab angelis, gloria & honore coronasti eum, & constituisti eum super opera manuum tuarum. Omnia subiecisti sub pedibus eius. In eo enim quod ei omnia subiecit, nihil dimisit non subiectum ei. Nunc autem nec dum videmus omnia subiecta ei. Eum autem qui modico quam angeli minoratus est videmus iesum propter passionem mortis gloria & honore coronatum vt gratia de ipso omnibus gustaret mortem.

Dixit superius quia oportet nos ea quae a christo audiimus obseruare abundantius quam obseruauimus illa quae audieramus ab angelis. i. carnales obseruantias, & nunc declarat cur abundantius. Quia videlicet, non angelis sed christo data est potestas iudicandi nos, in futuro seculo & regnare super omnia. Non enim angelis, sed christo subiecit pater orbem terre futurum. i. qui futurus est post diem iudicii quando erit celum novum & terra noua. [de quo] orbem tunc futuro [nunc loquimur] non de eo quem nunc cernimus, iste enim ex parte recusat adhuc subici. xpo, ille autem omnino subicietur ei. Non angelis tunc subiectus est orbis ille sed potius christo, quia sic asseruit in psalmo propheta cuius nomen vobis reticeo, non abscondentis affectu sed qui vos memoriter psalmos retinetis & a rege dauid compositos scitis. hoc testatus est quis prophetae qui pro habita excellentia sine proprio nomine intelligitur & ex sola auctoritate cognoscitur & testatus in loco scripture quodam. i. egregio & notabili vt & per testem & per locum pateat sine ambiguitate vere esse quod dixit. [Testatus est dicens, quid est homo &c.] Omnis filius hominis homo sed non est omnis homo filius hominis. Adam quippe homo, sed non filius hominis, homo igitur hoc loco terrenus est filius autem hominis celestis, & ille seiunctus deo, hic autem presens deo, & propterea illius memor est tanquam longe positus, hunc vero visitat quem presens illustrat vultu suo, de quo propter infirmitatem carnis & humilitatem passionis recte dicitur. [Minuisti eum paulominus ab angelis] & propter clarificationem qua resuscitatus est & in celum eleuatus gloria & honore &c. quod ergo dicitur quid est homo cum despectu legendum est. O inquit domine deus pater quid est homo quasi fragilis, despectus peccator quod me

mor es eius] quando peccata dimittis aut quid est i. quate dignitatis & excellentiae filius hominis. i. christus qui non ex duobus parentibus sed ex sola virgine natus est quoniam visitas eum resuscitans de sepulchro. Ibi es memor patriarchis de celo misertus, hic visitas quia verbum caro factum est. Vel totus versus de christo potest legi & admiratiue dici. [Quid] id est quod magnum & quod mirabile est, mediator dei & hominum homo christus iesus] [quod] memor es eius. i. quia licet in terris couerteretur, tu tamen obliuisceris eius aliquando vt peccet, sed semper es memor eius, faciens vt semper sit immunis ab omni peccato & plenus omni sanctitate aut quid est quod gloriosum est filius hominis id est idem christus, homo ex homine matre natus, quia per hoc quasi infirmum visitas eum resuscitando. Omnes enim alii sunt filii hominum, quia originem habent ex coniunctione duorum, sed christus filius est vt diximus solius hominis, quia sine carnali patre natus est de virgine, & ideo magnum quid & incomparabile est ipse apud deum. [Quia visitas inquit eum] sicut medicus in infirmitate eius, & omnem languorem mortalitatis & passibilitatis atque corruptionis per resurrectionem expellis ab eo. Et indigebat visitatione quia minuisti eum. Erat enim consubstantialis & coeternus tibi, sed minuisti eum dum exinanies se ipsi formam serui acciperet. [Minus angelis] qui mortalis factus est paulo quia sine peccato. Nam minor angelis fuit propter humilitatem carnis generationis, Christus atque passionis non propter naturam humanitatis quoniam fuit Natura enim humane mentis quae ad imaginem minor angelis, facta est si peccato careat par est angelis. Christus ergo corpe non mente fuit minor angelis, & corpe mortali atque passibili. Cum dicitur [paulominus ab angelis] illud ab, notat non esse intelligendum minorem vt angeli aliquo modo habeant illam naturam qua dicitur minor, sed ex toto ab eis esse remotam innuit. Ista non valet ad hoc ostendendum quod ei subiecta sunt omnia, sed potius ostendunt quidam gradus & merita quibus ipse ad hoc peruenit, vt ei subderetur omnia, vt per hec quae completa sunt credamus & illa fore completa quae necdum sunt completa. [Minuisti inquit eum] i. minus minuisti maiori, hoc est hominem coniunctum verbo in unitate personae, & post expletam passionis obedientiam [coronasti] i. circumdediti eum ad modum corone quae totum caput circumdat [gloria] quantum ad animam vt omnes eterne vires eius glorificarentur & honore quantum ad corpus vt esset immortale & lucidissimum. Tres enim sunt vires in anima i. ratio sensificatio vegetatio. Secundum rationem nihil recepit in resurrectione, quia neque sapientiam amplior, neque dilectionem dei & proximi vehementiorem. Sed secundum vegetabilitatem, & sensificationem recepit, quoniam anima suum corpus per resurrectionem ita vegetauit vt subici non posset ulli corruptioni, & sic etiam sensificauit, sic omnes sensus corporis iungere fecit, vt nullo modo posset detineri, vel aliquid molestiae pati. Quod videlicet corpus ita tunc factum est pulchrum vt pulchrius fieri non posset & secundum decorum coloris, & secundum aptitudinem corporis ipsius. Vel in resurrectione & ascensione coronatus est gloria, in similitudine triumphatoris & honore in confessu patris, [vel gloria] i. claritate immortalitatis & honore quod sibi flectitur omne genus & etiam

Alias testificatus
ps. viii.
i. Cho. xv
Philp. ii.

Tres vires dicuntur esse in anima.

etiam constituitis. i. stabiliter cum posuisti vobis regnet perhenniter super opera manuum tuarum, id est super angelos & homines quos ambab⁹ fecisse manibus diceris, quia digniores sunt ceteris creaturis. Nec solummodo super angelos & homines eū posuisti sed etiā super omnia, quoniā omnia que sunt in celo & in terra & in inferno & in vniuersitate totius creature, ita subiecisti ei, vt sint sub pedibus eius id est vt nullo sibi modo possint equiparari, sed infra subiaceant vt adorent eum. Quia igitur omnia pater ei subiecit & non angelis, ideo abundanti⁹ oportet nostra seruare que ab illo audiū⁹ quam seruauimus que ab angelis audieramus in lege, per hoc omnia que dicta sunt ostendit ipse ad salutē sufficere sine carnalibus obseruatīs. Et si nō amore præcepta eius seruamus, saltem terrore iudicii seruem⁹ ea, quoniam omnia subiecta sunt ei, vel post modicum subiecta erūt. Preteritum enim pro futuro posuit propheta. Omnia subiecit ei pater. Dum dicit omnia, nec terrena excipit, nec celestia. Nam in eo quod ei subiecit omnia, nihil dimisit non subiectum ei in vniuersitate creaturarum. Hac enim intētionē protulit vates istam vniuersalem sententiā vt nullā facere vellet exceptionem, sed vel voluntariam vel necessariā subiectionem omnium demonstraret. Dixit propheta quod pater illi subiecerit oīa. Sed nos nunc id est in hoc tempore nondum videm⁹ omnia subiecta ei quia necdum completa est tota hec prophetia licet maior pars eius sit iā cōpleta, hic enim voluntariam tantū subiectionem credentium in eum videmus, sed in futuro videbimus inuitam deiectionem superbiorum. Quotidie namque subiiciuntur aliqui, sed non omnes donec in iudicio, & quod omnia sint illi subiicienda, cōstat ex eo quod cetera prophetie verba iam sunt adimpleta. Nam adhuc non videmus omnia illi subiecta, sed tamen iā videmus, id est ita patēter intelligim⁹ ac si corporeis oculis videremus eū videlicet magnum & denotabilem indiuitatis naturā qui minoratus est modico quā angelis id est qui factus est parū minor angelis propter passionē mortis quia pati & mori potuit, quod beati angeli non possunt. Cū inquit qui talis factus est scilicet iesum. i. saluatorem qui sine carnalibus obseruatīs saluare potest videmus oculis fidei coronatum gloria & honore secundum animā & corpus. Qui coronatus est propter passionem mortis id est quia vsque ad mortem fuit obediens patri, hic iam incipit Apostolus ostendere, non pro potentia tantum, vel vitione verba Christi audienda esse, sed potius pro dilectione qua dilexit nos vt pro nobis moreretur. Dico quia minoratus est, & hoc ideo vt gustaret mortem id est horariam & non longam quasi aliquid gratando transiret pro omnibus ad vitam predestinatis, vel pro omnibus quia precii sanguinis eius sufficit omnibus. Et hoc factum est gratia id est gratuito munere dei quia homo non meruit, vel ipse christus est gratia dei qui p salute omnium mortem gustauit quia nō debebatur nobis vt filius dei moreretur pro nobis. Qui mortuus est pro omnibus, quia & si omnes non credunt, ipse tamen quod suum est fecit.

Decebat enim eum propter quē omnia qui multos filios in gloriā adduxerat auctorem salutis eorum per passionem con

summari. Qui enim sanctificat, & qui sanctificantur, ex vno oēs propter quam causā nō cōfunditur fratres eos vocare dicēs, Nunciabo nomen tuum fratribus meis, in medio ecclesie laudabo te, & iterū. Ego ero fidens in eum, & iterum. Ecce ego & pueri mei quos mihi dedit deus. Quia ergo pueri communicauere carnī & sanguini & ipse similiter participauit eisdem, vt per mortē destrueret eū qui habebat mortis imperiū, id est diabolus, vt liberaret eos qui timore mortis per totam vitam obnoxii erant seruituti.

Christus, est gloriatio dei, id est gratuita donatio eius qui gratis eum dedit nobis, nullo id promerente Dedit eum nobis, vt breui haustu mortem gustaret pro nobis. Nam hoc facere decebat deum patrem quia nihil in hoc fecit quod esset contra honorem suum, sed potius hoc illum decuit vt per filium suū maiorem subueniret minoribus. Et hoc est quia decebat eum id est patrem propter quē glorificandū sunt omnia & propter cui⁹ summum esse habebāt omnia inferius esse & per quē sunt omnia quoniā per ipsum cōstātia & perseuerantia est omnibus imitata, qui iam predestinatione quāuis nōdum re adduxerat in gloriā superne beatitudinis multos filios adoptiuos, eum in quā decebat cōsummari id est simul omnium summū facere. i. super omnia sublimare per passionē & resurrectionē auctorem salutis eorū. i. filium suū qui est auctor salutis omnium adoptiuorū, quia nemo salutē habet nisi per ipsum. Et ideo cōueniens fuit, vt pater eū morti traderet pro salute omnium, vel secundū alios codices dicamus quia decebat per passionē cōsummari eum. i. christū propter quē laudandū & per creantē sunt omnia qui multos filios id est sibi fratres adoptatos iā predestinādo adduxerat in gloriā, qui fecit que futura sunt vt propheta testatur, eū dico auctore salutis eorū qui nisi pateretur nō esset eis auctor salutis & ita falsa esset predestinatio de adducēdis ipsis, nec in his que propter eū glorificandū facta sunt glorificaretur, sed frustra essent facta omnia cū homo cui cetera seruiunt perditus esset. Decuit ergo eum passionē cōsummari. Videretur enim indecēs quod auctor salutis pateretur. Sed nō decet, quia ex deo pendet & est subdit⁹ vtriusque hominis, & ideo cōuenit pati. Nā ipse christus qui sanguine suo sanctificat predestinatos & illi qui per eum sanctificantur oēs sunt ex vno patre deo, qui est vnus & singularis, cui nemo adequatur. i. ex eo oēs pendēt, & omne bonū suum ab eo habēt. Sed christus ex eo vt propri⁹ filius, ceteri vt adoptiuī, & quia ille tā⁹ & tante potentie est vt possit alios sanctificare, & alii a deo sūt infirmi vt idigeant sanctificatione, ideo potius illū fratrē quā aliū oportuit subire passionē. Oēs sūt ex vno, ppter quā causā scilicet quia vtrique eundē patrē hnt nō cōfundit. i. nō erubescit vocare eos frēs. Cōfūdī ei accipitur p erubescere quia cū quis erubescit simul cōfundit humores in facie. Cū dicit nō cōfūdī fratres vocare ostendit nō ei nature esse fraternitatem nostrā sed misericordie secundū eius diuitiatē, & quod nos frēs vocat, pbat auctoritate prophetica ne putetur

ps. ii.

Esa. viii.

Osce. xiii

i. Cho.

xxi.

Alias nō

est per to

tā vitam.

Epi. Pauli

tetur nouum. [Nunciabo] post resurrectionē in toto orbe [fratribus meis] quos mihi adoptabis [no-
mē tuum] quod est pater, vt cognoscāt te patrem
qui eos paterno affectu ad hereditatē supne bea-
titudinis vt filios vocas. [Vel nomen tuum] quod
est deus. i. famam & gloriam deitatis tuę vt cogno-
scant omnipotentiam tuam, & te creatorem suum
esse sciant. Et etiam ego existeus in medio eccle-
sie quasi columna, vt super me omnes conuocati
ad fidem vndique inuītētur & me sustentatorem
habeant [laudabo te] id est faciam te laudari ac-
cendens omnes de circuitu ad tuam laudationem
vel in medio ecclesie. Vt omnibus cōmuniter ad-
sim & consulam atq; subueniam. [Siue in medio]
id est in corde fidelium [laudabo te] & iterū id est
si hoc non sufficit vobis auctoritas, iterū alibi hoc
est in Elia dicit quod ad idem confirmandum va-
let, videlicet quia ipse & qui sanctificātur ex vno
sūt. Ego inquit ero vt hō fidēs in eū scilicet in pa-
trem. Id est homo fiam & non in meis viribus con-
fidam, [sed ero fidens in eum] id est non in me re-
manebit fiducia mea sed tota transibit in eū, qā
ex ipso mihi omne bonum sicut & aliis hominib⁹.
Dum dicit quod confidat in eum, manifeste decla-
rat quia ex eo est & eius auxilio indiget. Et cum se
ex eo esse & pēdere manifestet ipse qui maior est
aperte docet illos longe inferiores se, & non in ho-
minibus sed in deo fiduciā debere ponere, & ite-
rum iterato dicit ipse apud ysaiam, quod ostē-
dit eū & ceteros fideles ex vno esse. [Ecce inquit]
id est in aperto sumus ad prebendum exempla be-
ne agendi ceteris hominibus te go, qui me digna-
tus sum sic humiliare & pueri mei id est qui per
me puri facti sunt a criminibus [quos] ex me tamē
non habeo [sed deus pater] & ideo iure recipitur
& honoratur a nobis iste, qui cū sit auctor salutis
nostre sic se humiliat vt fratrē nostrum se tā in pro-
phetis quā in euāgelio vocet. Nā & ipse iuxta hu-
manitātē & oēs facti ex vno gñe sūt & ex vno deo
[Ergo quia pueri] i. quos humiles & a vitiis puros
facere volebat cōmunicauere carni & sanguini id
est communiter habuere omnes carnem & sangui-
nem, id est erant homines corruptibiles ex corpo-
re & anima quę nunc per sanguinem intelligitur
propter hanc rationabilem causam & ipse quoq;
qui tantus erat in diuinitate [participauit eisdem]
id est carne & sanguine, & hoc similiter vt pueri
eius qui sanctificandi erant quia similiter mortale
& passibile naturā humanitatis accepit. Ecce quo-
modo veraciter nobis frater dignatus est fieri. Sā-
guis hoc loco pro anima posit⁹ est, quia sedes ani-
me sanguis dicitur esse testante Moyse quoniam
anima carnis in sanguine est, & quia sanguis do-
mini redēptio est humani generis, & ipse carnem
suam obtulit pro nobis in ara crucis atque sangui-
nem fudit, designatum est quod integrum homi-
nem redemit, id est corpus & animam fidelium suo-
rū ab originali culpa liberauit. Quod etiā in sacra-
mento corporis & sanguinis sui designare voluit,
qui sine carnalibus obseruatiis hoc solū sacrificiū
nostre redemptionis prorsus suffecit. Et ideo dici-
tur cōmunicauere id est comunem naturā ha-
buere ipse & pueri eius, quoniam illam naturā que

comunis in hominib⁹ fuit assumpsit, vt omnes cō-
muniter redimeret quorū nature ipse cōmunicare
dignatus est. Que tamen redēptio solis pueris ei⁹
ad vitam predestinatis proficit qui puritatem mū-
de conuersationis custodiunt, & quia ipse & pue-
ri eius ex vno genere sunt vel ex vno deo, atque
pueri omnes communiter habuere carnem & san-
guinem, ergo & ipse carnis & sanguinis particeps
factus est similiter, quia eodem modo fragilem na-
turam habuit vt illi preter peccatum, & ideo talem
assumpsit naturam vt eam morti daret pro illis &
moriens diabolū occideret. Nisi enim homo es-
set qui diabolū vinceret, non iuste sed violenter
ei tollerent homines. Ideo mori voluit vt per mor-
tem sui innocentis destrueret principem mortis.
Nō quæsiuit alia arma quib⁹ pugnaret cōtra mor-
tis auctorem nisi ipsam mortem. (Et per eam de-
struxit eum) id est deorsum struxit atque subuertit
velut aliquod edificium altitudinem superbie ei⁹
& fortitudinem potētie ipsius. [Qui habebat mor-
tis imperium] quia ex quo sibi per Adam captiua
uerat humani generis liberum arbitrium, iam qua-
dam potentia imperabat, id est suadebat homini-
bus ea quę ad mortem ducunt. i. peccata & nemo
illi resistere poterat, quia nemo peccatum omni-
no respuere valebat. Nō enim ob aliud dicitur im-
perium & potestātē mortis habuisse, nisi quia pec-
catū persuasit ex quo mors accidit. Vnde ille qui
sine villo peccato vel originali vel proprio mori di-
gnatus est innocenti morte sua hunc principē ini-
quitatis & mortis destruxit, & potestate priuauit,
(id est diabolū) qui interpretatur deorsum fluēs
quia & ipse ad ima per nequitia defluit & eos qui
sibi consentiunt defluere facit donec in infernum
decidāt. Sic enim habet super eos mortis imperiū.
Sed nos econtra sursum tendamus quo christus
nos vocat, qui & morte sua liberauit a pīcipe mor-
tis. Nec tantum ideo mori voluit vt hunc hostem
destrueret sed etiā vt liberaret a iugo timoris & a
seruitute legis [eos] videlicet iudeos qui erant ob-
noxii seruituti id est vt timorē pene eis auferret,
& amorem iustitie per spiritum sanctū infunderet,
vt in libertate deo seruīrent. Qui non ad horā sed
per totam vitam presentem quādiūcūq; duraret,
erant obnoxii seruituti legis, seruīliter adimplēdo
carnales eius obseruantias [timore mortis] corpo-
ris & anime, quia timebant corporaliter occidī si
legem violarent & post obitum in inferno crucia-
ri quoniam & in lege didicerant Abyron & datan
cum suis viuos in infernum cecidisse, & in prophe-
tis eterna reprobatorum supplicia manifesti⁹ audie-
rant. Sed christus moriens liberauit eos & a iugo
legis & ab inferno, & nūc electi eius mortē deside-
rant vt ad regnū trāseāt. Ecce quāta bona operat⁹
mors p xpī gratiā. Qui utiq; poterat etiam hoc do-
nare credētibus, vt nec istius experirentur corpo-
ris mortem. Sed si hoc fecisset carnis quedam feli-
citas adderetur minueretur autē fidei fortitudo.
Sic enim hoīes mortē istā timent, vt nō ob aliud
felices dicerent xpānos nisi quod mori oīno non
possent. Ac per hoc nemo propter illam vitā quę
post mortem beata futura est per virtutē etiā cōtē-
nende ipsius mortis ad christi gratiam festinaret,
sed propter

Diabol⁹
quō iter
pretatur

Sanguis
hic pro
āia sumit

Nūc. 16.

sed propter remouendā mortis molestiam delicatius crederetur in christum, plus ergo gratie prestitit fidelibus suis. Quid enim magnum erat vidēdo mori eos qui crederent, credere se non moriturum. Quāto maius est ita credere vt se speret moriturum sine fine victurum. Eneruis videlicet & debilis est fides, nec fides omnino dicenda, si homines credendo prima inuisibilia consequantur, id est si fidelibus immortalitas in hoc seculo reddatur, hinc & ipse dominus mori voluit, vt sicut dictū est in mortem euacuaret eum qui potestatem mortis habebat, & iudeos a seruitute legis eriperet.

Nusquam enim angelos apprehendit, sed semen Abrahæ apprehendit. Vnde debuit per omnia similari fratribus, vt misericors fieret & fidelis pontifex ad deum vt repropiciaret delicta populi. In eo enim in quo passus est ipse & tentatus, potens est, & eis qui tentantur auxiliari.

Dictum est quia participauit carni & sanguini vt moreretur, & ita principem mortis angelum destrueret, & merito sic est dictum. Quia nusquam, i. in nullo scripturarū sacrarum loco apprehendit ipse angelos qui ab eo recesserant. Nusquam in scripturis inuenitur quod voluisset apprehendere i. ad se prendere & reducere angelicam naturam que perierat, cum omnes scripture de hominū reparatione concorditer loquātur. Duas enim ad intelligendum se creaturas fecerat, angelicam scilicet & humanā. Vtrāque vero superbia perculit & a statu ingenite rectitudinis fregit. Sed vna regimē carnis habuit, alia vero nil infirmum de carne gestauit, angelus namque solum modo spiritus, homo vero spiritus & caro. Misertus ergo creator vt redimeret, illā ad se debuit reducere quā in perpetratiōe culpe ex infirmitate aliquid cōstat habuisse, & altius apostatam angelū debuit repellere, qui cum a persistendi fortitudine corruit, nil infirmum ex carne gestauit. Est adhuc aliud quo & perditus homo repari debuit, & superbiens spiritus reparari non possit, quia nimirum angelus sua malitia cecidit, hominem vero aliena prostrauit. Propterea nusquam id est in nullo sicut diximus scripturarū loco vel nusquam id est nec in celo nec in aere nec in terra, nec in abyssis apprehendit angelos apostatas, immo penitus deseruit eos. Sed semen abrahe apprehendit, quia nos quasi nos quasi recedentes ab eo & longe fugiētes ab eo & insequutus misericorditer apprehendit, & in vnā personā nostre fragilitatis naturam sibi contēperauit. Semen id est filios abrahe apprehendit. Melius posuit apostolus semen quā si posuisset filios, quia semen tam de longinquis quam de propinquis parentibus dicitur, filii vero magis dicuntur propinqui. Gētes ideo caret quia iudeis loquitur, & quod posuit semen abrahe, sufficit sue intētionī. Et etiā hoc reddit eos magis obnoxios christo, qui non ad gentes, sed ad iudeos missus est sicut ait. Non sum missus nisi ad oues quæ periēre, domus israel. Vel etiā generationes ad fidem conuerse sunt semen abrahe, quia dum in abrahe se

men id est in christum credere ei filii facti sunt cuius semini sunt vniti. Vnde eis dicitur. Si autem vos christi ergo abrahe semen estis. Siue igitur de iudeis siue de gentibus fideles, semen Abrahæ sunt quod christus apprehendit. Vnde id est propter hanc causam quia non angelos sed homines apprehendit debuit fratribus similari vt homo fieret quod illi erant. Ipsa enim natura suscipienda erat quæ liberanda. Idcirco namque redemptor noster non angelus sed homo factus est, quia hoc proculdubio fieri debuit quod redemit vt & perditum angelum non apprehendendo desereret, & hominem in semetipso apprehendendo repararet. Semen Abrahæ apprehendit id est carnem de abraham vt filios eius saluaret. Ideoque fratri per omnia preter peccatum similari debuit vt si militer esset homo mortalis & passibilis & habens omnia cætera que sunt naturaliter hominis. Per omnia similatus est eis, quia natus educatus creuit passus est & mortuus. Qui si aliter a parente, quomodo homines non coactos sed volentes ad salutem reduceret. Non enim haberent que imitando sequerentur, nisi hominem viderēt sibi per omnia similem quem imitari possent. Ob hoc precipue nobis similari debuit vt misericors fieret id est vt ille deus qui semper misericors extitit & affectum pietatis erga creaturam suam habuit, humanum corpus haberet vt in corde compungeretur nostra miseria & infirmitate, sicut euangelium narrat eum frequenter pro nobis genuisse & fleuisse vt veraciter compatiētem nobis & condolētem miseriis nostris, & quia posset nobis compati per consortium eiusdem nature mortalis nec tamen a miseriis eripere subditur & fidelis pontifex ad deum fidelis enim pontifex factus est, vt fideliter nobis extrueret pontem super fluctus seculi huius ad terram viuētiū. Nullum enim fallit sed omnes per pontem quem ipse fecit gradientes fideliter ducit ad deum. Pōtem quippe fecit, quia facultatem dedit nobis calcandi & superandi munda nos fluctus, atque transeundi super eos ad patriā vitæ, & perueniendi ad creatorem nostrum, per hoc quod liberum arbitrium nobis restituit & auxilium suę gratiæ nobis concessit, ac se mediator dedit vt repropiciaret delicta populi id est remoueret negligētiās & culpas quibus deum populus derelinquebat. Repropiciare cōponitur ex re, & prope, & cieo cieas. Et culpe quibus delinquimus i. dereliquim deū & elōgamur ab eo quasi perinquā deo dū iportune incretūt in oculis ei & irā ei irritāt. Sed benignus pōtifex noster repropiciat eas i. retro cieas de eo quod fuerant prope hoc est remouet eas a facie dei misericorditer interpellās pro nobis, & delens eas, & bene pōt delicta nostra repropiciare, quia & a peccato hos potest intentionibus custodire. Nam in eo in quo passus est id est in inferiori substantia in humanitate scilicet de qua minus videretur, potens est nobis in tentationibus subuenire. In eo id est in homine in quo passus est a pilato qui in diuinitate semper mansit impassibilis ipse idem antea tripliciter tentatus a diabolo potens est eis qui tentantur auxiliari id est eis qui post baptismum vel a diabolo vel recurso prauē consuetudinis

Epi. Pauli

tudinis tentantur subuenire potest ne coruant ne ad ipsum unde per gratia dei liberati sunt peccato ducente recurrant. Nam idcirco ipse prior tetari dignatus est, ut sic tentationes nostras suis tetationibus vinceret, sicut mortem nostram venerat sua morte superare. Notandum quod tentatus in propria significatione de ipso etiam domino potest dici, quia multum contemnebat eum diabolus cum impotentem hunc ad panem ex lapide faciendum arbitrareretur, & ad auaritiam ei persuadere conaretur huc usque immoratus est apostolus in hoc quod abundantius oportet nos obseruare ea que a christo & eius discipulis audiuius quia quae ab angelis, quam omnia illi subiecta sicut auctoritate prophetica probatum est. Nunc autem ingreditur facere comparisonem inter christum & Moysen, ut ostendat quia verba christi magis quam moysi sunt obseruanda, ut magis ac magis persuadeat ea que christus praedicauit esse tenenda omnia, et nihil eum fecisse vel docuisse, quod non fuisset illi iniunctum a patre, & hoc est quod sequitur.

Caput tertium.

Vnde fratres sancti, vocationis celestis participes, considerate apostolum & pontificem confessionis nostrae iesum qui fidelis est ei qui fecit illum sicut Moyses fidelis in omni domo illius. Amplioris enim glorie praemoyse dignus habitus est, quanto ampliore honorem habet domus qui fabricauit illam. Omnis namque domus fabricatur ab aliquo. Qui autem creauit omnia, deus est. Et moyses quidem fidelis erat in tota domo eius tanquam famulus in testimonium eorum quae dicenda erant, christus vero tanquam dominus in domo sua. Quae domus sumus nos si fiduciam & gloriam spei usque ad finem firmam retineamus.

Dictum est superius quia christus est pontifex nostris ad deum & quia pro nobis passus est & potest, etiam secundum quod homo est auxiliari nobis in tentationibus. Unde id est ex omnibus his praemissis, vel propter omnia haec supra dicta fratres id est fide matris geniti & per eandem sancti. i. a peccatis mundati, ac bonis operibus instituti & participes quoque celestis vocationis quia sicut & vos vocati estis ad celestia ut eternam ibi cum christo possideatis hereditatem, propter quod & ei multum debetis esse obnoxii & obediens qui vos ad celestia vocauit per gratiam suam & animos vestros ad excellentiam novarum eius promissionum erigere. Vos inquam o fratres filii vni ecclesiae matris, propter haec omnia considerate id est oculis cordium attenti conspiciat apostolum quem vobis deus misit, scilicet vnigenitum suum. Merito paulus istis se non scripsit apostolum, quibus nunc iesum nominat apostolum, quoniam praerogative est eorum apostolus, sicut ait non sum missus nisi ad oues domus israel. Et si carnales obseruatione ad celestem habitationem & vocationem sufficere possent, nunquam tantus tam dignus esset eis missus apostolus enim missus interpretatur. Considerate igitur

tur hunc apostolum diligendo & imitando eum & faciendo voluntatem eius & considerate hunc eundem pontificem id est intercessorem & viam nobis sternentem ad terram viuentium, quia & pro nobis interpellat & facultatem nobis parat super fluctus seculi ac super cuncta labentia transeamus ad celestem patriam. Cum dico confessionis nostrae. i. quem omnes christiani confitemur. Et quem iesum id est saluatorem. Omnes videlicet confitemur, quia hunc salutis largitorem habemus & alio non indigemus, quia ipse omnino sufficit ad salutem. Qui fidelis est ei qui fecit illum. i. patri qui secundum humanitatem creauit illum, quia quicquid ei pater iniunxit totum ipse fideliter adimpleuit, quia non suam sed patris gloriam quae fuit, nec eius mandata abscondit, neque suam sed patris voluntatem facere venit, & ideo si carnales ceremonias euacuauit in hoc paterne voluntati non contradixit, sed potius fideliter obediuit fidelis est patri, sicut fidelis fuerat Moyses in omni domo illius. i. in omni plebe iudeorum. In domo illius id est iesu vel patris fuit fidelis moyses quia minister erat non dominus. Et quaecumque dominus praecipit ut moyses puniret puniit quicquid illi dominus iniunxit totum ille fecit, vel docuit, & ad opera voluntatis domini per agenda iudeos coegit. Sic & christus fidelis est patri faciens omnes voluntates eius, in omni domo id est in omni ecclesia eius tam iudeorum quam gentium. Et ideo fidelis est in hac domo, non solum ydolatriam gentibus euacuans, sed & caruales ritus de iudeis ad nichilans. Dixi ut consideretis hunc apostolum quod facere deberetis quia iste est praemoyse id est maior moysen, & hoc considerate. Nam si moyses vobis sufficere posset ad iustitiam & salutem nunquam iste tantus mitteretur nobis. Nam iste habitus a patre dignus amplioris gloriae praemoyse id est maioris honorificentie & corone quam moyses. Secundum usum latine loquutionis dicere debuisset dignus ampliori gloria sed secundum grecos dicit dignus amplioris gloriae. Vel amplioris gloriae habitus & reputatus est iste praemoyse quia dignus est per meritum ut maioris gloriae habeatur. Non enim per solam gratiam vel naturam hoc habet, sed & per iustitiae meritum. Praemoyse est & in gloria & in merito. Nam iste est filius, moyses vero famulus. Iste sanctificans, moyses vero sanctificatus. Iste enim immunis ab omni peccato usqueaque consummatus in omni bono. moyses autem non sine peccato qui semper crescere potuit in aliquo bono, & intantum iudicatus est a patre dignus habere maiorem gloriam & exaltationem posthanc vitam, in quantum habuit in hac vita maiorem venerationem apud fideles & sibi subditos, quam moyses habuerat apud suos. Moyses enim reputatus est dei famulus, dei minister, bonus dei dispensator fidelis, quem subditi venerarentur non sicut deum sed sicut magistrum christum autem venerantur subditis sicut deum creatorem suum verum deum sufficientem ad gregem suum custodiendum, quod de moyse non est putandum & hic est amplioris gloriae est iste praemoyse, quanto amplior honorem habet domus id est de domo vel in domo qui fabricauit illam quam qui dispensat in ea. Quod de spirituali domo intelligendum est videlicet de plebe dei, cuius moyses dispensator agnoscitur, sed christus fabricator ipse ei fabricauit. i. in fide fundauit & in bonis operibus edificauit domum dei quae est ecclesia in antiquis & nouis sanctis, & ideo longe sublimior honore in eaque

Moyes

Alias ea.
Nu. xii
Alias filius

Paulus
quare o
christum
cat apo
stolum.
Mat. xv

Moyſes. Dico quia fabricauit domum dei. [Nam omnis domus] id eſt, omnis anima quæ fit templū dei [fabricatur ab aliquo] alio quia p ſe ipſam non poteſt, cōſtrui niſi ab alio ſuperiore cōſtruat. Nihil enim boni valet habere a ſe ſola. [Sed ille qui creauit omnia] virtutū bona in electis [deus eſt] & hoc agere Chriſtus potentia diuinitatis ſuæ ſemper conſueuit. Non ſolum enim creauit nos vt eſſemus, ſed etiam vt boni eſſemus ſi iam boni ſumus. Quod ſi necdum boni ſumus, rogandus eſt, vt qui nos fecit homines, faciat nos bonos. Ipſe eſt ergo fabricator huius ſanctæ dom⁹, ac per hoc aliter in ea quam Moyſes. Et vterque quidem ſicut dictum eſt fidelis fuit quia officiū iniunctum bene impleuit, ſed tamen inter eos differētia fuit [quia Moyſes quidem fidelis erat ſicut famulus] Chriſtus vero ſicut filius in domo patris & dominus. Et hoc eſt. Et Moyſes quidem fidelis erat. i. fideliter adimplens quæcunque ſibi diuinitus imperabantur [fidelis erat in domo nō ſua ſed eius] id eſt, patris vel xpī & in tota domo illa, id eſt, in vniuerſa plebe Iudaica malos arguens atque puniens, bonos autem exhortans & ſemper ad meliora promonens, nō vt dominus ſed tanquam famulus, quia non ſe dicebat deum ſed famulātem ei qui ſe miſerat, nec a deo diligebatur vt domin⁹ cuius propria domus fidelis in qua erat [& hoc in teſtimonium eorum quæ dicenda erant] id eſt, vt teſtaretur & confirmaret ea quæ conueniebat dici carnalibus qui nondum ſpiritualia capere poterant, nō vt gratiam daret. Dicebat enim fideliter populo quæ deus pceperat. Quibus dictis dabant teſtimonium multis rationibus & miraculorum ſignis & varijs aſſertionibus. [Dico quia Moyſes erat vt famulus in domo domini. Chriſtus vero nō fuit famulus ſed tanquam filius] qui iure eſt heres [& tāquam dominus] in domo nō aliena ſed ſua quia propria erat eius ſicut & patris, ac ſi dicatur. Et ſi vterque platus eſt domui dei & in ſua loquutione fidelis exitit magna differētia eſt, quia Moyſes erat in domo domini tanquam famulus. Chriſtus vero tāquam filius in domo patris & heres & dominus. Et cum tanto ſit maior Chriſtus debet omnino recipi, Moyſes vero minor in carnalibus obſervantiis poſtponi. Moyſes enim ſine Chriſto non proderit, Chriſtus autem ſolus ad omnia ſufficit. Diceret nūc aliquis. Quid ad nos ſi Moyſes vel Chriſtus eſt in domo? Neſcimus videlicet quæ ſit illa domus, nec per hoc nobis Chriſtus cōmendatur, quia & ſi homines fuerunt illa domus, illi potius credendi ſunt hoc extitiſſe qui fuerunt temporibus Moyſi vel Chriſti, nō autem nos qui modo ſumus, cui videtur reſpondere apoſtolus. [Quæ domus ſumus nos] Quasi dicat. Ne diffidatis de domo quia nos ſumus domus dei. Nos fideles & in hoc tempore ſumus, ſicut antea patres noſtri ſumus illa domus quam Chriſtus ſua morte fabricauit. Hac tamen cōditione dico nos eſſe domum diuine habitationis ſi retineamus fiduciam] id eſt, ſi ſpiritus certiffimam quam dedit nobis nō amittamus, ſi indubiam fortiter retineamus, hoc eſt ſi certiffime ſalutem in Chriſto ſperamus ſine carnalibus obſervantiis, tunc ſumus domus in qua

per fidem habitat, fiduciam namque pro ſpe hic Fiducia accipit, & quia nemo poteſt ſperare niſi ſpes ex hic p ſpe bona cōſcientia furgat, addit [& gloriam ſpei.] Id ſumitur, eſt, ſi retineamus & bonam conſcientiam quæ eſt cauſa ſpei, & decus & gloria meritis per quam in ſpem erigimur, quia ſicut idē apoſtolus dicit, gloria noſtra eſt teſtimoniū cōſcientiæ noſtræ, & quia nonnulli conſcientiam boni operis habent p quā gloriari in deo poſſunt & ſperare, ſed tamen vacillantem, ponit firmam. Et quia firmam per mentem, vel annum poſſent habere, ſubdit vſque in finem] id eſt vſq; ad obitū, quia qui perſeuerauerit ſaluus erit. Vel fiduciam retineamus ne ſubre. Mat. 24. pente aliqua infidelitate diffidamus nos per Chriſtum poſſe ſaluari quæreutes ſalutis auxilium in carnalibus obſervantiis, ſed ſine his ſolum Chriſtum a domino ſufficere indubitanter cōfidamus. Idcirco enim oſtenſus eſt Chriſtus longe nobilior Moyſe, vt ſolum Chriſtum teneamus in quo habebimus omnia [& gloriam ſpei] id eſt, glorioſam ſpem quia eſt de iocunditate coeleſti [firmam] id eſt, perdurantem vſque in finem] vite quādo accipietur quod nunc ſperatur.

Quapropter ſicut dicit ſpiritus ſanctus. Pſal. 94. Hodie ſi vocem eius audieritis nolite obdurare corda veſtra, ſicut in exacerbatione ſecundum diem tērationis in deſerto, vbi tētauerunt me patres veſtri, probauerunt & viderunt opera mea. xl. annis. Propter quod infēſus fui generationi huic & dixi ſemper hi errāt corde. Ipſi autem non cognouerūt vias meas quibus iurauī in ira mea ſi introibunt in requiem meam.

Nunc iterum inuitat eos terrēdo ad fidem, ne propter incredulitatem perdant eternam requiē ſicut patres eorum in deſerto qui quia increduli fuerunt terram promiſſionis ſue ſignificatam amiſerunt. Domus dei ſumus, ſi per incredulitatē diffidamus ſed certa fide fiduciam teneamus. [Quapropter nolite] per infidelitatem [obdurare corda veſtra] & hoc ita moneo [ſicut dicit ſpūs ſanctus] id eſt, eandem intentionem ego nunc in veſtram correctionem habeo quā habuit ſpiritus ſanctus, quando dixit iſtud ore Dauidico. Nec ſolus ego hoc ſuadeo, ſed ſpiritus ſanctus, hoc idem ſimiliter ſuadet. Et idem bonum ego vobis promitto ſi obedieritis vel malum ſi cor obduraueritis quod ſpiritus ſanctus promiſit cum ad vos & alios in tēpore gratiæ futuros vocem dirigeret dicens hodie & cetera. Sanctus enim ſpiritus p̄uidens duritiā cordis iudeorum quia contra vocem domini Ieſu obdurati erant infideliter cor ſuum & ideo auctoritate ſua volens eos a duritiā cordis reuocare & ad integritatem fidei Chriſti nō vtare, ſcilicet nihil vt ſalutis putarent eſſe in carnalibus obſervantiis poſt aduentū veritatis, dixit [hodie & cetera.] Et per hoc multum reuocat apoſtolus Iudeos hanc prophetiam habentes, quoniam oſtendit ſpiritū ſanctum hoc idem tanto, tempore antea p̄dixiſſe quod nunc dicitur eis in tempore gratiæ. [Hodie]

O iiii id eſt, hac

Epi. Pauli

Psal. 77.

id est, hac egregia & nobili die, scilicet in hoc tē-
pore gratienotabili & p̄claro inter omnes alias e-
tates, in quod deus maiorem pietatis affectum ho-
minib⁹ exhibuit quam in aliis temporibus. Si vocē
eius id est, nouam christi p̄dicationem audie-
ritis, nullū incredulitatis signum remaneat in vo-
bis. Modo per se loquitur qui prius per p̄cones lo-
quebatur, si tunc duri fuistis vel nunc estote mol-
les. Quod ait, si vocem eius audieritis, non dubi-
tat illos eam audituros, sed per hoc magis attētos
facit ad audiendum dum quasi incertos reddit &
suspensos, ne forte contigat vt non audiant. Nolite
obdurare id est, contra eum dura facere cor-
da quæ sunt vestra, id est, in vestre voluntatis ar-
bitrio sicut, obdurauerūt patres vestri carnales
in exacerbatione id est, in acerrima offensione
qua sibi deum reddiderunt acerbum, quum non
crediderunt quod deus esset illis traditurus terrā
repromissionis sicut pollicitus fuerat, nec cœlestē
requiem quæ per eam significabatur. Nolite in-
quit nunc obdurare corda secundum diem ten-
tationis in deserto id est, sequentes & imitantes
diem & tempus in quo patres vestri me tentaue-
runt & ex diffidentia panem petierunt atque cū
hesitatione dixerūt. Nūquid poterit deus parare
mensam in deserto & alia huiusmodi, & hoc fece-
runt in deserto postquam de Egypto educti fue-
rant vbi deum tentare nō debuissent, cuius tot &
tanta iam viderant opera, scilicet seipsos in manu
valida de Egypto per mare rubrum sicco pede
eductos, & hostes eorū in mari submersos & alia
multa magnalia. Quare postmodum non de-
buissent de protectione gratiæ ipsius propter ali-
quos hostes diffidere. Cum enim audissent ab ex-
ploratoribus habitores promissæ terræ fortes ad
præliū, obliiti sunt virtutis dei totiens probate nec
crediderunt illum esse p̄otentem ad terram illam
populo suo subiugandam, propter quod & indi-
gni fuerunt intrare in illam. Vos autem cauete ne
similiter facientes a vera sanctorum patria exclu-
damini. Nam & vos spiritualiter ab Egypto educti
estis, i. a tenebris ignorantiae, & ab afflictione vitio-
rum liberati, submersis in baptismo vestris hosti-
bus diabolo cum omni pompa eius & exercitu vi-
tiorum, & ducente domino ad hoc promoti estis,
vt mundum istum & præsentis seculi habitationē
desertum horroris atque peregrinationem & exi-
lium esse intelligatis. Et ideo nō debetis amplius
deum tentare per aliquem diffidentiam vt pute-
tis vos sine carnalibus obseruantijs per Christum
nō posse saluari quia tūc nō intrabitis in electorū
patriam, sed certissima fide credentes vos per eū
esse saluandos, sola eius p̄cepta seruate. Quia ve-
ro dixit diem tentationis & a quibus esset illa tē-
tatio facta non dixit, ideo nūc exponit qui deū in
deserto tentauerunt. Vbi, i. in quo deserto tēta-
uerūt me patres vestri quorum tentationis & exa-
cerbationis filij & imitatores estis dum in fide du-
bitatis, & ideo timendum est vobis, quos habetis
patres in culpa, imitemini in eādē penā. Iam er-
go tales non sint patres vestri. Nolite eos imitari.
Patres vestri erant, sed si non imitati fueritis, pa-
tres vestri non erunt. Probauerunt me, i. curio-

sitatis causa exquisierūt an possem facere quæ pe-
tebant & viderūt opera mea quadraginta annis
quia tam longo annorum spatio feci coram eis in
manu Moyfi miracula, & ip si magis ac magis ob-
durauerunt corda, ad hoc cum illis fui per quadra-
ginta annos vt ostenderem tale genus hominum
quod me semper exacerbaret vsque in finē seculi
fore, quia per illos quadraginta annos totum hu-
ius seculi tempus significatum est, ipsi me tentaue-
runt per infidelitatem suam. Propter quod ego
fui infensus, i. cōtra iratus generationi huic tam
peruerse, quæ & genus huiusmodi rebellium ho-
minum in ecclesiā vsque ad finem mundi semper
futurorum designauit. Et licet me offenderent ta-
men ego dixi semper de illis hi errāt corde, i. per
Moysem, & Aaron, misericorditer annuntiaui &
corrigere studui errorem quem corde etiam habe-
bāt & scienter & volūtarie dicens hi errāt corde
id est, ex propria deliberatione quia serio peccāt,
& cum sciāt se male agere nō desistūt. Ego quidē
paterna benignitate reuocabam eos sed ipsi non
cognouerunt vias meas, quibus incedebā. i. mi-
sericordiam qua eos corrigere studebam & veri-
tatem qua eos si in malo perseuerarent damnare
disponebam, quia vniuerse vie domini misericor-
dia & veritas. Vel non cognouerūt vias meas, i.
non intellexerūt p̄cepta mea per quæ venit ad
me, quia ego spiritualiter loquutus sum, scimus enī
quoniā lex spiritalis est, ipsi autē carnaliter intelle-
xerunt. Ita non cognouerūt vias meas sicut illis
merētib⁹ ego iuraui, i. immutabiliter cōfirmaui,
& hoc feci in ira mea, i. i dispositione vltionis su-
menderet introibunt in requiem meam, i. non in-
troibūt in terram promissionis in qua eos requies-
cere facturus eram, nec in regnum cœlorū quod p̄
hāc significatur vbi perennis est requies, duo no-
tat quod poenas eis dedit & qd̄ requiem negauit.
Nam in ira qua negauit requiem sumpsit vltionē,
defectus quoque dictionis vehementiam ire desi-
gnat cum dicitur si introibunt in requiem meam
quāuis ira dei non sit vt hominis, i. perturbatio cō-
citati animi, sed tranquilla dispositio iusti simplici-
ter constituti. Vehemēter enim minatur, cū quasi
prē nimia ira imperfectam relinquit sententiā di-
cens si introibunt in requiem meam. Et cum iu-
ramēto minatur istud. Multum ergo timenda est
hæc comminatio. Nam loqui deum magnū est
quanto magis iurare deum. Iurantem hominem
debes timere, ne propter iurationem faciat quod
contra voluntatem eius est. Quanto magis deum
qui nihil temere iurare potest. Historialiter hoc lo-
co reducit ad memoriā quod miserunt videre ter-
ram & cū audierint ibi esse inexpugnabiles viros
obliti virtutis dei totiens probate, dixerunt reuer-
tamur in Egyptum. Vnde iurauit dominus quod
non intrarent in terram illam quæ est requies labo-
rum, & sic omnes in solitudine mortui sunt præter
duos, & sicut illi per incredulitatem & diffidentia
terram quæ illis parata erat vt requiescerēt in ea,
ita vos si in fide Christi dubitaueritis, vel inobe-
dientes illi fueritis veram iustorum patriam nō in-
grediemini. Hucusq; terrēdo loquutus est ne sint
increduli Christo sicut patres illorū Moyfi, ne ve-
ram perpetue

Ira dei
qualiter
existat.

ram perpetue beatitudinis quietem amittat, sicut patres illorum requiem sibi promissae terrae, hinc blandiēdo monere incipit ne requiem illam amittat & temporis oportunitatem suadet ut ad eam festinetur subiungens.

Videte fratres ne forte sit in aliquo vestrum cor malum incredulitatis discedendi a deo viuo, sed adhortamini vosmetipsos per singulos dies donec hodie cognominatur ut non obduretur quis ex vobis fallacia peccati. Participes enim Christi effecti sumus, si tamen initium substantie eiusque ad finem firmum retineamus, dum dicitur hodie si vocem eius audieritis, nolite obdurare corda vestra, quemadmodum in illa exacerbatione. Quidam enim audientes exacerbauerunt, sed non vnuerſi qui perfecti sunt ab Egypto per Moysen. Quibus autem infensus est quidam draginta annis. Nonne illis qui peccauerunt quorum cadauera prostrata sunt in deserto? Quibus autem iurauit dominus non introire in requiem ipsius nisi illis qui increduli fuerunt. Et videmus quia non potuerunt introire propter incredulitatem.

Elenitet incipit admonere ut libentius admonitionem suscipiat. Videte inquit o fratres. Quasi dicat. Mihi deberis acquiescere, quia vos frater na dilectione admono. Videte. i. rationabili consideratione caute ne quis vestrum habeat cor incredulum & excludatur ab eterna requie fidelium. Sed illud quapropter quod supradictum est nonnulli voluit huic monitioni iungere ita. Domus dei sumus si fiduciam & gloriam spei retineamus. Quapropter videte fratres ne diffidatis. Videte ne forte quia in vestro est arbitrio & ad vtrumque se habet sit in aliquo vestrum quia de multis non dubito qui perfecti sunt cor incredulitatis ut non credat Christum, ad salutem sufficere quia malum est tale cor quoniam sic ruit in multam peccatorum voraginem & post in mortem. Nam huiusmodi cor est cor. i. voluntas discedendi. i. diuersis vijs cedendi & fugiendi a deo viuo. i. a Christo qui sicut legimus est deus verus & vita eterna. Qui enim ab eo diuersam viam incedit, a vita discedens ad mortem tendit. Quod inter istos nonnulli faciebant dum in fide Christi dubitantes eum sine carnalibus obseruantijs ad iustitiam & salutem sufficere posse non crederent, & ita iam pro exiguo fidem eius ducentes facile ab ea recedere vellent. Et minus est per aliam culpam a deo discedere quam per incredulitatem eum omnino postponere. Qui enim fidem abiicit omnino a deo recedit. Qui vero per aliam ab eo culpam discedit, sperat adhuc reuerti. Per hoc quod dixit cor incredulitatis intelligi poterat cor malum & cor discedendi a deo viuo. Sed ideo posuit, quia iste vocem magis valet ad absterrendum

eos. Non habeatis cor incredulitatis sed potius adhortamini non diuersos non alterius gentis homines sed vosmetipsos adinuicem. Quod enim dixit vosmetipsos ostendit hortationem eorum a deo necessariam inter eos esse, ut non oporteat extendi ad alios adhortamini vos inuicem ut sincere credatis, & pie ac sancte viuatis & hoc per singulos dies. i. quotidie, & non per vnum annum vel duos tantum sed donec cognominatur hodie. i. quoadiu simul dies cognominantur. Nam quod dixit hodie cognominatur, voluit notare multitudinem dierum esse in tempore gratiae. Quod tempus est hodie. i. magnum & demonstrabile & est dies. i. clarum post tenebras erroris & ignorantiae donec hodie cognominatur. i. quoadiu tempus gratiae durat, adhortamini vosipsos de incremento fidei ceterarum virtutum, quia non minus modo potestis perficere quam praesente Christo. Vel donec hodie cognominatur. i. quoadiu vita praesens vnicuique manet in qua semper dicitur hodie, adhortamini vosipsos semper ad meliora. Si quis enim peccauit, usquequoque est hodie potest reuerti. Nemo igitur desperet dum viuit. Sed neque securus incaute fiat quia nescit quando sibi istud hodie determinetur ideo vos adhortamini. i. ut non obduretur quis. i. non fiat durus & incredulus contra monitionem spiritus sancti, qui cor eius mollevult facere ut possit in eo verba sua velut in cera scribere. Non obduretur quis neque enim de multis metuo. Nam obduratur contra fidem fallacia peccati. i. errore peccati se fallente sub virtutis specie, si cum fide christi legem quoniam a deo data est putauerit salutem necessariam. Sic enim falleret peccato. i. male faciet dum se putauerit benefacere quia ex obseruatione legis deum offendet cui se per eandem legis obseruantiam placere credet. Nam qui legem adhuc obseruat Christum venisse negat. Et ideo non debet quisquam nostrum obdurari tali fallacia ut sub occasione legalis obseruantiae discedat a Christo euacuans fidem eius. Nam participes christi sumus effecti. Non enim potest fieri discessio, ubi primum non est coniunctio. Sed nos iam Christo sumus coniuncti & ideo non discedamus ab illo. Effecti sumus participes Christi in nomine & gratia quia & christiani vocamur & gratiam eius percepimus per quem quid boni habemus assequuti sumus scilicet fidem peccatorum remissionem, innocentiam, & iustitiam & cetera. Vel participes christi sumus effecti. i. spe sumus iam participes eiusdem incorruptionis & gloriae quam christus habet. Ac si dicatur debetis adhortari & non esse duri, quia quod non eramus facti sumus per gratiam habentes patrem cum christo in hereditate. Tamen hac conditione dicat si retineamus initium substantie eius. i. fidem quae est initium bonorum per quam deus extitit in nobis per quam deificamur & diuine substantiae participamus. Fides enim est substantiae initium. i. incorporationis substantiae initium. quia fundamentum & origo virtutum per quas ipse constat in nobis & nos membra eius efficimur, Et hoc initium oportet ut retineamus non titubantes sed firmum & incoscissum nec per mensem vel annum sed usque ad finem vite praesentis ut scilicet nunquam

Fides est
substantiae
initium.

Epi. Pauli

nunquam deferamus feriem. Et dicerent vobis apostolis tantum & Christi contemporaneis iustum est vt fidem teneat, subiungit, dum dicitur hodie & cetera. Ac si dicat. Non tantum his qui Christum audire loquentem preceptum est tenere fidem & non obdurare corda sed etiam vobis hoc idem est iniunctum & ceteris omnibus. i. quadiu dicitur hodie si vocem eius audieritis, hoc est per totum tempus gratiae vel presentis vite, vel ita. Non solum auditores Christi fidem debuerunt adhibere dictis eius, sed & vos quadiu dicitur hodie si vocem eius audieritis. i. quadiu vocem diuine predicationis in hoc seculo potestis audire nolite insideliter obdurare corda vestra contra vocem domini, & admonitionis quemadmodum obdurauerunt patres vestri in illa notabili & magna exacerbatione. Nolite prauorum exempla sequi sed bonorum. Nam quidam illorum audientes in deserto vocem dei pollicentis quod induceret illos in terram promissionis in qua & requies eterna figurabatur, dubitauerunt deum hac agere posse, & sic hesitatione sua exacerbauerunt eum. i. acerbum sibi & asperum reddiderunt. Qua sententia demonstratur non satis esse audire de illa requie, quia illi omnes audierunt, sed non omnes peruenerunt. Nam & vos nunc auditis, quod Christus vobis credentibus requiem illam promittat. Si dubitaueritis eum sine carnalibus obsequantijs nos in illam inducere posse exacerbabit eum sicut patres vestri nec intrabitis in illam. Peius est enim exacerbare quam retinere. Quidam exacerbauerunt sed non vniuersi qui profecti sunt ab Egypto perducaturum Moysem. Nam intererant Caleb & Iosue qui non offenderunt, & hos debetis imitari. Nam & vos ducaturum verum Moysem, id est, Christum educti estis a tenebris ignorantiae & erroris. Ideoque non debetis amplius deum incredulitate & prauis moribus exacerbare sed fide & bonis operibus ad terram perpetue beatitudinis vobis promissam festinare, per hoc quod dicit quosdam exacerbasse, sed non vniuersos, innuit quod intellegebat inter istos quosdam dubitantes & quosdam non dubitantes. Dico quod quidam exacerbauerunt sed non omnes. Sed quibus horum insensu est quadraginta annis. i. vtrum illis qui exacerbauerunt an illis qui non exacerbauerunt? Nonne illis qui peccauerunt? Vtique illis. Quod ex affectu apparuit quia prostrati sunt. i. procul a castris & ab omni vicino strati sunt in deserto & praemultitudine iacuerunt insepulta cadauera eorum exposita bestiis & auibus. i. corpora eorum sicut brutorum animalium, cadauera relicta sunt in deserto nec sepulture tradita, & in hoc apparuit ira dei. Significant autem vt supradictum est quadraginta anni totam presentem vitam vel spatium temporis usque ad finem seculi. In quo quicumque post baptismum, vel infidelitate vel criminosa conuersatione deum irritant, non sunt digni peruenire ad terram viuentium, sed in huius mundi solitudine laniantur more cadauerum a feris & auibus. i. a malignis spiritibus & ad eterna supplicia rapiuntur.

Hieronymus in libro septimo super Ezechielem, pepercit ait, oculus meus ne interficerem eos atque delerem nec omnino consummarem. In quo que-

ritur quomodo eis pepercit quorum cadauera in solitudine corruerunt, & excepto Ihesu naue & Caleb filio Iefone terram repromissionis nullus ingressus est. Ex quo intelligimus viuere eos, nec eternis supplicijs reseruatos, nec deletos esse de libro vel de terra viuentium, nec consumptos ante faciem domini. Si enim ex eo quod non sunt introducti in terram perisse credendi sunt, ergo Moyses perit qui vidit tantum terram promissionis & non est ingressus in eam. Peccantes quidem prostrati in mortem corporis sed incredulis negauit requiem animae post mortem. Et hoc est quod interrogatiue dicitur ad increpationem istorum qui adhuc in fide dubitabant. Sed quibus iurauit non introire in requiem ipsius eternam quae significabatur per terram promissionis, vel in ipsam terram promissionis nisi illis qui increduli fuerunt ad vocem promissionis eiusdem requie. Quasi dicat. Non aliis hoc iurauit sed illis. Et videmus aperta ratione quia non potuerunt intrare in illam requiem perpetuam sicut nec in terram promissionis propter incredulitatem suam. Compleuit enim deus cominationem iuramenti sui qua dixit incredulos in requiem suam non intraturos, & similiter faciet omnibus incredulis.

Caput. iiii.

Ineamus ergo ne forte relicta pollicitatione introeundi in requiem eius, existimetur ex nobis aliquis deesse. Etenim & nobis nunciatum est quem admodum & illis. Sed non profuit illis sermo auditus non admixtus fidei ex his quae audierunt. Ingrediemur enim in requiem quam credimus quemadmodum dixit sicut iurauit in ira mea si introibunt in requiem meam. Et quidem operibus ab institutione mundi huius perfectis. Dixit enim quodam loco de die septima sic. Et requieuit deus die. vii. ab omnibus operibus suis, & in isto rursum. Si introibunt in requiem meam. Quoniam ergo superest quosdam introire in illam, & hi quibus prioribus annuntiatur non introierunt propter incredulitatem, iterum terminatur quaedam dies hodie in Dauid dicendo post tantum temporis sicut supradictum est hodie si vocem eius audieritis nolite obdurare corda vestra. Nam si eis Iesus requiem praestitisset, nunquam de alia loqueretur post hac dies. Itaque reliquitur sabbatismus populo dei. Qui enim ingressus est in requiem eius, etiam ipse requieuit ab operibus suis, sicut & a suis deus. Festinemus ergo ingredi in illam requiem, vt ne in idipsum quis incidat incredulitatis exemplum.

Et quia

Exacerbare est peius quod retinere.

Hieronymus.

Et quia propter incredulitatem illi perdidērūt requiem [ergo timeamus] .i. solliciti sim⁹ ne & nos similiter eam perdamus ob infidelitatem, vt si nō amore saltim timore fugiamus incredulitatem. [Timeamus] quia timēdum est [ne forte] forte dico quia in arbitrio vestro est & ad vtrūlibet se habet. [Ne forte relicta pollicitatione] id est, ne contempta & neglecta atque deserta frequēti pmissiōe quam nobis deus fecit, vel quam nos in baptisimato fecimus deo [introeundi] per fidē & operationem [in requiē] quā est [eius] .i. potestatis illius quia potest eam dare cui vult existimetur aliis nostrum deesse. Requiem illam nobis deus promisit credētibus nō relinquamus promissionē eius sed certa fide teneamus eam, credētes quod sine carnalibus obseruatiōis sola Christi promissionē percipiemus illam. [Timeamus ne quis ex vobis] .i. ex nostro collegio tam religioso, relinquens istam pollicitationē & hesitans in corde suo atq; titubans in fide det malā de sua salute ceteris opinionem, vt existimetur deesse ab illa requie ppter incredulitatem suam sicut antiqui patres. Nam vnusquisq; debet studere tam firmus esse in fide & bona operatione, vt cum obierit, nō sit dubium ad requiem illam peruenire. Ceterum qui dum adiuuaret in fide nutauit & in opere negligens fuit existimatur post mortem ab illa deesse. Et hoc timendum est ne cui nostrū contingat. Nam & ad nos partī & de illa requie sollicitos esse sicut pertinuit ad patres nostros. [Etenim etiā nobis] tempore gratiæ [nunciatum] de illa [est] per filiū [quemadmodum] per figuram terrē promissionis nūciatum [est illis] de ea per famulum & ideo nō possumus excusationē de ea prētendere quasi de ignorantia, quia non solum illis patribus sed etiā nobis p̄dicata est illa requies. Nec solum in euāgelio, sed & ante legem & sub lege docti sumus de illa. [Nobis nunciatum est sicut & illis] Sed illis non profuit [profit vel nobis] nō profuit illis sermo [id est] illa quietis p̄nunciatio, quia sermone tātū visa est eis [et ideo non profuit sermo quia auditus] tātūmodo & non completus. Et vere tantum [auditus, non factus vel creditus. Nam] non admixt⁹ fidei] vt & sermo & fides simul iungerētur atque miscerentur fidei dico [ex his quæ audierunt] ab exploratoribus suis. Non enim fidem ex verbis eorum sumpserunt, sed magis amiserunt. Vel ex his quæ audierunt ab exploratoribus factum est vt sermo quem prius audierant de illa requie non admisceretur fidei illorum sed falsus putaretur. Nam cum audirent terram promissionis circumdatam mōtib⁹ vrbes habere munitissimas & habitatores fortissimos desperauerunt intrare in requiem illam quæ & futuram significat requiem, & sic præsēntis quietis spe perditā dubitauerunt, de illa quē in hac erat p̄figurata dixi quia & nobis nunciatum est de illa requie. Quod effectus pbat quoniam ingrediemur in illam. Non enim viā ingrediendī sciuissemus nisi nobis esset nūciata. Vel ita. Illis qui non crediderunt non profuit, quia nobis qui credimus proderit. Nam [ingrediemur in illam requiē nos qui credimus] quemadmodū ex opposito dicit de incredulis si introibunt in requiē

meam. Per quod patet quia qui credunt intrabūt. [Ingrediemur enim] credēdo sicut illi perdidērūt non credēdo. [Nō cognouerūt inquit vias meas] sicut illis merētib⁹ iram meā exhibui. Ita cecifuerunt ad cognoscendum vias meas, sicut ego firmēter illis minatus sum quod non essent intraturi in requiem meam palestine regionis vel cōlestis habitationis, & sicut ablata est illis quia non crediderunt, sic nobis promissa si crediderim⁹. Quia vero dixerat nunciatum esse de illa requie, ostendit qñ & quomodo sit nunciatum, scilicet ante legē post perfectionem operum & sub lege quando per terram promissionis designabatur & tempore gratiæ in Dauid. Tres enim requies memorat, vnam sabbati, secundam in palestina, tertiam in cōelo. Nunciatum est de requie, & quidem primo factis dein de verbis. Nā operibus dei perfectis quæ fecerat p̄ singulos dies ab institutione mūdi .i. ex quo mundum ceperat instituere subaudi nūciata est illa requies quando deus requieuisse dicitur. Augustinus in sermone de .x. cordis. In spiritu sancto hoc est in domo dei requies nobis sempiterna p̄mittitur. Nam quia spiritus sanctus dicitur, p̄pterea septimum diem sanctificauit deus quando fecit omnia opera sua, sicut in genesi scriptum legimus nō ibi sanctificationem nominatam, nisi illo die in quo dicitur [requieuit deus ab operib⁹ suis]. Nō enī fatigatus erat deus vt diceretur requieuit deus ab operibus suis, sed in illo verbo tibi laboratī requiem promisit. Vel quia fecit omnia bona valde & sicut dicitur [requieuit deus] intelligas etiam te post bona opera requieturum & sine fine requieturum. Nam omnia opera superiora quæ dicta sunt, id est, dies superiores habent vesp̄eram. Vnus iste dies nō habet vesp̄eram. Vbi deus sanctificauit requiem dicitur ibi factum est mane vt inciperet ipse quies, non dīctū est facta est mane vt fieret dies sine fine. Sic ergo incipit requies nostra quasi mane, sed non finitur quia in eternū uiuamus. Ad hanc sp̄e quicquid facimus si facimus sabbatum obseruamus. Nūquam ab opere nouo cessauit deus donec homo factus est, sed eo facto requieuit ab omni opere, per qđ designauit quia nullam aliam creaturam post hominem factur⁹ erat cui homo subderetur & ad cuius seruitiū homo crearetur. Nā quia ipse requieuit ab homine facto, intelligimus quod propter hominē fecerat omnia. Ideo promissa est hominī requies operib⁹ perfectis, & quod requies ac beatitudo sit ei promissa, ostēdit scriptura. Nam in quodam notabili & egregio loco dixit sp̄itus sanct⁹ de die septima per quam significata requies eterna qui nō describitur habuisse vesp̄eram, sic .i. talib⁹ verbis dixit. (Et requieuit deus die septima) Cur enim diceret post illam diem in qua homo creatus est sequenti die requieuit & ab opere cessauit nisi per hoc vellet innuere quoniam illum post cuius creationem requieuit ad requiem & beatitudinem fecit. Per sex dies ab illa creatione non requieuit quoniam nihil perfectū vidit donec homo dominus & possessor omnium creatus fuit. Sed eo perfectō p̄fecta sunt omnia & tunc tandem cessauit ab omni opere quia tunc omnia perfecta fuerūt quoniam hominem

Augustinus.

Hodie facta est requies ab omni opere.

Hō qua-
liter. vi. e.
tate nat⁹
fuit mun-
do ad la-
borem.
Etates
septem &
earū sin-
gularis
descrip-
tio.

hominem propter quem facta erant habuerunt. [Requieuit deus ab operibus suis]. i. cessauit a no-
ua operatione vt nihil amplius faceret nisi de ma-
teria ibi facta vel ad similitudinem eorum quæ iā
ibi fecerat. VI. diebus operatus est, septima quie-
uit. Sic & i. vi. etate homo nat⁹ est mūdo ad labo-
rem. Sexta die & sexta diei hora passus, septima
quieuit in sepulchro. Per qd⁹ nōs docuit post ope-
ra nostra quæ. vi. etatibus. i. infantia, pueritia, ado-
lescentia, iuuentute, senectute. Et senio fiūt debe-
re quiescere, in septima etate quasi septima die.
Prima enim etas vt dixi infantia est lactis vbere
nutrienda, secūda pueritia solido cibo iam apta.
Tertia est adolescentia sufficiens ad generandam
sobolē. Quarta iuuetus robusta & honorib⁹ apta.
Quinta est senectus quando iuuentis ardor refri-
geratus & extinctus est, quoniam feruore carnis
mitigato vita ducitur in tranquillitate. Sexta est
decrepita etas, quando perit homo qui fuerat, qñ
vīribus amissis iam positus est in introitu mortis.
Post harum finem etatum sequitur mors. Eodem
modo & in spiritali vita. vi. possunt etates notari.
Infātes enim sunt, qui sensu imbecilles sola aucto-
ritate se defendunt qui de sua fide sine aliqua ra-
tione auctoritatibus patrū humiliter acquiescunt.
Pueri quorū sensus iam aliquantulum sunt exer-
citati, qui non manent contenti sola auctoritate
sed quibusdam rationibus & inuestigationibus iā
promouentur ad rationē fidei. Adolescētes sunt,
quorū sensualitas iam subdita est rationi, vt iam
sufficiant ad generationem bonorum operum, vt
iam laborent & moueātur ad bene operandum.
Iuuentus est quando non solum generat mens p
bonam operationem, sed etiam virtus eius tātum
induruit & roborāta est vt neque morte, neq; vīta
separari valeat a charitate dei, sed martyrium si
opus fuerit subire nō vereatur. Senect⁹ est quādo
mens ita praeualet sensualitati, vt non solum non
superetur, sed etiā non impugnetur ab ea, vt caro
iam spiritui prout est in hac vita possibile, consen-
tiat, & eandem quietem & animæ puritatem cōcu-
piscat. Decrepita etas est illorū qui iam prout fas
est contemplatione domini fruētes ad instar an-
gelorum viuūt iā filij huius mūdi non dicēdi, iā
coelestibus conuersantes vt vestigia humanæ con-
uersationis in operibus illorū iam nulla videri pos-
sint, post has. vi. morum etates sequitur dies septi-
ma eterna oībus sic viuētib⁹ pmissa, in qua da-
bitur eis vera requies & p̄hennis letitia vt non
amplius futuri sint in aliquo labore vel miseria,
hæc nobis deus significauit, quando post opera-
tionem. vi. dierū septima quiescere voluit. In illo
scripturæ loco demonstratum est hominī requiem
esse promissā, atque nūciatum est ibi ante legē
de illo, & rursū eadem requies sub lege per figu-
ram terræ promissionis in isto loco nūciata est &
promissa dicēte spiritu sancto de incredulis [si in-
troibunt in requiem meam] id est, in terram quam
Moyses p̄mittebat quæ significabat verā requiē,
quam spiritus sanctus parauerat ac per hoc nec i
illam veram intrare poterūt. Vbi enim incredulis
facta est comminatio quod in eam non introibūt,
ibi declaratum est quoniam promissa fuit aliquib⁹

hominib⁹. Si enim nulli promissa esset, nec aliquē
intraturum prædictum fuisset. Et non esset causa
comminationis quod non essent intraturi, si null⁹
esset intraturus. Nec multum eos lederet si mina-
retur illud auferre cuius speciei & certitudinem ali-
quā nequiuissent habere. Ecce bis signata & pro-
missa est requies per diē sabbati, & p̄ terrā promis-
sionis. Et quia spiritus sanctus qui nec falli nec mē-
tiri potest, eam signauit, nūciauit, promissit, & il-
lam aliquibus p̄parauit quia superflue nō fecisset
eam tergo superest id est, restat [quosdam] id est,
egregios & electos [introire in illam] p̄hennem
promissionem & veram. Et quoniam superest
quosdā introire & hi quibus prioribus annūcia-
tum est vt intrarent, non intrauerunt propter in-
credulitatem in veram requiem quam terra pro-
missionis figurabat ad quam nō peruenerūt, ergo
litterum] i. sub eiusdem requiei designationē [ter-
minat] & distinguit spiritus sanctus [diem quēdā]
quo nūciata impleantur. i. egregium tempus grā-
tiæ in aduentu Christi dicēdo in Dauid hodie lo-
quens, quia non ipse Dauid loquebatur, sed spūs
sanctus in eo. Et hoc post tantum temporis ab
introitu filiorum Israel in terram promissionis. Vñ
patet non de illa terra tunc eum dixisse quæ iādu-
m habebatur, sed de vera requie quæ adhuc
expectabatur. Introitus enim terræ promissionis
iam tunc non poterat illis auferri. Ex quo autem
fuit in deserto facta cōminatio quæ dicit [si introi-
bunt in requiem meam] processit magnum spaciū
vsq; ad tempus Dauid. Sed a tempore commina-
tionis huius vsq; ad introitum terræ promissionis
modicum tempus fuit. Et per hoc constat esse di-
ctum de promissione vere requiei quam post tan-
tum tempus Dauid fecit his qui futuri erant in no-
uo testamento quia contemporanei sui iam intraue-
rant. Ideo terminat diem quo possimus in veram
requiem intrare. Nunquam videlicet aliqui intra-
rent, nisi tempus gratiæ distinctum fuisset in quo
regna cœlorum paterent fidelibus. Ideo terminat
diem intrationis, quoniam superest aliquos intrare.
Et nisi videret intraturos, nō terminaret. Qui licet
sub lege viuens corde tamen positus in tempore
gratiæ, dicens [hodie] tertio nūciat requiem illo
tēpore consummādam, diem terminat [hodie] di-
cēdo in Dauid, quod hodie est intelligendū sicut
supradictum est [hodie si vocem eius audieritis].
Diuerfis enim significationib⁹ posuerat hodie qñ
dixit hodie genui te & quando rursū ait [hodie si
vocē ei⁹ audieritis] & ideo debuit terminare quā
significationem haberet nunc hodie ne aliter in-
telligeretur. [Hodie] i. in hoc vniuerso tempore
gratiæ, de quo Ioannes scribit quoniam tenebræ
transierunt & lumen verū iam lucet si vocem p̄di-
cationis eius audieritis quia non omnes audiūt il-
lam qui sunt in tempore gratiæ, sicut nunc quoq;
multi paganorum ad quos euangelica predicatio
nō peruenit [nolite] cōtra vocem eius [obdurare
corda vestra] ne tempus gratiæ vobis inuacuum
transeat, quia post nō erit tempus in quo possitis
intrare in requiē, diceret aliquis. Tu dicis quoniam
hi quibus prioribus annūciatum est non introie-
runt, & nōs videmus quia introierunt, quoniam p
lhesum naua

Dubiū q̄
rationale.

Ad Hebræos. iiii. Ho. cccxlii

Iesumnaue eam cōsequuti sunt? Cui respondetur. Nō introierūt ppter incredulitatē suā homini pmissam. Nā si Iesus filius naue. i. iosue filius nō pisset illis illā requiē in distributione terræ pmissionis nō vltra fieret sermo de alia die qua pateret in requiē ingressus. Vel ita cōtinuari potest. Super est quosdā intrare sicut Dauid terminat. Nā si Iesus i. iosue qui duxit in terrā pmissionis pstitisset eis requiē. i. oimodā quietē vt nulla alia esset speranda [nūquā]. i. nullo tēpore Dauid vespūs sanct⁹ post hac. i. deiceps loqueretur [de alia die]. i. de alio tēpore i quo requies esset dāda. Sed quia post loquutus est. patenter ostēdit quia alia est requies de qua dixit hodie quā illa ad quā duxerat iosue. Certū est igitur aliā esse ad quā ducit Christus quæ p illā sub iosue figurabatur. Itaq; reliquitur electis sabbatismus quandoquidem enim non fuit illa requies vera, sed aliā post pmissit spūs sanct⁹ itaq; reliquitur. i. futuris seruatur a deo quia increduli patres nequuerunt ad illū pertigere. Reliquitur nō dico tantū requies sed vt magis exprimā dico sabbatismus. i. feriatio & iocūditas sabbati. Sabbatismus quippe vocabatur, appatus & gaudiū, atq; festiuitas sabbati. & sabbatū requies interpretatur. Sabbatismus ergo nō solū verā & oimodā requiē designat, sed inenarrabile gaudiū atq; spiritaliū diuitiarū affluētia. Qui sabbatismus nō paucis reseruatur [sed populo]. i. magne multitudini, nec tamē cuilibet populo sed tantū populo dei. Et ideo si quis vult sabbatizare sit de populo dei. Et iste sabbatismus longe diuersus erit ab illa requiē quā iosue pstitit. Nā qui ingressus est in requiē dei. i. in celestis regni trāquillā habitationē sicut seruus ille cui dictum est intra in gaudiū dñi tui, verā & perfectā adeptus est requiē quia requieuit etiā ipse perpetualiter & p se ēte ab operibus suis quibus hic laborauit [sicut & deus a suis] quæ tamen sine labore fecit. Sicut enim sabbatū in quo deus requieuit nō legitur habuisse vesperā, sic requies iustorū nō habebit finē. Quia sicut deus cessauit ab operibus, sic illi cessabūt perpetualiter ab omni opere, liberi penitus ab omni laboris anxietate. At illi quibus iosue terrā diuisit parum quieuerunt, multosq; labores & multas afflictiones pulerūt. Et quicquid tāta est illa requies atq; est nobis pmissa & nūc tēpore grē supe est quosdā introire tergo festinem⁹ ingredi nec in his terrenis quæ nos impediunt immoremur. Festinemus fide & bonis operibus, quod illi nō faciūt qui carnaliter adhuc legem obseruāt, & erga fidē spiritalem conuersationē negligētes existūt. Festinemus inquit ingredi in illā requiē tātā tā nobilem & tam glotiosam atq; totiens nobis pmissā. Ideo quoq; festinem⁹ ad illā requiē vt pōnās euadām ppetuas. Er hoc est. Vt ne incidat. i. vt non intus cadat in corde vbi grauior casus est [quis]. i. aliquis in infidelitate notabilis, in id i qd ceciderunt patres & ita in id vt in ipsum. i. nō dissimiliter sed p oīa eodem modo cadat in id in quod patres ceciderūt scilicet exemplum incredulitatis id est, ne cadat ad exemplū eorum in incredulitatē & excludatur a diuina requiē, illi enī nō crediderūt deū sufficere ad dādā etiā requiē terræ pmissionis, & isti similiter Christū ad dādā requiē perpetuam sufficere nō credebant sine carnalibus obseruantijs. Ideoq; sibi quietis aditū eadē rōne obstruebāt qua

patres antea fecerāt. [Vel ne incidat aliquis in id ipsum exemplum incredulitatis]. i. in hāc eadē damnationem quā patres vestri ppter suā incredulitatem subierūt, q̄ damnatio vel pœna vobis est exemplum quia si increduli fueritis similiter vobis contingeret. Exemplū enim incredulitatis cōueniēter dicitur vindicta dei, quæ tanta est illata eis vt exemplo esse aliis possit ne increduli esse psumant. Vel incredulitatis patrum vt pmissus est vobis exemplum ne sitis increduli, & ideo peius quam patres vestri peccabitis nisi incredulitatem caueatis. Propter hęc oīa ruptis oībus impedimentis infidelitatis & seculariū illecebrarum festinemus quātotius ad illam requiē in qua perhenniter quiescam⁹.

Viuus est enim sermo dei & efficax & penetrabilior omni gladio ancipiti & pertinens vsq; ad diuisionē aīæ ac spūs, cōpagū quoq; & medullarū & discretor cogitatio nū & itētio nū cordis, & nō est vlla creatura inuisibilis in cōspectu eius. Omnia autē nuda & aperta sunt oculis eius. Ad quē nobis sermo.

Festinemus vt dixi ad illā requiē tñam sermo dei Christus verbū prīs, qui nos festinantes adiuuet, & perueniētes coronet [viuus est]. i. vera vita in semetipso & sufficiens ad aliorū viuificationē & ita viuemus in eo. Sermo dei qui p̄dicauit illā requiē est viu⁹ vita p̄pria. i. vita est viuificās alios. Sicut enī pater habet vitā in semetipso, sic dedit & filio vitam habere in semetipso. Vel in assumpta hūanitate i qua mori voluit iā viuus est. i. vitā eternā cōsequutus & sequaces suos viuere similiter facies quia immortalis fact⁹ est & vos immortales faciet. Et est efficax. i. oīno faciēs quicquid vult siue saluando credentes, siue dānādo incredulos. Vel ita potest cōtinuari. Cauete ne quis nūc incidat in exemplū incredulitatis patrū. i. in similem pōnā qualem illi p incredulitatem meruerūt quia viu⁹ est sermo dei. i. filius qui illos iudicauit & vos iudicaturus est & sicut ille viuit in eternum, sic iudiciū eius manet in eternum. Nam & illos quos ipse dānat cruciabit pena viuax in eternum, & eos quos ipse saluat, viuere faciet in eternū. Nā ad vtrūq; est ipse efficax. Nec solū est efficax i vtroq; i. potēter faciēs quodcūq; voluerit sed etiā penetrabilior oī gladio ancipiti quia penetrat oīa, nec putetis eū latere cordiū occulta & p hoc min⁹ iuste iudicare. Nā si nō penetraret hoīm cōsciētias nō posset veraciter iudicare quis esset fidelis vel quis infidelis, siue quis bonā vel quis malam haberet cōscientiā & tūc nō valeret dignā singulis rependere vicem, quia potētia ei auferret qd occulta hoīm videre nō posset. Sed vt potenter in oībus sit efficax, omnia visu suo penetrat & acutior ac p̄spiciat oī gladio ancipiti oī subtilitate sermōis diuine p̄dicationis. Iste sermo q̄ de⁹ ē quia de⁹ erat verbū te penetrabilior oī gladio ancipiti quia magis penetrat hoīm conscientias quam vllus sermo p̄dicationis. Sermo enim doctrinē, est gladius anceps. i. vtrāq; parte acutus, quia dicit de tēporalibus dicit & de

Incredulitates exēplū quid dicatur.

2. q. i. ca. deus omnipotēs.

Sermo doctrinæ est gladi⁹ anceps.

P i eternis.

Sabbatismus quid dicatur.

Mat. 25.

Epi. Pauli

eternis. In vtroq; probat quod dicit acute ac subtiliter, & eum quem ferit separat a mūdo. Quod nō faceret, nisi mentē eius penetraret. Sed multo penetrabilior est, iste sermo qui deus est & est etiā pertingens. i. cōsideratione perueniēs vsque ad diuisionem aīæ & spūs. Spūs noster non est vnīuersa aīa sed aliquid ei⁹ i. illud quo ratiocinamur, intelligimus sapimus per quod & preponimur peccatis quia illa sunt rōnis exptia. Nō habent enī spūm. i. intellectum rōnis ac sapientiē sensum sed aīam tantū. Nā & de illis dictū est producat aqua repentia animarum viuentium, & producat terra aīam viuentem. Itaque spiritu intelligimus cū angelis, aīa viuimus cum bestiis. Sed dei sermo ptinget. i. perfecte tangit, quia per omnia tāgit nihil intractum sua cognitione relinquens vsque ad diuisionem animæ ac spiritus. i. vsque ad discretionē sensualitatis & rationalitatis quia ipse in superabili cognitione nouit quomodo diuidatur sensualitas a ratione & quātum altera, differat, ab altera. Vel pertingit vsque ad diuisionem animæ quia videt quō aīa. i. sensualitas a se ipsa differat, dum plus dedita infimis rebus inferior est, vel ab his reuocata dignior. Et pertingit vsque ad diuisionē spiritus quia intuetur quomodo rationalitas a se ipsa diuidatur, dū in deum inhīat, vel inferius celestia considerat, siue rursus inferius de mundanis recte agendis pertractat. Anima enim tantum de mundanis vel de his quæ ad corpus pertinent cogitat, in quo vix a beluis distat. Quoddam inferiorius est in ea vt cogitatus de cibo vel potu & similibus. Quoddam autem quasi superius est i ea, vt cum de honestis sicut de gloria, celebritate, potestate & huiusmodi cogitat. Et hanc eius diuisionem bene nouit sermo dei, nec eum latet quando ipsa hoc vel illud agit. Spiritus vero rationalis est i suo superiori cum creatorem suum cogitat & ad eum per solā dilectionem peruenire flagrat. In suo autem inferiori versatur, cum relictā sublimi cōtemplatione inferiores virtutes quæ ad bonam operationem pertinent meditat. Cuius diuisionem sermo dei considerat, prouidens quod in eo superius sit & quid inferius. Inter se autem diuiduntur aīa & spūs, quia sicut dictum est aīa quidē de mundanis & corporalibus agit, spūs autem de supnis & spiritualibus. Ideoque quod est inferius in spū, superat illud quod est altius in aīa. Et hāc diuisionē aīæ ac spūs tāgit & scrutatur sermo dei viuus. Cōpagum quoq; & medullarum diuisionem nouit. i. iuncturarum aīæ, ac spūs, quia videt quomodo iūcture aīæ, vel quo tempore diuidantur, & quādo de vna iūctura in aliam transeat sic & de spiritu. Iūcture aīæ sunt, augmēta quæ recipit scdm vnā quāque etatem. Nam sapientior est in adolescentia quā fuit in pueritia & rursus sapientior in iuuetute quam in adolescentia, itemq; maturior in virilitate quā in iuuentute. Similiter spūs p incrementa proficit. Quæ scilicet incrementa vocam⁹ cōpages, eo quod vnum aliq; videatur apponi quadā cōiunctura sine temporis discretionē, & harum compagum diuisiones sunt mutationes secundum diuersas etates. Medulla vero quæ interior est appellat quicquid interius vel subtilius est i aīa vel spiritu.

Sicut videlicet in corporib⁹ medulla est subtilior, & in secretis partib⁹ atq; in ipsis intimis recōdita, sic quod subtilius est in aīa vel spū & magis vocat⁹ nūc medulla. Medularum quoq; talis aī diuisionē nouit sermo dei, quia illa quæ sunt in nobis subtilissima discernit inter se. Vñ & subdit quia est discretor cognitionum & intentionum cordis. Discernit enim cogitationes & ab inuicem separat. i. bonas a malis siue in eodem hoīe siue in diuersis. Discernit & intentiones earum. i. quo singule tendant ad bonum vel ad malū. Et quia sunt nōnulle intentiones coacte velut si quis timore cōpulsus foderet agrū & intenderet perficere nō tamen ex corde, addit cordis vt p hoc excludatur intentio nes coacte quæ faciles sunt ad cognoscēdū. Hoc est nouit discernere quā intentionē quis habeat i cogitatione quæ est cordis. i. volūtaria & adhuc exterius non ostensa sed latens intra cordis secreta. Vel in eo quod ait quia est pertingēs vsque ad diuisionem compagum quoq; & medullarum intelligi potest compages dixisse coniunctiones cogitationū, medullas vero intentiones earum. Per compages quippe ossibus ossa iunguntur. Et sepe dum aliquid recta cogitatione agimus sed subito in laudis amorem declinamus atque hoc p laudem facimus qd prius facere p veritate cepimus quia cogitationes cogitationib⁹ adiunguntur quasi qdā in spū cōpages fiunt. Sed habet ossa quæ in cōpagibus iuncta sunt, & medullas. i. subtiles intentiones. Quod apostolus apertius intulit dicens discretor cognitionum & intentionū cordis. Cōpages enim nre sunt cogitationes quæ sibi iunguntur qñ altera alterā sequit. Medulle autem intentiones, & sermo dei discretor est cōpagū & medullarū. i. cogitationum & intentionum, quia si cogitatio cogitationi iungitur, ipse nouit q sit secundum deū, nouit quoq; quo vergat intentio earum. Sepe enī aliud cogitamus, atque aliud per cogitationē intēdimus. Nam si quis pposito munerū pmiō pupilli vel vidue causam defēdat, & fortasse ecclesiā igre diēs i suis pccibus deo dicat, tu vides quia causam pupilli & vidue defēdo, iste proculdubio quid cogitet scit sed quo intēdat eius cogitatio ignorat. Aliud quippe cogitat & aliud intēdit. Nō videlicet defensionem pupilli & viduæ, sed mercedem munerum quærit. Nam tolle tēporale pmiū & pupillum & viduā non defendit. Sermo itaq; dei discretor cognitionum & intētionū cordis est, quia non tantū aspicit quid apud temetipsum cogites, sed magis p medullam cōpagis. i. p intentionem cogitationis quid apd temetipsum recipe requiras. Et vt plus dicā breuiterque cōcludam nō est vlla creatura vel terrena vel celestis corporea, vel incorporea inuisibilis. i. nō habet ad vidēdū tī cōspectu tāte sapientiæ. Nihil est ei inuisibil, sed oīa sunt nuda. i. discooperta & apta. i. patētia oculis ei⁹, quia & foris & it⁹ oīa videt. Si quis hēt librū aliquo velamine tectū, dicit qdē visibil, sed nō nud⁹. Rursū si velamē auferet, nud⁹ posset dici sed nō apt⁹. Iterū si apiret & omnia eius interiora demonstraret, iam omnino quicquid in eo latuerat videt. Ita verbo dei cūcta sūt visibilia & nuda & apta, quia & foris & it⁹ vt dictum est omnia plenarie videt.

Per

Compages & medulle quō hic sumatur.

Per oculos eius intelligitur potētia videndi. [Ad quem nobis sermo] est habendus in iudicio, quia oportet nos illi rationē de actib⁹ nostris reddere. Ad sermonem dei viuū & efficacem & omnia peruidētem est nobis habendus sermo, quia sermocinaturi sumus ad eum & rationem reddituri de cūctis que gessimus vel cogitauimus. Ideoque semper nobis omni sollicitudine præcauendū est ne hūc vel dictis vel operibus vel cogitationibus offendamus. Hactenus terrēdo loquutus est apostolus reuocans ab infidelitate iudeos exēplo patrum suorum quib⁹ ob incredulitatem negata est eterna requies, & asserēs filium dei viuū atque potētem vt remuneret eos si resipuerint, & efficacem vt puniat si neglexerint. Hinc iterum blandis rationibus vult eos reuocare commendando christi pontificiū, vt eo commēdato sufficere ad salutem ostendat & carnales obseruantias comprobet esse superfluas. Sic enim subinfert.

Habentes ergo pontificem magnū qui penetrauit cœlos lesū filiū dei, teneamus confessionem nostrę spei. Non enim habemus pontificem qui non possit compati infirmitatibus nostris, tentatū autem per omnia pro similitudine absque peccato. Adeamus ergo cum fiducia ad thronum gratiæ eius, vt misericordiam consequamur & gratiam inueniamus in auxilio oportuno.

Incipit vt dictū est agere de pontifice Christo quomodo sufficiens quomodo dignior veteri quē & immutat & legem quæ sub illo est per meliorem legem suam, & quomodo necessari⁹. Quia sermo dei viuus & efficax est atque talis qualem descripsimus, ergo teneamus cōfessionem vt nec terror nec cruciatus auferat de ore nostro cōfessionem fidei eius quam corde gestamus. Et est iustum vt eam teneamus [habentes pontificem] .i. quia habemus pontificem [magnum]. Nam idem sermo dei secundum quod homo est noster est pōtifex qui sacrificiū sui corporis obtulit pro nobis & nō cessat interpellare pro nobis. Vnde & pontem accessumque nobis ad patrem facit, vt temporalia quæ sicut fluuius currūt, & labuntur & trāseunt, sub nostris pedibus relinquentes festinemus ad terrā viuētiū [habentes pontificem magnū] super oēs pontifices [qui] non in sancta sanctorū templi Salomonis intrauit sed cœlos ascendendo penetrauit [vt & nos sequi possumus]. Moyses verò tunc terrā promissionis nō intrare valuit, hic autē [cœlos penetrauit] .i. ingressu suo patefecit [pontificē habemus, & quem] [lesum] .i. saluatorem qui nos absque carnalibus obseruantis saluare potest [Iesum dico filium dei] non adoptiuum sed consubstantialē nec minorem sed equalem, alii vero pōtiffices neq; cœlos penetrant neq; saluare possunt, neq; filii dei naturaliter sunt. Vnde iste omnibus illis iure p̄fertur, sicut multis & longis disputationibus probare nūc exorsus est apostolus. [Tenea-

mus inquit confessionem] vt fidem eius ore p̄feramus, vel etiam peccata nostra confiteri studeamus [quia nō habemus pontificē] immisericordē, hoc contra illos dicitur qui propter lapsum suum desperabant & iram eius se posse placare diffidebant, & quasi dicebant quia non valet nobis confessio quoniam iste pontifex quia tam altus est vt pote super cœlos exaltat⁹ ac dei filius nō recipiet eam nec condescender fragilitati nostrę. Quibus velut responderetur. Vobis lapsis non est desperandum nec cōfessio dimittenda quia non habemus pontificem] austerum vel dedignantem sed misericordem nō a nobis remotum sed naturę nostrę participem. [Non habemus pontificem qui non possit compati infirmitatibus] .i. cōdescendere fragilitati nostrę, & misereri humana fragilitate peccantibus, quia & si ita altus est non ideo nos abiecit, sed clementer cōdescēdit imbecillitati nostrę, & cōdolet etiam illi qui per infirmitatem carnis labitur. Non tamen aliquid iam doloris sentire potest, sed quod ei displicet miseria nostra & lapsus noster, atque præstat auxiliū vt surgamus & interpellat p nobis, vocatur erga nos eius compassio. Non potest nobis non compati sed potentiam huius passionis habet quia ipse fragilitatem nostram expertus est, quoniam per omnia sustinuit tentationem sine peccati cogitatione. Tētatus est enī i nostra carne & expt⁹ ē miseria nostras p̄ter peccatum, tētatus est per omnia tentationis genera, quia in tribus illis tētationibus quas a diabolo ptulit, omnia tentamenta continentur. Vel in sola tentatione qua diabolus ostendit omnia regna mūdi & gloriam eorū in quibus omnia cōtinentur de quibus humana corde tentantur, potest dici per omnia genera peccandi tētatus. Vel quia omnes tentationes sustinuit irrisus, crucifixus, & cetera omnia perpeffus. [Tentatus est pro similitudine] quam a nobis traxit .i. secū dū illam naturam qua nobis erat similis mortalis & passibilis, tamē absq; peccato] fuit, licet similis esset aliis hoīb⁹. [Vel tētatus est per omnia sine peccato] quia libēter oīa tentamentorum genera pertulit, nec tamen succubuit nec delectatus est in aliqua p̄suasione malī, & idem bene potest a peccato & tentatione liberare. Nam cum apostolus eum dicit [tentatum per omnia] & non superatum, ostēdit quoniam in eo ponenda est fiducia subueniēdi, & hoc ideo quia nobis similis factus est. Nō est enim remotus a nobis, sed in illa sui natura tētatus fuit in qua nobis est similis. Et ideo credendū est quia vult & potest subuenire tentationibus nostris. Et quoniam habemus tantum pontificem sic nobis cōpati volentem & nostrę imbecillitati subuenire potentē [ergo omni spe & fiducia] adeamus ad thronum eius, .i. voluntate & orationibus & correctione vite, ac bonis operibus accedamus ad eum throno iudiciali p̄sidentē. Tronus enī iudiciaria sedes est. Sed thron⁹ xpī est gr̄e his qui dū i p̄senti vita sūt hūilliter resipiscētes veniūt ad eū vt p̄nē iudiciū accipiāt, ceteris vero post hāc vitā est thron⁹ iustitię. Licet ergo simus peccatores, nō tñ despemus de veniā sed cū fiducia impetrandi misericordiā [adeam⁹ ad thronū gr̄e] .i. ad iudicē nō seueritatis

Peccatores
res quali-
ter nō de-
beūt des-
perare.

Christus
i nra carne
tētatus
fuit.

Epi. Pauli

& districtē iustitię, sed pietatis & indulgētię, quia non est iudex qui pro confessione puniat, sed qui pro humilitate remuneret. Accedamus inquam ad eum [vt misericordiā apud eum cōsequamur] id est, remissionem præcedētium peccatorum [& de reliquo inueniamus apud eum gratiam] id est, facultatem ad conseruationem innocentie & ad promotionem in bono in auxilio vt auxilietur nobis contra tentationum impugnationes, & coope retur ad completionem bonorum operum. Auxilio dico oportuno, id est, congruo & necessario, quia nunquam sit auxilium quod non est oportu num, nec congruum. Sed auxilium Christi nobis est oportuno, id est, competens & necessarium, quia sine illo nihil boni possumus facere, & eterna vita non potest haberi sine bona operatione. Nūc enim est tempus auxiliij, dum tēpus est operandi. Vel thronus eius sedes est pontificalis & ideo gra tię quia cōpatitur nobis & interpellat pro nobis. Ac ppter ea nos peccatores accedamus ad thro num, nostri pontificis [cum fiducia] venie, proci damus ad pedes eius in p̄cibus [vt] per eum apud patrem cōsequamur misericordiam] id est, pec catorū indulgentiā & bone cōuersationis gratiā.

Caput, 3.

15. dist. c. **O**mnis nanque pontifex ex hominibus assumptus pro hominibus constituitur in his quę sunt ad deum vt offerat dona & sa crificia p peccatis, qui condolere possit his qui ignorant & errant quoniam & ipse cir cū datus est infirmitate. Et propterea debet quemadmodum & pro populo, ita etiam pro semetipso offerre p peccatis. Nec quis, quam sumit sibi honorem, sed qui vocatur a deo tanquam Aaron. Sic & Christus nō semetipsum clarificauit vt pōtifex fieret, sed qui loquutus est ad eū filius meus es tu ego hodie genui te, quemadmodū & in alio lo co dicit tu es sacerdos in eternum secū dum ordinem Melchisedech.

8. q. 1. c. i
scripturis
& de ele.
ca. quali
ter.
Psal. 2.

Psal. 109.

¶ Probat enim a minori quod iste noster pōtifex possit nobis impetrare misericordiam & gratiā cū pontifices vestri testamēti quodāmodo sacrificiis & orationibus impetrarent misericordiam qui pu ri homines erant & peccatores. Quasi dicat. Per eum possumus consequi misericordiam quia hoc fit etiam per omnem alium pontificem. [Nam om nis pontifex] tam maior quā minor in ordine Aa ron tex hoībus assumpt⁹ id est, ex numero hoīnū ad aliquid dignus sumptus vt præsit aliis [consti tuitur] .i. communi omnium sententia statuitur [p hominibus] .i. pro salute hominū vt per eum im petrent a deo beneficia. Constituitur in his quę sunt ad deum] pertinentia & subiectos ducentia. i. in muneribus & ostiis offerēdis ac præcibus quę ducunt ad deum [vt offerat] .i. obuiam deo ferat, & quasi contra impetū indignationis eius obiciat vt eam retineat, & placet vel quia deus pie conde

scendit dum ei sincero corde fertur aliquid ferat obuiam eius pietati [dona] vt primitias frugum & huiusmodi [& sacrificia] de animalibus vt de bob⁹ & auib⁹ [pro peccatis] hominum delendis. Et si ille qui est ex hominibus tantū, id est, in nullo dissi milis ab hominib⁹ & ita assumptus ex eis subditos suos donis & sacrificiis purgat & dirigit, ad deū, tunc multo magis eundem est nobis ad thronum gratię nostri pontificis qui non ex hominibus tan tum sed deus & homo est qui peccatū non habet nec indiget offerre pro se, qui in seipso sufficiens est, illud facere in quo alii detinentur humana in firmitate. [Ex hominibus assumptus est] pontifex & talis qui pius & misericors sit [qui] pro consueta bonitate [cōdolere possit] id est, affectū passionis habeat erga subditorū infirmitatem [qui ignorāt] id est, ignorāter peccant [& qui errāt] id est, post monstratam veritatis viam errore suo quasi scien ter peccant, & debet illis pie compati [quia] nō so lum illi sed etiam ipse qui maior est & fortior esse videtur [circundatus est infirmitate] carnis p quā & peccare necesse habet. Christus vero iam infir mitate circundatus non est, & ideo potest iuuare magis quam ille. [Et quia infirmitate circūseptus est, ppter ea debet] .i. debito iure cōpellitur [offer re] sacrificiū [pro peccatis] .i. pro expiatione pec catorum [quemadmodum & pro populo] .i. cum quanta necessitate & supplicatione offert pro po pulo ita etiā & nō dissimiliter offerat p semetipso vt condonentur peccata propria. Christus vero non pro seipso necesse habet offerre sed tantum pro suis fidelibus. Omnia vero quę nunc de pō tifice veteris testamēti dicuntur obseruanda sunt in electione pontificum ecclesię, & in eorum mo ribus & actionibus, licet alia sint sacrificia quę offeruntur a nostris. [Dixi quia pontifex constitui tur pro hominibus] & præfertur ceteris [nec quis, quam] licet valde nobilis aut sapiens [sumit hono rem] vt adscribat sibi & se querat honorari. Non sibi imputat honorem sed a deo qui vocat, nec se ingerit ad accipiendum honorem sed diuino nu tu eligitur. Percutuntur hac sententia qui ho nores Ecclesiasticos ad quos diuinitus non vo cantur arripere cupiunt. Qui enim se ingerit & p priam gloriam querit, non sumit honorem si pon tifex aut prælatus in ecclesia factus fuerit sed gra tię dei rapinam faciens, ius alienum vsurpat. Et ideo non accipit benedictionem sed maledictio nem. [Nemo per seipsum sumit illum honorem, sed ille qui vocatur a deo.] Qui enim recte & ca nonice vocatur, a deo vocatur. Ille sumit honorē apud deum & homines qui per ecclesię procura tores & viros fideles a deo vocatur ad hanc præ lationem ita digne & sincere [sicut Aaron] qui nō sibi imputauit nec aliquo modo ingessit, sed iubē te deo per Moysen electus est. Chore autē voluit sibi sumere honorem & ideo diuinam sensit vl tionē. Sed Aarō sublimat⁹ est i sacerdotē quia de⁹ eū vocauit. [Sic & xp̄s nō glificauit] p suas virtu tes [seipsum] vt sibisumeret ei⁹ honorē ita [vt pon tifex fieret]. Non se clarificauit sed patrem, quia nō suam sed patris gloriam in omnibus quęssuit.

Cōtra au cupato res & ve natores dignita tū eccle siasticarū

Aaron qualiter sit i sacer dotem su blimat⁹.

Non

[Non semetipsum] quasi discretum a ceteris clarificauit. i. clarum fecit sublimando in honorem pōtificatus, sed pater eum clarificauit vt pontificem construeret & totius mundi magistrum ostēderet quādo dixit hic est filius meus dilectus in quo mihi bene complacui ipsum audite. Quasi diceret. **Mat. 17.** Hactenus audistis legis doctores & alios pontifices, sed amodo ipsum verum pontificem audite. Nam dicens hic est filius meus dilectus in quo mihi bene cōplacui, nobiliter clarificauit eum. Quē se ideo clarificare vt pōtificem cōstitueret demonstrauit cum subiecit ipsum audite. Sed hanc sententiam clarificationis noluit apostolus cōtra iudeos proferre, quia vel non habebant euangelium, vel minoris auctoritatis esse putabant, ideoq; de suis libris protulit illis testimonia. Nam hæc clarificatio longe ante per prophetam prædicta est [filius meus es tu.] Non clarificauit seipsum, sed potius eum pater clarificauit & testimonio proprie vocis & multis miraculis, qui & in Psalmo loquutus est ad eū. [Tu es filius meus] naturalis & coeternus, quia [ego hodie,] id est, in luce semper manentis eternitatis meæ [genui te] ex substantia mea, his verbis clarificauit eum pater, vt pontificem constitueret quemadmodum id est, sicut & in alio loco dicit ei. [Tu es sacerdos] id est, sacra dans per te & per tuos [in eternū] i. quādiu durabit hoc seculum, quia non trāsibit sacerdotium christi vt aliud succedat, sicut trāsijt leuiticū. Sacerdos es & hoc [secūdam ordinem Melchisedech] quia sicut ille panem & vinum obtulit Abrahæ reuertēti a cede regum, sic tu in figura panis & vini dabis corpus & sanguinē tuum victoribus victorum. [Vel in eternū es sacerdos] quoniam vna oblatione consummasti in sempiternum sanctificatos, siue quia interpellas pro eis eadem hostia quam semel obtulisti, hac auctoritate manifestatur quod eum deus pater sacerdotem & pōtificem constituit. Si ergo ceteri pontifices quibus necesse est pro se offerre possunt alijs subuenire quoniam a deo vocantur, tūc iste multo magis potest nobis subuenire & oīa bona nobis obtinere, qui pro senunquam eguit oblatione qui seipsum nō clarificauit, nec ingessit sed a patre clarificatus est, & ad pōtificatū elect⁹.

¶ Qui in diebus carnis sue preces supplicationesq; ad eum qui posset illū saluū facere a morte cū clamore valido & lachrymis offerens, exauditus est pro sua reuerentia, & quidem cum esset filius dei didicit ex his q̄ passus est, obedientiā, & consummatus, factus est omnibus obtemperatibus sibi causa salutis eterne appellatus a deo pōtīfex iuxta ordinem Melchisedech.

¶ Dixit quod non per se sed per voluntatē patris factus est pontifex. Nunc autē ingreditur ostēdere qm̄ pōtificis obsequium executus est quia totum fecit quod pōtificem decet. [Qui in diebus carnis sue & cetera.] Ostenditur etiā adhuc in his verbis quod per eum possumus consequi misericordiam

cum iam sedeat ad dexteram patris nec cesset interpellare p nobis, si ita est exauditus cum adhuc in terra cōuersaretur & esset mortalis. [Qui in diebus sue carnis] i. mortalitatis & passionis sue quādo natura carnis apparuit quia famem, sitim, lassitudinem, & dolorem sustinuit, sicut verus pōtīfex obtulit pces. Nam in euāgelio sepe legitur orasse, & maxime apud lucā qui sacerdotis in eo descript⁹, personam. Sed & quicquid ipse egit in carne, præces & supplicationes fuerunt pro hominibus. Tota vita sua patrē orauit, de resurrectione carnis sue ac de nostra salute, & instante iam passione, obtulit supplicationes i. humillimas & intentissimas orationes cum summa deuotione cordis, & affectione quādo factus in agonia prolixius orabat, & factus est sudor eius sicut gutte sanguinis decurrentis in terram. Et has præces ac supplicationes obtulit, id est obuiam tulit patri per exauditionē sibi obuiat⁹. Obtulit eas ad eū [qui posset illum a morte saluare] id est, resuscitare, ad eū quē sciuit esse sufficientem vt saluaret eum, id est, immortalem & impassibilem faceret, eripiendo a morte vt nec aīa remaneret in inferno, nec caro pntresceret in sepulchro. [Et obtulit has cum clamore valido] id est, cum intentione pie deuotionis vehementissima & efficacissima, vt quādo prolixius orabat & etiā cum lachrymis, quia in illa prolixa oratione credēdus est lachrymas effudisse cum & gutte sanguinis pro sudore decurrerēt ab eius corpore. & exauditus est, quia quod quæsierat accepit in resurrectione. [Exauditus est] id est, extra numerum aliorum omnium auditus est, quoniam super omnem creaturam post laboris sui militiam a patre sublimatus est & hoc pro sui reuerentia id est secundū hoc quod ipse sicut dei filius dignus est, reuerentia & veneratione. Vel pro sua reuerentia in deū id est, propter quod ipse super omnia patrē reueritus est, & honorauit. [Siue pro sua reuerentia] i. sicut sua religio meruit. Sanguinisq; eius effusio, potest intelligi clamor valid⁹, in quo exauditus est pro reuerentia eiusdem passionis. Reuerentia est quod sine peccato passus est pro sola charitate. Et ideo melior fiducia in eo habenda est quia fecit quod nullus pōtīfex alius, dum seipsum pro nobis hostiā offerret & quidem tempore minoritatis cum esset, i. quāuis esset secundum diuinitatem [filius dei] didicit obedientiam, secundum quod homo est, i. nō solum pces & supplicationes obtulit, sed & obedire didicit in passione, i. exptus est in seipso laborem obedientiæ. Non enim scire potest afflictorum labores, qui afflictionis experimentum non habuit. [Sed Christus secundum quod homo est, didicit obedientiam] quia omnes labores obediētiae sustinuit & sensibilibus pertulit. [Ex his q̄ passus est] i. ex acerbitate tormētorum quæ pertulit [didicit obedientiam] id est, experimento cognouit laborem obediētiae & consummatus, id est, passione finitus [vel consummatus] id est, ad summum ductus quoniam ad dexteram patris eleuatus [factus est causa salutis eterne,] id est, perhennis vitæ omnibus obtemperatibus sibi, i. obediētibus sue voluntati quia oībus sufficit ad salutem sine vllis carnalib⁹ obseruat⁹.

Christus quicquid in carne egit pces & supplicationes fuerunt.

Mat. 26.

Figura consecrationis corporis & sanguinis Christi.

Epi. Pauli

Per exauditionem eius designatur resurrectio, p consummationem exaltatio. Vel consumatus est in omni operatione sanctitatis, quando cōpletis omnibus obedientiæ suæ actionibus dixit cōsummatum est & emisit spiritum. Sicque factus est causa salutis non cuiuslibet sed eternæ, nec paucis, sed omnibus, hac tamen conditione vt obtemperent ei. Non enim aliter salutem consequi poterunt, & bene potest ipse causa salutis esse ceteris, quoniā appellatus est a deo pōtifex, sicut & ipse suis operibus realiter ostēdit se hoc esse. Nam quia pontificis officium impleuit atque patri fuit in omnib⁹ obediens, & in seipso peruenit ad tantam bonorū omnium consummationem vt sufficeret etiam ad aliorum salutem [idcirco appellatus est pontifex] & hoc iuxta ordinem Melchisedech.

Alias est
in interp̃ta
bilis.

¶ De quo nobis grādis sermo & interpretabilis ad dicēdum, quoniā imbecilles facti estis ad audiendum. Etenim cum deberetis magistri esse propter tēpus rursum indigetis vt vos doceamini quæ sunt elemēta exordiī sermonum dei, & facti estis quibus lacte opus sit nō solido cibo. Oīs enim qui lactis est particeps, expers est sermonis iustitiæ. Paruulus enim est. Perfectorum autē est solidus cibus eorum qui pro consuetudine exercitatos habent sensus ad discretionē boni ac mali.

¶ De quo id est, de qua re quomodo scilicet ipse sit pontifex iuxta ordinem Melchisedech testis nobis grandis sermo id est, restat sermo alius subtilis, & profunda mysteria cōtinens atque prolixus & magnus & interpretabilis, i. multas habens expositiones sacramentorum & allegiarum [ad dicendum] i. ad exponendum vobis qui parue capacitatis estis nec aliter intelligeritis nisi interpretaretur. Grandis est interpretatione indigens, nō quantum ad me sed quantum ad vos qui sensu debiles estis ad intelligendum profunda mysteria.

[Quoniam facti estis imbecilles] id est, sine spiritali baculo quo sustentetur interior homo vestre nutet aut corruat. Imbecilles estis ad audiendum id est, ad intelligendum, quia pondus sententiarum vos facile potest precipitare, qui robore virilis sensus non fulcimini. Interferit increpationem de infirmitate vt alta de Christo laborent intelligere. [Vere estis imbecilles ad audiendum.]

[Nam cum deberetis esse magistri aliorum & sufficere ad instructionem eorū, & hoc propter diuturnitatem temporis quod iam transactum est ex quo fidem recepistis & vobis priusquam ceteris predicatum esset rursum sicut imprimis quando ad fidem venistis, indigetis vt vos doceamini] sicut pueri quibus prima elementa literarum dantur ad intelligendum. [Vel propter tempus debuissetis esse ceterorū magistri] quia semper exercitati estis in lege & prophetis de Christo, Sed iterum sicut a

principio indigetis ab alijs doceri quæ sint elemēta exordiī, sermonum dei id est, vt vobis ostendatur opera quæ primū discuntur quando aliquis sermones dei exorditur. Elementa enim vocantur ille par, Elemēta
tes de buibus sermo dei prius cōtexitur, scilicet in, q̃ dicatur
carnatio, passio, resurrectio, commune iudiciū, dā
natio malorum, corona iustorum, & cetera, quæ pri
mum annunciantur eis qui conuertuntur. Exordiū
enim sermonū est symbolum christiane fidei quod
isti non solum non intelligebant, sed nec ipsam literaturam qua profertur memoriter sciebant, Exor
dium sermonum est simplex doctrina. Elementa
eius, prima materia fidei vt natiuitas Christi passio
& cetera. [Et facti estis] etiam negligentia vestra ta
les [quibus] in ore infantū [sit opus lacte] id est hu
mili & parua, eruditione & non solido cibo, id est,
perfecta doctrina. Lactis quippe est breuis insinua
tio fidei & facilis obseruantia morum, Solidus autē
cibus est ratio ipsius fidei & perfecta institutio vite.
Solidus cibus sapiētie est in principio erat verbum.
Lactis vero est verbum caro factum est. Vere non est
vobis opus solido cibo sapiētie cum sitis lactētes,
nam nulli lactenti est opus. [Quia omnis particeps
est lactis sicut vos estis,] id est, cuius pars est lactis, &
qui ita est tener vt nec etiam totum lactis simplicis do
ctrinæ possit capere, sed partem [expers] id est si
ne parte est [sermonis iustitiæ] qui iustis & perfectis
conuenit, id est, doctrinæ quæ pertinet ad eos qui
bene puecti sunt in intelligentiā magne captiuitatis
& iustitię religiose conuersationis. [Expers est, id
est, sine parte huius sermonis, quia nec partem eius
capere valet intelligendo vel operando. Ideo lactēs
non capit sermonem iustitiæ [quia paruulus est] in
sensu, sicut & vos in fide pusilli, & vt ille qui etate
paruulus non disceruit cibos atque perit sumendo
noxios, sic animo paruulus, id est, indoctus non di
scernit bonum, a malo & peccat faciendo malum.
Vos quidem lacte opus habetis vt dictum est non
solido cibo. [Sed perfectorū] sensu & opere est [solid⁹
cibus] id est, forma fidei & morū instructio. Ideo
& vos post lactis potum debetis ad robustam sapiē
tię escam proficere. [Eorū] scilicet est iste cibus qui
habēt sensus] id est, intellectus exercitatos pro cō
suetudine legendi & in multis scripturis studendi.
Sensus habent exercitatos [ad discretionem boni
& mali] id est, vt discretionem habeāt inter bonum
& malum, & inter bonum & aliud bonum & inter
malum & aliud malum, aliud maius & aliud minus
iudicantes.

¶ Caput sextum.

Vapropter intermittētes in De penit.
coactionis christi sermonē d. st. 4. c.
ad perfectionē feramur, nō intermit
rursum iacentes fundamen
tum penitentie ab oberibus
mortuis & fidei ad deum ba
ptismatum doctine impositionis quoque
manuum ac resurrectionis mortuorum &
iudicii eterni, Et hoc faciemus, siquidē per
miserit deus.

Dixi

¶ Dixi quia perfectior est solidus cibus. Quapropter ad perfectionem feramur ut solido cibo pascamur, nos dico intermitte sermonem inchoationis christi id est de initio fidei, Nam qui exercitatos sensus in lege domini nos oportet habere, ideo pretermittamus sermonem inchoationis & ad ulteriora promoueamus sensus nostros. Sermo inchoationis christi est initium fidei, quo christus inchoat esse in nobis, secundum intelligentiam & operationem. Sicut enim eum qui adducitur in doctrinam literarum elementa primum oportet audire sic christianus primum omnium de fide catholica erudi debet, que est fundamentum nostre salutis. Sed huius initi sermonem dimittentes feramur ad perfectionem nos docendo, vos audiendo. Ita scilicet feramur, non rursus iacentes fundamentum penitentie id est non negligenter & inconsulte sicut olim faciamus penitentiam que debet esse fundamentum, supra quod extruatur & malum surgat actio bona & perfectio, ille enim iacet fundamentum penitentie. id est non firmiter & ordinate ponit sed quasi rem non bene prouisam negligenter ponit qui ita dolet ac penitet ut adhuc iterum redeat quod non bene defleuit commissum. Et nos iam taliter iecimus fundamentum ideoque destructum est id est prior penitentia nostra periit, & in irritum deducta est redeuntibus peccatis de quibus penitentiam egeramus. Sed modo sic perfecte nos peniteat tendentes ad perfectionem, ut non simus iterum iacentes id est negligenter & incuriose ponentes fundamentum quod sicut antea dissipetur, sed firmum & stabile maneat nec ultra sit opus ponere aliud. Fundamentum dico penitentie ab operibus mortuis id est quo peniteat nos ex eo quod opera bona que prius vivebant in nobis mortua sunt admixtione peccati. Eius enim qui in criminale peccatum cadit, bona opera priora mortificantur & pereunt. Unde minatur dominus. Etiam si dixerio iusto quod vita uiuat, & confusus in iustitia sua fecerit iniquitatem. Omnes iustitie eius obliuioni tradentur. Vel peccata sunt opera mortua id est nichil vitale habentia, sed iustitie vita prorsus carertia, & auctores suos occidentia, & de his omnibus agenda est rata penitentia, id est & de bonis admissis & de malis commissis & non rursus iacentes fundamentum fidei ducentis ad deum id est non iterum negligenter fidem sitis ponentes in cordibus uestris sicut antea sed firmiter ut amplius non vacillet aut corrumpatur prius dum eam putaretis ad iustitiam & salutem sufficere sine carnalibus obseruationibus. Nec rursus iacentes fundamentum baptismatum ut queratis iterum baptismatis unda lauati, quo impossibile est, sed purgationem peccatorum quia semel in eo percepistis conseruate, non ultra querentes eam per carnales obseruationes. Male enim tenet baptismus qui non credit omnia peccata ablui nisi super additis carnalibus obseruationibus. Baptismatum dixit pluraliter, quia est baptismus in aqua, est & in lacrimis penitentie, & est in sanguine martirii. Nec rursus iacentes fundamentum doctrine que in aliud in se exordio tradita est vobis per symbolum & orationem dominicam ut hac iterum incipiatis imbui. Nec iterum iacentes fundamentum impositionis manuum

episcoporum in confirmatione neophytorum sed firmiter illud retinentes. Qui enim non credit quod per manuum impositionem detur spiritus sanctus ad remissionem & corroborationem non est fundatus. Talis est quicumque putat carnales obseruationes iuuare ad acceptionem spiritus sancti qui per manuum impositionem accipitur. Nec fundamentum resurrectionis mortuorum ite facientes, sed quod semel inde etiam credidimus retinentes id est per christi resurrectionem mortuos esse resurrecturos Qui enim non credit quod resurrectio christi resurrectionem mortuorum faciat, non habet fundamentum super quod edificet. Si sciretis in baptismo omnia peccata dimitti & per manuum impositionem spiritum sanctum dari, lex vobis superflua videretur. Nec preter christum aliud quereretur, sed sciretis resurrecturos mortuos, & iudicandos. Nam neque iudicii eterni fundamentum rursus iacere debemus, sed semel positum in corde nostro firmiter tenere, ut tantum de fide christi & de virtutibus sue legis ceremoniis iudicium expectemus quod erit eternum, quia quicquid ibi statuatur in eternum durabit. Quod iudicium qui non credit absque fundamento est, nec edificare quicquam potest. Hec enim omnia nisi in fundamento precesserint, nemo potest bene operari. Nam quicumque aliquos ad fidem conuertit plus facit penitere & in deum credere, ac baptizari in remissionem peccatorum, & doceri quid credere debeat, atque confirmari per manuum impositionem, & resurrectionem ac diem iudicii prestolari ut super hoc valeant edificium bone conuersationis construere. Idcirco dicitur, iacentes hec omnia scilicet sicut lapidis in fundamento iacitur non rursus id est non ut olim, nec sicut prius cecidere iterum cadant, vel non rursus iacentes id est ita modo iacentes ut amplius iacere non sit opus, & hec omnia superius lactis nomine sunt appellata, quia his potatur fidelium infantia. Sic autem deus vult eos lacte nutrire ut non ibi remaneant, sed credendo per lac ad solidum cibum perueniant. Nam si lacte nutrieris, sic nutrire ut crescas, sic cresce ut panem madduces. Dixi feramur ad perfectionem & intelligendo scilicet & in moribus profitendo & hoc faciemus si deus quidem permiserit id est si nutu sue voluntatis & fauore sue gratie concesserit, quia nullus ex libero tantum arbitrio valet ad hanc perfectionem promoueri, nisi auxiliante gratia dei feramur ad perfectionem intelligentie & morum non rursus iacentes fundamentum penitentie quia impossibile est perfectos si grauiter prolapsi fuerint renouari ad penitentiam. Nemo nunc verbis nostris obuiet sed modicum ut hoc declaremus patienter expectet. Nam sequitur.

¶ Impossibile est enim eos qui semel sunt illuminati, gustauerunt, etiam donum celeste, & participes sunt facti spiritus sancti, gustauerunt nihilominus bonum dei verbum virtutesque seculi venturi, & prolapsi sunt, renouari rursus ad penitentiam, rursus crucifigentes subimetipsis filium dei, & ostentui

P. iiii habentes,

De peni.
dist. 2. ca.
si enim. S.
vos autem.

Sermo in
choationis
christi quid
sit.

Peccata
qualiter
sint opera
mortua.

Baptisma
aliud in
aqua aliud
in lacrimis
penitentie
& rursus
aliud in
sanguine
martirii.

Epi. Pauli

habentes. Terra enim sepe venientem super se bibens imbrem, & generans herbam oportunam illis a quibus colitur, accipit benedictionem a deo. Proferens autem spinas & tribulos, reprobata est, & maledictio proxima cuius consumatio in combustionem.

¶ Feramur inquit ad perfectionem non iterantes fundamentum deinceps penitentiae, quia perfecti post lapsum renouari nequeunt ad penitentiam. Nam qui semel sunt illuminati per fidem id est qui in suo interiori acceperunt lumem fidei quod semel datur credentibus & gustauere etiam donum celeste, vel per ipsam fidem quasi suauem & sapidum gustum in cordis palato sensere remissionem peccatorum in baptismo celitus datam & facti participes spiritus sancti id est partem capientes spiritualis gratiae per impositionem manuum, siue participes spiritualium carismatum, ut sunt generalium linguarum & prophetiarum & gustauerunt id est sapidum in ore cordis presensere nihilominus, [vel nihilominus] qui spirituali gratiam bonum dei verbum de quo ipsi se loquuntur, eructauit cor meum verbum bonum, non dico secundum quod hoc verbum caro factum est, sed secundum quod summum bonum incommutabile est cuius participatione cetera sunt verba, [et hoc tale verbum gustauere] id est gustu cordis attigere ut dulce saperet eis, seu verbum euangelice predicationis saporum & delectabile sensere & virtutes seculi venturi id est resurrectionem & immortalitatem, ac impassibilitatem gustu mentis, quasi prelibauere intelligendo illas vires corporis, & illam pulchritudinem atque claritatem & leuitatem carnis atque virtutes in corpore & anima futuras, & beatam cum angelis vitam eternaliter, qui autem tantam perfectionem peruenisse, ac deinde neglectis omnibus his adamantes iniquitatem [prolapsi sunt] id est sponte sua deuoluti sunt in grauiora peccata, & in eis delectabiliter iacent impossibile est eos recuperare omnibus his que perdidere bonis renouari rursus ad penitentiam reuertentes id est exuere iam per penitentiam vetustatem quam iterum contraxere & induere nouum hominem. Non quia montani vel nouati heresim hic approbemus, qui contendunt non posse renouari per penitentiam eos qui crucifigere sibi met ipsos filium dei. Sed ideo impossibile esse dicimus ut tales renouentur, quia non lunt renouari. Nam si vellent, esset utique possibile. Quod etiam renouari nequeunt, non est excusatio infirmitatis eorum, sed culpa voluntatis ipsorum qui maluit veteres perdurare quam renouari. Sic enim tepuit mens eorum erga dilectionem virtutum & exarsit in amore vitiorum, ut nulla ratione consentiant peccata relinquere, quibus pertinaciter adhaesere. Propter quod in prauitatibus suis iusto valde iudicio relinquuntur ab eo qui dixit quia sine me nihil potestis facere, nec iuuantur ab eo, & assumuntur a diabolo ut magis adhuc alligentur & aggrauentur ab illo. Sicque fit ut ad penitentiam redire non valeant. Non quia mutari homines dum in hoc seculo sunt, in melius possint, sed quia dum ex intimo corde vi-

tia diligunt & virtutes negligunt nec diuinitus adiuuantur, sed ab antiquo deceptore premuntur, conuerti nullo modo possunt. Tales sunt qui prius ad summam virtutum profecere, & post ad ima vitiorum lapsi sunt id est prorsus lapsi, vel procullapsi, vel longe lapsi a priore statu, ita ut longo tempore laceant in ipsis vitiis ad quae lapsi sunt. Non enim prolapsos intelligere nunc debemus religiosos qui in aliqua grauius subito cecidere & cito surrexerunt, sed qui longa de liberatione & longo usu vitiis adhaesere, & a puritate virtutum recessere, quia raro quisquam talium inuenitur egisse penitentiam si tamen usquam inuenitur. Non ergo prolapsus intelligitur David in perpetratione adulterii & homicidii de qua cito penitentiam egit, sed Salomon in amore alienigenarum mulierum per quas & a fide separat^{us} est, nec respiscere voluit cum semel & iterum diuinit^{us} admoneretur. Sic nec Aaron prolapsus intelligitur dum metu populi seu volens ei placere fecit vitulum qui ad primam moysi vocem fecit penitentiam, sed prolapsus est Balaam per auariciam qui mercedem iniquitatis amauit dantes consilium quomodo populus israel creatorem offenderet oblitus quae antea prophetauerat & quae diuinitus audierat. Pro nihilo videlicet duxit omnia, ut auaricie suae satisficeret. Petrus quoque non est prolapsus in illa negatione quia mox fleuit amare, sed iudas & ipse per auariciam in illa perditione quam diutius excogitauit & post adimpleuit nec congruam inde penitentiam egit. Religiosos itaque qui excogitato diu consilio nequitias se sponte subiciunt & in eis diutius permanent intelligimus prolapsos. Quales & in monasteriis hodie sunt nonnulli habentes quidem speciem pietatis virtutem autem eius abnegantes, & ideo penitentiam agere non possunt, quia de solo exteriori habitu gloriatur, & sanctos se esse putant quia sanctitatis indumentum portant. Recte itaque de talibus dicitur quia impossibile est eos renouari, ad penitentiam, quia vel nunquam vel raro quisquam eorum renouatur. Et apostolus ita terribilem protulit sententiam ut per terrorem excitaret ad studia virtutum duras mentes hebraeorum, qui post illuminationem & spiritus sancti perceptionem relapsi fuerant ad pristina vitia. Non possunt inquit renouari, sed sunt rursus crucifigentes sibi met ipsos filium dei, & ostentant id est irrisioni habentes, quia christianitatem in seipsis extinguunt & irrident. In se enim crucifigunt filium dei & contumelie habent, dum gratiam eius vilipendentes in peccato iacent, & tales sicut exposuimus nequeunt ad penitentiam redire, sed in sua prauitate perdurantes ad eternam mortem festinant. Nam e contrario bona terra que fructum bonum facit eternam meretur benedictionem, & hoc est. Terra id est vel ecclesia fidelium subiectorum que velut terra excolitur vomere doctrinae bibens imbrem predicationis & gratiae celestis id est quadam aueritate hauriens venientem celitus super se per ora predicatorum & hoc tepe quia si raro veniret non sufficeret, si semper descenderet vilesceret. Terra inquam quae sic excipit hunc imbrem & generat herbam id est profert bonam operationem opportunam id est congruam illis a quibus colitur id est predicatoribus a quibus aratro doctrinae scinditur & innouatur, scilicet ut operatio subiectorum congruatur, verbis magistrorum & terra accipit a deo benedictionem id est augmentum virtutum

ps. 44.

Nouati
ni & mon
tanorum
heresis.

Ioan. 15.

ps. 49.

tum virtutum in hoc seculo & perpetuā remunerationē in futuro cum auditis venite benedicti &c. hec quidem terra benedicitur, sed illa quæ malas herbas gignit maledicitur. Proferens vt videantur spinas id est grauiora peccata & tribulos id est minora vel multipliora, & acutius pungentia, tribus enim acuminibus ledit tribulus reprobata est a deo cum & ipsa pluuiam doctrinæ suscipiat & p bonis herbis tribulos & spinas germinet. Reprobata est id est retro habēs probitatem vt ille cui deus ait, piecisti sermones meos retrorsum. Et proxima maledicto id est eterne dānationi vt audiat discēdite a me maledicti. Nōdum est in maledicto sed proxima est illi quia adhuc licet reuerti & nisi sibi caueat prope est vt damnetur. Cuius consummatio id est finis si in malo perseuerauerit ducet in combustionem vt sine fine comburantur id est si mulvrantur corpus & anima. Hacten⁹ terribiliter & aspere loquutus est apostolus, vt duras & torpētes hebreorum mentes ad penitentiam & ad studiū virtutum prouocaret. Sed ne in desperationem terrendo precipitaret eos & sic in malo potius remanere faceret, demulcet eos consequenter blandis sermonibus & ad bene agēdū hortatur dicēs.

Cōfidimus autem de vobis dilectissimi meliora & viciniōra salutē, tam etsi ita loquimur. Non enim iniustus deus, vt obliuiscatur operis vestri & dilectionis quam ostendistis in nomine ipsius, quia ministrastis sanctis & ministratis. Cupimus autem vnum quemque vestrum eandam ostentare sollicitudinem ad expletionem spei vsque in finē, vt ne segnes efficiamini, verum imitatores eorum qui fide & patiētia hereditabūt promissiones.

Loquutus sum inquit, vt vos a peccatis retraherē & desperatiōis metu facere cautiōres. Ceterum de vobis meliora. Non hoc dico putādo vos esse tales, sed timendo ne sitis tales terreo verbis ne ipsi re idoleatis, dure loquuti sumus sed cōfidim⁹ de vobis o dilectissimi quos ex nimia dilectione monemus, nō ex aliquo prelatiōis debito cōfidimus meliora quā vt sitis prolapsi proferentes spinas & tribulos & viciniōra salutē quā sunt illi qui nequeunt ad penitentiā renouari & maledicto sunt proximi. Meliorē de vobis confidentiam tam etsi ita dure loquimur. Habemus, terrendo & increpādo. Ideo de vobis cōfidim⁹ quia olim multa operati estis pro quibus si de malis penitentiam egeritis bene faciet vobis deus. Non enim iniustus est deus vt obliuiscatur operis vestri. Reuera em̄ grādis esset iniustitia dei, si tantum peccata puniret & bona opa nō susciperet. Nō obliuiscetur operis vestri vt irre muneratum relinquat quod vestra bona fecistis cōmunia sanctis & dilectionis vestræ qua opus illud impletis quoniam sanctorum charitas incitauit cor vestrū, vt eis ministretis. Quia dilectionē non infructuosam intus occultastis, sed per opera bona foris ostēdistis ad exemplū aliis,

nec hec fecistis propter humanos fauores sicut hypocrite, sed in uimine ipsi⁹ id est ad honorē dei, scilicet ideo foras in operatione ceteris ostēdistis dilectionem quam in corde retinebatis vt luceret lux vestra corā hominibus quatinus videntes opera vestra bona glorificarent non vos sed patrē vestrum qui est in celis. Dilectionem opere demonstrastis, quia ministrastis id est humiliter vt subditi & serui que necessaria erant de vestris facultatibus impēdistis sanctis qui sua posuerāt ad pedes apostolorum & adhuc ministratis illis perseuerātes in eodem opere bono. Vnde sciatis quia deus hoc non obliuiscetur sed remunerabit. His verbis patet quia superior increpatio & presens consolatio nō ad perfectos dirigitur qui reliquerant omnia & habebant cor vnum & animam sed ad ceteros qui secularia relinquere noluerunt, & negligēter ac remisse vixere. Quos apostolus per pauca bona quæ fecere allicit, & recreat animos eorum atq; confortat Vos quidem ministrastis & ministratis sed tamen nolumus vt ab hac adhuc ministratiōe cessetis quasi iam sufficiat quod hacten⁹ egistis, sed cupimus vt vsque in finem hac actione perseueretis. Cupimus enim id est magno charitatis affectu vnum quēque vestrum vt nec vnus desit, sed omnes communiter studeatis cōstetare. i. frequēter ostendere aliis in exemplum eandem sollicitudinem ministrandi sanctis id est solertem citatiōē vt solerter & cito agatis & non ad horam sed vsque in finem vite vestre & hoc ad expletionem spei id est vt quod speratis extoto impleatur in vobis in receptione beatitudinis eterne, & ita cupimus vos vsque in finem perseueranter ministrare sanctis vt non segnes id est sine igne efficiamini in hac sollicitudine, hoc est non sitis torpētes, & igne sancti feruoris carētes, sed sine igne charitatis nō sitis. i. sanctos quib⁹ corporalia beneficia tribuitis diligere ardentem non omittatis, sed sitis imitatores eorum quibus ministratis, ceterorumque sanctorum qui hereditabunt. i. hereditario iure possidebunt promissiones. i. multiplicia dona sempiternæ beatitudinis sepe promissa, & has obtinebunt non nobilitate generis sed fide & patientia quia & fidem ipsius promissionibus adhibuere, & patiēter eas expectātes multa interim aduersa passi sūt

Abrahe namque promittens deus, quoniam niam neminem habuit per quē iuraret maiorem iurauit per semetipsum dicens. Nisi benedicens benedicam te & multiplicans multiplicabo te. Et sic longanimiter ferens adeptus est repromissionem. Homines em̄ per maiorem sui iurant & omnis cōtrouersie eorum finis ad confirmationem est iuramentū. In quo abundantius volens deus ostēdere pollicitationis heredibus immobilitatem consiliū sui interposuit iusiurandū vt per duas res immobiles quibus impossibile est mentiri deum fortissimum solatium habeamus qui

Mt. x.

Gene. 22

De peni.
dist. 2. c.
si em̄ ver.
cōfidim⁹
De peni.
dist. 1. ca.
nō est tā
iniustus.

Epi. Pauli

mus qui confugimus ad tenendam propositam spem quam sicut ancoram habemus anime tutam firmam & incedentem vsque ad interiora velaminis ubi precursor pro nobis introiuit, iesus secundum ordinem melchisedech pontifex factus in eternum.

¶ Exponit promissiones quas hereditabunt qui fidem & patientiam seruant illas scilicet quas deus fecit abrahe. In quibus non relinquitur nobis locus dubitationis quando eas abrahe promissit & iurauit, & etiam omnibus imitatoribus ei⁹ in fide & patientia. Quasi dicat. Inde potestis videre quoniam qui fidem & patientiam habent promissiones hereditabunt, quia Abraham qui primus audire cepit, sic adeptus est eas. [Nāque deus promittēs abrahe] id est promissionem future glorie faciens [iurauit] id est firmiter & mutabiliter stabiliiuit [per se metipsum] id est per incommutabilitatem suā. Ideo iurauit per semetipsum quoniam non habuit alium quem sese maiorem per quē iuraret, quia si esset aliquid maius per illud sue promissionis immobilitatem ostendisset. [Iurauit] dicens. [O abraham nisi benedicēs] te assidue in spiritualibus filiis qui erunt sicut stelle [benedicā te] in incrementō virtutū & semper multiplicans te in carnalibus qui erunt sicut arena multiplicabo te in futura beatitudine, ac si dicat. Nisi hoc fecero, nemo mihi ampli⁹ credat. Defectus enim sermonis, vehementiam indicat assertionis. [Vel nisi benedicens te] id est dītās virtutib⁹ [benedicā te] id est p̄mouebo vt opereris iuxta eas & nisi multiplicans] id est adhuc copioso virtutum abundantia te dilatans] multiplicabo te] id est in celesti patria te multiplici remuneratione beabo, deus ita iure iurādo promissit, & sic id est quia deus tā firmiter promissit abrahe cert⁹ de promissione nō statim eam quesitū accipere nec contra deū murmurauit de dilatione sed longanimiter ferens in ter multa aduersa & fideliter expectans tandem adeptus est repromissionem] id est illud quod sibi promissum fuit, Vel repromissionem, quia in vna promissione multa sibi p̄missa sunt. Similiter ergo qui fidem & patientiam vsque in finem custodiūt, hereditabūt promissiones vt dictū est. Post hec causa redditur quare de⁹ in promissione iurauerit, cū dicitur. [Homines enim per maiore⁹ sui iurāt. Idcirco iurauit deus, quia hominibus loquebatur & homines iurant. Ideo enim ita firmum est solum promittere sicut & iurare. Sed hominum incredulitatem voluit iuramento certā reddere. Ob hoc autē per se iurauit cum maiorem non haberet] quia homines per maiorem sui iurant.] Iurauit enim illud quod inuenire maius potuit. [Homines iurant, & iuramentum est, finis omnis controuersie eorū] id est altercationis & litigationis quando vn⁹ affirmat & alter negat, quia in iuramento finitur altercatio, & est finis valens ad confirmationē alterius partis id est ad omnimodam certitudinem faciendam, & postquam iuramentum est, tunc vtrique pariter certum & ratum est. Et si hominī qui mēdax est creditur per iuramentum quātum magis deo qui mensiri non potest. [In quo] id est in cuius rei cōside-

ratione hoc est quia considerabat iuramento finire omnem controuersiam, & cōfirmationem interposuit] id est inter se & homines medium cui crederet posuit iuramentum deus, vel inter promissionem, & ipsius promissionis adimplerem posuit iuramentū. Ipse dico [volens] ex propria bonitate abundanti⁹ ostendere] per iurationem quoniam abundanter per promissionem abundantius vero per iuramentū ostendit] volens inquam ostendere immobilitatem sui cōsili] id est sue secretere rationabilis dispositionis que paucis est nota, quia vix aliquis nouit per fidem christi saluari homines, & cui vel quibus volens ostendere heredibus pollicitationis] id est illis qui hereditario iure & firmiter habituri sunt pollicitationem id est promissionem frequenter factam. Illis volēs ostendere firmitudinem sui cōsili] adhuc abundantius per iuramentum, quam sine iuramento ostenderat [& interposuit] id est inter promissiones posuit iurandum] condescendens consuetudini hominū, vt perfectius & certius crederent illud quod ipse de eis immutabiliter ordinauit. Ideo iuratu in promissione] vt per duas res immobiles] id est per promissionem & iuramentū quem imitari nō possunt] quibus] ipse qui deus est, cogitur, vt immobile fiat cōsiliū eius quia impossibile est] vt ipse in his duabus rebus mentiatur, cum nec in aliqua re mentiri possit habeamus in omni tribulatione fortissimum solatiū doloris & anxietatis. [Vel per duas res immobiles] id est per hoc quod de⁹ iurauit, & hoc quod per se metipsum [in quibus] duabus ipse [nō potest] mentiri cū nūquam mentiatur. [Habeamus solatiū fortissimū] id est quod nos in omni aduersitate fortes faciat volentes ad horam pati vt in eternum regnem⁹. Cum enim tribulationem patimur, si ad futurā gloriam nobis promissam respicimus refrigerium mentis & angustie mitigationem in camino tribulationis habemus. Nos dico quidam nos tribulationes insequūtur, & omni genere impugnationum appetunt] confugimus] id est ex toto fugimus] ad spem] future quietis ac beatitudinis & glorie nobis p̄missam] ad spem tenendam] id est non pro aduersis frangendam, sed totis animi viribus firmiter tenendam. [Spem dico propositam] id est oībus oblatam, [vel propositam] id est ab antiquis temporibus in Abraham & ceteris patribus ad exemplum nobis in propatulo positam. Ad quam spem confugit, quisquis spe beatitudinis omnes tribulationes spernit, & vti le nobis est ad eā confugere, ipsamque tenere] quā habemus sicut anchoram] id est retinaculum & firmamentum anime nostre, ne in mari hui⁹ seculi frāgatur scopulis aduersitatū. Sicut enim anchora nauem retinet & firmat ne vento um rabie & tempestate maris insurgente submergatur, & ludibriū maris & fluctuum fiat, sic spes nostra celestibus infixā adherens glorie quā desiderat, animam fidelem tenet, & cōsolidat cōtra omnes huiusmodi impugnationes velut contra maris tempestates & confortat in suo proposito ne deficiat velut scopulis aduersitatum & tribulationum facta, & retinet ne iungatur consentiēdo iniquitati. Spem dico] tutam] id est nihil timentem & firmam] id est inconcussam ne saltem titubet. Spes enim celestium mentem solidat, ne concutiat fluctibus tumultuū terrenorū. Quod est dicere. Spes in nobis similitudinem exercet anchorę, que nauem ne ad scopulos frāgatur retinet & tutam

Quare deus iurauit per se metipsum.

De⁹ quare in promissione iurauit.

& tutam facit vt nō timeat submergi, atque si rē
nevel titubare possit & incedentem dico hāc spē
id est nos sperando introducentem vsque ad ip-
sa celestia & archana que oculus nō vidit nec au-
ris audiuit, nec in cor hominis ascendit, que nobis
adhuc in carne viuentibus sunt velata id est igno-
rantie nostre velata & tamen nostra spes pene-
trat vsque ad illa. Nautis harenae quibus anchora
figitur & heret sunt tēte nec videre possunt, &
tamen naute sunt in securitate licet illa videre nō
possint quibus anchora brachia firmiter adhesere
Sic & nos in huius seculi fluctibus positi celestia nō
videmus, & tamē illis ita per fidem cōiuncti sumus,
vt nullo timoris incursumoueri possumus. Sed &
hoc notandum, quia cum dicit incedentem vsq;
ad interiora velaminis alludit historie q̄ inter duo
tabernacula velū fuisse narrat quod interioris ta-
bernaculi secreta velabat inquit pōtifex semel in
anno intrabat, & secretū eterne beatitudinis pre-
figurabat. Vbi. i. in quā interiora & eterne patrie
secreta introiuit secundum humanitatem iesus
id est saluator noster qui secundum diuinitatem
vbique est, introiuit pro nobis. i. pro nostra salu-
te vbi interpellaret pro nobis, sicut pontifex sacra-
sanctorum ingrediebatur vt rogaret pro populo.
Et introiuit precursor pro nobis vt & nos post eū
illuc curamus. Cursor quia nulla culpa eum impe-
diuit. Precursor, & tēpore & dignitate. Pro nobis
introducendis. Ipse dico factus a deo pontifex
id est faciens nobis pontem, & accessum ad patrē
per hoc quod interpellat pro nobis offerens obe-
dientiam sue passionis ac representans patri pro
salute humani generis. Et hoc in eternum quia
non solum quandiu presens seculum manet, aut
quādiu viuimus sed etiam in futuro pōtifex agit
opus non vero pro peccatis nostris offerens que
nulla erunt, sed vt bonum quod in nobis operatur
est indeficiens & stabile permaneat. Pōtifex est
non secundū ordinem aaron sed secundum ordi-
nem melchisedech, qui solus rex & sacerdos fuit
& ante circūcisionem functus officio, vbi non gē-
tes a iudeis, sed iudei agētibz sacerdotium ac ci-
perent. Non vnctus oleo vt Moyses instituit, sed
oleo exultationis & puritate fidei. Nec animalia
immolauit sed pane & vino sacerdotium christi de-
dicauit. Patet ergo christianos superiores esse iu-
deis sacrificium melius pecudibus habere scilicet
rationabile obsequiū quod ducit i celū. Sequitur.

Caput septimum.

Item enim melchisedech rex salē
sacerdos dei summi qui obuia-
uit abrahe regresso a cede re-
gum & benedixit ei, cui deci-
mas omnium diuisit abrahā,
primum quidem qui interpretatur rex iusti-
tie, demum autem & rex salem quod est rex
pacis sine patre sine matre sine genealogia
neque initium dierum, neque finem vite ha-
bens, assimilatus autem filio dei, manet sa-

dos in eternum.

Postquam illos apostolus monuit vt ad perfe-
ctionem promouerentur, quatinus illius grandis
& interpretabilis sermonis capaces effici possent,
& ad hoc multis verbis eos sollicitauit, iterū rediit
ad propositum & ad illum sermonem de pontifi-
cio xp̄i vbi sunt prefere ipsum possit oibus pontifi-
cibus veteris testamēti, & ita paulatim accedat ad
hoc ostendēdū quod carnales obseruationes ces-
sare debeāt per translationem sacerdotii. Et pri-
mo exponit quis ordo precesserit in melchisedech, &
quomodo iuxta ordinem eius christus sit factus pō-
tifex in eternum, vbi exposito & cōmendato ordi-
ne melchisedech appareat quā dignum sit sacer-
dotium christi, quod tam magnū est vbi sacerdo-
tium melchisedech illud premonstrauerit non sic
ut equale sed sicut vmbra, dum enim magna vmbra
precessisse ostēditur, patet satis quod magna
veritas corporis sequatur. Quasi dicat. Recte pon-
tificium christi cōparo ordini melchisedech, quia
hic melchisedech fuit rex salem. Salem autē non
vt iosephus & plurimi nostrorum arbitrantur cre-
damus esse hierusalē, sed oppidum iuxta scitopo-
lim quod vsq; hodie appellatur salem ostenditur
ibi palatium melchisedech ex magnitudine ruina-
rum veterē ostendens magnificentiam, de quo &
posterius in geneſi dicitur. Venit iacob in socor-
th & transiit in salem ciuitatem regionis sichē. Nā
& abrahe reuertenti a cede hostium quos perse-
quutus est vsque dan, que nunc paneas appella-
tur non hierusalem, sed oppidum metropoleos si-
chem in itinere fuit, de quo & in euāgelio legim⁹.
Erat autem iohannes baptifans mennon iuxta sa-
lem. Cuius verbis rex fuit melchisedech, fuit & sa-
cerdos vt & regnum & sacerdotium christi prefi-
guraret qm̄ & nos fecit esse genus regale & sacer-
dotale. Sacerdos fuit non idolorum sed dei. Quia
licet esset gentilis & non de genere iudeorum, tñ
erat sacerdos dei, non iouis, aut apollinis, sed po-
ti⁹ summi dei omnium creatoris qui est super om-
nia, & christus est sacerdos dei patris qui hostiam
sui corporis & sanguinis semel obtulit in cruce, si-
cut & melchisedech, panem & vinum legitur ob-
tulisse. Ille dicit qui obuiauit id est obuius proces-
sit abrahe quando fuit maioris dignitatis, habi-
tus apud homines id est in ipso triumpho cum re-
grederetur non a fuga sed a cede non peregrin⁹
illa terra tante dignitatis intellexit, vt dignum iu-
dicaret ad illum qui rex & sacerdos erat accedere
& de omnibz spoliis decimas illi dare, ac post ad
illum a quo benedictionem accepturus erat qui
ad domum suā declinaret. Cui triumphatori nō
solum obuiauit melchisedech sed & benedictionē
dedit. Abraham vero accepta benedictione, diui-
sit illi decimas omnium que secum adduxerat a ce-
de regum. Per loth qui amissis bonis in captiuita-
tem ductus est designatur anima vitiorum pōde-
re per quinque sensus corporis incuruata, & do-
minio aduersarie potestatis mancipata. Cuius vin-
cula nititur abrahā soluere, cum ratio captiuita-
tem anime recognoscens, armat se scuto fidei, &
galea spei, ac gladio verbi dei, & assumpta virtu-
tum quasi

Christi
pōtificiū
quare cō-
paratur
ordini
melchise-
dech.
Salē qua-
lyt ex non
sit hieru-
salem.

Epi. Pauli

tum quasi immaculatum ceterum cuneos vitiorum viriliter aggreditur, & tam diu pugnat donec superatis hostibus animam liberat. Peremptis regibus abraham reducens loth gaudens redit ad propria inueniens melchisedech in itinere sibi obuiantem & sacros cibos offerentem ac benedicentem, quoniam iam extinctis hostibus vitiorum rationalis vigor animam liberaam reducere festinat, ad paradisi gaudia & ad domum celestis patrie, sed priusquam illuc perueniat verum regem & sacerdotem christum reperit obuium & offerentem sibi cibum & potum corporis & sanguinis sui ac benedictionem celestis gratie, id est incrementum virtutum tribuentem. Occurrit enim letus victoribus vitiorum ut excipiat eos, & sacris alimentis retinet & benedicit eos, id est promouet & multiplicat virtutibus & augmetat donis spiritualibus. Nec nisi victor quisquam cibos eius debet accipere, quia nullus potest ad eucharistiam accedat debet presumere, nisi prius reges contra quos pugnat deuicerit, id est vitia que repugnauere in se domino adiuuante superauerit, alioquin iudicium sibi manducat & bibit. Abraham autem decimas omnium que hostibus abstulerat dedit sacerdoti melchisedech. Sic & unusquisque fidelis post victoriam sue pugne gaudens christo decimas offert id est omnium bonorum operum suorum perfectionem & virtutum consummationem diuine gratie ascribit. Siquid autem imperfectum & minus idoneum in se videtur, hoc sibi retinet, id est sibi deputat. Denarius enim vltra, quem non progreditur numerus sed replicatur, perfectionem designat, sicut & nouae partes quas abraham sibi retinuit imperfectionem demonstrant. Quicquid enim primum & optimum est ac perfectum designatur per denarium in quo prius consummatur numerus. Et omne quod precipuum est in nobis atque perfectum deo attribuendum est, quicquid vero imperfectum nobis est ascribendum. (Primum quidem &c.) Notat apostolus ipsa verba ut ostendat omnia ista in christo esse eo ordine quo precesse in melchisedech. Qui primum quidem interpretatur rex iustitiae, sed deinde etiam rex pacis, id est rex pacis. Quod christo bene congruit qui pacificat que in celis & que in terra sunt, & qui suos per iustitiam regit per procellas seculi, ac in eorum iustis conuersationibus regnat, & post in eterna pace non desinit eos regere & in ipsis regnare. Primum enim melchisedech nobis est deinde rex pacis, quia prius regit nos in iustitia, post regat in pace. Primo regnum iustitiae nunc in nobis assequitur, & deinde post hanc vitam regnum pacis in nobis eternaliter quietum possidebit. Melchisedech dico sine patre sine matre. Non quod absque patre & matre fuerit, cum christus quoque secundum utramque naturam & patrem habuerit & matrem, sed etiam quod subito introducat in genesi occurrisse abraham reuerenti a cede hostium, & nec antea nec postea initium eius feratur ascriptum. Unde & sine genealogia dicitur esse, cum fortassis uxorem & filios habuerit, nec initium, nec finem habuisse: cum sine dubio & initium per natiuitatem habuerit, & per obitum finem. His enim omnibus carere dicitur, quia nihil horum in eo scriptura loquitur. Vel genealogia est precedentium patrum narratio. Quia iste caret, quia

ex quibus patriarchis vel patribus descendat non inuenitur. Quoniam spiritus sanctus altiori consilio voluit hoc de eo reticere ut figuram domini per omnia gereret. Christus enim sine patre secundum carnem est, quia sine virili admixtione natus est ex virgine, & sine matre est secundum diuinitatem, quoniam illa ineffabilis genitura manet in eternitate, & est sine genealogia, id est sine generatione filiorum, quia filios carnis non habuit, sed sine sobole sine aliqua successione carnali permanet. Siue quia patres aliquos in diuinitate non habuit precedentes. Neque initium neque finem habens, sed coeternus patri existens secundum diuinitatem. Hic quoque notandum est quia dum melchisedech sine patre & sine matre dicitur esse, sacerdotes noui testamenti non pro parentum nobilitate, sed pro vite sue merito sunt eligendi, nec attendendum quos parentes habuerit sed cuius meriti sint. Sed & sine genealogia est melchisedech, quia noui testamenti sacerdotes & ministri altaris uxores habere non possunt. Quos si habuere voluerint, profiteantur se esse iudaice institutionis non christiane. Nec initium dierum neque finem vite habet melchisedech, quia sacerdotium eius, id est sacerdotium christi & ecclesie est eternum, & in preteritum & in futurum. Sacerdotium autem aaron, id est populi iudeorum & principium habuit & finem. Sed sacerdotium christi principio caret & fine, quia electi sumus in ipso ante mundi constitutionem & sine fine pro nobis interpellat. Talis & talis est melchisedech, sed in his omnibus que dicta sunt assimilatus est filio dei, quoniam in omnibus gessit vrbam veritatis que in christo lucret & manet sacerdos in perpetuum, non quod adhuc viuens sacerdotio fungatur, sed quoniam scriptura finem sacerdotii eius non narrat. Nam de aliis sacerdotibus legitur quando mortui sunt, & alii locorum succedere. Sicut de aaron inuenitur qualiter obierit, & quis ei pontifex successerit. Sed de melchisedech non legitur quod aliquando mortuus sit vel sacerdotium perdiderit. Moyses enim sicut mortem eius tacuit, ita eum aliquando fuisse vel amisisse sacerdotium suum minime retulit. Manet ergo sacerdos in perpetuum, quia sacerdotio eius nullum aliud sacerdotium succedit, ut leuitico, sed eius institutio quam diu mundus steterit permanebit. Nam ipse panem & vinum obtulit deo pro abraham, & quotidie panem & vinum deo sacerdotes offerunt pro salute fidelium atque panis ipse & vinum sunt corpus & sanguis christi ac permanent in eternum, ita ut vitam eternam dignae accipientibus conferant, propter ista recte dicitur melchisedech manere sacerdos in perpetuum, quia nullus alius ritus instituetur, per quem eius obliuio mutetur, & quia christum designat perpetually interpellantem pro nobis. Sequitur.

Christus qualiter sine patre & matre

Sacerdotium christi sine principio caret.

Intuemini autem quantus sit hic, cui & decimas dedit de precipuis abraham patriarcha. Et quidem de filiis leui sacerdotium accipientes, mandatum habent decimas sumere a populo secundum legem id est a fratribus suis quamquam & ipsi exierint a lumbis abrahe. Cuius autem generationis non annueratur eis decimas sumpsit ab abraham, & hunc qui habebat re promissiones

re promissiones benedixit. Sine ulla autem contra-
dictione quod minus est a meliore benedicitur.

¶ Immorat apostolus in commendatione dignitatis melchi-
sedech, preferens eum abrahe quo iudei extolluntur & de
quo gloriantur quæ christo componere voluit dicentes. Nunquid
tu maior es patre nostro abraham. Quasi dicat. Ex supra-
dictis attendite qualis fuerit melchisedech. Sed nunc
intuemini, id est considerate quantum sit hic. Intuemini
interiori visu cum magna diligentia utpote magnus quod in-
spicitur. Id est quante dignitatis & sacratis ac perfectionis
sit hic intelligendum cum non solum multas alias venerationes
sed & decimas dedit abraham qui est patriarcha, id est
princeps primus cuius scitatus patres imitati sunt. Et non de
villioribus sed de principibus ac melioribus dedit ei decimas
velut de equis vestibus loriceis, & aliis quæ principia videri
poterant cetera. Vnde maximè apparet & iestimabi-
lis magnitudinis esse cui per aliorum patrum decimas de-
dit, id est quo se longe inferiorē illo esse reputavit & illū me-
liore cui meliora & principia offerebat. Melchisedech
ut dixi decimas ab antiquis accepit, id est quo preferat abra-
he, & ita cunctis filiis leui, id est sacerdotibus veteris legis.
Et quidē taliter apparet quantum ipse primineat cunctis il-
lis sacerdotibus quia non omnes filii leui sed quidam de fi-
liis eius accipientes sacerdotium per electionem & consecra-
tionem aliorum habent mandatum sumere decimas non enim
aliter auderent. Mandatum istud habent secundum legem, id est secundum
legis institutionem sine cuius auctoritate nunquam presumere.
Vel secundum legem, id est non aliter quam precipit lex, scilicet ut
nec plus nec minus nec alio modo accipiat quam in lege de-
cretum est. Accipiat a populo hebreorum, id est a fratribus suis, hoc
est ab hominibus eiusdem dignitatis quos nullo modo poterat
dignitate superare, nisi quia erant sacerdotes constituti in
lege. Tanta est enim excellentia sacerdotum, ut etiam similes
genere, multo amplius digniores sint fratribus suis. Decimas
inquit sumebant a populo non tamen minori ut erant presbiteri sed a
fratribus suis secundum carnem non inferioribus quamquam & ipsi fra-
tres quæ eas dabat exierat de lumbis abrahe, id est descenderat
de progenie abrahe, hoc est quamvis & sacerdotes &
populus eiusdem dignitatis esset & in origine generis, tamē
perceptione legis & auctoritate populus cogebar ut eis
decimas persolveret, sed melchisedech a nullo homine
accepit officium sacerdotale vel consecrationem, neque pre-
ceptum habuit, ut decimas sumeret, vel ab aliquibus exi-
geret, & cum filii leui non a minoribus sed a comparibus ut
pote a fratribus decimas acciperent iste ab abraham accepit,
non ut compari vel fratri, sed ut a minori quia non fuit
ex illa progenie. Non enim abraham in circunciso alienigenæ
decimas dedisset, nisi excellentiorē esse sciret. In quo
& leuitici sacerdotes decimas ei soluerunt, filii leui su-
mebant a fratribus, sed ille cuius generatio, id est posteritas filio-
rum quia nulla est vel etiam si esset annumerat in eis, id est in fi-
liis leui nec aliqua consanguinitatē habere cum eis referat de
decimas supersit ab abraham. Que sic per omnia superavit, ut nul-
la vis eē facta possit intelligi quantum illi abraham decimas
ex omnibus persoluit, sicut populus iudeorum quadam necessita-
te compellebatur dare suis decimas sacerdotibus. Horum
sensu ita breuiter perdisce. Tali modo patet melchisedech
digniorē & maiorē filiis leui, quia ipse ab abraham ma-
iore omnibus illis decimas supersit ut a minori, leuitici autē
ordo non a minori sed a fratribus accepit. Nam si leuitici sa-
cerdotes etiam pari genere, id est fratribus suis presbiteriores erant, sa-
cerdotum consecratio & legis institutione, quam decimas
ab eis accipiebant, tamen melchisedech dignior preferat abra-

he, a quo decimas accepit, quasi sacerdos a laico &
filiis leui quos in eius lumbis decimauit. Non enim melchi-
sedech & abraham eiusdem generis eē leguntur ut vultus gene-
res esse possint. Et si melchisedech quod fuit signum &
vmbra preferat abrahe & omnibus leuiticis sacerdotibus
quanto magis christus quod est veritas & corpus? Dixit quia deci-
mas supersit ab abraham, & etiam benedixit eum per quod ma-
gna eius excellentia declaratur, quia tamen magnū patriar-
cham qui habebat hoc est qui iam firmiter credebat ac-
cessit iam haberet re promissiones, id est iteratas ad se diui-
nitatis promissiones benedixit, id est sacravit, hoc est illū ben-
dixit cui de benedictione promiserat. Cuius benedictione
abraham factus est sacratior, & non benedixit eum sed deci-
mas ei dedit ut minor maiori. Abraham ab eo precepit
benedictionem sed sine ulla contradictione verum est quia
illud quod minus est benedictum a maiore vel a meliore.
Nemo enim contradicere potest, huic rationi, sed omnes hoc
constare nouere, quia omne quod benedicitur, minus est benedi-
cente. Omnis qui benedictionem ab aliquo suscipit in ipsa
susceptione probatur esse minor. Sed abraham ut sepe di-
ctum est benedictionem suscepit a melchisedech in tempore
maioris sue dignitatis dum cum tropheo rediret ex philo.
Ergo minor esse non potest negari & sic ipse christus
id est melchisedech maior est promissiones habente quate-
nus est ipse christus.

¶ Et hic quidē decimas morientes homines ac-
cipiunt ibi autem contestatur quia viuunt, & ut ita
dictum sit per Abraham & leui qui decimas acce-
pit decimatus est adhuc enim in lumbis patris
erat quando obuiavit ei Melchisedech.

¶ Et adhuc alia ratione intuemini dignitatē melchise-
dech quia hic quidē, id est hic loco scripture vbi agitur
de leuiticis sacerdotibus accipiunt decimas homines mo-
riētes, id est ad mortē quotidie per multas misérias vergē-
tes, hoc est de illis loquitur scriptura sicut de hominibus
alii moriuntur & alii succedunt sed ibi, id est vbi sermo est
de melchisedech contestatur scripturam quia ipse viuunt
dum vita eius loquitur & de morte nichil dicit. Per quod di-
gnior omnibus aliis sacerdotibus sufficenter ostenditur. Conte-
stat eum, id est simul tota illa scriptura quæ de eo est testatur
quæ viuunt. Et cum filii leui sint morientes & iste viuēs ap-
paret quod sit preferendus. Et alio adhuc modo patet eum esse
maiorē filiis leui, quam leui quod decimas accipit ipsi mel-
chisedech decimas persoluit. Quia et leui, id est illa tribus
leuiticam sacerdotem deus elegit, & ille quoque electus
ordo quod decimas ab omnibus aliis accipit decimatus est a
melchisedech, id est decimas ei persoluit, & hoc per abra-
ham non enim proprie in sua persona leui decimas dedit cir-
cuncis sacerdos circunciso. Adhuc etiam in lumbis patris
ipse leui per sacerdotalem presapie, id est non dum exierat inde
secundum genituram quam melchisedech obuiavit abrahe.
Adhuc enim vnum quid erat leui cum illo quam post genitum
est ab ipso. Vnde patet sacerdotum iudeorum esse sub
iectum sacerdotum christianorum, decimatus est leui per abra-
ham a melchisedech quam adhuc in lumbis patris erat deci-
mas datus. Nam sicut Adam peccato, qui in lumbis eius erant
peccauere, sic abraham decimas dante qui in lumbis eius erant
decimati sunt. Sed hoc non sequitur in christo, quis es-
set in lumbis ade & abrahe, quia non secundum concupiscentiam
carnis inde processit. Non enim & ille ibi decima-

Qui rus est

Epi. Pauli

us est, cui⁹ caro inde non feruorē vulneris sed materiē medicaminis traxit. Nā cū ipsa decimatio ad pfigurādā medicinam p̄tineret, illud in Abrahe carne decimabatur quod curabatur, non illud vnde curabatur. Et ita xps est non inferior melchisedech quia nō est decimat⁹ ab eo, sicut leuitic⁹ ordo qui ei per abraham decimas soluit. Eadē nāq; caro non Abrahe tñ, sed ipsius primi hominis, simul habebat & vulnus p̄uaricationis & medicamentū vulneris. Vuln⁹ p̄uaricationis in lege membrorū repugnāte legi mentis q̄ per oēm inde p̄pagatam carnē seminali rōne quasi transcribitur, medicamentū autē vulneris in eo quod inde sine opere cōcupiscentie in sola materia corporali per diuinā cōceptiōis formationisq; rationem de virgine sumptum propter mortis sine iniquitate consortium & resurrectiōis sine falsitate exemplum.

De cōstitutiōe. **¶** Si ergo cōsummatio⁹ p̄ sacerdotiū leuiticū erat, populus enim sub ipso legē accepit, quid adhuc necessariū fuit scdm ordinē melchisedech aliū surgere sacerdotē & nō scdm ordinē aaron dici. Trāslato em̄ sacerdotio, necesse est vt & legis translatio fiat.

Pretulit haec⁹ sacerdotiū xp̄i qd̄ est scdm ordinē melchisedech leuiticū, & nūc addit qd̄ sacerdotiū christi leuiticum destruat quo destructo necesse sit & legē destrui secundū carnales obseruantias. Ac si dicat, Qm̄ superi⁹ dictū est xp̄m esse sacerdotem scdm ordinem melchisedech & oēs legē hñtes nouere hoc esse futurū, ergo quid necessitatis extitit vt nō iuxta aaron, sed iuxta melchisedech surgeret iste nou⁹ sacerdos sub quo perfecta daret iustitia. [Si cōsummatio⁹, i. perfectio iustitiae erat], i. dabatur vel fiebat per sacerdotiū leuiticū cur alio ordine nou⁹ adhuc sacerdos p̄phetat⁹ est surrecturus. Nā si leuiticū sacerdotiū vt iudei putabāt cōsummabat, frustra surgeret ali⁹ secūdū melchisedech. Sed surgit ali⁹ & nō frustra cū diuino sit p̄nunciat⁹ oraculo. Ergo illud nō cōsummabat. Sed cur consummare videt⁹, iterponit causa] popul⁹ em̄ sub ipso legē accepit. [Nā quia sacerdotio data fuit lex in cui⁹ obseruantia cōsummatio putabatur esse, ideo putabatur cōsummatio per sacerdotiū qm̄ lex & data est sub illo & administrabatur per ipsum. Sed non erat per ipsum cōsummatio. Nā si hoc esset, nunq̄ ali⁹ sacerdos quereretur q̄ alio ordine consummatio nē daret, & hoc est. Si cōsummatio iustitiae sicut iudei putabant erat per sacerdotium leuiticum, ergo postq̄ illud vet⁹ daret cōsummatio nē quid adhuc necessarium fuit], i. quid cause, quid utilitatis extitit a deo per dauid surgere aliū sacerdotē cū caneret tu es sacerdos in eternum secundū ordinē melchisedech & nō diceret secundū ordinē aaron. Hic est em̄ ver⁹ sacerdos, quia & a peccato liberat & oēm iustitiae consummatio nē p̄stat quod illi facere nulla ten⁹ valebāt. Ideo necesse fuit vt post illos adhuc surgeret. & est ali⁹ scdm ritū & secundū mores populi sub sacerdotio legē accepit & tenuit, & illud vetus nouo sacerdotio veniente mutat. Vnde & legē

Christus similiter oportet mutari. [Nā translato sacerdotio] verus sacerdos. [in nouū sacerdotium] necesse est vt & legis translatio fiat] in nouā obseruationē. Quia em̄ simul, vtra

que & ab eadē sponcione data sunt necesse est vt quod de vno dicitur de altero intelligatur. Neque em̄ lex sine sacerdotib⁹ q̄ eā faciāt pōt manere sed destructo sacerdotio destruit⁹ & lex q̄ nō nisi sub eo stare valet. Sed destructū siue trāslatū ē sacerdotiū

¶ In quo enim hec dicuntur de alia tribu est de qua nullus altario presto fuit. Manifestum est enim quod ex iuda ortus sit dominus noster, in qua tribu nichil de sacerdotibus moyses loquutus est. Et amplius adhuc manifestū est, li secūdū similitudinē melchisedech exurrexit alius sacerdos qui nō secūdū legē mādati carnalis factus, sed scdm virtutē vite insolubilis. Cōtestatur em̄ qm̄ tu es sacerdos ieternū scdm ordinē melchisedech

¶ Oñdit trāslatū esse sacerdotiū, vt sic sequat⁹ legis translationē esse factā. Ver⁹ sacerdotiū est translātū qm̄ & in aliā tribū, & in alium ritum. Nā ille i quo i. in cui⁹ cōsideratiōe [hec dñr] scilicet dñs iesus, p̄pter quē cōmendādum has disputationes facim⁹, nō ex tribu leuitica sed de alia de qua null⁹ p̄sto fuit vnq̄ [altario], i. nec minor nec maior, quisquam ex illa tribu scdm legē ad altariū accessit vt ministraret sacerdotali iure. Vere nou⁹ iste sacerdos qui eternum habet sacerdotiū de alia tribu est, nā de iuda & oportebat vt euacuatur⁹ sacrificia que secundū ordinē aaron, in sacerdotio leuitico fiebant de alia tribu esset nō de leuitica, ne ad ipsū sacerdotiū qd̄ tpaliter vmbra erat futuri, p̄tinere videretur mundatio peccatorum, quā ipse oblatione sui veri sacrificii fecit. De alia tribu est. [Nā manifestū est quod idē dñs nr̄ ort⁹ sit ex iuda], i. ex tribu iuda, vt eadē sit sacerdotalis & regalis vt fuit melchisedech rex & sacerdos. [In qua tribu moyses nihil de sacerdotib⁹ est loquut⁹, i. nō dixit vt aliquis de ea sacerdos eēt vel aliquid sacerdotale haberet. Quia ergo dñs iesus qui de alia tribu est sacerdotiū accipit, patet quia translātum est sacerdotium, nec in tribu leui amplius manere potest, & ita carnales obseruantie sub illo date statum vlti⁹ habere nequeunt. Post hoc dedi inquit superius rationē satis manifestā & cōuenientē, & adhuc p̄ter istā dico aliā ex qua amplius erit manifestum & euidentius oib⁹ quia translātum est sacerdotium. Manifestum em̄ est p̄ tribum esse trāslātum & ampli⁹ adhuc manifestum est per ritum, quia manifestior & firmior p̄batio, amplius i. largius & euidentius manifestum est sacerdotium esse trāslātum, si alio ritu obseruat⁹ videlicet si secūdū similitudinē melchisedech exurrexit ali⁹ sacerdos], i. si dñs iesus extra oēs alios surrexit vt oblatione sua mundaret populū suum ab omib⁹ peccatis quod nullus alius facere potuit, & quemadmodum melchisedech Abrahe panem & vinum sacratum dedit ita & hic discipulis suis in eisdem speciebus corpus & sanguinem suum dedit. Qui nō est fact⁹ sacerdos secundū legē mandati carnalis], i. secundum quod lex carnaliter mandat quia nō est vnct⁹ in sacerdotē oleo materiali nec carnalia pro ei⁹ ordinatiōe sunt oblata sacrificia sed secundum virtutē vite insolubilis, i. eterne, que nec solui nec corrumpi vel destrui potest, que per sp̄ritum sanctū

ritum sanctū datur, quo christ⁹ inuisibiliter est vnctus in sacerdotem. Et vere secundum virtutē vite insolubilis est factus sacerdos, quia in eternum manet. [Nā cōtestatur], i. simul propheta vel de⁹ pater mecum testatur [quia tu es sacerdos &c.

¶ Reprobatio quidē sit precedentis mādati propter infirmitatem eius & inutilitatem nihil enim ad perfectum adduxit lex, introductio vero melioris spei per quam proximamus ad deum, & quātum est non sine iureiurando.

¶ Ostendit rationes cur sacerdotium sit trāslatum & nunc similiter vt consequens erat pferit causam & rationem translationis legis dicēs. [Reprobatio quidē sit pcedentis mādati], i. p̄fice legis ppter infirmitatem, i. debilitatē & imbecilitatē ei⁹. Ostēdendū em̄ erat cur vet⁹ mādatū quod carnales ceremonias obseruari pcepit reprobaretur, cū deus illud dedisset, & nouū substitueretur. Ideo scilicet sit reprobatio, i. repudiatio pcedentis mandati, quia infirmum & inualidū. Nam vt sit locus gratie sequenti, reprobat mandātū pcedens. Quod ideo pcedens dicit, quia aliud erat sequuturū. Vet⁹ em̄ pcessit nouū, sicut vmbra corp⁹. Sed sicut veniēte corpore vmbra p̄terit & in nihilum vertitur, ita vetus mandatum veniente nouo. Nam infirmū erat illud mandātū carnaliū obseruariarū, i. non sufficiens per seipsum iustificationē dare, hoc em̄ quod per solū qui iuste adimplere nō pōt, infirmum iudicatur. Et talis erat lex que sine auxilio gratie ne minem iustificare potuit. Et erat inutilis, i. vera cōferre nō valens, quia regnum celorū suis cultorib⁹ dare nō potuit, & nunc est inutilis omnino, i. nihil prorsus vtilitatis cōferēs, immo pernicioſa si post aduētū christi seruē. Vere propter infirmitatē reprobatur, quia nihil, i. nullum hoīem adduxit lex ad pfectum, i. ad perfectionē. Nā & si aliqui perfecti sub ea fuere nō tamen ex ea pfectionē habuerē, sed ex gratia lex videlicet & si aliquid fecit, nō tñ plene iustificauit. Nā neq; regnum peccati ex toto potuit euertēre, nec perfectā innocentia aut pfectā iustitiā dare, nec vitā eternā acquirere, sed tñ bona t̄palia promittere. Nā timorē mortis icul sit nō amorē iustitie dedit, nec in intimo cordis regnavit licet in opib⁹ foras custodita sit. Et ideo iure reprobata est. Illa quidē est, sed loco ei⁹ fit introductio melioris spei, i. cor nostrū penetrat & in illū introducit vt i ea regnat gratia noue legis q̄ nobis spē vite eterne tribuit quā lex antiqua dare nō potuit. Illa ei⁹ promittebat t̄palia, hec pollicet eterna. Et hec virtutū cōsumationē largit. que facit hominē sp̄are nō sospitatē q̄ cito transeat, nō copia t̄paliū diuitiarū nō multitudinē filiorum sed poti⁹ vitā eternā, salutē indeficientem, deū oīa in oīb⁹ existētem. Per quā spem proximam⁹ ad deum, quia terrena despici⁹ & celestia appetim⁹, mēte deo p̄pinquam⁹, & eius imaginē in nobis reformamus, atq; illi inherere cupim⁹, vt vn⁹ cū eo spūs efficiamur. Introductio fit melioris spei & quātū est, i. quā magnū & quā mirabile qd nō sine iureiurando fit, sed cū iureiurando. Dū em̄ de⁹ iurat xpm esse fa-

cerdotē in eternū qui sine finē pro nobis interpellat cū iureiurando spē nobis dat meliorem.

¶ Alii quidē sine iureiurando sacerdotes facti sunt hic autē cū iureiurando per eū qui dixit ad eum iurauit dñs & nō penitebit eū tu es sacerdos in eternū. Intantū melioris testamenti sponsor factus est iesus.

¶ Magnum est qd talē spē nobis de⁹ in sacerdotio xpi cū iuramēto dedit. [Nā alii quidē, i. leuitici sacerdotes lōge ab eo discreti facti sunt sine iureiurando], quasi qñq; mutadi, sed hic, i. qui nūquā mutadus erat, fact⁹ est cū iureiurando per eū qui oīa pōt, i. p deū patrē qui iurādo dixit ad illū, tu es sacerdos in eternū, hec est sententia. Sed vt magis ostēdat deū iurasse, interponit ipsa verba prophete hoc asserentis [iurauit dñs], i. inconcussa veritate firmavit. [Et nō penitebit eū], i. hoc sacerdotiū nulla ratione mutabit. Neq; em̄ sicut hoīem penitet deū. Sed dei dicitur penitētia, queis ab illo institute rei cuiusq; mutatio que credebatur esse māsura. Proinde cum dicit [nō penitebit eū tu es sacerdos &c.], satis ostēdit eū penituisse de institutione prioris sacerdotii, hoc est mutare voluisse sacerdotium quod cōstituerat secundum ordinē aaron. Vnde satis apparet quātū iste sacerdos oīb⁹ sit dignior, de isto iurauit dñs qd non in eternū maneat in tantū factus est ipse iesus, sponsor melioris testamenti, i. pmissor melioris hereditatis quā illi. Illi em̄ per vet⁹ testamentū spondebat terrenā & tēporalē hereditatem, hic autē p nouum testamentū quippe vocabatur cirographum hereditatis quod ille qui moriebatur relinqbat ei quē post se cōstituebat heredē. Et iesus dñs moriēs nouū testamentum nobis reliquit, in quo nos regni celestis heredes fore spopōdit, & ipse sacerdos ac mediator ei⁹ esse voluit. Vet⁹ autē testamentū sanguine brutorū aīaliū est dedicatū, & ideo vetustis hominib⁹ terrenam spopōdit hereditatē, large itaq; melior illis priorib⁹ est sacerdos ies⁹, meli⁹ testamentū e⁹, melior pmissio

Testamē
tū quid
dicatur

¶ Et alii quidē plures facti sunt sacerdotes idcirco qd morte phibētur pmanere. Hic autē eo qd maneat in eternū sempiternū habet sacerdotiū. Vnde & saluare in ppetuum pōt, accedens p semetipsum ad deū semper viuēs ad interpellandum pro nobis.

In eo qd alii sine iuramēto, hic autē cū iuramēto fact⁹ ē sacerdos apparet vt dictū ē ei⁹ excellētia & i hoc ē quod alii sunt plures quia moriētes, hic autē vn⁹ quia semp viuēs. [Nā alii quidē, i. leuitici lōge ab eo diffimiles facti sunt sacerdotes] nō vn⁹ sed plures p multas successiones dū alii morerētur & alii succederēt, idcirco quod a morte phiberētur, i. eo qd mors phiberet eos in hac vita pmanere. Idcirco em̄ plures cōstituti sunt, alii post alios qm necessitate mortis interuenientē prohibiti sunt in sua dignitate pmanere, id est ex toto manere. Manifestum quidem ad tempus vnusquisque illorum, sed nullus permanet, hic autē de quo loquimur permanet, hic quē magnificare intēdim⁹ [habet sempiternum], i. semp eternum (sacerdotiū, i. officium dandi sacra populo & interpellandi p eo. Nō em̄ quisque iam ei

Q li succedit

Epi. Pauli

succedit in sacerdotio nec finē habet ei⁹ sacerdo-
tiū, eo quod ipse maneat in eternum. Nā resurgēs
a mortuis iā nō moriē, mors illi vltra nō dñabitur.
[Vnde] quia manet, & habet manens sacerdotiū
pōt etiā saluare in perpetuum]. Oñdit apostolus
quia sacerdotium ei⁹ destruit vet⁹ sacerdotium &
veterē legē, & nunc cōmendat actum ipsius. [Vn-
de inquit] i. quia sempiternum habet sacerdotiū
quod nō habet omnis turba sacerdotum, nō solum
pōt p nobis intercedere, sed etiā saluare, i. salutē
illis quorum est pontifex dare nō ad tps sed in p-
petuum]. Hic euidenter apparet insipientia eorum
qui putabant sine carnalibus obseruantis ad salu-
tē non posse sufficere. [Pōt in eternū saluare] quia
& hoc indicat nomen ei⁹ quod est iesus, i. saluator
Ipse dico accedens ad deū non per aliquod me-
dium, nō p angelū nō p aliam creaturā se dignio-
rem sed p semetipsum] ad secretorū participatio-
nē accessit vt voluntatem patris cognosceret & eū
peccatorib⁹ placidum ac propitium faceret. Ad si-
militudinem alicuius sapientis & potētis dictum
est qui ad regem vel ad alium admittitur, sed p
semetipsum intrat & quicquid ipse vult operatur.
Merito em per seipsum accessit, per quem & oēs
alii accedūt sicut ipse loquitur. Nemo venit ad pa-
trem nisi per me. Vel nō per alienas hostias acce-
sit ad deum nobis placādum] sed per semetipsum
offerens se in ara crucis. Ipse dico post resurrectio-
nem semper viuens ad interpellandū pro nobis,
quia ad hoc ei⁹ data est vita perhennis vt semper
deum patrem interpellat vt bonus mediator p vi-
ta & gloria nostra, licet enim propter gloriā suā
viuat, & ppter obedientie sue remunerationē, ta-
men ad hoc etiā viuūt vt seipsum offerat, i. patri
ostendat ad nostram gloriā & exaltationem. Ex
ea em natura qua pōtifex est, i. humana quā celis
intulit, interpellat ipse & intercedit pro nobis. Quia
ergo per semetipsum accedit ad deum & semp vi-
uit, ad interpellandū p nobis] viuūq; semper habet
sacerdotium patet quod saluare nos in ppetuum
pōt. Alii vero sacerdotes nec semper viuunt nec
saluare possunt.

¶ Talis enim decebat vt nobis esset ponti-
fex. Sanctus innocens, impollutus, segre-
gatus a peccatoribus, & excelsior celis factus.

¶ Dixi quia per semetipsum accedit ad deum &
semper viuūt ad interpellandum. [Nam hoc dece-
bat] i. cōgruum erat vt nobis] filiis esset talis] pō-
tifex]. Serui vero alios habuere. Noster debuit es-
se. [Sanctus] i. omni perfectione virtutum in se ip-
so consummatus & innocens] quantum ad proxi-
mum nemini vnquā faciēns quod noceret] & im-
pollutus] i. cuius sanctitas & mundicia per alicui⁹
peccati consensum & delectionem nūquam esset
polluta] & segregatus a peccatoribus] i. seorsum
factus a grege peccatorum vt nullo peccati neuo
teneretur in grege eorū vt pote sine carnali concu-
piscencia per spiritum sanctum conceptus & nat⁹
[Vel factus interior innocens manib⁹, impollut⁹
corpore segregatus a peccatoribus] i. ab omni pec-
cato immunis, & a grege ceterorum sacerdotū se-
paratus vel inter quos nullus sine peccato] & fact⁹

excelsior celis] vt ibi ministret in supno altari. [Vel
segregatus] a peccatoribus vt iam conuersatio ei⁹
non sit inter mortales qui quandiu sunt in hac vi-
ta peccato carere non possunt] & excelsior celis fa-
ctus] i. super omnes celestes creaturas eleuat⁹, ita
vt eius magnitudo vel sublimitas magnitudinem
primorū sic transcendat angelorū vt inter ipsum &
angelos nulla possit fieri cōparatio secundum ma-
gnitudinem & excellentiam.

¶ Qui non habet quotidie necessitatē quē
admodū sacerdotes prius pro suis delictis
hostias offerre, deinde pro populo, hoc em
fecit semel se offerēdo. Lex enim homines
cōstituit sacerdotes infirmitatem habentes,
sermo autem iurisiurandi qui post legē est,
filium in eternum perfectum.

¶ Adhuc ostendit eū digniorem leuiticis sacerdo-
tibus & potētē saluare. [Qui] cum talis sit qualem
descripsit] nō habet necessitatē quotidie offer-
re hostias pro suis delictis] sicut illi habebant quia
quotidie delinquebatur & quotidiana mundatio,
ne indigebant. Dicit eum non habere necessitatē
offerre quotidie, non quod aliquando hunc habe-
re huiusmodi necessitatē velit intelligi, sed vt ab
eo remoueat quod illis conueniebat. Non indiget
vt illi p singulos dies offerre prius pro suis delictis
ac deinde p delictis populi. Nō indiget quotidie
offerre, quia hoc semel nō tñ pro suis sed pro po-
puli delictis. Nō fecit hoc offerēdo taurū vel hyr-
cū, sed seipsum, quia nō inueniebatur alia hostia
que digne posset offerri pro expiatiōe populi nec
alius sacerdos qui dignus esset illam offerre. Quis
tamiustus & sanctus sacerdos quam vnū dei fi-
lius qui non opus haberet per sacrificium sua pur-
gare peccata nec originalia nec actualia. Et quid
tā cōgruēter pro hominibus offeret q̄ humana caro
Et quid tā aptū imolatiōi quā caro mortalis, & qd
tā mundū p mūdānis vitiis mortaliū quā sine vlla
cogitatione carnalis cōcupiscētie caro nata in yte-
ro & ex vtero virginali & quid tā gratie offerri ac
suscipi posset quam caro sacrificii nostri corp⁹ esse
ctū sacerdotis nostri. Vt qm̄. iiii. cōsiderant in oī sa-
crificio quid offerat, cui offerat a quo offerat, pro
quib⁹ offerat, idē ipse vn⁹ verusq; mediator p sa-
crificiū pacis recōciliās uos deo vnū cū illo mane-
ret cui offerebat vnū i se faceret p qb⁹ offerebat
vn⁹ ipse eēt q offerebat & qd offerebat. Semel hoc
obtulit q nō fuit op⁹ repetitiōe. Sufficit em oib⁹
& ideo non est necesse iterari. Nā adeo magnum
est hoc sacrificiū vt quis vnum sit & semel oblatū
sufficiat ad eternitatē. Dixi quia sacerdotes indige-
bant quotidie offerre nō solū pro populi delictis,
sed & p suis] & hoc ideo fuit quia lex hoīes consti-
tuit sacerdotes] nō immortales iā adhuc habētes
infirmitatē] i. fragiles ad peccādū, & ex ipsa corru-
ptiōe nature mortalis proclines vt pote homines
puros & cōditionem humane fragilitatis vitare nō
valentes. Ideoque sicut dictum est necessariū fuit
illis ita offerre pro suis delictis sicut p priis. Hoc ro-
medio idiguit phinees, hoc iolada, hoc zacharias,
hoc ipse aaron, & quicūque alii in illo sacerdotio
laudabiliter iuste q; vixere. Solus noster sacerdos

Quatuor
in oī sacri-
ficio con-
siderari
debent.

ab hac necessitate liber fuit, lex quidē constituit tales. Sed sermo iurisiurandi qui post legem est dictus a propheta dauid id est promissio patris facta cū iureiurando, cōstituit sacerdotē nō hominem infirmum & procliue ad peccandū sed filiū sibi cōparem & in omni sanctitate pfectum ita ut perfectio illa nūquā defectum vel finē habeat, sed in eternū maneat. Perfectus quippe erat, quē nec fragilitas peccare faciebat. Et in eternum perfectus manet, quia ei perfectio nūquā pōt minui vel in eternum sacerdos est cōstitutus, nō ad tps ut alii sacerdotes, sermo iurisiurandi est post legem, ne si fuisset in lege dicerent iudei illud iuramentum esse cōpletū in lege per suum sacerdotiū. Post legem ergo est, ut per hoc lex insufficiens esse demonstretur. Si enim sufficiens esset nō post eam aliud per quod impletur fuisset pronunciatum. Per hoc etiam ostēdit hunc esse sacerdotem alio ritu & sacerdotio quam secundum legem. Ex quibus omnib⁹ apparet hūc per se posse ad deum accedere & ppetualiter saluari, atq; carnales obseruātiās legis superfluere.

Caput octauum,

Apitū autē super ea que dīcuntur. Talem habemus pōtificem qui cōsedet in dextera sedis magnitudinis in celis, sanctorū minister, & tabernaculi verū quod fixit deus & non homo.

Ab eo loco quo dixit vnde & saluare in perpetuum pōt, ostendit multis rationibus quod potens sit saluare. Nunc quoque quadā breuī & capitulari ratione vult illud idem cōprobare, & quoddam certi⁹ apponere. Quasi de eo multa dixi, sed nunc de his facio capitulum id est quandam breuem cōprehensionem Capitulum enim breuis multorum cōplexio est, sic dicta quia breuiter capiat totā sūmam. Nam per hoc quod diminutiuum est capitulum designatur breuitas, & per quod venit a capite vel a capio intelligit quod magnum sensum capiat & sit breue caput multorum que late differuntur. Loquor inquit multipharie de pōtificatu christi, sed quod nunc appono est capitulum super ea que dicūt hacten⁹ a me de illo. i. hoc breue quod nunc dicturus sum superat illa multa superius dicta, quia dignius laudem christi cōtinet quā illam, & firmitus ac certius declarat hunc esse potentem saluare in perpetuum. Quia licet superius dictum sit eum esse factum excelsiorem celis, non tantum ex necessitate vocum ita probatus est sublimatus esse super celos, ut nō possit sublimi⁹ exaltari. Quā nunc in capitulo manifeste ponit ut intelligi oporteat illum in tantum esse sublimatum ut nō possit ascendere alti⁹ aut maior fieri nequeat ut in sede maiestatis cum patre sedeat cum dicitur. Talem habemus &c. Hinc enim incipit capitulum. Talē id est tam gloriosum tam celsum tam potentē habemus pōtificem qui cōsedet id est cum patre sedet, in regali folio maiestatis hoc est cum patre regnat, & iudicat & quiescit & hoc in dextera sedis

magnitudinis in celis. i. sic sedet cū patre ut maneat in equalitate regni patris, hoc est equalis sit patri in regno, & magnitudinem glorie regni possideat, ut pater in celis id est in celesti patria, ut omnes celorum virtutes glorificent eum sicut & patrem. Ille ergo quem in regno & omnium creaturarum gubernatione constat esse deo equalem bene potest in perpetuum saluare suos & ad vitam eternam perducere. Vel cōsedet id est secundum animam & secundum corpus sedet, hoc est quiescit & permanet in dextera sedis magnitudinis in celis id est potiori parte quietis dei qui est magnitudo in celis id est in sanctis angelis quia magnos eos facit, manens in eis, & ipse pater qui est magnitudo celorum nō potuit eum magis magnificare quam ut super omnia eum exaltaret in eterna beatitudine. Quia vero iste pontifex tam dignus & tam potens nostram salutem semper operatur congrue subditur. Sanctorum minister. Nam eternam beatitudinem per sancta sanctorum designatam, & in presenti incipit nobis ministrare dans charitatem ac perseuerantiam, etiam in futuro perfecti⁹ ministrabit illis quos in regno discubere fecerit. Quod celeste regnum dicitur sancta sanctorum id est dignissimum omnium aliorum sanctorum, quia ibi perfecte viuunt in sanctitate ubi est vita in bonis sine peccati cognitione. Ibi videlicet nihil fit quod deo displiceat quod oculos maiestatis offendat. Et hec sancta sanctorum christus nobis ministrat dum religiosam interim prestat vitam ut dicere possimus nostra couersatio in celis est, & postmodum nos introducit in ipsum eterne felicitatis secretum, dicens intra in gaudium domini tui. Vel minister sanctorum & sacerdos a patre est institutus ut omne bonum ministret eis qui iam sunt in sanctis sanctorum id est in seculario perpetue beatitudinis. Vel potius deo sicut vere summus pontifex pro nobis ministrat in sanctis sanctorum dum patri carnem pro nobis assumptam semper ostendit & memoriā sue passionis representat, ut eum erga nos ad pietatem fleat. Sic est minister sanctorum & tabernaculi & non umbratilis non prefigurans sed verus. i. significat tabernaculi eterni secularii quod significatū est per tabernaculū moysi. Sed quia & illud pri⁹ tabernaculū fuit quodammodo verum id est de veris pellibus, & cortinis instructum, ideo additur. Quod de⁹ fixit, i. fixum inuolabile posuit atque firmavit & nō hominē. i. ita fuit ut ibi nō esset admixta hominis, operatio. Cum enim moyses viuente deo vet⁹ tabernaculum figeret, ibi figebat de⁹ cum homine. Sed hoc verum tabernaculum. i. hanc verā & serenā eterni secularii mansionē et goriā deus solus fixit, deus ab initio parauit electis suis. Et ibi iam pontifex est qui sine intermissione pro eis interpellat, sicut olim in sancta sanctorum veteris tabernaculi semel in anno solus pontifex intrabat ut oraret pro populo. Et ille pōtifex erat minister sanctorum prefigurans hūc redēptorem nostrū eterne beatitudinis minister in quā ipse enim carne qui pro nobis fecit sacrificiū ingressus ut ibi pro salute populi roget. Hoc de capitulo diximus. Post cuius finem subditur.

Omnis enim pontifex ad offerenda munera & hostias cōstituitur. Vnde necesse est & hūc habere aliquid quod offerat. Si ergo

Regnum
celorū sā
cta sācto
rū dicūt.

Mat. 25.

Epi. Pauli

esset super terrā, nec esset sacerdos, cū essent qui offerret secundū legē munera. Qui exemplari & vmbre deseruiunt celestium, sicut respōsū est Moysi quā consumaret tabernaculum. Vide inquit omnia facito secundū exemplar quod tibi ostensum est in monte.

¶ Dixi quia christus est minister. Nam omnis pontifex constituitur ad ministrandum. ¶ Omnis pōtīfex tam maior quā minor constituitur secundū legem ad offerenda munera vt primitias frugū panes propositionum, & hostias vt immolationes taurorum & hyrcorum, hoc est omnis ad hoc constituitur vt offerret, & per oblationē p̄ populo quod poscebat impetraret. ¶ Vnde quia omnis ad offerendum constitui solet necesse est etiam hūc nostrum pontificem habere aliquid secum in celis t̄qd offerat assidue pro nobis hoc est dicere. Quia omnis pontifex est minister, igitur necesse est nisi falsa fuerit vniuersalis affirmatio quod & hic sit minister, dū enim dicimus quod omnis offert, intelligimus quod omnis ministrat, hoc est enim ei⁹ officium vt offerat & ministret dño. Et quia necesse est & hunc habere aliquid quod pro salute mūdi offerat, ergo si illud aliquid esset super terrā, i. in hoc mundo potuisset inueniri quod digne pro totius mundi peccato qui iussit offerri, etiam sacerdos aliquis non esset dignus illud sacrificium offerre, quāuis etiā iuxta ritum legis offerrent, & ideo christ⁹ sacerdos mundus seipsum obtulit tmūdum sacrificium. Vel ita melius. Quoniam ipse cōsidet in dextera sedis in celo & est ibi minister ac more pōtīficis offert ergo si esset adhuc sup̄ terrā, i. si non dū introisset in sancta sanctorū hoc est in interiora celi nō dicā quod esset pōtīfex sed nec etiam sacerdos, vt ex necessitate cōprobetur, quia si pontifex qui in p̄petuum saluare pōt, in celo p̄ nobis offert & intercedit tunc sacrificiū iudeorū, nō vltra est nobis necessarium. Quā sacrificiū in ara crucis semel oblatū sufficit ad ablutionem peccatorū & oīa ideoq; iā sup̄flue sunt vmbre carnales cū p̄ nobis agit veritas in veritate. Quāquam ipse est pontifex & minister in vero tabernaculo & p̄ suum sanguinē introiit in sancta sanctorū, ergo si post resurrectionē suā remāsisset in terra & sacerdotium peragere vellet in vmbra nō esset dicendus sacerdos q̄ sup̄flue fungere⁹ sacerdotali officio nec etiā posset esse vt ille de alia tribu fieret sacerdos i lege ¶ Nō esset in quā sacerdos cū adhuc essent multi alii sacerdotes de tribu leui sacerdotiū suum iuxta legis mandatum exequentes. Tādiu enim debuit vmbra manere & sacerdotiū legis existere, quousque verus sacerdos verū sacrificiū offerret in significato tabernaculo & veritate. Qui verum sacerdotium super terram exequi nō posset neque sacerdotium legis adipisci, cum essent multi alii qui hostias & munera secundū legē offerrent. Nam ex alia tribu nat⁹ nō admittere⁹ secundū legē ad sacerdotiū, & sup̄flue carnalia offerrent cū essent ex tribu leui qui sufficerēt offerre talia. Nec super terrā, in carnalibus vlla ratione poterat sacerdos existere ne forte videret eadē offerre. Propter quod

& de illis sacerdotib⁹ addit, qui deseruiunt vmbre celestium, valde & studiose seruiunt ac plene oīa implēt, & ita frustra hoc sacerdotium assumeret ipse. Quia adhuc hodie deseruiunt exemplari, & vmbre nō quod moneat exemplar & vmbra in veritate sed quātū ad representationē scripture que sic agit adhuc de ordine sacerdotum ac si representetur sub oculis nostris officiū illorum. ¶ Qui deseruiūt & subditi sunt legi sacrificantes & carnales obseruantias secundū quod lex p̄cipiebat cōsummātes que fuere, exemplar & quedam figura celestium. Et quia est aliquod exemplar vbi maior est veritas q̄ in illa re cui⁹ est exemplar, sicut xp̄s est exemplar omnium fidelium & etiam celestium terrenorum, ideo supponit vmbra vt oñdat min⁹ esse dignū exemplar. ¶ Vetus enī tabernaculum dicitur exemplar celestii. i. ecclesie cui⁹ pars est in celis & pars sequutura peregrinat⁹ in terris quia ad similitudinē illi⁹ facta est spūalis ecclesia. Et sicut vmbra deterior est corpe, sic illud tabernaculum vmbra erat & mane ad cōparationē ecclesie deseruiunt inquit exemplari. i. figuris & quia exemplar aliquādo est veritas nō figura, sicut liber ad cui⁹ similitudinē fit alius liber addit & vmbre. Quia oīa que i illo tabernaculo facta sunt nō erant nisi vmbra veritatis leuiter abitura veniente xp̄o. ¶ Exemplari deseruiunt. i. tabernaculo veteri quod est exemplar celestium sicut respōsum est moysi nō cum inciperet quia iam multa figuris expresserat sed cū cōsumaret tabernaculū quia p̄ se nō posset illud cōsummare cōsultuit dominū qui & de figuris eum sicut & de veritate docuit. ¶ Vide inquit dñs. i. diligenter cōsidera & omnia tabernaculi uecessaria facito ita vt sequaris in oib⁹ exemplar celestii quod tibi ostensum est in monte sina. ¶ Exemplar est ad cui⁹ similitudinem aliquid fit. Exemplū, similitudo que inde trahitur & dñs in monte moysi veritatem ostendit, sed cum carnalis popul⁹ capere nō posset p̄cipit vt eā figuris imaginaretur, in quib⁹ puerilis ille popul⁹ enutritus quādoque veniret ad veritatē. Sicq; res pri⁹ ostensa dicitur exemplar figurarū iuxta se factarum Item figure dñr exemplar veritatis que post impleta est in ecclesia sicut ille p̄signauere, quia quicquid ibi fuit, vel celestē vel p̄sentem ecclesiam vel factōrū virtutes que modo sunt significauit & huic exemplari celestium. i. figuris verorū, deseruiere vmbatici sacerdotis iudeorū. Quia vero illa fuere exemplar celestii atq; nē spiritualiū que nūc in ecclesia per christum facta sunt & fiunt, inde nō iā exemplar & vmbra sunt uecessaria. Sed non negligēter preterundū quod moysi dicitur ostensū esse in monte exemplar celestium. Nam xl. diebus in monte synay perseuerans cū dñs vidit sublimē angelice puritatis & immortalitatis vitam ad cui⁹ instar humanam in terra conuersationem in quantum mortalibus imitari possibile fuit instituere iubeatur vt cū exemplo eorū mutui in dñi dilectione, diuine laudationi vnanimi paci, sincere castitati ceterisque huiusmodi virtutibus in terra vacaremus mereremur & in celis esse consortes eorum. Exemplar ergo nobis Moyses angelice cōuersationis qd i monte cōtemplatiōis vidit p̄ceptis legalib⁹ oñdit p̄ quorum obseruatiā & ipsi de terra editi ad cōsortiū āgelorū in celis

Exemplar
& exemplū
quō differt
runt.

in cœlis peruenire possimus. Exemplar idem nobis vite perfectioris & beate retributionis in figura tabernaculi & ministerij sacerdotalis & Leuitici præbuit. Vnde sicut dictum est angelica puritas ostensa Moyfi fuit exemplar figurarum quas ipse in tabernaculi constructione formauit, & rursum ille figure fuerit exemplar ecclesiastice religionis ac saluationis. Et ideo Christus qui veritas est in figuris & vmbra sacerdotium habere nō potuit.

Nūc autē melius sortitus est ministeriū, quanto & melioris testamēti mediator est quod in melioribus repromissionibus sancitum est.

Superius dixit quia Iesus in terra. i. in terrenis ac legalibus victimis sacerdos esse non poterat. Et ita hoc esse res ipsa declarat, quia dominus Iesus nunquam sub lege sacerdotium habuit. Sed nunc. i. tempore gratiæ in hac nouissima etate sortitus est. id est, non usurpatione p̄sumpsit, sed dilectione diuine gratiæ accepit gratis a deo patre melioris ministerij sacerdotij quāto & lex eius est melior veteri lege. Iam a sacerdotio & sacrificio trāsit apostolus ad differentiam testamentorū quātū vt ostendat veteri præcellat nouum. Ministeriū quod nunc in fine legis sortitus Iesus est, tanto est melius & vtilius ministerio veterum sacerdotum quāto ipse est mediator melioris testamēti. i. noue legis, hoc est sicut vides testamentum in quo ipse est mediator ad vitā eternā efficacius esse quam vetus, ita videre potes ministerium eius esse melius quā veterum sacerdotum qui parum subditis suis proficiebant. Moyses fuit mediator veteris testamēti quod a deo accipies hominibus tradidit, sicut ipse dixit. Ego sequester & medius interfui. Sed dominus Iesus noui testamēti mediator est quia dedit illud medius inter deum & homines reconciliādo nos patri. Quod testamentū melius veteri est, quoniam meliora p̄cepta dat & auxilium gratiæ quo cōpleantur ministrat. Nam in veteri concessum fuit propter Iudeorum imbecillitatē vt vir vxorem suam dimitteret si displiceret illi & inimicum suū odio haberet, in nouo autē nulla causa nisi ppter fornicationem permittitur vxor dimitti, & inimicos nostros precipimus diligere, & his qui nos oderunt benefacere. Vnde patet, quia Christus dedit testamentum melius ac perfectius & ad eternam beatitudinem efficacius. Quod testamentū est sanctum. i. sancitum & confirmatum vt duret, & in quo est sancitum? in melioribus repromissionibus. Ideo videlicet ratum & firmum est magis quam vetus, quia meliora repromittit complētibus. Nam in illo terrena promittuntur, in isto cœlestia. Præcepta quidem vtriusq; testamenti oīa fere eadē inueniuntur. Nam non occides, nō mechaaberis, nō furaberis, honora patrē & matrē & cetera huiusmodi, & nobis p̄ceptum est. Sacramenta vero nō sunt eadem, nec promissa eadem. Præcepta iccirco sunt eadem, quia secundum hæc deo seruire debemus. Sacramenta ideo non eadem, quia alia sacramenta dant salutem. Sacramenta veteris promiserunt saluatorem. Promissa quoque non sunt eadem, quia ibi terrena promittuntur, hic cœlestia. Denique omnia quæ iudæis promissa sunt ablata fuerūt. Vbi est

enim regnum eorum, vbi templum, vbi vnctio, vbi sacerdotes, vbi iam apud illos propheta ex quo venit qui per prophetas prædicabatur? In illa gēte iam nihil horum est. Vnde patet quia vetus testamētū secundum carnales obseruātiās & terrenas p̄missiones iam nihil est. Sequitur.

Nā si illud prius culpa vacasset, non vtiq; secundū locus inquireretur. Vituperans enī eos, dicit. Ecce dies veniēt dicit dominus, & cōsummabo super domū Israel, & super domū Iuda, testamētum nouū, nō secundū testamētum quod feci patribus eorū in die qua apprehendi manū eorū vt educerē illos de terra egypti, quoniam ipsi nō permanserūt in testamento meo & ego neglexi eos dicit dominus, quia hoc est testamētum quod dī sponā domū Israel, post dies illos dicit dominus, dando leges meas in mente eorum & in corde eorum superscribam eas. Et ero eis in deum & ipsi erunt mihi in populū. Et non docebit vnusquisque proximum suum & vnusquisque fratrem suum dicens cognosce dominum, quoniam omnes scient me a minore vsque ad maiorem eorum, quia p̄picius ero iniquitatibus eorum, & peccatorū eorum iam non memorabor.

Probat quod testamentum Christi melius est veteri. Nam illud nō vacat a culpa, hoc vacat. Si enim vacasset a culpa non daretur secundū. Sed datur. Et ita apparet illud fuisse imperfectū, hoc perfectum. Illud non vacauit a culpa. i. non fuit vacuum a peccato, quia non perfecte mundauit obseruatores suos. Nam quasi ipsam culpam habuit, dum preciperet sine gratia & p̄uaricatores faceret. Et dum timore pene nō amore iustitiæ custodiretur, mentes eorum non iustificauit. Sed in opere quædam criminalia cōcessit illis propter infirmitatem ipsorum venialia, velut vxorē dimittere cum displiceret, & si quis seruum suum vel ancillā suam vsque ad mortem verberaret sic tamen vt duobus aut tribus diebus superuiveret innocēs iudicabatur. Non ergo vacauit a culpa. i. non reddidit inculpabiles obseruatores suos nedū plene iustificaret eos. Nā si omnino vacasset a culpa vt nulla suis cultoribus culpa inesset, sed plene iustificati essent inquireretur locus. i. oportunitas secundi testamenti. Et hoc dico vtiq; i. rei veritate. Iudeis graue erat vt ad destructionē veteris inquireretur nouum, ideo posuit apostolus hāc adfirmationem ad comprimēdam eorum incredulitatem. Inquisiuit autem deus locū & tempus optimum quo deberet dare secundū, quia sapienter omnia disponens antea paulatim quam prius instruxit & educauit atque promouit vt postea perfectum daret testamētum. Secundi locus non inquireretur. i. non in omnibus quæ præcesserunt quæreretur quādo posset cōpetenter dari

Hiere. 13.

Hiere. 32
19. q. 2. c.
due sunt.

Moyse
veteris te
stamenti
media
tor.

Epi. Pauli

nisi essent mell⁹. Sed inquitur. Nam deus p^r Hie-
remiam vituperans eos qui legi deseruiebant, id
est, vicium improperans eis, dicit ecce, i. in mani
festo est [dies veniunt], i. paulatim propinquat tē-
pus gratiæ in quo fideles illustrabuntur multiplici
claritate. Et hoc inquit propheta nō dico ex mea
auctoritate, sed hoc dicit dominus cui non aude-
tis contradicere. Ideo præmisit auctoritatem dñi
quia dicturus de mutatione veteris testamenti qđ
audire nolebāt iudei. Dñs dicit quia dies veniūt
id est, luminosum tempus gratiæ, & in diebus illis
ego [consummabo], id est, cōsumans ac perfectum
faciens dabo testamentum nouum. Ita enim cō-
summatum & perfectum erit in omnibus præceptis
& institutionibus suis vt nihil reprehensionis ha-
beat & omne iustitiæ perfectionē cōtineat. Vnde
& summum erit id est, super omnes alias scriptu-
ras, quia suos obseruatores ad culmē summe pfe-
ctionis prouehet, & hoc appellatur nouum, aliud
autem vetus. Nam propter veteris hoīs noxam q̄
per literam iubentem & minantem minime sana-
batur, dicitur illud testamentum vetus, hoc autē
nouum, propter nouitatem spiritus quæ hominē
nouū sanat a vitio vetustatis. Et hoc testamētū
consummabo super domum Israel & super domum
Iuda; id est, super iudeos qui post Salomonem di-
uissi sunt in duo regna. Nam, x. trib⁹ quæ habitaue-
runt in Samaria dicebantur domus Israel, tribus
autem Iuda & Benjamin domus Iuda. Et sup istos
consummabo testamentum nouum vt dñetur eis &
subditos habeat. Vel domus Israel & Iuda, filii A-
brahæ sunt de quibus ei dictum est quia in Isaac
vocabitur tibi semen. Non enim qui filii carnis hi
filii dei, sed filii promissionis deputantur in semē,
hæc est domus Israel, & domus Iuda propter chri-
stum qui venit ex tribu Iuda, domus filiorū, pmi-
ssionis, i. non operū priorum sed benefici dei.
Sed & nominū interpretatio congruit, quia Israel
dicitur rectissimus dei vel vir videns deū, Iuda ve-
ro cōfessio, & domus Israel est familia perfectōrū
qui sunt domus & habitaculum dei quia summam
rectitudinem in operatione tenent & aliquatenus
in contemplatione vident. Domus autem Iuda,
eorum est qui cōfitemdo peccata sua domum sui
pectoris emundant vt dei fiat habitaculum. Et su-
per omnes istos consummatum est nouum testamē-
tum vt eos omnino subiectos haberet, & sensum
ac perfectionem eorū trāscenderet. Nullus enim
tam perfectus est, qui in hoc testamento non inue-
niat vnde semper proficere possit quādiu viuīt.
[Nouum inquit testamentum illis dabo] & hoc fa-
ciam [nō secundum illud testamentum quod feci
cum patribus eorū] quia non sequar in eorum
veteris, vt carnalia præcipiā & terrena promittā.
Ecce quia prophetizātū est non perseveraturum
illud testamētū, sed futurum aliud nouum. Non
tamen secundum spiritalem sensum sed secundum
carnalem p̄d̄ destruendum. Quia vero deus sp̄ri-
tale testamentum fecerat Abrahæ & Isaac, & Ia-
cob, ideo determinat [Quod feci] inquit i die qua
apprehendi manum illorum vt educerem eos de
terra Egypti. Id est, in tēpore quo eis lucem mee
cognitionis ostendens apprehendi manum eorū

de luto, per se surgere non valentium sicut nutrix
apprehēdit manum paruuli vel qui de fouea per
manum attrahit aliquem siue secum ducit. Ideo
sic apprehēdi vt educerem eos de terra Egypti
id est, de loco seruitutis & afflictionis vnde per se
exire nequibāt. Totum illud tempus vocat vnum
diē ex quo cepit illis in Egypto per Moysen pui-
dere & salutē eorum contulere quousque in terrā
promissionis eos induxit. Iure enim totū illud tē-
poris sp̄acium nomine vnus diei significat, quia
semper illis apparuit semper cum illis misericordi-
ter egit. Et in parte illius diei legem illis inter cete-
ra beneficia contulit, postquam de manu Phara-
onis potenter eos liberauerat. Ideo inquit nouū te-
stamentum dabo, non iuxta illud quod tunc dedi
patribus eorum quoniam ipsi non permanserūt
id est, nō per oīa manserunt in testamento meo
veteri, quia & si carnaliter illud obseruauerunt, tū-
more pene, tamen spiritaliter intellexerūt nec ex
amore iustitiæ compleuerunt. Vel non permanse-
runt id est, non perseverauerunt quia fecerūt vi-
tium in Oreb & post adorauerūt Beelphegor ac
deinde multis idolis seruierunt. Et quia studiose
legem meam non seruauerūt, ego quoque vicem
eis reddens [neglexi eos] id est, protectionem &
salutem eorum non curavi sed pro nihilo vel mini-
mo duxi. Nec idignemini inquit si dico neglectos,
quia dominus dicit dum dicit quia nō permanse-
rūt in testamēto & cetera vituperat eos sicut apo-
stolus prāmiserat, & ostendit quomo prius testa-
mentum non vacauit a culpa. Vitio enim eorum
deputat quod non permanserunt, ne lex culpāda
videatur. Vere nunc dabo testamentum nō iuxta
illud quod dedi patribus eorū quia hoc est testa-
mentum quod disponam id est diuersis gradibus
ordinabo vt alii in eo relinquunt omnia & sequāt
me, alii dicit mundanis rebus vtantur alii conti-
nentes sint, alii coniugati & vnusquisq; sui ordinis
formam teneat hoc disponam domui Israel id est
semini Abrahæ scilicet filiis pmissionis [post dies
illos] id est non nunc in tempore perfectionis ho-
rum hominū, sed post expletionem dierum illorū
qui apud me præscripti & præordinati sunt. Et
hoc dicit dominus id est, ille qui omnipotens est,
cuius voluntati nihil est impossibile & cui omnia
seruiūt. Ita disponam hoc testamentum, scilicet
dando leges meas vel dabo leges meas non in ta-
bulis lapideis sicut prius sed in mēte eorum vt ibi
scribātur non atramēto sed spiritu sancto quatin⁹
in intelligentia & in bona voluntate animi depin-
gantur. Quoniam illis ex amore iustitiæ & ex virtu-
tum delectatione testamentum meum complebif
& voluntatē meam in omnibus intelligent nec ve-
lumen habebunt super faciem cordis. Iudæi vero
ignorauerunt quæ sibi iniuncta fuerant atque ti-
more pene, & inuiti semper legem seruauerunt.
[Et superscribam eas scilicet leges in corde eorū]
id est, ita ponam vt quasi scripte maneant, id est,
nec possint inde auferri, sed intelligentia & volū-
tate eorum perdurent & quasi supersint & domi-
nētur eis. Sed quæ sunt iste leges ab ipso deo scri-
pte in cordibus nisi ipsa præsentia spiritus sancti
qui est digitus dei, quo præsentē diffunditur cha-
ritas in

ritas in cordibus nostris quæ plenitudo legis est, & finis præcepti. Nam quia veteris testamenti promissa terrena sunt & exteriora, nunc ipsius cordis bonum promittitur, mentis bonum, spiritus bonum, id est, intelligibile bonum cum dicitur dabo leges meas in mente & cetera. Vnde significauit eos non foris secus terrenam legem formidaturos, sed intrinsecus habentes ipsam legis iustitiam dilecturos. Deinde addidit & mercedem. [Et ero eis in deum, & ipsi erunt mihi in populum] hoc est quod alius propheta dicit, mihi autem adherere deo bonum est. Quid hoc bono melius, quid hac felicitate felicius? Viuere deo, viuere de deo apud quæ est fons vite, & in cuius lumine videbimus lumen ut in eo sit merces, in eo finis, in eo perfectio felicitatis? Vnde continuo subiicit. [Et non docebit vnusquisque proximum & cetera.] Ibi enim non erit necesse ut alter doceat alterum, quia nullus ibi erit ignorans, sed omnes ipsum fontem & scientiæ deum videbunt. Tunc videlicet non per speculum in enigmate, sed facie ad faciem videbunt eum sicuti est in ipsa pulchra specie substantie sue, & in ipso omne bonum omnemque iocunditatem possidebunt. Ita ergo perfecte sapientes erunt, tunc omnes quæ iam non docebit, vnusquisque proximum suum quæ amat & vnusquisque fratrem suum, quem plus diligit dicens ei cognosce dominum. Quare non dicet alter alteri ut cognoscat dominum? Quia nullus ignorabit eum, nec opus doctore quoniam omnes scient me a minore usque ad maiorem eorum id est, nec maior nec minor eorum ignorabit. Minores & maiores dicit, quia ibi vnusquisque sanctorum iuxta mensuram meriti sui maior aut minor estimabitur, stella enim a stella differt in claritate. Siue minores tempore posteriores, maiores autem tempore priores intelligi voluit. Simul videlicet promissam dei contemplationem accepturi sunt omnes, & ideo velut priores reperiuntur minores quia minus dilati sunt sicut in euangelico denario per similitudinem declaratur quem prius acceperunt qui posterius venerunt ad vineam. Vnde nunc nequaquam dicitur a maiore usque ad minorem, sed a minore usque ad maiorem omnes scient me. Hec itaque differentia est veteris ac noui testamenti, quod illud in lapide hoc in corde scribitur. Ibi merces terra est, hic visio dei. Inter quem & homines nulla nisi peccata nos separant quæ non nisi per eandem gratiam dimittuntur. Vnde cum dixisset quia omnes scient me a minore usque ad maiorem eorum, mox addidit quia propitius ero iniquitatibus eorum & peccatorum eorum non memorabor. Quasi diceret. Vere cognoscent me manifesta visione quia remouebo parietem qui inter me & ipsos erat, & eos a facie mea separabat. [Quia propitius ero iniquitatibus eorum] id est, per donum gratiæ meæ misericorditer dimittam eis omnia quæ inique, id est, non eque egerunt contra proximos, & peccatorum quæ in seipsis sine proximorum offensione commiserunt, iam amplius memor non ero, quia nec impropere illis nec propter hæc puniam illos nec viliores habebo, potest & in hac vita intelligi propositio ista. Velut si dicat. Ideo ad tantam gloriam in futuro peruenient & regna celorum intrantes

ad cōspectum meæ maiestatis eleuabuntur, quia
dū hic adhuc vixerint propitius ero iniquitatibus
eorum per noui testamēti gratiam delens illas, &
peccatorū eorū quia iam tempus expiationis non
memorabor. Sequitur.

¶ Dicendo autem nouum veterauit prius.
Quod autem antiquatur & senescit, prope
interitum est.

¶ Deus dixit quia consummabo super domum Is-
rael, testamentum nouum. [Sed dicendo nouum]
id est, in eo quod dixit nouū [veterauit prius] id est
vetus esse docuit sic finiendum. Non enim dixit no-
uum, nisi respectu veteris. [Vel veterauit prius] id est
verus factum est & quadam senectute debilitatum,
& hoc a tempore Hieremie quo spiritus sanctus di-
xit nouum se daturum, prius veterauit. [Sed quod
antiquatur] id est, quicquid antiquū iam incipit fie-
ri in rebus inanimatis [& senescit] id est senectutem
habere incipit in rebus animatis [prope iteritū est]
id est, modicū iam distat a morte. Antiquitas enim
& senectus preñunciant mortem. Quod videri po-
test in omnibus animatis & inanimatis. Nam cū an-
tiquantur & senescunt, vicina sunt morti. Sed prius
testamentum iam antiquabatur, dum Hieremias in
promissione gratiæ nominaret aliud nouū, sic quæ
iam prope interitum erat. Cum ergo Christus lōgo
post tempore veniret, necesse fuit vt illud iuxta car-
nales obseruantias interirer, quod tanto ante mortē
propinquabat.

¶ Caput nonum.

MAbuit quidem & prius iustifi-
cationes culture, & sanctum
seculare. Tabernaculū enī
factum est primū, in quo erāt
candelabra, & mēsa, & propo-
sitio panū quæ dicitur sancta. Post velamen-
tum autem secundum tabernaculum quod
dicitur sancta sanctorū, aureum habens thu-
ribulum & arcam testamenti circumtectam
ex omni parte auro in qua urna aurea ha-
bēs māna, & virga Aaron quæ frōduerat,
& tabulæ testamenti. superq; eam erant che-
rubin glorię obumbrantia propiciatorium
de quibus non est modo dicendum per sin-
gula. His vero ita cōpositis, in priorī quidē
tabernaculo semper introibant sacerdotes
sacrificiorum officia consummantes. In se-
cundo autem, semel in anno solus pontifex
non sine sanguine quem offerret pro sua &
populi ignorantia, hoc significante spiritu
sancto, nō dum propalatam esse sanctorū
viam, adhuc priore tabernaculo habente
statū. Quæ parabola est temporis instātis.

Alias tñ.

45. dist. c
disciplia.

juxta

Epi. Pauli

iuxta quam munera & hostie offeruntur, quæ non possunt iuxta conscientiam perfectum facere seruientem, solummodo in cibis, & in potibus, & in varijs baptismatibus & iustitijs carnis vsque ad tempus correctionis impositis.

¶ Diximus quia prius testamentum veterauit & vetustate defecit, ut nouum surgeret in quo daretur iustitia, quod & res ipsa indicat nec potest negari. [Nam & illud prius habuit quidem olim iustificationes] sed modo non habet, habuit & sanctum seculare, id est tabernaculum vel templum quo nunc caret. Vnde manifestum est ipsum testamentum senio defecisse. Vel ita potest continuari. Nouum testamentum quod in corde scribitur perfecte iustificat. Sed & prius testamentum aliquam dedit iustitiam, quia quoddam habuit quidem [et ipsum iustificationes culturae]. i. iustificauit in aliquibus cultores suos dum manus eorum a perpetratione peccati retraheret, & aliqua bona operari faceret, sed conscientiam intrinsecus nunquam iustificare potuit. [Et habuit sanctum] id est sanctuarium. Quod ideo sanctum dicebatur quia ad honorem dei consecratum erat. [Sed fuit seculare] id est, de rebus secularibus & transitorijs. Aurum enim & argentum, lapides preciosi & ligna & cetera, de quibus factum est illud sanctuarium, res sunt ad seculum pertinentes, & cum seculo transeuntes nullamque stabilitatem in se continentes, & hæc omnia vetus testamentum habuit, sed nunc sicut diximus, nihil horum habet. [Nam dum dicitur habuit quidem] subintelligitur, sed non habet. hoc enim innuit, illud quidem. Nam & tabernaculo vel templo caret & iustificare iam suos cultores non valet sed magis a iustitia repellere & peccatores facere. Tabernaculum videlicet & cetera. Nunc exponitur illud sanctum seculare. Vere prius testamentum habuit sanctum seculare. Nam tabernaculum factum est primum. Primum tabernaculum dicitur respectu secundi. Nam primum & secundum fecit Moyses iubente & describente domino, sed tamen utrumque fuit vnum tabernaculum, sed diuidebatur velo quodam medio, habebat enim hoc tabernaculum xxx. cubitos longitudinis, x. latitudinis, & x. altitudinis, testum habens equale per totum, sicut in Egypto & Palestina mos est edificare domos. Sed in medio dependebat velum, quo sanctuarii & sanctuarij sanctuariorum diuidebantur, ita positum, ut xx. quidem cubiti longitudinis, ad priorem domum, x. vero pertinerent ad secundam, & ita quod nunc dicit apostolus primum tabernaculum habebat xx. cubitos longitudinis & x. latitudinis secundum vero x. cubitos longitudinis, & x. latitudinis. In primo tabernaculo erat in parte Australi candelabrum habens vij. ramos, qui nunc ab apostolo candelabra vocantur, & in parte Septentrionali stabat mensa super quam erant xij. panes propositionis, & ante fores ipsius tabernaculi positum erat foris altare holocausti. Quod tabernaculum cum his quæ in ipso erant [dicitur sancta] id est, tabernaculum illud & quæ in eo erant dicebantur sancta, quia ad orationem & ad cultum dei & laudem consecrata erant. [Sed post velamentum]. i. post velum quod

in medio pendebat, erat secundum tabernaculum [quod dicitur sancta sanctorum]. i. ipsum tabernaculum cum his quæ in illo erant vocabatur [sancta sanctorum] id est, a deo sancta ut quæ in primo tabernaculo erant respectu eorum non videretur sancta. Et illud secundum tabernaculum habebat altare thuribulum in quo summus pontifex adolebat incensum pro salute populi habebat & arcam testamenti id est, quæ continebat testamentum, id est decem præcepta legis [circumtectam auro] & ita quæ ex omni parte, id est ab exteriori & interiori parte quia non solum exterius sed & interius deaurata erat per omnia. [In qua] scilicet archa [erat] urna aurea habens manna] quoniam Aaron in tabernaculo posuisse legitur vas plenum manna, ut qui nascituri erant possent nosse cibum quo patres eorum xl. annis in deserto pasti fuerant, & in eadem archa erat [virga Aaron] quæ fronderat. Cum enim Aaron minus estimaretur dignus sacerdotio, & nonnulli de alijs tribubus viderentur digniores, suscepit Moyses iubente deo, xii. virgas a singulis tribubus & posuit in tabernaculo. Et altero die regressus inuenit virgam Aaron in tribu leui floruisse & fructum fecisse. Quo miraculo, probatus est Aaron dignus sacerdotio & reseruata est diligenter illa virga in tabernaculo. [Sed & due tabule testamenti] in quibus x. præcepta legis scripta erant continebantur in illa archa, quoniam ipse Moyses eas ibi posuerat. [Et super eam] erant duo cherubim gloriæ id est, gloriose decorata, obumbrata suis alis expansis propitiatorium quod erat super eadem archam, id est, quandam auream tabulam tante longitudinis ac latitudinis, quante erat & archa. Super quam tabulam quæ propitiatorium vocabatur, hinc & inde stabant illa duo cherubim ad ipsum propitiatorium inclinata & sese inuicem aspicientia. Quæ tabula ideo propitiatorium dicebatur, quia desuper eadem deus loquebatur Moysi, vel pontifici propitius & annuntians bonitatem sue voluntatis. [De quibus omnibus] non est modo in hac epistola dicendum per singula quia prolixum esset diffundere de singulis, & hæc quæ diximus intentioni sufficiunt, quoniam per ista patebit quod & alia sint ad allegoriam accipienda, nec in hoc tempore tenenda. Nonnullis autem visum est pro magnitudine sacramentorum, quod omne tempus vite presentis ad hæc explananda idoneum neget apostolus. Quod si verum est, quomodo noster antilli hæc exponere valebimus? Aliqua tamen de his breuiter dicere tentemus. Primum tabernaculum atque secundum ecclesiam presentem atque futuram significat. Ipsa enim ecclesia, partim adhuc peregrinatur in terris, partim iam regnat in cælis. Pars eius quæ peregrinatur figurata est ut diximus per primum tabernaculum, pars autem quæ regnat per secundum. Velum quod interpositum diuidebat primum tabernaculum a secundo, cælum designauit quod nos in terris laborantes adhuc sua interpositione separat a regno quiescentium sanctorum. Primum tabernaculum habebat ut diximus xx. cubitos longitudinis & x. latitudinis, rursumque x. altitudinis, decem cubiti latitudinis significant dilatationem fidelium in præceptis dei quæ per decalogum legis designari

Moyſes
duo fecit
tabernacula.

Descrip-
tio primi
& secun-
di taber-
naculi.

gis designari solent. xx. cubiti longitudinis perseuerantiam eiusdem bone operationis per auxilium gemine dilectionis, nam propter ipsam bonā dilectionem quæ sola bene operari facit, duplicatur denarius numerus ut ad vigesimum perueniat, quia nemo sine charitate valet in obseruantia mandatorū dei perseuerare. Decem vero cubiti altitudinis, signauerūt expectationē superne beatitudinis, id est, denarij quē accepisse leguntur qui in vinea laborauerunt. In hoc tabernaculo erant candelabra aurea. Candelabra pluraliter ponit, quia licet vnū esset haabile a quo procedebant brachia tria a dextera pte, & tria a sinistra. Primum tabernaculum ut diximus præsens est ecclesia in qua militatur deo, & sacrificium bone actionis offertur antequam veniatur ad cælum. In qua est candelabrum. i. Christus fulgens lumine diuinitatis in medio fidelium qui & ipsi candelabra aurea sunt quia sapientia lucent quæ per aurum designatur & claritate bonorum operum. Ipse Christus est medius stipes qui portat tria brachia a dextris & tria a sinistris, quia ipse est vera vitis ex qua procedunt fructuosi palmites. Ipse est origo & concordia & caput omnium iustorum, qui sibi sanctos veteris ac noui testamenti hic & inde facit adherere. Omnes enim ab hoc fundamento consurgunt, & a tanto principe ac medio bono & communi omnium lumine gubernantur. Nam tria brachia de sinistra pte tres viri sunt Noe, Daniel, & Iob, id est, tres ordines fidelium in veteri testamento, scilicet rectorum continentium & coniugatorum. Nam per Noe qui rexit in vndis archam figurati sunt rectores, per Daniele cuius mira legitur abstinētia, abstinētes & continētes, per Iob qui vxorē & filios habuit coniugati. Similiter & alia tria de parte dextera, sūt electi discipuli Petrus, & Ioannes, & Iacobus, qui viderūt gloriam transfigurati in monte, id est, tres ordines sanctorum qui gloriam eius in cœlesti regno visuri sunt, hoc est rectorum, ac continentium, & coniugatorum. Qui dextri. i. digniores sunt tempore gratie, quam illi qui ante gratiam fuerunt, & ideo sinistri. i. minus digni sunt. Petrus videlicet rectores ecclesie signauit, Ioannes autem celibes, & Iacobus reliquos id est, coniugijs vtentes. Et hi omnes vel doctrina vel exemplis bonorum operum lucent, & ceteris lumen suum spargunt. Ima pars brachiorum de hastili procedentiū, erat quasi calami aurei post cippi, inde spherule, tādē i summitate quasi lilia. Calami sunt sancti qui in humido fontis sapientie diuine nutriti sunt, & concaui ad emittendum, dulcem sonum in aures populi eorum & resonantes laudem dei ac dicentes. Immisit in os meum canticum nouum carmen deo nostro. Ipsi sunt cippi, dū alijs vinū scientiæ quo pleni sunt propinquant, ut eos spiritaliter inebrient, & desiderio superne beatitudinis calefaciant. inde spherule, id est, rotundi & perfecti ac volubiles. Sphæra enim ex omni pte voluitur, quia mentes electorum nec vilis aduersitatib⁹ seculi retineri, nec prosperitatibus possunt corrumpi, quin in omnibus quæ occurrunt ad deum per sancta desideria proficiantur. Sicque tandem perueniunt ad lilia, id est, ad supernam patriam quæ florib⁹ vernat eternis, hoc est animabus sanctis & omni amenitate, hæc & huiusmodi sunt candelabra quæ nūc aposto-

lus in nostræ ecclesie tabernaculo designat esse. Erat & mensa de lignis Sethi facta & auro purissimo inaurata & super eā xii. panes deo propositi qui erant de simila & habebant super se thus lucidissimum ac per singula sabbata mutabantur & erant Aaton & filiorum eius ut comederent eos in loco sancto. Mensa de lignis Sethi facta, scriptura est diuina de fortibus sanctorum patrum verbis actibusque cōpacta. Quæ dum nobis quæ sint eterne beatitudinis gaudia & quomodo adhec perueniatur ostēdit, cibū profecto nobis salutis ac vite suggerit. Quæ & inaurata est auro purissimo, quia la pietie cœlestis sensu clara refulget. xii. panes in ea sunt. xii. apostoli & eorū vicarii. Qui recte vocantur panes propositionis, quia ut mentes fidelium alimonia verbi cœlestis reficiant, in propatulo semper sunt parati. Et bene idem panes non de qualibet forma, sed de simila fiebant, quia quicumque aliis verbū vite ministrat, primo ipsos necesse est virtutum frugibus operam dare, quatinus ea quæ p̄dicando admonent etiam faciendo commendent. Quod autem super eos thus lucidissimum ponebatur, virtutem pure orationis designat, qua idē doctores ministrant ministerium sine prædicationis simul & deuotionem operis domino commendant. Qui bene per singula sabbata mutabantur. Panes enim qui per sex dies operandi in mensa dei manserant sabbato nobis mutantur cum doctores qui sancte ecclesie completo tempore sui sancti laboris eterna in cœlis quiete remunerantur & alios post se in idem op⁹ laborandi in verbo, sub eiusdem spe retributionis relinquunt. Sicque fit ut mensa dei nunquam panis inops remaneat, sed veteribus sublatis mox noui panes substituantur. Comedebat autem Aarō cum filiis suis panes qui de illa mensa fuerant sublatis, quia summus pontifex noster christus raptos de hac vita suos electos in augmentum corporis sui quod est in cœlis, id est summe illius electorum multitudinis introducit. Mensa stabat in parte aquilonis, candelabrum autem in parte Australi. Et per Aquilonē frigus infidelitatis vel malitiæ potest intelligi, per Austrum vero feruor charitatis & sancte deuotionis. Congruum ergo fuit ut a parte Aquilonis mensa staret, quia ne malitia tentationum a sinistra parte veniens nos imbecilles inueniat ac superet, necesse est ut pane cœlestis doctrinæ pascamur & confortemur. Si autē charitatis studio feruentes ad dexteram partē, id est, ad virtutum exercitia transferimus, tunc candelabri luminibus illustrabimur, id est, lucidissimis sanctorum exemplis & dictis illuminabimur, ut omnia quæ recte agenda sunt videamus, hæc de primo tabernaculo breuiter attigimus. Secundum vero tabernaculum supernam Hierusalem designans, habebat. x. cubitos longitudinis, & .x. latitudinis, & similiter. x. altitudinis. Vnde & Ioannes in apocalypsi de eadem cœlesti Hierusalem dicit. Ciuitas in quadro posita est. Longitudo eius, tanta est quanta est latitudo, habet enim tam in longum quam in latum, vel etiam in altum x. cubitos, id est, euangelicum denarium perfecte beatitudinis, quia & in latitudine fraterne charitatis & in longitudine vite perhēnis & in altitudine diuine

De secundo tabernaculo.

Epi. Pauli

diurne contemplationis beatitudinem possidet. Et illa coelestis inhabitatio recte dicitur sancta sanctorum, quia nihil ibi fit aut cogitur unde deus offendatur, sed sola ibi quae deo placent aguntur. Tanta est videlicet illa beatitudo, ut nec possit nec velit ibi quisquam peccare. Inter duo tabernacula positum erat velum, quo sanctuaria & sanctuarii sanctuaria diuidebatur, quoniam sancta ecclesia quae ex angelis & hominibus constans adhuc peregrinatur partim in infinis, partim iam in eterna patria regnat in supernis, adhuc ciues suos dirimēte velo caeli habet adinuicem segregatos. In his sanctis sanctorum est aureum thuribulum, id est, preciosa humanitas Christi immunis ab omni peccato, & perfectissimam sanctitatem habens, quae igne passionis impleta, suauissimum de se pro nobis emittit odorem deo & nunc eiusdem passionis assidua rememoratione semper interpellat pro nobis, & tale incensum offerre non cessat quasi dicens, dirigatur oratio mea sicut incensum in conspectu tuo. Idem mediator dei & hominum qui solus paternorum est conscius archanorum per archam testamenti designatur. Nam & nouum testamentum ipse per se ipsum dedit, & vetus quādiu voluit clausum tenuit, & quando sibi placuit intelligentiam eius de archano secretorum suorum edidit. Et haec archa est in sanctis sanctorum, quia ipse saluator in quo sunt omnes thesauri sapientiae & scientiae absconditi, post resurrectionem suam ascendit super omnes coelos & sedet ad dexteram patris. De constructione huius archae. Archam de lignis sethim compigite, cuius longitudo habeat duos semis cubitos, latitudo cubitum & dimidium, altitudo similiter cubitum ac semissem & deaurabis eam auro mundissimo intus & foris. Ligna sethi dicuntur esse leuis & imputribilis naturae non multum a qualitate albæ spine distantia, archa ergo de lignis sethi facta est, quia corpus dominicum ex membris constabat omnium virtutum labe carentibus. Ex haec ligna sunt spinis simillima, quia & si non in carne peccati tamen in similitudine carnis peccati venit. Longitudo archae longanimis patientia eiusdem redemptoris est qua inter homines conuersatus est. Quae duorum cubitorum fuit propter doctrinam & operationem quibus ipse refulgebat. Semis, id est dimidius cubitus qui super additur tarditatem humane fragilitatis discipulorum insinuat, quae sublimitas eius dicta vel opera necdum prout dignum erat capere valebat quam & ipse longanimiter ferebat. Latitudo archae, amplitudo charitatis est qua nos Christus dilexit. Quae in ipso capite nostro cubitum integrum habuit, quia perfecta fuit, & electos suos viuificare studuit dicens. Ut omnes vnum sint, sicut tu pater in me & ego in te ut & ipsi in nobis vnum sint. Dimidius vero cubitus imperfectionem nostram designat qui necdum in hac vita positi perfecte diligere deum sufficimus vel dilectionem quam erga nos habet comprehendere, altitudo spes erat future sublimitatis qua ipse vel seipsum post passionem glorificandum vel suos se glorificaturum esse prouidit, habebat archa plenum cubitum in altitudine, quia dominus etiam corruptibili adhuc conuersans in carne plenissime nouerat quanta vel sibi met ipsis

vel membris suis quae nos sumus esset gloria conservata in futuro, habebat & dimidium cubitum altitudinis, quia nostrae quoque paruitatis deuotione libenter in suo corpore suscipit qui pia quidem intentione futuram beatitudinem diligimus, sed necdum perfecte quae sit eius foelicitas capere valemus. Archa intus & foris auro mundissimo deaurata est, quia assumpta a filio humana natura & intus virtute spiritus sancti plena erat & foris hominibus aperte spiritus sancti opera praemonstrabat, hoc est quod apostolus eam asserit circumtectam ex omni parte auro, quia in cogitatione & sermone & opere eiusdem redemptoris nostri non nisi pura veritas & sapientia apparuit. Vrna vero aurea in archa habens manna, anima est sancta in Christo habens in se omnem plenitudinem diuinitatis qua pascuntur angeli qua & patres vixerunt in deserto sicut scriptum est. Panem angelorum manducauit homo. Virga Aaaron quae excisa fronduerat, potestas est inuenta sacerdotii illius, de qua dicit propheta. Virga equitatis virga regni tui. Quae postquam ad tempus per mortem visa est succisa, illucescente mane resurrectionis viuaci resloruisse inuenta est ac perpetuo inuiolabilis atque immarcescibilis permansura esse innotuit. Nam sicut supra diximus cum nec Aaaron sacerdotium qui de tribu Leui fuerat, nec digna tribus quae offerret holocausta credere xii. virge iuxta xii. tribus in tabernaculo poni precepte sunt. Et ecce virga Leui viruit, & quid virtutis munere Aaaron haberet ostendit. Quo videlicet signo quid inuitur nisi quod omnes qui usque ad finem mundi iacemus in morte quasi virge relinque in ariditate remaneamus? Sed cunctis virgis in ariditate remanentibus virga Leui ad florem rediit quia corpus domini veri scilicet sacerdotis nostri in mortis ariditate positum in florem resurrectionis erupit. Quo flore Aaaron recte sacerdos esse cognoscitur, quia hac resurrectionis gloria redemptor noster qui de tribu Leui ac iuda ortus est, intercessor pro nobis esse monstratur, itaque virga Aaaron ut praemisimus sacerdotalis potestas Christi est. Tabulae vero testamenti in archa omnem in Christo scientiam paternorum secretorum & potentiam iudiciorum designant. In tabulis namque testamenti & fides erat scripta eternae diuinitatis quae mundum creasset ac regeret, & mandata quibus deo seruire oporteret & discretio iudicii quae ipse odientes se iure condemnaret & diligentes se misericordia digna remuneraret. Sed cum alia scripturae diuinae lententia nobis ad mentem reducitur, ex his apostoli verbis quaestio valde grauis oritur. In tertio namque regum volumine dum Salomon templum dedicaret, refertur quod in archa non est aliud nisi due tabulae lapideae quas posuerat in ea Moyses. Quomodo ergo verum est esse vel fuisse testatur in ea, non solum tabulas sed & urnam cum manna & virga Aaaron? Cum ego de hac re quosdam interrogassem qui videbantur periti responderunt mihi post illa dedicationis tempora virgam & urnam in archa fuisse positas, sed tamen nec scripturarum sanctarum auctoritate nec ullius historiae a ratione valuerunt hoc astruere. Videtur tamen huic intellectui non inconuenienter opitulari, quod rex Iosias

Psal. 44

Dubium notabile

Ad Hebræos. ix. E. cccxvi

Iossas in Paralipomenon reperitur dixisse Leuitis. Ponite archam in sanctuario templi quod edificauit Salomon filius Dauid rex Israel, nequaquam enim eam vltra portabitis. Manifeste enim in his verbis significat quod post templi dedicationem educta sit archa de sanctuario & a Leuitis & a sacerdotibus portata. Et tunc fortassis in eam sunt misse virga & vna. Nam in libris Moyssi legimus eas in tabernaculo fuisse positas, non tamē in archa sicut tabulas. Ait enim Moyses in Deuteronomio. Posui tabulas in archa quam feceram quæ hucusque ibi sunt sicut præcepit mihi dominus. Et in Exodo ad Aaron. Sume vas vnum & mitte ibi manna quantum potest capere Gomor & repone coram domino ad seruandum in generationes vestras. Et dominus ad Moysen in libro numerorum. Refer virgam Aaron in tabernaculo testimonii vt seruetur ibi. Et fortasse quia iuxta archam in sanctuario posite erant virga & vna, idcirco dicit eas apostolus in archa fuisse, locum pro loco ponens, sicut Euangelista cum dicit.

Ioan. x. Ambulabat Iesus in templum in porticu Salomonis. Quod enim dixerat in templo exposuit addendo in porticu Salomonis, ostendens se porticum illam vocasse templum quoniam adhebat templo. Sic & apostolus locum qui erat archæ contiguus, habens vnam & virgam potuit eodem modo locutionis archam nominare. Rursus ordo beatorum spirituum in quo deus specialiter sedet thronus appellatur, & tamen **Psal. 79.** præcatur, qui sedes super cherubin manifestare, dum enim in agminum distinctionibus ordo sanctorum Cherubin iungitur thronis, sedere etiam super cherubin deus ex vicini agminis equalitate perhibet. Sic & in archa potest dici fuisse, propter loci vicinitatem quod erat iuxta archam. Nam & nos frequentet huiusmodi loquutionibus vtimur, vt rem pro alia re vicina, vel locum pro loco nominemus. Ita & apostolus locum arche proximum pro archa nunc posuisse non inconuenienter accipitur, quia & ad spiritalem sensum magis aspicebat, intelligens per archam, Christum in quo spiritualiter sunt vt dictum est tabulæ testamenti & virga Aaron & vna cum magna, hanc quæstionem qui melius poterit soluat, qui vero melius eam soluere nequiverit, solutionem quæ ex nostris duabus præmissis probabilior fuerit tenere non dedignetur. Super archam autem erat propitiatorium quod & oraculum vocatur. Quod videlicet propitiatorium non aliud quam eundem saluatorem, sed specialius in eo viscera pietatis designat, de quo dicit Apostolus. Quem proposuit Deus propitiationem per fidem in sanguine ipsius. Nam & ideo supponitur, quia super exaltat misericordia iudicium. Vnde & **Psal. mista.** Suavis inquit dominus, & misericordias eius super omnia opera eius. De Cheru-

Psal. 144 bin vero propitiatorium obumbrantibus dictum est Moyssi, duos quoque Cherubin aureos & productiles facies ex vtraque parte oraculi. Cherub vnus sit in latere vno, & alter in altero, vtrunque latus propitiatorii tegant, expandentes alas &

operientes oraculum respiciantque se mutuo versis vultibus in propitiatorium quo operienda est archa in qua pones testimonium quod dabo tibi. Inde præcipiam & loquar ad te, supra propitiatorium scilicet ac de medio eorum Cherubin qui erunt super archam testimonii, cuncta quæ mandabo per te filiis Israel. Cherubin specialis ordo est angelicarum virtutum, sed tamen generaliter omnes sancti Angeli nonnumquam sicut & nunc designantur hoc nomine. Et quidem numero singulari Cherub, plurali autem Cherubin dicitur & est nomen generis masculini. Sed Græca consuetudo neutrigeneris Cherubin facit. m. litera in .n. mutata. Vnde nunc Apostolus dicit iuxta Græcos Cherubin gloriæ obumbrantia propitiatorium, non obumbrantes, cum apud Moysen legamus, duos Cherubin aureos, non duo cherubin aurea. Interpretatur autem Cherubim vel Cherubin scientiæ multitudo, quia spiritus angelici tanto multipliciore scientia replentur quanto puris radiis diuinorum illustrationum assidue illuminantur. Qui sunt duo, vt consortium Angelice charitatis significent, quia charitas maxime inter duos habetur aurei, quia virtutes Angelorum summe claritatis gratia fulgent productiles, quia beatitudo eorum in eternum producit, id est, prolongatur. iuxta quem productionis sensum & de regno CHRISTI dicitur. Illic producam cornu Dauid. Qui statuit in vtroque latere, quia per illorum ministeria Prophetæ præciserunt, quæ Pastores postea per eosdem Angelos facta cognouerunt & vtrunque latus propitiatorii tegunt, quia in vtroque testamento multa secretorum celestium mortalibus occultantur quæ illi intelligunt. Quos cum aliis figurauit, MOYSES, vt in alto sedem habere Angeli & quasi leui volatu vbiq; discurrere posse signentur neque vllam habere tarditatem quin confestim vbiunque voluerint adfint. Expandunt ergo alas & propitiatorium tegunt, quoniam Angeli omnem suæ naturæ potentiam quam in altis habitare, & cuncta superne illius patriæ loca leui ac leito itinere penetrare meruerunt in obsequium sui conditoris offerunt. Ac velut propitiatorium contuentes obumbrant id est, honorant velando, quia totum quem habent statum perpetue felicitatis eius gratiæ deputant, a quo vt nihil mali velle possent acceperunt. Respiciuntque se mutuo versis vultibus in propitiatorium, quia in glorificatione diuinæ visionis sibimet alterutrum consonant. Sic autem sunt Cherubin supra propitiatorium positi, quomodo ciuitas CHRISTI, id est, Sancta Ecclesia super montem, id est, super IESVM CHRISTVM esse constituta dicitur non quod altior illo esse possit ciuitas sua, sed quod eius subsidio sustentata proficiat. Supra propitiatorium ac medio duorum Cherubin deus loqui consuevit, quia per Christum qui est propitiatio pro peccatis nostris, & cui ante aduentum & post aduentum suum quasi hinc & inde semper assistunt angeli ad obsequium parati, deus pater humano generi voluntatem

Cherubi
quid iter
pretatur.

Epi. Pauli

neri voluntatem suam clementer manifestare dignatus est. Nam secundum humanitatem Christi Deus pater super eum est, non secundum diuinitatem eius in qua ipse est equalis patri.

Ob hoc autem propitiatorum illud vocabatur oraculum, quia deus ibi loquebatur, hæc erant intra sancta sanctorum, post illa quæ in priori sanctuario erant de quibus inquit non est modo dicendum ita prolixè ut per singula queque noster sermo trahatur differendo, vel in præsentī vita non est dicendum, id est, non potest profunditas istorum misteriorum aperiri per singula, de singulis quæ ibi erant, vel fiebant, non est nunc dicendum. Sed his duobus tabernaculis ita ut breuiter indicauimus compositis. i. copulatis, dicendum est quod in priori quidē tabernaculo semper. i. quotidie, vel assidue introibant sacerdotes consummantes. i. complentes officia sacrificiorum, iste erant iustificationes cultus re quæ supradixi habuisse vetus testamentum. In priori quidem omnes sacerdotes intrabant quotienscūque volebant. [Sed in secundo solus pontifex intrabat] & hoc semel in anno [et non intrabat sine sanguine] sed secum portabat sanguinem [quem offerebat pro sua & populi ignorantia] id est, pro peccatis quæ ignoranter egerunt tamen ipse quæ populus. Quod autem in priore tabernaculo quotidie per annum introibant cum sacrificiis sacerdotes, significant quia in præsentī ecclesia sancti domino sine intermissione famulantes, quotidianos sue fragilitatis erratus sine quibus esse in hac vita nullatenus possunt quotidianis bonorum operum victimis quotidianis lachrimarum suarum libaminibus quasi veri sacerdotes expiant. Summus vero pontifex qui semel in anno sancta sanctorum cum sanguine victimarum ingrediebatur, christum designauit qui semel in plenitudine temporis oblat pro peccatis nostris, ipse sacerdos & hostia pro prium sanguinem in ipsum coelum intrauit. i. in vera sancta sanctorum ut appareat nunc vultui dei pro nobis. Et pro sua. i. pro suorum prælatorum & vniuersi populi sui ignorantia offert intus sanguinem qui foris effusus est, id est, representat in celo patri memoriā passionis quæ in hoc seculo pertulit. Annus vero figuraliter indicare potest omne tempus ab incarnatione eiusdem saluatoris usque ad finem seculi. De quo anno ipse per Isayam dixit. Ut prædicarem annum placabilem domino. Ignorantia autem quodlibet peccatum vocari potest, quia execat cor & errare facit hominem dum peccati delectationem placere suadet. Quod vero singulis annis iterabatur ingressus pontificis in sancta, significabat non venisse adhuc perfectionem. Solus intrabat pontifex [spiritu sancto qui ita fieri instituit] significante in hunc mundum esse tunc prolatam & apertam viam sanctorum id est, non dum esse patefactum hominibus iter quo possent peruenire usque ad sancta sanctorum, id est, intrare secreta coelorum quia nondum venerat christus qui viam istam credentibus propalaret adhuc priore, id est, umbratili tabernaculo habente statum in carnalibus obseruantis. Id est, ideo nondum erat patens hominibus ingressus eterne bea-

titudinis, quoniam adhuc umbra veteris tabernaculi non cedebat sed stabat & perdurabat, nec poterat veritas palam cunctis effulgere nisi umbra remoueret. Christus enim prior ascendens aperuit nobis ingressum coeli ut animæ corporibus exute possint illuc intrare. Prius tabernaculum non dicitur hoc loco respectu secundū sicut supra, sed vtrunque dicitur prius respectu ecclesiæ nouæ & Hierusalem super coelestis vel sicut pontifice sancta sanctorum introeunte populus simul ingredi non poterat, ita nos in coelum mortales Christum sequi non possumus, spiritu sancto significante in hoc solius pontificis veteris ingressu [nondum esse nostro tempore prolatam] id est, in propatulo carne vestitis factam [viam sanctorum] id est, aditum regni coelestis [adhuc priore tabernaculo] id est, præsentī ecclesiæ habente statum. Primum enim tabernaculum destruetur, & secundum permanebit, quia præsens ecclesia secundum eam quam nunc habet conuersationem dissipabitur, sed superna Hierusalem in illa conuersatione quam in angelis habet sine fine permanebit, quādiu enim præsens ecclesia quæ prius tabernaculum est statum habet, coelum est inaccessible corporibus nostris, sicut ante saluatoris ascensionem fuit inaccessible iustorum animabus. Sed patienter expectanda est nobis generalis resurrectio quæ cum corpore & anima licebit nobis intrare regni coelestis habitationem post præsentis ecclesiæ dissipationem sicut animabus perfectorum licet post redemptoris ascensionem. [Quæ parabola] id est, quæ mystica similitudo de duobus tabernaculis, & de his quæ continebantur vel fiebant in illis [est temporis instantis] id est, præsentis temporis gratiæ, hoc est omnia illa quæ ibi facta sunt, præsignauerunt ista quæ in hoc tempore gratiæ palam geruntur. Parabola enim dicitur representatio rei geste ad aliud significandum, sic omnia illa quæ tunc fiebant representantur nobis per scripturam ad significationem eorum quæ nostro tempore fiunt. Ex quibus patet quia quod tunc pontificem in sancta sanctorum populus sequi non poterat, signum fuit quod nos adhuc corporaliter in coelum sequi Christum non possumus. Iuxta quam parabolam offeruntur id est, offerri iussa sunt munera ut de frugibus & hostiæ, ut de animalibus quæ non possunt seruientem facere perfectum iuxta conscientiam quia & si quis omnia exterius quæ iussa fuerant adimplet, interius tamen perfecte legem adimplere non poterat. Quamuis enim lex diceret non concupisces, concupiscentiam tamen non abstulit sed potius ipsa prohibitione homines ad concupiscentiam animauit. Et licet quis secundum carnem per illas hostias a peccato mundari videretur, in conscientia tamen per eas plene mundari non poterat. Multi tamen spirituales viri fuerunt etiam tunc, qui ex fide iustificati & auxilium gratiæ habentes spirituales legis adimplerent deo placuerunt. Scimus enim quoniam lex spiritalis est. Sed quia carnaliter custodiebatur [non potuit perfectum in conscientia facere] seruientem solummodo in cibis & potibus, id est, eum qui nil spiritaliter ibi faciebat, sed solummodo secundum literæ superficiem in hoc seruiebat legi ut quosdam cibos vel potus velut immundos

Parabola
qd dicat.

immundos respiceret quosdam autem velut mundos eligeret & varia baptismata, id est, ablutiones diuersas obseruaret & iustitias varias non spiritus sed carnis quia non animam sed carnem iustificabant, dum manus a peruerso opere lingua a blasphemia timore penæ comprimere, non cor a malo voluntate mundaretur. Et hæc omnia, id est, obseruatio differentiarum ciborum & potuum & frequentes corporum seu vestium ablutiones, & ymbratiles carnis iustificationes & cetera huiusmodi fuerunt eis velut onus imposita ad refrenandum transgressores non ut semper existerent sed usque ad tempus correctionis duraret. id est, usque ad tempus gratiæ qua in melius corrigerentur & cessarent. Quoniam quod lex illa minus fecit & in omnibus obseruantibus illam adimplere non potuit, gratia noua subintrās correxit, & omnem eius impossibilitatem ad perfectionem adduxit, dum carnales ritus auferens in spirituales obseruantias mutauit.

Christus autem assistens pontifex futurorum bonorum, per amplius & perfectius tabernaculum non manufactum, id est, non huius creationis. Neque per sanguinem hircorum & vitulorum, sed per proprium sanguinem introiuit semel in sancta eterna redemptione inuenta.

Solus pontifex in anno semel intrabat in sanctum tabernaculum quod Moyses extruxerat sed Christus in tabernaculum nobilius & eternum intrauit ubi pontificis agit officium ad assistens deo ad interpellandum pro nobis sicut Stephanus vidit eum pro se stantem ad dexteram patris. Tunc enim interpellabat pro Stephano & ita quodammodo per singulis electorum assistat deo dum pro ipsis intercedit. Nam & sedere & stare legitur ut modo eius potentia modo misericordia describatur. Nam utique per potestate regis vel iudicis sedere dicitur, pro bonitate intercessoris stare suggeritur. Ipse dico pontifex non carnalium & temporalium bonorum sed spiritualium & eternorum, id est, futurorum, quia intercessione sua & oblatione sui ipsius, non temporalia sed eterna nobis impetrat quæ sic erunt presentia ut semper sint futura, id est, nunquam deficientia. Vel futurorum bonorum est pontifex, id est, presentis iustitiæ eterne beatitudinis quæ tempore erant futura. Ipse ingressus est verum tabernaculum per amplius, id est, perfecte & prorsus per amplius quia plures capit quam terrenum illud & perfectius quia ibi est perfecta iustitia & beatitudo. Tabernaculum dico non manufactum sicut illud quod fecit Moyses, id est, non huius creationis cuius in heremo fuit illud quod fixit homo. Non est factum manu hominis sed dextera dei, nec de materia corruptibili compositum ut illud quod de cortinis & pellibus & auro & argento Moyses fecit, sed mira soliditate & pulchritudine consummatum. Non intrauit in tabernaculum illud angustum & imperfectum & manu hominis constructum sed per amplius, id est, per omnia maioris amplitudinis & perfectius, id est, maioris perfectionis & opifice summo fabricatum.

Neque per sanguinem hircorum aut vitulorum introiuit in sancta sanctorum ut olim sub lege pontifex consueuerat sed per proprium sanguinem. Nihil enim mundum inuenit in hominibus quod offerret pro hominibus, & ideo seipsum obtulit mundam victimam ipse sacerdos. Sui pium sanguinem pro nobis effusum tulit in sancta sanctorum, id est, in celum & hoc semel, id est, non per singulos annos ut leuiticus pontifex, sed tantum una vice. Quoniam oblatio sanguinis eius adeo placuit deo ut non ultra sit opus repetitione, quia per humilitatem illius sacrificii deletum est quicquid primus homo commisit, & omnes pro quorum salute sanguinem suum fudit ad omnem consummationem adduxit. Ideo non opus est iterari quia perfectum est. Per sanguinem semel introiuit in sancta sanctorum & hoc ideo quia per illam oblationem semel factam inuenta est omnium redemptio, quæ non inueniri poterat in yniuerso genere humano. Nam cum omnes homines captiui tenerentur a diabolo quid apud eos inueniri posset quod pro tot captiuorum redemptione daretur? Sed Christus in sanguine suo redemptionem omnium inuenit non temporalem sed eternam quia tantum fuit pretium quod dedit, ut eternam redemptis libertatem redderet. Deleuit enim tam originalia quam actualia peccata & omnem iustificationem exhibuit ac regnum celorum aperuit.

Si enim sanguis hircorum & taurorum & cinis vitule aspersus inquinatos sanctificat ad emundationem carnis quanto magis sanguis Christi qui per spiritum sanctum semetipsum obtulit immaculatum deo emundauit conscientiam nostram ab operibus mortuis ad seruendum deo viuenti.

1. Petri. 1.
1. Ioan. 1.

Vere sanguine suo semel oblato inuenit redemptionem nostram nec fuit opus repetitione talis oblationis. Nam sanguis eius emundauit conscientiam nostram ut nullius maligni sensus iam conscius simus quod est vere liberos esse. Quasi quis dicat, Per sanguinem Christi potest esse redemptio & liberatio spiritualis & eterna. Nam si sanguis ymbratiliū in lege sacrificiorum, sanctificabat eos in carne, id est, purificabat carnem eorum & mundam reddebat, multo potentius Sanguis Christi purgat & sanctificat animas nostras ut perpetualiter munde & libere maneant. Et hoc est. Si enim sanguis hircorum & cetera. Si enim ymbra carnem purificat, quāto magis veritas animam sanctificat. Ille enim purgationes ymbræ fuerunt purgationum quæ sub gratia fiunt, & animalia quorum sanguine fiebant emundationes figuræ Christi gesserunt. Sanguis hircorum & taurorum qui immolabantur, nonnunquam aspergebatur super eos qui mundandi erant vel pro ipsis contra vel septies ut sanctificari possint, & Christus quinos asperione sui sanguinis mundauit, per hircos designabat propter similitudinem carnis peccati & quia pro peccato mundi oblatus est, hircus enim pro peccato semper immolabatur, atque pro tauris propter fortitudinem, quia cornibus virtutis vestitatus erat.

R. II mices. Sed

Epi. Pauli

nicos. Sed multo euidentius præfigurabat eum, vitula quæ cōburebatur, vt cineres eius aqua mixti purgatio fierent hominum immundorū, de qua longum nimis est omnia dicere, sed aliqua breuiter dicam⁹. Præcipe inquit filiis israel, vt adducāt ad te vacam rufam etatis integre, in qua nulla sit macula nec portauerit iugum tradesque eam eleazaro sacerdoti. Qui eductam extra castra immolabit in conspectu omnium, & intingens digitum in sanguine eius asperget contra fores tabernaculi vii. vicibus comburetque eam cunctis videntibus tam pelle & carnibus eius quam sanguine & fimo flamme traditis. Lignum quoque cedrinum his opum quoque bis tinctum sacerdos mittet in flāmam quæ vacam vorat. Vacca dicta est caro christi sexus fœmineus propter infirmitatem carnalē. Rufa, i. sanguine passionis cruentata. Etatis integre, quia triginta annorum vel Paulo ampli⁹ erat quando crucifixus est. In qua nulla erat macula iniquitatis, neque enim iugum portauerat peccati. Quod autem non Aaron pontifici, sed filio eius Eleazaro tradi iussa est significat non ad tempus quod tunc erat, sed ad posteros huius sacerdotii passionem domini peruēturā quorum nunc Eleazarus tipum gerit. Qui eductū extra castra, i. extra ciuitatem immolauerunt crucifigentes eum in cōspectu omnium. De hinc Eleazar significationem mutat & veros noui testamenti sacerdotes, i. apostolos designat, dum intingens digitum sanguine vitule aspergit septies contra fores tabernaculi. Apostoli enim digito sanguinem septies cōtra hostium asperferunt, quia passionē Christi operibus commendantes, introitum fidei per septiformem gratiam spūs sancti populis prædicauerunt. Et cōburet inquit eam cunctis videntibus. Combustio, signū est resurrectionis, Natura quippe ignis est, vt in superna moueatur, & in eum conuertitur qđ comburitur. Combusta est ergo vacca cunctis videntibus quia Christus resurrexit & eius resurrectionis gloriam, cūcti per orbem fideles aspiciūt. Iam quod sequitur tam pelle & carnibus eius quā sanguine & fimo flāme traditis, significat quod non solum substantia mortalis corporis Christi qđ cōmemoratione pellis & sanguinis & carniū intima sed etiam contumelia & abiectio plebis quæ nomine fimi designatur, cōuertentur in gloriam quam cōbustionis flamma significat. Lignū vero cedrinum quod in altum extollitur, spes est quæ debet in supernis firmiter habitare. Isopus quia radicibus heret in petra, fides est in Christo fundata. Coccus bis tinctus ignea charitas est quæ tingitur amore Dei & proximi, hūc autem sacerdos, i. quilibet christianus mittere debet in resurrectionem Christi, tāquam in medium cōbustionis illius, vt cum christo sit vita eius abscondita in deo. Colliget autem vir mundus cineres vaccæ & effundet eos extra castra in loco purissimo, vt sint multitudini filiorū israel, in custodiam & in aquā asperfusionis quia pro peccato vacca combusta est. Quid putamus esse cineres vacce nisi famam quæ sequuta est passionem resurrectionemq; Christi? Nam & cinis erat, quia velut mortuus ab infidelibus contemnebatur, & tamen mundabat, quia &

resurrexisse a fidelib⁹ credebatur. Et quia hæc fama apud eos maxime claruit qui in ceteris gentibus erant & non erant de consortio iudæorum. Ideo dictum est quia colliget vir mundus cineres vaccæ, mundus vtique ab interfectione Christi quæ iudeos maculauerat, & effundet in loco purissimo id est, in corde credentiū mundissimo extra castra, i. extra celebrationem iudaice consuetudinis, & ideo sic tractabuntur isti cineres vt sint multitudini filiorum israel, id est, christianorum in custodiā mandatorum cœlestium & in aqua asperfusionis, id est, in lauacrum baptismatis. Nam aqua asperfusionis purificatio est ex his omnibus fiebat aqua asperfusionis vnde mūdabātur a contactu mortuorum, quod vtique significat ab iniquitate huius moribunde vel morcine vite. Qui tetigerit inquit cadauer hominis, & propter hoc, vii. diebus fuerit immundus aspergetur ex hac aqua die tertio & septimo & sic mundabitur. Si die tertio aspersus non fuerit, septimo non poterit emundari. Qui tetigerit cadauer hominis, id est, qui malis operibus communicauerit, & propter hoc, vii. diebus, id est in anima & corpore fuerit immundus, aspergetur ex hac aqua. Septem videlicet dierum immunditia propter animam & corpus dicitur, quia homo in anima & corpore septenarium suscipit dum illa tribus motibus istud quatuor elementis consistit. Vnde & per Amos dictum. Super tribus scelerib⁹ israel, & super quatuor non cōuertam eum. Aspergetur ex hac aqua die tertio & septimo & sic mundabitur, id est, aqua baptismatis in fide trinitatis & spiritus sancti cōfirmatione. Si die tertio aspersus non fuerit, septimo non poterit emundari, id est, si baptismo quod in fide trinitatis fit ablutus non fuerit, septiformem gratiam percipere nō poterit, describuntur & alie multe species immunditiæ, quæ omnes asperfusionis huius aquæ illustrari iubentur. Sed ad epistolam reuertamur quia iam manifestum est quomodo vitula hæc Christum præsignauerit. Nam sanguis hitcorum & taurorū & cinis huius vitulæ sanctificabat, id est, munda- bat inquinatos aliqua immunditiarum quas lex describit. Sanctificabat eos non ad emundationē animæ, sed ad emundationem carnis vt caro iam emundata iudicaretur & in consortium aliorum, qui sic emundatus erat reciperetur. Et si hoc sanguis vel cinis animalium in carne poterat, quanto magis sanguis Christi potest in anima nostra mūditiā & sanctificationem operari? Vnde & in lege de eo sub figura carnalium victimarum dictū est. Anima carnis in sanguine est, & ego dedi illū vobis vt super altare meum expietis pro animab⁹ vestris & sanguis pro animæ piaculo sit. Itaque sanguis Christi secundum quod lex prophetauerat & decreuerat emundauit cōscientiam nostrā, id est, ex toto mundauit animam nostram vt iam non esset sibi conscia alicuius peccati vel consensu illiciti. Emundauit eam ab operibus mortuis, id est, a reatu peccatorum quæ feceramus quibus ipsa fuerat inquinata. Opera enim peccati sunt mortua, id est, vita iustitiæ prorsus carentia. Quæ qui tāgit inquinatur, sicut ille qui tāgebat mortuū inquinabatur nec intrat i cœlū sicut nec ille in tēplū.

Atalibus

Ioan. 8.

A talibus mortuis emundauit cor nostrū Christus, vt nec consensus inquinamentum remaneret in nobis, & emundauit nos ad seruiendum, id est, vt seruiremus deo viuēti, cui seruire non potest, qui mortuis operib⁹. i. peccatis seruit. Oīs enim qui faciunt peccatum, seruus est peccati, & nemo potest duobus dominis seruire. Sed Christus duo fecit & a peccatis nos mundauit, & restituta libertate arbitrii seruire fecit deo, qui vere viuit & vitam veram sibi seruiētibus tribuit. Nec mirum si sanguis Christi tanta operatur, qui non brutorum animalium victimas, sed semetipsum obtulit deo pro nobis immaculatum, quia nec originalis nec actualis maculæ quicquam habuit & hoc factum est per spiritum sanctū, qui carnem eius sine semine creauit in vtero virginis & immunem a peccato semper eum seruauit. Vel per spiritum sanctum obtulit se quia spiritus sanctus hoc illi suauit.

¶ Et ideo noui testamenti mediator est vt morte intercedente in redemptionem earū preuaricationū q̄ erāt sub priore testamēto repromissionem accipiant qui vocati sunt eterne hereditatis.

¶ Dico quia obtulit se deo p nobis, & ideo est ipse mediator noui testamenti. i. medius inter deum & homines in datione noue legis melius quam Moyses fuerat in datione veteris, discordia videlicet facta fuerat inter nos & deum, & ideo regni eius heredes fieri nō poteramus, quia nec quomodo ad pacem eius reuerſi nos oporteret noueramus. Propter quod iste nobis mediator per dei misericordiā dat⁹ est, qui nos deo reconciliaret & eius voluntatem nobis interpretaretur vt scire⁹ quid ipse nos operari vellet, & amici effecti hereditatē regni eius p nouū testamentum assequeremur, sicut iudei per vetus testamentum adepti sunt hereditatem terræ Canaā. ¶ Et hoc est ipse est mediator noui testamenti vt qui vocati sunt. i. ab eterno diuinitus electi de quibus alibi dicitur, beati qui ad cōenam nuptiarū agni vocati sunt, accipiant per illud testamentum repromissionem eterne hereditatis. i. in hereditatem consequantur eternā beatitudinem, quæ multoties illis est in scripturis pmissa, & hoc fiat morte eius intercedente inter testamentum & hereditatem. Ideo videlicet dedit ille testamentū nouū, vt cum mors sua intercederet acciperent hereditatē qui testamentū habebant sicut in omnibus testamentis est consuetum. Quicūque enim paterfamilias heredi suo testamentum faciat, nil prodest illi cui factū est nisi prius moriatur qui fecit. Testamentum vocamus hic, scriptum quod alicui sit de obtinenda post mortem alicuius hereditate. Et fit aliquādo simpliciter, aliquādo cum conditione. Vel si quis dicat hoc fac, & habebis post me hereditatem meam. Quod si non feceris non habebis eam. Scriptumq; de hac conuentione illi relinquit. Sicut & Christus de hereditate perhennis vite nobis testamentum conditione fecit dicēs. Si quis sermonem meum seruauerit, mortem nō videbit in eternū. Ac deinde mortem suā interposuit, vt nos per obseruantiam sermonis eius ad hereditatem vitæ eternæ peruenire⁹. ¶ Morte inquit intercedēte in redēptionē earū p̄uaricationū q̄ erāt

sub priore testamēto. i. ad hoc mors ei⁹ interueniret, vt suos redimeret ab illis p̄uaricationibus quas operabatur dū adhuc essent sub veteri lege quæ deprimebat eos in seruitute timoris nō relaxabat in libertate charitatis, & ideo nō sanctificabat eos sed magis p̄uaricatores faciebat. Sub testamento enim ideo dicit quia quasi on⁹ quoddā graue erat eis lex, de peccatis gentilium quæ similiter sanguine christi deleta sunt, tacet, quia Hebræis loquitur qui se per legē putabant iustificatos, & ostendit eos nunquam sub lege sine p̄uaricationib⁹ vixisse. Ideoq; necesse fuit vt & ipsi morte Christi redimerēt a reatu p̄uaricationum suarū, quatinus digni possent fieri eterna hereditate.

¶ Vbi enim testamentum, mors necesse est intercedat testatoris. Testamentum enim, in mortuis confirmatum est. Alioquin non dum valet dum viuit qui testatus est. Vnde nec primū quidē sine sanguine dedicatū est.

¶ Dixi quia est mediator noui testamenti, vt morte eius intercedente perueniremus ad possessionē hereditatis quæ in testamento scripta est, & necesse fuit vt mors eius intercederet, si ad hereditatem perueniri eramus. Nam ita fit in omnibus testamentis. Vbiunque enim fit testamentum necesse est vt mors testatoris intercedat, id est, vt prius moriatur ille qui testamentum fecit quā ille qui in testamēto designatus est, heres habere possit hereditatem. Nunquā enim aliter potest illam cōsequi. Et quia in omni testamento id necesse est, ideo testator noster qui nobis testamentum fecerat, in quo vite eternæ heredes fore nos instituerat interposuit, mortem suam vt sine obstaculo peruenire⁹ ad hereditatem possidēdam neque aliter pertingere possemus ad illam. Et vere in omni testamento necesse est mortem testatoris intercedere. ¶ Nam testamentum omne est confirmatum vt possit esse ratū in mortuis id est in morte testatoris. Secundū leges seculi loquitur apostolus, in quibus est discretum vt viuēte testatore non sit ratum sed ab eius morte fit mitudinem accipiat, vt vltius non mutetur. Alioquin id est nisi mors testatoris interueniret nondū valet id est nondū firmū est ipsum testamentū quā diu viuit qui testatus est, dū enim viuit potest illud si voluerit mutare vt cū quāque scripserat heredem auferat & alium subscribat. Sed in morte eius ita cōfirmatur vt ap̄lius mutari nequeat, sed heredes qui descripti sunt hereditatem accipiant. Sic & testamētum christi in morte eius est confirmatum, vt quos ipse in eo p̄signauit heredes absque immutatione accipiant hereditatem. Non enim alij sed illi soli quorum nomina sunt in libro vite consequentur illam hereditatem. Dixi quia omne testamētū morte cōfirmatur [vnde]. i. quia mors omne testamentum confirmat nec primū quidem testamentum test dedicatum sine sanguine sed in eius dedicatione. i. quādo a filiis israel in auctoritatem est receptū immolata sunt animalia quorum sanguine est confirmatum ad significationem noui testamenti quod christi sanguine dedicatum est, & hoc est. Nec primū quidem subaudi sicut nec secundum est dedicatum absque sanguine. Debit enim morte confirmari vt esset ratum & auctorabile.

Galath. 3.
De celeb.
missa. ca.
cum mar
the ver. te
stamētū.

Testamē
tū qd sit.

Testamē
tū Christi
morte cō
firmatum
est.

Exo.24

Christus
per figu-
rā vitul⁹.

Mat. 26.
& Mar.
14.

Quandoquidem

¶ Quandoquidem moyses ita fecit, & lex ita precipit ergo necesse est exemplaria quidē celestium id est tabernaculum & vasa eius &c. que fuere figure celestium, i. presignauere ecclesiam que dicere pōt nostra cōuersatio in celis est mundari his supradictis, i. sanguine vitulorum & hircorum & aqua cum lana & isopo. Exemplaria quidem celestium talibus sacrificiis debuere mundari sed ipsa celestia homines ad celum iam pertinentes quos vmbre veteres figurauere necesse est mūdare melioribus hostiis quā istis, i. quā sanguine vitulorū & ceteris. Neq; enim iustū fuit vt pro rationalib⁹ hominibus brutorum animalium victime cederentur. Cum ergo bruta animalia pro rationali animali id est pro homine digne victime non fuerint, requirēdus erat homo qui pro hominibus offerri debuisset vt pro rationali peccante rationalis hostia mactaretur & deleteret culpam prothoparentis. Sed quid quod homo sine peccato inueniri non poterat. Et oblata pro nobis hostia quando nos a peccato mundare potuisset, si ipsa peccati cōtagio nō careret. Inquinata quippe. Inquinatos non mūdaret. Ergo vt rationalis esset hostia homo fuerat offerendus. vt vero a peccatis mūdaret hominē homo & sine peccato. Sed quis eēt homo sine peccato, si ex peccati commixtione descenderet, proinde venit propter nos in vterum virginis fili⁹ dei. Ibi pro nobis factus homo sine peccato, fecit pro nobis sacrificiū corp⁹ suū exhibuit p peccatorib⁹ victimā sine pēto q̄ & humanitate mori & iustitia mūdare potuisset. Hoc est inquā qd nūc celestia, i. hoies celestium virtutum futuri consortes dicuntur melioribus hostiis debuisse mundari, i. humanitate christi, que plurimū hostiarum noie designat in hoc loco quia per omnes supradictas est figurata & plura fecit, quam omnes ille.

¶ Non enim in manufacta sancta iesus introiuit exemplaria verorum, sed in ipsum celum vt appareat nunc vultui dei pro nobis. Neque vt sepe offerat semetipsum quemadmodum pontifex intrat in sancta per singulos annos in sanguine alieno. Alioquin oportebat eum frequenter pati ab origine mundi. Nunc autē semel in consummatione seculorum ad destructionem peccati per hostiam suam apparuit, & quemadmodū statutū est hominibus semel mori, per hoc autem iudiciū sic & christus semel oblatus est ad multorum exhaurienda peccata secūdo sine peccato apparebit omnibus per fidē expectantibus se in salutem.

¶ Vtrumq; probat, & quod celestia per hostias sint mūdata quod & per meliores hostias que sunt vna id est christus. Quasi dicat ver⁹ christ⁹ mūdauit celestia, i. homines suo sanguine mūdās fecit celestes celestium participes. Nam ipse iesus, i. saluator noster qui est vera hostia omnibus hostiis precedentib⁹ significata non introiuit in sancta que manu homi-

num esset facta quoniam illa fuerunt exemplaria verorum sanctorum qui sunt in celo sed in ipsum celū quod significabatur per secundum tabernaculū manufacta facta erant exemplaria id est figure & vmbre verorum sanctorum que sunt in celo, & idcirco ver⁹ sacerdos iesus non in vmbatilia sed in vera intrare debuit. Intrasset quidē in manufacta sancta si ea vellet mundare, id est si ea vellet ita sanctificare vt in ea intrantes reciperent ab eis mūdationem a peccatis. Sed nō intrando in ea designat quia iam nullus ibi mundiciam anime consequi poterit. Ideo cōtempnit ea & non sanctificauit, q̄a sunt vt dictū est exemplaria & similitudines verorum non ipsa sunt vera. Sed intrauit in celum celū dico ipsum, i. per illa significatum, sed cur iesus id est qui salutē nobis in omnib⁹ factis suis querebat, celū intraret nisi illo ascēsu oēs ad hoc vellet mūdare vt fierēt celestes quatin⁹ in eis quasi in celestib⁹ habitaret, qui ad hec ascēdit vt appareat vultui dei pro nobis, i. interpellet sol⁹ pro salute omnium nostra sicut olim pōtifex in sanctis sanctorū, solus orabat pro omnib⁹. Nūc facit hoc dū non videmus eum. Vel nunc, i. plenitudine tēporis gratie post consummationē operum que gessit cōuersans inter homines apparet vultui id est presentie & beneuolentie dei patris intercedens apud eū pro nobis ostendēdo cicatrices vulnerum que pro nostra redēptione pertulit, & quantum pro nostra salute laborauit perpetua liter representando. Miro enim & ineffabili nobis ordine cum qui nihil vnquam potest obliuisci, qui semper miserie parat⁹ est, absque intermissiōe dominus iesus admonet quā congruē hoibus miserari debeat, quorum particeps vere & doloris ac passionis idē ipse dei fili⁹ effectus sit, & pro quib⁹ ipse confligens mortis imperium moriendo prostrauit. Sic enim sepe intercedit pro nobis. Neque ita hoc facit vt sepe offerat semetipsum in ara crucis & sepe patiat, quia sufficiēter oībus semel oblatus nec opus est repetitiōe. Vnde patet quia dignior & efficacior sit eius hostia oīb⁹ aliis, quia ille sepe intrauerunt sine cōsummatione, hec semel oblata ad patriam reducit. Non ad hoc intrauit in celū vt seipsum sepe offerat effusione pprii sanguinis quemadmodum illa necessitate qua legalis pontifex intrat in sancta sanctorū p singulos annos id agendo, quia consummationem & perfectionem operari non valet & hoc facit non in proprio sed in alieno sanguine, & hic p singulos annos, christ⁹ autem non sepe sed semel, hic in alieno sanguine, christus in proprio. Hic protinus egreditur de sanctis, christus perpetualiter in sanctis sanctorū afficit vultui dei semper interpellans p nobis. Nō ergo ita intrauit sicut ille pōtifex vt post exiret & post ea reuerteretur hostiam sue passionis offerens, vt ille sanguine brutorū animalium, sed semel sanguinem propriū obtulit & celum penetrauit. Alioquin, i. si aliter faceret si sepe se offerret tūc oportet cum frequenter pati incipiendo ab origine mundi vt per singulas generationes pateretur redimendo suos in vnaquaque generatione. Nam si sepe seipsum in ara crucis offerret, ideo faceret quoniam ad redemptionem omnium minime sufficiens esset. Et illos quos in carne viuentes inuenit rede-

Alias oportet. Alias de structio nem. Alias est ram. Ro. v. i. Pet. v.

Epi. Pauli

demisset, rursus oporteret eum mori ad redemptio-
nem aliorum qui post nasceretur. Sicq; per singu-
las generationes esset necesse fieri, & quoniā abel
& Noe, & Abraham, & Iob, & Dauid, ceteriq; iu-
sti & ad vitam predestinati eodem modo fuerunt re-
dimendi quo & illi quos in carne apparens iustifi-
cavit, & eadem necessitas & causa precessit in illis
que sequuta est in istis, ideo eum redimere om-
nes voluisset & non nisi suos contemporaneos
redimere posset a primo iusto, i. a tempore abel in-
cepisse pati debuisset, quod esset magnum incōue-
niens. Ergo non sepe sed potius semel, in ara crui-
cis oblatus est. Quod nunc constat, quia per predi-
ctum inconueniens est ostensum. Vel ita. Non fre-
quenter passus est ab origine mundi, sed nunc se-
mel in consummatione seculorum. Si semel obla-
tus non sufficeret omnium in se credētium pecca-
ta exhaustire, oporteret eum pati sepius ab origine
mundi. Quod ne fieret semel passus est in consum-
matione seculorū, i. in vltima etate mundi in qua
sunt omnia consummata & adimpleta que in secu-
lis transactis imperfecta fuere & ideo non op^o fuit
vt inciperet pati ab origine mūdi. Nā si toties pate-
retur, esset miserabilior omnibus hominibus. Non
cepit ab initio pati, sed nūc in consummatione ap-
paruit in sanctis sanctorū vultui patris semel ingres-
sus illuc per hostiam suam vna vice mactatam ad
destitutionē peccati, i. ad hoc vt deorsum statue-
ret peccatum, ne iam supernos sed subter nos eēt
id est ne iam dominaretur nobis sed nos conculca-
remus illud. Quod nulla alia hostia facere potuit.
Et quia ei⁹ hostia semel oblata regnū peccati sub-
uertit nec iam per cōsensum vel operationem pre-
ualet super nos peccatum, iterum non necesse fuit
vt iterum offerretur. Dixi quia semel apparuit deo
per hostiam suam ingrediens sancta sanctorū. Et
ob hoc passus est semel quoniam hāc potestatem
in omnes possidet natura vt semel moriantur. Et
quemadmodum, i. qua necessitate & naturali cō-
ditione statutū est omnibus hominibus vt semel
moriantur, sed post hoc, i. post mortē restat eis iu-
diciū, in quo secūdm hoc quod egere recipiāt
id est non iterum restat vt surgant & iterum moriā-
tur sed tantum vt veniant ad iudiciū recepturi
premia vel tormenta sic, i. eadem necessitate & im-
mutabili iure nature & christus vtpote verus ho-
mo semel, & nō amplius in ara crucis est oblat⁹
& post facit iudiciū, hoc est sicut hominibus post
mortem nihil restat ex necessitate nisi vt iudicent^r,
ita xpō post mortem nil restat nisi vt iudicet. Nam
si post resurrectionē suam iterum mori posset, non
haberet in se naturā ceterorum hominum. Et ita
nihil nobis prodesset, cum verus homo non esset.
Sed vt verus homo probaretur, sicut semel ex ma-
tre virgine natus est, ita semel in cruce moriens
oblat⁹ est patri sacrificium ad exhaustiōem, i. pr-
ius auferenda & adnullanda peccata non dico ho-
minum quia non omnes credunt sed multorū, id
est eorum qui ad vitam predestinati sunt, qđ alie
non sufficiebant hostie, quia etsi aliquomodo mi-
nuebant ea non tamen exhaustiebant, hoc est se-
mel venit & eo aduentu omnia peccata suorū ex-
haustit. Secundo autem aduentu apparebit nō

vt iterū patiat sed vt iudicet. Apparebit ei sine pec-
cato, i. sine hostia p pōtō quā tūc nō offeret hostiā
p peccatis sed dānabit perseuerantes in peccatis.
Consuetudo enim legis est vt sacrificium quod p
peccatis, offertur ad peccatum. Et secundum illā
consuetudinem peccatum appellat apostol⁹, quia
loquitur hebreis quibus huiusmodi nomina p no-
titiam legis fuerant vsitata. Quasi dicat. Estote ti-
midi, quia iam amplius non immolabitur pro vo-
bis. Tunc enim non erit hostia, sed iustitia in remu-
nerando vel damnando, apparebit expectantib⁹
se, i. illis qui propter conscientiam boni sui meriti
cum quadam securitate expectabunt aduentum
eius, vel qui modo longanimitate expectant eum
perseuerantes vsque in finem cum patientia in bo-
nis operibus, & intuitum cordis ad eius aduen-
tum erigentes. Apparebit eis in salutem quia vi-
sio eius salus eorum erit perpetua vt iam nec cor-
poris nec anime quicquam mali sentiāt, sed in ei⁹
aspectu sine fine gaudeant.

Caput decimum.

V Mbrā enim habēs lex futurorum
bonorum nō ipsam imaginem re-
rum, per singulos annos eisdem ip-
sishostiis quas offerūt indefinenter nūquā
pōt accedentes perfectos facere. Alioquin
cessassent offerri, eo quod nullam haberent
vltra cōscientiā peccati, cultores semel mū-
dati. Sed in ipsis commemoratio peccato-
rum sit, per singulos annos. Impossibile est
enim sanguine taurorum & hircorū auferri
peccata.

Probauit sufficienter quod christus, non nisi se-
mel mori debuit, & nūc reddit causamq; cur semel
eum mori necesse fuit. Lex enim non poterat per-
fectionem facere, & ideo hunc oportuit mori qui
faceret perfectionem. Vel ita cōtinuandū est. Pro-
bavit christum fuisse meliorem hostiam ostenden-
dendo ea q̄ in ipso erant prioribus hostiis dignio-
ra. Hoc idem nūc iterum facit per aliam partē, ho-
stias legis improbando & non sufficiētes fuisse de-
monstrando. Quia sicut per dignitates ipsius ostē-
ditur meliora hostia, sic quoq; ecōtrario melior ap-
paret hostiarum legalium imbecillitate monstrata.
Probauit enim quod christus peccata suorū ex-
haustit & de operatione & etiam de consensu men-
tis eorum, quod hostie legis facere nequiuerat, vt
iudei vellent. Vere christus exhaustit peccata & fa-
cit perfectos, quia lex neutrum facere potuit. Nū-
quā, i. in illo tempore nec tempore moysi nec tem-
pore aliorum potest facere perfectos accedētes in
sancta sanctorum pontifices. Sed q̄ritur quare nō po-
test. Quia est habens & continens vmbra futu-
rorum, i. habens & precipiēs ea que sunt vmbra
futurorum bonorum. Nam quecunq; lex precipie-
bat vt tabernaculi vasa & hostie & cetera huius-
modi non erant veritas sed vmbra verorum & per
hoc impotens ad perficiendum aliquem pōt iudi-
cari. Vel

iudicari. Vel ymbra[m] habet lex futurorum bono-
rum. i. quādam extraneā similitudinē eorū que futura
erāt hoc est ita dubie & extraneā futura bona oñ-
dit sicut aliqua ymbra & representat oculis nostris
illud corpus cuius est ymbra etiam quia lex posset
habere ex parte ymbra[m] futurorum bonorum ex
parte ipsam verā imaginem addit. Ita dico habēs
ymbra[m] futurorum bonorum vt in nulla sui par-
te habeat ipsam veram imaginem rerum. Verius
enim & expressius representat aliqua imago rem
aliquā quā ymbra. Per imaginem enim & qualita-
tes & quantitates illius cuius est imago aliquo mo-
do cognoscimus, sed per ymbra[m] nil certū nil de-
terminatū habemus. Si moyses aut melchisedech
pro populo dei fuisset oblat⁹, forsitan imago chri-
sti videretur, sed hircus & vitulus & cetera que si-
gnificabāt christū non imago sed ymbra erāt. Ipsa
inquam lex nūquam potest perfectos facere. i. per
fectione virtutum beatos & consummatos pontifi-
ces per singulos annos ad sancta sanctorum acce-
dentes cū hostiis nō potest illos facere perfectos
eis dē ipsīs hostiis quas semper offerūt, ymbre sūt
enim prenunciantes gratiam qua iustificamur, &
in eis homines nō iustificātur. Nō possunt in eis vel
in ipsīs pontifices perfici in iustitia id est non pos-
sunt in eis iustificari vere licet semper offerant eas
reuertēte anno, & quia possent offerre p singulos
annos in spacio. xx. annorū sic tamē vt postea di-
mitterent, addit indefinenter. i. p seueranter. Qua-
si dicat, licet pontifices in sancta sanctorū per sin-
gulos annos offerrent indefinenter, tamen lex nō
potuit illos facere perfectos, & quia lex per omnes
hostias suas cum sint ymbre nullum duxit ad per-
fectionem, ideo tale quid offerri debuit quo perfe-
ctio iustitie daretur humano generi. Non potest
eos lex talibus hostiis facere perfectos vt eorū cō-
scientia libera fiat ab omni consensus pollutione.
Alioquin. i. si aliter fecisset, si illos efficere perfe-
ctos posset, iam cessassent offerri ille hostie. i. nō
esset aliqua necessitas nec etiā causa quare vlti⁹
deberent offerri & sic cessassent eo qd cultores. i.
sacrificatores semel mundati. i. vna oblatione ea-
rum ab omni peccato purgati non haberent yltra
villam conscientiam peccati. i. non essent iam sibi
consci de aliquo peccato, sed tam in corde quam
in operibus mundi p seuerarēt, & ideo iā hostia nō
indigerent quoniam perfecti essent quod lex face-
re non potuit. Vna autem hostia christi perfectos
facit. Cuius corpus semel oblatum omnes suos p-
fecte emundauit & emundat, quoniam vsque in fi-
nem seculi hostia illa sufficiens erit oībus ad emun-
dationē. Et si milies peccāt non indigent alia quia
hec sufficit ad omnia & omnem conscientia[m] a pec-
cato lauat. Ipsa enim & prius per baptisimū purifi-
cat eos etsi deinceps peccauerint per penitentiam
rursus emundat & in consummationem virtutum
reformat, & si nos quotidie offerimus, recordatio
mortis ei⁹ est & vna hec hostia est non multe qā se-
mel tantū oblata est. Nec a multis hominibus mul-
ti christi offeruntur, sed vnus vnusvbiq; & semper
plenus vbiq; vnum corpus. Semel oblat⁹ nō cō-
summitur. Quod nos agimus recordatio sacrificii
est, nec causa infirmitatis sue repetitur quia perfi-

cit hominem, sed nostre qui quotidie peccamus
Dictum est superius quod legales hostie cessassent
offerri, si perfectionem purgationis agere possent
quia superflue offerrentur cum iam cultores p eas
emundati scirent se non habere peccati sordē ali-
quam. Sed videmus quia non purgant eos. Nā in
ipsis hostiis per singulos annos oblati sūt comme-
moratio peccatorum. Commemoratio non abso-
lutio, infirmitatis accusatio non virtutis offensio.
Dum enim commemoratur & confitetur peccata
sua & offerūt pro eis illas hostias, cōstat eos habe-
re peccata. Nec mirum. Nā impossibile est sangui-
guine pecudum auferri peccata & si per illas ho-
stia saueratur operatio, culpa tamē interior & cō-
sensus remanet. Nam solius christi sanguine delē-
tur peccata etiam illis qui sub lege quōdam remis-
sionem per illa sacrificia videbantur accipere.

Peccata
soli⁹ xpī
sanguine
delentur
ps. xxxix

¶ Ideo ingrediens mundū dicit. Hostia &
oblationē noluiſti, corpus autē aptasti mihi
holocaustomata & pro peccato nū tibi pla-
cuere, tūc dixi ecce venio, in capite libri scri-
ptū est de me vt facerē volūtate tuā deus vo-
lui. Superius dicēs qā hostias & oblatiōes &
holocaustomata p peccato noluiſti nunc pla-
cita sunt tibi que secundum legem offerun-
tur, tunc dixi ecce venio vt faciam deus vo-
luntatem tuam, aufert primum vt sequēs sta-
tuat. In qua voluntate sanctificati sumus per
oblationem corporis iesu christi semel,

¶ Quoniam hostia corporis christi sufficit ad mul-
torum exhaurienda peccata, lex autē non ipsos pō-
tuit facere perfectos, ideo ad confirma-
tionem huius veritatis loquitur ista dei filius ingre-
diens mundum, i. assumens carnem, hoc est respo-
ctu illius temporis quo erat mundum ingressus as-
sumendo carnem dixit per prophetā dū considera-
ret infirmitatē legis & necessitatē oblatiōis corporis sui
O pater noluiſti hostiam de pecorib⁹ factam & ob-
lationem que sanguinis effusione fiebat. Nō enim
re vera talibus hostiis delectatus est deus, sed prece-
pite eas ad significandam verā hostiam christi & vt
per eas iudaicū populum retineret a sacrificiis ydo-
lorum. Nec vnquā odoribus illis delectatus est nisi
in fide & deuotione offerētium. Et precipue ab ad-
uentu domini noluit illa sacrificia, quoniam omnia
illa erant quasi verba promittentis, & verba pmiſ-
sua cum venerint quod promittunt iam euacuabū-
tur. Tādiu quisque promissor erit donec det. Cū de-
derit muttat verba. Non dicit adhuc dabo quod se-
daturum dicebat sed dicit dedi. Sacrificia ergo illa
tāquam verba promissiva ablata sunt, quia exhibi-
ta est veritas promissa. i. sacrificiū christi quod per
ea pmittebatur, & hec fuit causa quare de⁹ illa pri-
mo iussit & post noluit hostiam inquit & oblationē
noluiſti. Quid ergo. Iam nos hoc tempore dimissi-
sumus sine hostia & oblatione? Absit. Corpus autē
aptasti mihi. Ideo illa noluiſti quia hoc mihi apta-
sti. Perfectio promissi, abstulit verba promittentis.

Epi. Pauli

illa ita in tempore gratie noluit sed corpus aptasti mihi. i. aptum & idoneum corpus quia sine peccato & passibile & mortale mihi dedisti quod valeat offerri in redemptionem omnium holocaustata etiam id est illa sacrificia que omnibus aliis digniora videbantur, quia tota in altari incensebantur, non placuerunt tibi oblata pro aliquo peccato quia propter hec non relaxasti peccatum. Et tunc id est quando video omnia tibi displicere & corpus aptum immolationi esse mihi datum dixi. [Ecce]. i. sine retardatione venio. i. ad me offerendum spontaneus accedo quia hanc solam hostiam tibi placituram considero. [Nam in capite libri psalmorum scriptum est de me ut facerem voluntatem tuam] ubi dictum est beatus vir qui non abiit in consilio impiorum &c. Et oportebat impleri prophetiam hanc in me. Sunt etiam qui vniuersas scripturas canonicas vnum librum vocent eo quod valde mirabili & diuinavinitate concordent. [In cuius libri capite scriptum est de me ut facerem voluntatem tuam] quoniam in primis partibus libri geneleos qui principium scripturarum est, legitur prophetatum quia relinquet homo patrem suum. i. dei filius hominem induens veniet a sede paterna & relinquet matrem suam. i. sinagogam, & adheret uxori sue. i. ecclesie. Vel caput libri est predicatio diuinitatis qua nihil altius in scripturis inuenitur. Et in capite libri scriptum est de me, quoniam scripture sancte demonstrant me esse deum super omnia, cum dicunt verbo domini celi firmati sunt & deus erat huiusmodi, & ego qui tantus in eminentissimo capite id est in altissima predicatione diuinitatis libri scripturarum inuenior induens misericorditer formam serui volui o deus ut facerem vel ut faciam voluntatem tuam factus obediens usque ad mortem. Quia voluntatem meam quam iuxta naturam humanitatis habebam diuine voluntati tue prorsus concordem feci, ut sicut immolatione mei corporis humani genus redimi volebas, ita & ego vellem & in omnibus voluntatem tuam adimplere optarem, hec verba christus in psalmo loquitur est, & nunc aperit nobis apostolus quid ipse de his sentiat. Quia scilicet non solum notat veteres hostias hec auctoritas nullum perfecisse, & solam christi hostiam de omnibus credentibus hec sufficienter egisse vel agere, sed etiam oblationem veteris testamenti & substitutionem noui demonstrat si diligenter notentur hec verba. Nam ipse christus dicens superius illa noluit & subiungens tunc dixit [Ecce venio] aufert primum sacrificium & cum eo vetus testamentum, & statuit nouum sacrificium ut stabile permaneat & cum eo nouum testamentum etiam hoc est. [Superius dicens] ipse filius [quia hostias & oblationes & holocaustata etiam pro peccato noluit] ostendit carnalia sacrificia esse reprobata & cum eis carnales omnes obseruantias. Illas hostias noluit, & ne viderentur displicere, quia non secundum legis institutionem offerebantur subditur nec placita sunt tibi ea que secundum legem offeruntur. Et tunc cum illa omnia tibi displicerent, & aliud velles sacrificium dixi. [Ecce venio] immolari ut faciam & conpleam voluntatem tuam o deus quem ego iuxta humanitatem meam adoro & colo, hec dicens dominus aufert primum sacrificium ut sequens statuatur. Dicendo enim hostias & oblationes noluit aufert primum. i. ostendit oblationem primi, &

subdendo ecce venio, ut faciam voluntatem tuam. [statuit sequens]. i. ostendit nouum stabile & firmum fore. Primum & sequens, vel sacrificium ut diximus vel testamentum intelligitur. Nam utrumque videmus impletum. Quia & vetus sacrificium apostolo dei prorsus est ablatum & sequens dominici corporis sacrificium est substitutum. Similiter primum testamentum iuxta carnales obseruantias ablatum est, & successit euangelium. [Dixi ecce venio ut faciam voluntatem tuam]. i. ut immoler sicut vis, & nouam legem statuam. [In qua voluntate] id est in qua sui immolatione secundum patris voluntatem facta [nos fideles sumus] sanctificati. i. non solum a peccatis mundati, sed in virtutibus consummati [et hoc per oblationem corporis] eius in cruce facta non bis vel amplius sed semel & ideo sequens est statutum, quia per illud sanctificati sumus. Primum vero deiectum est vel ablatum quia neminem duxit ad perfectionem.

[Et omnis quidem sacerdos presto est quotidie ministrans & easdem sepe offerens hostias que nunquam possunt auferre peccata. Hic autem vnus pro peccatis offerens hostiam, in sempiternum sedet in dextera dei de cetero expectans donec ponantur inimici scabellum pedum eius.]

[Questio. Diceret aliquis. Sanguis hircorum & taurorum semel in anno per pontificem oblatus nullum duxit ad perfectionem sed illa sacrificia que quotidie fiebant, sacerdotes perfectos iure fecere quoniam assidue sacrificabant & gratiam dei semper implorabant. Ad hoc quasi respondet ostendens quoniam sicut pontifices per hostias suas non sanctificati sunt ita nec sacerdotes licet offerrent assidue sanctificati aliqua legali obseruatione. Quasi dicat. Omnis pontifex per singulos annos offert & non peruenit ad aliquam consummationem & eodem modo omnis sacerdos semper offert & tamen per ea nunquam consummatur. [Omnis quidem sacerdos presto est] id est iuxta paratum ut impleat officium suum [quotidie ministrans] altari [et sepe offerens easdem hostias] quas iam obtulerat. i. similes prioribus ut qui heri taurum obtulerat, hodie taurum & cras taurum offerat. Que hostie licet eodem crebro repetite, licet a sacerdote qui presto est semper & sedulus in officio sint oblate, tamen quantumcumque offerantur nunquam. i. nullo tempore possunt auferre peccata. Sacerdos quidem multas offert hostias semperque tali officio deditus est & tamen casu labore consumitur. Sed hic nostrum sacerdos de quo loquimur, & cuius esse sufficientem hostiam ostendere intendimus, ipse non sepe non multas hostias sed vnus que sola sufficebat offerens hostiam [pro peccatis] omnium credentium delictis post expletam sue passionis obedientiam [sedet] id est quiescit & regnat & iudicat in dextera dei id est in potiori dignitate patris in sempiternum ibi mansurus quoniam iterum laborare & iterum offerre non eget, nec oportet ut aliquid pro sua vel suorum imperfectione patiatur. Tante enim perfectionis & efficacie fuit eius hostia, ut non sit opus eam rursus offerri pro peccatis aliquorum. Et licet nos ea quotidie offeramus, non tamen passionis dolorem

ultra

ps. i.

Gene. ii.

ps. xxxii.

ps. cix

ultra sentit xps sed memoria passiois eius a nobis fit multum autem nobis in hac carne tribueremus nisi usque ad eius depositionem sub venia viueremus. Propterea nobis per mediatorem prestita est gratia, vt polluti carne peccati carnis peccati si similitudine mundaremur. i. sacrificio corporis eius quod in missarum celebratione offertur. Vnde quia licet ipse amplius non patiatur, tamen eadem hostiam per suos sacerdotes adhuc offerre non desistit, apte nunc dicitur quia vnam pro peccatis hostiam offerens sed & in dextera dei. Offerens namque presentis temporis est, quia sicut diximus ipse per suos sacerdotes eam adhuc offert quia per semetipsum semel obtulit. Nam de passione eius dictum est, quia semel oblata est eius hostia cum adhuc in ministeriis offeratur. Sacerdos legalis ministrat, hic autem sedet, quia ministrare famulorum est, sedere vero dominorum. Et sedet ad dexteram dei vt appareat quia bene potest suos consummare qui sic meruit exaltari. De cetero id est de eo quod restat hoc est glorificatione corporum, quoniam remissis peccatis hoc solum restat, expectans vel potius decetero quod restat. i. de gloria bonorum & pena malorum expectans donec ponatur inimici. i. usque ad illud tempus quo illi qui adhuc ei inimicantur & contra dicuntur ponentur scabellum pedum eius. i. omnino ei subicientur, alii interim per fidem alii in futuro per damnationem. Causa est quare iam glorificatus nondum suos glorificet vel in passione iudicat? nondum inimicos iudicet, quoniam adhuc nonnulli ex inimicis fient amici & optimum sibi locum sub pedibus eius acquirunt. Nam necesse est vt habeat ibi quisque locum aut gratiam aut pene & ideo differtur iudicium vt querat vnusquisque quem ibi locum habeat.

Vna enim oblatione consummauit in sempiternum sanctificatos. Contestatur autem nos & spiritus sanctus. Postquam enim dixit. Hoc autem testamentum quod testabor ad illos post dies illos dicit dominus dabo leges meas in cordibus eorum & in mentibus eorum superscribam eas, & peccatorum & iniquitatum eorum iam non recordabor amplius. Vbi autem horum remissio, iam non est oblatio pro peccato.

Alias
eternum
Alias no-
bis.
Alias da-
bo.

Dixi quia vnam pro peccatis obtulit hostiam. Et quare vnam & non multas? Quia illa suffecit ad omnia. Nam vna sui sanguinis effusione consummauit sanctificatos. i. per baptismum a peccatis emundans sanctificauit & sanctificatos consummauit. i. ad summam perfectionem virtutum prouexit in quantum potest homo in hac vita consummationem iustitie consequi, & consummauit illos in sempiternum quia sine fine possidebunt illam iustitie consummationem in regno perpetue beatitudinis nec immutabitur vnquam illorum perfectio. Nec solus ego hoc dico, sed & spiritus sanctus per Hieremiam contestatur nos. i. simul testatur illud idem quod nos testamur de sanctificatione & consummatione. Vere contestatur. Nam postquam

hoc dixit, hoc autem testamentum &c. ibi contestatus est istud quod asserimus. Postquam hoc dixit contestatus est istud. i. ex eo quod hoc dixit consequens est eum contestari quod nos de sanctificatione & consummatione fidelium testamenti noui testamur. Nam quia illa consummatio non per vetus sed per nouum testamentum fit, idcirco ipse spiritus mentionem eiusdem noui testamenti facit, cum illam consummationem promittit dicens. Hoc autem testamentum &c. Quasi dicat. Non vetus testamentum docebo, non carnales obseruationes predicabo, sed hoc est testamentum spirituale quod testabor & affirmabo loquens & accedens ad illos & hoc faciam post dies illos qui sunt apud me prefiniti dicit dominus per hieremiam non ipse hieremias. Et non ita testabor illis hoc nouum testamentum sicut vetus testatus sum in lapideis tabulis scribendo duris patribus eorum, sed potius alio & utiliori modo scilicet dando leges meas in cordibus eorum, id est manifestando internis sensibus eorum voluntates meas per spiritum sanctum qui sapientiam & charitatem illis infundet, vt intelligant eas & delectabiliter adimpleant. Et eas leges quas dabo superscribam in mentibus eorum quia tante dignitatis erunt noua precepta vt arbitrium mentis eorum superetur nec sufficiat ex seipso quisquam ea complere, sed auxilio gratie iuuetur & corroboretur infirmitas eius vt ea compleat, hoc loco designatum est, quia in virtutibus eos consummaturus erat in sempiternum, & de sanctificatione quam daturus erat subiungitur, quia peccatorum que quantum ad se fecere & iniquitatum eorum quantum ad proximum iam a tempore baptismatis non recordabor amplius quia nec in hoc seculo pro his iniungam illis aliquam penitentiam, nec in futuro vlla pro eis irrogabo. Ita promittit spiritus sanctus per nouam gratiam peccata remitti. Sed ubi hec est remissio, iam non est facienda legis oblatio pro peccato, sed cessare debet apud christianos quibus peccata sunt in baptismo remissa. Sed etsi post baptismum peccauerit remittitur per penitentiam nec indiget oblatione legali. Vel in futuro seculo remissis omnibus omnino peccatis iam non offertur oblatio christi pro aliquo peccato eorum quia nullum erit.

Habentes itaque fratres fiduciam in introitu sanctorum in sanguine christi quam initiavit nobis viam nouam & viuente per velamen id est carnem suam & sacerdotem magnum super domum dei, accedamus ad eum cum vero corde in plenitudine fidei aspersi corda conscientia mala, & abluti corpus aqua munda teneamus spei nostre confessionem indeclinabilem. Fidelis est enim qui re promissit, & consideremus inuicem in pro uocatione charitatis & bonorum operum non deferentes collectionem nostram sicut est consuetudinis quibusdam sed consolantes & tanto magis quanto videritis appropinquantem diem.

¶ Multis

Epi. Pauli

¶ Multis modis commendato christi pontificio & iudeorum destructo ostenso, & quod christus fuit melior hostia & ad remissionem peccatorum sufficiens & quod lex cum hostiis suis ad hoc erat impotens finit hoc loco de his disputatione & monere incipit ut sola christi fides cum obseruantia bonorum operum teneatur, & ex omnibus que supradixit ex quo de christi sacerdotio disputare cepit, infert nunc Quasi dicat. Quandoquidem christus est sacerdos secundum ordinem melchisedech & suo sanguine celum aperuit, & una nos oblatione sanctificauit atque consummavit, &c. superius tractata itaque o fratres accedamus ad eum fide & bonis operibus, a quo per infidelitatem & prauam operationem, longe eramus nos dico habentes fiduciam, id est ipse certissimam, quasi non est desperandum si obseruauimus sed confidenter possumus accedere habentes fiduciam in introitu sanctorum, id est introeundi in sancta sanctorum, hoc est in celum quo intelligimus precessisse pontificem nostrum. Fiduciam habemus quod intrabimus in illa sancta sanctorum & hoc non in legalibus sacrificiis sed in sanguine christi quem ipse ideo effudit ut eodem redempti illuc accederemus & in illa sancta ingrediamur. Quam viam, id est quem introitum modo factum viam tritam in patriam ipse initiavit nobis, id est ipse primus omnium fidelium intrauit, ipse primus per eam ambulauit, & fidelibus suis potestatem ambulandi per eam post se tribuit. Viam dico nouam, id est per quam nullus ante eum ambulauit & viuente, id est durabile & manentem atque nos sanctificatos expectantem, quia postea fidelibus semper est aperta. Vel viuente, quia omnes qui intrant viuere facit. Viuentem, quia nullus per eam ingreditur nisi quem vita ducit. Per velamen, id est per significatum illius velaminis quod duobus tabernacula diuidebat, id est per carnem suam patrefacta est nobis via in sancta sanctorum, id est in supernam Hierusalem. Vnde etiam eo in cruce moriente scissum est velum templi, significans morte eius apertam esse nobis viam in sancta sanctorum. Per velamen id est per carnem christi qua velabatur diuinitas, via illa manet peruia, quia sumunt fideles ut viati cum carne christi & de hac vita recedentes ingrediuntur ianuam celis & per velamen, id est per carnem suam initiavit nobis ipse viam illam, quia carne velatus transiit primus per eam. Per carnem initiavit eam quia nisi carnem assumpsisset non eam nobis initiaisset. Per carnem enim non per diuinitatem potest de loco ad locum ire, & ideo per carnem qua sevelauerat initiavit nobis iter in celum sicut ei psalmista canit. Qui ponis nubem ascensum tuum. Nubem quippe posuit ascensum suum, quia carne ascendit non diuinitate. Nam quod nunc apostolus velamen hoc psalmista nubem appellat. Vel secundum quod nonnullis visum est, caro christi quam ex altari sumimus idcirco velamen appellatur quoniam sensibus nostris in sacramento velatur. Nam sensus nostri aliud renunciant, & aliud fides. Visus enim persuadet nobis esse solummodo panem secundum panis speciem, fides autem insinuat esse carnem viuentem & viuificantem. Gustus panem in sapore auditus etiam illud idem in fractione, fides vero integrum agnum a fidelibus sumi, sine aliqua ipsius lesione.

Non enim sumimus carnem exanimem sed consecratione & operatione diuina viuente. Christum scilicet & agnum pro nobis oblatum in sacramento accipimus, non ut ipse quicquam contumelie vel lesionis in sacramento patiatur, sed illud quod pro nostra vita sustinuit nostre memorie representetur. Per hoc itaque velamen dominice carnis initiata est nobis vita noua, quia per sacramentum corporis & sanguinis christi cepit in nouo testamento patere fidelibus ingressus regni celorum qui sub veteri lege nulli patebat, & habentes inquit sacerdotem magnum christum pro nobis patrem orantem. Ipse enim per hostiam suam in sancta sanctorum introiuit, ubi semper viuunt & offert, & interpellat pro nobis. Sacerdotem dico super domum dei, id est super ecclesiam constitutum, ut eam regat & contra omnes impugnationes defendat. Hoc totum tale est ac si dicatur. Fiduciam habemus introeundi ad sancta sanctorum ad visionem superne pacis, tum quia per sanguinem christi genus humanum exuit seruitutem, tum quia ipse primus intrauit, tum quia fideles suos corroborat & nutrit esca sue carnis & potu sui sanguinis, tum quia pro nobis intercedit, tum quia ecclesiam gubernat & protegit. Nos inquit habentes fiduciam per hec omnia que dicta sunt accedamus ad eum, id est passibus affectionis & gressibus religiose operationis efficiamur ei magis ac magis propinqui ad introitum sanctorum. Accedamus non cum ficto sed cum vero corde ut non simulatorio sed puro & vero corde tendamus ad eum sicut scriptum est. Et in simplicitate cordis querite illum & hoc faciamus in plenitudine fidei id est ut fides nostra de illo sit plenaria nec aliquid minus quam oportet habeat, ne adhuc infideliter estimemus eum sine carnalibus obseruationibus ad salutem minus posse sufficere. Nos dico aspersi & purificati corda nostra ab omni mala conscientia & abluti corpus aqua mundat, id est baptismo quo mundantur omnes peccatorum sordes. Hoc est accedamus ad eum vero corde in plenitudine fidei nos qui sumus aspersi corda, id est qui habemus corda rose spiritus sancti aspersa in baptismo (& per hoc emundata a conscientia mala, id est ab omni reatu conscientie & abluti corpus, id est qui habemus ablutum & purgatum a peccato corpus aqua baptismi. Omnia enim peccata delentur in baptismo tam interiora quam exteriora. Quia ergo per baptismum facti sumus a peccato liberi & restaurata est nobis libertas arbitrii & gratia dei data & nullam habemus excusationem, accedamus ut dictum est ad eum qui tot beneficia nobis largitus est & vero corde diligamus eum atque fide integram illi seruemus, & fide plena eum credamus & quod corde credimus ore confiteamur, scilicet teneamus spei nostre confessionem, id est nihil sit tam graue vel aspersum quod ab ore nostro auferat confessionem que est causa spei que facit nos celestem beatitudinem sperare id est que confessio procedit ex spe. Nisi enim quis bona futura speraret, non illud confiteretur pro quo presentia bona amitteret, hanc confessionem que facit nos eterna bona sperare teneamus indeclinabilem, id est ita firmiter eam teneamus ut non deorsum inclinetur ad cupiditatem vel timorem terrenorum, sed semper tendat sursum ad appetitum celestium, Et debemus constanter hanc spei confessionem tenere quia fidelis est dominus in suis promissionibus

promissionibus & mentiri non potest qui repro-
misit id est qui multoties per scripturas nobis p-
misit eterna bona que speramus, hæc quantū ad
deum monuit eos apostolus. Deinde exhortatur
eos vt fatagant de vtilitate proximorum & admo-
neant eos ad charitatem & bonam operationem.
Que exhortatio ad eos maxime videtur pertine-
re vel eos notare, qui existimantes se melioris vi-
te consortium aliorum deserabant. Quasi dicat.
Fidem & confessionē teneamus quantum ad nos
vel ad deum & consideremus inuicem id est di-
ligenter & attente inspiciamus alter alterum, non
vt inuideat & insidietur sed in prouocatione cha-
ritatis & bonorum operum id est vt maiorem di-
lectionis feruorem habeat & ad omnem bonam
operationem prouocetur. Scilicet perfecti confi-
derent imperfectos exhortando illos ad dei & p-
ximi dilectionem & ad fructum dilectionis id est ad
opera bona. Imperfecti vero considerent perfe-
ctos, sumendo ex eis exemplum vtilitatis quod
imitentur. Et sic prouocabunt se vicissim in cha-
ritatem & bona opera. Vel per omnia confi-
deremus quid fratribus sit vtile inuicem hoc agē-
tes vt quemadmodum nos de salute aliorum
fatagimus ita & illi vicario modo de salute no-
stra sint solliciti vt nullus habeatur segnus & in-
fructuosus inter nos. Quia dum dicitur [confi-
deremus inuicem] conuenit singulis illa exhor-
tatio. Hæc inquit faciamus [non deserentes col-
lectionem nostram] id est illos qui collecti sunt
ad fidem nobiscum [sicut est consuetudinis qui
busdam] vestrum qui charitatem non habē-
tes & quasi de singularitate meritorum glorian-
tes segregant se a cæteris. Tangit & culpam scin-
dentes vnitatem charitatis quasi inter alios nō
possent habitare causa sanctitatis sue, qui po-
tius suo exemplo debuerunt consolari alios.
Laborantem quippe consolari est, pariter in la-
bore persistere quia subleuatio laboris est visio
conlaborantes, sicut cum in itinere comes iun-
gitur via quidem non attrahitur sed tamen de
societate comitis labor itineris leuigatur. [Et tan-
to magis inquit quanto videritis appropinquan-
tem diem. Ac si dicat. Eo labor crescat, quo iam
premia laboris appropinquant. Vel si tribula-
tio & persecutio infidelium ingruerit fratri-
bus, non deseratis collectionem vestram id est
illos qui vobis per sacramenta fidei sunt associa-
ti in eodem corpore ecclesie, sed potius con-
solamini eos in aduersis dulcedine vestre ex-
hortationis, dico ne deseratis in tribulatione
pauperes CHRISTI sicut quidam qui vi-
dentes imminere sanctis anxietates, subtrahūt
illis adminiculi sustentationem. Non subtra-
hatis vos a sociis in certamine martyrii dene-
gando eis solatium vestræ exhortationis, sed cō-
solamini eos in ipsis passionibus & tanto mā-
gis id facite, quanto magis videritis asperio-
res pœnas imminere per quas finis eorum ap-
propinquat in quo de tenebris huius seculi ad
diem perpetue claritatis transibunt ne quis vn-
quā defuit illi tam felici diei ppter subtractionem

vestræ exhortationis. Vel etiam in pace vos qui
sanctiores videmini ne deseratis causa vestræ
religiositatis collectionem fratrum, quia minus
religiosi videntur, sed vestra cohabitatione &
colloquutione consolationem illis exhibete ne de
sua salute desperent, propter irreligiositatem
suam, si viderint se desertos a vobis sanctiori-
bus. Consolamini eos promittendo veniam &
in spem erigendo & ad bene agendum monen-
do. Et hoc facite magis ac magis quotidie sicut
videritis appropinquare diem mortis. Quasi
non differatis quia mors vniuscuiusque prope
est & quotidie vicinior efficitur. Tanto inten-
tius hoc agite, quanto videritis illum diem singu-
larem & timendum appropinquare.

Voluntarie enim peccantibus nobis
post acceptam notitiam veritatis iam non
relinquitur hostia pro peccatis, terribilis
autem quedam expectatio iudicii & ignis
emulatio que consumptura est aduersa-
rios.

Vere non debetis peccare negligendo col-
lectionem fratrum & deserendo [quia nobis chri-
stianis voluntarie peccantibus] id est sponte
deum offendentibus & non ex ignorantia vel
infirmirate sed ex deliberatione delinquenti-
bus [post acceptam notitiam veritatis,] id est
postquam interius illuminati sumus, & quid
eligendum quidve respuendum sit absque du-
bio cognouimus [iam post hæc non relinquitur
hostia pro peccatis] sicut in veteri lege datum
erat sepius hostias offerri pro peccatis. Nō enim
CHRISTVS iterum immolandus est pro pec-
catis quod semel factum est, & secundo non est
opus sed magis oportet nos in fide & bonis ope-
ribus manere. Non excludo penitentiam, sed se-
cundum baptismum. Non dico non est vltra pe-
nitentia vel remissio, sed hostia id est crux se-
cunda quia vna suffecit nec amplius hanc ex-
pectemus sed peniteamus, quia rebaptisari in
morte CHRISTI non possumus. Qui enim
iterat baptismum iterat rursus mortem CHRIS-
TI, vt ex ea iterata fiat iterata remissio. Sed
hoc impossibile est. Non talis hostia nobis re-
linquitur, si post baptismum nos inquinaueri-
mus. [Vel voluntarie peccantibus] id est in vo-
luntate peccandi manentibus nobis [non re-
linquitur hostia pro peccatis] id est nullum com-
modum potest conferre sacrificiū dominici cor-
poris. Nam pro peccatis penitentium offertur
deo quotidie sacrificium & oblatio, non pro pec-
catis illorum qui ipsa peccata relinquere nolunt.
Si peccare nobis ita perseueranter & continue
placuerit non relinquitur nobis hostia pro pec-
catis, [sed potius relinquitur quedam nobis no-
tabilis expectatio iudicii, que est terribilis] id est
ad terrēdū habilis quia multū nos terrere pōt. Et
S hec pena

Epi. Pauli

hec pena interius est, quia & foris seulet ignis perpetuus. Nam etiam timor iudicii resurgenti-
bus malis est pena inenarrabilis & grauior quam gehenna. Et dicente iudice discedite a me male dicti in ignem eternum statim assumet eos ignis emulatio id est vehemens infestatio, quia zelo quodā nimis accenso semper eos puniet & quia si inuidebit eis quia semper adhuc exardebit vt eos incessanter exurat. Que nimirum seruēs emulatio consumptura est id est perpetua deo-
ratura aduersarios Christi vt semper in tormen-
tis deficiant & nunquā ad finem deficiendo perueniant, qui nūc aut per infidelitatē, aut per malam operationem aduersantur christo.

12. q. 4. S.
i. & c. pla-
cuit.

Deut. 17.

Mat. 18.

2. Cho. 15

Deute. 32

Ezechi. 9

Cirritā quis faciens legem Moyſi, sine vl
la miseratione duobus vel tribus testibus
moritur. Quanto magis putatis deteriora
mereri supplicia, qui filium dei conculcaue-
rit, & sanguinem testamenti pollutum du-
xerit, in quo sanctificatus est & spiritui gra-
tie contumeliam fecerit. Scimus enim qui
dixit mihi vindictam & ego reddam. Et
iterum qm iudicabit dominus populum
suum, horrendum est incidere in manus dei
viuentis.

Vere nobis voluntarie & libenter peccantibus
postquam veritatis notitia sumus illuminati, non
relinquitur spes future saluationis dum in pecca-
to iacere volumus, sed potius pena perpetue dā-
nationis. Quod patet a minori. Quia quis faciēs
irritam legem Moyſi id est aliquis preuaticās ali-
quod preceptum veteris legis moritur ea morte
quam lex decreuit vel lapidatur vel incenditur,
vel alio genere mortis extinguitur sine vlla mise-
ratione id est sine aliqua penarum immunitate
Ipse dicit conuictus duobus vel tribus testibus
qui testantur quod legem in aliquo sit transgres-
sus, & ille quidem sic interficiebatur propter il-
lius legis transgressionem in qua non recipiebāt
obseruatores diuinam gratiam. Ergo quanto ma-
gis putare debetis deteriora & acerbiora mere-
ri supplicia eum contra quem in iudicio perhi-
bebunt testimonium angeli sancti & propria con-
scientia quod filium dei cōculcauerit. In lege em
duo vel tres adhibentur testes, sed ibi testis erit
multitudo angelorū atque sanctorum & ipse pec-
cator contra se. Et tunc excipient eum supplicia
id est pene sub se eum plicantes & incuruantes,
& opprimentes. Supplicia dico deteriora quia
magis deteriēt eum & comminuent quam legis
cruciamēta. Tam dirā vltionem sentiet & in per-
petuum qui nunc filium dei conculcauerit id est
ita vilipēderit vt eū nō sufficere credat ad salutē
si bruta animalia secundum legem mactata pu-
tet adhuc salutē necessaria. Conculcat enim filiū
dei qui fidem & constitutionem viuendi quā ipse
dedit hominibus non credit ad eternam vitam

sufficere, sed in carnalibus obseruantis confidit
plusquam in preceptis eius nouis. Cōculcat chri-
stum qui post acceptionem christianitatis libere
peccat absque timore & penitentia & qui eo indi-
gne participat. Sanguinem quoque noui testa-
menti id est sanguinem christi confirmationem
euangelii, & spōsorem noue hereditatis pollutū
ducit, qui eum minime credit genus humanum a
peccatis emundantem sed potius omnes in chri-
stum credentes polluēt. Quoniam necessario
si non mundauit, tunc contaminauit & peccato-
res constituit, quia carnales obseruantias & iusti-
ficationes legis cessare fecit. Omne enim quod
polluit, in se prius pollutū fuit, & sanguis iste pol-
lutus, in se esset, & nos pollueret, si inde nos retra-
heret vbi remissio peccatorum esset id est si a car-
nalibus obseruantis nos separaret cum per eas
remissio peccatorum fieri posset. Vt autem osten-
dat acius esse puniēdum illum qui tam male sen-
tit de hoc sanguine, addit in quo sanctificatus est
in quo remissionem peccatorum accepit & ita cō-
tra eū grauius peccat & ingratius existit. Ac per hoc
magis punietur quia a quo mūdationem habuit
mundum esse credit. Sed & ille sanguinem hunc
pollutum ducit, qui ab eo mundatus ad vomitū
redit & penitere negligit & spiritui gratie id est
spiritui sancto gratis dato vel gratiam danti con-
tumeliam facit qui remissionem quam ipse spiri-
tus operatur ascribit carnalibus obseruantis, vel
qui eum male viuēdo a se abiicit. Et quisquis hec
facit iure sine misericordia morietur quod in mi-
nori per vndictā legis est probatum vbi preuari-
cator sine miseratione punitur. Nam si transgres-
sor legis digna morte perimitur pro vno manda-
to semel preuaticato, quāto acius punietur qui
supradictis tribus modis deum offendit cōculcā-
do filium eius & pollutum ducendo sanguinem
ipsius atque contumeliam inferendo spiritui san-
cto. Vere talis quisque punietur. Nam scim⁹ qui
dixit id est scimus quam verax & quam potens
est ille qui dixit. Mihi vindictam & ego reddam
Quasi diceret, homines in presenti sumunt vindi-
ctam de suis hostibus, & ego quoque reddam mi-
hi vindictā in futuro id est vindicabo me de meis
aduersariis qui nunc me conculcant & contumē-
liis prouocant licet sub christiana professione de-
gant. Vbi nos in Ezechiele legimus appropin-
quare visitatiōes vrbis. lxx. trāstulere mihi vin-
dictam & ego retribuam dicit dominus. Et iterū
ad idem probandum quod qui filium dei concul-
cauerit punietur, dicit Moyses vel psalmista quia
iudicabit dominus populum suum id est peccatē
ta populi sui non relinquet impunita sed vnūquē
que etiā fidelium iudicabit secundū vias eius. Ideo
non sibi de impunitate si peccauerit blandiatur
quia iā est de populo christianorū, sed sciat quia
criminosi non possidebunt regnum dei. Nam qui
nunc in ecclesia male viuendo filium dei concul-
cant eliminandi sunt ab ea. Multi em sunt voca-
ti pauci vero electi. Dominus iudicabit populum
suum & quos in eo damnabiles inueniet dam-
nabit atrociter. Nam horrendum est id est

Roma. 12
Ezechi. 9
& secundū
aliā literā
Deute.
xxxii.
Et hoc in
2. lxx.
ps. 134.

horrore

horrore nimio timendum & precauendum. Incide re in manus qui semper viuens est & penas sem per viuētes infert eis quos dānat. Incidit in man⁹ dei, qui nō sibi puidet sed subito dephēdit. s. vētu ra dāna minime pspiciēs sine delictorū penitētia & virtutum decore venit ad examen eterni iudicis sensurus casum damnationis. Manus pro poten tia ponuntur quia sicut aliquis a manibus inimici in quas forte incidit artatur ne vnquam illeſus ef fugiat, sic quisq; dānandus cogitur potenti iudicio dicitur, vt quas meruit penas sentiat. Qui scilicet deus si aliquando moreretur posset cessare pena quā ipse decreuit. Sed quia semperviuat & omni po tens est, semper manet quicquid in ei⁹ iudicio de cretum est.

Rememoramini autem pristinos dies in quibus illuminati magnū certamen habui stis passionum. Et in altero qui opprobriis & tribulationibus spectaculum facti, in alte ro autem socii taliter conuersantium effecti. Nam & vincti compassi estis & rapinā bo norum vestrorum cum gaudio suscepistis, cognoscentes vos habere meliorem & ma nentem substantiam. Nolite itaque amitte re confidentiam vestram, que magnam ha bet remunerationem. Patientia enim vobis necessaria est, vt voluntatem dei facientes re portetis repromissionem.

Aspere terruerat eos compescendo a peccatis comminatione eterni supplicii, nunc vero territos refouet laudans eos de preteritis, & hortatur vt in bonis que ceperant perseuerent. Turpe enim & dignum reprehensione si hi qui dum adhuc ru des in fide essent religio se vivere modo nequeūt agendo deum offendant, & qui in exordio quan do ad fidē venere magnanimitate varias persecu tiones tolerauerunt, postea pusillanimes effecti deficiant in tribulationibus. Rememoramini inq; pristinos dies &c. Ostendit diu esse ex quo ad fi dē venerāt, & per hoc magis debuissent in religio ne profecisse, & ad sustinendam persecutionem exercitati esse. Quasi dicat, Nō deseratis collectio nem nostram in tribulatione, neque male viuēdo filiū dei vltius conculcatis sed recordamini con stantie vestre & perfectiōis quam in pristinis die bus habuistis, & hoc est. Rememoramini id est reducite ad memoriam pristinos dies id est reco gitate quales in illis diebus fueritis ne nunc dete riores sitis cum ex temporis prolixitate multo me liores esse debeatis. Recogitate dies in quibus lu ce fidei illuminati sustinuistis, magnum certamen passionū. Id ē nō defecistis sustinēdo, sed magna nimitate certastis. Fidē corde, & ore tenendo quā vobis extorquere persecutores contendebant. Pl⁹ em notat dicēdo sustinuistis magnū certamē passionū quā si simpliciter dixisset sustinuistis ma

gnas passiones. Nā qđ posuit ibi certamen ostēdit eos non defecisse, sed constanter certasse. Quod no taretur, si certamen non esset appositū. Vel ideo dixit certamen passionum quia ipse passioes cer bant contra eos vt patientiam & fidem eis extor querent sed non potuerunt. Et ideo qui sic fortiter steterunt in principio sue conuersionis, non debent nunc metu persequutiōis deferere, collectionem fratrum qui eorum solatio indigent. Siue ideo po suit certamen passionū, quia aliud est passio quā infertur, aliud difficultas passionis quā contra ra tionem pugnat, & vt fidem postponat, exhortatur. Duobus itaque modis eos laudat, tum quia passio nes & verba exterius sustinuerunt, tum quia inui ctissime contra ipsas passiones interius certauerunt. Quasi dicens. Duo in vno fecistis, quia vnum patie bamini exterius aliud interius & in altero quidem id est in hoc quod exterius patiebamini facti estis spectaculum id est admiratio quedam vniuerso po pulo in osprobriis que contra vos pferebant quia omnes iridebant vos & amentes atque insensatos dicebant. Et graue quidē est opprobrium, sed gra uius est cum spectaculum hominibus sit, non secre to exprobratur. Spectaculum fuistis in opprobriis quoniam spectante vniuerso populo interrogabantur vobis multa conuitia & ignominiosa verba & in tri bulationibus quia publice flagellabamini & diuer sas penas sustinebatis. In hoc maximam eorum cō stantiam ostēdit quādo quamuis spectaculum esset non tamen deficiebant a fide. Non enim modicum obprobrium est fieri spectaculum & ab hominibus insultationes perpeti, & quasi non sufficeret specta culum, addebantur opprobria verborum, & oppro briis tribulationes verberum. Hec quidem sustinui stis, in altero id est in altera parte certaminis que si cut dictum est foris vigeat. Sed in altero quod in terius erat in altera parte certaminis que in corde gerebatur, certastis sic quod effecti estis per compas sionem socii taliter conuersantium. Ideo dicit in al tero, & in altero vt ostendat has duas partes certa minis tm esse & p hoc eos oē genus certaminis su stinuisse. Compatiēdo & necessaria ministran do effecti estis socii taliter conuersantium id est af fidue patientium, scilicet apostolorum & similium, qui totam vitam suam ducebant patiēdo aduersa pro christo, quorum exemplo perseuerare & vos de betis in obseruatione patientie. Vere socii eorum facti estis. Nam & vincti compassi estis quia si pro christi nomine patiebantur, vos inde sic dolebatis acsi cum eis vincti essetis & dolorem cordis operi bus declarabatis ministrando illis sustentationem de bonis vestris, quia non poterant sibi necessaria querere, vtpote vinculis & carceribus detenti. Illis compassi estis ministrando, & ob hoc suscepistis rapinam bonorum vestrorum. Nam idcirco vobis ab infidelibus propria bona sunt ablata, quia inde ministrabatis sanctis. Et hanc bonorum direptionē suscepistis non cum merore sed cum gaudio & ala critate cordis, & hoc est quod dicit, quia & vincti cōpassi estis & bonorū vestrorū cum gaudio rapinā suscepistis. Id est & de tribulationibus sanctorū do luistis velut si eas in corpore vestro pateremini.

Epi. Pauli

& de damno rerum vestrarum propter sustentationem eorum vobis illato gauisi estis. Suscepistis leti quasi donum dei amissionem facultatum vestrarum, [cognoscetes] id est quia cognoscebatis vos idcirco habere substantiam longe meliorem ista & manentē. i. nō trāsitōriā sed eternā, hoc est specertissima confidebatis vos eterna bona lucra si amissione temporalium & eternam requiem laboris, transitorio atq; thesaurum celestem damno terreno, & quia spem certam id est confidentiam superne retributionis habuistis itaque nolite amittere confidentiam vestram id est nolite deficere. Illatio est ex eo qd dixit eos tanta pertulisse & vitā eternam inde expectasse id est manentem substantiam. Quasi dicat. Quoniam in principio fidei tot aduersa passi estis & inde confidenter sperabatis eternam mercedem itaque nolite amittere confidentiam vestram id est firmam spem vestram deficiendo a patientia fidei, quia per patientie amissionem amittetis & eterne vite spem. Et ne amissio spei parua iactura videret, addit. [Que magnā habet remunerationem.] Itaque pro certo sperat illam remunerationem ineffabilem quam oculus non vidit nec auris audiuit ac si iam teneat eā. Vel in predestinatione diuina habet illā. Vere per impatientiam non debetis amittere confidentiam perpetue retributionis. [Nam patientia est vobis necessaria] id est necesse est vt nunc patienter aduersa toleretis pro deo, si cum eo postmodum regnare vultis, quia si compatimur & cōregnabim⁹. Ideo est necessaria vt vos per eam facientes voluntatem dei id est sustinētes equanimiter omnes iniurias vobis illatas quia hoc placet deo, [vt faciētes voluntatem dei] id est mandata eius seruantes & quicquid aduersitatis propter hec acciderit libenter perferentes [reportetis repromissionem] id est sicut nunc pro deo portaueritis pondus aduersitatis ita postmodum reportetis pondus beate remunerationis, quam sepe de⁹ celestis promissit. Id em̄ quod in presenti est momētaneum & leue tribulationis nostre, supra modum in sublimitate eternū glorie pondus operatur in nobis. Hoc ergo pond⁹ glorie quam deus repromissit, studete per presentē patientiam tunc reportare.

i. Cho. ii.

Abac. ii.
Alias ff.
mus.

¶ Adhuc enim modicum quantulumque, qui venturus est veniet & non tardabit. Iustus autem mens ex fide viuūt, quod si subtraherit se, non placebit anime mee. Nos autē non sumus subtractionis filii in perditionē, sed fidei in acquisitionem anime.

¶ Tenenda est vt dixi patientia nam nec lōga est nec vehemens, sed modica & quantula, ne vobis longum & durum videatur eam seruare. Nam prope est finis vniuscuiusque & mox requiescetis a labore, & percipietis gloriam christo iudice. Nam iuxta prophetiam Abacuch adhuc modicū restat id est paruo tempore adhuc seruanda est patiētia & quantulū id est non vehemens vel magnum ali-

quid patiendū est, sed exigue quantitatis erit quicquid in hoc seculo perferēdum fuerit, huius enim temporis patientia momentanea & nullius vehementie est deputāda, si respicitur quod est in eternitate & summa gloria donandum. Adhuc inquit restat modicum & quantulum, & post veniet iudex [qui] sine dubio venturus est, quandoque & non tardabit venire sed cito veniet vt reddat vobis p̄dictam repromissionem, si modo patiētiā seruātes feceritis eius voluntatem. Nulla mora erit in reddēda mercede, sed cito veniet remunerator. Sed interim viuūt in anima ex fide iusti⁹ meus, quia fides est nunc vita cordis donec ille veniat qui vitā eternam dabit, & anime & corporis, & per fidem non per opera legis iustificatur, quisquis meus iustus est. Qui enim per opera legis iustificatur non meus, sed suus iustus est, quia non a me sed a se iustificatur, & non in me sed in se gloriatur. At qui p̄ fidem iustificatur iustus meus est, quia dono gratie mee iustificatur, & non sibi quod iustus est tribuit sed gratie mee deputat. Et viuūt interim ex fide, donec veniente christo inīroducatur ad visionem meam & eternaliter viuāt ex specie. Vel ex fide quam nunc habet viuūt postmodum, quia qd nunc credit tunc accipit. Ex fide viuūt. [Quod] id est [si subtraherit] a fide [se] vt vel metu persequutionis deserat fidem, vel in operibus legis iustitiā querens incipiat corde a fide recedere non placebit anime id est voluntati meae, ac per hoc non poterit viuere sed poti⁹ damnationem merebitur, quia me offendet subtrahendo se a fide & gratia, hec per prophetam loquutus est dominus. Qui se se subtrahit displicet deo. [Sed nos non sumus tales] non sumus apostate vt subtrahamus nos a fide. Quasi non debemus apostatare vt subtrahamus nos sed in meli⁹ proficere. In numero eorum se ponit apostolus vt magis suadeat, & non dicit esse tales quales non vult eos esse, vt blanda monitione retineat eos ne subtrahant se, quia nondum prius apostatauerāt sed partim adhuc in fide manebant. i. partem fidei retinebant. [Nō sumus inquit subtractionis filii. i. apostasie ducentis nos in perditionē] sed sumus filii dei ducentis in acquisitionem anime hoc est nō sumus geniti ab apostasia trahente filios suos in perditionē, sed fides genuit nos ducēs in acquisitionē anime vt per fidē acquirat vnusquisque nostrum animam suam, non per subtractionem perdat. Nā sicut fide acquiritur anima, sic subtractione perditur. Acquiritur vt libera possideat a nobis in eterna beatitudine, ne p̄ subtractionem transeat a nostra potestate & fiat in tormentis possessio demonum.

¶ Caput vndecimum.

St autem fides sperandarū substantia rerum, argumentum non apparētium. In hac enim testimonium consequuti sunt senes.

¶ Quia

¶ Quia isti multum duri erant ad fidem. Ideo prolixum de fide tractatū facit apostolus, ut eorū duriciam prorsus ad fidem inclinet, ostendens omnes sanctos patres eorum per fidem placuisse deo. Dixi vos esse filios fidei. Que fides nō est earum rerū que videntur, sed earum que non videntur, & que sperantur. Sed fides est substantia sperandarum rerum, i. fides est causa quare res sperāde quādo q̄ subsistent in nobis hoc est causa nobis est cōse-
Res sperā quid sint. quationis eternarum rerum quemodo sunt sperande & desiderande, & proprie dicitur fides esse substantia sperandarum rerum quoniam eis substat. Nam sicut substantia substat forme eam esse faciēdo, sic fides sperandis rebus eas in nobis ponēdo. Res sperande sunt, gloria, beatitudo, requies, eternitas, & huiusmodi, & istarū substantia dicitur esse fides, quia iā facit eas substatē in corde nostro per certitudinem credulitatis. Facit eas substatē, i. esse vel quasi sub aspectu nostro stare & immobiles ut pote eternas permanere, & est eadem fides argumentum rerum nō apparentium, i. certitudo rerū que non apparēt et si quis de eis dubitet probatio sicut adhuc futura probatur resurrectio quoniam ita credere prophete & apostoli & ceteri sancti. Nam ea quando non apparent vel preterita sunt sicut de creatione mūdi, vel presentia sicut de domino Iesu, sedente ad dexteram patris, vel futura sicut de die iudicii. Et horum omnium est argumentum id est certitudo & probatio fides. Eorum ergo fides est argumentum que apparere nō possunt. Que enim sunt apparentia fidem nō habent sed agnitionem. Nā et si dicuntur credi que videntur, sicut dicit unusquisque oculis suis se credidisse nō tamen ipsa est fides que in nobis edificat. Sed ex rebus que videntur agitur in nobis ut ea credantur que non videntur, sicut Thomas hominē vidit & deum credidit. Est itaq; fides substantia id est fundamentum & firmitas, & essentia sperandorum bonorum & est argumentū nō apparētū id est certa & rationalis probatio inuisibilium ac premonstratio futurorū. Argumentum enim dicitur esse ratio dubie rei faciens fidē. Vere fides est substantia sperandarum rerum id est substatē faciens eas in corde fidelium ac per hoc iustificans cor eorum, quia in hac fide cōsequuti sunt a domino senes testimonium iustitie quia de ipse testis fuit pure conscientie ipsorum, & testat⁹ est eos esse iustos, sicut & ad Noe dixit te vidi iustū corā me in generatione hac, & si per fidem consequuti sunt testimonium iustitie, iustitia vero causa & meritum est futurorum bonorum, tūc fides est substantia sperandarum rerum. Senes autem dixit antiquos patres, quia morum & fidei maturitatem habuere, & priscis temporibus fuerūt. Vnde cōstat fidem non esse rem nouam nec deferendam sed tenendam, quam tenuere antecessores & per quam iustificati sūt & bonitatis sue testimoniū quod que rebant a deo per eam consequuti sunt.

¶ Fide intelligimus, aptata esse secula verbo dei, ut ex inuisibilibus visibilia fierent.

¶ Probat quod fides est argumentum rerum non apparentium. Nam fide intelligimus aptata esse tempora &c. Vel quasi illi dicerent quomodo rebus futuris possumus fidem adhibere cum nullus eas videat, ostendit a simili quia de futuris bene potest fides haberi quoniam habetur de preteritis que cum fierent nemo vidit & tamen creduntur esse facta. Nō enim vidim⁹ quod deus mundū fecerit & tamē credimus quia fecerit. Nam cum non vidissemus, cum hec operantem fide tamen intelligimus secula id est omnia que sunt transitoria esse aptata id est apte qualitibus & formis assumptis cōposita, verbo & sapientia dei que christus est quoniam omnia per ipsum facta sunt. Et sic aptata ut ex inuisibilib⁹ fieret visibilia id est ex informibus elementis formata. Nā antequā forme daretur rebus tenebre erant & erāt inuisibilia elementa, sed in eorum separatione nata est lux. Informis enim materia quam de nihilo fecit deus, appellata est primo celum & terra. Et dictū est in principio fecit deus celū & terrā, non quia iā hoc erat sed quia hoc esse poterat. Oīa enim elementa cōfusa tenebatur in illa informi materia que chaos ab antiquis dicta est & de qua formata sūt ynnerfa. Tūc que cedentibus tenebris per exertum noue lucis sūt facta visibilia que prius videri non poterāt. Vel ex inuisibilib⁹ facta sunt visibilia id est ex intellectuali mundo visibilis. Inuisibilis enim mundus in sapientia dei erat, & ad cuius similitudinem factus est iste inuisibilis, & hec oīa fide intelligimus ita esse facta.

¶ Fide plurimam hostiam abel quā Caim obtulit deo, per quam testimonium consequutus est, esse iustus testimonium perhibente muneribus eius deo, & per illā defunctus adhuc loquitur.

Gene. 4.

¶ Modo per partes ostendit quomodo senes fide consequuti sunt testimonium sue probitatis & incipit a primo iusto qui propter fidem suam iustus est inuentus & exemplum iustitie ac fidei nobis est factus. Vere senes in fide sunt adepti. Nam Abel primus hoc consequutus est qui fide id est per fidem obtulit deo plurimam id est plus pretii vel magis acceptabilem hostiam quā frater eius Caim per quā fidem consequutus est testimonium quod esset iustus, deo perhibente testimonium muneribus eius dū ea se recipere demonstraret, mittens ignem de celo qui ipsa consumeret. Nam dum munera Caim non inflammavit, & munera abel celitus igne missa cōbussit, preclare testimonium dedit eisdem muneribus quod ea suscepisset, & quod oblator eorum iustus esset ac fideliter obtulisset. Tale testimoniū adeptus est per fidem dum viueret. Et defunctus loquitur adhuc per illam ist est monet omnes posteros exemplo sue fidei, ut fidem cum bonis operibus habeant. Vel quia adhuc recitatur scriptura in qua deus ad Caim dicit vox sanguinis fratris tui clamat ad me de terra. Ille ei clamor sanguinis est loquutio defuncti. Vel defunct⁹ loquit⁹, i. facit nos loq de se defuncto quia est nobis materia loquēdi ut de eius magna fide ceteris dem⁹ exēplū. Non enim mors ex-

Epi. Pauli

Gene. v.
Alias ha
buit.
Eccli. 44

tinxit famam fidei, sed potius ubiq; diuulgauit.
¶ Fide enoch translatus ne videret mortē,
& non inueniebatur quia transtulit illū deus
Ante translationem enim testimonium ha
bebat placuisse deo. Sine fide enim impossi
bile est placere deo. Credere em̄ oportet ac
cedentem ad deū quia est, & inquirentibus
se remunerator sit.

¶ Alterius senis exēplo hūda ē fides. ¶ Nā Enoch
fide translatus est. i. quia fidem habuit & iustitiā
tenuit, translatus est in paradysum vnde Adā eiecit⁹
fuerat. ¶ Translatus est ideo vt non videret mortē
id est vt non solum non sentiret in seipso mortem
sed etiam in alio non videret eam, vt pote remotus
procul a terra morientium & habitans in regione
viuentium. Nam non est ita translatus vt in aliam
terre partem hominib⁹ habitabilem poneretur, sed
ita potius vt ab oī societate mortalium separaretur.
¶ Non enim inueniebatur cum a suis per multa lo
ca diligenter quereretur. Ideo scilicet non poterat
inueniri quia transtulit illū deus qui ipsum occul
tare potuit ne a quoquā inueniretur. Posuit nanq;
illum in aliqua secreta regiōe, vbi in magna carnis
ac spiritus quiete viueret, donec circa finem secu
li cum Helia veniat reliquias israel ad fidem con
uertere. Vere propter meritum fidei translatus est.
¶ Nam ante translationem habebat testimonium
placuisse deo quia sicut scriptura refert ambulauit
Enoch cū deo postquam genuit Matuffalem. ccc.
annis. Valde enim placuit deo quia tam sancte vi
xit vt per viam iustitię. ccc. annis ambulet cum
deo. Et quia deus tantū fecit eum ambulare secum
in via rectitudinis, euident illi testimonium perhi
buit quia sibi placeret. Ipse habuit testimoniū quia
placeret deo. ¶ Sed sine fide impossibile est place
re deo. Id est nullus ad hoc vnquā promoueri po
test, vt deo placeat, nisi meritū fidei precedat. Pa
tet ergo quia & enoch per fidem placuit atq; per
fidem transferri meruit. Fides enim ista que sic lau
datur ab apostolo, ea debet intelligi que per cha
ritatem operatur. Et vere nullus deo placebit nisi
meritum fidei premiserit quia accedētem ad deū
oportet credere. i. quisquis deo vult propinquare
vt ei proxim⁹ fiat & ei placeat, necesse est vt primo
fidem habeat, quoniam fides est primus grad⁹ in
quo mentem quis constituit qui ad deum accede
re intendit. ¶ Credere eum oportet quia de⁹ est. i.
quia ipse sol⁹ proprie habet esse sicut moysi loqui
tur. Ego sum qui sum cetera enim verū esse non ha
bent, quia sunt mutabilia. Sed ipse solus est qui
nūquam mutatur sed semper est quod est, & quis
quis varietatem sue mutabilitatis superare cupit,
ad deum accedat, & credat quia ipse est incōmu
tabilis & sibi adherētes liberat a mutabilitate hoc
oportet eum credere & etiam quia sit remunera
tor inquirentib⁹. i. illos in futuro munerib⁹ donat
qui nunc per ea que faciunt deum solum inquirent
id est in cordis intentione querunt, hoc est nihil ali
ud querit intentio cordis ipsorum, nisi deum ex
operibus q̄ foris ostēdūt & quod tales ab eo remu

Enoch.
ccc. annis
p viā iusti
tie coram
deo am
bulauit.

nerē, debet credere quisquis ad eū vult accedere
¶ Fide Noe accepto respōso de his que ad
huc nō videbantur metuēs aptauit archam
in salutem domus sue per quam dānauit mū
dum & iustitię que per fidem est heres est in
stitutus.

¶ Refert iosephus Adam predixisse exterminatio
nem rerum omnium, vnam ignis virtute, alterā ve
ro aquarum ac multitudine fore vēturam, & inde
forsitan Noe deū consuluit. & responsum accepit
quia diluuium venturum tunc esset, atque ius
sum est ei vt archam cōstrueret. Qui fideliter deo
credidit & sibi imperata perfecit. Itaq; Noe acce
pto diuinit⁹ responso fidei. i. per fidē metuens de
his que adhuc non videbantur. i. de inūdatiōe di
luuii que nondū ppendebatur, quia & aer adhuc
serenus erat nec aliquod huius rei signum appare
battaptauit. i. aptam cōposuit archā in salutem
domus sue. i. vt per eam saluaret a diluuiōe suā vx
orem & filios cum vxoribus eorum. In eo quod po
nit metuens de his que non videbantur commen
dat fidem eius quia iam metuebat que nondū vi
debat credēs ea, qui de⁹ sibi predixerat. Sic & nos
oīa que deus fore promittit aut minatur indubitā
ter fore complenda credere debemus & eius man
datis in presenti deseruire, si exemplo sancti Noe
volumus ad salutem pertingere. Cum enī nullū
signum futuri interius videret, sola deo voce audita
credidit futuram mundi submersionem. Nos vero
multa signa finis seculi & futuri iudicii videmus, &
tamen raro inueni⁹ qui de illo iudicio nunc sic me
tuat vt sanct⁹ noe de diluuiōe cōformidabat. ¶ Apt
auit archam per quam dānauit mundum quia tā
to mai⁹ peccatum habuerunt homines quāto ma
iorem eius in fabricanda archa instantiam videbāt
& non credebāt. Cum enim viderēt eum per. c. an
nos in cōstructione arche laborare, deberēt futuros
casus animaduertere & ad penitentiam cōfugere.
Quod quia nō fecere grauiorem sibi damnationē
acquiescere, & hec est prima laus fidei ei⁹, quia mū
dum incredulum dānauit & institutus est a deo
heres iustitię que est per fidem & post diluuiū he
reditario iure obtinuit religiosos mores quos fides
generat, & quos antecessores ei⁹ qui iusti fuerant
habuerant. Idcirco enim factum erat diluuium vt
finis imponeret vitiis, & iustitia quā abel & enoch
& ceteri sancti tenuerant permaneret, & huius he
res factus est beatus noe. Et ita consequutus est in
fide testimonium quia iustitiā fidei hereditauit.

¶ Fide qui vocatur Abraham obediuit in
locum exire quem accepturus erat in here
ditatem, & exiit nesciens quo iret. Fide de
moratus est in terram repromissionis tan
quam in aliena in casulis habitando, cum
Isaac, & Iacob coheredibus repromissionis
eiusdem. Expectabat enim fundamenta ha
bentem ciuitatem cuius artifex & conditor
deus.

¶ Adhuc

Gene. vi.
alias fact⁹
Iosephus

Gene. xli.
& xlii.

Adhuc per exemplum ostēdit quod fides sit habenda & quod in ea senes testimoniū sint adepti, quoniam ille qui prius vocabatur Abram & post a deo vocatus est Abraham dat nobis exemplum fidei. Nā fides causa fuit augmētationis vocabuli eius vt qui prius dicebat Abrā. id est, pater excelsus post accipiens promissionem quod omnes gētes fidem eius essent sequuturę, & patrem eum habiturę, vocaretur Abraham. i. pater vidēs multitudinē, quia factus in fide pater credentium vidit multitudinē omnium gētium venturam ad suā fidem. Et ille qui huiusmodi causa vocatur Abraham, fide obediuit deo nō enim obediret nisi crederet. Obediuit dicenti exi de terra tua & de cognatione tua & veni in terram quam mōstrauero tibi. Sic obediuit exire. i. obediens exiuit a terra patrum suorum & venit in locum illum quem accepturus erat. i. in terram Canaan quam erat habiturus in hereditatem in filiis suis non in seipso. Et audito dei p̄cepto exiuit mox de terra sua. nesciens quo iret sed tantum obedire cupiens & credens quod esset a deo consequuturus longe meliora quam relinquebat in patria. Si enim certū locum sciret ad quem tendere potest quicertum patrię locum deserebat nō tam admirāde fidei esset. Et si saltem post inueniret vacuum locum ad quē ducebatur vt possidere terram illam posset, nō ita commendaretur fides eius. Sed inuenit locum cananeis plenum, & inter eos vt aduena mansit. Et hoc est quod sequitur [fide demoratus est in terra repromissionis]. i. quę sibi nō semel sed multoties promissa est, nō vt possessor sed vt aduena tāquā in aliena terra non tanquam in propria. Fide melioris terrę moratus est vt peregrinus in ea, nec rediit ad paternum solum, sed obedire volens mansit vbi iussu ei fuerat, non in domibus pomposis & magnis [sed in casulis] & tuguriis habitando. Non enim magna domorum edificia cōstruebat, sed parua illi sufficiebant tuguria, quoniam mens eius alio tendebat, & ipse semper exulem se credebat in quocunque loco p̄sentis mundi positus esset. Sic habitauit cum Isaac & Jacob quia sicut genesi colligitur Jacob. xv. annorum erat quando mortuus est Abraham. Et hi duo scilicet Isaac & Jacob coheredes erāt eiusdem repromissionis quia ad ipsos fecit deus eandem repromissionem terrę Chanaan in qua cōlestis hereditas figurabatur. Et quare velut pauper & aduena morabatur in casulis Abraham cū filio & nepote nec magnas domos edificabat. Quia expectabat ciuitatem. id est cōlestem patriam Hierusalem supernam habentem fundamenta. i. stabilitatem diuersorum p̄miorum quę nunquam deficient, vel diruentur. Cuius ciuitatis artifex & conditor deus est quia ipse arte sue sapiētīę illam dictauit, & post per rei euidentiam condidit. Hoc est ideo Abraham ita vilis & aduena in casulis habitare sustinuit, quia non illam terram optauit, sed eternam ciuitatem quam ipse deus & non homo dictauit, & condidit dari sibi a deo expectauit.

Gene. 21. Fide & ipsa Sara sterilis virtutem in conceptionem seminis accepit etiam p̄ter tē

pus etatis, quoniam fidelem credidit esse eū qui repromiserat. Propter quod & ab vno orti sunt, & hoc emortuo, tanquam sydera cœli in multitudinē, & sicut arena quę est ad oram maris innumerabilis. Iuxta fidem defuncti sunt omnes iusti non acceptis repromissionibus, sed a longe eas aspicientes & salutantes, & confitentes, quia peregrini & hospites sunt super terrā. Qui enim hoc dicūt, significant se patriam inquirere. Et si quidem illius meminissent de qua exierunt, habebant vtique tempus reuertendi. Nunc autem meliorem appetūt, id est, cōlestem. Ideo nō cōfunditur deus vocari deus eorū. Parauit enim illis ciuitatem.

[Non solū Abraham fide probat⁹ est sed & Sara quia & ipsa] id est, in propria persona nō in vicaria [accepit fide virtutem in conceptionem seminis] id est, facta est virtuosa vt conciperet etiam p̄ter tēp⁹ etatis id est, quę virtutem cōcipiendi in fugido sanguine iādiu perdiderat, & hoc decrepita meruit cū a iuuentute semper fuisset sterilis. Et licet ista duo impossibilia viderētur. i. sterilitas & lōgeua senect⁹, tamen & ipsa Sara quę hęc habebat [accepit virtutem in conceptionem seminis] id est, vt posset cum semine suo capere viribus caloris semen viri quod fides non natura operata est quoniam fidelem credidit eum esse qui promiserat & repromiserat, id est, deum in promissionibus suis veracem credidit & omnia illi possibilia esse non dubitauit. Prius enī risit & si ex gaudio non tamen plena fide, sed post verbū domini solidata est in fide. [Propter quod] id est, ideo quia Abraham credidit, & Sara deum fidelem non dubitauit [orti sunt] multi ab vno patre, quod mirum fuit, quia si tot filij a pluribus patribus orti fuissent non esset tam mirum. Sed quia tot ab vno orti sunt, valde mirandum est. [Et quod] est mirabilis [hoc emortuo] id est, ex toto secundum naturam senectutis mortuo, quoniam viscera illius mortua & frigida erant nec semen emittere poterāt. Emortuum nā quę nō ad omnia sed ad aliquid hoc est ad generādum intelligere debemus eum fuisse. Si enim ad omnia mortuus esset, nō iam senex sed defunctus esset. Et de tali orta est innumera multitudo. Vel ab vno ytero Sarę orti sunt. [Orti sunt ab vno] & hoc emortuo. Emortuo quantum ad senio-rem maritū. Si enim fœmina ita sit prouectioris etatis, vt ei solita mulierum adhuc fluant, de iuvene parere potest, de seniore non potest quāuis adhuc possit ille senior sed de adolescentula gignere, sicut Abraham post mortem Sarę de cetura potuit, quia vitūdinem eius inuenit etatem. Sed Sara sterilis erat & cruore menstruo iam destituta propter quod iam parere non posset, etiam si sterilis nō fuisset. Verum contra hęc oīa operata est fides, vt sterilis & emortuus yterus Sarę cōciperet ex seniore emortuo. Et sic non a pluribus sed ab vno & hoc non iuvene sed emortuo senectute, vt maius esset miraculum orti sunt filij procedentes in multitudinē tanquā

Epi. Pauli

sidera coeli id est, qui luce sanctitatis & sui multitudine cōparantur sideribus quia & clari sunt & innu-
meri & sicut arena quæ est ad orā maris id est, qui
grauedine & infructuositate atque instabilitate &
multitudine comparantur arene. Quid vero per
mare nisi gentilitas designatur? Et quid per oram
maris, nisi vicinus ritus gentilitatis? Quidam vero
iudæorum instabiles erant ad oram maris & non
in ipso mari, dum adhererēt ritui gētiliū peruerse
viuēdo & idola colēdo nec tamen gentiles essent
quia circūcisi erant. Isti non ex fide Abraham vel
Saræ tales erāt, sed ex proprio vicio, non enim fi-
des meruit tales filios habere, sed ipsi postquam
fuerant ab eo geniti degenerabant ab eius fide &
probitate per nequitia suam. Nihil ergo mali pro-
meruit vnquam fides. Quod autē subditur iuxta
fidem defuncti sunt omnes isti de illis solummodo
qui stellis comparantur intelligendum est, nec so-
lū de filiis, sed de ipsis patriarchis. Nā omnes isti
nō ad horam habuere fidem, sed semper eā vsq; i
finem tenuerunt, & semper iuxta eam vixerūt, ac
iuxta eam defuncti sunt, quia & dum viuerēt sem-
per suos mores vt fides exigit i religione duxerūt,
& dū morerentur promissiones diuinas expecta-
uerūt sicut iacob moriens dicebat salutare tuū ex-
pectabo domine. Isti omnes nō elōgati a fide per
dubitationē vel per malā operationem sed iuxta
eam persistentes defuncti sunt non acceptis in ter-
ra repromissionibus & ideo expectabāt eas in cœ-
lo quia deum qui promiserat sciebāt esse fidei-
em. Credebāt enim ipsas promissiones non esse factas
de terrestribus, sed promissa sperabant de cœlesti-
bus Et in hac fide moriebantur. Per hæc oīa mo-
net apostolus hebræos vt inconcussam fidem exē-
plo patrum teneant, si se filios eorū recognoscūt.
Nondum acceptis repromissionibus moriebantur
sed aspiciētes a longe eas id est, oculis fidei cōsi-
derantes quia post mortem eas erant adepturi nō
tamen protinus sed post longa tempora in aduen-
tu Christi qui regna cœlorū paraturus erat. Descē-
debant tunc enim omnes iusti in infernum, ibique
quiescentes expectabāt redemptoris aduentū. Et
hoc est quod in obitu suo aspiciebant non de pro-
pe sed de longe supernas promissiones quia desi-
derium sue considerationis in longum ad eas pci-
piendas extendebant & salutabāt eas id est mul-
tum optabant in quibus salutem consequi crede-
bant, vel salutabāt eas .i. applaudebāt eis hilares
& est dictum ad similitudinem nauigantiū qui lō-
ge visis ciuitatibus ad quas tendunt salutant præ-
gaudio. Et quia promissiones cœlestis patrię post
mortem expectabant. Ideo erant cōfidentes quia
peregrini sunt .i. non in propria terra degētes. Et
quia possent esse peregrini sed tamen diu perma-
nentes, vt excludatur diuturna mansio subditur &
hospites. Hospes enim dicitur ille qui statim rece-
dit nec diu manere quærit, peregrinus vero qui i
propria terra moratur, & si diu in aliena maneat.
Et ita per hoc quod se dicebant peregrinos, osten-
ditur quia estimabant se in alieno degere. Per hoc
quod se fatebantur hospites, apparet quia crede-
bāt se cito recessuros & horam mortis quotidie su-
spectam habebāt. Nam quod se peregrinos & ho-

Hospes
quis dica-
tur.

spites faterētur, nō solū ex apostoli sententia, sed
& ex verbis eorum patet. Dixit enim iacob Pha-
raoni. Dies peregrinationis vite meæ .c. xxx. anno-
rum sunt prauī & malī, & non peruenerunt vsque
ad dies patrum meorum quibus peregrinati sunt.
Sed ne quis patriarchas ideo peregrinātes fuisse
dictos estimet quia in terra promissionis velut in
aliena morati sunt, quoniam nec ipsi nec filii eorū
adhuc illam in hereditatem perceperant, attēdat
quid Dauid qui regnū in ea tenebat. Ait domino.
Quoniam aduena ego sum apud te & peregrinus
sicut omnes patres mei. Hæc itaq; sanctorum pa-
trum peregrinatio, illa erat de qua dicit Apostolus.
Quādiu sumus in corpore peregrinamur a domi-
no. Hac ratione se dicebāt peregrinos & hospites
quādiu super terram erāt id est, donec corpora
eorū sub terra sepeliērēt, & animę ad extra migra-
rent. Vel super terram existentes quia terrena con-
culcabant. Vnde constat quod exules se credebāt
& patriam inquirebāt ex qua ciues iam erant. Nā
qui hæc dicunt, scilicet qui se fatentur peregrinos
& hospites, hæc dicendo significant se inquirere
patriam. Ad hoc confitebantur se esse peregrinos
vt significarent se in omnibus quæ agebant verā
patriam quærere, & ad eam pio gemitu suspirare.
Et ne quis putaret quod illam de qua exierant quæ-
rerēt, subditur. Et siquidē illius & cetera. Quasi
dicatur. Ipsi querebant patriam. Et si illius quidē
patrię meminissent de qua exierunt .i. si recogita-
rent terram suę natiuitatis & illam desiderarēt ac
se peregrinos respectu illius dicerent thabebant
vtique tempus & spatium tuerendi ad eam &
nullus eis obsistebat in redeūdo. Sed quia illuc nō
redierunt, patet quod aliam patriam quæsierunt.
Ad illam redissent, si illam quærerent. Sed nunc
cum constat quod illam nō quæsierunt, apparet
quia appetunt id est, appetierunt meliorem pa-
triam .i. cœlestem. Ideo scilicet quia non in terra
corposuerant, sed ad supernam patriam totis de-
sideriis anhelabant nō confunditur id est, nō erubescit
de vocari deus eorum dum dicit ego sum
deus Abraham, deus Isaac, deus iacob, hoc mihi
nomen est in eternum. Erubescere enim potest ali-
quis dominus cum dicitur inutilem seruū habere.
Sed si bonum seruū habuerit per illū honoratur.
Si deus vocaretur deus Cain sicut vocatur deus
Abraham, non honor sed dedecus esset ei ex tali
seruo. Sed quia tres isti patriarchæ optimi serui
fuerunt, idcirco deus ex quadam familiaritate &
priuilegio voluit deus eorum vocari, tāquā istorū
solorum esset deus qui deus est vniuersę creature.
Non frustra vtique tantum eis tribuens honorem
sed quia nouerat in eis sincerā præcipuāque cha-
ritatem & quia in ipsis tribus consummauit mira-
bile sacramentum futuri populī. Per liberas enim
genuerunt & in libertatem vt per Saram Isaac, &
in seruitutem vt per Rebecam Esau, cui dictum
est eris seruus fratris tui, & per ancillas non solum
in seruitutem sicut per Agar sed etiam in libertatē
sicut per Balam & Zelpham. Ita & in populo dei
per spiritales viros nascuntur ad fidem nō solum
in libertatem laudabilem qui eos imitantur, qui-
bus dicitur imitatores mei estote sicut & ego xpi,
sed

Psal. 38.

sed etiam in damnablem seruitutem, sicut per Philippum si modo & per carnales nascuntur non solum in damnablem seruitutem qui eos imitatur, sed in laudabilem libertatem quibus dicitur, quæ dicunt facite, quæ autem faciunt facere nolite. Hoc sacramentum quisquis in populo dei prudenter agnouerit, unitatem spiritus in vinculo pacis usque in finem quibusdam coherendo quosdam tolerando custodit. Propter huiusmodi causas voluit deus vocari deus istorum patriarcharum, in quorum posteritate premonstrata est omnis propagatio bonorum & malorum qui sunt in ecclesia. Nec mirum si deus eorum vocari dignatur qui deus est angelorum quia parauit illis ciuitatem, id est coelestem Hierusalem in qua illos exciperet, & non erubescit de illis quia concubines angelorum sunt. In illis enim honoratur, sicut e contrario de malis blasphematur.

Gen. 22. **F**ide obtulit Abraham Isaac cum tentaretur, & unigenitum offerebat in quo susceperat repromissiones. Ad quem dictum est. Quia in Isaac vocabitur tibi semine, arbitraris quia & a mortuis suscitare potens est deus. Vnde eum & in parabolam accepit.

Alias cogitans.

Rursus exemplo Abrahamæ est habenda fides, quia imple tantam fidem habuit ut & filium offerre paratus esset & tamen promissionem de semine in eo sibi diuinitus factam non dubitaret esse veram. Non enim hesitauit quod sibi reddi poterat immolari, qui dari potuit non speratus. Tentabat eum deus id est, ipse qui eum nouerat ostendebat quis esset ad exemplum aliorum. Qui fide iaccens obtulit super altare Isaac quem plus diligebat, non hismaelem qui ex ancilla natus erat. Et quæ ex libera coniuge unigenitum habebat hunc offerebat, in quo etiam promissiones posteritatis susceperat cum ei diceretur quia in Isaac vocabitur tibi semine. Licet enim Isaac esset ei unigenitus nec alium haberet per quem adimplerentur promissiones seminis, in neutro tamen dubitans filium obtulit nec de promissionibus dubitauit. Ad quem dictum est a domino non ad alium ut diceret ei, id est non per alium mandauit sed per se ipsum dominus dixit ei quia in Isaac vocabitur tibi semen, id est in posteritate Isaac erit tabernaculum seminis tui, quia vocabuntur filij tui qui ex Isaac descendunt. Hismael namque & Esau & filij cetere cum ex Abraham stirpe sint, non tamen in filios reputantur. Ipse deus in solo Isaac promisit Abraham posteritatem, esset enim minus autentica promissio si alij deus hanc loqueretur & ille post nuntiaret Abraham. Qui tamen iussus offerre Isaac, non sibi fecit questionem quasi de contrariis & sibi aduersantibus verbis dei, ut diceret promiseras mihi in Isaac semen, & nunc Isaac iubes occidi. Sed erat in corde eius semper fides inconcussa & nullomodo deficiens. Cogitauit enim quia qui dederat ut ille cum non esset nasceretur de senibus, poterat etiam de morte reparare. Et hoc est quod apostolus subdit. Arbitrans quia & a mortuis suscitare potens est deus. Id est, non solum ab immolatione potest illum euere ne occidatur, sed & post occisionem vite restituere. Crede

Magna Abrahamæ fides.

bat enim quod vel deus illum ab immolatione eriperet vel immolatum protinus suscitaret, sicque promissionem de futuro semine sibi in eo compleret. Quod in verbo eius patenter ostenditur, cum dicit pueris. Expectate hic cum asino, ego & puer illus usque properantes, postquam adorauerimus reuertemur ad vos. Non enim dixit reuertar ego ad vos, sed reuertemur ego & puer. Vnde id est, quia tam firmiter in omnibus credidit accepit eum ab altari illesum quia immolatus non est. Accepit eum etiam in parabolam id est, in similitudinem Christi cuius diuinitas impassibilis mansit, licet humanitas passionem sustinuerit. Abraham enim filium unicum ducens ad immolandum, significauit deum patrem qui proprio filio non pepercerat sed pro nobis omnibus tradidit illum. Isaac sibi ligna ad victimæ locum quibus fuerat imponendus ipse portauit, sic & Christus crucem suam. Isaac ligatus est & altari superpositus, quia Christus quoque ligatus est in passione & cruci impositus. Isaac de altari abscissit illesus sed aries pro eo est immolatus, quia sicut diximus diuinitas Christi mansit impassibilis quæ per Isaac designata est, sed humanitas eius quam figurauit aries morti subiacuit. Qui scilicet aries inter vepres herebat cornibus, quia Christus inter iniquos & peccatores qui per vepres figi nati sunt, ita crucifixus est ut manus eius transfixe clauis adhererent cornibus crucis, sicut scriptum est cornua in manibus eius. Similiter & cetera de immolatione Isaac ad Christi passionem mystice sunt referenda.

Fide & de futuris benedixit Isaac Iacob & Esau. fide Iacob moriens singulos filiorum Ioseph benedixit, & adorauit fastigium virge eius, fide Ioseph moriens de perfectione filiorum Israel memoratus est & de ossibus suis mandauit.

Gen. 27. & 48. & 49.

Abraham sic probatus est in fide. Isaac etiam fide benedixit de futuris filios suos Iacob & Esau id est, benedictiones imprecatus est illis bona in futurum credens quod ita illis ventura forent. Nam Iacob benedicendo dixit. Det tibi deus de rore coeli & de pinguedine terræ abundantiam frumenti & vini & cetera. Et rursus Esau promisit. In pinguedine terræ & in rore coeli desuper erit benedictio tua & cetera. Nisi ergo sic crederet hæc illis ventura, nequaquam solenni benedictione promitteret ea. Iacob quoque moriens cum aliis omnia obliuioni traderet. Fide benedixit duos filios Ioseph, Effraim & Manassem, dans cuique propriam benedictionem quia credidit eis profuturum. Et adorauit fastigium virgæ eius, hoc in veteri translatione ibi reperitur ubi nos in noua lege legimus, quia adorauit Israel deum conuersus ad lectuli caput. Sanctus enim & deo deditus vir oppressus se nequitie, ita positum habebat lectulum, ut ipse iacentis habitus absque difficultate ad orationem esset. Sed secundum aliam translationem adorauit super caput virgæ eius, id est filij sui, vel super cacumem virgæ eius. Et intelligitur quia tulerat a Ioseph virgam eius, & super caput eiusdem virgæ quam tenebat

Epi. Pauli

nebat inclinavit se ad deum adorandum. Sed apostolus sensum nostrum ad intelligentiam mysticam trahens, non dicit quod ille adoraverit super cacumen, sed potius ipsum cacumē & fastigium virgæ eius. Virga enim ioseph quā ipse velut sceptrum gerebat ad designationem potestatis suæ qua dominabatur in tota egypto. virgam potentiæ Christi præfigurabat quā ipse regnaturus erat in toto mūdo. Et per ioseph Christus præsignabatur, per fastigium autem virgæ eius celsitudo regalis potestatis Christi de qua dictum est virga directionis virga regni tui. Recta itaque fide adoravit fastigium virgæ filii sui, significans quia se tota devotione substernebat sublimi imperio Christi, quē ex sua carne nasciturum prævidebat. Nā si in ioseph christum non intellexisset non esset dicēda fides si fastigiū virgæ illius adorasset. Sed & ipse ioseph moriens, fide memoratus est de profectione filiorum israel dicens. Post mortem meā visitabit vos deus & ascendere faciet de terra ista ad terram quā iuravit Abraham, Isaac, & Iacob, hoc a patre suo audierat, & nūc moriens fide memorabat. Nisi enim ita futurū crederet, non memoraret. Et de ossibus suis mandavit dicens. Asportate vobiscum ossa mea de loco isto Et hoc quoque fide mandavit, quoniam credebat Christum in terra promissionis nasciturum & post passionem resurrecturum & cū eo resuscitari cupiebat inter ceteros sanctos, qui in eius passione resuscitandi erant.

Exo. 2. **¶** Fide Moyses natus occultatus est mensibus tribus a parentibus suis, eo quod vidissent elegantem infantem & non timuerunt regis edictum.

¶ Adhuc exemplo sensu habēda est fides quoniam Moyses natus occultatus est, fide parentum tribus mensibus quia videbant elegantem parvulum. Credebant enim deum facturum aliquid magnum per eum, cum esset adeo elegantis formæ. Quā ab ortu fuit illi infusa magna gratia venustatis, non natura sed dono dei. Et ideo non timuerunt edictū regis qui iusserat omnes masculos infantes hebræorum mox ut nati essent interfici, sed fide cōfisi in deo servauerunt puerum.

Exo. 2. **¶** Fide Moyses grandis factus negavit se esse filium filię Pharaonis, magis eligēs affligi cum populo dei quam temporalis peccati habere iocunditatem. maiores diuitias estimans thesauro egyptiorum impropriū christi. Aspiciebat enim in remunerationē. fide reliquit egyptum, non veritus animositatem regis. Inuisibilem enim tāquam vidēs sustinuit. Fide celebrauit pascha & sanguinis effusionem, ne qui vastabat primitiua tangeret eos. Fide transierunt mare rubrū, tanstaret. quā per aridam terram, quod experti egyptiū deuorati sunt.

¶ Adhuc exempla fidei prælucent in Moyse. Qui cum esset puer adoptatus est in filium a filia Pharaonis, quæ iuxta iosephum vocabatur Termuth. nec habebat legitimā prolem. Et ideo volebat ut Moyses post patrem suum succederet in regnum. Moyses vero cum excreuisset fide succensus & regnum egypti despiciens [negavit] iuxta apostolū [se esse filium filię Pharaonis] & reiecit regiam dignitatem [magis] id est, potius eligēs affligi & iniuriis subiicere cum populo dei qui seruiebat in luto & lateret [quam habere iocunditatem temporalis] ac transitorii peccati. hoc est fide suadente maluit & super omnia elegit, affligi propter deum ad horam, quam iocunditatem eorum in quibus erat peccatum & quæ cito transeunt viuere. Peccatum enim putavit se letari in aula dum fratres sui affligerentur. Non tamē in libris Moyfi refertur quod negauerit se filium filię Pharaonis, sed eo tempore id fecisse non dubitatur quo fecit & quod ibi legimus & postquā creuerat egressus est ad fratres suos filios israel, & vidit afflictionem eorum ipse dico estimās impropriū christi esse diuitias maiores thesauris egyptiorum. [Impropriū Christi] id est, quod pateretur pro Christo, vel quod significaret impropriū inferendum Christo post longā secula, vel quod sustinuit a suis sicut & Christus post a suis. Hoc impropriū magis elegit ipse & ditius credidit operibus Egyptiorum, quia per id eternis diuitiis se locupletari credebat si pro Christo cōtumelias & opprobria sustineret Nam aspiciebat plena fide in remunerationē eternam, quā Christus pro se patiētibus erat daturus, hoc est id circo elegit esse pauper & despicibilis temporaliter apud homines, quia rursus cor habebat & de eternis honoribus cogitabat quos se per paupertatem & patientiam adepturum sperabat. Et etiam fide reliquit Egyptum educens inde filios israel, quia credebat quod bene euaderēt non veritus animositatem regis qui contra eum indignationē magnā cōceperat, sed de auxilio dei cōfidens subtraxit a iugo illius populum israel. Et vere fide non veritus est regem. Nam sustinuit, id est, non corde fractus sed ut vere fortis sustinuit, id est, sursum in suæ mentis constantia tenuit inuisibilem, id est, deum quem non videbat [tāquam vidēs] id est, ac si eū præsentem ibi cerneret. Miles enim accuratius pugnare solet præsentem rege quā absente. Sed Moyses pro deo quem non videbat ita pugnavit & ita eum sustinuit, id est, auxiliū ei expectauit, ac si corporeis oculis eum coram se videret præsentem & adiuuantem. Vnde & ei nihil ore promenti dictū est a dño. Quid clamas ad me? Clamabat enim corde qui tacebat ore quia piis desideriis ipse auxiliū maiestatis implorabat & expectabat. Et antequā reliquisset egyptum [celebrauit pascha] & hoc fecit fide, id est, celebrem & festū dicit, vel potius noctē egit [pro pascha] id est, pro transitu eorum de egypto, quia non dubitavit qui reuera transitori essent. Et ideo fide letificatus antequam exirent pro transitu suo celebre festū egit. [Celebrauit enī pascha] id est, celebrem & communem fecit agni comestionem quæ vocabatur [Pascha] id est, transitus quia fuit causa transitus eorum de seruitute in libertatem.

Et sanguinis

Moses a. p. d. Ioseph. Termuth vocabat.

Et sanguinis effusione fide celebravit angelus
[qui vastabat primitiua] .i. qui interficiebat primo
genita egyptiorum tangeret eos quia pro certo cre-
debat, quod angelus percussor non ingrederetur
domos illas quæ haberent in superliminari & in
vetroque posse sanguinem agni, fide etiam omnes
fili israel, transierunt mare rubrum ita illesi tãquã
si irent per aridam & siccam terram, quia credide-
runt deum ita eos posse educere, per mare sicut p
siccum. Quidam scilicet transire mare experti & vo-
lentes redire egyptũ qui nec paritẽ fidei habebant
[deuorati sunt ab aquis] .id est, omnino absorpti.
Vel experti vtrum fide an casu fieret ille transitus,
deuorati sunt gurgitibus. Si enim casu transirent
israelite, similem transitum haberent egyptii. Sed
quia talem viam illis fides paraugerat, idcirco infi-
deles in ea perierunt.

Ioan. 6. **Fide muri Hierico corruerunt circuitu
dierum. vii. Fide Raab meretrix non periit
cum incredulis, excipiens exploratores cum
pace.**

[Non solum mare diu sit fides sed & muros Hie-
rico præcipitavit.] Nam dominus iusserat. Circuite
urbẽ cuncti bellatores semel per diem. Sic facietis
vi. diebus. Septimo autẽ die sacerdotes tollent. vii.
bucinas & præcedent archã fœderis. septiesque cir-
cubitis ciuitatem & sacerdotes clangent buccinis.
Cũque insonuerit vox tube longior aque concisior
in auribus vestris increpauerit. Conclamabit omnis
populus vociferatione maxima & muri funditẽ cor-
ruent ciuitatis. Ingredienturque singuli per locũ cõ-
tra quem steterint. Et filii israel, huic diuine iussioni
ac promissionibus fidem adhibentes fecerũt ut sibi
fuerat imperatum, & tali ordine coeperunt ciuitatẽ.
Sed in eadem vrbe erat Raab quẽ fide meruit non
perire cum incredulis ciuibus. Omnes enim gladio
perierunt, pter eos qui erant in domo eius. Excepe-
rat enim duos exploratores cũ pace quos ioseph mi-
serat, & absconderat eos ne rex Hierico inueniret &
occideret illos, quoniam visis illis credidit quod filii
israel, per dei potentiam essent habituri terram. Sic
enim ait. Noui quod tradiderit vobis dominus ter-
ram. Etenim inuit in nos terror vester, & elangue-
runt omnes habitatores terræ. Dominus enim de-
vester. Ipse est deus in celo sursum & in terra deor-
sum. Et hac fide seruauit exploratores, & per fene-
stram sue domus latenter emisit, ideoque pereunti-
bus postmodum ceteris, ipsa cum omni cognatione
sua vixit in populo israel. Et antea quidem fuerat
meretrix sed populo dei sociata legitime vixit, ita
vt & in genealogia saluatoris poneretur. Et quia
etiã meretrix fide iustificari & saluari meruit, eru-
bescat omnis vir esse infidelis, ne per infidelitatem
omnibus peccatis oneretur & pereat. Sequitur.

16. dist. c. **Et quid adhuc dicam? deficiet enim tem-
pus me enarrantem de Gedeon, Barach,
Sanfon, lepte, Dauid, Samuel, & prophe-
tis qui per fidem vicerunt regna operati sũ.**

iusticiam adepti sunt repromissiones.

[Multa inquit exempla veterum de habenda fi-
de vobis attuli & adhuc plura vobis afferre possẽ
[Sed quid adhuc dicam] id est, quod factum cui-
persone amplius in exemplũ fidei proferam. Tot
enim exẽpla protuli, vt omnibus sufficere debeat
ad fidem. Et si proferrem alia omnia quæ possent
fastidium magis quam vtilitatem fortasse genera-
re Nec in his amplius immorari debeo, quia cum
determinassem tempus in quo mihi vobis scribere
liceat, si illud consumpsero exempla fidei veterũ
proferendo, infra præscriptum tẽpus alia quæ vo-
bis scribere debeo perficere nõ potero Et hoc est
quod subditur. [Deficiet enim tempus] Quasi nõ
est vtile vt omnia quæ possem exempla supponã
[quia me enarrantem] id est, euidenter & singula
narrantem [deficiet] id est, deseret tempus quod
vobis adscribendum determinauĩ nec poterũt in
eo explicari omnia quæ vobis scribere statui hoc
est tẽporis breuitas qua sum impeditus circa alia
non finit vt plenariam istorum narrationem faciã.
[Vel tempus vite meæ deficiet] id est, deseret me
si voluero omnia persequi. Et ideo super sedendũ
est quia deficiet tempus me enarrantem] id est, ex
toto narrantem, vel extra & aperte narrantem de
Gedeon Barach, & ceteris. Hoc est si omnia fortia
facta eorum & aliorum quæ ipsi per fidem opera-
ti sunt voluero in tam breui tempore, huius episto-
læ, vel vite mee, explicare hoc non poteto. Gran-
dia sunt enim quæ fecerunt isti. Qui deuicerunt, id
est, deorsum ponentes & sibi subiicientes vicerũt
regna, id est, reges cum omnibus sibi subditis.
Et hoc non per suas vires sed per fidem qua deo
credebant & in deo confidebant. Ac per eandem
fidem qua credebant bonorum operum remune-
ratorem [operati sunt iustitiã] .i. opa iustitiæ fecerũt.
Et per ipsam fidẽ in qua perseuerauerunt [adepti
sunt repromissiones] .i. remunerationes superne
beatitudinis quas deus in scripturis promissit ac re-
promissit operariis iustitię non quod statim quãdo
moriebantur acciperent illas, quia nondum Chri-
stus eis viam fecerat & erant in tenebris causa ori-
ginalis peccati, sed quia cum apostolus hæc scribe-
ret Christo passo iam habebant repromissiones se-
cundum animam. Ipse nãque eos ab inferis abstra-
xerat & singulis stolis induerat. [Vel adepti sunt
promissiones] temporalium bonorum quas lex ob-
seruatoribus suis fecerat, quia non solum virã eter-
nam sed & tẽporales diuitias & nõ inimicorũ sub-
iectiones propter obseruantiam legis adepti esse
dicuntur, Gedeon, Barach, & ceteri. Gedeon nãq;
per fidẽ deuicit regna quia iubente ac promittẽte
deo in .ccc. viris quos non ferro sed lagenis & lam-
padib⁹ armauerat. superauit Madianitas & Ama-
lechitas, & alios orientales populos, quorũ multi-
tudo. cxxxv. millia virorum bellatorũ habebat &
reges eorum cepit & interfecit. Et ipse operatus est
iustitiã, quia destruxit Arã Baal & edificauit a-
tare domino atque liberauit populum israel. Et
adeptus est repromissiones vitæ, quoniam mortuus
est senectute bona. Barach quoque per fidem de-
uicit regna, cui deus per Delboram prophetissam
dixit.

Victoria
Gedeon s.

Epi. Pauli

dixit. Vade & duc exercitum in montem Tabor tollesque tecum. x. milia pugnatorum de filiis Neptalim & de filiis Zabulō. Ego adducam ad te in loco torrens cison Sisarem principem exercitus labi & curus eius atque omnem multitudinem & tradā eos in manu tua. Fecitque Barach vt dominus iusserat & ascendit in montem. Quod cum audisset Sisara congregauit. d. cccc. falcatos currus omnemque exercitum de Aroseth gentium ad torrentē Cison, descendit itaque Barach de monte Tabor, & x. milia pugnatorum cum eo. Perterruitque dominus Sisaram & omnes currus eius vniuersamque multitudinem more gladij ad conspectum Barach intantum vt Sisam de curru defiliens pedibus fugeret. Et Barach persequeretur fugientes currus & exercitum vsque ad Aroseth gentium & omnis hostium multitudo vsque ad internecionē caderet. Humiliauitque deus in die illo labin regem Chanaam donec deirent eū. Sic Barach per fidem deuicit regna. Qui & iustitiam operatus est in hoc ipso quod liberauit filios israel ab ipso rege qui per. xx. annos vehementer opprēsserat eos nec sibi victoriam arrogauit sed deo pro illa canticum cecinit. Vnde & supernas repromissiones adipisci dignus fuit. Sed & Sāion per fidem deuicit regna quia cum esset vnus vir sed haberet in se spūm domini qui cōfortabat eum ingētes strages Philisteorum multotiens dedit, nullusque eorum fortitudinē habere poterat vt illi resisteret. Iustitiā quoque operatus est quia iudicauit israel. xx. annis & Philisteos opprēssores eorum afflixit, & nazareus, id est, cōsecratus fuit ex vtero matris sue virginum & siceram non bibens & nihil immundum cōmedens. In fine tamē quo se cū hostibus opprēssit non aliter excusatur nisi quia spir. us latenter hoc iusserat qui per illū miracula faciebat sicut & antea illi inspirauerat vt vxorem de filiabus philisteorum acciperet cum lex hoc prohiberet. Nam sicut in acceptione vxoris alienigene fecit per voluntatem dei quod lex interdixerat & non peccauit, ita credi potest quod spiritus sanctus illi iusserit extinguere secum ingentem illam hostium multitudinem quæ de eius humiliatione laudabat idolum suum & ad maius improprium faciebat eum ebria ludere, præsertim cū iam ille spiritus cepisset ei pristinas vires reddere ad designationem recuperationis prioris gratiæ. Vnde & nūc apostolus ponit eum inter eos qui adepti sunt repromissiones. Iepte quoque per fidem deuicit regna, quia est factus super eum spiritus domini & circueus Galaad & inde transiens ad filios Amon votum vouit domino dicens. Si tradideris filios Amon in manus meas, quicūque primus fuerit egressus de foribus domus meæ mihiq; occurrerit reuertenti cum pace a filiis Amon eū holocaustum offeram domino. Transiuitque iepte ad filios Ammon vt pugnaret cōtra eos. Quos dominus tradidit in manus eius. Percussitque. xx. ciuitates plaga magna nimis. Et humiliati sunt filij Ammon a filiis israel. Reuertēte autem iepte domum suam occurrit ei vnigenita filia cum timpanis & choris. Quauis scidit vestimēta sua & ait heu filia mi decepit me, & ipsa decepta es. Aperui enim os meum ad dominum, & aliud facere non potero & fecit ei sicut vouerat. Et merito quæritur vtrū pro iussu dei sit habendū quod eam immolauit. Abraham enim

non solū non est culpatus crudelitatis crimine, sed etiā laudatus noīe pietatis, quod filium voluit nequaquam scelerate, sed obediēter occidere. Iepte vero nō ita legitur accepisse præceptum vt filiam occideret. Sed tamen in eo quod scriptura refert quia factus est super eū spiritus domini & tūc tale votum pro victoriā fecit atque victoriā adeptus est, non videtur temerarie vouisse cui spiritus sanctus præsidebat nec iniustū votum vouisse qui victoriā pro qua votum faciebat cōsequutus est. Consequutio enim victoriæ testatur deo votū nō displicuisse. Nouit enim dominus secretas causas propter quas tale sacrificium ei placere potuit. Et ipse Iepte semetipsum poti⁹ in hoc spiritualiter martauit, quia cum nō haberet filium aut filiā præter istam omnem affectum eius rigore voti superauit. Et dolorem cōpassionis ardore fidei deuicit. Qui & iustitiā operatus est, quia satis operatus est quia satis rationabiliter & iuste principatum suscepit & causas suas cōtra regem filiorum Amon per legatos iuste differuit & iuste bellum iniit, atque populum israel. vi. annis secundum legem dñi iudicauit. Vnde & repromissiones supernarum retributionū adeptus esse creditur. De Dauid vero superfluum esse puto demonstrare quomodo per fidem regna deuicerit cum constet eum tot reges impios iuuante domino peremisse. Iustitiā autem sic operatus est vt de illo diceret deus. Inueni Dauid filium iesē virum secundum cor meum qui faciat omnes voluntates meas. Sed & repromissiones adeptus est non solum de eterna vita sed etiam de aduētū Christi quia & ipse beatitudinem eternā possidebat & eternus rex christus de semine eius suscitatus est. Samuel quoque per fidē vicit regna Philisteorum, quia cum satrape gētis illius cum exercitibus suis aduersus israel conuenissent obtulit Samuel holocaustū & clamauit ad deū pro israel & exaudiuit eum dominus. Nā in ipsa hora sacrificiū contigit Philisteos inire prælium contra israel. Et intonuit dominus fragore magno super eos atque exterminauit eos, & celi sunt a facie israel, facta quoque est manus dñi super eos cunctis diebus Samuel, & reddite sunt vrbes quas tulerant ab israel. Liberatusque est israel de manu eorum. Sed & iustitiā ita operatus est Samuel vt nec ī modico reprehensibilis vnquā inueniatur. Ideoque repromissiones beatitudinis eternæ. absq; vlla dubitatione adeptus est. Nōnulli quoque sequentium prophetarum vel orationibus vel meritis suis, deuicerunt reges. sicut orante Isaia cum rege Ezechia percussit angel⁹ in castris Assiriorū. clxxxv. milia. & recessit turpiter a iudea Sēnacherib rex. Helyseus quoque meritis suis obtinuit. vt Benadab rex Sirie qui diu samariā obsederat cum omni exercitu suo territus fugeret. Dominus autem audiri fecit in castris Sirie sonitum eurrū & equorū & exercitus plurimi fugeruntque sirii, & dereliquerunt tentoria sua & equos & asinos cū auro & opibus magnis & hæc omnia diripuerunt filij israel. ita vt fieret modius simile statere vno & duo modii ordeī statere vno in porta samarie. Multaque huiusmodi cōtra reges ipsos scī pphete per fidē egerūt, & iustitiā ī oī cōuersatiōe sua tenuerūt. ac repromissiones diuinas in regno cōclorum adepti sunt.

Obtulerunt

Iepte autem temerarie venerit.

Ad hebreos xi. Fo. cclviii

Adhebr.
xi.

Obturerunt ora leonū extixerunt impetū ignis effugerunt aciem gladii cōualuerunt de infirmitate fortes facti sūt in bello castra verterunt exterorum. Acceperunt mulieres de resurrectione mortuos suos.

Nō solū sup hoīes habuerūt antiq̄ scti per fidē vīctoriā sed etiā sup bestias adeo feroces vtsunt leones & super insensibilia elementa vt est ignis hoc est (Obturerunt), i. obturata & clausa fecerūt ora leonū vt etiā ieiuni leones fide seruante non tan gerent eos, sicut Daniel quem illesum in lacū leonum per noctis vnius spatiū fides seruauit aliāq̄ vice. vj. diebus cū. vij. ieiunis leonib⁹ in lacu clausus sine lesione perdurauit. Pluralis enim numerus pro singulari positus esse, nunc intelligitur, in hoc quod dictum est (obturerunt ora leonū: nisi & dauidicum factum in hac sententia memoratum accipiamus qui dum pasceret gregem venit leo & vrsus, tuleruntq̄ arietem & ipse psequit⁹ est & percussit eos eruitq̄ pecus de ore eorū. Illis conſurgentibus in eum apprehendit ipse metum eorum & suffocauit & interfecit eos. Alij per rorē fidei extinxerunt impetū ignis. i. vehemētissimū ignem q̄ cum impetu virtutis irruerat sicut Moyſes. Nam murmurantibus hebreis accensus est in eos ignis dñi & deuorauit extremam partem caſtrorum, cumq̄ clamasset popl⁹ ad moysen. Oravit Moyses ad dominū & absorptus est ignis. Similiter & aarō alia vice extinxit impetum ignis quando tollens turbulū cucurrit ad mediā multitudinē quam vastabat incendium & obtulit thimiam, ac stans inter mortuos & viuētes pro populo deprecatus est & plaga cessauit. Sed & tres pueri in babilone per fidem extinxerunt impetū ignis cum quibus in fornacē descendit angel⁹ domini & excussit flammam ignis de fornace, & fecit medium fornacis quasi ventū roris flātē & nō tetigit eos omnino ignis. (Alii effugerunt aciem gladij) sicut ysaac quoq̄ cum pater arrepto gladio velle timolare prohibuit angelus eum percuti & sicut Dauid qui dum manu sua psalleret coram Saul, tenebat Saul laceam & misit eā putās quod configere posset eum cum pariete. Dauid autē declinauit a facie eius. Hoc et alia vice similiter factum est de euasione iētus lancee (vel effugerunt aciem gladij, i. exercitum accinctum gladio per fidē in fuga verterunt, sicut Gedeon in armis armatos madiantias, & iudas machabeus saepe cum paucis fere innumeras hostiū multitudines. Alij per fidem (conualuerunt de infirmitate), i. sanati a corporeo langore, sicut Iob & Ezechias (alijs fidei fortes) & insuperabiles facti sunt (in bello) sicut Iosue & Dauid & iudas machabeus (Non nulli verterunt in fugam castra exterorum) i. alienigenarū qui super se veniebant sicut Iudich, & saepe dictus Gedeon. Notandū vero quod aliud est, castra vertere quoniā hoc fit etiā sine pugna, aliud fugare in aciem gladij qd fit pugna. Talia per fidem antiqui patres conſequebantur & temporalē felicitatem adipiscebantur, sed in nouo testamēto non est tempus talium. Ante dedit talia dominus, nunc dat meliora. Ac si diceret. Discite homines per gratiam noui testamenti vitam conſpicere sempiternam. Quid pro magno ira vos

vultis a domino de morte liberari, sicut liberati sunt patres vestri quando cōmendabat dominus etiam terrene felicitatis prēter se non esse aliū largitorem. Illa felicitas ad veterem hominē pertinet que veritas ab Adam coepit. Ego autem sum christus non adam. A veteri veteres fuistis a nouo noui estote vsq̄ ad mortē. Vnde ipse hoc voluit in conspectu inimicorum pati quo eum tanquā delictum putarent⁹ vt cōmendaretur gratia noui testamenti qua disceremus aliam querere felicitatē q̄ nūc est i fide postea vero erit in specie. Sed sub veteri testamento necesse fuit & temporalia bona sanctis: prēberi diuinitus. Ideo avarijs periculis liberati sunt: quando clauserūt ora leonum, extinxerunt impetum ignis effugerunt aciem gladij cōualuerunt de infirmitate. Fortitudinem quoq̄ & victorias adepti sunt diuinit⁹, quoniam fortes facti sunt in bello & castra veterunt exterorum. Magna etiā impetraverunt orando: quoniam acceperunt mulieres de resurrectione mortuos suos. Sareptana quippe mulier, orante helia filium suum accepit de resurrectione venientem, & per helisē sunamitis accepit natum suum de resurrectione sibi redditum.

Alii autē distēti sunt nō suscipientes redemptionē vt meliorē inuenirēt resurrectionem. Alii vero ludibria & verbera experti insuper & vincula & carceres lapidati sunt, secuti sūt, tēti sūt, i. occisiōe gladii mortui sūt.

¶ Ostendit quanta per fidē sancti fecerūt, nunc autē ostendit quanta pro fide pertulerūt, vt qd suaserat fide multorū exēplis plurib⁹ psuadeat multarum passionū imitationibus. Quidā patrū in vita sua per fidē a varijs aduersitatibus erepti sūt Sed alij eorū etiā ora leonū pro fide distēti sunt) id est in supplicijs singulamēbra tenſi (non suscipientes redemptionē) id est ereptionem de penis que offerebantur illis, vt inuenirem in seculo alio meliorē redēptionē presentī q̄ respuebatur. Hoc fecerunt septē egregij fratres cū matre quos rex Antiochus flagris & taureis crucians cōpellebat cōtra legē carnes porcinas edere. Qui cū dicerēt pati sumus mori, magisquā prias deī leges puaricari, iratus rex iussit ei qui prior fuerat loquut⁹ amputari linguā & cute capitis abstracta summas quoque man⁹ ei & pedes p̄cidi, & cū iā p̄ oia inutilis factus esse. Iussit ignē amoneri & adhuc spirātem torrerī in sartagine. Sic fecit de scdo atque oēs. vij. & octauā matrē talibus tormētis cōsumpsit. Ita distēti sūt in varijs penis atque manus & pedes ei⁹ ad percipiēdū extēderūt & linguas ptulerūt. Ac redimi a penis noluerūt q̄a cū suaderet illis vt illicitas carnes ederēt & penas euaderēt nō cōfēserūt. Optabāt ei meliorē resurrectionē sicut & tirāno dicebāt. Tu quidē sceleratissime in presentī vitam nos pdis sed rex mundi defūctos nos p suis legib⁹ in eterne vitę resurrectione suscitabit, & hoc quidē isti tali fide ptulerūt. Sed alij experti sūt sustinēdo (ludibria & verbera) q̄a & derisi sūt & verberati sicut Hierē, q̄ ait, factus sū in derisū sū tota die oēs sublānāt me & de quo scriptū est q̄a pcussit fassur Hieremiā pphetā, & misit eū in euā & quasi parū esset ptulisse ludibria & verbera ptulerūt, insup etiā vincula & carceres. Per hoc em

Epi. Paul.

quod dicit insuper notat hęc quatuor eisdē personis illata fuisse. Et hieremias vincula pertulit & carceres quia sicut dictum est fassur in neruum misit quia Sedechias rex in atrio carceris clausus est, & iterū cū vellet ire in terrā Bēlamin & puenisset ad portā hierusalē apphēdit eū custos porte dicēs ad caldeos pfugis & duxit eū ad principes. Quāobrē irati principes cōtra Hieremiā. cēiū eū miserūt in carcerē ingressusque est in domū laci & inergastulo & sedit ibi diebus multis. Sic legif hieremias expertus esse ludibria & verbera insuper & vincula & carceres. Micheas quoque verbera ptulisse legitur & carcerē atque ludibria. Nā cū rex Achab vellet ire cōtra Siros ad plū in ramoth Galaad & pphetas suos consulisset quos circiter, cccc. congregauerat oēsque regi rēdissent vt iret quia psperē sibi euētūrū foret tādē micheas adduct⁹ & interrogatus rēdit, Dñs dedit spm mendacē in ore oīm prophetarū tuorū q̄ hic sunt. Accessit autē sedechias filius canahan & percussit Micheā in maxillā, & dixit. Mē ne ergo dimisit spūs dñi & loquit⁹ est tibi. Ecce ludibria & verbera cū ante regē derideretur & percutitur sine iudicio & ait rex. Tollite mēbra & mittite eū in carcerē & sustinate eū pane tribulationis & aqua angustie donec reuertat in pace. Ecce carcervbi & vincula forsitan fuerunt. (Alij lapidati sunt) vt ille de quo scriptū est quia spūs dñi induit zachariā filium ioiade sacerdotē & stetit in incōspectu populi & dixit eis. Hęc dicit dñs. Cur trasgredimini preceptū dñi quod vobis nō pderit & dereliquistis dñm vt dereliqueret vos? Qui cōgregati aduersus eū: miserunt lapides iuxta regis loas imperiū in atris domus dñi & interfecerūt eū. Sed & Naboth hieraphetites iniuste lapidat⁹ est. In eo qđ subditur secti sunt, pluralis numerus pro singulari posit⁹ esse creditur, quoniā dē solus isaie passione dictum intelligitur quia Hebrei certissimē tradunt farraligneā a Manasse rege serratum esse. (Alii temptati sunt) voluptatū suasionib⁹ aut seculariū bonorū promissionibus andivelli possent a fidei iustificationibus & sicut sanctus iosep̄h cui impudica dñā dicebat dormi mecū & sicut ludith cui dixit Holofernes tu eris magn⁹ in domo nabuchodonosor & nomen tuū nominabitur in vniuersa terra, & sicut vltimus, vii. fratrum de quibus supra diximus cui rex anthiocns nō solū verbis hortabatur sed etiā iuramento affirmabat diuitē se & beatū facturū & traslatū a patriis legibus amicū habiturū. Alii vero mortui sunt in occisione gladii, sicut octogintaquinque sacerdotes dñi quos Saul propter Dauid iniuste trucidauit & sicut prophete domini quos regina Hiebel interfecit.

Adheb.
xi.

Circuierunt in melotis in pellibus caprinis. egentes, angustiatī, afflictī quibus dignus non erat mūdus. In solitudinibus errantes & in mōtibus & in spelūcis & in cauernis terre

CMelota est vt aiunt vestimentū ex pilis camelorū factū vel ex caprinis pellib⁹ & quis in veteri iudeorū populo vsus sit hoc indumentio difficile inscriptis aperte reperitur. sed iohannes baptista qui in hoc loco intelligi potest legif hoc vsus fuisse.

se, ludith tamē cilicium habebat super lūbos suos & isaie dictū est solue sacco de lūbis tuis. id est ciliciū hoc indumēto credimus & heliā vsus fuisse nō nullosque pphetarū fertur etiā melota vocari pellis animalis qđ dicitur tax⁹ siue taxo vel religiosi viri domātes carnē suā nō molles & pretiosas vestes habebāt sed ciliciis vtebātur & alpīs animalīū pellib⁹ vt taxonū & caprarū vel circuierūt sic induti loca multa, sicut helias qui iubēte domino p varia loca ambulasse refertur, & sicut ioānes baptista qui venit in omnē regionē iordanis p̄dicās baptisimū penitentie. Ipsi dico & gentes necessarii corpori quia nihil habebāt angustiatī cura animi qm peccata populi plangebant afflictī laboribus quia persecutionē pro iustitia sustinebant. Qui ne ppter penurias & afflictiones viderentur cōreptibiles subditur. Quibus dignus non erat mūdus. i. tante dignitatis erāt quod mūdus nō erat dignus conuersatione illorum. Vnde & helias in cōlū viuus est traslatus atque ioā. citius martirio consummatus. Illi quoque erant egētes & angustiatī atque afflictī de quibus refertur quia iudas machabeus cū hierusalē ab antiochenis occupata esset secesserat in desertū locum ibique inter feras vitā in mōtibus cū suis agebat & fœnicibo vescentes dimorabantur ne participes essent coinquinationib⁹. Hi se a malicia mundi separauerant (& ideo dignus eis non erat mūdus.) de quibus intelligitur hic qđ apostol⁹ subiungit in solitudinib⁹ errātes & mōtibus. Alii vero ad proximas coeuntes speluncas & latēter fabricati diem celebrantes cū indicati essent philipo preposito regis flammis succensī sunt eo qđ veriebantur ppter religionē & obseruantīā manu sibi met auxiliū ferre. & hos nūc dicit apostolus in cauernis & in spelūcis terre mansisse. Spelūce quidā naturales, cauerne autē q̄ manu vel aliquo casu facte sunt. Helias in solitudinibus antea fuerat in mōtibus & speluncis; qui fugiens hierabel venīt in Bersabee iuda. Et perrexit in desertum viavni⁹ diei & inde ambulauit. xl. diebus, & xl. noctibus vsque ad mōtē dei Oreb. Cūque peruenisset illuc mansit in spelunca & auditis ibi sermonibus dñi reuersus est idem per desertū. Sed & illi manserūt in spelūcis vel cauernis, de quibus scriptū est qđ cū interficeret hierabēth prophetas dñi tulit abdias. c. pphetas & abscondit eos quinquagenos in speluncis & pavit eos pane & aqua. hucusque apostolus exemplis eorum vsus est qui in fide testimonium consequuti sunt. Superius vero priusquam de fide tractatū inciperet, fere per totā epistolam argumentis vtebatur. Egregius enim magister sapientibus & insipientibus debitor cum in Hebreis quosdam sapiētes quosdam vero tardiores cerneret prudentiam sapientium argumētis superauit tardiores vero simplicium solis exemplis attraxit quatinus & illos victrix ratio frangeret, & istos ad maiora cōscendere imitatio blanda suaderet.

Et hi omnes inquit testimonio fidei probati non acceperunt repromissionem deo pro nobis melius aliquid prouidente ut non sine nobis consummarentur

¶ Multos hæc ten⁹ memorauit & hi oēs quos nominatū, vel tacitis noīb⁹ in exēplū adduxit probati sunt testimonio fidei. i. sic probati sunt in fide constantes vt bonum inde testimoniu habeāt. Ad hoc reuertitur in cōclusionē quod in exordio p̄miserat quia in fide testimonium cōsequuti sunt senes. Et quāuis in fide fuissent probati nō tamē acceperūt repromissionē. Quid est hoc? Nonne Paulo superi⁹ dictū quosdā eorū per fidē deuicisse regna, opatos esse iustitiā, & adeptos esse repromissiones? Sed illi sancti & repromissiones adepti sunt & p̄missiones expectant, quia beatitudinem animarū habēt, sed resurrectionem corporū p̄stolātur. Vnde bene superi⁹ dictū est quia adepti sunt repromissiones quasi plures & varias nūc autem dicitur quia nō acceperunt repromissionem quasi vnā singularem, qm̄ varie sunt dignitates quas animæ iuxta meritōrū suorum distinctiones acceperunt sed vna est corporum incorruptio quam generaliter expectant. ¶ Non igitur acceperunt repromissionem qm̄ resurrectio corporum quam deus sanctis suis repromisit adhuc differtur vt simul oēs resurgamus, quatinus in cōmuni gaudio omniū maius fiat singulare. Ita expectant adhuc donec & nos occurrāmus [deo] prouidēte & sapienter ordināte [pro nobis aliquid melius vt nō cōsummarentur] i. vt nō perciperent cōsummatam beatitudinē animæ & corporis [sine nobis] quam vt ante ne cōsummarentur. Cū enī adhuc nos expectant ad suam consummationem ardētius nostram exoptāt liberationem & propter se & propter nos atq; pro nobis interpellant vt citi⁹ a præsētis seculi miseria liberemur. Nos quoque & si propter nos ipsos desides saltem ne diutius eos expectare faciam⁹ festinare debem⁹ ob hoc etiā alacrius currere, quia non tā diu expectabim⁹ quādiu expectauerunt illi propter huiusmodi causas deus pro nobis melius ordinauit, vt nos expectarent ad consummationem. Patriarche igitur & prophetæ omnesque prophetarū spiritus qui ad beatam vitā transferunt, nos ardenter gauisuros secū expectāt, nec est illis ex toto perfecta letitia donec quodāmodo pro nostris erroribus dolent. Neque enim discētes hinc sancti cōtinuo integra meritōrum suorū præmia cōsequuntur, sed expectāt etiam nos licet morantes licet desides vt nobiscū perfectā beatitudinem cōsequantur. Propter hoc etiam misterium illud in vltimum diem dilati iudicij custoditur, quia vnum corpus est quod resurgere in iudiciū dicitur.

¶ Caput. xij.

Deoque nos tantam habētes impositam nubē testiū deponentes omne pōdus & circumstās nos peccatū p̄ patientiā curramus propositū nobis certamen aspicientes in auctore fidei & consummatorem iesum qui proposito sibi gaudio sustinuit crucē cōfusione contempta atque in dexteram sedis dei sedet.

¶ Præmissis exēplis fidei & patientiæ sanctorū i quibus fides solidata est in cordib⁹ auditorū, subiūgit

illud quod fidei sociatū est, i. hortari incipit ad tolerantiā aduersitatū, vt sicut p̄ces oīa p̄ fidē aduersa patiēdo vicerūt, ita & nos faciam⁹. Quasi dicat. Antecessores nostri tāta p̄ fidē operati sunt & p̄vicerūt. Et ideo etiā nos similiter pro fidē sustineam⁹ ad imitationē ipsorū. ¶ Nos discō habētes impositā nobis ad protectionē & vmbraclū tātā nubē testiū id est tantā multitudinem sanctorū qui de terris instar nubium cōsurgētes ad sublimia cōlestis cōuersationis volauerūt ab omni sarcina terrene cupiditatis, & vt nubes exēplo sui in estu tribulationū dāt nobis refrigeriū cōsolationis atq; cōplūit nos innūdātia doctrinæ suæ. Qui testes dicūtur quia fidē testati sunt ore & passione. Testes enī latine Martyres græcè dicūt. Sed & bonorū operū testes fuerunt, quia in suis actibus testati sunt esse faciēda huiusmodi c̄pa. ¶ Quorū nubes i. densa multitudo est nobis imposita vt nos protegat & exemplis suis cōfoueat. Et nos hanc nubē leuē sup̄ nos habētes deponamus i. deorsum ponam⁹ [omne pōd⁹] i. omne grauedinē mundane cupiditatis, & quicquid mentem nostrā i infimis deprimat, vt leues effecti ad nubem q̄ sup̄ nos est euolamus & ei cōsociemur. Deponam⁹ etiā peccatū circūstās nos i. ad alta eleuemur, & in vno relinquamus peccatū qd̄ inique nos ipetit & circūuallat dū in infimis cor habemus, sicut zache⁹ qui p̄ turba iesum videre non poterat ascendit in arborem vt videret eū. Turba enī altior pusillū zacheum non finit videre iesum, quādo inolita cōsuetudo vitiorū q̄ nos superauit & super nos excreuit, atq; tumultus peruersarū cogitationū qui sibi cor nostrū subdidit nō nos finit lumē diuinitatis itueri. Sed zache⁹ ascendit i arbore relicta inferius turba, quia nos in arbore crucis debemus ascendere crucifigentes carnem nostram cū vitijs & concupiscentijs atque cor ad alta sustollere si iesum absq; turbæ nocens obstaculo cupimus aspicere. ¶ Sic itaq; deponam⁹ omne pōdus, & circūstās nos peccatū. ¶ Potest etiā pōdus intelligi sarcina peccatorum quæ fecimus quæ sic on⁹ graue grauata est super nos. Peccatū vero quod circūstāt temptatio peccati quæ vndique imminet & ab omni parte nos obsidet. Sed nos per cōfessionem deponam⁹ omne pōd⁹ peccatorū quo grauamur, & per sublimen cōuersationem deorsum relinquamus omne peccatū quod nos in infimis circūstāt & impugnat. Et sic abiecto pōdere & superatis obstaculis leues atq; sublimes effecti curramus i. sine mora hesitationis cito transeamus [per patientiā certamen] martyris qd̄ propositū est nobis ab infidelib⁹ qui proposuerunt aut nos a fide separare, aut varijs tormētis cruciare. Vela deo propositū est nobis, qui per immensa gratiæ suæ beneficia proposuit, nō solū vt in eum credērem⁹, sed etiā vt pro illo pateremur. Et ita sine murmuratione vel hesitatione curramus per patientiam agonē martyris aspicientes i auctorem fidei i. attendentes quāta pro nobis pertulit qui fidem nobis & dedit & auxit pro qua nobis suadet martyriū. Ac si dicatur. Curramus propositum certamen, tu tamen p̄pter exempla multa p̄cedentiū patrū, tū p̄pter auctorem fidei iesum qui tam magn⁹ est, & ab eodem fidem accepimus p̄ qua patimur atq; ab ipso cōsumā dā plena beatitudie sp̄amus. Ipse enī est & auctor & cōsummatore fidei, quia & eo auctore fidem habem⁹ & eo cōsummatore ad vidēdū qd̄ nūc fides credit pueniem⁹. In hūc aspiciam⁹, ne aduersis deficiam⁹ quia

Epi. Pauli

proposito sibi gaudio sustinuit crucem id est, qui proposuit sibi in corde gaudium eternum, ad quod per passionem erat transurus, & sic libentissime pertulit supplicia crucis [contempra confusione]. i. neglecta omni verecundia dum irrideretur pendens in ligno. Vel proposito sibi a turbis gaudio dum vellent eum facere regem, noluit ille gaudium huiusmodi suscipere, sed postmodum sustinuit crucem & illusiones, & opprobria, continens omnem humanam verecundiam. Oia enim terrena bona contempsit, ut illis non quaereret felicitas. Crucem sustinuit atque ideo sedet in dextera sedis dei humiliavit enim semetipsum factus obediens usque ad mortem crucis, propter quod & deus exaltauit illum. Non ergo frustra sibi gaudium resurrectionis, & ascensionis proposuerat, dum patere & irridere, sed assequutus est illud gaudium. Itaque sicut ille proposito sibi gaudio sustinuit crucem, continens verecundiam & adeptus est fidei confessionem, sicut & nos proposito nobis eterno gaudio debemus pro fide eius oia sustinere & omnem opprobriorum verecundiam continere ut ad sedis eius participationem mereamur pertingere. Dicit enim. Qui vicerit dabo ei sedere mecum, in throno meo sicut & ego vici & sedeo cum patre meo in throno eius.

Recogitate enim eum qui tale sustinuit a peccatoribus aduersus semetipsum contradictionem, ut non fatigemini animis vestris deficientes. Nondum enim usque ad sanguinem restitistis aduersus peccatum repugnantes, & obliti estis consolationis quae vobis tanquam filiis loquitur dicens.

Prouer. 3. Fili mi noli negligere disciplinam domini, neque fatigeris dum ab eo argueris. Quem enim diligit dominus castigat, flagellat autem omnem filium quem recipit.

Dixi quia debemus aspicere in auctorem fidei pro nobis crucifixum. Et iustum est sic fieri. [Nam recogitate]. assidue cogitate eum qualis & quantus sit, [qui sustinuit contradictionem tale]. i. tam turpe & tam vehementer dum ei contradiceretur & diceretur. Blasphemaui & secundum legem debet mori, quia filium dei se fecit & non a quibuscunque sed a peccatoribus hanc sustinuit quod est indignum nec saltem aduersus membra sua sed aduersus semetipsum hunc assidue recogitate ad imitandum, qui cum sit tam sanctus & tam immunis a peccato & tam magnus, patienter tolerauit peccatores qui ei contradicebant & illudebant, & post crucifigebant eum, hunc inquam recogitate, ut perpedites qualia & quanta ipse pertulit non fatigemini in aliquibus aduersis deficientes animis vestris, i. licet corpore deficiatis, mente tamen validi & insuperabiles perduretis. Nec debetis deficere, quia parua sunt quae adhuc tulistis. Cur enim reatum defectionis subiretis, qui non grauem passionis vehementiam sustinetis? Cur corrumpe mini fidei defectione, qui adhuc caretis sanguinis effusione? Nam & si vestra iam amisistis [nondum tamen usque ad sanguinem]. i. usque ad sanguinis effusionem restitistis repugnantes. i. iterum iterumque pugnantes non dico aduersus peccatores. i. aduersus homines sed aduersus peccatum quod illi vobis suadet dum vos a fide reuocare conatur vel aliquid illicitum facere nos hortatur. [Nondum queniistis ad effusionem

sanguinis. Et iam tedio segnes effecti, obliti estis consolationis quam dei sapientia vobis per Salomonem exhibet aduersis. Quasi culpadi estis quod illam consolationem iugiter in memoria non tenetis. Vel per interrogationem potest legi. [Nondum restitistis usque ad sanguinem & iam estis obliti consolationis]. Non debuissetis illius esse obliti. Quae consolatio legitur vobis. i. quae verba consolatoria diriguntur ad vos per dei sapientiam quae Christus est a quo fit consolatio, loquitur vobis, non tanquam seruis, neque saltem tanquam amicis, sed potius tanquam filiis quod est dulcius. Christus enim pater est credentium sicut ipse demonstrat cum dicit. Non possunt filii sponsi ieiunare quoad cum illis est sponsus. Et ideo unicuique fidelium aduersa patienti loquitur in prouerbis. [Fili mi noli negligere]. Mi aduerbium blandientis. [Noli negligere]. i. non sit tibi voluntas negligendi hoc est vilipendendi disciplinam. i. tribulationes per quas potest discere, quod ideo vult deus te tribulari ut possis velut aurum igne tribulationis probari. Vel hoc potest sibi discere, quia sicut nunc qui filius es non parcat, quanto magis in iudicio non parcat aduersariis. Ex hoc etiam quod disciplina est non debes negligere tribulationem quam pateris & ex eo quod dei est. Disciplinam quippe dei negligere est tribulationem recusare velut inutilem cum necessitas patendi eam ingruit. Neque fatigeris. i. neque lassendo deficias dum argueris. i. reprehenderis ab eo qui dominus est & tuus & omnium. Licet enim sis adoptatus in filium, tamen debes cognoscere dominum. Et patienter debes aduersitatem sustinere quoniam ipsa aduersitate argueris, & increparis a domino de malis quae fecisti ut recogites ea & corrigas. Ideoque peccatis tuis humiliter imputa quicquid aduersi pertuleris. Nec debes fatigari dum fic argueris quoniam dominus castigat. i. castum agit hoc est per tribulationes facit a vitiis castum eum quem diligit. Nec solummodo castigat & emendat verberibus eum fidelem quem diligit, sed etiam omnem filium flagellat quem recipit id est, quem post culpam primi parentis ad se reuocat. Omnem & maiorem, & minorem flagellat quem recepit. Et tu forte dicis exceptus ero. Si exceptus eris a passione flagellorum, exceptus eris a numero filiorum. Nete sine flagello futurum speres nisi forte cogitas exheredari. Aliter enim nullus recipitur in hereditate eterna. Omnem flagellat quem recipit. Nullus exceptus, nullus sine flagello erit. Ita omnem flagellat, ut etiam unicum suum. Unicus ille licet sine peccato non tamen sine flagello. Patet ergo qui sine peccato flagellat unicum non immunem a flagello reliquit cum peccato adoptatum. Omnem quolibet modo vel per malos homines vel per malos angelos vel per damna rerum vel per infirmitatem corporis seu per aliud quid aduersitatis.

Mar. 2.

Discipuli, nam domini negligere quid sit.

23. q. 4. c. ea vindicta.

In disciplina perseuerate, tanquam filius vobis offert se deus. Quis enim filius quem non corripit pater. Quod si extra disciplinam estis cuius participes facti sunt omnes, ergo adulteri & non filii estis. Deinde patres quidem habuimus carnis nostrae eruditores & reuerbamur eos. Non multo magis obtemperabimus patri spirituum & viuemus? Et illi quidem in tempore

in tempore paucorum dierum secundum voluntatem suam erudiebant nos, hic autem ad id quod utile est in recipiendo sanctificationem eius.

¶ Quia ois filius flagellatur ut in hereditate quam per Adā perdiderat recipiat. Ideo perseverate in disciplina quam inchoastis. i. in aduersitatu tolerancia. Non enim potest erudiri quisquam sine labore quia virtus infirmitate perficitur. Et vos ad magnam rem his discipline flagellis erudimini quia tamquam filiis offert se deus vobis ut cum beneflagellis eius eruditi fueritis, possideatis eum pheniter ut patrem, & ipse vos ut filios. In aliis codicibus non est se, sed tamquam filiis vobis offert deus. Quod idem significat. Quia tamquam filiis offert vobis ut perseveretis in disciplina & pueniatis ad hereditatem atque in hoc quod disciplina ad patrem se ostendit. Visitationem inquit virga iniquitates eorum & in verberibus peccata eorum. misericordiam autem meam non auferam ab eis. Non ergo tantum misericordia vocatis est, sed & verberatis atque flagellatis. Sit itaque manus paterna super vos, & si boni filii estis. Nolite repellere disciplinam eius. Det disciplinam dum non auferat misericordiam. Cedat contritum. dum tamen reddat hereditatem. Si promissa patris agnouistis, non timeatis flagellari sed exheredari. Non tam amarum vobis esse debet quod flagellat, quam dulce quod recipit. Quomodo enim non flagellat custodientes paruulos dominus quos grandes querit heredes. Nec mirum si ipse flagellat eos, quia hoc facit ois pater de filio quem diligit & sapienter vult esse. Nonne quis est filius quem non corripit pater eius dum errare in aliquo viderit. Videmus enim homines in filiis suis hoc facere. Aliquando desperatos filios suos dimittunt vivere quomodo volunt. At qui spiritum habent flagellant illos. Quos oino viderit sine spe & in domitos esse, dimittunt ut faciant quod volunt. Ita qui dimittunt facere quod volunt nolunt promittere ad hereditatem suam. Cum autem flagellant filium. hic ipsam hereditatem seruant. Cum ergo flagellat deus filium, currat ille sub manu patris flagellantis quia dum flagellat ad hereditatem erudit. Non sit tam vano & puerili sensu ut dicat. Plus amat pater meus fratrem meum cum permittit facere quicquid vult. Ego si me mouero contra visionem patris mei, flagella inuenio. Tu gaude sub flagellis, quia tibi seruatur hereditas. Ad tempus emendat, ne in eternum damnet. Aliis autem ad tempus parcit, sed eternum illos damnabit. Oem filium pater suus flagellat, & verberibus disciplinam castigat. Quod si vos estis extra disciplinam paternorum verberum cuius disciplinam participes facti sunt omnes filii, ergo adulteri estis & non filii estis. Id est, cum nullus filiorum absque disciplina patris sit, si vos in disciplina dei qua vos paterna bonitate castigat non manetis tunc non filii dei estis sed potius ex adulterino corruptore qui diabolus est nec iure pater vocatur geniti. Non enim iure pater appellari potest qui ex adulterio genuerit. Deus namque legitimus pater est fidelium. diabolus autem non pater sed corruptor est, idcirco non filios sed adulteros gignit. Tales sunt qui in presenti vita flagellum dei non sustinent, quamuis nomen christianitatis habeant. Propter has causas debetis in disciplina manere. Deinde propter istam quia patres quidem sed carnis nostrae habuimus eruditores & reuerentiam exhibebamus in subiectione & obedientia, ergo non.

nonne multo magis obtemperabimus patri spiritum id est, obediemus deo qui spiritualis pater noster est. Obedientia est sola virtus que hominem deo conciliat sicut contra tumor. i. inobedientia longe a deo separat. Quid enim aliud est inobedientia quam non esse potestatis. Nonne multo magis obtemperabimus patri spiritum. i. deo qui formauit hominem de limo terre & inspirauit in faciem eius spiraculum vite. Non enim de materia fecit spiritum hominis sicut corpus sed de nihilo per insufflationem suam creauit & ita se patrem spiritus esse quodammodo monstrauit. Ideo etiam pater spiritum dicitur, quia nos in baptismo secundum spiritum genuerit. Et huic magis quam carnalibus parentibus obtemperare debemus, quia hoc facientes in eternum viuemus. Carnales autem patres parum utilitatis conferre possunt. Quid enim tibi potuit prestare pater tuus quia corripuit, quia verberauit te. Nunquid prestare potuit ut viueres in eternum? Quod non potuit prestare sibi quando prestatet tibi? Propter pecuniam suam quantulumcumque quam de labore collegit erudiebat te flagellis, ne tibi dimissam male viuendo disperderes. Quoniam reliquit tibi quod nec tenere hic poterat nec auferre. Non enim aliquid tibi dimisit quod ipse esse posset. Cessit ut succederes deus autem tuus redemptor tuus, castigator tuus, pater tuus erudit te ut accipias hereditatem ut non efferas patrem sed hereditatem habeas ipsum patrem. Ad hanc spem erudiris & murmuras. Erit enim tunc deus omnia in omnibus. Nec erit ulla infelicitas que nos exerceat, sed felicitas sola que pascat. Ipse autem pastor noster, dominus noster, ipse potus noster, honor noster, diuitie nostre. Quicumque hic nobis varia querimus, ipse nobis vnus omnia erit. Ad hanc spem domamur, & domitor intollerabilis habetur. Nam carnales patres antea nos domuerunt & illi quidem verberibus erudiebant nos secundum voluntatem suam. i. in his que volebant videlicet in vanis & caducis in tempore paucorum dierum dum essemus pueri, sed hic scilicet pater spirituum erudit nos ad id quod est utile. i. ad fidem & bonam conuersationem in recipiendo sanctificationem eius. i. cum recipimus disciplinam eius que nos non solum a peccatis mundat sed & sanctificat.

¶ Omnis autem disciplina in presenti quidem videtur non esse gaudij sed meroris propterea autem fructum pacatissimum exercitatus per eam reddet iustitiae. Propter quod remissas manus & soluta genua erigite & gressus rectos facite, pedibus vestris ut non claudicans quis erret magis autem sanetur. ¶ Monuit eos in disciplina perseverare. Sed quia illi poterant obijcere grauem & asperam esse disciplinam respondet id ipse prior & occurrit cogitationibus eorum que soluit obiectionem. Quasi dicat. Hortor vos stare in disciplinam sed fateor, verum est quod est aspera. Nam omnis disciplina id est, afflictio quam quisque pro peccatis suis patitur ut corrigatur in presenti quidem. i. inter ipsos dolores molestiae videtur sufferréti esse non gaudij sed meroris quia corpoream feriendo perturbat letitiam.

Epi. Pauli

Phediā
græci di
sciplinā
vocat.

Disciplinā nāq; quā græci appellāt Phediā ibi scrip-
turæ nræ ponere cōsueuerūt vbi intelligenda est p-
molestias eruditio sicut i hoc loco. Phediā quippe i
greco habet iste loc⁹ ep̄lę. Disciplina vero q̄ adicē-
do vocatur per quā res quæq; dīscitur. vt scīat, epī-
steme dicit. Disciplina quę flagendo corrigit videt
esse meroris, sed nō ita videbit si quis futura cogi-
tauerit. Nam cogitantibus sola p̄sentia videt intole-
rabilis, sed cogitantib⁹ eterna fit exoptabilis. [Nūc
quidem meroris esse videt, sed postea]. i. in alia vi-
ta [reddet fructū]. i. fructuosam remunerationē [fru-
ctum dico iustitię]. i. quem iustitia mereť. Et ille fru-
ctus erit pacatissim⁹ qm̄ sine vlla vel corporali vel
sp̄rituali aduersitate possidebitur in omni pace. Et
quib⁹ reddet [Exercitatis per eam]. i. p̄ disciplinā,
hoc est ideo tūc alta pace fruēť absque molestia,
quā nunc paterna exercitant⁹ disciplina. [Propter
quod]. i. quia tāta requies in futuro seculo p̄ exerci-
tationem p̄sentis disciplinæ acquiritur. vos qui me-
rore affecti p̄pter flagella disciplinæ torpueratis a
bonis operibus erigite iam alacriter ad bene agen-
dū. p̄ superna mercedem⁹ remissas]. i. p̄gras in
elemosinis. [Vel man⁹ remissas]. i. desideria repen-
tia sursum erigite ad deū & genua soluta]. i. cōsue-
tudinē fluxam erigite ad statum rectitudinis &
gressus rectos facite pedib⁹]. i. actionibus v̄ris. Ad
virtutis enī statū dum nūc erigit⁹ fluxa cōsuetudo
quo desiderii intueť illuc gressus operibus efficaci-
ter nō sequitur. [Pedib⁹]. i. affectiōibus cogitationū
v̄rarū facite rectos gressus opum bonorum vt quo
vocat intentio sequat⁹ opatio [vt nō] erret quis a re-
cta via fidei [claudicans]. i. incesu cogitationū vel
actionum suarū titubās vt ille qui carnales legis ob-
seruantias simul & euāgelium tenere volebat, vel
sicut qui nunc & in futuro seculo volebat esse sine
flagello. Non ita claudicet quis quia tunc erraret a
via rectitudinis exorbitat⁹ sed magis]. i. potius [fa-
net⁹] ab omni lāgore pedum cordis vt fortis & rect⁹
incedat per viam iustitiæ.

Rom. 1.

[Pacē sequimini cū oībus & sc̄timoniā,
sine qua nemo videbit deū. Contēplātes ne
quis desit gratiæ dei, ne qua radix amaritudi-
nis sursum germinās īpediat, & per illā ī qui
nētur multi. Ne quis fornicator aut prop̄ha-
nus vt esau qui proptet vnā escā vendidit pri-
mitiua sua. Scitote enī qm̄ & postea cupiens
hereditare b̄ndictionē reprobatus est. Non
enī inueit p̄cēnitentiæ locum. quāquam
cum lachrymis inquisisset eam.

Gene. 25.

[Monet qualiter cū hoīb⁹ sit cōuersandū. [Pacem
inquit sequimini] nō cum quibuscūq; [sed cū oīb⁹]. i.
iura pacis erga oēs hoīes ita sectamini vt etiā cū illis
qui vos persequuntur pacē teneatis. Nā sunt nonnulli
qui dū p̄ sapere quā necesse est studēt a proximo
rū pacē resiliūt dū eos velut hebetes stultosq; contē-
nūt. Quod vero de duab⁹ his virtutib⁹ dixim⁹, hoc
& de alijs oībus sentiendū est. Cōtra qđ discordię ma-
lum, recte nūc ap̄ls monet. [Pacem sequimini cum
oīb⁹]. i. a pace cōcordiæ nūquā recedatis vt cū ali-
quo hoīe discordiā habere incipiat. [Et sc̄timoniā

sequimini]. i. castitatem mentis & corporis vel sc̄ti-
moniā]. i. perfectionem in bonis operibus. Sine qua
pace vel sc̄timoniā, nemo videbit deū. Valde terruit
ap̄ls, sed nō nisi amatores. Nō enī dixit pacem se-
ctamini cū oīb⁹ & sc̄tificationem, quā qui nō habue-
rit eterno igne cruciabit⁹, sed dixit [sine qua nemo
videbit deū. [Amatorē te voluit esse boni, nō formi-
datorē mali, & ex eo ipso quod desiderabas terruit.
Si enī amas videre deū tuū si in hac peregrinatione
ill⁹ amore suspiras, ecce probat te deus tuus. Quasi
dicat tibi. Ecce fac quod vis, imple cupiditates tuas
extende nequitia, dilata luxuriā, quicquid libuerit li-
citū puta. Nō te hinc punio, nō te in gehennā mitto,
faciem meā tātum tibi negabo. Si expausti amasti.
Si ad hoc quod dictum est faciem suam tibi negabit
deus tuus contremuit cor tuū, si in nō vidēdo deum
magnā penā putasti, gratis amasti. Ergo pacē sequa-
mur, sine qua nemo videbit deū. Nā vnde videam⁹
deum nō habebimus, si contendēdo in nobis ipsum
oculū extinxerimus. Quā stulti essent duo volentes
videre solem oriturum, si contenderent inter se qua
parte oriturus esset, & quomodo videri posset, & na-
ta inter se cōtrouersia litigarent. litigādo se cederēt
cedendo oculos suos extinguerēt vt illū ortū videre
nō possent. Igitur vt deū videre possimus fide corda
mūdemus, charitate sanemus, pace firmemus, quia
hoc ipsum vnde inuicē diligim⁹, iam ex illo est quē
videre desideramus. Sed & sine sc̄timoniā nemo vi-
debit deum. Vnde Ioānes cum dixisset sc̄lmus quia
cum apparuit similes ei erimus qm̄ videbimus eū si-
cuti est cōtinuo subiecit. Et oīs qui habet spem hanc
in eo sc̄tificat se, sicut & ille sc̄ctus est. Studētū itaq;
est paci & sc̄titati, vt idonei sim⁹ eū videre. Has inq;
duas virtutes sectamini vt & sancti sitis, & propter
sanctitatem vestram a pace perfectorum non rece-
datis sed curam de illis habeatis, contemplantēs ne
quis ex illis vel ex vobis desit gratiæ dei, quæ vobis
adeſt vt per eā & pacem & sc̄timoniā & cetera bo-
na sectari possitis. Prauū est enim valde, si quis ve-
strum gratiæ dei se subtrahat, cum ipsa se gratia vo-
bis oīb⁹ ingerat. Cui se per peccatum subtrahit & il-
lam a se relinquit, qui magis delectationi sue quā coele-
sti gratiæ consentit. Vnde subiungitur. [Cōtemplan-
tes ne qua radix amaritudinis]. i. ne qua inchoatio
delectationis peccati impediāt illam gratiam. Quæ
p̄cti delectatio veri⁹ dicitur amaritudo & ideo est vi-
tanda. [Ne qua radix amaritudinis]. i. ne qua dele-
ctationis inchoatio & ne qua cogitatio malitię [sur-
sum germinās]. i. in actionem erumpens, impediāt
iter vestrum ad cōlū. Radix enim in malis cogitatio-
nibus accipitur, germen autem in malis opib⁹ atq;
sermonibus, quia quod latet in radice monstratur in
germine. Et intelligitur ista radix, vel infidelitatis, vel
peccati delectatio nascens in corde vel alia queli-
bet nequitie affectio. Et contemplandum est dili-
genter, ne sursum in actionem vel in sermonem ger-
minās vt lolium impediāt triticum virtutum eius in
quo sic germinauerit, & deinceps per illam inquinen-
tur multi accipientes ab eo exemplum nequitie vel
infidelitatis. Ideo enim cauendum est ne talis radix
germinet, quia quod in vno germinauerit in alios
defunditur. Deinde per partes ostendit apostolus
hec amaritudinis germia & aliquos iudæorū notat.

[Contemplantēs

83.1619

1. Ioan. 3.

Cōtēplantes īquit ne quis sit fornicator vel ppha
n⁹. i. a cōuētū fidelīū alien⁹ sicut esau q. p amore
gētilīū mulierū se q̄strauit se a semīe abrahæ & of
fendit p̄rem suū & m̄rem atq; propter vnā escā. i.
ppter lētē quā frater ei⁹ coxerat v̄didit ei primiti
uā. i. priogenita sua scilicet dignitatē q̄ illi debeba
tur ex eo qd̄ prior nat⁹ erat ppter q̄ & a p̄e b̄ndi
ctiōne accipe debebat. Sed ita fuit. pfan⁹. i. pcul
a religione vt ppter ventris īgluuiē v̄deret b̄ndi
ctiōnem. Quāuis enī ex sc̄tis parentib⁹ esset natus
tū male viuendo degenerauit & a semīe abrahe si
cut dictū est se sepauit nec promissiōes abrahe fa
ctas hereditauit. Ita & nunc iter hebreos intelligit
ap̄ls ī spū vidisse aliquos sectatores esau ī fornicā
tiōe & neglectu religiōis, & īgluuiē v̄tris. Nā quos
lex terrendo cōpescibat a neq̄tia fornicatiōis, nūc
sub grā quasi libere fornicabāt, q̄a nō statī punie
bāt sed ad penitentiam expectabant. Vel fornicā
tor erat quisq; iter eos carnalē legis obseruatiā
velut cōcubinā cū fide tenebat. Profan⁹ vero, q̄
quis fidē prors⁹ negligebat, sicq; priuā sua priatū
quē ap̄d deū h̄re posset v̄debat mīori s̄c̄i. i. pmitte
bat gētili poplō ad fidem venienti accipiēis lētis
eicārufā. i. delectationē pctī qd̄p sāguiem designa
ri solet. Et ita more esau degenerans a fide & reli
giōe spiritaliū p̄m a quibus p euāgelīū ī xpō ge
nit⁹ fuerat promissiōes sup̄ne hereditatis cōsequi
dign⁹ nō erat, hāc itaq; timēs ap̄ls monet eos blā
de ne sit iter eos quis fornicator, vel profan⁹ sicut
esau q. ppter vni⁹ vilis esce cupiditatē dedit priat⁹
sui dignitatē. Nec debetis īquit esse sicut ille, quia
reprobat⁹ est. Nā scitote q̄a & postea. i. postq̄ pri
mogenita suauendiderat cupiens hereditare b̄ndi
ctiōne q̄ priogenito debebat reprobat⁹ est a deo.
Licet enī pater eū b̄ndicere vellet diuīa tū dispen
satiōe factū est vt fr̄em ei⁹ p illo b̄ndiceret. Siq; di
uinit⁹ reprobat⁹ est ab acceptiōe b̄ndictiōis quis
pater eum ad benedicendum elegisset. Nō enī iue
nit tunc locum poenitentie q̄q̄ īquisisset eam cum
lachrymis. Nā cū de venatu redisset & agnouisset
quod iacob benedictionem q̄ ipse expectabat ac
cepisset, vehemēter doluit & fleuit quod & ātea
priogenita & nūc benedictionem perdidisset. Sed
licet ybertim fleret tū penitentie locum nō inuēit
per q̄ priogenita q̄ dudū vendiderat recuperaret,
vel benedictionem q̄ frater eius acceperat ip̄e su
meret, quia sero fleuit & sero penitentia quāsiuit.
Impossibile enī iam erat mutari qd̄ fctū fuerat. Sic
& vos p̄caute ne cum post mortē debetis recipere
b̄ndictiōem reprobemini & locum penitentie tūc
nō iuenistis si mō priatum vr̄e dignitatis ppter
breuem aliquam delectatiōem pdideritis. Tardē
enī ī illo sc̄do querit⁹ penitentia, cum iam fr̄es nr̄os
benedictionem q̄ sperabamus accepisse cognoui
mus & nos sine benedictione relictos esse. Nunc
enim tempus est penitentie, non tunc.

Gen. 27. **Nō enī accessistis ad tractabilē & accessi**
Exo. 19. **bilē ignē & turbīnē, & caliginē, & pcellā,**
Exo. 20. **& tube sonitū, & vocē verborū, q̄ qui audie**
rūt excusauerūt se ne eis fieret verbū. Non
enī portabat quod dicebat, & si bestia teti

gerit mōtē lapidabitur. Et ita terribile erat
quod videbatur. Moyses dixit, exterritus
sum & tremebundus.

[Dixi ne quis vestrum desit gr̄e dei. parata est enī
vobis. Nō enī accessistis ad aspitatē legis q̄ nūc de
scribit, vt ecōtra itelligat suauitas gratie. **[Nō accēf**
sistis ad ignē] q̄ ī vertice sinay ardebat tractabilē
ī palpabilē & accessibilē. i. ad quem motu corporis
accederet, sed ad spūm sanctū qui ignis est consu
mēs pctā & accēdēs in mēte charitatē qui nō palpa
tur corporaliter quia spiritus est, nec ad eum motu
corporis sed affectu cordis accēdit, quia nusquā lo
caliter est. **[Nō accessistis ad ignē & turbīnē, & cali**
ginē, & cetera] hęc ī datione legis facta sunt, vt cor
da iud̄orū cōcuterētur ne aude. ēt legē trāsgredi.
Sed nō ita ī noue legis acceptione factū est. Oīa enī
suauiter & dulciter indicātur nobis, vt nō ex timore
sed ex amore seruiamus. **[Et non accessistis inquit**
ad turbīnē.] Turbo est vis ventorū cū grādiē &
pluuia, & significabat impetū vitiorū, q̄ magis ple
gē dñata sunt. Sed mō veni⁹ ad serenitatē virtutū
per gratiā sancti spūs. Et nō accessistis ad caliginē
i. ad obscuritatem legis, sed ad claram intelligētiā.
[Et ad procellā] quē tūc facta est nō accessistis sed
ad tranquillitatē. Procella enī. i. tēpestas quē est ma
ior q̄ turbo & queq; p̄pellit, ipsa est seruitus peccati
secundū operationē q̄ per legē trahebat hoīes. Mō
autem perfecti requiescunt a vitijs. **[Et ad tubā so**
nū] nō accessistis. Tubā enī son⁹ qui est signū mo
nitionis ad bellū, motus delectationis est qui non p
legē sed p gratiā sopitur & extinguit. **[Et nō accēsi**
stis ad vocē verborū quā qui audierūt excusauerūt
se ne eis a dño fieret verbū] quādo perterriti ac pa
uore cōcussi steterūt, pcul dicētes Moysi. Loquere
tu nobis, & audiem⁹. Nō loquat⁹ nobis dñs ne forte
moriāmur, huiusmodi vōx est legis p̄ceptiō & cōmi
natio quā popul⁹ grauem putauit, & intolerabilem
quia sola p̄ceptiō erat sine grā adiunāte. **[Nō enim**
portabāt qd̄ dicebat] quia sine grā īsufficiētes erāt
ad obseruāda p̄cepta. Potest ignis ira legis intelligi.

Lex enī iū opatur. Turbo, cōminatio qua dicitur, si Turbo.
quis hoc vel hoc fecerit morte moriā. Caligo obscu Caligo.
ritas ignoratiāe quē in lege erat. Procella, vindicta Procella.
culpā quā lex faciebat. son⁹ tubā, aduentus iudicis
qui in tuba descēdet de cōelo. Vox verborū aspera Vox ver
loquutio iudicis qua peccatores arguet. Et ideo borum.
vox ista merito visa est intolerabilis quia nemo pōt
sustinere pōdus illud iudicii si distīcte iudicat⁹ fue
rit. **[Nō enim portabāt quod dicebat] quia verbū il**
l⁹ iudicis importabile est his qui sine mīa iudicant.
Sed quid dicebatur quod īportabile videbatur, hoc
scilicet & si bestia tetigerit montem lapidabitur. Sic
enim p̄ceperat dñs quasi dicēs. lōge state, quia etiā
si bestia mōtem attigerit lapidib⁹ opprimetur. Ideo
p̄ timore nō poterāt ferre vocem dñi terribiliter lo
quētis, quia protinus mori formidabāt. Spiritualiter
vero, mons est diuinitas vel cōtēplationis celsitu
do. Bestia defect⁹ rationis. Quod est quādo verbū Bestia.
blasphemie p̄fertur in deū, vel irrationabiliter ad
ei⁹ cōtēplationē tēditur. Tāgit ergo mōtē vt bestia
qui offendit in diuinitatē per suam irrationabilitatē
dum imprudēter cogitat vel loquitur de deo id qd̄
non oportet, **[Bestia montem tangit] cum mens**

Epi. Pauli

irrationabilibus desideriis subdita ad cōtēplatiōis
 alta se erigit. Sed lapidibus pcutit[ur] quia suprema
 nō sustinens ipsis superni pōderis fīctib[us] necatur.
 Vnde cum lex accipitur populus a mōte prohibet[ur]
 vt videlicet qui infirmis adhuc mentibus terrena
 desiderant considerare sublimia non præsument.
 Prius enim mens ab appetitu glorię tēporalis. atq[ue]
 ab omni carnalis cōcupiscētię delectatione tergē-
 da est & tunc ad aciem contemplationis erigēda.
 Deus in igne loquens minabatur bestiam quoque
 lapidandā esse si tāgeret mōtē. Et ita terribile erat
 quod videbatur, quia mōs ardere videbatur, & di-
 xerunt ad Moysen filii israel. Vocē dei audiui-
 mus de medio ignis & probauimus hodie qđ loquēte
 deo cū homine vixerit homo. Cur ergo morimur
 & deuorabit nos ignis hic maximus. Si enim au-
 dietimus vltra vocē domini dei nostri moriemur.
 Quid est omnis caro vt audiat vocem dei viuētis
 qui de medio ignis loquitur sicut nos audiui-
 mus & possit viuere. Ita terribile erat quod videbatur.
 Et vere terribile. Nam Moyses dixit exterritus
 sum & tremebūdus. Valde enim fuit terribile, qđ
 Moysen potuit exterrere. Et si ille sic timuit quid
 putandū est de ceteris. Moyses exterritus est, qm̄
 tāta erat asperitas vt etiā pfecti terroreretur quia nō
 erat adiutrix grā. Modo autē nec pfectis grauis ē
 pceptio, quia iugū xp̄i & on[us] eius leue. Sequitur.
 Sed accessistis ad syō mōtē & ciuitatem
 dei viuētis Hierusalē cōlestē, & multorū
 milīū angelorū frequētiā, & ecclesiā primī-
 tiuorū qui cōscripti sunt in cōclis. Iudicem
 oīm deū, & spūs iustorum pfectorū & testa-
 mētī noui mediatorē Iesum & sanguinis
 asperisionem melius loquētem quam Abel.
 Nō accessistis iquit ad tractabile ignem & ad ce-
 tera quę descripsit hactenus. Nō ad illa aspera ac-
 cessistis sed potius ad mōtem syō. Nō supponit cō-
 traria quę ex opposito itelliguntur, sed primū qđ
 ex eis sequitur, vt per hoc magis suadeat tenēdā
 esse gratiā. Accessistis ad montē syō. i. ad celsitu-
 dinē superne beatitudinis i qua deus videt. Mōs
 nāq[ue] sublimitatē. syō vero quę dicitur speculatio
 contemplationē designat. Ad quā p fidē & p vir-
 tutū meritā accessistis. i. propinqui iā facti estis vt
 postmodū ad ipam perueniatis iuxta illud. Ibunt
 de virtute i virtutē, videbitur deus deorū i syō. Sic
 accepistis proficiēdo nunc enī propior est nra sa-
 lus quā cū credidimus. Ascēssiones ergo i cordib[us]
 vris disponēdo, ppiquaſtis quidē licet nō dū pue-
 neritis ad montē syō. i. ad illius ineffabilis bea-
 titudinis altitudinē i qua sancti deum speculātur.
 Ad ciuitatē dei viuētis quę ei[us] visione percipit vt
 & ipa sine fine viuat sicut ille. Ad ciuitatē dei sci-
 licet ad hie[ro]solim cōlestē qđ dī visio pacis quia nihil i-
 quietudis iter se videt i illo cōclorū regno sed quie-
 tē & pacē eternā. Et accessistis ad frequētiā mul-
 torū milīū angelorū qđ ciuitatē illā scēlīciter i habi-
 tāt. Et horū oīm futuri estis socii, qm̄ cū pluribus
 maior erit beatitudo vbi vnusquisq[ue] de alio gau-
 debit sicut de seipso vere diligēs pxtimū suū sicut
 seipm̄. Et accessistis ad ecclīam primitiuorum. i.

Psal. 83.

aplorū & ceterorū illius tēporis scōrū qui iā ad su-
 perna migrauerūt & cōscripti sunt cū eis qui sunt
 i cōclis. hoc est i eorū ordie sunt videlicet i angelo-
 rū sorte deputati. Et ideo ne dubitetis ad angelo-
 rū frequētiā vos esse puētuos. ad quā antecesso-
 res vri iā puenerūt. Et accessistis etiā ad deū iudi-
 cē oīm vt & vos cū eo iudices efficiamini atq[ue] p se
 quutorib[us] vris iustā penarū vicē tūc reddatis. Et
 accessistis ad spūs. i. ad aias iustorum pfectorū
 qui iā de hoc seculo trāsierūt qm̄ & ipi post aplos
 ad regnū cōlestē puenerūt. Oēs enī iusti quicūq[ue] i
 factis & dictis & cogitationibus pfecti sunt, mox
 vt aias de corporibus emittūt cōlestib[us] habitacu-
 lis inferūt ad horū spūs accessistis qm̄ beatitudinē
 eorū ppiquaſtis cū iā i fide & ope socii eorū sitis.
 Ad hęc oīa accedere magnū est iā pmiū, qm̄ ad
 hęc nō pedū incesu sed virtutū pfectu accedis p
 xp̄m qui via nobis ad hęc fact[us] est. Vñ subiūgitur
 & testamenti noui mediatorē Iesum. Sed accessi-
 stis ad Iesum p quē ad oīa pdicta potuistis acce-
 dere qm̄ ipse est mediator testamētī noui. i. p seipm̄
 dator euāgelii qđ a patre acceperat, vt p illud pue-
 niam[us] ad eternā hereditatē. Moyses enī sicut lōge
 supradixim[us] veteris testamētī i quo temporalis he-
 reditas promittebatur. fuit mediator qui ait. Ego
 sequer & medi[us] fui iter dñm & vos i tēpore illo,
 vt annuntiarem vobis verba eius. Sed dñs Iesus i
 tēpore grę fuit medius iter patrē & nos annūtiās
 nobis verba eius & nos ei recōciliās ac p se media-
 torē dās nobis accessum ad eū, & ad oīa nūc supe-
 ri[us] denotata. Et accessistis ad sanguinis ei[us] iquit
 asperionē p quā a pctis vris emūdati estis atq[ue]
 scificati, sicut nōnulla qđ in lege erāt mūdāda atq[ue]
 scificāda aspergebātur sanguine hostiarū vt mū-
 dari possēt atq[ue] scificari. Sic igī & nos oēs sāguie
 huius veri sacrificii sumus aspersi, per quē nō solū
 a pctis emūdati sumus sed & scificationem atq[ue]
 iustificationem accepimus. Asperionem dico lo-
 quentē melius quā Abel. Loquitur enī asp[er]sio san-
 guis xp̄i, quia p[re]m iter pellat p nobis. Et ideo lo-
 quitur melius quā sanguis Abel. de quo dictū fue-
 rat quia vox sanguis fr̄is tui clamat ad me de ter-
 ra, quia sanguis abel mortē parricide fr̄is petiit, sā-
 guis autē xp̄i vitā psequutoribus i petrauit. Sā-
 guis abel expetit vindictā, sanguis xp̄i miam. Ille
 vni nocuit, iste multis profuit. Et idcirco melius lo-
 quit[ur]. Vel meli[us] loq[ui]t[ur]. i. loquētes facit qđ ies[us] ē fili[us]
 dei a quo redēpti sum[us]. Videte ne recusetis loq[ui]ntē.
 Si enī illi nō effugerūt recusantes eū qui
 sup[er] terrā loquebat[ur] multo magis nos qui de
 cōclis loquētem nobis aduertimus. Cuius
 vox mouit terrā tūc, mō autē repromittit di-
 cēs. Adhuc semel & ego mouebo nō solū
 terrā sed & cōclū. Quod autē adhuc semel
 dicit. declarat mobiliū trāslationē tāquā fa-
 ctorū vt maneāt ea qđ sunt imobilīa. Itaque
 fratres regnū dei immobile suscipientes ha-
 bemus gratiā p quā seruiamus placētes deo
 cum metu & reuerētiā. Etenim deus noster
 ignis consumens est.

Gen. 4.

Agge. 2.

Alīas nō
 est dei.
 Deute. 4

Dominus

¶ Dominus iesus ad quem accessistis loquitur vt dictum est sanguine suo, quia & apud patrem pro nobis interuenit. & nos ad imitationē suae passionis incitat. Videte ergo ne recusetis loquentē dū vos hortatur vt sequamini vestigia ei⁹. Recusabitis etiā eum loquentē si cū ipse p vobis interpellat quesieritis per carnales obseruatias placere deo. Nam & hoc loquitur sanguine suo quod omnia legis sacrificia iam cessare debēt & solum eius sacrificium manere loquitur dum carnalia prohibet & spiritualia precipit. Diligenter itaque attēdite ne recusetis eum loquentem sed tanto mentis desiderio in omnibus quae loquitur amplectemini eū. [Nam si illi] .i. veteres iudei non effugere dignam vltionem recusantes eū qui super terram loquebatur. i. Moysen qui licet christo plenus tamē homo tantum, non autem & deus erat & inter homines conuersabatur quibus precepta dei tradebat multo magis nos non effugiemus qui auertim⁹ ab aure cordis Christum loquentē nobis de celis. Nā in celo iā sedet, qui de conuersione nos admonet. & si illi dignas pertulere penas qui Moysen licet mortalem & in terra positum contemplare, quid nos passuri sumus si christum immortalem & in celo sedentem contempserimus. Vel super terram loquebatur Moyses, quia terrenis hominibus carnalia precepta dabat, & terrena bona promittebat. Super terram loquebatur quia non super iustum ponebat legem suam sed super quemlibet peccatorem cui dictum est terra es & in terrā ibis. [Christus autem loquitur de celis] .i. de celestibus & spiritualibus quia & spiritualia dat precepta, & spiritualia. i. eterna bona promittit. Sed si illi non euasere qui Moysen carnalia iubentem contempserunt, quomodo nos euademus si Christū spiritualia iubentem audire neglexerimus. [Cuius Christi vox mouit terram] tunc cum Moyses super terram loqueretur, quia ipse Moysi legē dedit in monte Sina & eiusdem legis decalogum audiente vniuerso populo magna voce loquutus est de vertice montis & vt maiorem illis terrorem incuteret terram concussit. Tunc quidem vt comminaretur ne recusarent eius dicta cōmouit sola voce terrā, sed modo non minatur sed blanditur & promittitur ideo multominus eum recusare debem⁹. [Modo] repromittit. i. iterum atque iterū velut in p̄mio. p̄mittit] de nouissimo die in quo omnia elemēta cōmoueantur, vel iterum post illam terre motionē que in datione legis facta est quando & celum intelligitur fuisse motū promittit dicens] per aggeū prophetam. Adhuc semel & non amplius futurū est, scilicet in die iudicii & ego mouebo nō solum terram sed etiam celū. Celum autē nō ethereū, sed aereum, non superius sed inferius non firmamentum sed ventis & nubibus peruium. Cuius sententiae sensum exponit apostolus subdens quod autē adhuc semel dicit & cetera. Ipse dicit adhuc semel mouebo] quasi dicēs iam fuere motus sed adhuc semel ea mouebo. Sed quod dicit adhuc semel, declarat translationem mobilium. [Nam p semel] notat quod vltēius non sint mouenda sed post futura sint immobilia. [Per hoc qd dicit mouebo] declaratur celi & terre translatio. i. in alium

statum transmutatio vt fiat celum nouum & terra noua ex isto veteri celo & veteri terra. Vnde dictū est quia sicut vestimētum veterascent & sicu oper toriū mutabis eos, & mutabunt. Non ergo alia fiet, sed hec ipsa que ab initio facta sunt renouabūt, igne iudicii & post sine fine manebunt. [Declarat itaque translationem mobilium] .i. transmutationem faciei terre atque celorū. i. aeris huius ventosi nō superiorum celorum vbi sol & luna & cetera sidera sunt cōstituta. Quod autē in psalmo dicitur opera manū tuarum sunt celi ipsi peribunt, nullum celorum videtur relinquere quem periturum esse non dixerit quia sicut nullum eorum ab opere dei ita nullū eorum a p̄ditiōe fecit immune. Cui simile est & qd hic dicitur declarat translationem mobilium tanquam factorum. Nam nō solū immobilia sunt sed etiam mobilia que sunt in creaturis, facta sunt a deo. Ne ergo totus mundus periturus esse credatur, a toto si cut diximus pars accipiat in eo quod dictum est cum soli celi infimi perituri sint, saluis illis superioribus & in sua integritate manentibus in quorum firmamento sidera sunt constituta. Similiter & hic per factorum intelligitur in his que sunt mobilia & transferenda. Sed idcirco dicuntur a deo facta que sunt transferenda, vt ostendatur quia bene poterūt in alium statum transferri que potuerunt ex nihilo fieri. [Declarat ergo translationem mobilium tanquam a se factorum] id est inferiorū celorū qui quōdam in diluuiō periere & eorum elemētorum quae in hac vna parte mūdi subsistunt, procellosa & turbulenta vt maneant in perpetuum nō ea que sunt immobilia. i. superiores celi cum habitatorib⁹ suis, & terra post quā per ignem fuerit immutata. [Vel declarat translationem mobilium] vt ea que nunc sunt & variantur, post quā translata fuerint maneāt eternaliter immobilia. Nam post illam translationem celum & terra erunt immobilia, sicut apparet in eo quod semel mouenda dicunt. Et quando qui dem pereuntibus mobilibus ac temporalib⁹ ea que sunt immobilia manebunt itaque regnū dei quod est immobile manebit in eternum, & nos illud spem] suscipientes habemus gratiā dei sine qua nō possemus ad illud peruenire, & ideo null⁹ desit gratie dei que se nobis ingessit habemus gratiā in qua percepimus fidem, spem, charitatem, cū bona operatione per quā seruiamus deo placentes ei. Seruiamus] inquit & hoc cum metu] quia deus est & reuerētia] .i. tremore honoris quia pater est. Vere p gratiam quam accepimus seruire debemus cū metu & reuerentia. Et enī deus noster ignis cōsumēs est cui seruire volum⁹ sicut & moyses antea dixit. De⁹ qpe ignis cōsumēs dicit, quia p hūc p̄ditiō ru bigo cōsumis. Rubigo namq; vitii non potest, cōsumi nisi igne tormenti. Ignis quatuor sunt officia id est quoniam purgat & vrit & illuminat & calefacit. Sicque spiritus sanctus purgat sordes vitiorum, & vrit renes & cor ab humore libidinum, illuminat mentem notitia veritatis & calefacit incendio charitatis. Et per hec omnia facit placere deo. Et idcirco per acceptā gratiā seruiam⁹ ei placentes. [Vel cum metu & reuerentia seruiam⁹, quia deus noster est ignis cōsumens] qui illos in iudicio cōsumet qui nunc cum nec metuunt nec reuerentur. Non quod deus sit ignis, sed quod sustinētibus penas ignis eē

De⁹ quare dicitur Ignis' consumens. Ignis quatuor officia habet

Epi. Pauli

videat. Nā sicut illuminabit iustos, sic exurit ipsos.

Caput. xlii.

Charitas fraternitatis maneat in vobis, & hospitalitas noli obliuisci. Per hanc enim placuerunt deo quidā angelis hospitio receptis.

Mementote vincitorū tanquam simul vincti & laborantium tanquā & ipsi in corpore morantes. Honorabile connubium in omnibus & thorus immaculatus. Fornicatores autem & adulteros iudicabit deus.

Hunc moraliter instruit. Quoniam deus est ignis accendens in corde charitatem per quam non solum deus sed & proximus diligitur ergo videte ne charitas fratrum quam ignis ille accendit, in cordibus vestris extinguatur aut recedat a vobis sed iugiter maneat in vobis [charitas fraternitatis] id est semper diligatis fraternitatem hoc est fratres qui sunt aqua & spiritu renati sicut & vos nec sit vobis quā aliquid quod eorū amorē auferre possit de cordibus vestris. [Et hospitalitatem] quā olim habuistis priusquam rebus vestris spoliaremini noli obliuisci propter indigentiam vestram sed esto te frequenter memores eius in opere ut vel hospitium prebeat cum charitate, et si copiam alimentorum nō sufficiatis exhibere. Nec debetis per in consuetudinem obliuisci hospitalitatem quia per hanc placere deo quidam nominatissimi patres id est Abraham, & Loth receptis angelis hospitio Nam quia pio studio consueuerant hospites suscipere, meruere & angelis hospitium exhibere. Quos quidem homines esse putabāt dum eis cibos offerrent, sed post intellexerunt esse angelos, vel cum eis videntibus in celum irent, vel alia aliqua indicia quā in ipsis viderunt. Preter hospites autem mementote vincitorū. i. memores estote eorum qui pro nomine domini tenentur in carceribus aut vinculis nec possunt sibi subdita querere, & ideo pie de illis cogitate ut eis necessaria ministretis. Non sint vobis obliuioni quamuis teneantur in abditis reclusi sed mementote eorum tanquam simul vincti. i. ita iugiter de eis cogitate & eis cōpatimini & subuenite, ac si essetis vincti cum eis, & sicut vobis vinctis velletis subueniri ita illis subuenire studete & memētote laborantiū. i. eorū qui vel infirmitate corporis vel aliqua necessitate laborāt. Memētote frequenter eorum benefaciendo illis [tanquā & ipsi] passibiles & ad sentiendum afflictionis laborem habiles, hoc est quod dicitur tanquam & ipsi in corpore morantes. Per hoc enim quod in corpore moramini experti essetis per vos ipsos quid necesse sit laborantibus. & potest fieri ut & vos duriorem adhuc laborē quā isti sustineatis & desideretis vobis ab aliis subueniri & ideo nūc vos priores subuenite ut & vobis si necesse fuerit subueniāt. Aliud quoque vobis notifico scilicet quia cōnubium est honorabile. i. legales nuptiæ sunt honorabiles

in omnibus nihil est in eis quod honore careat thorus talium coniugum est immaculatus, id est sine macula criminis. [Sed fornicatores] qui publicis mulieribus commiscuntur & adulteros qui alienas uxores violant iudicabit deus. i. in nouissimo iudicio perpetualiter condemnabit. Adulterium enim in aliena coniuge perpetratur. Fornicatio autem in hoc loco non solum cum ceteris mulieribus intelligitur sed etiā illa que gomorreorum more agitur vel quocunque modo castitas sponte violatur. Et hos omnes qui se quacunque luxuria polluant iudicabit deus. Longe quidem est dies iudicii sed vniui cuiusque hominis dies vltimus longe esse non potest & quia brevis est vita, ipsaque breuitas semper incerta ita ut nemo nostrum sciat quando sit vltimus dies eius, ideo quicumque est aliqua libidinis immunditia contaminatus studeat cito mundari per penitentiam dum adhuc potest, ne incipiat vel le cum iam non poterit & incidat in iudicium eterni dei.

[Sint mores sine auaricia contenti presentibus. Ipse enim dixit. Non te deseram neque derelinquam, ita ut cōfidenter dicamus] do ps. 117. minus mihi adiutor est non timebo quid faciat mihi homo. Mementote prapositionum vestrorum qui vobis loquuti sunt verbum dei, quorum intuentes exitum conuersationis imitamini fidem. Iesus xps heri & hodie ipse & in secula.

[Postquā isti sua perdiderant volebāt iterum cōgregare. Quod nunc prohibet apostolus. [Sint inquit] vobis] mores sine auaritia. i. moribus vestris non se intermisceat auaritia. Sed sine pecuniarum immoderato amore sacri mores vestri ducant cōtenti presentibus [ut nō de futuris lucris tractent nec ad futura tempora opes sibi coaceruent. Sed ne dicerent, quid si necessaria defuerint, subdit cōsolationem. Quasi non debetis auide cōgregare] timentes ne deus necessaria vobis sinat abesse quia ipse qui mentiri non potest, dixit omni speranti in se, non te deseram neque derelinquam. Ad maiorem fiduciam nobis faciendam ingeminauit promissionem, nō relictionis, dicens nō te deseram neque derelinquam. Hoc dixit Iosue tenenti formā dñi Iesu Christi, & in christo cuilibet membro xpi. Ita promisit se nō derelicturū nos & ita est nobiscū ut cōfidenter dicat vnusquisque nostrum. [Dominus mihi adiutor] est in cunctis laboribus & tribulationibus meis & ideo nō timebo quid faciat mihi homo etiam si res meas auferat etiam si corpus meum penis afficiat. Diabolus proprie est noster aduersarius sed per hominem sepius mala nobis infert. Et idcirco per dei adiutorium non timebo hominem prauum per quem diabolus operatur. Vt autem vincatis auaritiam, neque timeatis vllum malum hominem mementote prapositionum vestrorum defunctorum qui vobis loquuti sunt verbum dei id est recogitate quam perfecte ipsi relinquerūt omnia propter euangelium, & quā constanter omnes aduersitates per patientiam intrepidi calcauerunt

Diabolus qualiter sit proprio aduersario nostro.

cauerunt, horum mementote vt eos imitemini, & tunc nec paupertatem nec persequutionem timebitis. [Exitum conuersationis quorum intuentes] interiorib⁹ oculis inspicientes quomodo exierint de presenti conuersatione, & quo fine temporalē vitam terminauerint transeuntes ad externa gaudia, imitamihi fidem eorum quamvſque in morte tennerunt, vt & vos similiter in fide moriamini & ad fidei p̄mia pueniatis. Ne autem dubitetis diuinum vobis adiutorium adesse quod illis affuit ſci totē quia iesus christus heri fuit & hodie est ipse & in ſecula erit. Ac ſi dicatur. Idem christ⁹ qui cū illis fuit vobiscum est, & erit cum eis qui futuri ſunt vſq; ad conſummationem ſeculi. Heri fuit cum patrib⁹ [hodie est] vobiscum [ipse erit] & cum poſteris veſtris vſque in ſecula, heri em̄ preteriti temporis est, hodie p̄ſentis. [Quod autem in ſecula manet] non videtur habere finem, heri ergo om̄e preteritum tempus & omne ſpatium eternitatis qđ ante mūdi originē fuit ſignificat, hodie aut̄ omne p̄ſens tempus, perduratio in ſecula omne ſpatium temporis & infinitatis quod futurum eſt. [Itaque iesus christ⁹ fuit heri] quia in principio erat verbū & ab æternovſq; ad noſtra tēpora ipſe eſt, hodie quoque. i. noſtro tēpore eſt. Erit & i ſecula quia eternaliter manebit. Vnde & p̄ Ioānē de eo dic̄. Qui erat & qui eſt, & qui venturus eſt. Nam qui venturus eſt poteſt intelligi qui futurus eſt per oīa ſecula & hec quidem ſecundum imbecillitatem humanę intelligentie dñr. Ceterum diuinitas eius interminabilis plenitudinem totam pariter comprehendit ac poſſidet cui neq; futuri quicquā abſit, nec p̄teriti fluxerit, quoniam eſſe eius totum eſt & ſemper eſt neſcitq; mutabilitatem, quod neq; cepit vnquam nec aliquñ ceſſabit, iuſuperabile quoddā ac ſine fine eſſentie pelag⁹ nullis terminis limitib⁹q; circumdatum. om̄nē ſupergradiens ſenſum omne tempus atque omnem naturam. Sequitur.

¶ Doctrinis variis & peregrinis, nolite abduci. Optimū eſt enim gratia ſtabiliri cor non eſcis que non proſuere ambulanti-
bus in eis,

¶ Quia iesus christus ſemper fuit & eſt, & erit noſte] ab eius fide] abduci doctrinis] pseudo predicatorum [variis. i. diuerſis & a ſe inuicem multipliciter differentib⁹ ac diſcordantibus dum alius aliū errorem docet, & alius alium ſibi que viciffim contraria predicant] & peregrinis] .i. a catholica veritate alienis. Talibus ergo doctrinis nolite abduci id eſt ab integritate fidei & puritate religiōis chriſtiane ſeparari. Nec debetis ſeductoriis locorum falſi verbis abduci quia optimū eſt ſtabiliri cor in gratia] fidei & ſanctitatis, vt ſtabiliter perſiſtat, in ea nec in vllū inducatur errorem] ſed in gratia dei] quam accepit maneat [Gratia debet cor ſtabiliri] iuxta euangelium [non eſcis] iuxta doctrinā pseudo prædicatorū. Datur ei intelligi, quosdā inter eos fuiſſe qui dogmatifa-
rent non eſſe peccatum eſcis vacare. Nam quia per gratiam illicitū eſt omnibus cibis vti, prædicabant non eſſe culpam cibis affluere, ſed bonum eſſe. Cōtra quos apoſtol⁹ no-

lite inquit abduci doctrinis ſtultorum que ſunt varie] .i. a noſtris diuerſe & peregrine. i. extranee. Debetis enim confirmare cor gratia que ſoluēdo a lege libertatē tribuit, & non ſtudet eſcis] quia non proſuere ad ſalutē] non dico ſe ſubſtantantib⁹ ex eis] ſed ambulanti-
bus in eis] .i. qui vitam ſuam ducūt in cōuiuiis & epulationibus. Vel gratia euangelica ſtabilite cor veſtrū vt in ea mēs veſtra maneat & ſtudeat nō eſcis quas lex ſolas edendas docet, prohibitis ceteris velut immundis cum ſint creature dei, qui fecit om̄ia bona valde. Que legales eſcē poſt aduentum domini nō proſuere ſed potius nocuere] ambulanti-
bus in eis] .i. illis qui vitam ſuam in obſeruantia diſcretionis earum duxerunt.

¶ Habemus altare de quo edere nō habet poteſtatē qui tabernaculo deſeruiunt, Quorum enim animalium inferitur ſanguis pro peccato in ſancta per pontificem, horū corpora cremantur extra caſtra. Propter quod & iesus vt ſanctificaret per ſuum ſanguinem populū extra portā paſſus eſt. Exeamus igitur ad eum extra caſtra improprium eius
portantes. Non enim habemus hic manentem ciuitatem, ſed futuram inquirimus.

¶ Tangit cōſuetudinē legis & ad ſpiritale intel-
ligentiam reuocat, legis enim præceptum fuit vt decima die menſis ſeptimi in feſto ſcilicet propitiatio-
nis acciperent vitulum & hircum, & immolaret in-
tra caſtra quorum ſanguinem ferret ſol⁹ pontifex in ſancta ſanctorum oraturus pro vniuerſo populo carnes vero extra caſtra cremarent nec eſſet licitum alicui tabernaculo deſeruiētī ex illis comedere. Chriſtus eſt ille vitulus propter nouellam fortitudinem quā oſtendit in reſurrectione, & ille hircus propter ſimilitudinem carnis peccati, & iſte vitulus vel hircus pro peccato vniuerſe plebis eſt immolatus. Quem præcepto legis acceperunt ſacer-
dotes ad immolandum, quia ſecundum legem ſibi viſi ſunt occidere chriſtum quā ſoluebat ſecundum ipſos ſabbatum. Qui immolauere eum in caſtris. i. occidere vocibus ſuis in domo Caiphe dicētes reus eſt mortis, vel in domo Pylati clamantes crucifige eū, ſed poſt extra caſtra ſunt carnes ei⁹ cremate. i. extra Hieruſalem igne paſſionis cōſumptę vel cōcrematio ad ſignum pertinet reſurrectionis quia natura ignis eſt vt in ſuperna moueat, & in id cōuertitur quod crematur. Nam & ipſum cremare de greco in latinum ductum verbū eſt a ſuſpenſione. Sanguis autem eius illat⁹ eſt & in eum in ſancta ſanctorū per pontificem. i. per ipſū chriſtum celo illatum qui illuc intrauit vt interpellaret pro nobis. Altare vero vbi extra caſtra cremat⁹ eſt altare eſt eccleſie vbi conſecratur corpus eius de quo non habent poteſtatem edere qui deſeruiunt tabernaculo. i. vmbre veritatis. Vel per tabernaculum intelligitur corpus, & qui deſeruiunt tabernaculo. i. corporis voluptatibus ſicut gulofī & ebrioſi & fornicatores & his ſimiles, nō habent poteſtatē id eſt licentiā edere de noſtro altari. i. accipere corpus dñi. Dixerat enim quia eſcis non eſt ſtudēdū, & ſtatim

Nume. 19

Math. 21

Ioan. 1.

ii. diſt. c.
nolite.
Alias ſta-
bilire.

Epi. Pauli

& statim apte subdidit, quia habemus altare] de quo nō licet edere] illis qui tabernaculo deseruiūt id est qui voluptuose viuunt & carnalibus desiderijs satiffaciunt. Nam sicut ille vitulus & hircus extra castra comburebatur, nec ab aliquo eorum qui tabernaculo seruibāt edebatur, sic memoria passionis christi apud eos celebratur atq; corp⁹ sumit qui extra voluptates corporis exierunt, nec potest ab illis accipi qui in carnis voluptatibus morantur & tabernaculo corporis seruiunt, possunt & electi per hircum & vitulum intelligi. Per hircū, quoniā peccata carnis student in seipsis mactare. Per vitulum, quia sacrificiū iustitiæ deo studēt offerre. Qui extra castra cremantur, quia spiritu sancto accensi extra conuersationem secularium cōsumunt quicquid in eis est carnale dum seipsos ieiunijs & alijs laboribus pie affligunt. [Quorū sanguis] .i. vita laudabilis infertur in sancta] per pōtificē] .i. presentatur deo per christum, & hoc pro peccato eorū, quia nō solū vt deo placeant, sed etiā vt priora peccata redimāt laudabiliter viuunt. [Vel sanguis] .i. anime eorum inferuntur in sancta id est in celum per pontificem christum. In altari cordis cremantur. Ad quod non possunt propter suam irreligiositatem accedere qui tabernaculo deseruiunt. i. carnales seculum amantes, & voluptatibus corporis seruientes. [Animalia quorum sanguis in sancta pōntificem infertur extra castra cremantur] ppte quod misterium implendum, etiam Iesus extraportam Hierusalem passus est vt sanctificaret in veritate per suum sanguinem populū sicut sanguis illorum animalium in vmbra sanctificabat, vel p duplicem allegoriam vnā veteris & alterā noui testamenti probauit corpus christi non esse celebrandū ab his qui tabernaculo deseruiunt. Ad hoc em̄ corpora animalium extra castra cremabantur, etiam propterea christus extra portam passus est, vt nos qui corpore & sanguine ei⁹ a peccatis mundari volum⁹ impropria & angustias passuri & delicias tabernaculi deseram⁹. Vnde mox subditur. Exeam⁹ igitur ad eum extra castra improprium eius portantes. Qui em̄ vult corp⁹ & sanguinē ei⁹ accipere debet ad locū passionis ei⁹ accedere, vt honores & opes tabernaculi reliquēs impropria & paupertatē noīe ei⁹ ferre nō respuat, & de castris & de vrbe exiens ad crucē veniat, i. peruersos mores multitudinis eorū qui latā viā seculi tenent deferens angustā viam que ducit ad vitā arripiat. Christus em̄ extra portam passus, innuit se in passionis redemptionē colligere eos qui de carnis desiderijs propter ei⁹ passionis imitationem exierint. [Exeamus igitur ad eū extra castra] id est cōmunem secularium hominū carnis voluptatibus seruientium nequitiam relinquētes, ne iam cum illis amplius in illicitis voluptatibus immoremur, sed relicto prauitatis eorum consortio ad christi crucem properemus, portātes improprium ei⁹ vt & nos cum eo derideamur ab impijs & seculi dilectoribus. [Exeamus ad eū] .i. pia sollicitudine & operatione tendamus ad exitū vite presentis quo trāseamus ad eum. Semper em̄ cordis oculos ad exitū ponere debem⁹, & sine cessatione meditari, quando a presenti vita exeamus vt ad christum perueniamus & debem⁹ ad eū pijs

desiderijs sic exire quotidie mente meditādo exitū nostrum quia non habemus hic manentem ciuitatem] id est in hoc statu corpus manēs, sed futuram ciuitatem inquirimus. i. corpus incorruptibile & impassibile quod post resurrectionem habere cupim⁹. [Vel exeam⁹ corde & opere de castris] .i. de medio multitudinis amatorum seculi, vt cum christo sim⁹ inopes & despecti cui⁹ regnum non est de hoc mūdo quia non habemus hic manētē ciuitatem] id est non sumus ciues Babilonis que in amore presentis seculi radicē cordis plantauit, sed peregrini & hospites sumus in hoc seculo] & futuram ciuitatem] .i. supernam Hierusalem que mater nostra est inquirimus. i. intus querimus, vt interiorem ei⁹ beatitudinem inueniamus. Beati enim mundo corde quoniā ipsi deum videbunt. Sequitur.

[Per ipsum ergo offeramus hostiam laudis semper deo id est fructum labiorum cōfitentium nomini eius. Beneficentiæ autem & communicationis nolite obliuisci. Tali bus enim hostiis promeretur deus.]

[Christus se obtulit sacrificiū pro vobis] & nos ergo per ipsum offeramus semper deo] patri hostiam laudis] quia ipse summus sacerdos omēs nos si mēbra eius sumus fecit sacerdotes. [Offeramus hostiam] non pecoris sed laudis] vt iam non carnes brutorum animalium offeramus & immolem⁹ sed quod scriptum est faciamus, immola deo sacrificiū laudis. i. laudemus eū amando vt non seruiliter sed libenter colamus eū. Timentes enim deū homines veteris testamenti propter litterā terrentem & occidentem nondū habentem spiritum viuificantem currebant cum sacrificijs ad templum, & quāuis in figuram futuri sanguinis quo redempti sum⁹ tamē nescientes quid per eas præfiguraretur, cruētas victimas immolabāt. Nunc per gratiam noui testamēti ablato legis terrore & dato spiritu sancto reprobata sunt carnalia illa sacrificia p illis instituta sunt spiritalia vt nō iam extra se querat homo, quid offerat deo sed piā illi sue mētis deuotionem & dilectionē offerat sacrificiū laudis. [Offeram⁹] inquit deo semper hostiam laudis] hoc est incessanter eum laudamus corde & ore, sicut ille qui ait benedicam dominum in omni tempore] semper laus in ore meo. Ps. 33.

[Offeramus hostiam laudis] id est fructum labiorū cōfitentium nomini eius fructum quē labia nostra proferent quādo confitebimur nomini eius, hoc est quando videlicet eius pia deuotione laudantes cōfessionē laudationis & gratiarum ei reddem⁹ [hanc ergo laudis hostiam] .i. hunc fructum labiorum, scilicet affectū dilectionis interne prolatum labijs deū laudantibus] semper offeram⁹] vt quod semper diligit os fructus laudatiōe loquatur quia corde creditur ad iustitiam ore autem confessio fit ad salutem. Tales estote erga nominis domini confessionē & laudationem sed erga sanctos nolite obliuisci beneficentiæ & communicationis. i. quantū dudum bonis vestris deo spoliati sitis quia sanctis inde ministrabatis] tamen nolite obliuisci solite beneficentiæ & communicationis] sed ex eo quod post acqueritis benefacite sanctis indigentibus & cōmunicate illis quod habetis vt antea faciebatis. Et debetis in elemosinam

Mat. 15.
De celebratione missæ, cle.

Rom. 10.

Ozec. 6.

mosinam sanctis vestra bona communicare [quia talibus hostiis] id est elemosinis que dantur sanctis [promeretur deus]. i. ipse deus est merces quā talibus sacrificiis acquiritis, & ideo non iam sacrificia legis sed sacrificia elemosinarum offerte deo dicēti quia misericordiam volui & nō sacrificium. Quod enim ab hominib⁹ appellatur sacrificium signum est veri sacrificii. Misericordia autem verum est sacrificium. Quēcūque igitur in misterio tabernaculi siue templi multis modis de sacrificiis leguntur diuinitus esse precepta ad dilectionem dei & promi significandā referunt. In his duobus preceptis tora lex pendet & prophete. Non vult itaque de⁹ sacrificium trucidatorum pecorum, & vult sacrificium elemosinarum, sicut premisimus eum dicere quia misericordiam volui & non sacrificium.

Obedite p̄positis vestris & subiaccete eis. ipsi enim peruiḡlāt quasi rationem pro animabus vestris reddīturi vt cum gaudio hoc faciant & non gementes, hoc enim non expedit vobis.

Monuerat eos ne obliuiscerentur beneficentie & communicatiōis sed semper meminissent bene facere sanctis & res suas communicare illis. Quod ad subiectos specialiter dictū est qui hec facere debēt maxime p̄latis suis. Vnde & adhuc eisdē subiectis euidentius mō dicit. **O**bedite p̄positis vestris id est obtemperate iussis eorum in omnib⁹ nisi forte malum aliquod iusserint, quoniam malum per obedientiam non est faciendum, sed cetera omnia etiam si non vidētur esse bona, & non vos comparete vel supponite illis superbiendo, sed humiliter subiaccete illis & debitam reuerentiam exhibete. Quod itaq; debetis facere, quia deo iudici rationē reddituri sunt pro animabus vestris [et ipsi peruiḡlant]. i. per omnia vigilant, semper vigilant hoc hoc est solliciti sunt [pro vobis]. i. reddere rationē pro animabus vestris] quas in custodiam susceperunt. Et quia student recte vos ducere per viā iustitie vt cū vos perduxerint ante tribunal christi, non acculentur non recte vos duxisse, idcirco nūc obedite illis ne & vos tūc accusemini declinasse de via quam preceperūt vobis. Ideo illis obedite & subiaccete vt faciant hoc. i. vigilant pro vobis cum gaudio de profectu vestro & non gementes de detrimento vestro quia hoc non expedit vobis vt cōtristentur de vobis. Tunc vigilant prepositi cū gaudio quando vident subiectos suos proficere in dei verbo quia & agricola tūc cum gaudio laborat qñ attēdit arborē & fructum videt, quādo attēdit segetem & fructificare prospicit vbertatem. Videt enim quia non sine causa laborauit, non sine causa durum curauit, non sine causa manus attriuit, non sine causa frigus & estū tolerauit. Sic est & de spiritalibus agricolis. i. de prelatis ecclesie, quia tūc in labore suo gaudēt cum eos quorum mores excolūt proficere vident, hoc enim quod ait vt cum gaudio faciant & non gementes. [Hoc enim non expedit vobis.] Nunquid dixit nō illis expedit, dixit nō expedit sed vobis. Nam illi prepositi quando cōtristantur de malis vestris, expedit illis ipsa tristitia &

prodest illis sed non expedit vobis.] Simul ergo prelati & subditi in dominico agro bonum operamur, vt simul de mercede gaudeamus.

Orate pro nobis. Confidimus enim quia bonam cōscientiam habemus id est in omnibus beneuolētes conuersari. Amplius autem deprecor vos hoc facere quo celerius restituat vobis.

Auxilium orationis eorū expedit apostol⁹, quo vel liberaretur a carcere & ad predicationem redeat, vel martyrio cōsummat⁹ ad christū trāseat. **O**rate inquit pro nobis] pluralem numerum pro singulari ponens, vel pro se vel pro his qui secum tenebantur orari petens. Et debetis orare pro nobis quia confidimus nos bonam conscientiam habere. [Cōscientia enim nos non accusat. Ne ergo finire quid arbitremini de nobis. Accusabatur apostolus quod suam gentem negligeret, sed ostēdit se affectum habere ad oēs iudeos & gentiles. Dicebatur etiam a nonnullis aliter docere quam ceteri apostoli & inimicus legis esse ac templi iudeorum quia circūcisionem & carnales obseruantias fortiter respuebat quam ceteri. Sed ostendit se bonam habere conscientiam, & studio placēdi deo facere quicquid facit nec peccasse in his que docuit. **C**onfidimus inquit quia bonam conscientiam habemus. i. pro certo scimus nos non reprehendi a conscientia nostra ex his que fecimus vel docuim⁹ postquā ad fidē venimus. Et quare. [Quia sumus in oībus beneuolētes cōuersari]. i. nō sum⁹ duplices sed simplices, non sum⁹ volētes in quibusdā bñ cōuersari & i quibusdā nō bene sed in oīb⁹ bñ, hoc est nō ex parte sed ex toto, studemus bene viuere, ideoque non remordemur a conscientia. Dixit vt oretis p nobis. [Sed ampli⁹ deprecor vos hoc facere]. i. vestris orationib⁹ impetraret quo celerius restituatur vobis, hoc est ampli⁹ pro vestra quā pro mea salute deprecor vos vt oretis pro me, quia hoc rogo vestris precib⁹ fieri vt celeriter a carcere dimissus restituar] nō mihi sed vobis. i. reddat pristino officio p̄dicatiōis vt in diuersas partes libere p̄gens & vos & alios diligentius instruam.

Deus autem pacis qui eduxit de mortuis pastorem magnū ouium in sanguine testamenti eterni dominum nostrum iesum christum aptet vos in omni bono opere vt faciatis eius voluntatē, faciēs in vobis quod placeat corā se p̄ iesum christū cui est gloria in secula seculorum. Amen.

Ego quidem hactenus monui vos, & patientiā atque bona opera suasi vobis sed deus qui potēs est ipse faciat vos agere quod monui. Deus pacis qui pacem & quietē dat suis quando scit oportere sedans oēs persequutiones & vitiorum impugnatiōes, atque post hanc vitam dat eis pacē eternā. **Qui sint,** tranquillitatis qui pro eius nomine patiēter aduer pastores sa pertulerunt [deus] dicit qui eduxit de mortuis id est resuscitauit separans a consortio mortuorū [magnum pastorem ouium]. i. eum qui oues suas

oues

Epi. Pauli

omnes scilicet electas animas pascit & cōseruat. Epi scopi em̃ & ceteri custodes dominici gregis sūt maiores posteris quam vnusquisque eorum partem sibi commissam eiusdem gregis fideiū pascit. Hic autem maxim⁹ pastor est quia totum gregem cōseruat & pascit. Pascit autem non solum verbo doctrine sed corpore ac sanguine suo. Vnde nunc dicitur esse pastor in sanguine testamēti eterni quia oues quas redemit carnis & sāguinis sui sacramēto pascit. Qui sanguis est cōfirmator nō transeūtis sed eterni testamenti. i. nō veteris legis que p̃terit sed noue que manet. Nouum enim testamentum dicitur eternum, quia aliud ei non succedet sicut idem nouum successit veteri. [Vel in sanguine testamenti eterni eduxit deus christum a mortuis,] quia sicut eidem christo per zachariam dicitur tu quoq; in sanguine testamenti tui eduxisti vinctos tuos de lacu in quo non est aqua id est de inferno, sic & ipse christus in sanguine eodem est eductus de mortuis quanta fuit potentia sanguinis eius, vt non solum iustos qui in inferno vincti tenebantur eriperet, sed etiam ipsum dñm a mortuis suscitaret. [Deus qui hec fecit aptet vos] i. aptos & volū rarios vos faciat in omni opere bono vt in omni bus bene agentes [faciatis] atque cōpleatis opere voluntatem ei⁹. Ipse dicit [faciens in vobis quod placeat coram se] quia nisi ipso in vobis operante nihil potestis agere quod oculis eius placeat, hac est gratia que mentē preuenit & adiuuat vt homo sue voluntatis & operationis obsequiū subiūgat, & dictū est hoc ne de liber iarbitrii sui viribus p̃sumerent & quasi ex seipsis hec posse bene agere putarent. [Sic faciat in vobis quod sibi placeat] & hoc non per carnalem legis obseruantia sed p̃ eum christum per quem mediatorem omnia bona nobis a patre dantur. [Cui christo est gloria] nō in breui tempore sed in secula seculorū. i. in eterna secula temporalis seculorū subsequētia. Illi quē deriserunt in passione iudaei est gloria non paucis diebus permanens sed in eterna secula. Amen. id est vere.

Rogo autem vos fratres vt sufferatis verbum solatiū, & enim per paucis scripsi vobis. [Hāc vobis epistolā misi, sed ne fastidiosa sit vobis] fratres id est quibus fraternā charitāte cōsulo rogo vos vt sufferatis verbū solatiū quod in ea vobis loquutus sum quoniam sermo eiusdem epistole consolatorius est prebens vobis in tribulatione solatiū ne deficiatis, & debetis sine tedio sufferere quicquid in hac epistola loquor quia p̃ paucis

i. p̃ oīa paucis dictis scripsi vobis. Per oīa em̃ in ea differui pauca sūt q̃ dixi, qm̃ multa de singulis posset dici, hoc exē plo suo docet nos magister egregi⁹ vt ea que sentimus & valde humiliter & sine fasti dio sa prolixitate dicamus. Multa em̃ humiliter ha ctenus hebreis est loquutus, sed exhortatione hu mili placare eos adhuc humiliter satagit dicēs. Ro go aut vos & cetera. Hinc ergo colligat siquādo ali quid recte sentit quāta humilitate debet magistro loqui discipulus, si ipse magister gētium in his que cum auctoritate predicat sūmis discipulos rogat tū vnusquisq; colligat eis a quibus exemplo bene viuendi percipit hoc quod bene intelligit quod hu militer dicat, si paulus illis humili se voce subdidit quos ad vitam ipse suscitauit. Curandū quoq; est quantum loquamur vt si eum qui multa ferre non valet longius loquendo traxerimus ad fastidium perducamus, hic tamen infirmis precipue cōgruit vt pauca quidē & que capere preualent audiant, sed que eorum mentem impenitentē dolore con pungant.

Cognoscite fratrem nostrū Timotheū dimissum, cū quo si celerius venerit videbo vos. Salutate omnes prepositos vestros & oēs sanctos, Salutant vos de italia fratres Gratia cū omnibus vobis amen.

Cognoscite Timotheū cognoscite quante san ctitatis ipse sit & quanta ei reuerentia debeat. [Ti motheū dico dimissum] euntē iter qd̃ volebat vel ad prādicandū vt cupiebat dimissum aut fortassis a carcere relaxatū. [Cum quo si celerius venerit videbo vos] quia si veloci⁹ venire festinauerit ha bebo facultatem eundi cum eo ad vos. In hac pro missione reddit eos attentos & magis obediētes, ne si venerit inueniat eos inobediētes admonitiōi hui⁹ epistole prae agētes. [Ac deinde salutate in quit oēs p̃positos vestros] i. sacerdotes & ceteros qui p̃sunt vobis in dño & omnes sanctos] i. omnes subiectos qui baptisimi sanctificationem percepe runt. Cum aut subiungit salutant vos de italia fra tres ostendit se ab italia scripsisse. Ideo aut quod supradixit deprecor vos facere vt celeri⁹ restituar vobis, declarauit se vinculis tentum esse dum scri beret atq; colligitur epistolam misisse a Roma vbi vinctus tenebatur. [Gratia inquit cum omnib⁹ vo bis sit] vt per auxilium gratiae possitis bene viuere qui per legem non potuistis deo placere. Cuius & nos participes efficiamur, vt per eam iustificemur & ad eternam vitā peruenire mereamur. Amen.

FINIS.

Beati Anselmi Canthuariē. archiepiscopi in omnes sancti Pauli apostoli Episto las commentaria nusquam antea impressa lima qua decuit diligenter expurga ta per Poncetum le Preux fausto fine prodeunt a quo studiose lector in alia sacrarum literarum quamplurima dogmata huiusce autho ris erudita sanctaq; commentaria benigne expecta.

M.D.XXXIII.

Testamē.
tum nouū
quare di
catur eter
num.

39

AMSEL
MAY 5
EER 11
ISTOLES
MAY 11

254